

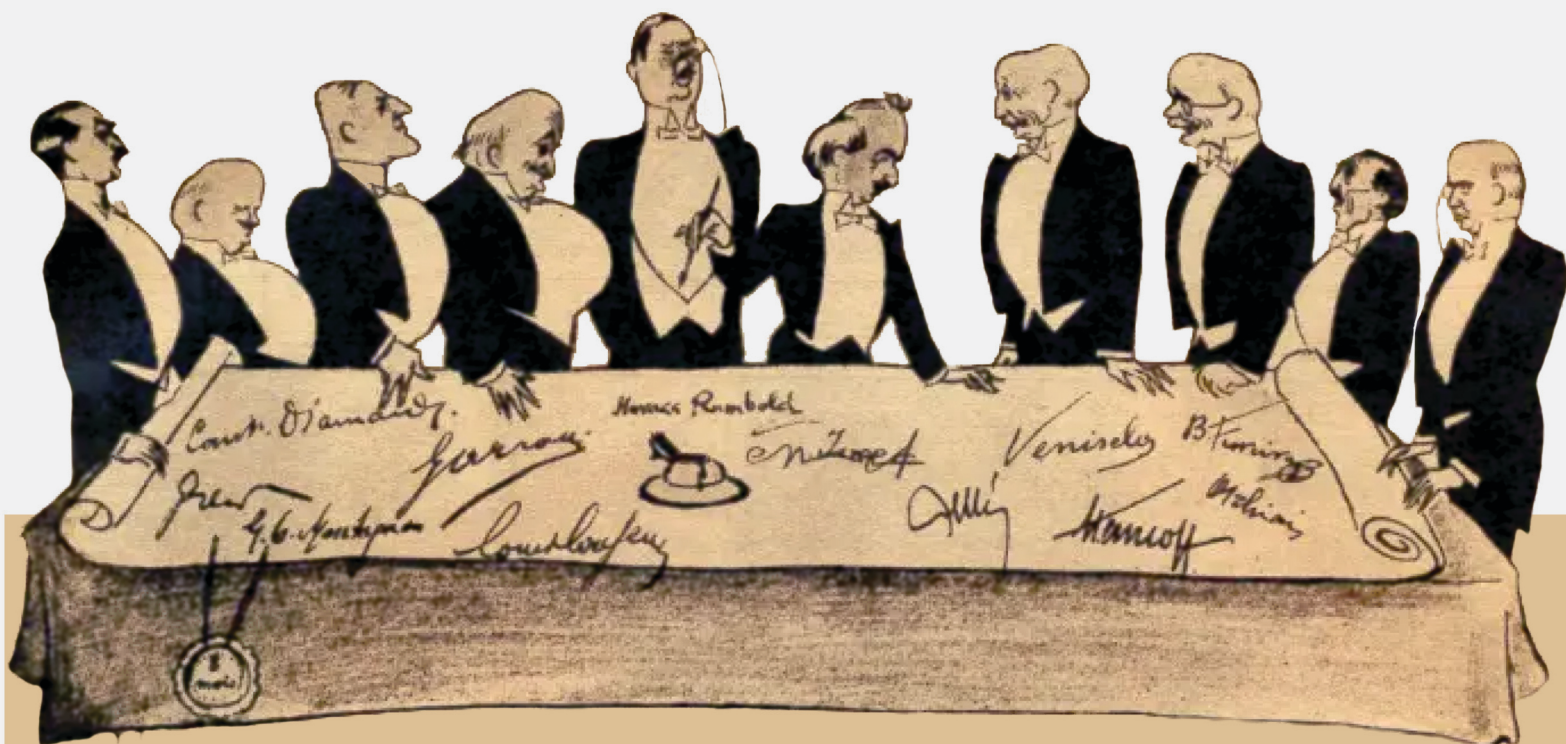

ΒΟΥΛΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΗ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΙΤΩΝ

ΣΥΝΔΙΑΣΚΕΨΗ ΤΗΣ ΛΩΖΑΝΝΗΣ ΓΙΑ ΤΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΓΓΥΣ ΑΝΑΤΟΛΗΣ (1922-1923)

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΤΩΝ ΔΙΑΠΡΑΓΜΑΤΕΥΣΕΩΝ
&
ΣΧΕΔΙΟ ΟΡΩΝ ΣΥΝΘΗΚΗΣ ΕΙΡΗΝΗΣ

ΠΡΩΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ / 20 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1922 – 4 ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 1923

ΑΘΗΝΑ 2025

Μετάφραση στην Ελληνική Γλώσσα
από την Αγγλική Έκδοση

Συνδιάσκεψη της Λωζάννης
για τα Ζητήματα της Εγγύς Ανατολής (1922-1923)
Πρακτικά των Διαπραγματεύσεων
και Σχέδιο Όρων Συνθήκης Ειρήνης

Πρώτη περίοδος
20 Νοεμβρίου 1922 – 4 Φεβρουαρίου 1923

© 2025 Οικουμενική Ομοσπονδία Κωνσταντινουπολιτών

Λεωφόρος Καποδιστρίου 17, Φιλοθέη 15237

ISBN: 978-960-98887-3-8

Όλα τα δικαιώματα είναι κατοχυρωμένα

Η φωτογραφία του εξώφυλλου, προέρχεται από γελοιογραφία της εποχής και είναι δημιουργία των Ούγγρων Emery Kelèn και Alois Derso

ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΗ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΙΤΩΝ

ΣΥΝΔΙΑΣΚΕΨΗ ΤΗΣ ΛΩΖΑΝΝΗΣ
ΓΙΑ ΤΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΓΓΥΣ ΑΝΑΤΟΛΗΣ
(1922-1923)

Πρακτικά των Διαπραγματεύσεων
και Σχέδιο Όρων Συνθήκης Ειρήνης

Πρώτη περίοδος
20 Νοεμβρίου 1922 – 4 Φεβρουαρίου 1923

Μετάφραση στην Ελληνική Γλώσσα
από την Αγγλική Έκδοση

ΒΟΥΛΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

ΑΘΗΝΑ 2025

**Το Διοικητικό Συμβούλιο
της Οικουμενικής Ομοσπονδίας Κωνσταντινουπολιτών (Οι.Ομ.Κω.)
εκφράζει τις θερμές ευχαριστίες του
προς τον
Εξοχότατο Πρόεδρο της Βουλής των Ελλήνων
κ. Νικήτα Κακλαμάνη**

**για την έκδοση της παρούσας μετάφρασης
από την Διεύθυνση Εκδόσεων και Εκτυπώσεων
της Βουλής των Ελλήνων**

Πρόλογος

Συμπληρώθηκαν 102 έτη από την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάννης, μίας από τις πλέον καθοριστικές διεθνείς συνθήκες για την Ελλάδα και την Τουρκία, η οποία υπογράφηκε στο Château d'Ouchy της Λωζάννης στην Ελβετία. Αξιοπρόσεκτο είναι το γεγονός ότι, παρά τη συμπλήρωση ενός αιώνα, τα επίσημα Πρακτικά των διαπραγματεύσεων δεν είχαν έως σήμερα μεταφραστεί στην ελληνική γλώσσα, ενώ η τουρκική μετάφραση είχε ήδη ολοκληρωθεί στα μέσα της δεκαετίας του 1960. Ως Οικουμενική Ομοσπονδία Κωνσταντινοπολιτών (Οι.Ομ.Κω.), θεωρήσαμε καθήκον μας να συμβάλουμε στην κάλυψη αυτού του σημαντικού κενού.

Η τύχη του Ελληνισμού της Κωνσταντινούπολης επηρεάστηκε βαθύτατα από τις διαρκείς και συστηματικές παραβιάσεις των άρθρων 37-44 (Τμήμα Γ' – Προστασία των Μειονοτήτων) της Συνθήκης, από το τουρκικό κράτος. Αξίζει επίσης να σημειωθεί, ότι ούτε η Ελλάδα ούτε τα λοιπά συμβαλλόμενα κράτη άσκησαν ουσιαστικά τη ρητή υποχρέωση που απορρέει από το άρθρο 44 να μεριμνούν για την τήρηση όσων προβλέπονται.

Παρά τη συχνή πλέον αναφορά στη Συνθήκη της Λωζάννης στον δημόσιο λόγο, ιδίως στην Ελλάδα, τα Πρακτικά των πολύμηνων διασκέψεων που προηγήθηκαν της υπογραφής της –και τα οποία καταγράφουν με ακρίβεια τις θέσεις, τις συγκλίσεις και τις αποκλίσεις των αντιπροσωπειών– παρέμειναν ελάχιστα γνωστά και αμετάφραστα.

Η παρούσα προσπάθεια ξεκίνησε τον Σεπτέμβριο του 2023, μετά από δημόσια πρόσκληση της Οι.Ομ.Κω., στην οποία ανταποκρίθηκαν εθελοντές και εθελόντριες με αφοσίωση και υψηλό αίσθημα ευθύνης. Τα ονόματά τους παρατίθενται σε επόμενη σελίδα και το Διοικητικό μας Συμβούλιο τους ευχαριστεί θερμά για την πολύτιμη συμβολή τους.

Η Συνδιάσκεψη στη Λωζάννη ξεκίνησε στις 20 Νοεμβρίου 1922, τρεις μήνες μετά από τα πρωτόγνωρα τραγικά γεγονότα για τον Ελληνισμό της Ανατολής. Η Μικρασιατική Καταστροφή ήταν το αποτέλεσμα μιας αλυσίδας από βαριά λάθη και πολιτικές επιλογές. Οι ευθύνες βαρύνουν όλες τις ελληνικές κυβερνήσεις από το 1919 και έπειτα, αλλά και ο διαρκής και αμείλικτος εθνικός διχασμός, που υπονόμωσε κάθε συνοχή και σταθερότητα.

Καθοριστικό ρόλο έπαιξε και η στάση των Μεγάλων Δυνάμεων. Η Αντάντ φάνηκε να λησμονεί τις θυσίες του Ελληνισμού στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο. Η Μεγάλη Βρετανία ακολούθησε μια διττή πολιτική, φροντίζοντας με μαεστρία να εξασφαλίζει οφέλη ανεξάρτητα από την τελική έκβαση των συγκρούσεων, αδιαφορώντας για τις τραγικές ανθρωπιστικές συνέπειες. Η Γαλλία είχε ήδη στραφεί προς την κεμαλική κυβέρνηση, την οποία και αναγνώρισε, προστατεύοντας τις εκτεταμένες επενδύσεις της στην Τουρκία.

Η Ιταλία, από την άλλη, παρέμεινε σταθερά εχθρική απέναντι στην ελληνική παρουσία στη Σμύρνη, καθώς ήδη από το 1917 είχε λάβει την υπόσχεση από τις δυνάμεις της Αντάντ ότι η δυτική Μικρά Ασία –και ειδικότερα η περιοχή της Σμύρνης– θα περιερχόταν στη δική της σφαίρα επιρροής, στο πλαίσιο των άτυπων συμπληρωματικών συμφωνιών που ακολούθησαν τη μυστική συμφωνία Sykes-Picot του 1916. Η παραχώρηση της Σμύρνης στην Ελλάδα το 1919 θεωρήθηκε από την Ιταλία παραβίαση των συμφωνηθέντων και εξηγεί τη διαρκή επιφυλακτικότητα, αν όχι την ενεργή υπονόμηση, της ελληνικής παρουσίας στη Μικρά Ασία.

Μετά την Οκτωβριανή Επανάσταση, η νέα μπολσεβικική κυβέρνηση όχι μόνο απέρριψε τις μυστικές συμφωνίες των τσαρικών και των Δυτικών, αλλά στράφηκε ενεργά υπέρ της κεμαλικής Τουρκίας. Παρέιχε στο νέο καθεστώς της Άγκυρας σημαντική υλική, στρατιωτική και διπλωματική υποστήριξη, θεωρώντας το σύμμαχο απέναντι στις ιμπεριαλιστικές δυνάμεις της Δύσης. Η

στήριξη αυτή υπήρξε καθοριστική για την ενίσχυση του Κεμάλ, ιδιαίτερα σε μια στιγμή που η Ελλάδα βυθιζόταν σε εσωτερική πολιτική κρίση και διεθνή απομόνωση.

Πριν τη σύγκληση της Συνδιάσκεψης της Λωζάννης σημειώθηκαν τα εξής πολιτικά γεγονότα:

Την 11η Σεπτεμβρίου 1922 εκδηλώθηκε στρατιωτικό κίνημα στη Χίο, οργανωμένο από τους αξιωματικούς του Στρατού, Ν. Πλαστήρα και Στ. Γονατά και του Ναυτικού Δ. Φωκά, επικεφαλής των διασωθέντων τμημάτων της Μικρασιατικής Στρατιάς. Το κίνημα οδήγησε στην παραίτηση της βασιλικής Κυβέρνησης Νικ. Τριανταφυλλάκου και την 15η Σεπτεμβρίου 1922 οι επαναστατικές δυνάμεις εισήλθαν στην Αθήνα. Είχε προηγηθεί η παραίτηση του βασιλιά Κωνσταντίου Α΄ τη 14η Σεπτεμβρίου 1922 υπέρ του γιου του Γεωργίου Β΄ (14/9/1922). Η Επαναστατική Κυβέρνηση κάλεσε τον Ελευθέριο Βενιζέλο να αναλάβει την διπλωματική εκπροσώπηση της χώρας.

Την 23η Σεπτεμβρίου 1922 ο Ελ. Βενιζέλος συναντήθηκε με τον Πρωθυπουργό της Μ. Βρετανίας Lloyd George, μεσούσης της κρίσης των Δαρδανελίων κατά την οποία η Κυβέρνηση της Άγκυρας απειλούσε με εισβολή από την Ασιατική πλευρά στη ζώνη των Στενών του Ελλησπόντου. Εξερχόμενος της συνάντησης ο Ελ. Βενιζέλος κάλεσε την Επαναστατική Κυβέρνηση Αθηνών να αποσύρει τα ελληνικά στρατεύματα από την Ανατολική Θράκη και να τα μεταφέρει στα δυτικά του Έβρου, δηλαδή το μόνο έδαφος που είχε αναγνωριστεί κυριαρχικά στην Ελλάδα με την Συνθήκη των Σεβρών, παραδίδοντας αμαχητί την περιοχή στην Τουρκία. Μάλιστα ο Ελ. Βενιζέλος δήλωσε ότι αν η Επαναστατική Κυβέρνηση Αθηνών δεν συναινούσε, θα παραιτούταν από τον ρόλο του διπλωματικού εκπροσώπου της Ελλάδας. Για να γίνει κατανοητή η γενικότερη στάση της Μ. Βρετανίας, αναφέρουμε ότι κατά την κρίση των Δαρδανελίων (Chanak crisis Σεπτέμβριος-Οκτώβριος 1922) ζήτησε από την Ελλάδα στρατιωτική υποστήριξη, αδιαφορώντας για το γεγονός ότι η χώρα είχε μόλις υποστεί ολοκληρωτική στρατιωτική ήττα και κοινωνική κατάρρευση. Αντίστοιχα, η Γαλλία, έχοντας ήδη συμφωνήσει με την κεμαλική πλευρά, διευκόλυνε την παράδοση της 11ης Μεραρχίας του Ελληνικού Στρατού στα Μουδανιά. Γάλλοι αξιωματικοί ενήργησαν ως μεσολαβητές υπέρ των Τούρκων, επικυρώνοντας τη στρατιωτική και πολιτική υποχώρηση της Ελλάδας και επιβεβαιώνοντας τη ρήξη με τις μέχρι πρότινος συμμαχικές δεσμεύσεις.

Στις 9 Οκτωβρίου 1922 υπογράφηκε στα Μουδανιά η ανακωχή μεταξύ της Κυβέρνησης της Άγκυρας και των εκπροσώπων της Μ. Βρετανίας, της Γαλλίας και της Ιταλίας. Η Ελλάδα δεν συμμετείχε στη συνάντηση αλλά αναγκάστηκε να αποδεχθεί τους όρους της ανακωχής, οι οποίοι προέβλεπαν την άμεση αποχώρηση των ελληνικών δυνάμεων από την Ανατολική Θράκη και την παράδοση της διοίκησης της περιοχής στην Τουρκία εντός τριάντα ημερών. Μαζί με τις ελληνικές δυνάμεις αποχώρησαν και 250.000 γηγενείς Έλληνες για τους οποίους δεν μερίμνησε κανείς.

Τη Συνδιάσκεψη στη Λωζάννη προσκάλεσαν οι τρεις Δυνάμεις της Αντάντ: Μ. Βρετανία-Γαλλία-Ιταλία. Στη Συνδιάσκεψη συμμετείχαν οι χώρες: Ελλάδα, Τουρκία με την Κυβέρνηση της Άγκυρας, Ιαπωνία, Βασίλειο Σέρβων-Κροατών-Σλοβένων και Ρουμανία, ενώ προσκλήθηκαν σε ειδικές συνεδριάσεις τα κράτη: Ρωσία-Ουκρανία-Γεωργία (για το θέμα των Στενών), Βουλγαρία (για ζητήματα συνόρων, συνόρων Θράκης και πρόσβασης στο Αιγαίο), ενώ οι Η.Π.Α. συμμετείχαν ως παρατηρητές με δυνατότητα παρεμβάσεων. Η αρμενική αντιπροσωπεία, αποτελούμενη από μέλη της εξόριστης κυβέρνησης που είχε διαφύγει μετά την επικράτηση του μπολσεβικικού καθεστώτος στο Γερεβάν, δεν έγινε δεκτό να έχει λόγο, εξαιτίας της αδιάλλακτης άρνησης της Τουρκίας.

Στην τουρκική αντιπροσωπεία προέδρευε ο Ismet Πασάς με αντιπρόεδρο τον ιατρό Riza Nur. Ως Πρόεδρος της συνδιάσκεψης ορίστηκε ο τότε Υπουργός Εξωτερικών της Μ. Βρετανίας, Λόρδος Curzon, άριστος γνώστης των ζητημάτων της Μέσης Ανατολής και της Τουρκίας.

Κατά τη διάρκεια των πολύμηνων συνεδριάσεων λειτούργησαν παράλληλα με την κύρια συνδιάσκεψη Επιτροπές και Υποεπιτροπές, στις οποίες προέδρευαν μέλη των αντιπροσωπειών της Γαλλίας και της Ιταλίας. Ο Λόρδος Curzon αργότερα ομολογεί στα απομνημονεύματά του ότι οι αντίπαλοί του δεν βρίσκονταν στην Άγκυρα αλλά στο Παρίσι και στη Ρώμη, παραδοχή που αποκαλύπτει τη σύγκρουση των συμφερόντων μεταξύ των δυνάμεων της Αντάντ. Εξάλλου αργότερα έγινε γνωστό ότι οι Βρετανικές μυστικές υπηρεσίες έχοντας υποκλέψει τους κώδικες κρυπτογράφησης των Τούρκων γνώριζαν εκ των προτέρων τις επικοινωνίες της τουρκικής αντιπροσωπείας με τον Mustafa Kemal Πασά, στην Άγκυρα.

Κατά γενική ομολογία ο Λόρδος Curzon είχε πλήρη έλεγχο των διαπραγματεύσεων όπως ομολογεί στον Πρόλογο της τουρκικής μετάφρασης ο Ismet Πασάς. Ένα από τα πρώτα ζητήματα προς συζήτηση ήταν τα σύνορα μεταξύ Ελλάδας – Τουρκίας και Βουλγαρίας που συμφωνήθηκε σχετικά εύκολα. Τα ελληνοτουρκικά σύνορα καθορίστηκαν κατά μήκος της κοίτης του ποταμού Έβρου. Παράλληλα, με το θέμα των συνόρων τέθηκε και το ζήτημα των αποστρατικοποιημένων ζωνών τόσο στα χερσαία ελληνοτουρκικά σύνορα όσο και στα νησιά του Βορείου Αιγαίου, ιδιαίτερα της Ίμβρου και της Τένεδου που βρίσκονταν υπό ελληνική κυριαρχία. Η Τουρκία, από την πλευρά της, ενδιαφερόταν ζωηρά να δοθεί πρόσβαση στην Βουλγαρία στο Αιγαίο μέσω της Αλεξανδρούπολης. Τέλος, η Τουρκία αν και ζήτησε να γίνει δημοψήφισμα για τη Δυτική Θράκη, δεν επέμεινε, καθώς και τα υπόλοιπα βαλκανικά κράτη ήταν αρνητικά.

Το θέμα της αναγκαστικής ανταλλαγής ελληνοτουρκικών πληθυσμών από την αρχή της Συνδιάσκεψης εμφανιζόταν να είναι το ζητούμενο από την τουρκική αντιπροσωπεία. Στην πραγματικότητα ελάχιστοι ελληνικοί πληθυσμοί είχαν μείνει στην Καππαδοκία και στις περιοχές γύρω από την Κωνσταντινούπολη οι οποίες βρίσκονται στις δύο πλευρές του Βοσπόρου. Οι πληθυσμοί αυτοί ήταν λιγότερο από 100.000, ενώ ήδη στην Ελλάδα βρισκόταν 800.000 περίπου πρόσφυγες σε δεινή κατάσταση. Ο ολοκληρωτικός αφανισμός των ελληνικών πληθυσμών στον Πόντο και σε άλλες περιοχές που ήταν υπό τον έλεγχο της Κυβέρνησης της Άγκυρας, είχε ήδη συντελεστεί. Στον Πόντο οι ελάχιστοι απομεινάντες Έλληνες εξαναγκάζονταν σε εκπατρισμό την περίοδο Οκτωβρίου 1922 – Μαρτίου 1923.

Αρχικά, η τουρκική πλευρά ζητούσε την υπαγωγή των Ελλήνων της Πόλης στην υποχρεωτική ανταλλαγή των πληθυσμών, την εκδίωξη του Οικουμενικού Πατριαρχείου και την παραμονή των μουσουλμάνων στη Δυτική Θράκη. Η αρχική, μαξιμαλιστική και ιδιοτελής στάση της Τουρκίας υποχώρησε, όταν έγιναν σαφείς οι οικονομικές επιπτώσεις και οι διπλωματικές αντιδράσεις. Η εκρίζωση των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης, που ήλεγχαν περίπου το 25% της τουρκικής οικονομίας, θα έθετε σε σοβαρό κίνδυνο την ικανότητα της Τουρκίας να εξοφλήσει το μερίδιο του οθωμανικού χρέους που της αναλογούσε. Επιπλέον, η αρνητική στάση των ορθόδοξων κρατών που συμμετείχαν στη Συνδιάσκεψη επέβαλε την επανεξέταση των απαιτήσεων. Ως εκ τούτου, αποφασίστηκε η εξαίρεση των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης από την ανταλλαγή πληθυσμών, υπό τον όρο ότι διέμεναν ήδη στην Πόλη πριν από τις 30 Οκτωβρίου 1918.

Στις 10 Ιανουαρίου 1923, όπως καταγράφηκε στα Πρακτικά της Συνδιάσκεψης, ο πρόεδρος της τουρκικής αντιπροσωπείας Ismet Πασάς, δήλωσε ότι η Τουρκία δέχεται το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως να παραμείνει στην έδρα του, υπό τον όρο να απογυμνωθεί όλων των μη θρησκευτικών αρμοδιοτήτων του. Το γεγονός αυτό αποδεικνύει την σημασία των επίσημων Πρακτικών της Συνδιάσκεψης.

Περισσότερο χρόνο διήρκεσε η συζήτηση για τα στενά των Δαρδανελίων και ειδικά του Βοσπόρου. Η Ρωσία με τον Υπουργό Εξωτερικών Chicherin πρότεινε λύση που έδινε το δικαίωμα διέλευσης πολεμικών πλοίων μόνο στη Σοβιετική Ένωση και την Τουρκία, που ευνοούσε τα δύο κράτη εξίσου. Όμως, η Τουρκία ταυτίστηκε με τον Λόρδο Curzon σε βαθμό που ο Chicherin να δηλώσει: «...οι Τούρκοι όχι μόνο πουλάνε τα Ρωσικά συμφέροντα αλλά και όλων των λαών της Ανατολής στην Αγγλία και μας κοροϊδεύουν.».

Από τα μέσα Ιανουαρίου 1923 ξεκίνησε στη Συνδιάσκεψη η συζήτηση του πλέον ακανθώδους ζητήματος, όπως αποδείχθηκε και αργότερα, του θέματος των Διομολογήσεων γνωστών ως Capitulations. Αρχίζοντας από την εποχή του σουλτάνου Σουλεϊμάν του Μεγαλοπρεπούς (Kanuni Sultan Süleyman) ίσχυαν συμφωνίες με τη Γαλλία αλλά και με άλλα δυτικά κράτη με τις οποίες οι ξένοι υπήκοοι που ζούσαν εντός της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας υπάγονταν στο δίκαιο της δικής τους χώρας μόνο. Στα τέλη του 19ου αιώνα ο θεσμός αυτός λειτουργούσε με περίεργα αποτελέσματα και ήδη από τη συνδιάσκεψη του Παρισιού το 1856, η Οθωμανική Αυτοκρατορία ζητούσε την κατάργηση των διομολογήσεων, καθώς το καθεστώς αυτό ευνοούσε τα συμφέροντα της Γαλλίας και Μ. Βρετανίας. Αν και οι Δυτικές δυνάμεις συμφωνούσαν για την κατάργηση των διομολογήσεων, έθεσαν την ανάγκη μιας μεταβατικής χρονικής περιόδου.

Ένα ακόμη ζήτημα αγεφύρωτης διαφωνίας μεταξύ της Μ. Βρετανίας και της Τουρκίας αφορούσε την τύχη του βιλαετιού της Μοσούλης, που ήταν υπό τον έλεγχο της Μ. Βρετανίας ως προστάτιδας δύναμης του νέο-ιδρυθέντος Βασιλείου του Ιράκ. Στο θέμα αυτό βασικός παράγοντας ήταν τα κοιτάσματα πετρελαίου, παρόλο που η βρετανική πλευρά προσποιείτο ότι ο παράγοντας αυτός ήταν άνευ σημασίας. Εξαιτίας των δύο αυτών ζητημάτων που οδήγησαν στη διαφωνία των Λόρδο Curzon και Ismet Πασά, η συνδιάσκεψη οδηγήθηκε σε αδιέξοδο και τέλη Ιανουαρίου 1923, υπό την απειλή επανάληψης εχθροπραξιών, οι αντιπρόσωποι επέστρεψαν στις χώρες τους.

Την 31η Ιανουαρίου 1923 η Ελλάδα και η Τουρκία υπέγραψαν την Συμφωνία περί Ανταλλαγής των πληθυσμών που αργότερα ενσωματώθηκε στην τελική Συνθήκη.

Το διάστημα από την 4η Φεβρουαρίου μέχρι την 23η Απριλίου 1923, ημερομηνία επανέναρξης της Συνδιάσκεψης, υπήρξε καθοριστικό για τα επόμενα 100 χρόνια ως προς τη μορφή της εξουσίας που θα αναπτύξει η Τουρκία : τον Φεβρουάριο 1923, οργανώθηκε στην Σμύρνη το Συνέδριο Οικονομίας, του οποίου οι αποφάσεις καθόρισαν την οικονομική κατεύθυνση της Τουρκίας προς τον καπιταλισμό, με άξονα τον εκτουρκισμό της οικονομίας και με στόχο τον εξοστρακισμό των ελάχιστων μη-Μουσουλμάνων που είχαν απομείνει. Η δεύτερη εξέλιξη ήταν η αποπομπή της αντιπολίτευσης στην Εθνοσυνέλευση της Άγκυρας και η διάλυση της Βουλής με την προκήρυξη «εκλογών» με το σύστημα διορισμού των βουλευτών από τον Μ. Κεμάλ και αργότερα από το Λαϊκό Ρεπουμπλικανικό Κόμμα.

Κατόπιν διπλωματικών πρωτοβουλιών, στις οποίες πρωτοστάτησε η Γαλλία, και μετά την οργάνωση και ετοιμότητα της Στρατιάς του Έβρου –που διέθετε τη δυνατότητα ανακατάληψης της Ανατολικής Θράκης– καθώς και τις στρατιωτικές επιχειρήσεις της Βρετανίας στο βόρειο Ιράκ και τις πολιτικές αλλαγές στην Άγκυρα, οι αντιπρόσωποι συνήλθαν εκ νέου στη Λωζάννη στις 23 Απριλίου 1923 για να συνεχίσουν τις διαπραγματεύσεις. Τα κύρια πέντε ζητήματα που συζητήθηκαν και στα οποία υπήρξαν συμβιβασμοί με αποτέλεσμα να υπογραφεί η Συνθήκη την 24η Ιουλίου 1923, ήταν:

α) Η απαίτηση της Τουρκίας η Ελλάδα να πληρώσει πολεμικές αποζημιώσεις. Μετά από έντονες συζητήσεις η Τουρκία δέχθηκε η Ελλάδα να παραχωρήσει την κυριαρχία του τριγώνου Καραγάτς που βρίσκεται δυτικά του ποταμού Έβρου, πολύ κοντά στην Αδριανούπολη

β) Το ζήτημα του Οθωμανικού χρέους που λύθηκε με σημαντικές υποχωρήσεις των δυτικών κρατών

γ) Το ζήτημα των διομολογήσεων που ουσιαστικά λύθηκε όπως το ζητούσε η Τουρκία, αφού εξασφαλίστηκε η οικονομική διείσδυση των δυτικών κρατών

δ) Ο τρόπος της εκκένωσης από τις δυνάμεις της Αντάντ και παράδοσης της Κωνσταντινούπολης στην Κυβέρνηση της Άγκυρας

ε) Το ζήτημα της Μοσούλης που με κοινή συμφωνία παραπέμφθηκε στη διαιτησία της Κοινωνίας των Εθνών.

Ως Οικουμενική Ομοσπονδία Κωνσταντινουπολιτών πιστεύουμε ότι, χάρη στην εθελοντική συνεισφορά και τη συλλογική προσπάθεια, η ελληνική βιβλιογραφία εμπλουτίζεται με ένα σπουδαίο ιστορικό κείμενο, το οποίο διατηρεί μέχρι σήμερα την επικαιρότητά του για τις ελληνοτουρκικές σχέσεις, αλλά και για τη διεθνή κατανόηση θεμελιωδών αρχών του διεθνούς δικαίου.

Νικόλαος Ουζούνογλου
Πρόεδρος Δ.Σ. της Οι.Ομ.Κω.

Εθελοντές ΟΙ.ΟΜ.ΚΩ.

Συντονισμός

Άννα Φραντζή

Επιμέλεια μετάφρασης με αλφαβητική σειρά

Ροδάνθη Σκουρτέλη

Μαρουσώ Τσιριγωτάκη

Άννα Φραντζή

Μεταφραστές με αλφαβητική σειρά

Τατιάνα Αναστασιάδη

Αριστομένης Γιαννακόπουλος

Σοφιάνα Ευσταθίου

Άννα Κανάκη

Μαρία Κουλερή

Στηβ Πέππας

Δέσποινα Σκαφτούρα

Μαρία Στιβακτάκη

Αλεξάνδρα Σαράφογλου

Ροδάνθη Σκουρτέλη

Μαρουσώ Τσιριγωτάκη

Άννα Φραντζή

Το Διοικητικό Συμβούλιο της Οικουμενικής Ομοσπονδίας Κωνσταντινουπολιτών εκφράζει τις ολόθερμες ευχαριστίες του προς τους Εθελοντές της για την υλοποίηση του έργου της παρούσας μετάφρασης.

ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΟΜΑΔΑΣ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑΣ

Το πρώτο μέρος των συνεδριάσεων για τη Συνθήκη Ειρήνης της Λωζάννης ξεκίνησε στις 21 Νοεμβρίου 1922 και ολοκληρώθηκε στις 4 Φεβρουαρίου 1923. Τα επίσημα πρακτικά εκδόθηκαν στη γαλλική γλώσσα και σήμερα είναι διαθέσιμα στην ιστοσελίδα του Υπουργείου Ευρώπης και Εξωτερικών της Γαλλικής Δημοκρατίας.

Η παρούσα ελληνική μετάφραση πραγματοποιήθηκε από εθελοντές της Οι.Ομ.Κω. βασισμένη στην αγγλική έκδοση που παρουσιάστηκε στο Βρετανικό Κοινοβούλιο κατόπιν εντολής της Αυτού Εξοχότητας του Γεωργίου Ε', υπό τον τίτλο: *Συνέδριο της Λωζάννης περί των Υποθέσεων της Εγγύς Ανατολής 1922-1923. Πρακτικά Συνεδριάσεων και Σχέδιο Όρων Ειρήνης (με χάρτη)*. Το αγγλικό κείμενο συντάχθηκε ταυτόχρονα με το επίσημο γαλλικό πρωτότυπο και φέρει ισόδυναμο νομικό κύρος.

Η αγγλική έκδοση περιλαμβάνει τα πρακτικά των συνεδριάσεων, τα σχετικά παραρτήματα και τις γραπτές ανακοινώσεις όλων των αντιπροσωπειών, από τη γαλλική. Οι πρωτότυπες αγγλόφωνες παρεμβάσεις των εκπροσώπων της Μεγάλης Βρετανίας, των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής και της Ιαπωνίας, παρατίθενται αυτούσιες, διατηρώντας την αυθεντικότητα του διπλωματικού λόγου τους.

Η διαδικασία της μετάφρασης ήταν απαιτητική λόγω της φύσης του πρωτοτύπου, των γλωσσικών ιδιαιτεροτήτων και των αποχρώσεων της αγγλικής διατύπωσης και της ανάγκης διατήρησης της ακρίβειας και της αυθεντικότητας. Καταβλήθηκε κάθε προσπάθεια να αποδοθεί όχι μόνο το περιεχόμενο αλλά και το πνεύμα κάθε διαπραγματευτικής θέσης και απόφασης.

Ο αναγνώστης καλείται να προσεγγίσει τη μετάφραση με επίγνωση της ιδιαίτερης φύσης του μεταφράσματος: η περιοδική ακαμψία ή αποσπασματικότητα της διατύπωσης αντανάκλα την ιστορική αυθεντικότητα των διαβουλεύσεων, ενώ το ύφος και το επίπεδο γλωσσικής έκφρασης διαφέρει ανάλογα με τον ομιλητή και την εθνικότητά του.

Για την ορθή απόδοση, συμβουλευτήκαμε και τη γαλλική έκδοση όπου κρίθηκε απαραίτητο. Η ορολογία αντλήθηκε και από την επίσημη μετάφραση της Συνθήκης που εκδόθηκε από το Υπουργείο Εξωτερικών το 1923. Στη μετάφραση διατηρήθηκαν οι λατινικές φράσεις με την απόδοση στα ελληνικά σε παρένθεση και τα τοπωνύμια αποδόθηκαν στα ελληνικά όπου υπάρχει καθιερωμένη χρήση, ενώ για τα υπόλοιπα διατηρήθηκε η λατινική γραφή. Τα ονόματα των συμμετεχόντων διατηρήθηκαν στη λατινική γραφή, προς αποφυγήν οποιασδήποτε αλλοίωσης στην απόδοσή τους.

Όλες οι υποσημειώσεις που δεν περιέχονται στο πρωτότυπο κείμενο σημειώνονται με το ακρωνύμιο Σ.τ.Ε. (Σημείωση της Επιμέλειας). Ενσωματώθηκαν, επίσης, οι αριθμοί σελίδας του πρωτοτύπου για διευκόλυνση της έρευνας.

Το κείμενο των Πρακτικών, αποτελεί σημαντικό ιστορικό τεκμήριο μιας κρίσιμης μεταβατικής περιόδου του 20ού αιώνα, όπου χαράχτηκαν νέα σύνορα και ισορροπίες μετά την κατάρρευση αυτοκρατοριών. Ιδιαίτερα για την Ελλάδα, τα Πρακτικά καλύπτουν θέματα όπως η αναδιάταξη συνόρων μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή, η ανταλλαγή πληθυσμών και οι αποζημιώσεις περιουσιών, καθώς και ζητήματα σχετικά με τις ελληνικές κοινότητες στην Κωνσταντινούπολη και το Οικουμενικό Πατριαρχείο. Η μετάφραση αυτή προσφέρει στους Έλληνες αναγνώστες ένα

πολύτιμο εργαλείο για την κατανόηση αυτών των ιστορικών γεγονότων και των διεθνών δεσμεύσεων που τα συνοδεύουν.

Οι επιμελήτριες
Αθήνα, 20 Ιουλίου 2025

Κύρια μέλη αντιπροσωπειών στις συνδιασκέψεις της Λωζάννης

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

Marquess Curzon of Kedleston (1859-1925): Πρόεδρος των συνεδριάσεων στην Λωζάννη. Βρετανός πολιτικός. Αντιβασιλέας της Ινδίας (1899-1905). Μέλος της Κυβέρνησης με πρωθυπουργό τον Lloyd George στην διάρκεια του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου (1916-1918). Έγινε υπουργός Εξωτερικών το 1919. Βαθύτατος γνώστης θεμάτων της Μέσης Ανατολής. Ως υπουργός Εξωτερικών έδωσε το όνομά του στη γραμμή συνόρων που πρότεινε (1920) ο Lloyd George, μεταξύ Πολωνίας και Ρωσίας.

Sir Horace George Montagu Rumbold (1869-1941): Βρετανός διπλωμάτης. Υπηρέτησε την περίοδο (1888-1909) σε Πρεσβείες της Μ. Βρετανίας σε χώρες της Μέσης Ανατολής, Ευρώπης και Τόκιο (1909-1913). Στην έναρξη του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου (Ιούλιος-Αύγουστος 1914) στην Πρεσβεία Βερολίνου. Έκτακτος απεσταλμένος και πληρεξούσιος υπουργός στη Βέρνη, από το 1916-1919 και σε παρόμοια θέση στη Βαρσοβία (1919-1920). Την περίοδο 1920-22, υπηρέτησε ως Ύπατος Αρμοστής και Πρέσβης της Βρετανίας στην Κωνσταντινούπολη, Αναπληρωτής του Λόρδου Curzon στην Πρώτη Διάσκεψη της Λωζάννης, Νοέμβριος 1922 – Φεβρουάριος 1923 και κύριος

Βρετανός εκπρόσωπος στη Δεύτερη Διάσκεψη της Λωζάννης, Ακολουθώντας υπηρέτησε στη Μαδρίτη ως Πρέσβης το 1924 και 4 χρόνια αργότερα στο Βερολίνο όπου ήταν Πρέσβης κατά τα κρίσιμα χρόνια της ανόδου του Χίτλερ στην εξουσία. Το 1936 στάλθηκε στην Παλαιστίνη ως αντιπρόεδρος της Βασιλικής Επιτροπής διερευνώντας τις αντιμαχόμενες εβραϊκές και αραβικές αξιώσεις στην Παλαιστίνη.

ΓΑΛΛΙΑ

Camille Barrère (1851 – 1940): Γάλλος Διπλωμάτης. Πρέσβης στην Ιταλία (1897-1924). Διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην αλλαγή στρατοπέδου της Ιταλίας στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και στην ίδρυση του Διεθνούς Γραφείου Δημόσιας Υγείας (1906), μετέπειτα Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας.

Maurice Bompard (1854-1935): Γάλλος διπλωμάτης με σημαντική δράση πριν από τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Υπηρέτησε ως διοικητικός αξιωματούχος στη Μαδαγασκάρη την περίοδο 1889-1890, ενώ αργότερα ανέλαβε τη θέση του Διευθυντή στο Υπουργείο Εξωτερικών της Γαλλίας. Το Σεπτέμβριο του 1902 διορίστηκε Πρέσβης στη Ρωσία, και το 1909 μετατέθηκε στην Κωνσταντινούπολη, όπου υπηρέτησε ως Πρέσβης έως την έναρξη του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου το 1914. Μετά τον πόλεμο, τον Ιανουάριο του 1920, εξελέγη Συγκλητικός και διατήρησε τη θέση αυτή μέχρι το 1933.

ΙΤΑΛΙΑ

Marquis Eugenio Camillo Garroni (1852-1935): Πρέσβης της Ιταλίας στην Κωνσταντινούπολη κατά την έναρξη του Α΄ Π.Π. Αντιπρόσωπος της Ιταλίας στην Συνδιάσκεψη Λωζάννης 1922-23.

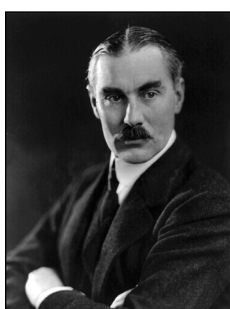

Mario Lago (1878-1950): Ιταλός διπλωμάτης και πολιτικός. Μετά από την συμμετοχή στη Συνδιάσκεψη της Λωζάννης υπηρέτησε ως Κυβερνήτης Δωδεκανήσων την περίοδο 1922-1936. Η θητεία του αυτή χαρακτηρίζεται ως επιτυχής από Ιταλικής πλευράς που εξυπηρετούσε την αποικιοκρατία.

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ

Richard Washburn Child (1881-1935): Αμερικανός διπλωμάτης και συγγραφέας. Σπούδασε νομικά. Στην διάρκεια του Α΄ Π.Π. εργάστηκε ως ανταποκριτής στην Ευρώπη και τη Ρωσία. Υποστήριξε ανοικτά το φασιστικό κίνημα πριν και μετά τη θητεία του ως Πρέσβης των Η.Π.Α. στην Ιταλία (1921-1924). Υπήρξε εκδότης στην εφημερίδα *The Saturday Evening Post* και το 1928 έμμισθος προπαγανδιστής του Μπενίτο Μουσολίνι.

Joseph Clark Grew (1880-1965): Διπλωμάτης καριέρας των Η.Π.Α. Γνωστός λόγω της θητείας του στην Ιαπωνία την περίοδο 1932-1941 και της υψηλόβαθμης θέσης του στο Υπουργείο Εξωτερικών (State Department) την περίοδο 1944-1945. Ενάντιος στη σκληρή γραμμή ουδετερότητας των Η.Π.Α. και βοήθησε στην ήπια κατάληψη της Ιαπωνίας μετά από τον Β΄ Π.Π.

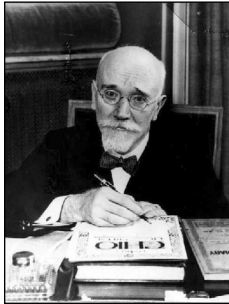
ΙΑΠΩΝΙΑ

Baron Hayashi Gonsuke (1860-1939): Διπλωμάτης της Αυτοκρατορίας της Ιαπωνίας. Ο πατέρας και παππούς του ήταν σαμουράι. Σπούδασε στο Αυτοκρατορικό Πανεπιστήμιο του Τόκιο και διορίστηκε στο Υπ. Εξωτερικών το 1887. Υπηρέτησε στην Κίνα, στην Κορέα και ακολούθως στο Λονδίνο. Στη διάρκεια του ρώσο-ιαπωνικού πολέμου ήταν Πρέσβης στην Κορέα (1904). Στην διάρκεια του Α΄ Π.Π. διετέλεσε Πρέσβης στην Κίνα και την περίοδο 1919-1920 υπηρέτησε ως πρώτος πολιτικός διοικητής της υπό το καθεστώς μίσθωσης περιοχής Kwantung. Το 1920 επιστρέφει στο Λονδίνο και το 1921 ήταν εκπρόσωπος της Ιαπωνίας στην Κοινωνία των Εθνών στην Γενεύη. Υπηρέτησε ως Πρέσβης στο Λονδίνο την περίοδο 1920-1925.

Kentaro Ochiai (1873-1941): Απόφοιτος της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου του Τόκιο (1895). Εντάχθηκε στη διπλωματική υπηρεσία και υπηρέτησε σε διάφορα προξενία. Στην διάσκεψη ειρήνης στο Portsmouth στο τέλος του ρώσο-ιαπωνικού πολέμου (1905) ηγήθηκε της γραμματείας της Ιαπωνικής αντιπροσωπείας. Στη συνέχεια υπήρξε σύμβουλος της πρεσβείας στην Ρωσία και Γενικός Πρόξενος στο Μουκντέν. Πρέσβης στην Ιταλία (1920) και πρώτος εκπρόσωπος της Ιαπωνίας στη Συνδιάσκεψη της Λωζάννη (1922-1923).

ΕΛΛΑΔΑ

Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος (1864-1936): Έλληνας πολιτικός που διετέλεσε πρωθυπουργός της Κρητικής Πολιτείας και επτά φορές πρωθυπουργός της Ελλάδας. Ως πολιτικός διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στο Κρητικό Ζήτημα, καθώς και στα ελλαδικά πολιτικά δρώμενα από το 1910 έως τον θάνατό του, το 1936. Υπήρξε ο πολιτικός πρωταγωνιστής του διπλασιασμού της Ελλάδος μετά τους Βαλκανικούς πολέμους του 1912-1913. Κατά τον Α' Π.Π. τάχθηκε υπέρ της Αντάντ διαφωνώντας ανοιχτά με τη στάση ουδετερότητας του Βασιλιά Κωνσταντίνου Α'. Λόγω αυτής της διαφωνίας, αν και είχε εκλεγεί πρωθυπουργός παραιτήθηκε. Επέστρεψε στην πρωθυπουργία την περίοδο 1917-1920 αλλά εγκατέλειψε την Ελλάδα μετά την ήττα του στις εκλογές του Νοεμβρίου του 1920.

Δημήτριος Κακλαμάνος (1867-1949): Έλληνας διπλωμάτης, δημοσιογράφος και συγγραφέας. Υπήρξε διευθυντής της εφημερίδας *Άστυ* το 1892 και κατόπιν εκδότης του *Νέου Άστεως* 1901-1907. Διετέλεσε, επίσης, πρόξενος στην Οδησό το 1907. Υπήρξε γραμματέας της ελληνικής πρεσβείας στο Παρίσι από το 1910 έως το 1912, επιτετραμμένος στη Ρώμη από το 1912 έως το 1914 και στην Αγία Πετρούπολη από το 1915 έως το 1916, διευθυντής του Υπουργείου Εξωτερικών από το 1914 έως το 1915, καθώς και πρεσβευτής στην Ουάσινγκτον, στην Αγία Πετρούπολη, στη Στοκχόλμη και στο Λονδίνο, αλλά και αντιπρόσωπος της Ελλάδας στο συμβούλιο της Κοινωνίας των Εθνών.

ΡΟΥΜΑΝΙΑ

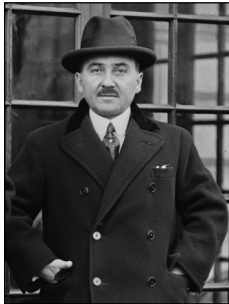
Ion Gheorghe Duca (1879-1933): Φιλελεύθερος Ρουμάνος πολιτικός και νομικός. Ηγετική πολιτική φυσιογνωμία του Εθνικού Φιλελεύθερου Κόμματος. Υπηρέτησε την περίοδο μετά από τον Α' Π.Π. ως Υπουργός Εξωτερικών και Εσωτερικών. Ως Πρωθυπουργός προσπάθησε να εκσυγχρονίσει την Ρουμανία και να συνασπισθεί με τις δυτικές δυνάμεις, Δολοφονήθηκε την 29/12/1933 από του μέλη της φασιστικής οργάνωσης των Σιδηρών Φρουρών

Constantin Diamandy (1868-1932): Ρουμάνος διπλωμάτης.

Ξεκίνησε την διπλωματική του καριέρα το 1892 έχοντας ολοκληρώσει τις σπουδές στο Βουκουρέστι και το Παρίσι. Διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην συμφωνία της Ρουμανίας με την Αντάντ. Ως εκπρόσωπος της Ρουμανίας στην Αγία Πετρούπολη διαπραγματεύτηκε με τον Υπουργό Εξωτερικών της Ρωσία Sergei Sazonov για την σύναψη μεταξύ των δύο χωρών μυστικής συμφωνίας την 1 Οκτωβρίου 1914. Ήρθε σε οξεία σύγκρουση με το Μπολσεβικικό καθεστώς το 1917. Υπηρέτησε ως Πρέσβης της Ρουμανίας στην Ρωσία και την Γαλλία (1924-1930).

ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ

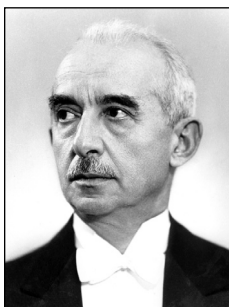

Momčilo Ninčić (1876-1949): Σερβικής καταγωγής διπλωμάτης της Γιουγκοσλαβίας με σπουδές νομικής. Αντιπρόσωπος στη Συνδιάσκεψη της Λωζάννης. Υπουργός Εξωτερικών 5.1.1922-27.7.1924. Πρόεδρος της Κοινωνίας των Εθνών 1926-27. Στην διάρκεια του Β' Π.Π. ήταν μέλος της εν εξορία Κυβέρνησης της Γιουγκοσλαβίας (1941-43) ως Υπουργός Εξωτερικών. Απεβίωσε εν εξορία στην Ελβετία όντας καταδικασμένος από το καθεστώς του Τίτο. Αποκαταστάθηκε το 2006.

Milan Rakić (1876-1938): Σέρβος διπλωμάτης και ποιητής-ακαδημαϊκός. Σπούδασε νομικά στο Παρίσι και επηρεάστηκε από το πολιτισμό της Γαλλίας. Υπηρέτησε ως διπλωμάτης σε όλη του καριέρα. Η πρώτη θέση ήταν στα Σκόπια επί Οθωμανικής περιόδου. Ασχολήθηκε συστηματικά με ποίηση αν και το δημοσιευμένο του έργο είναι περιορισμένο.

ΤΟΥΡΚΙΑ

Ismet Pasha (1884-1973): Στρατιωτικός και πολιτικός ηγέτης της Τουρκίας με καθοριστική συμβολή στη διαμόρφωση του μεταοθωμανικού κράτους. Υπήρξε Πρωθυπουργός της Τουρκίας από το 1923 έως το 1937, στο πλαίσιο του νέου καθεστώτος που εγκαθιδρύθηκε μετά τη Συνθήκη της Λωζάννης. Το 1938, μετά τον θάνατο του Μουσταφά Κεμάλ Ατατούρκ, εξελέγη δεύτερος Πρόεδρος της Τουρκικής Δημοκρατίας, θέση που διατήρησε έως τον Μάιο του 1950. Πριν την πολιτική του σταδιοδρομία, υπηρέτησε ως ανώτατος αξιωματικός πυροβολικού, συμμετέχοντας στον Α' Π.Π. στο ρωσικό μέτωπο και στον πόλεμο της Μικράς Ασίας του 1921-1922. Διετέλεσε επικεφαλής της τουρκικής αντιπροσωπείας στην Ανακωχή των Μουδανιών και στη Συνδιάσκεψη της Λωζάννης, όπου υπέγραψε τη Συνθήκη που καθόρισε τα σύνορα της σύγχρονης Τουρκίας. Το 1934, στο πλαίσιο του Νόμου περί Επώνυμων, επέλεξε το επώνυμο İnönü, προς τιμήν των νικηφόρων μαχών που έδωσε στην περιοχή αυτή.

Rıza Nur (1879-1942): Πολιτικός και ιατρός. Βουλευτής στην Οθωμανική Βουλή (1908-1912) και στην Βουλή Άγκυρας (1920-1923) και στην ίδια περίοδο Υπουργός Παιδείας και Υγείας. Υπήρξε Αντιπρόεδρος της τουρκικής αντιπροσωπείας στη Συνδιάσκεψη της Λωζάννης. Το 1926 διαφωνώντας με τον Μουσταφά Κεμάλ διέφυγε στο εξωτερικό. Επέστρεψε στην Τουρκία τον Δεκέμβριο του 1938. Στα τελευταία χρόνια της ζωής του εκδήλωσε ακραίες εθνικιστικές σε βαθμό ρατσισμού πολιτικές ιδέες.

Τα επίσημα αρχεία των εργασιών της Διάσκεψης είναι στα γαλλικά, όλα τα πρακτικά τα οποία εμπεριέχονται σε αυτό το βιβλίο, μαζί με τα παραρτήματα και τις γραπτές επικοινωνίες εκτός της βρετανικής, αμερικανικής και ιαπωνικής αντιπροσωπείας, έχουν μεταφραστεί. Αυτό, εντούτοις, δεν εφαρμόζεται στους λόγους και στις δηλώσεις των Βρετανών, Αμερικανών και Ιαπώνων αντιπροσώπων, οι οποίοι μίλησαν στα αγγλικά.

ΣΗΜΕΙΩΣΗ

Εκτός από τις συνεδριάσεις των τριών κύριων επιτροπών, τα πρακτικά των οποίων παρατίθενται στο παρόν έγγραφο, οι ακόλουθες υποεπιτροπές ορίστηκαν από κάθε επιτροπή. Ο αριθμός των συνεδριάσεων κάθε μίας επιτροπής παρουσιάζεται με νούμερα μέσα σε παρένθεση:

ΠΡΩΤΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

1η Υποεπιτροπή	Αποστρατικοποίηση των συνόρων της Ανατολικής Θράκης	(3)
2η Υποεπιτροπή	Νησιά του Αιγαίου	(3)
3η Υποεπιτροπή	Ανταλλαγή πληθυσμών	(24)
4η Υποεπιτροπή	Προστασία των μειονοτήτων	(17)
5η Υποεπιτροπή	Τάφοι και κρατούμενοι	(7)

ΔΕΥΤΕΡΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

1η Υποεπιτροπή	Νομικό καθεστώς των αλλοδαπών στην Τουρκία	(6)
2η Υποεπιτροπή	Οικονομική κατάσταση των αλλοδαπών στην Τουρκία	(14)
3η Υποεπιτροπή	Εθνικότητες, αρχαιότητες και επιστροφή θησαυρών κ.ά.	(4)

ΤΡΙΤΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

1η Υποεπιτροπή	Οικονομικά ζητήματα, Δημόσιο Χρέος και επανορθώσεις	(8)
2η Υποεπιτροπή	Λιμάνια, υδάτινες οδοί και σιδηρόδρομοι	(3)
3η Υποεπιτροπή	Δασμοί, ναυσιπλοΐα και βιομηχανική ιδιοκτησία	(5)
4η Υποεπιτροπή	Ιδιοκτησία, δικαιώματα και συμφέροντα. Χρέη. Παραχωρήσεις. Συμβάσεις	(19)
5η Υποεπιτροπή	Υγειονομικά θέματα	(5)

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

1ο ΜΕΡΟΣ

Πρακτικά της Δημόσιας συνεδρίασης και της συνεδρίασης της Ολομέλειας της Διάσκεψης, καθώς και των συνεδριάσεων της Πρώτης Επιτροπής για εδαφικά και στρατιωτικά ζητήματα

ΤΜΗΜΑ 1

ΔΗΜΟΣΙΑ ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΗ ΚΑΙ ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΗ ΤΗΣ ΟΛΟΜΕΛΕΙΑΣ

Αρ.

1.	20 Νοεμβρίου, απόγευμα, έναρξη και δημόσια συνεδρίαση που πραγματοποιήθηκε στο Casino de Monthenon	1
2.	21 Νοεμβρίου, πρωί, πρώτη συνεδρίαση της ολομέλειας. Διαδικασία ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ. Σχέδιο κανονισμού λειτουργίας	5
3.	21 Νοεμβρίου, απόγευμα, δεύτερη συνεδρίαση της ολομέλειας. Διαδικασία. Γενικές παρατηρήσεις	12
		15

ΤΜΗΜΑ 2

ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΡΩΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ

4.	22 Νοεμβρίου, πρωί, 1η συνεδρίαση. Σύνορα της Θράκης. Δηλώσεις της τουρκικής, ελληνικής, σερβο-κροατο-σλοβενικής και ρουμανικής αντιπροσωπείας	19
5.	22 Νοεμβρίου, απόγευμα, 2η συνεδρίαση. Σύνορα της Θράκης. Δήλωση της βουλγαρικής αντιπροσωπείας. Δήλωση του Λόρδου Curzon εκ μέρους των Προσκαλουσών Δυνάμεων	29
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ. Στατιστικές σχετικές με τον πληθυσμό της Δυτικής Θράκης, υποβληθείσες από την ελληνική αντιπροσωπεία	39
6.	23 Νοεμβρίου, πρωί, 3η συνεδρίαση. Σύνορα της Θράκης. Δήλωση της τουρκικής θέσης. Απάντηση από την ελληνική αντιπροσωπεία. Ορισμός υποεπιτροπής για να εξετάσει τα ζητήματα (α) των αποστρατικοποιημένων ζωνών στα σύνορα της Ανατολικής Θράκης και (β) σιδηροδρομικές επικοινωνίες με το Αιγαίο και πρόβλεψη για ένα λιμάνι για την Βουλγαρία στο Dedeagatch	40
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ (Α) Στατιστικές σχετικά με τον πληθυσμό της Δυτικής Θράκης, υποβληθείσες από την τουρκική αντιπροσωπεία	54
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ (Β) Σημείωμα υποβληθέν από την τουρκική αντιπροσωπεία για την κατανομή της γαιοκτησίας στη Δυτική Θράκη	61
7.	24 Νοεμβρίου, απόγευμα, 4η συνεδρίαση. Σύνορα της Θράκης. Έκθεση της υποεπιτροπής. Επιπλέον δηλώσεις από την τουρκική αντιπροσωπεία για την κατανομή της γαιοκτησίας στη Δυτική Θράκη	62
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ (Α) Έκθεση της υποεπιτροπής σχετικά με το ζήτημα της αποστρατικοποιημένης ζώνης στη Θράκη, και μιας οικονομικής εξόδου της Βουλγαρίας στο Αιγαίο Πέλαγος	77
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ (Β) Ανακοίνωση της βουλγαρικής αντιπροσωπείας γαιοκτησίας στη Δυτική Θράκη	80
8.	25 Νοεμβρίου, πρωί, 5η συνεδρίαση. Σύνορα της Θράκης. Συνέχιση της συζήτησης που καταγράφηκε στο νο. 7. Απάντηση από τον Λόρδο Curzon εκ μέρους των Προσκαλουσών	

Αρ.		
	Δυνάμεων. Γενική δήλωση από τον επικεφαλής της Αμερικανικής αντιπροσωπείας	80
9.	25 Νοεμβρίου, απόγευμα, 6η συνεδρίαση. Νησιά του Αιγαίου. Δήλωση της τουρκικής θέσης. Απάντηση από τον Λόρδο Curzon εκ μέρους των Προσκαλουσών Δυνάμεων. Ορισμός υποεπιτροπής για να εξετάσει τα ζητήματα κυριαρχίας και αποστρατικοποίησης	94
10.	29 Νοεμβρίου, απόγευμα, 7η συνεδρίαση. Νησιά του Αιγαίου. Ανάγνωση και συζήτηση της έκθεσης της υποεπιτροπής. Υιοθέτηση των προτάσεων αναφορικά με την αποστρατικοποίηση με επιφύλαξη της Τουρκίας	101
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ. Έκθεση της υποεπιτροπής των εμπειρογνομόνων για το ζήτημα της αποστρατικοποίησης της Λήμνου, της Μυτιλήνης, της Χίου, της Σάμου και της Ικαρίας	109
11.	1 Δεκεμβρίου, απόγευμα, 8η συνεδρίαση. Ανταλλαγή ελληνικών και τουρκικών πληθυσμών. Δήλωση από τον Δρ. Nansen. Γενική συζήτηση. Ορισμός υποεπιτροπής για να εξετάσει το ζήτημα της ανταλλαγής, συμπεριλαμβανομένης της επιστροφής των αιχμαλώτων και των άμαχων ομήρων	111
12.	4 Δεκεμβρίου, πρωί, 9η συνεδρίαση. Στενά. Δηλώσεις από την τουρκική, ρωσική, ρουμανική, βουλγαρική και ελληνική αντιπροσωπεία	125
13.	6 Δεκεμβρίου, πρωί, 10η συνεδρίαση. Στενά. Απάντηση του Λόρδου Curzon εκ μέρους των Συμμαχικών Δυνάμεων. Παρουσίαση των προτάσεων των Συμμάχων. Δηλώσεις από την γαλλική, ιταλική, αμερικανική, σερβο-κροατικο-σλοβενική και ρωσική αντιπροσωπεία	136
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ (Α). Σχέδιο κανονισμού για τη διέλευση των πλοίων από τα Στενά που κοινοποιήθηκε από τη βρετανική, γαλλική και ιταλική αντιπροσωπεία	151
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ (Β). Σχέδιο συμφωνίας για την αποστρατικοποίηση της ζώνης των Στενών κοινοποιήθηκε από τη βρετανική, γαλλική και ιταλική αντιπροσωπεία	153
14.	8 Δεκεμβρίου, πρωί, 11η συνεδρίαση. Στενά. Δήλωση από την τουρκική αντιπροσωπεία. Επιπλέον απάντηση της ρωσικής αντιπροσωπείας στις προτάσεις των Συμμάχων. Αποδοχή των προτάσεων των Συμμάχων από τη βουλγαρική, σερβο-κροατικο-σλοβενική και ελληνική αντιπροσωπεία	154
15.	8 Δεκεμβρίου, απόγευμα, 12η συνεδρίαση. Στενά. Απάντηση των Συμμάχων στην τουρκική αντιπροσωπεία. Ερωτήματα λεπτομερειών που παραπέμπονται σε ναυτικούς και στρατιωτικούς εμπειρογνώμονες	165
16.	12 Δεκεμβρίου, απόγευμα, 13η συνεδρίαση. Μειονότητες. Δήλωση από τον Λόρδο Curzon, τον κ. Barrère και τον Μαρκήσιο Garroni της συμμαχικής θέσης. Ιστορική δήλωση από τον Ismet Πασά. Δηλώσεις από την ελληνική, αμερικανική και σερβο-κροατικο-σλοβενική αντιπροσωπεία	173
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ. Δήλωση που αναγνώστηκε από τον Ismet Πασά σχετικά με τις μειονότητες στην Τουρκία	190
17.	13 Δεκεμβρίου, πρωί, 14η συνεδρίαση. Μειονότητες. Δήλωση από την τουρκική αντιπροσωπεία. Απάντηση από τον Λόρδο Curzon	204
18.	14 Δεκεμβρίου, πρωί, 15η συνεδρίαση. Μειονότητες. Απάντηση από τον Ismet Πασά στον Λόρδο Curzon. Δηλώσεις από τον Λόρδο Curzon, τον κ. Barrère και τον Μαρκήσιο Garroni, τον κ. Βενιζέλο και τον Σερ H. Rumbold. Ορισμός υποεπιτροπής	216
19.	18 Δεκεμβρίου, απόγευμα, 16η συνεδρίαση. Στενά. Εξέταση των προτάσεων των Συμμάχων, όπως αναθεωρήθηκαν ως συνέπεια των συζητήσεων μεταξύ των συμμαχικών και τούρκων εμπειρογνομόνων. Ρωσική αντιπρόταση. Τροποποιήσεις στο συμμαχικό σχέδιο που πρότεινε η τουρκική αντιπροσωπεία	228
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ (Α). Τρίτο σχέδιο της σύμβασης των Στενών	243

Αρ.

	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ (Β). Τρίτο σχέδιο της σύμβασης για την αποστρατικοποίηση της ζώνης των Στενών	246
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ (Γ). Σχέδιο άρθρων σχετικά με τη Διεθνή Επιτροπή για τα Στενά	249
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ (Δ). Σχέδιο άρθρων αναφορικά με την εγγύηση για την ασφάλεια για τα Στενά	249
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ (Ε). Σχέδιο προτεινόμενο από τη ρωσική αντιπροσωπεία για τους κανόνες διέλευσης των πλοίων μέσω των Στενών	250
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ (ΣΤ). Τροποποιήσεις που πρότείνει η τουρκική αντιπροσωπεία στο σχέδιο που περιλαμβάνεται στο Παράρτημα (Α)	253
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ (Ζ). Τροποποιήσεις που πρότείνει η τουρκική αντιπροσωπεία στο σχέδιο που περιλαμβάνεται στο Παράρτημα (Β)	259
20.	19 Δεκεμβρίου, μεσημέρι, 17η συνεδρίαση. Στενά. Απάντηση από τον Λόρδο Curzon στις ρωσικές και τουρκικές προτάσεις. Γενική συζήτηση	260
21.	20 Δεκεμβρίου, απόγευμα, 18η συνεδρίαση. Στενά. Δήλωση από την τουρκική αντιπροσωπεία. Σχολιασμός από τον Λόρδο Curzon και άλλους	278
22.	9 Ιανουαρίου 1923, απόγευμα, 19η συνεδρίαση. Μειονότητες. Έκθεση της υποεπιτροπής. Γενική συζήτηση. Σημεία σχετιζόμενα με την αμνησία και τη στρατιωτική θητεία παραπέμπονται πίσω στην υποεπιτροπή	289
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ. Έκθεση της υποεπιτροπής για τις μειονότητες	303
23.	10 Ιανουαρίου, πρωί, 20η συνεδρίαση. Ανταλλαγή των πληθυσμών. Έκθεση της υποεπιτροπής. Γενική συζήτηση. Απόσυρση της απαίτησης της τουρκικής αντιπροσωπείας για απομάκρυνση του Πατριαρχείου από την Κωνσταντινούπολη. Ορισμένα ζητήματα παραπέμφθηκαν πίσω στην υποεπιτροπή	313
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ. Έκθεση της υποεπιτροπής για την ανταλλαγή πληθυσμών και ομήρων	328
24.	23 Ιανουαρίου, πρωί, 21η συνεδρίαση. Μοσούλη. Δηλώσεις της τουρκικής και βρετανικής θέσης. Προτάσεις που έγιναν από τον Λόρδο Curzon για αναφορά στην Κοινωνία των Εθνών	337
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ. Αλληλογραφία μεταξύ του Λόρδου Curzon και Ismet Πασά	363
25.	23 Ιανουαρίου, απόγευμα, 22η συνεδρίαση. Μουσούλη. Απόρριψη της πρότασης του Λόρδου Curzon από τον Ismet Πασά. Ο Λόρδος Curzon ανακοίνωσε την αναφορά στην Κοινωνία των Εθνών σύμφωνα με το άρθρο 11 της Συμφωνίας	393
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ. Δήλωση της αμερικανικής αντιπροσωπείας	405
26.	27 Ιανουαρίου, πρωί, 23η συνεδρίαση. (α) Ανταλλαγή των πληθυσμών. Τα κείμενα των σχεδίων συνθηκών υποβλήθηκαν από την υποεπιτροπή και εγκρίθηκαν (β) αιχμάλωτοι πολέμου. (γ) μνήματα. Έκθεση της υποεπιτροπής	406
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ (Α) Σχέδιο της ελληνοτουρκικής συμφωνίας σχετικά με την επαναφορά και ανταλλαγή αιχμαλώτων πολέμου και ομήρων	419
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ (Β) Σχέδιο σύμβασης αναφορικά με την ανταλλαγή ελληνικών και τουρκικών μειονοτήτων	419
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ (Γ) Πρωτόκολλα αναφορικά με την απαλλαγή ανδρών σε ηλικία στράτευσης	419
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ (Δ) Έκθεση της υποεπιτροπής για τους αιχμαλώτους πολέμου και για τα μνήματα	420
	ΠΡΟΣΑΡΤΗΜΑ. Έκθεση των υπογραφών των συνθηκών αναφορικά με την ανταλλαγή των ελληνικών και τουρκικών μειονοτήτων και της συμφωνίας αναφορικά με την ανταλλαγή αιχμαλώτων πολέμου, κ.ά.	425
27.	31 Ιανουαρίου, πρωί, 24η συνεδρίαση. Παρουσίαση του σχεδίου συνθήκης από τις	

Αρ.

	Προσκαλούσες Δυνάμεις. Δηλώσεις από τους Συμμάχους και την τουρκική αντιπροσωπεία	426
28.	1 Φεβρουαρίου, πρωί, 25η Συνεδρίαση. Στενά. Παρουσίαση του σχεδίου συνθήκης από τις Προσκαλούσες Δυνάμεις. Αποδοχή με επιφυλάξεις από την τουρκική αντιπροσωπεία. Απόρριψη από τη ρωσική αντιπροσωπεία	447

ΠΡΟΣΑΡΤΗΜΑ ΣΤΟ 1ο ΜΕΡΟΣ

ΒΟΥΛΓΑΡΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΔΙΕΞΟΔΟΣ ΣΤΟ ΑΙΓΑΙΟ ΠΕΛΑΓΟΣ

28Α.	Επεξηγηματικό σημείωμα	157
28Β.	Πρακτικά της συνεδρίασης της 26ης Ιανουαρίου της ορισμένης υποεπιτροπής για να εξετάσει το ζήτημα της βουλγαρικής οικονομικής διεξόδου στο Αιγαίο Πέλαγο	458
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Σχέδιο συνθήκης αναφορικά με το Dedeagatch	461

2ο ΜΕΡΟΣ

Συνεδριάσεις της Δεύτερης Επιτροπής για το Καθεστώς των Αλλοδαπών

29.	2 Δεκεμβρίου, απόγευμα, 1η συνεδρίαση. Γενική συζήτηση. Τρεις υποεπιτροπές ορίστηκαν να ασχοληθούν με (1) δικαστικά ζητήματα, (2) οικονομικά ζητήματα, (3) εθνικότητα και αρχαιολογική έρευνα	465
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ. Υπόμνημα από την τουρκική αντιπροσωπεία αναφορικά με τις Διομολογήσεις	471
30.	28 Δεκεμβρίου, πρωί, 2η συνεδρίαση. Έκθεση της υποεπιτροπής για το δικαστικό καθεστώς. Γενική συζήτηση	480
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ. Έκθεση της υποεπιτροπής αναφορικά με δικαστικά ζητήματα	500
31.	6 Ιανουαρίου, απόγευμα, 3η συνεδρίαση. Δικαστικό καθεστώς. Τουρκική απάντηση στις Συμμαχικές δηλώσεις στη 2η συνεδρίαση. Σχόλια των Συμμάχων	508
32.	27 Ιανουαρίου, μεσημέρι, 4η συνεδρίαση. Εκθέσεις από τη δεύτερη και τρίτη υποεπιτροπή. Γενική συζήτηση. Ερώτηση για τους θησαυρούς που πήγαν στην Κωνσταντινούπολη από τον τάφο του Προφήτη στη Μεδίνα	521
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ (Α). Έκθεση της δεύτερης υποεπιτροπής αναφορικά με την ανανέωση ή καταγγελία ορισμένων συνθηκών και συμβάσεων	530
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ (Β). Τελική έκθεση της υποεπιτροπής για την εθνικότητα και για αρχαιολογικά ζητήματα	532
33.	31 Ιανουαρίου, πρωί, 5η συνεδρίαση. Πραγματοποιήθηκε από κοινού με την 24η συνεδρίαση της πρώτης επιτροπής (βλ. νο. 27 παραπάνω). Παρουσίαση του σχεδίου συνθήκης κ.ά. από τις Προσκαλούσες Δυνάμεις	535

3ο ΜΕΡΟΣ

Συνεδριάσεις της Τρίτης Επιτροπής σε Οικονομικά και Χρηματοοικονομικά ζητήματα

34.	27 Νοεμβρίου, απόγευμα, 1η συνεδρίαση. Σχήμα για τον ορισμό διάφορων υποεπιτροπών	536
35.	28 Νοεμβρίου, απόγευμα, 2η συνεδρίαση. Οθωμανικό χρέος. Γενική συζήτηση	541
36.	8 Δεκεμβρίου, απόγευμα, 3η συνεδρίαση. Επικοινωνίες και μεταφορές	556
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Έκθεση της υποεπιτροπής για τις επικοινωνίες και μεταφορές	559
37.	13 Ιανουαρίου, απόγευμα, 4η συνεδρίαση. Έκθεση της υποεπιτροπής	563

Αρ.

	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ (Α) Επιπλέον έκθεση της υποεπιτροπής στις επικοινωνίες και μεταφορές	574
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ (Β) Έκθεση της πρώτης υποεπιτροπής στα χρηματοοικονομικά	575
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ (Γ) Παρατηρήσεις της ελληνικής αντιπροσωπείας αναφορικά με την κατανομή του Οθωμανικού Δημοσίου Χρέους	587
38.	27 Ιανουαρίου, απόγευμα, 5η συνεδρίαση. Εκθέσεις και σχέδια άρθρων που παρουσιάστηκαν από τις υποεπιτροπές	592
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ (Α) Έκθεση από την υγειονομική υποεπιτροπή	628
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ (Β) Προτάσεις που παρουσιάστηκαν από τη βρετανική, γαλλική και ιταλική αντιπροσωπεία στην υποεπιτροπή για οικονομικά ζητήματα	635
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ (Γ) Αντιπροτάσεις που παρουσιάστηκαν από την τουρκική αντιπροσωπεία αναφορικά με την ιδιοκτησία, δικαιώματα και συμφέροντα	652
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ (Δ) Συμβόλαια Ασφάλισης	654
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ (Ε) Σχέδιο συνθήκης αναφορικά με το εμπορικό καθεστώς με τη Τουρκία	656
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ (ΣΤ) Σχέδιο χρηματοοικονομικών ρητρών που παρουσίασε η βρετανική, γαλλική και ιταλική αντιπροσωπεία	663
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ (Ζ) Υπόμνημα που παρουσιάστηκε από την τουρκική αντιπροσωπεία αναφορικά με τις ζημίες που προκάλεσαν οι Έλληνες στη Μικρά Ασία	672
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ (Η) Απάντηση της ελληνικής αντιπροσωπείας	678
39.	31 Ιανουαρίου, πρωί, 6η συνεδρίαση. Πραγματοποιήθηκε από κοινού με την 24η συνεδρίαση της πρώτης επιτροπής (βλ. νο. 27 παραπάνω). Παρουσίαση του σχεδίου συνθήκης κ.ά. από τις Προσκαλούσες Δυνάμεις	682

4ο ΜΕΡΟΣ

ΤΜΗΜΑ 1

ΣΧΕΔΙΟ ΟΡΩΝ ΕΙΡΗΝΗΣ ΟΠΩΣ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΤΗΚΑΝ ΣΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΕΙΑ ΣΤΙΣ 31 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 1923

40.	Σχέδιο Τελικής Πράξης	684
41.	Σχέδιο Συνθήκης Ειρήνης	686
42.	Σχέδιο Σύμβασης των Στενών	772
43.	Σχέδιο Σύμβασης για τα σύνορα της Θράκης	785
44.	Σχέδιο σύμβασης αναφορικά με το καθεστώς που ισχύει για τους αλλοδαπούς στην Τουρκία και σχέδιο δήλωσης αναφορικά με τη διοίκηση της δικαιοσύνης στην Τουρκία	790
44Α.	Σχέδιο δήλωσης αναφορικά με την απονομή της δικαιοσύνης, όσον αφορά τους αλλοδαπούς στην Τουρκία	801
45.	Σχέδιο δήλωσης αναφορικά με τη συμμετοχή της Αλβανίας στην πληρωμή του Οθωμανικού Δημοσίου Χρέους	804
46.	Σχέδιο σύμβασης αναφορικά με το εμπορικό καθεστώς με την Τουρκία	804
47.	Σχέδιο δήλωσης αναφορικά με την αμνηστία	815
48.	Σύμβαση μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας αναφορικά με την ανταλλαγή ελληνικών και τουρκικών πληθυσμών	817
49.	Πρωτόκολλο σχετικά με την αποφυλάκιση αρτιμελών ανδρών	827
50.	Συμφωνία μεταξύ της Ελλάδας και της Τουρκίας για τον σεβασμό της αμοιβαιότητας επιστροφής των εγκλωβισμένων αμάχων και της ανταλλαγής αιχμαλώτων πολέμου και εγκλωβισμένων αμάχων	828

Αρ.

ΤΜΗΜΑ 2

ΜΕΤΑΓΕΝΕΣΤΕΡΕΣ ΔΙΑΠΡΑΓΜΑΤΕΥΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΑΡΑΧΩΡΗΣΕΙΣ

51.	Επεξηγηματικό σημείωμα	832
52.	Σύνοψη και επεξήγηση των παραχωρήσεων που προσφέρθηκαν στον Ismet Πασά στις 3 και 4 Φεβρουαρίου	832
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1. Σχέδιο δήλωσης σχετικά με τη διοίκηση της δικαιοσύνης, όσον αφορά τους αλλοδαπούς στην Τουρκία	834
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2. Σχέδιο συμφωνίας σχετικά με ορισμένους όρους που συνδέονται με την παραχώρηση του οικοπέδου που είναι γνωστό ως περιοχή Anzac	836
53.	Επεξηγηματικό σημείωμα	837
54.	Σημείωμα από τον Ismet Πασά της 4ης Φεβρουαρίου που περιέχει την τουρκική απάντηση αναφορικά με τις παραχωρήσεις που συνοψίζονται στο αρ. 52	837
55.	Επεξηγηματικό σημείωμα	842
56.	Σημειώσεις του Βρετανού υπουργού για τη συνάντηση που πραγματοποιήθηκε στο σπίτι του Λόρδου Curzon στις 4 Φεβρουαρίου, στις 5.40 μ.μ. Τελική συνομιλία με τον Ismet Πασά	842
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ (Α) Βρετανική δήλωση αναφορικά με την Μοσούλη	851
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ (Β) Συμμαχική φόρμουλα σχετικά με τις ελληνοτουρκικές επανορθώσεις	851
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ (Γ) Τουρκική φόρμουλα σχετικά με τις ελληνοτουρκικές επανορθώσεις	852
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ (Δ) Αντιπρόταση που υποβλήθηκε από τον Ismet Πασά στις 4 Φεβρουαρίου σχετικά με την απονομή της δικαιοσύνης όσον αφορά τους αλλοδαπούς στην Τουρκία	852
	ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΘΕΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΟΝΟΜΑΤΩΝ	854

[1]

ΜΕΡΟΣ 1

Πρακτικά των δημόσιων συνεδριάσεων και των συνεδριάσεων της Ολομέλειας της Διάσκεψης, καθώς και των συνεδριάσεων της πρώτης Επιτροπής

ΤΜΗΜΑ 1

Δημόσιες συνεδριάσεις και συνεδριάσεις της Ολομέλειας

Αρ. 1

*Πρακτικά της εναρκτήριας και δημόσιας συνεδρίασης της Ειρηνευτικής Διάσκεψης για την
Μέση Ανατολή, που πραγματοποιήθηκε στο Casino de Monthenon της Λωζάννης,*

20 Νοεμβρίου 1922, στις 3.30 μ.μ.

Οι συμμετέχουσες χώρες στη Διάσκεψη εκπροσωπήθηκαν από τους πληρεξουσίου τους· οι αντίστοιχες αντιπροσωπείες των χωρών αυτών ήταν επίσης παρούσες. Οι εκπρόσωποι του Τύπου έγιναν δεκτοί και άδεια εισόδου χορηγήθηκε από τις δημοτικές αρχές της Λωζάννης σε πολυάριθμους ιδιώτες.

Ο κ. Camerlynck ενήργησε ως διερμηνέας.

Ο κ. Haab, Πρόεδρος της Ελβετικής Συνομοσπονδίας, άνοιξε την Διάσκεψη με την ακόλουθη ομιλία: —

«Κύριοι, οι Δυνάμεις, των οποίων τους διακεκριμένους αντιπροσώπους έχουμε το προνόμιο να χαιρετίσουμε εδώ, είχαν την καλοσύνη να εκφράσουν την επιθυμία να ανοίξει την πρώτη σύνοδο της ειρηνευτικής διάσκεψης η οποία πρόκειται να θέσει τέρμα στη σύγκρουση στην Εγγύς Ανατολή, ένας πολίτης της Ελβετίας, μιας χώρας ουδέτερης.

«Το Ελβετικό Ομοσπονδιακό Συμβούλιο, έχοντας πλήρη επίγνωση της μεγάλης ιστορικής σημασίας του έργου σας, εμπιστεύθηκε στον Πρόεδρο της Συνομοσπονδίας αυτή την αποστολή και έχουμε πλήρη συνείδηση αυτής της τιμής. Με συγκίνηση ανέλαβα την αποστολή αυτή. Αισθάνθηκα ότι κλήθηκα όχι μόνο λόγω των καθηκόντων μου, αλλά και λόγω της έντονης επιθυμίας μου να δω το έργο σας να στέφεται με επιτυχία.

«Εκ μέρους της Ελβετικής Ομοσπονδίας, απευθύνω θερμό και εγκάρδιο καλωσόρισμα στη σημαντική συνέλευσή σας.

«Η Ελβετική Κυβέρνηση και ο ελβετικός λαός θα χαρούν να δουν την ειρήνη να ανατέλλει σε αυτή τη χώρα, χάρη στη δήλωση εμπιστοσύνης που τους αποδόθηκε. Ειρήνη που θα συμβάλλει ώστε η ανθρωπότητα, συντετριμμένη από ηθικά και οικονομικά βάρη, να ξαναβρεί την ελπίδα για ένα καλύτερο μέλλον.

«Ανά πάσα στιγμή, σε κάθε περίπτωση, όταν πρόκειται να βοηθηθεί η σύναψη μιας διεθνούς συμφωνίας ή η διευθέτηση μιας διαμάχης ειρηνικά, η Ελβετία θεωρεί καθήκον της, καθήκον υψηλότερο από όλα τα άλλα, να παρέχει τη βοήθειά της, όσο μικρή και αν είναι αυτή. Επίσης, τολμούμε να πιστεύουμε ότι, επιλέγοντας μια ελβετική πόλη ως τόπο συνάντησης της Διάσκεψης, οι κυβερνήσεις σας θέλησαν να μας δείξουν ότι εκτιμούν μια στάση και μια πολιτική που αποτελούν για εμάς ιερή παράδοση.

«Κύριοι, τα πεδία των μαχών του πρόσφατου πολέμου, του οποίου όλη η ανθρωπότητα περιμένει με τόση θέρμη το τέλος μέσω της δικής σας Διάσκεψης, βρίσκονται στο σημείο συνάντησης

[2]

των δύο ηπείρων του παλαιού κόσμου, οι οποίες έχουν παίξει το μεγαλύτερο ρόλο στην ιστορία.

«Αυτές οι έντονα αμφισβητούμενες περιοχές υπήρξαν ο τόπος αναρίθμητων και σκληρών μαχών, που μας διηγούνται οι θρύλοι των ηρωικών εποχών, οι ιστορίες των αρχαίων χρόνων και τα χρονικά του μεσαίωνα. Στην εποχή μας αυτά τα θρυλικά ή ιστορικά γεγονότα εξακολουθούν να ασκούν την επιρροή τους στη μοίρα των λαών. Μέχρι και πριν από μερικές εβδομάδες, το έδαφος στο οποίο άπτησαν τόσοι ήρωες καλύφθηκε και πάλι με αίμα από τις μάχες και τα χαρακτηριστικά αυτής της πολεμικής ανδρείας, η οποία μας γέμιζε με ενθουσιασμό την εποχή που εμείς μελετούσαμε την αρχαία ιστορία, παρατηρήθηκαν για άλλη μια φορά. Με σεβασμό και θαυμασμό υποκλινόμαστε μπροστά στον τάφο των γενναίων οι οποίοι, χωρίς δισταγμό, θυσιάστηκαν στο βωμό της πατρίδας τους. Τιμή στη μνήμη τους! Υπήρξαν αφοσιωμένοι και πιστοί μέχρι θανάτου.

«Κύριοι, ας επιτρέψει η ειμαρμένη ο ελληνοτουρκικός πόλεμος να είναι η τελευταία πράξη της τρομερής τραγωδίας που εδώ και δέκα χρόνια έχει ερημώσει την Ευρώπη και ένα μέρος της Ασίας και οι ολέθριες συνέπειες της οποίας θα είναι αισθητές για ολόκληρες γενεές, τόσο στους κατακτημένους όσο και στους κατακτητές.

«Όλος ο κόσμος στρέφει, λοιπόν, ένα ανήσυχο βλέμμα προς τις όχθες της λίμνης Lemán όπου, λάμπει μια ισχυρή σπίθα ελπίδας. Όλες οι καρδιές χτυπούν αρμονικά, εμφορούμενες από την ίδια επιθυμία: να δουν τη σοφία σας να πετυχαίνει να προσφέρει ειρήνη και ηρεμία στα εμπόλεμα κράτη και από εκεί σε όλη την ανθρωπότητα, η οποία θα μπορέσει έτσι να ξαναρχίσει την πορεία της προς την κατάκτηση της πνευματικής και οικονομικής ευημερίας.

«Στα χέρια σας βρίσκεται η μοίρα χωρών και λαών. Το έργο σας είναι τόσο ευρύ όσο και λεπτό. Γνωρίζουμε επίσης πόσο μεγάλη είναι η ευθύνη σας. Οι ρίζες των προβλημάτων, τα οποία πρέπει να επιλύσετε κείτονται βαθιά μέσα στους περασμένους αιώνες.

«Η ιστορία μας διδάσκει ότι αυτά τα προβλήματα πάντα επηρέαζαν τη μοίρα του παλιού κόσμου.

«Στην εποχή μας της στενής αλληλεξάρτησης των λαών, στον οικονομικό, χρηματοπιστωτικό και πνευματικό τομέα, η οξεία ασθένεια ενός μέλους αποδυναμώνει ολόκληρη την οικογένεια των εθνών.

«Για αυτό το λόγο, Κύριοι, η σοφή πολιτική των κυβερνήσεων σας αφού έθεσε τέρμα στις φονικές μάχες, αφιερώθηκε στο έργο της δημιουργίας μιας κατάστασης, η οποία μπορεί να εξασφαλίσει τόσο για τη μία πλευρά όσο και για την άλλη, τις συνθήκες που είναι απαραίτητες για την επιβίωση και τη διαβίωση και δεν θα αποτελέσει εμπόδιο σε μια επικείμενη συμφιλίωση. Η ευγνωμοσύνη του κόσμου και η παρήγορη πεποίθηση ότι εργαστήκατε για την ευτυχία της ανθρωπότητας, θα είναι η δίκαιη ανταμοιβή αυτού του πνεύματος συμφιλίωσης και μετριοπάθειας, το οποίο είναι η απαραίτητη προϋπόθεση για την επίτευξη κάθε υψηλού κοινού στόχου.

«Οι δύο μεγάλες θρησκείες από τις οποίες οι δύο αντίπαλοι του χθες αντλούν την πίστη τους και από τις οποίες τρέφεται ο πολιτισμός τους, συναντώνται σε αυτή την υψηλή σκέψη· οι καλύτερες αρετές του ανθρώπου είναι το πνεύμα της αρμονίας και η αγάπη για την ειρήνη.

«Κύριοι, σε λίγες εβδομάδες θα γιορτάσουμε τη γιορτή των

[3]

Χριστουγέννων. Από τα βάθη της καρδιάς μου –και αυτή η ευχή είναι σίγουρα η ευχή χιλιάδων ανθρώπων– επιθυμώ να ακουστούν εκείνη την γιορτινή ημέρα τα θαυμαστά λόγια «*Επί γης ειρήνη, εν ανθρώποις ευδοκία*», να γίνουν πραγματικότητα, χάρη στο φιλάνθρωπο έργο σας».

Ο Λόρδος Curzon σηκώθηκε και απάντησε: —

«Όλοι μας ακούσαμε με αίσθημα βαθύτατου σεβασμού τη γλαφυρή και εκφραστική γλώσσα που χρησιμοποίησε ο Εξοχότατος Πρόεδρος της Ελβετικής Συνομοσπονδίας.

«Συναντιόμαστε σήμερα εδώ για την τελευταία και ας ελπίσουμε την οριστική από τις διάφορες διασκέψεις, οι οποίες πραγματοποιήθηκαν κατά τα τελευταία τέσσερα έτη με σκοπό τη σύναψη ειρήνης και να περάσουν στο παρελθόν, που θα ξεχαστεί σύντομα, οι μνήμες του σκλη-

ρού και καταστροφικού πολέμου πριν από τέσσερα και πλέον χρόνια. Μέχρι τώρα οι διασκέψεις αυτές πραγματοποιούνταν στην πρωτεύουσα ή σε άλλα μέρη στα εδάφη των Κύριων Δυνάμεων που πολέμησαν στον πόλεμο. Έχω παρακολουθήσει ο ίδιος –διστάζω να πω πόσες από αυτές τις διασκέψεις– στο Λονδίνο, στο Παρίσι, σε πόλεις της Ιταλίας και αλλού, αλλά τώρα για πρώτη φορά συναντιόμαστε σήμερα, Κύριε, υπό την Προεδρία σας, σε μια ουδέτερη χώρα. Εάν έπρεπε να επιλεγεί μια ουδέτερη χώρα, για αυτό που ελπίζω ότι θα είναι η συνάντηση για τη σύναψη της τελικής ειρήνης, ποια χώρα θα ήταν καταλληλότερη να μας προσφέρει την τιμή της φιλοξενίας της, από την ίδια την Ελβετία; Η Ελβετία, η οποία πίσω από τον δακτύλιο των απαραβίαστων βουνών της δεν έχει δεχτεί ποτέ εισβολή για περισσότερο από έναν αιώνα· η Ελβετία, η οποία δεν είχε ποτέ λόγο να πολεμήσει, παρόλο που αν την προκαλούσαν, ο κάθε γιος της θα πήγαινε αμέσως να υπερασπιστεί το έδαφός της· η Ελβετία, η οποία, εδώ και έναν αιώνα και πλέον, κηρύττει την ειρήνη και τη συμφιλίωση στον κόσμο· η Ελβετία, η οποία αποτελεί παράδειγμα για όλη την Ευρώπη μιας ειρηνόφιλης και εύρυθμης κοινότητας· σίγουρα, Κύριοι, σ' αυτή την ατμόσφαιρα, σ' αυτό το όμορφο μέρος και εν μέσω του περιβάλλοντος χώρου στον οποίο θα βρεθούμε για τις επόμενες δύο ή τρεις εβδομάδες, θα έπρεπε να είναι εύκολο να αναπτυχθεί ανάμεσά μας ένα πνεύμα αρμονίας και συνδιαλλαγής.

«Ο Πρόεδρος μίλησε πράγματι σε γλώσσα περισσότερο συναισθηματικού χαρακτήρα για όλες τις θυσίες και τα βάσανα του πολέμου και μας απηύθυνε έκκληση να επιτύχουμε μια κατάσταση πραγμάτων που θα τα καταστήσει σύντομα μια ξεχασμένη ανάμνηση του παρελθόντος. Ας ανταποκριθεί ο καθένας από εμάς στο πνεύμα με το οποίο μας μίλησε σήμερα το απόγευμα. Ας αφήσουμε κάθε μία από τις αντιπροσωπείες μας –και μπορώ να μιλήσω για τη δική μου– να εισέλθει σε κάθε φάση αυτής της Διάσκεψης χωρίς καμία άλλη επιθυμία από το να καταλήξουμε σε συμφωνία για όλα αυτά τα περίπλοκα ζητήματα που θα έρθουν ενώπιον μας, να κάνουμε ειρήνη ώστε να φύγουμε όλοι από αυτό το μέρος με τη συνείδηση ότι ο καθένας μας έχει συμβάλει στην τελική πράξη αυτού του μεγάλου δράματος.

«Δεν ξέρω, Κύριοι, πόσο καιρό μπορούν να διαρκέσουν οι εργασίες μας. Δεν ξέρω πόσο καιρό θα καταχραστούμε, Κύριε, την φιλοξενία σας. Αυτό που μπορώ να πω για τη δική μου αντιπροσωπεία και είμαι σίγουρος, πιστεύω, και για τους άλλους, ότι δεν θα λείψει καμία προσπάθεια από μέρους μας για να οδηγήσουμε τα πράγματα σε μια επιτυχή έκβαση και να δώσουμε τα εύσημα στη δική σας

[4]

όμορφη χώρα, η οποία μας παρείχε τη σκηνή όπου η τελευταία πράξη όλων των προβλημάτων θα τερματιστεί με μια διαρκή ειρήνη.»

Όταν ο Λόρδος Curzon τελείωσε, ο Ismet Πασάς εκφώνησε την ακόλουθη ομιλία: —

«Κύριοι, μια ανακωχή που συνομολογήθηκε πριν από τέσσερα χρόνια με βάση και σεβόμενη τις αρχές του Προέδρου Wilson ανέστειλε επίσημα τις εχθροπραξίες στις οποίες η Οθωμανική Αυτοκρατορία ενεπλάκη.

«Το τουρκικό έθνος, στερούμενο συνεχώς τα οφέλη της ειρήνης, αντιλαμβανόμενο την ανεπάρκεια και το άκαρπο των αδιάκοπων ειρηνικών προσπαθειών του για την επίτευξη ισότητας και δικαιοσύνης και συνειδητοποιώντας ότι δεν του απέμενε άλλη ελπίδα σωτηρίας, το έθνος κατάφερε να υπερασπιστεί την ύπαρξή του με τους δικούς του ηθικούς και υλικούς πόρους. Στην πορεία αυτή υπέμεινε δεινά και έκανε αναρίθμητες θυσίες, τις οποίες παρακολούθησαν με συμπάθεια τα ελεύθερα έθνη. Τούρκοι κάθε ηλικίας και κατάστασης, γυναίκες και παιδιά, συνέβαλαν σε αυτόν τον αμυντικό αγώνα. Δεν μπορώ να παραλείψω την αναφορά στις ατελείωτες επιθέσεις και στα δεινά τα οποία υποβλήθηκε το τουρκικό έθνος από το 1918 –επιθέσεις και δεινά που δεν μπορούν να δικαιολογηθούν με κανένα τρόπο– επίσης τις καταστροφές που συστηματικά γίνονται χωρίς καμία στρατιωτική αναγκαιότητα και με μοναδικό στόχο την καταστροφή στα πλουσιότερα και πιο ευημερούντα εδάφη του.

«Πρέπει επίσης να αναφέρω ότι ακόμη και αυτή τη στιγμή περισσότεροι από 1.000.000 αθώοι Τούρκοι περιφέρονται άστεγοι και πεινασμένοι ανάμεσα στα ερείπια στις πεδιάδες και τα οροπέδια της Μικράς Ασίας.

«Κάνοντας αυτές τις υπεράνθρωπες θυσίες, το τουρκικό έθνος έχει κατακτήσει τη θέση του στην πολιτισμένη ανθρωπότητα με όλα εκείνα τα δικαιώματα ύπαρξης και ανεξαρτησίας που είναι εγγενή σε έθνη ικανά για έντονη δυναμική αλλά και ως στοιχείο ειρήνης, αρμονίας και εργατικότητας. Ο ύψιστος στόχος της Μεγάλης Εθνοσυνέλευσης της Τουρκίας είναι να διατηρήσει και να εδραιώσει αυτή τη θέση.

«Τα γεγονότα αυτών των τελευταίων χρόνων έχουν καθιερώσει ως δόγμα στη συνείδηση της ανθρωπότητας την αλήθεια ότι η καθολική ειρήνη και ηρεμία μπορούν να επιτευχθούν μόνο εφόσον τα έθνη σέβονται αμοιβαία τα δικαιώματά τους για ελευθερία και ανεξαρτησία. Πιστεύω ότι η μνήμη αυτών των γεγονότων θα αποτελέσει μια δέσμευση ειρήνης και σταθερότητας για το μέλλον.

«Προσκολλώμαι στην ελπίδα ότι η τουρκική αντιπροσωπεία, η οποία διακατέχεται από τη μεγαλύτερη δυνατή καλή θέληση, θα βρει παρόμοια καλή θέληση στις άλλες αντιπροσωπείες και με αυτόν τον τρόπο οι προσπάθειες της Διάσκεψης θα οδηγήσουν σε ένα ικανοποιητικό αποτέλεσμα.

«Τελειώνω, κύριε Πρόεδρε, ευχαριστώντας την Ελβετική Συνομοσπονδία, εξ ονόματος της Μεγάλης Εθνοσυνέλευσης της Τουρκίας, για την ευγενική φιλοξενία που μας παραχώρησαν συναινώντας να συνεδριάσει η διάσκεψή μας στην εθνική της επικράτεια. Ακόμη, είμαι περισσότερο ικανοποιημένος με την ευτυχή επιλογή της έδρας αυτής της Διάσκεψης, δεδομένου ότι πραγματοποιείται σε μια χώρα της οποίας η ένδοξη ιστορία είναι ο πιο αδιάψευστος μάρτυρας της ανδρείας που ένα ευγενές έθνος αποδίδει στην ανεξαρτησία του».

[5]

Ο Πρόεδρος της Ελβετικής Συνομοσπονδίας σηκώθηκε στη συνέχεια για να ευχαριστήσει τον Λόρδο Curzon και τον Ismet Πασά για τις επαινετικές ομιλίες τους, όσον αφορά τη χώρα του και ανακοίνωσε ότι η Διάσκεψη θα συνέλθει στο ξενοδοχείο Chateau d'Ouchy στις 11 π.μ. την επόμενη ημέρα. Στη συνέχεια κήρυξε τη λήξη της συνεδρίασης.

Αρ. 2

*Πρακτικά της Πρώτης Συνόδου Ολομέλειας, 21 Νοεμβρίου 1922, στις 11 π.μ.,
υπό την προσωρινή Προεδρία του Λόρδου Curzon*

Παρόντες:

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
Μαρκήσιος Curzon του Kedleston
(Στην Προεδρία)
Σερ Horace Rumbold

ΙΤΑΛΙΑ
Μαρκήσιος Garroni
κ. Lago

ΙΑΠΩΝΙΑ
Βαρόνος Hayashi
κ. Otchiai

ΡΟΥΜΑΝΙΑ
κ. Duca
κ. Diamandy

ΓΑΛΛΙΑ
κ. Barrère
κ. Bompard

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
κ. Child
κ. Grew
ΕΛΛΑΔΑ

κ. Βενιζέλος
κ. Κακλαμάνος

ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ
κ. Nintchitch
κ. Rakitch

ΤΟΥΡΚΙΑ
Ismet Πασάς
Riza Nour Μπέης
Hassan Μπέης

Παρόντες επίσης:

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
Σερ William Tyrrell
Υποστράτηγος Burnett-Stuart
Πλοίαρχος Pound, B.N.
κ. Fountain
κ. Malkin
Αντισυνταγματάρχης Heywood
κ. Nicolson
κ. Forbes Adam
κ. Leeper
κ. Waley
κ. McClure

ΓΑΛΛΙΑ
Ναύαρχος Lacaze
Στρατηγός Weygand
κ. Laroche
κ. Fromageot
κ. Massigli
κ. Bargeton
κ. Serruys
κ. Bexon
κ. Corbin
κ. de Percin
κ. Barois
Αντισυνταγματάρχης Courtin
Διοικητής του Lamoriciere
Λοχαγός d'Astier

[6]

ΙΤΑΛΙΑ
κ. Arlotta
κ. Guariglia
κ. Nogara
κ. Ciamarra
Συνταγματάρχης Vitale
κ. Guarnaschelli

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
κ. Amory

ΙΑΠΩΝΙΑ
κ. Nagaoka
κ. Sato
Συνταγματάρχης Saigo
Διοικητής Tsuru
κ. Tani

ΕΛΛΑΔΑ
Στρατηγός Μαζαράκης
κ. Δενδράμης

ΡΟΥΜΑΝΙΑ
Συνταγματάρχης Dumitresco

ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ
κ. Christitch
κ. Antitch

ΤΟΥΡΚΙΑ
Munir Μπέης
Zekiai Μπέης
Mustafa Sherif Μπέης
Veli Μπέης

Tahir Μπέης
Moukhtar Μπέης
Tevfik Μπέης

Γενική Γραμματεία

κ. Massigli, *Γενικός Γραμματέας της Διάσκεψης*

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
κ. Spring Rice

ΓΑΛΛΙΑ
κ. Lagarde

ΙΤΑΛΙΑ
κ. Indelli
ΙΑΠΩΝΙΑ
κ. Hotta
ΡΟΥΜΑΝΙΑ
κ. Constantinesco

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
κ. Belin
ΕΛΛΑΔΑ
κ. Κόλλας
ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ
ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ
κ. Milanovitch

ΤΟΥΡΚΙΑ
Rechid Safvet Μπέης
Διερμηνέας: κ. Camerlynck

1. Ευχαριστίες στην Ελβετική Κυβέρνηση

Ο Λόρδος Curzon δήλωσε ότι πριν προχωρήσει με τις εργασίες της Διάσκεψης επιθυμεί να εκφράσει τις ευχαριστίες της Διάσκεψης στην Κυβέρνηση της Ελβετικής Συνομοσπονδίας,

[7]

στις αρχές του Καντονιού¹ του Vaud και της πόλης της Λωζάννης, όχι μόνο για την ευγένεια να θέσει τους κατάλληλους χώρους στη διάθεση της Διάσκεψης, αλλά επίσης για όλες τις παροχές που προσέφεραν στις διάφορες αντιπροσωπείες για τις ταχυδρομικές, τηλεγραφικές και τηλεφωνικές τους επικοινωνίες. Αυτές οι παροχές θα συνεισέφεραν στον μέγιστο βαθμό στην ταχύτητα και στην επιτυχία των διαπραγματεύσεων.

Ο κ. Barrère, ο Μαρκήσιος Garroni, ο Βαρόνος Hayashi και ο Ismet Πασάς ταυτίστηκαν με αυτές τις δηλώσεις.

2. Γλώσσα

Ο Λόρδος Curzon έθεσε το ζήτημα των γλωσσών που πρόκειται να χρησιμοποιηθούν στη Διάσκεψη. Υπήρχαν τρεις επίσημες γλώσσες: Γαλλικά, Ιταλικά και Αγγλικά. Η εμπειρία του στις συνδιασκέψεις τον είχε πείσει ότι η μετάφραση των ομιλιών σε αρκετές διαφορετικές γλώσσες προκαλούσε μεγάλη απώλεια χρόνου. Από τη στιγμή που τα Γαλλικά ήταν κατανοητά από τις περισσότερες αντιπροσωπείες, σε γενικές γραμμές οι ομιλίες στα Γαλλικά δεν ήταν απαραίτητο να μεταφραστούν· θα ήταν αρκετό να μεταφραστούν οι λόγοι που είχαν γραφτεί σε άλλη γλώσσα διαφορετική από τα Γαλλικά. Αν κάποια αντιπροσωπεία δεν καταλάβαινε κάποια ανακοίνωση γραμμένη στα Γαλλικά, μπορούσε είτε κατά τη διάρκεια της ομιλίας είτε στο τέλος της να ζητήσει μετάφραση ή περίληψη του συνόλου ή μέρους της.

3. Όροι της διαδικασίας

Το πρώτο αντικείμενο της παρούσας συνεδρίασης ήταν να συζητηθεί το σχέδιο των όρων της διαδικασίας, το οποίο είχε προετοιμαστεί την προηγούμενη ημέρα από μία επιτροπή ειδικών. Το σχέδιο αυτό είχε κοινοποιηθεί σε όλες τις αντιπροσωπείες, συνεπώς δεν χρειάζεται να διαβαστεί κατά τη διάρκειά της. Πρότεινε να συζητηθεί άρθρο προς άρθρο ώστε να έχουν τη δυνατότητα οι αντιπροσωπείες να παρουσιάσουν τις παρατηρήσεις τους. (Για τους όρους του σχεδίου, βλέπε Παράρτημα).

Άρθρο 1

Ο Λόρδος Curzon είπε ότι το άρθρο 1 ήταν μία απλή απαρίθμηση των Δυνάμεων που εκπροσωπήθηκαν στη συνδιάσκεψη και φάνηκε να μην απαιτεί παρατηρήσεις.

1. Σ.τ.Ε.: Ο όρος καντόνι είναι διοικητικός όρος και είναι αντίστοιχος του νομού ή της κομητείας.

Ο Ismet Πασάς παρατήρησε, όσον αφορά τον τίτλο του σχεδίου, πως θα ήταν καλύτερα να αντικατασταθούν οι λέξεις «Σχέδιο όρων της Διάσκεψης των Ανατολικών Υποθέσεων» από την έκφραση «Σχέδιο όρων της Διάσκεψης της Λωζάννης.»

Παρατήρησε επίσης, ότι η απαρίθμηση των Δυνάμεων που εκπροσωπούνταν από πληρεξούσιους δεν ήταν εξαντλητική και ότι θα ήταν καλύτερα να προσδιορίσουν τις Δυνάμεις, οι οποίες είχαν αναφερθεί στις σημειώσεις, τις οποίες αντάλλαξαν οι Σύμμαχοι και η Τουρκία ενόψει της έναρξης της Διάσκεψης, καθώς και τα ζητήματα που αυτές οι Δυνάμεις θα κληθούν να συζητήσουν. Όσον αφορά τη δεύτερη παράγραφο του άρθρου, πρέπει να επιμείνει στην εκπροσώπηση της Ρωσίας, της Ουκρανίας και της Γεωργίας στη συζήτηση για το καθεστώς των Στενών.

Αναφερόμενος στην τρίτη παράγραφο, δήλωσε ότι η τουρκική αντιπροσωπεία δεν είχε εξουσιοδοτηθεί από τους πληρεξούσιους της να συμμετάσχει σε διαπραγματεύσεις με Δυνάμεις που δεν είχαν κατονομαστεί στις προαναφερθείσες σημειώσεις.

[8]

Ο Λόρδος Curzon είπε ότι ο τίτλος της Διάσκεψης θα ήταν καλύτερα «Διάσκεψη της Λωζάννης για τις Υποθέσεις της Μέσης Ανατολής.» (Συγκατάθεση.) Θεωρήθηκε περιττό να κατονομαστούν οι Δυνάμεις που συμμετείχαν, εφόσον ήταν γνωστές και είχαν αναφερθεί στον Τύπο. Όσον αφορά την εκπροσώπηση της Ρωσίας, της Ουκρανίας και της Γεωργίας στην συζήτηση για το καθεστώς των Στενών, το σχέδιο που υποβλήθηκε στη Διάσκεψη ανταποκρίθηκε στην επιθυμία που εξέφρασε ο Ismet Πασάς, καθώς προέβλεπε τη συμμετοχή σε αυτές τις διαπραγματεύσεις των Κρατών που είχαν σύνορα στις ακτές της Μαύρης Θάλασσας.

Ο κ. Barrère θεώρησε ότι αυτή η συζήτηση έγινε εξαιτίας μιας παρανόησης, που μπορούσε εύκολα να διασαφηνιστεί. Δεν ήταν επιθυμητό να εισαχθούν στους κανόνες της Διάσκεψης ζητήματα πολιτικού χαρακτήρα, τα οποία θα εξετάζονταν αργότερα. Αν η τουρκική αντιπροσωπεία ήταν πρόθυμη να αναγνωρίσει το επιθυμητό του διαχωρισμού της συζήτησης των πολιτικών ζητημάτων από εκείνα της διαδικασίας, η παρεξήγηση θα λυνόταν.

Παρόλα αυτά, ο Ismet Πασάς διατήρησε τις επιφυλάξεις του όσον αφορά την πρώτη και τρίτη παράγραφο του άρθρου 1.

Άρθρο 2

Διαβάστηκε το άρθρο 2.

Ο Ismet Πασάς είπε ότι η Κυβέρνηση της Μεγάλης Εθνοσυνέλευσης της Τουρκίας είχε ορίσει τρεις πληρεξούσιους αντιπροσώπους και ότι η Τουρκία δεν είχε τηρήσει την πρόταση των Συμμάχων Δυνάμεων να περιοριστεί ο αριθμός των πληρεξουσίων σε δύο από κάθε Δύναμη.

Ο Λόρδος Curzon έκρινε ότι στην πράξη η παρατήρηση του Ismet Πασά δεν παρουσίαζε καμία δυσκολία, αφού οι δύο πληρεξούσιοι αντιπρόσωποι μπορούσαν πάντα να συνοδεύονται από έναν τεχνικό σύμβουλο και ένας πληρεξούσιος μπορούσε να παρευρεθεί με αυτή την ιδιότητα.

Ο Ismet Πασάς διατήρησε την άποψη που μόλις είχε εκφράσει για το θέμα του πληρεξουσίου χαρακτήρα των τριών Τούρκων εκπροσώπων.

Άρθρο 3

Ο Λόρδος Curzon είπε ότι αυτό το άρθρο αφορούσε την Προεδρία της Διάσκεψης.

Ο Ismet Πασάς διαφώνησε με το να περιοριστεί η εναλλαγή της προεδρίας στη Γαλλία, τη Μεγάλη Βρετανία και την Ιταλία και ζήτησε αυτή η εναλλαγή να περιλαμβάνει επίσης και την Τουρκία με το σκεπτικό ότι η τελευταία είχε επίσης σε πρώτη φάση προσκαλέσει τις Δυνάμεις να συναντηθούν στη Σμύρνη· άρα θα μπορούσε να ισχύει και για αυτήν το καθεστώς της προσκαλούσας Δύναμης.

Ο Λόρδος Curzon επεσήμανε ότι το άρθρο 3 αφορούσε επίσης τη σύσταση μιας Γενικής Γραμματείας.

Ο Ismet Πασάς είπε ότι από την στιγμή που η πρότασή του για το θέμα της προεδρίας δεν είχε υιοθετηθεί, πρότεινε ως ελάχιστη αποζημίωση την επιλογή ενός μέλους της τουρκικής αντιπροσωπείας ως Γενικού Γραμματέα της Διάσκεψης. Άδραξε επίσης αυτή την ευκαιρία για να επιβεβαιώσει εκ νέου ότι η Τουρκική αντιπροσωπεία συμμετείχε

[9]

στη Διάσκεψη της Λωζάννης στην ίδια βάση ισότητας με τις άλλες Δυνάμεις.

Ο Λόρδος Curzon είπε ότι το αίτημα του Ismet Πασά ήταν αντίθετο με όλα τα προηγούμενα. Ήταν ευτυχής που πρότεινε τον διορισμό του κ. Massigli ως Γενικού Γραμματέα. Είχε συχνά την ευκαιρία να εκτιμήσει την ικανότητα και την ευγένεια του κ. Massigli και σκέφτηκε ότι ήταν τύχη για τη Διάσκεψη εάν ο κ. Massigli ήταν τόσο καλός ώστε να δεχτεί το αξίωμα που του πρότεινε να του εμπιστευτεί. (Συγκατάθεση.)

Ο Ismet Πασάς, ενώ διατύπωσε επιφυλάξεις για την επίμαχη αρχή, δήλωσε ότι δεν είχε αντίρρηση για τον διορισμό του κ. Massigli ως Γενικού Γραμματέα της Διάσκεψης και συμφώνησε με την πρόταση την οποία έκανε ο Λόρδος Curzon.

Ο κ. Massigli ευχαρίστησε τη Διάσκεψη για την εμπιστοσύνη που του έδειξε και είπε ότι θα καταβάλει κάθε δυνατή προσπάθεια για να φανεί αντάξιός της.

Άρθρο 4

Το άρθρο 4 εγκρίθηκε χωρίς παρατήρηση.

Άρθρο 5

Ο Λόρδος Curzon παρατήρησε ότι αυτό το άρθρο αφορούσε ένα πολύ σημαντικό ζήτημα. Πρότεινε όλα τα ζητήματα που περιλαμβάνονται στο πλαίσιο της Διάσκεψης να εξεταστούν από τρεις επιτροπές, ο πρόεδρος κάθε επιτροπής θα είναι εκπρόσωπος μιας από τις τρεις Προσκαλούσες Δυνάμεις. Αυτές οι επιτροπές είχαν επίσης την εξουσία να ορίζουν υποεπιτροπές και επιτροπές εμπειρογνομόνων, η Προεδρία των οποίων θα ήταν ανοιχτή σε όλες τις αντιπροσωπείες. Οι συνεδριάσεις της ολομέλειας της Διάσκεψης θα ήταν σπάνιες· θα πραγματοποιούνταν μόνο όταν καλούνταν να παραλάβουν και να συζητήσουν τις αναφορές που θα υποβάλλονταν από τις επιτροπές. Οι τελευταίες θα εκτελούσαν το ουσιαστικό μέρος της εργασίας. Πρότεινε ότι θα έπρεπε ο πρώτος Ιταλός αντιπρόσωπος να προεδρεύει της δεύτερης επιτροπής, ο πρώτος Γάλλος αντιπρόσωπος της τρίτης και ο πρώτος Βρετανός αντιπρόσωπος της πρώτης.

Ο Ismet Πασάς αποδέχθηκε τη μέθοδο εργασίας που πρότεινε ο Λόρδος Curzon. Θεώρησε ότι, καθώς τα ζητήματα, τα οποία α διαπραγματευτούν οι επιτροπές αφορούσαν άμεσα και πρωτίστως τα τουρκικά συμφέροντα, η τουρκική αντιπροσωπεία θα έπρεπε να συμμετάσχει στην προεδρία τους. Επίσης κατέστησε σαφές ότι το καθεστώς των Στενών μπορούσε να διευθετηθεί μόνο (όπως είχε ήδη οριστεί στις παρατηρήσεις που η Κυβέρνησή του είχε απευθύνει στις Δυνάμεις για το θέμα) με τη ρητή συμμετοχή της Ρωσίας, της Ουκρανίας και της Γεωργίας.

Ο Λόρδος Curzon είπε ότι ήθελε να επαναλάβει τη δήλωση που ήδη έκανε σχετικά με το άρθρο 1, ότι αποδίδει μέγιστη σημασία, όπως και όλες οι άλλες Συμμαχικές Δυνάμεις, στη συμμετοχή των κρατών τα οποία συνορεύουν με τη Μαύρη Θάλασσα στη συζήτηση για το καθεστώς των Στενών. Όπως όλοι οι παρευρισκόμενοι γνώριζαν, για το σκοπό αυτό είχε αποσταλεί μια πρόσκληση στη Ρωσική Κυβέρνηση, αλλά η τελευταία δεν είχε δώσει ακόμη οριστική απάντηση.

[10]

Όσον αφορά το ζήτημα της προεδρίας των επιτροπών, θέλησε να τονίσει στον Ismet Πασά ότι η ανάληψή της από τις Προσκαλούσες Δυνάμεις δεν υπονοούσε έλλειψη ευγένειας προς την τουρκική αντιπροσωπεία. Στην πραγματικότητα, η ευθύνη για τη Διάσκεψη βαρύνει εκείνες τις Δυνάμεις που την είχαν συγκαλέσει· για αυτό τον λόγο και ήταν υπεύθυνες να συντονίζουν τις συζητήσεις των επιτροπών. Επιπλέον, οι υποεπιτροπές θα ήταν σίγουρα πολυάριθμες και δεν

υπήρχε αντίρρηση να ορίσουν μόνες τους ένα μέλος της τουρκικής αντιπροσωπείας για να τις προεδρεύσει. Ανυπομονούσε να απομακρύνει από τη σκέψη της τουρκικής αντιπροσωπείας οποιαδήποτε αίσθηση ότι υπάρχει η παραμικρή πρόθεση να τους μεταχειριστεί λιγότερο ευνοϊκά από τις άλλες αντιπροσωπείες.

Ο Ismet Πασάς απάντησε ότι η αντίρρησή του δεν προήλθε με κανέναν τρόπο από τον φόβο ότι η Τουρκία θα αντιμετωπιζόταν σε διαφορετική βάση από τις άλλες Δυνάμεις· του υπαγορεύτηκε από την ανησυχία του για τα πολύ σημαντικά συμφέροντα τα οποία εκπροσωπούσε η τουρκική αντιπροσωπεία.

Ο Λόρδος Curzon σημείωσε τις παρατηρήσεις του Ismet Πασά και πρότεινε να περάσουν στη συζήτηση του επόμενου άρθρου (Αρ. 6).

Άρθρο 6

Το άρθρο 6 εγκρίθηκε.

Άρθρο 7

Ο Λόρδος Curzon είπε ότι γνώριζε εκ πείρας πόσο σημαντικό ήταν για την ομαλή εξέλιξη των συζητήσεων οι προτάσεις οι οποίες θα εξεταστούν από τη Διάσκεψη να κοινοποιούνται εκ των προτέρων εγγράφως, έτσι ώστε οι αντιπροσωπείες να γνωρίζουν τι επρόκειτο να συζητηθεί. Μόνο υπό αυτή την προϋπόθεση η συζήτηση θα μπορούσε να είναι καρποφόρα. Φυσικά, ήταν πιο δύσκολο να οριστεί ο ίδιος κανόνας όσον αφορά τις τροπολογίες που προέκυπταν συχνά από την ίδια τη συζήτηση. Ωστόσο, θα ήταν βολικό αν το ακριβές κείμενο τέτοιων τροπολογιών παραδιδόταν γραπτώς στον Γενικό Γραμματέα το συντομότερο δυνατό. (Εγκρίθηκε.)

Άρθρο 8

Το άρθρο 8 εγκρίθηκε.

Άρθρο 9

Ο Λόρδος Curzon θεώρησε ότι οι διατάξεις αυτού του άρθρου ήταν πολύ σημαντικές. Ήταν σχετικές με το απόρρητο που πρέπει να συνοδεύει τις συζητήσεις της Διάσκεψης. Έχοντας υπόψη τη σημασία των προς συζήτηση συμφερόντων, ήταν απαραίτητο να αποφευχθεί η γνωστοποίηση σχετικά με τις διαπραγματεύσεις οι οποίες βρίσκονταν σε εξέλιξη. Η έκδοση ενός καθημερινού ανακοινωθέντος, στο οποίο θα καταγράφονταν τα επιτευχθέντα αποτελέσματα, θα ήταν αρκετό· αλλά ήταν σημαντικό οι αντιπροσωπείες να δεσμευτούν να μην αποκαλύψουν σε κανέναν τα τεκταινόμενα στη Διάσκεψη.

Ο κ. Barrère ασπαζόταν πλήρως τη γνώμη του Λόρδου Curzon. Θεωρούσε ότι η διακριτικότητα ήταν απαραίτητη προκειμένου να μπορέσει η Διάσκεψη να διεξάγει το έργο της με επιτυχία. Θα

[11]

πρέπει να καταβληθεί προσπάθεια, ώστε η κοινή γνώμη να λαμβάνει αξιόπιστες πληροφορίες που δεν θα μπορούσαν με κανέναν τρόπο να την ταραξουν. Με κάθε κόστος, δεν πρέπει να ειςχωρήσουν τα δημόσια πάθη στις συζητήσεις της συνεδρίασης. Από την πλευρά του, θα τηρούσε πιστά το εγχείρημα το οποίο πρότεινε ο Λόρδος Curzon.

Ο Μαρκήσιος Garroni συμφώνησε με αυτές τις δηλώσεις και είπε ότι θα ήταν καλό να δοθεί εντολή στον Γενικό Γραμματέα να δίνει στον Τύπο τις κατάλληλες πληροφορίες κάθε μέρα.

Ο Ismet Πασάς είπε ότι θα προτιμούσε οι συζητήσεις να είναι δημόσιες, αλλά για να συνταχθεί με τη γνώμη της πλειοψηφίας των παριστάμενων αντιπροσωπειών συμφώνησε με την πρόταση του Λόρδου Curzon. Πρέπει, ωστόσο, να δηλώσει ότι σε περίπτωση που η τουρκική αντιπροσωπεία δεν συμφωνούσε με το κείμενο του ανακοινωθέντος, θα διατηρούσε το δικαίωμα να συντάξει και να δημοσιεύσει ένα ξεχωριστό κείμενο.

Ο Λόρδος Curzon ήλπιζε ότι τα δελτία τύπου που θα δημοσίευε ο Γενικός Γραμματέας θα περιείχαν μόνο πληροφορίες γενικού χαρακτήρα στις οποίες θα μπορούσαν να συμφωνήσουν όλες οι αντιπροσωπείες.

(Εγκρίθηκε.)

Άρθρο 10

Ο Ismet Πασάς πρότεινε να υπογραφούν τα πρωτόκολλα από τους γενικούς γραμματείς των αντιπροσωπειών των Δυνάμεων οι οποίες απαριθμούνται στο άρθρο 6. Μόνο με αυτόν τον όρο θα μπορούσε να παραιτηθεί από την ανάγνωση του πρωτοκόλλου στην αρχή κάθε συνεδρίασης.

Ένα πρωτόκολλο, κατά τη γνώμη του, ήταν μια διπλωματική πράξη επίσημου χαρακτήρα και έπρεπε επομένως να φέρει την υπογραφή της τουρκικής αντιπροσωπείας στην ίδια βάση με αυτή του Γενικού Γραμματέα που εκπροσωπούσε τις Μεγάλες Δυνάμεις.

Ο κ. Massigli θεώρησε ότι η δυσκολία την οποία υπέδειξε ο Ismet Πασάς θα αποφευχθεί εύκολα αποφασίζοντας ότι η σύνταξη των πρωτοκόλλων θα έπρεπε να γίνει σε στενή συνεργασία με τον γενικό γραμματέα της τουρκικής αντιπροσωπείας. Ήθελε επίσης να υπενθυμίσει το γεγονός ότι τα πρωτόκολλα τίθενται σε ισχύ αφού εγκριθούν από όλες τις αντιπροσωπείες. Εάν η Διάσκεψη συμφωνούσε, αυτή η έγκριση θα μπορούσε να πιστοποιηθεί με το να υπογράφονται τα οριστικά πρωτόκολλα από τους γενικούς γραμματείς των αντιπροσωπειών. (Εγκρίθηκε.)

4. Θέση της Αντιπροσωπείας των Ηνωμένων Πολιτειών

Ο κ. Child, εκ μέρους της αντιπροσωπείας των Ηνωμένων Πολιτειών, θέλησε να εκφράσει τη μεγάλη του ικανοποίηση για τη συμμετοχή του στις εργασίες της συνεδρίασης. Η αντιπροσωπεία των Ηνωμένων Πολιτειών θα ήταν παρούσα σε όλες τις συζητήσεις και επιθυμούσε να αντιμετωπίζεται και να ακούγεται σε ισότιμη βάση με τις άλλες αντιπροσωπείες. Πρέπει να δηλώσει ειλικρινά ότι η αντιπροσωπεία των Ηνωμένων Πολιτειών δεν ζήτησε να συμμετάσχει στις τρέχουσες διαπραγματεύσεις, να υπογράψει οποιοδήποτε έγγραφο, ούτε να αναλάβει οποιαδήποτε δέσμευση. Πρόσθεσε ότι οι δηλώσεις που θα έπρεπε να κάνει θα ήταν όσο το δυνατόν πιο σαφείς και περιεκτικές.

[12]

5. Μελλοντικές Εργασίες

Ο Λόρδος Curzon είπε ότι η Ολομέλεια της Διάσκεψης θα συνεδριάσει ξανά το απόγευμα στις 4 η ώρα για να ακούσει τις γενικές παρατηρήσεις των αντιπροσωπειών. Η Πρώτη Επιτροπή θα συνεδρίαζε την επόμενη μέρα (22 Νοεμβρίου) στις 10:30 π.μ.

Ο κ. Barrère είπε ότι ανησυχούσε να μην συνεδριάσουν οι τρεις επιτροπές ταυτόχρονα, ώστε όλοι οι εκπρόσωποι να λάβουν μέρος στις συζητήσεις. (Εγκρίθηκε.)

Ο Λόρδος Curzon προτίμησε να συνεδριάσει, καταρχάς, μόνο η Πρώτη Επιτροπή και η Διάσκεψη να περιμένει πριν ξεκινήσει το έργο των άλλων δύο επιτροπών μέχρι να σημειώσει κάποια πρόοδο η πρώτη.

Πρόσθεσε ότι ο Γενικός Γραμματέας ζήτησε από τους συναδέλφους του από τις διάφορες αντιπροσωπείες να συναντηθούν στο γραφείο του στις 2.30 μ.μ προκειμένου να διευθετήσουν ζητήματα λεπτομερειών σχετικά με τη λειτουργία της Διάσκεψης.

(Η συνεδρίαση διακόπηκε στις 15:00 μ.μ.)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΤΟΥ Αρ. 2

Προσχέδιο Κανονισμών για τη Διάσκεψη των Ανατολικών Υποθέσεων

I.

Η Διάσκεψη που συνήλθε στη Λωζάννη, μετά από πρόσκληση των κυβερνήσεων της Γαλλίας, της Μεγάλης Βρετανίας και της Ιταλίας, με σκοπό την αποκατάσταση της γενικής ειρήνης στην Ανατολή, περιλαμβάνει πληρεξούσιους εκπροσώπους των Δυνάμεων μεταξύ των οποίων το καθεστώς ειρήνης είχε διακοπεί από το 1914 και δεν έχει ακόμη αποκατασταθεί οριστικά, καθώς και εκπροσώπους των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής.

Επιπλέον, όσον αφορά τη συζήτηση για το καθεστώς των Στενών, η Διάσκεψη περιλαμβάνει εκπροσώπους εκείνων των άλλων χωρών που, ως παράκτια κράτη της Μαύρης Θάλασσας, έχουν κληθεί να συμμετάσχουν στη συζήτηση αυτή.

Τρίτες Δυνάμεις, οι οποίες ενδιαφέρονται για τη διευθέτηση των ανατολικών υποθέσεων μπορούν να γίνουν δεκτές στις συζητήσεις με σκοπό να διατυπώσουν τις απόψεις τους είτε προφορικά είτε γραπτά σε θέματα που τις αφορούν άμεσα.

II.

Οι Δυνάμεις θα εκπροσωπούνται από πληρεξούσιους αντιπροσώπους σε μέγιστο αριθμό δύο για κάθε Δύναμη. Οι πληρεξούσιοι αντιπρόσωποι μπορούν να υποστηρίζονται από τεχνικούς αντιπροσώπους ή εμπειρογνώμονες, δεόντως διαπιστευμένους, καθώς και από γραμματείς, διερμηνείς και στενογράφους.

Οι πληρεξούσιοι αντιπρόσωποι δεν μπορούν να συνοδεύονται στις συνεδριάσεις, πέραν των απαραίτητων τεχνικών εκπροσώπων ή εμπειρογνωμόνων, από περισσότερους από έναν γραμματείς, έναν διερμηνέα και δύο στενογράφους το πολύ.

Στα πρακτικά των συνεδριάσεων θα αναφέρεται προσεκτικά το όνομα και η επίσημη θέση όλων των παρόντων.

[13]

III.

Οι Δυνάμεις που διοργάνωσαν τη Διάσκεψη θα αναλάβουν με τη σειρά την Προεδρία. Θα σχηματιστεί γραμματεία στην οποία θα εκπροσωπείται κάθε μία από τις Δυνάμεις που αναφέρονται στην παράγραφο 1 του άρθρου 1. Τα καθήκοντα της γραμματείας θα είναι, υπό τον έλεγχο της Προεδρίας της Διάσκεψης, να συντάσσει τα πρακτικά των συνεδριάσεων, να φροντίζει για τη διοικητική οργάνωση της Διάσκεψης και, γενικά, να διασφαλίζει την τακτική, ακριβή και αμερόληπτη λειτουργία των υπηρεσιών για τις οποίες θα είναι αρμόδια.

Η γραμματεία θα διευθύνεται από γενικό γραμματέα.

Στον Γενικό Γραμματέα θα ανατεθεί η φύλαξη των αρχείων, για τα οποία θα είναι υπεύθυνος.

IV.

Μόλις οριστεί η γραμματεία, κάθε εκπρόσωπος θα παραδώσει στον Γενικό Γραμματέα την πλήρη εξουσία που του παρέχεται, καθώς και έναν κατάλογο που θα περιέχει το όνομα, το βαθμό και την επίσημη θέση των προσώπων που αποτελούν μέρος της αντιπροσωπείας του.

Θα είναι καθήκον του Γενικού Γραμματέα να εξετάσει τις πλήρεις εξουσίες και θα έχει το ελεύθερο, εάν χρειαστεί, να λάβει τη συνδρομή για το σκοπό αυτό της ειδικής επιτροπής νομικών εμπειρογνωμόνων που προβλέπεται παρακάτω.

V.

Η εξέταση των θεμάτων που αφορούν τη σύναψη της Συνθήκης Ειρήνης θα ανατεθεί σε τρεις επιτροπές, στις οποίες οι Δυνάμεις που αναφέρονται στο άρθρ. 1 θα συμμετάσχουν, σύμφωνα με τους όρους που αναφέρονται σε αυτό το άρθρο. Αυτές θα είναι:

- (1.) Μία Επιτροπή για εδαφικά και στρατιωτικά ζητήματα· και επί του καθεστώτος των Στενών.
- (2.) Μία Επιτροπή για το καθεστώς των αλλοδαπών και των μειονοτήτων στην Τουρκία.
- (3.) Μία Επιτροπή για χρηματοοικονομικά και οικονομικά ζητήματα· σε λιμάνια και σιδηρόδρομους· και σε υγειονομικά θέματα.

Κάθε μία από αυτές τις επιτροπές θα προεδρεύετε από έναν εκπρόσωπο μιας από τις Δυνάμεις που έχουν οργανώσει τη Διάσκεψη.

Στις επιτροπές, την Προεδρία, απουσία του Προέδρου, θα αναλαμβάνει ο δεύτερος εκπρόσωπος της Δύναμης στην οποία έχει ανατεθεί η Προεδρία.

Κάθε επιτροπή θα είναι ελεύθερη να συγκροτεί, εάν είναι απαραίτητο, υποεπιτροπές και να αναθέτει σε επιτροπές, αποτελούμενες από τεχνικούς εκπροσώπους ή εμπειρογνώμονες, την εξέταση συγκεκριμένων θεμάτων, με το καθήκον να παρουσιάζουν μια έκθεση και να προτείνουν λύσεις.

VI.

Θα συγκροτηθεί συντακτική επιτροπή, αποτελούμενη από περιορισμένο αριθμό νομικών εμπειρογνομόνων με τα κατάλληλα προσόντα, προκειμένου να διασφαλιστεί ο συντονισμός των αποτελεσμάτων της Διάσκεψης και η τελική τους ενσωμάτωση σε ενιαία μορφή. Θα έχει επίσης ως καθήκον να παρέχει

[14]

όλες τις νομικές πληροφορίες που μπορεί να της ζητηθούν. Η επιτροπή αυτή θα περιλαμβάνει έναν Βρετανό, έναν Γάλλο, έναν Ιταλό, έναν Ιάπωνα και έναν Τούρκο εκπρόσωπο.

VII.

Όλα τα υπομνήματα, προτάσεις, τροποποιήσεις και, γενικά, όλα τα έγγραφα που προορίζονται να εμφανιστούν στα πρακτικά ή να συζητηθούν από τη Διάσκεψη ή από επιτροπή ή υποεπιτροπή πρέπει σε κάθε περίπτωση να υποβάλλονται εκ των προτέρων στη Γενική Γραμματεία εγγράφως, υπογεγραμμένα από ή στο όνομα του πληρεξούσιου που είναι υπεύθυνος για αυτά.

VIII.

Εκτός από προτάσεις ή τροπολογίες που αναφέρονται σε θέματα που εμφανίζονται στην ημερήσια διάταξη μιας συνεδρίασης ή προκύπτουν από τρέχουσες συζητήσεις, όλα τα υπομνήματα, προτάσεις ή έγγραφα που προέρχονται από τους πληρεξούσιους που είναι μέλη της Διάσκεψης, πρέπει να απευθύνονται στη γενική γραμματεία, η οποία θα διασφαλίζει την άμεση κυκλοφορία τους.

Όλα τα υπομνήματα, αναφορές, προτάσεις ή άλλα έγγραφα που απευθύνονται στη Διάσκεψη και προέρχονται από άλλα πρόσωπα πλην των πληρεξουσίων που είναι μέλη της, θα παραληφθούν από τη Γενική Γραμματεία και θα διανεμηθούν τόσο ευρέως όσο επιτρέπει ο αριθμός των αντιγράφων που αποστέλλονται.

IX.

Οι εργασίες της Διάσκεψης θα δημοσιοποιούνται μέσω επίσημων δελτίων τύπου που θα συντάσσονται από τη Γενική Γραμματεία.

X.

Τα πρακτικά που θα συντάξει η γραμματεία θα υπογράφονται από τον Γενικό Γραμματέα και θα διανέμονται σε προσωρινά αντίγραφα, από τα οποία τουλάχιστον τρία αντίγραφα θα αποστέλλονται σε κάθε αντιπροσωπεία με τη μικρότερη δυνατή καθυστέρηση.

Προκειμένου να εξοικονομηθεί χρόνος, η προκαταρκτική κοινοποίηση που θα γίνεται με αυτό τον τρόπο θα αντικαταστήσει την ανάγνωση των πρακτικών στην αρχή κάθε συνεδρίασης.

Εάν δεν ζητηθεί τροποποίηση από τους αντιπροσώπους εντός σαράντα οκτώ ωρών αμέσως μετά την κοινοποίηση του σχεδίου πρακτικών, το κείμενο θα θεωρηθεί εγκεκριμένο και θα κατατεθεί στα αρχεία.

20 Νοεμβρίου 1922.

[15]

Αρ. 3

*Πρακτικά της Δεύτερης Ολομέλειας, 21 Νοεμβρίου 1922, στις 4 μ.μ.,
υπό την Προεδρία του Λόρδου Curzon.*

Παρόντες:

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
Μαρκήσιος Curzon του Kedleston
(Στην Προεδρία)
Σερ Horace Rumbold

ΙΤΑΛΙΑ
Μαρκήσιος Garroni
κ. Lago

ΙΑΠΩΝΙΑ
Βαρόνος Hayashi
κ. Otchiai

ΡΟΥΜΑΝΙΑ
κ. Duca
κ. Diamandy

ΓΑΛΛΙΑ
κ. Barrère
κ. Bompard

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
κ. Child
κ. Grew

ΕΛΛΑΔΑ
κ. Βενιζέλος
κ. Κακλαμάνος

ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ
κ. Nintchitch
κ. Rakitch

ΤΟΥΡΚΙΑ
Ismet Πασάς
Riza Nour Μπέης
Hassan Μπέης

Παρόντες επίσης:

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
Σερ William Tyrrell
Σερ Adam Block
Υποστράτηγος Burnett-Stuart
Πλοίαρχος Pound, B.N.
κ. Malkin
Αντισυνταγματάρχης Heywood
κ. Nicolson
κ. Forbes Adam
κ. Leeper
Ταγματάρχης McCleod
κ. McClure
Λοχαγός Ashley

ΓΑΛΛΙΑ
Ναύαρχος Lacaze
Στρατηγός Weygand
κ. Laroche
κ. Fromageot
κ. Bargeton
κ. Serruys
κ. Bexon
κ. Corbin
κ. de Percin
κ. Barois
Αντισυνταγματάρχης Courtin
Διοικητής του Lamoriciere

ΙΤΑΛΙΑ κ. Arlotta κ. Guariglia κ. Nogara κ. Ciamarra κ. Guarnaschelli Συνταγματάρχης Vitale	Cpt. d'Astier² ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ κ. Amory
ΙΑΠΩΝΙΑ κ. Nagaoka κ. Sato Συνταγματάρχης Saigo Διοικητής Tsuruk. Tani	ΕΛΛΑΔΑ Στρατηγός Μαζαράκης κ. Δενδράμης
ΡΟΥΜΑΝΙΑ Συνταγματάρχης Dumitresco	ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ κ. Christitch κ. Antitch
Μunir Μπέης Zekiai Μπέης	Μoukhtar Μπέης Tevfik Μπέης
<i>Γενική Γραμματεία</i> κ. Massigli, <i>Γενικός Γραμματέας της Διάσκεψης</i> ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ κ. Spring Rice	ΓΑΛΛΙΑ κ. Lagarde ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ κ. Belin
ΙΤΑΛΙΑ κ. Indelli ΙΑΠΩΝΙΑ κ. Hotta ΡΟΥΜΑΝΙΑ κ. Constantinesco	ΕΛΛΑΔΑ κ. Κόλλας ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ κ. Milanovitch
ΤΟΥΡΚΙΑ Rechid Safvet Μπέης	
Διερμηνέας: κ. Camerlynck	

Ο Λόρδος Curzon εξέφρασε την επιθυμία να δώσει κάποιες εξηγήσεις σχετικά με τους κανόνες που εγκρίθηκαν το πρωί. Το άρθρο 2 προέβλεπε ότι οι πληρεξούσιοι μπορούν να επικουρούνται από τεχνικούς εκπροσώπους ή εμπειρογνώμονες, καθώς και από γραμματείς, διερμηνείς και στενογράφους. Ήταν πολύ σημαντικό ο αριθμός των ατόμων που θα συνοδεύουν τους πληρεξούσιους να περιοριστεί όσο το δυνατόν περισσότερο.

Ο Ismet Πασάς παραδέχτηκε ότι οι δηλώσεις του κατά την πρωινή συνάντηση δεν είχαν γίνει

2. Σ.τ.Ε.: Ο τίτλος Captain στα ελληνικά μεταφράζεται ως Λοχαγός ή Πλοίαρχος ανάλογα με το πολεμικό σώμα. Στον Captain d'Astier δεν προσδιορίζεται το αντίστοιχο σώμα των ενόπλων δυνάμεων, ούτε στο κείμενο ούτε στη βιβλιογραφία.

πλήρως κατανοητές. Ανανέωσε τις γενικές του επιφυλάξεις και διαμαρτυρίες, ιδίως για το θέμα των άρθρων 1, 2 και 3 του προσχέδιου του κανονισμού. Οι Δυνάμεις που επρόκειτο να συμμετάσχουν στις διαπραγματεύσεις είχαν απαριθμηθεί στη Διακοίνωση της 23ης Σεπτεμβρίου³ από τις τρεις Συμμαχικές Δυνάμεις· και επίσης στην απάντηση της Τουρκικής Κυβέρνησης της 4ης Οκτωβρίου η κυβέρνηση της Μεγάλης Εθνοσυνέλευσης της Τουρκίας είχε δώσει

[17]

στους εκπροσώπους της όλες τις εξουσίες αντίστοιχα. Ως εκ τούτου, η τουρκική αντιπροσωπεία ανακοίνωσε ότι δεν ήταν σε θέση να διαπραγματευτεί με τρίτες δυνάμεις και πρόσθεσε ότι η αντιπροσωπεία θα συμμετάσχει στις συζητήσεις με τους τρεις πληρεξούσιους εκπροσώπους της.

Ο Λόρδος Curzon είπε ότι άκουσε με τον μεγαλύτερο σεβασμό τις παρατηρήσεις της τουρκικής αντιπροσωπείας. Θεώρησε, ωστόσο, απαράδεκτο να ανοίξει εκ νέου η συζήτηση για ένα ζήτημα που η Διάσκεψη είχε θεωρήσει διευθετημένο. Η εντύπωση της Διάσκεψης στην πρωινή συνεδρίαση ήταν χωρίς αμφιβολία ότι εγκρίθηκε το προσχέδιο του κανονισμού που υποβλήθηκε στις αντιπροσωπείες. Η τουρκική αντιπροσωπεία, η οποία είχε ζητήσει να αντιμετωπίζεται σε συνθήκες απόλυτης ισότητας με τις άλλες αντιπροσωπείες, διεκδικούσε τώρα μια προνομιακή κατάσταση. Ήθελαν να έχουν τρεις πληρεξούσιους εκπροσώπους, ενώ οι άλλες Δυνάμεις εκπροσωπούνταν μόνο από δύο. Το μόνο που μπορούσε να κάνει ήταν να λάβει υπόψη του τη διαμαρτυρία που έκανε η τουρκική αντιπροσωπεία, αλλά δεν μπορούσε με κανέναν τρόπο να δεχτεί την επανέναρξη της συζήτησης, που είχε κλείσει.

Ο κ. Barrère είπε ότι, παρά την επιθυμία του να λάβει πλήρως υπόψη τις νόμιμες διαμαρτυρίες της τουρκικής αντιπροσωπείας, δεν μπορούσε να κάνει διαφορετικά από το να υποστηρίξει τις παρατηρήσεις του Λόρδου Curzon.

Ο Μαρκήσιος Garroni συμφώνησε επίσης με τη γνώμη του κ. Barrère και του Λόρδου Curzon.

Ο Ismet Πασάς είπε ότι δεν αξίωνε καμία προνομιακή κατάσταση ή ειδική μεταχείριση, αλλά στήριξε τον ισχυρισμό του στην απόφαση που ελήφθη το πρωί να απαλλαχθεί το άρθρο 1 οποιουδήποτε πολιτικού χαρακτήρα. Υπό αυτόν τον όρο μόνο η τουρκική αντιπροσωπεία είχε αποδεχθεί, στην προηγούμενη συνεδρίαση, το προσχέδιο που της υποβλήθηκε και εφόσον το προσχέδιο δεν είχε τροποποιηθεί κατά συνέπεια η τουρκική αντιπροσωπεία επανέλαβε τη διαμαρτυρία της για το θέμα και θεώρησε το προσχέδιο ως μη εγκεκριμένο από αυτήν. Θεωρούσε ότι αυτό ήταν ένα ζήτημα αρχής που δεν μπορούσε να διευθετηθεί με πλειοψηφία.

Ο Λόρδος Curzon είπε ότι η άποψη της τουρκικής αντιπροσωπείας θα καταγραφεί. Δεν είχε καμία πρόθεση να στερήσει από την τουρκική αντιπροσωπεία το επίσημο δικαίωμα να εκφράσει τη γνώμη της. Πρότεινε στη Διάσκεψη, αφού καταγράψει τη γνώμη της τουρκικής αντιπροσωπείας, να περάσει στην ημερήσια διάταξη. Ζήτησε από τις αντιπροσωπείες την ευγενή καλοσύνη να διατυπώσουν τις γενικές τους απόψεις για τα ζητήματα που έπρεπε να λύσει η Διάσκεψη· του φάνηκε σκόπιμο να πραγματοποιηθεί μια γενική ανταλλαγή απόψεων πριν αναφερθεί στο έργο των επιτροπών.

3. Σ.τ.Ε.: Το στρατιωτικό και διπλωματικό αδιέξοδο στην Ανατολία, η παραβίαση της ουδέτερης ζώνης των Στενών από τα κεμαλικά στρατεύματα και η οχύρωσή τους απέναντι στα βρετανικά, οδήγησαν τη Μεγάλη Βρετανία να καλέσει τη Γαλλία και την Ιταλία σε συνάντηση στο Παρίσι για την επίλυση των εχθροπραξιών. Η Κυβέρνηση της Άγκυρας ζήτησε την παραχώρηση της Ανατολικής Θράκης, η οποία είχε δοθεί στην Ελλάδα με τη Συνθήκη των Σεβρών (10 Αυγούστου 1920), ως προϋπόθεση για την παύση των εχθροπραξιών και τη συμμετοχή της στη Συνδιάσκεψη Ειρήνης. Οι Συμμαχικές Δυνάμεις, με διακοίνωση στις 23 Σεπτεμβρίου 1922, αποδέχτηκαν το αίτημα της Τουρκίας και δεσμεύτηκαν να πείσουν την Ελλάδα να αποσύρει τα στρατεύματά της στην Ανατολική Θράκη, καθορίζοντας μια νέα συνοριακή γραμμή με συμφωνία μεταξύ των συμμαχικών διοικήτων και αντιπροσώπων της Ελλάδας και Τουρκίας σε Στρατιωτική Σύσκεψη γενικής ανακωχής. (Παννουλόπουλος Ιωάν., «Η τουρκική απειλή στη ζώνη των Στενών και το ζήτημα της ανατολικής Θράκης», *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΕ', Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., Αθήνα, 1978, σσ. 249-251).

Ο κ. Barrère έκανε την ακόλουθη δήλωση: —

«Η αποστολή με την οποία επιφορτίζονται οι εκπρόσωποι των Δυνάμεων που συγκεντρώθηκαν εδώ είναι μια από τις σημαντικότερες μεταξύ εκείνων που εμπίπτουν στη διπλωματία. Από αυτή τη Διάσκεψη θα πρέπει να προκύψει η επιστροφή της ειρήνης στην Ανατολή. Αυτό είναι το έργο που είναι απαραίτητο να ολοκληρωθεί με σκοπό την αποκατάσταση της ευημερίας του κόσμου, την οποία δεν μπορούμε να επιτύχουμε χωρίς τη γενική ειρήνευση.

[18]

«Μετά από τόσα χρόνια ταλαιπωρίας και πολέμου, τόσες απώλειες ανθρώπινων ζωών και υλικών αγαθών, τόσα βάσανα κάθε είδους, η ανθρωπότητα φιλοδοξεί να επιστρέψει η ηρεμία και η εμπιστοσύνη. Πουθενά αυτό το καθήκον δεν είναι πιο επείγον όσο στις περιοχές που μόλις είχαν υποστεί τη φρίκη του πολέμου, ακόμη και πριν ξεσπάσει ο ευρωπαϊκός πόλεμος από την εγκληματική φιλοδοξία όσων ήθελαν να εδραιώσουν την ηγεμονία τους στην Ευρώπη.

«Είναι καιρός να επιστρέψουμε στους κανονικούς νόμους που διέπουν την ύπαρξη των λαών και να αποκαταστήσουμε την τάξη και την ηρεμία, χωρίς την οποία τα έθνη δεν μπορούν ούτε να εργαστούν ούτε να ζήσουν.

«Για την εκπλήρωση αυτού του καθήκοντος πρέπει να γίνει προσφυγή σε όλους τους πόρους της διπλωματίας, αυτόν τον ευεργετικό παράγοντα στις διεθνείς σχέσεις που βασίζεται στην εμπειρία και στη γνώση των υποθέσεων. Αυτές είναι οι μέθοδοι, κύριοι, με τις οποίες θα εργαστούμε εδώ. Ενδιαφερόμαστε για την αποκατάσταση της ασφάλειας και της εμπιστοσύνης, που δεν μπορούν να υπάρχουν χωρίς σεβασμό στους αμετάβλητους νόμους της δικαιοσύνης και του δικαίου· θα προσεγγίσουμε τα σοβαρά προβλήματα που τίθενται ενώπιον μας με την επιθυμία και τη βούληση να επινοήσουμε μια μόνιμη λύση για όλα τα έννομα συμφέροντα που εμπλέκονται.

«Το Ανατολικό ζήτημα δεν αφορά μόνο τους άμεσα ενδιαφερόμενους λαούς. Έχει γενική σημασία και συνδέεται με την διατήρηση της ειρήνης στον κόσμο. Δεν πρέπει ποτέ να παραβλέπουμε αυτήν την πτυχή του ζητήματος κατά τη διάρκεια των κοινών μας εργασιών.

«Για να οδηγήσουμε ένα τόσο επίπονο έργο σε μια επιτυχή κατάληξη, θα χρειαστούμε την πλήρη συνεργασία και την καλή θέληση όλων των μελών της Διάσκεψης. Αισθάνομαι βέβαιος ότι θα τους βρούμε ενωμένους με μία ενιαία σκέψη για τη συνεργασία για την εδραίωση μιας δίκαιης ειρήνης, θεμελιωμένης στον αμοιβαίο σεβασμό των δικαιωμάτων και των έννομων συμφερόντων, η οποία θα καθιερώσει έτσι την αρχή για χάρη της οποίας η χώρα που έχω την τιμή να εκπροσωπώ εδώ υπέστη, μαζί με τους Συμμάχους της, τον πιο σκληρό πόλεμο.

«Τέτοια, κύριοι, είναι τα συναισθήματα με τα οποία θα εμπνευστεί η γαλλική αντιπροσωπεία στις συζητήσεις που πρόκειται να ξεκινήσουν τώρα. Αναγνωρίζουν ότι τα εθνικά συμφέροντα που πρέπει να διαφυλάξουν είναι ταυτόσημα με εκείνα πολλών άλλων και ότι δεν υπάρχει τίποτα ασυμβίβαστο σε σχέση με τα νόμιμα δικαιώματα που μπορεί να διεκδικηθούν εδώ.

«Κύριοι, βλέπω γύρω μου πολλούς επιφανείς και έμπειρους διπλωμάτες. Επιτρέψτε μου να βλέπω στην παρουσία τους μια πολύτιμη υπόσχεση για το θέμα αυτών των διαπραγματεύσεων. Η αρετή της διπλωματίας είναι η τέχνη του συμβιβασμού συμφερόντων που αποκλίνουν, επίλυση διαφωνιών, προετοιμασίας της ειρήνης και όχι του πολέμου. Η διπλωματία, δόξα τω Θεώ, δεν επιδιώκει τη δημοσιότητα· είναι απεχθές η διπλωματία να κάνει δουλειές με όρους αγοράς, να εισάγει στο έργο της τις διακυμάνσεις μιας γνώμης που είναι ικανή να απορρίπτει προτάσεις τη μια μέρα και να τις εγκρίνει την άλλη. Η διπλωματία επιδιώκει, με μια λέξη, να καλλιεργήσει τη σωστή κρίση, την προνοητικότητα και την κοινή λογική. Για αυτό τρέφω πολλές ελπίδες, σε αυτές τις αξέχαστες αλλά δύσκολες συνθήκες, στη δραστηριότητα και τη διορατικότητα της διπλωματίας στο έργο της ειρήνευσης το οποίο επιδιώκουμε να πραγματοποιήσουμε.»

Ο Μαρκήσιος Garroni έκανε την ακόλουθη δήλωση στα ιταλικά: —

«Σε μία διάσκεψη με σκοπό τη σύναψη ειρήνης, φαίνεται κατά τη γνώμη μου ότι θα ήταν αποδεκτό να ακούγεται η ιταλική γλώσσα, που θυμίζει με ιδιαίτερο τρόπο τη γλώσσα της Ρώμης, μητέρας του διεθνούς δικαίου. Το δίκαιο αυτό, αν και έχει περιοριστεί από την ανθρώπινη αδυναμία να αφοσιώνεται στη μελέτη των συνθηκών του πολέμου, έχει στραφεί με πολύ περισσότερο ενδιαφέρον στην ευημερία, στην πρόοδο και στον πολιτισμό του ανθρώπινου είδους, σε όλα αυτά που αφορούν την ανθρωπότητα, την πρόοδο και τον πολιτισμό. Μετά από πολλά χρόνια πολέμου, επικρατεί πλέον μεταξύ όλων των λαών η λαχτάρα να κατατεθούν τα όπλα, η επιθυμία και η ανάγκη να επουλωθούν, μέσω της ειρήνης, οι συνέπειες του πολέμου.

«Είμαστε σήμερα οι εκφραστές αυτής της ελπίδας και αυτής της επιθυμίας – Όλοι ενωμένοι, πρέπει βεβαίως να ελπίζουμε, σε έναν και μόνο σκοπό, αυτόν της επίτευξης του στόχου για τον οποίο έχουμε συγκεντρωθεί εδώ.

«Ας βασιλέψει, λοιπόν, το πνεύμα της ειρήνης σε αυτήν την αίθουσα και ας συμφωνήσουμε όλοι μαζί να συνεργαστούμε στενά για να επιτύχουμε το επιθυμητό τέλος στο χώμα αυτής της φιλόξενης χώρας, που πάντα κρατούσε ψηλά το λάβαρο της ειρήνης.

«Στον Πρόεδρο της Ελβετικής Συνομοσπονδίας, στους συμμάχους μας, σε όλους τους εκπροσώπους των διαφόρων κρατών που συγκεντρώθηκαν εδώ, απευθύνω τον εγκάρδιο και σεβάσμιο χαιρετισμό μου».

«Ο Λόρδος Curzon, στο όνομα της βρετανικής αντιπροσωπείας, δήλωσε ότι ενστερνίζεται θερμά τα εγκάρδια αισθήματα που εξέφρασαν τόσο εύγλωττα ο Γάλλος και ο Ιταλός συνάδελφοί του.

«Ο Βαρόνος Hayashi είπε ότι η ιαπωνική αντιπροσωπεία είχε την έντονη επιθυμία να συνεργαστεί στις εργασίες της Διάσκεψης και έτσι να διασφαλιστεί η αποκατάσταση της οριστικής ειρήνης· δεν είχαν καμία αμφιβολία ότι το πνεύμα συνδιαλλαγής με το οποίο όλη η συνέλευση είχε εμψυχωθεί θα εξομαλύνει τυχόν δυσκολίες που μπορεί να προκύψουν.

(Η συνεδρίαση ολοκλήρωσε τις εργασίες της στις 4:40 μ.μ.)

ΤΜΗΜΑ 2

Συνεδριάσεις της Πρώτης Επιτροπής

Αρ. 4

ΕΔΑΦΙΚΗ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

*Πρακτικά της Πρώτης Συνεδρίασης, 22 Νοεμβρίου 1922, στις 10.30 π.μ.,
υπό την Προεδρία του Λόρδου Curzon*

Παρόντες:

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
Μαρκήσιος Curzon του Kedleston
(Στην Προεδρία)
Σερ H. Rumbold

ΙΤΑΛΙΑ
Μαρκήσιος Garroni
κ. Lago

ΙΑΠΩΝΙΑ
Βαρόνος Hayashi

ΓΑΛΛΙΑ
κ. Barrère
κ. Bompard

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
κ. Child
κ. Grew

ΕΛΛΑΔΑ
κ. Βενιζέλος
κ. Κακλαμάνος

ΡΟΥΜΑΝΙΑ
κ. Ducak.
Diamandy

ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ
κ. Nintchitch
κ. Rakitch

ΤΟΥΡΚΙΑ
Ismet Πασάς
Riza Nour Μπέης
Hassan Μπέης

Παρόντες επίσης:

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
Αντισυνταγματάρχης Heywood
κ. Nicolson
κ. Forbes Adam
κ. Leeper

ΓΑΛΛΙΑ
Ναύαρχος Lacaze
Στρατηγός Weygand
κ. Laroche
κ. Fromageot
κ. Bargeton
κ. Corbin
κ. de Percin
κ. Barois

ΙΤΑΛΙΑ
κ. Arlotta
κ. Guariglia
κ. Nogara
κ. Ciamarra
Συνταγματάρχης Vitale

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
κ. Amory

ΙΑΠΩΝΙΑ
κ. Nagaoka
κ. Sato
Συνταγματάρχης Saigo
Διοικητής Tsuru
κ. Tani

ΕΛΛΑΔΑ
Στρατηγός Μαζαράκης
κ. Δενδράμης

ΡΟΥΜΑΝΙΑ
Συνταγματάρχης Dumitresco

ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ
κ. B. Christitch
κ. Antitch

ΤΟΥΡΚΙΑ
Munir Μπέης
Zekiai Μπέης

Moukhtar Μπέης
Tevfik Μπέης

Γενική Γραμματεία
κ. Massigli, *Γενικός Γραμματέας της Διάσκεψης*

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
κ. Spring Rice
κ. Wicks

ΓΑΛΛΙΑ
κ. Lagarde

[21]

ΙΤΑΛΙΑ
κ. Indelli
ΙΑΠΩΝΙΑ
κ. Hotta
ΡΟΥΜΑΝΙΑ
κ. Constantinesco

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
κ. Belin
ΕΛΛΑΔΑ
κ. Κόλλας

ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ
κ. Milanovitch

Ο Λόρδος Curzon άνοιξε τη σύσκεψη και πρότεινε να αρχίσει αμέσως η συζήτηση για τα σύνορα της Θράκης. Ζήτησε από την τουρκική αντιπροσωπεία να καταθέσει την δική της άποψη πάνω στο θέμα.

Ο Ismet Πασάς είπε ότι τα σύνορα της Θράκης που έχουν ζητηθεί από την Τουρκία από την Μαύρη Θάλασσα μέχρι τις εκβολές του ποταμού Maritza (ελλ. Έβρος) έχουν καθοριστεί από το άρθρο 7 της Συνθήκης της Κωνσταντινούπολης με ημερομηνία 29 Απριλίου 1913⁴. Απαίτησε επίσης δημοψήφισμα για τη Δυτική Θράκη.

Ο Λόρδος Curzon ρώτησε εάν η τουρκική αντιπροσωπεία δεν επιθυμούσε να δικαιολογήσει τις απαιτήσεις της πάνω σε ιστορικά, γεωγραφικά, πολιτικά και εθνογραφικά επιχειρήματα. Η Διάσκεψη δεν μπορούσε να ανακοινώσει αυτό το αίτημα έχοντας ακούσει μια απλή δήλωση αξιώσεων. Είναι επιθυμητό να γίνει γνωστό σε ποια βάση στηρίζονταν αυτές οι απαιτήσεις.

Ο Ismet Πασάς απάντησε ότι η αναγκαιότητα να συμπεριλάβει μέσα στα σύνορα μία μικρή έκταση στα δυτικά του ποταμού Maritza προέκυπτε από τις ακόλουθες παρατηρήσεις:

1. Από τη διακοίνωση της 23ης Σεπτεμβρίου 1922 και από την Συνθήκη των Μουδανιών⁵, οι Μεγάλες Δυνάμεις είχαν δεχτεί την επανεκχώρηση στην Τουρκία της Ανατολικής Θράκης συμπεριλαμβανομένης και της Αδριανούπολης.

Δεδομένου ότι η αρχαία πόλη της Αδριανούπολης βρισκόταν στην αριστερή όχθη του ποταμού Maritza, η επιστροφή της Ανατολικής Θράκης στην Τουρκία περιλάμβανε επίσης την επιστροφή εκείνου του μέρους της Αδριανούπολης. Το γεγονός ότι η Αδριανούπολη είχε αναφερθεί ξεκάθαρα σε αυτή τη διακοίνωση που έδειχνε την σαφή πρόθεση να επιστραφεί στην Τουρκία ταυτόχρονα ο σταθμός της Αδριανούπολης, τα περίχωρα του Kara-agatch και των προαστίων της και επίσης οι περιουσίες που ανήκαν στους κατοίκους της Αδριανούπολης, από τις οποίες

4. Σ.τ.Ε.: Η Συνθήκη της Κωνσταντινούπολης υπογράφηκε στις 29 Σεπτεμβρίου 1913 και όχι στις 29 Απριλίου, όπως αναφέρεται στο κείμενο. Δεν υπάρχει τρόπος να γνωρίζουμε εάν πρόκειται για τυπογραφικό λάθος ή εάν ο Ismet Πασάς αναφέρεται σε προκαταρκτικές συνομιλίες. Η συγκεκριμένη συνθήκη υπογράφηκε από την Οθωμανική Αυτοκρατορία και την Βουλγαρία και εντάσσεται στο πλαίσιο των διμερών συνθηκών που συνυπογράφηκαν μετά το τέλος του Β' Βαλκανικού Πολέμου. Η συνθήκη αυτή όριζε τα σύνορα μεταξύ των δύο μερών με την εκχώρηση στην Οθωμανική Αυτοκρατορία όλων των εδαφών δυτικά και βόρεια της γραμμής Αίνου-Μήδειας. Το λιμάνι της Αλεξανδρούπολης παραχωρούνταν στην Βουλγαρία, προσφέροντας της έξοδο στο Αιγαίο Πέλαγος. Η συνθήκη συνοδεύτηκε από πρωτόκολλο περί ανταλλαγής των παραμεθόριων τουρκικών και βουλγαρικών πληθυσμών, το οποίο μπορεί να χαρακτηριστεί ως ρηξικέλευθη πρωτοβουλία στην πρακτική των διακρατικών σχέσεων. (*The American Journal of International Law*, vol.8, no. 1, January 1914, Supplement official Documents και στο: Κολλάρος Β., *Η μειονοτική πολιτική του Ελευθέριου Βενιζέλου (1898-1933)*, επιμ. Γεωργοπούλου Κατ., παραγωγή εκδόσεις Ευρασία, Αθήνα, 2022, σ. 101).

5. Σ.τ.Ε.: Η συνθήκη/ανακωχή των Μουδανιών (11 Οκτωβρίου 1922) τερμάτισε τις εχθροπραξίες μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας. Οι όροι περιλάμβαναν την άμεση αποχώρηση των ελληνικών στρατευμάτων από την Ανατολική Θράκη και την παράδοση της περιοχής στην τουρκική διοίκηση εντός τριάντα ημερών και την διατήρηση των ευρωπαϊκών στρατευμάτων στην ουδέτερη ζώνη της περιοχής των Στενών. Η ελληνική πλευρά αποδέχθηκε τους όρους της ανακωχής μη θέλοντας να προκαλέσει αντιπαραθέσεις με τους Συμμάχους εν όψει της Συνδιάσκεψης της Ειρήνης. Μετά την υπογραφή της ανακωχής ένα νέο προσφυγικό ρεύμα προς την Ελλάδα δημιουργήθηκε καθώς περίπου 250,000 Έλληνες εγκατέλειψαν την Ανατολική Θράκη υπό τη σκία των γεγονότων της Σύμυνης και της Μικράς Ασίας (Σβολόπουλος Κωνστ., *Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1830-1981*, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα, 2023, σ. 167 και στο: Συρίγος Αγγ. – Χατζηβασιλείου Ευανθ., *50 Ερωτήσεις και Απαντήσεις για τη Μικρασιατική Καταστροφή*, Εκδ. Πατάκη, Αθήνα, 2022, σ. 213).

οι πολίτες εξασφάλιζαν την διαβίωσή τους. Αυτό είχε γίνει κατανοητό από την Μεγάλη Εθνοσυνέλευση της Τουρκίας.

2. Επιπλέον, από τη στιγμή που η Αδριανούπολη εκχωρούνταν στην Τουρκία ήταν βασικό ότι η περιοχή που συμπεριλάμβανε το τμήμα της σιδηροδρομικής γραμμής Kuleli Burgaz (ελλ. Πύθιο Έβρου) – Mustapha Pasha, η οποία ένωνε την Αδριανούπολη με την Κωνσταντινούπολη, επίσης να της επιστραφεί. Για να εγγυηθεί την ασφάλεια της Αδριανούπολης και αυτού του τμήματος του σιδηροδρόμου και για να διατηρηθούν οι φιλικές και εγκάρδιες σχέσεις

[22]

με τους γείτονες της Τουρκίας ήταν απαραίτητο τα σύνορα να απομακρυνθούν σε μια επαρκή απόσταση από την Αδριανούπολη και από την σιδηροδρομική γραμμή.

3. Η μεγάλη πλειονότητα του πληθυσμού στην υπό διεκδίκηση περιοχή, δυτικά του ποταμού Maritza, ήταν τουρκική.

Ο Λόρδος Curzon ζήτησε από τον Ismet Πασά να δώσει στη Διάσκεψη κάποιες επιπλέον εξηγήσεις υποστηρικτικές της δήλωσής του ότι το τμήμα της Θράκης δυτικά του ποταμού Maritza είχε τουρκικό χαρακτήρα. Πιο συγκεκριμένα, θα ήταν χρήσιμο αν η τουρκική αντιπροσωπεία διευκρίνιζε επακριβώς σε ποιες περιοχές αναφερόταν στη δήλωσή της.

Ο Ismet Πασάς είπε ότι θα απαντούσε σε αυτό το ερώτημα μετά από διαβούλευση με τους ειδικούς συμβούλους του.

Ο Λόρδος Curzon είπε ότι οι τουρκικές διεκδικήσεις έθεταν δύο σημεία: πρώτον, πρότειναν ότι τα σύνορα της Ανατολικής Θράκης έπρεπε να είναι εκείνα του 1913 και δεύτερον ότι θα πρέπει να πραγματοποιηθεί δημοψήφισμα στη Δυτική Θράκη.

Ο Ismet Πασάς είπε ότι στην περιοχή που διεκδικούσε στην περιοχή του Demotika (ελλ. Διδυμότειχο) οι Τούρκοι ήταν πλειοψηφία πριν και μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους και ότι οι οικονομικές εκτιμήσεις ήταν επίσης με την πλευρά των τουρκικών διεκδικήσεων.

Ο Λόρδος Curzon κάλεσε τον Ismet Πασά να παρουσιάσει στη Διάσκεψη στοιχεία που να υποστηρίζουν τη δήλωσή του.

Ο Ismet Πασάς, εκτός από τα εθνολογικά επιχειρήματα που είχε προβάλλει, τόνισε την αναγκαιότητα της εγκαθίδρυσης της ειρήνης και της ηρεμίας στη Δυτική Θράκη για να αποτραπεί η έκθεση των συνόρων της Ανατολικής Θράκης σε συνεχή αναστάτωση. Πρόσθεσε ότι θα πει περισσότερα για αυτό το αίτημα αργότερα.

Ο Λόρδος Curzon ρώτησε αν η Τουρκία διεκδικούσε για τον εαυτό της ολόκληρη τη Δυτική Θράκη.

Ο Ismet Πασάς είπε ότι δεν ζητούσε για την Τουρκία την κατοχή της Δυτικής Θράκης.

Ο Λόρδος Curzon εξέφρασε την επιθυμία να μάθει τα όρια της Δυτικής Θράκης όπως τα κατανούσε η τουρκική αντιπροσωπεία, όταν ζήτησαν το δημοψήφισμα εκεί.

Ο Ismet Πασάς υποσχέθηκε να υποδείξει αυτά τα όρια με τις γεωγραφικές λεπτομέρειες, μετά από συνεννόηση με τους εμπειρογνώμονές του.

Ο Λόρδος Curzon κάλεσε τις αντιπροσωπείες να καταθέσουν τις απόψεις τους σχετικά με το αιτήματα της τουρκικής αντιπροσωπείας.

Ο κ. Βενιζέλος είπε ότι κατά τη γνώμη του η Ελλάδα ήταν η χώρα που ενδιαφέρεται περισσότερο για το υπό συζήτηση ζήτημα και ότι κατά συνέπεια ήταν καθήκον του να δώσει την πρώτη απάντηση στη δήλωσή του Ismet Πασά.

Πριν από την εξέταση των επιχειρημάτων που παρέθεσε ο Πρόεδρος της τουρκικής αντιπροσωπείας, επιθυμεί να παρουσιάσει την ηθική πτυχή του ζητήματος. Στο πλαίσιο αυτό, περιέγραψε τις συνθήκες που έφεραν την Ελλάδα στην παρούσα Διάσκεψη,

[23]

η οποία επρόκειτο να συνάψει ειρήνη με την Τουρκία. Πίστευε ότι δεν έπρεπε να εφαρμόσει κα-

νείς την ίδια κλίμακα αξιών στο κράτος που είχε επισπεύσει τον πόλεμο και στο κράτος που είχε δεχθεί επίθεση. Δεν ήταν η Ελλάδα που ξεκίνησε τον πόλεμο που μόλις τελείωσε, αν και μπορούσε να οδηγηθεί σε ένα τέτοιο βήμα από την επιθυμία να πραγματοποιήσει την εθνική της ενότητα. Η επιθετικότητα ήρθε από την άλλη πλευρά. Στην αρχή του Παγκοσμίου Πολέμου, ούτε η Τουρκία ούτε η Ελλάδα συμμετείχαν στις εχθροπραξίες· ήταν η Τουρκία που πρώτη έλαβε μέρος στον πόλεμο στο πλευρό του επιτιθέμενου. Η Ελλάδα ήταν συνδεδεμένη με τη Σερβία με μια συνθήκη αμυντικής συμμαχίας⁶. Αμέσως μετά το ξέσπασμα των εχθροπραξιών, ειδοποίησε τις Κεντρικές Δυνάμεις ότι θα τηρούσε μια ευνοϊκή ουδετερότητα προς τη Σερβία, επιτρέποντας τη μεταφορά μέσω της επικράτειάς της πολεμικού υλικού, το οποίο προοριζόταν για χρήση από τον σύμμαχό της και επίσης, ότι δεν θα ανεχόταν καμία επίθεση από τη Βουλγαρία εναντίον της Σερβίας. Εσωτερικές επιπλοκές δεν επέτρεψαν στην Ελληνική Κυβέρνηση να τηρήσει τις συμφωνίες της τη στιγμή που συνέβη το *casus foederis* (ελλ. συνθήκη συμμαχίας). Ο τότε βασιλιάς, κατά παράβαση του Συντάγματος και παρά την πλειοψηφία που παραχωρήθηκε από το Κοινοβούλιο και τη χώρα στον αρχηγό της Κυβέρνησης, αρνήθηκε να συμφωνήσει στην επέμβαση της Ελλάδας σύμφωνα με τη συνθήκη συμμαχίας της· ο εμφύλιος πόλεμος ήταν απαραίτητος προκειμένου να επιτρέψει στην Ελλάδα να εκπληρώσει τις δεσμεύσεις της και να εξαλείψει τη ντροπή που θα την βάρανε αν είχε προδώσει τον σύμμαχό της.

Με τη δήλωση αυτή ήθελε να δείξει ότι καμία ευθύνη για τον πόλεμο δεν βαρύνει την Ελλάδα. Η Ελλάδα διεκδίκησε την τιμή να εκπληρώσει μέχρι τέλους το καθήκον του πιστού συμμάχου· και το διεκδίκησε με όλο και μεγαλύτερη δύναμη, αφού οι επιχειρήσεις στις οποίες είχε εμπλακεί οδήγησαν στα σημερινά καταστροφικά αποτελέσματα.

Η Ελληνική Κυβέρνηση θα μπορούσε να ερωτηθεί γιατί είχε διεκδικήσει τουρκικά εδάφη. Θεώρησε καθήκον του να δηλώσει ότι η κυβέρνησή του ουδέποτε είχε συμφωνήσει εκ των προτέρων σε εδαφικές αποζημιώσεις σε αντάλλαγμα για την παρέμβασή της. Η Ελλάδα μπήκε στον πόλεμο μόνο για να τηρήσει την υπόσχεσή της προς τον σύμμαχό της και για να υπερασπιστεί τις αρχές που υποστήριζαν οι Σύμμαχοι και οι οποίες ήταν πλήρως αποδεκτές από τον ίδιο. Δεν είχε, βέβαια, παραβλέψει το γεγονός ότι, εάν ο πόλεμος τελίωνε με πλήρη νίκη, θα ήταν δίκαιο να ληφθούν υπόψη οι εδαφικές διεκδικήσεις της Ελλάδας, πάντα υπό την προϋπόθεση ότι αναγνωρίζονταν ως δίκαιες. Η Ελληνική Κυβέρνηση είχε ζητήσει την Ανατολική Θράκη, τη Σμύρνη και την ενδοχώρα της, γιατί ήταν πεπεισμένη ότι οι αξιώσεις της ήταν σύμφωνες με τις αρχές για τις οποίες είχαν πολεμήσει οι Σύμμαχοι. Πράγματι, σε καμία από αυτές τις περιοχές δεν υπήρχε τουρκική πλειοψηφία, μέχρι το τέλος των Βαλκανικών πολέμων. Από τότε, κυρίως στην Ανατολική Θράκη, οι Βούλγαροι είχαν εκδιωχθεί και αντικατασταθεί από Μουσουλμάνους από τη Βοσνία. Με αυτό τον τρόπο οι φυλετικές αναλογίες είχαν ελαφρώς αλλοιωθεί· αλλά και μετά από αυτές τις αλλαγές οι Τούρκοι δεν είχαν αποκτήσει την απόλυτη πλειοψηφία.

Στη Σμύρνη επίσης δεν υπήρχε τουρκική πλειοψηφία. Προκειμένου να φανεί ο παραλογισμός των ελληνικών διεκδικήσεων στην Ανατολία, είχε συχνά αναφερθεί η ενότητα της Μικράς Ασίας. Δεν θεωρούσε ορθό αυτό το επιχείρημα.

[24]

Η Μικρά Ασία ήταν λίγο μεγαλύτερη από ολόκληρη τη Βαλκανική Χερσόνησο νότια του Δούναβη. Γιατί ήταν δυνατό να δημιουργηθούν πολλά κράτη στη Βαλκανική Χερσόνησο και

6. Σ.τ.Ε.: Ο Ελ. Βενιζέλος αναφέρεται στη συνθήκη Ειρήνης, Φιλίας και Αμοιβαίας Συνεργασίας που υπογράφηκε στη Θεσσαλονίκη τον Ιούνιο του 1913 ανάμεσα στην Ελλάδα και τη Σερβία. Η συνθήκη προέβλεπε την αμοιβαία εγγύηση των εδαφικών κτήσεων των δύο χωρών και τη δέσμευση για παροχή στρατιωτικής βοήθειας σε περίπτωση απρόκλητης επίθεσης εναντίον του ενός από τα δύο συμβαλλόμενα μέρη. Επίσης, η Ελλάδα παρείχε στη Σερβία διευκολύνσεις για το διακομιστικό εμπόριο της, μέσω της Θεσσαλονίκης (Σβολόπουλος Κωνστ., «Ο Β' Βαλκανικός Πόλεμος, Η ελληνοσερβική συμμαχία», στο: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΔ', Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., Αθήνα, 1978, σσ. 337-338).

δεν ήταν δυνατό να σχηματιστούν τρία κράτη στη Μικρά Ασία: αρμενικό στα ανατολικά, ελληνικό στη δύση και τουρκικό στα υπόλοιπα; Σε συμμόρφωση με το αίτημα των Συμμάχων, η Ελλάδα είχε συμβιβαστεί με την απώλεια της Σμύρνης και της Ανατολικής Θράκης.

Ένα άλλο επιχείρημα θα μπορούσε να προβληθεί είναι ότι λίγους μήνες πριν τον πόλεμο, τους πρώτους μήνες του 1914, η Οθωμανική Αυτοκρατορία, αν και βρισκόταν σε ειρήνη με την Ελλάδα, είχε αρχίσει να εκδιώκει βίαια τον ελληνικό πληθυσμό από την επικράτειά της, πρώτα από τις ακτές της Μικράς Ασίας και αργότερα από την Ανατολική Θράκη. Τετρακόσιες πενήντα χιλιάδες Έλληνες είχαν ήδη αναγκαστεί να βρουν καταφύγιο στην Ελλάδα. Αυτά τα μέτρα συνεχίστηκαν και η Ελληνική Κυβέρνηση θεώρησε ότι ήταν απαράδεκτα. Αυτός ήταν ο λόγος για τον οποίο αυτός (ο κ. Βενιζέλος), μιλώντας από το βήμα της Βουλής, αναγκάστηκε να απευθύνει στην Οθωμανική Κυβέρνηση κάτι που σχεδόν ήταν τελεσίγραφο. Ήταν, στην πραγματικότητα, αφόρητο για την Ελληνική Κυβέρνηση να αποδεχθεί τη συνέχιση αυτών των απελάσεων. Είχαν ως αποτέλεσμα μεγάλες μάζες του πληθυσμού να εκδιώχνονται προς την Ελλάδα, της οποίας το έδαφος ήταν πολύ μικρό για να τις φιλοξενήσει και να τις συντηρήσει. Κατόπιν πρόσκλησης κοινών φίλων, είχε κανονιστεί μια συνάντηση μεταξύ του Μεγάλου Βεζίρη και του ίδιου στις Βρυξέλλες με σκοπό να μπει ένα τέλος σε αυτές τις βίαιες απελάσεις και να επινοηθεί ένα σχέδιο ανταλλαγής πληθυσμών μεταξύ των δύο χωρών. Βρισκόταν στο Μόναχο, καθοδόν για τις Βρυξέλλες, όταν ξέσπασε ο πόλεμος και έπρεπε να εγκαταλείψει την προτεινόμενη συνάντηση ο Μέγας Βεζίρης, εξάλλου, τον είχε ενημερώσει ότι δεν μπορούσε να μεταβεί στις Βρυξέλλες.

Δηλώνοντας αυτά τα γεγονότα δεν είχε καμία πρόθεση να διαφωνήσει με την τουρκική αντιπροσωπεία και αν κατά τύχη του ξέφευγε μια σκληρή λέξη, ήταν έτοιμος να την αποσύρει. Αλλά τα γεγονότα ήταν γεγονότα και ήταν απαραίτητο να ληφθούν υπόψη. Από το 1914 η Τουρκική Κυβέρνηση, προκειμένου να απαλλαγεί από τους μη τουρκικούς πληθυσμούς, είχε καταφύγει σε άλλα μέσα, τα οποία, αν δεν ήταν σφαγές, ήταν, ούτως ή άλλως, εκτοπίσεις και μαζικές απελάσεις. Έτσι, η Ελλάδα απειλήθηκε να πρέπει να παράσχει τα μέσα επιβίωσης σε 1.000.000 πρόσφυγες και αυτός ο αριθμός ίσως να γίνει ακόμη μεγαλύτερος.

Από την άλλη, για να δικαιολογήσει την ενέργεια της Ελλάδας να πάει στη Σμύρνη και τη Μικρά Ασία, θέλησε να παρατηρήσει ότι η χώρα του δεν είχε αναλάβει επιχειρήσεις με δική της πρωτοβουλία. Οι Συμμαχικές Κυβερνήσεις είχαν αναγνωρίσει την εγκυρότητα των επιχειρημάτων και των διεκδικήσεων του και πριν ακόμη δώσουν τη συγκατάθεσή τους για την παραχώρηση της Σμύρνης στην Ελλάδα, οι Κύριες Συμμαχικές και Συνδεδεμένες Δυνάμεις την είχαν προκαλέσει να παρέμβει στη Μικρά Ασία. Ήταν αλήθεια ότι ο πόλεμος ξεκίνησε στο όνομα όλων των Συμμάχων και συνεχίστηκε χωρίς τη σύμφωνη γνώμη τους μετά την επιστροφή του βασιλιά Κωνσταντίνου. Η επιστροφή του Βασιλιά είχε διαλύσει τη συμμαχία και από τότε ο αγώνας συνεχίστηκε αποκλειστικά ως μονομαχία μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας. Ωστόσο, κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου δεν είχε γίνει καμία πρόταση ειρήνης

[25]

που θα μπορούσε να πει κανείς –δικαίως– ότι είχε απορριφθεί από την Ελλάδα και είχε γίνει αποδεκτή από την Τουρκία. Χωρίς αμφιβολία ήταν απερισκεψία εκ μέρους της Ελλάδας να συνεχίσει τον πόλεμο στο εσωτερικό της Ανατολίας, εκατοντάδες χιλιόμετρα από τις στρατιωτικές της βάσεις. Η Ελλάδα είχε πληρώσει για το λάθος της με την απώλεια της Μικράς Ασίας· είχε χάσει επίσης την Ανατολική Θράκη, όχι ως αποτέλεσμα πολεμικών επιχειρήσεων, αλλά από την Ανακωχή των Μουδανιών. Ο στρατός, που είχε αρνηθεί να πολεμήσει στην Μικρά Ασία, κατά την επιστροφή του στην Αθήνα, επαναστάτησε και αναδιοργανώθηκε με σκοπό τη διάσωση της Ανατολικής Θράκης. Όταν του ζητήθηκε να εκπροσωπήσει τη χώρα του στην ειρηνευτική διάσκεψη, είχε πει ότι, αν και είχε αποσυρθεί από την πολιτική ζωή, θα αναλάμβανε αυτή την αποστολή, αλλά μόνο υπό τον όρο ότι η Ελληνική Κυβέρνηση θα αποδεχόταν τη θλιβερή θυσία της Ανατολικής Θράκης σε συμμόρφωση με τις επιθυμίες των Συμμάχων. Πίστευε και εξακολουθούσε

να πιστεύει, ότι, όπως είχε αποδεχτεί το Συμμαχική διακοίνωση της 23ης Σεπτεμβρίου, σύμφωνα με την οποία η Ελλάδα έπρεπε να παραχωρήσει την Ανατολική Θράκη μέχρι τον ποταμό Maritza, δεν θα του ζητηθούν νέες απαιτήσεις, ούτε νέες θυσίες. Η Τουρκία προέβαλλε τώρα νέες αξιώσεις, πρώτον για την άμεση επέκταση της τουρκικής κυριαρχίας στη δεξιά όχθη του ποταμού Maritza και δεύτερον, για τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος στη Δυτική Θράκη, τα όρια της οποίας, παρεμπιπτόντως, η τουρκική αντιπροσωπεία δεν είχε ακόμη ορίσει. Μετάνιωσε γι' αυτή την παράλειψη, γιατί ήταν πολύ σημαντικό γι' αυτόν να γνωρίζει ακριβώς τι σημαίνει «Δυτική Θράκη».

Η τύχη αυτών των περιοχών είχε διευθετηθεί με μια συνθήκη που ήταν εντελώς ανεξάρτητη από τη συνθήκη των Σεβρών⁷. Το καθήκον της Διάσκεψης ήταν να αναδιατυπώσει αυτή την τελευταία συνθήκη, όχι να ανανεώσει τη συζήτηση για άλλες συνθήκες, που υπογράφηκαν και επικυρώθηκαν από τους Συμμάχους και ήταν σε ισχύ. Η περιοχή της εν λόγω χώρας αντιμετωπιζόταν από τη Συνθήκη του Neuilly⁸, με την οποία η κυβέρνηση της Άγκυρας δεν είχε καμία σχέση, δεδομένου μάλιστα ότι πριν τον πόλεμο το έδαφος αυτό δεν ανήκε στην Τουρκία. Αυτή η περιοχή είχε παραχωρηθεί εκ μέρους της Τουρκίας κατά τη διάρκεια του πολέμου, ως αποτέλεσμα διαπραγματεύσεων με τη Βουλγαρία και όχι υπό την πίεση των στρατιωτικών επιχειρήσεων ή μιας ήττας στο πεδίο της μάχης. Αυτό αποδείκνυε ότι αυτό το έδαφος δεν είχε για την

7. Σ.τ.Ε.: Η Συνθήκη των Σεβρών, υπογραφείσα στις 10 Αυγούστου 1920 από τις Συμμαχικές και Συνασπισμένες Δυνάμεις αφενός και αφετέρου από την Οθωμανική Αυτοκρατορία, ήταν χωρισμένη σε δεκατρία μέρη: την παραμονή, αλλά υπό όρους, της Κωνσταντινούπολης στην κυριαρχία του σουλτάνου, την προσάρτηση στην Ελλάδα της Ανατολικής Θράκης έως τη γραμμή της Τσατάλτζας, την επικύρωση της ελληνικής κυριαρχίας στα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου και την παραχώρηση της Ίμβρου και της Τένεδου, την αναγνώριση των κυριαρχικών δικαιωμάτων της Ελλάδας στην περιοχή της Σμύρνης με ψιλή μόνο άσκηση σουλτανικής επικυριαρχίας, τη δημιουργία από εδάφη της πρώην οθωμανικής αυτοκρατορίας ανεξάρτητων κρατών, όπως η Αρμενία, η Αραβία, η Συρία, η Μεσοποταμία, η Παλαιστίνη (στις τρεις τελευταίες θα ασκούσε κάποιας μορφής κηδεμονία η Κ.τ.Ε., τη σύσταση Ειδικής Επιτροπής των Στενών, η οποία θα εξασφάλιζε την ελευθερία ναυσιπλοΐας και αεροπλοΐας των Στενών, την προσάρτηση της Κύπρου στη Μεγάλη Βρετανία και των Δωδεκανήσων στην Ιταλία. Τη συνθήκη συνόδευσε η υπογραφή τριών άλλων ειδικών συνθηκών: α) της «Συνθήκη περί Θράκης», όπου παραχωρούνταν στην Ελλάδα τα εδάφη της Θράκης που δεν έχουν διευθετηθεί με τη συνθήκη του Neuilly. Αντισταθμικά, η Βουλγαρία θα είχε την ελευθερία διαμετακόμισης εμπορευμάτων από τα εδάφη και τα λιμάνια που προσαρτούνταν στην Ελλάδα. Το, δε, λιμάνι της Αλεξανδρούπολης κηρυσσόταν λιμάνι «διεθνούς συμφέροντος» β) η «Συνθήκη περί προστασίας των εθνικών μειονοτήτων»: τα δικαιώματα, τα οποία απολάμβαναν οι μειονότητες στο ελληνικό κράτος, όπως αυτά είχαν διαμορφωθεί από τη Συνθήκη του Λονδίνου και του Βουκουρεστίου το 1913, επεκτείνονταν και στους μειονοτικούς πληθυσμούς που κατοικούσαν στα νέα εδάφη, και γ) την Ελληνοϊταλική Συνθήκη: Η Ιταλία παραιτούνταν των κυριαρχικών δικαιωμάτων επί των Δωδεκανήσων υπέρ της Ελλάδας, με εξαίρεση τη νήσο Ρόδο, στην οποία παραχωρούνταν ευρεία τοπική αυτονομία και έδινε το δικαίωμα στις ελληνικές κοινότητες να ιδρύσουν σχολεία, εκκλησίες και κοινωφελή ιδρύματα. Η συνθήκη των Σεβρών δεν επικυρώθηκε από τις ενδιαφερόμενες χώρες, συνεπώς από τεχνικής απόψεως η εμπόλεμη κατάσταση μεταξύ της Τουρκίας και των Συμμαχικών Δυνάμεων δεν είχε λυθεί. (Πηγές: Αλλαμανή Εφ.-Παναγιωτοπούλου Κρ., «Η συνθήκη των Σεβρών», *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΕ', Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., Αθήνα, 1978, σσ. 133-144 και στο: Συρίγος Αγγ., Χατζηβασιλείου Ευανθ. *50 Ερωτήσεις και Απαντήσεις για τη Μικρασιατική Καταστροφή*, Εκδ. Πατάκη, Αθήνα, 2022, σ. 238).

8. Σ.τ.Ε.: Η συνθήκη του Neuilly (27 Νοεμβρίου 1919) υπογράφηκε μεταξύ των νικητριών Δυνάμεων του Α' Παγκοσμίου Πολέμου και της Βουλγαρίας. Πέρα των άλλων διευθετήσεων, η συνθήκη διαρρύθμιζε τα σύνορα της Βουλγαρίας με τη Σερβία και την Ελλάδα. Για την περιοχή της Θράκης, η οποία δεν συμπεριλαμβάνονταν στις νέες συνοριακές ρυθμίσεις η Βουλγαρία δεσμεύονταν εκ των προτέρων να αναγνωρίσει τις αποφάσεις των Συμμαχικών Δυνάμεων επ' αυτών. Τέλος, προβλεπόταν η υποχρέωση των Συμμάχων να διασφαλίσουν την έξοδο της Βουλγαρίας στο Αιγαίο Πέλαγος, χωρίς όμως να αναφέρει τους όρους εγγύησης, οι οποίοι θα καθορίζονταν σε μεταγενέστερο χρόνο. (Υπουργείο επί των Εξωτερικών, *Συνθήκη Ειρήνης μεταξύ των Συμμαχικών και Συνησπισμένων Δυνάμεων και της Βουλγαρίας μετά πρόσθετου πρωτοκόλλου*, Εθνικό Τυπογραφείο, Αθήνα, 1919).

Τουρκία τη σημασία που του αποδίδει τώρα ο Ismet Πασάς. Η Τουρκική Κυβέρνηση δεν μπορούσε τώρα να ισχυριστεί ότι αυτή η περιοχή της ήταν απαραίτητη, δεδομένου ότι προηγουμένως την είχε αποκηρύξει με τη θέλησή της.

Όσον αφορά τον σταθμό του Kara-agatch, πρέπει να θυμόμαστε ότι αυτός ο σταθμός ήταν πολύ σημαντικός για τη βουλγαρική κίνηση προς το Dedeagatch (ελλ. Αλεξανδρούπολη), όχι όμως και για την Αδριανούπολη, η οποία συνδεόταν σιδηροδρομικά με τη φυσική της εμπορική έξοδο, την Κωνσταντινούπολη. Η Ελλάδα ήταν έτοιμη να δώσει τις πιο συγκεκριμένες διεθνείς εγγυήσεις στη Βουλγαρία με σκοπό να μην διακοπεί ποτέ η κυκλοφορία αυτής της σιδηροδρομικής γραμμής.

Επιστρέφοντας στα εθνικά επιχειρήματα που προέβαλλε ο Ismet Πασάς σχετικά με την περιοχή του Demotica, ο κ. Βενιζέλος δήλωσε ότι η αναλογία Ελλήνων-Τούρκων ήταν τουλάχιστον δύο προς ένα. Ήταν έτοιμος να παράσχει στη Διάσκεψη ακριβή στατιστικά στοιχεία επ' αυτού του σημείου. Το επίμαχο ζήτημα ήταν η κατάσταση πριν από τα πρόσφατα γεγονότα, διότι οι κάτοικοι της Ανατολικής Θράκης έπρεπε να διαφύγουν προς άλλα μέρη της Ελλάδας, ακόμη και μέχρι τη Μακεδονία.

[26]

μεγάλος αριθμός από αυτούς είχε παραμείνει στη Δυτική Θράκη, αυξάνοντας έτσι ακόμη περισσότερο την αριθμητική υπεροχή των Ελλήνων εκεί.

Ο Ismet Πασάς δεν είχε καθορίσει τα οικονομικά επιχειρήματα που είχε αναφέρει υπέρ της υπόθεσής του. Ενδεχομένως να υπάρχουν κάποιες τουρκικές ιδιοκτησίες σε εκείνη την περιοχή και αυτές φυσικά θα τις σεβόταν η Ελληνική κυβέρνηση. Εντούτοις, γεγονός παρέμενε ότι η οικονομική ζωή, η βιομηχανία και το εμπόριο εκεί ήταν κατά κύριο λόγο στα χέρια των Ελλήνων.

Σχετικά με τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος στη Δυτική Θράκη, η τουρκική αντιπροσωπεία είχε προβάλει πρώτα το εθνικό επιχείρημα και μετά την αναγκαιότητα διασφάλισης της ασφάλειας της Ανατολικής Θράκης. Εξέφρασε τη λύπη του που ο Ismet Πασάς δεν είχε προσδιορίσει ακριβώς τα όρια του τι εννοούσε με τη Δυτική Θράκη. Αν αναφερόταν σε εκείνο το τμήμα της Δυτικής Θράκης που είχε παραμείνει βουλγαρικό, σύμφωνα με τη Συνθήκη του Neuilly, ήταν αναμφισβήτητο ότι η πλειοψηφία εκεί ήταν Τούρκοι. Από την άλλη πλευρά, στο ελληνικό τμήμα, μόλις το μισό του πληθυσμού ήταν Τούρκοι.

Το επιχείρημα που βασιζόταν στην ασφάλεια της Ανατολικής Θράκης δεν μπορούσε να υποστηριχθεί. Αν λαμβανόταν υπόψη, δεν θα υπήρχε λόγος να μην παραχωρηθεί η Ανατολική Μακεδονία για να προστατευθεί η Δυτική Θράκη, η Κεντρική Μακεδονία για την προστασία της Ανατολικής Μακεδονίας και ούτω καθεξής μέχρι τη θάλασσα. Αλλά δεν πρέπει να λησμονείται ότι σημαντικές εθνικές αλλαγές είχαν συμβεί πλέον σε αυτήν την περιοχή. Αυτές οι αλλαγές σε καμία περίπτωση δεν οφείλονταν στη δράση της Ελλάδας. Γεγονός ήταν ότι οι κάτοικοι της Ανατολικής Θράκης είχαν αναγκαστεί να εγκαταλείψουν την πατρώα γη τους, η οποία είχε κατοικηθεί και πλουτίσει από τους προγόνους τους εδώ είκοσι αιώνες, πολύ πριν έρθουν οι Τούρκοι στην Ευρώπη. Δεν θα μπορούσε να ειπωθεί ότι αυτοί οι άνθρωποι πραγματικά έφυγαν υπό την άμεση πίεση της κυβέρνησης της Άγκυρας, βλέποντας ότι αυτή η κυβέρνηση δεν είχε ακόμη καταλάβει τη χώρα· είχαν φύγει διότι ήξεραν ότι μόλις έφταναν οι Τούρκοι εκεί, η συνεχιζόμενη παρουσία τους δεν θα γινόταν ανεκτή και θα τους υποχρέωναν να εγκαταλείψουν τα σπίτια τους, όπως οι συμπατριώτες τους στη Μικρά Ασία, που είχαν τραπεί σε φυγή, κουβαλώντας μαζί τους μόνο όσα είχαν πάνω τους και συχνά ακόμη λιγότερα. Η άφιξη χιλιάδων προσφύγων είχε αλλάξει τα εθνικά χαρακτηριστικά της Δυτικής Θράκης και η απλή ελληνική πλειοψηφία που υπήρχε ήδη εκεί είχε αυξηθεί σημαντικά· αλλά πραγματικά δεν θα μπορούσε να πει κανείς ότι η Ελλάδα είχε επιφέρει αυτή την αλλαγή σκόπιμα και με τεχνητά μέσα. Η αλλαγή οφειλόταν στην άφιξη των πολλών Ελλήνων που είχαν εγκαταλείψει την Ανατολική Θράκη αναζητώντας καταφύγιο στη Δυτική Θράκη και στην προσπάθεια να ξεκινήσουν μια νέα ζωή. Θα ήταν πραγματικά

πολύ σκληρό, θα ήταν αδιανόητο, να αμφισβητηθούν οι βάσεις της Συνθήκης του Neuilly, με αναπόφευκτο αποτέλεσμα αυτοί οι άνθρωποι να υποχρεωθούν για άλλη μια φορά να φύγουν μαζικά για έναν άλλο προορισμό. Αναρωτήθηκε επίσης πού θα μπορούσαν να βρουν καταφύγιο αυτοί οι δυστυχείς άνθρωποι. Η Ελλάδα, μια χώρα 5.000.000 κατοίκων, πραγματικά δεν μπορούσε να κληθεί να στεγάσει και να συντηρήσει 1.000.000 πρόσφυγες· ακόμη περισσότερο δεν θα μπορούσε να της ζητηθεί κάτι τέτοιο εάν επρόκειτο να περιοριστεί περαιτέρω η επικράτειά της, γιατί αυτό θα έφερνε την Ελληνική Κυβέρνηση αντιμέτωπη με άλυτα προβλήματα, κοινωνικά, πολιτικά

[27]

και οικονομικά. Η Ελλάδα είχε ήδη πληρώσει για τα λάθη της και δεν μπορούσε να της ζητηθεί τίποτα περισσότερο. Είχε συμμορφωθεί πιστά με τις προτάσεις που είχαν συντάξει οι Σύμμαχοι στο Παρίσι και ενσωματώθηκαν στη διακοίνωσή τους της 23ης Σεπτεμβρίου. Θα μπορούσε να πει ότι είχε κάνει ό,τι ήταν δυνατόν για να επιτευχθεί η ειρήνη που τόσο ελκρινά επιθυμούσε.

Ο Ismet Πασάς διατήρησε το δικαίωμά του να απαντήσει στη δήλωση του κ. Βενιζέλου.

Ο κ. Nintcitch είπε ότι το ερώτημα που εξετάζεται τώρα ήταν το πιο λεπτό από όλα όσα υποβλήθηκαν στη Διάσκεψη. Δεν ενδιέφερε άμεσα τη χώρα του, αλλά η Σερβία ενδιαφέρθηκε για το ζήτημα έμμεσα στον υψηλότερο βαθμό. Το θέμα ήταν να αποκατασταθεί μια πραγματική ειρήνη και να δημιουργηθεί ένα κλίμα αμοιβαίας εμπιστοσύνης στη Βαλκανική Χερσόνησο, που ήταν η απαραίτητη προϋπόθεση για τις σχέσεις καλής γειτονίας και φιλίας. Η λύση αυτού του ζητήματος ήταν εξίσου σημαντική για την Τουρκία, προκειμένου να εξαλειφθεί κάθε ανησυχία από το μυαλό των γειτόνων της. Η αντιπροσωπεία του S.C.S⁹, σύμφωνα με τη συναινετική στάση που είχε διαρκώς υιοθετήσει η κυβέρνησή τους από την αρχή της ανατολικής κρίσης, αποδέχθηκε την πρόταση των Δυνάμεων όπως ορίζεται στη διακοίνωση της 23ης Σεπτεμβρίου ότι τα σύνορα της Ανατολικής Θράκης πρέπει να είναι η γραμμή του ποταμού Maritza και σύμφωνα με τη διακοίνωση αυτή ζήτησαν τη δημιουργία αποστρατικοποιημένης ζώνης κατά μήκος των βόρειων και δυτικών συνόρων της Ανατολικής Θράκης. Η τουρκική αντιπροσωπεία, κατά τη γνώμη του, είχε υποβάλει προτάσεις που δεν μπορούσαν να γίνουν αποδεκτές. Ο ποταμός Maritza σχημάτιζε ένα φυσικό σύνορο, το οποίο έδινε στην Τουρκία μεγάλη ασφάλεια. Διεκδικώντας εδάφη στην άλλη πλευρά αυτού του ποταμού, η Τουρκία θα δημιουργούσε στους γείτονές της καχυποψία και ανησυχία. Το γεγονός ότι η Τουρκία είχε παραχωρήσει οικειοθελώς και χωρίς πόλεμο αυτή την περιοχή στη Βουλγαρία, αποδυνάμωσε σημαντικά τις βάσεις για το αίτημα του Ismet Πασά.

Όταν του ζητήθηκε από τον Λόρδο Curzon να εξηγήσει τι εννοούσε με την αποστρατικοποιημένη ζώνη, ο κ. Nintcitch είπε ότι ήθελε μόνο να προτείνει μια αρχή. Αυτό που είχε στο μυαλό του ήταν μια ζώνη από τη Μαύρη Θάλασσα έως το Αιγαίο κατά μήκος των τουρκικών συνόρων, τα όρια της οποίας θα καθόριζαν οι ειδικοί, σε συμφωνία με την τουρκική αντιπροσωπεία.

Το προτεινόμενο δημοψήφισμα στη Δυτική Θράκη, αν το αντικείμενο του ήταν ο καθορισμός του αριθμού των Τούρκων εκεί για τη διασφάλιση των δικαιωμάτων τους, φάνηκε περιττό, αφού η Ελλάδα δεσμευόταν ήδη με συνθήκη να σεβαστεί τα δικαιώματα των μειονοτήτων στην επικράτειά της. Αν η τουρκική αντιπροσωπεία επιθυμούσε να ιδρύσει μέσω του δημοψηφίσματος μια αυτόνομη πολιτική οργάνωση, η σερβική αντιπροσωπεία θεώρησε ότι τέτοιες επιλοκές δεν θα προωθούσαν σε καμία περίπτωση τον σκοπό της ειρήνης στα Βαλκάνια, αλλά μάλλον θα προετοίμαζαν μελλοντικά προβλήματα. Η Συνθήκη του Neuilly είχε επικυρωθεί και ήταν σε ισχύ. Η σερβική κυβέρνηση ήταν εντελώς αντίθετη σε οποιαδήποτε τροποποίηση αυτής της συνθήκης, την οποία, όπως όλες τις άλλες συνθήκες ειρήνης, θεωρούσε ως τον χάρτη της τωρινής Ευρώπης.

9. Σ.τ.Ε.: S.C.S. Προφανώς ακρωνύμιο για το Βασίλειο των Σέρβων, Κροατών και Σλοβένων.

Η σιδηροδρομική γραμμή στη δεξιά όχθη του ποταμού Maritza ήταν πολύ σημαντική για όλες τις γειτονικές χώρες, Βουλγαρία, Τουρκία και Ελλάδα. Η Ελληνική Κυβέρνηση δεν είχε καμία επιθυμία να αντιταχθεί στη χρήση του σιδηροδρόμου αυτού για τις μετακινήσεις των τριών ενδιαφερομένων κρατών. Για το σκοπό αυτό σκέφτηκε ότι η διεθνοποίηση του σιδηροδρόμου θα ήταν προς το συμφέρον και των τριών ενδιαφερομένων χωρών. Η μεγαλύτερη ανησυχία του ήταν να εξασφαλίσει σχέσεις καλής γειτονίας μεταξύ των Βαλκανικών Κρατών, που θα μπορούσαν επιτέλους να αφιερωθούν ελεύθερα στα καρποφόρα έργα της ειρήνης.

Ο κ. Dusa είπε ότι η Ρουμανία δραστηριοποιήθηκε σε αυτό το θέμα ορμώμενη από κατεξοχήν ειρηνικό και συμφιλιωτικό πνεύμα. Συμφώνησε με τον κ. Nintcitch. Ως εκ τούτου, δεν θεώρησε απαραίτητο να επαναλάβει τους λόγους για τους οποίους θεωρούσε ότι το καλύτερο σύνορο για την Ανατολική Θράκη ήταν η γραμμή του ποταμού Maritza.

Η ρουμανική αντιπροσωπεία δεν ήταν υπέρ ενός δημοψηφίσματος, το οποίο θα έκανε απλώς τη Δυτική Θράκη το μήλο της έριδος στα Βαλκάνια.

Όσον αφορά τη δεξιά όχθη του ποταμού Maritza, η ρουμανική αντιπροσωπεία, όπως και ο Ismet Πασάς, θεώρησαν απαραίτητη την εγγύηση της ασφάλειας της περιοχής· όμως κατά τη γνώμη του ο καλύτερος τρόπος να εξασφαλιστεί η ασφάλεια δεν ήταν η επέκταση της τουρκικής κυριαρχίας πέρα από τον ποταμό Maritza, αλλά η αποστρατικοποίηση μιας ζώνης από τη Μαύρη Θάλασσα μέχρι το Αιγαίο, τα όρια της οποίας θα καθόριζαν οι ειδικοί.

Ο Λόρδος Curzon είπε ότι οι ομιλίες που μόλις εκφωνήθηκαν κατέστησαν αρκετά σαφείς τις απόψεις των διαφόρων αντιπροσωπειών στο Θρακικό ζήτημα. Ήταν φυσικό η τουρκική αντιπροσωπεία να μην απαντήσει επιτόπου και μετά από τα επιχειρήματα που προβλήθηκαν. Στο μεταξύ, θα ήταν σκόπιμο να ακούσουμε τη βουλγαρική αντιπροσωπεία, η οποία, σύμφωνα με τη διακοίνωση της 23ης Σεπτεμβρίου, θα είχε την ευκαιρία να διατυπώσει τους ισχυρισμούς της σχετικά με μια οικονομική διέξοδο στο Αιγαίο.

Ο Ismet Πασάς συμφώνησε να ακουσθεί η βουλγαρική αντιπροσωπεία για το ζήτημα της πρόσβασης της Βουλγαρίας στο Αιγαίο, ειδικά επειδή το θέμα αυτό δεν επηρέαζε άμεσα τα τουρκικά συμφέροντα. Θα απαντούσε *seriatim* (ελλ. διαδοχικά) στα επιχειρήματα που χρησιμοποιούσαν οι διάφορες αντιπροσωπείες, αλλά ήθελε πρώτα να μάθει τις απόψεις και των άλλων αντιπροσωπειών, ώστε να μπορέσει να εξετάσει όλα τα επιχειρήματα στο σύνολό τους.

Μετά από πρόταση του Λόρδου Curzon, αποφασίστηκε να ακουστεί η δήλωση της βουλγαρικής αντιπροσωπείας το απόγευμα.

Αρ. 5

ΕΛΑΦΙΚΗ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

*Πρακτικά της Δεύτερης Συνεδρίασης, 22 Νοεμβρίου 1922, στις 4 μ.μ.,
υπό την Προεδρία του Λόρδου Curzon*

Παρόντες

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
Μαρκήσιος Curzon του Kedleston
(Στην Προεδρία)
Σερ Horace Rumbold

ΓΑΛΛΙΑ
κ. Barrère
κ. Bompard

ΙΤΑΛΙΑ
Μαρκήσιος Garroni
κ. Lago

ΙΑΠΩΝΙΑ
Βαρόνος Hayashi
κ. Otchiai

ΡΟΥΜΑΝΙΑ
κ. Duca
κ. Diamandy

ΤΟΥΡΚΙΑ
Ismet Πασάς
Riza Nour Μπέης

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
κ. Child
κ. Grew

ΕΛΛΑΔΑ
κ. Βενιζέλος
κ. Κακλαμάνος

ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ
κ. Nintchitch
κ. Rakitch
ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ
κ. Stambouliisky
κ. Stanciof

Παρόντες επίσης:

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
Αντισυνταγματάρχης. Heywood
κ. Nicolson
κ. Forbes Adam
κ. Leeper

ΓΑΛΛΙΑ
Ναύαρχος Lacaze
Στρατηγός Weygand
κ. Laroche
κ. Bargeton
κ. Corbin
κ. de Percin
κ. Barois

ΙΤΑΛΙΑ
κ. Arlotta
κ. Nogara
κ. Ciamarra
κ. Guarnaschelli

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
κ. Amory

ΙΑΠΩΝΙΑ
κ. Nagaoka
κ. Sato
Συνταγματάρχης Saigo
Διοικητής Tsuru
κ. Tani

ΕΛΛΑΔΑ
Στρατηγός Μαζαράκης
κ. Δενδράμης

[30]

ΡΟΥΜΑΝΙΑ
Συνταγματάρχης Dumitresco

ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ

κ. Christitch
κ. Antitch

ΤΟΥΡΚΙΑ
Munir Μπέης
Moukhtar Μπέης
Shukri Μπέης
Tevfik Μπέης

ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ
Στρατηγός Savof
διδα. Stanciof

Γενική Γραμματεία

κ. Massigli, Γενικός Γραμματέας της Διάσκεψης

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
κ. Spring Rice
κ. Wicks

ΓΑΛΛΙΑ
κ. Lagarde

ΙΤΑΛΙΑ
κ. Indelli
ΙΑΠΩΝΙΑ
κ. Hotta
ΡΟΥΜΑΝΙΑ
κ. Constantinesco

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
κ. Belin
ΕΛΛΑΔΑ
κ. Κόλλας
ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ
κ. Milanovitch

ΤΟΥΡΚΙΑ
Rechid Safvet Μπέης
Διερμηνέας: κ. Camerlynck

Ο Λόρδος Curzon δήλωσε ότι στην προηγούμενη συνεδρίαση είχε αποφασιστεί να ακουστεί η Βουλγαρική αντιπροσωπεία για να εκθέσει την άποψή της σχετικά με την έξοδο της Βουλγαρίας στη Θάλασσα του Αιγαίου, σύμφωνα με τους όρους της διακοίνωσης του Παρισιού της 23ης Σεπτεμβρίου.

Η βουλγαρική αντιπροσωπεία μπήκε στην αίθουσα —

Ο κ. Stambouliisky διάβασε την ακόλουθη δήλωση: —

«Κύριε Πρόεδρε,

«Κύριοι,

Σας ευχαριστώ θερμά για την τιμή που μου κάνατε επιτρέποντάς μου να σας εκθέσω ένα ζήτημα ζωτικής σημασίας για τη Βουλγαρία. Θα προσπαθήσω να μην σας κουράσω με περιττές αναλύσεις. Είχα ήδη την τιμή να παρουσιάσω τη βουλγαρική άποψη στην επιστολή μου προς τη Διάσκεψη της Γένοβας, αντίγραφο της οποίας θα επισυνάψω στα έγγραφα που θα υποβληθούν αργότερα από την αντιπροσωπεία μου στα μέλη της Διάσκεψης.

«Το Ανατολικό ζήτημα, το οποίο εξετάζουν οι Εξοχότητές σας,

[31]

επηρεάζει πολύ στενά τα συμφέροντα της Βουλγαρίας στα ακόλουθα σημεία: —

- «1. Η βουλγαρική έξοδος στο Αιγαίο Πέλαγος
- «2. Η τύχη των προσφύγων από τα δύο μέρη της Θράκης
- «3. Η τύχη των μειονοτήτων στα δύο μέρη της Θράκης
- «4. Η εδαφική μας ακεραιότητα ως αφοπλισμένο έθνος, ενόψει της κατάστασης που δημιουργήθηκε πρόσφατα
- «5. Το καθεστώς των Στενών

«Θα σταθώ μόνο στο πρώτο σημείο τώρα, με την ελπίδα ότι αργότερα θα μου δώσετε την ευγενή σας προσοχή σε σχέση με τα άλλα.

«Γνωρίζετε, κύριοι, ότι πριν από την παύση των εχθροπραξιών στην Εγγύς Ανατολή και πριν από τις αποφάσεις στα Μουδανιά, η Βουλγαρία είχε εκφράσει την επιθυμία να δει την Ανατολική και τη Δυτική Θράκη να αποτελούν μια αυτόνομη περιοχή, υπό τον έλεγχο της Κ.τ.Ε. ή των Μεγάλων Δυνάμεων, στις οποίες η Βουλγαρία και η Τουρκία παραχώρησαν την ίδια περιοχή με τις Συνθήκες του Neuilly και των Σεβρών αντίστοιχα. Δεν χρειάζεται να υπενθυμίσω

Εξοχότατε ότι με τη Συνθήκη του Λονδίνου του 1912¹⁰ και τη Συνθήκη του Βουκουρεστίου του 1913¹¹, ολόκληρη η Θράκη ανήκε στη Βουλγαρία.

«Αργότερα παραχωρήσαμε την Ανατολική Θράκη στην Τουρκία με τουρκοβουλγαρική συμφωνία, ενώ η Δυτική Θράκη με έναν διάδρομο στα ανατολικά του ποταμού Maritza αφέθηκε στη Βουλγαρία με τις συνθήκες του 1913 και του 1915. Η Βουλγαρία δεν έχει λόγο να μετανιώσει που διατύπωσε την αρχή της αυτονομίας ως προς το σύνολο της Θράκης. Πιστεύουμε όντως ότι μια τέτοια λύση του ζητήματος θα ήταν η καλύτερη και πιο δίκαιη, αφού θα εξασφάλιζε την ελευθερία ύπαρξης για όλα τα εθνοτικά στοιχεία που αποτελούν τον πληθυσμό της Θράκης (Τούρκοι, Βούλγαροι, Έλληνες, Αρμένιοι και Εβραίοι), κανένα από τα οποία δεν αποτελεί από μόνο του μια πραγματικά σημαντική πλειοψηφία. Επιπλέον, η αυτονομία της Θράκης θα συνέβαλε ουσιαστικά στην εδραίωση της ειρήνης στα Βαλκάνια, στη διαφύλαξη της ελευθερίας των Στενών και στην εξασφάλιση της αποτελεσματικότητας της βουλγαρικής εξόδου προς τη θάλασσα. Και πάνω απ' όλα, όσον αφορά την Ευρώπη, των συνθηκών ειρήνης.

«Ωστόσο, οι Συμμαχικές Δυνάμεις έχουν ήδη συναινέσει στην αναθεώρηση της Συνθήκης των Σεβρών, όσον αφορά την Ευρώπη, δίνοντας πίσω την Ανατολική Θράκη στην Τουρκία.

«Δεν έχουμε αισθήματα εχθρότητας προς τον τουρκικό λαό· αντίθετα χαιρόμαστε με τις επιτυχίες του. Ο τουρκικός λαός είναι άξιος του θαυμασμού, του δικού μας και όλου του κόσμου. Αξίζει να ανταμειφθεί και να εξασφαλισθεί.

«Ο βουλγαρικός λαός, αν και επηρεάστηκε σοβαρά από τη Συνθήκη Ειρήνης¹², επέλεξε διαφορετική μέθοδο, δηλαδή μια άλλη στάση πλήρους πίστεως, με τη σταθερή πεποίθηση ότι αυτή η στάση (της οποίας όλη η Ευρώπη γνώρισε τα ικανοποιητικά αποτελέσματα) θα εκτιμηθεί την κατάλληλη στιγμή.

«Κατά τη γνώμη μου αυτή η στιγμή πλέον έχει φτάσει· νομίζω ότι είναι απαραίτητο

[32]

να καταβάλουμε κάθε δυνατή προσπάθεια να αποφύγουμε οτιδήποτε μπορεί να κάνει τα έθνη να πιστεύουν ότι δεν μπορούν να επιτύχουν την επιτακτική ικανοποίηση μιας θεμιτής επιθυμίας χωρίς πρώτα να έχουν λουστεί στο αίμα τους. Τέλος, νομίζω ότι δεν πρέπει να καταφεύγει κανείς σε ημίμετρα για τη διευθέτηση μεγάλων ζητημάτων καθιστώντας τον πόλεμο, τρόπον τινά, χρόνιο φαινόμενο, ειδικά στη Βαλκανική Χερσόνησο.

10. Σ.τ.Ε.: Η λήξη του Α' Βαλκανικού Πολέμου επισφραγίστηκε με την υπογραφή της Συνθήκης του Λονδίνου, τον Μάιο του 1913. Σύμφωνα με το κείμενο της συνθήκης οι ευρωπαϊκές οθωμανικές κτήσεις δυτικά της γραμμής Αίνου-Μήδειας εκχωρούνταν στις νικητρίες βαλκανικές χώρες. Εξαίρεση αποτελούσε το νεοσύστατο αλβανικό κράτος, τα σύνορα και το καθεστώς του οποίου τέθηκαν υπό την επιτήρηση των Μεγάλων Δυνάμεων. Επιπλέον, η Υψηλή Πύλη παραιτούνταν από κάθε δικαίωμα απέναντι στην Κρήτη, η οποία έξι μήνες μετά προσαρτήθηκε στην Ελλάδα, ενώ η τύχη των νησιών του Αιγαίου και της χερσονήσου του Άθω ανατέθηκε στις Δυνάμεις. Τέλος, μια Διεθνής Επιτροπή με έδρα το Παρίσι θα επιφορτιζόταν με τον κανονισμό των οικονομικών εκκρεμοτήτων. (Σβολόπουλος Κωνστ. «Η συνθήκη του Λονδίνου», στο: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΔ', Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., Αθήνα, 1978, σσ. 330-334).

11. Σ.τ.Ε.: Η συνθήκη του Βουκουρεστίου υπεγράφη ανάμεσα στα νικητήρια βαλκανικά κράτη-Ελλάδα, Σερβία, Μαυροβούνιο και Ρουμανία- του Β' Βαλκανικού Πολέμου και την Βουλγαρία. και κυρίως οριοθετούσε τα νέα σύνορα μεταξύ των κρατών της χερσονήσου του Αίμου. Όσον αφορά τα ελληνοβουλγαρικά σύνορα αυτά καθορίζονταν από το όρος Μπέλες ως το Αιγαίο Πέλαγος. Η Δυτική Θράκη παραχωρούνταν στη Βουλγαρία, ενώ η Καβάλα στην Ελλάδα. Τέλος, στη συνθήκη υπήρχαν προβλέψεις για τους αιχμαλώτους πολέμου, τους τραυματίες και τις χρηματικές αποζημιώσεις. (Σβολόπουλος Κωνστ., *Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1830-1981*, Βιβλιοπωλείον της ΕΣΤΙΑΣ, Αθήνα, 2023, σ. 131 και επίσης διαθέσιμο στον επίσημο ιστότοπο του ΓΕΕΘΑ).

12. Σ.τ.Ε.: προφανώς εννοεί τη συνθήκη του Neuilly.

«Υπό αυτές τις συνθήκες, την επιστροφή της Ανατολικής Θράκης στην Τουρκία θα έπρεπε να είχε ακολουθήσει η επιστροφή της Δυτικής Θράκης στη Βουλγαρία. Αυτή η επιστροφή φαίνεται να υπαγορεύεται από τη λογική, από τη δικαιοσύνη και από τα ίδια τα συμφέροντα τόσο της βαλκανικής όσο και της ευρωπαϊκής ειρήνης. Είμαι πεπεισμένος ότι η τελική ολοκλήρωση μιας τέτοιας επιστροφής θα θεωρηθεί ως τρομερό πλήγμα για τη Συνθήκη του Neuilly.

«Για αυτό εμείς οι Βούλγαροι, στην προσπάθειά μας να παραμείνουμε πιστοί μέχρι τέλους, καταθέτουμε μόνο το εξής αίτημα: Εάν δεν συναινέσετε για τη συγκρότηση της Δυτικής Θράκης ως αυτόνομης περιφέρειας, δεν θα ήταν δυνατόν να επιστρέψουμε στην κατάσταση όπως ήταν την εποχή της υπογραφής της Συνθήκης του Neuilly, συμπεριλαμβανομένου του άρθρου 48¹³ αυτής; Αυτό που εννοώ είναι το εξής: ζητάμε η Δυτική Θράκη να παραμείνει στη διάθεση των Μεγάλων Συμμαχικών Δυνάμεων ώστε να εγκαθιδρύσουν ένα καθεστώς, που θα τη μετατρέψει πραγματικά σε μια ουδέτερη ζώνη: το σιδηροδρομικό μας σύστημα θα διέρχεται μέσω αυτής· ενώ στις ακτές της θα κατασκευάζουμε τους λιμένες μας, οι οποίοι θα εξυπηρετούν αφενός το εμπόριο εισαγωγών εξαγωγών όλων των πολιτισμένων κρατών της Δύσης και πέρα από τις θάλασσες και αφετέρου της Βουλγαρίας και των γειτόνων της, της Ρουμανίας, της Γιουγκοσλαβίας, της Ουκρανίας κ.τ.λ.

«Με αυτόν τον τρόπο ολόκληρη η Δυτική Θράκη, αποκατασταθείσα στις συνθήκες που προβλέπονται από το άρθρο 48 της Συνθήκης του Neuilly και εφοδιασμένη με καθεστώς απόλυτης ουδετερότητας, θα αποτελούσε μια περιοχή απολύτως κατάλληλη για να απολαύσει μια ανεξάρτητη διοίκηση και να προσφέρει όλες τις επιθυμητές εγγυήσεις στην εσωτερική της οικονομία.

«Υπό αυτές τις συνθήκες μόνο, η βουλγαρική διέξοδος προς το Αιγαίο δεν θα εκτεθεί σε απειλές ούτε ανατολικά ούτε δυτικά και οι σιδηρόδρομοι και τα λιμάνια μας θα είναι σε θέση να αναπτυχθούν ώστε να καλύπτουν τις διαρκώς αυξανόμενες ανάγκες του εμπορίου και της βιομηχανίας και της ανάπτυξης στενότερων σχέσεων μέσω του Αιγαίου με ολόκληρο τον πολιτισμένο κόσμο.

«Κλείνοντας, θεωρώ καθήκον μου να ευχαριστήσω για άλλη μια φορά τις Εξοχότητές σας για την τιμή που μου κάνατε δίνοντάς μου την προσοχή σας σήμερα.

«Τολμώ να ελπίζω ότι οι τεχνικές λεπτομέρειες και άλλα απαραίτητα έγγραφα σχετικά με αυτό το ζήτημα που η αντιπροσωπεία μου θα έχει την τιμή να υποβάλει στη Διάσκεψη, θα εξεταστούν από την αρμόδια επιτροπή.

«Προσβλέπω, όχι μόνο με ελπίδα, αλλά και με πλήρη εμπιστοσύνη στην ικανοποίηση αυτής της συνετούς και νόμιμης επιθυμίας της Βουλγαρίας από την αξιότιμη Διάσκεψη. Ο βουλγαρικός λαός καταβάλλει υπέρτατη προσπάθεια να απελευθερωθεί για πάντα από τις πολυάριθμες και καταστροφικές προκαταλήψεις του παρελθόντος και είναι πλήρως αποφασισμένος να ζήσει με ειρήνη και πλήρη συμφωνία με τους γείτονές τους και με

13. Σ.τ.Ε.: Το άρθρο 48 της συνθήκης του Neuilly αναφέρει: «*Η Βουλγαρία παραιτείται υπέρ των Κύριων Συμμαχικών και Συνασπισμένων Δυνάμεων από όλα τα δικαιώματα και τους τίτλους επί των εδαφών στη Θράκη που ανήκαν στη Βουλγαρική Μοναρχία και τα οποία, ευρισκόμενα εκτός των νέων συνόρων της Βουλγαρίας όπως περιγράφονται στο Άρθρο 27 (3), Μέρος II (Σύννορα της Βουλγαρίας), δεν έχουν προς το παρόν ανατεθεί σε κανένα κράτος. Η Βουλγαρία αναλαμβάνει να αποδεχθεί τον διακανονισμό που έγινε από τις Κύριες Συμμαχικές και Συνασπισμένες Δυνάμεις σχετικά με αυτά τα εδάφη, ιδίως όσον αφορά την εθνικότητα των κατοίκων. Οι Κύριες Συμμαχικές και Συνασπισμένες Δυνάμεις αναλαμβάνουν να διασφαλίσουν τις οικονομικές διεξόδους της Βουλγαρίας προς το Αιγαίο Πέλαγος. Οι όροι αυτής της εγγύησης θα καθοριστούν σε μεταγενέστερη ημερομηνία*» (στο: The World War I Document Archive).

όλα τα έθνη. Με την ικανοποίηση του αιτήματός μου θα δώσετε σε αυτόν τον λαό την ευκαιρία να αναπνεύσει ελεύθερα, να αναπτυχθεί με απόλυτη ηρεμία και να μπει ξεκάθαρα στον δρόμο της προόδου και του πολιτισμού.

«Θέλω να τελειώσω επαναλαμβάνοντας αυτό που είχα την τιμή να πω στη Γένοβα.

«Δεν είναι μόνο αδύνατο, αλλά και ψυχολογικά απαράδεκτο, ότι η πρόσβαση στη βουλγαρική έξοδο στη θάλασσα πρέπει να διέρχεται από τουρκικό ή ελληνικό έδαφος.

«Όπως βλέπετε, κύριοι, παρακαλούμε για το απαραβίαστο της Συνθήκης Ειρήνης. Προχωράμε ακόμη περισσότερο· επιμένουμε να εφαρμοστεί πλήρως και επακριβώς η συνθήκη με τη μορφή με την οποία υπεγράφη από κοινού από εμάς και εσάς.

«Σας παρακαλώ να μην αφήσετε κανένα περιθώριο που θα μπορούσε να πυροδοτήσει νέες εντάσεις και διαφωνίες μεταξύ δύο σκληρά δοκιμασμένων εθνών, της Βουλγαρίας και της Ελλάδας· αλλά να θεσπίσετε, με την απόφασή σας (η οποία, δίχως αμφιβολία, θα εμπνέεται από τα υψηλότερα αισθήματα δικαίου), συνθήκες που θα επιτρέψουν στα δύο αυτά γειτονικά έθνη να ζήσουν με ειλικρινή αρμονία και πλήρη ομόνοια.

«Μόνο αυτή η κατάσταση των πραγμάτων μπορεί να συμβάλει στην παγκόσμια ειρήνη».

Ο Λόρδος Curzon συνεχάρη τον κ. Stambouliisky, εκ μέρους της Διάσκεψης, σχετικά με τη σαφήνεια και τη συνοπτικότητα της δήλωσής του. Κάλεσε την τουρκική αντιπροσωπεία να ενημερώσει την επιτροπή με τις απόψεις της σχετικά με τα επιχειρήματα που αναπτύχθηκαν στην προηγούμενη συνεδρίαση.

Ο Ismet Πασάς είπε ότι η βουλγαρική αντιπροσωπεία ακούστηκε σύμφωνα με την απόφαση που έλαβε η επιτροπή, αλλά δεν γνώριζε ότι αυτή η ακρόαση προέκυψε από συμφωνία που επιτεύχθηκε στο Παρίσι. Όσον αφορά το περιεχόμενο της δήλωσης του κ. Stambouliisky, επιφυλάχθηκε να εκφράσει τις απόψεις του την κατάλληλη στιγμή.

Η σερβική αντιπροσωπεία είχε προτείνει ως σύνορο της Τουρκίας στην Ευρώπη τη γραμμή του ποταμού Maritza, αλλά και τη δημιουργία αποστρατικοποιημένης ουδέτερης ζώνης στα βόρεια και δυτικά της Ανατολικής Θράκης. Απαντώντας σε μια ερώτηση του Λόρδου Curzon, ο κ. Nintchitch είχε δηλώσει ότι ήθελε απλώς να θέσει ένα ζήτημα αρχής και είπε ότι η εν λόγω ουδέτερη ζώνη μπορούσε να οριστεί αργότερα από μια επιτροπή εμπειρογνομόνων. Η τουρκική αντιπροσωπεία ζήτησε πρώτα απ' όλα αυτή η πρόταση να τεθεί σε ακριβή μορφή, αναφέροντας σαφώς το έδαφος επί του οποίου επρόκειτο να δημιουργηθεί η αποστρατικοποιημένη ουδέτερη ζώνη. Πριν απαντήσει για το όλο πρόβλημα, η τουρκική αντιπροσωπεία θέλησε να λάβει περισσότερες πληροφορίες σχετικά με αυτό το θέμα.

Ο Λόρδος Curzon είπε ότι η σερβική και η ρουμανική αντιπροσωπεία είχαν απλώς διατυπώσει μια αρχή. Θα εναπόκειται στους εμπειρογνώμονες να εξετάσουν την εφαρμοσιμότητα της, εάν ήταν απαραίτητο. Θα χαρεί να ακούσει τη γνώμη της τουρκικής αντιπροσωπείας πριν εκθέσει τις απόψεις της κυβέρνησής του.

Ο Ismet Πασάς νόμιζε ότι το επίμαχο ζήτημα ήταν κυρίως εδαφικό· και η στρατιωτική πτυχή του προβλήματος θα πρέπει επίσης να εξεταστεί. Προς το παρόν το ζήτημα συζητούνταν

μόνο από εδαφική και συνοριακή άποψη. Ως εκ τούτου, θα ήταν ευγνώμων εάν η σερβική αντιπροσωπεία είχε την καλοσύνη να διευκρινίσει περαιτέρω την πρότασή της. Θεωρούσε απαραίτητο να γνωρίζει ρητά και εκ των προτέρων όλες τις προτάσεις που ήθελαν να υποβάλουν οι αντιπροσωπείες και ήλπιζε ότι η Επιτροπή δεν θα δυσκολευόταν να αναγνωρίσει το εύλογο του αιτήματός του. Εάν οι άλλες αντιπροσωπείες δεν είχαν περαιτέρω παρατηρήσεις να υποβάλουν στην επιτροπή, πρότεινε να αναβληθεί η συζήτηση για την επόμενη μέρα, ώστε η τουρκική αντιπροσωπεία να έχει τον απαραίτητο χρόνο για να εξετάσει τις προτάσεις στο σύνολό τους.

Ο Λόρδος Curzon είπε ότι δεν πίστευε ότι τα σημεία που τέθηκαν ενώπιον της Διάσκεψης εκείνη την ημέρα θα μπορούσαν να αποτελέσουν έκπληξη για τους Τούρκους αντιπροσώπους. Θα μπορούσε να καταλάβει αν είχε προκύψει δυσκολία για τη δήλωση του κ. Stambouliisky, η οποία είχε ακουστεί για πρώτη φορά εκείνο το απόγευμα. Αλλά δεν ήταν αυτό το επίμαχο θέμα. Τρεις ομιλίες είχαν γίνει το πρωί ως απάντηση στις τουρκικές διεκδικήσεις. Οι Τούρκοι εκπρόσωποι είχαν αμφισβητήσει αυτές τις δηλώσεις· είχαν ζητήσει την ευκαιρία να απαντήσουν και είχαν αναλάβει να το πράξουν· διακυβεύονταν τα συμφέροντά τους και γνώριζαν περισσότερα για το θέμα από οποιονδήποτε άλλον. Πρέπει, λοιπόν, να εκφράσει την έντονη έκπληξη του που δεν ήταν έτοιμοι. Δεν ήθελε να σπαταλήσει τις εργασίες της συνεδρίασης προτείνοντας άλλη μια αναβολή· στην πραγματικότητα: αρνήθηκε να το κάνει και πρέπει να προχωρήσει με τις δικές του παρατηρήσεις. Θα μπορούσε όμως να μιλήσει με περισσότερη βεβαιότητα και αμεροληψία αν είχε στην κατοχή του τα τουρκικά επιχειρήματα. Ως εκ τούτου, θέλησε να προτείνει με κάθε ευγένεια στην τουρκική αντιπροσωπεία να κάνει την τιμή στη Διάσκεψη να δώσει το συντομότερο δυνατό τις απαντήσεις της σε ένα θέμα, το οποίο πρέπει να είναι απολύτως οικείο σε αυτούς.

Ο Ismet Πασάς είπε ότι αφού δεν είχε δει εκ των προτέρων τα έγγραφα και τις προτάσεις που υποβλήθηκαν στην επιτροπή και δεν είχε τον απαραίτητο χρόνο να τα μελετήσει και να τα αναλύσει, δεν μπορούσε να ξεκινήσει στη συζήτησή τους. Ο σκοπός του, ζητώντας αναβολή, ήταν να εξετάσει το ζήτημα από μια γενική σκοπιά· αυτό το αίτημα του φαινόταν αρκετά φυσικό και ήταν επίσης σύμφωνο με τους κανόνες της Διάσκεψης. Ζήτησε από την επιτροπή να του δώσει τη δυνατότητα να εργαστεί ελεύθερα και μεθοδικά.

Ο Λόρδος Curzon είπε ότι αυτή ήταν και η δική του επιθυμία. Η πλέον μεθοδική διαδικασία, κατά την άποψή του, ήταν να ακολουθεί η απάντηση μετά από την εκφώνηση της εκάστοτε ομιλίας· εφόσον αυτό δεν ήταν εφικτό, η επόμενη πιο τακτική προσέγγιση θα ήταν η συνέχιση της συζήτησης. Αυτήν ακριβώς την πορεία πρότεινε να ακολουθήσουν.

«Θα αφιέρωνε τις παρατηρήσεις του στη γενικότερη διάσταση της τουρκικής υπόθεσης που παρουσιάστηκε εκείνο το πρωί. Είχε το πλεονέκτημα να συμβουλευτεί τους συναδέλφους του, εκπροσώπους των Προσκαλουσών Κυβερνήσεων και όσα επρόκειτο να δηλώσει αντανakλούσαν την κοινή τους άποψη. Εκείνο το πρωί είχαν ακουστεί οι θέσεις των εκπροσώπων τριών ακόμη Κυβερνήσεων, και σε μεγάλο βαθμό συμφωνούσε με τα όσα ειπώθηκαν. Οι παρατηρήσεις που επρόκειτο να εκθέσει, ως εκ τούτου,

[35]

αντανakλούσαν ένα σημαντικό σώμα ενιαίας γνώμης μεταξύ των παρευρισκόμενων Δυνάμεων.

Τέθηκαν τέσσερα ερωτήματα:

1. Τα δυτικά σύνορα της Ανατολικής Θράκης
2. Οι αποστρατικοποιημένες ζώνες στα βόρεια ή δυτικά της Ανατολικής Θράκης
3. Η Δυτική Θράκη
4. Η πρόσβαση της Βουλγαρίας στο Αιγαίο

Όσον αφορά το πρώτο ερώτημα, ο ισχυρισμός που διατύπωσε η τουρκική αντιπροσωπεία εκείνο το πρωί ήταν ότι η νέα συνθήκη έπρεπε να αποκαταστήσει τα Θρακικά σύνορα του 1913.

Θα ήθελε η Διάσκεψη να είναι αρκετά σαφής ως προς τη νομική θέση του θέματος, όπως ορίζεται από τις συνθήκες. Έγινε μια προσπάθεια να αντιμετωπιστούν οι συνθήκες με έναν εξαιρετικά ασεβή τρόπο.

Μέχρι το 1913 ολόκληρη η Δυτική Θράκη ανήκε στην Τουρκία. Το μεγαλύτερο μέρος παραχωρήθηκε στη Βουλγαρία το 1913 με τη Συνθήκη του Βουκουρεστίου. Το 1915 ένα επιπλέον τμήμα της Δυτικής Θράκης, συμπεριλαμβανομένου του Kara-agatch και του Demotica, παραχωρήθηκε από την Τουρκία στη Βουλγαρία. Με τη Συνθήκη του Neuilly το 1919, η Βουλγαρία

είχε αποκηρύξει υπέρ των Κύριων Συμμαχικών Δυνάμεων ολόκληρη τη Δυτική Θράκη, συμπεριλαμβανομένου του τμήματος που παραχώρησε η Τουρκία στη Βουλγαρία το 1915. Τελικά, τον Αύγουστο του 1920, υπογράφηκε (αλλά δεν επικυρώθηκε) η Θρακική Συνθήκη, με την οποία ολόκληρη η περιοχή παραδόθηκε στην Ελλάδα. Η Δυτική Θράκη από τότε ήταν κατεχόμενη και διοικούμενη από την Ελλάδα. Αυτή ήταν η κατάσταση, όπως την κατανοούσε εκείνος, σύμφωνα με τις προβλέψεις των συνθηκών».

Οι Τούρκοι εκπρόσωποι εμφανίστηκαν τώρα με την αξίωση να ανακτήσουν τα προπολεμικά σύνορα. Εκείνο το πρωινό, οι τουρκικές θέσεις αντιμετωπίστηκαν με μια σειρά επιχειρημάτων, στα οποία ο Λόρδος Curzon ευελπιστούσε πως οι Τούρκοι εκπρόσωποι θα προσέφεραν απαντήσεις. Θα τα συνόψιζε και θα δήλωνε τον σχετικό βαθμό σπουδαιότητάς τους.

Το πρώτο επιχείρημα, που προέκυψε από τις συνθήκες, υιοθετήθηκε στο έπακρο από τον κ. Βενιζέλο: ότι η περιοχή που διεκδικεί η Τουρκία δεν είχε καμία σχέση με τη Συνθήκη των Σεβρών και δεν ανήκε στην Τουρκία πριν από τον πόλεμο, πλην ένα μικρού τμήματος που παραχωρήθηκε οικειοθελώς στη Βουλγαρία το 1915. Η τύχη της περιοχής ήταν ήδη αποφασισμένη από τη Συνθήκη του Neuilly, από την οποία οι Συμμαχικές Δυνάμεις δεν είχαν την παραμικρή πρόθεση αποχώρησης.

Το δεύτερο επιχείρημα, το οποίο υιοθετήθηκε με επαρκή τρόπο από κ. Nintchitch και υποστηρίχθηκε από τον κ. Dusa, ήταν γεωγραφικού χαρακτήρα: ο ποταμός Maritza αποτελεί το πλέον κατάλληλο φυσικό σύνορο, σαφώς ανώτερο από οποιοδήποτε τεχνητό, καθώς προσφέρει, από πλευράς ασφάλειας, το καλύτερο δυνατό όριο.

Το τρίτο σημείο, που δεν είχε αναφερθεί ακόμη από κάποιο ομιλητή, πλην όμως ο ίδιος του προσέδιδε ιδιαίτερη σημασία, ήταν ότι το σύνορο του ποταμού Maritza ήταν το σύνορο που είχε προβληθεί σταθερά από τους ίδιους τους Τούρκους ως το προσήκον όριο. Τα σημερινά τους αιτήματα ήταν εντελώς νέα. Όλα τα

[36]

προηγούμενα αιτήματα των Τούρκων, όπως αυτά που πρότεινε ο Hamid Μπέης στους Έπατους Αρμοστές της Κωνσταντινούπολης, ήταν πάντοτε τα σύνορα του ποταμού Maritza. Όταν αυτός (ο Λόρδος Curzon) πήγε στο Παρίσι και κατόπιν πρόσκλησης των Δυνάμεων συνέταξε τη διακοίνωση της 23ης Σεπτεμβρίου, που είχε ως αποτέλεσμα την παρούσα Διάσκεψη, η τουρκική υπόθεση – που υποστηρίχτηκε σθεναρά από τη γαλλική κυβέρνηση, η οποία γνώριζε πολύ καλά τις τουρκικές διεκδικήσεις – ήταν για την ανάκτηση της Θράκης μέχρι τον ποταμό Maritza. Τα λόγια της διακοίνωσης της 23ης Σεπτεμβρίου ήταν τα εξής: —

«Οι τρεις Συμμαχικές Κυβερνήσεις επωφελούνται της ευκαιρίας για να δηλώσουν ότι διατίθενται ευνοϊκά απέναντι στην επιθυμία της Τουρκίας να ανακτήσει τη Θράκη μέχρι τον ποταμό Maritza και την Αδριανούπολη».

Η τουρκική απάντηση σε αυτή την πρόσκληση ζητούσε «να αποκατασταθεί για την Κυβέρνηση της Μεγάλης Εθνοσυνέλευσης της Τουρκίας, η Θράκη μέχρι τη δυτική όχθη του ποταμού Maritza, συμπεριλαμβανομένης της Αδριανούπολης.» Σε μεταγενέστερο υπόμνημα της 4ης Οκτωβρίου οι Τούρκοι ανέφεραν ότι είχαν δεχτεί με ικανοποίηση την αναγνώριση των αδιαμφισβήτητων δικαιωμάτων τους στη Θράκη». Τέλος, η Συνθήκη των Μουδανιών περιέγραφε τη γραμμή πίσω από την οποία έπρεπε να αποσυρθούν οι Έλληνες, η οποία ήταν «η γραμμή από τον ποταμό Maritza μέχρι το Αιγαίο Πέλαγος». Επομένως, κατά τους προηγούμενους δύο ή τρεις μήνες τα σύνορα που διεκδικούσε σταθερά η Τουρκία ήταν αυτά του ποταμού Maritza και όχι περαιτέρω.

Το τέταρτο επιχείρημα που υιοθετήθηκε εκείνο το πρωί βασιζόταν σε εθνοτικούς και οικονομικούς λόγους. Ο κ. Βενιζέλος είχε πει ότι ο πληθυσμός, πριν τον εκτοπισμό του από την εισροή προσφύγων από αλλού, που είχε ανατρέψει εντελώς την ισορροπία, ήταν κυρίως Έλληνες σε αναλογία τουλάχιστον δύο προς ένα και δεσμεύτηκε να καταθέσει ακριβή στοιχεία. Ήλπιζε

(ο Λόρδος Curzon) να λάβει στοιχεία και από την τουρκική αντιπροσωπεία. Ο κ. Βενιζέλος είχε πει επίσης ότι το εμπόριο και η γεωργία της επαρχίας ήταν κυρίως ελληνικά. Αυτά τα επιχειρήματα θα απαιτούσαν αναμφίβολα λεπτομερή εξέταση αργότερα.

Οι Τούρκοι εκπρόσωποι έθεσαν τότε το ζήτημα της στρατιωτικής ασφάλειας της θέσης τους. Στο πλαίσιο αυτό, είχε γίνει πρόταση για αποστρατικοποιημένη ζώνη ή ζώνες στη μία ή και στις δύο πλευρές του ποταμού Maritza. Η πρόταση πήρε διττή μορφή. Το πρώι, ο κ. Nintchitch είχε προτείνει ότι μια τέτοια αποστρατικοποίηση (με την οποία εννοούσε την κατεδάφιση των οχυρωματικών έργων και τον αποκλεισμό των στρατιωτικών δυνάμεων και όχι απλώς ουδετεροποίηση) θα μπορούσε να εφαρμοστεί κατά μήκος των βόρειων συνόρων της Ανατολικής Θράκης. Η τουρκική αντιπροσωπεία ζήτησε, δικαιολογημένα και εύλογα, τον ακριβή προσδιορισμό της προς αποστρατικοποίηση περιοχής. Επίσης, επεσήμανε ότι, εφόσον η πρόταση επρόκειτο να προχωρήσει, θα έπρεπε να εξεταστεί από στρατιωτικούς εμπειρογνώμονες στο πλαίσιο υποεπιτροπής, στην οποία οι Τούρκοι, χωρίς αμφιβολία, θα μπορούσαν να συμβάλουν με μεγάλο κύρος. Κατά πόσον ήταν απαραίτητο ή επιθυμητό να αποστρατικοποιηθεί το σύνορο βόρεια από τη Μαύρη Θάλασσα δεν μπορούσε να το κρίνει ο ίδιος ως πολίτης· αλλά όσον αφορά το σύνορο προς τον νότο, είναι σε θέση να εκφέρει γνώμη, καθώς το ζήτημα είχε εξεταστεί με προσοχή από τις Προσκαλούσες Δυνάμεις, οι οποίες συμφωνούσαν απόλυτα επί του θέματος.¹⁴

[37]

Ξεκινώντας από ένα σημείο βόρεια της Αδριανούπολης στα βουλγαρικά σύνορα, θα υπήρχε μια αποστρατικοποιημένη ζώνη για μια περιοχή που έπρεπε να καθορίζεται σε πλάτος περίπου 20 ή 30 χιλιομέτρων εκατέρωθεν του ποταμού Maritza σε όλη του την πορεία, μεταξύ Ανατολικής και Δυτικής Θράκης, μέχρι τη θάλασσα στη περιοχή του Dedeagatch και του Αίνου. Η τουρκική αντιπροσωπεία θα έβλεπε αμέσως πώς μία τέτοια μια πρόταση αφορούσε το ζήτημα της στρατιωτικής τους ασφάλειας. Ήταν σαφές ότι με την αποστρατικοποίηση της Αδριανούπολης από τη μια πλευρά και του Kara-agatch (ελλ. Παλαιά Ορεστιάδα ή Καραγάτσι) από την άλλη, ο στρατιωτικός κίνδυνος για την Αδριανούπολη από τα οχυρά στην άλλη πλευρά του ποταμού θα εξαφανιζόταν. Το θέμα αναμφίβολα θα έπρεπε να διερευνηθεί από ειδικούς, πλην όμως επιθυμούσε να υποβάλει την πρόταση ως μελετημένη γνώμη και συμβουλή των Προσκαλουσών Δυνάμεων ως την καλύτερη δυνατή λύση.

Στο πρόβλημα αυτό ενεπλάκησαν και τα ζητήματα του σιδηροδρόμου και της βουλγαρικής πρόσβασης στη θάλασσα. Η τουρκική αντιπροσωπεία πρέπει να θυμάται ότι κανένα τμήμα της σιδηροδρομικής γραμμής στη δεξιά όχθη του ποταμού Maritza από το Mustafa Πασά έως το Kuleli Burgas δεν ήταν στα χέρια τους την ώρα της ανακωχής. Επιπλέον, το Kara-agatch δεν ήταν ο μοναδικός σιδηροδρομικός σταθμός της Αδριανούπολης· υπήρχε ένας σταθμός στην άλλη πλευρά του ποταμού απέναντι από τη γέφυρα, συνδεδεμένος με την κύρια γραμμή στο Kara-agatch. Ο σιδηρόδρομος, υπό αυτές τις συνθήκες, θα μπορούσε να βρίσκεται υπό κάποιας μορφής διεθνούς ελέγχου από μια επιτροπή ή με κάτι άλλο. Ο σιδηρόδρομος δεν αφορούσε μόνο τους Τούρκους, αλλά ενδιέφερε εξίσου τη Βουλγαρία και την Ελλάδα. Εάν έπαιρναν το Kara-agatch όπως πρότειναν οι Τούρκοι, θα δημιουργούνταν ένας μικρός τουρκικός θύλακας στη μέση της γραμμής που θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί αργότερα για επίθεση εναντίον της Βουλγαρίας. Ως εκ τούτου, εκ μέρους των συναδέλφων του, υποστήριξε μια ευρεία ουδέτερη λωρίδα από τη γωνία των βουλγαρικών συνόρων προς το Αιγαίο Πέλαγος, η οποία θα εξαφάνιζε κάθε στρατιωτική απειλή, θα έλυνε τη σιδηροδρομική δυσκολία και θα παρείχε πρόσβαση στη Βουλγαρία στη θάλασσα. Αυτά τα θέματα θα πρέπει να εξεταστούν πλήρως από μια υποεπιτροπή. Ήλπιζε ότι είχε ξεκαθαρίσει ότι ο σιδηρόδρομος και το λιμάνι του Dedeagatch πρέπει να βρίσκονται υπό την εποπτεία κάποιου φορέα ή μιας επιτροπής διεθνούς χαρακτήρα, που θα βρί-

14. Σ.τ.Ε.: Στο γαλλικό κείμενο αντί νότος αναφέρεται δυτικό σύνορο (σ. 26).

σκεται στο Dedeagatch ή αλλού και θα ήταν απαραίτητες πολλές αλλαγές στο Dedeagatch για να γίνει αυτό το λιμάνι κατάλληλο για το βουλγαρικό εμπόριο. Το ανέφερε απλώς για να καταδείξει ότι αυτά ήταν σημεία για τα οποία οι Προσκαλούσες Δυνάμεις θα ήταν αρκούντως προετοιμασμένες να παρέχουν την καθοδήγησή τους στο πλαίσιο της προτεινόμενης υποεπιτροπής.

Έμενε προς εξέταση το ζήτημα της Δυτικής Θράκης, για την οποία, ή ένα μέρος αυτής, η τουρκική αντιπροσωπεία είχε ζητήσει εκείνο το πρωί δημοψήφισμα, αν και η εν λόγω περιοχή δεν είχε καθοριστεί από αυτούς. Σε αυτό το θέμα οι Δυνάμεις είχαν μια σταθερή θέση. Στο ζήτημα της Δυτικής Θράκης δεν τίθετο αμφιβολία ή αμφισβήτηση· το θέμα είχε διευθετηθεί με τη Συνθήκη του Neuilly, που υπόκειται στο άρθρο που έδινε στη Βουλγαρία πρόσβαση στη θάλασσα. Η περιοχή δεν ανήκε στην Τουρκία πριν τον πόλεμο· η Τουρκία την είχε παραδώσει οικειοθελώς. Δεν θα ήταν δίκαιο να ζητηθεί από τους Έλληνες να την εγκαταλείψουν, όχι μόνο επειδή την κατείχαν νόμιμα, αλλά και γιατί η περιοχή τους ήταν απολύτως απαραίτητη

[38]

για να μπορέσουν να φιλοξενήσουν την τεράστια εισροή προσφύγων που είχαν πάει εκεί από την Ανατολική Θράκη και αλλού. Οι Προσκαλούσες Δυνάμεις ήταν ενωμένες σε αυτό και δεν μπορούσαν να αφήσουν το θέμα να ξαναοίξει. Η διεξαγωγή δημοψηφίσματος στην περιοχή αυτή δεν ήταν περισσότερα επιβεβλημένη από ότι σε οποιαδήποτε άλλη περιοχή εκτός των τουρκικών συνόρων. Ακόμα κι αν γινόταν ένα δημοψήφισμα, δεν θα ήταν πραγματικό κριτήριο, λόγω των εκτεταμένων μετακινήσεων του πληθυσμού σε αυτούς τους ταραγμένους καιρούς. Ήταν όμως σαφές, όπως φάνηκε από τις δηλώσεις των διάφορων αντιπροσώπων, ότι η ιδέα της ίδρυσης ενός μικρού αυτόνομου κράτους στη δυτική όχθη του ποταμού Maritza και στο ανατολικό τμήμα της Δυτικής Θράκης δεν μπορούσε να γίνει αποδεκτό από κανέναν λογικό άνθρωπο. Οι Δυνάμεις θα γελοιοποιούνταν αν επέτρεπαν να ανοίξει ξανά η Συνθήκη του Neuilly με αυτόν τον τρόπο. Ήλπιζε λοιπόν ειλικρινά ότι δεν θα άκουγαν ξανά για αυτό το θέμα.

Σχετικά με τα ζητήματα που είχε θέσει ενώπιον της Διάσκεψης, οι Προσκαλούσες Δυνάμεις ήταν ομόφωνες και ήταν έτοιμες να ακούσουν την επόμενη μέρα την τουρκική απάντηση. Συνοψίζοντας, η Τουρκία είχε ζητήσει επίμονα και συνεχώς την εκχώρηση της Ανατολικής Θράκης μέχρι τον ποταμό Maritza και της είχε παραχωρηθεί στο Παρίσι. Ο ίδιος είχε συμμετάσχει στην παραχώρηση. Μια περαιτέρω παραχώρηση, που δεν είχε προβλεφθεί τον Μάρτιο¹⁵, είχε γίνει στα Μουδανιά, συγκεκριμένα η άμεση κατάληψη της Ανατολικής Θράκης μέχρι τον ποταμό Maritza πριν ακόμη από τη συνεδρίαση της παρούσας Διάσκεψης. Θα ζητούσε φιλικά και με κάθε εκτίμηση οι Τούρκοι αντιπρόσωποι να περιοριστούν στις απαιτήσεις του τουρκικού προγράμματος που οι Δυνάμεις ήταν απολύτως έτοιμες να παραχωρήσουν και να μην δυσκολέψουν τις διαπραγματεύσεις επιμένοντας σε απαιτήσεις που θα ήταν εντελώς αδύνατον να ικανοποιηθούν.

15. Σ.τ.Ε.: Προφανώς αναφέρεται στη Διασυμμαχική Συνάντηση τον Μάρτιο του 1922 στο Παρίσι. Η Μεγάλη Βρετανία, η Γαλλία και η Ιταλία κατέληξαν σε ένα σύνολο προτάσεων και κάλεσαν τα εμπόλεμα μέρη, την Ελλάδα και την Κυβέρνηση της Άγκυρας να τερματίσουν άμεσα τις εχθροπραξίες και να αποδεχθούν μια συμφωνία ανακωχής. Η αποδοχή των προτάσεων αυτών θα αποτελούσε την προϋπόθεση για την αποχώρηση των ελληνικών στρατευμάτων από τη Μικρά Ασία και την οριστική διατύπωση των όρων ειρήνης. Οι προτάσεις αυτές ήταν: η προστασία των μειονοτήτων υπό την εποπτεία ειδικών επιτροπών της Κ.τ.Ε, μετάθεση της συνοριακής μεθορίου στη γραμμή Γανοχώρων-Μήδειας, η επιστροφή της Κωνσταντινούπολης στην Τουρκία μετά την υπογραφή συνθήκης ειρήνης, η εξασφάλιση της ελεύθερης ναυσιπλοΐας στα Στενά, η αποστρατικοποίηση της Ανατολικής Θράκης, κ.ά. Αν και οι προτεινόμενες συνοριακές διαρρυθμίσεις ήταν εις βάρος της Ελλάδας, η Ελληνική Κυβέρνηση αποδέχθηκε τη συμμαχική πρόταση σε αντίθεση με την Κυβέρνηση της Άγκυρας, η οποία έθεσε ως όρο την ταυτόχρονη εκκένωση της Μικράς Ασίας από τον ελληνικό στρατό με την υπογραφή της ανακωχής. (Πηγή: Γιαννουλόπουλος Ιωάν., «Εσωτερικές και εξωτερικές εξελίξεις από το Σεπτέμβριο του 1921 ως το Αύγουστο του 1922, Η Διασυμμαχική Συνδιάσκεψη των Παρισίων του Μαρτίου 1922», στο: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. 34, Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., Αθήνα, 1978, σσ. 193-194).

Ο κ. Barrère είπε ότι παρακολούθησε με έντονο ενδιαφέρον αυτή την ευγενική, μετριοπαθή και συμβιβαστική συζήτηση που τιμούσε όλες τις αντιπροσωπείες που συμμετείχαν σε αυτήν. Ήλπιζε ότι η συζήτηση θα συνεχιστεί με την ίδια έκταση και ταχύτητα. Ήθελε να δηλώσει ότι συμφωνεί απόλυτα με τις σαφείς και μετριοπαθείς δηλώσεις του Λόρδου Curzon, οι οποίες συμφωνούσαν με τις απόψεις της Γαλλικής Κυβέρνησης και με τις δικές του. Εκτίμησε ιδιαίτερα το συμφιλιωτικό πνεύμα που επέδειξαν οι κ.κ. Nintchitch και Dusa, οι οποίοι είχαν δηλώσει την επιθυμία τους να αποφύγουν τη δημιουργία οποιουδήποτε θέματος διαφωνίας στα Βαλκάνια. Πίστευε ότι η Τουρκία θα λάβει υπόψη τις απόψεις που εκφράστηκαν εκείνη την ημέρα.

Ο Μαρκήσιος Garroni συμεριζόταν τις απόψεις του Λόρδου Curzon και του κ. Barrère. Ακόμη και όταν οι Σύμμαχοι εξέταζαν το ενδεχόμενο χάραξης συνόρων λιγότερο ευνοϊκών για την Τουρκία, εκείνος δεν είχε πάψει να συστήνει την υιοθέτηση του ορίου που προτείνεται τώρα από τις Δυνάμεις και ζήτησε από την τουρκική αντιπροσωπεία να το αποδεχτεί. Κατά τη γνώμη του, οι προτάσεις του Λόρδου Curzon ήταν απολύτως αποδεκτές και τέτοιας φύσεως που να αποτρέπουν νέες συγκρούσεις.

Ο κ. Βενιζέλος είπε σχετικά με τη δήλωση του κ. Stambouliisky, αναφορικά με τη βουλγαρική έξοδο στο Αιγαίο ότι ήταν έτοιμος να δώσει όλες τις απαραίτητες εγγυήσεις για να αξιοποιήσει η Βουλγαρία τον ποταμό Maritza, τον σιδηρόδρομο και τον λιμένα Dedeagatch

[39]

υπό τον έλεγχο μιας διεθνούς επιτροπής, παρόμοιας, για παράδειγμα, της Επιτροπής του Δούναβη.

Απαντώντας σε ερώτηση του Λόρδου Curzon, παρέδωσε στην Επιτροπή στατιστικά στοιχεία σχετικά με την περιοχή που παραχώρησε η Τουρκία στη Βουλγαρία το 1915 (βλ. Παράρτημα).

(Η επιτροπή ολοκλήρωσε τις εργασίες της στις 6 μ.μ.)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΤΟΥ ΑΡ. 5

Στατιστικά στοιχεία που υποβλήθηκαν από την Ελληνική Αντιπροσωπεία

Πληθυσμοί των διοικητικών διαμερισμάτων που βρίσκονται μεταξύ του ποταμού Maritza και των τουρκοβουλγαρικών συνόρων του 1913

(Ελληνικά στοιχεία για το 1912)

	Έλληνες	Τούρκοι
Καζάς ¹⁶ του Demotica	22.080	6.315
Μέρος του Καζά του Mustafa Πασά	4.962	3.335
Μέρος του Καζά του Ortakoy (ελλ. Ορτάκιο)	1.714	1.775
Μέρος του Καζά της Αδριανούπολης	8.400	3.200
Σύνολο	37.156	14.625

16. Σ.τ.Ε.: Η διοικητική διαίρεση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ήταν η ακόλουθη: Η έκταση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ήταν διαιρεμένη σε μεγάλες περιφέρειες, τα βιλαέτια. Κάθε βιλαέτι διαιρούνταν σε σαντζάκια ή λιβάδες. Αντίστοιχα και τα σαντζάκια υποδιαιρούνταν σε καζάδες. Ο κάθε καζάς, ο οποίος συμπεριλάμβανε μικρές κοινότητες, ίσως προσαρτούσε και τους ναχιέδες, δηλαδή μικρά χωριά τα οποία λόγω τοπογραφίας δεν μπορούσαν να αποτελέσουν εν τω συνόλω έναν καζά. (*Οθωμανικοί κώδικες: ήτοι συλλογή των εν ενεργεία νόμων κανονισμών, διαταγμάτων και οδηγιών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας*, επιμ. έκδ. Δημ. Νικολαΐδης, Εκ του Τυπογραφείου της Επταλόφου, Κωνσταντινούπολη, 1869, σ. 72).

(Τουρκικά στοιχεία για το 1902)

	Έλληνες	Τούρκοι
Καζάς του Demotica	19.045	8.499
Μέρος του Καζά του Mustafa Πασά	3.065	3.479
Μέρος του Καζά του Ortakoy	1.302	1.939
Μέρος του Καζά της Αδριανούπολης	5.750	3.200
Σύνολο	29.162	17.117

(Σημείωση – Καθώς τα σύνορα του 1913 διαπερνούν και χωρίζουν τους καζάδες του Mustafa Πασά, του Ortakoy και της Αδριανούπολης, τα στοιχεία που δόθηκαν στο ελληνικό διάγραμμα είναι πιο ακριβή γιατί το διάγραμμα δείχνει τον πληθυσμό ανά χωριό και ανά εθνικότητα. Από την άλλη πλευρά, καθώς τα τουρκικά στοιχεία δίνουν μόνο τον πληθυσμό των συνολικών καζάδων, είναι απαραίτητο, για να μην υπάρχει απόκλιση από την πραγματικότητα, να χρησιμοποιήσουν τα τουρκικά στοιχεία, μειωμένα στις ίδιες αναλογίες όπως τα αντίστοιχα ελληνικά στοιχεία.)

(Ελληνικά στοιχεία για το 1920)

Περιοχή του Έβρου

(Καζάς του Dedeagatch, Σουφλίου, Demotika, Αίνου, Ύψαλα)

Έλληνες	Τούρκοι
53.000	26.500

(Σημείωση – Αν από αυτά τα επίσημα στοιχεία των πληθυσμών των καζάδων του Dedeagatch, Αίνου, Ύψαλα και Σουφλίου όπου οι Τούρκοι

[40]

ήταν πλειοψηφία αφαιρεθούν, επιτυγχάνεται το ίδιο αποτέλεσμα όπως προκύπτει από τα παραπάνω στοιχεία, δηλαδή μεγάλη ελληνική πλειοψηφία στην περιφέρεια του Demotika.)

Αρ. 6

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΕΔΑΦΙΚΩΝ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΩΝ ΘΕΜΑΤΩΝ

*Πρακτικά της Τρίτης Συνεδρίασης, 23 Νοεμβρίου 1922, στις 11 π.μ.,
υπό την Προεδρία του Λόρδου Curzon*

Παρόντες:

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
Μαρκήσιος Curzon του Kedleston
(Στην Προεδρία)
Σερ Horace Rumbold

ΙΤΑΛΙΑ
Μαρκήσιος Garroni
κ. Lago
ΙΑΠΩΝΙΑ
Βαρόνος Hayashi
κ. Otchiai

ΓΑΛΛΙΑ
κ. Barrère
κ. Bompard

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
κ. Child
κ. Grew
ΕΛΛΑΔΑ
κ. Βενιζέλος
κ. Κακλαμάνος

ΡΟΥΜΑΝΙΑ
κ. Duca
κ. Diamandy

ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ
κ. Nintchitch
κ. Rakitch

ΤΟΥΡΚΙΑ
Ismet Πασάς
Riza Nour Μπέης
Παρόντες επίσης:

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
Σερ William Tyrrell
Υποστράτηγος Burnett-Stuart
Αντισυνταγματάρχης Heywood
κ. Nicolson
κ. Forbes Adam
κ. Leeper
κ. McClure

ΓΑΛΛΙΑ
Ναύαρχος Lacaze
Στρατηγός Weygand
κ. Laroche
κ. Fromageot
κ. Bargeton
κ. Corbin
κ. de Percin
κ. Barois

ΙΤΑΛΙΑ
κ. Arlotta
κ. Nogara
κ. Ciamarra
κ. Guarnaschelli

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
κ. Amory

[41]

ΙΑΠΩΝΙΑ
κ. Nagaoka
κ. Sato
Συνταγματάρχης Saigo
Διοικητής Tsuru

ΕΛΛΑΔΑ
Στρατηγός Μαζαράκης
κ. Δενδράμης

ΡΟΥΜΑΝΙΑ
Συνταγματάρχης Dumitresco

ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ
κ. Christitch
κ. Antitch

ΤΟΥΡΚΙΑ
Munir Μπέης
Chukri Μπέης

Moukhtar Μπέης
Tevfik Μπέης

Γενική Γραμματεία
K. Massigli, *Γενικός Γραμματέας της Διάσκεψης*

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
κ. Spring Rice
κ. Wicks

ΓΑΛΛΙΑ
κ. Lagarde

ΙΤΑΛΙΑ
κ. Indelli

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
κ. Belin

ΙΑΠΩΝΙΑ
κ. Hotta

ΕΛΛΑΔΑ
κ. Κόλλας

ΡΟΥΜΑΝΙΑ
κ. Constantinesco

ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ
ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ
κ. Milanovitch

Γενική Συζήτηση για τα σύνορα της Θράκης

Ο Λόρδος Curzon κάλεσε την τουρκική αντιπροσωπεία να πάρει τον λόγο.

Ο Ismet Πασάς πριν δηλώσει την άποψη της τουρκικής αντιπροσωπείας για τις προτάσεις που υποβλήθηκαν στην επιτροπή στις συνεδριάσεις της προηγούμενης ημέρας, θέλησε να αντικρούσει τα επιχειρήματα του πρώτου Έλληνα αντιπροσώπου.

Ο κ. Βενιζέλος είχε ανοίξει την ομιλία του κάνοντας μια ανασκόπηση των συνθηκών που είχαν προκαλέσει τη συμμετοχή Τουρκίας και Ελλάδας στον παγκόσμιο πόλεμο. Η τουρκική αντιπροσωπεία θεώρησε εντελώς άτοπο να συζητήσει ενώπιον της επιτροπής τους παράγοντες που ώθησαν την Οθωμανική Αυτοκρατορία να συμμετάσχει σε αυτόν τον πόλεμο. Προκειμένου να αποκτήσουν μια σαφή ιδέα για αυτό, θα ήταν απαραίτητο να περιγράψουμε και να αναλύσουμε λεπτομερώς τα πολιτικά γεγονότα των τριάντα χρόνων που προηγήθηκαν της σύγκρουσης. Η τουρκική αντιπροσωπεία θεώρησε ότι μια τέτοια έρευνα δεν θα είχε καμία

[42]

πρακτική χρησιμότητα· στην πραγματικότητα, πιθανότατα θα εμπόδιζε τις διαπραγματεύσεις για την αποκατάσταση της ειρήνης ξεκινώντας αχρείαστες πολεμικές. Επιπλέον, η Τουρκία δεν χρειάστηκε να πολεμήσει την Ελλάδα κατά τον παγκόσμιο πόλεμο. Ο πόλεμος μεταξύ αυτών των δύο χωρών χρονολογείται μάλλον από την ελληνική αποβίβαση στη Σμύρνη τον Μάιο του 1919. Η ημερομηνία αυτή, όπως όλοι γνώριζαν, σηματοδότησε το άνοιγμα μιας νέας φάσης. Η Τουρκία δεν θα μπορούσε με κανέναν τρόπο να κατηγορηθεί ότι ήταν ο επιτιθέμενος σε εκείνη τη φάση των επιχειρήσεων· αντίθετα, είχε υποβληθεί σε υπεράνθρωπες θυσίες για να υπερασπιστεί την εθνική της κληρονομιά ενάντια σε μια εντελώς αδικαιολόγητη επιχείρηση κατάκτησης. Αυτή ήταν η αλήθεια όσον αφορά τις αντίστοιχες ηθικές θέσεις των δύο εμπλεκόμενων στον πόλεμο που είχε αιματοκυλήσει τη Μικρά Ασία.

Κατά τη διάρκεια των τελευταίων τεσσάρων ετών της σύγκρουσης μεταξύ Τουρκίας και Ελλάδας, ήταν πάντα η δεύτερη που αρνιόταν να ακούσει τις διάφορες προτάσεις ειρήνης και διαμεσολάβησης που είχαν επανειλημμένα διατυπωθεί από τις Συμμαχικές Δυνάμεις.

Στη Διάσκεψη του Λονδίνου την άνοιξη του 1921¹⁷ η Τουρκία είχε δεχτεί το δημοψήφισμα

17. Σ.τ.Ε.: Η συνδιάσκεψη του Λονδίνου εντάσσεται στο πλαίσιο των πρωτοβουλιών των Συμμαχικών Δυνάμεων για ειρήνευση στην περιοχή της Μικράς Ασίας. Η αντιπροσωπεία της κυβέρνησης της Άγκυρας διατήρησε αδιάλλακτη στάση και απαιτούσε: την αποχώρηση των Ελλήνων από τη Σμύρνη, την προσάρτηση της Ανατολικής Θράκης και την αναπροσαρμογή των οικονομικών όρων της Συνθήκης των Σεβρών. Η Ελλάδα προσήλθε από θέση μειωμένης ισχύος εξαιτίας των πολεμικών εξελίξεων. Στη συνδιάσκεψη κατέστη σαφής η αλλαγή στάσης τόσο της Γαλλίας όσο και της Ιταλίας υπέρ της κεμαλικής κυβέρνησης, ενισχύοντας με αυτόν τον τρόπο το διπλωματικό αδιέξοδο της Ελλάδας και επιβεβαιώνοντας τη διάρρηξη του ενιαίου μετώπου των Συμμαχικών Δυνάμεων. Η στάση της Μεγάλης Βρετανίας χαρακτηρίζεται από αμφιθυμία· αφενός, τασσόταν υπέρ μιας μικρής αναπροσαρμογής της Συνθήκης των Σεβρών και ενός ειρηνικού διακονισμού προς εξασφάλιση των συμφερόντων της, αφετέρου τασσόταν υπέρ της διατήρησης του ελληνικού στρατού στη Μικρά Ασία ως μοχλού πίεσης στην Κυβέρνηση της Άγκυρας χωρίς όμως ρητές δεσμεύσεις για οικονομική και στρατιωτική στήριξη στην ελληνική πλευρά. Οι προτάσεις των Συμμαχικών Δυνάμεων προς την Ελλάδα και την Τουρκία ήταν: η διατήρηση της επικυριαρχίας του σουλτάνου στη Σμύρνη με χριστιανό, μη Έλληνα Κυβερνήτη, ορισμένο από τις Δυνάμεις ή την Κ.τ.Ε. τον περιορισμό των ελληνικών δυνάμεων στην πόλη της Σμύρνης, την απαλοιφή της ρήτρης για μόνιμη κατοχή της Κωνσταντινούπολης από τις δυνάμεις της Ανταντ σε περίπτωση που η Τουρκία δεν τηρούσε τους όρους της Συνθήκης των Σεβρών. Η ελληνική αντιπροσωπεία δέχθηκε τις προτάσεις. Η απάντηση της Άγκυρας δεν έφθασε ποτέ, αφού δύο εβδομάδες μετά ξε-

για τη Θράκη και για τη Σμύρνη και τα περίχωρά της· η Ελλάδα είχε αντιταχθεί· αν η Ελλάδα είχε δείξει την ίδια καλή θέληση με την Τουρκία για την ειρηνική διευθέτηση της σύγκρουσης, ο πόλεμος θα μπορούσε να είχε τελειώσει εκείνη την εποχή.

Στο τέλος της Διάσκεψης του Λονδίνου οι Συμμαχικές Δυνάμεις, στις 12 Μαρτίου 1921, υπέβαλαν προτάσεις τις οποίες κάθε αντιπροσωπεία έπρεπε να υποβάλει στην κυβέρνησή της. Στις 23 Μαρτίου, όταν η τουρκική αντιπροσωπεία βρισκόταν ακόμη καθ' οδόν προς την Άγκυρα, οι Έλληνες ξεκίνησαν μια επίθεση που έληξε με τη δεύτερη μάχη του İnönü¹⁸. Έτσι η Ελλάδα ήταν αυτή που απάντησε στις ειρηνευτικές προτάσεις της διάσκεψης με πυροβολισμούς.

Λίγο αργότερα, τον Ιούνιο του 1921¹⁹, οι Συμμαχικές Δυνάμεις προσφέρθηκαν να μεσολαβήσουν στους δύο εμπόλεμους· η Ελλάδα, έχοντας αποφασίσει να επιχειρήσει νέα επίθεση για την κατάκτηση της Άγκυρας, απέρριψε περιφρονητικά αυτές τις προτάσεις και πραγματοποίησε την προέλαση που έληξε με την ήττα στο Σαγγάριο. Εν όψει αυτής της αδιάλλακτης στάσης εκ μέρους της Ελλάδας, οι Συμμαχικές Δυνάμεις έπρεπε να ανακοινώσουν ότι η Ελλάδα από τότε πολεμούσε με δική της ευθύνη και ότι δεν είχε πλέον καμία εντολή από αυτές. Η ευθύνη της Ελλάδας ήταν λοιπόν αδιαμφισβήτητη.

Η Τουρκία από την πλευρά της δεν παραιτήθηκε ποτέ να δηλώνει την ετοιμότητά της να καταθέσει τα όπλα μόλις ικανοποιηθούν οι νόμιμες εθνικές της αξιώσεις. Κατά συνέπεια, ενέτεινε τις προσπάθειές της για την επίτευξη ειρήνης, όπως ήταν γνωστό στις Συμμαχικές Δυνάμεις και σε ολόκληρο τον κόσμο.

Κατά τη διάρκεια της επιχειρηματολογίας του ο κ. Βενιζέλος υποστήριξε ότι η Τουρκία άνοιγε εκ νέου ένα εδαφικό ζήτημα που είχε ήδη αποφασιστεί από τη Συνθήκη του Neuilly και είχε προσπαθήσει με αυτόν τον τρόπο να αποφύγει κάθε συζήτηση σχετικά με τη Δυτική Θράκη· αλλά,

κίνησαν πάλι οι εχθροπραξίες. (Αλλαμάνη Εφ.-Παναγιωτοπούλου Κρ., «Παραίτηση της κυβερνήσεως Ράλλη. Κυβέρνηση Καλογερόπουλου Η Διασυμμαχική Συνδιάσκεψη του Λονδίνου», στο: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΕ, Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., 1978, σσ. 160-164 και στο: Σβολόπουλος Κων. *Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1830-1981*, Βιβλιοπωλείον της «ΕΣΤΙΑΣ», Αθήνα, 2023, σσ. 163-164).

18. Σ.τ.Ε.: Η ορθή γραφή του İnönü είναι İnönü. Η Δεύτερη Μάχη του İnönü διεξήχθη από 23 Μαρτίου έως 1 Απριλίου 1921 κοντά στο χωριό İnönü (Επαρχία Εσκισεχίρ). Οι ελληνικές δυνάμεις (~30 000 άνδρες) υπό επιτελάρχες Παπούλα και Πάλλη επιτέθηκαν στις 23 Μαρτίου με στόχους το Εσκισεχίρ και την Άγκυρα· κατέλαβαν τον λόφο (Metristepe) στις 27 Μαρτίου, αλλά τον έχασαν μετά νυχτερινή αντεπίθεση των Τούρκων. Τη νύχτα 31 Μαρτίου οι τουρκικές δυνάμεις (~15 000 άνδρες υπό τον İsmet Πασά) ανακατέλαβαν το Metristepe, αναγκάζοντας υποχώρηση των ελληνικών τμημάτων έως την 1η Απριλίου. Οι ελληνικές απώλειες ανήλθαν σε 707 νεκρούς, 3.075 τραυματίες και 503 αγνοούμενους· οι τουρκικές σε 681 νεκρούς, 1.822 τραυματίες, 1.369 αιχμαλώτους ή αγνοούμενους και 3 εκτελεσθέντες. Η νίκη αυτή ανέκοψε την ελληνική προέλαση στη Μικρά Ασία και ενίσχυσε τη διπλωματική θέση του Μουσταφά Κεμάλ. (*Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας 1919-1922*, Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, Αθήναι 1967, σ. 116).

19. Σ.τ.Ε.: Η διασυμμαχική συνάντηση πραγματοποιήθηκε στο Παρίσι τον Ιούνιο του 1921 μετά από πρόσκληση της Μεγάλης Βρετανίας. Η πρόταση των Συμμάχων ήταν κατ' ουσία μια τροποποίηση της πρότασης του Μαρτίου 1921 προς όφελος των τουρκικών συμφερόντων, καθώς προέβλεπε την αποστρατικοποίηση του ελληνικού τμήματος ολόκληρης της Ανατολικής Θράκης με εξαίρεση τη λωρίδα που κατείχαν οι Σύμμαχοι δυτικά της Κωνσταντινούπολης και την αποχώρηση του ελληνικού στρατού από την πόλη και την ευρύτερη περιοχή της Σμύρνης. Επιπλέον, προέβλεπε την ακύρωση της τριμερούς συμφωνίας που είχε υπογραφεί ταυτόχρονα με τη Συνθήκη των Σεβρών που προέβλεπε το διαχωρισμό της Τουρκίας σε σφαίρες αγγλικής, γαλλικής και ιταλικής οικονομικής επιρροής. Η πρόταση απορρίφθηκε από την ελληνική πλευρά για τους εξής λόγους: α. οι προτεινόμενοι όροι ήταν δυσμενέστεροι για την Ελλάδα σε σχέση με αυτούς της διασυμμαχικής πρότασης του Μαρτίου, β. χρόνος λειτουργούσε υπέρ των κεμαλικών δυνάμεων με την ανασύνταξη των δυνάμεων και την στρατολόγηση στα ανατολικά διαμερίσματα της Μικράς Ασίας και γ. η αισιοδοξία για θετική έκβαση των θερινών στρατιωτικών επιχειρήσεων. (Αλλαμάνη Εφ.-Παναγιωτοπούλου Κρ., «Οι Συμμαχικές προτάσεις του Ιουνίου 2021», στο: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΕ', Εκδοτική Αθηνών., 1978, σσ. 170-171).

από το άρθρο 48 αυτής της συνθήκης η μοίρα της Διασυμμαχικής Θράκης²⁰ αφέθηκε να αποφασιστεί αργότερα. Το ερώτημα, λοιπόν, ήταν ακόμα ανοιχτό. Η τουρκική αντιπροσωπεία επιθυμούσε να δηλώσει για άλλη μια φορά ότι δεν διεκδίκησε την επιστροφή της Διασυμμαχικής Δυτικής Θράκης στην Τουρκία· αλλά ότι ήθελαν να σώσουν τον, σε συντριπτικό βαθμό, μεγαλύτερο τουρκικό πληθυσμό αυτής της περιοχής από ένα καθεστώς

[43]

εναντίον του οποίου διαμαρτυρόταν συνεχώς και ως εκ τούτου επέμεναν να ισχυρίζονται ότι ο λαός αυτής της χώρας, που ζούσε σε μια περιοχή της οποίας η μοίρα δεν είχε ακόμα διευθετηθεί, έπρεπε να έχει δικαίωμα αυτοδιάθεσης που περιλαμβάνονταν στο πρόγραμμα ειρήνης των Μεγάλων Δυνάμεων.

Ο Ismet Πασάς τότε έθεσε στο τραπέζι της επιτροπής στατιστικά στοιχεία ανά κάζα και χωριό για την επίμαχη περιοχή (Παράρτημα (Α)).

Ήθελε να δώσει αμέσως τα συνολικά στοιχεία για τους τέσσερις καζάδες που αποτελούν την περιοχή, δηλ.

—	Τούρκοι	Έλληνες	Βούλγαροι	Εβραίοι	Αρμένιοι
Gumuldjina (ελλ. Κομοτηνή)	59.967	8.834	9.997	1.007	360
Dedeagatch	11.744	4.806	10.227	253	449
Σουφλί	14.736	11.542	5.490	...	...
Eskijeh (ελλ. Ξάνθη)	42.671	8.728	552	220	114
	129.118	33.910	26.266	1.480	923

Η ιδέα του δημοψηφίσματος δεν θα έπρεπε να προκαλεί ανησυχία στην ελληνική αντιπροσωπεία, καθώς η τελευταία ισχυριζόταν ότι μπορεί να διαβεβαιώσει ότι η μεγάλη πλειοψηφία του πληθυσμού της Δυτικής Θράκης είναι ελληνική· αν αυτό ίσχυε, τότε το δημοψήφισμα θα επιβεβαίωνε το δικαίωμα της Ελλάδας όσον αφορά την κατοχή αυτής της περιοχής.

Ο κ. Βενιζέλος είχε αναφέρει επίσης τα πολυάριθμα λάθη της Ελληνικής Κυβέρνησης στη διάρκεια της πολύχρονης κατοχής. Ο Ismet Πασάς δεν είχε την παραμικρή διάθεση να προσβάλει τον κ. Βενιζέλο, αλλά παρακάλεσε να του επιτραπεί να πει ότι τα λάθη που υπαινίχθηκε είχαν κοστίσει στον άτυχο τουρκικό πληθυσμό πολύ ακριβά. Ήταν αποδεκτό ότι αυτή η ταλαιπωρία θα συνεχίζονταν στη Δυτική Θράκη ως συνέπεια της ελληνικής κατοχής;

Ο κ. Βενιζέλος αντιτάχθηκε στα σύνορα του 1913 στη Θράκη, που άφησε στην Τουρκία τα περίχωρα του Kara-agatch και την περιοχή του Mustafa Πασά, του Semenli (ελλ. Φυλάκιο -χωριό του Έβρου) και του Demotica. Αυτές οι αντιρρήσεις φάνηκαν στην τουρκική αντιπροσωπεία εντελώς ανεδαφικές.

Ο κ. Βενιζέλος είπε ότι σε αυτήν την περιοχή η πλειοψηφία του πληθυσμού ήταν ελληνική· αυτό δεν είναι αληθές· για μία ακόμη φορά ο κ. Βενιζέλος παρουσίασε δικές του στατιστικές,

20. Σ.τ.Ε.: Στις 18 Οκτωβρίου 1919 ο ελληνικός στρατός κατέλαβε την περιοχή της Ξάνθης και λίγες μέρες αργότερα οι γαλλικές δυνάμεις κατέλαβαν την υπόλοιπη Δυτική Θράκη. Έτσι, εγκαθιδρύθηκε ένα ιδιότυπο πολιτικοστρατιωτικό σύστημα υπό τον έλεγχο του Γάλλου στρατηγού Charpy και έδρα την πόλη της Κομοτηνής, με την επωνυμία «Διασυμμαχική Θράκη». Η περιοχή της Διασυμμαχικής Θράκης διαιρέθηκε σε τρεις διοικητικούς κύκλους: της Ξάνθης, της Κομοτηνής και του Kara-agatch, με ένα Έλληνα και δύο Γάλλους στρατιωτικούς διοικητές (Πετσάλης-Διομήδης Νικ. «Το ζήτημα της Θράκης στο Συνέδριο της Ειρήνης» & Μαμώνη Κυρ. «Η Θράκη υπό ελληνική διοίκηση (1919-1923)» στο: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΕ', Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., Αθήνα, 1978, σσ. 90-97).

ακριβώς όπως είχε εφοδιάσει το Ανώτατο Συμβούλιο με στατιστικές καθαρά ελληνικής προέλευσης με στόχο να δικαιολογήσει την προσάρτηση κυρίου τουρκικού εδάφους.

Τα τουρκικά στοιχεία ήταν αντίθετα με αυτά του κ. Βενιζέλου. Τα πρώτα, που χρονολογούνταν από το 1914, ήταν τα εξής:—

—	Τούρκοι	Έλληνες	Αρμένιοι	Διάφοροι
Mustafa Pasha	11.857	6.134	...	568
Semenli	4.594	4.235	...	10
Demotika	20.110	24.447	174	1.212
Σύνολο	36.561	34.816	174	1.790

[44]

Αριθμός των χωριών

—	Τούρκοι	Έλληνες	Μεικτά	Ελληνοτουρκικά
Mustafa Pasha	28	7	1	1
Semenli	17	10	1	...
Demotika	31	9	1	13
Σύνολο	76	26	3	14

Ίσως θα ήταν χρήσιμο να τονιστεί ότι η πόλη του Demotika είχε μία ιστορική σημασία για τους Τούρκους· ήταν η πρώτη τους προσωρινή πρωτεύουσα στην Ευρώπη και είχαν ανεγείρει εκεί πολλά μνημεία, τζαμιά, κρήνες, φρούρια, παλάτια κ.τ.λ.

Ο κ. Βενιζέλος είπε ότι υπήρχαν Έλληνες στην Θράκη και στην Μικρά Ασία για είκοσι αιώνες· η ιστορία δεν επιβεβαιώνει τέτοιες δηλώσεις. Ο πιο έγκυρος ιστορικός όπως ο Maspero στο έργο του «Ιστορία των Λαών της Ανατολής» και ο Dr. Morgan στην «Επιστημονική Σπουδή του Καυκάσου» αναγνώρισαν ότι από παλαιότερους χρόνους οι πληθυσμοί της Ανατολίας ήταν τουρκικής φυλής.

Τα οικονομικά δεδομένα που προωθήθηκαν από τον αρχηγό της ελληνικής αντιπροσωπείας ήταν εξίσου λανθασμένα. Στις περιοχές που βρίσκονται υπό συζήτηση οι κτηματικές περιουσίες ανήκαν στο μεγαλύτερο μέρος (84%) στους Τούρκους, οι οποίοι, όπως όλοι γνώριζαν, ήταν κυρίως αγρότες γερά ριζωμένοι στη γη (δες Παράρτημα (B)). Το κύριο εργατικό και παραγωγικό στοιχείο του πληθυσμού ήταν ο Τούρκος αγρότης· σε αυτές τις περιοχές, όπως και αλλού, οι Έλληνες –οι οποίοι προτιμούσαν μία επιχειρηματική καριέρα– ήταν ένα ουσιαστικά κινητό στοιχείο, ανίκανο να αποκτήσει γη παρά μόνο σε πολύ μικρό βαθμό.

Ο κ. Βενιζέλος ανέφερε την οικειοθελή παραχώρηση αυτών των περιοχών από την Τουρκία το 1915 και κατέληξε στο συμπέρασμα ότι το τουρκικό αίτημα δεν ήταν δικαιολογημένο. Η Τουρκία δεν παραχώρησε την περιοχή αυτή οικειοθελώς όπως ο κ. Βενιζέλος, ο κ. Nintchitch και ο κ. Dusa ισχυρίστηκαν. Αυτή η παραχώρηση έγινε κάτω από την πίεση των πιο σοβαρών περιστάσεων και ποτέ δεν επικυρώθηκε από το Τουρκικό Κοινοβούλιο. Μετά την ανακωχή οι Συμμαχικές Δυνάμεις έσπευσαν να ακυρώσουν την τουρκοβουλγαρική σύμβαση, η διάρκεια της οποίας, στην πραγματικότητα, ήταν εφήμερη· και η πολιτική κατάσταση είχε αλλάξει τελείως από την ημερομηνία της τελικής απόφασής της.

Όσον αφορά το αίτημα της ασφάλειας, το οποίο ο Ismet Πασάς είχε προβάλει για να στηρίξει τις αξιώσεις του, ο κ. Βενιζέλος είχε προφανώς αποκρούσει την αναγκαιότητα η οποία αναγνωριζόταν από κάθε κράτος. Ήταν απολύτως φυσικό ότι ένα κράτος, όταν ενέκρινε το αίτημα της χάραξης των συνόρων του, έπρεπε να προσπαθήσει να αποκτήσει το ελάχιστο της ασφάλειας, καθώς ήταν απαραίτητη για την υπεράσπιση της δοθείσης περιοχής· που σε καμία περίπτωση δεν συνεπαγόταν προοδευτικά αυξανόμενη απαίτηση για προσάρτηση εδάφους.

Από τη στιγμή που η Αδριανούπολη δόθηκε πίσω στην Τουρκία, ήταν απαραίτητο για αυτή να ανακτήσει επίσης την περιοχή που περιλαμβάνει το σιδηροδρομικό τμήμα

[45]

Kuleli Burgaz-Mustapha Pasha, που ένωνε την Αδριανούπολη με την Κωνσταντινούπολη.

Προκειμένου να διασφαλιστεί η ασφάλεια της Αδριανούπολης και του προαναφερθέντος σιδηροδρόμου και με σκοπό τη διατήρηση σχέσεων εμπιστοσύνης και εγκαρδιότητας με τους γείτονές της, ήταν απαραίτητο για την Τουρκία να απομακρυνθούν τα σύνορα όσο χρειάζεται από την πόλη της Αδριανούπολης και από τη σιδηροδρομική γραμμή.

Πάρτε το προάστιο Kara-agatch από μόνο του. Η τουρκική αντιπροσωπεία δυσκολεύτηκε να καταλάβει γιατί η ελληνική αντιπροσωπεία ισχυρίστηκε ότι ζήτησε να αφαιρεθεί από την τουρκική κυριαρχία το ένα τέταρτο μιας πόλης που ήταν πλέον αναμφισβήτητα τουρκική. Θα μπορούσε κανείς να θεωρήσει φυσική τη συνύπαρξη δύο διοικήσεων στην ίδια πόλη;

Υποστηρίχθηκε ότι το προάστιο Kara-agatch δεν είχε καμία σημασία για την Τουρκία από πλευράς επικοινωνιών με την Αδριανούπολη και ότι αυτές οι επικοινωνίες θα μπορούσαν να διασφαλιστούν με άλλα μέσα· αλλά αυτά τα άλλα μέσα δεν καθορίστηκαν· στην πραγματικότητα δεν υπήρχαν άλλα μέσα για τη διασφάλιση αυτών των επικοινωνιών και χωρίς το προάστιο Kara-agatch η πόλη της Αδριανούπολης δεν θα μπορούσε να διατηρήσει κανονικές σχέσεις με άλλα μέρη της χώρας και θα καταδικαζόταν αναπόφευκτα σε οικονομική στασιμότητα. Σε εκείνο το προάστιο όλη η περιουσία ανήκε στους κατοίκους της Αδριανούπολης. Περαιτέρω, η διακοίνωση των Συμμάχων της 23ης Σεπτεμβρίου απέδωσε την Αδριανούπολη στην Τουρκία· κατά συνέπεια αποκατέστησε και το προάστιο Kara-agatch που ήταν αναπόσπαστο μέρος της πόλης.

Ο Ismet Πασάς επιθυμούσε να προσθέσει ότι κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων που οδήγησαν στην υπογραφή της Συνθήκης των Μουδανιών, ο στρατηγός Mombelli, ο Ιταλός αντιπρόσωπος, του είχε μιλήσει στην τέταρτη συνάντηση, που έγινε στις 6 Οκτωβρίου 1922, ως *verbatim* (επί λέξει): —

«Επιτρέψτε μου να κάνω μια επίσημη δήλωση προς την Εξοχήτητά σας στο όνομα της Ιταλικής Κυβέρνησης: —

«1. Λαμβάνοντας υπόψη ότι από στρατιωτικής απόψεως ότι το φρούριο της Αδριανούπολης περιλαμβάνει την πόλη, το προάστιο Kara-agatch και τον δακτύλιο των οχυρών, συμπεριλαμβανομένων εκείνων στη δεξιά όχθη του ποταμού Maritza·

«2. Θεωρώντας ότι η έκφραση “συμπεριλαμβανομένης της Αδριανούπολης”, η οποία εμφανίζεται στη διακοίνωση της Συμμαχίας της 23ης Σεπτεμβρίου 1922, μπορεί να ερμηνευτεί δίκαια με την έννοια που δίνεται παραπάνω,» κ.τ.λ.

Ομοίως, ο στρατηγός Harington, ο Βρετανός αντιπρόσωπος, είχε δηλώσει στις 9 Οκτωβρίου: —

«Οι Συμμαχικές Κυβερνήσεις συμφώνησαν για τις προτάσεις που θα σας γίνουν. Σας προσφέρουν την απόφαση με την οποία θα αποκτήσετε ολόκληρη την Ανατολική Θράκη. Οι Συμμαχικές Κυβερνήσεις φτάνουν στο σημείο να σας προμηθεύσουν ένα παραπέτασμα στα δυτικά του ποταμού Maritza. Θα έχετε το Kara-agatch».

Ο Ismet Πασάς ήλπιζε ότι αυτή η ηθική δέσμευση, που έδωσαν οι δύο εκπρόσωποι των Συμμάχων, θα τιμούνταν.

Τέλος, είχε υποστηριχθεί ότι υπήρχαν δύο σιδηροδρομικοί σταθμοί στην περιοχή της Αδριανούπολης. Ήταν αλήθεια ότι υπήρχε μια γραμμή που πήγαινε από τον σταθμό στο Kara-agatch προς την πόλη, με μια διασταύρωση

[46]

που βρισκόταν στο τέλος αυτής της γραμμής και στην κορυφή της γέφυρας, αλλά η έκταση της τοποθεσίας δεν προσέφερε κατασκευή σταθμού ανάλογο με τις ανάγκες του τόπου. Ακόμη και

αν υποθεθεί ότι θα μπορούσε να κατασκευαστεί ένας τέτοιος κατάλληλος σταθμός, η προαναφερθείσα γραμμή από το Kara-agatch δεν μπορούσε να αποτρέψει την ταλαιπωρία που θα προέκυπτε από τον διαχωρισμό της Αδριανούπολης από το προάστιο της.

Μιλώντας για τους πρόσφυγες, ο κ. Βενιζέλος είχε αναφέρει τις δυσκολίες στις οποίες ήταν εκτεθειμένη η Ελλάδα και είχε ισχυριστεί ότι ένα εκατομμύριο πρόσφυγες είχαν πάει στην Ελλάδα και ειδικά στη Θράκη. Ο αριθμός αυτός φάνηκε υπερβολικός στην τουρκική αντιπροσωπεία, η οποία εξάλλου δεν ζήτησε την προσάρτηση της Δυτικής Θράκης. Η κυβέρνηση της Μεγάλης Εθνοσυνέλευσης της Τουρκίας αντιμετώπισε το ίδιο πρόβλημα, αλλά σε πολύ πιο οξεία μορφή. Διότι ως συνέπεια της ελληνικής εισβολής και των καταστροφών, περισσότεροι από ένα εκατομμύριο Τούρκοι περιπλανιόνταν πλέον χωρίς στέγη και τροφή στα οροπέδια της Μικράς Ασίας και πολλοί από αυτούς ήταν, αλίμονο! καταδικασμένοι σε βέβαιο θάνατο.

Ο Ismet Πασάς θέλησε επίσης να απαντήσει εν συντομία στις αντιρρήσεις που διατύπωσε η σερβική αντιπροσωπεία. Ο κ. Nintchitch είχε δηλώσει ότι ο ποταμός Maritza αποτελούσε φυσικό σύνορο. Φυσικά ένας ποταμός θα μπορούσε σε ορισμένες περιπτώσεις να αποτελεί φυσικό σύνορο, αλλά στην προκειμένη περίπτωση δεν ήταν έτσι, γιατί ο ποταμός Maritza έκοψε την πόλη της Αδριανούπολης στα δύο.

Ο κ. Nintchitch ήθελε να μάθει εάν το τουρκικό αίτημα για δημοψήφισμα είχε σχεδιαστεί για να προστατεύσει τα δικαιώματα των μειονοτήτων και είχε δηλώσει ότι αυτή η προστασία θα μπορούσε να διασφαλιστεί από την Ελλάδα. Όμως η πρόταση της τουρκικής αντιπροσωπείας αναφερόταν στην πλειονότητα και όχι στη μειονότητα του πληθυσμού.

Ο Λόρδος Curzon είχε υποστηρίξει ότι η κατάσταση που δημιουργήθηκε από τις συνθήκες καθιστούσε απαράδεκτο για την τουρκική αντιπροσωπεία να διεκδικήσει τα σύνορα του 1913. Αν ο Λόρδος Curzon αναφερόταν στη Σύμβαση του 1915, ο Ismet Πασάς τολμούσε με σεβασμό να του επισημάνει ότι αυτή η σύμβαση, που δεν είχε εγκριθεί από την Οθωμανική Βουλή, ήταν άκυρη. Δεν μπορούσε, συνεπώς, να γίνει επίκλησή της τώρα εναντίον της Τουρκίας. Όσον αφορά την Τουρκία, καμία διεθνής πράξη δεν υπήρχε εκτός από την τουρκοβουλγαρική Συνθήκη του 1913, η οποία είχε ρυθμίσει την τύχη της εν λόγω χώρας. Όσον αφορά τον ισχυρισμό του Λόρδου Curzon ότι η Τουρκία μέχρι τώρα είχε ζητήσει μόνο τον ποταμό Maritza ως σύνορο, ο Ismet Πασάς έσπευσε να επιστήσει την προσοχή του στις ακόλουθες σκέψεις.

Οι Συμμαχικές Δυνάμεις, στη διακοίνωση τους της 23ης Σεπτεμβρίου, ενημέρωσαν την Τουρκική Κυβέρνηση ότι θα εξέταζαν ευνοϊκά την επιθυμία της Τουρκίας να ανακτήσει τη Θράκη μέχρι τον ποταμό Maritza και την Αδριανούπολη. Η Τουρκική Κυβέρνηση, στην απάντησή της 29ης Σεπτεμβρίου, ζήτησε την άμεση εκκένωση και την ταχεία αποκατάσταση της Θράκης μέχρι δυτικά του ποταμού Maritza, συμπεριλαμβανομένης της Αδριανούπολης. Ο ισχυρισμός που διατυπώθηκε με αυτόν τον τρόπο ήταν από μόνος του αρκετός για να δείξει ότι η Τουρκία είχε διεκδικήσει ορισμένες περιοχές που βρίσκονταν στα δυτικά του ποταμού Maritza. Πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι το επίμαχο σημείο δεν ήταν ο οριστικός καθορισμός των συνόρων, αλλά απλώς μια εκκένωση.

[47]

Όσον αφορά το επιχείρημα που βασίζεται στο τουρκικό υπόμνημα της 4ης Οκτωβρίου 1922, ο Λόρδος Curzon γνώριζε αναμφίβολα ότι στην παράγραφο που αφορούσε αυτό το ζήτημα η Τουρκική Κυβέρνηση είχε απλώς επισημάνει με ικανοποίηση την αναγνώριση των αδιαμφισβήτητων δικαιωμάτων της στη Θράκη, χωρίς οποιαδήποτε αναφορά για τον ποταμό Maritza. Αυτό το σημείο είχε επίσης γίνει σαφές την εποχή της Διάσκεψης των Μουδανιών. Το Άρθρο 2 της Συνθήκης των Μουδανιών, που είχε παρατεθεί κατά της Τουρκίας, αντιμετώπισε επίσης μόνο την εκκένωση και σε καμία περίπτωση δεν προκατέβαλε τη στάση της Τουρκικής Κυβέρνησης στο θέμα των συνόρων.

Εξάλλου, η διατήρηση του Kara-agatch υπό τουρκική κυριαρχία δεν συνεπαγόταν, όπως είχε υποτεθεί, τίποτα επιθετικού χαρακτήρα.

Συνοψίζοντας, η τουρκική αντιπροσωπεία βρέθηκε πρόσωπο με πρόσωπο με τις παρακάτω προτάσεις:

1. Την υιοθέτηση των συνόρων του ποταμού Maritza για την Ανατολική Θράκη.
2. Τη συγκρότηση ουδέτερης ζώνης.
3. Τη δημιουργία διεξόδου στο Αιγαίο για τη Βουλγαρία.
4. Τη διεθνοποίηση του σιδηροδρόμου.

Η ουδέτερη ζώνη έπρεπε να επεκταθεί σύμφωνα με μια πρόταση από τη Μαύρη Θάλασσα στο Αιγαίο και σύμφωνα με μια άλλη από τον ποταμό Toundja (ελλ. ποταμός Τόνζος) στο Αιγαίο.

Η τουρκική αντιπροσωπεία είχε την τιμή να κάνει τις εξής αντιπροτάσεις: —

1. Ένιωθαν υποχρεωμένοι να στηρίξουν την πρότασή τους για την υιοθέτηση των συνόρων του 1913, αφού κατά τη γνώμη τους η δυνατότητα μιας τέτοιας λύσης είχε αποδειχθεί από τα επιχειρήματα που παρατέθηκαν πριν.
2. Υπέθεσαν ότι ο θεσμός ουδέτερης ζώνης δεν θα επηρέαζε κατά κανένα τρόπο τα υφιστάμενα κυριαρχικά δικαιώματα και τη διοίκηση σε μια στην περιοχή αυτή η ουδετερότητα εφαρμόστηκε· αλλά ορισμένοι περιορισμοί σε αυτά τα κυριαρχικά δικαιώματα θα μπορούσαν να επιβληθούν με σκοπό την άμυνα της χώρας. Ο Ismet Πασάς ζήτησε πρώτα να εξεταστεί ενδελεχώς το ζήτημα της ουδέτερης ζώνης από μια υποεπιτροπή, η οποία θα πρέπει να παρουσιάσει λεπτομερή έκθεση στην επιτροπή. Σκέφτηκε ότι αυτή η έρευνα θα μπορούσε να ολοκληρωθεί από μία τεχνική επιτροπή σε λίγες ώρες.
3. Είχαν ήδη εκφράσει την άποψη ότι θα μπορούσε να διασφαλιστεί μια διέξοδος της Βουλγαρίας στο Αιγαίο Πέλαγος. Ήθελαν να επαναλάβουν ότι χαιρέτησαν τη χορήγηση μιας τέτοιας διεξόδου.
4. Δεν είχαν αντίρρηση για τη σύσταση ενός διεθνούς οργανισμού που θα επέτρεπε στη Βουλγαρία, την Τουρκία και τη Δυτική Θράκη να χρησιμοποιήσουν τον σιδηρόδρομο. Θα ήταν χρήσιμο μια υποεπιτροπή να διερευνήσει αυτό το σημείο.
5. Η πρόταση για δημοψήφισμα στη Δυτική Θράκη ήταν δίκαιη. Η ουδετερότητα της Δυτικής Θράκης, με τη μορφή που θα μπορούσε να εγκαθιδρυθεί ως αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος, είχε τον χαρακτήρα

[48]

της διασφάλισης της ασφάλειας των γειτονικών χωρών και στρατεύτηκε υπέρ της συγκρότησης μιας ουδέτερης ζώνης.

Ο Λόρδος Curzon ζήτησε από τον Ismet Πασά να αναφέρει την ημερομηνία των στατιστικών που παρέθεσε σχετικά με τον πληθυσμό των τεσσάρων καζάδων της Δυτικής Θράκης.

Ο Ismet Πασάς απάντησε ότι τα εν λόγω στατιστικά στοιχεία ήταν του 1914.

Ο Λόρδος Curzon ρώτησε πώς ο Ismet Πασάς μπόρεσε να λάβει στατιστικά στοιχεία για το 1914 από τότε που η περιοχή είχε πάψει να βρίσκεται υπό τουρκική κυριαρχία το 1913. Αυτά τα στατιστικά στοιχεία είχαν συνταχθεί από τη Βουλγαρική Κυβέρνηση;

Ο Riza Nour Μπένς απάντησε ότι τα στοιχεία που έδωσε η τουρκική αντιπροσωπεία ήταν αυτά του 1914, τα οποία είχαν συνταχθεί από τους Τούρκους αξιωματούχους τους οποίους η Βουλγαρική Κυβέρνηση είχε αφήσει στις θέσεις τους, αφού κατέλαβε τη χώρα. Αυτά τα στοιχεία αντιστοιχούσαν επίσης με εκείνα που είχε συντάξει η Τουρκική Διοίκηση το 1913.

Ο Λόρδος Curzon είπε ότι ο κ. Βενιζέλος αναμφίβολα θα ενημερώσει αργότερα τη Διάσκεψη για το εάν τα στοιχεία που ανέφερε η τουρκική αντιπροσωπεία αντιστοιχούν σε αυτά που έδωσε

η ελληνική αντιπροσωπεία. Σκέφτηκε ότι η γενική άποψη ήταν ότι η τουρκική αντιπροσωπεία είχε εκφράσει τη θέση της συνοπτικά και μεγάλη σαφήνεια. Δεν θα σταματούσε τώρα για να απαντήσει στις τουρκικές δηλώσεις που έρχονταν σε αντίθεση με όσα είχε πει την προηγούμενη μέρα, αλλά δεν είχε καμία αμφιβολία ότι οι συνάδελφοί του θα δικαιολογούσαν τη θέση τους σε μεταγενέστερο στάδιο.

Ο Ismet Πασάς είχε κάνει δύο συγκεκριμένες προτάσεις. Αρχικά, είχε αναφερθεί στην πρόταση του κ. Nintchitch, η οποία στη συνέχεια υποστηρίχθηκε από άλλους ομιλητές, συμπεριλαμβανομένου του ίδιου, ότι θα έπρεπε να εξεταστεί το ζήτημα μιας αποστρατικοποιημένης ζώνης στα σύνορα της Ανατολικής Θράκης. Αυτός (ο Λόρδος Curzon) θεώρησε ότι ήταν λάθος να αναφερθεί σε μια «ουδέτερη» ζώνη, η οποία θα έθετε το ζήτημα της κυριαρχίας. Αυτό που ζητούνταν ήταν μια αποστρατικοποιημένη ζώνη για την παροχή ασφάλειας. Συμφώνησε με τον Ismet Πασά ότι έπρεπε να συσταθεί μια υποεπιτροπή και ότι η δημιουργία αποστρατικοποιημένης ζώνης ή ζωνών θα έπρεπε να καθοριστεί στους όρους αναφοράς. Είχαν γίνει δύο προτάσεις που θα μπορούσαν να ληφθούν είτε χωριστά είτε μαζί: —

1. Για μία αποστρατικοποιημένη ζώνη στα βόρεια σύνορα της Ανατολικής Θράκης από τη Μαύρη Θάλασσα έως τη βορειοδυτική γωνία των συνόρων. Αυτή η πρόταση ήταν σχεδόν εξ ολοκλήρου στρατιωτική στην εφαρμογή της και θα έπρεπε να εξεταστεί από στρατιωτικούς εμπειρογνώμονες, συμπεριλαμβανομένων εκείνων της τουρκικής αντιπροσωπείας.
2. Ο ίδιος είχε προτείνει και αντιλαμβανόταν ότι οι Τούρκοι ήταν έτοιμοι να συμφωνήσουν, ότι η υποεπιτροπή έπρεπε να εξετάσει μια αποστρατικοποιημένη ζώνη που εκτείνεται μόνο κατά μήκος των ορίων του ποταμού Maritza της Ανατολικής Θράκης.

Θεώρησε ότι ήταν απολύτως επιθυμητό να προχωρήσει αμέσως στη σύσταση της υποεπιτροπής. Κάθε μία από τις δυνάμεις θα πρέπει να διορίσει

[49]

δύο αντιπροσώπους, οι οποίοι θα επικουρούνται από τους ειδικούς που επιθυμούν. Αυτός θα ήταν διατεθειμένος να το πράξει για λογαριασμό της Μεγάλης Βρετανίας.

Η δεύτερη πρόταση του Ismet Πασάς ήταν μια άλλη υποεπιτροπή να εξετάσει το ζήτημα του σιδηροδρόμου και της πρόσβασης της Βουλγαρίας στη θάλασσα. Θεώρησε ότι αυτή η πρόταση ήταν πολύ καλή και ήταν διατεθειμένος να συμφωνήσει με αυτήν, εκτός εάν, στη συζήτηση, διαπιστωθεί ότι μια υποεπιτροπή μπορούσε να κάνει όλη τη δουλειά. Θα ήταν δουλειά της υποεπιτροπής να συζητήσει αυτά τα ζητήματα, όχι μόνο από τη σκοπιά της μελλοντικής συνθήκης, αλλά και λαμβάνοντας υπόψη τα τοπικά συμφέροντα και τις τοπικές πληροφορίες. Διαφορετικοί υπολογισμοί είχαν δοθεί στην επιτροπή για ζητήματα όπως το ποτάμι, η φύση της χώρας και οι συνθήκες στο Kara-agatch· αυτά θα πρέπει να εξεταστούν από την υποεπιτροπή.

Ήταν διατεθειμένος από την πλευρά του να συμφωνήσει και με τις δύο τουρκικές προτάσεις, αλλά πριν τις υποβάλει επίσημα στους συναδέλφους του θα ήθελε να ακούσει τη γνώμη τους· και δεν υπήρχε τίποτα που να αποκλείει τη συνέχιση της γενικής συζήτησης των ευρύτερων πτυχών του θέματος, επί των οποίων ορισμένοι από τους αντιπροσώπους μπορεί να επιθυμούσαν να μιλήσουν.

Ο κ. Barrère θεώρησε πολύ επιθυμητό να συσταθεί μια επιτροπή εμπειρογνομόνων για τα επίμαχα στρατιωτικά ζητήματα. Χαιρέτισε τις δύο προτάσεις του Ismet Πασά. Κατά την άποψή του, θα ήταν καλό να συσταθούν δύο υποεπιτροπές, η μία να ασχολείται με στρατιωτικά ζητήματα και η άλλη με το σιδηρόδρομο και το λιμάνι.

Ο κ. Dusa συμφώνησε πλήρως με την πρόταση του Λόρδου Curzon και του κ. Barrère για τη σύσταση δύο υποεπιτροπών για τους σκοπούς που αναφέρθηκαν. Σε αυτό το πλαίσιο, ήθελε να καταστήσει σαφές ότι αυτό που είχε στο μυαλό του δεν ήταν μια ουδέτερη, αλλά απλώς μια αποστρατικοποιημένη ζώνη. Πρότεινε να ανατεθεί η προεδρία της τεχνικής στρατιωτικής υποεπι-

τροπής στον στρατηγό Weygand, του οποίου η υψηλή αυθεντία ήταν αναγνωρισμένη από όλους.

Ο Μαρκήσιος Garroni συμφώνησε επίσης με την πρόταση που υποβλήθηκε ενώπιον της Διάσκεψης, αλλά ήθελε να κάνει μια παρατήρηση. Αντί να συσταθούν δύο υποεπιτροπές θα προτιμούσε μόνο μία, διότι, κατά τη γνώμη του, τα δύο ερωτήματα ήταν σε κάποιο βαθμό αλληλοεξαρτώμενα. Θεωρούσε ότι θα αρκούσε, εν πάση περιπτώσει, προς το παρόν, η σύσταση μιας ενιαίας υποεπιτροπής· αργότερα, αν χρειαστεί, θα μπορούσε να δημιουργηθεί μία δεύτερη. Θεωρούσε γενικά επιθυμητό να μην δημιουργηθούν πάρα πολλές υποεπιτροπές.

Ο Ισμετ Πασάς ήθελε να διευκρινίσει τις προτάσεις του, ώστε να αποφευχθούν όλες οι πιθανές παρεξηγήσεις. Το ζήτημα μιας αποστρατικοποιημένης ζώνης θα πρέπει να εξεταστεί διεξοδικά από μια υποεπιτροπή, η οποία θα υποβάλει λεπτομερή έκθεση στην επιτροπή. Μια τεχνική επιτροπή θα μπορούσε να ολοκληρώσει αυτό το έργο σε λίγες ώρες.

Ο Λόρδος Curzon είπε ότι ο Ισμετ Πασάς είχε προτείνει μια υποεπιτροπή για το ζήτημα της ουδέτερης ζώνης και μια άλλη για το ζήτημα της σιδηροδρομικής γραμμής και του λιμανιού του Dedeagatch. Το επιχείρημα του Μαρκήσιου Garroni, σχετικά με τη συνάφεια των δύο θεμάτων, ήταν πολύ ισχυρό και συμφώνησε ότι μια ενιαία υποεπιτροπή θα

[50]

μπορούσε να μελετήσει και τα δύο προβλήματα με τη βοήθεια ειδικών. Εάν η υποεπιτροπή διαπίστωνε αργότερα ότι δεν μπορούσε να αντιμετωπίσει μόνη της και τα δύο ζητήματα, θα μπορούσε στη συνέχεια να συσταθεί μια δεύτερη υποεπιτροπή.

Ο κ. Barrère ευχαρίστησε τον κ. Duca που πρότεινε τον στρατηγό Weygand ως πρόεδρο της υποεπιτροπής με τέτοιες φιλοφρονήσεις· αλλά σύμφωνα με τους κανόνες εναπόκειτο στις ίδιες τις υποεπιτροπές να ορίσουν τους προέδρους τους· από την άποψη αυτή, οι υποεπιτροπές είχαν πλήρη ελευθερία δράσης.

Ο Λόρδος Curzon ήταν σίγουρος ότι η Διάσκεψη θα ήταν πολύ ευτυχής αν η υποεπιτροπή πρόσφερε την προεδρία της σε έναν αξιωματικό της μεγάλης διάκρισης του στρατηγού Weygand. Συμφώνησε με την άποψη του κ. Barrère ότι οι υποεπιτροπές θα πρέπει να είναι ελεύθερες να ορίζουν τους δικούς τους προέδρους.

Ο Μαρκήσιος Garroni συμφώνησε με τον κ. Barrère και τον Λόρδο Curzon.

Ο Λόρδος Curzon πρότεινε το ακόλουθο ψήφισμα: —

«Αποφασίζεται να οριστεί μια υποεπιτροπή για να εξετάσει το ζήτημα αποστρατικοποιημένων ζωνών στα σύνορα της Ανατολικής Θράκης, το ζήτημα της σιδηροδρομικής επικοινωνίας με το Αιγαίο και την παροχή λιμένα για τη Βουλγαρία στο Dedeagatch. Κάθε Δύναμη θα ορίσει δύο αντιπροσώπους σε αυτήν την υποεπιτροπή, και αυτοί θα έχουν την εξουσία να συνεργαστούν με οποιουσδήποτε εμπειρογνώμονες, που μπορεί να επιθυμούν να συμβουλευτούν. Αυτή η υποεπιτροπή, όταν τελειώσει τις εργασίες της, θα δώσει την έκθεσή της στην κύρια επιτροπή, από την οποία θα εξεταστεί».

Αυτό το ψήφισμα εγκρίθηκε.

Ο Λόρδος Curzon κάλεσε τις αντιπροσωπείες να ορίσουν τους εκπροσώπους τους στην υποεπιτροπή, η οποία θα συνεδριάσει το απόγευμα.

Κάλεσε τον κ. Βενιζέλο να μιλήσει και είπε ότι συμπεραίνει πως ότι οι άλλες αντιπροσωπείες είναι πρόθυμες να περιμένουν την έκθεση της υποεπιτροπής.

Ο κ. Βενιζέλος θέλησε να απαντήσει σύντομα στις παρατηρήσεις του Ισμετ Πασά. Δεν μπορεί να ειπωθεί ότι ο πόλεμος μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας κηρύχθηκε το 1919 την ώρα της αποβίβασης στη Σμύρνη. Κατά τη διάρκεια του παγκοσμίου πολέμου μια τουρκική μεραρχία είχε δράσει στα Βαλκάνια. Ο ελληνικός στόλος από την πλευρά του είχε συνεργαστεί στις ναυτικές επιχειρήσεις από το 1917 και είχε συμβάλει αποτελεσματικά στον αποκλεισμό των ασιατικών

ακτών και των Στενών. Ο Ismet Πασάς είχε κατηγορήσει την Ελλάδα ότι δεν είχε κάνει καμία προσπάθεια να συνάψει ειρήνη. Ο κ. Βενιζέλος θέλησε να υπενθυμίσει το γεγονός, ότι τον Οκτώβριο του 1921, σύμφωνα με πληροφορίες που είχε στην κατοχή του, ο κ. Γούναρς, μετά από πρόσκληση του Λόρδου Curzon, αποδέχθηκε την εγκατάλειψη της Μικράς Ασίας, ακόμη και τη διόρθωση των θρακικών συνόρων στην Tchataldja (αρχαία ελληνική ονομασία Εργίσκη), για να δώσει στην Κωνσταντινούπολη περισσότερο ζωτικό χώρο. Εκείνη την εποχή, όμως, η Κυβέρνηση της Άγκυρας δεν ήταν διατεθειμένη να κάνει ειρήνη χωρίς να αποκτήσει την Αδριανούπολη μέχρι τον ποταμό Maritza, γεγονός το οποίο η Ελληνική Κυβέρνηση δεν μπορούσε τότε να δεχτεί. Όσον αφορά τη Δυτική Θράκη, ο Ismet Πασάς θεώρησε ότι το ζήτημα δεν είχε ακόμη διευθετηθεί,

[51]

διότι το άρθρο 48 της Συνθήκης του Neuilly άφησε την τύχη αυτής της περιοχής σε εκκρεμότητα. Ο κ. Βενιζέλος είπε ότι αυτό το επιχείρημα ήταν αβάσιμο. Στην πραγματικότητα, με το άρθρο 48 της Συνθήκης του Neuilly η Βουλγαρία είχε αποκηρύξει υπέρ των Κύριων Συμμάχων και των Συνδεδεμένων Δυνάμεων τα δικαιώματά της και τις αξιώσεις της επί της Δυτικής Θράκης και είχε αναγνωρίσει τα μέτρα που θα μπορούσαν να λάβουν αυτές οι Δυνάμεις σε σχέση με την επαρχία αυτή. Αργότερα οι Δυνάμεις ενσωμάτωσαν τις αποφάσεις τους για αυτό το θέμα σε μια συνθήκη που υπέγραψαν με την Ελλάδα. Το ζήτημα, λοιπόν, διευθετήθηκε οριστικά και η κυβέρνηση της Άγκυρας δεν είχε καμία σχέση με το θέμα. Ο Ismet Πασάς προφανώς θεώρησε ότι ο κ. Βενιζέλος είχε υποστηρίξει ότι η Δυτική Θράκη είχε ελληνική πλειοψηφία. Ο κ. Βενιζέλος δεν είπε ακριβώς αυτό· είχε απλώς δηλώσει ότι, αν το ελληνικό και το βουλγαρικό τμήμα της Δυτικής Θράκης συνδυάζονταν, υπήρχε σε αυτή την περιοχή μεγάλη υπεροχή των τουρκικών στοιχείων. Αν, από την άλλη, η Δυτική Θράκη εκλαμβάνονταν χωρίς το τμήμα που ανήκε στη Βουλγαρία, μόλις ο μισός πληθυσμός ήταν Τούρκοι. Επιπλέον, τα στοιχεία αυτά δεν είχαν καμία σημασία ενόψει των πρόσφατων γεγονότων. Είχαν συμβεί εθνοτικές αλλαγές που άλλαξαν ολοκληρωτικά τον χαρακτήρα της χώρα.

Ο Ismet Πασάς είχε αναφερθεί στη δήλωση του κ. Βενιζέλου όσον αφορά τα λάθη που διέπραξε η Ελληνική Κυβέρνηση, με δυσάρεστα αποτελέσματα για τον ελληνικό λαό και είχε προσθέσει ότι και ο τουρκικός πληθυσμός επίσης είχε υποφέρει σκληρά κατά συνέπεια. Ο κ. Βενιζέλος θέλησε να διαβεβαιώσει τους ακροατές του ότι ούτε στη Δυτική Θράκη ούτε στη Μακεδονία έγιναν ακρότητες κατά των μουσουλμάνων. Η Βουλή των Ελλήνων περιελάμβανε σαράντα ένα μουσουλμάνους βουλευτές που συμμετείχαν αποτελεσματικά στις εργασίες της Βουλής και είχαν αποφασίσει σε πολλές περιπτώσεις την τύχη της Κυβέρνησης που διεξάγει τον πόλεμο στη Μικρά Ασία. Θεώρησε άδικο να ισχυρίζεται ότι διαπράχθηκαν θηριωδίες και ότι το τουρκικό στοιχείο είχε υποστεί σκληρή μεταχείριση από τις ελληνικές αρχές. Θα πήγαινε ακόμη πιο πέρα· στη Μικρά Ασία, στο έδαφος που παραχωρήθηκε στην Ελλάδα με τη Συνθήκη των Σεβρών, οι μουσουλμάνοι είχαν όχι μόνο τα ίδια δικαιώματα με τους Έλληνες, αλλά σε αμφίβολες περιπτώσεις το πλεονέκτημα της αμφιβολίας δινόταν στους μουσουλμάνους.

Είναι αλήθεια ότι ο ελληνικός στρατός είχε κάνει αργότερα υπερβολές κατά την υποχώρησή του, αλλά αναμφίβολα θα είχε την ευκαιρία να μιλήσει για αυτό το θέμα, αν ο Ismet Πασάς έπαιρνε την πρωτοβουλία να το γεμίσει.

Όσον αφορά το τμήμα της Δυτικής Θράκης που παραχωρήθηκε από την Τουρκία στη Βουλγαρία το 1915, ο κ. Βενιζέλος αναγνώρισε ότι το 1914 οι Έλληνες, κάθε άλλο παρά πλειοψηφούσαν, ήταν ένα αμελητέα στοιχείο· πιθανώς να μην υπήρχε ούτε ένας Έλληνας εκεί. Αυτό το γεγονός συνέβη διότι μετά τους Βαλκανικούς πολέμους η περιοχή αυτή παραχωρήθηκε στη Βουλγαρία, η οποία έδωσε μαζικά τον ελληνικό πληθυσμό. Αυτός ο πληθυσμός, που εκδιώχθηκε το 1913, έσπευσε να επιστρέψει στην πατρίδα του μετά τη Συνθήκη του Neuilly.

Ο Ismet Πασάς είχε κατηγορήσει τον κ. Βενιζέλο ότι προμήθευσε τη Διάσκεψη Ειρήνης του 1919 με ελληνικές στατιστικές. Ο Ismet Πασάς δεν ήταν παρών

σε εκείνη τη διάσκεψη και πρέπει να ενημερώθηκε λανθασμένα, γιατί η δύναμη του κ. Βενιζέλου ήταν πάντα ότι παρέθεσε ενώπιον του Ανώτατου Συμβουλίου ελληνικές και τουρκικές στατιστικές για να καταλήξει στην αλήθεια μέσω συγκρίσεων. Βρήκε την ευκαιρία να καταθέσει ενώπιον της Διάσκεψης τις επίσημες τουρκικές στατιστικές του 1902 όπως δίνονται στην επετηρίδα “Salname” της Αδριανούπολης. Πίστευε ότι, αν και αυτές οι φιγούρες ήταν άνω των είκοσι ετών, έδιναν μια αληθινή εικόνα της κατανομής των διαφόρων φυλών. Πράγματι, ο χαρακτήρας του πληθυσμού δεν θα μπορούσε παρά να αλλάξει υπέρ των Ελλήνων, αφού το ελληνικό στοιχείο αυξήθηκε ταχύτερα από το τουρκικό. Εξάλλου, τα στατιστικά στοιχεία εκείνης της περιόδου ήταν πολύ πιο αξιόπιστα από αυτά που καταρτίστηκαν αργότερα.

Ο Ismet Πασάς είχε ισχυριστεί ότι η περιοχή που διεκδικούσε η Τουρκία ήταν τουρκική από αμνημονεύτων χρόνων. Ο κ. Βενιζέλος δεν ήθελε να ξεκινήσει μια πολεμική για εκείνη τη θεωρία της ελληνικής ιστορίας, η οποία ήταν εντελώς νέα γι’ αυτόν· ως δημοκράτης, πίστευε ότι τα ιστορικά επιχειρήματα δεν πρέπει να χρησιμεύουν ως βάση για εδαφικές διεκδικήσεις. Αυτό που πρέπει να ληφθεί υπόψη ήταν το παρόν. Οι σημερινές προσδοκίες του πληθυσμού πρέπει να ικανοποιηθούν πρώτα απ’ όλα και αυτή ήταν η γραμμή που είχε πάντα στην υπεράσπιση των διεκδικήσεων της χώρας του.

Ο Ismet Πασάς είχε δηλώσει ότι αν η Δυτική Θράκη παρέμενε ελληνική, οι εισερχόμενοι πρόσφυγες θα υποχρέωναν τους Τούρκους που ζούσαν εκεί να εγκαταλείψουν τη χώρα. Αυτός ο ισχυρισμός δεν ήταν σωστός. Ο κ. Βενιζέλος θέλησε να πει, με κάθε σεβασμό στον τουρκικό πληθυσμό στην Ελλάδα, ότι αποτελούσε πρώτης τάξεως στοιχείο του πληθυσμού όταν διοικούνταν καλά. Τα άτομα αυτά είχαν συναινέσει με δική τους πρωτοβουλία να παραχωρήσουν μέρος των σπιτιών τους σε πρόσφυγες και τους έδωσαν επίσης τα απαραίτητα μέσα διαβίωσης για αρκετές ημέρες. Ήταν χαρούμενος που μπόρεσε να κάνει αυτή τη δήλωση. Συνοψίζοντας, δεν τίθετο το ζήτημα της Δυτικής Θράκης, αφού είχε ήδη διευθετηθεί με άλλη συνθήκη εκτός από αυτή των Σεβρών, η οποία ήταν η μόνη που αναδιατυπώθηκε.

Όσον αφορά τις δηλώσεις που αποδίδονται στον στρατηγό Mombelli και στον Σερ Charles Harington, είχαν κάνει κάποια εντύπωση, αλλά ποτέ δεν είχαν περιέλθει σε γνώση της Ελληνικής Κυβέρνησης· αυτό που ήξεραν ήταν η Σύμβαση των Μουδανιών, η οποία θεωρήθηκε ως προκαταρκτική εργασία για την ειρήνη. Αλλά ακόμη κι αν είχαν γίνει αυτές οι δηλώσεις, δεν θα μπορούσαν να παρατεθούν εναντίον της Ελλάδας. Η Ανατολική Θράκη, η οποία είχε ζητηθεί να εκχωρηθεί από την Ελλάδα, είχε οριστεί στη Σύμβαση των Μουδανιών ως εκτεινόμενη μέχρι τη γραμμή του ποταμού Maritza.

Σχετικά με τις δηλώσεις του Ismet Πασά για το Kara-agatch, ο κ. Βενιζέλος παρατήρησε ότι το Kara-agatch δεν ήταν μία συνοικία αλλά ένα προάστιο της Αδριανούπολης, που βρισκόταν στην άλλη όχθη του ποταμού Maritza. Υπήρχαν και άλλες παρόμοιες περιπτώσεις πόλεων που χωρίζονταν από ένα ποτάμι όπου ήταν δυνατές δύο διακριτές διοικήσεις για παράδειγμα, το Fiume και το Sussak.

Όσον αφορά το Dedeagatch, το λιμάνι του θα μπορούσε να χρησιμεύσει ως διέξοδος τόσο για τη Βουλγαρία όσο και για την Αδριανούπολη, εάν το επιθυμούσε η Τουρκία, αν και νόμιζε ότι η φυσική διέξοδος της Αδριανούπολης ήταν η Κωνσταντινούπολη. Η Ελλάδα ήταν έτοιμη να εμπιστευθεί τον σιδηρόδρομο και το λιμάνι σε μια διεθνή διοίκηση που θα έδινε όλες τις απαραίτητες εγγυήσεις για την ελευθερία του βουλγαρικού εμπορίου.

Ο Ismet Πασάς είχε αμφισβητήσει τα νούμερα που παρέθεσε ο κ. Βενιζέλος σε σχέση με τους πρόσφυγες. Ίσως αυτός (ο κ. Βενιζέλος) να έκανε λάθος μιλώντας μόνο για Έλληνες πρόσφυγες, αφού πολλοί από αυτούς ήταν Αρμένιοι· αλλά η Ελλάδα δεν θεώρησε ότι είχε το δικαίωμα να κάνει διακρίσεις ανάμεσα στους άτυχους ανθρώπους που εκδιώχθηκαν από τα σπίτια τους, οι οποίοι είχαν βρει καταφύγιο στο έδαφός της. Ο Dr Nansen, σε έκθεση πριν από τρεις εβδομάδες,

υπολόγισε τον αριθμό των προσφύγων στην Ελλάδα σε 850.000. Ο κ. Βενιζέλος ήλπιζε ότι ο αριθμός του 1.000.000 που έδωσε δεν θα ξεπεραστεί κατά μερικές εκατοντάδες χιλιάδες μέσα σε λίγες εβδομάδες. Ο Ismet Πασάς είχε δηλώσει, από την άλλη, ότι υπήρχαν περισσότεροι από 1.000.000 άστεγοι Τούρκοι που περιπλανιόνταν τώρα στα οροπέδια της Ανατολίας. Ο αριθμός αυτός ήταν σίγουρα πολύ υπερβολικός. Κατά τη διάρκεια της υποχώρησης του ελληνικού στρατού, σίγουρα είχαν διαπραχθεί υπερβολές· αλλά ένας στρατός που δεν ήταν πια διατεθειμένος να πολεμήσει, ακόμα κι αν είχε πυρπολήσει τα χωριά στο πέρασμά του, δεν θα μπορούσε να έχει ξεφύγει από το δρόμο του για να καταστρέψει μεγάλες περιοχές της χώρας προς τα δεξιά και προς τα αριστερά· το περισσότερο που θα μπορούσε να κάνει ήταν να έχει βάλει φωτιά σε ό, τι βρισκόταν στη γραμμή υποχώρησης του.

Αν υποτεθεί ότι υπήρχαν περίπου 200.000 άστεγοι Τούρκοι στη Μικρά Ασία, από την άλλη, ήταν περισσότεροι από 700.000 Έλληνες που είχαν φύγει από αυτή τη χώρα εκτός από τους 250.000 που είχαν φύγει από την Ανατολική Θράκη. Όλοι αυτοί οι πρόσφυγες είχαν αφήσει τα σπίτια τους ανέπαφα. Έτσι υπήρχαν πολλά περισσότερα ανέγγιχτα σπίτια από όσα ήταν απαραίτητα για να φιλοξενηθούν οι Τούρκοι που είχαν μείνει χωρίς στέγη. Εν πάση περιπτώσει, νόμιζε ότι τα βάσανα της μιας πλευράς δεν μπορούσαν να συγκριθούν με εκείνα της άλλης.

Ο Ismet Πασάς επιφυλάχθηκε να απαντήσει αργότερα στις δηλώσεις του κ. Βενιζέλου.

Ο Λόρδος Curzon πρότεινε να διακοπεί η Πρώτη Επιτροπή έως ότου η υποεπιτροπή ήταν έτοιμη να παρουσιάσει την έκθεσή της.

(Η πρόταση έγινε δεκτή.)

Ο κ. Massigli διάβασε την ακόλουθη δήλωση που του είχε παραδοθεί στην αρχή της συνάντησης από την τουρκική αντιπροσωπεία: —

«Η τουρκική αντιπροσωπεία δήλωσε εξ αρχής την προτίμησή της για δημόσια διεξαγωγή των συζητήσεων και μόνο από σεβασμό συμφώνησαν με τη γνώμη του αξιότιμου Προέδρου σχετικά με το απόρρητο των διαπραγματεύσεων. Παρατηρούν ότι σε πείσμα της απόφασης που ελήφθη σημειώθηκαν σημαντικές διαρροές στον Τύπο σε σχέση με δηλώσεις και ομιλίες άλλων αντιπροσωπειών».

Απαντώντας σε ερώτηση του Λόρδου Curzon, ο Ismet Πασάς είπε ότι, εκτός από πολλές άλλες ειδήσεις στον Τύπο που δεν εμφανίστηκαν στα επίσημα δελτία τύπου, το “Petit Parisien” είχε εκείνο το πρωί δημοσιεύσει *in extenso* (ελλ. εκτενώς) τις δηλώσεις του κ. Βενιζέλου στη συνεδρίαση της προηγούμενης ημέρας.

[54]

Ο κ. Βενιζέλος απάντησε ότι αγνοούσε παντελώς αυτό το γεγονός και ότι σε κάθε περίπτωση δεν ήταν ένοχος για καμία αδιακρισία. Επιπλέον, είχε παραστεί σε πάρα πολλά συνέδρια τα τελευταία δέκα και πλέον χρόνια και είχε τηρήσει πάντοτε την πιο σχολαστική διακριτικότητα.

Ο Λόρδος Curzon θεώρησε ότι δεν υπήρχε λόγος να διαμαρτυρηθεί για τον τρόπο με τον οποίο ο Τύπος γενικά αντιμετώπισε τη Διάσκεψη. Ο κ. Βενιζέλος και ο ίδιος είχαν επαρκή πείρα για να γνωρίζουν ότι οι εν γένει επίσημες δεσμεύσεις που δόθηκαν με σκοπό να κρατηθούν μυστικές οι συζητήσεις δεν τηρούνταν πάντα πολύ αυστηρά.

(Η επιτροπή ολοκλήρωσε τις εργασίες της στις 1:20 μ.μ.)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ (Α) ΤΟΥ ΑΡ. 6

ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΠΟΥ ΥΠΟΒΑΛΗΘΗΚΑΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΕΙΑ

Διασυμμαχική Δυτική Θράκη

(Η Διασυμμαχική Δυτική Θράκη αποτελείται από τέσσερις καζάδες:

Gumuljina, Dedeagatch, Sufli, Eskijeh

	Τούρκοι	Έλληνες	Βούλγαροι	Εβραίοι	Αρμένιοι
Gumuljina	59.967	8.834	9.997	1.007	360
Dedeagatch	11.744	4.806	10.227	253	449
Sufli	14.736	11.542	5.490	...	...
Eskijeh	42.671	8.728	552	220	114
	129.118	33.910	26.266	1.480	923

Γενικό Σύνολο 191.699

Συμπλήρωμα 1 στο Παράρτημα (Α)

Καζά του Gumuljina

Πόλεις και Χωριά	Τούρκοι	Έλληνες	Βούλγαροι	Ισραηλίτες	Αρμένιοι
Gumuljina	18.568	2.709	72	1.007	360
Tuzju (Κηκίδιον)	185	...	...	...	...
Kalfa (ελλ. Κάλχας)	258	...	...	...	...
Bulduklu(ελλ. Τύχηρον)	266	...	...	...	...
Jabadjyky	245	...	...	...	...
Demirjili (ελλ. Σιδηράδες)	49	...	...	...	...
Bairakli (ελλ. Στυλάριον)	258	...	...	...	...
Bademli Dereh	211	...	...	...	...
Aralik Burnu	426	...	...	...	...
Yeni Keui	695	...	...	...	...
Simitli	237	...	...	...	...
Yuvajili (ελλ. Φωλέα)	346	...	...	...	...
		[55]			
Sendelli (ελλ. Δύμη)	377	...	...	...	...
Ayazma (ελλ. Αγίασμα)	254	...	...	...	...
Merkebjili	393	...	...	...	...
Yeni Keui	188	...	...	...	...
Polat	493	246	...	...	...
Gebejili (ελλ. Ρίζωμα)	79	...	...	...	...
Cheperi	783	...	...	...	...
Buyuk Musellim (ελλ. Μέγα Πιστόν)	752	...	...	...	...
Melekli (ελλ. Μελέτη)	315	...	...	...	...
Khasbey	136	...	...	...	...
Kuchuk Doghanji	305	...	...	...	...
Buyuk Doghanji	425	...	...	...	...
Kuchuk Keui	...	1.017	...	...	...
Kissali	409	...	...	...	...
Simen	147	...	...	...	...
Yabeyli	414	...	...	...	...
Nevruz Fakili	335	...	...	...	...

Πόλεις και Χωριά	Τούρκοι	Έλληνες	Βούλγαροι	Ισραηλίτες	Αρμένιοι
Sathy	181	...	378	...	...
Kuchuk Kozlu	...	...	...	...	...
Bunar Dereh	499	...	...	...	...
Irjan Hissar	...	539	...	...	...
Maronia	...	1997	...	...	...
Yardimli (ελλ. Εργάνη)	416	...	...	...	...
Denizler	174	...	174	...	...
Muradli (ελλ. Μίρανα)	376	...	...	...	...
Sevindikli	81	...	...	...	...
Hajilar	...	...	796	...	...
Inje	85	...	...	...	...
Demir beyli (ελλ. Βέννα)	353	...	...	...	...
Salmanli (ελλ. Σαλμώνη)	390	...	...	...	...
Kushlandi	...	...	1.043	...	...
Osmanieh	344	...	...	...	...
Yassi	218	1.019	...	...	...
Kuplu	179	...	...	...	...
Susigri	295	158	...	...	...
Yalimli (ελλ. Κοπτερόν)	140	...	...	...	...
Balaban	297	...	...	...	...
Kara Mussa (ελλ. Μωσαϊκόν)	199	...	...	...	...
Yalanjili	266	...	...	...	...
Otaji	407	...	...	...	...
Narli	308	...	...	...	...
Baglija	246	...	...	...	...
Tekeh Dereh	159	...	...	...	...
Koyun Dereh	455	...	...	...	...
Kara Mussa Dagħ (ελλ. Τρίκορφον)	64	...	...	...	...
Mejid Mahalla	116	...	...	...	...
Ishiklar (ελλ. Ήπιον)	61	...	...	...	...
Kavajik	51	...	...	...	...
Geutch Ili	132	...	...	...	...
Koja Bashi	54	...	...	...	...
Bayatli (ελλ. Παγούρια)	161	...	173	...	...
Sassali	307	318	...	...	...
Palazli (ελλ. Μικρόν Παλλάδιον)	306	...	...	...	...
Sarija	366	...	...	...	...
Kara Gheuzlu (ελλ. Μαυρομάτιον)	265	...	...	...	...
Hamidieh	300	...	...	...	...
Ertoghrul	383	...	...	...	...
Mejidieh	454	...	...	...	...
Berhanieh	386	...	...	...	...
Mejidieh I Hassa	480	...	...	...	...
Sari Yer (ελλ. Αρωγή)	48	...	...	...	...
		[56]			
Burhaneddin	376	...	...	...	...
Sarija Bulgar	124	...	236	...	...
Buyuk Kozlu	751	...	...	...	...

Πόλεις και Χωριά	Τούρκοι	Έλληνες	Βούλγαροι	Ισραηλίτες	Αρμένιοι
Menetler (ελλ. Σκάλωμα)	275	...	...	...	...
Deirmen Dereh	203	...	...	...	...
Pajamlar	234	...	...	...	...
Tashkinal (ελλ. Κίνυρα)	252	...	...	...	...
Ueh Gaziler	96	...	...	...	...
Deli Naz (ελλ. Δειλινά)	233	...	...	...	...
Biyikli Osman	358	...	...	...	...
Kuchuk Musellim	282	...	...	...	...
Kirjali	709	...	...	...	...
Euren	241	...	99	...	...
Yassi Uyük	103	...	241	...	...
Kizillar	81	...	353	...	...
Ishiklar	208	...	...	...	...
Haji	86	...	...	...	...
Dourassanlar	204	...	...	...	...
Findijak (ελλ. Λεπτοκαρυά)	741	...	...	...	...
Dolabjilar (ελλ. Στροφή)	273	...	...	...	...
Sichanlik	...	...	1.750	...	...
Chapji	2.357	...	...	...	...
Bekir Keui (ελλ. Βέλκιον)	231	...	...	...	...
Gaibi	253	...	...	...	...
Ebad	...	...	113	...	...
Ertoghrul	628	...	...	...	...
Kalaiji Dereh	...	...	1.148	...	...
Hirka	...	753	...	...	...
Sofular (ελλ. Ασκηταί)	155	...	278	...	...
Kara-agatch	...	...	571	...	...
Kara Kirjali	336	78	492	...	...
Irjan (ελλ. Αρίσβη)	785	...	...	...	...
Haji Mustafa (ελλ. Αμφία)	384	...	...	...	...
Cheri Bashi	350	...	...	...	...
Sinir Dereh	114	...	...	...	...
Sirkeli (ελλ. Φιλλύρα)	578	...	...	...	...
Kutchuk Sirkeli (ελλ. Άγρα)	174	...	...	...	...
Hardakli	109	...	...	...	...
Lefejiler (ελλ. Λοφάριον)	417	...	158	...	...
Anbar	326	...	...	...	...
Bal Ahur	328	...	...	...	...
Bassirli (ελλ. Πάσσος)	434	...	...	...	...
Karaja Oglan	577	...	...	...	...
Domry (ελλ. Δοκός)	492	...	...	...	...
Pazar	46	...	...	...	...
Kalender (ελλ. Νέον Καλλυντήριον)	101	...	...	...	...
Turghut Ova	145	...	...	...	...
Chelebi (ελλ. Αρχοντικά)	161	...	...	...	...
Dodurlu	220	...	...	...	...
Chadirli	...	...	943	...	...
Monastir	...	...	977	...	...

Πόλεις και Χωριά	Τούρκοι	Έλληνες	Βούλγαροι	Ισραηλίτες	Αρμένιοι
Kuchuk Dereh	675	...	...	...	...
Baldiran	353	...	...	...	...
Kizil Agatch (ελλ. Παγάδα)	618	...	...	...	...
Kozlu Dereh (ελλ. Ληνός)	420	...	...	...	...
Kara Dereh (ελλ. Χαράδρα)	617	...	...	...	...
Querdemé	491	...	...	...	...
Sarandjyna	452	...	...	...	...
Hemitli (ελλ. Οργάνη)	600	...	...	...	...
Kussuran	534	...	...	...	...
Kuyunluk	237	...	...	...	...
		[57]			
Tchataby	441	...	...	...	...
Unturen	201	...	...	...	...
Mussajik	451	...	...	...	...
Kess Euren	421	...	...	...	...
Pekili	130	...	...	...	...
Pekili Hoja	84	...	...	...	...
Arabaji (ελλ. Άνω Αμαξάδες)	84	...	...	...	...
Kashikjilar	82	...	...	...	...
Σύνολο	59.967	8.834	9.997	1.007	360

Συμπλήρωμα 2 στο Παράρτημα (Α)

Καζάς του Dedeagatch

Πόλεις και Χωριά	Τούρκοι	Έλληνες	Βούλγαροι	Ισραηλίτες	Αρμένιοι
Dedeagatch	1.742	2.474	408	253	449
Makri	400	940	20	...	...
Delinas	44	...	...	...	...
Sarilar (ελλ. Κορυφή)	92	...	...	...	...
Dikili Tash (ελλ. Δίκελλα)	197	...	...	...	...
Guvendik (ελλ. Μεσημβρία)	199	...	...	...	...
Khotallar	124	...	...	...	...
Mussalar	79	...	...	...	...
Gurejeh	62	...	...	...	...
Tashlik	132	...	...	...	...
Keusseh Mejid	217	...	...	...	...
Hassanlar (ελλ. Αύρα)	156	...	...	...	...
Choban Keui	...	29	970	...	...
Kara Kaya	214	...	...	...	...
Derbend	6	...	1.641	...	...
Yeni	...	...	1.322	...	...
Bodima	3	...	375	...	...
Yunus Dereh	...	...	1.133	...	...
Dogan Hissar	4	15	1.895	...	...
Cham Viran	...	...	321	...	...
Rumjuk	...	638	...	...	...
Baly Bulgar	...	...	604	...	...
Kutchuk Vakf	...	...	700	...	...

Πόλεις και Χωριά	Τούρκοι	Έλληνες	Βούλγαροι	Ισραηλίτες	Αρμένιοι
Yldja	200	6	604	...	...
Ferejik	2.948	494	174	...	...
Buyuk Vakf	192	...	...	...	...
Kishlak	326	...	...	...	...
Bojalik	258	...	...	...	...
Baly Turk	990	...	...	...	...
Selimieh	253	...	...	...	...
Erdemish	170	...	...	...	...
Kaldyr Kos	253	...	...	...	...
Fere Barkhanly	228	...	...	...	...
Chekirdekli	195	...	...	...	...
Bey	158	...	...	...	...
Shahinler	456	...	...	...	...
Ihsanieh	404	...	...	...	...
Chai Bashi	77	...	...	...	...
Badyr Euren	220	...	...	...	...
		[58]			
Hoja	140	...	...	...	...
Khalil Oglu	163	...	...	...	...
Keustelli	119	...	...	...	...
Doganja	192	...	...	...	...
Dui Ali	131	...	...	...	...
Σύνολο	11.744	4.806	10.227	253	449

Συμπλήρωμα 3 στο Παράρτημα (Α)

Καζάς του Sufli

Πόλεις και Χωριά	Τούρκοι	Έλληνες	Βούλγαροι	Ισραηλίτες	Αρμένιοι
Sufli	886	7.643	...	...	...
Kara Bunar	24	1.374	...	...	...
Janviren	5	...	302	...	...
Buyuk Cham	...	741	...	...	...
Maramli Tekkeh	...	...	419	...	...
Maramli	...	...	475	...	...
Bashmakji	...	432	...	...	...
Mircos	1.118	...	...	...	...
Halil Euren	743	...	...	...	...
Hadjurén	483	...	...	...	...
Yokari Kanberler	225	...	...	...	...
Ashaghi Kanberler	125	...	...	...	...
Yilanli	116	...	...	...	...
Kara Furez	203	...	...	...	...
Ramadan Mahalla	64	...	...	...	...
Keusseler	79	...	...	...	...
Kutuklu	74	...	...	...	...
Keusseh	52	...	...	...	...
Ahlatli	93	...	...	...	...
Kalaiji Ova	260	...	...	...	...

Πόλεις και Χωριά	Τούρκοι	Έλληνες	Βούλγαροι	Ισραηλίτες	Αρμένιοι
Dish Budak	172	...	...	...	...
Vakf Sandal	436	...	...	...	...
Bidikli	225	...	...	...	...
Kavak Kuru	239	...	...	...	...
Lutfieh	491	...	...	...	...
Maramli	180	...	...	...	...
Musselim	204	...	...	...	...
Osmanja	186	...	...	...	...
Hamidieh	269	...	...	...	...
Baghji Bey	264	...	...	...	...
Handjaz	318	...	...	...	...
Chakirji	278	...	...	...	...
Keupekli	194	...	...	...	...
Kuyun Yeri	281	...	...	...	...
Simenli	421	...	...	...	...
Yelkenji	366	...	...	...	...
Gemiji	223	...	...	...	...
Cheumlekji	517	...	...	...	...
Kutchuk Derbend	226	...	703	...	...
Kayajik	8	4	712	...	...
Armudlu	199	...	...	...	...
Imanlar	121	...	...	...	...
[59]					
Yenijeh	67	...	...	...	...
Maskaralar	143	...	...	...	...
Eulerler	406	...	...	...	...
Balli Kaya	96	...	...	...	...
Chelebiler	83	...	...	...	...
Dikili Tash	44	...	...	...	...
Choudjailar	64	...	...	...	...
Rushenler	87	...	...	...	...
Ashaghi Mahalla	48	...	...	...	...
Chenkekli	103	...	...	...	...
Babalar (ελλ. Γονικόν)	221	...	...	...	...
Sarbdereh	153	...	...	...	...
Sipahi Mahalla	37	...	...	...	...
Messimler	117	...	...	...	...
Buyuk Derbend					
(ελλ. Μέγα Δέρειον)	270	1	432	...	...
Tash Aghil	240	...	362	...	...
Dobrova	52	...	299	...	...
Semer Burnu	85	...	97	...	...
Ferekulubeleri	103	...	110	...	...
Kervan Chairi	77	...	215	...	...
Demir Euren (ελλ. Σιδηρώ)	479	...	...	...	...
Chircair	...	...	283	...	...
Pechman	...	...	743	...	...
Katirja	302	...	158	...	...

Πόλεις και Χωριά	Τούρκοι	Έλληνες	Βούλγαροι	Ισραηλίτες	Αρμένιοι
Sari Kaya	194	...	...	...	...
Chukur Euren	334	5	...	...	...
Mukataa	223	...	...	...	...
Shehir Ova	333	...	...	...	...
Kavajik	...	1.342	...	...	...
Tahtaji	...	...	180	...	...
Σύνολο	18.284	12.909	5.490	...	...

Συμπλήρωμα 4 στο Παράρτημα (Α)
Καζάς του Eskijeh

Πόλεις και Χωριά	Τούρκοι	Έλληνες	Βούλγαροι	Ισραηλίτες	Αρμένιοι
Eskijej	8.997	6.216	552	220	114
Kiretchiler	859	...	...	...	...
Buyuk Murselli	341	...	...	...	...
Kutchuk Murselli	271	...	...	...	...
Saltikli	252	...	...	...	...
Emirler Tekkeh	59	...	...	...	...
Doganja	110	...	...	...	...
Chimenler	82	...	...	...	...
Hamidli	330	...	...	...	...
Horoslu	175	...	...	...	...
Kara Kir	379	...	...	...	...
Musellim	80	...	...	...	...
Musellim Tekkea	41	...	...	...	...
Saran	143	...	...	...	...
Koyun	229	886	...	...	...
Sari Kadi	14	...	...	...	...
Misvakli	298	25	...	...	...
Mizanli	244	...	...	...	...
		[60]			
Yassija	204	...	...	...	...
Atmaja	77	...	...	...	...
Emirli (ελλ. Μέγα Εύμοιρον)	125	...	...	...	...
Geutchili	256	...	...	...	...
Makaflar	78	...	...	...	...
Yenijeh (ελλ. Γενισέα)	844	100	...	...	...
Su Ova	58	...	...	...	...
Kara Pazarlar	58	...	...	...	...
Tashlik	22	...	...	...	...
Itelli (Ghenjelli)	82	177	...	...	...
Mandra Chukuru	11	...	...	...	...
Kara-agatch	37	17	...	...	...
Ylighyn	40	...	...	...	...
Koja Ova	143	...	...	...	...
Koja Mahmudlu	93	...	...	...	...
Alatjilar	155	...	...	...	...
Avjilar	42	...	...	...	...

Πόλεις και Χωριά	Τούρκοι	Έλληνες	Βούλγαροι	Ισραηλίτες	Αρμένιοι
Bolistra	18	808	...	...	...
Chakal Mahalla	...	498	...	...	...
Boyajilar	150	...	...	...	...
Dumenli	40	...	...	...	...
Kereviz	38	...	...	...	...
Elmali (ελλ. Μελίβοια)	32	...	...	...	...
Okjular	503	...	...	...	...
Chakirli	280	...	...	...	...
Fejirli	253	...	...	...	...
Daud	301	...	...	...	...
Choban Mahalla	166	...	...	...	...
Thykyzly	212	...	...	...	...
Balahanli	115	...	...	...	...
Kheusse Chali	152	...	...	...	...
Kutchuk Osmanli	155	...	...	...	...
Kara Geuzli	248	...	...	...	...
Jebleler	398	...	...	...	...
Churistan	263	...	...	...	...
Bey	193	...	...	...	...
Bey Ovasi	169	...	...	...	...
Ineli Hanli	151	...	...	...	...
Enkuzlu	164	...	...	...	...
Kir	372	...	...	...	...
Chegelli Mahalla	35	...	...	...	...
Hussein Bey	20	...	...	...	...
Nuhudlu	113	...	...	...	...
Kurt Hassanli (ελλ. Κρεμαστή)	823	...	...	...	...
Guenjerli	379	...	...	...	...
Gheunuklu	182	...	...	...	...
Talashmanli	195	...	...	...	...
Zinelli	238	...	...	...	...
Buyuk Osmanli	81	...	...	...	...
Gedikler	2	...	...	...	...
Koja Belli	14	...	...	...	...
Domuz Orman	16	...	...	...	...
Gheunili	87	...	...	...	...
Kalfalar	6	...	...	...	...
Keukjiler	408	...	...	...	...
Uyuku	113	...	...	...	...
Sakar Kaya (ελλ. Λευκόπετρα)	220	...	...	...	...
Kutchuk Kuyu	117	...	...	...	...
Kizilja	184	...	...	...	...
Mussellimjik	39	...	...	...	...
Keusseler	88	...	...	...	...
[61]					
Sunnetji	104	...	...	...	...
Kara Chamlar	235	...	...	...	...
Dinekler	308	...	...	...	...

Πόλεις και Χωριά	Τούρκοι	Έλληνες	Βούλγαροι	Ισραηλίτες	Αρμένιοι
Yelkenjiler (ελλ. Γρήγορον)	132	...	...	...	...
Otman Euren (ελλ. Έρανος)	841	...	...	...	...
Yassi Euren (ελλ. Ωραίον)	1.539	...	...	...	...
Sadnavitche	248	...	...	...	...
Kaukji Bunar	1.228	...	...	...	...
Bashlik	959	...	...	...	...
Balkan	425	...	...	...	...
Kozluja	649	...	...	...	...
Demerjik	468	...	...	...	...
Ketenlik (ελλ. Κένταυρος)	928	...	...	...	...
Iliasja	259	...	...	...	...
Mustafaova	1.566	...	...	...	...
Shahin	2.190	...	...	...	...
Kara Machat	376	...	...	...	...
Sincova	1.963	...	...	...	...
Elmalija	1.258	...	...	...	...
Suyutjuk	934	...	...	...	...
Oghrlu	1.170	...	...	...	...
Sariyer και Iliya	950	...	...	...	...
Memkouva και περίχωρα (ελλ. Μέδουσα και περίχωρα)	1.453	...	...	...	...
Σύνολο	42.671	8.728	552	220	114

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ (Β) ΤΟΥ ΑΡ. 6

ΣΗΜΕΙΩΣΗ ΚΑΤΑΤΕΘΕΙΣΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗ ΔΙΑΝΟΜΗ ΤΗΣ ΓΑΙΟΚΤΗΣΙΑΣ ΣΤΗ ΔΥΤΙΚΗ ΘΡΑΚΗ

Τοις εκατό

Τούρκοι	84
Βούλγαροι	10
Έλληνες	5
Άλλοι	1

Η γεωργία συνεχίζεται με την ίδια αναλογία, δηλαδή, σχεδόν αποκλειστικά από τους Τούρκους· επιπλέον, οι Τούρκοι είναι *par excellence* (ελλ. κατ' εξοχήν) γεωργοί.

Το εμπόριο της περιοχή διεξάγεται από τους Τούρκους, τους Έλληνες, τους Βούλγαρους και κυρίως από τους Εβραίους.

Επίσης, τα κάτωθι είναι οι αριθμοί που αναφέρονταν στο υπόμνημα που παραδόθηκε στις Συμμαχικές Δυνάμεις στις 30 Δεκεμβρίου 1918, από τον Εξοχότατο κ. Βενιζέλο σχετικά με τη Δυτική Θράκη (Παράρτημα ΙΙ): —

—	Τούρκοι	Έλληνες	Βούλγαροι
Dedeagatch	10.670	7.371	11.358
Sufli	32.140	17.880	5.380
Gumuljina	50.000	9.160	10.550
Xanthi	22.000	10.275	1.695

[62]

Αρ. 7

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Πρακτικά της Τέταρτης Συνεδρίασης, 24 Νοεμβρίου 1922, στις 4.30 μ.μ.

Υπό την Προεδρία του Λόρδου Curzon

Παρόντες:

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
Μαρκήσιος Curzon του Kedleston
Σερ H. Rumbold

ΙΤΑΛΙΑ
Μαρκήσιος Garroni
κ. Lago

ΙΑΠΩΝΙΑ
Βαρόνος Hayashi
κ. Otchiai

ΡΟΥΜΑΝΙΑ
κ. Duca
κ. Diamandy

ΤΟΥΡΚΙΑ
Ismet Πασάς
Riza Nour Μπέης
Hassan Μπέης

ΓΑΛΛΙΑ
κ. Barrère
κ. Bompard

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
κ. Child
κ. Grew

ΕΛΛΑΔΑ
κ. Βενιζέλος
κ. Κακλαμάνος

ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ
κ. Nintchitch
κ. Rakitch

ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ
κ. Stambouliisky
κ. Stanciof
κ. Theodorof

Παρόντες επίσης:

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
Σερ W. Tyrrell
Υποστράτηγος Burnett-Stuart
Πλοίαρχος Pound, B.N.
κ. Malkin
Αντισυνταγματάρχης Heywood
κ. Nicolson
κ. Leeperκ.
McClure

ΙΤΑΛΙΑ
κ. Arlotta
κ. Guariglia
Συνταγματάρχης Vitale

ΙΑΠΩΝΙΑ
κ. Nagaoka
κ. Sato
Συνταγματάρχης Saigo
κ. Tani
ΡΟΥΜΑΝΙΑ
Συνταγματάρχης Dumitresco

ΤΟΥΡΚΙΑ
Munir Μπέης

ΓΑΛΛΙΑ
Ναύαρχος Lacaze
Στρατηγός Weygand
κ. Laroche
κ. Fromageot
κ. Bargeton
κ. de Percin
κ. Barois

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
κ. Amory

ΕΛΛΑΔΑ
κ. Πολίτης
κ. Δενδράμης
Στρατηγός Μαζαράκης
κ. Μιχαλόπουλος

ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ
κ. Christitch
κ. Antitch

ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ
Στρατηγός Savof

[63]

Μουκχταρ Μπέης
Τεβφικ Μπέης

κ. Mouravief
δίδα Staciof
κ. Noikof
κ. Morphof
κ. Altinof

Γενική Γραμματεία

κ. Massigli, Γενικός Γραμματέας της Διάσκεψης

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

κ. Spring Rice
κ. Wicks

ΙΤΑΛΙΑ
κ. Indelli

ΙΑΠΩΝΙΑ
κ. Hotta

ΡΟΥΜΑΝΙΑ

κ. Constantinesco

ΓΑΛΛΙΑ

κ. Lagarde

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ

κ. Belin

ΕΛΛΑΔΑ

κ. Κόλλας

ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ

ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ

κ. Milanovitch

ΤΟΥΡΚΙΑ

Rechid Safvet Μπέης

Μεταφραστής: κ. Camerlynck

Ο Λόρδος Curzon ανέφερε ότι μια υποεπιτροπή είχε συσταθεί την προηγούμενη ημέρα για να συσχεφθεί σχετικά με δύο ζητήματα: Την αποστρατικοποίηση μιας ζώνης ή ζωνών στα σύνορα της Θράκης και την πρόσβαση της Βουλγαρίας στο Αιγαίο Πέλαγος. Η υποεπιτροπή είχε παρουσιάσει μια έκθεση σε δυο ενότητες. Θα ξεκινούσε ζητώντας από τον Στρατηγό Weygand να αναγνώσει την έκθεση. Είχε ενημερωθεί από τον Στρατηγό Weygand και άλλα μέλη της υποεπιτροπής ότι οι εργασίες τους είχαν διευκολυνθεί σε μεγάλο βαθμό από τη διαλλακτικότητα και τη βοήθεια των διάφορων μελών, είτε ήταν Έλληνες, Τούρκοι, Βούλγαροι ή άλλων εθνοτήτων και ήταν δίκαιο η Συνδιάσκεψη να εκφράσει την

[64]

εκτίμησή της για το φιλικό πνεύμα που σημάδεψε τις εργασίες της υποεπιτροπής.

Αφού η βουλγαρική αντιπροσωπεία εισήλθε στην αίθουσα, ο στρατηγός Weygand διάβασε την έκθεση της υποεπιτροπής (Παράρτημα (Α)) και ένα σημείωμα της βουλγαρικής αντιπροσωπείας (Παράρτημα (Β)).

Ο Λόρδος Curzon κάλεσε τις αντιπροσωπείες να εκφράσουν τις απόψεις τους σχετικά με την έκθεση που μόλις διάβασε ο στρατηγός Weygand.

Ο Ismet Πασάς έκανε τις ακόλουθες παρατηρήσεις σχετικά με τις στρατιωτικές συστάσεις που διατυπώνονται στην έκθεση της υποεπιτροπής: —

1. Το αίτημα στο οποίο η τουρκική αντιπροσωπεία θα έπρεπε να συναινέσει ήταν η αποστρατικοποίηση μιας λωρίδας εδάφους πλάτους 30 χιλιομέτρων κατά μήκος των τουρκικών συνόρων στην Ευρώπη, αυτό σήμαινε ότι ζητούνταν από την Τουρκία να παραιτηθεί από όλα τα μέσα υπεράσπισης μια περιοχής ζωτικής σημασίας για την ίδια. Υπό αυτές τις συνθήκες η Αδριανούπολη, η οποία έως σήμερα ήταν ένα αμυντικό φρούριο, θα έχανε αυτό το χαρακτηριστικό της και η Τουρκία θα στερούνταν τη δυνατότητα υπεράσπισης της γραμμής Maritza.

Από την άλλη πλευρά, ούτε η Βουλγαρία ούτε η Δυτική Θράκη είχαν καμία ανάγκη για αμυντικά μέσα στα σύνορά τους· αυτό αποδείχθηκε από τις αρχές της στρατιωτικής επιστήμης και από προηγούμενη εμπειρία.

Αυτή η θυσία δεν θα ήταν δικαιολογημένη, εκτός αν οι Υπογράφουσες Δυνάμεις επίσημα εγγυούνταν το απαραβίαστο της ζώνης, η οποία είχε προταθεί να αποστρατικοποιηθεί.

Εάν μια τέτοια εγγύηση δεν δίνονταν, οι γειτονικές χώρες με την Τουρκία θα επωφελούνταν εις βάρος της από την αποστρατικοποιημένη ζώνη κατά μήκος της συνόρων της. Η επακόλουθη αποδυνάμωση της Τουρκίας θα ενθάρρυνε τις φιλοδοξίες άλλων χώρων και μια τέτοια λύση δεν θα μπορούσε ποτέ να οδηγήσει στην εγκαθίδρυση μιας διαρκούς ειρήνης.

Κατά συνέπεια, η τουρκική αντιπροσωπεία δεν μπορούσε να συναινέσει η Τουρκία να παραιτηθεί από την αμυντική υπεράσπιση μιας ζώνης κατά μήκος των ευρωπαϊκών συνόρων της, εκτός αν υπήρχε μια διεθνής δέσμευση για την προστασία της ζώνης αυτής από παραβιάσεις. Αυτό αποδεικνύει περίτρανα ότι η Τουρκία σκόπευε να διασφαλίσει και να σεβαστεί την ειρήνη του κόσμου και επιθυμούσε να είναι στοιχείο της τάξης και της ειρήνης στην Ευρώπη.

2. Όσον αφορά την εγγύηση για τον μη στρατιωτικό χαρακτήρα της ζώνης αυτής, η Τουρκία δεν μπορούσε να δεχθεί, με οποιοδήποτε τρόπο, την άσκηση εποπτείας από ξένες δυνάμεις σε κανένα σημείο της επικράτειάς της. Η χώρα θα εκπλήρωνε πιστά όλες τις υποχρεώσεις της. Οποιαδήποτε διείσδυση του τουρκικού στρατού στην ουδέτερη ζώνη, κατά παράβαση των υποσχέσεων της Τουρκίας, θα γινόταν αμέσως γνωστή· και στην Αδριανούπολη δεν ήταν εφικτό να ανεγερθούν, κρυφά, οχυρώσεις σε διάστημα λίγων ημερών. Επομένως, η αποστρατικοποίηση δεν συνεπαγόταν την άσκηση οποιασδήποτε επιτήρησης. Οι Υπογράφουσες Δυνάμεις θα μπορούσαν να κληθούν μόνο για να υπερασπιστούν την ουδετερότητα και το απαραβίαστο της αποστρατικοποιημένης ζώνης, όταν οι στρατοί ενός εκ των δύο μερών εισχωρούσαν στην ουδέτερη ζώνη για επιθετικούς σκοπούς, ή όταν επιθετικά και αμυντικά στρατιωτικά μέτρα μεγάλης κλίμακας λάμβαναν χώρα εκεί. Δίκαια παράπονα και διαμαρτυρίες για το θέμα αυτό από ένα από τα δύο μέρη θα μπορούσαν να διερευνηθούν, όταν ήταν απαραίτητο, από μια επιτροπή αποτελούμενη από αντιπροσώπους των Υπογραφουσών Δυνάμεων.

3. Τα σύνορα της Ανατολικής Θράκης που διεκδικούσε η τουρκική

[65]

αντιπροσωπεία ήταν αυτά που δόθηκαν στην Τουρκία με τη Συνθήκη της Κωνσταντινούπολης της 29ης Σεπτεμβρίου 1913, επειδή η αξίωση αυτή θεωρούνταν για την τουρκική πλευρά τόσο στην πραγματικότητα όσο και από νομικής απόψεως, να είναι εξίσου μετριοπαθής, αλλά και δικαιολογημένη. Σίγουρα θα αναγνωριζόταν ότι με τη διεκδίκηση των συνόρων αυτών και ταυτόχρονα συναινώντας στην αποστρατικοποίηση, η Τουρκική Κυβέρνηση δεν είχε επιθετικές προθέσεις και ότι οι αξιώσεις τους βασιζόνταν σε εθνοτικές και οικονομικές εκτιμήσεις.

4. Πρέπει να οριστεί ρητά και επίσημα ότι τα κυριαρχικά δικαιώματα της Τουρκίας επί της ουδέτερης και αποστρατικοποιημένης ζώνης δεν θα πρέπει να αμφισβητηθούν με κανένα τρόπο.

Ο κ. Βενιζέλος συμφώνησε με την τουρκική αντιπροσωπεία αναγνωρίζοντας ότι η αποστρατικοποίηση της εν λόγω ζώνης δεν θα έχει καμία πραγματική αξία χωρίς την εγγύηση όλων των Δυνάμεων που υπογράφουν τη συνθήκη, αλλά δεν μπορούσε να δεχθεί ή να κατανοήσει την άρνηση της τουρκικής αντιπροσωπείας να συμφωνήσει στη συνεχή επιτήρηση της ζώνης αυτής. Ήταν απαραίτητο η επιτήρηση αυτή να είναι μόνιμη, διότι αν η πρόταση της τουρκικής αντιπροσωπείας γινόταν δεκτή, κάθε φορά που θα συνέβαινε κάποιο περιστατικό στη ζώνη, το γεγονός θα έπρεπε πρώτα απ' όλα να αναφερθεί. Εν συνεχεία, θα διαταζόταν έρευνα, η οποία θα διαρκούσε κάποιες ώρες· αλλά μέσα σε είκοσι τέσσερις ώρες ένας στρατός θα μπορούσε να διασχίσει τη ζώνη υπό αμφισβήτηση και να φτάσει στα γειτονικά σύνορα, ακόμη και να τα διασχίσει.

Πρέπει να αναγνωριστεί ότι η άσκηση ενός συνεχούς ελέγχου ήταν απολύτως απαραίτητη

προκειμένου να αποτραπεί, αν είναι δυνατόν, οποιαδήποτε παραβίαση των ρητρών αποστρατικοποίησης. Η μόνιμη επιτήρηση θα μπορούσε να αποτρέψει τα επεισόδια. Το σύστημα που πρότεινε η τουρκική αντιπροσωπεία θα παρείχε μόνο την επαλήθευση ενός πραγματοποιημένου γεγονότος.

Ο κ. Stambouliisky συμφώνησε κατ' αρχήν με όλα τα αναγκαία μέτρα για τη διατήρηση της ειρήνης στα Βαλκάνια. Πρόσθεσε, ωστόσο, ότι η Βουλγαρία είχε ήδη αποστρατικοποιηθεί βάσει της Συνθήκης του Neuilly και ότι η δημιουργία μιας αποστρατικοποιημένης ζώνης στο έδαφος της δεν της είχε επιβληθεί με κανένα τρόπο από τη συνθήκη αυτή. Με την αποδοχή ενός τέτοιου όρου, η Βουλγαρική Κυβέρνηση θα έδινε έτσι την καλοπροαίρετη συγκατάθεσή της σε μια παραχώρηση που δεν ήταν σε καμία περίπτωση υποχρεωμένη να κάνει.

Ο Ismet Πασάς είπε ότι, συναινώντας στην αποστρατικοποίηση, η τουρκική αντιπροσωπεία έκανε μια πολύ βαριά θυσία, δηλαδή, αυτή του μεγάλου φρουρίου της Αδριανούπολης. Όλοι γνώριζαν ότι η νέες οχυρώσεις δεν θα μπορούσαν να κατασκευαστούν στην Αδριανούπολη μέσα σε είκοσι τέσσερις ώρες. Ο κ. Βενιζέλος είχε μιλήσει για απροσδόκητα περιστατικά· τέτοια περιστατικά δεν θα μπορούσαν να έχουν τον χαρακτήρα στρατιωτικής επίθεσης. Οι συγκεντρώσεις στρατευμάτων οποιασδήποτε σημασίας γίνονταν πάντοτε άμεσα αντιληπτές. Δεν θα αναφερθεί σε άλλες θυσίες που συνεπάγονταν με την αποστρατικοποίηση αυτή που μόλις ανέφερε ήταν η ίδια πολύ σημαντική και δεν θα μπορούσε να συγκριθεί με καμία άλλη θυσία. Έβγαλε το συμπέρασμα ότι η εποπτεία δεν ήταν σε απαραίτητη.

Ο Λόρδος Curzon επιθυμούσε να κάνει ορισμένες παρατηρήσεις επί των παρατηρήσεων που μόλις άκουσε η Επιτροπή. Χάρηκε πολύ που διαπίστωσε ότι η πρόταση για τη δημιουργία αποστρατικοποιημένων ζωνών στα τουρκοβουλγαρικά και τουρκοελληνικά σύνορα είχε εκληφθεί ευνοϊκά από

[66]

την υποεπιτροπή. Λυπήθηκε που άκουσε την τουρκική αντιπροσωπεία να αναφέρει για τη δημιουργία των ζωνών αυτών ότι συνεπάγεται μια σοβαρή θυσία για την Τουρκία· η πρόταση είχε, αντίθετα, γίνει σε συμφέροντα της γενικής ειρήνης και της ασφάλειας της ίδιας της Τουρκίας. Ο Ismet Πασάς είχε μιλήσει για τις θυσίες που επιβλήθηκαν στην Τουρκία σε σχέση με την αποστρατικοποίηση της Αδριανούπολης. Αυτό ήταν ένα στρατιωτικό ζήτημα, σχετικά με το οποίο δίστασε να εκφέρει γνώμη, αλλά οι στρατιωτικοί εμπειρογνώμονες του είχαν πει ότι η γεωγραφική θέση της Αδριανούπολης στη γωνία της τουρκικής επικράτειας δεν αποτελεί, υπό τις συνθήκες των σύγχρονων πολεμικών επιχειρήσεων, ένα τόσο ισχυρό μέσο άμυνας όσο οι τουρκικές παρατηρήσεις φαινόταν να υπονοούν.

Οι Τούρκοι αντιπρόσωποι είχαν δηλώσει ότι ήταν πολύ απρόθυμοι να συμφωνήσουν σε αποστρατικοποιημένες ζώνες, εκτός αν εγγυηθούν όλες οι Δυνάμεις που θα υπέγραφαν τη συνθήκη. Αυτό έθεσε ένα πολύ μεγάλο ζήτημα, το οποίο δεν θα μπορούσε να αποφασιστεί στη Διάσκεψη και θα έπρεπε να εξεταστεί από τις διάφορες ενδιαφερόμενες κυβερνήσεις. Μια τέτοια εγγύηση είχε πολύ σοβαρό και δυσοίωνα χαρακτήρα και όποια κυβέρνηση την αναλάβει, πρέπει να εξετάσει πολύ προσεκτικά τις συνέπειες που συνεπαγόταν. Το είδος της ουδετερότητας, που η τουρκική αντιπροσωπεία είχε υπόψη της, ήταν οι Υπογράφουσες Δυνάμεις, σε περίπτωση παραβίασης, να δεσμευτούν ατομικά και συλλογικά, ότι θα τη θεωρήσουν (την παραβίαση) ως πράξη κήρυξης πολέμου. Η δήλωση αυτή και μόνο ήταν ένα μέτρο της σοβαρότητας της υποχρέωσης που καλούσαν τις Δυνάμεις να αναλάβουν. Αυτό δεν ήταν, ωστόσο, το μόνο είδος ουδετερότητας που ήταν δυνατό. Θα μπορούσε να αποδειχθεί επιθυμητό να εξεταστούν εν ευθέτω χρόνω οι διάφορες άλλες μορφές ουδετεροποίησης που θα μπορούσαν να υιοθετηθούν. Οι αντιπρόσωποι ασχολήθηκαν εκείνη την ημέρα μόνο με ένα πολύ μικρό τμήμα αυτού του μεγάλου ζητήματος, συγκεκριμένα, δύο λωρίδες εκατέρωθεν ενός συγκεκριμένου συνόρου. Καθώς προχωρούσαν περαιτέρω με τις εργασίες τους, θα έβρισκαν πολλές άλλες ζώνες προς αποστρατικοποίηση. Το

ζήτημα των ζωνών θα τεθεί σε σχέση με τα Στενά –η ασφάλεια και η αποστρατικοποίηση και των δύο πλευρών των Δαρδανελίων– ένα ζήτημα που είχε αναγνωριστεί από την Τουρκία στην αλληλογραφία της με τις Δυνάμεις. Το ίδιο ζήτημα θα ανακύψει και σε σχέση με τον Βόσπορο. Επομένως, ήταν κάπως επισφαλές να καθοριστούν γενικές αρχές που να ισχύουν για μια συγκεκριμένη ζώνη, οι οποίες δεν θα μπορούσαν να εφαρμοστούν σωστά αλλού. Ως εκ τούτου, θεώρησε ότι η συζήτηση σχετικά με τον βαθμό και τον τρόπο της ουδετεροποίησης θα πρέπει να αναβληθεί μέχρι η Διάσκεψη να ασχοληθεί με αυτές τις άλλες περιοχές.

Ήταν κάπως έκπληκτος με τη στάση της τουρκικής αντιπροσωπείας σχετικά με το θέμα της επιθεώρησης. Είχαν πει ότι ήταν δεν ήταν διατεθειμένοι να συναινέσουν σε οποιαδήποτε μορφή ξένης επιθεώρησης, εκτός από όταν η παραβίαση της ουδέτερης της περιοχής, αποτελούσε αντικείμενο καταγγελιών. Η στάση τους είχε επικριθεί πολύ έντονα από τον κ. Βενιζέλο. Ο ίδιος (ο Λόρδος Curzon) δεν μπορούσε να φανταστεί πώς η αποστρατικοποίηση ήταν δυνατή χωρίς επιθεώρηση. Σίγουρα ήταν πολύ ασυνεπές να ζητείται από τις Δυνάμεις της Ευρώπης να αναλάβουν την ευθύνη της εγγύησης μιας αποστρατικοποιημένης ζώνης και ταυτόχρονα να τους αρνούνται την ευκαιρία να εισέρχονται σε αυτήν από μέρα σε μέρα, από μήνα σε μήνα ή από χρόνο σε χρόνο ή να γνωρίζουν τι συνέβαινε εκεί. Αν η Τουρκία επρόκειτο να προσεγγίσει τις Δυνάμεις με αυτό το πνεύμα, αναμφίβολα θα έβρισκε μεγάλη δυσκολία να λάβει ευνοϊκή απάντηση στο αίτημά της για μια εγγύηση. Μια τέτοια στάση της τουρκικής αντιπροσωπείας δεν ήταν απόλυτα σύμφωνη με την έκθεση της υποεπιτροπής, η οποία έλεγε ότι, ενώ όλοι οι

[67]

υπογράφωντες είχαν συμφωνήσει για επιθεώρηση από αξιωματικούς που υπάγονται στην Οικονομική Επιτροπή, η τουρκική αντιπροσωπεία είχε διατυπώσει μια επιφύλαξη ότι θα δεχόταν επιθεώρηση μόνο εάν η ζώνη τελούσε υπό την εγγύηση των Δυνάμεων. Ήταν, επομένως, σαφές ότι όταν οι Τούρκοι αντιπρόσωποι υπέγραψαν την έκθεση για το θέμα, δεν είχαν την άποψη όσον αφορά την επιθεώρηση την οποία ο Ismet Πασάς είχε μόλις υποδείξει στην ομιλία του. Ο ίδιος πρέπει να πει, εκ μέρους της βρετανικής κυβέρνησης, ότι σίγουρα θα ήταν πολύ απρόθυμοι να αναλάβουν την ευθύνη για μια αποστρατικοποιημένη ζώνη, χωρίς να έχουν κάθε ευκαιρία να μάθουν τι συνέβαινε στο εσωτερικό της.

Ο κ. Barrère δήλωσε ότι συμφωνεί απόλυτα με τη γνώμη του Λόρδου Curzon. Οι εγγυήσεις που ζητούσε η τουρκική αντιπροσωπεία ήταν πάρα πολύ σοβαρές για να δοθούν χωρίς συνεννόηση με τις ενδιαφερόμενες κυβερνήσεις. Όπως και ο Λόρδος Curzon, πίστευε ότι θα ήταν καλύτερα να αναζητηθούν άλλες μορφές ουδετεροποίησης από αυτή που πρότεινε η τουρκική αντιπροσωπεία, τέτοιας φύσης ώστε να ικανοποιείται τελικά η τουρκική αντιπροσωπεία. Η έρευνα αυτή θα ήταν σε κάθε περίπτωση μεγάλου ενδιαφέροντος. Όποια και αν είναι η τελική απόφαση, επιθυμούσε να θέσει ένα ξεκάθαρο ερώτημα προς την τουρκική αντιπροσωπεία και ήλπιζε να λάβει μια σαφή απάντηση: Ήταν οι εγγυήσεις που είχε κατά νου ο Ismet Πασάς στρατιωτικής φύσης;

Ο Ismet Πασάς είπε ότι το ερώτημα ήταν το εξής: Ζητήθηκε από την Τουρκία να μην κατασκευάσει φρούρια στα σύνορά της· εκείνη συμφώνησε και έτσι παραιτήθηκε από τα μέσα στρατιωτικής άμυνάς της. Ήταν απόλυτα δίκαιο ότι θα έπρεπε να απαιτήσει σε αντάλλαγμα αντίστοιχες εγγυήσεις δηλαδή στρατιωτικές και πολιτικές. Ευχαρίστησε τον Λόρδο Curzon για την προθυμία του να εξετάσει εκτενέστερα το ζήτημα σε ένα ευρύ και διαλλακτικό πνεύμα.

Ο Λόρδος Curzon είπε ότι το ζήτημα θα εξεταζόταν διεξοδικά αργότερα σε συνδυασμό με αυτό άλλων ζωνών που θα αποστρατικοποιηθούν βάσει της συνθήκης. Πρότεινε η επιτροπή να προχωρήσει στη συζήτηση του θέματος της βουλγαρικής οικονομικής διεξόδου στη θάλασσα Αιγαίου.

Ο Ismet Πασάς παρατήρησε ότι στο δεύτερο μέρος της έκθεσης της υποεπιτροπής αναφέρονταν συνθήκες από τις οποίες η τουρκική αντιπροσωπεία δεν ήταν ενήμερη. Παρ' όλα αυτά αποδέχθηκαν κάποιες από αυτές τις ιδέες που περιέχονταν σε αυτήν, με τις ακόλουθες επιφυλάξεις: —

1. Σε σχέση με τη συγκρότηση της προτεινόμενης επιτροπής για το λιμάνι του Dedeagatch, αναφέρθηκε μια συνθήκη μεταξύ της Ελλάδας και των κυριότερων συμμαχικών δυνάμεων για το θέμα της Θράκης. Καθώς η συνθήκη αυτή δεν είχε επικυρωθεί, ζήτησε να αποσιωπηθεί το χωρίο που την αναφέρει στην έκθεση.

2. Η μοναδική ιδέα που διέπει την εποπτεία του σιδηροδρόμου από την Λιμενική Επιτροπή του Dedeagatch ήταν μια ιδέα που συμμεριζόταν η Τουρκία – να διευκολύνει τις οικονομικές σχέσεις· αλλά η εποπτεία αυτή δεν πρέπει να συνεπάγεται κανένα δικαίωμα παρέμβασης στη διοίκηση του σιδηροδρόμου.

Ο Λόρδος Curzon είπε ότι ο Ismet Πασάς είχε αντιταχθεί στην υποεπιτροπή αναφερόμενος στην έκθεσή της στη Θρακική Συνθήκη του 1920.

[68]

Ο Ismet Πασάς μπορεί να μην ήθελε να παραδεχτεί ότι ήξερε κάτι για αυτή τη συνθήκη, η οποία δεν είχε επικυρωθεί, αλλά στην πραγματικότητα ο Εξοχότατος γνώριζε τόσα όσα οποιοσδήποτε άλλος στην αίθουσα. Αν η υποεπιτροπή δεν είχε την αναφέρει στην έκθεσή της, θα είχε ως αποτέλεσμα να καταστήσει αυτό το έγγραφο σχεδόν γελοίο και ήλπιζε λοιπόν ότι ο Ismet Πασάς θα αγνοούσε την παρατυπία για την οποία είχε παραπονεθεί. Ο Ismet Πασάς είχε πει ότι η έκθεση της υποεπιτροπής δεν πρέπει να ερμηνευθεί ως υπονοούμενο οποιοδήποτε δικαιώματος της λιμενικής επιτροπής να παρεμβαίνει στη διοίκηση του σιδηροδρόμου Dedeagatch. Θα μπορούσε μόνο να υποθέσει ότι ο Ismet Πασάς δεν είχε διαβάσει την έκθεση, η οποία αναφερόταν στο τέλος της παραγράφου 2 για την «εποπτεία της εκμετάλλευσης της σιδηροδρομικής γραμμής που εκτείνεται από το Dedeagatch μέχρι τα βουλγαρικά σύνορα». Ήταν προφανές ότι η διεθνής επιτροπή δεν επρόκειτο να φροντίσει μόνο για το λιμάνι, αλλά και να επιβλέπει τη διαχείριση της σιδηροδρομικής γραμμής που οδηγούσε σε αυτό. Θεωρούσε εντελώς αδύνατον να διαχωριστούν τα δύο ζητήματα. Φυσικά, η επιτροπή που θα συστηνόταν δεν θα ήταν αφελής ώστε να επιχειρήσει να διαχειριστεί η ίδια τη σιδηροδρομική γραμμή.

Ο κ. Βενιζέλος είπε ότι η Ελληνική Κυβέρνηση θα αποδεχόταν τις διατάξεις που περιόριζαν την κυριαρχία της, όσον αφορά τον έλεγχο και την εκμετάλλευση σχετικά με τη σιδηροδρομική γραμμή από τα βουλγαρικά σύνορα μέχρι το Dedeagatch και θα συμφωνούσε ακόμη η διεύθυνση του λιμανιού του Dedeagatch να ανατεθεί σε διεθνή επιτροπή. Είχε ο ίδιος προτείνει στην Ελληνική Κυβέρνηση να αποδεχθεί τη σύσταση μιας διεθνούς επιτροπής με πλήρεις εξουσίες για την εποπτεία της σιδηροδρομικής γραμμής και τη διαχείριση του λιμανιού· διότι γνώριζε ότι χωρίς τέτοια μέτρα το λιμάνι δεν θα ήταν πραγματικά ελεύθερο. Η Ελληνική Κυβέρνηση του είχε δώσει πλήρη εξουσιοδότηση να αποδεχθεί αυτή τη λύση. Σημείωσε με λύπη ότι, τα ψηφίσματα της υποεπιτροπής, προφανώς, δεν ικανοποιούν τους Βούλγαρους αντιπροσώπους, όπως φάνηκε από την επιφύλαξη τους για την έκθεση.

Ο κ. Morphof, τεχνικός σύμβουλος, ανέγνωσε την ακόλουθη δήλωση στο εξ ονόματος της βουλγαρικής αντιπροσωπείας: —

«Η απόφαση των Δυνάμεων να αποκαταστήσουν την Τουρκία στην Ευρώπη με τα σύνορα που κατείχε πριν από τη Συνθήκη των Σεβρών συνεπάγεται την επαναφορά του καθεστώτος της Δυτικής ή Βουλγαρικής Θράκης.

«Η Ελλάδα κατέλαβε την επαρχία αυτή δυνάμει εντολής των Κύριων Συμμαχικών Δυνάμεων, στις οποίες η Συνθήκη του Neuilly είχε υποχρεώσει τη Βουλγαρία να παραχωρήσει το έδαφος που περιλαμβάνεται ανάμεσα στα Μεστά, στα βουνά της Ροδόπης, τον ποταμό Maritza και της θάλασσας. Η εντολή αυτή καθαυτή δόθηκε μετά τη διάσκεψη του Σαν Ρέμο (Απρίλιος 1920)²¹

21. Σ.τ.Ε.: Αντικείμενο της διάσκεψης του Σαν Ρέμο (19-21 Απριλίου 1921) ήταν η συζήτηση για τους όρους της συνθήκης ειρήνης με την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Στο πλαίσιο αυτό συζητήθηκε και το υπόμνημα της Συμμαχικής

ενόψει της συνθήκη που τρεις μήνες αργότερα έδινε στην Ελλάδα την ανατολική ή τουρκική Θράκη. Εάν η συνθήκη αυτή (αυτή των Σεβρών), συμπεριλαμβανομένων των εδαφικών διατάξεων της, δεν είχε τεθεί υπό εξέταση, θα ήταν δύσκολο να εξηγηθεί αυτή η διπλή μετάβαση εξουσιών, δεδομένου ότι όλες οι άλλες εδαφικές παραχωρήσεις που επιβλήθηκαν στη Βουλγαρία έγιναν απευθείας στα γειτονικά κράτη, συμπεριλαμβανομένης της Ελλάδας, χωρίς τη μεσολάβηση των Κύριων Συμμαχικών και Συνδεδεμένων Δυνάμεων. Ακόμα λιγότερο θα μπορούσε εξηγηθεί όταν έγινε αντιληπτό ότι η βουλγαρική εξουσία στη Δυτική Θράκη είχε αντικατασταθεί όχι μόνο από μια συμμαχική στρατιωτική κατοχή,

[69]

αλλά και από μια διασυμμαχική πολιτική διοίκηση, η οποία συνέχισε να υφίσταται, για σχεδόν ένα χρόνο και απαιτούσε σημαντική τοπική βοήθεια.

«Η κατάσταση που προέβλεπε η Συνθήκη των Σεβρών μόλις υπέστη μια ριζική αλλαγή: οι Κύριες Συμμαχικές Δυνάμεις έχουν αποκαταστήσει την οθωμανική κυριαρχία σε όλα τα εδάφη ανατολικά του Maritza και με την πράξη τους αυτή αναγνώρισαν σιωπηρά την αναγκαιότητα για την επανεξέταση ολόκληρου του εδαφικού προβλήματος της Θράκης.»

«Η Βουλγαρία, περισσότερο από κάθε άλλο κράτος, ενδιαφέρεται γι' αυτή τη διευθέτηση, όχι μόνο ως πρώην κυρίαρχος της Δυτικής Θράκης, αλλά και επίσης, επειδή επιθυμεί να αποκτήσει αποτελεσματικές εγγυήσεις του δικαιώματός της στην ελεύθερη πρόσβαση στο Αιγαίο, το οποίο αναγνωρίστηκε από τις Δυνάμεις στο άρθρο 48 της Συνθήκης του Neuilly.»

«Η Βουλγαρία απέκτησε την κατοχή της Δυτικής Θράκης με δύο συνθήκες τις οποίες έπρεπε να υπογράψει ως κατακτημένη, απομονωμένη και εγκαταλελειμμένη χώρα: τη Συνθήκη του Βουκουρεστίου της 10ης Αυγούστου 1913 και τη Συνθήκη της Κωνσταντινούπολης της 13ης Σεπτεμβρίου 1913.»

«Ενώ οι διαπραγματεύσεις προχωρούσαν στο Βουκουρέστι, τα ελληνικά στρατεύματα κατέλαβαν ολόκληρη τη Δυτική Θράκη και η Βουλγαρία ήταν στο έλεος των εχθρών της· ωστόσο, ο κ. Βενιζέλος, πρωθυπουργός και επικεφαλής της ελληνικής αντιπροσωπείας, εγκατέλειψε χωρίς δυσκολία τις πρώτες προτάσεις ειρήνης που είχε κάνει κάτω από την πίεση του Βασιλιά Κωνσταντίνου.»

«Η διάσταση απόψεων δεν αφορούσε τότε το Dedagatch και τις ακτές της Θράκης, όπου η διεκδίκηση της Βουλγαρίας δεν αμφισβητήθηκε· αφορούσε την Καβάλα, την οποία ο κ. Βενιζέλος ήταν έτοιμος να παραδώσει στην Βουλγαρία και οι Δυνάμεις τον συμβούλευαν, τότε, να την παραχωρήσει. Παρά ταύτα, η Καβάλα παραχωρήθηκε στην Ελλάδα και τα ελληνοβουλγαρικά σύνορα καθορίστηκαν στον ποταμό Νέστο, χάρη στην ενεργητική παρέμβαση του αυτοκράτορα Γουλιέλμου Β' με την παρότρυνση του βασιλιά Κωνσταντίνου²². Σε αντάλλαγμα για την υπη-

Στρατιωτικής Επιτροπής, σχετικά με τις στρατιωτικές ανάγκες των Συμμάχων στον Καύκασο, στην Εγγύς Ανατολή και τη Μικρά Ασία. Σύμφωνα με το οποίο, για την άμυνα της Θράκης (το μεγαλύτερο μέρος της οποίας θα εκχωρούνταν στην Ελλάδα), των Στενών, της ζώνης της Σμύρνης, των συνόρων Τουρκίας-Συρίας (η οποία θα εντίθεντο υπό γαλλική εντολή), των συνόρων Τουρκίας-Μεσοποταμίας (η οποία θα εντίθεντο υπό βρετανική εντολή) και της Αρμενίας χρειαζόνταν δεκαεννέα μεραρχίες. Κατά τη διάρκεια των συζητήσεων κατέστη σαφές ότι τόσο η Γαλλία όσο και η Ιταλία επιθυμούσαν να μειώσουν την ελληνική επιρροή στην περιοχή και να αποσύρουν τα στρατεύματα τους από τη Μικρά Ασία σε μια προσπάθεια διατήρησης των οικονομικών τους συμφερόντων στην περιοχή. Αξίζει να σημειωθεί, ότι η Γαλλία διέθετε το 60% των μεριδίων του οργανισμού Δημόσιου Οθωμανικού Χρέους, του οποίου, μετά το 1881, είχε εξασφαλίσει τον απ' ευθείας έλεγχο περισσότερων από τις μισές πηγές εσόδων της αυτοκρατορίας. (Συρίγος Αγγ.-Χατζηβασιλείου Ευαν., *Μικρασιατική Καταστροφή 50 ερωτήματα και απαντήσεις*, Αθήνα, 2021, εκδ. Πατάκη, σσ. 58, 62 και στο: Ριζάς Σωτ., *Το τέλος της Μεγάλης Ιδέας Ο Βενιζέλος, ο Αντιβενιζελισμός και η Μικρά Ασία*, εκ. Καστανιώτης, ²2022, σ. 139).

22. Ο εκλιπών βασιλιάς Κάρολος της Ρουμανίας είπε, σε συνέντευξή του στις 22 Μαρτίου 1914, μιλώντας για

ρесьα αυτή ο αυτοκράτορας Γουλιέλμος, όπως θα θυμόμαστε, απαίτησε στις 4 Αυγούστου 1914, μια απόδειξη ευγνωμοσύνης από τον βασιλιά Κωνσταντίνο, υπενθυμίζοντάς του, μέσω του Έλληνα υπουργού στο Βερολίνο, ότι “χάρη στην υποστήριξη της Αυτοκρατορικής Μεγαλειότητάς του η Ελλάδα κράτησε τελικά την Καβάλα”. Η φιλοδοξία του βασιλιά Κωνσταντίνου θριάμβευσε έτσι επί της μετριοπάθειας του υπουργού του.

«Η πολιτική του κ. Βενιζέλου έναντι της Βουλγαρίας βασίστηκε το 1913, όπως και το 1915, σε μια λογική αντίληψη των ελληνικών συμφερόντων. Σε μια ομιλία του που εκφώνησε στη Βουλή των Ελλήνων στην Αθήνα στις 13 Μαρτίου 1913, ο κ. Βενιζέλος δήλωσε ανοιχτά και θαρραλέα ότι δεν διεκδικούσε κανένα έδαφος ανατολικά του Στρυμόνα, όχι επειδή η Βουλγαρία διεκδικούσε την κατοχή του, αλλά επειδή «είμαστε αναγκασμένοι σε αυτό από γεωγραφικούς λόγους». Αυτοί οι γεωγραφικοί λόγοι ήταν τόσο ισχυροί, που ο κ. Βενιζέλος αρνήθηκε σκόπιμα να επεκτείνει τότε τα σύνορα της Ελλάδας σε εκείνη την κατεύθυνση. «Δεν θα δεχόμουν ένα τέτοιο σύνορο, το οποίο θα συνεπαγόταν για μας μεγάλο κίνδυνο· γιατί αν επεκτείναμε τα σύνορά μας επ’ άοριστον κατά μήκος της ακτής, ώστε να συμπεριλάβουμε όλο τον ελληνικό πληθυσμό στη Θράκη, η Ελλάδα θα αποδυναμωνόταν με μια τόσο μακριά ασπόνδυλη λωρίδα από ό,τι αν τα σύνορά της στρογγυλοποιούνταν» προς άλλη κατεύθυνση.

[70]

«Η αλήθεια αυτών των παρατηρήσεων και η ισχύς του συλλογισμού που χρησιμοποιείται από τον κ. Βενιζέλο είναι προφανής με την εξέταση του χάρτη. Η Δυτική Θράκη είναι, στην πραγματικότητα, οργανικά συνδεδεμένη με την άνω κοιλάδα του ποταμού Maritza, ενός βουλγαρικού ποταμού και με τα βουνά της Ροδόπης, τα οποία η Συνθήκη του Neuilly άφησε στη Βουλγαρία, και φυσικός τερματισμός των δρόμων και των επικοινωνιών που συνδέουν τη Βουλγαρία με τη θάλασσα μέσω των κοιλάδων των ποταμών Νέστου και Maritza. Αυτό είναι τόσο προφανές, ώστε όταν, ως αποτέλεσμα του πολέμου μεταξύ των Βαλκανικών Συμμάχων το 1913, η Τουρκία ανέκτησε την Ανατολική Θράκη (την οποία είχε χάσει με τη Συνθήκη του Λονδίνου της 30ής Μαΐου 1913) και απείλησε να διαιρέσει τη νότια Βουλγαρία, συναίνεσε οικειοθελώς με τη Συνθήκη της Κωνσταντινούπολης και με μεταγενέστερη σύμβαση με τη Βουλγαρία να αναγνωρίσει τη βουλγαρική κυριαρχία στην περιοχή αυτή, όσον αφορά τη γραμμή του ποταμού Maritza ως απόλυτα ασφαλές σύνορο. Πρόκειται για την ίδια γραμμή που διεκδικεί το Εθνικό Σύμφωνο²³

την Καβάλα: «Δεν επέμεινα, επειδή ο αυτοκράτορας της Γερμανίας είχε στείλει ένα ενεργητικό τηλεγράφημα υπέρ του βασιλιά Κωνσταντίνου και επειδή γνώριζα τις επιθυμίες του στο πλαίσιο αυτό». Ελληνική Λευκή Βίβλος, 1917, αριθ. 19.

23. Σ.τ.Ε.: Τον Ιανουάριο του 1920 το τουρκικό εθνικιστικό κίνημα απέκτησε σαφή πλειοψηφία στο οθωμανικό κοινοβούλιο περιθωριοποιώντας τον σουλτάνο και την κυβέρνησή του, με αποτέλεσμα τη ψήφιση του Εθνικού Συμβολαίου (Misak-I Milli). Το κείμενο του βασίστηκε στα συμπεράσματα των δύο συνεδριάσεων των Τούρκων Εθνικιστών στο Ερζερούμ και τη Σεβάστεια και για πρώτη φορά γίνεται η αναφορά του όρου Τούρκος, σηματοδοτώντας τη δημιουργία του τουρκικού εθνικού κράτους. Το Εθνικό Συμβόλαιο συμπορευόταν με τις ιδέες της εποχής του, καθώς συμπεριελάμβανε τη διεξαγωγή δημοψηφισμάτων, την προστασία των δικαιωμάτων των μειονοτήτων και την κατάργηση των διομολογήσεων. Επίσης, αναφερόταν στην προστασία της Κωνσταντινούπολης και την αναγκαιότητα πρόληψης για το καθεστώς των Στενών. Τέλος, δηλωνόταν η κατοχύρωση της πολιτικής και οικονομικής ανεξαρτησίας και της εδαφικής ακεραιότητας και ασφάλειας του «αδιάσπαστου κράτους του τουρκικού έθνους» εθνολογικά κυρίαρχου από τις όχθες του Έβρου ως τις παρυφές του αραβικού κόσμου. Η ψήφιση του Εθνικού Συμβολαίου, προκάλεσε τη διάλυση του κοινοβουλίου το Μάρτιο από τις βρετανικές στρατιωτικές δυνάμεις και εκτεταμένες συλλήψεις. Κατόπιν αυτού, η Άγκυρα κατέστη οριστικά το εναλλακτικό πολιτικό κέντρο, όπου στις 23 Απριλίου θα συνερχόταν το νέο κοινοβούλιο το οποίο αναδείχθηκε από νέες εκλογές στην Ανατολία με την προσθήκη 92 βουλευτών του διαλυθέντος κοινοβουλίου που διέφυγαν εκεί. Ανάμεσά τους και ο Ismet Πασάς, εν συνεχεία γνωστός ως Ismet Inonu (Ριζάς Σωτ., *Το τέλος της Μεγάλης Ιδέας Ο Βενιζέλος, ο Αντιβενιζελισμός και η Μικρά Ασία*, εκ. Καστανιώτης, ²2022, σ. 133, Σβολόπουλος Κων. *Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1830-1981*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα, 2023, σ. 159 και στο: Συρίγος Αγγ.-Χατζήβ. Ευανθ., *50 ερωτήσεις και απαντήσεις για τη Μικρασιατική Καταστροφή*, εκδ. Πατάκη, Αθήνα, 2021 σσ. 70-73).

της Μεγάλης Συνέλευσης της Άγκυρας πέρα από την οποία οι Τούρκοι μετά τη νίκη τους στην Ανατολία δεν επιθυμούσαν να περάσουν.

Αυτά τα στοιχεία, που βασίζονται στην τοπογραφία, θα πρέπει να καταστήσουν τα άλλα επιχειρήματα περιττά. Είναι, ωστόσο, εντυπωσιακό το γεγονός ότι ήδη από το 1838, όταν η Βουλγαρία ήταν μόνο μια τουρκική επαρχία και οι Βούλγαροι ένας καταπιεσμένος λαός χωρίς εθνική οργάνωση, ένας μορφωμένος ξένος περιηγητής (Griesebach)²⁴ ανέφερε τις εκβολές του ποταμού Maritza ως την τοποθεσία για το λιμάνι της Βουλγαρίας του μέλλοντος.

«Το λιμάνι αυτό, που βρίσκεται στην αριστερή όχθη του ποταμού και κοντά στις εκβολές του, είναι το Dedeagatch.

«Το Dedeagatch σχεδιάστηκε για να γίνει το λιμάνι όλης της ανατολικής Βαλκανικής χερσονήσου, π.χ. της Βουλγαρίας. Η σιδηροδρομική γραμμή που το συνδέει με την Αδριανούπολη, τη Φιλιππούπολη και την Jambol –μία από τις πρώτες γραμμές που κατασκευάστηκε στην Τουρκία– εγκαινιάστηκε το 1872, πριν από τη γραμμή της Κωνσταντινούπολης. Αυτό δείχνει τη σημασία που προοριζόταν το λιμάνι να έχει στην ανάπτυξη των σχέσεων μεταξύ των υπερπόντιων χωρών και της σημερινής Βουλγαρίας.

«Η περιοχή της Stara-Zagora και του Tirnovo-Seymen στο κέντρο της Νότιας Βουλγαρίας είναι πιο κοντά στο Dedeagatch στο Αιγαίο παρά στο Burgas στη Μαύρη Θάλασσα. Η σιδηροδρομική γραμμή κατά μήκος του ποταμού Maritza από αυτή την περιοχή προς το Dedeagatch είναι μια πολύ πιο βολική και λιγότερο δαπανηρή διαδρομή από εκείνη προς το Burgas. Από την άλλη πλευρά, αν και το κέντρο της Παραδουνάβιας Βουλγαρίας (η περιοχή Gorna-Grehovitza) είναι πιο κοντά στη Βάρνα από το Dedeagatch, τα πλεονεκτήματα της άμεσης επικοινωνίας με το Dedeagatch και από εκεί με ξένες χώρες είναι τόσο εμφανή που αντισταθμίζουν σε μεγάλο βαθμό τη διαφορά απόστασης.

«Τέλος, ένα μεγάλο μέρος των βουλγαρικών εξαγωγών που τώρα αναγκάζονται να κατέβουν τον Δούναβη για περαιτέρω θαλάσσια μεταφορά, θα είναι αναγκαστικά προς το Dedeagatch, όταν το λιμάνι αυτό θα κατασκευαστεί και εξοπλιστεί. Ωστόσο, προκειμένου να επιτύχει την πλήρη ανάπτυξη το λιμάνι αυτό θα πρέπει να συνδεθεί άμεσα με τη χώρα της οποίας τις ανάγκες πρόκειται να εξυπηρετήσει.

«Ένα μεγάλο λιμάνι δεν είναι απλώς ένας τόπος φόρτωσης και εκφόρτωσης εμπορευμάτων. Είναι το κέντρο του εισαγωγικού και εξαγωγικού εμπορίου και κατά συνέπεια μεγάλης οικονομικής σημασίας. Η επιρροή του εκτείνεται σε όλες τις περιοχές των οποίων τα προϊόντα δέχεται. Είναι η αγορά στην οποία οι τιμές των αγαθών καθορίζονται σύμφωνα με εκείνες που ισχύουν στις χώρες προορισμού τους.

[71]

Είναι το ανταλλακτήριο όπου διεξάγονται οι συναλλαγές και οι όροι μεταφοράς ρυθμίζονται μεταξύ του παραγωγού, του αγοραστή και του φορτωτή. Οι αγωγές και οι διαφορές μεταξύ των μερών εκδικάζονται και διευθετούνται εκεί. Όλες αυτές οι περίπλοκες διαδικασίες απαιτούν επιμελητήρια και δικαστήρια του εμπορίου, τράπεζες, πράκτορες ατμόπλοιων, μεσίτες κ.τ.λ. Όλοι αυτοί οι θεσμοί και τα πρόσωπα δεν μπορούν να συνεργαστούν για το καλό της χώρας που εξυπηρετείται από το λιμάνι, εκτός αν τα συμφέροντά τους συμπίπτουν με εκείνα της τοπικής κυβέρνησης, η οποία πρέπει να είναι της ίδιας εθνικότητας. Μια ξένη αρχή και τα άτομα τα οποία ευνοεί θα μπορούσαν μόνο να προσπαθήσουν να υποτάξουν την κυκλοφορία στα δικά τους συμφέροντα. Το Dedeagatch ως ένα βουλγαρικό λιμάνι θα προσελκύσει τα δύο τρίτα της κίνησης

24. Σ.τ.Ε.: Ο August Griesebach (1817-1893), Γερμανός βοτανολόγος και γεωγράφος, ταξίδεψε εκτενώς στα Βαλκάνια κατά τον 19ο αιώνα.

του Burgas, το ένα τρίτο αυτής της Βάρνας και το ένα τέταρτο της κυκλοφορίας του Δούναβη και έτσι θα αντιμετωπίσει 600.000 έως 700.000 τόνους εισαγωγών και εξαγωγών με προοπτική ακόμη μεγαλύτερης ανάπτυξης αργότερα. Αν, από την άλλη πλευρά, το λιμάνι παραμένει στην παρούσα κατάσταση, θα μαραζώσει σαν μια άθλια μικρή αποβάθρα, χωρίς κανένα ενδιαφέρον από κανέναν.

«Αλλά το ζητούμενο δεν είναι απλώς η μελλοντική ευημερία του λιμανιού, ο εξοπλισμός του οποίου είναι ακόμη ανεπαρκής, είναι η οικονομική ευημερία της ενδοχώρας, η οποία εκτείνεται μέχρι το Δούναβη και ακόμη περισσότερο; είναι οι εμπορικές σχέσεις αυτών των πλούσιων χωρών από τη φύση τους με τη λεκάνη της Μεσογείου και με όλο τον βιομηχανικό κόσμο προς τα δυτικά.

«Η Βουλγαρία, η οποία περιλαμβάνει όλο το νοτιοανατολικό τμήμα της Βαλκανίων, με νότια σύνορα μόλις 30 χλμ. από την ακτή στην ενδοχώρα, είναι η μόνη χώρα που ενδιαφέρεται για τη δημιουργία ενός σύγχρονου λιμανιού στο Αιγαίο, ικανό να χρησιμεύσει ως διαμετακομιστικός σταθμός για εμπορεύματα από όλες τις δυτικές χώρες. Η Ελλάδα, από την άλλη πλευρά, διαθέτει πάρα πολύ πολλά λιμάνια και θα ήταν η τελευταία χώρα που θα αναλάμβανε το τεράστιο κόστος που συνεπάγεται ο εξοπλισμός του Dedeagatch.

«Το σημερινό σύνορο μεταξύ Βουλγαρίας και Ελλάδας στη Θράκη, αν διατηρηθεί, όχι μόνο θα σκότωνε το μέλλον αυτού του λιμανιού, αλλά και θα τραυμάτιζε τις οικονομικές σχέσεις της Βουλγαρίας με τις χώρες της Μεσογείου και πέρα αυτών. Θα ήταν καταστροφικό για την ζωτικά συμφέροντα του τοπικού πληθυσμού, ο οποίος αξίζει κάθε συμπάθεια μετά τα πολλά δεινά του. Ο πληθυσμός της Δυτικής Θράκης αποτελείται από αγρότες στις πεδιάδες και τεχνίτες ή κτηνοτρόφους στους λόφους. Κάθε χρόνο υπό τουρκική ή βουλγαρική κυριαρχία 8.000 έως 10.000 άνδρες κατέβαιναν στις πεδιάδες για να δουλέψουν στα χωράφια ή στην επεξεργασία του καπνού· τα τεράστια κοπάδια, τα οποία αποτελούσαν ένα από τα κυριότερα πλούτη της χώρας, συνήθιζαν επίσης να φεύγουν από τις ορεινές περιοχές όταν έφτανε η κακή εποχή και πήγαιναν κατά εκατοντάδες χιλιάδες να ξεχειμωνιάσουν στην πεδιάδα/στις πεδιάδες, όπου το κλίμα είναι ηπιότερο. Η πολιτική των συνόρων του 1920 έβαλε φρένο σε αυτές τις μετακινήσεις, προκαλώντας μεγάλες ανησυχία στους κατοίκους τόσο των λόφων όσο και των πεδιάδων.

«Γεωγραφικές και οικονομικές εκτιμήσεις και μόνο αρκούν για να δικαιολογούν την αλλαγή του σημερινού καθεστώτος της Δυτικής Θράκης· το ίδιο αντίκτυπο με τα φυσικά φαινόμενα. Οι εθνικές εκτιμήσεις, οι οποίες δεν μπορούν να παραμεληθούν χωρίς τον κίνδυνο διαιώνισης της αναταραχής στην Ανατολή, συνηγορούν επίσης κατά της διατήρησης της ελληνικής κυριαρχίας στην επαρχία.

«Η Δυτική Θράκη κατοικείται από τρία κύρια στοιχεία: Βούλγαρους,

[72]

Τούρκους και Έλληνες, καθώς και μια ασημαντή μειοψηφία Εβραίων και Αρμενίων. Οι Βούλγαροι και οι Τούρκοι, που ζουν στους λόφους και στην εξοχή καθώς και στις πόλεις, είναι αγρότες και τεχνίτες. Οι Έλληνες, όπως συμβαίνει σε όλη την Ανατολική Μεσόγειο, ζουν σε παροικίες στις ακτές και είναι ναυτικοί και ψαράδες· σπάνια εργάζονται στην ξηρά και αν κάποιος δει ένα χωριό με Έλληνες γεωργούς, μπορεί να είναι σίγουρος ότι είναι Βούλγαροι που εξελληνίστηκαν μετά από τις προσπάθειες της Ελληνικής Εκκλησίας. Η Εκκλησία αυτή, ενώ σχεδιάζει μια βυζαντινή αποκατάσταση, έχει καταβάλει ιδιαίτερες προσπάθειες στη Θράκη για να εδραιώσει ελληνικές θέσεις, εκμεταλλευόμενη σε μεγάλο βαθμό τα προνόμια που της παραχωρήθηκαν από το παλαιό καθεστώς της Τουρκίας.

«Ωστόσο, η αντίσταση του μεγάλου, υγιούς, εργατικού και σκληρά εργαζόμενου βουλγαρικού στοιχείου ήταν τόσο ισχυρή, ώστε κατάφερε να επιβιώσει, παρά την τις διπλές διώξεις, πολιτικές και εθνικές, στις οποίες υποβλήθηκε για τόσα πολλά χρόνια. Την παραμονή του Βαλκανικού

Πολέμου, οι Βούλγαροι αποτελούσαν το 41% του πληθυσμού στην επαρχία του Dedeagatch και το 57% σε εκείνη της Gumuldjina, συμπεριλαμβανομένων των Μουσουλμάνων Βουλγάρων ή Πομάκων. Οι Έλληνες, από την άλλη πλευρά, αποτελούσαν μόνο το 27% και 5%, αντίστοιχα.

«Όλη η χώρα βόρεια και βορειοδυτικά του Dedeagatch είναι ουσιαστικά βουλγαρική. Ακόμη και οι ελληνικές στατιστικές παραδέχονται την υπεροχή των Βουλγάρων έναντι του ελληνικού στοιχείου στο παλαιό καζά του Dedeagatch και δίνει 11.358 Βούλγαρους και μόνο 7.371 Έλληνες. Ο βουλγαρικός πληθυσμός είναι στην πραγματικότητα πολυπληθέστερος και δίνει στην περιοχή μεταξύ των βουνών, του ποταμού Maritza και της ακτής την εθνική της ταυτότητα.

«Η συνθήκη του Neuilly στέρησε από τη Βουλγαρία εξήντα μια βουλγαρικές κοινότητες σε αυτή την περιοχή, μερικές από τις οποίες, όπως το Golem (Buyouk)-Dervent, Merikos, Doughan, Hissar, Monastir κ.τ.λ. είναι πραγματικά μικρές πόλεις. Στην ίδια την πόλη του Dedeagatch οι Βούλγαροι κατείχαν ήδη τα τρία τέταρτα της γης αμέσως πριν από τον βαλκανικό πόλεμο.

«Η συνθήκη του Neuilly άφησε στη Βουλγαρία μέρος της ορεινής περιοχή βόρεια της Ξάνθης, της Gumuldjina και του Dedeagatch, που κατοικείται κυρίως από Πομάκους, οι οποίοι μιλούν αξιοσημείωτα καθαρά βουλγαρικά. Αλλά στο τμήμα που διαχειρίστηκαν αρχικά οι Σύμμαχοι και στη συνέχεια κατελήφθη από την Ελλάδα, το βουλγαρικό στοιχείο υπερέβαινε το ελληνικό. Η απογραφή που έγινε τον Μάρτιο του 1920 από τις διασυμμαχικές αρχές, υπό συνθήκες ιδιαίτερα ευνοϊκές για τον ελληνισμό (ήταν γνωστό ότι η επαρχία επρόκειτο να δοθεί στην Ελλάδα, της οποίας τα στρατεύματα ήδη το διαμέρισμα της Ξάνθης), έδωσε τα εξής αποτελέσματα:

«Χριστιανοί Βούλγαροι	69.154 }	Σύνολο 80.893
«Μουσουλμάνοι Βούλγαροι (Πομάκοι)	11.739 }	
«Τούρκοι		73.220
«Έλληνες		51.706
«Εβραίοι		3.000
«Αρμένιοι		1.969
«Τσιγγάνοι		1.834

«Η αξιοπιστία των αριθμών αυτών δεν μπορεί να αμφισβητηθεί από καμία από τις ενδιαφερόμενες εθνότητες. Όλες οι άλλες στατιστικές που οι Έλληνες θα μπορούσαν να αντιπαραβάλουν με τα στοιχεία που έδωσε η Διασυμμαχική Αρχή θα είχαν μεροληπτική χροιά.

[73]

«Συμπέρασμα.

«Γεωγραφικοί, οικονομικοί και εθνολογικοί λόγοι επιβάλλουν την απόσυρση της προσωρινής εντολής από την Ελλάδα και την ανάθεση της Δυτικής Θράκης σε ένα καθεστώς, που να ανταποκρίνεται περισσότερο στα γενικότερα συμφέροντα των λαών των Βαλκανίων και της Ευρώπης γενικότερα. Τα πολιτικά γεγονότα των δύο τελευταίων ετών στην Εγγύς Ανατολή επιβεβαιώνουν έντονα αυτή την αναγκαιότητα».

Ο κ. Morphof ρώτησε ποια πρέπει να είναι η λύση.

«Η Βουλγαρική Κυβέρνηση δεν επιδιώκει καμία εδαφική επέκταση και το μοναδικό της μέλημα είναι η ευημερία του πληθυσμού και η ειρήνευση αυτών των ταραγμένων περιοχών· πρόκειται επομένως τη μετατροπή ολόκληρης της Θράκης σε ένα αυτόνομο κράτος-μία λύση που φαινόταν ικανή να συμβιβάσει όλες τις διαφορετικές απόψεις. Η Βουλγαρία θα έβλεπε με συμπάθεια το σχηματισμό ενός τέτοιου κράτους στα σύνορά της. Αλλά, εφόσον οι Δυνάμεις αναγνώριζαν το δικαίωμα της Τουρκίας να πάρει πίσω την Ανατολική Θράκη μέχρι τη γραμμή του Maritza στα δυτικά, η πτυχή του προβλήματος έχει αλλάξει. Η Βουλγαρική Κυβέρνηση αναγκάζεται να διεκδικήσει τα δικαιώματα που της παραχωρήθηκαν σύμφωνα με το άρθρο 48 της Συνθήκης του Neuilly. Η συνθήκη αυτή επέβαλε βαρύντατες θυσίες στο βουλγαρικό έθνος και

συντριπτικά βάρη στο τότε ακόμη νεαρό και φτωχό βουλγαρικό κράτος, αλλά περιέχει την υπόσχεση των Μεγάλων Συμμαχικών Δυνάμεων σχετικά με την ελεύθερη πρόσβαση στο Αιγαίο.

Η Βουλγαρική Κυβέρνηση είχε ήδη την τιμή να εξηγήσει στις Δυνάμεις αρκετές φορές, κυρίως στη Διάσκεψη της Γένοβας, ότι αυτή η πρόσβαση δεν θα είναι αποτελεσματική αν δεν οδηγήσει μέσω ενός εδάφους που διαθέτει τουλάχιστον ένα αυτόνομο καθεστώς. Η Βουλγαρική Κυβέρνηση, εμπιστευόμενη τη σοφία των τριών Μεγάλων Συμμαχικών και Συνδεδεμένων Δυνάμεων, συγκυρίαρχων στη Θράκη, πιστεύει ότι η προτεινόμενη λύση είναι προς το παρόν η μόνη που συνάδει με το σκοπό της Διάσκεψης και το υπέρτατο συμφέρον της ειρήνης.

«Η βουλγαρική αντιπροσωπεία έχει κατά νου τα λόγια του επιφανούς ιστορικού και πολιτικού, κ. Hanotaux, ο οποίος είπε ότι τα διεθνής λιμάνια είναι ανυπεράσπιστα, απροστάτευτα, στερημένα από την κανονική ανάπτυξη και στο έλεος των αδέσποτων φιλοδοξιών και ότι οι συγκρούσεις, οι οποίες ήταν να αποτρέψει, απλώς αναβάλλονται μέχρι μια πιο ευνοϊκή στιγμή.

«Για την αποφυγή τέτοιων συγκρούσεων, η βουλγαρική αντιπροσωπεία, από καθαρά τεχνικά και οικονομικά κίνητρα, θεωρεί ότι το καθεστώς που προβλέπεται από τη φόρμουλα που συζητήθηκε από την υποεπιτροπή στις 24 Νοέμβρη – *“Προκειμένου να πραγματοποιηθεί και να διασφαλιστεί η ελευθερία της οικονομικής διεξόδου στο Αιγαίο που υποσχέθηκε στη Βουλγαρία το άρθρο 48 της της Συνθήκης του Neuilly...”* – δεν εξασφαλίζει σε καμία περίπτωση για τη Βουλγαρία την δυνατότητα διατήρησης της ελευθερίας των συναλλαγών με τα υπερπόντια κράτη.

«Μόνο με την άμεση κατοχή επαρκούς εδάφους γύρω από τον σιδηρόδρομο και το λιμάνι, ή με την υπαγωγή του εδάφους αυτού σε ένα καθεστώς πλήρους αυτονομίας, οικονομικά συνδεδεμένο με τη Βουλγαρία με ειδικές διατάξεις, παρόμοιες με εκείνες που ισχύουν για το λιμάνι του Danzig, το λιμάνι του Dedeagatch θα μπορούσε να κατασκευαστεί, να συντηρηθεί και να αξιοποιηθεί σύμφωνα με τα οικονομικά συμφέροντα της Βουλγαρίας».

Ο Λόρδος Curzon δήλωσε ότι ένα πολύ προσεκτικά προετοιμασμένο έγγραφο που εξέθετε τις απόψεις της βουλγαρικής αντιπροσωπείας είχε διαβαστεί, αλλά προς το παρόν το επίμαχο σημείο ήταν η απαίτηση που διατύπωσε η

[74]

βουλγαρική αντιπροσωπεία στο σημείωμα που επισυνάπτεται στην έκθεσή της υποεπιτροπής ότι αν το Dedeagatch επρόκειτο να είναι χρήσιμο στην Βουλγαρία θα πρέπει να έχει την πλήρη κυριαρχία του, ή ότι θα πρέπει να υπάρχει τουλάχιστον ένα αυτόνομο καθεστώς εκεί. Θα χρειαζόταν πολύς χρόνος να συζητηθεί αυτό το θέμα, αλλά επιθυμούσε να κάνει τις ακόλουθες παρατηρήσεις. Η δημιουργία μιας αυτόνομης περιοχής στο Dedeagatch ή μιας βουλγαρικής κατοχής εκεί δεν είχε ποτέ προβλεφθεί από τη Συνθήκη του Neuilly. Το άρθρο 48 της συνθήκης αυτής έλεγε μόνο: «Οι Κύριοι Σύμμαχοι και Συνδεδεμένες Δυνάμεις αναλαμβάνουν να εξασφαλίσουν την οικονομική διέξοδο της Βουλγαρίας προς το Αιγαίο Πέλαγος». Η παρούσα συνάντηση προσπαθούσε να δώσει αποτέλεσμα σε αυτή την δέσμευση. Στη συνθήκη της 10ης Αυγούστου 1920 (αν ο Ismet Πασά θα του συγχωρούσε την αναφορά), τα άρθρα 4, 5 και 6 περιείχαν λεπτομερείς διατάξεις με τις οποίες η Ελλάδα αναλάμβανε να παραχωρήσει με διαρκή μίσθωση την έκταση που απαιτείται για την εξυπηρέτηση του λιμανιού. Η υπόθεση που προέβαλε η Βουλγαρία ήταν επομένως μια εντελώς νέα, στην οποία ήταν πολύ απρόθυμος να συναινέσει. Περαιτέρω, ποιο ήταν το αντικείμενο όλων αυτών των συμφωνιών που αφορούσε τη Διάσκεψη; Ήταν να δημιουργηθεί ένα πνεύμα συμφιλίωσης και ειρήνης σε αυτά τα μέρη του κόσμου. Τα σχέδια για ένα σιδηρόδρομο και ένα ξεχωριστό λιμάνι είχαν σχεδιαστεί για το σκοπό αυτό. Από την άλλη πλευρά, αν αποφαιζόταν τώρα να δημιουργηθεί ένας μικρός βουλγαρικός θύλακας στην Ελλάδα αυτό θα δημιουργούσε τριβές, προβλήματα και ακόμη χειρότερα στο μέλλον. Θα έλεγε στον Βούλγαρο πρωθυπουργό ότι με τις ρυθμίσεις που προτείνει η υποεπιτροπή, η Βουλγαρία θα πετύχαινε πολλά – για να πετύχει το στόχο για τον οποίο αγωνιζόταν επί τρία χρόνια, δηλαδή την εφαρμογή της Συνθήκης του Neuilly. Οι Δυνάμεις έκαναν τώρα ό,τι μπορούσαν για να το

εξασφαλίσουν· θα παρότρυνε επομένως τον κ. Stambouliisky να αποδεχθεί αυτό που τώρα προσέφερε και να μην επιδιώκει το αδύνατο. Ήταν χάρη στον (Λόρδο Curzon) στο Παρίσι τον Σεπτέμβριο, που η βουλγαρική αντιπροσωπεία είχε τώρα την ευκαιρία να εκθέσει την υπόθεσή της.

Ο κ. Stambouliisky δήλωσε ότι ήταν ευγνώμων για την καλοπροαίρετη υποστήριξη που του παρείχαν οι Δυνάμεις. Είχε τολμήσει να ζητήσει διευκολύνσεις για τη βουλγαρική οικονομική διέξοδο στο Αιγαίο, επειδή η επιτροπή του είχε ζητήσει να υποδείξει τις απαραίτητες προϋποθέσεις για την αποτελεσματική λειτουργία αυτής της διεξόδου. Πίστευε ότι αν η γη στη οποία θα κατασκευαζόταν το λιμάνι του Dedeagatch δεν ανατεθεί σε μια διεθνή διοίκηση ή στην Κοινωνία των Εθνών (εφ. Κ.τ.Ε), η αποτελεσματική λειτουργία θα ήταν αδύνατη. Ζητήθηκε από τη Βουλγαρία να συναινέσει στην αποστρατικοποίηση μιας ζώνης που συνορεύει με τα σύνορά της, για την οποία δεν υπήρχε καμία πρόβλεψη στη Συνθήκη του Neuilly. Πίστευε ότι δεν θα μπορούσε να της αρνηθεί το δικαίωμα να κάνει παρατηρήσεις, σχετικά με μια συνθήκη που δεν είχε ακόμη επικυρωθεί.

Ο κ. Βενιζέλος είπε ότι η βουλγαρική αντιπροσωπεία προσπάθησε να τον διαψεύσει λέγοντας ότι αντιφάσκει. Το 1912 είχε προσπαθήσει να δημιουργήσει μια Βαλκανική Συνομοσπονδία και είχε κάνει ό,τι ήταν δυνατόν και χωρίς να φείδεται παραχωρήσεων για να πετύχει αυτό το σκοπό. Συγκεκριμένα, είχε συναινέσει στο να αποκτήσουν οι Βούλγαροι ένα μεγάλο τμήμα της Ανατολικής Θράκης, της Δυτικής Θράκης, της Ανατολικής Μακεδονίας ακόμη και τη μισή Κεντρική Μακεδονία. Είχε φτάσει στο σημείο να παραχωρήσει την εγκατάσταση των Βούλγαρων μέχρι 16 χιλιόμετρα βόρεια από τη Θεσσαλονίκη. Είχε εγκαταλείψει έτσι στη Βουλγαρία 1.000.000 Έλληνες.

[75]

Το μόνο που είχε ζητήσει ως αντάλλαγμα από τη Βουλγαρία ήταν κάποιες παραχωρήσεις στη Δυτική Μακεδονία προς όφελος των τριών άλλων συμμάχων, της Ελλάδας, Σερβίας και του Μαυροβουνίου. Αλλά η Βουλγαρία δεν αποδέχθηκε την προσφορά του και αυτός ήταν ο λόγος για τον οποίο ξέσπασε ο δεύτερος Βαλκανικός Πόλεμος.

Και πάλι, αν και η Βουλγαρία είχε στην κατοχή της τη Δυτική Θράκη για αρκετά χρόνια, δεν είχε σκεφτεί ποτέ να δημιουργήσει λιμάνι στο Dedeagatch. Διεκδικούσε τότε συνεχώς την Καβάλα. Κατά τη διάρκεια του Μεγάλου Πολέμου είχε προτείνει στον τότε βασιλιά της Ελλάδας να παραχωρήσει την Καβάλα στη Βουλγαρία, προκειμένου να παρακινήσει την τελευταία να έρθει στο πλευρό του Συμμάχων. Η Βουλγαρία δεν το δέχτηκε αυτό· τάχθηκε στο πλευρό των Κεντρικών Δυνάμεων με δική της ελεύθερη επιλογή.

Ο ίδιος εξεπλάγη που η βουλγαρική αντιπροσωπεία θα έπρεπε τώρα να δηλώσει ότι η Βουλγαρία δεν μπορούσε να χρησιμοποιήσει το λιμάνι του Dedeagatch αν βρισκόταν υπό ξένη κυριαρχία. Η Τσεχοσλοβακία ήταν μια πολύ πλουσιότερη και σημαντικότερη χώρα από τη Βουλγαρία – ήλπιζε ότι η βουλγαρική αντιπροσωπεία δεν θα δυσκολευόταν να το αναγνωρίσει αυτό· αλλά δεν είχε δικό της λιμάνι και έπρεπε να στέλνει τα εμπορεύματά της μέσω ενός λιμανιού που ανήκε σε άλλο κράτος. Το ίδιο ίσχυε για την Ουγγαρία και την Πολωνία. Η Βουλγαρία, από την άλλη πλευρά, διέθετε καλά λιμάνια στη Μαύρη Θάλασσα. Γιατί δεν μπορούσαν τα βουλγαρικά εμπορεύματα να περάσουν από ένα λιμάνι υπό διεθνή έλεγχο σε μια ξένη χώρα;

Η βουλγαρική αντιπροσωπεία δήλωσε ότι η Βουλγαρία χρειαζόταν έδαφος για τη συγκέντρωση των εμπορευμάτων της· αλλά το παρόν ήταν ένα θέμα διέλευσης και μεταφόρτωσης, όχι συγκέντρωσης.

Η απαίτηση της Βουλγαρίας φαινόταν ακόμη πιο παράξενη αφού θα συμφωνούσε να μην ανήκει το Dedeagatch στην Ελλάδα, αλλά σε κάποιο άλλο κράτος, για παράδειγμα, σε ένα αυτόνομο κράτος της Δυτικής Θράκης, αναγνωρίζοντας ότι στην περίπτωση αυτή θα μπορούσε να χρησιμοποιεί το λιμάνι.

Όσον αφορά την αποστρατικοποίηση μιας ζώνης, όμορης με τα σύνορα, η βουλγαρική αντι-

προσωπεία δήλωσε ότι ένα τέτοιο αίτημα συνεπάγεται θυσία για την οποία η Βουλγαρία επιθυμούσε αντιστάθμισμα. Ο κ. Βενιζέλος παρατήρησε ότι υπήρχε μια αντίστοιχη περίπτωση αυτής της αποστρατικοποίησης, ήτοι η αποστρατικοποίηση των συνόρων των γειτόνων της Βουλγαρίας. Όπως δήλωσε η ίδια η βουλγαρική αντιπροσωπεία, η Βουλγαρία ήταν ήδη εν μέρει αποστρατικοποιημένη βάσει της Συνθήκης του Neuilly, επομένως η αποστρατικοποίηση των γειτόνων της αποτελούσε, αν μη τι άλλο, πλεονέκτημα και περαιτέρω εγγύηση της ασφάλειάς της.

Η Διάσκεψη είχε συνέλθει για να συνάψει ειρήνη και όλες οι αντιπροσωπείες, ήλπιζε ότι διαπνέονται από την ίδια επιθυμία. Η Ελλάδα, μετά την ήττα της από την Τουρκία, είχε ζητήσει από τον κ. Βενιζέλο να την εκπροσωπήσει στη Διάσκεψη της· εκείνος είχε αποδεχτεί την αποστολή αυτή, αλλά μόνο υπό τον όρο η Ελληνική Κυβέρνηση να εγκαταλείψει την Ανατολική Θράκη προκειμένου να τερματίσει τις εχθροπραξίες και να συμμορφωθεί με την επιθυμία των πρώην συμμάχων της. Όμως, ήταν πραγματικά υπερβολικό το γεγονός ότι μια τρίτη δύναμη, η οποία δεν είχε συμμετάσχει στον τελευταίο πόλεμο, να θεωρεί την Ελλάδα ως ηττημένη από αυτήν και να απαιτεί την παραχώρηση μέρους της επικράτειάς της. Μια τέτοια απαίτηση υπερέβαινε όλα τα όρια.

Ο κ. Stambouliisky εξέφρασε τη λύπη του για το γεγονός ότι η Βουλγαρία και η Ελλάδα είχαν αντίστοιχα αλλάξει ρόλους. Η Διάσκεψη είχε μόλις ακούσει επιχειρήματα τα οποία, δυστυχώς, θύμιζαν στους Βούλγαρους τη γλώσσα των δικών τους αείμνηστων ηγεμόνων. Αυτοί οι ηγεμόνες είχαν οδηγήσει τη χώρα τους σε δύο εθνικές καταστροφές, τις οδυνηρές συνέπειες των οποίων, τώρα, η Βουλγαρία υπέφερε.

[76]

Ο πραγματικός σκοπός της προηγούμενης ομιλίας του (του κ. Stambouliisky) ήταν να αρνηθεί μια τέτοια ευθύνη όσον αφορά το μέλλον. Δεν μπόρεσε να αποφύγει την παρατήρηση ότι ο τόνος και το ύφος του κ. Βενιζέλου ήταν κάπως θερμοί. Για άλλη μια φορά απηύθυνε έκκληση στη νέα Ελλάδα και στη Διάσκεψη της Λωζάννης για να διευθετηθεί το ζήτημα της Βουλγαρίας, ώστε να διασφαλιστεί η διαρκής ειρήνη στα Βαλκάνια. Ο κ. Βενιζέλος είχε δηλώσει ότι η Βουλγαρία είχε πάρα πολλά λιμάνια· φάνηκε ότι αυτή η μομφή θα έπρεπε μάλλον να είχε απευθυνθεί στην Ελλάδα, μιας και ήταν ευκολότερο να μετρηθούν τα λιμάνια της Βουλγαρίας από εκείνα της Ελλάδας. Επανελάβε ότι και η Βουλγαρία ήταν υπέρ της ειλικρινούς και διαρκούς ειρήνης στα Βαλκάνια και για αυτό επέμενε τόσο έντονα ότι το ζήτημα της βουλγαρικής εξόδου θα έπρεπε επιτέλους να επιλυθεί επιτυχώς. Τέλος, αν μπορούσε να το πει, ο τόνος με τον οποίο ο κ. Βενιζέλος είχε μιλήσει, φαινόταν να αποδεικνύει εκ των προτέρων ότι η Βουλγαρική Κυβέρνηση θα μπορούσε να έχει κάποιες εύλογες αμφιβολίες σχετικά με την αποτελεσματικότητα μιας βουλγαρικής εξόδου στο Αιγαίο, όσο οι υπάρχουσες συνθήκες και το καθεστώς συνεχίζονταν.

Ο Ismet Πασάς είπε ότι η Βουλγαρία είχε δικίο που επιθυμούσε να επωφεληθεί το μεγαλύτερο δυνατό βαθμό από το λιμάνι του Dedeagatch. Το μόνο πράγμα που εμπόδιζε τη Βουλγαρία να αξιοποιήσει και να βελτιώσει το λιμάνι ήταν η άσκοπη παράταση του πολέμου από την Ελλάδα. Η Ελλάδα είχε προκαλέσει έτσι πολλά δεινά στη Βουλγαρία. Αισθάνθηκε υποχρεωμένος για λόγους συνείδησης να προσθέσει αυτό στις προηγούμενες παρατηρήσεις του.

Ο κ. Βενιζέλος διαμαρτυρήθηκε για την κατηγορία που διατυπώθηκε εναντίον του από τον Βούλγαρο αντιπρόσωπο ότι μίλησε με πάθος. Ο τόνος του ήταν ίσως πιο ζωηρός, αλλά είχε μιλήσει χωρίς καμία εχθροπάθεια.

Ο Λόρδος Curzon είπε ότι κατά τη διάρκεια της ανταλλαγής αδελφικών εναγκαλισμών που μόλις είχε γίνει μάρτυρας, η επιτροπή είχε μάλλον ξεχάσει την έκθεση που είχε ενώπιόν της. Το μεγαλύτερο μέρος της έκθεσης ήταν προφανώς αποδεκτό, αλλά η τουρκική αντιπροσωπεία είχε επιφυλαχθεί για ένα σημαντικό σημείο, συγκεκριμένα για την πρότασή τους ότι η αποστρατικοποιημένη ζώνη θα έπρεπε επιπλέον να ουδετεροποιηθεί. Αυτό το σημείο θα μπορούσε να ανα-

βληθεί για μια πιο κατάλληλη στιγμή, όταν άλλες αποστρατικοποιημένες ζώνες θα ήταν υπό εξέταση. Περαιτέρω, κατάλαβε ότι η πρόθεση της βουλγαρικής αντιπροσωπείας ήταν απλώς να θέσει τις απόψεις της ενώπιον της Διάσκεψης, σχετικά με τον καλύτερο τρόπο με τον οποίο θα μπορούσαν να γίνουν οι διευθετήσεις για την παροχή πρόσβασης της Βουλγαρίας στο Αιγαίο. Παρέμενε μόνο η Διάσκεψη να λάβει γνώση της έκθεσης της υποεπιτροπής. Πρότεινε να συνηχιστεί την επόμενη ημέρα το γενικό θέμα των συνόρων και να περάσει σε άλλα ζητήματα, μόλις η συζήτηση για τα σύνορα της Θράκης είχε ολοκληρωθεί.

Ο Ismet Πασάς επιφυλάχθηκε του δικαιώματός του να απαντήσει την επόμενη ημέρα στις περαιτέρω παρατηρήσεις του κ. Βενιζέλου.

(Η Επιτροπή ολοκλήρωσε τις εργασίες της στις 6.50 μ.μ.)

[77]

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ (Α) ΤΟΥ ΑΡ. 7

Έκθεση της υποεπιτροπής²⁵ που συστάθηκε από την Πρώτη Επιτροπή για να εξετάσει: (1) Τις συνθήκες υπό τις οποίες μια αποστρατικοποιημένη ζώνη μπορεί να οργανωθεί και στις δύο πλευρές των συνόρων της Ανατολικής Θράκης, (2) Τα μέτρα που πρέπει να ληφθούν για να εξασφαλιστεί στη Βουλγαρία μια ελεύθερη διέξοδο προς το Αιγαίο Πέλαγος.

Η παρούσα έκθεση αποτελείται από δύο μέρη:

Το πρώτο περιλαμβάνει ζητήματα στρατιωτικής φύσεως.

Το δεύτερο περιλαμβάνει ζητήματα οικονομικής φύσεως.

Ο Πρόεδρος της υποεπιτροπής,

WEYGAND

24 Νοεμβρίου 1922

ΜΕΡΟΣ Ι.—Στρατιωτικά Ζητήματα (Αποστρατικοποιημένη Ζώνη)

1. Ήταν αναγκαίο, καταρχάς, να οριστεί τι είναι νοητό με τον όρο «αποστρατικοποιημένη ζώνη». Με τον όρο «αποστρατικοποιημένη ζώνη» πρέπει να νοήται μια έκταση εδάφους στην οποία, με στόχο την αποφυγή συγκρούσεων: —

- (α) Δεν υπάρχει καμία επιθετική ή αμυντική οργάνωση δηλαδή, ούτε οχυρωματικά έργα, είτε μόνιμα είτε επιτόπια, ούτε οπλοστάσιο, ούτε αποθήκη πυρομαχικών ή πολεμικού υλικού· γενικότερα καμία εγκατάσταση πολεμικού χαρακτήρα.
- (β) Δεν θα σταθμεύουν ή μετακινούνται ένοπλες δυνάμεις πέραν των ειδικών μονάδων που είναι αναγκαίες για τη διασφάλιση της εσωτερικής τάξης και την επιτήρηση των συνόρων, όπως η χωροφυλακή, η αστυνομία, οι τελωνειακοί υπάλληλοι και οι συνοριοφύλακες, των οποίων ο αριθμός και ο οπλισμός θα είναι περιορισμένοι.

Η τουρκική αντιπροσωπεία, εγκρίνοντας αυτόν τον ορισμό, διατύπωσε εντούτοις, την ακόλουθη επιφύλαξη: θεωρεί ότι ο ορισμός της αποστρατικοποίησης δεν εμπεριέχει αρκετές εγγυήσεις για την Τουρκία.

Η τουρκική αντιπροσωπεία επισήμανε ιδιαίτερα το γεγονός ότι, η υποχρέωση που θα της ανατεθεί να καταργήσει την οχυρωμένη περιοχή της Αδριανούπολης δεν θα αντιστοιχεί σε κά-

25. Η υποεπιτροπή έκρινε αναγκαίο να καλέσει τη βουλγαρική αντιπροσωπεία να συμμετάσχει στην παρούσα εξέταση.

ποια αντίστοιχη υποχρέωση από την πλευρά των Ελλήνων και των Βουλγάρων. Συνεπώς, αιτείται να κηρυχθεί η αποστρατικοποιημένη ζώνη ουδέτερη και το απαραβίαστο αυτής της ζώνης να τεθεί υπό εγγυήσεις εξ ολόκληρου και από κοινού των Υπογραφουσών Δυνάμεων. Η ελληνική αντιπροσωπεία συντάσσεται με αυτή την απαίτηση.

2. Η έκταση της αποστρατικοποιημένης ζώνης θα είναι τέτοια, ώστε το πλάτος της να μπορεί να είναι μεγαλύτερο από την πορεία μιας ημέρας για τα στρατεύματα και από το βεληνεκές του μέσου πυροβολικού. Αυτές οι σκέψεις οδήγησαν στην πρόταση για μια

[78]

έκταση περίπου 30 χιλιομέτρων και στις δύο πλευρές των συνόρων. Ο επισυναπτόμενος χάρτης²⁶ δείχνει, ενδεικτικά, την αποτύπωση μιας αποχαρακτηρισμένης ζώνης που καθορίζεται με τον τρόπο αυτό, λαμβάνοντας ως βάση τα σύνορα της Συνθήκης του Neilly από τη Μαύρη Θάλασσα έως τον ποταμό Maritza και στη συνέχεια ακολουθώντας την πορεία του ποταμού Maritza μέχρι το Αιγαίο Πέλαγος.

Η ακριβής οριοθέτηση των ορίων αυτής της ζώνης θα πρέπει να καθοριστεί με ακριβέστερο τρόπο στο χάρτη, όταν θα έχει υιοθετηθεί η αρχή.

Συμφωνήθηκε το αίτημα της τουρκικής αντιπροσωπείας ότι, εάν η μεθόριος μεταφερθεί δυτικότερα, η αποστρατικοποιημένη ζώνη θα πρέπει ομοίως να μεταφερθεί προς την ίδια κατεύθυνση.

Επιπλέον, η τουρκική αντιπροσωπεία εξέφρασε την ακόλουθη επιφύλαξη: η προσχώρησή τους επί της αρχής στη μέθοδο καθορισμού της έκτασης της αποστρατικοποιημένης ζώνης δεν συνεπάγεται την εγκατάλειψη της άποψης που διατύπωσε ο πρώτος Τούρκος αντιπρόσωπος σε σχέση με τα σύνορα που διεκδικεί η Τουρκία, ιδίως όσον αφορά το έδαφος που παραδόθηκε στη Βουλγαρία με τη Συνθήκη του Neilly, μια παράδοση η οποία δεν αναγνωρίζεται ως δεσμευτική από την Τουρκία.

Από την άλλη πλευρά, ο Τούρκος αντιπρόσωπος έκανε την εξής δήλωση: η συμμετοχή του Έλληνα αντιπροσώπου στην παρούσα συζήτηση δεν συνεπάγεται ότι ο Τούρκος αντιπρόσωπος αποδέχεται την απόδοση στην Ελλάδα της Δυτικής Θράκης.

Μολονότι η Συνθήκη του Neuilly δεν συνεπάγεται καμία υποχρέωση εκ μέρους της Βουλγαρίας να αποστρατικοποιήσει μέρος της επικράτειάς της, ο Βούλγαρος αντιπρόσωπος, προς το συμφέρον της ειρήνης, ανακοίνωσε την προσχώρησή του στο σχέδιο αυτό, το οποίο θα πρέπει κατά πάσα πιθανότητα να αποτελέσει το αντικείμενο ενός ειδικού πρωτοκόλλου όσον αφορά τη Βουλγαρία.

3. Όλα τα οχυρωματικά έργα, είτε μόνιμα είτε προσωρινά, που πράγματι υπάρχουν στη ζώνη αυτή, θα αφοπλιστούν και θα διαλυθούν από τις διάφορες ενδιαφερόμενες Δυνάμεις εντός της αντίστοιχης επικράτειάς τους. Δεν θα κατασκευαστούν νέα έργα αυτής της φύσης, ούτε θα οργανωθεί οποιαδήποτε αποθήκη όπλων ή επιθετικού ή αμυντικού πολεμικού υλικού στρατιωτικής, ναυτικής ή αεροναυτικής φύσεως.

4. Οι μόνες δυνάμεις που εξουσιοδοτούνται να σταθμεύουν ή να μετακινούνται εντός της ζώνης αυτής (όπως οι δυνάμεις της χωροφυλακής, της αστυνομίας, των τελωνειακών υπαλλήλων και των συνοριοφυλάκων) θα έχουν μέγιστη δύναμη που θα καθορίζεται λαμβάνοντας υπόψη την έκταση και τον πληθυσμό των αποστρατικοποιημένων περιοχών, των μεγάλων πληθυσμιακών κέντρων τα οποία περιλαμβάνουν, την έκταση των συνόρων και τη φύση του εδάφους.

Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις αυτές, η μέγιστη δύναμη που προτείνεται είναι: —

26. Δεν παρατίθεται.

- (α.) Στην αποστρατικοποιημένη ζώνη στο τουρκικό έδαφος, συνολικά 5.000 άνδρες.
- (β.) Στην αποστρατικοποιημένη ζώνη στο βουλγαρικό έδαφος, συνολικά 2.500 άνδρες²⁷
- (γ.) Στην αποστρατικοποιημένη ζώνη στο ελληνικό έδαφος, συνολικά 2.500 άνδρες.

[79]

Ο οπλισμός των δυνάμεων αυτών θα περιλαμβάνει μόνο το περίστροφο, το σπαθί, το τουφέκι και τέσσερα αυτόματα τουφέκια²⁸ για κάθε 100 άνδρες. Όλος ο εξοπλισμός του πυροβολικού θα απαγορεύεται.

Οι δυνάμεις αυτές δεν θα περιλαμβάνουν μονάδες αεροπορίας.

Απαγορεύεται η πτήση στρατιωτικών αεροσκαφών πάνω από την αποστρατικοποιημένη ζώνη.

Σημείωση. — Όσον αφορά τα πολυβόλα, η γνώμη της πλειοψηφίας της υποεπιτροπής είναι ότι θα πρέπει να κατασταλούν πλήρως. Ο Τούρκος αντιπρόσωπος «θεωρεί ότι είναι απαραίτητο λόγω της ανασφάλειας των συνόρων και των εξουδετερωμένων εδαφών, ότι δύο πολυβόλα για κάθε 1.000 άνδρες θα πρέπει να επιτραπούν».

Η εκτέλεση και η εποπτεία των παραπάνω μέτρων θα εξασφαλίζεται με την υπαγωγή τους στην Οικονομική Επιτροπή, της οποίας η οργάνωση προβλέπεται στο μέρος 2 κατωτέρω, αξιωματικών ειδικά επιφορτισμένων με τα καθήκοντα αυτά.

Η τουρκική αντιπροσωπεία δηλώνει ότι συμφωνεί μόνο με την αρχή της εποπτείας υπό τον όρο ότι η αρχή αυτή θα γίνει δεκτή σε μια ουδέτερη ζώνη, το απαραβίαστο της οποίας θα τεθεί εξ ολοκλήρου και από κοινού εγγύηση των Υπογραφουσών Δυνάμεων.

ΜΕΡΟΣ II—Οικονομικά Ζητήματα

Όσον αφορά την οικονομική διέξοδο της Βουλγαρίας προς το Αιγαίο Πέλαγος, η υποεπιτροπή διατυπώνει την ακόλουθη σύσταση: —

Προκειμένου να υλοποιηθεί η υπόσχεση για οικονομική διέξοδο προς το Αιγαίο Πέλαγος που δόθηκε στη Βουλγαρία στο άρθρο 48 της Συνθήκης του Neuilly και για να εξασφαλιστεί η ελευθερία αυτής της διεξόδου, μια διεθνής επιτροπή θα πρέπει να συσταθεί, η οποία θα πρέπει να έχει τις ευρύτερες εξουσίες για να αναλάβει, με κάθε μέσο που θα κρίνει απαραίτητο, την κατασκευή και τον εξοπλισμό στο Dedeagatch ή στα περίχωρά του ενός ελεύθερου λιμένα ανοικτού στο εμπόριο όλων των εθνών.

Η επιτροπή αυτή, ακολουθώντας, αν είναι απαραίτητο, τις γραμμές που καθορίζονται από τη συνθήκη της 10ης Αυγούστου 1920²⁹ σχετικά με τη Θράκη και άλλες παρόμοιες διατάξεις, θα εξασφαλίσει επίσης τη διεύθυνση, τη διοίκηση, ανάπτυξη και προοδευτική βελτίωση αυτού του λιμανιού, καθώς και την εποπτεία της εκμετάλλευσης του σιδηροδρομικού δικτύου που εκτείνεται από το Dedeagatch μέχρι τα βουλγαρικά σύνορα.

Η Βρετανική Αυτοκρατορία, η Γαλλία, η Ιταλία, η Βουλγαρία, η Ελλάδα, η Ρουμανία, το Βασίλειο των Σέρβων, Κροατών και Σλοβένων και η Τουρκία θα έχουν από έναν αντιπρόσωπο στην επιτροπή αυτή.

27. Βλ. υποσημείωση στην επόμενη παράγραφο.

28. Εννοείται ότι οι διατάξεις αυτές δεν θα επιφέρουν καμία αύξηση στη δύναμη του προσωπικού που προβλέπεται στις κατηγορίες που αναφέρονται στο άρθρο 69 της Συνθήκης του Neuilly, ή του οπλισμού που προβλέπεται για αυτό το προσωπικό. Είναι κατανοητό ότι ο βουλγαρικός στρατός δεν διαθέτει αυτόματα τουφέκια, η Βουλγαρία θα εξουσιοδοτηθεί να προμηθευτεί τα αναγκαία αυτόματα τουφέκια.

29. Συνθήκη υπογραφείσα υπό των Κυρίων Συμμαχικών Δυνάμεων και της Ελλάδος και μη επικυρωθήσα.

Η θέση του προέδρου θα καταλαμβάνεται εκ περιτροπής από τον εκπρόσωπο των τριών πρώτων Δυνάμεων. Η επιτροπή θα καταρτίσει τους δικούς της κανονισμούς.³⁰

[80]

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ (Β) ΤΟΥ Αρ. 7

Σημείωση της βουλγαρικής αντιπροσωπείας

Στην «υπό-υπο»-επιτροπή ο Βούλγαρος τεχνικός αντιπρόσωπος ανέφερε τους λόγους, καθαρά τεχνικής και οικονομικής φύσης, για τους οποίους το καθεστώς που προβλέπεται από τη φόρμουλα που συζητήθηκε από την «υπό-υπο»-επιτροπή στις 24 Νοεμβρίου: «Με σκοπό την παροχή και να εγγυάται την ελευθερία των οικονομικών διεξόδων στο Αιγαίο Πέλαγος που υποσχέθηκε στη Βουλγαρία το άρθρο 48 της Συνθήκης του Neuilly...» δεν εξασφαλίζει σε καμία περίπτωση στη Βουλγαρία τη δυνατότητα να διατηρήσει την ελευθερία του εμπορίου με τα υπερπόντια κράτη.

Μόνο με την άμεση κατοχή του εδάφους στην περιοχή του σιδηροδρόμου και του λιμανιού, ή με την τοποθέτηση της περιοχής αυτής σε ένα εντελώς αυτόνομο καθεστώς, οικονομικά συνδεδεμένο με τη Βουλγαρία μέσω ειδικών όρων, μπορεί να κατασκευαστεί το λιμάνι του Dedegatch, να ελεγχθεί και να αναπτυχθεί σύμφωνα με τα οικονομικά συμφέροντα της Βουλγαρίας. –

Βουλγαρική Αντιπροσωπεία,

24 Νοεμβρίου 1922

Αρ. 8

ΠΡΩΤΗ (ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ) ΕΠΙΤΡΟΠΗ

*Πρακτικά της Πέμπτης Συνεδρίασης, 25 Νοεμβρίου 1922, στις 11 π.μ.,
υπό την Προεδρία του Λόρδου Curzon*

Παρόντες:

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
Μαρκήσιος Curzon του Kedleston
Σερ H. Rumbold

ΙΤΑΛΙΑ
Μαρκήσιος Garroni
κ. Lago

ΙΑΠΩΝΙΑ
Βαρόνος Hayashi
κ. Otchiai

ΡΟΥΜΑΝΙΑ
κ. Duca
κ. Diamandy

ΓΑΛΛΙΑ
κ. Barrère
κ. Bompard

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
κ. Child
κ. Grew

ΕΛΛΑΔΑ
κ. Βενιζέλος
κ. Κακλαμάνος

ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ
κ. Nintchitch
κ. Rakitch

ΤΟΥΡΚΙΑ
Ismet Πασάς
Riza Nour Μπέης
Hassan Μπέης

30. Για τις μεταγενέστερες εξελίξεις του ζητήματος αυτού, βλ. έγγραφα αριθ. 28α και 28β, σσ. 457 και 458.

Παρόντες επίσης:

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
 Σερ W. Tyrrell
 Υποστράτηγος Burnett-Stuart
 Πλοίαρχος Pound, B.N.
 Αντισυνταγματάρχης Heywood
 κ. Nicolson
 κ. Forbes Adam
 κ. Leeper κ. McClure

ΙΤΑΛΙΑ
 κ. Arlotta
 Συνταγματάρχης Vitale
 κ. Guarnaschelli

ΙΑΠΩΝΙΑ
 κ. Sato
 Συνταγματάρχης Saigo
 Διοικητής Tsuru
 κ. Tani

ΡΟΥΜΑΝΙΑ
 Συνταγματάρχης Dumitresco

ΓΑΛΛΙΑ
 Ναύαρχος Lacaze
 Στρατηγός Weygand
 κ. Laroche
 κ. Bargeton
 κ. Corbin
 κ. de Percin
 κ. Barois

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ

ΕΛΛΑΔΑ
 Στρατηγός Μαζαράκης
 κ. Δενδράμης
 κ. Μιχαλόπουλος

ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ
 κ. Christitch
 κ. Antitch

ΤΟΥΡΚΙΑ
 Munir Μπέης
 Moukhtar Μπέης
 Tenvfik Μπέης

Γενική Γραμματεία
 κ. Massigli, Γενικός Γραμματέας της Διάσκεψης

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
 κ. Spring Rice
 κ. Wicks
 ΙΤΑΛΙΑ
 κ. Indelli
 ΙΑΠΩΝΙΑ
 κ. Hotta
 ΡΟΥΜΑΝΙΑ
 κ. Constantinesco

ΓΑΛΛΙΑ
 κ. Lagarde

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
 κ. Belin

ΕΛΛΑΔΑ
 κ. Κόλλας

ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ
 ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ
 κ. Milanovitch

ΤΟΥΡΚΙΑ
 Rechid Safvet Μπέης
Μεταφραστής: κ. Camerlynck

Σύννορα της Θράκης (συνέχεια)

Ο Λόρδος Curzon κάλεσε την τουρκική αντιπροσωπεία να ανοίξει τη συζήτηση.

Ο Ismet Πασάς δήλωσε ότι παρά τη μεγάλη του επιθυμία να μην επανέλθει σε ζητήματα που έχουν ήδη εξεταστεί από τη Διάσκεψη, δεν μπορούσε να αφήσει να περάσουν χωρίς απάντηση οι παρατηρήσεις του κ. Βενιζέλου, σχετικά με την δήλωση που έκανε η τουρκική αντιπροσωπεία κατά τη συνεδρίαση της 23ης Νοεμβρίου.

Ο κ. Βενιζέλος είχε πρώτα απ' όλα προσπαθήσει να ρίξει την όλη την ευθύνη για τον πόλεμο στην Τουρκία και να απαλλάξει πλήρως την Ελλάδα εν συνεχεία, στην ομιλία του την 23η Νοεμβρίου, επιδίωξε να αποδώσει την ευθύνη και στις δύο χώρες. Προς επίρρωση των δηλώσεών του, ο κ. Βενιζέλος είπε, ότι το 1921 ο κ. Γούναρης, σε μια ιδιωτική συνομιλία με τον Λόρδο Curzon, συμφώνησε να εκκενώσει την Ανατολία υπό τον όρο ότι η Ελλάδα θα κρατούσε την Ανατολική Θράκη, αλλά η γνώση ότι η Τουρκία δεν είχε την πρόθεση να απαρνηθεί τη Θράκη είχε αποτρέψει την εκκένωση της Ανατολίας και κατά συνέπεια την αποκατάσταση της ειρήνης. Σε απάντηση αυτού του επιχειρήματος ο Ismet Πασάς είπε ότι καθώς η νομιμότητα των αξιώσεων της Τουρκίας στην Ανατολική Θράκη δεν αμφισβητήθηκε από κανέναν, η πράξη της σύνδεσης της ειρήνης με τη συγκατάθεση της Τουρκίας να εγκαταλείψει τα δικαιώματά της, άφηνε όλη την ευθύνη για τη συνέχιση του πολέμου με το μέρος που, κατά παράβαση της δικαιοσύνης, επιθυμούσε να διατηρήσει την περιοχή αυτή υπό την κυριαρχία του. Ήταν επίσης δημοσίως γνωστό ότι η Ελλάδα, με το να μην απαντήσει στο σημείωμα της 26ης Μαρτίου των Συμμαχικών Δυνάμεων και με το να μην εκκενώσει αυθόρμητα τη Μικρά Ασία, ήταν η αιτία που η εν λόγω εκκένωσης πραγματοποιήθηκε υπό την πίεση των τουρκικών στρατευμάτων. Πέραν τούτου, η Τουρκία δεν είχε ποτέ λάβει γνώση των ιδιωτικών συνομιλιών που αναφέρει ο κ. Βενιζέλος και καμία πρόταση τέτοιου είδους δεν της είχε γίνει. Το γεγονός που επικαλείται η ελληνική αντιπροσωπεία δεν θα μπορούσε επομένως να μειώσει σε καμία περίπτωση την ευθύνη της Ελλάδας σε αυτόν τον πόλεμο.

Καθώς ο κ. Βενιζέλος είχε δηλώσει για άλλη μια φορά ότι η μοίρα της «Διασυμμαχικής» Θράκης είχε διευθετηθεί με τη Συνθήκη του Neuilly, ο ίδιος (ο Ismet Πασάς) αισθάνθηκε υποχρεωμένος να επαναλάβει ότι η συνθήκη αυτή είχε αφήσει την τύχη αυτής της χώρας σε αναμονή και ότι οι Μεγάλες Δυνάμεις, οι οποίες εκείνη την εποχή όταν συναφθεί η Συνθήκη του Neuilly είχαν αναμφίβολα λάβει υπόψη τους την ύπαρξη τουρκικής πλειοψηφίας στον πληθυσμό, είχαν αναβάλει την απόφασή τους για το θέμα αυτό μέχρι τη σύναψη της ειρήνης με την Τουρκία. Οι Δυνάμεις, είναι αλήθεια, επιθυμούσαν αργότερα να μεταβιβάσουν τη «Διασυμμαχική» Θράκη στην Ελλάδα μέσω συνθήκης, αλλά καθώς η ειρήνη δεν θα μπορούσε να συναφθεί αποτελεσματικά με την Τουρκία τη στιγμή που αυτή η συνθήκη υπογράφηκε, οι ίδιες Δυνάμεις, ενεργώντας από υψηλό αίσθημα δικαιοσύνης, απείχαν από την επικύρωσή της.

Η συνθήκη αυτή παρέμεινε ατελής από την άποψη των Συμμάχων, οι οποίοι, για λόγους δικαιοσύνης, δεν ήταν πρόθυμοι να της δώσουν οριστική μορφή, δεν μπορούσε, φυσικά, να χρησιμοποιηθεί ως επιχείρημα κατά της τουρκικής υπόθεσης, ούτε να την επικαλεστεί η Ελλάδα ως απόδειξη ότι το ζήτημα είχε ήδη διευθετηθεί. Είχε, εξάλλου, αποδείξει ότι η Τουρκία είχε το δικαίωμα να συμμετάσχει στη διευθέτηση της τύχης αυτής της περιοχής, όπου οι Τούρκοι ήταν πλειοψηφία σύμφωνα με τις στατιστικές του ίδιου του κ. Βενιζέλου. Με ευχαρίστηση σημείωσε τη δήλωση του κ. Βενιζέλου σχετικά με την ύπαρξη τουρκικής πλειοψηφίας στη Δυτική Θράκη.

Πρέπει επίσης να προσθέσει ότι η άφιξη μεταναστών σε μια χώρα δεν θα μπορούσε και δεν θα έπρεπε να επηρεάσει τον καθορισμό της τύχης της, η οποία πρέπει να εξαρτάται αποκλειστικά και μόνο από την ελεύθερα εκφρασμένη βούληση των ήδη κατοίκων.

Οι τελευταίες δηλώσεις του κ. Βενιζέλου επιβεβαιώθηκαν, εξάλλου, από τα στατιστικά στοι-

χεία του μνημονίου που ο ίδιος ο κ. Βενιζέλος παρουσίασε στις Συμμαχικές Δυνάμεις στις 30 Δεκεμβρίου 1918. Ο ίδιος (Ismet Πασά) θα τα παραθέσει για άλλη μια φορά.

	Τούρκοι	Έλληνες	Βούλγαροι
Dedeagatch ...	10.670	7.371	11.358
Sufulu ...	32.140	17.880	5.380
Gumuljina ...	50.000	9.160	10.550
Xanthi ...	22.000	10.275	1.695
	114.810	44.686	28.983

Επομένως, ο ίδιος ο κ. Βενιζέλος αναγνώρισε όχι μόνο το ότι οι Τούρκοι είχαν την πλειοψηφία συγκρινόμενοι με τους Έλληνες, αλλά επίσης ότι ο αριθμός τους υπερτερούσε όλων των υπόλοιπων εθνοτικών στοιχείων συνδυασμένων.

Ο κ. Βενιζέλος είχε μιλήσει για την καλή μεταχείριση που απολάμβαναν οι Τούρκοι από την Ελληνική Διοίκηση. Ο Ismet Πασάς κράτησε αυτή τη ερώτηση για λεπτομερή επεξεργασία αργότερα: προς το παρόν, θα αρκούνταν να πει ότι οι δηλώσεις του κ. Βενιζέλου δεν επιβεβαιώνονται από τη τωρινή παρουσία στην Κωνσταντινούπολη, μέχρι πρόσφατα, 200.000 Τούρκων προσφύγων προερχόμενοι από όλες τις περιοχές που κατέκτησαν οι Έλληνες, των οποίων η τρομερή μιζέρια είχε πιστοποιηθεί και από τους Συμμάχους και από ουδέτερα άτομα.

Οι στατιστικές που αντλήθηκαν από την ετήσια επετηρίδα του βιλαετίου³¹ της Αδριανούπολης για το 1902, τις οποίες ανέφερε ο κ. Βενιζέλος, επιβεβαιώνουν μόνο τη συντριπτική παρουσία της τουρκικής πλειοψηφίας στις δύο Θράκες. Αυτός τόλμησε να υπενθυμίσει τα στοιχεία:

I. ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΘΡΑΚΗ

Καζάς της/του	Μουσουλμάνοι	Έλληνες
Αδριανούπολης	44.491	28.749
Jisri Mustafa Pasa	10.432	4.325
Kirja-Ali	37.388	102
Ortakeuy	16.692	11.062
Demotika	8.499	19.045
Jisri Ergene	16.959	18.063
Havza	8.278	6.411
Σύνολο	142.739	87.657

142.739 Μουσουλμάνοι έναντι 87.657 Ελλήνων

31. Σ.τ.Ε.: Η διοικητική διαίρεση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ήταν η ακόλουθη: Η έκταση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ήταν διαιρεμένη σε μεγάλες περιφέρειες, τα βιλαέτια. Κάθε βιλαέτι διαιρούνταν σε σαντζάκια ή λιβάδες. Αντίστοιχα και τα σαντζάκια υποδιαιρούνταν σε καζάδες. Ο κάθε καζάς, ο οποίος συμπεριλάμβανε μικρές κοινότητες, ίσως προσαρτούσε και τους ναχιέδες, δηλαδή μικρά χωριά τα οποία λόγω τοπογραφίας δεν μπορούσαν να αποτελέσουν εν τω συνόλω έναν καζά. (*Οθωμανικοί κώδικες: ήτοι συλλογή των εν ενεργεία νόμων κανονισμών, διαταγμάτων και οδηγιών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας*, επιμ. έκδ. Δημ. Νικολαΐδης, Εκ του Τυπογραφείου της Επταλόφου, Κωνσταντινούπολη, 1869, σ. 72).

II. ΔΥΤΙΚΗ ΘΡΑΚΗ

Καζάς της/του	Μουσουλμάνοι	Έλληνες
Gumuljina	53.740	8.994
Eghri-Dere	38.086	...
Dari-Dere	21.151	...
Sultan-Yeri	41.366	...
Eskijeh	25.368	3.126
Ali Chelebi	21.857	1.223
Dedeagatch	14.241	7.096
Sufulu	33.991	22.573 ³²
Enos	3.561	4.484
Σύνολο	253.361	47.506

253.361 Μουσουλμάνοι έναντι 47.506 Ελλήνων

Ήταν επιθυμητό να εξεταστούν πιο επισταμένα οι δύο περιοχές, η μοίρα των οποίων είναι τώρα υπό συζήτηση, συγκεκριμένα η περιοχή στα δυτικά του ποταμού Maritza, η οποία ήταν μέρος της Τουρκίας έως το 1915 και η Διασυμμαχική Θράκη. Τα νούμερα της ετήσιας επετηρίδας ήταν, για την πρώτη περιοχή:

	Μουσουλμάνοι	Έλληνες
Jisri Mustafa Pasha	10.432	4.325
Ortakeuy και Semenli	16.692	11.062
Demotika	8.499	19.045
Σύνολο	35.623	34.432

35.623 Μουσουλμάνοι έναντι 34.432 Ελλήνων

Για τη δεύτερη περιοχή εκεί ήταν:

	Μουσουλμάνοι	Έλληνες
Gumuljina	53.740	8.994
Xanthi	25.368	3.136
Dedeagatch	14.241	7.096
Sufulu	33.991	22.573 ³³
Σύνολο	127.340	41.799

127.340 Μουσουλμάνοι έναντι 41.799 Ελλήνων

Επομένως, ο κ. Βενιζέλος δεν μπορεί ούτε καν να διεκδικήσει προς όφελός του τις παλιές στατιστικές στις οποίες είχε αναφερθεί και η πλειονότητα του πληθυσμού ήταν Τούρκοι και στις δύο περιοχές.

Ο Ismet Πασάς είχε μια σημαντική παρατήρηση να κάνει σχετικά με τις στατιστικές που καταρτίστηκαν στην Τουρκία, οι οποίες ίσχυαν και στα στοιχεία που παρουσιάστηκαν στην τωρινή του δήλωση και στα στοιχεία που είχε παρουσιάσει στην επιτροπή στην προηγούμενη συνάντηση.

Ήταν ένα εγκαθιδρυμένο έθιμο στην Ανατολή να προσδιορίζεται η εθνικότητα σύμφωνα με τη θρησκεία, επομένως όλοι οι Ορθόδοξοι που πνευματικά υπόκεινται

32. Συμπεριλαμβανομένων όλων των μη Μουσουλμάνων.

33. Συμπεριλαμβανομένων όλων των μη Μουσουλμάνων.

στο Οικουμενικό Πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολης θεωρούνταν ως Έλληνες, γεγονός που αύξησε τον αριθμό των τελευταίων σε όλα τα στατιστικά στοιχεία. Συνεπώς, πρέπει να αφαιρεθεί από τον αριθμό των Ελλήνων που δίνει τόσο ο κ. Βενιζέλος όσο και ο ίδιος, άτομα που ανήκουν σε άλλες φυλές, όπως οι ορθόδοξοι Αλβανοί, οι οποίοι μιλούσαν μόνο αλβανικά και τα τουρκικά και οι Γκαγκαούζοι, οι οποίοι ήταν Τουρκομάνοι εγκατεστημένοι στη Θράκη πολύ πριν από την άφιξη των Οθωμανών Τούρκων, προσηλυτίστηκαν στην ορθόδοξη πίστη και μιλούσαν μόνο τουρκικά.

Λαμβάνοντας υπόψη αυτές τις εκτιμήσεις, ο αριθμός των 33.910 Ελλήνων (τον οποίο είχε ήδη αναφέρει στην επιτροπή μιλώντας για τον πληθυσμό της Διασυμμαχικής Θράκης) θα μειωνόταν κατά το ήμισυ· και η ίδια αφαίρεση θα πρέπει να γίνει για όλους τους λεγόμενους ελληνικούς πληθυσμούς της Θράκης.

Ο κ. Βενιζέλος είχε μιλήσει τότε για τη γενναιοδωρία των Τούρκων και για τη φροντίδα τους για τους Έλληνες μετανάστες, φτάνοντας στο σημείο να τους προσφέρουν τα σπίτια τους. Ενώ αναγνώριζε τη μεγάλη αξία αυτής της μαρτυρίας για τον χαρακτήρα των Τούρκων, ο Ismet Πασάς πρέπει να πει (και κανείς δεν θα μπορούσε να αρνηθεί) ότι οι Τούρκοι στις περιοχές που υπόκεινται σε ελληνική κυριαρχία ή κατοχή είχαν εκδιωχθεί από τα σπίτια τους και οι Έλληνες είχαν εγκατασταθεί στη θέση τους. Αυτές οι πράξεις βίας δεν θα μπορούσαν να ερμηνευθούν ως αν να υπονοούν τη συγκατάθεση εκ μέρους των Τούρκων.

Ο κ. Βενιζέλος είχε επίσης δηλώσει ότι η απόδοση των περιοχών δεν ήταν ζήτημα πλειοψηφίας ή μειοψηφίας, αλλά ζήτημα που είχε ήδη διευθετηθεί με συνθήκες. Ενώ σημείωσε, ότι ο κ. Βενιζέλος είχε για ακόμη μια φορά αναγνωρίσει την ύπαρξη τουρκικής πλειονότητας σε αυτές τις δυο επαρχίες, και ενώ διατηρούσε την άποψή του, όπως ήδη εκφράστηκε στις συνθήκες που αφορούσαν τη Θράκη, θέλησε να παρατηρήσει ότι ήταν δύσκολο να συμβιβαστούν οι δημοκρατικές αρχές που επικαλείται ο κ. Βενιζέλος με την αντίθεσή του σε ένα δημοψήφισμα, ο σκοπός του οποίου θα ήταν να επιτραπεί στους κατοίκους της Δυτικής Θράκης να εκφράσουν τη βούλησή τους, όσον αφορά το πεπρωμένο της χώρας τους, σύμφωνα με το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης.

Η σύγκριση που έκανε ο κ. Βενιζέλος μεταξύ του Fiume και της Αδριανούπολης δεν δικαιολογείται σε καμία περίπτωση. Στην πρώτη περίπτωση η ερώτηση αφορούσε μόνο την έξοδο· στη δεύτερη περίπτωση, προτάθηκε να στερηθεί μια πόλη από το προάστιό της και τον σιδηροδρομικό της σταθμό χωρίς κανένα λόγο.

Ο κ. Βενιζέλος είχε παραδεχτεί ότι ο ελληνικός στρατός κατά την αποχώρησή του είχε κάψει και καταστρέψει χωριά, αλλά μόνο εκείνα που βρίσκονταν στη γραμμή της υποχώρησης του. Λαμβάνοντας υπόψη αυτή τη δήλωση, ο Ismet Πασάς είπε ήταν προφανές ότι ένας στρατός που εκτείνεται σε ένα μέτωπο αρκετών εκατοντάδων χιλιομέτρων δεν μπορούσε να υποχωρήσει κατά μήκος ενός μόνο δρόμου. Ο ελληνικός στρατός έπρεπε επομένως να υποχωρήσει κατά μήκος πολλών γραμμών και είχε κατέστρεψε όλες τις πόλεις και τα χωριά εντός της πορείας του. Παρατήρησε ότι, σε αυτό το πλαίσιο, οι καταστροφές που διέπραξαν οι Έλληνες δεν περιορίζονταν σε αυτές που προκλήθηκαν κατά την υποχώρησή τους. Ένα μεγάλο μέρος των καταστροφών προηγήθηκε της τελευταίας επίθεσης.

Ο Ismet Πασάς πίστευε ότι οι εξηγήσεις που μόλις είχε δώσει απαντούσαν σε όλα τα σημεία που έθεσε ο κ. Βενιζέλος και παρείχαν νέα απόδειξη του δικαιώματος της Τουρκίας να διεκδικήσει τα σύνορα του 1913 για την Ανατολική Θράκη και ένα δημοψήφισμα για τη Δυτική Θράκη. Ευελπιστούσε ότι οι εξηγήσεις του θα βοηθούσαν τη Διάσκεψη να λάβει μια δίκαιη και ισότιμη απόφαση.

Ο κ. Βενιζέλος θεώρησε απαραίτητο να απαντήσει σε ορισμένες από τις δηλώσεις του Ismet

Πασά. Σύμφωνα με τον τελευταίο, ο κ. Βενιζέλος είχε δηλώσει ότι οι Τούρκοι αποτελούσαν τη μεγάλη πλειοψηφία του πληθυσμού της Δυτικής Θράκης. Αυτό που πραγματικά είχε πει ο κ. Βενιζέλος ήταν ότι αν κάποιος συμπεριλάμβανε σε αυτό που ονομαζόταν «Δυτική Θράκη» τις περιοχές που παρέμεναν βουλγαρικές μετά τη Συνθήκη του Neuilly, η υπεροχή του τουρκικού πληθυσμού θα ήταν σημαντική· αλλά αν περιλάμβανε κανείς μόνο αυτό το τμήμα της Δυτικής Θράκης που αποδόθηκε στην Ελλάδα ως συνέπεια της Συνθήκης του Neuilly, τότε ο τουρκικός πληθυσμός αντιπροσώπευε μόλις και μετά βίας το ήμισυ του συνολικού πληθυσμού. Ο κ. Βενιζέλος διατήρησε αυτή τη δήλωση σε σχέση με το δημοψήφισμα που ζητούσε η τουρκική αντιπροσωπεία. Ήταν αλήθεια ότι οι δημοκρατικές αρχές τον ωθούσαν να αναγνωρίσει το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης, αλλά πρέπει να παραδεχτεί ότι το δικαίωμα αυτό δεν ήταν ο μόνος παράγοντας που έπρεπε να ληφθεί υπόψη για να αποφασιστεί η απόδοση των περιοχών που κατοικούνται από μικτούς πληθυσμούς. Μεταξύ δύο κυβερνήσεων που αμφισβητούσαν την κατοχή τέτοιων περιοχών, η προτίμηση θα έπρεπε να είναι στην κυβέρνηση που είχε αποδείξει την ανώτερη διοικητική της ικανότητα.

Ο κ. Βενιζέλος επέμεινε επίσης στο γεγονός ότι το 1913, πριν από τον ευρωπαϊκό πόλεμο, η Τουρκία είχε παραιτηθεί από όλα τα δικαιώματα επί της Δυτικής Θράκης· το 1915 είχε προχωρήσει ακόμη περισσότερο και είχε παραιτηθεί από τον θύλακα στη δεξιά όχθη του ποταμού Μαρίτσα, τον οποίο είχε διατηρήσει προηγουμένως.

Υπό αυτές τις συνθήκες φαινόταν δύσκολο να επιτραπεί στη Τουρκική Κυβέρνηση να υπαναχωρήσει από την απόφαση που είχε ήδη λάβει όσον αφορά τον θύλακα αυτό.

Ο Ismet Πασάς είχε μιλήσει για 200.000 Τούρκους από τα εδάφη που κατείχε η Ελλάδα, οι οποίοι είχαν καταφύγει στην Κωνσταντινούπολη. Ο κ. Βενιζέλος απάντησε ότι ακόμη και αν η δήλωση αυτή ήταν σωστή, αυτοί οι πρόσφυγες είχαν σίγουρα προέλθει από περιοχές όπου οι στρατιωτικές επιχειρήσεις βρίσκονταν σε εξέλιξη, όχι από περιοχές που διοικούνταν από την Ελλάδα. Ακόμη και στη Σμύρνη, δέκα ημέρες μετά την εγκαθίδρυση της ελληνικής διοίκησης το 1919, ούτε ένας Τούρκος δεν είχε μεταναστεύσει. Επιπλέον, εκεί υπήρχαν μεταξύ των προσφύγων της Κωνσταντινούπολης, άνθρωποι που προέρχονταν από τις περιοχές που είχαν καταληφθεί από τα τουρκικά στρατεύματα, πιθανότατα επειδή πίστευαν ότι ο ελληνικός στρατός θα προωθούσε τις επιχειρήσεις μέχρι αυτές τις περιοχές.

Το ζήτημα των υπερβολών τις οποίες ο ελληνικός στρατός λέγεται ότι είχε διαπράξει στη Μικρά Ασία κατά τη διάρκεια της υποχώρησής του θα εξεταστεί σε μια μεταγενέστερη συζήτηση και ο κ. Βενιζέλος επιφυλάχθηκε του δικαιώματος να εξηγήσει τότε την άποψή του σχετικά με την κατάσταση του ελληνικού στρατού εκείνη την εποχή.

Ο Ismet Πασάς είπε ότι τα στατιστικά στοιχεία που είχε παράσχει στην Διάσκεψη σχετικά με τη Δυτική Θράκη δεν αφορούσαν μόνο τις περιοχές που είχαν περάσει στη βουλγαρική κυριαρχία, αλλά εκείνες που παρέμειναν υπό ελληνική κατοχή. Η τουρκική πλειοψηφία και στα δύο τμήματα της Δυτικής Θράκης ήταν αδιαμφισβήτητη, όπως προκύπτει από τις ίδιες τις στατιστικές του κ. Βενιζέλου. Σημείωσε τη δήλωση του κ. Βενιζέλου σχετικά με τη γενναιόδωρη υποδοχή που επεφύλαξαν οι μουσουλμάνοι του Δυτικής Θράκης στους Έλληνες πρόσφυγες, αλλά διατήρησε την δήλωση του σχετικά με την κακή μεταχείριση που είχαν υποστεί προηγουμένως οι Τούρκοι αυτών των περιοχών, οι οποίοι είχαν υποχρεωθεί να ξεφύγουν από την ελληνική

[87]

καταπίεση. Οι Τούρκοι πρόσφυγες είχαν ομόφωνα περιγράψει το διοικητικό καθεστώς της Ελλάδας ως μάστιγα.

Ο κ. Nintchitch δεν επιθυμούσε να συζητήσει τη στάση των Ελληνικών και Τουρκικών Αρχών στα εδάφη που διοικούνταν αντίστοιχα από αυτές. Αυτό ήταν ένα θέμα που αφορούσε πρωτίστως την Ελλάδα και Τουρκία και δεν είχε άμεση σημασία για την επίλυση των προβλημάτων ενώπιον της Διάσκεψης. Ο Σέρβος αντιπρόσωπος μιλούσε προκειμένου να απαντήσει στις πα-

ρατηρήσεις που έκανε ο Ismet Πασάς απαντώντας στα δικά του επιχειρήματα, αλλά αισθάνθηκε υποχρεωμένος να ευχαριστήσει τον Ismet Πασά για την εξαιρετικά ευγενικό τόνο με τον οποίο είχε μιλήσει.

Όσον αφορά τη Δυτική Θράκη, θεώρησε ανεπιθύμητο να αποφασίσει μόνο με βάση τις στατιστικές, διότι σε πολλά σύγχρονα κράτη υπάρχουν κομμάτια εδάφους, περισσότερο ή λιγότερο μεγάλα, όπου οι μειονότητες αποτελούσαν την πλειονότητα του πληθυσμού- το σημαντικό ήταν να γνωρίζουμε με ποιο σκοπό ζητείται ένα δημοψήφισμα.

Αν ζητήθηκε για να διαπιστωθεί το γεγονός ότι υπήρχε στη Δυτική Θράκη ένας τουρκικός πληθυσμός, του οποίου τα δικαιώματα πρέπει να εξασφαλιστούν ως μειονότητα, σε σχέση με τον πληθυσμό ολόκληρης της χώρας, ένα δημοψήφισμα ήταν περιττό, διότι η Ελλάδα είχε αναλάβει, υπογράφοντας τη σύμβαση για την προστασία των μειονοτήτων, να σεβαστεί τα δικαιώματά τους.

Εάν ζητούνταν δημοψήφισμα προκειμένου να εδραιωθεί το γεγονός ότι υπήρχε τουρκική πλειονότητα σε εκείνο το τμήμα της ελληνικής επικράτειας, με σκοπό τη διεκδίκηση στη συνέχεια ειδικής πολιτικής οργάνωσης για την περιοχή αυτή, όπως η αυτονομία, ένα δημοψήφισμα θα ήταν επικίνδυνο, διότι θα προκαλούσε την εισαγωγή ενός πολιτικού συστήματος, το οποίο θα έθετε σε κίνδυνο την ειρήνη στα Βαλκάνια. Όπως είχε προηγουμένως δηλώσει, η εισαγωγή περιέργων και περίπλοκων πολιτικών συστημάτων πρέπει να αποφεύγεται παντού και κυρίως στα Βαλκάνια. Μια αυτόνομη Δυτική Θράκη θα ήταν η αιτία αέναων προβλημάτων μεταξύ Ελλάδας, Τουρκίας και Βουλγαρίας. Ήταν απαραίτητο η μοίρα της επαρχίας να μην μείνει σε εκκρεμότητα, αλλά όλοι οι θα έπρεπε να γνωρίζουν σε ποιον θα ανήκε. Η λέξη «αυτονομία» δεν έπρεπε να χρησιμοποιείται στα Βαλκάνια.

Σε ό,τι αφορά την περιοχή του Demotika, επιθυμούσε να απαντήσει στα δύο επιχειρήματα της τουρκικής αντιπροσωπείας. Πρώτον, ο Ismet Πασάς είχε πει ότι η κυβέρνηση της Άγκυρας δεν είχε ποτέ αποδεχτεί τη γραμμή του ποταμού Maritza ως σύνορο της Τουρκίας και δεύτερον, ότι η περιοχή Demotika δεν είχε ποτέ νομίμως παραχωρηθεί από την Τουρκία, διότι το Τουρκικό Κοινοβούλιο δεν είχε επικυρώσει ποτέ τη Συνθήκη του 1915. Σχετικά με το πρώτο σημείο, ο κ. Nintchitch πίστευε ότι η κυβέρνηση της Άγκυρας είχε συμφωνήσει οριστικά με τη γραμμή του ποταμού Maritza να σχηματίζει τα τουρκικά σύνορα· η αλήθεια αυτού του γεγονότος φάνηκε από το σημείωμα της 4ης Οκτωβρίου, στην οποία η Τουρκική Κυβέρνηση σημείωνε με ικανοποίηση ότι η Δυνάμεις αναγνώριζαν το δικαίωμα της Τουρκίας να κατέχει τη Θράκη. Αυτό θα μπορούσε να αναφέρεται μόνο στη Θράκη, όπως την όριζαν οι Δυνάμεις στη διακοίνωση τους της 23ης Σεπτεμβρίου, δηλαδή τη Θράκη μέχρι το ποταμό Maritza. Επί του δεύτερου σημείου, η τουρκική αντιπροσωπεία υποστήριξε ότι η Συνθήκη του 1915 ήταν άκυρη επειδή η παραχώρηση εδαφών που έγινε τότε στη Βουλγαρία δεν ήταν εθελοντική, ούτε δεόντως αναγνωρισμένη, καθώς το τουρκικό κοινοβούλιο δεν την είχε επικυρώσει. Ο κ. Nintchitch θεώρησε απαραίτητο να ρωτήσει ποια πίεση των γεγονότων ώθησε την τότε Τουρκική Κυβέρνηση να προβεί στην εν λόγω παραχώρηση.

[88]

το ζήτημα δεν ήταν τίποτα άλλο από το να επιβάλει στη Βουλγαρία να εισέλθει στον πόλεμο στο πλευρό των Κεντρικών Δυνάμεων· και η Τουρκική Κυβέρνηση σίγουρα ήλπιζε να επιτύχει μέσω αυτής της παρέμβασης απώτερα πλεονεκτήματα, τουλάχιστον ισοδύναμα με εκείνα που παραχωρούσε στη Βουλγαρία. Επομένως, ήταν δίκαιο να πούμε ότι η Τουρκική Κυβέρνηση του 1915 ενήργησε όπως ενήργησε, όχι ως συνέπεια οποιασδήποτε πίεσης, αλλά ενός υπολογισμού των δικών της συμφερόντων. Όσον αφορά το επιχείρημα ότι η Συνθήκη του 1915 δεν είχε επικυρωθεί και επομένως δεν μπορούσε να έγκυρη, αυτό ήταν απλώς μια τουρκική εσωτερική υπόθεση. Είχε ενδιαφέρον, ωστόσο, να σημειωθεί ότι το τουρκικό κοινοβούλιο δεν εξέφρασε τότε καμιά αποδοκιμασία προς την κυβέρνηση που είχε μόλις είχε υπογράψει τη Συνθήκη και η κυ-

βέρνηση αυτή δεν εκδιώχθηκε. Αντιθέτως, η Τουρκική Κυβέρνηση είχε θεωρήσει τη συνθήκη αυτή ως απολύτως έγκυρη και είχε συναινέσει στην άμεση κατοχή του παραχωρηθέντος εδάφους από τη Βουλγαρία.

Θα μπορούσε κανείς να αναρωτηθεί αν, σε περίπτωση που οι Κεντρικές Δυνάμεις είχαν κερδίσει τον πόλεμο, η Τουρκία θα πίστευε ότι η ίδια είχε το δικαίωμα να διεκδικήσει την αποκατάσταση της επαρχίας αυτής από τη Βουλγαρία με πρόσχημα ότι η Συνθήκη του 1915 δεν είχε επικυρωθεί. Ο κ. Nintchitch μόνο έθεσε το ερώτημα αυτό με το πιο διαλλακτικό πνεύμα και πίστευε ότι ήταν καθήκον του να επιστήσει τη σοβαρή προσοχή της τουρκικής αντιπροσωπείας στην επιθυμητή, για το δικό τους συμφέρον, μη υπερβολική επιμονή σε αυτή την απαίτηση.

Ο Λόρδος Curzon είπε ότι ίσως είχε έρθει η ώρα να πει λίγα λόγια από την έδρα. Όλοι θα συμφωνήσουν ότι υπήρξε μια πολύ χρήσιμη συζήτηση, η οποία διεξήχθη ως επί το πλείστον από εμπειρογνώμονες, σε πνεύμα μετριοπάθειας και συνδιαλλαγής. Υπήρξαν, χωρίς αμφιβολία, κάποιες στιγμές έντασης, αλλά το μεγαλύτερο μέρος της συζήτησης είχε διεξαχθεί σε μια ατμόσφαιρα απόλυτης ηρεμίας. Τώρα ήταν έτοιμος να μιλήσει, όπως και σε προηγούμενες περιπτώσεις, για το σύνολο των Συμμάχων, οι οποίοι ήταν ομόφωνοι για τα θέματα που τέθηκαν ενώπιον των αντιπροσώπων.

Ο Ismet Πασάς, στο τέλος της ομιλίας του, είχε επισημάνει ότι υπήρχε διαφορά μεταξύ των τουρκικών αιτημάτων για δημοψήφισμα στη Δυτική Θράκη και για τα εδάφη δυτικά του ποταμού Maritza. Η Τουρκία δεν διεκδικούσε τη Δυτική Θράκη για τον εαυτό της, αν και έκανε ορισμένες προτάσεις, αλλά διεκδικούσε τα δεύτερα.

Η Δυτική Θράκη ήταν μια περιοχή που είχε πάψει να είναι τουρκική από 1913. Είχε τότε παραχωρηθεί από την Τουρκία στη Βουλγαρία, ως αποτέλεσμα ενός από τους βαλκανικούς πολέμους, με μια συνθήκη η οποία, ως έγκυρη, είχε τεθεί σε ισχύ, είχε επικυρωθεί, δεν είχε ποτέ αμφισβητηθεί και είχε παραμείνει σε ισχύ μέχρι και το τέλος του Μεγάλου Πολέμου. Τότε αντικαταστάθηκε από τη Συνθήκη του Neuilly του 1919, η οποία μετέφερε το έδαφος από τη Βουλγαρία στα χέρια των Συμμαχικών Δυνάμεων. Δεν μπορούσε να διανοηθεί ποια δικαιολογία θα μπορούσε να έχει το Κοινοβούλιο της Άγκυρας για να διεκδικήσει λόγο στη διάθεση αυτού του εδάφους. Οι Σύμμαχοι δεν ήταν διατεθειμένοι να παραχωρήσουν ένα τέτοιο δικαίωμα. Η πραγματική μορφή της διεκδίκησης δεν ήταν η παράδοση του εδάφους πίσω στην Τουρκία· αυτό θα ήταν υπερβολικό· η τουρκική αντιπροσωπεία πρότεινε ένα δημοψήφισμα. Ποιος ήταν ο σκοπός αυτού του δημοψηφίσματος; Θα μπορούσε να είναι μόνο πολιτικός; να καθιερώσει την τουρκική πλειοψηφία (η οποία ήταν αναμφισβήτητη, αλλά ενόψει των πρόσφατων περιστάσεων θα μπορούσε να έχει αλλάξει), ώστε να φανεί ότι η Τουρκία έχει μια ισχυρότερη αξίωση και να της δώσει την ευκαιρία να ανακτήσει το έδαφος

[89]

κάποια στιγμή στο μέλλον. Την αξίωση αυτή οι Σύμμαχοι δεν ήταν διατεθειμένοι να παραδεχτούν. Οι Τούρκοι επικαλέστηκαν το δόγμα της αυτοδιάθεσης και τις αρχές που συνδέονταν με το όνομα του Προέδρου Wilson. Ο κ. Wilson ήταν από πολλές απόψεις ένας σπουδαίος άνθρωπος, αλλά αυτός (ο Λόρδος Curzon) δεν ήταν σίγουρος ότι εφευρίσκοντας τη φράση «αυτοδιάθεση» ο κ. Wilson δεν είχε επιφέρει σημαντικό πλήγμα στην ειρήνη του κόσμου. Αν αυτή η έκκληση γινόταν υπέρ των Τούρκων σε ένα μέρος, θα μπορούσε επίσης να χρησιμοποιηθεί εναντίον τους σε άλλα μέρη. Ήταν πρόθυμοι να την εφαρμόσουν εκεί που ήξεραν ότι ήταν πλειοψηφία, αλλά θα ήταν εξίσου πρόθυμοι να την εφαρμόσουν εκεί, σε περίπτωση, όπου συνέβαινε το αντίθετο; Αν η αρχή του δημοψηφίσματος ίσχυε για τη Δυτική Θράκη γιατί να μην ισχύει για το Kara-agatch, Demotika και την Καλλίπολη; Αναρωτήθηκε πώς θα λειτουργούσε η αρχή της αυτοδιάθεσης αν εφαρμοζόταν στην Κωνσταντινούπολη. Σίγουρα ήταν γεγονός ότι μέχρι πριν από λίγο καιρό οι Τούρκοι δεν αποτελούσαν την πλειοψηφία στην Κωνσταντινούπολη. Αν γινόταν ψηφοφορία εκεί με βάση τις αρχές του Wilson, θα ήταν πολύ πιθανό, οι Τούρκοι

να ανακτούσαν μια πρωτεύουσα από την οποία θα εκδιώκονταν σύντομα. Η αυτοδιάθεση ήταν αμφίδρομη και θα πρέπει να θυμόμαστε ότι, όπως είχε πει ο κ. Nintchitch, η Διάσκεψη είχε συνέλθει για να αποφασίσει ευρεία ζητήματα πολιτικής και για να εξετάσει την επίδραση που θα είχαν οι αποφάσεις της στην ανάκτηση της ειρήνης.

Θα περάσει τώρα στο έδαφος που διεκδικεί η Τουρκία στο δυτικά του ποταμού Maritza. Πριν από λίγες ημέρες είχε αναφερθεί στις διάφορες απαντήσεις που έδωσε η κυβέρνηση της Άγκυρας στις ανακοινώσεις που της απηύθυναν οι Δυνάμεις στο Παρίσι τον Σεπτέμβριο και στα Μουδανιά τον Οκτώβριο. Είχε επισημάνει ότι σε καμία από αυτές τις περιπτώσεις η Τουρκική Κυβέρνηση διεκδίκησε τα σύνορα που τώρα επιθυμούσε να κατέχει. Η τουρκική αντιπροσωπεία είπε τώρα ότι σκέφτονταν τη στιγμή της εκκένωσης. Αλλά όταν διεκδικούσαν την εκκένωση της Ανατολικής Θράκης, γιατί δεν το είχαν διεκδικήσει έως εκεί που θεωρούσαν νόμιμα σύνορά τους; Για την ακρίβεια το είχαν ξεχάσει τελείως και ακόμη και όταν ανέφεραν την Αδριανούπολη στο σημείωμά τους της 29ης Σεπτεμβρίου δεν έκαναν καμία αναφορά στη στενή σχέση που ισχυρίζονταν τώρα ότι υπήρχε μεταξύ Αδριανούπολης και Kara-agatch. Το μόνο που ζητούσαν τότε ήταν, «... μέχρι τη δυτική όχθη του ποταμού Maritza». Δεν ανέφεραν καν το μικρό σιδηροδρομικό σταθμό. Όσο για τα Μουδανιά, δεν ανέφεραν ποτέ το Kara-agatch εκεί. Ξέχασαν τα πάντα σχετικά με τη διεκδίκηση τους στη δεξιά όχθη του ποταμού Maritza, ζήτησαν μόνο την αριστερή όχθη. Ως εκ τούτου η τουρκική αντιπροσωπεία πρέπει να συγχωρήσει τους Συμμάχους αν οι τελευταίοι έδωσαν μεγάλη σημασία στο γεγονός ότι, σε διάφορες περιπτώσεις τους τελευταίους τρεις μήνες που η Τουρκία είχε την ευκαιρία να διατυπώσει την παρούσα αξίωσή της, είχε εντελώς αποτύχει να το κάνει.

Το δεύτερο επιχείρημα του Ismet Πασά ήταν να παραθέσει τον στρατηγό Harington που είχε συμφωνήσει κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων στα Μουδανιά για την κατοχή από την Τουρκία ή την επιστροφή στην Τουρκία του Kara-agatch. Αυτός (ο Λόρδος Curzon) ήταν σίγουρος ότι πρέπει να υπήρχε κάποια παρεξήγηση και ότι ο στρατηγός Harington δεν είχε πει τίποτα τέτοιο, επειδή ήταν ευθέως αντίθετο προς τις οδηγίες της κυβέρνησης της Αυτού Μεγαλειότητας. Είχε παρατηρήσει σε διάφορες διασκέψεις ότι τα πρακτικά που προετοιμάστηκαν από τα διάφορα έθνη δεν συμφωνούσαν ποτέ απόλυτα, αλλά

[90]

έδειχναν πάντοτε μια τάση να είναι ελαφρώς χρωματισμένα για να συμπνέουν με τα μέρη που τα προετοιμάζαν αντίστοιχα. Ως εκ τούτου, είχε τηλεγραφήσει στον στρατηγό Harington στην Κωνσταντινούπολη και έλαβε μισ απάντηση, την οποία θα διάβαζε: —

«Τα ακριβή λόγια της ομιλίας μου στις 9 Οκτωβρίου, παρουσιάζοντας το τελικό σχέδιο, είναι: “Οι Συμμαχικές Κυβερνήσεις συμφωνούν ως προς τους γενναιόδωρους όρους που είναι διατεθειμένες να σας προσφέρουν. Τους έχουμε ενσωματώσει στη συνθήκη την οποία έχουμε ετοιμάσει. Σας προσφέρουν τους όρους της συμμαχικής διακοίνωσης της 23ης Σεπτεμβρίου, με την οποία θα αποκτήσετε το σύνολο της Ανατολικής Θράκης, η οποία θα προετοιμαστεί για εσάς από τους Συμμάχους. Πηγαίνουν μέχρι το σημείο να προβλέψουν ένα συμμαχικό μαξιλάρι δυτικά του ποταμού Maritza. Σας παρέχουν την προστασία που ζητήσατε όσον αφορά τα φρούρια του Kara-agatch και της Αδριανούπολης”. Στις 4 Οκτωβρίου είπα ότι το ζήτημα της γραμμής των οχυρών έξω από την Αδριανούπολη, που αναφέρεται από τον Ismet, ήταν θέμα αρχής και είναι πέρα από τη δύναμη των Συμμάχων να κάνουν κάτι περισσότερο από το να συστήσουν στους Έλληνες να αποσυρθούν πίσω από τη γραμμή του ποταμού Maritza. Ωστόσο, πρότειναν την αποστολή συμμαχικών αποσπασμάτων στο Kara-agatch».

Από τα παραπάνω ήταν απολύτως σαφές ότι ο στρατηγός Harington, ενεργώντας σύμφωνα με τις οδηγίες της κυβέρνησής του, δεν είχε σε καμία περίπτωση συμφωνήσει με την τουρκική αξίωση και ότι όταν μιλούσε για τα οχυρά του Kara-agatch αναφερόταν μόνο σε μια προσωρινή συμμαχική κατοχή εν αναμονή της παρούσας Διάσκεψης.

Τέλος, υπήρχε το τουρκικό επιχείρημα σχετικά με το έδαφος δυτικά του ποταμού Maritza. Η τουρκική αντιπροσωπεία υποστήριξε ότι η παραχώρηση αυτού του εδαφικού τμήματος στη Βουλγαρία το 1915 δεν θα έπρεπε να θεωρηθεί έγκυρη, διότι η συνθήκη που την ενσωμάτωσε δεν είχε επικυρωθεί από το τουρκικό κοινοβούλιο. Αυτό μπορεί να ισχύει, αλλά, όπως ο κ. Nintchitch είχε πολύ σωστά επισημάνει, δεν υπήρχαν στοιχεία που να αποδεικνύουν ενώπιον της Διάσκεψης, ότι η παραχώρηση είχε ποτέ αποκηρυχθεί από το Τουρκικό Κοινοβούλιο. Αυτή η παραχώρηση εδαφών δεν απαιτήθηκε από ένα νικηφόρο εχθρό, αν και η πίεση θα μπορούσε να ασκηθεί στην Τουρκία εκείνη την εποχή από έναν κάπως επιβλητικό σύμμαχο. Πράγματι, η παραχώρηση του 1915 ήταν ζήτημα τόσο τυπικό, ώστε οι συνοριακές στήλες που έδειχναν τη γραμμή της οριοθέτησης είχαν στηθεί και εξακολουθούσαν να στέκονται, μεταξύ Αδριανούπολης και Kara-agatch. Οι Σύμμαχοι, επομένως, δεν μπορούσαν να δεχτούν το επιχείρημα της μη επικύρωσης.

Σε προηγούμενη συνάντηση η τουρκική αντιπροσωπεία είχε προβάλει ένα φανταστικό επιχείρημα ότι το Demotika ήταν η αρχαία πρωτεύουσα των Τούρκων στην Ευρώπη. Ήταν μελετητής της ιστορίας σε όλη του τη ζωή και είχε πάντα μελετήσει με ιδιαίτερο ενδιαφέρον όλα εκείνα τα αποσπάσματα που αφορούσαν τις επιδρομές των Τούρκων στην Ευρώπη, αλλά ποτέ δεν είχε ακούσει για τα Demotika ως ευρωπαϊκή πρωτεύουσά τους. Είχε συμβουλευτεί τώρα τα βιβλία ιστορίας του. Το 1360 ο σουλτάνος Μουράτ είχε διασχίσει τον Ελλήσποντο και μπήκε στην Ευρώπη. Ένα χρόνο αργότερα είχε κάνει την Αδριανούπολη πρωτεύουσά του και παρέμεινε έτσι μέχρι την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης το 1453. Καθ' οδόν προς την Αδριανούπολη μπορεί να είχε και πιθανότατα το έκανε, πέρασε από το Demotika. Μπορεί ακόμη και να έμεινε στο Demotika, να άσκησε τα κυβερνητικά καθήκοντα εκεί για μικρό χρονικό διάστημα, αλλά ο ισχυρισμός ότι ο τόπος αυτός έπρεπε να δοθεί στην Τουρκία

[91]

επειδή ο Σουλτάνος Μουράτ έμεινε μερικές εβδομάδες ή μήνες εκεί το 1360 ξεπερνούσε την αντίληψή του. Στη Διάσκεψη είχε ειπωθεί ότι υπήρχαν αποδείξεις για την προηγούμενη μεγαλοπρέπεια της υποτιθέμενης πρωτεύουσας στα Demotika και έγινε αναφορά σε ένα τζαμί, ένα παλάτι και ένα φρούριο. Ήταν αλήθεια ότι υπήρχε ένα τζαμί, αλλά όπου υπήρχαν ευσεβείς μουσουλμάνοι υπήρχε ένα τζαμί. Δεν υπήρχε κανένα ίχνος παλατιού, ούτε φρουρίου. Μπορούσαν αυτοί να καθορίσουν το μέλλον αυτής της περιοχής σε σκιώδεις αποδείξεις για γεγονότα που υποτίθεται ότι έγιναν σχεδόν 600 χρόνια πριν; Ας περάσουν στα πραγματικά γεγονότα της υπόθεσης.

Πάρτε το ζήτημα του Kara-agatch. Η τουρκική αντιπροσωπεία είχε πριν από λίγες ημέρες ζητήσει την επέκταση των συνόρων πέρα από τον ποταμό Maritza, συμπεριλαμβανομένου του Kara-agatch, κυρίως για λόγους στρατιωτικής ασφάλειας. Το έδαφος αυτό αποκόπηκε από τις αποφάσεις που ελήφθησαν την προηγούμενη ημέρα. Εάν οι αποστρατικοποιημένες ζώνες θα δημιουργούνταν –εκτός από το ζήτημα της ουδετερότητας, ήταν σαφές ότι δεν θα υπήρχαν οχυρά σε αυτή τη συνοικία που θα απειλούσαν την ασφάλεια της Αδριανούπολης– με άλλα λόγια, ο στρατιωτικός κίνδυνος είχε εξαφανιστεί και ως εκ τούτου η τουρκική αξίωση θα εξετάζοταν για διαφορετικούς λόγους.

Ο δεύτερος λόγος για τη διατήρηση του Kara-agatch από τους Τούρκους ήταν ότι αποτελούσε τμήμα της Αδριανούπολης, προάστιο της πόλης, αναπόσπαστο από την Αδριανούπολη και κατοικούνταν από την ίδια τάξη πληθυσμού. Αυτό δεν ίσχυε καθόλου. Είχε έναν χάρτη της περιοχής σε πλήρη κλίμακα. Το Kara-agatch βρισκόταν, ήταν αλήθεια, στην απέναντι όχθη του ποταμού, αλλά χωρίζεται από την Αδριανούπολη με ένα δρόμο μήκους 4 χιλιομέτρων που περνούσε μέσα από την ανοιχτή εξοχή. Το Kara-agatch ήταν μια μικρή πόλη 8.000 κατοίκων, η συντριπτική πλειοψηφία των οποίων ήταν Έλληνες. Δεν ήξερε εάν η τουρκική αντιπροσωπεία θα το αμφισβητούσε αυτό. Εάν είχε πληροφορηθεί σωστά, ο ισχυρισμός ότι το Kara-agatch ήταν ένα προάστιο της

Αδριανούπολης, ομοιόμορφο με αυτήν σε πληθυσμό και εθνική φυσιογνωμία, δεν θα μπορούσε να υποστηριχθεί.

Το τρίτο επιχείρημα της τουρκικής αντιπροσωπείας, ωστόσο, είχε κάποιο βάρος. Η Αδριανούπολη ήταν μια μεγάλη πόλη κάποτε με περίπου 80.000 κατοίκους και οι Τούρκοι πολίτες, φυσικά δεν ήθελαν να αναγκαστούν να φτάνουν ή να αναχωρούν σιδηροδρομικώς σε έναν ελληνικό σταθμό σε ελληνικό έδαφος· αισθάνονταν ότι δικαιούνταν να έχουν ανεξάρτητη σιδηροδρομική πρόσβαση στο τουρκικό έδαφος. Αναγνώριζε ότι υπήρχε κάποια ισχύ σε αυτή τη έκκληση και οι συνάδελφοί του συμφώνησαν μαζί του. Ο ίδιος θα ήταν πολύ απρόθυμος να κάνει οτιδήποτε που θα μπορούσε σε οποιοδήποτε βαθμό να θίξει τη νόμιμη εθνική αυτοεκτίμηση των Τούρκων. Ο χάρτης μπροστά του έδειχνε ότι, όταν η Συνθήκη του 1915 παραχώρησε αυτό το έδαφος στη Βουλγαρία, η Τουρκική Κυβέρνηση είχε δώσει τόσο μικρή σημασία στη σύνδεση του Kara-agatch με την Αδριανούπολη, ώστε στην πραγματικότητα χάραξαν τη γραμμή με τους συνοριακούς πυλώνες ακριβώς απέναντι από το δρόμο μεταξύ των δύο πόλεων. Η γραμμή αυτή έθετε στο τουρκικό έδαφος ένα τμήμα μεταξύ των πυλώνων και της δεξιάς όχθης του ποταμού Maritza. Στο αυτό το τμήμα ήταν ο μικρός σιδηροδρομικός σταθμός στον οποίο είχε αναφερθεί στη προηγούμενη συνεδρίαση και η αρχή της μικρής σιδηροδρομικής γραμμής που συνδέει τη γέφυρα πάνω από τον ποταμό Maritza με την κύρια γραμμή και τον κύριο σταθμό στο Kara-agatch. Οι Δυνάμεις ήταν διατεθειμένες να προσφέρουν, ως δίκαιη ανταμοιβή, την παραχώρηση αυτού του μικρού θύλακα μεταξύ των συνόρων του 1915 και του ποταμού στην Τουρκία. Χωρίς αυτόν τον θύλακα θα μπορούσαν να έχουν τη δική τους

[92]

διακλάδωση και το δικό τους σταθμό. Εάν αυτό αποδειχθεί δυνατό με τεχνικούς όρους και η τουρκική αντιπροσωπεία ήταν έτοιμη να την αποδεχθεί, αυτό θα έλυνε τη συγκεκριμένη δυσκολία στην οποία είχε αναφερθεί ο ίδιος. Το σχέδιο θα μπορούσε να γίνει κατανοητό με αναφορά σε μεγάλης κλίμακας χάρτη. Είχε συζητήσει πλήρως το θέμα με τους συναδέλφους του και ήταν έτοιμος να κάνει την προσφορά. Δεν ζήτησε άμεση απάντηση, αλλά ίσως η τουρκική αντιπροσωπεία να αναγνώριζε το πνεύμα συνδιαλλαγής με το οποίο έγινε η προσφορά και απέφευγε να ασκήσει έντονη αντίθεση στο μείζον ζήτημα.

Για το μείζον ζήτημα είχε εξηγήσει δύο φορές, εκ μέρους των συναδέλφων του αλλά και του ίδιου, τις απόψεις, που ήταν υποχρεωμένοι να έχουν. Ήταν ασφαλώς πολύ εντυπωσιακό να διαπιστώσει κανείς ότι οι απόψεις αυτές επιβλήθηκαν στην τουρκική αντιπροσωπεία όχι μόνο από τις Μεγάλες Δυνάμεις, αλλά και από κάθε εκπρόσωπο βαλκανικού κράτους που ήταν παρών. Πίστευε ότι ήταν η πρώτη φορά στην ιστορία και σίγουρα η πρώτη φορά, που μπορεί να θυμηθεί, που ένα τόσο περίπλοκο ζήτημα είχε λάβει την τη γενική υποστήριξη όχι μόνο των Μεγάλων Δυνάμεων, αλλά και των Βαλκανικών κρατών. Τι σήμαινε αυτό; Πολλά περισσότερα από το απλό γεγονός της ενότητας των Συμμάχων· σήμαινε έναν τρομερό κίνδυνο για όσους αρνούσαν να αναγνωρίσουν την αξία και τη σπουδαιότητα αυτής της ενότητας. Σήμαινε ότι αυτοί, οι οποίοι θα την προκαλούσαν και σε βάθος χρόνου θα της εναντιώνονταν θα προκαλούσαν έναν μονόπλευρο ανταγωνισμό, στον οποίο οι ίδιοι δεν θα μπορούσαν να ελπίζουν σε επιτυχία.

Ήταν πάντα ευτυχής όταν άκουγε τους διάφορους ομιλητές να προφέρουν τη λέξη «ειρήνη», μια λέξη που με συνεχή επανάληψη θα μπορούσε να ακούγεται σαν κοινοτοπία, αλλά ήταν κάτι πολύ περισσότερο από αυτό και θα έπρεπε πραγματικά να υπάρχει σε κάθε ομιλία. Οι αντιπρόσωποι ήταν ίσως ικανοί να ξεχάσουν μερικές φορές το αντικείμενο της ειρήνης, για το οποίο αυτή η Διάσκεψη γινόταν, αλλά δεν μπορούσε να πιστέψει ότι οποιοδήποτε μέλος θα μπορούσε εκούσια να επιφέρει μια κατάσταση που θα απειλούσε την ειρήνη. Ο ίδιος τόλμησε να θέσει αυτές τις σκέψεις ενώπιον της Διάσκεψης και ενώπιον της τουρκικής αντιπροσωπείας ειδικότερα. Ζήτησε από τη τουρκική αντιπροσωπεία να αναλογιστεί τις δηλώσεις που είχε κάνει και τη συναινετική πρόταση που είχε υποβάλει και να αφήσει τη Διάσκεψη να λάβει τη μελετημένη απάντησή της αργότερα.

Ο κ. Child είπε ότι η αντιπροσωπεία των Ηνωμένων Πολιτειών επιθυμεί να συγχαρεί τη Διάσκεψη για την πραγματική πρόοδο που έχει ήδη σημειωθεί προς την ειρήνη. Η αντιπροσωπεία του θεώρησε την παρούσα στιγμή κατάλληλη για να προβεί σε μια δήλωση την οποία ίσως χρειαστεί να επαναλάβει κατά την άλλες περιπτώσεις. Με σκοπό να εκθέσει την άποψη των Ηνωμένων Πολιτειών με όσο το δυνατόν λιγότερες λέξεις, είχε μειώσει την δήλωσή του σε γραπτή μορφή: —

«Δεν είναι και δεν θα είναι, η ανησυχία των αντιπροσώπων των Ηνωμένων Πολιτειών να εκφράσουν σε αυτή τη Διάσκεψη απόψεις που δεν έχουν ως βάση τους τα νόμιμα εθνικά συμφέροντα των Ηνωμένων Πολιτειών ή εκείνες τις ανθρωπιστικές εκτιμήσεις που εγώ υποθέτω ότι μοιράζονται όλες οι αντιπροσωπείες που είναι παρούσες. Εμείς θα το κάνουμε, ωστόσο και πιστεύω ότι θα το αποδεχθούμε, όταν παρουσιαστεί η ευκαιρία, τη θέση των Ηνωμένων Πολιτειών. Πιστεύουμε ότι μια βολική και κατάλληλη ευκαιρία έχει προκύψει τώρα.

«Δεν είναι άγνωστο σε όσους έχουν παρακολουθήσει την ιστορία των διασκέψεων και διαπραγματεύσεων ότι λίγα θέματα μπορούν να θεωρηθούν

[93]

αυτούσια. Δεν αναφέρομαι στο συγκεκριμένο θέμα υπό συζήτηση, αλλά όλα τα διάφορα σημεία της διαπραγμάτευσης πρέπει θεωρηθούν τελικά ως μια ενότητα και είναι συχνά αλήθεια ότι δεν υπάρχει ούτε μια λεπτομέρεια της διαπραγμάτευσης που μπορεί θεωρηθεί ως απομονωμένη από τις άλλες. Οι εκπρόσωποι των Ηνωμένων Πολιτειών δεν είναι σε θέση, επομένως, να ακούσουν να ολοκληρώνεται μια συζήτηση για οποιαδήποτε εδαφική διευθέτηση η οποία, με τη σειρά της, μπορεί να επηρεάσει άλλους διακανονισμούς, χωρίς να επιστήσουν την προσοχή της Διάσκεψης σε ορισμένες παραδοσιακές αρχές της εξωτερικής πολιτικής της Αμερικής. Η αναφορά σε αυτή πολιτική έγινε σε ένα *aide-memoire* (βοηθητικό υπόμνημα) που παραδόθηκε στους υπουργούς των Εξωτερικών των τριών προσκαλούσων Δυνάμεων στις 30 Οκτωβρίου, λιγότερο από ένα μήνα πριν, με τα ακόλουθα λόγια:-

«Δεδομένου ότι ο σκοπός που επιδιώκεται με την υποβολή της πρότασης αυτής (δηλαδή, την αποστολή παρατηρητών) είναι η εξάλειψη οποιασδήποτε πιθανής αιτίας παρεξηγήσεως, θεωρείται σκόπιμο να επιστήσουμε την προσοχή στη στάση των Ηνωμένων Πολιτειών σε σχέση με τις μυστικές συνθήκες και συμφωνίες. Δεν θεωρείται ότι οι συμφωνίες που έχουν συναφθεί στο παρελθόν σε σχέση με το τουρκικό έδαφος, οι οποίες προβλέπουν την εγκαθίδρυση ζωνών ειδικής εμπορικής και οικονομικής επιρροής, όπως για παράδειγμα, η τριμερής συμφωνία του 1920, είναι σύμφωνες με την αρχή της ισότητας των οικονομικών ευκαιριών. Θεωρείται ότι τώρα οι Συμμαχικές Δυνάμεις δεν θα επιθυμούν και δεν θα σκοπεύουν να θέσουν σε εφαρμογή προηγούμενες συμφωνίες τέτοιας φύσης.

«Οι Ηνωμένες Πολιτείες δεν επιθυμούν να προβούν σε οποιαδήποτε ενέργεια, η οποία θα μπορούσε να φέρει σε δύσκολη θέση τις Συμμαχικές Δυνάμεις στην κατάλληλη προσπάθεια να εξασφαλίσουν την ειρήνη. Δεν επιθυμούν τίποτα που να έρχεται σε σύγκρουση με τα συμφέροντα άλλων χωρών, αν η αρχή των εμπορικών ευκαιριών για όλα τα έθνη αναγνωρίζεται από την αρχή. Οι Ηνωμένες Πολιτείες δεν έχουν καμία πρόθεση να επιδιώξουν για τον εαυτό τους ή τους υπηκόους τους μια προνομιούχα θέση αλλά επιθυμούν να προστατεύσουν τα δικαιώματά τους και να διασφαλίσουν την (πολιτική) των ανοικτών θυρών.³⁴

«Η Διάσκεψη αυτή μπορεί να είναι ευτυχής να γνωρίζει ότι το συντριπτικό αίσθημα του λαού των Ηνωμένων Πολιτειών είναι υπέρ αυτής της πολιτικής, όχι μόνο ως εθνική πολιτική,

34. Σ.τ.Ε.: πολιτική των «ανοικτών θυρών» (open door policy) ήταν η κυρίαρχη εξωτερική πολιτική των Η.Π.Α. στην Ανατολική Ασία μέχρι τα μέσα του 20ού αιώνα. Προσπάτησε την ισότητα των προνομίων για όλες τις χώρες που είχαν εμπορικές συναλλαγές με την Κίνα και υποστήριζε την διοικητική και εδαφική ακεραιότητα της Κίνας (ηλεκτρονική εγκυκλοπαίδεια Britannica).

αλλά και ως μια πολιτική που, αν υιοθετηθεί από κάθε έθνος της γης, θα ήταν αντίθετη, ίσως, με την αναζήτηση εδαφικών ή άλλων ειδικών προνομίων σε ξένα εδάφη, ένα ισχυρό στοιχείο για την εγκαθίδρυση οποιασδήποτε σταθερής ειρήνης, ένα θεμέλιο για μια μεγαλύτερη ισότητα στις σχέσεις των εθνών και η βάση για μια πιο προοδευτική οικονομική ανάπτυξη των περιοχών».

Ο Ismet Πασάς δήλωσε ότι αισθάνεται υποχρεωμένος να προβεί σε μια δήλωση η οποία κανένας δεν μπορούσε να αμφισβητήσει, δηλαδή ότι οι Τούρκοι είχαν την πλειοψηφία στη Κωνσταντινούπολη και δεν φοβούνται πλέον ένα δημοψήφισμα στην πρωτεύουσά τους απ' ό,τι σε οποιοδήποτε άλλο μέρος των σημερινών τους κτήσεις. Ήταν επίσης ακράδαντα πεπεισμένος ότι η υπόθεση της παγκόσμιας ειρήνης θα ήταν πολύ καλύτερη, αν οι λαοί μπορούσαν να καθορίζουν οι ίδιοι τη μοίρα τους παντού. Ο ίδιος διατηρούσε το δικαίωμα να απαντήσει σε ορισμένα από τα επιχειρήματα του Λόρδου Curzon σχετικά με το τμήμα της Ανατολικής Θράκης που διεκδικούσε η Τουρκία μετά από στενότερη εξέταση των βρετανικών επιχειρημάτων.

Ευχαρίστησε τον εκπρόσωπο των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής

[94]

για την ειλικρινή και φιλελεύθερη δήλωσή του και εξέφρασε την ελπίδα ότι η αμερικανική κοινή γνώμη θα είναι πάντα με το μέρος του δικαίου και του δικαιοσύνης.

Ο Λόρδος Curzon ανακοίνωσε ότι η συζήτηση για την Ανατολική Θράκη αναβλήθηκε και ότι στην επόμενη συνεδρίαση στις 3.30 μ.μ. την ίδια ημέρα θα εξεταζόταν το ζήτημα των νησιών του Αιγαίου Πελάγους.

(Η Επιτροπή ολοκλήρωσε τις εργασίες της στη 1 μ.μ.)

Αρ. 9

ΕΔΑΦΙΚΗ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Πρακτικά της Έκτης Συνεδρίασης της 25ης Νοεμβρίου 1922, στις 3 μ.μ.,

υπό την Προεδρία του Λόρδου Curzon

Παρόντες:

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
Μαρκήσιος Curzon του Kedleston
Σερ H. Rumbold

ΙΤΑΛΙΑ
Μαρκήσιος Garroni
κ. Lago

ΙΑΠΩΝΙΑ
Βαρόνος Hayashi
κ. Otchiai

ΡΟΥΜΑΝΙΑ
κ. Duca
κ. Diamandy

ΓΑΛΛΙΑ
κ. Barrère
κ. Bompard

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
κ. Child
κ. Grew

ΕΛΛΑΔΑ
κ. Βενιζέλος
κ. Κακλαμάνος

ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ
κ. Nintchitch
κ. Rakitch

ΤΟΥΡΚΙΑ
Ismet Πασάς
Riza Nour Μπέης
Hassan Μπέης

Παρόντες επίσης:

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
Σερ W. Tyrrell
Υποστράτηγος Burnett-Stuart
Πλοίαρχος Pound, B.N.
Αντισυνταγματάρχης Heywood
κ. Nicolson
κ. Forbes Adam
κ. Leeper
κ. McClure

ΓΑΛΛΙΑ
Ναύαρχος Lacaze
Στρατηγός Weygand
κ. Laroche
κ. Bargeton
κ. de Percin
κ. Barois

[95]

ΙΤΑΛΙΑ
κ. Arlotta
Συνταγματάρχης Vitale
κ. Guarnaschelli
ΙΑΠΩΝΙΑ
κ. Nagoaka
κ. Sato
Συνταγματάρχης Saigo
Διοικητής Tsuru
κ. Tani

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
κ. Amory

ΡΟΥΜΑΝΙΑ
Συνταγματάρχης Dumitresco

ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ
κ. Christitch
κ. Antitch

ΤΟΥΡΚΙΑ
Munir Μπέης
Συνταγματάρχης Tefvik Μπέης

Shevket Μπέης
Nusret Μπέης

Γενική Γραμματεία
κ. Massigli, *Γενικός Γραμματέας της Διάσκεψης*

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
κ. Spring Rice. Ronald

ΓΑΛΛΙΑ
κ. Lagarde

ΙΤΑΛΙΑ
κ. Indelli
ΙΑΠΩΝΙΑ
κ. Hotta

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
κ. Belin

ΡΟΥΜΑΝΙΑ
κ. Constantinesco

ΕΛΛΑΔΑ
κ. Κόλλας
ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ
κ. Milanovitch

ΤΟΥΡΚΙΑ
Rechid Safvet Μπέης

Μεταφραστής: κ. Camerlynck

Ο Λόρδος Curzon κάλεσε τον Ismet Πασά να εκθέσει τις απόψεις του σχετικά με τα νησιά του Αιγαίου Πελάγους.

Ο Ismet Πασάς δήλωσε ότι τα νησιά του Αιγαίου Πελάγους και της Μεσογείου τα οποία γεω-

γραφικά εξαρτώνται από τη Μικρά Ασία, ήταν μεγάλης σημασίας για την ειρήνη και την ασφάλεια της Ανατολίας· συμπεριλαμβάνουν μικρά νησιά κοντά στην ακτή, εντός χωρικών υδάτων και

[96]

μεγαλύτερα νησιά. Τα μικρά νησιά εντός χωρικών υδάτων απειλούσαν σοβαρά την ειρήνη της Μικράς Ασίας και αποτελούσαν αναπόσπαστο μέρος της εν λόγω περιοχής· για το λόγο αυτό πρέπει να παραμείνουν υπό τουρκική κυριαρχία και επίσης διότι βρίσκονταν εντός των τουρκικών χωρικών υδάτων.

Όσον αφορά τα μεγαλύτερα νησιά, με τη συνθήκη της 17ης /30ής Μαΐου 1913, η διάθεση της Τενέδου και της Ίμβρου αφέθηκε στην απόφαση των Μεγάλων Δυνάμεων. Τα δικαιώματα της Τουρκίας επί των δύο αυτών νησιών επιβεβαιώθηκαν από τη διακοίνωση των Μεγάλων Δυνάμεων της 14ης Φεβρουαρίου 1914. Τέθηκαν έτσι υπό τουρκική κυριαρχία.

Παρομοίως, ήταν αναγκαίο και δίκαιο να παραμείνει το νησί της Σαμοθράκης στην Τουρκία, που βρίσκεται στην περιοχή των τουρκικών ακτών και των Στενών.

Τα νησιά Λήμνος, Μυτιλήνη, Χίος, Σάμος και Ικαρία αφέθηκαν στους Έλληνες από τις Μεγάλες Δυνάμεις. Τα νησιά αυτά ήταν ζωτικής σημασίας από την άποψη της ασφάλειας της Τουρκίας και ήταν οικονομική αναγκαιότητα για αυτά να ενωθούν με τη Μικρά Ασία· για τους λόγους αυτούς η απόφαση των Δυνάμεων δεν είχε γίνει αποδεκτή από την Τουρκία. Η διάθεση των νησιών αυτών είχε ανατεθεί στις Μεγάλες Δυνάμεις υπό τον όρο ότι η απόφαση θα ήταν σύμφωνη με τα συμφέροντα των ενδιαφερομένων μερών· η λύση που πρότειναν οι Δυνάμεις δεν πληρούσε τον όρο αυτό και συνεπώς δεν ικανοποιούσε Τουρκία.

Τα ιμπεριαλιστικά σχέδια της Ελλάδας για την Ανατολία, τα οποία είχαν πρόσφατα αποκαλυφθεί σε ολόκληρο τον κόσμο, είχαν δείξει στην Τουρκία πόσο επικίνδυνο ήταν για την ασφάλεια της Μικράς Ασίας το γεγονός ότι τα νησιά αυτά θα έπρεπε να ανήκουν σε μια χώρα όπως η Ελλάδα, η οποία είχε δημιουργήσει τεχνητά στο έδαφός της φιλοδοξίες για την ίδρυση μιας ελληνικής αυτοκρατορίας στη Μικρά Ασία.

Έτσι είναι αναγκαίο για το συμφέρον της γενικής ειρήνης να υπάρξει μια δέσμευση για την πλήρη αποστρατικοποίηση αυτών των νησιών· όλα τα υπάρχοντα οχυρωματικά έργα και οι συστοιχίες πρέπει να αποσυρθούν πλήρως, να καταστραφούν και να αποσυναρμολογηθούν, να μην κατασκευαστούν νέες οχυρώσεις· κανένα από αυτά τα νησιά δεν θα πρέπει να χρησιμοποιηθεί ως στρατιωτική βάση· δεν πρέπει να μεταφερθούν εκεί αεροπλάνα, δεν πρέπει να κατασκευαστούν υπόστεγα για αεροσκάφη· εκτός από μια επαρκή αστυνομική δύναμη για την τήρηση της τάξης σε κανένα δεν πρέπει να διατηρούνται ένοπλες δυνάμεις και τα νησιά αυτά δεν πρέπει να χρησιμεύουν ως κέντρο ταραχοποιών ή ως καταφύγιο λαθρεμπόρων. Η Τουρκία πρέπει επίσης να λάβει εγγυήσεις για την αυστηρή τήρηση των δεσμεύσεων ως προς αυτά τα ζητήματα.

Επομένως, ήταν απαραίτητο τα νησιά αυτά να απολαμβάνουν ουδέτερη και ανεξάρτητη πολιτική ύπαρξη.

Ο κ. Βενιζέλος θεώρησε ότι θα πρέπει να γίνει διάκριση μεταξύ των νησιών του Αιγαίου που για μεγάλο χρονικό διάστημα βρίσκονταν υπό ελληνική κυριαρχία και εκείνων που δεν είχαν ακόμη αποτελέσει αντικείμενο οποιασδήποτε διεθνούς πράξης. Αν είχε κατανοήσει σωστά τη δήλωση του Ismet Πασά, η Τουρκία ισχυριζόταν ότι διατηρούσε την κυριαρχία επί της τελευταίας κατηγορίας νησιών. Τώρα ο πληθυσμός του μεγαλύτερου μέρους αυτών των νησιών ήταν αποκλειστικά ελληνικός, χωρίς κανένα ξένο στοιχείο. Κάποια, όπως η Κως, η Τένεδος και η Ρόδος, περιείχαν μια μικρή τουρκική μειονότητα.

[97]

Στο πλαίσιο αυτό ανέφερε τα ακόλουθα στοιχεία: —

	Έλληνες	Μουσουλμάνοι	Εβραίοι και Ξένοι
Ίμβρος	9.207	...	...
Τένεδος	5.420	1.200	...
Κως	14.550	2.020	...
Ρόδος	37.777	4.854	2.445

Τα υπόλοιπα νησιά ήταν καθαρά Ελληνικά και επομένως δεν ήταν στο ενδιαφέρον της Τουρκίας να τα κατέχει.

Η ασφάλεια της τουρκικής επικράτειας δεν μπορούσε να διακυβεύεται από αυτά τα νησιά. Σε αυτό το πλαίσιο, θα επιθυμούσε να θυμίσει πρόσφατα στρατιωτικά γεγονότα. Όταν τα ελληνικά στρατεύματα αποβιβάστηκαν στη Σμύρνη μεταφέρθηκαν απευθείας στην Ανατολία και αυτά τα νησιά δεν χρησιμοποιήθηκαν ως χώροι στάθμευσης. Ήταν επομένως ξεκάθαρο ότι η κατοχή των νησιών αυτών από κάποια άλλη Δύναμη εκτός της Τουρκίας δεν αποτελούσε απειλή για τη τελευταία. Εκτός αυτού, ήταν δύσκολο να δει ποιο ενδιαφέρον θα μπορούσε να έχει η Τουρκία με το να έχει υπό την κυριαρχία της έναν μεγάλο ελληνικό πληθυσμό, ιδιαίτερα μετά τα γεγονότα των τελευταίων μηνών.

Θα συμφωνούσε να εξεταστεί το θέμα κατά πόσον ήταν απαραίτητη η αποστρατικοποίηση αυτών των νησιών και εάν ναι, σε ποιον βαθμό· για αυτό τον λόγο θα ήταν καλύτερο να συμβουλευτούν στρατιωτικούς ειδικούς. Ωστόσο, σε καμία περίπτωση δεν θα μπορούσε να τεθεί θέμα αποκατάστασης της τουρκικής κυριαρχίας επί της περιοχής, η οποία προ πολλού είχε πάψει να ανήκει στην Τουρκία συμπεριλαμβανομένων της Τένεδου και της Ίμβρου.

Όσον αφορά τα δύο αυτά νησιά, ήταν έτοιμος να πάει παραπέρα και να συμφωνήσει σε μια σημαντική μείωση της ελληνικής κυριαρχίας λόγω της εγγύτητάς τους με τα Δαρδανέλια. Πίστευε ότι θα ήταν καλό να συζητηθεί η αποστρατικοποίηση των νησιών αυτών και των Δαρδανελίων ταυτόχρονα.

Ήθελε να δηλώσει ακόμη μια φορά ότι δεν είχε καμία αντίρρηση στην αποστρατικοποίηση αυτών των νησιών, αλλά θα έπρεπε να θυμόμαστε ότι δεν είχε παρθεί καμία απόφαση σχετικά με την υιοθέτηση τέτοιου μέτρου· είχε μόνο αποφασιστεί ότι η επιτροπή θα εξέταζε το θέμα κατά πόσον η αποστρατικοποίηση των νησιών ήταν σκόπιμη και εάν ναι σε ποιο βαθμό.

Ο Λόρδος Curzon είπε ότι είχε συζητήσει το θέμα με τους συμμαχικούς συναδέλφους του και ότι μιλούσε εκ μέρους τους όπως και για τον ίδιο. Πρώτα από όλα ευχόταν να τοποθετήσει το θέμα στη σωστή νομική βάση. Για αυτό ήταν υποχρεωμένος να ξεκινήσει αναφερόμενος στη Διάσκεψη του Λονδίνου το 1913, η οποία κατέληξε σε μια συμφωνία που υπογράφηκε από την Τουρκία, την Ελλάδα, τη Σερβία, τη Βουλγαρία και το Μαυροβούνιο, με ημερομηνία 30 Μαΐου 1913. Το άρθρο 5 αυτής της συμφωνίας αναφερόταν στα νησιά. Ο Ismet Πασάς είχε προτείνει ότι η παράδοση των νησιών προς διάθεση και διανομή από τις Μεγάλες Δυνάμεις συνεπαγόταν ορισμένους όρους· δεν υπήρχε κανένας. Αυτό μπορεί να αποδειχθεί από μια αναφορά στις συμπερασματικές λέξεις του άρθρου 5, οι οποίες απλά επιβεβαιώνουν στις Μεγάλες Δυνάμεις «... το καθήκον να αποφασίσουν τη μοίρα όλων των Οθωμανικών νησιών στο Αιγαίο Πέλαγος (με εξαίρεση την Κρήτη) και τη χερσόνησο του Αγίου Όρους».

Την συνάντηση του Λονδίνου ακολούθησε η Διάσκεψη των Πρεσβευτών των Μεγάλων Δυνάμεων, στους οποίους είχε ανατεθεί να αποφασίσουν σε ποιον

[98]

θα παραδίδονταν τα νησιά. Η Διάσκεψη των πρεσβευτών δεν ασχολήθηκε με τα Δωδεκάνησα, επειδή η τύχη των νησιών αυτών είχε ήδη αποφασιστεί προσωρινά από τη Συνθήκη της Λωζάννης μεταξύ της Τουρκίας και της Ιταλίας. Όλα τα υπόλοιπα νησιά παραχωρήθηκαν στην Ελλάδα εκτός από την Ίμβρο, την Τένεδο και το Καστελλόριζο, των οποίων η εγγύτητα στις εκβολές

των Δαρδανελλίων ή στις ασιατικές ακτές φαινόταν ικανή να δικαιολογήσει την παραμονή τους στην Τουρκία.

Στις 14 Φεβρουαρίου 1914, η Διάσκεψη απηύθυνε υπόμνημα προς στην Τουρκική Κυβέρνηση με την οποία της γνωστοποιούσαν την απόφαση ότι όλα τα νησιά που βρίσκονταν τότε υπό την κατοχή της Ελλάδας θα έπρεπε να παραχωρηθούν στη χώρα αυτή, με εξαίρεση τα τρία νησιά που προαναφέρθηκαν, τα οποία θα μπορούσε να διατηρήσει η Τουρκία. Τα νησιά Ίμβρος και Τένεδος επρόκειτο να αποστρατικοποιηθούν. Στην απάντησή της 15 Φεβρουαρίου η Τουρκική Κυβέρνηση δεν δεσμεύτηκε σε τίποτα οριστικό. Εξέφρασαν τη λύπη τους για τη γενική στάση των Δυνάμεων, αλλά υπογράμμισαν την απόφασή τους για την Ίμβρο και τη Τένεδο, για την υλοποίηση της οποίας υποσχέθηκαν ότι θα κάνουν ό,τι καλύτερο μπορούν για να την εξασφαλίσουν.

Ο Ismet Πασάς είχε υποβάλει δύο προτάσεις: —

1. Ότι η Ίμβρος και η Τένεδος, λόγω της εγγύτητάς τους με τις εκβολές των Δαρδανελίων, θα πρέπει να επιστραφούν στην Τουρκία όπως είχαν προτείνει οι Δυνάμεις το 1913. Ζήτησε επίσης την ένταξη της Σαμοθράκης – η οποία αναφέρθηκε τώρα για πρώτη φορά στην ίδια ομάδα νησιών, καθώς είναι κατά κάποιο τρόπο φρουροί των Στενών.
2. Ότι όλα τα άλλα νησιά, ιδίως η Λήμνος, η Μυτιλήνη, η Χίος και η Ικαρία, τα οποία είχαν δοθεί στην Ελλάδα το 1913, θα έπρεπε τώρα να της αφαιρεθούν και να τεθούν υπό ειδικό καθεστώς.

Ο κ. Βενιζέλος είχε την εντύπωση ότι επρόκειτο απλώς για να αποστρατικοποιηθούν.

Ο Riza Nour Μπέης απάντησε αρνητικά· έπρεπε να έχουν μια ουδέτερη και ανεξάρτητη πολιτική ύπαρξη.

Ο Λόρδος Curzon είπε ότι αυτό σήμαινε ότι τα νησιά δεν θα παραχωρούνταν στην Τουρκία, αλλά θα έπρεπε να αφαιρεθούν από την Ελλάδα και να τους δοθεί κάποια μορφή πολιτικής αυτονομίας. Αυτό, θα δημιουργούσε σοβαρές δυσκολίες τόσο από νομικής και δικαιοσύνης άποψης όσο και ως προς την πρακτική εφαρμογή. Τα εν λόγω νησιά αποτελούσαν νόμιμη ελληνική κυριότητα βάσει συνθήκης και οι πληθυσμοί τους ήταν εξ ολοκλήρου ελληνικής εθνότητας. Αν η τουρκική αντιπροσωπεία επιχειρηματολογούσε “a la Wilson”, το αποτέλεσμα ενός δημοψηφίσματος θα ήταν αναμφίβολα υπέρ της διατήρησης των νησιών από την Ελλάδα. Ωστόσο, δεν επιθυμούσαν δημοψήφισμα, αλλά ένα είδος συνταγματικού πειράματος αυτονομίας. Η προηγούμενη εμπειρία προσέφερε προειδοποιήσεις κατά ενός τέτοιου πειράματος. Για παράδειγμα, η Σάμος είχε απολαύσει για μεγάλο χρονικό διάστημα μια περίεργη μορφή αυτονομίας· τα αποτελέσματα δεν ήταν ενθαρρυντικά, αλλά μάλλον ανησυχητικά. Από την άλλη πλευρά, ένα πείραμα είχε γίνει με το νησί που είχε την τιμή να παρουσιάσει τον κ. Βενιζέλο στον κόσμο, δηλαδή τη Κρήτη. Το αποτέλεσμα ήταν καταστροφικό. Όταν ο ίδιος, ο Λόρδος Curzon, ήταν υφυπουργός του μεγάλου Μαρκεσιού του Salisbury, ένα από τα πιο ακανθώδη ζητήματα ήταν αυτό της Κρήτης. Ο κ. Βενιζέλος δεν είχε τότε εμφανιστεί

[99]

στο προσκήνιο, αλλιώς αναμφίβολα θα είχε εφαρμόσει τον δικό του ιδιαίτερο τρόπο αντιμετώπισης. Τι είχε συμβεί; Εσωτερικές συγκρούσεις, εξεγέρσεις, εκτεταμένες απώλειες ζώων και γενική αναρχία, μέχρι που τελικά η Κρήτη αποφάσισε την ένωση με την Ελλάδα. Αυτά τα δύο παραδείγματα ήταν προειδοποιήσεις κατά της αποδοχής των τουρκικών προτάσεων.

Όσον αφορά το δεύτερο σημείο του Ismet Πασά, δηλαδή την αποστρατικοποίηση σε μια πολύ αυστηρή μορφή, θα μπορούσαν να ειπωθούν πολλά περισσότερα. Αλλά μια διάκριση πρέπει να γίνει ανάμεσα στα τρία νησιά της Ίμβρου, της Τένεδου και της Σαμοθράκης από τη μια πλευρά και στα υπόλοιπα νησιά από την άλλη. Η τύχη των τριών πρώτων και ο βαθμός αποστρατικοποίησης που πρέπει να πραγματοποιηθεί εκεί, θα μπορούσε καλύτερα να εξεταστεί σε συνδυασμό

με το ζήτημα της ελευθερίας των Στενών. Δεν μπορούσε να προδικάσει την τελική απόφαση στο ζήτημα αυτό, το οποίο πρέπει να εξεταστεί αργότερα. Όσον αφορά τα υπόλοιπα νησιά και τη σκοπιμότητα της διεξαγωγής αυστηρής αποστρατικοποίησης εκεί, ο κ. Βενιζέλος είχε επισημάνει ότι κατά τη διάρκεια του πολέμου τα νησιά αυτά δεν αποτελούσαν πηγή κινδύνου για την τουρκική στρατιωτική θέση στην Ανατολία, καθώς οι Έλληνες δεν τα είχαν χρησιμοποιήσει ως βάσεις- δεν θα μπορούσαν, επομένως, λογικά τώρα να θεωρηθούν ως απειλή. Συνοψίζοντας, τα συμπεράσματά του ήταν: —

1. Ότι η μοίρα των τριών νησιών Ίμβρος, Τένεδος και Σαμοθράκης θα πρέπει να εξεταστεί σε συνδυασμό με το ζήτημα της ελευθερίας των Στενών.
2. Ότι η πρόταση για ένα συνταγματικό πείραμα αυτονομίας για τα υπόλοιπα νησιά θα πρέπει να απορριφθεί λόγω των προειδοποιήσεων που προσφέρει το παρελθόν.
3. Ότι ενώ το ζήτημα της αποδέσμευσης των νησιών από την ελληνική κυριαρχία δεν θα μπορούσε να εξεταστεί, ήταν αρκετά πρόθυμος να εξεταστεί από στρατιωτικούς εμπειρογνώμονες η αποστρατικοποίησή τους.

Κατά τη διατύπωση αυτών των συμπερασμάτων μιλούσε εκ μέρους των συμμαχικών συναδέλφων του, οι οποίοι συμφωνούσαν απόλυτα μαζί του.

Ο Ismet Πασάς συμφώνησε να τεθεί το ζήτημα της αποστρατικοποίησης σε μια υποεπιτροπή, αλλά ήλπιζε ότι ο Πρόεδρος θα καθορίσει πρώτα τις απόψεις του για την κυριαρχία της Ίμβρου, της Τενέδου και της Σαμοθράκης.

Ο Λόρδος Curzon δήλωσε ότι το θέμα αυτό απαιτεί πολύ προσεκτική μελέτη περιλαμβάνοντας, για παράδειγμα, τα στοιχεία που έδωσε ο κ. Βενιζέλος και ο ίδιος δεν μπορούσε να πει ποια θα ήταν η απόφαση σχετικά με την κυριαρχία των τριών νησιών. Τείνει να πιστεύει ότι όταν η προτεινόμενη υποεπιτροπή για την εξέταση της αποστρατικοποίησης θα συσταθεί θα πρέπει να της ζητηθεί να διερευνήσει και το ζήτημα της κυριαρχίας. Προς το παρόν δεν είναι δυνατή καμία δήλωση.

Ο κ. Βενιζέλος είπε ότι η κυριαρχία της Σαμοθράκης είχε διευθετηθεί από το 1913· μόνο ο βαθμός της αποστρατικοποίησης που θα πραγματοποιηθεί ήταν ακόμη υπό συζήτηση.

Ο Ismet Πασάς είπε ότι θα είχε την ευκαιρία να εκθέσει τις απόψεις του πληρέστερα όταν το ζήτημα θα εξεταζόταν εκ νέου.

Ο Λόρδος Curzon ρώτησε αν ο Ismet Πασά αντιλαμβανόταν ότι το ζήτημα της αποστρατικοποίησης όλων των νησιών (και όχι μόνο των τριών

[100]

που κατονομάζονται συγκεκριμένα) θα πρέπει να διατηρηθεί και ότι η κυριαρχία της Ίμβρου και της Τενέδου θα πρέπει επίσης να συζητηθεί αργότερα. Ο ίδιος είχε ανέφερε τις απόψεις των Συμμάχων όσον αφορά την πολιτική θέση όλων των υπόλοιπων νησιών.

Ο Ismet Πασά επιφυλάχθηκε να απαντήσει τόσο στον Λόρδο Curzon όσο και στα επιχειρήματα του κ. Βενιζέλου.

Ο κ. Barrère είπε ότι εκτός από το ζήτημα της αυτονομίας το οποίο είχε απορριφθεί και το ζήτημα της κυριαρχίας επί της Ίμβρου και της Τενέδου που βρισκόταν σε εκκρεμότητα, η Διάσκεψη είχε πλέον όλα τα στοιχεία που απαιτούνται για την παραπομπή του όλου θέματος σε μια υποεπιτροπή εμπειρογνομένων.

Ο κ. Lago ρώτησε ποια νησιά επρόκειτο να παραπεμφθούν στους εμπειρογνώμονες.

Ο Λόρδος Curzon απάντησε ότι είναι μόνο εκείνα που απαρίθμησε ο κ. Βενιζέλος.

Αποφασίστηκε: —

1. Να παραπεμφθεί σε μια υποεπιτροπή εμπειρογνομένων, η οποία θα έπρεπε να συνεδριάσει όταν έρθει η ώρα να εξετάσει το πρόβλημα των Στενών, το ζήτημα της κυριαρχίας επί

των νησιών Τένεδου και Ίμβρου, καθώς και εκείνο της αποστρατικοποίησης των δύο αυτών νησιών και της νήσου Σαμοθράκης.

2. Να παραπεμφθεί στην ίδια υποεπιτροπή το ερώτημα αν τα νησιά Χίος, Μυτιλήνη, Λήμνος, Σάμος και Ικαρία θα πρέπει να αποστρατικοποιηθούν και αν ναι σε ποιο βαθμό.

Η τουρκική αντιπροσωπεία διατύπωσε επιφυλάξεις όσον αφορά τη συζήτηση της κυριαρχίας επί της Ίμβρου και της Τενέδου.

Ο Λόρδος Curzon δήλωσε ότι επιθυμούσε να κάνει μερικές παρατηρήσεις όσον αφορά τη σειρά των εργασιών. Κατάλαβε ότι οι Τούρκοι αντιπρόσωποι ήταν έτοιμοι να συζητήσουν τα σύνορα της Συρίας και του Ιράκ στις 27 Νοεμβρίου στις 11 π.μ. Ο χρόνος για τη συζήτηση σχετικά με την ελευθερία των Στενών πρέπει να εξαρτηθεί από την άφιξη της ρωσικής αντιπροσωπείας. Η Πρώτη Επιτροπή έπρεπε επίσης να ασχοληθεί με στρατιωτικά ζητήματα, αλλά αυτά ήταν καλύτερα να μην συζητηθούν μέχρι να λυθούν τα ζητήματα των Στενών, της Ανατολικής Θράκης και της Κωνσταντινούπολης. Όσον αφορά τη Δεύτερη και την Τρίτη Επιτροπή, υπό την Προεδρία του Μαρκήσιου Garroni και του κ. Barrère αντίστοιχα, το έργο της πρώτης δεν θα μπορούσε να αρχίσει μέχρις ότου οι αντιπρόσωποι από τα κράτη που συνθηκολόγησαν να φθάσουν. Αλλά δεν υπήρχε κανένας λόγος για τον οποίο η επιτροπή του κ. Barrère να μην αρχίσει τις εργασίες της το απόγευμα της 27ης Νοεμβρίου ή το πρωί της 28ης Νοεμβρίου. Από εκεί και πέρα οι εδαφικές και οικονομικές επιτροπές θα μπορούσαν να εργάζονται παράλληλα, αλλά όχι ταυτόχρονα.

Ο Ismet Πασάς θέλησε να συνοψίσει τις απόψεις που εξέφρασε ως εξής: —

1. Δεν θεωρούσε το θρακικό ζήτημα ως διευθετημένο και σκόπευε να επανέλθει σε αυτό.
2. Δεν μπορούσε να συμφωνήσει να τεθεί η τουρκική κυριαρχία επί της Ίμβρου και της Τένεδου προς συζήτηση.
3. Όπως είχε δηλώσει προηγουμένως, δεν μπορούσε να διαπραγματευτεί με καμία Δύναμη που είχε συνθηκολογήσει, η οποία μπορούσε να προσκληθεί στη Διάσκεψη.

[101]

Ο κ. Barrère εξήγησε, με σκοπό να εξαλείψει κάθε παρεξήγηση ότι δεν τίθεται θέμα διαπραγμάτευσης με τρίτους, αλλά απλώς να ακουστούν οι εκπρόσωποί τους για ορισμένα θέματα που αφορούσαν τα συμφέροντά τους.

Ο Λόρδος Curzon είπε ότι όσον αφορά το πρώτο σημείο του Ismet Πασά, θα δοθεί αργότερα η ευκαιρία στην τουρκική αντιπροσωπεία να εκφράσει τις απόψεις της σχετικά με τα σύνορα της Θράκης· το πρωί είχε ζητήσει από τον Ismet Πασά να σκεφτεί πολύ προσεκτικά τις δηλώσεις και τις προτάσεις που είχαν ήδη γίνει για το θέμα. Όσον αφορά το δεύτερο σημείο, η κυριαρχία επί της Ίμβρου και της Τενέδου δεν θα συζητηθεί έως ότου η υποεπιτροπή παρουσιάσει την έκθεσή της. Το τρίτο σημείο είχε απαντηθεί από τον κ. Barrère.

Ο Ismet Πασάς διατήρησε ρητά τις επιφυλάξεις του για το θέμα αυτό. για το θέμα αυτό.

(Η Επιτροπή ολοκλήρωσε τις εργασίες της στις 5.20 μ.μ.)

Αρ. 10

ΕΔΑΦΙΚΗ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Πρακτικά της Έβδομης Συνεδρίασης, 29 Νοεμβρίου 1922, στις 4 μ.μ.,

υπό την Προεδρία του Λόρδου Curzon

Παρόντες:

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
Μαρκήσιος Curzon του Kedleston

ΓΑΛΛΙΑ
κ. Barrère

Σερ H. Rumbold
ΙΤΑΛΙΑ
Μαρκήσιος Garroni
κ. Montagna
κ. Lago
ΙΑΠΩΝΙΑ
Βαρόνος Hayashi
κ. Otchiai
ΡΟΥΜΑΝΙΑ
κ. Duca
κ. Diamandy

κ. Bompard
ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
κ. Child
Ναύαρχος Bristol
κ. Grew
ΕΛΛΑΔΑ
κ. Κακλαμάνος
ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ
κ. Nintchitch
κ. Rakitch

ΤΟΥΡΚΙΑ
Ismet Πασάς
Riza Nour Μπέης
Hassan Μπέης

[102]

Επίσης παρόντες:

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
Σερ W. Tyrrell
Ναύαρχος Σερ R. Keyes
Υποστράτηγος Burnett-Stuart
Πλοίαρχος Pound, B.N
Αντισυνταγματάρχης Heywood
κ. Nicolson
κ. Forbes Adam
κ. Leeper
κ. McClure

ΙΤΑΛΙΑ
κ. Arlotta
κ. Guariglia
Συνταγματάρχης Vitale

ΙΑΠΩΝΙΑ
κ. Sato
Συνταγματάρχης Saigo
Διοικητής Tsuru
κ. Tani

ΡΟΥΜΑΝΙΑ
Συνταγματάρχης Dumitresco

ΤΟΥΡΚΙΑ
Munir Μπέης
Moukhtar Μπέης

Γενική Γραμματεία
κ. Massigli, Γενικός Γραμματέας της Διάσκεψης

ΓΑΛΛΙΑ
Ναύαρχος Lacaze
Στρατηγός Weygand
κ. Laroche
κ. Bargeton
κ. de Percin
κ. Barois
Διοικητής του Lamoriciere

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
κ. Amory
κ. Dwight

ΕΛΛΑΔΑ
Στρατηγός Μαζαράκης
κ. Μιχαλόπουλος
κ. Δενδράμης

ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ
κ. Christitch
κ. Antitch

Συνταγματάρχης Tefvik Μπέης
Λοχαγός Shevket Μπέης

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

κ. Spring Rice

κ. Ronald

ΙΤΑΛΙΑ

κ. Indelli

ΙΑΠΩΝΙΑ

κ. Hotta

ΡΟΥΜΑΝΙΑ

κ. Constantinesco

ΓΑΛΛΙΑ

κ. Lagarde

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ

κ. Belin

ΕΛΛΑΔΑ

κ. Κόλλας

ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ

κ. Milanovitch

ΤΟΥΡΚΙΑ

Rechid Safvet Μπέης

Μεταφραστής: κ. Camerlynck

[103]

Μετά από πρόσκληση του Λόρδου Curzon,

Ο Στρατηγός Weygand διάβασε την έκθεση της υποεπιτροπής των εμπειρογνομόνων που συγκλήθηκε με σκοπό την εξέταση του ζητήματος της αποστρατικοποίησης των νήσων Λήμνου, Μυτιλήνης, Χίου, Σάμου και Ικαρίας, σε συμμόρφωση με τη δεύτερη παράγραφο της απόφασης που εξέδωσε η Εδαφική και Στρατιωτική επιτροπή στις 26 Νοεμβρίου (βλέπε Παράρτημα, σ. 109).

Ο Στρατηγός Weygand επιθυμούσε να κάνει ορισμένες παρατηρήσεις σχετικά με την επιφύλαξη της τουρκικής αντιπροσωπείας, η οποία αποτελείτο από δύο μέρη: πρώτον, μια δήλωση των απόψεων της τουρκικής αντιπροσωπείας, επί των οποίων δεν είχε να κάνει καμία παρατήρηση· δεύτερον, έναν ισχυρισμό ο οποίος, κατά τη γνώμη του οφειλόταν σε παρεξήγηση. Η τουρκική αντιπροσωπεία δήλωσε ότι κατά τη δεύτερη συνεδρίαση της υποεπιτροπής δεν είχαν ληφθεί υπόψη οι αποφάσεις της προηγούμενης συνεδρίασης. Ο Στρατηγός Weygand υπενθύμισε το γεγονός ότι στο τέλος της πρωινής της συνεδρίασης η υποεπιτροπή είχε καταλήξει σε συμφωνία για την αναγκαιότητα της αποστρατικοποίησης της Μυτιλήνης, της Χίου, της Σάμου και της Ικαρίας, καθώς και για την ανάγκη να συζητηθεί η αποστρατικοποίηση της Λήμνου μαζί με το πρόβλημα των Στενών, αλλά όχι όσον αφορά το είδος της αποστρατικοποίησης που θα εφαρμοστεί στα τέσσερα πρώτα κατονομαζόμενα νησιά. Καμία απόφαση δεν είχε ληφθεί για το τελευταίο σημείο. Συνεπώς, η τουρκική αντιπροσωπεία ήταν υπό παρανόηση σκεπτόμενη ότι η υποεπιτροπή είχε αποφανθεί επί του ζητήματος αυτού κατά την πρώτη της συνεδρίαση.

Κατά τη δεύτερη συνεδρίαση η υποεπιτροπή εξέτασε το ζήτημα της αποστρατικοποίησης των νησιών κοντά στα Στενά. Ο Στρατηγός Weygand είχε επισημάνει ότι η υποεπιτροπή είχε την εντολή να εξετάσει τα μέτρα αποστρατικοποίησης που πρέπει να ληφθούν σε αυτά τα τέσσερα νησιά. Η τουρκική αντιπροσωπεία είχε παρατηρήσει ότι το ζήτημα αυτό ήταν τόσο στενά συνδεδεμένο με εκείνο των Στενών που ήταν αδύνατο να εξεταστεί εκτός αν όλες οι Δυνάμεις που ενδιαφέρονται για το πρόβλημα των Στενών ήταν παρούσες, ιδιαίτερα οι Δυνάμεις που συνορεύουν με τη Μαύρη Θάλασσα. Είχε απαντήσει ότι η υποεπιτροπή θα μπορούσε να προβεί σε μια προσωρινή εξέταση του θέματος με την επιφύλαξη, φυσικά, των αποφάσεων που θα μπορούσαν να ληφθούν αργότερα όσον αφορά τα Στενά. Η τουρκική αντιπροσωπεία είχε, παρ' όλα αυτά, διατηρήσει την άποψή της και είχε ανακοινώσει την πρόθεσή της να μη συμμετάσχει στη συζήτηση. Προκειμένου η συνεδρίαση της υποεπιτροπής να μην είναι εντελώς άκαρπη, είχε σκεφτεί ότι θα ήταν καλό να καλέσει σε μια συνοπτική συζήτηση του θέματος· η τουρκική αντιπροσωπεία δεν είχε αρνηθεί να είναι παρούσα κατά τη διάρκεια της συζήτησης αυτής.

Ο Ismet Πασάς συμμερίζεται την άποψη που εξέφρασε ο Τούρκος αντιπρόσωπος στην υπο-επιτροπή. Στην έκθεση που είχε κάνει ο Τούρκος αντιπρόσωπος είχε διατυπώσει επιφυλάξεις όσον αφορά την αποστρατικοποίηση της Μυτιλήνης, της Χίου, της Σάμου και της Ικαρίας και είχε καταδείξει ότι τα μέτρα και οι περιορισμοί που προτάθηκαν ήταν ανεπαρκείς· πίστευε και ο Ismet Πασάς συμφώνησε μαζί του, ότι η αεροπορία θα έπρεπε να απαγορευτεί στα νησιά αυτά και ότι δεν θα έπρεπε να σταθμεύουν εκεί στρατιωτικά αποσπάσματα. Η ανεπάρκεια των περιορισμών που συνιστώνται στην έκθεση της υποεπιτροπής έκανε την αποστρατικοποίηση σχεδόν απατηλή. Η αεροπορία ήταν το

[104]

το πιο σύγχρονο από όλα τα πολεμικά όπλα· η έκθεση αναγνώριζε ότι τα νησιά αυτά θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν ως βάσεις επιχειρήσεων και ότι το ίδιο το αντικείμενο των προτεινόμενων μέτρων ήταν να καταστεί αδύνατο για την Ελλάδα να προετοιμάσει επιθετικές επιχειρήσεις κατά της Τουρκίας σε αυτά τα νησιά· επομένως, ήταν απαραίτητο να αποστρατικοποιηθούν αποτελεσματικά από στρατηγική και στρατιωτική άποψη, π.χ. να απαγορευτεί η αεροναυπηγική εκεί, καθώς και η παρουσία ένοπλων τμημάτων.

Ο Ismet Πασάς συμμερίστηκε επίσης τις απόψεις του Τούρκου αντιπροσώπου στην υποεπιτροπή σχετικά με το καθεστώς και την αποστρατικοποίηση των άλλων νησιών. Όσον αφορά την Τένεδο, την Ίμβρο και τη Σαμοθράκη, ο ίδιος συνέστησε να εξεταστεί το ζήτημα σε σχέση με αυτό των Στενών. Επιβεβαίωσε τις επιφυλάξεις που διατυπώθηκαν από την τουρκική αντιπροσωπεία στην υποεπιτροπή.

Ο κ. Κακλαμάνος επιθυμούσε να κάνει μια σύντομη δήλωση εξ ονόματος της ελληνικής αντιπροσωπείας σχετικά με την έκθεση της υποεπιτροπής. Μετά από προσεκτική μελέτη του θέματος, η υποεπιτροπή είχε παραδεχθεί την αρχή της πλήρους αποστρατικοποίησης των τεσσάρων νησιών κοντά στα Στενά. Τα νησιά αυτά θα γίνονταν έτσι απολύτως αβλαβή και για τη διευθέτηση της τύχης της Ίμβρου και της Τένεδου –τα μόνα νησιά σε αυτή τη ομάδα που αποδόθηκαν στην Ελλάδα αποκλειστικά δυνάμει της Συνθήκης των Σεβρών– οι παράγοντες που θα έπρεπε να ληφθούν υπόψη δεν θα περιλάμβαναν την πιθανότητα να χρησιμοποιηθούν για στρατιωτικούς σκοπούς. Το ζήτημα της κυριαρχίας επί της Λήμνου και της Σαμοθράκης δεν προέκυψε, δεδομένου ότι τα νησιά αυτά ήταν ελληνικά από το 1913. Η Ίμβρος και η Τένεδος ήταν αμιγώς ελληνικού χαρακτήρα και ο πληθυσμός τους ήταν σχεδόν αποκλειστικά ελληνικός. Ο ελληνικός χαρακτήρας της Ίμβρου είχε γίνει ακόμη πιο έντονος λόγω της άφιξης εκεί πάνω από 10.000 προσφύγων από την Καλλίπολη. Αν η ελληνική κυριαρχία επί της Ίμβρου δεν επιβεβαιωνόταν, το προσφυγικό πρόβλημα στην Ελλάδα θα γινόταν ακόμη πιο έντονο, διότι οι πρόσφυγες αυτοί θα ήταν αναγκασμένοι να εγκαταλείψουν την Ίμβρο. Εξάλλου, η Ίμβρος και η Τένεδος ήταν συνεχώς υπό ελληνική κατοχή επί δέκα χρόνια και δεν ήταν δικό της (της Ελλάδας) λάθος ότι η ελληνική κατοχή ήταν εκεί από το 1913· αυτό έγινε επειδή η Τουρκία δεν αποδέχθηκε την απόφαση του Δυνάμεων εκείνο το έτος να παραχωρήσει στην Ελλάδα όλα τα νησιά εκτός από την Τένεδο και την Ίμβρο, τα οποία παραχώρησαν στην Τουρκία.

Ο Ismet Πασά παρατήρησε ότι το ζήτημα της κυριαρχίας επί της Ίμβρου και της Τένεδου είχε τεθεί από την ελληνική αντιπροσωπεία με τέτοια τρόπο ώστε να αγνοείται η ύπαρξη συνθηκών και σημειώσεων που είχαν προηγουμένως ανταλλαχθεί. Είχε ήδη εξετάσει το ζήτημα αυτό και εξήγησε τη νομική βάση στην οποία στηρίζεται η αξίωση της Τουρκίας για την κυριαρχία των εν λόγω νησιών. Διεκδικούσε επίσης τη Σαμοθράκη, επειδή το νησί αυτό βρισκόταν σε παρόμοια θέση όσον αφορά τα Στενά· και το καθεστώς των Στενών δεν θα μπορούσε να εξεταστεί χωριστά από αυτό των νησιών απέναντι τους.

Αναφέροντας τη Λήμνο, ο σκοπός του ήταν μόνο να τεθεί το νησί υπό το ίδιο καθεστώς με τα άλλα γειτονικά νησιά. Η Τουρκία δεν είχε ποτέ αναγνωρίσει επίσημα την ελληνική κυριαρχία στη Μυτιλήνη, τη Χίο, τη Σάμο και τη Ικαρία· αντιθέτως είχε διαμαρτυρηθεί στις Δυνάμεις, όταν

ήθελαν να της δώσουν μόνο την Ίμβρο και την Τένεδο. Το επανέλαβε αυτό όσον αφορά την αποστρατικοποίηση, η Σαμοθράκη και η Λήμνος πρέπει να έχουν το ίδιο καθεστώς με τα Στενά.

[105]

Ο κ. Κακλαμάνος υπενθύμισε το γεγονός ότι όταν το ζήτημα της κυριαρχίας τέθηκε σε προηγούμενη συνεδρίαση της επιτροπής, Λόρδος Curzon είχε αποδείξει με σαφήνεια ότι δεν αφορούσε τη Σαμοθράκη και τη Λήμνο. Τα νησιά αυτά ανήκαν στην ομάδα που είχε τεθεί υπό ελληνική κυριαρχία με την απόφαση του 1913 και το ζήτημα δεν μπορούσε να ανοίξει εκ νέου. Η υποεπιτροπή έπρεπε να ασχοληθεί μόνο με αυτά τα νησιά επειδή, όπως η Ίμβρος και η Τένεδος, βρίσκονταν κοντά στα Στενά και είχαν συμπεριληφθεί, μαζί με τα δύο τελευταία νησιά, σε μια ομάδα για την οποία ένα ειδικό καθεστώς αποστρατικοποίησης θα έπρεπε προφανώς να επινοηθεί· αλλά η ένταξη της Σαμοθράκης και της Λήμνου στην ομάδα αυτή δεν είχε καμία σχέση με το ζήτημα κυριαρχίας, το οποίο δεν ήταν υπό συζήτηση. Το μόνο ζήτημα που ανέκυπτε ήταν η οριστική εκχώρηση της κυριαρχίας επί της Ίμβρου και της Τένεδου· η Ελλάδα διεκδικούσε την αναγνώριση της κυριαρχίας της επί των νησιών αυτών για τους λόγους που έχουν ήδη αναφερθεί από την ελληνική αντιπροσωπεία.

Ο Ismet Πασάς έκανε επομένως λάθος όταν είπε ότι το ζήτημα της κυριαρχίας επί της Σαμοθράκης και της Λήμνου πρέπει να εξετασθεί. Το ζήτημα αυτό είχε ήδη επιλυθεί, όπως και στις περιπτώσεις της Μυτιλήνης, της Χίου, της Σάμου και της Ικαρίας· και η επιτροπή έπρεπε μόνο να εξετάσει τα μέσα για την εξασφάλιση της πληρέστερης αποστρατικοποίησης των εν λόγω νησιών.

Ο Ismet Πασάς απάντησε ότι, καθώς η επιτροπή είχε συμφωνήσει να αποτελούν η Λήμνος και η Σαμοθράκη μέρος του συστήματος των Στενών, η κυριαρχία των νησιών αυτών πρέπει να εξεταστεί ταυτόχρονα με το καθεστώς των Στενών.

Ο κ. Κακλαμάνος είπε ότι η πρόταση του Ismet Πασά ήταν καινούργια και εντελώς αντίθετη και με την άποψη που δήλωσε σαφώς ο Λόρδος Curzon ως όσον αφορά τη νομική θέση των νησιών αυτών· επομένως θεώρησε ότι η Επιτροπή δεν μπορούσε να την αποδεχθεί.

Ο Λόρδος Curzon είπε ότι θα ασχοληθεί με το ζήτημα της κυριαρχίας που μόλις έθεσε ο Ismet Πασάς στο τέλος των παρατηρήσεων που επρόκειτο να κάνει, ενσωματώνοντας τις δικές του απόψεις και εκείνες των Συμμαχικών του συναδέλφων. Επιθυμούσε να χωρίσει τη δήλωσή του σε τρία μέρη και θα ξεκινούσε με τα τέσσερα νησιά της κεντρικής ομάδας, δηλαδή, τη Μυτιλήνη, τη Χίο, τη Σάμο και τη Ικαρία. Ο βαθμός αποστρατικοποίησης που θα εφαρμοστεί στα νησιά αυτά είχε αναφερθεί στην υποεπιτροπή. Ήθελε να ευχαριστήσει την υποεπιτροπή για το έργο που είχε επιτελέσει και για την έκθεσή της, η οποία ανέφερε με πολύ σαφήνεια και συνοπτικά τους λόγους στους οποίους βασίζει τη γνώμη της.

Όσον αφορά την κεντρική σε αντίθεση με τη βόρεια ομάδα νησιών, ο κ. Βενιζέλος είχε δηλώσει πριν από λίγες ημέρες ότι ήταν έτοιμος να συζητήσει τον βαθμό αποστρατικοποίησης που θα εφαρμοζόταν εκεί, ο οποίος θα μπορούσε, ίσως, να είναι διαφορετικός από εκείνον για τα νησιά κοντά στις εκβολές των Στενών. Για την κεντρική ομάδα η υποεπιτροπή είχε προτείνει μια τροποποιημένη μορφή αποστρατικοποίησης, η οποία αποσκοπούσε στην προστασία των Τούρκων στην Ανατολία από μια επίθεση με βάση αυτά τα νησιά, αφήνοντας στην Ελληνική Κυβέρνηση την απαραίτητη εξουσία για την υπεράσπιση των νησιών και τη διατήρηση της τάξης εκεί. Η τουρκική αντιπροσωπεία προέβη σε επιφυλάξεις σε δύο σημεία. Πρώτον, επιθυμούσαν να απαγορεύσουν όλες τις και αντιαεροπορικές άμυνες και δεύτερον, προέτρεπαν σε μια πιο πλήρη κλίμακας αποστρατικοποίηση από αυτή που πρότεινε η υπο

[106]

επιτροπή, που προσεγγίζει εκείνη που προτείνεται για τα βόρεια νησιά. Με χαρά άκουσε ότι ο Ismet Πασάς αποδέχθηκε το μεγαλύτερο μέρος της έκθεσης και ζήτησε από την επιτροπή να λάβει αυτό υπόψη της και αποδέχθηκε τα συμπεράσματα της υποεπιτροπής. Στο σημείο αυτό

επιθυμεί να συγχαρεί τον στρατηγό Weygand, οποίος ξεκαθάρισε με τόση επιτυχία μια παρανόηση, η οποία ήταν προφανώς εντελώς τυχαία. Ήταν πλέον σαφές ότι η τουρκική αντιπροσωπεία είχε παρεξηγήσει τις δηλώσεις του στρατηγού Weygand στην πρώτη συνεδρίαση της υποεπιτροπής και είχε παρερμηνεύσει την υποτιθέμενη αλλαγή στάσης στη δεύτερη συνεδρίαση. Ο Λόρδος Curzon ήλπιζε ότι το περιστατικό είχε πλέον κλείσει.

Έφθασε τώρα στο δεύτερο ζήτημα, αυτό της ομάδας των νησιών κοντά στις εκβολές των Στενών. Περίμενε ότι η υποεπιτροπή θα είχε λάβει ευχαριστήρια ψήφο από τους Τούρκους, επειδή στο Λονδίνο το 1913 οι Δυνάμεις είχαν προτείνει ότι μόνο τα δύο νησιά Ίμβρος και Τένεδος θα έπρεπε να αποστρατικοποιηθούν και να παραχωρηθούν στην Τουρκία Λίγες μέρες μετά οι Τούρκοι είχαν ζητήσει και τρίτο νησί, τη Σαμοθράκη, αλλά για πρώτη φορά η τουρκική αντιπροσωπεία, η οποία είχε μέχρι τώρα δεν είχε χάσει ούτε ένα σημείο της συζήτησης, είχε ξεχάσει ένα σημείο πρωταρχικής σημασίας: είχαν ξεχάσει την Λήμνο. Αυτή ήταν επίσης ένα από τα νησιά που ήταν απαραίτητα για την άμυνα των Στενών. Αυτό το εξαιρετικό κενό μνήμης εκ μέρους των Τούρκων είχε αναπληρωθεί από την ευφυΐα και την κοινή λογική της υποεπιτροπής. Στους Τούρκους προσφέρθηκε τώρα η αποστρατικοποίηση όχι δύο νησιών όπως το 1913, ούτε τριών όπως πριν από λίγες ημέρες, αλλά τεσσάρων.

Ο στρατηγός Weygand είχε εξηγήσει γιατί οι Τούρκοι αντιπρόσωποι αισθάνθηκαν ανίκανοι να συμμετάσχουν στη συνεδρίαση της υποεπιτροπής που πραγματοποιήθηκε εκείνο το πρωί, αλλά ο ίδιος (Λόρδος Curzon) δύσκολα μπορούσε να πιστέψει ότι οι Τούρκοι θα αρνούνταν να αποδεχθούν την έκθεση, η οποία συνιστούσε την πλήρη αποστρατικοποίηση και των τεσσάρων νησιών. Ίσως η τουρκική αντιπροσωπεία θα συνειδητοποιούσε, μετά από σκέψη, το μεγάλο πλεονέκτημα που είχαν κάπως απροσδόκητα αποκτήσει και θα συμφωνούσε να αποδεχθεί την έκθεση.

Οι τούρκοι αντιπρόσωποι είχαν θέσει ένα πολύ σημαντικό θέμα προτείνοντας ότι η τύχη αυτών των τεσσάρων νησιών θα έπρεπε να ενταχθεί σε συζήτηση από την επιτροπή που ασχολείται με την ελευθερία των Στενών. Υπήρχαν πολλά που μπορούσαν να ειπωθούν υπέρ αυτού του ισχυρισμού. Η αποστρατικοποίηση αυτών των νησιών ήταν σαφώς μέρος του ζητήματος των Στενών και ο ίδιος και οι συνάδελφοί του συμφώνησαν ότι το ζήτημα των νησιών θα έπρεπε να επανεξεταστεί, όσον αφορά την αποστρατιωτικοποίησή τους μόνο, με την παρουσία των Ρώσων, των Γεωργιανών και Ουκρανών αντιπροσώπων.

Το τρίτο και τελευταίο ζήτημα για το αυτό το θέμα ήταν αυτό της κυριαρχίας επί των βόρειων νησιών. Ο κ. Κακλαμάνος είχε απόλυτο δίκιο ότι η αντιπαράθεση για την κυριαρχία της Σαμοθράκης είχε ήδη αποκλειστεί από την συζήτηση. Η επιτροπή θα έπρεπε, κατά συνέπεια, να περιοριστεί στην Ίμβρο και την Τένεδο. Οι Τούρκοι αντιπρόσωποι είχαν ζητήσει η κυριαρχία καθώς και η αποστρατικοποίηση της Λήμνου να παραπεμφθεί στην επιτροπή που θα ασχοληθεί με το πρόβλημα των Στενών. Αλλά με όλο το σεβασμό προς την Εξοχότητά του Ismet Πασά, ο ισχυρισμός αυτός δεν μπορούσε να γίνει αποδεκτός. Η κυριαρχία ήταν ένα πολιτικό

[107]

ζήτημα, ενώ τα ζητήματα που έπρεπε να συζητηθούν από την Επιτροπή για την ελευθερία των Στενών ήταν ομοιόμορφα ναυτικά και στρατιωτικά. Η Επιτροπή αυτή θα έπρεπε να προτείνει τη φύση της αποστρατικοποίησης, την έκταση των αποστρατικοποιημένων ζωνών, τα μέτρα που έπρεπε να ληφθούν και στις δύο πλευρές του διαύλου και ο βαθμός επιτήρησης που θα ασκούνταν. Η κυριαρχία ήταν ένα εντελώς διαφορετικό ζήτημα και πρέπει να συζητηθεί μόνο από την Πρώτη Επιτροπή και όχι από την Επιτροπή για τα Στενά. Ήταν πολύ σημαντικό η Πρώτη Επιτροπή να γνωρίζει όλες τις απόψεις των Τούρκων και τα νομικά επιχειρήματα με τα οποία υποστήριζαν την αξίωσή τους. Είχαν στηρίξει αρκετά τους ισχυρισμούς τους στην περίπτωση της Ίμβρου και της Τένεδου σχετικά με την προσφορά του 1913, αλλά ο χαρακτήρας του πληθυσμού δεν θα πρέπει να αγνοηθεί εντελώς. Σύμφωνα με την τελευταία απογραφή του 1912, υπήρχαν

9.200 Έλληνες και κανέναν Τούρκο στην Ίμβρο. Ο κ. Κακλαμάνος είχε μόλις δηλώσει ότι 10.000 ακόμη Έλληνες από την Καλλίπολη είχαν καταφύγει εκεί, έτσι υπήρχαν τώρα 19.000 Έλληνες και ακόμα δεν υπήρχαν Τούρκοι. Το νησί της Τένεδου ήταν λιγότερο σημαντικό, αλλά το 1912 υπήρχαν εκεί 5.420 Έλληνες και 1.200 μουσουλμάνοι. Κάποια απάντηση σε αυτούς τους αριθμούς ήταν προφανώς απαραίτητη και ήλπιζε να έχει μια –όχι απαραίτητα αμέσως– από την τουρκική αντιπροσωπεία.

Ο Ισμετ Πασάς συνόψισε την άποψη της τουρκικής αντιπροσωπείας ως εξής. Η Ίμβρος και η Τένεδος ανήκαν αδιαμφισβήτητα στην Τουρκία ήδη με απόφαση των Δυνάμεων. Δεύτερον, η τουρκική αντιπροσωπεία ζήτησε να προσαρτηθεί η Σαμοθράκη στην ομάδα των νησιών που θα περιλαμβάνονταν στο σύστημα των Στενών. Τρίτον, ζήτησαν ένα σύστημα αποτελεσματικής αποστρατικοποίησης και την εγκαθίδρυση ενός ουδέτερου και ανεξάρτητου καθεστώτος στα νησιά που βρίσκονται κοντά στις ακτές της Μικράς Ασίας.

Είχαν αποφύγει να προτείνουν την ένταξη της Λήμνου στην πρώτη ομάδα των νησιών, διότι πίστευαν ότι και τα άλλα νησιά επίσης θα αποστρατικοποιούνταν πλήρως. Η παράλειψή τους να κατονομάσουν τη Λήμνο δεν οφειλόταν επομένως σε αμνησία.

Για να επανέλθουμε στην Ίμβρο και την Τένεδο, η θέση τους όσον αφορά την απονομή της κυριαρχίας δεν ήταν σε καμία περίπτωση σε εκκρεμότητα. Αυτά τα νησιά, μαζί με το Καστελλόριζο, είχαν διατηρηθεί υπό τουρκική κυριαρχία με σημείωμα των Δυνάμεων με ημερομηνία 14 Φεβρουαρίου 1914.

Βάσει της τουρκικής απάντησης στις 15 Φεβρουαρίου 1914, ο Ισμετ Πασάς υποστήριξε ότι η τότε Αυτοκρατορική Οθωμανική Κυβέρνηση, ενώ έλαβε γνώση της απόφασης των Δυνάμεων σχετικά με την αποκατάσταση της Τένεδου, της Ίμβρου και του Καστελλόριζου στην Τουρκία, είχε διατυπώσει αντιρρήσεις για την παραχώρηση στην Ελλάδα των άλλων νησιών, σχετικά με τα οποία σκόπευε να θεμελιώσει τις δίκαιες και νόμιμες αξιώσεις της.

Απαντώντας στο επιχείρημα του Λόρδου Curzon σχετικά με τον εθνοτικό χαρακτήρα των νησιών αυτών, καθώς και της Σαμοθράκης, ο Ισμετ Πασάς είπε ότι ο εθνοτικός χαρακτήρας τους δεν θα μπορούσε να έχει καμία σημασία ούτε να ασκήσει καμία επιρροή, όταν το ζήτημα ήταν να διευθετηθεί η τύχη των Στενών και του συστήματος των νησιών που εξαρτώνται από αυτά, διότι τα νησιά αυτά αποτελούσαν, μαζί με το εδαφικό σύστημα των Δαρδανελίων, ένα ενιαίο σύνολο. Σε ένα τόσο ουσιώδες ζήτημα, η παρουσία αρκετών χιλιάδων ανθρώπων ανεξαρτήτως φυλής, δεν θα μπορούσε να αντισταθμίσει τις ύψιστης σημασίας γεωγραφικές και πολιτικές εκτιμήσεις. Υπενθύμισε

[108]

το γεγονός ότι κατά τη διάρκεια της συζήτησης για τη Δυτική Θράκη, όπου η ύπαρξη τουρκικής πλειοψηφίας ήταν αδιαμφισβήτητη, η υπεροχή των γεωγραφικών και πολιτικών αναγκών έναντι των εθνοτικών εκτιμήσεων είχε υποστηριχθεί. Τώρα, ασχολούμενοι με τα νησιά, η διαδικασία αντιστράφηκε.

Ο Λόρδος Curzon δεν επιθυμούσε να επιδοθεί σε μια αντιπαράθεση με τον Ισμετ Πασά, αλλά επιθυμούσε να απαντήσει πολύ σύντομα στους ισχυρισμούς που μόλις που διατύπωσε η Εξοχότητά του.

Πρώτον, η Ίμβρος και η Τένεδος δεν δόθηκαν στην Τουρκία από την Συνθήκη του Λονδίνου, η οποία απλώς τοποθέτησε όλα τα νησιά του Αιγαίου στη δικαιοδοσία ορισμένων Μεγάλων Δυνάμεων. Η απόδοση των νησιών αναφέρθηκε για πρώτη φορά στην αλληλογραφία που ακολούθησε. Η τουρκική απάντηση της 15ης Φεβρουαρίου 1914 στις Δυνάμεις παρατέθηκε ανακριβώς από τον Ισμετ Πασά: αυτή η σημείωση είχε *«διαλέξει όλα τα δαμάσκηνα της πουτίγκας και είχε απορρίψει τα υπόλοιπα ως κάτι ακατάλληλο για κατανάλωση»*. Στην τελευταία πρόταση, η Οθωμανική Κυβέρνηση είπε απλώς ότι είχε λάβει γνώση της πρότασης των Δυνάμεων σχετικά με την Ίμβρο, τη Τένεδο και το Καστελλόριζο· αυτό δεν μπορούσε να σημαίνει ότι η Τουρκική

Κυβέρνηση είχε αποκτήσει την κυριαρχία αυτών των νησιών. Τα ιστορικά έγγραφα δεν μπορούσαν να αντιμετωπιστούν με αυτόν τον τρόπο. Αν κάποιο επιχείρημα επρόκειτο να βασιστεί στο τουρκικό σημείωμα, θα πρέπει να βασιστεί στο σύνολο του σημειώματος.

Δεύτερον, η τουρκική αντιπροσωπεία, η οποία είχε χρησιμοποιήσει τον πληθυσμό ως επιχείρημα όσον αφορά τη Δυτική Θράκη, είπε τώρα ότι θα πρέπει αγνοηθεί όσον αφορά τα νησιά. Αγνόησαν επίσης τη γεωγραφία. Μήπως θα έπρεπε να προσποιηθούμε ότι τα νησιά δεν ήταν καθόλου νησιά και ότι ο ελληνικός πληθυσμός τους ζούσε πραγματικά στην ηπειρωτική χώρα; Τέτοια ταχυδακτυλουργία με τη γεωγραφία ήταν εντελώς απαράδεκτη.

Τρίτον, όσον αφορά την αυτονομία που είχε προτείνει ο Ismet Πασά για τα ελληνικά νησιά στις 25 Νοεμβρίου, ότι είναι καλό για τους Έλληνες πρέπει να είναι καλό και για τους Τούρκους; Μήπως και οι τελευταίοι πρότειναν αυτονομία για τα νησιά που διεκδικούσαν οι ίδιοι, καθώς και για την ηπειρωτική Ανατολία, της οποίας, σύμφωνα με τους Τούρκους, τα νησιά αποτελούσαν μέρος; Αυτό το σημείο έπρεπε να διευκρινιστεί το συντομότερο δυνατό. Ήταν σημαντικό να γνωρίζουμε αν τα νησιά αυτά θα θεωρούνταν ως νησιά ή όχι· θα γίνονταν τουρκικά επειδή δεν ήταν νησιά ή έπρεπε να θεωρηθούν ως νησιά και κατά συνέπεια να τους δοθεί αυτονομία;

Ο Ismet Πασάς διατύπωσε και πάλι τις επιφυλάξεις του όσον αφορά την τουρκική κυριαρχία επί των νησιών κοντά στα Στενά και είπε ότι επιθυμούσε να έχει την ευκαιρία να επανέλθει στο θέμα με περισσότερες λεπτομέρειες. Πρότεινε ότι θα έπρεπε να συμπεριληφθούν οι δύο αντιρρήσεις του σχετικά με την αεροπορία και τα στρατιωτικά αποσπάσματα στο σχέδιο ψηφίσματος σχετικά με τα μέτρα αποστρατικοποίησης που πρέπει να επιβληθούν στη Μυτιλήνη, τη Χίο, τη Σάμο και την Ικαρία.

Ο Λόρδος Curzon διάβασε το ακόλουθο ψήφισμα, το οποίο εγκρίθηκε: —

«Η επιτροπή υιοθετεί τις συστάσεις που περιέχονται στην έκθεση της Υποεπιτροπής Εμπειρογνομόνων σχετικά με τα μέτρα αποστρατικοποίησης που πρέπει να εφαρμοστούν στα νησιά της Μυτιλήνης, Χίου, Σάμου και Ικαρίας.

[109]

«Η τουρκική αντιπροσωπεία διατυπώνει επιφυλάξεις σε δύο σημεία, εκείνο της αεροπορίας και εκείνο των στρατιωτικών τμημάτων».

(Η επιτροπή ολοκλήρωσε τις εργασίες της στις 6:20 μ.μ.)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΤΟΥ ΑΡ. 10

Έκθεση της υποεπιτροπής εμπειρογνομόνων που συγκεντρώθηκε για να εξετάσει το ζήτημα της αποστρατικοποίησης των νήσων Λήμνου, Μυτιλήνης, Χίου, Σάμου και Ικαρίας.

(Ψήφισμα της πρώτης επιτροπής, της 26ης Νοεμβρίου, παρ. 2.)

Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής: κ. F. Lammot Belin.

Βρετανική Αυτοκρατορία: Αρχιστράτηγος T. Burnett-Stuart, ο Γενικός Διευθυντής της Harold Nicolson, επικουρούμενοι από τον Πλοίαρχο A. D. Pound, B.N., Αντισυνταγματάρχη T. G. G. Hey

Γαλλία: Αντιναύαρχος Lacaze, στρατηγός Weygand (Πρόεδρος), επικουρούμενος από τον κ. Bargeton, αντισυνταγματάρχη Courtin, Αξιωματικός de la Moriciere.

Ελλάδα: Η Εξοχήτά του κ. Βενιζέλος, Στρατηγός Αλέξανδρος. Μαζαράκης, Δρ. Μιχαήλ Θεοτοκάς, επικουρούμενοι από τον κ. Βασίλειο Δενδραμή.

Ιταλία: κ. Mario Arlotta, Συνταγματάρχης Umberto Vitale, επικουρούμενοι από τον κ. Mario Indelli.

Ιαπωνία: Διοικητής Tsuru.

Ρουμανία: Η Εξοχήτητά του κ. Diamandy, Συνταγματάρχης Thomas Diimitresco.

Σερβία: κ. Milan Antitch, κ. Vladimir Milanovitch.

Τουρκία: Αντισυνταγματάρχη Τενφίκ Μπέης, Λοχαγός Shefket Μπέης, επικουρούμενοι από τους Nous-ret Μπέη, Djevad Μπέη.

Η υποεπιτροπή, κατά τη συνεδρίασή της στις 28 Νοεμβρίου.

1. Συνέστησε ομόφωνα ότι είναι επιθυμητό να ληφθούν ορισμένα μέτρα αποστρατικοποίησης στα πέντε νησιά υπό συζήτηση.

2. Όσον αφορά τα μέτρα αυτά —

(1). Η υποεπιτροπή ομόφωνα θεωρεί ότι, για τη Λήμνο, αυτά τα μέτρα θα καθοριστούν ταυτόχρονα με αυτά που θα καθοριστούν για τα νησιά της Ίμβρου, της Τένεδου και της Σαμοθράκης, τη στιγμή που θα εξεταστεί το θέμα των Στενών.

(2) Για τα νησιά της Μυτιλήνης, της Χίου, της Σάμου και της Ικαρίας, η πλειοψηφία θεωρεί ότι τα μέτρα αποστρατικοποίησης θα πρέπει να περιέχουν τους ακόλουθους περιορισμούς:

(α.) ούτε ναυτική βάση ούτε οχυρώσεις

(β.) Πολεμικά αεροσκάφη από τις δύο πλευρές να απαγορεύεται να πετούν αντίστοιχα πάνω από τα νησιά και πάνω από το τουρκικό έδαφος.

[110]

(γ.) Περιορισμός των στρατιωτικών δυνάμεων στα νησιά στο κανονικό απόσπασμα που έχει κληθεί για στρατιωτική υπηρεσία, το οποίο θα μπορεί έτσι να λάβει οδηγίες επί τόπου και σε μια δύναμη χωροφυλακής και αστυνομίας υπολογισμένη με βάση τη δύναμη της χωροφυλακής και της αστυνομίας που υπάρχει σε όλη την ελληνική επικράτεια.

Η πλειοψηφία είναι αντίθετη με την πρόταση για πιο εκτεταμένους περιορισμούς, οι οποίοι, θέτοντας τα ελληνικά νησιά στο έλεος της Τουρκίας, θα μπορούσαν να απαιτήσουν την εφαρμογή αντίστοιχων περιορισμών στο έδαφος της Ανατολίας.

Ο σκοπός των προαναφερθεισών διατάξεων είναι, στην πραγματικότητα, να καταστήσει αδύνατο για την Ελλάδα να προχωρήσει σε επιθετικές προετοιμασίες στα νησιά της εναντίον της Τουρκίας, ενώ παράλληλα να της παρέχει τα μέσα που χρειάζονται για να διατηρήσει την τάξη στα νησιά της και να προστατεύσει το έδαφός της από τις εισβολές συμμοριών και άλλες απόπειρες παρόμοιας τάξης.

Η τουρκική αντιπροσωπεία, που αποτελεί τη μειοψηφία, έχει υποβάλλει την επισυναπτόμενη επιφύλαξη.

Επιφύλαξη της τουρκικής αντιπροσωπείας

Οι παρατηρήσεις τις οποίες η τουρκική αντιπροσωπεία επιθυμεί να εκθέσει στη Στρατιωτική Υποεπιτροπή και οι επιφυλάξεις τις οποίες επιθυμεί να διατυπώσει επί των προτάσεων που έγιναν σήμερα το απόγευμα από τον Πρόεδρο είναι οι εξής: —

Κατά την πρωινή συνεδρίαση ο Πρόεδρος της υποεπιτροπής υποστήριξε και προσκόμισε μετά από μακρές συζητήσεις στοιχεία που αποδεικνύουν, ότι τα εν λόγω νησιά αποτελούσαν επιχειρησιακή βάση για μια επίθεση κατά της Ανατολίας και ότι η καρδιά της Μικράς Ασίας θα μπορούσε να απειληθεί από εκεί· μετά από αυτό, η αναγκαιότητα για την αποστρατικοποίηση των νησιών αυτών έγινε δεκτή επί της αρχής.

Συζητώντας τα όρια αυτής της αποστρατικοποίησης, ο Γάλλος Ναύαρχος Lacaze υποστήριξε ότι η φράση που πρότεινε ο Πρόεδρος, «καμία ναυτική βάση και κανένα στρατιωτικό λιμάνι», περιλάμβανε την απαγόρευση για τη διατήρηση υδροπλάνων.

Όταν ο Πρόεδρος πρότεινε να απαγορευτεί η εισαγωγή οποιουδήποτε πυροβολικού στα

νησιά, ο εξοχότατος κ. Βενιζέλος ζήτησε άδεια να διατηρεί εκεί αντιαεροπορικά πυροβόλα και ο Πρόεδρος απάντησε ότι καθώς τα αντιαεροπορικά πυροβόλα θα μπορούσαν εξίσου καλά να χρησιμοποιηθούν ως πυροβόλα πεδίου, ήταν αδύνατο να χορηγηθεί αυτή η άδεια.

Περαιτέρω, ο στρατηγός Weygand αντιτάχθηκε στη διατήρηση των υδροπλάνων σε αυτά τα νησιά, βασιζόμενος στην ευρεία ακτίνα δράσης των αεροσκαφών και στα πολυάριθμα δυσάρεστα αποτελέσματα που θα μπορούσαν να προκύψουν από αυτό.

Από την άλλη πλευρά, αναγνωρίστηκε στην ίδια συνεδρίαση ότι οι στρατιωτικές εγκαταστάσεις των νησιών ήταν σε θέση να απειλήσουν την Ανατολία, ενώ οι πυροβολαρχίες που τοποθετήθηκαν στην ακτή της Ανατολίας δεν θα μπορούσαν σε καμία περίπτωση να αποτελέσουν κίνδυνο για την Ελλάδα και ότι, κατά συνέπεια, δεν υπήρχε λόγος να εξεταστεί το ενδεχόμενο

[111]

οι στρατιωτικές εγκαταστάσεις στις ακτές της Ανατολίας να έχουν την ίδια σημασία.

Η τουρκική αντιπροσωπεία παρατήρησε με έκπληξη ότι οι προτάσεις που τους έγιναν στην απογευματινή συνάντηση δεν είχαν καμία σχέση με την απόφαση που ελήφθη, σε καθαρά στρατιωτική βάση, κατά τη διάρκεια της πρωινής συνάντησης. Εξίσου έκπληκτοι διαπίστωσαν ότι οι προτάσεις αυτές είχαν τον χαρακτήρα απόφασης που είχε ληφθεί από τις άλλες αντιπροσωπείες πέραν των όσων είχαν συμφωνηθεί κατά τη διάρκεια της πρωινής συνεδρίασης της υποεπιτροπής.

Από τη σκοπιά της διατήρησης της ηρεμίας και της ασφάλειας στη Μικρά Ασία, η τουρκική αντιπροσωπεία, για λόγους τεχνικής φύσεως, είναι υποχρεωμένη να επιμένει στο ακόλουθο καθεστώς για την αποστρατικοποίηση των νησιών: —

1. Δεν θα υπάρχει καμία στρατιωτική ή ναυτική βάση και κανένα πολεμικό λιμάνι στα νησιά Μυτιλήνη, Σάμο, Χίο και Ικαρία.
2. Κανένα έργο οχύρωσης οποιουδήποτε είδους δεν θα αναληφθεί και καμία στρατιωτική εγκατάσταση δεν θα διατηρηθεί εκεί.
3. Με εξαίρεση τη χωροφυλακή, καμία ένοπλη δύναμη δεν θα σταθμεύει και δεν θα δημιουργηθεί καμία αποθήκη, ούτε επιτρέπεται να γίνονται εκεί οποιεσδήποτε στρατιωτικές προετοιμασίες.
4. Κανένα αεροπλάνο ή υδροπλάνο, ούτε οποιαδήποτε εγκατάσταση ικανή να μπορεί να χρησιμοποιηθεί για αεροπορικούς σκοπούς, δεν επιτρέπεται να διατηρείται εκεί.
5. Έχει εκφραστεί η επιθυμία να ρυθμιστεί το ζήτημα της αποστρατικοποίησης της νήσου Λήμνου να εξεταστεί ταυτόχρονα με εκείνο της αποστρατικοποίησης των Στενών. Λόγω της στενής διασύνδεσης των εν λόγω δύο ζητημάτων, η τουρκική αντιπροσωπεία ζητά η μελλοντική κυριαρχία επί του νησιού αυτού να εξεταστεί όταν αντιμετωπιστεί το ζήτημα των Στενών.

Αρ. 11

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Πρακτικά της Όγδοης Συνεδρίασης της 1ης Δεκεμβρίου 1922, στις 3.30 μ.μ.,

υπό την Προεδρία του Λόρδου Curzon

Παρόντες:

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
Μαρκήσιος Curzon του Kedleston
Σερ H. Rumbold

ΓΑΛΛΙΑ
κ. Barrère
κ. Bompard

ΙΤΑΛΙΑ
Μαρκήσιος Garroni
κ. Montagna
κ. Lago

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
κ. Child
Ναύαρχος Bristol
κ. Grew

[112]

ΙΑΠΩΝΙΑ
Βαρόνος Hayashi
κ. Otchiai
ΡΟΥΜΑΝΙΑ
κ. Duca
κ. Diamandy

ΕΛΛΑΔΑ
κ. Βενιζέλος
κ. Κακλαμάνος
ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ
κ. Nintchitch
κ. Rakitch

ΤΟΥΡΚΙΑ
Ismet Πασάς
Riza Nour Μπέης
Hassan Μπέης

Παρόντες επίσης:

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
Σερ W. Tyrrell
κ. Ryan
Αντισυνταγματάρχης Heywood
κ. Nicolson
κ. Forbes Adam
κ. Leeper
κ. McClure

ΓΑΛΛΙΑ
Ναύαρχος Lacaze
Στρατηγός Weygand
κ. Lacroix
κ. Bargeton
κ. de Percin
Αντισυνταγματάρχης Courtin
κ. Barois
Διοικητής του Lamoriciere

ΙΤΑΛΙΑ
κ. Arlotta
κ. Guariglia
Συνταγματάρχης Vitale
ΙΑΠΩΝΙΑ
κ. Nagoaka
κ. Sato
Συνταγματάρχης Saigo
Διοικητής Tsuru
κ. Tani

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
κ. Amory
κ. Heck
κ. Dwight
ΕΛΛΑΔΑ
Στρατηγός Μαζαράκης
κ. Πολίτης
κ. Μιχαλόπουλος

και: Δρ. Nansen και κ. Philip Baker

Γενική Γραμματεία

κ. Massigli, *Γενικός Γραμματέας της Διάσκεψης*

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
κ. Spring Rice
κ. Wicks

ΓΑΛΛΙΑ
κ. Lagarde

ΙΤΑΛΙΑ
κ. Indelli
ΙΑΠΩΝΙΑ
κ. Hotta

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
κ. Belin
ΕΛΛΑΔΑ
κ. Κόλλας

Ανταλλαγή κρατουμένων και πληθυσμών

Ο Λόρδος Curzon δήλωσε ότι προσκάλεσε την επιτροπή να συναντηθεί για να συζητήσουν ένα ζήτημα άμεσης σημασίας, που προέκυψε απευθείας από την ανταλλαγή των αιχμαλώτων πολέμου, δηλαδή την ανταλλαγή πληθυσμών μεταξύ τουρκικής και ελληνικής επικράτειας. Το ζήτημα αυτό επηρέαζε στενά τα συμφέροντα και των δύο λαών και απαιτούσε μια σύντομη λύση, διότι εμπλέκονταν ο βιοπορισμός των ανθρώπων και η καλλιέργεια της σοδειάς για το επόμενο έτος. Ο Δρ Nansen ήταν σε διαπραγματεύσεις τόσο με την Τουρκία όσο και με την Ελλάδα για το θέμα αυτό για αρκετό καιρό και ήταν επίσης υπεύθυνος για παρόμοιες διευθετήσεις μεγάλης κλίμακας και αλλού. Ο Δρ. Nansen είχε ευγενικά ετοιμάσει μια ομιλία στα αγγλικά, την οποία θα ήθελε να διαβάσει στη συνεδρίαση και εν προκειμένω για να εξοικονομηθεί χρόνος, αντί-γραφά της είχαν κοινοποιηθεί στην τουρκική και την ελληνική αντιπροσωπεία εκ των προτέρων. Ο Λόρδος Curzon πρότεινε να διαβαστεί αυτή η ομιλία στα γαλλικά από τον διερμηνέα και στη συνέχεια να ζητήσει τις απόψεις της τουρκικής, της ελληνικής και οποιασδήποτε άλλης αντιπροσωπείας που θα επιθυμούσε να απευθυνθεί στην Επιτροπή επί του θέματος. Ήλπιζε ότι η συζήτηση θα κατέληγε σε κάτι ουσιαστικό.

Διαβάστηκε η ακόλουθη δήλωση του Δρ. Nansen: —

«1. Είμαι πολύ χαρούμενος που μπόρεσα να αποδεχθώ την πρόσκληση που μου μετέφερε ο Λόρδος Curzon να μιλήσω στην επιτροπή αυτή της Ειρηνευτικής Διάσκεψης για το θέμα της προτεινόμενης ανταλλαγής των ελληνικών και τουρκικών μειονοτήτων στις αντίστοιχες χώρες τους.

«Πρόκειται για ένα θέμα στο οποίο είχα τη δυνατότητα κατά τη διάρκεια των δύο τελευταίων μηνών να δώσω μεγάλη προσοχή και τολμώ να πω ότι νομίζω ότι αξίζει την άμεση και σοβαρή εξέταση, των αντιπροσώπων που συγκεντρώθηκαν σήμερα στη Λωζάννη. Είναι ένα θέμα το οποίο, μετά τις έρευνες που είχα το προνόμιο να κάνω, πιστεύω ότι είναι και μιλώ με σύνεση, πραγματικής σημασίας για την ειρήνη και την οικονομική σταθερότητα της Εγγύς Ανατολής.

«Ίσως θα ήταν σωστό να εξηγήσω με λίγα λόγια γιατί αφιέρωσα αρκετό χρόνο στη μελέτη της προτεινόμενης ανταλλαγής πληθυσμών και γιατί θεώρησα καθήκον μου να συντάξω μια έκθεση σχετικά με το θέμα στις Κυβερνήσεις των μελών της Κ.τ.Ε. Έχοντας επιφορτιστεί από τη Συνέλευση της Κ.τ.Ε. να εργαστώ για τις εκατοντάδες χιλιάδες των προσφύγων που, ως αποτέλεσμα του πρόσφατου πολέμου, είχαν εγκαταλείψει τις εστίες τους στην Εγγύς Ανατολή, επισκέφτηκα στις αρχές Οκτωβρίου την Κωνσταντινούπολη και την Ελλάδα. Ενώ ασχολούμουν με τη διερεύνηση των προβλημάτων των προσφύγων εκεί, είχα το προνόμιο να συνάψω σχέσεις με τις αρχές τόσο της Τουρκικής όσο και της Ελληνικής Κυβέρνησης και να φέρω κάποια μικρή ανακούφιση με τα κονδύλια που διατέθηκαν από τα μέλη της Κοινωνίας στους λιμοκτονούντες πρόσφυγες και των δύο εθνικοτήτων.

«Ενώ ήμουν απασχολημένος με αυτό το έργο, με κάλεσαν οι αντιπρόσωποι των τεσσάρων Μεγάλων Δυνάμεων στην Κωνσταντινούπολη να προσπαθήσω να ξεκινήσω διαπραγματεύσεις μεταξύ της Τουρκικής και της Ελληνικής Κυβέρνησης, με σκοπό τη σύναψη μιας συνθήκης για την ανταλλαγή των μειονοτικών πληθυσμών. Ενόψει του γεγονότος ότι οι κυβερνήσεις των τεσσάρων Μεγάλων Δυνάμεων πίστευαν ότι μια τέτοια ανταλλαγή ως επιθυμητή και καθώς συμμεριζόμουν την άποψή τους ότι μια τέτοια ανταλλαγή, εάν ήταν να γίνει, θα έπρεπε να γίνει

αμέσως και χωρίς να περιμένουμε τη σύναψη της τελικής συνθήκης ειρήνης, αμέσως ξεκίνησα τις διαπραγματεύσεις με τις δύο κυβερνήσεις με σκοπό τη διευθέτηση μιας άμεσης συμφωνίας. Έλαβα την απαραίτητη συγκατάθεση του Ελληνικού Υπουργικού Συμβουλίου και σημείωσα κάποια πρόοδο στις διαπραγματεύσεις μου με τους αντιπροσώπους της Άγκυρας. Με την ελπίδα ότι το θέμα μπορεί να εξεταστεί χωρίς καθυστέρηση και στο σημείο που είχε επιτευχθεί όταν έφυγα από την Κωνσταντινούπολη, τολμώ να απευθυνθώ στην παρούσα Επιτροπή σήμερα.

«2. Θα πρέπει να εξηγήσω ότι σε όλα όσα έχω κάνει μέχρι τώρα για να επιστήσω την προσοχή των επιμέρους μελών της Διάσκεψης για τη σημασία αυτού του ζητήματος, στήριξα τις ενέργειές μου σε μια γνώση ότι όλες οι κυβερνήσεις που εκπροσωπούνται εδώ είναι υπέρ αυτού που εγώ πρότεινα. Γνωρίζω ότι οι κυβερνήσεις των Μεγάλων Δυνάμεων είναι υπέρ αυτής της πρότασης, επειδή πιστεύουν ότι η μη μείξη των πληθυσμών της Εγγύς Ανατολής θα τείνει στην εξασφάλιση της πραγματικής ειρήνευσης της Εγγύς Ανατολής και διότι αυτοί πιστεύουν ότι μια ανταλλαγή πληθυσμών είναι ο γρηγορότερος και αποδοτικότερος τρόπος διαχείρισης των καταστροφικών οικονομικών αποτελεσμάτων που πρόκειται να προκύψουν από τη μεγάλη μετακίνηση των πληθυσμών που έχει ήδη συμβεί.

«Εκτός από την υποστήριξη που παρείχαν στην πρόταση οι Μεγάλες Δυνάμεις, καταλαβαίνω ότι οι δύο κυβερνήσεις που κυρίως ενδιαφέρονται επιθυμούν και οι δύο να επιτευχθεί μια συμφωνία. Οι Τουρκικές Αρχές με διαβεβαίωσαν σε όχι λιγότερες από τέσσερις περιπτώσεις ότι είναι υπέρ μιας τέτοιας ανταλλαγής. Η Ελληνική Κυβέρνηση μου έχει δώσει την ίδια διαβεβαίωση σε μια σειρά από επίσημα έγγραφα.

«3. Νομίζω ότι οι επιθυμίες των κυβερνήσεων είναι επαρκείς δικαιολόγηση για κάθε προσπάθεια που έκανα για να πιέσω το θέμα. Αλλά δεν κρύβω από την επιτροπή ότι η εμπειρία μου των τελευταίων δύο μηνών και οι πολύ προσεκτικές έρευνες που έχω κάνει επίσης με έκαναν να πιστέψω ότι η αξία της ίδιας της πρότασης για μια ανταλλαγή είναι μια πρόταση που είναι ιδιαίτερα επιθυμητή για τα συμφέροντα των κυρίως ενδιαφερόμενων χωρών και προς το συμφέρον της ειρήνης της Ευρώπης. Δεν προσποιούμαι ότι το ζήτημα δεν είναι γεμάτο από σοβαρές δυσκολίες. Οποιοσδήποτε που έχει αναλογιστεί το τι συνεπάγεται ο εκτοπισμός πληθυσμών πολύ περισσότερων από 1.000.000 ανθρώπων, ξεριζώνοντας αυτούς τους ανθρώπους από τα σπίτια τους, μεταφέροντας τους σε μια ξένη νέα χώρα, στην καταγραφή, αποτίμηση και εκκαθάριση των κατοίκων τους την ατομική περιουσία που εγκαταλείπουν και στην εξασφάλιση σε αυτούς την πληρωμή των δίκαιων απαιτήσεών τους για την αξία αυτής της περιουσίας, θα καταλάβει ότι οι δυσκολίες είναι τεράστιες.

«Από την άλλη πλευρά, η επιτροπή πρέπει να θυμάται ότι οι εν λόγω δυσκολίες, όπως ελπίζω να δείξω σε λίγο, είναι μικρότερες στην παρούσα φάση από ό,τι θα ήταν σε οποιαδήποτε προηγούμενη στιγμή,

[115]

και ότι οι λόγοι που καθιστούν επιθυμητή την ανταλλαγή είναι ισχυρότεροι. Είμαι επίσης σε θέση να διαβεβαιώσω την επιτροπή ότι οι εμπειρογνώμονες των οποίων τη βοήθεια είχα στην εξέταση αυτού του ζητήματος –αναφέρομαι στα δύο ουδέτερα μέλη της Ελληνοβουλγαρικής Μικτής Επιτροπής³⁵ για τη δια-μετανάστευση, οι οποίοι πέρασαν μερικά χρόνια για να εξετάσουν την πρακτική εκτέλεση μιας τέτοιας ανταλλαγής πληθυσμών όπως αυτής που εξετάζουμε

35. Σ.τ.Ε.: Η Ελληνοβουλγαρική Μικτή Επιτροπή ιδρύθηκε βάσει του Άρθρου 6 της Σύμβασης περί Αμοιβαίας Μετανάστευσης των Μειονοτήτων κατά τη Συνθήκη του Neuilly, που υπογράφηκε στη Γενεύη στις 27 Νοεμβρίου 1919 και τέθηκε σε ισχύ το 1920. Δημιουργήθηκε υπό την αιγίδα της Κ.τ.Ε. για να επιβλέπει την εθελοντική ανταλλαγή πληθυσμών μεταξύ Ελλάδας και Βουλγαρίας με στόχο την επίλυση μειονοτικών ζητημάτων και την προώθηση της εθνοτικής ομοιογένειας. (Ladas St. P, *The Exchange of Minorities: Bulgaria, Greece and Turkey*, New York, Macmillan, 1932, σσ. 442-443).

τώρα, είναι της γνώμης ότι αυτό που θα μπορούσα να αποκαλέσω τεχνικές δυσκολίες– δυσκολίες, δηλαδή, της εξασφάλισης της δίκαιης, άμεσης και αποτελεσματικής εφαρμογής οποιασδήποτε συμφωνίας που μπορεί να συναφθεί– δεν είναι ανυπέρβλητες. Νομίζω ότι αυτή η άποψη αυτών των δύο εμπειρογνομόνων, των οποίων η γνώμη τους για το ζήτημα αυτό έχει σίγουρα μεγαλύτερη αξία από εκείνη οποιουδήποτε άλλου προσώπου ή αρχής, θα πρέπει να έχει μεγάλη βαρύτητα για την παρούσα επιτροπή και για τις δύο, κυρίως ενδιαφερόμενες, κυβερνήσεις.

«4. Δεν επιθυμώ να εκληφθεί ότι πιστεύω ότι οποιαδήποτε συνθήκη που μπορεί να συναφθεί για την ανταλλαγή των ελληνικών και τουρκικών μειονοτήτων θα δώσει εντελώς ικανοποιητικά αποτελέσματα. Αντιθέτως, πιστεύω ότι οποιαδήποτε ανταλλαγή πληθυσμών, όσο καλά και αν εκτελεστεί, πρέπει να επιφέρει πολύ σημαντικές δυσκολίες, ίσως, πολύ σημαντική εξαθλίωση σε μεγάλους αριθμούς ατόμων των δύο χωρών που θα ανταλλαχθούν. Αλλά επίσης, πιστεύω ότι αυτές οι δυσκολίες, όσο μεγάλες και αν είναι, θα είναι λιγότερες από τις δυσκολίες που θα προκύψουν για τους ίδιους αυτούς πληθυσμούς αν δεν γίνει τίποτα. Μακάρι να μπορούσα να εντυπώσω σε αυτή την επιτροπή τη σοβαρότητα της οικονομικής κατάστασης στην Εγγύς Ανατολή όπως τη βλέπω σήμερα. Έχουν ήδη υπάρξει πολύ μεγάλες μετακινήσεις πληθυσμών· σχεδόν 1.000.000 άνθρωποι έχουν εγκαταλείψει τα σπίτια τους σε μια χώρα και συρρέουν στα εδάφη της άλλης. Έχουν αφήσει τις παραγωγικές τους εργασίες στην Τουρκία και είναι χωρίς καμία δυνατότητα να εξασφαλίσουν άλλη παραγωγική απασχόληση στην Ελλάδα. Αυτό είναι ένα πολύ σοβαρό ζήτημα και νομίζω ότι δεν είναι υπερβολικό να πω ότι αν δεν γίνει κάτι και γρήγορα, για να το αντιμετωπίσουμε, τα οικονομικά αποτελέσματα και για τις δύο χώρες –και αυτές οι παρατηρήσεις ισχύουν, κατά την άποψή μου, τόσο για την Τουρκία όσο και για την Ελλάδα– θα είναι καταστροφικές.

«Περισσότερα μπορούν να γίνουν με μια άμεση και αποτελεσματική ανταλλαγή μειονοτικών πληθυσμών για να αποφευχθεί η εμφάνιση καταστροφικών οικονομικών αποτελεσμάτων, παρά με οποιοδήποτε άλλο μέτρο που μπορεί να ληφθεί. Μια τέτοια ανταλλαγή θα παράσχει στην Τουρκία αμέσως και με τις καλύτερες δυνατές συνθήκες με τον πληθυσμό που είναι απαραίτητος για να συνεχίσει την εκμετάλλευση των καλλιεργούμενων εδαφών που οι αποχωρήσαντες ελληνικοί πληθυσμοί εγκατέλειψαν. Η αποχώρηση από την Ελλάδα των μουσουλμάνων πολιτών θα δημιουργούσε τη δυνατότητα να καταστεί αυτοσυντηρούμενο ένα μεγάλο ποσοστό των προσφύγων που είναι τώρα συγκεντρωμένοι στις πόλεις και σε διάφορα μέρη της Ελλάδας.

«Αλλά η εξέταση της οικονομικής πτυχής του θέματος –και τολμώ να σκεφτώ ότι προς το παρόν είναι μια πολύ σημαντική πτυχή– με υποχρεώνει να προτρέψω την επιτροπή αν μια τέτοια ανταλλαγή πρέπει να γίνει, να γίνει χωρίς την παραμικρή καθυστέρηση. Αυτό μου φαίνεται επιθυμητό για κάθε λόγο. Αναμφίβολα θα ήταν ευκολότερο από πολιτική και ψυχολογική άποψη να πραγματοποιηθεί μια ανταλλαγή πληθυσμών σε μια στιγμή όπως αυτή αμέσως μετά τη μεγάλη κρίση που έχει ήδη ξεσπάσει, η οποία προκάλεσε μια τεράστια μετατόπιση πληθυσμών, από ό,τι θα είναι όταν

[116]

οι σχέσεις θα έχουν εξομαλυνθεί. Η ανταλλαγή θα είναι πιο ευπρόσδεκτη τώρα απ' ό,τι θα ήταν τότε στους πολίτες που είναι το αντικείμενό της· και για οικονομικούς λόγους μια άμεση ανταλλαγή είναι πρωταρχικής σημασίας. Είναι ζωτικής σημασίας για το συμφέρον και οι δύο Τουρκία και Ελλάδα να έχουν το ερχόμενο καλοκαίρι τη δυνατότητα για μέγιστη δυνατή παραγωγή τροφίμων. Με άλλα λόγια, είναι ζωτικής σημασίας από την τουρκική πλευρά, τα πλούσια εδάφη της Θράκης να δώσουν την κανονική τους σοδειά το 1923, ενώ είναι εξίσου προς το συμφέρον της Ελλάδας οι πρόσφυγες γεωργοί να αυτοσυντηρούνται από τις δικές τους σοδειές πριν από το τέλος του επόμενου καλοκαιριού.

«Για να επιτευχθούν αυτοί οι στόχοι είναι απαραίτητο η πραγματική ανταλλαγή να πραγματοποιηθεί, τουλάχιστον εν μέρει, μέχρι το τέλος Φεβρουαρίου, τρεις μήνες από τώρα.

«5. Αυτό δεν είναι καθόλου αδύνατο να επιτευχθεί αν οι δύο κυβερνήσεις είναι πρόθυμες να έρθουν σε άμεση συμφωνία και να θέσουν τη συμφωνία αυτή σε άμεση εφαρμογή. Εγώ δεν πιστεύω ότι οι διαπραγματεύσεις για μια τέτοια συμφωνία θα πρέπει να είναι μακρόχρονες ή δύσκολη υπόθεση και όσον αφορά την πρακτική εφαρμογή της, έχω μόνο να υπενθυμίσω στην επιτροπή ότι στην Ανατολική Θράκη υπάρχουν άδεια χωριά ικανά να φιλοξενήσουν εύκολα 300.000 ανθρώπους, με άφθονες προμήθειες σπόρων και τροφίμων, με μεγάλες ποσότητες γεωργικών εργαλείων, με πολλά χωράφια ήδη οργωμένα και πολλά άλλα που περιμένουν μόνο την ετήσια καλλιέργειά τους, όλα έτοιμα για άμεση κατάληψη από τον εισερχόμενο μεταναστευτικό πληθυσμό.

«6. Μόλις είπα ότι, κατά την άποψή μου, οι διαπραγματεύσεις για την απαραίτητη συμφωνία δεν χρειάζεται να είναι μια μακρά ή δύσκολη υπόθεση. Λέω αυτό διότι πιστεύω ότι η υπάρχουσα συμφωνία μεταξύ των ελληνικών και βουλγαρικών κυβερνήσεων θα μπορούσε να ληφθεί ως πρότυπο, ίσως τροποποιημένη όπως την έχω τροποποιήσει εγώ στο σχέδιο συνθήκης το οποίο παρουσίασα προς εξέταση στην Τουρκική Κυβέρνηση την 2η Νοεμβρίου. Υποθέτω ότι μια τέτοια συμφωνία όπως αυτή δεν καλύπτει κάθε πιθανή λεπτομέρεια ή σημείο που μπορεί να προκύψει, αλλά προτείνω ότι αυτά θα πρέπει να αφεθούν για διευθέτηση με μια ειδική ρύθμιση, η οποία θα μπορούσε να συνταχθεί από τη Μικτή Επιτροπή, η οποία θα πρέπει να συσταθεί για την εφαρμογή της συνθήκης. Αυτή ήταν η διαδικασία που υιοθετήθηκε από την Ελληνοβουλγαρική Επιτροπή και ήταν μια διαδικασία η οποία λειτούργησε εξαιρετικά καλά. Είναι γρήγορη και αποτελεσματική και απολύτως διασφαλίζει τα συμφέροντα και των δύο μερών.

«Καταλαβαίνω ότι τόσο η τουρκική όσο και η ελληνική αντιπροσωπεία βρίσκονται στην ευτυχή θέση να έχουν στη διάθεσή τους εμπειρογνώμονες σε ζητήματα ανταλλαγής. Πιστεύω ότι με τη βοήθεια αυτών των εμπειρογνομόνων θα πρέπει να είναι δυνατό για τις αντιπροσωπείες, αν έχω κατάλαβα καλά ότι είναι επιθυμία τους να γίνει μια ανταλλαγή, να καταρτίσουν την απαραίτητη συνθήκη μέσα σε μία ή δύο εβδομάδες από τώρα.

«7. Δεν χρειάζεται να πω ότι γνωρίζω ότι υπάρχουν αρκετοί εξαιρετικά σημαντικά πολιτικά ζητήματα που πρέπει να απαντηθούν πριν να μπορέσει να συναφθεί μια τέτοια συμφωνία.

«Εάν η συνθήκη, για παράδειγμα, θα πρέπει να βασίζεται στην αρχή της υποχρεωτικής ή της εθελοντικής μετανάστευσης.

«Ποια είναι η περιοχή εφαρμογής της.

«Ποια θα είναι η φύση της Μικτής Επιτροπής ή άλλων μηχανισμού που πρέπει να δημιουργηθεί για να την εφαρμόσει στην πράξη.

[117]

«Τα ερωτήματα αυτά απαιτούν απαντήσεις προτού μπορέσει να γίνει οποιαδήποτε συμφωνία. Πιστεύω, ωστόσο, ότι από αυτά που κατάλαβα ότι είναι οι απόψεις των δύο αντιπροσωπειών, ότι θα μπορούσε να επιτευχθεί συμφωνία για όλα αυτά σημεία με την ελάχιστη δυνατή καθυστέρηση και δεν νομίζω, επομένως, ότι αποτελούν λόγο για την αναβολή της άμεσης αντιμετώπισης του ζητήματος.

«8. Ίσως μου επιτραπεί να προσθέσω μια μόνο λέξη για το τελευταίο από τα τρία ερωτήματα που έθεσα: τη φύση της Μικτής Επιτροπής ή άλλου μηχανισμού που θα πρέπει να συσταθεί για την εφαρμογή της συνθήκης ανταλλαγής.

«Όπως όλοι εδώ γνωρίζουν, η Μικτή Επιτροπή, που ιδρύθηκε σύμφωνα με την Ελληνοβουλγαρική Συνθήκη Ανταλλαγής, αποτελείται από έναν εκπρόσωπο κάθε κυβέρνησης και δύο εκπροσώπους που διορίζονται από το Συμβούλιο της Κοινωνίας. Επιτρέψτε μου να τολμήσω να προτείνω ότι σε οποιαδήποτε συμφωνία μεταξύ της Τουρκικής και της Ελληνικής κυβέρνησης θα ήταν καλό να υιοθετηθεί το ίδιο σχέδιο. Γνωρίζω κάτι από τη δουλειά της Ελληνοβουλγαρικής Επιτροπής. Γνωρίζω ότι η ίδια η πραγματική της επιτυχία οφείλεται, μπορώ να πω αποκλειστικά, στην απόλυτη αμεροληψία των δύο ουδέτερων μελών, στο γεγονός ότι τα μέλη αυτά δεν ήταν

υπεύθυνα απέναντι σε καμία συγκεκριμένη κυβέρνηση, αλλά είχαν ως μοναδικό καθήκον να εκτελέσουν πιστά και ευσυνείδητα την εντολή που τους είχε δοθεί από το Συμβούλιο της Κ.τ.Ε. Τολμώ να προτείνω στους Τούρκους φίλους μου ότι θα μπορούσαν να εμπιστευθούν τα συμφέροντά τους για αυτό το ζήτημα στο Συμβούλιο της Κ.τ.Ε., με απόλυτη εμπιστοσύνη και θα είναι σε ασφαλή χέρια. Έχω μεγάλη εμπειρία από την Κοινωνία. Έχω δει τους χειρισμούς της με χώρες που δεν είναι ακόμη μεταξύ των μελών της και δεν έχω κανένα δισταγμό να πω ότι το πνεύμα της αμεροληψίας δεν είναι μόνο το μεγάλο όπλο με το οποίο έχει καταφέρει πολύ σπουδαία αποτελέσματα, αλλά ότι αποτελεί εγγύηση της δικαιοσύνης, στην οποία κάθε κυβέρνηση, είτε είναι μέλος της Κοινωνίας είτε όχι, μπορεί να θέσει σιωπηρή εμπιστοσύνη».

Ο Ismet Πασάς εξεπλάγη όταν είδε στο πρόγραμμα της συνάντησης ένα ζήτημα που δεν είχε αναφερθεί στην επίσημη ημερήσια διάταξη προηγουμένως η οποία περιλάμβανε μόνο το ζήτημα της ανταλλαγής των αιχμαλώτων πολέμου. Το πρόβλημα που τέθηκε από τη δήλωση του Δρ. Nansen δεν είχε καμία σχέση με το θέμα που είχε προετοιμαστεί να συζητήσει. Παρ' όλα αυτά, είχε ακούσει με ενδιαφέρον τη δήλωση του Δρ. Nansen, στην οποία θα μπορούσε να προσδώσει μόνο έναν προσωπικό χαρακτήρα, καθώς δεν υπήρχαν επίσημες σχέσεις μεταξύ της Τουρκίας και της Κ.τ.Ε.· θεώρησε ότι προέρχεται από έναν ιδιώτη. Ήταν επίσης λόγω του ιδιωτικού χαρακτήρα που αποδίδεται στις δραστηριότητες του Δρ. Nansen ότι είχε αποδειχθεί αδύνατο να διεξαχθούν οι διαπραγματεύσεις του με τους Τούρκους. αξιωματούχους πέρα από ένα ορισμένο σημείο.

Το ζήτημα της ανταλλαγής των πληθυσμών του φαινόταν να είναι συνδεδεμένο με την επίλυση του ζητήματος των μειονοτήτων στην Τουρκία. Εάν η Διάσκεψη αναγνώριζε (όπως ήλπιζε ότι θα έκανε) τη σύνδεση μεταξύ των δύο προβλημάτων – της ανταλλαγής πληθυσμών και των μειονοτήτων– η τουρκική αντιπροσωπεία θα εξέθετε τις απόψεις της σε επόμενη συνάντηση. Η γενική του άποψη ήταν ότι ήταν σίγουρα σημαντικό να διορθωθεί

[118]

το συντομότερο δυνατό η θλιβερή και αξιοθρήνητη κατάσταση των εκατοντάδων χιλιάδων άτυχων ανθρώπων που είναι τώρα άστεγοι ή άποροι, τόσο στην Ανατολία όσο και στη Θράκη, αλλά πίστευε ότι η παρούσα συνεδρίαση δεν θα μπορούσε να ασχοληθεί επωφελώς με άλλα ζητήματα εκτός από την ανταλλαγή των αιχμαλώτων.

Ο Λόρδος Curzon επιθυμούσε να κάνει μερικές παρατηρήσεις σε απάντηση στον Ismet Πασά, διότι πίστευε ότι πρέπει να υπάρχει κάποια παρεξήγηση. Ποτέ δεν είχε την πρόθεση η συζήτηση εκείνο το απόγευμα να περιοριζόταν στο ζήτημα των αιχμαλώτων πολέμου, γιατί αυτό ήταν μόνο ένα μικρό κομμάτι ενός πολύ μεγαλύτερου ζητήματος και είχε ενημερώσει τις διάφορες αντιπροσωπείες ότι η συζήτηση θα επεκτεινόταν στην ανταλλαγή πληθυσμών μεταξύ Τουρκίας και Ελλάδας.

Ο Ismet Πασάς είχε πει ότι η δήλωση του Δρ. Nansen προερχόταν από ιδιώτη και ότι οι σχέσεις του Δρ. Nansen με την Τουρκική Κυβέρνηση ήταν εντελώς ανεπίσημες. Αυτό το σημείο ήταν ασήμαντο. Η πραγματική σημασία του ζητήματος έγκειται στο γεγονός ότι επηρέαζε ζωτικά τα συμφέροντα της Ελλάδας και της Τουρκίας, ανεξαρτήτως ποιος το έφερε στο προσκήνιο.

Ο Ismet Πασάς είχε πολύ δίκαια επισημάνει ότι ο Δρ. Nansen πρότεινε να ενεργοποιηθεί η Κ.τ.Ε, με την οποία η Τουρκική Κυβέρνηση δεν είχε σχέσεις. Ίσως αργότερα η Τουρκική Κυβέρνηση θα μπορούσε να θεωρήσει σκόπιμο να δημιουργήσει τέτοιες σχέσεις, αλλά σίγουρα δεν ήταν απαραίτητο να τεθεί ένα τέτοιο ζήτημα μηχανισμού στην παρούσα συνάντηση. Το έργο που είχε αναλάβει η επιτροπή ήταν να εξετάσει γενικές αρχές με βάση τις οποίες θα προχωρούσε.

Ο Ismet Πασάς είχε πει ότι το ζήτημα αφορούσε πραγματικά το ευρύτερο θέμα της προστασίας των μειονοτήτων στο σύνολό τους. Αυτό ήταν απολύτως αληθές. Όταν το ζήτημα της ανταλλαγής πληθυσμών μεταξύ Τουρκίας και Ελλάδας θα εξεταζόταν θα αποδεικνύονταν ότι είναι αδύνατο να μετακινηθεί το σύνολο του πληθυσμού σε κάθε περίπτωση. Αυτοί που θα έμε-

ναν θα ήταν μειονότητα και τα μέτρα για την προστασία τους θα έπρεπε αναμφίβολα να συζητηθούν εν ευθέτω χρόνω. Χάρηκε που άκουσε ότι ο Ismet Πασάς ήταν έτοιμος να συζητήσει το πρόβλημα των μειονοτήτων στο σύνολό του σε σύντομο χρονικό διάστημα και αντλούσε κάποια ενθάρρυνση από τη δήλωση του Ismet Πασά στο τέλος της ομιλίας του ότι η διόρθωση της κατάστασης όλων των φτωχών ανθρώπων που περιπλανούνται άστεγοι ήταν ένα επείγον ζήτημα. Αυτό έθεσε το όλο ζήτημα της ανταλλαγής των πληθυσμών, το οποίο ήταν το αντικείμενο της παρούσας συζήτησης. Είχε πολλά να πει ο ίδιος για το θέμα και αναμφίβολα είχαν να πουν και οι Έλληνες αντιπρόσωποι και πιθανώς και άλλοι επίσης.

Το δικό του συναίσθημα για όλες τις διαδικασίες της Διάσκεψης ήταν ότι ήθελε να προχωρήσει. Οι αντιπρόσωποι βρίσκονταν τώρα στη Λωζάννη σχεδόν ένα δεκαπενθήμερο και είχαν ήδη σημειώσει σημαντική πρόοδο. Η τουρκική αντιπροσωπεία είχε ανταποκριθεί πολύ καλά σε όλες τις εκκλήσεις και ήλπιζε ότι δεν πίστευαν ότι τους δυσκόλευε τόσο πολύ. Η Λωζάννη ήταν μια πολύ ευχάριστη πόλη, αλλά δεν ήθελαν όλοι να περάσουν τα Χριστούγεννα εκεί. Ως εκ τούτου, παρότρυνε ότι η συζήτηση για την ανταλλαγή των πληθυσμών θα έπρεπε να ξεκινήσει αμέσως και ότι, αν δεν είχε τελειώσει το απόγευμα, θα έπρεπε να συνεχιστεί σε σύντομο χρονικό διάστημα, διότι οι ζωές των ανδρών, των γυναικών και των παιδιών εξαρτώνται από αυτήν.

[119]

Ο κ. Βενιζέλος συμφώνησε με τον Ismet Πασά όσον αφορά την ανταλλαγή των αιχμαλώτων πολέμου. Όσον αφορά το θέμα της ανταλλαγής πληθυσμών, αποδέχτηκε τις αρχές που πρότεινε ο Δρ. Nansen. Εάν η οθωμανική κυβέρνηση δεν αποδεχόταν αυτές τις αρχές, ήταν έτοιμος να συζητήσει μαζί της τη δυνατότητα επίτευξης συμφωνίας με άλλους όρους. Το σημείο που ήθελε να τονίσει ήταν ότι μια λύση απαιτούνταν επείγοντως. Χιλιάδες άνθρωποι είχαν εγκαταλείψει την Ανατολική Θράκη· οι αγροί είχαν εγκαταλειφθεί πριν ολοκληρωθεί η σορά. Επομένως, ήταν προς το συμφέρον όλων, τόσο των Τούρκων όσο και των Ελλήνων, να βρεθεί μια λύση το συντομότερο δυνατό.

Ο κ. Barrère παρατήρησε ότι η συζήτηση είχε δείξει ότι όλες οι αντιπροσωπείες συμφωνούν ως προς την αναγκαιότητα της πραγματοποίησης των ανταλλαγών το συντομότερο δυνατό. Εάν οι δύο ειδικά ενδιαφερόμενες αντιπροσωπείες μπορούσαν να καταλήξουν σε συμφωνία μέσω άμεσων διαπραγματεύσεων και συνομιλιών, θα ήταν ασφαλώς για το μέγιστο όφελος της ανθρωπότητας.

Ο κ. Βενιζέλος θεώρησε ότι η πιο ταχεία μέθοδος θα ήταν να συσταθεί μια πολύ μικρή υποεπιτροπή αποτελούμενη από έναν Τούρκο αντιπρόσωπο, έναν Έλληνα αντιπρόσωπο και έναν πρόεδρο διοριζόμενο από τη Διάσκεψη. Ο Δρ. Nansen θα μπορούσε να κληθεί από την υποεπιτροπή να εκφέρει τη γνώμη του. Αυτός θα ήταν ο γρηγορότερος τρόπος για να επιτευχθεί μια λύση και θα ήταν αναγκαίο το ζήτημα να παραπεμφθεί πίσω στην κύρια επιτροπή εάν προέκυπταν διαφορές κατά τη διάρκεια των εργασιών της υποεπιτροπής.

Ο Ismet Πασάς συμφώνησε να μελετηθεί το ζήτημα από μια υποεπιτροπή, αλλά θεώρησε απαραίτητο να εκφράσει τη γενική άποψη της τουρκικής αντιπροσωπείας σχετικά με τα δύο συνδεδεμένα προβλήματα που τέθηκαν τώρα ενώπιον της Διάσκεψης. Ήταν απαραίτητο η τουρκική άποψη να είναι γνωστή εκ των προτέρων και τα δύο πιο επείγοντα ζητήματα θα πρέπει να συζητηθούν και να διευθετηθούν πριν από την ανταλλαγή πληθυσμών.

Η αντιπροσωπεία του απαίτησε την άμεση απελευθέρωση των Τούρκων αμάχων αιχμαλώτων που μεταφέρθηκαν από τον ελληνικό στρατό και απελάθηκαν στην Ελλάδα· είχαν πλήρη και λεπτομερή κατάλογο αυτών. Το μέτρο αυτό πρέπει να είναι μονομερές, διότι δεν υπήρχαν Έλληνες άμαχοι αιχμάλωτοι στα χέρια των Τούρκων, των οποίων οι στρατοί δεν είχαν επιχειρήσει στην Ελλάδα.

Η αντιπροσωπεία του ισχυρίστηκε επίσης ότι οι Τούρκοι αιχμάλωτοι πολέμου που κρατούνταν στην Ελλάδα θα πρέπει να αφεθούν ελεύθεροι χωρίς καθυστέρηση. Οι Έλληνες αιχμάλωτοι

που είχαν εγκλωβιστεί στην Τουρκία θα αποδίδονταν στην Ελλάδα μόνο όταν συναφθεί η ειρήνη. Ωστόσο, αν η Ελληνική Κυβέρνηση έδινε σαφή απόδειξη της καλής της θέλησης για την απελευθέρωση των Τούρκων αιχμαλώτων, η Μεγάλη Εθνοσυνέλευση της Τουρκίας θα μπορούσε να εξετάσει το ενδεχόμενο να απελευθερωθούν οι Έλληνες αιχμάλωτοι πριν από τη σύναψη της ειρήνης.

Στη συνέχεια ο Ismet Πασάς εξέτασε την ανταλλαγή πληθυσμών μεταξύ Τουρκίας και Ελλάδας από γενική άποψη. Η Ανατολική Θράκη είχε παραδοθεί στις τουρκικές αρχές μόλις την προηγούμενη ημέρα (30 Νοεμβρίου). Ως εκ τούτου, ήταν αδύνατο να συγκεντρωθούν τα στοιχεία για να εκτιμηθεί η στεγαστική ικανότητα των χωριών που εγκαταλείφθηκαν εκεί από τους Έλληνες. Στο απελευθερωμένο τμήμα της Ανατολίας, αμέτρητος αριθμός ανθρώπων εξακολουθούσε να περιπλανιέται

[120]

χωρίς καμία δυνατότητα να βρουν καταφύγιο. Ενώ οι Έλληνες πρόσφυγες, όπως είχε παραδεχτεί ο κ. Βενιζέλος, ήταν σε θέση να βρουν κατάλυμα με τους μουσουλμάνους της Ελλάδας, εκατοντάδες χιλιάδες Τούρκοι θα έπρεπε να εγκαταλείψουν τα σπίτια τους στην Ελλάδα και να πάνε να διογκώσουν τον αριθμό των αστέγων στην Τουρκία.

Από την άλλη πλευρά, η Τουρκική Κυβέρνηση κατανοούσε ότι οι Έλληνες, όταν εγκατέλειπαν τη Θράκη, είχαν πάρει ένα μεγάλο μέρος της περιουσίας, των καλλιιεργειών και των βοοειδών που ανήκαν στους Τούρκους. Ήταν δύσκολο ακόμη να εκτιμηθεί ο αριθμός των αστέγων στη Μικρά Ασία καθώς είχε αυξηθεί από την άφιξη χιλιάδων άλλων Τούρκων μεταναστών από το ελληνικό έδαφος.

Ήταν αναγκαίο να εξεταστεί κατά πόσον τα μέτρα αυτά ήταν εφαρμόσιμα και σε ποιο βαθμό και αυτό απαιτούσε προσεκτική έρευνα. Σε κάθε περίπτωση, αν γινόταν η ανταλλαγή, ο ελληνικός πληθυσμός ολόκληρης της Τουρκίας, συμπεριλαμβανομένης της Σμύρνης και της Κωνσταντινούπολης, θα συμπεριλαμβανόταν. Αφού συγκρίθηκε για άλλη μια φορά η μοίρα των Τούρκων που είχαν εγκαταλείψει τα σπίτια και την περιουσία τους στην Ελλάδα και είχαν πάει να εγκατασταθούν στη Ανατολία, η οποία είχε καταστραφεί από την ελληνική εισβολή και η μοίρα των Ελλήνων προσφύγων που θα πήγαιναν και θα έπαιρναν στην κατοχή τους περιουσίες που άφησαν άθικτες οι Τούρκοι στη Μακεδονία ή σε άλλα ελληνικά εδάφη, ο Ismet Πασάς κατέληξε λέγοντας ότι θα μπορούσε να συμφωνήσει να εξεταστεί το ζήτημα από την υποεπιτροπή μόνο εάν και εφόσον η Ελλάδα είχε δώσει αποδείξεις της καλής της θέλησης στο ζήτημα των αιχμαλώτων.

Ο κ. Βενιζέλος σημείωσε ότι ο Ismet Πασάς αποδέχθηκε την ανταλλαγή αιχμαλώτων πολέμου υπό τον όρο ότι οι Τούρκοι αιχμάλωτοι πολέμου θα έπρεπε να παραδοθούν από την Ελλάδα στην Τουρκία αμέσως, ενώ η Τουρκία θα απελευθέρωνε τους Έλληνες αιχμαλώτους πολέμου μόνο με τη σύναψη ειρήνης. Η Ελληνική Κυβέρνηση δεν μπορούσε να διαπραγματευτεί σε μια τέτοια βάση, αλλά ήταν έτοιμη να προτείνει την ανταλλαγή ίσου αριθμού αιχμαλώτων πολέμου που βρίσκονταν τώρα στα χέρια των δύο μερών. Με τον τρόπο αυτό τα βάσανα των αιχμαλώτων πολέμου θα μειωθούν όσο το δυνατόν περισσότερο, αν και δεν θα μπορούσαν να εξαλειφθούν εντελώς ακόμη και με την καλύτερη θέληση του κόσμου.

Πρέπει, από την άλλη πλευρά, να αμφισβητήσει το επιχείρημα του Ismet Πασά ότι η ανταλλαγή των πληθυσμών θα οδηγούσε σε αύξηση του αριθμού των αστέγων στη Μικρά Ασία. Στην πραγματικότητα, υπήρχαν ένα εκατομμύριο πρόσφυγες στην Ελλάδα. Οι πρόσφυγες αυτοί είχαν εγκαταλείψει τα σπίτια τους χωρίς να τα καταστρέψουν. Πράγματι, από αυτό το εκατομμύριο περίπου 200.000 ήρθαν από τη Σμύρνη και ως συνέπεια του καψίματος της πόλης ο ελληνικός πληθυσμός που έπρεπε να φύγει δεν άφησε κατοικήσιμα σπίτια πίσω του. Στην Ανατολική Θράκη και την Ανατολία, ωστόσο, υπήρχαν κατοικίες για 800.000 άτομα. Ο Δρ. Nansen, ο οποίος είχε εξετάσει το ζήτημα και είχε επισκεφθεί τη χώρα, θα μπορούσε να δώσει αποδείξεις για το γεγονός

αυτό. Για αυτό το λόγο το πρόβλημα των αστέγων ήταν τόσο έντονο για την Ελλάδα, αλλά πραγματικά ανύπαρκτο για την Τουρκία, ό,τι κι αν έλεγε ο Ismet Πασάς.

Ο ίδιος δεν ήθελε να επιμείνει στο ότι οι Τούρκοι που διαμένουν στην Ελλάδα είναι υποχρεωμένοι να φύγουν. Στο πλαίσιο αυτό πρέπει να παρατηρήσει ότι η πλειονότητα προσφύγων στην Ελλάδα ήταν χωρίς στέγη και αυτή τη στιγμή φιλοξενούνται σε εκκλησίες, σχολεία ή σκηνές. Υπήρχαν, στην πραγματικότητα, πολύ λίγοι που είχαν φιλοξενηθεί σε σπίτια μουσουλμάνων. Οι τελευταίοι είχαν απλώς κληθεί να στεγάσουν κάποιους πρόσφυγες σε τέτοια μέρη

[121]

από τις κατοικίες τους όσο ήταν διαθέσιμες. Επανέλαβε ότι δεν επιθυμούσε να υποχρεώσει τον τουρκικό πληθυσμό να εγκαταλείψει την Ελλάδα. Αυτό που είχε στο μυαλό του ήταν μια εθελοντική ανταλλαγή πληθυσμών. Η ιδέα του ήταν ότι θα ήταν καλύτερο να διευθετηθεί αυτό το ζήτημα με έναν οριστικό και ανθρώπινο τρόπο.

Ένα ιδιαίτερο ζήτημα προέκυψε όσον αφορά την Κωνσταντινούπολη. Ο κ. Βενιζέλος δεν μπορούσε να επιτρέψει ότι οι χιλιάδες Έλληνες που ζούσαν εκεί, με την προσθήκη πολυάριθμων προσφύγων από τη Θράκη και την Ανατολία, θα έπρεπε να αναγκαστούν να εγκαταλείψουν την πόλη αυτή. Μια τέτοια εκδίωξη θα ισοδυναμούσε με μια άνευ προηγουμένου πολιτική, οικονομική και κοινωνική καταστροφή. Αν η Τουρκία πράγματι επέμενε σε μια τέτοια έξοδο, ο αριθμός των προσφύγων στην Ελλάδα θα ήταν τόσο μεγάλος, ώστε θα ήταν υποχρεωμένη να ζητήσει από την Αμερική, τη μεγάλη δημοκρατία της Δύσης, να αυξήσει, προς όφελος των προσφύγων αυτών, το ποσοστό των μεταναστών που ήταν πρόθυμη να δεχτεί. Πέραν αυτής της επιφύλαξης ήταν έτοιμος να εξετάσει μια ανταλλαγή πληθυσμών, είτε υποχρεωτική είτε εθελοντική.

Ο Λόρδος Curzon είπε ότι η συζήτηση έδειξε πόσο σοβαρό και επείγον ήταν το ζήτημα. Ήταν προφανές ότι η ανταλλαγή πληθυσμών θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί μετά από προσεκτική εξέταση και, πάνω απ' όλα, με καλή θέληση και από τις δύο πλευρές. Ήλπιζε ότι η περαιτέρω συζήτηση του θέματος θα συνεχιστεί με την καλή διάθεση που είχε επικρατήσει εκείνο το απόγευμα.

Θα ήθελε να προσθέσει μια λέξη σχετικά με τις αρχές που πρέπει να υιοθετηθούν. Ο κ. Βενιζέλος ήταν έτοιμος να εξετάσει είτε την εθελοντική είτε την υποχρεωτική ανταλλαγή πληθυσμών. Αναμφίβολα όλοι θα προτιμούσαν ενστικτωδώς την εθελοντική ανταλλαγή, αν αυτό ήταν δυνατό. Η ανταλλαγή ήταν εθελοντική στην ελληνοβουλγαρική περίπτωση. Εάν διοριζόταν υποεπιτροπή, θα εξέταζε αναμφίβολα το θέμα· αλλά πίστευε ότι ο εξαναγκασμός θα κρινόταν πολύ πιθανόν αναγκαίος για περισσότερους από έναν λόγους. Αν η ανταλλαγή παρέμενε σε εθελοντική βάση, μπορεί να περνούσαν μήνες μέχρι να πραγματοποιηθεί, ενώ αυτό που έπρεπε να γίνει ήταν πρώτα να επιστρέψει ο τουρκικός πληθυσμός στην Ανατολική Θράκη για να μπορέσει να καλλιεργήσει το έδαφος αρχές του επόμενου έτους· και, δεύτερον, να προβλεφθεί η στέγαση στην Ελλάδα των προσφύγων που εισέρρεαν από άλλα μέρη. Επίσης, αν η ανταλλαγή ήταν υποχρεωτική, θα ήταν ευκολότερο να εξασφαλιστεί η πληρωμή για την περιουσία που οι άνθρωποι υποχρεώθηκαν να αφήσουν πίσω τους.

Σχετικά με το ζήτημα του αριθμού (του πληθυσμού) που επηρεάστηκε, ο Ismet Πασάς είχε δηλώσει ότι η τουρκική αντιπροσωπεία δεν είχε στη διάθεσή της επαρκή στοιχεία. Ο ίδιος (ο Λόρδος Curzon) είχε καταβάλει κάποιο κόπο για να λάβει τα στοιχεία τα οποία θα παραθέσει τώρα, προκειμένου να δείξει το μέγεθος και το επείγον του προβλήματος.

Σύμφωνα με αμερικανικά στοιχεία, το 1914 υπήρχαν στη Μικρά Ασία 1.600.000 Οθωμανοί Έλληνες· κατά τη διάρκεια των ετών 1914-18 είχαν μειωθεί, μέσω εκτοπίσεων και με άλλους τρόπους, ανάμεσα σε 300.000 και 400.000. Μεταξύ της άνοιξης του 1919 και του καλοκαιριού του 1922, περίπου 200.000 ακόμη πιστεύεται ότι πέθαναν από τις συνέπειες της απέλασης ή άλλων μορφών δυστυχίας. Σύμφωνα με άλλες στατιστικές μεγάλης εγκυρότητας, που είχε λάβει από ανθρώπους που είχαν βρεθεί εκεί, τουλάχιστον 500.000 Οθωμανοί Έλληνες έφτασαν στην

Ελλάδα από την Ιωνία το Σεπτέμβριο και Οκτώβριο του 1922. Έτσι, από τους 1.600.000 Οθωμανούς Έλληνες στη Μικρά Ασία το 1914, 1.000.000 έως 1.100.000

[122]

είχαν σκοτωθεί ή απελαθεί, είχαν φύγει ή πεθάνει. Παρέμεναν περίπου 500.000 στη Μικρά Ασία που έπρεπε να αντιμετωπιστούν. Η πλειονότητα αυτών ήταν πιθανότατα άνδρες ηλικίας μεταξύ 16 και 50 ετών που εργάζονταν στους δρόμους και στις κατεστραμμένες περιοχές. Στο πλαίσιο αυτό, η Τουρκική Κυβέρνηση είχε καλέσει όλους τους χριστιανούς της Μικράς Ασίας, με εξαίρεση τους προαναφερθέντες άνδρες, να φύγουν πριν από τις 30 Νοεμβρίου (σε ορισμένες περιπτώσεις στις 15 Δεκεμβρίου) και να πουλήσουν τις περιουσίες τους στους μουσουλμάνους όταν θα έφευγαν.

Στη συνέχεια θα αναφερόταν στον ελληνικό πληθυσμό της Κωνσταντινούπολης. Το 1914 ο αριθμός του υπολογιζόταν σε περίπου 300.000. Ο αριθμός που πρόσφατα δόθηκε ήταν 400.000, η αύξηση αυτή αναμφίβολα οφείλεται στην εισροή προσφύγων. Οι Έλληνες της Κωνσταντινούπολης τελευταία έφευγαν πολύ γρήγορα (λέγεται) με ρυθμό 3.000 την ημέρα μετά τη Συμφωνία των Μουδανιών· πρόσφατα είχε ακούσει ότι 15.000 Έλληνες είχαν εγκαταλείψει την Κωνσταντινούπολη μόνο κατά τη διάρκεια του Οκτωβρίου. Παρ' όλα αυτά, πολλοί παρέμεναν ακόμη. Ήθελε να θέσει στους τούρκους αντιπροσώπους το εξής σημείο, στο οποίο είχε ήδη αναφερθεί ο κ. Βενιζέλος. Αυτός ο πληθυσμός των αρκετών εκατοντάδων χιλιάδων περιλαμβανόταν, φυσικά, στο υπό συζήτηση πρόβλημα· αλλά η εμπειρία του (Λόρδου Curzon) τον έκανε να πιστεύει ότι η απομάκρυνσή του θα συνεπαγόταν πολύ σοβαρές οικονομικές και βιομηχανικές απώλειες για την ίδια την Τουρκία. Πίστευε ότι ο πληθυσμός αυτός ήταν ζωτικής σημασίας για την ύπαρξη της Κωνσταντινούπολης ως μεγάλης πόλης του εμπορίου και της βιομηχανίας και ότι χωρίς αυτόν η Κωνσταντινούπολη θα κινδύνευε να χάσει την εξουσία, τον πλούτο και το εμπόριό της. Ως εκ τούτου, ήλπιζε ότι η υποεπιτροπή, αν συσταθεί, θα εξέταζε την επιθυμία να πείσει την Τουρκική Κυβέρνηση να κρατήσει τον ελληνικό πληθυσμό στην Κωνσταντινούπολη.

Σε αντιδιαστολή με αυτό, θα μπορούσε κανείς να θέσει τον τουρκικό πληθυσμό της Δυτικής Θράκης, ο οποίος είχε εκτιμηθεί λίγες ημέρες πριν σε 124.000 το 1912. Η τουρκική αντιπροσωπεία δεν είχε εκφράσει καμία επιθυμία να εκπατριστούν τα άτομα αυτά και πιστεύεται ότι δεν ήταν πρόθυμοι να φύγουν. Πρότεινε ότι μια υποεπιτροπή θα μπορούσε να εξετάσει αυτές τις δύο πτυχές της υπόθεσης και να δει αν τα δύο στοιχεία θα μπορούσαν να αντιπαρατεθούν μεταξύ τους.

Το επόμενο σημείο ήταν ο αριθμός των Ελλήνων μουσουλμάνων στην Ελλάδα. Ο αριθμός τους στην Παλαιά Ελλάδα ήταν περίπου 4.000, ενώ στη Νέα Ελλάδα, συμπεριλαμβανομένης της Κρήτης και των νησιών, αλλά όχι της Ανατολικής ή Δυτικής Θράκης, περίπου 360.000. Ο τουρκικός πληθυσμός της Δυτικής Θράκης ήταν περίπου 124.000. Τα στοιχεία αυτά, αν ήταν σωστά, έδιναν συνολικά 450.000 έως 480.000 μουσουλμάνους στην ελληνική επικράτεια.

Ο ελληνικός πληθυσμός της Ανατολικής Θράκης πριν από τα πρόσφατα γεγονότα λέγεται ότι ήταν περίπου 300.000, αν όχι περισσότερο. Όπως είχε πει ο κ. Βενιζέλος, όλος αυτός ο πληθυσμός είχε πλέον καταφύγει στην Ελλάδα, ο συνολικός αριθμός που δόθηκε στον Δρ Nansen από τον Hamid Μπέη τον Οκτώβριο ήταν 320.000. Έτσι, μια κενή περιοχή έμενε τώρα στην Ανατολική Θράκη, η οποία μέχρι τον περασμένο μήνα κατοικούνταν από 320.000 ανθρώπους και περίμενε την επιστροφή ενός αντίστοιχου αριθμού Τούρκων, εφόσον αυτοί μπορέσουν να βρεθούν. Αν και οι Έλληνες μπορεί να είχαν πάρει μαζί τους τα ζώα τους, όπως πρότεινε ο Ismet Πασάς, είχαν αφήσει πίσω τους μεγάλα αποθέματα σιτηρών, τα οποία θα μπορούσαν να συμψηφιστούν με τα βοοειδή.

Ο αριθμός των στρατιωτικών Τούρκων αιχμαλώτων πολέμου που βρίσκονταν στα ελληνικά χέρια υπολογιζόταν σε 10.000 και επιπλέον υπήρχαν αρκετοί

Τούρκοι πολίτες από τη Μικρά Ασία που κρατούνταν ως όμηροι από τους Έλληνες, οι οποίοι λέγεται ότι έφτασαν τους 3.800. Από την άλλη πλευρά, ο αριθμός των Ελλήνων και Οθωμανών Ελλήνων αιχμαλώτων στα χέρια των Τούρκων ήταν περίπου 30.000. Σε αυτούς πρέπει να προστεθούν 70.000 έως 120.000 εκτοπισμένοι άνδρες πρόσφυγες στη Μικρά Ασία, οι οποίοι πιθανώς θα επέστρεφαν στην Ελλάδα, υπό τον όρο ότι δεν θα υπηρετούσαν στον ελληνικό στρατό.

Τέτοιες ήταν οι διαστάσεις του σχετικού πληθυσμού, πώς η επιτροπή να αντιμετωπίσει το πρόβλημα; Τόσο ο Ismet Πασάς όσο και ο κ. Βενιζέλος ήταν προφανώς υπέρ της παραπομπής του θέματος σε υποεπιτροπή. Ο κ. Βενιζέλος είχε προτείνει μια μικρή υποεπιτροπή, αποτελούμενη από έναν Έλληνα και έναν Τούρκο εκπρόσωπο, με ανεξάρτητο πρόεδρο, η οποία θα έπρεπε να λάβει στοιχεία από τον Δρ. Nansen ή από οποιαδήποτε άλλη πηγή. Ο ίδιος (Λόρδος Curzon) θεώρησε ότι αυτή ήταν μια πολύ καλή ιδέα και πρότεινε να δοθεί εντολή στην υποεπιτροπή όχι μόνο να διερευνήσει το θέμα, αλλά και να συντάξει ένα σχέδιο σύμβασης προς υπογραφή από τα δύο μέρη με τη μικρότερη δυνατή καθυστέρηση. Ήλπιζε ότι η υποεπιτροπή θα είχε κατά νου τα σημεία για τα οποία είχε μόλις μιλήσει, δηλαδή, το εθελοντικό έναντι του υποχρεωτικού συστήματος· τις ειδικές συνθήκες στην Κωνσταντινούπολη και τη Δυτική Θράκη· τους αιχμαλώτους πολέμου· τους πρόσφυγες και τον πληθυσμό στο σύνολό του. Αυτό, ωστόσο, άγγιζε μόνο ένα περιθώριο του ζητήματος· οι εγγυήσεις για τις μειονότητες που έμειναν πίσω μετά την ανταλλαγή θα έπρεπε να συζητηθούν αργότερα. Θα πρότεινε την άμεση συγκρότηση μιας μικρής υποεπιτροπής αποτελούμενης από εκπροσώπους των τριών Προσκαλουσών Δυνάμεων, της Ελλάδας και της Τουρκίας. Η υποεπιτροπή θα μπορούσε ίσως να καλέσει τον Ιταλό αντιπρόσωπο να είναι πρόεδρος (καθώς η Ιταλία ενδιαφερόταν πολύ για το πρόβλημα) και αναμφίβολα θα λάμβανε στοιχεία από όποια πλευρά επιθυμούσε.

Ο κ. Βενιζέλος μπορούσε κάλλιστα να κατανοήσει την επιθυμία του Ismet Πασά να πάρει πίσω τους πολιτικούς αιχμαλώτους, τους οποίους κρατούσε η Ελλάδα. Ήθελε, ωστόσο, να επισημάνει ότι οι κρατούμενοι αυτοί δεν είχαν μεταφερθεί, όπως είπε ο Ismet κατά παράβαση του διεθνούς δικαίου. Κατά τη διάρκεια της κατοχής του τουρκικού εδάφους από τον ελληνικό στρατό, η ελληνική διοίκηση είχε μόνο ασκήσει το δικαίωμά της να κρατάει άτομα τα οποία θεωρούσε επικίνδυνα για την ασφάλεια του στρατού. Εν πάση περιπτώσει, ο Ismet Πασάς πίστευε ότι τα βάσανα των οικογενειών αυτών των άμαχων κρατουμένων –που προκύπταν απλώς από την απουσία των κρατουμένων από την πατρίδα τους– ήταν συγκρίσιμα με εκείνα των ανθρώπων, οι οποίοι αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν την Ανατολία; Μεταξύ αυτών των άτυχων ανθρώπων, που αριθμούσαν μερικές εκατοντάδες χιλιάδες, σχεδόν όλοι ήταν γυναίκες, παιδιά ή ηλικιωμένοι: όλοι οι αρτιμελείς άνδρες μεταξύ 18 και 52 ετών κρατήθηκαν στο εσωτερικό της Ανατολίας. Ήλπιζε ότι αυτά τα βάσανα θα ζυγίζονταν στη ζυγαριά και ότι τα δύο ζητήματα θα εξεταστούν ταυτόχρονα.

Η Επιτροπή ενέκρινε το ακόλουθο ψήφισμα: —

«Αποφασίζεται ότι το ζήτημα της ανταλλαγής πληθυσμών μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας, συμπεριλαμβανομένης της επιστροφής αιχμαλώτων πολέμου και άμαχων ομήρων, θα εξετασθεί από υποεπιτροπή αποτελούμενη από αντιπροσώπους καθεμιάς από τις τρεις Προσκαλουσες Δυνάμεις, της Τουρκίας και της Ελλάδας, υπό την προεδρία ενός Ιταλού αντιπροσώπου. Η υποεπιτροπή θα ακούσει τον Δρ Nansen για το ζήτημα αυτό και θα συλλέξει τα στοιχεία που θα κρίνει σκόπιμα.»

Ο Ismet Πασάς είπε ότι η υποεπιτροπή στην οποία είχαν παραπεμφθεί τα τρία αυτά ζητήματα θα έπρεπε να ασχοληθεί, πρώτα απ' όλα, με την απελευθέρωση των Τούρκων άμαχων κρατουμένων. Ήταν απαραίτητο να ακουστούν οι μάρτυρες, με σκοπό να διαφωτίσουν τα μέλη της υποεπιτροπής που πρέπει να γνωρίζουν τη χώρα.

Η τουρκική αντιπροσωπεία σκόπευε να εξετάσει και να επαληθεύσει τα στατιστικά στοιχεία που έδωσαν ο Λόρδος Curzon και ο κ. Βενιζέλος, αλλά δεν δίστασε να δηλώσει αμέσως ότι το 1914 δεν υπήρχαν ποτέ 1.600.000 Έλληνες εντός των συνόρων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, συμπεριλαμβανομένης της Κωνσταντινούπολης. Από την άλλη πλευρά, οι αριθμοί που δόθηκαν για τους Τούρκους, οι οποίοι κατοικούσαν στην ελληνική επικράτεια έμοιαζαν να είναι πολύ χαμηλότεροι από τα πραγματικά στοιχεία.

Ο ίδιος είχε θελήσει να εξετάσει το πρόβλημα μόνο στη γενική του διάσταση. Η Ανατολική Θράκη, για την οποία είχε γίνει λόγος, είχε ανακτηθεί από τις τουρκικές αρχές μόλις την προηγούμενη ημέρα (30 Νοεμβρίου) και ως εκ τούτου δεν μπορούσε να γνωρίζει πόσα από τα χωριά εκεί ήταν κατοικήσιμα. Από την άλλη πλευρά, σύμφωνα με τις αναφορές των συμμαχικών στρατηγών, οι σοδειές που δεν είχαν καταφέρει να μεταφέρουν οι Έλληνες είχαν καεί από τους ίδιους κατά την αναχώρησή τους.

Συνοψίζοντας, τα θέματα που πρέπει να εξεταστούν από την υποεπιτροπή πρέπει να ταξινομηθούν με την ακόλουθη σειρά: —

1. Ζήτημα των άμαχων αιχμαλώτων.
2. Ζήτημα των αιχμαλώτων πολέμου.
3. Ανταλλαγή πληθυσμών.

Επέμεινε ότι η μεταφορά και η απέλαση των άμαχων αιχμαλώτων δεν είχε καμία αναλογία με τα άλλα προβλήματα. Οι Έλληνες είχαν απελάσει στην Ελλάδα από όλα τα χωριά και τις πόλεις, που κατείχαν χιλιάδες Τούρκους, οι οποίοι είχαν επιλεγεί ειδικά από τις διανοούμενες, πλούσιες και εξέχουσες τάξεις. Η τουρκική αντιπροσωπεία είχε καταλόγους αυτών των απελαθέντων. Το διεθνές δίκαιο δεν επέτρεπε την απέλαση και τη φυλάκιση του άμαχου πληθυσμού σε μια κατεχόμενη χώρα. Οι Έλληνες είχαν ενεργήσει κατ' αυτόν τον τρόπο με μοναδικό σκοπό να εκμηδενίσουν τη λαϊκή, πνευματική και οικονομική ζωή της Τουρκίας.

Ο Ismet Πασάς απαίτησε να ληφθεί πρώτα απ' όλα απόφαση για την άμεση απελευθέρωση και επιστροφή στην Τουρκία αυτών των εκτοπισθέντων.

Η Τουρκική Κυβέρνηση θεώρησε καθήκον της να επιμείνει στην πραγματοποίηση της πιο σχολαστικής έρευνας για να διαπιστωθεί τι συνέβη σε όλους τους απελαθέντες που μπορεί να αγνοούνταν όταν απελευθερώθηκαν οι άμαχοι όμηροι. Αισθάνεται βέβαιος ότι το αίτημά του θα υποστηριζόταν από τις Δυνάμεις, διότι κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων στα Μουδανιά οι συμμαχικοί στρατηγοί, στη δεύτερη συνεδρίαση της πέμπτης συνόδου που πραγματοποιήθηκε στις 7 Οκτωβρίου 1922, είχαν υποσχεθεί επισήμως να τηλεγραφούν στις κυβερνήσεις τους ζητώντας τους να απαιτήσουν από την Ελληνική Κυβέρνηση την άμεση απελευθέρωση των Τούρκων εκτοπισμένων.

(Η Επιτροπή ολοκλήρωσε τις εργασίες της στις 7:20 μ.μ.)

[125]

Αρ. 12

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

*Πρακτικά της Ένατης Συνεδρίασης (Πρώτη Συνεδρίαση της Επιτροπής Στενών),
4 Δεκεμβρίου 1922, στις 11 π.μ., υπό την Προεδρεία του Λόρδου Curzon*

Παρόντες:

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
Μαρκήσιος Curzon του Kedleston

ΓΑΛΛΙΑ
κ. Barrère

Σερ H. Rumbold

ΙΤΑΛΙΑ

Μαρκήσιος Garroni

κ. Montagna

κ. Lago

ΙΑΠΩΝΙΑ

Βαρόνος Hayashi

κ. Otchiai

ΡΟΥΜΑΝΙΑ

κ. Duca

κ. Diamandy

ΤΟΥΡΚΙΑ

Ismet Πασάς

Riza Nour Μπέης

Hassan Μπέης

ΡΩΣΙΑ, ΟΥΚΡΑΝΙΑ ΚΑΙ ΓΕΩΡΓΙΑ

κ. Chicherin

κ. Rakovski

κ. Bombard

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ

κ. Child

Ναύαρχος Bristol

κ. Grew

ΕΛΛΑΔΑ

κ. Βενιζέλος

κ. Κακλαμάνος

ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ

κ. Nintchitch

κ. Rakitch

ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ

κ. Stamboliisky

κ. Stanciof

κ. Theodorof

κ. Mdivani

κ. Vorovski

Παρόντες επίσης:

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

Σερ W. Tyrell

κ. Lindley

Ναύαρχος Σερ R. Keyes

Υποστράτηγος Burnett-Stuar

κ. Malkin

Πλοίαρχος Pound, B.N.

Αντισυνταγματάρχης Heywood.

κ. Nicolson

κ. Forbes Adam

κ. Leeper

Ταγματάρχης McLeod

κ. McClure

ΓΑΛΛΙΑ

Ναύαρχος Lacaze

Στρατηγός Weygand

κ. Laroche

κ. Fromageot

κ. de Lacroix

κ. Bargeton

κ. de Percin

κ. Barois

[126]

ΙΤΑΛΙΑ

κ. Arlotta

Συνταγματάρχης Vitale

κ. Guariglia

ΙΑΠΩΝΙΑ

κ. Nagaoka

κ. Sato

Συνταγματάρχης Saigo

Διοικητής Tsuru

κ. Tani

ΡΟΥΜΑΝΙΑ

κ. Contzesco

Συνταγματάρχης Dumitresco

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ

κ. Dwight

κ. Amory

κ. Wheeler

ΕΛΛΑΔΑ

Στρατηγός Μαζαράκης

κ. Μιχαλόπουλος

κ. Δενδράμης

ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ

κ. Christitch

κ. Antitch

ΤΟΥΡΚΙΑ
Munir Μπέης
Mouktar Μπέης
Αντισυνταγματάρχης Tenvik Μπέης
Λοχαγός Shevket Μπέης

ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ
Μονσινιόρ Stephan
κ. Mouravief
κ. Morfof
Συνταγματάρχης Noicof
κ. Grozkof

ΡΩΣΙΑ, ΟΥΚΡΑΝΙΑ ΚΑΙ ΓΕΩΡΓΙΑ
κ. Berens
κ. Chapochnikof

Γενική Γραμματεία.
κ. Massigli *Γενικός Γραμματέας της Διάσκεψης*

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
κ. Spring Rice
κ. Bentinck

ΓΑΛΛΙΑ
κ. Lagarde

ΙΤΑΛΙΑ
κ. Indelli
ΙΑΠΩΝΙΑ
κ. Hotta
ΡΟΥΜΑΝΙΑ
κ. Constantinesco

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
κ. Belin
ΕΛΛΑΔΑ
κ. Κόλλας

ΤΟΥΡΚΙΑ
Rechid Safvet Μπέης

ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ
κ. Milanovitch

ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ
διδα. Stanciofk. Altinof.

ΡΩΣΙΑ, ΟΥΚΡΑΝΙΑ ΚΑΙ ΓΕΩΡΓΙΑ
κ. Sabanine
κ. Pastoukhof

κ. Ahrens
κα. Zaretskaia

Διερμηνέας: κ. Camerlynck

[127]

Ο Λόρδος Curzon εξέφρασε κάποια ανησυχία ως προς την αίθουσα συνεδριάσεων, η οποία φαινόταν οριακά αρκετά μεγάλη για τους συμμετέχοντες. Δεν θα επιθυμούσε να αποκλείσει εκείνους, των οποίων η παρουσία ήταν απαραίτητη. Αλλά όπως είχε παρατηρηθεί μεγάλη αυτοσυγκράτηση μέχρι στιγμής, παρακάλεσε, για λόγους γενικότερης άνεσης στο μέλλον να συνοδεύει τις αντιπροσωπείες μικρότερος αριθμός εμπειρογνωμόνων και γραμματέων, οι οποίοι εμφανίζονταν τώρα για πρώτη φορά.

Το ζήτημα των Στενών ήταν ένα από τα σημαντικότερα πριν την Διάσκεψη, καθώς αφορούσε όχι μόνο τα κράτη που εμπλέκονταν προσφάτως στον πόλεμο και τα αμέσως γειτονικά με αυτά Κράτη, αλλά και ολόκληρο τον κόσμο. Αυτή η σημαντική διεθνής δίοδος είχε ρυθμιστεί με διάφορες Συνθήκες για έναν σχεδόν αιώνα και ήλπιζε ότι η Διάσκεψη θα μπορούσε επιτυχώς να θέσει έναν καινούριο κανόνα για το μέλλον της. Ήταν σίγουρος ότι όλοι θα προσέγγιζαν το ζήτημα με τη σοβαρότητα, ειλικρίνεια και ευγένεια που είχαν μέχρι στιγμής χαρακτηρίσει τις διαδικασίες των συνεδριάσεων.

Όπως και στις προηγούμενες συνεδριάσεις, πρώτα θα καλούσε την τουρκική αντιπροσωπεία και έπειτα τις υπόλοιπες για να εκφράσουν τις απόψεις τους. Η επιτροπή θα άκουγε με χαρά τις απόψεις της ρωσικής αντιπροσωπείας (η οποία ήταν παρούσα για πρώτη φορά τώρα και είχε έντονο ενδιαφέρον για το ζήτημα), καθώς και της ρουμανικής, της βουλγαρικής και της ελληνικής αντιπροσωπείας. Διαβεβαίωσε τη Διάσκεψη ότι οι απόψεις αυτές θα εξεταστούν πολύ προσεκτικά. Ο ίδιος και οι συμμαχικοί συνάδελφοί του δεν θα έδιναν κάποια απάντηση μέχρι την

ολοκλήρωση των ομιλιών και ίσως κρινόταν απαραίτητο η επιτροπή να αναστείλει τις διαδικασίες για το σκοπό αυτό.

Ο Ismet Πασάς είπε ότι η Τουρκική Κυβέρνηση είχε την τιμή να ενημερώσει τις Συμμαχικές Δυνάμεις με το σημείωμα της 4ης Οκτωβρίου 1922, ότι το ζήτημα των Στενών δεν μπορούσε να συζητηθεί και να επιλυθεί χωρίς τη συμμετοχή της Ρωσίας, της Ουκρανίας και της Γεωργίας. Στην ίδια Διάσκεψη η τουρκική αντιπροσωπεία είχε εκφράσει επανειλημμένως την άποψη αυτή, όποτε η συζήτηση άγγιζε το ζήτημα των Στενών. Έσπευδαν τώρα να εκφράσουν την ικανοποίησή τους, βλέποντας τους αντιπροσώπους των εν λόγω Κυβερνήσεων να λαμβάνουν μέρος στις διαδικασίες.

Καθώς τα Στενά των Δαρδανελίων και του Βοσπόρου βρίσκονταν πάνω στην επικράτεια και υπό την κυριαρχία του Τουρκικού Κράτους, δεν χρειαζόταν να πει πόσο μεγάλου ενδιαφέροντος και άκρας σημασίας για την Τουρκία ήταν το ζήτημα. Η τουρκική αντιπροσωπεία ήλπιζε ότι, με σκοπό να διασφαλιστεί η ευρύτερη ειρήνη σε μία σταθερή βάση, το πρόβλημα αυτό θα μπορούσε να λυθεί με τρόπο τέτοιο, ώστε να συμφιλιώσει όλα τα νόμιμα εμπλεκόμενα ενδιαφέροντα.

Η άποψη της Τουρκικής Κυβέρνησης στο ζήτημα αυτό είχε ανακοινωθεί τέσσερα χρόνια νωρίτερα στο Εθνικό Σύμφωνο, ως εξής: —

«Η ασφάλεια της Κωνσταντινούπολης –πρωτεύουσα της Τουρκίας και έδρα του Χαλιφάτου– και της Θάλασσας του Μαρμαρά πρέπει να προστατευτούν από κάθε επίθεση.

«Εφόσον θεμελιωθεί και γίνει δεκτή η αρχή αυτή, το τουρκικό έθνος είναι έτοιμο να προσυπογράψει οποιαδήποτε απόφαση που θα ληφθεί με κοινή συμφωνία μεταξύ της Τουρκικής Κυβέρνησης αφενός, και των ενδιαφερόμενων Δυνάμεων αφετέρου, με σκοπό τη διασφάλιση του ανοίγματος των Στενών στο παγκόσμιο εμπόριο και τις διεθνείς επικοινωνίες.»

[128]

Αυτές οι αρχές αντικατόπτριζαν τη γενική άποψη της Τουρκίας. Η τουρκική αντιπροσωπεία πρότεινε να λάβουν αυτό το κριτήριο ως βάση όλων των σχολίων και αιτημάτων που ενδεχομένως υποβάλλουν αναφορικά με τις προτάσεις των ενδιαφερόμενων Κρατών για την επίλυση του ζητήματος των Στενών.

Ο Λόρδος Curzon εξέφρασε την ειλικρινή ευχή να μην είναι η δήλωση που μόλις έκανε η αυτού Εξοχότης ο Ismet Πασάς, η μοναδική συνεισφορά της τουρκικής αντιπροσωπείας στη συζήτηση. Είχε παρατηρήσει ότι η τουρκική αντιπροσωπεία συνήθιζε να ξεκινά υποβάλλοντας τις απόψεις της με ιδιαίτερη μετριοπάθεια σε δύο ή τρεις προτάσεις, τις οποίες ανέπτυσσε αργότερα σε μία αναλυτικότερη δήλωση. Ήλπιζε ότι το ίδιο θα συνέβαινε και επί του παρόντος. Ο Ismet Πασάς εξέφρασε την ικανοποίησή του για την παρουσία των Ρώσων, Ουκρανών, Γεωργιανών και Βουλγάρων αντιπροσώπων –την οποία ο ίδιος (ο Λόρδος Curzon) μοιραζόταν– είχε πει ότι τα Στενά, εβρισκόμενα σε τουρκικό έδαφος και υπό την τουρκική κυριαρχία, ήταν μεγίστου ενδιαφέροντος και σημασίας για την Τουρκία· ότι το απαραβίαστο της Κωνσταντινούπολης και της Θάλασσας του Μαρμαρά ήταν μέρος της Εθνικής Συμφωνίας· και ότι η Κυβέρνηση της Άγκυρας ήταν έτοιμη να συνάψει διεθνείς συμφωνίες σύμφωνα με τις οποίες τα Στενά θα ήταν ανοιχτά στο εμπόριο για όλα τα έθνη. Αυτό ήταν όλο· η τουρκική αντιπροσωπεία δεν προσκόμισε καμία απολύτως ένδειξη για το πώς θα εφαρμόζονταν οι απόψεις τους. Στη διακοίνωση τους της 23ης Σεπτεμβρίου, οι Προσκαλούσες Δυνάμεις είχαν δώσει ένα ξεκάθαρο σχέδιο των απόψεών τους επί του ζητήματος, περιλαμβανομένων των ζητημάτων των αποστρατικοποιημένων ζωνών και του καθεστώτος των Στενών υπό την προστασία κάποιου επιβλέποντος σώματος ενδεχομένως της Κ.τ.Ε. Η τουρκική αντιπροσωπεία θα θυμόταν επίσης ότι, το ζήτημα της αποστρατικοποίησης είχε πρόσφατα συζητηθεί αναφορικά με τα σύνορα της Θράκης και η απόφαση είχε αναβληθεί, μέχρι να ολοκληρωθεί η συζήτηση για την αποστρατικοποίηση των Στενών. Είχε σκεφτεί ότι ο Ismet Πασάς θα ανέπτυσσε τις απόψεις του σε αυτό και άλλες πτυχές του ζητήματος και θα υποδείκνυε πώς τα συμφέροντα της Τουρκίας θα μπορούσαν να συμβιβαστούν με τα υπό-

λοιπα μεγάλα εμπλεκόμενα συμφέροντα. Ήταν προφανές ότι, εκτός αν ο Ismet Πασάς έκανε μια τέτοια προσφορά, η παρούσα συζήτηση, πάνω στην οποία είχε στρέψει ολόκληρος ο κόσμος το βλέμμα του, θα ήταν μάταιη. Εάν ο Ismet Πασάς δεν ήταν έτοιμος να μιλήσει, θα προσκαλούσε κάποιον άλλον αντιπρόσωπο για να το πράξει.

Ο Ismet Πασάς απάντησε ότι δεν είχε κάτι περαιτέρω να πει προς το παρόν.

Ο Λόρδος Curzon εξέφρασε την ελπίδα ότι, παρόλο που οι αντιπρόσωποι δεν μπόρεσαν να ακούσουν τις απόψεις των Τούρκων αντιπροσώπων εκείνο το πρωί, ίσως θα είχαν την ευχαρίστηση να τις ακούσουν το απόγευμα.

Ο κ. Chicherin διάβασε την ακόλουθη δήλωση: —

«Ο κύριος στόχος της Ρωσικής Κυβέρνησης και των συμμάχων της στην Εγγύς Ανατολή, όπως επίσης και του συνόλου της εξωτερικής τους πολιτικής, είναι να συνεισφέρουν στην εγκαθίδρυση και την παγίωση της ευρύτερης ειρήνης. Η Ρωσική Κυβέρνηση και οι σύμμαχοί της καλωσορίζουν ως εκ τούτου τη διοργάνωση μίας διάσκεψης που έχει σκοπό την εγκαθίδρυση της ειρήνης στην Εγγύς Ανατολή. Η Ρωσική Κυβέρνηση, όταν απαίτησε να συμμετάσχει σε όλες τις εργασίες της Διάσκεψης της Λωζάννης, είχε οδηγηθεί από την πεποίθηση ότι αυτή η συμμετοχή ήταν μία απαραίτητη προϋπόθεση για τη

[129]

διασφάλιση της σταθερότητας στις αποφάσεις που λαμβάνονται από τη Διάσκεψη. Επειδή, ωστόσο, το αίτημα αυτό της Ρωσικής Κυβέρνησης δυστυχώς δεν ικανοποιήθηκε, η αντιπροσωπεία της Ρωσίας, της Ουκρανίας και της Γεωργίας θα προσπαθήσει να πραγματοποιήσει δύο θεμελιώδεις ιδέες στα ζητήματα, όπου η αντιπροσωπεία πρόκειται να συμμετάσχει στην επίτευξη της λύσης τους: (1) ισότητα για τη Ρωσία και τους συμμάχους της με τις άλλες Δυνάμεις, όσον αφορά τη θέση και τα δικαιώματα και (2) τη διατήρηση της ειρήνης και της ασφάλειας στα εδάφη της Ρωσίας και των συμμαχικών δημοκρατιών με αυτήν και της ελευθερίας στις οικονομικές τους σχέσεις με τα άλλα Κράτη.

«Η ρωσική, η ουκρανική και η γεωργιανή αντιπροσωπεία, ενώ διατηρούν το δικαίωμα να υποβάλουν αργότερα λεπτομερή σχέδια για τη λύση του ζητήματος των Στενών και των προβλημάτων που συνέχονται με αυτό, θεωρούν ότι επί του παρόντος χρειάζεται να αναφερθούν μόνο στις θεμελιώδεις αρχές του προγράμματός τους. Η διαρκής ελευθερία για την εμπορική ναυσιπλοΐα και τις ειρηνικές ναυτικές επικοινωνίες στον Βόσπορο, τη θάλασσα του Μαρμαρά και τα Δαρδανέλλια πρέπει να διασφαλίζεται απολύτως και χωρίς κανέναν περιορισμό. Πρέπει να υπάρχουν διαρκείς εγγυήσεις για τη διατήρηση της ειρήνης στη Μαύρη Θάλασσα, την ασφάλεια των ακτών της, την ειρήνη στην Εγγύς Ανατολή και την ασφάλεια της Κωνσταντινούπολης· ήτοι, τα Δαρδανέλλια και ο Βόσπορος πρέπει να είναι σταθερά κλειστά και εν καιρώ ειρήνης και εν καιρώ πολέμου, για τα πολεμικά πλοία, τα εξοπλισμένα πλοία και τα στρατιωτικά αεροσκάφη όλων των υπόλοιπων κρατών εκτός της Τουρκίας.

«Η αρχή της ελευθερίας για την ειρηνική ναυσιπλοΐα στα Στενά και η αρχή του κλεισίματος των Στενών προς όλα τα πολεμικά πλοία αλληλοσυμπληρώνονται, καθώς μόνον το γεγονός ότι παραμένουν κλειστά προς όλα τα πολεμικά πλοία, εξοπλισμένα πλοία και στρατιωτικά αεροσκάφη των υπόλοιπων κρατών μπορεί να εγγυηθεί αποτελεσματικά την ασφάλεια της ειρηνικής διέλευσης στα νερά αυτά. Η Ρωσική Κυβέρνηση και οι σύμμαχοί της, βασιζοντας το επιχείρημά τους στο ότι τα Δαρδανέλλια και ο Βόσπορος ανήκουν στην Τουρκία και σεβόμενοι την κυριαρχία κάθε λαού, επιμένουν στην αποκατάστασή και τη πλήρη διατήρηση των δικαιωμάτων του τουρκικού λαού επί των τουρκικών εδαφών και υδάτων. Περαιτέρω, η Ρωσική Κυβέρνηση και οι σύμμαχοί της επιμένουν στο γεγονός ότι η Τουρκική Κυβέρνηση θα είναι σε θέση να υπερασπιστεί αποτελεσματικά τα Στενά και τη Θάλασσα του Μαρμαρά έναντι κάθε επίθεσης, μόνο εάν λάβει ρητή αναγνώριση του δικαιώματός της να οχυρώνει και να εξοπλίζει τις ακτές της, να αποκτήσει πολεμικό στόλο και να εφαρμόσει στην άμυνα των Στενών και της Θάλασσας του Μαρμαρά όλα

τα τεχνικά μέσα του σύγχρονου πολέμου. Το σύστημα που προτείνεται από εμάς έχει στο παρελθόν αναγνωριστεί από τα κράτη που αντιπροσωπεύονται εδώ, ως αυτό το οποίο καλύτερα δύναται να συμφιλιώσει τα αντίθετα πολιτικά συμφέροντα. Το κλείσιμο των Στενών στα πολεμικά πλοία σέβεται επίσης την αρχή της ισότητας μεταξύ όλων των κρατών, καθώς το άνοιγμα των Στενών στα πολεμικά πλοία θα έδινε υπεροχή στην ισχυρότερη ναυτική Δύναμη. Η Ρωσική Δημοκρατία και οι συμμαχικές της δημοκρατίες δεν έχουν καμία επιθετικότητα, милитаристικές ή πολεμικές προθέσεις, ούτε υποθάλπουν κάποιο σχέδιο ενάντια στην ελευθερία των άλλων λαών· για το λόγο αυτό, οι Κυβερνήσεις αυτές, ο μόνιμος σκοπός των οποίων είναι να επιβλέπουν τα συμφέροντα των εργατικών μαζών και να συμβάλλουν στην οικονομική ανάπτυξη του κόσμου, προωθούν τις ανωτέρω αρχές ως τη μόνη πιθανή λύση για το ζήτημα των Στενών. Η Σοβιετική Ρωσία ακύρωσε χωρίς καμία αποζημίωση όλες τις συμφωνίες σχετικά με τη μεταβίβαση της Κωνσταντινούπολης στη Ρωσία.

[130]

με τον τρόπο αυτό επέτρεψε στην Τουρκία να υπερασπιστεί νικηφόρα την ύπαρξή της· απελευθέρωσε όλα τα κράτη της Μεσογείου από την απειλή των αιωνόβιων φιλοδοξιών του Τσαρισμού· ωστόσο δεν ήταν ποτέ στις προθέσεις της να συναινέσει σε μία λύση του ζητήματος των Στενών που θα στρεφόταν ευθέως κατά της δικής της ασφάλειας.

«Η Ρωσική Κυβέρνηση και οι σύμμαχοί της πρέπει για μία ακόμα φορά να τονίσουν την πρωταρχική σημασία των Στενών για την οικονομική ζωή της Σοβιετικής Ομοσπονδίας. Αρκεί να τονιστεί ότι, σύμφωνα με στατιστικά του 1910, περισσότερο από το 70% των συνολικών εξαγωγών καλαμποκιού από τη Ρωσία φορτώθηκε από λιμάνια της Μαύρης Θάλασσας και της Θάλασσας του Αζόφ. Επιπλέον, από αμυντική άποψη, η λύση που προτείνουμε εμείς εδραιώνει τη μόνη δυνατή εγγύηση για τα πιο ζωτικά και στοιχειώδη συμφέροντα της Ρωσίας και των συμμάχων της. Θα ήταν αρκετή η αναφορά στην κατάσταση των νοτίων ακτών των Σοβιετικών Δημοκρατιών τα τελευταία χρόνια, υπό το ναυτικό καθεστώς που εισήγαγε η Ανακωχή του Μούδρου³⁶, όταν οι στόλοι των Δυνάμεων μπορούσαν να μπουν στη Μαύρη Θάλασσα χωρίς εμπόδιο. Αρκεί μόνο να θυμηθεί κανείς την κατοχή της Οδησσού, του Νικολάεφ, της Χερσώνας, της Σεβαστούπολης, του Βατούμ και άλλων λιμανιών της Μαύρης Θάλασσας από τους Συμμάχους. Μόνο η διέλευση των Συμμαχικών ναυτικών Δυνάμεων από τα Στενά επέτρεψε στις Δυνάμεις της Αντάντ να δημιουργήσουν τους στρατούς του Denikin και του Wrangel στις νότιες περιοχές μας και να υποστηρίξουν τον αγώνα τους εναντίον των Κυβερνήσεων της Ρωσίας και των συμμάχων της. Το 1921 οι Συμμαχικές ναυτικές δυνάμεις επιχειρούσαν ακόμα στις ακτές της Γεωργίας, μαχόμενες εναντίον του Γεωργιανού λαού, ο οποίος είχε αναλάβει την εξουσία της

36. Σ.τ.Ε.: Η ανακωχή του Μούδρου υπεγράφη ανάμεσα στους Συμμάχους και τις Συνασπισμένες Δυνάμεις και την Οθωμανική Αυτοκρατορία τον Οκτώβριο του 1919 σηματοδοτώντας την λήξη των εχθροπραξιών τους στο πλαίσιο του Α' Παγκοσμίου Πολέμου. Οι όροι της ανακωχής ήταν ιδιαίτερα σκληροί για την Οθωμανική Αυτοκρατορία καθώς: τα Στενά παραχωρούνταν στους Συμμάχους, η διέλευση από τα Δαρδανέλια θα ήταν ελεύθερη, ο τουρκικός στρατός υποχρεούνταν να παραδώσει τον οπλισμό του και να αποστρατευτεί ενώ ο τουρκικός πολεμικός στόλος θα παραδίδονταν και τα λιμάνια θα ήταν στη διάθεση των Συμμάχων. Οι Συμμαχικές Δυνάμεις είχαν το δικαίωμα παρέμβασης σε περίπτωση διασάλευσης της τάξης με την κατάληψη στρατηγικών σημείων στην επικράτεια της, οι Γερμανοί και Αυστριακοί αξιωματούχοι που βρίσκονταν στην επικράτειά θα παραδίδονταν, ενώ η χώρα θα έπαυε τις διπλωματικές σχέσεις με τη Γερμανία και την Αυστροουγγαρία. Οι Συμμαχικές Δυνάμεις θα μπορούσαν να σταθμεύσουν στις πετρελαιοφόρες περιοχές του Βατούμ και του Βακού. Τέλος, τα οθωμανικά στρατεύματα θα αποσύρονταν από τη Συρία, την Υεμένη, την Κιλικία, τη Χετζάζ, τη Μεσοποταμία και τα βιλαέτια της Αρμενίας. Στην πραγματικότητα η ανακωχή δεν εφαρμόστηκε πλήρως, εξαιτίας κυρίως της αρχικής αμέλειας και εν συνεχεία των τριβών και των ανταγωνισμών ανάμεσα στους Συμμάχους. Αποτέλεσμα ήταν η δημιουργία θυλάκων αντίστασης του τουρκικού λαού. (Αλλαμανή Εφ.-Παναγιωτοπούλου Κρ., «Η ανακωχή του Μούδρου και η συνέπειες της» στο: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΕ', Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., Αθήνα, 1978, σσ. 103-104).

ίδιαις του της χώρας. Όμως δεν είναι μόνο τα συμφέροντα της Ρωσίας και των συμμάχων της, αλλά επίσης εκείνα του Τουρκικού λαού, που διακυβεύονται. Σημειώνουμε ότι το άρθρο 4 του Τουρκικού Εθνικού Συμφώνου διακηρύσσει, με όρους σχεδόν πανομοιότυπους με τους δικούς μας: —

«Η ασφάλεια της Κωνσταντινούπολης –πρωτεύουσα της Αυτοκρατορίας και έδρα του Χαλιφάτου και της Οθωμανικής Κυβέρνησης– και επίσης η ασφάλεια της Θάλασσας του Μαρμαρά πρέπει να διασφαλιστούν από οποιαδήποτε επίθεση.

«Αφού τεθεί και γίνει αποδεκτή η αρχή αυτή, οι υπογράφωντες είναι έτοιμοι να συμφωνήσουν σε οποιαδήποτε απόφαση μπορεί να ληφθεί με κοινή συμφωνία της Οθωμανικής Κυβέρνησης και των Δυνάμεων που εμπλέκονται, με σκοπό να διασφαλιστεί το άνοιγμα των Στενών στο παγκόσμιο εμπόριο και τις διεθνείς επικοινωνίες.

«Η ασφάλεια της Κωνσταντινούπολης –με άλλα λόγια, το κλείσιμο των Στενών στα πολεμικά πλοία και η ελευθερία της εμπορικής ναυσιπλοΐας και της ειρηνικής διέλευσης από τα Στενά– είναι σε απόλυτη συμφωνία με το πρόγραμμά μας. Η ρωσική αντιπροσωπεία είναι πεπεισμένη ότι η παρούσα *de facto* (ελλ. εκ των πραγμάτων) κατάσταση στα Στενά πρέπει να αντικατασταθεί με τη μικρότερη δυνατή καθυστέρηση από το μόνιμο και δίκαιο καθεστώς που προωθείται από τη Ρωσία και την Τουρκία. Αν είναι θεμιτό να υποτεθεί ότι συγκεκριμένες κυβερνήσεις, των οποίων οι ναυτικές και στρατιωτικές δυνάμεις βρίσκονται τώρα στην είσοδο της Μαύρης Θάλασσας, τρέφουν ελπίδες, που δεν έχουν καμία βάση στην πραγματικότητα, πρέπει να επισημάνουμε ότι τέτοιες θέσεις είναι αβάσιμες. Κάθε θέση που βασίζεται στην παρουσία στα Στενά δυνάμεων που ανήκουν σε συγκεκριμένες Δυνάμεις και οι οποίες τείνουν να δημιουργήσουν μία κυρίαρχη κατάσταση για μία Δύναμη ή ομάδα Δυνάμεων, θα αντιμετωπίσει τη σθεναρή αντίσταση

[131]

όχι μόνο της Ρωσίας και των συμμάχων της, αλλά επίσης της κοινής γνώμης σε όλα τα κράτη που επιθυμούν να μετριάσουν τέτοιες αιτίες συγκρούσεων στην Εγγύς Ανατολή, οι οποίες αποτελούν μία μόνιμη απειλή για την υπόθεση της ειρήνης.»

Ο κ. Dusa επιθυμούσε να εκφράσει τους λόγους για τους οποίους η Ρουμανία ήθελε να αναδείξει τις απόψεις της για το ζήτημα των Στενών – ένα ζήτημα εξέχουσας πολιτικής και οικονομικής σημασίας.

Η Ρουμανία είχε πληθυσμό 18.000.000 κατοίκων και η οικονομική της ζωή αναπτυσσόταν σθεναρά: είχε σημαντικό φυσικό πλούτο, είχε πρόσβαση σε μία μόνο ανοιχτή θάλασσα και ήταν στο μέγιστο συμφέρον της ότι η θάλασσα αυτή δεν θα γινόταν να κλείσει. Η Ρουμανία, που ήταν πάντα περήφανη για την εθνική της κυριαρχία, κατανοούσε την ανησυχία των άλλων κρατών, να γίνει σεβαστή η δική τους κυριαρχία· όμως, η επιθυμία αυτή δεν πρέπει να εξωθηθεί στα άκρα, έτσι ώστε να θίγεται η κυριαρχία των άλλων κρατών. Με άλλα λόγια, ήταν επιθυμητό ένα κράτος του οποίου τα συμφέροντα ήταν αντίθετα με αυτά της Ρουμανίας, να μην μπορεί να κλείσει τα Στενά.

Η Διάσκεψη είχε ήδη αναγνωρίσει την ανάγκη να δοθεί στη Βουλγαρία πρόσβαση στο Αιγαίο Πέλαγος. Δεν είχε ακόμη συμφωνηθεί η μέθοδος με την οποία αυτή η έξοδος θα γινόταν, αλλά δεν υπήρχε καμία διαφορά, όσον αφορά την αρχή καθ' αυτήν. Η Βουλγαρία είχε πληθυσμό μόνο 5.000.000, η σημασία της οικονομικής της ζωής δεν ήταν ίδια με αυτή της Ρουμανίας και κατείχε δύο λιμάνια στη Μαύρη Θάλασσα· και όμως η ανάγκη να της δοθεί πρόσβαση στο Αιγαίο Πέλαγος είχε αναγνωρισθεί. Ήταν λοιπόν αναγκαίο *a fortiori* (ελλ. κατά μείζονα λόγο) ότι δεν θα υπήρχε κανένας κίνδυνος να κλείσει η Μαύρη Θάλασσα – στην οποία η Ρουμανία είχε τη μοναδική της πρόσβαση.

Για μεγάλο χρονικό διάστημα στο παρελθόν οι Δυνάμεις το βρήκαν αναγκαίο να θέσουν τον Δούναβη, ο οποίος εκβάλλει στη Μαύρη Θάλασσα, υπό το καθεστώς της διεθνούς ελευθερίας.

Η ελευθερία αυτή δεν θα υλοποιούνταν, παρά μόνο εάν ο διεθνής αυτός ποταμός δεν παρέμενε ελεύθερος μέχρι την τελική του εκβολή, τα Στενά.

Υπό τις περιστάσεις αυτές ήταν ξεκάθαρο ότι η Ρουμανία πρέπει να επιμείνει σε ένα καθεστώς πλήρους ελευθερίας ως προς τα Στενά και δεν θα μπορούσε να επαναπαυτεί, ούτε στην επιβίωση μίας πλατωνικής επιθυμίας, ούτε στη δήλωση επί της αρχής που καταγράφεται σε μία διεθνή σύμβαση. Επιθυμούσε την καθιέρωση ενός καθεστώτος, το οποίο θα διασφάλιζε την πρακτική και αποτελεσματική ελευθερία των Στενών. Η Ρουμανική Κυβέρνηση δεν μπορούσε, ως εκ τούτου, να συμφωνήσει να παραμείνει το κλειδί των Στενών στην τσέπη μίας και μόνης Δύναμης, η οποία θα άνοιγε ή θα έκλεινε την πύλη κατά βούληση. Θα πρέπει να εγκαθιδρυθεί ένα διεθνές καθεστώς, το οποίο θα συνενώνει τα συμφέροντα μίας Δύναμης με τα συμφέροντα όλων των υπόλοιπων Δυνάμεων.

Τα Στενά, συνεπώς, θα πρέπει να είναι ανοιχτά για τη διέλευση πολεμικών και εμπορικών πλοίων χωρίς κανένα όριο ή περιορισμό. Οι ακτές των Στενών από το Αιγαίο Πέλαγος ως τη Μαύρη Θάλασσα θα πρέπει να αποστρατικοποιηθούν κατά τον τρόπο που θα καθοριστεί από εμπειρογνώμονες και από την άποψη αυτή θα πρέπει να ληφθούν υπόψη τα μέτρα που θα υιοθετηθούν για την αποστρατικοποίηση των συνόρων της Θράκης.

Με σκοπό να διασφαλιστεί η εκτέλεση τέτοιων μέτρων, θα πρέπει να συσταθεί μία επιτροπή για τα Στενά με μορφή που θα καθοριστεί στη συνέχεια.

Ο κ. Ducea θέλησε, με φιλικό τρόπο, να επιστήση την προσοχή του Ismet Πασά στο γεγονός ότι οι παρούσες περιστάσεις, οι οποίες προφανώς υπαγόρευαν τη στάση της Τουρκικής Κυβέρνησης σε υπερβολικό βαθμό, μπορούσαν να αλλάξουν. Η Τουρκία, ίσως μια μέρα, θα μπορούσε να θεωρήσει ότι το σύστημα που υποστήριζε ο κ. Ducea αποτελεί μία πληρότερη εγγύηση για την κυριαρχία της.

[132]

Τέλος, η Ρουμανική Κυβέρνηση, η οποία είχε προτείνει στη Γένοβα τη σύνταξη ενός μόνιμου συμφώνου μη-επίθεσης με τη Ρωσία, πρότεινε την αποστρατικοποίηση της Μαύρης Θάλασσας.

Η ρουμανική αντιπροσωπεία υπέβαλε αυτές τις προτάσεις στη Διάσκεψη με την πεποίθηση ότι βρίσκονταν σε αρμονία με τα γενικά και μόνιμα ενδιαφέροντα όλων των Δυνάμεων και όχι μόνο με τα συμφέροντά τους εκείνη τη στιγμή. Θα έκαναν συνεπώς κάθε ενέργεια χρήσιμη για τη διασφάλιση της υιοθέτησης των προτάσεων αυτών και ήταν πεπεισμένοι ότι με τον τρόπο αυτό υπηρετούσαν το σκοπό της παγκόσμιας ειρήνης, ο οποίος ήταν και σκοπός όλων των φιλοδοξιών του Ρουμανικού λαού.

Ο κ. Stamboliisky διάβασε την ακόλουθη δήλωση: —

«Έχουμε την τιμή να εξηγήσουμε στη Διάσκεψη ότι τα ζωτικά συμφέροντα της Βουλγαρίας απαιτούν την σύσταση της κύριας αγοράς για την εθνική της παραγωγή, καθώς επίσης της σημαντικότερης ναυτικής θέσης στο Αιγαίο Πέλαγος στην εκβολή του ποταμού Maritza.

«Αιτία τούτου είναι ότι οι φυσικοί δίοδοι της χώρας οδηγούν στη θάλασσα αυτή και ότι ο ενδεδειγμένος χώρος είναι ο μόνος όπου θα μπορούσαμε να δημιουργήσουμε μία πραγματική ναυτική βάση, η οποία είναι απαραίτητη για τις εμπορικές μας σχέσεις με τις χώρες του εξωτερικού.

«Όμως, η Βουλγαρία είναι, επίσης, μία χώρα που συνορεύει με τη Μαύρη Θάλασσα και καθώς κομμάτι της παραγωγής μας θα συνεχίσει να εξάγεται από τα λιμάνια της Βάρνα και του Μπουργκάς, η Βουλγαρία δεν μπορεί να είναι αδιάφορη σχετικά με το καθεστώς που πρόκειται να θεσπιστεί στη μόνη οδό που συνδέει τη Μαύρη Θάλασσα με τις άλλες θάλασσες του κόσμου. Θεωρούμε ότι η ελευθερία της Μαύρης Θάλασσας είναι ένα ζήτημα εξίσου σημαντικό για όλα τα παράκτια κράτη.

«Η Βουλγαρία έχει δώσει άφθονες αποδείξεις στο παρελθόν, της αυστηρότατης ισότητας και της απόλυτης αμεροληψίας όσον αφορά τη μεταχείριση που παρέχεται σε όλα τα πλοία, οποι-

ασδήποτε εθνικότητας, σε όλα της τα λιμάνια, κατά τον ελλιμενισμό των πλοίων, τη χρήση μηχανημάτων και την είσπραξη των τελών. Σε αυτό το πλαίσιο, δεν υπήρξε ποτέ οποιαδήποτε προτίμηση, ούτε καν για τα πλοία υπό εθνική σημαία.

«Η στάση μας απέναντι στη διεθνή ναυσιπλοΐα μας επιτρέπει να ανακοινώσουμε σήμερα ότι η Βουλγαρία είναι έτοιμη να υιοθετήσει πιστά τα μέσα μέσω των οποίων θα εδραιωθεί στον Βόσπορο και στα Δαρδανέλλια ένα καθεστώς, το οποίο θα διασφαλίζει τον ελεύθερο διάπλου όλων των εμπορικών πλοίων σε συνθήκες τόσο ειρήνης όσο και πολέμου.

«Η Βουλγαρία επιθυμεί επίσης να συμμετέχει, καθώς είναι δίκαιο, επί ίσοις όροις στη διεθνή διοίκηση που θα ιδρυθεί προς την εγγύηση της ελευθερίας της ναυσιπλοΐας μέσω των Στενών.

«Καθώς το Κράτος μας είναι γειτονικό με τους κατόχους της διεθνούς αυτής οδού, το θεωρούμε απολύτως απαραίτητο και άκρως επιθυμητό να ιδρύσουμε μία και για πάντα ένα καθεστώς το οποίο θα αποτρέψει στο μέλλον τις διεθνείς συγκρούσεις και θα μας απαλλάξει για πάντα από κάθε πολιτικό και οικονομικό περιορισμό».

Ο κ. Βενιζέλος είπε ότι συμφωνεί με τη δημιουργία ενός εμπορικού διαδρόμου για τη Βουλγαρία στο Αιγαίο Πέλαγος και στη διεθνοποίηση του ποταμού Maritza για το σκοπό αυτό, υπό τις ίδιες συνθήκες και με τις ίδιες εγγυήσεις όπως στην περίπτωση των διεθνών ποταμών, όπως ο Δούναβης.

[133]

Αναφορικά με το καθεστώς των Στενών υπογράμμισε ότι μεταξύ των ενδιαφερόμενων Δυνάμεων για την κίνηση των Στενών, η Ελλάδα ερχόταν δεύτερη και επιφυλάχθηκε να κάνει ορισμένες παρατηρήσεις επί του θέματος, αφού η τουρκική αντιπροσωπεία διατύπωνε τα επιχειρήματά της. Επιθυμούσε μόνο να παρατηρήσει, όπως ανέφερε ο κ. Dusa, ότι η Τουρκία, στη συζήτηση αυτή, δεν θα έπρεπε να επιτρέψει στον εαυτό της να εμπνέεται από έναν κάπως υπερβολικό ζήλο για την εθνική της κυριαρχία. Σχετικά με το θέμα αυτό, ανέφερε ότι προκειμένου να παραχθεί μία εγγύηση για την ελεύθερη εμπορική πρόσβαση της Βουλγαρίας στο Αιγαίο Πέλαγος, είχε ζητηθεί από την Ελλάδα να συμφωνήσει στην αποστρατικοποίηση του διαδρόμου του ποταμού Maritza και στη δημιουργία μίας επιβλέπουσας επιτροπής, η οποία η ίδια θα αναλάβει τη διαχείριση του υπό κατασκευή λιμένος στη Δυτική Θράκη. Αυτοί ήταν σημαντικοί περιορισμοί της ελληνικής κυριαρχίας στην περιοχή αυτή, οι οποίοι εμπνέονταν από τα συμφέροντα μίας μόνο Δύναμης, της Βουλγαρίας, τους οποίους παρόλα αυτά η Ελλάδα είχε αποδεχτεί. Συνεπώς, φαίνεται ότι η Τουρκία θα μπορούσε από την πλευρά της, χωρίς να αποτελεί εξαίρεση, να συμφωνήσει ότι παρόμοιες εγγυήσεις πρέπει να δοθούν όσον αφορά την ελεύθερη διέλευση στα Στενών, ιδιαίτερα καθώς στην περίπτωση αυτή επηρεάζονται τα συμφέροντα τόσων πολλών Δυνάμεων.

Ο Λόρδος Curzon είπε ότι θα προσέθετε στο παρόν στάδιο μονάχα δυο λόγια και δεν θα ασκούσε κριτική, ούτε θα επιχειρούσε να απαντήσει στις δηλώσεις, οι οποίες είχαν μόλις ακουστεί, καθώς αυτές απαιτούσαν προσεκτική μελέτη. Η Διάσκεψη πρέπει να κατανοήσει ακριβώς την κατάσταση. Η τουρκική αντιπροσωπεία είχε αρνηθεί να εκθέσει τις απόψεις της, παρά μόνο αργότερα. Η ρωσική αντιπροσωπεία είχε προτείνει ένα ολοκληρωμένο, προσεκτικά μελετημένο σχέδιο που περιλάμβανε ορισμένες συγκεκριμένες προτάσεις, όπως η διαρκής ελευθερία της διεθνούς ναυσιπλοΐας, τόσο σε καιρό ειρήνης όσο και σε καιρό πολέμου, για τα πλοία όλων των χωρών χωρίς διάκριση· το κλείσιμο των Στενών και της θάλασσας του Μαρμαρά στα πολεμικά πλοία και αεροσκάφη κάθε έθνους εκτός της Τουρκίας· και την ελευθερία για την Τουρκία να οχυρώσει τα παράλια των Στενών και να διατηρήσει εκεί τόσες ναυτικές και στρατιωτικές δυνάμεις, όσες θεωρεί επιθυμητές. Φαίνεται αξιοσημείωτο ότι το πρόγραμμα αυτό, το οποίο προέβλεπε κυρίως την υπεράσπιση των τουρκικών συμφερόντων, έπρεπε να διατυπωθεί από τη Ρωσία. Ακούγοντας την πρόταση αυτή, σκέφτηκε ότι ο κ. Chicherin πρέπει να είχε μπερδέψει

τον ρόλο του και να είχε φορέσει το kalpak³⁷ του Ismet Πασά. Ο κ. Chicherin είχε δηλώσει ότι οι απόψεις του ήταν τόσο της Ρωσίας όσο και της Τουρκίας. Τότε, γιατί η Τουρκία δεν το συνολόγησε; Ο κ. Chicherin ήταν, ήδη, παρών με την ιδιότητα του εκπροσώπου της Ρωσίας, της Ουκρανίας και τη Γεωργίας. Φαίνεται τώρα πως εκπροσωπούσε επίσης την Τουρκία. Ο Λόρδος Curzon προσδοκούσε εδώ και πολύ καιρό να συναντήσει τον κ. Chicherin, τον οποίο είχε γνωρίσει μόνο δι' αλληλογραφίας και ήταν ιδιαίτερος ικανοποιημένος να τον γνωρίζει υπό τον τετραπλό του ρόλο. Ήλπιζε ότι στη συνέχεια η Διάσκεψη θα άκουγε κατά πόσο οι απόψεις του κ. Chicherin ήταν στην πραγματικότητα και απόψεις της τουρκικής αντιπροσωπείας.

Ο κ. Chicherin είχε κάνει μία νύξη για στις διεθνείς Δυνάμεις που βρίσκονταν τώρα κοντά ή εντός των Στενών και εξέφρασε την ελπίδα ότι οι Δυνάμεις αυτές δεν θα ήταν ένας μόνιμος παράγοντας. Ο Λόρδος Curzon μοιράστηκε την ελπίδα αυτή, ωστόσο οι Δυνάμεις αυτές ήταν ήδη εκεί και αποτελούσαν έναν παράγοντα, ο οποίος δεν πρέπει να παραβλεφθεί.

Ο κ. Dusa, εκ μέρους της Ρουμανίας, είχε προτείνει ένα πολύ σαφές

[134]

και ακριβές πλάνο, σύμφωνα με το οποίο τα Στενά θα έπρεπε να μένουν ανοιχτά διαρκώς, τόσο για εμπορικά όσο και για πολεμικά πλοία· ότι και οι δύο ακτές θα έπρεπε να αποστρατικοποιηθούν όπως οι προτεινόμενες ζώνες στη Θράκη, με έναν τρόπο που θα πρέπει να καθοριστεί· ότι μία επιτροπή θα πρέπει να σχηματιστεί, η οποία θα επιβλέπει αυτήν την αποστρατικοποίηση· και ότι ορισμένα μέτρα (τα οποία δεν έχουν καθοριστεί ακόμα) πρέπει να ληφθούν για την αποστρατικοποίηση της Μαύρης Θάλασσας.

Η Βουλγαρική αντιπροσωπεία είχε προτείνει μία τρίτη εναλλακτική, συγκεκριμένα μόνο τα εμπορικά πλοία θα πρέπει να απολαμβάνουν την ελεύθερη διέλευση εν καιρώ ειρήνης και πολέμου και προσέθεσε ότι η Βουλγαρία επιθυμούσε να αντιπροσωπεύεται σε κάθε οργανισμό που ενδεχομένως θα δημιουργείτο για την επίβλεψη των Στενών.

Υπήρχαν συνεπώς τρία πλάνα, τα οποία διέφεραν σε κάποια ουσιαστικά σημεία. Θα υιοθετούσε η τουρκική αντιπροσωπεία οποιοδήποτε από τα τρία αυτά, ή θα πρότεινε ένα τέταρτο, δικό της; Το ζήτημα ήταν ζωτικής σημασίας για αυτούς και έγραφαν και συλλογίζονταν το θέμα για πολλές εβδομάδες. Ήλπιζε ότι θα ήταν βολικό για τους Τούρκους να διατυπώσουν τις απόψεις τους τόσο για τις προτάσεις που ήδη κατατέθηκαν, όσο και τη δική τους θέση στο όλο πρόβλημα, κατά προτίμηση το απόγευμα, καθώς δεν θα ήθελε να χάσει χρόνο ή τουλάχιστον το επόμενο πρωί.

Ο Ismet Πασάς είπε ότι σημείωσε τις απόψεις που εκφράστηκαν και τις προτάσεις που διατυπώθηκαν από τη ρωσο-ουκρανο-γεωργιανή, τη ρουμανική, τη βουλγαρική και την ελληνική αντιπροσωπεία, διαδοχικά. Δεν γνώριζε ότι υπήρχε κάποιο ζήτημα για τη διέξοδο της Βουλγαρίας διά του ποταμού Maritza, καθώς νόμιζε ότι το ζήτημα αφορούσε το Dedeagatch. Γενικά, οι παρατηρήσεις του κ. Stamboliisky, όσον αφορά τα Στενά, δεν του φάνηκαν να έρχονται σε αντίθεση με τις αρχές που διατύπωσε η τουρκική αντιπροσωπεία, ενώ οι περιορισμοί τους οποίους διατύπωσε ο κ. Dusa φαίνονταν, πιθανόν, να επιφέρουν συνέπειες που θα έθιγαν τα ζωτικά συμφέροντα της Τουρκίας. Μόνο μία δήλωση –εκείνη του κ. Chicherin– ανταποκρινόταν στη γενική άποψη της τουρκικής αντιπροσωπείας σχετικά με το άνοιγμα των Στενών στις διεθνείς επικοινωνίες, ενώ λάμβανε υπόψη την αναγκαιότητα εξασφάλισης της ασφάλειας της Κωνσταντινούπολης και της λεκάνης της Θάλασσας του Μαρμαρά.

37. Σ.τ.Ε.: Το καλπάκι (τουρκ. kalpak) είναι είδος καπέλου που χρησιμοποιήθηκε ευρέως στην Τουρκία και σε άλλες χώρες. Στο κείμενο η λέξη χρησιμοποιείται μεταφορικά εννοώντας τον ρόλο. Η έκφραση προέρχεται από τον αγγλικό ιδιωτισμό "he is wearing many hats" που σημαίνει ότι κάποιος αναλαμβάνει πολλούς ρόλους ή ευθύνες. Ο Λόρδος Curzon χρησιμοποιεί αυτή τη φράση για να υπονοήσει ότι ο κ. Chicherin φάνηκε να αναλαμβάνει έναν ρόλο που δεν του ανήκει.

Ο κ. Stamboliisky είπε ότι η πρόταση «εκβολές του ποταμού Maritza», την οποία χρησιμοποίησε, ήταν απλώς μία γεωγραφική ένδειξη. Αυτό που εννοούσε ήταν το Dedeagatch, καθώς ήταν τεχνικά αδύνατο να χρησιμοποιηθεί ο ποταμός Maritza για πλοία.

Ο Λόρδος Curzon ένιωσε ότι έπρεπε να του επιτραπεί να θίξει ένα ή δύο ζητήματα σχετικά με το τελευταίο μέρος της δήλωσης του Ismet Πασά. Είχε ήδη ρωτήσει εάν η τουρκική αντιπροσωπεία συμφωνούσε με κάποια από τις προτάσεις που είχαν διατυπωθεί, ιδιαιτέρως με εκείνες του κ. Chicherin και επίσης κατά πόσο ο Ismet Πασά θα ήταν σε θέση να παρουσιάσει την τουρκική θέση το ίδιο απόγευμα ή αργότερα. Η απάντηση του Ismet Πασά ήταν ότι η ρωσική αντιπροσωπεία είχε διατυπώσει πολύ συγκεκριμένες προτάσεις, οι οποίες ανταποκρίνονταν στην τουρκική άποψη, εξασφάλιζαν την ασφάλεια της τουρκικής επικράτειας και το άνοιγμα των Στενών στο εμπόριο· αλλά απέτυχε να δώσει οποιαδήποτε ένδειξη της λύσης που πρότεινε η δική του κυβέρνηση. Επομένως, ο Λόρδος Curzon τον ρώτησε εάν αποδεχόταν την ρωσική πρόταση ως πρόταση της τουρκικής

[135]

κυβέρνησης, ή εάν η επιτροπή θα είχε την τιμή να ακούσει μία ξεχωριστή δήλωση της τουρκικής άποψης αργότερα. Αφού είχε ακούσει την απάντηση του Ismet Πασά, θα ήταν σε θέση να συμβουλευτεί τη Διάσκεψη σχετικά με την πορεία που θα ακολουθηθεί.

Ο Ismet Πασάς επεσήμανε ότι, καθώς τα Στενά βρίσκονται μεταξύ επικρατειών υπό την πλήρη τουρκική κυριαρχία, τα δικαιώματα κατοχής του κράτους στο οποίο ανήκε η γειτονική επικράτεια ήταν θεμελιώδους σημασίας σε οποιαδήποτε συζήτηση επί του θέματος. Δεν χρειαζόταν να επιμείνει στο σημείο αυτό. Τα ξένα έθνη που επιθυμούσαν να έχουν το πλεονέκτημα των θαλασσιών εκείνων οδών ζητούσαν ορισμένες διευκολύνσεις ή εγγυήσεις από την Τουρκία. Η Τουρκία, ως η ενδιαφερόμενη εδαφική δύναμη, απαιτούσε να είναι σε θέση να εξετάζει τις απαιτήσεις που ίσως θα μπορούσαν να γίνουν σε πλήρη άσκηση των κυριαρχικών της δικαιωμάτων· και δεν έβλεπε το λόγο να μπει σε λεπτομερείς εξηγήσεις πριν να γίνουν γνωστές αυτές οι προτάσεις. Επανέλαβε ότι από τις διάφορες προτάσεις που κατατέθηκαν στη Διάσκεψη, εκείνες της ρωσο-ουκρανο-γεωργιανής αντιπροσωπείας του φαίνονταν να ανταποκρίνονται στην άποψη της τουρκικής αντιπροσωπείας. Ήταν υποχρεωμένος να εξετάσει όλες τις προτάσεις που θα μπορούσαν να γίνουν σε στενή σύνδεση με τα κυριαρχικά δικαιώματα και την απόλυτη ανεξαρτησία της Τουρκίας. Για το λόγο αυτό διατήρησε το δικαίωμα να αναπτύξει τις απόψεις του αργότερα.

Ο Λόρδος Curzon είπε ότι κατανοούσε την απάντηση του Ismet Πασά ως άρνηση της τουρκικής αντιπροσωπείας να εκφράσει τις απόψεις της ενώπιον της Διάσκεψης στο παρόν στάδιο. Η μόνη πληροφορία την οποία μπορούσε να αποκαλύψει ήταν ότι η ρωσική πρόταση ανταποκρινόταν καλύτερα στην τουρκική άποψη απ' ό,τι κάθε άλλη που είχε μέχρι στιγμής κατατεθεί και ότι περίμενε τις απόψεις των υπόλοιπων Δυνάμεων που εκπροσωπούνταν. Πρέπει να του επιτραπεί να πει ότι με την απάντηση αυτή μάλλον περιπαίζει τη Διάσκεψη. Οι αντιπρόσωποι είχαν όλοι συναντηθεί και πέρασαν ημέρες μαζί σε μία σοβαρή προσπάθεια να επιλύσουν τα διάφορα προβλήματα που αντιμετώπιζαν. Όταν προσέγγισαν το πιο δύσκολο από όλα τα ζητήματα, η τουρκική αντιπροσωπεία ήταν ανίκανη ή απρόθυμη να διατυπώσει τις προτάσεις της πέραν από το να πει ότι η πρόταση της ρωσικής αντιπροσωπείας ήταν, για αυτήν, η πιο αποδεκτή από τις άλλες προτάσεις που κατατέθηκαν. Αυτό δεν αποτελούσε αντιμετώπιση της Διάσκεψης με την εμπιστοσύνη και το σεβασμό που δικαιούνταν. Όταν η συμπεριφορά της τουρκικής αντιπροσωπείας γινόταν γνωστή, θα προκαλούσε μία πολύ ανεπιθύμητη εντύπωση σε όλον τον κόσμο. Οι συνάδελφοί του συμφωνούσαν μαζί του ότι η συζήτηση δεν μπορούσε να προχωρήσει και ότι έπρεπε να διακόψουν, ώστε να εξετάσουν την κατάσταση και να αποφασίσουν τι μέτρα θα λάβουν. Οι διάφορες υποεπιτροπές θα συνέχιζαν την εργασία τους κατά τη διάρκεια του απογεύματος και αργότερα ο ίδιος θα έκανε μία ανακοίνωση σχετικά με τη συνέχιση των εργασιών της παρούσας επιτροπής.

Ο κ. Chicherin ήθελε να εκφράσει ότι η ρωσική αντιπροσωπεία επιθυμούσε να ακούσει τη γνώμη της Μεγάλης Βρετανίας, της Γαλλίας και της Ιταλίας στο παρόν στάδιο της συζήτησης. Ο Λόρδος Curzon είχε ζητήσει από τις βαλκανικές κυβερνήσεις να εκφράσουν τις απόψεις τους, δυστυχώς όμως δεν είχε εκφράσει τη δική του, ούτε είχε ζητήσει από την Ιταλία ή τη Γαλλία να εκφράσουν τις δικές τους. Ο κ. Chicherin ήταν συνεπώς υποχρεωμένος να υποβάλει δύο ερωτήσεις: Μήπως οι Δυνάμεις δεν ενδιαφέρονταν για το ζήτημα των Στενών; ή μήπως, από την άλλη, επιθυμούσαν να θέσουν τους εαυτούς τους πάνω από τις άλλες Δυνάμεις

[136]

που αντιπροσωπεύονταν στη Διάσκεψη και να αναλάβουν τον ρόλο των διαιτητών σε αυτό το ζήτημα; Η σοβιετική αντιπροσωπεία ήθελε να πει ότι επισήμως αποκήρυσσε τη δεύτερη εναλλακτική και δεν θα συμφωνούσε να συζητήσει το ζήτημα των Στενών, παρά σε ένα πλαίσιο πλήρους ισότητας με όλες τις Δυνάμεις. Σε κάθε περίπτωση ήταν δυσάρεστο για αυτόν να του ζητείται να εκθέσει τις απόψεις του και να μην μπορεί να μάθει τις απόψεις της Βρετανικής, της Γαλλικής και της Ιταλικής Κυβέρνησης.

Ο Λόρδος Curzon είπε ότι ο κ. Chicherin βρισκόταν σε πλήρη παρανόηση και μάλλον δεν είχε ακούσει πολύ προσεκτικά τι είχε πει. Όλοι οι αντιπρόσωποι είχαν συγκεντρωθεί για να ακούσουν καταρχάς τις απόψεις των παρακτίων Κρατών και θα ήταν αγένεια εκ μέρους του και των συναδέλφων του να μιλήσουν πριν να έχουν ακουστεί όλες αυτές οι απόψεις. Είχε ξοδέψει σχεδόν μία ώρα προσπαθώντας να εκμαιεύσει τις απόψεις της τουρκικής αντιπροσωπείας και είχε ήδη πει ότι η γαλλική, η ιταλική και η βρετανική αντιπροσωπεία θα έπρεπε να συναντηθούν και να συζητήσουν τους όρους της δικής τους τελικής απάντησης. Επιπλέον, κανείς δεν γνώριζε καλύτερα από τον κ. Chicherin ότι θα ήταν αγενές τόσο προς τον ίδιο όσο και ως προς τους υπόλοιπους αντιπροσώπους των παρακτίων Κρατών, εάν δινόταν μία απάντηση, χωρίς να έχουν λάβει τον απαραίτητο χρόνο για μία προσεκτική εξέταση των απόψεων που εκφράστηκαν από αυτούς.

(Η επιτροπή ολοκλήρωσε τις εργασίες της στη 1:10 μ.μ)

Αρ. 13

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

*Πρακτικά της Δέκατης Συνεδρίασης (Δεύτερη Συνεδρίαση της Επιτροπής των Στενών),
6 Δεκεμβρίου 1922, 11 π.μ., υπό την Προεδρεία του Λόρδου Curzon)*

Παρόντες:

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
Μαρκήσιος Curzon του Kedleston
Σερ H. Rumbold

ΙΤΑΛΙΑ
Μαρκήσιος Garroni
κ. Montagna

ΙΑΠΩΝΙΑ
Βαρόνος Hayashi
κ. Otchiai

ΡΟΥΜΑΝΙΑ
κ. Duca
κ. Diamandy

ΓΑΛΛΙΑ
κ. Barrère
κ. Bombard

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
κ. Child
Ναύαρχος Bristolk. Grew

ΕΛΛΑΔΑ
κ. Βενιζέλος
κ. Κακλαμάνος

ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ
κ. Spalaikovitch
κ. Rakitch

ΤΟΥΡΚΙΑ
Ismet Πασάς
Riza Nour Μπέης

ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ
κ. Stamboliisky
κ. Stanciof
κ. Theodorof

ΡΩΣΙΑ, ΟΥΚΡΑΝΙΑ ΚΑΙ ΓΕΩΡΓΙΑ

κ. Chicherin
κ. Rakovski

κ. Mdivani
κ. Vorovski

Παρόντες επίσης:

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

Σερ W. Tyrell
κ. Lindley

Ναύαρχος Σερ R. Keyes
Υποστράτηγος Burnett-Stuart
Πλοίαρχος Pound, B.N.
κ. Malkin

Αντισυνταγματάρχης Heywood
κ. Nicolson
κ. Forbes Adam
κ. Leeper
κ. McClure

ΙΤΑΛΙΑ

κ. Arlotta
κ. Guariglia
Ναύαρχος Chelotti
Συνταγματάρχης Vitale
κ. Ciamarra
κ. Galli

ΙΑΠΩΝΙΑ

κ. Nagaoka
κ. Sato
Συνταγματάρχης Saigo
Διοικητής Tsuru
κ. Tani

ΡΟΥΜΑΝΙΑ

κ. Contzesco
Συνταγματάρχης Dumitresco

ΤΟΥΡΚΙΑ

Munir Μπέης
Αντισυνταγματάρχης Tefik Μπέης
Λοχαγός Shevket Μπέης

ΓΑΛΛΙΑ

Ναύαρχος Lacaze
Στρατηγός Weygand
κ. Fromageot
κ. de Lacroix
κ. Bargeton
κ. Laporte
κ. de Percin
κ. Barois

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ

κ. Dwight
κ. Amory
κ. Heck

ΕΛΛΑΔΑ

Στρατηγός Μαζαράκης
κ. Δενδράμης
κ. Πολίτης

ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ

κ. Antitch
κ. Ilitch

ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ

Μονσινιόρ Stephan
κ. Mouravief
κ. Morphoff
Συνταγματάρχης Noicoff
κ. Grozkoff

ΡΩΣΙΑ, ΟΥΚΡΑΝΙΑ ΚΑΙ ΓΕΩΡΓΙΑ

κ. Berens

κ. Chapochnikof

[138]

Γενική Γραμματεία

κ. Massigli, Γενικός Γραμματέας της Διάσκεψης

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

κ. Spring Rice

κ. Ronald

ΙΤΑΛΙΑ

κ. Indelli

ΙΑΠΩΝΙΑ

κ. Hotta

ΡΟΥΜΑΝΙΑ

κ. Constantinesco

ΤΟΥΡΚΙΑ

Rechid Safvet Μπέης

ΓΑΛΛΙΑ

κ. Lagarde

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ

κ. Belin

ΕΛΛΑΔΑ

κ. Κόλλας

ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ

κ. Milanovitch

ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ

Διδά. Stanciof

κ. Altinof

ΡΩΣΙΑ, ΟΥΚΡΑΝΙΑ ΚΑΙ ΓΕΩΡΓΙΑ

K. Sabanine

κ. Pastoukhof

κ. Ahrens

κα. Zaretzkaia

Διερμηνέας: κ. Camerlynck

Ο Λόρδος Curzon μίλησε ως ακολούθως: —

«Στην τελευταία συνάντηση αυτής της επιτροπής ακούσαμε τις δηλώσεις της Ρωσίας, της Ρουμανίας και της Βουλγαρίας, ενώ ακολούθησε μια πιο σύντομη δήλωση εκ μέρους της Τουρκίας.

«Απέφυγα τότε να απαντήσω σε αυτές τις δηλώσεις και υποσχέθηκα ότι μετά από πλήρη διαβούλευση θα δινόταν μια τεκμηριωμένη απάντηση εκ μέρους των Συμμαχικών Δυνάμεων. Δεσμεύτηκα, περαιτέρω, να δώσω μια γενική ιδέα των προτάσεων των Προσκαλουσών Δυνάμεων. Θα εκπληρώσω τώρα και τις δύο αυτές υποσχέσεις και θα ξεκινήσω αναφερόμενος στη δήλωση της ρωσικής αντιπροσωπείας.

«Ο κ. Chicherin εξήγησε στην αρχή της ομιλίας του ότι, ο σκοπός της Ρωσικής Κυβέρνησης και των συμμάχων της στην Εγγύς Ανατολή και σε όλη την εξωτερική τους πολιτική είναι να συμβάλλουν στην εγκαθίδρυση και στην εδραίωση της ειρήνης στον κόσμο. Αυτό είναι ένα πολύ αξιόλογο συναίσθημα. Ούτε έχω να προσφέρω καμιά αντίρρηση στις δύο θεμελιώδεις ιδέες, για τις οποίες ο κ. Chicherin ανακοίνωσε την πρόθεση της αντιπροσωπείας του να τις πραγματοποιήσει, δηλαδή (1) την ισότητα της θέσης και των δικαιωμάτων της Ρωσίας και των συμμάχων της με τη θέση και τα δικαιώματα των άλλων Δυνάμεων και (2) τις διαβεβαιώσεις για την ειρήνη και την ασφάλεια των εδαφών της Ρωσίας και των άλλων συμμαχικών δημοκρατιών, καθώς και την ελευθερία των οικονομικών τους σχέσεων με άλλες χώρες.

«Ο κ. Chicherin συνέχισε να υποστηρίζει ότι κατά τη γνώμη της σοβιετικής αντιπροσωπείας, αυτοί οι σημαντικοί σκοποί μπορούν να πραγματοποιηθούν με την υιοθέτηση δύο αρχών. Η πρώτη από αυτές τις αρχές είναι

[139]

η μόνιμη ελευθερία της εμπορικής ναυσιπλοΐας μέσω των Στενών. Η δεύτερη είναι το κλείσιμο των Στενών για τα πολεμικά πλοία όλων των εθνών, με εξαίρεση εκείνα της Τουρκίας. Μας ενημέρωσε ότι αυτή η απόλυτη ελευθερία της ναυσιπλοΐας μπορεί να διασφαλιστεί μόνο με το να επιτραπεί στην Τουρκία να διαθέτει πολεμικό στόλο και «να εφαρμόσει κάθε τεχνικό μέσο του

σύγχρονου πολέμου στην άμυνα των Στενών και της Θάλασσας του Μαρμαρά». Προκειμένου να υπερασπιστεί αυτό το παράδοξο, ο κ. Chicherin κατέφυγε στην ιστορία και μας ενημέρωσε ότι οι μέθοδοι, τις οποίες υποστηρίζει, είχαν πάντα αναγνωριστεί στο παρελθόν από τα κράτη που αντιπροσωπεύονται στη Διάσκεψη αυτή. Μολονότι, ωστόσο, είναι αλήθεια ότι η πολιτική που υποστηρίζεται τώρα από τον κ. Chicherin, είναι μια πολιτική που ακολούθησαν με συνέπεια οι Δυτικές Δυνάμεις κατά το 19ο αιώνα, είναι επίσης αυτή την οποία η Ρωσία επέκρινε με συνέπεια. Οι αντίστοιχες πολιτικές της Ευρώπης και της Ρωσίας έχουν τώρα αντιστραφεί. Διότι, ενώ οι Δυτικές Δυνάμεις δεν έχουν πλέον καμία πρόθεση ή επιθυμία να εμποδίσουν την ελεύθερη διέλευση των ρωσικών πολεμικών πλοίων από τα Στενά, τώρα είναι οι ίδιοι οι Ρώσοι που επιθυμούν να καταστήσουν αδύνατη τη διέλευση αυτή.

«Το θέμα είναι μόνο ιστορικό και, ως εκ τούτου, ακαδημαϊκό· αλλά καθώς ο κ. Chicherin προσφεύγει στην ιστορία, είναι λογικό να επισημανθεί ότι το ιστορικό επιχείρημα δεν είναι ένα επιχείρημα που θα παράσχει μεγάλη υποστήριξη στον παρόντα ισχυρισμό του.

«Ήδη παρατήρησα ότι ο κ. Chicherin έθεσε στην πρώτη γραμμή του επιχειρήματός του ως θεμελιώδη αρχή, την ισότητα της θέσης και των δικαιωμάτων της Ρωσίας και των συμμάχων της με τη θέση και τα δικαιώματα των άλλων Δυνάμεων. Καθώς όμως συνέχισε, φάνηκε να ξεχνά τις άλλες Δυνάμεις, αν και εκπρόσωποί τους κάθονταν στο τραπέζι και απευθύνθηκαν στη Διάσκεψη αυτή αμέσως μετά.

«Είναι αλήθεια ότι στο παρελθόν η Ρωσία και η Τουρκία ήταν οι μόνες Δυνάμεις παράκτιες στη Μαύρη Θάλασσα, αλλά από τότε έχουν δημιουργηθεί άλλα κράτη, των οποίων τα συμφέροντα, στη βάση της ισότητας, όπως ο ίδιος ο κ. Chicherin υπέδειξε, είναι τουλάχιστον ίσα με αυτά της Ρωσίας. Μιλώ για τη Ρουμανία και τη Βουλγαρία. Δεν είχαν καμία θέση στην έκθεσή του. Λίγο αργότερα όμως, ακούγοντας τους δικούς τους αντιπροσώπους, ανακαλύψαμε ότι καμία από αυτές τις χώρες δεν θεωρεί ότι η Ρωσία έχει δικαίωμα να μιλά στο όνομα όλων των παράκτιων Δυνάμεων και ότι οι ιδέες τους για την επίτευξη της παγκόσμιας ειρήνης και της ασφάλειας των κτήσεών τους στη Μαύρη Θάλασσα διέφεραν ουσιωδώς από εκείνες του κ. Chicherin.

«Αυτά για τις γενικές αρχές που εξέθεσε η ρωσική αντιπροσωπεία.

«Τώρα θα προχωρήσω στην υποβολή μιας προσεκτικότερης εξέτασης των προτάσεων, οι οποίες καταλαμβάνουν μεγαλύτερη σημασία από ό,τι θα είχαν σε άλλη περίπτωση, καθώς ο Ismet Πασάς μας είπε ότι βρίσκονται σε γενική αντιστοιχία με τις ιδέες της τουρκικής αντιπροσωπείας.

«Ας δούμε σε ποιο σημείο θα μπορούσαν πρακτικά να εκπληρώσουν τους απαραίτητους στόχους που επιθυμεί να πετύχει ο κ. Chicherin και τους οποίους ήδη περιέγραψα με τα δικά του λόγια. Φοβούμαι ότι από πολλές απόψεις θα είχαν ένα πολύ αντίθετο αποτέλεσμα.

«Η Διάσκεψη θα έχει αναγνωρίσει ότι οι προτάσεις της ρωσικής αντιπροσωπείας στην πραγματικότητα ισοδυναμούν στη διατήρηση της κατάστασης

[140]

που υπήρχε στα Στενά και στη Μαύρη Θάλασσα πριν τον πόλεμο, με τη σημαντική εξαίρεση ότι η Τουρκία θα στερηθεί το δικαίωμα που απέκτησε το 1871 να ανοίγει τα Στενά σε περίοδο ειρήνης στα πολεμικά πλοία των φιλικών και των συμμαχικών Δυνάμεων. Η παγκόσμια ειρήνη, η ισότητα θέσης και δικαιωμάτων της Ρωσίας και των άλλων Δυνάμεων και η ασφάλεια και η εμπορική ελευθερία της Ρωσίας και των συμμάχων της θα εξαρτηθούν, πρώτον από την απεριόριστη και αποκλειστική τουρκική κηδεμονία επί των Στενών και δεύτερον από τον σχεδόν εξίσου απεριόριστο έλεγχο της Μαύρης Θάλασσας από τη Ρωσία καθώς, αυτή είναι, χωρίς αμφιβολία, λόγω του μήκους της ακτογραμμής της και του πλούτου της σε πόρους και ανθρώπινο δυναμικό, η εν δυνάμει ισχυρότερη ναυτική δύναμη στη Μαύρη Θάλασσα.

«Ρωτώ τώρα τις Δυνάμεις που αντιπροσωπεύονται σε τούτη τη Διάσκεψη –τόσο τις άλλες

παράκτιες Δυνάμεις της Μαύρης Θάλασσας, όπως τη Ρουμανία και τη Βουλγαρία, όσο και τις Δυνάμεις, οι οποίες πριν τον πόλεμο κατείχαν και κατέχουν σήμερα το μεγαλύτερο μέρος της εμπορικής χωρητικότητας που διακινείται σε αυτά τα νερά, τη Γαλλία, την Ιταλία, τη Μεγάλη Βρετανία, την Ελλάδα και τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, καθώς επίσης τη Ρωσία και την Τουρκία – αν αυτές οι προτάσεις μπορούν ενδεχομένως να θεωρηθούν ως μία διαρκής και ικανοποιητική λύση του προβλήματος αυτού. Αυτό που προσπαθούν να κάνουν είναι, όχι να δημιουργήσουν ένα σταθερό και μόνιμο σύστημα, δίκαιο για όλες τις Δυνάμεις και όλα τα εμπλεκόμενα συμφέροντα, αλλά να μετατρέψουν την περιστασιακή και πιθανώς εφήμερη συνένωση των Δυνάμεων, η οποία ανέκυψε από τον πρόσφατο πόλεμο, σε ένα μόνιμο έλεγχο των περιοχών αυτών – είτε για σκοπούς επιθετικούς είτε αμυντικούς. Αυτή είναι μία λύση, που όχι μόνο είναι εξαιρετικά άδικη, αλλά δεν θα μπορούσε και να διατηρηθεί.

«Η ιστορία αυτών των περιοχών βρίθκει παραδειγμάτων του τρόπου με τον οποίον ο ρωσικός έλεγχος της Μαύρης Θάλασσας και η τουρκική επιτήρηση των Στενών εφαρμόστηκαν. Ως προς το πρώτο, η Τουρκία θα θυμηθεί την άφιξη του ρωσικού στόλου στην Κωνσταντινούπολη στις μέρες του Mehmet Ali και τη Συνθήκη του Unkiar-Skelessi. Ως προς το δεύτερο, αρκεί μόνο να αναφέρω τις δυσχέρειες στις οποίες εκτέθηκε το ουδέτερο εμπόριο κατά τη διάρκεια του ιταλο-τουρκικού πολέμου του 1911· στα σοβαρά εμπόδια που επέβαλε η Τουρκία στο ουδέτερο εμπόριο στη διάρκεια των Βαλκανικών πολέμων που ακολούθησαν· και στα εκτεταμένα αποτελέσματα της παρόμοιας δράσης που ανέλαβε η Τουρκία κατά το 1914 στις τύχες της Ρωσίας, της Ρουμανίας και των Συμμάχων. Μετά την εμπειρία της τελευταίας δεκαετίας, νομίζω ότι λίγες Δυνάμεις εδώ είναι διατεθειμένες να επιστρέψουν, σαν μόνιμη λύση αυτού του ζητήματος, στην κατάσταση που επικρατούσε πριν τον πόλεμο.

«Όμως υπάρχουν ορισμένες πιο συγκεκριμένες κριτικές που θα μπορούσαν να γίνουν στη φόρμουλα του κ. Chicherin. Κατά πρώτον, εκτός από το γεγονός ότι αγνοεί την αρχή του διεθνούς δικαίου ότι η διέλευση μεταξύ δύο θαλασσών πρέπει να θεωρείται ως διεθνής δίοδος, θα μπορούσε να δώσει στη Ρωσία μία πλεονεκτική θέση, εξαιρετική και αδικαιολόγητη, μέσα στη Μαύρη Θάλασσα, αν γινόταν δεκτή από αυτή τη Διάσκεψη. Με άλλα λόγια, ενώ τα ρωσικά και τουρκικά πολεμικά πλοία έχουν το δικαίωμα της ελεύθερης διέλευσης υπό το διεθνές δίκαιο, μέσα από τις διώρυγες του Σουέζ, του Παναμά και του Κιέλου και μέσα από όλα τα στενά του κόσμου, ο κ. Chicherin προτείνει να αρνηθούμε τα δικαιώματα αυτά στα άλλα έθνη του κόσμου, όσον αφορά τη διέλευση μεταξύ Μεσογείου και Μαύρης Θάλασσας. Δεύτερον, ισχυρίζεται ότι το άνοιγμα των Στενών

[141]

στα πολεμικά πλοία θα ήταν προς όφελος της ισχυρότερης ναυτικής Δύναμης. Παρέλειψε όμως να αναφέρει ότι το κλείσιμο της Μαύρης Θάλασσας θα έθετε τις υπόλοιπες παράκτιες χώρες στο έλεος της παράκτιας Δύναμης που κατέχει τις ισχυρότερες εδαφικές δυνάμεις, δηλαδή της ίδιας της Ρωσίας.

«Ακόμα και από εμπορικής πλευράς μπορεί να παρατηρηθεί ότι με τη φόρμουλα του κ. Chicherin, ενώ η Ρωσία θα μπορούσε να προστατεύσει, μέσω του στόλου της στην Βαλτική, το ρωσικό εμπόριο σε ύδατα εκτός της Μαύρης Θάλασσας, οι μη-παράκτιες Δυνάμεις θα αποκλείονταν από την προστασία του θαλάσσιου εμπορικού τους στόλου μέσα στη θάλασσα αυτή. Από τα πλοία που μπαίνουν στη Μαύρη Θάλασσα, μόνο το 20% είναι υπό σημαία παράκτιου κράτους, ενώ το υπόλοιπο 80% ανήκει σε μη παράκτιες Δυνάμεις. Η μεγαλόφωνα εκφρασμένη αγάπη του κ. Chicherin για την ισότητα συνάδει με την προθυμία να αρνηθεί στις Δυνάμεις αυτές κάθε δικαίωμα προστασίας.

«Στην πραγματικότητα, όσο πιο προσεκτικά εξετάζουμε το ρωσικό πρόγραμμα, τόσο πιο ξεκάθαρα προκύπτει ότι έχει μόνο έναν σκοπό, δηλαδή να μετατρέψει τη Μαύρη Θάλασσα σε μια ρωσική λίμνη με τη Τουρκία ως τον έμπιστο φύλακα στις πύλες της. Η Ρουμανία πρότεινε την

αποστρατικοποίηση. Όχι όμως και η ρωσική αντιπροσωπεία. Μέσα στα νερά της Μαύρης Θάλασσας η Ρωσία πρόκειται να κυριαρχήσει. Μπορεί να οχυρώσει τις ακτές. Μπορεί να δημιουργήσει έναν ισχυρό στόλο, αρκετά ισχυρό σε κάθε επίπεδο, για να κατατροπώσει τους γείτονές της. Μπορεί να μεταφέρει τα στρατεύματά της από ακτή σε ακτή. Απαλλαγμένη από άλλες επιθέσεις, εκτός από τα παγωμένα της λιμάνια, μπορεί να συλλογιστεί και να εκτελέσει ό,τι σχέδια επιθυμεί για την περιοχή της Μαύρης Θάλασσας και για τον Καύκασο. Κανείς άλλος δεν θα επιτρέπεται να έχει πρόσβαση σε αυτήν την προνομιούχο ζώνη. Θα αποκλειστεί από τον υπόλοιπο κόσμο. Ο κ. Chicherin μάς είπε ότι ενοχλήθηκε πολύ από την κυριαρχία στρατευμάτων οποιασδήποτε Δύναμης στα στενά των Δαρδανελλίων. Αυτό επειδή τύγχανε προς στιγμήν να είναι Βρετανικές. Δεν έχει όμως αντίρρηση σε μία παρόμοια υπεροχή εντός της ασφαλούς απομόνωσης της Μαύρης Θάλασσας – μόνο εφόσον είναι ρωσική. Τέτοια είναι η εντυπωσιακή συνεισφορά που έγινε πριν δύο ημέρες από τη ρωσική αντιπροσωπεία στο δόγμα των ίσων δικαιωμάτων των εθνών και στην ειρήνη και ευημερία της ανθρωπότητας.

«Θα προχωρήσω τώρα στην επεξήγηση των προτάσεων των Συμμάχων. Διακρίνονται σε δύο κατηγορίες: (1) κανονισμοί για τη διέλευση των πλοίων, είτε ειρηνικών είτε πολεμικών, μέσω των Στενών· (2) δημιουργία αποστρατικοποιημένων ζωνών στις όχθες των Στενών. Το πλήρες κείμενο των δύο αυτών σχεδίων θα διατεθεί στη Διάσκεψη με το κλείσιμο των παρατηρήσεών μου.

«Κατά τη διαμόρφωση των προτάσεων αυτών, ήταν στόχος των Συμμάχων να μην επιδιώξουν κανένα ιδιαίτερο πλεονέκτημα για τους ίδιους, αλλά να έχουν υπόψιν τους, τους διαρκείς παράγοντες του ζητήματος αυτού, χωρίς την εξέταση των οποίων δεν είναι δυνατή καμιά διαρκής λύση. Οι παράγοντες αυτοί μπορούν να περιγραφούν ως εξής: —

- «1. Το πρωταρχικό συμφέρον στα νερά αυτά, από την άποψη τόσο της οικονομικής ζωής, όσο και της ασφάλειας σε περίπτωση επίθεσης, των παράκτιων Κρατών της Μαύρης Θάλασσας, τόσο των μικρών και όσο των μεγάλων και η αναγκαιότητα να δοθεί ίση σημασία στα συμφέροντα όλων αυτών των Κρατών.
- «2. Ο χαρακτήρας των Δαρδανελλίων, της Θάλασσας του Μαρμαρά και του Βοσπόρου, ως ένας διεθνής δίαυλος για το παγκόσμιο εμπόριο μεταξύ δύο διεθνών θαλασσών και συνεπώς η ανάγκη να αντιμετωπίζονται, στο μέτρο του δυνατού, με τον ίδιο τρόπο όπως και οι άλλοι διεθνείς θαλάσσιοι δίαυλοι,

[142]

είτε ποτάμια είτε στενά είτε κανάλια, με σκοπό να διασφαλίσουμε την ελευθερία του ειρηνικού εμπορίου.

- «3. Η ύπαρξη της πρωτεύουσας της Τουρκίας και η θέση του Χαλιφάτου στις όχθες αυτού του θαλάσσιου διαύλου.

«Λαμβάνοντας υπόψη όλους αυτούς τους παράγοντες, οι συνάδελφοί μου και εγώ προτείνουμε τους ακόλουθους γενικούς κανόνες για τη ναυσιπλοΐα στα Στενά. Για λόγους σαφήνειας, θα ασχοληθώ ξεχωριστά με τα εμπορικά και με τα πολεμικά πλοία: —

«1. Όσον αφορά τα εμπορικά πλοία, θα υπάρχει πλήρης ελευθερία ναυσιπλοΐας, ανεξαρτήτως σημαίας και εμπορεύματος, χωρίς οποιοσδήποτε διατυπώσεις, φόρους ή κανενός είδους επιβαρύνσεις, σε καιρό πολέμου και σε καιρό ειρήνης, όταν η Τουρκία είναι ουδέτερη. Σε καιρό πολέμου, όταν η Τουρκία είναι εμπόλεμη, θα υπάρχει πλήρης ελευθερία της ναυσιπλοΐας για τα ουδέτερα πλοία, υπό την προϋπόθεση ότι δεν θα δίνεται καμία υποστήριξη στους εχθρούς της Τουρκίας, είτε με τη μεταφορά λαθρεμπορίου, είτε στρατευμάτων, είτε επιβατών πολιτών εχθρικού κράτους. Τα μέτρα που θα λαμβάνει η Τουρκία για να εμποδίζει εχθρικά πλοία να εισέλθουν στα Στενά δεν θα είναι τέτοιας φύσης, ώστε να παρεμποδίσουν την ελεύθερη διέλευση των ουδέτερων πλοίων.

«2. Όσον αφορά τα πολεμικά πλοία, εν καιρώ ειρήνης θα υπάρχει απόλυτη ελευθερία διέλευσης για όλες τις σημαίες, χωρίς οποιεσδήποτε διατυπώσεις, φόρο, ή άλλου είδους επιβάρυνση, με την επιφύλαξη του περιορισμού του αριθμού και της διάρκειας της παραμονής των πολεμικών πλοίων οποιασδήποτε Δύναμης σε τουρκικό λιμάνι. Οι Υπογράφουσες Δυνάμεις θα διατηρήσουν το ίδιο δικαίωμα όπως και πριν τον πόλεμο να έχουν φυλακίδες³⁸ στα νερά των Στενών και της Θάλασσας του Μαρμαρά και υπό τις ίδιες προϋποθέσεις.

«Εν καιρώ πολέμου, όταν η Τουρκία είναι ουδέτερη, θα υπάρχει πλήρης ελευθερία διέλευσης για τα πολεμικά πλοία, όπως και εν καιρώ ειρήνης.

«Εν καιρώ πολέμου, όταν η Τουρκία είναι εμπόλεμη, θα υπάρχει ελευθερία διέλευσης μόνο για τα ουδέτερα πολεμικά πλοία.

«Θα έχει ήδη παρατηρηθεί ότι υπάρχει μία δημοφιλής παρανόηση, την οποία αίρουν εντελώς αυτές οι προτάσεις. Έχει διατυπωθεί συχνά, ότι η επιθυμία των Δυτικών Δυνάμεων είναι να επιβάλουν στην Τουρκία μια τέτοια λύση που θα αφήσει την πρωτεύουσα του Τουρκικού Κράτους στο έλεος ενός εχθρικού στόλου. Η τουρκική αντιπροσωπεία και ολόκληρη η Διάσκεψη θα έχουν τώρα διαπιστώσει ότι δεν ισχύει αυτό. Αισθανόμαστε ότι η Τουρκία έχει κάθε δικαίωμα να απαιτήσει ότι, όταν είναι σε πόλεμο, κανένα εμπόλεμο πολεμικό πλοίο δεν θα μπορεί να περνά τα Δαρδανέλλια και να προχωρήσει στη Θάλασσα του Μαρμαρά. Στο σημείο αυτό οι Συμμαχικές Δυνάμεις συμφωνούν και οι προτάσεις μας εμπεριέχουν αυτό το σημαντικό περιορισμό. Περαιτέρω, η Διάσκεψη θα έχει επίσης αναγνωρίσει ότι βάσει του σχεδίου μας, όταν η Τουρκία είναι σε πόλεμο, η ελεύθερη διέλευση των εμπορικών πλοίων επίσης θα περιορίζεται και υπό ένα τέτοιο ενδεχόμενο η Τουρκία θα διατηρεί το δικαίωμά της να επισκέπτεται και να ερευνά εντός των υδάτων της, προκειμένου να αποκλείσει τη μεταφορά είτε στρατευμάτων είτε λαθρεμπορίου. Τέλος, σε περίπτωση πολέμου, στον οποίο η ίδια η Τουρκία είναι ουδέτερη, οι Συμμαχικές Δυνάμεις συμφωνούν να επιβάλουν στα πολεμικά πλοία τους όρους και τους περιορισμούς που ορίζονται στη Δέκατη Τρίτη Σύμβαση της Χάγης του 1907 για τη ναυτική ουδετερότητα.

«Προχωρώ τώρα στο δεύτερο κεφάλαιο των προτάσεών μας σχετικά

[143]

με την αποστρατικοποίηση. Προκειμένου να εξασφαλίσουν τη ορθή εφαρμογή των ανωτέρων κανόνων, οι Σύμμαχοι προτείνουν (1) ότι συγκεκριμένες ζώνες που θα οριστούν στις ευρωπαϊκές και ασιατικές ακτές των Δαρδανελίων και του Βοσπόρου θα αποστρατιωτικοποιηθούν αποτελεσματικά· (2) ότι θα συσταθεί μία διεθνής επιτροπή με τις απαραίτητες τεχνικές υπηρεσίες, τόσο για να μεριμνήσει για τις σημαδούρες, το φωτισμό και την αντιμετώπιση περιπτώσεων που χρήζουν καραντίνας εντός των υδάτων των Δαρδανελίων, του Βοσπόρου και της Θάλασσας του Μαρμαρά, όσο και για να επιβλέπει και να επιθεωρεί την αποστρατικοποίηση των χερσαίων ζωνών. Αυτή η επιτροπή θα συγκροτείται από μέλη, που το καθένα θα διορίζεται από τις κυβερνήσεις των παρακτίων Κρατών της Μαύρης Θάλασσας και των Δυνάμεων εκείνων ενδιαφέρονται ιδιαίτερα για το εμπόριο της Μεσογείου, δηλαδή τη Γαλλία, τη Μεγάλη Βρετανία, την Ιαπωνία, την Ιταλία, τη Ρωσία, τις Ηνωμένες Πολιτείες, την Τουρκία, την Ελλάδα, τη Ρουμανία, τη Γιουγκοσλαβία και τη Βουλγαρία. Το μέλος από την Τουρκία θα πρέπει να είναι ο μόνιμος

38. Σ.τ.Ε.: Η φυλακίδα ήταν ένα μικρό πολεμικό σκάφος, το οποίο διατηρούσαν οι Μεγάλες Δυνάμεις σε λιμάνια ενδιαφέροντος τους, όπως η Κωνσταντινούπολη, η Σμύρνη και η Αλεξάνδρεια. Τελούσε υπό τις διαταγές των αντίστοιχων πρεσβευτών και χρησιμοποιούνταν και για τις μετακινήσεις τους. Κύρια αρμοδιότητά τους ήταν ο ναυτικός έλεγχος (εγγράφων, επιβαίνόντων, φορτίου, κ.τ.λ.) των εισερχομένων και εξερχομένων παντός τύπου σκαφών από τις εισόδους των λιμένων που βρίσκονταν αγκυροβολημένες. Έφεραν ειδική σήμανση με κυρίαρχη ειδική τριγωνική σημαία στον κατάρτι τους. Κατά τη διάρκεια της Μικρασιατικής Εκστρατείας, για την Ελλάδα, τα πολεμικά πλοία ΣΑΛΑΜΙΝΑ και ΠΑΡΑΛΟΣ, εκτέλεσαν εκ περιτροπής καθήκοντα φυλακίδας στον λιμένα της Κωνσταντινούπολης.

πρόεδρος. Η ακριβής διαδικασία με την οποία θα συσταθεί αυτή η επιτροπή και η αιγίδα υπό την οποία πρέπει να λειτουργεί, είτε της Κ.τ.Ε., είτε άλλης, παραμένουν προς εξέτασιν.

«Όσον αφορά τον τρόπο με τον οποίο η προτεινόμενη αποστρατικοποίηση πρέπει να πραγματοποιηθεί, την έκταση και την περιοχή των ζωνών, καθώς και οι δυνάμεις που θα μπορούσαν να χρειαστούν για την άμυνα της Κωνσταντινούπολης, τα σημεία αυτά θα διευκρινιστούν στο δεύτερο φύλλο το οποίο προτείνεται να κυκλοφορήσει στο τέλος της παρούσας συνάντησης.

«Παραμένει ένας τρίτος τομέας του ζητήματος τον οποίο δεν έχω αγγίξει μέχρι στιγμής. Όταν συζητούσαμε προ ημερών την αποστρατικοποίηση συγκεκριμένων ζωνών στα σύνορα της Ανατολικής Θράκης, η τουρκική αντιπροσωπεία αναρωτήθηκε, εάν υπάρχει κάτι, και εάν ναι με ποια μορφή εγγύησης, με τη μορφή της ουδετερότητας ή άλλης, που θα μπορούσε να παρασχεθεί για την ασφάλεια των περιοχών αυτών από κάποια επίθεση.

«Ίσως το ίδιο ερώτημα μπορεί να τεθεί αναφορικά με τις αποστρατιωτικοποιημένες ζώνες στα Στενά, τις οποίες έχουμε τώρα προτείνει να δημιουργήσουμε. Αυτό είναι ένα ζήτημα, το οποίο είμαστε απολύτως έτοιμοι να εξετάσουμε μαζί με τους Τούρκους νομικούς και είναι ένα έργο που μπορεί να ξεκινήσει χωρίς περαιτέρω καθυστέρηση.

«Ολοκλήρωσα τώρα την περίληψη των διάφορων προτάσεων τις οποίες οι συνάδελφοί μου και εγώ συμφωνήσαμε να υποβάλουμε, όχι απλώς ως ένα προσωρινό σχέδιο, αλλά ως το αποτέλεσμα αγχώδους σκέψης και παρατεταμένων συζητήσεων με τους εμπειρογνώμονες. Ελπίζω ότι μπορεί να θεωρηθούν ότι παρέχουν μια διευθέτηση ενός από τα πιο αμφιλεγόμενα και περίπλοκα προβλήματα διεθνούς πολιτικής – ένα πρόβλημα για το οποίο, αν η Διάσκεψη αυτή ήταν σε θέση να καταλήξει σε μια διευθέτηση, πρέπει να θεωρηθεί ότι έχουμε δικαιολογήσει τους κόπους μας, όσο παρατεταμένοι και αν είναι και ότι έχουμε κερδίσει τις ευχαριστίες του κόσμου.»

Ο κ. Barrère διάβασε την ακόλουθη δήλωση: —

«Η Διάσκεψη άκουσε μια σαφή και πλήρη ανάλυση των προτάσεων για το καθεστώς των Στενών, οι οποίες εκτέθηκαν από το Λόρδο Curzon από κοινού με τους συμμάχους του.

«Η Διάσκεψη δεν θα θεωρήσει, αναμφίβολα, περιττό να εξηγήσει ο εκπρόσωπος της Γαλλίας το πνεύμα με το οποίο οι Σύμμαχοι σχεδίασαν αυτές τις προτάσεις καθώς και τις αρχές και τις ιδέες υπό τις οποίες καθοδηγούνται.

«Η ελευθερία της ναυσιπλοΐας είναι μία απαραίτητη προϋπόθεση της προόδου των σχέσεων μεταξύ των κρατών και για τη διατήρηση της ειρήνης,

[144]

η οποία είναι η φυσική συνέπεια αυτής της ανάπτυξης. Όλες οι προσπάθειες των πολιτισμένων λαών κατευθύνονται προς την εξασφάλιση της εφαρμογής αυτής της αρχής και η συνείδηση της ανθρωπότητας έχει, κατά μία έννοια, συμβολίσει την αρχή αυτή με αυτό που ονομάζεται ελευθερία των Στενών.

«Αυτό σημαίνει ότι αυτή η ελευθερία μπορεί να είναι απόλυτη; Πρέπει να περιορίζεται από την αναγκαιότητα να μην εμποδίζει η εφαρμογή αυτής της ελευθερίας την επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού.

«Το γεγονός ότι ένα ή δύο έθνη κατέχουν τις ακτές του μοναδικού θαλασσίου διαύλου που ενώνει δύο θάλασσες δεν μπορεί να προσδώσει στο εν λόγω έθνος ή έθνη το δικαίωμα να απαγορεύουν τη διέλευση από το πέρασμα αυτό. Απεναντίας, αυτό το δικαίωμα διέλευσης πρέπει να ρυθμίζεται κατά τρόπο τέτοιο, ώστε να μην μπορεί από μόνο του να καταστεί κίνδυνος για την ειρήνη, ούτε να αποτελέσει απειλή για την ανεξαρτησία ή την ασφάλεια συγκεκριμένων κρατών και ιδίως εκείνων που κατέχουν τις ακτές των υπό συζήτηση Στενών.

«Στο παρελθόν, οι προσπάθειες που καταβάλλονταν για να εγκαθιδρυθεί ένα καθεστώς ναυσιπλοΐας στα Στενά με τα οποία ασχολούμαστε, εμπνέονταν από πολιτικές ή στρατιωτικές εκτιμήσεις, οι οποίες προέκυπταν μάλλον από τις συνθήκες της στιγμής, παρά από ενδιαφέρον για

τα μόνιμα συμφέροντα. Ο σκοπός τότε ήταν να ανοίγει ή να κλείνει το πέρασμα κατά το συμφέρον συγκεκριμένων Δυνάμεων.

«Θα προσέθετα ότι η Γαλλία, η οποία είναι τόσο βαθιά προσκολλημένη στην αρχή της ελευθερίας, επιθυμεί να διασφαλίσει στα διάφορα έθνη το δικαίωμα να προστατεύουν τα νόμιμα ενδιαφέροντά τους χωρίς καμία απειλή εναντίον κανενός. Σκοπός της είναι να εναρμονίσει το δικαίωμα αυτό με τα συμφέροντα όλων των παρακτίων Κρατών της Μαύρης Θάλασσας και ιδίως με τα συμφέροντα εκείνου του παρακτίου Κράτους, το οποίο επίσης τυχαίνει να κατέχει την κυριαρχία και των δύο ακτών των Στενών.

«Οι προτάσεις που σας παρουσιάστηκαν εκ μέρους των Συμμάχων από τον επιφανή συνάδελφό μου, Λόρδο Curzon, βρίσκονται σε πλήρη αρμονία με αυτές τις απόψεις. Προβλέπουν την πλήρη ελευθερία της εμπορικής ναυσιπλοΐας, την προστασία της οποίας εγγυώνται με την παραχώρηση του δικαιώματος διέλευσης στο βαθμό που είναι απαραίτητο στα πολεμικά πλοία που προορίζονται να εξασφαλίσουν αυτή την προστασία σε περίπτωση ανάγκης. Οι προτάσεις μας προβλέπουν τους αναγκαίους περιορισμούς για την προστασία της Τουρκίας ως παράκτιας χώρας των Στενών από κάθε κατάχρηση αυτού του δικαιώματος διέλευσης. Τα συμφέροντα των παράκτιων Δυνάμεων της Μαύρης Θάλασσας διασφαλίζονται από τους περιορισμούς στην άσκηση του δικαιώματος διέλευσης. Υπό τις συνθήκες αυτές, το δικαίωμα αυτό δεν μπορεί να αποτελεί για καμία από τις παράκτιες Δυνάμεις απειλή ή προσβολή της κυριαρχίας τους· αντιθέτως, αποτελεί πολύτιμη εγγύηση έναντι οποιασδήποτε πολιτικής κυριαρχίας που θα απειλούσε την ασφάλεια ορισμένων παράκτιων κρατών της Μαύρης Θάλασσας και ιδίως της Τουρκίας.

«Πιστεύω ότι η σοφία των προτάσεων που έγιναν από τις τρεις Συμμαχικές Κυβερνήσεις θα εκτιμηθεί από όλες τις κυβερνήσεις, οι οποίες ειλικρινώς επιθυμούν την εγκαθίδρυση ενός αληθινά φιλελεύθερου και ειρηνικού καθεστώτος. Οποιαδήποτε λύση του προβλήματος βασισμένης στις περιστάσεις της στιγμής θα πρέπει να αποκλειστεί. Μία Δύναμη η οποία σήμερα ζητά το κλείσιμο των Στενών, μπορεί αύριο να απαιτήσει το άνοιγμα των Στενών, αν αλλάξουν οι πολιτικές περιστάσεις. Για το λόγο αυτό, η γαλλική αντιπροσωπεία παροτρύνει εντόνως τις άλλες αντιπροσωπείες –και ιδιαιτέρως την τουρκική αντιπροσωπεία, η οποία ενδιαφέρεται τόσο πολύ

[145]

για μία ισότιμη και διαρκή επίλυση του ζητήματος αυτού – να αποδεχτούν τις προτάσεις που μόλις διατυπώθηκαν, διότι οι προτάσεις αυτές λαμβάνουν πλήρως υπόψη όλα τα έννομα συμφέροντα που διακυβεύονται και επομένως δεν μπορεί παρά να συμβάλει στην αποκατάσταση και στην εδραίωση της ειρήνης στην Ανατολή και σε όλο τον κόσμο.»

Ο Μαρκήσιος Garroni έβγαλε τον ακόλουθο λόγο: —

«Η Ιταλία, όπως η Μεγάλη Βρετανία και η Γαλλία, επιθυμεί διακαώς να επιλυθεί το πρόβλημα των Στενών με τρόπο, που να λαμβάνει υπόψη τα συμφέροντα όλων και να καταλήξει σε μια απόφαση, η οποία θα εξαλείψει κάθε πιθανότητα διαφωνιών στο μέλλον.

«Δεν έχω καμία αμφιβολία, ότι μετά τη λεπτομερή παρουσίαση του Προέδρου μας για τους όρους με τους οποίους τίθεται το ζήτημα και με την καλή θέληση όλων των ενδιαφερόμενων μερών σε ένα ζήτημα τόσο σημαντικό, θα καταφέρουμε να λύσουμε ένα πρόβλημα, το οποίο έχει απασχολήσει τόσο καιρό όλη την ανθρωπότητα – ένα πρόβλημα, το οποίο η ανθρωπότητα επιθυμεί διακαώς να δει να διευθετείται, έτσι ώστε να εξαλειφθεί κάθε πρόσχημα για μελλοντικές συγκρούσεις.

«Σπεύδω και από πλευράς μου να εκφράσω την ευχή το κοινό μας έργο να αποδώσει καρπούς και να επιτύχει, πραγματικά, τον σκοπό που παγκοσμίως αναμένεται από εμάς.»

Ο κ. Child μίλησε ως ακολούθως: —

«Άκουσα με ενδιαφέρον της απόψεις των διαφόρων αντιπροσωπειών για το ζήτημα των Στενών και πιστεύω ότι μία δήλωση των απόψεων των Αμερικανών αντιπροσώπων δεν θα είναι ανεπιθύμητη.

«Η θέση της βασίζεται στην πολιτική εκείνη της Κυβέρνησής της που υποστηρίζει την πλήρη και διαρκή ελευθερία, χωρίς ειδικό προνόμιο, για το εμπόριο το δικό της και το εμπόριο των άλλων εθνών.

«Η εφαρμογή της πολιτικής της στο ζήτημα των Στενών δεν είναι δύσκολη. Επιθυμούμε, για το καλό των δικών της συμφερόντων, της της για το γενικό καλό, συμπεριλαμβανομένων των λαών και των εθνών εκείνων που συνορεύουν με τη Μαύρη Θάλασσα, να μην γίνει τίποτα που θα αφαιρέσει από οποιονδήποτε από της, από τη Βουλγαρία ή τη Ρωσία, την Ουκρανία ή την Τουρκία, τη Ρουμανία ή τη Γεωργία, την εγγύηση ότι θα είναι προσβάσιμοι στο παγκόσμιο εμπόριο. Η πρόσβαση στο εμπόριο είναι δικαίωμά της. Είναι εξίσου δικαίωμα του παγκόσμιου εμπορίου να προσεγγίσει της λαούς της της περιοχής.

«Δεν αντιλαμβάνομαι ότι οποιαδήποτε αντιπροσωπεία εδώ θα αρνιόταν ανοιχτά το δικαίωμα αυτό εν καιρώ ειρήνης. Αυτό δεν αρκεί. Είναι σύμφωνο με την πρόοδο της παγκόσμιας διοίκησης και της πεφωτισμένους διεθνούς σκοπούς ότι το εμπόριο των ουδέτερων εθνών δεν πρέπει να διακόπτεται κατά τη διάρκεια μιας εμπόλεμης κατάστασης.

«Η ελευθερία των Στενών είναι της όρος πολύ περιορισμένος για να καλύψει το εύρος της της συζήτησης. Η συζήτηση αυτή περιλαμβάνει την ελευθερία όλων εκείνων των εθνών που συνορεύουν με τη Μαύρη Θάλασσα και όλων εκείνων των εθνών εκτός της Μαύρης Θάλασσας που επιθυμούν να τα προσεγγίσουν για φιλικές δουλειές.

«Δεν μπορούμε να αποδεχτούμε τη θέση που εκφράζεται από κανέναν, που μιλά για τη θέση των εθνών της Μαύρης Θάλασσας. Δεν ακούσαμε κανέναν να μιλά με τη συναίνεση όλων. Δεν μπορούμε να αποδεχτούμε τη θέση ότι το μέλλον του εμπορίου στη Μαύρη Θάλασσα είναι αποκλειστική υπόθεση των Κρατών που συνορεύουν με αυτή. Διαβεβαιώνουμε ότι είναι υπόθεση όλων των εθνών της Γης. Είναι αβάσιμο ότι οποιοδήποτε έθνος, λόγω της

[146]

γεωγραφικής του θέσης, να στερεί από κάθε άλλο έθνος τα δικαιώματα αυτά. Αυτό δεν θα ήταν μόνο ενάντια στα συμφέροντα της εθνικής μας πολιτικής· θα ήταν αντίθετο στα συμφέροντα κάθε έθνους στη Μαύρη Θάλασσα· θα ήταν αντίθετο σε ολόκληρη την ιστορική εξέλιξη της ελευθερίας της Μαύρης Θάλασσας. Ο απεριόριστος έλεγχος των Στενών και της Μαύρης Θάλασσας από οποιοδήποτε έθνος είναι αντίθετο στην παγκόσμια πολιτική.

«Δεν καταλαβαίνω ότι οποιοδήποτε έθνος εδώ θα αρνηθεί αυτές τις θεμελιώδεις αρχές της ελευθερίας της Μαύρης Θάλασσας. Δεν καταλαβαίνω ότι η Τουρκία τις αρνείται. Δεν καταλαβαίνω ακόμη ότι οποιοδήποτε έθνος που στοχεύει στην εδαφική επέκταση ή επιδιώκει να ελέγξει τις πολιτικές της Τουρκίας θα ακουστεί να τις αρνείται εδώ. Υποθέτω ότι αυτές οι θεμελιώδεις αρχές θα καθοριστούν από αυτή τη Διάσκεψη και, αν είναι δυνατόν, θα διασφαλιστούν από αυτή τη Διάσκεψη. Κανένα άλλο αποτέλεσμα δεν θα ικανοποιούσε τις απόψεις της κυβέρνησής μου. Χωρίς να θεωρώ ότι μπορώ να μιλήσω εκ μέρους των άλλων, υποθέτω ότι κανένα άλλο αποτέλεσμα θα ικανοποιούσε τα έθνη είτε εντός είτε εκτός των Στενών.

«Είναι η άποψή μας ότι η ελευθερία της Μαύρης Θάλασσας μπορεί να ευοδωθεί μόνο με τον αφοπλισμό. Πέραν τούτου, είναι πεποίθησή μας ότι ακόμα και ο εξοπλισμός που σχεδιάζεται να κρατήσει τα Στενά ανοιχτά, αποτελεί στην πραγματικότητα κίνδυνο για την ελευθερία της Μαύρης Θάλασσας.

«Αν οποιοδήποτε έθνος ή ομάδα εθνών που εκπροσωπούν τα συμφέροντα όλων των εθνών αποδέχεται να γίνει θεματοφύλακας για την ελευθερία της Μαύρης Θάλασσας, αυτός ο θεματοφύλακας θα μπορέσει, κατά τη γνώμη μας, να έχει μεγαλύτερη εγγύηση της καλής πίστης και της σταθερότητας, αν η εμπιστοσύνη χτιστεί πάνω σε συμφωνίες, παρά στη βία.

«Μου είναι αδύνατο να παραβλέψω την πρόταση που έγινε από μία αντιπροσωπεία εδώ ότι με τέτοιες συμφωνίες, θα πρέπει να αποκλειστούν όλα τα πολεμικά πλοία από τη Μαύρη Θά-

λασσα. Θα το έβρισκα εξίσου λογικό να αποκλειστούν τα πολεμικά πλοία από όλα τα διεθνή ύδατα. Κανένα έθνος δεν έχει πάει πιο μακριά από τις Ηνωμένες Πολιτείες στις πολιτικές του ναυτικού αφοπλισμού, αλλά και κανένα έθνος δεν θα ήταν πιο έτοιμο να υποστηρίξει τη λογική της διατήρησης επαρκούς ναυτικής δύναμης για να ενεργεί ως αστυνομία των ελεύθερων θαλασσών, να προστατεύει τους πολίτες της και τα πλοία τους όπου και αν βρίσκονται, να καταστείλει την πειρατεία και τις άλλες απειλές και να ενεργήσει κατά καιρούς για το κοινό καλό και να ανακουφίσει τον πόνο, ακριβώς όπως τα πολεμικά πλοία ενήργησαν πρόσφατα στην Εγγύς Ανατολή. Τα πολεμικά πλοία δεν είναι απαραίτητα παράγοντες καταστροφών· αντίθετα, μπορεί να είναι παράγοντες διατήρησης της ειρήνης και να υπηρετούν καλούς και ειρηνικούς σκοπούς για την αποτροπή της αναταραχής. Εμείς, πιστεύω από κοινού με κάθε εμπορικό έθνος, επιθυμούμε πρόσβαση σε όλα τα ελεύθερα ύδατα στον κόσμο, και δεν θα ικανοποιηθούμε αν τα πολεμικά μας πλοία δεν μπορούν να ακολουθήσουν τις ειρηνικές αποστολές τους, όπου και αν πάνε οι πολίτες και τα πλοία μας.»

Ο κ. Spalaikovitch μίλησε ως ακολούθως: —

«Τώρα που η Διάσκεψη αυτή ετοιμάζεται να καθορίσει το μελλοντικό καθεστώς των Στενών από διεθνούς απόψεως, παρακαλώ να μου επιτρέψετε να σας εκθέσω εν συντομία τους παράγοντες που προσδίδουν στη χώρα μου το δικαίωμα και το καθήκον να ενδιαφερθεί για τη διευθέτηση του ζητήματος και να συμμετάσχει σε αυτό.

[147]

«Μιλώντας για τη Ρουμανία τις προάλλες ο κ. Dusa μίλησε με ευφράδεια για την ύψιστη σημασία του ζητήματος των Στενών όσον αφορά την οικονομική και εμπορική ανάπτυξη των χωρών της λεκάνης του Δούναβη. Το εξωτερικό εμπόριο και η οργάνωσή του είναι πράγματι στενά συνδεδεμένα με τα μέσα επικοινωνίας· και για αυτό επιθυμώ από την πλευρά μου τονίσω ότι υπό αυτή την άποψη, ο Δούναβης, μαζί με τον κύριο παραπόταμό του, τον Σάβο, αποτελούν το φυσικό δίαυλο επικοινωνίας προς τη Μαύρη Θάλασσα για την πλειονότητα των περιοχών αυτών, για τις οποίες το Σερβο-κροατο-σλοβενικό Κράτος έχει διαδεχθεί την παλιά παραδουνάβια μοναρχία – ιδιαιτέρως όσον αφορά την εξαγωγή των προϊόντων της Δυτικής Βοσνίας, του Srem, της Batchka και του Banat. Θα ήθελα επίσης σε σχέση με αυτό να παρατηρήσω ότι ο Δούναβης διατρέχει τη χώρα μου για περισσότερα από 700 χλμ. της πορείας του, από τα ουγγρικά μέχρι τα βουλγαρικά σύνορα.

«Είναι επομένως σαφές ότι εμείς, που είμαστε παρόχθιοι του Δούναβη και κληρονόμοι της πρώην Αυστροουγγρικής Μοναρχίας, δεν πρέπει να στερηθούμε τα μέσα για να φτάνουμε στα Στενά και να τα αξιοποιήσουμε για την εξαγωγή των προϊόντων μας μέσω της Μεσογείου προς τις βόρειες χώρες, όπως την Αγγλία, το Βέλγιο και την Ολλανδία.

«Η πρόσφατη Διεθνής Διάσκεψη για τη ναυσιπλοΐα στο Δούναβη διευθέτησε οριστικά τους όρους για τη ναυσιπλοΐα και τις μεταφορές στον διεθνή αυτό ποταμό θεσπίζοντας ένα καθεστώς σύμφωνο με τα κοινά συμφέροντα όλων των εθνών.

«Το έργο όμως αυτό θα ολοκληρωθεί όταν έχει επινοηθεί και τεθεί σε ισχύ ένα οριστικό καθεστώς για τη ναυσιπλοΐα και τη διέλευση των πλοίων μέσω του Βοσπόρου, των Δαρδανελίων και της Θάλασσας του Μαρμαρά, η οποία βρίσκεται μεταξύ των δύο Στενών.

«Καθώς η χώρα μας ενδιαφέρεται τώρα για το ζήτημα αυτό, κατά τον ίδιο τρόπο που ενδιαφερόταν η Αυστροουγγαρία για όλες τις προηγούμενες φάσεις του προβλήματος των Στενών είμαστε έτοιμοι συμμετάσχουμε στις εργασίες που βρίσκονται ενώπιον της Διάσκεψης, έχοντας ως οδηγό τις οικονομικές εκτιμήσεις και τις αρχές του διεθνούς δικαίου.

«Ο Λόρδος Curzon, στην εξαιρετικά σαφή και ακριβή δήλωσή του, μόλις σκιαγράφησε ορισμένες αρχές, οι οποίες μπορούν να συνοψισθούν στον ακόλουθο τύπο: αφενός την πλήρη ελευθερία της ναυσιπλοΐας και της διέλευσης για τα εμπορικά πλοία, χωρίς καμία τυπικότητα και

κανένα περιορισμό και αφετέρου, οι εγγυήσεις που είναι απαραίτητες για την εξασφάλιση της ελευθερίας, σε συνδυασμό με τον σεβασμό για την ασφάλεια και τα κυριαρχικά δικαιώματα των ενδιαφερόμενων κρατών.

«Ίσως φαίνεται δύσκολο να συμβιβαστούν αυτές οι δύο ιδέες – αυτές των εγγυήσεων και της κυριαρχίας – όμως η λύση που προτείνεται από τους Συμμάχους δείχνει ότι εμφορούνται από την επιθυμία να επιτύχουν την ειρήνη και να αποκαταστήσουν την τάξη σε αυτό το κομμάτι του κόσμου.

«Χωρίς να εισχωρώ στο πεδίο των ειδικών και με μόνο σκοπό να επιδείξω την αμεροληψία μας, τολμώ να εκφράσω την ειλικρινή ελπίδα ότι η Τουρκία από πλευράς της θα συναινέσει σε εγγυήσεις τέτοιας φύσης, που θα διασφαλίζουν το γενικό συμφέρον, ιδίως επειδή οι Δυνάμεις από πλευράς τους επιδιώκουν μόνο να εξασφαλίσουν αυτές τις εγγυήσεις με μέσα συμβατά με τα κυριαρχικά δικαιώματα της Τουρκίας.

«Συνεπώς, για παράδειγμα, η παρουσία ξένων στρατευμάτων στην τουρκική επικράτεια θα πρέπει να απαλειφθεί στο μέλλον· μου φαίνεται ότι στη βάση αυτή, η οποία θα δώσει στην Τουρκία πλήρη ικανοποίηση στο πιο ουσιώδες σημείο

[148]

αναφορικά με την κυριαρχία της, δεν θα πρέπει να είναι δύσκολο να επιτευχθεί συμφωνία.»

Ο Ismet Πασάς είπε ότι για να εκφράσει μία τεκμηριωμένη άποψη πάνω στις προτάσεις που υπέβαλε ο Λόρδος Curzon στο όνομα των προσκαλούσων Δυνάμεων ζήτησε πρώτα να μελετήσει τις προτάσεις λεπτομερώς, επομένως θα απαντούσε αργότερα.

Ο κ. Chicherin έκανε τον ακόλουθο λόγο: —

«Αν και επιφυλασσόμαστε να απαντήσουμε λεπτομερώς αργότερα, επιθυμούμε να κάνουμε της γενικές παρατηρήσεις σήμερα. Ο Πρόεδρος έχει απόλυτο δίκιο όταν λέει ότι οι ρόλοι της Ρωσίας και των Δυτικών Δυνάμεων έχουν αναστραφεί. Προηγουμένως, είχαμε μία Τσαρική Ρωσία, η οποία αγαπούσε τα επιθετικά σχέδια και αποτελούσε μία διαρκή απειλή για την Τουρκία και την ειρήνη. Τώρα έχουμε μία Σοβιετική Ρωσία, η οποία έχει αποκηρύξει της της ιμπεριαλιστικές φιλοδοξίες και εμπνέεται από αισθήματα φιλίας και αδελφοσύνης της της λαούς της Ανατολής. Στο παρελθόν, οι άνθρωποι μιλούσαν για τη *Ρωσική προέλαση στην Ασία*, αν μου επιτρέπεται να αναφέρω ένα διάσημο βιβλίο. Δεν είναι τώρα, ίσως, η περίπτωση της “Βρετανικής προέλασής της την Ευρώπη”; Οι καλύτερες παραδόσεις του βρετανικού συντηρητισμού ήταν να δημιουργήσουν ένα διαχωριστικό τείχος μεταξύ των ρωσικών και των βρετανικών σφαιρών επιρροής και αυτό είναι που προτείνουμε τώρα να κάνουμε θέτοντας τα θεμέλια αυτού του τείχους στην ελευθερία και την κυριαρχία του Τουρκικού λαού. Τώρα που η Ρωσία έχει εγκαταλείψει τα σχέδιά της για την Κωνσταντινούπολη και τα Στενά, δύο σχέδια είναι δυνατά: το ένα είναι ο αποκλεισμός των πολεμικών πλοίων από τα Στενά και η κυριαρχία της Τουρκίας, δηλαδή ένα διαχωριστικό τείχος· το άλλο είναι μία διεθνής συμφωνία, η οποία θα μεταφέρει της συγκρούσεις και της αντιπαλότητες όλου του κόσμου σε αυτήν την περιοχή.

«Κάθε συνθήκη είναι απλώς η έκφραση των δυνάμεων που ενεργούν στη σφαίρα των γεγονότων. Οι συγκρούσεις που αποσπούν (την προσοχή) του κόσμου θα συνεχίσουν δυστυχώς να υπάρχουν και μία διεθνής συμφωνία για τα Στενά θα παρέχει το σκηνικό δράσης για αυτές της συγκρούσεις. Η μόνη διαρκής βάση για ένα καθεστώς ειρήνης στην Εγγύς Ανατολή είναι η ελευθερία και η κυριαρχία της Τουρκίας. Αυτό που υποστηρίζουμε δεν είναι μια εφήμερη λύση, αλλά η διατήρηση των δικαιωμάτων του Τουρκικού λαού, ο οποίος νικηφόρα διεκδίκησε την ύπαρξή του.

«Η περίπτωση της Βουλγαρίας αναφέρθηκε και προφανώς έχει ξεχαστεί ότι η Βουλγαρία έχει στερηθεί από όλα τα μέσα άμυνας σε στεριά και σε θάλασσα, από μία συνθήκη στην οποία η Ρωσία δεν ήταν συμβαλλόμενο μέλος – μία συνθήκη την οποία η ίδια δεν θα αναγνωρίσει ποτέ.

«Όσο για τη Ρουμανία, ήταν γείτονας της Ρωσίας μόνο από χτες; Ποτέ δεν διαμαρτυρήθηκε για το καθεστώς του κλεισίματος των Στενών. Εκείνοι που επιθυμούν να εγκαθιδρύσουν ένα τέτοιο καθεστώς που θα διαιωνίζει το πρόβλημα, επικαλούνται την ασφάλεια της Ρουμανίας· αλλά αυτό είναι ένα επίπλαστο επιχείρημα, διότι οι σχέσεις της με τη Ρουμανία διέπονται από ό,τι συμβαίνει στη ξηρά. Η Ρωσία δεν έχει επιθετική διάθεση εναντίον της Ρουμανίας· αλλά και αν είχε, η Ρουμανία θα ετοιμαζόταν να αμυνθεί με χερσαία μέσα, τα οποία της είναι πολύ γνωστά.

«Μία διεθνής συμφωνία σημαίνει τη διαιώνιση της αναταραχής, αντί της ειρήνης· σημαίνει συνεχή παραβίαση της ασφάλειας και της κυριαρχίας της Τουρκίας· σημαίνει την ανάγκη της Ρωσίας για εξοπλισμούς,

[149]

και εξοπλισμούς. Σημαίνει επίσης την πλήρη κατάρρευση της Ναυτικής Συνθήκης Αφοπλισμού της Ουάσιγκτον. Η Ρωσία χαιρετίζει την ιδέα της Διάσκεψης της Ουάσιγκτον στην οποία, δυστυχώς, δεν προσκλήθηκε. Είμαστε ευτυχείς να συμμετάσχουμε σε οποιαδήποτε συμφωνία ναυτικού αφοπλισμού, αλλά το άνοιγμα των Στενών θα έκανε το γενικό ναυτικό αφοπλισμό αδύνατο.

«Έγινε αναφορά στη Συνθήκη του 1871, με την οποία δόθηκε στην Τουρκία το δικαίωμα να επιτρέψει στους Συμμαχικούς στόλους να μουν στα Στενά για την άμυνά της. Στη Συνθήκη του 1841 η ρήτρα αυτή δεν υπήρχε, αλλά παρόλα αυτά κατά τη διάρκεια του Κριμαϊκού πολέμου³⁹ η Τουρκία προσκάλεσε τους Συμμαχικούς στόλους να την υποστηρίξουν. Αν όλα τα συμβαλλόμενα μέλη μίας συνθήκης κάνουν πόλεμο, τότε η μεταξύ τους συνθήκη παύει να ισχύει. Είμαστε έτοιμοι να εξετάσουμε τις προτάσεις που ορίζουν τι θα συνέβαινε σε καιρό πολέμου, αν η αρχή του κλεισίματος των Στενών στα πολεμικά πλοία γίνει αποδεκτή.

«Έγινε αναφορά στα εμπόδια που τέθηκαν στην εμπορική κίνηση μεταξύ Ιταλίας και Τουρκίας εν καιρώ πολέμου, αλλά τηρήθηκε σιωπή όσον αφορά τα εμπόδια που τέθηκαν στο εμπόριο μας κατά τη διάρκεια της συμμαχικής κατοχής στα Στενά.

«Παρατίθενται τύποι του διεθνούς δικαίου· αλλά αυτοί δεν χρονολογούνται από εχθές. Γιατί λοιπόν η αρχή του κλεισίματος των Στενών θεωρήθηκε μέχρι τώρα ότι είναι σύμφωνη με αυτές τις επιταγές;

«Τίποτα άλλο παρά από ένα διαχωριστικό τείχος δεν μπορεί να χωρίζει αποτελεσματικά τους αντιπάλους και να δώσει μία εγγύηση για την ειρήνη και την ανεξάρτητη υπόσταση της Τουρκίας. Ακούγοντας τον Πρόεδρο είχα την εντύπωση ότι η βασική ιδέα της ομιλίας του ήταν να δημιουργήσει ένα σύστημα που να στρέφεται κατά της Ρωσίας. Εμείς σας προτείνουμε την ειρήνη και εσείς διαιωνίζετε τον αγώνα εναντίον μας. Η Ρωσία είναι στο ξεκίνημα μίας νέας εποχής και επιθυμούμε να ξεκινήσουμε αυτήν την εποχή δημιουργώντας σταθερές συνθήκες ειρήνης γύρω μας, ενώ εσείς επιθυμείτε να μας βάλετε σε μία κατάσταση που θα μας αναγκάσει σε πόλεμο. Η Ρωσική επανάσταση μετέτρεψε το ρωσικό λαό σε ένα έθνος, του οποίου ολόκληρη η ενέργεια

39. Σ.τ.Ε.: Ο Κριμαϊκός πόλεμος διήρκεσε από το 1853 έως το 1856. Αφορμή υπήρξε η απόφαση του σουλτάνου να παραχωρήσει τον έλεγχο των Αγίων Τόπων στους Καθολικούς, προκαλώντας την άμεση αντίδραση της Ρωσίας, η οποία – ως προστάτιδα των Ορθοδόξων Χριστιανών βάσει της συνθήκης του Κιουτσούκ Καϊναρτζή (1774) αξίωσε την άμεση διευθέτηση του ζητήματος υπέρ των Ορθοδόξων. Η Υψηλή Πύλη αρνήθηκε θεωρώντας ότι παραβιάζεται η κυριαρχία της. Αποτέλεσμα ήταν το ξέσπασμα ενός ακόμη ρωσοτουρκικού πολέμου, με το ρωσικό ναυτικό να καταστρέφει τον οθωμανικό στόλο στη Σινώπη, προκαλώντας έτσι την εμπλοκή της Μεγάλης Βρετανίας και της Γαλλίας υπέρ της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, οι οποίες κήρυξαν επίσημα τον πόλεμο στη Ρωσία τον Μάιο του 1854. Η ευρωπαϊκή σύρραξη περιορίστηκε στην περιοχή της Κριμαίας, όπου βρισκόταν ο ρωσικός ναύσταθμος και διήρκεσε σχεδόν δύο χρόνια. Το 1856 υπογράφεται η συνθήκη του Παρισιού, η οποία σήμαινε τη λήξη του πολέμου και την ήττα της Ρωσίας. (Παπαδόπουλος Στ., «Ο Κριμαϊκός Πόλεμος και ο Ελληνισμός», στο: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΓ', Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., Αθήνα, 1977, σσ. 143-168).

συγκεντρώνεται στην κυβέρνησή του σε έναν βαθμό άγνωστο ως τώρα στην ιστορία· και εάν επιβληθεί πόλεμος σε αυτό το έθνος, δεν θα συνθηκολογήσει. Είστε ανήσυχοι επειδή το ιππικό μας εμφανίστηκε ξανά στα όρη του Pamirs και επειδή δεν έχετε πλέον να ασχολείστε με τον μι-σαλλόδοξο Τσάρο που σας παραχώρησε την κορυφογραμμή του Hindu Kush το 1895. Ωστόσο δεν είναι πόλεμος αυτό που σας προσφέρουμε, είναι ειρήνη, βασισμένη στην αρχή ενός διαχωριστικού τείχους μεταξύ μας και στην αρχή της ελευθερίας και της κυριαρχίας της Τουρκίας.»

Ο Λόρδος Curzon θεώρησε ότι η τουρκική αντιπροσωπεία είχε απόλυτο δίκιο που ανέβαλε τα σχόλια της μέχρι να δουν τις λεπτομερείς προτάσεις στα έγγραφα που θα διανεμηθούν στο τέλος αυτής της συνεδρίασης. Λυπήθηκε που ο κ. Chicherin, του οποίου τον ευφραδή λόγο είχε ακούσει με μεγάλο ενδιαφέρον, δεν διατήρησε μία παρόμοια επιφύλαξη· διότι πίστευε ότι συγκεκριμένοι φόβοι του κ. Chicherin θα εξαλείφονταν, όταν έβλεπε ο ίδιος τα έγγραφα, ενώ οι αναφορές του στη Ρουμανία θα αντιμετωπιζόνταν δίχως αμφιβολία από τον κ. Duce. Ο κ. Chicherin έκανε μεγάλο λάθος σκεπτόμενος ότι οι παρατηρήσεις του (Λόρδου Curzon) στρέφονταν εναντίον της Ρωσίας. Ήθελε να εκφράσει ότι κατά τη γνώμη του οι ρωσικές προτάσεις θα έθεταν τη Ρωσία σε θέση υπεροχής μέσα στη Μαύρη Θάλασσα, με την Τουρκία να ακολουθεί πειθήνια πίσω της.

[150]

Χάρηκε ιδιαίτερα που άκουσε τις φιλικές και αθώες προθέσεις που εξέφρασε τώρα η Ρωσική Κυβέρνηση, με βάση τις οποίες ο κ. Chicherin αναμφίβολα θα έσκιζε τώρα τις περισσότερες από τις προτάσεις που ο ίδιος έκανε δύο μέρες πριν.

Οι εμπειρογνώμονες των συμμαχικών αντιπροσωπειών, οι οποίοι είχαν συντάξει τις προτάσεις, ήταν έτοιμοι να συναντήσουν τους εμπειρογνώμονες από τις άλλες αντιπροσωπείες στις 4 η ώρα το ίδιο απόγευμα και να απαντήσουν σε τυχόν ερωτήσεις σχετικά με τα τεχνικά σημεία που αναφέρονται στα έγγραφα.

Ο κ. Chicherin ζήτησε να συναντηθεί η επιτροπή εκ νέου, καθώς ήταν αναγκαίο, τόσο η τουρκική όσο και η ρωσική αντιπροσωπεία να εκθέσουν τις απόψεις τους σχετικά με τις συμμαχικές προτάσεις.

Ο Λόρδος Curzon είπε ότι ο κ. Chicherin είχε παρερμηνεύσει την πρότασή του. Είχε δώσει μόνο μία γενική περίληψη των συμμαχικών προτάσεων. Η ρωσική αντιπροσωπεία δικαιολογημένα ζητούσε μια νέα συνεδρίαση, κατά την οποία θα είχε την ευκαιρία να εκφράσει τις απόψεις της τόσο στο δικό του λόγο (του Λόρδου Curzon), όσο και στα έγγραφα που επρόκειτο να διανεμηθούν· αλλά, πριν συνεχιστεί η συζήτηση στην επιτροπή, μια λεπτομερής μελέτη των εγγράφων αυτών ήταν προφανώς απαραίτητη. Ήταν απολύτως έτοιμος να επαναλάβει τη συνεδρίαση και να ακούσει τις αιτιολογημένες απόψεις όλων των αντιπροσώπων το επόμενο πρωινό. Είχε προτείνει για λόγους ευκολίας και μόνο, ότι οι εμπειρογνώμονες του συμμαχικού στρατού και ναυτικού να δώσουν στο μεταξύ στους υπόλοιπους εμπειρογνώμονες όσες εξηγήσεις μπορεί να απαιτήσουν οι τελευταίοι μετά την ανάγνωση των εγγράφων.

Ο κ. Chicherin ζήτησε να αναβληθεί η συζήτηση ως τις 8 Δεκεμβρίου ώστε να δοθεί στην αντιπροσωπεία του χρόνος να εξετάσει τα έγγραφα και να προετοιμάσει την απάντησή της.

Ο Λόρδος Curzon είπε ότι ήταν πολύ επιθυμητό να επιταχυνθούν οι εργασίες της επιτροπής και πρότεινε η επόμενη συνάντηση να πραγματοποιηθεί στις 7 Δεκεμβρίου το απόγευμα. Ρώτησε πότε θα έχει έτοιμη η τουρκική αντιπροσωπεία την απάντησή της.

Ο Ismet Πασάς απάντησε ότι η απάντησή τους δεν θα ήταν έτοιμη πριν τις 8 Δεκεμβρίου.

Ο Λόρδος Curzon συμφώνησε να γίνει η επόμενη συνάντηση στις 8 Δεκεμβρίου στις 10:30 π.μ.

(Η επιτροπή ολοκλήρωσε τις εργασίες της στη 1:20 μ.μ.)

*Έγγραφο που κοινοποιήθηκε στην Εδαφική και Στρατιωτική Επιτροπή στις 6 Δεκεμβρίου 1922,
από την Βρετανική, τη Γαλλική και την Ιταλική Αντιπροσωπεία*

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΩΝ ΣΤΕΝΩΝ⁴⁰

*Κανόνες για τη Διέλευση Πλοίων μέσω των Δαρδανελίων,
τη Θάλασσα του Μαρμαρά και τον Βόσπορο*

*ΑΡΘΡΟ 1. – Εμπορικά Πλοία, συμπεριλαμβανομένων των Νοσοκομειακών Πλοίων,
των Θαλαμηγών και των Αλιευτικών Πλοίων και των Εμπορικών Αεροσκαφών*

(α.) Εν Καιρώ Ειρήνης

Πλήρης ελευθερία ναυσιπλοΐας και διέλευσης την ημέρα και τη νύχτα υπό οποιαδήποτε σημαία και με οποιοδήποτε φορτίο, χωρίς οποιαδήποτε διατύπωση, φόρους ή επιβαρύνσεις.

(β.) Εν Καιρώ Πολέμου, με την Τουρκία να παραμένει Ουδέτερη

Πλήρης ελευθερία ναυσιπλοΐας και διέλευσης την ημέρα και τη νύχτα με τους ίδιους όρους όπως παραπάνω. Η Τουρκία συμφωνεί να μην θεωρεί καμία υποχρέωση της ουδετερότητας ως υπερισχύουσα από αυτή της ελευθερίας.

(γ.) Εν Καιρώ Πολέμου, όπου η Τουρκία είναι Εμπόλεμη

Ελεύθερη ναυσιπλοΐα για τα ουδέτερα πλοία και τα ουδέτερα εμπορικά αεροσκάφη, εφόσον το εν λόγω πλοίο ή αεροσκάφος δεν παρέχει βοήθεια προς τον εχθρό μεταφέροντας λαθραία εμπορεύματα, στρατεύματα ή πολίτες της εχθρικής χώρας. Η Τουρκία θα έχει το δικαίωμα να ερευνήσει το εν λόγω πλοίο ή αεροσκάφος και για το σκοπό αυτό τα αεροσκάφη θα προσγειώνονται σε περιοχές που θα υποδεικνύονται από την Τουρκία. Τα μέτρα που θα λαμβάνονται από την Τουρκία για να εμποδίσουν τα εχθρικά πλοία να χρησιμοποιούν τα Στενά δεν θα είναι τέτοιας φύσης, ώστε να εμποδίζουν την ελεύθερη διέλευση των ουδέτερων πλοίων.

Η Τουρκία συμφωνεί να παρέχει στα πλοία, είτε τις απαραίτητες οδηγίες είτε πιλότους για τον ως άνω σκοπό.

ΑΡΘΡΟ 2. – Πολεμικά πλοία⁴¹ και Στρατιωτικά Αεροσκάφη⁴²

(α.) Εν Καιρώ Ειρήνης

Πλήρης ελευθερία διέλευσης την ημέρα ή τη νύχτα υπό οποιαδήποτε σημαία, χωρίς οποιαδήποτε διατυπώσεις ή φόρους ή επιβαρύνσεις, αλλά με την ακόλουθη επιφύλαξη ως προς τη συνολική δύναμη: —

1. Η συνολική δύναμη που μπορεί να στείλει οποιαδήποτε Δύναμη μέσω των Στενών (και να διατηρήσει στη Μαύρη Θάλασσα) δεν θα πρέπει να είναι μεγαλύτερη από εκείνη της ισχυρότερης από τις παράκτιες Δυνάμεις της Μαύρης Θάλασσας, που υπάρχουν στη θάλασσα αυτή κατά τη διάρκεια της διέλευσης.
2. Σε περίπτωση που οι παράκτιες Δυνάμεις συμφωνήσουν μεταξύ τους σε πλήρη αποστρατικοποίηση των ναυτικών δυνάμεων, οι Δυνάμεις επιφυλάσσονται του δικαιώματος να στείλουν δια μέσου των Στενών (και να διατηρούν στη Μαύρη Θάλασσα)

40. Ο όρος «Στενά» για το σκοπό αυτό περιλαμβάνει τα Δαρδανέλια, τον Μαρμαρά και τον Βόσπορο.

41. Ο όρος «πολεμικά πλοία» για το σκοπό αυτό περιλαμβάνει βοηθητικό στόλο, μεταγωγικά και αεροπλανοφόρα.

42. Ο όρος «στρατιωτικά αεροσκάφη» για το σκοπό αυτό περιλαμβάνει κρατικά αεροσκάφη που υπάγονται στο ναυτικό, το στρατό ή την αεροπορία (ιπτάμενες υπηρεσίες) ενός έθνους.

δύναμη τριών πλοίων, εκ των οποίων όχι περισσότερο από ένα μπορεί να είναι πλοίο άνω των 10.000 τόνων.

(β.) *Εν καιρώ Πολέμου, η Τουρκία είναι Ουδέτερη*

Πλήρης ελευθερία διέλευσης ημέρα ή νύχτα υπό οποιαδήποτε σημαία, χωρίς οποιεσδήποτε διατυπώσεις, φόρους ή τέλη υπό τους ίδιους περιορισμούς όπως στο άρθρο 2(α), υπό τον όρο ωστόσο, ότι οι περιορισμοί αυτοί δεν θα εφαρμόζονται σε καμία εμπόλεμη Δύναμη προς ζημίωση των δικαιωμάτων της ως εμπόλεμου στη Μαύρη Θάλασσα.

Τα πολεμικά πλοία και στρατιωτικά αεροσκάφη των εμπόλεμων θα απαγορεύεται να προβαίνουν σε οποιαδήποτε σύλληψη, να ασκήσουν το δικαίωμα της έρευνας, ή να προβούν σε οποιαδήποτε άλλη εχθρική ενέργεια εντός της ζώνης των Στενών και θα απαγορεύεται να παραμένουν περισσότερο από 24 ώρες πέραν του απαραίτητου χρόνου που απαιτείται για να διέλθουν τα Στενά, εκτός αν συντρέχουν λόγοι ανωτέρας βίας.

Όσον αφορά τις προμήθειες και τη διενέργεια επισκευών, θα υπόκεινται στους όρους της Δέκατης Τρίτης Σύμβασης της Χάγης του 1907, που αφορούν τη ναυτική ουδετερότητα.

(γ.) *Εν Καιρώ Πολέμου, όπου η Τουρκία είναι Εμπόλεμη*

Πλήρης ελευθερία διέλευσης υπό οποιαδήποτε σημαία, χωρίς οποιεσδήποτε διατυπώσεις, φόρους ή τέλη υπό τους ίδιους περιορισμούς με το άρθρο 2(α).

Τα ουδέτερα ναυτικά αεροσκάφη θα διέρχονται τα Στενά υπό τους ίδιους περιορισμούς όπως στο άρθρο 2(α), αλλά με δική τους ευθύνη και θα υποβάλλονται σε έλεγχο ως προς το χαρακτήρα τους. Για το σκοπό αυτό, τα αεροσκάφη θα προσγειώνονται σε περιοχές που θα καθορίζονται και θα προετοιμάζονται από την Τουρκία.

Τα μέτρα που θα λαμβάνει η Τουρκία για να εμποδίσει τα εχθρικά πλοία να χρησιμοποιήσουν τα Στενά δεν θα πρέπει να είναι τέτοιας φύσης, που να εμποδίζουν την ελεύθερη διέλευση των ουδέτερων πλοίων.

Η Τουρκία συμφωνεί να παρέχει στα πλοία είτε τις απαραίτητες οδηγίες είτε πιλότους για τον ανωτέρω σκοπό.

Σημείωση. – Η διέλευση των Στενών από υποβρύχια που ανήκουν σε Δυνάμεις ειρηνικές προς την Τουρκία πρέπει να γίνεται στην επιφάνεια του νερού.

ΑΡΘΡΟ 3. – Παραμονή στα Λιμάνια των Στενών και στη Μαύρη Θάλασσα

(α.) Τα άρθρα 1 και 2 εφαρμόζονται στη διέλευση πλοίων και αεροσκαφών από και πάνω από τα Στενά και δεν επηρεάζουν το δικαίωμα της Τουρκίας να θεσπίζει τέτοιους κανονισμούς, που θεωρεί αναγκαίους, σχετικά με τον αριθμό των πολεμικών πλοίων και των ναυτικών αεροσκαφών κάθε μίας Δύναμης που ενδέχεται να επισκεφτούν τα τουρκικά λιμάνια κάθε φορά και τη διάρκεια της παραμονής τους.

(β.) Οι παράκτιες Δυνάμεις της Μαύρης Θάλασσας θα έχουν επίσης παρόμοιο δικαίωμα για τα λιμάνια τους.

(γ.) Οι Υπογράφουσες Δυνάμεις, οι οποίες πριν το 1914 είχαν το δικαίωμα να διατηρούν φυλακίδες στη ζώνη των Στενών, θα συνεχίσουν να ασκούν το δικαίωμα αυτό υπό τους προηγούμενους όρους.

(δ.) Οι Υπογράφουσες Δυνάμεις, οι οποίες έχουν το δικαίωμα να διατηρούν πλοία στον Δούναβη, θα συνεχίσουν να απολαμβάνουν του δικαιώματος αυτού και να αντικαθιστούν τα πλοία αυτά με άλλα πλοία, ανάλογα με τις ανάγκες τους.

Τα πλοία που αναφέρονται στο άρθρο 3 (γ) και (δ) θα είναι επιπλέον όσων αναφέρονται στο άρθρο 2.

[153]

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ (Β) ΤΟΥ ΑΡ. 13

*Έγγραφο που κοινοποιήθηκε στην Εδαφική και Στρατιωτική Επιτροπή
στις 6 Δεκεμβρίου 1922 από τη Βρετανική, τη Γαλλική και την Ιταλική αντιπροσωπεία*

ΑΠΟΣΤΡΑΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΖΩΝΗΣ ΤΩΝ ΣΤΕΝΩΝ

(Ο όρος «Στενά» περιλαμβάνει τα Δαρδανέλλια,
τη Θάλασσα του Μαρμαρά και τον Βόσπορο)

ΑΡΘΡΟ 1

Δεν θα υφίσταται καμία μόνιμη εγκατάσταση στρατιωτικού ή ναυτικού χαρακτήρα ικανή να παρεμποδίσει την ελεύθερη διέλευση από τα Στενά.

ΑΡΘΡΟ 2

Επιπλέον, οι ζώνες και τα νησιά που περιγράφονται στο παρόν θα αποστρατικοποιηθούν.

1. Οι εκατέρωθεν ακτές των περασμάτων των Δαρδανελίων και του Βοσπόρου κατά το μήκος των ακτών καθορίζονται ως ακολούθως: —

Δαρδανέλλια —

Στο βορειοδυτικό τμήμα, η Χερσόνησος της Καλλίπολης και η περιοχή νοτιοανατολικά της γραμμής Kara Kale–Ραιδεστός (το τελευταίο μέρος εξαιρείται).

Στο νοτιοανατολικό τμήμα, η περιοχή που περιλαμβάνεται μεταξύ της ακτής και της γραμμής του Κόλπου Eski Stambul (έναντι της Τένεδου) – Bigha – Karabigha (ελλ. Πρίαπος Μυσίας).

Βόσπορος —

Στα ανατολικά, η περιοχή μέχρι τη γραμμή Shile-Gebze-Darija.

Στα δυτικά, η περιοχή μέχρι της γραμμής Akbunar-Kutchuk-Chekmeje, με την επιφύλαξη αναφορικά με το ιδιαίτερο καθεστώς της Κωνσταντινούπολης (βλ. κατωτέρω άρθρο 4).

2. Όλα τα νησιά στη Θάλασσα του Μαρμαρά.

3. Στο Αιγαίο Πέλαγος, τα νησιά της Σαμοθράκης, της Λήμνου, της Ίμβρου και της Τένεδου.

ΑΡΘΡΟ 3

Η αποστρατικοποίηση θα περιλαμβάνει τα ακόλουθα μέτρα: —

Καταστροφή της υπάρχουσας οχύρωσης (εκτός από τα έργα καλλιτεχνικού χαρακτήρα), καθώς και των εγκαταστάσεων στρατιωτικής ή ναυτικής φύσεως· η κατασκευή νέων απαγορεύεται.

Στα ύδατα των Στενών και στα χωρικά ύδατα των διαφόρων ζωνών και νησιών που περιγράφονται παραπάνω/ανωτέρω δεν θα υπάρχουν υποβρύχιες πολεμικές μηχανές.

Δεν θα παραμένει ούτε θα μετακινείται εντός της αποστρατικοποιημένης ζώνης καμία ένοπλη δύναμη, εκτός των δυνάμεων της αστυνομίας και χωροφυλακής που είναι απαραίτητες για τη διαφύλαξη της εσωτερικής τάξης, η δύναμη των οποίων θα καθορίζεται σύμφωνα με τη μέση δύναμη των δυνάμεων της αστυνομίας και χωροφυλακής που απασχολούνται σε όλη την τουρκική επικράτεια (με την επιφύλαξη σχετικά με τις ειδικές διατάξεις που εφαρμόζονται για την Κωνσταντινούπολη).

[154]

ΑΡΘΡΟ 4

Λόγω των ιδιαίτερων απαιτήσεων της πρωτεύουσας, μπορεί να διατηρείται στην Κωνσταντινούπολη και τις περιοχές που γειτνιάζουν άμεσα με αυτήν, μια φρουρά, της οποίας η ισχύς θα

συμφωνηθεί μεταξύ των προσκαλουσών Δυνάμεων και της Τουρκικής Κυβέρνησης (το μέγιστο, 10.000 στρατιώτες).

ΑΡΘΡΟ 5

Εάν, σε περίπτωση πολέμου, η Τουρκία κάνοντας χρήση των δικαιωμάτων της ως μιας εμπόλεμης Δύναμης, θα τροποποιήσει με οποιοδήποτε τρόπο αυτήν την κατάσταση αποστρατικοποίησης, θα είναι υποχρεωμένη να αποκαταστήσει το καθεστώς *status quo ante bellum* (το καθεστώς που υπήρχε πριν τον πόλεμο) μόλις επιτευχθεί ειρήνη.

Αρ. 14

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

*Πρακτικά της Ενδέκατης Συνεδρίασης (Τρίτη Συνάντηση της Επιτροπής των Στενών),
8 Δεκεμβρίου 1922, 10:30 π.μ., υπό την Προεδρεία του Λόρδου Curzon*

Παρόντες:

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
Μαρκήσιος Curzon του Kedleston
Σερ H. Rumbold

ΙΤΑΛΙΑ
Μαρκήσιος Garroni
κ. Montagna

ΙΑΠΩΝΙΑ
Βαρόνος Hayashi
κ. Otchiai

ΡΟΥΜΑΝΙΑ
κ. Duca
κ. Diamandy

ΤΟΥΡΚΙΑ
Ismet Πασάς
Riza Nour Μπέης
Hassan Μπέης

ΡΩΣΙΑ, ΟΥΚΡΑΝΙΑ ΚΑΙ ΓΕΩΡΓΙΑ

κ. Chicherin
κ. Rakovski

ΓΑΛΛΙΑ
κ. Barrère
κ. Bombard

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
κ. Child
Ναύαρχος Bristol
κ. Grew

ΕΛΛΑΔΑ
κ. Βενιζέλος
κ. Κακλαμάνος

ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ
κ. Spalaikovitch
κ. Rakitch

ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ
κ. Stamboliisky
κ. Stanciof

κ. Mdivani
κ. Vorovski

[155]

Παρόντες επίσης:

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
κ. Lindley
Ναύαρχος Σερ R. Keyes
Υποστράτηγος Burnett-Stuart
Πλοίαρχος Pound, B.N.
κ. Malkin
κ. Nicolson
κ. Forbes Adam
κ. Leeper

ΓΑΛΛΙΑ
Ναύαρχος Lacaze
Στρατηγός Weygand
κ. Fromageot
κ. de Lacroix
κ. Bargeton
κ. de Percin
κ. Barois

Ταγματάρχης McCleod κ. McClure			
ΙΤΑΛΙΑ		ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ	
κ. Arlotta		κ. Amory	
κ. Guariglia		κ. Dwight	
Ναύαρχος Chelotti		κ. Heck	
Συνταγματάρχης Vitale			
κ. Nogara			
κ. Ciamarra			
κ. Salem			
ΙΑΠΩΝΙΑ		ΕΛΛΑΔΑ	
κ. Nagaoka		Στρατηγός Μαζαράκης	
κ. Sato		κ. Δενδράμης	
Συνταγματάρχης Saigo		κ. Πολίτης	
Διοικητής Tsuru		κ. Μιχαλόπουλος	
κ. Tani			
ΡΟΥΜΑΝΙΑ		ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ	
κ. Contzesco		κ. Antitch	
Συνταγματάρχης Dumitresco		κ. Ilitch	
ΤΟΥΡΚΙΑ		ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ	
Munir Μπέης		Μονσινιόρ Stephan	
Moukhtar Μπέης			
Αντισυνταγματάρχης Tenvik Μπέης			
	ΡΩΣΙΑ, ΟΥΚΡΑΝΙΑ ΚΑΙ ΓΕΩΡΓΙΑ		
κ. Berens		κ. Chapochnikof	
	<i>Γενική Γραμματεία</i>		
	κ. Massigli, Γενικός Γραμματέας της Συνεδρίασης		
ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ		ΓΑΛΛΙΑ	
κ. Spring Rice		κ. Lagarde	
κ. Wicks			
ΙΤΑΛΙΑ		ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ	
κ. Indelli		κ. Belin	
	[156]		
ΙΑΠΩΝΙΑ		ΕΛΛΑΔΑ	
κ. Hotta		κ. Κόλλας	
ΡΟΥΜΑΝΙΑ		ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ	
κ. Constantinesco		κ. Milanovitch	
ΤΟΥΡΚΙΑ		ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ	
Rechid Safvet Μπέης		Δίδα Stanciof	
	ΡΩΣΙΑ, ΟΥΚΡΑΝΙΑ ΚΑΙ ΓΕΩΡΓΙΑ		
κ. Sabaninek Pastoukhof		κ. Ahrenska. Zaretskaia	
	<i>Διερχόμενος: Αντισυνταγματάρχης Heywood</i>		

Ο Λόρδος Curzon είπε ότι στην τελευταία συνάντηση οι περισσότερες αντιπροσωπείες είχαν εκθέσει τις απόψεις τους για το θέμα των Στενών και η τουρκική και η ρωσική αντιπροσωπεία

είχαν πολύ φυσικά ζητήσει να αναβάλουν τις πλήρεις απαντήσεις τους μέχρι να έχουν χρόνο να εξετάσουν λεπτομερώς τα έγγραφα που περιείχαν τις προτάσεις των Συμμαχικών Δυνάμεων. Έκτοτε οι στρατιωτικοί και οι ναυτικοί εμπειρογνώμονες των Συμμάχων είχαν συναντηθεί με τους αντιστοίχους εμπειρογνώμονες των άλλων αντιπροσωπειών, ώστε να τους δώσουν πλήρεις εξηγήσεις σχετικά με τις τεχνικές λεπτομέρειες αυτών των προτάσεων. Εάν αιτηθούν τώρα περισσότερες εξηγήσεις, ο Ναύαρχος Lacaze θα ήταν έτοιμος να τις δώσει. Θα ξεκινούσε ζητώντας από την τουρκική αντιπροσωπεία να μιλήσει.

Ο Ismet Πασάς διάβασε την ακόλουθη δήλωση:

«Η τουρκική αντιπροσωπεία άκουσε με προσοχή τις ομιλίες των διάφορων αντιπροσωπειών και τις εξηγήσεις της Εξοχότητάς του, του Λόρδου Curzon. Εξέτασαν επίσης το πλάνο του κατονισμού των Στενών που προτάθηκε εκ μέρους των Συμμαχικών Δυνάμεων.

«Ως αποτέλεσμα αυτής της εξέτασης, η τουρκική αντιπροσωπεία έχει την τιμή να κάνει τις ακόλουθες παρατηρήσεις: —

«Επί πέντε αιώνες οι Τούρκοι ήταν κύριοι των Στενών, τα οποία οχύρωσαν και υπερασπίστηκαν με όλες τις δυνάμεις που είχαν στη διάθεσή τους.

«Το γεγονός ότι οι Τούρκοι υπήρξαν φύλακες των Στενών άσκησε μια ποικίλη επιρροή στις σχέσεις των Δυνάμεων της Μαύρης Θάλασσας και της Μεσογείου όταν βρίσκονταν σε πόλεμο μεταξύ τους.

«Συνεπώς, για παράδειγμα, οι διαφορετικές αυτές επιρροές οδήγησαν το 1833 στη Συνθήκη του Hunkiar Skelesi, η οποία αναγνώρισε ορισμένα δικαιώματα υπέρ της Ρωσίας. Αυτή η κατάσταση δεν επέφερε κανέναν πόλεμο.

«Αργότερα, το 1856, η Τουρκία ενεπλάκη μαζί με τους συμμάχους της στον πόλεμο εναντίον της Τσαρικής Ρωσίας και κατά συνέπεια επέτρεψε στα πολεμικά πλοία των συμμάχων της να περάσουν από τα Στενά. Και πάλι, αρκετά πρόσφατα, το 1914, η Τουρκία βρέθηκε μεταξύ της Ρωσίας και των δυτικών συμμάχων της Ρωσίας και έκλεισε και υπερασπίστηκε τα Στενά εναντίον και των δύο πλευρών ταυτόχρονα.

[157]

«Πρέπει να αναγνωριστεί ότι σε όλες αυτές τις περιστάσεις οι Τούρκοι δεν έκαναν τίποτε αντίθετο με τις διατάξεις των διεθνών συνθηκών σχετικά με το καθεστώς των Στενών και ποτέ δεν αντιμετώπισαν, ούτε τους φίλους ούτε τους εχθρούς τους με μία κατάσταση που δεν είχε προβλεφθεί από αυτές τις συνθήκες.

«Προκύπτει ότι, εάν μπορούν να διατυπωθούν παράπονα ως προς τον τρόπο με τον οποία χρησιμοποιήθηκαν ή υπερασπίστηκαν τα Στενά, αυτά τα παράπονα μπορούν να στρέφονται μόνο στις διεθνείς Πράξεις που αφορούν τα Στενά και δεν μπορούν με κανένα τρόπο να συνδεθούν με το γεγονός ότι τα Στενά έτυχε να τα υπερασπίζονται οι Τούρκοι.

«Ο μόνιμος αφοπλισμός των Στενών θα επηρέαζε τα γεγονότα με διαφορετικούς τρόπους σε διάφορους μελλοντικούς πολέμους, εξίσου, όσο και αν τίθενται τα Στενά σε κατάσταση άμυνας· κάθε μέρος θα μπορούσε να κερδίσει ή να χάσει, από τον αναγκαστικό αφοπλισμό σύμφωνα με τις προτιμήσεις ή τις διαφορές που θα υπάρχουν μεταξύ των Δυνάμεων σε εκείνη τη στιγμή.

«Κατά συνέπεια, η επιρροή που τα Στενά πρέπει να ασκήσουν στις διεθνείς σχέσεις πρέπει να εξαρτάται, όχι στο γεγονός ότι τίθενται σε καθεστώς άμυνας ή όχι, αλλά από τις συνθήκες που καθορίζουν το καθεστώς που πρέπει να εφαρμόζεται στα πολεμικά πλοία εντός των Στενών.

«Επιπλέον, η άμυνα των Στενών καλύπτει την άμυνα της πρωτεύουσας της Τουρκίας, της Θάλασσας του Μαρμαρά και της Ανατολικής Θράκης.

«Η μη οχύρωση των Στενών επομένως, ισοδυναμεί με το να αφήνει τις πιο ευαίσθητες και σημαντικές περιοχές της Τουρκίας ανυπεράσπιστες και στο έλεος μια αιφνίδιας επίθεσης.

«Καμία από τις Δυνάμεις που εκπροσωπούνται στη Διάσκεψη δεν στερείται του δικαιώματος να υπερασπιστεί την πρωτεύουσά της. Η Τουρκία, από την άλλη πλευρά, θα είναι συνεχώς έκθετη στον κίνδυνο να καταστραφεί ξαφνικά η πρωτεύουσά της από έναν ξένο στόλο ή να κατακτηθεί από ξένα στρατεύματα. Η ύπαρξη αυτής της πιθανότητας θα εξέθετε την πρωτεύουσα στον κίνδυνο κάθε είδους συμφορών.

«Υπάρχει ένα ακόμα σημείο που θα ήθελα να αναδείξω σχετικά με τη γενικότερη ειρήνη. Η στρατηγική σημασία των Στενών είναι τόσο μεγάλη που κάθε Δύναμη της Μεσογείου ή της Μαύρης Θάλασσας, που θα τα κατακτούσε, θα εξασφάλιζε συντριπτικό πλεονέκτημα μόλις ξεσπούσε πόλεμος. Είναι συνεπώς φυσικό, ότι μόλις υπάρξει η πιθανότητα πολέμου μεταξύ ενός Κράτους της Μαύρης Θάλασσας και ενός Μεσογειακού κράτους, κάθε μεριά θα προσπαθήσει να πάρει τα Στενά υπό την κατοχή της το συντομότερο δυνατόν. Το πρώτο αποτέλεσμα αυτής της κατοχής θα ήταν να προκληθεί ένας ξαφνικός πόλεμος για μία διαφορά, που θα μπορούσε να διευθετηθεί χωρίς την προσφυγή στα όπλα. Το δεύτερο αποτέλεσμα θα ήταν η συμμετοχή της Τουρκίας σε αυτόν τον πόλεμο, ακόμα και αν καθόλου δεν την ενδιέφερε η διαφορά, από το απλό γεγονός ότι δέχθηκε επίθεση.

«Οι σκέψεις αυτές δείχνουν ότι αυτή η κατάσταση πραγμάτων που θα δημιουργείται με την αποστρατικοποίηση των Στενών θα καθιστούσε την ειρήνη απατηλή μεταξύ των Κρατών της Μαύρης Θάλασσας και της Μεσογείου από τη μία μεριά και της Τουρκίας από την άλλη. Είναι συνεπώς ουσιαστικό ότι ο Βόσπορος, τα Δαρδανέλλια και η Κωνσταντινούπολη δεν θα είναι προσβάσιμα μέσω μιας ξαφνικής επίθεσης από στεριά ή από θάλασσα. Επιπλέον, η εμπειρία μας στο παρελθόν δείχνει ότι η ασφάλεια αυτή μπορεί μόνο να επιτευχθεί με οχυρωματικά και αμυντικά μέσα.

[158]

«Μόλις αυτές οι περιοχές ασφαλιστούν από ξαφνικές επιθέσεις, κάθε κράτος που θα παραβιάζει τις διεθνείς του δεσμεύσεις δεν θα είχε καμία πιθανότητα να κερδίσει μία άμεση νίκη και οι Δυνάμεις θα μπορούσαν να λάβουν μέτρα ανάλογα με τις περιστάσεις.

«Η Τουρκία από μεριάς της, φυσικά, θα ήταν υποχρεωμένη να επιτηρεί τον τρόπο δράσης στον οποίο έχει δεσμευτεί, με συμφωνία με τις άλλες Δυνάμεις. Είναι δύσκολο να πιστέψει κανείς ότι ένα μόνο κράτος θα τολμούσε να αποκηρύξει παραβιάσει μία δέσμευση που έλαβε ενώπιον ολόκληρου του κόσμου.

«Σε κάθε περίπτωση, δεν υπάρχει σχεδόν καμία πιθανότητα να πραγματοποιηθεί ένα παρόμοιο γεγονός. Η πρόταση των Συμμαχικών Δυνάμεων αναγνωρίζει ότι η Τουρκία μπορεί να υπερασπιστεί τον εαυτό της με όλα τα μέσα που έχει στη διάθεσή της και συνεπώς δεν υπάρχει σχεδόν κανένας λόγος να φοβόμαστε ότι η Τουρκία μπορεί να μην εκπληρώσει τις δεσμεύσεις της. Οι Συμμαχικές Δυνάμεις μπορούν συνεπώς να θεωρήσουν τέτοιες ανησυχίες ως έναν αμελητέο παράγοντα για την επίλυση του προβλήματος.

«Η ασφάλεια της τουρκικής επικράτειας απαιτεί επίσης ότι τα πολεμικά πλοία που περνούν από τα Στενά να μην είναι τέτοιας δύναμης που να θέτουν σε κίνδυνο την περιοχή που βρίσκεται μεταξύ του Βοσπόρου και των Δαρδανελίων.

«Η Τουρκία συμφωνεί απολύτως με τις Δυνάμεις που αντιπροσωπεύονται στη Διάσκεψη αναγνωρίζοντας ότι τα εμπορικά πλοία πρέπει να έχουν πλήρη ελευθερία ναυσιπλοΐας και διέλευσης μέρα και νύχτα.

«Μία διεθνής επιτροπή, παρόμοια με εκείνη του Δούναβη, θα μπορούσε να διευθετήσει ζητήματα σχετικά με τη ναυσιπλοΐα των εμπορικών πλοίων.

«Σε καιρό πολέμου, είτε η Τουρκία είναι ουδέτερη είτε εμπόλεμη, το δικαίωμα των εμπορών να διέρχονται θα μπορούσε να προσαρμοστεί στα γενικότερα συμφέροντα που διακυβεύονται.

«Λαμβάνοντας υπόψη αυτές τις εκτιμήσεις, η τουρκική αντιπροσωπεία έχει την τιμή να θέσει ως εξής τις βάσεις του καθεστώτος που επιθυμεί να εφαρμοστεί στα Στενά: —

- «1. Μία εγγύηση που θα διασφαλίζει τα Στενά, την Κωνσταντινούπολη και τη Θάλασσα του Μαρμαρά από κάθε αιφνιδιαστική επίθεση από τη στεριά ή τη θάλασσα.
- «2. Περιορισμός των πολεμικών ναυτικών δυνάμεων που θα μπορούν να εισέρχονται στη Μαύρη Θάλασσα, ώστε να μην αποτελούν κίνδυνο για τις περιοχές ανάμεσα στα δύο Στενά και τη Μαύρη Θάλασσα. Οι δυνάμεις αυτές θα μπορούσαν να αποτελούνται από ελαφρά πλοία που χρησιμοποιούνται για την προστασία του διεθνούς εμπορίου.
- «3. Ελευθερία διέλευσης τόσο εν καιρώ πολέμου, όσο και εν καιρώ ειρήνης για τους εμπόρους: στην περίπτωση που η Τουρκία είναι εμπόλεμη, θα ικανοποιηθεί με τη διατήρηση του απαραίτητου τεχνικού ελέγχου.

«Ενώ διατηρούμε το δικαίωμα να κάνουμε παρατηρήσεις σε όλα τα άρθρα των προτάσεων των Συμμαχικών Δυνάμεων, η τουρκική αντιπροσωπεία δηλώνει ότι τα σημεία που απαριθμούνται κατωτέρω είναι ιδιαίτερα επιζήμια για την Τουρκία, ακόμη και αν εξετάσουμε το αίτημα από τη σκοπιά των Συμμαχικών Δυνάμεων: —

- «1. Ο όρος «Στενά» που υιοθετείται στη Συμμαχική πρόταση δεν πρέπει να περιλαμβάνει τη Θάλασσα του Μαρμαρά, διότι οι αμυντικές προετοιμασίες στις ακτές της θάλασσας αυτής, που δεν ασκούν

[159]

καμία επίδραση στην ελεύθερη διέλευση των πλοίων, είναι απαραίτητες για την άμυνα της Ανατολίας και της Θράκης.

- «2. Επειδή ο σιδηρόδρομος αποτελεί σημαντικό μέσο σύνδεσης μεταξύ της Ανατολίας και της Θράκης και επειδή η Κωνσταντινούπολη διαθέτει φρουρά, είναι ανώφελο να έχει μία αποστρατικοποιημένη ζώνη γύρω από το Βόσπορο. Αρκεί να υποδειχτεί ότι δεν θα πρέπει υπάρχουν χερσαίες ή θαλάσσιες οχυρώσεις σε καμία από τις δυο ακτές
- «3. Προτείνεται να απαγορευτούν οι μετακινήσεις στρατευμάτων στις αποστρατικοποιημένες ζώνες· αλλά, αυτές οι μετακινήσεις πρέπει να επιτραπούν διότι οι υπό συζήτηση ζώνες συνδέουν τα δύο μέρη της χώρας.
- «4. Με σκοπό την υπεράσπιση των ακτών της Θάλασσας του Μαρμαρά μέσω ενός στόλου, η Τουρκία χρειάζεται να διατηρεί οπλοστάσιο και άλλες ναυτικές εγκαταστάσεις στην Κωνσταντινούπολη και στα Στενά.
- «5. Η περιοχή των αποστρατικοποιημένων ζωνών είναι πολύ εκτεταμένη.
- «6. Όσον αφορά τα τέσσερα νησιά που βρίσκονται κοντά στα Στενά, η τουρκική κυριαρχία πρέπει να αναγνωριστεί και να επιβεβαιωθεί στην Ίμβρο, την Τένεδο και τη Σαμοθράκη και η Λήμνος πρέπει να αναγνωριστεί ως αυτόνομη.
- «7. Ένα ελάχιστο αμυντικό μέσο θα πρέπει να επιτραπεί στη Χερσόνησο της Καλλίπολης προκειμένου να προστατευθεί από μια αιφνιδιαστική επίθεση».

Ο κ. Chicherin επιθυμούσε να κάνει μία συμπληρωματική δήλωση, την οποία δεν μπόρεσε να κάνει στην προηγούμενη συνάντηση, ως απάντηση στην ομιλία του Λόρδου Curzon και στις προτάσεις που υποβλήθηκαν εξ ονόματος των Συμμάχων. Διατήρησε το δικαίωμά του να απαντήσει αργότερα στην ομιλία που μόλις εκφώνησε ο İsmet Πασάς: —

«Έχοντας εξετάσει με την δέουσα προσοχή την ομιλία που έβγαλε ο Πρόεδρος της βρετανικής αντιπροσωπείας, εξ ονόματος των προσκαλουσών Δυνάμεων, στην τελευταία συνεδρίαση της πρώτης επιτροπής, η αντιπροσωπεία της Ρωσίας, της Ουκρανίας και της Γεωργίας είναι αποφασισμένες περισσότερο από ποτέ να διατηρήσουν τις απόψεις που εκφράστηκαν στη δήλωση τους της 4ης Δεκεμβρίου.

«Ο Πρόεδρος της βρετανικής αντιπροσωπείας απαντά στον επιχειρήματός μας με επιχειρήματα που πηγάζουν από το διεθνές δίκαιο, τα ιστορικά προηγούμενα, τις ανάγκες του παγκόσμιου

εμπορίου και τα πολιτικά ενδιαφέροντα των Βαλκανικών Κρατών που συνορεύουν με τη Μαύρη Θάλασσα. Θα εξετάσουμε τα επιχειρήματα αυτά ένα προς ένα.

«Το διεθνές δίκαιο και τα ιστορικά προηγούμενα στην πραγματικότητα μόνο ενδυναμώνουν τη θέση μας. Ο Λόρδος Curzon χαρακτήρισε ως παράδοξο τη δήλωση ότι η ελευθερία της εμπορικής ναυσιπλοΐας στη Μαύρη Θάλασσα μπορεί μόνο να εξασφαλιστεί αν η Τουρκία είναι σε θέση να χρησιμοποιήσει όλες τις μεθόδους της σύγχρονης στρατιωτικής τεχνικής για την άμυνα των Στενών· αλλά, για να αναφέρω ένα και μόνο παράδειγμα, μπορούμε να αναφερθούμε στη Διώρυγα του Παναμά, το οποίο, αν και είναι μια από τις σημαντικότερες παγκόσμιες οδούς, είναι στην πραγματικότητα οχυρωμένο και επίσης ανεξάρτητο από διεθνή έλεγχο.

[160]

Ένα άλλο παράδειγμα είναι η Διώρυγα του Σουέζ, η οποία θα έπρεπε, σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο, να υπόκειται στον έλεγχο μίας διεθνούς επιτροπής, αλλά η επιτροπή αυτή δεν συγκαλείται ποτέ.

«Συνεπώς, όταν η Ρωσία και οι σύμμαχοί της υποστηρίζουν ότι το δικαίωμα να οχυρωθούν τα Στενά του Βοσπόρου και των Δαρδανελίων πρέπει να είναι απεριόριστο, ζητούν απλώς την εφαρμογή των αρχών, τις οποίες δύο από τις Μεγάλες Δυνάμεις που αντιπροσωπεύονται εδώ εφαρμόζουν στη δική τους επικράτεια. Αληθεύει ότι οι διώρυγες του Σουέζ και του Παναμά είναι ανοιχτές για τη διέλευση πολεμικών πλοίων, όμως ο τελευταίος Παγκόσμιος Πόλεμος απέδειξε ότι τα κράτη που κατέχουν στενά μπορούν να επιβάλουν οποιοδήποτε καθεστώς επιθυμούν, χωρίς να προβληματίζονται για τον τάδε ή δείνα κανόνα του διεθνούς δικαίου. Επιπλέον, το κλείσιμο του Βοσπόρου και των Δαρδανελίων για τους πολεμικούς στόλους έχει αναγνωριστεί από συμφωνίες και συμβάσεις και έχει συνεπώς αναχθεί σε κανόνα διεθνούς δικαίου. Και πάλι ο παραλληλισμός που έκανε ο Λόρδος Curzon μεταξύ του καθεστώτος Βοσπόρου και Δαρδανελίων και των υπόλοιπων στενών δεν δικαιολογείται, καθώς τα πρώτα δεν είναι, ορθώς μιλώντας, ένα πέρασμα μεταξύ δύο ανοιχτών θαλασσών, αλλά η είσοδος και η έξοδος μίας θάλασσας που πολλοί συγγραφείς, μεταξύ των οποίων και ένας πρώην Γάλλος Υπουργός, θεωρούν *mare clausum* (κλειστά χωρικά ύδατα).⁴³

«Ο Πρόεδρος της βρετανικής αντιπροσωπείας διατείνεται για την έγνοια του να βρεθεί “μία διαρκής και ικανοποιητική λύση” για το ζήτημα των Στενών. Για τη Ρωσία, την Ουκρανία και τη Γεωργία αυτή η έγνοια είναι ακόμα μεγαλύτερη, καθώς είναι κράτη με σύνορα στη Μαύρη Θάλασσα. Η λύση που προτείνεται δεν είναι ιδανική, καθώς δημιουργεί μεγάλα μειονεκτήματα για τη Ρωσία και τους συμμάχους της. Η Ρωσία είναι έτοιμη να δεσμευτεί με τη δική της ελεύθερη βούληση να μην στείλει το στόλο της Μαύρης Θάλασσας προς τα έξω, στη Μεσόγειο και να αρνηθεί την ελεύθερη διέλευση του εν λόγω στόλου προς το Πέτρογκραντ και το Βλαδιβοστόκ· οι πράξεις αυτές αποτελούν ισχυρό περιορισμό και δυσκολία για αυτήν. Παρόλα αυτά, η Ρωσία και οι σύμμαχοί της προτείνουν αυτή τη λύση, επειδή η πρότερη εμπειρία απέδειξε ότι αυτή είναι

43. Στο σημείο αυτό ο κ. Chicherin διάβασε το ακόλουθο απόσπασμα από το βιβλίο «Ο Πόλεμος των Βαλκανίων» του Gabriel Hanotaux (σ. 199): —

«Στην πραγματικότητα η Μαύρη Θάλασσα είναι ένα τυφλό σοκάκι. Η μοίρα της δεν ενδιαφέρει πλέον κανέναν άλλον εκτός από τις χώρες που τη συνορεύουν. Καθώς έχει μειωθεί στην κατάσταση μίας εσωτερικής θάλασσας, το εσωτερικό και εξωτερικό της καθεστώς πρέπει να εξαρτάται σχεδόν αποκλειστικώς από την επιθυμία αυτών των χωρών. Η Ρωσία, η Τουρκία, η Ρουμανία και η Βουλγαρία πρέπει να συμφωνήσουν μεταξύ τους σχετικά με τα κοινά τους συμφέροντα. Ο συμβιβασμός αυτών των συμφερόντων δεν μπορεί να καθυστερήσει άλλο. Ακριβώς όπως ο συνασπισμός των Βαλκανικών λαών θα αποφασίσει μία μέρα για την τύχη των περιοχών εντός της Βαλκανικής Χερσονήσου, ομοίως ένας συνασπισμός της Μαύρης Θάλασσας θα αποτελέσει πιθανώς μία από τις λύσεις του μέλλοντος και θα επιλύσει τα ζητήματα των Στενών με τον ίδιο τρόπο που οι ένοικοι μίας οικίας συμφωνούν για τις εισόδους και τις εξόδους τους. Δεν μπορώ να κατανοήσω το λόγο που μία τόσο φυσική και ποθητή συμφωνία πρέπει να καθυστερεί τόσο πολύ».

η μόνη που ικανοποιεί όλα τα συμφέροντα που διακυβεύονται. Εάν η Αγγλία δεν επιθυμεί να δει το ρωσικό στόλο στην Κωνσταντινούπολη όπως το 1833 και εάν η Ρωσία δεν επιθυμεί να δει το βρετανικό στόλο στα Στενά όπως στη διάρκεια του Κριμαϊκού πολέμου, τότε η ρωσική πρόταση παρέχει αυτήν την αμοιβαία εγγύηση.

«Η ιδανική λύση θα ήταν να βάλουμε ένα τέλος σε όλους τους ναυτικούς εξοπλισμούς σε κάθε θάλασσα. Όμως, στην παρούσα κατάσταση ο μόνος δυνατός συμβιβασμός μεταξύ των αντίθετων συμφερόντων είναι η Τουρκία, ως κυρίαρχος, να κλείσει τα Στενά στα πολεμικά πλοία.

«Ένα άλλο επιχείρημα που χρησιμοποιείται εναντίον μας είναι ότι τα εμπορικά συμφέροντα

[161]

υποτίθεται ότι καθιστούν αναγκαία την παρουσία ξένων στόλων. Αυτή η αρχαία θεωρία φαίνεται πολύ εκτός τόπου και χρόνου τη στιγμή που η Αμερική, ταυτόχρονα με μία άνευ προηγουμένου αύξηση του μεγέθους του εμπορικού της στόλου, έχει λάβει την πρωτοβουλία να δώσει τέλος στους ναυτικούς εξοπλισμούς. Η εμπορική χωρητικότητα αυξάνεται παντού ταυτόχρονα με μία προσπάθεια μείωσης των πολεμικών στόλων. Οι Δυτικές Δυνάμεις προφανώς σκοπεύουν να ακολουθήσουν την ίδια διαδικασία όπως στις αποικιακές χώρες· στέλνοντας τα εμπορικά τους πλοία στη Ρωσία συνοδευόμενα από πολεμικά πλοία· αλλά κάνουν μεγάλο λάθος, εάν νομίζουν ότι η Ρωσία θα συναινέσει σε αυτό. Η επίμονη αποφασιστικότητα των Δυνάμεων αυτών να συμπληρώσουν την εμπορική κίνηση στις ακτές μας με τη διατήρηση ένοπλων στόλων δεν μπορεί παρά να υποδηλώνει την πρόθεση να αντικαταστήσουν το δίκαιο με τη δύναμη. Η ανάπτυξη των εμπορικών σχέσεων στη Μαύρη Θάλασσα είναι ζωτικού ενδιαφέροντος για το λαό μας, που είναι δέκα φορές πολυπληθέστερος από τον πληθυσμό της Ρουμανίας· είναι ένα από τα βασικά ζητήματα που θέτουμε ενώπιον μας, τη στιγμή που οι Προσκαλούσες Δυνάμεις επικαλούνται δήθεν εμπορικά συμφέροντα, με σκοπό να δημιουργήσουν συνθήκες, ο αληθινός σκοπός των οποίων είναι να προετοιμάσουν έναν νέο αποκλεισμό της Ρωσίας.

«Οι Προσκαλούσες Δυνάμεις προβάλλουν επίσης ως επιχείρημα εναντίον της δικής μας υπόθεσης τα υποτιθέμενα συμφέροντα της Βουλγαρίας, την οποία οι ίδιοι έχουν αφοπλίσει και της Ρουμανίας, η οποία ποτέ δεν ήγειρε καμία αντίρρηση στο καθεστώς αυτό στη διάρκεια της επεκτατικής πολιτικής του τσαρισμού. Ενώ επιθυμούν να δημιουργήσουν μία κατάσταση που θα διαιωνίσει τα προβλήματα και τις συγκρούσεις στη Μαύρη Θάλασσα, προσποιούνται ότι ο σκοπός τους είναι να διασφαλίσουν την ηρεμία στη Ρουμανία. Εάν οι Δυνάμεις, την ίδια στιγμή που θίγουν τα ζωτικά συμφέροντα της Ρωσίας, προβάλουν ως πρόφαση τα υποτιθέμενα συμφέροντα της Ρουμανίας, η τελευταία έχει να χάσει πολύ περισσότερα από όσα να κερδίσει. Είναι πολύ κακή υπηρεσία προς τη Ρουμανία να γίνει μια δεύτερη Ελλάδα. Η Ρωσία και οι σύμμαχοί της από την πλευρά τους είναι εντελώς απαλλαγμένοι από οποιαδήποτε επιθετική πρόθεση εναντίον της Ρουμανίας. Είμαστε πάντα έτοιμοι να εξετάσουμε από κοινού με τη Ρουμανία όλα τα δυνατά μέσα για τον τερματισμό οποιασδήποτε διαφωνίας που μπορεί να προκύψει μεταξύ μας.

«Ο Πρόεδρος της βρετανικής αποστολής είχε απόλυτο δίκιο όταν είπε ότι οι παλαιότεροι ρόλοι της Ρωσίας και των Δυτικών Δυνάμεων, στο ζήτημα των Στενών έχουν σήμερα αντιστραφεί. Γιατί οι προκάτοχοί μας του παλαιού καθεστώτος, όπως ο Isvolsky και οι λοιποί επεδίωξαν να ανοίξουν την έξοδο από τα Στενά για το Ρωσικό στόλο; Για σκοπούς επέκτασης και επιθετικότητας – για να απειλήσουν την ειρήνη και την ασφάλεια άλλων χωρών. Το κλείσιμο των Στενών στα πολεμικά πλοία ήταν ένα εμπόδιο που οι Δυτικές Δυνάμεις δημιούργησαν ως ανάχωμα σε αυτές τις φιλοδοξίες. Σήμερα οι ρόλοι έχουν αντιστραφεί: είναι η νέα Ρωσία, η οποία, έχοντας αποκηρύξει τα επιθετικά σχέδια, επιθυμεί τώρα να διατηρήσει ένα ανάχωμα ενάντια στην επίθεση από άλλες πλευρές: και η Μεγάλη Βρετανία, η ίδια Δύναμη που προηγουμένως επιθυμούσε να προστατεύσει την παγκόσμια δύναμή της μέσω αυτού του αναχώματος, σήμερα επιθυμεί να κερδίσει από τη στιγμιαία αδυναμία της Ρωσίας και να καταρρίψει το παλιό ανάχωμα των Στενών, το οποίο αποτελεί ανασταλτικό παράγοντα για τη δύναμή της.

«Δεν εδραιώνεις την ειρήνη συσσωρεύοντας ένοπλες δυνάμεις· αυτή ήταν μια μομφή που συχνά εκτοξευόταν κατά του Bismark από τους πολιτικούς άνδρες·

[162]

των σημερινών Προσκαλουσών Δυνάμεων. Η ειρήνη εδραιώνεται μέσω του διαχωρισμού των αντιμαχόμενων δυνάμεων. Το ανάχωμα που επιθυμούμε να δημιουργήσουμε βασίζεται στην αρχή των εθνοτήτων – την αρχή που, σύμφωνα με όλους της κυβερνώντες της Μεγάλης Βρετανίας (Φιλελεύθερους, Συντηρητικούς και κυβερνώντες συνασπιστές), αλλά και σύμφωνα με πολλούς πολιτικούς των άλλων χωρών της Αντάντ, υπερασπίστηκαν οι χώρες αυτές στο Μεγάλο Πόλεμο. Διακηρύχτηκε αυτή η αρχή μόνο για να εγκαταλειφθεί όταν πρόκειται για τον ηρωικό Τουρκικό λαό; Το σύστημα που υποστηρίζεται σε αντίθεση με το δικό της είναι εξ ολοκλήρου εναντίον σε αυτή ακριβώς την αρχή όσον αφορά τη Ρωσία και της συμμάχους της.

«Το σύστημα με το οποίο βρισκόμαστε αντιμέτωποι μπορεί να οριστεί ως εξής: Πώς μπορείς καλύτερα να δέσεις τα χέρια της Ρωσίας και να οργανώσεις πόλεμο στα Στενά; Η διατήρηση της υπεροχής των εχθρικών δυνάμεων στη Μαύρη Θάλασσα με αυτό το σύστημα δεν είναι αποτελεσματικό μέσο για την επίτευξη συμφιλίωσης με τη Ρωσία: είναι μία απόπειρα να την τρομοκρατήσετε, αλλά αυτή δεν θα υποχωρήσει. Όσο για το καθεστώς που προτείνεται να εγκαθιδρυθεί στα Στενά, είναι η οργάνωση όχι της ειρήνης, αλλά του πολέμου. Οι δυνάμεις που διατηρούνται από κάθε Δύναμη στη Μαύρη Θάλασσα δεν πρέπει να υπερβαίνουν εκείνες του ισχυρότερου στόλου των παρακτίων Κρατών: ο ενωμένος στόλος των Προσκαλούσων Δυνάμεων θα είναι επομένως τρεις φορές πιο δυνατός από τον ισχυρότερο στόλο οποιασδήποτε Δύναμης στη Μαύρη Θάλασσα. Οι Δυνάμεις οι οποίες μιλούν με μια φωνή σε αυτό το δωμάτιο, της και σε πολλά άλλα, θα έχουν έτσι μια συντριπτική υπεροχή στη Μαύρη Θάλασσα. Εάν οι παράκτιες Δυνάμεις συμφωνήσουν στον αφοπλισμό των ναυτικών της δυνάμεων, κάθε εξωτερική Δύναμη θα είναι ωστόσο σε θέση να διατηρεί τρία πλοία στη Μαύρη Θάλασσα, με μόνο ένα από τα τρία πλοία να ξεπερνά της 10.000 τόνους. Εάν δύο από τα τρία αυτά πλοία ξεπερνούν καθένα της 10.000 τόνους και το τρίτο ζυγίζει 30.000 τόνους, κάθε ξένη Δύναμη θα διατηρεί 50.000 τόνους στη Μαύρη Θάλασσα, αντιθέτως με της παράκτιες Δυνάμεις, που θα είναι τελείως αφοπλισμένες στη θάλασσα. Τι παράξενη προώθησης του ναυτικού αφοπλισμού! Σε καιρό πολέμου, όταν η Τουρκία παραμένει ουδέτερη, οι Δυνάμεις που επιτίθενται στη Ρωσία θα μπορούν να φέρνουν της στόλους της μέσα στη Μαύρη Θάλασσα χωρίς κανέναν περιορισμό. Η Τουρκία όντας αφοπλισμένη στα Στενά, αναγκαστικά θα γίνει ένα παιχνίδι στα χέρια των Δυνάμεων.

«Η πρόταση της αποστρατικοποίησης των Στενών προβλέπει ότι σε περίπτωση πολέμου, η Τουρκία μπορεί να τροποποιήσει αυτό το καθεστώς: αλλά πώς μπορεί μία αφοπλισμένη ζώνη να μετατραπεί με μια κίνηση σε μια αμυντική ζώνη; Η Τουρκία απαγορεύεται να κάνει προετοιμασίες για την υπεράσπιση των ακτών των Στενών. Σε ολόκληρη την περιοχή που περιβάλλει τα Στενά και τη Θάλασσα του Μαρμαρά δεν μπορεί να κατασκευαστεί κανένας σιδηρόδρομος και κανένας δρόμος, διότι θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για τη μεταφορά πολεμικών μηχανών. Η Επιτροπή Ελέγχου, η οποία θα πρέπει να εποπτεύει τον αφοπλισμό, θα μπορεί να παρεμβαίνει σε κάθε τοπικό ζήτημα, διότι η ερμηνεία των διατάξεων αφοπλισμού θα είναι στα χέρια της της επιτροπής. Ο τουρκικός στόλος, εάν περάσει από τα Στενά, δεν θα μπορεί καν να σταματήσει μέσα στην ίδια του τη χώρα. Από την άλλη πλευρά, αν η Τουρκία βρίσκεται σε πόλεμο, θα αναγκαστεί να παραχωρήσει πλήρη ελευθερία διέλευσης στα ουδέτερα πλοία και αυτό θα προκαλέσει απίστευτη σύγχυση όσον αφορά τα μέτρα για τη δική της άμυνα. Είναι το τέλος της τουρκικής ανεξαρτησίας. Η Ρωσία δεν μπορεί να αποδεχθεί το καθεστώς που προτείνεται

[163]

για τη Μαύρη Θάλασσα· και πιστεύει σε μία ελεύθερη και κυρίαρχη Τουρκία (η οποία καθίσταται αδύνατη από το καθεστώς που προτείνεται για τα Στενά) ως απαραίτητο στοιχείο για την ειρήνη, όπως ακριβώς η ουδέτερη Ελβετία στην καρδιά της Ευρώπης, ή το Βέλγιο.

«Από τη στιγμή που έχουμε έρθει σε ρήξη με την πολιτική των προκατόχων μας, δεν αναζητούμε καμία κάλυψη με σκοπό την προετοιμασία επιθέσεων εναντίον άλλων, όπως έχει υπονοηθεί εναντίον μας. Ο στόλος μας στη Μαύρη Θάλασσα είναι αμιγώς αμυντικός. Τα Στενά πρέπει να είναι κλειστά τόσο για εμάς όσο και για τους άλλους. Επιθυμούμε να εγκαθιδρύσουμε μία σταθερή τάξη πραγμάτων, ένα κομμάτι αυτής της παγκόσμιας σταθερότητας για τη δημιουργία της οποίας επιθυμούμε να συνδράμουμε. Δεν θα υπάρξει σταθερότητα χωρίς την συμμετοχή της Ρωσίας. Η Ρωσία και οι σύμμαχοί της πρέπει να λάβουν εγγυήσεις που θα τους επιτρέψουν να αναπτυχθούν ελεύθερα και χωρίς εμπόδια. Για το σκοπό αυτό, τα Στενά πρέπει να κλείσουν για τα πολεμικά πλοία και έτσι οι αντιπαλότητες που υπάρχουν τώρα θα διατηρηθούν μακριά· ως θεμέλιο αυτού του συστήματος, η πλήρης ελευθερία και κυριαρχία της Τουρκίας πρέπει να διατηρηθεί.»

Ο κ. Duca ένωσε υποχρεωμένος να απαντήσει στο σημείο του λόγου του κ. Chicherin που αφορούσε τη Ρουμανία. Σημείωσε με ικανοποίηση ότι η ρωσική αντιπροσωπεία επιθυμούσε να κάνει βήματα με σκοπό να εξαλείψουν τις σημερινές αιτίες διαφορών μεταξύ της Ρωσίας και της Ρουμανίας.

Ο κ. Chicherin είχε εκφράσει την άποψη ότι η Ρουμανία ήταν ικανοποιημένη με το προπολεμικό καθεστώς των Στενών και ποτέ δεν είχε διαμαρτυρηθεί για αυτό. Η δήλωση αυτή δεν ήταν σωστή. Στην πραγματικότητα η Ρουμανία δεν ήταν ικανοποιημένη με αυτό το καθεστώς, αλλά είχε αναγκαστεί να συναινέσει σε αυτό. Η ιστορία της ως έθνος ήταν ακόμα σύντομη, αλλά παρόλα αυτά είχε βιώσει δύσκολες στιγμές, όταν συνειδητοποίησε πόσο σκληρό ήταν αυτό το καθεστώς που βάραινε τις τύχες της. Ζήτησε, λοιπόν, να θεσπιστεί ένα καθεστώς ελευθερίας στα Στενά, με σκοπό να αποφευχθεί η επανάληψη μιας τέτοιας κατάστασης. Ο κ. Chicherin είχε δηλώσει ότι κατά τη γνώμη της ρωσικής αποστολής έπρεπε να δημιουργηθεί ένας φραγμός για να κρατήσει τους αντιπάλους μακριά. Για τη Ρουμανία το φράγμα αυτό θα ήταν ένα περιμετρικό τείχος.

Ο κ. Duca θέλησε να προειδοποιήσει τη ρωσική αντιπροσωπεία με το πιο φιλικό πνεύμα ότι η Ρουμανία δεν είχε καμία επιθυμία να παίξει το ρόλο ενός απλού οργάνου στα χέρια των άλλων Δυνάμεων. Απαιτούσε ελευθερία των Στενών, όχι επειδή την προέτρεπαν να το πράξει άλλα κράτη, αλλά αποκλειστικά και μόνο επειδή θεωρούσε ότι τα συμφέροντά της το απαιτούσαν. Άλλωστε, η παραδοσιακή πολιτική της Ρουμανίας –μία πολιτική που της είχε εξασφαλίσει κάποια επιτυχία– δεν ήταν να διατηρεί έναν εγωιστικό σκοπό, αλλά να προσπαθεί να εναρμονίσει τα δικά της συμφέροντα με τις μεγάλες αρχές και τα διεθνή συμφέροντα. Τέτοια ήταν η στάση της Ρουμανίας στο ζήτημα του Δούναβη. Τέτοια ήταν η στάση της κατά τον Παγκόσμιο Πόλεμο. Έτσι και πάλι στο ζήτημα των Στενών ο σκοπός της Ρουμανικής Κυβέρνησης, απαιτώντας την ελεύθερη διέλευση, ήταν να εναρμονίσει τα συμφέροντά της με μια σπουδαία αρχή και με τα μεγάλα διεθνή συμφέροντα.

Ο κ. Βενιζέλος επέστησε την προσοχή του στο γεγονός ότι ο κ. Chicherin είχε κάνει

[164]

έναν υπαινιγμό σχετικά με την Ελλάδα που απαιτούσε εξηγήσεις. Ο κ. Chicherin είχε πει ότι η Ρουμανία ίσως γινόταν μια άλλη Ελλάδα. Μία τέτοια δήλωση, που γίνεται ενώπιον μιας διεθνούς διάσκεψης, προφανώς είχε στόχο να θίξει το κύρος της Ελλάδας. Ζήτησε από τον κ. Chicherin να έχει την καλοσύνη να δώσει εξηγήσεις στο θέμα αυτό. Ενώπιον μιας τέτοιας διάσκεψης, δεν μπορούσαν να γίνονται προσβλητικά υπονοούμενα.

Ο κ. Chicherin είπε ότι επιθυμούσε απλώς να υπαινιχθεί την εξάρτηση συγκεκριμένων κυβερνήσεων από άλλες και τις συνέπειες που θα μπορούσε να επιφέρει μία τέτοια κατάσταση.

Όσον αφορά το λόγο του κ. Duca, ο κ. Chicherin πήρε την ευκαιρία να κάνει την ακόλουθη δήλωση: —

«Εάν υιοθετηθεί το σύστημά μας για τα Στενά, είμαστε έτοιμοι να συζητήσουμε σε μια ειδική Διάσκεψη με τα κράτη που περιβάλλουν τη Μαύρη Θάλασσα τους όρους για την αμοιβαία ασφάλεια στις ακτές τους».

Ο κ. Βενιζέλος θεώρησε ότι η εξήγηση του κ. Chicherin ήταν κάπως νεφελώδης και το θεώρησε καλύτερο να μην επιμείνει στο ζήτημα.

Ο Λόρδος Curzon ρώτησε εάν η βουλγαρική αντιπροσωπεία επιθυμούσε να μιλήσει.

Ο κ. Stamboliisky απάντησε ότι δεν είχε τίποτα να προσθέσει στις προηγούμενες δηλώσεις του.

Ο Λόρδος Curzon δήλωσε ότι ήλπιζε μία πιο συγκεκριμένη δήλωση από τη βουλγαρική αντιπροσωπεία. Η κατάσταση είχε αλλάξει από την τελευταία συνάντηση, όταν είχε υποβάλει εκ μέρους των Συμμαχικών Δυνάμεων ένα συγκεκριμένο πλάνο για τον κανονισμό των Στενών. Κατόπιν αιτήματος της τουρκικής και της ρωσικής αντιπροσωπείας δόθηκε καθυστέρηση μεγαλύτερη της μίας μέρας για την προετοιμασία λεπτομερών απαντήσεων. Η επιτροπή είχε μόλις ακούσει την τουρκική και τη ρωσική απάντηση. Ο κ. Dusa μοιράστηκε τις απόψεις του σε έναν λόγο εξαιρετικής καθαρότητας. Ήταν ζωτικής σημασίας για τους Συμμάχους να γνωρίζουν την άποψη όλων των Κρατών που ενδιαφέρονταν για το ζήτημα. Οι Προσκαλούσες Δυνάμεις δεν είχαν καμία πρόθεση να επιβάλουν μία λύση· ήθελαν να καταλήξουν σε μία απόφαση κοινή συναινέσει και ήταν το κοινό συμφέρον κάθε κράτους να συμβάλει στη συζήτηση. Ήλπιζε επομένως ότι ο κ. Stamboliisky θα επανεξετάσει το ζήτημα και θα εκθέσει τις απόψεις του.

Ο κ. Stamboliisky δήλωσε ότι αποδεχόταν τις προτάσεις των Συμμάχων όσον αφορά το ζήτημα των Στενών.

Ο κ. Spalakovitch είπε ότι η σερβο-κροατο-σλοβενική αντιπροσωπεία είχε έρθει στη Λωζάννη με σκοπό τη διαπραγμάτευση και τη σύναψη ειρήνης με την Τουρκία και επιθυμούσε να εξασφαλίσει ότι τα συμφέροντα της χώρας της ήταν διασφαλισμένα και εναρμονισμένα με τα συμφέροντα όλων. Συνεπώς, είχε την τιμή να επιβεβαιώσει τη δήλωση που είχε κάνει κατά την προηγούμενη συνάντηση σχετικά με το ζήτημα των Στενών: η σερβο-κροατο-σλοβενική αποστολή συνέπιπτε με τις απόψεις και τις αρχές που διατυπώθηκαν από τις Προσκαλούσες Δυνάμεις.

[165]

Ο κ. Βενιζέλος είπε ότι αποδεχόταν τις προτάσεις εκ μέρους της Ελληνικής Κυβέρνησης.

Ο Λόρδος Curzon είπε ότι ο Ismet Πασά εξέθεσε με μεγάλη σαφήνεια τις απόψεις της τουρκικής αντιπροσωπείας. Είχε θέσει τις βάσεις, στις οποίες-κατά τη γνώμη της Τουρκίας-πρέπει να βασίζεται κάθε σχέδιο ικανό να επιτρέψει μια μόνιμη λύση στο ζήτημα των Στενών και είχε ονομάσει επτά σημεία στο συμμαχικό πλάνο για τα οποία ζητούσε περαιτέρω εξηγήσεις. Μερικά από αυτά τα σημεία μπορούσαν να απαντηθούν αμέσως, καθώς οι ανησυχίες του Ismet Πασά δεν ήταν δικαιολογημένες και μπορούσαν εύκολα να εξαλειφθούν· όμως αυτός (ο Λόρδος Curzon) σκέφτηκε ότι θα ήταν πιο σεβαστό προς την τουρκική αντιπροσωπεία και τη Διάσκεψη, εάν η πλήρης απάντηση αναβαλλόταν ώσπου αυτός και οι συμμαχικοί του συνάδελφοι είχαν το χρόνο να εξετάσουν λεπτομερώς τις παρατηρήσεις του Ismet Πασά – πολύ περισσότερο που η ομιλία του κ. Chicherin έδειξε ότι οι τουρκικές δηλώσεις ήταν τόσο μεγάλη έκπληξη για τη ρωσική αντιπροσωπεία όσο και για όλους τους άλλους. Πρότεινε, λοιπόν, να κάνει η επιτροπή διάλειμμα, όχι για μιάνιση μέρα όπως στην προηγούμενη περίπτωση, αλλά μέχρι το απόγευμα.

Ο κ. Barrère και ο Μαρκήσιος Garroni αποδέχτηκαν την πρόταση αυτή.

(Η επιτροπή ολοκλήρωσε τις εργασίες της στις 11:30 π.μ.)

Αρ. 15

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

*Πρακτικά της Δωδέκατης Συνεδρίασης (Τέταρτης Συνεδρίασης της Επιτροπής των Στενών),
8 Δεκεμβρίου 1922, στις 4 μ.μ., υπό την Προεδρεία του Λόρδου Curzon.*

Παρόντες:

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
Μαρκήσιος Curzon του Kedleston
Σερ H. Rumbold

ΙΤΑΛΙΑ
Μαρκήσιος Garroni
κ. Montagna

ΙΑΠΩΝΙΑ
Βαρόνος Hayashi
κ. Otchiai

ΡΟΥΜΑΝΙΑ
κ. Duca
κ. Diamandy

ΤΟΥΡΚΙΑ
Ismet Πασάς
Riza Nour Μπέης

ΡΩΣΙΑ, ΟΥΚΡΑΝΙΑ ΚΑΙ ΓΕΩΡΓΙΑ

κ. Chicherin
κ. Rakovski

ΓΑΛΛΙΑ
κ. Barrère
κ. Bombard

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
κ. Child
Ναύαρχος Bristol
κ. Grew

ΕΛΛΑΔΑ
κ. Βενιζέλος
κ. Κακλαμάνος

ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ
κ. Spalaikovitch
κ. Rakitch

[166]

ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ
κ. Stamboliisky
κ. Stanciof
κ. Teodorof

κ. Mdivani
κ. Vorovski

Παρόντες επίσης:

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
Σερ W. Tyrrell
κ. Lindley
Ναύαρχος Σερ R. Keyes
Υποστράτηγος Burnett-Stuart
Πλοίαρχος Captain Pound, B.N.
κ. Malkin
κ. Nicolson
κ. Forbes Adam
κ. Leeper
Ταγματάρχης McCleod
κ. McClure

ΙΤΑΛΙΑ
κ. Arlotta
κ. Guariglia
Ναύαρχος Chelotti
Συνταγματάρχης Vitale
κ. Nogara
κ. Ciamarra

ΓΑΛΛΙΑ
Ναύαρχος Lacaze
Στρατηγός Weygand
κ. Fromageot
κ. de Lacroix
κ. Bargeton
κ. de Percin
κ. Barois

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
κ. Amory
κ. Gillespie
κ. Dwight
κ. Heck

κ. Salem	ΕΛΛΑΔΑ
ΙΑΠΩΝΙΑ	Στρατηγός Μαζαράκης
κ. Nagaoka	κ. Δενδράμης
κ. Sato	κ. Πολίτης
Συνταγματάρχης Saigo	κ. Μιχαλόπουλος
Διοικητής Tsuru	
κ. Tani	
ΡΟΥΜΑΝΙΑ	ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ
κ. Conttzes	κ. Antitch
Συνταγματάρχης Dumitresco	κ. Ilitch
ΤΟΥΡΚΙΑ	ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ
Munir Μπέης	κ. Morphof
Moukhtar Μπέης	Μονσινιόρ Stephan
Tevfik Μπέης	
ΡΩΣΙΑ, ΟΥΚΡΑΝΙΑ ΚΑΙ ΓΕΩΡΓΙΑ	
κ. Berens	κ. Chapochnikof

[167]

Γενική Γραμματεία

κ. Massigli, Γενικός Γραμματέας της Συνεδρίασης

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ	ΓΑΛΛΙΑ
κ. Spring Rice	κ. Lagarde
κ. Wicks	
ΙΤΑΛΙΑ	ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
κ. Indelli	κ. Belin
ΙΑΠΩΝΙΑ	ΕΛΛΑΔΑ
κ. Hotta	κ. Κόλλας
ΡΟΥΜΑΝΙΑ	ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ
	ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ
κ. Constantinesco	κ. Milanovitch
ΤΟΥΡΚΙΑ	ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ
Rechid Safvet Μπέης	διδα. Stanciofk. Altinof
ΡΩΣΙΑ, ΟΥΚΡΑΝΙΑ ΚΑΙ ΓΕΩΡΓΙΑ	
κ. Sabanine	κ. Ahrenska
κ. Pastoukhof	Zaretskaia

Διερμηνέας: Αντισυνταγματάρχης Heywood

Ο Λόρδος Curzon έκανε την ακόλουθη δήλωση: —

«Σήμερα το πρωί ακούσαμε τις απόψεις της τουρκικής αντιπροσωπείας και υποσχέθηκα να τους δώσω σήμερα το απόγευμα την απάντηση των Συμμαχικών Κυβερνήσεων.

«Κατ' αρχάς, είμαστε ευτυχείς να αναγνωρίσουμε ότι η τουρκική αντιπροσωπεία αποδέχτηκε γενικά την αρχή των αποστρατικοποιημένων ζωνών, υπό την προϋπόθεση ότι μπορούν να εξασφαλίσουν με επαρκή προστασία την επικράτεια και τα συμφέροντά τους.

«Δεύτερον, αποδέχτηκαν χωρίς επιφυλάξεις την αρχή της ελεύθερης διέλευσης των εμπορικών πλοίων σε περίοδο ειρήνης και πολέμου.

«Τρίτον, τόνισαν τη δημιουργία μίας διεθνούς επιτροπής για τον κανονισμό της ναυσιπλοΐας στα Στενά.

«Η τουρκική αντιπροσωπεία προχώρησε στη συνέχεια στη θέσπιση των βάσεων του καθεστώτος που θα ήθελε να εφαρμοστεί στα Στενά.

«Το πρώτο σημείο, ήταν αυτό που ήδη ανέφερα, δηλαδή, η επιθυμία να είναι διασφαλισμένοι εναντίον οποιασδήποτε ξαφνικής επίθεσης από ξηρά ή από θάλασσα στα Στενά, στον Μαρμαρά ή στην Κωνσταντινούπολη.

«Η απάντησή μας σε αυτό είναι ότι, όσον αφορά τις ναυτικές και στρατιωτικές εγγυήσεις, οι προτάσεις των Συμμάχων θεωρούνται από τους ίδιους ως επαρκείς. Αλλά υπέδειξα τις προάλλες –όπως είχα κάνει και όταν συζητούσαμε το ζήτημα των αποστρατικοποιημένων ζωνών στη Θράκη–

[168]

ότι το ερώτημα αν απαιτούνται εγγυήσεις περισσότερου πολιτικού χαρακτήρα, είναι ένα ερώτημα που αξίζει πραγματικά να το εξετάσουμε. Είναι ένα ζήτημα που έχει ήδη ερευνηθεί από τους νομικούς εμπειρογνώμονες των Συμμάχων και θα πρότεινα να αρχίσουν μια διαβούλευση με τους αντίστοιχους Τούρκους εμπειρογνώμονες για να δουν αν μπορεί να βρεθεί μία βάση συμφωνίας.

«Το δεύτερο τουρκικό σημείο είναι η πρότασή τους για περιορισμό των ναυτικών δυνάμεων που επιτρέπεται να μπαίνουν στη Μαύρη Θάλασσα. Εδώ νομίζουμε ότι η αρχή που εκφράζεται από τη συμμαχική πρόταση είναι σωστή· όμως θα είμαστε έτοιμοι να ερμηνεύσουμε την αρχή αυτή με φιλελεύθερο τρόπο και νιώθω σίγουρος ότι μετά από φιλική εξέταση μπορεί να βρεθεί μία φόρμουλα, η οποία θα ικανοποιεί τις ανησυχίες της τουρκικής αντιπροσωπείας.

«Η τρίτη βάση που έθεσε η τουρκική αντιπροσωπεία ήταν “η ελεύθερη διέλευση τόσο σε καιρό ειρήνης όσο και σε καιρό πολέμου για τα εμπορικά πλοία· σε περίπτωση που η Τουρκία είναι εμπόλεμη, θα αρκεστεί στον απαραίτητο τεχνικό έλεγχο”. Δεν υπάρχει διαφωνία ως προς αυτό, επειδή το τουρκικό επιχείρημα ταυτίζεται με τις συμμαχικές προτάσεις.

«Περνών τώρα στα επτά σημεία, στα οποία η τουρκική αντιπροσωπεία θεώρησε ότι οι Συμμαχικές προτάσεις θα μπορούσαν να πλήξουν την ασφάλεια ή τα συμφέροντα της Τουρκίας.

«Πρώτο σημείο της τουρκικής πρότασης ήταν να εξαιρεθεί η Θάλασσα του Μαρμαρά από τον όρο “των Στενών”, λόγω της ανάγκης υπεράσπισης ορισμένων λιμανιών και τερματικών σιδηροδρομικών σταθμών στις ακτές του Μαρμαρά. Είναι σαφές, νομίζω, ότι δεν μπορούμε να εξαιρέσουμε οριστικά τον Μαρμαρά, διότι είναι η γεωγραφική συνέχεια των Στενών και επειδή η ελεύθερη διέλευση είναι τόσο απαραίτητη εκεί όσο και μέσω των ίδιων των Στενών. Αυτή είναι η θεμελιώδης αρχή των προτάσεών μας, πράγμα που δεν αμφισβητείται από την τουρκική αντιπροσωπεία.

«Από την άλλη πλευρά, θα έπρεπε να είναι απολύτως δυνατόν να διευθετηθεί η άμυνα εντός ορισμένων ορίων –που δεν θα αποτελούσαν απειλή για το δικαίωμα της ελεύθερης διέλευσης– των λιμένων και των σιδηροδρομικών σταθμών, που αναφέρονται και αυτό είναι ένα θέμα που οι δικοί μας εμπειρογνώμονες θα είναι απολύτως πρόθυμοι να συζητήσουν με τους Τούρκους ειδικούς.

«Το δεύτερο σημείο είναι ότι δεν χρειάζεται να υπάρξει αποστρατικοποιημένη ζώνη στον Βόσπορο, διότι απέναντι του βρίσκεται η κύρια γραμμή σύνδεσης από τους δύο τερματικούς σιδηροδρομικούς σταθμούς στις ασιατικές και τις ευρωπαϊκές ακτές μεταξύ της Ανατολίας και της Θράκης. Θεωρούμε ότι οι αποστρατικοποιημένες ζώνες πρέπει να διατηρηθούν· αλλά θεωρούμε ότι ίσως είναι δυνατόν να γίνουν ορισμένες τροποποιήσεις στην περίπτωση της Κωνσταντινούπολης.

«Το τρίτο σημείο είναι μία ενίσχυση του προαναφερόμενου σημείου, δηλαδή ότι θα πρέπει να επιτραπεί η διέλευση στρατευμάτων από τη μία αποστρατικοποιημένη ζώνη προς την άλλη,

για παράδειγμα από τη μία ακτή των Στενών προς την άλλη εντός των ζωνών. Η απάντησή μας είναι ότι δεν θα υπάρξει καμία αντίρρηση στη διέλευση των τουρκικών στρατευμάτων από τη μία πλευρά στην άλλη, υπό την προϋπόθεση ότι πρόκειται για μετάβαση.

«Το τέταρτο σημείο είναι η απαίτηση της Τουρκίας να έχει οπλοστάσια και άλλες ναυτικές εγκαταστάσεις στην Κωνσταντινούπολη και αλλού. Αυτό είναι ένα αίτημα που αξίζει να εξεταστεί και για το οποίο

[169]

δεν θα δύσκολο να καταλήξουμε σε συμφωνία. Όμως, νομίζω πως θα ήταν σωστό να το αναβάλουμε ώπου να συζητήσουμε τις ναυτικές και στρατιωτικές διατάξεις της νέας συνθήκης, η οποία αποτελεί μέρος του έργου αυτής της επιτροπής και στην οποία, ελπίζω, να μπορέσουμε να στραφούμε σε λίγες μέρες.

«Το πέμπτο σημείο είναι το παράπονο ότι οι αποστρατικοποιημένες ζώνες είναι πολύ μεγάλες. Οι στρατιωτικοί και ναυτικοί εμπειρογνώμονες των Συμμάχων δεν είναι ξεκάθαροι ως προς το τι σημαίνει αυτό, τα ακριβή γεωγραφικά όρια των ζωνών είναι ένα θέμα για μια νομική συζήτηση και οι εμπειρογνώμονές μας θα χαρούν να ακούσουν τι έχουν να πουν οι Τούρκοι εμπειρογνώμονες επί του θέματος.

«Το έκτο σημείο είναι πολιτικό. Η Διάσκεψη θα θυμάται ότι την προηγούμενη εβδομάδα αφιερώσαμε αρκετό χρόνο συζητώντας την αποστρατικοποίηση και το πολιτικό μέλλον των νησιών εκτός των Στενών. Ήμασταν έτοιμοι να συμφωνήσουμε ότι τα τέσσερα νησιά της Ίμβρου, της Τένεδου, της Σαμοθράκης και της Λήμνου θα έπρεπε αποστρατικοποιούνταν. Όμως, οι Σύμμαχοι δεν μπορούσαν να συμφωνήσουν ότι η κυριαρχία επί της Λήμνου ή της Σαμοθράκης θα μπορούσε ενδεχομένως να τεθεί υπό αμφισβήτηση και ως εκ τούτου οι Σύμμαχοι δεν μπορούσαν να συμφωνήσουν στην αποδοχή ενός αυτόνομου καθεστώτος για τη Λήμνο. Όσον αφορά την Ίμβρο και την Τένεδο, αναβάλαμε την εξέταση του ζητήματος για μια μεταγενέστερη ημερομηνία και κάλεσα, με την ευκαιρία αυτή, την τουρκική αντιπροσωπεία να υποβάλει μια πληρέστερη αιτιολόγηση των λόγων που θα μπορούσαν να δικαιολογήσουν το αίτημά της να μεταβιβαστεί στην κυριαρχία της Τουρκίας το αποκλειστικά ελληνικό νησί της Ίμβρου – για το οποίο είχα παραθέσει τα πληθυσμιακά στοιχεία.

«Το έβδομο σημείο είναι το αίτημα των Τούρκων, να τους δοθούν τα ελάχιστα αμυντικά μέσα για τη χερσόνησο της Καλλίπολης, προκειμένου να την σώσουν από μια αιφνιδιαστική επίθεση. Εδώ πάλι, οι εμπειρογνώμονες των Συμμάχων δεν γνωρίζουν τι ακριβώς επιθυμεί η τουρκική αντιπροσωπεία και το ζήτημα θα ήταν καλύτερα να συζητηθεί μεταξύ τους σε ένα φιλικό πνεύμα.

«Υπάρχει ένα ακόμα σημείο, το οποίο δεν έχει αναφερθεί μέχρι στιγμής στη συζήτησή μας, αλλά στο οποίο οι Συμμαχικές Δυνάμεις θα αναγκαστούν να επιμείνουν. Πρέπει να ζητήσουμε να περάσει στην κατοχή των Συμμάχων το έδαφος σε πολλά σημεία της τουρκικής επικράτειας όπου βρίσκονται οι τάφοι των γενναίων μας στρατιωτών και ναυτικών που χάθηκαν στον πόλεμο. Για εμάς, αυτό είναι ιερό χώμα και είμαι πεπεισμένος ότι δεν θα υπάρχει αντίρρηση από την πλευρά της τουρκικής αντιπροσωπείας, η οποία, τόσο συχνά, κάνει επίκληση στο συναίσθημα και στο εθνικό αίσθημα, να συμφωνήσει σε αυτό το πολύ φυσικό αίτημα».

Ο Βαρόνος Hayasi είπε ότι αν και δεν έχει λάβει μέρος στην παρούσα συζήτηση, δεν έπρεπε να θεωρηθεί ότι η Ιαπωνία δεν ενδιαφέρεται για το θέμα. Για να αποφευχθεί αυτή η παρανόηση, η ιαπωνική αντιπροσωπεία επιθυμούσε να εκφράσει ότι η Ιαπωνία είχε μεγάλο ενδιαφέρον για το ζήτημα των Στενών, καθώς ήταν μία από τις μεγάλες ναυτικές και εμπορικές Δυνάμεις στη Μεσόγειο και είχε το δικαίωμα να επεκτείνει το εμπόριό της στη Μαύρη Θάλασσα. Η ιαπωνική αντιπροσωπεία συμφωνούσε συνεπώς πλήρως με την πρόταση που έκανε ο Λόρδος Curzon στις 6 Δεκεμβρίου και επίσης ταύτιστηκε πλήρως με τις

[170]

δηλώσεις που έκανε η αντιπροσωπεία των Ηνωμένων Πολιτειών στην ίδια συνεδρίαση. Αυτός (ο Βαρόνος Hayasi) ήταν ένας από τους πολλούς που είχαν ακούσει εκείνο το πρωινό με μεγάλη ευχαρίστηση τη δήλωση του Ismet Πασά, ο οποίος είχε προσεγγίσει την επίλυση του ζητήματος με ένα πνεύμα συγκαταβατικό και συμφιλιωτικό. Αφού άκουσε την πολύ ξεκάθαρη δήλωση που έκανε μόλις ο Λόρδος Curzon, ένιωσε ότι η λύση του προβλήματος έρχονταν πιο κοντά· και εάν το ζήτημα διευθετούνταν ικανοποιητικά, ο Ismet Πασάς θα μοιραζόταν μαζί με τους άλλους αντιπροσώπους τις ευχαριστίες του κόσμου.

Ο κ. Chicherin είπε ότι η ρωσική, η ουκρανική και η γεωργιανή αντιπροσωπεία εξοικειώθηκαν εκείνη τη μέρα με την τουρκική δήλωση και συμφωνούσαν με το γενικό μέρος της το οποίο αφορούσε τον αφοπλισμό των Στενών.

Όσον αφορά τις πρακτικές προτάσεις της τουρκικής αντιπροσωπείας, η τελική άποψη της ρωσικής, ουκρανικής και γεωργιανής αντιπροσωπείας δεν μπορεί να διατυπωθεί, έως ότου οι προτάσεις αυτές εξεταστούν λεπτομερώς από την υποεπιτροπή ή την επιτροπή των εμπειρογνομόνων και επιφυλάσσονται του δικαιώματός τους να ζητήσουν εξηγήσεις και ορισμούς στο Σώμα αυτό. Διατήρησαν επίσης την προηγούμενη επιφύλαξή τους, όσον αφορά την ανάγκη να κλείνουν τα Στενά από την Τουρκία, τη κυρίαρχη Δύναμη, στα πολεμικά πλοία ή να οχυρωθούν με σκοπό τη διατήρηση της ειρήνης στη Μαύρη Θάλασσα.

Ο Λόρδος Curzon κατανόησε ότι ο κ. Chicherin ζήτησε την ευκαιρία να λάβει περαιτέρω εξηγήσεις για ορισμένα σημεία των λεπτομερειών, ιδίως όσον αφορά τη Μαύρη Θάλασσα. Δεν χρειαζόταν να πει, ότι οι εμπειρογνώμονες του συμμαχικού ναυτικού και στρατού θα ήταν πρόθυμοι να δώσουν στον κ. Chicherin οποιοσδήποτε εξηγήσεις επιθυμούσε για τα σημεία αυτά.

Ο κ. Chicherin απάντησε ότι η ερμηνεία αυτή δεν ήταν απολύτως σωστή. Η ρωσική αντιπροσωπεία θα μπορούσε να αποφασίσει αν θα δεχτεί ή θα απορρίψει τις τουρκικές προτάσεις μόνο μετά από λεπτομερή εξέτασή τους. Για το λόγο αυτό, επιφυλάχθηκε να ζητήσει λεπτομερείς πληροφορίες, όταν οι γενικές αρχές που διατυπώσει η τουρκική αντιπροσωπεία θα έπαιρναν μορφή συγκεκριμένων ρητρών, σε μία υποεπιτροπή στην οποία θα συμμετέχει. Όταν δεν θα ήταν πλέον δυνατή οποιαδήποτε παρανόηση σχετικά με το νόημα των προτάσεων, η ρωσική αντιπροσωπεία θα εξέφραζε τις απόψεις της και θα ανακοίνωνε, εάν αποδεχόταν ή απέρριπτε τις προτάσεις.

Ο Λόρδος Curzon ρώτησε αν η τουρκική αντιπροσωπεία επιθυμεί να πει κάτι άμεσα σε απάντηση των όσων είχε πει εκ μέρους των Συμμάχων ή αν προτιμούσε να μιλήσει αργότερα. Είχε προτείνει μία συζήτηση μεταξύ των εμπειρογνομόνων για διάφορα σημεία και ενδεχομένως ο Ismet Πασάς θα προτιμούσε να αναβάλει την απάντησή του μέχρι να ολοκληρωθεί αυτή η συζήτηση.

Ο Ismet Πασάς είπε ότι η τουρκική αντιπροσωπεία χρειαζόταν να γνωρίζει ρητά και το συντομότερο δυνατόν τις απόψεις των Συμμάχων σχετικά με τις στρατιωτικές και ναυτικές ρήτρες της Συνθήκης, οι οποίες ήταν ζωτικής σημασίας για την Τουρκία και είχαν χαρακτήρα που θα μπορούσε να επηρεάσει ολόκληρο το ζήτημα των Στενών. Όσον αφορά το κοιμητήριο στη χερσόνησο της Καλλίπολης, αποτελούσε παράδοση των Τούρκων να σέβονται όλα τα κοιμητήρια και ιδιαιτέρως εκείνα των στρατιωτών που έπεσαν στο πεδίο της μάχης.

[171]

Αλλά δεν κατάλαβε ακριβώς το νόημα των λόγων του Λόρδου Curzon για την κυριότητα των εδαφών που καταλαμβάνεται από αυτό το κοιμητήριο. Συνοψίζοντας, η τουρκική αντιπροσωπεία θα μελετούσε το ζήτημα στη νέα του πτυχή, αφού συμβουλευόταν τους εμπειρογνώμονες και μάθαινε τις απαραίτητες λεπτομέρειες.

Ο Λόρδος Curzon είπε ότι ο Ismet Πασάς έθεσε δύο ζητήματα. Το πρώτο ήταν ότι, προτού αποφάσιζε για το ζήτημα των Στενών, επιθυμούσε να μάθει τις απόψεις των Συμμαχικών Κυβερνήσεων σχετικά με τις ναυτικές και τις στρατιωτικές πτυχές της υπόθεσης, ένα απολύτως εύλογο αίτημα,

ιδιαιτέρως σε σχέση με την ενδεχόμενη ναυτική δύναμη της Τουρκίας. Αυτός, (ο Λόρδος Curzon) ήταν έτοιμος να συζητήσει το ζήτημα αυτό το συντομότερο δυνατόν και θα ρωτούσε μόνο τον Ismet Πασά εάν προτιμούσε να εξετάσει το ναυτικό σκέλος ξεχωριστά, ως άμεσα επηρεάζον κυρίως τα Στενά, ή να εξετάσει το ναυτικό και στρατιωτικό ζήτημα μαζί. Το δεύτερο σημείο ήταν η αναφορά στα νεκροταφεία. Ο Ismet Πασάς είπε ότι περίμενε μία εξήγηση από τους Συμμάχους σχετικά με την ακριβή σημασία του όρου «ιδιοκτησία» του εδάφους στο οποίο ήταν θαμμένοι οι στρατιώτες και οι ναυτικοί τους. Αυτός (ο Λόρδος Curzon) είχε χρησιμοποιήσει επίτηδες τον όρο «ιδιοκτησία» ως διακριτό από τον όρο «κυριαρχία». Το ζήτημα είχε συζητηθεί πλήρως κατά τη διάρκεια της προετοιμασίας της Συνθήκης των Σεβρών, της οποίας το άρθρο 218 δείχνει ακριβώς ποια ήταν η θέση των Συμμάχων τότε. Το αίτημα που διατύπωσε τώρα ήταν ακριβώς το ίδιο.

Ο κ. Barrère θυμήθηκε σε σχέση με αυτό, ότι η Γαλλική Κυβέρνηση είχε πρόσφατα παραχωρήσει στην Τουρκία το ίδιο προνόμιο με αυτό που ζητούν τώρα οι Σύμμαχοι, όσον αφορά τον τάφο του Σουλτάνου Shuleiman Shah.

Ο Λόρδος Curzon θέλησε να δώσει άλλο ένα παράδειγμα τις πρακτικές αυτής στην οποία αναφέρθηκε ο κ. Barrère. Το έδαφος στο νησί της Αγίας Ελένης, όπου ο μεγάλος αυτοκράτορας Ναπολέον πέρασε τα τελευταία έξι χρόνια της ζωής του –συμπεριλαμβανομένης τις κατοικίας όπου πέθανε– παραχωρήθηκαν από τη Βασίλισσα Βικτωρία στη Γαλλική Κυβέρνηση. Ο τις είχε επισκεφτεί την Αγία Ελένη και βρήκε αυτό το σημαντικό κομμάτι γης στα χέρια τις Γαλλικής Κυβέρνησης και στην κατοχή του Γάλλου προξένου. Αυτή ήταν η πιο άμεση και αποτελεσματική αναλογία που θα μπορούσε να προτείνει.

Ο Ismet Πασάς αναγνώρισε ότι υπήρχαν πολλά σημεία που έπρεπε να συζητηθούν με τις εμπειρογνώμονες. Το θεωρούσε απολύτως απαραίτητο να εξετάσουν τις στρατιωτικές και ναυτικές ρήτρες τις συνθήκης σε στενή σύνδεση με το ζήτημα των Στενών. Το δεύτερο από τα δύο αυτά ζητήματα δεν θα μπορούσε να προσεγγιστεί επιτυχώς χωρίς πληροφορίες για το πρώτο.

Ο Λόρδος Curzon είπε ότι θα συγκαλούσε μία πρωινή συνεδρίαση τις επιτροπής για να συζητήσουν τις ναυτικές και στρατιωτικές ρήτρες και εν τω μεταξύ οι εμπειρογνώμονες θα μπορούσαν να συνεχίσουν την εξέταση των σημείων που τέθηκαν εκείνη τη μέρα.

Σε σχέση με το δελτίο τύπου που θα δινόταν στον Τύπο, ο κ. Chicherin ζήτησε να αναφέρεται στο δελτίο τύπου ότι

[172]

οι Ρώσοι θα συμμετείχαν στη λεπτομερή εξέταση των προτάσεων μαζί με τους Τούρκους.

Ο Λόρδος Curzon δήλωσε ότι δεν ήταν απολύτως βέβαιος ότι κατανοούσε την αλλαγή που πρότεινε ο κ. Chicherin. Είχε συμβουλευτεί τους συμμαχικούς συναδέλφους του και η άποψή τους ήταν ότι τα περισσότερα από τα επίμαχα ζητήματα ήταν θέματα μεταξύ των Τούρκων και των συμμαχικών εμπειρογνομώνων. Σε πολλά από αυτά τα ζητήματα η Ρωσική Κυβέρνηση δεν είχε κανένα ενδιαφέρον και θα λυπόταν εάν οποιεσδήποτε λέξεις που θα χρησιμοποιούνταν στο δελτίο τύπου θα δημιουργούσαν λάθος εντύπωση.

Ο κ. Chicherin είπε ότι η ρωσική αντιπροσωπεία θεωρεί ότι ολόκληρο το ζήτημα των Στενών και της Μαύρης Θάλασσας πρέπει να εξεταστεί και αποφασιστεί από μία επιτροπή, στην οποία θα συμμετέχουν.

Ο Λόρδος Curzon θεώρησε ότι δεν χρειαζόταν να επαναλάβει αυτά που είχε πει προηγουμένως. Οπωσδήποτε δεν είχε κανέναν σκοπό να αποκλείσει τη ρωσική αντιπροσωπεία από οποιαδήποτε συζήτηση στην οποία είχαν εύλογο ενδιαφέρον, όμως πολλά από αυτά τα ζητήματα –αποστρατιωτικοποιημένες ζώνες, οι στρατιωτικές και ναυτικές δυνάμεις της Τουρκίας, λιμάνια, σιδηρόδρομοι, η Κωνσταντινούπολη– αφορούσαν μόνον την Τουρκία και η Ρωσία δεν είχε καμία απολύτως σχέση με αυτά. Επομένως, δεν μπορούσε να δεχτεί τη θέση που υποστήριζε η ρωσική

αντιπροσωπεία. Ο κ. Chicherin πρέπει να εμπιστευτεί αυτόν και τους συνεργάτες του ότι θα είναι απολύτως δίκαιοι στο ζήτημα αυτό.

Ο κ. Chicherin απάντησε ότι το όλο ζήτημα του κλεισίματος ή της ρύθμισης των Στενών είχε ήδη θεωρηθεί ως αμέσου ενδιαφέροντος για τη Ρωσία, τη Γεωργία και την Ουκρανία.

Ο Λόρδος Curzon είπε ότι ακριβώς το ίδιο θα μπορούσαν να ισχυριστούν η Βουλγαρία, η Ρουμανία ή η Γιουγκοσλαβία, αλλά αυτές οι Δυνάμεις δεν έθεσαν κανένα τέτοιο αίτημα. Αυτό που δεν είχαν ζητήσει, ούτε αποκτήσει, δεν μπορούσε να παραχωρηθεί ούτε και στη Ρωσία. Σε οποιοδήποτε στάδιο που τα θέματα λάμβαναν ένα διεθνή χαρακτήρα και αφορούσαν τη ρωσική αντιπροσωπεία, ο κ. Chicherin μπορούσε να βασιστεί σε αυτόν ότι θα τον ειδοποιούσε εγκαίρως και θα του έδινε πλήρη δυνατότητα να ακουστεί.

Ο κ. Rakovsky είπε ότι το προηγούμενο παράδειγμα της Βουλγαρίας, της Ρουμανίας και της Γιουγκοσλαβίας δεν ήταν δεσμευτικό για τη Ρωσία, διότι οι αντιπροσωπείες των Συμμάχων υπερασπίστηκαν τα συμφέροντα αυτών των Δυνάμεων. Η Ρωσία είχε προσκληθεί να συμμετάσχει σε όλες τις διαπραγματεύσεις και αποφάσεις στις διάφορες πλευρές του ζητήματος των Στενών. Ήταν προφανές ότι όλα τα ζητήματα που αφορούσαν τον εξοπλισμό της Τουρκίας –όπως η αποστρατικopoίηση, ακόμα και στην Ανατολική Θράκη– έπρεπε να επηρεάζουν το ζήτημα των Στενών καθώς και της Μαύρης Θάλασσας.

Ο Λόρδος Curzon είπε ότι σε καμία απόφαση που είχε ληφθεί ή ανακοινωθεί δεν υπήρχε κανένα θέμα για κάτι περισσότερο από μια συζήτηση εμπειρογνώμωνων. Είχε προταθεί το ίδιο απόγευμα ότι στα σημεία που επηρέαζαν την Τουρκία, οι εμπειρογνώμονες των Συμμάχων και της Τουρκίας θα έπρεπε να διαβουλεύονται μεταξύ τους. Καμία απαίτηση δεν θα μπορούσε να βασιστεί σε καμία επιστολή ή σε κανένα έγγραφο

[173]

που να δίνει στη Ρωσία, την Ουκρανία ή τη Γεωργία οποιοδήποτε δικαίωμα από την άποψη αυτή και στη θέση αυτή θα έπρεπε να επιμένει.

Ο κ. Barrère είπε ότι οι Ρώσοι εμπειρογνώμονες είχαν κάθε δικαίωμα να συμβουλευτούν τους εμπειρογνώμονες των Συμμάχων, αν το επιθυμούσαν· οι αντιπροσωπείες των Συμμάχων προσκάλεσαν τη ρωσική αντιπροσωπεία να κάνει χρήση αυτού του δικαιώματος. Το μόνο που είχε προταθεί ήταν μία ανταλλαγή ιδεών, όχι η σύσταση μίας ειδικής επιτροπής για το ζήτημα των Στενών.

Ο κ. Chicherin είπε ότι η ρωσο-ουκρανο-γεωργιανή αντιπροσωπεία θα παρουσίαζε γραπτά συμπεράσματα και ρώτησε πότε θα συγκροτούνταν η υποεπιτροπή, για τη μελέτη όλων αυτών των ζητημάτων και τη σύνταξη του κειμένου μιας συνθήκης. Επιθυμούσε η Ρωσία να αντιπροσωπεύεται σε αυτό.

Ο Λόρδος Curzon είπε ότι, εάν κατάλαβε σωστά τον κ. Chicherin, ο τελευταίος είχε κατά νου του τον ορισμό μίας υποεπιτροπής για να συντάξει το κείμενο μιας μελλοντικής συνθήκης. Αυτός, (ο Λόρδος Curzon) ευχόταν μόνο να είχε φτάσει η Διάσκεψη σε αυτό το σημείο. Εάν ο κ. Chicherin θα αφιερωνόταν στη σύνταξη του κειμένου μιας συνθήκης, όλοι οι αντιπρόσωποι θα του ήταν βαθιά ευγνώμονες· όμως, μέχρι στιγμής τα πράγματα δεν είχαν φτάσει καν στο επίπεδο, στο οποίο θα μπορούσε να αναληφθεί η σύνταξη των ρητρών της συνθήκης.

Ο κ. Chicherin είπε ότι υπό τις περιστάσεις αυτές δεν θα επέμενε.

(Η επιτροπή ολοκλήρωσε τις εργασίες της 5 μ.μ.)

Αρ. 16

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

*Πρακτικά της Δέκατης Τρίτης Συνεδρίασης, 12 Δεκεμβρίου 1922, στις 4 μ.μ.,
υπό την Προεδρία του Λόρδου Curzon*

Παρόντες:

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
Μαρκήσιος Curzon του Kedleston
Σερ H. Rumbold

ΙΤΑΛΙΑ
Μαρκήσιος Garroni
κ. Montagna
κ. Grew

ΙΑΠΩΝΙΑ
Βαρόνος Hayashi
κ. Otchiai

ΡΟΥΜΑΝΙΑ
κ. Duca
κ. Diamandy

Ismet Πασάς

ΤΟΥΡΚΙΑ

Hassan Μπέης

[174]

Παρόντες επίσης:

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
Σερ W. Tyrrell
κ. Lindley
κ. Ryan
κ. Nicolson
κ. Forbes Adam
κ. Leeper
κ. McClure

ΙΤΑΛΙΑ
κ. Arlotta
κ. Guariglia

ΙΑΠΩΝΙΑ
κ. Sato
κ. Tani

ΡΟΥΜΑΝΙΑ
κ. Contzesco
Συνταγματάρχης Dumitresco

ΓΑΛΛΙΑ
κ. Barrère
κ. Bompard

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
κ. Child
Ναύαρχος Bristol

ΕΛΛΑΔΑ
κ. Βενιζέλος
κ. Κακλαμάνος

ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ
κ. Spalaikovitch
κ. Rakitch

Riza Nour Μπέης

ΓΑΛΛΙΑ
κ. Lacroix
κ. Laporte
κ. Bargeton
κ. de Percin
κ. Barois

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
κ. Amory
κ. Dwight
Δρ. Blue
κ. Heck
κ. Gillespie

ΕΛΛΑΔΑ
Στρατηγός Μαζαράκης
κ. Δενδράμης
κ. Πολίτης
κ. Μιχαλόπουλος

ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ
κ. Antitch
κ. Ilitch

ΤΟΥΡΚΙΑ
Munir Μπέης
Vali Μπέης
Shukri Μπέης

Γενική Γραμματεία

κ. Massigli, *Γενικός Γραμματέας της Διάσκεψης*

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

κ. Spring Rice

κ. Wicks

ΙΤΑΛΙΑ

κ. Indelli

ΙΑΠΩΝΙΑ

κ. Hotta

ΡΟΥΜΑΝΙΑ

κ. Constantinesco

ΓΑΛΛΙΑ

κ. Lagarde

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ

κ. Belin

ΕΛΛΑΔΑ

κ. Κόλλας

ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ

κ. Milanovitch

ΤΟΥΡΚΙΑ

Rechid Safvet Μπέης

Μεταφραστής: Αντισυνταγματάρχης Heywood

[175]

Ο Λόρδος Curzon πρότεινε να αρχίσει η συζήτηση για το ζήτημα της προστασίας των μειονοτήτων, κάνοντας μια γενική παρουσίαση της υπόθεσης εκ μέρους των συμμαχικών δυνάμεων. Ενόψει της σπουδαιότητας του θέματος, είχε εκθέσει τις απόψεις του γραπτώς και προκειμένου να γλιτώσει χρόνο, η ακόλουθη ομιλία θα διαβαζόταν αμέσως στα γαλλικά από τον διερμηνέα: —

«Σύμφωνα με τη ρύθμιση που τόσο ευγενικά προτάθηκε σε προηγούμενη συνάντηση από τον Μαρκήσιο Garroni, προσκαλώ τώρα τη Διάσκεψη να προσεγγίσει το ζήτημα της προστασίας των μειονοτήτων. Δεν χρειάζεται να υπενθυμίσω στην επιτροπή ότι πρόκειται για ένα θέμα που εγείρει το βαθύτατο ενδιαφέρον σε ολόκληρο τον πολιτισμένο κόσμο. Ότι μια μειονότητα που ζει υπό ξένη κυριαρχία, σε συνθήκες συχνά καταπιεστικές και δύσκολες, ειδικότερα όταν εμπλέκονται θρησκευτικές καθώς και εθνικές διαφορές, πρέπει να λάβει επαρκείς εγγυήσεις για την ασφαλή και εύρυθμη ύπαρξή της, αποτελεί αρχή που κανείς δεν θα αμφισβητήσει και η οποία έχει βρει θέση σε μεγάλο αριθμό ευρωπαϊκών συνθηκών που έχουν συναφθεί μετά τον πόλεμο. Περαιτέρω, ότι η αρχή αυτή θα πρέπει να ενσωματωθεί στη συνθήκη που ελπίζουμε να συνάψουμε δεν θα αμφισβητηθεί από κανένα από τα ενδιαφερόμενα μέρη. Αυτό επιβάλλεται από τις δημόσιες δεσμεύσεις που έχουν αναλάβει η πλειοψηφία των κυβερνήσεων και των εμπλεκόμενων μερών, αλλά και από τις απαιτήσεις της περίπτωσης, δεδομένου ότι αναλαμβάνουμε το πρόβλημα στο τέλος ενός πολέμου που έχει προκαλέσει πικρά πάθη, που έχει επιφέρει τρομερή καταστροφή ανθρώπινων ζωών ανάμεσα σε ορισμένες μειονότητες, που επλήγησαν πιο άμεσα. Ακόμη και τώρα ακολουθείται από μια βίαιη μετατόπιση μεγάλων εθνικών ομάδων, η οποία δεν μπορεί παρά να προκαλέσει μεγάλη δυστυχία. Οι σχέσεις μεταξύ ορισμένων από αυτές τις κοινότητες στην Τουρκική Αυτοκρατορία και της Κεντρικής Κυβέρνησης ήταν δύσκολες και αιματοβαμμένες όπου οι κοινότητες ήταν αριθμητικά ισχυρές. Είναι πιθανόν να είναι πιο ευαίσθητες και να ζητούν περισσότερο αποτελεσματική προστασία όταν οι μειονότητες είναι αδύναμες και διάσπαρτες.

«Καλώ τη τουρκική και την ελληνική αντιπροσωπεία να συνειδητοποιήσουν ότι τα μάτια του κόσμου είναι στραμμένα πάνω μας, καθώς συζητάμε αυτό το ζήτημα και ότι, ανάλογα με το αν θα διευθετηθεί με δίκαιο και λογικό πνεύμα ή το αντίθετο, έτσι θα κριθούμε και εμείς και αυτοί.

«Σε αυτές τις γενικές παρατηρήσεις δεν έκανα καμία αναφορά σε μια μειονότητα παρά σε μια άλλη, αν και θα μπορούσα εύκολα να το είχα κάνει και πρόθυμα κάνω την παραδοχή ότι, αν οι χριστιανικές μειονότητες πρέπει να προστατεύονται στην Ασία ή αλλού, την ίδια προστασία δικαιούνται και οι μουσουλμανικές μειονότητες στην Ευρώπη. Καμία θρησκεία και καμία φυλή δεν δικαιούται ασφάλεια περισσότερο από μια άλλη.

«Επιτρέψτε μου να καταγράψω εν συντομία το ιστορικό της υπόθεσης. Ένας από τους στόχους που οι Σύμμαχοι έθεσαν όταν ενεπλάκησαν στον πόλεμο ήταν η προστασία και, όπου ήταν δυνατόν, η απελευθέρωση των χριστιανικών μειονοτήτων, οι οποίες υπήρχαν σε μεγάλους αριθμούς στη Μικρά Ασία. Ιδιαίτερα αυτό ίσχυε για την Αρμενία, για την οποία οι δεσμεύσεις έχουν επαναληφθεί συχνά και είναι γνωστές. Πράγματι, οι υποσχέσεις αυτές μπορεί να ειπωθεί ότι χρονολογούνται από τη Συνθήκη του Βερολίνου⁴⁴ πριν από σχεδόν μισό αιώνα. Όταν ο πρόσφατος πόλεμος έληξε

[176]

και ιδρύθηκε η Κ.τ.Ε., επιφορτίστηκε με την εποπτεία των ρητρών σχετικών με τις μειονότητες στις ευρωπαϊκές συνθήκες, για παράδειγμα, εκείνες με την Πολωνία, την Ρουμανία, Γιουγκοσλαβία, Τσεχοσλοβακία, Αυστρία, Ουγγαρία και Βουλγαρία. Αργότερα, όταν καταρτίστηκε η Συνθήκη των Σεβρών, ένας μεγάλος αριθμός άρθρων αφιερώθηκαν στο ειδικό ζήτημα της προστασίας των μειονοτήτων.

«Περαιτέρω, σε περισσότερες από μία περιπτώσεις το Συμβούλιο και επίσης η Συνέλευση της Κ.τ.Ε. έχουν εκφράσει την πλήρη ετοιμότητα να συνεργαστούν με τις Δυνάμεις για την επίτευξη αυτού του στόχου. Έτσι, υπήρξε συναίνεση ότι απαιτείται δράση και προθυμία να παράσχει τον απαραίτητο μηχανισμό.

«Όταν τον Μάρτιο του 1922 πραγματοποιήθηκε η Διάσκεψη των Παρισίων, μεταξύ του κ. Poincare, του κ. Schanzer και εμού, εξετάσαμε εκ νέου το θέμα πολύ προσεκτικά και καταλήξαμε σε μια συμφωνία, η οποία επρόκειτο να υποβληθεί στην Τουρκική Κυβέρνηση, εάν είχε πραγματοποιηθεί η συνάντηση που αποσκοπούσε στη σύναψη ανακωχής και στον τερματισμό των εχθροπραξιών στη Μικρά Ασία. Προτείναμε να ληφθούν οι διάφορες διατάξεις που περιείχε η τουρκική νομοθεσία και οι πρόσφατες ευρωπαϊκές συνθήκες και να τις ενσωματώσουμε στη νέα συνθήκη ειρήνης. Η Κ.τ.Ε. θα παρείχε τις εγγυήσεις και θα επέβλεπε την εκτέλεσή τους.

44. Σ.τ.Ε.: Η συνθήκη του Βερολίνου (1878) αναθεώρησε μέρος των όρων της συνθήκης του Αγ. Στεφάνου του ίδιου έτους, η οποία είχε μεταβάλει σημαντικά τη γεωπολιτική ισορροπία στα Βαλκάνια προς όφελος της Ρωσίας, με τη δημιουργία ανεξάρτητων σλαβικών κρατών και ιδιαίτερα με τη δημιουργία της «Μεγάλης Βουλγαρίας». Στο πλαίσιο της «Ευρωπαϊκής Συμφωνίας», όπου τα κυρίαρχα κράτη της Ευρώπης διαχειρίζονταν συλλογικά τις ευρωπαϊκές υποθέσεις, τα ενδιαφερόμενα βαλκανικά κράτη συμπεριλαμβανομένης και της Ελλάδας δεν συμμετείχαν στις συζητήσεις για την αναθεώρηση της συνθήκης του Αγ. Στεφάνου, ούτε και υπέγραψαν τη συνθήκη του Βερολίνου. Η συνθήκη υπογράφηκε από την Αυστροουγγαρία, τη Μεγάλη Βρετανία, τη Γερμανική Αυτοκρατορία, τη Γαλλία, τη Ιταλία, τη Ρωσική Αυτοκρατορία και τη Οθωμανική Αυτοκρατορία. Σύμφωνα με τη συνθήκη του Βερολίνου: η Βουλγαρία περιορίστηκε σε μια περιοχή μεταξύ της οροσειράς του Αίμου και του Δούναβη, η περιοχή μεταξύ της οροσειράς του Αίμου και της Ροδόπης σχημάτισε μια νέα αυτόνομη επαρχία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, που ονομάστηκε Ανατολική Ρωμυλία, η Μακεδονία επέστρεψε στην οθωμανική κυριαρχία με την υπόσχεση διοικητικών αναμορφώσεων και τέλος η κοιλάδα του Μοράβα παραχωρήθηκε στη Σερβία. Επίσης αναγνωρίστηκε η πλήρης ανεξαρτησία της Σερβίας, της Ρουμανίας και του Μαυροβουνίου, ενώ η Βοσνία και Ερζεγοβίνη περιήλθαν στην κατοχή της Αυστροουγγαρίας. Η Κύπρος εκχωρούνταν στη Μεγάλη Βρετανία, ως αντιστάθμισμα της παραχώρησης εδαφών της περιοχής της Αρμενίας στην Ρωσία. Τέλος, όσον αφορά την Ελλάδα υπήρχαν γενικόλογες αναφορές και προβλέψεις για ρύθμιση συνόρων, οι οποίες θα οδηγήσουν τρία χρόνια αργότερα στην Συνθήκη της Κωνσταντινουπόλεως (Σβολόπουλος Κωνστ. *Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1830-1981*, Βιβλιοπωλείον της «ΕΣΤΙΑΣ», Αθήνα, 2023, σσ. 79-80 και Crampton R.J., *A concise history of Bulgaria*, Cambridge University Press, Cambridge (Eng.), New York, 1997, σ. 83).

«Εν τω μεταξύ, η ίδια η Τουρκική Κυβέρνηση στη δήλωση της 17ης Φεβρουαρίου 1920 δήλωσε την αποδοχή της βασικής αρχής ότι τα δικαιώματα των μειονοτήτων θα έπρεπε να επιβεβαιωθούν και να διασφαλιστούν.

«Έτσι φτάνουμε στη διακοίνωση του Παρισιού της 23ης Σεπτεμβρίου, η οποία οδήγησε σε αυτή τη Διάσκεψη στη Λωζάννη, και στην οποία οι Προσκαλούσες Δυνάμεις όρισαν ότι ένας από τους όρους, υπό τους οποίους θα υποστήριζαν την επιστροφή της Ανατολικής Θράκης μέχρι τον ποταμό Maritza στην Τουρκία στη Διάσκεψη αυτή, ήταν η υιοθέτηση μέτρων κοινής συμφωνίας στη συνθήκη για να εξασφαλιστεί αποτελεσματικά υπό την αιγίδα της Κ.τ.Ε. η προστασία των φυλετικών και θρησκευτικών μειονοτήτων. Η Ανατολική Θράκη έχει έκτοτε αποδοθεί στην Τουρκία, η οποία καλείται τώρα να εκπληρώσει την αντίστοιχη υποχρέωση.

«Τέλος, στην απάντησή της, της 4ης Οκτωβρίου, η κυβέρνηση της Άγκυρας χρησιμοποίησε τους ακόλουθους όρους: —

«Η ελευθερία των Στενών υπό τον όρο της εγγύησης της ασφάλειας της Κωνσταντινούπολης και της θάλασσας του Μαρμαρά, καθώς και της διασφάλισης των δικαιωμάτων των μειονοτήτων στα όρια με τα οποία είναι συμβατά με την ανεξαρτησία και την κυριαρχία της Τουρκίας και με τις απαιτήσεις της αποτελεσματικής ειρήνευσης της Ανατολής, όντας εξίσου επιθυμητά από την Τουρκία, δεν υπάρχει καμία διαφορά επί της αρχής ανάμεσα μας.

«Έτσι, από τη λήξη του πολέμου και μετά υπήρξε μια καταρχήν συμφωνία μεταξύ των Συμμαχικών Δυνάμεων και της Τουρκίας:

«(α.) Ότι οι μειονότητες έχουν δικαίωμα προστασίας.

«(β.) Ότι η συνθήκη ειρήνης πρέπει να περιέχει ειδικές διατάξεις για το σκοπό αυτό.

[177]

«Από την πλευρά των Δυνάμεων υπήρξε μια γενική τάση να πιστεύουν ότι η Κ.τ.Ε. είναι καταλληλότερο όργανο, εξαιτίας του αμερόληπτου και αντιπροσωπευτικού του χαρακτήρα και της υψηλής ηθικού κύρους, για να συνεργαστεί στην εκτέλεση ή την εποπτεία τέτοιων μέτρων και για αυτό το λόγο η αναφορά σε αυτήν, σκόπιμα συμπεριλήφθηκε στη Διακοίνωση του Παρισιού της 23ης Σεπτεμβρίου.

«Βεβαίως, το ερώτημα κατά πόσον είναι το καταλληλότερο όργανο για το σκοπό αυτό ή αν κάποιος άλλος οργανισμός είναι προτιμότερος ή μπορεί να επινοηθεί, παραμένει ανοιχτό προς συζήτηση εδώ. Αλλά σίγουρα ήταν πάντα η ελπίδα των Ευρωπαϊκών Δυνάμεων ότι, όταν κάποτε η ειρήνη συναφθεί, η Τουρκία θα ζητήσει και θα γίνει δεκτή στην Κ.τ.Ε. και ότι με αυτόν τον τρόπο θα αποκτήσει έναν άμεσο και πρακτικό λόγο στη διαχείριση των ρητρών που αφορούν τις μειονότητες, είτε πρόκειται για χριστιανικές μειονότητες στην Ανατολία είτε για μουσουλμανικές μειονότητες στην Ευρώπη. Καλώ την τουρκική αντιπροσωπεία να σκεφτεί πολύ σοβαρά αν δεν θα είναι σε μεγάλο βαθμό η κερδισμένη, τόσο από αυτή όσο και από άλλες απόψεις, από μια τέτοια ρύθμιση και να μην την απορρίψει με ελαφρότητα, επειδή μέχρι τώρα δεν είχε εμπειρία από παρόμοια τέτοια διεθνή συνεργασία.

«Ερχομαι τώρα στο ζήτημα των μειονοτήτων με τις οποίες πρέπει να ασχοληθούμε.

«Το ζήτημα έχει σε κάποιο βαθμό απλοποιηθεί από τη μεγάλη μετακίνηση των πληθυσμών που συμβαίνει τώρα ως αποτέλεσμα του πολέμου, αν και εγώ για ακόμη μια φορά μετανιώνω για την απλούστευση αυτή. Ο συνολικός αριθμός των χριστιανών που έχουν εκπατρίστεί από την Τουρκία κατά τη διάρκεια των τελευταίων τριών - τεσσάρων μηνών υπολογίζεται ποικιλοτρόπως σε 600.000 έως 900.000 άτομα, ο κύριος όγκος των οποίων κατέφυγε στην Ελλάδα και αποτελεί βάρος για την Ελληνική Κυβέρνηση. Αυτά τα άτομα, επομένως, πρέπει να αφαιρεθούν από τις μειονότητες που παραμένουν υπό οθωμανική κυριαρχία. Μερικές φορές αναρωτιέμαι αν η Τουρκική Κυβέρνηση έχει πλήρως κατανοήσει τα οικονομικά αποτελέσματα αυτής της γιγάντιας μετακίνησης ανθρώπων, με την οποία δεν υπάρχει κανένα παράλληλο στη σύγχρονη

ιστορία και από την οποία αναμένω ότι σε πολλές περιπτώσεις η Τουρκία θα χάσει πολύ περισσότερα από ό,τι κερδίζει. Ωστόσο, μας αφήνει σε αυτή την κατάσταση: —

«Πρώτον, όσον αφορά τις μουσουλμανικές μειονότητες:

«Στην Ευρώπη το μεγαλύτερο μέρος, αν όχι το σύνολο, του τουρκικού πληθυσμού στην ελληνική επικράτεια, με εξαίρεση τη Δυτική Θράκη, θα πάψει να είναι μειονοτικός πληθυσμός, διότι θα επιστρέψουν στην Τουρκία. Υπολογίζονται σε περίπου 350.000 άτομα.

«Η εξαίρεση, όπως είπα, θα είναι οι 124.000 Τούρκοι στη Δυτική Θράκη, τους οποίους η Ελληνική Κυβέρνηση είναι διατεθειμένη να αφήσει ανενόχλητους αν αφεθεί και ο ελληνικός πληθυσμός της Κωνσταντινούπολης. Σε αυτή την περίπτωση, οι μειονοτικές διατάξεις θα ισχύσουν για τον τούρκικο πληθυσμό. Εάν δεν μπορεί να επιτευχθεί τέτοια ρύθμιση, τότε θα εκδιωχθούν και αυτοί και δεν θα υπάρχει τουρκικός πληθυσμός στη Δυτική Θράκη για τον οποίο θα απαιτηθεί πρόβλεψη. Το θέμα διερευνάται τώρα από μια υποεπιτροπή υπό την ικανή προεδρία του κ. Montagna, στην οποία αντιλαμβάνομαι ότι έχει σημειωθεί σημαντική πρόοδος και ως προς την οποία παροτρύνω έντονα την

[178]

τουρκική αντιπροσωπεία προς το δικό της συμφέρον να επιδείξει μια λογική στάση. Από την απόφασή της θα εξαρτηθεί το ζήτημα του μεγέθους και της σημασίας και ο βαθμός προστασίας που απαιτείται για τον υπόλοιπο ελληνικό πληθυσμό στην Κωνσταντινούπολη. Πιστεύω ότι, ο σημερινοί αριθμοί είναι μεταξύ 350.000 και 400.000, αν και ο αριθμός τους μειώνεται εβδομαδιαίως από τη φυγή και την εκδίωξη.

«Υπάρχει επίσης ο αρμενικός μειονοτικός πληθυσμός της Κωνσταντινούπολης, που εκτιμάται σήμερα σε 130.000 άτομα, στους οποίους θα επανέλθω.

«Αν στραφούμε στη Μικρά Ασία, η ανταλλαγή πληθυσμών που πραγματοποιείται τώρα και για την οποία, όπως είπα, από πολλές απόψεις πολύ λυπάμαι, θα έχει ως αποτέλεσμα την σχεδόν πλήρη εξαφάνιση του ελληνικού πληθυσμού από την Ανατολία, αν και υποθέτω ότι θα παραμείνουν οι συμβιβασθέντες Οθωμανοί Έλληνες, που αριθμούν περίπου 50.000 άτομα.

«Υπάρχει επίσης η σημαντική ομάδα των Νεστοριανών ή Ασσυρίων χριστιανών σε διάφορα μέρη των κουρδικών βουνών και στα τουρκοπερσικά σύνορα. Ένα βαθύ ενδιαφέρον εκδηλώνεται για τις τύχες τους, ιδιαίτερα στη Μεγάλη Βρετανία, τη Γαλλία και την Αμερική και οι οποίοι υπέφεραν τρομερά από τον όλεθρο και την καταστροφή του πρόσφατου πολέμου. Στο βαθμό που είναι τώρα εγκατεστημένοι εντός των συνόρων της βρετανικής επιρροής, είναι σίγουροι για το φιλικό μας ενδιαφέρον και την προστασία μας. Όπου και αν βρίσκονται στο τουρκικό έδαφος πρέπει να επιμείνουμε στη λήψη κατάλληλων μέτρων για την προστασία της θρησκείας τους, των επαγγελματικών δραστηριοτήτων τους και της ζωής τους.

«Θα παραμείνουν επίσης διάσπαρτες κοινότητες Εβραίων και άλλες μικρές ομάδες.

«Περνάω στους Αρμένιους. Η περίπτωσή τους είναι άξια ιδιαίτερης προσοχής, όχι μόνο λόγω των σκληρών δεινών που έχουν υπομείνει εδώ και γενιές και τα οποία έχουν προκαλέσει τη συμπάθεια και την αποστροφή του πολιτισμένου κόσμου, αλλά και λόγω των ιδιαίτερων δεσμεύσεων που έχουν αναληφθεί όσον αφορά το μέλλον τους. Στην παλιά ρωσική επαρχία του Περιβάν, τώρα Σοβιετική Δημοκρατία, υπάρχει ένα λεγόμενο Αρμενικό Κράτος που αριθμεί, όπως μου είπαν, περίπου 1.4 εκατομμύρια άτομα, αλλά είναι ήδη τόσο γεμάτο από πρόσφυγες κάθε είδους που δεν μπορεί να δεχτεί μεγαλύτερο πληθυσμό.

«Κατά τα άλλα, ο αρμενικός πληθυσμός του Kars και του Ardahan, του Van, του Bitlis και του Ερζερούμ, έχει σχεδόν εξαφανιστεί. Όταν οι Γάλλοι εκκένωσαν την Κιλικία, ο αρμενικός πληθυσμός εκείνης της επαρχίας τους ακολούθησε πανικόβλητος και τώρα είναι διασκορπισμένος στις πόλεις της Αλεξανδρέττας, του Χαλεπίου, της Βηρυτού και των συριακών συνόρων. Έχουν απομείνει, πιστεύω, μόνο 130.000 Αρμένιοι στην τουρκική ασιατική επικράτεια από έναν

πληθυσμό που κάποτε αριθμούσε πάνω από 3 εκατομμύρια. Εκατοντάδες χιλιάδες από αυτούς είναι διασκορπισμένοι ως πρόσφυγες στον Καύκασο, τη Ρωσία, την Περσία και τις γειτονικές χώρες.

«Έχω πληροφορηθεί από τότε που ήρθα στη Λωζάννη ότι η Κυβέρνηση της Άγκυρας, πεπεισμένη ότι θα ζημιωθεί αν χάσει τις υπηρεσίες αυτής της ικανής και ευφυούς φυλής, είναι διατεθειμένη να ενθαρρύνει τους Αρμένιους να επιστρέψουν και να εγκατασταθούν πάλι στην Ανατολία. Νομίζω ότι θα είναι προς μεγάλο τους όφελος να το πράξουν και

[179]

θα χαρώ να ακούσω από την τουρκική αντιπροσωπεία κάποιες διαβεβαιώσεις επί αυτού του σημείου. Σε κάθε περίπτωση, τόσο στη Μικρά Ασία όσο και στην Ευρώπη θα παραμείνει ένας πολύ σημαντικός αρμενικός πληθυσμός στο μελλοντικό τουρκικό κράτος, για την ασφάλεια και την προστασία του οποίου θα απαιτηθούν διατάξεις για τις μειονότητες στη συνθήκη.

«Σε αυτό το στάδιο πρέπει να αναφερθώ στο γνωστό αίτημα που έχει προταθεί τόσο από τους Αρμένιους όσο και από τους φίλους τους σε όλα τα μέρη του κόσμου για τη δημιουργία μιας αρμενικής εθνικής πατρίδας⁴⁵. Είναι φυσικό ένας λαός με τόσο ισχυρή ατομικότητα, τόσο αξιοσημείωτη, αν και τραγική, ιστορία και τόσο έντονη εθνική ομοψυχία να φιλοδοξεί να αποκτήσει τη δική του πατρίδα. Αν απαντηθεί ότι ήδη την κατέχουν στη Δημοκρατία του Περσιβάν, η ανταπάντηση σε αυτή πρέπει να είναι ότι η περιοχή αυτή είναι ήδη φτωχή και πυκνοκατοικημένη και ότι η μορφή διακυβέρνησης που έχει εγκαθιδρυθεί εκεί είναι δυσάρεστη σε πολλούς Αρμένιους.

«Έτσι προκύπτει η υποβολή του αιτήματος και έχει συχνά επαναληφθεί, ότι η Τουρκία θα πρέπει να βρει για τους Αρμένιους σε κάποιο τμήμα της ασιατικής επικράτειάς της, είτε στις βορειοανατολικές επαρχίες της ή στα νοτιοανατολικά σύνορα της Κιλικίας και της Συρίας, τον τόπο της απόσυρσης και της συγκέντρωσης που επιθυμούν.

«Οι περιστάσεις μπορεί να έχουν καταστήσει την εκπλήρωση αυτής της ελπίδας πιο δύσκολη από ό,τι ήταν κάποτε. Αλλά θα είμαστε ευτυχείς να ακούσουμε τις απόψεις της τουρκικής αντιπροσωπείας επί του θέματος.

«Μένει να εξετάσω τις εγγυήσεις που θα απαιτηθούν για τις μειονότητες που παραμένουν τόσο στην Τουρκία όσο και στην Ελλάδα.

«Πρώτον, υπάρχουν οι ειδικές εγγυήσεις, σχετικές με τις γενικές γραμμές αυτών που περιέχονται στις ευρωπαϊκές συνθήκες, συμπληρωμένες από ορισμένες άλλες, που δεν θα είναι δύσκολο να προταθούν. Δεύτερον, υπάρχουν ορισμένα μέτρα που συνδέονται με την παρούσα κατάσταση τα οποία οι Συμμαχικές Δυνάμεις αισθάνονται ότι είναι καθήκον τους να συστήσουν.

«(α.) Τόσο η Τουρκική όσο και η Ελληνική κυβέρνηση θα πρέπει να κηρύξουν μια γενική αμνηστία εξαιρετικά ευρείας εμβέλειας για όλα τα αδικήματα, συμπεριλαμβανομένων αδικημάτων κοινού ποινικού δικαίου που απορρέουν από τα γεγονότα των τελευταίων εννέα ετών.

«(β.) Οι χριστιανοί στην Τουρκία και οι μουσουλμάνοι στη Δυτική Θράκη θα πρέπει να έχουν το δικαίωμα της ανταλλαγής της στρατιωτικής θητείας με την καταβολή ενός λογικού σταθερού φόρου. Αυτή είναι μια δικλείδα ασφαλείας ενάντια σε κάτι που διαφορετικά μπορεί να γίνει μια ισχυρή μηχανή διώξεων και καταπίεσης.

45. Σ.τ.Ε.: Οι Σύμμαχοι έκαναν διαρκείς και επίσημες αλλά και ανεπίσημες προσπάθειες να πιέσουν για την ίδρυση αρμενικής εθνικής εστίας. Η τουρκική αντιπροσωπεία το απέρριπτε σταθερά, ενώ οι Σοβιετικοί, μόλις συνειδητοποίησαν ότι το ζήτημα θα μπορούσε να στραφεί εναντίον τους, φρόντισαν να «σβήσουν» κάθε σχετική συζήτηση. Έτσι, το θέμα του αρμενικού κράτους/πατρίδας πρακτικά εγκαταλείφθηκε στη Λωζάννη. (Πηγή: Turan, Ö., «The Armenian Question at the Lausanne Peace Talks», *The Armenians in the Late Ottoman Period*, Εκδ. Publications of the Grand National Assembly of Turkey, Άγκυρα, ²2001, σσ. 207-239).

«(γ.) Ελευθερία μετακίνησης στη χώρα και η ελευθερία αποχώρησης θα πρέπει να εξασφαλι-
ζεται εξίσου στους χριστιανούς που παραμένουν στην Τουρκία και στους μουσουλμάνους
που παραμένουν στη Δυτική Θράκη, η ελευθερία αυτή δεν πρέπει να συνοδεύεται από
μέτρα που επηρεάζουν τα περιουσιακά και άλλα δικαιώματά τους.

«(δ.) Παραμένει μια άλλη διάταξη που οι συνάδελφοί μου και εγώ θεωρούμε ότι είναι απαραί-
τητη για την ορθή και αποτελεσματική λειτουργία αυτών των εγγυήσεων, τόσο στην
Τουρκία όσο και στην Ελλάδα. Πιστεύουμε ότι θα πρέπει να συσταθεί ένα Σώμα στην
Κωνσταντινούπολη και σε ένα κατάλληλο μέρος στην Ελλάδα για να επιβλέπει την εφαρ-
μογή αυτών των μέτρων. Είμαι διατεθειμένος να σκεφτώ

[180]

ότι η Κ.τ.Ε. θα ήταν ο καλύτερος φορέας για να του ανατεθεί αυτό το έργο, πολύ περισ-
σότερο αν η Τουρκία επρόκειτο να γίνει μέλος· και το ζήτημα αυτό πρέπει να εξεταστεί
πολύ προσεκτικά. Αλλά αν κάποιο άλλο συμβούλιο ή Σώμα προτείνεται και προτιμάται,
ας εξετάσουμε οποιοδήποτε τέτοια πρόταση. Θα πρέπει να έχει την εξουσία να ορίζει
έναν ή περισσότερα από τα μέλη του, να επισκέπτεται κατά καιρούς τους τόπους όπου
κατοικούν οι μειονότητες, είτε σε Ευρώπη είτε Ασία και να διερευνά τα παράπονα και να
επιβλέπει ότι οι ρήτρες της συνθήκης τηρούνται πιστά. Τα πρόσωπα αυτά θα πρέπει να
έχουν πρόσβαση στις εν λόγω τουρκικές και ελληνικές περιοχές.

«Έχω σκιαγραφήσει σε αδρές γραμμές το πρόβλημα το οποίο πρέπει να αντιμετωπίσουμε και
έχω υποδείξει τον τρόπο με τον οποίο, κατά την άποψη των Συμμαχικών Δυνάμεων, θα μπορούσε
να προσεγγιστεί σωστά. Καλώ αυτή τη Διάσκεψη και την τουρκική αντιπροσωπεία ειδικότερα,
να εξετάσει αυτές τις προτάσεις, οι οποίες είναι σχεδιασμένες με πνεύμα αυστηρότητας ισότητας
και δικαιοσύνης, με τη δέουσα προσοχή που αξίζει λόγω της σπουδαιότητας του θέματος· και
επαναλαμβάνω για άλλη μια φορά ότι υπάρχουν εκατομμύρια άνθρωποι σε όλα τα μέρη του κό-
σμου που θα κρίνουν τις εργασίες μας εδώ σε μεγάλο βαθμό από τον τρόπο με τον οποίο χειρι-
ζόμαστε και διευθετούμε αυτό το πρόβλημα.

«Προτείνω να συστήσουμε μια υποεπιτροπή για να εξετάσει τις λεπτομέρειες και να υποβάλει
επίσημες προτάσεις».

Ο κ. Barrère εκφώνησε την ακόλουθη ομιλία: —

«Η Εξοχήτά του Λόρδου Curzon μόλις εξέφρασε με μεγάλη ευγλωττία συναισθήματα που,
είμαι σίγουρος, ομόφωνα συμμερίζονται οι αντιπρόσωποι όλων των χωρών που εκπροσωπούνται
σε αυτή τη Διάσκεψη. Αυτά τα συναισθήματα βρίσκονται στη ρίζα όλων που είναι τα βαθύτερα,
ευρύτερα, πιο φυσικά και πιο γενναιόδωρα στη συνείδηση της ανθρωπότητας. Αν δεν ήμασταν
υποχρεωμένοι να σημειώσουμε ταχεία πρόοδο προς την κατεύθυνση της επίλυσης των προβλη-
μάτων που έχουμε μπροστά μας, ο καθένας από εμάς θα ήθελε να εκφράσει πλήρως τα συναι-
σθήματα και τις σκέψεις του με αυτή την ευκαιρία.

«Κατά τη μελέτη των άλλων ζητημάτων του προγράμματος και ειδικότερα, εκείνο της ελευ-
θερίας στις θαλάσσιες σχέσεις μεταξύ όλων των εθνών, η κατευθυντήρια σκέψη της Πρώτης
Επιτροπής ήταν να τοποθετήσει το γενικό συμφέρον πάνω απ' όλα και ποτέ δεν παρέλειψε να
διατηρήσει υψηλό επίπεδο στις συζητήσεις της. Το ζήτημα που προσεγγίζεται από τη Διάσκεψη
σήμερα συνδέεται από ορισμένες απόψεις με την υλική κατάσταση αυτού του τμήματος του κό-
σμου που αποτελεί το αντικείμενο της προσοχής μας. Αλλά πρώτα και κύρια ανήκει σε ένα πεδίο
ζητημάτων που είναι κοινή ιδιοκτησία όλης της ανθρωπότητας, ένας τομέας όπου είναι έντιμο
και σωστό να ακούγεται η φωνή του καθενός και να συνεισφέρει το μερίδιό του στη συνεργασία.

«Θα ήθελα να ξεκινήσω τις παρατηρήσεις μου επικροτώντας τα λόγια του Προέδρου, επειδή
η χώρα που εκπροσωπώ εδώ, από τα παλιά χρόνια – θεωρούσε πάντα τον εαυτό της ηθικά δε-
σμευμένο να θέτει την επιρροή της στην υπηρεσία ενός σκοπού στον οποίο, αν και κάποιος

συναντά μόνο καλή θέληση από όλες τις πλευρές (για αυτό είμαι βέβαιος), τα γεγονότα και οι ειδικές περιστάσεις έχουν πολλαπλασιάσει τις δυσκολίες που πρέπει να ξεπεραστούν.

«Είναι, ωστόσο, πολύ ενθαρρυντικό για μας να παρατηρούμε ότι οι προσπάθειες που κατέβαλε η Γαλλία κατά τη διάρκεια αρκετών αιώνων για να βελτιώσει τη μοίρα όλων των λαών της Ανατολής ήταν πάντοτε συμβατές με τις καλύτερες φιλικές σχέσεις με την Οθωμανική Κυβέρνηση. Καθώς ο αριθμός των εθνών σε στενή και άμεση επαφή με την Ανατολή έχει σταδιακά αυξηθεί, αυτό το πνεύμα της αρμονίας δεν έπαψε ποτέ να υφίσταται και έτσι είμαι πεπεισμένος ότι στο έργο που αναλαμβάνουμε σήμερα η τουρκική αντιπροσωπεία θα μας παράσχει την πλήρη και πεφωτισμένη συνεργασία που περιμένουμε από αυτούς.

«Ο τουρκικός λαός προσπαθεί τώρα να αναπτυχθεί ως έθνος και επιδεικνύει την επιθυμία να ρυθμίσει τη ζωή του σύμφωνα με τις πιο σύγχρονες και φιλελεύθερες αρχές. Ως εκ τούτου, έχουμε ισχυρούς λόγους για να ελπίζουμε ότι ικανοποιητικοί όροι ζωής μπορούν να παραχωρηθούν στους πληθυσμούς που αποτελούν, μαζί με τον τουρκικό λαό, μια ομοιογενή πολιτική κοινότητα.

«Οι αρχές τις οποίες με χαρά βλέπουμε να επικαλείται η σύγχρονη Τουρκία θα πρέπει στην πράξη να εξασφαλίσουν στις θρησκευτικές, γλωσσικές και φυλετικές μειονότητες την ασφάλεια, την ελευθερία και την ισότητα των δικαιωμάτων που είναι κοινό κτήμα όλων των κατοίκων μιας συγκεκριμένης χώρας.

«Μπορούμε να αμφιβάλλουμε, επίσης, ότι η Τουρκία εκτιμά την πραγματική αξία της οικονομικής και ηθικής δύναμης που μέχρι τώρα αντλούσε από αυτές τις μειονότητες; Σε μια εποχή που η εμπορική, βιομηχανική και γεωργική δραστηριότητα είναι τόσο απαραίτητη σε κάθε χώρα για την επισκευή ζημιών που οφείλονται σε μια μακρά σειρά πολέμων και για την αξιοποίηση του ανεκμετάλλετου πλούτου, μπορούμε να πιστέψουμε ότι η Τουρκική Κυβέρνηση θα αποτύχει να αναγνωρίσει πόσο ζωτικής σημασίας είναι για αυτήν να διατηρήσει ορισμένα μορφωμένα, εργατικά και σκληρά εργαζόμενα στοιχεία του πληθυσμού και να τους επιτρέψει να ασκήσουν την πλήρη δραστηριότητά τους;

«Είμαστε πεπεισμένοι ότι η Τουρκία θα εκπληρώσει τις προσδοκίες μας και ότι η τουρκική αντιπροσωπεία, η οποία σε πολλές περιπτώσεις έχει δείξει μια σαφή κατανόηση των σημερινών αναγκών, θα διευκολύνει το έργο μας με όλες της τις δυνάμεις. Μεταξύ των διαφόρων λαών της Ανατολής, ο τουρκικός λαός είναι αποφασισμένος να διεκδικήσει την ανεξάρτητη πολιτική του ύπαρξη, να συμβιβάζει όλες τις απαιτήσεις της προόδου με τη δική του εθνική παράδοση, η οποία είναι τόσο ξεχωριστή και ισχυρή, και να διατηρήσει και να αναπτύξει το δικό του πολιτισμό. Αισθάνομαι βέβαιος ότι οι τούρκοι εκπρόσωποι σε αυτή τη Διάσκεψη θα εκτιμήσουν δεόντως τη συμπάθεια και δύναμη με τις οποίες όλες οι χώρες που εκπροσωπούνται εδώ απευθύνουν αυτή την έκκληση. Θα κατανοήσουν επίσης, αναμφίβολα, την έκκληση της γαλλικής αντιπροσωπείας, μια έκκληση που γίνεται στο όνομα μιας χώρας που πάντα αγωνίζεται (μαζί με πολλές άλλες χώρες, χαίρομαι που το λέω, αλλά όχι λιγότερο από οποιαδήποτε από αυτές) για τον θρίαμβο της ανθρωπιάς, της δικαιοσύνης και της ελευθερίας. Στις τεράστιες και ποικίλες περιοχές στις οποίες η πολιτική της δραστηριότητα έχει εξαπλωθεί, η Γαλλία πάντα φρόντιζε σχολαστικά να σέβεται όλες τις μορφές σκέψης, θρησκείας και πολιτισμού, όσο ποικίλες και όσο διαφορετικές και αν είναι από την παράδοσή της και να επιτρέπει την πλήρη ανάπτυξή τους.

«Στη δήλωση που σας έκανα έχω σκόπιμα αποφύγει να κατονομάσω οποιονδήποτε λαό μεταξύ εκείνων που δικαιούνται την προστασία όλων των Δυνάμεων, οι οποίες θεωρούν ιερό καθήκον να σέβονται την ύπαρξή τους, τα υλικά και ηθικά τους συμφέροντα και το δικαίωμά τους να αντιμετωπίζονται επί ίσοις όροις με όλους τους πολίτες της Τουρκικής Αυτοκρατορίας. Τους θεωρώ όλους εξίσου αξιους του μεγάλου ενδιαφέροντος που μας προκαλούν.

«Παρ' όλα αυτά, δεν αποτελεί παραβίαση αυτών των αρχών η τήρηση ότι, ενώ απαιτούμε ισότιμη μεταχείριση για όλες τις μειονότητες χωρίς διάκριση ως προς τη φυλή, ανησυχούμε πολύ για την επίτευξη αυτής της μεταχείρισης για τους Αρμένιους τουρκικής υπηκοότητας, οι οποίοι υπέστησαν τόσο μεγάλες απώλειες και τόσο πικρά βάσανα κατά τη διάρκεια του πολέμου».

Ο Μαρκήσιος Garroni είπε τα εξής: —

«Συμμερίζομαι τις σοφές παρατηρήσεις και συστάσεις του διακεκριμένου Προέδρου μας. Πρέπει να κάνουμε ό,τι μπορούμε για να καταλήξουμε σε πρακτικά αποτελέσματα που θα επιτρέψουν στους λαούς των διαφορετικών φυλών και θρησκειών να ζήσουν μαζί και να συμβάλλουν το μερίδιό τους στην πρόοδο των χωρών όπου ζουν.

«Δεν χρειάζεται να υπενθυμίσουμε τους λόγους για τους οποίους η ηρεμία σε αυτές τις περιοχές έχει επανειλημμένα διαταραχθεί. Δυστυχώς, η τελευταία περίοδος του πολέμου η οποία διήρκεσε πολύ καιρό, έχει οξύνει τον αγώνα· και σήμερα, μετά από μια μακρά περίοδο πολέμου, πρέπει να περιορίσουμε τη βιαιότητα του πάθους και να αποτρέψουμε περαιτέρω φρικαλεότητες και εκδικήσεις. Πρέπει να προχωρήσουμε με βάση τις αρχές της ανεκτικότητας, της ισότητας και της δικαιοσύνης και να ξεχάσουμε το παρελθόν. Το πνεύμα της αντίδρασης και της βίας πρέπει να αντικατασταθεί από το πνεύμα του αμοιβαίου σεβασμού και του κοινού συμφέροντος. Εμείς πρέπει να ξεπεράσουμε όλες τις δυστυχίες και τις συμφορές των τελευταίων χρόνων. Πρέπει να στρέψουμε τις σκέψεις μας στο να βάλουμε ένα τέλος στα βάσανα των φτωχών ανθρώπων, που έχουν υποστεί το κύριο βάρος αυτών των οδυνηρών γεγονότων και τώρα έχουν μεγαλύτερη ανάγκη από ποτέ για ανάπαυση, ηρεμία και ειρήνη.

«Δεν έχω καμία αμφιβολία ότι την ανακωχή των όπλων θα ακολουθήσει η ανακωχή των παθών. Χαίρομαι με την ελπίδα, ότι με τη καλή θέληση όλων θα μπορέσουμε σταδιακά να δημιουργήσουμε μια κατάσταση στην οποία τα διάφορα στοιχεία θα μπορέσουν να ζήσουν μαζί ειρηνικά. Η Τουρκία και ο λαός της θα είναι οι κερδισμένοι, γιατί έτσι θα είναι σε θέση να επιτύχουν την πρόοδο στην οποία η Εθνική Κυβέρνηση της Άγκυρας είναι προσηλωμένη.

«Ας παράσχουμε, λοιπόν, πραγματική προστασία σ' αυτές τις μειονότητες, σε αυτούς τους φτωχούς μουσουλμανικούς, ελληνικούς ή αρμενικούς λαούς, είτε ζουν σε τουρκικό είτε σε ελληνικό έδαφος. Με την προστασία αυτών των πληθυσμών θα υπερασπιζόμαστε εκείνες τις αρχές του πολιτισμού που βρίσκονται στο μυαλό όλων μας - αρχές που πρέπει να προσπαθήσουμε να ενσταλάξουμε ακόμα περισσότερο στις καρδιές παρά στο μυαλό των ανθρώπων».

Ο Ismet Πασάς διάβασε την ακόλουθη δήλωση (βλ. Παράρτημα, σ. 190).

Ο Λόρδος Curzon είπε ότι οι αντιπρόσωποι θεωρούσαν μέχρι τώρα τον Ismet Πασά ως έναν επιτυχημένο στρατηγό και ικανό διπλωμάτη· το απόγευμα τους έδειξε ότι ήταν επίσης καθηγητής ιστορίας και τους είχε δώσει μια μεγάλη διάλεξη για την τουρκική ιστορία από τις ημέρες

[183]

του Μωάμεθ του Κατακτητή έως σήμερα. Είχε εκθειάσει τα φιλελεύθερα αισθήματα αυτού του μονάρχη. Αυτός (ο Λόρδος Curzon) ευχήθηκε να μπορούσε να βρει στην ομιλία του Ismet Πασά μια ένδειξη ότι η σημερινή Τουρκική Κυβέρνηση κινούνταν στο ίδιο πνεύμα. Ο Ismet Πασάς είχε δώσει άφθονα αποσπάσματα από ιστορίες, εγκυκλοπαίδειες και επίσημες εκδόσεις, γαλλικές, αγγλικές και αμερικανικές, για να υποστηρίξει το θέμα του. Κάποια στιγμή ο Ismet Πασάς φάνηκε να παραθέτει τον ίδιο τον Λόρδο Curzon, αλλά αποδείχθηκε ότι το απόσπασμα ήταν παρμένο από ένα βιβλίο αφιερωμένο στον Λόρδο Curzon από έναν παλιό του δάσκαλο. Αυτός (ο Λόρδος Curzon) δεν θα ακολουθούσε τον Ismet Πασά στην ιστορία του· πολλά από αυτά ήταν ενδιαφέροντα, αλλά όλα ήταν εντελώς άσχετα με το υπό συζήτηση πρόβλημα. Αν οποιοσδήποτε εκπρόσωπος επιθυμούσε να συντάξει ένα ιστορικό δοκίμιο στο μέλλον, θα ήταν καλύτερα να κυκλοφορήσει εκ των προτέρων, ώστε οι εκπρόσωποι να μπορούν να το διαβάσουν αυτοτελώς.

Ποια ήταν η θέση; Η Διάσκεψη συγκεντρώθηκε για να ασχοληθεί, όχι με το παρελθόν, αλλά

κυριώς με το παρόν και το μέλλον· να ασχοληθεί με την κατάσταση των μειονοτικών πληθυσμών σε ορισμένα μέρη της Ευρώπης και της Ασίας· για να προετοιμάσει μια συνθήκη που θα περιείχε επαρκείς εγγυήσεις για την αποτροπή της αδικίας και τη διατήρηση της ασφάλειας και της τάξης. Στις παρατηρήσεις του είχε εξετάσει την κατάσταση με τη μεγαλύτερη δυνατή προσοχή και, όπως ήλπιζε, δίκαια. Είχε αναφέρει τις διαστάσεις του προβλήματος, είχε κατονομάσει τις διάφορες μειονότητες που έπρεπε να αντιμετωπιστούν και είχε κάνει συγκεκριμένες προτάσεις για την βελτίωση της μοίρας τους. Σε όλα αυτά τα θέματα ο Ismet Πασάς δεν είχε λέξη να πει. Τρία χαρακτηριστικά ξεχώρισαν στο τελευταίο μέρος της ομιλίας του. Πρώτον, επιδόθηκε σε μια πολύ αιχμηρή τοποθέτηση εις βάρος των Αρμενίων, με τους οποίους, τελικά, οι Τούρκοι έπρεπε να ζήσουν φιλικά στο μέλλον. Δεύτερον, μίλησε με πολύ απαξιωτικούς όρους για την Κ.τ.Ε., έναν οργανισμό περισσότερο ικανό να προσφέρει βοήθεια και προστασία στην Τουρκία από οποιοδήποτε άλλο υπάρχον ένα σώμα την οποία ο ίδιος (ο Λόρδος Curzon) είχε συστήσει στον Ismet Πασά κατά τη διάρκεια της προηγούμενης ομιλίας του. Τρίτον, ο Ismet Πασάς είπε ότι το ζήτημα θα μπορούσε να επιλυθεί καλύτερα με την ανταλλαγή πληθυσμών. Αυτό δεν ίσχυε. Ποτέ δεν θα λύνονταν το ζήτημα αν το προσέγγιζαν με αυτό το πνεύμα. Ακόμα και όταν κάθε πιθανή ανταλλαγή πληθυσμών είχε γίνει, κάποιες μειονότητες θα έμεναν πάντα πίσω. Παρακάλεσε τον Ismet Πασά και την Τουρκική Κυβέρνηση να προσεγγίσουν αυτό το ζωτικό ζήτημα με ανθρώπινο πνεύμα. Όπως είχε πει στην προηγούμενη ομιλία του, όλος ο κόσμος είχε τα μάτια του στραμμένα στην αίθουσα συνεδριάσεων. Αν ο λόγος του Ismet Πασά γνωστοποιούνταν στον κόσμο, θα επικρατούσε μια πολύ μεγάλη απογοήτευση. Νωρίτερα μέσα στην ημέρα είχε στείλει στους εκπροσώπους, συμπεριλαμβανομένων και των Τούρκων εκπροσώπων, ένα αντίγραφο των παρατηρήσεων που επρόκειτο να κάνει. Ένας γραμματέας της τουρκικής αντιπροσωπείας του είχε πει, λίγο πριν από τη συνεδρίαση, ότι η αντιπροσωπεία του δεν είχε επαρκή χρόνο για να μεταφράσει ή να μελετήσει το έγγραφο – για αυτό το λόγο πρότειναν να αναβάλουν την απάντησή τους· ένα λογικό αίτημα στο οποίο είχε πρόθυμα συμφωνήσει. Η επιτροπή θα μπορούσε, επομένως, να αντιληφθεί την έκπληξή του όταν αντιθέτως, ο επικεφαλής της τουρκικής αντιπροσωπείας

[184]

προχώρησε με την ανάγνωση ενός μακροσκελούς εγγράφου, προσεκτικά προετοιμασμένου εκ των προτέρων, το ύφος του οποίου μόλις περιέγραψε. Ομολόγησε ότι απογοητεύτηκε πικρά.

Τι έπρεπε να γίνει; Είχε προτείνει τη σύσταση μιας υποεπιτροπής για να ασχοληθεί με το ζήτημα αυτό, αλλά πριν από τη σύσταση της υποεπιτροπής ήταν σημαντικό να μάθει τις απόψεις της τουρκικής αντιπροσωπείας σχετικά με το πρόβλημα που τέθηκε ενώπιόν της και τις προτάσεις που έκανε ο ίδιος. Εξακολουθούσε να ελπίζει να ακούσει αυτές τις απόψεις και θα λυπόταν εάν η μόνη συμβολή της τουρκικής αντιπροσωπείας ήταν η ομιλία που μόλις εκφωνήθηκε. Πρότεινε οι άλλες αντιπροσωπείες να μιλήσουν τώρα για το γενικό ζήτημα και ότι η επιτροπή θα έπρεπε να συνεδριάσει ξανά την επόμενη ημέρα για να ακούσει την τουρκική απάντηση στις προτάσεις του. Τότε θα ήταν σε καλύτερη θέση να γνωρίζουν αν άξιζε τον κόπο να συσταθεί μια υποεπιτροπή.

Ο κ. Βενιζέλος εκφώνησε την ακόλουθη ομιλία: —

«Ανταποκρινόμενος στην πρόσκληση που απηύθυνε ο Πρόεδρός μας στην τουρκική και την ελληνική αντιπροσωπεία, σπεύδω να δηλώσω, στο όνομα των τελευταίων, ότι συμμεριζόμαστε τις απόψεις που εξέφρασε ο Λόρδος Curzon και αποδεχόμαστε τις προσεκτικά μελετημένες προτάσεις του ως βάση των εργασιών που θα ανατεθούν σε μια υποεπιτροπή.

«Αισθάνομαι υποχρεωμένος να υπενθυμίσω το γεγονός ότι η λύση αυτού του εξαιρετικά σημαντικού προβλήματος μου φάνηκε ότι σε μεγάλο βαθμό διευκολύνεται από το άρθρο 5 του Εθνικού Συμφώνου της Άγκυρας, το οποίο αναφέρει τα εξής: —

«Τα δικαιώματα των μειονοτήτων θα κατοχυρωθούν από εμάς στην ίδια βάση με τα δικαιώματα που θεσπίστηκαν προς όφελος των μειονοτήτων σε άλλες χώρες με συμβάσεις που

έχουν συναφθεί *ad hoc* (ελλ. επί τούτου) μεταξύ των Δυνάμεων της Αντάντ, τους αντιπάλους τους και ορισμένους από τους συνεργάτες τους.”

«Τολμώ να παρατηρήσω ότι οι διατάξεις που οι Συμμαχικές και Συνδεδεμένες Δυνάμεις αισθάνθηκαν υποχρεωμένες να συμπεριλάβουν στις διάφορες συνθήκες ειρήνης που συνάφθηκαν μετά τον Μεγάλο Πόλεμο δεν επιβλήθηκαν ως επί το πλείστον στους αντιπάλους, αλλά κυρίως σε κράτη που είχαν πολεμήσει στην πλευρά των Συμμάχων. Αυτό αποδεικνύει ότι, οι όροι αυτοί δεν εμπνέονται από αίσθημα εχθρότητας, αλλά από την ανησυχία για τα γενικά συμφέροντα τα οποία είναι στενά συνδεδεμένα με τα ιδιαίτερα συμφέροντα των κρατών στα οποία αυτές οι διατάξεις εφαρμόζονται.

«Επιπλέον, θεωρώ καθήκον μου να δηλώσω ότι η Ελληνική Κυβέρνηση είναι απολύτως έτοιμη να χορηγήσει στους μουσουλμάνους που κατοικούν στην Ελλάδα ακριβώς τις ίδιες εγγυήσεις με αυτές που θα παραχωρηθούν στις μειονότητες στην Τουρκία.

«Δυστυχώς, οι δηλώσεις που έκανε σήμερα ο Ismet Πασά είναι κάπως απογοητευτικές.

«Η ανταλλαγή των πληθυσμών δεν είναι, όπως πιστεύει ο Ismet Πασάς, ένα μέσο για τη διευθέτηση του ζητήματος των μειονοτήτων. Αν αυτή η διαδικασία υιοθετηθεί οριστικά, παρ’ όλα αυτά, θα παρέμεναν στην Τουρκία μετά την εφαρμογή της στοιχεία ξένης ιθαγένειας ελληνικά και αρμενικά, για παράδειγμα, τα οποία θα αποτελούσαν εθνοτικές μειονότητες. Επίσης, μια ανταλλαγή πληθυσμών του είδους

[185]

που μελετούσε η οθωμανική αντιπροσωπεία δεν μπορεί να θεωρηθεί ως ανθρωπιστική. Όταν 1.600.000 Έλληνες εκδιώκονται για να δημιουργηθεί χώρος για 350.000 Τούρκους δεν είναι μια δίκαιη ανταλλαγή πληθυσμών.

«Ο Ismet Πασάς προσπάθησε να πείσει τις Δυνάμεις ότι πρέπει να πάψουν να ενδιαφέρονται για την τύχη των μειονοτήτων στην Τουρκία που, σύμφωνα με τον ίδιο, η οθωμανική νομοθεσία προσφέρει επαρκείς εγγυήσεις. Αλλά, η Τουρκία δεν μπορεί να διεκδικήσει προνομιακή θέση σε αυτό συγκρινόμενη με όλες τις Δυνάμεις που έχουν αναλάβει διεθνείς δεσμεύσεις για την προστασία των μειονοτήτων. Η οθωμανική αντιπροσωπεία θα αποκηρύξει έτσι μια αρχή που είναι ανοιχτά αποδεκτή από τη Συνέλευση της Άγκυρας υπό τον όρο της αμοιβαιότητας. Επίσης αξίζει να σημειωθεί ότι οι Δυνάμεις, όταν κάλεσαν την Τουρκία να σταματήσει τις εχθροπραξίες και υποσχέθηκαν να της επιστρέψουν την Ανατολική Θράκη με τη Διακοίνωση της 23ης Σεπτεμβρίου, έθεσαν ως όρο ότι ειδικές εγγυήσεις θα πρέπει να δοθούν για την προστασία των μειονοτήτων στην Τουρκία».

Ο κ. Child είπε τα εξής: —

«Οι Αμερικανοί αντιπρόσωποι σκοπεύουν να κρατήσουν αποστάσεις από τις υποθέσεις που δεν είναι δικές μας, αλλά το ανθρωπιστικό ενδιαφέρον είναι εξίσου δικαίωμά μας όπως είναι δικαίωμα και καθήκον κάθε έθνους.

«Δεν διεκδικούμε κανένα ιδιαίτερο δικαίωμα να ακουστούμε για τα θέματα των προσφύγων, της προστασίας των πληθυσμών και της εύρεσης κατοικιών για εκείνους που εκτοπίστηκαν· αντί να το κάνουμε αυτό, ισχυριζόμαστε ότι άλλα έθνη και ιδιαίτερα εκείνα που εκπροσωπούνται σε αυτό το τραπέζι, έχουν το ίδιο συμφέρον και το ίδιο καθήκον. Επειδή στο έδαφός της έπεσε η ατυχία του πολέμου και από το έδαφός της έφτασε ο μεγαλύτερος αριθμός προσφύγων, η Τουρκία μπορεί να έχει ενδιαφέρον σε αυτά τα ανθρωπιστικά ζητήματα μεγαλύτερο από οποιοδήποτε από εμάς.

«Είναι αδιανόητο ότι οι φιλοδοξίες της Τουρκίας για ανεξαρτησία, για πρόοδο, δεν θα πρέπει να βασίζονται εν μέρει σε μια γενναιόδωρη πολιτική συμβολής στην ασφάλεια και την ανακούφιση από τον πόνο της ανθρωπότητας. Η ασφάλεια και η ανακούφιση της ανθρωπότητας από τα δεινά είναι μια από τις κύριες ανησυχίες των κυβερνήσεων.

«Η άνεση και η ασφάλεια και η αποκατάσταση των εκατοντάδων χιλιάδων ανθρώπων, οι πε-

ρισσότεροι από τους οποίους είναι άμαχοι, πολλοί από αυτούς είναι γυναίκες και παιδιά, πολλοί εκτοπισμένοι για πάντα από τα σπίτια τους εξαιτίας των ταραχών στην Εγγύς Ανατολή, είναι ένα θέμα που έχει για το λαό των Ηνωμένων Πολιτειών ζωτικό ενδιαφέρον.

«Ως ένδειξη αυτού του ενδιαφέροντος, οι υπήκοοί μας έχουν δαπανήσει γενναιόδωρα σε αυτό το μέρος του κόσμου με το οποίο ασχολείται αυτή η Διάσκεψη, σε ιατρική περίθαλψη, στην υπηρεσία των ναυτικών μας δυνάμεων, στη σίτιση πεινασμένων ανθρώπων όπως και σε άλλες μορφές αρωγής, μεγάλα χρηματικά ποσά. Έχουμε διαθέσει σχεδόν 75 εκατομμύρια δολάρια σε αυτό το έργο μέσω μίας μόνο επιτροπής. Ο λαός της χώρας μου δεν ζητάει ανταλλάγματα για αυτή τη δαπάνη, εκτός από τη διαβεβαίωση ότι η Διάσκεψη αυτή θα βρει στο ακέραιο τα μέσα για να εξαλείψει αμέσως τις αιτίες αυτής της σπατάλης της ανθρώπινης ζωής και του ανθρώπινου πόνου. Είναι ανώφελο για μένα να επαναδιατυπώσω το πρόβλημα. Είναι ανώφελο να δώσω περισσότερα στατιστικά στοιχεία. Τα γεγονότα αναγνωρίζονται από όλους. Επιπληττούν

[186]

τον κόσμο. Προκαλούν τον αυτοσεβασμό του πολιτισμού. Είναι τόσο συγκλονιστικό που ο οίκτος για τα άτομα χάνεται στον οίκτο για τις μάζες. Το έργο που πρέπει να γίνει μπορεί να περιλαμβάνει οποιαδήποτε σοφή ανταλλαγή υπηκόων, ώστε ένα από τα αποτελέσματα να είναι οι άνδρες να επιστρέψουν στις οικογένειές τους και να τις συντηρήσουν επί των πατρογονικών τους εδαφών. Αυτό περιλαμβάνει τη διασφάλιση της προστασίας των άλλων εθνοτικών ομάδων που φεύγουν κάτω από την πίεση του φόβου, καθώς και την ανεύρεση καταφυγίου γι' αυτές, σύμφωνα με όσα υπαγορεύουν η σύνεση και η συνείδηση των εθνών που εκπροσωπούνται εδώ. Περιλαμβάνει την εξεύρεση στέγης για αστέγους και μια διεθνή γενναιοδωρία στην παροχή προσωρινής σίτισης και μεταφοράς και την πρόληψη σαρωτικών λοιμών που μπορούν να απειλήσουν τον κόσμο. Περιλαμβάνει την απαίτηση των εγγυήσεων αυτών των εθνών που τώρα βρίσκονται ορδές αστέγων στα εδάφη τους, ότι θα τους προστατεύσουν. Περιλαμβάνει την προσπάθεια αποτροπής περαιτέρω μεταναστεύσεων και δεν έχει ιδιαίτερη σημασία, κατά τη γνώμη μου, αν οι μεταναστεύσεις ξεκινούν με διαταγή που εκδίδεται από τις αρχές ή από το φόβο της βίας.

«Δεν λέω ότι οι Συμμαχικές Δυνάμεις απέφυγαν την ευθύνη για την εκπλήρωση αυτών των στόχων. Αντιθέτως, επισημαίνω ότι αυτοί οι στόχοι ήταν το κύριο τους μέλημα και το αντικείμενο των δεσμεύσεων τους.

«Επισημαίνω τις ακόλουθες λίγες περιπτώσεις τέτοιων διαβεβαιώσεων οι οποίες έχουν αναφερθεί από εκείνους που επιδιώκουν τη δημιουργία ενός καταφυγίου για τους Αρμένιους: —

«Το κείμενο της Συνθήκης των Σεβρών

«Η δήλωση του υφυπουργού Εξωτερικών της Μεγάλης Βρετανίας, που έγινε στη Βουλή των Κοινοτήτων στις 11 Μαρτίου 1920

«Η δήλωση του Πρωθυπουργού στη Βουλή των Κοινοτήτων στις 29 Απριλίου 1920

«Η επιστολή του κ. Poincare, Προέδρου της Γαλλικής Δημοκρατίας, προς τον Αρμένιο Αρχιεπίσκοπο της Κιλικίας της 16ης Φεβρουαρίου 1919

«Τα ψηφίσματα του Ανώτατου Συμμαχικού Συμβουλίου, της 8ης Μαρτίου 1921

«Τα ψηφίσματα των Υπουργών Εξωτερικών των Συμμαχικών Δυνάμεων, την 26 Μαρτίου 1922

«Τα ψηφίσματα της Κ.τ.Ε. της 22ας Σεπτεμβρίου 1922

«Δεν λέω ότι η τουρκική αντιπροσωπεία και η Εθνοσυνέλευση θα παραλείψουν να ενεργήσουν σύμφωνα με την ανοχή και τη δικαιοσύνη και την παραχώρηση που οι Ηνωμένες Πολιτείες και όλος ο κόσμος περιμένουν και μπορεί δικαίως να απαιτήσουν.

«Ωστόσο, προτρέπω εκ μέρους του λαού των Ηνωμένων Πολιτειών ότι αυτή η Διάσκεψη να μην αποχωρήσει ποτέ από τη Λωζάννη χωρίς να παρέχει κάποια μέσα για μόνιμες κοινές προ-

σπάθειες για να βρουν καταφύγιο οι απροστάτευτες ορδές και να δημιουργηθούν, αν είναι δυνατόν, ασφαλή εδαφικά καταφύγια για ειδικούς πληθυσμούς, αν διαπιστωθεί ότι χρειάζονται διαχωρισμό από άλλες εθνότητες, θρησκείες ή φυλές. Πάνω απ' όλα, η Διάσκεψη αυτή θα πρέπει να εξασφαλίσει μέσω συμφωνίας και μέσω ανθρωπιστικών διοικητικών μέτρων

[187]

ισχυρές εγγυήσεις ότι, η ασφάλεια θα συνοδεύει τη συνέχιση της παρούσας κατάστασης των πληθυσμών, οι οποίοι τώρα ταλαιπωρούνται από φόβους. Πιστεύουμε ότι τα νέα δεδομένα τα οποία τείνουν να καθιερώσουν το δικαίωμα των εθνών να εκδιώκουν μεγάλα τμήματα των πολιτών τους για να γίνουν βάρος σε άλλα έθνη πρέπει να εξεταστούν προσεκτικά πριν να τους δοθεί έγκριση, για να μην καθιερωθεί μια νέα και βλαβερή αρχή, η οποία θα δυσχεραίνει το διεθνές δίκαιο και τη δικαιοσύνη.

«Οι εκπρόσωποι των Ηνωμένων Πολιτειών θεωρούν ότι οι σκοποί που πρέπει να επιδιωχθούν να είναι προληπτικοί και όχι η απλή ανακούφιση και να είναι οι εγγυήσεις της ασφάλειας των μειονοτήτων και όχι η απλή ανακούφιση της δυστυχίας τους και η μονιμότητα της κοινής δράσης και όχι η απλή σπασμωδική ξεχωριστή δραστηριότητα. Σε αυτόν τον σκοπό, ο λαός της χώρας μου, αν και απομακρυσμένος λόγω της απόστασης, έχει βαθύ ενδιαφέρον και θα συνεχίσει να είναι έτοιμος με τις συνεισφορές του».

Ο κ. Sralaikovitch εκφώνησε την ακόλουθη ομιλία: —

«Άκουσα με προσοχή τις καλά επιλεγμένες σελίδες της ιστορίας που μόλις μας διάβασε ο Εξοχότατος Ismet Πασάς και με αυτόν τον τρόπο είχα την εντύπωση ότι άκουγα μια μομφή κατά της Τσαρικής Ρωσίας και μια ανεπιφύλακτη υπεράσπιση της Τουρκίας του Abdul Hamid.

«Δεν έχω την πρόθεση ούτε να υπερασπιστώ την πρώτη ούτε να επιτεθώ στη δεύτερη, αλλά επιθυμώ με λίγες σύντομες παρατηρήσεις να διορθώσω ένα μεγάλο λάθος που έκανε ο Ismet Πασάς.

«Η ιστορία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας κατά τη διάρκεια του περασμένου αιώνα δεν μπορεί να εξηγηθεί με την απλή εξιστόρηση των επεμβάσεων της Ρωσίας και των πρακτόρων της στην Τουρκία. Από τους δύο παράγοντες που είχαν καθοριστική επίδραση στη μοίρα της Τουρκίας του παρελθόντος, ο Ismet Πασάς ανέφερε μόνο τον έναν – τον εξωτερικό παράγοντα, π.χ. τις φιλοδοξίες των Μεγάλων Δυνάμεων και ιδιαίτερα της Ρωσίας. Είναι γεγονός, ότι κατά τη διάρκεια της τελευταίας περιόδου της ιστορίας της, η Οθωμανική Αυτοκρατορία ήταν ένα είδος επιχείρησης των Μεγάλων Δυνάμεων. Από αυτή την άποψη ο Ismet Πασά έχει δίκιο, αλλά κάνει λάθος όταν λέει ότι “όλες οι εξεγέρσεις στα Βαλκάνια κατά τη διάρκεια του περασμένου αιώνα υποκινήθηκαν από την Τσαρική Ρωσία”. Τέτοια δήλωση δείχνει ότι ο Ismet Πασάς αγνοεί τον δεύτερο παράγοντα, ο οποίος έπαιξε κυρίαρχο ρόλο στη μοίρα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

«Αυτός ο παράγοντας είναι το αίσθημα των χριστιανικών εθνοτήτων στα Βαλκάνια, οι οποίοι δεν ήταν σε θέση να ξεχάσουν τα εθνικά τους ιδεώδη. Οι προσδοκίες αυτών των εθνοτήτων ήταν ο κύριος μοχλός στον αγώνα τους για ανεξαρτησία. Όπως γνωρίζουμε, αυτό το εθνικό συναίσθημα έπαιξε έναν αποφασιστικό ρόλο στη δημιουργία όλων των σύγχρονων κρατών. Αυτό το ίδιο εθνικό συναίσθημα εξηγεί επίσης, τη σημερινή γέννηση μιας νέας, κεμαλικής, εθνικής Τουρκίας.

«Τόσο πολύ για το παρελθόν. Λέω ειλικρινά στον Ismet Πασά ότι ανάμεσα σε εμάς τους Σέρβους και τους Τούρκους η διαμάχη του αιώνα έχει διευθετηθεί, η ιστορική μονομαχία τελείωσε και ότι η πιθανότητα να ζήσουμε στο εξής με καλούς όρους, ακόμα και ως καλοί φίλοι, θα εξαρτηθεί αποκλειστικά και μόνο από τη μελλοντική στάση των Τούρκων.

«Όσον αφορά το παρόν, ζητώ την άδεια του Ismet Πασά να του απευθύνω λίγα λόγια σχετικά με το πρόβλημα των μειονοτήτων. Τα λόγια αυτά θα είναι

τόσο ειλικρινή και αμερόληπτα όσο αυτά που μόλις εξέφρασα. Αυτό είναι ακόμη πιο εύκολο για μένα, αφού δεν θα υπάρχει σερβική μειονότητα στην Τουρκία του μέλλοντος και συνεπώς δεν θα υπάρχει λόγος διαφοράς μεταξύ μας σε αυτό το σημείο.

«Ο Ismet Πασάς πρέπει να έχει υπόψη του την εξέλιξη που έχει λάβει στις νομικές ιδέες και τους θεσμούς της Ευρώπης όσον αφορά το διεθνές πρόβλημα των μειονοτήτων. Η κύρια ανησυχία του αφορά τις συνέπειες της παρέμβασης των Μεγάλων Δυνάμεων του παρελθόντος υπέρ των χριστιανικών μειονοτήτων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, η οποία αναδύεται μπροστά του σαν εφιάλτης. Πρώτον, ήταν η παρέμβαση της Ρωσίας και μόνο δύναμει της Συνθήκης του Κουτσούκ-Καϊναρτζή· στη συνέχεια υπήρξε η παρέμβαση των Μεγάλων Δυνάμεων, ιδίως μετά τη Συνθήκη των Παρισίων. Αλλά ο Ismet Πασάς θα έπρεπε να είναι καθησυχασμένος τώρα. Οι μέρες της ατομικής ή της συλλογικής παρέμβασης έχουν τελειώσει. Από τον τελευταίο μεγάλο πόλεμο το πρόβλημα των μειονοτήτων έχει εισέλθει σε μια νέα φάση της νομικής του εξέλιξης. Ένα νέο σύνολο δογμάτων προέκυψε από τις τελευταίες συνθήκες της ειρήνης, καθώς και ένα πρακτικό σύστημα του οποίου η Κ.τ.Ε. είναι ο διαχειριστής. Το σύστημα αυτό έχει υιοθετηθεί από όλα τα πολιτισμένα έθνη και αγκαλιάζει όλες τις εθνικές μειονότητες χωρίς φυλετικές ή θρησκευτικές διακρίσεις. Κράτη όπως η Γιουγκοσλαβία, η Ρουμανία, η Τσεχοσλοβακία, κ.ά, έχουν υποταχθεί σε αυτό. Σίγουρα, η Τουρκία δεν μπορεί να αποκλείσει τον εαυτό της από αυτήν. Αυτό είναι το ελάχιστο που θα πρέπει να αποδεχτεί, αν επιθυμεί πραγματικά να πάρει τη θέση της ανάμεσα στα σύγχρονα κράτη. Αυτό το ελάχιστο είναι το νέο καθεστώς του παγκόσμιου διεθνούς δικαίου που ισχύει σήμερα στις μειονότητες.

«Ο διακεκριμένος τρόπος με τον οποίο ο Λόρδος Curzon έχει εκθέσει αυτές τις νέες αρχές του διεθνούς δικαίου αποδεικνύει ότι οι προτάσεις του για τη μελλοντική μεταχείριση των μειονοτήτων στην Τουρκία είναι αποκλειστικά εμπνευσμένες από ένα αίσθημα για το τι είναι δίκαιο και ανθρώπινο. Συμφωνώντας με αυτές τις προτάσεις η τουρκική αντιπροσωπεία θα πραγματοποιήσει μια πράξη σύμφωνη με τα συμφέροντα της Τουρκίας και του πολιτισμού».

Ο Ismet Πασάς είπε ότι στην προηγούμενη λεπτομερή δήλωσή του είχε εκθέσει τη γενική άποψη της τουρκικής αντιπροσωπείας όσον αφορά το ζήτημα των μειονοτήτων και ότι καθώς μόλις είχε γίνει γνώστης των προτάσεων του Λόρδου Curzon, θα επιφυλαχθεί για την απάντησή του σε μια μεταγενέστερη συνάντηση, όταν θα είχε εξετάσει διεξοδικά το θέμα.

Κατά τη γνώμη του, οι ομιλίες που έγιναν μετά τη δική του δικαιολογούσαν τις ιδέες και τις απόψεις για την υποστήριξη των οποίων είχε επικαλεστεί διάφορα ιστορικά γεγονότα. Αυτά τα παραδείγματα, που αντλήθηκαν από την ιστορία, έδειχναν πόσο δίκιο είχε η τουρκική αντιπροσωπεία να δώσει έμφαση στα διδάγματα της ιστορίας και πόσο αναγκαίο ήταν να έχουμε κατά νου αυτά τα διδάγματα στην προσπάθεια επίλυσης του προβλήματος των μειονοτήτων.

Οι δηλώσεις του κ. Βενιζέλου είχαν φυσικά προκαλέσει τη μεγαλύτερη έκπληξη στη τουρκική αντιπροσωπεία. Η εντύπωση του Ismet Πασά ήταν ότι η ανταλλαγή πληθυσμών είχε προταθεί και υποστηριχθεί από την Ελληνική Αντιπροσωπεία και ότι το ζήτημα είχε παραπεμφθεί με αυτή τη μορφή σε ειδική υποεπιτροπή, η οποία είχε προβεί σε σημαντική πρόοδο στις εργασίες της. Επανερχόμενος στο υπό συζήτηση ζήτημα, ο Ismet Πασάς

παρατήρησε ότι, καθώς η τουρκική αντιπροσωπεία είχε συναινέσει στην διατήρηση του ελληνικού πληθυσμού στην Κωνσταντινούπολη, οι προτάσεις που έγιναν θα έτειναν να αντιδράσουν δυσμενώς στα τουρκικά συμφέροντα, δεδομένου ότι θα καταδίκάζαν αρκετές εκατοντάδες χιλιάδες Τούρκους σε οξεία δυστυχία και εκδίωξη από το ελληνικό έδαφος. Ο οίκτος, η γενναιοδωρία και η ανεκτικότητα των Τούρκων πάντοτε απέβαινε εις βάρος τους.

Η έκπληξη της τουρκικής αντιπροσωπείας ήταν ακόμη μεγαλύτερη όταν ο κ. Βενιζέλος πήρε

το θάρρος να μιλήσει για τους Αρμένιους. Ο ίδιος αναμφίβολα είχε παραβλέψει το γεγονός ότι η ελληνική κατοχή της Μικράς Ασίας ήταν μια νέα αιτία πόνου και δυστυχίας για τους φτωχούς Αρμένιους. Αυτός ο δυστυχής λαός είχε στρατολογηθεί με τη βία και ενσωματώθηκε στις τάξεις του ελληνικού στρατού. Οι επικεφαλής Αρμένιοι στην Ευρώπη είχαν παρακαλέσει πρόθυμα την Ελληνική Κυβέρνηση να μην εκθέσει τους συμπατριώτες τους με αυτόν τον τρόπο. Καμία προσοχή δεν δόθηκε στις προειδοποιήσεις αυτές. Οι Αρμένιοι στάλθηκαν στο μέτωπο και αναγκάστηκαν να πυροβολήσουν τους Τούρκους. Μετά την ατελείωτη καταστροφή, οι ελληνικές αρχές άρχισαν μια προπαγάνδα ψεύδους με σκοπό να επιρρίψουν την ευθύνη για τα εγκλήματα αυτά στους Αρμένιους. Τελικά, οι Έλληνες παρέσυραν τους Αρμένιους μαζί τους όταν έφυγαν από την Ασία. Ήταν επομένως προφανές ότι η τελευταία κυβέρνηση στον κόσμο που θα τολμούσε να εκφράσει δημόσια τον οίκτο της για την τύχη των Αρμενίων ήταν η ίδια η κυβέρνηση που ήταν ο άμεσος υπεύθυνος για τη δυστυχία τους. Η παρέμβαση του κ. Βενιζέλου σε αυτό το θέμα ξεπέρασε την κατανόηση του Ισμέτ Πασά. Η τουρκική αντιπροσωπεία επιθυμούσε να προσεγγιστεί το ζήτημα από μια περισσότερο ευρεία θεώρηση· επιθυμούσαν να γίνει γνωστό ότι υπήρχαν πάνω από ένα εκατομμύριο Τούρκοι χωρίς φαγητό ή κατάλυμα σε χώρες, οι οποίες, ούτε η Ευρώπη ούτε η Αμερική είχαν ή ήταν πρόθυμες να ενδιαφερθούν. Το αληθινά ανθρωπιστικό συναίσθημα απαιτούσε ότι η κατάσταση και η υπάρχουσα δυστυχία θα πρέπει να εξεταστούν μαζί ως ένα ενιαίο σύνολο.

Απαντώντας στις παρατηρήσεις του κ. Spalaikovitch, ο Ισμέτ Πασάς είπε ότι αναφέρθηκε μόνο στη Σερβία των προηγούμενων χρόνων στη δήλωσή του προκειμένου να καταδείξει το ρόλο που έπαιζαν οι ξένες δυνάμεις στα Βαλκάνια και τα ολέθρια αποτελέσματα της ξένης παρέμβασης. Οι Τούρκοι δεν είχαν παρά σεβασμό και εκτίμηση για το εθνικό συναίσθημα και ο Ισμέτ Πασάς έτεινε να το θεωρεί ως ένα από τους βασικούς παράγοντες στη ζωή των λαών.

Οι μειονότητες που παρέμεναν ακόμη στην Τουρκία μπορούσαν να ζήσουν εκεί στην ίδια βάση με τους Τούρκους. Αλλά, ήταν απαράδεκτο και αδιανόητο ότι κάθε μειονότητα να μπορούσε να διεκδικήσει το διαμελισμό της Τουρκίας προκειμένου να της παραχωρηθεί δικός της έδαφος.

Ο σκοπός των παρατηρήσεων που μόλις είχε κάνει ήταν μόνο να απαντήσει στις δηλώσεις της ελληνικής και της σερβο-κροατο-σλοβενικής αντιπροσωπείας. Επιφύλαξε για την επόμενη συνεδρίαση την λεπτομερή απάντησή του σε αυτές του Λόρδου Curzon.

Ο Λόρδος Curzon κατάλαβε ότι ο Ισμέτ Πασάς είπε ότι είχε προετοιμάσει την προηγούμενη ομιλία του, πριν να έχει την ευκαιρία να διαβάσει ή να μελετήσει τις προτάσεις που είχε θέσει ο ίδιος ενώπιον της Διάσκεψης.

Ήταν πηγή μεγάλης ικανοποίησης για αυτόν να βλέπει ότι η αμεροληψία και η ειλικρίνεια των προτάσεών του είχε αναγνωριστεί από κάθε

[190]

άλλο ομιλητή, όχι μόνο από τους Γάλλους και τους Ιταλούς εκπροσώπους, αλλά και από τους εκπροσώπους των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής, της Ελλάδας και του Κράτους των Σέρβων, Κροατών και Σλοβένων. Ήλπιζε ότι ο Ισμέτ Πασάς θα κάνει στη Διάσκεψη τη χάρη να μελετήσει σοβαρά τις προτάσεις αυτές κατά τη διάρκεια του απογεύματος και να δώσει τη μελετημένη απάντησή του στις 11 η ώρα το επόμενο πρωί.

(Η επιτροπή ολοκλήρωσε τις εργασίες της στις 7:20 μ.μ.)

Δήλωση που διαβάζεται από τον Ismet Πασά

Μια δίκαιη λύση του ζητήματος των μειονοτήτων στη Τουρκία δεν θα μπορούσε να βρεθεί χωρίς μια σύντομη ανακεφαλαίωση, αρχικά, της ιστορίας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας από τη σκοπιά της μεταχείρισης που δόθηκε στα στοιχεία που διέφεραν από το κυρίαρχο έθνος στη θρησκεία και τον πολιτισμό. Αυτή η αντικειμενική εξέταση θα αποκαλύψει σαφώς την πολύ παλιά καθιερωμένη πολιτική που ακολουθήθηκε σε σχέση με τις μειονότητες· τις συνθήκες υπό τις οποίες ευημερούσαν και τις συνθήκες υπό τις οποίες απειλήθηκαν τα δικαιώματά τους, ακόμη και η ίδια η ύπαρξή τους. Είναι προφανές ότι η εξάλειψη των παραγόντων που δημιουργήσαν εμπόδια στην ελεύθερη απόλαυση των δικαιωμάτων τους και η ενθάρρυνση και η ανάπτυξη εκείνων των παραγόντων που συντέλεσαν στην ευημερία τους είναι η καλύτερη λύση που μπορεί να προβλεφθεί.

«Στην ιστορία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας το ζήτημα των μειονοτήτων χρονολογείται κυρίως από την εποχή της κατάληψης της Κωνσταντινούπολης από τους Τούρκους.

«Οι ιστορικοί ομόφωνα δηλώνουν ότι ο Μωάμεθ ο Κατακτητής παραχώρησε τις μεγαλύτερες θρησκευτικές και διοικητικές ελευθερίες στις μη μουσουλμανικές κοινότητες στις κατακτημένες πόλεις.

«Μετά την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης», γράφει ένας Γάλλος συγγραφέας,⁴⁶ «η ελεύθερη άσκηση της λατρείας τους εγγυήθηκε στους οπαδούς των διαφόρων θρησκειών». Με διαταγή του σουλτάνου εξελέγη νέος Πατριάρχης, ο Γεώργιος Σχολάριος στον οποίον ο Μωάμεθ ο Β΄ είπε όταν τον στεφάνωσε με την τιάρα: «Να είσαι Πατριάρχης και ας είναι ο ουρανός να σε προστατεύει! Σε κάθε περίπτωση βασίσου στη φιλία μου και να απολαμβάνεις όλα τα προνόμια που είχαν οι προκάτοχοί σου». Ο Μωάμεθ είχε διορίσει ως Πατριάρχη Αρμενίων τον Der Ovaghim με την πιο εκτεταμένη εξουσία πάνω σε όλους τους ομοθρήσκους του. Ο κ. Philip Marshall Brown, καθηγητής διεθνούς δικαίου στο Πανεπιστήμιο του Πρίνστον, αναφερόμενος στη φιλελεύθερη πολιτική του Μωάμεθ του Β΄ στο έργο του με τίτλο «Οι ξένοι στην Τουρκία, το νομικό καθεστώς τους», γράφει τα εξής: «Η ιδέα του ήταν εξαιρετικά απλή. Στόχος του ήταν να επιτρέψει στους Έλληνες, στο μέτρο που αυτό ήταν πρακτικά δυνατό, να απολαμβάνουν ελεύθερα τα δικά τους ήθη και έθιμα και τους δικούς τους νόμους υπό τον υπεύθυνο έλεγχο του δικού τους Πατριάρχη, ο οποίος θα έπρεπε να υπηρετεί ως μεσάζων ή πρεσβευτής σε σχέση με την Υψηλή Πύλη.

[191]

Μέσα στις τρεις ημέρες που ακολούθησαν τη θριαμβευτική είσοδό του στην πρωτεύουσα, ο Μωάμεθ κάλεσε τον φανατικό μοναχό Σχολάριο να καταλάβει τον πατριαρχικό θρόνο. Ο ίδιος ο σουλτάνος ήταν παρών στην επίσημη ενθρόνιση του νέου Πατριάρχη, στον οποίο ανέθεσε, με την ιδιότητα του πνευματικού διαδόχου των Ελλήνων αυτοκρατόρων, τον παρωχημένο τίτλο του Millet Bachi (αρχηγός του έθνους). Ταυτόχρονα παραχώρησε στον Πατριάρχη και στους διαδόχους του σχεδόν απεριόριστη δικαιοδοσία επί των Ελλήνων υπηκόων. Δυστυχώς, το αρχικό berat⁴⁷ του Μωάμεθ έχει εξαφανιστεί. Αρκετοί διαδοχικοί σουλτάνοι, ωστόσο, σιωπηρά επαναβεβαίωσαν και, εκτός από ορισμένες περικοπές που έγιναν αναπόφευκτα κατά τη διάρκεια τεσσάρων και πλέον αιώνων, αυτές οι έκτακτες εξουσίες εξακολουθούν να ασκούνται από τον Έλληνα Πατριάρχη, όπως επίσης από τους επικεφαλής άλλων θρησκευτικών κοινοτήτων που έλαβαν τις ίδιες παραχωρήσεις αργότερα. Το ουσιώδες γεγονός είναι, ότι οι Τούρκοι εν μέσω ενός μεγάλου θριάμβου αυθόρμητα και γενναϊόδωρα αναγνώρισαν το δικαίωμα των κατακτη-

46. Ed. Nogueres, «Armenie», σ. 86.

47. Σ.τ.Ε.: Το Berat ήταν έγγραφο με το οποίο ο Σουλτάνος εκχωρούσε ειδικά προνόμια/δικαιώματα στους μη μουσουλμάνους υπηκόους της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

μένων να αυτοκυβερνώνται μέσα από τους δικούς τους νόμους και έθιμα, σε θέματα που θεωρούνταν ιερά από τους Μουσουλμάνους, καθώς και σε θέματα που δεν είχαν ζωτική σημασία για το κράτος. Είναι επομένως προφανές ότι αυτή η ανεκτική πολιτική δεν ήταν καθόλου αντίθετη με το πνεύμα ή το γράμμα του Ισλάμ. Στην πραγματικότητα βρισκόταν σε πλήρη αρμονία με τη μουσουλμανική νομολογία και καταρρίπτει εντυπωσιακά την παγκόσμια φήμη της αδιαλλαξίας που αποδίδεται άδικα στους Τούρκους.

Είναι αυτή η εντυπωσιακή ανοχή που έκανε τον Βολταίρο να πει: «Ας αφήσουμε τη μικρή μας σφαίρα και ας εξετάσουμε τον υπόλοιπο πλανήτη. Ο Μεγάλος Τούρκος κυβερνά ειρηνικά είκοσι λαούς διαφορετικών θρησκειών· 200.000 Έλληνες ζουν με ασφάλεια στην Κωνσταντινούπολη... Τα τουρκικά χρονικά δεν αναφέρουν καμία εξέγερση από οποιαδήποτε από αυτές τις θρησκείες. Πηγαίνετε στην Ιουδαία, την Περσία, την Ταρταρία και θα δείτε την ίδια ανεκτικότητα και την ίδια ηρεμία... Υπό τον Σελίμ και υπό τους άλλους Σουλτάνους, ιδιαίτερα τον Σουλεϊμάν, οι Τούρκοι δίδαξαν στους Χριστιανούς μετριοπάθεια στον πόλεμο και ηπιότητα στη νίκη».⁴⁸

Η μαρτυρία της ιστορίας δείχνει, επομένως, αδιαμφισβήτητα ότι τα δικαιώματα των μειονοτήτων, τα οποία επιδιώκεται να διασφαλιστούν στον 20ό αιώνα υπό την εγγύηση της Κ.τ.Ε., είχαν αυθόρμητα παραχωρηθεί στα μη-μουσουλμανικά στοιχεία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Παρά ωστόσο, τη διατήρηση των δικαιωμάτων των μειονοτήτων, οι εγκάρδιες σχέσεις μεταξύ των μουσουλμάνων από τη μια πλευρά και των διαφόρων μη-μουσουλμανικών κοινοτήτων από την άλλη υπέστησαν διαδοχικές αλλαγές, ιδίως από την αρχή του 18ου αιώνα· η καλή συνεννόηση που υπήρχε μέχρι τότε άρχισε να δίνει τη θέση της στην αμοιβαία δυσπιστία και στα δυσάρεστα γεγονότα που προέκυψαν από αυτή τα όποια προκάλεσαν πολλά δεινά τόσο στην πλειοψηφία όσο και στις μειονότητες. Τα γεγονότα αυτά είχαν την αφετηρία τους καταρχής σε ξένες

[192]

υποκινήσεις που αποσκοπούσαν στην πτώση μιας μεγάλης αυτοκρατορίας, την οποία οι αδιάκοπες επιθέσεις των κακόβουλων γειτόνων είχαν ήδη αποδυναμώσει αισθητά.

Είναι γνωστό ότι ο Πέτρος ο Μέγας είχε αποφασίσει από καιρό το πρόγραμμα βάσει του οποίου θα ενεργούσαν οι διάδοχοί του όσον αφορά την Τουρκία. «Πλησιάστε», είπε, «όσο το δυνατόν πιο κοντά στην Κωνσταντινούπολη και την Ινδία. Αυτός που θα βασιλεύει εκεί θα είναι ο πραγματικός κυρίαρχος του κόσμου. Για αυτό διεξάγετε τώρα συνεχείς πολέμους εναντίον των Τούρκων, τώρα εναντίον της Περσίας, ιδρύστε ναυπηγεία στη Μαύρη Θάλασσα για να αποκτήσετε σταδιακά την κυριαρχία αυτής της θάλασσας. Παρακινήστε τον οίκο της Αυστρίας για την εκδίωξη των Τούρκων από την Ευρώπη και εξουδετερώστε τη ζήλια τους κατά την κατάκτηση της Κωνσταντινούπολης, είτε προκαλώντας έναν πόλεμο για αυτούς με τα παλαιά Ευρωπαϊκά κράτη είτε δίνοντάς τους ένα μέρος της κατάκτησης που θα τους αφαιρεθεί αργότερα».

Η επέμβαση στο όνομα της χριστιανικής θρησκείας παρείχε στην Τσαρική Ρωσία μια από τις καλύτερες αφορμές για να «ανακινεί συνεχείς πολέμους κατά των Τούρκων». Αυτό το πρόσχημα, το οποίο προοριζόταν να παίξει έναν από τους σημαντικότερους ρόλους στις μελλοντικές σχέσεις των δύο αυτοκρατοριών, βρήκε τη βάση του στη Συνθήκη του Κουτσούκ Καϊναρτζή, που συνάφθηκε το 1774⁴⁹ μεταξύ του Abdul Hamid Α' και της Αικατερίνης Β'. Το δικαίωμα προστασίας των υποτελών ηγεμονιών της Μολδαβίας και της Βλαχίας, το οποίο η Ρωσία απέκτησε

48. Michelet, «Histoire de France», κεφάλαιο «Solciman sauve la France».

49. Σ.τ.Ε.: Οι σχέσεις μεταξύ τσαρικής Ρωσίας και Οθωμανικής Αυτοκρατορίας από τα μέσα του 18ου έως τα τέλη του 19ου αιώνα χαρακτηρίζονται από ένταση, η οποία οδήγησε σε μια σειρά πολεμικών συγκρούσεων, γνωστοί ως «ρωσοτουρκικοί» πόλεμοι. Στο πλαίσιο αυτό εντάσσεται και ο ρωσοτουρκικός πόλεμος του 1768-1774, ο οποίος έληξε με νίκη της Ρωσίας και την υπογραφή της συνθήκης του Κιουτσούκ-Καϊναρτζή (1774). Οι όροι της συνθήκης

δυνάμει αυτής της συνθήκης, προέβλεπε από εδώ και στο εξής ένα επιχείρημα για να διεκδικήσει να αναλάβει το ρόλο του προστάτη όλων των ορθόδοξων ελληνικών πληθυσμών στην Οθωμανική Αυτοκρατορία.

«Κοινότητα της φυλής με την πλειοψηφία των χριστιανών στα Βαλκάνια, θρησκευτική κοινότητα με όλους, το δικαίωμα που αναγνώριζε η συνθήκη, έδινε στη Ρωσία ένα ηθικό κύρος, μια θέση επίσημης προστασίας που η ίδια χρησιμοποίησε επί μακρόν στα φιλόδοξα σχέδιά της για τα Στενά».

Η ίδια η φιλελευθερία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας απέναντι στους μη Μουσουλμάνους υπηκόους στρεφόταν έτσι εναντίον της. «Οι χριστιανοί, εχθροί του Οθωμανικού Κράτους, παρέμειναν οργανωμένοι σε εθνικές κοινότητες έτοιμοι για εξέγερση· προστατεύονταν επίσημα από ένα μεγάλο ευρωπαϊκό κράτος εχθρικό προς την αυτοκρατορία, το οποίο δεν περιοριζόταν από το διεθνές δίκαιο.»⁵⁰ «Η ερμηνεία που έδωσε ο Τσάρος (Αλέξανδρος) στη Συνθήκη του Καϊnardja τον ενθάρρυνε να προωθήσει τις αξιώσεις του περαιτέρω και να εμφανιστεί ως μεσολαβητής μεταξύ των Οθωμανών και ολόκληρης της μάζας των χριστιανών υπηκόων τους. Είχε, πίστευε, μια αποστολή να προστατεύσει αυτούς τους τελευταίους και σε περίπτωση ανάγκης να τους παραδώσει.»⁵¹

Όλες οι εξεγέρσεις που έλαβαν χώρα στα Βαλκάνια σε διάφορες στιγμές κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα, πυροδοτήθηκαν από την τσαρική Ρωσία.

Χωρίς να ανατρέξουμε στις πρώτες προσπάθειες που έκαναν οι Ρώσοι να υποκινήσουν εξεγέρσεις στην Τουρκία και χωρίς να σταθώ τώρα στις τις δραστηριότητες του Orloff, του ευνοούμενου της Αικατερίνης Β', με στόχο να παροτρύνει του Έλληνες του Μοριά να ξεγεραθούν, δραστηριότητες που κόστισαν τόσες πολλές αθώες ζωές μεταξύ των Μουσουλμανικών και Χριστιανικών πληθυσμών,

[193]

ιδιαίτερα στη σφαγή του Misistra⁵² και τα αντίποινα που προκάλεσε, θα ήταν χρήσιμο να ξεκινήσουμε με την ελληνική εξέγερση του 1821.

Είναι πασίγνωστο το γεγονός ότι οι ηγέτες της ελληνικής προπαγάνδας και επίσης η μυστική

επέτρεψαν στη Ρωσία να αυξήσει την επιρροή και την παρέμβαση της στο εσωτερικό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, καθώς εξασφάλισε το δικαίωμα διορισμού προξένων και υποπροξένων στην οθωμανική επικράτεια και ορίστηκε ως προστάτιδα των ορθόδοξων υπηκόων της Υψηλής Πύλης. Αποτέλεσμα ήταν ο Σουλτάνος Αβδούλ Χαμίτ Α' να παραχωρήσει προνόμια στους μη μουσουλμανικούς πληθυσμούς σε μια προσπάθεια να τους απομακρύνει από τη ρωσική επιρροή. Επιπλέον, ο διάπλους στις οθωμανικές θάλασσες κατέστη ελεύθερος για τα πλοία υπό ρωσική σημαία, γεγονός που εκμεταλλεύτηκαν οι Έλληνες έμποροι οδηγώντας στην άνθηση του ελληνικού εμπορίου και τη δημιουργία ακμάζουσων παροικιών στη σημερινή Ουκρανία. Τέλος, η συνθήκη εξασφάλιζε την αμνηστία όλων όσων είχαν εμπλακεί στον πόλεμο και υποχρέωνε για πρώτη φορά στην ιστορία της την Οθωμανική Αυτοκρατορία να καταβάλει πολεμικές αποζημιώσεις. Η ασάφεια των διατάξεων, ιδιαίτερα όσων αφορούσαν την προστασία των Ορθόδοξων υπηκόων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας έδινε το περιθώριο για διαφορετικές ερμηνείες. Έτσι, τον Μάρτιο του 1779 υπογράφηκαν οι ερμηνευτικές διατάξεις του Αϊναλί-Καβάκ (Τζάκης Διον., «Ρωσική Παρουσία στο Αιγαίο, από τα Ορλωφικά στο Λάμπρο Κατσώνη», στο: *Ιστορία του Νεότερου Ελληνισμού 1770-1871*, τ. 1, μέρος Α', εκδ. Το ΒΗΜΑ, σσ. 115-149 και στο: Βακόπουλος Απ., «Στροφή των Ελλήνων προς τους Ρώσους Η άνοδος της ρωσικής δυνάμεως», στο: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. 35, Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., Αθήνα, 197, σσ. 83-85).

50. Ch. Seignobos, «Histoire politique de l'Europe contemporaine» σ. 589.

51. Lavissee και Ramband, «L'Histoire generale», τ. X, σ. 167.

52. «Στον Μοριά, οι Μαυρομιχάλης και Μπενάκης συμβούλευσαν τους Ρώσους να καταλάβουν την Κορώνη για να εξασφαλίσουν ένα οχυρό για την εξέγερση. Τα εμπλεκόμενα μέρη ούτε που περίμεναν αυτή την πρώτη επιχείρηση. Όλες οι ελληνικές πόλεις ξεγέρθηκαν αμέσως. Ο Ψαρός οργάνωσε τις σπαρτιατικές λεγεώνες. Παρακινούμενοι από μερικούς εκατοντάδες Ρώσους υπό τις διαταγές του Barkof, όδευσαν προς τον Misistra

κοινωνία γνωστή ως “Εταιρεία των Φιλικών” ήταν ιδιαίτερα φιλική με τη Ρωσία. Η κοινωνία αυτή είχε ως σκοπό την εγκαθίδρυση «ένοπλης ένωσης όχι μόνο μεταξύ όλων των Ελλήνων, αλλά όλων των χριστιανών στην Οθωμανική Αυτοκρατορία για να διασφαλιστεί ο θρίαμβος του Σταυρού επί της ημισελήνου».⁵³

«Οι Φαναριώτες πρίγκιπες ήταν ευνοούμενοί του (Αλέξανδρου Α΄). Ο παλιός Οσποδάρης της Βλαχίας, Κωνσταντίνος Υψηλάντης, είχε καταφύγει στη Ρωσία. Δύο από τους γιους του, ο Αλέξανδρος και ο Δημήτριος, οι οποίοι θα έδιναν το σύνθημα για την ελληνική επανάσταση του 1821, ήταν οι βοηθοί του. Ο Καποδίστριας, ένας ιθαγενής από την Κέρκυρα, αφοσιωμένος όπως και αυτοί στη χειραφέτηση της χώρας του, ήταν την εποχή εκείνη ο αγαπημένος του υπουργός. “Ο Τσάρος δεν είχε αποτρέψει αυτόν τον πολιτικό άνδρα να δεχτεί την προεδρία της ‘Φιλομούσου Εταιρείας’⁵⁴, μια εταιρεία η οποία, σε αντίθεση με την Φιλική Εταιρεία, έκρυβε τα πολιτικά της σχέδια κάτω από ένα καθαρά λογοτεχνικό πρόγραμμα.”⁵⁵

«Επιπλέον, είχε επιτρέψει στη Φιλική Εταιρεία να εγκαταστήσει τα κεντρικά της γραφεία σε ρωσικό έδαφος και ήταν από την Οδησό που, κάτω από το φιλικό μάτι του αστυνομίας, ο Έλληνας Σκουφάς, ο ιδρυτής αυτής της οργάνωσης, έστειλε τις εντολές του στους πρώτους βοηθούς του.⁵⁶

«Ο Αλέξανδρος προσποιήθηκε ότι αγνοούσε την ύπαρξη αυτής της ένωσης, η οποία είχε αντιπροσώπους ακόμη και στο περίγυρό του. Όμως γνώριζε τα πάντα γι’ αυτήν και την ευνοούσε σε τέτοιο βαθμό που, στα τέλη του 1816, ο Σκουφάς είχε τη δυνατότητα, ατάραχος, να μεταφέρει την έδρα των επιχειρήσεών του στη Μόσχα».⁵⁷

Για να αναδείξουμε τη συνενοχή της Ρωσικής Αυτοκρατορίας στην Ελληνική Επανάσταση, δεν θα μπορούσαμε να κάνουμε κάτι καλύτερο από το να παραθέσουμε το ακόλουθο απόσπασμα του κ. Debidour:

«Δεν υπήρχε αμφιβολία ότι ο Τσάρος και ο υπουργός του, ο Καποδίστριας, ήταν οι πρωταγωνιστές της εξέγερσης τη συγκεκριμένη στιγμή σε ολόκληρη τη Βαλκανική Χερσόνησο. Θυμόταν ότι η Ρωσία διατηρούσε επί πέντε χρόνια μια ανοιχτή διαμάχη με την Πύλη σε σχέση με ορισμένες αμφίβολες ή αμφισβητούμενες διατάξεις της Συνθήκης του Βουκουρεστίου. Δεν είχε παραβλεφθεί ότι η Ελληνική Εταιρεία είχε αναπτυχθεί τα τελευταία χρόνια στη Ρωσία· το γεγονός αυτό συγκρίθηκε με το ταξίδι που έκανε ο Καποδίστριας στα Επτάνησα το 1819 και τα προβλήματα

[194]

που προέκυψαν από αυτό· ήταν επίσης γνωστό, ότι απεσταλμένοι από το ελληνικό έθνος είχαν έρθει πριν από σχεδόν δύο χρόνια για να ζητήσουν από τον Τσάρο να διορίσει έναν ηγέτη και να δώσει το σύνθημα για την εξέγερση. Ήταν φανερό ότι, ο Αλέξανδρος Υψηλάντης, ένας στρατηγός στην υπηρεσία των Ρώσων, ο οποίος είχε μεταβεί στο Kichenew τον Ιούλιο του 1820 για να οργανώσει την επίθεση εναντίον της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, είχε καταφέρει να φύγει

(Σπάρτη). Παντού οι τρομοκρατημένοι Τούρκοι διαφεύγοντας έλεγαν: “Δεν είναι Έλληνες, αλλά Μοσκοβίτες”. Όταν οι Ρώσοι δεν μπόρεσαν να συγκρατήσουν τους άγριους συμμάχους στη Μάνη, υπερβολές έγιναν: στον Ministra η πόλη λεηλατήθηκε, μερικοί κάτοικοι σφαγιάστηκαν και παιδιά πετάχτηκαν από την κορυφή των μιναρέδων...» (Lavissee and Ramband, τ. 7, σ. 493).

53. Lavissee and Ramband, τ. 10, σ. 166.

54. Lavissee and Ramband, τ. 10, σ. 167.

55. Lavissee and Ramband, τ. 10, σ. 165.

56. Lavissee and Ramband, τ. 10, σ. 167.

57. Lavissee and Ramband, τ. 10, σ. 170.

από την Αγία Πετρούπολη και να αφοσιωθεί στις πολεμικές του προετοιμασίες με τη σιωπηρή τουλάχιστον συγκατάθεση του αυτοκράτορα. Δεν είχε, εξάλλου, γράψει στην πρώτη του διακήρυξη αυτές τις σημαντικές γραμμές: «Αν κάποιος απελπισμένοι Τούρκοι έκαναν μια εισβολή στο έδαφός μας, μη φοβάστε τίποτα, γιατί μια μεγάλη δύναμη είναι έτοιμη να τιμωρήσει την αυθάδειά τους.» Συνολικά φάνηκε ότι Αλέξανδρος, με μεγάλο μακιαβελισμό, είχε επιθυμήσει να εκμεταλλευτεί τη στιγμή για να βάλει τα χέρια του στην Ανατολή, όταν οι Δυνάμεις που ενδιαφέρονταν να το αποτρέψουν θα ήταν πολύ απασχολημένες με τα προβλήματα στη Δύση.»⁵⁸

Οι ταραχές και οι σφαγές που προκλήθηκαν από τη δραστηριότητα αυτής της επαναστατικής ένωσης υπό τη διοίκηση του Αλέξανδρου Υψηλάντη στις ηγεμονίες και υπό την καθοδήγηση των ηγετών των συμμοριών στη Θεσσαλία, στον Μοριά, στη Μακεδονία κ.τ.λ., είναι πάρα πολύ καλά γνωστές. Σε ένα έργο αφιερωμένο στον Λόρδο Curzon του Kedleston, ένας Άγγλος ιστορικός, περιγράφει μεταξύ άλλων την εξέγερση της Πάτρας, εκφράζεται ως εξής: «Η εξέγερση αυτή, η οποία σύντομα εξαπλώθηκε σε όλη την σε ολόκληρο τον Μοριά, είχε τρομερό χαρακτήρα. Στόχος της ήταν η πλήρη καταστροφή των μουσουλμανικών πληθυσμών και η κατάληψη της περιουσίας τους. Το ρεφρέν ενός λαϊκού τραγουδιού έλεγε: «Τούρκος μη μείνει στον Μοριά, μήτε στον κόσμο όλον». Οι Τούρκοι κατέφυγαν είτε στην Τριπολιτσά είτε σε οχυρωμένα μέρη στην ακτή για να βρουν καταφύγιο».⁵⁹

Είναι εύκολο να αποδειχθεί η ίδια πολιτική της ρωσικής προβοκάτσιας στις εξεγέρσεις που έλαβαν χώρα στη Βοσνία και τη Βουλγαρία από το 1849 έως το 1851,⁶⁰ καθώς και σε εκείνες της Βοσνίας και της Ερζεγοβίνης το 1875. Όσον αφορά την τελευταία, ειδικότερα, υπάρχει η ευκαιρία να σημειωθεί ότι η ανασύσταση της παλαιάς αδελφότητας των Κυρίλλου και Μεθοδίου, η οποία προηγουμένως είχε διαλυθεί από τον Νικόλαο, που πρότεινε τη βελτίωση της τύχης των χριστιανών στην Ανατολή και την απελευθέρωσή τους. Είχε πιο ανοιχτά δαπανήσει τους πόρους της στη Βουλγαρία, το Μαυροβούνιο, τη Βοσνία, την Ερζεγοβίνη, χρήματα για εκκλησίες, βιβλία για σχολεία προέρχονταν από τους πράκτορές της. Σε συνεχή επαφή με τους προξενικούς παράγοντες, δεν άφησε τους εξαρτημένους ανυποψίαστους για τις επιτυχίες της Ρωσίας στη Διάσκεψη του Λονδίνου και την αναθεώρηση της Συνθήκης των Παρισίων. Τέλος, όταν το 1870 οι Βούλγαροι είχαν επιτύχει, χάρη στην παρέμβαση του Ιγνάντιεφ, Πρέσβη στην Κωνσταντινούπολη, το δικαίωμα να επιλέγουν έναν έξαρχο και την αυτονομία της Εκκλησίας τους, φάνηκε σε όλους τους καταπιεσμένους [;] ότι ο Τσάρος είχε ανακτήσει την εξουσία του: οι παλιές ελπίδες ξύπνησαν. Στα τέλη του 1874 η δράση των Ρώσων πρακτόρων έγινε όλο και πιο ενεργητική, καθώς η Αυστρία, υπογράφοντας εμπορικές συνθήκες με τη Σερβία και τη Ρουμανία, χωρίς να ζητήσει τις νομικά απαραίτητες επικυρώσεις

[195]

από τη Υψηλή Πύλη, φάνηκε να προαναγγέλλει μια νέα πολιτική και να επιδιώκει να κερδίσει τη φιλία των νεαρών βαλκανικών κρατών εις βάρος της ρωσικής επιρροής.⁶¹

«Ήταν η περίοδος του πανσλαβισμού· πολλοί Ρώσοι, ακόμη και η άμεση συνοδεία του Τσάρου, ονειρεύονταν την επανένωση όλων των Σλάβων σε μια αυτοκρατορία. Το πρώτο αποτέλεσμα αυτού θα ήταν η προσάρτηση των σλαβικών κρατών στα Βαλκάνια και η ρωσική κυριαρχία επί του μεγαλύτερου μέρους της Βαλκανικής Χερσονήσου... ενώ η πανσλαβική προπαγάνδα ξεσήκωσε και διατήρησε την αναταραχή μεταξύ των χριστιανικών πληθυσμών της Τουρκίας, ο Ρώσος

58. Debidour, «Histoire diplomatique de l' Europe», τ. 1, σ. 156.

59. Oscar Browning, «History of the Modern World», σ. 78.

60. Βλέπε Lavissee and Rambaud, τ. 11, σ. 196.

61. Lavissee and Rambaud, τ. 12, σ. 424.

πρέσβης στην Κωνσταντινούπολη, ο στρατηγός Ιγνάτιεφ, ενθάρρυνε ανοιχτά όλες τις επιχειρήσεις, συχνά αδιάκριτες, των ιεραποστόλων της Μεγάλης Ρωσίας.»⁶²

Είναι επίσης γνωστό πώς η Ρωσία έλαβε ενεργό μέρος σε αυτές τις εξεγέρσεις προκαλώντας έναν από τους στρατηγούς της, τον Τσέρναϊεφ, να περάσει στην υπηρεσία του Πριγκιπάτου της Σερβίας με πολλούς εθελοντές και Ρώσους αξιωματικούς.⁶³

«Ενώ ο Τσάρος και ο Υπουργός Οικονομικών του επεδίωκαν, μαζί με την Αυστριακή και Γερμανική Κυβέρνηση, τα μέσα για την αποκατάσταση της ειρήνης και της διατήρησής της, άνδρες, όπλα, πολεμοφόδια και περισσότερα από 20 εκατομμύρια σε χρήματα στάλθηκαν από τη Ρωσία στη Σερβία, το Μαυροβούνιο και στις προαναφερθείσες επαρχίες».⁶⁴

Η εξέγερση της Βοσνίας δεν παρέλειψε να έχει τον αντίκτυπό της στη Βουλγαρία, πολύ περισσότερο μετά την επέμβαση των Δυνάμεων στη Βουλγαρία υπέρ των εξεγερμένων, είχε εμπνεύσει στους Βούλγαρους την ελπίδα της απελευθέρωσης που είχαν υποσχεθεί από καιρό οι Ρώσοι πράκτορες.

Επιπλέον, μια εξέγερση που έλαβε χώρα τον Απρίλιο του 1875 στη Strielitza προκάλεσε κατασταλτικά μέτρα εκ μέρους των οθωμανικών αρχών τα οποία, χάρη σε μια εκστρατεία ενδιαφερόμενης προπαγάνδας, παρουσιάστηκαν στην Ευρώπη με μια εντελώς διαφορετική όψη από την πραγματική κατάσταση.

Στην πραγματικότητα, η πραγματική σημασία αυτών των γεγονότων, τα οποία είχαν παράσχει στον κ. Gladstone την ευκαιρία να χάσει την περίφημη “τσάντα και αποσκευές” εκστρατεία του κατά των Τούρκων, περιγράφεται στα ακόλουθα λόγια του Σερ Henry Layard, τα οποία προέρχονται από ένα από τα κείμενά των απεσταλμένων του προς τον Λόρδο Ντέρμπι: —

«Ο αγγλικός λαός δεν μπορεί, ίσως, ακόμη να αντέξει να ακούσει την αλήθεια των γεγονότων του περασμένου έτους, αλλά είναι καθήκον μου να τη δηλώσω στην Εξοχήτητά σας. Η θαυμαστή ικανότητα που επέδειξε η Ρωσία και οι πράκτορές της στην παραπλάνηση της κοινής γνώμης στην Αγγλία και αλλού ανταμείφθηκε επαρκώς. Πιθανόν να περάσει πολύς καιρός πριν αυτό που είναι αληθινό μπορεί να διαχωριστεί από εκείνο που είναι ψεύτικο· όταν το κάνει η ιστορία θα είναι πολύ αργά. Η Πύλη δεν έχει λάβει κανένα αποτελεσματικό μέσο για να τοποθετήσει την υπόθεσή της δίκαια ενώπιον της Ευρώπης. Δεν χρησιμοποιεί ούτε τον Τύπο, ούτε αρμόδιους πράκτορες για τέτοιους σκοπούς. [Οι εκκλήσεις της προς τις Δυνάμεις και τα κρατικά έγγραφα που εκδίδει για να αντικρούσει τις κατηγορίες εναντίον της είναι

[196]

τόσο προετοιμασμένα ώστε να είναι πιο υπολογισμένα να βλάψουν τον σκοπό της.]⁶⁵ Ένα μεγάλο μέρος του αγγλικού κοινού είναι, πιθανώς, ακόμα έχει την εντύπωση ότι οι δηλώσεις στις οποίες βασίζονται οι καταγγελίες εναντίον Τουρκίας ήταν αρχικά αληθινές: οι 60.000 χριστιανοί που προσβλήθηκαν και σφαγιάστηκαν· τα καροτσάκια με τα ανθρώπινα κεφάλια, το πλήθος γυναικών που κήκαν σε έναν αχυρώνα και άλλες παρόμοιες φρικαλεότητες. Υπάρχουν πρόσωπα και ανάμεσά τους, λυπάμαι που το λέω Άγγλοι, τα οποία καυχώνται ότι επινόησαν αυτές τις ιστορίες με σκοπό να υποτιμήσουν την Τουρκία, στο οποίο τους ώθησε ένα γνωστό χέρι. Άνθρωποι στην Αγγλία δύσκολα θα πιστέψουν ότι η πιο ακριβής και πλήρης έρευνα σχετικά με τα γεγονότα του περασμένου έτους στη Βουλγαρία τώρα μειώνει τον συνολικό αριθμό των νεκρών σε περίπου 3.500 ψυχές, συμπεριλαμβανομένων των Τούρκων οι οποίοι, σε πρώτη φάση, σκοτώθηκαν από τους χριστιανούς. Κανείς αντικειμενικός άνθρωπος δεν μπορεί τώρα να αρνηθεί

62. Collas, «Histoire de l' Empire ottoman», σ. 179.

63. Lavissee and Rambaud, τ. 12, σ. 428.

64. Lavissee and Rambaud, τ. 12, σ. 430.

65. Η πρόταση στα άγκιστρα εμφανίζεται στο πρωτότυπο κείμενο.

ότι η εξέγερση των χριστιανών, η οποία είχε ως σκοπό από τους δημιουργούς της να οδηγήσει σε μια γενική σφαγή των μουσουλμάνων, ήταν στο μυαλό τους και ότι κατευθύνθηκε από τους Ρώσους και τους πανσλαβιστές πράκτορες».

Τα απομνημονεύματα του Σερ Henry Elliott, Βρετανού πρεσβευτή στη Κωνσταντινούπολη από το 1867 έως το 1877, επιβεβαιώνουν την ίδια αλήθεια. Αυτά πιστοποιούν επίσης, ότι στα γεγονότα στη Βουλγαρία οι χριστιανοί ήταν πάντα οι επιτιθέμενοι· ότι με δειλία έσφαξαν τους Zaptiehs και έκαψαν τα τουρκικά χωριά· ότι δεν είναι αλήθεια ότι οι Τούρκοι τιμωρούσαν τους ένοχους και τους αθώους χωρίς διάκριση· παρόλο που ο Βρετανός πρέσβης δεν είχε καμία εξουσία να κάνει δηλώσεις σχετικά με γεγονότα που αφορούν την εσωτερική τάξη μιας οθωμανικής επαρχίας, ο Gladstone δεν δίστασε να επωφεληθεί από την ευκαιρία για πολιτικούς σκοπούς, ακριβώς όπως αν η εξέγερση είχε λάβει χώρα σε βρετανικό έδαφος και η διαφυγή των ενόχων συνεπαγόταν τη δική του ευθύνη και, τέλος, δεν ανέφερε ούτε μια φορά το γεγονός ότι οι μουσουλμάνοι προχώρησαν σε αντίποινα μόνο αφού είδαν τους εαυτούς τους ότι απειλούνταν με εξόντωση.

Εάν απαιτούνται άλλες παραδοχές όσον αφορά αυτή την υποτιθέμενη τουρκική σκληρότητα θα μπορούσε να γίνει αναφορά στα απομνημονεύματα του Nelidof του συμβούλου της Ρωσικής Πρεσβείας στην Κωνσταντινούπολη, τα οποία δημοσιεύτηκαν στο τεύχος της εφημερίδας «Revue des Deux Mondes», της 15ης Μαΐου 1915: «Ένα ισχυρό κίνημα της κοινής γνώμης δημιουργήθηκε στην Ευρώπη υπέρ των χριστιανών. Οι ξένοι ανταποκριτές, μεταξύ των οποίων και Αμερικανοί, πήγαν να επισκεφθούν το σημείο για να δουν τον όλεθρο που διαπράχθηκε και τα ίχνη των βάρβαρων πράξεων των Τούρκων. Η Σερβία και το Μαυροβούνιο εκμεταλλεύτηκαν την ευκαιρία για να εξεγερθούν επίσης εναντίον της Τουρκίας και να της κηρύξουν τον πόλεμο, τον οποίο η ρωσική κοινή γνώμη, φουντωμένη από τις Σλαβικές επιτροπές, υποστήριξε ηθικά. Ο στρατηγός Ιγνάτιεφ δούλεψε σκληρά, ελπίζοντας με αυτόν τον τρόπο να γλιτώσει από την αδιέξοδη κατάσταση στην οποία τον είχε τοποθετήσει η πορεία των εσωτερικών γεγονότων στην Τουρκία. Τότε ήμουν πολύ συμπαθής με αυτή τη μέθοδο της διαδικασίας, όντας πεπεισμένος ότι όλα όσα αναφέρθηκαν ήταν η αλήθεια. Μόνο αργότερα έμαθα τι υπερβολές υπήρχαν στην υποτιθέμενη ομόφωνη κίνηση του λαού της Ερζεγο-

[197]

βίνης, στις τουρκικές φρικαλεότητες και στις υποτιθέμενες αμερόληπτες αναφορές του Mac-Guyan, του ανταποκριτή της εφημερίδας “New York Herald” και του Schuyler, του προξένου των Ηνωμένων Πολιτειών, τον οποίο ο Ιγνάτιεφ είχε έστειλε στη Βουλγαρία συνοδευόμενο από τον πρίγκιπα Tzeretlew, ο οποίος τους έκανε να βλέπουν και να γράφουν ό,τι ήθελε, ή μάλλον ό,τι είχε διαταχθεί να τους εμψύσησει. Αυτό το αναγνώρισε ο ίδιος αργότερα».

Για να ολοκληρώσουμε την ιστορική μας σκιαγράφηση των ταραχών που οι μη μουσουλμανικές κοινότητες έχουν βιώσει στις σχέσεις τους με τους Τούρκους από τον 19ο αιώνα, διαταραχές που, όπως είπαμε, δεν προήλθαν από την τουρκική μισαλλοδοξία ή τις διώξεις, αλλά μάλλον από πολιτικά αίτια ανεξάρτητα από τη θέληση της Τουρκίας, απομένει μόνο το θλιβερό αρμενικό ζήτημα.

Μέχρι τα μέσα του 19ου αιώνα οι Αρμένιοι ζούσαν ειρηνικά και με πλήρη ελευθερία στην Τουρκία.

Ο Σερ Charles Wilson, στο άρθρο του για την Αρμενία⁶⁶, μιλώντας για τα προνόμια που παραχωρούνταν στο Πατριαρχείο, παραδέχεται ότι αυτό *imperium in imperio* (ελλ. κράτος εν κράτει) εξασφάλιζε στους Αρμένιους μια θέση που αναγνωριζόταν από το νόμο, την ελευθερία να ασκούν την θρησκεία τους, την κατοχή των εκκλησιών και των μοναστηριών τους, το δικαίωμα της ελεύθερης εκπαίδευσης των παιδιών τους και τη διαχείριση των δημοτικών τους υποθέσεων.

66. «Encyclopedja Britannica».

Έτσι ενθάρρυνε την ανάπτυξη μιας κοινοτικής ζωής που τελικά γέννησε μια έντονη λαχτάρα για εθνική ζωή... Σύμφωνα με τους κανονισμούς που εγκρίθηκαν από τον Σουλτάνο το 1862, ο Πατριάρχης παρέμεινε ο επίσημος εκπρόσωπος της κοινότητας, αλλά όλη η πραγματική εξουσία περνούσε στα χέρια εκκλησιαστικών και λαϊκών συμβουλίων, που εκλέγονταν από μια αντιπροσωπευτική συνέλευση 140 μελών. Η «κοινότητα», η οποία απέκλειε Καθολικούς και Προτεστάντες, σύντομα ονομάστηκε «έθνος». Οι εσωτερικές υποθέσεις έγιναν «εθνικές» και η «αντιπροσωπευτική» «εθνική» συνέλευση.

Ως αποτέλεσμα της ορθής και νόμιμης στάσης τους οι Αρμένιοι είχαν εξασφαλίσει την εμπιστοσύνη των Τούρκων, οι οποίοι τους είχαν αναθέσει σημαντικές θέσεις στη διοίκηση της χώρας. Είχαν αποκτήσει το όνομα Milleti Sadika (πιστός λαός), σε αντίθεση με τους Έλληνες, των οποίων η αναταραχή κατά τα προηγούμενα χρόνια είχε προκαλέσει τόσο μεγάλα προβλήματα στο οθωμανικό κράτος.⁶⁷

Η Ρωσία είχε ήδη αρχίσει να αντιλαμβάνεται την ανεπάρκεια της ελληνοσλαβικής σύνδεσής της και επιθυμούσε να αποκτήσει, επιπλέον, τη βοήθεια αυτού του λαού, που μέχρι τότε ήταν ειρηνικός, τόσο για να δώσει το τελικό χτύπημα στην Τουρκία όσο και για να προετοιμάσει ένα ευνοϊκό έδαφος για τα σχέδια της για τις ανατολικές επαρχίες της Μικράς Ασίας, όπου ο λαός αυτός αποτελούσε σημαντικό μέρος του πληθυσμού.

Με τη μεσολάβηση του Καθολικού του Echmiadzin (η ανώτατη θρησκευτική αρχή των Αρμενίων που έχει την έδρα της στη Ρωσία), η Ρωσία έπεισε τους Αρμένιους διανοούμενους στη Ρωσία να δημιουργήσουν ένα αντιτουρκικό ρεύμα μεταξύ των Ρώσων και Οθωμανών κατακτητών τους.

[198]

Η κίνηση αυτή, που είχε προετοιμαστεί από καιρό, είχε τα πρώτα αποτελέσματα όταν το 1876 ο Πατριάρχης Nerses Varzabedian έστειλε αντιπροσωπεία στον Ρώσο Γενάρχη στον Άγιο Στέφανο για να του ζητήσει, σε ένα επίσημο υπόμνημα, την ανεξαρτησία των επαρχιών της Μικράς Ασίας που κατοικείται από Αρμένιους ή τουλάχιστον την εγκαθίδρυση ρωσικού ελέγχου των περιοχών αυτών. Είναι αλήθεια ότι η συνθήκη του Βερολίνου και η Σύμβαση της Κύπρου⁶⁸ είχαν στερήσει από την Ρωσία την αξίωση της αποκλειστικής προστασίας που θεωρούσε ότι μπορούσε να έχει βάσει των όρων που εμπεριέχονταν στη Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου⁶⁹ σχετικά με τις μεταρρυθμίσεις υπέρ των Αρμενίων. Αλλά το γεγονός της συλλογικής προστασίας που αντικα-

67. «Όταν ο Αμπντούλ Χαμίτ ανέβηκε στο θρόνο της Τουρκίας, η κατάσταση των Αρμενίων ήταν καλύτερη από ό,τι ήταν ποτέ υπό τους Οσμανλήδες· αλλά με το τέλος του πολέμου του 1877-78 ήρθε το αρμενικό ζήτημα». («Encyclopedia Britannica.»).

68. ΣτΕ: Προφανώς αναφέρεται στη μυστική διμερή συμφωνία μεταξύ της Μεγάλης Βρετανίας και της Υψηλής Πύλης για εκχώρηση της Κύπρου στην πρώτη σε αντιστάθμισμα με τις εδαφικές παραχωρήσεις στην Ρωσία στην Εγγύς Ανατολή τον Ιούνιο του 1878. Η παραχώρηση επικυρώθηκε λίγες μέρες αργότερα με τη συνθήκη του Βερολίνου (Σβολόπουλος Κωνστ., *Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1830-1981*, Βιβλιοπωλείον της “ΕΣΤΙΑΣ”, Αθήνα, 2023 σ. 80).

69. Σ.τ.Ε.: Η βίαιη καταστολή από την Οθωμανική Αυτοκρατορία των σλαβικών εξεγέρσεων το 1875 προκάλεσε αγανάκτηση στην Ευρώπη και ιδιαίτερα στην Ρωσία. Η τελευταία ορμώμενη από ένα συνδυασμό πανσλαβικής ιδεολογίας, επιθυμίας ανάκτησης των εδαφών που είχε χάσει από τον Κριμαϊκό Πόλεμο (1853-1856) και επέκτασης στη Μεσόγειο παρενέβη στρατιωτικά εναντίον της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η ρωσοτουρκική σύγκρουση κατέληξε με νίκη της Ρωσίας και την υπογραφή της Συνθήκης του Αγίου Στεφάνου το 1878. Η συνθήκη προέβλεπε την ανεξαρτησία της Σερβίας, του Μαυροβουνίου και της Ρουμανίας, ειδικό καθεστώς αυτονομίας υπό ρωσοαυστριακή εποπτεία για τη Βοσνία-Ερζεγοβίνη και εδαφικά οφέλη για τη Ρωσία στη Βεσσαραβία και την Αρμενία. Κυρίως προέβλεπε τη δημιουργία της «Μεγάλης Βουλγαρίας» που θα περιλάμβανε την Ανατολική Ρωμυλία, τμήμα της Θράκης και το μεγαλύτερο κομμάτι της Μακεδονίας με εξαίρεση τη Χαλκιδική και τη

ταστάθηκε από την ρωσική δεν ενθάρρυνε σε μικρότερο βαθμό τους Αρμένιους να προκαλούν επεισόδια με σκοπό να οδηγήσουν στην επέμβαση των Μεγάλων Δυνάμεων. Είναι αυτό το βασικό χαρακτηριστικό που χαρακτηρίζει ολόκληρο το αρμενικό κίνημα εξέγερσης από τη Συνθήκη του Βερολίνου.

«Στην Τιφλίδα και σε διάφορες ευρωπαϊκές πρωτεύουσες σχηματίστηκαν σύλλογοι για την κυκλοφορία φυλλαδίων και εφημερίδων και μυστικοί σύλλογοι, όπως η Huntchagist, ιδρύθηκαν για περισσότερο επαναστατικές μεθόδους. Ενεργή προπαγάνδα ασκήθηκε στη τουρκική Αρμενία από απεσταλμένους που προσπαθούσαν να εισάγουν όπλα και εκρηκτικά και παρουσίαζαν τα συνηθισμένα περιστατικά της τουρκικής κακοδιοίκησης ως τρομερές φρικαλεότητες».⁷⁰

Ο σκοπός που οι αρμενικές επαναστατικές κοινωνίες είχαν στο μυαλό τους φαίνεται σε όλη την αποτρόπαια πραγματικότητά του σε μια επιστολή του Dr. Hamlin, του ιδρυτή και πρώτου προέδρου του Robert College στην Κωνσταντινούπολη. Η επιστολή αυτή δημοσιεύθηκε στο «Boston Congregationalis Journal» και φέρει ημερομηνία 23 Δεκεμβρίου 1893. «Ένας πολύ ευφυής Αρμένιος κύριος», γράφει, «ο οποίος μιλάει άπταιστα και σωστά τα αγγλικά καθώς και τα αρμενικά και είναι ένας εύγλωττος υπερασπιστής της επανάστασης, με διαβεβαίωσε ότι είχαν την ισχυρότερη ελπίδα για να προετοιμάσουν το δρόμο για την είσοδο της Ρωσίας στη Μικρά Ασία για να την κατακτήσει». Απαντώντας στην ερώτηση πώς αυτό θα γινόταν, είπε: «Αυτές οι ομάδες των Huntchagist, οργανωμένες σε όλη την αυτοκρατορία, θα παρακολουθούν τις ευκαιρίες για να σκοτώσουν Τούρκους και Κούρδους, να βάλουν φωτιά στα χωριά τους και στη συνέχεια να διαφύγουν προς τα βουνά. Οι εξαγριωμένοι μουσουλμάνοι θα ξεσηκωθούν και θα πέσουν πάνω στους ανυπεράσπιστους Αρμένιους και θα τους σφάξουν με τέτοιες βαρβαρότητες, ώστε η Ρωσία θα εισέλθει στο όνομα της ανθρωπιάς και του χριστιανικού πολιτισμού και θα την καταλάβει.» Όταν κατήγγειλα το σχέδιο ως αποτρόπαιο και κολασμένο πέρα από οτιδήποτε άλλο γνωστό, εκείνος ήρεμα απάντησε: «Σας φαίνεται έτσι χωρίς αμφιβολία, αλλά εμείς οι Αρμένιοι είμαστε αποφασισμένοι να ελευθερωθούμε. Η Ευρώπη άκουσε τη βουλγαρική φρίκη και έκανε τη Βουλγαρία ελεύθερη. Θα ακούσει την κραυγή μας όταν θα πάει με τις κραυγές και το αίμα εκατομμυρίων γυναικών και παιδιών.»⁷¹

Το μνημόνιο που αφορά την προέλευση και τις τάσεις του αρμενικού κινήματος το οποίο ο Σερ P. Currie, Βρετανός πρέσβης στο Κωνσταντινούπολης, απηύθυνε στο Υπουργείο Εξωτερικών με την επιστολή του

[199]

της 28ης Μαρτίου 1894, είναι ακόμη πιο εποικοδομητική: ο αρ. 3 της έκθεσης αυτής αναφέρει κυριολεκτικά τα εξής: «Ο άμεσος στόχος των επαναστατών ήταν να υποκινήσουν την αναταραχή, να προκαλέσουν απάνθρωπα αντίποινα και έτσι να προκαλέσουν την επέμβαση των Δυνάμεων στο όνομα της ανθρωπότητας. Ως εκ τούτου, το πεδίο που επιλέχθηκε για τις επιχειρήσεις τους δεν είναι η περιοχή όπου οι Αρμένιοι είναι πολυπληθέστεροι, αλλά μια περιοχή όπου το αρμενικό στοιχείο υπολείπεται συντριπτικά του μουσουλμανικού στοιχείου του πληθυσμού».

Η έκθεση του κ. Graves, Βρετανού προξένου στο Erzeroum, με ημερομηνία 28η Ιανουαρίου

Θεσσαλονίκη. Οι μεταβολές που επέφερε η Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου στις γεωπολιτικές ισορροπίες των Βαλκανίων και κατ' επέκταση της Ευρώπης προκάλεσαν τις αντιδράσεις των υπόλοιπων ευρωπαϊκών δυνάμεων. Η Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου, τελικά αναθεωρήθηκε με τη Συνθήκη του Βερολίνου λίγους μήνες μετά την υπογραφή της (Crampton R.J., *A concise history of Bulgaria*, Cambridge University Press, Cambridge (Engl.), New York, 1997, σ. 83 και Σβολόπουλος Κωνστ., *Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1830-1981*, Βιβλιοπωλείον της «ΕΣΤΙΑΣ», Αθήνα, 2023 σσ. 76-80).

70. Σερ Charles Wilson, «Encyclopedia Britannica».

71. «Blue Book» v. 6 (1896), σ. 39.

1895, είναι εξίσου ενδιαφέρουσα. Στην απαρίθμηση των διαφόρων αρμενικών κομμάτων γράφει: «Ένα μετριοπαθές φιλελεύθερο κόμμα, που περιλαμβάνει την πλειοψηφία των επιχειρηματιών, επαγγελματιών και ακαδημαϊκές τάξεις, μαζί με τους καλύτερους του ανώτερου κλήρου, των οποίων οι απόψεις, αν και πολύ φιλελεύθερες για να τους επιτρέψουν να είναι πραγματικά ικανοποιημένοι με την παρούσα θέση των χριστιανών υπό την τουρκική κυριαρχία, δεν θα μπορούσαν να θεωρηθούν ενεργά άπιστες. Ήταν γενικά αρκετά ενήμεροι για την πρακτική αδυναμία συγκρότησης μιας ανεξάρτητης Αρμενίας, όπως και με τον κίνδυνο της τελικής αποεθνικοποίησης που ίσως τους περίμενε σε περίπτωση προσάρτησης από την Ρωσία· στόχος τους ήταν επομένως να αποφύγουν την επίσπευση οποιασδήποτε βίαιης λύσης του αρμενικού ζητήματος και να διατηρήσουν το αρμενικό στοιχείο ως έχει, ενισχύοντας και αναπτύσσοντας την εθνική εκκλησία και τα σχολεία, τα οποία απολάμβαναν μεγαλύτερη ελευθερία υπό την οθωμανική παρά υπό τη ρωσική κυριαρχία· ταυτόχρονα, έθεταν τις ελπίδες τους για το μέλλον στην τελική εισαγωγή εκείνων των διοικητικών μεταρρυθμίσεων που τόσο συχνά είχε υποσχεθεί την Πύλη.

«Ένα μικρό αλλά ενεργό επαναστατικό κόμμα, αλλά ελάχιστα εκπροσωπούμενο μέσα στην τουρκική αυτοκρατορία, καθώς αποτελείται σε μεγάλο βαθμό από νέους Αρμένιους που έχουν σπουδάσει στο εξωτερικό και βρίσκονται υπό την επιρροή της σοσιαλιστικής ή της νιχιλιστικής προπαγάνδας, στους οποίους μπορεί να προστεθεί μια στάλα πολιτικών εξόριστων και προσφύγων, αλλά ακόμα εξακολουθεί να περιλαμβάνει μερικά από τα πιο ανήσυχα πνεύματα μεταξύ των Αρμενίων της Τουρκίας, τα οποία είναι έτοιμα να βοηθήσουν τους συντρόφους τους στο εξωτερικό στην προσπάθεια να υλοποιήσουν το σχέδιό τους. Το πιο προβεβλημένο όργανο αυτού του κόμματος εδώ και αρκετό καιρό ήταν το περιοδικό “Hindchak”, που εκδόθηκε αρχικά στη Γενεύη και στη συνέχεια στην Αθήνα από μια ομάδα ταραχοποιών, στην οποία μπορούν να αποδοθούν σχεδόν όλες οι αρμενικές αναταραχές των τελευταίων ετών και ίσως είναι πιο βολικό να αναφερθούμε σε αυτό το κόμμα γενικά ως ομάδα “Hindchak”.

«Ο σκοπός τους ήταν ξεκάθαρα, δημιουργώντας την αίσθηση μιας εκτεταμένης δυσαρέσκειας, εντελώς αναντίστοιχης με τον αριθμό και την επιρροή τους, να προκαλέσουν αντίποινα εκ μέρους της Τουρκικής Κυβέρνησης και του τουρκικού λαού, τέτοιας φύσης ώστε να τραβήξουν την προσοχή των Δυνάμεων στα φανταστικά⁷² παράπονα του αρμενικού έθνους και την ανάγκη για την αποκατάστασή τους. Σε αυτό, πρέπει να παραδεχθούμε ότι είχαν υποστηριχθεί με επιτυχία από τη δράση των ίδιων των τουρκικών αρχών στις άμεσα ενδιαφερόμενες επαρχίες. Η πολιτική τους φαίνεται να είναι απλώς καταστροφική και όσο μπορούν να

[200]

ανατρέψουν το σημερινό καθεστώς, φαίνονται αδιάφοροι ως το προς τι πρέπει να το αντικαταστήσει· τουλάχιστον δεν γνωρίζω ότι έχουν διαμορφώσει κάποιο εναλλακτικό σχέδιο διακυβέρνησης.

«Η προσεκτική έρευνα και η παρατήρηση με οδήγησαν στο συμπέρασμα ότι τα γεγονότα των τελευταίων έξι μηνών, που έρχονται στο τέλος μιας περιόδου συνεχούς αυξανόμενης κακοδιοίκησης και διώξεων, έχουν δημιουργήσει μια πλήρη επανάσταση στην αρμενική κοινή γνώμη.

«Η ομάδα των “Hindchak” μπορεί πρώτα να διαλυθεί. Μπορεί να θεωρηθεί δεδομένο ότι είναι ικανοποιημένη με τα αποτελέσματα της δράσης της· ο μεγάλος στόχος της, συγκεκριμένα να προσελκύσει την προσοχή της Ευρώπης, έχει επιτευχθεί, είτε με τις δικές τους μηχανορραφίες είτε με υπαιτιότητα των Τούρκων αξιωματούχων και θα είναι καλό για όλους τους εμπλεκόμενους αν σταματήσουν την περαιτέρω αναταραχή, η οποία έχει καταστεί άσκοπη και το μόνο που θα έκανε είναι να δικαιολογήσει τις αυστηρότητες της κυβέρνησης.»⁷³

Δυστυχώς αυτές οι ταραχές και οι προκλήσεις δεν σταμάτησαν, παντού οι μουσουλμάνοι

72. Σημείωση – Η λέξη που χρησιμοποιήθηκε στην πρωτότυπη αναφορά είναι «manifest».

73. «Blue Book», v. 6 (1-96), σσ. 222 και 223.

σφαγιάζονταν μόνο και μόνο για να προκαλέσουν τη σφαγή των Αρμενίων. Οι ταραχοποιοί δεν συνάντησαν καμία αποδοκιμασία στις ευρωπαϊκές πρωτεύουσες, όπου οι επιτροπές τους προετοίμαζαν εγκληματικά σχέδια. Βλέπουμε ακόμα ένα χρόνο μετά τους Βρετανούς προξένους να διαμαρτύρονται στην κυβέρνησή τους για τα κακώς κείμενα των επαναστατών. Σε μια αποστολή της 4ης Μαρτίου 1896, την οποία ο κ. Willams προς τον Σερ P. Currie, του διαβίβασε ένα μανιφέστο που είχε εκδοθεί πρόσφατα. που δημοσίευσε το επαναστατικό κόμμα Tashnak. Ο Βρετανός υποπρόξενος στο Van λέει μεταξύ άλλων: «Αυτό το κόμμα αριθμεί περίπου 400 μέλη στο Van και μαζί με τους Huntcheks, οι οποίοι πιθανώς δεν αριθμούν περισσότερους από πενήντα, τρομοκρατούν τους συμπατριώτες τους και με τις βιαιοπραγίες και τις ανοησίες τους διεγείρουν τον πληθυσμό των μουσουλμάνων και καθιστούν ανίσχυρες όλες τις προσπάθειες για την πραγματοποίηση μεταρρυθμίσεων. Είμαι ακράδαντα πεπεισμένος ότι, αν μπορούσαν να κατασταλούν ή έστω να μείνουν ήσυχοι, ένα από τα μεγαλύτερα εμπόδια για την ασφάλεια σε αυτή την περιοχή, πιθανώς και σε όλη την Ανατολία, θα απομακρυνθεί. Έχω επισημάνει στον Αρμένιο επίσκοπο εδώ τον κίνδυνο να αποξενωθεί με οποιονδήποτε τρόπο από τη συμπάθεια της Ευρώπης και ότι η πολιτική και το καθήκον θα πρέπει εξίσου να τον οδηγήσουν να χρησιμοποιήσει όλη του την επιρροή για να κρατήσει αυτούς τους αναρχικούς υπό έλεγχο. Από τη συζήτησή μας, καταλαβαίνω ότι κάνει ό,τι μπορεί και καθώς το μεγαλύτερο μέρος του αρμενικού πληθυσμού αποδοκιμάζει πλήρως αυτούς τους ανθρώπους, έχω ελπίδες για το μέλλον. Όσο περισσότερα μαθαίνω για τα γεγονότα του παρελθόντος και την παρούσα κατάσταση αυτής της επαρχίας, τόσο πιο καθαρά βλέπω ότι οι εγκληματικές ενέργειες αυτών των ομάδων ήταν σε μεγάλο βαθμό υπεύθυνες για τις τρομερές σκηνές που διαδραματίστηκαν εδώ και σε όλη την Ανατολία, κ.τ.λ.»⁷⁴.

Η Ευρώπη, χωρίς να επιδιώκει να εξαφανίσει αυτά τα αρμενικά κέντρα αναταραχής, τα οποία προκάλεσαν να χυθεί το αίμα αμέτρητων αθώων ανθρώπων, σκέφτηκε να προκαλέσει την εισαγωγή μεταρρυθμίσεων στην Τουρκία. Πράγματι, «Στην 11η Μαΐου 1895, οι τρεις Δυνάμεις παρούσαν στον Σουλτάνο ένα περίπλοκο σχέδιο μεταρρυθμίσεων που ήταν περισσότερο υπολογισμένο να αυξήσει παρά να μειώσει τις δυσκολίες που συνδέονταν με την διακυβέρνηση

[201]

της Αρμενίας. Αλλά ήταν το μόνο στο οποίο η Ρωσία θα μπορούσε να συμφωνήσει...»⁷⁵

Η ευθύνη για όλες τις συμφορές τις οποίες υπέστη το αρμενικό στοιχείο στην Οθωμανική Αυτοκρατορία βαρύνει, ως εκ τούτου, τις δικές τους πράξεις, η Τουρκική Κυβέρνηση και ο λαός, σε κάθε περίπτωση και χωρίς εξαίρεση, είχε καταφύγει σε κατασταλτικά μέτρα ή αντίποινα, μόνο αφού είχαν εξαντλήσει όλη την υπομονή τους.

Τα γεγονότα στα Άδανα το 1909, οι διαδοχικές εξεγέρσεις στην πλειοψηφία των τουρκικών επαρχιών στις αρχές του παγκόσμιου πολέμου αποτελούν τη θλιβερή συνέχεια της ίδιας τραγωδίας.

Από τα γεγονότα και τα προηγούμενα στοιχεία προκύπτει ότι οι Τούρκοι ποτέ δεν παρέλειψαν να αναγνωρίσουν τα δικαιώματα των μη μουσουλμανικών στοιχείων, εφόσον τα τελευταία δεν καταχράστηκαν τη γενναιοδωρία της χώρας στην οποία ζούσαν με άνεση επί αιώνες. Το παράδειγμα της εβραϊκής κοινότητας, η οποία δεν χρειάστηκε μέχρι σήμερα να παραπονεθεί για οποιαδήποτε απάνθρωπη πράξη εκ μέρους της Τουρκικής Κυβέρνησης ή του λαού, θα αρκούσε για να δείξει ότι η ευθύνη για τα δυσάρεστα γεγονότα στην περίπτωση των Ελλήνων και των Αρμενίων πέφτει εξ ολοκλήρου στους ίδιους.

Ο στρατηγός Mayewsky, γενικός πρόξενος της Ρωσικής Αυτοκρατορίας στο Van, σε μια μυστική έκθεση που απευθύνεται στο Ρωσικό Γενικό Επιτελείο, κάνει τις ακόλουθες δηλώσεις: «Η

74. «Blue Book», αριθ. 8 (1896), σσ. 108, 201.

75. Σερ Charles Wilson, «Encyclopedia Britannica».

ευθύνη για τις εξεγέρσεις που ξέσπασαν κατά καιρούς στην Ανατολή έπεφτε πάντα πάνω στους Τούρκους και εν μέρει στην Οθωμανική Κυβέρνηση. Η αλήθεια είναι, ωστόσο, ότι αυτές δεν προέρχονται από πράξεις καταπίεσης από μέρους των Τούρκων, αλλά από την πολύ φιλελεύθερη στάση της Υψηλής Πύλης στα θέματα της θρησκείας και της εθνικότητας. Οι Τούρκοι ποτέ δεν παρενέβησαν σε υποθέσεις αυτού του είδους σε σχέση με τους λαούς υπό την κυριαρχία τους. Τα χριστιανικά σχολεία και οι εκκλησίες δεν χρειάστηκε ποτέ να υποβληθούν σε κανέναν έλεγχο. Αυτό το σύστημα διακυβέρνησης οδήγησε σε μια υπερβολική ανάπτυξη των θρησκευτικών και εθνικών συναισθημάτων των μη μουσουλμανικών κοινοτήτων. Η ιδέα της υποδαύλισης των ταραχών με κάθε κόστος με σκοπό την πρόκληση της παρέμβαση της Ευρώπης, δεν έχει βγει ποτέ από το μυαλό των χριστιανών στο Τουρκία. Και αυτό είναι πολύ φυσικό, καθώς το παράδειγμα των απελευθερωμένων Ελλήνων, Ρουμάνων, Σέρβων και Βουλγάρων είναι εκεί για να αποδείξει την αποτελεσματικότητά του».

Μια πολύ σημαντική ομολογία παρέχεται από τον κ. Chedo Mijatovitch, πρώην Σέρβο Υπουργό στο Λονδίνο και την Κωνσταντινούπολη. Γράφει στο “Asiatic Quarterly” (Οκτώβριος 1913), αφού η Σερβία είχε συνειδητοποιήσει τις “φιλοδοξίες της”, αναφέρει σχετικά με την Τουρκία: «Το πολιτικό συμφέρον έκανε εμάς, τα βαλκανικά έθνη, να παρουσιάσουμε τους Τούρκους ως σκληρούς Ασιάτες τύραννους ανίκανους για τον ευρωπαϊκό πολιτισμό. Μια αμερόληπτη ιστορία θα αποδείκνυε ότι οι Τούρκοι είναι μάλλον Ευρωπαίοι παρά Ασιάτες και ότι δεν είναι σκληροί τύραννοι αλλά ένα έθνος που αγαπά τη δικαιοσύνη και την αμεροληψία, και διαθέτει ιδιότητες και αρετές που αξίζουν να αναγνωρίζονται και να γίνονται σεβαστές».

[202]

Θα θέλαμε να παραθέσουμε ως τελική μαρτυρία αυτή του κ. Πολίτη, πρώην υπουργού Εξωτερικών στο Υπουργικό Συμβούλιο του Βενιζέλου και εκπροσώπου της Ελληνικής Κυβέρνησης στη Διάσκεψη της Ειρήνης.

Ο κ. Πολίτης, σε άρθρο του που δημοσιεύτηκε στο τεύχος του Ιανουαρίου 1914 του περιοδικού “Revue politique internationale”, δηλώνει, συζητώντας την κατάσταση των Ελλήνων στην Τουρκία: «Κάτω από οποιαδήποτε ξένη κυριαρχία τα συμφέροντά τους (δηλαδή αυτά των Ελλήνων της Τουρκίας) δεν θα μπορούσαν να βρουν προστασία ίση με εκείνη που το τουρκικό καθεστώς τους προσφέρει».

Η ιστορία μας διδάσκει λοιπόν να μην ξεχνάμε δύο κύριους παράγοντες στο ζήτημα των μειονοτήτων: —

1. Ο εξωτερικός πολιτικός παράγοντας που συνίσταται στην επιθυμία που τρέφεται από ορισμένες Δυνάμεις να παρεμβαίνουν στις εσωτερικές υποθέσεις της χώρας. με το πρόσχημα της προστασίας των μειονοτήτων, η παρέμβαση αυτή επιδιώκεται να πραγματοποιηθεί, ιδίως με αρχικές προκλήσεις και με την υποκίνηση ταραχών.

2. Ο εσωτερικός πολιτικός παράγοντας, δηλαδή η επιθυμία των μειονοτήτων που ενθαρρύνονται έτσι να απελευθερωθούν προκειμένου να αποτελέσουν ανεξάρτητα κράτη.

Η ταλαιπωρία των μειονοτήτων στην Τουρκία που προκλήθηκαν από αυτά τα δύο στοιχεία, είναι προφανές ότι η βελτίωση της τύχης τους, εφόσον αυτό είναι πραγματικά επιθυμητό από τις Συμμαχικές Δυνάμεις, εξαρτάται εξ ολοκλήρου από την εξουδετέρωση της δράσης αυτών ακριβώς των παραγόντων.

Όσον αφορά το πρώτο σημείο, πρέπει αναγκαστικά να παραδεχθούμε ότι οι μειονότητες θα έπρεπε καταρχάς να στερηθούν κάθε πολιτική προστασία εκτός από αυτή που τους εγγυούνται οι νόμοι της χώρας. Όπως παρατήρησε δικαίως ο κ. Clemenceau αναφερόμενος στις εγγυήσεις των Δυνάμεων για τα δικαιώματα των μειονοτήτων: «Η εμπειρία έδειξε ότι αυτές ήταν στην πράξη αναποτελεσματικές και ήταν επίσης ανοιχτές στην κριτική ότι θα μπορούσαν να δώσουν στις Μεγάλες Δυνάμεις, είτε μεμονωμένα είτε σε συνδυασμό, το δικαίωμα να παρεμβαίνουν στο

εσωτερικό σύνταγμα των επηρεαζόμενων κρατών, το οποίο θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί για πολιτικούς σκοπούς».⁷⁶

Η σημερινή οργάνωση της Κ.τ.Ε. δεν είναι, παρά τη γνώμη του Γάλλου πολιτικού, τέτοια ώστε να αποφευχθεί αυτό το σοβαρό μειονέκτημα. Στην πραγματικότητα, αν και η απώτερη εξέταση των ζητημάτων που αφορούν τις μειονότητες μπορεί να ανήκει στην αρμοδιότητα του Διεθνούς Δικαστηρίου, όπως κάθε μέλος του Συμβουλίου της Κ.τ.Ε. έχει την εξουσία να θέτει αυτά τα ζητήματα, τίποτα δεν θα εμπόδιζε τις Δυνάμεις που έχουν σχέδια κατά της Τουρκίας να υποκινήσουν κρυφά τις μειονότητες και επωφελούμενες όπως και παλαιότερα από τα προβλήματα που θα προέκυπταν να προκαλέσουν την παρέμβαση της Κ.τ.Ε.

Επιπλέον, η εξάλειψη μιας επίσημης παρέμβασης θα ήταν ακόμα αναποτελεσματική στο να καταστήσει ορισμένες μειονότητες απρόσιτες από τις εξωτερικές προκλήσεις. Η τελευταία εκστρατεία καταστροφής και

[203]

σφαγής αναμεμειγμένη με κάθε είδους αποτρόπαια εγκλήματα έχει επιδείξει τα επιθετικά σχέδια της Ελλάδας για την τουρκική Μικρά Ασία.

Θα μπορούσε η πεφωτισμένη συνείδηση των πολιτισμένων λαών να συμφωνήσει σε μια λύση η οποία θα ήταν πηγή αμέτρητων δυσκολιών;

Θα έπρεπε να επιτρέψουν, σε μεγάλη ζημία της ειρήνης του κόσμου, μουσουλμανικοί ή χριστιανικοί πληθυσμοί να διαμοιραστούν σε κομμάτια για τίποτα άλλα προς όφελος πολιτικών συμφερόντων;

Ο αποκλεισμός αυτού του στοιχείου της πρόκλησης θα ήταν μόνο πιθανός πρώτα από όλα καθιστώντας τους μη-Μουσουλμάνους της Τουρκίας απροσπέλαστους από αναστατώσεις από το εξωτερικό. Για το σκοπό αυτό, οι πιο ριζοσπαστικοί και ανθρωπιστική θεραπεία θα ήταν η ανταλλαγή των χριστιανικών πληθυσμών της Τουρκίας με τους μουσουλμάνους των γειτονικών χωρών, ιδιαίτερα με εκείνων της Ελλάδας, οι οποίοι, όπως και οι Τούρκοι του Μοριά και της Θεσσαλίας, βρίσκονται αντιμέτωποι με βέβαιο αφανισμό. Η ανταλλαγή των πληθυσμών που προβλέπεται από τη σύμβαση που συνάφθηκε στην Αδριανούπολη μεταξύ της Τουρκίας και της Βουλγαρίας στις 2/15 Νοεμβρίου 1913, καθώς και οι διαπραγματεύσεις που ξεκίνησαν για την τον ίδιο σκοπό μεταξύ Τουρκίας και Ελλάδας το 1914, αποτελούν πολύτιμα προηγούμενα που αξίζει να ακολουθηθούν στο πλαίσιο αυτό.

Όσον αφορά τον εσωτερικό πολιτικό παράγοντα, δηλαδή τη φυσική επιθυμία των μειονοτήτων να απελευθερωθούν, υπάρχει η ευκαιρία να παρατηρήσουμε ότι η Οθωμανική Αυτοκρατορία, μειωμένη σε ουσιαστικά τουρκικές επαρχίες, δεν περιέχει πλέον καμία μειονότητα που να μπορεί να σχηματίσει στο εσωτερικό της ένα ανεξάρτητο κράτος. Μέχρις ότου η αρχή των εθνοτήτων λάβει ισότιμη εφαρμογή παντού, τα αυτονομιστικά κινήματα, με σκοπό να απελευθερώσουν τμήματα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας που περιέχουν ένα σημαντικό αριθμό μη Τούρκων κατοίκων, θα μπορούσαν ίσως να δικαιολογηθούν. Η κατάσταση είναι εντελώς διαφορετική σήμερα. Καθώς οι Έλληνες ίδρυσαν τη Μασσαλία δεν θα μπορούσαν λογικά να σκεφτούν να δημιουργήσουν εκεί ένα ανεξάρτητο ελληνικό κράτος ή να την προσαρτήσουν στη μητέρα πατρίδα τους· με τον ίδιο τρόπο οι Έλληνες ή οι Αρμένιοι στην Τουρκία δεν θα μπορούσαν να νομιμοποιήσουν την ίδια επιθυμία στην Τουρκία.

Το Τουρκικό Κράτος, έχοντας συνείδηση του δικαιώματος διατήρησής του, δεν θα δίσταζε να ενεργήσει, όπως κάθε ανεξάρτητο κράτος, όταν θα βρισκόταν αντιμέτωπο με επιθέσεις που στρέφονται κατά της ύπαρξής του.

76. Επιστολή από τον κ. Clemenceau, Πρόεδρο της Διάσκεψης στις Βερσαλλίες απευθυνόμενη στον κ. Paderewsky την 24η Ιουνίου, 1919 προωθώντας το τελικό κείμενο της συνθήκης ειρήνης.

Δεν θα μπορούσε η ουσιαστική αδυναμία σχηματισμού μια ξεχωριστής κυβέρνησης να ωθήσει τις μειονότητες, που έμειναν ανεπηρέαστες από την εφαρμογή των μέτρων για την αμοιβαία ανταλλαγή, να ακολουθήσουν τον δρόμο που χάραξε για αυτές η σοφία και η λογική;

Θα μπορούσε να δοθεί καταφατική απάντηση στο ερώτημα αυτό όσον αφορά τους Οθωμανούς Έλληνες που ανταλλάσσονται με τους μουσουλμάνους στην Ελλάδα. Πράγματι, όσον αφορά τους Αρμένιους, οι φιλικές σχέσεις που εδραιώθηκαν με τις συνθήκες μεταξύ της Τουρκίας και της Αρμενίας αποκλείουν την πιθανότητα οποιασδήποτε πρόκλησης από την πλευρά του Αρμενικού κράτους. Άλλωστε, όσοι Αρμένιοι αποφασίσουν να παραμείνουν στην Τουρκία θα πρέπει να έχουν ήδη αναγνωρίσει την αναπόφευκτη ανάγκη να ζήσουν ως καλοί πολίτες. Όσον αφορά την εβραϊκή κοινότητα, το πνεύμα αφοσίωσης που πάντα έδειχνε στην Τουρκική Κυβέρνηση οδηγεί στην υπόθεση ότι τα μέλη της θα συνεχίσουν

[204]

ειρηνικά να συνεργάζονται με τους Τούρκους συμπολίτες τους για τη βελτίωση και την ευημερία της χώρας. Συνοψίζοντας, η αντιπροσωπεία της Μεγάλης Εθνοσυνέλευσης της Τουρκίας είναι της γνώμης: —

1. Ότι η βελτίωση της τύχης των μειονοτήτων στην Τουρκία εξαρτάται πάνω από όλα από τον αποκλεισμό κάθε είδους ξένης παρέμβασης και της δυνατότητας προβοκάτσιας προερχόμενης από το εξωτερικό.
2. Ότι ο σκοπός αυτός μπορεί να επιτευχθεί μόνο με το να προχωρήσει πρώτα από όλα σε μια ανταλλαγή των τουρκικών και ελληνικών πληθυσμών.
3. Ότι οι καλύτερες εγγυήσεις για την ασφάλεια και την ανάπτυξη των μειονοτήτων που θα παραμένουν μετά την εφαρμογή των μέτρων για την αμοιβαία ανταλλαγή θα είναι εκείνες που θα παρέχονται τόσο από τους νόμους της χώρας όσο και από τη φιλελεύθερη πολιτική της Τουρκίας έναντι όλων των κοινοτήτων των οποίων τα μέλη δεν έχουν παρεκκλίνει από το καθήκον τους ως Τούρκοι πολίτες.

Αρ. 17

ΕΛΑΦΙΚΗ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Πρακτικά της Δέκατης Τέταρτης Συνεδρίασης, 13 Δεκεμβρίου 1922, στις 11 π.μ.

υπό την Προεδρία του Λόρδου Curzon

Παρόντες:

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
Μαρκήσιος Curzon του Kedleston
Σερ H. Rumbold

ΙΤΑΛΙΑ
Μαρκήσιος Garroni
κ. Montagna

ΙΑΠΩΝΙΑ
Βαρόνος Hayashi
κ. Otchiai
ΡΟΥΜΑΝΙΑ
κ. Duca
κ. Diamandy

ΓΑΛΛΙΑ
κ. Barrère
κ. Bompard

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
κ. Child
Ναύαρχος Bristol
κ. Grew

ΕΛΛΑΔΑ
κ. Βενιζέλος
κ. Κακλαμάνος

ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ
κ. Spalaikovitch
κ. Rakitch

ΤΟΥΡΚΙΑ
Ismet Πασάς
Riza Nour Μπέης
Hassan Μπέης

[205]

Παρόντες επίσης:

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

Σερ William Tyrrell

κ. Ryan

κ. Nicolson

κ. Forbes Adam

κ. Leeper

κ. Bullard

κ. McClure

ΙΤΑΛΙΑ

κ. Arlotta

κ. Guariglia

κ. Salem

ΙΑΠΩΝΙΑ

κ. Nagaoka

κ. Tani

κ. Kobayashi

ΡΟΥΜΑΝΙΑ

κ. Contzesco

Συνταγματάρχης Dumitresco

ΤΟΥΡΚΙΑ

Munir Μπέης

Vali Μπέης

Yahya Kemal Μπέης

ΓΑΛΛΙΑ

κ. Fromageot

κ. de Lacroix

κ. Laporte

κ. Bargeton

κ. De Percin

κ. Barois

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ

κ. Amory

κ. Dwight

ΕΛΛΑΔΑ

Στρατηγός Μαζαράκης

κ. Δενδράμης

κ. Πολίτης

κ. Θεοτοκάς

κ. Μιχαλόπουλος

ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ

κ. Antitch

Γενική Γραμματεία

κ. Massigli, *Γενικός Γραμματέας της Διάσκεψης*

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

κ. Spring Rice

κ. Wicks

ΙΤΑΛΙΑ

κ. Indelli

ΙΑΠΩΝΙΑ

κ. Hotta

ΡΟΥΜΑΝΙΑ

κ. Constantinesco

ΓΑΛΛΙΑ

κ. Lagarde

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ

κ. Belin

ΕΛΛΑΔΑ

κ. Κόλλας

ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ

κ. Milanovitch

ΤΟΥΡΚΙΑ

Rechid Safvet Μπέης

Μεταφραστής: Αντισυνταγματάρχης Heywood

Ο İsmet Paşas ήλπιζε ότι η συζήτηση που ξεκίνησε την προηγούμενη ημέρα σχετικά με τις μειονότητες στην Τουρκία θα προκαλούσε σε ίσο βαθμό τόσο το ενδιαφέρον όσο και τα αισθήματα δικαιοσύνης και ανθρωπιάς του πολιτισμένου κόσμου· επίσης ήλπιζε ότι οι άνθρωποι θα οδηγηθούν από αυτά τα αισθήματα κατά τη διαμόρφωση των συμπερασμάτων τους για την παρούσα κατάσταση.

Δεν ήταν μόνο ορισμένες μειονότητες που είχαν υποφέρει στην Τουρκία, κατά τη διάρκεια των τελευταίων οκτώ χρόνων, συμφορές και βάσανα αντάξια ενός βαθύ και παγκόσμιου οίκτου, αλλά επίσης όλα τα στοιχεία του πληθυσμού χωρίς εξαίρεση, στην πραγματικότητα ολόκληρο το έθνος, συμπεριλαμβανομένης της πλειοψηφίας.

Ακόμα και αν λαμβάνονταν υπόψη μόνο τα τελευταία τέσσερα χρόνια, θα ήταν εμφανές ότι αφού το τουρκικό έθνος είχε πλήρως αφοπλιστεί και στερηθεί τους πόρους που το διεθνές δίκαιο έθεσε στη διάθεση των εθνών που επιθυμούν την ειρήνη, τα σύνορά του παραβιάστηκαν από όλες τις πλευρές· ότι όλα τα τμήματα του πληθυσμού ήταν οπλισμένα και ενθαρρύνθηκαν να επιτεθούν στους συμπατριώτες τους· τα αντιδραστικά, μεσαιωνικά στοιχεία της χώρας ξεσηκώθηκαν εναντίον των διανοούμενων και φωτισμένων τάξεων.

Ο κ. Haccius και κ. Guenod, αντιπρόσωποι του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού, επέστρεψαν πριν από ένα μήνα από ένα ταξίδι στην Ανατολία και η έκθεσή τους δημοσιεύτηκε στο τεύχος Νοεμβρίου του International Red Cross Review. Στην έκθεση αυτή μίλησαν για την ελληνικές καταστροφές ως εξής: –

«Από το 1918 και οι δύο έχουμε γίνει μάρτυρες, αλλά δεν είχαμε αναλάβει ποτέ μια αποστολή πιο επώδυνη από αυτό το προσκύνημα μέσα από αυτά τα ερείπια· ούτε είχαμε δει ποτέ ένα πιο θλιβερό θέαμα από αυτό των κατοίκων, στην εμφάνιση των οποίων ο τρόμος και ο λήθαργος ήταν ακόμα εμφανείς. Ακούσια, οι σκέψεις ίδιας περιπλανήθηκαν ίδιας την Πομπηία και τη Μεσσήνα· αλλά ο αφανισμός αυτών των πόλεων οφειλόταν σε φυσικά αίτια, ενώ, σύμφωνα με αυτόπτες μάρτυρες, η καταστροφή των μικρών πόλεων ίδιας Ανατολίας σε μεγάλη απόσταση από το μέτωπο, πραγματοποιήθηκε μεθοδικά από ίδιας «Χριστιανούς» στα μέσα του εικοστού αιώνα. Οι άνθρωποι στην Ευρώπη μπορεί να μιλούν για στρατιωτική αναγκαιότητα· αλλά όσον αφορά εμάς, δεν θα μπορούσαμε ποτέ να παραδεχτούμε ενσυνείδητα μια τέτοια εξήγηση».

Ο İsmet Paşas πρόσθεσε ότι οι Έλληνες είχαν πρόσφατα καταστρέψει στη Δυτική Ανατολία 27 μεγάλες πόλεις, 1.400 χωριά και 98.000 σπίτια. Η καταμέτρηση δεν είχε ακόμη ολοκληρωθεί, ίδιας οι κατάλογοι των αποζημιώσεων δεν ήταν ακόμη έτοιμοι.

Ο σκοπός ίδιας τουρκικής αντιπροσωπείας με την υπενθύμιση αυτών των γεγονότων ήταν μόνο να επαναλάβει το γεγονός ότι οι απερίγραπτες συμφορές που είχαν πέσει ίδιας λαούς ίδιας Ανατολής οφείλονταν τελικά στην παράταση του πολέμου.

Για τα διάφορα στοιχεία του πληθυσμού που είχαν επιτρέψει ίδιας εαυτούς ίδιας κατά τη διάρκεια του πολέμου να έλκονται ίδιας κάποια Δύναμη ή ομάδα Δυνάμεων, υπήρχε μόνο ίδιας τρόπος να ανακτήσουν την προηγούμενη ευημερία ίδιας και να απολαύσουν τα οφέλη που δημιουργεί το καλό αίσθημα μεταξύ πολιτών ίδιας χώρας, δηλαδή να επιστρέψουν σε κατάσταση ειρήνης.

Η Τουρκική Κυβέρνηση είχε συνεχώς, και με μεγάλη επιμονή

καταβάλει κάθε προσπάθεια για να επιτύχει για τους κατοίκους της Τουρκίας την ευλογία της ειρήνης. Ήλπιζε ότι με σκοπό να θέσει ένα τέλος των δεινών των λαών της Ανατολής, αυτή η επιθυμία για ειρήνη θα μπορούσε να είναι εξίσου ισχυρή μεταξύ όλων των ενδιαφερόμενων μερών.

Η ιστορική ανασκόπηση των γεγονότων που είχε διαβάσει στη προηγούμενη συνεδρίαση της

επιτροπής είχε ως στόχο να δείξει την άποψη της τουρκικής αντιπροσωπείας. Η άποψη αυτή βασιζόταν στη νόμιμη επιθυμία τους να αποτρέψουν τις μειονότητες στην Τουρκία να γίνουν όπλα στα χέρια των ξένων, ικανά να χρησιμοποιηθούν για ανατρεπτικούς σκοπούς.

Επιπλέον, η τουρκική αντιπροσωπεία είχε αποδεχθεί σε αυτή τη βάση τα δικαιώματα που ο πολιτισμένος κόσμος αναγνώριζε ως οφειλόμενα σε μειονότητες. Αυτό δεν ήταν καθόλου αντίθετο με τις παραδόσεις της Τουρκίας· αλλά ο τουρκικός λαός, όπως και όλοι οι άλλοι λαοί, ήταν ωστόσο αναγκασμένος να είναι εξαιρετικά ζηλότυπος σε ό,τι αφορούσε την ύπαρξή του, την ανεξαρτησία και τα δικαιώματά του.

Δυστυχώς, οι συνεχείς πόλεμοι –και ιδιαίτερα αυτοί των πρόσφατων χρόνων, οι οποίοι διέξηχθησαν κατά παράβαση όλων των κανόνων–, τοποθέτησαν πολλούς Τούρκους υπηκόους στη θέση των επιτιθέμενων εναντίον της δικής τους χώρας και οδήγησαν στον βίαιο εκπατρισμό τους από τον στρατό εισβολής. Προφανώς, αυτό αναφερόταν στα ελληνικά στοιχεία. Μια σειρά από γεγονότα, που είναι πολύ μακρά για να αναφερθούν, είχαν καταστήσει αναγκαία την ανταλλαγή αυτών των στοιχείων με τους Τούρκους που βρίσκονται τώρα στην Ελλάδα. Η Διάσκεψη θα μπορούσε να περιλαμβάνει κάποιους που ευνοούσαν και άλλους που αντιτάσσονταν σε αυτή τη μέθοδο, αλλά η ιδέα της ανταλλαγής είχε επιβάλει την προσοχή όλων, και ο Ismet Πασάς αισθάνθηκε υποχρεωμένος να πει ότι είχε καταστεί αναπόφευκτη. Η ανταλλαγή των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης ήταν μια οδυνηρή αναγκαιότητα, αλλά λογική, μια πράξη που απαιτούσε η δικαιοσύνη και η ισότητα. Επίσης, θα παρείχε τη δυνατότητα για τη στέγαση των μουσουλμάνων που εκδιώχθηκαν από τις μεγάλες ελληνικές πόλεις. Παρόλα αυτά, τα ανθρωπιστικά αισθήματα της Τουρκίας την οδήγησαν να συμφωνήσει να αποκλείσει από την ανταλλαγή τους Έλληνες που γεννήθηκαν στην Κωνσταντινούπολη, των οποίων ο αριθμός, σύμφωνα με τις πιο ακριβείς τουρκικές στατιστικές, δεν ξεπερνούσε τις 200.000. Από την άλλη πλευρά, η τουρκική αντιπροσωπεία αισθάνθηκε υποχρεωμένη να ζητήσει αυτή η ανθρωπιστική πράξη να μην συνεπάγεται ταλαιπωρία για τους Τούρκους που μεταναστεύουν από την Ελλάδα – με άλλα λόγια, ότι οι μουσουλμάνοι της Ελλάδας που θα αναγκάζονταν να εγκαταλείψουν τις εστίες τους θα έπρεπε να αποζημιωθούν για την περιουσία τους, κινητή και ακίνητη, που θα αναγκάζονταν να εγκαταλείψουν.

Τα άλλα νόμιμα αιτήματα που είχε υποβάλει η τουρκική αντιπροσωπεία σε σχέση με την ανταλλαγή ελληνικών και τουρκικών πληθυσμών εξετάζονται τώρα από την υποεπιτροπή.

Κατά την εξέταση του ζητήματος της ανταλλαγής του ελληνικού πληθυσμού, ο Ismet Πασάς δεν είδε την ανάγκη να εξεταστούν οι οικονομικές δυσκολίες ως ο μόνος σημαντικός παράγοντας, που θα μπορούσε να προκύψει ως συνέπεια για τη χώρα. Η μεταφορά οποιουδήποτε τμήματος ενός πληθυσμού θα συνεπαγόταν φυσικά κάποια παύση και αλλαγή στην οικονομική κατάσταση μιας χώρας, αλλά δεν ήταν δίκαιο να αποδίδεται υπεροχή σε ένα συγκεκριμένο στοιχείο του πληθυσμού με το αιτιολογικό αυτού του γεγονότος.

[208]

Το θέμα που απασχόλησε την τουρκική αντιπροσωπεία και τους στεναχώρησε από ανθρωπιστική άποψη ήταν η ατομική ταλαιπωρία που πρέπει να προκαλέσει κάθε μεταφορά.

Αναφερόμενος στο ζήτημα των Εβραίων, ο Ismet Πασάς είπε ότι αυτό το σκληρά εργαζόμενο και έξυπνο στοιχείο, το οποίο ποτέ δεν είχε αναφερθεί ονομαστικά σε καμία συνθήκη μέχρι τις τελευταίες ημέρες, άξιζε να είναι για όλα τα άλλα τμήματα του πληθυσμού ως πρότυπο ήσυχης και αδιατάρακτης συμπεριφοράς.

Αυτό παρείχε επαρκείς αποδείξεις του γεγονότος ότι στην Τουρκία ο καλύτερος τρόπος για να απολαύσει κανείς όλα τα δικαιώματα ενός ειρηνικού πολίτη ήταν να μην έχει συμβιβαστικές σχέσεις με τις ξένες χώρες και να κρατάει αποστάσεις από κάθε ιδιαίτερη φροντίδα από τους ξένους.

Πάρτε την περίπτωση των Ορθόδοξων Τούρκων· ποτέ δεν είχαν ζητήσει μεταχείριση που να

διαφέρει από οποιαδήποτε άποψη από εκείνη που απολάμβαναν οι μουσουλμάνοι συμπατριώτες τους και ήταν απίθανο ότι θα έκαναν ποτέ ένα τέτοιο αίτημα.

Οι Νεστοριανοί και οι Ασσύριοι στα ανατολικά σύνορα της Τουρκίας δεν είχαν ποτέ προβεί σε κανένα παράπονο μέχρι τον Μεγάλο Πόλεμο, και ακόμη και κατά τη διάρκεια του του τελευταίου δεν είχαν υπομείνει κανένα ιδιαίτερο μαρτύριο· δεν υπήρχε καμία αμφιβολία ότι η επιστροφή της ειρήνης θα τους επέτρεπε να επαναλάβουν τις άριστες σχέσεις με τους συμπατριώτες τους.

Όσον αφορά τους Αρμένιους που ζούσαν τώρα στην Τουρκία, δεν υπήρχε κανένα εμπόδιο στο να συνεχίσουν να ζουν μια εργατική και ευημερούσα ζωή σε απόλυτη αρμονία με τους Τούρκους συμπατριώτες τους, όπως είχε παρατηρηθεί πριν από τα μακρά χρόνια του πολέμου.

Η τουρκική αντιπροσωπεία ήταν σταθερά πεπεισμένη ότι η ειρήνη θα επιφέρει την εξαφάνιση των αιτιών που προκαλούσαν πόνο, καθώς ήταν πολιτικού χαρακτήρα και θα αφαιρούσε κάθε πιθανή αφορμή για τις δραστηριότητες των επιτροπών που σχηματίστηκαν στο εξωτερικό και οι οποίες θεωρούσαν το αρμενικό ζήτημα ως μέσο βιοπορισμού ή ως πολιτικό όπλο. Τούρκοι και Αρμένιοι θα μπορούσαν τότε να συνεργαστούν ολόψυχα στην επούλωση των πληγών που τους προκάλεσε ο πόλεμος.

Ο Ismet Πασάς δήλωνε συχνά σε όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη από την άφιξή του στη Λωζάννη, και τώρα επιθυμούσε να δηλώσει ενώπιον της Διάσκεψης, ότι οι Αρμένιοι που επιθυμούσαν να παραμείνουν στην Τουρκία θα μπορούσαν να ζήσουν αδελφικά με τους Τούρκους συμπατριώτες τους, οι οποίοι θα ήταν γεμάτοι φροντίδα για αυτούς και πρόθυμοι να ξεχάσουν τα γεγονότα του παρελθόντος. Από την άλλη πλευρά, δεν μπορούσε να μην θεωρήσει την παραχώρηση ενός αναπόσπαστου τμήματος της τουρκικής επικράτειας με σκοπό τη δημιουργία μιας αρμενικής εθνικής πατρίδας ως μια νέα απόπειρα διαμελισμού της Τουρκίας. Αρκετές αποδείξεις υπήρχαν ότι όλα αυτά τα σχέδια ήταν παράνομα και αδύνατα. Η Τουρκία δεν είχε ούτε μια σπιθαμή εδάφους με μη τουρκική πλειοψηφία, είτε στις ανατολικές επαρχίες της είτε στην Κιλικία που θα μπορούσε να αποσπαστεί με οποιονδήποτε τρόπο από τη μητέρα χώρα.

Εκτός αυτού, η Τουρκία, ενεργώντας σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο και τη σημερινή χρήση, είχε συνάψει συνθήκες και είχε καθιερώσει καλές σχέσεις γειτονίας με την ανεξάρτητη Αρμενία, η οποία ήδη υπήρχε, δηλαδή τη Σοβιετική Δημοκρατία του Γερεβάν. Θα ήταν αντίθετο με τις δεσμεύσεις της για τη Τουρκία να εξετάσει την ύπαρξη

[209]

μιας άλλης Αρμενίας. Ο Ismet Πασάς ήλπιζε ότι οι εξηγήσεις που είχε δώσει σχετικά με το ζήτημα της Αρμενικής εθνικής πατρίδας θα θεωρούνταν επαρκείς.

Στις δηλώσεις που έγιναν την προηγούμενη ημέρα, είχε τεθεί το ζήτημα της ανακήρυξης της αμνηστίας. Ο Ismet Πασάς ήταν ευτυχής θέση να δηλώσει ότι η υιοθέτηση ενός τέτοιου μέτρου είχε ήδη εξεταστεί από την Τουρκία.

Ορισμένα επιθυμητά στοιχεία είχαν τεθεί με σκοπό να εξασφαλιστεί η ελεύθερη μετακίνηση των μειονοτήτων και όσον αφορά την πραγματική και προσωπική περιουσία που κατέχουν. Το τουρκικό δίκαιο και η πολιτική που ακολουθείται από την Τουρκική Κυβέρνηση έδινε ήδη, και θα συνεχίσει να δίνει, πλήρη και ολοκληρωμένη ικανοποίηση αναφορικά με αυτά τα θέματα.

Από την άλλη πλευρά, η απαλλαγή των μειονοτήτων από την στρατιωτική θητεία, εκτός από το γεγονός ότι θα έδινε ορισμένα προνόμια σε ένα μόνο τμήμα των πολιτών σε μια συγκεκριμένη χώρα, θα εμπόδιζε επίσης τη δημιουργία και την εδραίωση στην κοινότητα αυτή των αισθημάτων που θα έπρεπε να υπάρχει μεταξύ των συμπατριωτών. Συνεπώς, η Τουρκία θεώρησε ότι ήταν αντίθετο προς τα ζωτικά της συμφέροντα να αποδεχθεί αυτή την πρόταση.

Η τουρκική αντιπροσωπεία διατύπωσε επίσης επιφυλάξεις όσον αφορά την το γεγονός ότι η Θράκη, η οποία δεν ανήκε στην Ελλάδα, είχε αναφερθεί στο πλαίσιο αυτό.

Η τουρκική αντιπροσωπεία δεν συμεριζόταν την άποψη ότι ο σχηματισμός μιας επιτροπής

με ειδικό σκοπό την αντιμετώπιση των μειονοτήτων, που θα εδρεύει στην Κωνσταντινούπολη ή κάπου στην Ελλάδα, ήταν πιθανό να εξασφαλίσει την ευημερία, είτε των μειονοτήτων είτε των πλειονοτήτων. Αντιθέτως, δεν μπορούσαν να μην σκεφτούν ότι μια επιτροπή αυτού του είδους θα ήταν ικανή να παρεμβαίνει στις υποθέσεις της Τουρκικής Κυβέρνησης και κατά συνέπεια εντελώς ασύμβατη με την ανεξαρτησία και ακόμη και την ύπαρξη της Τουρκίας. Επομένως, τους ήταν αδύνατο να συναινέσουν στη δημιουργία μιας τέτοιας επιτροπής.

Ο Ismet Πασάς πρέπει να δηλώσει ξεκάθαρα ότι στο θέμα των αμοιβαίων δικαιωμάτων για τις μειονότητες, η τουρκική αντιπροσωπεία είχε κατά νου όχι μόνο τους μουσουλμάνους της Ελλάδας, αλλά και εκείνους όλων των γειτονικών κρατών. Κατά την άποψή της είχαν το δικαίωμα να ελπίζουν ότι τα συμφέροντα αυτών των λαών θα λαμβάνονταν υπόψη ομοίως.

Ορισμένες από τις δηλώσεις που έκανε ο Ismet Πασάς κατά τη διάρκεια της προηγούμενης συνάντησης είχε θεωρηθεί ως ασέβεια προς την Κ.τ.Ε. Έσπευσε να διορθώσει αυτή την εντύπωση. Παρόλο που δεν υπήρχαν επίσημες σχέσεις μεταξύ της Τουρκίας και της Κ.τ.Ε., η Τουρκική Κυβέρνηση την αντιμετώπιζε με όλο το δέοντα σεβασμό. Ήθελε να ολοκληρώσει την τοποθέτησή του ως εξής:

Τα δικαιώματα των μειονοτήτων θα επιβεβαιωθούν από την Τουρκική Κυβέρνηση στην ίδια βάση με εκείνα που καθορίζονται στις συνθήκες που συνάφθηκαν πρόσφατα στην Ευρώπη, υπό τον όρο ότι οι μουσουλμάνοι στην γειτονικές χώρες θα πρέπει να απολαμβάνουν τα ίδια δικαιώματα. Προς το συμφέρον της γενικής ειρήνης θεώρησε καθήκον του να δηλώσει ότι ήταν απολύτως ασυμβίβαστο με τη μελλοντική ύπαρξη

[210]

της Τουρκίας να δεχτεί οποιαδήποτε εξαιρετική μεταχείριση αυστηρότερη από αυτή που εφαρμόζεται σε άλλες χώρες.

Ελπίζει ότι η Διάσκεψη δεν επιθυμεί η προστασία της μειονοτήτων να χρησιμοποιηθεί ως πρόσχημα για επιθέσεις κατά της ύπαρξης και της ακεραιότητας της Τουρκίας· και δεν αμφιβάλλει ούτε για μια στιγμή ότι η Διάσκεψη θα λάβει ευγενικά υπόψη της την άποψη που μόλις είχε θέσει ενώπιον της εκ μέρους της τουρκικής αντιπροσωπείας.

Ο κ. Βενιζέλος είπε ότι η ιδέα της υποχρεωτικής ανταλλαγής των πληθυσμών δεν είχε προταθεί από την ελληνική αντιπροσωπεία. Αντιθέτως, μια τέτοια ανταλλαγή τους ήταν απεχθής. Η Ελληνική Κυβέρνηση ήταν έτοιμη να εγκαταλείψει αυτή την ιδέα υπό τον όρο ότι η Τουρκική Κυβέρνηση θα επέτρεπε στους Έλληνες που τώρα έχουν εκδιωχθεί από την Τουρκία να επιστρέψουν σπίτια τους. Η ιδέα μιας υποχρεωτικής ανταλλαγής είχε προταθεί από τον Δρ. Nansen, ο οποίος πίστευε ότι η Τουρκική Κυβέρνηση δεν θα επέτρεπε ποτέ στους εκτοπισμένους Έλληνες να επιστρέψουν στην Τουρκία, ως το μόνο τρόπο να βρουν κατοικία οι άστεγοι πρόσφυγες.

Όσον αφορά τα χωριά και τις πόλεις που καταστράφηκαν από τους Έλληνες της Μικράς Ασίας, τα στοιχεία που ανέφερε ο Ismet Πασά δόθηκαν στους εκπροσώπους του Ερυθρού Σταυρού από Τούρκους αξιωματικούς. Στην έκθεσή τους αυτοί εκπρόσωποι εκτιμούσαν ότι υπήρχαν 180.000 Τούρκοι χωρίς στέγη στη Μικρά Ασία.

Όσον αφορά την απαλλαγή των μειονοτήτων από τη στρατιωτική θητεία, ο κ. Βενιζέλος υπενθύμισε το γεγονός ότι σύμφωνα με τη Συνθήκη του 1881⁷⁷ η Ελλάδα είχε χορηγήσει την απαλλαγή αυτή στον πληθυσμό της Θεσσαλίας χωρίς να απαιτήσει κανένα αντισταθμιστικό

77. Σ.τ.Ε.: Η Συνθήκη της Κωνσταντινουπόλεως του 1881 ήταν αποτέλεσμα μακρών διαπραγματεύσεων μεταξύ του Ελληνικού Κράτους και της Υψηλής Πύλης. Οι διαπραγματεύσεις ήταν απόρροια των γενικόλογων αναφορών στη Συνθήκη του Βερολίνου (1878) σχετικά με την εφαρμογή του Οργανικού Νόμου του 1868 στην Κρήτη και μια πρόβλεψη για διαρρύθμιση των συνόρων στη Θεσσαλία και την Ήπειρο υπέρ της Ελλάδας. Σύμφωνα με τις διατάξεις της συνθήκης της Κωνσταντινούπολης σχεδόν ολόκληρη η Θεσσαλία-με εξαίρεση την περιοχή της Ελασσόνας, η

φόρο· έτσι οι μουσουλμάνοι που κατοικούν στην ελληνική επικράτεια δεν είχαν ποτέ υποχρεωθεί σε στράτευση πριν από τον πόλεμο και είχαν καταταγεί μόνο κατά τη διάρκεια του πολέμου· και ακόμη και αυτοί είχαν υπηρετήσει μόνο στα μετόπισθεν του στρατού.

Ο Ismet Πασάς είχε δηλώσει ότι ήταν έτοιμος να παραχωρήσει στις μειονότητες στην Τουρκία εγγυήσεις ίδιες με εκείνες που χορηγούνται σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Ο κ. Βενιζέλος ήταν βέβαιος ότι με βάση αυτές τις συνθήκες θα μπορούσαν να δοθούν επαρκείς εγγυήσεις στις μειονότητες.

Ο κ. Βενιζέλος εξέφρασε την ελπίδα ότι η τουρκική αντιπροσωπεία δεν θα επιμένει να αρνείται να δεχθεί τον έλεγχο που ήταν απαραίτητος για το σκοπό να διασφαλιστεί ότι οι ρήτρες που υιοθετήθηκαν τέθηκαν πράγματι σε εφαρμογή. Η τουρκική αντιπροσωπεία υποστήριξε ότι ο έλεγχος αυτός θα παραβίαζε την κυριαρχία της Τουρκίας. Το επιχείρημα αυτό δεν μπορούσε να γίνει δεκτό, διότι ένας παρόμοιος έλεγχος είχε γίνει δεκτός από τα Συμμαχικά Κράτη. Δεν ήταν απαραίτητο ότι ο έλεγχος αυτός θα έπρεπε να ανατεθεί στην Κ.τ.Ε., καθώς κανένα άλλο όργανο δεν ήταν καλύτερα καταρτισμένο· θα μπορούσε να προβλεφθεί η δημιουργία ενός ειδικού οργάνου· αλλά το σημαντικό σημείο που πρέπει σε κάθε περίπτωση να καθοριστεί ήταν η αναγκαιότητα του ελέγχου.

Ο Λόρδος Curzon είπε ότι δύο απαντήσεις είχαν δοθεί από την τουρκική αντιπροσωπεία. Η πρώτη, που δόθηκε την προηγούμενη ημέρα πριν να προλάβουν να μελετήσουν τις προτάσεις του, ήταν ασυμβίβαστου χαρακτήρα· η δεύτερη απάντηση, η οποία μόλις είχε δοθεί, ήταν μεταγενέστερη της μελέτης των προτάσεων αυτών. Η τουρκική αντιπροσωπεία είχε την καλοσύνη να του αποστείλει το κείμενο της πρώτης δήλωσής τους και είχε τώρα κάποιες παρατηρήσεις να κάνει για τις δύο τουρκικές απαντήσεις.

[211]

Στην ομιλία του της προηγούμενης ημέρας, ο Ismet Πασάς είχε αρχικά αναφερθεί στην ιστορία, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στη γενναιόδωρη συμπεριφορά των προηγούμενων Τούρκων μοναρχών απέναντι στις μειονότητες στην Τουρκία και είχε παραθέσει ως παράδειγμα την ιδιαίτερη εύνοια που έδειξε στον Έλληνα Πατριάρχη της Κωνσταντινούπολης ο Μωάμεθ Β'. Εκείνο το πρωί ο ίδιος (ο Λόρδος Curzon) είχε μάθει ότι κατά την τελευταία συνάντηση της υποεπιτροπής για την Ανταλλαγή των Πληθυσμών, οι Τούρκοι είχαν θέσει ως πρώτη προϋπόθεση για να συγκαταθέσουν στην παραμονή του ελληνικού πληθυσμού στην Κωνσταντινούπολη, την απομάκρυνση από αυτή του Ελληνικού Πατριαρχείου και όλων των θεσμών του. Έτσι το παράδειγμα του Μωάμεθ Β' πραγματοποιείται από τη σημερινή Τουρκική Κυβέρνηση.

Το επόμενο σημείο του Ismet Πασά ήταν ένα απόσπασμα από τον Βολταίρο ως προς το ότι στην εποχή του 200.000 Έλληνες ζούσαν ευτυχισμένοι στην Κωνσταντινούπολη. Ποια ήταν η σημερινή κατάσταση; Η δεύτερη προϋπόθεση που είχε θέσει η τουρκική αντιπροσωπεία στην υποεπιτροπή ήταν η απομάκρυνση από την Κωνσταντινούπολη (α) όλων των Ελλήνων οι οποίοι δεν ήταν Τούρκοι πολίτες, και (β) όλων των Ελλήνων που ήταν Τούρκοι υπήκοοι, αλλά δεν είχαν γεννηθεί στην Κωνσταντινούπολη. Με αυτόν τον τρόπο η σημερινή Τουρκική Κυβέρνηση εφάρμοσε την πολιτική που περιέγραψε ο Βολταίρος.

Το τρίτο σημείο του Ismet Πασά ήταν ότι όλα τα προβλήματα σε σχέση με τις μειονότητες τα

Άρτα και τα περίχωρά της παραχωρούνταν στην Ελλάδα. Επιπλέον, η συνθήκη περιελάμβανε διατάξεις σχετικές με την προστασία και τον σεβασμό των μουσουλμανικών μειονοτήτων και την αναγνώριση των τίτλων ιδιοκτησίας των βακουφικών κτημάτων. Η Συνθήκη της Κωνσταντινούπολης σηματοδοτεί την πρώτη επέκταση του ελληνικού κράτους μετά το 1830 εις βάρος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (Σβολόπουλος Κωνστ., *Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1830-1981*, Βιβλιοπωλείον της ΕΣΤΙΑΣ, Αθήνα, 2023, σ. 167 και στο: Κολλάρος Β., *Η μειονοτική πολιτική του Ελευθέριου Βενιζέλου (1898-1933)*, εκδ. ΕΥΡΑΣΙΑ, Αθήνα, 2022, σ. 26).

προηγούμενα χρόνια οφείλονταν στην προπαγάνδα και μηχανορραφίες της τσαρικής Ρωσίας. Είχε σταματήσει εντελώς η ρωσική προπαγανδιστική επιρροή στην Κωνσταντινούπολη υπό το Σοβιετικό καθεστώς;

Ο Ismet Πασάς είχε τότε παραθέσει αποσπάσματα υπέρ του από πολλές πηγές, συμπεριλαμβανομένων και των επίσημων εφημερίδων που δημοσιεύτηκαν στην Αγγλία· ο Λόρδος Curzon τόλμησε να υποδείξει, ότι ήταν μια επικίνδυνη πορεία που ακολουθήθηκε. Ο ίδιος μπορούσε να παραθέσει αποσπάσματα από τα Blue Books που πρόσφατα δημοσιεύτηκαν μετά τον πόλεμο, αποδεικνύοντας με αναντίρρητη ισχύ, με αριθμούς και γεγονότα, τη θλιβερή μεταχείριση στην οποία υποβάλλονταν οι μειονότητες στη Μικρά Ασία τα τελευταία χρόνια. Είχε απέφυγε να το πράξει, επειδή δεν ήθελε να κάνει τη κατάσταση πιο δύσκολη. Δεν ήθελε να ξαναπεί την ιστορία της σφαγής και του εγκλήματος. Ας θυμηθεί η τουρκική αντιπροσωπεία, επομένως, ότι τα Blue Books θα μπορούσαν να αναφερθούν και από τις δύο πλευρές.

Ο Ismet Πασάς είχε αναφερθεί τότε στους Αρμένιους, τους οποίους απεικόνιζε ως έναν λαό που ήταν αρκετά ευτυχισμένος και ικανοποιημένος υπό την τουρκική κυριαρχία, για τους οποίους η Τουρκική Κυβέρνηση είχε τα πιο αδελφικά αισθήματα, τα δεινά των οποίων τους είχαν προκληθεί μόνο είτε από τη δική τους ανοησία είτε από τις μηχανορραφίες των γειτόνων τους. Συμφωνούσε αυτή η εικόνα με τα γεγονότα; Αν τέτοιες ευτυχισμένες σχέσεις υπήρχαν πάντοτε μεταξύ των δύο αυτών λαών, πώς ήταν δυνατόν οι 3.000.000 Αρμένιοι που ζούσαν παλαιότερα στη Μικρά Ασία να είχαν μετατραπεί σε 130.000; Είχαν αυτοκτονήσει, ή είχαν φύγει οικειοθελώς; Με ποια πίεση είχε επιτευχθεί αυτή η μείωση; Όταν τα γαλλικά στρατεύματα αποχώρησαν πρόσφατα από την Κιλικία, γιατί 60.000 έως 80.000 από αυτούς τους ευτυχισμένους, ικανοποιημένους ανθρώπους τα ακολούθησαν για να ζήσουν στη δυστυχία αλλού, εγκαταλείποντας τα σπίτια και τις οικογένειές τους;

[212]

ήταν εκατοντάδες χιλιάδες Αρμένιοι τώρα πρόσφυγες σε κάθε χώρα του κόσμου, ενώ το μόνο που είχαν να κάνουν ήταν να επιστρέψουν στην εγκάρδια αγκαλιά της Τουρκικής Κυβέρνησης; Γιατί αυτό το Αρμενικό ζήτημα ένα από τα μεγαλύτερα σκάνδαλα του κόσμου; Με χαρά άκουσε ότι η Τουρκική Κυβέρνηση ήταν πρόθυμη να ζήσει με όρους φιλίας με τους Αρμένιους· αλλά ήταν εύκολο να ζει κανείς με καλούς όρους με μια μειονότητα που έχει περιοριστεί σε ένα άθλιο απομεινάρι. Τα μάτια του κόσμου ήταν στραμμένα στην Αρμενία και στην Τουρκία και ο κόσμος δεν θα αρκούταν στο να αφεθούν αυτοί οι κατεστραμμένοι άνθρωποι χωρίς καμία προστασία στο έλεος του σιδηρόδρομου η Τουρκική Κυβέρνηση ήθελε να κάνει.

Εκείνο το πρωί ο Ismet Πασάς είχε κάνει μερικές παρατηρήσεις σχετικά με τις άλλες μειονότητες. Ο Λόρδος Curzon δεν θα πρόσθετε τίποτα σε αυτά που είχε ήδη πει για τους Έλληνες, επειδή η περίπτωση τους ήταν στα χέρια του κ. Βενιζέλου· αλλά λυπήθηκε βαθύτατα που άκουσε τις επαναλαμβανόμενες κατηγορίες στις ομιλίες της τουρκικής αντιπροσωπείας εναντίον του ελληνικού πληθυσμού και στρατού, όταν παρόμοιες και πολύ βαρύτερες κατηγορίες θα μπορούσαν εύκολα να απαγγελθούν εναντίον των Τούρκων. Ας μην σκοτεινιάσει το σκηνικό από όλες αυτές τις κατηγορίες και αντεγκλήσεις. Ο σκοπός της της Διάσκεψης ήταν να δοθεί μια λύση για το μέλλον. Από την πλευρά του, λυπόταν βαθύτατα που η λύση που επεξεργαζόταν τώρα θα έπρεπε να είναι η υποχρεωτική ανταλλαγή πληθυσμών – μια εντελώς κακή και φαύλη λύση, για την οποία ο κόσμος θα πλήρωνε μια βαριά ποινή για τα επόμενα εκατό χρόνια. Απεχθανόταν να έχει οποιαδήποτε σχέση με αυτό. Αλλά το να πούμε ότι ήταν πρόταση της Ελληνικής Κυβέρνησης ήταν γελοίο. Ήταν μια λύση που επιβλήθηκε από τη δράση της Τουρκικής Κυβέρνησης που απέλασε αυτούς τους ανθρώπους από το τουρκικό έδαφος. Ακόμη και τώρα, όπως έδειξαν τα πρακτικά της υποεπιτροπής, η Τουρκική Κυβέρνηση εξακολουθούσε να είναι αποφασισμένη να απαλλαγεί από κάθε Έλληνα στην Κωνσταντινούπολη, ή μόνο να τους επιτρέψει να παραμείνουν με τίμημα ορισμένων σκληρών όρων.

Ο Λόρδος Curzon συνέχισε: «Όταν φύγουμε – και μπορεί να φύγουμε γρηγορότερα από ό,τι

νομίζετε, όλος ο κόσμος θα δει τι έχουμε πει και κάναμε εδώ κατά τη διάρκεια των δύο τελευταίων ημερών. Όταν ο κόσμος ακούσει ότι έχουμε δώσει τη μάχη αυτών των μειονοτήτων και δεν πήραμε τίποτα σε αντάλλαγμα από την τουρκική αντιπροσωπεία παρά μόνο κοινοτοπίες, η γενική εντύπωση θα είναι θλιβερή».

Την προηγούμενη ημέρα είχε κάνει ορισμένες συγκεκριμένες προτάσεις εκ μέρους των Συμμάχων, των οποίων οι αντιπρόσωποι είχαν ήδη δει το κείμενο της ομιλίας του και είχαν συμφωνήσει με τις απόψεις του.

Η πρώτη του πρόταση ήταν ότι η τουρκική αντιπροσωπεία θα έπρεπε να εξετάσει ευνοϊκά το ζήτημα της εξεύρεσης κάποιου τόπου στον οποίο τα διασκορπισμένα στοιχεία του αρμενικού λαού θα μπορούσαν να επιστρέψουν στη γενέτειρα χώρα τους. Η τουρκική απάντηση ήταν ότι αυτό θα συνεπαγόταν τον διαμελισμό της Τουρκίας, η οποία δεν διέθετε ούτε ένα μικρό κομμάτι γης σε αυτές τις μεγάλες περιοχές για να παραχωρήσει για τον σκοπό αυτό. Εκείνος θεωρούσε ότι αυτή η απάντηση θα προκαλούσε πολύ δυσμενή εντύπωση.

Δεύτερον, είχε ζητήσει από την τουρκική αντιπροσωπεία να εξετάσει ευνοϊκά την πρότασή του να ενδιαφερθεί η Κ.τ.Ε. για το πρόβλημα των μειονοτήτων και είχε επισημάνει ότι στη Διακοίνωση του Παρισιού της

[213]

23ης Σεπτεμβρίου η αποδοχή αυτού του όρου από την Τουρκική Κυβέρνηση ήταν μέρος του τιμήματος που έπρεπε να πληρώσουν οι Τούρκοι για την ανάκτηση της Ανατολικής Θράκης. Η απάντηση της τουρκικής αντιπροσωπείας ήταν διττή. Την προηγούμενη ημέρα, ο Ismet Πασάς δήλωσε ότι η Τουρκική Κυβέρνηση φοβόταν το Συμβούλιο της Κ.τ.Ε., επειδή οι εξωτερικοί πολυπράγμονες θα μπορούσαν να τραβήξουν την προσοχή της σε ότι συνέβαινε στη Μικρά Ασία όσον αφορά τις μειονότητες· ότι το Συμβούλιο θα παρέμβαινε και αυτό δεν θα άρεσε στην Τουρκία. Ο κ. Barrère και ο ίδιος ο Λόρδος Curzon, που κάθονταν δίπλα-δίπλα στο τραπέζι της Διάσκεψης, εκπροσωπούσαν τις δύο μεγαλύτερες αποικιακές αυτοκρατορίες του κόσμου. Αυτές οι αυτοκρατορίες περιλάμβαναν αμέτρητες μειονότητες, που αριθμούσαν όχι χιλιάδες, ούτε εκατοντάδες χιλιάδες, αλλά εκατομμύρια ανθρώπους. Τόσο η Γαλλία όσο και η Βρετανική Αυτοκρατορία ήταν μέλη της Κ.τ.Ε.· δεν φοβόντουσαν ότι οι μειονότητές τους θα έκαναν φασαρίες και θα δημιουργούσαν προβλήματα στο εσωτερικό της Κ.τ.Ε., επειδή τα χέρια τους ήταν καθαρά. Το τελευταίο επιχείρημα κατά της Κ.τ.Ε. ήταν ότι τα μέλη δεν είχαν να φοβηθούν κάτι από αυτήν. Η αδικία δεν μπορούσε να συνεχιστεί μπροστά της· θα αποκαλυπτόταν. Με τη μεγαλύτερη δυνατή ειλικρίνεια θα έλεγε στην τουρκική αντιπροσωπεία ότι οι υποψίες της για την Κ.τ.Ε. ήταν όχι μόνο αβάσιμες, αλλά και πολύ απερίσκεπτες.

Εκείνο το πρωί ο Ismet Πασάς είχε δώσει άλλη μια απάντηση σχετικά με την Κ.τ.Ε. – ότι η Τουρκική Κυβέρνηση και αντιπροσωπεία την αντιμετώπιζαν με μεγάλο σεβασμό. Γιατί, λοιπόν, δεν θα έπρεπε να μην την χρησιμοποιήσουν; Αν κάποιος εκτιμούσε έναν άνθρωπο με μεγάλο σεβασμό, δεν τον έδιωχνε έξω από την πόρτα, αλλά τον προσκαλούσε να καθίσει δίπλα του.

Τόλμησε να δώσει μια συμβουλή στους τούρκους αντιπροσώπους: Είχε πραγματικά έρθει η ώρα που έπρεπε να αποφασίσουν τη μελλοντική τους στάση απέναντι στην Κ.τ.Ε. Η Κ.τ.Ε. ήταν στο προσκήνιο όλων των συζητήσεων της Διάσκεψης· μια μέρα σε σχέση με τα Στενά, την επόμενη σε σχέση με τις μειονότητες, και την επόμενη σε σχέση με μια γενική εγγύηση για την προστασία του εδάφους των μελών της από επιθέσεις. Η Κ.τ.Ε. ήταν ένας οργανισμός που έγινε αποδεκτός για τους σκοπούς αυτούς και με αυτή την έννοια από τις περισσότερες κυβερνήσεις του κόσμου. Ποια ήταν η γραμμή που θα ακολουθούσε η τουρκική αντιπροσωπεία; Επιθυμούσαν να ενταχθούν στην Κ.τ.Ε., να γίνουν μέλη και να επωφεληθούν των εγγυήσεων της ή όχι; Μια απάντηση στο ερώτημα αυτό θα διευκόλυνε πολύ τα πράγματα, όχι απαραίτητα αμέσως –καθώς επρόκειτο για μια μεγάλη απόφαση– αλλά, όπως ήλπιζε, σε ένα πολύ πρώιμο στάδιο. Πολλές διευθετήσεις που συζητούνται τώρα με τους Τούρκους θα ήταν ευκολότερο να πραγματοποιη-

ηθούν αν η Κ.τ.Ε. ήταν εμπλεκόμενη και η προστασία που θα παρέχεται στην Τουρκία στο μέλλον θα σίγουρα θα είναι μεγαλύτερη. Αν, από την άλλη πλευρά, η τουρκική αντιπροσωπεία αρνιόταν να έχει οποιαδήποτε επαφή με την Κ.τ.Ε., θα υπήρχε μια πολύ σημαντική αλλαγή, όχι μόνο όσον αφορά το αίσθημα της δικής του χώρας και ορισμένων άλλων, αλλά και όσον αφορά την επίλυση των προβλημάτων που βρίσκονται τώρα ενώπιον της Διάσκεψης.

Είχε επιπλέον προτείνει ως εναλλακτική λύση στην Κ.τ.Ε. τη δημιουργία στην Κωνσταντινούπολη, από τη μία πλευρά και σε κάποιο μέρος στην Ελλάδα, από την άλλη, κάποιου οργανισμού που θα επιβλέπει την εφαρμογή των ρητρών για τις μειονότητες στη Συνθήκη της Ειρήνης. Αυτή

[214]

η πρόταση ήταν σε κάθε περίπτωση άξια προσοχής. Ποια ήταν η τουρκική απάντηση; Ότι μια τέτοια ρύθμιση θα ήταν ασυμβίβαστη με την κυριαρχία και την ανεξαρτησία της Τουρκίας. Αλλά ο κ. Βενιζέλος δεν το βρήκε ασυμβίβαστο με την κυριαρχία και την ανεξαρτησία της Ελλάδας· γιατί η Τουρκία ήταν τόσο ασυνήθιστα ευαίσθητη; Αυτό το επιχείρημα προβλήθηκε από τους Τούρκους σε σχέση με κάθε ζήτημα που συζητούνταν και με κάθε εγγύηση που προτεινόταν. Παρακαλούσε τους Τούρκους να μην καταφεύγουν σε απλές λέξεις όπως αυτές. Κανείς δεν ήθελε να παρεμβαίνει στην ανεξαρτησία ή την κυριαρχία τους· ο καθένας ήθελε να οικοδομήσουν ένα κυρίαρχο ανεξάρτητο Τουρκικό Κράτος· αλλά καμία λύση δεν θα μπορούσε ποτέ να επιτευχθεί αν κάθε δήλωση που γινόταν ήταν να απαντηθεί από την Τουρκία τυλιγμένη με τον μανδύα της και να λέει ότι η πρόταση ήταν ασυμβίβαστη με την κυρίαρχη ανεξαρτησία της. Ας αφήσουμε τη τουρκική αντιπροσωπεία να ασχοληθεί με την πραγματικότητα -όχι με φράσεις- και να εγκαταλείψει τις υποψίες της· ας συνεργαστεί πιστά με τις άλλες αντιπροσωπείες υπό συνθήκες που θα εξασφάλιζαν στην Τουρκία όχι την παγκόσμια καχυποψία, αλλά τον παγκόσμιο σεβασμό.

Θα ασχοληθεί τώρα με την απάντηση που μόλις έδωσε ο Ismet Πασάς στις υπόλοιπες προτάσεις του (του Λόρδου Curzon). Είχε προτείνει ότι μια γενική αμνηστία ήταν ένα από τα πρώτα μέτρα που έπρεπε να ληφθούν. Ο ίδιος καταλάβαινε, αλλά δεν ήταν απολύτως βέβαιος, ότι ο Ismet Πασάς αποδέχθηκε αυτή επί της αρχής. Αναμφίβολα ο Ismet Πασάς θα τον διόρθωνε αν έκανε λάθος.

Η δεύτερη πρόταση αφορούσε την εξαγορά της στρατιωτικής θητείας. Ο κ. Βενιζέλος είχε πει ότι η στράτευση δεν εφαρμόζεται στις τουρκικές μειονότητες στην Ελλάδα. Ο Ismet Πασάς φάνηκε να αρνείται απολύτως να επιτρέψει την καταβολή τέλους για την απαλλαγή από την στρατιωτική θητεία. Ο Λόρδος Curzon είχε να κάνει δύο παρατηρήσεις σχετικά με αυτό το θέμα. Πρώτον, εάν, όπως υποστήριζαν τώρα οι Τούρκοι, ένα στρατιωτικό τέλος ήταν αδύνατο και παράνομο, πώς ήταν δυνατόν οι Τούρκοι να εισέπρατταν αυτή τη στιγμή ένα τέλος £Τ. 100 από χριστιανούς άνδρες σε ηλικία στράτευσης που έφευγαν από την Κωνσταντινούπολη; Δεύτερον, δεν υπήρχε καμία αμφιβολία ότι τα περασμένα χρόνια ο νόμος της επιστράτευσης, όπως επιβαλλόταν στους χριστιανικές μειονότητες στη Μικρά Ασία είχε αποτελέσει πηγή μεγάλης καταπίεσης, παράνομων απαιτήσεων και πολλών δεινών. Αυτά τα τέλη εξαγοράς είχαν πληρωθεί εκατοντάδες φορές –και όλοι το ήξεραν– από εξαθλιωμένους ανθρώπους που είχαν δώσει ότι μπορούσαν για να αποφύγουν τις ποινές της στρατιωτικής θητείας. Αφήστε τους να δουν τα γεγονότα κατάματα. Εάν το θέμα συνεχιζόταν περαιτέρω, ήλπιζε ότι η τουρκική αντιπροσωπεία θα υιοθετούσε μια πολύ πιο λογική στάση. Χάρηκε που άκουσε ότι η τουρκική αντιπροσωπεία είχε αποδεχθεί μια πρόταση που είχε υποβάλει ο ίδιος την προηγούμενη ημέρα ότι θα έπρεπε να υπάρξει ελευθερία μετακίνησης και άδεια εξόδου από τη χώρα για τις μειονότητες τόσο στην Τουρκία όσο και στην Ελλάδα. Παρέμενε το ζήτημα των ειδικών εγγυήσεων για τις μειονότητες στην Τουρκία και την Ελλάδα, στο πλαίσιο των προτύπων εκείνων που εισήχθησαν στις ευρωπαϊκές συνθήκες. Όπως μόλις είχε πει ο κ. Βενιζέλος, οι εγγυήσεις αυτές είχαν εισαχθεί οικειοθελώς από τις νικήτριες Δυνάμεις. Πριν από λίγο καιρό η Τουρκική Κυβέρνηση

[215]

αποδέχθηκε μια παρόμοια υποχρέωση. Το άρθρο 5 του Εθνικού Συμφώνου έχει ως εξής: —

«Τα δικαιώματα των μειονοτήτων, όπως ορίζονται στις συνθήκες που έχουν συναφθεί μεταξύ των Δυνάμεων της Αντάντ και των εχθρών τους και ορισμένους από τους συνεργάτες τους θα επιβεβαιωθούν και θα διασφαλιστούν από εμάς σε ανταπόδοση της πεποίθησης ότι οι μουσουλμανικές μειονότητες στις γειτονικές χώρες θα έχουν επίσης το πλεονέκτημα των ίδιων δικαιωμάτων».

Δεν υπήρχε τίποτα σε αυτό το άρθρο σχετικά με αυτές τις εγγυήσεις που είναι ασυμβίβαστες με τα κυριαρχικά δικαιώματα της Τουρκίας. Σίγουρα, η τουρκική αντιπροσωπεία θα ήταν υπερήφανη για την πραγματοποίηση μιας από τις κύριες διατάξεις του συμφώνου το οποίο συνεχώς επικαλείται. Έμενε να αποφασιστεί πώς θα έπρεπε να αναπαραχθούν οι διατάξεις αυτές και ενδεχομένως να συμπληρωθούν. Αυτό ήταν ένα ζήτημα που θα μπορούσε να εξεταστεί από την προτεινόμενη υποεπιτροπή, αλλά πριν αυτό το όργανο αρχίσει τις εργασίες του, επιθυμούσε να απευθύνει λίγα λόγια στην Εξοχήτά του Ismet Πασά: —

«Τόλμησα σήμερα το πρωί να χρησιμοποιήσω πολύ σοβαρή γλώσσα, επειδή σε αυτό το ζήτημα και σε πολλά άλλα η τουρκική αντιπροσωπεία δεν φαίνεται να αντιλαμβάνεται τη θέση στην οποία βρίσκεται η Διάσκεψη. Όπως έχω πει συχνά, η Διάσκεψη αυτή έχει έναν σκοπό μόνο. Ο δικός μου σκοπός και ο σκοπός των συμμάχων μου ήταν πάντα να απομακρύνουμε τα εμπόδια για την επίτευξη αυτού του σκοπού, ο σκοπός της Τουρκικής αντιπροσωπείας είναι προφανώς να δημιουργήσει εμπόδια. Αυτό δεν μπορεί να συνεχιστεί επ' αόριστον. Η Ευρώπη έχει άλλα πράγματα να κάνει· έχουμε άλλα πράγματα να κάνουμε. Το πρόβλημα των μειονοτήτων διεγείρει περισσότερο την προσοχή σε όλο τον κόσμο από οτιδήποτε άλλο και από το τρόπο με τον οποίο θα επιλυθεί θα κριθεί η Διάσκεψη αυτή.

«Αν οι Τούρκοι υιοθετήσουν μια παράλογη στάση σε αυτό το θέμα: αν καταρρεύσουμε σε αυτό· αν πρέπει να φύγουμε, θα υψωθεί έστω και μία φωνή υπέρ της τουρκικής αντιπροσωπείας σε όλο τον κόσμο; Μπορεί να έχουν κάποια υποστήριξη στην Άγκυρα·, δεν ξέρω. Δεν θα πάρουν τίποτα πουθενά αλλού. Τολμώ να ελπίζω ότι η τουρκική αντιπροσωπεία θα λάβει υπόψη της αυτές τις λίγες παρατηρήσεις μου, με τις οποίες ξέρω ότι οι συνάδελφοί μου συμφωνούν, και οι οποίες είναι διατυπωμένες με πνεύμα φιλίας και σεβασμού, αλλά είναι αρκετά συνειδητές».

Ο Ismet Πασάς επιφύλαξε την απάντησή του στον Λόρδο Curzon για αργότερα. Επέμεινε όμως να δώσει άμεση έμφαση στο γεγονός ότι, στη σθεναρή αντίκρουση των τουρκικών επιχειρημάτων, ο Λόρδος Curzon του είχε αποδώσει δηλώσεις που δεν είχε κάνει ποτέ και ιδέες τις οποίες δεν θυμόταν να έχει εκφράσει. Θα ήταν πραγματικά πολύ εύκολο να κερδηθεί μια υπόθεση με αυτόν τον τρόπο.

(Η επιτροπή ολοκλήρωσε τις εργασίες της στις 1:50 μ.μ.)

[216]

Αρ. 18

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Πρακτικά της Δέκατης Πέμπτης Συνεδρίασης, 14 Δεκεμβρίου 1922,

στις 10.30 π.μ., υπό την Προεδρία του Λόρδου Curzon

Παρόντες:

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
Μαρκήσιος Curzon του Kedleston

ΓΑΛΛΙΑ
κ. Barrère

Σερ H. Rumbold

ΙΤΑΛΙΑ

Μαρκήσιος Garroni

κ. Montagna

ΙΑΠΩΝΙΑ

Βαρόνος Hayashi

κ. Otchiai

ΡΟΥΜΑΝΙΑ

κ. Duca

κ. Diamandy

κ. Bompard

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ

κ. Child

Ναύαρχος Bristol

κ. Grew

ΕΛΛΑΔΑ

κ. Βενιζέλος

κ. Κακλαμάνος

ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ

κ. Spalaikovitch

κ. Rakitch

ΤΟΥΡΚΙΑ

Ismet Πασάς

Riza Nour Μπέης

Hassan Μπέης

Παρόντες επίσης:

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

Σερ William Tyrrell

κ. Ryan

κ. Forbes Adam

κ. Leeper

κ. McClure

ΙΤΑΛΙΑ

κ. Arlotta

κ. Guariglia

κ. Galli

ΙΑΠΩΝΙΑ

κ. Nagaoka

κ. Tani

κ. Kobayashi

ΓΑΛΛΙΑ

κ. de Lacroix

κ. Laporte

κ. De Percin

κ. Barois

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ

κ. Amory

κ. Dwight

ΕΛΛΑΔΑ

Στρατηγός Μαζαράκης

κ. Δενδράμης

κ. Πολίτης

κ. Θεοτοκάς

κ. Μιχαλόπουλος

[217]

ΡΟΥΜΑΝΙΑ

κ. Contzesco

Συνταγματάρχης Dumitresco

ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ

κ. Antitch

ΤΟΥΡΚΙΑ

Munir Μπέης

Mustafa Sherif Μπέης

Vali Μπέης

Shukri Μπέης

Συνταγματάρχης Τενφίκ Μπέης

Γενική Γραμματεία

κ. Massigli, Γενικός Γραμματέας της Διάσκεψης

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

κ. Spring Rice

κ. Wicks

ΓΑΛΛΙΑ

κ. Lagarde

ΙΤΑΛΙΑ
κ. Indelli
ΙΑΠΩΝΙΑ
κ. Hotta
ΡΟΥΜΑΝΙΑ
κ. Constantinesco

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
κ. Belin
ΕΛΛΑΔΑ
κ. Κόλλας
ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ
κ. Georgevitch

ΤΟΥΡΚΙΑ
Reched Safvet Μπέης

Μεταφραστής: Αντισυνταγματάρχης Heywood

Ο Ismet Πασάς είπε ότι άκουσε προσεκτικά και με μεγάλο σεβασμό την ομιλία που έκανε την προηγούμενη ημέρα ο Λόρδος Curzon. Δυστυχώς, αναγκάστηκε να σημειώσει ότι οι προτάσεις και οι λέξεις που χρησιμοποίησε ο Λόρδος Curzon διέφεραν από εκείνες που χρησιμοποίησε ο ίδιος μέχρι σήμερα. Η αλήθεια, όπως αποδεικνύεται από ιστορικά στοιχεία, ήταν ότι από τις ημέρες του Μωάμεθ Β΄ οι μειονότητες, με συνεχή και επίμονη κατάχρηση των προνομίων που τους είχαν παραχωρηθεί και καθιστώντας τους εαυτούς τους όργανο των ξένων, είχαν επιφέρει τα θλιβερά αποτελέσματα που ακολούθησαν. Από την πλευρά του ο Ismet Πασάς λυπόταν πολύ που είχε προκύψει η παρούσα κατάσταση.

Σε απάντηση του ερωτήματος του Λόρδου Curzon, ο Ismet Πασάς έσπευσε να δηλώσει ότι δεν είχε κανένα παράπονο κατά της Σοβιετικής Ρωσίας. Ο Λόρδος Curzon, απαντώντας στις δηλώσεις του Ismet Πασά σχετικά με την τη στοργή που έδειξε η Τουρκική Κυβέρνηση προς τους πιστούς Αρμένιους, είχε ρωτήσει πώς προέκυψε ότι από τα 3.000.000 Αρμενίων που κατοικούσαν στην Τουρκία παρέμειναν μόνο 130.000 και γιατί 60.000 από τους τελευταίους είχαν μεταναστεύσει στην Κιλικία. Η τουρκική αντιπροσωπεία θεώρησε ότι πρέπει να υπάρχει κάποιο λάθος στον αριθμό των 3.000.000 Αρμενίων στην Τουρκία, διότι δεν είχαν δει ποτέ έναν τέτοιο αριθμό

[218]

σε οποιαδήποτε στατιστική. Το έργο του κ. Vital Cuinet, από το οποίο προέρχονται οι περισσότερες από τις στατιστικές που δημοσιεύθηκαν στην Ευρώπη, μιλούσε για περίπου 1.400.000 Αρμένιους που ζουν στην Τουρκία, η «Εγκυκλοπαίδεια Britannica» για 1.500.000 και οι επίσημες τουρκικές στατιστικές για 1.290.000. Οι Αρμένιοι που κατοικούσαν σε τμήματα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας που είχαν αποσπαστεί από την Τουρκία, πρέπει να αφαιρεθούν από όλα τα αυτά τα νούμερα. Αυτό απέδειξε ότι δεν υπήρξαν ποτέ 3.000.000 Αρμένιοι στην Τουρκία- στην πραγματικότητα ήταν πασίγνωστο ότι δεν υπήρχε τέτοιος αριθμός Αρμενίων σε ολόκληρο τον κόσμο. Οι Αρμένιοι ήταν γνωστό ότι είχαν εγκαταλείψει την Κιλικία πριν από την αναχώρηση των Γάλλων και κατά συνέπεια, πριν από την άφιξη των τουρκικών στρατευμάτων και ενήργησαν έτσι παρά τις επίμονες προσπάθειες των γαλλικών αρχών να τους πείσουν να παραμείνουν στα σπίτια τους. Αυτός το πληθυσμός είχε εξαναγκαστεί να φύγει, παρά τη θέλησή του, από τους πράκτορες επαναστατικών επιτροπών, των οποίων οι στόχοι ήταν πολιτικοί. Οι άνθρωποι που εκπατρίστηκαν με αυτόν τον τρόπο ομολόγησαν στους μουσουλμάνους πριν την αναχώρησή τους με δάκρυα ότι δεν είχαν καμία επιθυμία να φύγουν, αλλά φοβόντουσαν τις επαναστατικές επιτροπές. Επιπλέον, αυτά τα γεγονότα ήταν γνωστά σε όλους. Τι, λοιπόν, είχε γίνει με εκείνους που τώρα αγνοούνταν σύμφωνα με τις στατιστικές που μόλις που δόθηκαν; Η απάντηση πρέπει να αναζητηθεί στους πολέμους που είχαν λάβει χώρα είχαν γίνει και είχαν επιβληθεί στην Τουρκία. Αυτοί οι πόλεμοι είχαν επίσης ως αποτέλεσμα τη μετατροπή των πιο ευτυχισμένων, πλούσιων και διάσημων περιοχών της Ανατολίας σε ένα πεδίο ερειπίων. Ο μουσουλμανικός πληθυσμός στις

ανατολικές επαρχίες της Τουρκίας είχε μειωθεί από 4.000.000 σε λιγότερο από 3.000.000 και στις δυτικές επαρχίες που είχαν καταληφθεί, από 3.500.000 σε περίπου 2.000.000. Αυτοί που λείπουν δηλ. σχεδόν 2.500.000 άνθρωποι, ήταν θύματα των καταστροφικών ετών του πολέμου. Ωστόσο, ο Ismet Πασάς, σύμφωνα με την επιθυμία που εξέφρασε και το παράδειγμα που έδωσε ο Λόρδος Curzon, επίσης επιθυμούσε να αφήσει στην άκρη το παρελθόν, διότι και αυτός, επίσης, επιθυμούσε πολύ να σημειώσει πρόοδο και να επιτύχει την ειρήνη. Ο Λόρδος Curzon είχε πει ότι απεχθανόταν την υποχρεωτική ανταλλαγή πληθυσμών, αλλά στη συνάντηση της επιτροπής την 1η Δεκεμβρίου, ο Λόρδος Curzon είχε δηλώσει ότι δεν υπήρχε άλλη λύση εκτός από την ανταλλαγή πληθυσμών και ότι καθώς η εθελοντική ανταλλαγή δεν μπορούσε να δώσει κανένα αποτέλεσμα, έπρεπε να γίνει προσφυγή στην υποχρεωτική ανταλλαγή. Είχε προσθέσει σχετικά με την προηγούμενη ημέρα ότι δεν ήταν δίκαιο να πούμε ότι η πρόταση αυτή είχε πρώτα γίνει από την Ελληνική Κυβέρνηση. Ο Ismet Πασάς υπενθύμισε περαιτέρω το γεγονός ότι η πρώτη πρόταση σχετικά με το ζήτημα αυτό είχε γίνει από ένα ανεπίσημο πρόσωπο, τον Δρ. Nansen, του οποίου η ανεπίσημη ιδιότητα είχε επισημανθεί ρητά από τον ίδιο τον Ismet Πασά. Μετά τον Ismet Πασά, το πρώτο επίσημο πρόσωπο που είχε μιλήσει για το θέμα αυτό ήταν ο κ. Βενιζέλος και στη συνέχεια ο Λόρδος Curzon. Επιπλέον, μια υποεπιτροπή με αποκλειστικό σκοπό τη μελέτη του ζητήματος αυτού και ήταν έτοιμη να ολοκληρώσει το έργο της.

Ο Λόρδος Curzon είχε ρωτήσει αν ήταν αδύνατο να βρεθεί μια γωνιά για τους Αρμένιους σε μια χώρα τόσο μεγάλη όσο η Τουρκία. Ο Ismet Πασάς τόλμησε να παρατηρήσει στο πλαίσιο αυτό ότι υπήρχαν και άλλες

[219]

Δυνάμεις των οποίων οι κτήσεις κάλυπταν μια περιοχή ασύγκριτα μεγαλύτερη από εκείνη της Τουρκίας. Επιπλέον, οι περιοχές που αποκόπηκαν πρόσφατα από την Τουρκία ήταν τεράστιες, και το έδαφος που είχε απομείνει στην Τουρκία είχε κατοικηθεί από μια τουρκική πλειονότητα και κάθε τμήμα της αποτελούσε ένα αδιαίρετο σύνολο.

Ο τουρκικός πληθυσμός των ανατολικών επαρχιών, όπως η Κιλικία είχε κάνει αμέτρητες θυσίες προκειμένου να υπερασπιστεί τα σπίτια του από την εισβολή ή την ξένη κατοχή και δεν θα μπορούσαν να εγκαταλείψουν τις κατοικίες τους σε άλλους.

Ο Λόρδος Curzon είχε δηλώσει ότι η χώρα του διέθετε πολλές αποικίες που περιλάμβαναν αριθμητικά σημαντικές μειονότητες, αλλά η Μεγάλη Βρετανία δεν φοβόταν την Κ.τ.Ε., επειδή τα χέρια της ήταν καθαρά. Ο Ismet Πασάς πρέπει να δηλώσει για άλλη μια φορά ότι υπήρχε μια παρεξήγηση σε αυτό το σημείο. Δεν υπήρξε ποτέ κανένα ζήτημα ότι η Τουρκία φοβόταν την Κ.τ.Ε. Τα χέρια των Τούρκων που δούλευαν τώρα στην ίδια τους τη χώρα, η οποία είχε ρημαχτεί και καταστραφεί από την ξένη εισβολή, ήταν ιδιαιτέρως καθαρά. Αυτά τα χέρια δεν είχαν ποτέ παραβιάσει, εισβάλει ή καταστρέψει καμία ξένη χώρα και θα μπορούσαν χωρίς φόβο να αντέξουν τη σύγκριση με οποιαδήποτε άλλα χέρια.

Ο Λόρδος Curzon είχε πει ότι, καθώς η Τουρκία δήλωνε ότι σέβεται την Κ.τ.Ε., δεν θα έπρεπε να στρέψει την Κοινωνία έξω από την πόρτα της, αλλά να της προσφέρει μια θέση- και είχε ρωτήσει αν η Τουρκία επιθυμούσε να εισέλθει στην Κ.τ.Ε. Η τουρκική αντιπροσωπεία δεν είχε πει ποτέ ότι Τουρκία δεν θα εισέλθει στην Κ.τ.Ε. Αντιθέτως, ήταν διατεθειμένη να εισέλθει σε αυτήν μόλις συναφθεί η ειρήνη. Τότε θα εκφράσει τη γνώμη της για το θέμα αυτό, και η έντονη επιθυμία των Συμμαχικών Δυνάμεων να τη δει να εισέρχεται στην Κοινωνία θα ικανοποιούνταν.

Ο Λόρδος Curzon είχε πει ότι έβρισκε τους Τούρκους ιδιαίτερα ευαίσθητους, όσον αφορά τα ζητήματα της εποπτείας· ότι θεωρούσαν τα πάντα που σχετίζονταν με την εποπτεία ως επίθεση στην κυριαρχία τους- και ότι ο κ. Βενιζέλος, από την άλλη πλευρά, δεν έβλεπε το ζήτημα αυτό υπό το ίδιο πρίσμα. Ο Λόρδος Curzon είχε την καλοσύνη να προσθέσει ότι ο ίδιος παρακαλούσε τους Τούρκους να μην καταφεύγουν στα λόγια· ότι κανείς στη Διάσκεψη δεν είχε καμία εχθρότητα απέναντί τους και ότι πρέπει να ασχολούνται με την πραγματικότητα, όχι με φράσεις.

Ο Ισμετ Πασάς παρακάλεσε τον Λόρδο Curzon να τον συγχωρέσει που επέμενε σε αυτό το θέμα. Η Τουρκία ήταν εξαιρετικά ευαίσθητη σε αυτό το θέμα και οι φόβοι της ήταν δυστυχώς βάσιμοι, γιατί μέχρι σήμερα η τουρκική κυριαρχία είχε πάντα παραβιαστεί με την επίκληση ανθρωπιστικών λόγων.

Η ακεραιότητα της Τουρκίας είχε συχνά εγγυηθεί μέσω υποσχέσεων από τις υψηλότερες αρχές και επίσης με επίσημες συνθήκες και όμως η τουρκική κυριαρχία είχε επανειλημμένα παραβιαστεί και η Τουρκία είχε διαμελιστεί ξανά και ξανά. Πώς θα μπορούσε Τουρκία να μην έχει ενδιασμούς; Σίγουρα ο Λόρδος Curzon θα παραδεχόταν ότι από αυτή την άποψη ότι η τουρκική αντιπροσωπεία είχε δίκιο. Όσον αφορά τον φόρο για την απαλλαγή από τη στρατιωτική θητεία, ο Λόρδος Curzon είχε αναφερθεί στη δήλωση του κ. Βενιζέλου ότι οι μουσουλμάνοι της Ελλάδας δεν ήταν υπόχρεοι ούτε για στρατιωτική θητεία ούτε σε απαλλαχτικό

[220]

φόρο, αλλά ότι κατά τη διάρκεια του πολέμου είχαν καταταγεί στο στρατό. Ο Ισμετ Πασάς θέλησε να κάνει μια παρατήρηση για το θέμα αυτό. Με τη Συνθήκη των Αθηνών⁷⁸ μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας, η Ελλάδα ανέλαβε την υποχρέωση να απέχει για τρία χρόνια από την επιβολή στρατιωτικής θητείας ή φόρου απαλλαγής στους μουσουλμάνους που παραμένουν στην Ελλάδα· αλλά, παρά αυτή τη συνθήκη και πριν την εκπνοή της περιόδου των τριών ετών, μουσουλμάνοι είχαν καταταγεί στο στρατό.

Ο σημερινός φόρος στην Ανατολία επιβαλλόταν σε όλους όσους, για έναν λόγο ή άλλο λόγο, δεν υπηρετούσαν τη στρατιωτική τους θητεία, είτε ήταν μουσουλμάνοι είτε όχι.

Ο Λόρδος Curzon είχε πει ότι θα ήταν σύμφωνο με το Τουρκικό Εθνικό Σύμφωνο για την Τουρκία να αποδεχθεί τις αρχές που περιέχονται στις συνθήκες που έχουν συναφθεί με άλλες Δυνάμεις αναφορικά με τις εγγυήσεις που πρέπει να παρέχονται στις μη μουσουλμανικές μειονότητες.

Η Τουρκία δεν σκέφτεται, και ούτε θα σκεφτόταν ποτέ, να μη τηρήσει το Εθνικό Σύμφωνο και ο Ισμετ Πασάς ανανέωσε τη διαβεβαίωση ότι αποδέχεται την εφαρμογή των αρχών που περιέχονται σε αυτό.

Υπό αυτές τις συνθήκες δεν καταλάβαινε γιατί ο Λόρδος Curzon έπρεπε να πει ότι η στάση που υιοθέτησε η τουρκική αντιπροσωπεία στο ζήτημα των μη μουσουλμανικών μειονοτήτων θα δημιουργούσε μια κακή εντύπωση στην παγκόσμια κοινή γνώμη. Ο Ισμετ Πασάς πρόσθεσε ότι η ενέργεια της τουρκικής αντιπροσωπείας να συμφωνήσει να αναγνωρίσει τις εν λόγω αρχές οφειλόταν, όχι στην ομιλία του Λόρδου Curzon, αλλά στην πίστη τους στο Τουρκικό Εθνικό Σύμφωνο, όλα τα μέρη του οποίου αποτελούσαν ένα αδιαίρετο σύνολο.

Ο Λόρδος Curzon είχε δηλώσει ότι το πρόβλημα των μη μουσουλμανικών μειονοτήτων προκαλούσε μεγάλο ενδιαφέρον στον κόσμο, ότι οι Τούρκοι δημιουργούσαν συνεχώς δυσκολίες,

78. Σ.τ.Ε.: Η συνθήκη των Αθηνών (14/11/1913) κατ' ουσία αποκαθιστά τις ελληνοτουρκικές σχέσεις, οι οποίες είχαν διαταραχθεί κατά τη διάρκεια των Βαλκανικών Πολέμων. Η συνθήκη συνοδεύονταν από τρία πρωτόκολλα και από διευκρινήσεις επί των κειμένων. Κύριο θέμα της συνθήκης, ήταν η καταχώρηση των μουσουλμανικών πληθυσμών στον ελλαδικό χώρο. Σύμφωνα με τους όρους της συνθήκης, οι μουσουλμάνοι οι οποίοι κατοικούσαν σε εδάφη προσαρτηθέντα από την Ελλάδα γίνονται Έλληνες υπήκοοι. Εντούτοις, όσοι επιθυμούσαν μπορούσαν να διατηρήσουν την οθωμανική ιθαγένεια, δηλώνοντας την επιλογή τους εντός τριών ετών στα μητρώα των κατά τόπους οθωμανικών προξενείων και ήταν υποχρεωμένοι να μεταφέρουν την κατοικία και την επιχείρησή τους εκτός Ελλάδος. Κατά τη διάρκεια των τριών αυτών ετών, οι μουσουλμάνοι εξαιρούνταν της στρατιωτικής θητείας και δεν κατέβαλαν φόρο. Επίσης, η συνθήκη περιελάμβανε πρόνοιες για τις ιδιωτικές περιουσίες καθώς για την γαιοκτησία του Σουλτάνου (Κολλάρος Β., *Η μειονοτική πολιτική του Ελευθέριου Βενιζέλου (1898-1933)*, επιμ. Γεωργοπούλου Κατ., εκδ. Ευρασία, 2022, σσ. 73-74, και στο Εθνικό Τυπογραφείο ΦΕΚ 229, τ. Α, 14-11-1913, σ. 810).

και ότι αν για το λόγο αυτό διέκοπταν τη Διάσκεψη και έφευγαν από τη Λωζάννη, ούτε μια φωνή δεν θα υψωνόταν σε ολόκληρο τον κόσμο για την υπεράσπισή τους και πρόσθεσε ότι χρησιμοποίησε αυτή τη γλώσσα σκόπιμα.

Αν αυτά τα λόγια περιείχαν απειλή ρήξης και αν εννοούσαν ότι η Τουρκία θα ήταν υπεύθυνη γι' αυτήν, το ζήτημα δεν θα μπορούσε να τεθεί με αυτόν τον τρόπο, διότι, όπως είχε ήδη δηλώσει ο Ismet Πασάς, συμφωνούσε να αναγνωρίσει τα δικαιώματα των μη μουσουλμανικών μειονοτήτων πριν ο Λόρδος Curzon εκφράσει αυτές τις απόψεις.

Επιπλέον, είναι αδύνατο να αποδειχθεί με ένα μόνο παράδειγμα ότι η τουρκική αντιπροσωπεία δημιουργούσε δυσκολίες στη Διάσκεψη. Οι Τούρκοι δεν είχαν καθυστερήσει ποτέ την επίλυση οποιουδήποτε προβλήματος. Η τουρκική αντιπροσωπεία έδειχνε συνεχώς την καλή της θέληση υπέρ της ειρήνης. Πάντα τους ζητούσαν παραχωρήσεις και είχαν πάντα κάνει θυσίες για χάρη της παγκόσμιας ειρήνης. Από την πλευρά τους, θα συνεχίσουν να εργάζονται για την ειρήνη. Σε περίπτωση ρήξης, παρ' όλα αυτά, και εάν το ζήτημα των μειονοτήτων θεωρούνταν ως πρόσφορο πρόσχημα, η τουρκική αντιπροσωπεία ήταν πεπεισμένη ότι, μόλις γίνονταν γνωστές αυτές οι αλήθειες, οι φωνές που θα υψώνονταν υπέρ της τουρκικής αντιπροσωπείας δεν θα έρχονταν μόνον από την Άγκυρα, αλλά και από τη συνείδηση όλων των λαών.

Ο Ismet Πασάς θέλησε να επαναλάβει για άλλη μια φορά ότι η τουρκική αντιπροσωπεία είχε έρθει στη Λωζάννη για να συνάψει ειρήνη και απαίτησε ότι το δίκαιο και η δικαιοσύνη θα πρέπει να αποδοθούν σε όλους.

[221]

Ο Ismet Πασάς συνόψισε τις δηλώσεις του ως ακολούθως: —

1. Η Τουρκία θα είναι ευτυχής να γίνει μέλος της Κ.τ.Ε. μετά τη σύναψη ειρήνης.
2. Αναγνωρίζει τα δικαιώματα των μη μουσουλμανικών μειονοτήτων σύμφωνα με τις αρχές που έχουν γίνει αποδεκτές από τα διάφορα ευρωπαϊκά κράτη και έχουν συμπεριληφθεί στις συνθήκες.
3. Θα ανακοινώσει αμνηστία.

Οι δηλώσεις αυτές οφείλονταν στο γεγονός ότι ήταν απολύτως απαραίτητο για τον Ismet Πασά να απαντήσει στην επιτροπή όσον αφορά τις μειονοτικές συνθήκες. Είχαν γίνει με κάθε δυνατή προσοχή και σεβασμό στις απόψεις που εκφράστηκαν στην επιτροπή.

Καθώς αποτελούσαν την απάντηση σε δηλώσεις που έγιναν στην επιτροπή, ο Ismet Πασάς ζήτησε να συμπεριληφθούν εκτενώς στα πρακτικά της επιτροπής και πρότεινε η υποεπιτροπή να συνεχίσει τις εργασίες της στις βάσεις που είχαν ήδη καθοριστεί.

Ο Λόρδος Curzon αναγνώρισε με χαρά τον διαφορετικό τόνο της ομιλίας που μόλις εκφώνησε ο Ismet Πασάς από αυτόν των δύο ομιλιών που εκφώνησε ο ίδιος για το ίδιο θέμα κατά τη διάρκεια των τελευταίων ημερών. Η Εξοχότητά του είχε αναγνωρίσει την εξαιρετική σημασία του ζητήματος των μειονοτήτων και τη σοβαρή εντύπωση που θα προκαλούσε στον κόσμο μια εχθρική ή δυσμενής στάση εκ μέρους των Τούρκων και η τελευταία του ομιλία σίγουρα έτεινε να απομακρύνει κάποιες από τις ανησυχίες που ένιωθαν ο Λόρδος Curzon και άλλοι παρόντες αντιπρόσωποι. Ο Λόρδος Curzon δεν θα συνέχιζε με αμφιλεγόμενο πνεύμα τη συζήτηση την απάντηση του Ismet Πασά στο προηγούμενο μέρος της ομιλίας του, καθώς ο ίδιος επιθυμούσε να συνεχιστούν οι εργασίες. Θα έλεγε μόνο ότι τα στοιχεία που είχε δώσει σχετικά με τους Αρμένιους προέρχονταν από μια προσεκτική μελέτη των επίσημων στατιστικών στοιχείων, και ότι, όσον αφορά τους φυγή του αρμενικού πληθυσμού από την Κιλικία, είχε υποτιμήσει, και όχι υπερεκτιμήσει τους αριθμούς. Καμία αμφιβολία δεν υπήρχε όσον αφορά την ορμή των φυγάδων προς την ακτή που είχε λάβει χώρα.

Περνώντας στην εξέταση συγκεκριμένων σημείων της ομιλίας του Ismet Πασά, ο Λόρδος Curzon παρατήρησε ότι ο Ismet Πασάς μίλησε και πάλι δυσμενώς για την επιθυμία των Αρμε-

νίων να κατοικήσουν σε τουρκικό έδαφος. Η τουρκική αντιπροσωπεία είχε δηλώσει πρόσφατα ότι η Τουρκία χρειαζόταν την ευφύια, την εμπορική ικανότητα και τη βιομηχανία των Αρμενίων με σκοπό τη μελλοντική οικονομική ανάπτυξη της Τουρκίας. Οι Αρμένιοι ζούσαν στην Ανατολία για αιώνες. Δεν ήταν επιθυμητό για τους ίδιους τους Τούρκους να ζουν οι Αρμένιοι ανάμεσά τους με ικανοποίηση και αφοσίωση; Ο Ismet Πασάς είχε πει περισσότερες από μία φορές ότι όλα τα προβλήματα με τις μειονότητες στο παρελθόν, και ιδιαίτερα με τους Αρμένιους, προέκυψαν από εξωτερικές ίντριγκες. Σίγουρα άξιζε τον κόπο για την Τουρκική Κυβέρνηση, αν έφερνε πίσω τους Αρμένιους, να τους μεταχειριστεί με τέτοιο τρόπο που θα τους έκανε πιστούς Τούρκους πολίτες. Εμπιστευόταν ότι η τουρκική αντιπροσωπεία δεν θα απέρριπτε την πρότασή του, και θα επέτρεπε να εξεταστεί προσεκτικά από την υποεπιτροπή.

Όσον αφορά το φόρο μετατροπής για την απαλλαγή από τη στρατιωτική θητεία,

[222]

ο Λόρδος Curzon δεν ήταν ξεκάθαρο ποια ήταν η πρόταση της τουρκικής αντιπροσωπείας. Καταλάβαινε αυτούς να λένε ότι αυτός ο φόρος ήταν εφαρμόσιμος σε όλο τον πληθυσμό, είτε Τούρκους είτε όχι. Αυτό μπορεί να είναι, αλλά το σημείο για το οποίο διαφωνούσε ήταν ότι οι χριστιανικές μειονότητες στη Μικρά Ασία θα έπρεπε να εξαιρεθούν τελείως από τη στρατιωτική θητεία με την καταβολή φόρου. Οι μελέτες του στην Τουρκική Ιστορία έδειχναν ότι η στρατιωτική θητεία ήταν αιτία μεγάλης καταπίεσης για τις μειονότητες. Αυτό ήταν ένα άλλο θέμα το οποίο άξιζε προσεκτική μελέτη από την υποεπιτροπή.

Τώρα έφτασε στο πιο σημαντικό σημείο της ομιλίας του Ismet Πασά, δηλαδή την αναφορά του στην Κ.τ.Ε. Η προηγούμενη συμπεριφορά του Ismet Πασά σε αυτό το ζήτημα είχε προκαλέσει μεγάλη δυσαρέσκεια, αλλά μόλις είχε πει στην επιτροπή με απόλυτη σαφήνεια και ειλικρίνεια ότι η Τουρκική Κυβέρνηση ήταν έτοιμη να εισέλθει στην Κ.τ.Ε. με τη σύναψη ειρήνης. Σε άλλο σημείο της ομιλίας του ο Ismet Πασάς είχε πει «Είμαστε εδώ για την ειρήνη»· επομένως όσο πιο γρήγορα επιτευχθεί η ειρήνη τόσο πιο γρήγορα η Τουρκία θα εισέλθει στη Κ.τ.Ε. και ο Λόρδος Curzon ήλπιζε να τη δει να γίνεται μέλος εδώ και από πολλές εβδομάδες.

Η δήλωση του Ismet Πασά ήταν ιδιαίτερα ευπρόσδεκτη για δύο λόγους: πρώτον, επειδή η Τουρκία θα μπορούσε στο εξής να βασίζεται περισσότερο από ό,τι μέχρι τώρα στη συνεργασία των υπολοίπων ευρωπαϊκών κρατών· δεύτερον, γιατί η προθυμία της να ενταχθεί στην Κ.τ.Ε. θα παρείχε λύση σε διάφορα ζητήματα που· δεύτερον, επειδή η προθυμία της να ενταχθεί στην Κ.τ.Ε. θα έδινε λύση σε μια σειρά αρκετών ζητημάτων που συζητούνται τώρα στη Λωζάννη. Αυτό δεν αφορούσε μόνο το ζήτημα των μειονοτήτων, αλλά και τουλάχιστον τρία ακόμη ζητήματα, στα οποία το έργο της Διάσκεψης θα διευκολυνόταν ουσιαστικά.

Στο τελευταίο μέρος της ομιλίας του ο Ismet Πασάς είχε πει ότι η Τουρκική κυβέρνηση, ακολουθώντας την υπόσχεση που περιέχεται σε ένα από τα άρθρα του Εθνικού Συμφώνου, αποδέχθηκε πλήρως την επιβεβαίωση των γενικών δικαιωμάτων των μειονοτήτων, όπως περιέχονται σε ορισμένες από τις ευρωπαϊκές συνθήκες. Ο Λόρδος Curzon θέλησε να παρατηρήσει στο πλαίσιο αυτό, ότι ο ίδιος δεν ήταν απολύτως βέβαιος αν οι ευρωπαϊκές συνθήκες καλύπτουν πλήρως το ζήτημα· αυτό ήταν ένα θέμα που θα έπρεπε να εξεταστεί προσεκτικά από την υποεπιτροπή. Ήθελε να υπενθυμίσει στην τουρκική αντιπροσωπεία ότι σύμφωνα με το δίκαιο του Ισλάμ υπήρχαν ήδη ορισμένα πολύ ειδικά θρησκευτικά και εκπαιδευτικά προνόμια για τις μη μουσουλμανικές κοινότητες στην Τουρκική Αυτοκρατορία· ήταν πολύ επιθυμητά τα προνόμια αυτά να μην ακυρωθούν ή να αντικατασταθούν από τα γενικά δικαιώματα που αναγνωρίζονταν στις ρήτρες μειονοτήτων των ευρωπαϊκών συνθηκών. Για να δοθεί ένα παράδειγμα του τι εννοούσε, υπήρξε το περίφημο αυτοκρατορικό διάταγμα του Gulhane, που εκδόθηκε από τον σουλτάνο Abdul Mejed το 1839, το οποίο επιβεβαίωσε το προνόμιο που είχαν ήδη χορηγηθεί στις θρησκευτικές κοινότητες στην Οθωμανική Αυτοκρατορία· μετά τη Συνθήκη των Παρισίων το 1856 ένα νέο αυτοκρατορικό διάταγμα που εγγυάται τα ίδια προνόμια, τα οποία επιβεβαιώθηκαν και πάλι με

το άρθρο 67 της Συνθήκης του Βερολίνου· τέλος, υπήρχε ο θεμελιώδης και συνταγματικός νόμος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας του 1876, ο οποίος εγγυάται ρητά τα θρησκευτικά προνόμια που απολάμβαναν οι μειονότητες. Η τουρκική αντιπροσωπεία παραδέχτηκε ότι δεν θα ήταν εύκολο να περισταλούν αυτά τα προνόμια και οι εγγυήσεις στο μέλλον.

[223]

Σε αυτές τις διατάξεις του νόμου του Ισλάμ, θα εφιστούσε την ιδιαίτερη προσοχή υποεπιτροπής, με σκοπό την ενσωμάτωση του νόμου στο σύνολο των εγγυήσεων που πρέπει να εξασφαλιστούν για τις μειονότητες. Είχε μια ακόμη παρατήρηση να κάνει. Κάτω από τις ρήτρες μειονοτήτων των ευρωπαϊκών συνθηκών, η αποτελεσματική φύλαξη των εγγυήσεων τέθηκε στα χέρια της Κ.τ.Ε. Αυτός λοιπόν χάρηκε ακόμη περισσότερο όταν άκουσε τη δήλωση του Ismet Πασά για την Κ.τ.Ε. Όταν κάποτε η Τουρκία θα προσχωρήσει στην Κ.τ.Ε., δεν θα χρειάζεται να φοβάται αν θα εγείρονταν ενοχλητικές ερωτήσεις ερήμην της, γιατί όποτε προέκυπταν οποιεσδήποτε ερωτήσεις, η Τουρκία θα είχε το δικαίωμα να ακουστεί και να συμμετάσχει στη συζήτηση, την απόφαση και την εκτέλεση οποιωνδήποτε μέτρων, που θα μπορούσαν να υιοθετηθούν. Αυτό ήταν το πιο ευχάριστο χαρακτηριστικό των εργασιών της επιτροπής εκείνο το πρωί.

Εκ μέρους των συναδέλφων του και του ιδίου ευχαρίστησε τον Ismet Πασά για τη δήλωσή του και ευχήθηκε κάθε επιτυχία στην υποεπιτροπή στο έργο που επρόκειτο τώρα να ξεκινήσει.

Ο κ. Barrière είπε ότι είχε προκύψει μια εξαιρετικά ενδιαφέρουσα συζήτηση σχετικά με το πρόβλημα των μειονοτήτων και ήταν ευτυχής, που είδε ότι είχε σημειωθεί πραγματική πρόοδος προς τη συμφιλίωση.

Με μεγάλη χαρά παρατήρησε ότι ο Ismet Πασάς και η τουρκική αντιπροσωπεία είχαν προσεγγίσει αυτό το ζήτημα με αληθινό σεβασμό για την ισότητα και τη δικαιοσύνη, όπως οι σύνεδροι ήταν σίγουροι ότι θα έκαναν. Μοιράστηκε με τον Λόρδο Curzon την ελπίδα ότι αυτό το πνεύμα συμφιλίωσης θα επικρατούσε στην υποεπιτροπή, προς όφελος των κρατών που εκπροσωπούνται στη Διάσκεψη και επίσης προς όφελος του Τουρκικού Κράτους.

Ο Μαρκήσιος Garonni είπε ότι και αυτός χαιρόταν που η συζήτηση εξαφανίσει κάθε ασάφεια και διαφώτισε τις απόψεις που εκφράστηκαν στις προηγούμενες συναντήσεις. Δεν είχε καμία αμφιβολία ότι με την καλή θέληση όλων των μερών και της υποεπιτροπής που είχε συσταθεί με σκοπό τη διερεύνηση των διαφόρων σημείων που εξετάστηκαν από την επιτροπή, η Διάσκεψη θα πετύχαινε τον στόχο που όλοι επιθυμούσαν-συμφωνία και ειρήνη. Ήλπιζε ότι η υποεπιτροπή που επρόκειτο να ξεκινήσει τις εργασίες της θα ήταν σε θέση να τις τερματίσει προς ικανοποίηση όλων.

Ο κ. Βενιζέλος διάβασε την ακόλουθη δήλωση: —

«Η ελληνική αντιπροσωπεία επιθυμεί να δηλώσει ότι η ιδέα της υποχρεωτικής ανταλλαγής πληθυσμού μεταξύ Τουρκίας και Ελλάδας ήταν πάντα αποκρουστική για αυτήν, αλλά η συγκατάθεσή της να συμμετάσχει στη συζήτηση του θέματος της επιβλήθηκε από μια αυστηρή ανάγκη, δηλαδή την απέλαση των 650.000 Ελλήνων της Ανατολίας στους οποίους πρέπει να προστεθούν 300.000 Έλληνες που έφυγαν από την Ανατολική Θράκη, μετά από την εκκένωση της επαρχίας αυτής από τον ελληνικό στρατό.

«Η συζήτηση αυτού του θέματος έχει φυσικά προσελκύσει μεγάλη προσοχή και πρόσωπα υψηλής εξουσίας, όπως τον Λόρδο Curzon και τον επί κεφαλής της αντιπροσωπείας των Ηνωμένων Πολιτειών, που έχουν υποδείξει ξεκάθαρα τον αληθινό χαρακτήρα των προτεινόμενων μεθόδων.

«Τόσο ο ελληνικός όσο και ο τουρκικός πληθυσμός που συμμετέχουν στην υποχρεωτική ανταλλαγή διαμαρτύρονται για αυτή τη διαδικασία. Αναστατωμένοι

[224]

από το ενστικτώδες αίσθημα προσκόλλησης στη γη και στα σπίτια όπου έζησαν οι πρόγονοί

τους για αιώνες, οι άνθρωποι που έχουν ήδη φύγει αρνούνται να πιστέψουν ότι μπορεί να αποκοπούν από την πατρίδα τους για πάντα, ενώ εκείνοι που μπορεί να αναγκαστούν να φύγουν επιδεικνύουν την απροθυμία και τη δυσαρέσκειά τους με όλα τα μέσα που διαθέτουν.

«Λαμβάνοντας υπόψη αυτές τις σκέψεις, η ελληνική αντιπροσωπεία, που δεν επιθυμεί καθόλου να εγκαταλείψει το ελληνικό έδαφος ο τουρκικός πληθυσμός που βρίσκεται τώρα στα σύνορα της Ελλάδας, εξέφρασε την προθυμία της να εγκαταλείψει κάθε ιδέα για μια υποχρεωτική ανταλλαγή και έκανε πρόταση για το σκοπό αυτό, υπό τους ακόλουθους όρους: —

1. Ο ελληνικός πληθυσμός που παρέμεινε στην Ανατολία –εκτιμάται από την ελληνική αντιπροσωπεία σε 300.000, αλλά από την τουρκική αντιπροσωπεία σε όχι περισσότερους από 250.000, συμπεριλαμβανομένων 50.000 τουρκόφωνων ατόμων ορθόδοξης πίστης, που θα έμεναν ούτως ή άλλως– και που δεν θα έπρεπε, με κανένα πρόσχημα, να εξαναγκαστούν να εγκαταλείψουν την επαρχία αυτή ή να εγκαταλείψουν τις μόνιμες οικίες τους για να μεταφερθούν αλλού.
2. Όποιοι Έλληνες κάτοικοι της Ανατολίας, οι οποίοι έχουν καταφύγει στην Ελλάδα και επιθυμούν να επιστρέψουν στα σπίτια τους (όπου θα μπορούσαν να συνεισφέρουν τα μέγιστα στην οικονομική αποκατάσταση και ευημερία της χώρας) θα πρέπει να τους επιτραπεί να το πράξουν μόλις και όποτε εξαφανιστούν οι δυσκολίες που προκάλεσε η σύγκρουση, η οποία ευτυχώς έχει πλέον τελειώσει.
3. Παρόμοια μεταχείριση θα έπρεπε να υπάρξει για τους κατοίκους της Ανατολικής Θράκης, οι οποίοι επίσης θα πρέπει να είναι ελεύθεροι να επιστρέψουν στα σπίτια τους όταν συναφθεί η ειρήνη και μόλις η Τουρκική Κυβέρνηση θεωρήσει την επιστροφή τους συμβατή με τα συμφέροντα της εν λόγω επαρχίας.
4. Οι Έλληνες κάτοικοι της Κωνσταντινούπολης θα πρέπει να έχουν το πλήρες δικαίωμα να παραμείνουν στην πόλη αυτή, εάν το επιθυμούν, και όσοι έχουν ήδη εγκαταλείψει την Κωνσταντινούπολη να είναι ελεύθεροι να επιστρέψουν εκεί.
5. Η Ελληνική Κυβέρνηση θα πρέπει να δεσμευτεί να μην καταφύγει σε κανένα μέτρο που θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι τείνει να εξαναγκάσει τους Τούρκους κατοίκους στην Ελλάδα να εγκαταλείψουν την ελληνική επικράτεια και ότι θα πρέπει να είναι έτοιμη να παράσχει σε αυτές τις εθνοτικές μειονότητες τις ίδιες εγγυήσεις, με προοπτική την πνευματική και ηθική τους ανάπτυξη, όπως αυτές που η Τουρκική Κυβέρνηση θα μπορούσε να χορηγήσει στις ελληνικές εθνοτικές μειονότητες, οι οποίες παρέμειναν ή επέστρεψαν στην οθωμανική περιοχή, σύμφωνα με τις ρήτρες που αναφέρονται παρακάτω
6. Ότι πρέπει να υπάρξει ειδική συμφωνία, την οποία η Ελληνική Κυβέρνηση είναι έτοιμη να συζητήσει και να συνάψει χωρίς καθυστέρηση, σχετικά με την ανταλλαγή (α) αμάχων κρατουμένων, (β) αιχμαλώτων πολέμου, (γ) ανδρών που παραμένουν στη Μικρά Ασία, των οποίων οι οικογένειες συνεχίζουν να διαμένουν στην Ελλάδα.

«Η πρόταση αυτή υποβλήθηκε στην υποεπιτροπή που συστάθηκε από την Πρώτη Επιτροπή της Διάσκεψης για να εξετάσει το ζήτημα της ανταλλαγής αιχμαλώτων και πληθυσμών και σε εκείνη την υποεπιτροπή

[225]

η ελληνική αντιπροσωπεία ειλικρινά παρακάλεσε την τουρκική αντιπροσωπεία να έχει την καλοσύνη να εκφράσει τη γνώμη της για το θέμα.

«Η τουρκική αντιπροσωπεία, ωστόσο, επέμενε εξίσου να αρνείται ότι η υποεπιτροπή ήταν αρμόδια να ασχοληθεί με το θέμα. Ως εκ τούτου, η ελληνική αντιπροσωπεία έχει την τιμή να αναnevώσει τις προτάσεις της ενώπιον της κύριας Επιτροπής, με διττό σκοπό να καθορίσει τη στάση της δικής της Κυβέρνησης στο θέμα και να παρακινήσει τη Διάσκεψη να ασκήσει την ισχυρή της επιρροή με σκοπό να πείσει την τουρκική αντιπροσωπεία να αποδεχτεί τις παραπάνω προτάσεις.

«Η ελληνική αντιπροσωπεία επιθυμεί επίσης να δηλώσει ότι εάν επικρατήσει η ιδέα της ανταλλαγής πληθυσμών παρά τα διάφορα επιχειρήματα που προβλήθηκαν και τις προτάσεις που έχουν κάνει, η Ελληνική Κυβέρνηση επιφυλάσσεται του δικαιώματος να περιορίσει την εφαρμογή της συμφωνίας σχετικά με την υποχρεωτική ανταλλαγή σε εκείνες τις περιοχές του Ελληνικού Βασιλείου για τις οποίες θεωρεί ότι το σύστημα είναι απαραίτητο. Η Ελληνική Κυβέρνηση θα απέχει έτσι στο μέτρο των δυνατοτήτων της από την παραβίαση του φυσικού και αδιαμφισβήτητου δικαιώματος όλων των πληθυσμών να κατοικούν στις περιφέρειες όπου είναι εγκατεστημένοι.

«Η Ελληνική Κυβέρνηση στην πραγματικότητα θα αγνοήσει αυτό το δικαίωμα μόνο όταν αναγκαστεί να το πράξει από αναπόφευκτη ανάγκη και ισχύ των περιστάσεων και αφού κάνει ό,τι είναι ανθρωπίνως δυνατό να διεκδικήσει αυτό το δικαίωμα και να παρακινήσει όλους να το αναγνωρίσουν».

Σε απάντηση στον Ismet Πασά, ο κ. Βενιζέλος πρόσθεσε ορισμένες παρατηρήσεις για την ευνοϊκή μεταχείριση που απολάμβαναν πάντα οι μουσουλμάνοι στην Ελλάδα. Σε αυτό το πλαίσιο παρέθεσε τα ακόλουθα παραδείγματα: —

Με τη συνθήκη του 1881, που έδωσε τη Θεσσαλία στην Ελλάδα, δόθηκε στους μουσουλμάνους εγκατεστημένους σε αυτήν την επαρχία αυτή μια περίοδος τριών ετών εντός της οποίας μπορούσαν να ασκήσουν το δικαίωμα να επιλέξουν την Οθωμανική ιθαγένεια. Την περίοδο εκείνη απαλλάσσονταν από κάθε στρατιωτική θητεία. Η διάταξη αυτή τηρήθηκε σχολαστικά από την Ελληνική Κυβέρνηση, η οποία, μετά την παρέλευση της ανωτέρω προθεσμίας, τη συνέχισε μέχρι τον Μεγάλο Πόλεμο για να μην στρατολογηθούν αυτοί οι μουσουλμάνοι, χωρίς ποτέ να επιβληθεί φόρος απαλλαγής.

Η Συνθήκη Ειρήνης, που υπογράφηκε στην Αθήνα την 1η Νοεμβρίου 1913, παρείχε επίσης απαλλαγή από τη στρατιωτική θητεία σε όσους επέλεγαν την οθωμανική υπηκοότητα εντός τριών ετών. Σύμφωνα με αυτή τη διάταξη, η Ελληνική Κυβέρνηση δεν είχε ποτέ σκεφτεί να επιβάλει στρατιωτική θητεία στους μουσουλμάνους των προσαρτημένων εδαφών εκείνη την περίοδο. Όσοι επέλεξαν την τουρκική ιθαγένεια σύμφωνα με τη συνθήκη έπρεπε να εγκαταλείψουν το ελληνικό έδαφος εντός της ίδιας περιόδου, αλλά καθώς αυτή η μετανάστευση ήταν πολύ δύσκολη εκείνη την εποχή λόγω του ευρωπαϊκού πολέμου, η Ελλάδα επέτρεψε σε αυτούς τους μουσουλμάνους να παραμείνουν στην επικράτειά της πέρα από την καθορισμένη περίοδο χωρίς ποτέ να σκεφτεί να τους υποβάλει σε στρατιωτική θητεία. Ακόμη και κατά τη διάρκεια του ευρωπαϊκού πολέμου, όταν κανένας Έλληνας δεν απολάμβανε το δικαίωμα απαλλαγής από τη στρατιωτική θητεία, αυτό το προνόμιο παραχωρήθηκε μόνο στους μουσουλμάνους και όσοι μουσουλμάνοι δεν επωφελήθηκαν από το προνόμιο κατατάχθηκαν για υπηρεσία στις βοηθητικές υπηρεσίες πίσω από τις γραμμές.

[226]

Για να υποστηρίξει τις δηλώσεις του σχετικά με την καλοπροαίρετη μεταχείριση των μουσουλμάνων στην Ελλάδα, ο κ. Βενιζέλος παρέθεσε τα ακόλουθα στοιχεία από ένα έργο του Στρατάρχη Franchet d'Esperey (Ιανουάριος 1911): —

«Οι μουσουλμάνοι δεν απέχουν από την ιδιότητα των εκλογέων με δικαίωμα εκλογής και όμως ακόμη και σήμερα εξακολουθούν να καταφεύγουν στην τουρκική προστασία για την υπεράσπιση των συμφερόντων τους όταν προκύπτει μια υπόθεση.

«Η Ελληνική Κυβέρνηση, στην αγωνία της να αποφύγει τις προστριβές, ανεχόταν πάντα αυτή τη διπλή υπηκοότητα και μάλιστα με βασιλικό διάταγμα παράτεινε την περίοδο απαλλαγής από τη στρατιωτική θητεία σε τέτοιο βαθμό, που μέχρι σήμερα οι μουσουλμάνοι συνεχίζουν να απαλλάσσονται από αυτή την υποχρέωση και να μην υποχρεώνονται να πληρώνουν απαλλακτικό φόρο σε αντάλλαγμα.

«Η ευρύτερη ανοχή παρατηρείται όσον αφορά τις θρησκευτικές τελετές στο δημόσιο χώρο.

«Στη Λάρισα κατά τη διάρκεια του Ραμαζανιού, το άνοιγμα και το κλείσιμο της νηστείας αναγγέλλονται με πυροβολισμό όπλου και την ώρα που υποδεικνύεται από τον μουφτή, βολές του ελληνικού πυροβολικού κηρύσσουν την έναρξη του Μπαϊραμιού.

«Η ιεραρχική οργάνωση των μουσουλμανικών κοινοτήτων παρέμεινε αυτόνομη. Ο Μουφτής διορίζεται από τις ίδιες τις κοινότητες».

Ο κ. Βενιζέλος θεώρησε καλό να υπενθυμίσει αυτά τα γεγονότα με την ελπίδα ότι η οθωμανική αντιπροσωπεία, γνωρίζοντας την ευρεία και ανεκτική στάση της Ελληνικής Κυβέρνησης απέναντι στους μουσουλμάνους, θα πειστεί να δεχτεί τις εγγυήσεις που ζητήθηκαν για την προστασία των μειονοτήτων στην Τουρκία.

Ο κ. Βενιζέλος προχώρησε στη διάψευση των ισχυρισμών του Ismet Πασά ότι οι Έλληνες της Τουρκίας εξεγέρθηκαν κατά της τουρκικής διοίκησης. Σε όλη την ιστορία της Τουρκικής Αυτοκρατορίας, κανένας Έλληνας δεν είχε επαναστατήσει εναντίον της οθωμανικής κυριαρχίας σε κανένα μέρος της Θράκης ή της Μικράς Ασίας ή στην Κωνσταντινούπολη. Μόνο μετά την ανακωχή του Μούδρου, όταν σχεδιάζονταν εδαφικές αλλαγές στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, οι Έλληνες αυτών των εδαφών προσπάθησαν να ενωθούν με τους συμπατριώτες τους Έλληνες. Σίγουρα αυτό ήταν ένα πολύ φυσικό συναίσθημα. Ο κ. Βενιζέλος εξέφρασε περαιτέρω τη σταθερή πεποίθηση ότι οι Έλληνες που θα συνέχιζαν να διαμένουν στην Τουρκία μετά τη σύναψη της συνθήκης θα ήταν απόλυτα πιστοί υπήκοοι αυτού του Κράτους.

Ο Ismet Πασάς εξέφρασε τις ευχαριστίες του για τα συγκαταβατικά αισθήματα που επέδειξαν ο Λόρδος Curzon και οι εκπρόσωποι των άλλων Δυνάμεων. Εξέφρασε την ελπίδα, ότι η διευκρίνιση αυτού του προβλήματος δεν θα χρησιμοποιηθεί ως πρόσχημα για περαιτέρω παρέμβαση και ότι δεν θα υπάρξει εξωτερική παρέμβαση σε αυτή τη σχέση με τη σύνταξη της τουρκικής εσωτερικής νομοθεσίας. Θα δεχόταν τις διατάξεις σχετικά με τις μειονότητες που περιέχονται στις ευρωπαϊκές συνθήκες, αλλά δεν μπορούσε να υπερβεί αυτό το σημείο. Πρότεινε να εξεταστεί το ζήτημα σε γενική βάση.

[227]

Ο Ismet Πασάς με έκπληξη άκουσε τον κ. Βενιζέλο να αντικρούει τις προηγούμενες δηλώσεις του σχετικά με τις καλές προθέσεις των Τούρκων και την ανταλλαγή πληθυσμών. Το θέμα αυτό είχε διερευνηθεί υπό την έννοια των επιθυμιών και των υποδείξεων του ίδιου του κ. Βενιζέλου, και για αυτό είχε προχωρήσει μέχρι σήμερα η συζήτηση στην ειδική υποεπιτροπή. Ως εκ τούτου, η τουρκική αντιπροσωπεία θεώρησε ότι η υποεπιτροπή θα πρέπει να συνεχίσει να εξετάζει το πρόβλημα.

Ο κ. Βενιζέλος επανέλαβε ότι ποτέ δεν θεώρησε την ιδέα της υποχρεωτικής ανταλλαγής πληθυσμών ως μια δίκαιη και ανθρώπινη λύση του προβλήματος. Πάντα υποστήριξε ότι η μόνη αρχή που θα μπορούσε να δώσει μια αποδεκτή λύση ήταν αυτή της αμοιβαίας και εκούσιας μετανάστευσης. Με τη μεγάλη του αγωνία να διευκολύνει τις εργασίες της Διάσκεψης είχε φτάσει στο σημείο να δεχτεί τις προτάσεις του Δρ. Nansen για υποχρεωτική ανταλλαγή, αλλά μόνο επειδή είχε πειστεί ότι οποιαδήποτε άλλη διευθέτηση του προσφυγικού προβλήματος θα απορρίπτονταν από την οθωμανική αντιπροσωπεία. Αν υπήρχε παρεξήγηση σε αυτό το θέμα και αν η οθωμανική αντιπροσωπεία ήταν έτοιμη να εξετάσει μια άλλη λύση του προβλήματος, βασισμένη σε αρχές που ήταν περισσότερο ανθρώπινες και σύμφωνες με τα φυσικά δικαιώματα των πληθυσμών, ήταν έτοιμος να αποσύρει τη συγκατάθεσή του στη μέθοδο της υποχρεωτικής ανταλλαγής, μια μέθοδο που είχε αποδεχθεί μόνο υπό το άγχος της ανάγκης. Εξέφρασε την προθυμία του να συμμετάσχει σε μια συζήτηση για αυτό το θέμα και μάλιστα θα ήταν διατεθειμένος να δεχτεί οποιαδήποτε ημερομηνία θα όριζε η τουρκική αντιπροσωπεία για την επιστροφή των προσφύγων στα σπίτια τους.

Ο Σερ H. Rumbold ήθελε να καταστήσει σαφές ένα συγκεκριμένο σημείο σχετικά με την ανταλλαγή πληθυσμών. Οι Συμμαχικοί Ύπατοι Αρμοστές στην Κωνσταντινούπολη είχαν αντι-

μετωπίσει το ζήτημα υπό τις ακόλουθες συνθήκες: Όταν ο ελληνικός πληθυσμός διέφυγε από τη Μικρά Ασία κατά εκατοντάδες χιλιάδες, οι Έπατοι Αρμοστές συναντήθηκαν για να εξετάσουν το πρόβλημα. Ο Δρ Nansen, ο οποίος βρισκόταν τότε στην Κωνσταντινούπολη και είχε έρθει εκεί για να ασχοληθεί με το ζήτημα των προσφύγων, προσκλήθηκε να παραστεί σε αυτές τις συναντήσεις και η ιδέα της ανταλλαγής πληθυσμών προήλθε από αυτόν. Οι Έπατοι Αρμοστές, που αντιλήφθηκαν το μέγεθος του προβλήματος, ήταν της γνώμης ότι πρέπει να λυθεί από τη Διάσκεψη και όχι από τους ίδιους. Σε αυτό το σημείο ο Δρ Nansen πλησίασε τον Hamid Μπέη, τον εκπρόσωπο της κυβέρνησης της Άγκυρας στην Κωνσταντινούπολη και ο τελευταίος απάντησε κατηγορηματικά ότι το ζήτημα της ανταλλαγής πληθυσμών μπορούσε να εξεταστεί μόνο σε υποχρεωτική βάση.

Ο κ. Spalaikonitch είπε ότι η Τουρκία, συμφωνώντας να συμμορφωθεί με τις νέες αρχές που εγκαινίασε και υιοθέτησε η Ευρώπη όσον αφορά τις μειονότητες, όπως είχε ήδη γίνει από τόσα άλλα κράτη, παίρνει τη θέση της ανάμεσα στα σύγχρονα κράτη. Συνεχάρη τη Διάσκεψη και την τουρκική αντιπροσωπεία για αυτό το επίτευγμα.

Η επιτροπή ολοκλήρωσε τις εργασίες της στις 12.10 μ.μ.

[228]

Αρ. 19

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

*Πρακτικά της Δέκατης Έκτης Συνεδρίασης (Πέμπτη Συνεδρίαση της Επιτροπής Στενών),
18 Δεκεμβρίου 1922, στις 4 μ.μ., υπό την Προεδρία του Λόρδου Curzon*

Παρόντες:

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
Μαρκήσιος Curzon του Kedleston
Σερ H. Rumbold

ΙΤΑΛΙΑ
Μαρκήσιος Garroni
κ. Montagna
κ. Lago

ΙΑΠΩΝΙΑ
Βαρόνος Hayashi
κ. Otchiai

ΡΟΥΜΑΝΙΑ
κ. Duca
κ. Diamandy

ΤΟΥΡΚΙΑ
Ismet Πασάς
Riza Nour Μπέης
Hassan Μπέης

ΡΩΣΙΑ, ΟΥΚΡΑΝΙΑ ΚΑΙ ΓΕΩΡΓΙΑ

κ. Chicherin
κ. Rakovsky

ΓΑΛΛΙΑ
κ. Barrère
κ. Bompard

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
κ. Child
Ναύαρχος Bristol
κ. Grew

ΕΛΛΑΔΑ
κ. Βενιζέλος
κ. Κακλαμάνος

ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ
κ. Rakitch

ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ
κ. Theodorof
κ. Stanciof

κ. Mdivany
κ. Vorovsky

Παρόντες επίσης:

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
Σερ W. Tyrrell
Ναύαρχος Σερ R. Keyes
Υποστράτηγος Burnett-Stuart
κ. Ryan
Πλοίαρχος Pound, B.N.
Αντισυνταγματάρχης Heywood
κ. Nicolson
κ. Forbes Adam
κ. Leeper
κ. McClure
Ταγματάρχης McLeod
Λοχαγός Ashley

ΓΑΛΛΙΑ
Ναύαρχος Lacaze
Στρατηγός Weygand
κ. Laroche
κ. Fromageot
κ. de Lacroix
κ. Laporte
Αντισυνταγματάρχης Courtin
Cpt. de la Mariciere
κ. de Percin
κ. Barois

[229]

ΙΤΑΛΙΑ
κ. Arlotta
κ. Guariglia
Ναύαρχος Chelotti
Συνταγματάρχης Vitale
κ. Ciamarra

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
κ. Dwight
κ. Amory

ΙΑΠΩΝΙΑ
κ. Nagaoka
κ. Sato
Συνταγματάρχης Saigo
Διοικητής Tsuru
κ. Tani

ΕΛΛΑΔΑ
Στρατηγός Μαζαράκης
κ. Μιχαλόπουλος
κ. Δενδράμης
κ. Πολίτης

ΡΟΥΜΑΝΙΑ
κ. Contzesco
Συνταγματάρχης Dumitresco
ΤΟΥΡΚΙΑ
Munir Μπέης
Αντισυνταγματάρχης Tenvik Μπέης
Λοχαγός Shevket Μπέης

ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ
κ. Antitch

ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ
κ. Morfof

ΡΩΣΙΑ, ΟΥΚΡΑΝΙΑ ΚΑΙ ΓΕΩΡΓΙΑ

κ. Berens
κ. Chapochnikof

Γραμματείες

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
κ. Spring Rice
κ. Wicks
ΙΤΑΛΙΑ
κ. Indelli
ΙΑΠΩΝΙΑ
κ. Hotta
ΡΟΥΜΑΝΙΑ
κ. Constantinesco

ΓΑΛΛΙΑ
κ. Lagarde
κ. Tarbe de Saint-Hardouin
ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
κ. Belin
ΕΛΛΑΔΑ
κ. Κόλλας
ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ
κ. Milanovitch
κ. Georgevitch

[230]

Ο Λόρδος Curzon είπε τα ακόλουθα: —

«Στη συνεδρίαση αυτής της επιτροπής που έγινε το πρωί της 8ης του περασμένου Δεκεμβρίου, έθεσα ενώπιόν σας τις προτάσεις που είχαν συμφωνηθεί μεταξύ των Προσκαλουσών Δυνάμεων σχετικά με την ελευθερία των Στενών και τα μέσα με τα οποία θα μπορούσε να διαφυλαχθεί αυτή η ελευθερία.

«Κυκλοφορώντας αυτές τις προτάσεις στη λεπτομερή μορφή με την οποία είχαν συνταχθεί από τους τεχνικούς συμβούλους των τριών Προσκαλουσών Δυνάμεων, δήλωσα ότι μου φάνηκε μόνο ευγενικό στις άλλες αντιπροσωπείες ότι έπρεπε να τους δοθεί η ευκαιρία να μελετήσουν αυτές τις λεπτομερείς προτάσεις και, στο μέτρο που τις αφορούσαν άμεσα, να συμβουλευτούν τους εμπειρογνώμονες των Συμμάχων για οποιοδήποτε σημείο για το οποίο ήθελαν περαιτέρω πληροφορίες. Χαίρομαι που μαθαίνω ότι η τουρκική αντιπροσωπεία επωφελήθηκε πλήρως από αυτήν την ευκαιρία και ότι έχουν γίνει επανειλημμένες συζητήσεις μεταξύ των Τούρκων εμπειρογνομόνων και των εμπειρογνομόνων των Προσκαλουσών Δυνάμεων σχετικά με πτυχές του σχεδίου μας που επηρεάζουν άμεσα το τουρκικό έδαφος και την ασφάλεια της πρωτεύουσας του τουρκικού κράτους. Νομίζω ότι αυτές οι συζητήσεις αποδείχθηκαν πολύ καρποφόρες και θα φανεί ότι μπορέσαμε σε πολλά σημεία να ανταποκριθούμε στις προτάσεις και τις αντιρρήσεις που είχε κάνει η τουρκική αντιπροσωπεία.

«Το αποτέλεσμα είναι ότι το σχέδιο που βρίσκεται ενώπιόν σας σήμερα διαφέρει σε ορισμένες λεπτομέρειες, αν και όχι επί της αρχής, από αυτό που υποβλήθηκε αρχικά.

«Τέσσερα χωριστά έγγραφα έχουν κυκλοφορήσει σε όλες τις αντιπροσωπείες και βρίσκονται τώρα στα χέρια σας.

«Αποτελούνται από —

1. Ρήτρες σχετικά με τους κανόνες διέλευσης πλοίων κ.τ.λ. (Παράρτημα (Α)).
2. Ρήτρες σχετικά με τις αποστρατικοποιημένες ζώνες και τα μέσα άμυνας (Παράρτημα (Β)).
3. Άρθρα για τη σύσταση Επιτροπής Στενών, όπως έχουν ήδη γίνει δεκτά επί της αρχής από όλα τα μέρη (Παράρτημα (Γ)).
4. Προτεινόμενη εγγύηση για τη στρατιωτική ασφάλεια των Στενών και της Κωνσταντινούπολης (Παράρτημα (Δ)).

«Θα προβώ σε μερικές παρατηρήσεις για καθένα από αυτά. Όσον αφορά τους κανόνες διέλευσης πλοίων μέσω των Δαρδανελίων, της Θάλασσας του Μαρμαρά και του Βοσπόρου, θα παρατηρήσετε ότι το αρχικό σχέδιο έχει πλέον συνταχθεί με μεγαλύτερη ακρίβεια. Ορισμένα σημεία, τα οποία στο αρχικό σχέδιο θεωρούνταν αμφίβολης ερμηνείας, έχουν πλέον αποδοθεί με πιο σαφή μορφή. Ειδικότερα, ο σημαντικός κανονισμός που περιορίζει την χωρητικότητα πολεμικών πλοίων που διέρχονται από τα Στενά έχει τροποποιηθεί προς όφελος των Δυνάμεων της Μαύρης Θάλασσας και διευκρινίζεται με την εισαγωγή διατάξεων που υποδεικνύουν τον τρόπο με τον οποίο θα εκτελείται ο έλεγχος αυτής της διέλευσης. Επιπλέον, έχει γίνει σαφές ότι η Τουρκία δεν είναι

σε καμία περίπτωση υπεύθυνη για το ενδεχόμενο δυσάρεστο καθήκον να εγγυηθεί τον περιορισμό στον αριθμό των πολεμικών πλοίων που μπορούν να περάσουν από τα Στενά.

«Σε ό,τι αφορά την αποστρατικοποίηση των ζωνών των Στενών, δύο ξεχωριστά σχέδια αποστρατικοποίησης έχουν συζητηθεί με την τουρκική αντιπροσωπεία. Και τα δύο αυτά σχήματα σχεδιάστηκαν για να εξασφαλίζουν με ελαφρώς

[231]

διαφορετικά μέσα τη διέλευση, χωρίς να απειλούνται από όπλα ή σταθερές άμυνες, κάτι που είναι τόσο ουσιαστική προϋπόθεση για την ελευθερία των Στενών. Το δεύτερο σχέδιο, το οποίο είναι τώρα ενώπιόν σας, καταρτίστηκε για να ανταποκριθεί στη γενική τάση των τουρκικών επιχειρημάτων σχετικά με το τι ήταν απαραίτητο για να τους εξασφαλίσει έναν εύλογο βαθμό στρατιωτικής ασφάλειας έναντι επίθεσης. Είναι η γνώμη των Συμμαχικών στρατιωτικών και ναυτικών εκπροσώπων ότι και τα δύο σχέδια παρέχουν στην Τουρκία επαρκή ελευθερία να οργανώσει την άμυνα του εδάφους της υπό τις συνθήκες που έχει σχεδιαστεί να δημιουργήσει η συνθήκη.

«Θα παρατηρήσετε ότι έχουν εισαχθεί οι ακόλουθες τροποποιήσεις στην αρχική πρόταση. Πρώτον, το όριο των αποστρατικοποιημένων ζωνών και στις δύο ακτές των Δαρδανελίων έχει μειωθεί στην περιοχή της Ραιδεστού αφενός και της Karabigha αφετέρου. Παρόμοια μείωση θα παρατηρηθεί σε σχέση με τις ζώνες που καλύπτουν το Βόσπορο. Επιπλέον, ένα μικρό νησί κοντά στη Τένεδο έχει συμπεριληφθεί στις αποστρατικοποιημένες ζώνες, ενώ το νησί του Emir Ali (ελλ. Ιμραλί) στη Θάλασσα του Μαρμαρά έχει απαλλαγεί από την υποχρέωση αποστρατικοποίησης. Όσον αφορά τις πραγματικές ρήτρες αποστρατικοποίησης, έχουν γίνει ορισμένες πολύ σημαντικές παραχωρήσεις ως αποτέλεσμα των παρατηρήσεων της τουρκικής αντιπροσωπείας. Αναφέρεται ρητά ότι πρέπει να επιτραπεί στην Τουρκία να στείλει ένοπλες δυνάμεις σε διέλευση από τις αποστρατικοποιημένες ζώνες των Στενών – σημείο στο οποίο ο İsmet Πασάς έδωσε μεγάλη σημασία στις προηγούμενες συζητήσεις μας· επιπλέον, της επιτρέπεται σε αυτές τις ζώνες το δικαίωμα να οργανώνει ένα σύστημα παρατήρησης και επικοινωνίας, τόσο τηλεγραφικό, τηλεφωνικό όσο και οπτικό και ο στόλος της θα διατηρήσει το δικαίωμα ναυσιπλοΐας και αγκυροβόλησης στα νερά των Στενών, συμπεριλαμβανομένων εκείνων των δικών της αποστρατικοποιημένων ζωνών και νησιών.

«Τέλος, η αρχική πρόταση έχει ενισχυθεί στο μέγιστο δυνατό βαθμό, διατηρώντας παράλληλα την αρχή της ελευθερίας της ναυσιπλοΐας, με διατάξεις που θα εξασφαλίσουν για την Τουρκία την απαραίτητη άμυνα της Θάλασσας του Μαρμαρά και των ακτών της.

«Αυτές οι διατάξεις και οι τροποποιήσεις, που νομίζω ότι όλοι θα συμφωνήσετε ότι είναι δίκαιες και εύλογες, έγιναν για να ικανοποιηθούν οι αντιρρήσεις και οι επιθυμίες της τουρκικής αντιπροσωπείας σχετικά με τα λεπτομερή σχέδια που τέθηκαν ενώπιόν της επιτροπής στις 8 Δεκεμβρίου. Στην ομιλία μου, σε εκείνη την περίπτωση, υπέδειξα επίσης ότι θα ήταν απαραίτητο να συσταθεί μια διεθνής επιτροπή που θα ονομάζεται Επιτροπή Στενών, καθήκον της οποίας θα είναι να διασφαλίσει την τήρηση των κανονισμών που ενδέχεται να θεσπιστούν από όλα τα μέρη. Είναι πλέον δυνατό να τεθούν ενώπιόν σας σχέδια άρθρων, τα οποία έχουν συμφωνηθεί από τις Προσκαλούσες Δυνάμεις και τα οποία προβλέπουν σε εύλογη μορφή τη σύσταση αυτής της επιτροπής.

«Στο τέλος της προηγούμενης ομιλίας μου ανέφερα επίσης ότι ένα τρίτο σκέλος του θέματος παρέμεινε προς συζήτηση, δηλαδή, ποια μορφή εγγύησης θα μπορούσε να παρασχεθεί για την ασφάλεια από επίθεση στην Κωνσταντινούπολη και τις αποστρατικοποιημένες ζώνες γενικά. Η μορφή που θα μπορούσε να δοθεί σε μια τέτοια εγγύηση εξετάστηκε προσεκτικά και οι προσπάθειές μας προς αυτή την κατεύθυνση διευκολύνθηκαν πάρα πολύ από την ευπρόσδεκτη διαβεβαίωση που μας έδωσε πρόσφατα η τουρκική αντιπροσωπεία σχετικά με την πρόθεσή της να υποβάλει αίτηση προσχώρησης στην Κ.τ.Ε.

Όπως είπα τότε, πιστεύω ότι αυτή η απόφαση θα μας βοηθήσει ουσιαστικά να επιλύσουμε περισσότερα από ένα από τα σημερινά μας προβλήματα. Μας επέτρεψε να βρούμε μια εγγύηση, η επίσημη μέθοδος εφαρμογής της οποίας εγκρίθηκε με γενική συναίνεση από την Κ.τ.Ε., στην περίπτωση των νήσων Åland (ελλ. Ωλάντ). Συνεπώς θα βρείτε, στο τελευταίο τμήμα των προτάσεων που έχετε τώρα ενώπιόν σας, ένα σχέδιο ρήτρας στο οποίο παρέχεται εγγύηση κατά της απειλής για την ασφάλεια των αποστρατικοποιημένων ζωνών, συμπεριλαμβανομένης της Κωνσταντινούπολης και κατά της παρέμβασης στη διατήρηση της ελευθερίας ναυσιπλοΐας των Στενών. Από την άποψη αυτή, η εγγύηση θα έχει αξία τόσο για την Τουρκία όσο και για τα έθνη του κόσμου. Πιστεύω ότι αυτή η εγγύηση, συμπληρώνοντας τις γενικές εγγυήσεις που θα εξασφαλίσει η Τουρκία για την ένταξή της στην Κ.τ.Ε., θα πρέπει να προχωρήσει πολύ για να πείσει την τουρκική αντιπροσωπεία και την τουρκική κοινή γνώμη ότι οι προτάσεις που σας υποβλήθηκαν από τις Προσκαλούσες Δυνάμεις δεν περιέχουν καμία απειλή για την κυριαρχία ή την ασφάλεια του Τουρκικού κράτους. Αντίθετα, θα βρεθούν για να εξαλείψουν τα αίτια των μελλοντικών συγκρούσεων και να δώσουν στην Τουρκία την εμπιστοσύνη και τη διαβεβαίωση που είναι τόσο απαραίτητες για τη μελλοντική της ανάπτυξη και ευημερία.

«Περιορίστηκα σε αυτές τις εισαγωγικές παρατηρήσεις σε μια σύντομη έκθεση του σχεδίου που κυκλοφόρησε και οποιαδήποτε περαιτέρω εξήγηση που μπορεί να ζητηθεί κατά τη διάρκεια της παρούσας συζήτησης, θα παρασχεθεί πρόθυμα από τους εμπειρογνώμονές μας ή από εμένα.

«Θα ρωτήσω τώρα τον κ. Barrère, ο οποίος έχει αφιερώσει ιδιαίτερη προσοχή και ενδιαφέρον στο θέμα, να απευθυνθεί στην Επιτροπή σχετικά με τις γενικές αρχές που ενέπνευσαν τις προτάσεις μας και να καθορίσει τους στόχους που ελπίζουμε ότι αυτές οι προτάσεις θα επιτρέψουν σε κάθε χώρα που εκπροσωπείται εδώ να διασφαλίσει.»

Ο κ. Barrère έκανε την ακόλουθη ομιλία: —

«Τώρα που αρχίζουμε να συζητάμε τα κείμενα που έχουν σχεδιαστεί για τη διασφάλιση της ελευθερίας των Στενών —ένα θέμα που ενδιαφέρει όχι μόνο τα κράτη που εκπροσωπούνται εδώ, αλλά και όλα τα θαλάσσια έθνη του κόσμου— νομίζω ότι θα είναι χρήσιμο να ορίσω τις ιδέες που καθοδήγησαν τις τρεις Προσκαλούσες Δυνάμεις στη σύνταξη των προτάσεων που υποβλήθηκαν στη Διάσκεψη.

«Θα ξεκινήσω υπενθυμίζοντας τις διαφορές φάσεις αυτής της ερώτησης.

«Πριν από τον πόλεμο τα Στενά έκλεισαν δυνάμει συνθηκών δεσμευτικών για όλες τις Δυνάμεις και κανείς δεν ξέχασε τις σοβαρές συνέπειες που επακολούθησαν. Από σεβασμό στις δεσμεύσεις τους και σε μια εποχή που δεν υπήρχε κανένα υλικό εμπόδιο στο δρόμο τους, η Γαλλία και η Αγγλία απείχαν από την καταδίωξη ενός εχθρού που είχε παραβιάσει εσκεμμένα τη δεσμευσή του εισχωρώντας σε απαγορευμένα ύδατα.

«Τα αποτελέσματα ήταν καταστροφικά. Οι Σύμμαχοι χωρίστηκαν ο ένας από τον άλλον· η Τουρκία —αντίθετα από όλα της τα συμφέροντα— υποχρεώθηκε να συμμετέχει στον πόλεμο, και έτσι ο ίδιος ο πόλεμος παρατάθηκε πολύ· όλος ο κόσμος εξακολουθεί να φέρει το βαρύ φορτίο όλης της δυστυχίας την οποία προκάλεσαν αυτά τα γεγονότα. Την ημέρα της νίκης τους, οι Σύμμαχοι αποφάσισαν ότι οι κίνδυνοι αυτής της κατάστασης δεν πρέπει ποτέ να επιτραπεί να επαναληφθούν.

«Οι Σύμμαχοι λοιπόν μπήκαν στα Στενά και στη Μαύρη Θάλασσα μετά

την ανακωχή του Μούδρου και το καθεστώς αυτών των υδάτων σήμερα είναι καθεστώς πλήρους ελευθερίας χωρίς κανένα περιορισμό ή έλεγχο.

«Ο σκοπός του σχεδίου που έχουμε εκπονήσει είναι να θεσπίσει για το μέλλον ένα φιλελεύθερο και μετριοπαθές καθεστώς που θα βασίζεται στις απαιτήσεις των ειρηνικών σχέσεων· δεν

μπορεί να προκαλέσει ανησυχία όσον αφορά την ασφάλεια των παράκτιων κρατών και σέβεται την κυριαρχία τους.

«Οι γενικές αρχές από τις οποίες καθοδηγήθηκαν οι εμπειρογνώμονές μας κατά τη σύνταξη αυτών των προτάσεων είναι οι εξής: να επιτύχουν ένα έργο ειρήνης, δηλαδή να θεσπίσουν κανόνες που διασφαλίζουν πλήρη ελευθερία για εμπορικές συναλλαγές και ειρηνικές σχέσεις και δεν περιέχουν τίποτα που να προκαλεί την παραμικρή δυσπιστία ή την υποψία ότι μπορεί να δημιουργήσουν εγκαταστάσεις με σκοπό τον πόλεμο· και να καθιερωθεί πλήρης ισότητα μεταχείρισης για μεγάλους και μικρούς.

«Αυτές οι αρχές είναι εγγυημένες όσον αφορά την εμπορική ναυσιπλοΐα με πλήρη ελευθερία διέλευσης, νύχτα και μέρα, σε πόλεμο και σε ειρήνη, χωρίς κανένα από αυτά τα εμπόδια (έλεγχος, επιβολή διοδίων κ.τ.λ.) που θα προκαλούσαν διακοπή του ταξιδιού και συνεπώς θα μείωναν σοβαρά τα κέρδη ενός πλοίου.

«Όσον αφορά τα πολεμικά πλοία, επιτρέπονται μόνο όσα είναι μικρής χωρητικότητας· αυτό είναι ενδεικτικό της ισότητας μεταξύ των Δυνάμεων και δείχνει ότι δεν υπάρχει ιδέα επιθετικότητας κατά των παράκτιων κρατών. Η εν λόγω χωρητικότητα δεν πρέπει σε καμία περίπτωση να υπερβαίνει τη χωρητικότητα αυτού του τμήματος των παράκτιων στόλων που βρίσκονται σε ενεργή λειτουργία. Η ναυτική δύναμη που οι Δυνάμεις εξουσιοδοτούνται να στείλουν στη Μαύρη Θάλασσα περιορίζεται στην πραγματικότητα σε τρία σκάφη, μέγιστης ισχύος ισοδύναμης με τρία καταδρομικά χωρίς μεγάλη στρατιωτική αξία.

«Δεν αφιερώνουμε λοιπόν τους πολεμικούς στόλους στην πραγματική τους αποστολή σε καιρό ειρήνης ως δύναμη για το καλό – μια αποστολή που ο αντιπρόσωπος των Ηνωμένων Πολιτειών έχει επεξηγήσει υπενθυμίζοντάς μας ότι η καταστροφή είναι το πιο εξαιρετικό περιστατικό στη διάρκεια ζωής ενός πολεμικού πλοίου;

«Θα σημειώσετε επίσης ότι σύμφωνα με το καθεστώς που προτείνουμε η αρχή της κυριαρχίας ορίζεται σε δύο ρητές διατάξεις. Μια από αυτές διατηρεί σε κάθε χώρα το δικαίωμα να ρυθμίζει την παραμονή πολεμικών πλοίων στα λιμάνια της καθορίζοντας τον αριθμό αυτών των πλοίων και τη διάρκεια της παραμονής τους. Η άλλη ενσωματώνει το ιερό δικαίωμα της εθνικής άμυνας σε περίπτωση πολέμου, ορίζοντας ότι όταν μια Δύναμη έχει αποδεχθεί ορισμένα μέτρα αποστρατικοποίησης σε ζώνες όχι μεγάλης έκτασης βαθμό, θα απολαμβάνει χωρίς περιορισμούς πλήρη ελευθερία να χρησιμοποιεί όλα τα μέσα που έχει στη διάθεσή της για τον σκοπό της διασφάλισης της ασφάλειας της επικράτειάς της.

«Τι απομένει από αυτή την αποστρατικοποίηση; Σχεδόν τίποτα εκτός από ένα σύμβολο· σύμβολο ειρήνης, πιστής και σίγουρης καλής θέλησης: μια πράξη φόρου τιμής από τον Τουρκικό λαό σε αυτήν την παγκόσμια ειρήνη που ο κόσμος τώρα φιλοδοξεί, αφού πέρασε από την οδυνηρή δοκιμασία που θα τον βαρύνει για πολύ καιρό ακόμη.

«Πρέπει επίσης να αναφέρω τις εγγυήσεις που δικαιούνται να διεκδικήσει η Τουρκία σε αντάλλαγμα για να δώσει αυτές τις δεσμεύσεις ειρήνης με τη δική της ελεύθερη βούληση. Εκ πρώτης όψεως θα φαινόταν κάπως δύσκολο να επιτευχθεί συμφωνία. Μήπως αυτό δεν οφείλεται στο γεγονός ότι αναζητείται μόνο η υλική ασφάλεια σε μια σφαίρα όπου τα υψηλότερα ηθικά ζητήματα είναι υψίστης σημασίας;

[234]

«Στην πραγματικότητα, η ιστορία μάς δείχνει ότι οι αυστηρές προφυλάξεις που λαμβάνονται από τους ανθρώπους έχουν συχνά αποβεί άκαρπες ενάντια στην ανεντιμότητα και ότι η ισχυρότερη από όλες τις εγγυήσεις είναι αυτή που βασίζεται στον λόγο της δέσμευσης και στο ενδιαφέρον για την εθνική τιμή. Φάνηκε ποτέ κάποια εγγύηση πιο σίγουρη από αυτή της ουδετερότητας του Βελγίου ή αυτή του απαραβίαστου των Στενών; Τι έχει απομείνει από όλα αυτά; Τίποτα, ή σχεδόν τίποτα, χάρη σε αυτήν την παραβίαση μιας επίσημης υπόσχεσης εξ αρχής.

Και θα μπορούσαν να δοθούν πιο πειστικές αποδείξεις πίστης από εκείνους στο όνομα των οποίων μιλώ – που αρνήθηκαν να ακολουθήσουν τους αντιπάλους τους στο μονοπάτι του εγκλήματος;

«Για αυτούς τους λόγους μια εγγύηση που περιορίζεται σε λίγες μόνο Δυνάμεις δεν μπορεί ποτέ από μόνη της να συνιστά επαρκή περιορισμό, ανεξάρτητα από τη μορφή που μπορεί να λάβει ή τις υποχρεώσεις που μπορεί να επιβάλει. Αυτό που πρέπει να επιδιωχθεί είναι η υποστήριξη μιας ηθικής δύναμης, τέτοιας φύσης που να δίνει παύση σε όποιον μπορεί να επιχειρήσει να παραβιάσει το ελεύθερο καθεστώς που θα θεσπιστεί τώρα.

«Σε αυτήν την ηθική δύναμη απευθύνουν έκκληση οι Προσκαλούσες Δυνάμεις όταν προτείνουν να θέσουν τους όρους που έχουν υπόψη τους υπό την αιγίδα της Κ.τ.Ε. Με αυτόν τον τρόπο, αυτές οι διατάξεις θα γίνουν κάτι περισσότερο από μια δέσμευση, επιβλητική και επίσημη, αν και αυτή η δέσμευση μπορεί να έχει συνέπεια στον αριθμό και τη σπουδαιότητα των κρατών που θα την αναγνωρίσουν. Θα γίνουν κατά μία έννοια αναπόσπαστο μέρος του διεθνούς κώδικα όλων των Δυνάμεων που περιλαμβάνονται σε αυτόν τον οργανισμό, η οποία σχηματίστηκε αμέσως μετά τον πιο σκληρό πόλεμο στην ιστορία, με σκοπό να υψώσει το τείχος της ηθικής αλληλεγγύης ενάντια σε μελλοντικές απόπειρες παραβίασης της ειρήνης.

«Η Τουρκική Κυβέρνηση θα καταλάβει ότι η θέση του καθεστώτος των Στενών υπό την αιγίδα της Κ.τ.Ε. σημαίνει ότι της ανατέθηκε η ασφαλής φύλαξη στην κοινή γνώμη – μια δύναμη που λίγες χώρες, πιστεύω ότι θα τολμούσαν να αψηφήσουν.

«Είμαι απολύτως βέβαιος ότι η τουρκική αντιπροσωπεία, που συχνά κατά τη διάρκεια των συζητήσεών μας έδειξε μια τέτοια αληθινή κατανόηση των εθνικών της συμφερόντων, θα εκτιμήσει την πλήρη αξία των δίκαιων, μετριοπαθών και εξαιρετικά φιλελεύθερων προτάσεων που της υποβλήθηκαν τώρα, οι οποίες, εάν εγκριθούν, θα αποτελέσουν υπόσχεση διαρκούς ειρήνης στην Ανατολή και σε ολόκληρο τον κόσμο. Έχω καταλάβει ότι οι Τούρκοι συνάδελφοί μας, που επιθυμούν τόσο έντονα την ειρήνη όσο και οι άλλες Δυνάμεις, επιθυμούν την ταχεία ολοκλήρωση αυτών των συζητήσεων. Τίποτα δεν θα μπορούσε να επισπεύσει την επίτευξη αυτού του αντικειμένου περισσότερο από τη λύση του προβλήματος των Στενών στις γραμμές που προτείνουμε. Οι τρεις Προσκαλούσες Δυνάμεις πιστεύουν ότι αυτή η λύση παρέχει περισσότερες εγγυήσεις από οποιαδήποτε άλλη.

«Έχω μόνο μια λέξη να προσθέσω. Δίνουμε μεγάλη αξία στη συνεργασία του Εξοχότατου Ismet Πασά και τολμώ να ελπίζω ότι με τη συνεργασία του θα επιτευχθεί συμφωνία σήμερα για τη διευθέτηση του καθεστώτος των Στενών. Εάν συμβεί αυτό, θα δω σε αυτό ένα βέβαιο σημάδι επιτυχίας για τη Διάσκεψη, της ταχείας σύναψης μιας συνθήκης ειρήνης, της ταχείας και ευτυχούς ολοκλήρωσης του έργου ειρήνης που μας έχει ανατεθεί και για το οποίο είμαστε υπεύθυνοι στα μάτια του κόσμου».

[235]

Ο Μαρκήσιος Garroni υπενθύμισε το γεγονός ότι σε όλες τις πράξεις της η συμπεριφορά της Ιταλίας ήταν πάντα εμπνευσμένη από την αρχή της μεγαλύτερης δυνατής ελευθερίας, τόσο στον πολιτικό όσο και στον διοικητικό και οικονομικό τομέα. Αυτές ήταν οι αρχές που ενέπνευσαν την Ιταλία στο ζήτημα των Στενών να απαιτήσει την ελευθερία της ναυσιπλοΐας. Κατά την άποψη της Ιταλίας, οι ειδικές συνθήκες δεν θα μπορούσαν να δώσουν το δικαίωμα σε κανέναν να εμποδίσει την ελεύθερη ναυσιπλοΐα στα Στενά. Αυτή η ελευθερία ναυσιπλοΐας ήταν απαραίτητη και για αυτό είχε συνταχθεί το υπό συζήτηση σχέδιο. Μετά τις δηλώσεις του προέδρου της επιτροπής και του κ. Barrère, δεν χρειαζόταν ο Ιταλός εκπρόσωπος να σταθεί στα πλεονεκτήματα του σχεδίου. Ήθελε μόνο να ολοκληρώσει δηλώνοντας ότι η Ιταλία επιθυμούσε την ελευθερία των θαλασσών και επίσης ήλπιζε ότι τα παράκτια κράτη της Μαύρης Θάλασσας θα μπορούσαν να βρουν τις προτεινόμενες ρυθμίσεις συμφέρουσες.

Ο Ismet Πασάς είπε ότι στη δήλωσή του της 8ης Δεκεμβρίου είχε ήδη την τιμή να περιγράψει

τις αρχές που πρέπει να διέπουν την ελευθερία διέλευσης από τα Στενά και την αποστρατικοποίησή τους· πρότεινε τώρα να εκτεθούν λεπτομερώς οι τροποποιήσεις που πρότεινε η τουρκική αντιπροσωπεία στα προσχέδια που παρέδωσαν οι Συμμαχικές Δυνάμεις. Αυτές οι τροποποιήσεις αφορούσαν τα δύο σχέδια σχετικά με την ελευθερία διέλευσης μέσω των Στενών και την αποστρατικοποίηση της ζώνης των Στενών. Ήθελε να καταστήσει σαφές ότι οι Τούρκοι είχαν αποδεχτεί ορισμένες διατάξεις σχετικά με την αποστρατικοποίηση των Στενών με τη ρητή προϋπόθεση ότι, εκτός από αυτές, δεν θα έπρεπε να τεθεί κανένας περιορισμός στα μέσα και στις μεθόδους άμυνας που θα ήθελε να χρησιμοποιήσει η Τουρκία, καθώς και ότι θα πρέπει να διασφαλίζεται πλήρως το απαραβίαστο των αποστρατικοποιημένων τουρκικών συνόρων στη Θράκη. Οι τροποποιήσεις που ζήτησε ο Ismet Πασάς στο σχέδιο αποστρατικοποίησης βασίστηκαν στις ακόλουθες σκέψεις και λεπτομέρειες: —

1. Ο όρος «Στενά» δεν πρέπει να περιλαμβάνει τη Θάλασσα του Μαρμαρά.
2. Εκτός των αποστρατικοποιημένων ζωνών δεν πρέπει να τίθεται κανένας περιορισμός στα αμυντικά μέσα που θα ήθελε να χρησιμοποιήσει η Τουρκία στη Θάλασσα του Μαρμαρά.
3. Τα νησιά Σαμοθράκη, Ίμβρος και Τένεδος, ως αναπόσπαστο τμήμα των Δαρδανελίων, δεν μπορούσαν σε καμία περίπτωση να τεθούν υπό την κυριαρχία ξένης Δύναμης.

Η παρουσία ελληνικού στόλου στη Λήμνο θα αποτελούσε απειλή κατά του καθεστώτος των Στενών. Κατά συνέπεια, η τουρκική αντιπροσωπεία, διατηρώντας το πλήρες δικαίωμά της να συζητήσει το θέμα της κυριαρχίας επί της Λήμνου, σε καμία περίπτωση δεν μπορούσε να συμφωνήσει με την παρουσία του ελληνικού στόλου στα ανοικτά των ακτών του νησιού. Ο Ismet Πασάς πρόσθεσε ότι οι τροποποιήσεις που πρότεινε αφορούσαν την ελευθερία διέλευσης και την αποστρατικοποίηση. Καθώς δεν είχε προλάβει να εξετάσει τα προσχέδια των εμπειρογνομόνων των Συμμάχων σχετικά με την Επιτροπή των Στενών και το ζήτημα των εγγυήσεων, επιφυλάχθηκε να παρουσιάσει τις παρατηρήσεις του για το θέμα αυτό σε μεταγενέστερη συνεδρίαση.

Ο Ismet Πασάς παρατήρησε ότι ορισμένες από τις διάφορες δηλώσεις που είχαν γίνει αφορούσαν το κλείσιμο των Στενών κατά τη διάρκεια του Μεγάλου Πολέμου – ένα μέτρο που πραγματοποιήθηκε σύμφωνα με τα δικαιώματα που απονέμουν στην Τουρκία οι συνθήκες.

[236]

Ο διακανονισμός, τον οποίο θα συνιστούσε ήταν ένας διακανονισμός με τον οποίο θα ήταν αδύνατο για έναν πολεμικό στόλο να εξαναγκάσει το πέρασμά του από τα Στενά. Με την παρούσα ευκαιρία, ήθελε να εξετάσει την ελευθερία διέλευσης από ειρηνική άποψη και με απολύτως ειρηνική πρόθεση. Η Επιτροπή θα πρέπει να ασχοληθεί αποκλειστικά με το ζήτημα της διέλευσης μέσω των Στενών και να απέχει από την καταπάτηση ζητημάτων εντός της επικράτειας της κυριαρχίας του Τουρκικού Κράτους. Θεώρησε πολύ σημαντικό η πολιτική εγγύηση να είναι πραγματικά αποτελεσματική, γιατί η Τουρκία έκανε μια ανυπολόγιστη θυσία αποποιούμενη το δικαίωμα υπεράσπισης των Στενών. Ήταν απαραίτητο οι Δυνάμεις να δώσουν δεσμεύσεις, ώστε να δείξουν ότι η αποστρατικοποίηση που ζήτησαν δεν θα έβλαπτε την ασφάλεια της Τουρκίας ούτε θα γινόταν πηγή κινδύνου για την ίδια της την ύπαρξη. Ο Ismet Πασάς πρόσθεσε ότι θα κοινοποιήσει στη γραμματεία του συνεδρίου το κείμενο των τροποποιήσεων που ζήτησε.

Ο κ. Chicherin διάβασε την ακόλουθη δήλωση: —

«Η τρίτη παραλλαγή του σχεδίου που προτάθηκε από τις Προσκαλούσες Δυνάμεις για τη ρύθμιση της ελευθερίας των Στενών και της αποστρατικοποίησης των ακτών τους, η οποία κοινοποιήθηκε στις αντιπροσωπείες χθες, περιέχει ορισμένες τροποποιήσεις του πρώτου σχεδίου. Αυτές οι αλλαγές δεν αποκαλύπτουν καμία προσπάθεια συμβιβασμού των προτάσεων με τα ζωτικά συμφέροντα της Ρωσίας· αντίθετα, επιβεβαιώνουν την εντύπωση ότι το σχέδιο στρέφεται κατά κύριο λόγο κατά της Ρωσίας.

«Έχω καταστήσει αρκετά σαφές σε προηγούμενες ομιλίες μου ότι το σύστημα ελεύθερης διέλευσης πολεμικών πλοίων μέσω των Στενών ισοδυναμεί με τη διαιώνιση της παρούσας ανώμαλης κατάστασης· ότι δίνει προτεραιότητα στον ναυτοκρατία και τον милитарισμό· και ότι τείνει να καταστήσει μάταιες όλες τις προσπάθειες για την εδραίωση μιας γενικής και διαρκούς ειρήνης.

«Αλλά υπάρχει κάτι περαιτέρω που παρατηρώ συγκρίνοντας το τελευταίο σχέδιο των Προσκαλουσών Δυνάμεων με το αρχικό προσχέδιο. Αυτή η τρίτη τροποποίηση αποκαλύπτει ξεκάθαρα μια προσπάθεια να δοθεί στην Τουρκία ένα είδος ικανοποίησης (που είναι πραγματικά απατηλό) όσον αφορά τα συμφέροντά της και το αίτημά της για ασφάλεια, ενώ επισημαίνει τα επιθετικά στοιχεία του σχεδίου κατά της Ρωσίας. Προφανώς η ιδέα είναι να διαχωριστεί η Τουρκία από τη Ρωσία, να την εξαπατήσουν ώστε να πιστέψει ότι η δική της ασφάλεια θα μπορούσε να επιτευχθεί χωρίς καμία εγγύηση για την ασφάλεια των ακτών της Μαύρης Θάλασσας και να εκτεθεί η Ρωσία σε όλο το βάρος της επίθεσης από τις άλλες Δυνάμεις. Το νέο σχέδιο παρέχει στην Τουρκία μια παραπλανητική όψη προστασίας και ταυτόχρονα διατηρεί ανέπαφες όλες τις απειλές πολέμου με τη Ρωσία ως αντικείμενο.

«Αυτό το προσχέδιο διατηρεί την υπερβολική αξίωση για άνοιγμα των Στενών και της Μαύρης Θάλασσας εν καιρώ πολέμου, όταν η Τουρκία είναι ουδέτερη στους ξένους πολεμικούς στόλους χωρίς κανένα όριο, δηλαδή να εκθέτει τις νότιες ακτές της Ρωσίας και των συμμάχων της σε επιθέσεις από τους πιο ισχυρούς στόλους του κόσμου. Ακόμη και σε καιρό ειρήνης, αυτό το σχέδιο προβλέπει για κάθε Δύναμη να στέλνει μέσω των Στενών στη Μαύρη Θάλασσα έναν στόλο ίσο με τους ισχυρότερους στόλους των παράκτιων στόλων της Μαύρης Θάλασσας, δίνοντας έτσι στις ξένες Δυνάμεις μια τεράστια υπεροχή στη Μαύρη Θάλασσα. Ακόμα κι αν αποστρατικοποιηθούν όλες οι Δυνάμεις της Μαύρης Θάλασσας, κάθε ξένη Δύναμη θα μπορεί να στείλει σε αυτή τη θάλασσα τρία πολεμικά πλοία, που δεν υπερβαίνουν τους 10.000 τόνους το καθένα, καθιστώντας την αποστρατικοποίηση της Ρωσίας και των συμμάχων τους απαγορευτική της.

[237]

Ακόμη χειρότερα, αυτό το σχέδιο αναγκάζει τη Ρωσία να οπλιστεί, εφόσον οι νότιες ακτές της θα είναι ανοιχτές σε όλες τις επιθέσεις μη παράκτιων κρατών σε περίπτωση πολέμου. Το σχέδιο των Προσκαλουσών Δυνάμεων ανοίγει τη Μαύρη Θάλασσα σε στόλους μη παράκτιων κρατών και ωστόσο προτείνει την απαγόρευση των πολεμικών επιχειρήσεων στα Στενά. Αλλά είναι σαφές ότι από τη στιγμή που τα Στενά είναι ανοιχτά σε πολεμικά πλοία εν καιρώ πολέμου, είναι μάταιο και ουτοπικό να προσπαθήσουμε να σταματήσουμε τις στρατιωτικές επιχειρήσεις στο κατώφλι των Στενών. Η λογική του πολέμου είναι τέτοια που μόνο στρατιωτικές εκτιμήσεις θα καθοδηγούν τη διεξαγωγή των επιχειρήσεων στη θάλασσα.

«Στο τελευταίο σχέδιο των Προσκαλουσών Δυνάμεων, δεν τίθεται κανένας περιορισμός σε αεροπλάνα ή υποβρύχια. Οι πιο καταστροφικές μηχανές του ναυτικού πολέμου θα έχουν έτσι ελεύθερη πρόσβαση στη Μαύρη Θάλασσα.

«Οι ρήτρες αποστρατικοποίησης φαινομενικά παραχωρούν στην Τουρκία τα μέσα υπεράσπισης της ασφάλειας της Κωνσταντινούπολης και της ενδοχώρας της. Αυτές οι υποτιθέμενες παραχωρήσεις είναι απατηλές. Στην πραγματικότητα τα Δαρδανέλια βρίσκονται στο έλεος των μεγάλων στόλων της Δύσης και δεν παρέχεται αποτελεσματική προστασία από αυτούς τους στόλους στην Κωνσταντινούπολη. Με τα λόγια που χρησιμοποίησε ο Ismet Πασάς στη συνάντηση της 8ης Δεκεμβρίου, το σχέδιο των Προσκαλουσών Δυνάμεων μπορεί να χαρακτηριστεί ως εξής: αν δεν οχυρωθούν τα Στενά, οι πιο ευάλωτες και σημαντικές περιοχές της Τουρκίας θα μείνουν χωρίς αμυντικά μέσα και στο έλεος μιας ξαφνικής επίθεσης. Ο Ismet Πασάς παρατήρησε επίσης ότι, λόγω της στρατηγικής σημασίας των Στενών, κάθε φιλοπόλεμος θα προσπαθούσε να τα καταλάβει. Αυτό θα προκαλούσε πολέμους λόγω διαφωνιών που διαφορετικά θα μπο-

ρούσαν να είχαν διευθετηθεί χωρίς την προσφυγή στα όπλα· και θα εμπλέξει περαιτέρω την Τουρκία σε συγκρούσεις στις οποίες δεν θα είχε κανένα συμφέρον. Ο Ismet Πασάς έχει αποδείξει αναντίρρηση ότι η αποστρατικοποίηση των Στενών καθιστά την ειρήνη μια ψευδαίσθηση. Το τελευταίο σχέδιο που υποβλήθηκε από τις Προσκαλούσες Δυνάμεις για την αποστρατικοποίηση των Στενών δικαιολογεί όλες τις ανησυχίες που εξέφρασε ο πρώτος Τούρκος αντιπρόσωπος με τα λόγια που παρέθεσα.

«Βλέπουμε λοιπόν, εξετάζοντας το τελευταίο σχέδιο των Προσκαλουσών Δυνάμεων, ότι απειλεί τα ζωτικά συμφέροντα της Ρωσίας, παραβιάζει τις πιο στοιχειώδεις απαιτήσεις της Τουρκίας όσον αφορά την ασφάλεια και την ανεξαρτησία της, απαιτεί νέο ναυτικό οπλισμό και θέτει εμπόδια στον δρόμο της γενικής ειρήνης.

«Σε ό,τι αφορά τα δύο τελευταία σχέδια των Προσκαλουσών Δυνάμεων (που κοινοποιήθηκαν στις αντιπροσωπείες χθες το απόγευμα) σχετικά με την Επιτροπή των Στενών και την εγγύηση της ασφάλειας των Στενών, συμμεριζόμαστε την επιθυμία της τουρκικής αντιπροσωπείας να λάβει τον απαραίτητο χρόνο για να μελετήσει αυτά τα σχέδια και να τα συζητήσει σε επόμενη συνεδρίαση. Εκτός από τα προσχέδια των Συμμαχικών Δυνάμεων, τα οποία περιέγραψε σήμερα ο πρώτος Βρετανός αντιπρόσωπος, ενημερωθήκαμε για μια αντιπρόταση από την τουρκική αντιπροσωπεία την οποία πρέπει επίσης να εξετάσουμε, μαζί με τις άλλες αντιπροσωπείες, σε μια από τις επόμενες συνεδριάσεις της επιτροπής. Επιπροσθέτως, δεδομένου ότι δεν έχει συσταθεί υποεπιτροπή για να εξετάσει λεπτομερώς τα διάφορα σχέδια και καθώς έχουν, πράγματι, διεξαχθεί χωριστές διαπραγματεύσεις μεταξύ των Προσκαλουσών Δυνάμεων και της τουρκικής αντιπροσωπείας με το πρόσχημα της διαβούλευσης μεταξύ εμπειρογνομόνων, ο μόνος τρόπος που μένει ανοιχτός στη ρωσική αντιπροσωπεία για να διαπραγματευτεί αυτά τα προβλήματα με τις άλλες αντιπροσωπείες είναι να υποβάλει

[238]

μια αντιπρόταση στη Διάσκεψη. Το έγγραφο αυτό παραδόθηκε στη γραμματεία σήμερα το πρωί. Ενσωματώνει ορισμένες τροποποιήσεις στην αρχική άποψη της ρωσικής αντιπροσωπείας, καθώς και ορισμένες παραχωρήσεις. Η ρωσική αντιπροσωπεία ελπίζει ότι τα άλλα μέλη της Διάσκεψης θα βρουν σε αυτήν κάποια χαρακτηριστικά που είναι πιθανό να διευκολύνουν μια συμφωνία».

Ο Λόρδος Curzon είπε ότι θα απαντούσε με λίγα λόγια στις δύο ομιλίες που μόλις είχαν εκφωνηθεί.

Αρχικά, ήταν η δήλωση της τουρκικής αντιπροσωπείας, η οποία ήταν διατυπωμένη σε τόνους συνδιαλλαγής και μετριοπάθειας. Θα χαιρόταν αν ο Ismet Πασάς είχε εκφράσει στην αρχή των παρατηρήσεών του κάποια αίσθηση της μεγάλης προόδου που έγινε προς την κατεύθυνση της ικανοποίησης των επιθυμιών της τουρκικής αντιπροσωπείας, όπως φαίνεται στις αναθεωρημένες προτάσεις που βρίσκονται τώρα ενώπιον της επιτροπής· αλλά ο Ismet Πασάς προφανώς ενδιαφερόταν περισσότερο να υποδείξει τη δική του άποψη παρά να εκφράσει ευγνωμοσύνη και ο Λόρδος Curzon θα περιοριστεί επομένως στις επικρίσεις του Ismet Πασά.

Ο Ismet Πασάς είχε ζητήσει να γίνουν ορισμένες τροποποιήσεις, όσον αφορά την άμυνα της Θάλασσας του Μαρμαρά, τις αποστρατικοποιημένες ζώνες και τα νησιά. Ο Λόρδος Curzon ήταν, φυσικά, έτοιμος να λάβει υπόψη του όλα αυτά τα αιτήματα, αν και είχε την εντύπωση ότι τα σημεία που αναφέρθηκαν είχαν ήδη συζητηθεί πλήρως πολλές φορές. Ήλπιζε ότι θα ήταν δυνατό να δοθεί η μελετημένη απάντηση των Συμμάχων σε αυτά τα θέματα το επόμενο πρωί, όταν θα ήταν επίσης έτοιμος να παράσχει οποιεσδήποτε εξηγήσεις, οι οποίες θα ήταν επιθυμητές σχετικά με την Επιτροπή των Στενών και τις πολιτικές εγγυήσεις. Πίστευε ότι ο Ismet Πασάς θα ήταν επίσης έτοιμος με τις παρατηρήσεις του για αυτά τα δύο θέματα στην αρχή της διαδικασίας της επόμενης ημέρας.

Σχετικά με τις παρατηρήσεις της ρωσικής αντιπροσωπείας, ο Λόρδος Curzon απογοητεύτηκε όταν παρατήρησε το πνεύμα με το οποίο είχαν ληφθεί οι αναθεωρημένες προτάσεις των Συμ-

μάχων από τον κ. Chicherin. Όπως μόλις είχε εξηγήσει ο κ. Bairere στην πιο εύγλωττη και δυνατή ομιλία του, οι Σύμμαχοι ήταν όλοι εμποτισμένοι με την ιδέα ότι είχαν γίνει ουσιαστικές παραχωρήσεις σε αυτές τις προτάσεις όχι μόνο προς την Τουρκία, αλλά και προς τη Ρωσία. Ο κ. Chicherin είχε πει ότι οι εγγυήσεις που προσφέρονται στην Τουρκία ήταν απατηλές. Σίγουρα, αυτή ήταν μια παρατήρηση που θα έπρεπε μάλλον να προέρχεται από τον Ismet Πασά· αλλά αφού δεν ήταν έτσι, ο Λόρδος Curzon μπορούσε να υπογραμμίσει μόνο την ουσιαστική διαφορά μεταξύ της στάσης της τουρκικής και της ρωσικής αντιπροσωπείας ως προς αυτό. Και πάλι, ο κ. Chicherin είχε ανακαλύψει στις προτάσεις των Συμμάχων ενδείξεις επιθετικών προθέσεων προς τη Ρωσία και είχε πει ότι το σχέδιο βασιζόταν σε μια απειλή πολέμου. Ο Λόρδος Curzon ευχήθηκε να μπορούσε να βγάλει αυτή την ιδέα από το μυαλό του κ. Chicherin. Εάν επέμενε να υποστηρίζει ότι όλες οι συμμαχικές προτάσεις στρέφονταν κατά της Ρωσίας, η Διάσκεψη δεν θα έκανε ποτέ καμία απολύτως πρόοδο. Κάθε αντιπροσωπεία πρέπει πραγματικά να δώσει κάποια σημασία στις υπόλοιπες και στην πραγματικότητα οι συμμαχικές προτάσεις δεν είχαν τέτοια βάση ή κίνητρο όπως υπέθεσε ο κ. Chicherin. Οι Σύμμαχοι ήταν το ίδιο ανυπόμονοι να αποδώσουν δικαιοσύνη και να λάβουν τη συναίνεση και τη συνεργασία της Ρωσίας όπως και της Τουρκίας. Για παράδειγμα, οι Δυνάμεις δεσμεύονταν τώρα να μην στείλουν στη Μαύρη Θάλασσα οποιαδήποτε ναυτική δύναμη ανώτερη από αυτή των παράκτιων δυνάμεων της Μαύρης Θάλασσας. Ο κ. Chicherin το ερμήνευσε αυτό ως

[239]

απειλή· αλλά η ρήτρα είχε εισαχθεί από τις Δυνάμεις με ακριβώς αντίθετη πρόθεση, ως περιορισμός των ιδίων, που συνεπαγόταν αναγνώριση των δικαιωμάτων και των συμφερόντων της Ρωσίας.

Ο Λόρδος Curzon δεν επιθυμούσε να διαφωνήσει εκτενώς επί του θέματος, αλλά πρότεινε να τεθεί το ζήτημα σε δύο ή τρεις προτάσεις. Η παλιά πολιτική των Δυνάμεων, που ασκούνταν μέχρι τον πρόσφατο πόλεμο, ήταν να κλείσουν τα Στενά γιατί οι Δυνάμεις φοβούνταν ότι η Ρωσία θα μπορούσε να τους επιτεθεί, η Ρωσία ήθελε τώρα να ακολουθήσει την ίδια πολιτική με αντίστροφη έννοια, δηλαδή να κλείσει τα Στενά για να μην μπουκνουν οι Δυνάμεις να της επιτεθούν. Γιατί θα ήταν αδύνατον να υιοθετηθεί η νέα αντίληψη της δημιουργίας μέγιστης ελεύθερης διέλευσης σε όλα τα στενά του κόσμου για όλους; Γιατί η Ρωσία δεν μπορούσε να δεχτεί τις συμμαχικές προτάσεις, με όλα τα πλεονεκτήματα και τις πολύ μικρές υποχρεώσεις τους, τόσο πρόθυμα όσο οι ίδιοι οι Σύμμαχοι; Οι προτάσεις που έγιναν από τους Συμμάχους πριν από δέκα ημέρες έγιναν δεκτές με συναίνεση και σχεδόν με ενθουσιασμό σε όλο τον κόσμο. Θα ήταν πολύ λυπηρό, εάν η μόνη ένδειξη εχθρότητας και κριτικής προερχόταν από την παρούσα Διάσκεψη και μόνο από τη ρωσική αντιπροσωπεία.

Ο κ. Chicherin παραπονέθηκε ξανά ότι το παρόν ζήτημα δεν είχε συζητηθεί σε υποεπιτροπή. Όπως είχε ήδη ενημερωθεί πολλές φορές ο κ. Chicherin, ο λόγος για αυτό ήταν ότι το ζήτημα των Στενών, ήταν τόσο σημαντικό που επηρεάζει όλα τα ενδιαφερόμενα κράτη, ήταν πιο κατάλληλο για συζήτηση στην ίδια την επιτροπή. Αυτή ήταν η δική του άποψη και των συναδέλφων του από την αρχή. Όσον αφορά την εξέταση του ερωτήματος από εμπειρογνώμονες, δεν είχαν γίνει πλέον ξεχωριστές διαπραγματεύσεις σε αυτό από ό,τι σε άλλες περιπτώσεις. Όταν οι ερωτήσεις έπαιρναν τεχνική μορφή, η πρακτική ήταν πάντα να αφήνεται η συζήτηση στους ειδικούς. Οι Σύμμαχοι θα ήταν πολύ χαρούμενοι εάν οι Ρώσοι ειδικοί είχαν μεγαλύτερη συμμετοχή σε αυτές τις συζητήσεις για τα Στενά. Μπορούσε να διαβεβαιώσει τον κ. Chicherin ότι στην παρούσα περίπτωση δεν υπήρξε καμία παρέκκλιση από τη συνήθη διαδικασία και καμία ασέβεια προς τον κ. Chicherin ή τους συναδέλφους του.

Ο κ. Chicherin είχε μιλήσει για μια αντιπρόταση που επρόκειτο να προέλθει από τους Τούρκους. Εάν αυτό η πρόταση ήταν επικείμενη, η επιτροπή αναμφίβολα θα την είχε ακούσει από την τουρκική αντιπροσωπεία. Τέλος, ο κ. Chicherin είχε μιλήσει για μια ρωσική αντιπρόταση.

Ο Λόρδος Curzon είχε λάβει αυτό το έγγραφο μόλις πριν από την παρούσα συνεδρίαση, αλλά δεν επρόκειτο να ζητήσει μια υποεπιτροπή για να συζητήσει αυτά τα δύο έγγραφα. Θα τα εξέταζε ο ίδιος το ίδιο απόγευμα με τους συναδέλφους του και τους ειδικούς και θα έδινε τη μελετημένη απάντηση των Συμμάχων το επόμενο πρωί. Ως εκ τούτου, θα πρότεινε τη διακοπή της συνεδρίασης εκτός εάν κάποια άλλη αντιπροσωπεία επιθυμούσε να μιλήσει αμέσως.

Ο κ. Chicherin θέλησε να κάνει μερικές παρατηρήσεις ως απάντηση στον πρώτο Βρετανό εκπρόσωπο, χωρίς να υπεισέλθει σε όλη την ερώτηση λεπτομερώς. Όσον αφορά τις θεμελιώδεις αρχές που περιγράφει ο Λόρδος Curzon, φαινόταν στη ρωσική αντιπροσωπεία περισσότερο μοντέρνο, σύγχρονο και προοδευτικό η προσπάθεια περιορισμού του πεδίου των στρατιωτικών επιχειρήσεων και αποκλεισμού ορισμένων θαλασσών ή στενών από αυτές τις επιχειρήσεις και από τις μετακινήσεις πολεμικών πλοίων, παρά η διεύρυνσή του πεδίου στο άνοιγμα περισσοτέρων θαλασσών στα πολεμικά πλοία και στην αύξηση του μεγέθους των ναυτικών δυνάμεων. Η Ρωσική

[240]

αντιπροσωπεία είχε όλο το δικαίωμα να μιλήσει, αφού παρουσίασε μια δήλωση υπογεγραμμένη από τον κ. Chicherin μαζί με την αντιπρότασή της, με την οποία δεσμεύονταν σε περίπτωση υιοθέτησης της αντιπρότασής τους για το κλείσιμο των Στενών να προτείνουν στις παράκτιες δυνάμεις της Μαύρης Θάλασσας τη σύγκληση μιας διάσκεψης για το σκοπό της θέσπισης αμοιβαίων προϋποθέσεων για την πραγματική ασφάλεια των ακτών αυτής της θάλασσας.

Οι πληροφορίες της ρωσικής αντιπροσωπείας σχετικά με την κοινή γνώμη σε διάφορες χώρες αναφορικά με αυτό το ζήτημα δεν συνάδουν καθόλου με τις δηλώσεις του πρώτου Βρετανού αντιπροσώπου. Ο κ. Chicherin ένιωθε υποχρεωμένος να απαντήσει στις μομφές που έκανε ο πρώτος Βρετανός αντιπρόσωπος κατά της ρωσικής αντιπροσωπείας ότι παρεξήγησε τις συμφιλιοτικές διαθέσεις των Προσκαλουσών Δυνάμεων. Αντιθέτως, η ρωσική αντιπροσωπεία θα ήταν πολύ ευτυχής αν ήταν σε θέση να διακρίνει από την πλευρά των Προσκαλουσών Δυνάμεων οποιεσδήποτε πράξεις, οι οποίες θα έδειχναν ενδιαφέρον για τα ζωτικά συμφέροντα της Ρωσίας, διότι μόνο πράξεις αυτού του είδους, θα μπορούσαν να τους δώσουν αποδείξεις φιλικών αισθημάτων εκ μέρους των Δυνάμεων.

Υπήρχε μια πρόταση των Προσκαλουσών Δυνάμεων που ο πρώτος Γάλλος αντιπρόσωπος είχε αναφέρει ως το πιο εντυπωσιακό παράδειγμα μετριοπάθειας, δηλαδή ότι κάθε Δύναμη θα έπρεπε υπό ορισμένες προϋποθέσεις να έχει τρία πολεμικά πλοία 10.000 τόνων το καθένα στη Μαύρη Θάλασσα· αλλά οι μη παράκτιες δυνάμεις έπρεπε να διατηρήσουν τα τρία πολεμικά πλοία τους σε αυτή τη θάλασσα μόνο σε περίπτωση ολικής αποστρατικοποίησης των Δυνάμεων της Μαύρης Θάλασσας και αν δεν γινόταν αποστρατικοποίηση θα μπορούσαν να διατηρήσουν μεγαλύτερο αριθμό. Η μόνη δύναμη που μπορούσε να παρουσιάσει ο πρώτος Γάλλος αντιπρόσωπος ως πραγματική εγγύηση για την ασφάλεια των Στενών ήταν μια ηθική δύναμη, η Κ.τ.Ε. Αλλά αυτή η Κ.τ.Ε. δεν αναγνωρίστηκε από τη Ρωσία. Οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Γερμανία δεν ήταν μέλη της· και ως εγγύηση για την ασφάλεια ήταν αδύναμη να προστατεύσει τη Λιθουανία. Δεν είχε καταφέρει να κάνει τίποτα, όταν αντιμετώπισε ένα ξαφνικό χτύπημα από έναν στρατηγό τον οποίο η χώρα του αποκήρυξε εκείνη τη στιγμή. Η Κ.τ.Ε. ήταν μια οργανωμένη ανικανότητα. Αυτή ήταν η μόνη εγγύηση ασφάλειας που ο πρώτος Γάλλος αντιπρόσωπος πρότεινε να δώσει στην Τουρκία μετά την αποστρατικοποίηση των Στενών. Η ρωσική αντιπροσωπεία χαιρέτισε με ευχαρίστηση τη διαβεβαίωση του Προέδρου ότι η αντιπρόταση που είχε υποβάλει θα εξεταστεί λεπτομερώς από την παρούσα επιτροπή και ότι θα είχαν την ευκαιρία, όταν συζητούσαν αυτές τις προτάσεις με τις άλλες αντιπροσωπείες, να παράσχουν στην τελευταία αποδείξεις επιθυμία για συνδιαλλαγή, υπό τον όρο ότι θα γίνουν σεβαστά τα ζωτικά συμφέροντα της Ρωσίας.

Ο Λόρδος Curzon ήθελε να διορθώσει τον κ. Chicherin σε ένα σημείο. Αυτός (ο Λόρδος Cur-

zon) είχε πει ότι οι Σύμμαχοι ήταν αρκετά έτοιμοι να εξετάσουν πλήρως τη ρωσική πρόταση και να δώσουν την απάντησή τους την επόμενη μέρα, αλλά δεν είχε πει τίποτα που να δείχνει ότι ήταν πλέον έτοιμος την τελευταία στιγμή να λάβει το ρωσικό σχέδιο γραμμή προς γραμμή και λέξη προς λέξη. Μια τέτοια διαδικασία θα κρατούσε τη Διάσκεψη στη Λωζάννη για έξι μήνες. Δεν πρότεινε να μετατραπεί η παρούσα επιτροπή σε υποεπιτροπή για λεπτομερή εξέταση τυχόν προτάσεων που θα μπορούσε να υποβάλει κάποιος.

[241]

Ο Ismet Πασάς θέλησε να καθορίσει την παρούσα θέση. Στην τελευταία συνεδρίαση της επιτροπής είχε αποφασιστεί ότι οι Τούρκοι εμπειρογνώμονες έπρεπε να έρθουν σε επαφή με τους εμπειρογνώμονες των Συμμάχων και ότι οι τελευταίοι έπρεπε να δώσουν στους πρώτους όλες τις εξηγήσεις που θα ήθελαν. Ο Ismet Πασάς ευχαρίστησε τους εμπειρογνώμονες των Συμμάχων για τον τρόπο με τον οποίο απάντησαν ευγενικά στις ερωτήσεις που τους τέθηκαν· αλλά σε ορισμένες περιπτώσεις είχε παρατηρήσει ότι οι εμπειρογνώμονες δεν είχαν την ίδια εξουσία με τα μέλη των υποεπιτροπών για να αποφασίζουν δύσκολα σημεία και, κατά συνέπεια, ουσιώδη θέματα είχαν μείνει άλυτα καθώς ήταν εκτός των αρμοδιοτήτων των εμπειρογνομώνων. Ως εκ τούτου, η τουρκική αντιπροσωπεία θεώρησε απαραίτητο να ενσωματώσει σε δύο προσχέδια τις τροποποιήσεις που πρότεινε να γίνουν στα προσχέδια των εμπειρογνομώνων των Συμμάχων. Ορισμένες από αυτές τις τροποποιήσεις αφορούσαν την αποστρατικοποίηση και άλλες την ελευθερία διέλευσης και πρέπει να μελετηθούν παράγραφο προς παράγραφο. Η τουρκική αντιπροσωπεία είχε το δικαίωμα να ζητήσει να εξεταστούν και να ληφθούν υπόψη αυτές οι προτάσεις, είτε από την ίδια την επιτροπή είτε από υποεπιτροπή.

Ο Λόρδος Curzon φοβόταν ότι δεν μπορούσε να δεχτεί τη θέση που εξέφρασε ο Ismet Πασάς. Ο χρόνος περνούσε. Η Διάσκεψη ήταν σε λειτουργία για πάνω από τέσσερις εβδομάδες. Η τελευταία συνάντηση για το ζήτημα των Στενών είχε πραγματοποιηθεί πριν από δέκα ημέρες· από τότε υπήρχαν συνεχείς συζητήσεις και επεξηγήσεις μεταξύ των Συμμάχων και των Τούρκων εμπειρογνομώνων. Η ρωσική αντιπροσωπεία είχε τώρα ξαφνικά παρουσιάσει στη Διάσκεψη ένα εντελώς νέο σχέδιο. Γιατί δεν το έκαναν πριν από μια εβδομάδα; Τότε ο Ismet Πασάς μόλις είχε ενημερώσει την επιτροπή ότι είχε δύο σχέδια να υποβάλει και προφανώς περίμενε να βρεθεί χρόνος για τη συζήτησή τους. Εάν ήταν έτσι, γιατί δεν είχαν ακουστεί αυτά τα σχέδια προηγουμένως; Οι Σύμμαχοι δεν θα είχαν σπαταλήσει ποτέ δέκα μέρες σε συζητήσεις μεταξύ των εμπειρογνομώνων, αν γνώριζαν ότι επρόκειτο να παρουσιαστούν δύο νέα τουρκικά σχέδια. Πρέπει να τονίσει ότι οι επιχειρήσεις δεν θα μπορούσαν να γίνουν με τέτοιο τρόπο. Ο Ismet Πασάς γνώριζε πολύ καλά ότι ο ίδιος (ο Λόρδος Curzon) ήταν πάντα πρόθυμος να εξετάσει κάθε τουρκική παρουσίαση, αλλά ούτε οι συνάδελφοί του ούτε αυτός μπορούσαν να συνεχίσουν επ' αόριστον να εξετάζουν λεπτομερώς τις νέες προτάσεις τρεις εβδομάδες μετά την έναρξη της συζήτησης. Ήταν αρκετά έτοιμος να ακούσει με σεβασμό σε ό,τι θα είχαν να πουν η ρωσική και η τουρκική αντιπροσωπεία την επόμενη μέρα, αλλά από την πλευρά του δεν θα ξεκινούσε καμία νέα και παρατεταμένη εξέταση ενός σχεδίου που υποβλήθηκε την τελευταία στιγμή και έκανε έκκληση στους συναδέλφους του στη Διάσκεψη για να υποστηρίξουν τη στάση του.

Ο κ. Barrère πίστευε ότι οι παρατηρήσεις του Λόρδου Curzon, ήταν απόλυτα σωστές και συμφωνούσαν απόλυτα σε αυτές. Θέλησε, ωστόσο, να θέσει μια ερώτηση στην τουρκική αντιπροσωπεία. Ο Ismet Πασάς είχε αρχίσει λέγοντας ότι είχε ορισμένες τροπολογίες να προτείνει. Στη συνέχεια μίλησε για δύο νέα προσχέδια. Φαίνεται ότι υπάρχει κάποια παρεξήγηση. Η τουρκική αντιπροσωπεία αποδέχτηκε επί της αρχής το σχέδιο των Συμμάχων, υπό την προϋπόθεση ότι θα μπορούσαν να προτείνουν τροποποιήσεις σε αυτό; Σε αυτή την περίπτωση, οι αντιπροσωπείες των Συμμάχων και η τουρκική αντιπροσωπεία θα συμφωνούσαν και οι απόψεις τους θα διέφεραν μόνο ως προς τη διατύπωση και όχι ως προς τα πραγματικά ζητήματα.

Ο Μαρκήσιος Garroni δεν ήθελε να κάνει παρατηρήσεις, οι οποίες θα μπορούσαν να παρατείνουν τη συζήτηση και συμφώνησε απόλυτα με τη δήλωση που μόλις έκανε ο Πρόεδρος. Το μόνο που επιθυμούσε ήταν να συστήσει σε όλους να συνεισφέρουν το δικό τους μερίδιό καλής θέλησης στη συζήτηση, διότι διαφορετικά οι συζητήσεις της επιτροπής δεν θα τελείωναν ποτέ.

Ο κ. Chicherin εξήγησε εν συντομία ότι η αντιπροσωπεία της Ρωσίας-Ουκρανίας-Γεωργίας δεν μπόρεσε να παρουσιάσει την αντιπρότασή της νωρίτερα, επειδή είχε περάσει περισσότερο από μια εβδομάδα από την τελευταία συνεδρίαση της Επιτροπής για τα Στενά. Είχαν εξοικειωθεί με τις τουρκικές προτάσεις μόλις στην τελευταία συνάντηση και παρά τα αιτήματά τους δεν είχε συγκληθεί καμία υποεπιτροπή. Κατά συνέπεια, ήταν αδύνατο να υποβληθεί μια αντιπρόταση, είτε στην επιτροπή είτε σε μια υποεπιτροπή. Το καλύτερο μέσο για τη συντόμευση των εργασιών της Διάσκεψης θα ήταν η δημιουργία μιας υποεπιτροπής.

Δύο από τις προτάσεις των Προσκαλουσών Δυνάμεων (η τρίτη και η τέταρτη) είχαν παραδοθεί στη ρωσική αντιπροσωπεία μόλις στις 11:30 το προηγούμενο βράδυ. Οι Προσκαλούσες Δυνάμεις ήταν επομένως στο ίδιο επίπεδο με την τουρκική και τη ρωσική αντιπροσωπεία. Ήλπιζε ότι οι Προσκαλούσες Δυνάμεις θα λάμβαναν υπόψη τη θέση της ρωσικής και της τουρκικής αντιπροσωπείας και δεν θα διεκδικούσαν κανένα προνόμιο που θα παραβίαζε την αρχή της ισότητας μεταξύ των συμμετεχουσών Δυνάμεων.

Ο Ismet Πασάς έκρινε απαραίτητο να δώσει κάποιες εξηγήσεις σχετικά με την τουρκική άποψη. Η τουρκική αντιπροσωπεία είχε εξοικειωθεί με τα προσχέδια που κοινοποιούσαν οι Σύμμαχοι. Οι εμπειρογνώμονες είχαν συγκεντρωθεί και μελέτησαν αυτά τα προσχέδια και είχαν κάνει όσες περισσότερες τροποποιήσεις μπορούσαν. Ο Ismet Πασάς είχε παρευρεθεί ο ίδιος σε αυτές τις συνεδριάσεις και οι εμπειρογνώμονες των Συμμάχων του είχαν παραδεχτεί ότι υπήρχαν κάποια ερωτήματα που ήταν εκτός των αρμοδιοτήτων τους. Από την τουρκική πλευρά είχαν γίνει ορισμένες προτάσεις, αλλά οι εμπειρογνώμονες των Συμμάχων είχαν αποφύγει να τις εξετάσουν. Έτσι, η τουρκική αντιπροσωπεία καθόριζε μόνο τα σημεία στα οποία είχαν καταλήξει σε συμφωνία οι εμπειρογνώμονες και εκείνα για τα οποία δεν κατέστη δυνατή η έναρξη συζήτησης, είτε επειδή οι εμπειρογνώμονες δεν είχαν εξουσιοδότηση να το πράξουν είτε επειδή η διαφορά απόψεων ήταν πολύ μεγάλη. Σχετικά με αυτό, ο Ismet Πασάς ανανέωσε τη δήλωσή του ότι οι τροποποιήσεις που υπέβαλε τώρα σε μορφή κειμένου αφορούσαν την αποστρατικοποίηση και την ελευθερία διέλευσης και ότι όπως και τα δύο άλλα συμμαχικά σχέδια (αυτά που σέβονται τα καθήκοντα της Επιτροπής των Στενών και την πολιτική εγγύηση) δεν είχε παραληφθεί εγκαίρως, δεν θα ήταν σε θέση να παρουσιάσει τις παρατηρήσεις του σχετικά με αυτά τα θέματα παρά αργότερα.

Ο Ismet Πασάς θέλησε επίσης να απαντήσει στην ερώτηση του κ. Barrère σχετικά με την επι της αρχής αποδοχή των σχεδίων που είχαν υποβληθεί. Η τουρκική αντιπροσωπεία μπόρεσε να μελετήσει μόνο ένα μέρος αυτών των σχεδίων, ιδιαίτερα αυτό που αφορούσε την αποστρατικοποίηση, δηλαδή ένα καθεστώς υπό το οποίο υποτίθεται ότι δεν θα υπήρχαν οχυρώσεις. Προκειμένου να αρθεί η ταλαιπωρία που πρέπει να προκύψει από μια τέτοια κατάσταση, η τουρκική αντιπροσωπεία υπέβαλε ορισμένες προτάσεις, οι οποίες έπρεπε να συζητηθούν και να μελετηθούν, είτε σε μια υποεπιτροπή είτε σε μια επιτροπή, όπου θα παρήγαγαν επιχειρήματα προς υποστήριξη της άποψής τους.

Αυτό δεν συνεπαγόταν ούτε αποδοχή ούτε απόρριψη των εν λόγω σχεδίων. Ο Ismet Πασάς, λοιπόν, σκέφτηκε ότι το καλύτερο θα ήταν να υποβάλει στην επιτροπή τις τροποποιήσεις που

πρότεινε. Στη συνέχεια θα μπορούσαν να εξεταστούν και οι Σύμμαχοι θα ήταν σε θέση να δώσουν την απάντησή τους το συντομότερο δυνατό⁷⁹.

Ο Λόρδος Curzon δεν θεώρησε χρήσιμο να συνεχιστεί περαιτέρω η συζήτηση στην παρούσα συνεδρίαση. Δεν ήταν δίκαιο για τον Ismet Πασά να πει ότι δεν είχε την ευκαιρία να κάνει γνωστές τις απόψεις του τις τελευταίες δέκα ημέρες. Ο ίδιος ο Λόρδος Curzon γνώριζε τις απόψεις του Ismet Πασά σε κάθε σημείο, γιατί η Εξοχήτητά του είχε την καλοσύνη να τις αναφέρει επανειλημμένα στους ειδικούς και στα διάφορα μέλη των συμμαχικών αντιπροσωπειών, και με σεβασμό στις απόψεις του, οι συμμαχικές προτάσεις αναθεωρήθηκαν. Αλλά το να ξαναρχίσει η όλη συζήτηση από την αρχή ήταν εκτός συζήτησης. Ο Ismet Πασάς θα είχε πολλές ευκαιρίες το επόμενο πρωί για να εκφράσει τις απόψεις του στην επιτροπή, αλλά, όπως μόλις είχε πει τόσο εμφατικά ο Μαρκήσιος Garroni, πρέπει να θυμόμαστε ότι αν η Διάσκεψη άρχιζε τις διαφωνίες για μικρές λεπτομέρειες, θα συνεχιζόταν για έξι μήνες. Το μεγαλύτερο μέρος των επίμαχων ερωτημάτων είχε ήδη μελετηθεί διεξοδικά· οι εκπρόσωποι μπορεί να προσποιούνται ότι δεν γνώριζαν ο ένας τις απόψεις του άλλου, αλλά στην πραγματικότητα τις γνώριζαν τέλεια. Πρότεινε να καταβληθεί σοβαρή προσπάθεια την επόμενη μέρα για να προχωρήσει το θέμα σε ένα συγκεκριμένο στάδιο προς τη λύση του.

(Η επιτροπή ολοκλήρωσε τις εργασίες της στις 7 μ.μ.)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ (Α) ΤΟΥ ΑΡ. 19

(Τρίτο σχέδιο)

14 Δεκεμβρίου 1922

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΩΝ ΣΤΕΝΩΝ

Κανόνες για τη διέλευση των πλοίων από τα Δαρδανέλια, τη Θάλασσα του Μαρμαρά και τον Βόσπορο.

{*Σημείωση.* — Ο όρος «Στενά» για το σκοπό αυτό θα περιλαμβάνει τα Δαρδανέλια, τη Θάλασσα του Μαρμαρά και τον Βόσπορο.)

ΑΡΘΡΟ 1. — *Εμπορικά σκάφη, συμπεριλαμβανομένων των νοσοκομειακών σκαφών, των γιοτ και των αλιευτικών σκαφών και μη στρατιωτικών Αεροσκαφών*

(α.) *Εν Καιρώ Ειρήνης*

Πλήρης ελευθερία πλοήγησης και διέλευσης κατά τη διάρκεια της ημέρας και της νύχτας υπό οποιαδήποτε σημαία και με οποιοδήποτε είδος φορτίου, χωρίς διατυπώσεις ή φόρους ή χρεώσεις, εκτός εάν για υπηρεσίες που παρέχονται απευθείας, όπως πλοήγηση, φωτισμός, ρυμούλκηση ή άλλες παρόμοιες χρεώσεις και με την επιφύλαξη των δικαιωμάτων που ασκούνται εν προκειμένω από τις υπηρεσίες

[244]

και τις επιχειρήσεις που λειτουργούν τώρα βάσει παραχωρήσεων που έχει χορηγήσει η Τουρκική Κυβέρνηση.⁸⁰

Η πλοήγηση παραμένει προαιρετική.

79. Για το κείμενο των προτεινόμενων τροποποιήσεων από την τουρκική αντιπροσωπεία, βλ. Παραρτήματα (ΣΤ) και (Ζ).

80. Για να διευκολυνθεί η είσπραξη των τελών, τα εμπορικά πλοία που διέρχονται από τα Στενά θα επικοινωνούν με τους σηματοφορικούς σταθμούς που έχει ορίσει η Τουρκική Κυβέρνηση το όνομα, την εθνικότητα, τη χωρητικότητα και τον προορισμό τους.

(β.) *Εν Καιρώ Πολέμου, η Τουρκία είναι ουδέτερη*

Πλήρης ελευθερία πλοήγησης και διέλευσης μέρα και νύχτα υπό τις ίδιες συνθήκες όπως παραπάνω.

Τα καθήκοντα και τα δικαιώματα της Τουρκίας ως ουδέτερης δύναμης δεν μπορούν να την εξουσιοδοτήσουν να λάβει οποιαδήποτε μέτρα που ενδέχεται να παρεμποδίσουν τη ναυσιπλοΐα μέσω των Στενών, των οποίων τα ύδατα και ο εναέριος χώρος τους πρέπει να παραμείνουν εντελώς ελεύθερα στην περίπτωση της ουδετερότητας, όπως σε κανονικούς καιρούς ειρήνης.

Η πλοήγηση παραμένει προαιρετική.

(γ.) *Εν Καιρώ Πολέμου, η Τουρκία είναι εμπλεκόμενη*

Ελευθερία ναυσιπλοΐας για ουδέτερα σκάφη και ουδέτερα μη στρατιωτικά αεροσκάφη, εάν το εν λόγω σκάφος ή αεροσκάφος δεν βοηθά τον εχθρό μεταφέροντας λαθραία, στρατεύματα ή εχθρικούς υπηκόους. Η Τουρκία θα έχει το δικαίωμα να ερευνά τέτοια πλοία ή αεροσκάφη και για το σκοπό αυτό τα αεροσκάφη πρέπει να προσγειώνονται στο έδαφος ή στη θάλασσα σε περιοχές που καθορίζονται και προετοιμάζονται για το σκοπό αυτό από την Τουρκία.

Τα δικαιώματα της Τουρκίας να επιβάλλει τους διεθνείς κανόνες σε σχέση με τα εχθρικά πλοία ισχύουν. Η Τουρκία θα έχει τη πλήρη δύναμη να λάβει μέτρα, τα οποία μπορεί να θεωρήσει απαραίτητα για να αποτρέψει τα εχθρικά πλοία από το να χρησιμοποιήσουν τα Στενά. Τα μέτρα αυτά, ωστόσο, δεν πρέπει να είναι τέτοιας φύσης που να εμποδίζουν την ελεύθερη διέλευση ουδέτερων πλοίων. Η Τουρκία συμφωνεί να παρέχει στα πλοία είτε τις απαραίτητες οδηγίες είτε τους πιλότους για τον παραπάνω σκοπό.

ΑΡΘΡΟ 2 — *Πολεμικά πλοία⁸¹ και στρατιωτικά αεροσκάφη*

(α.) *Εν Καιρώ Ειρήνης*

Πλήρης ελευθερία διέλευσης κατά τη διάρκεια της ημέρας και της νύχτας υπό οποιαδήποτε σημαία, χωρίς καμία διατύπωση ή φόρο, όποια επιβάρυνση, αλλά με την κάτωθι επιφύλαξη ως προς τη συνολική δύναμη: —

Η μέγιστη δύναμη που μπορεί να στείλει μια Δύναμη μέσω των Στενών στη Μαύρη Θάλασσα δεν πρέπει να είναι μεγαλύτερη από αυτή των ισχυρότερων από τις παράκτιες Δυνάμεις της Μαύρης Θάλασσας που υπάρχουν σε αυτή τη θάλασσα τη στιγμή της διέλευσης, αλλά με την προϋπόθεση ότι οι Δυνάμεις ανά πάσα στιγμή και υπό οποιεσδήποτε συνθήκες διατηρούν το δικαίωμα να στείλουν ελάχιστη δύναμη τριών πλοίων στη Μαύρη Θάλασσα, εκ των οποίων κανένα μεμονωμένο πλοίο δεν θα υπερβαίνει τους 10.000 τόνους.⁸²

[245]

81. Ο όρος «πολεμικά πλοία» για αυτόν τον σκοπό περιλαμβάνει βοηθητικά πλοία του στόλου, μεταγωγικά και αεροπλανοφόρα.

82. Για την εφαρμογή αυτού του άρθρου, κάθε παράκτιο κράτος της Μαύρης Θάλασσας θα αναφέρει στην Επιτροπή των Στενών την 1η Ιανουαρίου και την 1η Ιουλίου κάθε έτους τον αριθμό καθεμιάς από τις ακόλουθες κατηγορίες πλοίων που διαθέτει στη Μαύρη Θάλασσα: θωρηκτά, καταδρομικά, αεροπλανοφόρα, καταδρομικά, αντιτορπιλικά, υποβρύχια, πολεμικά αεροσκάφη· διάκριση μεταξύ των πολεμικών πλοίων, τα οποία είναι σε ενεργό υπηρεσία και στα πλοία με μειωμένο πλήρωμα και στα πλοία σε εφεδρεία και στα πλοία υπό επισκευή ή μετατροπή. Η Επιτροπή των Στενών θα ενημερώνει τότε τις ενδιαφερόμενες Δυνάμεις ότι η ισχυρότερη ναυτική δύναμη στη Μαύρη Θάλασσα διαθέτει: ... θωρηκτά, ... καταδρομικά, ... αντιτορπιλικά, ... υποβρύχια, ... αεροσκάφη. Η Επιτροπή των Στενών, επίσης, θα ενημερώνει αμέσως τις ενδιαφερόμενες Δυνάμεις όταν, εξαιτίας της διέλευσης οποιουδήποτε πλοίου της ισχυρότερης δύναμης της Μαύρης Θάλασσας, προκύπτει οποιαδήποτε αύξηση ή μείωση δυνάμεων. Η ναυτική δύναμη, η οποία μπορεί να σταλθεί μέσω των Στενών στη Μαύρη Θάλασσα θα υπολογίζεται σε σχέση με τον αριθμό των πολεμικών πλοίων τα οποία είναι σε ενεργό δράση μόνο.

Η Τουρκία δεν φέρει καμία ευθύνη για τον αριθμό των ξένων πολεμικών πλοίων που περνούν από τα Στενά.

(β.) *Εν Καιρώ Πολέμου, η Τουρκία είναι ουδέτερη*

Πλήρης ελευθερία διέλευσης κατά τη διάρκεια της ημέρας και της νύχτας υπό οποιαδήποτε σημαία, χωρίς διατυπώσεις ή φόρους ή χρεώσεις, υπό τους ίδιους περιορισμούς όπως στο άρθρο 2 (α), υπό τον όρο, ωστόσο, ότι αυτοί οι περιορισμοί δεν θα ισχύουν για καμία εμπόλεμη δύναμη υπό την επιφύλαξη των εμπόλεμων δικαιωμάτων της στη Μαύρη Θάλασσα.

Τα καθήκοντα και τα δικαιώματα της Τουρκίας ως ουδέτερης δύναμης δεν μπορούν να την εξουσιοδοτήσουν να λάβει μέτρα που ενδέχεται να παρεμποδίσουν τη ναυσιπλοΐα μέσω των Στενών, των οποίων τα ύδατα και ο εναέριος χώρος τους πρέπει να παραμένουν εντελώς ελεύθεροι σε περίπτωση ουδετερότητας, όπως σε κανονικούς καιρούς ειρήνης.

Τα πολεμικά πλοία και τα στρατιωτικά αεροσκάφη των εμπόλεμων θα απαγορεύεται να κάνουν οποιαδήποτε σύλληψη, να πραγματοποιούν το δικαίωμα επίσκεψης και έρευνας ή να πραγματοποιούν οποιαδήποτε άλλη εχθρική ενέργεια εντός της ζώνης των Στενών και θα απαγορεύεται να παραμείνουν περισσότερο από είκοσι τέσσερις ώρες πέραν του χρόνου που απαιτείται για τη διέλευση από τα Στενά, εκτός εάν κρατούνται λόγω ανωτέρας βίας.

Όσον αφορά την ανανέωση και την πραγματοποίηση επισκευών, τα πολεμικά πλοία θα υπόκεινται στους όρους της Δέκατης Τρίτης σύμβασης της Χάγης του 1907, που αφορά τη θαλάσσια ουδετερότητα. Τα στρατιωτικά αεροσκάφη δεν θα έχουν λιγότερο ευνοϊκή μεταχείριση από ό,τι παρέχεται στα πολεμικά σκάφη βάσει της Δέκατης Τρίτης Σύμβασης της Χάγης, εν αναμονή των συμπερασμάτων διεθνούς διάσκεψης, η οποία θα θεσπίζει κανόνες ουδετερότητας για τα αεροσκάφη.

(γ.) *Εν Καιρώ Πολέμου, η Τουρκία είναι εμπόλεμη*

Πλήρης ελευθερία διέλευσης για ουδέτερα πολεμικά πλοία, χωρίς καμία διατύπωση, ή φόρο ή οποιαδήποτε επιβάρυνση, αλλά υπό τους ίδιους περιορισμούς όπως στο άρθρο 2 (α).

Τα ουδέτερα στρατιωτικά αεροσκάφη θα κάνουν το πέρασμα των Στενών με δική τους ευθύνη και κίνδυνο και θα υποβληθούν σε έρευνα ως προς τον χαρακτήρα τους. Για το σκοπό αυτό, τα αεροσκάφη πρέπει να προσγειώνονται στο έδαφος ή στη θάλασσα σε περιοχές που καθορίζονται και προετοιμάζονται για το σκοπό αυτό από την Τουρκία.

Τα μέσα που λαμβάνει η Τουρκία για να εμποδίσει τα εχθρικά πλοία να χρησιμοποιούν τα Στενά δεν πρέπει να είναι τέτοιας φύσης που να εμποδίζουν την ελεύθερη διέλευση ουδέτερων πλοίων και αεροσκαφών.

[246]

Η Τουρκία συμφωνεί να παρέχει στα πλοία είτε τις απαραίτητες οδηγίες είτε πιλότους για τον παραπάνω σκοπό.

Σημείωση. — 1. Η διέλευση των Στενών από υποβρύχια των Δυνάμεων σε ειρήνη με την Τουρκία πρέπει να γίνεται στην επιφάνεια.

2. Ο επικεφαλής αξιωματικός ξένης ναυτικής δύναμης, η οποία είτε προέρχεται από τη Μεσόγειο είτε τη Μαύρη Θάλασσα, θα γνωστοποιήσει, για λόγους ευγένειας, σε σταθμό σημάτων⁸³ στην είσοδο των Δαρδανελίων ή του Βοσπόρου τον αριθμό και τα ονόματα των πλοίων υπό τις διαταγές του που εισέρχονται στα Στενά.

Αυτοί οι σηματοφορικοί σταθμοί θα ορίζονται από καιρό σε καιρό από την Τουρκία· εάν

83. Σ.τ.Ε.: Ο σταθμός σημάτων είναι εγκατάσταση στην ξηρά από την οποία αποστέλλονται σήματα προς πλοία στη θάλασσα. (IHO Dictionary, S-32, 3.1 Edition, 2000, Monaco) Σε αντίθεση με τον φάρο, δεν χρησιμοποιείται για την καθοδήγηση της ναυσιπλοΐας μέσω φωτεινής εκπομπής, αλλά για την επικοινωνία με πλοία, μέσω οπτικών ή ραδιοσημάτων (π.χ. σημαίων, φωτεινών σημάτων, ραδιοτηλεγραφίας κ.ά.).

δεν εγκατασταθεί ή οριστεί τέτοιος σηματοφορικός σταθμός, δεν επηρεάζεται η ελευθερία διέλευσης των ξένων πολεμικών πλοίων στα Στενά, ούτε η είσοδός τους στα Στενά θα καθυστερήσει για το λόγο αυτό.

3. Το δικαίωμα στρατιωτικών και μη στρατιωτικών αεροσκαφών να πετούν πάνω από τα Στενά υπό τους όρους που αναφέρονται στις παρούσες διατάξεις απαιτεί για τα αεροσκάφη-

(α.) Ελευθερία πτήσεων πάνω από μια λωρίδα εδάφους περίπου 15 χιλιομέτρων όπου τα Στενά στενεύουν.

(β.) Ελευθερία, σε περίπτωση αναγκαστικής προσγείωσης, να προσγειωθεί στην ακτή ή στη θάλασσα στα χωρικά ύδατα της Τουρκίας.

ΑΡΘΡΟ 3. — Παραμονή στα λιμάνια των Στενών και της Μαύρης Θάλασσας

(α.) Τα άρθρα 1 και 2 ισχύουν για τη διέλευση πλοίων και αεροσκαφών μέσω και πάνω από τα Στενά και δεν επηρεάζουν το δικαίωμα της Τουρκίας να θεσπίζει τέτοιους κανονισμούς, τους οποίους θεωρεί αναγκαίους, σχετικά με τον αριθμό των πολεμικών πλοίων και των στρατιωτικών αεροσκαφών οποιασδήποτε Δύναμης που μπορεί να επισκέπτεται ταυτόχρονα τουρκικά λιμάνια ή αεροδρόμια, και τη διάρκεια της παραμονής τους.

(β.) Παρόμοιο δικαίωμα θα έχουν και οι παράκτιες δυνάμεις της Μαύρης Θάλασσας όσον αφορά τα λιμάνια και τα αεροδρόμιά τους.

(γ.) Οι Υπογράφουσες Δυνάμεις που, πριν από το 1914, είχαν το δικαίωμα να διατηρούν φυλακίδες στη ζώνη των Στενών θα συνεχίσουν να ασκούν αυτό το δικαίωμα υπό τους προηγούμενους όρους.

(δ.) Οι Υπογράφουσες Δυνάμεις που έχουν το δικαίωμα να συντηρούν πλοία στον Δούναβη θα συνεχίσουν να έχουν το δικαίωμά τους και να αντικαθιστούν τα πλοία αυτά από άλλα πλοία ανάλογα με τις ανάγκες.

Τα πλοία που αναφέρονται στο 3 (γ) και (δ) θα είναι πρόσθετα σε αυτά που αναφέρονται στο άρθρο 2.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ (B) ΤΟΥ ΑΡ. 19

(Τρίτο σχέδιο)

14 Δεκεμβρίου 1922

ΑΠΟΣΤΡΑΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΖΩΝΩΝ ΤΩΝ ΣΤΕΝΩΝ

(Ο όρος «Στενά» περιλαμβάνει τα Δαρδανέλια, τη Θάλασσα του Μαρμαρά και τον Βόσπορο)

Τα μέτρα αποστρατικοποίησης που περιγράφονται στη συνέχεια βασίζονται στην αναγκαιότητα εξασφάλισης ελεύθερης ναυσιπλοΐας μέσω των Στενών.

Με αυτό το αντικείμενο:

[247]

ΑΡΘΡΟ 1. — Αποστρατικοποιημένες Ζώνες

Οι ζώνες και τα νησιά που αναφέρονται παρακάτω θα αποστρατικοποιηθούν.

1. Οι δύο ακτές των περασμάτων των Δαρδανελίων και του Βοσπόρου πάνω από την έκταση των ζωνών που οριοθετούνται παρακάτω.

Δαρδανέλια —

Στα βορειοδυτικά, η χερσόνησος της Καλλίπολης και η περιοχή νοτιοανατολικά μιας γραμμής που χαράσσεται από ένα σημείο στον κόλπο του Ξερού 4 χλμ. βορειοανατολικά του Bakla-Burun, φτάνοντας στη θάλασσα του Μαρμαρά στο Kumbaghi (ελλ. Χρυσάμπελο) και περνώντας νότια του Kanak (αυτό το χωριό εξαιρείται).

Στα νοτιοανατολικά, η περιοχή που περιλαμβάνεται μεταξύ της ακτής και μιας γραμμής 20 χλμ. από την ακτή, ξεκινώντας από το ακρωτήριο Eski-Stamboul απέναντι από την Τένεδο και φτάνοντας στη Θάλασσα του Μαρμαρά σε ένα σημείο της ακτής αμέσως βόρεια της Karabigha.

Βόσπορος (με την επιφύλαξη σχετικά με το ειδικό καθεστώς για την Κωνσταντινούπολη — βλ. άρθρο 4 παρακάτω) —

Στα ανατολικά, η περιοχή που εκτείνεται έως και μια γραμμή 15 χλμ. από την ανατολική ακτή του Βοσπόρου. Στα δυτικά η περιοχή μέχρι τη γραμμή 15 χλμ. από τη δυτική ακτή του Βοσπόρου.

2. Όλα τα νησιά της Θάλασσας του Μαρμαρά, με εξαίρεση το νησί του Emir Ali Adasi.

3. Στο Αιγαίο Πέλαγος, τα νησιά Σαμοθράκη, Λήμνος, Ίμβρος, Τένεδος και Λαγούσες νήσοι.

ΑΡΘΡΟ 2 — *Ρήτρες αποστρατικοποίησης*

Με την επιφύλαξη ειδικών όρων για την Κωνσταντινούπολη:

Στις αποστρατικοποιημένες ζώνες και νησιά δεν θα υπάρχουν οχυρώσεις, μόνιμη οργάνωση πυροβολικού, οργάνωση προβολέων, υποβρύχιες πολεμικές μηχανές, στρατιωτική εναέρια οργάνωση, ναυτική βάση.

Στα χωρικά ύδατα των αποστρατικοποιημένων ζωνών και νησιών δεν θα υπάρχουν υποβρύχιες πολεμικές μηχανές.

Καμία ένοπλη δύναμη δεν θα παραμείνει στις αποστρατικοποιημένες ζώνες και τα νησιά, εκτός από τις δυνάμεις της αστυνομίας και χωροφυλακής που είναι απαραίτητες για την τήρηση της τάξης (ο οπλισμός τους θα περιοριστεί υπό τις ίδιες συνθήκες με αυτές της χωροφυλακής και των αστυνομικών δυνάμεων της αποστρατικοποιημένης ζώνης στη Θράκη).

Ωστόσο, διευκρινίζεται ότι στην αντίστοιχη επικράτειά τους στις αποστρατικοποιημένες ζώνες και νησιά, καθώς και στα χωρικά ύδατα των ζωνών και νησιών αυτών, η Τουρκική και η Ελληνική Κυβέρνηση έχουν το δικαίωμα —

(α.) Η Τουρκική Κυβέρνηση, να στείλει ένοπλες δυνάμεις σε διαμετακόμιση· η Ελληνική Κυβέρνηση, να πραγματοποιήσει τις απαραίτητες μετακινήσεις για τη συγκέντρωση ή τη διασπορά των νησιωτικών δυνάμεων που θα λάβουν οδηγίες.

(β.) Να οργανώσουν ένα σύστημα παρατήρησης και επικοινωνιών τόσο τηλεγραφικά και τηλεφωνικά όσο και οπτικά.

(γ.) Να πλοηγούνται και να αγκυροβολούν οι στόλοι τους.

[248]

ΑΡΘΡΟ 3. — *Καθεστώς των Ζωνών των Στενών εκτός των Αποστρατικοποιημένων Ζωνών, δηλαδή της Θάλασσας του Μαρμαρά και των Ακτών αυτής*

Καμία υποβρύχια πολεμική μηχανή δεν θα εγκατασταθεί στα ύδατα της Θάλασσας του Μαρμαρά ή στις ακτές της.

Επιπλέον, η Τουρκική Κυβέρνηση δεν θα εγκαταστήσει καμία μόνιμη υπομονάδα πυροβολικού, ικανή να παρεμποδίσει την ελεύθερη διέλευση των Στενών, στην παράκτια ζώνη της ευρωπαϊκής ακτής της Θάλασσας του Μαρμαρά και στην παράκτια ζώνη στην ακτή της Ανατολίας στα ανατολικά της αποστρατικοποιημένης ζώνης του Βοσπόρου μέχρι το Darıje.

ΑΡΘΡΟ 4. — *Ειδικές διατάξεις για την περιοχή της Κωνσταντινούπολης*⁸⁴

Στην Κωνσταντινούπολη και την άμεση περιφέρεια της μπορεί να εγκατασταθεί για τις ανά-

84. Για τους σκοπούς της παραγράφου αυτής, η Κωνσταντινούπολη περιλαμβάνει την Σταμπούλ, το Πέρα, το Γαλατά, το Σκουτάρι, καθώς και τα Πριγκηπωνήσια.

γκες της πρωτεύουσας φρουρά με μέγιστη δύναμη 12,000 ανδρών. Επίσης μπορεί να διατηρηθεί στην Κωνσταντινούπολη οπλοστάσιο και ναυτική βάση.

ΑΡΘΡΟ 5

Εάν, σε περίπτωση πολέμου, η Τουρκία ή η Ελλάδα, κάνοντας χρήση των δικαιωμάτων μιας εμπόλεμης Δύναμης, τροποποιήσει με οποιονδήποτε τρόπο την κατάσταση αποστρατικοποίησης που περιγράφεται παραπάνω, θα είναι υποχρεωμένη να αποκαταστήσει το *status quo ante bellum* μόλις ολοκληρωθεί η ειρήνη.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ (Γ) ΤΟΥ ΑΡ. 19

Σχέδιο άρθρων σχετικά με τη Διεθνή Επιτροπή των Στενών

ΑΡΘΡΟ 1

Θα συσταθεί στην Κωνσταντινούπολη μια διεθνής επιτροπή που θα συγκροτείται σύμφωνα με το άρθρο 3 και θα ονομάζεται «Επιτροπή των Στενών».

ΑΡΘΡΟ 2

Η επιτροπή θα εκτελεί τα καθήκοντά της εντός των γεωγραφικών ορίων που καθορίζονται στα άρθρα.

ΑΡΘΡΟ 3

Η επιτροπή θα αποτελείται από έναν εκπρόσωπο της Τουρκίας, ο οποίος θα είναι Πρόεδρος, και εκπροσώπους της Γαλλίας, της Μεγάλης Βρετανίας, της Ιταλίας, της Ιαπωνίας, της Βουλγαρίας, της Ελλάδας, της Ρουμανίας και του Σερβο-κροατικού-σλοβενικού Κράτους και εκπρόσωπο της Ρωσίας από τη χρονική στιγμή που θα προσχωρήσει στην παρούσα σύμβαση.

Οι Ηνωμένες Πολιτείες, σε περίπτωση που προσχωρήσουν στην παρούσα σύμβαση, θα έχουν επίσης το δικαίωμα να έχουν έναν εκπρόσωπο στην επιτροπή.

[249]

ΑΡΘΡΟ 4

Οι κυβερνήσεις που εκπροσωπούνται στην επιτροπή θα πληρώσουν τους μισθούς των εκπροσώπων τους. Τυχόν παρεπόμενες δαπάνες που προκύπτουν από την επιτροπή, όπως αυτές που προκύπτουν από την πρόσληψη τεχνικού προσωπικού, θα βαρύνουν ισόποσα τις εν λόγω Κυβερνήσεις.

ΑΡΘΡΟ 5

Θα είναι καθήκον της επιτροπής να μεριμνήσει ώστε οι δημόσιες υπηρεσίες που ασχολούνται με τη ναυσιπλοΐα στα Στενά να συμμορφώνονται με τις προϋποθέσεις, οι οποίες απαιτούνται για τη διασφάλιση της ασφάλειας της διέλευσης. Η επιτροπή, επομένως, θα ασχοληθεί ιδιαίτερα με: —

- (α.) Τον φωτισμό των ακτών και των λιμανιών.
- (β.) Τη σηματοδότηση διαύλων και αγκυροβολίων.
- (γ.) Την πλοήγηση.
- (δ.) Τη χωρητικότητα.
- (ε.) Την απομάκρυνση ναυαγίων που μπορεί να εμποδίσουν τη ναυσιπλοΐα.

Θα είναι επίσης καθήκον της επιτροπής να μεριμνήσει ώστε οι διατάξεις, οι οποίες σχετίζονται με την ελευθερία διέλευσης και τα ειδικά μέτρα που προβλέπονται στα άρθρα (περιορισμός και αποστρατικοποίηση πολεμικών πλοίων) εφαρμόζονται δεόντως.

ΑΡΘΡΟ 6

Η Επιτροπή των Στενών θα ασκεί τα καθήκοντά της υπό την αιγίδα της Κ.τ.Ε. και θα υποβάλλει στην Κ.τ.Ε. ετήσια έκθεση που θα αναφέρει τις δραστηριότητές της και θα παρέχει όλες τις πληροφορίες που μπορεί να είναι χρήσιμες για τα συμφέροντα του εμπορίου και της ναυσιπλοΐας.

ΑΡΘΡΟ 7

Θα είναι καθήκον της επιτροπής να ορίσει τους κανονισμούς που μπορεί να είναι απαραίτητοι για την εκπλήρωση του έργου της. Αυτοί οι κανονισμοί πρέπει να πλαισιώνονται σε πνεύμα τέλειας ισότητας μεταξύ όλων των σημαιών και πρέπει να είναι τέτοιοι που να διευκολύνουν στο μέγιστο δυνατό βαθμό τη διέλευση από τα Στενά.

Ειδικότερα, πλοία τα οποία, ως συνέπεια ζημιών ή άλλων συνθηκών που συνιστούν ανωτέρα βία, αναγκάζονται να αγκυροβολήσουν σε οποιοδήποτε λιμάνι ή σε οποιοδήποτε σημείο γύρω από τις ακτές των Στενών, δεν ευθύνονται για το λόγο αυτό να πληρώσουν λιμενικά τέλη, υπό την προϋπόθεση ότι δεν λαμβάνουν μέρος σε οποιαδήποτε εμπορική δραστηριότητα.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ (Δ) ΤΟΥ ΑΡ. 19

Σχέδιο άρθρου σχετικά με την Εγγύηση της Ασφάλειας των Στενών

Προκειμένου να διασφαλιστεί ότι η αποστρατικοποίηση των Στενών και των γύρω ζωνών δεν θα συνιστά αδικαιολόγητο κίνδυνο για τη στρατιωτική ασφάλεια της Τουρκίας, τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη συμφωνούν ως εξής: —

Εάν η ελευθερία ναυσιπλοΐας των Στενών ή η ασφάλεια των αποστρατικοποιημένων ζωνών τεθεί σε κίνδυνο από την παραβίαση των διατάξεων,

[250]

που αφορούν την ελευθερία διέλευσης ή από πόλεμο, τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη θα πρέπει αμέσως να απευθυνθούν, είτε μεμονωμένα είτε σε συνδυασμό, στο Συμβούλιο της Κ.τ.Ε., προκειμένου να ληφθεί απόφαση σχετικά με τα μέτρα που πρέπει να εφαρμοστούν. Η Επιτροπή Στενών που προβλέπεται στο άρθρο θα δικαιούται επίσης να γνωστοποιεί στο Συμβούλιο κάθε περίπτωση που θεωρεί ότι είναι πιθανό να θέσει σε κίνδυνο την ελευθερία ναυσιπλοΐας των Στενών ή την ασφάλεια των αποστρατικοποιημένων ζωνών.

Τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη αναλαμβάνουν να συμβάλουν στα μέτρα που μπορεί να αποφασίσει ανάλογα το Συμβούλιο.

Εάν δεν μπορεί να επιτευχθεί ομοφωνία, καθένα από τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη θα δικαιούται να λάβει μεμονωμένα μέτρα που μπορεί να εγκρίνει η πλειοψηφία των δύο τρίτων του Συμβουλίου. Η ψήφος της Δύναμης που φέρεται να έχει θέσει σε κίνδυνο την ελευθερία ναυσιπλοΐας των Στενών ή την ασφάλεια της αποστρατικοποιημένης ζώνης δεν θα μετρήσει στον υπολογισμό ούτε της ομοφωνίας ούτε της πλειοψηφίας των δύο τρίτων.

(Μετάφραση)

*Σχέδιο της Ρωσικής Αντιπροσωπείας
Κανονισμοί για τη διέλευση των πλοίων από τα Δαρδανέλια,
τη Θάλασσα του Μαρμαρά και τον Βόσπορο*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 — Γενικές Διατάξεις

Άρθρο 1. Ο όρος «τα στενά» που χρησιμοποιείται παρακάτω περιλαμβάνει τα Δαρδανέλια, τη Θάλασσα του Μαρμαρά, τον Βόσπορο και τα νησιά του Αιγαίου Πελάγους που γειτνιάζουν με τα Στενά (Σαμοθράκη, Ίμβρος, Τένεδος, Λήμνος και Λαγούσες Νήσους), καθώς και τα χωρικά ύδατα των Στενών.

Άρθ. 2. Επιβεβαιώνεται η κυριαρχία της Τουρκίας στα Στενά. Τα νησιά Σαμοθράκη και Λήμνος ανακηρύσσονται αυτόνομα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 — Κανονισμοί για το πέρασμα των πλοίων μέσα από τα στενά

1. *En Kairō Eirήνης*

(α.) *Εμπορικά πλοία και εμπορικά αεροσκάφη*

Άρθ. 3. Πλήρης ελευθερία διέλευσης μέσω των Στενών για εμπορικά πλοία και εμπορικά αεροσκάφη υπό οποιαδήποτε σημαία, κατά τη διάρκεια της ημέρας και της νύχτας.

Εμπορικά αεροσκάφη πετούν πάνω από τα Στενά σύμφωνα με τις προδιαγραφές των αεροπορικών συμβάσεων που έχει υπογράψει η Τουρκική Κυβέρνηση ή τους ειδικούς κανόνες που δημοσιεύει η εν λόγω κυβέρνηση.

(β.) *Πολεμικά πλοία και στρατιωτικά αεροσκάφη*

Άρθ. 4. Δυνάμει μιας μακροχρόνιας καθιερωμένης αρχής, τα Στενά αναγνωρίζονται ως κλειστά για τα πολεμικά πλοία, συμπεριλαμβανομένων των υποβρυχίων, όλων των στόλων, εκτός από αυτόν της Τουρκίας.

[251]

Άρθ. 5. Απαγορεύεται η διέλευση πάνω από τα Στενά σε όλα τα στρατιωτικά αεροσκάφη, εκτός από αυτά που ανήκουν στην Τουρκία.

Άρθ. 6. Σε πολύ εξαιρετικές όμως περιπτώσεις και για ειδικούς συγκεκριμένους λόγους, η Τουρκική Κυβέρνηση μπορεί, με ειδικά διατάγματα, που θα δημοσιεύονται χωριστά σε κάθε περίπτωση, να επιτρέψει τη διέλευση των Στενών και προς τις δύο κατευθύνσεις από ελαφρά πολεμικά πλοία (εξαιρούνται τα υποβρύχια) υπό οποιαδήποτε σημαία, αλλά σε καμία περίπτωση με στρατιωτικό αντικείμενο.

Άρθ. 7. Καμία αποβίβαση δεν θα γίνεται εντός των Στενών από τα ελαφρά πολεμικά πλοία που επιτρέπεται από την Τουρκική Κυβέρνηση να περάσουν τα Στενά δυνάμει του άρθρου 6. Ούτε οπλισμός, πολεμική μηχανή, πυρομαχικά ούτε άλλο πολεμικό υλικό επιτρέπεται να εκφορτώνεται από αυτά τα πλοία.

Άρθ. 8. Κάθε ελαφρύ πολεμικό πλοίο εξουσιοδοτημένο να διέρχεται τα Στενά πρέπει να ειδοποιεί εκ των προτέρων την Τουρκική Κυβέρνηση για την ώρα της εισόδου του στα Στενά, ώστε να μπορέσει η εν λόγω Κυβέρνηση να επαληθεύσει την άδεια που χορηγήθηκε.

2. *En Kairō Polέμου, η Τουρκία είναι ουδέτερη*

(α.) *Εμπορικά πλοία και εμπορικά αεροσκάφη*

Άρθ. 9. Το άρθρο 3 του παρόντος κανονισμού παραμένει σε ισχύ. Η Τουρκία, ωστόσο, θα

απολαμβάνει όλα τα δικαιώματα και θα εκπληρώσει όλες τις υποχρεώσεις που ορίζει το διεθνές δίκαιο προκειμένου να διαφυλάξει την ουδετερότητά της ως κυρίαρχο κράτος.

(β.) Πολεμικά πλοία και στρατιωτικά αεροσκάφη

Άρθ. 10. Σε εξαιρετικές μεμονωμένες περιπτώσεις και για ειδικούς συγκεκριμένους λόγους, η Τουρκική Κυβέρνηση μπορεί να επιτρέψει τη διέλευση των Στενών με ελαφρά⁸⁵ ουδέτερα πολεμικά πλοία (εξαιρούνται τα υποβρύχια), σύμφωνα με τους κανόνες που ορίζονται στα άρθρα 6, 7, 8 και 9.

Άρθ. 11. Κανένα πολεμικό πλοίο των εμπόλεμων Δυνάμεων (συμπεριλαμβανομένων των υποβρυχίων), κανένα στρατιωτικό αεροσκάφος που ανήκει στις εμπόλεμες Δυνάμεις και κανένα αεροσκάφος ουδέτερης Δύναμης δεν θα επιτρέπεται να περάσει τα Στενά.

3. Εν Καιρώ Πολέμου, η Τουρκία είναι εμπόλεμη

(α.) Εμπορικά πλοία και εμπορικά αεροσκάφη

Άρθ. 12. Τα εμπορικά πλοία και τα εμπορικά αεροσκάφη ουδέτερων Δυνάμεων θα επιτρέπεται να διέρχονται ελεύθερα τα Στενά σύμφωνα με τα άρθρα 3 και 9 του παρόντος κανονισμού. Η Τουρκία, ωστόσο, θα απολαμβάνει τα δικαιώματα που επιτρέπει το διεθνές δίκαιο στις Δυνάμεις σε κατάσταση πολέμου. Ειδικότερα, η Τουρκία ως εμπόλεμη χώρα θα έχει το δικαίωμα να ερευνά εμπορικά πλοία που διέρχονται από τα Στενά και εμπορικά αεροσκάφη που πετούν πάνω από τα Στενά. Ειδικοί κανόνες για το τελευταίο θα θεσπιστούν από την Τουρκική Κυβέρνηση.

Άρθ. 13. Στα εμπορικά πλοία και τα εμπορικά αεροσκάφη των εχθρικών Δυνάμεων η Τουρκία θα εφαρμόσει τους διεθνείς κανόνες που ισχύουν για το θέμα.

[252]

(β.) Πολεμικά πλοία

Άρθ. 14. Σε εξαιρετικές μεμονωμένες περιπτώσεις και για ειδικούς συγκεκριμένους λόγους, η Τουρκική Κυβέρνηση μπορεί να επιτρέψει τη διέλευση των Στενών από ελαφρά ουδέτερα πολεμικά πλοία (εξαιρούνται τα υποβρύχια), σύμφωνα με τους κανόνες που ορίζονται στα άρθρα 6, 7, 8 και 9, με την επιφύλαξη του δικαιώματος της Τουρκίας να εφαρμόζει τους κανόνες, τους οποίους θεωρεί αναγκαίους με την ιδιότητά της ως εμπλεκόμενο μέρος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 — Εγγυήσεις

Άρθ. 15. Η Τουρκία αναλαμβάνει την υποχρέωση έναντι όλων των υπογραφόντων αυτών των κανονισμών από κοινού και σε κάθε υπογράφωντα χωριστά να φροντίζει για την επιβολή αυτών των κανονισμών.

Άρθ. 16. Σύμφωνα με τις διατάξεις των άρθρων 2 και 15 του παρόντος κανονισμού, η Τουρκία, προκειμένου να διαφυλάξει την κυριαρχία της και να επιβάλει την αρχή του κλεισίματος των Στενών σε πολεμικά πλοία και στρατιωτικά αεροσκάφη, θα έχει το δικαίωμα να λάβει όλα τα απαραίτητα μέτρα και ειδικότερα: —

- (α.) Για να διατηρήσουν απαλλαγμένες από κάθε περιορισμό, εντός της ζώνης των Στενών, στρατιωτικές και ναυτικές δυνάμεις (συμπεριλαμβανομένων των υποβρυχίων) και αεροπορικές δυνάμεις,
- (β.) Ελεύθερα να ανεγείρει μόνιμες οχυρώσεις και μόνιμες θέσεις για πυροβολικό οποιουδήποτε διαμετρήματος.
- (γ.) Να βάλει ναρκοπέδια.

85. Ως «ελαφριά πολεμικά πλοία» νοούνται τα πολεμικά πλοία που δεν υπερβαίνουν τους 6.000 τόνους, με όπλα που δεν υπερβαίνουν τα 15 εκ.

- (δ.) Να κατασκευάζει στρατιωτικές διαδρομές και σιδηρόδρομους, δρόμους και άλλα μέσα επικοινωνίας απαραίτητα για την άμυνά της.
- (ε.) Να οργανώνει τυχόν μεθόδους διασύνδεσης και παρατήρησης.
- (στ.) Να διατηρεί στρατιωτικές και ναυτικές βάσεις άμυνας και αεροδρόμια.
- (ζ.) Γενικά να οργανώσει την άμυνα των Στενών χρησιμοποιώντας εκεί όλους τους τεχνικούς πολεμικούς πόρους που υπάρχουν τώρα και που μπορεί στο μέλλον να τεθούν σε χρήση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 — Τεχνικές διατάξεις

Άρθ. 17. Με την επιφύλαξη της κυριαρχίας της Τουρκίας και με σκοπό την κάλυψη των αναγκών της εμπορικής ναυτιλίας, θα συσταθεί μια διεθνής επιτροπή, αποτελούμενη από έναν εκπρόσωπο από κάθε παράκτιο κράτος της Μαύρης Θάλασσας και έναν εκπρόσωπο από κάθε ένα από τα εξής κράτη: Γερμανία, Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής, Γαλλία, Μεγάλη Βρετανία, Ιταλία και Ιαπωνία.

Άρθ. 18. Πρόεδρος της επιτροπής θα είναι ο Τούρκος εκπρόσωπος. η έδρα της επιτροπής ορίζεται στην Κωνσταντινούπολη.

Άρθ. 19. Η Τουρκία αναλαμβάνει να θέσει στη διάθεση της επιτροπής τον αριθμό των πιλότων που είναι απαραίτητοι για τη διασφάλιση της εμπορικής ναυσιπλοΐας στα Στενά.

Άρθ. 20. Το καταστατικό της επιτροπής θα καθοριστεί αναλυτικά σε ειδική σύμβαση, η οποία θα συνταχθεί με τη συνεργασία των κρατών που ορίζονται στο άρθρο 17 εντός της περιόδου των τριών μηνών από την ημερομηνία υπογραφής των κανονισμών αυτών.

[253]

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 — Γενικές Διατάξεις

Άρθ. 21. Οι συμβαλλόμενες Δυνάμεις συμφωνούν να εκπονήσουν και να υπογράψουν εντός τριών μηνών από την έγκριση του παρόντος κανονισμού διεθνή νόμο που να αναγνωρίζει τη Μαύρη Θάλασσα ως ρήτρα *mare clausum* (ελλ. κλειστή θάλασσα) των παράκτιων Δυνάμεων, ακόμη και σε περίπτωση που επέλθουν αλλαγές στο καθεστώς των Στενών που τροποποιούν τις παραπάνω διατάξεις.

Άρθ. 22. Οι κανονισμοί αυτοί ισχύουν για δέκα χρόνια. Μετά τη λήξη αυτής της περιόδου μπορούν να παραταθούν ή να αναθεωρηθούν.

[Ακολουθούν επίσημες ρήτρες, επικύρωση κ.τ.λ.]

Συμπληρωματική Δήλωση

Η αντιπροσωπεία της Ρωσίας, της Ουκρανίας και της Γεωργίας δηλώνει ότι σε περίπτωση που οι Δυνάμεις εγκρίνουν το σχέδιο κανονισμών της για το ζήτημα των Στενών, η Ρωσία, η Ουκρανία και η Γεωργία αναλαμβάνουν να προτείνουν στις παράκτιες κυβερνήσεις της Μαύρης Θάλασσας τη σύγκληση διάσκεψης με σκοπό τη θέσπιση αμοιβαίων εγγυήσεων για την αποτελεσματική ασφάλεια των ακτών τους.

G. CHICHERIN,

Επικεφαλής Αντιπρόσωπος της Ρωσίας,
της Ουκρανίας και της Γεωργίας

Ouchy, Λωζάννη,
18 Δεκεμβρίου 1922

(Μετάφραση)

18 Δεκεμβρίου 1922

*Ελευθερία των Στενών**Τροποποιήσεις που προτείνει
η Τουρκική Αντιπροσωπεία*

*Κανόνες για τη διέλευση των πλοίων από τα
Δαρδανέλια, τη Θάλασσα του Μαρμαρά και
τον Βόσπορο.*

*(Σημείωση.—Ο όρος «Στενά» για το σκοπό
αυτό θα περιλαμβάνει τα Δαρδανέλια, τη Θά-
λασσα του Μαρμαρά και τον Βόσπορο.)*

*ΑΡΘΡΟ 1. — Εμπορικά πλοία, συμπεριλαμβα-
νομένων των νοσοκομειακών πλοίων, των γιοστ
και των αλιευτικών πλοίων και των μη στρα-
τιωτικών αεροσκαφών.*

(α.) Εν Καιρώ Ειρήνης.

Πλήρης ελευθερία πλοήγησης και διέλευ-
σης κατά τη διάρκεια της ημέρας και της νύ-
χτας υπό οποιαδήποτε σημαία και με
οποιοδήποτε είδος φορτίου, χωρίς διατυπώ-
σεις, ή φόρους, ή οποιοσδήποτε χρεώσεις,
εκτός από υπηρεσίες που παρέχονται απευ-
θείας, όπως η πλοήγηση,

Παράλειψη σημείωσης.

Παράλειψη πλοήγησης.

[254]

ελαφρά, ρυμουλκούμενα ή άλλα παρόμοια
τέλη, και χωρίς επιφύλαξη των δικαιωμάτων
που ασκούνται από την άποψη αυτή από τις
υπηρεσίες και τις επιχειρήσεις που λειτουρ-
γούν τώρα βάσει παραχωρήσεων που έχει χο-
ρηγήσει η Τουρκική Κυβέρνηση.⁸⁶
Η πλοήγηση παραμένει προαιρετική.

Παράληψη από τις λέξεις «και χωρίς προ-
κατάληψη».Παράλειψη «η πλοήγηση παραμένει προ-
αιρετική.»Προσθήκη «Μη στρατιωτικά αεροσκάφη
θα υπόκεινται στις συμβάσεις που θα συνα-
φθούν με την Τουρκία και στους κανονισμούς
που αυτή θα εκδώσει.Παράλειψη πέρασμα, η πλοήγηση γίνεται
υποχρεωτική.

*(β.) Εν Καιρώ Πολέμου, η Τουρκία είναι ουδέ-
τερη*

Πλήρης ελευθερία ναυσιπλοΐας και διέλευ-
σης κατά τη διάρκεια της ημέρας και της νύ-
χτας υπό τις ίδιες συνθήκες όπως παραπάνω.

Παράλειψη «της ναυσιπλοΐας».

86. Για να διευκολυνθεί η είσπραξη αυτών των τελών, τα εμπορικά πλοία που περνούν τα Στενά θα κοινοποιούν στους σηματοφορικούς σταθμούς που έχει ορίσει η Τουρκική Κυβέρνηση το όνομά τους, την εθνικότητα, την χω-
ρητικότητα και τον προορισμό τους.

Τα καθήκοντα και τα δικαιώματα της Τουρκίας ως ουδέτερης δύναμης δεν μπορούν να την εξουσιοδοτήσουν να λάβει μέτρα ικανά να παρεμποδίσουν τη ναυσιπλοΐα μέσω των Στενών, των οποίων τα ύδατα και ο εναέριος χώρος τους πρέπει να παραμείνουν εντελώς ελεύθερα στην περίπτωση της ουδετερότητας, όπως σε κανονικούς καιρούς ειρήνης.

Η πλοήγηση παραμένει προαιρετική.

(γ.) *Εν Καιρώ Πολέμου, η Τουρκία είναι εμπόλεμη*

Ελευθερία ναυσιπλοΐας για ουδέτερα πλοία και ουδέτερα μη στρατιωτικά αεροσκάφη, εάν το εν λόγω πλοίο ή αεροσκάφος δεν βοηθά τον εχθρό μεταφέροντας λαθραία, στρατεύματα ή υπηκόους του εχθρού υπηκόους. Η Τουρκία θα έχει το δικαίωμα να ερευνήσει τέτοιο σκάφος ή αεροσκάφος και για το σκοπό αυτό τα αεροσκάφη πρέπει να προσγειώνονται στο έδαφος ή στη θάλασσα

Παράλειψη «εναέριου χώρου».

Παράλειψη «Η πλοήγηση παραμένει προαιρετική», η πλοήγηση γίνεται υποχρεωτική».

Αντικατάσταση της «ναυσιπλοΐας» με τη «διέλευση». Παράληψη της λέξης «αεροσκάφος» παντού. Μετά τις λέξεις «υπήκοοι του εχθρού» προσθέστε «Τα μη στρατιωτικά αεροσκάφη θα απολαμβάνουν την ίδια ελευθερία υπό τους όρους που αναφέρονται παραπάνω στο τέλος της παραγράφου (α).»

[255]

σε τομείς που καθορίζονται και προετοιμάζονται για το σκοπό αυτό από την Τουρκία.

Τα δικαιώματα της Τουρκίας να επιβάλλει τους διεθνείς κανόνες σε σχέση με τα εχθρικά πλοία ισχύουν. Η Τουρκία θα έχει πλήρη ισχύ για να λάβει μέτρα που μπορεί να θεωρήσει απαραίτητα για να εμποδίσει τα εχθρικά πλοία να χρησιμοποιήσουν τα Στενά. Τα μέτρα αυτά, ωστόσο, δεν πρέπει να είναι τέτοιας φύσης που να εμποδίζουν την ελεύθερη διέλευση ουδέτερων πλοίων.

Η Τουρκία συμφωνεί να παρέχει στα πλοία είτε τις απαραίτητες οδηγίες είτε τους πιλότους για τον παραπάνω σκοπό.

Παράληψη αυτής της παραγράφου.

Αντικατάσταση. «Για τον σκοπό αυτό, αυτά τα πλοία πρέπει να συμμορφώνονται με τις οδηγίες και να βρίσκονται υπό τον έλεγχο των πιλότων, τους οποίους θα προμηθεύσει η Τουρκία.»

ΑΡΘΡΟ 2.— *Πολεμικά πλοία*⁸⁷ και στρατιωτικά αεροσκάφη

(α.) *Εν Καιρώ Ειρήνης.*

Πλήρης ελευθερία διέλευσης κατά τη διάρκεια της ημέρας και της νύχτας υπό οποιαδήποτε

Είσοδος στα Στενά μόνο την ημέρα. Αναχώρηση μέρα και νύχτα.

87. Ο όρος «πολεμικά πλοία» για τον σκοπό αυτό να περιλαμβάνει τα βοηθητικά πλοία, τα μεταγωγικά και τα αεροπλανοφόρα.

σημαία, χωρίς καμία διατύπωση, ή φόρο, ή οποιαδήποτε επιβάρυνση, αλλά με την κάτωθι επιφύλαξη ως προς τη συνολική δύναμη: —

Η μέγιστη δύναμη, την οποία μπορεί να στείλει μια Δύναμη μέσω των Στενών στη Μαύρη Θάλασσα δεν πρέπει να είναι μεγαλύτερη από αυτή των ισχυρότερων από τις παράκτιες Δυνάμεις της Μαύρης Θάλασσας που υπάρχουν σε αυτή τη θάλασσα τη στιγμή της διέλευσης, αλλά με την προϋπόθεση ότι οι Δυνάμεις ανά πάσα στιγμή και υπό οποιεσδήποτε συνθήκες διατηρούν το δικαίωμα να στείλουν ελάχιστη δύναμη τριών πλοίων στη Μαύρη Θάλασσα, από τα οποία τρία πλοία δεν θα υπερβαίνει τους 10.000 τόνους το κάθε ένα.⁸⁸

Σε καιρό ειρήνης απαγορεύεται η διέλευση των Στενών από υποβρύχια, στρατιωτικά αεροσκάφη και αεροπλανοφόρα.

Διέλευση από τα Στενά —

Η συνολική δύναμη των ξένων στόλων που διέρχονται από τα Στενά ταυτόχρονα δεν πρέπει να υπερβαίνει τη δύναμη του τουρκικού στόλου που βρίσκεται ταυτόχρονα μεταξύ της εισόδου στη Μαύρη Θάλασσα και της εισόδου στο Αιγαίο Πέλαγος. Σε κάθε περίπτωση όμως η συνολική δύναμη των ξένων στόλων που διέρχονται από τα Στενά

[256]

μπορεί να είναι ταυτόχρονα τρία πλοία κάτω των 10.000 τόνων το καθένα.

Είσοδος στη Μαύρη Θάλασσα. —

Η συνολική δύναμη των ξένων στόλων που εισέρχονται στη Μαύρη Θάλασσα να μην υπερβαίνει τη δύναμη του ισχυρότερου παράκτιου κράτους της Μαύρης Θάλασσας στη θάλασσα αυτή τη στιγμή της εισόδου.

Η Τουρκία δεν έχει καμία ευθύνη για τον αριθμό των ξένων πολεμικών πλοίων που διέρχονται τα Στενά.

(β.) Εν Καιρώ Πολέμου, η Τουρκία είναι ουδέτερη.

Πλήρης ελευθερία διέλευσης κατά τη διάρκεια της ημέρας και της νύχτας κάτω από οποιαδήποτε σημαία, χωρίς διατυπώσεις, ή φόρο, ή οποιαδήποτε άλλη επιβάρυνση, υπό τους ίδιους περιορισμούς όπως στο άρθρο 2 (α), υπό

Είσοδος μόνο την ημέρα.

Ο ίδιος περιορισμός με αυτόν που προβλεπόταν προηγουμένως.

Παράληψη αυτής της παραγράφου.

88. Για εφαρμογή αυτού του άρθρου, κάθε παράκτιο κράτος της Μαύρης Θάλασσας θα αναφέρει στην Επιτροπή των Στενών την 1η Ιανουαρίου και την 1η Ιουλίου κάθε έτους τον αριθμό κάθε μίας από τις ακόλουθες κατηγορίες πλοίων που διαθέτει στη Μαύρη Θάλασσα: θωρηκτά, αεροπλανοφόρα, καταδρομικά, αντιτορπιλικά, υποβρύχια, ναυτικά αεροσκάφη· διάκριση μεταξύ των πολεμικών πλοίων που βρίσκονται σε ενεργό υπηρεσία και των πλοίων με μειωμένο πλήρωμα καθώς και των πλοίων που βρίσκονται σε εφεδρεία και των πλοίων που υποβάλλονται σε επισκευές ή μετατροπές. Η Επιτροπή των Στενών θα ενημερώσει τις ενδιαφερόμενες Δυνάμεις ότι η ισχυρότερη ναυτική δύναμη στη Μαύρη Θάλασσα διαθέτει: ... πολεμικά πλοία, ... καταδρομικά, ... αντιτορπιλικά, ... υποβρύχια, ... αεροσκάφη. Η Επιτροπή των Στενών θα ενημερώνει αμέσως τις ενδιαφερόμενες Δυνάμεις, όταν λόγω της διέλευσης οποιουδήποτε πλοίου της ισχυρότερης δύναμης της Μαύρης Θάλασσα από τα Στενά, προκύπτει οποιαδήποτε προσθήκη ή μείωση δυνάμεων. Η ναυτική δύναμη που μπορεί να αποσταλεί μέσω των Στενών στη Μαύρη Θάλασσα θα υπολογίζεται μόνο με βάση τον αριθμό των πολεμικών πλοίων που βρίσκονται σε ενεργό υπηρεσία.

τον όρο, ωστόσο, ότι αυτοί οι περιορισμοί δεν θα ισχύουν για καμία εμπόλεμη Δύναμη σε βάρος των εμπόλεμων δικαιωμάτων της στη Μαύρη Θάλασσα.

Τα καθήκοντα και τα δικαιώματα της Τουρκίας ως ουδέτερης δύναμης δεν μπορούν να την εξουσιοδοτήσουν να λάβει μέτρα ικανά να παρεμποδίσουν τη ναυσιπλοΐα μέσω των Στενών, τα ύδατα των οποίων και ο εναέριος χώρος τους πρέπει να παραμένουν εντελώς ελεύθερα σε περίπτωση ουδετερότητας, όπως ακριβώς σε κανονικούς καιρούς ειρήνης συνηθισμένες εποχές ειρήνης.

[257]

Τα πολεμικά πλοία και τα στρατιωτικά αεροσκάφη των εμπόλεμων θα απαγορεύεται να κάνουν οποιαδήποτε σύλληψη, να πραγματοποιήσουν το δικαίωμα επίσκεψης και έρευνας ή να πραγματοποιήσουν οποιαδήποτε άλλη εχθρική ενέργεια εντός της ζώνης των Στενών και θα απαγορεύεται να παραμείνουν περισσότερο από είκοσι τέσσερις ώρες πέραν του χρόνου που απαιτείται για τη διέλευση από τα Στενά, εκτός εάν κρατούνται λόγω ανωτέρας βίας.

Όσον αφορά την επιθεώρηση και την πραγματοποίηση επισκευών, τα πολεμικά πλοία θα υπόκεινται στους όρους της Δέκατης Τρίτης Σύμβασης της Χάγης του 1907, που αφορά τη θαλάσσια ουδετερότητα.

Τα στρατιωτικά αεροσκάφη δεν θα έχουν λιγότερο ευνοϊκή μεταχείριση από ό,τι παρέχεται στα πολεμικά πλοία βάσει της Δέκατης Τρίτης Σύμβασης της Χάγης, εν αναμονή των συμπερασμάτων διεθνούς διάσκεψης, η οποία θα θεσπίζει κανόνες ουδετερότητας για τα αεροσκάφη.

(γ.) *Εν Καιρώ Πολέμου, η Τουρκία είναι εμπόλεμη.*

Πλήρης ελευθερία διέλευσης για ουδέτερα πολεμικά πλοία, χωρίς καμία διατύπωση, ή φόρο ή οποιαδήποτε επιβάρυνση, αλλά υπό τους ίδιους περιορισμούς όπως στο άρθρο 2 (α).

Παράλειψη αυτής της παραγράφου.

Προσθήκη: «Τα πολεμικά πλοία μιας εμπόλεμης δύναμης δεν μπορούν να εισέλθουν στα Στενά πριν τα πολεμικά πλοία της άλλης εμπόλεμης Δύναμης εγκαταλείψουν τα Στενά και τη Θάλασσα του Μαρμαρά.»

Παράλειψη «στρατιωτικών αεροσκαφών», λόγω της γενικής απαγόρευσης διέλευσης στρατιωτικών αεροσκαφών.

Η Δέκατη Τρίτη Σύμβαση της Χάγης του 1907 να εφαρμοστεί στο σύνολό της.

Παράληψη αυτής της παραγράφου.

Ο ίδιος περιορισμός με αυτόν που προβλεπόταν προηγουμένως.

Τα ουδέτερα στρατιωτικά αεροσκάφη θα κάνουν το πέρασμα των Στενών με δική τους ευθύνη και κίνδυνο και θα υποβληθούν σε έρευνα ως προς τον χαρακτήρα τους. Για το σκοπό αυτό, τα αεροσκάφη πρέπει να προσγειώνονται στο έδαφος ή στη θάλασσα σε περιοχές που καθορίζονται και προετοιμάζονται για το σκοπό αυτό από την Τουρκία.

Τα μέσα που λαμβάνει η Τουρκία για να εμποδίσει τα εχθρικά πλοία να χρησιμοποιούν τα Στενά δεν πρέπει να είναι τέτοιας φύσης που να εμποδίζουν την ελεύθερη διέλευση ουδέτερων πλοίων και αεροσκαφών.

Η Τουρκία συμφωνεί να παρέχει στα πλοία είτε τις απαραίτητες

Παράληψη αυτής της παραγράφου λόγω της απαγόρευσης διέλευσης αεροσκαφών.

Παράλειψη «αεροσκάφους».

[258]

οδηγίες είτε πιλότους για τον παραπάνω σκοπό.

Σημείωση.—1. Η διέλευση των Στενών από υποβρύχια των Δυνάμεων σε ειρήνη με την Τουρκία πρέπει να γίνει επιφανειακά.

2. Ο αξιωματικός που διοικεί ξένη ναυτική δύναμη, είτε προέρχεται από τη Μεσόγειο είτε τη Μαύρη Θάλασσα, θα γνωστοποιήσει, για λόγους ευγένειας, σε σηματοφορικό σταθμό σημάτων στην είσοδο των Δαρδανελίων ή του Βοσπόρου, τον αριθμό και τα ονόματα πλοίων υπό τις διαταγές του που εισέρχονται στα Στενά.

Αυτοί οι σηματοφορικοί σταθμοί θα ορίζονται από καιρό σε καιρό από την Τουρκία. Εάν δεν εγκατασταθεί ή οριστεί τέτοιος σταθμός σήματος, δεν θίγεται η ελευθερία διέλευσης των ξένων πολεμικών πλοίων στα Στενά, ούτε η είσοδός τους στα Στενά θα καθυστερήσει για το λόγο αυτό.

3. Το δικαίωμα στρατιωτικών και μη στρατιωτικών αεροσκαφών να πετούν πάνω από τα Στενά υπό τις προϋποθέσεις που αναφέρονται στους παρόντες κανόνες προϋποθέτει για τα αεροσκάφη.

(α.) Ελευθερία πτήσης πάνω από μια λωρίδα εδάφους περίπου 15 χιλιομέτρων. όπου τα Στενά είναι στενά.

(β.) Ελευθερία, σε περίπτωση αναγκαστικής προσγείωσης, να προσγειωθεί στην ακτή ή στη θάλασσα στα χωρικά ύδατα της Τουρκίας.

Παράληψη αυτής της παραγράφου.

Παράληψη του «για λόγους ευγένειας». Είναι υποχρεωτικό για τα πολεμικά πλοία που διέρχονται από τα Στενά να ειδοποιούν την είσοδό τους στους τουρκικούς σηματοφορικούς σταθμούς που είναι εγκατεστημένοι στην είσοδο των Δαρδανελίων και του Βοσπόρου.

Ομοίως πρέπει να ειδοποιήσουν την άφιξή τους στην Επιτροπή Στενών 24 ώρες πριν από την είσοδό τους στα Στενά.

Παράλειψη της παραγράφου 3.

ΑΡΘΡΟ 3.

Οι κανόνες που εκδίδονται για τη διέλευση πολεμικών πλοίων από τα Στενά ισχύουν για τα πολεμικά πλοία άλλων Δυνάμεων εκτός της Τουρκίας.

ΑΡΘΡΟ 3. — Παραμονή στα οχυρά των Στενών και της Μαύρης Θάλασσας.

(α.) Τα άρθρα 1 και 2 ισχύουν για τη διέλευση πλοίων και αεροσκαφών μέσω και πάνω από τα Στενά και

Πρόσθεση του «των πολεμικών πλοίων» μετά τη λέξη «παραμονή».

Μετά τα «άρθρα 1 και 2» πρόσθεση του το «3».

[259]

δεν επηρεάζουν το δικαίωμα της Τουρκίας να θεσπίζει τέτοιους κανονισμούς, όπως εκείνη θεωρεί απαραίτητο σχετικά με τον αριθμό των πολεμικών πλοίων και των στρατιωτικών αεροσκαφών οποιασδήποτε Δύναμης που μπορεί να επισκέπτεται ταυτόχρονα τουρκικά λιμάνια ή αεροδρόμια, και τη διάρκεια της παραμονής τους.

(β.) Παρόμοιο δικαίωμα θα έχουν και οι παράκτιες Δυνάμεις της Μαύρης Θάλασσας όσον αφορά τα λιμάνια και τα αεροδρόμιά τους.

(γ.) Οι Υπογράφουσες Δυνάμεις που, πριν από το 1914, είχαν το δικαίωμα να διατηρούν φυλακίδες στη ζώνη των Στενών θα συνεχίσουν να ασκούν αυτό το δικαίωμα υπό τους προηγούμενους όρους.

(δ.) Οι Υπογράφουσες Δυνάμεις που έχουν το δικαίωμα να συντηρούν πλοία στον Δούναβη θα συνεχίσουν να έχουν το δικαίωμά τους και να αντικαθιστούν τα πλοία αυτά από άλλα σκάφη ανάλογα με τις ανάγκες.

Τα πλοία που αναφέρονται στα (γ) και (δ) θα είναι πρόσθετα σε αυτά που αναφέρονται στο άρθρο 2.

Παράλειψη «αεροσκαφών».

Παράλειψη «αεροδρόμια».

Παράληψη τα «αεροδρόμια».

Παράληψη αυτής της παραγράφου.

Παράλειψη «στο (γ).»

(Μετάφραση)

*Προτεινόμενες τροποποιήσεις της τουρκικής αντιπροσωπείας
στο Συμμαχικό Σχέδιο για την Αποστρατικοποίηση των Ζωνών των Στενών*

18 Δεκεμβρίου 1922

Ο ορισμός του όρου «Στενά» παραλείπεται.

Πρώτη παράγραφος (προοίμιο): Καμία αλλαγή.

Άρθρο 1. — Αποστρατικοποιημένες ζώνες: Καμία αλλαγή.

Άρθρο 2. — Ρήτρες αποστρατικοποίησης:

Δεύτερη παράγραφος: Μετά τις λέξεις «χωρίς μόνιμη οργάνωση πυροβολικού» παράληψη των λέξεων «χωρίς οργάνωση προβολέα».

Πέμπτη παράγραφος: Μετά τις λέξεις «το τουρκικό» παράληψη των λέξεων «και Ελληνικά».

§ (α.) Παράληψη της υπόλοιπης πρότασης που ξεκινά με «η Ελληνική Κυβέρνηση».

§ (γ.) «Ο στόλος της» αντί «οι στόλοι τους».

[260]

Οι παραπάνω τροποποιήσεις στην πέμπτη παράγραφο απορρέουν από το γεγονός ότι η Τουρκική Κυβέρνηση απαιτεί αυτονομία για τη Λήμνο και τη Σαμοθράκη (νησιά που έχουν παραχωρηθεί στην Ελλάδα) και αρνείται στον ελληνικό στόλο το δικαίωμα να κυκλοφορεί και να αγκυροβολεί στα νερά αυτών των νησιών. Επιπλέον, η τουρκική αντιπροσωπεία προτείνει να προστεθούν: —

«(δ.) Διευκρινίζεται περαιτέρω ότι, ενώ δεν διατηρεί εγκαταστάσεις και μόνιμες βάσεις στρατιωτικής αεροπορίας, η Τουρκική Κυβέρνηση θα έχει το δικαίωμα να παρακολουθεί την επιφάνεια και τον πυθμένα της θάλασσας με αεροπλάνα και αερόστατα. Τουρκικά αεροσκάφη θα μπορούν να πετούν ανά πάσα στιγμή ελεύθερα πάνω από τα ύδατα των Στενών και των αποστρατικοποιημένων ζωνών και να προσγειώνονται σε στεριά ή θάλασσα οπουδήποτε με απόλυτη ελευθερία.»

«(ε.) Η έκφραση «υποβρυχιακή μηχανή πολέμου» που χρησιμοποιείται στο παρόν σχέδιο να μην αναφέρεται σε υποβρύχια».

Άρθρο 3. — Καθεστώς των ζωνών των Στενών εκτός των αποστρατικοποιημένων ζωνών· δηλαδή της θάλασσας του Μαρμαρά και των ακτών της.

Η τουρκική αντιπροσωπεία προτείνει να παραλειφθούν:

Πρώτη παράγραφος: Μετά τη «Θάλασσα του Μαρμαρά» οι λέξεις «ή στις ακτές της».

Δεύτερη παράγραφος: Το σύνολο αυτής της παραγράφου.

Άρθρο 4. — Ειδικές διατάξεις για την περιοχή της Κωνσταντινούπολης· Καμία αλλαγή.

Άρθρο 5. — Παραλείπεται.

Η τουρκική αντιπροσωπεία προτείνει να προστεθεί το ακόλουθο άρθρο: —

«Η Τουρκική Κυβέρνηση μπορεί να διατηρήσει στη χερσόνησο της Καλλίπολης μια δύναμη 5.000 ανδρών για την άμυνα της ακτής του Αιγαίου».

Αρ. 20

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

*Πρακτικά της Δέκατης Έβδομης Συνεδρίασης (Εκτη Συνεδρίαση της Επιτροπής των Στενών),
19 Δεκεμβρίου 1922, στις 12 το μεσημέρι, υπό την Προεδρία του Λόρδου Curzon*

Παρόντες:

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
Μαρκήσιος Curzon του Kedleston
Σερ H. Rumbold

ΓΑΛΛΙΑ
κ. Barrère
κ. Bompard

[261]

ΙΤΑΛΙΑ
Μαρκήσιος Garroni
κ. Montagna
κ. Lago

ΙΑΠΩΝΙΑ
Βαρόνος Hayashi
κ. Otchiai

ΡΟΥΜΑΝΙΑ
κ. Duca
κ. Diamandy

ΤΟΥΡΚΙΑ
Ismet Πασάς
Riza Nour Μπέης
Hassan Μπέης

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
κ. Child
Νάυαρχος Bristol
κ. Grew
ΕΛΛΑΔΑ
κ. Βενιζέλος
κ. Κακλαμάνος

ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ
κ. Spalaikovitch
κ. Rakitch
ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ
κ. Theodorof
κ. Stanciof

ΡΩΣΙΑ, ΟΥΚΡΑΝΙΑ ΚΑΙ ΓΕΩΡΓΙΑ

κ. Chicherin

κ. Rakovsky

κ. Vorovsky

Παρόντες επίσης:

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
Σερ W. Tyrrell
Νάυαρχος Σερ R. Keyes
Υποστράτηγος Burnett-Stuart
κ. Malkin
κ. Ryan
Πλοίαρχος Pound, B. N.
Αντισυνταγματάρχης Heywood
κ. Nicolson
κ. Forbes Adam
κ. Leeper
κ. McClure
Ταγματάρχης McLeod

ΙΤΑΛΙΑ
Νάυαρχος Chelotti
Συνταγματάρχης Vitale
κ. Arlotta
κ. Guariglia
κ. Ciamarra

ΓΑΛΛΙΑ
Νάυαρχος Lacaze
Συνταγματάρχης Weygand
κ. Laroche
κ. Fromageot
κ. de Lacroix
κ. Laporte
κ. de Percin
Αντισυνταγματάρχης Courtin
Διοικητής de Lamoricière

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
κ. Amory

Δρ. Senni	ΕΛΛΑΔΑ
ΙΑΠΩΝΙΑ	Στρατηγός Μαζαράκης
κ. Nagaoka	κ. Δενδράμης
κ. Sato	κ. Πολίτης
Συνταγματάρχης Saigo	
Διοικητής Tsuru	
κ. Tani	
[262]	
ΡΟΥΜΑΝΙΑ	ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ
κ. Contzesco	κ. Djouritch
Συνταγματάρχης Dumitresco	κ. Antitch
ΤΟΥΡΚΙΑ	ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ
Munir Μπέης	κ. Morfof
Συνταγματάρχης Tenvfik Μπέης	
ΡΩΣΙΑ, ΟΥΚΡΑΝΙΑ ΚΑΙ ΓΕΩΡΓΙΑ	
κ. Berens	
κ. Chapochnikof	
<i>Γενική Γραμματεία</i>	
κ. Massigli, <i>Γενικός Γραμματέας της Διάσκεψης</i>	
ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ	ΓΑΛΛΙΑ
κ. Spring Rice	κ. Lagarde
κ. Wicks	
ΙΤΑΛΙΑ	ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
κ. Indelli	κ. Belin
ΙΑΠΩΝΙΑ	ΕΛΛΑΔΑ
κ. Hotta	κ. Κόλλας
ΡΟΥΜΑΝΙΑ	ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ
κ. Constantinesco	κ. Milanovitch
ΤΟΥΡΚΙΑ	ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ
Rechid Safvet Μπέης	Δίδα Stanciof
	κ. Altinof
ΡΩΣΙΑ, ΟΥΚΡΑΝΙΑ ΚΑΙ ΓΕΩΡΓΙΑ	
κ. Sabanine	κ. Ahrens
κ. Pastoukhof	κα. Zaretskaia
<i>Μεταφραστής: κ. Camerlynck</i>	

Ο Λόρδος Curzon είπε ότι κατά τη διάρκεια των εργασιών της προηγούμενης ημέρας η ρωσική αντιπροσωπεία είχε παραδώσει ένα σχέδιο αποτελούμενο από είκοσι δύο άρθρα και μια δήλωση. Αν και αυτό το σχέδιο είχε παραδοθεί μόλις την τελευταία στιγμή, μετά από συζητήσεις που κράτησαν το μεγαλύτερο μέρος ενός δεκαπενθήμερου, είχε αναλάβει εκ μέρους των Συμμάχων να το εξετάσει πολύ προσεκτικά και να δώσει την απάντησή τους στην παρούσα συνάντηση.

Το ρωσικό σχήμα ήταν μια προσπάθεια να μεταφραστούν στην πράξη οι ιδέες που διατυπώθηκαν στην πρώτη ομιλία του κ. Chicherin πριν από ένα δεκαπενθήμερο. Βασιζόταν σε μια αρχή εκ διαμέτρου αντίθετη με αυτή στην οποία

είχαν προχωρήσει οι Σύμμαχοι, δηλαδή ότι τα Στενά έπρεπε να είναι πάντα κλειστά για τα πολεμικά πλοία. Το σχέδιο συνοψίστηκε στο προτελευταίο άρθρο (αρ. 21), το οποίο είχε ως εξής: —

«Οι συμβαλλόμενες Δυνάμεις συμφωνούν να εκπονήσουν και να υπογράψουν εντός τριών μηνών από την υιοθέτηση του παρόντος κανονισμού διεθνή νόμο που να αναγνωρίζει τη Μαύρη Θάλασσα ως *mare clausum* (ελλ. κλειστή θάλασσα) των παράκτιων Δυνάμεων, ακόμη και σε περίπτωση που επέλθουν αλλαγές στο καθεστώς των Στενών, οι οποίες τροποποιούν τις παραπάνω διατάξεις».

Πριν από ένα δεκαπενθήμερο αυτή η αρχή είχε απορριφθεί από τον Λόρδο Curzon εκ μέρους των Συμμάχων και από τις παράκτιες Δυνάμεις της Μαύρης Θάλασσας. Μάλιστα, κανένας εκπρόσωπος δεν είχε ταχθεί υπέρ. Ήταν λοιπόν αδύνατο να το αποδεχθούμε, να το συμβιβάσουμε με το συμμαχικό σχέδιο ή να βρούμε σε αυτό ένα σημείο επαφής μεταξύ των δύο· οι Συμμαχικές Δυνάμεις δεν είχαν επομένως άλλη εναλλακτική από το να την απορρίψουν. Η πρόσθετη δήλωση που επισυνάπτεται στο ρωσικό σχήμα δεν τροποποίησε σε καμία περίπτωση αυτή την απόφαση· εξέταζε μόνο αμοιβαίες εγγυήσεις για την ασφάλεια των παράκτιων δυνάμεων και, ως εκ τούτου, επιβεβαίωσε την αρχή του *mare clausum* (ελλ. κλειστή θάλασσα).

Κατά τη διάρκεια του τελευταίου μέρους της προηγούμενης συνάντησης, η τουρκική αντιπροσωπεία είχε υποβάλει δύο έγγραφα, τα οποία είχαν επίσης εξεταστεί πολύ προσεκτικά από τους εμπειρογνώμονες του ναυτικού και του στρατιωτικού και συζητήθηκαν από τους ίδιους τους αντιπροσώπους των Συμμάχων· ήταν επομένως σε θέση να δώσει την τελική απάντηση των Συμμάχων σε αυτούς.

Η πρώτη σημείωση σχετικά με την αποστρατικοποιημένη ζώνη είχε τον τίτλο «προτεινόμενες τροποποιήσεις», αλλά κατά την εξέταση διαπιστώθηκε ότι περιείχε πολύ περισσότερα από τροποποιήσεις του συμμαχικού σχεδίου και ότι, εάν γινόταν αποδεκτή, οι συμμαχικές προτάσεις θα καταστρέφονταν σχεδόν ολοκληρωτικά. Για παράδειγμα, η τουρκική αντιπροσωπεία πρότεινε να αποκλειστεί εντελώς η Θάλασσα του Μαρμαρά από την εφαρμογή του σχεδίου και να επιφυλαχθεί στην Τουρκία η πλήρης ελευθερία κίνησης, δράσης, οχύρωσης, άμυνας και επίθεσης σε αυτήν την περιοχή. Αυτό ήταν απολύτως απαράδεκτο. Η Θάλασσα του Μαρμαρά ήταν μια φυσική συνέχεια των Στενών και πρέπει να προβλεφθεί στο ίδιο σχέδιο. Αυτή ήταν η πρώτη προσπάθεια που είχε γίνει, είτε κατά τη διάρκεια της παρούσας Διάσκεψης είτε στην ιστορία να διαχωριστούν οι δύο περιοχές.

Παρακάλεσε την άδεια να υπενθυμίσει στους Τούρκους το γεγονός που γνώριζαν πολύ καλά, ότι δηλαδή είχαν συζητήσει αυτό το θέμα ξανά και ξανά με τους ναυτικούς και στρατιωτικούς εμπειρογνώμονες τις τελευταίες δέκα ημέρες. Οι Σύμμαχοι είχαν φτάσει στο όριο της παραχώρησης ως προς αυτό. Είχαν συμφωνήσει να οχυρώσει η Τουρκία όλη τη νότια όχθη του Μαρμαρά και να διακινούνται ελεύθερα τουρκικά στρατεύματα σε αυτήν· επέμεναν μόνο στην ελευθερία διέλευσης στην παράκτια ζώνη κατά μήκος της βόρειας ακτής. Από αυτή τη θέση δεν μπορούσαν να υποχωρήσουν.

Η δεύτερη τουρκική πρόταση ήταν να καταργηθεί η λέξη «προβολείς» στο άρθρο 2 του συμμαχικού σχήματος μετά τις λέξεις «μόνιμο πυροβολικό». Ο Λόρδος Curzon ενημερώθηκε ότι αυτό είχε επίσης συζητηθεί επανειλημμένα από τους εμπειρογνώμονες, οι οποίοι δεν μπορούσαν να συναινέσουν στην προτεινόμενη αλλαγή. Επομένως, το θέμα δεν μπορούσε να ανοίξει ξανά τώρα.

Η τρίτη τουρκική πρόταση ήταν η κατάργηση ορισμένων

λέξεων που αφορούσαν την Ελληνική Κυβέρνηση και τα ελληνικά συμφέροντα. Η τουρκική αντιπροσωπεία εξήγησε την πρόταση αυτή ως αποτέλεσμα του γεγονότος ότι η Τουρκική Κυ-

βέρνηση διεκδίκησε ένα αυτόνομο σύστημα στη Λήμνο και τη Σαμοθράκη και τον αποκλεισμό του ελληνικού στόλου από αυτά τα ύδατα. Είχε ήδη δηλώσει τρεις φορές, και τώρα επαναλάμβανε για τέταρτη και τελευταία φορά, ότι οι Σύμμαχοι δεν είχαν καμία πρόθεση να αφαιρέσουν από την Ελλάδα την κυριαρχία στα δύο αυτά νησιά ή να δημιουργήσουν ένα αυτόνομο καθεστώς εκεί. Οι Σύμμαχοι ήταν πρόθυμοι να εφαρμόσουν την πιο αυστηρή μορφή αποστρατικοποίησης σε αυτά τα νησιά για την ασφάλεια της Τουρκίας· περισσότερο από αυτό δεν μπορούσαν να κάνουν. Ο περαιτέρω ισχυρισμός ότι ο τουρκικός στόλος έπρεπε να είναι ελεύθερος να πηγαίνει όπου του αρέσει και να κάνει ό,τι του αρέσει σε αυτά τα ύδατα, και ότι ο ελληνικός στόλος έπρεπε να αρνηθεί παρόμοια άδεια, επομένως έπεσε στο έδαφος.

Η επόμενη τουρκική πρόταση περιέχεται σε δύο παραγράφους που διατυπώνονται ως ακολούθως: —

«Διευκρινίζεται περαιτέρω ότι, ενώ δεν διατηρεί εγκαταστάσεις και μόνιμες βάσεις στρατιωτικής αεροπορίας, η Τουρκική Κυβέρνηση θα έχει το δικαίωμα να παρακολουθεί την επιφάνεια και τον πυθμένα της θάλασσας μέσω αεροπλάνων και αεροστάτων. Τα τουρκικά αεροσκάφη θα μπορούν να πετάξουν ανά πάσα στιγμή ελεύθερα πάνω από τα νερά των Στενών και των αποστρατικοποιημένων ζωνών και να προσγειωθούν στη στεριά ή στη θάλασσα οπουδήποτε με απόλυτη ελευθερία.

«Η έκφραση «υποβρύχιος μηχανή πολέμου» που χρησιμοποιείται στο παρόν προσχέδιο δεν αναφέρεται σε υποβρύχια.»

Οι προτάσεις αυτές φάνηκαν στους Συμμάχους λογικές και τις δέχτηκαν με μεγάλη χαρά.

Η επόμενη τουρκική πρόταση ήταν να καταργηθεί το άρθρο 5 («εάν σε περίπτωση πολέμου η Τουρκία ή η Ελλάδα, κάνοντας χρήση των δικαιωμάτων μιας εμπόλεμης Δύναμης, τροποποιήσει με οποιονδήποτε τρόπο την κατάσταση αποστρατικοποίησης που περιγράφεται παραπάνω, θα είναι υποχρεωμένη εκ νέου να καθιερώσει το *status quo ante bellum*. Ο Λόρδος Curzon φοβόταν ότι ήταν αδύνατο να εξαλειφθεί το άρθρο, επειδή μπορεί να προκύψει μια περίπτωση στην οποία η Τουρκία, έχοντας διαλέξει μια διαμάχη ή εμπλακεί σε κάποιο μικροπόλεμο θα μπορούσε να εκμεταλλευτεί την κατάσταση για να τροποποιήσει την κατάσταση αποστρατικοποίησης που προβλέπεται σε αυτές τις ρήτρες. Επομένως, το άρθρο 5 πρέπει να διατηρηθεί.

Το τελικό αίτημα της τουρκικής αντιπροσωπείας ήταν η άδεια διατήρησης 5.000 ανδρών στη χερσόνησο της Καλλίπολης για την υπεράσπιση των ακτών του Αιγαίου. Η πρόταση αυτή είχε συζητηθεί εκτενώς με τους ειδικούς, οι οποίοι δεν μπόρεσαν να υποχωρήσουν επί του θέματος. Φοβόταν λοιπόν ότι οι Σύμμαχοι έπρεπε να τηρήσουν την απόφασή τους.

Αφήνοντας αυτό το μέρος του θέματος, ο Λόρδος Curzon θα έλεγε μόνο ότι ήταν βέβαιος ότι η τουρκική αντιπροσωπεία δεν θα ερμήνευε την άρνηση των Συμμάχων να δεχτούν τα διάφορα αιτήματά τους ως ένδειξη οποιασδήποτε αδυναμίας να ακούσουν τα τουρκικά επιχειρήματα ή να εκτιμήσουν την τουρκική υπόθεση. Αντιθέτως, όλα αυτά τα ερωτήματα είχαν επανειλημμένα συζητηθεί εκτενώς· ο Ismet Πασάς είχε παρακολουθήσει ο ίδιος τις συνεδριάσεις των ειδικών σε τουλάχιστον δύο περιπτώσεις και είχε εκθέσει τις απόψεις του με τη συνηθισμένη του ικανότητα.

Όμως οι Τούρκοι δεν πρέπει να ξεχνούν ότι οι Σύμμαχοι είχαν συμφωνήσει να κάνουν τη μια παραχώρηση μετά την άλλη, όπως δήλωσε

[265]

ο ίδιος στην προηγούμενη συνάντηση και καταγράφηκε στο τελικό συμμαχικό προσχέδιο. Είχε έρθει πλέον η στιγμή που έφτασε το όριο της παραχώρησης.

Το άλλο τουρκικό έγγραφο δεν αποτελούταν από υποτιθέμενες τροποποιήσεις, αλλά ήταν ένα εντελώς νέο σχέδιο για τη ρύθμιση της ναυσιπλοΐας στα Στενά. Η πρόταση αυτή, η οποία κάλυπτε πολλές σελίδες έντυπου, είχε εξεταστεί πολύ προσεκτικά από την προηγούμενη συνάν-

ντηση από τους εμπειρογνώμονες, οι οποίοι δεν μπόρεσαν να προτείνουν την αποδοχή της. Οι λόγοι για τους οποίους οι εμπειρογνώμονες έδωσαν αυτή τη συμβουλή και οδήγησαν τους Συμμαχικούς αντιπροσώπους να την αποδεχτούν ήταν οι εξής: —

Οι τουρκικές προτάσεις είναι μια προσπάθεια, ενώ γίνονται δεκτές οι Συμμαχικές προτάσεις για αποδοχή της εισόδου πολεμικών πλοίων στη Μαύρη Θάλασσα, να τροποποιηθούν σε τέτοιο βαθμό ώστε να καταστήσουν την εφαρμογή τους εντελώς ανεφάρμοστη και με μια εξαίρεση απαράδεκτη. Οι τουρκικές προτάσεις σχετικά με τα εμπορικά πλοία και τα εμπορικά αεροσκάφη είναι πρακτικά ταυτόσημες με αυτές των Συμμάχων.

Όσον αφορά τις προτάσεις για τα πολεμικά πλοία και τα στρατιωτικά αεροσκάφη, οι τουρκικές προτάσεις διαφέρουν επί της αρχής από αυτές των Συμμάχων στα ακόλουθα σημεία: —

Κατά τον υπολογισμό της δύναμης που μπορεί να εισέλθει στη Μαύρη Θάλασσα, οι Τούρκοι συγκεντρώνουν τα πλοία όλων των Δυνάμεων μαζί· αυτή είναι μια αρκετά ανέφικτη ρύθμιση. Περαιτέρω, η δύναμη που μπορεί να περάσει ταυτόχρονα περιορίζεται από τη δύναμη που διατηρεί κανονικά η Τουρκία στο Μαρμαρά, και δεν αρκούνται σε αυτό, προτείνουν την εισαγωγή περίπλοκων κανόνων όσον αφορά την ταχύτητα και τον οπλισμό στον υπολογισμό αυτής της δύναμης.

Το αποτέλεσμα θα ήταν ότι η Τουρκία θα έλεγχε ουσιαστικά τη διέλευση των πλοίων τόσο σε συνθήκες ειρήνης όσο και σε πόλεμο και, με όλες τις προθέσεις και σκοπούς, ενώ θα ήταν ακόμη ουδέτερη, θα παρείχε σίγουρη βοήθεια στη μία ή στην άλλη πλευρά.

Ο παραλογισμός αυτής της πρότασης φαίνεται από το γεγονός ότι, εάν η Τουρκία δεν διέθετε ναυαρχίδα, καμία εξωτερική δύναμη δεν θα μπορούσε να στείλει ένα τέτοιο πλοίο στη Μαύρη Θάλασσα, ακόμη και σε καιρό πολέμου, αν και άλλες Δυνάμεις της Μαύρης Θάλασσας κατείχαν τέτοια πλοία.

Η Τουρκία προτείνει, επιπλέον, να ζητηθεί από την Επιτροπή των Στενών να λάβει υπόψη την ταχύτητα και τον οπλισμό των πλοίων κατά τον υπολογισμό της δύναμης που μπορεί να περάσει στη Μαύρη Θάλασσα· αν και ως προς τη σχετική αξία αυτών των παραγόντων τα ναυτικά επιτελεία του κόσμου δεν μπόρεσαν ποτέ ακόμη να καταλήξουν σε συμφωνία.

Οι περιορισμοί που προτείνει η Τουρκία όσον αφορά τα πλοία που διέρχονται από τον Μαρμαρά θα ήταν καθαρά ακαδημαϊκής αξίας, εκτός εάν η Τουρκία προτείνει να συγκεντρώσει τον στόλο της στο Μαρμαρά και να προετοιμαστεί για δράση κάθε φορά που περνούν ξένα πολεμικά σκάφη.

Επιπλέον, η Τουρκία, αδυνατώντας να συνειδητοποιήσει την πρόοδο σε ναυτικά θέματα που έχει σημειωθεί, προτείνει την απαγόρευση τόσο των υποβρυχίων όσο και των αεροπλανοφόρων.

Επί του παρόντος, ένα μεγάλο μέρος πολεμικών πλοίων

[266]

μεταφέρει ένα ή περισσότερα αεροσκάφη και στο μέλλον είναι πιθανό ότι όλα τα πολεμικά πλοία θα μπορούν να βυθιστούν.

Επιπλέον, η Τουρκία, απαγορεύοντας την είσοδο αεροσκαφών και υποβρυχίων, στην πραγματικότητα θα έπαιρνε θέση, αφού δεν υπάρχει τίποτα που να δείχνει ότι οι Δυνάμεις της Μαύρης Θάλασσας δεν θα μπορούσαν να διατηρήσουν και να χρησιμοποιήσουν τέτοια σκάφη.

Η Τουρκία προτείνει επίσης η ζώνη των Στενών να εκτείνεται 20 ναυτικά μίλια έξω από την είσοδο και γύρω από τα νησιά του Αιγαίου. Αυτό θα παραβίαζε την ελευθερία των διεθνών υδάτων σε βαθμό που δεν έχει διεκδικήσει ποτέ καμία Δύναμη και που δεν θα μπορούσε να συζητηθεί.

Όσον αφορά τα στρατιωτικά αεροσκάφη, η τουρκική πρόταση θα περιόριζε τη διέλευσή

τους κατά τρόπο που θα έθιγε τον διεθνή χαρακτήρα της θαλάσσιας οδού. Αυτή είναι μια απαίτηση την οποία οι τουρκικές προτάσεις έχουν την τάση να αγνοούν.

Υπάρχει ένα σημείο, ωστόσο, στο συμμαχικό σχήμα που μπορεί να θεωρηθεί ανοιχτό σε δίκαιη κριτική. Σε καιρό ειρήνης, οι συμμαχικές προτάσεις δεν περιορίζουν την περίοδο πέρα και πάνω από αυτή που απαιτείται για το πέρασμα που μπορούν να περάσουν τα πολεμικά πλοία στη ζώνη των Στενών. Ως εκ τούτου, προτείνουμε να εισαχθεί μια ρήτρα που να περιορίζει αυτή την περίοδο σε είκοσι τέσσερις ώρες πέραν αυτής που απαιτείται για την πραγματοποίηση της διέλευσης.

Στην προηγούμενη συνάντηση ο Ismet Πασάς είχε αναφερθεί σε δύο άλλα σημεία στα οποία θα περίμενε απάντηση. Το πρώτο ήταν η προτεινόμενη Επιτροπή των Στενών, ανάμεσα στα καθήκοντα της οποίας περιλαμβανόταν και η φροντίδα τήρησης του περιορισμού των πολεμικών πλοίων που προέβλεπε η συνθήκη, καθώς και η επιτήρηση του τρόπου αποστρατικοποίησης. Ο Ismet Πασάς είχε αντιταχθεί και στις δύο αυτές προτάσεις και είχε ζητήσει να συνεχιστούν τα καθήκοντα της επιτροπής σε μικρά ζητήματα που συνδέονται με του άνοιγμα του περάσματος. Ο Λόρδος Curzon μπορούσε να επιχειρηματολογήσει επί μακρόν για το ζήτημα αυτό, αλλά οι Σύμμαχοι έδιναν τόσο μεγάλη σημασία σε αυτά τα δύο σημεία που δεν μπορούσαν να υποχωρήσουν στο θέμα αυτό.

Ο Ismet Πασάς είχε επίσης αναφερθεί στη φύση των λεγόμενων «πολιτικών εγγυήσεων» που πρόσφεραν οι Σύμμαχοι. Η Τουρκική Κυβέρνηση, αποφασίζοντας να υποβάλει αίτηση για ένταξη στην Κ.τ.Ε., θα είχε αυτόματα το πλεονέκτημα της γενικής εγγύησης για τα εδάφη και τα σύνορά της όπως προβλέπεται στο άρθρο 10 του Συμφώνου της Κ.τ.Ε. αλλά οι Σύμμαχοι, στην επιθυμία τους να ανταποκριθούν στην επιθυμία της Τουρκίας για πρόσθετες εγγυήσεις, είχαν επίσης κάνει μια επιπλέον πρόταση σύμφωνα με τις γραμμές που είχαν ήδη εγκριθεί στην Κ.τ.Ε. και στις ενδιαφερόμενες Δυνάμεις στην περίπτωση των Νήσων Ύλαντ. Αυτό ήταν σίγουρα μια πρόσθετη προστασία για την Τουρκία.

Όταν ο Λόρδος Curzon εξέτασε τι είχαν παραχωρήσει οι Σύμμαχοι στην Τουρκία όσον αφορά τις αποστρατικοποιημένες ζώνες, τα πλεονεκτήματα που της εξασφάλιζαν όσον αφορά τον στρατό και το ναυτικό της στο μέλλον, καθώς και τις πρόσθετες εγγυήσεις που μόλις αναφέρθηκαν, πίστευε ειλικρινά ότι δεν θα υπήρχε Δύναμη στον κόσμο που θα ήταν τόσο ολοκληρωτικά προστατευμένη από εγγυήσεις και από μέσα αυτοάμυνας όπως η Τουρκία. Εάν η Τουρκία δεν ήταν ικανοποιημένη με την πρόσθετη εγγύηση που της προσφερόταν τώρα, η οποία προοριζόταν αποκλειστικά

[267]

προς το συμφέρον της και την άμυνά της, θα την απέσυρε. Ένωθε υποχρεωμένος να πει, εξ ονόματος του ιδίου και των συναδέλφων του –και όλοι είχαν συμβουλευτεί τις αντίστοιχες Κυβερνήσεις τους αρκετές φορές για το θέμα– ότι δεν θα μπορούσε να δοθεί καμία ισχυρότερη ή περαιτέρω εγγύηση από αυτούς.

Θα πρόσθετε μόνο μία ή δύο λέξεις: —

«Τι θέλουμε να κάνουμε όλοι; Θέλουμε να κάνουμε ειρήνη, και για να κάνουμε αυτή την ειρήνη όλοι θέλουμε να κάνουμε αυτό που είναι δίκαιο για όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη. Προσπάθησα να υποστηρίξω χθες ότι οι Συμμαχικές προτάσεις θα ήταν δίκαιες για τη Ρωσία. Δεν μετέφερα την πεποίθηση στο μυαλό του κ. Chicherin. Θέλω τώρα με λίγες φράσεις να επισημάνω στην τουρκική αντιπροσωπεία με ποιον τρόπο θεωρώ ότι οι προτάσεις μας είναι δίκαιες για την Τουρκία και ότι για το δικό τη συμφέρον θα ήταν κακό να τις απορρίψει.

«Δεν μπορεί να υποστηριχθεί σε κανένα μέρος ότι η «ελευθερία των Στενών» ερμηνεύεται ως όπλο που στρέφεται κατά της πρωτεύουσας του Τουρκικού Κράτους. Αντιθέτως, κάναμε ό,τι περνούσε από το χέρι μας για να διασφαλίσουμε αυτό το κεφάλαιο, να διατηρήσουμε τα κυριαρχικά δικαιώματα της Τουρκίας αδιατάρακτα και να καταστήσουμε αδύνατη τη διέλευση

πολεμικών πλοίων από τα Στενά ως μέσο πίεσης στην κυβέρνηση της Κωνσταντινούπολης. Στις προτάσεις μας η Τουρκία έχει όλα τα εύλογα μέσα για να αντισταθεί σε εισβολή· της επιτρέπεται πλήρης ελευθερία για την κυκλοφορία και τη διέλευση στρατευμάτων σε όλες τις παράκτιες περιοχές· και, εκτός από τις απαγορευμένες περιοχές των αποστρατικοποιημένων ζωνών, διατηρεί την ελευθερία της να οχυρώσει τις ασιατικές ακτές της. Τα πολεμικά δικαιώματα της Τουρκίας όταν βρίσκεται σε πόλεμο, τα ουδέτερα δικαιώματα της Τουρκίας όταν δεν βρίσκεται σε πόλεμο, διαφυλάσσονται προσεκτικά και η Τουρκία έχει πλήρη διακριτική ευχέρεια να θεσπίσει τέτοιους κανονισμούς, τους οποίους θεωρεί αναγκαίους ως προς τον αριθμό των πολεμικών πλοίων οποιασδήποτε Δύναμης που μπορούν να επισκέπτονται τα τουρκικά λιμάνια και το χρονικό διάστημα που μπορούν να παραμείνουν εκεί. Κάποτε η Τουρκία φοβόταν ότι αποδεχόμενη το δόγμα της ελευθερίας των Στενών θα εκτεθεί στην απειλή των ξένων πολεμικών πλοίων που ήταν αγκυροβολημένα στον Κεράτιο Κόλπο. Αυτός ο φόβος αποδεικνύεται αβάσιμος. Εκτός εάν υπάρχει άδεια της Τουρκίας, ο μόνος στόλος που θα αγκυροβολήσει στα τουρκικά χωρικά ύδατα θα είναι ο τουρκικός στόλος. Η κυριαρχία της Τουρκίας θα παραμείνει απρόσβλητη.

«Ούτε είναι όλα αυτά. Η συγκρότηση μιας Διεθνούς Επιτροπής των Στενών, που θα λειτουργεί σε συνεργασία με την Κ.τ.Ε. και υπό έναν Τούρκο πρόεδρο, θα αποτελεί εγγύηση για την Τουρκία και τα παράκτια κράτη της Μαύρης Θάλασσας ότι η ελευθερία των Στενών θα αντιμετωπίζεται ως συμφέρον, όχι αυτής ή της άλλης Δύναμης ή ομάδας Δυνάμεων, αλλά του κόσμου στο σύνολό του.

«Τέλος, προκείμενου να εξαλειφθεί κάθε πιθανή ανησυχία ότι το καθεστώς του οποίου προτείνουμε την εγκαθίδρυση θα είναι καταχρηστικό εις βάρος της Τουρκίας, προσθέσαμε μια συγκεκριμένη εγγύηση, βάσει της οποίας η ασφάλεια του τουρκικού εδάφους και της τουρκικής πρωτεύουσας είναι απολύτως εξασφαλισμένη. Όχι μόνο η Τουρκία θα μείνει με τα δικά της μέσα άμυνας για τις ασιατικές ακτές της· όχι μόνο θα σταθμεύσουν σημαντικές τουρκικές δυνάμεις στην Κωνσταντινούπολη· όχι μόνο η Τουρκία, μόλις εισέλθει στην Κ.τ.Ε.

[268]

θα συμμετάσχει στη γενική εγγύηση που προβλέπεται από το άρθρο 10 του Συμφώνου· αλλά υπό την πρόσθετη εγγύηση που προτείνουμε να προσαρτηθεί στη Σύμβαση για τα Στενά θα της δοθεί απόλυτη βεβαιότητα σχετικά με τη μελλοντική της ασφάλεια και θα μπορέσει να αφιερώσει την αμέριστη προσοχή της στην οικονομική ανασυγκρότηση και την πρόοδο των δικών της επικρατειών».

Ο Ismet Πασάς δήλωσε ότι έλαβε γνώση της απάντησης των Συμμάχων σχετικά με τα σχέδια που αφορούσαν την αποστρατικοποίηση και την ελευθερία διέλευσης στα Στενά. Επιφυλάχθηκε του δικαιώματος να κοινοποιήσει τις παρατηρήσεις του επί του θέματος. Όπως είχε πει την προηγούμενη μέρα, θα εκθέσει τώρα τις απόψεις της τουρκικής αντιπροσωπείας για τις συμμαχικές προτάσεις σχετικά με τα καθήκοντα της Επιτροπής των Στενών και ορισμένων πολιτικών εγγυήσεων. Στη συνέχεια διάβασε την ακόλουθη δήλωση: —

Η τουρκική αντιπροσωπεία εξέτασε με τη μεγαλύτερη προσοχή τα σχέδια άρθρων σχετικά με την Επιτροπή των Στενών. Επί της αρχής συμφωνούν με τις Συμμαχικές Δυνάμεις σε πολλά από τα σημεία που περιέχονται στο εν λόγω σχέδιο. Όσον αφορά τα καθήκοντα της ίδιας της επιτροπής, η τουρκική αντιπροσωπεία λυπάται που δεν είναι σε θέση να συμφωνήσει με τις διατάξεις του άρθρου 5, που επηρεάζουν τις εσωτερικές δημόσιες υπηρεσίες της Τουρκίας.

Κατά τη γνώμη μας δεν υπάρχει περίπτωση να τεθεί η αποστρατικοποίηση των Στενών υπό την εποπτεία της επιτροπής, καθώς τυχόν ενέργειες που ενδέχεται να γίνουν κατά παράβαση αυτών των δεσμεύσεων πρέπει απαραίτητως να εκτελούνται στα Στενά και υπό παρακολούθηση από αέρος και θαλάσσης, και επομένως δεν μπορούν σε καμία περίπτωση να περάσει απαρατήρητες.

Η εποπτεία αυτών των μέτρων από μια επιτροπή που έχει συσταθεί στη ή κοντά στην Κωνσταντινούπολη θα ήταν ασυμβίβαστη με την κυριαρχία της Τουρκίας.

Καθώς η Ελλάδα δεν είναι ούτε Μεγάλη Δύναμη ούτε παράκτιο κράτος της Μαύρης Θάλασσας, είναι απαράδεκτο να εκπροσωπείται στην Επιτροπή των Στενών. Η διέλευση εμπορικών και πολεμικών πλοίων από τα Στενά σε ειρήνη και πόλεμο ρυθμίζεται στο σχέδιο για την ελευθερία των Στενών.

Ένα άρθρο αυτού του σχεδίου περιορίζει τον αριθμό των πολεμικών πλοίων που επιτρέπονται στα ύδατα μεταξύ των δύο Στενών, καθώς και στη Μαύρη Θάλασσα. Η μόνη λειτουργία που θα μπορούσε να ασκήσει η Επιτροπή των Στενών είναι να μεριμνά για την τήρηση του ορίου που τίθεται στον αριθμό των πολεμικών πλοίων διαφορετικών εθνών. Οι τροποποιήσεις που επιθυμεί να εισαγάγει η τουρκική αντιπροσωπεία στο σχέδιο των Συμμάχων Δυνάμεων αναφέρονται στην ακόλουθη δήλωση: —

Σχέδιο άρθρων αναφορικά με τη Διεθνή Επιτροπή των Στενών.

1. Θα συσταθεί στην Κωνσταντινούπολη διεθνής επιτροπή, η οποία συγκροτείται όπως ορίζεται στο άρθρο 2, με τίτλο «Επιτροπή των Στενών».

2. Η επιτροπή απαρτίζεται από εκπροσώπους

[269]

της Γαλλίας, της Μεγάλης Βρετανίας, της Ιταλίας, της Ιαπωνίας, καθώς και της Βουλγαρίας, της Ρουμανίας, του Σερβο-κροατο-σλοβενικού Κράτους και της Ρωσίας, της Ουκρανίας και της Γεωργίας, υπό την προεδρία αντιπροσώπου της Τουρκίας.

Σε περίπτωση προσχώρησής τους σε αυτή τη σύμβαση, οι Ηνωμένες Πολιτείες θα έχουν επίσης το δικαίωμα να έχουν έναν εκπρόσωπο στην επιτροπή.

3. Οι κυβερνήσεις που εκπροσωπούνται στην επιτροπή έχουν καθήκον να παρέχουν στους εκπροσώπους τους μισθούς που μπορούν να διεκδικήσουν δεόντως.

4. Η επιτροπή υποχρεούται να διασφαλίζει ότι τηρούνται δεόντως οι διατάξεις σχετικά με τον περιορισμό των πολεμικών πλοίων.

5. Η Επιτροπή των Στενών ασκεί τα καθήκοντά της υπό την αιγίδα της Κ.τ.Ε., στην οποία θα διαβιβάζει ετήσια έκθεση για τις εργασίες της.

Σύμφωνα με το σχέδιο άρθρων σχετικά με την εγγύηση για την ασφάλεια των Στενών, τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη και η Επιτροπή Στενών πρέπει να απευθύνονται χωρίς καθυστέρηση στο Συμβούλιο της Κ.τ.Ε. όποτε η ελευθερία ναυσιπλοΐας ή η ασφάλεια των αποστρατικοποιημένων ζωνών. κινδυνεύει από κάποια παραβίαση των όρων που έχουν συμφωνηθεί ή από έναν πόλεμο. Τα μέτρα που αποφασίζει το συμβούλιο είναι δεσμευτικά για τα συμβαλλόμενα μέρη. Εάν δεν μπορεί να επιτευχθεί ομοφωνία, καθένα από τα συμβαλλόμενα μέρη εξουσιοδοτείται να λάβει μεμονωμένα μέτρα που συνιστά το Συμβούλιο με πλειοψηφία δύο τρίτων. Η ψήφος της Δύναμης της οποίας η δράση επέφερε τον εν λόγω κίνδυνο δεν πρέπει να υπολογίζεται ούτε σε ομόφωνη ψήφο ούτε στην προαναφερθείσα πλειοψηφία.

Αποτέλεσμα αυτών των διατάξεων είναι ότι όταν γίνεται επίθεση, είτε στην ελευθερία διέλευσης είτε στην ασφάλεια των αποστρατικοποιημένων ζωνών, θα πρέπει να εκτελούνται διατυπώσεις που συνεπάγονται περισσότερο ή λιγότερο παρατεταμένη καθυστέρηση προτού ζητηθεί από τις συμβαλλόμενες δυνάμεις να αναλάβουν δράση. Ακόμα κι αν αγνοήσουμε τις πολύ σοβαρές συνέπειες για την ίδια την Τουρκία που θα μπορούσε να έχει μια τέτοια επίθεση εν αναμονή της απόφασης του Συμβουλίου, θα υπήρχε πάντα ο κίνδυνος η απόφαση αυτή να ακυρωθεί από μια από τις Δυνάμεις που εκπροσωπούνται στο Συμβούλιο-άρνηση της συγκατάθεσής της-οπότε τα συμβαλλόμενα μέρη θα απαλλάσσονταν από οποιαδήποτε υποχρέωση.

Πράγματι, υπό αυτές τις συνθήκες, οι Δυνάμεις θα έχουν ένα εντελώς προαιρετικό δικαίωμα

να λαμβάνουν μεμονωμένα μέτρα, τα οποία θα μπορούσαν να αποφασιστούν με πλειοψηφία δύο τρίτων· μια πλειοψηφία, εξάλλου, που θα μπορούσε να μην υπάρξει καθόλου.

Είναι επομένως πολύ πιθανό να προκληθεί κάποια σοβαρή προσβολή στην ελευθερία διέλευσης ή στην ασφάλεια των Στενών χωρίς να τεθεί σε εφαρμογή οποιαδήποτε ενέργεια εκ μέρους των συμβαλλόμενων Δυνάμεων.

Είναι προφανές ότι η Τουρκία, συναινώντας στην αποστρατικοποίηση ορισμένων καθορισμένων ζωνών γύρω από τα Στενά, κάνει μια τεράστια θυσία, η οποία αποδυναμώνει σημαντικά την αμυντική της δύναμη, για χάρη του γενικού καλού. Σε αντάλλαγμα για το αναμφισβήτητο όφελος που αποκόμισαν όλα τα έθνη που ενδιαφέρονται για το εμπόριο της Μαύρης Θάλασσας, έχει κάθε δικαίωμα να απαιτήσει μια σίγουρη εγγύηση. Η διαβεβαίωση που ενσωματώνεται στους όρους του σχεδίου που υποβλήθηκε στην τουρκική

[270]

αντιπροσωπεία δεν υπολογίζεται συνολικά για να παράσχει μια επαρκή εγγύηση, όπως αναμφίβολα θα αναγνωρίσουν οι Συμμαχικές Δυνάμεις ενόψει όλων αυτών των εκτιμήσεων.

Η τουρκική αντιπροσωπεία αισθάνεται επίσης, υποχρεωμένη να προτείνει προς λογική από την επιτροπή τις διατάξεις της εγγύησης ότι θα πρέπει να ισχύουν υπό όλες τις συνθήκες, δηλαδή σε περίοδο ειρήνης και επίσης κατά τη διάρκεια ενός πολέμου, είτε η Τουρκία συμμετέχει σε αυτόν είτε όχι. Στην πραγματικότητα, η εγγύηση θα έχανε όλη της την αξία εάν προταθεί να καταστεί ανενεργή σε περίπτωση πολέμου, στον οποίο συμμετείχε η Τουρκία, διότι σίγουρα δεν εξαρτάται μόνο από την Τουρκία να αποφασίσει εάν μπορεί να αποφύγει την εμπλοκή σε πόλεμο.

Εάν τα πολεμικά πλοία οποιασδήποτε Δύναμης μπορούν να διαπράξουν εχθρικές ενέργειες κατά της Τουρκίας, ενώ διέρχονται από τα Στενά και εάν η Τουρκία τεθεί έτσι σε κατάσταση πολέμου χωρίς οι Δυνάμεις να μπορούν να επέμβουν, η ελευθερία των Στενών θα εξασφαλιστεί μόνο τέτοιο τρόπο ώστε να μην λαμβάνεται επαρκής πρόνοια για τα ζωτικά συμφέροντα της Τουρκίας.

Εάν υποστηριχθεί ότι η Τουρκία θα απολαύσει τις εγγυήσεις που περιέχονται ήδη στον Καταστατικό Χάρτη της Κ.τ.Ε. μόλις εισέλθει στην Κ.τ.Ε. δεν χρειάζεται να επισημανθεί ότι αυτό θα επιφέρει μικρή ή καμία αλλαγή στη μη ικανοποιητική κατάσταση που της έχει ανατεθεί. Θεωρείται ότι το άρθρο 10 του Συμφώνου της Κ.τ.Ε. αποτελεί επαρκή εγγύηση για χώρες που είναι γενικά απαλλαγμένες από κάθε περιορισμό όσον αφορά την άμυνα και κατά συνέπεια μπορούν να χρησιμοποιούν όλα τα μέσα άμυνας που απαιτεί η ασφάλειά τους. Αλλά αυτό δεν ισχύει για τα Στενά, τα οποία χάνουν μεγάλο μέρος της αμυντικής τους δύναμης λόγω της αποστρατικοποίησης. Είναι προφανές ότι πρέπει να δοθεί συμπληρωματική εγγύηση για τη ζώνη των Στενών, όταν η κατάσταση εκεί είναι διαφορετική από εκείνη των άλλων χωρών.

Το απαραβίαστο των Στενών θα πρέπει επίσης να γίνεται σεβαστό σε περίπτωση που αναληφθεί δράση κατά της Τουρκίας με την ισχύ μιας απόφασης της Κ.τ.Ε. Αφορά τα γενικά συμφέροντα, που επέβαλλαν το νέο καθεστώς των Στενών και, ως εκ τούτου, θα πρέπει να παραμείνουν απαραβίαστα ακόμη και στην περίπτωση που μόλις αναφέρθηκε.

Η τουρκική αντιπροσωπεία θεωρεί ότι η εγγύηση θα ήταν πολύ πιο αποτελεσματική εάν οι εγγυήτριες Δυνάμεις αναλάμβαναν μεμονωμένα και συλλογικά να εξασφαλίσουν τον σεβασμό του απαραβίαστου των εν λόγω περιοχών. Η τουρκική αντιπροσωπεία γνωρίζει καλά τις δυσκολίες που θα συναντούσαν οι Συμμαχικές Δυνάμεις όσον αφορά την ατομική εγγύηση, αλλά αισθάνεται υποχρεωμένη να υποβάλει αυτό το αίτημα επειδή δεν μπόρεσε να ανακαλύψει άλλη λύση για αυτό το πρόβλημα. Εάν οι Συμμαχικές Δυνάμεις πρότειναν ευγενικά μια δίκαιη λύση που θα εξαλείφει από μόνη της τα σοβαρά μειονεκτήματα της συλλογικής εγγύησης, η τουρκική αντιπροσωπεία θα χαρεί να εξετάσει μια τέτοια πρόταση με τις καλύτερες προθέσεις· γιατί στό-

χος της δεν είναι να δημιουργήσει δυσκολίες, αλλά να εξασφαλίσει ότι, σε περίπτωση απόπειρας παραβίασης της ζώνης των Στενών, η Τουρκία δεν θα πρέπει να τεθεί σε θέση αβεβαιότητας. Ως εκ τούτου, η τουρκική αντιπροσωπεία προτείνει τον ακόλουθο τύπο: —

Προκειμένου να διασφαλιστεί ότι η αποστρατικοποίηση των Στενών δεν θα αποτελέσει αιτία αδικαιολόγητου κινδύνου για την Τουρκία από στρατιωτική άποψη, η Γαλλία, η Μεγάλη Βρετανία, η Ιταλία, η Ιαπωνία και η Ρωσία συμφωνούν στις ακόλουθες διατάξεις: —

[271]

Οι Υπογράφουσες Δυνάμεις, οι οποίες αναφέρονται παραπάνω αναλαμβάνουν ατομικά και συλλογικά να σέβονται και να διασφαλίζουν το σεβασμό του απαραβίαστου των Στενών, τόσο σε ειρήνη όσο και σε πόλεμο.

Εάν οποιαδήποτε ξένη Δύναμη διαπράξει πολεμική πράξη εντός της περιοχής των Στενών, όπως ορίζεται στο άρθρο... ή στη Θάλασσα του Μαρμαρά, η πράξη αυτή θα θεωρείται ως προσβολή του απαραβίαστου που ορίζεται στην προηγούμενη παράγραφο. Στην περίπτωση αυτή, η Τουρκία θα λάβει όλα τα δυνατά μέτρα για την αποτροπή των εν λόγω πράξεων· και κατόπιν αιτήματός της οι προαναφερθείσες Δυνάμεις θα δεσμεύονται από την πλευρά τους να αποτρέψουν αυτές τις πράξεις από κοινού με όλα τα μέσα που έχουν στη διάθεσή τους.

Εάν οι προαναφερθείσες Δυνάμεις προκάλεσαν για το σκοπό αυτό τη διέλευση περισσότερων πλοίων από αυτά που επιτρέπονται από τους κανονισμούς των Στενών, η κανονική εφαρμογή αυτών των κανόνων θα συνεχιστεί μετά από αίτημα της Τουρκίας, μόλις σταματήσουν οι εν λόγω πράξεις.

Οι διατάξεις αυτές αποτελούν αναπόσπαστο μέρος των διατάξεων σχετικά με την αποστρατικοποίηση και την ελευθερία των Στενών.

Αφού διάβασε αυτή τη δήλωση, ο Ismet Πασάς εξέφρασε την ελπίδα ότι οι προτάσεις του, που βασίζονταν στην επιτακτική ανάγκη, θα μπορούσαν να εξεταστούν και να εξεταστούν σοβαρά. Περίμενε ότι μετά από αυτή την εξέταση οι απόψεις των Συμμάχων θα τροποποιούνταν υπέρ της Τουρκίας.

Ο κ. Chicherin είπε ότι σημείωσε με βαθιά λύπη ότι οι Προσκαλούσες Δυνάμεις δεν έδωσαν καμία σημασία στις προσπάθειες συνδιαλλαγής και στις σημαντικές παραχωρήσεις που ενσωματώθηκαν στη ρωσική αντιπρόταση, στην οποία η αντιπροσωπεία του είχε παραιτηθεί από την αυστηρή εφαρμογή της αρχικής τους άποψης σε πολλά ζητήματα πρωταρχικής σημασίας.

Είχαν προχωρήσει σύμφωνα με τις δύο κύριες ιδέες που διατυπώθηκαν στη Διάσκεψη: (1) την ιδέα του εκπροσώπου των Ηνωμένων Πολιτειών, ο οποίος είχε αναδείξει τον ευεργετικό ρόλο που μπορούσαν να διαδραματίσουν τα πολεμικά πλοία για την επίτευξη ειρηνικών σκοπών, και (2) την ιδέα ότι ήταν επιθυμητό να ληφθούν εγγυήσεις για τα παράκτια κράτη της Μαύρης Θάλασσας. Προκειμένου να ικανοποιηθεί η επιθυμία να επιτραπεί στα πολεμικά πλοία να εκτελούν ειρηνικές αποστολές στη Μαύρη Θάλασσα, η ρωσική αντιπροσωπεία είχε προτείνει η Τουρκική Κυβέρνηση να έχει το δικαίωμα να επιτρέπει τη διέλευση ελαφρών πολεμικών σκαφών σε μεμονωμένες περιπτώσεις και για συγκεκριμένους σκοπούς, αλλά σε καμία περίπτωση με στρατιωτικό αντικείμενο. Δεν υπήρχαν πειρατές στη Μαύρη Θάλασσα από τότε που είχαν φύγει τα πλοία του Wrangel και τα ελαφρά σκάφη επαρκούσαν για φιλανθρωπικούς, επιστημονικούς και άλλους σκοπούς. Παράδειγμα είχαν δώσει οι εκπρόσωποι της αμερικανικής διοίκησης για την ανακούφιση από την πείνα, που ήρθαν στα λιμάνια της Μαύρης Θάλασσας με αμερικανικά αντιτορπιλικά. Αυτή ήταν μια περίπτωση στην οποία ένα πολεμικό πλοίο μπορούσε να εκτελέσει μια φιλανθρωπική αποστολή με ένα αντικείμενο καθαρά ειρηνικό. Αλλά η ρωσική αντιπροσωπεία απαίτησε ότι, εάν παραχωρηθεί αυτό το δικαίωμα στην Τουρκική Κυβέρνηση, το τουρκικό κοινοβούλιο θα έπρεπε να λάβει την απόφαση σε κάθε περίπτωση.

Ένα άλλο πολύ σημαντικό σημείο στη ρωσική αντιπρόταση ήταν ότι, εκτός από τους γενικούς κανονισμούς για τη διέλευση

[272]

από τα Στενά, απαγόρευε ρητά την είσοδο των εμπολέμων πλοίων στη Μαύρη Θάλασσα. Στο θέμα αυτό η ρωσική αντιπροσωπεία συμφωνούσε με τα μεγάλα ρεύματα της παγκόσμιας γνώμης, τα οποία ήταν υπέρ του περιορισμού και της μη διεύρυνσης του πεδίου των επιχειρήσεων. Η ρωσική δήλωση σχετικά με τη σύγκληση μιας διάσκεψης των παράκτιων κρατών της Μαύρης Θάλασσας ανήκε στην ίδια τάξη ιδεών, και ο κ. Chicherin εξεπλάγη πολύ που ο Λόρδος Curzon είχε κάνει απλώς μια σύντομη παρατήρηση σχετικά με αυτό το θέμα· ο ίδιος από την πλευρά του το θεωρούσε ως έναν από τους σημαντικότερους παράγοντες προς όφελος της ειρήνης και της μείωσης των εξοπλισμών.

Η ένσταση που διατύπωσε ο Λόρδος Curzon ήταν ότι, κατά τη γνώμη του, η Ρωσία δεν έπρεπε να συνάψει χωριστή συμφωνία για την ασφάλεια των ακτών της με τα άλλα παράκτια κράτη της Μαύρης Θάλασσας και ότι οι Μεγάλες Δυνάμεις έπρεπε να συμμετάσχουν σε αυτήν. Η βρετανική κυβέρνηση είχε εκφράσει την ίδια ιδέα το 1920, όταν πρότεινε οι διαπραγματεύσεις της Ρωσίας με την Πολωνία, την Εσθονία, τη Λετονία, τη Λιθουανία και τη Φινλανδία να μην διεξάγονται μόνο μεταξύ αυτών των κρατών, αλλά με τη συμμετοχή των Μεγάλων Δυνάμεων. Η Ρωσία είχε τότε απορρίψει αυτή την πρόταση, επειδή θεώρησε ότι ήταν ευκολότερο να εναρμονίσει τα συμφέροντά της με εκείνα των γειτόνων της, αν δεν αναμειγνύονταν με μεγάλες παγκόσμιες συγκρούσεις και διεθνή πολιτικά συμφέροντα. Η Ρωσία πίστευε ότι είχε δίκιο και ότι της ήταν ευκολότερο να καταλήξει σε συμφωνία με τα κράτη στα σύνορά της, όταν οι παγκόσμιες διαμάχες δεν παρενέβαιναν στις σχέσεις της με αυτά τα κράτη. Ο κ. Chicherin ήταν βέβαιος ότι θα ήταν επίσης ευκολότερο για τη Ρωσία να καταλήξει σε συμφωνία με τα παράκτια κράτη της Μαύρης Θάλασσας, εάν δεν εμπλέκονταν η παγκόσμια πολιτική. Υπενθύμισε το γεγονός ότι η Ρωσία, όταν διαπραγματευόταν με τα κράτη για τα σύνορά της, είχε προωθήσει μια ιδέα που ενσωματώνεται σε πολλές από αυτές τις συνθήκες – την ιδέα της ουδετεροποίησης της Βαλτικής υπό έναν ρητό όρο, δηλαδή, μια απόλυτη εγγύηση ότι αυτή η ουδετερότητα δεν θα έπρεπε να παραβιάζεται από οποιοδήποτε τρίτη Δύναμη και ότι τα ζωτικά συμφέροντα της Ρωσίας θα πρέπει να γίνονται σεβαστά.

Υπήρχε ακόμη μια μεγάλη παραχώρηση στη ρωσική αντιπρόταση. Αυτή ήταν η πρόταση να δημιουργηθεί μια Διεθνής Επιτροπή Στενών που θα φροντίζει τις ανάγκες της εμπορικής ναυσιπλοΐας, χωρίς φυσικά να παραβιάζεται η κυριαρχία και η ανεξαρτησία της Τουρκίας και χωρίς να ανατίθενται σε αυτήν την Επιτροπή καθήκοντα που ανήκαν στον εδαφικό κυρίαρχο των Στενών. Αυτή η επιτροπή ήταν πολύ διαφορετική από εκείνη που εξετάστηκε στο σχέδιο που παρουσίασαν οι Προσκαλούσες Δυνάμεις το βράδυ της 17ης Δεκεμβρίου, για το οποίο η ρωσική αντιπροσωπεία δεν είχε ακόμη εκφράσει τη γνώμη της.

Ο κ. Chicherin διάβασε στη συνέχεια την ακόλουθη δήλωση: —

«Το σχέδιο των Προσκαλουσών Δυνάμεων απαιτεί μια διεθνή επιτροπή εξαρτημένη από την Κ.τ.Ε. να επιβλέπει τον περιορισμό των πολεμικών πλοίων στη Μαύρη Θάλασσα (δηλαδή τη διέλευση τους μέσω των Στενών) και την αποστρατικοποίηση των ακτών των Στενών. Η ρωσο-ουκρανική-γεωργιανή αντιπροσωπεία παρατήρησε ότι αυτό ισοδυναμεί με στέρηση του τουρκικού λαού από τον έλεγχο της διέλευσης και της αποτελεσματικής κυριαρχίας στα Στενά, και μεταφορά αυτών των εξουσιών στους εκπροσώπους των κρατών που πρόκειται να σχηματίσουν αυτήν την επιτροπή υπό την αιγίδα της Κ.τ.Ε.

Η ρωσο-ουκρανο-γεωργιανή αντιπροσωπεία είναι αντίθετη σε αυτή

[273]

την κατάφωρη παραβίαση της κυριαρχίας και της ανεξαρτησίας της Τουρκίας, η οποία είναι

απαράδεκτη από την άποψη των πιο στοιχειωδών απαιτήσεων της Ρωσίας και των συμμάχων της όσον αφορά την ασφάλεια. Η πραγματική δύναμη στα Στενά θα ανήκει σε αυτούς που ελέγχουν τη ναυτική κατάσταση στα Στενά και τη στρατιωτική κατάσταση στις γειτονικές ακτές. Εάν αυτή η εξουσία παραδοθεί σε ξένα κράτη, ο αγώνας που διεξάγεται τώρα στην Τουρκία θα διαιωνιστεί, γιατί μακροπρόθεσμα ο τουρκικός λαός δεν θα αντέξει την ξένη κυριαρχία στην περιοχή που ο Ismet Πασάς περιέγραψε ως την πιο ευαίσθητη μερίδα της Τουρκίας. Αυτή η πρόταση ισοδυναμεί επίσης με τη δημιουργία ενός οχυρού στα Στενά ενάντια στη Ρωσία και τους συμμάχους της, διότι ο κάτοχος του πιο ισχυρού στόλου θα κυβερνήσει στην πραγματικότητα εκεί και θα κρατήσει στα χέρια του το στρατηγικό κλειδί για τη Νότια Ρωσία. Πρέπει να σημειωθεί ότι μεταξύ των Δυνάμεων που θα εκπροσωπηθούν στην Επιτροπή των Στερεών, σύμφωνα με το σχέδιο των Συμμάχων, η μεγάλη πλειοψηφία (Γαλλία, Ιαπωνία, Βουλγαρία, Ελλάδα, Ρουμανία και Γιουγκοσλαβία) δεν έχουν ακόμη δημιουργήσει *de facto* σχέσεις με τη Ρωσία και με τους συμμάχους της· και όλοι αυτοί, χωρίς καμία εξαίρεση, συμμετείχαν σε έναν αντιρωσικό συνασπισμό μόλις πριν από λίγο. Ταυτόχρονα, όλοι οι περιορισμοί στα πολεμικά πλοία και όλα τα μέτρα που αποσκοπούν να μειώσουν την υπεροχή των ναυτικών δυνάμεων στη Μαύρη Θάλασσα δεν θα είναι παρά μια ευσεβής ευχή, εάν ο έλεγχος της διέλευσης μέσω των Στενών βρίσκεται στα χέρια των ναυτικών δυνάμεων και όχι σε αυτά μιας κυρίαρχης και ανεξάρτητης Τουρκίας.

«Η ρωσο-ουκρανο-γεωργιανή αντιπροσωπεία κάνει επίσης ειδική και επίσημη διαμαρτυρία ενάντια σε κάθε προσπάθεια να απαιτήσει από το Συμβούλιο της Κ.τ.Ε. να εγγυηθεί την ασφάλεια των Στενών. Η Ρωσία, η Ουκρανία και η Γεωργία δεν έχουν αναγνωρίσει και δεν πρόκειται να αναγνωρίσουν την Κ.τ.Ε., γιατί το καταστατικό της είναι απολύτως απαράδεκτο. Η Ρωσία, η Ουκρανία, η Γεωργία, οι Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, η Γερμανία και άλλα κράτη δεν είναι μέλη της. Η Κ.τ.Ε. είναι στην πραγματικότητα μόνο ένας συνασπισμός ορισμένων Δυνάμεων. Επομένως, είναι απολύτως απαράδεκτο να του ανατίθενται οποιεσδήποτε αρμοδιότητες στα Στενά.

«Αλλά υπάρχουν περισσότερα. Η εγγύηση για την ασφάλεια που προτείνεται σε αυτό το προσχέδιο είναι στην πραγματικότητα απατηλή. Οποιαδήποτε παραβίαση αυτής της ασφαλείας πρέπει να γνωστοποιείται στο Συμβούλιο της Κ.τ.Ε. και στη συνέχεια να υπάρξουν συζητήσεις. Εάν η ομοφωνία δεν μπορεί να εξασφαλιστεί, κάθε υπογράφουσα Δύναμη θα μπορεί να λάβει μεμονωμένα μέτρα που έχει συστήσει το Συμβούλιο με πλειοψηφία δύο τρίτων. Αλλά μπορεί κανείς να πιστέψει ότι η Δύναμη που παραβίασε την ασφάλεια των Στενών θα περιμένει ειρηνικά μέχρι το Συμβούλιο της Κ.τ.Ε. να τελειώσει τις συζητήσεις του;

«Αυτή η ρήτρα θα ήταν μια απλή απάτη, και ακόμη κι αν το Συμβούλιο της Κ.τ.Ε. ήταν έτοιμο να δράσει, έχουμε μπροστά στα μάτια μας παραδείγματα της δράσης του. Η Κ.τ.Ε. δεν προστάτευσε τη Λιθουανία και παρέμεινε ανίσχυρη πριν από την αιφνιδιαστική επίθεση του στρατηγού Zeligowski στη Βίλνα. Η αδυναμία της Κ.τ.Ε. έχει γίνει παροιμιώδης.

«Η ατομική δράση των Δυνάμεων για την οποία έχει γίνει αναφορά είναι μια ανοιχτή πόρτα για στρατιωτική επέμβαση. Αυτό το σχέδιο δεν προετοιμάζει την ειρήνη αλλά τον πόλεμο. Στην πραγματικότητα, μόλις οι ακτές των

[274]

Στενών αποστρατικοποιηθούν δεν θα υπάρχει καμία εγγύηση για την ασφάλεια τους. Το μόνο κράτος, το οποίο θα μπορούσε να δώσει αυτή την εγγύηση είναι η ίδια η Τουρκία. Εάν της στερήσετε αυτή την εξουσία, στην ουσία αφήνετε τα Στενά ανυπεράσπιστα, και παραδίδεται την Τουρκία στον ισχυρότερο, δεμένη χειροπόδα.

«Με άλλες λειτουργίες και διαφορετική οργάνωση, η σύσταση μιας διεθνούς Επιτροπής για τα Στενά δεν είναι από μόνη της απαράδεκτη για τη Ρωσία και τους συμμάχους της. Αντιθέτως, η ρωσο-ουκρανο-γεωργιανή αντιπροσωπεία έχει προτείνει μια επιτροπή αυτού του

είδους στην αντιπρότασή τους. Όσον αφορά τη σύνθεση, προτείνουν την εισαγωγή ενός εκπροσώπου της Γερμανίας, της οποίας τα εμπορικά συμφέροντα στα Στενά είναι σημαντικά. Η ρωσο-ουκρανο-γεωργιανή αντιπροσωπεία δεν θα προβάλει καμία αντίρρηση στα καθαρά τεχνικά καθήκοντα που ανατίθενται στην επιτροπή.

«Όμως, στα θεμελιώδη χαρακτηριστικά του, το σχέδιο που υπέβαλαν οι Προσκαλούσες Δυνάμεις είναι μια κατάφωρη παραβίαση της ασφάλειας της Ρωσίας και των συμμάχων της, της ανεξαρτησίας και της κυριαρχίας της Τουρκίας και των συμφερόντων της γενικής ειρήνης.»

Ο κ. Chicherin είπε ότι με δυσaréσκεια παρατήρησε ότι σε όλα τα σχόλια του Λόρδου Curzon σχετικά με την τουρκική αντιπρόταση και σε όλες τις αντιρρήσεις που διατυπώθηκαν από τους εμπειρογνώμονες των Συμμάχων, μια θεμελιώδης ιδέα κυριαρχούσε: όλος ο στόχος τους ήταν να κάνουν κάθε έλεγχο των πολεμικών πλοίων αδύνατο. Δεν συμφώνησαν ούτε καν με το τουρκικό αίτημα για μια φρουρά στην Καλλίπολη. Ως εκ τούτου, αφόπλισαν πλήρως τα Δαρδανέλια. Μετά από αυτό, η μικρή παραχώρηση που έγινε όσον αφορά την ασιατική ακτή της θάλασσας του Μαρμαρά δεν είχε καμία σημασία. Αυτές οι υποτιθέμενες παραχωρήσεις ήταν ανυπόστατες. Στην πραγματικότητα, η πρόσβαση στην Κωνσταντινούπολη και τη Μαύρη Θάλασσα ήταν ανοιχτή. Ο Λόρδος Curzon θεώρησε ότι ήταν αδύνατον να συνδυαστούν όλες οι Δυνάμεις για τον σκοπό του περιορισμού των στόλων, αλλά των στόλων, αλλά σίγουρα ήταν ένα συνηθισμένο θέμα να καθοριστεί το μέγεθος των αποστολών των διαφόρων Δυνάμεων. Όλες οι δηλώσεις του Λόρδου Curzon είχαν ένα και μοναδικό στόχο: να καταστεί η άμυνα των Στενών και της Κωνσταντινούπολης ακατόρθωτη και να εκθέσει τη Ρωσία σε επιθέσεις από τους μεγάλους στόλους.

Ο Λόρδος Curzon επιθυμούσε να παρουσιάσει την Ρωσία και τους συμμάχους της ως απομονωμένους. Αλλά είχαν έναν ισχυρό σύμμαχο: τον φορολογούμενο όλων των χωρών. Αυτός ήταν ο σύμμαχος του μέλλοντος· θα καταλάβαινε ότι το σύστημα το οποίο προτεινόταν τώρα να εφαρμοστεί –διεύρυνε τη σφαίρα της ναυτικής δράσης, αυξάνει τις ναυτικές δυνάμεις, δημιουργεί απειλές κατά της Ρωσίας– συνεπαγόταν αύξηση των δαπανών και μεγαλύτερες στερήσεις για τους λαούς, τον φορολογούμενο όλων των χωρών. Ο φορολογούμενος ήταν αυτός που έκανε τα μεγάλα ρεύματα της δημόσιας κοινής γνώμης, που ήδη απαιτούσε αφοπλισμό και οικονομία, και ο οποίος στο μέλλον θα εξασφάλιζε το θρίαμβο του σκοπού που εκπροσωπούσε η Ρωσία και οι σύμμαχοί της.

Ο κ. Duca είπε ότι είχε ήδη αναφέρει την άποψη της κυβέρνησης της Ρουμανίας σχετικά με το πρόβλημα των Στενών. Η αντιπροσωπεία της Ρουμανίας ήταν πεπεισμένη ότι, όταν απαιτούσε ένα καθεστώς πραγματικής ελευθερίας στα Στενά, υπερασπιζόταν όχι μόνο τα συμφέροντα της χώρας της, αλλά και εκείνα του κόσμου γενικότερα. Με λύπη τους διαπίστωσαν ότι το σχέδιο της τουρκικής αντιπροσωπείας δεν ανταποκρινόταν σε καμία περίπτωση στην επιθυμία να εξασφαλιστεί αυτή η ελευθερία. Η κυβέρνηση της Ρουμανίας θεώρησε ότι ήταν απαραίτητο η ελευθερία των Στενών να μην είναι απατηλή, και για αυτό το λόγο

[275]

περιλαμβανόταν εξ ολοκλήρου στο σχέδιο των Προσκαλουσών Δυνάμεων και επίσης στις σαφείς και συνετές παρατηρήσεις του Λόρδου Curzon.

Ο κ. Duca θα είχε πάντως ορισμένες παρατηρήσεις να κάνει σχετικά με τις λεπτομέρειες αυτών των προτάσεων και επιφυλάχθηκε του δικαιώματος του να τις παρουσιάσει σε κατάλληλη στιγμή. Ήλπιζε πολύ σοβαρά ότι η τουρκική αντιπροσωπεία θα επανεξέταζε το ζήτημα με τη μέγιστη προσοχή και ότι τελικώς θα αναγνώριζε ότι οι προτάσεις των Συμμάχων ήταν υπολογισμένες, ώστε να εξασφαλίσουν τον σεβασμό για την αρχή της ελευθερίας χωρίς να βλάψουν την τουρκική κυριαρχία, την οποία ο Ismet Πασάς δικαίως αγωνιούσε να διαφυλάξει.

Όσον αφορά το σχέδιο που παρουσιάστηκε από τον κ. Chicherin, δε μπορούσε να υπάρξει καμία αμφιβολία. Ο σκοπός του ήταν να θέσει σε εφαρμογή την αρχή του κλεισίματος των Στε-

νών, ενώ οι Δυνάμεις θεωρούσαν απαραίτητη την ελεύθερη διέλευση. Καθώς αυτές οι θέσεις ήταν παράλληλες και καθώς δυστυχώς οι παράλληλες γραμμές θα μπορούσαν να επιμηκύνονται *ad infinitum* (ελλ. επ' άπειρον) χωρίς ποτέ να συναντηθούν, η Διάσκεψη δεν μπορούσε παρά να σημειώσει το γεγονός ότι ήταν αδύνατον να ελπίζει σε συμφωνία μεταξύ των απόψεων της ρουμανικής και της σοβιετικής αντιπροσωπείας.

Ο κ. Spalaikovitch εξέφρασε την άποψη ότι όταν τα πρακτικά της παρούσας και της προηγούμενης συνάντησης γίνουν γνωστά, η εντύπωση που θα δημιουργηθεί στην κοινή γνώμη, θα είναι θλιβερή. Η συζήτηση για το πρόβλημα των Στενών, είχε συνεχιστεί για ένα δεκαπενθήμερο· είχε θωρηθεί ότι μια διευθέτηση ήταν εφικτή και τώρα η κατάσταση είχε αλλάξει εντελώς. Η κοινή γνώμη θα έβλεπε αυτές τις μετατοπίσεις μπρος-πίσω ως μια επικίνδυνη σπατάλη χρόνου. Αλλά αυτή η κατάσταση των πραγμάτων θα μπορούσε να έχει την ακόμη πιο σοβαρή συνέπεια της δημιουργίας της πεποίθησης ότι η ακολουθούμενη μέθοδος από τη Διάσκεψη, ήταν ένας σαφής κίνδυνος για την ειρήνη· τέτοιες παλινωδίες δεν μπορούσαν να εμπνεύσουν εμπιστοσύνη. Τις τελευταίες δύο-τρεις ημέρες, κυκλοφορούσε η φήμη ότι η συμφωνία για τα Στενά είχε σχεδόν επιτευχθεί, αλλά τώρα προφανώς τα πάντα έπρεπε να ξεκινήσουν από την αρχή. Εάν ορισμένες αντιπροσωπείες προτίθενται να κάνουν παρατηρήσεις επί των υποβληθέντων σχεδίων, είχαν το χρόνο να το πράξουν σε προγενέστερο στάδιο. Ο κ. Spalaikovitch συμφώνησε πλήρως με τα συμπεράσματα στα οποία κατέληξε ο Λόρδος Curzon, με την ειλικρινή επιθυμία να ολοκληρωθούν οι εργασίες της Διάσκεψης.

Ο κ. Βενιζέλος θέλησε να εκθέσει τις απόψεις του ως προς την άρνηση του Ismet Πασά και του κ. Chicherin να συναινέσουν στην είσοδο της Ελλάδος στην Επιτροπή των Στενών. Η Ελλάδα θεωρούσε ότι έχει το δικαίωμα να διεκδικήσει μια θέση στην Επιτροπή, όχι ως Μεγάλη Δύναμη αλλά ως ναυτική Δύναμη. Ο εμπορικός στόλος της ήταν πολύ σημαντικός και ερχόταν δεύτερος στον κατάλογο εκείνων που διέρχονταν τα Στενά. Θα μπορούσε κάποιος να πεισθεί για αυτή την πραγματικότητα, συμβουλευόμενος τις στατιστικές πριν το 1912, οι οποίες ήταν οι τελευταίες σε σχέση με μια κανονική περίοδο. Η άρνηση του κ. Chicherin ήταν ακόμη πιο ακατανόητη, καθώς αυτός προέτρεπε ότι τα καθήκοντα της Επιτροπής θα έπρεπε να περιορίζονται σε θέματα που αφορούν την εμπορική ναυσιπλοΐα.

Ο κ. Chicherin είπε ότι δεν είχε ένσταση στην είσοδο της Ελλάδος στην Επιτροπή.

Ο κ. Stanciof συμφώνησε πλήρως με τις Συμμαχικές προτάσεις, με την επιφύλαξη των ακόλουθων τεχνικών παρατηρήσεων ως προς τη Διεθνή Επιτροπή των Στενών, τις οποίες ανέγνωσε ο κ. Morfot: —

[276]

«Είναι παραδεκτό ότι η ελεύθερη πλοήγηση μέσω μιας πλωτής διώρυγας μπορεί να υπάρχει μόνον εάν η ελευθερία εκείνη δεν επιβαρύνεται από τέλη που υπερβαίνουν τις δαπάνες που απαιτούνται για τη διατήρηση των απαραίτητων υπηρεσιών.

«Έτσι, όταν το πρόβλημα της ελευθερίας και της πλοηγείας σε διεθνείς ποταμούς και διώρυγες τέθηκε το 1815 στο Συνέδριο της Βιέννης, η ακόλουθη αρχή καθορίστηκε: ότι τα τέλη για υπηρεσίες που παρέχονται στη ναυσιπλοΐα δε πρέπει να υπερβαίνουν τις απαραίτητες δαπάνες για τη διατήρηση εκείνων των υπηρεσιών.

«Το 1856, κατά τη Συνθήκη των Παρισίων, όταν συστάθηκε η Διεθνής Επιτροπή του Δούναβη, δόθηκε έμφαση στη σημασία της αρχής αυτής, με την παραχώρηση των ίδιων δικαιωμάτων σε εκείνη την επιτροπή εντός των ιδίων ορίων.

«Το καινούριο σχέδιο σεβόμενο την ελευθερία της ναυσιπλοΐας μέσω των Στενών, όριζε ότι οι εταιρείες που ασχολούνται με φάρους, πλοήγηση, ρυμούλκηση και άλλες εταιρείες τέτοιου είδους, θα συνεχίσουν να εισπράττουν αυτά τα τέλη που υπερβαίνουν τη δαπάνη για τις υπηρεσίες, δημιουργώντας έτσι εμπόδια στην πλοήγηση, αντίθετα προς τις προαναφερ-

θείσες αρχές. Είναι απολύτως δίκαιο να μη καταργηθεί το δικαίωμα, το οποίο έχουν αποκτήσει οι εταιρείες να επιβάλλουν τέλη στη ναυτιλία, ακόμη και σε ποσοστό που υπερβαίνει τις δαπάνες που πρέπει να καλυφθούν· αλλά, προκειμένου να τηρηθούν οι αρχές που ετέθησαν, αυτό κεκτημένος δικαίωμα δεν θα πρέπει να συνεχιστεί μετά τη λήξη των συμβάσεων που έχουν συναφθεί με τις εν λόγω εταιρείες. Όταν λήξουν οι συμβάσεις, η Επιτροπή των Στενών πρέπει η ίδια να αναλάβει αυτές τις υπηρεσίες ή να φροντίσει τα τέλη που θα επιβάλλονται για υπηρεσίες φάρων, ρυμουλκήσεως και πλοήγησης να μη υπερβαίνουν το κόστος συντηρήσεως. Με τον τρόπο αυτόν η Επιτροπή θα δικαιολογήσει την αποστολή της να διασφαλίζει την ελεύθερη ναυσιπλοΐα στα Στενά.

«Πέραν των μισθών των διαφόρων αντιπροσώπων, οι οποίοι πρέπει να καταβάλλονται από τις αντίστοιχες Κυβερνήσεις, η Διεθνής Επιτροπή των Στενών θα πρέπει να καλύψει και άλλες δαπάνες οι οποίες θα είναι πολύ υψηλές για να επιμεριστούν από τις Κυβερνήσεις αυτές κατά ίσα μέρη.

«Η βουλγαρική αντιπροσωπεία απευθύνει αίτημα προς τη Διάσκεψη να καλυφθούν τα έξοδα από τέλη που θα επιβάλλονται στα πλοία, τα οποία θα διέρχονται από τα Στενά, ή αλλιώς αυτές οι δαπάνες να επιμερίζονται μεταξύ των Κρατών με το σύστημα που υιοθετήθηκε από την Κ.τ.Ε., το οποίο στην πραγματικότητα έχει καθιερώσει μια διαφορά μεταξύ Μεγάλων Δυνάμεων και μικρών Κρατών αναφορικά με τον επιμερισμό των δαπανών.»

Ο Λόρδος Curzon θέλησε να πει μερικά λόγια προτού καταλήξει η συζήτηση. Είχε εντυπωσιαστεί πολύ έντονα από τις παρατηρήσεις του κ. Spalaïkonitch, που είχε πει ότι ο κόσμος κοιτούσε τι έκανε η Διάσκεψη και ότι θα υπήρχε μεγάλη απογοήτευση εάν περνούσε η μια εβδομάδα μετά την άλλη χωρίς να επιτευχθεί κανένα συμπέρασμα. Αυτή ήταν μια απολύτως ορθή παρατήρηση και η ορθότητά της αναγνωρίστηκε από όλους για τους οποίους ομιλούσε ο Λόρδος Curzon. Οι Σύμμαχοι, εξουσιοδοτώντας τον να μιλήσει, ήλπιζαν ότι η παρούσα συνάντηση θα ήταν η τελευταία για το θέμα των Στενών. Είχε ήδη πει και τώρα το επανέλαβε ακόμη μία φορά, ότι οι Σύμμαχοι είχαν φτάσει στο όριο της παραχώρησης και ότι περαιτέρω συζήτηση θα ήταν άκαρπη.

[277]

Ως εκ τούτου, ήταν διατεθειμένος να θεωρήσει οποιαδήποτε περαιτέρω συνάντηση αχρείαστη· όμως από την άλλη ήταν πολύ απρόθυμος να στερήσει από τους Τούρκους αντιπροσώπους, των οποίων τη σκληρή εργασία αναγνώρισε, την ευκαιρία να απαντήσουν στις διάφορες θέσεις που είχε εκφράσει ο ίδιος στην παρούσα συνάντηση ή να υποβάλλουν οποιαδήποτε ανεξάρτητη άποψη. Συνεπώς, ήταν διατεθειμένος να πραγματοποιήσει ακόμη μια συνάντηση, αλλά μόνο μία, και θα συμβουλευόταν την ευχέρεια της τουρκικής αντιπροσωπείας να πραγματοποιηθεί η συνάντηση εκείνη καλύτερα το απόγευμα της ίδιας ή την επόμενη ημέρα.

Ο Ismet Πασάς επανέλαβε ότι οι παρατηρήσεις που έκανε ο ίδιος στην παρούσα συνάντηση, ήταν ουσιαστικής σημασίας για την Τουρκία. Ήθελε να είναι βέβαιος ότι οι παρατηρήσεις αυτές θα εξετάζονταν από τα ενδιαφερόμενα μέρη με προσοχή και καλή πίστη. Πρότεινε η επόμενη συνάντηση να λάβει χώρα δύο ημέρες αργότερα, έτσι ώστε να μπορέσει να παρουσιάσει όλα τα απαραίτητα επιχειρήματα με σκοπό την επίλυση του προβλήματος και επίσης να συνοψίσει τις απόψεις της τουρκικής αντιπροσωπείας όσον αφορά τα Στενά.

Ο Λόρδος Curzon δεν μπορούσε να δεχθεί μια αναβολή για δύο ημέρες. Όποτε η τουρκική αντιπροσωπεία είχε υποβάλει μια πρόταση, ήταν πάντα έτοιμος να απαντήσει εκ μέρους των Συμμάχων εντός δώδεκα ωρών· σίγουρα η τουρκική αντιπροσωπεία, η οποία είχε δείξει τέτοια εξαιρετική ικανότητα και επινοητικότητα, θα μπορούσε να πράξει παρομοίως. Το τέλος του έτους πλησίαζε και όλοι έλεγαν ότι είχαν τη σταθερή πρόθεση να συνάψουν συνθήκη ειρήνης, αλλά οι πράξεις τους δεν ανταποκρίνονταν πάντοτε στα λόγια τους. Κάθε μέρα που περνούσε χωρίς ένα βήμα προς την ειρήνη, ήταν μια ημέρα κινδύνων και μια σοβαρή προσπάθεια πρέπει να γίνει

για να μειωθεί η περίοδος αναμονής. Πίστευε ότι η Διάσκεψη θα τον υποστήριζε στην παρότρυνσή του ότι η τελική συνάντηση για το ζήτημα των Στενών θα έπρεπε να πραγματοποιηθεί την επόμενη ημέρα – το απόγευμα εάν προτιμούσε η τουρκική αντιπροσωπεία.

Ο Ismet Πασάς υποστήριξε ότι δεν είχε προκαλέσει ποτέ την παραμικρή καθυστέρηση στις διαπραγματεύσεις. Εφόσον, οι Σύμμαχοι έθεταν οι ίδιοι την ημερήσια διάταξη, είχαν πάντοτε άπλετο χρόνο για να προετοιμάζουν την υπόθεσή τους προτού η ημερήσια διάταξη κοινοποιηθεί στην τουρκική αντιπροσωπεία. Συνέβαινε συχνά η τουρκική αντιπροσωπεία να λαμβάνει την ημερήσια διάταξη μερικές ώρες πριν από τη συνάντηση και ήταν αναγκασμένη, είτε να απαντήσει βιαστικά είτε να επιφυλαχθεί της απάντησής της. Για αυτό το λόγο είχε ζητήσει αναβολή για δυο ημέρες, αλλά από σεβασμό προς τον Λόρδο Curzon, ήταν διατεθειμένος να συμφωνήσει για μια συνάντηση την επόμενη ημέρα στις 4 μ.μ.

(Η επιτροπή ολοκλήρωσε τις εργασίες της στις 2:10 μ.μ.)

[278]

Αρ. 21

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Πρακτικά της Δέκατης Ογδόης Συνεδρίασης (Εβδόμης Συνεδρίασης της Επιτροπής των Στενών), 20 Δεκεμβρίου 1922 στις 4 μ.μ, υπό την Προεδρία του Λόρδου Curzon

Παρόντες:

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
Μαρκήσιος Curzon του Kedleston
Sir H. Rumbold

ΙΤΑΛΙΑ
Μαρκήσιος Garroni
κ. Montagna
κ. Lago

ΙΑΠΩΝΙΑ
Βαρόνος Hayashi
κ. Otchiai

ΡΟΥΜΑΝΙΑ
κ. Duca
κ. Diamandy

ΤΟΥΡΚΙΑ
Ismet Πασάς
Riza Nour Μπέης
Hassan Μπέης

ΡΩΣΙΑ, ΟΥΚΡΑΝΙΑ ΚΑΙ ΓΕΩΡΓΙΑ

κ. Chicherin
κ. Rakovski

ΓΑΛΛΙΑ
κ. Barrère
κ. Bompard

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
κ. Child
Ναύαρχος Bristol
κ. Grew

ΕΛΛΑΔΑ
κ. Βενιζέλος
κ. Κακλαμάνος

ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ
κ. Spalaikovitch
κ. Rakitch

ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ
κ. Théodorof
κ. Stanciof

κ. Mdivani
κ. Vorovski

Παρόντες επίσης:

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
Sir W. Tyrrell

ΓΑΛΛΙΑ
Ναύαρχος Lacaze

κ. Malkin
κ. Ryan
Πλοίαρχος Pound B.N.
Αντισυνταγματάρχης Heywood
κ. Nicolson
κ. Forbes Adam
κ. Leeper
κ. McClure
Ταγματάρχης McLeod
κ. Flint

Στρατηγός Weygand
κ. Laroche
κ. Fromageot
κ. de Lacroix
κ. Laporte
κ. Bargeton
κ. de Percin
κ. Barois

[279]

ΙΤΑΛΙΑ
Ναύαρχος Chelotti
Συνταγματάρχης Vitale
κ. Arlotta
κ. Guariglia
κ. Ciamarra

ΙΑΠΩΝΙΑ
κ. Nagaoka
κ. Sato
Συνταγματάρχης Saigo
Διοικητής Tsuru
κ. Tani

ΡΟΥΜΑΝΙΑ
κ. Contzesco
Συνταγματάρχης Dumitresco
ΤΟΥΡΚΙΑ
Munir Μπέης
Αντισυνταγματάρχης Tenvik Μπέης

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
κ. Amory

ΕΛΛΑΔΑ
Στρατηγός Μαζαράκης
κ. Δενδράμης
κ. Πολίτης

ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ
κ. Djouritch
κ. Antitch
ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ
κ. Morfof

ΡΩΣΙΑ, ΟΥΚΡΑΝΙΑ ΚΑΙ ΓΕΩΡΓΙΑ

κ. Berens

κ. Chapochnikof

Γενική Γραμματεία

κ. Massigli, Γενικός Γραμματέας της Διάσκεψης

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
κ. Spring Rice
κ. Wicks

ΙΤΑΛΙΑ
κ. Indelli
ΙΑΠΩΝΙΑ
κ. Hotta

ΡΟΥΜΑΝΙΑ
κ. Constantinesco
ΤΟΥΡΚΙΑ
Rechid Safvet Μπέης

ΓΑΛΛΙΑ
κ. Lagarde

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
κ. Belin
ΕΛΛΑΔΑ
κ. Κόλλας

ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ
κ. Milanovitch
ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ
Δίδα Stanciof
κ. Altinof

[280]

Ο Λόρδος Curzon προσκάλεσε την τουρκική αντιπροσωπεία να μιλήσει.

Ο Ismet Πασάς ανέγνωσε την ακόλουθη δήλωση: —

«Από την έναρξη των συζητήσεων για το ζήτημα των Στενών, η παγκόσμια κοινή γνώμη γνώρισε τις νόμιμες διεκδικήσεις μας. Απλώς ζητούμε να εφαρμοστούν οι αρχές, στις οποίες στηρίζουμε τη θέση μας για χρόνια. Οι αρχές αυτές έχουν την αποδοχή ολόκληρου του κόσμου· αυτές είναι ότι τα Στενά θα πρέπει να μένουν ανοιχτά για το παγκόσμιο εμπόριο και για τις διεθνείς συγκοινωνίες, υπό τον όρο ότι το απαραβίαστο της πρωτεύουσάς μας και της θάλασσας του Μαρμαρά, που βρίσκεται στην καρδιά της χώρας μας, θα πρέπει να διασφαλιστεί.

«Δεν υπήρχε ανάγκη να απαιτηθεί ότι τα Στενά θα πρέπει να μην είναι οχυρωμένα προκειμένου να παραμείνουν ανοικτά για εμπορικά πλοία και διεθνείς συγκοινωνίες. Η εφαρμογή και η τήρηση των κανονισμών που ετέθησαν για το σκοπό αυτόν από αντιπροσώπους των ενδιαφερόμενων εθνών, θα ήταν απολύτως επαρκείς για να εξασφαλιστεί η διέλευση των εμπορικών πλοίων νύχτα και μέρα, σε καιρούς ειρήνης και πολέμου. Θα ήταν επίσης δυνατόν να διασφαλιστεί με συνθήκη το πέρασμα πολεμικών πλοίων από τη μία θάλασσα στην άλλη, η οποία έχει κηρυχθεί αναγκαία για εμπορικούς και ανθρωπιστικούς σκοπούς, διατηρώντας παράλληλα τις οχυρώσεις των Στενών.

«Το ουσιαστικό πρόβλημα για την Τουρκία, δηλαδή το απαραβίαστο της πρωτεύουσάς της και της Θάλασσας του Μαρμαρά, θα είχε έτσι λυθεί χωρίς να αφήνει περιθώρια για οποιαδήποτε αβεβαιότητα. Η αμερόληπτη κοινή γνώμη αναγνωρίζει ομόφωνα ότι κατά τη διάρκεια των προηγούμενων πολέμων, το κλείσιμο των Στενών προς κάθε κατεύθυνση βασίστηκε σε συνθήκες που τότε ήταν σε ισχύ.

«Παρόλα αυτά, η Τουρκία, στηριζόμενη στη δυνατότητα να εξασφαλίσει με άλλα μέσα την ασφάλεια και το απαραβίαστο, που δικαιούται να προσδοκά, έκανε τη θυσία να συμφωνήσει να μην οχυρώσει τα Στενά. Μπορώ συνειδητά να δηλώσω ότι κανένας άλλος λαός δεν έχει συμφωνήσει να κάνει θυσία συγκρίσιμη με αυτήν, για χάρη της παγκόσμιας ειρήνης.

«Τίποτε άλλο παρά μια ειλικρινής επιθυμία για ειρήνη και συμφιλίωση δε θα μπορούσε να κάνει μια χώρα να αφήσει την πρωτεύουσά της εκτεθειμένη σε όλα τα είδη κινδύνων από ξηράς και θαλάσσης, ενώ προηγουμένως αυτή ήταν ασφαλής και εύκολη προς υπεράσπιση.

«Η κατάργηση των παράκτιων οχυρώσεων των Στενών θα αρκούσε για να αποδείξει ότι η Τουρκία έχει αποκηρύξει κάθε ιδέα οχύρωσής τους, αλλά αυτή έκανε περισσότερα· με μοναδικό σκοπό να ικανοποιήσει τους Συμμάχους, συμφώνησε να εφαρμόσει μια σειρά μέτρων που της προτάθηκαν, τα οποία δεν είναι πραγματικά απαραίτητα για τη διασφάλιση της διέλευσης πλοίων.

«Με τον τρόπο αυτόν, εγκαταλείψαμε τα μέσα άμυνας μας εντός ορισμένων ζωνών. Δεν γνωρίζω ποια θα είναι η κρίση της ιστορίας και των μελλοντικών γενεών για την ενέργεια της Τουρκίας να παραιτηθεί με αυτόν τον τρόπο από τα μέσα άμυνας της, προκειμένου να ικανοποιήσει άλλα έθνη.

«Ωστόσο, ενώ από τη μία πλευρά κάνουμε τόσο

[281]

μεγάλες θυσίες σε επίπεδο αποστρατικοποίησης, από την άλλη βλέπουμε ότι αυτές οι ίδιες οι

διευθετήσεις θέτουν σε σοβαρό κίνδυνο τη δική μας ασφάλεια. Στην πραγματικότητα, δίνεται η δυνατότητα στην Ελλάδα να αναπτύξει στρατό ανάμεσα στους κατοίκων των νησιών που βρίσκονται ακριβώς απέναντι από τις αποστρατικοποιημένες ζώνες, να συγκεντρώσει όλους αυτούς τους στρατιώτες στο ένα ή στο άλλο από αυτά τα νησιά και να στείλει το στόλο της στο στόμιο των Δαρδανελίων, το οποίο θα είναι αφρούρητο και στερημένο από κάθε αμυντικό μέσο. Σε καιρό ειρήνης, οι νεοσύλλεκτοι που συγκεντρώνονται σε μια περιοχή, επαρκούν για να σχηματίσουν τις δυνάμεις που θα μπορούσαν να διατηρηθούν ωφέλιμα εκεί· συνεπώς, εάν επιτραπεί στην Ελλάδα να χρησιμοποιήσει επί τόπου τις δυνάμεις από τα υπό συζήτηση νησιά, αυτό πραγματικά ισοδυναμεί με το να της επιτραπεί να έχει όσο το δυνατόν περισσότερους στρατιώτες στα νησιά αυτά.

«Ενώ η παρουσία του τουρκικού στόλου στη Θάλασσα του Μαρμαρά και μπροστά από την πρωτεύουσα μπορεί να εκπληρώσει μόνον έναν αμυντικό σκοπό, η παρουσία του ελληνικού στόλου ακριβώς έξω από τα Δαρδανέλια, μπορεί εύκολα να αποδοθεί σε στόχους επίθεσης. Μπορούμε, πιθανόν, να επιτρέψουμε οι θυσίες που έγιναν από εμάς για χάρη της παγκόσμιας ειρήνης και προς το συμφέρον όλων των λαών να διευκολύνουν προετοιμασίες για επίθεση από την πλευρά των Ελλήνων;

«Από την άλλη πλευρά, νομίζω ότι δε χρειάζεται να εξηγήσω πόσο απαραίτητο είναι για την άμυνα των αφοπλισμένων τουρκικών Στενών, να αποδοθούν στην Τουρκία τα νησιά Ίμβρος, Τένεδος και Σαμοθράκη, τα οποία αποτελούν αναπόσπαστο μέρος των Δαρδανελίων.

«Είναι αλήθεια ότι το ζήτημα των νησιών έχει ήδη συζητηθεί αρκετές φορές, αλλά αυτό δεν μπορεί να μας εμποδίζει από το να επανέλθουμε σε αυτό. Η δικαιοσύνη θα πρέπει να είναι στη σκέψη μας. Άλλωστε τίποτε δεν έχει ακόμη αποφασιστεί επί του θέματος αυτού και είναι φυσικό επακόλουθο ότι το ζήτημα αυτό πρέπει να επανεξεταστεί τη στιγμή που θα ληφθεί απόφαση. Με σκοπό να είμαστε σε θέση να προστατεύουμε τη χερσόνησο της Καλλίπολης από οποιαδήποτε αιφνιδιαστική επίθεση, έχουμε ζητήσει άδεια να διατηρούμε μια φρουρά ελάχιστης δύναμης εκεί. Εάν η δύναμη 5.000 ανδρών που έχουμε ζητήσει θεωρηθεί υπερβολικά μεγάλη, συμφωνώ να μας προταθεί από τις ίδιες τις Συμμαχικές Δυνάμεις ένας άλλος αριθμός.

«Αλλά τα τεχνικά επιχειρήματα υπέρ της διατήρησης μιας τουρκικής φρουράς στην Καλλίπολη είναι αναντίρρητα, όπως ήδη είχαμε την ευκαιρία να εξηγήσουμε στους εμπειρογνώμονες. Μόνον επειδή μια απόφαση πάνω σε αυτό το ζήτημα είναι εκτός αρμοδιότητας των εμπειρογνώμωνων, για αυτό η υπόθεση δεν διευθετήθηκε από αυτούς.

«Είναι φανερό ότι όλες οι προσπάθειές μας θα πρέπει να αφιερωθούν στο μοναδικό σκοπό της εξασφάλισης της ελευθερίας των θαλάσσιων μετακινήσεων διαμέσου των Στενών· η άδεια που ζητάμε είναι για αυτούς τους λόγους απολύτως νόμιμη, αφού η παρουσία μιας μικρής φρουράς δε θα μπορούσε με κανέναν τρόπο να βλάψει αυτήν την ελευθερία στις μετακινήσεις, αλλά θα μπορούσε να χρησιμοποιείται για την αποτροπή μιας ενδεχόμενης απόβασης.

«Αφήνω τις Συμμαχικές Δυνάμεις να αποφασίσουν σχετικά με αυτό το θέμα και να προβούν στις μειώσεις που θα κρίνουν αναγκαίες στον αριθμό ανδρών που ζητάμε. Ενεργώντας κατά αυτόν τον τρόπο η Τουρκία κάνει μια καινούρια θυσία και δίνει ακόμη μεγαλύτερη απόδειξη της καλής της θελήσεως.

[282]

«Επιθυμώ τώρα να θέσω τις απόψεις μου επί του σχεδίου που αφορά την ελευθερία των Στενών.

«Δεν υπάρχει διάσταση απόψεων μεταξύ μας, όσον αφορά τη διέλευση των εμπορικών πλοίων. Σχετικά με τη διέλευση των πολεμικών πλοίων, το σύστημα που υποστηρίξαμε οδηγούσε στην εξασφάλιση της ασφάλειας πρωτεύουσας της Τουρκίας και της Θάλασσας του Μαρμαρά. Ζητήσαμε να περιοριστεί οποιοσδήποτε στόλος που θα περάσει από τα Στενά κατά τέτοιον

τρόπο ώστε δε θα είναι σε θέση να επιτεθεί στον τουρκικό στόλο που βρίσκεται στη ζώνη μεταξύ των Στενών.

«Υπάρχει κάτι πιο φυσικό και πιο νόμιμο από το δικαίωμά μας για ασφάλεια αυτού του είδους;

«Οι περιορισμοί σε καιρούς ειρήνης που αποδέχθηκαν οι Συμμαχικές Δυνάμεις είναι ανεπαρκείς και σε καιρό πολέμου η διέλευση απεριορίστου αριθμού μαχητικών μονάδων έξω από την πρωτεύουσά μας, θα δημιουργούσε σοβαρά μειονεκτήματα για την Τουρκία, εάν θα ήταν ουδέτερη.

«Παρόλα αυτά, η τουρκική αντιπροσωπεία δηλώνει ότι αποδέχεται τις ρήτρες του Συμμαχικού σχεδίου για την ελευθερία των Στενών.

«Έτσι οι θυσίες και παραχωρήσεις που έγιναν από την Τουρκία, φτάνουν σε ένα επίπεδο όπου υπερβαίνουν τα όρια που επιτρέπουν τα συμφέροντά της.

«Με αυτόν τον τρόπο, μια συμφωνία συνάπτεται μεταξύ της Τουρκίας και των Συμμαχικών Δυνάμεων για όλες τις θεμελιώδεις αρχές αναφορικά με τα Στενά.

«Εκτός από τα σημεία με τα οποία ασχολήθηκα σχετικά με τις πολεμικές ναυτικές και στρατιωτικές δυνάμεις της Ελλάδος, το σχέδιο για την ελευθερία των Στενών προβλέπει ότι τα πολεμικά πλοία, κατά την είσοδό τους στα Στενά, θα γνωστοποιούν τη δύναμή τους, ως μια πράξη ευγένειας, σε έναν σταθμό σηματοδότησης που θα ορίσει η Τουρκία. Προκειμένου να διατηρηθεί η πλήρης ισχύς της δέσμευσης αυτής, είναι επιθυμητό να απαλείψουμε τη φράση «ως μια πράξη ευγένειας» και να καταστεί η γνωστοποίηση υποχρεωτική.

«Αισθάνομαι επίσης υποχρεωμένος να παρατηρήσω ότι η τουρκική αντιπροσωπεία αδυνατεί να συμφωνήσει στη διατήρηση των φυλακίδων, οι οποίες είναι κατάλοιπο του καθεστώτος διολογήσεων και υπήρχαν στην Κωνσταντινούπολη τον προηγούμενο καιρό υπό το παλαιό σύστημα, σύμφωνα με το οποίο τα Στενά ήταν κλειστά σε πολεμικά πλοία.

«Τώρα θα αναφερθώ στην Επιτροπή των Στενών και στα καθήκοντα που της ανατέθηκαν. Η ιδέα της δημιουργίας μιας τέτοιας επιτροπής, αναφέρθηκε για πρώτη φορά σε μια ομιλία της Εξοχότητας του Βρετανού πρώτου αντιπροσώπου. Ακολούθως, αναφέρθηκα ο ίδιος σε αυτήν στην απάντησή μου και τη συνέκρινα με την Επιτροπή του Δούναβη για εμπορικά πλοία. Η Διάσκεψη θα θυμάται ότι ποτέ σε καμία περίπτωση δε συμφώνησα με την ιδέα του ελέγχου, διότι είμαστε ισχυρά πεπεισμένοι ότι μια τέτοια συναίνεση θα ήταν ασύμβατη με την κυριαρχία μας.

«Όταν αναφέρθηκα στην Επιτροπή του Δούναβη, οι κανόνες διέλευσης που έχουμε θέσει σήμερα δεν είχαν ακόμη εκπονηθεί, ούτε είχε αποφασιστεί η αποστρατικοποίηση των Στενών. Ένα μέτρο που αποτελεί μέρος μιας ομάδας άλλων μέτρων, ουσιαστικά διαφορετικών από εκείνα που εξετάζονται σήμερα, δεν μπορεί να χρησιμεύσει ως βάση για το καινούριο σύστημα το οποίο συζητούμε τώρα.

«Η θεμελιώδης αρχή για τα μέτρα στα οποία

[283]

έχουμε συμφωνήσει, είναι η ίδια η συνθήκη. Επομένως, είναι περιττό να συσταθεί μια επιτροπή που να συνδέεται με ένα σύνολο από ρήτρες και θα μπορούσαμε κάλλιστα να απέχουμε από τη σύσταση αυτής της επιτροπής εξ ολοκλήρου. Αλλά ακόμη και εάν αυτή η επιτροπή πρόκειται να διατηρηθεί, οι λειτουργίες της δε θα έπρεπε σε καμία περίπτωση να καταπατούν τη διοίκηση, την κυριαρχία και την ύπαρξη της Τουρκίας.

«Τα καθήκοντα της επιτροπής θα πρέπει να περιορίζονται αυστηρά στη διασφάλιση της ομαλής εφαρμογής των κανόνων, που ενσωματώνονται στο σχέδιο για την ελευθερία των Στενών αναφορικά με τις μετακινήσεις πολεμικών πλοίων.

«Η Τουρκία θεωρεί ότι συμφωνώντας σε αυτό, έχει δώσει απόδειξη της μεγίστης καλής θε-

λήσεως και ενός εξαιρετικά διαλλακτικού πνεύματος υπέρ της ειρήνης. Εάν όμως, οι παραχωρήσεις που ζητούνται από αυτήν φθάσουν σε τέτοιο βαθμό, ώστε να θέσουν σε κίνδυνο την ίδια της την ύπαρξη, πώς θα μπορούσε να συναινέσει σε αυτές; Είναι σαφές ότι μέτρα που συνδέονται με την ναυσιπλοΐα (ειδικά οι υπηρεσίες φάρων, πλοήγησης και ρυμούλκησης) αποτελούν μέρος των εσωτερικών υποθέσεων μιας χώρας. Θα ήταν δυνατόν να συναινέσουμε να ελέγχονται τέτοιες υποθέσεις από μια διεθνή επιτροπή; *A fortiori* (ελλ. κατά μείζονα λόγο) δε θα μπορούσε να γίνει δεκτό με κανένα τρόπο ότι μέτρα αποστρατικοποίησης θα έπρεπε να ελέγχονται από μια τέτοια επιτροπή. Στην πραγματικότητα, τι θα μπορούσε να κάνει αυτή η επιτροπή για να βεβαιώνει ότι η φρουρά της Κωνσταντινούπολης, η οποία προορίζεται να μη υπερβαίνει τους 12.000 άνδρες, δε θα αυξηθεί στους 13.000; Θα μπορούσε να πει ότι ήταν απαραίτητο για το σκοπό αυτόν, να ελέγξει ολόκληρη τη δημόσια διοίκηση της Κωνσταντινούπολης· θα μπορούσε επίσης να απαιτήσει το δικαίωμα να επιβλέπει όλα τα θέματα που συνδέονται με τη χωροφυλακή στην Καλλίπολη προκειμένου να διαπιστώνει εάν ο εξοπλισμός εκείνης της δύναμης ήταν πράγματι σύμφωνος με τους συμφωνηθέντες όρους. Η Τουρκία έχει εμπειρία από τέτοια συστήματα. Για ένα κράτος, το να εκτίθεται με οποιονδήποτε τρόπο σε παρεμβάσεις σε ένα μέρος των εδαφών που υπόκειται στην κυριαρχία του, είναι μια συμφορά χειρότερη από θάνατο.

«Η συζητούμενη αποστρατικοποίηση αφορά κυρίως τις παράκτιες οχυρώσεις και τα αμυντικά μέσα στις ακτές των Στενών. Τώρα οι οχυρώσεις αυτές θα καταστραφούν πρώτα από όλα με τη συνεργασία των Συμμάχων. Αφού θα καταστραφούν, θα ήταν δυνατόν να ξαναχτιστούν αυτές οι δομές μυστικά – μια διαδικασία που θα διαρκούσε πολλούς μήνες – ειδικά σε μια τοποθεσία τόσο ανοιχτή σε παρατήρηση όπως τα Στενά; Επιθυμώ να δείξω με αυτόν τον τρόπο ότι ο έλεγχος της αποστρατικοποίησης είναι από μόνος του εντελώς περιττός. Εάν υποθέσουμε το αδύνατο και θεωρήσουμε ότι η Τουρκία μπορεί να παραβιάσει τις δεσμεύσεις της, είναι αυτονόητο ότι θα μπορούσε κανείς να καταφύγει στα μέσα που συνήθως χρησιμοποιούνται μεταξύ κρατών σε παρόμοιες περιπτώσεις.

«Συνεπάγεται από όλα όσα είπα ότι η αποστρατικοποίηση θα τεθεί σε στέρεη βάση εάν οι οχυρώσεις κατεδαφιστούν εξ αρχής και εάν ληφθεί η δέσμευση από την Τουρκία να μη τις ανοικοδομήσει στο μέλλον.

«Οι σκέψεις που έθεσα ενώπιόν σας, θα αναγνωριστούν σίγουρα από την παγκόσμια κοινή γνώμη ως μία νέα θυσία εκ μέρους της τουρκικής αντιπροσωπείας.

[284]

«Τι απαιτούν οι Σύμμαχοι; Αποστρατικοποίηση των Στενών, διέλευση εμπορικών και πολεμικών πλοίων όπως προβλέπεται στο σχέδιο για την ελευθερία των Στενών; Αυτά τα δεχόμαστε πρακτικώς *in toto* (ελλ. σύνολό τους). Αλλά δεν μπορούμε να δεχθούμε ότι οι όροι αυτοί θα επιφέρουν μια πιο ευνοϊκή θέση για τον ελληνικό στόλο και στρατό. Επίσης, ζητούμε μια φρουρά στην Καλλίπολη και το αφήνουμε στους Συμμάχους να καθορίσουν τη δύναμη αυτής. Εάν, από την άλλη πλευρά, δεν είμαστε πρόθυμοι να δεχτούμε ότι ένας Έλληνας αντιπρόσωπος θα πρέπει να έχει θέση στην Κωνσταντινούπολη ως μέλος της Επιτροπής των Στενών, τι θα μπορούσε να είναι πιο κατανοητό από την επιθυμία μας σε αυτό το θέμα; Τέλος επιθυμούμε πάνω από όλα, τα καθήκοντα της προτεινόμενης επιτροπής να περιορίζονται στον έλεγχο της διέλευσης πολεμικών πλοίων, σύμφωνα με το σχέδιο για την ελευθερία των Στενών.

«Έχω την τιμή να αναφέρω ακόμη μία φορά ότι αυτό το τελευταίο σημείο είναι το πιο ουσιώδες χαρακτηριστικό των διεκδικησέων μας.

«Αυτές είναι οι τελευταίες σκέψεις που έχουμε να σας παρουσιάσουμε.

«Είμαι πεπεισμένος ότι όταν οι θέσεις που είχα την τιμή να εκφράσω, γίνουν γνωστές, ο κόσμος θα εκπλαγεί να μάθει ότι η Τουρκία, αφού έλαβε δεόντως υπόψη της όλες τις απαιτήσεις των Συμμάχων, ήταν υποχρεωμένη να επιμένει σε έναν ελάχιστο όριο απαιτήσεων, απολύτως

νόμιμων ως προς των χαρακτήρα τους και ζωτικού ενδιαφέροντος για εκείνην. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι ο κόσμος όλος θα επιδοκιμάσει τη συμπεριφορά της.

«Όσον αφορά τις πολιτικές εγγυήσεις, η Τουρκία δεν έχει ακόμη λάβει ικανοποίηση. Επιθυμώ να διατυπώσω με σαφήνεια τις απαιτήσεις μας από την άποψη αυτή.

«Καθώς η Τουρκία έχει παραιτηθεί από το δικαίωμά της να οχυρώσει την πρωτεύουσά της και έχει επιτρέψει όλα τα πολεμικά πλοία να διεισδύουν στην καρδιά της επικράτειάς της, τίποτε δεν θα μπορούσε να ήταν πιο νόμιμο από το αίτημά της για δέσμευση ότι θα προστατεύεται από κάθε πολεμική πράξη, που μπορεί να διαπραχθεί από στόλους, οι οποίοι θα διέρχονται ελεύθερα από τα Στενά.

«Ελπίζω ότι το σχέδιο που αφορά αυτό το θέμα, το οποίο είχα την τιμή να παραδώσω χθες, μπορεί να αποτελέσει μια μορφή πολιτικής εγγύησης που θα είναι λογική, μετριοπαθής και εύκολη προς εκτέλεση. Αναμένω τις απόψεις των Συμμαχικών Δυνάμεων επί του θέματος αυτού.»

Ο Λόρδος Curzon είπε ότι εάν κανένας άλλος δεν επιθυμούσε να μιλήσει, θα ήταν καθήκον του, από σεβασμό προς τον Ismet Πασά, να κάνει μερικές παρατηρήσεις επί της ομιλίας που ο τελευταίος είχε μόλις εκφωνήσει. Η ομιλία αυτή εκφωνήθηκε με ένα τόνο μετριοπάθειας και συμφιλίωσης, το οποίο αναγνώριζε ο Λόρδος Curzon και ήλπιζε ότι και η δική του θα προσλαμβάνονταν και θα γινόταν δεκτή στο ίδιο πνεύμα.

Κανένας δε θα διαφωνούσε με τις γενικές αρχές με τις οποίες ο Ismet Πασάς ξεκίνησε το λόγο του και ο Λόρδος Curzon τον παρακάλεσε να πιστέψει ότι όλες οι προτάσεις των Συμμάχων είχαν σχεδιαστεί για να εξασφαλίσουν ένα λογικό μέτρο ασφάλειας για τα Στενά και για την πρωτεύουσα της Τουρκίας. Αναγνώρισε τις νόμιμες αγωνίες της τουρκικής αντιπροσωπείας από αυτήν την πλευρά. Η άποψη του Ismet Πασά ήταν ότι κάθε μέτρο στο οποίο η τουρκική

[285]

αντιπροσωπεία ήταν διατεθειμένη να υποχωρήσει, θα έπρεπε να θεωρηθεί ως μια μεγάλη θυσία από την πλευρά της Τουρκίας. Άλλοι παρόντες αντιπρόσωποι θα μπορούσαν ίσως να θεωρήσουν πολλά από αυτά τα μέτρα ως παραχωρήσεις από την πλευρά των Συμμαχικών Δυνάμεων. Ότι το ένα μέρος θεωρούσε παραχώρηση, το άλλο ήταν ικανό να θεωρήσει θυσία. Ο Λόρδος Curzon προέτρεψε να μην υπάρξει διαφωνία σε αυτό το σημείο, αλλά να καταβληθεί προσπάθεια να βρεθεί μια δίκαιη λύση.

Περνώντας στα διάφορα σημεία που έθεσε ο Ismet Πασάς, ο Λόρδος Curzon διαπίστωσε με ικανοποίηση ότι η Εξοχότητά του είχε αποδεχθεί με σαφήνεια τις γενικές ρήτρες που προτάθηκαν από τους Συμμάχους ως προς την ελευθερία των Στενών και ότι ήταν γενικώς σύμφωνος με τις θεμελιώδεις αρχές στις οποίες βασιζόνταν οι ρήτρες αυτές. Συνεπώς, απέμενε μόνο να εξεταστεί η πρακτική εφαρμογή των ρητρών.

Το πρώτο σημείο στο οποίο ο Ismet Πασάς είχε εγείρει ένσταση, ήταν εκείνο της φρουράς στην Καλλίπολη. Ο Ismet Πασάς είχε αρχικώς προτείνει μια δύναμη 5.000 Τούρκων στρατιωτών. Η αρχή στην οποία είχαν προχωρήσει οι Σύμμαχοι, ήταν ότι δεν θα έπρεπε να επιτραπούν μέτρα, είτε στην Καλλίπολη είτε αλλού, που να παρεμβαίνουν στην ελευθερία των Στενών, κάτι που είχε γίνει αποδεκτό και από τα δύο μέρη. Σίγουρα ο Ismet Πασάς θα αναγνώριζε τη θεμελιώδη αντίφαση μεταξύ της αντίληψης μιας αποστρατικοποιημένης ζώνης και της ύπαρξης μίας μεγάλης δύναμης στο εσωτερικό της. Αυτό ήταν που οι Σύμμαχοι είχαν κατά νου όταν συνέταξαν τις προτάσεις τους. Κατά συνέπεια, είχαν προβλέψει μια τουρκική φρουρά (το μέγεθος της οποίας δεν είχε καθοριστεί ακόμη) στο Kanaak πέρα από το Bulair, το πρώτο μέρος είχε σκόπιμα αποκλειστεί από την αποστρατικοποιημένη ζώνη, έτσι ώστε να μην υπάρχει καμιά δυσκολία για την παρουσία τουρκικών δυνάμεων εκεί. Ήταν επίσης γεγονός ότι η Τουρκική Κυβέρνηση, η οποία θα διέθετε δυνάμεις στην Randerma, θα ήταν ελεύθερη να τις μεταφέρει δια θαλάσσης στην Καλλίπολη σε περίπτωση επίθεσης και θα μπορούσε εύκολα να το κάνει αυτό σε μερικές ώρες.

Αλλά όταν ο Ismet Πασάς έδινε έμφαση στην ύπαρξη μιας δύναμης στην ίδια τη χερσόνησο της Καλλιπόλης, μάλλον ως ένδειξη κυριαρχίας παρά για το σκοπό της απόκρουσης μιας επίθεσης, αφού η συζητούμενη δύναμη θα ήταν μικρή, δεν ξέχναγε ότι με το άρθρο 2 των προτάσεων αποστρατικοποίησης των Συμμάχων, επιτρεπόταν στην Τουρκία να διατηρεί μια δύναμη χωροφυλακής στη χερσόνησο; Η διαφορά μεταξύ στρατευμάτων και χωροφυλακής ήταν ότι, ενώ και τα δύο εκπροσωπούσαν εξίσου την κυρίαρχη Δύναμη, τα πρώτα θα είχαν πλήρη εξοπλισμό σε όπλα, που θα αποτελούσε απειλή για την ελευθερία των Στενών, ενώ η δεύτερη όχι. Η συμμαχική πρόταση είχε γίνει καθαρά από στρατιωτική άποψη και ήλπιζε ότι ο Ismet Πασάς θα θεωρούσε επαρκές για το σκοπό του εάν προβλεπόταν μια δύναμη χωροφυλακής, δεδομένου ότι η τουρκική χωροφυλακή περιλάμβανε και ιππικό και πεζικό και ήταν πρακτικά το ίδιο με ένα στράτευμα χωρίς όπλα.

Η δεύτερη ένσταση που προέβαλλε ο Ismet Πασάς ήταν μία από εκείνες που ο Λόρδος Curzon άκουγε τώρα για πρώτη φορά και αφορούσε το δικαίωμα που απολάμβαναν οι αντιπρόσωποι των Μεγάλων Δυνάμεων να έχουν

[286]

φυλακίδες στην Κωνσταντινούπολη. Δεν σκέφτηκε ποτέ ότι αυτή η παραχώρηση θα μπορούσε να θεωρηθεί ως επιβλαβής ή ταπεινωτική για την Τουρκική Κυβέρνηση· ήταν απλώς ανάλογη με τις ενέργειες ευγενείας που χορηγούνται γενικά στους αντιπροσώπους ξένων Δυνάμεων σε κάθε πρωτεύουσα. Η Κωνσταντινούπολη, καθώς βρίσκεται στη θάλασσα, ήταν σε διαφορετική θέση από τις πρωτεύουσες της ενδοχώρας, όπως το Παρίσι και το Βερολίνο και το προνόμιο να έχουν φυλακίδες εκεί, ανέκαθεν θεωρούνταν ως μια παραχώρηση ευγενείας, η οποία παραχωρήθηκε οικειοθελώς στους αντιπροσώπους των Μεγάλων Δυνάμεων από την Τουρκική Κυβέρνηση. Δεν μπορούσε να πει εάν οι Πρέσβεις θα επέμεναν να διατηρήσουν μια παραχώρηση που δόθηκε απρόθυμα· όλη της η αξία βρισκόταν στο πνεύμα με το οποίο προσφέρθηκε, όχι σε εκείνο με το οποίο έγινε δεκτή. Οι Πρέσβεις στην Κωνσταντινούπολη χρειάζονταν θαλαμηγούς και λέμβους για την εξυπηρέτησή τους, ακριβώς όπως εκείνοι στις πρωτεύουσες της ενδοχώρας απαιτούσαν αυτοκίνητα ή άμαξες, για τα οποία κανένας δε θα μπορούσε να έχει αντίρρηση. Εάν οι Τούρκοι επέμεναν να σκέφτονται ότι η παρουσία μιας φυλακίδος θα ήταν καθ' οιονδήποτε τρόπο παραβίαση της τουρκικής κυριαρχίας, αυτός θα ήταν αρκετά πρόθυμος να εξετάσει με τους συναδέλφους του –δύο εκ των οποίων ήταν Πρέσβεις και ένας πρώην Πρέσβης στην Κωνσταντινούπολη– εάν θα μπορούσε να γίνει οποιαδήποτε παραχώρηση.

Το εναπομένον ερώτημα που ήγειρε ο Ismet Πασάς, ήταν ένα μεγάλης σημασίας, και αναφορικά με αυτό υπήρξε ενδεχομένως κάποια παρεξήγηση. Αφορούσε την επιθεώρηση ή τον έλεγχο των αποστρατικοποιημένων ζωνών. Το ζήτημα αυτό θα μπορούσε να εξεταστεί, είτε από την άποψη της αρχής είτε από την άποψη του μηχανισμού που έπρεπε να δημιουργηθεί. Όσον αφορά την αρχή, σίγουρα δεν θα μπορούσε να υπάρξει καμία διαφωνία. Εάν οι ζώνες επρόκειτο να αποστρατικοποιηθούν και δεν θα υπήρχαν εντός τους οχυρώσεις, πυροβολαρχίες ή πολεμικές μηχανές, ήταν πολύ σωστό και ορθό να ληφθούν μέτρα για την τήρηση της υποχρέωσης αυτής· αυτό έγινε όπου υπήρχε αποστρατικοποίηση. Η Τουρκική Κυβέρνηση, στην καλή πίστη της οποίας οι Σύμμαχοι ήταν αρκετά πρόθυμοι να πιστέψουν, δύσκολα θα μπορούσε να αντιταχθεί στην άσκηση τέτοιων μέσων παρατήρησης. Η τουρκική αντίρρηση αφορούσε προφανώς τον τρόπο με τον οποίο επρόκειτο να πραγματοποιηθεί αυτή η παρατήρηση και αυτό τον έφερε στο ζήτημα της προτεινόμενης επιτροπής των Στενών. Είχε ακούσει πολύ προσεκτικά τα όσα είχε πει ο Ismet Πασάς για το θέμα αυτό, τόσο στην προηγούμενη όσο και στην παρούσα συνάντηση και κατάλαβε ότι η Εξοχότητά του αναγνώριζε ότι ένας τέτοιος οργανισμός ήταν από μόνος του επιθυμητός. Το είχε αποδεχθεί και στις δύο περιπτώσεις για το διπλό σκοπό των μικρότερων λειτουργιών στις οποίες είχε ήδη γίνει αναφορά, αλλά και του σημαντικότερου καθήκοντος της διασφάλισης ότι η διέλευση των πολεμικών πλοίων θα πρέπει να υπόκειται στους καθορισμένους κανόνες. Η επιτροπή περιλαμβανόταν οριστικά στο σχέδιο, το οποίο υπέβαλε ο Ismet Πασάς

την προηγούμενη ημέρα. Προφανώς είχε αντιρρήσεις για το καθήκον της επιτροπής να αναλάβει την «επιτήρηση» των ζωνών και μπορεί να έχει κάποια ισχύ αυτός ο ισχυρισμός· ενδεχομένως ζητήθηκε από την επιτροπή να αναλάβει καθήκοντα

[287]

εκτός της αρμοδιότητάς της. Ο Λόρδος Curzon είχε συζητήσει την υπόθεση με τους επικεφαλής της γαλλικής και της ιταλικής αντιπροσωπείας και ήλπιζε ότι οι Σύμμαχοι θα μπορούσαν να θέσουν ενώπιον της τουρκικής αντιπροσωπείας κάποιες προτάσεις αργότερα, οι οποίες θα κάλυπταν το πρόβλημα και θα τους επέτρεπαν να διατηρήσουν τη βασική αρχή, χωρίς να αμφισβητείται η κυριαρχία ή να πληγώνονται τα αισθήματα της Τουρκικής Κυβέρνησης.

Υπήρχε ένα σημείο στο οποίο ο Ismet Πασάς και η τουρκική αντιπροσωπεία πάντα υπονοούσαν, συγκεκριμένα, την ιδέα τους ότι με τον ένα ή τον άλλο τρόπο οι συμμαχικές προτάσεις προκαλούσαν ζημιά στην τουρκική κυριαρχία. Κάτι τέτοιο δεν ήταν η πρόθεση των Συμμάχων στο ελάχιστο βαθμό. Κάθε συνθήκη αποτελούσε κατά μία έννοια έναν περιορισμό της κυριαρχίας για κάθε έναν από τους υπογράφοντες. Για παράδειγμα, αν ο ίδιος (ο Λόρδος Curzon) έκανε μια εμπορική συνθήκη με την Τουρκία, σύμφωνα με την οποία θα έπρεπε να επιβάλλονται μόνο ορισμένοι δασμοί στις εισαγωγές από την Τουρκία στην Αγγλία, αυτό ήταν ένας περιορισμός της βρετανικής κυριαρχίας, αλλά δεν θεωρούσε ότι πληγώθηκε με αυτόν τον τρόπο. Αν ο Ismet Πασάς ερχόταν μια μέρα να συζητήσει μαζί του, θα μπορούσε να του δώσει ένα σωρό παραδείγματα, που θα έδειχναν πώς οι Μεγάλες Δυνάμεις δεσμεύονταν συνεχώς με συνθήκες που περιόριζαν την κυριαρχία τους. Ένα παράδειγμα ήταν η συνθήκη μεταξύ της Μεγάλης Βρετανίας και των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής σχετικά με τις Μεγάλες Λίμνες μεταξύ Αμερικής και Καναδά. Η συνθήκη αυτή επέβαλε έναν σαφή περιορισμό στο μέγεθος και τον αριθμό των οπλισμένων σκαφών που επιτρεπόταν σε αυτές τις λίμνες, αλλά ποτέ δεν πέρασε από το μυαλό ούτε της Μεγάλης Βρετανίας ούτε των Ηνωμένων Πολιτειών να θεωρήσουν τη συνθήκη αυτή ως πλήγμα για τη δική τους κυριαρχία. Δεν θα συνέχιζε το θέμα περαιτέρω και το ανέφερε μόνο επειδή ήθελε να παρακαλέσει τον Ismet Πασά να απορρίψει την ιδέα από το μυαλό του. Είχε παρακαλέσει για το ίδιο σκοπό και στο παρελθόν, αλλά προφανώς χωρίς μεγάλη επιτυχία. Πίστευε ότι ο Ismet Πασάς δεν θα παρουσίαζε την τουρκική κυριαρχία ως κάτι το οποίο οι Σύμμαχοι ήθελαν να υπονομεύσουν· το μόνο που ήθελαν ήταν να επινοήσουν μια δίκαιη λύση. Όταν υπήρχε κάτι πραγματικά επιζήμιο για την τουρκική κυριαρχία ή την ελευθερία, τότε οι Σύμμαχοι θα ήταν έτοιμοι να το εξετάσουν και να δουν αν θα μπορούσαν να υποχωρήσουν στο θέμα.

Ο κ. Bompard δήλωσε ότι έμεινε έκπληκτος όταν άκουσε το αίτημα του Ismet Πασά σχετικά με τις φυλακίδες των πρεσβειών. Η παρουσία των εν λόγω φυλακίδων δεν συνδέεται με κανέναν τρόπο με το ζήτημα των Διομολογήσεων. Επιπλέον, το εθνικό αυτό δεν είχε ποτέ προκαλέσει παράπονα στην Κωνσταντινούπολη. Οι επικοινωνίες ήταν ακόμη δύσκολες στην Τουρκία και ήταν φυσικό ότι οι πρέσβεις θα έπρεπε να έχουν στη διάθεσή τους φυλακίδες για να μετακινούνται.

Ο κ. Bompard ζήτησε από τον Ismet Πασά να μην επιμένει σε αυτό το αίτημα. Τα άλλα τουρκικά αιτήματα ήταν πολύ πιο σοβαρά και σίγουρα θα υπέφεραν, αν το ζήτημα των φυλακίδων επιβαλλόταν.

Ο κ. Barrère είπε ότι είχε ήδη απευθύνει έκκληση στην καλή θέληση όλων των αντιπροσωπειών με σκοπό την εξεύρεση μιας δίκαιης και ικανοποιητικής

[288]

λύσης. Παρατήρησε με ευχαρίστηση ότι η έκκληση αυτή δεν είχε γίνει μάταια και ότι είχε γίνει ένα μεγάλο βήμα προς την κατεύθυνση της συνδιαλλαγής και προς την επίλυση του σημαντικού ζητήματος των Στενών. Εκ μέρους των Συμμάχων και εκ μέρους του ιδίου σημείωσε με χαρά τη συμφωνία που μόλις είχε επιτευχθεί όσον αφορά τις γενικές αρχές πάνω στις οποίες οι Σύμμαχοι είχαν λάβει τη θέση τους με σκοπό τη διαφύλαξη της ελευθερίας των Στενών. Αισθάνθηκε βέ-

βαιος ότι, μετά από κάποιες περαιτέρω εξηγήσεις και παρατηρήσεις, μια τελική συμφωνία μεταξύ των Τούρκων και των Συμμάχων θα επιτευχθεί.

Ο Μαρκήσιος Garroni είπε ότι ήταν ευτυχής που ταυτίστηκε με τις τοποθετήσεις του Λόρδου Curzon και του κ. Barrère. Μοιράστηκε την ελπίδα ότι η λύση του προβλήματος των Στενών, θα βρισκόταν χωρίς καμιά δυσκολία.

Ο Βαρόνος Hayasi παρατήρησε ότι, χάρη στο πνεύμα συνδιαλλαγής που επέδειξε η τουρκική αντιπροσωπεία, οι διαφορές απόψεων σχετικά με το ζήτημα των Στενών, οι οποίες φαινόταν να είναι πολύ σοβαρές, είχαν πλέον εξαφανιστεί. Χάρηκε που είδε ότι η λύση του προβλήματος φαινόταν επικείμενη.

Ο κ. Spalaikovitch ήλπιζε ότι το ζήτημα των Στενών θα διευθετηθεί χωρίς καθυστέρηση. Η τουρκική αντιπροσωπεία δεν μπορούσε να μην αντιληφθεί ότι οι ρυθμίσεις που πρότειναν οι Σύμμαχοι θα εξασφάλιζαν την ελευθερία των Στενών χωρίς να παραβιάζουν τις κυριαρχία της Τουρκίας. Με χαρά διαπίστωσε ότι ένα μεγάλο βήμα είχε γίνει προς την οριστική επίλυση αυτού του σημαντικού ζητήματος.

Ο κ. Dusa ήταν πεπεισμένος, καθώς είχε εκφράσει την επιθυμία στην προηγούμενη συνάντηση, ότι ο Ismet Πασάς, με τη συνήθη καλή του θέληση, θα εξέταζε προσεκτικά το σχέδιο των Συμμάχων. Ως εκ τούτου, εξέφρασε την ικανοποίησή του για το γεγονός ότι το αποτέλεσμα αυτής της περαιτέρω μελέτης, του επέτρεψε να βρει εκείνη την ημέρα μια λύση διαποτισμένη με το πνεύμα του συμβιβασμού και πιθανότατα να βοηθήσει να γίνει σημαντική πρόοδος προς την πραγματοποίηση της ελευθερίας των Στενών και της παγκόσμιας ειρήνης.

Ο Ismet Πασάς δήλωσε ότι επιθυμεί να ξεκαθαρίσει ένα σημείο το οποίο θεωρεί ουσιώδες, ώστε να μην δημιουργηθούν παρεξηγήσεις σχετικά με τα καθήκοντα της Διεθνούς Επιτροπής των Στενών. Από τις δηλώσεις του στην παρούσα και στην προηγούμενη συνεδρίαση ήταν προφανές ότι, σύμφωνα με το πρόγραμμα για την ελευθερία των Στενών, η Επιτροπή θα έπρεπε να ελέγχει μόνο αν τηρούνται οι διατάξεις σχετικά με τα πολεμικά πλοία. Περαιτέρω, τα σημεία στα οποία η τουρκική αντιπροσωπεία συμφωνούσε και εκείνα για τα οποία ζητούσε τροποποιήσεις αποτελούσαν ένα αδιαίρετο σύνολο.

(Η επιτροπή ολοκλήρωσε τις εργασίες της στις 5:25 μμ.)

[289]

Αρ. 22

ΕΛΑΦΙΚΗ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Πρακτικά⁸⁹ της Δέκατης Ενάτης Συνεδρίασης, 9 Ιανουαρίου 1923 στις 4 μ.μ.,

υπό την Προεδρία του Λόρδου Curzon

Παρόντες:

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
Μαρκήσιος Curzon του Kedleston
Σερ Horace Rumbold

ΙΤΑΛΙΑ
Μαρκήσιος Garroni

ΓΑΛΛΙΑ
κ. Barrère
κ. Bompard

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
κ. Child

89. Τα παρόντα πρακτικά δεν αντιπροσωπεύουν τις υπογεγραμμένες εκδόσεις των ομιλιών, εκτός από τις βρετανικές.

κ. Montagna
κ. Lago
ΙΑΠΩΝΙΑ
Βαρόνος Hayashi
κ. Otchiai
ΡΟΥΜΑΝΙΑ
κ. Diamandy

Ναύαρχος Bristol
κ. Grew
ΕΛΛΑΔΑ
κ. Βενιζέλος
κ. Κακλαμάνος
κ. Rakitch

ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ

ΤΟΥΡΚΙΑ
Ismet Πασάς
Riza Nour Μπέης
Παρόντες επίσης:

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
Sir W. Tyrrell
κ. Malkin
κ. Ryan
Αντισυνταγματάρχης Heywood
κ. Nicolson
κ. Forbes Adam
κ. Leeper
κ. McClure

ΓΑΛΛΙΑ
κ. Fromageot
κ. Laporte
Αντισυνταγματάρχης Courtin
κ. Bargeton
κ. de Percin
κ. Barois
κ. Sanguinetti

ΙΤΑΛΙΑ
κ. Arlotta
κ. Guariglia
κ. Galli
κ. Polverelli

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
κ. Dwight
κ. Amory

ΙΑΠΩΝΙΑ
κ. Nagaoka
κ. Sato
κ. Koshida

ΕΛΛΑΔΑ
Στρατηγός Μαζαράκης
κ. Δενδράμης
κ. Πολίτης

[290]

ΡΟΥΜΑΝΙΑ
κ. Contzesco
Συνταγματάρχης Dumitresco

ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ
κ. Antitch

ΤΟΥΡΚΙΑ
Shukri Μπέης
Αντισυνταγματάρχης Tenvik Μπέης
Hussein Μπέης

Djevad Μπέη
Jahya Kemal Μπέης

Γενική Γραμματεία
κ. Massigli, *Γενικός Γραμματέας της Διάσκεψης*
Γραμματείς

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
κ. Spring Rice
κ. Wicks
ΙΤΑΛΙΑ
κ. Indelli

ΓΑΛΛΙΑ
κ. Lagarde
ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
κ. Belin

ΙΑΠΩΝΙΑ
κ. Hotta
ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ
κ. Georgevitch

ΕΛΛΑΔΑ
κ. Κόλλας
ΤΟΥΡΚΙΑ
Rechid Safvet Μπέης

Διερμηνέας: κ. Hervé

Η επιτροπή είχε ενώπιον της την έκθεση του κ. Montagna σχετικά με τις εργασίες της υποεπιτροπής για τις μειονότητες (Παράρτημα).

Ο κ. Montagna υπενθύμισε στην επιτροπή ότι τα ζητήματα που τέθηκαν στην υποεπιτροπή ήταν δύο ειδών: πρώτον, εκείνα που αφορούσαν τη γενική προστασία όλων των μειονοτήτων, που είναι εγκατεστημένες στην Τουρκία και δεύτερον, εκείνα που αφορούσαν συγκεκριμένες εθνοτικές ομάδες που κατοικούν στη χώρα αυτή. Όσον αφορά την πρώτη κατηγορία ζητημάτων, η υποεπιτροπή κατόρθωσε, χάρη σε μια ειλικρινή προσπάθεια συνδιαλλαγής, να καταλήξει σε μια σχεδόν πλήρη συμφωνία επί ενός συνόλου ρητρών που αποσκοπούσαν στο να εγγυηθούν την προστασία των μειονοτήτων με αποτελεσματικό τρόπο. Κατά συνέπεια, οι αντιπροσωπίες μπόρεσαν, μέσω κοινής συναίνεσης-

- (α.) Να καθορίσουν τα πρόσωπα των οποίων η προστασία θα εξασφαλιζόταν από τις εν λόγω ρήτρες,
- (β.) Να καθιερώσουν την αρχή της απόλυτης ισότητας, τόσο σε αστικό όσο και σε πολιτικό επίπεδο, μεταξύ των μη μουσουλμανικών μειονοτήτων και των μουσουλμάνων Τούρκων υπηκόων,
- (γ.) Να εγγυηθούν στις μειονότητες αυτές την πλήρη ελευθερία χρήσης της γλώσσας τους σε όλους τους τομείς της κοινωνικής ζωής, τη θρησκευτική ελευθερία και την ελευθερία του τύπου.
- (δ.) Να διασφαλίσουν τη διατήρηση και την προστασία των ευαγών, θρησκευτικών, φιλανθρωπικών, εκπαιδευτικών και εν γένει κοινωνικών ιδρυμάτων τους.

[291]

Οι διατάξεις αυτές ήταν αναμφίβολα πολύ σημαντικές, αλλά καμία από αυτές δεν είχε τόση αξία για τις μειονότητες όσο εκείνη που αφορούσε την προσωπική κατάσταση και το οικογενειακό δίκαιο. Το σύνολο των διατάξεων αυτών τέθηκε υπό την εγγύηση της Κ.τ.Ε.

Η υποεπιτροπή ήταν πολύ λιγότερο τυχερή όσον αφορά το δεύτερο μέρος του προγράμματός της, δηλαδή τα ζητήματα που αφορούσαν ορισμένες εθνοτικές ομάδες, οι οποίες κατοικούν στην Τουρκία. Καθώς δεν μπόρεσε να καταλήξει σε συμφωνία για το θέμα αυτό, υποχρεώθηκε να επαναφέρει στην κύρια επιτροπή τα ζητήματα των Αρμενίων, των Ασσυροχαλδαίων και των Βούλγαρων μεταναστών στην Ανατολική και Δυτική Θράκη. Σε όλα αυτά τα ζητήματα η υποεπιτροπή είχε συναντήσει την απόλυτη άρνηση της τουρκικής αντιπροσωπείας.

Παρ' όλα αυτά, ο κ. Montagna εξακολουθούσε να τρέφει την ελπίδα ότι η τουρκική αντιπροσωπεία, αντιλαμβανόμενη το ενδιαφέρον της κοινής γνώμης όλου του κόσμου για τα ζητήματα αυτά και λαμβάνοντας υπόψη το καθαρά ανθρωπιστικό πνεύμα από το οποίο καθοδηγούνταν οι Δυνάμεις κατά τη διατύπωση των συστάσεών τους για το θέμα αυτό, δεν θα εμπόδιζε το δρόμο των διαπραγματεύσεων με τις οποίες οι Δυνάμεις προσπαθούσαν να εξασφαλίσουν το θρίαμβο ενός μεγάλου ηθικού σκοπού.

Εκτός αυτού, παρέμεναν δύο σημεία διαφωνίας που απαιτούσαν επίλυση: —

- (α.) Η απαλλαγή των μη Μουσουλμάνων από τη στρατιωτική θητεία.
- (β.) Η παράταση της αμνηστίας.

Η τουρκική αντιπροσωπεία αρνήθηκε οριστικά να απαλλάξει τους μη μουσουλμάνους από τη στρατιωτική θητεία, επειδή δεν ήταν διατεθειμένη να παραβιάσει την αρχή ότι όλοι είναι ίσοι ενώπιον του νόμου· επειδή φοβόταν μήπως μια τέτοια εύννοια θα μπορούσε να αυξήσει την οικονομική δύναμη του μη μουσουλμανικού πληθυσμού στην Τουρκία· και επειδή φοβούνταν ότι αν οι μη μουσουλμάνοι εξαιρούνταν από τη στρατιωτική θητεία, θα μπορούσαν να αυξηθούν σε αριθμό εις βάρος του υπολοίπου πληθυσμού. Σημείωσαν, ωστόσο, ότι εάν η αρχή της απαλλαγής από τη στρατιωτική θητεία γινόταν δεκτή από την τουρκική νομοθεσία εν συνόλω ή εν μέρει, η αρχή αυτή θα έπρεπε να εφαρμοστεί σε όλους τους Τούρκους υπηκόους εξίσου.

Όσον αφορά το θέμα της αμνηστίας, συμφωνήθηκε επί της αρχής ότι η αμνηστία αυτή θα πρέπει να είναι όσο το δυνατόν ευρύτερη, ώστε να βοηθήσει ουσιαστικά στην καταπράυνση των παθών. Οι διαφορές στο θέμα αυτό περιορίστηκαν σε ορισμένα σημεία λεπτομερειών.

Ο κ. Montagna ήταν πεπεισμένος ότι δεν θα ήταν δύσκολο να επιτευχθεί συμφωνία σε αυτά τα δύο σημεία. Εμπιστευόταν ότι η ίδια η επιτροπή θα μπορούσε να επιτύχει την επίτευξη αυτής της συμφωνίας, με την επίκληση του πνεύματος καλής θέλησης και συμφιλίωσης που είχε χαρακτηρίσει το μεγαλύτερο μέρος των εργασιών της υποεπιτροπής. Μια τέτοια συμφωνία θα ήταν αναμφίβολα ένας εξαιρετικός οiwνός για την αποκατάσταση της ειρήνης, την οποία επιθυμούσε τόσο διακαώς η Διάσκεψη και ανέμενε με τόση ανυπομονησία ολόκληρος ο κόσμος.

Ο κ. Barrère μίλησε ως ακολούθως: —

«Παρακολούθησα με εξαιρετικό ενδιαφέρον τις συζητήσεις στην υποεπιτροπή για τις μειονότητες, η οποία ασχολήθηκε με ένα

[292]

θέμα για το οποίο η Γαλλία αισθάνεται πολύ ιδιαίτερη ανησυχία, λόγω των μακροχρόνιων παραδόσεων της ανατολικής πολιτικής της.

«Η κατ' εξοχήν σαφής και πλήρης έκθεση του κ. Montagna μου αποκάλυψε ότι στα περισσότερα από τα ζητήματα που της αναφέρθηκαν η υποεπιτροπή κατόρθωσε, μετά από επίπονες και ενίοτε ζωντανές συζητήσεις, να καταλήξει σε μια συμφωνία που προοιωνίζεται καλή για το μέλλον.

«Το σχέδιο που παρουσιάζεται ενώπιον μας βασίζεται σχεδόν εξ ολοκλήρου σε συνθήκες που έχουν ήδη συναφθεί με τις περισσότερες από τις Δυνάμεις, στα εδάφη των οποίων υπάρχουν μειονότητες, έτσι ώστε να διασφαλίζεται πλήρως η κυριαρχία και η ανεξαρτησία της Τουρκίας — επομένως να ικανοποιούνται πλήρως οι επιθυμίες, που η τουρκική αντιπροσωπεία είχε, συχνά, εκφράσει.

«Οι παραχωρήσεις που έκαναν οι Σύμμαχοι ήταν πολλές σε αριθμό και σημαντικές σε χαρακτήρα, όπως αναμφίβολα παρατήρησε η τουρκική αντιπροσωπεία. Για να αναφέρω μόνο δύο περιπτώσεις, οι Σύμμαχοι παραιτήθηκαν από την απαίτησή τους για τη συνεχή παρουσία στην Τουρκία ενός αντιπροσώπου της Κ.τ.Ε. και οι ειδικές εγγυήσεις που προβλέπονται από το υπό συζήτηση σχέδιο περιορίστηκαν στους μη μουσουλμάνους. Αυτές οι δύο παραχωρήσεις αποτελούν απτά σημάδια συμφιλιωτικού πνεύματος εκ μέρους των Συμμάχων και η τουρκική κοινή γνώμη θα δει σε αυτές μια απόδειξη των καλοπροαίρετων διαθέσεων των Συμμάχων προς την Τουρκία.

«Είμαι πεπεισμένος ότι η τουρκική αντιπροσωπεία, από την πλευρά της, θα έχει υπόψη της αυτές τις παραχωρήσεις όταν θα εξετάσει τα σημεία που πρέπει ακόμη να συζητηθούν από τη Διάσκεψη, και θα επιδείξει την ίδια συμφιλιωτική διάθεση με τους συμμαχικούς αντιπροσώπους, -ιδιαιτέρως ως προς το θέμα της παρούσας συζήτησης, δηλαδή την αμνηστία και τη στρατιωτική θητεία για τους μη Μουσουλμάνους.

«Τέλος, θα ήμουν ευτυχής να δω την τουρκική αντιπροσωπεία να εξετάζει ένα θέμα που χρήζει ιδιαίτερου ενδιαφέροντος, δηλαδή την τύχη των διαφόρων εθνοτικών ομάδων για παράδειγμα, των Αρμενίων και των Ασσυροχαλδαίων, οι οποίοι δοκιμάστηκαν τόσο σκληρά τα τελευταία χρόνια, καθώς και των Βουλγάρων.

«Σε μια τόσο σημαντική στιγμή για την ιστορία της Τουρκίας, η οποία προφανώς επιθυμεί να εισέλθει σε μια νέα πορεία, τίποτε δεν θα μπορούσε να κερδίσει για αυτήν τέτοια παγκόσμια συμπάθεια όσο η υιοθέτηση, με τη δική της ελεύθερη βούληση, μέτρων που θα αποσκοπούσαν στην εξάλειψη της δυσαρέσκειας των προηγούμενων ετών και στην ενθάρρυνση της ειρηνικής ανάπτυξης αυτών των μειονοτήτων, αφού η σίγουρη συνεργασία όλων των εθνοτικών στοιχείων του πληθυσμού θα ήταν η ασφαλέστερη εγγύηση για τη μελλοντική της ευημερία.»

Ο Ismet Πασάς θέλησε να ξεκινήσει ευχαριστώντας την υποεπιτροπή Μειονοτήτων για τον τρόπο με τον οποίο διεξήγαγε τις εργασίες της. Αναγνώρισε ότι η υποεπιτροπή εξέτασε και συζήτησε τα ζητήματα που της υποβλήθηκαν με ένα πραγματικά διαλλακτικό πνεύμα, το οποίο αξίζει κάθε έπαινο. Αποδείχθηκε ότι ήταν δυνατόν να επιτευχθεί συμφωνία σε πολλά σημεία, κυρίως λόγω του γεγονότος ότι η τουρκική αντιπροσωπεία είχε αποδεχθεί τις διατάξεις που ενσωματώθηκαν σε άλλες συνθήκες εγγύησης που έχουν υπογραφεί από ορισμένα ευρωπαϊκά κράτη, ενώ παράλληλα προσπάθησε να προσαρμόσει τις διατάξεις αυτές στις τοπικές ανάγκες και την ιδιαίτερη θέση της μειονοτήτων στην Τουρκία.

[293]

Αλλά παρόλο που υπήρξε συμφωνία στα ουσιώδη ζητήματα, δύο σημεία παρέμειναν που ακόμη απαιτούσαν επίλυση: —

1. Η απαλλαγή προσώπων που ανήκουν σε μη μουσουλμανικές μειονότητες από τη στρατιωτική θητεία· και
2. Η γενική αμνηστία.

Οι τούρκοι αντιπρόσωποι δεν παρέλειψαν να εκθέσουν λεπτομερώς στην υποεπιτροπή τους σοβαρούς λόγους που τους εμπόδιζαν να αποδεχθούν τις απόψεις των Συμμαχικών Δυνάμεων στο θέμα της απαλλαγής των μη μουσουλμανικών μειονοτήτων από τη στρατιωτική θητεία. Δεν υπήρχε, επομένως, ανάγκη να εξεταστεί εκ νέου το ζήτημα αυτό.

Όσον αφορά την αμνηστία, το σημαντικότερο σημείο στη γνώμη της τουρκικής αντιπροσωπείας ήταν το εξής: καθώς γινόταν τώρα μια προσπάθεια να απαλυνθούν οι θλίψεις του πολέμου και οι άνθρωποι ενεργούσαν με πνεύμα μεγάλης ανεκτικότητας και γενναιοδωρίας προς εκείνους που είχαν συμμετάσχει σε αυτόν, τα ίδια μέτρα επιείκειας και συγχώρεσης θα πρέπει να εφαρμοστούν στους συμμαχικούς υπηκόους, οι οποίοι μπορούσαν να έχουν δώσει οποιαδήποτε βοήθεια στον τουρκικό αγώνα.

Ο Ismet Πασάς ήλπιζε ότι θα ήταν δυνατόν, λόγω του διαλλακτικού πνεύματος που επέδειξαν και οι δύο πλευρές, να βρεθεί μια ικανοποιητική λύση στα δύο αυτά ζητήματα.

Όσον αφορά το ζήτημα των εθνικών κατοικιών για συγκεκριμένες ομάδες, παρατήρησε ότι οι συμμαχικές προτάσεις για το θέμα αυτό θα συνεπάγονταν τον διαμελισμό της Τουρκίας. Συνεπώς, η τουρκική αντιπροσωπεία δεν θα μπορούσε ούτε καν να ξεκινήσει μια συζήτηση για οποιοδήποτε σύστημα αυτού του είδους.

Όσον αφορά τη βουλγαρική μειονότητα, ο Ismet Πασάς περιορίστηκε να παρατηρήσει ότι ήταν αδύνατο να ανοίξει εκ νέου το ζήτημα της ανταλλαγής πληθυσμών που είχε πραγματοποιηθεί πριν από δέκα χρόνια, με βάση τις συμβάσεις που είχαν συναφθεί κανονικά από την Τουρκία και την Βουλγαρία.

Καταλήγοντας εξέφρασε για άλλη μια φορά την ελπίδα ότι η συμφωνία θα επιτευχθεί τελικά στα δύο ουσιώδη σημεία που παρέμεναν σε εκκρεμότητα – η αμνηστία και η στρατιωτική θητεία.

Ο κ. Βενιζέλος δήλωσε ότι δεν επιθυμεί να επαναλάβει στην επιτροπή τα επιχειρήματα που είχε αναπτύξει εκτενώς ενώπιον της υποεπιτροπής. Όταν η τουρκική αντιπροσωπεία υποστήριξε ότι η αρχή της ισότητας όλων ενώπιον του νόμου θα παραβιαζόταν με την απαλλαγή μιας συγκεκριμένης κατηγορίας πολιτών από τη στρατιωτική θητεία, είχε απαντήσει με την πρόταση να αφαιρεθεί από τις μη μουσουλμανικές μειονότητες το δικαίωμα συμμετοχής στις υποθέσεις

της χώρας. Του φαινόταν ότι η ισότητα θα αποκαταστόταν αν οι μειονότητες αυτές στερούνταν τα πολιτικά τους δικαιώματα. Εξάλλου, η ισότητα την οποία η τουρκική αντιπροσωπεία χρησιμοποίησε ως επιχείρημα δεν υπήρχε στην πραγματικότητα μεταξύ μουσουλμάνων και μη μουσουλμάνων όσον αφορά τη στρατιωτική θητεία· διότι ενώ οι μουσουλμάνοι υπηρετούσαν σε ένα στρατό όπου όλοι οι αξιωματικοί και οι υπαξιωματικοί ήταν της δικής τους θρησκείας, οι μη μουσουλμάνοι υπηρετούσαν μόνο στις χαμηλές βαθμίδες και η πραγματική τους θέση ήταν εντελώς διαφορετική από εκείνη των μουσουλμάνων.

[294]

Όσον αφορά την αμνηστία, ο κ. Βενιζέλος δήλωσε ότι δεν θα ήταν δύσκολο να φθάσουν σε συμφωνία· αλλά ζήτησε σε ένα σημείο στο σχέδιο των Συμμαχικών αντιπροσωπειών, να μπει ένας περιορισμός. Η πρότασή του ήταν να προστεθεί η ακόλουθη διάταξη μεταξύ της πρώτης και της δεύτερης παραγράφου του σχεδίου: —

«Η λειτουργία αυτού του μέτρου δεν θα επεκτείνεται σε παραβάσεις στρατιωτικών νόμων και κανονισμών που διαπράχθηκαν από Έλληνες στρατιωτικούς στην Ελλάδα και από μουσουλμάνους στρατιωτικούς στην Τουρκία κατά τη διάρκεια της ενεργού θητείας τους στον τακτικό στρατό.»

Κατά τη γνώμη του, δεν υπήρχε λόγος για τη συγχώρεση στρατιωτικών αδικημάτων τα οποία διαπράχθηκαν από στρατιωτικά πρόσωπα που δεν μπορούσαν να επικαλεστούν υπέρ τους ότι αγωνίζονταν για έναν σκοπό για τον οποίο είχαν αντίρρηση συνείδησης. Η αναπόφευκτη συνέπεια του να επιτραπεί σε αυτά τα άτομα να επωφεληθούν από την αμνηστία θα ήταν η αποδυνάμωση της στρατιωτικής πειθαρχίας. Ως προς αυτό, η ελληνική και η τουρκική αντιπροσωπεία συμφωνούσαν. Από την άλλη πλευρά, δεν υπήρχε λόγος γενικού συμφέροντος για τον οποίο οι Συμμαχικές Δυνάμεις θα μπορούσαν να ζητήσουν τη συγχώρεση αυτών των αδικημάτων, ιδίως όταν διαπράττονταν από αξιωματικούς και υπαξιωματικούς· επομένως, ο κ. Βενιζέλος εξέφρασε την ελπίδα ότι η επιτροπή θα δεχόταν την πρότασή του.

Ο κ. Montagna επεσήμανε ότι το ζήτημα, το οποίο έθεσε ο κ. Βενιζέλος είχε ήδη συζητηθεί εκτενώς από την υποεπιτροπή. Οι αντιπροσωπείες των Συμμάχων είχαν απορρίψει καθ' όλη τη διάρκεια όλες τις προτάσεις για περιορισμό του πεδίου εφαρμογής της αμνηστίας, διότι οι περιορισμοί αυτοί θα παραβίαζαν την αρχή που υποστήριζαν, η οποία ήταν να γίνει η αμνηστία όσο το δυνατόν ευρύτερη. Ήταν αδιαμφισβήτητο μέγιστο ενδιαφέρον για τις Δυνάμεις να εξασφαλίσουν τη μεγαλύτερη δυνατή πληρότητα στην αμνηστία των αδικημάτων, διότι υπήρχαν μεγάλες πρακτικές δυσκολίες στον τρόπο διάκρισης μεταξύ στρατιωτικών και πολιτικών παραπτωμάτων, ιδίως όταν αυτά είχαν διαπραχθεί σε εξαιρετικά ταραγμένους καιρούς.

Ο σκοπός των Δυνάμεων που αρνήθηκαν να αποδεχθούν την πρόταση του κ. Βενιζέλου ήταν να αποτρέψουν την αδυναμία εφαρμογής της αμνηστίας σε πολιτικές υποθέσεις. Οι Δυνάμεις θεώρησαν ότι με την υπεράσπιση της υπόθεσης της αμνηστίας συνέβαλαν στη γενική αποκατάσταση της ειρήνης, όχι μόνο μεταξύ των εθνών, αλλά και στο εσωτερικό του κάθε έθνους· η ενέργεια αυτή ήταν τόσο πολιτικά επωφελής όσο και σύμφωνη με τα υψηλότερα ηθικά ιδανικά.

Ο Ismet Πασάς ανέγνωσε την ακόλουθη δήλωση σε συνέχεια και προς ολοκλήρωση της προηγούμενης τοποθέτησής του: —

«Τούρκοι πολίτες που έχουν συλληφθεί στην Τουρκία από τις Συμμαχικές αρχές με κατηγορίες πολιτικές, στρατιωτικές ή του κοινού δικαίου, ή για λόγους που βασίζονται σε δημόσιο συμφέρον ή αστυνομικά μέτρα ή για οποιουσδήποτε άλλους λόγους, και έχουν οδηγηθεί εκτός Τουρκίας, είτε έχουν καταδικαστεί είτε όχι, πρέπει να παραδοθούν πίσω στην Τουρκική Κυβέρνηση.»

«Οι διατάξεις ως προς την αμνηστία θα έμεναν ατελείς, εάν το ζήτημα των αιχμαλώτων πολέμου δεν λαμβανόταν υπόψη.

Ως εκ τούτου, ζητούμε να συμπεριληφθεί στη συνθήκη μια ρήτρα που θα σέβεται την αμοιβαία αμνηστία για αιχμαλώτους πολέμου και αμάχους κρατούμενους, οι οποίοι έχουν διαπράξει οποιοδήποτε αξιόποιο αδίκημα.»

Ο κ. Montagna υπενθύμισε στην επιτροπή ότι το ζήτημα των αιχμαλώτων πολέμου ήταν υπό εξέταση από τους στρατιωτικούς εμπειρογνώμονες, οι οποίοι δεν είχαν ακόμη εκφράσει τη γνώμη τους. Θα πρέπει να είναι δυνατόν να διαχωριστεί αυτό το ζήτημα προσωρινά από τις προτάσεις που συζητώνται τώρα.

Ο κ. Βενιζέλος λυπήθηκε που δεν μπορούσε να θεωρήσει τους λόγους του κ. Montagna για την απόρριψη της πρότασης της ελληνικής αντιπροσωπείας ως πειστικούς. Δεν υπήρχε διαφωνία μεταξύ της ελληνικής και της τουρκικής αντιπροσωπείας στο σημείο αυτό. Καθώς οι δύο αντιπροσωπείες που ενδιαφέρθηκαν άμεσα δεν διέφεραν επί του θέματος, φάνηκε ότι δεν υπήρχε ανάγκη για τις Δυνάμεις (οι οποίες δεν είχαν κληθεί να διαιτητεύσουν) να επιβάλουν στην Ελλάδα ένα μέτρο που της ήταν άκρως αποκρουστικό. Ποτέ δεν είχε υπάρξει στρατιωτική σύγκρουση μεταξύ της Ελλάδας και των Προσκαλουσών Δυνάμεων. Αντίθετα, κατά τη διάρκεια του μεγαλύτερου μέρους του πολέμου η Ελλάδα ήταν στο πλευρό των Συμμάχων. Ο κ. Βενιζέλος εξεπλάγη όταν διαπίστωσε ότι όταν δεν υπήρχε διαφωνία μεταξύ της ελληνικής και της τουρκικής αντιπροσωπείας, οι Συμμαχικές Δυνάμεις επέμεναν να επιβάλλουν ένα μέτρο το οποίο ο ελληνικός λαός αποδοκίμαζε έντονα.

Ο Λόρδος Curzon μίλησε ως ακολούθως: —

«Δεδομένου ότι είμαι Πρόεδρος της επιτροπής που χειρίζεται αυτό το θέμα και καθώς η έκθεση της υποεπιτροπής έχει απευθυνθεί σε μένα, κάποιες παρατηρήσεις μπορεί να αναμένονται από πλευράς μου. Θα ήταν λυπηρό εάν ένα θέμα αυτής της υπέρτατης σημασίας απορριφθεί μέσα σε μισή ώρα. Η επιτροπή θα πρέπει επίσης να έχει μια γενική ιδέα για το τι πέτυχε η υποεπιτροπή, καθώς και για τα σημεία στα οποία δεν έχει ακόμη καταλήξει σε αποτέλεσμα.»

«Επιθυμώ να συνδέσω τον εαυτό μου με τους επαίνους που έχουν ακουστεί από τους προηγούμενους ομιλητές για τις εργασίες αυτής της υποεπιτροπής. Συναντήθηκε δεκαέξι φορές, αντιλήφθηκε την εξαιρετική σοβαρότητα του ζητήματος, εργάστηκε σκληρά και όπως μόλις είπε η Εξοχήότητά του ο Ismet Πασάς, στο σύνολό τους όλοι οι συμμετέχοντες επέδειξαν διαλλακτικό πνεύμα. Νομίζω ότι ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλονται στον Πρόεδρο, τον κ. Montagna, ο οποίος, κατά τη διάρκεια των τελευταίων δύο ή τριών εβδομάδων, εργάστηκε ακατάπαυστα με υπομονή και ειλικρίνεια πέρα από κάθε σύγκριση, προκειμένου να καταλήξει στην έκθεση που μόλις παρουσιάστηκε.»

«Τι πέτυχε η υποεπιτροπή; Ο γενικός χαρακτήρας των εγγυήσεων, οι οποίες εξασφαλίστηκαν συνοψίστηκε εν συντομία στην ομιλία του κ. Montagna και αναφέρεται ως εξής στην έκθεσή του: —

«Η τουρκική αντιπροσωπεία συμφώνησε να εγγυηθεί στις μη μουσουλμανικές μειονότητες την απόλαυση των ιδίων αστικών και πολιτικών δικαιωμάτων με τους μουσουλμάνους, την ισότητα ενώπιον του νόμου όλων των κατοίκων της Τουρκίας χωρίς θρησκευτικές διακρίσεις, ελευθερία

για όλους τους Τούρκους υπηκόους να χρησιμοποιούν τις γλώσσες που επιθυμούν στις ιδιωτικές και εμπορικές τους συναλλαγές, καθώς και όσον αφορά τη θρησκεία, τον Τύπο και τις δημόσιες συναθροίσεις. Οι Τούρκοι υπήκοοι που χρησιμοποιούν άλλη γλώσσα εκτός της τουρκικής θα απολαμβάνουν επίσης κατάλληλες διευκολύνσεις για να μιλούν στη γλώσσα τους ενώπιον των δικαστηρίων. Όσον αφορά τα φιλανθρωπικά, θρησκευτικά ή κοινωνικά ιδρύματα, τα σχολεία και άλλα εκπαιδευτικά ιδρύματα, οι μη μουσουλμανικές μειονότητες

θα έχουν τα ίδια δικαιώματα με όλους τους άλλους Τούρκους υπηκόους, αλλά θα τους δοθούν οι κατάλληλες διευκολύνσεις όσον αφορά τη δημόσια εκπαίδευση στις πόλεις και τις περιοχές, όπου οι μη μουσουλμανικές μειονότητες κατοικούν σε σημαντικό αριθμό.»

«Ο κ. Montagna μας είπε περαιτέρω ότι όλοι αυτοί οι όροι πρόκειται να τεθούν υπό την εγγύηση της Κ.τ.Ε.

«Το δεύτερο σημείο κοινής συμφωνίας είναι εκείνο που προέκυψε από το δύσκολο ζήτημα του οικογενειακού δικαίου και της προσωπικής κατάστασης των μη μουσουλμανικών μειονοτήτων. Από την άποψη αυτή η τουρκική αντιπροσωπεία, είμαι στην ευχάριστη θέση να πω, επέδειξε διαλλακτικό πνεύμα. Διακανονισμοί πρόκειται να εκπονηθούν από μια ειδική επιτροπή, η οποία θα σχηματιστεί από Τούρκους και εκπροσώπους των σχετικών μειονοτήτων, με παραπομπή, σε περίπτωση διαφωνίας, σε έναν διαιτητή που θα συμφωνηθεί από την Τουρκική Κυβέρνηση και την Κ.τ.Ε. Για αυτό ελπίζω ότι σε αυτά τα θέματα θα λάβουμε ουσιαστικές εγγυήσεις για την εφαρμογή των νόμων και των καθιερωμένων συνηθειών αυτών των κοινοτήτων.

«Υπάρχει ένα τρίτο σημείο που δεν έχει ακόμη αναφερθεί, αλλά για το οποίο επιθυμώ να αποδώσω φόρο τιμής στο συμφιλιωτικό πνεύμα που επέδειξε η τουρκική αντιπροσωπεία, συγκεκριμένα ότι έχει αποδεχτεί το αποτέλεσμα των προσπαθειών που έχουν γίνει από τις Συμμαχικές Δυνάμεις από τη στιγμή της ανακωχής, να επαναφέρουν τις εξισλαμισμένες γυναίκες και παιδιά στις κατοικίες τους ή στις κοινότητές τους και να επαναφέρουν στους χριστιανούς την περιουσία, η οποία αυθαιρέτως είχε παρθεί από αυτούς κατά τη διάρκεια του πολέμου. Η τουρκική αντιπροσωπεία αρνήθηκε να δεσμεύσει την Τουρκική Κυβέρνηση για οποιαδήποτε συνέχιση αυτού του έργου της αποκατάστασης, αλλά συμφώνησε να μην αμφισβητήσει την δράση που έχει αναληφθεί υπό την αιγίδα των Συμμάχων και να υποβληθεί σε διαιτησία για όλες τις περιπτώσεις στις οποίες η δράση αυτή θα μπορούσε να αμφισβητηθεί από ιδιώτες.

«Στη συνέχεια, θα αναφερθώ στις δύο μεγάλες παραχωρήσεις που, όπως μόλις παρατήρησε ο κ. Barrère, έγιναν από την υποεπιτροπή σε ένδειξη σεβασμού προς τις παραστάσεις των Τούρκων. Η υποεπιτροπή αρχικά πίεζε για τη συμπερίληψη όλων των φυλετικών μειονοτήτων, μουσουλμανικών και μη μουσουλμανικών – για παράδειγμα, των Κούρδων, των Τσερκέζων και των Αράβων. Η τουρκική αντιπροσωπεία επέμενε ότι οι μειονότητες αυτές δεν χρειάζονταν καμία προστασία και ότι ήταν αρκετά ικανοποιημένες με την τύχη τους υπό τουρκική κυριαρχία. Ελπίζω ότι αυτό θα συμβεί. Εν πάση περιπτώσει, η υποεπιτροπή, βασιζόμενη σε αυτή τη διαβεβαίωση, συμφώνησε, αν και απρόθυμα, να περιορίσει το αίτημα για προστασία στους μη μουσουλμάνους. Πιστεύω ότι με το άρθρο 2 μπορεί να βρεθεί επαρκής προστασία για αυτές τις μειονότητες. Δεν αισθάνομαι πολύ σίγουρος, αλλά ελπίζω για το καλύτερο.

«Τώρα έρχομαι στο δεύτερο σημείο του κ. Barrère, εκείνο που αφορά έναν ειδικό αντιπρόσωπο της Κ.τ.Ε. στην Κωνσταντινούπολη. Με εξέπληξαν πολύ οι αντιρρήσεις, οι οποίες διατυπώθηκαν από την τουρκική

[297]

αντιπροσωπεία σε αυτό το σημείο. Επιτρέψτε μου να τους πω ότι αυτό δεν είναι σε καμία περίπτωση ζήτημα αρχής, αλλά ζήτημα ωφελιμότητας και ευκολίας. Η ελληνική αντιπροσωπεία ήταν απολύτως προετοιμασμένη να δεχτεί έναν τέτοιο αντιπρόσωπο της Κ.τ.Ε. στην Αθήνα. Η Κ.τ.Ε. έχει γραφείο στο Λονδίνο και επίσης, πιστεύω, στο Παρίσι. Αν η Κ.τ.Ε. ζητούσε να στείλει έναν αντιπρόσωπο στο Λονδίνο, δεν θα μπορούσα ποτέ να διανοηθώ ότι θα είχα αντίρρηση, και είμαι σίγουρος ότι ο κ. Poincare θα έλεγε το ίδιο στο Παρίσι. Δεν θα μας περνούσε από το μυαλό ότι αυτό αποτελούσε πλήγμα στην ανεξαρτησία μας. Αισθάνομαι αρκετά βέβαιος ότι αργότερα, όταν θα έχει συναφθεί η ειρήνη και η Τουρκία θα είναι μέλος της Κ.τ.Ε., θα το βρει πολύ βολικό να έχει έναν αντιπρόσωπο της Κ.τ.Ε. στην πρωτεύουσά της. Ως εκ τούτου, νομίζω ότι η αντίρρηση που προβάλλεται τώρα από τους Τούρκους δεν θα διατηρηθεί στην πράξη.»

«Έρχομαι τώρα στα δύο ζητήματα που έχουν αναφερθεί σε κάθε ομιλία σήμερα το απόγευμα και για τα οποία δεν έχει επιτευχθεί ακόμη συμφωνία.

«Η πρώτη ήταν η απαλλαγή από τη στρατιωτική θητεία. Δεν επιθυμώ να επαναλάβω όσα έχω ήδη πει σε προηγούμενες περιπτώσεις, ούτε να επισημάνω σε ποιο βαθμό η υποχρεωτική στρατιωτική θητεία έχει χρησιμοποιηθεί ως μέσο καταπίεσης ή εκβιασμού των θρησκευτικών μειονοτήτων στην Τουρκία. Αλλά είναι ένα ζήτημα που προκαλεί σοβαρό και έννομο ενδιαφέρον από όλες τις πλευρές. Οι Σύμμαχοι πρότειναν αρχικά την πλήρη απαλλαγή των μειονοτήτων από τη στρατιωτική θητεία με την καταβολή ενός φόρου. Όταν η τουρκική αντιπροσωπεία διαφώνησε με αυτό, η πρόταση των Συμμάχων αποδυναμώθηκε στο σημείο να προτείνει απλώς να γίνει μια συζήτηση σε συνεννόηση με την Κ.τ.Ε. σχετικά με τη δυνατότητα απαλλαγής αυτών των ατόμων από τη στρατιωτική θητεία στο μέλλον. Παρ' όλα αυτά, όσο μεγάλη και αν ήταν αυτή η παραχώρηση, η τουρκική αντιπροσωπεία αρνήθηκε με το αιτιολογικό ότι επρόκειτο για μια καθαρά εσωτερική ανησυχία της Τουρκίας και ότι αυτοί δεν μπορούσαν να κάνουν καμία διάκριση μεταξύ μουσουλμάνων και μη μουσουλμάνων στο θέμα αυτό. Έμαθα για την άρνηση αυτή με κάποια έκπληξη, διότι την προσοχή μου είχε τραβήξει ένας νόμος που ψηφίστηκε από τη Μεγάλη Εθνοσυνέλευση της Τουρκίας τον Φεβρουάριο του περασμένου έτους. Ο νόμος αυτός ήταν, είναι αλήθεια, ένα έκτακτο μέτρο και για περιορισμένο χρονικό διάστημα, αλλά όριζε ότι οι μη μουσουλμάνοι, οι οποίοι επιθυμούσαν απαλλαγή μπορούσαν να απαλλαγούν με την καταβολή ενός φόρου που κυμαινόταν από £Τ. 300 έως £Τ. 1000 τουρκικές λίρες, ανάλογα με την οικονομική δυνατότητα του αιτούντος. Ο φόρος αυτός μου φάνηκε πολύ βαρύς και καταπιεστικός· αλλά με απασχολεί τώρα μόνο η αρχή που κατοχυρώνεται στον εν λόγω νόμο, η οποία είναι ακριβώς αυτό που διεκδικούν οι Σύμμαχοι εδώ. Σημαίνει ότι η Μεγάλη Εθνοσυνέλευση αναγνωρίζει ότι οι μη μουσουλμάνοι δεν μπορούν να ενταχθούν στον τουρκικό στρατό σε καιρό πολέμου, και ότι είναι καλύτερα να αναλάβουν την υπηρεσία τους με κάποια άλλη μορφή που θα αποφέρει σημαντικά έσοδα στο κράτος. Δεν ξέρω εάν ο Ismet Πασάς θα έχει να πει κάτι πάνω σε αυτό το θέμα, αλλά επιθυμώ να επιστήσω την προσοχή του στην ανακολουθία ανάμεσα του τι συνέβη στην Άγκυρα και της συμπεριφοράς του εδώ.

«Το δεύτερο ζήτημα είναι εκείνο της αμνηστίας. Ο κ. Montagna είπε ότι ο σκοπός της υποεπιτροπής ήταν να κάνει την αμνηστία αυτή

[298]

όσο το δυνατόν ευρύτερη και ότι είχε αναλόγως πιέσει για τη συμπερίληψη όλων των κατοίκων της Τουρκίας και της Ελλάδας χωρίς διαχωρισμούς. Η τουρκική αντιπροσωπεία, από την άλλη πλευρά, αποδέχθηκε την αρχή και την επιθυμία μιας αμνηστίας, αλλά επέμενε στον περιορισμό της στους μη μουσουλμάνους. Τους θέτω το εξής ερώτημα: Είναι αυτό πραγματικά μια σοφή ενέργεια από την πλευρά τους; Τι σημαίνει αυτό; Υποδηλώνει στον κόσμο ότι η Τουρκική Κυβέρνηση προσβλέπει στην εκτέλεση αντιποίνων σε υπηκόους της, οι οποίοι μπορεί να έχουν προσφέρει κάποιες υπηρεσίες στους Συμμάχους κατά τη διάρκεια του πολέμου. Αυτό σημαίνει ότι κάποιες από αυτές τις κοινότητες που έχουν φύγει από την Τουρκία, είτε θα φοβούνται να επιστρέψουν, είτε αλλιώς θα ζουν και θα εργάζονται στην Τουρκία με την απειλή πιθανών αντιποίνων να πλανάται πάνω από τα κεφάλια τους. Πάρτε την περίπτωση των Κιρκάσιων, οι οποίοι εξαπλώθηκαν στη Βόρεια Ανατολία από την Bursa (ελλ. Προύσα) προς τα δυτικά. Κατά τη διάρκεια του πολέμου ήρθαν σε στενή επαφή με τις Αλχεδικές Δυνάμεις λόγω της θέσης στην οποία βρίσκονταν. Οι άνθρωποι αυτοί είναι τώρα διασκορπισμένοι στο εξωτερικό εκτός Τουρκίας προς κάθε κατεύθυνση. Αποτελούν όμως ένα πολύ χρήσιμο και σημαντικό στοιχείο του πληθυσμού και σίγουρα θα ήταν προς το συμφέρον των ίδιων των Τούρκων να τους επαναφέρουν κάτω από τέτοιες συνθήκες, ώστε να είναι σε θέση να ζήσουν και να εργαστούν χωρίς ένα διαρκές παράπονο.

«Σήμερα το απόγευμα έγιναν ορισμένες παρατηρήσεις, όσον αφορά το σχέδιο δήλωσης σχετικά με την αμνηστία. Ο κ. Βενιζέλος πρότεινε μια προσθήκη και εξέφρασε κάποια απογοήτευση

για το γεγονός ότι, ενώ οι Τούρκοι συμφώνησαν σε αυτό, οι Σύμμαχοι όχι. Από την άλλη πλευρά, ο κ. Montagna μας είπε ότι η πρόταση αυτή μελετήθηκε προσεκτικά στην υποεπιτροπή, η οποία αισθάνθηκε υποχρεωμένη να αποφασίσει εναντίον της. Υπό αυτές τις συνθήκες είναι πολύ δύσκολο για την επιτροπή να παραμερίσει τη συμβουλή της υποεπιτροπής.

«Ένα άλλο σημείο ετέθη από τον Ismet Πασά σε σχέση με τους αιχμαλώτους πολέμου, για το οποίο ήθελε να προστεθεί μια παράγραφος. Κατάλαβα ότι ο κ. Montagna είπε ότι το θέμα αυτό εξετάζεται ήδη από τους συμμαχικούς στρατιωτικούς εμπειρογνώμονες και ότι μπορεί να είναι δυνατόν, αν οι εμπειρογνώμονες το συμβουλευθούν, να εισαχθεί κάτι προς αυτή την κατεύθυνση.

«Μου είπαν επίσης ότι στο σχέδιο που αφορά την αμνηστία έχει διατυπωθεί αντίρρηση για το άρθρο 2, και καταλαβαίνω ότι ο κ. Bonnard θα έχει κατά πάσα πιθανότητα κάτι να πει για αυτό εκ μέρους της γαλλικής κυβέρνησης, αφού ολοκληρώσω την ομιλία μου.

«Σημειώνω όμως μια άλλη παρατήρηση ακόμη μεγαλύτερης σημασίας. Ο Ismet Πασάς είπε ότι σε αυτά τα δύο ζητήματα, της στρατιωτικής θητείας και της αμνηστίας, ήλπιζε ότι θα μπορούσαμε να καταλήξουμε σε ένα αποτέλεσμα. Δεν είμαι απολύτως βέβαιος αν εννοούσε ότι αν οι Σύμμαχοι απέσυραν τις αντιρρήσεις τους όσον αφορά τη στρατιωτική θητεία, η τουρκική αντιπροσωπεία ήταν έτοιμη να δεχτεί μια αμνηστία με τον προτεινόμενο τρόπο, ενδεχομένως με ορισμένες μικρές εξαιρέσεις. Δεν πιέζω για μια απάντηση αυτή τη στιγμή, αν είναι άβολο για τον Ismet Πασά να την δώσει, αλλά είμαι βέβαιος ότι θα μας ενημερώσει για τις απόψεις της τουρκικής αντιπροσωπείας αργότερα.

«Υπάρχει μόνο ένα άλλο στοιχείο στην έκθεση της υποεπιτροπής στο οποίο πρέπει να αναφερθώ. Αυτό είναι το σημείο στο οποίο αναφέρθηκε ο κ. Barrière, ένα σημείο στο οποίο αποδίδεται τεράστια σημασία στον έξω κόσμο, δηλαδή η θέση των απομονωμένων κοινοτήτων

[299]

στις οποίες έγινε αναφορά. Οι Προσκαλούσες Δυνάμεις αποφάσισαν μετά από αρκετή σκέψη ότι δεν μπορούσαν να αρνηθούν να ακούσουν τους εκπροσώπους των Αρμενίων, των Ασσυριο-χλαδαίων και των Βουλγάρων που βρίσκονταν στη Λωζάννη. Δεν είχαν άλλη επιλογή· οι αντιπροσωπείες ήταν εδώ, περίμεναν επί εβδομάδες, περιλάμβαναν σημαντικά πρόσωπα και είχαν να παρουσιάσουν μια πραγματική υπόθεση στον κόσμο. Λυπάμαι πολύ που η τουρκική αντιπροσωπεία αρνήθηκε να συνδράμει στις συγκεκριμένες συνεδριάσεις στις οποίες συμμετείχαν. Πιστεύω ότι είναι ορθός κανόνας, αν κάποιος έχει κάποιο παράπονο, να τον αφήνετε να έρθει και να σας το εξηγήσει. Λυπάμαι, επίσης πολύ για ένα περιστατικό που συνέβη σε μια περίπτωση κατά την οποία ένας από την τουρκική αντιπροσωπεία θεώρησε επιθυμητό να αποχωρήσει από τη συνάντηση με την αιτιολογία, ότι το ζήτημα αυτό τέθηκε από πολιτική άποψη. Πιστεύω ότι η τουρκική αντιπροσωπεία θα με πιστέψει όταν λέω, και είμαι βέβαιος ότι όλοι οι συνάδελφοί μου θα συμφωνήσουν, ότι δεν υπάρχει κανένας πολιτικός σκοπός. Όπως κ. Barrière μόλις είπε, ο στόχος είναι καθαρά ανθρωπιστικός.

«Πρώτον, όσον αφορά τους Αρμένιους, χρειάζεται να πω μόνο λίγα λόγια, καθώς το ζήτημα έχει υποστηριχθεί με μεγάλη ικανότητα από τον κ. Montagna στη δήλωσή του. Έδειξε ότι η πρόταση για μια «εθνική πατρίδα» δεν συνεπαγόταν καμία πρόθεση επίθεσης κατά της κυριαρχίας της Τουρκίας, δημιουργίας ενός *imperium in imperio* (ελλ. κράτος εν κράτει) ή ενός κράτους μέσα σε ένα κράτος ή δημιουργίας ενός αυτόνομου καθεστώτος.

«Εκπλήσσομαι κάπως με τις τουρκικές αντιρρήσεις για την προτάσεις, διότι οι ίδιοι οι Τούρκοι ήταν αυτοί που πρότειναν πρόσφατα, σε σχέση με τα νησιά του Αιγαίου, τη δημιουργία ενός ειδικού αυτόνομου καθεστώτος που δεν θα παραβίαζε την κυριαρχία της Τουρκίας. Αλλά ο κ. Montagna δεν έφτασε καν ως εκεί· πρότεινε μόνο ότι είτε στο νότο, κοντά στα σύνορα με τη Συρία, όπως πρότεινε ο Σερ Horace Rumbold, είτε κάπου αλλού, θα έπρεπε να οριστεί ένας ξεχωριστός τόπος, υπό τουρκική κυριαρχία και με Τούρκο Γενικό Κυβερνήτη, όπου οι Αρμένιοι θα μπορούσαν να συγκεντρωθούν με σκοπό να διατηρήσουν τη φυλή, τη γλώσσα και τον πολιτισμό

τους. Η τουρκική αντιπροσωπεία αρνήθηκε τη πρόταση ακόμη και σε αυτή την αθώα μορφή, και ο Ismet Πασάς προφανώς επανέλαβε αυτή την άρνηση μόλις τώρα. Ελπίζω ότι η τουρκική αντιπροσωπεία δεν θα είναι πολύ ακριβής και οριστική σε αυτό το σημείο. Αργότερα, όταν συναφθεί η ειρήνη και η Τουρκία, έχοντας γίνει μέλος της Κ.τ.Ε., θα κάνει ρυθμίσεις για τη διάθεση των πληθυσμών στο έδαφός της, πιστεύω ότι θα το βρει προς το συμφέρον της να κάνει κάποια ρύθμιση αυτού του είδους που θα χρησιμεύσει ως ενθάρρυνση για τους Αρμένιους.

«Η δεύτερη κοινότητα της οποίας η υπόθεση ακούστηκε ήταν αυτή των Ασσυροχαλδαίων, ενός μικρού λαού, αλλά σε σχέση με τη φυλή, την ιστορία, τη θρησκεία και τα βάσανα προκαλεί μεγαλύτερο ενδιαφέρον στον κόσμο από οποιαδήποτε άλλη κοινότητα του ίδιου μεγέθους. Ο λαός αυτός είναι διασκορπισμένος σε κάθε κατεύθυνση· εκδιώχθηκαν από τον πόλεμο από τις κατοικίες τους στην Τουρκία και την Περσία. Ορισμένοι από αυτούς βρίσκονται τώρα, λίγο-πολύ, υπό βρετανική προστασία στα σύνορα του Ιράκ. Το ενδιαφέρον μας για αυτούς δεν είναι καθαρά πλατωνικό, γιατί 4.000.000 λίρες έχουν δαπανηθεί για την ανακούφισή τους από τη σιγμή της ανακωχής. Προς το παρόν, πολλοί από αυτούς τους ανθρώπους, είτε βρίσκονται στο τουρκικό έδαφος είτε θέλουν να επιστρέψουν στον τόπο τους,

[300]

όπου βρίσκονταν αρχικά, κοντά στο Julamerk εντός της τουρκικής επικράτειας. Εμείς θα κάνουμε ό,τι καλύτερο μπορούμε για όσους βρίσκονται εντός των ορίων της βρετανικής επιρροής και για όσους βρίσκονται ήδη στην Τουρκία, ή προτείνουν να πάνε εκεί. Ελπίζω ότι η Τουρκική Κυβέρνηση θα δώσει πλήρεις εγγυήσεις για τη γλώσσα τους, τα σχολεία, τα έθιμα και τα θρησκεία τους.

«Η τρίτη ομάδα που ακούστηκε από τις Προσκαλούσες Δυνάμεις ήταν οι Βούλγαροι πρόσφυγες από τη Θράκη. Δεν καταλαβαίνω ακριβώς την τουρκική αντίρρηση στην επιστροφή αυτών των ανθρώπων. Η ελληνική αντιπροσωπεία ήταν πρόθυμη να δεχτεί εκείνους που βρίσκονταν στη Δυτική Θράκη πριν από τους Βαλκανικούς πολέμους, αλλά η τουρκική αντιπροσωπεία τους αρνήθηκε εντελώς. Και όχι μόνο αυτοί οι άνθρωποι ζούσαν για χρόνια στην Ανατολική Θράκη, αλλά ήταν και οι σύμμαχοι της Τουρκίας κατά τη διάρκεια του πολέμου.

«Νομίζω ότι αυτές είναι οι μόνες παρατηρήσεις με τις οποίες επιθυμώ να προβληματίσω την επιτροπή. Ελπίζω ότι τα λίγα σημεία που παραμένουν μπορούν να αποτελέσουν ακόμη αντικείμενο φιλικού διακανονισμού και ότι η τουρκική αντιπροσωπεία θα μου κάνει τη χάρη να εξετάσει μερικές από τις ευρύτερες σκέψεις που τόλμησα να θέσω ενώπιόν της.»

Ο κ. Bompartd θέλησε να κάνει ορισμένες παρατηρήσεις αναφορικά με την παράγραφο 2 του συμμαχικού σχεδίου σχετικά με την αμνηστία. Η παράγραφος αυτή επέκτεινε την αμνηστία στους μουσουλμάνους στις διάφορες κτήσεις, αποικίες ή προτεκτοράτα της Γαλλίας, της Μεγάλης Βρετανίας και της Ιταλίας. Η γαλλική κυβέρνηση ήταν υποχρεωμένη να διατυπώσει επιφυλάξεις στο σημείο αυτό. Το γαλλικό δημόσιο δίκαιο δεν επέτρεπε τη διάκριση μεταξύ Γάλλων πολιτών ή υπηκόων λόγω των πεποιθήσεων ή της θρησκείας τους. Ήταν επομένως αδύνατο να γίνει δεκτό ότι οι στρατιωτικοί που υπηρετούσαν στη Γαλλία δεν θα έπρεπε να πληρώσουν την ποινή για αδικήματα που διέπραξαν περνώντας στον εχθρό και, σε ορισμένες περιπτώσεις, φέροντας όπλα εναντίον της Γαλλίας, για τον απλό λόγο ότι ήταν μουσουλμάνοι, ενώ οι Γάλλοι στρατιωτικοί που δεν ήταν μουσουλμάνοι δεν θα είχαν το πλεονέκτημα οποιασδήποτε αμνηστίας σε παρόμοιες περιπτώσεις. Η Γαλλική Κυβέρνηση επιθυμούσε, ωστόσο, να ασκήσει τη μέγιστη επιείκεια απέναντι στους εν λόγω κρατούμενους και ο κ. Bompartd εξουσιοδοτήθηκε να δηλώσει εκ μέρους της κυβέρνησής του ότι η περίπτωση του κάθε κρατουμένου θα εξεταζόταν ξεχωριστά με σκοπό να διαπιστωθεί αν κάποιο μέτρο αμνηστίας ήταν κατάλληλο. Ήλπιζε ότι η δήλωση αυτή θα ικανοποιούσε όλες τις αντιπροσωπείες.

Ο Λόρδος Curzon παρατήρησε ότι η περίπτωση της Βρετανικής Αυτοκρατορίας σε αυτό το θέμα δεν ήταν ακριβώς πανομοιότυπη με εκείνη της Γαλλίας. Η Βρετανική αντιπροσωπεία ήταν

ευχαριστημένη με την παράγραφο 2 όπως ήταν· αλλά εάν ο κ. Bombard επιθυμούσε εκ μέρους της Γαλλικής αντιπροσωπείας να αποσυρθεί αυτό, ο Λόρδος Curzon δεν είχε καμία αντίρρηση· και συντάχθηκε με τις καταληκτικές παρατηρήσεις του κ. Bombard.

Ο κ. Bombard σκέφτηκε ότι θα αρκούσε εάν οι λέξεις «της Γαλλίας» να απαλείφονταν από την παράγραφο 2.

Ο Ismet Πασάς είπε ότι από σεβασμό προς τον Λόρδο Curzon, ήταν πρόθυμος να απαντήσει αμέσως σε ορισμένες παρατηρήσεις των αντιπροσώπων που είχαν μιλήσει πριν από αυτόν.

Οι Σύμμαχοι αντιπροσώπευαν τη στενή ερμηνεία που έχει δοθεί στον όρο

[301]

«μειονότητες» ως μια μεγάλη παραχώρηση προς την τουρκική αντιπροσωπεία. Η τελευταία δεν έβλεπε τα πράγματα υπό αυτό το πρίσμα. Δεν υπήρχαν μουσουλμανικές μειονότητες στην Τουρκία, διότι δεν γινόταν καμία διάκριση ούτε θεωρητικά ούτε στην πράξη μεταξύ των διαφόρων στοιχείων του μουσουλμανικού πληθυσμού. Ο Λόρδος Curzon είχε εκφράσει την ελπίδα ότι αυτά τα μουσουλμανικά στοιχεία θα μπορούσαν να ζήσουν σε απόλυτα καλές συνθήκες με τον τουρκικό πληθυσμό. Ο Ismet Πασάς ήταν ισχυρά πεπεισμένος ότι τα μελλοντικά γεγονότα θα δικαιολογούσαν πλήρως αυτή την προσδοκία.

Όσον αφορά τις μη μουσουλμανικές μειονότητες, η Τουρκία συμφώνησε να τους παραχωρήσει δικαιώματα βάσει των διατάξεων των συνθηκών που έχουν συναφθεί από ορισμένα ευρωπαϊκά κράτη. Εάν υποστηρίζονταν έκτακτα μέτρα, οι προσπάθειες της Διάσκεψης θα έχαναν όλο τον πρακτικό και δίκαιο χαρακτήρα τους. Όταν η Τουρκία θα είχε επιτύχει την πλήρη αποκατάσταση της ειρήνης, ο κόσμος θα αναγνώριζε τους λόγους για τους οποίους οι παρατηρήσεις της τουρκικής αντιπροσωπείας ήταν βάσιμες. Όσον αφορά την πρόταση των Συμμαχικών Δυνάμεων να σταλεί εκπρόσωπος της Κ.τ.Ε. στην Τουρκία, ο Ismet Πασάς δεν μπορούσε να δει καμία χρησιμότητα σε αυτήν. Όσον αφορά το ζήτημα της στρατιωτικής θητείας, ο Ismet Πασάς είπε ότι όλα τα επιχειρήματα υπέρ της τουρκικής υπόθεσης είχαν τεθεί ενώπιον της υποεπιτροπής. Ήταν απολύτως αληθές ότι οι χριστιανοί υπήκοοι της πρώην Οθωμανικής Αυτοκρατορίας απολάμβαναν απαλλαγή από τη στρατιωτική θητεία με αντάλλαγμα την καταβολή ειδικού φόρου. Αλλά από δεκαπέντε περίπου χρόνια πριν η υποχρεωτική θητεία είχε επεκταθεί αδιακρίτως σε όλους τους πολίτες, κανένα τμήμα των οποίων δεν μπορούσε να αποφύγει τα πιο βασικά του καθήκοντα έναντι της κοινότητας σε μια συνταγματική χώρα. Έτσι, κατά τη διάρκεια του Βαλκανικού Πολέμου και αργότερα κατά τη διάρκεια του Μεγάλου Πολέμου, οι Οθωμανοί υπήκοοι είχαν κληθεί σε στράτευση χωρίς καμία θρησκευτική διάκριση.

Κατά τη διάρκεια του πρόσφατου πολέμου με την Ελλάδα είχαν παρασχεθεί διευκολύνσεις για απαλλαγή από τη στρατιωτική θητεία με πληρωμή σε μη μουσουλμάνους. Αυτό οφειλόταν σε πολύ ειδικές περιστάσεις με ουσιαστικά προσωρινό χαρακτήρα. Όταν ο ελληνικός στρατός εισέβαλε στη Μικρά Ασία, ένα μεγάλο μέρος των Οθωμανών Ελλήνων βρισκόταν εντός των ζωνών των στρατιωτικών επιχειρήσεων— οι Έλληνες αυτοί, οι οποίοι προηγουμένως ήταν ελεύθεροι να ζουν στη Σμύρνη και στις περιοχές που στη συνέχεια κατέλαβε ο εχθρός, σταδιακά κατέληξαν να αποτελούν το μεγαλύτερο μέρος των δυνάμεων του στρατού εισβολής. Η κατάσταση αυτή, όπως ήταν φυσικό, είχε τροποποιήσει ριζικά τους δεσμούς ένωσης με την πατρίδα τους. Ο Ismet Πασάς διαβεβαίωσε την επιτροπή ότι η Τουρκική Κυβέρνηση εμπνεόταν πάντοτε από την ειλικρινή επιθυμία για ειρήνευση, ότι προσπαθούσε με όλα τα δυνατά μέσα να αποτρέψει τις διχόνοιες μεταξύ των διαφόρων στοιχείων του λαού και να εδραιώσει την ομόνοια και την αγάπη μεταξύ τους. Η πρώτη βασική προϋπόθεση για την επίτευξη αυτού του στόχου ήταν ότι όλοι οι γόννοι του ίδιου έθνους, χωρίς διάκριση φυλής ή εθνότητας, θα έπρεπε να απολαμβάνουν ίσα δικαιώματα και να υπόκεινται στις ίδιες υποχρεώσεις. Η κυβέρνηση της Μεγάλης Συνέλευσης είχε θεωρήσει σκόπιμο, υπό τις συνθήκες που μόλις ανέφερε, να απαλλάξει τους μη μουσουλμάνους

από τη στρατιωτική θητεία για περιορισμένο χρονικό διάστημα· αλλά το μέτρο αυτό, το οποίο οι περιστάσεις είχαν καταστήσει αναγκαίο

[302]

δεν θα μπορούσε να χρησιμοποιείται ως επιχείρημα με προοπτική για το μέλλον, όπως και οι σχέσεις που υπάρχουν μεταξύ των χωρών σε καιρό πολέμου θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν ως βάση για τη διευθέτηση των σχέσεων που διέπουν την αποκατάσταση της ειρήνης. Η κυβέρνηση της Μεγάλης Συνέλευσης απέδιδε τη μεγαλύτερη σημασία στην ενότητα και το αδιαίρετο της Τουρκίας· θεωρούσε ότι όλα τα δικαιώματα, τα καθήκοντα, τα πλεονεκτήματα και οι υποχρεώσεις έπρεπε να μοιράζονται εξίσου σε όλους τους Τούρκους πολίτες.

Όσον αφορά την αμνηστία, ο Ismet Πασάς θέλησε να εξηγήσει γιατί αρνήθηκε να την αφήσει να εφαρμοστεί σε μουσουλμάνους. Οι Σύμμαχοι ισχυρίστηκαν ότι επέβαλαν αυτή την αμνηστία με σκοπό να επιτύχουν μια γενική καταπράυνση των παθών μεταξύ των κατοίκων της ίδιας χώρας. Η τουρκική αντιπροσωπεία δεν μπορούσε να παραδεχτεί ότι οι Σύμμαχοι, με τον τρόπο αυτό, θα σκεφτόντουσαν να ενθαρρύνουν την προδοσία της χώρας στο μέλλον. Ήταν εξίσου ανήσυχοι με τους Συμμάχους στο να υιοθετήσουν ειρηνευτικά μέτρα με σκοπό την ανακούφιση των βασάνων που προκάλεσε ο πόλεμος, αλλά σκόπευαν να διατηρήσουν τέτοιες εξαιρέσεις που θεωρούσαν κατάλληλες ενόψει της ιδέας που ο Ismet Πασάς είχε μόλις υποδείξει.

Στο θέμα των εθνικών πατρίδων, ο Ismet Πασάς είπε ότι δεν υπήρχε καμία ανάγκη να προσθέσει κάτι στις προηγούμενες δηλώσεις του. Ήταν πεπεισμένος ότι τα μέτρα, τα οποία είχαν υποστηριχθεί για την εξασφάλιση των δικαιωμάτων των μη μουσουλμανικών μειονοτήτων θα σβήσουν πλήρως κάθε ίχνος της θλίψης και των πληγών που άφησε ο πόλεμος, ώστε κανένα εμπόδιο δεν θα παρέμενε στο δρόμο για την πραγματοποίηση της τέλει κατανόησης μεταξύ όλων των Τούρκων πολιτών, οι οποίοι συνεργαζόμενοι με καλή πίστη για την ευημερία της χώρας θα καθιστούσαν αδύνατη τη μελλοντική επανάληψη τέτοιων ζητημάτων.

Όσον αφορά τους Βούλγαρους μετανάστες, ο Ismet Πασάς είπε ότι κατά την περίοδο της βαλκανικής αναταραχής του 1912 ένας ορισμένος αριθμός Βουλγάρων κατοικούσε στην Ανατολική Θράκη. Μετά τον πόλεμο αυτό η Τουρκία συνήψε συνθήκη με τη Βουλγαρία που προέβλεπε την ανταλλαγή των πληθυσμών αυτών. Οι διατάξεις της εν λόγω συνθήκης, η οποία έγινε με την ελεύθερη συναίνεση και των δύο μερών, είχαν εφαρμοστεί με αμοιβαία συμφωνία από τις ενδιαφερόμενες κυβερνήσεις. Κατά την περίοδο του Μεγάλου Πολέμου, δεν έμεναν Βούλγαροι σε εκείνη την περιοχή. Επομένως, ο Ismet Πασάς δεν μπορούσε να μην εκπλαγεί όταν είδε ότι οι αντιπρόσωποι των Συμμάχων προσπαθούσαν να ανοίξουν ξανά ένα ζήτημα το οποίο, όπως μόλις είχε εξηγήσει, είχε οριστικά διευθετηθεί δέκα χρόνια πιο πριν. Αποδοχή του αιτήματος των Συμμάχων θα ισοδυναμούσε με την αδειοδότηση μιας καινούριας μετανάστευσης και με την πρόκληση καινούριων δυσκολιών. Αυτό ήταν που αρνιόταν η τουρκική αντιπροσωπεία.

Εν κατακλείδι, ο Ismet Πασάς εξέφρασε την ελπίδα ότι τα δύο εκκρεμή ζητήματα –αμνηστία και στρατιωτική θητεία– θα μπορούσαν να ρυθμιστούν με ικανοποιητικό τρόπο και προς το συμφέρον της αληθινής ειρήνης.

Ο Λόρδος Curzon σκέφθηκε ότι θα ήταν επιθυμητό να ζητήσει από την υποεπιτροπή να κάνει άλλη μία συνάντηση το συντομότερο δυνατόν, με σκοπό να συζητήσει τα σημεία που παρέμεναν εκκρεμή από την παρούσα συζήτηση, δηλαδή την αμνηστία και τη στρατιωτική θητεία.

Αυτό συμφωνήθηκε να γίνει.

(Η επιτροπή ολοκλήρωσε τις εργασίες της στις 6:20 μ.μ.)

Έκθεση που απευθύνεται στον Λόρδο Curzon, Πρόεδρο της Πρώτης Επιτροπής, από τον κ. Montagna, Πρόεδρο της Υποεπιτροπής Μειονοτήτων

κ. Πρόεδρε,

Λωζάννη, 7 Ιανουαρίου 1923

Η υποεπιτροπή που διορίστηκε από την Πρώτη Επιτροπή για να εξετάσει το ζήτημα της προστασίας των μειονοτήτων, μετά από μακρές και επίπονες συζητήσεις, μπόρεσε να καταλήξει σε συμφωνία σε αρκετά από τα σημεία που της υποβλήθηκαν, αλλά αναγκάστηκε να διακόψει τις εργασίες της λόγω ορισμένων αποκλίσεων που προέκυψαν σε ορισμένα σημεία, με αποτέλεσμα να μην είμαστε σε θέση να υποβάλουμε στην Πρώτη Επιτροπή, όπως θα επιθυμούσαμε και όπως πιστεύαμε κάποτε ότι ήταν δυνατό, μια έκθεση που να δείχνει πλήρη ταύτιση απόψεων για όλα τα θέματα που συζητήσαμε και τα οποία αποτελούσαν μέρος του προγράμματος που περιεγράφηκε στην αρχή των διαπραγματεύσεών μας.

Έχω την τιμή να υποδείξω στην Εξοχήότητά σας τα παρακάτω διάφορα σημεία στα οποία μπόρεσαμε να καταλήξουμε σε συμφωνία και εκείνα που απομένουν ακόμη να διευθετηθούν, τόσο όσον αφορά τις ρήτρες με σχετικά με την προστασία των μειονοτήτων (Υποπαράρτημα 1), όσο και τη δήλωση σχετικά με την αμνηστία (Υποπαράρτημα 2).

(α.) Ζητήματα που ρυθμίστηκαν

Το πρώτο θεμελιώδες ζήτημα που τέθηκε ενώπιον της υποεπιτροπής ήταν να αποφασίσει σε ποιες κατηγορίες προσώπων θα έπρεπε να εφαρμόζονται οι διατάξεις, τις οποίες θα μπορούσαμε να θεσπίσουμε για την προστασία των μειονοτήτων.

Μολονότι η υποεπιτροπή δεν κατέληξε σε συμφωνία επί του ζητήματος αυτού παρά μόνο μετά τη συζήτηση των περισσότερων ρητρών που αφορούν την προστασία των μειονοτήτων, νομίζω ότι οφείλω να ξεκινήσω αναφέροντας τη λύση που δώσαμε στο ζήτημα αυτό – διότι στην πραγματικότητα είναι το θεμελιώδες σημείο των προσπαθειών μας.

Μετά από μακρά συζήτηση σχετικά με τη δυνατότητα εφαρμογής των ρητρών που αφορούν την προστασία των μειονοτήτων σε όλες τις εθνικές, φυλετικές, γλωσσικές και θρησκευτικές μειονότητες που κατοικούν στην Τουρκία, συμπεριλαμβανομένων των μουσουλμανικών μειονοτήτων, η υποεπιτροπή έκρινε ότι θα μπορούσε να περιορίσει την εφαρμογή των ρητρών αυτών στις μη μουσουλμανικές μειονότητες, ενόψει του γεγονότος ότι με ένα άρθρο γενικής εμβέλειας (βλ. άρθρο 2 του συνημμένου σχεδίου) η Τουρκία δεσμεύεται να παρέχει σε όλους τους κατοίκους της πλήρη και ολοκληρωμένη προστασία της ζωής και της ελευθερίας τους, χωρίς διάκριση γέννησης, εθνικότητας, γλώσσας, φυλής ή θρησκείας, και ότι με το ίδιο άρθρο η Τουρκία εγγυάται σε όλους τους κατοίκους της το δικαίωμα της ελεύθερης άσκησης κάθε πίστης, θρησκείας ή πεποίθησης. Επειδή η Τουρκία έδειξε μια ειλικρινή και σταθερή επιθυμία να υιοθετήσει μια σύγχρονη και προοδευτική πολιτική και επειδή είναι λογικό να έχουμε πλήρη εμπιστοσύνη στις προθέσεις της, η υποεπιτροπή αποφάσισε ότι δεν ήταν δυνατόν να επιμείνει στο αίτημα να επεκταθεί η προστασία στις μουσουλμανικές μειονότητες, οι οποίες θα βρουν στη νέα οργάνωση του τουρκικού κράτους τις απαραίτητες εγγυήσεις για την ασφάλεια της ζωής και της εργασίας τους.

Στα άρθρα που δέχθηκε η τουρκική αντιπροσωπεία και τα οποία επισυνάπτονται στην παρούσα έκθεση, η επιτροπή θα μπορεί να παρατηρήσει ότι, βάσει των συνθηκών περί μειονοτήτων που έχουν συνάψει οι Σύμμαχοι με άλλα ευρωπαϊκά κράτη, η τουρκική αντιπροσωπεία συμφώνησε να εγγυηθεί στις μη μουσουλμανικές μειονότητες την απόλαυση των ίδιων αστικών και πολιτικών δικαιωμάτων, όπως και στους μουσουλμάνους· την ισότητα ενώπιον του νόμου για

όλους τους κατοίκους της Τουρκίας χωρίς διάκριση θρησκείας· και την ελεύθερη χρήση, από όλους τους υπηκόους της χώρας, των γλωσσών που επιθυμούν να χρησιμοποιούν στις ιδιωτικές ή εμπορικές τους συναλλαγές, καθώς επίσης και όσον αφορά τη θρησκεία, τον Τύπο και τις δημόσιες συγκεντρώσεις. Οι Τούρκοι υπήκοοι με γλώσσα άλλη από την τουρκική θα απολαμβάνουν επίσης κατάλληλες διευκολύνσεις για την προφορική χρήση της γλώσσας τους ενώπιον των δικαστηρίων. Αναφορικά με τα φιλανθρωπικά, θρησκευτικά ή κοινωνικά ιδρύματα, τα σχολεία και άλλα διδακτικά και εκπαιδευτικά ιδρύματα, οι μη μουσουλμανικές μειονότητες θα έχουν τα ίδια δικαιώματα με όλους τους άλλους Τούρκους υπηκόους, αλλά θα τους παρέχονται οι κατάλληλες διευκολύνσεις στο θέμα της δημόσιας διδασκαλίας στις πόλεις και τις περιοχές όπου οι μη μουσουλμανικές αρχές ζουν σε σημαντικό αριθμό.

Τα ζητήματα σχετικά με τη διευθέτηση του οικογενειακού δικαίου και του προσωπικού καθεστώτος των μη μουσουλμανικών μειονοτήτων έδωσαν αφορμή για μια πολύ διεξοδική συζήτηση με σκοπό την εξεύρεση κοινού εδάφους σχετικά με τις εγγυήσεις που ήταν αναγκαίο να παρασχεθούν, ενώ θα έπρεπε να διατηρηθούν ισότιμα με τους άλλους Τούρκους υπηκόους, δεν θα έπρεπε να μην καταστεί ασύμβατη με τη διατήρηση των παραδόσεων και των εθίμων τα οποία πρέπει να μπορούν να συνεχίσουν να ακολουθούν.

Καθώς ήταν αδύνατο να παραταθούν επ' αόριστον οι συζητήσεις μιας ουσιαστικά νομικής φύσης, με σκοπό να καθοριστεί η ακριβής σημασία των διαφορετικών εθίμων που υπήρχαν μεταξύ των μη μουσουλμανικών μειονοτήτων στην Τουρκία σε ζητήματα προσωπικής κατάστασης και οικογενειακού δικαίου (αυτό θα σήμαινε υπερβολική διεύρυνση του πεδίου εργασιών της υποεπιτροπής), θεωρήσαμε ότι θα μπορούσαμε να συμφωνήσουμε στη ρύθμιση, την οποία θα βρείτε στο άρθρο 6 του συνημμένου σχεδίου. Η ρύθμιση αυτή υιοθετήθηκε ενόψει των λόγων που αναφέρθηκαν παραπάνω και επειδή η ίδια η Τουρκική Κυβέρνηση συμφώνησε να επεξεργαστεί νέες ρυθμίσεις που θα επέτρεπαν τη διευθέτηση του θέματος αυτού σύμφωνα με τις συνήθειες των μη μουσουλμανικών μειονοτήτων.

Ως εκ τούτου, η υποεπιτροπή πρότεινε οι ρυθμίσεις αυτές να εκπονηθούν από ειδικές επιτροπές, αποτελούμενες από αντιπροσώπους της Τουρκικής Κυβέρνησης και από αντιπροσώπους καθεμιάς από τις ενδιαφερόμενες μειονότητες και, σε περίπτωση διαφωνίας, να διοριστεί διαιτητής με κοινή συμφωνία μεταξύ της Τουρκικής Κυβέρνησης και του Συμβουλίου της Κ.τ.Ε.

Με τον τρόπο αυτό θεωρούμε ότι θα βρεθεί κάθε εγγύηση για την επεξεργασία των ρυθμίσεων που αφορούν τόσο στενά τις μη μουσουλμανικές μειονότητες και ότι η Τουρκική Κυβέρνηση θα είναι σε θέση να συνεργαστεί με αυτές διασφαλίζοντας πλήρως τα κυριαρχικά της δικαιώματα.

Η τουρκική αντιπροσωπεία συμφώνησε τελικά ότι όλες αυτές οι διατάξεις

[305]

σχετικά με την προστασία των μειονοτήτων θα πρέπει να τεθούν υπό την εγγύηση της Κ.τ.Ε. και ότι κάθε διαφορά επί του θέματος αυτού θα πρέπει να θεωρείται ότι έχει διεθνή χαρακτήρα και να παραπέμπεται στο Διεθνές Δικαστήριο.

Με σκοπό την επίτευξη μιας πληρέστερης εγγύησης για την εφαρμογή των μέτρων σχετικά με τις μειονότητες, θα θέλαμε η Τουρκία να συμφωνήσει με έναν ειδικό αντιπρόσωπο της Κ.τ.Ε., ο οποίος θα διέμενε στην Κωνσταντινούπολη και θα εκτελούσε αυτή την αποστολή.

Αν και, όμως, η ελληνική αντιπροσωπεία έδειξε έτοιμη να συμφωνήσει από την πλευρά της στο διορισμό ενός άλλου αντιπροσώπου της Κ.τ.Ε. με αποστολή αντίστοιχη με εκείνη που θα είχε θεσπιστεί για την Τουρκία, η τουρκική αντιπροσωπεία αισθάνθηκε ανίκανη να δεχτεί αυτή τη ρύθμιση.

Η υποεπιτροπή θεώρησε ότι δεν μπορούσε να επιμείνει σε αυτό το σημείο, ιδίως ενόψει του γεγονότος ότι, καθώς η Κ.τ.Ε. θα εγγυόταν τις ρυθμίσεις σχετικά με τις μειονότητες και η Τουρ-

κία είχε δηλώσει την πρόθεσή της να προσχωρήσει η ίδια στην Κ.τ.Ε. μετά τη σύναψη της ειρήνης, το γεγονός αυτό από μόνο του αποτελούσε διαβεβαίωση ότι δεν θα λαμβάνονταν μέτρα από την Τουρκική Κυβέρνηση τα οποία θα μπορούσαν να αποτελέσουν παραβίαση των υποχρεώσεων που θα αναλάμβανε όσον αφορά τις μειονότητες.

(β.) *Ζητήματα που δεν ρυθμίστηκαν*

Παρά τις προσπάθειες που κατέβαλαν οι διάφορες αντιπροσωπείες για να πείσουν την τουρκική αντιπροσωπεία να βρει μια βάση για πλήρη συμφωνία σε όλα τα ζητήματα, δεν κατέστη δυνατόν, προς μεγάλη μας λύπη, να συμφωνήσουμε συνολικά στο ζήτημα της στρατιωτικής θητείας και στο ζήτημα της αμνηστίας.

Όσον αφορά το πρώτο, με σκοπό να ικανοποιήσουμε την επιθυμία της τουρκικής αντιπροσωπείας να μην εισαχθεί στις ρήτρες που αφορούν τις μειονότητες οποιαδήποτε διάταξη που θα μπορούσε, έστω και με τον πιο έμμεσο τρόπο, να φαίνεται ότι παραβιάζει τα κυριαρχικά δικαιώματα της Τουρκίας και την ισότητα όλων των πολιτών της ενώπιον του νόμου, αποφύγαμε να απαιτήσουμε την άμεση υπόσχεση ειδικής μεταχείρισης των μειονοτήτων, δηλαδή την απαλλαγή από τη στρατιωτική θητεία με αντάλλαγμα την καταβολή ενός φόρου. Περιοριστήκαμε στο να προτείνουμε στην τουρκική αντιπροσωπεία να συμφωνήσει να εξετάσει το ζήτημα αυτό σε συνεργασία με το Συμβούλιο της Κ.τ.Ε., διότι με τον τρόπο αυτό η Τουρκία θα μπορούσε να βεβαιωθεί ευκολότερα ότι το αίτημά μας δεν είχε κανένα πολιτικό σκοπό και εμπνεόταν μόνο από τις ειδικές συνθήκες που προέκυπταν από τη θέση των μειονοτήτων στην Τουρκία. Αλλά, η τουρκική αντιπροσωπεία δεν θεώρησε ότι μπορούσε να δώσει μια ικανοποιητική απάντηση στο θέμα αυτό και περιορίστηκε να απαιτήσει την απερίφραστη απόσυρση κάθε πρότασης των Συμμάχων σχετικά με την απαλλαγή από τη στρατιωτική θητεία υπέρ των μειονοτήτων. Πρέπει, ωστόσο, να σημειωθεί εδώ ότι η τουρκική αντιπροσωπεία δήλωσε επισήμως ότι, αν η Τουρκία απαλλάξει τους μουσουλμάνους είτε εν μέρει είτε εν συνόλω, το πλεονέκτημα αυτό θα παραχωρηθεί με τους ίδιους όρους και σε όλους τους μη μουσουλμάνους υπηκόους της.

Όσον αφορά την αμνηστία, η υποεπιτροπή ήταν της γνώμης ότι

[306]

ήταν δίκαιο να ικανοποιηθεί η επιθυμία της τουρκικής αντιπροσωπείας ότι το ζήτημα αυτό δεν θα έπρεπε να διευθετηθεί στις ρήτρες, οι οποίες αποτελούν μέρος της του σώματος της συνθήκης, αλλά μάλλον με μια κοινή δήλωση όλων των ενδιαφερόμενων Δυνάμεων, που θα επισυνάπτεται στη μελλοντική συνθήκη ειρήνης, της οποίας θα αποτελεί αναπόσπαστο μέρος. Αυτή η μέθοδος διαδικασίας θα ήταν στην πραγματικότητα πιο σύμφωνη με τον κυρίαρχο χαρακτήρα που ενυπάρχει σε κάθε χορήγηση αμνηστίας.

Ωστόσο, αν και επιτεύχθηκε συμφωνία σχετικά με τη μορφή που θα δινόταν στη δήλωση αυτή, ορισμένα σημαντικά σημεία παραμένουν ακόμη σε διαφωνία. Έχοντας ως βάση μια υψηλή ηθική αρχή και με την ελπίδα να εξασφαλίσουν μια πραγματική και πλήρη ειρήνευση αυτών των περιοχών όπου οι συμφορές του πολέμου μαίνονταν κατά τη διάρκεια τόσων πολλών χρόνων και όπου τα πολιτικά πάθη έχουν αφήσει σε συνείδηση των ατόμων σημάδια που μπορούν να σβηστούν μόνο με μια ευρεία και συνετή επιείκεια, οι αντιπροσωπείες των Συμμάχων πρότειναν η αμνηστία να επεκταθεί σε όλους τους κατοίκους της Τουρκίας και της Ελλάδας χωρίς καμία διάκριση. Αλλά η τουρκική αντιπροσωπεία επέμενε και συνεχίζει να επιμένει στον περιορισμό της αμνηστίας στους μη μουσουλμάνους κατοίκους της Τουρκίας, επιθυμώντας να κρατήσει η Τουρκική Κυβέρνηση το δικαίωμα να διατηρεί και να κηρύσσει όλες τις ποινές που προβλέπει ο νόμος κατά των μουσουλμάνων κατοίκων της Τουρκίας, οι οποίοι μπορεί να έχουν καταστεί ένοχοι ποινικά κολάσιμων πράξεων κατά τη διάρκεια του πολέμου.

Από την άλλη πλευρά, η ελληνική αντιπροσωπεία επιφυλάχθηκε να ζητήσει από την επιτροπή της οποίας προεδρεύει η Εξοχότητά σας να εξαιρεθούν οι μουσουλμάνοι κάτοικοι της Τουρκίας

και οι μη μουσουλμάνοι κάτοικοι της Ελλάδας από το ευεργέτημα της αμνηστίας για πράξεις σχετικές με τη στρατιωτική τους συμπεριφορά. Οι συνάδελφοί μου και εγώ διαμαρτυρηθήκαμε για το αίτημα αυτό· πιστεύουμε ότι είναι αντίθετο με τις γενικές αρχές της ειρήνευσης, που βασίζονται στην ανάγκη κατευνασμού των πολιτικών παθών, την υιοθέτηση των οποίων δεν έχουμε πάψει ποτέ να προτρέπουμε.

Η τουρκική αντιπροσωπεία αρνήθηκε επίσης να συμπεριλάβει στην κήρυξη της αμνηστίας εγκλήματα και αδικήματα του κοινού δικαίου που συνδέονται με πολιτικά και στρατιωτικά γεγονότα.

Το ζήτημα μιας αμνηστίας για αιχμαλώτους πολέμου ακόμη εξετάζεται από τους συμμαχικούς στρατιωτικούς εμπειρογνώμονες· γιατί συνδέεται με το ευρύτερο ζήτημα της ανταλλαγής αιχμαλώτων πολέμου.

Η γαλλική αντιπροσωπεία διατύπωσε ορισμένες επιφυλάξεις ως προς τη δυνατότητα να συμφωνήσει σε μια αμνηστία για τους μουσουλμάνους κατοίκους των γαλλικών επικρατειών (περιλαμβανομένων αποικιών, προτεκτοράτων ή κτήσεων), στις περιπτώσεις προσώπων καταδικασμένων για στρατιωτική ή πολιτική βοήθεια που είχε δοθεί από αυτούς στην Τουρκία σε περιοχές όπου είχαν λάβει χώρα στρατιωτικές επιχειρήσεις μεταξύ της Τουρκίας και των Συμμάχων.

Η τουρκική αντιπροσωπεία, ωστόσο, δεν συμφώνησε με τη ρύθμιση αυτή και επέμεινε να διεκδικήσει από τις Συμμαχικές Δυνάμεις γενική αμνηστία για όλους τους μουσουλμάνους υπηκόους τους.

Τέτοια είναι τα σημεία διαφωνίας που εξακολουθούν να υπάρχουν στο ζήτημα της αμνηστίας. Αλλά ευτυχώς μια συμφωνία έχει επιτευχθεί για το πολύ σημαντικό ζήτημα του έργου που έχει γίνει

[307]

υπό την αιγίδα των Συμμάχων για την επανένωση των οικογενειών που διασκορπίστηκαν λόγω του πολέμου. Η τουρκική αντιπροσωπεία συμφώνησε να αναγνωρίσει το έργο αυτό, υπό τον όρο όμως ότι οποιασδήποτε ενδεχόμενες καταγγελίες κατά των αποφάσεων που ελήφθησαν να υποβληθούν σε ειδική επιτροπή αποτελούμενη από έναν αντιπρόσωπο της Ερυθράς Ημισελήνου και έναν αντιπρόσωπο του Ερυθρού Σταυρού.

Είμαι πεπεισμένος ότι, υιοθετώντας μια στάση αμοιβαίας παραχώρησης, θα μπορούσαμε ίσως να ξεπεράσουμε μία ή δύο ακόμη δυσκολίες που εμπόδιζαν το δρόμο για μια πλήρη συμφωνία σχετικά με όλα τα ζητήματα που μας υποβλήθηκαν. Οι συμμαχικοί συνάδελφοί μου, στους οποίους επιθυμώ να εκφράσω τις ιδιαίτερες ευχαριστίες μου για την ανεκτίμητη συνεργασία τους, θα είχαν σίγουρα συμβάλει, όπως έκαναν στην περίπτωση των άλλων δύσκολων θεμάτων που διευθετήσαμε, στην υπέρβαση ορισμένων από τα εμπόδια που αντιμετώπισαμε.

Οι αντιπρόσωποι της υποεπιτροπής για τις μειονότητες, αν και η τουρκική αντιπροσωπεία αρνήθηκε να παραστεί στην ακρόαση αυτή, θεώρησαν ότι δεν μπορούσαν να αρνηθούν να δεχθούν τους εκπροσώπους ορισμένων εθνοτικών ομάδων και να ακούσουν τα αιτήματά τους.

Πρώτα απ' όλα δεχθήκαμε τους εκπροσώπους των Αρμενίων, στη συνέχεια τους εκπροσώπους των Ασσυροχαλδαίων, τη βουλγαρική αντιπροσωπεία και, τέλος, τους εκπροσώπους της Επιτροπής των μεταναστών και από τις δύο Θράκες. Στην τελευταία συνεδρίαση της υποεπιτροπής θεώρησα καθήκον μου να ενημερώσω την τουρκική αντιπροσωπεία για τα ζητήματα που μας έθεσαν οι εκπρόσωποι αυτοί. Είχα άλλωστε επισημάνει σαφώς στην εν λόγω αντιπροσωπεία κατά την έναρξη των εργασιών μας, όταν της παρουσίασα τον κατάλογο των διαφόρων ζητημάτων που συνδέονται με την προστασία των μειονοτήτων (κατάλογος που αποτέλεσε τη βάση των εργασιών μας), ότι το έργο μας δεν θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι ολοκληρώθηκε με την επίτευξη μιας συμφωνίας μόνο σε αυτά τα σημεία, αλλά ότι παρέμεναν να αντιμετωπιστούν και άλλα σημαντικά ζητήματα. Με την αποτελεσματική βοήθεια των συναδέλφων μου, επέστησα

κατά συνέπεια τη σοβαρότατη προσοχή της τουρκικής αντιπροσωπείας στο γεγονός ότι η κοινή γνώμη σε όλες τις χώρες αναμένει από τη Συνδιάσκεψη της Λωζάννης μια διευθέτηση που θα εξασφαλίσει με μόνιμο τρόπο μια ειρηνική ύπαρξη για τους αρμενικούς πληθυσμούς στην Τουρκία. Επεσήμανα ότι ο διακανονισμός αυτός θα μπορούσε να αποτελείται από μια συμφωνία με την Τουρκική Κυβέρνηση, η οποία θα πρέπει να επιτρέπει στους Αρμένιους (όχι μόνο σε εκείνους που είναι ακόμα στην Τουρκία αλλά και σε εκείνους που είναι αυτή τη στιγμή διασκορπισμένοι στο εξωτερικό) να συγκεντρωθούν και να επανενωθούν σε μια τοποθεσία εντός της τουρκικής επικράτειας, την οποία η ίδια η Τουρκική Κυβέρνηση θα μπορούσε να διαλέξει σε συμφωνία με την Κ.τ.Ε. Τόνισα ότι αυτή η λύση, που δεν θα παραβίαζε την τουρκική κυριαρχία ή θα τραυμάτιζε ακόμη και τις ευαισθησίες της Τουρκικής Κυβέρνησης, θα ικανοποιούσε την παγκόσμια κοινή γνώμη και θα αποδείκνυε την πρόθεση της Τουρκίας να εισέλθει στο δρόμο της προόδου και να υιοθετήσει τις σύγχρονες ιδέες. Θα είχε, επιπλέον, το πλεονέκτημα ότι θα έλυνε μια για πάντα τα παλιά φυλετικά και θρησκευτικά προβλήματα, τα οποία μέχρι σήμερα προκαλούσαν τόσα δεινά και αποτελούσαν μια από τις αιτίες της παρακμής της οθωμανικής δύναμης. Πρόσθεσα ότι οι Σύμμαχοι είχαν ζητήσει, εξ ονόματος άλλων μειονοτήτων, από τα κράτη που δεν

[308]

ήταν εχθροί τους αλλά σύμμαχοί τους κατά τη διάρκεια του πολέμου να δεχτούν ρυθμίσεις που ήταν πολύ πιο επαχθείς και πιο περιοριστικές των εξουσιών της δημόσιας διοίκησης, όπως, για παράδειγμα, τα μέτρα που συμφωνήθηκαν με το Τσεχοσλοβακικό Κράτος υπέρ των Ρουθηνίων. Πρότεινα ότι οι ρυθμίσεις που έπρεπε να γίνουν για τη διοίκηση της αρμενικής πατρίδας θα έπρεπε να εξεταστούν σε γενικές γραμμές στην υποεπιτροπή μας, με την επιφύλαξη της λεπτομερούς διευθέτησής τους από την ίδια την Τουρκική Κυβέρνηση σε συμφωνία με την Κ.τ.Ε., αφού επιλεγεί η γεωγραφική θέση της περιοχής.

Πρότεινα επίσης να εξετάσω με παρόμοιο πνεύμα τις ρυθμίσεις με σκοπό να επιτραπεί στους Ασσυροχαλδαίους να συγκεντρωθούν εκ νέου σε ένα σταθερό σημείο της τουρκικής επικράτειας και να διατηρήσουν εκεί, υπό την εξουσία της Τουρκίας, τα έθιμα και τις παραδόσεις τους. Τέλος, απηύθυνα μια επείγουσα έκκληση τόσο προς την ελληνική όσο και προς την τουρκική αντιπροσωπεία, ώστε οι αντίστοιχες κυβερνήσεις τους να μας δώσουν μια επίσημη διαβεβαίωση, η οποία που θα ηρεμούσε οριστικά τους βουλγαρικούς πληθυσμούς της Δυτικής και της Ανατολικής Θράκης, ώστε να μπορέσουν να επιστρέψουν στα σπίτια τους που είχαν εγκαταλείψει λόγω των πολέμων. Πρότεινα ότι η επιστροφή αυτών των πληθυσμών θα έπρεπε να οργανωθεί σε συμφωνία με την Κ.τ.Ε., ή με τέτοιες διεθνείς ανθρωπιστικές οργανώσεις, που θα επέλεγαν η Τουρκία και η Ελλάδα, προκειμένου να τους βοηθήσουν σε αυτό το έργο, το οποίο πρέπει να αποτελέσει ουσιαστικό στοιχείο της γενικής αποκατάστασης της ειρήνης.

Η ελληνική αντιπροσωπεία δήλωσε ότι η κυβέρνησή της δεν θα έθετε κανένα εμπόδιο στην επιστροφή στη Δυτική Θράκη των βουλγαρικών πληθυσμών που είχαν εγκατασταθεί εκεί πριν από τους Βαλκανικούς Πολέμους, αλλά ότι η Ελληνική Κυβέρνηση δεν σκόπευε να επιτρέψει την επιστροφή εκεί βουλγαρικών στοιχείων που είχαν μεταναστεύσει στη Δυτική Θράκη κατά την περίοδο που η περιοχή αυτή βρισκόταν υπό βουλγαρική κυριαρχία, διότι θεωρούσε ότι η μετανάστευση αυτή είχε λάβει χώρα για πολιτικούς λόγους.

Ωστόσο, η τουρκική αντιπροσωπεία απάντησε σε όλα τα ερωτήματα τα οποία της τέθηκαν, είτε αφορούσαν τους Αρμένιους, είτε τους Ασσυροχαλδαίους, είτε τους βουλγαρικούς πληθυσμούς, με απόλυτη και σαφή άρνηση.

Υπό αυτές τις συνθήκες, το μόνο που μπορούσαμε να κάνουμε ήταν να παραπέμψουμε το όλο θέμα στην Πρώτη Επιτροπή, υπό την Προεδρία της Εξοχότητάς σας, με την ελπίδα ότι εκεί θα ήταν δυνατόν να βρεθεί κοινός τόπος για τον καθορισμό των αρχών επί των οποίων θα μπορούσε να επιτευχθεί συμφωνία για τα ζητήματα που παρέμεναν άλυτα.

Όπως είχα την τιμή να δηλώσω παραπάνω, η υποεπιτροπή μας πέτυχε να διευθετήσει ικανοποιητικά σχεδόν όλα τα ζητήματα που αφορούν την προστασία των μειονοτήτων στην Τουρκία. Αυτό επιτρέπει να ελπίζει κανείς ότι δεν θα είναι δύσκολο να ολοκληρωθεί το έργο που όλοι μας έχουμε συνεχίσει με πνεύμα συνδιαλλαγής, καθώς εμφορηθήκαμε από τη ζωνή και ειλικρινή επιθυμία να κάνουμε ένα ακόμη βήμα προς την ειρήνη που η επίτευξη της οποίας είναι, σε αυτό τον τόπο, πάνω απ' όλα στο μυαλό όλων μας.

Μετά τιμής κ.τ.λ.

Montagna

[309]

ΥΠΟΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1

Προσχέδιο ρητρών αναφορικά με την προστασία μειονοτήτων

ΑΡΘΡΟ 1

Η Τουρκία δεσμεύεται ότι οι όροι που περιέχονται στο άρθρο του παρόντος τμήματος αναγνωρίζονται ως θεμελιώδεις νόμοι, ότι κανένας νόμος, κανονισμός ή επίσημη πράξη δεν θα συγκρούεται ή θα παρεμβαίνει με τις διατάξεις αυτές και ότι κανένας νόμος, κανονισμός ή επίσημη πράξη δεν θα υπερισχύει αυτών.

ΑΡΘΡΟ 2

Η Τουρκική Κυβέρνηση αναλαμβάνει την υποχρέωση να εξασφαλίσει πλήρη και ολοκληρωμένη προστασία της ζωής και της ελευθερίας σε όλους τους κατοίκους της Τουρκίας, χωρίς διάκριση γέννησης, εθνικότητας, γλώσσας, φυλής ή θρησκείας.

Όλοι οι κάτοικοι της Τουρκίας θα πρέπει δικαιούνται την ελεύθερη άσκηση, είτε δημόσια είτε ιδιωτικά, κάθε δόγματος, θρησκείας ή πεποιθήσης, η τήρηση της οποίας δεν πρέπει να είναι ασυμβίβαστη με τη δημόσια τάξη και τα χρηστά ήθη.

Οι μη μουσουλμανικές μειονότητες θα πρέπει να απολαμβάνουν πλήρη ελευθερία κινήσεων και μετανάστευσης, με την επιφύλαξη των μέτρων που εφαρμόζονται, στο σύνολό τους ή σε μέρος της επικράτειας σε όλους τους Τούρκους υπηκόους και τα οποία μπορεί να ληφθούν από την Τουρκική Κυβέρνηση για λόγους εθνικής άμυνας ή για τη διατήρηση της δημόσιας τάξης.

ΑΡΘΡΟ 3

Οι Τούρκοι υπήκοοι που ανήκουν σε μη μουσουλμανικές μειονότητες πρέπει απολαμβάνουν τα ίδια αστικά και πολιτικά δικαιώματα με τους μουσουλμάνους.

Όλοι οι κάτοικοι της Τουρκίας, χωρίς διάκριση θρησκείας, πρέπει είναι ίσοι ενώπιον του νόμου.

Οι διαφορές θρησκείας, δόγματος ή ομολογίας δεν πρέπει να θίγουν κανέναν Τούρκο υπήκοο σε ζητήματα που σχετίζονται με την άσκηση των αστικών ή πολιτικών δικαιωμάτων, όπως, για παράδειγμα, η πρόσβαση σε δημόσιες θέσεις εργασίας, αξιώματα και τιμές ή η άσκηση επαγγελματιών και βιομηχανικών δραστηριοτήτων.

Κανένας περιορισμός δεν θα επιβάλλεται στην ελεύθερη χρήση οποιασδήποτε γλώσσας από οποιονδήποτε Τούρκο υπήκοο, είτε στις ιδιωτικές συναναστροφές ή στο εμπόριο, είτε στη θρησκεία, είτε στον Τύπο, είτε σε δημοσιεύσεις κάθε είδους, είτε σε δημόσιες συγκεντρώσεις.

Παρά την ύπαρξη της επίσημης γλώσσας, επαρκείς διευκολύνσεις θα πρέπει να παρέχονται σε Τούρκους πολίτες μη τουρκόφωνους για την προφορική χρήση της δικής τους γλώσσας ενώπιον των δικαστηρίων.

ΑΡΘΡΟ 4

Οι Τούρκοι υπήκοοι που ανήκουν σε μη μουσουλμανικές μειονότητες θα απολαμβάνουν την ίδια μεταχείριση και τις ίδιες εγγυήσεις για την ασφάλεια τους στο νόμο και στην πράξη, όπως και οι άλλοι Τούρκοι υπήκοοι. Ειδικότερα, θα έχουν το ίδιο δικαίωμα να ιδρύουν, να διαχειρίζονται

[310]

και να ελέγχουν, με δικά τους έξοδα, οποιαδήποτε φιланθρωπικά, θρησκευτικά και κοινωνικά ιδρύματα, οποιαδήποτε σχολεία και άλλα ιδρύματα διδασκαλίας και εκπαίδευσης, με το δικαίωμα να χρησιμοποιούν τη δική τους γλώσσα και να ασκούν ελεύθερα τη θρησκεία τους σε αυτά.

ΑΡΘΡΟ 5

Όσον αφορά τη δημόσια εκπαίδευση, η Τουρκική Κυβέρνηση θα παρέχει στις πόλεις και τις περιοχές όπου κατοικεί ένα σημαντικό ποσοστό μη μουσουλμάνων υπηκόων, κατάλληλες διευκολύνσεις, ώστε να εξασφαλίζεται ότι στα δημοτικά σχολεία η διδασκαλία θα παρέχεται στα παιδιά αυτών των Τούρκων υπηκόων με τη βοήθεια της δικής τους γλώσσας. Η διάταξη αυτή δεν εμποδίζει την Τουρκική Κυβέρνηση να καταστήσει τη διδασκαλία της τουρκικής γλώσσας υποχρεωτική στα εν λόγω σχολεία.

Σε πόλεις ή συνοικίες όπου υπάρχει ένα σημαντικό ποσοστό των Τούρκων υπηκόων, οι οποίοι ανήκουν σε μη μουσουλμανικές μειονότητες, στις μειονότητες αυτές θα εξασφαλίζεται ισότιμο μερίδιο στην αξιοποίηση και την εφαρμογή των ποσών που μπορούν να διατεθούν από τα δημόσια κονδύλια του κρατικού, δημοτικού ή άλλου προϋπολογισμού, για εκπαιδευτικούς, θρησκευτικούς ή φιλανθρωπικούς σκοπούς.

Τα εν λόγω ποσά θα καταβάλλονται στους νόμιμους εκπροσώπους των οικείων ιδρυμάτων και οργανισμών.

ΑΡΘΡΟ 6

Η Τουρκική Κυβέρνηση αναλαμβάνει την υποχρέωση να λάβει, σχετικά με τις μη μουσουλμανικές μειονότητες, αναφορικά με το οικογενειακό τους δίκαιο ή την προσωπική τους κατάσταση, μέτρα που επιτρέπουν τη διευθέτηση των ζητημάτων αυτών σύμφωνα με τα έθιμα των μειονοτήτων αυτών.

Τα μέτρα αυτά θα εκπονηθούν από ειδικές επιτροπές αποτελούμενες από εκπροσώπους της Τουρκικής Κυβέρνησης και από εκπροσώπους καθεμιάς από τις ενδιαφερόμενες μειονότητες, σε ίσο αριθμό. Σε περίπτωση διαφωνίας, η Τουρκική Κυβέρνηση και το Συμβούλιο της Κ.τ.Ε. θα ορίσουν με συμφωνία έναν διαιτητή, ο οποίος θα επιλεγεί μεταξύ των ευρωπαίων νομικών.

Η Τουρκική Κυβέρνηση αναλαμβάνει την υποχρέωση να παράσχει πλήρη προστασία στις εκκλησίες, τις συναγωγές, τα νεκροταφεία και άλλες θρησκευτικές εγκαταστάσεις των προαναφερόμενων μειονοτήτων. Εγκαταστάσεις και άδεια θα παραχωρηθούν στα ευαγή ιδρύματα και στα θρησκευτικά και φιλανθρωπικά ιδρύματα των εν λόγω μειονοτήτων, τα υπάρχοντα σήμερα στην Τουρκία· και η Τουρκική Κυβέρνηση δεν θα αρνηθεί για την ίδρυση νέων θρησκευτικών και φιλανθρωπικών ιδρυμάτων, οποιαδήποτε από τις αναγκαίες διευκολύνσεις που είναι εγγυημένες σε άλλα ιδιωτικά ιδρύματα αυτής της φύσης.

ΑΡΘΡΟ 7

Οι Τούρκοι υπήκοοι, που ανήκουν σε μη μουσουλμανικές μειονότητες, δεν θα εξαναγκάζονται να εκτελέσουν οποιαδήποτε πράξη που συνιστά παραβίαση της πίστης τους ή των θρησκευτικών τους τελετών και δεν πρέπει να τίθενται σε οποιαδήποτε στέρηση λόγω της άρνησής τους να παρευρίσκονται σε δικαστήρια

ή να εκτελέσουν οποιαδήποτε νόμιμη εργασία κατά την εβδομαδιαία ημέρα ανάπαυσής τους.

Η διάταξη αυτή, ωστόσο, δεν απαλλάσσει αυτούς τους Τούρκους υπηκόους από τις υποχρεώσεις που επιβάλλονται σε όλους τους άλλους Τούρκους υπηκόους για τη διατήρηση της δημόσιας τάξης.

ΑΡΘΡΟ 8

Η Τουρκία είναι έτοιμη να εξετάσει, από κοινού με το Συμβούλιο της Κ.τ.Ε. τη δυνατότητα να επιτραπεί στους μη μουσουλμάνους Τούρκους υπηκόους να απαλλαγούν από τη στρατιωτική θητεία με αντάλλαγμα την καταβολή ενός φόρου. Ο φόρος αυτός της απαλλαγής θα είναι ήπιος και, σε περίπτωση που η Τουρκία χορηγήσει την ίδια απαλλαγή σε όλους τους υπηκόους της, θα είναι ο ίδιος για τους μουσουλμάνους και για τους μη μουσουλμάνους.

ΑΡΘΡΟ 9

Η Τουρκία συμφωνεί ότι, στο μέτρο που οι διατάξεις των προηγούμενων άρθρων του παρόντος τμήματος επηρεάζουν τους μη μουσουλμάνους υπηκόους της Τουρκίας, οι διατάξεις αυτές αποτελούν υποχρεώσεις διεθνούς ενδιαφέροντος και θα τεθούν υπό την εγγύηση της Κ.τ.Ε. Δεν θα τροποποιηθούν χωρίς τη συγκατάθεση της πλειοψηφίας του Συμβουλίου της Κ.τ.Ε. Η Βρετανική Αυτοκρατορία, η Γαλλία, η Ιταλία και η Ιαπωνία συμφωνούν με το παρόν να μην αρνηθούν τη συγκατάθεσή τους σε οποιαδήποτε τροποποίηση των άρθρων αυτών, η οποία συναινεί στην κατάλληλη μορφή από την πλειοψηφία του Συμβουλίου της Κ.τ.Ε.

Η Τουρκία συμφωνεί ότι οποιοδήποτε μέλος του Συμβουλίου της Κ.τ.Ε. θα έχει το δικαίωμα να θέσει υπόψη του Συμβουλίου της Κ.τ.Ε. οποιαδήποτε παράβαση ή κίνδυνο παράβασης οποιασδήποτε από τις παρούσες υποχρεώσεις και ότι το Συμβούλιο μπορεί κατόπιν τούτου να λάβει τέτοια μέτρα και να δώσει τις οδηγίες που θα κρίνει κατάλληλες και αποτελεσματικές υπό τις περιστάσεις.

Η Τουρκία συμφωνεί περαιτέρω ότι οποιαδήποτε διαφορά γνώμης ως προς νομικά ή πραγματικά ζητήματα, τα οποία προκύπτουν από τα άρθρα αυτά μεταξύ της Τουρκικής Κυβέρνησης και οποιασδήποτε από τις άλλες Υπογράφουσες Δυνάμεις ή οποιασδήποτε άλλης Δύναμης μέλους του Συμβουλίου της Κ.τ.Ε., θα θεωρείται ως διαφορά διακρατικού χαρακτήρα σύμφωνα με το άρθρο 14 του Συμφώνου της Κ.τ.Ε. Η Τουρκική Κυβέρνηση συναινεί ότι κάθε τέτοια διαφορά θα παραπέμπεται, αν το άλλο μέρος της το απαιτήσει στο Διαρκές Δικαστήριο Διεθνούς Δικαιοσύνης. Η απόφαση του Διεθνούς Δικαστηρίου θα είναι οριστική και θα έχει την ίδια ισχύ και αποτέλεσμα με την απόφαση του άρθρου 13 του Συμφώνου.

ΑΡΘΡΟ 10

Τα δικαιώματα που παρέχονται από τις διατάξεις του παρόντος τμήματος στις μη μουσουλμανικές μειονότητες της Τουρκίας θα παρέχονται ομοίως από την Ελλάδα στη μουσουλμανική μειονότητα που ζει σε όλη την επικράτειά της.

*Σχέδιο που παρουσιάστηκε
από τις Αντιπροσωπείες των Συμμάχων*

Κανένας κάτοικος της Τουρκίας, και αντιστρόφως κανένας κάτοικος της Ελλάδος, δεν θα ενοχληθεί ή παρενοχληθεί στην Τουρκία και αμοιβαία στην Ελλάδα, υπό οποιαδήποτε πρόσχημα, εξαιτίας στρατιωτικής ή πολιτικής δράσης που αναλήφθηκε από αυτόν, ή λόγω οποιασδήποτε βοήθειας που μπορεί να έχει παράσχει σε ξένη δύναμη που έχει υπογράψει την παρούσα συνθήκη, ή σε υπηκόους της, μεταξύ της 1ης Αυγούστου 1914, και της 20ής Νοεμβρίου 1922.

2. Ομοίως, κανένας μουσουλμάνος κάτοικος των επικρατειών (συμπεριλαμβανομένων των αποικιών, προτεκτοράτων ή κτήσεων) της Γαλλίας, της Μεγάλης Βρετανίας και της Ιταλίας, δεν μπορεί να ενοχλείται ή να παρενοχλείται στις ως άνω αναφερόμενες επικράτειες εξαιτίας στρατιωτικής ή πολιτικής βοήθειας που μπορεί αυτός να έδωσε στην Τουρκία σε εκείνες τις περιοχές όπου οι στρατιωτικές επιχειρήσεις μεταξύ της Τουρκίας και των Συμμάχων, έλαβαν χώρα.

3. Ομοίως, κανένας κάτοικος των επικρατειών που αποσπώνται από την Τουρκία υπό την παρούσα συνθήκη, δεν μπορεί να ενοχλείται ή να κακοποιείται, είτε εξαιτίας της πολιτικής συμπεριφοράς του εναντίον ή υπέρ της Τουρκίας, κατά τη διάρκεια της περιόδου μεταξύ της 1ης Αυγούστου 1914 και της 20ής Νοεμβρίου 1922, ή εξαιτίας του προσδιορισμού της εθνικότητάς του υπό την παρούσα σύμβαση.

*Σχέδιο που παρουσιάστηκε
από την Τουρκική αντιπροσωπεία*

Κανένας μη μουσουλμάνος κάτοικος της Τουρκίας, και αντιστοίχως κανένας μουσουλμάνος κάτοικος της Ελλάδας, ή των εδαφών (συμπεριλαμβανομένων των αποικιών, των προτεκτοράτων ή των κτήσεων) των Συμμαχικών Κρατών, δεν θα ενοχλείται ή θα παρενοχλείται στην Τουρκία, και αμοιβαία στην Ελλάδα, ή στα προαναφερθέντα εδάφη, υπό οποιοδήποτε πρόσχημα οποιασδήποτε μορφής, λόγω στρατιωτικής ή πολιτικής δράσης που αναλήφθηκε ή λόγω οποιασδήποτε βοήθειας που μπορεί να είχε παράσχει στην άλλη πλευρά ή στους υπηκόους της, μεταξύ της 1ης Αυγούστου 1914 και 20ής Νοεμβρίου 1922. Κάθε ποινή που έχει απαγγελθεί για το θέμα αυτό θα ακυρωθεί και όλες οι διαδικασίες που έχουν ήδη κινηθεί θα ανασταλούν.

2. Ομοίως κανένας κάτοικος των επικρατειών που αποσπώνται από την Τουρκία υπό την παρούσα συνθήκη, δεν θα ενοχλείται ή παρενοχλείται εξαιτίας της πολιτικής ή στρατιωτικής συμπεριφοράς του, είτε εναντίον είτε υπέρ της Τουρκίας.

3. Αιχμάλωτοι πολέμου και κρατούμενοι πολίτες θα αμνηστεύονται αμοιβαίως για όλες τις πράξεις τους, οι οποίες ήταν κολάσιμες είτε εκ ποινικής νομοθεσίας είτε εκ πειθαρχικών κανονισμών.

Σχέδιο που παρουσιάστηκε
από τις Αντιπροσωπείες των Συμμάχων

4. Πλήρης και ολοκληρωμένη αμνηστία θα απονεμηθεί από την Τουρκική Κυβέρνηση και από την Ελληνική Κυβέρνηση αντιστοίχως για όλα τα εγκλήματα ή παραπτώματα που διεπράχθησαν κατά την αυτήν περίοδο σε σύνδεση με τα πολιτικά γεγονότα που έλαβαν χώρα κατά την περίοδο αυτήν.

5. Όλες οι επιβληθείσες ποινές για τους ανωτέρω λόγους ακυρώνονται και όλες ήδη οι ασκηθείσες διώξεις αναστέλλονται.

Η ελληνική αντιπροσωπεία διατήρησε το δικαίωμα να ζητήσει από την Επιτροπή για τα Εδαφικά και Στρατιωτικά ζητήματα να εξαιρεθούν οι μουσουλμάνοι κάτοικοι της Τουρκίας και οι μη μουσουλμάνοι κάτοικοι της Ελλάδας από το όφελος της αμνηστίας που προβλέπεται στην παράγραφο 1 για πράξεις σχετικές με τη «στρατιωτική τους συμπεριφορά».

6. Η Τουρκική Κυβέρνηση, συμμεριζόμενη την επιθυμία για γενική ειρηνική αποκατάσταση που διακατέχει όλες τις Δυνάμεις, δηλώνει την πρόθεσή της να μην αμφισβητήσει τα μέτρα που ελήφθησαν από τις επιτροπές, οι οποίες συστάθηκαν υπό την αιγίδα των Συμμάχων κατά την περίοδο μεταξύ 20ής Οκτωβρίου 1918 και 20ής Νοεμβρίου 1922, με σκοπό την επανεγκατάσταση των οικογενειών που διασκορπίστηκαν λόγω του πολέμου και την αποκατάσταση της παρουσίας των νόμιμων κατόχων της. Ωστόσο, αυτή η πρόθεση δεν αποκλείει την πιθανότητα τα προαναφερόμενα μέτρα να αναθεωρηθούν σε περίπτωση αίτησης από τα ενδιαφερόμενα μέρη. Οι αξιώσεις που αφορούν πρόσωπα και περιουσία θα εξετάζονται από μια επιτροπή, η οποία θα αποτελείται από έναν αντιπρόσωπο της Ερυθρού Ημισελήνου και έναν αντιπρόσωπο του Ερυθρού Σταυρού. Σε περίπτωση διαφωνίας, οι εκπρόσωποι αυτοί θα επιλέξουν έναν διαιτητή· αν δεν μπορούν να συμφωνήσουν σε αυτή την επιλογή, ο διαιτητής θα διοριστεί από τον Πρόεδρο του Διαρκούς Δικαστηρίου Διεθνούς Δικαιοσύνης της Χάγης.

Αρ. 23

ΕΔΑΦΙΚΗ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

*Πρακτικά⁹⁰ της Εικοστής Συνεδρίασης, 10 Ιανουαρίου 1923 στις 11 π.μ.,
υπό την Προεδρία του Λόρδου Curzon*

Παρόντες:

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
Μαρκήσιος Curzon του Kedleston
Sir H. Rumbold

ΓΑΛΛΙΑ
κ. Barrère
κ. Bompard

[314]

ΙΤΑΛΙΑ
Μαρκήσιος Garroni
κ. Montagna
κ. Lago

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
κ. Child
Ναύαρχος Bristol
κ. Grew

90. Τα παρόντα πρακτικά δεν αντιπροσωπεύουν τις υπογεγραμμένες εκδόσεις των ομιλιών, εκτός από τις βρετανικές.

ΙΑΠΩΝΙΑ
Βαρόνος Hayashi
κ. Otchiai

ΡΟΥΜΑΝΙΑ
κ. Diamandy

ΕΛΛΑΔΑ
κ. Βενιζέλος
κ. Κακλαμάνος

ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ
κ. Rakitch

ΤΟΥΡΚΙΑ
Ismet Πασάς
Riza Nour Μπέης

Παρόντες επίσης:

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
Sir W. Tyrrell
κ. Ryan
Αντισυνταγματάρχης Heywood
κ. Nicolson
κ. Forbes Adam
κ. Leeper
κ. McClure

ΙΤΑΛΙΑ
κ. Arlotta
κ. Guariglia
κ. Galli
κ. Polverelli

ΙΑΠΩΝΙΑ
κ. Nagaoka
κ. Sato
κ. Koshida
ΡΟΥΜΑΝΙΑ
κ. Contzesco
Συνταγματάρχης Dumitresco

Shukri Μπέης
Αντισυνταγματάρχης Tenvik Μπέης

κ. Massigli, Γενικός Γραμματέας της Διάσκεψης

Γραμματείς

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
κ. Spring Rice
κ. Wicks

ΙΤΑΛΙΑ
κ. Indelli
ΙΑΠΩΝΙΑ
κ. Hotta
ΡΟΥΜΑΝΙΑ
κ. Contzarida

ΓΑΛΛΙΑ
κ. Fromageot
κ. Laporte
Αντισυνταγματάρχης Courtin
κ. Bargeton
κ. de Percin
κ. Barois

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
κ. Dwight
κ. Amory

ΕΛΛΑΔΑ
Στρατηγός Μαζαράκης
κ. Δενδράμης
κ. Πολίτης

ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ
κ. Antitch

Hussein Μπέης
Rushen Eshref Μπέης

ΓΑΛΛΙΑ
κ. Lagarde

[315]

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
κ. Belin

ΕΛΛΑΔΑ
κ. Κόλλας

ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ
κ. Georgevitch

Η επιτροπή είχε ενώπιον της την Έκθεση της Υποεπιτροπής για την Ανταλλαγή Πληθυσμών (βλ. Παράρτημα).

Ο κ. Montagna υπενθύμισε στους αντιπροσώπους ότι την 1η Δεκεμβρίου η επιτροπή είχε αποφασίσει, μετά την ακρόαση της έκθεσης του Δρ. Nansen για τα αποτελέσματα των ερευνών του στην Τουρκία και την Ελλάδα σχετικά με τη θέση των μειονοτήτων, να διορίσει μια μικρή επιτροπή με σκοπό την εξέταση του ζητήματος και την προσπάθεια κατάρτισης μιας συμφωνίας, η οποία δεν θα περιλαμβάνεται στη συνθήκη. Τα ζητήματα που θα καλύπτονταν από αυτή τη συμφωνία ήταν, πράγματι, εντελώς άσχετα με τη συνθήκη ειρήνης και απαιτούσαν άμεση επίλυση. Ο Δρ. Nansen είχε συμπληρώσει την κατάθεσή του ενώπιον της επιτροπής, παρέχοντας περαιτέρω διευκρινίσεις στην υποεπιτροπή, οι οποίες αποδείχθηκαν εξαιρετικά χρήσιμες για την τελευταία.

Στην πρώτη της συνεδρίαση, η υποεπιτροπή είχε αναγνωρίσει ότι έπρεπε να ασχοληθεί με τρεις κατηγορίες ζητημάτων, δηλαδή, την επιστροφή των άμαχων ομήρων, την ανταλλαγή των αιχμαλώτων πολέμου και την ανταλλαγή πληθυσμών (ελληνικές και τουρκικές μειονότητες). Δεν υπήρξε καμία δυσκολία στην επίτευξη άμεσης συμφωνίας για το πρώτο ζήτημα. Συμφωνήθηκε ότι οι Τούρκοι πολίτες όμηροι που είχαν μεταφερθεί από την Ανατολία στην Ελλάδα θα πρέπει να επιστραφούν εντός σύντομου χρονικού διαστήματος· έμενε μόνο να καθοριστεί η διάρκεια αυτού του διαστήματος.

Η ελληνική αντιπροσωπεία είχε επισημάνει ότι δεν ήταν απολύτως σωστό να λέγεται ότι οι άμαχοι όμηροι κρατούνταν μόνο από την Ελλάδα και είχε δηλώσει ότι κάποιοι κρατούνταν επίσης από την Τουρκία. Είχε συμφωνηθεί χωρίς καμία δυσκολία ότι αυτοί οι τελευταίοι όμηροι θα επιστρέψουν ταυτόχρονα με τους Τούρκους ομήρους που είχαν κρατηθεί από την Ελλάδα.

Η υποεπιτροπή είχε επομένως φτάσει σε πλήρη συμφωνία σε αυτό το σημείο, υπό την προϋπόθεση της διευθέτησης ορισμένων τρόπων και μέσων, όπως η ημερομηνία κατά την οποία θα πραγματοποιούνταν η παράδοση και ο διορισμός μιας επιτροπής του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού με σκοπό να διασφαλιστεί ότι η επιχείρηση θα πραγματοποιούνταν το συντομότερο δυνατόν και με τρόπο που θα ικανοποιούσε και τις δύο πλευρές.

Η υποεπιτροπή είχε στη συνέχεια συζητήσει την ανταλλαγή αιχμαλώτων πολέμου. Σε αυτό το ζήτημα επίσης είχε αποδειχθεί δυνατό να επιτευχθεί συμφωνία πολύ γρήγορα.

[316]

Είχαν υπάρξει κάποια σημεία διαφωνίας μεταξύ της ελληνικής και της τουρκικής αντιπροσωπείας· αλλά τελικά, θεσπίστηκε η αρχή ότι η Ελλάδα θα έπρεπε να επιστρέψει αμέσως τους αιχμαλώτους πολέμου που βρίσκονται στα χέρια της και ότι η Τουρκική Κυβέρνηση θα έπρεπε να επιστρέψει στην Ελλάδα τον ίδιο αριθμό Ελλήνων αιχμαλώτων πολέμου. Αυτή η ανταλλαγή επρόκειτο να πραγματοποιηθεί σχεδόν ταυτόχρονα, καθώς τα πλοία τα οποία θα μετέφεραν τους Τούρκους αιχμαλώτους πολέμου στη Σμύρνη θα επέστρεφαν στην Ελλάδα με τον ίδιο αριθμό Ελλήνων αιχμαλώτων πολέμου. Αυτή η ανταλλαγή έπρεπε επίσης να επιβλέπεται από μια επιτροπή του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού. Οι Έλληνες αιχμάλωτοι πολέμου, οι οποίοι θα παρέμειναν πίσω μετά την πραγματοποίηση αυτής της ανταλλαγής, θα επέστρεφαν μετά την υπογραφή της συμφωνίας ειρήνης.

Η υποεπιτροπή είχε τότε προχωρήσει στην εξέταση του τρίτου ζητήματος, αυτού της ανταλλαγής πληθυσμών.

Ο κ. Montagna επεσήμανε στην Επιτροπή τις μεγάλες δυσκολίες που αντιμετώπισε η υποεπιτροπή στην προσπάθειά της να επιλύσει το ζήτημα αυτό. Τα δύο εμπλεκόμενα μέρη είχαν υποστηρίξει ότι ήταν αδύνατο να πραγματοποιηθεί μια τόσο εκτεταμένη κίνηση πληθυσμών, επειδή ο διαθέσιμος χώρος για την υποδοχή των ανταλλασσόμενων κατοίκων ήταν ανεπαρκής. Σε αυτό το σημείο, είχε προταθεί μια νέα ιδέα, δηλαδή, να εξαιρεθούν από την ανταλλαγή ο ελληνικός πληθυσμός της Κωνσταντινούπολης από τη μία πλευρά και ο μουσουλμανικός πληθυσμός της Δυτικής Θράκης από την άλλη.

Η υποεπιτροπή έπρεπε πρώτα να αποφασίσει αν η ανταλλαγή πληθυσμών θα ήταν εθελοντική ή υποχρεωτική. Ο ίδιος ο Δρ. Nansen είχε προτείνει το υποχρεωτικό σύστημα· αλλά κατά τη διάρκεια των συζητήσεων στην υποεπιτροπή, η ελληνική αντιπροσωπεία ζήτησε η ανταλλαγή να είναι εθελοντική, μια πρόταση την οποία η τουρκική αντιπροσωπεία απέρριψε. Στη συνέχεια, η υποεπιτροπή αποδέχθηκε την υποχρεωτική αρχή με το σκεπτικό ότι η κύρια επιτροπή είχε προφανώς την τάση να την ευνοήσει.

Η τουρκική αντιπροσωπεία συμφώνησε επί της αρχής ότι ο ελληνικός πληθυσμός της Κωνσταντινούπολης θα εξαιρούνταν από την ανταλλαγή, αλλά ήθελε να προσθέσει σε αυτήν τέτοιους περιορισμούς και όρους που θα είχαν ως αποτέλεσμα την ακύρωση της παραχώρησης που μόλις είχαν κάνει. Εντούτοις, λόγω της επιμονής του κ. Montagna και των συμμαχικών αντιπροσωπειών, οι Τούρκοι είχαν αποσύρει τις αντιρρήσεις τους και είχαν τροποποιήσει ή καταργήσει τους όρους που είχαν προτείνει.

Τελικά, είχε συμφωνηθεί ότι όλοι οι Έλληνες, είτε με ελληνική είτε με τουρκική υπηκοότητα, θα παρέμεναν στην Κωνσταντινούπολη. Μόνο μία εξαίρεση είχε γίνει από τους Τούρκους, όσον αφορά τους Έλληνες που είχαν μεταναστεύσει στην Κωνσταντινούπολη από τις 30 Οκτωβρίου 1918· αλλά ο κ. Montagna ήλπιζε ότι, αν τελικά μπορούσε να επιτευχθεί συμφωνία επί ετέρου όρου, επί του οποίου μέχρι τώρα είχε αποδειχθεί αδύνατον να επιτευχθεί συμβιβασμός, η τουρκική αντιπροσωπεία θα μπορούσε να συναινέσει στην επέκταση των παραχωρήσεων που είχαν ήδη κάνει, λαμβάνοντας ως οδηγό τα αισθήματα δικαιοσύνης, νομιμότητας και συμφιλίωσης με τα οποία, όπως ο κ. Montagna αναγνώρισε πρόθυμα, ήταν εμπνευσμένοι. Ήλπιζε ότι θα συμφωνούσαν ακόμη, ότι και οι Έλληνες που είχαν αναγκαστεί να φύγουν από την Κωνσταντινούπολη λόγω των πρόσφατων πολιτικών γεγονότων

[317]

θα μπορούσαν να επιστρέψουν στα σπίτια τους· και ένωθε σίγουρος ότι η άδεια παραμονής θα χορηγούνταν επίσης στους Έλληνες που διαμένουν στην περιφέρεια της Κωνσταντινούπολης, σε τοποθεσίες που ήταν αδιάσπαστες από την οικονομική και κοινωνική ζωή της πρωτεύουσας. Επιπλέον, ήλπιζε ότι οι μετανάστες δεν θα αποκλείονταν από τα οφέλη αυτών των διατάξεων.

Ο κ. Montagna επισήμανε ότι είχε αποδειχθεί αδύνατο να εξασφαλιστεί η πλήρης υιοθέτηση της προτεινόμενης συμφωνίας – η οποία σχημάτιζε ένα ενιαίο σύνολο, με όλες τις ρήτρες της να είναι αλληλοεξαρτώμενες – λόγω μιας προϋπόθεσης που είχε θέσει η τουρκική αντιπροσωπεία. Ενώ όλα τα άλλα ζητήματα είχαν επιλυθεί από την υποεπιτροπή κατά τη διάρκεια πέντε ή έξι συνεδριάσεων, περίπου είκοσι συνεδριάσεις είχαν αφιερωθεί εξ ολοκλήρου στο τελευταίο ζήτημα που συζητούσε. Αυτό το ζήτημα είχε προκύψει σχεδόν τυχαία· όλα τα μέρη είχαν μπορέσει να υποστηρίξουν την υπόθεσή τους· οι βρετανικές και γαλλικές αντιπροσωπείες είχαν κάνει διάφορες προτάσεις με σκοπό να βρουν κοινό έδαφος κατανόησης και η αντιπροσωπεία των Ηνωμένων Πολιτειών είχε επίσης εκφράσει την άποψή της· αλλά παρ' όλα αυτά ήταν αδύνατο να λυθεί. Ό,τι μπορούσε να κάνει η υποεπιτροπή ήταν να παραπέμψει τη δυσκολία στην κύρια επιτροπή. Αυτό ήταν το ζήτημα του Πατριαρχείου.

Η τουρκική αντιπροσωπεία είχε ζητήσει να απομακρυνθεί το Οικουμενικό Πατριαρχείο από την Κωνσταντινούπολη. Ήταν λυπηρό το γεγονός ότι η λύση ενός προβλήματος που περιλάμβανε την ηρεμία και την ειρήνη εκατοντάδων χιλιάδων θα έπρεπε να παραμείνει σε εκκρεμότητα

λόγω αυτού του ζητήματος και μόνο. Όλοι οι όροι της συμφωνίας ήταν συνδεδεμένοι μεταξύ τους, όπως μόλις είπε ο κ. Montagna· αλλά αυτή η σύνδεση δεν ίσχυε για τα ζητήματα που ρυθμιζόνταν από αυτούς τους όρους. Τα πρώτα δύο ζητήματα μπορούσαν προφανώς να αντιμετωπιστούν ανεξάρτητα από το τρίτο. Για αυτόν τον λόγο, ο κ. Montagna ζήτησε, σε περίπτωση που η επιτροπή δεν μπορέσει να φτάσει σε συμφωνία σχετικά με το ζήτημα του Πατριαρχείου, οι διατάξεις που αφορούν την επιστροφή των άμαχων ομήρων και την ανταλλαγή των αιχμαλώτων πολέμου να θεωρηθούν οριστικά υιοθετημένες με τη μορφή που καθορίστηκε από την υποεπιτροπή. Καθώς η υποεπιτροπή για την Ανταλλαγή Πληθυσμών είχε ολοκληρώσει την αποστολή που της είχε ανατεθεί, ο κ. Montagna παρέπεμψε στην κύρια επιτροπή το σύνολο του ζητήματος που παρέμενε άλυτο.

Ο Λόρδος Curzon μίλησε ως ακολούθως: —

«Νομίζω ότι η επιτροπή οφείλει ένα μεγάλο χρέος ευγνωμοσύνης στον κ. Montagna και στην υποεπιτροπή για τη μακρά και σε πολλούς τομείς επιτυχημένη πορεία των εργασιών τους. Ο κ. Montagna μόλις μας έδωσε μια πολύ σαφή και συνοπτική περίληψη του έργου της υποεπιτροπής του. Επισήμανε, πρώτον, ότι το έργο του βρισκόταν σε μάλλον διαφορετικό επίπεδο από εκείνο των άλλων υποεπιτροπών, καθώς δεν διορίστηκε άμεσα σε σχέση με τη συνθήκη που πρόκειται να υπογράψουμε, αλλά προήλθε από επικοινωνίες που μας έκανε ο Δρ. Nansen· και, δεύτερον, ότι το έργο του ήταν άμεσης σημασίας, επειδή αφορούσε μεγάλες ομάδες ανθρώπων και κοινότητες των οποίων η θέση και η μοίρα ήταν θέμα γενικού ενδιαφέροντος.

«Ο κ. Montagna αναφέρθηκε στις προτάσεις που έγιναν από την υποεπιτροπή του

[318]

και συμφωνήθηκαν από την τουρκική αντιπροσωπεία σχετικά με πολλές από αυτές τις ομάδες ανθρώπων.

«Πρώτον, μια άμεση συμφωνία επετεύχθη ως προς την επιστροφή άμαχων κρατουμένων και ομήρων. Πιστεύω ότι υπάρχουν περίπου 4.000 Τούρκοι αυτής της κατηγορίας στην Ελλάδα.

«Δεύτερον, ως προς τους Έλληνες και Τούρκους αιχμαλώτους πολέμου, καταλαβαίνω ότι ο διακανονισμός είναι να υπάρξει μια ανταλλαγή ίσου αριθμού για τις δύο πλευρές μετά τη σύναψη της συμφωνίας και οι υπόλοιποι αιχμάλωτοι να επιστρέψουν μετά τη σύναψη ειρήνης.

«Στις τελικές του παρατηρήσεις ο κ. Montagna εξέφρασε την ελπίδα ότι, ό,τι και να συμβεί στα άλλα κομμάτια αυτής της συμφωνίας, οι δύο αυτοί διακανονισμοί θα προχωρήσουν αμέσως. Νομίζω ότι υπάρχει πολύ μεγάλη ισχύς σε αυτήν την πρόταση, καθώς είναι μια σοβαρή δοκιμασία για αυτούς τους αιχμαλώτους πολέμου να παραμένουν σε ξένη χώρα, είτε είναι η Ελλάδα είτε η Τουρκία. Ελπίζω λοιπόν ότι θα γίνουν οι απαραίτητες ρυθμίσεις χωρίς καθυστέρηση για την ανταλλαγή τους.

«Η τρίτη πρόταση της υποεπιτροπής ήταν για την ανταλλαγή σε πολύ μεγαλύτερη κλίμακα των ελληνικών και τουρκικών πληθυσμών. Συμφωνώ με τον κ. Montagna ότι ήταν μια μεγάλη ατυχία που αυτό έπρεπε να γίνει με τη μέθοδο της υποχρεωτικότητας· αλλά φαίνεται ότι υπήρξε ομοφωνία από τη πλευρά όλων των ατόμων, των οποίων ζητήθηκε η γνώμη, ότι αυτή είναι όχι μόνο η καλύτερη αλλά και η αναπόφευκτη μέθοδος υπό τις περιστάσεις.

«Η επόμενη ομάδα ανθρώπων στη ταξινόμηση του κ. Montagna, αποτελούνταν από τους Έλληνες της Κωνσταντινούπολης –κάπου 300.000 τον αριθμό– και τους μουσουλμάνους στη Δυτική Θράκη.

«Δεν χρειάζεται να επαναλάβω τους λόγους για τους οποίους πολλοί από εμάς ένιωθαν πολύ έντονα για το ζήτημα του ελληνικού πληθυσμού στην Κωνσταντινούπολη. Αρκεί να πούμε ότι οι περισσότεροι άνθρωποι πίστευαν ότι η εκδίωξη αυτών των Ελλήνων θα ήταν μια μεγάλη οικονομική απώλεια για την Κωνσταντινούπολη από τη μία πλευρά και ότι, από την άλλη πλευρά, θα επιδείνωνε υπερβολικά τη δυσκολία που αντιμετωπίζει η Ελλάδα στο να βρει σπίτια για όλους

αυτούς τους πρόσφυγες. Μαθαίνω ότι στις διαδικασίες της υποεπιτροπής η τουρκική αντιπροσωπεία, όπως και οι εκπρόσωποι των Συμμάχων, έδειξαν την μέγιστη καλή θέληση στην συζήτηση αυτών των θεμάτων, όταν ξαφνικά τέθηκε ένα ζήτημα που δεν είχε αναφερθεί όταν διορίσαμε την υποεπιτροπή, ένα ζήτημα που ποτέ δεν φανταζόμουν ότι θα εμφανιζόταν στο προσκήνιο. Η τουρκική αντιπροσωπεία έθεσε το ζήτημα του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως και προσπάθησε να κάνει την κατάργησή του προϋπόθεση για τη διατήρηση των Ελλήνων σε αυτήν την πόλη. Αυτό ήταν ο βράχος πάνω στον οποίο το πλοίο του κ. Montagna φαινόταν πιθανό να ναυαγήσει, και για αυτό μου έχει αναθέσει να το διευθετήσω. Θα κάνω το καλύτερο δυνατό.

«Το Ελληνικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως έχει υπάρξει εκεί για πολλούς αιώνες. Η συνδιάσκεψη θα θυμάται ότι ο Ismet Πασάς, εδώ και κάποιες εβδομάδες μας υπενθύμισε το μεγάλο κατακτητή Μωάμεθ, ο οποίος πρώτος έδωσε ορισμένα προνόμια στον Πατριάρχη. Από εκείνη την εποχή, τα προνόμια αυτά έχουν επιβεβαιωθεί και επαυξηθεί από διαδοχικούς Σουλτάνους της Τουρκίας. Επιπλέον, μια πρακτική έχει αναπτυχθεί αυτήν την περίοδο όπου, παρόλο που αυτός ο λειτουργός είναι ο επικεφαλής

[319]

της Ελληνικής Ορθόδοξου Εκκλησίας, έχει παραμείνει πάντοτε ένας λειτουργός της Τουρκικής Κυβέρνησης, από την οποία λαμβάνει το διορισμό του. Έτσι, τα τελευταία 500 χρόνια αυτή η μορφή έχει εξελιχθεί ώστε να είναι μία από τις πιο σεβασμιές πνευματικές μορφές σε ολόκληρο τον κόσμο.

«Κοιτάζτε τι έχει ειπωθεί σε αυτή την αίθουσα και στον Τύπο από τότε που ξεκίνησε αυτή η Διάσκεψη. Είχαμε μια πολύ έντονη δήλωση από τον Αμερικάνο επικεφαλής αντιπρόσωπο, που δείχνει ότι πολύ μακριά στις Ηνωμένες Πολιτείες αποδίδεται μεγάλη σημασία σε αυτό το ζήτημα. Από τότε που βρίσκομαι εδώ κατακλύζομαι καθημερινά από επιστολές και τηλεγραφήματα από όλες τις κατηγορίες των ανθρώπων σε όλο τον κόσμο, αλλά κανένα από αυτά δεν είναι πιο συχνό ή πιο γεμάτο από βαθιά συναισθήματα και πεποιθήσεις από αυτά που λαμβάνω για το Πατριαρχείο.

«Μέχρι τώρα μιλούσα για τα πνευματικά και εκκλησιαστικά καθήκοντα αυτού του ιεράρχη. Θέλω τώρα να κάνω κάποιες παραδοχές για την περίπτωση της τουρκικής αντιπροσωπείας. Ο Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως απολάμβανε, δυνάμει των διαταγμάτων στα οποία αναφέρθηκα, εξουσίες και καθήκοντα πολιτικού και διοικητικού χαρακτήρα. Μου είπαν ότι η υπόθεση της τουρκικής αντιπροσωπείας στην υποεπιτροπή ήταν ότι αυτές οι εξουσίες χρησιμοποιήθηκαν τα τελευταία χρόνια για πολιτικούς σκοπούς· οι Τούρκοι ισχυρίστηκαν ακόμη ότι το Πατριαρχείο έχει γίνει το κέντρο της πολιτικής αναταραχής. Τώρα, αν αυτοί οι ισχυρισμοί είναι αληθινοί, μπορούν να θεωρηθούν ως επαρκής λόγος για την τροποποίηση ή τον περιορισμό ή ακόμη και την κατάργηση των πολιτικών προνομίων του Πατριάρχη. Θα υπήρχε μια καλή περίπτωση να γίνει αυτό, αν μπορούσε να αποδειχθεί ότι οι εξουσίες αυτές χρησιμοποιούνται καταχρηστικά ή ότι αποτελούν κίνδυνο για το τουρκικό κράτος, αλλά αυτό δεν θα ήταν λόγος για να καταστραφούν τα πνευματικά και εκκλησιαστικά προνόμια του Πατριάρχη. Δεν μου φαίνεται να υπάρχει κανένας λόγος για τον οποίο ο Πατριάρχης δεν θα πρέπει να συνεχίσει να ασκεί τα πνευματικά και εκκλησιαστικά του προνόμια χωρίς να απολαμβάνει κανενός είδους πολιτικής ή διοικητικής αυτονομίας. Από την άλλη πλευρά, εάν αυτά τα πνευματικά και εκκλησιαστικά προνόμια καταστραφούν και η έδρα του Πατριαρχείου απομακρυνθεί από τη Κωνσταντινούπολη, θα προκαλούσε σοκ στη συνείδηση ολόκληρου του πολιτισμένου κόσμου.

«Τώρα, οι προβληματισμοί που τόλμησα να θέσω ενώπιον της επιτροπής δεν υποδηλώνουν ποια είναι πραγματικά η καλύτερη λύση αυτού του θέματος; θα ήθελα να δηλώσω εκ μέρους των συναδέλφων μου –όλοι τους, ξέρω ότι συμφωνούν μαζί μου– ότι οι Συμμαχικές Δυνάμεις αναγνωρίζουν ότι ο θεσμός του Πατριαρχείου θα πρέπει στο μέλλον να χάσει τον πολιτικό και διοι-

κητικό του χαρακτήρα και ότι, ενώ θα συνεχίσει να παραμένει στην Κωνσταντινούπολη, θα πρέπει να γίνει ένας καθαρά θρησκευτικός θεσμός. Αυτή είναι η πρόταση που τολμώ να υποβάλω στην τουρκική αντιπροσωπεία και στη Διάσκεψη.»

Ο κ. Barrère συμφώνησε πλήρως με τη δήλωση του κ. Montagna και με τις παρατηρήσεις με τις οποίες ο Λόρδος Curzon την είχε συμπληρώσει. Ήθελε να επιστήσει την προσοχή στο γεγονός ότι, εκτός από τις αρχές που υιοθετήθηκαν όσον αφορά την ανταλλαγή άμαχων ομήρων και αιχμαλώτων πολέμου, υπήρχε πλέον συμφωνία στο θέμα της ανταλλαγής πληθυσμών στα ακόλουθα σημεία: —

1. Θα γινόταν υποχρεωτική ανταλλαγή πληθυσμών μεταξύ Τουρκίας και Ελλάδας, με εξαίρεση τους μουσουλμάνους της Δυτικής Θράκης και τους Έλληνες της Κωνσταντινούπολης.

[320]

2. Η πρώτη ομάδα των ανταλλάξιμων επρόκειτο να αποτελείται από τους άνδρες που είχαν εγκλωβιστεί στην Ανατολία κατά τη στιγμή της εξόδου των Ελλήνων από τη Μικρά Ασία και είχαν χωριστεί από τις οικογένειές τους, οι οποίοι επρόκειτο να σταλούν πίσω στην Ελλάδα. Η επιχείρηση αυτή επρόκειτο να πραγματοποιηθεί στο εγγύς μέλλον.
3. Η ανταλλαγή των ελληνικών και μουσουλμανικών πληθυσμών δεν επρόκειτο να πραγματοποιηθεί μέχρι το Μάιο του 1923 για ανθρωπιστικούς λόγους.
4. Ειδικές επιτροπές του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού θα επέβλεπαν την εκτέλεση της ανταλλαγής και από τις δύο πλευρές.
5. Ειδικές επιτροπές επρόκειτο να επιφορτιστούν με το έργο της εκτίμησης της αξίας των περιουσιών που εγκαταλείφθηκαν και από τις δύο πλευρές με σκοπό την αποζημίωση, σύμφωνα με τους κανονισμούς που επρόκειτο να καταρτιστούν. Εάν η αξία της περιουσίας αυτής στη μία από τις δύο χώρες υπερβαίνει την αξία της περιουσίας στην άλλη χώρα, το πλεόνασμα θα καταβαλλόταν από το ενδιαφερόμενο κράτος στις εν λόγω μικτές επιτροπές. Οι τελευταίες θα ήταν επίσης υποχρεωμένες να προβούν στη διανομή μεταξύ των νόμιμων ιδιοκτητών της περιουσίας και όλων των ποσών που τους αποδόθηκαν.
6. Όλοι οι Έλληνες που διέμεναν στην Κωνσταντινούπολη χωρίς διάκριση, είτε είχαν τουρκική είτε ελληνική υπηκοότητα, θα μπορούσαν να παραμείνουν εκεί, με εξαίρεση εκείνους που είχαν μεταναστεύσει στην Κωνσταντινούπολη μετά την 30ή Οκτωβρίου 1918.
7. Για τους σκοπούς της προηγούμενης παραγράφου η περιοχή της Κωνσταντινούπολης θα ήταν αυτή του νομού της πόλης όπως ορίζεται στον πιο πρόσφατο νόμο επί του θέματος.

Ένα πολύ σοβαρό ζήτημα απαιτούσε ακόμη ρύθμιση – εκείνο του Πατριαρχείου.

Ο κ. Barrère έτρεφε την ελπίδα ότι θα ήταν δυνατόν να διευθετηθεί το ζήτημα αυτό στη βάση που πρότεινε ο Λόρδος Curzon. Εάν αυτό γινόταν, η επιτροπή θα ήταν σε θέση να καταγράψει πλήρη συμφωνία επί των θεμάτων, τα οποία παραπέμφθηκαν στην υποεπιτροπή και σίγουρα θα αναγνώριζε ότι ήταν αδύνατο να επιτευχθεί πιο ικανοποιητικό αποτέλεσμα.

Ο κ. Diamandy υπενθύμισε στην επιτροπή ότι η Ρουμανική Εκκλησία, ως ανεξάρτητη και αυτοκέφαλη, συνδέεται με το Οικουμενικό Πατριαρχείο μόνο με πνευματικούς δεσμούς.

Τόλμησε να επισημάνει στην τουρκική αντιπροσωπεία με φιλικό πνεύμα ότι η θρησκευτική συνείδηση του ρουμανικού λαού θα πληγωνόταν, αν χρησιμοποιούνταν συνοπτικές μέθοδοι εναντίον του Πατριαρχείου, το οποίο έχει εδραιωθεί στην Κωνσταντινούπολη εδώ και αιώνες.

Ο Ismet Πασάς είχε δηλώσει σε μια συνεδρίαση της ολομέλειας, σε μια ομιλία την οποία οι ακροατές του είχαν ακούσει με πολύ ενδιαφέρον και μεγάλη προσοχή, ότι η εθνική και θρησκευτική ανεκτικότητα του τουρκικού λαού είχε επιβεβαιωθεί διαχρονικά και ήταν παραδοσιακή στην Τουρκία. Η σύγχρονη αντίληψη για τα κράτη προέβλεπε επίσης το ίδιο ευρύ πνεύμα.

Η ρουμανική αντιπροσωπεία πίστευε ότι στις παραμονές

[321]

της αποκατάστασης των φιλικών σχέσεων με τα χριστιανικά κράτη που εκπροσωπούνταν στη Διάσκεψη, θα ήταν μια πράξη πολιτικής σοφίας εκ μέρους της Τουρκίας –μιας μεγάλης ισλαμικής δύναμης– να μην προσβάλει το θρησκευτικό συναίσθημα τραυματίζοντας αρχαίους θεσμούς. Τέτοιες προσβολές στην ανθρώπινη θρησκευτική συνείδηση, ακόμη και όταν μπορούν να ανιχνευθούν πίσω στο μακρινό παρελθόν, συχνά άφηναν στους λαούς μια εντύπωση που ήταν πολύ δύσκολο να εξαλειφθεί.

Ο κ. Rakitch δήλωσε ότι δεν επιθυμεί να επαναλάβει τα οικονομικά και νομικά επιχειρήματα που αφορούν το ζήτημα αυτό, αλλά θα περιοριστεί να επιστήσει την προσοχή στις ηθικές συνέπειες και τα οδυνηρά συναισθήματα που θα δημιουργηθούν σε ολόκληρο τον κόσμο, εάν η τουρκική αντιπροσωπεία επιμένει να απορρίπτει την πρόταση που της υποβλήθηκε, ακόμη και μετά τη συνεκτίμηση των νέων παραχωρήσεων που τους έγιναν τώρα.

Επιθυμούσε κατά μία έννοια να διευρύνει την ιδέα του Auguste Comte, ότι «η ανθρωπότητα αποτελείται περισσότερο από τους νεκρούς παρά από τους ζωντανούς», και να την εφαρμόσει σε θεσμούς που ήταν αξιοσέβαστοι λόγω της ίδιας τους της ηλικίας και των υπηρεσιών που προσέφεραν στο παρελθόν και είχαν συμβάλει σε μεγάλο βαθμό στη διαμόρφωση της ανθρωπότητας στη σημερινή της κατάσταση. Αυτή ήταν η περίπτωση με το Οικουμενικό Πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολης, το οποίο έπαιζε πάντοτε σημαντικότερο ρόλο στην ηθική ανάπτυξη ενός ορισμένου μέρους του ανθρώπινου γένους. Για πολλούς αιώνες διαδοχικές γενιές προσέφευγαν στο Πατριαρχείο για βοήθεια και συμπαράσταση, για παρηγοριά σε περιόδους δοκιμασίας, για καθοδήγηση όσον αφορά τις αρχές της συμπεριφοράς και της υψηλής χριστιανικής ηθικής και της καθημερινής ζωής. Η εξαφάνισή του θα δημιουργούσε ένα τόσο μεγάλο ηθικό κενό που ένα μέρος του πολιτισμού θα φαινόταν να εξαφανίζεται μαζί του, η συνείδηση των ανθρώπων όλων των θρησκειών θα αναστατωνόταν, και κανείς δεν θα μπορούσε να μην κάνει μια παρατήρηση, ότι δηλαδή μεταξύ όλων των κρατών του κόσμου το τουρκικό κράτος ήταν το μόνο που αρνιόταν την κατάλληλη θέση σε ένα σεβάσμιο χριστιανικό ίδρυμα, που χρονολογείται πολλούς αιώνες πίσω, που ιδρύθηκε στην Κωνσταντινούπολη πολύ πριν από το ίδιο το χαλιφάτο, με αδιάλειπτη δραστηριότητα στην υπόθεση του πολιτισμού και της ηθικής ευεργεσίας, ακόμη και στις μακρινές εποχές της μισαλλοδοξίας και των επαναστατικών διωγμών. Αυτή η παρατήρηση δεν θα μπορούσε να αποδώσει στην πίστη του τουρκικού κράτους, το οποίο διεκδικούσε και επιθυμούσε να καταταγεί μεταξύ των σύγχρονων κρατών και οι ηθικές συνέπειες μιας τέτοιας κατάστασης δεν θα αργούσαν να γίνουν αισθητές. Αυτό ήταν το σημείο στο οποίο ο κ. Rakitch, ο οποίος συμφωνούσε πλήρως με την πρόταση του Λόρδου Curzon, επιθυμούσε να επιστήσει την ιδιαίτερη προσοχή της τουρκικής αντιπροσωπείας.

Ο κ. Βενιζέλος είπε ότι θα εξετάσει εν συντομία τα επιχειρήματα που χρησιμοποίησε η τουρκική αντιπροσωπεία υπέρ της κατάργησης του Πατριαρχείου ή της απομάκρυνσής του από την Κωνσταντινούπολη. Ο Riza Nour Μπέης είχε επιμένει στην υποεπιτροπή ότι το Πατριαρχείο θα ασκούσε πάντοτε πολιτική δραστηριότητα και ότι είχε συμπράξει με τους εχθρούς της πρώην Οθωμανικής Αυτοκρατορίας κατά τη διάρκεια του τελευταίου πολέμου. Ο κ. Βενιζέλος επεσήμανε ότι το Πατριαρχείο υπήρχε πλάι-πλάι με την Οθωμανική Αυτοκρατορία για πέντε αιώνες και αυτή ήταν η πρώτη φορά που η Τουρκική Κυβέρνηση βρήκε λόγο να παραπονεθεί για τη δράση του. Σε κανένα ζήτημα, εκτός από αυτό που αναφέρθηκε από την τουρκική αντιπροσωπεία, το Πατριαρχείο παρέλειψε να τηρήσει την πίστη που όφειλε στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Ο κ. Βενιζέλος επιθυμούσε να δώσει ένα συγκεκριμένο παράδειγμα για να υποστηρίξει το επιχείρημά του.

[322]

Πριν από περίπου 100 χρόνια ο Πατριάρχης Γρηγόριος Ε΄ απαγχονίστηκε, μετά την ελληνική

εξέγερση του 1821, αλλά η εκτέλεση αυτή δεν πραγματοποιήθηκε επειδή η οθωμανική κυβέρνηση θεωρούσε τον Πατριάρχη προσωπικά υπεύθυνο για την εξέγερση. Ακριβώς το αντίθετο συνέβαινε· ο επικεφαλής της Ελληνικής Ορθόδοξης Εκκλησίας ήταν τόσο σοβαρός για την υπακοή που οφειλόταν προς την κυβέρνηση, ώστε έφτασε στο σημείο να διακηρύξει αφορισμό εναντίον των Οθωμανών υπηκόων που θα λάμβαναν μέρος στην εξέγερση. Απαγχονίστηκε με βάση την ιδέα αυτή, η οποία επικρατούσε εκείνη την εποχή, ότι εκπροσωπούσε συμβολικά τη συνολική μάζα του ελληνικού έθνους, για τις πράξεις του οποίου ήταν υπεύθυνος υπό την ιδιότητά του ως «mile bahcı» ή επικεφαλής του ελληνικού έθνους, και αναγνωριζόταν ως τέτοιος από την οθωμανική κυβέρνηση.

Καμία απόδειξη για έλλειψη αφοσίωσης εκ μέρους του Πατριάρχη δεν μπορούσε να προκύψει από τα γεγονότα που συνέβησαν κατά τη διάρκεια του τελευταίου πολέμου -ή, για να είμαστε πιο ακριβείς, μετά την ανακωχή του Μούδρου, διότι προηγουμένως η οθωμανική κυβέρνηση δεν είχε κανένα λόγο να τον κατηγορήσει.

Πρέπει να ληφθεί υπόψη η μεγάλη αναταραχή στις συνειδήσεις των ανθρώπων, την οποία προκάλεσε ένας κατακλυσμός όπως ο πόλεμος, και θα ήταν άδικο και επικίνδυνο να κρίνουμε το μέλλον με βάση το παρελθόν. Για να απαντήσει στις ενστάσεις της τουρκικής αντιπροσωπείας, ο κ. Βενιζέλος θέλησε να παραθέσει την ακόλουθη γραπτή δήλωση που είχε αναγνώσει στην υποεπιτροπή ο Riza Nour Μπέης στις 16 Δεκεμβρίου: —

«Η Κυβέρνηση της Μεγάλης Εθνοσυνέλευσης παραχωρεί στις μη μουσουλμανικές μειονότητες που κατοικούν στην Τουρκία τα ίδια δικαιώματα που αναγνωρίζονται στις μειονότητες των κρατών που διευρύνθηκαν ή δημιουργήθηκαν πρόσφατα ως συνέπεια του Μεγάλου Πολέμου. Τα προνόμια που παραχωρούνταν στις μη μουσουλμανικές κοινότητες στην πρώην Οθωμανική Αυτοκρατορία αντικαθίστανται *ipso facto* (ελλ. αυτοδικαίως) από το νέο αυτό καθεστώς.

«Δεδομένου ότι τα προηγούμενα προνόμια των μη μουσουλμανικών κοινοτήτων προκύπτουν από τις πολιτικές συνθήκες, οι οποίες επικρατούσαν στην πρώην Οθωμανική Αυτοκρατορία, που ήταν μια θεοκρατική μοναρχία, προκύπτει ότι, μετά τον διαχωρισμό του Χαλιφάτου από το Κράτος, την κατάργηση της μοναρχίας και την εγκαθίδρυση ενός εντελώς δημοκρατικού καθεστώτος, οι θρησκευτικοί αρχηγοί των κοινοτήτων αυτών δεν μπορούν πλέον να απολαμβάνουν κανένα δικαίωμα ή προνόμιο που δεν είναι καθαρά πνευματικού χαρακτήρα.

«Η αρχή που διέπει τα οργανικά καταστατικά των διαφόρων αυτών κοινοτήτων ήταν η σύνδεση του πνευματικού τους αρχηγού με το κράτος ως επίσημου εκπροσώπου της κοινότητας και ως διαμεσολαβητή για την εκτέλεση των κυβερνητικών αποφάσεων, οι οποίες αφορούν τις μειονότητες.

«Οι σχέσεις της Κυβέρνησης με τα εκπαιδευτικά, φιλανθρωπικά και ευαγή ιδρύματα θα διεξάγονται στο εξής (όπως και σε όλα τα άλλα κοσμικά θέματα) απευθείας με τα ίδια τα ιδρύματα αυτά- και έτσι ο κλήρος και ο ιεραρχικός του προϊστάμενος θα πρέπει να ασχολούνται μόνο με καθαρά θρησκευτικές υποθέσεις και η Κυβέρνηση δεν θα έχει πλέον την ευκαιρία να παρεμβαίνει ούτε στις υποθέσεις αυτές ούτε στις αποφάσεις που μπορεί να λάβει ο εν λόγω κλήρος.

«Η θρησκευτική ελευθερία θα δώσει στους πιστούς των διαφόρων δογμάτων στην Τουρκία ελεύθερο πεδίο για την εκπλήρωση των θρησκευτικών τους προσδοκιών,

[323]

όπως και σε άλλες χώρες όπως η Αγγλία, η Γαλλία, οι Ηνωμένες Πολιτείες κ.τ.λ. Το νέο καθεστώς θα δώσει έτσι μια νέα ώθηση στη θρησκεία, υποχρεώνοντας τον κλήρο να περιορίσει τις δραστηριότητές του στην καθαρά θρησκευτική σφαίρα.

«Το Πατριαρχείο, το οποίο μέχρι τώρα ήταν μια πολιτική οργάνωση, θα έπρεπε να απομακρυνθεί εκτός Τουρκίας- διότι οι προηγούμενες δραστηριότητές του θα το εμποδίσουν να προσαρμοστεί στη νέα κατάσταση, η οποία, καταργώντας τα πολιτικά προνόμια του Πατριαρχείου και των οργανώσεων που εξαρτώνται από αυτό, θα εξαλείψει κάθε λόγο για τη συνέχιση της ύπαρξής του.

«Αυτές οι εκτιμήσεις δείχνουν ότι η αναγκαιότητα της κατάργησης των κοσμικών προνομίων του κλήρου και της μεταφοράς του Οικουμενικού Πατριαρχείου εκτός της χώρας είναι τόσο αναπόφευκτη για την Τουρκία όσο και σωτήρια για την ενδιαφερόμενη κοινότητα».

Ο κ. Βενιζέλος είπε ότι η δήλωση αυτή τον δικαιολογούσε να ζητήσει από την Τουρκική Κυβέρνηση να δεχτεί στη βάση αυτή τη διατήρηση του Πατριαρχείου – αλλά με τη μορφή που πρότεινε ο Λόρδος Curzon, δηλαδή ένα Πατριαρχείο που θα εκτελούσε στο μέλλον μόνο πνευματικές και εκκλησιαστικές λειτουργίες. Δεν υπήρχε καμία αμφιβολία ότι η θέση του Πατριάρχη θα μπορούσε να τροποποιηθεί με αυτόν τον τρόπο βάσει του Εκκλησιαστικού Δικαίου. Αλλά ήταν απαραίτητο, για να αποφευχθεί κάθε παρεξήγηση, να δηλωθεί ότι ο γάμος θεωρείται μυστήριο από την Ορθόδοξη Εκκλησία, και, κατά συνέπεια, ο γάμος και η διάλυσή του πρέπει να θεωρούνται ότι εμπίπτουν στην αρμοδιότητα των εκκλησιαστικών αρχών και μόνο. Από τη στιγμή που το ζήτημα αυτό παραμερίστηκε, όλες οι άλλες αρμοδιότητες θα μπορούσαν να αφαιρεθούν από το Πατριαρχείο, τους μητροπολίτες και τους επισκόπους της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Η Τουρκική Κυβέρνηση, αν το έκανε αυτό, θα αφαιρούσε από το Πατριαρχείο μόνο τις αρμοδιότητες που του είχε προηγουμένως αναθέσει η κυβέρνηση, διότι η ίδια Τουρκική Κυβέρνηση είχε θεωρήσει στο παρελθόν επιθυμητή την παραχώρηση των δικαιωμάτων και των προνομίων για τα οποία τώρα παραπονείται – ήταν η Τουρκική Κυβέρνηση που επιθυμούσε να θεωρήσει τον Πατριάρχη ως την πολιτική κεφαλή του ελληνικού έθνους, ώστε να είναι σε θέση να ασκεί την επιρροή της στο έθνος αυτό μέσω της μεσολάβησης του Πατριάρχη. Οι συνθήκες και οι ιδέες είχαν πλέον αλλάξει. Η Τουρκία επιθυμούσε να καταργήσει κάθε ίχνος θεοκρατίας. Αλλά ακόμη και αν αυτό δεν συνέβαινε, η Ελληνική Κυβέρνηση θα συμφωνούσε να αφαιρεθούν από το Πατριαρχείο όλες οι ιδιότητές του, εκτός από εκείνες που ήταν εκκλησιαστικές και πνευματικές. Εναπόκειται στην Τουρκική Κυβέρνηση και μόνο να πάψει να θεωρεί τον Πατριάρχη ως κεφαλή του ελληνικού έθνους και να καταργήσει όλες τις διατάξεις του νόμου, οι οποίες εκχωρούσαν πολιτικές εξουσίες στον Πατριάρχη, π.χ. τις διατάξεις του νόμου των βιλαετιών που καθιστούσαν τον Πατριάρχη *ex officio* (ελλ. αυτοδικαίως) μέλος ορισμένων συμβουλίων ή εκείνες του εκλογικού νόμου που του έδιναν το δικαίωμα να επιβλέπει την κατάρτιση των εκλογικών καταλόγων.

Περαιτέρω, ήταν δυνατόν βάσει του Εκκλησιαστικού Δικαίου να αρνηθεί στον Πατριάρχη και στους υφισταμένους του το δικαίωμα να παρεμβαίνουν σε ζητήματα που αφορούν την προσωπική κατάσταση και το οικογενειακό δίκαιο. Μία μόνο εξαίρεση πρέπει να διατηρηθεί, δηλαδή η παραχώρηση στις εκκλησιαστικές αρχές και μόνο όλων των ζητημάτων που αφορούν τον γάμο.

Αν η Τουρκική Κυβέρνηση επέμενε στην αρχική της πρόταση παρά τις μεγάλες αυτές παραχωρήσεις, όχι μόνο θα πληγωνόταν βαθιά η συνείδηση

[324]

όλης της ανθρωπότητας, αλλά και η υιοθέτηση μιας τέτοιας πρότασης θα ήταν αδύνατη από την άποψη του Εκκλησιαστικού Δικαίου. Ο Πατριάρχης ήταν στην πραγματικότητα ο Αρχιεπίσκοπος της Κωνσταντινούπολης – της νέας αυτής Ρώμης, η οποία, λόγω της ευημερίας της κατά τον 4ο και 5ο αιώνα, είχε ανυψωθεί στην αξιοπρέπεια ενός Οικουμενικού Πατριαρχείου με απόφαση όλων των χριστιανικών Εκκλησιών, συμπεριλαμβανομένης και αυτής της Ρώμης. Κανείς στον κόσμο δεν μπορούσε να διαχωρίσει αυτές τις δύο αποδόσεις. Το ζήτημα ήταν τόσο σοβαρό που αν ο Πατριάρχης αναγκαζόταν να εγκαταλείψει την Κωνσταντινούπολη, η ελληνική ορθόδοξη κοινότητα θα έχανε την πνευματική κεφαλή της Εκκλησίας της· αν τυχόν κάποιο άλλο

πρόσωπο αναλάμβανε τον τίτλο αυτό θα ήταν σχισματικός και θα αφοριζόταν *ipso facto*. Θα ήταν επομένως μάταιη η προσπάθεια να δοθούν εγγυήσεις στις μη μουσουλμανικές μειονότητες, αν αυτές ταυτόχρονα στερούνταν την αρχαία εκκλησιαστική τους οργάνωση.

Κλείνοντας, ο κ. Βενιζέλος υπενθύμισε στην επιτροπή ότι το αίτημα της τουρκικής αντιπροσωπείας υπερέβαινε τους όρους του Συμφώνου της Άγκυρας, το οποίο αναγνώριζε ότι οι μη μουσουλμανικές μειονότητες δικαιούνται τις ίδιες εγγυήσεις με αυτές που παρέχονται στις μειονότητες από το ευρωπαϊκές συνθήκες. Οι συνθήκες που έχουν υπογραφεί από την Ρουμανία και την Ελλάδα περιλάμβαναν διατάξεις για τη διασφάλιση της θρησκευτικής αυτονομίας των προστατευόμενων μειονοτήτων. Επιπλέον, η Τουρκική Κυβέρνηση, στην απάντησή της στη Διακοίνωση των συμμαχικών κυβερνήσεων της 23ης Σεπτεμβρίου 1922, δεσμεύτηκε για άλλη μια φορά να δώσει αυτές τις εγγυήσεις στις μη μουσουλμανικές μειονότητες. Υπό αυτόν τον όρο, μεταξύ άλλων, η Ελληνική Κυβέρνηση είχε συμφωνήσει να ικανοποιήσει στην Τουρκία συναινώντας στην εκκένωση της Ανατολικής Θράκης.

Η τουρκική αντιπροσωπεία πρέπει να γνωρίζει ότι ολόκληρη η Ορθόδοξη Εκκλησία ήταν ενωμένη στην απαίτηση της διατήρησης της κεφαλής της στην Κωνσταντινούπολη. Αν η Ρωσία δεν είχε εμποδιστεί να λάβει μέρος στην παρούσα Διάσκεψη, λόγω του ασυνήθιστου καθεστώτος που ισχύει τώρα στη χώρα αυτή, οι αντιπροσωπείες θα είχαν ακούσει μέσω αυτής την παράκληση πάνω από 100.000.000 πιστών, που θα παρακαλούσαν να μην υπάρξει καμία παρέμβαση στον Προκαθήμενο της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Υπήρχαν έτσι περισσότεροι από 140.000.000 άνθρωποι οι οποίοι ζητούσαν από την τουρκική αντιπροσωπεία να μην πληγεί ο θεσμός του Πατριαρχείου. Τα ορθόδοξα έθνη δεν ήταν τα μόνα που έκαναν αυτό το αίτημα. Οι Προσκαλούσες Δυνάμεις είχαν προσχωρήσει στην έκκλησή τους και η επιτροπή είχε ακούσει την επίσημη δήλωση της κυβέρνησης των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής, η οποία παρά το γεγονός ότι βρισκόταν τόσο μακριά είχε επιμείνει με τη μεγαλύτερη σοβαρότητα ότι το Πατριαρχείο έπρεπε να διατηρηθεί στην Κωνσταντινούπολη. Ήταν αδιανόητο ότι η τουρκική αντιπροσωπεία θα μπορούσε να παραμείνει αδιάφορη στην έκκληση αυτής της μεγάλης δημοκρατίας, της οποίας η συνείδηση θα πληγωνόταν σίγουρα από μια αρνητική απόφαση.

Ο κ. Βενιζέλος ήλπιζε ότι ενόψει της πρότασης του Λόρδου Curzon, με την οποία συμφωνούσε πλήρως, η Τουρκική Κυβέρνηση δεν θα επιμείνει στην απομάκρυνση του Πατριαρχείου από την Κωνσταντινούπολη, αφού είχαν αφαιρεθεί τα πολιτικά του προνόμια. Εξάλλου, η διατήρησή του στην πόλη αυτήν ήταν επωφελής για την ίδια την Τουρκία, διότι δεν ήταν ένα αδιάφορο ζήτημα για την Κωνσταντινούπολη να συνεχίσει να αποτελεί την έδρα του επικεφαλής της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Τέλος, σε περίπτωση που η πρόταση του λόρδου Curzon γινόταν αποδεκτή από την Τουρκική Κυβέρνηση,

[325]

η ελληνική αντιπροσωπεία ήταν έτοιμη να λάβει μέτρα με σκοπό την αποχώρηση του Πατριάρχη που βρίσκεται τώρα στην εξουσία.

Ο Ismet Πασάς δήλωσε ότι μελέτησε με ιδιαίτερη προσοχή την έκθεση της υποεπιτροπής που κλήθηκε να εξετάσει τα ζητήματα της ανταλλαγής κρατουμένων και πληθυσμών και άκουσε τις παρατηρήσεις του κ. Montagna επί του θέματος.

Ήταν υποχρεωμένος να παρατηρήσει ότι ορισμένα ζητήματα, τα οποία δεν είχαν διευθετηθεί απ' όσο γνώριζε η τουρκική αντιπροσωπεία, παρουσιάζονταν στην έκθεση ως οριστικά επιλυμένα, καθώς επίσης ότι είχαν παρεισφρήσει ορισμένα σφάλματα σημαντικής σημασίας όσον αφορά ορισμένα άλλα ζητήματα.

Η τουρκική αντιπροσωπεία δεν είχε ποτέ πει ότι οι Τούρκοι πολίτες που κρατούνται στην Ελλάδα ανέρχονταν σε 4.000· αντίθετα, είχε δηλώσει ότι ήταν τουλάχιστον 10.000. Στην πραγματικότητα, οι πληροφορίες που είχαν λάβει μέχρι σήμερα έδειχναν ότι ο αριθμός των Τούρκων αμάχων κρατουμένων στην Ελλάδα, συμπεριλαμβανομένων των ατόμων που είχαν απομακρυν-

θεί από την Ανατολία και την Ανατολική Θράκη, ανερχόταν σε 9.595 άνδρες, 251 γυναίκες και 11 παιδιά, ήτοι συνολικά 9.857 άτομα. Η τουρκική αντιπροσωπεία είχε ήδη κοινοποιήσει έναν μερικό κατάλογο αυτών των κρατούμενων και συνέχιζε να τον συμπληρώνει.

Δεν υπήρχαν πλέον Έλληνες όμηροι στην Τουρκία και επιπλέον η ελληνική αντιπροσωπεία είχε δηλώσει στην υποεπιτροπή ότι δεν είχε καμία πληροφορία για το θέμα αυτό, με αποτέλεσμα να μην είναι σε θέση να κάνει καμία δήλωση. Όταν όλοι οι άμαχοι αιχμαλῶτες που αναφέρονταν στους καταλόγους που είχε κοινοποιήσει η τουρκική αντιπροσωπεία και όλοι οι Τούρκοι αιχμαλῶτες πολέμου θα είχαν παραδοθεί στην Τουρκία, θα γινόταν η απελευθέρωση ενός αριθμού Ελλήνων αιχμαλώτων ίσου με αυτόν των απελευθερωμένων Τούρκων αιχμαλώτων πολέμου.

Θα χρειαζόταν αναγκαστικά αρκετός χρόνος για την επαλήθευση όλων των αριθμητικών στοιχείων σε σχέση με το θέμα αυτό, και κατά συνέπεια δεν θα ήταν δυνατόν να φύγουν οι Έλληνες αιχμαλῶτες με τα πλοία που θα έφερναν πίσω τους Τούρκους αιχμαλώτους, διότι οι πρώτοι δεν θα μπορούσαν να αποσταλούν στην πατρίδα τους πριν από την επαλήθευση του αριθμού και της πλήρους απελευθέρωσης όλων των τελευταίων, τόσο των πολιτικών όσο και των στρατιωτικών.

Ωστόσο, αυτή η επιστροφή των αιχμαλώτων θα έπρεπε να πραγματοποιηθεί πριν από τη σύναψη της ειρήνης και όσο το δυνατόν περισσότερο χωρίς απώλεια χρόνου.

Οι Έλληνες αιχμαλῶτες πολέμου που παρέμεναν στην Τουρκία μετά την παράδοση ίσου αριθμού με εκείνον των απελευθερωμένων Τούρκων αιχμαλώτων θα έπρεπε να παραδοθούν μετά τη σύναψη της ειρήνης. Η τουρκική αντιπροσωπεία είχε ζητήσει την απελευθέρωση των Τούρκων άμαχων αιχμαλώτων εντός μιας εβδομάδας και των αιχμαλώτων πολέμου εντός δύο εβδομάδων.

Η τουρκική αντιπροσωπεία είχε επανειλημμένα ζητήσει από τις αντιπροσωπείες των Συμμάχων να υποβάλουν στην επιτροπή την απόφαση που θα ληφθεί σχετικά με τους αιχμαλώτους, ανεξάρτητα από το ζήτημα της ανταλλαγής των πληθυσμών. Η αποκατάσταση των αιχμαλώτων, που ήταν ένα πολύ επείγον και καθαρά ανθρωπιστικό ζήτημα, δεν έπρεπε να αναμειχθεί με το πιο περίπλοκο πρόβλημα της ανταλλαγής των πληθυσμών.

Η απόρριψη αυτού του αιτήματος είχε ως συνέπεια να αυξηθεί ο πόνος και η δυστυχία των Τούρκων αμάχων που είχαν μεταφερθεί ως όμηροι, καθώς και των άτυχων

[326]

Τούρκων αιχμαλώτων, τα παράπονα των οποίων έφταναν συνεχώς στην τουρκική αντιπροσωπεία.

Ο Ismet Πασάς αναγκάστηκε να δηλώσει ότι θα ήταν άδικο να αποφασιστεί ότι η λύση αυτού του ζητήματος θα έπρεπε να συνδεθεί με τη λύση ενός περίπλοκου πολιτικού προβλήματος.

Θα ήταν πολύ άδικο απέναντι στην Τουρκία αν επιτρεπόταν στην Ελλάδα να παρατείνει τα βάσανα των άμαχων Τούρκων τους οποίους είχε μεταφέρει ως ομήρους.

Η τουρκική αντιπροσωπεία είχε ζητήσει δημοψήφισμα για να αποφασιστεί η τύχη της Δυτικής Θράκης· ήταν επομένως φυσικό να ζητήσει επίσης τον αποκλεισμό του πληθυσμού της χώρας αυτής από την ανταλλαγή.

Ο πληθυσμός της Κωνσταντινούπολης δεν είχε επίσης συμπεριληφθεί στην προτεινόμενη ανταλλαγή, διότι οι αντιπροσωπείες των Συμμάχων είχαν ζητήσει ξαφνικά να μην αφαιρεθούν ξαφνικά από μια πόλη όπως η Κωνσταντινούπολη, η οποία ήταν ένα μεγάλο οικονομικό κέντρο, τα στοιχεία που αποτελούσαν έναν παράγοντα εμπορικής και οικονομικής σημασίας, και επίσης διότι οι Σύμμαχοι είπαν ότι οι κάτοικοι των πόλεων δεν μπορούσαν να ανταλλάγουν με κατοίκους επαρχιών. Αλλά η ανταλλαγή δεν έπρεπε να γίνει μόνο μεταξύ των κατοίκων των χωριών, διότι υπήρχαν πολλοί κάτοικοι πόλεων μεταξύ των Τούρκων που θα έπρεπε να εγκαταλείψουν την Ελλάδα.

Και πάλι, η δήλωση ότι οι Έλληνες της Κωνσταντινούπολης αποτελούσαν σημαντικό οικονομικό παράγοντα δεν ήταν πειστικό επιχείρημα υπέρ της εξαίρεσής τους από την υποχρεωτική ανταλλαγή· όλοι γνώριζαν ότι αποτελούσαν μια τάξη μικρών εμπόρων (παντοπώλες κ.τ.λ.) και ότι δεν θα ήταν δύσκολο να αντικατασταθούν.

Παρ' όλες αυτές τις εύλογες αντιρρήσεις και από πνεύμα συμβιβασμού, η τουρκική αντιπροσωπεία συμφώνησε να αποδεχθεί το αίτημα των άλλων αντιπροσωπειών επί της αρχής να μη υπαχθούν οι Έλληνες της Κωνσταντινούπολης στην ανταλλαγή.

Είχαν, ωστόσο, αναγκαστεί να επιμείνουν στη συμπερίληψη στην ανταλλαγή ορισμένων κατηγοριών προσώπων μεταξύ των Ελλήνων, και ήλπιζαν ότι οι αντιπροσωπείες των Συμμάχων θα είχαν την καλοσύνη να αναγνωρίσουν το δίκαιο και το βάσιμο της απαίτησής τους από την άποψη αυτή.

Οι εξαιρέσεις που ζητούσαν ήταν οι εξής: —

1. Έλληνες που είχαν έρθει στην Κωνσταντινούπολη από τις 30 Οκτωβρίου 1918.
2. Έλληνες που ζουν εκτός των ορίων του νομού της πόλεως της Κωνσταντινούπολης, όπως αυτά καθορίστηκαν το 1912.
3. Έλληνες φυσικά πρόσωπα ή σύλλογοι οι οποίοι συμμετείχαν σε αντιτουρκικές πολιτικές κινήσεις.

Οι τρεις αυτές κατηγορίες θα έπρεπε να συμπεριληφθούν στην ανταλλαγή.

Όσον αφορά το ζήτημα του Πατριαρχείου, ο Ismet Πασάς σημείωσε ενώπιον της επιτροπής τις επίσημες δηλώσεις και διαβεβαιώσεις, οι οποίες είχαν δοθεί από την ελληνική και αντιπροσωπείες των Συμμάχων, σύμφωνα με τις οποίες το Πατριαρχείο δεν θα συμμετείχε σε υποθέσεις πολιτικού ή διοικητικού χαρακτήρα και θα περιοριζόταν στα όρια των καθαρά θρησκευτικών θεμάτων.

Απαντώντας σε ορισμένες συμπληρωματικές παρατηρήσεις του κ. Βενιζέλου, ο Ismet Πασάς παρατήρησε ότι τα δικαιώματα των μειονοτήτων ρυθμιζόνταν

[327]

από τις σχετικές ρήτρες στο τμήμα της συνθήκης που είχε ήδη εξεταστεί.

Η απομάκρυνση του Πατριαρχείου από την Κωνσταντινούπολη είχε προταθεί από τους Τούρκους τη στιγμή που εξετάζονταν η εξαίρεση των Ελλήνων της Πόλης από την ανταλλαγή των πληθυσμών.

Με σκοπό να δώσει μια υπέρτατη απόδειξη της συμφιλιωτικής διάθεσης της αντιπροσωπείας της οποίας προήδρευε, ο Ismet Πασάς απέσυρε την πρόταση αυτή υπό τους όρους που μόλις ανέφερε ο ίδιος και βασιζόμενος στις διαβεβαιώσεις για τις οποίες είχε ήδη λάβει γνώση.

Ο Λόρδος Curzon δήλωσε ότι δεν θα ασχοληθεί με το ζήτημα της άμεσης ανταλλαγής ομήρων και αιχμαλώτων πολέμου, παρά μόνο θα εκφράσει την ελπίδα ότι η ανταλλαγή θα πραγματοποιηθεί αμέσως, ανεξάρτητα από τον αριθμό των αιχμαλώτων. Αλλά όσον αφορά τη δήλωση με την οποία Ismet Πασάς είχε τελειώσει τις παρατηρήσεις του, ο Λόρδος Curzon διαπίστωσε με ικανοποίηση το πνεύμα με το οποίο η Εξοχότητά του δέχθηκε την πρότασή του. Ήταν βέβαιος ότι η Επιτροπή θα είχε λάβει με μεγάλη ικανοποίηση την υπόδειξη που περιείχε η τελευταία φράση του Ismet Πασά, ότι η τουρκική αντιπροσωπεία παραιτήθηκε από το σχέδιο να απαιτήσει την απομάκρυνση του Πατριάρχη από την Κωνσταντινούπολη. Ήταν πεπεισμένος ότι η ανακοίνωση αυτή όχι μόνο είχε γίνει δεκτή με μεγάλη ικανοποίηση στην αίθουσα συνεδριάσεων, αλλά ότι θα προκαλούσε πολύ σημαντική εντύπωση σε όλο τον κόσμο και θα διευκόλυνε το έργο το οποίο η Διάσκεψη είχε αναλάβει.

Ο κ. Βενιζέλος αισθανόταν βέβαιος ότι, μετά τη διευθέτηση ενός τόσο σημαντικού ζητήματος, όπως αυτό του Πατριαρχείου, η υποεπιτροπή δεν θα αντιμετώπιζε καμία δυσκολία στο να ολο-

κληρώσει το σύνολο των εργασιών της. Επεσήμανε ότι το ζήτημα των εγκλωβισμένων πολιτών αφορούσε πρόσωπα που είχαν καταδικαστεί για αδικήματα του κοινού δικαίου κατά τη διάρκεια της στρατιωτικής κατοχής και πρόσωπα, τα οποία βρίσκονταν υπό δικαστική εξέταση για παρόμοια αδικήματα, αλλά των οποίων η διαδικασία είχε διακοπεί κατά την υπογραφή της ανακωχής. Προέτρεψε να επιτευχθεί συμφωνία το συντομότερο δυνατό σχετικά την ανταλλαγή των αιχμαλώτων πολέμου και των αρτιμελών ανδρών που συνελήφθησαν στη Μικρά Ασία. Ως αποτέλεσμα της ενέργειας της Τουρκικής Κυβέρνησης να διατηρήσει το τμήμα του ελληνικού πληθυσμού που ήταν ικανό για στρατιωτική θητεία, ήταν υπολείμματα οικογενειών και όχι οικογένειες που είχαν έρθει να βρουν καταφύγιο στην Ελλάδα. Αντιλαμβανόταν απόλυτα ότι η ανταλλαγή δεν μπορούσε να πραγματοποιηθεί άμεσα, αλλά ζήτησε να οριστεί μια ημερομηνία κατά την οποία θα έπρεπε να πραγματοποιηθεί η ανταλλαγή. Την ανταλλαγή αυτή θα ακολουθούσε εκείνη των άμαχων ομήρων, η οποία ήταν πολύ μικρότερης σημασίας. Ο κ. Βενιζέλος ζήτησε να συγκληθεί η υποεπιτροπή για να συνεδριάσει το συντομότερο δυνατό με σκοπό τη διευθέτηση των ζητημάτων που παρέμεναν σε εκκρεμότητα.

Ο κ. Montagna παρατήρησε ότι δεν υπήρχε λόγος να συζητηθεί ο αριθμός των 9,000 Τούρκων άμαχων που κρατούνται στην Ελλάδα, τον οποίο Ismet Πασά είχε δώσει, εφόσον η ανταλλαγή επρόκειτο να πραγματοποιηθεί (όπως ανέφερε η έκθεση της υποεπιτροπής) σύμφωνα με

[328]

τους καταλόγους που παρουσίασαν οι δύο πλευρές. Η πρόταση αυτή είχε γίνει από τον κ. Βενιζέλο και υιοθετήθηκε από την υποεπιτροπή.

Από τότε που η υποεπιτροπή άρχισε τις εργασίες της είχε συμφωνηθεί ότι όλες οι ρήτρες αποτελούσαν ένα ενιαίο σύνολο και έτσι ήταν αδύνατο, για παράδειγμα, να επιστρέψουν οι άμαχοι όμηροι εάν δεν είχε προηγουμένως ληφθεί η πρόνοια για την επιστροφή του ανδρικού πληθυσμού. Εξέφρασε την ελπίδα ότι η υποεπιτροπή δεν θα είχε καμία δυσκολία να βρει μια οριστική λύση για τα θέματα που παρέμεναν αδιευκρίνιστα.

Αποφασίστηκε ότι η υποεπιτροπή έπρεπε να συνεδριάσει το συντομότερο δυνατό για να διευθετήσει τα ζητήματα για τα οποία δεν είχε ακόμη επιτευχθεί συμφωνία και να διαμορφώσει ένα σχέδιο σύμβασης.

(Η επιτροπή ολοκλήρωσε τις εργασίες της στις 12.35 μ.μ.)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

*Έκθεση απευθυνόμενη στον Λόρδο Curzon, Πρόεδρο της Πρώτης Επιτροπής
από τον κ. Montagna, Πρόεδρο της Υποεπιτροπής Ανταλλαγής Πληθυσμών*

Κύριε Πρόεδρε,

Λωζάννη, 8 Ιανουαρίου 1923

Στη συνεδρίαση της Ολομέλειας της 1ης Δεκεμβρίου 1922, της Πρώτης Επιτροπής, υπό την Προεδρία της Εξοχότητάς σας, μετά την ανάγνωση της έκθεσης του Δρ Nansen και τη σύντομη συζήτηση που έλαβε χώρα για την κατάσταση των ελληνικών πληθυσμών στην Ανατολία, η επιτροπή αποφάσισε τη δημιουργία μίας ειδικής επιτροπής, αποστολή της οποίας θα ήταν να μελετήσει όλα τα ζητήματα σχετικά με την ανταλλαγή πληθυσμών (ελληνικές και τουρκικές μειονότητες), με σκοπό τη σύναψη χωριστής συμφωνίας μεταξύ των δύο ενδιαφερομένων πλευρών.

Αυτή η επιτροπή συγκροτήθηκε αμέσως, αποτελούμενη από έναν εκπρόσωπο και εμπειρογνώμονες από κάθε μια από τις Προσκαλούσες Δυνάμεις, της Τουρκίας και της Ελλάδας. Είχα την τιμή να διοριστώ Πρόεδρος.

Την επόμενη μέρα η επιτροπή πραγματοποίησε την πρώτη της συνεδρίαση,, η οποία αφιερώθηκε σχεδόν εξ ολοκλήρου σε μια σαφή και πλήρη παρουσίαση από τον Δρ. Nansen των αποτελεσμάτων των ερευνών του στην Ανατολία και στην Ελλάδα, καθώς και των προτάσεών του για την ταχύτερη δυνατή επίλυση των διαφόρων ζητημάτων που είχαν ανακύψει, η αναγκαιότητα των οποίων προέκυπτε από τις σοβαρές και εξαιρετικές συνθήκες της περίπτωσης.

Η επιτροπή προχώρησε αμέσως στη συζήτηση αυτών των ζητημάτων, τα οποία κατατάχθηκαν σε γενικές γραμμές στις εξής κατηγορίες:

1. Επιστροφή αμάχων ομήρων
2. Ανταλλαγή αιχμαλώτων πολέμου
3. Ανταλλαγή πληθυσμών (ελληνικές και τουρκικές μειονότητες)

Σημειωτέον ότι από την αρχή συμφωνήθηκε ότι:

(α.) Η επιτροπή θα πρέπει να περιοριστεί σε πρώτη φάση στην επίτευξη μιας επί της αρχής κατανόησης σχετικά με τα διάφορα υπό συζήτηση θέματα.

[329]

(β.) Αφού καθορίστηκε η συμφωνία επί της αρχής, η επιτροπή όφειλε να προχωρήσει στον καθορισμό των μεθόδων εφαρμογής (κανονισμό επί των επιμέρους ζητημάτων).

(γ.) Όλες οι αποφάσεις που λαμβάνονται θα πρέπει να αποτελούν μια ενιαία αδιαίρετη συμφωνία, τα διάφορα μέρη της οποίας θα πρέπει να εξαρτώνται το ένα από το άλλο για την εγκυρότητά τους και για την εκτέλεσή τους.

Είμαι ευτυχής που μπορώ να πω ότι, παρά ορισμένα σημεία διαφωνίας μεταξύ των Τούρκων και των Ελλήνων αντιπροσώπων, κατέστη δυνατόν να επιτευχθεί η πλήρης κατανόηση για τα δύο πρώτα ζητήματα. Χωρίς να μπω στις λεπτομέρειες των συζητήσεων, θα προχωρήσω αμέσως για να εξηγήσω εν συντομία στο τι περιλαμβάνει αυτή η συμφωνία: —

1. Επιστροφή Αμαχων Ομήρων

Σύμφωνα με τις δηλώσεις της τουρκικής αντιπροσωπείας, περίπου 4.000 άτομα (υπήκοοι της Τουρκίας, μουσουλμάνοι) εμπλέκονταν, οι οποίοι φέρονταν να έχουν μεταφερθεί από τα ελληνικά στρατεύματα από την Ανατολία και να κρατούνται τώρα στην Ελλάδα. Με τη συμβολή του Δρ Nansen και την επιμονή των αντιπροσώπων των Συμμάχων, η ελληνική αντιπροσωπεία συμφώνησε ότι αυτοί οι Τούρκοι άμαχοι όμηροι έπρεπε πρώτα απ' όλα να απελευθερωθούν και να παραδοθούν στην Τουρκική Κυβέρνηση στη Σμύρνη. Από την πλευρά της, η τουρκική αντιπροσωπεία, σεβόμενη το αίτημα της ελληνικής αντιπροσωπείας, συμφώνησε να επιστρέψει στην Ελλάδα τους Έλληνες υπηκόους, οι οποίοι είχαν κρατηθεί στην Τουρκία ως άμαχοι αιχμάλωτοι ή όμηροι ως αποτέλεσμα των τελευταίων πολιτικών και στρατιωτικών γεγονότων της ελληνοτουρκικής σύγκρουσης.

Αυτοί οι όμηροι επρόκειτο να επιστραφούν: —

(α.) Σε πολύ σύντομη ημερομηνία, που θα καθοριζόταν

(β.) Βάσει καταλόγων ονομάτων που η τουρκική και η ελληνική αντιπροσωπεία είχαν ήδη υποβάλει στην επιτροπή ή τους οποίους διατηρούσαν το δικαίωμα να υποβάλουν σε αυτήν·

(γ.) Με τη βοήθεια επιτροπών του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού.

2. Ανταλλαγή Αιχμαλώτων Πολέμου

Αυτό το ζήτημα αποτέλεσε αρχικά αντικείμενο κάποιας διαφωνίας. Η τουρκική αντιπροσωπεία πρόβαλε την αξίωση, με βάση τα αποτελέσματα του πολέμου της Ανατολίας, ότι η Ελλάδα έπρεπε να παραδώσει όλους τους Τούρκους αιχμαλώτους που κρατούσε, χωρίς καμία ανταλ-

λαγή. Η Τουρκία επιφυλάχθηκε του δικαιώματός της να λάβει υπόψη της την καλή θέληση που επέδειξε η Ελλάδα σε αυτό το θέμα προκειμένου να αποφασίσει εάν θα επιστρέψει ή όχι έναν ορισμένο αριθμό Ελλήνων αιχμαλώτων.

Ως αποτέλεσμα της επιμονής των αντιπροσώπων των Συμμάχων, η τουρκική αντιπροσωπεία εγκατέλειψε εντελώς αυτή την διεκδίκηση και συμφωνήθηκε με κοινή συναίνεση ότι

- α.) Η Ελλάδα θα πρέπει να επιστρέψει, σε πολύ σύντομη ημερομηνία που επρόκειτο να καθοριστεί, όλους τους Τούρκους αιχμαλώτους πολέμου που κρατούσε, αναλαμβάνοντας η ίδια και με δικά της έξοδα, τη μεταφορά τους σε μια και μόνο αποστολή στη Σμύρνη, όπου θα παραδίδονταν στις τουρκικές αρχές.

[330]

- (β.) Ίσος αριθμός Ελλήνων αιχμαλώτων θα έπρεπε να επιστραφεί από την Τουρκία, η οποία θα αναλάμβανε να τους κρατήσει σε ετοιμότητα για να επιβιβαστούν στα ίδια πλοία που θα έφθαναν στη Σμύρνη με τους Τούρκους αιχμαλώτους. Ο όρος αυτός προτάθηκε και υιοθετήθηκε για πολύ προφανείς λόγους γενικής οικονομίας, αλλά κυρίως οφειλόταν στο συμβιβαστικό πνεύμα που επέδειξαν και τα δύο ενδιαφερόμενα μέρη.
- (γ.) Οι υπόλοιποι από τους πολυάριθμους Έλληνες αιχμαλώτους στα χέρια των Τούρκων θα πρέπει να επιστραφούν από την Τουρκία στην Ελλάδα μετά τη σύναψη της ειρήνης.
- (δ.) Όλες οι ρυθμίσεις που σχετίζονται με την ανταλλαγή αιχμαλώτων πολέμου θα πρέπει να πραγματοποιούνται με τη βοήθεια επιτροπών του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού.

Κατέστη επίσης δυνατό να επιτευχθεί μια επί της αρχής συνεννόηση για το τελευταίο σημείο του προγραμματισμού μας, αν και αυτό απαιτήσε πολυάριθμες συζητήσεις και τις πιο έντονες και πιο στενά αμφισβητούμενες διαπραγματεύσεις.

3. Ανταλλαγή Πληθυσμών (Τουρκικών και Ελληνικών Μειονοτήτων)

Ένα ζήτημα πρωταρχικής σημασίας έπρεπε να επιλυθεί: αν αυτή η ανταλλαγή θα έπρεπε να είναι εθελοντική ή υποχρεωτική. Το ερώτημα συζητήθηκε σε πρώτο βαθμό από την ίδια την πρώτη επιτροπή. Αν και η υποχρεωτική λύση αντιμετωπίστηκε από όλους με απέχθεια, ο ίδιος ο Δρ Nansen ένωθε υποχρεωμένος να τη συστήσει ως τη μόνη που πιθανόν να αποδειχθεί χρήσιμη και αποτελεσματική στις περιστάσεις. Στην ίδια την επιτροπή όλες οι αντιπροσωπείες φάνηκαν να παραδέχονται, αν και απρόθυμα, αυτή την αναγκαιότητα.

Ωστόσο, κατά τη διάρκεια των συζητήσεων στην ειδική επιτροπή, το ζήτημα τέθηκε εκ νέου με γραπτή δήλωση της ελληνικής αντιπροσωπείας, που πρότεινε η ανταλλαγή να είναι εθελοντική. Η τουρκική αντιπροσωπεία τάχθηκε κατηγορηματικά κατά αυτής της πρότασης, έτσι ώστε να τηρηθεί η απόφαση που είχε προηγουμένως ληφθεί. Με άλλα λόγια, εκτός εάν θεωρηθεί επιθυμητό να ανοίξει ξανά το ζήτημα, η ανταλλαγή πληθυσμών θα παραμείνει υποχρεωτική.

Σημειωτέον ότι σε περίπτωση που τελικά υιοθετηθεί η αρχή της εθελοντικής ανταλλαγής, η συμφωνία που επιτεύχθηκε για το θέμα αυτό θα έχανε *raison d'être* (ελλ. τον λόγο ύπαρξής της) και θα ήταν απαραίτητο να διαμορφωθεί μια διαφορετική.

Θα προχωρήσω τώρα στην αναλυτική εξήγηση του περιεχομένου των συμφωνηθέντων ρυθμίσεων· αλλά πρέπει να προσθέσω αμέσως ότι δεν κατέστη δυνατό να ολοκληρωθούν αυτές οι συμφωνίες, λόγω μιας ανυπέρβλητης απόκλισης απόψεων ως προς έναν από τους όρους που έθεσε η τουρκική αντιπροσωπεία.

Η τουρκική αντιπροσωπεία ζήτησε η ανταλλαγή πληθυσμών να περιλαμβάνει όλες τις μουσουλμανικές μειονότητες στην Ελλάδα, με εξαίρεση αυτές που είναι εγκατεστημένες στη Δυτική Θράκη, και όλες τις ελληνικές μειονότητες που είναι εγκατεστημένες στην Τουρκία, συμπεριλαμβανομένων των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης. Η ελληνική αντιπροσωπεία απαίτησε, από την πλευρά της, ότι η εξαίρεση

που διεκδικεί η τουρκική αντιπροσωπεία υπέρ των μουσουλμάνων της Δυτικής Θράκης θα πρέπει να επεκταθεί και στους Έλληνες της Κωνσταντινούπολης. Οι συζητήσεις στις οποίες και οι δύο πλευρές επέδειξαν την ίδια επιμονή συνεχίστηκαν κατά τη διάρκεια αρκετών συνεδριάσεων της επιτροπής.

Η τουρκική αντιπροσωπεία, βασίζοντας τον ισχυρισμό της σε στατιστικά στοιχεία, υποστήριξε ότι ήταν αδύνατη η διατήρηση του ελληνικού πληθυσμού στην Κωνσταντινούπολη, αφού ήταν απαραίτητο να εγκατασταθεί στη θέση του ένα μέρος του μουσουλμανικού πληθυσμού που προερχόταν από την Ελλάδα.

Η ελληνική αντιπροσωπεία προώθησε αντι-στατιστικές για να υποστηρίξει τον ισχυρισμό ότι η Ελλάδα, που είχε ήδη κατακλυσθεί από περισσότερους από 1.000.000 πρόσφυγες από την Ανατολία, δεν ήταν σε θέση να δεχτεί τους επιπλέον Έλληνες από την Κωνσταντινούπολη.

Λαμβάνοντας ως βάση τα στατιστικά στοιχεία της τουρκικής αντιπροσωπείας, μπορέσαμε να αποδείξουμε μαθηματικά ότι δεν ήταν απαραίτητο η Τουρκία να απομακρύνει τους Έλληνες της Κωνσταντινούπολης για να εγκαταστήσει τους μουσουλμάνους της Ελλάδας στην επικράτειά της. Κατάφερα να πείσω την τουρκική αντιπροσωπεία ότι υπήρχε αρκετός χώρος στην Ανατολική Θράκη και στην Ανατολία, παρά τις καταστροφές του πολέμου, για την υποδοχή όλων των μουσουλμάνων που παραμένουν στην Ελλάδα, εκτός από αυτούς της Δυτικής Θράκης.

Τελικά η τουρκική αντιπροσωπεία υποχώρησε σε όλους τους λόγους ηθικού, οικονομικού και κοινωνικού χαρακτήρα υπέρ της υιοθέτησης της άποψής μας. Συμφώνησαν επί της αρχής να παραμείνουν οι Έλληνες στην Κωνσταντινούπολη, αλλά σε περιορισμένο αριθμό. Η τουρκική αντιπροσωπεία έθεσε τις ακόλουθες εξαιρέσεις και προϋποθέσεις:

- (α.) Απομάκρυνση από την Κωνσταντινούπολη όλων των Ελλήνων που δεν είναι Τούρκοι υπήκοοι.
- (β.) Απομάκρυνση από την Κωνσταντινούπολη όλων των Ελλήνων που είναι Τούρκοι υπήκοοι αλλά όχι γηγενείς της Κωνσταντινούπολης.
- (γ.) Απομάκρυνση από την Κωνσταντινούπολη όλων των ελληνικών συλλόγων ή οργανώσεων που είχαν υιοθετήσει εχθρική στάση προς την Τουρκία τα τελευταία τρία χρόνια.
- (δ.) Η απαλλαγή υπέρ των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης να ισχύει μόνο για τους Έλληνες κατοίκους του Πέρα, της Σταμπούλ⁹¹ και του Σκούταρι.
- (ε.) Απομάκρυνση από την Κωνσταντινούπολη του Οικουμενικού Πατριαρχείου με όλες τις οργανώσεις και τα συστατικά του όργανα.

Η τουρκική αντιπροσωπεία πείσθηκε να εγκαταλείψει ορισμένες από αυτές τις ρήτρες και να τροποποιήσει άλλες, αλλά παρέμεινε αμετακίνητη ως προς την τελευταία, δηλαδή την απομάκρυνση του Οικουμενικού Πατριαρχείου.

Η ελληνική αντιπροσωπεία από την πλευρά της, για λόγους που θα αναφέρω παρακάτω, αντιτάχθηκε σθεναρά στην υιοθέτηση αυτού του τελευταίου όρου· από την άλλη πλευρά, συμφώνησαν με τον όρο που αναφέρεται στην παράγραφο (γ) ανωτέρω, σχετικά με την απομάκρυνση από την Κωνσταντινούπολη ορισμένων συλλόγων και οργανώσεων.

Συνοψίζοντας, η συμφωνία σχετικά με την πραγματική ανταλλαγή των

τουρκικών και ελληνικών πληθυσμών επιτεύχθηκε, στην πραγματικότητα, στα ακόλουθα σημεία, τα οποία καλύπτουν, πρακτικά, το σύνολο του θέματος: —

91. Σ.τ.Ε. Ως Stambul αναφέρεται σε παλαιότερα κείμενα το ιστορικό κέντρο της Κωνσταντινούπολης.

1. Θα πραγματοποιηθεί υποχρεωτική ανταλλαγή πληθυσμών μεταξύ Τουρκίας και Ελλάδας, εκτός των μουσουλμάνων της Δυτικής Θράκης και των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης.
2. Το πρώτο βήμα της ανταλλαγής θα είναι η επιστροφή από την Ανατολία στην Ελλάδα των ανδρών που φυλακίστηκαν την εποχή της φυγής των Ελλήνων από τη Μικρά Ασία και χωρίστηκαν από τις οικογένειές τους. Αυτή η επιστροφή θα γίνει σε πολύ σύντομη ημερομηνία που πρόκειται να καθοριστεί.
3. Η ανταλλαγή των ελληνικών και μουσουλμανικών πληθυσμών, για ανθρωπιστικούς και υγειονομικούς λόγους, δεν θα γίνει πριν τον Μάιο του 1923.
4. Ειδικές επιτροπές του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού θα επιβλέπουν την εκτέλεση των συμφωνιών ανταλλαγής και από τις δύο πλευρές.
5. Σύμφωνα με κανόνες που θα καθοριστούν, οι ειδικές επιτροπές θα επιφορτιστούν με το έργο της αποτίμησης της περιουσίας που άφησαν πίσω και οι δύο πλευρές με σκοπό την αποζημίωση. Εάν η αξία της περιουσίας σε μία από τις δύο χώρες υπερβαίνει την αξία της άλλης, το πλεόνασμα θα καταβάλλεται από το ενδιαφερόμενο κράτος στις εν λόγω μικτές επιτροπές. Στις επιτροπές αυτές θα ανατίθεται επίσης η διανομή της περιουσίας και όλων των χρηματικών ποσών που καταβάλλονται σε αυτές μεταξύ των προσώπων που τα δικαιούνται.
6. Όλοι οι Έλληνες χωρίς διάκριση, Τούρκοι ή Έλληνες υπήκοοι, που κατοικούν στην Κωνσταντινούπολη, επιτρέπεται να παραμείνουν εκεί, εκτός από αυτούς που εγκαταστάθηκαν εκεί μετά τις 30 Οκτωβρίου 1918.
7. Τα όρια της Κωνσταντινούπολης, για τους σκοπούς της προηγούμενης παραγράφου, θα καθοριστούν ως εκείνα του νομού της πόλης σύμφωνα με τον τελευταίο νόμο.

Οφείλω να παραδεχτώ ότι από την αρχή των διαπραγματεύσεων ο Τούρκος αντιπρόσωπος επέδειξε καλή θέληση και πνεύμα συμφιλίωσης συμφωνώντας με όλους αυτούς τους όρους. Τολμώ μάλιστα να πιστέψω ότι, εάν η εν λόγω συμφωνία μπορούσε να ολοκληρωθεί με την εξάλειψη ενός και μόνο επίμαχου σημείου, η τουρκική αντιπροσωπεία δεν θα είχε αντίρρηση στην επέκταση του πεδίου εφαρμογής ορισμένων από τις ρήτρες που αναφέρθηκαν παραπάνω· θα συναινούσε ίσως: —

- (α.) Να επεκταθούν τα όρια της ζώνης της Κωνσταντινούπολης στην οποία θα έπρεπε να επιτρέπεται η διαμονή των Ελλήνων, ώστε να συμπεριληφθούν και άλλα μέρη περιοχή εκτός της δικαιοδοσίας του νομού (π.χ. Pendik).
- (β.) Να επιτραπεί η παραμονή στην Κωνσταντινούπολη και στους Έλληνες μετανάστες που έφθασαν από τις 30 Οκτωβρίου 1918.
- (γ.) Να δοθεί άδεια στους Έλληνες κατοίκους της Κωνσταντινούπολης, οι οποίοι υπό την πίεση των πρόσφατων πολιτικών γεγονότων έχουν φύγει και συνεχίζουν να φεύγουν από την πόλη, να επιστρέψουν στα δικά τους σπίτια.

[333]

Με αυτόν τον τρόπο η συμφωνία θα ήταν απολύτως ικανοποιητική και το μόνο μας καθήκον θα ήταν να προχωρήσουμε στη διευθέτηση των μεθόδων για την υλοποίησή της.

Όπως προαναφέρθηκε, η μόνη προϋπόθεση, στην οποία η τουρκική αντιπροσωπεία ήταν αδύνατο να υποχωρήσει προκειμένου να αποδεχθεί τη σύναψη της συμφωνίας ιδίως όσον αφορά την απαλλαγή των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης από την υποχρεωτική ανταλλαγή, είναι σχετικά με την απομάκρυνση του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Αυτό το ζήτημα αποτέλεσε αντικείμενο πολύ μακρών συζητήσεων.

Η βρετανική αντιπροσωπεία από την πρώτη στιγμή αντιτάχθηκε σε ένα τέτοιο μέτρο, υποστηρίζοντας ότι αυτός ο αρχαίος οθωμανικός θεσμός ήταν σύμβολο της ορθόδοξης θρησκείας

και ότι η απομάκρυνση του Οικουμενικού Πατριαρχείου από την Κωνσταντινούπολη θα προσβάλει τα θρησκευτικά αισθήματα όχι μόνο των Ορθοδόξων, αλλά και ολόκληρου του χριστιανικού κόσμου και θα ήταν πιθανό να προκαλέσει στην Αγγλία και αλλού μία πιο οδυνηρή εντύπωση.

Την ίδια άποψη υιοθέτησε και η γαλλική αντιπροσωπεία, προσθέτοντας ότι καθώς ο Πατριάρχης ήταν και Αρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, δεν ήταν δυνατό να αφεθεί η ορθόδοξη κοινότητα χωρίς τον πνευματικό της αρχηγό.

Στη συνεδρίαση της 16ης Δεκεμβρίου, η τουρκική αντιπροσωπεία υπέβαλε στην υποεπιτροπή γραπτή δήλωση, στην οποία υποστήριξε ότι η κυβέρνηση της Μεγάλης Εθνοσυνέλευσης σκοπευε να παραχωρήσει σε μειονότητες, οι οποίες κατοικούν στην Τουρκία δικαιώματα πανομοιότυπα με αυτά που είχαν παραχωρηθεί σε μειονότητες στα κράτη που διευρύνθηκαν ή συγκροτήθηκαν πρόσφατα ως αποτέλεσμα του Μεγάλου Πολέμου. Πρόσθεσαν ότι η κυβέρνησή τους, διαχωρίζοντας το Χαλιφάτο από το Κράτος και εγκαθιδρύοντας ένα δημοκρατικό καθεστώς, είχε καταστείλει τα προνόμια που είχαν παραχωρηθεί από την Οθωμανική Αυτοκρατορία στις μη μουσουλμανικές κοινότητες. Οι σχέσεις μεταξύ των ευαγών, εκπαιδευτικών και φιλανθρωπικών ιδρυμάτων των μειονοτήτων και του κράτους πρέπει εφεξής να διεξάγονται απευθείας· ο κλήρος και ο αρχιερατικός του αρχηγός δεν πρέπει στο μέλλον να ασχολούνται παρά μόνο με καθαρά πνευματικά θέματα. Το Πατριαρχείο, το οποίο ήταν ανέκαθεν πολιτικό όργανο, πρέπει να μεταφερθεί σε κάποιο μέρος εκτός των συνόρων της Τουρκίας, δεδομένου ότι είχε απωλέσει κάθε λόγο ύπαρξης εξαιτίας της κατάργησης των πολιτικών προνομίων που απολάμβανε παλαιότερα, και των οργανικών ιδρυμάτων που εξαρτιόνταν από αυτό.

Μετά την ανάγνωση της προαναφερθείσας δήλωσης, η αντιπροσωπεία των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής εξέφρασε, στο όνομα της κυβέρνησής της, την επιθυμία που έδειξε μεγάλο μέρος της αμερικανικής κοινής γνώμης υπέρ της διατήρησης του Οικουμενικού Πατριαρχείου στην Κωνσταντινούπολη.

Η ελληνική αντιπροσωπεία δήλωσε ότι δεν μπορούσε να γίνει συμβαλλόμενο μέρος σε οποιαδήποτε συμφωνία με αντικείμενο την απομάκρυνση του Οικουμενικού Πατριαρχείου από την Κωνσταντινούπολη, καθώς η υπογραφή μιας τέτοιας συμφωνίας από την Ελλάδα θα ήταν άνευ αξίας, αφού ο εν λόγω θεσμός δεν είναι ελληνικός αλλά τουρκικός.

[334]

Παρά την παρέμβασή μου στη συζήτηση και τις συμβουλές μετριοπάθειας που έδωσα στην τουρκική και την ελληνική αντιπροσωπεία, αποδείχθηκε αδύνατον να επιτευχθεί οποιαδήποτε συμφωνία για το ζήτημα αυτό.

Η γαλλική αντιπροσωπεία, με σκοπό να βρει κάποια συμβιβαστική φόρμουλα, πρότεινε στη συνέχεια τη διατήρηση στην Κωνσταντινούπολη ενός Πατριάρχη που δεν θα έπρεπε να έχει στενότερη διοικητική ή πολιτική σχέση με την αυτοκέφαλη Εκκλησία της Κωνσταντινούπολης από ό,τι με τις Ορθόδοξες Εκκλησίες της Ελλάδας, της Ρουμανίας, της Γιουγκοσλαβίας, κ.τ.λ. Ο Πατριάρχης θα περιοριζόταν στις ιδιότητές του ως θρησκευτικός προκαθήμενος του Ορθόδοξου Χριστιανισμού. Θα μπορούσε να επιλέγεται από έναν κατάλογο υποψηφίων που θα είχε εγκριθεί από την Τουρκική Κυβέρνηση, η οποία θα αναγνωρίζονταν, εξάλλου, ως έχουσα την εξουσία να επιβεβαιώνει ότι δεν υπερέβαινε τα θρησκευτικά του καθήκοντα. Στην συνάντηση της 26ης Δεκεμβρίου, η ελληνική αντιπροσωπεία υπέβαλε στην υποεπιτροπή γραπτή δήλωση με την οποία διέψευσε τους ισχυρισμούς της τουρκικής αντιπροσωπείας στην προηγούμενη συνεδρίαση.

Η ελληνική αντιπροσωπεία υποστήριξε ότι η πρόσφατη αλλαγή καθεστώτος στην Τουρκία δεν μπορούσε να επηρεάσει τα δικαιώματα που είχαν αναγνωρισθεί από τους αρχαιότερους χρόνους ως ανήκοντα στις χριστιανικές μειονότητες στην Τουρκία, ούτε να δικαιολογήσει την απομάκρυνση του Οικουμενικού Πατριαρχείου από την Κωνσταντινούπολη.

Η αναγνώριση των δικαιωμάτων που παραχωρήθηκαν στους Έλληνες προέκυψε αποκλει-

στικά από τη διαφορά θρησκείας που υπήρχε μεταξύ των κατακτητών και του κατακτημένου έθνους. Το οικογενειακό δίκαιο που διέπεται αποκλειστικά στο τουρκικό κράτος από το Sheriat, δηλαδή από το θρησκευτικό δίκαιο, ήταν αδύνατον να εφαρμοστεί στους χριστιανούς· για τους λόγους αυτούς οι Σουλτάνοι είχαν αναγνωρίσει το δικαίωμα των Χριστιανών να διατηρήσουν τη χρήση του δικού τους αρχαίου Εκκλησιαστικού Δικαίου, που μπορούσε να εφαρμοστεί σε αυτούς μόνο από τη νόμιμη πνευματική τους αρχή, δηλαδή από το Οικουμενικό Πατριαρχείο.

Τα δικαιώματα των Χριστιανών στην Τουρκία όντας ουσιαστικά θρησκευτικού χαρακτήρα ή συνδεδεμένα άμεσα με τη θρησκεία, ανήκαν *jure canonico et facto* (ελλ. βάσει του Εκκλησιαστικού Δικαίου και στην πράξη) στον Οικουμενικό Πατριάρχη, ο οποίος μόνος είχε δικαίωμα να τα εφαρμόσει.

Το Πατριαρχείο, του οποίου η ιστορική έδρα ήταν η Κωνσταντινούπολη, είχε συσταθεί με τα διατάγματα της 2ης και 4ης Οικουμενικής Συνόδου, τα οποία αποτέλεσαν τη βάση του κανονιστικού νόμου όλων των εκκλησιών: ήταν αμετακίνητο. Και μόνο μια νέα Σύνοδος θα μπορούσε να αποφανθεί για τη διατήρηση ή την απομάκρυνσή του.

Οι αποφάσεις μιας πολιτικής διάσκεψης σε ένα τέτοιο θέμα δεν μπορούσαν να έχουν νομική ισχύ. Για τους λόγους που αναφέρθηκαν, η ελληνική αντιπροσωπεία θεώρησε ότι ήταν απολύτως υποχρεωμένη να αρνηθεί να συμμετάσχει σε μια συζήτηση σχετικά με την απομάκρυνση από την Κωνσταντινούπολη του Οικουμενικού Πατριαρχείου.

Η γαλλική αντιπροσωπεία, στη διαρκή επιθυμία της για συμφιλίωση, στη συνέχεια συμβούλεψε την τουρκική και την ελληνική αντιπροσωπεία να εξετάσουν μια συμφωνία η βάση της οποίας θα έπρεπε να είναι η διατήρηση στην Κωνσταντινούπολη του Οικουμενικού Πατριαρχείου, που κατείχε την πρωτοκαθεδρία

[335]

σε όλες τις Ορθόδοξες Εκκλησίες, με την κατάργηση των κοσμικών εξουσιών του. Η Τουρκική Κυβέρνηση μπορούσε να ελέγξει την ανάδειξη του Πατριάρχη και να περιορίσει τις δραστηριότητές του. Η γαλλική αντιπροσωπεία πρόσθεσε ότι η Τουρκία, ως δημοκρατικό κράτος, οφείλει να εφαρμόσει τη θρησκευτική ανοχή.

Από την πλευρά μου, προέτρεψα θερμά και τις δύο αντιπροσωπείες να εξετάσουν τις βάσεις μιας συμφωνίας σε αυτό το σημείο· διότι εφόσον όλα τα ζητήματα που είχαν υποβληθεί στην υποεπιτροπή ήταν στενά συνδεδεμένα μεταξύ τους, η αποτυχία επίτευξης συμφωνίας σε ένα από αυτά θα είχε ως αποτέλεσμα να καταστρέψει ολόκληρο το έργο της υποεπιτροπής και να παρατείνει τα βάσανα των ομήρων, των αιχμαλώτων πολέμου και των πληθυσμών. Κατά τη συνεδρίαση της 3ης του τρέχοντος μηνός, η βρετανική αντιπροσωπεία διάβασε την ακόλουθη δήλωση: —

«Αφού ενημέρωσα τον Λόρδο Curzon για όσα έγιναν στην τελευταία μας συνάντηση, έλαβα τις επίσημες οδηγίες της Εξοχότητας του να δηλώσω για άλλη μια φορά ότι δεν θα μπορούσε να συμφωνήσει με οποιαδήποτε πρόταση που αποσκοπούσε στην απομάκρυνση του Οικουμενικού Πατριαρχείου από την Κωνσταντινούπολη. Ο Λόρδος Curzon θεωρεί ότι οποιαδήποτε διευθέτηση μπορεί να επιτευχθεί στο θέμα των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων της ελληνικής κοινότητας στην Τουρκία — ένα ζήτημα που έχει αποτελέσει αντικείμενο συζήτησης σε άλλη υποεπιτροπή — θα ήταν άδικο να θιγούν με οποιονδήποτε τρόπο τα δικαιώματα και η καθαρή πνευματική δικαιοδοσία που ανήκουν στον Οικουμενικό Πατριάρχη ως προκαθήμενο των Ορθοδόξων Εκκλησιών και ως επικεφαλής της Ορθόδοξης Εκκλησίας στην Τουρκία».

Η ελληνική αντιπροσωπεία με τη σειρά της υπέβαλε στην υποεπιτροπή γραπτή δήλωση, αποτίνοντας φόρο τιμής στο πνεύμα συμφιλίωσης με το οποίο είχε διατυπωθεί η πρόταση της γαλλικής αντιπροσωπείας κατά την προηγούμενη συνεδρίαση. Είχαν μελετήσει αυτή την πρόταση με μεγάλη προσοχή και στην επιθυμία τους για συνδιαλλαγή έκαναν τις ακόλουθες προτάσεις:

«Ο θεσμός του Οικουμενικού Πατριαρχείου αποτελείται από τα ακόλουθα στοιχεία: —

«(α.) Ο Οικουμενικός Πατριάρχης είναι ο προκαθήμενος όλων των Χριστιανικών Ορθόδοξων Εκκλησιών· υπό την ιδιότητά του αυτή ασχολείται με τους επικεφαλής των αυτοκέφαλων Ορθόδοξων Εκκλησιών για όλα τα ζητήματα που αφορούν την πίστη, τα χριστιανικά ήθη και το εκκλησιαστικό δίκαιο. Σε αυτά τα θέματα οι απόψεις και εξουσία του Οικουμενικού Πατριάρχη είναι κυρίαρχης σημασίας.

«(β.) Ο Οικουμενικός Πατριάρχης είναι ο αρχηγός όλων των μητροπολιτών, αρχιεπισκόπων και επισκόπων που ανήκουν στο σύστημα της Μεγάλης Εκκλησίας που έχει την έδρα της στην πόλη της Κωνσταντινούπολης και είναι η πρώτη από όλες τις αυτοκέφαλες Ορθόδοξες Εκκλησίες. Ο Πατριάρχης, πλαισιωμένος από τη μόνιμη Ιερά Σύνοδο, διοικεί την Εκκλησία από τον Οικουμενικό Θρόνο· διορίζει, χειροτονεί, κρίνει και καθαιρεί αρχιεπισκόπους και επισκόπους εντός της σφαίρας της Εκκλησίας του, και ηγουμένους των

[336]

πατριαρχικών μοναστηριών. Ρυθμίζει επίσης όλα τα ζητήματα εκκλησιαστικής τάξης που υπερβαίνουν την αρμοδιότητα των αρχιεπισκόπων, οι οποίοι κατοικούν στις εξαρτώμενες επισκοπές από τον Οικουμενικό Θρόνο.

«(γ.) Ο Οικουμενικός Πατριάρχης είναι Αρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως και ασκεί τα ποιμαντικά του δικαιώματα και καθήκοντα σε όλη την περιοχή της επισκοπής του με τον ίδιο τρόπο όπως κάθε άλλος αρχιεπίσκοπος ή επίσκοπος.

«Τα τρία αυτά στοιχεία είναι άυλα και ενωμένα στο ενιαίο πρόσωπο του Πατριάρχη και προέρχονται από τις Ιερές Οικουμενικές Συνόδους.

«Η δημιουργία αυτοκέφαλης ορθόδοξης επισκοπής στην Κωνσταντινούπολη είναι αδύνατη, αφού η συνύπαρξη δύο ορθόδοξων επισκόπων που ασκούν πλήρη δικαιοδοσία στην ίδια επισκοπή αντίκειται στο Εκκλησιαστικό Δίκαιο. Εκτός από τα συστατικά στοιχεία του θεσμού του Πατριαρχείου, το Πατριαρχείο ασκεί δικαιώματα που δεν είναι ουσιαστικά κανονικής τάξης. Τέτοια είναι η δημιουργία, διοίκηση και συντήρηση σχολείων, νοσοκομείων, ορφανοτροφείων και πτωχοκομείων κάθε είδους, η διαχείριση εκκλησιαστικών ταμείων, η διατήρηση επίσημων σχέσεων με την Τουρκική Κυβέρνηση· η άσκηση της εκκλησιαστικής δικαιοσύνης κ.τ.λ. Εάν υιοθετηθεί η πρόταση της γαλλικής αντιπροσωπείας, η άσκηση των προαναφερθέντων δικαιωμάτων θα μπορούσε να ανατεθεί σε γενικό βικάριο⁹² που θα δημιουργηθεί για το σκοπό αυτό, επικεφαλής του οποίου θα πρέπει να είναι ένα υψηλόβαθμο μέλος της ιεραρχίας του που θα διορίζεται από τον Πατριάρχη.

«Τα θρησκευτικά δικαιώματα και υποχρεώσεις που ορίζονται στις ενότητες (α), (β) και (γ) θα ανήκουν στον Πατριάρχη. Όλα τα άλλα θέματα, από την άλλη πλευρά, θα αντιμετωπίζονται από το γενικό βικάριο επικουρούμενο από το στοιχείο των λαϊκών. Η Τουρκική Κυβέρνηση θα μπορεί να ασκήσει έλεγχο επί του διορισμού του γενικού επιτρόπου».

Αφού διαβάστηκε αυτή η δήλωση, η τουρκική αντιπροσωπεία επεσήμανε ότι αποτελούσε, κατά τη γνώμη της, σαφή και οριστική άρνηση της γαλλικής πρότασης και αρνήθηκε να την εξετάσει.

Στη συνάντηση της 4ης του τρέχοντος μηνός, η τουρκική αντιπροσωπεία απαίτησε επίσημα την απομάκρυνση του Πατριαρχείου από την Κωνσταντινούπολη με το αιτιολογικό ότι ο θεσμός αυτός ανέκαθεν ασκούσε πολιτική δραστηριότητα στην Τουρκία και θα εξακολουθούσε να το κάνει. Η τουρκική αντιπροσωπεία επέστησε την προσοχή στην πολύ εχθρική στάση που υιοθέτησε το Πατριαρχείο απέναντι στο κράτος κατά τη διάρκεια του τελευταίου πολέμου και εξέ-

92. Σ.τ.Ε.: Ο βικάριος είναι ο επίτροπος του Επισκόπου.

φρασε την πεποίθηση ότι η παραμονή του στην Κωνσταντινούπολη θα προκαλούσε περαιτέρω συγκρούσεις. Το Πατριαρχείο μπορούσε να μεταφέρει την έδρα του στο Άγιο Όρος και να ασκήσει από εκεί την πνευματική του επιρροή στον ορθόδοξο κόσμο.

Η ελληνική αντιπροσωπεία υποστήριξε ότι ήταν απαραίτητο να παραμείνει ο Πατριάρχης στην Κωνσταντινούπολη· έστω και αν αναγκαζόταν να φύγει από εκείνη την πόλη θα διατηρούσε πάντα τον τίτλο του Πατριάρχη και Αρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως. Ο Πατριάρχης παρέμενε, μέχρι τη

[337]

διακήρυξη του Συντάγματος, η κεφαλή του Ελληνικού έθνους· οι εξουσίες του επιβεβαιώθηκαν από τα «μπεράτια» που του έδωσε η Τουρκική Κυβέρνηση· πρέπει να είναι τουρκικής υπηκοότητας και να έχει το βαθμό του βεζίρη στην ιεραρχία των αξιωματούχων του κράτους.

Η τουρκική αντιπροσωπεία διατήρησε την άποψή της και δήλωσε ότι η Τουρκική Κυβέρνηση, η οποία είχε καταργήσει την κοσμική εξουσία του Χαλίφη, ήταν σταθερά αποφασισμένη να απομακρύνει το Οικουμενικό Πατριαρχείο από την Κωνσταντινούπολη. Πρόσθεσαν ότι εάν ο ελληνικός πληθυσμός της Κωνσταντινούπολης επιθυμούσε να παραμείνει στην πόλη, το Πατριαρχείο θα έπρεπε να μεταφέρει την έδρα του αλλού, διαφορετικά ο ελληνικός πληθυσμός θα έπρεπε επίσης να φύγει. Περαιτέρω, η τουρκική αντιπροσωπεία πρόσθεσε ότι εάν δεν λυνόταν το ζήτημα του Πατριαρχείου, θα απέσυρε την επί της αρχής αποδοχή των λύσεων που προτείνονται για όλα τα άλλα ζητήματα που υποβλήθηκαν στην υποεπιτροπή. Δεδομένης της αδυναμίας επίτευξης συμφωνίας σε αυτό το σημείο, θεώρησα καθήκον μου να παραπέμψω το θέμα στην ολομέλεια με την ελπίδα ότι με τη μεγάλη εξουσία της θα καταφέρει να επιλύσει τη σύγκρουση, τη φύση της οποίας είχαν την τιμή να εξηγήσω.

Ως εκ τούτου, ζητώ την άδεια να καλέσω την ειλικρινή προσοχή της επιτροπής σε αυτό το λυπηρό γεγονός. Η επιτροπή έπρεπε να επιλύσει το πρόβλημα της ανταλλαγής πληθυσμών σε όλες τις πτυχές του και συνέταξε ρήτρες για το σκοπό αυτό· αυτές οι ρήτρες δεν μπορούν να τεθούν σε εφαρμογή. Συνεπώς, έχουν ήδη προκύψει –και θα προκύψουν ακόμη περισσότερες στο μέλλον– οδυνηρές συνέπειες όσον αφορά τη μοίρα εκατοντάδων χιλιάδων ανθρώπων.

Έχοντας επίγνωση των ηθικών ευθυνών που μας βαραίνουν, τρέφω την πιο θερμή ευχή να καταστεί δυνατόν, χωρίς περαιτέρω καθυστέρηση, να βρεθούν κάποιοι τρόποι για να απομακρυνθεί το πρόβλημα που μας εμποδίζει να βάλουμε τέλος σε τόση δυστυχία, βάσανα και αβεβαιότητα στη ζωή ολόκληρων πληθυσμών.

Παρακαλώ δεχθείτε κ.τ.λ.

Montagna

Αρ. 24

ΕΛΑΦΙΚΗ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Πρακτικά⁹³ της Εικοστής Πρώτης Συνεδρίασης, 28 Ιανουαρίου 1923,

στις 11 π.μ. υπό την Προεδρία του Λόρδου Curzon

Παρόντες:

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
Μαρκήσιος Curzon του Kedleston
Σερ H. Rumbold

ΓΑΛΛΙΑ
κ. Bompard

93. Τα παρόντα πρακτικά δεν αντιπροσωπεύουν τις υπογεγραμμένες εκδόσεις των ομιλιών άλλων εκτός από τις βρετανικές.

[338]

ΙΤΑΛΙΑ
Μαρκήσιος Garroni
κ. Montagna

ΙΑΠΩΝΙΑ
Βαρόνος Hayashi
κ. Otchiai

ΡΟΥΜΑΝΙΑ
κ. Diamandy

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
κ. Child

Ναύαρχος Bristol
κ. Grew

ΕΛΛΑΔΑ
κ. Βενιζέλος
κ. Κακλαμάνος

ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ
κ. Rakitch

ΤΟΥΡΚΙΑ
İsmet Πασάς
Riza Nour Bey

Παρόντες επίσης:

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
Σερ Eyre Crowe
κ. Malkin
Αντισυνταγματάρχης Heywood
Δρ. Clemow
κ. Nicolson
κ. Forbes Adam
κ. Leeper
κ. McClure
Ταγματάρχης Young
Λοχαγός Ashley

ΙΤΑΛΙΑ
Ναύαρχος Chelotti
κ. Arlotta
κ. Guariglia
κ. Ciamarra
Δρ. Sennik. Salem
κ. Guisi

ΙΑΠΩΝΙΑ
κ. Nagaoka
κ. Sato
Συνταγματάρχης Saigo
Διοικητής Tsuru
κ. Tani

ΡΟΥΜΑΝΙΑ
κ. Contzesco

ΓΑΛΛΙΑ
Admiral Laeaze
κ. Fromageot
κ. de Lacroix
κ. Laporte
κ. Bargeton
κ. de Percin

Αντισυνταγματάρχης Courtin
κ. Sanguinetti
Διοικητής de Lamoriciere

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
κ. Dwight
κ. Amory
κ. Heck

ΕΛΛΑΔΑ
κ. Μιχαλόπουλος
Στρατηγός Μαζαράκης
κ. Πολίτης
κ. Δενδράμης

ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ
κ. Georgevitch

ΤΟΥΡΚΙΑ
Moukhtar Μπέης
Munir Μπέης

[339]

κ. Massigli, Γενικός Γραμματέας της Διάσκεψης

Γραμματείς:

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ	ΓΑΛΛΙΑ
κ. Spring Rice	κ. Lagarde
κ. Wicks	
ΙΤΑΛΙΑ	ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
κ. Indelli	κ. Belin
ΙΑΠΩΝΙΑ	ΕΛΛΑΔΑ
κ. Hotta	κ. Κολλας
ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ	ΤΟΥΡΚΙΑ
κ. Milanovitch	Rechid Safvet Μπέης

Διερμηνέας: κ. Camerlynck

Ο Λόρδος Curzon είπε ότι μεταξύ των θεμάτων που έπρεπε να καθοριστούν με τη μορφή άρθρων στη Συνθήκη Ειρήνης, η οποία ήλπιζε ότι επρόκειτο να συναφθεί, ήταν ο καθορισμός των νότιων συνόρων της τουρκικής κυριαρχίας στην Ασία, δηλ. μεταξύ Συρίας και Ιράκ. Αυτή η εργασία επρόκειτο να τεθεί ενώπιον της επιτροπής ήδη από τις 27 Νοεμβρίου, μόλις μια εβδομάδα μετά την έναρξη της Διάσκεψης. αλλά το βράδυ της 26ης Νοεμβρίου ο İsmet Πασάς είχε ζητήσει από τον Λόρδο Curzon να αναβάλει τη δημόσια συζήτηση για το θέμα εν αναμονή μιας ιδιωτικής ανταλλαγής απόψεων μεταξύ τους. Ο Λόρδος Curzon είχε δεχτεί ευχαρίστως αυτό το αίτημα. Η ανταλλαγή απόψεων πραγματοποιήθηκε και στη συνέχεια εξελίχθηκε σε ανταλλαγή γραπτών σημειώσεων, οι οποίες είχαν διανεμηθεί στις κύριες αντιπροσωπείες των Συμμάχων.⁹⁴ Δυστυχώς, αυτή η ανταλλαγή απόψεων και σημειώσεων δεν οδήγησε σε κανένα αποτέλεσμα. Η τουρκική αντιπροσωπεία διατήρησε αμετάβλητο το αίτημά της για αποκατάσταση του βιλαετιού της Μοσούλης στην Τουρκία, και ο Λόρδος Curzon αναγκάστηκε να επαναλάβει την άρνησή του. Συνεπώς, δεν υπήρχε άλλη εναλλακτική από το να τεθεί το θέμα στην επιτροπή, έτσι ώστε οι δύο πλευρές να έχουν την ευκαιρία να εκθέσουν τις αντίστοιχες θέσεις τους στη Διάσκεψη και στον κόσμο. Ο Λόρδος Curzon είχε πει στον İsmet Πασά πριν από ένα μήνα ότι αυτή η διαδικασία θα ήταν πιθανώς αναγκαία και λίγες ημέρες μετά είχε ενημερώσει την Εξοχήτητά του, καθώς και τους Γάλλους και Ιταλούς συναδέλφους του, ότι πρότεινε να συζητηθεί το θέμα στη Επιτροπή την παρούσα ημέρα. Ζήτησε λοιπόν από την τουρκική αντιπροσωπεία να δηλώσει την υπόθεσή της και μετά θα έδινε την απάντηση των Βρετανών.

Ο İsmet Πασάς διάβασε την ακόλουθη δήλωση: —

«Το ζήτημα της Μοσούλης έχει αποτελέσει αντικείμενο τόσο προφορικής όσο και γραπτής συζήτησης μεταξύ της τουρκικής και της βρετανικής αντιπροσωπείας.

[340]

Παρακαλώ να επανεξεταστούν τα επιχειρήματα που χρησιμοποιούν τα δύο μέρη και τους λόγους για τους οποίους η Τουρκία δεν μπορεί να συναινέσει στην εκχώρηση του βιλαετιού της Μοσούλης σε άλλη Δύναμη.

«Αυτοί οι λόγοι είναι εθνογραφικοί, πολιτικοί, ιστορικοί, γεωγραφικοί, οικονομικοί και στρατιωτικοί.

I. – Εθνογραφικοί Λόγοι

«Ο σταθερός πληθυσμός του βιλαετιού της Μοσούλης ανέρχεται στα 503.000 άτομα. Το βι-

94. Για την αλληλογραφία μεταξύ του Λόρδου Curzon και του İsmet Πασά, βλ. Παράρτημα (σσ. 363 έως 393).

λαέτι περιέχει επίσης νομαδικές φυλές –κουρδικές, τουρκικές και αραβικές– που ανέρχονται στα περίπου 170.000 άτομα.

«Αυτές οι νομαδικές φυλές μετακινούνται από μέρος σε μέρος ανάλογα με την εποχή και σε ορισμένες περιόδους του χρόνου εγκαταλείπουν ακόμη και το βιλαέτι της Μοσούλης. Επομένως είναι αδύνατο να καθοριστεί ακριβώς ο αριθμός τους. Περνούν τις διαφορετικές εποχές, ανάλογα με τις ανάγκες τους, στις συνοικίες της Βαγδάτης, Nejef, Μοσούλη, Zor, Diarbekir και ακόμη και στα οροπέδια του Ιράν· για αυτό δεν μπορούν να θεωρηθεί ότι αποτελούν πραγματικά μέρος του πληθυσμού του βιλαετιού της Μοσούλης.

«Τα 503.000 άτομα που αποτελούν τον σταθερό πληθυσμό αυτής της επαρχίας αποτελούνται, σύμφωνα με τις τελευταίες τουρκικές επίσημες στατιστικές, από:

—	Κούρδοι	Τούρκοι	Άραβες	Γιεζιντίτες	Μη μουσουλμάνοι	Σύνολο
Σαντζάκι ⁹⁵ του						
Suleimanieh	62.830	32.960	7.210	...	...	103.000
Kirkuk	97.000	79.000	8.000	...	...	184.000
Μοσούλης	104.000	35.000	28.000	18.000	31.000	216.000
Συνολικός πληθυσμός του βιλαετιού της Μοσούλης	263.830	146.960	43.210	18.000	31.000	503.000

Ο Λόρδος Curzon ήλπιζε ότι ο İsmet Πασάς θα τον συγχωρούσε που τον διέκοψε για μια στιγμή. Η Εξοχήτά του φάνηκε να διαβάσει την πρώτη γραπτή απάντηση της τουρκικής αντιπροσωπείας στην πρώτη γραπτή δήλωση των βρετανικών απόψεων – ένα ογκώδες έγγραφο πέντε δακτυλογραφημένων σελίδων περίπου. Αν ο İsmet Πασάς προτίθεται να διαβάσει ολόκληρο το έγγραφο, θα έπαιρνε το μεγαλύτερο μέρος του πρωινού και ήλπιζε ότι η Εξοχήτά του θα ήταν πρόθυμη να το συνοψίσει σε πιο συνοπτική μορφή. Δεν ήθελε να παρέμβει στην ομιλία της Εξοχής του, αλλά απλώς να προτείνει ότι θα εξοικονομούνταν πολύς χρόνος και κόπος εάν το έγγραφο, αντί να διαβαστεί, διανεμόνταν στις αντιπροσωπείες.

Ο İsmet Πασάς είπε ότι η δήλωση που επρόκειτο να κάνει ήταν όσο το δυνατόν πιο σύντομη. Συνέχισε: —

«Αυτός ο πίνακας δείχνει (α) ότι το αραβικό στοιχείο είναι ασήμαντο στα σαντζάκια του Suleimanieh και του Kerkuk· (β) ότι στο κεντρικό σαντζάκι της Μοσούλης υπάρχουν μόνο 28.000 Άραβες έναντι 137.000

[341]

Τούρκων και Κούρδων· (γ) ότι σε ολόκληρο το βιλαέτι της Μοσούλης υπάρχουν 410.790 Τούρκοι και Κούρδοι έναντι 43.210 Αράβων και 31.000 μη μουσουλμάνοι. Περισσότερο από τα τέσσερα πέμπτα του πληθυσμού του βιλαετιού αποτελείται επομένως από Τούρκους και Κούρδους, και λιγότερο από το ένα πέμπτο από Άραβες και μη μουσουλμάνους.

95. Σ.τ.Ε.: Η διοικητική διαίρεση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ήταν η ακόλουθη: Η έκταση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ήταν διαιρεμένη σε μεγάλες περιφέρειες, τα βιλαέτια. Κάθε βιλαέτι διαιρούνταν σε σαντζάκια ή λιβάδες. Αντίστοιχα και τα σαντζάκια υποδιαιρούνταν σε καζάδες. Ο κάθε καζάς, ο οποίος συμπεριλάμβανε μικρές κοινότητες, ίσως προσαρτούσε και τους ναχιέδες, δηλαδή μικρά χωριά τα οποία λόγω τοπογραφίας δεν μπορούσαν να αποτελέσουν εν τω συνόλω έναν καζά. (Οθωμανικοί κώδικες: ήτοι συλλογή των εν ενεργεία νόμων κανονισμών, διαταγμάτων και οδηγιών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, επιμ. έκδ. Δημ. Νικολαΐδης, Εκ του Τυπογραφείου της Επταλόφου, Κωνσταντινούπολη, 1869, σ. 72).

«Αυτό είναι το σημείο για το οποίο προκύπτει η πρώτη τουρκο-βρετανική διαμάχη.

«Η βρετανική αντιπροσωπεία όχι μόνο αμφισβητεί τα στοιχεία που προσκομίσαμε, αλλά περαιτέρω δηλώνει (α) ότι η Τουρκική Κυβέρνηση δεν μπόρεσε ποτέ να συντάξει ακριβή στατιστικά στοιχεία σχετικά με τον πληθυσμό του βιλαετιού της Μοσούλης· (β) ότι, από την άλλη πλευρά, Βρετανοί αξιωματικοί και αξιωματούχοι μετά από την ανακωχή του 1918 ταξίδεψαν σε όλη αυτή την περιοχή και εξακρίβωσαν με πολύ μεγαλύτερη ακρίβεια από εμάς τον αριθμό και τις αναλογίες των κατοίκων κάθε φυλής και θρησκείας.

«Είναι εύκολο να απαντήσει κανείς σε αυτή τη δήλωση. Η Τουρκία είχε ουσιαστική κατοχή του βιλαετιού εδώ και αιώνες και, λόγω των αναγκών της στρατολόγησης, ήταν υποχρεωμένη να έχει ακριβή γνώση της κινητικότητας του πληθυσμού. Οι τουρκικές στατιστικές, εξάλλου, καταρτίστηκαν πριν από τον Μεγάλο Πόλεμο, ύστερα από λεπτομερή έρευνα· και εκείνη την εποχή δεν υπήρχε πολιτικό κίνητρο για τη νόθευση των στοιχείων που έδειχναν τις αναλογίες μεταξύ των διαφόρων στοιχείων του πληθυσμού.

«Η Βρετανική Κυβέρνηση, αντίθετα, ποτέ δεν κατέκτησε αποτελεσματικά αυτή το βιλαέτι· και, επιπλέον, οι Βρετανοί αξιωματικοί και αξιωματούχοι δεν μπόρεσαν ποτέ να διεισδύσουν στο σαντζάκι του Sulemanieh. Επομένως είναι αδύνατο να γίνει αποδεκτό ότι μερικοί αξιωματούχοι, οι οποίοι διέρχονται μόνο από ένα τμήμα μιας επαρχίας στην οποία δεν έχει καν εδραιωθεί η εξουσία της κυβέρνησής τους, θα μπορούσαν να καταρτίσουν ακριβείς στατιστικές για ολόκληρη την επαρχία..

«Υπό αυτές τις συνθήκες πρέπει να αναγνωριστεί ότι οι τουρκικές στατιστικές είναι οι μόνες που συνάδουν με το γεγονός.

«Και πάλι, σύμφωνα με τα στοιχεία που έδωσε η βρετανική αντιπροσωπεία, ο πληθυσμός του βιλαετιού της Μοσούλης περιελάβανε το έτος 1921: —

—	Άραβες	Κούρδοι	Τούρκοι	Χριστιανοί	Εβραίοι	Σύνολο
Μοσούλη	170.663	179.820	14.895	57.425	9.665	432.468
Erbil	5.100	77.000	15.000	4.100	4.800	106.000
Kerkuk	10.000	45.000	35.000	600	1.400	92.000
Suleimanieh	...	152.900	1.000	100	1.000	155.000
	185.763	454.720	65.895	62.225	16.865	785.468

«Όπως θα φανεί, η ίδια η βρετανική κυβέρνηση αναγνωρίζει ότι οι Άραβες και οι μη μουσουλμάνοι αποτελούν τη μειοψηφία του πληθυσμού στην επαρχία και ότι οι Κούρδοι και οι Τούρκοι αποτελούν την πλειοψηφία.

«Θα δώσω τώρα κάποιες πληροφορίες σχετικά με τα διάφορα

[342]

στοιχεία από τα οποία αποτελείται ο πληθυσμός του βιλαετιού της Μοσούλης και η κατανομή του.

«Οι Άραβες βρίσκονται σχεδόν εξ ολοκλήρου νότια της γραμμής Gayara-Sanjar και στη δεξιά όχθη του Τίγρη. Εάν εξαιρέσετε μια στενή λωρίδα εδάφους μεταξύ Fethie και Kerkuk, η περιοχή στην αριστερή όχθη του Τίγρη κατοικείται εξ ολοκλήρου από Κούρδους και Τούρκους. Στην ίδια την πόλη της Μοσούλης ομιλούνται τρεις γλώσσες – η τουρκική, η κουρδική και η αραβική· αλλά οι κάτοικοι της πόλης που τώρα μιλούν αραβικά και θεωρούνται Άραβες είναι πραγματικά Τούρκοι που, έχοντας έρθει σε συνεχή επαφή με τους Άραβες, για μεγάλο χρονικό διάστημα, έχουν μάθει και τις δύο γλώσσες. Όσοι γνωρίζουν τη χώρα συνειδητοποιούν ότι οι κάτοικοι της

Μοσούλης δεν θεωρούσαν ποτέ τους εαυτούς τους ούτε Άραβες ούτε μέρος του πληθυσμού του Ιράκ.

«Η βρετανική αντιπροσωπεία αναγνωρίζει ότι το Tel-Afr είναι μια τουρκική πόλη και ότι υπάρχουν πολλά τουρκικά χωριά γύρω από τη Μοσούλη. Στην πραγματικότητα, οι ναχιέδες⁹⁶ του Chehian και του Achair-i-Seba, που ενώνονται με τη Μοσούλη και περιλαμβάνουν 146 κοινότητες, είναι εξ ολοκλήρου κατοικημένες από Τούρκους και ο ναχιές που εξαρτάται άμεσα από τη Μοσούλη, που περιλαμβάνει εβδομήντα επτά κοινότητες, του οποίου η συντριπτική πλειοψηφία είναι Τούρκοι.

«Ο τουρκικός χαρακτήρας αυτής της περιοχής και των περιοχών Kerkul και Erbil αναγνωρίζεται, εξάλλου, από την ίδια τη βρετανική κυβέρνηση, καθώς οι διακηρύξεις που απευθύνονται από Βρετανούς αξιωματούχους στον τοπικό πληθυσμό συντάσσονται στην ίδια τουρκική γλώσσα με αυτήν που χρησιμοποιείται στην Κωνσταντινούπολη.

«Οι Γιεζιντίτες είναι Κούρδοι, και φυσικά έχουν τα ίδια ήθη και έθιμα με τους Κούρδους· διαφέρουν μόνο ως προς τη θρησκευτική αίρεση στην οποία ανήκουν. Επομένως είναι άδικο να τους διαφοροποιούμε, όπως θα ήταν άδικο να θεωρήσουμε τους ανθρώπους ενός έθνους, μερικοί από τους οποίους είναι Καθολικοί και άλλοι Προτεστάντες, ως ανήκοντες σε διαφορετικές φυλές.

«Έχει υποστηριχθεί ότι οι Τούρκοι του βιλαετιού της Μοσούλης είναι Τουρκομάνοι και όχι Τούρκοι και ότι η γλώσσα τους διαφέρει από την τουρκική που μιλιέται στην Κωνσταντινούπολη.

«Τώρα, στην πραγματικότητα, η τουρκική που χρησιμοποιείται στη Μοσούλη είναι η ίδια με αυτή που χρησιμοποιείται στην Ανατολία και δεν υπάρχει μέρος σε ολόκληρη τη Μικρά Ασία όπου η ομιλούμενη τουρκική να ταυτίζεται με αυτή της Κωνσταντινούπολης.

«Το ίδιο πράγμα μπορεί να παρατηρηθεί σε όλες τις χώρες όπου μια μεμονωμένη γλώσσα διαφέρει πάντα ελαφρώς από πόλη σε πόλη και από επαρχία σε επαρχία.

«Είναι, εξάλλου, αναμφισβήτητο γεγονός ότι οι Τούρκοι της Ανατολίας ανήκουν στην ομάδα που περιγράφεται με το όνομα Τουρκομάνοι. Δεν υπάρχει λοιπόν καμία σοβαρή βάση για τη διαφοροποίηση που επιδιώκεται να δημιουργηθεί μεταξύ των Τούρκων της Μοσούλης και των Μικρασιατών.

«Λέγεται ότι ο κουρδικός λαός είναι ιρανικής καταγωγής. Αυτή η δήλωση έρχεται σε αντίθεση με την «Encyclopædia Britannica», η οποία αναγνωρίζει ότι η καταγωγή του κουρδικού λαού είναι τουρανική και έτσι επιβεβαιώνει το επιχείρημα της τουρκικής αντιπροσωπείας.

[343]

«Όσοι γνωρίζουν την Ανατολία γνωρίζουν ότι όσον αφορά τα ήθη, τις συνήθειες και τα έθιμα οι Κούρδοι δεν διαφέρουν σε καμία περίπτωση από τους Τούρκους και ότι αυτοί οι δύο λαοί, ενώ μιλούν διαφορετικές γλώσσες, αποτελούν μια ενιαία ενότητα όσον αφορά τη φυλή, τη θρησκεία και τα ήθη.

«Οι χριστιανοί που κατοικούν στις εν λόγω περιοχές είναι κυρίως Νεστοριανοί, Ασσύριοι και Χαλδαίοι.

96. Σ.τ.Ε.: Η διοικητική διαίρεση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ήταν η ακόλουθη: Η έκταση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ήταν διαιρεμένη σε μεγάλες περιφέρειες, τα βιλαέτια. Κάθε βιλαέτι διαιρούνταν σε σαντζάκια ή λιβάδες. Αντίστοιχα και τα σαντζάκια υποδιαιρούνταν σε καζάδες. Ο κάθε καζάς, ο οποίος συμπεριλάμβανε μικρές κοινότητες, ίσως προσαρτούσε και τους ναχιέδες, δηλαδή μικρά χωριά τα οποία λόγω τοπογραφίας δεν μπορούσαν να αποτελέσουν εν τω συνόλω έναν καζά. (Οθωμανικοί κώδικες: ήτοι συλλογή των εν ενεργεία νόμων κανονισμών, διαταγμάτων και οδηγιών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, επιμ. έκδ. Δημ. Νικολαΐδης, Εκ του Τυπογραφείου της Επταλόφου, Κωνσταντινούπολη, 1869, σ. 72).

«Όταν στο βιλαέτι του Van εισέβαλαν οι στρατοί της τσαρικής Ρωσίας, οι Νεστοριανοί ενήργησαν με τόσο προδοτικό και σκληρό τρόπο απέναντι στους μουσουλμάνους συμπατριώτες τους, με τους οποίους ζούσαν δίπλα-δίπλα σε απόλυτη ηρεμία για αιώνες, που ένιωθαν υποχρεωμένοι να φύγουν από τη χώρα με τους Ρώσους όταν οι τελευταίοι υποχώρησαν.

«Οι Χαλδαίοι, και ειδικότερα οι Ασσύριοι του βιλαετιού του Diarbekir δεν άφησαν ποτέ τους εαυτούς τους να επηρεαστούν από ξένες ταραχές και εξακολουθούν να ζουν με όρους τέλειας κατανόησης με τους Τούρκους συμπατριώτες τους.

«Η βρετανική αντιπροσωπεία είναι υποχρεωμένη να αναγνωρίσει ότι η μεγάλη πλειοψηφία του πληθυσμού του βιλαετιού της Μοσούλης αποτελείται από Τούρκους και Κούρδους (πάνω από το 85% σύμφωνα με τις τουρκικές στατιστικές –τα μόνα στατιστικά στοιχεία η ακρίβεια των οποίων μπορεί να είναι εγγυημένη– και πάνω από 66% σύμφωνα με τις στατιστικές των ίδιων των Βρετανών), αλλά θεωρούν τα τρία βιλαέτια της Βασόρας, της Βαγδάτης και της Μοσούλης ως ένα αδιαίρετο σύνολο με αραβική πλειοψηφία.

«Η τουρκική αντιπροσωπεία δεν μπορεί να συμφωνήσει με αυτή την άποψη, γιατί η ιστορία, η γεωγραφία, η εθνογραφία και οι οικονομικές ανάγκες της περιοχής της Μοσούλης έρχονται σε αντίθεση με το βρετανικό επιχείρημα.

«Από τους πιο μακρινούς χρόνους οι περιοχές της Μοσούλης και της Βαγδάτης έχουν σχηματίσει χωριστά κράτη. Μερικές φορές έχουν ενσωματωθεί σε μεγάλες αυτοκρατορίες, όπως η Περσική Αυτοκρατορία, η Αυτοκρατορία του Μεγάλου Αλεξάνδρου, η Αραβική Αυτοκρατορία και η Οθωμανική Αυτοκρατορία, αλλά σχεδόν πάντα διαλύθηκαν μετά την εξαφάνιση αυτών των αυτοκρατοριών.

«Θα φανεί στο γεωγραφικό τμήμα της δήλωσής μας ότι όσον αφορά το ψέμα της γης και του κλίματος, το βιλαέτι της Μοσούλης αποτελεί τμήμα της Ανατολίας και όχι του Ιράκ.

«Η ίδια παρατήρηση ισχύει και για τον εθνογραφικό χαρακτήρα της περιοχής, σημείο που δεν αμφισβητείται από τη βρετανική αντιπροσωπεία.

«Τέλος, από τότε που κατασκευάστηκε ο σιδηρόδρομος που συνδέει τη Μοσούλη με τη Μεσόγειο, αυτή η επαρχία είναι άρρηκτα ενωμένη με την Ανατολία από οικονομική άποψη, όπως θα αποδείξουμε επί του παρόντος.

«Έχει επίσης υποστηριχθεί ότι καθώς η πλειοψηφία του πληθυσμού στην πόλη της Μοσούλης είναι Άραβες, ολόκληρη η επαρχία θα πρέπει να ενωθεί με το Ιράκ. Έχουμε ήδη μιλήσει για τον πληθυσμό της πόλης της Μοσούλης και δεν επιθυμώ να επιστρέψω στο θέμα.· αλλά ακόμα κι αν τα παραπάνω- η αναφερόμενη δήλωση ήταν σύμφωνη με το γεγονός, δεν θα υπήρχε κανένας λόγος γιατί μια αραβική πλειοψηφία στην πρωτεύουσα μιας επαρχίας, η οποία

[344]

αποτελούσε μια μικροσκοπική μειοψηφία στην ίδια την επαρχία, θα πρέπει να αποφασίσει την τύχη ολόκληρης της επαρχίας.

II. – Πολιτικά επιχειρήματα

«Τα πολιτικά επιχειρήματα για τα οποία η βρετανική αντιπροσωπεία αρνείται να επαναφέρει το βιλαέτι της Μοσούλης στην Τουρκία είναι τα εξής: —

«(α.) Ότι υπάρχει μεγάλος αριθμός Αράβων κατοίκων στο βιλαέτι.

«(β.) Ότι οι Κούρδοι δεν επιθυμούν να ζήσουν μαζί με τους Τούρκους· ότι αυτό το απέδειξαν πρώτα με εξεγέρσεις πριν και κατά τη διάρκεια του πολέμου (σχετικά με αυτό γίνεται αναφορά στα γεγονότα στο Bitlis το 1914 και στα γεγονότα στο Dersim) και στη συνέχεια με την ανεπαρκή συμμετοχή τους κατά τη διάρκεια του Μεγάλου Πολέμου και επιπλέον ότι η Τουρκική Κυβέρνηση, σε αντίθεση με τη Βρετανική Κυβέρνηση, δεν επιθυμεί να παραχωρήσει στους Κούρδους αυτονομία.

«(γ.) Ότι η Βρετανική Κυβέρνηση προχώρησε σε ορισμένες δεσμεύσεις κατά τη διάρκεια του

πολέμου και μετά την ανακωχή προς τους Άραβες, οι οποίοι από την πλευρά τους επιδεικνύουν μεγάλη προσήλωση στην Αγγλία.

«(δ.) Ότι η Μεγάλη Βρετανία ανέλαβε εντολή για το Ιράκ τον Απρίλιο του 1920 στο Σαν Ρέμο υπό την Αιγίδα της Κ.τ.Ε., σύμφωνα με το άρθρο 22 του Συμφώνου και έτσι ανέλαβε δεσμεύσεις έναντι των Συμμάχων της από τις οποίες δεν μπορεί να υποχωρήσει.

«(ε.) Ότι καθώς οι βρετανικοί στρατοί νίκησαν τους τουρκικούς στρατούς κατά τη διάρκεια του Μεγάλου Πολέμου και κατέκτησαν τη Μοσούλη και ολόκληρο το Ιράκ, η Αγγλία μπορεί να διεκδικήσει την κατοχή αυτών των χωρών με δικαίωμα κατάκτησης.

«Σε απάντηση σε αυτές τις σκέψεις, η τουρκική αντιπροσωπεία είχε και τώρα έχει την τιμή να προβάλλει τα ακόλουθα επιχειρήματα: —

«(α.) Οι Άραβες, ακόμα κι αν είναι συνδεδεμένοι με τους μη μουσουλμάνους, αποτελούν, όπως έχουμε ήδη δείξει και όπως παραδέχεται και η ίδια η βρετανική αντιπροσωπεία, μειοψηφία στο βιλαέτι της Μοσούλης. Θα ήταν επομένως άδικο και αντίθετο με το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης να απαιτήσει την ένωση της επαρχίας της Μοσούλης με το Ιράκ για αυτό το λόγο.

«Εξάλλου, εάν αυτό το επιχείρημα πρόκειται να χρησιμοποιηθεί υπέρ της ένωσης της Μοσούλης με το Ιράκ, η Τουρκία θα είχε εξίσου δικαίωμα να επισημάνει την ύπαρξη πολύ μεγαλύτερου τουρκικού πληθυσμού στα βόρεια της Βαγδάτης ως λόγο για να ζητήσει να συμπεριληφθεί η χώρα αυτή στα σύνορά της.

«(β.) Η δήλωση ότι οι Κούρδοι δεν επιθυμούν να ζήσουν μαζί με τους Τούρκους δεν είναι σε καμία περίπτωση σύμφωνη με τα γεγονότα.

«Πέρασαν αιώνες κατά τους οποίους αυτοί οι δύο λαοί, ενωμένοι από κοινή φυλή, θρησκεία, φιλοδοξίες, ήθη, συνήθειες και έθιμα, έζησαν μαζί με απόλυτη κατανόηση· η ιστορία δείχνει ότι οι Κούρδοι τέθηκαν υπό τουρκική διοίκηση και συνέδεσαν το πεπρωμένο τους με εκείνο της Τουρκίας με τη μεγαλύτερη προθυμία.

[345]

«Η κυβέρνηση της Μεγάλης Εθνοσυνέλευσης της Τουρκίας είναι η κυβέρνηση των Κούρδων όπως και κυβέρνηση των Τούρκων, γιατί οι πραγματικοί και νόμιμοι εκπρόσωποι των Κούρδων κάθονται στην Εθνοσυνέλευση και συμμετέχουν στην κυβέρνηση και τη διοίκηση της χώρα στον ίδιο βαθμό με τους αντιπροσώπους των Τούρκων.

«Ο κουρδικός λαός και οι προαναφερθέντες εκπρόσωποί του δεν συμφωνούν ότι τα αδέρφια τους που ζουν στο βιλαέτι της Μοσούλης πρέπει να χωριστούν από τη μητέρα-πατρίδα και είναι έτοιμοι να υπομείνουν κάθε θυσία για να αποτρέψουν έναν τέτοιο χωρισμό.

«Είναι αναμφισβήτητο ότι οι Κούρδοι και οι Τούρκοι, οι οποίοι αποτελούν τη συντριπτική πλειοψηφία του πληθυσμού του βιλαετιού της Μοσούλης, δεν έπαψαν ποτέ και δεν θα πάνε ούτε μια στιγμή να πολεμούν με όλες τους τις δυνάμεις για να εξασφαλίσουν ότι η επαρχία τους θα συνεχίσει να αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα της Τουρκίας. Αυτός ο πληθυσμός ενημέρωσε πρόσφατα τη Μεγάλη Εθνοσυνέλευση της Τουρκίας για την ακλόνητη αποφασιστικότητά του να επιτύχει την αποκατάσταση στην Τουρκία της κατεχόμενης χώρας τους μετά την ανακωχή του 1918.

«Για να δείξει κανείς πόσο βαθιά ριζωμένη είναι αυτή η επιθυμία στις καρδιές των κατοίκων του βιλαετιού της Μοσούλης, αρκεί να εξετάσει τα γεγονότα που έλαβαν χώρα μετά την αδικαιολόγητη κατοχή της επαρχίας, πολλά από τα οποία έχουν ανακοινωθεί σε επίσημα βρετανικά ανακοινωθέν.

«Είναι πράγματι γνωστό ότι τα βρετανικά στρατεύματα έπρεπε πάντα να πολεμούν ενάντια στον προαναφερθέντα πληθυσμό· ότι οι Κούρδοι που ήταν εγγεγραμμένοι από την κυβέρνηση του Ιράκ έχουν εκμεταλλευτεί κάθε ευνοϊκή ευκαιρία για να περάσουν στην τουρκική πλευρά· ότι οι βρετανικές αεροπορικές μοίρες έπρεπε συχνά να βομβαρδίζουν τουρκικά και κουρδικά

χωριά για να τους εμποδίσουν μέσω της τρομοκρατίας να επιδείξουν την αφοσίωσή τους στην Τουρκία και τέλος, εκείνη την εποχή του λεγόμενου δημοψηφίσματος που οργανώθηκε για τον Εμίρη Feisal, παρ' όλες τις πιέσεις που ασκούσαν στον πληθυσμό του βιλαετιού, μόνο οι μειονότητες στην πόλη της Μοσούλης συμμετείχαν στην ψηφοφορία. Τα γεγονότα που συμβαίνουν αυτή τη στιγμή στην επαρχία επιβεβαιώνουν πλήρως τις δηλώσεις μας.

«Το περιστατικό που συνέβη στο Bitlis το 1914 οφειλόταν σε υποκίνηση από ορισμένους ξένους προξένους· δεν είχε καμία σημασία και είχε καθαρά τοπικό χαρακτήρα. Η φύση αυτού του περιστατικού μπορεί να καταδειχθεί από το γεγονός ότι ένα από τα πρόσωπα που θεωρήθηκε ότι εμπλέκεται στην υπόθεση είναι τώρα μέλος της Μεγάλης Εθνοσυνέλευσης της Τουρκίας. Η υπόθεση Dersim, την οποία αναφέρει επίσης η βρετανική αντιπροσωπεία, είναι του ίδιου είδους.

«Είναι προφανές ότι ένα τοπικό περιστατικό που προκύπτει για κάποιο λόγο σε ένα συγκριμένο μέρος στην τουρκική επικράτεια δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να ερμηνευθεί ως απόδειξη της επιθυμίας του πληθυσμού αυτού του τόπου να διαχωριστεί από την Τουρκία. Παρόμοια περιστατικά, εξάλλου, μπορούν να παρατηρηθούν παντού.

«Όσον αφορά τον ισχυρισμό ότι οι Κούρδοι πολέμησαν ανεπαρκώς κατά τους πρόσφατους πολέμους, η τουρκική αντιπροσωπεία θεωρεί καθήκον της να δηλώσει ότι όλοι οι ηγέτες του τουρκικού στρατού που έλαβαν μέρος στον Μεγάλο

[346]

Πόλεμο και στον Πόλεμο της Ανεξαρτησίας έχουν καταθέσει, με σεβασμό και θαυμασμό, τη μαρτυρία τους για τις υπηρεσίες που προσέφεραν και τις θυσίες που έκαναν οι Κούρδοι για την ευημερία της πατρίδας τους. Ειδικότερα, στον αγώνα κατά του Σουλτάνου και της κυβέρνησης της Κωνσταντινούπολης που έχει πλέον εξαφανιστεί, στην υπεράσπιση των διαφόρων μετώπων της Ανατολίας που δέχθηκαν επίθεση από τους εχθρούς μας και στην επίθεση που κατέληξε στην πλήρη συντριβή των Ελλήνων, οι Κούρδοι εργάστηκαν μαζί με τους Τούρκους σε απόλυτη αρμονία για να επιτύχουν ένα ενιαίο σκοπό και να πραγματοποιήσουν ένα μοναδικό ιδανικό.

«Ολοκληρώνοντας αυτό το μέρος της δήλωσής μας, μένει μόνο να ασχοληθούμε με το ζήτημα της αυτονομίας, το οποίο, σύμφωνα με τη βρετανική αντιπροσωπεία, προτείνει η Αγγλία, αλλά η Τουρκία αρνείται να χορηγήσει στους Κούρδους.

«Οι Κούρδοι απολάμβαναν πάντα όλα τα δικαιώματα των πολιτών στην Τουρκία· πάντα συνεργάζονταν με την Τουρκική Κυβέρνηση σε πολιτικές και κοινωνικές υποθέσεις και ως εκ τούτου ποτέ δεν μπόρεσαν να θεωρήσουν την Τουρκική Κυβέρνηση ως ξένη κυβέρνηση. Αυτή τη στιγμή έχουν τους βουλευτές τους στη Μεγάλη Εθνοσυνέλευση και συμμετέχουν αποτελεσματικά στη διακυβέρνηση και τη διοίκηση της χώρας.

«Δεν υπάρχει ούτε ένας Κούρδος που θα επιθυμούσε να ανταλλάξει μια θέση αυτού του είδους με εκείνη του υπηκόου ενός ξένου κράτους σε ένα έδαφος το οποίο, όποιο όνομα και αν του δοθεί, δεν θα μπορούσε ποτέ να είναι πραγματικά να είναι οτιδήποτε άλλο εκτός από μια αποικία.

«Οι Κούρδοι γνωρίζουν ότι σε αυτή την περίπτωση δεν θα είχαν καμία ουσιαστική επιρροή στις τύχες της χώρας τους, οι οποίες θα ρυθμιζόνταν από μακριά από μια κυβέρνηση και ένα κοινοβούλιο όπου δεν θα εκπροσωπούνται.

«Τα υποτιθέμενα πολιτικά δικαιώματα και προνόμια που έχουν παραχωρηθεί στους ανθρώπους των λεγόμενων αυτόνομων περιφερειών δεν θα μπορούσαν ποτέ να ικανοποιήσουν μια κυρίαρχη φυλή όπως η κουρδική φυλή.

«Αυτές οι σκέψεις, που ισχύουν εξίσου για τους Κούρδους του βιλαετιού της Μοσούλης όσο και για εκείνους του υπόλοιπου τμήματος της Ανατολίας, εξηγούν γιατί η υποσχόμενη εδώ και τέσσερα χρόνια πλασματική αυτονομία στους κατοίκους των ανατολικών περιοχών αυτής της επαρχίας δεν τους ελκύει καθόλου και δεν μπορεί να τους ωθήσει να συναινέσουν να μοιραστούν

τη μοίρα ενός πληθυσμού που έχει, στην πραγματικότητα, υποβιβαστεί στην κατάσταση ενός αποικιοκρατούμενου λαού.

(γ.) «Οι δηλώσεις που έγιναν κατά τη διάρκεια του πολέμου σχετικά με την απελευθέρωση των Αράβων από την τουρκική διοίκηση είναι γνωστές. αλλά πρέπει να παραδεχτούμε ότι έχουν χάσει κάθε πραγματική αξία από το 1918.

«Σύμφωνα με τις δηλώσεις του Εμίρη Feisal, που εμφανίστηκαν σε όλο τον Τύπο της Δαμασκού στις 15 Φεβρουαρίου 1920, η Βρετανική Κυβέρνηση, όταν ξεκίνησε διαπραγματεύσεις το 1915 με τον Shereef της Μέκκας, Hussein, με σκοπό να τον παρακινήσει να ξεσηκωθεί κατά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, δεν ανέλαβε να ενσωματώσει το βίλαετι της Μοσούλης στο ελεύθερο και εντελώς ανεξάρτητο Αραβικό κράτος, το οποίο στη συνέχεια προτάθηκε να δημιουργηθεί.

«Μπορεί κανείς να δείξει την πραγματική φύση της αφοσίωσης των Αράβων στη Μεγάλη Βρετανία ανακαλώντας γεγονότα στο Ιράκ το 1920 και το 1921, τη

[347]

μεγάλη στρατιωτική προσπάθεια που κατέβαλε η Αγγλία με σκοπό να καταστείλει με τη δύναμη των όπλων τις φιλοδοξίες των Αράβων για ανεξαρτησία και τη συνεχή επιθυμία τους να δουν το τέλος ενός καθεστώτος που, με όποιο όνομα και αν ονομάζεται, δεν είναι τίποτα λιγότερο από μια απλή αποικιοκρατία.

«Αν η βρετανική κυβέρνηση, η οποία έχει υποσχεθεί απελευθέρωση στους κατοίκους του Ιράκ, αφήνει τον λαό αυτό ελεύθερο και ανεμπόδιο από οποιαδήποτε στρατιωτική κατοχή και αν επέτρεπε σε αυτόν τον λαό να ψηφίσει σε πλήρη ανεξαρτησία αναφορικά με τη μοίρα της χώρας του, δεν θα βρισκόταν ούτε ένας άνθρωπος που να επιθυμεί οποιαδήποτε κατοχή, προστασία ή εντολή· διότι σήμερα οι λαοί επιθυμούν να έχουν αποτελεσματικό έλεγχο της μοίρας τους και κανένας από αυτούς δεν ζητά πλέον προστάτη ή οδηγό. Όλοι τους έχουν καταλάβει ότι οι λέξεις «προστασία», «οδηγός στην πορεία του πολιτισμού» κ.τ.λ. όταν χρησιμοποιούνται από τους κυρίαρχους λαούς είναι απλώς μέσα για την πολιτική και οικονομική απορρόφηση των κατακτημένων λαών.

«Αντίθετα, μπορεί κανείς να καταλάβει την αλήθεια μόνο αναγνωρίζοντας ότι οι κάτοικοι του Ιράκ δείχνουν τη μεγαλύτερη επιθυμία να συνδέσουν τη μοίρα τους με αυτή των Τούρκων, ανεξάρτητα από τον τρόπο. Αλλά η κυβέρνηση της Μεγάλης Εθνοσυνέλευσης της Τουρκίας, της οποίας η θεμελιώδης αρχή είναι να θεωρεί ότι τα τμήματα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας εκτός Τουρκίας δεν είναι λιγότερο ελεύθερα και ανεξάρτητα από την ίδια την Τουρκία για να ρυθμίσουν τη μοίρα τους, δεν ονειρεύτηκε ποτέ να εκμεταλλευτεί την προσκόλληση των Αράβων στην Τουρκία. Οι ισχυρισμοί μας, επομένως, μόνο αφορούν περιοχές, οι οποίες πρέπει να επιστραφούν στην Τουρκία· όσον αφορά τις χώρες που παραμένουν εκτός των συνόρων μας, τους ευχόμαστε ανεξαρτησία και ευημερία.

«(δ.) Η Τουρκία δεν αναγνώρισε ποτέ την ανάγκη οποιασδήποτε εντολής στο Ιράκ και επιπλέον, δεν γνωρίζει ότι η εντολή έχει εκχωρηθεί στην Αγγλία· επιπλέον, δεν μπορεί να αποδοθεί νομική αξία στις συνθήκες που έχουν συναφθεί σε σχέση με το Ιράκ, μια χώρα η οποία νομικά εξακολουθεί να είναι μέρος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Εν προκειμένω, επιθυμούμε να παρατηρήσουμε ότι το άρθρο 22 της συμφωνίας, το οποίο η βρετανική αντιπροσωπεία επικαλείται, δεν τηρήθηκε, διότι οι κάτοικοι του Ιράκ δεν αφέθηκαν ελεύθεροι να διατυπώσουν πραγματικά ανεξάρτητη γνώμη για το θέμα της εντολής που η Αγγλία φέρεται να έχει εξασφαλίσει για τον εαυτό της.

«Το δημοψήφισμα που διεξήχθη σε αυτή τη χώρα, όχι για το ζήτημα της εντολής αλλά για εκείνο του Εμίρη Feisal, έγινε μετά τη βίαιη καταστολή της εξέγερσης και υπό την πίεση των δυνάμεων κατοχής· επομένως δεν μπορεί να χρησιμεύσει για να αποδείξει την προσκόλληση του πληθυσμού στο σημερινό καθεστώς.

«Οι Σύμμαχοι έχουν συνάψει, τόσο πριν όσο και μετά την ανακωχή του 1918, μια σειρά από διαδοχικές συμφωνίες με σκοπό τη διαίρεση διαφόρων τμημάτων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και ακόμη και της ίδιας της Τουρκίας, ή πάλι με σκοπό να εξασφαλίσουν για τους εαυτούς τους ειδικά πλεονεκτήματα. Έχει αναγνωριστεί ότι οι περισσότερες από αυτές τις συμφωνίες δεν εφαρμόζονται λόγω των γεγονότων των τελευταίων ετών. Δεν υπάρχει κανένας λόγος για τον οποίο η Συμφωνία του Σαν Ρέμο σχετικά με τη Μοσούλη θα έπρεπε να έχει το προνόμιο να είναι αμετάβλητη.

«(ε.) Το δικαίωμα της κατάκτησης, το οποίο επικαλείται η Αγγλία

[348]

για να δικαιολογήσει την κατάληψη του Ιράκ και της Μοσούλης, δεν έχει καμία ισχύ στον παρόντα αιώνα. Η τουρκική αντιπροσωπεία δεν φοβάται να απευθυνθεί για το θέμα αυτό στην κοινή γνώμη όλων των χωρών. Είναι πεπεισμένη ότι θα έχει την υποστήριξη όλων των αληθινών δημοκρατών, όταν αντιμετωπίσουν ένα επιχείρημα τόσο ξένο προς το πνεύμα της σύγχρονης εποχής με το αντίθετο επιχείρημα, δηλαδή ότι ο λαός μιας χώρας δεν μπορεί να μεταφερθεί παρά τη θέλησή του από την κυριαρχία ενός κράτους σε εκείνη ενός άλλου.

«Κατά τη διάρκεια του Μεγάλου Πολέμου, το επιχείρημά μας δεν ήταν αυτό των Συμμαχικών Δυνάμεων και ο Πρόεδρος Ουίλσον, όταν το διακήρυξε δυνατά, δεν το έκανε τη βάση της μελλοντικής ειρήνης;

«Αυτό το επιχείρημα του δικαιώματος της κατάκτησης δεν ισχύει σε καμία περίπτωση για το βιλαέτι της Μοσούλης, διότι το βιλαέτι αυτό κατελήφθη μετά τη σύναψη της ανακωχής και κατά παράβαση των διατάξεών της. Η μοίρα της Μοσούλης είναι από κάθε άποψη παρόμοια με εκείνη της Σμύρνης, της Ανατολικής Θράκης, της Κωνσταντινούπολης, των Αδάνων, της Ούρφας, του Aintab κ.ά. – όλες τους κατελήφθησαν μετά την αναστολή των εχθροπραξιών και κατά παράβαση των συμβάσεων που είχαν συναφθεί. Είναι επομένως φυσικό και λογικό το βιλαέτι της Μοσούλης, όπως και οι πόλεις και οι περιοχές που μόλις αναφέρθηκαν, να επιστραφούν στην Τουρκία.

III. – Ιστορικά επιχειρήματα

«Τους τελευταίους έντεκα αιώνες, πολύ πριν από την ίδρυση της Οθωμανικής και Σελτζουκικής Αυτοκρατορίας, η Μοσούλη και η περιοχή μέχρι τα βόρεια της Βαγδάτης ανήκαν αδιάλειπτα στους Τούρκους.

«Την εποχή των χαλιφιδών των Αββασιδών αυτές οι περιοχές βρίσκονταν στα χέρια Τούρκων διοικητών, στρατιωτών και πληθυσμού.

«Αργότερα, η τουρκική δυναστεία των Αταμπέδων, και εν συνεχεία εκείνη των Αρτουκιδών, ίδρυσαν διάφορα ανεξάρτητα κράτη και βασίλεψαν στη Μοσούλη, στο Sanjar, στο Djeziret-ibn-Omar, στο Kiarout, στο Mardin κ.τ.λ.

«Αυτές οι δυναστείες άφησαν πίσω τους πολλά κτήρια, ιδιαίτερα στη Μοσούλη· η τελευταία πόλη οφείλει ακόμη πολλά στους Σελτζούκους, οι οποίοι κατείχαν τη χώρα μετά τις προαναφερθείσες δυναστείες και πριν από την Οθωμανική δυναστεία.

«Στα αρχαία ιστορικά έργα η περιοχή που εκτείνεται από τα νότια του βιλαετιού της Μοσούλης μέχρι τη Βαγδάτη χαρακτηρίζεται ως Ταταριστάν. Ένα ίχνος αυτού του ονόματος εξακολουθεί να υπάρχει στους σύγχρονους χάρτες με τη μορφή Vadi-i-Tatar.

IV. – Γεωγραφικά και Οικονομικά Επιχειρήματα

«Από γεωγραφική άποψη, το έδαφος και το κλίμα, η διαχωριστική γραμμή μεταξύ Ανατολίας και Ιράκ είναι η γραμμή Jebel Hamrin-eTebel Fouhoul-Vadi-i-Tatar-Jebel Sanjar.

«Στα βόρεια αυτής της γραμμής το βιλαέτι της Μοσούλης είναι πανομοιότυπο με την Ανατολία όσον αφορά το κλίμα και άλλες συνθήκες.

«Η πόλη και το βιλαέτι της Μοσούλης, που βρίσκονται στο σημείο διασταύρωσης των οδών

που συνδέουν την Ανατολία, τη Συρία και την Περσία, έχουν μέγιστη σημασία όσον αφορά τις συγκοινωνίες της νότιας Ανατολίας με την Περσία και τη Συρία. Αυτή η περιοχή είναι ακόμα πιο σημαντική

[349]

σχετικά με τις συγκοινωνίες μεταξύ των διαφόρων περιοχών της Νότιας Ανατολίας, διότι σε αυτήν συναντώνται οι οδικές αρτηρίες που συνδέουν το Suleimanieh, το Kerkuk, το Diarbekir, την Ούρφα, το Biths, το Siird κ.τ.λ.

«Τα κύρια οικονομικά επιχειρήματα που χρησιμοποίησε η βρετανική αντιπροσωπεία για την υποστήριξη του αιτήματός της για το θέμα της Μοσούλης μπορούν να συνοψιστούν ως εξής: —

«(α.) Ότι η κύρια διέξοδος για το εμπόριο της Μοσούλης είναι ο Περσικός Κόλπος

«(β.) Ότι η Βαγδάτη χρειάζεται τα προϊόντα της Μοσούλης και ιδιαίτερα τα σιτηρά της και το οικοδομικό υλικό της ξυλείας

«Αυτά τα επιχειρήματα δεν είναι σωστά, γιατί: —

«Συνέπεια της κατασκευής του σιδηροδρόμου που συνδέει τη Μοσούλη με τα λιμάνια της Μεσογείου, είναι ότι η Μοσούλη είναι πλέον πολύ πιο στενά συνδεδεμένη με την Ανατολία παρά με το Ιράκ. Η κύρια διέξοδός της είναι στη Μεσόγειο, όπου μπορεί να επικοινωνήσει πολύ πιο εύκολα και γρήγορα με τους βιομηχανικές χώρες της Ευρώπης, από τις οποίες έχει ιδιαίτερες ανάγκες ως προς την προς την αγορά των πρώτων υλών της και ως πηγή από την οποία προμηθεύονται τα μεταποιημένα αγαθά. Από την κατασκευή αυτού του σιδηροδρόμου, η διαδρομή του Περσικού Κόλπου είναι εντελώς δευτερευούσης σημασίας για το βιλαέτι της Μοσούλης.

«(γ.) Το δομικό υλικό ξυλείας που χρησιμοποιείται στη Βαγδάτη δεν προέρχεται από το βιλαέτι της Μοσούλης, αλλά από αυτό του Diarbekir· και ομοίως τα σιτηρά που αποστέλλονται από τη Μοσούλη στη Βαγδάτη προέρχονται κυρίως από το Diarbekir και όπως και η ξυλεία, μόνο διέρχεται από τη Μοσούλη κατά τη διαμετακόμιση.

«Αν κάποιος υιοθετούσε την αρχή ότι όλες οι περιοχές που προμηθεύουν τις οικονομικές ανάγκες μιας χώρας θα πρέπει να προσαρτηθούν σε αυτήν, θα ήταν υποχρεωμένος να τροποποιήσει πλήρως τα σημερινά σύνορα όλων των κρατών και να χαράξει νέα, λαμβάνοντας υπόψη την οικονομική αλληλεξάρτηση των διαφόρων περιοχών. Η αδυναμία πραγματοποίησης μιας τέτοιας αρχής είναι προφανής· και καθώς η Μοσούλη είναι τώρα πολύ πιο στενά συνδεδεμένη με την Ανατολία και τη Μεσόγειο παρά με το Ιράκ και τον Περσικό Κόλπο, λόγω της κατασκευής του νέου σιδηροδρόμου, τα οικονομικά επιχειρήματα που προέβαλε η βρετανική αντιπροσωπεία πέφτουν στο κενό.

V. – Στρατιωτικά και Στρατηγικά Επιχειρήματα

«Όπως μόλις αναφέραμε, η Μοσούλη έχει μεγάλη σημασία σχετικά με τη συγκοινωνία τις επικοινωνίες μεταξύ διαφορετικών περιοχών της νότιας Ανατολίας και κατά συνέπεια με την ασφάλεια αυτής της περιοχής.

«Η γραμμή Jebel Hamrin-Jebel Fouhoul-Vadi-i-Tatar-Jebel Sanjar έχει υποδειχθεί από εμάς ως σύνορο μεταξύ Ανατολίας και Ιράκ επειδή, εκτός από εθνογραφικούς, γεωγραφικούς, οικονομικούς, πολιτικούς και άλλους παράγοντες, αποτελεί μια γραμμή διαχωρισμού μεταξύ αυτών των δύο περιοχών που είναι και σαφής και φυσικής.

«Έχει υποστηριχθεί ότι αυτά τα σύνορα θα αποτελούσαν απειλή κατά της Βαγδάτης και της συγκοινωνίας αυτής της πόλης με την Περσία.

[350]

αλλά αυτό το επιχείρημα δεν μπορεί να υπερισχύσει έναντι του δικού μας, διότι πολλά κράτη έχουν τις πρωτεύουσές τους ή σημαντικές πόλεις στα σύνορα ή κοντά σε αυτά. Εάν ληφθούν

υπόψη αυτές οι σκέψεις, το καθεστώς των Στενών που μας προτείνεται θα έπρεπε να τροποποιηθεί πλήρως με σκοπό τη διασφάλιση της ασφάλειας της Κωνσταντινούπολης και τα σύνορά μας στη Θράκη θα πρέπει να μετακινηθούν πολύ πιο πίσω, ώστε να καλύπτουν την Αδριανούπολη, μπροστά από τα οποία δεν υπάρχουν τα 70 μίλια που χωρίζουν τη Βαγδάτη από τα σύνορα που απαιτούμε. Πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι τα σύνορα που ισχυριζόμαστε δεν είναι πιο κοντά στη Βαγδάτη από τα περσικά σύνορα.

«Ας εξετάσουμε τώρα το επιχείρημα σχετικά με την αναγκαιότητα να καταστεί το νεοσύστατο κράτος του Ιράκ λειτουργικό.

«Τα συνδυασμένα βιλαέτια της Βασόρας και της Βαγδάτης που σχηματίζουν το Ιράκ έχουν πολύ μεγαλύτερη έκταση από αυτή πολλών ευρωπαϊκών δυνάμεων. Από την άποψη των οικονομικών πόρων περιλαμβάνουν τις μεγαλύτερες και πιο εύφορες καλλιεργήσιμες εκτάσεις στον κόσμο και διασχίζονται και ποτίζονται από δύο μεγάλα πλωτά ποτάμια σε όλη σχεδόν την πορεία τους μέσω του Ιράκ.

«Αυτός ο συνδυασμός περιστάσεων δεν αφήνει προφανώς κανένα άλλο επιχείρημα για να στηριχθεί το επιχείρημα σχετικά με την αναγκαιότητα να καταστεί το κράτος του Ιράκ λειτουργικό, εκτός από το επιχείρημα σχετικά με τα στρατηγικά σύνορα.

«Αλλά το στρατηγικό επιχείρημα, σύμφωνα με το οποίο αν το Ιράκ δεν αποκτήσει το βιλαέτι της Μοσούλης θα εκτεθεί στο να χάσει την ανεξαρτησία του λόγω της τουρκικής επιθετικότητας, δεν ανταποκρίνεται στα γεγονότα.

«Η τουρκική αντιπροσωπεία επιθυμεί να παρατηρήσει ότι τα σύνορα που προτείνει (η γραμμή Jebel Hamrin-Jebel Fouhoul-Vadi-i-Tatar- Jebel Sanjar) αποτελείται από μια σειρά βουνών, τα οποία σχηματίζουν μια φυσική διαχωριστική γραμμή μεταξύ Τουρκίας και Ιράκ και μπορούν να θεωρηθούν εξίσου ως στρατηγικά σύνορα. Η τουρκική αντιπροσωπεία, εντούτοις, δεν επιθυμεί να συζητήσει εκτενώς τη θεωρία των στρατηγικών συνόρων, η οποία δεν χρήζει πλέον αντίκρουσης· επιθυμεί μόνο να παρατηρήσει ότι η Τουρκία δεν μπορεί να συμφωνήσει, με σκοπό να δώσει στο Ιράκ μια εντελώς άχρηστη και πραγματικά απατηλή εγγύηση, ότι μια ολόκληρη επαρχία, με τουρκικό και κουρδικό πληθυσμό μισού εκατομμυρίου, θα πρέπει να αποσπαστεί από τη μητέρα πατρίδα. Η τουρκική αντιπροσωπεία δεν μπορεί με κανέναν τρόπο να αναγνωρίσει την ύπαρξη αυτών των επιθετικών ή ληστρικών προθέσεων που καταλογίζονται στην Τουρκία χωρίς καμία αιτιολόγηση. Η ιστορία των δύο τελευταίων αιώνων αποδεικνύει ότι η Τουρκία δεν είχε ποτέ οποιαδήποτε σχέδια για τους γείτονές της· ότι πάντοτε πολέμούσε όχι με σκοπό να κάνει κατακτήσεις αλλά, αντίθετα, για να υπερασπιστεί τη δική της κληρονομιά, την οποία εποφθαλμιούσαν άλλοι· και ότι η Τουρκία, η οποία έχει πλέον πάψει να είναι αυτοκρατορία και έχει γίνει εθνικό κράτος, δεν μπορεί να διανοηθεί να επιτεθεί και να κατακτήσει μια χώρα της οποίας ο πληθυσμός ανήκει σε διαφορετική φυλή.

«Όσον αφορά μια αραβική επίθεση κατά της Τουρκίας, είναι περιττό να πούμε ότι η Τουρκία δεν πιστεύει ότι κάτι τέτοιο είναι πιθανό· γιατί οι τουρκοί και αραβικοί λαοί που έχουν ζήσει μαζί σαν αδέρφια για αιώνες, προφανώς, δεν θα σκεφτόντουσαν ποτέ να επιτεθούν ο ένας στον άλλον όταν αφήνονταν μόνοι τους.

[351]

«Η καλύτερη εγγύηση για την ασφάλεια του Ιράκ, όποια κι αν είναι η αρχή που μπορεί να εγκαθιδρυθεί στη χώρα αυτή, είναι να αποκτήσει τη φιλία της Τουρκίας και να μην δημιουργήσει τουρκικό και κουρδικό αλυτρωτισμό εντός των συνόρων της. Είναι επίσης προφανές ότι μόλις το ζήτημα των συνόρων διευθετηθεί σύμφωνα με τη δικαιοσύνη και την αρχή της εθνικότητας, η Τουρκία θα είναι ο καλύτερος και ασφαλέστερος γείτονας για το κράτος του Ιράκ.

«Έχοντας εξετάσει τα επιχειρήματα που χρησιμοποιήθηκαν μέχρι τώρα, η τουρκική αντιπροσωπεία έχει την τιμή να προσθέσει τα εξής: —

«Η Τουρκία μέχρι σήμερα δεν έχει κάνει τίποτα που θα μπορούσε να δώσει λόγο για να θεωρηθεί ότι σκέφτηκε την πιθανότητα να παραχωρήσει το βιλαέτι της Μοσούλης σε άλλη δύναμη. Η Αγγλία δεν είναι ίδια περίπτωση. Τα επιχειρήματα που χρησιμοποιεί τώρα με σκοπό να αποδείξει ότι η Μοσούλη είναι αδιαχώριστη από το Ιράκ, δεν φαίνεται να έχουν την ίδια σημασία το 1915, τον καιρό που διαπραγματευόταν με τον Shereef της Μέκκας, Hussein· το 1916, όταν συμφώνησε να τεθεί μέρος αυτής της περιοχής υπό γαλλική εντολή· και το 1919, όταν ο Shereef Πασάς, με την ενθάρρυνση της Μεγάλης Βρετανίας, διεκδίκησε τη δημιουργία ενός ανεξάρτητου Κουρδιστάν και ζήτησε τον διαχωρισμό της Μοσούλης και του Ιράκ.

«Η μόνη νέα εξέλιξη στην οποία μπορεί να αναφερθεί η βρετανική αντιπροσωπεία ως εξήγηση για το σημερινό επιχείρημά της, το οποίο βασίζεται στην ιδέα ότι η Μοσούλη και το Ιράκ είναι αδιαχώριστα, δεν είναι τίποτα περισσότερο από τη συμφωνία του Σαν Ρέμο. Θα πρέπει να παραδεχθούμε ότι το επιχείρημα αυτό δεν είναι τέτοιο ώστε να δικαιολογεί την αποκοπή από τη μητέρα-πατρίδα μια περιοχής, όπου η συντριπτική πλειοψηφία του πληθυσμού είναι Τούρκοι και Κούρδοι.

«Επιτρέψτε μου να συνοψίσω ως ακολούθως τις εκτιμήσεις βάσει των οποίων η Τουρκία δεν μπορεί να συναινέσει στην παραχώρηση του βιλαετιού της Μοσούλης: —

- «1. Η μεγάλη πλειοψηφία του πληθυσμού στο βιλαέτι αυτό αποτελείται από Τούρκους και Κούρδους.
- «2. Οι κάτοικοι του βιλαετιού απαιτούν επειγόντως να επανενταχθούν στην Τουρκία, διότι γνωρίζουν ότι σε αυτή την περίπτωση θα πάνε να είναι αποικιοκρατούμενος λαός και θα γίνουν πολίτες ενός ανεξάρτητου κράτους.
- «3. Γεωγραφικά και πολιτικά το βιλαέτι αυτό αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της Ανατολίας και δεν μπορεί παρά να διατηρεί στενές σχέσεις με τα λιμάνια της Μεσογείου, τα οποία αποτελούν τη πραγματική της διέξοδο, εάν παραμείνει ενωμένο με την Ανατολία.
- «4. Όλες οι συνθήκες, οι συμφωνίες και οι συμβάσεις που η Αγγλία μπορεί να έχει συνάψει σε σχέση με μια χώρα, η οποία εξακολουθεί να αποτελεί νομικά μέρος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, δεν μπορούν να έχει καμία νομική αξία, πολύ περισσότερο επειδή δεν έχει δοθεί η ευκαιρία στους πληθυσμούς να εκφράσουν τις επιθυμίες τους ελεύθερα και με ασφάλεια από κάθε πίεση και ξένη κατοχή.
- «5. Καθώς η Μοσούλη είναι το σημείο διασταύρωσης όλων των δρόμων που συνδέουν τα νότια τμήματα της Ανατολίας, η κατοχή της είναι απαραίτητη για μας για την οικονομική ζωή και την ασφάλεια αυτής της περιοχής.

[352]

- «6. Μετά την αναστολή των εχθροπραξιών μας αφαίρεσαν το βιλαέτι της Μοσούλης, παρομοίως και πολλά άλλα τμήματα της χώρας μας, σε αντίθεση με τις συμβάσεις που είχαν υπομοιολογηθεί. Επομένως, το βιλαέτι θα πρέπει να μας επιστραφεί, όπως και οι υπόλοιπες περιοχές που είχαν τη ίδια τύχη.

«Προτού ολοκληρώσω τη δήλωσή μου, επιτρέψτε μου να πω ότι η τουρκική αντιπροσωπεία, διατυπώνοντας τα αιτήματά της σχετικά με τη Μοσούλη, είναι βέβαιη πως θα δεχθεί την πλήρη υποστήριξη της κοινής γνώμης από πολλά κράτη. Επίσης, τα μέλη της αντιπροσωπείας είναι πεπεισμένα πως η συνέλευση στο σύνολό της θα αναγνωρίσει την ορθότητα και την ακρίβεια των επιχειρημάτων που είχαν την τιμή να παρουσιάσουν.»

Ο Λόρδος Curzon τοποθετήθηκε ως εξής: —

«Χαίρομαι που μου δίνεται η ευκαιρία να τοποθετηθώ δημόσια επί του ζητήματος. Υπήρξε τέτοια διαστρέβλωση, υπερβολή και παραπληροφόρηση γύρω από την υπόθεση της Μοσούλης, ώστε καθίσταται απολύτως αναγκαία η αποσαφήνιση των πραγματικών γεγονότων. Είμαι, λοιπόν, ευγνώμων στον Ismet Πασά, ο οποίος στην ομιλία του που μόλις ολοκλήρωσε, παρουσίασε

με σαφήνεια τις τουρκικές θέσεις. Προτίθεμαι να εξετάσω τα επιχειρήματά του διεξοδικά και να τα απαντήσω ένα προς ένα. Θα ήταν, κατά την άποψή μου, ιδιαίτερα εποικοδομητικό να δημοσιευτούν οι τουρκικές και οι βρετανικές θέσεις δίπλα-δίπλα, ώστε να τεθούν στην κρίση της παγκόσμιας κοινής γνώμης.

«Πρωτίστως, θα ήθελα να εκθέσω την ακριβή κατάσταση στη Μοσούλη: πώς βρεθήκαμε εκεί, τι συνέβη αφότου φθάσαμε και ποια είναι η σημερινή πραγματικότητα. Ολόκληρη η Μεσοποταμία καταλήφθηκε από βρετανικά στρατεύματα κατά τη διάρκεια του Μεγάλου Πολέμου – ενός πολέμου που κατέληξε στην ήττα του τουρκικού στρατού και την εκδίωξη της Τουρκικής Κυβέρνησης από την περιοχή. Λίγο αργότερα, η περιοχή, η οποία μέχρι τότε ονομαζόταν Μεσοποταμία, άρχισε να αναφέρεται ως Ιράκ, καθώς αυτή ήταν η ονομασία με την οποία ήταν περισσότερο γνωστή τοπικά.

«Όταν εξαναγκαστήκαμε να εμπλακούμε στον πόλεμο, ως αποτέλεσμα των ενεργειών της Τουρκικής Κυβέρνησης, και κατά την πρώτη μας προέλαση στο Ιράκ, δώσαμε ειλικρινείς διαβεβαιώσεις στον λαό της περιοχής ότι, εφόσον επικρατούσαμε, θα τους απαλλάσσαμε από κάθε μελλοντική τουρκική κυριαρχία. Την ίδια περίοδο, αναλάβαμε ανάλογες δεσμεύσεις και έναντι του Βασιλιά Hussein παρέχοντας τη στήριξή μας στην υπόθεση της αραβικής ανεξαρτησίας. Με τη λήξη του πολέμου και βρίσκοντάς μας νικητές, καταβάλαμε κάθε δυνατή προσπάθεια για να ανταποκριθούμε σε αυτές τις δεσμεύσεις, Ο Ismet Πασάς μόλις ισχυρίστηκε ότι ο λαός της περιοχής και του βιλαετιού της Μοσούλης δεν είχε ποτέ πραγματική ευκαιρία να εκφράσει τις απόψεις του. Ο ισχυρισμός αυτός δεν ευσταθεί. Ζητήσαμε ρητά από τους κατοίκους να δηλώσουν αν επιθυμούσαν να παραμείνουν ενωμένοι στο μέλλον –δηλαδή η Μοσούλη, η Βαγδάτη και η Βασόρα– ή αν θα προτιμούσαν να χωριστούν. Η απάντηση υπήρξε σαφής και ομόφωνη: και οι τρεις αυτές περιοχές συγκροτούν ένα ενιαίο, αδιάσπαστο σύνολο και η διάσπασή του απορρίφθηκε κατηγορηματικά. Τους ρωτήσαμε επίσης αν ήθελαν Άραβα βασιλιά και, αν ναι, ποιον θα επέλεγαν. Οι απόψεις ήταν διχασμένες και επομένως εκείνη τη στιγμή δεν κατέστη δυνατόν να ληφθεί οριστική απόφαση για αυτό το θέμα. Εν τω μεταξύ, κατά τη Διάσκεψη Ειρήνης του 1919 στο Παρίσι⁹⁷, η διαχείριση των κατεχόμενων

[353]

εδαφών –είτε προέρχονταν από την Τουρκική Αυτοκρατορία είτε από τη Γερμανική– ρυθμίστηκε στο πλαίσιο του επονομαζόμενου Συστήματος των Εντολών. Το σύστημα, αυτό, υιοθετήθηκε σε μεγάλο βαθμό χάρη στην επιρροή του Προέδρου Wilson, τον οποίο ο Ismet Πασάς επικαλέστηκε πριν λίγο για να ισχυροποιήσει το επιχείρημά του. Η ευθύνη της ανάθεσης των Εντολών ανήκει στις Συμμαχικές Δυνάμεις, οι οποίες είχαν κατακτήσει αυτά τα εδάφη στον πόλεμο και τώρα έχουν αναλάβει την επιτήρηση τους. Στο Σαν Ρέμο, τον Απρίλιο του 1920, αποφασίστηκε η ανά-

97. Σ.τ.Ε.: Το Συνέδριο της Ειρήνης των Παρισίων (18/01/1919-21/1/1920) στόχευε στον διακανονισμό των διαφορών και εκκρεμοτήτων που είχαν προκύψει μεταξύ ηττημένων και νικητών του Α΄ Π.Π., αλλά και των τελευταίων μεταξύ τους καθώς και την υπογραφή των συνθηκών της ειρήνης. Η διπλωματική τακτική των νικητριών Δυνάμεων ήταν να συνάψουν ως σύνολο τις συνθήκες ειρήνης με καθεμία από τις ηττημένες χώρες ξεχωριστά, γεγονός που επέτεινε την αδυναμία των τελευταίων στις διαπραγματεύσεις. Οι σημαντικότερες συνθήκες ήταν:

1. Η Συνθήκη των Βερσαλλιών με τη Γερμανία στις 28 Ιουνίου 1919
2. Η Συνθήκη του Αγίου Γερμανού με την Αυστρία στις 10 Σεπτεμβρίου 1919
3. Η Συνθήκη του Νεϊγύ με τη Βουλγαρία στις 27 Νοεμβρίου 1919
4. Η Συνθήκη του Τριανόν με την Ουγγαρία στις 4 Ιουνίου 1920
5. Η Συνθήκη των Σεβρών με την Οθωμανική Αυτοκρατορία στις 10 Αυγούστου 1920

(Συρίγος Αγγ.-Χατζηβασιλείου Ευαν., *Μικρασιατική Καταστροφή 50 ερωτήματα και απαντήσεις*, Αθήνα, 2021, εκδ. Πατάκη, σσ. 54-55 & Πετσάλης-Διομήδης Ν., «Το Συνέδριο της Ειρήνης», στο: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. 34, Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., Αθήνα, 1978, σσ. 85-86).

θεση της Εντολής για τη Συρία στη Γαλλία και των Εντολών για την Παλαιστίνη και τη Μεσοποταμία στη Μεγάλη Βρετανία. Όλες οι εντολές εδράζονταν ακριβώς στην ίδια βάση: η παραβίαση μιας εντολής επηρεάζει άμεσα και τις υπόλοιπες. Οι εντολές επικυρώθηκαν στη Συνθήκη των Σεβρών, τον Αύγουστο του 1920. Καθορίστηκαν, επίσης, τα σύνορα της Συρίας και του Ιράκ· ως βόρειο σύνορο του Ιράκ ορίστηκε το βόρειο όριο του βιλαετιού της Μοσούλης με ορισμένες διαφοροποιήσεις. Στη συνέχεια, ήταν αρμοδιότητα της Κ.τ.Ε. να καθορίσει τον βαθμό ελέγχου που θα ασκούσαν οι Διοικούσες Δυνάμεις σε κάθε μία από αυτές τις περιοχές. Για τον σκοπό αυτόν, το 1920-1921, οι Διοικούσες Δυνάμεις υπέβαλαν στην Κ.τ.Ε. προσχέδια Εντολών. Κατά τη διάρκεια του 1921, το ζήτημα της ανάδειξης ενός αποκλειστικού Άραβα ηγέτη ρυθμίστηκε με την εκλογή του Εμίρη Feisal ως Βασιλιά του Αραβικού Κράτους του Ιράκ. Στην ψηφοφορία αυτή συμμετείχε και το βιλαέτι της Μοσούλης. Ο Εμίρης Feisal εξελέγη ομόφωνα. Τον Οκτώβριο του 1921, ενώ η Κ.τ.Ε. δεν είχε ακόμη οριστικοποιήσει το τελικό Σύστημα Εντολών, προσκάλεσε τη Μεγάλη Βρετανία να συνεχίσει τη διοίκηση του Ιράκ στο πνεύμα του προσχέδιου της εντολής που είχε ήδη υποβληθεί αλλά εκκρεμούσε η τελική επικύρωσή του. Κατά συνέπεια, στην εναγώνια προσπάθεια να μειωθούν οι βρετανικές διοικητικές υπευθυνότητες και να διασφαλιστεί η ανεξαρτησία του Αραβικού Κράτους, η Βρετανική Κυβέρνηση, τον Οκτώβριο του 1922, συνολόγησε συνθήκη με τον Βασιλιά Feisal, σύμφωνα με την οποία και οι δύο πλευρές –η διοικούσα δύναμη και το Αραβικό Κράτος– δεσμεύτηκαν να μην εκχωρήσουν, ούτε να εκμισθώσουν μέρος του εδάφους του Ιράκ. Η εν λόγω συνθήκη έχει υπογραφεί, αλλά εκκρεμεί η επικύρωσή της. Βρήκα, που λέτε, κάπως διασκεδαστικό όταν άκουσα τον Ismet Πασά να λέει πριν λίγο ότι το καθεστώς των εντολών δεν τον ενδιέφερε και πως η Τουρκική Κυβέρνηση δεν έχει αναγνωρίσει ποτέ τα υπό εντολή εδάφη. Όμως, θυμάμαι πολύ καλά ότι μόλις λίγες ημέρες πριν, όταν συζητούσαμε για το Οθωμανικό Χρέος, ήταν έτοιμος να επιβαρύνει τις υπό εντολή περιοχές με την εξυπηρέτηση του Χρέους και να ζητήσει να ρυθμιστεί ο επιμερισμός του ξεκινώντας από την ημερομηνία της ανακωχής. Επομένως, είναι ξεκάθαρο ότι ο Ismet Πασάς αναγνωρίζει τις υπό εντολή περιοχές όποτε τον εξυπηρετεί.

«Έχω, κατά συνέπεια, αναλύσει το δικονομικό καθώς και το σχετικό με τη Συνθήκη σκεπτικό της βρετανικής θέσης και των βρετανικών συμφερόντων σχετικά με το Ιράκ, συμπεριλαμβανομένου του βιλαετιού της Μοσούλης· και απέδειξα στην επιτροπή ότι η βρετανική κυβέρνηση βρίσκεται υπό τριπλή δέσμευση: πρώτον, προς το Αραβικό έθνος, στο οποίο υποσχέθηκε ότι δεν θα επέτρεπε να παραδοθεί ξανά σε τουρκική κυριαρχία· δεύτερον, προς τον Άραβα Βασιλιά, ο οποίος εκλέχθηκε από ολόκληρη τη περιοχή, συμπεριλαμβανομένης της Μοσούλης, και προς τον οποίο έχουμε ως έθνος αναλάβει δεσμεύσεις· τρίτον, προς την Κ.τ.Ε., χωρίς τη συγκατάθεση της οποίας δεν μπορούμε να εγκαταλείψουμε την εντολή μας σε ένα μεγάλο τμήμα των υπό εποπτεία περιοχών. Το μόνο σημείο που μένει να καθοριστεί είναι η

[354]

βόρεια συνοριογραμμή του Ιράκ, η οποία δεν έχει προσδιοριστεί ακόμη από κάποιο νομικό όργανο των Συμμαχικών Δυνάμεων.

«Όσον αφορά τη στρατιωτική κατοχή του βιλαετιού της Μοσούλης, θα ήθελα να ενημερώσω την παγκόσμια κοινή γνώμη ότι, το μεγαλύτερο μέρος της περιοχής βρίσκεται στα χέρια των κατοίκων της. Δεν φρουρείται από βρετανικά στρατεύματα, αλλά από ντόπιες δυνάμεις και τοπικά στρατιωτικά σώματα. Η χώρα του Κουρδιστάν, για την οποία έχει γίνει τόσος λόγος, ελέγχεται από κουρδικές και ασσυριακές τοπικές δυνάμεις. Δεν υπάρχουν τακτικά βρετανικά στρατεύματα. Στο υπόλοιπο βιλαέτι της Μοσούλης, η ασφάλεια διατηρείται από αραβικά στρατεύματα, τα οποία διοικούνται από Άραβες αξιωματικούς και χρηματοδοτούνται από τον Βασιλιά Feisal. Υπάρχει μόνο ένας πολύ μικρός αριθμός βρετανικών στρατευμάτων βόρεια της Βαγδάτης. Συνεπώς, η στρατιωτική προστασία της περιοχής βρίσκεται κυρίως στα χέρια των ίδιων των κατοίκων της. Ελπίζω ότι η επιχειρηματολογία μου μέχρι στιγμής να έχει πείσει το ακροατήριο πως

είναι εντελώς αδύνατο για τη χώρα μου, αφενός, να παραμείνει συνεπής προς το αίσθημα της τιμής που δεσμεύει τα κράτη στον διεθνή στίβο και συγχρόνως, αφετέρου να υπαναχωρήσει από τις δεσμεύσεις που έχει αναλάβει, να αθετήσει τον λόγο της ενώπιον της διεθνούς κοινότητας, να αποκόψει το βιλαέτι της Μοσούλης από την υπό εντολή επικράτεια και να το παραδώσει στην τουρκική αντιπροσωπεία.

«Θα μου επιτρέψει, επίσης, ο İsmet Πασάς να επιστήσω την προσοχή του στον απολύτως πρωτοφανή και άνευ προηγουμένου χαρακτήρα του αιτήματός του; Δεν μπορεί να αμφισβητηθεί ότι στην Ασία οι Συμμαχικές Δυνάμεις, –εκπροσωπούμενες εν προκειμένω από τη Βρετανική Κυβέρνηση και το βρετανικό στρατό– κέρδισαν τον πόλεμο. Δεν μπορεί να αμφισβητηθεί ότι οι Βρετανοί απέσπασαν τη Μεσοποταμία από την Τουρκία, ούτε ότι κατέχουν και διοικούν ολόκληρη την περιοχή αυτή περισσότερα από τέσσερα χρόνια. Εν τω μεταξύ, έχει δηλωθεί επανειλημμένως, από επίσημους εκπροσώπους της Τουρκικής Κυβέρνησης, ότι, αναγνωρίζοντας την ήττα τους στον πόλεμο, ήταν απολύτως προετοιμασμένοι να αποδεχθούν την απόσπαση από τα εδάφη τους, περιοχών που κατοικούνταν κατά πλειονότητα από λαούς άλλων εθνοτήτων και να επικεντρώσουν εφεξής το ενδιαφέρον τους σε περιοχές που κατοικούνται από μέλη της τουρκικής φυλής. Πρόκειται για ένα κοινό στόχο που συμμεριζόμαστε όλοι, και ακριβώς για αυτό καταβάλλουμε προσπάθεια να διαμορφώσουμε μια συνθήκη που θα οδηγήσει στη συγκρότηση ενός τουρκικού κράτους. Κι όμως, η τουρκική αντιπροσωπεία έρχεται εδώ και υποστηρίζει σοβαρά πως η Βρετανική Κυβέρνηση θα πρέπει να παραδώσει ένα σημαντικό τμήμα της περιοχής που κατέλαβε με στρατιωτικά μέσα –και που τώρα διαχειρίζεται– επειδή το τουρκικό κοινοβούλιο στην Κωνσταντινούπολη τον Φεβρουάριο του 1920 πέρασε ορισμένα ψηφίσματα, που ονομάστηκαν Εθνικό Συμβόλαιο τα οποία στη συνέχεια επικυρώθηκαν από τη Μεγάλη Εθνοσυνέλευση στην Άγκυρα. Τολμώ να πω ότι ένα τέτοιο επιχείρημα δεν έχει ποτέ στο παρελθόν απευθυνθεί σε έθνος ή κυβέρνηση που εξήλθαν από τον πόλεμο νικητές· και αν, σε οποιαδήποτε στιγμή στην μακρά ιστορία της Τουρκίας είχε απευθυνθεί παρόμοιος ισχυρισμός προς την κυβέρνηση της, θα είχε αντιμετωπιστεί με χλευασμό. Ο İsmet Πασάς δήλωσε ότι η κατάκτηση λαών είναι κάτι που δεν αρμόζει στο σύγχρονο πνεύμα. Είναι αυτό, άραγε, το πνεύμα με το οποίο η Τουρκική Κυβέρνηση σκοπεύει να διαχειρίζεται τις υποθέσεις της στο μέλλον; Δεν το γνωρίζω, αλλά δεν είμαι απολύτως βέβαιος ότι αυτό ήταν το πνεύμα με το οποίο διεξήγαγε τις συζητήσεις των τελευταίων εβδομάδων. Άλλα ας προχωρήσουμε. Μετά τις παρατηρήσεις που έκανα, θα ήθελα να περάσω

[355]

σε μια λεπτομερή ανάλυση των διαφόρων επιχειρημάτων που ο İsmet Πασάς είχε την καλοσύνη να θέσει υπόψη μας.

«Ο İsmet Πασάς στήριξε την επιχειρηματολογία του για την εκχώρηση του βιλαετιού της Μοσούλης από τη Μεγάλη Βρετανία, σε επιχειρήματα εθνογραφικά, οικονομικά, ιστορικά και στρατηγικά. Θα αναφερθώ στο κάθε είδος ξεχωριστά. Ξεκίνησε δίνοντάς μας μια σειρά αριθμούς και στατιστικά στοιχεία για τον πληθυσμό του βιλαετιού της Μοσούλης. Θα μου επιτρέψει να επισημάνω ότι τα στοιχεία του είναι αβάσιμα· στερούνται επιστημονικής αξίας. Κατά αρχάς, δεν μας έδωσε την ημερομηνία που έγινε η συλλογή των στοιχείων, είναι όμως προφανές ότι δεν θα μπορούσαν να έχουν συλλεχθεί παρά μόνον πριν τον πόλεμο – αρκετά χρόνια νωρίτερα. Είναι επίσης ευρέως γνωστό ότι τα τουρκικά στοιχεία συλλέχθηκαν αποκλειστικά για να δημιουργηθούν λίστες στράτευσης ή απαλλαγής από την θητεία και ότι χιλιάδες άνθρωποι δεν εμφανίζονταν στις λίστες επειδή με τον έναν ή τον άλλον τρόπο προσπαθούσαν να αποφύγουν την υποχρέωση. Επομένως, με όλο τον σεβασμό, θα μου επιτρέψετε να απορρίψω τα στοιχεία του İsmet Πασά. Σε ποια στοιχεία όμως θα αναφερθώ; Σε αυτά που συλλέχθηκαν με μέγιστη προσοχή πριν δύο χρόνια από Βρετανούς αξιωματικούς, οι οποίοι επισκέφθηκαν κάθε γωνιά του βιλαετιού καταγράφοντας με απόλυτη ακρίβεια τα στοιχεία κάθε πόλης, χωριού ή οικισμού. Ο

Ismet Πασάς μας είπε: «Τι μπορείτε εσείς να ξέρετε για τα στοιχεία στη Suleimanieh και στο Νότιο Κουρδιστάν;» Μάλλον είμαστε σε θέση να ξέρουμε πολύ περισσότερα από εκείνον. Ο λόγος: Υπήρχαν συνεχώς βρετανοί διοικητικοί αξιωματικοί στη Suleimanieh από τον Οκτώβριο, Νοέμβριο του 1917, μέχρις να αποσυρθούν προσωρινά για μερικές εβδομάδες τον προηγούμενο χρόνο, εξαιτίας κάποιων τουρκικών στρατιωτικών δραστηριοτήτων στη Rowanduz. Αυτή τη στιγμή βρίσκεται ένας αξιωματικός του βρετανικού στρατού εκεί. Ποια μέσα είχε η τουρκική αντιπροσωπεία στη διάθεσή της για να συλλέξει στοιχεία στην περιοχή εκείνη την εποχή; Δεν υπάρχει ούτε ένας Τούρκος στην περιφέρεια της Σουλεϊμανίγια τώρα· και δεν υπήρξε εδώ και χρόνια. Επομένως, όταν αναφέρομαι στα δεδομένα που πρόκειται να παραθέσω, ελπίζω η Διάσκεψη να είναι βέβαιη ότι είναι στοιχεία που εδράζονται σε επιστημονική βάση.

«Θα περάσω τώρα στα πραγματικά πληθυσμιακά στοιχεία του βιλαετιού της Μοσούλης, όπως αυτά έχουν διαμορφωθεί τη δεδομένη χρονική στιγμή, και τα οποία είναι τα εξής: —

Άραβες:	186.000
Κούρδοι:	455.000
Τούρκοι:	66.000
Χριστιανοί:	62.000
Εβραίοι:	17.000

και θα ζητήσω την άδειά σας να πω λίγα λόγια για καθεμία από αυτές τις πληθυσμιακές ομάδες, τις οποίες, τώρα, η τουρκική αντιπροσωπεία διεκδικεί. Ας ξεκινήσω με τους Άραβες. Τα στοιχεία που παρέθεσα, τα οποία δίνουν ένα συνολικό πληθυσμό μεταξύ 750.000 και 800.000 για ολόκληρο το βιλαέτι της Μοσούλης, δείχνουν ότι οι Άραβες αποτελούν περίπου το ένα τέταρτο του συνόλου. Στην πόλη της Μοσούλης, που έχει πληθυσμό από 80.000 έως 90.000, περίπου 50.000 έως 60.000 είναι Άραβες. Ολόκληρη η περιοχή βόρεια της Μοσούλης, στη δεξιά όχθη του Τίγρη, μέχρι τα βόρεια σύνορα του βιλαετιού, κατοικείται από Άραβες. Ολόκληρη η περιοχή νότια της Μοσούλης, στη δεξιά όχθη του Τίγρη έως το βόρειο όριο του βιλαετιού κατοικείται από Άραβες. Η μεγαλύτερη περιοχή νότια της Μοσούλης, στην δεξιά

[356]

όχθη του ποταμού κατοικείται από Άραβες. Η μεγαλύτερη περιοχή νότια της Μοσούλης, στην αριστερά όχθη του ποταμού έως τον δρόμο, Erbil-Kirkuk-Kifri κατοικείται από Άραβες. Με ποια λογική θα πρέπει αυτοί οι Άραβες να παραδοθούν στην Τουρκία; Έχω ήδη επισημάνει ότι το 1919 ψήφισαν να παραμείνουν σε μια ενιαία περιοχή της Μεσοποταμίας ή του Ιράκ. Το 1921 ψήφισαν τον Εμίρη Feisal ως βασιλιά τους. Γιατί να τους παραδώσουμε στην Τουρκία; Γιατί να επιστραφεί η πόλη της Μοσούλης στους Τούρκους; Είναι μια αραβική πόλη που χτίστηκε από Άραβες. Κατά τη διάρκεια των αιώνων της τουρκικής κατοχής ποτέ δεν έχασε τον αραβικό χαρακτήρα της. Αδυνατώ να διακρίνω οποιαδήποτε λογική ή έννοια δικαιοσύνης που να νομιμοποιεί την ιδέα πως αυτή η αραβική περιοχή μπορεί να παραδοθεί στην Άγκυρα.

«Τώρα θα περάσω στο θέμα του τουρκικού πληθυσμού, πάνω στο οποίο, όπως είναι φυσικό, ο Ismet Πασάς βάσισε την επιχειρηματολογία του. Ο τουρκικός πληθυσμός αποτελεί μόλις το ένα δωδέκατο του συνολικού πληθυσμού του βιλαετιού. Οι Τούρκοι κάτοικοι βρίσκονται κυρίως στις πόλεις Erbil, Altunkeupreui, Kirkuk και Kifri. Δεν είναι Οσμανλήδες Τούρκοι. Είναι απόγονοι μιας τουρανικής επιδρομής από την Κεντρική Ασία, που έφτασε στη περιοχή πολύ πριν λάβουν χώρα οι επιδρομές είτε των Σελτζούκων είτε των Οθωμανών. Μιλούν μια δική τους τουρκική διάλεκτο που δεν έχει σχέση ούτε με το ιδίωμα της Άγκυρας ούτε με της Κωνσταντινούπολης. Υπάρχει επίσης, στην περιοχή, ένας αριθμός οικογενειών Τούρκων αξιωματικών και κρατικών υπαλλήλων που είχαν προσληφθεί από την Τουρκική Κυβέρνηση. Ολόκληρος αυτός ο πληθυσμός, εκτός από την περιοχή του Keruk, ψήφισε υπέρ της ένταξης στο Βασίλειο του

Ιράκ και υπέρ του Εμίρη Feisal ως βασιλιά. Ας υποθέσουμε ότι διάκεινται θετικά προς την κυβέρνηση της Άγκυρας και ότι αυτήν τη στιγμή θα ήθελαν να επιστρέψουν. Μπορούμε να υποστηρίξουμε σοβαρά ότι η τύχη ολόκληρου αυτού του μεγάλου βιλαετιού θα καθοριστεί από τη βούληση ενός δωδέκατου του πληθυσμού αβέβαιης καταγωγής και αμφιβόλων διαθέσεων;

«Στη συνέχεια, θα περάσω στην περίπτωση των Κούρδων. Όπως ανέφερα, υπάρχουν 455.000 Κούρδοι σε έναν συνολικό πληθυσμό μεταξύ 750.000 και 800.000. Η τουρκική αντιπροσωπεία είχε το προνόμιο (!), σε ένα από τα έγγραφά της να αποκαλύψει, για πρώτη φορά στα χρονικά της Ιστορίας, πως οι Κούρδοι είναι Τούρκοι. Κανείς δεν έχει διατυπώσει ένα τέτοιο ισχυρισμό μέχρι τώρα. Η καταγωγή αυτού του λαού είναι κάπως ασαφής. Ο Ismet Πασάς σε ένα κείμενό του παρέθεσε μία και μοναδική έγκυρη πηγή, που υποστήριζε ότι είχαν τουρανική καταγωγή, αλλά αυτή την άποψη δεν την συμμερίζεται καμία άλλη από τις πλέον έγκυρες πηγές, ούτε, απ' όσο γνωρίζω, κανένας άλλος ειδικός. Είναι γενικώς παραδεκτό ότι οι Κούρδοι είναι λαός ιρανικής καταγωγής. Μιλούν μια ιρανική γλώσσα, τα χαρακτηριστικά τους διαφέρουν εντελώς από αυτά των Τούρκων, το ίδιο και τα έθιμά τους καθώς και οι σχέσεις τους με τις γυναίκες. Έχω επισκεφθεί ο ίδιος την κουρδική περιοχή. Έχω ζήσει με τους Κούρδους και, αν και δεν ισχυρίζομαι ότι είμαι ειδικός, μπορώ να ξεχωρίσω έναν Κούρδο από έναν Τούρκο σε οποιαδήποτε περίπτωση. Δεν θα μπορούσα ποτέ –εκτός αν τυφλωνόμουν– να τους μπερδέψω. Εδώ και αιώνες οι Κούρδοι, –αυτούς που τώρα παρουσιάζουνε για Τούρκους– ζουν μια ανεξάρτητη ζωή στα βουνά τους. Έχουν αποσείσει κάθε παρέμβαση

[357]

από την Κωνσταντινούπολη. Η Τουρκική Κυβέρνηση δεν άσκησε ποτέ αποτελεσματικό έλεγχο στο Νότιο Κουρδιστάν. Οι Τούρκοι διοικητές συχνά δεν μπορούσαν καν να εισέλθουν στην περιοχή και πολλές φορές έπρεπε να περιμένουν μεγάλα χρονικά διαστήματα προτού συνεχίσουν το ταξίδι τους. Ακόμα και όταν κατάφερναν να συνεχίσουν, μπορούσαν να ασκήσουν ελάχιστο έλεγχο. Κατά τη διάρκεια του πολέμου, οι Κούρδοι της περιοχής δεν παρείχαν καμία απολύτως βοήθεια στην Τουρκία. Στην πραγματικότητα, την όποια βοήθεια παρείχαν ήταν προς τους Βρετανούς. Τώρα, θα απαντήσω σε ένα-δύο σημεία που έθιξε ο Ismet Πασάς. Ρώτησε γιατί οι διακηρύξεις που δημοσιεύονταν στην κουρδική περιοχή ήταν στην τουρκική γλώσσα. Η απάντησή μου είναι ότι οι Κούρδοι είναι κατά κύριο λόγο ένας αναλφάβητος λαός και ότι η εκπαίδευση στη γραφή της κουρδικής γλώσσας, την οποία, την οποία εμείς προωθήσαμε, δεν είχε ακόμη τον χρόνο να διαδοθεί ευρέως. Μέχρι πρότινος, δεν υπήρχε γραπτή κουρδική γλώσσα στο Νότιο Κουρδιστάν. Ο Ismet Πασάς είπε ότι υπάρχουν αρκετοί Κούρδοι βουλευτές στο Κοινοβούλιο της Άγκυρας. Πιθανόν να είναι αλήθεια· αλλά μπορεί να ισχυριστεί με ειλικρίνεια πως υπάρχει έστω και ένας Κούρδος αντιπρόσωπος από το Νότιο Κουρδιστάν; Έχει υπάρξει ποτέ εκπρόσωπος από τη Suleimanieh; Όσον αφορά τους Κούρδους βουλευτές στην Άγκυρα, αναρωτιέμαι με ποιον τρόπο εκλέχθηκαν. Υπάρχει έστω και ένας που να εκλέχτηκε από μια λαϊκή εκλογική περιφέρεια; Βουίζει ο τόπος ότι όλοι τους είναι διορισμένοι και ότι μερικοί από αυτούς δεν μπορούν καν να συμμετέχουν στις συνεδριάσεις της Εθνοσυνέλευσης, επειδή δεν γνωρίζουν τη γλώσσα. Επομένως, δεν νομίζω ότι έχει ιδιαίτερη βαρύτητα το επιχείρημα για την κοινοβουλευτική εκπροσώπηση της κουρδικής κοινότητας στην Άγκυρα.

«Όσον αφορά τις ευρύτερες σχέσεις Κούρδων και Τούρκων, όλοι γνωρίζουμε ότι υπό την τουρκική διοίκηση υπάρχουν συνεχείς εκδηλώσεις της κουρδικής δυσaráσκειας. Τα τελευταία τέσσερα χρόνια, η Βρετανική Κυβέρνηση έχει κατακλυστεί από εκκλήσεις απογοητευμένων Κούρδων, οι οποίοι μας ζητούν να ενδιαφερθούμε για την κουρδική αυτονομία ή την κουρδική ανεξαρτησία. Συμερίζομαστε απολύτως αυτές τις εκκλήσεις. Αλλά προς Θεού, να μην αφήσουμε την τουρκική αντιπροσωπεία να πιστέψει ούτε για μια στιγμή ότι η Μεγάλη Βρετανία επιθυμεί να ενσωματώσει έστω και έναν Κούρδο στο βρετανικό σύστημα. Όλες οι πληροφορίες μας δεί-

χνουν ότι οι Κούρδοι, με τη δική τους ανεξάρτητη ιστορία, έθιμα, συμπεριφορά και ιδιοσυγκρασία πρέπει να αποτελούν έναν αυτόνομο λαό. Ένας από τους στόχους –και μάλιστα ένα από τα επιμέρους αποτελέσματα της διοίκησής μας– ήταν και είναι η εδραίωση ενός συστήματος τοπικής αυτονομίας, με τοπική αυτοδιοίκηση και τοπικά σχολεία, όπου θα καταβάλουμε προσπάθεια να διδάσκεται η κουρδική γραπτή γλώσσα. Γιατί, λοιπόν, αυτοί οι άνθρωποι, σε αυτήν την συνθήκη, θα πρέπει να παραδοθούν στην Άγκυρα; Γιατί θα πρέπει να γίνει δημοψήφισμα για αυτούς τους ανθρώπους; Η Άγκυρα ζητά δημοψήφισμα· οι Κούρδοι δεν το ζήτησαν ποτέ. Οι δύστυχοι, δεν ξέρουν καν τι σημαίνει. Ούτε οι Άραβες ούτε οι ντόπιοι Τούρκοι το ζήτησαν ποτέ. Οι μόνοι που το ζητάνε είναι οι Τούρκοι της Άγκυρας. Και όμως, πριν από λίγα λεπτά, ο Ismet Πασάς είπε ότι είναι αντίθετο προς το σύγχρονο πνεύμα να επιβάλλεται στους λαούς κάτι που δεν έχουν ζητήσει. Επιπλέον, όλες οι οικονομικές σχέσεις αυτής της κουρδικής περιοχής είναι με

[358]

τη Βαγδάτη και όχι με τον βορρά. Ποια δικαιολογία υπάρχει για να διακοπεί αυτή η οικονομική σύνδεση;

«Τώρα, όσον αφορά τους Χριστιανούς: Ο Ismet Πασάς αναφέρθηκε στο θέμα αυτών των κοινοτήτων –των Ασσυρίων και των Νεστοριανών Χριστιανών στα σύνορα της Μοσούλης– που αριθμούν πάνω από 60.000 άτομα. Μήπως θέλουν και αυτοί να παραδοθούν στην Άγκυρα; Δεν περνάει μέρα που να μην λαμβάνω γράμματά τους, που κάνουν έκκληση να σωθούν από αυτή τη μοίρα. Στον πρώτο καιρό του πολέμου εγκατέλειψαν κατά χιλιάδες τα τουρκικά εδάφη, από το Julamerk και άλλες περιοχές και ξεχύθηκαν στις πεδιάδες της Μεσοποταμίας. Η Βρετανική Κυβέρνηση αναγκάστηκε να ξοδέψει εκατοντάδες χιλιάδες λίρες για να. τους παράσχει βοήθεια. Λίγο-λίγο καταφέραμε να τους εγκαταστήσουμε στα βορειότερα μέρη του βιλαετιού της Μοσούλης· εκεί τώρα προετοιμάζουν την άμυνά τους συγκροτώντας στρατιωτικά σώματα. Εναντίον ποιων αμύνονται λοιπόν; Όχι εναντίον των Βρετανών, που τους εγκατέστησαν εκεί· ούτε εναντίον των Αράβων, που δεν έχουν πολεμικές προθέσεις. Αμύνονται εναντίον των Τούρκων επειδή φοβούνται την επιθετικότητά τους. Και αυτούς τους ανθρώπους καλούμαι να παραδώσω στην τουρκική αντιπροσωπεία για να αποδείξω τα φιλικά μου αισθήματα.

«Ο Ismet Πασάς έθεσε το ερώτημα, «Πώς εξηγείτε το γεγονός ότι το 1920-21 υπήρξε εξέγερση στη περιοχή εναντίον της διακυβέρνησής σας; Έχει αντιμετωπίσει ποτέ η Τουρκική Κυβέρνηση εξέγερση σε κάποια από τις περιοχές που διοικεί;» Μα δεν γνωρίζουν όλοι ότι ο βασικός λόγος που τώρα απελαύνουν τόσα ξένα στοιχεία από τη περιοχή τους είναι ο φόβος ότι μπορεί να συμμετέχουν σε μελλοντικές εξεγέρσεις; Οι εξεγέρσεις σε μια περιοχή που μόλις έχει καταληφθεί και δεν έχει ακόμη σταθεροποιηθεί είναι πολύ συνηθισμένο φαινόμενο. Θα μπορούσα να πω πολλά για την εξέγερση στο Ιράκ πριν δύο χρόνια. Θα μπορούσα να διηγηθώ πολλές ιστορίες για την τουρκική προπαγάνδα που την προκάλεσε· θα μπορούσα ακόμα να δώσω και τα ονόματα αυτών που ήταν υπεύθυνοι. Για πρώτη φορά ο λαός της συγκεκριμένης περιοχής είχε την εμπειρία μιας τακτικής διοίκησης, με την είσπραξη των οφειλόμενων φόρων να δαπανάται για την ευημερία των κατοίκων της. Ήταν μια εντελώς πρωτόγνωρη εμπειρία, αν και μου είναι εύκολο να πιστέψω δυσάρεστη για κάποιους. Συνέβη κατά τη μεταβατική περίοδο πριν από την εγκαθίδρυση της Αραβικής Κυβέρνησης. Από τη στιγμή που τέθηκε υπό έλεγχο η εξέγερση, δεν είχαμε άλλα προβλήματα τέτοιου είδους.

«Θα αναφερθώ πολύ σύντομα και στα δύο άλλους λόγους, σχετικά με την απόσπαση του βιλαετιού της Μοσούλης από το Ιράκ, που επικαλέστηκε ο Ismet Πασάς: τον οικονομικό και τον στρατηγικό. Έμεινα πραγματικά έκπληκτος όταν άκουσα την Εξοχότητά του να λέει ότι η Μοσούλη ταυτίζεται εμπορικά με την Ανατολία. Όμως ποια είναι τα στοιχεία που γνωρίζουμε όλοι; Το σύνολο των εμπορικών σχέσεων της Μοσούλης είναι είτε με το Χαλέπι και τη Συρία στα δυτικά είτε με τη Βαγδάτη στα νότια. Όλες οι εξαγωγές του βιλαετιού της Μοσούλης –σιτηρά, μαλλί, δέρματα, καπνός– είτε μεταφέρονται μέσω του ποταμού στη Βαγδάτη είτε κατευθύνονται

δυτικά προς τη Συρία. Η Βαγδάτη, όπως είναι γνωστό, τροφοδοτείται κυρίως από το σιτάρι που έρχεται από τη Μοσούλη, μέσω διάπλου του ποταμιού. Όσον αφορά τις εισαγωγές, τα δείγματα υφασμάτων από την Ευρώπη, το τσάι, τη ζάχαρη και τον καφέ, τα οποία είναι ζωτικής σημασίας για τους κατοίκους της Μοσούλης, δεν προέρχονται από την Τουρκία· δεν έρχονται από το Van ή το Diarbekir, αλλά εισάγονται μέσω των οδών που

[359]

περιέγραψα. Το μόνο που έχετε να κάνετε είναι να διαβάσετε τις εμπορικές στατιστικές της περιοχής –στον βαθμό που είναι διαθέσιμες– για να διαπιστώσετε αυτό το στοιχειώδες γεγονός.

«Στο θέμα της στρατηγικής ο Ismet Πασάς είπε ελάχιστα, και ίσως έπραξε σοφά· περιορίστηκε να δηλώσει ότι, εάν το Βιλαέτι της Μοσούλης επιστρεφόταν στην Τουρκία, η τουρκική κυβέρνηση θα μπορούσε να θεωρηθεί αξιόπιστη ως προς το ότι δεν θα είχε εχθρικές προθέσεις. Ας δούμε, όμως, τι σημαίνει αυτό. Ας υποθέσουμε ότι υποχωρούσα στην αξίωση του Ismet Πασά και δεχόμουν να πάρει πίσω το βιλαέτι της Μοσούλης – πρόκειται για μια πλούσια περιοχή. Η Μοσούλη είναι ένα θαυμάσιο σημείο για την εγκατάσταση στρατιωτικών σωμάτων και αναμφίβολα θα αποτελούσε μια εξαιρετική στρατιωτική βάση. Τα νότια σύνορα είναι μόνο 60 μίλια από τη Βαγδάτη. Ο Ismet Πασάς πρότεινε πως η οροσειρά Jebel Hamrin θα μπορούσε να αποτελέσει ένα εξαιρετικό αμυντικό τείχος. Όμως είναι γνωστό πως το Jebel Hamrin δεν είναι καμιά ογκώδης οροσειρά, αλλά μια σειρά από κατωφερείς λόφους. Δεν είναι προφανές πως ο τουρκικός στρατός εγκατεστημένος στη Μοσούλη θα είχε τη Βαγδάτη στο έλεός του· ανίσχυρη απέναντί του; Δεν θα μπορούσε ανά πάσα στιγμή να ανακόψει τον ανεφοδιασμό των σιτηρών σε ελάχιστο χρόνο; Θα μπορούσε ουσιαστικά να αποδυναμώσει τη Βαγδάτη οδηγώντας την σε λιμό. Επιπλέον, θα είχε τη δυνατότητα να αποκόψει τη γραμμή που οδηγεί στο Khanaqin, ένα από τους κύριους εμπορικούς δρόμους των χωρών της Ανατολής. Με αυτόν τον τρόπο θα ήταν αδύνατη η ύπαρξη ενός αραβικού βασιλείου. Δεν θα ήθελα –με κανένα τρόπο– να «καθόμουν» στο θρόνο της Βαγδάτης εάν είχα τον τουρκικό στρατό σε απόσταση 60 μιλίων. Μόλις πριν από λίγους μήνες, όταν χειριζόμουν θέματα της Θράκης και της Κωνσταντινούπολης, προτάθηκε η χάραξη των συνόρων της Θράκης σε απόσταση 80 μιλίων από την Κωνσταντινούπολη. Η Τουρκική Κυβέρνηση δήλωσε, τότε, πως δεν ήταν δυνατόν να δεχτεί μια τόσο μεγάλη απειλή για τη χώρα και την πρωτεύουσά της τόσο κοντά. Απαίτησε τα σύνορα να μετακινηθούν πιο πίσω και να της παραχωρηθεί ολόκληρη η Ανατολική Θράκη, ώστε να διαφυλάξει την άμυνά της. Εντούτοις, η τουρκική αντιπροσωπεία έρχεται εδώ και υποστηρίζει ότι δεν υφίσταται απειλή για τη Βαγδάτη αν τα σύνορα πλησιάσουν στα 60 μίλια από την πρωτεύουσα. Δεν αμφισβητώ, ούτε στο ελάχιστο, τις τωρινές ειλικρινείς και φιλικές προθέσεις της τουρκικής αντιπροσωπείας, αλλά αρκεί ένα σύντομο διάβασμα της Ιστορίας για να αντιληφθεί κανείς ότι ένα ισχυρό στρατιωτικό έθνος, όπως οι Τούρκοι, αν τους επιτρεπόταν να καταλάβουν τη θέση που τώρα διεκδικούν, πιθανότατα θα οδηγούσε σε αφανισμό το Αραβικό Βασίλειο σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα.

«Ξαφνιάστηκα κάπως, όταν άκουσα τον Ismet Πασά να υπερτονίζει το επιχείρημα για την κατάσταση της Μοσούλης κατά την περίοδο της ανακωχής του Μούδρου. Τις τελευταίες εβδομάδες, υποστήριζε πως η ανακωχή του Μούδρου έχει καταργηθεί και δεν θα πρέπει να την παίρνουμε υπόψη και ότι τα πάντα θα πρέπει να χρονολογούνται από τη Σύμβαση των Μουδανίων, που υπογράφηκε μόλις τρεις μήνες πριν. Αλλά σήμερα βάσισε την επιχειρηματολογία του πάνω στον ισχυρισμό ότι στις 31 Οκτωβρίου 1918, όταν η ανακωχή του Μούδρου τέθηκε σε ισχύ, οι βρετανικές δυνάμεις δεν είχαν ακόμη καταλάβει το μεγαλύτερο μέρος του βιλαετιού της Μοσούλης και ως εκ τούτου δεν μπορούσαμε να αξιώσουμε να μείνει υπό τον έλεγχό μας. Επιτρέψτε μου να παραθέσω τα γεγονότα. Η ανακωχή υπογράφηκε στις 30 Οκτωβρίου 1918. Τα νέα έφτασαν στις απομακρυσμένες επαρχίες της Μοσούλης μετά την 1η Νοεμβρίου, δηλαδή την επόμενη εβδομάδα μετά την υπογραφή. Στις 30 Οκτωβρίου οι βρετανικές δυνάμεις είχαν ήδη καταλάβει, το Altın Küprü το Kirkuk, το Ta'ûq, το Tuz Khurmati κ.ά., δηλαδή τις κυριότερες

τουρκικές πόλεις στο βιλαέτι. Την 1η Νοεμβρίου και πριν φτάσουν τα νέα της ανακωχής, οι βρετανικές δυνάμεις βρίσκονταν 13 μίλια έξω από την πόλη της Μοσούλης· στις 3 Νοεμβρίου κατέλαβαν την πόλη· εκεί υπήρχε μόνο ένα σύνταγμα του τουρκικού στρατού. Βρέθηκαν 850 ντουφέκια, 100 σπαθιά και μερικά κανόνια. Ο Τούρκος Διοικητής μέχρι τις 4 Νοεμβρίου δεν είχε λάβει τους πλήρεις όρους της ανακωχής· στις 9 Νοεμβρίου έλαβε διαταγές από την Τουρκική Κυβέρνηση να αποχωρήσει από την περιοχή. Εκτός αυτού, ας μου επιτρέψει ο Ismet Πασάς να του υπενθυμίσω πως οι όροι της ανακωχής δεν έχουν καμία σχέση με την τελική ρύθμιση των όρων της συνθήκης ειρήνης. Δεν υπάρχει πόλεμος στην Ιστορία που να μη σημειώθηκαν μετακινήσεις στρατευμάτων μετά τη σύναψη μιας ανακωχής. Όπως είναι ευρέως γνωστό, παρά την Ανακωχή των Μουδανιών οι μετακινήσεις στρατευμάτων στην Ανατολική Θράκη, αυτήν τη στιγμή συνεχίζονται. Δεν υπάρχει καμία συνθήκη στην Ιστορία όπου οι γραμμές ανακωχής να αποτελούν και τις τελικές γραμμές ειρήνης. Επιπλέον, η Ανακωχή του Μούδρου, υπογεγραμμένη στις 30 Οκτωβρίου 1918, περιλάμβανε το Άρθρο 7, το οποίο σαφώς έδινε στους Συμμάχους το δικαίωμα να καταλαμβάνουν στρατηγικά σημεία στην Τουρκία εκτός των γραμμών ανακωχής, σε περίπτωση που προέκυπτε κατάσταση που απειλούσε την ασφάλεια των Συμμάχων. Αυτό ακριβώς συνέβη με τη Μοσούλη, και επομένως η κατάληψη της πόλης, λίγα μίλια μακριά, λίγες ώρες μετά την υπογραφή της ανακωχής, ήταν πλήρως σύμφωνη με τους όρους της ανακωχής.

«Επιτρέψτε μου, προτού ολοκληρώσω την τοποθέτησή μου, να αναφερθώ σε ένα ακόμη θέμα που, αν και δεν θίχτηκε από τον Ismet Πασά, συζητείται ευρέως και συνεχώς στον παγκόσμιο Τύπο. Διαδίδεται ότι η στάση της βρετανικής κυβέρνησης σχετικά με τη διατήρηση της Μοσούλης επηρεάζεται από το ζήτημα των πετρελαίων. Ωστόσο, το θέμα των πετρελαίων στο βιλαέτι της Μοσούλης δεν έχει καμία σχέση με τα επιχειρήματά μου. Παρουσίασα τη βρετανική θέση αναδεικνύοντας τα θετικά της στοιχεία, χωρίς να κάνω την παραμικρή αναφορά στους φυσικούς πόρους της περιοχής. Δεν γνωρίζω πόσο πετρέλαιο υπάρχει στην ευρύτερη περιοχή της Μοσούλης, αν είναι κερδοφόρα η εκμετάλλευσή του, ή αν τελικά αποδειχτεί φιάσκο. Κατά τη διάρκεια της θητείας μου στην υπηρεσία εξωτερικών υποθέσεων της χώρας μου, δεν συναντήθηκα ποτέ ή συνομίλησα με κάποιον μεγιστάνα του πετρελαίου. Δεν συνομίλησα ποτέ ή διαπραγματεύτηκα με –κανέναν απολύτως– παραχωρησιούχο ή υποψήφιο εργολήπτη των πετρελαίων της Μοσούλης ή οποιωνδήποτε άλλων πετρελαίων. Δεν νομίζω κάποιος άλλος σε αυτήν την αίθουσα πως μπορεί να ισχυριστεί το ίδιο. Είναι ευρέως γνωστό ότι από τότε που βρισκόμαστε εδώ στη Λωζάννη, τρεις εκπρόσωποι της τουρκικής αντιπροσωπείας στάλθηκαν στο Λονδίνο για να προσφέρουν τα δικαιώματα των πετρελαίων στην περιοχή της Μοσούλης – χωρίς φυσικά να τους ανήκουν για να μπορούν να προβαίνουν σε εκχωρήσεις δικαιωμάτων προς Βρετανούς εργολήπτες. Η συγκεκριμένη ενέργεια έγινε ερήμην μου· χωρίς να έχει προηγηθεί οποιαδήποτε σχετική ενημέρωσή μου. Πιστεύω ότι αυτοί οι κύριοι, όταν έφτασαν στο Λονδίνο, δήλωσαν πως είχαν μεταβεί εκεί προκειμένου να επισκεφθούν τα δημόσια ιδρύματα και τα μουσεία αυτής της σπουδαίας πρωτεύουσας. Δεν νομίζω ότι κατάφεραν να δουν πολλά. Επέστρεψαν πάραυτα όταν διαπίστωσαν ότι δεν μπορούσαν να υπάρξουν επιχειρηματικές δοσοληψίες πίσω από την πλάτη μου· έτσι η επίσκεψή τους στα βρετανικά ιδρύματα δυστυχώς, αναβλήθηκε. Ελπίζω την επόμενη φορά που θα έρθουν στο Λονδίνο να μου δώσουν τη χαρά να με επισκεφθούν προσωπικά και εγώ με μεγάλη ευχαρίστηση θα τους ξεναγήσω στο Βρετανικό Μουσείο. Στο μεταξύ ας εξετάσουμε

τα γεγονότα αυτής της υπόθεσης. Λίγο πριν τον πόλεμο, η Τουρκική Κυβέρνηση εκχώρησε σε μια βρετανική εταιρεία περιορισμένης ευθύνης, την Turkish Petroleum Company, (TPC), άδεια εκμετάλλευσης των κοιτασμάτων πετρελαίων των βιλαετιών της Μοσούλης και της Βαγδάτης. Οι Γερμανοί συμμετείχαν στην εταιρεία, αλλά όταν ηττήθηκαν στον πόλεμο, το μερίδιό τους πέρασε στους Βρετανούς. Η Βρετανική Κυβέρνηση, ύστερα από ενδελεχή εξέταση, είχε και εξα-

κολουθεί να έχει την πεποίθηση ότι η συγκεκριμένη παραχώρηση είναι έγκυρη. Έκρινε και εξακολουθεί να κρίνει ότι έχει την υποχρέωση να τη στηρίξει. Ωστόσο, τόσο η Βρετανική Κυβέρνηση όσο και η ίδια η εταιρεία TPC αναγνωρίζουν ότι το πετρέλαιο είναι ένα αγαθό παγκόσμιου ενδιαφέροντος και ότι είναι μεγάλο λάθος να διεκδικείται ή να ασκείται μονοπώλιο επ' αυτού. Συνεπώς, η εταιρεία, με την πλήρη γνώση και υποστήριξη της Βρετανικής Κυβέρνησης, προέβη σε ενέργειες –και οι διαπραγματεύσεις συνεχίζονται έκτοτε– ώστε να συμπεριληφθούν τα συμφέροντα και άλλων χωρών και άλλων μερών στην εν λόγω παραχώρηση, προκειμένου όλοι όσοι έχουν ισότιμο ενδιαφέρον να αποκτήσουν μερίδιο.

«Εάν η εκμετάλλευση αποδειχθεί επιτυχής, το Ιράκ θα είναι ο κύριος ωφελημένος –και θα ωφεληθεί επίσης και ολόκληρος ο κόσμος– ενώ δεν έχω καμία αμφιβολία ότι και η Ανατολία με τη σειρά της θα αποκομίσει κέρδη. Αυτό είναι το ουσιαστικό περιεχόμενο της υπόθεσης του πετρελαίου, την οποία εξήγησα στην επιτροπή, ώστε να γνωρίζουν ακριβώς πόση επιρροή –και είναι απολύτως μηδενική– έχει ασκηθεί σχετικά με το πετρέλαιο στη στάση που επέλεξα να κρατήσω σήμερα για το ζήτημα της Μοσούλης.

«Ολοκλήρωσα πλέον την παρουσίαση των λόγων για τους οποίους ήταν αδύνατο για τη Βρετανική Κυβέρνηση να αποδεχθεί τις τουρκικές αξιώσεις. Διατηρώ την ειλικρινή επιθυμία να φτάσουμε με την τουρκική αντιπροσωπία σε μια φιλική επίλυση όλων των δυσκολιών που αντιμετωπίζουμε και να συνάψουμε μια συνθήκη τιμητική και για τις δύο πλευρές· ωστόσο, σε ό,τι αφορά τη συγκεκριμένη αξίωση για τη Μοσούλη, λαμβάνοντας υπόψη κάθε έννοια δέσμευσης και τιμής είμαι υποχρεωμένος να αρνηθώ. Πρόκειται για μια απαίτηση, η οποία δεν μπορώ να αντιληφθώ πώς εξυπηρετεί τα συμφέροντα της χώρας που την υπέβαλε. Συνυπολογίζοντας όλα τα κριτήρια –οικονομικά, στρατηγικά, πολιτικά, ιστορικά και γεωγραφικά– στα οποία προσέφυγε ο Ismet Πασάς, θα ήθελα και εγώ, εδώ σήμερα, να αναφερθώ στο καθέναν ξεχωριστά για να υποστηρίξω τη θέση μου. Ανεξάρτητα με το πόσο πειστικά είναι τα δικά μου επιχειρήματα, τολμώ να πω πως ποτέ άλλοτε δεν έχει παρουσιαστεί σε διεθνή διάσκεψη πιο αδύναμη θέση από αυτή της τουρκικής αντιπροσωπείας,

«Καθώς όμως δεν μπορούμε να καταλήξουμε σε συμφωνία και αφού κάθε πλευρά φαίνεται να είναι απόλυτα βέβαιη για την ορθότητα της δικής της θέσης, η κυβέρνησή μου είναι απολύτως ικανοποιημένη –βασίζομενη στην ισχύ των επιχειρημάτων της– να παραπεμφθεί το θέμα σε ανεξάρτητη έρευνα και απόφαση και είναι έτοιμη να αποδεχθεί το αποτέλεσμα της. Έχω ήδη επισημάνει, και θα μπορούσα να επιχειρηματολογήσω εκτενέστερα, πως δεν πρόκειται για υπόθεση τοπικού δημοψηφίσματος, το οποίο, βάσει της εμπειρίας μας από άλλα, πρόσφατα δημοψηφίσματα, θα μπορούσε να καταλήξει μόνο σε αιματοχυσία και ταραχές, και κατά πάσα πιθανότητα σε καμία σχετική απόφαση. Η γνώμη μου είναι πως ένα δημοψήφισμα δεν μπορεί να καθορίζει σύνορα. Μπορεί να εκλέξει βουλευτή ή βασιλιά, αλλά είναι αδιανόητο να ζητηθεί από έναν πληθυσμό αποτελούμενο από διαφορετικές φυλετικές ομάδες να αποφασίσει ψηφίζοντας ποια θα πρέπει να είναι τα σύνορά του. Κάτι τέτοιο δεν έχει συμβεί ποτέ στην Ιστορία. Σας λέω, η διενέργεια δημοψηφίσματος δεν τίθεται καν προς συζήτηση, καθώς πρόκειται για θέμα που άπτεται στον καθορισμό συνόρων. Η απόφαση πρέπει να ληφθεί μόνο μετά από μια προσεκτική εξέταση όλων των εμπλεκόμενων συμφερόντων. Έχουμε να

[362]

καθορίσουμε τα μελλοντικά βόρεια σύνορα της υπό εντολή επικράτειας του Ιράκ. Ο Ismet Πασάς βάσισε την επιχειρηματολογία του σε έναν αρκετά μεγάλο αριθμό παραμέτρων –οικονομικών, στρατηγικών και άλλων– που είναι αδύνατον να κατανοήσουν και στη συνέχεια να τις ψηφίσουν άνθρωποι που δεν διαθέτουν σχετική γνώση. Ωστόσο, σαφώς και πρέπει να εξεταστούν προσεκτικά και εις βάθος, ώστε να αποκαλυφθεί η αλήθεια. Ας προχωρήσουμε, λοιπόν, σε μια αμερόληπτη διερεύνηση των πραγματικών δεδομένων της υπόθεσης. Αν τεθεί το ερώτημα ποια θα πρέπει να είναι η φύση της εν λόγω έρευνας και ποιος θα πρέπει να την διενεργήσει, πιστεύω

ότι δεν υπάρχει αμφιβολία για το ποια είναι η πλέον ενδεδειγμένη μέθοδος που πρέπει να ακολουθηθεί. Δεδομένου ότι η περιοχή αποτελεί μέρος επικράτειας που τελεί υπό εντολή και η βρετανική κυβέρνηση ασκεί εκεί ελεγκτική εξουσία υπό την αιγίδα της Κ.τ.Ε., και επειδή δεν μπορούμε να παγώσουμε ή να τροποποιήσουμε αυτήν τη θέση χωρίς τη συναίνεση της Κ.τ.Ε. πιστεύω και προτείνω ότι το όργανο που πρέπει να επιφορτιστεί με τη διερεύνηση του ζητήματος είναι η ίδια η Κ.τ.Ε. Κλείνω καλώντας την τουρκική αντιπροσωπεία να αποδεχτεί την πρότασή μου, την οποία καταθέτω με την επιθυμία να καταλήξουμε σε ένα συμπέρασμα και, όπως ανέφερα, λίγο πριν, η κυβέρνησή μου είναι έτοιμη να αποδεχθεί το αποτέλεσμα αυτής της διαδικασίας. Τους καλώ να την αποδεχτούν όχι μόνον επειδή η πρόταση είναι ουσιαστικά δίκαιη και αμερόληπτη, όχι μόνον επειδή η Κ.τ.Ε. φαίνεται να είναι συνολικά το πιο αμερόληπτο και έγκυρο διαιτητικό δικαστήριο για να διεξάγει την έρευνα, αλλά και γιατί η τουρκική αντιπροσωπεία τις τελευταίες εβδομάδες εξέφρασε την εμπιστοσύνη της σε αυτό το σώμα, δηλώνοντας την επιθυμία της να γίνει μέλος της Κ.τ.Ε. μόλις υπογραφεί η Συνθήκη Ειρήνης. Κατά συνέπεια, αυτή είναι η πρόταση που υποβάλλω προς την Επιτροπή και τα μέλη της τουρκικής αντιπροσωπείας και αναμένω με ενδιαφέρον την απάντησή τους.»

Ο κ. Bompard ενημέρωσε πως το επόμενο θέμα προς συζήτηση ήταν ο καθορισμός των νότιων συνόρων της Τουρκίας στην Ασία. Στο πλαίσιο αυτό, ήταν υποχρεωμένος να υπογραμμίσει το γεγονός ότι κανένας από τους παρευρισκόμενους αντιπροσώπους δεν σκέφτηκε να αναφερθεί στο ζήτημα των συνόρων Τουρκίας – Συρίας. Η συγκεκριμένη μεθόριος, για την ακρίβεια, δεν συμπεριλαμβάνονταν στην ημερήσια διάταξη καθώς η συνοριακή γραμμή είχε οριστικά καθοριστεί σε μια γαλλοτουρκική συμφωνία⁹⁸. Η Διάσκεψη δεν χρειαζόταν να ασχοληθεί με την εν λόγω συμφωνία· ήταν αρκετό να αναγνωρίσει πως έλαβε χώρα και κατ' επέκταση να την έχει υπόψη της.

Δεν ήταν ίδια περίπτωση τα νότια σύνορα της Τουρκίας, μεταξύ του Τίγρη και της Περσίας. Η τουρκική και η βρετανική αντιπροσωπεία τοποθετήθηκαν επί του θέματος· και οι δύο πλευρές παρέθεσαν επιχειρήματα, η ορθότητα των οποίων μπορεί να αξιολογηθεί. Ο κ. Bompard διευκρίνισε ότι θα απέφευγε να επαναφέρει αυτή τη συζήτηση και ειδικότερα θα πρόσεχε να μην προσθέσει τίποτα σε αυτή· ωστόσο, όφειλε να σχολιάσει ότι η πρόταση του Λόρδου Curzon ήταν διατυπωμένη με εξαιρετικά φιλελεύθερο πνεύμα και φαινόταν ικανή να επιλύσει δυσκολίες των οποίων η σοβαρότητα δεν θα μπορούσε να διαφύγει της προσοχής κανενός. Κατά συνέπεια, ο κ. Bompard, συμπαρατάχθηκε με την πρόταση της βρετανικής αντιπροσωπείας και προέτρεψε την τουρκική αντιπροσωπεία να την αποδεχτεί καλόπιστα.

98. Σ.τ.Ε.: Η γαλλοτουρκική συμφωνία-«Σύμφωνο Franklin Buillon ή Συμφωνία της Άγκυρας» υπεγράφη στις 20 Οκτωβρίου 1921, από τον Franklin Buillon και τον Γιουσούφ Κεμάλ. Οι όροι της προέβλεπαν: την αποχώρηση του γαλλικού στρατού από την Κιλικία, την ανταλλαγή αιχμαλώτων πολέμου και γενική αμνηστία από τις τουρκικές αρχές που επρόκειτο να εγκατασταθούν στην Κιλικία και πρόνοια για τις μειονότητες στην περιοχή. Σε αντάλλαγμα, η Τουρκία θα αναγνώριζε τη γαλλική κατοχή στη Συρία συμπεριλαμβανομένης και της Αλεξανδρέττας. Επιπλέον, θα διασφάλιζε τα γαλλικά οικονομικά συμφέροντα στην περιοχή της, όπως η παραχώρηση και η εκμετάλλευση των μεταλλίων σιδήρου, χρωμίου και αργύρου στην κοιλάδα του Χαρσιώτη σε γαλλική εταιρεία με συμμετοχή τουρκικών κεφαλαίων έως 50%, για 99 χρόνια. Η Κιλικία εκκενώθηκε από τους Γάλλους τον Δεκέμβριο του 1921. Τους ακολούθησαν όλοι οι χριστιανικοί πληθυσμοί της περιοχής, ενώ ο βαρύς γαλλικός οπλισμός παραδόθηκε στα κεμαλικά στρατεύματα, παραβιάζοντας τις βασικές αρχές των συμμαχικών υποχρεώσεων έναντι της Ελλάδας. Η γνωστοποίηση της συμφωνίας προκάλεσε κρίση στις γαλλο-βρετανικές σχέσεις, καθώς η επικύρωση του από τη Γαλλία σήμαινε την *de facto* και *de jure* αναγνώριση της κυβέρνησης του Κεμάλ ως τη νόμιμη Κυβέρνηση της Τουρκίας, αλλά και της γαλλικής ισχύος στην περιοχή. (Ριζάς Σωτ., *Το τέλος της Μεγάλης Ιδέας. Ο Βενιζέλος, ο Αντιβενιζελισμός και η Μικρά Ασία*, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα, 2022, σσ. 234-235, 282, 336 και στο: Συρίγος Αγγ.-Χατζηβ. Ευανθ, *50 ερωτήσεις και απαντήσεις για τη Μικρασιατική Καταστροφή*, εκδ. Πατάκη, Αθήνα, 2021, σσ.137-139 και στο: Μουρέλος Γ., «Η γαλλοτουρκική προσέγγιση του 1921: Το σύμφωνο Franklin-Bouillon και η εκκένωση της Κιλικίας», στο: *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, τ. 4, Αθήνα, 1983, σσ. 211-276.).

Ο Μαρκήσιος Garroni δήλωσε πως δεν είχε κάτι να προσθέσει στη σαφέστατη τοποθέτηση του Λόρδου Curzon, ούτε στην πρόταση

[363]

που μόλις είχε κατατεθεί. Μια πρόταση απολύτως λογική που ο Μαρκήσιος Garroni πίστευε πως ήταν βέβαιος πως ήταν δυνατόν με αυτή ως βάση να βρεθεί μια ικανοποιητική λύση σε ένα πρόβλημα που ήταν συζήτηση εδώ και τόσο καιρό.

Σε απάντηση ερωτήματος του Λόρδου Curzon, ο Ismet Πασάς δήλωσε ότι η τουρκική αντιπροσωπεία ήταν έτοιμη να γνωστοποιήσει τη θέση της στη Διάσκεψη στην απογευματινή συνεδρίαση.

Κατά συνέπεια, η συζήτηση ανεβλήθη για τις 6 μ.μ.

(Η Επιτροπή διέκοψε τις εργασίες της στις 2:10 μ.μ.)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Αλληλογραφία μεταξύ του Λόρδου Curzon και του Ismet Πασά σχετικά με τη Μοσούλη

Έγγραφο Α

Ο Μαρκήσιος Curzon του Kedleston προς τον Ismet Pasha

Αγαπητέ Ismet Πασά,

Λωζάννη, 14 Δεκεμβρίου 1922

Κατά τις διάφορες συνομιλίες μας σχετικά με τη Μοσούλη, μου εκθέσατε τα επιχειρήματα – φυλετικά, πολιτικά, στρατηγικά και ιστορικά κ.ά. επί των οποίων η κυβέρνησή σας βασίζει την διεκδίκησή της για την επιστροφή του βιλαετιού της Μοσούλης. Σας είπα σε απάντηση ότι αμφισβητώ κάθε μια από αυτές τις αξιώσεις της κυβέρνησή σας και τώρα σας αποστέλλω ένα υπόμνημα με τους λόγους για τους οποίους το έπραξα, οι οποίοι –ανεξάρτητα από το γεγονός ότι η Μεγάλη Βρετανία δεν μπορεί να επιστρέψει μία περιοχή που βρίσκεται υπό την εντολή της Κ.τ.Ε.– καθιστούν απολύτως αδύνατο για την κυβέρνησή μου έστω και να εξετάσει το ενδεχόμενο παραχώρησης του βιλαετιού της Μοσούλης.

Με εκτίμηση, κ.τ.λ.

CURZON του KEDLESTON

Επισυνάπτεται στο Έγγραφο Α

Υπόμνημα για τη Μοσούλη

Το παρόν υπόμνημα υποβάλλεται από τη βρετανική αντιπροσωπεία προκειμένου να ανακεφαλαιωθούν οι λόγοι για τους οποίους η αξίωση της τουρκικής αντιπροσωπείας για την επιστροφή του βιλαετιού της Μοσούλης στην Τουρκία είναι αδύνατον να γίνει αποδεκτή.

Οι λόγοι είναι φυλετικοί, πολιτικοί, ιστορικοί και οικονομικοί. Είναι βασισμένοι ακριβώς στις ίδιες παραμέτρους με αυτές που προέβαλε ο Ismet Πασάς. Αντικρούουν και καταρρίπτουν τα αντίστοιχα τουρκικά επιχειρήματα βάσει των οποίων η τουρκική αντιπροσωπεία τεκμηριώνει τη διεκδίκησή της.

[364]

1. Φυλετικός Παράγοντας

Ο πληθυσμός του βιλαετιού της Μοσούλης αποτελείται από Κούρδους, Άραβες, «Τούρκους» (Τουρκομάνοι) και Χριστιανούς, και μερικές χιλιάδες Γιαζίντι. Οι ακριβείς αριθμητικές τιμές αυτών των διαφόρων στοιχείων βρίσκονται σε δύο στατιστικούς πίνακες, που έχουν καταρτιστεί

από Βρετανούς αξιωματικούς οι οποίοι είχαν αποσταλεί στο βιλαέτι. Είτε έφιπποι, είτε με τη βοήθεια των καινούργιων δρόμων που μόλις είχαν πρωτοκατασκευαστεί, είτε με τη βοήθεια των μηχανοκίνητων μεταφορικών μέσων που πρωτοεμφανίστηκαν μετά τη βρετανική κατοχή, οι βρετανοί αξιωματικοί επισκέφθηκαν μετά τον πόλεμο κάθε γωνιά του βιλαετιού. Στον Πίνακα I, που συντάχτηκε το 1919, τα στοιχεία είναι υπολογισμένα κατ' εκτίμηση και πληθυσμός του βιλαετιού εμφανίζεται σύμφωνα με το θρήσκευμα. Στον Πίνακα II, που συντάχτηκε το 1921, τα στοιχεία είναι επίσης κατ' εκτίμηση και έχουν συλλεγεί μετά από μια διεξοδική και μακροχρόνια έρευνα. Ο πληθυσμός σε αυτόν τον πίνακα κατανέμεται σύμφωνα με την φυλή.

Ο συνολικός πληθυσμός του βιλαετιού της Μοσούλης καταγράφηκε στις 703.000 χιλιάδες περίπου, σύμφωνα με την εκτίμηση του 1919 και στις 785.000 χιλιάδες περίπου σύμφωνα με την εκτίμηση του 1921. Η διαφορά οφείλεται στην αύξηση του πληθυσμού στην πεδινή περιοχή της Μοσούλης (η οποία αποτελείται από την πεδιάδα της Μοσούλης και τους γύρω λόφους) λόγω των εξής παραγόντων: —

1. Επιστροφή μεγάλου αριθμού του πληθυσμού από τον τουρκικό ή τον αραβικό στρατό.
2. Επιστροφή ακόμη περισσότερων οικογενειών στα χωριά, τα οποία είχαν εγκαταλειφθεί πριν από τη βρετανική κατοχή, εξαιτίας της πείνας που προκλήθηκε από τις συνθήκες πολέμου.
3. Εγκατάσταση μεγάλου αριθμού Ασσυρίων προσφύγων.

Από αυτές τις έρευνες διαπιστώθηκε ότι ολόκληρη η σπουδαία πόλη της Μοσούλης, ολόκληρη η περιοχή βόρεια της Μοσούλης στη δεξιά όχθη του Τίγρη μέχρι την άκρη του βιλαετιού, ολόκληρη η περιοχή νότια της Μοσούλης στη δεξιά όχθη του Τίγρη, και το μεγαλύτερο μέρος της περιοχής νότια της Μοσούλης στην αριστερή όχθη του ποταμού μέχρι τον δρόμο Erbil-Kirkuk-Kifri, είναι αραβικά εδάφη.

Όσον αφορά τους «Τούρκους», δεν είναι Οσμανλήδες Τούρκοι. Αυτοαποκαλούνται Τουρκομάνοι, και η τουρανική γλώσσα που μιλούν μοιάζει περισσότερο με αζέρικα παρά με τα τουρκικά της Κωνσταντινούπολης. Είναι αναμφίβολα απόγονοι των Τουρκομάνων που ήρθαν στο Ιράκ πολύ πριν ο Οσμάν ιδρύσει την Οθωμανική Αυτοκρατορία, πιθανώς από εκείνους τους Τουρκομάνους που οι Αββασίδες χαλίφηδες μίσθωσαν για να υπερασπίσουν την επικράτειά τους. Η θεωρία ότι οι Τουρκομάνοι είναι απόγονοι μιας πρώην ξένης μισθοφορικής φρουράς καταδεικνύεται από την εξάπλωσή τους. Το Tal Afar, μια σχεδόν αποκλειστικά τουρκομανική πόλη, βρίσκεται 45 μίλια δυτικά της Μοσούλης στα σύνορα της συριακής ερήμου. Εκτός από αυτήν την πόλη και τα γειτονικά της τουρκομανικά χωριά, και μερικά ακόμη διάσπαρτα τουρκομανικά χωριά στην πεδιάδα της Μοσούλης, ολόκληρος ο υπόλοιπος τουρκομανικός πληθυσμός είναι διεσπαρμένος κατά μήκος του ανατολικού δρόμου από τη Μοσούλη προς τη Βαγδάτη, ιδιαίτερα μέσα και γύρω από τις πόλεις Erbil, Altun Keupru, Kerkuk, Taza Khurmatu, Tauq, Tuz Khurmatu, Kifri και Qara Tepe. Τα κατ' εκτίμηση στοιχεία είναι: —

[365]

Tal Afar και γύρω χωριά	10.000
Χωριά στην πεδιάδα της Μοσούλης	4.895
	14.895
Kerkuk και γύρω χωριά	25.000
Kifri, Taza Khurmatu, Tauq, Tuz Khurmatu και Qara Tepe	10.000
	35.000
Erbil και Altun Keupru	15.000
Συνολικός αριθμός «Τούρκων» (εξαιρουμένων των λίγων στην περιοχή Suleimanieh)	64.895

Η αναλογία μεταξύ «Τούρκων» και Αράβων μπορεί να γίνει πιο κατανοητή αν ληφθεί υπόψη ότι ο συνολικός αριθμός των «Τούρκων» στο βιλαέτι της Μοσούλης είναι μικρότερος από τον αριθμό των Αράβων που ζουν εντός της πόλης της Μοσούλης.

Στο βιλαέτι της Μοσούλης εκτιμάται ότι οι Κούρδοι είναι περισσότεροι από τους Άραβες και περίπου επτά φορές περισσότεροι από τους Τουρκομάνους. Διαχωρίζονται από τους Άραβες με μια γραμμή που ακολουθεί περίπου τη γραμμή των τουρκομανικών πόλεων, που αναφέρθηκαν παραπάνω, βορειότερα από τους πρόποδες των βουνών. Εικάζεται ότι κατάγονται από τους Μήδους, οι οποίοι, σε παλαιότερους χρόνους, ήταν στενά συνδεδεμένοι με τους Πέρσες. Ανεξάρτητα από το πόσο ακριβής είναι αυτή η θεωρία γεγονός είναι πως μιλούν μια ιρανική γλώσσα στενά συνδεδεμένη με τα περσικά και μοιάζουν περισσότερο με Πέρσες παρά με Τούρκους ή με Άραβες.

Από τους μη-μωαμεθανικούς πληθυσμούς, αν και στο σύνολό τους υπερβαίνουν κατά πολύ τους Τουρκομάνους, δεν είναι απαραίτητο να αναφερθούμε λεπτομερώς. Οι εκτιμήσεις είναι: —

Γιαζίντι (πιθανώς κουρδικής καταγωγής, αλλά διατηρούν μία μη-μουσουλμανική πίστη)	30.000
Χριστιανοί (κυρίως Ασσύριοι μερικοί Νεστοριανοί, μερικοί Καθολικοί)	62.225
Εβραίοι	16.865

Ο μεγαλύτερος αριθμός των Γιαζίντι ζει στην πόλη Jebel Sinjar, αλλά υπάρχουν πολλά χωριά των Γιαζίντι στα βορειοδυτικά της Μοσούλης. Οι χριστιανοί βρίσκονται κυρίως στην πόλη της Μοσούλης, στην περιοχή Erbil, σε μια σειρά από εύπορα χωριά στα ανατολικά του Τίγρη, και στη χώρα Dohuk-Amadiyah εκ των οποίων το Al Qosh και το Tall Kaif είναι τα μεγαλύτερα. Οι περισσότεροι Εβραίοι ζουν στην πόλη της Μοσούλης, αλλά εβραϊκές κοινότητες βρίσκονται και σε κουρδικές και τουρκομανικές πόλεις, καθώς και μεμονωμένα άτομα ή οικογένειες ανάμεσα στις Κουρδικές φυλές.

Η επιχειρηματολογία της τουρκικής αντιπροσωπείας, βασισμένη σε εθνοφυλετικές προσεγγίσεις, συνοψίζεται ως εξής: —

Η τουρκική αντιπροσωπεία διεκδικεί την ένωση, με τους Τούρκους της Μικράς Ασίας, ενός πληθυσμού, ο οποίος αποτελείται: κατά το ένα δωδέκατο από Τουρκομάνους, με

[366]

τους οποίους, ομολογουμένως, έχουν κάποια φυλετική συγγένεια· κατά σχεδόν επτά δωδέκατα από Κούρδους, οι οποίοι δεν έχουν μεγαλύτερη συγγένεια με τους Τούρκους απ' ό,τι έχουν με τους Κινέζους με εξαίρεση την κοινή θρησκεία· κατά τρία δωδέκατα από Άραβες, οι οποίοι όχι μόνον διαφέρουν από τους Τούρκους φυλετικά και γλωσσικά, αλλά συνδέονται με ισχυρότατους δεσμούς καταγωγής, ταυτότητας και γλώσσας με τον πληθυσμό της Βαγδάτης και της Βασόρας. Όσο για το μεγαλύτερο από ένα δωδέκατο του πληθυσμού, που αποτελείται από μη μουσουλμανικά στοιχεία, όσο κι αν διαφέρουν μεταξύ τους, δεν έχουν κανένα κοινό δεσμό –φυλετικό, γλωσσικό, θρησκευτικό ή πολιτισμικό– με τους Τούρκους.

Πίνακας Ι. – Πληθυσμός του βιλαετιού της Μοσούλης κατά θρήσκευμα
σύμφωνα με εκτίμηση που έγινε το 1919

Επαρχία	Σουνίτες	Σιίτες	Ιουδαίοι	Χριστιανοί	Άλλα θρησκέυματα	Σύνολο
Μοσούλη	244.713	17.180	7.635	50.670	30.180	350.378
Erbil	96.100	...	4.800	4.100	1.000	106.000
Kirkuk	85.000	5.000	1.400	600	...	92.000
Suleimanieh	153.900	...	1.000	100	...	155.000
Σύνολο	579.713	22.180	14.835	55.470	31.180	703.378

Πίνακας ΙΙ. – Πληθυσμός του Βιλαετιού της Μοσούλης
κατά φυλές σύμφωνα με εκτίμηση που έγινε το 1921

Επαρχία	Άραβες	Κούρδοι	«Τούρκοι»	Χριστιανοί	Ιουδαίοι	Σύνολο
Μοσούλη	170.663	179.820*	14.895	57.425	9.665	432.468
Erbil	5.100	77.000	15.000	4.100	4.800	106.000
Kirkuk	10.000	45.000	35.000	600	1.400	92.000
Suleimanieh	...	152.900	1.000	100	1.000	155.000
Σύνολο	185.763	454.720	65.895	62.225	16.865	785.468

* Περιλαμβάνονται 30.000 Παζίντι

2. Πολιτικός Παράγοντας

Ο επόμενος ισχυρισμός της τουρκικής αντιπροσωπείας είναι ότι ο πληθυσμός του βιλαετιού της Μοσούλης επιθυμεί να επιστρέψει στην Τουρκία, λόγω των πολιτικών ή ιστορικών δεσμών με την τουρκική διοίκηση. Ακόμη κι αν αυτό ίσχυε για την πλειοψηφία των κατοίκων των τουρκομανικών πόλεων, οι οποίοι υπό τουρκική κυριαρχία απολάμβαναν προνόμια, που σε καμία περίπτωση δεν δικαιολογούνται από τον αριθμό τους. Όμως δεν ίσχυε το ίδιο για τους Κούρδους, και τους Άραβες και τα μη μουσουλμανικά στοιχεία του πληθυσμού. Αναμφίβολα, οι Άραβες της Μοσούλης είναι ένθερμοι υποστηρικτές του νέου κράτους του Ιράκ και του βασιλιά Feisal. Το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος, που διεξήχθη το 1919 σε ολόκληρο το Ιράκ, κατέληξε σε ομόφωνη απόφαση ότι η Βασόρα, η Βαγδάτη και η Μοσούλη πρέπει να ενωθούν και να σχηματίσουν ένα ενιαίο κράτος. Έκτοτε, με την άφιξη του Εμίρη Feisal στην περιοχή, οι Άραβες της Μοσούλης έδειξαν με τον πλέον αδιαμφισβήτητο τρόπο

[367]

την επιθυμία τους να συνδεθούν με την αραβική κυβέρνηση στη Βαγδάτη και να είναι υπό την διακυβέρνηση του Βασιλιά Feisal. Υποδέχτηκαν τον Εμίρη με επευφημίες, ψήφισαν ομόφωνα να είναι αυτός Βασιλιάς, και του έδωσαν όρκο πίστης. Το τελευταίο αυτό δημοψήφισμα συμπεριλάμβανε ολόκληρο το βιλαέτι των περιοχών Suleimanieh, Raniya και Rowanduz εκτός από τους Κούρδους οι οποίοι ως συμπαγής πληθυσμιακή ομάδα μιας εντελώς διαφορετικής φυλής και γλώσσας, προφανώς έχρηζε ξεχωριστής μεταχείρισης. Οι αραβικές περιοχές μαζί με τις παρακείμενες κουρδικούς οικισμούς, και οι τουρκομανικές πόλεις, έδωσαν την ψήφο τους, και με την εξαίρεση του Kirkuk ψήφισαν υπέρ της ένταξης τους στο κράτος του Ιράκ και υπέρ της ανόδου του Feisal στο θρόνο.

Όσο για τους Κούρδους, πρόκειται για έναν λαό με έντονη εθνική συνείδηση, βαθιά υπερηφάνεια για τη φυλή και τη γλώσσα του, καθώς και διακαή πόθο για ελευθερία και αυτοδιάθεση χωρίς να παραμελεί την επιδίωξη του να εξασφαλίσει οικονομικές συνθήκες επιβίωσης και προόδου.

Λέγεται ότι η τουρκική αντιπροσωπεία υποστηρίζει πως οι Κούρδοι του βιλαετιού της Μοσούλης έχουν κοινούς στόχους με τους Τούρκους της Μικράς Ασίας. Δύο σημεία μπορούν να παρατεθούν ως απάντηση: —

1. Όσοι ζούσαν πριν τον πόλεμο στο Ιράκ γνώριζαν πολύ καλά, πως η επικοινωνία μεταξύ Suleimanieh, Βαγδάτης και Μοσούλης, ήταν συνεχώς κομμένη, πως οι Τούρκοι αξιωματούχοι που διορίζονταν στη Suleimanieh συχνά περίμεναν στη Μοσούλη επί μήνες πριν αποτολμήσουν να ξεκινήσουν το ταξίδι τους, και όταν έφταναν στις θέσεις τους στο Νότιο Κουρδιστάν, ήταν συνήθως ανίσχυροι να αντιμετωπίσουν την αποφασιστικότητα των Κούρδων να μην ανεχτούν καμία παρέμβαση από την μακρινή κυβέρνηση της Κωνσταντινούπολης.
2. Οι Κούρδοι του βιλαετιού της Μοσούλης απέδειξαν καθ' όλη τη διάρκεια του πολέμου ότι όχι μόνο δεν ταυτίζονταν με τους Τούρκους, αλλά ότι επιπλέον θεωρούσαν τη διαμάχη της Τουρκίας με την Αντάντ άσχετη με τα συμφέροντά τους. Προκαλώ την τουρκική αντιπροσωπεία να παρουσιάσει αποδεικτικά στοιχεία που να δείχνουν ότι οι τουρκικές δυνάμεις, στη σύγκρουση με τους Βρετανούς στο Ιράκ, έλαβαν από τους Κούρδους οποιαδήποτε χρονική στιγμή, έστω και την ελαχίστη βοήθεια. Μια μικρή ομάδα της κουρδικής φυλής ήταν παρούσα μαζί με τις τουρκικές δυνάμεις στη Shu'aibah, κοντά στη Βασόρα, την άνοιξη του 1915. Οι λιγοστοί Κούρδοι μαχητές ήταν μεν παρόντες αλλά δεν έλαβαν σημαντικό μέρος στις στρατιωτικές επιχειρήσεις. Επέστρεψαν στις εστίες τους μετά τη μάχη και από εκείνη τη στιγμή, οι Τούρκοι έλαβαν τόση βοήθεια από τους Κούρδους όση έλαβαν και από τους Άραβες. Οι Κούρδοι από τις περιοχές του Kifri και του Kirkuk εγκατέλειψαν μαζικά τις εστίες τους και τη γη τους για να αποφύγουν την επιστράτευση, και μόλις οι περιοχές αυτές κατελήφθησαν από βρετανικά στρατεύματα, χιλιάδες ντόπιοι Κούρδοι εγκατέλειψαν τους λόφους όπου είχαν καταφύγει, για να μην αναγκαστούν να ταυτιστούν με τις διεκδικήσεις της Τουρκίας.

Τελευταίο μένει το μεγάλο χριστιανικό στοιχείο (κυρίως Νεστοριανοί και Χαλδαίοι) καθώς και οι Γιαζίντι. Εάν οι ισχυρισμοί της τουρκικής αντιπροσωπείας αποδεικνύονται αδύναμοι όσον αναφορά το μη-τουρκικό, μουσουλμανικό

[368]

πληθυσμό, είναι ακόμη πιο αβάσιμοι όταν αναφέρονται στις μη-μουσουλμανικές κοινότητες. Οι Γεζίντι αποδίδουν τη δραματική μείωση του πληθυσμού τους –που κυρίως συνέβη στην τελευταία γενιά– στην τουρκική κακοδιοίκηση, τόσο ενεργητική (μέσω διώξεων και καταπίεσης) όσο και παθητική (μέσω αδιαφορίας και εγκατάλειψης). Οι Χαλδαίοι θυμούνται πολύ καλά τα δεινά που υπέφεραν οι ομόθρησκοί τους στην περιοχή Diarbekir-Mardin-Jazirah κατά τη διάρκεια του πολέμου, για να πιστέψουμε πως επιθυμούν την επάνοδο της τουρκικής διοίκησης. Τέλος, οι Νεστοριανοί, που κατά τη διάρκεια του πολέμου εκδιώχθηκαν από τις περιοχές του Julamerk και των περσικών συνόρων από τα τουρκικά στρατεύματα, που έχασαν τη ζωή τους κατά χιλιάδες στη φυγή τους προς το Ιράκ και που προτίμησαν να εγκατασταθούν σε αυτήν την ξένη χώρα αντί να υποταχθούν στην υπό τουρκική κυριαρχία δική τους γη, θα πολεμούσαν μέχρι θανάτου παρά να επιτρέψουν την επικράτηση, στις νέες τους εστίες, ενός λαού που για αυτούς αποτελεί σύμβολο αυταρχισμού και καταπίεσης.

3. Ιστορικός Παράγοντας

Ο τουρκικός ισχυρισμός ότι η μακρά ιστορική σύνδεση της Μοσούλης με την Οθωμανική Αυτοκρατορία αιτιολογεί την αξίωση για την επιστροφή της, θα μπορούσε να εφαρμοστεί με την ίδια λογική και στη Βαγδάτη. Γιατί, εκτός από κάποιες περιόδους άνευ σημασίας που βρέθηκε υπό περσική διοίκηση, η Βαγδάτη υπήρξε μέρος της Τουρκίας όσο χρονικό διάστημα όσο ήταν

και η Μοσούλη. Και οι δύο είναι αραβικές πόλεις, κτισμένες από Άραβες διατηρώντας τον αραβικό τους χαρακτήρα, παρά τη μακρά τους ένταξη στην τουρκική αυτοκρατορία.

Στην πραγματικότητα, η στενή σχέση μεταξύ Μοσούλης και Βαγδάτης αναγνωριζόταν και από τους ίδιους τους Τούρκους, σε τέτοιο βαθμό που το βιλαέτι της Μοσούλης αποτελούσε παλαιότερα εντασσόταν στο πασαλίκι της Βαγδάτης. Ακόμη και τη δεκαετία του 1880, όταν ο Midhat Πασάς ήταν Βαλής της Βαγδάτης, η Μοσούλη περιλαμβανόταν στη διοίκησή του. Η μετατροπή της Μοσούλης σε ξεχωριστό βιλαέτι, υπαγόμενο απευθείας στην Κωνσταντινούπολη, ήταν ένα μέτρο που υπαγορεύτηκε αποκλειστικά για λόγους διοικητικής ευκολίας.

Επομένως, τα ιστορικά το επιχειρήματα δεν αποτελούν στοιχεία στα οποία μπορεί να δοθεί ιδιαίτερη βαρύτητα. Με την ίδια λογική, η Τουρκία θα μπορούσε να απαιτήσει την επιστροφή όλων των εδαφών και των κρατών που έχει χάσει. Αυτό το σκεπτικό θα δικαιολογούσε οποιοδήποτε αίτημα από οποιαδήποτε χώρα για την επιστροφή οποιασδήποτε πόλης ή επαρχίας που χάθηκε ως συνέπεια ήττας σε πόλεμο.

4. Οικονομικός Παράγοντας

Αν στραφούμε στα οικονομικά επιχειρήματα, πρόκειται για τα πλέον αδύναμα. Οι οικονομικές σχέσεις του βιλαετιού της Μοσούλης είναι εξ ολοκλήρου συνδεδεμένες με τη Βαγδάτη και την αραβική πόλη Χαλέπι – το Εθνικό Συμβόλαιο (Misak-ı Milli) αφήνει και τις δύο πόλεις εκτός των συνόρων της Τουρκίας. Αν εξετάσουμε τις τρεις κύριες πόλεις του βιλαετιού –δηλαδή τη Sulemanieh, το Kirkuk και τη Μοσούλη– οι εξαγωγές της Sulemanieh κατευθύνονται όλες προς τη Βαγδάτη, από όπου προέρχονται όλα της τα εισαγόμενα προϊόντα σαν αντάλλαγμα. Το Kirkuk επιβιώνει κυρίως από το διαμετακομιστικό εμπόριο μεταξύ Βαγδάτης, Μοσούλης αφενός και της Sulemanieh αφετέρου· η ευημερία του εξαρτάται από τη διατήρηση αυτής της διασύνδεσης· όσο για τη Μοσούλη, που λόγω εγγύτητας με την Τουρκία θα έπρεπε να αποτελεί το ισχυρότερο επιχείρημα της τουρκικής αντιπροσωπείας, είναι κοινώς γνωστό ότι το εμπόριο με τη Βαγδάτη διεξάγεται σχεδόν αποκλειστικά κατά μήκος του ποταμού, με τη

[369]

Βαγδάτη και διαμέσου της ερήμου με τη Συρία. Οι εισαγωγές του βιλαετιού περιλαμβάνουν υφάσματα, τσάι, ζάχαρη και καφέ – κανένα από τα οποία δεν παράγονται στην Τουρκία ούτε μπορούν να εισαχθούν μέσω τουρκικού εδάφους παρά μόνο με μεγάλη δυσκολία και αλλαγή των εμπορικών δρόμων που τους ακολουθούν εδώ και αιώνες. Τα κύρια εξαγόμενα προϊόντα περιλαμβάνουν σιτηρά, μαλλί, δέρματα και καπνός, ενώ εξίσου σημαντικές είναι οι εξαγωγές ξυλείας, τραγακάνθης και καρπών βελανιδιάς. Κάθε ουγγιά καπνού που παράγεται –με εξαίρεση μια μικρή ποσότητα που καταναλώνεται τοπικά– πηγαίνει στη Βαγδάτη και καταναλώνεται στα βιλαέτια της Βαγδάτης και της Βασόρας. Τα πλεονάζοντα σιτηρά της Μοσούλης τροφοδοτούν τον πληθυσμό της Βαγδάτης. Η ξυλεία χρησιμοποιείται στην κατασκευή σπιτιών στη Βαγδάτη. Το μαλλί, τα δέρματα, οι ρητίνες τραγακάνθης και οι καρποί βελανιδιάς (που χρησιμοποιούνται στην κατασκευή ευρωπαϊκής μελάνης), εξάγονται αποκλειστικά σε ξένες χώρες. Πώς θα μπορούσε η Μοσούλη να διαθέσει τα σιτηρά, το μαλλί ή τα δέρματά της στην Τουρκία, όταν η Τουρκία είναι μεγάλη παραγωγός αυτών των προϊόντων; Ή να εξάγει τον καπνό της, σε μια χώρα που διαθέτει δικές της εκτεταμένες καπνοπαραγωγικές περιοχές; Η Βαγδάτη εξαρτάται απόλυτα από το βιλαέτι της Μοσούλης για την προμήθεια σιτηρών, σε τέτοιο βαθμό που κατά τη διάρκεια του πολέμου, όταν οι δύο περιοχές διαχωρίστηκαν λόγω στρατιωτικών επιχειρήσεων, οι βρετανικές στρατιωτικές αρχές, για να τροφοδοτήσουν την πόλη και τα περίχωρα, έπρεπε να εισαγάγουν σιτηρά από την Ινδία. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα του τρόπου με τον οποίο οι οικονομικοί παράγοντες υπερβαίνουν τα εθνικά όρια είναι ο εξής: στη περιοχή Erbil-Altun-Kurru ο πληθυσμός, στις πόλεις, είναι κυρίως τουρκομανικός ενώ στις αγροτικές περιοχές κυρίως κουρδικός. Και οι δυο εθνικές κοινότητες βιοπορίζονται σχεδόν αποκλειστικά από την

προμήθεια σιτηρών στη Βαγδάτη. Δεν είναι υπερβολή να πούμε ότι αν η περιοχή βόρεια των υφιστάμενων ορίων μεταξύ Τουρκίας και Ιράκ-Συρίας έπαυε να υπάρχει, η οικονομική ζωή του βιλαετιού της Μοσούλης θα συνέχιζε ανενόχλητη. Το Ιράκ μπορεί να επιβιώσει χωρίς την Τουρκία, αλλά η Μοσούλη είναι δυσαναπλήρωτη για τη Βαγδάτη.

5. Στρατηγικός Παράγοντας

Η τουρκική αντιπροσωπεία προβάλλει περαιτέρω το επιχείρημα ότι το νότιο σύνορο του βιλαετιού της Μοσούλης, το οποίο εκτείνεται κατά μήκος της οροσειράς Jabal Hamrin προς νοτιοανατολική κατεύθυνση έως τον ποταμό Diyalah, και στη συνέχεια ακολουθεί τον Diyalah, μέχρι τα σύνορα με την Περσία, θα αποτελούσε μια εξαιρετική στρατηγική μεθόριο μεταξύ Τουρκίας και Ιράκ. Ο ισχυρισμός αυτός δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να γίνει αποδεκτός. Η υιοθέτηση της γραμμής Jabal Hamrin-Diyalah θα καθιστούσε, στ' αλήθεια, τη ζωή στο Ιράκ αβίωτη. Καταρχάς, η Δύναμη που θα είχε τη Μοσούλη υπό την κατοχή της δεν έχει παρά να διακόψει τις εξαγωγές σιτηρών από την περιοχή για να αποκόψει την πρωτεύουσα του Ιράκ από την κύρια πηγή εφοδιασμού της με σιτάρι. Δεύτερον, μια εύκολη πορεία μιας ημέρας αρκεί για να μπορέσει η εν λόγω Δύναμη να αποκόψει τον μοναδικό δρόμο που συνδέει το Ιράκ με την Περσία – έναν δρόμο ζωτικής σημασίας για την οικονομική ζωή της Βαγδάτης και της Βασόρας, οι κάτοικοι των οποίων εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από το περσικό εμπόριο. Τρίτον, η θέση μιας αραβικής κυβέρνησης στη Βαγδάτη –η οποία απέχει περίπου 560 μίλια μέσω του ποταμού από το νότιο όριο του ιρακινού κράτους– θα ήταν εντελώς επισφαλής εάν τα σύνορα ενός εχθρικού κράτους βρίσκονταν σε απόσταση μόλις 70 μιλίων. Τέλος, δεν φαίνεται να υπάρχει κάποιος ιδιαίτερος λόγος για τον οποίο το αραβικό κράτος του Ιράκ ή

[370]

η Μεγάλη Βρετανία, ως Δύναμη Εντολής, να πρέπει να παραχωρήσουν στην Τουρκική Κυβέρνηση έναν μέρος κατάλληλο να διατηρήσει σώμα στρατού, που θα αποτελούσε πιθανή απειλή για τις γύρω περιοχές.

6. Το Εθνικό Συμβόλαιο

Τελευταία τα μέλη της τουρκικής αντιπροσωπείας έχουν δηλώσει επανειλημμένα πως ο ισχυρισμός τους για την ανάκτηση του βιλαετιού της Μοσούλης, ή έστω της πόλης της Μοσούλης, υποστηρίζεται από το πρώτο άρθρο του Εθνικού Συμφώνου που ψηφίστηκε από την τουρκική Βουλή των Αντιπροσώπων στις 17 Φεβρουαρίου 1920. Μπορεί εύκολα να αποδειχθεί πως κάτι τέτοιο δεν είναι αληθές. Το άρθρο έχει ως ακολούθως: —

«Είναι δεδομένο ότι το μέλλον των τμημάτων της Τουρκικής Αυτοκρατορίας τα οποία κατοικούνται αποκλειστικά από πλειονότητα Αράβων –και ευρίσκονταν υπό την κατοχή εχθρικών δυνάμεων κατά τη σύναψη της ανακωχής της 30ης Οκτωβρίου 1918– θα πρέπει να καθοριστεί σύμφωνα με την ελεύθερη ψήφο των κατοίκων των εν λόγω περιοχών. Στις περιοχές συνολικά –είτε βρίσκονται εντός, είτε εκτός της γραμμής ανακωχής, είτε κατοικούνται από πλειονότητα Οθωμανών-Μουσουλμάνων– οι εθνοφυλετικές κοινότητες συνυπάρχουν ενοποιημένες θρησκευτικά, φυλετικά και με κοινή στόχευση, εμποτισμένες με αισθήματα αμοιβαίου σεβασμού και αυτοθυσίας, σεβόμενες πλήρως τα εκατέρωθεν φυλετικά και κοινωνικά δικαιώματα και τις περιβάλλουσες συνθήκες συναποτελώντας μια ολότητα που δεν επιδέχεται διαίρεση για κανέναν λόγο, είτε αντικειμενικό είτε απορρέοντα από οποιαδήποτε νομική διάταξη».

Πρώτα απ' όλα, πρόκειται για μια πρωτάκουστη, κατάφωρα προκλητική και αλαζονική αξίωση: μια Δύναμη που υπέστη ήττα στον πόλεμο να επιχειρεί να υπαγορεύσει στους νικητές τον τρόπο με τον οποίο θα διαχειριστούν τα εδάφη που κατέκτησαν με τα όπλα. Θα είχε πραγματικά ενδιαφέρον να βρεθεί έστω και ένα ιστορικό προηγούμενο όπου οι Τούρκοι, κατακτώ-

ντας μια περιοχή δια των όπλων, ενθάρρυναν τους ηττημένους να ζητήσουν τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος – ή δήλωσαν την προθυμία να σεβαστούν το αποτέλεσμα της ψηφοφορίας.

Ας εξετάσουμε το επιχείρημα λίγο πιο προσεκτικά σε σχέση με την παρούσα υπόθεση. Η πρώτη πρόταση του άρθρου αναφέρει ότι το δημοψήφισμα πρέπει να διεξαχθεί σε περιοχές «... που κατοικούνται αποκλειστικά από πλειονότητα Αράβων». Είναι δύσκολο να κατανοήσει κανείς πώς οποιαδήποτε περιοχή μπορεί να κατοικείται αποκλειστικά από μια πλειονότητα, αφού η ύπαρξη πλειονότητας συνεπάγεται την ύπαρξη μειονοτήτων. Επιπλέον, το ίδιο το τουρκικό επιχείρημα υποστηρίζει ότι οι Άραβες δεν αποτελούν την πλειονότητα στο βιλαέτι της Μοσούλης, αλλά ότι υπερτερούν αριθμητικά οι άλλες εθνοτικές ομάδες, δηλαδή οι Κούρδοι και οι Τούρκοι. Αυτό επιβεβαιώνεται από τα στοιχεία του δεύτερου πίνακα, τον οποίο έχω παραθέσει και ο οποίος καταγράφει συνολικά 454.720 Κούρδους και 65.895 Τούρκους ή Τουρκομάνους, έναντι 185.763 Αράβων. Επομένως, αν οι Τούρκοι διεκδικούν τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος, το ίδιο τους το επιχείρημα δεν επιτρέπει την εφαρμογή του στο βιλαέτι της Μοσούλης, καθώς οι Άραβες δεν αποτελούν πλειονότητα.

Τρίτον, υποθέτοντας εφαρμογή του επιχειρήματος σε ολόκληρη την περιοχή,

[371]

ανεξαρτήτως πλειονοτήτων ή μειονοτήτων, έχω ήδη επισημάνει πως ένα τέτοιο δημοψήφισμα έχει ήδη διεξαχθεί δύο φορές, και σε κάθε περίπτωση η ετυμηγορία ήταν αντίθετη προς την τουρκική διεκδίκηση. Το 1919, οι κάτοικοι του βιλαετιού της Μοσούλης ψήφισαν ομόφωνα υπέρ της συνέχισης της διαδικασίας ενσωμάτωσής τους στη Βαγδάτη και τη Βασόρα. Το 1921 το σύνολο των Αράβων, οι Κούρδων των παρακείμενων περιοχών και το σύνολο των Τουρκομάνων (με εξαίρεση την πόλη του Kirkuk) ψήφισαν και πάλι υπέρ της ένταξής τους στο κράτος του Ιράκ και επέλεξαν τον Εμίρη Feisal ως βασιλιά τους.

Ωστόσο, σύμφωνα με το άρθρο στο Εθνικό Συμβόλαιο εισάγεται μια ακόμη πιο παράδοξη διάκριση. Μόνο εκείνα τα εδάφη που καταλήφθηκαν από εχθρικές δυνάμεις στις 30 Οκτωβρίου 1918 επιτρέπεται να αποφασίσουν για τη μοίρα τους μέσω δημοψηφίσματος. Την ημέρα εκείνη, οι βρετανικές δυνάμεις βρίσκονταν περίπου 30 μίλια νότια της Μοσούλης, στην οποία εισέβαλαν αμέσως μετά. Συνεπώς οδηγούμαστε στο παράλογο συμπέρασμα ότι οι Άραβες που ζουν σε ολόκληρη την περιοχή νότια της γραμμής ανακωχής καλούνται να αποφασίσουν για το μέλλον τους τέσσερα χρόνια αργότερα δια δημοψηφίσματος, ενώ ο αραβικός πληθυσμός της ίδιας της πόλης της Μοσούλης, που αποτελεί περισσότερο από το ένα τρίτο του αραβικού πληθυσμού ολόκληρου του βιλαετιού, πρόκειται να αποστερηθεί αυτό το δικαίωμα. Η ίδια η διατύπωση της αξίωσης αρκεί για να φανεί το παράλογο ενός τέτοιου ισχυρισμού. Ίσως είναι περιττό να προστεθεί ότι οι όροι ανακωχής δεν έχουν καμία σχέση με τις διατάξεις των ειρηνευτικών συνθηκών, και ότι καμία ευρωπαϊκή ειρηνευτική συνθήκη που συνομολογήθηκε μετά την ανακωχή του 1918 δεν επιχείρησε να ακολουθήσει τις γραμμές κατοχής που ορίστηκαν στην ανακωχή που προηγήθηκε.

Τέλος, ένας ισχυρισμός αβάσιμος και ακόμη περισσότερο ακατανόητος, διατυπώνεται στο δεύτερο μισό του άρθρου, ο οποίος έχει ως εξής: «...το σύνολο των τμημάτων –είτε βρίσκονται εντός, είτε εκτός της γραμμής ανακωχής και κατοικούνται από πλειονότητα Οθωμανών-Μουσουλμάνων– οι εθνοφυλετικές κοινότητες συνυπάρχουν ενοποιημένες θρησκευτικά, φυλετικά και με κοινή στόχευση, εμποτισμένες με αισθήματα αμοιβαίου σεβασμού και αυτοθυσίας, σεβόμενες πλήρως τα εκατέρωθεν φυλετικά και κοινωνικά δικαιώματα και τις περιβάλλοντες συνθήκες συναποτελώντας μια ολότητα που δεν επιδέχεται διαίρεση για κανέναν λόγο, είτε αντικειμενικό είτε απορρέοντα από οποιαδήποτε νομική διάταξη». Παρεμπιπτόντως, θα ήθελα να σχολιάσω, ότι η έννοια του όρου «Οθωμανός», όπως χρησιμοποιείται εδώ, εγείρει ασάφειες ως προς το νόημά της. Η σύμπτωση που ενώνει τους μουσουλμανικούς λαούς είναι γενικά αναγνωρισμένη· οφείλεται στη κοινή θρησκεία. Ωστόσο, είναι δύσκολο να γίνει αντιληπτό τι είδους φυλετική ενότητα συνδέει Σημίτες Άραβες, Ιρανικής καταγωγής Κούρδους και Ουραλοαλταϊκής καταγωγής Τούρ-

κους – ή για ποιο λόγο το γεγονός ότι κάποτε αναγκάστηκαν να υποταχθούν στην οθωμανική εξουσία θα έπρεπε να τους δεσμεύει να παραμείνουν εντός της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας για πάντα. Στην πραγματικότητα, η Τουρκική Κυβέρνηση και ο λαός της Τουρκίας φαίνονται πως είναι πρόθυμοι, τη μια στιγμή, να αναγνωρίσουν στους αραβικούς λαούς το δικαίωμα της ελεύθερης αυτοδιάθεσης και την επόμενη να απαιτούν να μην διαμελιστούν τα εδάφη που κατοικούνται από μια «οθωμανική μουσουλμανική πλειονότητα» – διατύπωση που, αν έχει οποιοδήποτε νόημα, ισχύει εξίσου για τους κουρδικούς, τουρκικούς και αραβικούς πληθυσμούς της πρώην Οθωμανικής Αυτοκρατορίας– «...για κανέναν λόγο, είτε αντικειμενικό είτε απορρέοντα από οποιαδήποτε τυπική διάταξη».

Φαίνεται, επομένως, ότι η αξίωση για την επιστροφή του βιλαετιού της

[372]

Μοσούλης στην Τουρκία, δεν αντίκειται μόνον από τις φυλετικές, τις πολιτικές, τις ιστορικές και τις οικονομικές παραμέτρους, που παρατέθηκαν στο πρώτο μέρος του παρόντος υπομνήματος, αλλά βρίσκεται επιπλέον σε πλήρη αντίφαση με οποιαδήποτε ερμηνεία θα μπορούσε να αποδοθεί στο πρώτο άρθρο του Εθνικού Συμβολαίου.

Λωζάννη, 14 Δεκεμβρίου 1922

Έγγραφο Β

Ο Ismet Πασάς προς τον Μαρκήσιο Curzon του Kedleston

(Μετάφραση)

Αγαπητέ Λόρδε Curzon,

Λωζάννη, 23 Δεκεμβρίου 1922

Σε κάθε μία από τις συναντήσεις μας είχα την τιμή να εξηγήσω στην Εξοχήτητά σας τα αδιάψευστα επιχειρήματα στα οποία βασίζω το αίτημά μου για την επιστροφή του βιλαετιού της Μοσούλης στην Τουρκία. Με τον ίδιο τρόπο – που κάθε φορά άκουγα με μέγιστη προσοχή τις απόψεις που είχατε την καλοσύνη να μου εκθέσετε για αυτό το θέμα – μελέτησα προσεκτικά το υπόμνημα για τη Μοσούλη που πρόσφατα είχατε την ευγένεια να μου κοινοποιήσετε.

Δεν έχω καμία αμφιβολία ότι το εν λόγω απαντητικό υπόμνημα μου, το οποίο έχω την τιμή να διαβιβάσω στην Εξοχήτητά σας, αποτελεί μια πειστική απάντηση στα επιχειρήματα που προβάλλονται υπέρ της βρετανικής άποψης.

Θα ήθελα να προσθέσω πως η Τουρκική Κυβέρνηση δεν μπορεί ούτε για μία στιγμή να διανοηθεί να εξετάσει το ενδεχόμενο να αποσυρθεί από τα κυριαρχικά δικαιώματά της επί της Μοσούλης, η οποία αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της τουρκικής μητέρας πατρίδας.

Είμαι...., κ.τ.λ.

ISMET

Συνημμένο στο Έγγραφο Β

Απάντηση στο Βρετανικό Υπόμνημα σχετικά με το Ζήτημα της Μοσούλης

Τα μέλη της τουρκικής αντιπροσωπείας, βασιζόμενα σε μια σειρά από απολύτως δίκαιες θεωρήσεις, επιμένουν στον ισχυρισμό τους ότι το βιλαέτι της Μοσούλης ανήκει στην Τουρκία:

Οι λόγοι στους οποίους βασίζεται το αίτημά μας είναι οι ακόλουθοι: —

I. – Εθνογραφικοί Λόγοι

Ο μόνιμος πληθυσμός του βιλαετιού της Μοσούλης ανέρχεται σε 503.000 άτομα· σε αυτόν πρέπει να προστεθούν και οι νομαδικές κουρδικές, τουρκικές και αραβικές φυλές, οι οποίες περιλαμβάνουν περίπου 170.000 άτομα.

Πρόκειται για φυλές που αλλάζουν τόπο διαμονής ανάλογα με τις εποχές και, σε ορισμένες περιόδους του έτους, εγκαταλείπουν το βιλαέτι της Μοσούλης. Επομένως, είναι αδύνατο να προσδιοριστεί με ακρίβεια ο πραγματικός αριθμός τους. Ανάλογα με τις ανάγκες τους, περνούν τις διαφορετικές εποχές του έτους στις περιοχές της Βαγδάτης, του Nejef, της Μοσούλης, του Zor, του Diarbekir,

[373]

ακόμη και στα οροπέδια του Ιράν· γι' αυτόν τον λόγο, δεν είναι δυνατόν να θεωρηθούν ότι αποτελούν ενεργό μέρος του πληθυσμού του βιλαετιού της Μοσούλης.

Οι 503.000 κάτοικοι που αποτελούν τον μόνιμο πληθυσμό του βιλαετιού της Μοσούλης, σύμφωνα με τα τελευταία τουρκικά στατιστικά στοιχεία, κατανέμονται ως εξής: —

—	Κούρδοι	Τούρκοι	Άραβες	Γιαζίντι	Μη- Μουσουλμάνοι	Σύνολο
Σαντζάκι της Suleimanieh	62.830	32.960	7.210	...	...	103.000
Σαντζάκι του Kirkuk	97.000	79.000	8.000	...	...	184.000
Σαντζάκι της Μοσούλης	104.000	35.000	28.000	18.000	31.000	216.000
Σύνολο για το Βιλαέτι της Μοσούλης	263.830	146.960	43.210	18.000	31.000	503.000

Στον πίνακα φαίνεται: —

Πως το αραβικό στοιχείο είναι ασήμαντο στα σαντζάκια της Suleimanieh και του Kirkuk.

Πως στο κεντρικό σαντζάκι της Μοσούλης υπάρχουν μόλις 28.000 Άραβες, έναντι 139.000 Τούρκων και Κούρδων.

Πως στο σύνολο του βιλαετιού της Μοσούλης, έναντι 410.790 Τούρκων και Κούρδων, υπάρχουν 43.210 Άραβες και 31.000 μη μουσουλμάνοι. Συνεπώς, περισσότερα από τέσσερα πέμπτα του πληθυσμού του βιλαετιού αποτελούνται από Τούρκους και Κούρδους, ενώ λιγότερο από ένα πέμπτο από Άραβες και μη-Μουσουλμάνους.

Οι Άραβες του βιλαετιού της Μοσούλης ζουν σχεδόν αποκλειστικά στην περιοχή Gayara, νότια της γραμμής του Sinjar, και στη δεξιά όχθη του Τίγρη. Εκτός από μια στενή λωρίδα γης που εκτείνεται από το Fethie (μεταξύ των Jabal Hamrin και Jabal Fuhul) προς το Kirkuk, η περιοχή που βρίσκεται αριστερά του Τίγρη κατοικείται αποκλειστικά από Κούρδους και Τούρκους.

Στην πόλη της Μοσούλης, ομιλούνται και οι τρεις γλώσσες, τουρκικά, κουρδικά και αραβικά. Οι κάτοικοι της πόλης, που σήμερα μιλούν αραβικά και θεωρούνται Άραβες είναι στην πραγματικότητα Τούρκοι, οι οποίοι, έχοντας για μεγάλο χρονικό διάστημα συνεχή επαφή με Κούρδους και Άραβες, έμαθαν επιπλέον και αυτές τις δύο γλώσσες.

Όσοι είναι εξοικειωμένοι με τα θέματα του Ιράκ γνωρίζουν ότι τα μέλη του πληθυσμού της Μοσούλης ποτέ μέχρι τώρα δεν θεώρησαν πως είναι Άραβες ούτε μέρος του πληθυσμού του Ιράκ.

Το βρετανικό υπόμνημα παραδέχεται ότι η πόλη Tall Afar είναι τουρκική πόλη και ότι γύρω από τη Μοσούλη υπάρχουν πολυάριθμα τουρκικά χωριά. Στην πραγματικότητα, ο ναχίε του Cheihan, που υπάγεται διοικητικά στη Μοσούλη και περιλαμβάνει εξήντα οκτώ χωριά, και αυτή

του Ashar Seba, που περιλαμβάνει εβδομήντα οκτώ χωριά που κατοικούνται αποκλειστικά από Τούρκους, και ο ναχίε που υπάγεται άμεσα στη Μοσούλη και περιλαμβάνει εβδομήντα επτά χωριά, κατοικείται από Τούρκους κατά μεγάλη πλειονότητα..

[374]

Η ύπαρξη γύρω από τη Μοσούλη χωριών με καθαρά τουρκικά ονόματα, όπως Kara-Kuyunlu, Kara-Ali, Ketchi-Hane, Narin-Keupru, Buyuk-Keushk κ.τ.λ., αποτελεί περαιτέρω απόδειξη του γεγονότος αυτού.

Οι *Γεζίντι* είναι Κούρδοι από άποψη φυλετικής καταγωγής τους και έχουν τα ίδια ήθη και έθιμα με τους υπόλοιπους Κούρδους· η μόνη διαφορά αφορά το θρήσκευμα, κάτι που προφανώς δεν μπορεί να αποτελέσει λόγο διαχωρισμού. Το ίδιο ισχύει και για τους χριστιανικούς πληθυσμούς· κανείς δεν θα θεωρούσε ότι άτομα της ίδιας φυλής, εκ των οποίων κάποιοι είναι καθολικοί και άλλοι προτεστάντες, ανήκουν σε διαφορετικές φυλετικές ομάδες.

Όσον αφορά *τους Τούρκους* του βιλαετιού της Μοσούλης, θα θέλαμε να επισημάνουμε ότι η διάκριση που επιχειρείται μεταξύ αυτών και των Τούρκων της Ανατολίας, αποκαλώντας τους πρώτους Τουρκομάνους, στην πραγματικότητα δεν έχει βάση. Μια τέτοια άποψη είναι εντελώς ανυπόστατη.

Αναφέρεται στο βρετανικό υπόμνημα ότι η τουρκική γλώσσα που ομιλείται στη Μοσούλη δεν είναι ταυτόσημη με αυτήν που ομιλείται στην Κωνσταντινούπολη· αλλά υπάρχει στην Ανατολία κάποιο μέρος όπου ομιλείται το ίδιο τουρκικό ιδίωμα όπως στην Κωνσταντινούπολη; Αντιθέτως, η διάλεκτος που χρησιμοποιείται από τους Τούρκους της Μοσούλης είναι η ίδια με αυτήν που ομιλείται στην Ανατολία· η διαφορά μεταξύ τους είναι μικρότερη από αυτήν μεταξύ των γαλλικών του βορρά και των γαλλικών που ομιλούνται στη νότια Γαλλία. Είναι, εξάλλου, φυσικό σε διαφορετικά μέρη μιας χώρας η ίδια γλώσσα να παρουσιάζει κάποιες διαφοροποιήσεις.

Σχετικά με την υποτιθέμενη διαφορά μεταξύ Τούρκων και Τουρκομάνων, θεωρούμε περιττό να εμπλακούμε σε ιστορικές αναλύσεις· αρκεί να δηλώσουμε ότι οι Τούρκοι της Ανατολίας είναι Τουρκομάνοι και ότι αυτές οι δύο λέξεις είναι ταυτόσημες.

Σε αντίθεση με τους ισχυρισμούς που περιέχονται στο βρετανικό υπόμνημα, ο κουρδικός λαός δεν είναι ιρανικής καταγωγής, αλλά έχει τουρανική προέλευση. Αυτή η άποψη υποστηρίζεται πλέον, σχεδόν ομόφωνα, από όλους τους ιστορικούς που έχουν ασχοληθεί με το θέμα. Έχει τεκμηριωθεί ιστορικά ότι ένας λαός τουρανικής καταγωγής, που ονομάζεται «Gudu», κατοικούσε στους αρχαιότερους χρόνους στα βουνά που δεσπόζουν της Ασσυρίας. Αυτός ο λαός ήταν εξαιρετικά πολεμοχαρής και το όνομά του, που σήμαινε «πολεμιστής», μεταφράστηκε στα ασσυριακά με τη λέξη «Gardu» ή «Kardu», από την οποία προέρχεται η λέξη «Κουρδός».

Τα σφηνοειδή χρονικά αναφέρονται συχνά στους «Kardus», τους οποίους τοποθετούν σε ισότιμη βάση με τους Σύριους, Χετταίους, Σουζάνους, Ελαμίτες, Ακκαδούς κ.ά.

Οι παραπάνω φυλετικές θεωρήσεις αρκούν για να αποδείξουν ότι το βιλαέτι της Μοσούλης πρέπει να επιστρέψει στην Τουρκία.

Η παρουσία ενός αριθμού Αράβων στο εσωτερικό του βιλαετιού που κατοικούν στη δεξιά όχθη του Τίγρη μπορεί να αντισταθμιστεί από την ύπαρξη στο Ιράκ, και εκτός των ορίων του βιλαετιού, ενός πολυάριθμου τουρκικού πληθυσμού και πολλών χωριών κατοικημένων από τουρκικά στοιχεία.

[375]

Αν το επιθυμητό είναι να βασιστεί η αξίωση για την ένωση της επαρχίας της Μοσούλης με το Ιράκ στην παρουσία των Αράβων, θα μπορούσαμε, με την ίδια λογική, να επικαλεστούμε την παρουσία των Τούρκων στα αραβικά βιλαέτια, και ειδικά στο βιλαέτι της Βαγδάτης, με στόχο να απαιτήσουμε την προσάρτηση αυτών των εδαφών στην Τουρκία.

II. – Πολιτικοί Λόγοι

Οι Τούρκοι και οι Κούρδοι, που αποτελούν τη μεγάλη πλειοψηφία του πληθυσμού του βιλαετιού της Μοσούλης, είναι αποφασισμένοι να πετύχουν την ένωση των περιοχών τους με την Τουρκία· δεν υπάρχει αμφιβολία επ' αυτού.

Απόδειξη αποτελεί το γεγονός ότι οι κάτοικοι των σαντζακιών Suleimanieh και Kirkuk, αρνήθηκαν να ψηφίσουν υπέρ της προσάρτησής τους στο Ιράκ, καθώς και από το γεγονός ότι, όταν ο πληθυσμός της Μοσούλης και των περιχώρων βρεθεί σε θέση να εκφράσει ελεύθερα τις επιθυμίες τους, θα φανεί ότι δεν επιθυμεί ούτε εκείνος την ένωση με το Ιράκ.

Εάν, από τους κατοίκους των δεκαοκτώ καζάδων που αποτελούν το βιλαέτι της Μοσούλης, μόνον οι μειονότητες στην πόλη της Μοσούλης μπόρεσαν, είτε λόγω της έντονης πίεσης που ασκήθηκε πάνω τους, είτε για λόγους προσωπικού συμφέροντος, να ψηφίσουν υπέρ του Ιράκ, είναι σαφές ότι αυτή η ψήφος, μιας μικρής μειονότητας, δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να χρησιμεύσει ως λόγος για τον καθορισμό της τύχης ολόκληρου του πληθυσμού του βιλαετιού της Μοσούλης.

Σε ό,τι αναφορά στα προσδοκίες τού Κουρδικού λαού, η τουρκική αντιπροσωπεία έχει την τιμή να δηλώσει πως ο κουρδικός πληθυσμός είναι ενωμένος με τον τουρκικό λαό από κάθε άποψη και ιδιαίτερα ως προς τη φυλή, τη θρησκεία, τα ήθη και τα έθιμα. Αυτοί οι δύο λαοί έχουν αποφασίσει να ζήσουν μια κοινή ζωή και να κρατήσουν τις μοίρες τους ενωμένες. Εάν κάποιος μελετήσει την ιστορία τους, μπορεί να αντιληφθεί πως οι Κούρδοι πέρασαν υπό τουρκική διοίκηση με τη δική τους ελεύθερη βούληση και πως έχουν για αιώνες ενώσει την τύχη τους με εκείνη των Τούρκων.

Όλοι οι αξιωματικοί του Τουρκικού στρατού που έλαβαν μέρος στο Μεγάλο Πόλεμο και στον Πόλεμο της Ανεξαρτησίας, έχουν διακηρύξει το σεβασμό τους και το θαυμασμό τους για τις υπηρεσίες που πρόσφερε και τις θυσίες που έκανε ο Κουρδικός λαός για την ασφάλεια της χώρας.

Πάνω απ' όλα, στον αγώνα εναντίον του Σουλτάνου και της Κυβέρνησης της Κωνσταντινούπολης που έχουν πάψει να υπάρχουν πια, στην άμυνα των διαφορών μετώπων της Ανατολίας που δεχτήκαν επίθεση από τους εχθρούς μας, και στην επίθεση που κατέληξε στον αφανισμό των Ελλήνων, οι Κούρδοι συνεργάστηκαν με τους Τούρκους, με απόλυτη ενότητα, για την επίτευξη ενός κοινού στόχου και την επιδίωξη ενός και του αυτού ιδανικού.

Η κυβέρνηση της Μεγάλης Εθνοσυνέλευσης της Τουρκίας είναι κυβέρνηση των Κούρδων ακριβώς όσο είναι και των Τούρκων.

Οι πραγματικοί και νόμιμοι εκπρόσωποι των Κούρδων που συμμετέχουν στη Μεγάλη Εθνοσυνέλευση, διακηρύσσουν ότι θεωρούν ένα από τα ζωτικά τους συμφέροντα, την επανένωση με την Τουρκία των αδελφών τους που παραμένουν εκτός των

[376]

των εδαφών που διοικούνται επί του παρόντος από την Τουρκική Κυβέρνηση.

Πρόσφατα, όταν έγιναν απόπειρα να περάσουν στην τουρκική πλευρά οι κουρδικές μονάδες που είχαν επιστρατευθεί από την κυβέρνηση του Ιράκ, η έλλειψη πίστης αυτών των μονάδων ανακοινώθηκε στα επίσημα βρετανικά δελτία.

Οι προσπάθειες που καταβλήθηκαν από μοίρες βομβαρδιστικών αεροπλάνων να αποδυναμώσουν το δέσιμο του πληθυσμού του βιλαετιού της Μοσούλης με την Τουρκία αρκούν από μόνες τους για να καταδείξουν πόσο ισχυρά είναι συνδεδεμένος αυτός ο πληθυσμός με τη μητέρα πατρίδα.

Προτού ολοκληρώσουμε αυτό το μέρος της τοποθέτησής μας, επιθυμούμε επίσης να αναφέρουμε λίγα λόγια σχετικά με τους Νεστοριανούς, τους Ασσύριους και τους Χαλδαίους.

Κατά την περίοδο της εισβολής των στρατευμάτων της Τσαρικής Ρωσίας στο βιλαέτι του Van,

οι Νεστοριανοί ενήργησαν με τόσο δόλιο τρόπο προς τους συμπατριώτες τους, με τους οποίους είχαν ζήσει ειρηνικά για αιώνες, και επέδειξαν τέτοια σκληρότητα που υπερέβη ακόμη και αυτή των εισβολέων, ώστε μετά την αποχώρηση των τελευταίων θεώρησαν αδύνατο να συνεχίσουν να ζουν με τους Τούρκους και τους Κούρδους, και έφυγαν ακολουθώντας τους Ρώσους.

Όσον αφορά τους Χαλδαίους και ιδιαίτερα τους Ασσύριους του βιλαετιού του Diarbekir, καθώς ποτέ δεν επηρεάστηκαν από ξένες υποκινήσεις, συνεχίζουν να ζουν αρμονικά με τους Τούρκους συμπατριώτες τους.

III. – Ιστορικοί Λόγοι

Οι ιστορικοί λόγοι που συνηγορούν υπέρ της επανένωσης του βιλαετιού της Μοσούλης με την Τουρκία, δεν ανάγονται μόνον στην οθωμανική περίοδο. Εάν ήταν έτσι, τα επιχειρήματά μας θα ίσχυαν εξίσου για το βιλαέτι της Βαγδάτης, καθώς και για τα άλλα βιλαέτια που έχουμε χάσει, και η συλλογιστική του βρετανικού υπομνήματος από αυτήν την άποψη, θα ήταν δικαιολογημένη.

Το βιλαέτι της Μοσούλης, και ακόμη και η περιοχή που εκτείνεται μέχρι το βόρειο τμήμα της Βαγδάτης, ήταν στα χέρια των Τούρκων για πάνω από έντεκα αιώνες.

Την εποχή του Χαλιφάτου των Αββασιδών, αυτές οι περιοχές βρίσκονταν στα χέρια Τούρκων ηγεμόνων και στρατιωτών, καθώς και τουρκικού πληθυσμού. Αυτοί οι Τούρκοι κυβερνήτες απολάμβαναν πλήρη ανεξαρτησία και κυριαρχικά δικαιώματα· ο πρώτος από αυτούς ήταν ο Itah (229 E.E.⁹⁹). μεταξύ αυτών, οι Kir-Boga και Ak-Sungur διακρίθηκαν για τα μνημεία τέχνης και δημόσιας ωφέλειας που κατασκεύασαν.

Ο Imam-El-Din Zengui γιος του Ακ-Σουνγκούρ, ο οποίος ήταν ένας από τους προαναφερθέντες κυβερνήτες, ίδρυσε στη Μοσούλη το Τουρκικό Κράτος των Ατα-Μπέδων.

Υπήρχαν επίσης τουρκικά κράτη, όπου κυβερνούσαν μέλη της δυναστείας των Ατα-Μπέδων, στις περιοχές Sanjar και Jazirat-ibn-Eumer, δηλαδή την περιοχή που αποτελεί το δυτικό τμήμα της Μοσούλης.

Αργότερα, η δυναστεία των Αρτίκιδων ίδρυσε τουρκικά κράτη στη Μοσούλη, την Jazirat-ibn-Eumer, το Kharput και το Martin. Το Tall-Keif, που βρίσκεται κοντά στη Μοσούλη, ήταν μία από τις κύριες οχυρώσεις των Αρτίκιδων

[377]

και ο El-Gazi-Khan, ένας ηγεμόνας αυτής της δυναστείας, κατατρόπωσε στο Tall-Afar μια μεγάλη δύναμη Σταυροφόρων.

Σε αυτές τις περιοχές υπάρχουν πολυάριθμα μνημεία τέχνης και δημόσιας ωφέλειας, τα οποία κατασκευάστηκαν από τους ηγεμόνες εκείνης της εποχής, ορισμένα από τα οποία διασώζονται ως ερείπια. Επίσης, πολλά νομίσματα που εκδόθηκαν κατά τη διάρκεια της κυριαρχίας τους βρίσκονται σήμερα σε διάφορα μουσεία.

Μετά από αυτές τις δυναστείες, οι Σελτζούκοι Τούρκοι κατέλαβαν τη Μοσούλη· την εξωράισαν και την επέκτειναν σημαντικά, μετατρέποντάς την σε κέντρο υψηλού πολιτισμού. Μόνο μετά τους Σελτζούκους Τούρκους ανέλαβαν τη διακυβέρνηση αυτών των περιοχών οι Οσμανλήδες Τούρκοι.

Όπως είναι ολοφάνερο, αυτή η περιοχή ανήκε συνεχώς και διοικούνταν από τους Τούρκους εδώ και έντεκα αιώνες.

99. Σ.τ.Ε.: Έτος Εγίρας ή Εγείρας, ή Ε.Ε. (Λατιν. Anno Hegirae, συντομογραφικά A.H.) είναι το χρονολογικό έτος σύμφωνα με το ισλαμικό ημερολόγιο.

Η περιοχή μεταξύ Βαγδάτης και του σημερινού νότιου συνόρου του βιλαετιού της Μοσούλης αναφέρεται σε αρχαίες ιστορικές πηγές με την ονομασία «Ταταριστάν», κάτι που αποδεικνύει ότι μια τουρκική φυλή είχε εγκατασταθεί εκεί. Ίχνη αυτής της ονομασίας μπορούν ακόμη να βρεθούν στην κοιλάδα που εμφανίζεται στους χάρτες με το όνομα Wadi Tatar.

Το βρετανικό υπόμνημα αναφέρει ότι η Μοσούλη ήταν ενωμένη με τη Βαγδάτη την εποχή του Midhat Πασά. Ωστόσο, πρέπει να σημειώσουμε ότι αυτή η προσωρινή ένωση οφειλόταν σε ορισμένες προσωπικές και διοικητικές σκοπιμότητες. Επιπλέον, την ίδια περίοδο, οι περιοχές της Ufra και του Diarbekir είχαν επίσης τεθεί προσωρινά υπό τη διοίκηση του Βαλή της Βαγδάτης, Midhat Πασά.

Το γεγονός ότι στο παρελθόν η Μοσούλη μπορεί να υπήρξε προσωρινά ενωμένη με τη Βαγδάτη, δεν μπορεί να θεωρηθεί σήμερα επαρκής λόγος για τον καθορισμό της τύχης της.

IV. – Γεωγραφικοί Λόγοι

Το βιλαέτι της Μοσούλης δεν περιλαμβάνεται στο Irak-i-Arabi· αντιθέτως, αποτελεί μέρος της περιοχής Al-Jazirah. Τόσο η Γεωγραφία όσο και η Ιστορία αφήνουν την περιοχή της Μοσούλης εκτός του Ιράκ.

Ούτε αποτελεί η Μοσούλη μέρος του Ιράκ από άποψη κλίματος· το γεγονός ότι δεν βρίσκονται καθόλου χουρμαδιές βορείως της γραμμής Kefri-Tekrit, τεκμηριώνει αυτόν τον ισχυρισμό. Το σύνορο που χωρίζει την Ανατολία από το Ιράκ, είναι η γραμμή Jabal-Hamrin-Jabal-Fuhul-Jabal-Sanjar.

Βορείως αυτής της γραμμής, το βιλαέτι της Μοσούλης παρουσιάζει τις ίδιες κλιματικές συνθήκες και τους ίδιους γεωλογικούς σχηματισμούς όπως η Ανατολία, ενώ το βιλαέτι της Βαγδάτης, διαφέρει από γεωμορφολογική άποψη εντελώς από της Μοσούλης, καθώς και από την Ανατολία.

V. – Οικονομικοί Λόγοι

Οι οικονομικές και εμπορικές σχέσεις της Μοσούλης με τη νότια Ανατολία, και ιδιαιτέρως με τις περιοχές του Diarbekir, του Van και του Bitlis, είναι σε κάθε περίπτωση πολύ πιο σοβαρές από τις οικονομικές και εμπορικές σχέσεις της με τη Βαγδάτη. Επιπλέον, η μοναδική εμπορική διαδρομή που ενώνει τη νότια Ανατολία με την Περσία, περνάει μέσα από τη Μοσούλη.

[378]

Όσοι γνωρίζουν αυτήν τη περιοχή ξέρουν ότι αντίθετα με τον ισχυρισμό που βρίσκεται στο βρετανικό υπόμνημα, η ξυλεία που χρησιμοποιείται για οικοδομικές εργασίες στη Βαγδάτη, δεν προέρχεται από τη Μοσούλη, αλλά από το Diarbekir. Επιπλέον, η ποσότητα σιτηρών που αγοράζει η Μοσούλη από το Diarbekir σε χαμηλή τιμή για να τα μεταπουλήσει στη Βαγδάτη σε υψηλότερη, υπερβαίνει την ποσότητα σιτηρών που εξάγονται απευθείας από τη Μοσούλη στη Βαγδάτη. Περαιτέρω, οι οικονομικές σχέσεις μεταξύ Sulemanieh και Van είναι πάρα πολύ σημαντικές, και η Μοσούλη εξάγει στην Ανατολία μεγάλη ποσότητα βοοειδών, ιδίως βουβαλιών.

Η πόλη και το βιλαέτι της Μοσούλης έχουν σημαντική εμπορική και συγκοινωνιακή σημασία, καθώς βρίσκονται στο σταυροδρόμι όλων των διαδρομών που συνδέουν την Ανατολία, τη Συρία, το Ιράκ και την Περσία.

Ένα ακόμα γεγονός στο οποίο επιθυμούμε να επιστήσουμε την προσοχή είναι ότι, ως αποτέλεσμα της κατασκευής του Σιδηροδρόμου της Βαγδάτης, στον οποίο η Τουρκία έχει επενδύσει τεράστια ποσά, η περιοχή της Μοσούλης είναι από οικονομική άποψη περισσότερο συνδεδεμένη με την Ανατολία παρά ποτέ.

Για τον ίδιο λόγο, η Μοσούλη, στη σημερινή εποχή, έχει αναπτύξει στενότερη σύνδεση με τα λιμάνια της Μεσογείου παρά με του Περσικού Κόλπου. Δεν χρειάζεται ιδιαίτερη εξήγηση πως,

από άποψη διευκόλυνσης των εξαγωγών και εμπορικών πλεονεκτημάτων, τα μεσογειακά λιμάνια είναι σαφώς προτιμότερα από εκείνα της περιοχής της Βασόρας.

VI. – Στρατιωτικοί Λόγοι

Η πόλη και τα περίχωρα της Μοσούλης βρίσκονται, όπως ήδη εξηγήσαμε, στη διασταύρωση των δρόμων που έρχονται από τις επαρχίες των Suleimanieh, Kirkuk, Van, Bitlis, Diarbekir, Siird κ.τ.λ. Οι εύκολες και ομαλές συγκοινωνίες μεταξύ των διαφόρων περιοχών της Νότιας Ανατολίας μπορούν επομένως να επιτευχθούν μέσω της Μοσούλης.

Επιπλέον, η ίδια η λέξη «Μοσούλη» σημαίνει σύνδεση ή ένωση.

Χωρίς την πόλη της Μοσούλης, η σύνδεση των περιοχών της Sulemanieh και του Kirkuk με τη μητέρα-πατρίδα θα ήταν αδύνατη. Σχετικά με την ασφάλεια των νότιων τμημάτων της χώρας μας, η κατοχή της Μοσούλης είναι απολύτως αναγκαία.

Προτείνουμε τη γραμμή των ορέων Jambal-Hamrin – Jambal-Fuhul και Jambal-Sanjar ως το σύνορο μεταξύ Ανατολίας και Ιράκ, καθώς αυτή η γραμμή αποτελεί, πέρα από φυλετικούς, γεωγραφικούς, πολιτικούς και άλλους παράγοντες που μόλις αναφέραμε, μια σαφή και φυσική διαχωριστική γραμμή μεταξύ των δύο περιοχών.

Ο ισχυρισμός ότι τα σύνορα αυτά αποτελούν απειλή για τη Βαγδάτη και τις επικοινωνίες μεταξύ Βαγδάτης και Περσίας δεν μπορεί να ληφθεί σοβαρά υπόψη σε ό,τι αφορά τη χάραξη συνόρων. Επιπλέον, τα Περσικά σύνορα είναι τόσο κοντά στη Βαγδάτη όσο η γραμμή την οποία προτείνουμε. Είναι ευρέως γνωστό, εξάλλου, πως ένας μεγάλος αριθμός κρατών έχουν τις πρωτεύουσές τους ή σημαντικές πόλεις χωροθετημένες πάνω ή κοντά στα σύνορά τους. Αν επιχειρήματα τέτοιου είδους επρόκειτο να ληφθούν υπόψη,

[379]

τότε θα ήταν αναγκαίο, προκειμένου να προστατεύσουμε την Κωνσταντινούπολη, να απαγορεύσουμε στα Στενά τον διάπλου ξένων πολεμικών πλοίων· μπορούμε επίσης να προσθέσουμε ότι στο παρελθόν, όταν στη Μοσούλη υπήρχαν Τούρκοι ηγεμόνες, στην Βαγδάτη υπήρχε διαφορετική κυβέρνηση.

Τη στιγμή που μας αρνούνται έναν μικρό τμήμα εδάφους δίπλα στην Αδριανούπολη, που είναι μια ιστορική πόλη μεγάλης σημασίας για εμάς, δεν είναι δίκαιο μάς προβάλλουν ως δήθεν βάσιμο επιχείρημα ενάντια στις αξιώσεις μας για τη Μοσούλη, ότι το σύνορό μας, αν φτάσει σε απόσταση 70 μίλια από τη Βαγδάτη, θα συνιστά απειλή.

VII. – Το Τουρκικό Εθνικό Συμβόλαιο

Είναι αδύνατον ένας λαός να παύσει να νοιάζεται με οποιονδήποτε τρόπο για την τύχη του πληθυσμού μιας περιοχής την οποία που έχασε εξ αιτίας ενός πολέμου.

Για αυτό το λόγο έχουμε την ηθική υποχρέωση να τονίσουμε πως οι επαρχίες που κατοικούνται από αραβική και μουσουλμανική πλειονότητα, οι οποίες ήταν υπό ξένη κατοχή κατά το χρόνο της σύναψης της ανακωχής, ήταν ελεύθερες, σύμφωνα με τις αρχές του προέδρου Wilson να ορίσουν μόνες τους το μέλλον τους. Από την άλλη μεριά, είχαμε εύλογο δικαίωμα να απαιτήσουμε την επιστροφή περιοχών που κατοικούνται από τουρκική πλειονότητα και οι οποίες έχουν περιέλθει σε ξένη κατοχή.

Είναι επιπλέον προφανές ότι τα κατεχόμενα εδάφη εξακολουθούν και θα εξακολουθούν νομικά να μας ανήκουν έως ότου τα παραχωρήσουμε επίσημα εμείς οι ίδιοι.

Σε ό,τι αναφορά στο βιλαέτι της Μοσούλης, παρέμεινε εκτός ξένης στρατιωτικής κατοχής μέχρι τη σύναψη της ανακωχής, και χωρίς δικαίωμα, καταλήφθηκε μερικώς, όπως πολλές άλλες περιοχές της Τουρκίας, μόνο μετά από την αναστολή των εχθροπραξιών. Όπως στις περιπτώσεις

των Αδάνων, της Σμύρνης, της Κωνσταντινούπολης, της Urfa, του Aintab και της Ανατολικής Θράκης, οι οποίες όλες κατέληξαν υπό ξένη κατοχή, έτσι και ο τουρκικός λαός είναι αποφασισμένος να χρησιμοποιήσει, στο μέγιστο των δυνατοτήτων του, όλα τα μέσα που διαθέτει για να επαναφέρει το βιλαέτι της Μοσούλης στη μητέρα-πατρίδα. Γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο, διαμόρφωσε το Εθνικό του Σύμφωνο αναλόγως με αυτές τις αρχές.

Το τουρκικό έθνος δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να συμφωνήσει ότι, εξαιτίας της παρουσίας μιας μικρής αραβικής μειονότητας στην επαρχία της Μοσούλης, τα αδέρφια του Τούρκοι και Κούρδοι, που αποτελούν την πλειονότητα του πληθυσμού τού βιλαετιού εκείνου, θα πρέπει να παραμείνουν εκτός Τουρκίας.

Συμπέρασμα

Οι φυλετικοί, πολιτικοί, οικονομικοί, γεωγραφικοί και στρατιωτικοί παράγοντες που παρατέθηκαν είναι ικανοί για να αποδείξουν ότι το βιλαέτι της Μοσούλης αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της Τουρκίας.

Το βιλαέτι καταλήφθηκε μετά την ανακωχή κατά παράβαση κάθε έννοιας δικαιοσύνης.

Η διατήρηση υπό ξένη κατοχή της τουρκικής και κουρδικής πλειονότητας του βιλαετιού, συνιστά σοβαρή απειλή για τις μελλοντικές φιλικές και γειτονικές σχέσεις μας, όσο και για την ίδια την ειρήνη, για την επίτευξη της οποίας ο τουρκικός λαός και ολόκληρη η παγκόσμια κοινότητα έχουν προβεί τόσο μεγάλες θυσίες.

[380]

Από την άλλη πλευρά, εάν η πόλη της Μοσούλης παραμείνει εκτός των συνόρων της Τουρκίας, το αποτέλεσμα θα ήταν, εκτός από όλες τις άλλες θεωρήσεις που έχουμε υποδείξει, να αφαιρεθεί η νότια Ανατολία εκτεθειμένη σε σοβαρό κίνδυνο και να παρεμποδίζεται η επικοινωνία μεταξύ των διαφόρων περιοχών της χώρας μας.

Για όλους αυτούς τους λόγους, η τουρκική αντιπροσωπεία είναι πεπεισμένη ότι η αξίωσή της σχετικά με το βιλαέτι της Μοσούλης, είναι απολύτως δικαιολογημένη.

Από την άλλη μεριά, εάν η πόλη της Μοσούλης παραμείνει εκτός των συνόρων της Τουρκίας, το αποτέλεσμα θα ήταν –εκτός από όλες τις άλλες θεωρήσεις τις οποίες έχουμε υποδείξει– να αφαιρεθεί η νότια Ανατολία εκτεθειμένη σε σοβαρό κίνδυνο και να παρακωλύονται οι επικοινωνίες μεταξύ των διαφόρων περιοχών της χώρας μας.

Για όλους αυτούς τους λόγους, η τουρκική αντιπροσωπεία είναι πεπεισμένη ότι η απαίτησή της σχετικά με το βιλαέτι της Μοσούλης, είναι απολύτως δικαιολογημένη.

Έγγραφο Γ

Ο Μαρκήσιος Curzon του Kedleston προς τον Ismet Πασά

Αγαπητέ Ismet Πασά,

Λωζάννη, 26 Δεκεμβρίου 1922

Έχω μελετήσει προσεκτικά τη λεπτομερή τοποθέτησή σας, την οποία μου αποστείλατε την 23η Δεκεμβρίου, και αφορά το βιλαέτι της Μοσούλης· ως μου επιτραπεί να πω ότι, παρόλο που φαίνεται να εξετάσατε εκτενώς τα επιχειρήματα που περιέχονται στο υπόμνημά μου της 14ης Δεκεμβρίου, το μεγαλύτερο μέρος αυτών παραμένει –ακόμη και μετά την λεπτομερή ανάλυσή σας– αναπάντητο. Οι λόγοι που τώρα προβάλλετε, και τους οποίους είμαι πρόθυμος να υποβάλλω σε δημόσια κρίση, απλώς επιβεβαιώνουν τη γνώμη μου πως καμία απολύτως υπόθεση δεν μπορεί να στοιχειοθετηθεί –ακόμη και πάνω στη βάση την οποία η Εξοχότητά σας επέλεξε– σχετικά με την εκχώρηση του βιλαετιού της Μοσούλης από τη βρετανική κυβέρνηση.

Θα μου επιτρέψετε, ωστόσο, να σας παρουσιάσω την υπόθεση –ανεξάρτητα από τα συγκεκριμένα επιχειρήματα– με έναν τρόπο που δεν θα αφήνει περιθώριο για περαιτέρω παρερμηνείες;

Η Βρετανική Κυβέρνηση εξαναγκάστηκε να εισέλθει σε πόλεμο με την Τουρκία λόγω της απρόκλητης ενέργειας της Τουρκικής Κυβέρνησης το 1914. Τελικά νίκησε τις τουρκικές δυνάμεις και τις εκδίωξε από ολόκληρη την περιοχή του Ιράκ και πολύ πέρα από αυτήν. Εκείνα τα εδάφη είναι από τότε αδιαλείπτως κατειλημμένα από βρετανικές δυνάμεις, και για κάποιον καιρό διοικήθηκαν από βρετανούς αξιωματούχους.

Κατά τη διάρκεια του πολέμου, η Βρετανική Κυβέρνηση ανέλαβε μια σαφή και έντιμη δέσμευση προς τους Άραβες κατοίκους αυτών των περιοχών να τους απελευθερώσει από την τουρκική κυριαρχία, και το συντομότερο δυνατόν έλαβε μέτρα για την εγκαθίδρυση μιας αραβικής διοίκησης.

Τον Απρίλιο του 1920 δέχθηκε στο Σαν Ρέμο μία σαφή εντολή υπό την Κ.τ.Ε. (στην οποία η Τουρκική Κυβέρνηση, σήμερα, υπαινίσσεται πως επιθυμεί να γίνει μέλος) για το κράτος του Ιράκ σύμφωνα με το άρθρο 22 του Συμφώνου.

Σε ό,τι αφορά, ειδικότερα, στους Κούρδους, το προσχέδιο της εντολής για το Ιράκ, το οποίο έχει δημοσιοποιηθεί, ορίζει πως «...τίποτε σε αυτήν την εντολή δεν θα εμποδίζει τον εντολοδόχο από το να ιδρύσει ένα σύστημα τοπικής αυτονομίας για περιοχές κυρίως κουρδικές στο Ιράκ, έτσι όπως το θεωρήσει λειτουργικό». Δεν υπάρχει τίποτα στην τοποθέτηση της τουρκικής αντιπροσωπείας που θα με οδηγούσε να σκεφτώ πως η κυβέρνηση της Τουρκίας σχεδιάζει κάποιο πιο φιλελεύθερο καθεστώς για τους κουρδικούς πληθυσμούς που ακόμη παραμένουν στην Τουρκία.

[381]

Αρκετά πρόσφατα, η κυβέρνηση της Αυτού Μεγαλειότητας υπέγραψε συνθήκη με τον ελεύθερα εκλεγμένο βασιλιά του Ιράκ, τον Εμίρη Feisal. Η συνθήκη εμπεριέχει διάταξη πως καμία περιοχή στο Ιράκ δεν θα παραχωρηθεί ή εκμισθωθεί ή με κάποιο τρόπο τεθεί υπό τον έλεγχο κάποιας ξένης Δυνάμεως.

Αυτή η αλληλουχία γεγονότων συνιστά μία δέσμευση την οποία καμία κυβέρνηση που σέβεται τον εαυτό της δεν μπορεί να αγνοήσει, εντίμως, και από την οποία η κυβέρνηση της Αυτού Μεγαλειότητας δεν έχει, ασφαλώς, την παραμικρή πρόθεση να υπαναχωρήσει. Η θέση αυτή επιβεβαιώνεται σε κάθε της πτυχή από τα τοπικά χαρακτηριστικά, στα οποία, ευτυχώς, χάριν της πρόκλησής που μου απευθύνετε, μου δίνετε την ευκαιρία να αναφερθώ.

Υπό τις παρούσες συνθήκες, θα εξαπατούσα την Εξοχότητά σας –καθώς και την τουρκική αντιπροσωπεία– αν σας δημιουργούσα την εντύπωση ότι οποιαδήποτε παράταση αυτής της διένεξης θα μπορούσε, καθ' οιονδήποτε τρόπο, να επηρεάσει τη στάση την οποία θεώρησα καθήκον μου να τηρήσω.

Όπως, όμως, σας ανέφερα ήδη στην πρώτη μας συνάντηση, είμαι απολύτως πρόθυμος, ανά πάσα στιγμή, να δώσω εντολή στους εμπειρογνώμονές μου να συζητήσουν με τους δικούς σας την ακριβή χάραξη του βόρειου ορίου του βιλαετιού της Μοσούλης, που θα αποτελέσει, βάσει της συνθήκης μελλοντικό σύνορο μεταξύ Τουρκίας και Ιράκ. Ο χρόνος κυλάει, και όσο πιο σύντομα αρχίσει η συζήτηση επί του θέματος σε πνεύμα αμοιβαίας καλής θέλησης, τόσο το καλύτερο.

Ειλικρινώς διακεείμενος ..., κ.τ.λ.

CURZON ΤΟΥ KEDLESTON

Συνημμένο στο Έγγραφο Γ
*Ανταπάντηση στο Υπόμνημα της Τουρκικής Αντιπροσωπείας
σχετικά με το Ζήτημα του Βιλαετιού της Μοσούλης*

Το υπόμνημα της τουρκικής αντιπροσωπείας, όχι μόνο δεν είναι πειστικό αλλά παρέχει επιπλέον επιχειρήματα υπέρ της άποψης ότι το βιλαέτι της Μοσούλης αποτελεί φυσικό και αναπόσπαστο τμήμα της υπό εντολή περιοχής του Ιράκ και πρέπει να παραμείνει ως έχει. Πολλά από τα επιχειρήματα που προβάλλει η τουρκική πλευρά έχουν ήδη απαντηθεί στο προηγούμενο βρετανικό υπόμνημα, της 14ης Δεκεμβρίου. Παρ' όλα αυτά, τα εν λόγω επιχειρήματα έτυχαν πλήρους και σοβαρής εξέτασης εκ νέου.

1. Φυλετικά

Παρόλο που η Τουρκική Κυβέρνηση διοικούσε το βιλαέτι της Μοσούλης επί πολλούς αιώνες, δεν υπάρχει ακριβής τουρκικός χάρτης της περιοχής· ούτε, απ' όσο γνωρίζει η βρετανική αντιπροσωπεία, υπάρχουν προπολεμικά στατιστικά στοιχεία εθνολογικής φύσεως, τα οποία έχουν συγκεντρωθεί από την τουρκική διοίκηση.

Αντιθέτως, κατά τα τελευταία έτη, Βρετανοί αξιωματικοί χαρτογράφησαν με ακρίβεια ολόκληρη την περιοχή επισκεπτόμενοι κάθε γωνιά της. Η βρετανική αντιπροσωπεία έχει, συνεπώς, βάσιμους λόγους να θεωρεί ότι τα δικά της στατιστικά στοιχεία είναι πιο αξιόπιστα από εκείνα της τουρκικής πλευράς, τα οποία, σημειωτέον, δεν φέρουν καν ημερομηνία.

Τα βρετανικά στοιχεία για τους Κούρδους δεν περιλαμβάνουν τους Κούρδους της Περσίας που απλώς περνούν, εποχιακά κάποια χρονικά διαστήματα στο Ιράκ. Όσον αφορά τις νομαδικές και ημινομαδικές αραβικές φυλές, η γεωγραφική περιοχή στην οποία

[382]

ανήκουν είναι πασίγνωστη. Στις βρετανικές στατιστικές περιλαμβάνονται μόνον οι Άραβες του βιλαετιού της Μοσούλης.

Η φύση των τουρκικών στατιστικών στοιχείων μπορεί να καταδειχθεί από την περίπτωση του «λίβα»¹⁰⁰ της Suleimanieh, όπου η τουρκική αντιπροσωπεία ισχυρίζεται (1) ότι υπάρχουν πάνω από 7.000 Άραβες· ενώ ούτε ο πιο ένθερμος Άραβας πατριώτης δεν έχει ποτέ ισχυριστεί την ύπαρξη Αράβων στην περιοχή αυτή και (2) ότι οι Τούρκοι αριθμητικά δεν ξεπερνούν το ήμισυ των Κούρδων· και, όπως θα βεβαιώσει κάθε ταξιδιώτης, η παρουσία ενός Τούρκου ανάμεσα στους Κούρδους της Suleimanieh είναι τόσο σπάνιο φαινόμενο όσο και η παρουσία ενός Έλληνα στην Ανατολία σήμερα. Ακόμη πιο αβάσιμος είναι ο τουρκικός ισχυρισμός ότι υπάρχουν μόνο 28.000 Άραβες στον «λίβα» της Μοσούλης, ενώ είναι κοινώς γνωστό ότι μόνο η πόλη της Μοσούλης περιλαμβάνει διπλάσιο αριθμό Αράβων. Πολύ πριν οι Βρετανοί αξιωματούχοι αποκτήσουν άμεση γνώση τα τελευταία χρόνια, η Μοσούλη αναγνωριζόταν ήδη από ταξιδιώτες και παρατηρητές της εποχής ως μία από τις πλέον εξέχουσες αραβικές πόλεις της Μεσοποταμίας. Κι όμως, μας ζητάνε να πιστέψουμε ότι ένας πληθυσμός που, με ελάχιστες εξαιρέσεις, μιλά αποκλειστικά αραβικά και τα μέλη του αυτοπροσδιορίζονται ως Άραβες, είναι στην πραγματικότητα Τούρκοι που απλώς έτυχε να μάθουν αραβικά. Αυτό το επιχείρημα είναι αντίστοιχο με εκείνο

100. Σ.τ.Ε.: Η διοικητική διαίρεση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ήταν η ακόλουθη: Η έκταση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ήταν διαιρεμένη σε μεγάλες περιφέρειες, τα βιλαέτια. Κάθε βιλαέτι διαιρούνταν σε σαντζάκια ή λιβάδες. Αντίστοιχα και τα σαντζάκια υποδιαιρούνταν σε καζάδες. Ο κάθε καζάς, ο οποίος συμπεριλάμβανε μικρές κοινότητες, ίσως προσαρτούσε και τους ναχιέδες, δηλαδή μικρά χωριά τα οποία λόγω τοπογραφίας δεν μπορούσαν να αποτελέσουν εν τω συνόλω έναν καζά. (Οθωμανικοί κώδικες: ήτοι συλλογή των εν ενεργεία νόμων κανονισμών, διαταγμάτων και οδηγιών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, επιμ. έκδ. Δημ. Νικολαΐδης, Εκ του Τυπογραφείου της Επταλόφου, Κωνσταντινούπολη, 1869, σ. 72).

που η τουρκική αντιπροσωπεία επιχειρεί να τεκμηριώσει τον τουρκικό χαρακτήρα μιας περιοχής επικαλούμενη τα τουρκικά τοπωνύμια ορισμένων χωριών – παραβλέποντας ότι στην προηγούμενη παράγραφο είχε θεωρήσει ως τουρκική και μια περιοχή που φέρει το καθαρά αραβικό όνομα Ashair Saba. Με παρόμοια λογική, θα μπορούσε κανείς να «αποδείξει» ότι το Diarbekr και το Marmurat-al-Aziz είναι αραβικές πόλεις ή ότι η Κωνσταντινούπολη, η Αδριανούπολη, το Ικόνιο και η Άγκυρα είναι ελληνικές – μια επιχειρηματολογία που ασφαλώς δεν θα ήταν αποδεκτή από την τουρκική αντιπροσωπεία.

Περαιτέρω, ο τουρκικός ισχυρισμός ότι η πόλη της Μοσούλης είναι τουρκική, αναιρείται από τον εθνογραφικό χάρτη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (*Carte ethnographique de l'Empire Ottoman*), τον οποίο είχε παρουσιάσει ως επίσημο έγγραφο ο Bekir Sami Μπέης στις διαπραγματεύσεις στο Λονδίνο τον Μάρτιο του 1921. Αν και ο εν λόγω χάρτης αποδίδει ελαφρώς ευρύτερη εδαφική κατανομή στους Τούρκους και στους Κούρδους από αυτή που πραγματικά υφίσταται, εντούτοις επιβεβαιώνει πλήρως τον ισχυρισμό του βρετανικού υπομνήματος της 14ης (Δεκεμβρίου), σύμφωνα με τον οποίο: το σύνολο της πόλης της Μοσούλης, ολόκληρη η βόρεια περιοχή, στη δεξιά όχθη του Τίγρη έως τα όρια του βιλαετιού, καθώς και οι περισσότερες περιοχές νότια της Μοσούλης (και στις δύο όχθες του ποταμού έως τον οδικό άξονα Erbil-Kirkuk-Kifri, είναι αραβικές.

Αδυνατώντας, ακόμη και με τη προσφυγή σε επιχειρήματα – τα οποία έχουν ήδη αποκρουστεί στις προηγούμενες παραγράφους να αποδείξει την ύπαρξη τουρκικής πλειονότητας στο βιλαέτι της Μοσούλης, η τουρκική αντιπροσωπεία επιχειρεί στη συνέχεια να ενισχύσει τη θέση της προβάλλοντας τον αξιοπερίεργο ισχυρισμό ότι Κούρδοι και Τούρκοι ανήκουν στο ίδιο εθνολογικό γένος. Δύσκολα θα μπορούσε, ωστόσο, η τουρκική πλευρά να περιμένει ότι ένας τέτοιος ισχυρισμός θα γινόταν αποδεκτός – και μάλιστα για έναν λαό που μιλά μια ιρανική διάλεκτο συγγενική προς τα περσικά, και του οποίου τα έθιμα διαφέρουν εμφανώς από εκείνα των Τούρκων. Ιδίως η στάση απέναντι στις γυναίκες είναι τόσο διαφορετική,

[383]

ώστε και μόνη της αυτή η διαφορά θα αρκούσε για να θεμελιώσει τη θέση περί διακριτής εθνικής ταυτότητας. Επιπλέον, ο ίδιος αυτός λαός παρουσιάζει εντυπωσιακή ανομοιογένεια στη φυσική εμφάνιση με τους Τούρκους. Σε οποιαδήποτε περιοχή όπου οι δύο πληθυσμοί συνυπάρχουν, ένας ταξιδιώτης μπορεί με ευκολία –και χωρίς καμία ανάγκη άλλης πληροφορίας– να διακρίνει με ευκολία, απλώς από τα χαρακτηριστικά των προσώπων, αν ένα χωριό είναι τουρκικό ή κουρδικό. Αρκεί να ειπωθεί ότι για την εν λόγω θεωρία δεν υπάρχει καμία ιστορική ή άλλη έγκυρη τεκμηρίωση, ενώ οι ίδιοι οι Κούρδοι θα την απέρριπταν με περιφρόνηση.

Συνεπώς, η βρετανική αντιπροσωπεία εμμένει στη θέση που έχει διατυπώσει στο προηγούμενο υπόμνημά της ότι: το μοναδικό στοιχείο του πληθυσμού του βιλαετιού της Μοσούλης που παρουσιάζει φυλετική συγγένεια με τον πληθυσμό της Ανατολίας είναι οι Τουρκομάνοι, οι οποίοι αντιστοιχούν μόλις στο ένα δωδέκατο του συνολικού πληθυσμού.

2. Πολιτικά

Ακόμη και αν γινόταν αποδεκτό ότι η μικρή «τουρκική» μειονότητα στο βιλαέτι της Μοσούλης θα ήταν ευχαριστημένη να επιστρέψει στην διοίκηση υπό την οποία απολάμβανε προνόμια που είχαν αποκτηθεί μεροληπτικά εις βάρος άλλων, η βρετανική αντιπροσωπεία αρνείται κατηγορηματικά ότι αυτήν την άποψη την υιοθετεί οποιοδήποτε άλλο πληθυσμιακό στοιχείο της περιοχής.

Οι θέσεις των Χριστιανών και των Γεζίντι είναι γνωστές σε τέτοιο βαθμό ώστε δεν χρειάζεται καμία περαιτέρω επιχειρηματολογία. Όσον αφορά τους Άραβες, η βρετανική αντιπροσωπεία όχι μόνο επαναλαμβάνει ότι ψήφισαν ομόφωνα υπέρ της ένταξης στο κράτος του Ιράκ, αλλά και επιμένει ότι, ύστερα από τα κατορθώματά των Αράβων στον πόλεμο και την εγκαθίδρυση του

αραβικού κράτους του Ιράκ υπό την ηγεσία Άραβα βασιλιά, κανένας Άραβας δεν θα δίσταζε ούτε λεπτό, να προτιμήσει να παραμείνει υπήκοος αυτού του νεοσύστατου κράτους, παρά να επιστρέψει σε ένα καθεστώς το οποίο ούτε καν είχε αναγνωρίσει την αραβική ως επίσημη γλώσσα.

Λυπούμαστε δε, για το γεγονός ότι η τουρκική αντιπροσωπεία παρερμήνευσε ορισμένες παραδοχές που η βρετανική πλευρά συμπεριέλαβε στο προηγούμενο υπόμνημά της, με πλήρη αίσθηση δίκαιου και αμεροληψίας. Ο λαός της Sulemanieh δεν αρνήθηκε να συμμετάσχει στην ψηφοφορία για την ενσωμάτωσή του στο Ιράκ. Όταν διεξήχθη η ψηφοφορία για την εκλογή του Εμίρη Feisal, δεν ζητήθηκε καν η συμμετοχή τους, γιατί, όπως αναφέρθηκε ρητά στο προηγούμενο βρετανικό υπόμνημα, «...όντας ένα συμπαγές σώμα διαφορετικής φυλετικής προέλευσης, προφανώς χρήζει ξεχωριστής μεταχείρισης». Ο λαός της Suleimanieh πάντοτε αναγνώριζε πως η τύχη του είναι δεμένη με εκείνην της Βαγδάτης, η οποία στην πραγματικότητα είναι η μοναδική τους οικονομική διέξοδος.

Η θέση πως «...μόνον οι μειονότητες της πόλης της Μοσούλης ...ψήφισαν υπέρ του Ιράκ», είτε βασίζεται στο βρετανικό υπόμνημα είτε σε άλλη πηγή πληροφόρησης, είναι απολύτως αβάσιμη. Δεδομένου ότι η βρετανική θέση επί του θέματος έχει παραγκωνιστεί, είναι σκόπιμο να την επαναλάβουμε με μεγαλύτερη λεπτομέρεια. Η πρόταση για τη σύνδεση του βιλαετιού της Μοσούλης με το υπόλοιπο Ιράκ, υπό την ηγεμονία του Εμίρη Feisal, υποστηρίχθηκε από το σύνολο του «λιβά» της Μοσούλης (συμπεριλαμβανομένων των Zakho, Dohuk και Aghah), του «λιβά» του Erbil και από το τμήμα Kifri, μέρους του «λιβά» του Kirkuk. Ο βαθμός της δήθεν «πίεσης» που φέρεται ότι ασκήθηκε μπορεί να εκτιμηθεί από το ευρύτατα γνωστό γεγονός ότι

[384]

η αντιπροσωπεία από το Kirkuk, που μετέβη στη Βαγδάτη, δεν έλαβε καμία απάντηση από τον Ύπατο Αρμοστή στο ερώτημά για τις προθέσεις της κυβερνήσεως της Αυτού Μεγαλειότητας σχετικά με το δημοψήφισμα, – παρά μόνο την σταθερή διαβεβαίωση ότι «ήταν ελεύθεροι να πράξουν ό,τι επιθυμούν»· και οι κάτοικοι του Kirkuk, βασισμένοι στην απάντηση, ενήργησαν με απόλυτη ελευθερία. Πρέπει, ωστόσο, να παραδεχτούμε ότι η εντύπωση που επικρατεί, ότι πολλοί από τους κατοίκους του βιλαετιού της Μοσούλης ψήφισαν υπέρ της ενσωμάτωσης με το Ιράκ το έπραξαν ορμώμενοι από ιδιοτελή κίνητρα, είναι απολύτως βάσιμη. Είναι βάση της βρετανικής θέσης πως είναι προς το συμφέρον όλων των κατοίκων της Μοσούλης να ανήκουν σε υπό εντολή περιοχή, παρά να ενωθούν με μία φυλή η οποία, από τον καιρό που οι ορδές των Τατάρων κατέστρεψαν το αρχαίο αρδευτικό σύστημα της Βαβυλώνας, δεν έχει προσφέρει στο Ιράκ κανένα όφελος.

Όσον αφορά το τουρκικό στοιχείο, τα μέλη της τουρκικής αντιπροσωπείας προβάλλουν σειρά επιχειρημάτων. Ίσως το πιο περίεργο είναι η παρουσίαση των βομβαρδισμών στο Rowanduz, και σε άλλες περιοχές, στις οποίες είχαν διεισδύσει τουρκικά στρατεύματα, σαν προσπάθεια αποδυνάμωσης του δεσμού του τοπικού πληθυσμού με την Τουρκία. Αντιθέτως, η τουρκική αντιπροσωπεία αποσιωπά δύο ουσιώδη σημεία που είχαν διατυπωθεί στο προηγούμενο βρετανικό υπόμνημα: (1) ότι η Τουρκική Κυβέρνηση σπάνια (ή ουδέποτε) είχε αποτελεσματικό έλεγχο του Νότιου Κουρδιστάν, και (2) ότι οι Κούρδοι του Νότιου Κουρδιστάν δεν παρείχαν καμία υποστήριξη στην τουρκική πλευρά κατά τη διάρκεια του Μεγάλου Πολέμου. Αν πρόκειται να γίνουν δεκτά τόσο γενικά επιχειρήματα όπως αυτά που σήμερα προβάλλει η τουρκική αντιπροσωπεία, τότε είναι δικαιολογημένο να θυμηθούμε πως η Τουρκική Κυβέρνηση είχε συνεχή προβλήματα με τους Κούρδους του Dersim και άλλων περιοχών· πως το 1914 υπήρξε μια σοβαρή κουρδική εξέγερση στο Bitlis, η οποία κατεστάλη με δυσκολία· και πως πολλοί Κούρδοι αρχηγοί και οι γιοί τους εκτοπίστηκαν για χρόνια στην Κωνσταντινούπολη, για να αποτραπεί η συσπείρωση του κουρδικού εθνικισμού γύρω τους καθώς και η πιθανότητα εξέγερσης κατά της τουρκικής εξουσίας.

Η τουρκική αντιπροσωπεία επικαλείται τους Κούρδους εκπροσώπους στη Συνέλευση της Άγκυρας, υποστηρίζοντας ότι οι Κούρδοι του Νοτίου Κουρδιστάν (μεταξύ άλλων) ζήτησαν να ενωθούν με την Τουρκία. Εφόσον, όμως, είναι προφανές ότι ποτέ δεν διεξήχθησαν εκλογές στο Νότιο Κουρδιστάν για την εκλογή αντιπροσώπων στη Συνέλευση της Άγκυρας, η επίκληση αυτής της γνώμης στερείται βαρύτητας όσον αφορά τον λιβά της Sulemanieh. Σε κάθε περίπτωση, είναι ανοιχτό στον καθένα να διαμορφώσει ανεξάρτητη κρίση ως προς το αν οι Νότιοι Κούρδοι θα προτιμούσαν να αποδεχθούν μια ρύθμιση η οποία, ενώ τους συνδέει με το εμπορικό και εφοδιαστικό τους κέντρο, τη Βαγδάτη, τους επιτρέπει να χρησιμοποιούν τη δική τους γλώσσα, να διοικούνται από τους δικούς τους φυλετικούς αρχηγούς και αξιωματούχους και να αναπτύσσουν τους αυτόχθονες θεσμούς τους· ή, αντιθέτως, να τεθούν υπό μια κυβέρνηση της οποίας οι εκπρόσωποι δεν έχουν άλλη απάντηση στα εθνικά τους αιτήματα πέρα από τον ισχυρισμό ότι όλοι οι Κούρδοι είναι Τούρκοι.

3. Ιστορικά

Το βρετανικό υπόμνημα ασχολήθηκε πολύ συνοπτικά με αυτή την παράμετρο με το σκεπτικό ότι «το επιχείρημα της Ιστορίας... θα δικαιολογούσε

[385]

το αίτημα οποιασδήποτε χώρας για οποιαδήποτε πόλη ή επαρχία από την οποία είχε στερηθεί ως συνέπεια ήττας σε πόλεμο». Ωστόσο, ακόμη και αν –για χάρη του διαλόγου– γίνει αποδεκτή η ιστορική επισκόπηση της τουρκικής αντιπροσωπείας, αυτό ενισχύει εν τέλει τη θέση της βρετανικής πλευράς. Η τουρκική αντιπροσωπεία δεν μπορεί να αρνηθεί ότι η Μοσούλη χτίστηκε από Άραβες και ήταν αραβική πόλη όταν την κατέλαβαν για πρώτη φορά οι «Τούρκοι» ηγεμόνες· ενώ επιπλέον διατυπώνεται ο ισχυρισμός ότι οι Κούρδοι κατείχαν το Κουρδιστάν πολύ πριν από εκείνη την περίοδο. Ακολούθησαν, όπως αναφέρεται, έντεκα αιώνες τουρκικής κυριαρχίας. Η κυριαρχία αυτή καταλύθηκε μόλις πριν λίγα χρόνια, και διαπιστώθηκε ότι ο πληθυσμός της περιοχής παρέμενε, όπως και έντεκα αιώνες πριν, κατά κύριο λόγο αραβικός και κουρδικός, ότι δεν είχε αντικατασταθεί από τουρκικά στοιχεία, ούτε είχε αφομοιωθεί ως προς τη φυλετική καταγωγή ή τη γλώσσα. Δύσκολα θα μπορούσε να βρεθεί πιο ισχυρή απόδειξη του τεχνητού χαρακτήρα της σύνδεσης του βιλαετιού της Μοσούλης με την Τουρκική Αυτοκρατορία.

4. Γεωγραφικά

Αυτή η επιχειρηματολογία, την οποία η τουρκική αντιπροσωπεία προβάλλει για πρώτη φορά, δεν οδηγεί πουθενά. Η πεδιάδα της Μοσούλης, με το μακρύ, θερμό και άνυδρο καλοκαίρι της, τον χειμώνα χωρίς χιόνι, και μόλις 13 ίντσες βροχής τον χρόνο, διαφέρει πιο πολύ από την Ανατολία απ' ό,τι από τη Βαγδάτη. Αλλά θα μπορούσε κανείς να αποδείξει ή να διαψεύσει οτιδήποτε με βάση το επιχείρημα πως η Ανατολία –μέρη της οποίας παραμένουν για μήνες θαμμένα στο χιόνι, ενώ άλλα είναι τόσο θερμά ώστε να ευδοκιμεί το βαμβάκι– αποτελεί ενιαία γεωγραφική ενότητα.

5. Οικονομικά

Είναι λυπηρό το γεγονός ότι αυτή η σημαντική πτυχή του ζητήματος, η οποία αναλύθηκε με μεγάλη λεπτομέρεια στο προηγούμενο βρετανικό υπόμνημα, αντιμετωπίστηκε με τόσο πρόχειρο τρόπο από την τουρκική αντιπροσωπεία.

Το βρετανικό υπόμνημα τόνιζε ότι η κυριότητα του βιλαετιού της Μοσούλης είναι ζωτικής σημασίας για την τροφοδοσία της Βαγδάτης. Το τουρκικό υπόμνημα δεν αντικρούει αυτή τη διαπίστωση, αλλά προσθέτει ότι η Βαγδάτη χρειάζεται σιτηρά τόσο από το Diarbekr όσο και από τη Μοσούλη. Η βρετανική αντιπροσωπεία δεν προτίθεται να εξαγάγει από αυτό το επιχείρημα το προφανές συμπέρασμα ότι τόσο το Diarbekr όσο και η Μοσούλη θα πρέπει να ενσω-

ματωθούν στο Ιράκ. Αρκείται στην επισημάνση ότι η ανάπτυξη της γεωργίας στο Ιράκ, από την εποχή της βρετανικής κυριότητας, επιτρέπει τη σταδιακή απεξάρτηση από τα σιτηρά του Diarbekr, εφόσον οι σιτοπαραγωγικές περιοχές της Μοσούλης περιλαμβάνονται εντός των συνόρων της.

Ένα σημαντικό επιχείρημα που διατυπώθηκε στο βρετανικό υπόμνημα υποστηρίζεται με τον καλύτερο τρόπο και από την τουρκική αντιπροσωπεία, η οποία δίνει έμφαση στη δυνητική σημασία των μεσογειακών λιμανιών για τη Μοσούλη στο μέλλον. Η βρετανική αντιπροσωπεία βρίσκει πιθανό το ενδεχόμενο να μειωθεί το εμπόριο της Μοσούλης με τη Βαγδάτη και τη Βασόρα, ενώ το εμπόριο με την Αλεξανδρέττα, τη Βηρυτό και τη Χάιφα να αυξηθεί. Η βρετανική αντιπροσωπεία αναγνωρίζει ότι το κράτος του Ιράκ θα πρέπει να συνάψει τις στενότερες δυνατές οικονομικές και εμπορικές σχέσεις με τα δύο γειτονικά κράτη της Παλαιστίνης και της Συρίας,

[386]

και έχει ήδη επισημάνει τη σημασία του εμπορίου, διαμέσου της ερήμου, μεταξύ Συρίας και Μοσούλης. Η μεταβίβαση της Μοσούλης στην Τουρκία θα την απέκοπτε όχι μόνον από το Ιράκ αλλά επίσης και από τη Συρία, και θα παρενέβαινε σοβαρά στις επικοινωνίες γενικότερα μεταξύ Συρίας από τη μια και Ιράκ και Περσίας από την άλλη. Στην πραγματικότητα, τρεις χώρες θα θυσιάζονταν με σκοπό να δοθούν αμελητέα οικονομικά πλεονεκτήματα σε μία άλλη.

Είναι πραγματικά δύσκολο να αποφασίσει κάποιος εάν η τουρκική επιχειρηματολογία πλήττεται περισσότερο από τα δικά της επιχειρήματα ή από εκείνα της βρετανικής πλευράς, τα οποία επιλέγει να αγνοήσει. Επικαλείται ως λόγους για την επανένταξη του βιλαετιού της Μοσούλης στην Τουρκία, α) το εμπόριο μεταξύ νότιας Ανατολίας και Περσίας, το οποίον είναι μάλλον ασήμαντο και, σε κάθε περίπτωση, η ευκολότερη διαδρομή είναι μέσω Βαγδάτης, β) η εξαγωγή βουβαλίων από τη Μοσούλη, μολονότι τα βουβάλια δεν εκτρέφονται στη Μοσούλη, αλλά στην Κάτω Μεσοποταμία και γ) την κατασκευή της σιδηροδρομικής γραμμής προς τη Βαγδάτη, η οποία, στην πραγματικότητα, είναι χρήσιμη στη Μοσούλη όχι επειδή τη συνδέει με την Ανατολία, αλλά επειδή ενώνει το Ιράκ με τον γείτονα και εμπορικό εταίρο του, την αραβική χώρα της Συρίας. Από τα βρετανικά επιχειρήματα, που η τουρκική αντιπροσωπεία διάλεξε να παρακάμψει σιωπηρά, το σημαντικότερο είναι το αδιάσειστο γεγονός ότι η Μοσούλη δεν μπορεί ποτέ να προμηθευτεί τα κύρια εισαγόμενα προϊόντα της (τόπια ύφασμα, τσάι, ζάχαρη και καφέ) από την Ανατολία.

6. Στρατηγικά

Το πρώτο επιχείρημα αυτής της ενότητας του τουρκικού υπομνήματος φαίνεται να βασίζεται στην εντελώς αβάσιμη παραδοχή ότι, σε κάθε περίπτωση, η Sulemanieh και το Kirkuk πρόκειται να επανέλθουν στην Τουρκία. Ωστόσο, το βιλαέτι της Μοσούλης είναι αδιαίρετο, και τα επιχειρήματα, τόσο του παρόντος υπομνήματος όσο και εκείνου της 14ης Δεκεμβρίου, αφορούν το βιλαέτι στο σύνολό του. Η τουρκική διεκδίκηση της πόλης της Μοσούλης, ως απαραίτητου συνδετικού κρίκου μεταξύ της Sulemanieh και του Kirkuk αφενός και της Ανατολίας αφετέρου, καταρρίπτεται ως εκ τούτου συνολικά.

Δεν είναι σαφές γιατί η κυριότητα της Μοσούλης θα ήταν αναγκαία για την άμυνα της Τουρκίας. Ως βάση για πιθανή επίθεση εναντίον του Ιράκ, η αξία της είναι προφανής· αλλά δεν μπορεί να υποστηριχθεί σοβαρά ότι η Τουρκία έχει να φοβηθεί κάτι από το νέο κράτος του Ιράκ, ακόμη κι αν αυτό περιλαμβάνει και τη Μοσούλη. Επιπλέον, σε αντίθεση με την οροσειρά Jambal Hamrin, η οποία αποτελεί μια ασήμαντη αλυσίδα λόφων, χωρίς ιδιαίτερη σημασία ως φραγμός, το υφιστάμενο σύνορο μεταξύ Ιράκ και Τουρκίας συνιστά σοβαρό στρατιωτικό εμπόδιο. Η μεν δυτική πλευρά τους προστατεύεται από μια σφήνα συριακού εδάφους την οποίαν και τα δύο μέρη έχουν δεσμευτεί να σέβονται, η δε ανατολική από έναν ορεινό όγκο, στο χώρο του οποίου οι στρατιωτικές επιχειρήσεις είναι εξαιρετικά δύσκολες.

Ακόμη κι αν εθνογραφικές, οικονομικές και άλλες θεωρήσεις δεν αντέκρουσαν επαρκώς τον διαχωρισμό Μοσούλης και Βαγδάτης, το κράτος του Ιράκ δικαιολογείται επειδή θέλει να παραμένει διαχωρισμένο από τον ισχυρό βόρειο γείτονά του μέσω των υφιστάμενων συνόρων –και όχι κατά μήκος της οροσειράς Jambal Hamrin, της οποίας η υπεράσπιση της όχι μόνο είναι δύσκολη– αλλά βρίσκεται και επικίνδυνα κοντά στην πρωτεύουσά του και στις ζωτικής σημασίας επικοινωνίες του. Αυτό το ζήτημα πρέπει να εξεταστεί στη βάση των θετικών του στοιχείων και να μη συγχέεται

[387]

με συγκριτικά παραδείγματα όπως η χάραξη των συνόρων στην Ανατολική Θράκη, όπου λαμβάνονται υπόψη τελείως διαφορετικής φύσεως παράγοντες.

7. Το Εθνικό Συμβόλαιο

Η τουρκική αντιπροσωπεία παραβλέπει τα επιχειρήματα που περιλαμβάνονται στο βρετανικό υπόμνημα και αποδεικνύουν με τρόπο αδιαμφισβήτητο ότι με καμία πιθανή ερμηνεία, δεν είναι δυνατόν, το πρώτο άρθρο του Εθνικού Συμβολαίου να θεωρηθεί σαν επιχείρημα για την εκχώρηση του βιλαετιού της Μοσούλης. Η αντιπροσωπεία απλώς επαναλαμβάνει τον ισχυρισμό ότι το Εθνικό Συμβόλαιο καλύπτει το βιλαέτι της Μοσούλης. Ένας απλός ισχυρισμός αυτού του τύπου δεν αποτελεί δόγμα· ούτε θα συνιστούσε θεμιτή καινοτομία στη διεθνή διπλωματική πρακτική, αν τα διπλωματικά έγγραφα ερμηνεύονταν όχι βάσει του περιεχομένου τους, αλλά βάσει του ισχυρισμού των συντακτών τους –χρόνια αργότερα– ότι άλλο εννοούσαν αλλά απέτυχαν να το πουν. Σε κάθε περίπτωση, αξίζει να διευκρινιστεί με τον πλέον σαφή τρόπο το πραγματικό νόημα του παρόντος αιτήματος της τουρκικής αντιπροσωπείας. Κατ' ουσία, σημαίνει ότι το τουρκικό κοινοβούλιο του Φεβρουαρίου 1920 ή η Συνέλευση της Άγκυρας του Δεκεμβρίου 1922 θα πρέπει να έχουν το δικαίωμα να αποφασίσουν ότι το βιλαέτι της Μοσούλης (το οποίο δεν εκπροσωπείται σε κανένα από τα δύο σώματα), με τη μικρή τουρκομενική μειονότητα και τη συντριπτική πλειονότητα μη τουρκικού πληθυσμού, θα πρέπει να αφαιρεθεί από τους νικητές του Μεγάλου Πολέμου και να επιστραφεί στους ηττημένους. Όλα τα ενδιάμεσα γεγονότα θα πρέπει να αγνοηθούν· ήτοι: η ανάπτυξη του αραβικού και κουρδικού εθνικισμού, η εξέλιξη του συστήματος εντολής, η αποδοχή από τη βρετανική κυβέρνηση της εντολής για την εποπτεία των τριών βιλαετιών της Βασόρας, της Βαγδάτης και της Μοσούλης, η ίδρυση ενός αραβικού κράτους με Άραβα βασιλιά, η προσχώρηση μεγάλου μέρους του πληθυσμού του βιλαετιού της Μοσούλης στο αραβικό κράτος και η εγκαθίδρυση αυτόνομου καθεστώτος για τους Κούρδους –όλα αυτά τα γεγονότα πρέπει να αγνοηθούν απλώς και μόνο επειδή η τουρκική αντιπροσωπεία επιλέγει να προβάλλει αυτήν την αβάσιμη αξίωση.

Η βρετανική αντιπροσωπεία δεν μπορεί να αντιμετωπίσει την υπόθεση με τόσο επιπόλαιο και αυθαίρετο τρόπο. Πιστή στις υποχρεώσεις της προς τον πληθυσμό του βιλαετιού της Μοσούλης, προς τους Συμμάχους της και προς την Κ.τ.Ε., η βρετανική κυβέρνηση είναι υποχρεωμένη να επαναλάβει την άρνησή της ακόμη και να εξετάσει το ενδεχόμενο παράδοσης του βιλαετιού της Μοσούλης και δεν βλέπει πως μπορεί να ανακύψει κάποιο όφελος από τη συνέχιση της συζήτησης αυτού του ζητήματος.

Έγγραφο Δ

Ο Ismet Πασάς προς τον Μαρκήσιο Curzon του Kedleston

(Μετάφραση)

Αγαπητέ Λόρδε Curzon,

Λωζάννη, 29 Δεκεμβρίου 1922

Αισθάνομαι υποχρεωμένος να απαντήσω συνοπτικά στο υπόμνημα που η Εξοχήτητά σας είχε

την καλοσύνη να μου αποστείλει. Επιτρέψτε μου να πω ότι το εν λόγω υπόμνημα ενισχύει ακόμη περισσότερο τα επιχειρήματα που είχα διατυπώσει για να αποδείξω το δικαίωμα της Τουρκίας

[388]

για την κυριότητα της Μοσούλης. Για την ακρίβεια, θα πρέπει να αναγνωριστεί, ότι κανένα από τα επιχειρήματά μου δεν αντικρούστηκε. Μέχρι στιγμής, από την πλευρά μας προσπαθούμε να πείσουμε μέσω αποδείξεων που βασίζονται στο δίκαιο και στη λογική. Η Εξοχότητά σας, αντιτιθέμενη στη συνέχιση αυτού του τρόπου προσέγγισης, αναγνωρίζει έμμεσα ότι, από νομική και λογική άποψη η θέση μας είναι ακλόνητη.

Η Εξοχότητά σας θα θυμάται ότι εγώ θεωρούσα πιο εύκολο και πρακτικό να προσπαθήσουμε να πείσουμε ο ένας τον άλλον μέσω προφορικής συζήτησης, και ήταν η Εξοχότητά σας που καθιέρωσε το παρόν σύστημα ανταλλαγής επιστολών, καθεμία από τις οποίες επισύρει και την ανάλογη απάντηση.

Στο τέλος της επιστολής σας, η Εξοχότητά σας θεωρεί ότι κανένα επιχείρημα δεν είναι έγκυρο πέραν του δικαιώματος της κατάκτησης· είμαι πρόθυμος, με καθαρή συνείδηση, να αφήσω αυτό το επιχείρημα, όπως και όλα τα προηγούμενα του, στην κρίση της διεθνούς κοινής γνώμης. Επιπλέον, επεσήμανα στο υπόμνημά μου ότι ακόμη και αυτό το δικαίωμα της κατάκτησης, το οποίο εδράζεται σε γεγονότα που συνέβησαν πριν από τέσσερα χρόνια και σε μια κατάσταση διαφορετική από τη σημερινή δεν μπορεί να εφαρμοστεί στην περίπτωση της Μοσούλης. Συνεπώς, θεωρώ ότι έχω αποδείξει ότι ακόμη και το τελευταίο επιχείρημα που θα μπορούσε να επικαλεστεί η βρετανική κυβέρνηση για να στηρίξει τον ισχυρισμό της για τη Μοσούλη είναι αστήριχτο, καθώς η Μοσούλη καταλήφθηκε μετά την ανακωχή.

Οι δηλώσεις που έγιναν κατά τη διάρκεια του Μεγάλου Πολέμου σχετικά με την απελευθέρωση των Αράβων από τη διοίκηση της Τουρκίας είναι ευρέως γνωστές. Αυτές οι δηλώσεις έχουν χάσει πλέον την αξία τους στα μάτια των λαών, εξαιτίας των γεγονότων που έλαβαν χώρα μετά το 1918.¹⁰¹

Η Εξοχότητά σας ασφαλώς γνωρίζει ότι όλοι οι λαοί επιθυμούν να ορίζουν μόνοι τους την τύχη τους και ότι δεν υπάρχει πλέον ούτε ένα έθνος στη γη που να ζητά προστάτη ή καθοδηγητή. Ούτε υπάρχει κανείς που να μην κατανοεί ότι εκφράσεις όπως «προστασία», «καθοδήγηση στον δρόμο του πολιτισμού» κ.τ.λ. είναι στα χέρια των κυρίαρχων Δυνάμεων, εργαλεία για την πολιτική και οικονομική αφομοίωση των κατακτημένων λαών.

Αν η βρετανική κυβέρνηση ήταν διατεθειμένη, έστω και για μία στιγμή, να αφήσει τους κατοίκους του Ιράκ ελεύθερους και απαλλαγμένους από την στρατιωτική εξουσία –όπως για παράδειγμα, τους ανθρώπους που σύμφωνα με τις δηλώσεις της Εξοχότητάς σας, δόθηκε η υπόσχεση της απελευθέρωσής τους– εάν επιτρεπόταν σε αυτές τις πληθυσμιακές ομάδες να ψηφίσουν σε πλήρη ανεξαρτησία για το μέλλον της χώρας τους, το αποτέλεσμα ψηφοφορίας δεν θα άφηνε περιθώρια αμφισβήτησής του. Υπό αυτές τις συνθήκες, δεν θα μπορούσε να βρεθεί, σε όλα αυτά τα εδάφη, ούτε ένας κάτοικος που να επιθυμεί να ζει είτε υπό ξένη κατοχή, είτε σε προτεκτοράτο ή σε υπό εντολή της Κ.τ.Ε. επικράτεια. Για να είμαστε ειλικρινείς, ομολογουμένως, οι κάτοικοι του Ιράκ επιδεικνύουν μεγάλη αγωνία να ενώσουν, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, τη

101. Σ.τ.Ε.: Μετά το τέλος του Α' Π.Π. το 1918, οι προσδοκίες των Αράβων για ανεξαρτησία, ενισχυμένες από υποσχέσεις των Συμμάχων διαψεύστηκαν. Η συμφωνία Sykes-Picot (1916), που έγινε γνωστή αργότερα, προέβλεπε τον μυστικό διαμερισμό των αραβικών εδαφών μεταξύ Βρετανίας και Γαλλίας. Το 1919–1920, η εντολή της Κ.τ.Ε. επικύρωσε τη γαλλική κυριαρχία στη Συρία και το Λίβανο και τη βρετανική κυριαρχία στην Παλαιστίνη, την Ιορδανία και το Ιράκ. Αυτό θεωρήθηκε από πολλούς Άραβες ως προδοσία των φιλελεύθερων διακηρύξεων για αυτοδιάθεση, οδηγώντας σε δυσaréσκεια και ξεσπάσματα αντίστασης. (The Sykes–Picot Agreement: 1916, The Avalon Project, Documents in Law, History and Diplomacy, Yale Law School digital library [24/7/2025]).

μοίρα τους με εκείνη των Τούρκων. Όμως η κυβέρνηση της Μεγάλης Εθνοσυνέλευσης, η οποία θεωρεί θεμελιώδη αρχή της την άποψη ότι εκείνα τα μέρη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, εκτός της Τουρκίας, θα πρέπει να είναι εξίσου ελεύθερα και ανεξάρτητα – όπως η Τουρκία – όσον αφορά τη διαμόρφωση του μέλλοντός τους, δεν σκέφτηκε ποτέ να εκμεταλλευτεί το δέσιμο που οι Άραβες αισθάνονται

[389]

προς αυτήν. Οι διεκδικήσεις μας, επομένως, αφορούν μόνον τις περιοχές που πρέπει να επιστρέψουν στην Τουρκία. Όσο για τις χώρες που παραμένουν εκτός των συνόρων μας, τους ευχόμαστε ανεξαρτησία και ευημερία.

Επιθυμώ, επίσης, να καταθέσω την άποψή μου σχετικά με την εντολή της Βρετανίας επί του Ιράκ, την οποία αναφέρει η Εξοχότητά σας στο υπόμνημά. Η Τουρκία, όχι μόνο ποτέ δεν αναγνώρισε επί της αρχής την αναγκαιότητα μιας τέτοιας εντολής, αλλά, επιπλέον αγνοεί πλήρως το γεγονός της ανάθεσης της εντολής στην Αγγλία. Είναι σαφές, επίσης, ότι οι διατάξεις των ειρηνευτικών συνθηκών που, σύμφωνα με τις δηλώσεις της Εξοχότητάς σας, έχουν συνομολογηθεί από τη Βρετανική Κυβέρνηση για το θέμα του Ιράκ – μια επαρχία που εξακολουθεί νομικά να αποτελεί μέρος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας – δεν μπορούν σε καμία περίπτωση να επιστρατευτούν εναντίον μας.

Το ζήτημα της διοικητικής αυτονομίας που η Αγγλία σκοπεύει να παραχωρήσει στους Κούρδους εξετάζεται συνοπτικά στο υπόμνημά μου. Η κατάσταση των ανθρώπων που ζουν εντός της χώρας μας – οι οποίοι, ακόμη και στις πιο απομακρυσμένες περιοχές, συμμετέχουν πλήρως ως πολίτες σε όλα τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις – δεν μπορεί να συγκριθεί με εκείνη των κατοίκων μιας σχεδόν αποικίας, στους οποίους μπορεί να επιτραπεί μια ορισμένη ελευθερία ή αυτονομία ως ευεργέτημα που έρχεται «από τα πάνω».

Τη στιγμή αυτή, που η ανταλλαγή των επιχειρημάτων μας σχετικά με τα εκατέρωθεν δικαιώματά μας για την κυριότητα της Μοσούλης – στην οποία ανταλλαγή η Εξοχότητά σας με προσκάλεσε να λάβω μέρος – ολοκληρώνεται· και μάλιστα υπέρ των θέσεων μου. Θεωρώ ότι απέδειξα πόσο καλά τεκμηριωμένα ήταν τα επιχειρήματά μου ώστε να είμαι σε θέση να δηλώσω ότι η Μοσούλη αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα της Τουρκίας. Ελπίζω ότι η Εξοχότητά σας θα μου επιτρέψει να επαναεπιβεβαιώσω αυτό το γεγονός.

Οι εμπειρογνώμονες μου είναι έτοιμοι να συναντήσουν αυτούς που η Εξοχότητά σας θα είχε την καλοσύνη να ορίσει από την δική σας πλευρά. Όταν τα σύνορα που έχουν στο μυαλό τους οι δύο πλευρές χαραχθούν με σαφήνεια πάνω στον χάρτη, οι αντιτιθέμενες απόψεις θα γίνουν πιο εμφανείς. Αν αυτή η διευκρίνιση συμβάλει σε πιο άμεση επίλυση του ζητήματος, τόσο το καλύτερο.

Πιστέψτε με, κ.τ.λ.

ΙΣΜΕΤ

Επισυνάπτεται στο Έγγραφο Δ

Υπόμνημα

Μια προσεκτική ανάγνωση της απάντησης της βρετανικής αντιπροσωπείας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι τα επιχειρήματα που προβάλλονται στο τουρκικό υπόμνημα της 23ης του μηνός είναι απολύτως λογικά και καλά τεκμηριωμένα και ότι, επιπλέον, είναι επαρκή για να θεμελιώσουν το δικαίωμα της Τουρκίας να διεκδικήσει το βίλαετι της Μοσούλης.

Θεωρούμε χρήσιμο να παραθέσουμε τις ακόλουθες πληροφορίες σχετικά με ορισμένα σημεία του βρετανικού υπομνήματος, τα οποία, για την ακρίβεια, αποτελούν επανάληψη των θέσεων που έχουμε ήδη καταθέσει.

Φυλετικές Θεωρήσεις

Οι τουρκικές στατιστικές σχετικά με το βιλαέτι της Μοσούλης είναι αποτέλεσμα επισταμένης μελέτης και διενεργήθηκαν πριν από τον Μεγάλο Πόλεμο,

[390]

ήτοι σε μια περίοδο όπου δεν υπήρχε κανένα πολιτικό όφελος να παραποιηθούν τα στατιστικά δεδομένα που έδειχναν την ποσοστιαία αναλογία των διαφορετικών εθνοτικών ομάδων επί του συνολικού πληθυσμού, και σε μια εποχή που εξαιτίας των επιχειρήσεων στρατολόγησης ήταν απαραίτητο να υπάρξουν ακριβή αριθμητικά δεδομένα. Συνεπώς, αυτές οι στατιστικές πρέπει να θεωρηθούν ως οι πλέον συμβατές με την πραγματικότητα.

Ο καθένας μπορεί να αντιληφθεί ότι ένα ταξίδι που πραγματοποιήθηκε από κάποιους βρετανούς αξιωματούχους δεν είναι αρκετό για να καταγραφούν ακριβή στατιστικά δεδομένα. Επιπλέον, οι Βρετανοί αξιωματούχοι δεν έχουν καταφέρει μέχρι στιγμής να εισέλθουν στο σαντζάκι της Sulemanieh. Κατά συνέπεια, οι πληροφοριακό υλικό που ενδέχεται να παρέχουν σχετικά με το εν λόγω σαντζάκι πρέπει να αντιμετωπιστεί με ακόμα μεγαλύτερη επιφύλαξη από εκείνο που αφορά το υπόλοιπο βιλαέτι της Μοσούλης.

Ο ναχιγιές, που ονομάζεται Achairi-Sebaa ή Achairi-Mouhtelifeh, κατοικείται αποκλειστικά από Τούρκους και Κούρδους. Όσοι γνωρίζουν την τουρκική γλώσσα θα αναγνωρίσουν αμέσως ότι αυτές οι δύο σύνθετες λέξεις είναι εκφράσεις να χρησιμοποιούνται ευρέως στην τουρκική, χωρίς να μπορεί να ισχυριστεί κανείς ότι το αντικείμενο στο οποίο αναφέρονται έχει την οποιαδήποτε σχέση με τους Άραβες.

Όσον αφορά τα χωριά που βρίσκονται γύρω από τη Μοσούλη και φέρουν τουρκικά ονόματα, πρέπει να επαναλάβουμε ότι όχι μόνο τα ονόματά τους, αλλά και οι πληθυσμοί τους είναι τουρκικοί. Επιπλέον, το βρετανικό υπόμνημα της 14ης του μηνός αναγνωρίζει την ύπαρξη τουρκικών χωριών γύρω από τη Μοσούλη.

Το τουρκικό υπόμνημα της 23ης Δεκεμβρίου αναφέρει τον τρόπο με τον οποίο κατανέμονται οι Άραβες στο συγκεκριμένο βιλαέτι και παρέχει λεπτομερείς πληροφορίες σχετικά με τον πληθυσμό της πόλης της Μοσούλης και των περιχώρων της.

Όσοι έχουν ταξιδέψει στην Ανατολία γνωρίζουν ότι, τόσο οι συνήθειες όσο και οι παραδόσεις των Κούρδων δεν διαφέρουν καθόλου από των Τούρκων. Παρόλο που μιλούν διαφορετική γλώσσα, αυτά τα δύο στοιχεία αποτελούν μια ενιαία μονάδα από φυλετική, της θρησκευτική και άποψη εθίμων.

Φαίνεται ότι οι δηλώσεις μας σχετικά με την τουρανική προέλευση του κουρδικού λαού προκάλεσαν έντονη έκπληξη στη βρετανική αντιπροσωπεία. Ωστόσο, αν κάποιος ανατρέξει στο λήμμα «Κουρδιστάν» στην «Encyclopaedia Britannica», θα βρει πληροφορίες ταυτόσημες με αυτές που παραθέσαμε εμείς.

Θεωρήσεις Πολιτικής Φύσεως

Είναι αδιαμφισβήτητο ότι οι Κούρδοι και οι Τούρκοι, που αποτελούν την πλειονότητα του πληθυσμού του βιλαετιού της Μοσούλης, δεν έπαψαν ούτε μια στιγμή να αγωνίζονται, με όλες τους τις δυνάμεις, για την ένωση της επαρχίας τους με την επικράτεια που διοικείται από την κυβέρνηση της Μεγάλης Εθνοσυνέλευσης της Τουρκίας. Οι διακηρύξεις των Βρετανών εκπροσώπων στο Ιράκ, καθώς και η στάση των βρετανικών στρατευμάτων κατοχής απέναντι σε αυτόν τον πληθυσμό, αποτελούν επαρκή απόδειξη αυτού του γεγονότος.

Επιπλέον, οι κάτοικοι του βιλαετιού της Μοσούλης έχουν απευθυνθεί στη Μεγάλη Εθνοσυνέλευση προκειμένου να την ενημερώσουν

[391]

για την αμετάκλητη απόφασή τους να επιτύχουν την επιστροφή της επαρχίας τους στην Τουρκία,

ενώ ταυτόχρονα έχουν επισημάνει ότι η χώρα βρίσκεται υπό ξένη κατοχή, γεγονός που αντιβαίνει στις διατάξεις της συνθήκης ανακωχής του 1918.

Το περιστατικό που σημειώθηκε στο Bitlis το 1914 ήταν αποτέλεσμα υποκίνησης από ορισμένους ξένους πρόξενους. Δεν είχε καμία ουσιαστική σημασία και ήταν καθαρά τοπικού χαρακτήρα. Ο πραγματικός χαρακτήρας αυτού του επεισοδίου καταδεικνύεται από το γεγονός ότι μια από τις προσωπικότητες που θεωρήθηκαν εμπλεκόμενες στην υπόθεση είναι σήμερα μέλος της Μεγάλης Εθνοσυνέλευσης. Η υπόθεση του Dersim, στην οποία αναφέρεται το βρετανικό υπόμνημα, είναι παρόμοιας φύσης.

Ένα τοπικό περιστατικό που σημειώνεται για οποιονδήποτε λόγο σε ένα σημείο της τουρκικής επικράτειας δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να ερμηνευθεί ως απόδειξη της επιθυμίας του πληθυσμού της περιοχής να αποσχιστεί από την Τουρκία. Επιπλέον, παρόμοια γεγονότα μπορούν να βρεθούν παντού.

Για αιώνες, οι Κούρδοι απολάμβαναν όλα τα πολιτικά δικαιώματα που προβλέπονται για κάθε Τούρκο πολίτη, υπό την αιγίδα της Τουρκικής Κυβέρνησης, της προστάτιδας της Τουρκίας. Ποτέ δεν σκέφτηκαν να θεωρήσουν την κυβέρνηση, με την οποία συνεργάζονται – πάντοτε σε συνθήκες απόλυτης ελευθερίας – τόσο πολιτικά όσο και κοινωνικά, ως ξένη κυβέρνηση. Οι αποικίες και τα εξαρτημένα εδάφη των ευρωπαϊκών Δυνάμεων, κατά κανόνα, στερούνται του δικαιώματος κοινοβουλευτικής εκπροσώπησης στα κεντρικά κοινοβούλια, ενώ οι κάτοικοί τους δεν απολαμβάνουν τα πλήρη δικαιώματα και προνόμια που αναγνωρίζονται στους πολίτες των μητροπόλεων.

Μια περήφανη φυλή, όπως η κουρδική, δύσκολα θα μπορούσε να θεωρήσει ικανοποιητικά τα δήθεν δικαιώματα που παραχωρούνται στους κατοίκους των υποτιθέμενων αυτόνομων περιοχών, καθώς δεν αποτελούν πλήρη πολιτικά δικαιώματα που συνδέονται με την ιδιότητα του πολίτη.

Είναι βέβαιο ότι ο πληθυσμός του βιλαετιού της Μοσούλης, δεν επιθυμεί με κανέναν τρόπο να μοιραστεί την τύχη ενός πληθυσμού ο οποίος έχει υποβαθμιστεί στο επίπεδο ενός αποικιοκρατούμενου λαού. Οι Κούρδοι δεν θα συμφωνούσαν ποτέ να διαχωριστούν από τους Τούρκους αδερφούς τους για να ζήσουν σε εδάφη υποβαθμισμένα σε καθεστώς αυτόνομης περιοχής.

Για να αντικρούσουμε εκείνο το τμήμα του βρετανικού υπομνήματος που αναφέρεται στην προσκόλληση των Αράβων στη Μεγάλη Βρετανία και στο σημερινό καθεστώς του Ιράκ, καθώς και για να δείξουμε την αξία του δημοψηφίσματος που λέγεται πως διεξήχθη στην περιοχή, αρκεί να υπενθυμίσουμε τη μεγάλη εξέγερση που έλαβε χώρα στο Ιράκ το 1920-21 και την αιματηρή καταστολή που ακολούθησε, η οποία κατέστησε αναγκαία την επέμβαση εκτεταμένων βρετανικών στρατιωτικών δυνάμεων· το δημοψήφισμα που αναφέρθηκε παραπάνω διεξήχθη μετά από εκείνη την καταστολή και υπό την απειλή των στρατευμάτων κατοχής. Όλοι θα συμφωνήσουν ότι μια ψηφοφορία που έγινε υπό τέτοιες συνθήκες δεν έχει καμία απολύτως αξία.

Ιστορικές Θεωρήσεις

Οι δεσμοί που συνδέουν τη Μοσούλη με την Τουρκία εδώ και έντεκα αιώνες δεν μπορούν, σε καμία περίπτωση, να διακοπούν εξαιτίας του αναγκαστικού διαχωρισμού που έχει επιβληθεί στις δύο επικράτειες τα τελευταία τέσσερα χρόνια.

[392]

Βασίζοντας τα επιχειρήματά μας σε οικονομικές και γεωγραφικές παραμέτρους, έχουμε υποστηρίξει ότι το βιλαέτι της Μοσούλης είναι αδιαίρετο από την Ανατολία. Το βρετανικό υπόμνημα σε καμία περίπτωση δεν αποδυναμώνει τη θέση μας.

Επιπλέον, τα γεγονότα αποδεικνύουν ότι, μέχρι πρόσφατα, η βρετανική κυβέρνηση δεν θεωρούσε το βιλαέτι της Μοσούλης ως τμήμα του Ιράκ και εξέταζε την αναγκαιότητα του διαχωρισμού των δύο περιοχών.

Πράγματι:

1. Η γαλλοβρετανική Συμφωνία του 1916 διαχωρίζει τη Μοσούλη από το Ιράκ και την τοποθετεί στη γαλλική ζώνη.
2. Στα αιτήματα που διατυπώθηκαν το 1919, με την υποκίνηση των Συμμαχικών Δυνάμεων, από τον Sherif Πασά, η Μοσούλη διαχωρίστηκε και από το Ιράκ.

Εκτός αυτού, στο βιλαέτι της Μοσούλης επικρατούν ίδιες κλιματικές συνθήκες παρόμοιες με την Ανατολία, εντελώς διαφορετικές από εκείνες του Ιράκ.

Επιθυμούμε επίσης να παρατηρήσουμε ότι εάν μια χώρα, υιοθετήσει την αρχή της προσάρτησης όλων των περιοχών που εξυπηρετούν τις οικονομικές της ανάγκες, θα ήταν απαραίτητο να τροποποιηθούν πλήρως τα υφιστάμενα σύνορα κάθε κράτους και να χαραχθούν νέα, λαμβάνοντας υπόψη την οικονομική αλληλεξάρτηση των διαφόρων περιοχών. Καθώς η αδυναμία εφαρμογής μιας τέτοιας αρχής είναι προφανής, το επιχείρημα που προβάλλεται στο βρετανικό υπόμνημα, σύμφωνα με το οποίο η Μοσούλη πρέπει να προσαρτηθεί στο Ιράκ για να ικανοποιηθούν οι ανάγκες της Βαγδάτης σε σιτηρά, καταρρέει.

Στρατηγικές Θεωρήσεις και το Τουρκικό Εθνικό Συμβόλαιο

Το βιλαέτι της Μοσούλης, που στο μεγαλύτερο του μέρος κατοικείται από Τούρκους και Κούρδους, αποτελεί αδιαίρετο τμήμα της χώρας μας. Είναι προφανές, τόσο λόγω της δημογραφικής του σύνθεσης όσο και της γεωγραφικής του θέσης, ότι η επαρχία πρέπει να επιστραφεί εξ ολοκλήρου στην Τουρκία. Η κατοχή της περιοχής από τους Βρετανούς δεν αποτελεί αποτέλεσμα στρατιωτικών επιχειρήσεων, καθώς η Μοσούλη, όπως και πολλές άλλες τουρκικές περιοχές, πέρασε υπό ξένη κατοχή εξαιτίας καταχρηστικών και αυθαίρετων πράξεων που διαπράχθηκαν κατά την εφαρμογή της συνθήκης ανακωχής. Συνεπώς, οι πολεμικού τύπου επιχειρήσεις δεν μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως επιχείρημα για να δικαιολογήσουν την κατοχή της.

Σύμφωνα με την επιστολή της Εξοχότητάς του, Λόρδου Curzon του Kedleston, καθώς και σύμφωνα και με το βρετανικό υπόμνημα, το δικαίωμα της κατάκτησης θα πρέπει να αναγνωρίζεται ως επαρκής δικαιολογία για την προσάρτηση εδαφών. Θεωρούμε καθήκον μας να αντιπαραθέσουμε σε αυτό το επιχείρημα την αντιδιαμετρικά αντίθετη άποψη ότι αποτελεί θεμελιώδη αρχή ο πληθυσμός μιας περιοχής να μην μετακινείται παρά τη θέλησή του από την επικράτεια ενός κράτους στην επικράτεια ενός άλλου. Θεωρούμε επίσης, καθήκον μας να υπενθυμίσουμε ότι, κατά τη διάρκεια του Μεγάλου Πολέμου, η αρχή αυτή ήταν η βάση της πολιτικής των Συμμάχων και παρουσιάστηκε από τον πρόεδρο Wilson στο βαρυσήμαντο διάγγελμα των Δεκατεσσάρων Σημείων, το οποίο θα αποτελούσε τη βάση για την μελλοντική παγκόσμια ειρήνη.

[393]

Συνοψίζοντας, θα μπορούσαμε να πούμε για να βάλουμε τέλος στη συζήτηση ότι δεν υπάρχει κανένα λογικό επιχείρημα που να μπορεί να δικαιολογήσει τη βρετανική κατοχή της Μοσούλης ή την προσάρτησή της στο Ιράκ.

Λωζάννη, 29 Δεκεμβρίου 1922

Έγγραφο Ε

Ο Μαρκήσιος Curzon του Kedleston προς τον Ismet Πασά

Αγαπητέ Ismet Πασά,

Λωζάννη, 31 Δεκεμβρίου 1922

Σας εκφράζω τις ευχαριστίες μου για την τελευταία επικοινωνία σας σχετικά με το ζήτημα της Μοσούλης. Χαίρομαι που διαπιστώνω ότι συμφωνείτε μαζί μου πιστεύοντας ότι δεν είναι απαραίτητο πλέον να συνεχίσουμε να επιζητούμε τον διάλογο. Ας μου επιτραπεί να σας υπεν-

θυμίσω, ωστόσο, πως η πρόθεσή μου ήταν η διευκόλυνση της τουρκικής αντιπροσωπείας όταν στην πρώτη μας συζήτηση επί του θέματος, εξέφρασα τη προθυμία μου να σας διαβιβάσω εγγράφως τις εκτιμήσεις που οδήγησαν τη βρετανική κυβέρνηση να αμφισβητήσει τις θέσεις τις οποίες αργότερα προωθήσατε υπέρ της τουρκικής διεκδίκησης.

Είμαι πρόθυμος ανά πασά στιγμή, και πιθανότατα να το πράξω σύντομα, να θέσω το ζήτημα των συνόρων της Συρίας και του Ιράκ σε συνεδρίαση της Εδαφικής Επιτροπής, της οποίας έχω την τιμή να προεδρεύω. Ήταν, όπως θα θυμάστε, σεβόμενος τη δική σας ρητή επιθυμία που ανέβαλα τη συζήτηση σε προηγούμενη περίπτωση. Είμαι πλέον έτοιμος να παρουσιάσω δημόσια τους λόγους για τους οποίους η κυβέρνησή μου δεν μπορεί να αποδεχθεί τον ισχυρισμό που προέβαλε η τουρκική αντιπροσωπεία.

Εν τω μεταξύ, μαθαίνω με ικανοποίηση ότι αποδέχετε την πρότασή μου για μία συνάντηση των ομολόγων εμπειρογνομόνων μας για να εξετάσουν τη βορεινή συνοριογραμμή του κράτους του Ιράκ. Μόλις επιστρέψω από το Παρίσι, στις αρχές της εβδομάδας, ελπίζω να είμαι σε θέση να θέσω τους εκπροσώπους μου στη διάθεσή σας.

Δικός σας, κ.τ.λ.

CURZON TOY KEDLESTON

Αρ. 25

ΕΔΑΦΙΚΗ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

*Πρακτικά¹⁰² της Εικοστής Δεύτερης Συνεδρίασης, 23 Ιανουαρίου 1923 στις 6 μ. μ.,
υπό την Προεδρία του Λόρδου Curzon*

Παρόντες

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
Μαρκήσιος Curzon του Kedleston
Σερ H. Rumbold

ΙΤΑΛΙΑ
Μαρκήσιος Garoni
κ. Montagna

ΓΑΛΛΙΑ
κ. Bompard

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
κ. Child
Ναύαρχος Bristol
κ. Grew

[394]

ΙΑΠΩΝΙΑ
Βαρόνος Hayashi
κ. Otchiai

ΡΟΥΜΑΝΙΑ
κ. Diamandy

ΕΛΛΑΔΑ
κ. Βενιζέλος
κ. Κακλαμάνος

ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ
κ. Rakitch

ΤΟΥΡΚΙΑ
Israet Πασάς
Riza Nour Μπέης

Παρόντες επίσης:

102. Τα πρακτικά αυτά δεν αντιπροσωπεύουν τις υπογεγραμμένες εκδόσεις των άλλων ομιλιών παρά μόνο των Βρετανών.

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
Σερ Eyre Crowe
κ. Malkin
κ. Ryan
Πλοίαρχος Pound, R.N.
Αντισυνταγματάρχης Heywood
κ. Nicolson
κ. Forbes Adam
κ. Leeper
κ. McClure
Ταγματάρχης Young
Cpt. Ashley

ΙΤΑΛΙΑ
Ναύαρχος Chelotti
κ. Arlotta
κ. Guariglia
κ. Ciamarra
Δρ. Senni
κ. Salem
κ. Guisi

ΙΑΠΩΝΙΑ
κ. Nagaoka
κ. Sato
Συνταγματάρχης Saigo
Διοικητής Tsuru
κ. Tani

ΡΟΥΜΑΝΙΑ
κ. Contzesco

ΓΑΛΛΙΑ
Ναύαρχος Lacaze
κ. Fromageot
κ. de Lacroix
κ. Laporte
κ. Bargeton
Αντισυνταγματάρχης Courtin
κ. de Percin
κ. Sanguinetti

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
κ. Dwight
κ. Amory
κ. Gillespie

ΕΛΛΑΔΑ
κ. Μιχαλόπουλος
Στρατηγός Μαζαράκης
κ. Πολίτης
κ. Δενδραμής

ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ
κ. Georgevitch

ΤΟΥΡΚΙΑ
Moukhtar Μπέης
Αντισυνταγματάρχης Tefvik Μπέης
Munir Μπέης

[395]

κ. Massigli, Γενικός Γραμματέας της Διάσκεψης
Γραμματείς

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
κ. Spring Rice
κ. Wicks
ΙΤΑΛΙΑ
κ. Indelli
ΙΑΠΩΝΙΑ
κ. Hotta
ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ
κ. Milanovitch

ΓΑΛΛΙΑ
κ. Lagarde
ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
κ. Belin
ΕΛΛΑΔΑ
κ. Κόλλας
ΤΟΥΡΚΙΑ
Rechid Safvet Μπέης

Διερμηνέας: κ. Camerlynck

Ο Ismet Πασάς δήλωσε ότι αρχικά ήλπιζε να επιλύσει το ζήτημα της Μοσούλης μέσω κατ' ιδίαν συνομιλιών. Από τις 31 Δεκεμβρίου, όταν έμαθε ότι ο Λόρδος Curzon σκόπευε να θέσει το θέμα ενώπιον της Εδαφικής Επιτροπής, περίμενε με ανυπομονησία τη συνεδρίαση της. Εκείνο το πρωί, η τουρκική αντιπροσωπεία παρουσίασε τις απόψεις της με λεπτομέρεια σχετικά με την κυριότητα της Μοσούλης και υπέβαλε τις αξιώσεις της στην κρίση της παγκόσμιας κοινής γνώμης. Μετά τη δήλωση του Λόρδου Curzon, ο Ismet Πασάς αισθάνθηκε υποχρεωμένος να εξετάσει εκ νέου και διεξοδικά τα επιχειρήματα που διατυπώθηκαν και από τις δύο πλευρές, τόσο υπέρ όσο και κατά της επιστροφής του βιλαετιού της Μοσούλης στην Τουρκία. Στην προηγούμενη συνεδρίαση, είχε αναλύσει και αντικρούσει τα επιχειρήματα και τις αντιρρήσεις του Λόρδου Curzon. Ωστόσο, έκρινε απαραίτητο να διευκρινίσει και να αναπτύξει ξανά ορισμένα σημεία της τοποθέτησής του.

Όπως είχε εξηγήσει εκείνο το πρωί, το επιχείρημα των Εντολών δεν μπορούσε να επιστρατευτεί εναντίον της Τουρκίας, η οποία ουδέποτε αναγνώρισε τη νομιμότητα του συστήματος, ούτε καν επί της αρχής, και μάλιστα αγνοούσε ακόμη και την ύπαρξή του. Η κυβέρνηση της Μεγάλης Εθνοσυνέλευσης δεν μπορούσε να αναγνωρίσει ως επίσημες πράξεις ή έγγραφα που απορρέουν από συμφωνίες που φέρονται να έχουν συνομολογηθεί μεταξύ τρίτων Δυνάμεων και αφορούν τουρκικά εδάφη. Θα αποτελούσε σοβαρό λάθος να υποθέσουμε ότι η Τουρκία είχε αναγνωρίσει τις Εντολές στο πλαίσιο του διαμοιρασμού των πρώην χρεών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ο μόνος στόχος της Τουρκικής Κυβέρνησης στη διαδικασία διανομής αυτών των χρεών ήταν να προσδιορίσει τα μερίδια της Συρίας, της Μεσοποταμίας κ.τ.λ., χωρίς αυτό να συνεπάγεται αναγνώριση της ύπαρξης ή της νομιμότητας οποιασδήποτε εντολής στα ως άνω περιοχές.

Ο Ismet Πασάς στη συνέχεια επέμεινε στην αδυναμία των εθνογραφικών επιχειρημάτων που χρησιμοποιούσε η βρετανική αντιπροσωπεία. Ακόμη και αν γίνονταν αποδεκτά τα στατιστικά στοιχεία που παρέθετε η βρετανική πλευρά, θα διαπίστωνε κανείς ότι

[396]

οι Άραβες αποτελούσαν μόλις το ένα τέταρτο του πληθυσμού του βιλαετιού της Μοσούλης. Θα ήταν, πράγματι, δύσκολο να δικαιολογήσει κανείς την παραχώρηση μιας περιοχής σε μια εθνική ομάδα που αποτελεί μόλις το ένα τέταρτο του συνολικού πληθυσμού.

Ο Ismet Πασάς θεώρησε επίσης αναγκαίο να επισημάνει ότι η δήλωση του Λόρδου Curzon εκείνο το πρωί περιείχε ορισμένες σοβαρές ανακρίβειες. Ο Λόρδος Curzon προφανώς διατηρούσε αμφιβολίες επί της κανονικότητας της εκλογής των Κούρδων βουλευτών στη Μεγάλη Εθνοσυνέλευση. Ο Ismet Πασάς ήθελε να γνωρίζει η παγκόσμια κοινότητα ότι η Μεγάλη Εθνοσυνέλευση της Τουρκίας αποτελείται από τους γνήσιους και ελεύθερα εκλεγμένους αντιπροσώπους του τουρκικού λαού. Όλοι οι κάτοικοι της Τουρκίας, συμπεριλαμβανομένων και των Τούρκων και των Κούρδων, ήταν εξίσου δικαιούχοι των προνομίων και είχαν τα ίδια δικαιώματα στη Μεγάλη Εθνοσυνέλευση, η οποία αποτελούσε το κορυφαίο παράδειγμα ενός έθνους που διοικείται απευθείας από εκείνους που κρίνονται οι καταλληλότεροι για να το εκπροσωπούν. Οι βουλευτές της Μοσούλης δυστυχώς ήταν απόντες από την Εθνοσυνέλευση, όμως η απουσία τους οφειλόταν αποκλειστικά στην ξένη κατοχή, η οποία παρεμπόδιζε την διεξαγωγή ελεύθερων εκλογών. Με το συγκεκριμένο παράδειγμα αποδείχτηκε για μία ακόμη φορά η γνησιότητα και η κανονικότητα των εκλογικών διαδικασιών στην Τουρκία – και όχι ότι οι Κούρδοι δεν εκπροσωπούνται στη Μεγάλη Εθνοσυνέλευση.

Ο Ismet Πασάς πίστευε ότι ο Λόρδος Curzon επέμεινε στις στρατηγικές ενστάσεις του χωρίς ισχυρή επιχειρηματολογία. Ο ισχυρισμός ότι η παρουσία των Τούρκων στη Μοσούλη θα αποτελούσε απειλή για την ασφάλεια της Βαγδάτης δεν μπορούσε να χρησιμοποιηθεί εναντίον των τουρκικών θέσεων, γιατί η ίδια η Αγγλία είχε υποστηρίξει πως η διέλευση ξένων πολεμικών πλοίων από τα Στενά και μπροστά από την Κωνσταντινούπολη δεν συνιστούν απειλή για την

Τουρκία. Ο Ismet Πασάς έμεινε έκπληκτος που θεωρήθηκε αναγκαίο να υπάρξει τέτοια ανησυχία για την ασφάλεια της Βαγδάτης, όταν δεν είχε εκδηλωθεί αντίστοιχη ανησυχία για την περίπτωση της Κωνσταντινούπολης.

Αναφερόμενος στο ζήτημα της κατοχής της Μοσούλης από τα βρετανικά στρατεύματα, ο Ismet Πασάς είπε ότι ήταν απαραίτητο να παρουσιαστούν τα γεγονότα με την πραγματική τους διάσταση. Στις 30 Οκτωβρίου 1918, την ημέρα της υπογραφής της Ανακωχής του Μούδρου, η Μοσούλη βρισκόταν υπό τουρκικό έλεγχο. Ο Ismet Πασάς επισήμανε ότι δεν αναφέρθηκε στην ανακωχή του Μούδρου επειδή την θεωρούσε δεσμευτική διπλωματική πράξη ή νομικό έγγραφο με τωρινή ισχύ· την ανέφερε απλώς ως ενδεικτική ημερομηνία της αναστολής των στρατιωτικών επιχειρήσεων. Η πόλη της Μοσούλης καταλήφθηκε μετά από εκείνη την ημερομηνία και μάλιστα χωρίς μάχη. Ο Λόρδος Curzon είχε αναφέρει ότι η είδηση της ανακωχής έφτασε στη Μοσούλη την 1η Νοεμβρίου και ότι η εντολή για εκκένωση δόθηκε στις 4 Νοεμβρίου, κάτι που αποτελεί μια ακόμη απόδειξη ότι η πόλη κατελήφθη άνευ πυρών· γιατί ενώ τα τουρκικά στρατεύματα δεχόντουσαν συνεχώς εντολές και οδηγίες να απέχουν από τη χρήση βίας και να μην προβάλλουν καμία άμυνα υπέρ της χώρας τους, η βρετανική διοίκηση αγνόησε με επιμονή την ανακωχή και εκμεταλλεύτηκε την κατάσταση για να προωθήσει τα στρατεύματά της. Πάντως αυτό θα μπορούσε να σημαίνει ότι η κατάκτηση αυτής της περιοχής, μετά τη σύναψη της ανακωχής, θα μπορούσε να θεωρηθεί, από νομική άποψη, κατοχή μιας ανυπεράσπιστης χώρας.

[397]

Ο Ismet Πασάς είχε επίσης τη γνώμη ότι θα έπρεπε να εκφράσει εν συντομία τις απόψεις του σχετικά με το ζήτημα του πετρελαίου. Οι Τούρκοι πάντοτε θεωρούσαν τη Μοσούλη ως αναπόσπαστο μέρος της επικράτειας τους – ένα τμήμα της μητέρας-πατρίδας. Από τις πρώτες του επαφές με επίσημους πολιτικούς παράγοντες ή εκπροσώπους ιδιωτικών συμφερόντων, τον είχαν πείσει να διευκρινίσει εάν θεωρούσε το ζήτημα της Μοσούλης εδαφικού ή πετρελαϊκού ενδιαφέροντος. Απαντούσε σταθερά σε όλους όσους ρωτούσαν πως το επίμαχο ζήτημα ήταν για τους Τούρκους πριν απ’ όλα και πάνω απ’ όλα, εδαφικό. Αφετέρου, όπως είχε αναγνωρίσει και ο ίδιος ο Λόρδος Curzon, δεν μπορούσε κανείς να αγνοήσει το παγκόσμιο ενδιαφέρον για τα προβλήματα των πετρελαίων. Η τουρκική θέση σε αυτό το ζήτημα ήταν πάντοτε –και θα είναι και στο μέλλον– ότι ο κόσμος δεν θα πρέπει να στερηθεί το πετρέλαιο που θα προέρχεται από αυτές τις περιοχές ακόμη και μετά την επιστροφή τους στη μητέρα-πατρίδα. Η Τουρκία έχει ήδη δεσμευτεί να παρέχει όλες τις δυνατές διευκολύνσεις έτσι ώστε η παγκόσμια αγορά να επωφεληθεί από αυτό το πετρέλαιο με έναν σύννομο τρόπο. Ο Λόρδος Curzon υπαινίχθηκε εκχωρήσεις που λέγεται ότι είχαν δοθεί πριν τον πόλεμο. Το ερώτημα εάν αυτές οι εκχωρήσεις ήταν έγκυρες και οριστικού χαρακτήρα, θα πρέπει να αποτελέσει αντικείμενο ειδικής νομικής έρευνας. Ο Ismet Πασάς ανέφερε ότι η τουρκική αντιπροσωπεία, από την άφιξη της στη Λωζάννη, είχε βρεθεί αντιμέτωπη με πολλά αιτήματα και προσεγγίσεις κάποιων ομάδων που επιθυμούσαν να μάθουν εάν η Τουρκία θα τους αναγνώριζε δικαιώματα να εκμεταλλευτούν συγκεκριμένα κοιτάσματα πετρελαίου μετά την ανακατάληψη της Μοσούλης. Για τον λόγο αυτόν, θεώρησε αναγκαίο, στο πλαίσιο της αξιολόγησης της οικονομικής και χρηματοδοτικής ικανότητας των εν λόγω ομάδων, να στείλει δύο εμπειρογνώμονες (και όχι τρεις, όπως πίστευε ο Λόρδος Curzon) στο Λονδίνο. Δεν υπήρχε τίποτα αντικανονικό να επιθυμούν οι Τούρκοι να έρθουν σε επαφή με εταιρείες ή ομάδες που προτείνουν να εκμεταλλευθούν, με τον έναν ή τον άλλον τρόπο, τους φυσικούς πόρους της χώρας τους. Αξιοποιώντας την ευκαιρία να επισκεφθούν το Βρετανικό Μουσείο, κατά την παραμονή τους στο Λονδίνο, οι τούρκοι εμπειρογνώμονες απλώς ενέδωσαν σε μια εντελώς θεμιτή περιέργεια για καλλιτεχνικά θέματα.

Ο Ismet Πασάς είπε ότι είχε κυρίως παρατηρήσει την επιμονή με την οποία ο Λόρδος Curzon απέρριψε την ιδέα διεξαγωγής δημοψηφίσματος σχετικά με το βίλαετι της Μοσούλης. Δεν μπορούσε να μαντέψει τα κίνητρα αυτής της άρνησης, καθώς το δημοψήφισμα ήταν η συνηθισμένη

μέθοδος που χρησιμοποιούνταν όταν ήταν απαραίτητο να αποφασιστεί από ποιους και πώς θα διοικείτο ο πληθυσμός μιας περιοχής. Μέχρι τώρα υπήρχε ομόφωνη συμφωνία ότι η πιο ορθή και δίκαιη διαδικασία για τον καθορισμό της τύχης μιας εθνότητας ή μιας πληθυσμιακής ομάδας ήταν η άμεση προσφυγή σε ψηφοφορία, με πλήρη ελευθερία έκφρασης της γνώμης των συμμετεχόντων. Ήταν, όντως, δύσκολο να αποδεχτούμε ότι ενώ είχε θεωρηθεί εφικτό να ερωτηθεί ο πληθυσμός του Ιράκ σχετικά με την επιλογή του Εμίρη Feisal, να θεωρείται αδύνατον να ζητηθεί η άποψή του για ένα ζήτημα πολύ πιο ζωτικής σημασίας – η ένωσή τους, δηλαδή, με τη τάδε ή τη δείνα χώρα ή για τον τρόπο με τον οποίο επιθυμούσαν να διοικηθούν. Υπήρχε μια εντυπωσιακή και ανεξήγητη αντίφαση σε αυτή την στάση. Η απόρριψη του δημοψηφίσματος έδωσε την πιο πειστική απόδειξη της αδυναμίας των επιχειρημάτων που προβλήθηκαν εναντίον της Τουρκίας. Ήταν μια

[398]

παραδοχή ότι οι ισχυρισμοί που παρουσιάστηκαν κατά των δικαιωμάτων της Τουρκίας ήταν άδικοι, και μία εξαιρετική απόδειξη του γεγονότος ότι η Μοσούλη ανήκε στην Τουρκία.

Δεν θα ήταν δίκαιο να υποβάλουμε ένα εδαφικό ζήτημα τέτοιας σημασίας όπως εκείνο της Μοσούλης στη διαιτησία της Κ.τ.Ε. Αν συνέβαινε κάτι τέτοιο, θα διακυβευόταν ένα μέρος της εθνικής κληρονομιάς της Τουρκίας, ενώ η βρετανική κυβέρνηση το πολύ να βρισκόταν σε θέση να θέσει υπό συζήτηση τον έλεγχο που ασκούσε σε μια περιοχή που δεν της ανήκε. Η αντιπροσωπεία της κυβέρνησης της Μεγάλης Εθνοσυνέλευσης δεν μπορούσε να επιτρέψει η τύχη μιας μεγάλης περιοχής όπως το βίλαετι της Μοσούλης –που αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της χώρας της– ή η τύχη του πληθυσμού της και των πόρων της, να εξαρτηθούν από οποιαδήποτε διαιτησία. Η Τουρκική Κυβέρνηση ήταν πεπεισμένη για το ορθόν και το δίκαιον της υποθέσεώς της και εμμένει την θέση της ότι η Μοσούλη θα έπρεπε να επιστραφεί στην Τουρκία.

Ο Λόρδος Curzon τοποθετήθηκε ως εξής: —

«Θα απαντήσω αμέσως στην ομιλία που μόλις ακούσαμε.

«Η Εξοχότητά του ο Ismet Πασάς ξεκίνησε εκφράζοντας τη λύπη του που δεν κατέστη δυνατόν να επιλυθεί αυτό το ζήτημα με απευθείας συμφωνία μεταξύ μας. Συμμερίζομαι την λύπη του. Ο λόγος που το ζήτημα βρίσκεται σήμερα ενώπιον της Επιτροπής, οφείλεται στο ότι δεν καταφέραμε να πείσουμε ο ένας τον άλλον.

«Ο Ismet Πασάς αφιέρωσε το πρώτο μέρος της ομιλίας του στην αμφισβήτηση ορισμένων σημείων στην τοποθέτησή μου το πρωί. Δεν επιθυμώ να ανοίξω ξανά εκείνη τη συζήτηση, αλλά υπάρχουν τρία-τέσσερα σημεία για τα οποία θα ζητήσω την άδεια της Επιτροπής να πω λίγα λόγια.

«Πρώτον, ο Ismet Πασάς μόλις επανέλαβε όσα ήδη δήλωσε σήμερα το πρωί. Δηλαδή, ότι η Τουρκική Κυβέρνηση δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να λάβει υπόψη καμία εντολή που έχει εκδοθεί για οποιαδήποτε περιοχή· ουδέποτε έχει αποδεχθεί ούτε καν επί της αρχής το σύστημα των εντολών, ούτε έχει αναγνωρίσει κάποια περίπτωση εντολής. Αλλά δεν είναι έτσι τα πράγματα. Μπορώ να δώσω μια εικόνα που αποδεικνύει ότι η Τουρκική Κυβέρνηση έχει σαφώς αποδεχθεί το σύστημα των εντολών και επί της αρχής και την πραγμάτωσή του. Όπως είπε ο κ. Bompartd σήμερα το πρωί, τα σύνορα μεταξύ Συρίας και Τουρκίας στην Ασία συμφωνήθηκαν, κάποια στιγμή, μέσω ειδικής ρύθμισης που υπεγράφη μεταξύ αντιπροσώπου της γαλλικής κυβέρνησης και της κυβέρνησης της Άγκυρας. Τι άλλο είναι αυτό παρά μια σαφής αναγνώριση εδάφους υπό καθεστώτος εντολής; Πώς βρίσκεται η Γαλλία αυτή τη στιγμή στη Συρία; Ο κ. Bompartd θα παραδεχθεί πρόθυμα ότι βρίσκεται εκεί εκτελώντας μια εντολή που του ανατέθηκε στο Σαν Ρέμο από τις ίδιες Δυνάμεις που ανέθεσαν τις εντολές για το Ιράκ και την Παλαιστίνη στη Μεγάλη Βρετανία. Η γαλλική εντολή κατά συνέπεια θεσπίστηκε και ορίστηκε από την Κ.τ.Ε. Επομένως, η Τουρκία έχει αναγνωρίσει την εντολή που δόθηκε στη Γαλλία, και στο κείμενο της συμφωνίας που υπάρχει μεταξύ Γαλλίας και Τουρκίας, εμπεριέχεται η αναγνώριση της γαλλικής εντολής για τη Συρία.

«Δεύτερον, ο Ismet Πασάς είπε ότι οι Άραβες αποτελούν μόλις το ένα τέταρτο του συνολικού πληθυσμού του βιλαετιού της Μοσούλης, και απόρησε πώς θα μπορούσαν να διατυπωθούν επιχειρήματα ότι ένα τέταρτο του πληθυσμού θα έπρεπε

[399]

να καθορίσει την τύχη του συνόλου. Όμως, ποιος είναι ο ισχυρισμός του Ismet Πασά; Πως το βιλαέτι θα πρέπει να δοθεί πίσω στους Τούρκους που αποτελούν μόλις το ένα δωδέκατο του συνόλου. Ο Ismet Πασάς είναι έτοιμος να αποδεχθεί ένα μικρότερο ποσοστό εάν πρόκειται για Τούρκους, αλλά δεν δέχεται ούτε καν να κοιτάξει ένα πολύ μεγαλύτερο ποσοστό όταν πρόκειται για Άραβες.

Το επόμενο σημείο που έθιξε ο Ismet Πασάς αφορούσε τους Κούρδους εκπροσώπους στο κοινοβούλιο της Άγκυρας. Ωστόσο, δεν απάντησε στα ερωτήματα που του έθεσα σήμερα το πρωί επί του θέματος. Τον ρώτησα πώς εκλέχθηκαν, πόσοι ψηφοφόροι τούς ψήφισαν και από ποιες περιοχές προέρχονται. Δεν μου απάντησε. Παραδέχθηκε όμως ότι δεν υπάρχουν Κούρδοι αντιπρόσωποι από το βιλαέτι της Μοσούλης και, συνεπώς, κανένας από την περιοχή του Κουρδιστάν που μας απασχολεί αυτή τη στιγμή. Κι όμως, σήμερα το πρωί το επιχείρημά του ήταν ότι, μέσω των Κούρδων αντιπροσώπων στην Άγκυρα, γνώριζε πλήρως τις απόψεις του λαού της Μοσούλης. Άρα, το συγκεκριμένο επιχείρημά του μπορούμε να το αγνοήσουμε.

«Θα ασχοληθώ τώρα με την τελική θέση που υιοθέτησε ο Ismet Πασάς. Η Εξοχότητά του ισχυρίστηκε σθεναρά ότι το ζήτημα της Μοσούλης θα πρέπει να ρυθμιστεί με δημοψήφισμα· ότι εάν μπορεί να εκλεγεί κυβερνήτης ή βασιλιάς με δημοψήφισμα, μπορεί εξίσου να καθοριστεί και το μέλλον μιας περιοχής με τον ίδιο τρόπο. Θα μου επιτρέψει η Εξοχότητά του, να του υπενθυμίσω ότι το μέλλον της Μοσούλης δεν είναι το ζήτημα που εξετάζουμε σήμερα; Το ερώτημά μας δεν είναι ποια θα είναι τελικά η μοίρα της Μοσούλης, αλλά πού θα χαραχθεί η συνοριογραμμή μεταξύ της τουρκικής επικράτειας και του υπό εντολή αραβικού κράτους του Ιράκ· ένα εντελώς διαφορετικό ζήτημα, και εξ όλων των ζητημάτων το λιγότερο κατάλληλο για να ρυθμιστεί με δημοψήφισμα. Τολμώ να πω πως έχω πολύ μεγαλύτερη πείρα στα δημοψηφίσματα από τον Ismet Πασά. Από τον πόλεμο και μετά, χρειάστηκε να ασχοληθώ κατά κόρον με δημοψηφίσματα που αφορούσαν ζητήματα συνόρων, και είμαι αποφασισμένος να μην ασχοληθώ ποτέ ξανά με αυτό το θέμα. Το δημοψήφισμα είναι ένα ολέθριο και κακόβουλο μέσο για να επιχειρήσει κανείς να καθορίσει σύνορα, και θα εξηγήσω στη Διάσκεψη γιατί. Πρώτον, πρέπει να αποφασίσετε ποιοι θα έχουν δικαίωμα ψήφου, ποια θα είναι η ηλικία, ποια τα χαρακτηριστικά και η διάρκεια διαμονής τους στη χώρα. Όπως είπε και ο Ismet Πασάς, πολλοί από τους κατοίκους στο βιλαέτι της Μοσούλης είναι νομάδες, που μετακινούνται διαρκώς ανάμεσα στα βουνά και τις πεδιάδες και ενίοτε μεταναστεύουν στην Περσία. Ποιοι από όλους αυτούς θα έχουν δικαίωμα ψήφου και με ποια κριτήρια θα επιλεγούν; Δεύτερον, πρέπει να αποφασίσετε ποιος θα είναι υπεύθυνος για τη τήρηση της τάξης κατά τη διάρκεια της ψηφοφορίας. Σε κάθε δημοψήφισμα που έχει διεξαχθεί μετά τον πόλεμο, αποδείχτηκε απαραίτητη η παρουσία στρατού για να διατηρηθεί η ηρεμία και να αποτραπεί ο αλληλοσκοτωμός. Από πού θα προέλθει στρατός για να διασφαλίσει την ειρήνη στο Κουρδιστάν; Δεν μπορεί να είναι ούτε τουρκικός ούτε βρετανικός, καθώς και οι δύο χώρες είναι ενδιαφερόμενα μέρη. Υπάρχει κανείς σε αυτήν την αίθουσα που να προσφέρεται να στείλει στρατό για τη διατήρηση της τάξης κατά τη διάρκεια ενός τέτοιου δημοψηφίσματος; Αν υπάρχει, θα είναι παράφρων.

«Μπορώ να σας δώσω δύο παραδείγματα, που κάποιοι από εμάς τυχαίνει να γνωρίζουμε καλά, για το τι έχει συμβεί σε πρόσφατα δημοψηφίσματα. Το πρώτο επρόκειτο να διεξαχθεί στο πλαίσιο της Συνθήκης των Βερσαλλιών στο Teschen, μια διαφιλονικούμενη περιοχή μεταξύ Τσέχων και Πολωνών. Η αναταραχή, τα επεισόδια και η αταξία που προκλήθηκαν έφτασαν σε τέτοιο βαθμό που η Επιτροπή Δημοψηφίσματος

αναγκάστηκε τελικά να αποφασίσει πως το δημοψήφισμα δεν έπρεπε να διεξαχθεί για κανένα λόγο. Το δεύτερο παράδειγμα, της Άνω Σιλεσίας, είναι ακόμη χειρότερο. Υπήρξε τόσο μεγάλη αναταραχή που οι διαδικασίες χρειάστηκε να αναβληθούν για πολλούς μήνες. Ο κόσμος που επρόκειτο να ψηφίσει ήταν σε τέτοιο βαθμό εξοργισμένος, ώστε χρειάστηκε η παρουσία 20.000 έως 30.000 Γάλλων, Βρετανών και Ιταλών στρατιωτών για να διατηρηθεί η τάξη στην περιοχή. Κατά την περίοδο του δημοψηφίσματος, συνεχείς επιδρομές και σκοτωμοί, αποδόμησαν τη χώρα. Το δημοψήφισμα διεξήχθη ύστερα από μεγάλη δυσκολία και όταν η Επιτροπή Δημοψηφίσματος χρειάστηκε να υποβάλει την έκθεσή της για το αποτέλεσμα, τα μέλη της δεν κατάφεραν να συμφωνήσουν μεταξύ τους για τη γραμμή των συνόρων που θα έπρεπε να προτείνουν. Έτσι, παρέπεμψαν το ζήτημα στο Παρίσι, προκειμένου να επιλυθεί από τις Μεγάλες Δυνάμεις. Ήμουν και εγώ παρών. Ούτε εμείς καταφέραμε να συμφωνήσουμε. Τελικά, μετά από ενάμιση χρόνο, τη θυσία τόσων ζώων και όλη αυτή την αναστάτωση, αναγκαστήκαμε να παραπέμψουμε το ζήτημα στην Κ.τ.Ε. Καταλήξαμε, δηλαδή, στο σημείο από το οποίο τώρα επιθυμώ να ξεκινήσουμε. Συνεπώς, με κάθε σεβασμό, επιτρέψτε μου να θέσω υπόψη του Ismet Πασά το συγκεκριμένο παράδειγμα δημοψηφίσματος.

«Ας φανταστούμε ένα δημοψήφισμα στο Κουρδιστάν. Τι θα συνέβαινε; Όπως έχει πει ο Ismet Πασά, ο πληθυσμός συνεχώς μετακινείται. Η πλειονότητα των Κούρδων και ένα μεγάλο μέρος των Αράβων είναι σχεδόν αναλφάβητοι. Δεν θα ξέρουν πώς να ψηφίσουν, δεν έχουν δει ποτέ κάλπη στη ζωή τους, και εάν την είχαν δει πιθανώς θα την πετούσαν στο κεφάλι σας. Μετά πάλι, ποιος πρόκειται να διαθέσει στρατεύματα για να τηρήσουν την τάξη; Πώς θα εξηγήσετε στον κόσμο τι να ψηφίσουν; Οι Κούρδοι χωρίς αμφιβολία θα ψήφιζαν για ένα ανεξάρτητο Κουρδιστάν· οι Άραβες για ένα Αραβικό Κράτος· οι Τούρκοι για τουρκική εθνικότητα· και οι χριστιανοί για οτιδήποτε θα τους κρατούσε μακριά από τους Τούρκους. Πώς μπορείς να ορίσεις σύνορα υπό τέτοιες συνθήκες; Το αποτέλεσμα θα ήταν αναπόφευκτη σύγχυση, και οι Μεγάλες Δυνάμεις θα γελοιοποιούνταν. Τα δημοψηφίσματα είναι καλά μόνο για ενιαίο, όχι ανομοιογενή πληθυσμό, και για ένα ορισμένο, όχι συγκεχυμένο ζήτημα.

«Για τον λόγο αυτό, η διεξαγωγή δημοψηφίσματος στο Κουρδιστάν είναι μια πρόταση την οποία κανείς που διαθέτει εμπειρία των πρόσφατων εξελίξεων δεν θα μπορούσε να υποστηρίξει.

«Έρχομαι τώρα στην τελική μου πρόταση και στην απάντηση της τουρκικής πλευράς. Ολοκληρώνοντας πρότεινα αυτό το δύσκολο και αμφισβητούμενο ζήτημα να παραπεμφθεί για εξέταση και απόφαση στην Κ.τ.Ε. Η πρόταση έτυχε της θερμής υποστήριξης των συναδέλφων μου από την γαλλική και την ιταλική αντιπροσωπεία· ως εκ τούτου ήρθε ενώπιον της Επιτροπής με την ειδική βαρύτητα της συμμαχικής έγκρισης. Καμία άλλη αντιπροσωπεία δεν μίλησε επί του θέματος, αλλά τολμώ να πω ότι δεν υπάρχει ούτε ένας εκπρόσωπος εδώ, από οποιαδήποτε αντιπροσωπεία, που να μην συμφωνήσει με τον κ. Bompard ότι αυτή είναι μία σοφή, δίκαιη και φιλελεύθερη, πρόταση. Το Συμβούλιο της Κ.τ.Ε. είναι ένα σώμα που αποτελείται, σε μεγάλο βαθμό από εκπροσώπους κρατών, ουδετέρων, απολύτως αμερόληπτων, και με μεγάλο ηθικό κύρος. Η Μεγάλη Βρετανία είναι έτοιμη να αναθέσει την υπόθεσή της στο Συμβούλιο της Κ.τ.Ε.· αλλά η Τουρκία είναι τόσο αβέβαιη για την υπόθεσή της που δεν τολμάει να την υποβάλει σε διαιτησία οιοδήποτε μορφής. Ο Ismet Πασάς έχει απορρίψει τη διαιτησία συνολικά και για αυτό, κατά πάσα πιθανότητα, απορρίπτει και τη διαιτησία

της Κ.τ.Ε. Θα του εξηγήσω τώρα τι είναι αυτό που απέρριψε.

«Αν υποθέσουμε πως η πρότασή μου γίνει δεκτή, τι θα συμβεί; Ιδού ο Καταστατικός Χάρτης της Κ.τ.Ε. που περιγράφει τη διαδικασία της και τις ενέργειες που θα πρέπει να λάβουν τα κράτη-μέλη. Μόλις τρεις εβδομάδες πριν, η τουρκική αντιπροσωπεία επισήμανε ότι το πρώτο βήμα που θα κάνει η Τουρκία, μετά τη σύναψη ειρήνης, θα είναι να ζητήσει την ένταξή της στην Κ.τ.Ε.

Εάν η παρούσα διένεξη παραπεμφθεί στην Κ.τ.Ε., με την Τουρκία να μην είναι μέλος, η πρώτη πράξη της Κ.τ.Ε., σύμφωνα το άρθρο 17 του Συμφώνου, θα είναι να την καλέσει να γίνει μέλος προκειμένου να ρυθμιστεί η διένεξη. Το Συμβούλιο της Κ.τ.Ε. στη συνέχεια θα διενεργήσει έρευνα για τις συνθήκες της διαφοράς μεταξύ των δύο πλευρών και θα προτείνει εκείνες τις ενέργειες που είναι οι πλέον κατάλληλες και οι πλέον αποτελεσματικές εντός του πλαισίου του Καταστατικού Χάρτη. Σε περίπτωση που η τουρκική αντιπροσωπεία ισχυριστεί ότι δεν θα έχει την ευκαιρία να ακουστεί και ότι η υπόθεση της δεν θα εκπροσωπηθεί επαρκώς, επιτρέψτε μου να υπενθυμίσω στον Ismet Πασά το άρθρο 4 του Καταστατικού Χάρτη, το οποίο ορίζει πως κάθε μέλος της Κ.τ.Ε. που δεν εκπροσωπείται στο Συμβούλιο (αναφέρομαι εδώ στην Τουρκία, η οποία έχει γίνει μέλος της Κ.τ.Ε. για τους σκοπούς της εξέτασης της υπόθεσης), θα πρέπει να κληθεί να στείλει έναν αντιπρόσωπο για να συμμετάσχει ως μέλος σε οποιαδήποτε συνεδρίαση του Συμβουλίου, κατά την εξέταση θεμάτων που επηρεάζουν ειδικά συμφέροντα του αυτού του μέλους της Κ.τ.Ε. Ως εκ τούτου, εάν και όταν αυτή η υπόθεση πάει στην Κ.τ.Ε., η Τουρκία θα προσκληθεί αμέσως όχι μόνο να γίνει μέλος, αλλά και να λάβει θέση στο Συμβούλιο.

«Το Συμβούλιο θα πρέπει να αποφασίσει ποια μέθοδο εξέτασης θα ακολουθήσει. Μπορεί να ρωτήσει τους Τούρκους και τους Βρετανούς για τις αντίστοιχες απόψεις τους· μπορεί να αποφασίσει να στείλει μια επιτροπή επί του πεδίου να καταγράψει τις απόψεις των Κούρδων, Τούρκων, Αράβων και Χριστιανών· μπορεί να πραγματοποιήσει μια έρευνα στην Ευρώπη, ή μπορεί να διορίσει έναν μόνο διαιτητή για να ρυθμίσει την υπόθεση. Δεν ξέρω τι θα κάνει· αλλά επισημαίνω ότι η τουρκική αντιπροσωπεία θα είναι εκεί ισότιμα, και όταν οι δύο υποθέσεις υποβληθούν θα διεξαχθεί η όσο το δυνατόν πιο αμερόληπτη εξέταση που μπορεί να διασφαλιστεί. Επιπλέον, το άρθρο 5 του Καταστατικού Χάρτη προβλέπει ότι η απόφαση του Συμβουλίου, στο οποίο θα εκπροσωπείται η Τουρκική Κυβέρνηση, θα πρέπει να είναι ομόφωνη, έτσι ώστε καμία απόφαση να μην μπορεί να ληφθεί χωρίς τη συγκατάθεσή της.

«Σας ομιλώ με απόλυτη σοβαρότητα: αληθινά, η τουρκική αντιπροσωπεία, αρνείται αυτήν την πρόταση; Εάν το κάνουν, τολμώ να πω με κάθε ειλικρίνεια ότι αυτό θα προκαλέσει χειρότερη εντύπωση από οτιδήποτε άλλο έχει πράξει μέχρι στιγμής η τουρκική αντιπροσωπεία σε αυτή τη Διάσκεψη. Όταν γίνει γνωστό παγκοσμίως ότι εγώ, εξ ονόματος της κυβέρνησής μου, έκανα αυτήν την πρόταση – η οποία θα δώσει στην Τουρκία την ευκαιρία που μόλις περιέγραψα – και που η Τουρκία απέρριψε χωρίς καν να την εξετάσει ή έστω να την κοιτάξει, θα λυπηθώ πολύ να διαβάσω τα σχόλια τα οποία θα δημοσιευτούν αύριο στις εφημερίδες ανά τον κόσμο για τη στάση και την απόφαση της τουρκικής αντιπροσωπείας. Εξακολουθώ να ελπίζω ότι ο Ismet Πασάς θα μου πει ότι δεν εξέτασε πλήρως τους όρους της απάντησής του και ότι η αντιπροσωπεία του δεν εννοεί την πλήρη άρνηση της πρότασής μου, όπως εγώ την αντιλαμβάνομαι.

«Αλλά θα ήθελα να προσθέσω κάτι ακόμη. Η υπόθεση δεν μπορεί να μείνει εδώ. Ας υποθέσουμε ότι η τουρκική αντιπροσωπεία όντως εννοεί να

[402]

την απορρίψει και επιμένει στην άρνησή της· τι απομένει να γίνει; Δεν μπορώ να αφήσω την υπόθεση σε αυτό το σημείο· ενέχει πολλούς κινδύνους για την παγκόσμια ειρήνη. Έχω δει στις εφημερίδες και έχω πληροφορίες πως εάν η υπόθεση δεν ρυθμιστεί με το πνεύμα που επιθυμεί η τουρκική αντιπροσωπεία, μπορεί να υπάρξουν μετακινήσεις τουρκικών στρατευμάτων από την Ανατολία προς την κατεύθυνση της Μοσκούλης, μπορεί να υπάρξει επίθεση στα σύνορα, μπορεί να υπάρξει απόπειρα να κριθεί το θέμα με στρατιωτικά μέσα, μπορεί να υπάρξουν εχθροπραξίες, μπορεί να υπάρξει πόλεμος. Εγώ είμαι εδώ για να συνάψω συνθήκη ειρήνης· δεν είμαι εδώ για να κάνω πόλεμο. Δεν είμαι εδώ για να επιτρέψω να συνεχίσουν να υπάρχουν συνθήκες, οι οποίες μπορεί να οδηγήσουν σε πόλεμο. Για αυτό, αν υποθέσουμε ότι η τουρκική αντιπροσωπεία όντως εννοεί να απορρίψει και επιμένει σε αυτή την απόρριψη, θα υποχρεωθώ, εν ονόματι της δικής μου κυβέρνησης, να ενεργήσω ανεξάρτητα. Θα εξηγήσω τι εννοώ.

«Υπάρχει ένα άλλο άρθρο στον Καταστατικό Χάρτη (άρθρο 11) στο οποίο δεν έχω ακόμη αναφερθεί. Το περιεχόμενό του είναι το εξής: —

«Κάθε πόλεμος ή απειλή πολέμου, είτε επηρεάζει άμεσα κάποιο από τα μέλη της Κ.τ.Ε. είτε όχι, δηλώνεται διά του παρόντος ως ζήτημα που αφορά το σύνολο της Κ.τ.Ε., και η Κ.τ.Ε. θα προβεί σε κάθε ενέργεια που θα κριθεί κατάλληλη και αποτελεσματική για τη διασφάλιση της ειρήνης μεταξύ των εθνών. Σε περίπτωση που προκύψει μια κατάσταση έκτακτης ανάγκης, ο Γενικός Γραμματέας οφείλει, κατόπιν αιτήματος οποιουδήποτε μέλους της Κ.τ.Ε., να συγκαλέσει αμέσως συνεδρίαση του Συμβουλίου.

«Δηλώνεται επίσης πως αποτελεί φίλιο δικαίωμα κάθε μέλους της Κ.τ.Ε. να θέσει υπ' όψει της Συνέλευσης ή του Συμβουλίου οποιαδήποτε περιστατικό που επηρεάζει τις διεθνείς σχέσεις και απειλεί να διαταράξει τη διεθνή ειρήνη ή την καλή συνεννόηση μεταξύ των εθνών, από την οποία συνεννόηση εξαρτάται η ειρήνη».

«Εάν η τουρκική αντιπροσωπεία αρνηθεί την πρότασή μου, θα ενεργήσω βάσει αυτού του άρθρου. Θα απευθυνθώ αμέσως στο Συμβούλιο της Κ.τ.Ε. και θα πω ότι έχει ανακύψει μία κατάσταση που φαίνεται πιθανή να διαταράξει τη διεθνή ειρήνη και το καλό πνεύμα συνεννόησης μεταξύ των εθνών στο οποίο βασίζεται η ειρήνη. Τότε, το Συμβούλιο θα συνεδριάσει αμέσως για να μελετήσει το ζήτημα. Θα απευθύνει πρόσκληση στην Τουρκική Κυβέρνηση να παρουσιάσει την υπόθεσή της και στο ενδεχόμενο άρνησής να το πράξει, θα τεθούν σε εφαρμογή όλες οι κυρώσεις που προβλέπονται στον Καταστατικό Χάρτη. Αλλά δεν θέλω να ακολουθήσω αυτήν την πορεία· δεν επιθυμώ να οδηγηθώ σε κάτι τέτοιο από την τουρκική αντιπροσωπεία. Θα προτιμούσα πολύ περισσότερο να πάμε με πνεύμα συμμαχικό –αύριο, αυτή την εβδομάδα ή την επόμενη εβδομάδα– και οι δυο πλευρές μαζί στην Κ.τ.Ε. Διαβεβαιώνω τον Ismet Πασά πως αυτός είναι ο μόνος ορθός τρόπος για να επιλυθεί το ζήτημα. Τον διαβεβαιώνω πως εάν αυτός επιμένει να αρνείται, θα είναι υπεύθυνος για οτιδήποτε συμβεί με τη μορφή εξεγέρσεων, αιματοχυσιών ή δυσκολιών στο βίλαετι της Μοσούλης. Τον προειδοποιώ επίσης, με όλον το σεβασμό που διαθέτω, ότι θα συναντήσει μεγάλη δυσκολία να πείσει την παγκόσμια κοινή γνώμη πως έχει δίκιο. Για αυτό και τον ρωτώ για ακόμη μία φορά εάν έχω κατανοήσει σωστά τη θέση του και αν προτίθεται να συνταχθεί μαζί μου στην πρόταση που υπέβαλα το πρωί, να παραπεμφθεί το ζήτημα στην Κ.τ.Ε. Αν δεν μου δώσει καταφατική απάντηση, του έχω ήδη καταστήσει απολύτως σαφές ποια πορεία θα αναγκαστώ να ακολουθήσω».

[403]

Ο βαρόνος Hayashi παρατήρησε ότι στις ομιλίες του Λόρδου Curzon τις οποίες η Επιτροπή είχε παρακολουθήσει εκείνο το πρωί και το απόγευμα, δεν υπήρχε ούτε μια λέξη που να προδίδει ίχνος ιδιοτελούς κινήτρου. Η πρόταση που διατυπώθηκε στις ομιλίες του Λόρδου Curzon ήταν να ζητηθεί από ένα απολύτως αμερόληπτο όργανο να εκδώσει την απόφαση για το υπό συζήτηση ζήτημα. Ο Βαρόνος Hayashi κάλεσε τα μέλη να δώσουν ιδιαίτερη προσοχή στη δήλωση του Λόρδου Curzon πως η απόφαση του Συμβουλίου της Κ.τ.Ε. θα πρέπει να είναι ομόφωνη. Υπό το πρίσμα αυτό, δεν μπορούσε πραγματικά να αντιληφθεί πώς θα μπορούσε να υπάρξει οποιαδήποτε ένσταση από την πλευρά της Τουρκίας για την υποβολή του θέματος προς έκδοση απόφασης από την Κ.τ.Ε. Με όλον το δέοντα σεβασμό προς τον Ismet Πασά, εξέφρασε την ειλικρινή ελπίδα ότι η Εξοχότητά του θα επανεξέταζε το ζήτημα και θα έδινε τη συγκατάθεσή του στην πρόταση του Λόρδου Curzon.

Ο κ. Bompartd ήταν της γνώμης ότι η σοβαρότητα της καταστάσεως του επέβαλε το καθήκον να παρέμβει με σκοπό να αποτρέψει την συμφορά που επρόκειτο να επέλθει. Κατά την άποψή του δεν θα ήταν ορθό η τουρκική αντιπροσωπεία να δώσει μια βιαστική απάντηση. Ο ίδιος είχε περισσότερο δικαίωμα από οποιονδήποτε άλλο να υποβάλει ένα τέτοιο αίτημα στην τουρκική αντιπροσωπεία, διότι δεν έπαψε ποτέ να υποστηρίζει ότι η Τουρκία ενδιαφερόταν εξίσου για το κοινό καλό όσο και για τα δικά της συμφέροντα. Αναμφίβολα, στο ζήτημα που τέθηκε ενώπιον

της επιτροπής, το κοινό καλό βρισκόταν σε ρίσκο. Εάν η τουρκική αντιπροσωπεία επέμενε στην αρνητική της στάση θα μπορούσαν να προκύψουν σοβαρότατες συνέπειες. Ο κ. Bompard ήταν πεπεισμένος πως μια έλλογη λύση βρίσκεται στην προσφυγή σε διαιτησία την οποία και πρότεινε η βρετανική αντιπροσωπεία. Τα δύο μέρη θα μπορούσαν να παρουσιάσουν τα αιτήματα τους σε βάση απόλυτης ισότητας. Για αυτό ο κ. Bompard δεν μπορούσε να καταλάβει πώς η τουρκική αντιπροσωπεία μπορούσε να επιμένει στην παρούσα στάση της. Ζήτησε από τον Ismet Πασά για μια ακόμη φορά να εξετάσει το ζήτημα της Μοσούλης –ένα θέμα μεγάλης βαρύτητας– με σύνεση και ψυχραιμία.

Ο Μαρκήσιος Garroni θέλησε να προσθέσει ότι κατά τη γνώμη του η πρόταση του Λόρδου Curzon δεν μπορούσε να προδικάσει το ζήτημα υπέρ καμίας πλευράς. Η πρόταση ήταν πάρα πολύ λογική· το ζήτημα έπρεπε να υποβληθεί σε ένα αμερόληπτο όργανο για να αποφασίσει και το οποίο θα είχε κάθε συμφέρον να εκδώσει μια τέτοια απόφαση που θα αποσπούσε καθολική αποδοχή και θα απέτρεπε κάθε κίνδυνο ανάφλεξης. Ο Μαρκήσιος Garroni ήλπιζε συνεπώς, ότι ο Ismet Πασάς, ο οποίος διέθετε μια τόσο σαφή και λογική αντίληψη των πραγμάτων, θα είχε την καλοσύνη να σκεφτεί για άλλη μια την πρόταση που του έγινε και να λάβει μια απόφαση που θα τους ικανοποιούσε όλους. Όλος ο κόσμος επιθυμούσε την αποφυγή οποιασδήποτε επιπλοκής που θα μπορούσε να θέσει σε κίνδυνο την ειρήνη.

Ο Ismet Πασάς θεώρησε καθήκον του να δηλώσει με τον πιο κατηγορηματικό τρόπο πως δεν είχε αναγνωρίσει την εντολή οποιασδήποτε Δύναμης, επί οποιουδήποτε μέρους των εδαφών που αποσπάστηκαν από την πρώην Οθωμανική Αυτοκρατορία.

Δεν μπορούσε να εξηγήσει τις αμφιβολίες που εξακολουθούσαν να επικρατούν όσον αφορά την κανονικότητα της εκλογής των Κούρδων βουλευτών στην

[404]

Εθνοσυνέλευση της Τουρκίας. Αυτοί οι βουλευτές είχαν εκλεγεί υπό συνθήκες ελευθερίας και ανεξαρτησίας ίδιες με εκείνες όλων των άλλων χωρών.

Όσον αφορά το ζήτημα του δημοψηφίσματος, δεν μπορούσε πραγματικά να δει από ποια άποψη θα ήταν δύσκολο να διεξαχθεί. Κατά την άποψή του, θα ήταν πολύ εύκολο να ληφθούν τα ειδικά μέτρα που απαιτούνται με σκοπό την ασφάλεια και εξαιτίας της κατάστασης των νομαδικών φυλών. Αρκεί να γίνει δεκτή επί της αρχής η ιδέα ενός δημοψηφίσματος. Ο Ismet Πασάς δεν μπορούσε να συμφωνήσει με την πρόταση να υποβληθεί η επίλυση του ζητήματος της Μοσούλης σε διαιτησία. Τα επιχειρήματα στα οποία βασιζόταν η τουρκική υπόθεση, ήταν τόσο πειστικά, και είχαν σχεδιαστεί με τέτοιο πνεύμα δικαίου και ισότητας που του φαινόταν εξαιρετικά εύκολο να τα εξετάσει η Επιτροπή και να καταλήξει αμέσως σε μία λύση.

Σε ένα ζήτημα όπως αυτό της Μοσούλης, θα αναγνώριζαν όλοι ομόφωνα την ορθότητα και το δίκαιο της τουρκικής υπόθεσης. Δεν είχε καμιά αμφιβολία ότι σε αυτήν την υπόθεση η παγκόσμια κοινή γνώμη θα ήταν υπέρ της Τουρκίας. Η αντιπροσωπεία της κυβέρνησης της Μεγάλης Εθνοσυνέλευσης είχε έρθει στη Λωζάννη για να συνάψει ειρήνη· ειρήνη, δικαιοσύνη και ισότητα. Κανείς δεν θα ανεχόταν η ειρήνη να απειληθεί λόγω του ζητήματος της Μοσούλης. Τα μέλη της τουρκικής αντιπροσωπείας έχουν επιδείξει, από την έναρξη της Διάσκεψης, την καλή τους θέληση και την προθυμία τους για μεγάλες θυσίες που είναι έτοιμοι να κάνουν για χάρη της παγκόσμιας ειρήνης. Η Διάσκεψη δεν ήταν πλέον στην αρχή της· η κοινή γνώμη σε όλες τις χώρες είχε το χρόνο να παρακολουθήσει και να μελετήσει τις θέσεις που υπερασπιζόνταν οι Τούρκοι και να συνειδητοποιήσει πόσο μετριοπαθείς και δίκαιοι ήταν. Για αυτό ο Ismet Πασάς παρακάλεσε τη βρετανική αντιπροσωπεία να αποδεχτεί, επί της αρχής, την ανάκτηση της Μοσούλης από την Τουρκία.

Ο Λόρδος Curzon είπε:

«Κλείνοντας, θα πω μόνο ότι λυπάμαι πολύ που η τουρκική αντιπροσωπεία επιμένει να αγνοεί τις συμβουλές, που της δοθήκαν από έναν διπλωμάτη τέτοιου κύρους, τον κ. Bompard,

–ο οποίος, οφείλω να επισημάνω, τοποθετήθηκε με ιδιαίτερα πειστικό και τεκμηριωμένο λόγο– καθώς και από τους επικεφαλής της ιταλικής και ιαπωνικής αντιπροσωπείας. Πιστεύω ότι ο Ismet Πασάς θα εκπλαγεί, κάπως, όταν διαπιστώσει ποια είναι η άποψη της παγκόσμιας κοινής γνώμης –στην οποία ο ίδιος έχει απευθύνει έκκληση– για το θέμα αυτό. Έχω δηλώσει εκ μέρους της κυβέρνησής μου τις ενέργειες στις οποίες προτιθέμεθα να προβούμε και θα το κάνουμε το γρηγορότερο.

Πριν από τη λήξη της συνεδρίασης, ο κ. Child παρέδωσε στον Πρόεδρο της συνεδρίασης μια γραπτή δήλωση την οποία η αντιπροσωπεία των Ηνωμένων Πολιτειών επιθυμούσε να συμπεριληφθεί στα πρακτικά.

(Η Επιτροπή ολοκλήρωσε τις εργασίες της 7:20 μμ.)

[405]

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Δήλωση που υπεβλήθη από την Αντιπροσωπεία των Ηνωμένων Πολιτειών,

23 Ιανουαρίου 1923

Ο Λόρδος Curzon δήλωσε με σαφή τρόπο ότι η βρετανικής αξίωση για τη διατήρηση της εντολής στη Μεσοποταμία διαχωρίζεται από τα ζητήματα που άπτονται των φυσικών πόρων της εν λόγω περιοχής. Στην πορεία των δηλώσεών του, εξέφρασε επίσης τη θέση του ιδίου και της κυβέρνησής του σχετικά με ορισμένες παραχωρήσεις εντός της συγκεκριμένης περιοχής, με τρόπο που έδειχνε ξεκάθαρα ότι η βρετανική κυβέρνηση θα κρατούσε τέτοιες παραχωρήσεις όσο είναι δυνατόν μακριά από το να αποτελέσουν αντικείμενο διπλωματικού ενδιαφέροντος, και συγχρόνως επαναδιατύπωσε την πίστη του στην αρχή ότι οι μεγάλοι πλουτοπαραγωγικοί πόροι του κόσμου δεν θα πρέπει να αποτελούν αντικείμενο μονοπωλιακής εκμετάλλευσης.

Οι Αμερικανοί εκπρόσωποι, αν και δεν είχαν συμμετάσχει στον καθορισμό των εδαφικών διακανονισμών, είναι εντούτοις ήταν πρόθυμοι να συνταχθούν με το πνεύμα των δηλώσεων του Λόρδου Curzon επί του θέματος. Οι Αμερικανοί εκπρόσωποι είχαν εκφράσει την πολιτική της κυβέρνησής τους υπέρ των «ανοικτών θυρών», και ο Λόρδος Curzon έχει δηλώσει την προσήλωσή του στην συγκεκριμένη πολιτική. Ωστόσο, ούτε η δήλωση ούτε η προσήλωση αναφέρονταν σε κάποιον συγκεκριμένο πόρο ή πεδίο οικονομικής δραστηριότητας. Μόνο εκείνοι που εκούσια διαστρέβλωσαν αυτές τις δηλώσεις τους απέδωσαν νοήματα που εξυπηρετούν τους δικούς τους πολιτικούς σκοπούς.

Οι Αμερικανοί εκπρόσωποι θεωρούν καθήκον τους να κάμουν ειδική μνεία στην αναφορά του Λόρδου Curzon σχετικά με την εγκυρότητα των διεκδικήσεων της Turkish Petroleum Company και να υπενθυμίσουν στη Διάσκεψη ότι, η κυβέρνηση των Ηνωμένων Πολιτειών, χωρίς να επιδιώκει κάποιο ειδικό προνόμιο ή εύνοια, δεν έχει συναινέσει στην αρχή ότι μπορεί να αποκλειστεί, κατά την περίοδο της ειρήνης, από τα συνήθη οφέλη που απορρέουν από τη συμμετοχή σε πόλεμο. Ομοίως, και σε άλλες περιπτώσεις όπου διακυβεύονται θεμελιώδεις αρχές, δεν πρόκειται να εγκαταλείψει την πολιτική των «ανοικτών θυρών». Αναφερόμαστε σε σημαντική αλληλογραφία που έχει ήδη συσσωρευτεί από την κυβέρνησή μας κατά τη διάρκεια δύο διαδοχικών πολιτικών διοικήσεων στις Ηνωμένες Πολιτείες.

Καθόσον έχουν στη διάθεσή τους τα μέσα να παρέχουν προστασία σε νόμιμα αμερικανικά συμφέροντα, το καθήκον των Αμερικανών αντιπροσώπων δεν επηρεάζεται από το αν τα συγκεκριμένα δικαιώματα των Αμερικανών συνδέονται με εμπορικά ή με οποιαδήποτε άλλα συμφέροντα. Για το λόγο αυτό, η αναφορά του Λόρδου Curzon σε μία συγκεκριμένη εταιρεία και τις αξιώσεις της παρέχει στους Αμερικανούς αντιπροσώπους την κατάλληλη ευκαιρία να υποδείξουν ότι, όπου υφίστανται αντικρουόμενες διεκδικήσεις σχετικά με νόμιμα δικαιώματα επί πόρων, θα

πρέπει να προβλεφθεί ένας μηχανισμός δικαστικού διακανονισμού των δικαιωμάτων αυτών, ο οποίος θα εξασφαλίζει πλήρη και απόλυτη αμεροληψία. Μια τέτοια αμεροληψία δεν μπορεί να προσδιοριστεί εκ των προτέρων με ειδική πρόβλεψη. Βάσει μιας γενικής αρχής, τα ενδιαφερόμενα μέρη θα πρέπει, κατά τον χρόνο παραπομπής των σχετικών αξιώσεων, να είναι απόλυτα ικανοποιημένα ως προς την αμεροληψία της δικαστικής κρίσης.

[406]

Αρ. 26

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

*Πρακτικά¹⁰³ της Εικοστής Τρίτης Συνεδρίασης, 27 Ιανουαρίου 1923, στις 10:30 πμ,
υπό την Προεδρία του Λόρδου Curzon*

Παρόντες:

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
Μαρκήσιος Curzon του Kedleston
Σερ H. Rumbold

ΙΤΑΛΙΑ
Μαρκήσιος Garroni
κ. Montagna

κ. Lago

ΙΑΠΩΝΙΑ
Βαρόνος Hayashi
κ. Otchiai

ΡΟΥΜΑΝΙΑ
κ. Diamandy

ΓΑΛΛΙΑ
κ. Bompard

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
κ. Child
Νάυαρχος Bristol

κ. Grew

ΕΛΛΑΔΑ
κ. Βενιζέλος
κ. Κακλαμάνος

ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ
κ. Rakitch

ΤΟΥΡΚΙΑ
Ismet Πασάς
Riza Nour Μπέης

Παρόντες επίσης:

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
Σερ Eyre Crowe
κ. Ryan
κ. Payne
Αντισυνταγματάρχης Heywood
κ. Nicolson
κ. Forbes Adam
κ. Leeper
κ. McClure

ΙΤΑΛΙΑ
Νάυαρχος Chelotti
κ. Arlotta

ΓΑΛΛΙΑ
κ. Serruys
κ. Laporte
κ. Bargeton
κ. de Percin
Αντισυνταγματάρχης Courtin
κ. Sanguinetti

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
κ. Dwight
κ. Amory

103. Τα πρακτικά αυτά δεν αντιπροσωπεύουν τις υπογεγραμμένες εκδόσεις των άλλων ομιλιών παρά μόνο των Βρετανών.

κ. Guariglia
κ. Guisi
ΙΑΠΩΝΙΑ
κ. Sato
Συνταγματάρχης Saigo
Διοικητής Tsuru
κ. Tani

κ. Gillespie

ΕΛΛΑΔΑ
κ. Δενδραμής
κ. Πολίτης
κ. Θεοτοκάς

[407]

ΡΟΥΜΑΝΙΑ
κ. Contzesco

ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ
κ. Georgevitch

ΤΟΥΡΚΙΑ

Munir Μπέης

Tevfik Μπέη

Γενική Γραμματεία

κ. Massigli, Γενικός Γραμματέας της Διάσκεψης

Γραμματείς:

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
κ. Spring Rice
κ. Wicks

ΓΑΛΛΙΑ
κ. Lagarde

ΙΤΑΛΙΑ
κ. Indelli
κ. Zanchi

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ

κ. Belin

ΙΑΠΩΝΙΑ
κ. Hotta

ΕΛΛΑΔΑ
κ. Κόλλας

ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ
κ. Milanovitch

ΤΟΥΡΚΙΑ
Rechid Safvet Μπέης

Διερμηνέας: κ. Camerlynck

*Επιστροφή Άμαχων Κρατούμενων – Ανταλλαγή
Αιχμαλώτων Πολέμου – Ανταλλαγή Πληθυσμών*

Η Επιτροπή είχε ενώπιον της το προσχέδιο συμφωνίας μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας σχετικά με (α) την αμοιβαία επιστροφή άμαχων πολιτών που τώρα κρατούνται στην Ελλάδα και στην Τουρκία, (β) την ανταλλαγή αιχμαλώτων πολέμου (Παράρτημα (Α))· το σχέδιο συμβάσεως μεταξύ Ελλάδος και Τουρκίας ως προς την ανταλλαγή πληθυσμών (Παράρτημα (Β))· και σχέδιο πρωτοκόλλου που αφορά την απελευθέρωση ικανών προς εργασία ανδρών ελληνικής καταγωγής, των οποίων οι οικογένειες είχαν ήδη εγκαταλείψει το τουρκικό έδαφος και που οι ίδιοι εξακολουθούν να κρατούνται στην Τουρκία (Παράρτημα (Γ)).

Ο κ. Montagna υπενθύμισε στους αντιπροσώπους πως στις 9 Ιανουαρίου η Εδαφική και Στρατιωτική Επιτροπή παρέλαβε μια έκθεση στην οποία η υποεπιτροπή για την Ανταλλαγή των Πληθυσμών ενημέρωνε ότι είχε συμφωνήσει επί ορισμένων αρχών. Ένα ζήτημα παρέμενε άλυτο, επί του οποίου η επιτροπή είχε κατορθώσει να επιτύχει συμφωνία. Στη συνέχεια, η επιτροπή ανέθεσε στην υποεπιτροπή να επανεξετάσει τα ζητήματα που της είχαν υποβληθεί, με σκοπό να καθορίσει τους τρόπους με τους οποίους η συμφωνία που είχε ήδη επιτευχθεί επί της αρχής θα μπορούσε να εφαρμοστεί στην πράξη. Η υποεπιτροπή διαπίστωσε ότι το έργο αυτό ήταν πολύ ευρύτερο

από όσο αρχικά είχε εκτιμηθεί. Κατ' επανάληψιν, είχε αντιμετωπίσει τέτοιες δυσκολίες ώστε τελικά να έχει χάσει τις ελπίδες της ως προς την επιτυχή έκβαση του έργου.

[408]

Ο κ. Montagna δεν είχε στη διάθεσή του τον απαιτούμενο χρόνο για να συντάξει έκθεση σχετικά με το έργο της υποεπιτροπής και τα αποτελέσματα που είχε επιτύχει. Επιφυλάχθηκε να κοινοποιήσει μια τέτοια έκθεση στον Πρόεδρο της επιτροπής σε μεταγενέστερο χρόνο. Προς το παρόν, θα περιοριζόταν σε μία προφορική σύνοψη του έργου της υποεπιτροπής.

Μετά από πολλές επίπονες συζητήσεις, η υποεπιτροπή είχε καταφέρει να συντάξει από κοινού ένα κείμενο συμφωνίας σχετικά με την επιστροφή άμαχων κρατούμενων και αιχμαλώτων πολέμου καθώς και το κείμενο μιας σύμβασης σχετικά με την ανταλλαγή πληθυσμών.

Ο κ. Montagna παρατήρησε ότι προέκυψαν πολύ σοβαρές δυσκολίες κατά τη σύνταξη της δεύτερης αυτής σύμβασης. Μεταξύ των δυσκολιών αυτών, πέντε σημεία που άξιζαν ιδιαίτερης προσοχής:

1. Η τουρκική αντιπροσωπεία είχε αρχικώς ζητήσει, ακόμα και οι Έλληνες υπήκοοι κάτοικοι Τουρκίας, οι οποίοι επρόκειτο να απελαθούν από εκείνη τη χώρα, να μη δύνανται να επιστρέψουν εκεί. Η τουρκική αντιπροσωπεία στη συνέχεια απέσυρε αυτό το αίτημα.
2. Σημαντικές δυσκολίες προέκυψαν σχετικά με τον καθορισμό της έκτασης της ζώνης της Κωνσταντινούπολης. Τελικώς συμφωνήθηκε ότι η ζώνη αυτή θα ταυτίζεται με την περιοχή που υπάγεται στη νομαρχία της πόλεως.
3. Η τουρκική αντιπροσωπεία είχε ζητήσει ο όρος «Δυτική Θράκη» να περιλαμβάνει μια πολύ μεγαλύτερη περιοχή από εκείνην που η ελληνική αντιπροσωπεία είχε κατά νου. Και ως προς αυτό το σημείο, η τουρκική αντιπροσωπεία τελικώς απέσυρε το αίτημά της.
4. Η εκκαθάριση της περιουσίας ορισμένων θρησκευτικών κοινοτήτων προκάλεσε δυσκολίες. Τελικά, η υποεπιτροπή συμφώνησε ότι όπως στην περίπτωση των ιδιωτικών περιουσιών, η ρευστοποίηση αυτών των περιουσιών θα έπρεπε να είναι υποχρεωτική.
5. Όσον αφορά τα μέτρα που είχαν ληφθεί στην Ελλάδα σε σχέση με την απαλλοτρίωση μουσουλμανικών ακινήτων, η ελληνική αντιπροσωπεία επέδειξε ένα ευρύ συναινετικό πνεύμα.

Έτσι μέσω αμοιβαίων θυσιών, κατέστη δυνατόν να καταλήξουμε σε συμφωνία επί όλων των σημείων.

Η βάση εργασίας της συμβάσεως, ήταν ότι μια επιτροπή, αποτελούμενη από τέσσερεις εκπροσώπους της Ελλάδας, τέσσερεις της Τουρκίας και τρεις διορισμένους από το Συμβούλιο της Κ.τ.Ε., θα ρυθμίζει με δίκαιο τρόπο όλα τα ζητήματα που αφορούν την ανταλλαγή των πληθυσμών. Αυτό που απέμενε να γίνει, ήταν η τελική υπογραφή των συμβάσεων. Είχε κανονιστεί ότι οι συμφωνίες σχετικά με τους αιχμαλώτους πολέμου και την ανταλλαγή πληθυσμών, θα υπογράφονταν ταυτόχρονα, αλλά ενώ η πρώτη επρόκειτο να τεθεί αμέσως σε ισχύ, η δεύτερη θα ετίθετο σε ισχύ μόνο μετά την επικύρωση της Συνθήκης Ειρήνης. Μια εξαίρεση γινόταν ως προς τον άρρενα πληθυσμό που ήταν εγκλωβισμένος στην Ανατολία, ο οποίος επρόκειτο να ανταλλαχθεί με την υπογραφή της ειρήνης.

Ο κ. Montagna αισθάνθηκε υποχρεωμένος να δηλώσει ότι διαμόρφωση αυτών των συμφωνιών,

[409]

κατέστη δυνατή μόνο χάρη στο πνεύμα συνεννόησης που επέδειξαν η τουρκική και η ελληνική αντιπροσωπεία, καθώς και στην ενεργή συνεργασία των αντιπροσώπων των Προσκαλουσών Δυνάμεων. Στο πλαίσιο αυτό, θέλησε να εκφράσει τις ιδιαίτερες ευχαριστίες του στον κ. Ryan και στον κ. de Lacroix, των οποίων η βοήθεια ήταν πολύτιμη και αποτελεσματική. Η συμφωνία και η σύμβαση θα μπορούσαν να υπογραφούν στο ξεκίνημα της επόμενης εβδομάδας.

Ο κ. Montagna εξέφρασε την ελπίδα ότι το σωτήριο αποτέλεσμα αυτών των συμφωνιών θα γινόταν αισθητό το συντομότερο δυνατόν, γιατί πραγματικά κάθε ημέρα που περνούσε, επέβαλε καινούρια βάσανα σε χιλιάδες αθώους ανθρώπους. Με σκοπό να αποτραπεί αυτή η περιττή ταιπωρία, και με την εξουσιοδότηση της υποεπιτροπής, είχε συνομιλήσει με τον Πρόεδρο της επιτροπής του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού, προκειμένου να σταλούν στην Αθήνα αμέσως μετά την υπογραφή των συμφωνιών, αντιπρόσωποι για να επιβλέψουν την ανταλλαγή των κρατουμένων. Ο Ερυθρός Σταυρός αποδέχτηκε με προθυμία το έργο που του εμπιστεύτηκαν

Ο Ismet Πασάς είπε ότι το αποτέλεσμα των εργασιών της υποεπιτροπής, το οποίο μόλις είχε δηλώσει ο πρόεδρός της, θα μπορούσε να θεωρηθεί θετικό. Ευχαρίστησε τον κ. Montagna για τις εξηγήσεις που είχε την ευγενή καλοσύνη να δώσει. Σχετικά με την επίτευξη αυτού του αποτελέσματος, θα έπρεπε να υπάρξει κάποια αναγνώριση για το αδιαμφισβήτητο συναινετικό πνεύμα που συνεχώς επεδείκνυε η τουρκική αντιπροσωπεία, και για τις θυσίες που είχε συμφωνήσει να προβεί σε σχέση με όλα τα επίμαχα σημεία. Φαινόταν, πράγματι, ότι στα περισσότερα ζητήματα σε εκκρεμότητα, οι θυσίες προήλθαν από την τουρκική πλευρά. Ο Ismet Πασάς πίστευε ότι το πιο ουσιώδες έργο της υποεπιτροπής ήταν να εξασφαλίσει στους πρόσφυγες επαρκείς εγγυήσεις για το πλήρες όφελος της δίκαιης ρευστοποιήσεως της περιουσίας τους. Εξέφρασε την ελπίδα ότι τα μέτρα που προτεινόταν τώρα θα ικανοποιήσουν τα ενδιαφερόμενα μέρη και ότι δεν θα προκύψει κατάχρησή τους, η οποία ενδέχεται να εγείρει παράπονα.

Ωστόσο, υπήρχε ένα ζήτημα ως προς το οποίο η τουρκική αντιπροσωπεία δεν μπορούσε να κατανοήσει τη μέθοδο επίλυσης που είχε προταθεί. Επέμενε, πάντοτε –με τη συνδρομή της υποεπιτροπής– ότι η υπογραφή της συμφωνίας σχετικά με την ανταλλαγή άμαχων κρατούμενων και αιχμαλώτων πολέμου, θα έπρεπε να προηγηθεί κάθε άλλης συμφωνίας, ώστε να δοθεί ένα τέλος, όσο το δυνατόν νωρίτερα, στα ανείπωτα δεινά αυτών των δυστυχισμένων ανθρώπων. Ο Ismet Πασάς δήλωσε ότι δεν μπορούσε να αποδεχθεί την πρόταση του Προέδρου να αναβληθεί η υπογραφή της συμφωνίας για την επόμενη εβδομάδα. Υπενθύμισε ότι οι αντιπροσωπείες των Συμμάχων είχαν εκφράσει ομόφωνα την πρόθεση και την επιθυμία τους να δοθεί άμεσο τέλος στη θλιβερή κατάσταση των ομήρων και αιχμαλώτων που κρατούνταν στην Ελλάδα. Οποιαδήποτε άλλη Δύναμη στη θέση της Τουρκίας θα είχε ήδη εξασφαλίσει την αποκατάσταση αυτών των δυστυχισμένων ανθρώπων. Το ότι η Τουρκία επέτρεψε στους Έλληνες πολίτες να αναχωρήσουν ελεύθερα είχε ως αποτέλεσμα να μην υπάρχουν πλέον όμηροι αυτού του είδους εντός των συνόρων της. Δεν υπήρχε λοιπόν κανένας λόγος να μην πραγματοποιηθεί αμέσως η πλήρης αποκατάσταση των Τούρκων και χωρίς περαιτέρω καθυστέρηση. Κατά συνέπεια, ο Ismet Πασάς υπέβαλε επίσημη πρόταση

[410]

να υπογραφεί η συμφωνία, σχετικά με την ανταλλαγή άμαχων κρατούμενων και αιχμαλώτων πολέμου, στην παρούσα συνεδρίαση.

Μετά ο Πρόεδρος της τουρκικής αντιπροσωπείας επέστησε την προσοχή σε ορισμένες παραλείψεις που είχε παρατηρήσει στην τοποθέτηση του κ. Montagna. Τα μέλη της υποεπιτροπής αποφάσισαν η τελευταία ομάδα ανθρώπων προς ανταλλαγή να αποτελείται από τουρκικό πληθυσμό από την περιοχή μεταξύ Μεστών και Στρυμόνα. Συμφώνησαν επίσης να υπάρξει μια ειδική πρόβλεψη για τους μουσουλμάνους μετανάστες που εγκατέλειψαν την Ελλάδα πριν το 1912. Κατά συνέπεια, εξέφρασε την ελπίδα ότι στην έκθεση –την οποία εξακολουθούσε να αναμένει– οι βασικές αυτές παραλείψεις θα διορθώνονταν και ότι ορισμένες άλλες επί μέρους ατέλειες θα τροποποιούνταν σύμφωνα με όσα είχαν συμφωνηθεί.

Ο κ. Montagna παρατήρησε ότι οι επισημάνσεις του Ismet Πασά αποδείκνυαν απλώς ένα πράγμα: ότι η δική του (του κ. Montagna) παρουσίαση του έργου της υποεπιτροπής ήταν ελλιπής.

Είχε, ωστόσο, προνοήσει να δηλώσει ότι σκοπός του ήταν απλώς να επισημάνει ορισμένα ζη-

τήματα στα οποία η συζήτηση υπήρξε ιδιαιτέρως επίπονη. Δεν είχε λησμονήσει ούτε τις διατάξεις ούτε τις αμοιβαίες δεσμεύσεις που είχαν συμφωνηθεί και μπορούσε να διαβεβαιώσει τον Ismet Πασά πως τίποτε δεν θα παραλειπόταν στην έκθεση που επρόκειτο να υποβάλει στον Πρόεδρο της επιτροπής. Όσο αναφορά στην υπογραφή της συμφωνίας περί αιχμαλώτων και της περί σύμβασης ανταλλαγής, δεν θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί εκείνη την ημέρα. Τα τελικά κείμενα δεν είχαν ακόμη προετοιμαστεί, και η ανταλλαγή των υπογραφών καθίσταται εφικτή μόνο την επόμενη Τρίτη (30 Ιανουαρίου). Παρακάλεσε τον Ismet Πασά να δείξει κατανόηση και να λάβει υπόψη τις καθαρά υλικοτεχνικές δυσκολίες οι οποίες καθυστέρησαν ελαφρώς την υπογραφή των εγγράφων.

Ο κ. Βενιζέλος ανέγνωσε την ακόλουθη δήλωση: —

«Τη στιγμή αυτή, κατά την οποία η επιτροπή καλείται να λάβει γνώση της ολοκλήρωσης της Ελληνοτουρκικής Σύμβασης για την Ανταλλαγή Πληθυσμών μεταξύ των δύο χωρών, η ελληνική αντιπροσωπεία θεωρεί καθήκον της να διατυπώσει, για τελευταία φορά, τις θέσεις της επί του ζητήματος.

«Ο υποχρεωτικός χαρακτήρας της ανταλλαγής πληθυσμών μεταξύ Ελλάδος και Τουρκίας, έχει αντιμετωπιστεί από την Ελληνική Κυβέρνηση και αντιπροσωπεία με ιδιαίτερη αποστροφή. Καθ' όλη τη διάρκεια των μακρών διαπραγματεύσεων επί του ζητήματος, η ελληνική αντιπροσωπεία δεν παρέλειψε να εκφράσει τις απόψεις της, τόσο ενώπιον της κύριας επιτροπής όσο και της υποεπιτροπής. Έχει διατυπώσει αρκετές φορές την πρόθεσή της να εγκαταλείψει την υποχρεωτική ανταλλαγή, υπό την προϋπόθεση ότι θα επιτραπεί στους ελληνικούς πληθυσμούς που τώρα εκδιώκονται από τις πατρογονικές τους εστίες, να επιστρέψουν χωρίς κανένα εμπόδιο. Κάνοντας αυτή την πρόταση, νοιώθουμε πως υπερασπιζόμαστε το θεμελιώδες δικαίωμα κάθε ανθρώπου να κατοικεί στη χώρα που γεννήθηκε και να ζει εκεί ελεύθερα. Η Ελλάδα, από την πλευρά της, θα ήταν ευτυχής να διατηρήσει εντός των συνόρων της αυτούς τους εργατικούς ανθρώπους, εναντίον των οποίων απεχθάνεται να λάβει έκτακτα μέτρα. Δυστυχώς το έτερο ενδιαφερόμενο μέρος δεν ήταν διατεθειμένο να αποδεχθεί

[411]

τις προτάσεις, κατά συνέπεια, η σύμβαση σχετικά περί υποχρεωτικής ανταλλαγής κατέστη αναγκαίο να συνταχθεί και να συναφθεί.

«Ωστόσο, η ελληνική αντιπροσωπεία αισθάνεται σήμερα την υποχρέωση να επαναφέρει ενώπιον της Διάσκεψης, με κάθε επισημότητα, την πρότασή της για την παραίτηση από το μέτρο της υποχρεωτικής ανταλλαγής και θα είναι βαθύτατα ικανοποιημένη αν γίνει αποδεκτή. Σε αντίθετη περίπτωση θα υποταχτεί σε μια αναπόφευκτη αναγκαιότητα και θα υπογράψει τη σύμβαση. Από τη στιγμή που η σύμβαση θα έχει συναφθεί, η ελληνική αντιπροσωπεία θεωρεί επίσης καθήκον της να επιστήσει την προσοχή όλων στον σεβασμό που πρέπει να επιδειχθεί προς τη σύμβαση, τόσο ως προς το γράμμα όσο και ως προς το πνεύμα της. Απαγορεύει ρητά οποιοδήποτε μέτρο, άμεσο ή έμμεσο, που θα μπορούσε να οδηγήσει στη μετακίνηση πληθυσμών από τις περιοχές που αφορά η ανταλλαγή, προτού η Μικτή Επιτροπή, η οποία θεσπίζεται από τη σύμβαση, προβεί στις απαραίτητες προβλέψεις για τη εν λόγω μετακίνηση, σύμφωνα με τους όρους που καθορίστηκαν ύστερα από μακρά και επίπονη διαπραγμάτευση».

Ο κ. Βενιζέλος εξέφρασε επιπλέον τις ειλικρινέστατες ευχαριστίες του προς όλα τα μέλη της υποεπιτροπής, ιδιαιτέρως προς τον κ. Ryan και, πάνω απ' όλους, προς τον κ. Montagna, ο οποίος επέδειξε απεριόριστη ενέργεια και ζήλο στην προσπάθειά του να διασφαλίσει την ολοκλήρωση των εν λόγω συμβάσεων.

Ο Λόρδος Curzon με την ιδιότητά του ως Προέδρου της Επιτροπής, ζήτησε να προσθέσει λίγα λόγια. Χάρηκε ιδιαίτερα που άκουσε τον Ismet Πασά να εκφράζει την ικανοποίησή του για το θετικό αποτέλεσμα που επετεύχθη σχετικά με τις δύο αυτές συμβάσεις. Ο Λόρδος Curzon συμμερίστηκε την ικανοποίηση αυτή και εξέφρασε την ελπίδα ότι η Εξοχήτά του θα έδινε στη

Διάσκεψη την ευκαιρία να εκφράσει ανάλογη ικανοποίηση σε ακόμη ευρύτερη κλίμακα κατά την έναρξη της ερχόμενης εβδομάδας.

Όλοι όσοι έλαβαν τον λόγο εκείνο το πρωί, περιέγραψαν το πνεύμα συμφιλίωσης που ενέπνεε και τις δύο πλευρές, επιπλέον έγινε αναφορά σε περισσότερα από ένα μέλη της υποεπιτροπής τα οποία είχαν συμβάλει ουσιαστικά στο τελικό αποτέλεσμα. Ωστόσο, η κύρια αναγνώριση ανήκε αναμφισβήτητα στον Πρόεδρό της, κ. Montagna, για την ακούραστη ενέργεια και τον ζήλο του, τα οποία μόλις πριν είχε εξάρει ο κ. Βενιζέλος. Η επιτυχής έκβαση των εργασιών της υποεπιτροπής οφειλόταν κυρίως στην ανεξάντλητη υπομονή του, το θάρρος του και την επινοητικότητα του κ. Montagna. Ο ίδιος ο κ. Montagna είχε ήδη περιγράψει τις δυσκολίες που αντιμετώπισαν και τον τρόπο με τον οποίον ξεπεράστηκαν, και ο Λόρδος Curzon περιορίστηκε στο να προσθέσει ορισμένες παρατηρήσεις σχετικά με τις βασικές αρχές των συμφωνιών ενώπιον της Επιτροπής.

Η πρώτη εκ των δύο συμβάσεων αφορούσε τους άμαχους ομήρους και τους αιχμαλώτους πολέμου που κρατούνταν από Έλληνες και Τούρκους και επρόκειτο να τεθεί σε ισχύ αμέσως μετά την υπογραφή της. Όλοι θα καλοδέχονταν αυτό το αποτέλεσμα, διότι όχι μόνο θα έδινε άμεσο τέλος στη φοβερή αγωνία, αλλά και στα πολλά βάσανα των εμπλεκόμενων ατόμων. Συμφωνήθηκε οι κρατούμενοι πολίτες που είχαν απομακρυνθεί από το τουρκικό έδαφος από τις ελληνικές δυνάμεις να επιστρέψουν αμέσως, όλοι οι Τούρκοι αιχμάλωτοι που βρίσκονται σε ελληνικά χέρια να επιστραφούν, και ίσος αριθμός Ελλήνων αιχμαλώτων στην Τουρκία να επιστραφεί ως αντάλλαγμα. Οι υπόλοιποι Έλληνες αιχμάλωτοι στην Τουρκία θα αποκαθίσταντο μόλις συνάπτονταν

[412]

οι συνθήκες ειρήνης. Η εκτέλεση της συμφωνίας θα τελούσε υπό την αιγίδα επιτροπής που θα εκπροσωπούσε τον Διεθνή Ερυθρό Σταυρό. Ο κ. Montagna είχε ήδη έρθει σε επαφή με εκπρόσωπο του οργανισμού, ο οποίος είχε εκδηλώσει την πρόθεση να αναλάβει το έργο. Το μόνο σημείο που απέμενε ήταν η υπογραφή της σύμβασης και ο κ. Montagna είχε εξηγήσει ότι για πρακτικούς λόγους, αυτό δεν θα μπορούσε να συμβεί παρά μόνο στις 30 Ιανουαρίου. Όταν η υπογραφή, τελικά, θα γινόταν πράξη, θα είχαν επιτευχθεί αποτελέσματα ουσιαστικής σημασίας.

Η δεύτερη συμφωνία αφορούσε κατά πολύ μεγαλύτερες μάζες ανθρώπων, καθώς σχετιζόταν με την ανταλλαγή του ελληνικού πληθυσμού της Τουρκίας, με εξαίρεση την Κωνσταντινούπολη, έναντι του μουσουλμανικού πληθυσμού της Ελλάδας, με εξαίρεση τη Δυτική Θράκη. Ο κ. Montagna είχε αναφέρει ότι η σύμβαση για την ανταλλαγή αυτή θα ήταν έτοιμη προς υπογραφή στις 30 Ιανουαρίου. Η ανταλλαγή επρόκειτο να τεθεί σε ισχύ από τις αρχές Μαΐου και θα είχε υποχρεωτικό χαρακτήρα. Ο Λόρδος Curzon δήλωσε, για τελευταία φορά, ότι ήταν πεπεισμένος πως όλοι οι αντιπρόσωποι –και ιδιαίτερα εκείνοι των δύο άμεσα ενδιαφερόμενων Δυνάμεων, της Τουρκίας και της Ελλάδας– αντιμετώπιζαν με αποστροφή και σχεδόν με τρόπο το μέτρο της υποχρεωτικής ανταλλαγής. Αρκούσε να διαβάσει κανείς τον Τύπο για να διαπιστώσει πόσο εύρεως είχε διαδοθεί αυτό το αίσθημα δυσάρεσκειας· και η Διάσκεψη ενέδωσε στην απαίτηση να καταστεί η ανταλλαγή υποχρεωτική, μόνον επειδή όσοι είχαν μελετήσει το ζήτημα σε βάθος συμφωνούσαν ότι, όσο μεγάλη κι αν ήταν η οδύνη που θα προκαλούσε, θα αντισταθμιζόταν από τα οφέλη που τελικά θα αποκόμιζαν και οι δύο χώρες· αφενός μεν μέσω της μεγαλύτερης ομοιογένειας του πληθυσμού, αφετέρου με την άρση παλαιών και βαθιά ριζωμένων αιτιών διχόνοιας. Με αυτήν την προοπτική, οι Συμμαχικές Δυνάμεις δεν επεδίωξαν τίποτε περισσότερο από το να ενεργήσουν ως μεσολαβητές. Απέφυγαν να πιέσουν οποιαδήποτε πλευρά να αποδεχθεί την αρχή της ανταλλαγής· αλλά, από τη στιγμή που έγινε αποδεκτή, κατέβαλαν κάθε προσπάθεια να εξασφαλίσουν τη σύναψη συμφωνίας πρακτικά εφαρμόσιμης και ικανής να περιορίσει όσο το δυνατόν περισσότερο την αναπόφευκτη ταλαιπωρία και τις υλικές απώλειες. Η σύμβαση επρόκειτο να τεθεί σε ισχύ ταυτόχρονα με τη Συνθήκη Ειρήνης, με μόνη εξαίρεση τους Έλληνες στρατεύ-

σιμης ηλικίας των οποίων οι οικογένειες βρίσκονταν ήδη στην Ελλάδα, και τους οποίους η Τουρκία είχε συμφωνήσει να απελευθερώσει ώστε να επανενωθούν με τις οικογένειές τους μόλις υπογραφόταν η ειρήνη.

Ήταν αρκετά πιθανόν να προκύψουν δυσκολίες κατά την εφαρμογή των εν λόγω συμβάσεων. Κλείνοντας, ο Λόρδος Curzon απηύθυνε έκκληση και προς τα δύο μέρη –προς τους εκπροσώπους της Τουρκικής Κυβέρνησης αφενός, και στους εκπροσώπους της Ελληνικής Κυβέρνησης αφετέρου– να προχωρήσουν στην υλοποίηση των συμφωνιών με πνεύμα πίστης όχι μόνο προς το γράμμα των συμβάσεων, αλλά και προς την ίδια την ανθρωπότητα. Δεν είναι δυνατόν να μετακινηθούν τόσο μεγάλες κοινότητες ανθρώπων χωρίς βαθιά οδύνη και δυστυχία, και έτρεμε στη σκέψη τι θα μπορούσε να συνεπάγεται αυτό το μαζικό κύμα φυγής ολόκληρων οικογενειών, ομάδων και τμημάτων πληθυσμού. Ο Λόρδος Curzon έκλεισε εκφράζοντας την ειλικρινή του ελπίδα η διαδικασία να υλοποιηθεί με τον ομαλότερο δυνατό τρόπο, και όσο κι αν οι αντιπρόσωποι θλίβονταν για τα μέτρα που επρόκειτο να εφαρμοστούν,

[413]

η θλίψη τους θα μετριάζοταν από την βαθύτερη ικανοποίησή τους για τον τρόπο με τον οποίο επρόκειτο να εφαρμοστεί η συμφωνία.¹⁰⁴

Αιχμάλωτοι Πολέμου και Τάφοι

Ο Ναύαρχος Chelotti, Πρόεδρος της υποεπιτροπής που ορίστηκε να εξετάσει τις προβλέψεις σχετικά με αιχμαλώτους πολέμου και τους τάφους ανέγνωσε την έκθεση της υποεπιτροπής που φέρει ημερομηνία 25 Ιανουαρίου 1923 (Παράρτημα (Δ)).

1. Αιχμάλωτοι Πολέμου

Ο Ismet Πασάς δήλωσε ότι τα έξι σχέδια άρθρων σχετικά με τους πολιτικούς και στρατιωτικούς αιχμαλώτους θα εφαρμόζονταν για όλες της Δυνάμεις, πλην της Ελλάδας και της Τουρκίας. Στο πλαίσιο της υποεπιτροπής είχε επιτευχθεί συμφωνία επί όλων αυτών των άρθρων, με εξαίρεση το άρθρο 3. Σε ό,τι αφορά το συγκεκριμένο άρθρο, η τουρκική αντιπροσωπεία είχε ζητήσει η αμοιβαία αμνηστία να επεκταθεί σε όλους τους αιχμαλώτους, ανεξαρτήτως του είδους του αδικήματος ή του εγκλήματος που είχαν διαπράξει. Αν και όλες οι αντιπροσωπείες είχαν αποδεχτεί επί της αρχής την πρόταση, επιθυμούσαν να διατηρήσουν το δικαίωμα κράτησης όλων των φυλακισμένων και των κρατούμενων που είχαν καταδικαστεί για αδικήματα πλην των πειθαρχικών, με την προοπτική να συμπεριληφθεί στη συνθήκη ένα άρθρο αντίστοιχο με εκείνα που προβλέπονται σε άλλες συνθήκες.

Οι διατάξεις που έχουν καθοριστεί κατόπιν κοινής συμφωνίας και επί τη βάση της αμοιβαιότητας μεταξύ δύο κρατών, δεν μπορούν να ενεργοποιούνται από τρίτο κράτος που δεσμεύεται από διαφορετική συνθήκη. Επιπλέον, εάν το εν λόγω τρίτο κράτος επιθυμεί να προβάλλει τέτοιο αίτημα, μπορεί να επωφεληθεί από τη δήλωση που προσαρτάται στη συνθήκη και η οποία αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της.

Ως εκ τούτου, η τουρκική αντιπροσωπεία ζήτησε την κατάργηση του άρθρου 3 και την προσθήκη στο άρθρο 2 διάταξης που να δηλώνει ρητά ότι η αμνηστία επεκτείνεται και στους αιχμαλώτους πολέμου και στους άμαχους κρατούμενους που είτε αναμένουν δίκη είτε εκτίουν ποινή για εγκλήματα ή αδικήματα του κοινού ποινικού δικαίου.

Αποτέλεσμα της διακήρυξης των Δυνάμεων ήταν ότι όσοι είχαν διαπράξει εγκλήματα ή αδικήματα από την 20ή Νοεμβρίου 1922 και μετά, δεν θα μπορούσαν να επωφεληθούν από τις δια-

104. Σημείωση στο πρωτότυπο: Τα έγγραφα που γίνονται αντικείμενο διαπραγμάτευσης σε αυτό το κεφάλαιο των πρακτικών, υπογράφηκαν στις 30 Ιανουαρίου, όπως καταγράφεται στο Παράρτημα που εμφανίζεται στη σ. 425.

τάξεις της διακήρυξης. Ο Ismet Πασάς ζήτησε από τις αντιπροσωπίες των Συμμάχων να επισπεύσουν την εν λόγω ημερομηνία σε αυτήν της υπογραφής της συμφωνίας, επικαλούμενος το πνεύμα ανθρωπισμού και συμφιλίωσης που διέπει το άρθρο 5 της Ελληνοτουρκικής Σύμβασης περί Ανταλλαγής Πληθυσμών.

Ο Λόρδος Curzon μίλησε ως ακολούθως: —

«Ο Ismet Πασάς έχει εξηγήσει την ένσταση της τουρκικής αντιπροσωπείας στο άρθρο 3, όπως αυτό έχει πλέον διατυπωθεί. Ίσως μου επιτρέψετε να παρουσιάσω στην επιτροπή, εν συντομία, γιατί θεωρούμε ότι οφείλουμε να επιμείνουμε στη θέση μας. Ο Ismet Πασάς απηύθυνε έκκληση

[414]

στο πνεύμα του ανθρωπισμού. Εγώ, από την πλευρά μου, επικαλούμαι το πνεύμα του δικαίου. Καταλαβαίνω ότι ο Ismet Πασάς είναι πρόθυμος να δεχτεί το άρθρο 3, το οποίο ορίζει ότι άτομα που έχουν διαπράξει κοινά εγκλήματα μπορούν να παραμείνουν φυλακισμένα, μόνο υπό την προϋπόθεση ότι οι Σύμμαχοι θα υπογράψουν δήλωση που να ορίζει ότι θα παραιτηθούν από το δικαίωμα της φυλάκισης και θα επιστρέψουν τέτοιου είδους κρατούμενους, όταν η συνθήκη θα επικυρωθεί. Οι Σύμμαχοι, από την πλευρά τους, είναι απολύτως πρόθυμοι να δηλώσουν ότι θα απελευθερώσουν όλους τους κρατούμενους, εκτός από εκείνους που έχουν διαπράξει εγκληματικές πράξεις μετά τις 20 Νοεμβρίου 1922. Ποιος είναι ο λόγος της επιμονής μας; Αν αυτή η διάταξη δεν συμπεριληφθεί, οι Τούρκοι δολοφόνοι ενός Βρετανού ναύτη και δύο Βρετανών στρατιωτών στην Κωνσταντινούπολη πριν από λίγο καιρό, θα πρέπει να απελευθερωθούν με την επικύρωση της συνθήκης. Και το ίδιο άδικο μέτρο θα πρέπει να ευεργετηθεί και οποιοσδήποτε άλλος εγκληματίας διαπράξει στο μεταξύ παρόμοιου τύπου επίθεση ή φόνο κατά μέλους των Συμμαχικών στρατευμάτων κατοχής. Μόλις σήμερα το πρωί διάβασα πως τρεις ακόμη Βρετανοί στρατιώτες πυροβολήθηκαν στους δρόμους της Κωνσταντινούπολης. Είναι αδιανόητο οι ένοχοι, εάν εντοπιστούν, να μείνουν ατιμώρητοι. Είμαστε δεσμευμένοι να προστατεύουμε τους άνδρες μας ακριβώς όπως ο Ismet Πασάς είναι δεσμευμένος να προστατεύει τους δικούς του. Αρνούμαι να συμφωνήσω σε οτιδήποτε που θα συνεπάγεται την απαλλαγή ή την αποφυγή της τιμωρίας αυτών των δολοφόνων. Αν γινόταν δεκτή η θέση του Ismet Πασά, θα ισοδυναμούσε με ενθάρρυνση της δολοφονίας των δικών μας ανθρώπων. Καμία κυβέρνηση που σέβεται τον εαυτό της δεν θα μπορούσε να συμφωνήσει με μια τέτοια πρόταση. Θα ήμουν ο πρώτος που θα χαιρόταν αν μπορούσαμε να αποσύρουμε τους άντρες μας από την Κωνσταντινούπολη, αλλά όσο παραμένουν εκεί, ας τους προσφέρουμε την προστασία που δικαιούνται. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο η βρετανική αντιπροσωπεία αισθάνεται υποχρεωμένη να επιμείνει στη συγκεκριμένη διατύπωση.»

Ο Ismet Πασάς εξήγησε γιατί ζήτησε την κατάργηση του άρθρου 3 στο σχέδιο συμφωνίας που αφορούσε τους αιχμαλώτους πολέμου. Το εν λόγω άρθρο προέβλεπε τη συνέχιση της κράτησης αιχμαλώτων πολέμου ή άμαχων κρατούμενων οι οποίοι είτε ανέμεναν δίκη είτε εξέτιαν ποινή για πράξεις διαφορετικές από πειθαρχικά παραπτώματα. Από την άλλη μεριά οι Δυνάμεις επρόκειτο να προχωρήσουν σε δήλωση με αντίθετο περιεχόμενο, η οποία επρόκειτο να συμπεριληφθεί ως συνοδευτικό έγγραφο στη συνθήκη και να έχει την ίδια ισχύ. Κατά συνέπεια, η ένσταση των Δυνάμεων δεν είχε καμιά ουσιαστική αξία και έπεφτε στο κενό. Για αυτόν τον λόγο, η τουρκική αντιπροσωπεία θεωρούσε ότι τόσο από άποψη δικαίου όσο και στην πράξη, η κατάργηση του άρθρου 3 ήταν προφανώς αναγκαία.

Ο Ismet Πασάς ταραχτήκε στο άκουσμα των περιστατικών που ανέφερε ο Λόρδος Curzon. Χωρίς καν να περιμένει να μάθει τα αποτελέσματα της σχετικής έρευνας, ή να επιβεβαιωθεί εάν οι πράξεις πράγματι αποδίδονταν σε Τούρκους, δήλωσε ότι τις αποδοκιμάζει, ανεξαρτήτως του ποιοι είναι οι υπεύθυνοι. Όταν η τουρκική αντιπροσωπεία ζήτησε την αποκατάσταση των αιχμαλώτων πολέμου και των πολιτών που τελούσαν υπό κράτηση, εν αναμονή δίκης ή εκτίοντας ποινή για αδικήματα άλλα πλην πειθαρχικών παραβάσεων, σε καμία περίπτωση δεν εννοούσε

ότι οι ένοχοι θα συγχωρούνταν. Όμως η αρχή της αποκατάστασης η αρχή της αποκατάστασης αναγνωρίζεται σε όλες τις χώρες και σε όλες τις συνθήκες. Ο Ismet Πασάς για μια φορά ακόμα εξέφρασε τη λύπη του

[415]

ότι η θέση της τουρκικής αντιπροσωπείας ερμηνεύθηκε με τρόπο δυσμενή, και ότι η ερμηνεία αυτή τείνει να δημιουργήσει την εντύπωση πως οι ένοχοι είτε ενθαρρύνονται είτε πρόκειται να τύχουν επιείκειας. Διαβεβαίωσε τις αντιπροσωπείες των Συμμάχων, και ειδικότερα τον Λόρδο Curzon, ότι οι υπαίτιοι θα τιμωρούνται σε κάθε περίπτωση. Ζήτησε, ωστόσο, ακόμη και για αυτές τις περιπτώσεις, να γίνουν αποδεκτές και να εφαρμοστούν οι διαδικασίες που αναγνωρίζονται διεθνώς.

2. Κοιμητήρια

Ο Ismet Πασάς δήλωσε ότι η τουρκική αντιπροσωπεία θεωρούσε καθήκον της προς την ανθρωπότητα να διευκολύνει εις το έπακρον την εφαρμογή όλων των μέτρων που αποσκοπούσαν στη σωστή διατήρηση των κοιμητηρίων, υπό τον όρο ότι θα λάβουν εγγύηση αμοιβαίας μεταχείρισης. Ήταν παράδοση για τους Τούρκους να αποδίδουν τιμή στους τόπους των νεκρών. Θα έπρεπε, ωστόσο, να αναγνωριστεί πως το πρώτο βήμα, όταν κανείς επιθυμεί να παραχωρήσει ένα κομμάτι γης για ταφή και για ανέγερση μνημείων, είναι να έχει προηγηθεί συμφωνία με τους ιδιοκτήτες της γης. Καθώς, ένας ορισμένος αριθμός κοιμητηρίων στη Χερσόνησο της Καλλίπολης έχει ήδη παραχωρηθεί για αυτόν το σκοπό, η τουρκική αντιπροσωπεία συμφώνησε εκουσίως στη διατήρηση αυτών των κοιμητηρίων στις τοποθεσίες που βρίσκονται σήμερα. Αυτό αποτελεί απόδειξη του βαθύτατου σεβασμού των Τούρκων για αυτούς τους χώρους. Ήταν αυτονόητο ότι, κατά τον προσδιορισμό της έκτασης αυτών των κοιμητηρίων, ήταν απολύτως αναγκαίο να υπάρχει η έγκριση του Τούρκου εκπροσώπου στην Επιτροπή Στρατιωτικών Τάφων. Ενταφιασμών. Εάν, κατόπιν περαιτέρω έρευνας, αποδειχτεί ότι το έδαφος που παραχωρήθηκε υπερβαίνει την αναγκαία έκταση, η τουρκική αντιπροσωπεία υποστηρίζει ότι το επιπλέον έδαφος θα πρέπει να επιστραφεί, χωρίς όμως να απαιτείται μετακίνηση των ταφών.

Σε μια περιοχή, η οποία βρισκόταν υπό συμμαχική στρατιωτική κατοχή από την ανακωχή και μετά, είναι αδύνατον να μην έχουν συγκεντρωθεί εκεί όλα τα λείψανα των θυμάτων. Η τουρκική αντιπροσωπεία θεωρούσε επίσης εντελώς άδικο να διατηρηθεί το κείμενο ενός άρθρου που προερχόταν από το προσχέδιο της Συνθήκης των Σεβρών (και το οποίο δεν είχε ποτέ εγκριθεί), σχετικά με την παραχώρηση μιας μεγάλης έκτασης γης έξω από τα νεκροταφεία, στο Ari Burnu.

Όπως πολλοί άλλοι λαοί, το τουρκικό έθνος είχε χύσει άπλετο αίμα σε πολλά πεδία μαχών, σε πολλές περιοχές εκτός της μητέρας-πατρίδας τους. Τα μέλη της τουρκικής αντιπροσωπείας, συνεπώς, ήλπιζαν ότι οι αντιπροσωπείες των Συμμάχων, εκτιμώντας τόσο την ορθότητα όσο και το δίκαιο του σκεπτικού και των επιχειρημάτων τους, θα τους έκαναν την τιμή να μη επιμείνουν στη διατήρηση του άρθρου 6 στο προσχέδιο που αφορούσε τους τάφους.

Ο Λόρδος Curzon είπε: «Δεν νομίζω ότι η τουρκική αντιπροσωπεία έχει την παραμικρή ιδέα για το βάθος και τη σοβαρότητα των συναισθημάτων που προκαλεί αυτό το ζήτημα. Ο Ismet Πασάς άρχισε μόλις τώρα εκφράζοντας τις πιο ορθές αρχές, και συνέχισε λέγοντας ότι κανένα άλλο έθνος δεν επιδεικνύει μεγαλύτερο σεβασμό προς τους νεκρούς και για τους χώρους όπου αναπαύονται, από τον τουρκικό λαό.

[416]

«Μακάρι να μπορούσα να πω, πως αυτά που είπε συμφωνούν με τα γεγονότα. Φοβάμαι πως δεν συμφωνούν. Από τον πόλεμο και μετά –ακόμη και κατά τη διάρκεια του προηγούμενου έτους– διάβασα για πολλές περιπτώσεις στις οποίες Τούρκοι στρατιώτες έδειξαν μια απίστευτη έλλειψη σεβασμού προς τα κοιμητήρια. Θα ήθελα να πάω τον Ismet Πασά στη Σμύρνη και να του δείξω την κατάσταση του βρετανικού κοιμητηρίου, αυτή τη στιγμή –ή στο Aintab και να του δείξω

την κατάσταση του γαλλικού κοιμητηρίου εκεί– να του αποδείξω με ποιον τρόπο οι τουρκικές αρχές έχουν εφαρμόσει τις θαυμάσιες αρχές που ο ίδιος διατύπωσε μόλις τώρα. Όσον αναφορά στην παρούσα περίπτωση, θα ήθελα και η επιτροπή και ο κόσμος να καταλάβουν ποιο ακριβώς είναι το σημείο διαφωνίας ανάμεσα στην τουρκική αντιπροσωπεία και σε εμάς, διότι θεωρώ ότι δύσκολα θα μπορούσε κανείς να πιστέψει πως μπορεί να διατυπωθεί μια τέτοια θέση, όπως αυτή που υιοθέτησε η τουρκική πλευρά στο ζήτημα αυτό.

«Η πρώτη επιφύλαξη των Τούρκων αφορά το άρθρο 6 και σχετίζεται με μια λωρίδα γης στην οποία βρίσκονται ενταφιασμένοι οι σωροί των ανδρών που ήρθαν από τις μακρινές χώρες της Αυστραλίας και της Νέας Ζηλανδίας για να πολεμήσουν στο πλευρό της βρετανικής αυτοκρατορίας για την ειρήνη. Ήρθαν από τα πέρατα της γης, εμφορούμενοι από ύψιστο πατριωτισμό, να αγωνιστούν για τον ευγενέστερο των ιδανικών. Δεν μπορούμε να επιτρέψουμε σε αυτούς τους νεκρούς να αναπαυθούν με αξιοπρέπεια και ειρήνη; Το επίμαχο κομμάτι γης είναι μια μικρή έκταση ανώμαλου εδάφους, περίπου 4,5 χιλιόμετρα μήκος και μόλις 1,5 χιλιόμετρο πλάτος. Σε αυτή την έκταση υπάρχουν δεκαεννέα ενεργά κοιμητήρια· και σε όλο το ενδιαμέσο έδαφος, το οποίο είναι ένα δίκτυο από παλιά χαρακώματα, άλλα μισοκαλυμμένα, άλλα όχι, κείτονται τα μη ταυτοποιημένα λείψανα πολλών ακόμη στρατιωτών. Η γη είναι ακατοίκητη και ακαλλιέργητη· δεν έχει καμία αξία για την Τουρκική Κυβέρνηση ή για οποιονδήποτε ιδιώτη. Για τους Αυστραλούς και τους Νεοζηλανδούς, όμως, των οποίων οι γιοι και οι αδελφοί αναπαύονται εκεί, έχει τεράστια ιστορική και συναισθηματική σημασία. Η τουρκική αντιπροσωπεία δηλώνει ότι είναι απολύτως πρόθυμη να αναγνωρίσει τα δεκαεννέα κοιμητήρια, αλλά ισχυρίζεται πως τα μικρά κομμάτια γης που τα χωρίζουν πρέπει να εξαιρεθούν. Εμείς λέμε ότι ολόκληρη αυτή η περιοχή πρέπει να αντιμετωπιστεί ως ενιαίο σύνολο και να γίνει σεβαστή ως ιερός τόπος. Μου φαίνεται αδιανόητο ένα έθνος να έχει διαφορετική άποψη για το καθήκον προς τους νεκρούς. Αρκεί απλώς να παρουσιάσω το ζήτημα στην επιτροπή για να την πείσω για το δίκαιο της στάσης μας.

«Η δεύτερη τουρκική επιφύλαξη σχετίζεται με το άρθρο 7 και αφορά τους τάφους που έχουν ήδη καθοριστεί από βρετανική επιτροπή σε διάφορα μέρη της Χερσονήσου της Καλλίπολης. Πλέον, οι Σύμμαχοι έχουν δείξει πλήρη προθυμία να επιτρέψουν στους Τούρκους να συμμετάσχουν στον καθορισμό της τοποθεσίας και της διαρρύθμισης των νέων κοιμητηρίων· αλλά δεν μπορούμε να τους επιτρέψουμε να κάνουν οποιαδήποτε τροποποίηση σε εκείνα που έχουν ήδη ιδρυθεί. Φυσικά, οι τουρκικές αρχές μπορούν να τα επισκέπτονται και να παρατηρούν τη διαμόρφωσή τους, αλλά δεν μπορούμε να δεχθούμε να τα τροποποιήσουν. Η Αυτοκρατορική Επιτροπή Πολεμικών Τάφων –ένα σώμα οργανωμένο για να εκπροσωπεί διάφορες περιοχές της Βρετανικής Αυτοκρατορίας που πολέμησαν και έχασαν χιλιάδες άνδρες στη Χερσόνησο της Καλλίπολης– έχει ήδη δαπανήσει τεράστια χρηματικά ποσά για τη δημιουργία και την εγκατάσταση

[417]

των κοιμητηρίων στη χερσόνησο, σύμφωνα με το γενικό σχεδιασμό της, ο οποίος προέβλεπε τη συγκέντρωση των σορών των στρατιωτών της Αυτοκρατορίας σε κοιμητήρια στα διάφορα πεδία μαχών. Αν γνώριζα ότι το ζήτημα θα τεθεί υπό αμφισβήτηση, θα είχα φέρει φωτογραφίες για να δείξω στην επιτροπή τη μορφολογία του εδάφους. Το έργο αυτό έχει πρακτικά ολοκληρωθεί και πραγματικά δεν μπορούμε να δεχθούμε να παρέμβει η Τουρκική Κυβέρνηση τώρα και να προσπαθήσει να τροποποιήσει ή να περιορίσει σχέδια που έχουν ήδη υλοποιηθεί.

«Όταν ο Ismet Πασάς μίλησε πριν λίγο για τον σεβασμό των Τούρκων προς τους νεκρούς, δεν μπόρεσα να μη θυμηθώ ότι στα πρώτα στάδια των εργασιών της υποεπιτροπής, οι Τούρκοι είχαν προτείνει να ξεθαφτούν τα πτώματα που είχαν ήδη ενταφιαστεί στα κοιμητήρια και να δημιουργηθεί ένα μεγάλο κοιμητήριο στην Καλλίπολη, μέσα στο οποίο να τοποθετηθούν όλα τα σώματα σωρηδόν. Η πρόταση αυτή προκάλεσε τέτοια φρίκη στους Συμμάχους ώστε η τουρκική αντιπροσωπεία δεν μπορούσε να επιμείνει. Ως προς τα δύο σημεία που ανέφερα σήμερα το πρωί,

η βρετανική αντιπροσωπεία –η οποία έχει το μεγαλύτερο ενδιαφέρον– αρνείται απολύτως να υποχωρήσει. Ο Ismet Πασάς μίλησε για αμοιβαιότητα. Ας μιλήσουμε λοιπόν για αμοιβαιότητα. Ας έρθει μαζί μου να δει πώς σεβόμαστε εμείς τα τουρκικά κοιμητήρια στη Μεσοποταμία, στην Παλαιστίνη και στο Κανάλι τού Σουέζ. Δεν ζητώ τίποτε περισσότερο. Δεν μπορεί κανείς να παζαρεύει πάνω από τους νεκρούς. Μπορεί να παζαρεύει για όλα τα υπόλοιπα, όπως κάνατε τις τελευταίες εβδομάδες, αλλά όχι για τις σορούς των στρατιωτών που έπεσαν υπηρετώντας την πατρίδα τους. Τέτοια ζητήματα προκαλούν την οργή της ανθρωπότητας. Σεβόμαστε τις ευαισθησίες σας – σεβαστείτε κι εσείς τις δικές μας. Όταν μπαίνω σε ένα τουρκικό τέμενος, είμαι προετοιμασμένος να βγάλω τα υποδήματα μου ή να καλύψω διαφορετικά τα πόδια μου για να μη τα αφήσω να ακουμπήσουν το δάπεδο που εσείς θεωρείτε ιερό έδαφος. Τρέφουμε ακριβώς τα ίδια συναισθήματα για τη γη στην οποία αναπαύονται οι στρατιώτες μας, και απαιτούμε τον προσήκοντα σεβασμό. Είπα μόλις τώρα ότι ανυπομονούμε διακαώς να αποσυρθούν τα στρατεύματά μας από την Κωνσταντινούπολη. Επιθυμούμε επίσης να αποχωρήσουν και από την Καλλίπολη. Όμως, ούτε ένας άνδρας δεν θα μετακινηθεί, προτού το ζήτημα επιλυθεί με πνεύμα αξιοπρέπειας, δικαίου και τιμής.

Ο Ismet Πασάς είπε ότι η τουρκική αντιπροσωπεία δεν έκρινε σκόπιμο να απαντήσει σε όλα τα επιχειρήματα του Λόρδου Curzon. Αναγνώριζαν ότι το ζήτημα των κοιμητηρίων και των τάφων ήταν εξαιρετικά λεπτό. Για να αποφευχθούν παρεξηγήσεις και λανθασμένες ερμηνείες, η τουρκική αντιπροσωπεία επιθυμούσε να εκθέσει το πρόβλημα με τη μέγιστη δυνατή σαφήνεια. Εάν όλοι έβλεπαν και γνώριζαν την αλήθεια, θα απέδιδαν στην τουρκική αντιπροσωπεία το δικαίο που της αξίζει, αναγνωρίζοντας ότι τα συναισθήματά της ήταν απολύτως έντιμα. Ο επικεφαλής της βρετανικής αντιπροσωπείας αναφέρθηκε σε ορισμένα περιστατικά που λέγεται πως έχουν συμβεί στη Σμύρνη και αλλού. Ο Λόρδος Curzon θα θυμόταν πως είχε γίνει λόγος παλιότερα για παρόμοια περιστατικά, και πως οι τουρκικές αρχές είχαν κάνει τότε τις απαραίτητες έρευνες, το αποτέλεσμα των οποίων ικανοποίησε πλήρως τους Βρετανούς και καθησύχασε τις ανησυχίες τους. Ενώ οι στρατιωτικές επιχειρήσεις

[418]

βρίσκονταν σε εξέλιξη, είχε υπάρξει παρομοίως η ευκαιρία να σημειωθούν ορισμένες λυπηρές πράξεις τού ιδίου είδους· αλλά είχε αποδειχτεί πως εκείνες οι πράξεις δεν είχαν γίνει καθόλου από Τούρκους. Αντιθέτως, ήταν μια υπόθεση επισήμως γνωστή πως οι ίδιες οι τουρκικές αρχές είχαν κοινοποιήσει τα γεγονότα στους Βρετανούς και τους είχαν ζητήσει να λάβουν τις απαραίτητες προφυλάξεις κατεπειγόντως. Η τουρκική αντιπροσωπεία μπορούσε ως εκ τούτου να διαβεβαιώσει τον επικεφαλής της βρετανικής αντιπροσωπείας πως όλα τα δυνατά μέτρα είχαν ληφθεί με σκοπό τη διατήρηση των βρετανικών και των γαλλικών κοιμητηρίων. Εάν ορισμένες μεμονωμένες πράξεις είχαν συμβεί κατά το χρόνο των στρατιωτικών επιχειρήσεων, δεν υπήρχε κανένας λόγος ή απόδειξη που να δικαιολογεί την απόδοσή τους στο τουρκικό έθνος ή στις τουρκικές αρχές. Αντιθέτως, όταν τα τουρκικά στρατεύματα πλησίασαν το Chanak-Kalè, είχαν την πικρία να διαπιστώσουν ότι τα τουρκικά κοιμητήρια είχαν υποστεί μεταχείριση πολύ διαφορετική από εκείνην που επιθυμούσαν τόσο οι Σύμμαχοι όσο και οι Τούρκοι ως προς τα ξένα κοιμητήρια. Η τουρκική αντιπροσωπεία ζητούσε, επομένως, να ακουστούν ισότιμα όλες οι πλευρές και να μη δίδεται πίστη σε ανυπόστατες φήμες που δεν είχαν επαληθευτεί.

Επανερχόμενη στο συγκεκριμένο ζήτημα των κοιμητηρίων της Καλλίπολης, η τουρκική αντιπροσωπεία επιθυμούσε να κάνει μια υπεύθυνη δήλωση ενώπιον της Διάσκεψης και της κοινής γνώμης του πολιτισμένου κόσμου, με το νόημα ότι για αυτούς και για τους συμπολεμιστές τους –με άλλα λόγια, για ολόκληρο το στρατευμένο τουρκικό έθνος– δεν υπήρχε μεγαλύτερο αντικείμενο σεβασμού από τους στρατιώτες όλων των χωρών, χωρίς καμία διάκριση, που έπεσαν στο πεδίο της μάχης, τους πολεμιστές που έδωσαν τη ζωή τους για το ευγενέστερο ιδανικό: τη αγάπη για την πατρίδα. Οι Τούρκοι θεωρούσαν όσους έπεσαν στα πεδία των μαχών, ως άγιους

και ιερούς και προικισμένους με θεία χάρη. Ακριβώς επειδή προσέδιδαν μεγάλο σεβασμό προς τους πεσόντες, η επιθυμία των Τούρκων ήταν να μην επιμολυνθεί αυτό το συναίσθημα με πολιτικούς ή στρατηγικούς σχεδιασμούς. Η ύπαρξη ξένων κοιμητηρίων στην Τουρκία και στην Καλλίπολη αποδείκνυε ότι τα ξένα στρατιωτικά κοιμητήρια γίνονταν απόλυτα σεβαστά· αλλά ήταν αδύνατον να καταλάβουν πώς αυτό θα μπορούσε να χρησιμεύσει ως πρόσχημα για να διευρυνθεί η έκτασή τους. Για παράδειγμα, εάν χρειαζόταν ένα κομμάτι γης ίσο με την έκταση της αίθουσας της Διάσκεψης, για την ταφή δύο σορών, δεν θα ήταν λογικό να περιφραχθεί ολόκληρη η περιοχή του Ouchy. Επομένως, εάν είχαν ληφθεί μέτρα που αργότερα αναγνωρίστηκαν ως υπερβολικά, ήταν φυσικό να διορθωθεί το λάθος και να επιστραφεί στον ιδιοκτήτη η έκταση που δεν ήταν αναγκαία για την ταφή των σορών.

Ο Ismet Πασάς στη συνέχεια ασχολήθηκε με το ζήτημα της περιοχής του Ari Burnu. Οι Τούρκοι, όπως είπε, είχαν παραχωρήσει όλη την έκταση που χρειάστηκε για τα υπάρχοντα κοιμητήρια. Ήταν αδιανόητο οι απαιτήσεις να αυξάνονται διαρκώς. Τώρα εγείρονται αξιώσεις όχι μόνο για τα κοιμητήρια, αλλά και για τα ίδια τα πεδία μαχών. Η πρακτική να καθαγιάζονται τα πεδία μαχών μέσω οικειοποίησης ήταν άγνωστη μέχρι σήμερα. Σύμφωνα με αυτή τη λογική, οι Τούρκοι, που είχαν χύσει άπλετο αίμα σε πολλά αχανή πεδία μαχών εκτός Τουρκίας, θα μπορούσαν –και ίσως με μεγαλύτερη δικαιολογημένη απαίτηση– να αξιώσουν παρόμοια δικαιώματα. Αλλά κανείς δεν

[419]

δεν θα δυσκολευόταν να αναγνωρίσει ότι το ζήτημα αυτό δεν έχει καμία σχέση με το θέμα των τάφων. Ο Ismet Πασάς επεσήμανε ακόμη ότι η έκταση που διεκδικεί ο Λόρδος Curzon δεν ήταν χώρος κοιμητηρίου, αλλά λωρίδα γης που είχε χρησιμεύσει ως κύρια βάση επιχειρήσεων κατά την εκστρατεία των Δαρδανελίων και η οποία θα μπορούσε, οποιαδήποτε στιγμή, να χρησιμοποιηθεί ξανά για παρόμοιο σκοπό. Ο Ismet Πασάς ρώτησε τη Διάσκεψη τι σχέση θα μπορούσε να έχει το συγκεκριμένο ζήτημα με τους τάφους των πεσόντων. Κατά τη γνώμη του ήταν καθήκον των αντιπροσώπων να μη συγχέουν και να μην επιβαρύνουν ένα τόσο ευαίσθητο ζήτημα με άλλα προβλήματα ή με πολιτικές και στρατιωτικές στοχεύσεις. Εξέφρασε την ελπίδα ότι αυτές οι έντιμες και θαρραλέες εξηγήσεις θα έπειθαν την διεθνή κοινή γνώμη ότι οι Τούρκοι αντιμετωπίζουν τα λείψανα των ηρώων με απόλυτο σεβασμό, αλλά και ότι τους ήταν απεχθές να συνδέεται το εν λόγω ζήτημα με τα συμφέροντα των ζώντων.

Ο Λόρδος Curzon αποκρίθηκε με την εξής φράση: «Θα περιοριστώ σε μία μόνο πρόταση ως απάντηση σε όσα μόλις ακούσαμε: λυπάμαι που η τουρκική αντιπροσωπεία έχασε για ακόμη μια φορά την ευκαιρία να επιδείξει μια στοιχειώδη πράξη ανθρωπιάς και τιμής».

Ο Ismet Πασάς, απαντώντας σε αυτό το σχόλιο, δήλωσε ότι η Τουρκική Κυβέρνηση, η οποία δεν είχε ποτέ έως τότε αφήσει να περάσει ευκαιρία που να μην εκπληρώσει τα καθήκοντά ευσέβειας και τιμής, είναι πρόθυμη να συνεχίσει να το πράττει, στον ίδιο βαθμό και κατά τον ίδιον τρόπο με όλες οι άλλες ξένες κυβερνήσεις. Επανέλαβε ότι δεν υπάρχει κανένας λόγος να θεωρείται πως οι τάφοι των πεσόντων τυγχάνουν λιγότερου σεβασμού εκ μέρους των Τούρκων σε σύγκριση με οποιοδήποτε άλλο έθνος.

(Η Επιτροπή ολοκλήρωσε τις εργασίες της στις 11:55 π.μ.)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ (Α) ΤΟΥ ΑΡ. 26

*Σχέδιο Συμφωνίας μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας σχετικά με την αμοιβαία επιστροφή
άμαχων κρατούμενων και την ανταλλαγή αιχμαλώτων πολέμου*

Με την εξαίρεση ορισμένων μη σημαντικών λεκτικών τροποποιήσεων, το σχέδιο και η σύμβαση, όπως υπεγράφη τελικά, ταυτίζονται. (Βλ. έγγραφο αρ. 50, σ. 828)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ (Β) ΤΟΥ ΑΡ. 26

Σχέδιο Συμβάσεως σχετικά με την ανταλλαγή ελληνικών και τουρκικών πληθυσμών
Το σχέδιο και η σύμβαση, όπως υπεγράφη τελικά, ταυτίζονται. (Βλ. έγγραφο αρ. 48, σ. 817)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ (Γ) ΤΟΥ ΑΡ. 26

Σχέδιο Πρωτοκόλλου ως προς την απελευθέρωση αρτιμελών ανδρών
Το σχέδιο και το πρωτόκολλο, όπως υπεγράφη τελικά, ταυτίζονται.
(Βλ. έγγραφο αρ. 49, σ. 827)

[420]

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ (Δ) ΤΟΥ ΑΡ. 26

*Έκθεση της Υποεπιτροπής που απαιτείται για την εξέταση των προβλέψεων
προς εισαγωγή στη συνθήκη για τους αιχμαλώτους πολέμου
και τους τάφους. — (25 Ιανουαρίου 1923)*

Η υποεπιτροπή συνέταξε τα δύο συνημμένα σχέδια, τα οποία έχει την τιμή να υποβάλει στην επιτροπή.

1. *Αιχμαλωτοι Πολέμου*

Όλα τα εν λόγω τα άρθρα εγκρίθηκαν ομόφωνα, με την εξαίρεση του άρθρου 3, η προσθήκη του οποίου ζητήθηκε από ορισμένες αντιπροσωπείες –ιδίως από τη γαλλική– να διατηρηθεί στη συνθήκη μια διάταξη που υπάρχει ήδη στις συνθήκες που έχουν υπογραφεί με τη Γερμανία, την Αυστρία, την Ουγγαρία και τη Βουλγαρία, και έτσι να αποτραπεί οποιοδήποτε πρόσχημα για διαμάχη που θα μπορούσαν να εγείρουν οι Δυνάμεις –ιδίως η Γερμανία– επί τη βάσει διακριτικής μεταχείρισης.

Η υιοθέτηση του άρθρου 3 από την τουρκική αντιπροσωπεία έγινε υπό τον όρο ότι οι Συμβαλλόμενες Δυνάμεις πέραν της Ελλάδος και της Τουρκίας, θα δηλώσουν ότι είναι έτοιμες να εφαρμόσουν κατά τον ίδιον τρόπο όπως οι δύο τελευταίες Δυνάμεις, τις διατάξεις του άρθρου 5 της Ελληνοτουρκικής Συμφωνίας σχετικά την επιστροφή άμαχων κρατούμενων και την ανταλλαγή αιχμαλώτων πολέμου.

Ένα σχέδιο δηλώσεως που συνετάχθη από τις ενδιαφερόμενες αντιπροσωπείες (γαλλική, βρετανική, ιταλική, ιαπωνική, ρουμανική, σερβο-κροατο-σλοβενική) –αντίγραφο του οποίου επισυνάπτεται– επιδόθηκε στην τουρκική αντιπροσωπεία. Η τελευταία έχει δηλώσει πως μπορεί να το αποδεχτεί μονάχα υπό τον όρο της παραγραφής του τελευταίου μέρους της προτάσεως, το οποίο έχει ως εξής: «...με την εξαίρεση εκείνων που έχουν διαπράξει εγκλήματα και αδικήματα κατά του κοινού ποινικού δικαίου, από την 20ή Νοεμβρίου 1922 και έκτοτε...» καθώς οι ενδιαφερόμενες Δυνάμεις δεν έχουν συμφωνήσει σε αυτήν την παραγραφή, η τουρκική επιφύλαξη για το άρθρο 3 διατηρείται.

2. *Κοιμητήρια*

Τα άρθρα 1, 2, 3, 4, 5, 8, 9, 10, 11, 12 και 13, έχουν συμφωνηθεί ομόφωνα.

Για το άρθρο 6 έχει επιφυλαχθεί ρητώς η τουρκική αντιπροσωπεία.

Ως προς το άρθρο 7, η τουρκική αντιπροσωπεία ζητάει να συμπληρωθεί η δεύτερη παράγραφος με διάταξη, η οποία να δίνει στον Τούρκο αντιπρόσωπο, ο οποίος θα έχει οριστεί από την

επιτροπή που προβλέπεται από το άρθρο 7, το δικαίωμα μετά την αναγνώριση και ταυτοποίηση των τάφων, κοιμητηρίων και μνημείων που έχουν ήδη καθοριστεί, να προβεί σε τροποποιήσεις για εκείνα των οποίων η έκταση μπορεί να υπερβαίνει το αναγκαίο, με σκοπό τη μείωσή τους στο απαιτούμενο μέγεθος.

(υπογράφεται)

Ναύαρχος Chelotti

[421]

*Υποεπιτροπή Αιχμαλώτων Πολέμου και Κοιμητηρίων
(19 Ιανουαρίου 1923)*

ΑΡΘΡΟ 1

Τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη συμφωνούν να επαναπατριστούν αμέσως οι τυχόν παραμένοντες στην χώρα αιχμάλωτοι πολέμου και κρατούμενοι πολίτες.

Η ανταλλαγή αιχμαλώτων πολέμου και κρατουμένων πολιτών που κρατούνται από την Ελλάδα και την Τουρκία αντιστοίχως, αποτελεί το αντικείμενο μιας ειδικής συμφωνίας μεταξύ των δύο Δυνάμεων αυτών, η οποία υπογράφηκε στις ... του 1923.

[Εγκρίθηκε]

ΑΡΘΡΟ 2

Αιχμάλωτοι πολέμου και άμαχοι κρατούμενοι (που είτε αναμένουν απόφαση είτε εκτίουν ποινή για παραπτώματα πειθαρχικού χαρακτήρα), θα επαναπατριστούν, ανεξάρτητα από το αν έχουν ολοκληρώσει την ποινή τους, ή υπάρχουν σε βάρος τους εκκρεμείς διαδικασίες.

[Εγκρίθηκε]

ΑΡΘΡΟ 3

Αιχμάλωτοι πολέμου και άμαχοι κρατούμενοι εν αναμονή δίκης ή εκτίοντες ποινή για αδικήματα (πλην πειθαρχικών παραπτωμάτων), μπορούν να κρατηθούν.

[Υιοθετείται με την επιφύλαξη να ισχύει μονό εφόσον τα συμβαλλόμενα μέρη –πλην Ελλάδας και Τουρκίας– δηλώσουν πως είναι πρόθυμες να εφαρμόσουν κατά τον ίδιον τρόπο όπως οι δύο τελευταίες Δυνάμεις, τις προβλέψεις του άρθρου 5 της Ελληνοτουρκικής Συμφωνίας ως προς την επιστροφή άμαχων κρατούμενων και την ανταλλαγή αιχμαλώτων πολέμου.]

ΑΡΘΡΟ 4

Τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη συμφωνούν να παρέχουν κάθε διευκόλυνση στην αναζήτηση αγνοουμένων και στην ταυτοποίηση αιχμαλώτων πολέμου και κρατούμενων πολιτών που έχουν εκφράσει την επιθυμία να μην επαναπατριστούν.

[Εγκρίθηκε]

ΑΡΘΡΟ 5

Τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη συμφωνούν να επιστρέψουν, από την έναρξη ισχύος της παρούσας συνθήκης, όλα τα αντικείμενα, χρήματα, χρεόγραφα, έγγραφα και προσωπικά υπάρχοντα κάθε είδους που ανήκουν ή που ανήκαν σε αιχμαλώτους πολέμου ή κρατούμενους πολίτες, τα οποία είχαν κατασχεθεί.

[Εγκρίθηκε]

ΑΡΘΡΟ 6

Τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη παραιτούνται αμοιβαίως από όλες αξιώσεις για έξοδα διαβίωσης των αιχμαλώτων που συνελήφθησαν από δυνάμεις του αντιπάλου.

[Εγκρίθηκε]

Η κυβέρνηση, αναγνωρίζοντας τη σημασία του μέτρου ειρήνευσης το οποίο αποτελεί το αντικείμενο του άρθρου 5 της συμβάσεως που συνήφθη μεταξύ της Ελληνικής και της Τουρκικής Κυβέρνησης για την επιστροφή κρατουμένων πολιτών και για την ανταλλαγή αιχμαλώτων πολέμου, δηλώνει ότι είναι πρόθυμη να υιοθετήσει τα ίδια μέτρα, υπό τον όρο της αμοιβαιότητας από την πλευρά της Τουρκικής Κυβέρνησης, προς όφελος όσων Τούρκων αιχμαλώτων πολέμου και κρατουμένων πολιτών, οι οποίοι ενδεχομένως εξακολουθούν να βρίσκονται στην κατοχή της, με εξαίρεση εκείνους που έχουν διαπράξει εγκλήματα ή αδικήματα του κοινού ποινικού δικαίου μετά τις 20 Νοεμβρίου 1922.

Τάφοι — (24 Ιανουαρίου 1923)

ΑΡΘΡΟ 1

Χωρίς να θίγονται οι ειδικές διατάξεις του παρακάτω άρθρου 3, τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη θα φροντίσουν να γίνουν σεβαστά και να διατηρηθούν στα εδάφη που βρίσκονται υπό την εξουσία τους, τα κοιμητήρια, οι τάφοι, τα οστεοφυλάκια και τα μνημεία των στρατιωτών και ναυτών κάθε πλευράς, οι οποίοι έπεσαν εν δράσει ή πέθαναν από τραύματα, ατυχήματα ή ασθένεια από την 30η Οκτωβρίου 1914, καθώς και των αιχμαλώτων πολέμου και των κρατούμενων πολιτών που πέθαναν κατά την αιχμαλωσία μετά από αυτήν την ημερομηνία.

Τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη συμφωνούν να παρέχουν στις αντίστοιχες επιτροπές, που κάθε συμβαλλόμενο μέρος μπορεί να ορίσει, όλες τις αναγκαίες διευκολύνσεις για την ταυτοποίηση, καταγραφή και συντήρηση των παραπάνω κοιμητηρίων, οστεοφυλακίων και τάφων καθώς και για την ανέγερση μνημείων στους χώρους αυτούς. Οι εν λόγω επιτροπές δεν θα έχουν σε καμία περίπτωση στρατιωτικό χαρακτήρα.

Τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη αναλαμβάνουν αμοιβαία την υποχρέωση, με την επιφύλαξη των διατάξεων της εθνικής τους νομοθεσίας και των απαιτήσεων της δημόσιας υγείας, να παρέχουν αμοιβαία κάθε διευκόλυνση για την εκτέλεση αιτημάτων για τη μεταφορά των σορών των εν λόγω στρατιωτών και ναυτών στη χώρα τους.

[Εγκρίθηκε]

ΑΡΘΡΟ 2

Τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη περαιτέρω αναλαμβάνουν να παρέχουν το ένα στο άλλο: —

1. Τον πλήρη κατάλογο αιχμαλώτων πολέμου και κρατουμένων πολιτών που έχουν αποβιώσει κατά την αιχμαλωσία μαζί με όλες τις πληροφορίες που συμβάλλουν στην ταυτοποίησή τους.

2. Όλες τις πληροφορίες για τον αριθμό και τη θέση των τάφων όσων που έχουν ταφεί χωρίς ταυτοποίηση.

[Εγκρίθηκε]

ΑΡΘΡΟ 3

Η διατήρηση τάφων, κοιμητηρίων, οστεοφυλακίων και μνημείων Τούρκων στρατιωτών, ναυτών και αιχμαλώτων πολέμου που μπορεί να έχουν αποβιώσει σε Ρουμανικό έδαφος από την 30ή Οκτωβρίου 1914 και μετά, καθώς και όλες οι άλλες υποχρεώσεις που απορρέουν από τα παραπάνω άρθρα 1 και 2 ως προς τους

κρατούμενους πολίτες, θα αποτελέσουν το αντικείμενο ειδικής συμφωνίας μεταξύ της Ρουμανικής και της Τουρκικής κυβερνήσεως.

[Εγκρίθηκε]

ΑΡΘΡΟ 4

Για να συμπληρωθούν οι γενικές προβλέψεις των άρθρων 1 και 2, οι κυβερνήσεις του Ηνωμένου Βασιλείου, της Γαλλίας και της Ιταλίας αφενός, και οι κυβερνήσεις της Τουρκίας και της Ελλάδας αφετέρου, συμφωνούν με τις διατάξεις που αποτελούν το αντικείμενο των παρακάτω άρθρων 5-13.

[Εγκρίθηκε]

ΑΡΘΡΟ 5

Η Τουρκική Κυβέρνηση αναλαμβάνει να παραχωρήσει, οριστικά και αμετάκλητα, στις κυβερνήσεις της Μεγάλης Βρετανίας, της Γαλλίας και της Ιταλίας, εκτάσεις γης εντός του εδάφους της, όπου βρίσκονται τάφοι, κοιμητήρια, οστεοφυλάκια ή μνημεία των στρατιωτών και ναυτών τους που έπεσαν στη μάχη ή πέθαναν από τραύματα, ατύχημα ή ασθένεια, καθώς και των αιχμαλώτων πολέμου και κρατουμένων πολιτών που πέθαναν κατά την αιχμαλωσία. Ομοίως θα παρέχει προς αυτές γη –όπως προέβλεψαν οι επιτροπές στο άρθρο 7– που θα θεωρηθεί αναγκαία για την για την ίδρυση νέων συγκεντρωτικών κοιμητηρίων, για την ανασύνταξη οστεοφυλακίων και μνημείων.

Αναλαμβάνει περαιτέρω να παραχωρεί ελεύθερη πρόσβαση στους τάφους, τα κοιμητήρια, οστεοφυλάκια και μνημεία, και εάν παραστεί ανάγκη, να εγκρίνει την κατασκευή των απαραίτητων δρόμων και μονοπατιών.

Η Ελληνική Κυβέρνηση αναλαμβάνει να εκπληρώνει τις ίδιες υποχρεώσεις στην επικράτειά της.

Οι ως άνω προβλέψεις δεν θα επηρεάζουν την τουρκική κυριαρχία ή, κατά περίπτωση, την ελληνική κυριαρχία, ανάλογα με την επικράτεια στην οποία επιτελούνται.

[Εγκρίθηκε]

ΑΡΘΡΟ 6

Η γη που θα παραχωρηθεί από την Τουρκική Κυβέρνηση θα περιλαμβάνει, ιδίως όσον αφορά τη Μεγάλη Βρετανία, την έκταση στην περιοχή Anzac¹⁰⁵ (Ari Burnu), όπως αυτή υποδεικνύεται στον επισυναπτόμενο χάρτη

[Με την επιφύλαξη της τουρκικής αντιπροσωπείας]

ΑΡΘΡΟ 7

Οι κυβερνήσεις της Βρετανίας, Γαλλίας και Ιταλίας θα ορίσουν μία επιτροπή, στην οποία οι κυβερνήσεις της Τουρκίας και της Ελλάδος θα ορίσουν από έναν εκπρόσωπο. Η επιτροπή θα είναι επιφορτισμένη με το καθήκον να διευθετεί επί του τόπου, ζητήματα σχετικά με τους τάφους, τα κοιμητήρια, τα οστεοφυλάκια και τα μνημεία. Ειδικότερα, τα καθήκοντα της επιτροπής θα συμπεριλαμβάνουν: —

1. Την επίσημη αναγνώριση ζωνών όπου έχουν ή θα μπορούσαν να έχουν γίνει ενταφιασμοί, την καταχώριση τάφων, κοιμητηρίων, οστεοφυλακίων και ήδη υπαρχόντων μνημείων.
2. Τον καθορισμό των συνθηκών υπό τις οποίες, εάν κριθεί αναγκαίο, μπορεί στο μέλλον να συγκεντρωθούν οι τάφοι, καθώς και τον καθορισμό –σε συμφωνία με τον Τούρκο εκπρόσωπο, στην τουρκική επικράτεια, ή με

105. Σ.τ.Ε.: Πρόκειται για την παραλιακή ζώνη όπου αποβίβάστηκαν οι στρατιώτες του Australian and New Zealand Army Corps (ANZAC) στις 25 Απριλίου 1915, κατά τη διάρκεια της Εκστρατείας της Καλλίπολης στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Η περιοχή βρίσκεται κοντά στο Άρι Μπουρνού (Ari Burnu). Australian Army: www.army.gov.au, [30/07/2025].

[424]

τον Έλληνα εκπρόσωπο στην ελληνική επικράτεια– της τοποθεσίας των νέων, αναδιοργανωμένων κοιμητηρίων καθώς και την εδαφική οριοθέτηση τους, περιορίζοντας την έκταση στο απολύτως απαραίτητο.

3. Την κοινοποίηση στην Τουρκική και στην Ελληνική Κυβέρνηση, εκ μέρους των αντίστοιχων κυβερνήσεων των μελών της επιτροπής, του τελικού σχεδίου των τάφων, κοιμητηρίων, οστεοφυλακίων και μνημείων που έχουν ανεγερθεί ή που πρόκειται να ανεγερθούν για τους ομοεθνείς τους.

[Υιοθετείται με την ακόλουθη επιφύλαξη από την πλευρά της τουρκική αντιπροσωπείας: Η τουρκική αντιπροσωπεία διεκδικεί για τον Τούρκο εκπρόσωπο το δικαίωμα, μετά την ταυτοποίηση των υπαρχόντων τάφων, κοιμητηρίων, οστεοφυλακίων και μνημείων, να μπορεί να μεριμνήσει για ορισμένες τροποποιήσεις στον καθορισμό των ορίων των συγκεκριμένων τόπων περιορίζοντας την καταλαμβανόμενη επιφάνεια στο απολύτως απαραίτητο ελάχιστο μέγεθος.]

ΑΡΘΡΟ 8

Η κυβέρνηση υπέρ της οποίας γίνεται η παραχώρηση, αναλαμβάνει υποχρέωση να μη χρησιμοποιεί, ούτε να επιτρέπει να χρησιμοποιείται για οποιονδήποτε άλλον σκοπό από εκείνον που προβλέπεται παραπάνω, η παραχωρηθείσα γη. Εάν αυτή η γη είναι παράκτια, η ακτή δεν πρέπει να χρησιμοποιείται από την δικαιούχο της παραχωρήσεως κυβέρνηση για οποιονδήποτε στρατιωτικό, ναυτικό ή εμπορικό σκοπό. Οι τοποθεσίες τάφων και κοιμητηρίων οι οποίες ενδεχομένως δεν χρησιμοποιούνται πλέον για τον αρχικό τους σκοπό και οι οποίες δεν χρησιμοποιούνται για την ανέγερση μνημείων, θα επιστρέφονται στην Τουρκική Κυβέρνηση ή κατά περίπτωση στην Ελληνική Κυβέρνηση.

[Εγκρίθηκε]

ΑΡΘΡΟ 9

Οποιαδήποτε απαραίτητα νομοθετικά ή διοικητικά μέτρα σχετικά με την παραχώρηση προς τις κυβερνήσεις της Βρετανίας, Γαλλίας και Ιταλίας για πλήρη και αποκλειστική χρήση εις το διηνεκές, της γης που αναφέρεται στα παραπάνω άρθρα 5, 6 και 7, θα λαμβάνονται από την τουρκική και την Ελληνική Κυβέρνηση αντιστοίχως εντός των έξι μηνών που θα ακολουθούν την κοινοποίηση που προβλέπεται στο άρθρο 7 παράγραφο 3. Εάν παραστεί ανάγκη απαλλοτριώσεων, θα γίνονται με μέριμνα και δαπάνες της τουρκικής ή της Ελληνικής Κυβέρνησης μέσα στις αντίστοιχες επικράτειές τους.

[Εγκρίθηκε]

ΑΡΘΡΟ 10

Οι κυβερνήσεις της Βρετανίας, της Γαλλίας και της Ιταλίας δύνανται, η καθεμία χωριστά, να αναθέτουν σε οργανισμούς της επιλογής τους την ίδρυση, οργάνωση και συντήρηση των τάφων, κοιμητηρίων, οστεοφυλακίων και μνημείων των υπηκόων τους. Οι οργανισμοί αυτοί δεν θα φέρουν στρατιωτικό χαρακτήρα. Θα έχουν αποκλειστικά το δικαίωμα να προβαίνουν σε εκταφές και μεταφορές σορών, όταν αυτό είναι αναγκαίο για τη συγκέντρωση των τάφων και την ίδρυση

[425]

κοιμητηρίων και οστεοφυλακίων, καθώς και για την εκταφή και μετακομιδή των σορών που οι κυβερνήσεις υπέρ των οποίων έγινε η παραχώρηση κρίνουν αναγκαία την μεταφορά στη χώρα τους.

[Εγκρίθηκε].

ΑΡΘΡΟ 11

Η Βρετανική, η Γαλλική και η Ιταλική Κυβέρνηση θα έχουν το δικαίωμα να αναθέτουν τη φύ-

λαξη των τάφων, κοιμητηρίων, οστεοφυλακίων και μνημείων τους σε επιστάτες διορισμένων μεταξύ των ομοεθνών τους. Οι επιστάτες θα αναγνωρίζονται από τις τουρκικές αρχές και θα λαμβάνουν από αυτές κάθε απαραίτητη βοήθεια για την περιφρούρηση των τάφων, κοιμητηρίων, οστεοφυλακίων και μνημείων. Οι επιστάτες δεν θα έχουν στρατιωτικό χαρακτήρα, αλλά θα μπορούν να είναι οπλισμένοι, για την προσωπική τους άμυνα, με περίστροφο ή αυτόματο πιστόλι.

[Εγκρίθηκε]

ΑΡΘΡΟ 12

Η γη που αναφέρεται στα παραπάνω άρθρα 5, 6, 7 και 8, δεν θα υπόκειται από την Τουρκία ή τις Τουρκικές αρχές ή κατά περίπτωση από την Ελλάδα και τις ελληνικές αρχές, σε οποιαδήποτε μορφή μίσθωσης ή φορολόγησης. Οι εκπρόσωποι της Βρετανικής, της Γαλλικής και της Ιταλικής κυβέρνησης, καθώς και πρόσωπα που επιθυμούν να επισκέπτονται τους τάφους, κοιμητήρια, οστεοφυλάκια και μνημεία, θα έχουν ανά πάσα στιγμή ελεύθερη πρόσβαση. Η Τουρκική και η Ελληνική Κυβέρνηση, αντιστοίχως, αναλαμβάνουν την υποχρέωση να διατηρούν επ'αόριστον τους δρόμους που οδηγούν στα εν λόγω εδάφη.

Η Τουρκική Κυβέρνηση και η Ελληνική Κυβέρνηση αντιστοίχως αναλαμβάνουν να παρέχουν στη Βρετανική, στη Γαλλική και στην Ιταλική Κυβέρνηση όλες τις απαραίτητες διευκολύνσεις για την εξασφάλιση επαρκούς υδροδότησης τόσο για τις ανάγκες του προσωπικού που εργάζεται στη συντήρηση ή προστασία των εν λόγω κοιμητηρίων, τάφων, οστεοφυλακίων και μνημείων, όσο και για την άρδευση του περιβάλλοντος χώρου.

[Εγκρίθηκε]

ΑΡΘΡΟ 13

Η Βρετανική, η Γαλλική και η Ιταλική κυβέρνηση αναλαμβάνουν να παρέχουν προς την Τουρκική Κυβέρνηση τα απορρέοντα ωφελήματα από τις διατάξεις των παραπάνω άρθρων 5 έως 12 για την ανέγερση τάφων, κοιμητηρίων, οστεοφυλακίων και μνημείων Τούρκων στρατιωτών και ναυτών, που βρίσκονται σε εδάφη που είναι υπό την εξουσία τους, συμπεριλαμβανομένων των εδαφών που έχουν αποσπαστεί από την Τουρκία.

[Εγκρίθηκε]

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Πρακτικό των Διαδικασιών

Την Τρίτη 30 Ιανουαρίου 1923, το μεσημέρι, υπό την Προεδρία του κ. Montagna, και παρουσία των μελών της Γενικής Γραμματείας της Διασκέψεως, υπογράφηκαν οι ακόλουθες πράξεις: —

[426]

Η συμφωνία μεταξύ Ελλάδος και Τουρκίας ως προς την αμοιβαία επιστροφή κρατουμένων πολιτών και την ανταλλαγή αιχμαλώτων πολέμου.

Η σύμβαση ως προς την ανταλλαγή των ελληνικών και τουρκικών πληθυσμών και το πρωτόκολλο που προσαρτάται επ' αυτής.

Οι πληρεξούσιοι ήταν:

Για την Ελλάδα: οι κ.κ. Βενιζέλος και Κακλαμάνος

Για την Τουρκία: οι κ.κ. Ismet Πασάς, Riza Nour Μπέης και Hassan Μπέης.

Μετά την ανταλλαγή των υπογραφών, ο κ. Montagna δήλωσε ότι είδε στη σύναψη των συμφωνιών έναν καλόν οиωνό για την επιτυχή ολοκλήρωση του έργου της Διάσκεψης. Πρόσθεσε ότι οι Συμμαχικές Δυνάμεις θεωρούσαν ιδιαίτερα επιθυμητό η Ελληνική και η Τουρκική Κυβέρνηση, χωρίς καθυστέρηση, να λάβουν τα απαραίτητα μέτρα για να θέσουν σε εφαρμογή τη σύμ-

βαση σχετικά με την ανταλλαγή πληθυσμών, παρόλο που η σύμβαση δεν πρόκειται να τεθεί σε ισχύ μέχρι την 1η Μαΐου 1923 και επιπλέον ότι οι δύο ενδιαφερόμενες κυβερνήσεις θα πρέπει, κατά τη λήψη των μέτρων, να ακολουθούν όχι μόνο το γράμμα, αλλά και το πνεύμα της σύμβασης αυτής.

Αρ. 27

Μικτή Συνάντηση των

*Πρώτης (Εδαφικής και Στρατιωτικής) Επιτροπής (Εικοστή Τέταρτη Συνεδρίαση),
Δεύτερης Επιτροπής (Καθεστώς Αλλοδαπών) (Πέμπτη Συνεδρίαση) και
Τρίτης (Οικονομικής και Χρηματοοικονομικής) Επιτροπής (Εκτη Συνεδρίαση)¹⁰⁶
31 Ιανουαρίου 1923, στις 10:30 π.μ.*

Παρόντες:

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
Μαρκήσιος Curzon του Kedleston
Σερ H. Rumbold

ΙΤΑΛΙΑ
Μαρκήσιος Garroni
κ. Montagna
κ. Lago

ΙΑΠΩΝΙΑ
Βαρόνος Hayashi
κ. Otchiai

ΡΟΥΜΑΝΙΑ
κ. Diamandy
κ. Contzesco

ΤΟΥΡΚΙΑ
Ismet Πασάς
Riza Nour Μπέης
Hassan Μπέης

ΒΕΛΓΙΟ
Βαρόνος Moncheur

ΓΑΛΛΙΑ
κ. Bompard

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
κ. Child
Ναύαρχος Bristol
κ. Grew

ΕΛΛΑΔΑ
κ. Βενιζέλος
κ. Κακλαμάνος

ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ
κ. Rakitch

[427]

ΑΛΒΑΝΙΑ
κ. Frasheri

ΠΟΡΤΟΓΑΛΙΑ
κ. Ferrera

Παρόντες επίσης:

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
Σερ E. Crowe
κ. Malkin
κ. Ryan
κ. Payne
Πλοίαρχος Pound, B.N.
Αντισυνταγματάρχης Heywood
Δρ Clemow

ΓΑΛΛΙΑ
κ. Fromageot
κ. de Lacroix
κ. Laporte
κ. Bargeton
κ. Desclosières
κ. de Percin
Αντισυνταγματάρχης Courtin

106. Τα πρακτικά αυτά δεν αντιπροσωπεύουν τις υπογεγραμμένες εκδόσεις των άλλων ομιλιών παρά μόνο των Βρετανών.

κ. Nicolson	κ. Sanguinetti
κ. Forbes Adam	Διοικητής de Lamoricière
κ. Leeper	Λοχαγός d'Astier
κ. McClure	
κ. Waley	
Ταγματάρχης Young	
Λοχαγός Ashley	
ΙΤΑΛΙΑ	ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
κ. Arlotta	κ. Dwight
κ. Nogara	κ. Amory
κ. Guariglia	κ. Heck
κ. Galli	
κ. Salem	
κ. Guisi	
ΙΑΠΩΝΙΑ	ΕΛΛΑΔΑ
κ. Nagaoka	κ. Πολίτης
κ. Sato	κ. Θεοτοκάς
Συνταγματάρχης Saigo	
Διοικητής Tsuru	
κ. Tani	
κ. Nishizawa	
κ. Koshida	
ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ	ΤΟΥΡΚΙΑ
κ. Georgevitch	Munir Μπέης
	Tevfik Μπέης
	Shukri Μπέης
κ. Massigli, Γενικός Γραμματέας της Διάσκεψης	
Γραμματείς	
ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ	ΓΑΛΛΙΑ
κ. Spring Rice	κ. Lagarde
κ. Wicks	
[428]	
ΙΤΑΛΙΑ	ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
κ. Indelli	κ. Belin
ΙΑΠΩΝΙΑ	ΕΛΛΑΔΑ
κ. Hotta	κ. Κόλλας
ΤΟΥΡΚΙΑ	ΒΕΛΓΙΟ
Rechid Safvet Μπέης	κ. Paterotte
Διερμηνέας: κ. Camerlynck	

Ενώπιων της Διάσκεψης βρίσκονταν τα ακόλουθα έγγραφα:

Σχέδιο Συνθήκης Ειρήνης (βλ. Αρ. 41, σ. 686)·

Σχέδιο δήλωσης σχετικά με τους Τούρκους αιχμαλώτους πολέμου και τους άμαχους κρατούμενους (σ. 771)·

Σχέδιο Σύμβασης σχετικά με τα σύνορα της Θράκης (Αρ. 43, σ. 785)·

Σχέδιο δήλωσης σχετικά με την απονομή δικαιοσύνης στην Τουρκία (Αρ. 44α, σ. 801)·

Σχέδιο σύμβασης σχετικά με το καθεστώς των αλλοδαπών στην Τουρκία (Αρ. 44, σ. 790).

Σχέδιο δήλωσης σχετικά με τη συμμετοχή της Αλβανίας στην αποπληρωμή του Οθωμανικού Δημόσιου Χρέους (Αρ. 45, σ. 804).

Σχέδιο σύμβασης σχετικά με το καθεστώς εμπορίου με την Τουρκία (Αρ. 46, σ. 804).

Σχέδιο Τελικής Πράξης (Αρ. 40, σ. 684).

Όλα τα παραπάνω υποβλήθηκαν από τις αντιπροσωπείες των Συμμάχων στην τουρκική αντιπροσωπεία.

Ο Λόρδος Curzon ανέβηκε στο βήμα και εκφώνησε την ακόλουθη ομιλία: —

«Φτάσαμε πλέον στο τέλος των εργασιών, οι οποίες διήρκεσαν πάνω από δέκα εβδομάδες. Τα μέλη της Διάσκεψης έχουν στα χέρια τους εδώ και τρεις ημέρες το κείμενο της Συνθήκης Ειρήνης, το οποίο έχουμε την τιμή να σας παρουσιάσουμε σήμερα. Προσκαλούμε όλες τις Δυνάμεις που εκπροσωπούνται σε αυτήν την αίθουσα να το υπογράψουν.

«Η παρούσα Συνθήκη Ειρήνης αποτελείται από πολλά άρθρα, 160 συνολικά, με συνημμένες διάφορες συμβάσεις και δηλώσεις, που αφορούν σε θέματα, τα οποία κρίθηκε προτιμότερο να ρυθμιστούν με αυτόν τον τρόπο, αλλά οι διατάξεις της οποίας δεν θα τεθούν σε ισχύ εάν δεν υπογραφεί η Συνθήκη στο σύνολό της. Ποιος είναι ο στόχος που επιδιώκει να επιτύχει αυτή η Συνθήκη αυτή; Πρώτα και κύρια, να δοθεί τέλος στον τρομερό και καταστροφικό πόλεμο που ρήμαξε την Ανατολική Ευρώπη και μεγάλες περιοχές της Ασίας για περισσότερο από οκτώ χρόνια, και να επιτρέψει σε όλους μας να στείλουμε τα στρατεύματά μας –Συμμαχικά, Τουρκικά ή Ελληνικά– πίσω στα σπίτια και τις οικογένειές τους· όπου είμαι βέβαιος ότι όλοι ανυπομονούν να επιστρέψουν. Δεύτερον, η Συνθήκη πρέπει να επιτρέψει στο τουρκικό κράτος, το οποίο ηττήθηκε στον πόλεμο κατά των Συμμάχων αλλά τελικά επικράτησε των ελληνικών δυνάμεων, να ξαναβρεί τη θέση του τόσο στην Ασία όσο και στην Ευρώπη, ως ένα ενιαίο και ενοποιημένο κράτος, και να επανενταχθεί, εφόσον το επιθυμεί, όπως έχει δηλώσει την πρόθεσή του στην κοινότητα των εθνών. Τρίτον,

[429]

να οικοδομήσει σχέσεις φιλίας, καλής θέλησης και ισότιμης συνεργασίας μεταξύ του τουρκικού κράτους και των υπόλοιπων ευρωπαϊκών δυνάμεων. Ειρήνη, ανασυγκρότηση και συνεργασία είναι οι τρεις στόχοι μας. Το ερώτημα είναι: σε ποιο βαθμό καταφέραμε να τους πετύχουμε μέσα από αυτό το κείμενο;

«Δεν θα πω πολλά για τις συζητήσεις των τελευταίων τριών μηνών. Ήταν κοπιαστικές αλλά σε γενικές γραμμές, διεξήχθησαν σε καλό κλίμα. Κάθε αντιπροσωπεία είχε τη δική της συνεισφορά, ενώ οι Τούρκοι αντιπρόσωποι, υπό την ηγεσία του Ismet Πασά, με εξαιρετική δεινότητα –αν και με αρκετές επαναλήψεις– ανέλαβαν το κύριο βάρος των διαπραγματεύσεων. Όποια και αν είναι η τελική έκβαση, θεωρώ πως οι κόποι μας κάθε άλλο παρά έχουν πάει χαμένοι. Η συνεργασία μάς έδωσε τη δυνατότητα να εξακριβώσουμε και να εκτιμήσουμε την οπτική γωνία των άλλων αντιπροσωπειών. Το αεράκι της Λωζάννης έχει φυσήξει μακριά ένα σημαντικό μέρος της καχυποψίας που σκίαζε τις πρώτες μας συνεδριάσεις. Έχουμε αναπτύξει φιλικές, εγκάρδιες –θα μπορούσα να πω– σχέσεις μεταξύ μας, και όταν έρθει η ώρα να αποχωριστούμε, είμαι πεπεισμένος ότι αυτό θα γίνει με αισθήματα αμοιβαίου σεβασμού και αλληλοεκτίμησης.

«Όσον αφορά την ίδια τη μορφή της Συνθήκης και τον τρόπο με τον οποίο παρουσιάζεται, πρέπει να προσθέσω μια επεξήγηση εκ μέρους των συναδέλφων μου και εμού του ιδίου. Δεν υπάρχει κανένας μας που να μην προτιμούσε να υποβληθεί μια ειρηνευτική συνθήκη της οποίας κάθε άρθρο και κάθε παράγραφος να είχαν συμφωνηθεί εκ των προτέρων από όλα τα μέρη, ώστε η υπογραφή της να είναι μια καθαρά τυπική διαδικασία. Ένας από τους λόγους που κάτι τέτοιο δεν κατέστη δυνατό ήταν ο χρόνος. Οι εργασίες μας παρατάθηκαν τόσο πολύ που έχουν περάσει σχεδόν τρεις μήνες ήδη και αν συνεχίζαμε με τους πρόσφατους ρυθμούς, θα μπορούσαμε να πα-

ραμείνουμε εδώ και για άλλους τρεις μήνες ή και περισσότερο, μέχρι να επιτευχθεί μια πλήρης συμφωνία· αν υποτεθεί ότι ήταν ανθρωπίνως δυνατό να το κάνουμε. Αλλά μια τέτοια παράταση ήταν πραγματικά πέραν κάθε συζήτησης. Η Ευρώπη –για την ακρίβεια ολόκληρος ο κόσμος– δεν περιμένει πλέον περαιτέρω συζητήσεις, αλλά αποτελέσματα. Πολλοί από εμάς έχουμε σημαντικά καθήκοντα αλλού, ενώ σε ορισμένους κύκλους μας έχουν ήδη επικρίνει έντονα για την αδικαιολόγητη καθυστέρηση.

«Υπό αυτές τις συνθήκες, κρίθηκε ότι το δημόσιο συμφέρον επέβαλλε να ολοκληρωθούν οι εργασίες μας – ελπίζω με κοινή συναίνεση. Το μεγαλύτερο μέρος του περιεχομένου της Συνθήκης έχει ήδη εξεταστεί, συζητηθεί και αναθεωρηθεί, επανειλημμένα, με τη συνδρομή της τουρκικής αντιπροσωπείας. Σε ένα σημαντικό τμήμα του περιεχομένου έχει ήδη δοθεί η συγκατάθεσή της. Ως προς τα υπόλοιπα μέρη, δεν υπάρχει άρθρο ή δήλωση για τα οποία να μην έχουν ενημερωθεί πλήρως. Δεν είναι δυνατόν η τουρκική αντιπροσωπεία ή η κυβέρνηση της Άγκυρας να ισχυριστούν ότι βρίσκονται αντιμέτωποι με κάποια αιφνίδια εξέλιξη ή με κάποια απειλή. Όλοι ανεξαιρέτως, καταβάλαμε προσπάθειες να διαμορφώσουμε την συνθήκη ειρήνης όχι με πιεστικές μεθόδους ή με τακτικές επιβολής, αλλά μέσω συναίνεσης, αμοιβαίων συμβιβασμών και διαπραγματεύσεων. Οι Σύμμαχοι, ωστόσο, κατέληξαν ομόφωνα στο συμπέρασμα ότι δεν μπορούσε να αναμένεται κάτι περισσότερο από περαιτέρω συνεδριάσεις επιτροπών και υποεπιτροπών, και ως εκ τούτου καταρτίσαμε, υπό τη μορφή οριστικής συνθήκης, τις βασικές προϋποθέσεις βάσει των οποίων, για κάθε πτυχή της υπόθεσης, είμαστε πεπεισμένοι ότι μπορεί να συναφθεί μια γενική και έντιμη ειρήνη – και αυτή είναι η συνθήκη που υποβάλλουμε σήμερα στη διάσκεψη.

[430]

«Εντός ολίγου, υπό την ιδιότητα μου ως Προέδρου της Πρώτης Επιτροπής, θα είναι καθήκον μου να εξηγήσω λεπτομερώς τη γραμμή που ακολουθήσαμε, και τις τεράστιες παραχωρήσεις που μπορούμε, δικαίως, να ισχυριστούμε ότι κάναμε. Στη συνέχεια θα ακολουθήσουν οι πρόεδροι των δύο άλλων επιτροπών, ο μαρκήσιος Garroni και ο κύριος Bompart, οι οποίοι θα δώσουν ανάλογες επεξηγήσεις για τα μέρη της Συνθήκης για τα οποία οι επιτροπές και οι υποεπιτροπές τους έχουν την ιδιαίτερη ευθύνη. Επιτρέψτε μου εδώ εν παρόδω να αναφερθώ στην αποχώρηση του ανώτερου Γάλλου πληρεξούσιου, του κυρίου Barrère, ο οποίος συνέβαλε τόσο πολύ με την αξιοπρέπεια και τη λεπτότητά του στις προηγούμενες εργασίες μας και του οποίου η απουσία μας λυπεί όλους. Προτού, όμως, περάσω στα προσωπικά μου καθήκοντα, επιτρέψτε μου να επιστήσω την προσοχή σας σε ορισμένες πλευρές της Συνθήκης ως ολότητα.

«Πρώτον, αν και οι Προσκαλούσες Δυνάμεις μπορεί να έπαιξαν τον σημαντικότερο ρόλο – μαζί με την τουρκική και την ελληνική αντιπροσωπεία– στην προετοιμασία του κειμένου, έχω την πεποίθηση πως θα αποσπάσει τη γενική έγκριση όλων των Δυνάμεων που εκπροσωπούνται σε αυτό το τραπέζι ή που έχουν συμμετάσχει, στη μια ή την άλλη φάση, των διαβουλεύσεων μας. Με πληροφόρησαν ότι, κάποτε, υπήρχαν ελπίδες ότι θα ξεσπάσει διχόνοια μεταξύ των Κύριων Συμμάχων ή ανάμεσα σε αυτούς και τις λοιπές Δυνάμεις. Όπως αποδείχθηκε, αυτές οι ελπίδες διαψεύστηκαν. Όλοι, χωρίς εξαίρεση, εμπνέονται από ένα κοινό συμφέρον. Δεν μπορώ να θυμηθώ ούτε μια περίπτωση που να έχει προκύψει διαφωνία μεταξύ τους σε οποιοδήποτε ζήτημα ουσίας – και αυτή η παρατήρηση ισχύει εξίσου για τον ρόλο που διαδραμάτισε και η αμερικανική αντιπροσωπεία, η οποία, τόσο εντός της αίθουσας όσο και εκτός, συνέβαλε αποτελεσματικά στην ενότητα στην οποία αναφέρομαι. Συνεπώς, η παρούσα Συνθήκη δεν αποτελεί πρόταση προς την Τουρκία από μία δύναμη μόνο ή μια ομάδα Δυνάμεων, αλλά από όλες τις Δυνάμεις που έχουν πρωταρχικό συμφέρον – είτε την αποκατάσταση της ειρήνης είτε την ανασυγκρότηση της ευημερίας του τουρκικού λαού.

«Δεύτερον, η Συνθήκη είναι μια έκκληση που δεν απευθύνεται μόνο στην Άγκυρα ή στους λαούς της Ευρώπης, αλλά και στην παγκόσμια κοινή γνώμη. Την ετυμηγορία αυτής της κοινής γνώμης επιδιώκουμε με τόλμη. Δεν είναι –ούτε μπορεί να θεωρηθεί– ένα εγχώριο θέμα. Θέλουμε

ο κόσμος να αποφανθεί αν η λύση που προτείνουμε σήμερα προς την Τουρκία είναι δίκαιη και γενναιόδωρη, αν συνυπολογίζει τις θεμιτές προσδοκίες του τουρκικού λαού και αν προσφέρει στην Τουρκική Κυβέρνηση τις αναγκαίες συνθήκες ώστε, με την αποκατάσταση της κυριαρχίας της επί των εδαφών της, να μπορέσει να ανασυγκροτήσει τη ζωή του τουρκικού έθνους χωρίς εξωτερική παρέμβαση και χωρίς εσωτερική υποτέλεια.

«Τρίτον, θα ήθελα να επιστήσω την προσοχή στο σημαντικό έδαφος που καλύψαμε για να ανταποκριθούμε στις τούρκικες θέσεις, από την ημέρα, πριν από τρία χρόνια, που οι ευρωπαϊκές δυνάμεις άρχισαν να καταρτίζουν τους όρους ειρήνης. Αν συγκρίνουμε τους όρους του παρόντος κειμένου με εκείνους, της Συνθήκης των Σεβρών, δεν νομίζουμε ότι κάποιος μπορεί να παραπονεθεί για έλλειψη γενναιοδωρίας ή πνεύματος παραχωρήσεων. Στην πραγματικότητα, ενδεχομένως να κατηγορηθούμε ότι υπερβήκαμε το μέτρο. Και αυτή η αλλαγή δεν οφειλόταν απλώς στη νίκη των Τούρκων στα τελευταία στάδια του πολέμου με την Ελλάδα, αλλά στην αυξανόμενη και ειλικρινή αναγνώριση των προσδοκιών τους για εθνική ενότητα.

«Άκουσα να λέγεται, ότι ορισμένα τμήματα του τουρκικού λαού πιστεύουν πως

[431]

επιθυμούμε να καταλήξει σε ρήξη η Διάσκεψη, και ότι υπάρχουν κάποιοι που θα έβλεπαν με ευχαρίστηση την συνέχιση του πολέμου. Αυτό είναι σκέτη τρέλα. Είμαι πεπεισμένος ότι κανένα μέλος της τουρκικής αντιπροσωπείας, εδώ στη Λωζάννη, δεν υιοθετεί μια τέτοια άποψη. Υπάρχει άραγε έστω και ένας άνθρωπος στην Ευρώπη –ή ακόμα και στην Ασία– που να πιστεύει ότι μπορεί να κερδηθεί κάτι από την επανέναρξη των εχθροπραξιών; Περισσότεροι άνθρωποι θα χάνονταν, περισσότερες χώρες θα καταστρέφονταν, περισσότερη πικρία θα γεννιόταν· και το μέλλον –όχι μόνο της ειρήνης αλλά και της ίδιας της Τουρκίας– θα έμοιαζε να απομακρύνεται όλο και περισσότερο. Κάθε τρελός μπορεί να προκαλέσει πόλεμο· το έργο, όμως, των πολιτικών ανδρών είναι να τον αποτρέπουν και να τον τερματίζουν. Παρακαλώ την τουρκική αντιπροσωπεία να μη δώσει βάση στους λόγους αυτών των θερμόαιμων συμβούλων, αλλά να πιστέψει πως δεν υπάρχει ούτε ένας αντιπρόσωπος σ' αυτή την αίθουσα, ούτε ένας άνθρωπος στις συμμαχικές χώρες, που να μη βλέπει με αποτροπιασμό το ενδεχόμενο μιας νέας προέλασης στρατευμάτων ή ενός νέου ξεσπάσματος πυρών. Είμαι βέβαιος ότι το ίδιο ισχύει και για τον Ismet Πασά και τους συνεργάτες του.

«Έρχομαι τώρα στις εργασίες της πρώτης επιτροπής, στην οποία ανατέθηκε η μελέτη συνόρων, Στενών, νησιών, στρατιωτικών και ναυτικών θεμάτων, μειονοτήτων και συναφών ζητημάτων. Είχα την τιμή να προεδρεύσω σε είκοσι τρεις συνεδριάσεις αυτής της επιτροπής – εκ των οποίων πέντε αφιερώθηκαν στη Θράκη, επτά στα Στενά, τέσσερις στις μειονότητες, και οι υπόλοιπες σε άλλα ζητήματα. Επιπλέον, οι υποεπιτροπές, που διόρισα, έχουν πραγματοποιήσει πάνω από εξήντα συνεδριάσεις· ενώ τα μέλη των αντιπροσωπειών μας έχουν επιπλέον συμμετάσχει σε σχεδόν συνεχείς συζητήσεις, μέρα και συχνά νύχτα, με τους Τούρκους και άλλους συναδέλφους τους.

«Αρχικά, ασχοληθήκαμε με το ζήτημα της Θράκης. Εδώ αναγνωρίσαμε την αποκατάσταση της πλήρους κυριαρχίας της Τουρκίας σε ολόκληρη την Ανατολική Θράκη και φροντίσαμε για την ασφάλεια των συνόρων της και από τις δύο πλευρές, δηλαδή από την πλευρά της Βουλγαρίας και από την πλευρά της Ελλάδας, με τη δημιουργία αποστρατικοποιημένων ζωνών και στις δύο πλευρές των συνόρων. Η Τουρκία προστατεύεται περαιτέρω από επίθεση με την κατανομή εκτεταμένων δυνάμεων χωροφυλακής στις αποστρατικοποιημένες ζώνες του τουρκικού εδάφους και με τη διατήρηση 20.000 ανδρών στην Ανατολική Θράκη, συμπεριλαμβανομένης της φρουράς της Κωνσταντινούπολης. Στη δυτική πλευρά είναι πέρα από τις δυνάμεις μας να ικανοποιήσουμε την τουρκική απαίτηση, η οποία υποβλήθηκε, μάλιστα, την τελευταία στιγμή, και αφορά την απόκτηση της κύριας εδαφικής ζώνης η οποία βρίσκεται στη δεξιά όχθη του ποταμού Maritza. Ωστόσο, έχουμε κάνει μία ειδική παραχώρηση της γέφυρας πάνω από τον ποταμό Maritza, στην

Αδριανούπολη, και τον θύλακα λίγο πέρα από αυτήν, ο οποίος θα δώσει στην πόλη έναν σταθμό στη δεξιά όχθη με πρόσβαση στην κύρια σιδηροδρομική γραμμή. Δεν κατάφερα ποτέ να καταλάβω γιατί οι Τούρκοι, εφόσον θεωρούν σημαντική την πλήρη και συνεχή σιδηροδρομική σύνδεση με την Κωνσταντινούπολη, δεν θα έπρεπε να αναλάβουν να κατασκευάσουν μια γραμμή για την μικρή απόσταση ανάμεσα στην Αδριανούπολη και το Baba-Eski (ελλ. Αρτεσκός) – στην οποία περίπτωση θα αποκτούσαν όλα αυτά που επιθυμούν.

«Όσον αφορά τη Δυτική Θράκη, έχω επανειλημμένα εξηγήσει σε προηγούμενες συνεδριάσεις τους λόγους για τους οποίους οι Δυνάμεις έκριναν αδύνατο να ανατρέψουν τους όρους που είχαν θεσπιστεί με τη Συνθήκη του Neuilly ή να συμφωνήσουν σε δημοψήφισμα του πληθυσμού, οπότε δεν χρειάζεται να τους επαναλάβω εδώ.

«Περνώντας στο ζήτημα των Στενών, μπορώ να αποφύγω την ανακεφαλαίωση

[432]

των όρων που έχουν τεθεί για την ελεύθερη ναυσιπλοΐα στα ύδατα των Στενών, διότι έχουν ήδη δημοσιοποιηθεί διεθνώς, και είμαι έτοιμος να τους υποστηρίξω, αν τεθεί ξανά θέμα, σε επόμενη συνεδρίαση της επιτροπής μου. Ωστόσο, θα ήθελα να επιστήσω την προσοχή σας στην προσπάθεια που καταβάλαμε, από την έναρξη κιόλας των συζητήσεων, να ανταποκριθούμε στις ευαισθησίες της Τουρκίας και να διασφαλίσουμε επαρκώς την άμυνα της πρωτεύουσάς της καθώς και των προσβάσεων σε αυτήν. Όχι μόνο αποσύραμε την πρόταση να παραμείνουν μόνιμες φρουρές των Συμμάχων στη είσοδο των Δαρδανελίων, αλλά μειώσαμε, κατόπιν τουρκικού αιτήματος, και την έκταση των αποστρατικοποιημένων ζωνών, τόσο εκεί όσο και στον Βόσπορο. Έχουμε προβλέψει για τη διατήρηση δύναμης χωροφυλακής όση κρίνει απαραίτητη η Τουρκία στη χερσόνησο της Καλλίπολης, καθώς και τη συγκρότηση στρατιωτικής φρουράς λίγο έξω από αυτήν. Έχουμε εξαιρέσει τη θάλασσα του Μαρμαρά από τις αποστρατικοποιημένες ζώνες, και έχουμε αναγνωρίσει στην Τουρκία το δικαίωμα να οικοδομήσει στην Ασιατική ακτή οποιαδήποτε αμυντικά έργα κρίνει αναγκαία, υπό την προϋπόθεση ότι θα υπάρξει ελεύθερη ναυσιπλοΐα με τη μη οχύρωση των ευρωπαϊκών ακτών. Έγιναν παραχωρήσεις σχετικές με τα αιτήματα της Τουρκίας να μεταφέρει στρατεύματά της από τη μία όχθη στην άλλη, να μπορεί να διέρχεται με στρατό μέσα από τις αποστρατικοποιημένες ζώνες και να μπορεί να στρατολογεί άνδρες για τον στρατό ακόμα και μέσα στις αποστρατικοποιημένες περιοχές, παρόλο που δεν θα διατηρεί εκεί στρατιωτικές μονάδες. Θα της επιτραπεί επίσης η χρήση αεροπλάνων και άλλων μεθόδων εποπτείας εδάφους. Ο τουρκικός στόλος, χωρίς να περιοριστεί η δύναμή του, θα μπορεί να διαπλέει και να αγκυροβολεί στη θάλασσα του Μαρμαρά και στις αποστρατικοποιημένες ζώνες, ενώ στην Κωνσταντινούπολη πιθανότατα θα υπάρξει ναυτική βάση, αποθήκη οπλισμού και χερσαία φρουρά δύναμης 12.000 ανδρών.

«Αν προσθέσουμε στα μέτρα που προανέφερα και τη συμφωνία των Δυνάμεων να περιορίσουν τον αριθμό και το μέγεθος των ξένων πολεμικών πλοίων που επιτρέπεται να διέρχονται από τα Στενά, να ορίσουν χρονικό περιορισμό παραμονής τους εκεί, να απαιτούν από αυτά να αναφέρονται στους τουρκικούς σταθμούς σήμανσης, να δημιουργήσουν διεθνή επιτροπή για την παρακολούθηση του αριθμού και της χωρητικότητας τους, και να παραιτηθούν από το παλαιό δικαίωμά τους να διατηρούν φυλακίδες στην Κωνσταντινούπολη, τότε θα φανεί πόσα έχουμε κάνει για να ικανοποιήσουμε τις κυριαρχικές αξιώσεις της Τουρκίας και για να διασφαλίσουμε την προστασία της πρωτεύουσάς της.

«Πέραν τούτων, ενώ στα πρώτα στάδια της Συνδιάσκεψης είχαμε επιμένει σε ρυθμίσεις για την συστηματική επιθεώρηση των αποστρατικοποιημένων ζωνών, είτε στη Θράκη είτε στα Στενά, από Συμμαχική Επιτροπή ή από αξιωματικούς των ενδιαφερόμενων Δυνάμεων – ρύθμιση που ήταν εύλογη από κάθε άποψη – όταν ο Ismet Πασάς δήλωσε πως δεν μπορούσε να υπογράψει συνθήκη που να περιλαμβάνει τέτοιο όρο, συμφωνήσαμε να τον αποσύρουμε και να στηριχθούμε στην τιμή της Τουρκίας για την πιστή εφαρμογή της συμφωνίας περί αποστρατικοποίησης.

«Τέλος, έχουμε εισαγάγει στη Σύμβαση για τα Στενά ένα άρθρο για το οποίος εκείνος (ενν. τον Ismet Πασά) επέμεινε έντονα, παρέχοντας εγγύηση από τις Δυνάμεις για την απαραβίαστη φύλαξη των ζωνών των Στενών και της τουρκικής πρωτεύουσας.

«Έχω αναφερθεί, μέχρι στιγμής, στην άμυνα και την προστασία των Στενών και της Κωνσταντινούπολης από την εσωτερική πλευρά. Αν εστιάσουμε την προσοχή μας στα νερά έξω από το στόμιο των Δαρδανελίων, θα διαπιστώσουμε ότι προβλέπονται ακόμη μεγαλύτερες εγγυήσεις. Η τουρκική αντιπροσωπεία ζήτησε την αποστρατικοποίηση των νήσων Ίμβρου, Τένεδου και Σαμοθράκης. Με δική μας πρωτοβουλία προσθέσαμε τη Λήμνο. Προχωρήσαμε ακόμη περισσότερο. Παρόλο που η Ίμβρος δεν έχει καθόλου τουρκικό πληθυσμό· παρόλο που οι Έλληνες κάτοικοί της συγκαταλέγονται στους πιο εύπορους του Λεβάντε· παρόλο που

[433]

η νήσος Τένεδος έχει μόνο μία μικρή τουρκική μειονότητα· και παρόλο που και τα δύο αυτά νησιά βρίσκονται υπό την κυριότητα της Ελλάδας εδώ και σχεδόν δέκα χρόνια· και όμως προσφέρουμε, λαμβάνοντας υπόψη τις προτάσεις που έγιναν το 1913-14, να τα επαναφέρουμε στην τουρκική κυριαρχία. Τέλος, έπειτα από αίτημα της τουρκικής αντιπροσωπείας, έχουν ενσωματωθεί στη Συνθήκη αυστηρές διατάξεις με τις οποίες η κεντρική ομάδα των νησιών του Αιγαίου –δηλαδή, η Μυτιλήνη, η Χίος, η Σάμος και η Ικαρία– θα αποστρατικοποιηθούν, ώστε να μην μπορούν να αποτελέσουν βάση στρατιωτικής, ναυτικής ή αεροπορικής επίθεσης κατά της Τουρκίας.

«Θα μου επιτραπεί να προσθέσω εδώ ότι, ενώ κάποτε είχε προταθεί να υπάρξει περιορισμός στη δύναμη ή στη στρατολόγηση του τουρκικού στρατού στην Ασία, η πρόταση δεν υποστηρίχτηκε μέχρι τέλους· συνεπώς η Τουρκία δεν μπορεί να προβάλλει κανένα ισχυρισμό πως είναι αδύναμη να προασπιστεί τον εαυτό της. Στην πραγματικότητα, θα ήθελα να επαναλάβω εδώ όσα είπα σε προηγούμενο στάδιο, ότι δεν νομίζω πως υπάρχει κράτος ή πρωτεύουσα στον κόσμο που να καταλαμβάνει θέση έστω συγκρίσιμη με αυτή της Τουρκίας και της Κωνσταντινούπολης, η οποία θα είναι τόσο περιφραγμένη με εθνικές και διεθνείς εγγυήσεις, όπως θα συμβεί εδώ. Μου θυμίζει οχυρωμένο κάστρο των φεουδαρχικών χρόνων. Εάν, με τέτοια θωράκιση, δεν καταφέρει να αυτοπροστατευτεί, η ευθύνη θα είναι δική της και όχι άλλων.

«Όσον αφορά τα σύνορα της Τουρκίας στην Ασία, στην παρούσα φάση αρκεί να αναφερθώ στο σύνορο μεταξύ της τουρκικής επικρατείας και του Βασιλείου του Ιράκ, για το οποίο η Μεγάλη Βρετανία έχει αναλάβει εντολή. Η απόφαση για αυτή τη διαφορά, την οποία δεν καταφέραμε να επιλύσουμε σε αυτή τη διάσκεψη, έχει παραπεμφθεί από την Βρετανική Κυβέρνηση, με πλήρη υποστήριξη των συμμάχων της και με ομόφωνη έγκριση, όσο μπορώ να δω, της κοινής γνώμης σε όλο τον κόσμο, στην εξέταση και απόφαση του Συμβουλίου της Κ.τ.Ε. Η Βρετανική Κυβέρνηση θα μπορούσε κάλλιστα να είχε αρνηθεί κάθε παραχώρηση επί του θέματος αυτού, καθώς πρόκειται για αξίωση την οποία, κατά την άποψή της, η Τουρκία δεν έχει έννομο έρεισμα να προβάλλει. Αλλά, μέσα στον ειλικρινή της ζήλο να αρθεί κάθε πιθανή αιτία διένεξης, προέβη στη συγκεκριμένη πρόταση, την οποία ανακοίνωσε δημοσίως χθες στο Παρίσι· έτσι η περαιτέρω εξέλιξή βρίσκεται τώρα σε ανεξάρτητα και αμερόληπτα χέρια.

«Το ζήτημα των μειονοτήτων ανατέθηκε προς εξέταση στην επιτροπή μου. Δεν θα προσποιηθώ πως είμαι ικανοποιημένος με το αποτέλεσμα. Κατά την κρίση μου, η τουρκική αντιπροσωπεία θα είχε πράξει σοφά αν υιοθετούσε μια πιο γενναιόδωρη στάση· όμως είναι οι τελευταίοι που θα έπρεπε να έχουν οποιοδήποτε λόγο να διαμαρτύρονται για τα άρθρα της Συνθήκης που αφορούν αυτό το θέμα, αφού αυτά αντιπροσωπεύουν το ελάχιστο που οι Σύμμαχοι μπορούσαν να δεχθούν με αξιοπρέπεια. Πράγματι, υπάρχουν παραλείψεις στη συνθήκη σε δύο σημεία: πρώτον, όσον αφορά την απαλλαγή των μειονοτήτων από τη στρατιωτική θητεία, και δεύτερον, όσον αφορά την εφαρμογή των διατάξεων για τις μειονότητες, σε όλες τις μειονότητες χωρίς διάκριση φυλής ή θρησκείας, οι οποίες έχουν δεχθεί αυστηρή κριτική, αλλά στις οποίες οι Δυνάμεις υποχώρησαν έναντι των τουρκικών αξιώσεων με σκοπό την επίτευξη συμφωνίας.

«Οι Συμμαχικές Δυνάμεις χρησιμοποίησαν επίσης την επιρροή τους επί της ελληνικής αντιπροσωπείας για να διασφαλίσουν ότι το ακανθώδες ζήτημα της ανταλλαγής των πληθυσμών θα ρυθμιστεί εύλογα σε βάση αμοιβαιότητας.

[434]

Έπεισαν τους Έλληνες να συμφωνήσουν να επιστρέψουν όλους τους αμάχους κρατούμενους που βρίσκονταν στα χέρια τους στο πλαίσιο της γενικής συμφωνίας για την ανταλλαγή πληθυσμών· παρότρυναν την Ελληνική κυβέρνηση να επιστρέψει όλους τους Τούρκους αιχμαλώτους πολέμου, το συντομότερο δυνατόν, μετά τη σύναψη μιας γενικής συμφωνίας χωρίς να απαιτήσουν ως αντάλλαγμα περισσότερους από ισάριθμους Έλληνες αιχμαλώτους πολέμου· έχουν επίσης συμφωνήσει –αν και πρέπει να παραδεχτούμε πως έγινε με βαθύτατη απροθυμία– η προτεινόμενη ανταλλαγή πληθυσμών να ρυθμιστεί με βάση τη θέση που υποστηρίζει η τουρκική αντιπροσωπεία, δηλαδή, την αρχή του υποχρεωτικού εκπατρισμού· και τελικά απέσπασαν τη συναίνεση της ελληνικής αντιπροσωπείας για τον άνευ όρων αποκλεισμό της Δυτικής Θράκης από την εφαρμογή οποιασδήποτε συμφωνίας για την ανταλλαγή των πληθυσμών, ενώ η τουρκική πλευρά επέβαλε δυσβάστακτους όρους για την παραμονή των Ελλήνων στην Κωνσταντινούπολη,

«Αυτές είναι μόνο μερικές από τις πολλές παραχωρήσεις που έχουν γίνει εκ μέρους των Δυνάμεων με στόχο να συνάψουν μια ειρήνη η οποία θα γίνει άμεσα και με ειλικρίνεια αποδεκτή και από τα δύο μέρη. Δεν αποκλείω το ενδεχόμενο ο Ismet Πασάς να υποβαθμίσει τη σημασία αυτών των παραχωρήσεων. Είναι μάλιστα πιθανόν να επαναλάβει τον παράδοξο ισχυρισμό –τον οποίο τον έχω ακούσει να τον διατυπώνει και στο παρελθόν– ότι περισσότερες παραχωρήσεις έχουν προέλθει από την Τουρκία παρά από τις Δυνάμεις· πλην όμως, και εδώ, σε αυτήν την αίθουσα αλλά και έξω από αυτήν, όλοι θα αποδώσουν σε αυτό το αθώο αστεράκι το πραγματικό του νόημα και όταν η Εξοχήτά του επιστρέψει στην Άγκυρα με τη Συνθήκη υπογεγραμμένη στην τσέπη του –όπως ελπίζουμε– είναι βέβαιο πως δεν θα υπάρξει καμία μομφή για τις παραχωρήσεις του Ismet Πασά, αντίθετως συγχαρητήρια και παιάνες για τους θριάμβους του.

«Το μόνο απομένει να κάνω πριν παραχωρήσω το βήμα στους συναδέλφους μου είναι να πω τη γνώμη μου για την υποδοχή που ενδέχεται να έχει η Συνθήκη σήμερα. Ως προς την αποδοχή της από τη διεθνή κοινή γνώμη, δεν έχω καμία ανησυχία· είναι πιθανότερο να δεχτεί κριτική για όσα παραχωρεί, παρά να επαινεθεί για όσα επιτυγχάνει. Κανείς, όμως, δεν θα την χαρακτηρίσει ως αυταρχική ή ανάληκτη. Αντίθετα, θα αναγνωριστεί ως μια μεγάλη προσπάθεια γενναιοφροσύνης και συμφιλίωσης.

«Τι θα μπορούσε να πει ο Εξοχότατος Ismet Πασάς δεν μπορώ να προβλέψω. Θα ήθελα πολύ να πιστέψω ότι θα αποδεχθεί την Συνθήκη αμέσως, και έτσι θα βάλει τέλος τόσο στις δικές μας μακροχρόνιες κοπιώδεις εργασίες, όσο και στην συνεχιζόμενη κατάσταση τεχνητής εχθρότητας μεταξύ της Τουρκίας και εκείνων που επιθυμούν να είναι φίλοι της. Μου έχει πει πολλές φορές, τόσο σε αυτή την αίθουσα όσο και αλλού, ότι επιθυμεί ειλικρινά την ειρήνη· και τον πίστεψα και συνεχίζω να τον πιστεύω. Ελπίζω ότι και αυτός τρέφει την ίδια πεποίθηση για εμένα και τους συνεργάτες μου σε αυτήν την αίθουσα. Του έχω δηλώσει ότι μια Τουρκία απελευθερωμένη, ανασυγκροτημένη και ασφαλής, θα έχει τη φιλία και τη στήριξη της κυβέρνησής μου και της χώρας μου· και ας μου επιτραπεί να προσθέσω ότι αυτά είναι προνόμια τα οποία δεν πρέπει κανείς να απορρίπτει με ελαφρότητα.

«Υπάρχει μια άλλη εναλλακτική επιλογή που είμαι σίγουρος ότι δεν θα υιοθετήσει. Δεν θα απορρίψει αυτή τη Συνθήκη, διότι αυτή η στάση θα ήταν μια πράξη ασύμβατη όχι μόνο με όλες τις δηλώσεις του από την αρχή της Διάσκεψης, αλλά και με τα συμφέροντα της χώρας του, της οποίας έχει αποδειχθεί σθεναρός υπερασπιστής. Αυτό είναι μια υπόθεση που αρνούμαι ακόμη και να σκεφτώ.

«Εάν, από την άλλη πλευρά, ζητήσει λίγο ακόμη χρόνο για

να εξετάσει τις προτάσεις μας στο σύνολό τους, πριν δώσει την επίσημη απάντησή του, προσωπικά δεν θα έσπευδα να το αρνηθώ. Ελπίζω, πάντως, ότι στην περίπτωση αυτή η Εξοχότητά του δεν θα φανταστεί πως είμαστε πρόθυμοι να ξεκινήσουμε ολόκληρη τη διαδικασία ξανά, ούτε ότι με περαιτέρω παζάρια και διαπραγματεύσεις θα μπορέσει να ανατρέψει το έργο των τελευταίων τριών μηνών, ώστε να προκαλέσει μια νέα συνδιάσκεψη είτε εδώ είτε αλλού. Σε μια τέτοια συνδιάσκεψη, τουλάχιστον εγώ δεν θα μπορούσα να συμμετάσχω. Δεν βρισκόμαστε εδώ για να συνηχίζουμε τις διαπραγματεύσεις μέχρι να κλείσουμε τα μάτια μας, αλλά για να συμβιβαστούμε και να καταλήξουμε σε κάποιο αποτέλεσμα. Δεν αγοράζουμε ούτε πουλάμε χαλιά σε ανατολίτικο παζάρι, αλλά διαχειριζόμαστε τις τύχες των εθνών και τις ζωές των ανθρώπων. Αν ο İsmet Πασάς, όταν ολοκληρωθούν οι διαβουλεύσεις του, μου ζητήσει να επιστρέψω εδώ, να υπογράψω τη συνθήκη, θα τον εξυπηρετήσω ευχαρίστως, και είμαι σίγουρος ότι το ίδιο θα κάνουν και οι συνάδελφοί μου, θα έρθουν απ' όπου κι αν βρίσκονται.

«Άκουσα κάποτε τον ορισμό του σοφού ανθρώπου: ένας άνθρωπος που δεν αρνείται ποτέ μια συμφέρουσα προσφορά. Ολοκληρώνω προτείνοντας αυτά τα εξαιρετικά λόγια στον επικεφαλής της τουρκικής αντιπροσωπείας.»

Ο μαρκήσιος Garroni ανέβηκε στο βήμα και εκφώνησε τον ακόλουθο λόγο: —

«Το σχέδιο Συνθήκης που σας υποβλήθηκε από τις αντιπροσωπείες των Προσκαλουσών Δυνάμεων περιέχει επίσης μια διευθέτηση ζητημάτων σχετικά με το καθεστώς των αλλοδαπών στην Τουρκία.

«Ενώ έχουμε παραθέσει στο άρθρο 26 με σαφή και αλάθητο τρόπο την αρχή της κατάργησης των Διομολογήσεων, σκεφτήκαμε πως είναι πιο συμβατό με τη φύση των ολιγάριθμων εγγυήσεων, που εμείς θεωρούμε απαραίτητες κατά τη διάρκεια μίας μεταβατικής περιόδου, να τις συμπεριλάβουμε με τη μορφή μίας ειδικής σύμβασης συνημμένης στη συνθήκη, ώστε να είναι ακόμα πιο εμφανές ότι η παροχή αυτών των εγγυήσεων δεν προέρχεται από καμία πολιτική σκοπιμότητα συνυφασμένη με τους όρους της Συνθήκης Ειρήνης, αλλά αποκλειστικά από την επιθυμία να αποτρέψει, κατά τη διάρκεια των πρώτων χρόνων της νέας πολιτικής και οικονομικής ζωής της Τουρκίας, οποιαδήποτε αναστάτωση μπορεί να προκύψει όχι μόνο όσον αφορά αλλοδαπούς αλλά και όσον αφορά την ίδια την Τουρκία από μία ξαφνική μετάβαση από ένα καθεστώς σε άλλο. Ελπίζουμε, επίσης, με αυτά τα μέσα να εξασφαλίσουμε την ευημερία την οποία ευχόμαστε ειλικρινά όλοι στο τούρκικο κράτος, αποκατεστημένο στην ολότητα των κυριαρχικών του δικαιωμάτων.

«Υιοθετώντας την αρχή της κατάργησης του καθεστώτος των διομολογήσεων έχουμε εκουσίως απαρνηθεί όλα τα φορολογικά προνόμια που απολάμβαναν παλαιότερα οι αλλοδαποί στην Τουρκία, έτσι ώστε, από εδώ και στο εξής οι αλλοδαποί θα υπόκεινται ακριβώς στην ίδια φορολογία και στις ίδιες υποχρεώσεις με τους Τούρκους υπηκόους. Χωρίς να δίνουμε προσοχή στα παράπονα που γενικά γίνονται όσον αφορά τις επιπτώσεις της φορολογίας και την αποτίμηση των βάσεων εκτίμησης, έχουμε αφήσει την Τουρκική Κυβέρνηση εντελώς ελεύθερη και ανεξάρτητη να νομοθετήσει σε δημοσιονομικά ζητήματα· και έχουμε δείξει πλήρη εμπιστοσύνη στην Τουρκική Κυβέρνηση όσον αφορά τη δίκαιη εφαρμογή στους αλλοδαπούς των χρεώσεων που θα προκύψουν.

«Σε δικαστικά ζητήματα, έχουμε συμφωνήσει στην αναστολή κάθε προξενικής δικαιοδοσίας και κάθε παρέμβασης από προξενικούς δικαστές και δραγουμάνους στα τουρκικά δικαστήρια· οι αλλοδαποί, επομένως, θα βρίσκονται στη δικαιοδοσία των τουρκικών δικαστηρίων και

θα υπάγονται πλήρως στους νόμους της χώρας, και σε αστικές αγωγές και σε ποινικές δίωξεις.

«Αποκηρύσσοντας ένα τόσο περίπλοκο σύστημα στο οποίο βασιζόταν η οργάνωση, η ύπαρξη και η δραστηριότητα των πολυάριθμων ξένων παροικιών στην Τουρκία εδώ και αιώνες, ζητήσαμε

μόνο από το τουρκικό κράτος να συσταθεί ένας οργανισμός που να διασφαλίζει ένα σύστημα για τον διορισμό δικαστών, οι οποίοι θα εμπνέουν πλήρη εμπιστοσύνη στα πρόσωπα που υπάρχουν στη δικαιοδοσία τους.

«Όλοι αυτοί που διαθέτουν λεπτομερή γνώση σχετική με τις δικαστικές ασυλίες και τα φορολογικά προνόμια που απολάμβαναν παλαιότερα οι αλλοδαποί στην Τουρκία και που σε πολλές περιστάσεις ήταν δικαιολογημένα, πρέπει να αναγνωρίσουν τη μεγάλη σημασία των παραχωρήσεων στις οποίες συναινέσαμε και τα μετριοπαθή μας αιτήματα.

«Η Τουρκική Κυβέρνηση οφείλει να διακρίνει σε αυτούς τους όρους την καλύτερη δυνατή απόδειξη της εμπιστοσύνης που επιθυμούμε να δείξουμε απέναντι στη νέα Τουρκία και στις νόμιμες εθνικές επιδιώξεις της.

«Δεν μπορούμε να φανταστούμε πώς η μεταρρύθμιση που προτείνουμε για την επιλογή δικαστών πως μπορεί να βλάψει τα κυρίαρχα δικαιώματα της Τουρκίας, αφού τα μέλη της επιτροπής που θα πρέπει να προτείνουν τους δικαστές, καθώς και οι ίδιοι οι δικαστές θα είναι αξιωματούχοι που θα διορίζονταν και θα αμείβονταν απευθείας από την Τουρκική Κυβέρνηση χωρίς κάποια παρέμβαση ξένων Δυνάμεων και θα είναι υπόλογοι για τις πράξεις τους αποκλειστικά και μόνον απέναντι σε αυτήν.

«Η τουρκική αντιπροσωπεία δεν έχει καταθέσει κάποια σοβαρή ένσταση κατά της πρότασης αυτής, την καταλληλότητα και την αμεροληψία της οποίας έχω καταδείξει σε πολλές συναντήσεις μας. Τα μέλη της τουρκικής αντιπροσωπείας περιορίζονται στο να επαναλαμβάνουν ότι οι ξένοι οφείλουν να έχουν εμπιστοσύνη στην τουρκική δικαιοσύνη και στην έδρα των Τούρκων δικαστών. Όπως είχα την τιμή να τονίσω προηγουμένως, η εμπιστοσύνη είναι κάτι που δεν επιβάλλεται πάρα μόνον εμπνέεται. Επομένως, συνάδελφοι, ο κ. Child, ο οποίος παρευρίσκεται στη Διάσκεψη ως παρατηρητής και έχει δείξει ιδιαίτερη συμπάθεια στις τουρκικές προσδοκίες στο συγκεκριμένο θέμα, έχει πολύ εύστοχα σχολιάσει πως οι εγγυήσεις για τους αλλοδαπούς τις οποίες ζητάμε μπορεί μεν να υπάρχουν στο μυαλό της Τουρκικής Κυβέρνησης, αλλά είναι ζωτικής σημασίας και οι αλλοδαποί να αισθάνονται ότι αυτές οι εγγυήσεις υπάρχουν.

«Σε αυτό το πλαίσιο, η τουρκική αντιπροσωπεία οφείλει φυσικά να κατανοήσει πως όλες οι ξένες παροικίες βρίσκονται σε αμηχανία και έχουν θορυβηθεί εξαιτίας της κατάργησης των Διομολογήσεων, και ότι είναι ζήτημα γενικότερου συμφέροντος να καθησυχάσουμε αυτές τις κοινότητες μέσω της αποδοχής της πρότασής μας.

«Θα ήθελα, ωστόσο, να επισημάνω πως, συζητώντας αυτό το πολύ σημαντικό πρόβλημα, δεν ποτέ δεν προβάλαμε κάποιους αμετάκλητους όρους· περιοριστήκαμε στο να διατυπώνουμε εισηγήσεις και προτάσεις· τις οποίες τα μέλη της τουρκικής αντιπροσωπείας έχουν απορρίψει. Αλλά και οι ίδιοι δεν έχουν παρουσιάσει κάποια αντιπρόταση, αν και φυσικά θα είχαμε εξετάσει μια τέτοια αντιπρόταση με τη μέγιστη προσοχή και καλή θέληση. Συνεπώς, το μόνο που μπορέσαμε να κάνουμε είναι να προσθέσουμε στη Συνθήκη την πρόταση όπως την διατύπωσα στη συνεδρίαση της 27ης Ιανουαρίου – μία πρόταση που εμείς πιστεύουμε πως συμβιβάζει όλα τα εμπλεκόμενα νόμιμα συμφέροντα.

«Εν πάση περιπτώσει, η τουρκική αντιπροσωπεία δεν πρέπει να ξεχνά (όπως παρατήρησε ο κ. Barrère σε προηγούμενη συνεδρίαση) ότι είναι αδύνατον

[437]

να καταργηθούν οι Διομολογήσεις εάν δεν δοθούν επαρκείς εγγυήσεις από την Τουρκική Κυβέρνηση. Ο Λόρδος Curzon ήταν εξίσου σαφής και συμπλήρωσε την τοποθέτησή του με παρατηρήσεις ιδιαίτερου ενδιαφέροντος και κύρους. Επιπλέον, βρίσκομαι στη θέση να συμμεριστώ τη δήλωση του κ. Bompart, επαναλαμβάνοντας ότι η πρότασή μας δεν θίγει κατά κανέναν τρόπο την τουρκική κυριαρχία· αντιθέτως, είναι σύμφωνη με την αρχή της δικαιοσύνης που αποτελεί τη βάση των σχέσεων μεταξύ πολιτισμένων εθνών. Η Τουρκία δεν θα έπρεπε μόνο να λάβει

υπόψη της τους λόγους που υποχρεώνουν τους Συμμάχους να επιμείνουν στις προτάσεις τους· θα όφειλε επίσης να αναλογιστεί ότι οι πόροι της προσφέρουν δυνατότητες σημαντικής ανάπτυξης, ότι χρειάζεται ξένη βοήθεια για να αξιοποιηθούν, και ότι έχει κάθε συμφέρον να ενθαρρύνει τους ξένους να συνεισφέρουν τις γνώσεις και τα χρηματοδοτικά τους μέσα, τα οποία είναι βέβαιο ότι θα ενισχύσουν την οικονομική της ευημερία.

«Είμαι βαθιά πεπεισμένος ότι οι αντιπροσωπείες των Συμμάχων προσέγγισαν το ζήτημα των Διομολογήσεων με ειλικρινή διάθεση συνεννόησης. Ως εκ τούτου, απευθύνω μία τελευταία έκκληση προς την Εξοχότητά του, τον Ismet Πασά, να έχει την καλοσύνη να επανεξετάσει τις προτάσεις μας.

«Δεν μιλώ εδώ για το ζήτημα των εθνικοτήτων, το οποίο ήταν θέμα της Επιτροπής μου και για το οποίο ευτυχώς επιτεύχθηκε πλήρης συμφωνία.

«Η σύντομη παρουσίασή μου τελείωσε εδώ.

«Το μόνο που μένει τώρα για μένα είναι να εμπιστευτώ την καλή θέληση όλων των μερών ώστε να καταλήξουμε σε μια ικανοποιητική λύση.

«Εδώ και πολύ καιρό ο κόσμος για καιρό βασανίζεται από τις μεγαλύτερες συμφορές. Το καθήκον εκείνων που έχουν την ευθύνη της διακυβέρνησης των λαών του κόσμου είναι να αφιερώσουν όλες τις δυνάμεις που διαθέτουν για να πετύχουν την ισορροπία και να αποφύγουν νέους πόνους, νέες καταστροφές. Έχουμε επίγνωση της ευθύνης που μας αναλογεί και θα κάνουμε ό,τι είναι δυνατόν για να εκπληρώσουμε το καθήκον μας. Έχουμε συγκεντρωθεί σε αυτήν τη φιλόξενη χώρα –η οποία μας δίνει ένα εξαιρετο παράδειγμα φωτισμένης δράσης και ευρύτατης, δημιουργικής σκέψης– με σκοπό να φτάσουμε σε συμφωνία. Η λέξη συμφωνία, την οποία έχουμε αποδεχθεί ως στόχο της συνάντησής μας και της παρούσας Διάσκεψης, σημαίνει ότι κανένα από τα μέρη δεν θα πρέπει να παραμένει άκαμπτο στις απαιτήσεις του· διότι η ακαμψία θα καθιστούσε αδύνατο να συμφωνήσουν οι άνθρωποι στις απόψεις ο ένας του άλλου. Οφείλουμε, επομένως, να καταβάλουμε κάθε προσπάθεια ώστε να έρθουμε πιο κοντά στην οπτική του άλλου. Σας δώσαμε ένα εξαιρετικό παράδειγμα αυτής της διάθεσής μας ερχόμενοι να σας συναντήσουμε με όλη μας τη δυνατή κατανόηση και τις γενναιόδωρες παραχωρήσεις. Απόδειξη αυτού είναι η δήλωση που μόλις σας απευθύναμε.

«Από την πλευρά σας, εσείς, οι Τούρκοι αντιπρόσωποι, έχετε κάνει επανειλημμένα δηλώσεις προς εμάς με το ίδιο πνεύμα. Αυτό δείχνει ότι αναγνωρίζετε την αναγκαιότητα αυτής της προσέγγισης προς την οπτική του άλλου. Αν, όμως, μία προσεκτικότερη εξέταση της κατάστασης αποδείξει ότι, αντιθέτως, μείνατε αμετακίνητοι στις αρχικές σας θέσεις, τότε η λογική υπαγορεύει ότι οφείλετε τελικώς να μεταβάλετε τη στάση σας και να ενεργήσετε σύμφωνα με τις προθέσεις που είχατε εκφράσει δημόσια. Δεν θα μας είναι δύσκολο τότε να πλησιάσουμε

[438]

πιο κοντά σε αυτό που μας λείπει ακόμα για να μπορέσουμε να δώσουμε τα χέρια. Αυτή η εκδήλωση ανανεωμένης φιλίας θα προσφέρει μεγάλη παρηγοριά στην ταλαιπωρημένη ανθρωπότητα, η οποία προσβλέπει τόσο σε εσάς όσο και σε εμάς να επιτευχθεί επιτέλους ειρήνη, τόσο υλική όσο και ηθική, ελπίζοντας να επουλώσει τις πολλές πληγές της που ακόμα αιμορραγούν, να δώσει ξανά πνοή στην ταλαιπωρημένη της ψυχής, να ανανεώσει τη ζωτικότητα της και να δημιουργήσει ελπίδα για μια όχι και τόσο μακρινή επιστροφή στην κανονικότητα στη δημόσια και ιδιωτική ζωή.

«Ας ενωθούμε, λοιπόν, με θάρρος σε μια ενιαία βούληση, ένα κοινό σκοπό. Τότε θα τύχουμε, μαζί με το όφελος όλων των εμπλεκομένων, να πάρουμε και την ευχή των λαών που έχουν συνείδηση της αληθινής κυριαρχίας –της κυριαρχίας που εδρεύει και στη σκέψη σας– καθώς έχουν επίγνωση όχι μόνο των δικαιωμάτων τους, αλλά και των καθηκόντων τους, όπως και των καθηκόντων των άλλων.»

Ο κ. Bompard πήρε τον λόγο: —

«Η τουρκική αντιπροσωπεία άκουσε μόλις την ανακοίνωση μιας σειράς παραχωρήσεων υψηλής σημασίας που επεξεργάστηκαν η Πρώτη και η Δεύτερη Επιτροπή με την προοπτική να καταλήξουμε σε συμφωνία. Η Τρίτη Επιτροπή έχει κάνει ακόμη μεγαλύτερες παραχωρήσεις.

«Το μεγαλύτερο μέρος των εργασιών αυτής της επιτροπής αφιερώθηκε στη ρύθμιση του Οθωμανικού Χρέους. Το γεγονός και μόνο ότι προχωρήσαμε σε τέτοια ρύθμιση αποτελεί από μόνο του μια μεγάλη παραχώρηση προς την Τουρκία, διότι κατά κανόνα ένα κράτος παραμένει πάντα υπεύθυνο για το χρέος του. Ένα σχέδιο κατανομής έχει εγκριθεί – και όχι μόνο αυτό· το σχέδιο αυτό λαμβάνει υπόψη όχι μόνο τις εδαφικές μεταβολές που προέκυψαν από τον πόλεμο του 1914, αλλά, συνδυάζοντάς τον με τους Βαλκανικούς Πολέμους του 1912–1913, προβαίνει στην κατανομή με βάση τις εδαφικές αλλαγές που χρονολογούνται από τότε. Το Οθωμανικό Δημόσιο Χρέος ανερχόταν το 1914 σε £Τ. 140.000.000 χρυσών τουρκικών λιρών, μετά αυτή τη συνθήκη θα μειωθεί σε £Τ. 87.000.000, δηλαδή καθαρό όφελος για την Τουρκική Κυβέρνηση ύψους £Τ. 53.000.000 χρυσών τουρκικών λιρών.

«Επιπλέον, με το προσχέδιο της συνθήκης η οθωμανική κυβέρνηση απαλλάσσεται από μεγάλη χρέη, για τη διαγραφή των οποίων δεν είχε κανένα λόγο να ελπίζει: —

- (1) Τα έξοδα κατοχής, που καλύφθηκαν από τις Συμμαχικές Δυνάμεις, υπερέβαιναν τις £Τ. 50.000.000 χρυσές τουρκικές λίρες. Οι Σύμμαχοι, με την άφιξή τους στη Λωζάννη, μείωσαν, σε αυτό το σημείο, το ποσό που διεκδικούσαν σε 30.000.000, από σεβασμό προς την Τουρκία. Στο σχέδιο της συνθήκης η απαίτηση αυτή εγκαταλείπεται εντελώς. Πρόκειται για πολύ μεγάλη παραχώρηση προς την Τουρκία από πλευράς των Συμμάχων.
- (2) Το προσχέδιο της συνθήκης προβλέπει ότι οι συντάξεις που όφειλε η Τουρκική Κυβέρνηση σε πρώην Τούρκους αξιωματούχους, κατοίκους εδαφών που αποσπάστηκαν από την Τουρκία, δεν θα την επιβαρύνουν πλέον.
- (3) Στις Συνθήκες των Βερσαλλιών, του Saint-Germain του Neuilly, και του Trianon, οι Σύμμαχοι μερίμνησαν ώστε οι απαιτήσεις που είχαν οι πρώην σύμμαχοι της Τουρκίας απέναντί της να μεταβιβαστούν σε αυτούς (τους Συμμάχους), δηλαδή συνολικά £Τ. 62.000.000 τουρκικές χρυσές λίρες. Οι απαιτήσεις αυτές θα μπορούσαν δικαιολογημένα να ζητηθούν· οι Σύμμαχοι συμφώνησαν να τις παραιτηθούν πλήρως. Αυτή είναι μια μεγάλη θυσία, την οποία η Τουρκία οφείλει να έχει κατά νου.

[439]

«Σε αντάλλαγμα όλων αυτών των παραχωρήσεων, οι Συμμαχικές Κυβερνήσεις δεν διεκδικούν τίποτα, ζητούν μόνον αποζημιώσεις για τους υπηκόους τους για τις ζημιές που τους προκλήθηκαν κατά τη διάρκεια του πολέμου. Το ποσό που ζητείται για αυτήν την επισκευή είναι, εξάλλου, ελάχιστο. Καθορίζεται σε σταθερό ποσό £Τ. 15.000.000 χρυσών τουρκικών λιρών. Αυτός ο αριθμός περιλαμβάνει όλες τις ζημιές κάθε είδους, συμπεριλαμβανομένων των επιτάξεων. Η πραγματική συνολική αξία της ζημίας που προκλήθηκε είναι πολύ μεγαλύτερη.

«Συνοψίζοντας, αυτός ο ευρωπαϊκός πόλεμος έχει αυξήσει το εξωτερικό χρέος της Γαλλίας (το οποίο ήταν ανύπαρκτο το 1914) σε £1.300.000.000 στερλίνες· της Μεγάλης Βρετανίας (επίσης ανύπαρκτο πριν τον πόλεμο) σε £1.000.000.000 στερλίνες· και της Ιταλίας (επίσης εντελώς νέος) σε £915.000.000. Η Τουρκία, αντιθέτως, είχε χρέος £Τ. 140.000.000, όταν ξέσπασε ο πόλεμος. Μετά τον πόλεμο, σύμφωνα με τις διατάξεις του παρόντος σχεδίου Συνθήκης, το χρέος της Τουρκίας θα μειωθεί στα £Τ. 102.000.000, ποσό που περιλαμβάνει το ποσό των πολεμικών αποζημιώσεων που πρέπει να καταβάλει στους Συμμάχους.

«Καμία άλλη Δύναμη δεν έχει βγει από πόλεμο υπό τέτοιες συνθήκες.

«Καταρτίστηκε εμπορική συνθήκη, στο πλαίσιο της οποίας οι Σύμμαχοι αποδέχθηκαν το «ειδικό τουρκικό δασμολόγιο» που είχε θεσπιστεί κατά τη διάρκεια του πολέμου, χωρίς να έχουν

τη δυνατότητα παρέμβασης στη διαμόρφωσή του. Επιπλέον, συμφωνήθηκε ότι η εν λόγω συνθήκη θα έχει ισχύ για πέντε έτη μόνον.

«Τα κείμενα που μόλις κατέθεσα στην τουρκική αντιπροσωπεία συμπληρώνουν αυτά που είχαν υποβληθεί νωρίτερα από τους Προέδρους της 1ης και 2ης Επιτροπής. Συνολικά, σχηματίζουν μια πλήρη συνθήκη, η οποία τώρα προτείνεται για έγκριση από την Τουρκία. Ας υπογραφεί αυτή η συνθήκη και έτσι θα έχουμε δημιουργήσει τις προϋποθέσεις για την αποκατάσταση της ειρήνης και θα έχουμε τερματίσει οριστικά τον πόλεμο που έχει ρημάξει την Ανατολή για περισσότερα από οκτώ χρόνια.

«Ίσως δεν είναι περιττό να υπενθυμίσουμε εν συντομία την αρχή αυτού του πολέμου, έστω και μόνο για να διαπιστώσουμε ποιοι φέρουν την ευθύνη. Το 1914 ήμουν Πρέσβης της Γαλλίας στην Κωνσταντινούπολη και με αυτή την ιδιότητα, μπορώ να συνεισφέρω τις προσωπικές μου αναμνήσεις σε αυτό το σημείο της ιστορίας.

«Στις 2 Αυγούστου 1914, πήγα να δω τον Μεγάλο Βεζίρη στο παλάτι του στο Yenikoy για να του ανακοινώσω ότι η Γερμανία είχε κηρύξει πόλεμο στη Γαλλία την προηγούμενη ημέρα. Ο Saïd Halim μου είπε: “Σε αυτόν τον πόλεμο, τον οποίο εγώ αποδοκιμάζω, η Τουρκία θα παραμείνει ουδέτερη· πρόκειται να τηλεγραφήσω στους Πρέσβεις μας να κάνουν δήλωση ουδετερότητας όπως προβλέπεται από τη Σύμβαση της Χάγης”. Αυτό συνέβη στις 11 π.μ. Στις 2 μ.μ. της ίδιας ημέρας, δηλαδή τρεις ώρες μετά, ο Γερμανός Πρέσβης με τη σειρά του πήγε να δει τον Μεγάλο Βεζίρη. Νομίζετε ότι ο Saïd Halim ανανέωσε τη δήλωση ουδετερότητας στον Γερμανό Πρέσβη; Κάθε άλλο. Αντιθέτως, κάθισε στο τραπέζι, υπέγραψε ένα έγγραφο και το παρέδωσε στον Βαρόνο von Wangenheim. Το έγγραφο δεν ήταν κάτι λιγότερο από συνθήκη στρατιωτικής συμμαχίας με τη Γερμανία. Παραδίδοντάς το στον Γερμανό Πρέσβη, ο Saïd Halim κάλεσε αμέσως τα πλοία “Goeben” και “Breslau” να ενισχύσουν τον οθωμανικό στόλο στα Στενά. Είναι αλήθεια ότι ο πόλεμος δεν ξέσπασε αμέσως· τίποτα δεν ήταν έτοιμο για να γίνει πόλεμος. Όμως στο τέλος Οκτωβρίου, όταν η κινητοποίηση είχε ολοκληρωθεί, το “Goeben” βγήκε από τον Κεράτιο Κόλπο και ξεκίνησε τις εχθροπραξίες.

[440]

«Η ευθύνη για τον πόλεμο βαρύνει, συνεπώς, αποκλειστικά την Τουρκία, η οποία, το 1914, στράφηκε εναντίον εκείνων των Δυνάμεων που είχαν ανταποκριθεί στην έκκλησή της το 1854 και πολέμησαν στο πλευρό της επί ενάμιση χρόνο για την υπεράσπιση της εθνικής της ανεξαρτησίας.

«Η Γαλλία, εξ ονόματος της οποίας ομιλώ σήμερα εδώ, ένωσε αυτή την αχαριστία περισσότερο από κάθε άλλη χώρα. Από τις μακρινές ημέρες που ο Φραγκίσκος Α΄ και ο Σουλειμάν ο Μεγαλοπρεπής σφράγισαν ένα σύμφωνο συμμαχίας μεταξύ Γαλλίας και Τουρκίας, είχε δημιουργηθεί μια σταθερή φιλία μεταξύ των δύο εθνών. Μια φιλία που εξελίχτηκε σε παράδοση στην Γαλλική διπλωματία, και από τη διπλωματία επεκτάθηκε σε όλες τις σχέσεις που υφίστανται ανάμεσα στους δύο λαούς. Ήταν, συνεπώς, μια φιλία τεσσάρων αιώνων που το 1914 προδόθηκε.

«Αλλά ας αφήσουμε πίσω αυτό το τραγικό παρελθόν. Όταν τα δεινά του πολέμου έχουν αποκατασταθεί, η Γαλλία, με τη συνήθη μεγαλοψυχία της, θα διώξει ευχαρίστως από τη μνήμη της αυτή τη θλιβερή περίοδο στην ιστορία της Εγγύς Ανατολής. Ο ένδοξος στρατιώτης¹⁰⁷ που μπήκε

107. Σ.τ.Ε.: Στρατηγός Ανρί Γκουρώ (Henri Gouraud, 1867–1946) υπήρξε ένας από τους πλέον emblematicούς Γάλλους στρατηγούς του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Το 1915, κατά τη διάρκεια της Εκστρατείας της Καλλίπολης (Δαρδανελίων), τραυματίστηκε σοβαρά με αποτέλεσμα να ακρωτηριαστεί το δεξί του χέρι, γεγονός που τον σημάδεψε εφ’ όρου ζωής. Παρά την αναπηρία του, συνέχισε να υπηρετεί με αποφασιστικότητα και διοίκησε τη Δ΄ Γαλλική Στρατιά στο δυτικό μέτωπο. Τον Νοέμβριο του 1918, μετά την ανακωχή, ήταν ο στρατιωτικός επικεφαλής που εισηλθε στη Στρασβούργο, συμβολίζοντας την επανένωση της Αλσατίας με τη Γαλλία. Η είσοδός του με το ένα μανίκι της στολής του άδείο αποτέλεσε ισχυρό σύμβολο θυσίας και νίκης για τη Γαλλία και αποτυπώθηκε έντονα στη συλλογική μνήμη. (France Archives, Portrait National des Archives, francearchives.gouv.fr, [30-8-2025]).

στο Στρασβούργο το 1918 επικεφαλής των γαλλικών στρατευμάτων, με το ένα μανίκι του χιτώνα του άδειο, έχοντας χάσει το ένα χέρι του στα Δαρδανέλια, μιλά για τους Τούρκους μόνο με επαίνους για την στρατιωτική τους ανδρεία· έτσι και αλλιώς, οι Γάλλοι, δεν κρατάνε την δυσαρέσκεια τους για πολύ και θα σφίξουν πρόθυμα το χέρι που τους τείνουν οι πρώην εχθροί τους. Αλλά πριν από όλα πρέπει να υπογραφεί η ειρήνη. Η υπογραφή είναι πιο αναγκαία για το συμφέρον της Τουρκίας παρά για το συμφέρον της Ευρώπης. Για την υπογραφή της ειρήνης, για αυτόν τον σκοπό έχουμε συγκεντρωθεί εδώ στο Château d'Ouchy.

«Όταν μάθαμε ότι η Τουρκία θα έστελνε στη Λωζάννη, επικεφαλής της αντιπροσωπείας της, έναν στρατηγό που είχε διακριθεί στη μάχη, χαρήκαμε, αισθανθήκαμε σίγουροι ότι ένας διακεκριμένος στρατιώτης που ήρθε απευθείας από τα πεδία των μαχών, με τα μάτια του ακόμα γεμάτα από τη φρίκη που σκορπάει ο πόλεμος στο πέρασμά του, θα εμψυχωνόταν, από τα συναισθήματα του μυαλού και της καρδιάς του, που είναι τα πιο γόνιμα για να οδηγήσουν σε σύναψη ειρήνης. İsmet Πασά, επιτρέψτε μου, σε αυτήν την τόσο σοβαρή περίπτωση, στην τόσο καθοριστική στιγμή, να σας απευθυνθώ προσωπικά· σε εσάς, που μας διαβεβαιώσατε επανειλημμένα ότι η κυβέρνηση σας έχει εκχωρήσει απόλυτη εξουσία. Συνεπώς, κρατάτε την ειρήνη στα χέρια σας.

«Το σχέδιο συνθήκης που μόλις υποβάλαμε προς συζήτηση, μετά από μακροχρόνιες διαβουλεύσεις μαζί με εσάς και με την αντιπροσωπεία σας, συντάχτηκε με τους πιο μετριοπαθείς όρους. Έχουμε αποκλείσει οτιδήποτε θα μπορούσε να θίξει ακόμη και τις πιο λεπτεπίλεπτες εθνικές ευαισθησίες. Αντιθέτως, έχουμε συμπεριλάβει κάθε τι που θα μπορούσε να ενισχύσει μια γόνιμη κατανόηση ανάμεσα στην Τουρκία και τις ξένες χώρες. Το σχέδιο αυτό αξίζει προσεκτικής μελέτης. Μελετήστε το, λοιπόν – διεξοδικά, ασφαλώς, αλλά και με το πνεύμα που πρέπει να προσεγγίζεται μια τέτοια μελέτη· δηλαδή, παραγνωρίζοντας τις μικρές γραφειοκρατικές λεπτομέρειες από τις οποίες δεν κατέστη πάντοτε δυνατόν να σας αποσπάσουμε κατά τη διάρκεια των καθημερινών επίπονων διαπραγματεύσεών μας. Εύχομαι να έχετε σήμερα στο νου σας μόνο τον τελικό στόχο –την ειρήνη– και ας πορευθείτε ευθεία προς αυτόν, χωρίς να δίνετε σημασία στον τραχύ δρόμο, όπως ακριβώς πορευθήκατε, πριν λίγο καιρό, προς τη νίκη.

«Όλοι γνωρίζουν με ποια ικανότητα και γενναιότητα υπερασπιστήκατε την γενέτειρά σας· αυτό που απαιτείται τώρα δεν είναι πια να πολεμήσετε, αλλά να ξαναχτίσετε τη χώρα σας, η οποία είναι κατημαγμένη ύστερα από δέκα χρόνια πολέμου. Μπορεί αυτό να επιτευχθεί

[441]

χωρίς ειρήνη; Φυσικά και όχι. Ο Στρατάρχης Mustafa Kemal το δήλωσε ρητά στην εμπνευσμένη ομιλία που εκφώνησε στην Προύσα στις 23 του μηνός. Τώρα, το καθήκον των ειρηνευτικών διαπραγματεύσεων έχει περάσει σε εσάς, İsmet Πασά. Στα χέρια σας κρατάτε μια συνθήκη που θα αποκαταστήσει την ειρήνη. Μελετήστε την, λοιπόν, έχοντας διαρκώς στο νου σας την τύχη της Τουρκίας, η οποία, το επαναλαμβάνω, βρίσκεται στα χέρια σας.»

Ο Λόρδος Curzon επέστρεψε στην Προεδρία.

Ο κ. Child ανέγνωσε την εξής δήλωση: —

«Οι Ηνωμένες Πολιτείες εκπροσωπούνται στη Λωζάννη για τρεις λόγους. Η χώρα μας είναι παρούσα για να προστατεύσει τα αμερικανικά συμφέροντα χωρίς καμία διάκριση, είτε είναι αξιακά ή εμπορικά, ανθρωπιστικά ή οικονομικά. Εκπροσωπείται επίσης για να υπερασπιστεί, όποτε είναι δυνατόν, τα ανθρωπιστικά ιδεώδη, ανεξαρτήτως εθνικότητας. Τέλος εκπροσωπείται ακόμη για να υπηρετήσει, με κάθε ενδεδειγμένο τρόπο, την υπόθεση της ειρήνης.

«Οι διακηρύξεις μας δεν επιδιώκουν να αποσπάσουν ειδικά προνόμια ή εύνοια. Τοποθετήσαμε υπέρ της αρχής των “ανοικτών θυρών” στην Εγγύς Ανατολή και η δήλωσή μας σε συνδυασμό με το πνεύμα της συναίνεσης που έδωσαν τα συμμαχικά έθνη – διά στόματος του επικεφαλής της βρετανικής αντιπροσωπείας και, εν συνεχεία, του επικεφαλής της γαλλικής αντιπροσωπείας οι οποίοι μίλησαν εξ ονόματος των Προσκαλουσών Δυνάμεων, αποτελούν μια σύ-

γκληση που ελπίζουμε ότι θα δημιουργήσει μια νέα κατανόηση, ένα νέο καθεστώς διεθνών σχέσεων στην Εγγύς Ανατολή, όχι μόνο μεταξύ των Δυτικών Δυνάμεων που επιδιώκουν να συμβάλουν στην ανάπτυξη της εκεί περιοχής μέσω δίκαιου και υγιούς ανταγωνισμού, αλλά και μεταξύ της Εγγύς Ανατολής που επιθυμεί να απελευθερωθεί από κάθε πολιτική ίντριγκα και αλλά εκείνων των εθνών που πλέον δεν επιθυμούν να εμπλακούν σε δαπανηρά και επικίνδυνα πειράματα πολιτικής παρέμβασης.

«Έχουμε στηρίξει, με όση βαρύτητα έχει η γνώμη μας, την ελευθερία των Στενών και της Μαύρης Θάλασσας λόγω της ειλικρινούς πεποίθησής μας ότι η αρχή αυτή εξυπηρετεί το γενικό καλό.

«Μιλήσαμε ενάντια στην εκδίωξη των πληθυσμών, επειδή απειλούσε ανθρώπινες υπάρξεις με πόνο και αδικία. Ζητήσαμε, όπου επηρεάζεται η θρησκευτική ελευθερία, να επιτραπεί στους θρησκευτικούς λειτουργούς να παραμείνουν εκεί που τους χρειάζονται οι πιστοί τους. Ζητήσαμε την προστασία των μειονοτήτων. Προτείναμε, επειδή το προσφυγικό πρόβλημα στις περιοχές της Εγγύς Ανατολής, επηρεάζει τα συμφέροντα πολλών πληθυσμών, να αντιμετωπιστεί αποτελεσματικά μόνο μέσω κοινής δράσης, ώστε να αποφευχθεί και να ανακουφιστεί η ανείπωτη ανθρώπινη ταλαιπωρία, να περιοριστούν οι ασθένειες και να αποφευχθεί η άσκοπη επανάληψη επίμονης και κοπιαστικής προσπάθειας, η σπατάλη πόρων, η απώλεια τοπικών οικονομιών. Επαναλαμβάνουμε αυτή την πρόταση ελπίζοντας ότι, το ζήτημα μπορεί να συζητηθεί ξανά πριν το κλείσιμο της Διάσκεψης.

«Εάν τώρα, σε αυτό το σημαντικό στάδιο των διαπραγματεύσεων μπορούμε να συμβάλουμε στην επίτευξη της ειρήνης που επιθυμεί και έχει ανάγκη όλος ο κόσμος, εάν μπορούμε να συμβάλουμε με οποιονδήποτε τρόπο στη διαβεβαίωση ότι οι κίνδυνοι του πολέμου, καταστροφικοί για όλους, ικανοί να αποδομήσουν ολοσχερώς το εθνικό σθένος της Νέας Τουρκίας, μπορούν να αντικατασταθούν από συμφωνία, επανέναρξη σταθεροποιητικού διεθνούς εμπορίου και με θέσπιση μόνιμων συνθηκών κανονικότητας στην Εγγύς Ανατολή, εμείς είμαστε έτοιμοι να προσφέρουμε κάθε βοήθεια προς αυτήν την κατεύθυνση κάνοντας ό,τι περνά από το χέρι μας.

«Ίσως θα έπρεπε να δηλώσουμε ρητά ότι δεν έχουμε πρόθεση να ασκήσουμε

[442]

ηθική επιρροή εάν με αυτόν τον όρο υπονοείται ότι προβάλλουμε τις απόψεις μας ως πιο δίκαιες από εκείνες των γειτόνων μας. Το μόνο που ζητάμε είναι να γίνονται αποδεκτές οι απόψεις μας όταν βασίζονται στη δικαιοσύνη και την ορθή κρίση, κάτι που όλοι από κοινού επιδιώκουμε. Δεν γνωρίζω τίποτα που να διακρίνει ιδιαίτερα τη θέση των Ηνωμένων Πολιτειών από τη θέση οποιουδήποτε άλλου έθνους, εκτός ίσως από το γεγονός ότι, επειδή δεν είμαστε σε πόλεμο με την Τουρκία και δεν έχουμε εμπλακεί στις απηρχαιωμένες και ξεπερασμένες πολιτικές της Εγγύς Ανατολής, ίσως μπορούμε να προσφέρουμε όποια ισχύ απορρέει από την αποστασιοποίηση και την αμεροληψία. Αν έχουμε καταφέρει να συμβάλουμε στην ειρήνη, το κάναμε επειδή οι περιστάσεις μας προστάτευσαν από εμπλοκές που θα μας στερούσαν την ικανότητα να διατηρήσουμε την αμεροληψία μας και να πείσουμε τους άλλους για την ειλικρίνειά της.

«Αυτή τη στιγμή, μπορούμε να μιλήσουμε ως αυτοί που έχουν μόνο ένα συμφέρον να διακυβεύεται – αυτό που έχει και ολόκληρη η ανθρωπότητα – την ειρήνη.

«Εδώ και εβδομάδες, σε ιδιωτικές συνομιλίες, προσπαθούμε να μιλήσουμε στους αντιπροσώπους με τους οποίους συνεργαζόμαστε στενά. Δεν αποκρύψαμε τις απόψεις μας όταν ρωτηθήκαμε, ούτε αρνηθήκαμε να προσφέρουμε τις όποιες αξίες υπηρεσίες μας, μάς ζητήσανε.

«Δεν βλέπουμε κανέναν λόγο που να εμποδίζει να συναφθεί ειρήνη· πιστεύουμε ότι η ειρήνη θα επιτευχθεί εδώ και τώρα. Και αυτή η πεποίθηση δεν βασίζεται στις εναλλαγές συμφωνιών και διαφωνιών, αισιοδοξίας και απαισιοδοξίας, αλλά στην ύπαρξη δυνάμεων που οδηγούν στην ειρήνη. Εκτός αν αυτές οι δυνάμεις αντιμετωπιστούν με απόλυτη απερίσκεψία, είναι ακατανίκητες. Η αποτυχία της ειρήνης εδώ θα είναι παγκόσμια συμφορά· αλλά για την Τουρκία θα ήταν μια ανεπανόρθωτη τραγωδία.

«Παρατηρήσαμε πως πολλές από τις δυσκολίες που προέκυψαν οφείλονται στο ότι ένα νεοσύστατο έθνος, αποκομμένο λόγω πολέμου από τις άλλες χώρες, απέτυχε να κατανοήσει σε ποιο βαθμό οι υπόλοιποι λαοί του κόσμου είναι πρόθυμοι να αναγνωρίσουν τα αιτήματα της νέας Τουρκίας για ανεξαρτησία, κυριαρχία και το δικαίωμα να διαμορφώσει την τύχη της εντός ενός ειρηνικού πλαισίου.

«Όπως παρατηρήσαμε ότι άλλες χώρες απέτυχαν να σταθμίσουν τις αμφιβολίες και τους φόβους της Τουρκίας, έτσι διαπιστώσαμε ότι και η νέα Τουρκία απέτυχε να λάβει υπόψη τις αμφιβολίες και τους φόβους που εύλογα μπορεί να έχουν αυτές οι χώρες για την μεταβατική περίοδο που η Τουρκία εγκαθιδρύει τους θεσμούς της.

«Δεν παραλείψαμε να καταστήσουμε σαφές ότι, εκτός εάν συναφθεί μια έντιμη ειρήνη με την Τουρκία, δεν μπορούμε να αντιμετωπίζουμε με εμπιστοσύνη το μέλλον της. Δεν παραλείψαμε να τονίσουμε ότι μόνο με την ειρήνη, που θα συναφθεί τώρα, θα δοθεί στην Τουρκία η ευκαιρία να οικοδομήσει τους θεσμούς της, να ασχοληθεί με την ανάπτυξη και το εμπόριο, να εξασφαλίσει τη συνεργασία άλλων λαών, να αρχίσει μια τακτική σχέση με άλλα κράτη μέσω της ανταλλαγής διπλωματικών αντιπροσώπων και να καθιερωθεί στην οικογένεια των εθνών. Αυτά είναι πλεονεκτήματα για την Τουρκία τα οποία δεν καταγράφονται σε μια συνθήκη. Κατά την άποψή μας, παρόλο που είναι άγραφα, αποτελούν τα σημαντικότερα κέρδη που θα μπορούσε να αποκομίσει εδώ.

«Θα τα έχανε όλα, εάν απέτυχε να συνεργαστεί πλήρως και ειλικρινά με τους Συμμάχους, οι οποίοι επίσης τρέφουν ειλικρινή επιθυμία να συνάψουν ειρήνη.

[443]

«Διακινδυνεύει τα ίδια της τα συμφέροντα με κάθε περαιτέρω καθυστέρηση. Δεν είναι πρόθεσή μας να επιβάλουμε στην Τουρκία οποιαδήποτε από τις απόψεις μας· όμως με κάθε φιλική διάθεση, είναι καθήκον μας να υπενθυμίσουμε και πάλι στην τουρκική αντιπροσωπεία ότι οι λαοί των εθνών με τα οποία η Τουρκία επιδιώκει σύναψη ειρήνης έχουν πλέον κουραστεί από μια μακρά διαδικασία που δεν προμηνύει περαιτέρω πρόοδο, που δημιουργεί κινδύνους ανάφλεξης στην Εγγύς Ανατολή· που ενισχύει την καχυποψία και σκληραίνει αντί να κατευνάζει τη διεθνή κοινή γνώμη.

«Ήρθε η ώρα! Ήρθε η ώρα για άμεση δράση, για άμεση, ειλικρινή συνεργασία με στόχο την εξασφάλιση για την Τουρκία, τουλάχιστον, των γενικών αρχών μιας δίκαιης ειρήνης, πάνω στις οποίες, αργότερα ίσως, θα μπορέσουν να αναπτυχθούν τα πλέον σύνθετα και τεχνικά ζητήματα των διαπραγματεύσεων και όταν χρειαστεί— να επιλυθούν με την πολύτιμη βοήθεια της διαιτησίας.»

Ο Βαρόνος Hayashi δήλωσε τα εξής: —

«Αφού ακούσαμε τις πληρέστερες και επιτρέψτε μου να πω, τις πλέον συμπονετικές τοποθετήσεις των τριών Προέδρων, που συνοψίζουν το αποτέλεσμα των εργασιών μας, καθώς και τις ειλικρινείς συμβουλές του Αμερικανού αντιπροσώπου, τα μέλη της ιαπωνικής αντιπροσωπείας επιθυμούν να εκφράσουν την έντονη ελπίδα τους ότι θα συμφωνήσουμε στην άμεση υπογραφή της συνθήκης που έχουμε μπροστά μας, και, αν αυτό δεν καταστεί εφικτό, τουλάχιστον στο άμεσο μέλλον. Κατά την άποψή μου, η Τουρκία έχει εξασφαλίσει σχεδόν όλα όσα ήλπιζε να πετύχει στο σημαντικότερο ζήτημα: την κυριαρχία της. Πράγματι, η Τουρκία πρόκειται να εισέλθει σε νέες σχέσεις με τον υπόλοιπο κόσμο ως μια νέα Δύναμη. Μου φαίνεται ότι η Τουρκία είναι ίσως η μονή εκ των πρώην εχθρικών Δυνάμεων που εξέρχεται από τον πόλεμο χωρίς απώλεια κύρους και με ξεκάθαρη προοπτική ειρηνικής ανάπτυξης. Για το καλό του πολιτισμού, αλλά και για το ίδιο της το μέλλον, ας ελπίσουμε ότι η Τουρκία δεν απομακρύνεται από εμάς για πάντα.»

Ο κ. Diamandy δήλωσε τα εξής: —

«Η γεωγραφική εγγύτητα της Ρουμανίας με την Ανατολή, και τα συμφέροντά της, μας υποχρεώνουν να παρακολουθούμε την τρέχουσα κατάσταση με πραγματική ανησυχία.

Η ρουμανική αντιπροσωπεία θεωρεί ότι το σχέδιο ειρηνευτικής συνθήκης που παρουσιάστηκε στην τουρκική αντιπροσωπεία είναι λογικό και αρμόζει στην Τουρκία.

Συγκρίνοντας την κατάσταση της Τουρκίας όπως ήταν στο τέλος του πολέμου που διεξήγαγε κατά των Συμμάχων, με την θέση που της προσφέρεται από την παρούσα συνθήκη, δεν μπορώ παρά να σκεφτώ ότι η Τουρκία πέτυχε το μέγιστο δυνατόν όφελος για τον εαυτό της, εδώ στη Λωζάννη.

«Επίσης, δεν μπορώ να μην θυμίσω ορισμένα συμπεράσματα που αντλήθηκαν από την πρόσφατη ιστορία της Εγγύς Ανατολής. Ζήσαμε έναν βαλκανικό πόλεμο, τον οποίο κέρδισε ένα από τα εμπλεκόμενα μέρη· όμως, η αδιαλλαξία της νικήτριας πλευράς την οδήγησε να χάσει τους καρπούς της νίκης και των θυσιών της.

«Ελπίζω ειλικρινά, για το καλό της ειρήνης και της Τουρκίας, η ιστορία να μην επαναληφθεί.

«Η τουρκική αντιπροσωπεία γνωρίζει καλά ότι η Ρουμανία δεν κήρυξε πόλεμο στην Τουρκία· ήταν η Τουρκία που διέκοψε τους δεσμούς φιλίας και ξεκίνησε τον πόλεμο εναντίον μας, στέλλοντας τα στρατεύματά της, μαζί με τους εχθρούς μας, σε ρουμανικό έδαφος.

[444]

«Η επιθυμία της Ρουμανίας είναι, αφού συνομολογηθεί ειρήνη με τους Συμμάχους της, να είναι η πρώτη Δύναμη που θα αποκαταστήσει φιλικές σχέσεις με την Τουρκία.

«Αισθάνομαι ότι είναι καθήκον μου να απευθύνω έκκληση προς την τουρκική αντιπροσωπεία ώστε, να σκεφτεί προσεκτικά τη στάση που θα υιοθετήσει, να μελετήσει τα τουρκικά συμφέροντα όχι από ένα δογματικό και ασαφές πρίσμα, αλλά στην ουσία τους και στο πραγματικό πολιτικό πλαίσιο που εντάσσονται. Πιστεύω ότι η τουρκική αντιπροσωπεία, σταθμίζοντας τα οφέλη της ειρήνης και τους υπερβολικά μεγάλους κινδύνους που ελλοχεύουν, σ' αυτή τη συγκυρία, εξαιτίας των χρονοτριβών και έχοντας επίγνωση της σοβαρής ευθύνης που η ίδια φέρει, να λάβει μια συνετή απόφαση.

«Ελπίζω βαθύτατα ότι ο Ismet Πασάς δεν θα επιτρέψει στον εαυτό του να εντυπωσιαστεί από διάφορα συμβάντα ή να επηρεαστεί από απατηλές προσδοκίες, ότι πρώτα και κύρια θα προσφέρει στη χώρα του το μεγάλο αγαθό της ειρήνης.»

Ο κ. Rakitch παρατήρησε ότι το σχέδιο συνθήκης που παρουσιάστηκε στην τουρκική αντιπροσωπεία εμπεριείχε πολυάριθμες παραχωρήσεις που είχαν κάνει οι Σύμμαχοι, σε πνεύμα συναίνεσης και με σκοπό την επίτευξη ειρήνης. Εξέφρασε την ελπίδα ότι και η Τουρκία θα επιδείξει ανάλογη διάθεση, συμφωνώντας να υπογράψει τη συνθήκη, η οποία ικανοποιεί σε όλα τα βασικά της σημεία.

Ο Ismet Πασάς απάντησε ότι έλαβε υπόψη του τις δηλώσεις που μόλις διατυπώθηκαν από τους προέδρους των επιτροπών, τον πρώτο αντιπρόσωπο των Ηνωμένων Πολιτειών, τον πρώτο αντιπρόσωπο της Ιαπωνίας, καθώς και τους πρώτους αντιπροσώπους της Ρουμανίας και του Σερβο-κροατο-σλοβενικού Κράτους.

Είχε ήδη δηλώσει πολλές φορές ότι η κυβέρνηση της Μεγάλης Εθνοσυνέλευσης της Τουρκίας δεν είχε βλέψεις σε εδάφη της πρώην οθωμανικής αυτοκρατορίας που βρίσκονταν εκτός των συνόρων της Τουρκίας. Το σημερινό τουρκικό κράτος είναι ένα από εκείνα τα κράτη που επιθυμούν ρητά να περιορίσουν την εξουσία τους στα δικά τους εθνικά εδάφη. Το Εθνικό Συμβόλαιο εμπνεύστηκε από αυτή τη βασική αρχή· το πρώτο του άρθρο όριζε ότι η τύχη των εδαφών που κατοικούνται εξ ολοκλήρου από αραβικούς πληθυσμούς πρέπει να καθοριστεί σύμφωνα με τη δημοκρατικά εκφρασμένη βούληση των τοπικών πληθυσμών.

Η τουρκική αντιπροσωπεία, πιστή στην αρχή της –η οποία είχε επίσης προαγγελθεί από τις Συμμαχικές Δυνάμεις– θεώρησε καθήκον της να διατυπώσει επίσημη δήλωση, σύμφωνα με την οποία η Μεσοποταμία, το Hedjaz, η Αίγυπτος, η Συρία και όλα τα άλλα εδάφη εκτός των τουρκικών συνόρων έχουν το δικαίωμα να επιλέξουν ελεύθερα τη μορφή διακυβέρνησης που θεωρούν κατάλληλη.

Με αυτήν τη δήλωση, ο Ismet Πασάς δεν μπορούσε να μην εκφράσει και μια επιθυμία, προς την κατεύθυνση της γενικής ειρήνευσης, την αναγκαιότητα της οποίας οι αντιπροσωπείες των Συμμάχων είχαν από την πλευρά τους αναγνωρίσει επανειλημμένα από την έναρξη της Διάσκεψης: δηλαδή, την ευχή ώστε τα πρόσωπα που είχαν εργαστεί για την υπόθεση του έθνους τους και τώρα εκτίθεντο σε διώξεις να τύχουν μέτρων επιείκειας.

Οι επιτροπές είχαν συζητήσει μέχρι σήμερα πολλά ερωτήματα που εμπίπτουν στην αρμοδιότητά τους. Η τουρκική αντιπροσωπεία δεν είχε αποτύχει ποτέ να δηλώσει τις απόψεις της σε κάθε ένα από αυτά τα ερωτήματα. Τα προσχέδια που ετοιμάστηκαν από τις αντιπροσωπείες των Συμμάχων, τα οποία η τουρκική αντιπροσωπεία είχε μετά βίας χρόνο να διαβάσει, περιελάμβαναν αρχικά τα ερωτήματα στα οποία οι δύο πλευρές είχαν ήδη συμφωνήσει· δεύτερον, άλλα ερωτήματα

[445]

επί των οποίων δεν είχε ακόμη επιτευχθεί συμφωνία· και τέλος, πολλά ζητήματα μεγάλης σημασίας που ήταν εντελώς καινούργια και δεν είχαν αποτελέσει αντικείμενο οποιασδήποτε συζήτησης μέχρι εκείνη τη στιγμή.

Τέτοιο θέμα ήταν, για παράδειγμα, ο περιορισμός των τουρκικών στρατιωτικών δυνάμεων στην ευρωπαϊκή τουρκική επικράτεια. Οι αντιπροσωπείες των Συμμάχων ασφαλώς θυμούνται ότι, κατά τη διάρκεια των συζητήσεων για το καθεστώς των Στενών και την αποστρατικοποίηση των γειτονικών ζωνών, οι Τούρκοι αντιπρόσωποι είχαν πάντοτε υποστηρίξει ότι τα μέτρα στρατιωτικού περιορισμού πρέπει να περιορίζονται μόνο στις καθορισμένες περιοχές. Στο ίδιο πνεύμα, οι Τούρκοι αντιπρόσωποι, όταν αποδέχθηκαν εκείνο το καθεστώς, είχαν θέσει ως ουσιώδη προϋπόθεση να μην υπάρξει κανένας άλλος στρατιωτικός περιορισμός· κάτι για το οποίο τους είχε δοθεί υπόσχεση επανειλημμένα.

Η τουρκική αντιπροσωπεία θεώρησε πως ήταν καλή μέθοδος να συλλέξει όλα μαζί σε ένα σύνολο τα πολυάριθμα ερωτήματα που είχαν συζητηθεί εκτενώς. Με αυτόν τον τρόπο θα μπορούσε να αποκομίσει κάποιος μία αποκρυσταλλωμένη εικόνα των ζητημάτων σε εκκρεμότητα. Η τουρκική αντιπροσωπεία παρακάλεσε θερμά τους προέδρους των επιτροπών να της δώσουν την ευκαιρία να δηλώσει, σε μία συνεδρίαση –που θα μπορούσε να συμβεί μόνο μετά από ένα διάλειμμα μίας εβδομάδας– τις λεπτομερείς παρατηρήσεις της στο σύνολο των ζητημάτων που μόλις τέθηκαν. Ο Ismet Πασάς μπορούσε να διαβεβαιώσει τους Συμμάχους πως η ειρήνη, η ολοκληρωμένη και με διάρκεια ειρήνη, ήταν αυτό που ευχόταν και στόχευε. Οι θυσίες που έγιναν από την Τουρκία, από τότε που ξεκίνησε το ειρηνευτικό Συνέδριο της Λωζάννης, δεν θα μπορούσαν να έχουν διαφύγει της προσοχής κανενός καλόπιστου παρατηρητή που παρακολουθεί τις διαπραγματεύσεις. Οι Τούρκοι ζητούσαν ειρήνη όχι μόνο για το δικό τους όφελος, αλλά και σε πολύ μεγάλο βαθμό, για την ηρεμία όλου του κόσμου, ώστε να μπει ένα τέλος στα βάσανα που υπέμεναν όλα τα έθνη τόσα χρόνια. Ο Ismet Πασάς συνεπώς απαίτησε μία καθυστέρηση οκτώ ημερών πριν την επόμενη συνεδρίαση της επιτροπής. Ήλπιζε πως αυτό το ενδιάμεσο διάστημα θα μπορούσε χρησιμοποιηθεί για την διεύρυνση και την αξιοποίηση όλων των δυνατών μέσων που θα μπορούσαν να επιφέρουν την ειρήνη.

Ο Ismet Πασάς σκεφτόταν πως οι προσπάθειες τις οποίες ο κ. Child είχε υποσχεθεί να κάνει ισχυροποιούσαν τις ελπίδες του για τη διατήρηση της παγκόσμιας ειρήνης.

Ήταν ακράδαντα πεπεισμένος πως η βούληση για ειρήνη θα επανεμφανίζονταν εντός της ίδιας της διάσκεψης με μία ένταση που θα ήταν καλός οιωνός.

Η συνεδρίαση αναστάλη στις 1:10 μμ. προκειμένου οι πρόεδροι να συσκεφθούν σχετικά με την απάντηση που θα δοθεί στο αίτημα του Ismet Πασά.

Η συνεδρίαση συνεχίστηκε στις 2:00 μμ. υπό την Προεδρία του Λόρδου Curzon, ο οποίος είπε τα εξής: —

«Οφείλω να ζητήσω συγγνώμη εκ μέρους των συναδέλφων μου και εμού προσωπικά για την καθυστέρηση που υπέστη η Διάσκεψη. Η καθυστέρηση στην εξέταση του αιτήματος του Ismet Πασά οφείλεται στις δυσκολίες που αντιμετωπίσαμε, εξαιτίας ήδη προγραμματισμένων υποχρεώσεων που αφορούσαν κυρίως εμένα. Η Εξοχότητά του, ζήτησε ένα διάστημα οκτώ ημερών πριν δώσει την απάντηση της τουρκικής αντιπροσωπείας σχετικά με τη συνθήκη, και είναι ανήσυχος, όπως αντιλαμβάνομαι,

[446]

να προχωρήσει σε ιδιωτικές συνομιλίες κατά τη διάρκεια του οκταήμερου με τους αντιπροσώπους των Συμμάχων, οι οποίοι κάθονται γύρω από αυτό το τραπέζι. Όπως έχω πει σε προηγούμενες παρατηρήσεις μου, θεωρώ απολύτως λογικό η τουρκική αντιπροσωπεία να ζητά ένα συγκεκριμένο χρονικό διάστημα για να σκεφτεί την απάντησή της. Μάλιστα κάποια στιγμή σκέφτηκα ότι μπορεί να θεωρήσουν απαραίτητο να πάνε στην Άγκυρα για αυτόν τον σκοπό, αλλά άκουσα με μεγάλη ικανοποίηση ότι κάτι τέτοιο δεν θα ήταν απαραίτητο, και ότι ο Ismet Πασάς έχει πλήρεις εξουσίες που του επιτρέπουν να λάβει ο ίδιος μια απόφαση, εδώ στη Λωζάννη. Επομένως, αντιμετωπίζουμε μόνο το πρόβλημα να αποφασίσουμε πόσος χρόνος είναι απαραίτητος για να μπορέσει η Εξοχότητά του να σχηματίσει μια τελική άποψη. Σε αυτό το σημείο οφείλω να καταθέσω μια προσωπική επεξήγηση. Έχω την τιμή να κατέχω μια θέση στην κυβέρνηση της χώρας μου που καθιστά την επιστροφή μου στο Λονδίνο απολύτως απαραίτητη. Δεν χρειάζεται να υπεισέλθω σε λεπτομέρειες· η Διάσκεψη κατανοεί πλήρως ότι, καθώς η διαχείριση των υποθέσεων εκ μέρους της βρετανικής αντιπροσωπείας έχει βαρύνει κυρίως εμένα, η κυβέρνησή μου θεωρεί απαραίτητο να την εκπροσωπήσω έως το τέλος. Αυτή τη στιγμή έχω κληθεί να επιστρέψω –στην Βρετανία– και η πρόθεσή μου καθώς και της αντιπροσωπείας μου είναι να αναχωρήσουμε 2 Φεβρουαρίου. Τώρα βρισκόμαστε αντιμέτωποι με το αίτημα του Ismet Πασά για ένα οκταήμερο ανασκόπησης. Θα μπορούσα, με φιλική διάθεση να του θέσω τα εξής: Πρώτον, δεν θεωρώ πως η συνθήκη περιέχει τόσα νέα στοιχεία όσα εκείνος ισχυρίζεται· ελάχιστες είναι οι διατάξεις που μπορούν να τον εκπλήξουν. Δεύτερον, όσον αφορά το αίτημά του για οκταήμερο, η συνθήκη –την οποία κατά το μεγαλύτερο μέρος της ήδη γνωρίζει– του επιδόθηκε το πρωί της 29ης Ιανουαρίου· είχε επομένως ήδη στη διάθεσή του δύο ή τρεις ημέρες για να τη μελετήσει. Θα ήμουν ο τελευταίος που θα του αρνιόταν επιπλέον ευκαιρίες, και θα καλωσόριζα οποιαδήποτε συνομιλία μαζί του κατά τις λίγες ημέρες που απομένουν. Είμαι βέβαιος πως οι συνάδελφοί μου θα έλεγαν το ίδιο. Δεν είναι δυνατόν να συνεχίζω να αναβάλλω την αναχώρησή μου επ’ αόριστον, ούτε να παραμείνω εδώ για άλλες οκτώ ημέρες· ωστόσο, θα καταβάλω κάθε δυνατή προσπάθεια να παραμείνω έως το βράδυ της 3ης ή ακόμη και της 4ης Φεβρουαρίου. Μέχρι τότε θα έχει συμπληρωθεί μία ολόκληρη εβδομάδα από τότε που η συνθήκη παρουσιάστηκε στην τουρκική αντιπροσωπεία. Όπως και ο Ismet Πασάς, εργάζομαι σκληρά, και συχνά μένω ξύπνιος μέχρι αργά τη νύχτα· θα είναι χαρά μου να αφιερώσω όλον αυτό τον χρόνο δουλεύοντας, και να του αφιερώσω όσο περισσότερες ώρες επιθυμεί η Εξοχότητά του. Θα είναι παράδοξο αν δεν μπορέσει να ορίσει τις θέσεις της τουρκικής αντιπροσωπείας μέχρι το τέλος αυτού του επιπλέον χρονικού διαστήματος. Θέτω αυτό το ερώτημα όχι μόνο προς το συμφέρον του ιδίου, αλλά και προς το δημόσιο συμφέρον. Νομίζω ότι όλοι θα θεωρούσαν πολύ ατυχές το ενδεχόμενο να διεξαχθούν συνομιλίες ή να ληφθεί τελική απόφαση εν τη απουσία της βρετανικής αντιπροσωπείας. Δεν διακρίνω πώς θα μπορούσε να επιτευχθεί συμφωνία υπό τέτοιες συνθήκες. Γι’ αυτό, παραμερίζοντας τα δικά μου καθήκοντα και την προσωπική μου ευκολία για μία ή δύο ακόμη ημέρες και σεβόμενος τα επιχειρήματα του Ismet Πασά, είμαι διατεθειμένος να παραμείνω εδώ, εφόσον εκείνος αρχίσει αμέσως τις συνομιλίες, ώστε να μπορέσω να αναχωρήσω στις αρχές της ερχόμενης εβδομάδας.»

Ο Ismet Πασάς δήλωσε ότι κατανοεί πλήρως την προσωπική θέση του Λόρδου Curzon και ότι δεν υπήρχε τίποτα που θα επιθυμούσε περισσότερο από το να ολοκληρωθούν οι εργασίες πριν από την αναχώρηση του επικεφαλής της βρετανικής αντιπροσωπείας. Υποσχέθηκε να κα-

ταβάλλει κάθε δυνατή προσπάθεια προς αυτόν τον σκοπό· ωστόσο, θεώρησε υποχρέωσή του να επισημάνει ότι το πρώτο και σημαντικότερο ζήτημα ήταν να διαχωριστούν

[447]

σαφώς τα σημεία που εξακολουθούσαν να αποτελούν αντικείμενο διαφωνίας, ώστε να μπορούν να ληφθούν αποφάσεις επ' αυτών με πλήρη επίγνωση των θεμάτων. Το σχέδιο συνθήκης που κοινοποιήθηκε από τους Συμμάχους, περιείχε εντελώς νέες ρήτρες, που δεν έχουν η αναλυθεί μέχρι στιγμής αν και η ουσία τους δεν είναι αμελητέα. Εάν συνεπώς, ήταν πρακτικά αδύνατον οι εργασίες να ολοκληρωθούν εντός τριών ή τεσσάρων ημερών, επειδή αυτό είναι φυσικά αδύνατον, ελπίζει ότι δεν θα υπάρξει επιμονή σε αυτήν την προθεσμία. Εν πάση περιπτώσει, επανέλαβε, με ειλικρίνεια, ότι θα έκανε ό,τι καλύτερο μπορούσε.

Ο Λόρδος Curzon απάντησε: —

«Είπα στον Ismet Πασά ότι θα καταβάλω την μεγαλύτερη δυνατή προσπάθεια, και ελπίζω ότι και αυτός θα κάνει το καλύτερο δυνατό. Θα έχει ευκαιρία να μιλήσει μαζί μου όσο πολύ ή λίγο χρόνο χρειαστεί για να διατυπώσει τις απόψεις του και όταν αναχωρήσω από τη Λωζάννη στις 4η Φεβρουαρίου ελπίζω να έχω τη ευχαρίστηση να του σφίξω θερμά το χέρι και να τον συγχαρώ για την κοινή μας νίκη.»

(Η επιτροπή ολοκλήρωσε τις εργασίες της στις 2.20 μ.μ.)

Αρ. 28

ΕΔΑΦΙΚΗ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Πρακτικά¹⁰⁸ από την Εικοστή Πέμπτη Συνεδρίαση (Ογδοη Συνεδρίαση της Επιτροπής των Στενών), 1η Φεβρουαρίου 1923, στις 10.30 π.μ., υπό την Προεδρία του Λόρδου Curzon

Παρόντες

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
Μαρκήσιος Curzon του Kedleston
Σερ Horace Rumbold

ΙΤΑΛΙΑ
Μαρκήσιος Garroni
κ. Montagna
κ. Lago

ΙΑΠΩΝΙΑ
Βαρόνος Hayashi
κ. Otchiai

ΡΟΥΜΑΝΙΑ
κ. Diamandy
κ. Contzesco

ΤΟΥΡΚΙΑ
Ismet Πασάς
Riza Nour Μπέης

ΓΑΛΛΙΑ
κ. Bompard

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
κ. Child
Ναύαρχος Bristol
κ. Grew

ΕΛΛΑΔΑ
κ. Κακλαμάνος

ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ
κ. Rakitch

ΡΩΣΙΑ, ΟΥΚΡΑΝΙΑ ΚΑΙ ΓΕΩΡΓΙΑ
κ. Chicherin
κ. Vorovsky

[448]

Παρόντες επίσης:

108. Τα παρόντα πρακτικά δεν αντιπροσωπεύουν τις υπογεγραμμένες εκδόσεις των ομιλιών, εκτός από εκείνες των Βρετανών.

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ	ΓΑΛΛΙΑ
Σερ Eyre Crowe	κ. Fromageot
κ. Malkin	κ. Laporte
κ. Ryan	κ. de Lacroix
Συνταγματάρχης Pound, B.N.	κ. Bargeton
Αντισυνταγματάρχης Heywood	κ. de Percin
Δρ. Clemow	Αντισυνταγματάρχης Courtin
κ. Nicolson	Διοικητής de Moriciere
κ. Forbes Adam	κ. Sanguinetti
κ. Leeper	
κ. McClure	
Ταγματάρχης Young	
Λοχαγός Ashley	
ΙΤΑΛΙΑ	ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
Ναύαρχος Chelotti	κ. Dwight
κ. Arlotta	κ. Amory
κ. Guariglia	κ. Gillespie
κ. Guisi	
κ. Ciamarra	
Δρ. Senni	
ΙΑΠΩΝΙΑ	ΕΛΛΑΔΑ
κ. Nagaoka	Στρατηγός Μαζαράκης
κ. Sato	
Συνταγματάρχης Saigo	
Διοικητής Tsuru	
κ. Tanl	
ΤΟΥΡΚΙΑ	
Munir Μπέης	
Tevfik Μπέης	
κ. Massigli, Γενικός Γραμματέας της Διάσκεψης	
Γραμματείες	
ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ	ΓΑΛΛΙΑ
κ. Spring Rice	κ. Lagarde
κ. Wicks	
ΙΤΑΛΙΑ	ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
κ. Indelli	κ. Belin
ΙΑΠΩΝΙΑ	ΡΟΥΜΑΝΙΑ
κ. Hotta	K. Contzarida
ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ	ΤΟΥΡΚΙΑ
κ. Milanovitch	Rechid Safvet Μπέης
Διερμηνέας: κ. Camerlynck	

[449]

Ο Λόρδος Curzon είπε πως η Πρώτη Επιτροπή Εδαφικών και Στρατιωτικών Θεμάτων είχε συνεδριάσει για να εξετάσει τη σύμβαση σχετικά με τον διακανονισμό των Στενών.¹⁰⁹ Τα μέλη

109. Βλ. Αρ. 42, σ. 772.

της επιτροπής θα θυμούνται ότι αφιέρωσαν αρκετές από τις προηγούμενες συνεδριάσεις της επιτροπής για να συζητήσουν το θέμα των Στενών. Αποτέλεσμα αυτών των διαδικασιών ήταν να συνταχθεί το παρόν προσχέδιο, και να κοινοποιηθεί έκτοτε στα μέλη των διάφορων αντιπροσωπειών. Ο Λόρδος Curzon είχε εκφράσει την άποψη πως αν κάποιες αντιπροσωπείες επιθυμούσαν να συζητήσουν τη σύμβαση θα έπρεπε να έχουν την ευκαιρία να το κάνουν. Η ρωσική αντιπροσωπεία είχε δηλώσει πως επιθυμούσε να αξιοποιήσει αυτήν την ευκαιρία, ίσως και κάποιοι άλλοι αντιπρόσωποι που ενδιαφέρονταν για το θέμα μπορεί επίσης να επιθυμούσαν να τοποθετηθούν. Πρώτα θα έδινε το λόγο στα μέλη της τουρκικής αντιπροσωπείας να καταθέσουν τις απόψεις τους, εάν φυσικά το επιθυμούσαν.

Ο Ismet Πασάς, δήλωσε πως η τουρκική αντιπροσωπεία πιστεύει ότι αποδεχόμενη το άνοιγμα των Στενών σε εμπορικούς και πολεμικά πλοία σύμφωνα με τους κανόνες που καθορίστηκαν στις συνεδριάσεις της Διάσκεψης, είχε κάνει μία τεράστια παραχώρηση προς τις Συμμαχικές Δυνάμεις, για τον σκοπό της ειρήνης και για το γενικό όφελος της ανθρωπότητας. Είναι εύκολο να αποτιμήσουμε το μέγεθος αυτής της παραχώρησης αν συνυπολογίσουμε πως το καθεστώς ελευθερίας και τα συναφή μέτρα αποστρατικοποίησης στην ουσία αποδυνάμωσαν την άμυνα πρωτεύουσας της Τουρκίας. Η τουρκική αντιπροσωπεία ήλπιζε πως αυτή η απόδειξη καλής θέλησης, που αυθόρμητα επέδειξε ο τουρκικός λαός για το συμφέρον όλων των άλλων εθνών και ιδιαίτερα των χωρών με έντονο θαλάσσιο εμπόριο, θα αποτελέσει έναν από τους βασικούς παράγοντες που θα διασφαλίσουν την αυστηρή τήρηση των θεσμοθετημένων κανόνων και το απαράβιαστο των εδαφών που ανήκουν στο κράτος που έκανε την συγκεκριμένη προσφορά.

Η τουρκική αντιπροσωπεία θέλησε, στην παρούσα φάση, να επαναλάβει προηγούμενη δήλωσή της σχετικά με τους στρατιωτικούς περιορισμούς στην Ανατολική Θράκη, που οι αντιπροσωπείες των Συμμάχων είχαν επιδιώξει να επιβάλλουν τελευταία στιγμή σε περιοχές που βρίσκονταν εκτός των ήδη αποστρατικοποιημένων ζωνών.

Η αποδοχή από την Τουρκία του νέου κανονισμού των Στενών και του συνακόλουθου καθεστώτος αποστρατικοποίησης, υπόκειτο πάντα στον όρο ότι δεν θα υπάρξει κανένας περαιτέρω περιορισμός των τουρκικών δυνάμεων· κάτι για το οποίο της είχε δοθεί υπόσχεση επανειλημμένα. Η τουρκική αντιπροσωπεία δηλώνει ότι εξακολουθεί να θεωρεί τον όρο αυτόν ως ουσιώδη για την προσχώρησή της στις ρυθμίσεις που αφορούν τα Στενά.

Η τουρκική αντιπροσωπεία είχε επίσης δηλώσει, στις 8 Δεκεμβρίου, ότι η παρουσία φρουράς στη χερσόνησο της Καλλίπολης ήταν απολύτως αναγκαία για την προστασία της περιοχής αυτής από τυχόν αιφνιδιαστική επίθεση. Στη συνέχεια, ζήτησε από τις Συμμαχικές Δυνάμεις να υποβάλουν προτάσεις σχετικά με την αριθμητική ισχύ της φρουράς. Δεδομένου ότι αυτό το μέτρο στοιχειώδους ασφάλειας δεν μπορούσε να αποτελέσει κίνδυνο για την ελευθερία των Στενών, η τουρκική αντιπροσωπεία δεν είχε καμία αμφιβολία ότι το απολύτως δίκαιο αίτημα που υπέβαλε σε αυτό το πλαίσιο θα ικανοποιούνταν.

Υπάρχουν, εξάλλου, ορισμένα σημεία στο συμμαχικό σχέδιο που δεν έχουν

[450]

επιλυθεί μέχρι στιγμής. Ο Ismet Πασάς ήλπιζε ότι αυτά τα ζητήματα μπορούν να ρυθμιστούν το ίδιο εύκολα.

Προσέθεσε ότι το θέμα των Στενών παρουσιάζει για την τουρκική αντιπροσωπεία ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό· δηλαδή, είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με το γενικότερο ζήτημα της ειρήνης. Επιφυλάσσεται του δικαιώματός του να δηλώσει τις απόψεις του για το θέμα αυτό μαζί με την απάντησή του για το σύνολο των προτάσεων που του υποβλήθηκαν με τη μορφή προσχεδίου συνθήκης.

Ο κ. Chicherin έκανε τα ακόλουθα σχόλια: —

«Μετά από έξι χρόνια ακούσιας αδράνειας –η καλύτερη απόδειξη της επιθυμίας μας για ειρήνη

και της διάθεσής μας για συμφιλίωση– παραλάβαμε ένα έγγραφο, με τίτλο “*Σχέδιο Σύμβασης περί του Καθεστώ των Στενών*”. Το έγγραφο αυτό διαφέρει σε πολλά σημεία από τα προσχέδια που οι Προσκαλούσες Δυνάμεις είχαν παρουσιάσει στο παρελθόν. Περιλαμβάνει ορισμένες παραχωρήσεις εκ μέρους των Δυνάμεων· περιλαμβάνει επίσης ορισμένες παραχωρήσεις εκ μέρους της Τουρκίας. Ποιος έκανε αυτές τις αλλαγές στα προηγούμενα προσχέδια και για ποιους λόγους; Δεν γνωρίζουμε. Είναι προϊόν μυστικών διαπραγματεύσεων. Αυτές οι διαπραγματεύσεις ήταν ανύπαρκτες για εμάς. Αντιμετωπίζουμε ένα σχέδιο σύμβασης περί των Στενών, το οποίο συντάχθηκε χωρίς τη συμμετοχή της Ρωσίας, της Ουκρανίας και της Γεωργίας.

«Για εμάς αποτελεί ένα νέο προσχέδιο, το οποίο και πρέπει να αποτελέσει αντικείμενο διαπραγματεύσης. Τη στιγμή που η Διάσκεψη πλησιάζει στο τέλος της, οι Προσκαλούσες Δυνάμεις, υποβάλλοντας μια νέα αντιπρόταση, επιστρέφουν στην αφετηρία των διαπραγματεύσεων. Η Ρώσο-ουκρανό-γεωργιανή αντιπροσωπεία βρίσκεται αντιμέτωπη με ένα προσχέδιο το οποίο, κατ’ ουσία, αντιπροσωπεύει τη βούληση άλλων μερών. Αν επιθυμείτε να μας επιβάλλετε ένα προσχέδιο που αντιπροσωπεύει την επιθυμία άλλων Δυνάμεων, πείτε το ανοιχτά! Ο λαός μας θα το μάθει· ο κόσμος θα το μάθει. Μήπως όμως οι θέσεις που έχουν υιοθετηθεί από τη μία και την άλλη πλευρά έχουν ήδη οριστεί επαρκώς; Καθόλου. Εμείς πάντοτε δηλώναμε ότι είμαστε πρόθυμοι να διαπραγματευτούμε, ότι πρέπει να υπάρξουν αμοιβαίες υποχωρήσεις. Οι αντιπροτάσεις που καταθέσαμε παρακάμφτηκαν σιωπηλά. Κανείς δεν ασχολήθηκε με τις θέσεις μας. Και σήμερα, όταν η Διάσκεψη φτάνει πλέον στο τέλος της, παρουσιάζεται ένα νέο προσχέδιο το οποίο μάς προτείνεται να θεωρηθεί τελικό. Κι όμως, θα κάναμε παραχωρήσεις, εφόσον βέβαια θα είχε υπάρξει διαπραγμάτευση μαζί μας. Ήμασταν έτοιμοι, προς χάριν της γενικής συμφιλίωσης, να προχωρήσουμε σε υποχωρήσεις. Ήμασταν έτοιμοι να υιοθετήσουμε σαν δική μας την πρόταση της τουρκικής αντιπροσωπείας για τον περιορισμό των ξένων ναυτικών δυνάμεων στη Μαύρη Θάλασσα, με ανάλογες τροποποιήσεις και βελτιώσεις. Η τουρκική πρόταση όριζε πως η συνολική χωρητικότητα σε τόνους (τονάζ) των ξένων ναυτικών δυνάμεων θα έπρεπε να είναι ίσο με το τονάζ του ισχυρότερου στόλου στη Μαύρη Θάλασσα. Εμείς θεωρούμε αυτόν τον όρο επικίνδυνο, διότι ένας στόλος στη Μαύρη Θάλασσα θα μπορούσε να ενισχυθεί τεχνητά· και αν οι ξένες δυνάμεις ενώνονταν με αυτόν τον στόλο, η ισορροπία δυνάμεων στη Μαύρη Θάλασσα θα μπορούσε να διασαλευτεί. Για αυτό τον λόγο, εμείς σκοπεύουμε να προτείνουμε ότι το τονάζ όλων των ξένων Δυνάμεων θα πρέπει να είναι ίσο με το μέση τιμή ισχύος των στόλων της Μαύρης Θάλασσας. Καθώς ο τουρκικός στόλος δεν ανήκει μόνο στη Μαύρη Θάλασσα, αλλά και στο Αιγαίο Πέλαγος και στη Θάλασσα του Μαρμαρά, υπάρχουν, κυριολεκτώντας, πέντε στόλοι της Μαύρης Θάλασσας. Θα μπορούσαμε, συνεπώς, να έχουμε προτείνει πως η χωρητικότητα όλων των ξένων στόλων να πρέπει να είναι ίσο με το ένα πέμπτο του συνολικού όγκου που διαθέτουν

[451]

οι Δυνάμεις της Μαύρης Θάλασσας. Ήμασταν προετοιμασμένοι να προτείνουμε το ακόλουθο κείμενο: —

«Η Τουρκική Κυβέρνηση μπορεί σε κάθε περίπτωση να επιτρέπει το πέρασμα, μέσω των Στενών, στη Μαύρη Θάλασσα ελαφριών πολεμικών πλοίων (εκτός υποβρυχίων), που ανήκουν σε ξένα κράτη, για την προστασία των εμπορικών συμφερόντων αυτών των κρατών, για επισημονικούς ή ανθρωπιστικούς σκοπούς, ή για να εξυπηρετήσουν τους υπηκόους τους σε περίπτωση κάποιας φυσικής καταστροφής. Παρόλα αυτά, το συνολικό τονάζ των πολεμικών πλοίων –που ανήκουν σε κράτη που δεν έχουν παράλια στη Μαύρη Θάλασσα, και τα οποία κάποτε μπορεί να περάσουν μέσα από τα Στενά ή μπορεί κάποια να είναι μέσα στη Μαύρη Θάλασσα και κάποια μέσα στα Στενά ταυτόχρονα– δεν θα πρέπει σε καμία περίπτωση να ξεπερνά το ένα πέμπτο του συνολικού τονάζ των πολεμικών πλοίων (εκτός υποβρυχίων), τα οποία ανήκουν σε πολεμικούς στόλους όλων των παράκτιων κρατών της Μαύρης Θάλασσας, εκτός της Τουρκίας.”

«Αλλά υπάρχει και κάτι ακόμη. Επιθυμούσαμε να εξετάσουμε σημείο προς σημείο τα κείμενα διαφόρων σχεδίων συμβάσεων σχετικά με τα Στενά και να παρουσιάσουμε τροποποιήσεις. “Η σύναψη μιας συνθήκης” σημαίνει την εκπόνηση κάθε λεπτομέρειας από κοινού, ενώ το νέο σχέδιο που μας παρουσιάστηκε σήμερα εκφράζει μόνο τις ιδέες των Συμμάχων. Ρωτάμε συνεπώς: “Ποιος προτείνει σήμερα αυτό το νέο σχέδιο; Και με ποιο δικαίωμα το προτείνουν, ενώ έχει συνταχτεί χωρίς τη συμμετοχή όλων των ενδιαφερόμενων μερών; Πως μπορεί να αιτιολογηθεί μία τέτοια διαδικασία; Θέτω το ερώτημα: επιθυμείτε να επιβάλλετε στη Ρωσία, στην Ουκρανία και στη Γεωργία μία συνθήκη η οποία αντιπροσωπεύει την βούληση των άλλων Δυνάμεων; Είστε έτοιμοι να επανορθώσετε το λάθος σας και να διαπραγματευτείτε το προσχέδιο προς λέξη – δηλαδή, σε μία υποεπιτροπή;”»

Ο Λόρδος Curzon είπε τα εξής: —

«Αν δεν επιθυμεί κανένας άλλος να μιλήσει, θα επιχειρήσω να απαντήσω στα σχόλια της τουρκικής και της ρωσικής αντιπροσωπείας.

«Ο Ismet Πασάς τόνισε δύο σημεία. Το πρώτο ήταν ο προτεινόμενος περιορισμός των τουρκικών δυνάμεων στην Ανατολική Θράκη. Δεν χρειάζεται να του υπενθυμίσω ότι αυτό το ερώτημα δεν αφορά άμεσα την σημερινή θεματολογία, γιατί ασφαλώς δεν συνδέεται με το ερώτημα των Στενών· αλλά αφού το έθεσε, θα του πω το έξης. Θα θυμάται ότι έχουμε κάνει βήματα στην αποστρατικοποίηση μεγάλων ζωνών στην Ανατολική Θράκη, μεταξύ των βουλγαρικών και των ελληνικών συνόρων, και ότι στην αναφορά της υποεπιτροπής στην οποία προέδρευε ο Στρατηγός Weygand, ένας αυστηρός περιορισμός επιβλήθηκε όσον αφορά τη δύναμη της χωροφυλακής που μπορεί να διατηρηθεί σε αυτές τις αποστρατικοποιημένες ζώνες. Συνεπώς η τουρκική αντιπροσωπεία είναι ήδη εξοικειωμένη με τη διαδικασία του περιορισμού όπως εφαρμόστηκε στην Ανατολική Θράκη. Επιπλέον, θα θυμούνται πως ενώ στην αρχική Συνθήκη των Σεβρών η τουρκική φρουρά στην Κωνσταντινούπολη περιορίστηκε στους 700 άνδρες, αυτό το νούμερο έχει τώρα αυξηθεί στους 12.000. Εάν, λοιπόν, σκέφτεστε την παρούσα στρατιωτική δύναμη που πρόκειται να επιτραπεί στην Κωνσταντινούπολη και στις αποστρατικοποιημένες ζώνες, είναι προφανές πως η παρουσία μεγάλων στρατιωτικών δυνάμεων στην Ανατολική Θράκη δεν είναι απλά περιττή, μα μπορεί να αποτελέσει και μεγάλο κίνδυνο. Αυτός είναι ο λόγος για τον περιορισμό των τουρκικών δυνάμεων στη Ανατολική Θράκη· και, σε ό,τι με αφορά, δεν περίμενα διαμαρτυρία εκ μέρους της τουρκικής αντιπροσωπείας, αλλά,

[452]

μάλλον να εκφράσει την ευγνωμοσύνη της για τη μεγάλη αριθμητική ισχύ που προτάθηκε να επιτραπεί.

«Το δεύτερο επιχείρημα του Ismet Πασά αφορούσε τις αποστρατικοποιημένες ζώνες των Στενών για ακόμα μία φορά ζήτησε την εγκατάσταση τουρκικής φρουράς στην Καλλίπολη. Δεν συνειδητοποιεί, η Εξοχότητά του, πως είναι άσκοπο να αναφέρεσαι σε μία αποστρατικοποιημένη ζώνη αν πρόκειται να προχωρήσεις στην στρατικοποίηση της εγκαθιστώντας μία ευμεγέθη φρουρά στο πιο καίριο σημείο στο εσωτερικό της; Κάτι τέτοιο είναι όντως μια λογική αντίφαση. Όσον αφορά τη θέση στην είσοδο των Στενών, επιτρέψτε μου να υπενθυμίσω στην Εξοχότητά του τις υποχωρήσεις τις οποίες έχουμε κάνει. Κατ’ αρχής, θα επιτραπεί στην Τουρκική Κυβέρνηση να διατηρήσει δύναμη χωροφυλακής, απεριόριστης ισχύος, επί της χερσονήσου. Δεύτερον, όσον αφορά στρατό και όπλα, θα επιτραπεί στην Τουρκική Κυβέρνηση να κρατήσει μία σημαντικού μεγέθους φρουρά στο Kavak. Έψαξα αυτό το μέρος στον χάρτη, πριν έρθω εδώ σήμερα, και βρήκα πως απέχει μόνο ένα μίλι από τις γραμμές Bulair και λίγο περισσότερο από 14 μίλια από την Καλλίπολη. Συνεπώς οι Τούρκοι θα έχουν την ευκαιρία να διατηρήσουν μία φρουρά, αν όχι εντός της πύλης της Καλλίπολης, ακριβώς απ’ έξω, στο κατώφλι. Επιτρέψτε μου να υπενθυμίσω ξανά στον Ismet Πασά ότι όταν, το 1915, έπρεπε να σταλούν στην χερσόνησο της Καλλίπολης, Τούρκοι στρατιώτες ήρθαν από την Panderma. Αυτή η ευκαιρία μπορεί να προκύψει ξανά. Συ-

νεπώς, η τουρκική αντιπροσωπεία αν συνεχίσει να αναφέρει το θέμα της φρουράς στην Καλλιπολη ξανά και ξανά, ουσιαστικά, δουλεύει σκληρά για να πετύχει ένα λάθος επιχείρημα. Έχω ήδη αναφέρει ότι αυτό είναι ένα σημείο στο οποίο οι Σύμμαχοι δεν μπορούν να υποχωρήσουν, και το οποίο, ακόμη και από τουρκική σκοπιά, έχει τόσο μικρή σημασία, ώστε η επιμονή σε αυτό αποτελεί σφάλμα εκ μέρους τους.

«Θα απαντήσω τώρα στα σχόλια της ρωσικής αντιπροσωπείας. Οι παρατηρήσεις του κ. Chicherin σχετίζονταν αρχικά με ζητήματα διαδικασίας, και, δευτερευόντως, με ζητήματα ουσίας. Θα τοποθετηθώ στο καθένα με σειρά. Όσον αφορά τη διαδικασία, ο κ. Chicherin παραπονέθηκε επανειλημμένα κατά τη διάρκεια της ομιλίας του ότι το προσχέδιο που έχουμε μπροστά μας –το οποίο ο ίδιος έχει στα χέρια του εδώ και κάποιες ημέρες– είναι ένα έγγραφο που συντάχθηκε χωρίς τη συμμετοχή της Ρωσίας, ότι η ρωσική αντιπροσωπεία αποκλείστηκε από τη συζήτηση του, και ότι συντάχτηκε, για να χρησιμοποιήσω τη δική του φράση, κατά αδιαφανή τρόπο. Δεν νομίζω ότι αυτή η κατηγορία είναι αληθής και θα προσπαθήσω να το αποδείξω· αλλά ακόμα και στον βαθμό που υπάρχει κάποια αλήθεια σε αυτές τις αιτιάσεις, θα αποδείξω ότι η ευθύνη είναι της ίδιας της ρωσικής αντιπροσωπείας. Από τότε που συναντηθήκαμε εδώ στα τέλη Νοεμβρίου, έχουν πραγματοποιηθεί επτά συνεδριάσεις της επιτροπής για το θέμα των Στενών, σε όλες τα μέλη της ρωσικής αντιπροσωπείας ήταν παρόντα, και επωφελήθηκαν πλήρως από την ευκαιρία να δηλώσουν τις θέσεις τους. Κανένας δεν μπορεί να πει επομένως πως ο κ. Chicherin στερήθηκε της ευκαιρίας ή ότι απέτυχε να την εκμεταλλευτεί. Αντιθέτως, όλοι θυμόμαστε τις πολλές ομιλίες του για το θέμα, τις οποίες είχαμε την ευχαρίστηση να ακούσουμε. Ξέρω ότι ήταν δυσαρεστημένος που η σύμβαση δεν συζητήθηκε σε κάποια υποεπιτροπή, στην οποία αναμφίβολα θα είχε συμμετάσχει ενεργά. Αλλά αυτή ήταν η απόφαση αυτής της επιτροπής. Αποφάσισε να συζητήσει τις κύριες αρχές η ίδια, όπως και έγινε, και στη συνέχεια να αναθέσει τις τεχνικές λεπτομέρειες σε συνομιλίες μεταξύ των στρατιωτικών και ναυτικών εμπειρογνομόνων. Αυτοί οι εμπειρογνώμονες συναντήθηκαν για να συντάξουν και να διερμηνεύσουν τις ρήτρες

[453]

και τέθηκαν ανεπιφύλακτα στη διάθεση της ρωσικής αντιπροσωπείας για οποιεσδήποτε εξηγήσεις θα μπορούσε να ζητήσει η τελευταία. Οι Ρώσοι εμπειρογνώμονες συναντήθηκαν με τους ομόλογους τους σε δύο περιστάσεις. Το γεγονός ότι κατά τη δεύτερη συνάντηση οι Ρώσοι εμπειρογνώμονες αποχώρησαν από την αίθουσα δεν ήταν ευθύνη των εμπειρογνομόνων των Συμμάχων, ούτε οφειλόταν σε έλλειψη ευγένειας εκ μέρους τους. Η ιδέα ότι επιθυμούσαμε να κρατήσουμε τους Ρώσους στο περιθώριο, να τους «αποκλείσουμε», όπως είπε ο κ. Chicherin, είναι πραγματικά αβάσιμη. Ο κ. Chicherin ζήτησε την τελευταία στιγμή, να συσταθεί μια υποεπιτροπή. Πραγματικά δεν μπορώ να πιστέψω πως ζητάει σοβαρά αυτό το αίτημα. Το έργο των επιτροπών και των υποεπιτροπών έχει ολοκληρωθεί, ακόμα και αν είχαμε την ευχαρίστηση να ακούσουμε ξανά τις απόψεις του, είναι αδύνατον να κάνουμε την παραχώρηση που επιθυμεί.

«Το ουσιαστικό ζήτημα που έθεσε ο κ. Chicherin αφορούσε τον περιορισμό των ναυτικών δυνάμεων που θα έχουν το δικαίωμα να εισέρχονται στη Μαύρη Θάλασσα μέσω των Στενών. Δεν πιστεύω πως ο κ. Chicherin έχει λάβει επαρκώς υπόψη τη βασική λογική των προτάσεών μας και το μεγάλο πλεονέκτημα που προσφέρουν στη δική του χώρα και την κυβέρνησή του. Ο περιορισμός που προτείνουμε είναι ο εξής: Σε καιρό ειρήνης, οποιαδήποτε δύναμη μπορεί να στείλει πολεμικά πλοία στη Μαύρη Θάλασσα ίσα με τη συνολική μέγιστη ναυτική δύναμη οποιασδήποτε από τις Παρευξείνιες Δυνάμεις. Αν καμία από τις Δυνάμεις της Μαύρης Θάλασσας δεν διαθέτει ναυτική δύναμη μεγαλύτερη από τρία πλοία των 10.000 τόνων το καθένα, τότε οι υπόλοιπες Δυνάμεις θα μπορούν να στείλουν οποιαδήποτε πλοία μέχρι αυτό το όριο, με άλλα λόγια, η μέγιστη ναυτική δύναμη που μπορεί να εισέλθει στη Μαύρη Θάλασσα από μία δύναμη δεν μπορεί να υπερβαίνει τη μεγαλύτερη δύναμη που υπάρχει ήδη εκεί. Ο κ. Chicherin λέει ότι αυτό θα ανατρέψει την ισορροπία στη Μαύρη Θάλασσα· αλλά προφανώς δεν είναι έτσι. Στην πραγματικότητα, η λύση του ζητήματος παραμένει στα χέρια της ίδιας της Ρωσίας, αφού είναι

και αναμφίβολα θα παραμείνει η ισχυρότερη χώρα στις ακτές της Μαύρης Θάλασσας. Όποιες και αν είναι οι ναυτικές προθέσεις τους, δύσκολα μπορεί να φανταστεί κανείς ότι η Βουλγαρία ή η Ρουμανία θα αποκτήσουν ναυτικές δυνάμεις συγκρίσιμες με εκείνες της Ρωσίας. Επομένως, αν ο κ. Chicherin ανησυχεί για τη ναυτική ισχύ στη Μαύρη Θάλασσα, έχει ο ίδιος το μέσο για να το αντιμετωπίσει, καθώς είναι η δύναμη του ρωσικού ναυτικού που καθορίζει την κατάσταση· κι έτσι, κάθε άλλο παρά μειονεκτεί· η Ρωσία είναι κυρίαρχη της κατάστασης.

«Τώρα στρέφομαι σε μία από τις καταληκτικές επισημάνσεις του κ. Chicherin. Είπε πως το σχέδιο σύμβασης αντιπροσωπεύει μόνο τις απόψεις των Συμμάχων. Έχω δύο απαντήσεις. Πρώτον, η σύμβαση συντάχθηκε μόνο αφού ακούσαμε εκτενώς τις απόψεις του κ. Chicherin και της ρωσικής αντιπροσωπείας. Δεν είναι λοιπόν δίκαιο να λέγεται ότι δεν λάβαμε υπόψη μας τις θέσεις τους. Δεύτερον, όχι μόνο δεν εκπροσωπεί το σχέδιο αυτό αποκλειστικά τις απόψεις των Συμμάχων, αλλά σχεδόν στο σύνολό του αντανακλά τις απόψεις της τουρκικής αντιπροσωπείας. Αν πράγματι το είχαν συντάξει μόνο οι Σύμμαχοι, η τουρκική αντιπροσωπεία θα ήταν η πρώτη που θα μας το είχε επισημάνει· αλλά δεν το έκανε, γιατί κάτι τέτοιο δεν ευσταθεί.

«Ο κ. Chicherin είπε: «Θέλετε να μας επιβάλλετε αυτήν τη σύμβαση;» Φυσικά και όχι. Δεν είμαστε σε θέση να την επιβάλλουμε στα μέλη της ρωσικής αντιπροσωπείας. Ελπίζω πως θα την υπογράψουν.

[454]

«Είμαι, σε μεγάλο βαθμό, υπεύθυνος για την παρουσία της ρωσικής αντιπροσωπείας στη Λωζάννη, επειδή ήμουν πάντα πεπεισμένος ότι η συναίνεση της Ρωσίας είναι απαραίτητη και επιθυμητή για την ειρηνική και κατάλληλη διευθέτηση του ζητήματος των Στενών. Θα ήμουν επομένως πολύ απογοητευμένος αν φεύγαμε από εδώ με μια συνθήκη στην οποία επισυνάπτεται μια σύμβαση σχετικά με το καθεστώς των Στενών, την οποία δεν θα υπογράψει η Ρωσία. Δεν είναι δίκαιο να υπονοείται ότι επιβάλλουμε αυτήν τη συνθήκη· διότι αν ο κ. Chicherin δεν επιθυμεί να την υπογράψει, ακόμα κι αν μετανιώσουμε πικρά για μια τέτοια απόφαση, θα πρέπει να την αποδεχτούμε.»

Ο κ. Chicherin είπε τα ακόλουθα: —

«Λυπάμαι πολύ που, σύμφωνα με την απάντηση του Προέδρου οι διαφορές που μας χωρίζουν αποδεικνύονται ανυπέρβλητες.

«Ο Πρόεδρος, ανέφερε ότι έχουν πραγματοποιηθεί επτά συνεδριάσεις της Επιτροπής των Στενών, στις οποίες θα μπορούσαμε να είχαμε διαπραγματευτεί. Θα ήθελα να υπενθυμίσω, Κύριοι, τι έλαβε χώρα κατά τη διάρκεια αυτών των επτά συνεδριάσεων. Αν και είχαμε την τιμή να βρεθούμε στην ίδια αίθουσα με τους αντιπροσώπους των Προσκαλουσών Δυνάμεων, αυτό δεν σημαίνει πως ήμασταν σε θέση να διαπραγματευτούμε. Διαπραγμάτευση σημαίνει, συζήτηση τόσο των γενικών γραμμών όσο και των λεπτομερειών, ανάλυση των διαφορών, επισήμανση των σημείων σύγκρουσης συμφερόντων και εξεύρεση συμβιβασμών. Τι καταφέραμε να κάνουμε κατά τη διάρκεια αυτών των συνεδριάσεων; Το γενικό μας σχέδιο απορρίφθηκε κατηγορηματικά. Όταν παρουσιάσαμε την αντιπρόταση, η οποία περιείχε παραχωρήσεις, απορρίφθηκε *in toto* χωρίς καν να συζητηθεί. Είναι εντελώς ανακριβές ότι η Επιτροπή των Στενών είχε αποφασίσει κατά της δημιουργίας υποεπιτροπής. Ακριβώς το αντίθετο συνέβη. Όταν ρώτησα, στη συνεδρίαση της 8ης Δεκεμβρίου, τότε επρόκειτο να συγκληθεί η υποεπιτροπή για τη συζήτηση του προσχέδιου, μου απάντησαν ότι ήταν ακόμη πρόωρο· ότι δεν είχε έρθει ακόμη η ώρα. Ο ίδιος ο Πρόεδρος είπε μάλιστα ότι: ο κ. Chicherin θα μπορούσε να κλειστεί σε ένα δωμάτιο και να ετοιμάσει το κείμενο, κάτι που θα διευκόλυνε το έργο. Έχω παρακολουθήσει όλες τις συνεδριάσεις της Επιτροπής των Στενών και δηλώνω ότι η ρωσο-ουκρανο-γεωργιανή αντιπροσωπεία δεν συμμετείχε σε καμία απόφαση αυτής της επιτροπής που να ορίζει ότι δεν θα συγκροτηθεί υποεπιτροπή, ούτε υπήρξαμε παρόντες στην υιοθέτηση κάποιας τέτοιας απόφασης. Όσον αφορά το έργο των εμπειρογνομόνων, λάβαμε επίσημη διευκρίνιση από τον Πρόεδρο της Διάσκεψης

ότι οι συνεδριάσεις των εμπειρογνωμόνων θα διεξάγονταν αποκλειστικά για την παροχή πληροφοριών και επεξηγήσεων προς τα μέλη των αντιπροσωπειών. Επομένως, συμφωνήθηκε ότι αυτές οι συσκέψεις δεν θα συνιστούσαν διαπραγματεύσεις. Οι εμπειρογνώμονές μας αποχώρησαν από μία από αυτές τις συνεδριάσεις για δύο λόγους: πρώτον, διότι φάνηκε ότι υπήρχε πρόθεση να αποκλειστούν η Ρωσία, η Ουκρανία και η Γεωργία από τη συζήτηση περί αποστρατικοποίησης των Στενών· και δεύτερον, διότι οι συνεδριάσεις αυτές μετατράπηκαν σε διαπραγματεύσεις στις οποίες η Ρωσία και οι σύμμαχοί της δεν συμμετείχαν.

«Από την 20ή Δεκεμβρίου, έχουμε αποκλειστεί πλήρως από τις διαπραγματεύσεις, παρά τις επανειλημμένες εκκλήσεις μας. Είναι άραγε δυνατόν, υπό αυτές τις συνθήκες, να ξαναρχίσουν ουσιαστικά οι διαπραγματεύσεις; Ας πάρουμε, για παράδειγμα, την επικεφαλίδα (α) στην παράγραφο 1 του παραρτήματος

[455]

της Σύμβασης: “Πλήρης ελευθερία ναυσιπλοΐας και διέλευσης ημέρα και νύχτα υπό οποιαδήποτε σημαία και με οποιοδήποτε φορτίο, χωρίς καμία διατύπωση ή φόρο ή άλλη χρέωση, εκτός αν αφορούν υπηρεσίες που παρέχονται άμεσα, όπως πλοήγηση, φωτισμός, ρυμούλκηση ή άλλες παρόμοιες χρεώσεις· χωρίς να θίγονται τα δικαιώματα που ασκούνται σε αυτόν τον τομέα από τις υπηρεσίες και επιχειρήσεις, οι οποίες λειτουργούν σήμερα βάσει των παραχωρήσεων που έχουν δοθεί από την Τουρκική Κυβέρνηση.” Ποιοι είναι αυτοί οι “δασμοί”; Ποιες είναι αυτές οι «υπηρεσίες και επιχειρήσεις»; Πρέπει να συζητήσουμε για αυτούς τους δασμούς. Πρέπει να εξετάσουμε το καθεστώς αυτών των υπηρεσιών, να διαπιστώσουμε αν εμπνέουν εμπιστοσύνη. Μας ζητούν να δεσμευτούμε σε υποχρεώσεις που θα επηρεάσουν άμεσα το ρωσικό εμπόριο, κι όμως, αυτοί οι δασμοί μπορεί να καθορίσουν την τύχη ολόκληρου του εμπορίου μας προς τον νότο. Ουσιαστικά μας ζητούν να υπογράψουμε λευκή επιταγή. Η συγκεκριμένη περίπτωση δείχνει πόσα ζητήματα ανακύπτουν μόνο από μία παράγραφο. Και δεν είναι δουλειά των εμπειρογνωμόνων να δεσμεύουν τις κυβερνήσεις τους· μόνο οι πληρεξούσιοι αντιπρόσωποι μπορούν να το κάνουν αυτό. Ο Πρόεδρος μάς είπε ότι οι αντιπροσωπείες των Προσκαλουσών Δυνάμεων «άκουσαν τις επιθυμίες της Ρωσίας, της Ουκρανίας και της Γεωργίας» και τις έλαβαν υπόψη κατά τη σύνταξη του προσχέδιου. Αλλά αυτό θυμίζει την πρακτική του Τσάρου, που κι εκείνος άκουγε τις επιθυμίες των εκπροσώπων των επαρχιών και στη συνέχεια αποφάσιζε μόνος του. Δεν είναι αυτός ο τρόπος με τον οποίον αντιλαμβανόμαστε τις σχέσεις μεταξύ κυρίαρχων κρατών.

«Όσον αφορά την ουσία του ζητήματος, είναι πλέον αργά για περαιτέρω συζήτηση. Ωστόσο, επιθυμώ να διατυπώσω μία παρατήρηση. Ο Πρόεδρος δήλωσε ότι η απόφαση σχετικά με τη ναυτική ισχύ επαφίεται στη Ρωσία· αυτό σημαίνει ότι η Ρωσία οφείλει να εξοπλιστεί. Αυτή είναι η συμβουλή που μας δόθηκε.

«Ο Πρόεδρος υποστηρίζει επιπλέον ότι το προσχέδιο αντικατοπτρίζει τις απόψεις της Τουρκίας. Γνωρίζουμε όμως ότι αυτές οι απόψεις της έχουν επιβληθεί μέσω τελεσιγράφων και απειλών πολέμου. Μας λένε ότι δεν μας επιβάλλουν καμία συνθήκη, ενώ μας ανακοινώνουν: “Υπογράψτε ή φύγετε”. Αυτό στη καθομιλουμένη λέγεται “επιβάλλω μία συνθήκη”.

«Λαμβάνοντας υπόψη ότι το σχέδιο Σύμβασης σχετικά με το καθεστώς των Στενών, που υπέβαλαν οι Προσκαλούσες Δυνάμεις, απειλεί την ασφάλεια και τα ζωτικά συμφέροντα της Ρωσίας, της Ουκρανίας και της Γεωργίας· ότι καθιστά αδύνατη την εγκαθίδρυση μιας σταθερής ειρηνικής κατάστασης στην Εγγύς Ανατολή και στη Μαύρη Θάλασσα· ότι θα έχει ως αποτέλεσμα να επιβληθεί στη Ρωσία και σε άλλα κράτη ένα πρόσθετο βάρος ναυτικών εξοπλισμών και ότι δημιουργεί εμπόδια στην εγκαθίδρυση της γενικής ειρήνης·

«Παραμένοντας πιστοί στην διάταξη του Άρθρου 1 της ρωσοτουρκικής Συνθήκης της Μόσχας,¹¹⁰ στις 16 Μαρτίου του 1921 (επιβεβαιωμένης, στη συνέχεια από τη Συνθήκη του Kars με-

110. Σ.τ.Ε.: Το τουρκοσοβιετικό σύμφωνο ή «Σύμφωνο της Μόσχας» υπεγράφη στις 18 Μαρτίου 1921 μεταξύ της

ταξύ Τουρκίας και Υπερκαυκάσιων Δημοκρατιών, και από τη Συνθήκη της Άγκυρας μεταξύ της Τουρκίας και της Ουκρανίας), η οποία διακηρύσσει ότι κάθε ένα από τα δύο συμβαλλόμενα μέρη αναλαμβάνει επί της αρχής την υποχρέωση να μην αναγνωρίσει καμία συνθήκη ειρήνης ή οποιαδήποτε διεθνή πράξη που μπορεί να επιδιωχθεί να επιβληθεί στο άλλο μέρος·

«Και τέλος, όντας απόλυτα πεπεισμένοι ότι ο τουρκικός λαός συνεχίζοντας των αγώνα του

[456]

θα απαλλαγεί από τους όρους των συνθηκών ειρήνης που επιβάλλονται από τα ισχυρότερα κράτη αυτής της χρονικής περιόδου – όροι οι οποίοι θα παραβίαζαν την ανεξαρτησία της Τουρκίας και τα κυριαρχικά της δικαιώματα και θα αποτελούσαν μόνιμη απειλή για την ασφάλεια της Κωνσταντινούπολης·

«Η ρωσο-ουκρανική-γεωργιανή αντιπροσωπεία δεν συμφωνεί με το προσχέδιο των Προσκαλουσών Δυνάμεων, δηλώνει ρητά ότι αντιτίθεται με σθένος στο σύνολο της πολιτικής της κυριαρχίας και βίας που εκφράζεται σε αυτό το σχέδιο, και επιθυμεί να τονίσει την ανικανότητα της παρούσας Διάσκεψης να επιτελέσει ένα έργο πραγματικής ειρήνης.

«Επί του παρόντος, δεν υπάρχει συμφωνία με τη Ρωσία, την Ουκρανία και τη Γεωργία. Δεν έχουν γίνει διαπραγματεύσεις μαζί τους· ούτε καν προσπάθειες. Υπό αυτές τις συνθήκες δεν μπορεί να υπάρξει απόφαση στο ζήτημα των Στενών. Δεν υπάρχει και δεν θα υπάρξει απόφαση χωρίς τη Ρωσία, την Ουκρανία και τη Γεωργία. Εάν η σύμβαση υπογραφεί χωρίς τη Ρωσία, την Ουκρανία και τη Γεωργία, αυτές οι Δυνάμεις θα διατηρήσουν μια πλήρη και απόλυτη ελευθερία κινήσεων και δράσης. Εάν ορισμένες Δυνάμεις υπογράψουν αυτήν τη σύμβαση χωρίς τη Ρωσία, την Ουκρανία και τη Γεωργία, το ζήτημα των Στενών παραμένει και θα παραμείνει ανοικτό.»

Ο Λόρδος Curzon είπε: —

«Θα απαντήσω στις παρατηρήσεις που μόλις ακούσαμε μόνο με μερικές προτάσεις. Καταρχάς, δεν μπορώ να συγχαρώ τον κ. Chicherin για το αστείο του, το οποίο μόνο αυτός απήλαυσε. Είναι ένα από τα χειρότερα που έχω ακούσει. Τα αστεία είναι δύο ειδών: αυτά που κάνουν τους ανθρώπους να γελούν επειδή είναι καλά και αυτά που τους κάνουν να γελούν επειδή είναι κακά, και με τα τελευταία γελούν πιο δυνατά. Το αστείο του κ. Chicherin ανήκει στη δεύτερη κατηγορία. Επειδή έκανα την πρόταση ότι ο προφανής τρόπος για να περιοριστούν οι ναυτικές δυνάμεις που ενδέχεται να εισέλθουν στη Μαύρη Θάλασσα είναι να μειωθεί η ισχύς των Δυνάμεων στο εσωτερικό της, ο κ. Chicherin λέει τώρα ότι ενθαρρύνω τη Ρωσία να αυξήσει τις ναυτικές δυνάμεις της. Αυτό, θεωρώ, πως είναι ένα πολύ κακόγουστο αστείο.

«Ο κ. Chicherin κάνει λάθος σχετικά με την υποεπιτροπή των Στενών. Ποτέ δεν υπήρξε τέτοια υπόσχεση. Σε περισσότερες από μία περιπτώσεις δήλωσα ρητά ότι δεν είχαμε καμία πρόθεση να συστήσουμε ένα τέτοιο σώμα. Η διαμαρτυρία του επί αυτού του θέματος είναι αβάσιμη.

«Φάνηκε να είναι ενοχλημένος που οι ιδέες και οι αντιπροτάσεις που υποβλήθηκαν από την αντιπροσωπεία του στο παρελθόν – περίπου πριν δύο μήνες, όπως είπε – απορρίφθηκαν στο σύ-

Σοβιετικής Ένωσης και της Κυβέρνησης της Άγκυρας και συνιστούσε έμμεση αναγνώριση της δεύτερης ως νόμικης κυβέρνησης της Τουρκίας. Σύμφωνα προέβλεπε ένα νέο διακανονισμό του καθεστώτος των Στενών από τον οποίο θα αποκλείονταν οι Δυτικές Δυνάμεις. Επίσης, η Τουρκία παραχωρούσε στη Σοβιετική Ένωση το Βατούμ, αντίστοιχα οι περιοχές του Καρς και του Αρδαχάν, οι οποίες είχαν παραχωρηθεί με τη Συνθήκη του Βερολίνου (1878) στη Ρωσία επέστρεφαν στην Τουρκία. Η συνοριακή περιοχή του Ναχitseβάν, με πλειοψηφούντα μουσουλμανικό πληθυσμό, παρέμενε αυτόνομη υπό το Αζερμπαϊτζάν και όχι στην Αρμενία. Παράλληλα, η Τουρκία εξασφάλισε τη σοβιετική βοήθεια σε χρηματοδότηση και οπλικό εξοπλισμό. (Πηγές: Ριζάς Σωτ., *Το τέλος της Μεγάλης Ιδέας Ο Βενιζέλος, ο Αντιβενιζελισμός και η Μικρά Ασία*, εκ. Καστανιώτη, Αθήνα, 2022, σσ. 234-235 και στο: Συρίγος Αγγ.-Χατζηβ. Ευανθ, *50 ερωτήσεις και απαντήσεις για τη Μικρασιατική Καταστροφή*, εκδ. Πατάκη, Αθήνα, 2021 σσ. 143-146).

νολό τους. Γιατί συνέβη αυτό; Επειδή κανείς δεν είχε να πει έστω μια λέξη υπέρ τους. Όταν ήρθε εδώ, ο κ. Chicherin, υπήρχαν δέκα κράτη που εκπροσωπούνταν σε αυτήν την αίθουσα, η πλειοψηφία των οποίων είχε μεγάλο ενδιαφέρον για την επίλυση του ζητήματος των Στενών και της Μαύρης Θάλασσας. Υπήρξε έστω και μια υπερασπιστική φωνή υπέρ της πρότασής του; Ή μήπως η Τουρκία, η Ρουμανία ή η Βουλγαρία τοποθετήθηκαν υπέρ της; Εάν έχετε ένα μπλοκ κρατών – οκτώ, εννέα ή δέκα – από τη μία πλευρά, και από την άλλη ένα κράτος μόνο του, που προβάλλει θέσεις τις οποίες δεν συμμερίζεται κανείς άλλος, βρίσκεται πως είναι αυτό, από επιχειρηματικής άποψης, μια πρακτική πρόταση; Να υποχωρήσουν δηλαδή οι οκτώ, εννέα ή δέκα Δυνάμεις από το μεγαλύτερο μέρος των θέσεών τους, στις οποίες πιστεύουν βαθιά, προκειμένου να ικανοποιήσουν τις θέσεις μιας μόνο Δύναμης με την οποία, μάλιστα, βρίσκονται σε πλήρη διαφωνία; Κανένας άνθρωπος στον κόσμο δεν θα διεξήγαγε ποτέ συναλλαγές πάνω σε μια τέτοια βάση.

[457]

«Λυπήθηκα όταν άκουσα τα καταληκτικά λόγια του κ. Chicherin. Μας ανακοίνωσε ότι η Ρωσία θα παραβρεθεί στη Διάσκεψη ωσει απών και δεν θα λάβει μέρος στις διαδικασίες. Η ευθύνη για αυτό βαρύνει τη ρωσική κυβέρνηση και ακόμη κι αν αυτή είναι η απόφασή τους, προς το παρόν, ελπίζω ότι θα έρθει η στιγμή, ενδεχομένως στο κοντινό μέλλον, που επανεξετάζοντας το ζήτημα μπορεί να διαπιστώσουν ότι είναι προς το δικό τους, αλλά και προς το δημόσιο συμφέρον, να βάλλουν την υπογραφή τους την οποία, όπως καταλαβαίνω, σήμερα αρνούνται.»

(Η συνεδρίαση ολοκλήρωσε τις εργασίες της στις 11.20 π.μ.).

ΠΡΟΣΑΡΤΗΜΑ ΣΤΟ 1ο ΜΕΡΟΣ

Βουλγαρική Οικονομική Διέξοδος στο Αιγαίο Πέλαγος

Αρ. 28Α

Επεξηγηματικό σημείωμα

Μετά την υποβολή της έκθεσης της υποεπιτροπής, που περιλαμβάνεται στη σελίδα 79, και κατόπιν αιτήματος του Λόρδου Curzon πραγματοποιήθηκαν ιδιωτικές συνομιλίες μεταξύ των Βρετανών, Γάλλων και Ιταλών εμπειρογνομόνων και των αντιπροσωπειών της Ελλάδας και της Βουλγαρίας.

Οι οικονομικοί εμπειρογνώμονες της Βουλγαρίας περιέγραψαν, το μικρό σε μέγεθος λιμάνι του Dedeagatch, ως ακατάλληλο για την κατασκευή ενός μεγάλου λιμένα· ζήτησαν να βρεθεί μια καλύτερη τοποθεσία, περίπου 6 χιλιόμετρα πιο δυτικά· πρόσθεσαν ότι η κατασκευή ενός μεγάλου λιμένα από βουλγαρικά κεφάλαια ήταν αδύνατη όσο η περιοχή δεν τελούσε υπό βουλγαρική διοίκηση, και όσο το σιδηροδρομικό δίκτυο που τη συνδέει με τη Βουλγαρία παρέμενε υπό ελληνικό έλεγχο.

Ο κ. Βενιζέλος, ενώ είχε την άποψη ότι η πραγματική οικονομική διέξοδος για τη Βουλγαρία στο Αιγαίο ήταν το λιμάνι της Θεσσαλονίκης, και ενώ προσέφερε στη Βουλγαρική Κυβέρνηση τα ίδια δικαιώματα, στο εν λόγω λιμάνι, με αυτά που είχε υποσχεθεί και στο Βασίλειο των Σέρβων, Κροατών και Σλοβένων, συμφώνησε με τις προβλέψεις που παρατίθενται στα παρακάτω πρακτικά των συνεδριάσεων (βλ. Έγγραφο Αρ. 28β).

Σύμφωνα με τις προβλέψεις αυτές, η Βουλγαρία θα ελάμβανε έκταση στην ακτή του Αιγαίου με μίσθωση διάρκειας ενενήντα εννέα ετών και στον λιμένα που επρόκειτο να κατασκευαστεί εκεί θα εγκαθιστούσε βουλγαρική διοίκηση, ενώ ο σιδηρόδρομος που θα συνδέει το νέο λιμάνι με τη Βουλγαρία θα τελούσε υπό την εποπτεία διεθνούς επιτροπής.

Η νέα αυτή ρύθμιση υποβλήθηκε επισήμως στη βουλγαρική αντιπροσωπεία στις 26 Ιανουα-

ρίου και απορρίφθηκε από αυτήν. Επιπλέον, αρνήθηκαν να εξετάσουν την πρόταση του κ. Βενιζέλου για παραχώρηση δικαιωμάτων στον λιμένα της Θεσσαλονίκης.

[458]

Αρ. 28B

Επιτροπή για Εδαφικά και Στρατιωτικά Ζητήματα

Πρακτικά της Συνεδρίασης της Παρασκευής, 26ης Ιανουαρίου 1923, που πραγματοποιήθηκε από την διορισθείσα Υποεπιτροπή για την Εξέταση των προς Λήψη Μέτρων με στόχο την Εξασφάλιση στη Βουλγαρία, Οικονομικής Διεξόδου στο Αιγαίο Πέλαγος

Η συνεδρίαση πραγματοποιήθηκε στις 3 μ.μ. στο Κάστρο του Ouchy υπό την Προεδρία του κ. Diamandy. Παρόντες ήταν οι εξής:

Ο Εντιμότατος Harold Nicolson (Βρετανική Αυτοκρατορία), ο κ. Bargeton (Γαλλία), οι κ.κ. Βενιζέλος και Πολίτης (Ελλάδα), οι κ.κ. Nogara και Indelli (Ιταλία), οι κ.κ. Diamandy και Contzesco (Ρουμανία), ο κ. Rakitch (Βασίλειο των Σέρβων, Κροατών και Σλοβένων), ο Moukhtar Μπέης (Τουρκία), οι κ.κ. Theodorof, Stanciof, η διδα. Stanciof και ο κ. Altinof (Βουλγαρία)

Γραμματεία: κ. Lagarde (Γαλλία)

Ο Πρόεδρος, κ. Diamandy, έθεσε ενώπιον της υποεπιτροπής το σχέδιο σύμβασης σχετικά με το Dedeagatch το οποίο παρατίθεται στο Παράρτημα (Α). Διευκρίνισε ότι το εν λόγω σχέδιο είχε καταρτιστεί από αρμόδια επιτροπή εμπειρογνομόνων, η οποία είχε εξετάσει τις προϋποθέσεις εφαρμογής των διατάξεων του άρθρου 48 της Συνθήκης του Neuilly που προβλέπουν την παραχώρηση στη Βουλγαρία οικονομικής διεξόδου στο Αιγαίο Πέλαγος. Ζήτησε από τη βουλγαρική αντιπροσωπεία να εκθέσει στην υποεπιτροπή τις θέσεις της σχετικά με το σχέδιο της σύμβασης.

Ο κ. Stanciof δήλωσε ότι το σχέδιο σύμβασης που καταρτίστηκε από τους εμπειρογνώμονες των Προσκαλουσών Δυνάμεων βασίστηκε στην αρχή ότι η Βουλγαρία θα λάμβανε, με μακροχρόνια μίσθωση, την περιοχή που βρίσκεται στην ακτή του Αιγαίου Πελάγους. Μόνο η διοίκηση αυτής της περιοχής θα μεταβιβαζόταν στη Βουλγαρία· η κυριαρχία επί της περιοχής θα παρέμενε στην Ελλάδα. Η περιοχή θα εξακολουθούσε να υπάγεται στη νομοθεσία της Ελλάδας· το σχέδιο σύμβασης δεν κάνει καμία αναφορά στο ποιος θα ασκεί δικαιοδοσία στην περιοχή. Από την άλλη πλευρά, το άρθρο 4 ορίζει ότι η βουλγαρική διοίκηση θα τελούσε υπό την εποπτεία μιας διεθνούς επιτροπής, μια προϋπόθεση που θα αποτελούσε επιπλέον περιορισμό στην ελευθερία δράσης που τα άρθρα 2 και 3 υποτίθεται ότι αναγνωρίζουν στη Βουλγαρία.

Βασίζοντας την πρότασή τους στην αρχή της μίσθωσης, οι Προσκαλούσες Δυνάμεις φαίνεται ότι είχαν κατά νου την επίσημη απόρριψη του αιτήματος που είχε διατυπώσει η Βουλγαρική Κυβέρνηση σχετικά με τη διεξοδο της Βουλγαρίας στο Αιγαίο Πέλαγος.

Ο κ. Stanciof πρόσθεσε ότι δεν επιθυμούσε να επαναφέρει προς συζήτηση το ζήτημα το οποίο είχε ήδη εξεταστεί ανεπίσημα ενώπιον της Επιτροπής Εμπειρογνομόνων. Δήλωσε ότι θα απέφευγε να επαναδιατυπώσει τα επιχειρήματα επί των οποίων βασίζονται οι διεκδικήσεις της Βουλγαρίας, πολύ περισσότερο δε, καθώς τα επιχειρήματα αυτά είναι γνωστά σε όλες τις Δυνάμεις.

Καταλήγοντας, ο κ. Stanciof είπε ότι υπό τις παρούσες συνθήκες είχε την εντύπωση ότι το άρθρο 48 της Συνθήκης Neuilly προοριζόταν να έχει την ίδια άγωνα έκβαση με το άρθρο 23 της Συνθήκης του Βερολίνου.

[459]

Ο κ. Theodorof εξέφρασε τις θερμές του ευχαριστίες στους εμπειρογνώμονες στους οποίους είχε ανατεθεί να εξετάσουν τους όρους υπό τους οποίους η Βουλγαρία θα μπορούσε να αποκτή-

σει πρόσβαση στο Αιγαίο Πέλαγος. Η βουλγαρική αντιπροσωπεία αναγνώρισε πλήρως τις επίμονες προσπάθειες να βρουν μία λύση για αυτό το πρόβλημα μέσα στα όρια τα οποία τους είχαν οριστεί από τις κυβερνήσεις των Συμμάχων. Αν, τελικά, η Βουλγαρική Κυβέρνηση έβλεπε την προτεινόμενη λύση ανεφάρμοστη, αυτό οφειλόταν στο γεγονός ότι η ενδεχόμενη παραχώρηση της Δυτικής Θράκης στην Ελλάδα καθιστούσε εξαρχής αδύνατη την πρόσβαση της Βουλγαρίας στη θάλασσα.

Η παρούσα εποχή είναι μια περίοδος εκτεταμένου αγώνα που διεξάγεται από όλα τα έθνη με σκοπό τον εμπορικό ανταγωνισμό και υπεροχή. Κάθε κράτος οφείλει, επομένως, να διασφαλίσει στην επικράτειά του όλες τις απαραίτητες προϋποθέσεις προκειμένου να προσελκύσει και να εκμεταλλευτεί το διαμετακομιστικό εμπόριο των ξένων και ιδιαίτερα, των γειτονικών κρατών.

Η Επιτροπή Εμπειρογνομόνων, αντιμετωπίζοντας το προφανές γεγονός ότι θα ήταν πρακτικά αδύνατο είτε για τους Έλληνες είτε για οποιονδήποτε άλλα διεθνή οργανισμό να πραγματοποιήσει στο Dedeagatch ή στα περίχωρά του τα απαραίτητα έργα για τη δημιουργία ενός λιμένα ικανού να εξυπηρετήσει το υπερπόντιο εμπόριο της Βουλγαρίας, χωρίς την επιβολή λιμενικών τελών τέτοιου ύψους που θα έθετε σοβαρά εμπόδια στο εμπόριο και θα υπονόμει την οικονομική ανάπτυξη της χώρας, παραχώρησε στη Βουλγαρία ως ένδειξη μεγάλης εύνοιας, την κατασκευή διεθνούς λιμένα αποκομμένου από τη Βουλγαρία, μέσα σε ζώνη που θα αποτελούσε θύλακα σε ξένο έδαφος, με σιδηροδρομική σύνδεση που θα ανήκε σε ξένη εταιρεία και θα βρισκόταν σε ελληνικό έδαφος.

Μια τέτοια ρύθμιση δεν είχε αποδώσει ποτέ πρακτικά αποτελέσματα στο παρελθόν και δεν είχε εφαρμοστεί με επιτυχία πουθενά. Η βουλγαρική αντιπροσωπεία δήλωσε εκ νέου ότι η Βουλγαρία, περισσότερο από οποιοδήποτε άλλο κράτος, αποκλείεται από τη δυνατότητα να αποκομίσει οποιοδήποτε απολύτως όφελος από μια τέτοια ρύθμιση.

Η βουλγαρική αντιπροσωπεία είχε λάβει οδηγία από την κυβέρνησή της να διατυπώσει αυτή τη θέση με τον πιο κατηγορηματικό τρόπο. Ζήτησε από τον πρόεδρο της υποεπιτροπής να διαβιβάσει τη δήλωση αυτή στον πρόεδρο της Πρώτης Επιτροπής, καθώς και στους επικεφαλής των διαφόρων αντιπροσωπειών που μετείχαν στη Διάσκεψη, μαζί με τις ευχαριστίες της βουλγαρικής αντιπροσωπείας για το ενδιαφέρον που επέδειξαν στο ζήτημα της πρόσβασης της Βουλγαρίας στη θάλασσα.

Ο κ. Βενιζέλος δήλωσε ότι η ελληνική αντιπροσωπεία είχε εξηγήσει επανειλημμένα τη θέση της σχετικά με το ζήτημα αυτό στη συγκεκριμένη Διάσκεψη, όπως είχε πράξει και στη Διάσκεψη στο Παρίσι. Επιθυμούσε, ωστόσο, να υπογραμμίσει το γεγονός ότι το λιμάνι του Αιγαίου που ενδιέφερε περισσότερο τη Βουλγαρία δεν ήταν το Dedeagatch, αλλά η Θεσσαλονίκη. Στην πραγματικότητα, όταν η Βουλγαρία κατείχε το Dedeagatch, ουδέποτε σκέφτηκε να κατασκευάσει λιμάνι εκεί· αντίθετα, αντιμετώπιζε το Dedeagatch με αδιαφορία, ενώ διεκδικούσε το λιμάνι της Καβάλας.

Η Ελλάδα αναγνώριζε πλήρως ότι η Βουλγαρία έπρεπε να έχει ελεύθερη πρόσβαση στο Αιγαίο Πέλαγος. Γι' αυτό το λόγο η Ελληνική Κυβέρνηση

[460]

θα ήταν πρόθυμη να προσφέρει στη Βουλγαρία όλες τις απαραίτητες διευκολύνσεις και εγγυήσεις για το λιμάνι της Θεσσαλονίκης. Το Σερβο-κροατο-σλοβενικό κράτος διεξήγαγε αντίστοιχες διαπραγματεύσεις με την Ελλάδα προκειμένου να αποκτήσει στο λιμάνι της Θεσσαλονίκης τη δική του διέξοδο στο Αιγαίο. Αυτό το λιμάνι ήταν αρκετά μεγάλο ώστε να μπορεί να καλύψει ταυτόχρονα τις ανάγκες του Σερβο-κροατο-σλοβενικό κράτους, της Βουλγαρίας και της Ελλάδας. Η Ελληνική Κυβέρνηση είναι πρόθυμη, αν συμφωνήσει η Βουλγαρία, να δημιουργήσει στη Θεσσαλονίκη έναν μεγάλο διεθνή λιμένα, του οποίου το δυτικό τμήμα θα παραχωρούνταν στο Σερβο-κροατο-σλοβενικό κράτος, το ανατολικό στη Βουλγαρία, ενώ το κεντρικό τμήμα θα προοριζόταν για την Ελλάδα και το γενικό εμπόριο.

Ο κ. Βενιζέλος δεν μπορούσε να κατανοήσει πώς είναι δυνατόν η Βουλγαρία να αρνείται να αποδεχθεί μια ρύθμιση που ικανοποιούσε πλήρως το Σερβο-κροατο-σλοβενικό κράτος. Η πρόταση που έκανε τώρα ήταν ακόμα πιο ουσιαστική, αφού το Dedeagatch δεν αποτελούσε τη φυσική διέξοδο της Ανατολικής Βουλγαρίας, της οποίας τα προϊόντα διοχετεύονταν στα λιμάνια της Varna και του Burgaz. Η μόνη περιοχή της Βουλγαρίας που στερούνταν πρόσβασης στη θάλασσα ήταν στην πραγματικότητα το δυτικό της τμήμα, και η φυσική διέξοδος για αυτό το τμήμα δεν ήταν Dedeagatch, αλλά η Θεσσαλονίκη. Εναπόκειται στη Βουλγαρία να εξασφαλίσει στο λιμάνι της Θεσσαλονίκης τις διευκολύνσεις που δικαιούται για το εμπόριό της.

Ο κ. Nogara δήλωσε ότι οι ενστάσεις που διατύπωσε η βουλγαρική αντιπροσωπεία για το προσχέδιο που προετοίμασαν οι Προσκαλούσες Δυνάμεις εντάσσονταν σε δύο κύριες κατηγορίες. Πρώτον, η Βουλγαρία διαφώνησε στο γεγονός ότι το έδαφος που της παραχωρείται με μίσθωση παρέμενε υπό ελληνική κυριαρχία· δεύτερον, διαφώνησε στο ότι η μόνη σύνδεση της Βουλγαρίας με αυτή την περιοχή ήταν μέσω ξένης σιδηροδρομικής γραμμής. Οι λόγοι αυτοί, κατά την άποψη της βουλγαρικής αντιπροσωπείας, ήταν επαρκείς για να καταστήσουν αδύνατο για τη Βουλγαρία να οργανώσει το εμπόριό της μέσω του λιμανιού του Dedeagatch.

Ο κ. Nogara θεώρησε αναγκαίο να επισημάνει ότι το σχέδιο των εμπειρογνομόνων βασιζόταν σε συγκεκριμένους όρους αναφοράς, τους οποίους δεν είχαν τη δυνατότητα να τροποποιήσουν. Θα είχαν σαφώς υπερβεί τις αρμοδιότητές τους αν πρότειναν διατάξεις που θα μετέβαλλαν τις ισχύουσες συνθήκες κυριαρχίας στη ζώνη υπό συζήτηση. Παρ' όλα αυτά, ο κ. Nogara δήλωσε ότι, αν κρινόταν απαραίτητο, ήταν πρόθυμος να λάβει υπόψη του τις λεπτομερείς παρατηρήσεις της βουλγαρικής αντιπροσωπείας σχετικά με τους όρους της μίσθωσης αυτής της εδαφικής ζώνης στη Βουλγαρία. Επιπλέον, δεν είχε καμία αντίρρηση να δοθεί στη Βουλγαρία το δικαίωμα να εξαγοράσει τη σιδηροδρομική γραμμή, η οποία συνδέει τη Βουλγαρία με τη θάλασσα, από τους τωρινούς ιδιοκτήτες.

Όσον αφορά το επιχείρημα ότι οι πολιτικές συνθήκες που επικρατούν σε μια ζώνη δε θα επιτρέψουν στη Βουλγαρία να οργανώσει τις εμπορικές της επικοινωνίες στη συγκεκριμένη ζώνη, ο κ. Nogara υποστήριξε ότι από οικονομική άποψη οι διατάξεις του παρόντος σχεδίου σύμβασης παρέχουν στη Βουλγαρία πρόσβαση στη θάλασσα με έναν τρόπο που, υπό κανονικές συνθήκες, θα αποδεικνυόταν αναμφίβολα ικανοποιητικός. Το παράδειγμα της Πολωνίας, της οποίας το θαλάσσιο εμπόριο της περνούσε μέσω του λιμένα του Danzig, αρκεί για να αποδείξει αληθή τον ισχυρισμό μου. Ωστόσο, πρέπει να ληφθεί υπόψη το γεγονός ότι εάν

[461]

η Βουλγαρία αποφάσιζε να αναλάβει σοβαρά την αναδιοργάνωση του λιμανιού του Dedeagatch, θα έπρεπε να διαθέτει ορισμένες διαβεβαιώσεις ότι αυτή η περιοχή δε θα εκτεθεί σε πολιτικές αναταραχές. Αυτό είναι ακόμη πιο αναγκαίο δεδομένου ότι οι κύριες εμπορικές ροές της Βουλγαρίας κατευθύνονταν ανατολικά – προς τα λιμάνια της Varna και του Burgaz, στη Μαύρη Θάλασσα. Αν και η άρνηση της βουλγαρικής αντιπροσωπείας ήταν τόσο κατηγορηματική ώστε να καθιστά δύσκολη τη συνέχιση της συζήτησης, ο κ. Nogara παρακάλεσε τα μέλη της βουλγαρικής αντιπροσωπείας να επανεξετάσουν το σχέδιο που τους είχε δοθεί και να μην προσεγγίσουν το ζήτημα μόνο από πολιτική σκοπιά, αλλά να εξετάσουν κατά πόσον οι προτεινόμενοι όροι αποτελούν βελτίωση σε σχέση με τις υφιστάμενες συνθήκες.

Όσον αφορά την πρόταση του κ. Βενιζέλου να παραχωρήσει στη Βουλγαρία ελεύθερη ζώνη στο λιμάνι της Θεσσαλονίκης, ο κ. Nogara δήλωσε ότι δεν αισθανόταν αρμόδιος να εκφράσει γνώμη, καθώς αγνοούσε τον ακριβή τρόπο με τον οποίο μια τέτοια πρόταση θα εφαρμοζόταν στην πράξη.

Ο κ. Βενιζέλος επισήμανε ότι η Ελληνική Κυβέρνηση ήταν έτοιμη να προχωρήσει σε απευθείας διαπραγματεύσεις με τη Βουλγαρική Κυβέρνηση. Ωστόσο, η ελληνική αντιπροσωπεία είχε πληροφορηθεί ότι ήταν μάταιο να ανοίξει συζητήσεις επί του θέματος ή να προβεί σε τεχνική μελέτη

του ζητήματος, καθώς η Βουλγαρική Κυβέρνηση είχε κατηγορηματικά αρνηθεί οποιαδήποτε ανταλλαγή απόψεων με την ελληνική αντιπροσωπεία για το ζήτημα.

Ο κ. Nicolson δήλωσε ότι, κατά την άποψή του, ήταν αδύνατο να ξεκινήσει λεπτομερής συζήτηση του προσχέδιου. Οι εμπειρογνώμονες είχαν λάβει εντολή να ρωτήσουν τη βουλγαρική αντιπροσωπεία εάν αποδεχόταν ή απέρριπτε το προταθέν σχέδιο. Δεν ήταν αρμοδιότητα της υποεπιτροπής να εξετάσει αρχές πέραν αυτών που περιλαμβάνονταν στους όρους δικαιοδοσίας τους.

Ο κ. Bargeton συντάχθηκε με τις δηλώσεις του κ. Nicolson.

Ο Πρόεδρος εξέφρασε την πικρία του για το γεγονός ότι έπρεπε να καταγράψει την κατηγορηματική άρνηση της βουλγαρικής αντιπροσωπείας προς το προσχέδιο που είχαν προετοιμάσει οι Προσκαλούσες Δυνάμεις. Η πικρία του ήταν ακόμη μεγαλύτερη, γιατί ήταν από εκείνους που πίστευαν ότι, χάρη στις παραχωρήσεις της Ελλάδας, η χορήγηση πρόσβασης στη θάλασσα για τη Βουλγαρία αποτελούσε πλέον μια αξιόπιστη δυνατότητα, και ότι διέκρινε στο εν λόγω σχέδιο μια μελλοντική εγγύηση καλών και ειρηνικών σχέσεων μεταξύ των δύο γειτονικών χωρών.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΤΟΥ ΑΡ. 28B

Προσχέδιο Σύμβασης αναφορικά με το Dedeagatch

Τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη, επιθυμώντας να εξασφαλίσουν στη Βουλγαρία την οικονομική διέξοδο στο Αιγαίο Πέλαγος που προβλέπεται στο άρθρο 48 της Συνθήκης του Neuilly, και αναγνωρίζοντας ότι το λιμάνι του Dedeagatch δεν προσφέρεται για την κατασκευή λιμένα που να ανταποκρίνεται στις ανάγκες του βουλγαρικού εμπορίου... (συμφωνούν ως ακολούθως):

[462]

ΑΡΘΡΟ 1

Η Ελλάδα αναλαμβάνει την υποχρέωση να παραχωρήσει στη Βουλγαρία, για περίοδο εννέα ετών, την εκμίσθωση λωρίδας εδάφους στην ακτή του Αιγαίου Πελάγους, μεταξύ Dedeagatch και Μάκρης, μήκους 3 χιλιομέτρων και βάθους 1 χιλιομέτρου.

Η ακριβής τοποθεσία και τα όρια της εν λόγω περιοχής θα καθοριστούν κατόπιν κοινής συμφωνίας μεταξύ των Κυβερνήσεων της Ελλάδας και της Βουλγαρίας. Σε περίπτωση που δεν επιτευχθεί συμφωνία, η απόφαση θα ανατεθεί σε διαιτητή που θα οριστεί από το Συμβούλιο της Κ.τ.Ε.

ΑΡΘΡΟ 2

Σε όλα τα θέματα που αφορούν την Διοίκηση της συγκεκριμένης εδαφικής ζώνης, αυτή θα θεωρείται βουλγαρικό έδαφος. Η Βουλγαρική Κυβέρνηση δεσμεύεται, ωστόσο, να μη χρησιμοποιήσει αυτήν την εδαφική ζώνη ή τον λιμένα που ενδέχεται να κατασκευαστεί εκεί, για στρατιωτικούς ή ναυτικούς σκοπούς

ΑΡΘΡΟ 3

Η εδαφική έκταση προς παραχώρηση όπως προβλέπεται στο άρθρο 1 θα διοικείται από τη Βουλγαρία και θα υπόκειται στη βουλγαρική νομοθεσία. Οι αξιωματούχοι και οι λειτουργοί που θα απασχολούνται στην περιοχή θα είναι βουλγαρικής εθνικότητας και θα διορίζονται από τη Βουλγαρική Κυβέρνηση. Η Βουλγαρική Κυβέρνηση θα γνωστοποιεί στην Ελληνική Κυβέρνηση, ανά εξάμηνο, ονομαστικό κατάλογο των εν λόγω αξιωματούχων και λειτουργών, στον οποίο θα αναφέρονται και τα αντίστοιχα καθήκοντά τους.

ΑΡΘΡΟ 4

Η διατήρηση της τάξης και η διοίκηση της επικράτειας που αναφέρεται στο άρθρο 3 θα ασκεί-

ται από βουλγαρική αρχή, η οποία θα ασκεί τα καθήκοντά της υπό την εποπτεία της επιτροπής που προβλέπεται στο άρθρο 10.

ΑΡΘΡΟ 5

Η γη που περιλαμβάνεται στην εδαφική ζώνη που αναφέρεται στο άρθρο 1, εφόσον ανήκει στο ελληνικό κράτος, θα εκμισθωθεί στη Βουλγαρία χωρίς καταβολή αντιτίμου. Εάν πρόκειται για ιδιωτική ιδιοκτησία, αυτή θα απαλλοτριωθεί από την Ελληνική Κυβέρνηση πριν από την παράδοση της περιοχής στη Βουλγαρία, και ο ιδιοκτήτης θα αποζημιωθεί από τη Βουλγαρία. Το ποσό της αποζημίωσης θα καθοριστεί από διαιτητή που θα επιλεγεί από κοινού από τη Βουλγαρική, την Ελληνική Κυβέρνηση και τους ίδιους τους ιδιοκτήτες. Σε περίπτωση που δεν επιτευχθεί συμφωνία ως προς την επιλογή αυτού του διαιτητή, θα οριστεί από την επιτροπή που προβλέπεται στο άρθρο 10.

ΑΡΘΡΟ 6

Η κατασκευή του λιμένα και των συναφών έργων που ενδέχεται να είναι αναγκαία θα πραγματοποιηθούν υπό την εποπτεία και με δαπάνη της Βουλγαρικής Κυβέρνησης, στην οποία η Ελληνική Κυβέρνηση θα μεταβιβάσει, για τον σκοπό αυτό, όλα τα δικαιώματα τα απορρέοντα από την παραχώρηση.

[463]

ΑΡΘΡΟ 7

Η Ελληνική Κυβέρνηση συμφωνεί να μην προβεί σε κανένα έργο που θα μπορούσε να παρεμποδίσει τη χρήση του λιμένα που πρόκειται να κατασκευαστεί στην περιοχή που αναφέρεται στο άρθρο 1.

ΑΡΘΡΟ 8

Η Βουλγαρική Κυβέρνηση θα έχει το δικαίωμα να επιβάλλει, στην περιοχή που αναφέρεται στο άρθρο 1, είτε απευθείας, μέσω των δικών της εκπροσώπων είτε μέσω αναδόχων εταιρειών και εντός των ορίων των εμπορικών συνθηκών που ισχύουν μεταξύ της Βουλγαρίας και άλλων Δυνάμεων, τα λιμενικά και άλλα τέλη που ενδεχομένως να απαιτούνται. Το εν λόγω δικαίωμα δεν θα επηρεάζει το δικαίωμα της διεθνούς επιτροπής, όπως προβλέπεται στο άρθρο 10, να επιβάλλει ποσοστό επί αυτών των τελών προκειμένου να καλύψει τα έξοδά της. Το ποσοστό αυτό θα καθορίζεται από καιρού εις καιρόν από την ίδια την επιτροπή.

ΑΡΘΡΟ 9

Ο λιμένας που θα κατασκευαστεί στην περιοχή που προβλέπεται στο άρθρο 1, κηρύσσεται ελεύθερος λιμένας και λιμένας διεθνούς ενδιαφέροντος. Η Βουλγαρία αναλαμβάνει την υποχρέωση να εφαρμόσει σε αυτόν τον λιμένα τις συστάσεις που αφορούν λιμένες τέτοιου τύπου και που υιοθετήθηκαν από τη Διάσκεψη που διεξήχθη στη Βαρκελώνη από τις 10 Μαρτίου έως τις 20 Απριλίου 1921.

ΑΡΘΡΟ 10

Για τη διασφάλιση της ελεύθερης διέλευσης εμπορευμάτων και επιβατών μεταξύ της Βουλγαρίας και της εδαφικής ζώνης που αναφέρεται στο άρθρο 1, θα συσταθεί διεθνής επιτροπή εντός τριών μηνών από την έναρξη ισχύος της παρούσας σύμβασης. Η επιτροπή θα αποτελείται από εκπροσώπους διορισμένους από τις Κυβερνήσεις των εξής κρατών: Βρετανική Αυτοκρατορία, Βουλγαρία, Γαλλία, Ελλάδα, Ιταλία, Ρουμανία, το κράτος των Σέρβων-Κροατών-Σλοβένων και Τουρκία. Κάθε Δύναμη θα έχει έναν αντιπρόσωπο. Η έδρα της επιτροπής θα καθοριστεί από την ίδια την επιτροπή. Ο προϋπολογισμός της επιτροπής θα καλύπτεται όπως προβλέπεται στο άρθρο 8. Η επιτροπή θα καταρτίσει τον δικό της εσωτερικό κανονισμό λειτουργίας.

ΑΡΘΡΟ 11

Η προεδρία της επιτροπής που προβλέπεται από το άρθρο 10 θα είναι ετήσια και θα ασκείται

εκ περιτροπής με αλφαβητική σειρά, από τους εκπροσώπους της Βρετανικής Αυτοκρατορίας, της Γαλλίας και της Ιταλίας. Ο πρόεδρος για το πρώτο έτος θα εκλεγεί με κλήρωση. Οι αποφάσεις θα λαμβάνονται με πλειοψηφία και ο πρόεδρος θα έχει την αποφασιστική ψήφο σε περίπτωση ισοψηφίας.

Η προεδρία της επιτροπής η οποία προβλέπεται από το άρθρο 10 θα είναι ετήσια και εκ περιτροπής, με αλφαβητική σειρά, μεταξύ των εκπροσώπων της Βρετανικής Αυτοκρατορίας, της Γαλλίας και της Ιταλίας. Ο πρόεδρος, το πρώτο έτος, θα επιλεγεί διά κλήρου.

Οι αποφάσεις θα λαμβάνονται κατά πλειοψηφία και, σε περίπτωση ισοψηφίας, ο πρόεδρος θα έχει την καθοριστική ψήφο.

ΑΡΘΡΟ 12

Η Ελληνική Κυβέρνηση εκχωρεί στην επιτροπή που προβλέπεται στο άρθρο 10 όλα τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις που κατέχει όσον αφορά την εποπτεία των έργων, τον έλεγχο και την αστυνόμευση της σιδηροδρομικής γραμμής που συνδέει τα βουλγαρικά σύνορα με την περιοχή που προβλέπεται στο άρθρο 1.

[464]

Η αστυνόμευση των αμαξοστοιχιών και των σταθμών θα πραγματοποιείται αποκλειστικά από τους εντεταλμένους της επιτροπής σε συμφωνία με την σιδηροδρομική εταιρεία.

Με την επιφύλαξη των διατάξεων του άρθρου 3, δεν θα γίνεται καμία διάκριση μεταξύ των διαφορετικών εθνικοτήτων κατά την πρόσληψη προσωπικού για την επιτροπή και το σιδηρόδρομο.

ΑΡΘΡΟ 13

Τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις της Compagnie des Chemins de Fer Orientaux (ελλ. Εταιρεία των Ανατολικών Σιδηροδρόμων), όπως αυτά ίσχυαν την 1η Αυγούστου 1914, διατηρούνται ως έχουν. Εντός προθεσμίας ενός έτους από την έναρξη ισχύος της παρούσας σύμβασης, η εν λόγω εταιρεία θα έχει το δικαίωμα να ζητήσει την αναπροσαρμογή της σύμβασής της σύμφωνα με τις μεταβαλλόμενες οικονομικές συνθήκες.

Σε περίπτωση που δεν επιτευχθεί άμεση συμφωνία μεταξύ της εταιρείας και της Ελληνικής Κυβέρνησης, οι όροι μιας τέτοιας αναπροσαρμογής θα καθορίζονται από διαιτησία υπό τις ακόλουθες προϋποθέσεις:

Ένας διαιτητής θα οριστεί από την παραχωρησιούχο εταιρεία και ένας δεύτερος από την Ελληνική Κυβέρνηση. Ο τρίτος διαιτητής, στην περίπτωση που δεν επιτευχθεί συμφωνία μεταξύ των δύο ενδιαφερομένων μερών για την επιλογή του δευτέρου, θα οριστεί από το Συμβούλιο της Κ.τ.Ε.

ΑΡΘΡΟ 14

Πρόσωπα, εμπορεύματα, ταχυδρομικές υπηρεσίες, πλοία, σκάφη, άμαξες, βαγόνια και λοιπά μέσα μεταφοράς που προέρχονται από ή κατευθύνονται προς την περιοχή που αναφέρεται στο άρθρο 1 και διασχίζουν ελληνικό έδαφος, θα θεωρούνται ως διερχόμενα διαμέσου της Ελλάδας, εφόσον κατευθύνονται προς ή προέρχονται από οποιοδήποτε άλλο κράτος.

Η Ελλάδα αναλαμβάνει, όσον αφορά τη διέλευση αυτή, να εφαρμόσει τις διατάξεις της Σύμβασης και του Καταστατικού περί Ελευθερίας Διέλευσης, που υπογράφηκαν στη Βαρκελώνη στις 20 Απριλίου 1921.

ΑΡΘΡΟ 15

Κάθε διαφορά που ενδέχεται να ανακύψει σχετικά με την ερμηνεία ή την εφαρμογή των άρθρων της παρούσας σύμβασης, θα επιλύεται σύμφωνα με τις διατάξεις του Καταστατικού της Κ.τ.Ε.

ΑΡΘΡΟ 16

Εν αναμονή της κατασκευής, από τη Βουλγαρική Κυβέρνηση, εντός της περιοχής που ανα-

φέρεται στο άρθρο 1 ενός λιμένα που ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις του εμπορίου και τη σύνδεσή του με τα υφιστάμενα σιδηροδρομικά δίκτυα, η Ελληνική Κυβέρνηση αναλαμβάνει την υποχρέωση να παρέχει στη Βουλγαρική Κυβέρνηση, στο λιμάνι του Dedeagatch, όλες τις διευκολύνσεις που προβλέπονται στο παράρτημα της παρούσας σύμβασης.

ΥΠΟΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

*Αναπαραγωγή των Άρθρων 4 έως 16 της Συνθήκης σχετικά με τη Θράκη,
η οποία υπογράφηκε στις Σέβρες την 1η Αυγούστου 1920.*

ΜΕΡΟΣ 2

Συνεδριάσεις της Δεύτερης Επιτροπής

Αρ. 29

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΓΙΑ ΤΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΤΩΝ ΑΛΛΟΔΑΠΩΝ

*Πρακτικά της Πρώτης Συνεδρίασης, 2 Δεκεμβρίου 1922, στις 4 μμ.,
υπό την Προεδρία του Μαρκήσιου Garroni*

Παρόντες:

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

Μαρκήσιος Curzon του Kedleston
Σερ H. Rumbold

ΙΤΑΛΙΑ

Μαρκήσιος Garroni
κ. Montagna
κ. Lago

ΙΑΠΩΝΙΑ

Βαρόνος Hayashi
κ. Otchiai

ΡΟΥΜΑΝΙΑ

κ. Duca
κ. Diamandy

ΓΑΛΛΙΑ

κ. Barrère
κ. Bombard

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ

κ. Child
Ναύαρχος Bristol
κ. Grew

ΕΛΛΑΔΑ

κ. Βενιζέλος
κ. Κακλαμάνος

ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ

κ. Nintchitch
κ. Spalaikovitch
κ. Rakitch

ΤΟΥΡΚΙΑ

Ismet Πασάς
Riza Nour Μπέης
Hassan Μπέης

Παρόντες επίσης:

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

Σερ W. Tyrrell
κ. Ryan
κ. Malkin
κ. Nicolson
κ Forbes Adam
κ. Leeper
κ. Walley
κ. McClure

ΓΑΛΛΙΑ

κ. Laroche
κ. Fromageot
κ. de Lacroix
κ. Bargeton
κ. De Percin
κ. Barois

[466]

ΙΤΑΛΙΑ

κ. Arlotta
κ. Guariglia
κ. Ciamarra
κ. Salem

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ

κ. Dwight
κ. Heck
κ. Amory

ΙΑΠΩΝΙΑ κ. Nagaoka κ. Tani	ΕΛΛΑΔΑ Στρατηγός Μαζαράκης κ. Δενδράμης κ. Πολίτης κ. Θεοτοκάς
ΡΟΥΜΑΝΙΑ κ. Contzesco Συνταγματάρχης Dumitresco	ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ κ. Christitch κ. Antitch
ΤΟΥΡΚΙΑ Tahir Μπέης Rushen Eshref Μπέης	Munir Μπέης A. Djevad Μπέης Hussein Μπέης
Γενική Γραμματεία κ. Massigli, Γενικός Γραμματέας της Διάσκεψης	
ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ κ. Spring Rice κ. Wicks	ΓΑΛΛΙΑ κ. Lagarde
ΙΤΑΛΙΑ κ. Indelli	ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ κ. Belin
ΙΑΠΩΝΙΑ κ. Hotta	ΕΛΛΑΔΑ κ. Κόλλας
ΡΟΥΜΑΝΙΑ κ. Constantinesco	ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ κ. Milanovitch
ΤΟΥΡΚΙΑ Rechid Safvet Μπέης	

Μεταφραστής: Αντισυνταγματάρχης Heywood

Ο Μαρκήσιος Garroni διάβασε τα ακόλουθα: —

«Πριν προχωρήσουμε στο έργο που έχει ανατεθεί στην επιτροπή μας, αισθάνομαι την ανάγκη να υπενθυμίσω το γεγονός ότι οι Διομολογήσεις παραχωρήθηκαν αρχικά σε ξένους με πρωτοβουλία της οθωμανικής κυβέρνησης, η οποία επιθυμούσε να τους προσελκύσει στην οθωμανική αυτοκρατορία με στόχο την ανάπτυξη του εμπορίου και εκμετάλλευση των πόρων της χώρας δίνοντάς τους εγγυήσεις και τα μέσα να ζήσουν εκεί σύμφωνα με τις συνήθειες και τα έθιμά τους.

[467]

«Επιπλέον, τα προνομιακά δικαιώματα του καθεστώτος των διομολογήσεων ήταν τόσο κατάλληλα για τις ανάγκες της εποχής και για τα συμφέροντα τόσο των ξένων όσο και του παραχωρησιούχου κράτους, ώστε οι Διομολογήσεις αργότερα επικυρώθηκαν επανειλημμένα μέσω διαφόρων διεθνών συμβάσεων.

«Ωστόσο, θα πρέπει να αναγνωρίσουμε ότι σύμφωνα με τις σύγχρονες νομικές αντιλήψεις, το καθεστώς των διομολογήσεων θεωρείται ότι μπορεί να περιορίσει τις κυριαρχικές εξουσίες ενός ανεξάρτητου κράτους. Είναι κατανοητό, συνεπώς, ότι η Τουρκία ζητά την κατάργηση αυτού του καθεστώτος, το οποίο είναι πλέον απηρχαιωμένο.

«Είμαστε διατεθειμένοι επί της αρχής να ανταποκριθούμε σε αυτή τη θεμιτή επιθυμία της Μεγάλης Εθνοσυνέλευσης της Τουρκίας· πρέπει όμως, από την άλλη πλευρά να αναγνωριστεί, ότι οι ξένοι που έχουν εγκατασταθεί στην Τουρκία και έχουν αναπτύξει σημαντικές επιχειρήσεις στη χώρα, βασιζόμενοι στις εγγυήσεις που τους προσέφεραν οι διεθνείς συμβάσεις. Κατά αυτόν τον τρόπο έχουν αποκτήσει ορισμένα δικαιώματα τα οποία πρέπει να ληφθούν υπόψη και να διασφαλιστούν.

«Όσον αφορά το μέλλον, η Τουρκία, η οποία διεκδικεί πλέον την ανεξαρτησία και τα κυριαρχικά της δικαιώματά, έχει και η ίδια συμφέρον να προσελκύσει ξένες πρωτοβουλίες και δραστηριότητες· χρειάζεται τη συνεργασία ξένων για την αποδοτική ανάπτυξη των πολυάριθμων πόρων της χώρας, οι οποίοι σε μεγάλο βαθμό παραμένουν ανεκμετάλλευτοι. Συνεπώς, δεν θα ήταν καθόλου δυσάρεστο για την Τουρκική Κυβέρνηση –η οποία επιθυμεί την κατάργηση του καθεστώτος των διομολογήσεων– να το αντικαταστήσει με τέτοιες εγγυήσεις, όσον αφορά τη νομοθέτηση και τη διοίκηση της δικαιοσύνης, που θα εμπνέουν εμπιστοσύνη σε όλους όσους θα χρειαστεί να προσφύγουν σε αυτές.

«Η επιτροπή μας ήταν επίσης υπεύθυνη να εξετάσει το ζήτημα των μειονοτήτων. Ωστόσο, το έργο μας είναι ήδη πολύ βαρύ, και το θέμα αυτό έχει εν μέρει αναληφθεί από την Πρώτη Επιτροπή, υπό την ικανότατη προεδρία της Εξοχότητάς του Λόρδου Curzon, ο οποίος καθοδηγεί το έργο της με αξιοπιστία και κατανόηση. Συνεπώς, κρίνεται σκόπιμο –εφόσον δεν υπάρχει αντίρρηση– να ανατεθεί στην Πρώτη Επιτροπή η ολοκλήρωση του έργου που αφορά αυτό το ζήτημα.

«Είμαι πλήρως ενημερωμένος για τις δυσκολίες που θα χρειαστεί να ξεπεράσει η επιτροπή μας, αλλά είμαι πεπεισμένος ότι, εάν εργαστούμε με αμείωτη θέληση για την επίτευξη του επιθυμητού σκοπού, θα καταφέρουμε να βρούμε λύση που να εξισορροπεί όλα τα εμπλεκόμενα συμφέροντα.

«Με αυτή την ευχή, προτείνω να ξεκινήσουμε το έργο της επιτροπής μας με μια γενική συζήτηση επί των ζητημάτων που έχουν τεθεί ενώπιόν της. Θα χαρώ να ακούσω τις παρατηρήσεις που ενδεχομένως διατυπωθούν επ’ αυτού, δηλαδή παρατηρήσεις γενικού χαρακτήρα· ενώ τα ζητήματα λεπτομέρειας θα παραπεμφθούν στις τρεις υποεπιτροπές, των οποίων τη σύσταση έχω την τιμή να προτείνω. Συγκεκριμένα: —

«*Πρώτη Υποεπιτροπή*: Η νομική θέση των ξένων προσώπων στην Τουρκία –φυσική, νομική και ηθική– σχετικά με το δικαίωμα της εγκατάστασης στη χώρα και σχετικά με το νομικό καθεστώς.

«*Δεύτερη Υποεπιτροπή*: Η νομική θέση των ξένων από οικονομική άποψη.

[468]

«*Τρίτη Υποεπιτροπή*: Ζητήματα εθνικότητας και αρχαιολογικής έρευνας.»

Ο Ismet Πασάς αποκόμισε από τη δήλωση του Μαρκήσιου Garroni ότι αναγνώριζε την ασυμβατότητα του καθεστώτος των διομολογήσεων με την ανεξαρτησία ενός έθνους, με τις προσπάθειες για την ύπαρξή του και τα κυριαρχικά του δικαιώματά. Σημείωσε ότι αυτή η αρχή θεωρείται πλέον κατοχυρωμένη. Τόσο σε νομικά θέματα όσο και εμπράκτως, η Τουρκία έχει αποδείξει κατ’ επανάληψη, εδώ και πολλά χρόνια, ότι ήταν εφικτή στην πράξη η απαλλαγή από τις Διομολογήσεις. Κατά συνέπεια, το έργο των υποεπιτροπών θα ήταν απλώς να ρυθμίσουν τις μελλοντικές σχέσεις της Τουρκίας με τα ενδιαφερόμενα κράτη, σύμφωνα με τις αρχές που διέπουν τις σχέσεις μεταξύ κρατών που δεν ισχύει το διομολογιακό καθεστώς.

Εξέφρασε την ανάγκη να γίνει απολύτως σαφές ότι η κυβέρνησή του δεν θα μπορούσε επ’ ουδενί να αποδεχθεί διαπραγματεύσεις με σκοπό την κατάργηση των Διομολογήσεων κατ’ όνομα και τύπο, ενώ θα διατηρείτο στην ουσία. Ένα τέτοιο καθεστώς θα αποτελούσε νέα πηγή επιπλοκών και θα καθιστούσε τις σχέσεις δυσκολότερες από πριν. Αυτή ήταν η βάση επί της οποίας οι Τούρκοι

αντιπρόσωποι θα συμμετείχαν στο έργο των υποεπιτροπών. Η θέση των ξένων στην Τουρκία διασφαλιζόταν μέσω γενικής νομοθεσίας, παρόμοιας με εκείνη που ισχύει σε όλα τα πολιτισμένα και ανεξάρτητα έθνη, τα οποία είναι κυρίαρχα της τύχης τους. Προειδοποίησε τη Διάσκεψη ότι οι Τούρκοι αντιπρόσωποι θα μπορούσαν να εργαστούν στις υποεπιτροπές μόνο υπό αυτό το πνεύμα.

Ο κ. Barrère περιορίστηκε σε μία δήλωση αρχής. Το γεγονός ότι γίνεται λόγος για κατάργηση των Διομολογήσεων υπονοεί ότι αυτές εξακολουθούν να υπάρχουν. Το έργο της Διάσκεψης ήταν να επινοήσει ένα σύστημα κατάλληλο για τις σύγχρονες ανάγκες, αντί του διομολογιακού συστήματος το οποίο εμφορείται από απηρχαιωμένες αντιλήψεις. Ωστόσο, θα ήταν αναγκαίο το νέο καθεστώς να περιλαμβάνει διατάξεις που να παρέχουν στους ξένους επαρκείς και ικανοποιητικές εγγυήσεις από νομική άποψη.

Αφού διατύπωσε αυτή τη βασική αρχή, επιφυλάχθηκε να παρουσιάσει λεπτομερώς τις θέσεις που θα υπερασπιστούν οι Γάλλοι αντιπρόσωποι, στο πλαίσιο των επόμενων συνεδριάσεων.

Ο Λόρδος Curzon είπε ότι ήθελε να προσθέσει μερικές λέξεις στις παρατηρήσεις που είχαν κάνει ο Πρόεδρος και ο κ. Barrère, και επιθυμούσε να ταυτιστεί με τη πολύ συμβιβαστική και ευγενική γλώσσα που χρησιμοποίησαν.

Ο Πρόεδρος είχε επισημάνει στη συνεδρίαση ότι το ζητούμενο της Διάσκεψης ήταν να ανακαλυφθεί ένα υποκατάστατο του καθεστώτος των διομολογήσεων. Οι Διομολογήσεις βασίζονται σε συνθήκες και συμφωνίες αμοιβαίας συναίνεσης· εκτείνονται σε χρονικό βάθος αιώνων και το γεγονός ότι δεν μπορούν να καταργηθούν από κανένα από τα συμβαλλόμενα μέρη χωρίς τη συναίνεση του άλλου και χωρίς να αντικατασταθούν από ένα νέο σύστημα, είχε διατυπωθεί επανειλημμένα. Για παράδειγμα, υπήρχε συνθήκη του 1871 μεταξύ των Δυνάμεων και της Τουρκίας στην οποία αναφέρεται: «αναγνωρίζεται ως

[469]

θεμελιώδης αρχή του διεθνούς δικαίου ότι καμία Δύναμη δεν μπορεί να απαλλαγεί από τις υποχρεώσεις μιας συνθήκης ούτε να τροποποιήσει τις διατάξεις της χωρίς τη συναίνεση των συμβαλλομένων μερών, δυνάμει φιλικής συμφωνίας». Το 1878, όταν υπεγράφη η Συνθήκη του Βερολίνου, γίνεται ειδική μνεία στο ότι τα προνόμια της προξενικής δικαιοδοσίας «θα παραμείνουν σε ισχύ έως ότου τροποποιηθούν με τη συναίνεση των ενδιαφερόμενων μερών». Τον Οκτώβριο του 1914, μετά την έναρξη του Μεγάλου Πολέμου, η Τουρκική Κυβέρνηση εκμεταλλεύτηκε την ευκαιρία για να διακηρύξει την κατάργηση των Διομολογήσεων. Όλες οι Δυνάμεις, ακόμα και η Γερμανία και η Αυστρία, σύμμαχοι της Τουρκίας, που διέθεταν σχετικά δικαιώματα βάσει συνθηκών, διαμαρτυρήθηκαν αμέσως για αυτή την πράξη, με το επιχείρημα ότι καμία συνθήκη δεν μπορούσε να καταργηθεί μονομερώς. Ο Λόρδος Curzon συμφώνησε με την άποψη του Ismet Πασά ότι καλό θα ήταν να αποφεύγεται η λέξη «Διομολογήσεις», που είχε πλέον αρνητική χροιά, αλλά, όπως είχε παρατηρήσει ο Πρόεδρος, απαιτούνταν ορισμένες εγγυήσεις που θα ήταν εξίσου προς το συμφέρον των Τούρκων όσο και των ξένων. Ο Λόρδος Curzon χάρηκε που, ενώ ο Ismet Πασάς διατύπωσε όλες τις θεμιτές επιφυλάξεις εκ μέρους της Τουρκικής Κυβέρνησης, αναγνώρισε την ανάγκη να διαμορφωθεί ένα τέτοιο σύστημα και δήλωσε τη διαθεσιμότητα της τουρκικής αντιπροσωπείας να συμμετάσχει στις υποεπιτροπές που προτάθηκε να συσταθούν. Ευχήθηκε όλες οι πλευρές να αντιληφθούν ότι επρόκειτο για ένα από τα σημαντικότερα ζητήματα που είχε να εξετάσει η Διάσκεψη. Ήταν ένα θέμα που η τουρκική αντιπροσωπεία, με την προσήλωσή της στην έννοια της κυριαρχίας και της ανεξαρτησίας του κράτους της, θεωρούσε κεφαλαιώδους σημασίας· το ίδιο ίσχυε και για τις προσκαλούσες Δυνάμεις. Εξέφρασε την ελπίδα ότι όλοι οι αντιπρόσωποι θα προσέρχονταν στις υποεπιτροπές με στέρεη πρόθεση να βρεθεί μια λύση που θα είναι δίκαιη για όλες τις πλευρές. Εάν επικρατούσε αυτό το πνεύμα, υπήρχε ελπίδα να οδηγηθούν τα θέματα σε μία επιτυχή έκβαση.

Ο Ismet Πασάς παρατήρησε με ικανοποίηση ότι υπήρχε πλήρης συμφωνία ως προς την ασυμβατότητα των Διομολογήσεων με τα κυριαρχικά δικαιώματα ενός ανεξάρτητου κράτους. Εάν

ένα καθεστώς το οποίο έχει αναγνωριστεί ως ανεφάρμοστο αντικατασταθεί από άλλο παρόμοιου χαρακτήρα, το νέο καθεστώς θα είναι καταδικασμένο να έχει την ίδια τύχη με το προηγούμενο.

Η κυβέρνηση της Μεγάλης Εθνοσυνέλευσης της Τουρκίας ήταν πεπεισμένη για την ανάγκη να διατηρηθεί ακέραια η θεωρία ότι η Τουρκία έχει τα ίδια δικαιώματα με κάθε έθνος που είναι κυρίαρχο, ανεξάρτητο και υπεύθυνο της τύχης του.

Διατήρησε το δικαίωμα να προβεί αργότερα σε λεπτομερείς διευκρινήσεις αναφορικά με τον μονομερή και ανακλητό χαρακτήρα των Διομολογήσεων. Πίστευε ότι τα ζητήματα που έπρεπε να παραπεμφθούν στις υποεπιτροπές ήταν: η σύναψη εμπορικών συνθηκών, συνθηκών για την εγκατάσταση ξένων στην Τουρκία, συνθηκών έκδοσης και προξενικών συμβάσεων, στη βάση της αρχής της αμοιβαιότητας και σύμφωνα με τους

[470]

γενικούς κανόνες του διεθνούς δικαίου. Η τουρκική αντιπροσωπεία δεσμεύτηκε να τηρήσει αυτή την αρχή κατά τη συμμετοχή της στις υποεπιτροπές.

Ο Βαρόνος Hayashi ευχαριστήθηκε που είδε ότι η Γαλλία, η Ιταλία και η Μεγάλη Βρετανία προσεγγίζουν το θέμα με πνεύμα σύμπνοιας με την Τουρκία. Θα ήθελε να δηλώσει ότι η Ιαπωνία ίσως ήταν μία από τις πρώτες χώρες που συμμερίζονταν την επιθυμία της Τουρκίας, διότι είχε ζησει και η ίδια επί σειρά ετών υπό ένα καθεστώς διομολογήσεων. Ωστόσο, θα ήθελε να επισημάνει στον Ismet Πασά ώστε να το λάβει υπόψη ότι η Ιαπωνία χρειάστηκε είκοσι και πλέον χρόνια για να προετοιμάσει ένα πλήρες νομικό σύστημα. Μόνο μετά από επίπονη εργασία της Ιαπωνίας, που διήρκεσε πάνω από είκοσι χρόνια, οι Δυνάμεις συμφώνησαν να τερματιστούν οι Διομολογήσεις. Υπό τις παρούσες συνθήκες, συμμερίζοταν τη θέση των Δυνάμεων και επιθυμούσε ο Ismet Πασάς να κάνει το ίδιο. Θα χρειαζόταν αρκετός χρόνος και προσπάθεια για να διαμορφωθεί ένα νέο σύστημα που θα ήταν ικανοποιητικό τόσο για τις Δυνάμεις όσο και για την Τουρκία και η πρόθεση της Ιαπωνίας ήταν να συμβάλει πλήρως σε αυτή την προσπάθεια, ώστε η πλήρης ανεξαρτησία της Τουρκίας να επιτευχθεί το συντομότερο δυνατόν.

Ο κ. Bompard επισήμανε μια παράλειψη στην ομιλία του Ismet Πασά· αυτή αφορούσε την άσκηση δικαιοδοσίας – ζήτημα πρωταρχικής σημασίας ενόψει της παροχής στους αλλοδαπούς που διαμένουν στην Τουρκία, των αναγκαίων εγγυήσεων. Σημείωσε με ικανοποίηση ότι την ίδια αυτή παράλειψη είχε επισημάνει και ο Βαρόνος Hayashi.

Ο κ. Child δήλωσε ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες, εάν επρόκειτο να διατυπώσουν μια νομική υπόθεση ή να προβάλουν κάποια διεκδίκηση δικαιωμάτων, θα ήταν υποχρεωμένες να υιοθετήσουν την ίδια άποψη με τις Συμμαχικές Δυνάμεις. Τόνισε ότι όφειλε να επισημάνει πως η παρούσα υπόθεση ήταν μια ευνοϊκή συγκυρία, κατά την οποία και τα δύο μέρη είχαν κοινό συμφέρον, κατά συνέπεια, ήταν άποψη της κυβέρνησής του ότι όσο νωρίτερα βρεθεί αυτό το κοινό συμφέρον, τόσο καλύτερο για την παρούσα Διάσκεψη.

Ο Ismet Πασάς δήλωσε πως επιθυμούσε να απαντήσει σε όλα τα επιχειρήματα που προέβαλαν ο Λόρδος Curzon, ο Βαρόνος Hayashi, ο κ. Bompard και ο κ. Child, διαβάζοντας την ακόλουθη δήλωση (βλ. Παράρτημα).

Ο Μαρκήσιος Garroni συντάχθηκε με τον Λόρδο Curzon και τον κ. Barrère επισημαίνοντας ότι, αφού οι Διομολογήσεις βασίζονταν σε συνθήκες, τα θέματα που μέχρι σήμερα ρυθμιζόνταν από τις Διομολογήσεις, πρέπει φυσικά να διευθετηθούν μέσω μιας νέας διεθνούς πράξης. Οι τρεις υποεπιτροπές που επρόκειτο να συσταθούν θα λάμβαναν υπόψη τις παρατηρήσεις του Ismet Πασά. Ήταν βέβαιος ότι με την καλή θέληση όλων των αντιπροσωπειών θα μπορούσε να διαμορφωθεί ένα σύστημα που θα ικανοποιούσε τα συμφέροντα όλων και θα εγκαινίαζε σχέσεις αληθινής φιλίας μεταξύ των ενδιαφερόμενων κρατών, προς μεγάλο αμοιβαίο όφελος όλων τους.

(Η συνεδρίαση ολοκλήρωσε τις εργασίες της στις 5.00 μμ.).

Υπόμνημα της Επιτροπής για το Καθεστώς των Αλλοδαπών το οποίο αναγνώστηκε από τον Τούρκο Αντιπρόσωπο στη Συνεδρίαση της 2ας Δεκεμβρίου 1922

Η προέλευση των Διομολογήσεων, οι οποίες εγκαθίδρυσαν ένα καθεστώς σαφώς αντίθετο προς τους κανόνες του σύγχρονου Διεθνούς Δημόσιου Δικαίου και περιόριζαν την κυριαρχία που ασκεί ένα κράτος, εντός των ορίων της επικράτειάς του, επί προσώπων και περιουσιών, έχει σημασία που πρέπει γενικώς να αναγνωριστεί. Το σύστημα που επικρατούσε σχεδόν παντού στον Μεσαίωνα ήταν εκείνο του «προσωπικού δικαίου», ένα σύστημα το οποίο τότε δεν θεωρείτο ασύμβατο με τα προνόμια της κρατικής κυριαρχίας. Έτσι, σε ξένες κοινότητες παραχωρούνταν προνόμια βάσει των οποίων οι πρόξενοι αναλάμβαναν καθήκοντα δημόσιας αρχής ως προς τη διατήρηση της τάξης και εφάρμοζαν τους εθνικούς τους νόμους σε ζητήματα που αφορούσαν αποκλειστικά τους υπηκόους τους.

Η ίδια αυτή ιδέα άσκησε επίσης επιρροή στις σχέσεις μεταξύ αλλοδαπών και γηγενών και θεωρούνταν ότι δεν υπήρχε αντίρρηση στο να εφαρμόζονται οι νόμοι της χώρας στους αλλοδαπούς, μόνο κατά περιορισμένο τρόπο. Αυτός ήταν ο λόγος που οι σταυροφόροι, όταν πέρασαν από την Κωνσταντινούπολη, κατάφεραν να εξασφαλίσουν την παραχώρηση ορισμένων προνομίων από τους βυζαντινούς αυτοκράτορες. Οι Βενετοί και οι Γενοβέζοι που ζούσαν στον Γαλατά έλαβαν αντίστοιχα προνόμια. Με παρόμοιο τρόπο, πολύ πριν από την κατάκτηση της Κωνσταντινούπολης από τους Τούρκους, η μουσουλμανική κοινότητα στην πόλη υπαγόταν στη δικαιοδοσία ενός καδή, ο οποίος ασκούσε καθήκοντα σύμφωνα με τον ισλαμικό νόμο της Σαρίας. Όταν ο Μωάμεθ Β΄ κατέλαβε την Κωνσταντινούπολη, διατήρησε, αν και δεν ήταν υποχρεωμένος, τα προνόμια των Βενετών και των Γενοβέζων.

Εάν, σε μια περίοδο όπου η Οθωμανική Αυτοκρατορία βρισκόταν στο απόγειο της δόξας και της ισχύος της, ο Σουλεϊμάν Α΄ παραχώρησε προνόμια στη φραγκική κοινότητα, το έκανε απλώς επειδή εκείνη την εποχή η έννοια της κρατικής κυριαρχίας δεν είχε απόλυτο και αποκλειστικό χαρακτήρα όπως σήμερα. Κανείς δεν θα μπορούσε σήμερα, να ισχυριστεί δικαίως ότι με την παραχώρηση αυτών των προνομίων, ο Σουλτάνος είχε πρόθεση να περιορίσει ή να μειώσει την κυριαρχία της Αυτοκρατορίας του. Όλα αυτά τα προνόμια, όπως προαναφέρθηκε, προέκυψαν από το σύστημα του «προσωπικού δικαίου», το οποίο εκείνη την εποχή ίσχυε ευρέως.

Επιπλέον, οι αλλοδαποί που έρχονταν στην Τουρκία για να εγκατασταθούν ή να ασχοληθούν με το εμπόριο, υπόκειντο σε περιορισμούς που επιβάλλονταν όχι μόνο από τις δικές τους κυβερνήσεις αλλά και από τις οθωμανικές αρχές.

Ήταν, γενικά μιλώντας, προσεκτικά επιλεγμένα και υπεύθυνα άτομα, τα οποία κατέθεταν κάποια οικονομική εγγύηση στις κυβερνήσεις τους προκειμένου να τους επιτραπεί να μεταβούν στην Τουρκία. Επιπλέον, η παραμονή τους στη χώρα ήταν περιορισμένης διάρκειας.

Αργότερα, καθώς οι διεθνείς εμπορικές σχέσεις αναπτύσσονταν σταδιακά, ο αριθμός των ξένων που έρχονταν στην Τουρκία αυξανόταν σημαντικά. Παράλληλα, τα δυτικά κράτη σταδιακά κατάργησαν τους κανονισμούς που απαιτούσαν από τους υπηκόους τους, είτε να λάβουν άδεια για ένα ταξίδι στην ανατολή είτε να καταθέσουν την απαραίτητη εγγύηση.

Παράλληλα με αυτή την εξέλιξη των διεθνών σχέσεων, αναδύθηκε όχι μόνο σε θεωρητικό αλλά και σε πρακτικό επίπεδο η ιδέα της αντικατάστασης της έννοιας του «προσωπικού» δικαίου με εκείνη του «εδαφικού» δικαίου και, ταυτόχρονα, καθώς ο νομικός χαρακτήρας του Κράτους γινόταν καλύτερα κατανοητό, το δικαίωμα θέσπισης νόμων και απονομής δικαιοσύνης αναγνωρίστηκε ως ένα από τα αποκλειστικά χαρακτηριστικά της κυριαρχίας. Γι' αυτόν τον λόγο, το σύγ-

χρονο κράτος θεωρεί ως απολύτως φυσική συνέπεια της δικαιοδοσίας του, να μην εξαιρούνται οι αλλοδαποί που διαμένουν στην επικράτειά του από την εφαρμογή των ισχυόντων νόμων. Κυρίως, δεν θα ανεχθεί οι αλλοδαποί να έχουν, υπό οποιονδήποτε συνθήκη, δικαιώματα ή προνόμια που θα τους έθεταν πάνω από τους ίδιους του τους υπηκόους, καθώς θα θεωρούσε μια τέτοια κατάσταση παραβίαση της κυριαρχίας του και κίνδυνο για την ασφάλειά του. Τέλος, μέσω των συνθηκών και των συμβάσεων που συνάπτει ασκώντας πλήρη ανεξαρτησία, ρυθμίζει τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες οι αλλοδαποί μπορούν να διαμένουν στην επικράτειά του και καθορίζει τους νόμους και κανονισμούς στους οποίους θα πρέπει να συμμορφώνονται κατά την παραμονή τους.

Ο ανορθόδοξος χαρακτήρας του καθεστώτος των διομολογήσεων σε σχέση με το Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο και με τις σύγχρονες αντιλήψεις περί κυριαρχίας αναγνωρίστηκε από τις Δυνάμεις που συμμετείχαν στο Συνέδριο του Παρισιού το 1856.

Πράγματι, ο Κόμης του Clarendon, κατά τη συνεδρίαση της 28ης Μαρτίου του εν λόγω Συνεδρίου, επεσήμανε την «αναγκαία υποχρέωση των Συμβαλλόμενων Δυνάμεων που προσκάλεσαν την Τουρκία να συμμετάσχει στο πολιτικό σύστημα της Ευρώπης, να παρέχουν έμπρακτη απόδειξη της αλληλεγγύης και της μέριμνας για τα γενικά συμφέροντα των υπηκόων τους, επιδιώκοντας τη σύναψη συμφωνίας που θα εναρμονίζει τις εμπορικές και ναυτιλιακές σχέσεις με τη νέα θέση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας».

Ο Κόμης Walewski υποστήριξε αυτή την άποψη και συνέστησε την υιοθέτησή της στη βάση των νέων αρχών που θα προέκυπταν από τις εργασίες του Συνεδρίου του Παρισιού.

Ακόμη, ο Κόμης Cavour επισήμανε ότι «καμία Δύναμη δεν διαθέτει εμπορική νομοθεσία πιο φιλελεύθερη από αυτήν της Τουρκίας, και η αναρχία που επικρατεί στις συναλλαγές, ή μάλλον στις προσωπικές σχέσεις των αλλοδαπών που διαμένουν στην οθωμανική αυτοκρατορία, έχει τις ρίζες της σε ρυθμίσεις που απορρέουν από κατ' εξαίρεση περιπτώσεις». Μετά τις δηλώσεις του Αλή Πασά περί «κατάργησης των Διομολογήσεων», οι υπόλοιποι πληρεξούσιοι, συμπεριλαμβανομένου του Βαρόνου de Bourguency, αναγνώρισαν δημόσια ότι οι Διομολογήσεις αντιστοιχούσαν σε μια κατάσταση, που σύμφωνα με τη Συνθήκη Ειρήνης θα οδηγηθεί αναπόφευκτα σε κατάργηση, και ότι τα προνόμια που αυτές παρείχαν σε μεμονωμένα άτομα περιορίζουν με τρόπο δυσάρεστο την εξουσία της Υψηλής Πύλης. Μετά την ανταλλαγή απόψεων, οι πληρεξούσιοι συμφώνησαν ομόφωνα ότι ήταν αναγκαίο να επανεξεταστούν οι όροι που καθόριζαν τις εμπορικές σχέσεις της Πύλης με τις άλλες Δυνάμεις, καθώς και οι όροι υπό τους οποίους οι αλλοδαποί διέμεναν στην Τουρκία και αποφάσισαν να καταγραφεί στο πρωτόκολλο η ελπίδα ότι θα ανοίξει διάλογος στην Κωνσταντινούπολη, μετά τη σύναψη της Συνθήκης Ειρήνης μεταξύ της Πύλης και των αντιπροσώπων των άλλων Συμβαλλόμενων Δυνάμεων, με σκοπό την επίτευξη αυτού του διττού στόχου

[473]

κατά τρόπο που να ικανοποιεί πλήρως όλα τα νόμιμα συμφέροντα.

Συνεπώς, εξήντα έξι χρόνια πριν, οι εκπρόσωποι της Αγγλίας, της Γαλλίας και της Ιταλίας, σε ένα τόσο επίσημο Συνέδριο, αναγνώρισαν την ανάγκη κατάργησης των Διομολογήσεων λόγω της ασυμβατότητάς τους με τις σύγχρονες αντιλήψεις περί Δίκαιου και εξαιτίας του τρόπου με τον οποίο παραβίαζαν την κυριαρχία του κράτους.

Μετά τη Συνθήκη των Παρισίων, η Τουρκία εργάστηκε εντατικά για την τελειοποίηση του δικαστικού της συστήματος, το οποίο είχε ήδη αρχίσει να αναμορφώνει.

Ο εμπορικός κώδικας, ο ποινικός κώδικας, οι κώδικες πολιτικής και ποινικής δικονομίας, όπως και οι νόμοι για τα «Ειρηνοδικεία», όπως και όλοι οι διοικητικοί νόμοι και κανονισμοί, καταρτίστηκαν βάσει των αντίστοιχων νομοθεσιών των ευρωπαϊκών κρατών.

Προπάντων, πρόσφατα συντελέστηκε μια πολύ σημαντική μεταρρύθμιση στο αστικό δίκαιο

βάσει της οποίας τα δικαστικά μας ιδρύματα εκκοσμικεύθηκαν πλήρως· η ελεύθερη βούληση των συμβαλλόμενων μερών σε ζητήματα συμβάσεων και συμφωνιών αναγνωρίστηκε ως θεμελιώδης, αποκτώντας την ίδια βαρύτητα όπως στην Ευρώπη. Επιπλέον, ενώ θεσπίζονταν και κοινοποιούνταν οι εν λόγω νόμοι, ιδρύθηκε η Νομική Σχολή στην Κωνσταντινούπολη, της οποίας το πρόγραμμα σπουδών είναι λίγο-πολύ ταυτόσημο με εκείνο των αντίστοιχων ευρωπαϊκών σχολών.

Η Σχολή παρήγαγε σε διάστημα σαράντα ετών, ένα σώμα διακεκριμένων δικαστών και δικηγόρων, με όλα τα απαιτούμενα προσόντα, στους οποίους έχει πλέον ανατεθεί η σημαντική αποστολή της απονομής της δικαιοσύνης.

Ένας μεγάλος αριθμός νέων, μετά την αλλαγή καθεστώτος το 1908, φοίτησε στις διάφορες νομικές σχολές της Αυτοκρατορίας και σήμερα στελεχώνουν όλες τις βαθμίδες της Δικαιοσύνης.

Μόλις η δικαστική μας μεταρρύθμιση υλοποιήθηκε βάσει ευρωπαϊκών προτύπων, η ανάγκη για κατάργηση των Διομολογήσεων έγινε και πάλι αποδεκτή, σε διάφορες ημερομηνίες και περιστάσεις, από τις κυβερνήσεις που είχαν ήδη αναγνωρίσει την ίδια ακριβώς ανάγκη στο Συνέδριο του Παρισιού. Αυτές οι κυβερνήσεις παραδέχονταν ότι η δικαστική μας οργάνωση είχε εκσυγχρονιστεί σημαντικά και μπορούσε να εγγυηθεί τα δικαιώματα των αλλοδαπών που ζουν στη χώρα μας. Συνεπώς, συμφωνούσαν ότι δεν είχαν σοβαρές αντιρρήσεις στην κατάργηση του διομολογιακού καθεστώτος.

Πράγματι, σε άρθρο του Πρωτοκόλλου που υπεγράφη το 1909 μεταξύ Τουρκίας και Αυστροουγγαρίας, μετά την προσάρτηση της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης, η Αυστροουγγαρία συμφώνησε στην κατάργηση του καθεστώτος των διομολογήσεων. Η Συνθήκη της Λωζάννης, που υπεγράφη τρία χρόνια αργότερα, περιλάμβανε επίσης ένα άρθρο με το οποίο η Ιταλία ανέλαβε την ίδια δέσμευση· η Ιταλία αναγνώρισε το δίκαιο της θέσης της Υψηλής Πύλης και επιβεβαίωσε την πρόθεσή της να της προσφέρει πλήρη και ειλικρινή υποστήριξη.

Από εκείνη την ημερομηνία και έπειτα, η Αυστρία, η Γερμανία και προσφάτως η Ρωσία έχουν

[474]

ρητά συμφωνήσει με την κατάργηση των Διομολογήσεων από την Τουρκική Κυβέρνηση και έχουν κατηγορηματικά αναγνωρίσει το νόμιμο δικαίωμα της Τουρκίας να το πράξει. Καθώς οι αδυναμίες στο δικαστικό μας σύστημα έχουν πλέον αποκατασταθεί, και δεδομένου ότι οι Διομολογήσεις είναι από τη φύση τους διατάξεις απολύτως ασύμβατες με την κυριαρχία ενός κράτους, η κατάργησή τους δεν θα έπρεπε να αποτελεί αντικείμενο καμίας διαφωνίας.

Η διατήρηση του διομολογιακού καθεστώτος, αντί να εξασφαλίζει οποιοδήποτε πλεονέκτημα για τους αλλοδαπούς πολίτες, δημιουργεί αναρίθμητες δυσκολίες στην επιχειρηματική δραστηριότητα και ζημιώνει τα συμφέροντα τόσο των Τούρκων όσο και των αλλοδαπών. Το ζήτημα αυτό είναι υψίστης σημασίας και αξίζει να μελετηθεί με πολύ μεγάλη προσοχή. Η λειτουργία των δικονομικών διατάξεων των Διομολογήσεων θα πρέπει να εξεταστεί τόσο σε σχέση με τις αστικές και εμπορικές υποθέσεις, όσο και με τις ποινικές υποθέσεις και την εκτέλεση των δικαστικών αποφάσεων.

Καταρχάς, σε περίπτωση αστικής ή εμπορικής διαφοράς μεταξύ δύο αλλοδαπών διαφορετικής εθνικότητας, η υπόθεση πρέπει να εκδικαστεί από το προξενικό δικαστήριο του εναγόμενου, σύμφωνα με τους νόμους και τις διαδικασίες της χώρας του. Επομένως, κάθε αλλοδαπός που διέμενε ή δραστηριοποιούνταν εμπορικά στην Τουρκία ήταν υποχρεωμένος να γνωρίζει τους εθνικούς νόμους των άλλων αλλοδαπών με τους οποίους είχε εμπορικές σχέσεις και να τους λαμβάνει υπόψη κατά τη σύνταξη εγγράφων ή τη σύναψη συμβάσεων.

Ομοίως, στην ίδια την χώρα υπήρχαν τόσο διαφορετικοί νόμοι, τόσοι διαφορετικοί δικαστές και τόσα διαφορετικά δικαστήρια όσες και οι ξένες Δυνάμεις. Σε περίπτωση έφεσης, η προσφυγή

έπρεπε να υποβληθεί στο εφετείο της χώρας υπηκοότητας των διαδίκων· και φυσικά, ακόμα και αν κανείς κατάφερνε να ξεπεράσει αυτά τα εμπόδια και να παρασταθεί μαζί με το άλλο μέρος ενώπιον μικτού δικαστηρίου, νέα εμπόδια ανέκυπταν κατά τη διάρκεια της διαδικασίας. Τα ξένα μέλη αυτών των μικτών δικαστηρίων ήταν, κατά κανόνα, άτομα χωρίς επαρκή νομική κατάρτιση· οι περισσότεροι πίστευαν πως αντί να εφαρμόζουν τον νόμο και να αποδίδουν δικαιοσύνη, ότι είχαν υποχρέωσή, κατά γενικό κανόνα, να αποφασίζουν υπέρ του αλλοδαπού. Επιπλέον, τα εν λόγω άτομα, καθώς συχνά είχαν και άλλες επαγγελματικές υποχρεώσεις, δεν προσέρχονταν τακτικά στο δικαστήριο, με αποτέλεσμα οι υποθέσεις να καθυστερούν επ' αόριστον. Οι αλλοδαποί υπέφεραν όσο και οι Τούρκοι. Η απουσία δικαστών και δραγουμάνων ήταν ακόμη συχνότερη όταν ο αλλοδαπός ήταν εναγόμενος.

Τα πρακτικά του Πρώτου Εμπορικού Δικαστηρίου της Κωνσταντινούπολης καταγράφουν συχνά υποθέσεις που διήρκεσαν από είκοσι έως και τριάντα χρόνια. Για παράδειγμα, ζητήματα δευτερεύουσας σημασίας, όπως η επίδοση μιας ειδοποίησης, συχνά έφευγαν από το πεδίο των δικαστηρίων και εισέρχονταν σε εκείνο της διπλωματίας, προκαλώντας ατέρμονες διαμάχες μεταξύ της κυβέρνησης και των πρεσβειών. Όταν προβλεπόταν ότι η απόφαση θα ήταν εις βάρος του αλλοδαπού ή όταν είχε ήδη εκδοθεί τέτοια απόφαση, η απουσία του αλλοδαπού ή η αδικαιολόγητη άρνηση του δραγουμάνου να υπογράψει την απόφαση εμπόδιζε τη διευθέτηση της διαφοράς. Τα ίδια προβλήματα προέκυπταν, φυσικά, και όταν ο αλλοδαπός ήταν ενάγων.

[475]

Η στάση των ξένων μελών (που υποστήριζαν τον αλλοδαπό με μεγάλη μεροληψία, σαν να ήταν συνήγοροί του), και ιδίως αυτή των δραγουμάνων, προκαλούσε δυσάρεστες παρεξηγήσεις, οι οποίες οδηγούσαν τη διαδικασία να μεταβεί από το πεδίο της δικαιοσύνης σε εκείνο της διπλωματίας. Αυτή η κατάσταση είχε ως αποτέλεσμα οι δίκες να παρατείνονται για πολύ μεγάλα χρονικά διαστήματα, καθιστώντας αδύνατη την ολοκλήρωσή τους από το Εμπορικό Δικαστήριο. Ακόμη και όταν εκδιδόταν απόφαση, παρουσιάζονταν δυσκολίες κάθε είδους ως προς την εκτέλεσή της. Δεν ήταν σπάνιο να παραμένουν ανεκτέλεστες αποφάσεις που στρέφονταν κατά αλλοδαπών.

Είναι εύκολο να διαπιστώσει κανείς ότι αυτή η απωθητική κατάσταση ζημίωνε εξίσου τα δικαιώματα των αλλοδαπών αλλά και των Τούρκων.

Αφενός, οι Τούρκοι, προβλέποντας τις ολέθριες συνέπειες που θα μπορούσαν να προκύψουν από ενδεχόμενες διενέξεις, ενεργούσαν με υπερβολική επιφυλακτικότητα και προσοχή απέναντι στους ξένους με τους οποίους έπρεπε να συνάψουν σχέσεις, και μάλιστα προσπαθούσαν όσο το δυνατόν περισσότερο να τους αποφεύγουν εντελώς. Αφετέρου, οι αλλοδαποί, ερχόμενοι αντιμέτωποι με παρόμοιες δυσκολίες, δεν ανέπτυσαν τις εμπορικές τους δραστηριότητες στην Τουρκία στον βαθμό που θα επιθυμούσαν· ακόμη και όταν ήθελαν να προσφύγουν στα τουρκικά δικαστήρια (που εκδίκαζαν μόνο διαφορές μεταξύ Τούρκων), συναντούσαν την ρητή απαγόρευση από τους διπλωματικούς εκπροσώπους των χωρών τους. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι υποθέσεις που εκδικάζονταν από τα μικτά δικαστήρια δεν ήταν πολλές.

Εταιρείες που ιδρύθηκαν με τη συμβολή ξένων κεφαλαίων για να αναλάβουν μεγάλα έργα, όπως η Οθωμανική Τράπεζα, η Société des Tramways, η Société des Chemins de Fer, κ.ά, θεωρούνται οθωμανικές εταιρείες και υπάγονται στη δικαιοδοσία των τουρκικών δικαστηρίων.

Όλες οι υποθέσεις που σχετίζονται με μισθώσεις ή ακίνητη περιουσία, ανεξαρτήτως της εθνικότητας των εμπλεκόμενων μερών, υπάγονται στα τουρκικά δικαστήρια, βάσει του πρωτοκόλλου που επισυνάπτεται στον νόμο της 7ης Σεφέρ.¹¹¹

111. Σ.τ.Ε.: Ο όρος νόμος της 7ης Σεφέρ παραπέμπει σε νομική πράξη ή πρωτόκολλο που φέρει ως ημερομηνία την 7η ημέρα του μήνα Σεφέρ (Sefer), του δεύτερου μήνα του ισλαμικού (σεληνιακού) ημερολογίου. Στην Οθωμα-

Από την άλλη πλευρά, οι διαφορές μεταξύ υπηκόων της Σερβίας και του Μαυροβουνίου, οι οποίοι δεν απολάμβαναν τα προνόμια των Διομολογήσεων, εκδικάζονταν ανέκαθεν απευθείας από τα τουρκικά δικαστήρια. Το ίδιο συνέβαινε και με τις διαφορές που προέκυψαν μετά τον Παγκόσμιο Πόλεμο μεταξύ Τούρκων και υπηκόων των Δυνάμεων που απολάμβαναν διομολογικά προνόμια. Επί του θέματος αυτού δεν έχει διατυπωθεί καμία διαμαρτυρία από τα εμπλεκόμενα μέρη.

Όσον αφορά τις διατάξεις των Διομολογήσεων επί του ποινικού σκέλους, αν και η απαράβιαστη προστασία του ατόμου και της κατοικίας του, καθώς και το δικαίωμα υπεράσπισης ενώπιον των δικαστηρίων, έχουν ήδη κατοχυρωθεί από την τουρκική νομοθεσία, οι αρμοδιότητες των δικαστικών αρχών, στις οποίες ανετίθετο η εφαρμογή των νόμων αυτών, δεσμεύονταν από τους περιορισμούς που επέβαλλαν οι Διομολογήσεις. Επιπλέον, οι προξενικές αρχές έκαναν τη μέγιστη χρήση των περιορισμών αυτών, προκειμένου να αποστερούν σκοπίμως από τη δικαιοσύνη παραβάτες που είχαν διασαλεύσει τη δημόσια τάξη και ασφάλεια της χώρας.

Όποτε ένας δολοφόνος ή δράστης κάποιου εγκλήματος κατόρθωνε να καταφύγει στην κατοικία αλλοδαπού, η τουρκική αστυνομία εμποδιζόταν

[476]

να εισέλθει και υποχρεωνόταν να διακόψει την καταδίωξη μέχρι να φτάσει ο δραγουμάνος· στο μεταξύ, ο εγκληματίας έβρισκε τρόπο να διαφύγει.

Η υποχρέωση να εξετάζεται ένας αλλοδαπός μάρτυρας σε ποινική υπόθεση παρουσία δραγουμάνου οδηγούσε συχνά σε ανεπιθύμητα αποτελέσματα· σε περίπτωση κλήτευσης ο μάρτυρας και ο δραγουμάνος –ή ακόμα και μόνο ο τελευταίος– ήταν σε θέση, είτε ανταποκρινόμενοι ή αρνούμενοι να εμφανιστούν, να ασκήσουν καθοριστική επιρροή στην εξέλιξη της δίωξης.

Παρόμοιες δυσκολίες ανέκυπταν και κατά την εκτέλεση των ποινικών αποφάσεων, με αποτέλεσμα να πλήττεται σοβαρά η κυριαρχία του κράτους και το κύρος της δικαστικής εξουσίας.

Ακόμη και οι πλέον διακεκριμένοι ξένοι συγγραφείς δεν κατόρθωσαν να αποσιωπήσουν τα ολέθρια αποτελέσματα της εφαρμογής των Διομολογήσεων, και παραδέχθηκαν ότι οι περιστάσεις που τις είχαν επιβάλει έχουν προ πολλού εκλείψει.

Επιθυμώ να καταγραφούν τα λόγια που χρησιμοποίησε ο αείμνηστος καθηγητής L. Renault σχετικά με το ζήτημα αυτό: —

«Η κυριαρχία της Υψηλής Πύλης σήμερα είναι περιορισμένη από πολλές απόψεις· όμως δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι η κατάσταση που περιγράφεται παραπάνω ανάγεται σε μια περασμένη εποχή, όταν η Υψηλή Πύλη ήταν πανίσχυρη. Ο Σουλεϊμάν ο Μεγαλοπρεπής, του οποίου τη συμμαχία επιδίωξε ο Φραγκίσκος Α΄ το 1535, δεν θα είχε παραχωρήσει προνόμια τα οποία θα εθεωρούντο ταπεινωτικά. Πρέπει πρωτίστως να ληφθεί υπόψη ότι στο παρελθόν η εδαφική κυριαρχία είχε λιγότερο αποκλειστικό χαρακτήρα απ' ό,τι σήμερα και δεν ήταν ασύμβατη με την άσκηση δικαιοδοσίας από ξένες αρχές. Έτσι έχει παρατηρηθεί το αξιοπερίεργο γεγονός ότι εξήντα χρόνια πριν η Κωνσταντινούπολη περιέλθει υπό την κυριαρχία των Τούρκων, μια μουσουλμανική κοινότητα διέμενε εκεί υπό τη διοίκηση του Καδή, ο οποίος απένειμε δικαιοσύνη σύμφωνα με τους μουσουλμανικούς νόμους. Δεν προκαλεί λοιπόν έκπληξη ότι ο Μωάμεθ Β΄, μετά την κατάκτηση της Κωνσταντινούπολης, επέτρεψε στους Γενοβέζους και Βενετούς εμπόρους να διατηρήσουν τα προνόμια που τους είχαν αναγνωριστεί ήδη από τους χριστιανούς αυτοκράτορες.

«Τέλος, είναι ιδιαίτερος σημαντικό να παρατηρηθεί ότι έως τις αρχές του παρόντος αιώνα οι συνθήκες εφαρμογής των Διομολογήσεων διέφεραν ουσιωδώς από εκείνες που επικρατούν σήμερα. Δεν ήταν δυνατόν σε κάθε πρόσωπο που επιθυμούσε να εγκατασταθεί στην Ανατολή να

νική Αυτοκρατορία, σημαντικά νομικά και διοικητικά έγγραφα έφεραν ως χρονολόγηση την ημερομηνία κατά ισλαμικό μήνα και έτος, αντί του αντίστοιχου γρηγοριανού.

το πράξει· στη Γαλλία ιδίως λαμβάνονταν ιδιαίτερες προφυλάξεις· απαιτείτο άδεια της Κυβερνήσεως· ζητείτο εγγύηση. Οι ευρωπαϊκές παροικίες, συνεπώς, συγκροτούνταν με σχολαστική προσοχή και δεν ήταν πολυάριθμες· επιπλέον, ήταν πρακτικά απομονωμένες από τον γηγενή πληθυσμό, με τον οποίο διατηρούσαν σχέσεις μόνον στον βαθμό που το επέβαλλε το εμπόριο. Σκοπός των προξενικών αρχών ήταν η διατήρηση της τάξεως στις μικρές αυτές παροικίες και όχι η παρεμπόδιση της τοπικής εξουσίας. Οι καταχρήσεις υπήρξαν σπάνιες. Η κατάσταση έχει μεταβληθεί πλήρως. Κάθε χώρα έχει καταργήσει τους παλαιούς περιορισμούς και επιτρέπει πλέον στους υπηκόους της να εγκαθίστανται ελευθέρως στην Τουρκία. Ο αριθμός των ξένων έχει, συνεπώς, αυξηθεί κατακόρυφα. Οι αλλοδαποί δεν είναι πάντοτε αξιοσέβαστοι· αναμιγνύονται με τον πληθυσμό. Είναι εύκολο να γίνει κατανοητό ότι

[477]

η εφαρμογή παλαιών κανόνων οδήγησε αναπόφευκτα σε καταχρήσεις και σκάνδαλα, ότι παρεμπόδισε σοβαρά το έργο της αστυνομίας και της διοίκησης της χώρας και μια κατάσταση πραγμάτων, η οποία σε περασμένους αιώνες θα μπορούσε να θεωρηθεί απολύτως φυσική έχει καταστεί ταπεινωτική και επιζήμια για την κυριαρχία του κράτους».¹¹²

«Επιπλέον, σε δημοσίευση σχετική με το ζήτημα των Διομολογήσεων, ο κ. André Mandelstam –ο οποίος επί χρόνια εκτελούσε καθήκοντα πρώτου δραγουμάνου στην Πρεσβεία της Ρωσίας στην Κωνσταντινούπολη και, εκ της θέσεως του, και δεν θα μπορούσε παρά να συμμερίζεται τις απόψεις των πρεσβειών– γράφει τα εξής: —

«Πρέπει να παραδεχθούμε ότι οι κατευθυντήριες γραμμές του δικαστικού συστήματος που εφαρμόζεται σε αστικές και ποινικές υποθέσεις μεταξύ αλλοδαπών και Οθωμανών στην Τουρκία είναι εξαιρετικά συγκεχυμένες και προσφέρουν ελάχιστες καθοδηγητικές αρχές. Οι νομικές διαμάχες μεταξύ της Υψηλής Πύλης και των ξένων διπλωματικών αποστολών σπάνια φεύγουν από το πεδίο της διπλωματίας· η πολιτική τους σημασία είναι ελάχιστη και η διερεύνησή τους υπερβαίνει τα όρια αυτών των εργασιών. Αυτές οι καθημερινές διαφορές έχουν εξελιχθεί σε ένα είδος εθιμικού δικαίου.

«Αλλά, ακόμη και αν τα μεγάλα πολιτικά συμφέροντα δεν φαίνεται να απαιτούν άμεση επίλυση των αντικρουόμενων δικαιοδοσιών που παρουσιάστηκαν στις συνεδριάσεις, τα συμφέροντα των μερών, είτε ξένων είτε Οθωμανών, την απαιτούν επειγόντως. Όποιος έχει παρακολουθήσει το έργο μας μπορεί εύκολα να κατανοήσει τη νομική αβεβαιότητα και τις δυσεπίλυτες δυσκολίες με τις οποίες έρχονται αντιμέτωπα τα ιδιωτικά συμφέροντα που εμπλέκονται στη λειτουργία ενός τέτοιου συστήματος. Σε ποινική υπόθεση, μια διαφωνία μεταξύ του προξενείου και του δικαστηρίου σχετικά με τον τόπο προσωρινής κράτησης ή την εκτέλεση της ποινής μπορεί να οδηγήσει σε μακροχρόνια φυλάκιση χωρίς δίκη έως ότου επιλυθεί η διαφορά, ή σε απόφαση που εκδίδεται ερήμην του προξένου, ή ακόμη και στο να παραμείνει ο κατηγορούμενος ατιμώρητος αν παραδοθεί από τις κρατικές αρχές στη χώρα του. Μια διαφωνία μεταξύ του δραγουμάνου και της πλειοψηφίας του δικαστηρίου ως προς την ποινή που πρέπει να επιβληθεί μπορεί να έχει τα ίδια αποτελέσματα, τα οποία στην πράξη διαφέρουν ανάλογα με το αν ο κατηγορούμενος βρίσκεται υπό την εξουσία του προξενείου ή του δικαστηρίου. Σε αστική υπόθεση, η ίδια αβεβαιότητα προκύπτει κάθε φορά που υπάρχει διαφωνία μεταξύ των απόψεων των δικαστών και εκείνης του αρμόδιου παρατηρητή. Από την άλλη πλευρά, τα ξένα συμφέροντα δεν προστατεύονται επαρκώς στη σύνθεση του μεικτού δικαστηρίου, όπου οι Οθωμανοί είναι πάντοτε η πλειοψηφία. Αναμφίβολα, ο δραγουμάνος μπορεί να αρνηθεί να υπογράψει την απόφαση που απορρίπτει την αγωγή ενός αλλοδαπού κατά Οθωμανού, αλλά ο αλλοδαπός θα στερηθεί το δικαίωμά του. Αντίθετα, το βέτο του δραγουμάνου έχει πραγματική ισχύ όταν εφαρμόζεται σε απόφαση υπέρ Οθωμανού κατά αλλοδαπού, καθώς μια τέτοια απόφαση δεν θα εκτελεστεί από

112. Louis Eenaault, «Μεγάλη Εγκυκλοπαίδεια»· άρθρο, «Διομολογήσεις».

την προξενική αρχή. Τα δικαιώματα των μερών εξαρτώνται, επομένως, υπερβολικά συχνά από το αβέβαιο αποτέλεσμα των διαφορών μεταξύ των δικαστών και του δραγουμάνου».

[478]

Ξένοι συγγραφείς αναγνωρίζουν –και τα ίδια τα γεγονότα το επιβεβαιώνουν– ότι οι Διομολογήσεις είναι εξίσου επιζήμιες για τους Τούρκους υπηκόους όσο και για τους αλλοδαπούς. Επιτρέπουν στους τελευταίους να διαφεύγουν από την εξουσία του φυσικού τους δικαστή και είναι, επιπλέον, ταπεινωτικές και βλαπτικές για την κρατική κυριαρχία. Κατά συνέπεια, η οθωμανική κυβέρνηση, μη δυνάμενη πλέον να τις ανεχθεί, κατήργησε τις Διομολογήσεις με απόφαση που ελήφθη την 9η / 23η Αυγούστου 1914.

Είναι αδιαμφισβήτητο γεγονός ότι με τη λήψη αυτής της απόφασης η Τουρκία απλώς άσκησε ένα νόμιμο δικαίωμα. Πράγματι, οι Διομολογήσεις είναι ουσιαστικά μονομερείς πράξεις. Προκειμένου μια πράξη να θεωρηθεί ως διμερής, πρέπει πρωτίστως να περιλαμβάνει αμοιβαίες δεσμεύσεις. Από την εξέταση των κειμένων, τα στοιχεία δείχνουν ότι, χορηγώντας τα προνόμια αυτά στους αλλοδαπούς στην Τουρκία, οι Οθωμανοί ηγεμόνες ουδέποτε αποσκοπούσαν στο να εξασφαλίσουν παρόμοια προνόμια υπέρ των υπηκόων τους που ταξίδευαν ή δραστηριοποιούνταν εμπορικά στην Ευρώπη. Γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο ο Féraud Giraud αναφέρει: —

«Αυτές οι πράξεις δεν αποτελούν διατάξεις διεθνούς συνθήκης αλλά χορηγήσεις προνομίων».

Ο καθηγητής Louis Renault παρατηρεί επίσης ότι: «...πρόκειται για εκούσιες και αυθόρμητες παραχωρήσεις, πάντοτε ανακλητές και υπόκεινται σε κατάργηση με τον θάνατο του ηγεμόνα που τις είχε χορηγήσει». «Στερούνται», συνεχίζει, «εκείνου του στοιχείου που καθιστά μια συμφωνία διεθνή σύμβαση, δηλαδή του αμοιβαίου χαρακτήρα που επιβεβαιώνεται από τις αμοιβαίες δεσμεύσεις και τη διπλή υπογραφή.»

Ακόμη και αν δεχτούμε ότι οι Διομολογήσεις είχαν τη μορφή διμερών συμβάσεων, θα ήταν άδικο να συμπεράνουμε ότι είναι αμετάβλητες και ότι πρέπει να παραμείνουν αιωνίως αμετάκλητες.

Οι συνθήκες των οποίων η διάρκεια δεν έχει οριστεί ρητά εμπεριέχουν τη λεγόμενη ρήτρα *rebus sic stantibus* (ελλ. εφόσον οι όροι παραμείνουν ως έχουν) βάσει της οποίας μια ουσιώδης αλλαγή στους όρους, οι οποίοι οδήγησαν στη συννομολόγηση σύμβασης, μπορεί να αιτιολογήσει τη μονομερή καταγγελία της σύμβασης από ένα εκ των συμβαλλομένων μερών, εφόσον δεν είναι εφικτή η ακύρωσή της με αμοιβαία συμφωνία.

Πρέπει να αναγνωριστούν οι περιπτώσεις που ένα κράτος θα έχει τη δυνατότητα να αποδεσμευτεί από συμφωνίες που είχε υπογράψει, ακόμη και όταν δεν έχει διατηρήσει ρητώς αυτό το δικαίωμα μέσω κάποιας ρήτρας. Ο σεβασμός στις διεθνείς υποχρεώσεις είναι σημαντικός, αλλά όχι απόλυτος: για παράδειγμα, αν η εφαρμογή μιας συνθήκης απειλεί την ίδια την επιβίωση ή την ανάπτυξη ενός κράτους, τότε αυτό το κράτος δεν μπορεί να εξαναγκαστεί να την εφαρμόσει μέχρι σημείο εθνικής αυτοϋπονόμευσης. Αν και ένα κράτος μπορεί να κληθεί να εκπληρώσει επαχθείς υποχρεώσεις που έχει αναλάβει, δεν μπορεί να του ζητείται να θυσιάσει την ανάπτυξή του ή ακόμη και την ίδια του την ύπαρξη για την εφαρμογή μιας συνθήκης». ¹¹³

Επίσης, ο καθηγητής Despagne, διακεκριμένος Γάλλος δικαστικός, διατυπώνει την εξής θέση: —

«Οι περιπτώσεις που η καταγγελία συνθήκης είναι νομότυπη μπορούν να χωριστούν σε τρεις κατηγορίες: —

113. Pradier-Fodéré, τόμ. 2, σ. 264, έτος 1911.

- (α) Όταν η τήρηση μιας συνθήκης καθίσταται επικίνδυνη για την πολιτική ή οικονομική ύπαρξη μιας χώρας.
- (β) Όταν οι περιστάσεις που οδήγησαν στη σύναψη της συνθήκης έχουν μεταβληθεί στερώ- ντας από την παλαιά συμφωνία τη βάση της ύπαρξής της.
- (γ) Τέλος, μια συνθήκη μπορεί να καταγγελθεί όταν έχει καταστεί ασύμβατη με το κοινό διε- θνές δίκαιο των πολιτισμένων κρατών στο οποίο προσχωρούν τα συμβαλλόμενα κράτη. Ένα σύγχρονο παράδειγμα θα ήταν μια παλαιά συνθήκη, που ακόμη δεν έχει επισήμως ακυρωθεί, και που επικυρώνει το δουλεμπόριο, ενώ πλέον καταδικάζεται από το σύγ- χρονο διεθνές δίκαιο».

Εν όψει όλων των παραπάνω λόγων, η κατάργηση του διομολογιακού καθεστώτος είναι μια ανάγκη πέρα για πέρα αιτιολογημένη. Η συνέχιση της εφαρμογής αυτών των εξαιρετικά βλα- πτικών κανόνων αποτελούσε βαρύ πλήγμα για την πολιτική υπόσταση του κράτους.

Επιπλέον, οι περιστάσεις και οι συνθήκες που είχαν οδηγήσει στη δημιουργία αυτού του κα- θεστώτος έχουν ριζικά μεταβληθεί. Είναι ομόφωνα παραδεκτό ότι οι Διομολογήσεις είναι απο- λύτως ασύμβατες με τις αρχές του σύγχρονου δημόσιου δικαίου.

Από την άλλη πλευρά, όπως έχει ήδη εξηγηθεί, οι Διομολογήσεις προέρχονται από την αρχή του «προσωπικού δικαίου», ενώ σύμφωνα με τις σύγχρονες νομικές αντιλήψεις, κάθε κράτος, προκειμένου να θεωρείται ανεξάρτητο, πρέπει να απολαμβάνει, εντός των συνόρων του, πλήρη και ολοκληρωτική ανεξαρτησία. Οι νόμοι και οι θεσμοί του πρέπει να έχουν καθαρά κυριαρχικό χαρακτήρα. Συνεπώς, οι Διομολογήσεις, όπως πολύ σωστά παρατηρεί ο Pélissier du Rosas, απο- τελούν στις μέρες μας μια νομική ανωμαλία, έναν αναχρονισμό.

Συνοψίζοντας, η προκατάληψη και ο περιορισμός του δικαιώματος του κράτους να θεσπίζει νόμους, με το πρόσχημα ότι η πλειονότητα των νόμων της χώρας δεν μπορεί να εφαρμοστεί σε αλλοδαπούς·

η αδυναμία δίωξης αλλοδαπών που παραβιάζουν τη δημόσια τάξη και ασφάλεια·

η παραβίαση των αρχών του δημόσιου δικαίου λόγω των ειδικών όρων και περιορισμών κατά τη δίωξη και σύλληψη ξένων εγκληματιών·

η παραβίαση των αρχών του δημόσιου δικαίου που απορρέει από την ανάγκη τήρησης ειδικών όρων και περιορισμών κατά τη δίωξη και σύλληψη αλλοδαπών εγκληματιών·

η υποχρέωση εκδίκασης παρόμοιων υποθέσεων από διαφορετικά δικαστήρια και με διαφο- ρετικούς νόμους και διαδικασίες, ανάλογα με την εθνικότητα των εμπλεκόμενων μερών·

και η παρεμπόδιση των πολιτών από την προσφυγή στον φυσικό τους δικαστή·

αποτελούν τα θλιβερά αποτελέσματα της εφαρμογής του διομολογιακού καθεστώτος.

Ενόψει των ανωτέρω, η κυβέρνηση της Μεγάλης Εθνοσυνέλευσης της Τουρκίας δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να αποδεχθεί την επαναφορά των Διομολογήσεων, οι οποίες βρίσκονται σε άμεση αντίθεση με τη σύγχρονη αντίληψη περί κράτους και με τις θεμελιώδεις αρχές του δη- μόσιου δικαίου. Τέλος, είναι γνωστό ότι αντίστοιχο καθεστώς δεν υφίσταται σε καμία άλλη ευ- ρωπαϊκή χώρα, ούτε καν στην Ελλάδα ή στα υπόλοιπα Βαλκανικά κράτη.

Ούτε μπορεί η Τουρκική Κυβέρνηση να εμμένει σε ένα καθεστώς που, στην ουσία, θα είχε χα- ρακτήρα Διομολογήσεων. Η Κυβέρνηση της Μεγάλης Εθνοσυνέλευσης είναι έτοιμη να συνάψει με τις ενδιαφερόμενες κυβερνήσεις συνθήκες εμπορίου, εγκατάστασης και έκδοσης, καθώς και προξενικές συμβάσεις, στη βάση της αμοιβαιότητας και των γενικών αρχών του διεθνούς δικαίου.

Αρ. 30

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΓΙΑ ΤΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΤΩΝ ΑΛΛΟΔΑΠΩΝ

*Πρακτικά της Δεύτερης Συνεδρίασης, 28 Δεκεμβρίου 1922,
στις 11 π.μ. υπό την Προεδρία του Μαρκήσιου Garroni.*

Παρόντες:

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
Μαρκήσιος Curzon του Kedleston
Sir H. Rumbold

ΙΤΑΛΙΑ
Μαρκήσιος Garroni
κ. Montagna

ΙΑΠΩΝΙΑ
Βαρόνος Hayashi
κ. Otchiai

ΡΟΥΜΑΝΙΑ
κ. Diamandy

ΤΟΥΡΚΙΑ
Ismet Πασάς
Riza Nour Μπέης

ΓΑΛΛΙΑ
κ. Barrère
κ. Bompard

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
κ. Child
Ναύαρχος Bristol
κ. Grew

ΕΛΛΑΔΑ
κ. Βενιζέλος
κ. Κακλαμάνος

ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ
κ. Rakitch

Παρόντες επίσης:

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
Sir W. Tyrrell
κ. Malkin
κ. Ryan
Αντισυνταγματάρχης Heywood
κ. Nicolson
κ. Forbes Adam
κ. Leeper
κ. McClure

ΓΑΛΛΙΑ
κ. Laroche
κ. Fromageot
κ. de Lacroix
κ. Laporte
κ. de Percin
κ. Barois

[481]

ΙΤΑΛΙΑ
κ. Arlotta
κ. Guariglia
κ. Ciamarra
κ. Galli
κ. Salem
ΙΑΠΩΝΙΑ
κ. Nagaoka
κ. Sato
κ. Tani
ΡΟΥΜΑΝΙΑ
κ. Contzesco
Συνταγματάρχης Dumitresco

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
κ. Amory
κ. Dwight

ΕΛΛΑΔΑ
κ. Δενδράμης
κ. Πολίτης

ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ
κ. Milanovitch

ΤΟΥΡΚΙΑ
Tahir Μπέης

Γενική Γραμματεία
κ. Massigli, *Γενικός Γραμματέας της Διάσκεψης*

Γραμματείς

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

κ. Spring Rice
κ. Wicks

ΙΤΑΛΙΑ
κ. Indelli
κ. Zanchi

ΙΑΠΩΝΙΑ
κ. Hotta

ΓΑΛΛΙΑ

κ. Lagarde

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ

κ. Belin

ΕΛΛΑΔΑ

κ. Κόλλας

ΤΟΥΡΚΙΑ

Rechid Safvet Μπέης

Μεταφραστής: κ. Camerlynk

Ο Μαρκήσιος Garroni υπενθύμισε στους αντιπροσώπους ότι η Δεύτερη Επιτροπή είχε κατανείμει το έργο της σε τρεις υποεπιτροπές. Η υποεπιτροπή που ασχολήθηκε με το δικαστικό καθεστώς των αλλοδαπών στην Τουρκία, υπό την Προεδρία του Σερ Horace Rumbold, δεν μπόρεσε να συνεχίσει το έργο της λόγω των διαφορετικών απόψεων μεταξύ των Συμμάχων και της Τουρκίας.

Ο κ. Massigli ανέγνωσε την έκθεση της υποεπιτροπής (βλέπε Παράρτημα).

Ο Μαρκήσιος Garroni είπε τα εξής: —

«Κατά την πρώτη συνάντηση που κάναμε για να ασχοληθούμε με το ζήτημα των Διομολογήσεων γενικά, οι συνάδελφοί μου από τις Συμμαχικές Δυνάμεις και εγώ δείξαμε ότι όλοι μας ήμασταν διατεθειμένοι να βοηθήσουμε την Τουρκία στην επιθυμία της να θέσει ένα τέλος στο σημερινό καθεστώς των αλλοδαπών και να επιφέρει την πλήρη εξαφάνιση όλων των μειονεκτημάτων που το καθεστώς αυτό

[482]

περιλαμβάνει, σχετικά με την φορολόγηση των αλλοδαπών και τη λειτουργία της δικαιοσύνης. Ήταν, ωστόσο, κατανοητό ότι τα νέα μέτρα που θα υιοθετηθούν θα είναι έτσι διαμορφωμένα ώστε να διασφαλίζεται ότι οι αλλοδαποί που έχουν σημαντικά συμφέροντα και υφιστάμενα δικαιώματα στην Τουρκία, καθώς και εκείνοι που θα μπορούσαν στο μέλλον να εγκατασταθούν στη χώρα αυτή, θα απολαμβάνουν ελευθερία στην άσκηση των δραστηριοτήτων τους και θα λαμβάνουν τις αναγκαίες εγγυήσεις σχετικά με την απονομή της δικαιοσύνης.

«Προκειμένου να σχηματίσουμε μια ιδέα των παραχωρήσεων που οι Σύμμαχοι είναι διατεθειμένοι να προβούν, πρέπει να θυμόμαστε ότι σύμφωνα με το καθεστώς των διομολογήσεων οι αλλοδαποί δεν υπόκειντο σε καμία φορολόγηση στην Τουρκία, εκτός από τους φόρους γης. Η Τουρκία δεν μπορούσε να επιβάλει φόρους ή τέλη στους αλλοδαπούς χωρίς προηγουμένως να έχει εξασφαλίσει τη συγκατάθεση της κάθε ξένης Δύναμης. Είμαστε διατεθειμένοι να συμφωνήσουμε ότι οι αλλοδαποί υπήκοοι θα πρέπει να είναι υπόχρεοι για τα ίδια τέλη και τους ίδιους φόρους με τους Τούρκους υπηκόους και επίσης να αναγνωρίσουμε ότι η Τουρκική Κυβέρνηση είναι απολύτως ελεύθερη να νομοθετήσει σχετικά με αυτά τα ζητήματα.

«Παλαιότερα οι αλλοδαποί και οι ξένες εταιρείες μπορούσαν να εγκατασταθούν στην Τουρκία και να ασκούν όλες τις μορφές εμπορίου και βιομηχανίας εκεί χωρίς να υπάγονται στους οθωμανικούς νόμους, εκτός από εκείνους στους οποίους οι ξένες Δυνάμεις είχαν προηγουμένως υπογράψει τη συγκατάθεσή τους. Θα ήμασταν πρόθυμοι να συμφωνήσουμε ότι εφεξής οι αλλοδαποί και οι ξένες εταιρείες στην Τουρκία θα πρέπει να υπάγονται άμεσα στους νόμους της χώρας με τον ίδιο τρόπο όπως και οι Τούρκοι υπήκοοι. Όταν προέκυπταν διαφορές μεταξύ αλλοδαπών σε θέματα εμπορικού, αστικού ή ακόμη και ποινικού δικαίου, τα μέρη ήταν απρόσβλητα από την οθωμανική δικαιοδοσία και οι υποθέσεις αυτές μπορούσαν να εκδικαστούν μόνο από τα προξενικά δικαστήρια. Είμαστε έτοιμοι να καταργήσουμε αυτό το δικαίωμα ειδικής δικαιοδοσίας και να δώσουμε στα οθωμανικά δικαστήρια πλήρη εξουσία να δικάζουν αλλοδαπούς· αυτό θα εξαλείψει όλα αυτά τα μειονεκτήματα που ενυπάρχουν στο καθεστώς των διομολογήσεων, όπως έχουν επισημανθεί στο υπόμνημα της Εξοχότητας του Ismet Πασά.

«Όσον αφορά τα ζητήματα του προσωπικού καθεστώτος, η ίδια η Τουρκική Κυβέρνηση έχει αναγνωρίσει ότι αυτά πρέπει να ρυθμίζονται από το εθνικό δίκαιο και τις εθνικές αρχές του ενδιαφερόμενου μέρους.

«Διαφωνούμε, ωστόσο, σε ένα πολύ σημαντικό σημείο, δηλαδή στη σύνθεση των δικαστηρίων που θα δικάσουν αστικές ή ποινικές αγωγές που αφορούν αλλοδαπούς.

«Προτάθηκε στην τουρκική αντιπροσωπεία να εισαχθεί στις δικαστικές αυτές αρχές πλειοψηφία ξένων δικαστών, οι οποίοι θα προτείνονται στην Τουρκική Κυβέρνηση από το Μόνιμο Δικαστήριο Διεθνούς Δικαιοσύνης της Χάγης. Οι δικαστές αυτοί θα διορίζονται από την Τουρκική Κυβέρνηση χωρίς καμία παρέμβαση από ξένες Δυνάμεις και έτσι τα κυριαρχικά δικαιώματα της Τουρκίας θα γίνονται απολύτως σεβαστά. Εκτός αυτού, οι προξενικοί αντιπρόσωποι δεν θα έχουν πλέον το δικαίωμα να παρεμβαίνουν σε θέματα διαδικασίας, καταδίκες και εκτέλεσης ποινών και τα τουρκικά δικαστήρια, όπως προαναφέρθηκε παραπάνω, θα είναι σε θέση να αποφασίζουν για όλες τις υποθέσεις που αφορούν αλλοδαπούς με πλήρη ανεξαρτησία.

«Είμαι πεπεισμένος ότι η Τουρκία θα επιτύχει σε σύντομο χρονικό διάστημα να δημιουργήσει ένα νομοθετικό σύστημα και ένα σώμα δικαστών που θα πληρούν όλες τις σύγχρονες απαιτήσεις· αλλά πρέπει να αναγνωριστεί ότι ακόμη και υπό το νέο καθεστώς η τουρκική δικαιοσύνη δεν έχει ακόμη αποδείξει την αξία της και επίσης ότι η Τουρκία εξακολουθεί να υπόκειται σήμερα σε νόμους, μερικοί από τους οποίους βασίζονται σε θρησκευτικούς κανόνες, ενώ άλλοι αναγνωρίζονται από την ίδια την Τουρκία

[483]

ότι χρήζουν μεταρρυθμίσεις, καθώς δεν εναρμονίζονται με τις απαιτήσεις των σύγχρονων διεθνών σχέσεων.

«Δεν πρέπει επίσης να λησμονείται ότι οι εγκατεστημένοι αλλοδαποί στην Τουρκία δεν μπορούν να στερηθούν ξαφνικά τις εγγυήσεις, βάσει των οποίων έχουν φέρει σημαντικά κεφάλαια στη χώρα, συμβάλλοντας έτσι στην ανάπτυξη των πόρων της Τουρκίας.

«Η εμπιστοσύνη είναι κάτι που δεν μπορεί να επιβληθεί, αλλά πρέπει να εμπνέεται. Η Εξοχότητά του Ismet Πασά πρέπει να γνωρίζει ότι οι ξένες παροικίες διακατέχονται από ανησυχία στην ιδέα ότι οι Διομολογήσεις πρόκειται να κατασταλούν και είναι προς το συμφέρον όλων να διαλυθεί αυτή η ανησυχία.

«Ως εκ τούτου, ενώ συμφωνούμε με την κατάργηση των διομολογήσεων, επιθυμούμε το μελλοντικό καθεστώς των αλλοδαπών στην Τουρκία να είναι τέτοιο ώστε να τους εμπνέει τον απαραίτητο βαθμό εμπιστοσύνης, ειδικά σε μια εποχή όπως η σημερινή, που ακολουθεί μια περίοδο πολέμου και εχθρότητας.

«Μπορεί κανείς να παραδεχθεί ότι η σύναψη ειρήνης θα έπρεπε να καταστήσει δυνατή την επιστροφή στην αρχική θέση των προπολεμικών σχέσεων· αλλά πρέπει να αναγνωριστεί ότι

στην παρούσα περίπτωση η Τουρκία δεν ζητάει μια απλή επιστροφή στο προηγούμενο καθεστώς, αλλά προτείνει την εγκαθίδρυση εντελώς νέων συνθηκών.

«Συμφωνούμε με προθυμία σε αυτή την αλλαγή του καθεστώτος, αλλά πρέπει να επινοήσουμε εγγυήσεις. Οι εγγυήσεις που προτείνονται από τους Συμμάχους δεν έχουν πολιτικό χαρακτήρα και είναι ουσιαστικά νομικής φύσης, σέβονται το δικαίωμα της εδαφικής κυριαρχίας και η Τουρκία, λογικά, δεν μπορεί να τις αρνηθεί.

«Ασχολήθηκα μόνο με το πιο σημαντικό σημείο στο οποίο διαφωνούμε. Υπάρχουν και άλλα σημεία που βρίσκονται ακόμη υπό συζήτηση, αλλά ελπίζω ότι θα είναι εφικτή η επίτευξη συμφωνίας ως προς αυτά, αν καταφέρουμε να επιλύσουμε το ζήτημα που μόλις ανέφερα.

«Αλλαγές τόσο σαρωτικές, όσο αυτές που συμβαίνουν τώρα στην Τουρκία σχετικά με το καθεστώς των αλλοδαπών δεν μπορούν να τεθούν σε ισχύ μέσα σε μια νύχτα. Τα μεταβατικά μέτρα είναι απαραίτητα, υιοθετούνται σε όλα τα πολιτισμένα κράτη, ακόμη και όταν πρόκειται απλώς για κάποια αλλαγή στην εσωτερική νομοθεσία και είναι επομένως ακόμη πιο αναγκαία στην περίπτωση ουσιαστικών μεταρρυθμίσεων για τις οποίες άλλες χώρες ενδιαφέρονται.

«Προτείνουμε λοιπόν και απαιτούμε μια μεταβατική περίοδο αυτού του είδους.

«Ακούσαμε από τον αντιπρόσωπο της Ιαπωνίας, μιας χώρας που προχωρεί λαμπρά στο δρόμο της προόδου, ότι η χώρα του χρειάστηκε είκοσι χρόνια για να περάσει από το καθεστώς των διομολογήσεων στο καθεστώς της ελευθερίας.

«Τολμώ να ελπίζω ότι αυτό το κολακευτικό παράδειγμα μπορεί να χρησιμεύσει με σκοπό να πείσει τους κυβερνήτες της Τουρκίας ότι οι προτάσεις μας γίνονται με πνεύμα δικαιοσύνης και σοφίας.

«Παρακαλώ την τουρκική αντιπροσωπεία να δώσει την δέουσα προσοχή στις συμφιλιωτικές διαθέσεις των Συμμάχων και στις σημαντικές παραχωρήσεις που είμαστε έτοιμοι να κάνουμε για να διευκολυνθεί το έργο μας τροποποιώντας την παρούσα στάση τους, η οποία ανακόπτει την πρόοδο των εργασιών της υποεπιτροπής».

[484]

Ο Σερ H. Rumbold εκφώνησε την ακόλουθη ομιλία: —

«Με λύπη μου αναγκάστηκα να αναφέρω την αποτυχία της Πρώτης Υποεπιτροπής να εκπληρώσει το έργο που της ανέθεσε η Επιτροπή. Πιστεύω ότι θα είμαι σε θέση να αποδείξω ότι αυτό δεν οφειλόταν στην έλλειψη καλής θέλησης εκ μέρους των αντιπροσώπων των Συμμάχων, οι οποίοι προσέγγισαν το έργο τους με πνεύμα μέγιστης συνδιαλλαγής και με μια γνήσια επιθυμία να συμφιλιώσουν τα συμφέροντα των υπηκόων τους με τον απόλυτο σεβασμό στα κυριαρχικά δικαιώματα της Τουρκίας και στις σύννομες ευαισθησίες της κυβέρνησης και του λαού της.

«Οι αντιπρόσωποι των Συμμάχων αισθάνθηκαν ότι η ευθύνη τους ήταν αυξημένη από το γεγονός ότι κάθε νέο σύστημα που θα προέκυπτε από τους κόπους της υποεπιτροπής θα χρησίμευε πιθανότατα ως πρότυπο για μελλοντικές ρυθμίσεις μεταξύ της Τουρκίας και άλλων Δυνάμεων που μέχρι τώρα απολάμβαναν τα προνόμια των Διομολογήσεων στην Τουρκία. Συνειδητοποίησαν ότι το σύστημα των Διομολογήσεων το οποίο επιδιώκεται τώρα να αντικατασταθεί, ήταν στο παρελθόν κοινό κτήμα όλων των αλλοδαπών στην Τουρκία, με εξαίρεση τους υπηκόους ορισμένων βαλκανικών κρατών που συγκροτήθηκαν πρόσφατα.

Είχαν λόγους να πιστεύουν, και η πεποίθηση αυτή επιβεβαιώθηκε από τις δηλώσεις των αντιπροσώπων του Βελγίου και των ουδέτερων Δυνάμεων που είχαν σημαντικά συμφέροντα στην Τουρκία, ότι η πλειονότητα, αν όχι όλων των κρατών που ενδιαφέρονται για το θέμα αυτό, ήταν σε γενική συμφωνία μαζί τους σχετικά με τις δύο αρχές που οι Σύμμαχοι έλαβαν ως αφετηρία τους, δηλαδή: —

«1. Ότι το παλαιό σύστημα Διομολογήσεων είχε τόσα πολλά μειονεκτήματα, ώστε να καθι-

στά επιθυμητή την αντικατάσταση του από ένα πιο σύγχρονο και λιγότερο περίπλοκο σύστημα προς το συμφέρον όλων των μερών· και

- «2. Ότι οποιοδήποτε νέο σύστημα θα πρέπει, λαμβάνοντας πλήρως υπόψη την επιθυμία της Τουρκίας για ανεξαρτησία, να παρέχει επαρκείς εγγυήσεις για τα πρόσωπα, την περιουσία και τα συμφέροντα των υπηκόων των Συμμάχων.

«Σημειώνω, παρεμπιπτόντως, ότι έχουμε παρόντες στη Διάσκεψη, είτε ως αντιπρόσωπους των Συμμάχων, είτε ως παρατηρητές, είτε ως ειδικές αποστολές, αντιπροσώπους σχεδόν κάθε Συμμαχικής, Συνδεδεμένης ή ουδέτερης Δύναμης, των οποίων οι υπήκοοι είχαν εγκατασταθεί στην Τουρκία με τη μορφή παροικιών πριν από τον πόλεμο. Υπάρχουν αναμφίβολα στον κόσμο πολλά κράτη που δεν είχαν στο παρελθόν διομολογικές συνθήκες με την Τουρκία, αλλά κανένα από αυτά τα κράτη, με εξαίρεση τα πρόσφατα ιδρυθέντα βαλκανικά κράτη που αναφέρθηκαν παραπάνω, δεν είχαν ποτέ εγκατεστημένη παροικία στην Τουρκία. Επομένως, είναι μάταιο να παραθέτουμε το γεγονός ότι τα κράτη αυτά δεν αισθάνονταν στο παρελθόν την ανάγκη των προνομίων των διομολογήσεων. Δεν αισθάνθηκαν τέτοια ανάγκη επειδή δεν είχαν παροικίες και ελάχιστα, αν όχι καθόλου, εμπορικά συμφέροντα στην Τουρκία.

«Στην έκθεσή μου προς την επιτροπή περιέγραψα τον τρόπο με τον οποίο η υποεπιτροπή χώρισε το αντικείμενο των συζητήσεών της. Οι προτάσεις που υποβλήθηκαν στην τουρκική αντιπροσωπεία σχετικά με το *droit d'établissement* (ελλ. δικαίωμα εγκατάστασης) για φυσικά και νομικά πρόσωπα αντιστοιχά βασιίστηκαν στα συνήθη ευρωπαϊκά μοντέλα, ιδίως στη Γαλλοελβετική Συνθήκη. Οι προτάσεις αυτές ενσωμάτωναν κάθε παραχώρηση προς την τουρκική άποψη που ένα πολιτισμένο κράτος θα ήταν αναμενόμενο να προσφέρει σε ένα άλλο. Δεν διεκδικούσαν τίποτε περισσότερο από αυτό που μια πολιτισμένη χώρα θα μπορούσε νομίμως να ζητήσει από μια άλλη. Έγιναν με πνεύμα

[485]

ειλικρίνειας και αφοσίωσης. Η μόνη επιφύλαξη που συνοδευόταν από αυτές τις προτάσεις ήταν ότι οι συμμαχικές αντιπροσωπείες διατηρούσαν το δικαίωμα να εξετάσουν λεπτομερώς, μαζί με την τουρκική αντιπροσωπεία, τη φύση της νομοθεσίας στην οποία θα έπρεπε να υπαχθούν οι εταιρείες και ιδρύματα των Συμμάχων, όπως σχολεία κ.ά. Πώς έγιναν δεκτές αυτές οι προτάσεις από την τουρκική αντιπροσωπεία; Αποδέχθηκε τις γενικές αρχές, αλλά επιδίωξε, μέσω της χρήσης διατυπώσεων με ευρεία ερμηνεία, να διατηρήσει για την Τουρκική Κυβέρνηση το δικαίωμα να υπαναχωρήσει από αυτές τις αρχές. Επιδίωξε να στερήσει από τους υπηκόους των Συμμαχικών Δυνάμεων το δικαίωμα κατοχής αγροτικής ακίνητης περιουσίας, δικαίωμα που οι αλλοδαποί απολάμβαναν βάσει συνθηκών για πάνω από μισό αιώνα πριν τον πόλεμο. Και μόνο υπό πίεση τελικά παραχώρησε αυτό το δικαίωμα ως χάρη, παρότι ήταν επί μακρόν αναγνωρισμένο δικαίωμα. Επιδίωξε επίσης –για να δώσουμε ένα ακόμη συγκεκριμένο παράδειγμα– να διατηρήσει το δικαίωμα περιορισμού της άσκησης επαγγελμάτων, τα οποία η Τουρκική Κυβέρνηση θα μπορούσε να επιθυμεί να διατηρήσει αποκλειστικά για τους δικούς της υπηκόους. Πράγματι, δήλωσε προφορικά ότι αυτό το δικαίωμα δεν θα καταχραστεί, αλλά η διατύπωση που πρότεινε για ένταξη στη συνθήκη θα της επέτρεπε όχι μόνο να στερήσει από ξένες παροικίες και ιδρύματα τις υπηρεσίες των δικών τους γιατρών και άλλων επαγγελματιών, αλλά και να διατηρήσει και να επεκτείνει μονοπώλια σε υπηρεσίες ουσιώδεις για την εμπορική δραστηριότητα, όπως η φορτοεκφόρτωση και η μεταφορά εμπορευμάτων.

«Όσον αφορά το προσωπικό καθεστώς, η τουρκική αντιπροσωπεία παραδέχτηκε ότι αυτό πρέπει να καθορίζεται από το εθνικό δίκαιο του ενδιαφερόμενου υπηκόου των Συμμάχων, αλλά αρχικά υποστήριξε ότι ο νόμος αυτός πρέπει να εφαρμόζεται από τα πολιτικά δικαστήρια της Τουρκίας. Μόνο υπό πίεση συμφώνησαν ότι τα θέματα του προσωπικού καθεστώτος θα μπορούσαν να αντιμετωπίζονται από τα εθνικά δικαστήρια του συμβαλλόμενου μέρους και αυτή η παραχώρηση, όταν έγινε, συνοδευόταν από τον περιορισμό ότι τα δικαστήρια αυτά θα πρέπει

να λειτουργούν εκτός του τουρκικού εδάφους. Οι αντιπρόσωποι των Συμμάχων αισθάνθηκαν ότι είχαν υπερβάλλει εαυτούς για να ικανοποιήσουν τις επιθυμίες της Τουρκίας εκφράζοντας την ετοιμότητά τους να καταργήσουν τα προξενικά τους δικαστήρια για κάθε άλλη χρήση. Απογοητεύτηκαν ακόμη περισσότερο όταν διαπίστωσαν ότι η τουρκική αντιπροσωπεία επιθυμούσε να τους στερήσει τη χρήση των προξενικών δικαστηρίων για θέματα προσωπικού καθεστώτος, ούτε ήταν κολακευτικό για το αίσθημα της εντιμότητάς τους να τους πουν ότι αυτή η στάση βασιζόταν στο φόβο μήπως τα προξενικά δικαστήρια σφετερίζονταν τη δικαιοδοσία τους σε άλλα θέματα.

«Δεν ήταν ωστόσο, πάνω σε αυτά τα ζητήματα, για τα οποία θα μπορούσε ακόμη να επιτευχθεί συμφωνία, που η υποεπιτροπή έφθασε σε αδιέξοδο. Ήταν το ζήτημα του δικαστικού καθεστώτος για τους αλλοδαπούς σε θέματα εκτός του προσωπικού καθεστώτος. Το ζήτημα αυτό είχε τύχει της πιο επισταμένης εξέτασης των αντιπροσωπειών των Συμμάχων. Ήταν πρόθυμες να εγκαταλείψουν το παλιό σύστημα των Μεικτών Εμπορικών Δικαστηρίων, του ελέγχου από τους δραγουμάνους και των προξενικών δικαστηρίων, για τα οποία η τουρκική αντιπροσωπεία εκφράστηκε με έντονη δυσaráσκεια. Ήταν όχι μόνο πρόθυμοι αλλά και ανυπόμονοι να επινοήσουν ένα υποκατάστατο συμβατό με τα κυριαρχικά δικαιώματα της Τουρκίας. Αισθάνθηκαν ότι δεν ήταν υπερβολικό να ζητήσουν ότι οτιδήποτε υποκαταστήσει το παλιό σύστημα θα πρέπει να προβλέπει εκείνες τις εγγυήσεις για τους αλλοδαπούς που η ευρωπαϊκή και όχι μόνον γνώμη των Συμμάχων θεωρεί ομόφωνα αναγκαίες, λαμβάνοντας υπόψη την παρούσα κατάσταση της τουρκικής νομοθεσίας και το σημερινό επίπεδο του τουρκικού δικαστικού συστήματος. Αντλώντας έμπνευση στο παρελθόν, οι αρμόδιοι αναγκάστηκαν να διαμορφώσουν ένα σύστημα πρωτοποριακό ως προς τα βασικά του στοιχεία,

[486]

προκειμένου να εξασφαλιστεί πλήρης σεβασμός στην ανεξαρτησία της Τουρκίας. Ήταν διατεθειμένοι να εξετάσουν οποιαδήποτε τουρκική αντιπρόταση με ευρύ και διαλλακτικό πνεύμα. Προανήγγειλαν τις δικές τους προτάσεις σε ένα ερωτηματολόγιο, το οποίο παρέδωσαν στην τουρκική αντιπροσωπεία στις 13 Δεκεμβρίου. Σε αυτό η τουρκική αντιπροσωπεία δεν καταδέχτηκε ούτε να απαντήσει γραπτώς. Αρνήθηκε να δεχτεί τις προτάσεις των Συμμάχων σε οποιαδήποτε μορφή. Αρνήθηκε να ακούσει την πρόταση του Ιάπωνα αντιπροσώπου ότι θα έπρεπε να αποδεχθούν το σύστημα που προέβλεπε εγγυήσεις για περιορισμένο χρονικό διάστημα. Αρνήθηκε να εξετάσει οτιδήποτε και επέμειναν απλώς ότι η νομοθεσία τους και η δικαστική τους διοίκηση προσέφεραν όλες τις εγγυήσεις που θα μπορούσαν να ζητήσουν οι αλλοδαποί. Σε αυτό το σημείο η υποεπιτροπή έφθασε σε αδιέξοδο, διότι ήταν μάταιο, απέναντι σε μια τέτοια στάση να συνεχιστεί η συζήτηση για το δικαίωμα του *droit d'établissement* ή να προχωρήσει η εξέταση του σημαντικού, αλλά αμφιλεγόμενου ζητήματος, του καθεστώτος για τα σχολικά, θρησκευτικά και φιλανθρωπικά ιδρύματα.

«Με ποια επιχειρήματα, εκτός από τις ατεκμηρίωτες δηλώσεις τους σχετικά με την ικανοποιητική φύση του τουρκικού δικαίου και της τουρκικής δικαστικής διοίκησης, η τουρκική αντιπροσωπεία υποστηρίζει τον ισχυρισμό ότι οι Σύμμαχοι μπορούν να αποποιηθούν με ασφάλεια τις κοσμικές ασυλίες των υπηκόων τους, χωρίς να ζητήσουν αντίστοιχες εγγυήσεις; Δηλώνουν ότι ορισμένες εταιρείες με ξένο κεφάλαιο, αλλά τουρκικής ιδιοκτησίας υφίστανται εδώ και καιρό στην Τουρκία χωρίς διομολογιακά προνόμια· ότι οι αλλοδαποί ιδιοκτήτες ακίνητης περιουσίας δεν έχουν υποστεί καμία ταλαιπωρία από την εξομοίωσή τους με τους Τούρκους υπηκόους σχετικά με την περιουσία αυτή· και ότι δεν υπήρξαν παράπονα εκ μέρους των αλλοδαπών γενικά από τον Σεπτέμβριο του 1914, όταν με μονομερή νόμο, την εγκυρότητα του οποίου αμφισβήτησαν όλες οι Δυνάμεις, η Τουρκική Κυβέρνηση κατήγγειλε *de facto* το καθεστώς διομολογήσεων. Τα δύο πρώτα από αυτά τα επιχειρήματα αφορούν την εμπειρία ενός περιορισμένου αριθμού εταιρειών και προσώπων. Οι εταιρείες που αναφέρονται είναι ισχυρές επιχειρήσεις, οι οποίες λει-

τουργούν στο πλαίσιο ειδικών παραχωρήσεων και οι οποίες είχαν ασφαλώς τα μέσα να αντιμετωπίσουν δυσκολίες που δεν είναι προσβάσιμες στον απλό έμπορο ή στη μικρή εμπορική εταιρεία. Οι αλλοδαποί ιδιοκτήτες ακίνητης περιουσίας είναι σχετικά λίγοι σε αριθμό και κατά κανόνα φροντίζουν να μένουν μακριά από τα δικαστήρια, όπου, αν έχουν υποθέσεις, υφίστανται τις ίδιες δυσκολίες και καθυστερήσεις με τους Τούρκους υπηκόους με τους οποίους έχουν εξομωωθεί. Το τρίτο επιχείρημα είναι ότι δεν υπήρξαν παράπονα από τον Σεπτέμβριο του 1914. Δεν υπήρξε καμία ευκαιρία από εκείνη την ημερομηνία για να κριθεί υπό συνθήκες κανονικότητας και σταθερότητας η λειτουργία του τουρκικού δικαίου και της δικαστικής διοίκησης σε σχέση με τους αλλοδαπούς χωρίς τη συνοδεία εγγυήσεων. Οι Γερμανοί και οι Αυστριακοί απολάμβαναν μια θέση στην Τουρκία κατά την περίοδο των εχθροπραξιών, η οποία τους έδινε αναμφίβολα τη δυνατότητα να διαφυλάξουν τα συμφέροντά τους με ειδικά μέσα. Ακόμα και έτσι, υπάρχει κάποιος λόγος να πιστεύουμε ότι ήταν δυσανεκτικοί. Οι ουδέτεροι έπρεπε αναγκαστικά να σιωπήσουν, αλλά η δυσανεκσία τους αποδεικνύεται από το γεγονός ότι αναβίωσαν τα προξενικά τους δικαστήρια μετά την ανακωχή και επιδίωξαν να συμμετάσχουν στα οφέλη της Μικτής Δικαστικής Επιτροπής που συστάθηκε πέρυσι με συμφωνία μεταξύ των Συμμαχικών Δυνάμεων και της κυβέρνησης της Κωνσταντινούπολης. Οι ίδιες οι Συμμαχικές Δυνάμεις είχαν ελάχιστους υπηκόους στην Τουρκία κατά την περίοδο των εχθροπραξιών. Αυτοί

[487]

οι λίγοι παρεμποδίζονταν με κάθε τρόπο. Μετά την ανακωχή οι Σύμμαχοι τούς προστάτευσαν από κάθε προσπάθεια εκ μέρους των τουρκικών αρχών να ασκήσουν δικαιοδοσία πάνω τους. Κατά τη διάρκεια αυτών των οκτώ ετών κανείς δεν είχε την ευκαιρία να εξακριβώσει υπό κανονικές συνθήκες τις αρετές που η τουρκική αντιπροσωπεία αποδίδει στη νομοθεσία και τη δικαιοσύνη της Τουρκίας.

«Σίγουρα δεν είναι αυτή η στιγμή που οι Συμμαχικές Δυνάμεις θα πρέπει να κληθούν από την Τουρκία να αποδεχτούν τις διαβεβαιώσεις της τουρκικής αντιπροσωπείας ως επαρκείς, ώστε να απαλλαγούν από το καθήκον να εξασφαλίσουν εγγυήσεις για τους υπηκόους τους. Οι αυθαίρετες διαδικασίες της τουρκικών αρχών σε σχέση με αλλοδαπούς πολίτες και ξένα συμφέροντα κατά την επανείσοδό τους στη Σμύρνη έχουν προκαλέσει τις σοβαρότατες ανησυχίες σε όλες τις χώρες των Συμμάχων. Μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα από την επιστροφή τους κατέλαβαν το σιδηροδρομικό δίκτυο Σμύρνης-Αϊδινίου και όταν τελικά πείστηκαν να το επιστρέψουν, ισχυρίστηκαν ως πρόσχημα ότι είχε εγκαταλειφθεί, αν και ήταν πασίγνωστο ότι ο γενικός διευθυντής του σιδηροδρόμου ήταν ένας από τους λίγους Βρετανούς υπηκόους που είχαν παραμείνει στη Σμύρνη. Κατέστρεψαν την εμπιστοσύνη και κατέστησαν πρακτικά αδύνατες τις τραπεζικές συναλλαγές με διάφορα μέτρα, ένα από τα οποία ήταν η κατάσχεση όλων των χρημάτων που ανήκαν σε Έλληνες και Αρμένιους στη Σμύρνη σε όλες τις τράπεζες. Απαλλοτρίωσαν ελεύθερα την ξένη περιουσία και μάλιστα απείλησαν να εφαρμόσουν στην περιουσία των αλλοδαπών που είχαν εγκαταλείψει προσωρινά τη Σμύρνη το αυθαίρετο μέτρο που είναι γνωστό ως «*Νόμος περί εγκαταλελειμμένων περιουσιών*». Η στάση τους απέναντι στους υπηκόους τους ήταν τέτοια που πολλοί Εβραίοι, μέλη μιας μη μουσουλμανικής κοινότητας, κοινότητας για την οποία η ίδια η τουρκική αντιπροσωπεία παραδέχεται ότι η Τουρκία δεν είχε ποτέ λόγο να παραπονεθεί, ρευστοποιούν την περιουσία τους και εγκαταλείπουν τη Σμύρνη.

«Όταν χρησιμοποιήσαμε το παράδειγμα της Σμύρνης στην υποεπιτροπή, μας είπαν από την τουρκική αντιπροσωπεία ότι όλα όσα συνέβησαν εκεί οφείλονται σε ανώμαλες συνθήκες. Οι συνθήκες στη Σμύρνη ήταν πραγματικά ανώμαλες για λόγους που είναι γνωστοί στον κόσμο. Το τουρκικό επιχείρημα θα μπορούσε να έχει κάποια ισχύ, αν οι πράξεις των υπηκόων των Συμμάχων, που διαμαρτύρονταν έντονα, είχαν περιοριστεί σε θέματα στρατιωτικής αναγκαιότητας. Όμως δεν συνέβαινε κάτι τέτοιο. Πάρα πολλές από αυτές τις πράξεις, τα μέτρα που ελήφθησαν σχετικά με τις τράπεζες, για παράδειγμα, ήταν τέτοιες φύσης που κατέστρεφαν κάθε υπόλειμμα

φυσιολογικών συνθηκών που θα μπορούσαν να παραμείνουν. Ήταν καθήκον και θα ήταν προς το συμφέρον των τουρκικών αρχών να κάνουν ό,τι μπορούν για να καθησυχάσουν τους ξένους. Απέτυχαν ολοκληρωτικά.

«Ακόμα και στην Κωνσταντινούπολη, ένα μέρος που βρίσκεται ακόμη υπό την κατοχή των Συμμάχων, οι ανησυχίες των συμμαχικών υπηκόων έχουν ενισχυθεί στον ύψιστο βαθμό από τις διαδικασίες των τουρκικών αρχών από τότε που η κυβέρνηση της Άγκυρας ανέλαβε την πολιτική διοίκηση. Η ξαφνική και αυθαίρετη εισαγωγή κανονισμών που σχεδιάστηκαν για την Ανατολία και είναι ακατάλληλοι για μια μεγάλη πρωτεύουσα, προκάλεσαν αναστάτωση στο εμπόριο. Οι ξένες επιχειρήσεις δεν έχουν πλέον το θάρρος να εισάγουν από το εξωτερικό. Το εισαγωγικό εμπόριο βαμβακερών προϊόντων, ένα βασικό εμπόριο μεταξύ της Μεγάλης Βρετανίας και της Τουρκίας, έχει κλονιστεί στα θεμέλιά του. Ξένες ασφαλιστικές εταιρείες έχουν γεμίσει με ανησυχία από την απαίτηση για μια υψηλή προκαταβολή, μια απαίτηση που δεν συνοδεύεται από καμία αναθεώρηση του νόμου

[488]

για την ασφάλιση, η οποία αποτέλεσε αντικείμενο τόσο σοβαρής κριτικής πριν από τον πόλεμο. Οι αλλοδαποί δεν έχουν καν την αίσθηση της προσωπικής ασφάλειας που είναι η πρώτη προϋπόθεση για να συνεχίσουν να ασκούν επιχειρηματικές δραστηριότητες στην Τουρκία. Πριν από μερικές εβδομάδες ένας αξιολύβιστος Βρετανός υπήκοος, ονόματι Brooks, ο οποίος είχε πέσει θύμα επίθεσης από τραμπούκους στο δρόμο, συνελήφθη από την αστυνομία, την οποία ο ίδιος είχε καλέσει σε βοήθεια, υπέστη την πιο προσβλητική μεταχείριση, και δεν αφέθηκε ελεύθερος παρά μόνον την επόμενη ημέρα. Ένα και μόνο περιστατικό αυτού του είδους, ενώ η Κωνσταντινούπολη είναι ακόμη υπό την κατοχή συμμαχικών στρατευμάτων, θεωρείται από όλους τους υπηκόους των Συμμάχων ως προμήνυμα για τα χειρότερα που θα έρθουν, όταν η τουρκική εξουσία θα έχει ελεύθερο πεδίο δράσης στην Κωνσταντινούπολη. Η ανησυχία τους μπορεί να είναι βάσιμη ή αβάσιμη, αλλά δεν μπορεί να διασκεδαστεί με απλούς ισχυρισμούς ότι η λειτουργία του τουρκικού δικαίου θα εξασφαλίσει στο εξής στους υπηκόους των Συμμάχων την προστασία που μέχρι τώρα έβρισκαν στις κοσμικές ασυλίες τους. Στις χώρες των Συμμαχικών Δυνάμεων ένας Τούρκος υπήκοος είναι ασφαλής από αυθαίρετες πράξεις όπως αυτές που περιγράφηκαν παραπάνω.

«Σε μια εποχή όπως αυτή, οι αλλοδαποί στην Τουρκία κρίνουν με βάση όσων βλέπουν με τα ίδια τους τα μάτια και αξιολογούν το μέλλον τους χωρίς εγγυήσεις με βάση τη μεταχείριση που έχουν δει να επιφυλάσσεται στους ντόπιους μη μουσουλμάνους, και μάλιστα στους ίδιους τους Τούρκους οι οποίοι έχουν προκαλέσει τη δυσaráεσκεια της κυβέρνησης. Δεν είναι σε μια τέτοια εποχή κοινωνικής και οικονομικής κρίσης, όταν η Τουρκία εμπλέκεται σε τόσους πολλούς νέους πειραματισμούς από τους οποίους οι αλλοδαποί έχουν ήδη υποφέρει τόσο πολύ σε τόπους όπως η Σμύρνη, όπου έχουν εγκατασταθεί για αιώνες, που αυτοί οι αλλοδαποί θα αρκεστούν σε διαβεβαιώσεις ότι μπορούν να εμπιστευτούν με όλη τους την πίστη το τουρκικό δίκαιο όπως υπάρχει σήμερα ή όπως η Μεγάλη Εθνοσυνέλευση μπορεί να το τροποποιήσει, ή τους Τούρκους δικαστές όπως τους γνωρίζουν σήμερα. Δεν είναι σε μια τέτοια στιγμή που οι Συμμαχικές Δυνάμεις μπορούν να ζητήσουν από τους δικούς τους υπηκόους να παραιτηθούν από τις εγγυήσεις ή να θέσουν σε κίνδυνο τη θέση των άλλων Δυνάμεων στο θέμα αυτό, δίνοντας το παράδειγμα του εφησυχασμού».

Ο Ismet Πασάς έκανε την ακόλουθη δήλωση: —

«Η Πρώτη Υποεπιτροπή, η οποία υποχρεώθηκε να μελετήσει το καθεστώς των αλλοδαπών στην Τουρκία, εξέτασε σε διάφορες συνεδριάσεις της δύο κύρια προβλήματα: τις συνθήκες υπό τις οποίες οι αλλοδαποί μπορούν να εγκατασταθούν στην Τουρκία και το δικαστικό καθεστώς.

«Μετά από ορισμένες γενικές παρατηρήσεις των διαφόρων αντιπροσωπειών, το πρώτο από τα δύο αυτά ζητήματα παραπέμφθηκε σε μια επιτροπή νομικών συμβούλων, αλλά θα επιστήσω

την προσοχή σε ένα ουσιώδες σημείο της έκθεσης της υποεπιτροπής σχετικά με την ιθαγένεια των εταιρειών· αισθάνομαι υποχρεωμένος να διατυπώσω επιφυλάξεις για το θέμα αυτό, καθώς έχει υπάρξει ίσως υπήρξε μια παρεξήγηση. Το ζήτημα αυτό θα εξεταστεί, φυσικά, από κοινού μαζί με τις άλλες ρήτρες που αφορούν την εγκατάσταση των αλλοδαπών.

«Όσον αφορά το δεύτερο ερώτημα, διαπιστώθηκε ότι υπήρχε μεγάλη διάσταση απόψεων μεταξύ των αντιπροσωπειών των Συμμάχων και της τουρκικής. Με το σχέδιο των Συμμάχων προτάθηκε να εισαχθεί στα τουρκικά δικαστήρια ένα στοιχείο αποτελούμενο από αλλοδαπούς δικαστές, που θα προτεινόταν από το Διαρκές Δικαστήριο Διεθνούς Δικαιοσύνης, των οποίων το καθήκον θα ήταν να συνεργάζονταν με τους Τούρκους δικαστές που θα δίκάζαν όλες τις αγωγές, οι οποίες αφορούσαν τους υπηκόους των Συμμαχικών Δυνάμεων. Ένας σαφής ρόλος επρόκειτο επίσης να τους ανατεθεί στη σύνταξη σχεδίων για μεταρρυθμίσεις.

[489]

«Η τουρκική αντιπροσωπεία εξεπλάγη όταν βρέθηκε αντιμέτωπη με μια τέτοια πρόταση, σκοπός της οποίας είναι η καθιέρωση ενός καθεστώτος σαφώς ασύμβατο με την ανεξαρτησία και την κυριαρχία της Τουρκίας. Η έκπληξη τους ήταν ακόμη μεγαλύτερη όταν διαπίστωσαν ότι οι προτεινόμενοι περιορισμοί στην τουρκική κυριαρχία θα ήταν πολύ ευρύτεροι από εκείνους που απορρέουν από τις Διομολογήσεις, η αδικία των οποίων είναι γενικά παραδεκτή.

«Η απονομή της δικαιοσύνης είναι ένα από τα ουσιώδη χαρακτηριστικά της κυριαρχίας και επομένως κάθε είδους παρέμβαση στην άσκηση της εξουσίας αυτής, στην εφαρμογή του νόμου ή στην οργάνωση των δικαστηρίων, καθώς και κάθε περιορισμός στο διορισμό των δικαστών αποτελούν παραβιάσεις της κυριαρχίας στις οποίες κανένα ανεξάρτητο κράτος δεν θα μπορούσε να συμφωνήσει.

«Θα αποτελούσε παραβίαση της τουρκικής κυριαρχίας να υποχρεωθεί η Τουρκική Κυβέρνηση να επιλέγει ξένους δικαστές από κατάλογο που υποβάλλεται από διεθνή οργανισμό, ακόμη και αν οι δικαστές αυτοί βρίσκονταν στη μισθολογία του τουρκικού κράτους και ασκούσαν τα καθήκοντά τους στο όνομά του.

«Στην Πρώτη Υποεπιτροπή οι αντιπροσωπείες των Συμμάχων ανέφεραν τους λόγους που τις οδήγησαν να προτείνουν αυτό το σύστημα. Οι λόγοι αυτοί βασίζονταν σε ορισμένες εκτιμήσεις σχετικές με το τουρκικό δίκαιο και τα προσόντα των Τούρκων δικαστών.

«Η τουρκική αντιπροσωπεία δεν παρέλειψε να αποδείξει στην απάντησή της ότι δεν υπήρχε λόγος για τέτοιου είδους ανησυχίες. Υποστήριξαν ότι η παρούσα κατάσταση της τουρκικής νομοθεσίας είναι τέτοια, ώστε να ανταποκρίνεται σε όλες τις απαιτήσεις και τις ανάγκες της σύγχρονης ζωής. Όπως είχαμε ήδη την ευκαιρία να δηλώσουμε στην πρώτη συνεδρίαση της Δεύτερης Επιτροπής, η Τουρκία ξεκίνησε να εργάζεται, πριν από εξήντα και πλέον χρόνια, και πραγματοποιήσει σημαντικές μεταρρυθμίσεις στη νομοθεσία της με την αναδιοργάνωση των δικαστηρίων και με τη θέσπιση νόμων σύμφωνα με τους ευρωπαϊκούς νόμους. Η Τουρκία δεν έπαψε ποτέ να παρακολουθεί την πρόοδο που σημειώθηκε αλλού σε δικαστικά θέματα· χωρίς να αποθαρρύνεται από τα εμπόδια που παρεμβλήθηκαν στην πορεία της, δεν δίστασε ποτέ να επιμείνει με συνέπεια στην προώθηση των μεταρρυθμίσεων και στη βελτίωση των δικαστικών της θεσμών.

«Υποστηρίχθηκε στην υποεπιτροπή ότι ο τουρκικός αστικός κώδικας στηρίζεται σε θρησκευτική βάση και δεν ανταποκρίνεται στις σημερινές απαιτήσεις. Η τουρκική αντιπροσωπεία επεσήμανε ότι ο τουρκικός αστικός κώδικας, από όποιες πηγές και αν προέρχεται, δεν έχει θρησκευτικό ή θεοκρατικό χαρακτήρα· ότι δεν υπάρχει καμία αξιοσημείωτη διαφορά μεταξύ αυτού και των κωδίκων ξένων χωρών όσον αφορά τις θεμελιώδεις αρχές και τους κανόνες δικαίου που κατοχυρώνονται σε αυτόν· και ότι, καθώς κανένα κράτος δεν έχει Αστικό Κώδικα εντελώς πανομοιότυπο με εκείνον ενός άλλου, δεν θα μπορούσε κανείς να υποβιβάσει με κανένα τρόπο την αξία του τουρκικού κώδικα επισημαίνοντας ορισμένες διαφορές μεταξύ αυτού και άλλων κωδίκων.

«Είναι επίσης αναγκαίο να σημειωθεί ότι ακόμη και υπό το καθεστώς των διομολογήσεων, και ακόμη και πριν από την ψήφιση των νόμων που ισχύουν σήμερα (ένα πολύ πιο σημαντικό σημείο), τα τουρκικά δικαστήρια εφαρμόζαν τις διατάξεις και τους κανόνες δικαίου που ίσχυαν τότε στη χώρα για τους Τούρκους και τους αλλοδαπούς υπηκόους.

«Οι Διομολογήσεις, οι οποίες προέβλεπαν ρητά την εφαρμογή του νόμου της Σαρίας, εισήγαγαν μόνο μία απόκλιση από τους θεμελιώδεις νόμους, και συγκεκριμένα όσον αφορά την αναγκαιότητα της προσκόμισης

[490]

γραφτής απόδειξης και όχι προφορικής μαρτυρίας σε υποθέσεις που αφορούν χρέη. Πέραν τούτου, εδώ και πολύ καιρό, ο τουρκικός Κώδικας Πολιτικής Δικονομίας έχει αυτό τον γενικό κανόνα και μόνο γραπτές αποδείξεις γίνονται δεκτές, εκτός από αξιώσεις για ποσά μικρότερα των 1.000 πιαστρών.

«Δεδομένου ότι οι τουρκοί νόμοι εφαρμόζονται συνεχώς στους αλλοδαπούς για αιώνες, γιατί θα έπρεπε να προταθεί η επιδείνωση η παρούσα κατάσταση; Και γιατί θα πρέπει να επιδιώκεται η εφαρμογή νόμων άλλων από αυτούς που ισχύουν σήμερα, συμπεριλαμβανομένου του τουρκικού Αστικού Κώδικα, ακόμη και στην Κύπρο, όπου το καθεστώς των διομολογήσεων έχει καταργηθεί εδώ και πολύ καιρό;

«Η τουρκική αντιπροσωπεία δεν μπορεί να πιστέψει ότι είναι πρόθεση των Συμμαχικών Δυνάμεων να καθιερώσουν ένα σύστημα πιο επαχθές από το καθεστώς των διομολογήσεων.

«Όσον αφορά τα προσόντα των Τούρκων δικαστών, δηλώθηκε στην υποεπιτροπή ότι, ενώ η ακεραιότητά τους ήταν αδιαμφισβήτητη δεν κατόρθωσαν να εφαρμόσουν σωστά τους νόμους, όσο σύγχρονοι και άρτια διατυπωμένοι κι αν είναι αυτοί. Αυτή είναι η μόνη μομφή που διατυπώθηκε εναντίον τους και, επιπλέον, είναι εντελώς αδικαιολόγητη. Οι Τούρκοι δικαστές είναι αυτοί που ασκούν επί αιώνες τα δικαστικά καθήκοντα χωρίς τη συνεργασία ξένων στοιχείων. Ο θεσμός του πρώτου Μεικτού Δικαστηρίου της Κωνσταντινούπολης είναι σχετικά πρόσφατης χρονολογίας και δεν υπάρχει καμία αναφορά του στις Διομολογήσεις. Το δικαστήριο αυτό ήταν μια ακανόνιστη επέκταση των εμπορικών επιμελητηρίων, που αποτελούνταν από προσωπότητες του εμπορίου, ο αρχικός σκοπός του οποίου ήταν η εφαρμογή του εθιμικού δικαίου που ίσχυε τότε σε περιπτώσεις διαφορών μεταξύ εμπόρων, και μέχρι πολύ πρόσφατα ήταν πάντα αυτοί οι ίδιοι έμποροι που συγκροτούσαν το πρωτοβάθμιο δικαστήριο. Νομίζουμε ότι δεν χρειάζεται να σταθούμε στα ελαττώματα του συστήματος και στα δυσάρεστα αποτελέσματα-επιζήμια ακόμη και για τα συμφέροντα των αλλοδαπών, που επέφερε αυτή η αυθαίρετη οργάνωση. Επιπλέον, ακόμη και μετά τη σύσταση αυτού του Μεικτού Δικαστηρίου, οι σημαντικότερες αγωγές που αφορούσαν την ιδιοκτησία σπιτιών, τις μισθώσεις και τα ενοίκια, όλες οι αγωγές μεγάλων εταιρειών με ξένο κεφάλαιο και όλες οι ποινικές αγωγές παρέμειναν αποκλειστικά στην αρμοδιότητα των δικαστηρίων που αποτελούνταν μόνο από Τούρκους δικαστές. Δεν είναι αυτό επαρκή απόδειξη του ακέραιου χαρακτήρα και των προσόντων αυτών των δικαστών;

«Δεν είναι μόνο αυτό. Πώς μπορεί κανείς να αγνοήσει τη διαφορά μεταξύ των Οθωμανών δικαστών των περασμένων αιώνων και εκείνων της σημερινής εποχής, οι οποίοι επιλέγονται εδώ και σαράντα χρόνια μεταξύ των πτυχιούχων νομικών που κατέχουν διπλώματα της Νομικής Σχολής, μιας σχολής που έχει διαμορφωθεί κατά τα πρότυπα των δυτικών χωρών και διαθέτει το ίδιο πρόγραμμα σπουδών; Δεν μπορεί να υποστηριχθεί ότι το επίπεδο διδασκαλίας και γνώσεων μεταξύ των σημερινών Τούρκων δικαστών είναι χαμηλότερο από εκείνο των παλαιότερων δικαστών, οι οποίοι εφαρμόζαν μόνο το νόμο της Σαρίας. Επίσης, θα ήταν εντελώς άδικο να θεωρηθεί η ποιότητα των Τούρκων δικαστών κατώτερη από εκείνη των δικαστών σε ορισμένες γειτονικές χώρες, όπου δεν τίθεται θέμα εισαγωγής ειδικού δικαστικού συστήματος. Δεν μπορεί να αμφισβητηθεί ότι η εισαγωγή ξένων στοιχείων στο τουρκικό δικαστικό σύστημα με οποιαδήποτε μορφή θα αποτελούσε σοβαρή παραβίαση της τουρκικής κυριαρχίας. Πρέπει να επανα-

λάβουμε ότι, ακόμη και στις Διομολογήσεις, δεν υπάρχει καμία διάταξη αυτού του είδους. Η τουρκική αντιπροσωπεία έχει κάθε λόγο να ελπίζει ότι οι Δυνάμεις δεν προτίθενται να της προτείνουν ένα καθεστώς, υπό συγκαλυμμένη ονομασία ή μορφή, θα διαιωνίζει και θα επιβαρύνει το καθεστώς των διομολογήσεων. Είναι απαραίτητο να τονιστεί το σημείο ότι

[491]

αυτό που καταδικάζει η Τουρκία, με σκοπό να ανακτήσει την ανεξαρτησία και την κυριαρχία της, δεν είναι μια απλή λέξη, αλλά ένα σύστημα και μια αρχή στο σύνολό της.

«Ζητείται από την Τουρκία να παράσχει εγγυήσεις για τους υπηκόους των Συμμάχων· αλλά οι εγγυήσεις αυτές υπάρχουν ήδη στους τουρκικούς νόμους και θεσμούς, όπως ακριβώς υπάρχουν σε εκείνους των άλλων ανεξάρτητων κρατών· και δεν γίνεται καμία διάκριση μεταξύ Τούρκων υπηκόων και αλλοδαπών, οι οποίοι δικαιούνται την ίδια προστασία, όσον αφορά τόσο τα πρόσωπα όσο και την περιουσία τους, όπως οι Τούρκοι υπήκοοι. Επομένως, δεν υπάρχει καμία δικαιολογία για την προνομιακή μεταχείριση των αλλοδαπών, την οποία καμία από τις Δυνάμεις που εκπροσωπούνται εδώ θα μπορούσε να ανεχθεί στη δική της περίπτωση.

«Εκτός από αυτό, πάνω από τη μισή Ευρώπη, συμπεριλαμβανομένης της Ιταλίας, έχει εδώ και καιρό έχει αναγνωρίσει την ορθότητα του τουρκικού επιχειρήματος· και το καθεστώς του Γενικού Διεθνούς Δικαίου που ισχύει στην Τουρκία από το 1914, χωρίς τη σύναψη οποιασδήποτε σύμβασης, δεν έδωσε ποτέ αφορμή για κανένα παράπονο εκ μέρους των πολυάριθμων υπηκόων των ουδέτερων κρατών, ούτε εκ μέρους των υπηκόων των Συμμάχων, οι οποίοι παρέμειναν στην Τουρκία. Η πείρα που αποκτήθηκε κατά τη διάρκεια αυτής της μακράς περιόδου των οκτώ ετών απέδειξε ότι οι τουρκικοί θεσμοί είναι απολύτως επαρκείς και περιέχουν όλες τις αναγκαίες εγγυήσεις για τη διασφάλιση των εν λόγω συμφερόντων.

«Η τουρκική αντιπροσωπεία θεωρεί ότι έχει δώσει επαρκείς αποδείξεις της επιθυμίας της για επίλυση και της διαλλακτικής της στάσης, παραχωρώντας τη διεξαγωγή υποθέσεων που αφορούν το οικογενειακό δίκαιο και τη δικαιοπρακτική ικανότητα στα εθνικά δικαστήρια των χωρών στις οποίες ανήκουν οι υπήκοοι των Συμμάχων.

«Σε όλα τα χρηματοοικονομικά, οικονομικά και νομικά ζητήματα που τέθηκαν ενώπιον της Διάσκεψης γίνεται συνεχής αναφορά στην αναγκαιότητα μιας μεταβατικής περιόδου. Η τουρκική αντιπροσωπεία είναι υποχρεωμένη να δηλώσει δημοσίως, απευθυνόμενη στην κοινή γνώμη όλου του κόσμου, ότι όλες οι προτάσεις για την καθιέρωση μιας τέτοιας περιόδου σε σχέση με οποιαδήποτε από τα προαναφερθέντα ζητήματα είναι χειρότερες από το παλιό καθεστώς (του οποίου την κατάφωρη αδικία δεν αρνείται πλέον κανένας), και περιέχουν διατάξεις ακόμη πιο ασυμβίβαστες με την κυριαρχία της Τουρκίας.

«Το πιο τρανταχτό παράδειγμα αυτού είναι η πρόταση που έγινε στην τουρκική αντιπροσωπεία σχετικά με το δικαστικό σύστημα.

«Την εποχή που λειτουργούσε μόνο το καθεστώς των διομολογήσεων, οι δραγουμάνοι των προξενείων προσέρχονταν στα δικαστήρια απλώς ως ακροατές και δεν είχαν κανένα δικαίωμα να συμμετέχουν καθόλου στη διαδικασία. Τώρα προτείνεται ότι οι αλλοδαποί δικαστές θα πρέπει να συνεδριάζουν στα τουρκικά δικαστήρια και μάλιστα να αποτελούν την πλειοψηφία της έδρας.

«Επιπλέον, οποιαδήποτε μεταβατική περίοδος, όποια μορφή και αν πάρει, είναι περιττή· και όταν ένα κράτος διαθέτει θεσμούς και νόμους πρέπει να αναγνωρίζεται η ανεξαρτησία του και το δικαίωμά του να υπάρχει.

«Όσον αφορά το αίτημα για εγγυήσεις σε δικαστικά θέματα υπέρ των αλλοδαπών, η καλύτερη απόδειξη της αδικίας είναι ότι οι εγγυήσεις αυτές δεν έχουν απαιτηθεί από κανένα από τα πρόσφατα συγκροτημένα κράτη. Είναι επίσης αδικαιολόγητο καθόσον αφορά στους Τούρκους δικαστές και στους νόμους που ισχύουν σήμερα.

«Όχι μόνο τα βαλκανικά κράτη έχουν απαλλαγεί από κάθε περιορισμό διομολογήσεων από

τότε που δημιουργήθηκαν, αλλά ούτε τέτοιο είδους

[492]

καθεστώς έχει εγκαθιδρυθεί σε όλα τα κράτη που δημιουργήθηκαν μετά τον Μεγάλο Πόλεμο, για παράδειγμα στην Πολωνία, την Τσεχοσλοβακία, τη Λιθουανία, την Εσθονία κ.τ.λ. Ένα τέτοιο καθεστώς δεν υπάρχει ούτε στην Ελλάδα.

«Καθώς η Τουρκία αποτελεί ένα ανεξάρτητο έθνος και κράτος, δεν μπορεί να αναμένεται από αυτήν να δεχτεί με οποιαδήποτε μορφή προτάσεις που είναι άδικες και αποτελούν προσβολή της κυριαρχίας της.

«Στις ομιλίες που εκφωνήθηκαν και στις εξηγήσεις που δόθηκαν στη συνέχεια, η βρετανική αντιπροσωπεία ανέφερε ορισμένα παραδείγματα τα οποία ήταν υπολογισμένα για να μειώσουν το κύρος της τουρκικής δικαιοσύνης και αστυνομίας. Οι κατηγορίες αυτές, οι οποίες δεν βασίζονται σε κανένα συγκεκριμένο γεγονός, δεν μπορούν να δώσουν μια ακριβή ιδέα, ούτε μπορεί να γίνει οποιαδήποτε σύγκριση μεταξύ των πράξεων που προκάλεσαν αυτές τις κατηγορίες, και της συμπεριφοράς, της στάσης και των διαδικασιών των ξένων αρχών στην Κωνσταντινούπολη κατά τη διάρκεια των τελευταίων ετών. Οι επιθετικές πράξεις τις οποίες οι Τούρκοι αναγκάστηκαν να υπομείνουν στη δική τους χώρα από ξένους υπηκόους υπήρξαν τέτοιας φύσεως, ώστε, εάν κανείς βασιζόταν σε αυτές για να σχηματίσει άποψη περί του πολιτισμού και της διοίκησης ορισμένων κρατών, θα είχε κάθε λόγο να αμφισβητήσει ακόμη και την ύπαρξη οποιασδήποτε νομοθεσίας στα κράτη στα οποία ανήκουν οι εν λόγω ξένοι.

«Η τουρκική αντιπροσωπεία δεν έχει κανένα φόβο να απευθυνθεί στην κοινή γνώμη της διεθνούς κοινότητας προκειμένου να κρίνει και να συγκρίνει τη μεταχείριση που οι Τούρκοι επιφύλαξαν στους αλλοδαπούς στην Τουρκία, τόσο στο παρελθόν όσο και σήμερα, και τη σκληρή και αυθαίρετη μεταχείριση στην οποία οι Τούρκοι έχουν υποβληθεί από τους αλλοδαπούς στην Κωνσταντινούπολη και αλλού κατά το ίδιο χρονικό διάστημα και υπό τις ίδιες συνθήκες.»

Ο κ. Barrère είπε ότι ήταν αδύνατο για τη γαλλική αντιπροσωπεία να δεχτεί την κατηγορητική άρνηση με την οποία η τουρκική αντιπροσωπεία αντιμετώπισε τις συμμαχικές προτάσεις. Η γαλλική αντιπροσωπεία είχε συμφωνήσει να αποκηρύξει τις Διομολογήσεις, διότι θεωρούσε ότι ορισμένα χαρακτηριστικά του καθεστώτος αυτού ήταν ξεπερασμένα και ότι άλλα -ιδιαίτερα εκείνα που αφορούσαν τα οικονομικά ζητήματα- ήταν εν μέρει άδικα· αλλά ταυτόχρονα, είχε δηλώσει σαφώς ότι ανέμενε από την Τουρκική Κυβέρνηση να δημιουργήσει ένα καθεστώς το οποίο, ενώ δεν θα είχε καμία ομοιότητα με το σύστημα των διομολογήσεων, θα έδινε στους ξένους υπηκόους επαρκείς εγγυήσεις όσον αφορά τόσο την αστική όσο και την ποινική δικαιοσύνη. Θα ήταν, επομένως, αδύνατο για τη γαλλική αντιπροσωπεία να συναινέσει στην κατάργηση των διομολογήσεων, εάν δεν παρέχονταν επαρκείς εγγυήσεις από την Τουρκική Κυβέρνηση.

Οι εγγυήσεις αυτές προσδιορίζονταν με μεγάλη μετριοπάθεια στο σχέδιο που παρουσίασαν οι Σύμμαχοι, και έτσι ο κ. Barrère εξεπλήγη όταν άκουσε τον Ismet Πασά να λέει ότι το προτεινόμενο καθεστώς ήταν χειρότερο από τις ίδιες τις Διομολογήσεις. Καμία απόδειξη δεν είχε προσκομιστεί για την υποστήριξη αυτής της απροσδόκητης δήλωσης. Επιθυμούσε να κάνει μια επείγουσα έκκληση προς την τουρκική αντιπροσωπεία να μην επιμείνει στη διατήρηση μια θέσης, όπου θα ήταν αδύνατο για τις αντιπροσωπείες των Συμμάχων να συναινέσουν.

Ο Βαρόνος Hayashi επιθυμούσε να κάνει μερικές παρατηρήσεις. Όταν οι Συμμαχικές Δυνάμεις παρουσίασαν τις προτάσεις τους, θεώρησε ότι το σχέδιό τους δεν ερχόταν σε σύγκρουση με την κυρίαρχη εξουσία της Τουρκίας, ότι είχαν επιδείξει διαλλακτικό πνεύμα και ότι είχαν διαμορφώσει τις προτάσεις τους με τέτοια μορφή που δεν θα μπορούσε να προσβάλει τις τουρκικές ευαισθησίες.

[493]

Αλλά, αφού άκουσε την ομιλία του Ismet Πασά, φοβήθηκε ότι οι Συμμαχικές Δυνάμεις εξα-

κολουθούσαν να έχουν λόγους για σημαντική ανησυχία σχετικά με τις εγγυήσεις που απαιτούσαν οι υπήκοοί τους. Ήλπιζε ότι η τουρκική αντιπροσωπεία θα είχε την καλοσύνη να αποδείξει στους Συμμάχους, όχι με λόγια, αλλά με πράξεις, ότι οι αλλοδαποί θα ήταν ασφαλείς όταν έρχονταν σε επαφή με την Τουρκία, δίνοντας ορισμένες εγγυήσεις που ζητούσαν. Πρόσφατα είχε εξηγήσει ότι πριν από χρόνια η Ιαπωνία βρισκόταν στην ίδια θέση με την Τουρκία, και ότι είχαν περάσει αρκετά χρόνια πριν η Ιαπωνία μπορέσει να εξασφαλίσει την πλήρη συναίνεση των Δυνάμεων για τη κατάργηση του καθεστώτος των διομολογήσεων. Τελικά το είχε καταφέρει με τη βοήθεια των Ευρωπαϊκών Δυνάμεων. Γιατί να μην μπορούσε η Τουρκία να υιοθετήσει μια παρόμοια στάση; Η Τουρκία εισερχόταν τώρα σε νέες σχέσεις με την Ευρώπη και τον υπόλοιπο κόσμο και απαιτούσε τη συμπάθεια και τη βοήθεια των άλλων χωρών· ήταν εξαιρετικά επιθυμητό να βρει τον τρόπο να έρθει σε συμφωνία σε αυτό το σημαντικό ζήτημα. Αν η τουρκική αντιπροσωπεία δεν μπορούσε να συμφωνήσει με τις Δυνάμεις σε ορισμένες λεπτομέρειες, γιατί δεν πρότεινε κάποιο εναλλακτικό σχέδιο; Για να θέσουμε το θέμα σε μια ακραία μορφή, οι Σύμμαχοι δεν είχαν συγκεντρωθεί απλώς για να τους υπαγορεύει μια μόνο πλευρά. Πριν από μερικές ημέρες είχε πει στον Ismet Πασά ότι το κλειδί για τη διευθέτηση αυτού του ζητήματος βρισκόταν στα χέρια του· αν έδειχνε λίγο πιο διαλλακτικό πνεύμα, όλη η δυσκολία θα λυνόταν. Ελπίζει ειλικρινά ότι ο Ismet Πασάς θα εξέταζε το θέμα υπό αυτό το πρίσμα.

Ο κ. Child έκανε την ακόλουθη δήλωση: —

«Οι Ηνωμένες Πολιτείες έχουν μια ανεξάρτητη θέση, η οποία βασίζεται σε δύο σημαντικές και σοβαρές παραμέτρους.

«Η πρώτη είναι η ιερότητα των υποχρεώσεων. Οι Ηνωμένες Πολιτείες απολαμβάνουν ορισμένα δικαιώματα που απορρέουν από συνθήκες και τα οποία αποτελούν υποχρεώσεις της Τουρκίας. Το 1914 οι υποχρεώσεις αυτές εκ μέρους της Τουρκίας υπήρχαν έναντι πολλών εθνών. Οι Ηνωμένες Πολιτείες είναι ένα από αυτά τα έθνη των οποίων τα δικαιώματα που απορρέουν από αυτές τις υποχρεώσεις δεν μπορούν να παραμεριστούν από την Τουρκία παρά μόνο μέσω αποκήρυξης. Δεν πιστεύουμε ότι η Τουρκία επιθυμεί να ακολουθήσει το ανεπιτυχές παράδειγμα των εθνών που βασίζουν την ανεξαρτησία τους στην απλή αποκήρυξη των διεθνών υποχρεώσεων.

«Η δεύτερη παράμετρος αφορά τη θεμελιώδη δικαιοσύνη, την οποία αναμένουν από την Τουρκική Κυβέρνηση οι αλλοδαποί, όπως οι πολίτες των Ηνωμένων Πολιτειών, οι οποίοι έχουν επενδύσει τις προσωπικές ή υλικές τους περιουσίες στην Τουρκία. Η προστασία στην οποία έχουν βασιστεί δεν μπορεί να ανακληθεί χωρίς να δημιουργηθεί προφανής αδικία. Ολόκληρος ο κόσμος, συμπεριλαμβανομένου πιστεύω, του ίδιου του τουρκικού λαού, θα έβλεπε αυτή την αδικία ως προσβολή των εκείνων αρχών που θεμελιώνουν τη διεθνή πίστη και αφοσίωση, τόσο απαραίτητες για τη λειτουργία της κοινωνικής ασφάλειας του κόσμου και της συνεργασίας των οικονομικών δυνάμεων.

«Οι αντιπρόσωποι των Ηνωμένων Πολιτειών κατανοούν ότι, όσον αφορά αυτά τα δικαιώματα που έχουν δημιουργηθεί μέσω συνθηκών ή πρακτικής, η θέση της τουρκικής αντιπροσωπείας βασίζεται στην επιθυμία για πλήρη απαλλαγή από οποιονδήποτε περιορισμό της κυριαρχίας και της ανεξαρτησίας της Τουρκίας

«Για τη διατήρηση της τουρκικής κυριαρχίας εκφράζουμε τη συμπάθειά μας. Για την πρόοδό της τρέφουμε πολλές ελπίδες. Παρατηρήσαμε ότι δεν είμαστε οι μόνοι αντιπρόσωποι εθνών εδώ που έχουν την τάση

[494]

να αναγνωρίσουν στην Τουρκία τη νόμιμη φιλοδοξία της να είναι ελεύθερη από αδικαιολόγητες παρεμβάσεις. Δεν αποφύγαμε, ωστόσο, και δεν μπορούμε τώρα να αποφύγουμε να δηλώσουμε την άποψή μας ότι η κυριαρχία δεν δημιουργεί μόνο την υποχρέωση για ένθερμη προστασία των δικαιωμάτων, αλλά, υπό την ύψιστη έννοιά της, δημιουργεί επίσης την υποχρέωση για μια εξίσου ένθερμη προστασία των υποχρεώσεών της. Κατά την άποψή μας, η κυριαρχία, υπό την έννοια

των προνομίων μιας σύγχρονης κυβέρνησης, εκφράζεται εξίσου συχνά μέσω της συνεργασίας με τον έξω κόσμο –όπως, για παράδειγμα, συμβαίνει με την παρουσία του Εξοχότατου Ismet Πασά εδώ για τη σύναψη ειρήνης– όσο και μέσω της απομονωμένης επίκλησης της απαραβίαστης και ιερής της φύσης. Στον σύγχρονο κόσμο, μια κυριαρχία που στρέφει το βλέμμα της αποκλειστικά στην ιερότητά της είναι μια κυριαρχία απομονωμένη. Πιστεύουμε ότι μόνο εκείνες οι μορφές κυριαρχίας είναι προοδευτικές, οι οποίες διαθέτουν την αυτοπεποίθηση και την προθυμία να προσφύγουν στη διαιτησία, να συνεργαστούν και να συμβάλουν σε πρακτικούς σκοπούς.

«Ένας από αυτούς τους πρακτικούς σκοπούς, στους οποίους η κυριαρχία της Τουρκίας θα αφοσιωθεί υπό φυσικές εξελίξεις, θα είναι η αντικατάσταση των παλαιών συμφωνιών, οι οποίες μπορεί να θεωρηθεί ότι δεν ανταποκρίνονται στις ανάγκες της εποχής, της δικαιοσύνης ή των νέων συνθηκών, από νέες συνθήκες με τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις τους.

«Μπορούμε να πιστεύουμε ότι, σε αυτήν την προσπάθεια, η Τουρκία θα τύχει δίκαιης και γενναιόδωρης μεταχείρισης από άλλα έθνη, συμπεριλαμβανομένου του δικού μας, ως ανταπόδοση για τη δίκαιη και γενναιόδωρη μεταχείριση που θα προσφέρει η ίδια. Όμως, εάν η πολιτική της κινηθεί προς διαφορετική κατεύθυνση, είναι δύσκολο να προβλέψει κανείς καλύτερα αποτελέσματα από εκείνα που έχει παρατηρήσει ο κόσμος σε πρόσφατες περιπτώσεις κυβερνήσεων που επιχείρησαν να ευημερήσουν μέσω πολιτικής αποκλήρυξης.

«Η θέση της Τουρκίας απέναντι στο νομικό καθεστώς των αλλοδαπών και της ιδιοκτησίας τους στην Τουρκία, όπως πλέον αντιλαμβανόμαστε, είναι ότι η Τουρκία ισχυρίζεται ότι διαθέτει ένα νομικό σύστημα –συμπεριλαμβανομένων όχι μόνο των νόμων, αλλά και της εφαρμογής τους στα δικαστήριά της– το οποίο θα ικανοποιεί άλλα έθνη και τους υπηκόους τους. Δυστυχώς, αυτή η ικανοποίηση δεν φαίνεται αυτή τη στιγμή να είναι γεγονός. Το γεγονός φαίνεται να είναι ότι τα άλλα έθνη και οι υπήκοοί τους, ανεξάρτητα από το πόσο έτοιμοι μπορεί να είναι για συνεργασία με την Τουρκία, μαρτυρούν ότι η Τουρκία δεν προσφέρει, ούτε τη συνέχιση των υφιστάμενων δικαιωμάτων ούτε την αντικατάστασή τους από ένα σύστημα που θα διασφαλίζει τους αλλοδαπούς και την περιουσία τους στην Τουρκία. Η ασφάλεια μπορεί να υπάρχει στο μυαλό της Τουρκικής Κυβέρνησης, αλλά είναι ζωτικής ανάγκης για τους αλλοδαπούς να αισθάνονται ότι υπάρχει.

«Στους αντιπροσώπους των Ηνωμένων Πολιτειών φαίνεται σαφώς ότι ακόμη και αν δεν υπήρχε ζήτημα υποχρέωσης εκ μέρους της Τουρκίας –όπως πράγματι υπάρχει– η διορατικότητα θα έκανε την τουρκική κυριαρχία να εκφραστεί με ένα πρόγραμμα που θα ασχολείται με το νομικό καθεστώς των αλλοδαπών με τέτοιο τρόπο, ώστε να προσκαλεί και όχι να απωθεί τους αλλοδαπούς από την επαφή στην οποία βασίζεται η ευημερία των εθνών.

«Με πλήρη εκτίμηση των νόμιμων φιλοδοξιών της Τουρκίας για μια απαραβίαστη κυριαρχία, επισημαίνουμε ότι οι συνθήκες που θα δώσουν στους αλλοδαπούς ένα καθεστώς ασφάλειας στην Τουρκία δεν μπορούν να στερήσουν τίποτα από την Τουρκία, και μάλιστα θα αποτελέσουν το ίδιο το θεμέλιο για το οικονομικό της μέλλον.»

[495]

Ο Λόρδος Curzon είπε τα εξής: —

«Θα ήθελα να κάνω ορισμένες παρατηρήσεις σχετικά με τη συζήτηση που μόλις ακούσαμε. Τέσσερις ομιλίες είχαν εξαιρετικό χαρακτήρα. Άκουσα με μεγάλη απογοήτευση και μεγάλη λύπη την ομιλία του Ismet Πασά, η οποία μου φάνηκε η πιο σκληρή και ασυμβίβαστη που εκφώνησε από την έναρξη αυτής της διάσκεψης. Ο ίδιος δεν παραχώρησε τίποτα και δεν δέχτηκε τίποτα από εμάς. Καμία από τις παραχωρήσεις ή τις προτάσεις που έγιναν από την υποεπιτροπή δεν του φάνηκε να έχει κάποια αξία και έμεινα με την εντύπωση ότι η τουρκική αντιπροσωπεία δεν επιθυμεί να καταλήξει σε καμία συμφωνία για το θέμα αυτό. Ο Ismet Πασάς με έχει επανειλημμένα διαβεβαιώσει, τόσο δημόσια όσο και ιδιωτικά, για την ειλικρινή επιθυμία του να δει τις παρατεταμένες διαδικασίες μας να καταλήγουν σε μια συνθήκη που θα είναι έντιμη και για τα δύο

μέρη. Πώς μπορεί αυτή η προσπάθεια να διευκολυνθεί από μια τέτοια ομιλία όπως αυτή που έκανε σήμερα το πρωί;

«Στη συνέχεια, θα αναφερθώ στις ομιλίες που ακολούθησαν. Ο κ. Barrère, ο οποίος επέδειξε καθ' όλη τη διάρκεια ένα πνεύμα ύψιστης ευγένειας και διαλλακτικότητας προς όλους, και ιδιαίτερα προς την τουρκική αντιπροσωπεία, αισθάνθηκε ότι κλήθηκε να προβεί σε μια πιο βαρυσήμαντη δήλωση από οποιαδήποτε άλλη που είχε κάνει μέχρι τότε. Τα λόγια του δεν ήταν μόνο βαρύγδουπα αλλά και προειδοποιητικά, και έδειξαν ότι στο θέμα αυτό η γαλλική αντιπροσωπεία δεν μπορεί να υποχωρήσει. Συντάσσομαι πλήρως με όσα είπε σχετικά με το θέμα.

«Ο Βαρόνος Hayashi ανανέωσε την τότε επίσημη έκκληση που είχε απευθύνει ο ίδιος πριν από μερικές εβδομάδες. Μίλησε από την εμπειρία μιας μεγάλης χώρας, η οποία έχει περάσει ακριβώς από το ίδιο μεταβατικό στάδιο με αυτό που κατήγγειλε σήμερα ο Ismet Πασάς και απηύθυνε έκκληση στην τουρκική αντιπροσωπεία να μην απορρίψει τη συμβουλή που η εμπειρία και το κύρος του επέτρεψε να δώσει.

«Ο επικεφαλής αντιπρόσωπος των Ηνωμένων Πολιτειών προέβη τότε σε μια δήλωση που δεν μπορεί να αγνοηθεί, μια δήλωση που θα κάνει μια μεγάλη εντύπωση έξω. Προέρχεται από μια μακρινή αλλά πολύ ισχυρή χώρα, αποκομμένη από όλες τις ευρωπαϊκές διαμάχες και τα προβλήματα. Διατύπωσε με σαφήνεια τις γενικές αρχές που θα έπρεπε να διέπουν τις σχέσεις των πολιτισμένων λαών και καθόρισε την αληθινή αντίληψη της ανεξάρτητης κυριαρχίας – όχι την ψευδή εικόνα που προκαλεί η άποψη της τουρκικής αντιπροσωπείας. Επέκρινε με μετριοπαθή τρόπο το σημερινό δικαστικό σύστημα της Τουρκίας και επέμεινε στην απόλυτη ανάγκη σύναψης νέας συνθήκης και νέων ρυθμίσεων.

«Οι ομιλίες αυτές θα διατρέξουν τον κόσμο και θα προκαλέσουν βαθιά εντύπωση. Εάν το πνεύμα και ο τόνος τους αντιπαραβληθούν με εκείνους της τουρκικής αντιπροσωπείας, θα έχει κανείς την παραμικρή αμφιβολία για το με ποια πλευρά θα δοθεί η ετυμηγορία της κοινής γνώμης;

«Ποια είναι η ακριβής θέση που θα παρουσιαστεί σε όλο τον κόσμο αύριο το πρωί; Μια υποεπιτροπή, η οποία συνεδριάζει εδώ και εβδομάδες, έχει δείξει τη μεγαλύτερη δυνατή προθυμία να κάνει μεγάλες παραχωρήσεις σε κάθε σημείο και ιδιαίτερα στο κύριο σημείο γύρω από το οποίο περιστρέφεται μεγάλο μέρος της διαμάχης-τα δικαστικά προνόμια που απολαμβάνουν οι ξένοι στην Τουρκία. Οι αντιπροσωπείες ήταν πρόθυμες να παραδώσουν όλα τα παλαιά προνόμια όσον αφορά τα πολιτικά δικαστήρια, τα εμπορικά δικαστήρια, τους δραγουμάνους κ.τ.λ. και ζήτησαν ως αντάλλαγμα μόνο κάποιο υποκατάστατο που θα παρέχει τις απαραίτητες εγγυήσεις για την προστασία

[496]

της ζωής και της περιουσίας και της επιδίωξης της βιομηχανίας. Έχουν κάνει προτάσεις, έθεσαν ερωτήματα και πρότειναν διαφορετικά συστήματα, ένα από τα οποία, που πρότεινε ο ίδιος ο πρόεδρος, ήταν για ένα προσωρινό καθεστώς περιορισμένης περιόδου. Κανένα από αυτά δεν είναι καλό· όλες πετάχτηκαν στην άκρη· είτε δεν υπάρχει καμία απάντηση είτε υπάρχει απόλυτη άρνηση. Σε ποιο λόγο βασίζεται αυτή η άρνηση;

«Η απάντηση του Ismet Πασά πήρε τριπλή μορφή. Πρώτον, επανέλαβε ξανά και ξανά το παλιό επιχείρημα περί παραβίασης της τουρκικής κυριαρχίας. Έχω κουραστεί να απαντώ σε αυτό το επιχείρημα. Δεν μπορούν οι Τούρκοι να συνειδητοποιήσουν ότι η δική τους δεν είναι η μόνη κυριαρχία στον κόσμο; Κάθε αντιπρόσωπος εδώ αντιπροσωπεύει μια ανεξάρτητη κυριαρχία τουλάχιστον εξίσου σημαντική και προστατεύει τα προνόμια και τα δικαιώματά της όπως η Τουρκία. Έχουμε αντίρρηση για τους ξένους δικαστές να καλούνται κατά καιρούς να αποφασίζουν για υποθέσεις που αφορούν τη δική μας κυριαρχία; Ούτε στο ελάχιστο. Θα μπορούσα να δώσω ένα σωρό παραδείγματα για θέματα που επηρεάζουν τα εδάφη, τα σύνορα και τα συμφέροντα της Μεγάλης Βρετανίας, στα οποία ήμασταν πρόθυμοι να υποβάλουμε τις διαφωνίες σε αυτά τα θέ-

ματα στη διαιτησία ξένων δικαστών. Ο Ismet Πασάς υποστηρίζει ότι δεν συνάδει με την τουρκική κυριαρχία το γεγονός ότι ξένοι δικαστές να αποφαινούνται για ζητήματα που προκύπτουν εντός του τουρκικού κράτους. Πριν από περίπου πενήντα χρόνια υπήρξε μια υπόθεση ζωτικού ενδιαφέροντος για τη Μεγάλη Βρετανία που την έφερε σε σύγκρουση με τις Ηνωμένες Πολιτείες – αυτή της «Αλαμπάμα»– μετά τον αμερικανικό εμφύλιο πόλεμο. Από τους πέντε δικαστές του δικαστηρίου μόνο ένας ήταν Βρετανός, οι άλλοι ήταν Αμερικανοί, Βραζιλιάνοι, Ιταλοί και Ελβετοί. Η ετυμηγορία ήταν εναντίον μας και έπρεπε να πληρώσουμε 15.500.000 δολάρια. Αλλά κανείς δεν σηκώθηκε στο Βρετανικό Κοινοβούλιο για να διαμαρτυρηθεί για παραβίαση της βρετανικής κυριαρχίας.

«Παρακαλώ τον Ismet Πασά να εγκαταλείψει αυτό το επιχείρημα, να τυλίξει και να βάλει σε ένα ντουλάπι αυτό το φάντασμα της τουρκικής κυριαρχίας που κανείς μας δεν θέλει να τραυματίσει. Ας δούμε τα γεγονότα κατάματα. Δεν θα αναφερθώ πλέον στο ζήτημα της κυριαρχίας.

«Δεύτερον, ο Ismet Πασάς ρώτησε γιατί θα πρέπει να απαιτείται στην Τουρκία κάποιο διαφορετικό σύστημα από αυτό που εφαρμόζεται στις γειτονικές χώρες. Η απάντηση είναι πολύ απλή: δεν υπάρχει καμία αναλογία. Στην Τουρκία έχουμε να κάνουμε με ξένες παροικίες μεγάλου μεγέθους και σημασίας, εγκατεστημένες επί αιώνες και βαθιά ριζωμένες στο έδαφος, οι οποίες απολαμβάνουν μια ιδιαίτερη μορφή προστασίας. Στις γειτονικές χώρες οι παροικίες είναι μικρές και δεν αντιπροσωπεύουν το ίδιο χρηματικό ή βιομηχανικό μερίδιο· και πήγαν σε αυτές τις χώρες γνωρίζοντας ακριβώς τους όρους τους οποίους θα συναντούσαν. Και πάλι, στις μικρότερες χώρες κοντά στην Τουρκία, το αστικό δίκαιο δεν προήλθε από το μουσουλμανικό δίκαιο. Ο Ismet Πασάς λέει ότι ο μουσουλμανικός νόμος, όπως ενσωματώνεται στον αστικό κώδικα, δεν είναι θρησκευτικός. Ο τουρκικός αστικός κώδικας δεν μπορεί να ασχοληθεί με θρησκευτικά θέματα, αλλά διαφέρει από εκείνον των γειτονικών κρατών σε ένα θεμελιώδες σημείο, δηλαδή ότι είναι προϊόν θεολόγων νομικών και βασίζεται σε τελευταία ανάλυση στο μουσουλμανικό θρησκευτικό δίκαιο.

«Στο τρίτο μέρος, ο Ismet Πασάς επανέλαβε τον ισχυρισμό ότι το δικαστικό σύστημα της Τουρκίας είναι εξαιρετικό και μάλιστα σχεδόν τέλει, ότι η Τουρκία έχει έναν αξιοθαύμαστο κώδικα και μια εξαιρετική έδρα δικαστών. Δυστυχώς, όλοι γνωρίζουν ότι αυτό δεν ισχύει. Το σημαντικό δεν είναι τι σκέφτεστε για το δικό σας

[497]

δικαστικό σύστημα, αλλά τι πιστεύουν οι άλλοι άνθρωποι γι' αυτό, και, αν οι τελευταίοι το θεωρούν ατελές, η γνώμη τους θα υπερισχύσει, παρόλο που εσείς επαναλαμβάνετε τη γνώμη σας εκατό φορές. Ένας βασιλιάς της Αγγλίας, ο Γεώργιος ο Δ', επανέλαβε για πολλά χρόνια ότι αυτός ηγήθηκε της επίθεσης των φρουρών στο Βατερλώ και κατέληξε να πιστεύει ότι το είχε κάνει, αν και, στην πραγματικότητα βρισκόταν πάνω από 100 μίλια μακριά εκείνη τη στιγμή. Κανείς άλλος δεν τον πίστεψε, και, ομοίως, δεν είναι καλό για τον Ismet Πασά να συνεχίζει να λέει ότι τα τουρκικά δικαστήρια είναι τέλεια. Τώρα θα του πω γιατί.

«Δεν έχω καμία επιθυμία να προβάλω οποιαδήποτε κατηγορία κατά της ακεραιότητας των ανώτατων δικαστών και των δικαστών στην Κωνσταντινούπολη, αλλά όλοι γνωρίζουν ότι δεν είναι εκπαιδευμένοι σύμφωνα με τα υψηλότερα πρότυπα της σύγχρονης δικαστικής επιστήμης. Είναι πασίγνωστο ότι είναι επιρρεπείς σε εξωτερικές πιέσεις, ότι είναι κακοπληρωμένοι, πράγμα ασυμβίβαστο με τη χρηστή διοίκηση και ότι οι διαδικασίες τους είναι απελπιστικά χρονοβόρες. Όλοι γνωρίζουν ότι η αστυνομία στην Τουρκία είναι κακοδιοικημένη και κακοπληρωμένη και ότι οι μέθοδοί τους είναι συχνά πολύ αυθαίρετες. Στην πραγματικότητα, ο μηχανισμός της δικαιοσύνης στην Τουρκία είναι ομολογουμένως ελαττωματικός και οι παρατεταμένες καθυστερήσεις είναι συχνό φαινόμενο.

«Πιστεύω ότι κάθε ξένος στην Τουρκία συμπαθεί τους Τούρκους, οι οποίοι είναι, αν μπορούσα να τολμήσω να πω, ένας πολύ ελκυστικός λαός. Δεν έχω ποτέ συναντήσει Άγγλο κάτοικο της

Κωνσταντινούπολης που να μην έχει μεγάλη προσωπική εκτίμηση γι' αυτούς. Αλλά όσο περισσότερο τους συμπαθείς, τόσο περισσότερο συνειδητοποιείς τις ατέλειες του συστήματός τους, τις οποίες δεν αρνούνται οι ίδιοι οι Τούρκοι όποτε τους μιλάς. Θα δώσω μερικά παραδείγματα του είδους των πραγμάτων που τα ξένα εμπορικά συμφέροντα φοβούνται στην Τουρκία. Σύμφωνα με το υπάρχον αστυνομικό σύστημα πραγματοποιούνται αυθαίρετες συλλήψεις και επισκέψεις στην κατοικία, μερικές φορές μετά από απλή καταγγελία χωρίς κανένα ένταλμα. Οι άνθρωποι συχνά κρατούνται στη φυλακή για μεγάλο χρονικό διάστημα πριν από τη δίκη· γνωρίζω περιπτώσεις στις οποίες Τούρκοι υπήκοοι έχουν κρατηθεί για περιόδους από τρεις έως δεκαοκτώ μήνες. Το ίδιο ισχύει και σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις· παρατηρούνται μεγάλες καθυστερήσεις και οι υποθέσεις διαρκούν μερικές φορές μέχρι και δέκα χρόνια. Ο τουρκικός εμπορικός κώδικας είναι γνωστό ότι είναι ξεπερασμένος και πολύ ελαττωματικός και ο αστικός κώδικας, ο οποίος βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στο μουσουλμανικό δίκαιο, δεν είναι επαρκής για να καλύψει τα ελαττώματα του εμπορικού κώδικα.

«Θα θέσω μόνο ένα ακόμη ζήτημα ενώπιον της τουρκικής αντιπροσωπείας. Είναι αναμφισβήτητο ότι η ευημερία της Τουρκίας στηρίζεται σε μεγάλο βαθμό στα θεμέλια του εξωτερικού εμπορίου. Οι μεγάλοι επιχειρηματικοί οίκοι –αγγλικοί, γαλλικοί, ελληνικοί, αρμενικοί και αναμφίβολα και άλλοι– έχουν δημιουργήσει εμπορικές σχέσεις στην Κωνσταντινούπολη και έχουν επενδύσει εκεί μεγάλα χρηματικά ποσά. Ενώ έχουν αποκομίσει επαρκείς περιουσίες για τους εαυτούς τους, έχουν συμβάλει σε πολύ μεγάλο βαθμό στην ευημερία και τον πλούτο της Τουρκίας. Αν αρνηθείτε να εξετάσετε οποιαδήποτε αναθεώρηση της δικαστικού συστήματος και να στέκεστε, όπως έκανε ο Ismet Πασάς σήμερα το πρωί, σε μια απόλυτη άρνηση, πιστέψτε με, θα καταστρέψετε αυτό το σύστημα με πάταγο Λίγο πριν έρθω στη Λωζάννη, διάφοροι έμποροι που συνδέονται με την Τουρκία και την Κωνσταντινούπολη είχαν μια συνάντηση στο Λονδίνο. Είπαν ότι, αν σε συνεπεία της εξαφάνισης των διομολογήσεων τα σπίτια και οι εγκαταστάσεις τους θα μπορούσαν να γίνουν αντικείμενο επισκέψεων από Τούρκους αξιωματούχους, αν μπορούσαν να προσαχθούν ενώπιον των τουρκικών δικαστηρίων με κατηγορίες

[498]

όχι απαραίτητα δίκαιες δυνάμει ενταλμάτων που εκδόθηκαν από Τούρκους δικαστές, να κρατούνται εν αναμονή της δίκης τους σε τουρκικές φυλακές και ενδεχομένως στο τέλος να λάβουν ποινές που συνεπάγονται ακόμη μεγαλύτερη κράτηση σε συνθήκες θανατηφόρες για την υγεία τους, αν όχι για τη ζωή τους, κανένας από αυτούς δεν θα επέστρεφε σε αυτή τη χώρα.

«Η τουρκική αντιπροσωπεία μπορεί να νομίζει ότι έχω παρακαλέσει για λογαριασμό των Βρετανών ή των ξένων εμπόρων, αλλά δεν κάνω τίποτα τέτοιο. Το θέμα για το οποίο μιλάω αφορά τη μελλοντική ευημερία της Τουρκίας τόσο πολύ και ακόμη περισσότερο από κάθε αλλοδαπό. Η Τουρκία δεν είναι σε καμία περίπτωση μια αυτάρκεις χώρα· δεν μπορεί να διατηρήσει ένα δίκαιο βιοτικό επίπεδο με τους δικούς της πόρους. Η γεωργία, μια από τις κύριες τουρκικές βιομηχανίες, είναι αναμφίβολα ικανή για μεγάλη ανάπτυξη, αλλά δεν μπορεί να προοδεύσει χωρίς μηχανήματα, μεταφορές, δρόμους, σιδηροδρόμους, βαγόνια, ατμομηχανές κ.τ.λ. Η Τουρκία δεν μπορεί να καλύψει τις βασικές διατροφικές της ανάγκες, χωρίς την εισαγωγή σημαντικών αγαθών της πολιτισμένης ζωής. Ολόκληρη η κίνηση του 20ού αιώνα είναι προς την ανάπτυξη των βιομηχανικών πόρων, αλλά η Τουρκία δεν μπορεί ποτέ να γίνει βιομηχανική χώρα χωρίς εξωτερική βοήθεια. Ο λαός της δεν έχει τις απαραίτητες τεχνικές και επιχειρηματικές ικανότητες για βιομηχανίες, όπως η εξόρυξη ή η μεταποίηση. Συνεπώς, είναι υποχρεωμένη, είτε να εισάγει μεταποιημένα αγαθά από το εξωτερικό είτε να προσφύγει σε ξένο έλεγχο για την ανάπτυξη της εγχώριας βιομηχανίας της. Εάν δεν υφίσταται ένα δικαστικό σύστημα που να καθιστά δυνατή τη ζωή και τη δραστηριοποίηση των Ευρωπαίων εμπόρων, των εξειδικευμένων συμβούλων που είναι απαραίτητοι, καθώς και των εμπορικών αντιπροσώπων που κινούνται εντός της χώρας, η Τουρκία θα οδηγηθεί σταδιακά όχι στην κατάσταση μιας μεγάλης και ευημερούσας χώρας, αλλά

σε εκείνη ενός μικρού κράτους χαμένου στις εκτάσεις της Ασίας. Συνεπώς, είναι εξίσου προς το συμφέρον της Τουρκίας όσο και κάθε ξένου να συμφωνήσει στην παροχή τέτοιας προστασίας προς τους αλλοδαπούς, όπως αυτή θα προβλέπεται από την αναθεώρηση του τουρκικού δικαστικού συστήματος.

«Σίγουρα η τουρκική αντιπροσωπεία δεν μπορεί να αγνοήσει τις πολύ σοβαρές δηλώσεις που έκαναν οι διάφοροι ομιλητές σήμερα το πρωί. Δεν υπήρξε καμία λέξη απειλής και καμία λέξη υποχωρητικότητας, αλλά η τουρκική αντιπροσωπεία άκουσε από τους αντιπροσώπους των άλλων Δυνάμεων, με λόγια που θα ακουστούν και θα επαναληφθούν και θα επικυρωθούν πολύ έξω από αυτούς τους τοίχους, μια σειρά από δηλώσεις και προειδοποιήσεις που δεν μπορούν να αγνοηθούν. Θα λυπόμουν πραγματικά πολύ αν η ομιλία του Ismet Πασά σήμερα το πρωί ήταν η τελευταία του λέξη επί του θέματος – αν ήταν έτσι, πραγματικά δεν βλέπω ποιο είναι το όφελος να συνεχίσουμε. Παρακαλώ θερμά την τουρκική αντιπροσωπεία να εξετάσει πολύ προσεκτικά τα όσα ειπώθηκαν και ίσως σε μεταγενέστερη ημερομηνία να μας δώσει την ευκαιρία να ακούσουμε τις αναθεωρημένες απόψεις της επί του θέματος».

Ο κ. Bompard παρατήρησε ότι η τουρκική αντιπροσωπεία είχε ακούσει τις απόψεις των διαφόρων αντιπροσωπειών σχετικά με τις Διομολογήσεις. Ο κ. Barrère, ειδικότερα, είχε εκθέσει τη γνώμη της κυβέρνησης της Γαλλικής Δημοκρατίας. Ο κ. Bompard επιθυμούσε ωστόσο να προσθέσει μερικά στοιχεία που η εμπειρία του στις τουρκικές υποθέσεις και η συμπάθειά του για την Τουρκία του επέτρεπαν να τα εκθέσει. Είχε ζήσει στην Τουρκία για πολλά χρόνια, όχι μόνο σε ημέρες ευτυχίας, αλλά και σε ημέρες δοκιμασίας. Ο ίδιος είχε καταβάλει κάθε προσπάθεια για να απαλύνει τις δυστυχίες του τουρκικού λαού. Είχε μοιραστεί τις χαρές και τις λύπες τους. Για αυτό αισθανόταν ότι είχε το δικαίωμα και το καθήκον να απευθυνθεί στην τουρκικής αντιπροσωπείας σε τόνο φιλικό και ειλικρινή.

[499]

Το γεγονός ότι το ζήτημα που τέθηκε ενώπιον της Διάσκεψης ήταν εξαιρετικά σοβαρό, δεν μπορούσε να συγκαλυφθεί. Αν δεν επιλυόταν, δεν θα μπορούσε να εγκαθιδρυθεί ειρήνη. Το καθεστώς των διομολογήσεων ήταν αναμφίβολα δυσλειτουργικό και από πολλές απόψεις ξεπερασμένο. Η αναθεώρησή του ή ακόμη και η κατάργησή του ήταν αναγκαία. Ο κ. Bompard είχε υποστηρίξει αυτή την άποψη πριν από τον πόλεμο· αλλά κανείς δεν μπορούσε να φανταστεί ότι η κατάργηση των διομολογήσεων θα μπορούσε να επιτευχθεί χωρίς να δοθούν οι απαραίτητες εγγυήσεις στους αλλοδαπούς. Το σύστημα που πρότειναν οι Συμμαχικές Δυνάμεις σέβεται την κυριαρχία της Τουρκίας πιο σχολαστικά από οποιοδήποτε άλλο. Ήταν αδιανόητο να εκφράσει κάποιος αντίθετη άποψη. Με βάση την παρουσία ξένων δικαστών στα δικαστήρια, όπου θα εκδικάζονταν αγωγές που αφορούσαν αλλοδαπούς, οι συντάκτες του συστήματος αυτού είχαν προσπαθήσει να δώσουν κάθε δυνατή προσοχή στις αξιώσεις της Τουρκίας. Ο κ. Bompard φοβήθηκε ότι το τελικό αποτέλεσμα της έντονα διακηρυγμένης επιθυμίας της τουρκικής αντιπροσωπείας να διασφαλίσει την κυριαρχία της χώρας της δεν θα ήταν να εγγυηθεί την ανεξαρτησία της Τουρκίας, αλλά να επιφέρει την απομόνωσή της. Η απομόνωση αυτή υπήρχε τον 15ο και 16ο αιώνα, όταν η Τουρκία ζούσε αποκομμένη από τον υπόλοιπο κόσμο· με σκοπό να θέσει τέρμα σε αυτή την απομόνωση ο Σουλτάνος Σουλεϊμάν ο Μεγαλοπρεπής αποδέχθηκε το καθεστώς των διομολογήσεων, το οποίο προοριζόταν να επιτρέψει στην Τουρκία να έρθει σε επαφή με την Ευρώπη.

Ο κ. Bompard ζήτησε από την τουρκική αντιπροσωπεία να εξετάσει τις συμμαχικές προτάσεις με διαφορετικό πνεύμα από εκείνο με το οποίο τις εξέταζε μέχρι τώρα. Σίγουρα ο Ismet Πασάς θα αναγνώριζε ότι οι προτάσεις αυτές δεν παραβίαζαν την κυριαρχία της Τουρκίας, αλλά αντιθέτως, ήταν σε αρμονία με την αρχή της δικαιοσύνης που βρίσκεται στη βάση των σχέσεων μεταξύ πολιτισμένων εθνών. Ήταν η ελπίδα του κ. Bompard ότι η Τουρκία υπερηφανευόταν πως ανήκει σε αυτή την κατηγορία εθνών.

Ο Ismet Πασάς είπε ότι για να απαντήσει σε όλες τις ομιλίες και τις εισήγησεις που διαβάστηκαν στην παρούσα συνεδρίαση, θα έπρεπε να τις μελετήσει λεπτομερώς και στο σύνολό τους· και επειδή δεν επιθυμούσε να καθυστερήσει τη συζήτηση, ζήτησε να πραγματοποιηθεί η επόμενη συνεδρίαση το συντομότερο δυνατό.

Ο Μαρκήσιος Garroni ανέφερε ότι η Επιτροπή έλαβε γνώση της λεπτομερούς έκθεσης του Σερ Horace Rumbold και των συμπληρωματικών παρατηρήσεων επ' αυτής· στη συνέχεια άκουσε τη δήλωση του Ismet Πασά και τις σημαντικές ομιλίες που εκφώνησαν ο κ. Barrère, ο Βαρόνος Hayashi, ο κ. Child, ο Λόρδος Curzon και ο κ. Bompard. Το γενικό αποτέλεσμα της συζήτησης ήταν να αναδειχθεί η αντίθεση που υπήρχε μεταξύ των Συμμαχικών Δυνάμεων και της τουρκικής αντιπροσωπείας. Οι πρώτοι επιθυμούσαν την ευημερία της Τουρκίας, ήταν πρόθυμοι να διευκολύνουν την οικονομική αποκατάσταση αυτού του δυναμικού λαού και για το σκοπό αυτό είχαν υποβάλει προτάσεις σύμφωνα με τις οποίες οι δικαστικές εγγυήσεις θα αντικαθιστούσαν το καθεστώς των διομολογήσεων. Οι τελευταίοι είχαν αρνηθεί να ακούσουν αυτές τις λογικές προτάσεις. Ο Μαρκήσιος Garroni δεν επιθυμούσε να παρατείνει το συζήτηση, αλλά επιθυμούσε να επιστήσει ιδιαίτερη προσοχή στις δηλώσεις που έγιναν με σκοπό την ανακάλυψη κοινού εδάφους για συμβιβασμό μεταξύ των δύο πλευρών. Σε κάθε διάσκεψη ήταν απαραίτητο για κάθε πλευρά να κάνει παραχωρήσεις σε κάποιο κομμάτι των διεκδικήσεών της, προκειμένου να πλησιάσει περισσότερο στην άποψη της άλλης πλευράς και να καταλήξει έτσι σε ένα πρακτικό και χρήσιμο αποτέλεσμα. Ο Μαρκήσιος Garroni αναφέρθηκε σε αυτές τις προτάσεις, επειδή

[500]

ελπίδα του ήταν η τουρκική αντιπροσωπεία να ακολουθήσει το παράδειγμα των Συμμαχικών Δυνάμεων και να προσπαθήσει, κατά τη διάρκεια της περιόδου περισυλλογής που ζήτησε, να αναζητήσει μια λύση που θα καθιστούσε εφικτή την επίτευξη του στόχου που όλα τα μέλη της διάσκεψης είχαν κατά νου.

(Η επιτροπή ολοκλήρωσε τις εργασίες της στη 1:10 μ.μ.)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΤΟΥ ΑΡ. 30

Έκθεση του Σερ H. Rumbold, Προέδρου της Πρώτης Υποεπιτροπής της Δεύτερης Επιτροπής, προς τον Μαρκήσιο Garroni, Πρόεδρο της Δεύτερης Επιτροπής

Η πρώτη υποεπιτροπή της δεύτερης επιτροπής πραγματοποίησε έξι συνεδριάσεις, στις 7, 9, 11, 13, 14 και 20 Δεκεμβρίου 1922, με τη συνδρομή ειδικών αντιπροσωπειών από τις ουδέτερες Δυνάμεις, οι οποίες ακούστηκαν στην πρώτη συνεδρίαση.

Η υποεπιτροπή κατένειμε το ζήτημα που υποβλήθηκε στην εξέτασή της σε τέσσερις ενότητες, δηλαδή: —

- (α.) Τα δικαιώματα που διέπουν την εγκατάσταση ατόμων.
- (β.) Τα δικαιώματα που διέπουν την ίδρυση νομικών προσώπων και εταιρειών.
- (γ.) Το προσωπικό καθεστώς των αλλοδαπών
- (δ.) Το δικαστικό καθεστώς, το οποίο πρέπει να εφαρμόζεται στους αλλοδαπούς σε θέματα άλλα από εκείνα του προσωπικού καθεστώτος.

Κατά την πρώτη συνεδρίαση ο Πρόεδρος κοινοποίησε στην τουρκική αντιπροσωπεία, με τη μορφή ερωτηματολογίου, αντίγραφο του οποίου επισυνάπτεται (Υποπαράρτημα Ι), ορισμένες γενικές αρχές, οι οποίες, κατά την άποψη των Συμμάχων, θα έπρεπε να χρησιμεύσουν ως βάση για την επίλυση των διαφόρων ζητημάτων που ανακύπτουν από τις ενότητες α), β) και γ).

Η τουρκική αντιπροσωπεία, αφού απάντησε στο ερωτηματολόγιο αυτό με γραπτή δήλωση,

της οποίας επισυνάπτεται αντίγραφο (Υποπαράρτημα II), τα δύο αυτά έγγραφα αποτέλεσαν αντικείμενο γενικής συζήτησης, η οποία απασχόλησε τη δεύτερη και την τρίτη συνεδρίαση. Η συζήτηση αυτή αποκάλυψε την ύπαρξη μιας σημαντικής, αν και όχι θεμελιώδους, απόκλισης μεταξύ των δύο απόψεων, μια απόκλιση η οποία ευτυχώς μειώθηκε με ορισμένες παραχωρήσεις που έγιναν και από τις δύο πλευρές. Ειδικότερα, η τουρκική αντιπροσωπεία, κατά τη διάρκεια της συζήτησης, συμφώνησε με το δικαίωμα των αλλοδαπών φυσικών προσώπων να αποκτούν ακίνητη αγροτική περιουσία στην Τουρκία και υιοθέτησε την αρχή ότι μια αλλοδαπή εταιρεία, η οποία έχει συσταθεί δεόντως στη χώρα της, μπορεί να διατηρήσει το πλεονέκτημα της αλλοδαπής ιθαγένειάς της, ακόμη και αν οι κύριες δραστηριότητές της ασκούνται στην Τουρκία.

Επειδή δεν φάνηκε ότι οι αποκλίσεις απόψεων στα άλλα σημεία είχαν θεμελιώδη χαρακτήρα, αποφασίστηκε στο τέλος της τρίτης συνεδρίασης να κληθούν οι νομικοί σύμβουλοι για να συνεχίσουν την εξέταση των δύο κειμένων και να προσπαθήσουν να βρουν τύπους ικανών να συμβιβάσουν τις συμμαχικές και τις τουρκικές απόψεις.

[501]

Κατά την τέταρτη συνεδρίαση, ο Πρόεδρος ανακοίνωσε στην τουρκική αντιπροσωπεία τρία ερωτήματα που συνδέονται με την ενότητα (δ), και της ζήτησε να έχει την καλοσύνη να προσδιορίσει, απαντώντας στα ερωτήματα αυτά, την άποψή της σχετικά με τις εγγυήσεις που η Τουρκία θα προσφέρει στους αλλοδαπούς ως υποκατάστατο των δικαστικών προνομίων που απολάμβαναν υπό το καθεστώς των διομολογήσεων. Αντίγραφο του δεύτερου αυτού ερωτηματολογίου επισυνάπτεται (Υποπαράρτημα III). Τα θέματα που τίγονται στα τρία ερωτήματα αποτέλεσαν το αντικείμενο παρατεταμένων συζητήσεων κατά την τέταρτη και πέμπτη συνεδρίαση της υποεπιτροπής. Η τουρκική αντιπροσωπεία δεν δυσκολεύτηκε να απαντήσει καταφατικά στο πρώτο ερώτημα, θέτοντας για την προσχώρησή της ως όρο τη μια μόνο διατυπωμένη αρχή, αυτή της αμοιβαιότητας. Όσον αφορά τα δύο άλλα ερωτήματα, η τουρκική αντιπροσωπεία υποστήριξε σθεναρά ότι οποιαδήποτε εισαγωγή στην τουρκική δικαιοσύνη ενός ειδικού στοιχείου, ακόμη και στους όρους που προτείνονται στο ερωτηματολόγιο, θα συνιστούσε παρέμβαση στην κυριαρχία και την ανεξαρτησία της Τουρκίας. Η τουρκική αντιπροσωπεία υποστήριξε με την ίδια επιμονή ότι η υπάρχουσα τουρκική νομοθεσία ανταποκρίνεται επαρκώς στις απαιτήσεις της σύγχρονης ζωής· ότι θα μπορούσε κανείς χωρίς καμία ανησυχία να αφήσει στη Μεγάλη Εθνοσυνέλευση το καθήκον να εφαρμόσει στη νομοθεσία αυτή τις τροποποιήσεις που θα φαινόταν αναγκαίες από καιρό σε καιρό· ότι η τουρκική δικαιοσύνη, η οποία στελεχώνεται για πάνω από σαράντα χρόνια από τους αποφοίτους της νομικής σχολής, ήταν πλήρως καταρτισμένη για το έργο της και ότι οι αλλοδαποί όχι λιγότερο από τους Τούρκους υπηκόους θα έβρισκαν στο νομοθετικό και δικαστικό σύστημα της Τουρκίας όλες τις εγγυήσεις που απαιτούνται για την προσταπική τους ασφάλειας όσο και των συμφερόντων τους.

Αφού κατέρριψε, με την υποστήριξη των συναδέλφων του από τις αντιπροσωπείες των Συμμάχων, τα επιχειρήματα που προέβαλε η τουρκική αντιπροσωπεία υπέρ αυτού του ισχυρισμού, ο Πρόεδρος παρέδωσε στην τουρκική αντιπροσωπεία στο τέλος της πέμπτης συνεδρίασης ένα σχέδιο που περιείχε τις λεπτομερείς προτάσεις των Συμμάχων (Υποπαράρτημα IV). Κάλεσε την τουρκική αντιπροσωπεία να αναθέσει στον νομικό της σύμβουλο την εξέταση αυτού του σχεδίου, σε συνεννόηση με τους νομικούς συμβούλους των Συμμάχων, προκειμένου να διαπιστωθεί αν υπήρχε η δυνατότητα συμφωνίας.

Οι νομικοί σύμβουλοι των Συμμάχων ενημέρωσαν τον Πρόεδρο στις 18 Δεκεμβρίου ότι η απόλυτη απόκλιση που υπήρχε μεταξύ της άποψης των Συμμάχων και της τουρκικής άποψης σε θέματα θεμελιωδών αρχών τους καθιστούσε αδύνατο να συνεχίσουν με τον Τούρκο συνάδελφό τους τη συζήτηση για το ζήτημα του δικαστικού συστήματος. Πρόσθεσαν ότι είχαν καταφέρει, σε συμφωνία μαζί του, να διαμορφώσουν ορισμένα σχήματα μέσω των οποίων κάποια από τα ζητήματα που σχετίζονται με τα δικαιώματα εγκατάστασης θα μπορούσαν να διευθετηθούν ικα-

νοποιητικά· ωστόσο, παρέμεναν άλλα ζητήματα της ίδιας φύσης τα οποία, στην πραγματικότητα ήταν τα σημαντικότερα για τα οποία δεν κατέστη δυνατό να επιτευχθεί συμφωνία. Ενόψει των δυσκολιών που παρουσιάζουν τα τελευταία αυτά ζητήματα, καθώς και το γεγονός ότι η ενδεχόμενη επίλυση του ζητήματος του δικαστικού συστήματος

[502]

θα ασκούσε αναγκαστικά κάποια επιρροή στην άποψη των Συμμάχων όσον αφορά τις ρήτρες εγκατάστασης, οι νομικοί σύμβουλοι των Συμμάχων αναγκάστηκαν να παρακαλέσουν τον Πρόεδρο να τους απαλλάξει από το έργο που τους είχε αναθέσει η υποεπιτροπή.

Κατά την έκτη συνεδρίαση, η οποία πραγματοποιήθηκε στις 20 Δεκεμβρίου, ο Πρόεδρος ανακοίνωσε στην υποεπιτροπή το αρνητικό αποτέλεσμα των προσπαθειών των νομικών συμβούλων. Χωρίς να εγκαταλείψει τις προτάσεις των Συμμάχων, παρακάλεσε την τουρκική αντιπροσωπεία να δηλώσει απερίφραστα αν είχε να υποβάλει αντιπροτάσεις ή αν θεωρούσε ότι οι αλλοδαποί δεν χρειάζονταν ειδικές εγγυήσεις οποιουδήποτε είδους για να αντικατασταθεί το καθεστώς των διομολογήσεων. Η τουρκική αντιπροσωπεία αφού απάντησε για άλλη μια φορά ότι όλες οι απαραίτητες εγγυήσεις υπήρχαν ήδη στο τουρκικό νομικό σύστημα και στην τουρκική δικαιοσύνη, ο Πρόεδρος αναγνώρισε με μεγάλη λύπη ότι η υποεπιτροπή είχε περιέλθει σε αδιέξοδο και ότι δεν υπήρχε άλλη εναλλακτική λύση από το να αναφέρει στον Μαρκήσιο Garroni, τον Πρόεδρο της Δεύτερης Επιτροπής, ότι η υποεπιτροπή δεν ήταν σε θέση να συνεχίσει το έργο της.

23 Δεκεμβρίου 1922

ΥΠΟΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι

Προϋποθέσεις υπό τις οποίες οι αλλοδαποί μπορούν να εγκατασταθούν στην Τουρκία

Ερωτηματολόγιο που υποβλήθηκε στην τουρκική αντιπροσωπεία από τον Πρόεδρο της Πρώτης Υποεπιτροπής της Επιτροπής για το καθεστώς των αλλοδαπών.

Η τουρκική αντιπροσωπεία καλείται να δηλώσει αν αποδέχεται τις ακόλουθες αρχές: —

1. Σε ολόκληρη την επικράτεια της Τουρκίας οι υπήκοοι των Συμμαχικών Δυνάμεων θα γίνονται δεκτοί και θα αντιμετωπίζονται τόσο ως προς τα πρόσωπα όσο και ως προς την περιουσία τους σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο. Θα απολαμβάνουν στην Τουρκία την πληρέστερη και σταθερότερη προστασία των προσώπων, της περιουσίας, των δικαιωμάτων και των συμφερόντων τους. Θα έχουν πλήρη ελευθερία να εισέρχονται και να εγκαθίστανται στην Τουρκία, και μπορούν κατά συνέπεια να πηγαίνουν, να έρχονται και να διαμένουν εκεί, συμμορφούμενοι με τους νόμους και τους αστυνομικούς κανονισμούς, και χωρίς να υπόκεινται για το λόγο αυτό σε οποιαδήποτε επιβάρυνση, φόρο, τέλος ή περιορισμό, στους οποίους δεν θα υποβάλλονταν οι Τούρκοι υπήκοοι.

2. Προκειμένου να εγκατασταθούν ή να ιδρύσουν επιχείρηση στην Τουρκία, οι υπήκοοι των Συμμαχικών Δυνάμεων πρέπει να διαθέτουν πιστοποιητικό ή έγγραφο ταυτοποίησης που να δηλώνει την εθνικότητά τους, το οποίο θα τους χορηγείται από τις αντίστοιχες πρεσβείες τους, τα προξενία ή τα υποπροξενία που είναι εγκατεστημένα στην Τουρκία.

3. Οι υπήκοοι των Συμμαχικών Δυνάμεων θα έχουν το δικαίωμα στην Τουρκία να αποκτούν, να κατέχουν και να μεταβιβάζουν κάθε είδους κινητής και ακίνητης περιουσίας· ειδικότερα θα μπορούν να διαθέτουν αυτήν την περιουσία μέσω πώλησης, ανταλλαγής, δωρεάς, διαθήκης ή με οποιονδήποτε άλλο τρόπο, ή να αποκτούν την κυριότητα μέσω κληρονομιάς, σύμφωνα με τα ανωτέρω, σύμφωνα με το νόμο ή δυνάμει συμβάσεων *inter vivos* (ελλ. εν ζωή) ή διαθήκης.

Μπορούν να δραστηριοποιούνται στην Τουρκία σε όλες τις μορφές εμπορίου, επαγγελματών, βιομηχανιών και επιχειρήσεων που επιτρέπονται στους Τούρκους υπηκόους. Σε καμία από τις περιπτώσεις αυτές δεν υπόκεινται σε καμία επιβάρυνση, φόρους, τέλη ή περιορισμούς, διαφορετικούς ή αυστηρότερους από εκείνους που ισχύουν για τους Τούρκους υπηκόους.

4. Οι υπήκοοι των Συμμαχικών Δυνάμεων δεν θα υπόκεινται στην Τουρκία στους νόμους που αφορούν τη στρατιωτική θητεία· θα απαλλάσσονται από κάθε τέτοια υπηρεσία και από κάθε υποχρέωση ή επιβάρυνση που επέχει θέση τέτοιας υπηρεσίας, καθώς και από όλες τις επιτάξεις, όλα τα αναγκαστικά δάνεια, τις χρηματικές ή άλλες εισφορές, τους φόρους ή τις επιβαρύνσεις οποιασδήποτε μορφής για πολεμικούς σκοπούς.

Η περιουσία τους δεν μπορεί να απαλλοτριωθεί, ούτε να απαγορευθεί η χρήση της, έστω και προσωρινά, εκτός για λόγους δημόσιας ωφέλειας που είναι νόμιμοι και δημοσίως αναγνωρισμένοι ως τέτοιοι και έναντι δίκαιης αποζημίωσης, που πρέπει να καταβληθεί εκ των προτέρων.

5. Οι υπήκοοι των Συμμαχικών Δυνάμεων στην Τουρκία, για τους οποίους μπορεί να είναι αναγκαίο να απελαθούν με δικαστική απόφαση ή σύμφωνα με τους νόμους και τους κανονισμούς σχετικά με την προστασία της δημόσιας ηθικής, της δημόσιας υγείας ή της ανέχειας, θα γίνονται δεκτοί ανά πάσα στιγμή μαζί με τις οικογένειές τους στη χώρα της οποίας είναι υπήκοοι και στην οποία έχουν διατηρήσει τα δικαιώματά τους.

Η μεταφορά των ατόμων που απελούνονται στον τόπο προορισμού τους πραγματοποιείται από και με έξοδα της Τουρκικής Κυβέρνησης υπό συνθήκες που πληρούν τις απαιτήσεις της υγείας και αξιοπρεπούς μεταχείρισης.

6. Οι εμπορικές, βιομηχανικές ή χρηματοοικονομικές εταιρείες, συμπεριλαμβανομένων των ασφαλιστικών εταιρειών και γενικά, όλα τα νομικά πρόσωπα που έχουν συσταθεί κανονικά στην επικράτεια οποιασδήποτε από τις Συμμαχικές Δυνάμεις ή που είναι νομίμως αναγνωρισμένα σε αυτήν, θα απολαμβάνουν στην Τουρκία τα ίδια δικαιώματα από κάθε άποψη με τους υπηκόους των εν λόγω Δυνάμεων. Σε όλα τα θέματα που αφορούν τη σύστασή τους, τη δικαιοπρακτική τους ικανότητα και το δικαίωμα να ενάγουν και να ενάγονται, θα αντιμετωπίζονται σύμφωνα με το εθνικό τους δίκαιο, ενώ θα υπόκεινται, όσον αφορά τις πραγματικές τους δραστηριότητες στην Τουρκία, στις διατάξεις του τουρκικού δικαίου· σε κάθε περίπτωση θα απολαμβάνουν από την άποψη αυτή τα ίδια δικαιώματα με κάθε άλλη παρόμοια τουρκική ή ξένη εταιρεία.

7. Σε όλα τα ζητήματα που αφορούν το γάμο και τις συζυγικές σχέσεις, την πατρότητα και την καταγωγή, την υιοθεσία, την δικαιοπρακτική ικανότητα των ατόμων, την ενηλικίωση, την κηδεμονία, την επιτροπεία, την απαγόρευση και, γενικά, το οικογενειακό δίκαιο και το προσωπικό καθεστώς των υπηκόων των Συμμαχικών Δυνάμεων, αποκλειστική αρμοδιότητα θα έχουν τα εθνικά δικαστήρια ή άλλες αρμόδιες εθνικές αρχές της χώρας στην οποία ανήκουν οι υπήκοοι αυτοί.

Σε όλα τα ζητήματα που αφορούν τη μεταβίβαση και τη διανομή των περιουσιών των υπηκόων των Συμμαχικών Δυνάμεων, τις διαθήκες, τις κληροδοσίες, τις *inter vivos* ή μεταθανάτιες διαθέσεις που γίνονται από τους υπηκόους των εν λόγω Δυνάμεων, αποκλειστική αρμοδιότητα έχουν τα εθνικά δικαστήρια ή άλλες αρμόδιες εθνικές αρχές της χώρας στην οποία ανήκε ο θανών ή ο συντάκτης της πράξης διάθεσης.

7 Δεκεμβρίου 1922

*Αντιπροτάσεις που υποβλήθηκαν από τον Veli Μπέη
εξ ονόματος της τουρκικής αντιπροσωπείας στις 9 Δεκεμβρίου 1922*

Η τουρκική αντιπροσωπεία στην πρώτη υποεπιτροπή της δεύτερης επιτροπής έχει την τιμή να παρουσιάσει, ως εξής, τις τροποποιήσεις που θεωρεί απαραίτητες να εισαχθούν στο σχέδιο που της κοινοποιήθηκε κατά την προηγούμενη συνεδρίαση.

1. Σε ολόκληρη την επικράτεια της Τουρκίας, οι υπήκοοι των Συμμαχικών Δυνάμεων θα γίνονται δεκτοί και θα αντιμετωπίζονται, τόσο ως προς το πρόσωπό τους όσο και ως προς την περιουσία τους, σύμφωνα με το γενικό διεθνές δίκαιο. Στην Τουρκία θα απολαμβάνουν την πληρέστερη και πιο σταθερή προστασία για το πρόσωπό τους, την περιουσία τους, τα δικαιώματα και τα συμφέροντά τους. Θα έχουν την ελευθερία να εισέρχονται και να εγκαθίστανται στην Τουρκία σύμφωνα με τους νόμους, τα διατάγματα, τις αποφάσεις και τους κανονισμούς που ισχύουν. Κατά συνέπεια, θα μπορούν να εισέρχονται, να εξέρχονται και να διαμένουν εκεί χωρίς να υπόκεινται, για τον λόγο αυτό, σε κανενός είδους τέλους, φόρου ή επιβάρυνσης που δεν ισχύει και για τους Τούρκους υπηκόους.

Η Τουρκία επιφυλάσσεται του δικαιώματος να ρυθμίζει την μετανάστευση.

2. «Για να μπορούν να επικαλεστούν τις διατάξεις του άρθρου 1, οι υπήκοοι των Συμμαχικών Δυνάμεων πρέπει να είναι εφοδιασμένοι με πιστοποιητικό ή έγγραφο ταυτοποίησης που να δηλώνει την εθνικότητά τους, το οποίο θα εκδίδεται από τις αντίστοιχες Πρεσβείες, Διπλωματικές Αποστολές, Προξενεία ή Υποπροξενεία που είναι εγκατεστημένα στην Τουρκία. Ωστόσο, το εν λόγω πιστοποιητικό και έγγραφο ταυτοποίησης δεν συνιστά επαρκή απόδειξη εθνικότητας, η οποία δύναται να αμφισβητηθεί.

3. Οι υπήκοοι των Συμμαχικών Δυνάμεων θα έχουν το δικαίωμα στην Τουρκία να αποκτούν, να κατέχουν και να μεταβιβάζουν κάθε είδους κινητής και ακίνητης περιουσίας· θα μπορούν, ειδικότερα, να τη διαθέτουν με πώληση, ανταλλαγή, δωρεά, διαθήκη ή με οποιονδήποτε άλλο τρόπο, ή να εισέρχονται στην κατοχή τους μέσω κληρονομιάς σύμφωνα με το νόμο, ή βάσει διατάξεων *inter vivos* ή διαθήκης. Το δικαίωμα απόκτησης αγροτικής ιδιοκτησίας επιφυλάσσεται στους ημεδαπούς. Εφόσον συμμορφώνονται με τους νόμους και τους κανονισμούς της χώρας, μπορούν να ασκούν όλες τις μορφές εμπορίου, επαγγέλματα, βιομηχανίας και επιχειρήσεων, εκτός από εκείνες που προορίζονται για το κράτος ή για τους Τούρκους υπηκόους. Δεν υπόκεινται σε καμία από τις περιπτώσεις αυτές σε οποιοδήποτε τέλη, φόρους ή επιβαρύνσεις, διαφορετικές ή αυστηρότερες από εκείνες που επιβάλλονται στους υπηκόους του ευνομούμενου έθνους.

4. Οι υπήκοοι των Συμμαχικών Δυνάμεων δεν θα υπόκεινται στην Τουρκία στους νόμους που αφορούν τη στρατιωτική θητεία· θα απαλλάσσονται από κάθε είδους υπηρεσία και από κάθε υποχρέωση ή χρέωση που υποκαθιστά την εν λόγω υπηρεσία.

Όσον αφορά τα αναγκαστικά δάνεια, τις επιτάξεις και όλες τις άλλες χρηματικές εισφορές που εισπράττονται για πολεμικούς σκοπούς, οι υπήκοοι των Συμμαχικών Δυνάμεων θα υπόκεινται στους ίδιους κανονισμούς με τους Τούρκους υπηκόους.

Η περιουσία τους δεν μπορεί να απαλλοτριωθεί ή να τους απαγορευθεί η χρήση της, έστω και προσωρινά, παρά μόνο για λόγους δημόσιας ωφέλειας, που αναγνωρίζονται ως τέτοιοι, και έναντι δίκαιης αποζημίωσης που θα καταβληθεί εκ των προτέρων.

5. Οι υπήκοοι των Συμμαχικών Δυνάμεων στην Τουρκία, οι οποίοι μπορεί να απελαθούν με δικαστική απόφαση ή για λόγους που βασίζονται στην εσωτερική ή εξωτερική ασφάλεια του

τουρκικού κράτους ή σύμφωνα με τους νόμους και τους κανονισμούς σχετικά με την προστασία της δημόσιας ηθικής, της δημόσιας υγείας ή της φτώχειας, θα γίνονται δεκτοί ανά πάσα στιγμή, μαζί με τις οικογένειές τους στη χώρα της οποίας είναι υπήκοοι. Η μεταφορά των απελαθέντων στον τόπο προορισμού τους γίνεται με έξοδα της Τουρκικής Κυβέρνησης υπό συνθήκες που πληρούν τις απαιτήσεις της υγείας και ανθρώπινης μεταχείρισης.

6. Οι εμπορικές, βιομηχανικές ή χρηματοπιστωτικές εταιρείες, συμπεριλαμβανομένων των ασφαλιστικών εταιρειών, που έχουν συσταθεί στο έδαφος οποιασδήποτε από τις Συμμαχικές Δυνάμεις ή είναι νομίμως αναγνωρισμένες εκεί, θα αναγνωρίζονται στην Τουρκία και η ικανότητα και το δικαίωμα τους να ενάγουν και ενάγονται θα καθορίζονται από το εθνικό τους δικαιοόσον αφορά τους όρους της εγκατάστασής τους, των εργασιών τους και της άσκησης των δικαιωμάτων τους που αναγνωρίζονται από το εθνικό τους δικαίωμα, οι εταιρείες αυτές υπόκεινται στις διατάξεις του τουρκικού δικαίου.

7. Σε όλα τα ζητήματα προσωπικού καθεστώτος, δηλαδή θέματα που αφορούν τον γάμο και τις συζυγικές σχέσεις, την πατρότητα, την καταγωγή, την υιοθεσία, τη δικαιοπρακτική ικανότητα των ατόμων, την ενηλικίωση, την επιτροπεία, την κηδεμονία, την απαγόρευση και, γενικότερα, το οικογενειακό δικαίωμα των υπηκόων των Συμμαχικών Δυνάμεων, αποκλειστική αρμοδιότητα έχουν τα εθνικά δικαστήρια ή άλλες αρμόδιες εθνικές αρχές της χώρας στην οποία ανήκουν οι εν λόγω υπήκοοι.

Οι διατάξεις αυτές δεν εμποδίζουν τα τουρκικά δικαστήρια να αποφασίζουν, σύμφωνα με το εθνικό δικαίωμα των μερών, επί παρεμπιπτόντων ζητημάτων που συνδέονται με τα θέματα που προβλέπονται στην παρούσα παράγραφο.

Σε αυτήν την περίπτωση, οι αποφάσεις που αφορούν προσωπικό καθεστώς θα είναι δεσμευτικές μόνο για τα μέρη της δίκης και μόνο ως προς το αντικείμενο αυτής.

Σε ό,τι αφορά την κινητή περιουσία, όλα τα ζητήματα που σχετίζονται με την κληρονομιά ή με κληροδοτήματα και αφορούν το δικαίωμα διαδοχής ή τη διανομή της περιουσίας θα κρίνονται από τα δικαστήρια ή τις άλλες αρμόδιες αρχές που βρίσκονται στην επικράτεια της χώρας στην οποία ανήκε ο αποθανών και σύμφωνα με το εθνικό της δικαίωμα.

Όσον αφορά την ακίνητη περιουσία, τα ζητήματα που σχετίζονται με την κληρονομιά ή με κληροδοτήματα και αφορούν το δικαίωμα διαδοχής ή τη διανομή της περιουσίας θα κρίνονται αποκλειστικά από τα δικαστήρια ή τις αρμόδιες αρχές της χώρας στην οποία βρίσκεται το ακίνητο και σύμφωνα με τους νόμους της χώρας αυτής.

Όλες οι παραπάνω διατάξεις εφαρμόζονται υπό την προϋπόθεση της αμοιβαιότητας.

[506]

ΥΠΟΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙΙ

Ερωτηματολόγιο που υποβλήθηκε στην τουρκική αντιπροσωπεία από τον Πρόεδρο της Πρώτης Υποεπιτροπής της Επιτροπής για το καθεστώς των αλλοδαπών

1. Παραδέχεται η τουρκική αντιπροσωπεία ότι οι υπήκοοι των Συμμαχικών Δυνάμεων θα πρέπει να έχουν ελεύθερη πρόσβαση στα τουρκικά δικαστήρια και να μπορούν να ενάγουν και να ενάγονται υπό τους ίδιους όρους από κάθε άποψη με τους Τούρκους υπηκόους, χωρίς να υπόκεινται σε οποιαδήποτε εγγύηση ή κατάθεση λόγω της υπηκοότητάς τους ή του γεγονότος ότι δεν έχουν κατοικία ή διαμονή στην Τουρκία;

2. Θα ήταν πρόθυμη η τουρκική αντιπροσωπεία να συμφωνήσει με την υιοθέτηση ενός συστήματος που να περιλαμβάνει την ένταξη στο τουρκικό δικαστικό σώμα ενός στοιχείου απο-

τελούμενου από δικαστές, οι οποίοι θα προτείνονταν στην Τουρκική Κυβέρνηση από μια διεθνή αρχή, όπως, για παράδειγμα, το Μόνιμο Δικαστήριο Διεθνούς Δικαιοσύνης, και των οποίων το έργο, ενώ θα αποτελούσαν μέρος του τουρκικού δικαστικού σώματος, θα ήταν να συνεργάζονται με τους Τούρκους συναδέλφους τους, βάσει όρων που θα συζητηθούν, σε όλα τα ζητήματα που αφορούν τους υπηκόους των Συμμαχικών Δυνάμεων;

3. Θα συμφωνούσε η τουρκική αντιπροσωπεία να έχει το ειδικό στοιχείο που αναφέρθηκε στην προηγούμενη ερώτηση, συγκεκριμένο ρόλο στην προετοιμασία των σχεδίων μεταρρύθμισης που θα είναι αναγκαία για την προσαρμογή του τουρκικού δικαίου στις απαιτήσεις της σύγχρονης ζωής;

13 Δεκεμβρίου 1922

ΥΠΟΠΑΡΑΡΤΗΜΑ IV

*Σχέδιο σχετικά με τη δικαιοδοσία σε θέματα εκτός της προσωπικής κατάστασης
που υποβλήθηκε από την αντιπροσωπεία των Συμμάχων
στην τουρκική αντιπροσωπεία στις 14 Δεκεμβρίου 1922*

1. Οι υπήκοοι των Συμμαχικών Δυνάμεων θα έχουν ελεύθερη πρόσβαση στα τουρκικά δικαστήρια και θα μπορούν να μηνύουν και να μηνούνται υπό τους ίδιους όρους καθ' όλα με τους Τούρκους υπηκόους, χωρίς να υπόκεινται σε οποιαδήποτε εγγύηση ή κατάθεση οποιουδήποτε είδους λόγω της υπηκοότητάς τους ή του γεγονότος ότι δεν έχουν κατοικία ή διαμονή στην Τουρκία.

2. Αγωγές ακινήτων που ανακύπτουν στην Τουρκία μεταξύ υπηκόων των Συμμαχικών Δυνάμεων ή μεταξύ των τελευταίων και Τούρκων υπηκόων και αφορούν ακίνητη περιουσία που βρίσκεται στην Τουρκία, θα ασκούνται ενώπιον του τουρκικού δικαστηρίου του τόπου όπου βρίσκεται η εν λόγω περιουσία.

3. Αγωγές προσωπικού, αστικού ή εμπορικού χαρακτήρα που προκύπτουν στην Τουρκία μεταξύ υπηκόων των Συμμαχικών Δυνάμεων ή μεταξύ αυτών και Τούρκων υπηκόων και οι οποίες, σύμφωνα με τους συνήθεις κανόνες του διεθνούς δικαίου, υπάγονται στη δικαιοδοσία των τουρκικών δικαστηρίων, θα εισάγονται, ελλείψει αντίθετης συμφωνίας μεταξύ των μερών, ενώπιον των τουρκικών δικαστηρίων.

4. Σε ποινικές υποθέσεις οι υπήκοοι των Συμμαχικών Δυνάμεων στην Τουρκία θα υπόκεινται, σύμφωνα με τους συνήθεις κανόνες

[507]

διεθνούς δικαίου, στη δικαιοδοσία των τουρκικών δικαστηρίων για κάθε είδους εγκλήματα που διαπράττουν στην Τουρκία, χωρίς όμως να θίγονται τα δικαιώματα δικαιοδοσίας που ενδέχεται να έχουν οι Συμμαχικές Δυνάμεις δυνάμει της δικής τους νομοθεσίας για εγκλήματα που διαπράχθηκαν από τους υπηκόους τους στο εξωτερικό.

5. Η Τουρκική Κυβέρνηση δεσμεύεται, από τη στιγμή έναρξης ισχύος της παρούσας Συνθήκης, να προσλάβει επαρκή αριθμό δικαστών σύμφωνα με τις κατωτέρω διατάξεις, οι οποίοι θα προτείνονται από το Μόνιμο Δικαστήριο Διεθνούς Δικαιοσύνης και θα εντάσσονται στα πρωτοβάθμια δικαστήρια της Κωνσταντινούπολης, της Σμύρνης και της Προύσας, καθώς και στο Εφετείο και το Ακυρωτικό Δικαστήριο.

Οι όροι πρόσληψης και οι αποδοχές των εν λόγω δικαστών θα καθορίζονται από το Μόνιμο Δικαστήριο Διεθνούς Δικαιοσύνης σε συμφωνία με την Τουρκική Κυβέρνηση.

6. Σε περίπτωση που τα τουρκικά δικαστήρια είναι αρμόδια για κάποιο ζήτημα, τα δικαστήρια που ορίζονται στο άρθρο 5 θα έχουν αποκλειστική αρμοδιότητα, σε πρώτο βαθμό, για τις υπο-

θέσεις που αναφέρονται στα άρθρα 2 και 3, καθώς και για τις διώξεις που ασκούνται σύμφωνα με το άρθρο 4, και γενικά για κάθε υπόθεση που αφορά υπηκόους των Συμμαχικών Δυνάμεων. Οι περιοχές στις οποίες επεκτείνεται η δικαιοδοσία τους θα καθορίζονται αναλόγως.

Όταν κάποιο από τα δικαστήρια που αναφέρονται στο άρθρο 5 εξετάζει μία από αυτές τις υποθέσεις, είτε με ακρόαση είτε με προκαταρκτική διερεύνηση, θα συμμετέχουν πάντα στον σχηματισμό του δικαστηρίου επαρκής αριθμός από τους δικαστές που αναφέρονται στο άρθρο 5, ώστε να αποτελούν πλειοψηφία στις αποφάσεις.

Σε όλες τις περιπτώσεις όπου το δικαστήριο αποτελείται από πολλούς δικαστές, πρόεδρος θα είναι πάντοτε Τούρκος δικαστής.

7. Η Τουρκική Κυβέρνηση αναλαμβάνει από την έναρξη ισχύος της παρούσας συνθήκης να σχηματίσει συμβουλευτική επιτροπή, στην οποία θα συμμετέχουν οι δικαστές που αναφέρονται στο άρθρο 5, παράγραφος 1, οι οποίοι θα υπηρετούν στο Εφετείο ή στο Ακυρωτικό Δικαστήριο. Καθήκον της επιτροπής αυτής θα είναι να προετοιμάζει όλα τα εν λόγω σχέδια μεταρρύθμισης που μπορεί να θεωρηθούν αναγκαία προκειμένου να διατηρηθεί το τουρκικό δίκαιο στο ίδιο επίπεδο με τις συνθήκες της σύγχρονης ζωής.

8. Στις πόλεις της Κωνσταντινούπολης, της Σμύρνης και της Προύσας, εντάλματα σύλληψης ή έρευνας κατά υπηκόων των Συμμαχικών Δυνάμεων θα εκδίδονται αποκλειστικά από τους δικαστές που αναφέρονται στο άρθρο 6, παράγραφος 1, ενώπιον των οποίων ο κατηγορούμενος θα οδηγείται χωρίς καθυστέρηση.

Οι υπήκοοι των Συμμαχικών Δυνάμεων που συλλαμβάνονται χωρίς ένταλμα σε περίπτωση *flagrante delicto* (ελλ. επ' αυτοφώρω) ή συλλαμβάνονται εκτός των ανωτέρω πόλεων βάσει εντάλματος Τούρκου δικαστή, έχουν πάντοτε το δικαίωμα να απαιτήσουν να οδηγηθούν, χωρίς καθυστέρηση και το αργότερο εντός σαράντα οκτώωρου από τη σύλληψή τους, ενώπιον ενός εκ των δικαστών που αναφέρονται στο άρθρο 5, παράγραφος 1, και έχουν δικαιοδοσία στον τόπο της σύλληψης. Μετά την παρέλευση της προθεσμίας αυτής, η αποφυλάκιση καθίσταται υποχρεωτική.

[508]

9. Όλα τα ζητήματα που αφορούν την εκτέλεση των αποφάσεων, την επίδοση δικαστικών και εξωδικαστικών εγγράφων, *commissions rogatoires* (ελλ. δικαστικά αιτήματα), διαταγές πληρωμής εξόδων και δαπανών, δωρεάν δικαστική συνδρομή και φυλάκιση για χρέη θα ρυθμίζονται μεταξύ των Συμμαχικών Δυνάμεων και της Τουρκίας με ειδικές συμβάσεις που θα συναφθούν μεταξύ των ενδιαφερομένων κρατών.

Αρ. 31

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΓΙΑ ΤΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΤΩΝ ΑΛΛΟΔΑΠΩΝ

*Πρακτικά*¹¹⁴ της Τρίτης Συνεδρίασης, 6 Ιανουαρίου 1923, στις 4 μ.μ.,
υπό την Προεδρία του Μαρκήσιου Garroni

Παρόντες:

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
Μαρκήσιος Curzon του Kedleston
Σερ H. Rumbold

ΓΑΛΛΙΑ
κ. Barrère
κ. Bompard

114. Τα παρόντα πρακτικά δεν αντιπροσωπεύουν τις υπογεγραμμένες εκδόσεις των ομιλιών εκτός από τις βρετανικές.

ΙΤΑΛΙΑ
Μαρκήσιος Garroni
κ. Montagna
κ. Lago

ΙΑΠΩΝΙΑ
Βαρόνος Hayashi
κ. Otchiai

ΡΟΥΜΑΝΙΑ
κ. Cotzesco

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
κ. Child
Ναύαρχος Bristol
κ. Grew

ΕΛΛΑΔΑ
κ. Βενιζέλος
κ. Κακλαμάνος
ΤΟΥΡΚΙΑ
Ismet Πασάς
Riza Nour Μπέης

ΒΕΛΓΙΟ
Βαρόνος Moncheur

Παρόντες επίσης:

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
Sir W. Tyrrell
κ. Malkin
κ. Ryan
Αντισυνταγματάρχης Heywood
κ. Forbes Adam
κ. Leeper
κ. McClure

ΓΑΛΛΙΑ
κ. Fromageot
κ. de Lacroix
κ. Laporte
κ. Bargeton
κ. de Percin
κ. Barois

ΙΤΑΛΙΑ
κ. Arlotta
κ. Guariglia
κ. Galli
κ. Polverelli

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
κ. Amory
κ. Dwight
κ. Gillespie

[509]

ΙΑΠΩΝΙΑ
κ. Nagaoka
κ. Sato
κ. Tani

ΕΛΛΑΔΑ
κ. Δενδράμης
κ. Πολίτης

ΡΟΥΜΑΝΙΑ
Συνταγματάρχης Dumitresco

ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ
κ. Georgevitch

ΤΟΥΡΚΙΑ
Tahir Μπέης

Γενική Γραμματεία
κ. Massigli, *Γενικός Γραμματέας της Διάσκεψης*

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
κ. Spring Rice
κ. Wicks

ΓΑΛΛΙΑ
κ. Lagarde
κ. de Saint-Hardouin

ΙΤΑΛΙΑ
κ. Indelli
ΙΑΠΩΝΙΑ
κ. Hotta

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
κ. Belin
ΕΛΛΑΔΑ
κ. Κόλλας

Ο Μαρκήσιος Garroni κάλεσε την τουρκική αντιπροσωπεία να απαντήσει στις ομιλίες των αντιπροσώπων των Συμμάχων Αντιπροσώπων στη συνεδρίαση της 28ης Δεκεμβρίου.

Ο Ismet Πασάς διάβασε την ακόλουθη δήλωση: —

«Η τουρκική αντιπροσωπεία άκουσε τις ομιλίες που έγιναν από τον Πρόεδρο (Μαρκήσιο Garroni), τον κ. Barrère, τον Βαρόνο Hayashi, κ. Child, τον Λόρδο Curzon και τον κ. Bompard κατά τη διάρκεια της συνεδρίασης που πραγματοποιήθηκε στις 28 Δεκεμβρίου.

«Τα επιχειρήματα που προβάλλονται από τις διάφορες αντιπροσωπείες υπέρ ενός μεταβατικού καθεστώτος εξετάστηκαν διεξοδικά από την τουρκική αντιπροσωπεία και δεν φαίνεται σ' αυτήν να αποδεικνύουν την αναγκαιότητα ενός τέτοιου καθεστώτος. Αντίθετα, είναι σαφές ότι η πιο ορθολογική και απλή πορεία που θα έπρεπε να ακολουθηθεί στο θέμα αυτό θα ήταν να εφαρμοστεί στην Τουρκία το σύστημα που ισχύει οπουδήποτε αλλού.

Οι δηλώσεις των διαφόρων ομιλητών μπορούν να συνοψιστούν ως εξής :

«1. Ότι είναι απαραίτητο, ως εγγύηση, να αντικατασταθούν οι Διομολογήσεις από ένα μεταβατικό καθεστώς.

[510]

«2. Ότι το σύστημα εγγυήσεων που παραδόθηκε στην τουρκική αντιπροσωπεία δεν θα ήταν ασυμβίβαστο με την τουρκική κυριαρχία.

«3. Ότι η Τουρκία απάντησε με άρνηση, αλλά απέφυγε να υποβάλει αντιπρόταση.

«1. Ενώ γίνεται δεκτό ότι θα ήταν άδικη η επαναφορά των Διομολογήσεων, επιδιώκεται να δικαιολογηθούν τα προτεινόμενα μεταβατικά μέτρα με το επιχείρημα ότι τα δικαιώματα των αλλοδαπών πρέπει να διασφαλίζονται με ειδικές εγγυήσεις.

«Μετά τη δήλωση της τουρκικής αντιπροσωπείας σχετικά με την επάρκεια των υφιστάμενων εγγυήσεων, ο Βαρόνος Hayasi, όπως και ο πρώτος Γάλλος αντιπρόσωπος, στάθηκε στην ανάγκη να αποδειχθεί με πράξεις και όχι με λόγια ότι οι ξένοι μπορούν να ζουν στην Τουρκία χωρίς πρόσθετες εγγυήσεις και είπε ότι καθώς η Ιαπωνία είχε εργαστεί για την αναδιοργάνωση της και τη μεταρρύθμιση των θεσμών της για είκοσι χρόνια πριν αποκτήσει την κατάργηση των διομολογήσεων, η Τουρκία θα μπορούσε επωφελώς να ακολουθήσει το παράδειγμά της.

«Η τουρκική αντιπροσωπεία θεωρεί ότι δεν χρειάζεται να επαναλάβουμε το γεγονός ότι οι αλλοδαποί στην Τουρκία δεν προστατεύονται με απλές λέξεις, αλλά ότι η Τουρκία εργάζεται για την αναδιοργάνωση και μεταρρύθμιση εδώ και μισό αιώνα (σημείο που ανταποκρίνεται στην πρόταση της ιαπωνικής αντιπροσωπείας) και έτσι έχει καταφέρει να δημιουργήσει θεσμούς οι οποίοι είναι απολύτως σύμφωνοι με τις σύγχρονες ανάγκες. Αυτές οι θεσμοί παρέχουν απτή απόδειξη της ορθότητας του επιχειρηματός μας.

«Ο Λόρδος Curzon υποστήριξε ότι οι θεσμοί αυτοί δεν ανταποκρίνονται τις απαιτήσεις της σημερινής εποχής, ότι ο τουρκικός Αστικός Κώδικας βασίζεται στη μουσουλμανική θρησκεία, και ότι κατά συνέπεια έχει διαφορετικό χαρακτήρα από αυτόν των κωδίκων που ισχύουν σε άλλα κράτη, όπως η Ελλάδα, όπου εξάλλου, δεν υπάρχει ξένη παροικία με μεγάλη σημασία.

«Η τουρκική αντιπροσωπεία αισθάνεται υποχρεωμένη να δηλώσει για άλλη μια φορά ότι ο τουρκικός Αστικός Κώδικας δεν έχει καθόλου θρησκευτικό χαρακτήρα, όποια και αν είναι η

προέλευσή του. Είναι παγιωμένο γεγονός ότι οι νόμοι δεν πρέπει να κρίνονται από τις πηγές από τις οποίες προέρχονται, αλλά από το πραγματικό τους περιεχόμενο και από το βαθμό στον οποίο ανταποκρίνονται στις ανάγκες των κοινωνιών που διέπονται από αυτούς. Ακόμα και αν εξαιρέσουμε το γεγονός ότι ορισμένες μεγάλες χώρες διέπονται από μη γραπτό δίκαιο, το οποίο προέρχεται από τους διάφορους θεσμούς της κοινωνικής ζωής διαφόρων εποχών, είναι αυτονόητο ότι σε πολλές δυτικές χώρες οι κώδικες δικαίου προέρχονται από διάφορες πηγές - το εθιμικό, το ρωμαϊκό δίκαιο και το γερμανικό δίκαιο, καθώς και το εκκλησιαστικό δίκαιο. Πρέπει επίσης να παρατηρηθεί ότι οι περισσότερες από τις αρχές που κατοχυρώνονται στον τουρκικό Αστικό Κώδικα δεν διαφέρουν από τις διατάξεις των ευρωπαϊκών κωδίκων δικαίου.

«Όσον αφορά το επιχείρημα που βασίζεται στη διαφορά μεταξύ του αριθμού των αλλοδαπών που είναι εγκατεστημένοι στην Τουρκία και εκείνων στις διάφορες γειτονικές χώρες (ιδίως της Ελλάδας), ένα επιχείρημα το οποίο μπορεί να δύσκολα μπορεί να ειπωθεί ότι συνηγορεί υπέρ των τελευταίων, ο Λόρδος Curzon θα παραδεχθεί ασφαλώς ότι σε τέτοια θέματα η αρχή δεν μπορεί να καθοριστεί από ένα ζήτημα αριθμών.

[511]

«Οι περιοχές που αποσπάστηκαν από την Οθωμανική Αυτοκρατορία κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα και ακόμη πιο πρόσφατα, όπως η Μακεδονία, η Ήπειρος κ.ά. περιείχαν επίσης αρκετά μεγάλες ξένες παροικίες· και παρόλα αυτά δεν διατηρήθηκαν εκεί οι Διομολογήσεις, ούτε υπήρξε κάποιο προσωρινό καθεστώς που τις αντικατέστησε. Αυτό αποδεικνύει ότι δεν είναι ο αριθμός των συγκεκριμένων αλλοδαπών που έκρινε τη θέση τους.

«Αυτές οι περιοχές προσέφεραν πεδίο δραστηριότητας πολύ ευρύτερο από τις υπόλοιπες της Τουρκίας, και η μείωση στον αριθμό των αλλοδαπών σε αυτές δεν μπορεί να εξηγηθεί παρά μόνο από τη διαφορετική αντιμετώπισή τους εκεί. Δεν θα ήταν, επομένως, δίκαιο να προσάψουμε στην Τουρκία ως μομφή τις διευκολύνσεις και τη φιλοξενία που έχει κατά κανόνα προσφέρει στους ξένους.

«Όσον αφορά τα υποτιθέμενα ελαττώματα του τουρκικού εμπορικού κώδικα, ο οποίος λέγεται ότι είναι πολύ ξεπερασμένος, η τουρκική αντιπροσωπεία παρακαλεί να σημειωθεί ότι τα σημαντικότερα μέρη του κώδικα αυτού –εκείνα που αφορούν τις συναλλαγματικές, τις εταιρείες, την ασφάλιση και την πτώχευση– έχουν αναδιαμορφωθεί και μεταρρυθμιστεί πλήρως.

«Ο Λόρδος Curzon πρόσθεσε περαιτέρω ότι υπήρχαν περιθώρια βελτίωσης στη διαχείριση των υφιστάμενων νόμων, ότι είχαν παρατηρηθεί σημαντικές καθυστερήσεις στην εκδίκαση των υποθέσεων και ότι δεν ήταν σπάνιο φαινόμενο να συναντάμε υποθέσεις που είχαν διαρκέσει πάνω από δέκα χρόνια.

«Η τουρκική αντιπροσωπεία πιστεύει ότι οι δικαστές στην Τουρκία μπορεί μερικές φορές να εκδίδουν λανθασμένες αποφάσεις (αυτό συμβαίνει στα δικαστήρια όλων των χωρών)· ότι οι διευκολύνσεις για την άσκηση έφεσης που τίθενται στη διάθεση των διαδίκων από τη νομοθεσία κάθε χώρας έχουν σχεδιαστεί με ρητό σκοπό να παρέχουν μια θεραπεία για αυτά τα σφάλματα· και ότι οι καθυστερήσεις που συμβαίνουν στη διευθέτηση ορισμένων υποθέσεων οφείλονται πάντα στη φύση της υπόθεσης ή σε άλλες περιστάσεις και βρίσκουν την εξήγησή τους σε λόγους νομικής φύσεως ή στα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης. Σε άλλες χώρες συναντά κανείς συχνά υποθέσεις που διαρκούν αρκετά χρόνια και σημαντικές καθυστερήσεις στη διαδικασία της προκαταρκτικής εξέτασης, με επακόλουθο τη μακροχρόνια κράτηση σε φυλακές εν αναμονή της δίκης.

«Ο Σερ Horace Rumbold, Πρόεδρος της υποεπιτροπής, ανέφερε στη δήλωσή του τη σύλληψη ενός Βρετανού υπηκόου στην Κωνσταντινούπολη και τις έρευνες που διενεργήθηκαν στις τράπεζες. Η τουρκική αντιπροσωπεία δεν γνωρίζει βάσει ποιων λόγων ελήφθησαν αυτά τα μέτρα (που οπωσδήποτε πρέπει να έχουν κάποια νομική βάση)· ωστόσο, τολμά να επισημάνει στο πλαίσιο αυτό ότι πολλές από τις πράξεις που διενεργήθηκαν από τις Αρχές των Συμμάχων τα τελευ-

ταία χρόνια στις κατεχόμενες περιοχές της Τουρκίας είναι κατά πολύ σοβαρότερες ως προς τα αποτελέσματά τους και πολύ δυσκολότερο να δικαιολογηθούν.

«Θα ήθελα να επισημάνω, για άλλη μια φορά, ότι πάνω από τα μισά ευρωπαϊκά κράτη, εμπιστευόμενα τους θεσμούς μας, δεν θεώρησαν αναγκαίο, μετά την κατάργηση των Διομολογήσεων να προτείνουν την καθιέρωση ενός προσωρινού ή μεταβατικού καθεστώτος για τους αλλοδαπούς που εγκαταστάθηκαν στη χώρα μας· και ότι πολλοί ουδέτεροι και άλλοι υπήκοοι συνέχισαν, από το 1914 και εξακολουθούν έως σήμερα, να ασκούν τις δραστηριότητές τους στην Τουρκία χωρίς καμία ειδική εγγύηση για την προστασία του προσώπου και της περιουσίας τους πέραν όσων προβλέπει η τουρκική νομοθεσία για τους ίδιους τους συμπατριώτες μας.

[512]

«Είναι πολύ σημαντικό να παρατηρήσουμε ότι οι νόμοι και οι θεσμοί κάθε κράτους συμβάλλουν στην εξασφάλιση της προστασίας των δικαιωμάτων των υπηκόων του. Οι αλλοδαποί που έρχονται να επισκεφθούν ή να εγκατασταθούν στη χώρα επωφελούνται αναμφίβολα από αυτή την προστασία, αλλά θα ήταν άδικο και αντίθετο προς όλα τα δικαιώματα ενός κράτους να είναι υποχρεωμένο να λαμβάνει τη συγκατάθεση άλλων κρατών για τους νόμους που πρέπει να επιβάλλει στους δικούς του υπηκόους, και οι αλλοδαποί δεν μπορούν να διεκδικήσουν καθεστώς ειδικών προνομίων σε μια χώρα που δεν είναι η δική τους.

«2. Σχεδόν όλοι οι ομιλητές υποστήριξαν ότι το καθεστώς που προτείνουν οι Σύμμαχοι είναι πολύ μετριοπαθές και περιλαμβάνει ακόμη και κάποιες παραχωρήσεις σε σύγκριση με το καθεστώς των διομολογήσεων και ότι δεν παραβιάζει σε καμία περίπτωση την τουρκική κυριαρχία.

«Επιτρέψτε μου, πρώτα απ' όλα, να προβώ σε μία σύντομη σύγκριση μεταξύ των δύο συστημάτων και να καταστήσω σαφές πόσο ασήμαντες είναι οι λεγόμενες παραχωρήσεις σε σύγκριση με την επιβάρυνση του προηγούμενου καθεστώτος, την οποία θα συνεπαγόταν προφανώς η υιοθέτηση των προτάσεων των Συμμάχων;

«Οι Σύμμαχοι λένε ότι συμφωνούν να υποβάλλουν στα τουρκικά δικαστήρια όλες τις πάσης φύσεως διαφορές που προκύπτουν μεταξύ αλλοδαπών, δηλαδή υποθέσεις που υπό το παλαιό καθεστώς ήταν αποκλειστικά στη δικαιοδοσία των προξενικών δικαστηρίων· και λένε ότι δεν πρόκειται πλέον να υπάρξει καμία συνδρομή ή παρέμβαση εκ μέρους των δραγουμάνων στις αγωγές αυτές, ούτε οποιαδήποτε ενέργεια εκ μέρους των διπλωματικών αποστολών.

«Τώρα, υπό το καθεστώς των διομολογήσεων, οι ποινικές υποθέσεις και οι υποθέσεις που σχετίζονταν με ακίνητα, μισθώσεις και ενοικιάσεις διεκπεραιώνονταν από δικαστήρια αποτελούμενα αποκλειστικά από Τούρκους δικαστές και όλες οι υποθέσεις σχετικές με ακίνητη περιουσία εξετάζονταν απευθείας από τουρκικά δικαστήρια, χωρίς προξενική συνδρομή. Το σχέδιο των Συμμάχων, αντιθέτως, θα ανέθετε αυτές τις υποθέσεις σε μικτά δικαστήρια. Στο παλαιό καθεστώς, άλλες αστικές ή εμπορικές διαφορές μεταξύ Τούρκων και αλλοδαπών εξετάζονταν από μικτά δικαστήρια, στα οποία η πλειοψηφία των δικαστών ήταν Τούρκοι· ωστόσο, βάσει του σχεδίου των Συμμάχων, αυτές οι υποθέσεις θα εξετάζονταν από δικαστήρια στα οποία η πλειοψηφία των δικαστών θα ήταν αλλοδαποί. Σύμφωνα με το σύστημα των Διομολογήσεων, δικαστικοί σύμβουλοι συμμετείχαν μόνο στα δικαστήρια πρώτου βαθμού· το σχέδιο των Συμμάχων θα εισήγαγε πλειοψηφία αλλοδαπών δικαστών και στο Εφετείο και ακόμη και στο Ακυρωτικό Δικαστήριο. Παλαιότερα, εντάλματα έκδοσης, έρευνας και εκτέλεσης ποινών εκδίδονταν από Τούρκους δικαστές ή αρχές· το σχέδιο των Συμμάχων θα τους στερούσε αυτές τις αρμοδιότητες και θα τις μεταβίβαζε σε αλλοδαπούς δικαστές.

«Η διαφορά μεταξύ των δύο συστημάτων είναι τόσο προφανής, ώστε η τουρκική αντιπροσωπεία θεωρεί ότι μπορεί να αποφύγει την περαιτέρω ανάλυση· αρκεί να παρατηρηθεί πόσο απολύτως σωστό ήταν να ειπωθεί στην προηγούμενη συνεδρίαση ότι κάθε φορά που προτείνεται ένα μεταβατικό καθεστώς, αυτό οδηγεί σε ένα σύστημα πιο επιβαρυντικό από το προηγούμενο.

«Όσον αφορά την ερώτηση εάν η εισαγωγή αλλοδαπών δικαστών στο δικαστικό σύστημα μιας

χώρας είναι ή δεν είναι συμβατή με την κυριαρχία της Τουρκίας, η τουρκική αντιπροσωπεία οφείλει να δηλώσει ότι δεν μπορεί να συμμεριστεί τις απόψεις που εκφράστηκαν από διάφορους ομιλητές.

[513]

«Η τουρκική αντιπροσωπεία συμφωνεί πλήρως με τον κ. Child θεωρώντας ότι η ανεξαρτησία ενός κράτους δεν σημαίνει την απομόνωσή του ή την περιφρόνηση των δικαιωμάτων των άλλων, ότι οι λαοί πρέπει να αλληλοβοηθούνται, ότι η αναγκαία επικοινωνία μεταξύ των λαών απαιτεί από αυτούς να κάνουν ορισμένες θυσίες και να συμφωνούν σε ορισμένους περιορισμούς στην ανεξαρτησία τους. Τίποτα δεν θα μπορούσε να είναι πιο δίκαιο ή πιο σύμφωνο με τις διεθνείς ανάγκες από αυτές τις ιδέες, οι οποίες εκφράστηκαν με τόση σαφήνεια και ευφράδεια. Η Τουρκία δεν έχει καμία πρόθεση να απομονωθεί ή να αγνοήσει τα δικαιώματα των άλλων· αναγνωρίζει πλήρως ότι τα έθνη εξαρτώνται το ένα από το άλλο στις σχέσεις τους και ότι πρέπει να σέβονται τα δικαιώματά τους και ότι με αυτό το σκοπό ανέχονται ορισμένοι περιορισμοί. Αλλά θα είναι απολύτως απαράδεκτο οι περιορισμοί αυτοί να φτάνουν σε σημείο όπου οι αποκλειστικές ιδιότητες της κυριαρχίας θα μεταβιβάζονται σε άλλα κράτη. Η αντίληψη της κρατικής υπόστασης δεν θα επέτρεπε ποτέ την επέκταση αυτών των περιορισμών σε τέτοιο βαθμό. Καθώς τώρα η απονομή της δικαιοσύνης είναι μία από αυτές τις αποκλειστικές ιδιότητες της κυριαρχίας, κανένα ανεξάρτητο κράτος δεν θα μπορούσε να συναινέσει στο να συμμετέχουν ξένοι δικαστές στην άσκηση δικαστικών λειτουργιών στο έδαφός του.

«Ο Λόρδος Curzon ανέφερε το παράδειγμα της Αγγλίας, η οποία, αν και εξίσου ζηλότυπη ως προς την κυριαρχία της όπως η Τουρκία, δεν είχε διστάσει να υποβάλει σε ξένους διαιτητές τη διαφορά της με τις Ηνωμένες Πολιτείες σχετικά με την «Αλαμπάμα»· και είπε ότι αυτή η προσφυγή στη διαιτησία δεν είχε θεωρηθεί σε καμία περίπτωση ως παραβίαση της κυριαρχίας της. Η Τουρκία κατέφυγε επίσης σε διαιτησία με σκοπό τη διευθέτηση της διαφοράς μεταξύ της Ρωσίας και της ίδιας όσον αφορά την αποζημίωση των Ρώσων υπηκόων. Αναμφίβολα δεν υπάρχει τίποτα ασυμβίβαστο με τα κυριαρχικά δικαιώματα στα κράτη που προσφεύγουν στη διαιτησία για τη διευθέτηση των μεταξύ τους διαφορών, αλλά δεν υπάρχει ανάγκη να επισημανθεί η διαφορά που υπάρχει μεταξύ διαιτησίας και δικαιοδοσίας, όσον αφορά τόσο τη φύση όσο και τον νομικό τους χαρακτήρα.

«Στο θέμα που συζητείται τώρα δεν ασχολούμαστε με μια συγκεκριμένη σύγκρουση μεταξύ κρατών, αλλά με ένα γενικό μέτρο που προτείνεται να υιοθετηθεί σχετικά με τις αγωγές που προκύπτουν συνεχώς από τις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών. Υπάρχει οποιαδήποτε παράδειγμα ανεξάρτητου κράτους που να επιτρέπει σε ξένους δικαστές να απονείμουν δικαιοσύνη μόνιμα στην επικράτειά του;

«Αυτοί είναι οι λόγοι για τους οποίους η τουρκική αντιπροσωπεία δεν μπορεί αποδεχτεί την εν λόγω πρόταση.

«3. Η τουρκική αντιπροσωπεία κατηγορείται ότι ασκεί κριτική στο σχέδιο των Συμμάχων σχέδιο χωρίς να καταθέσει καμία αντιπρόταση.

«Η τουρκική αντιπροσωπεία έχει δηλώσει από την αρχή, και επανέλαβε στην υποεπιτροπή, ότι είναι έτοιμη να συνάψει συμβάσεις ή συμφωνίες με σκοπό τη ρύθμιση της θέσης των αλλοδαπών στην Τουρκία, σύμφωνα με τις γενικές αρχές του διεθνούς δικαίου. Η υποεπιτροπή έχει ήδη αρχίσει να ακολουθεί αυτή τη γραμμή και εξέτασε σε κάποιο βαθμό τους όρους υπό τους οποίους φυσικά και νομικά πρόσωπα μπορούν να εγκατασταθούν στην Τουρκία· να συνεχίσει τις εργασίες της όσον αφορά τα ζητήματα που σχετίζονται με το προσωπικό

[514]

καθεστώς των αλλοδαπών και τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες μπορούν να ασκήσουν αγωγή και να μηνύονται.

«Η τουρκική αντιπροσωπεία είναι πρόθυμη να υιοθετήσει την ίδια βάση συζήτησης για την επίλυση των υπόλοιπων ζητημάτων –όπως είχε ήδη υιοθετηθεί για την επίλυση των θεμάτων

εντός Τουρκίας– δηλαδή τις πρόνοιες που προβλέπονται από τις συμβάσεις μεταξύ άλλων ανεξάρτητων κρατών. Σήμερα, ακόμη κι αν δεν υφίστανται παρόμοιες ρυθμίσεις μεταξύ των Δυνάμεων και της Τουρκίας, η τελευταία δεν παραλείπει να σέβεται τα δικαιώματα των ξένων εντός των συνόρων της και να διασφαλίζει την προστασία τους, εφαρμόζοντας τους κανόνες του διεθνούς δικαίου.

«Μετά την τελευταία μου ομιλία, ο Λόρδος Curzon υπενθύμισε το γεγονός ότι έχω επανειλημμένα εκφράσει την επιθυμία να συνάψω ειρήνη και έδειξε κάποια αμφιβολία ως προς τη δυνατότητα επίτευξης του στόχου αυτού.

«Μου φαίνεται περιττό να εξηγήσω ποιες προσπάθειες η Κυβέρνησή μου και εγώ έχουμε ήδη καταβάλει και θα συνεχίσουμε να καταβάλλουμε με σκοπό τη σύναψη ειρήνης. Είναι η ελπίδα να επιτύχουμε την αναγνώριση των δικαιωμάτων μας που μας καθοδηγεί σε κάθε ζήτημα και μας ωθεί να εκθέτουμε τις απόψεις μας με ειλικρίνεια και χωρίς κανένα κρυφό σχέδιο. Κινούμεθα από το ευρύτερο πνεύμα συμφιλίωσης και κατανόησης και δεν επιθυμούμε να καταπατήσουμε τα δικαιώματα των άλλων. Πάντα έλεγα ότι ο τουρκικός λαός, παρά τα πρόσφατα γεγονότα και τα αποτελέσματα που επιτεύχθηκαν μετά από τόσα δεινά και με το κόστος απίστευτων θυσιών, δεν έχει διευρύνει σε καμία περίπτωση τις δίκαιες διεκδικήσεις του· θεωρούσε πάντα ότι δεσμεύεται από το Εθνικό Συμβόλαιο, το οποίο συνήφθη το 1920 εν μέσω της σοβαρότερης κρίσης στην ιστορία του. Θέλω λοιπόν να επαναλάβω αυτό που είχα την τιμή να δηλώσω από την πρώτη μέρα: —

«Καταγγέλλεται ότι μιλάμε πολύ συχνά για την τουρκική κυριαρχία. Εκπροσωπούμε εδώ ένα έθνος που έχει συνειδηση της ανεξαρτησίας του και επιθυμεί να επιτύχει μια δίκαιη ειρήνη. Ήρθαμε στη Διάσκεψη με τη διαβεβαίωση ότι θα μας αντιμετωπίσουν ως ισότιμους. Ο λόγος για τον οποίο έχουμε μιλήσει συχνά για την κυριαρχία μας είναι ότι αναγκαστήκαμε να το κάνουμε λόγω των προτάσεων που μας έγιναν, οι οποίες ήταν υπολογισμένες για να βλάψουν την κυριαρχία αυτή. Κανένα άλλο κυρίαρχο κράτος, ούτε καν η Ελλάδα, δεν έχει έρθει αντιμέτωπο με προτάσεις αυτού του χαρακτήρα.

«Ο τουρκικός λαός έχει το δικαίωμα, πρώτα και κύρια, να θεωρείται όπως κάθε άλλος, ανεξάρτητο έθνος.

«Επομένως, δεν θα παραμείνει κανένα εμπόδιο στη σύναψη ειρήνης, μόλις συμφωνηθεί, σύμφωνα με τις διαβεβαιώσεις που μας δόθηκαν, να μας αντιμετωπίσουν σε βάση πλήρους ισότητας σε όλα τα ζητήματα που θα συζητηθούν στη διάσκεψη, με σεβασμό για την κυριαρχία μας και το δικαίωμά μας να ζούμε. Θα φανεί έτσι ότι το κλειδί της ειρήνης βρίσκεται στα χέρια σας.

«Το αποτέλεσμα όλων αυτών των εκτιμήσεων είναι ότι η τουρκική αντιπροσωπεία, αφού εξέτασε τις απόψεις των Συμμάχων με τη μεγαλύτερη δυνατή προσοχή, έχει δώσει απόδειξη της εξαιρετικής καλής θέλησης εκφράζοντας την ετοιμότητά της να διαπραγματευτεί σχετικά με τους όρους υπό τους οποίους οι υπήκοοι των Συμμαχικών Δυνάμεων μπορούν να εγκατασταθούν στην Τουρκία. Οι διατάξεις αυτές παίρνουν τη θέση των Διομολογήσεων σε κράτη των οποίων οι σχέσεις

[515]

διέπονται από τις αρχές του γενικού διεθνούς δικαίου. Οι δικαστικές Διομολογήσεις αποτελούσαν στην πραγματικότητα μέρος του καθεστώτος για τους αλλοδαπούς στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, σε αντίθεση με τους γενικούς κανόνες. Τα καθεστώτα που αφορούν την εγκατάσταση των αλλοδαπών στην Τουρκία θα περιέχουν διατάξεις με τις οποίες οι συμμαχικοί υπήκοοι θα μπορούν να απολαμβάνουν δικαστική προστασία και να έχουν ελεύθερη πρόσβαση στα δικαστήρια. Η τουρκική αντιπροσωπεία θα ήταν δικαιολογημένη να ισχυριστεί ότι όλα τα ζητήματα που αφορούν τους αλλοδαπούς θα πρέπει να υπάγονται αποκλειστικά στα τουρκικά δικαστήρια, αλλά δείχνει το διαλλακτικό της πνεύμα συμφωνώντας ότι τα εθνικά δικαστήρια των χωρών στις οποίες ανήκουν οι εν λόγω αλλοδαποί θα πρέπει να αποφασίζουν για υποθέσεις αλλοδαπού

οικογενειακού δικαίου, δηλαδή για υποθέσεις που αφορούν την τέλεση, τη δικαιοπραξία και την ακύρωση του γάμου, το διαζύγιο, την αποκατάσταση των συζυγικών δικαιωμάτων, του δικαστικού χωρισμού, της πατρότητας, της γονεϊκότητας και υιοθεσίας, καθώς και τις αγωγές αλλοδαπών που συνδέονται με την ενηλικίωση, τη χειραφέτηση ανηλίκων, τη στέρηση πολιτικών δικαιωμάτων, την επιτροπεία και την κηδεμονία.

«Η τουρκική αντιπροσωπεία επιθυμεί να προσθέσει ότι δεν θα είχε καμία αντίρρηση οι διατάξεις που αφορούν τα ζητήματα της νομικής θέσης των ξένων να συμπληρωθούν με λεπτομερείς προβλέψεις σχετικά με την προστασία από το νόμο, βάσει των διεθνών συμβάσεων, των οποίων οι βάσεις είναι ιδιαίτερα φιλελεύθερες και επομένως ιδιαιτέρως ευνοϊκές και πλεονεκτικές για τους αλλοδαπούς.

«Η τουρκική αντιπροσωπεία ελπίζει ειλικρινά ότι οι αντιπροσωπείες των Συμμάχων, εμφορούμενες από την επιθυμία να μην αγνοήσουν τα νόμιμα δικαιώματα της Τουρκίας, θα συμφωνήσουν με την τελευταία αναγνωρίζοντας ότι οι συμβατικές εγγυήσεις που προτείνουμε, σε συνδυασμό με εκείνες που προβλέπονται από την τουρκική νομοθεσία, θα εγγυηθούν στους υπηκόους τους όλη την ασφάλεια που απαιτείται για να μπορέσουν να συνεργαστούν για την ανάπτυξη των πόρων της χώρας - μια συνεργασία της οποίας η αξία εκτιμάται πλήρως από τον τουρκικό λαό».

Ο Μαρκήσιος Garroni είπε τα εξής: —

«Ηλπίζα πολύ ότι ο χρόνος που έχει παρέλθει από την τελευταία συνεδρίαση αυτής της επιτροπής και οι εξηγήσεις που δόθηκαν στον Ismet Πασά κατά τη διάρκεια φιλικών συνομιλιών, θα αρκούσαν για να παρακινήσουν την τουρκική αντιπροσωπεία να έρθει σε συμφωνία για το ζήτημα των Διομολογήσεων. Επομένως, με λύπη μου διαπιστώνω ότι, αντίθετα, η τουρκική αντιπροσωπεία, όπως φαίνεται από τη δήλωση που μόλις έκανε, εμμένει στην προηγούμενη απόφασή της.

«Πιστεύω ότι μπορώ να υποθέσω πως, όσον αφορά τις Διομολογήσεις, η τουρκική αντιπροσωπεία ενδιαφέρεται όχι μόνο για την ουσία του προβλήματος, αλλά και για το αποτέλεσμα που μπορεί να προκληθεί στην τουρκική κοινή γνώμη από έναν συμβιβασμό στο ζήτημα αυτό. Σχετικά με την ουσία του θέματος, δεν θα επαναλάβω τώρα τα πολλά επιχειρήματα που προβλήθηκαν στην προηγούμενη συνάντηση, όχι μόνο από μένα, αλλά επίσης - και με μεγαλύτερη ισχύ - από τους αντιπροσώπους άλλων αντιπροσωπειών. Επιθυμώ, ωστόσο, για άλλη μια φορά να αναδείξω με σαφήνεια τη φύση του ζητήματος και θεωρώ απαραίτητο να δώσω αυτή τη σύνοψη προκειμένου η κοινή γνώμη, η οποία λαμβάνει τόσο μεγάλο μέρος

[516]

στην επίλυση των πιο δύσκολων προβλημάτων, να μπορεί να είναι σε θέση να κρίνει με πλήρη γνώση των γεγονότων.

«Η τουρκική αντιπροσωπεία ζήτησε την αποσιώπηση των Διομολογήσεων, χωρίς να κάνει καμία διάκριση μεταξύ των οικονομικών και των δικαστικών διομολογήσεων. Εμείς από την πλευρά μας θεωρήσαμε απαραίτητο, πρώτα απ' όλα, να εξαλείψουμε τον δυσάρεστο χαρακτήρα, τον οποίον οι άνθρωποι στην Τουρκία είχαν γενικά την τάση να αποδίδουν στις διατάξεις που ρυθμίζουν τη θέση των πρεσβευτών, υπενθυμίζοντας το γεγονός ότι οι Διομολογήσεις δεν ήταν τίποτα περισσότερο ούτε λιγότερο από συμβάσεις που συνήφθησαν μεταξύ των συμβαλλομένων μερών για το αμοιβαίο συμφέρον τους.

«Αυτά είναι τα γεγονότα. Οφείλουμε να εξορίσουμε από το μυαλό μας όλες τις εσφαλμένες ιδέες και να αναγνωρίσουμε την πραγματική ουσία των ζητημάτων.

«Αφού διαπιστώθηκε αυτό το σημείο, παρατηρήσαμε ότι αν ήταν επιθυμητή η κατάργηση εκείνων των συμβάσεων, που βασίζονται στο γεγονός ότι για πολλά χρόνια ρύθμιζαν τις σχέσεις μεταξύ αλλοδαπών και Τούρκων, δεν θα είχαμε αντίρρηση στην εφαρμογή ενός νέου συστήματος

όσον αφορά εκείνο το μέρος των Διομολογήσεων που αφορά τα υλικά συμφέροντα. Δεχθήκαμε το τουρκικό επιχείρημα χωρίς σημαντικές επιφυλάξεις όταν συναινέσαμε στην ισότητα της μεταχείρισης μεταξύ αλλοδαπών και Τούρκων υπηκόων. Σοβαρές εξαιρέσεις θα μπορούσαν ωστόσο, να απαιτηθούν, διότι είναι εύκολο να συνειδητοποιήσει κανείς την προκατάληψη που υφίστανται τα πρόσωπα που πηγαίνουν σε μια ξένη χώρα με βάση τα πλεονεκτήματα που τους εξασφαλίζονται στη χώρα αυτή, και στη συνέχεια διαπιστώνουν ότι η θέση τους τροποποιείται ξαφνικά, χωρίς καμία μεταβατική περίοδο, ως συνέπεια της υιοθέτησης μιας νέας πολιτικής από το κράτος, η οποία, ακόμη και αν βασίζεται σε βάσιμους λόγους, τείνει να καταργήσει σε μια στιγμή τις συνθήκες που επικρατούσαν στο παρελθόν.

«Σε θέματα που αφορούν τις δικαστικές Διομολογήσεις, συμφωνήσαμε στην καταστολή ως γενική αρχή, αλλά το ζήτημα αυτό είναι πολύ πιο λεπτό, διότι αφορά τις δικαστικές διαφορές και κυρίως την προσωπική ελευθερία των αλλοδαπών. Ζητήσαμε λοιπόν εγγυήσεις, έστω και για περιορισμένο μόνο χρονικό διάστημα, ώστε να μπορούμε να είμαστε ηθικά και υλικά πεπεισμένοι ότι ο νόμος και η έδρα ανταποκρίνονται στις απαιτήσεις της σύγχρονης ζωής. Ακόμη και όσον αφορά αυτή την μεταβατική περίοδο, οι προτάσεις μας ήταν διατυπωμένες κατά τρόπο που να μην παραβιάζουν την τουρκική κυριαρχία και ζητήσαμε, σε περίπτωση που οι προτάσεις αυτές θεωρούνταν μη αποδεκτές, η τουρκική αντιπροσωπεία να υποβάλει άλλες προτάσεις τις οποίες θα μπορούσαμε να συζητήσουμε.

«Τι άλλο θα μπορούσαμε να κάνουμε για να καταλήξουμε σε συμφωνία;

«Όπως έχω ήδη πει, είμαι πεπεισμένος ότι σε αυτό το θέμα των Διομολογήσεων η τουρκική αντιπροσωπεία ενδιαφέρεται πιο πολύ για την κοινή γνώμη της χώρας της παρά για την ουσία του ίδιου του ζητήματος. Αν είναι έτσι, η τουρκική κοινή γνώμη θα έπρεπε να γνωρίζει την κατάσταση και δεν θα πρέπει να της επιτραπεί να σκεφτεί ότι επιδιώκεται να επιβληθεί στην Τουρκία κάτι που υπολογίζεται να βλάψει την αξιοπρέπειά της.

«Όταν τα γεγονότα έχουν παρουσιαστεί στην πραγματική τους διάσταση, η κοινή γνώμη οφείλει βεβαίως να βγάλει συμπεράσματα και να εξετάσει τα πράγματα σε σχέση με το παρελθόν, το οποίο δεν μπορεί να καταστραφεί σε μια

[517]

στιγμή, ιδίως όταν πρόκειται για διμερείς δεσμεύσεις· με το παρόν, το οποίο θα πρέπει να ρυθμίζεται κατά τρόπο που να αποτρέπει τις ζημιολόγες συνέπειες· και με το μέλλον, για το οποίο τέτοιες προετοιμασίες πρέπει να γίνουν, ώστε να μη δοθούν στον λαό και στην κυβέρνηση δύσκολες συνθήκες, αλλά ευημερία.

«Αφού μίλησα έτσι, το μόνο που μου απομένει είναι να ρωτήσω αν οι άλλες αντιπροσωπείες επιθυμούν να υποβάλουν προτάσεις».

Ο Λόρδος Curzon επιθυμούσε να πει λίγα λόγια σχετικά με την ομιλία του Ismet Πασά. Όταν η Εξοχήότητά του ζήτησε κατά την τελευταία συνεδρίαση μια άλλη συνεδρίαση της επιτροπής σε κάποια πρόωρη ημερομηνία, κατά την οποία θα έδινε την απάντησή του, ο Λόρδος Curzon ήλπιζε να ακούσει από τον Ismet Πασά κάτι περισσότερο από μια απλή απάντηση στις επικρίσεις που έκαναν οι Σύμμαχοι στην προηγούμενη δήλωσή του. Ήλπιζε ότι μετά από περισσότερο από μία εβδομάδα, η τουρκική αντιπροσωπεία θα έκανε κάποια ανεξάρτητη συμβολή στην επίλυση αυτού του σοβαρού ζητήματος, αλλά δεν είχε κάνει τίποτα τέτοιο. Το μόνο που είχε μόλις προτείνει ο Ismet Πασάς ήταν ότι, αντί να αντιμετωπιστεί αυτό το δύσκολο ζήτημα στη Διάσκεψη και στη συνθήκη, θα έπρεπε να διαπραγματευτούν αργότερα ξεχωριστές συνθήκες μεταξύ των Συμμαχικών Δυνάμεων και της Τουρκίας, σχετικά με τους όρους υπό τους οποίους οι υπήκοοι των Συμμάχων θα έπρεπε να ζουν και να ασκούν τις δραστηριότητές τους στην Τουρκία. Δεν είχε ξεχάσει η Εξοχήότητά του το κύριο σημείο, δηλαδή ότι δεν θα υπήρχε κανένα κίνητρο για τις Δυνάμεις να συνάψουν τέτοιες συνθήκες, εάν οι υπήκοοί τους ζούσαν και εργάζονταν στην Τουρκία υπό τους υφιστάμενους όρους των δικαστηρίων; Ο Ismet Πασάς όχι μόνο δεν παρου-

σίασε κανένα δικό του αντισχέδιο, αλλά φάνηκε επίσης να μην λαμβάνει επαρκώς υπόψη του τη γενναιοδωρία των προτάσεων των Συμμάχων, που μόλις είχε συνοψίσει ο Μαρκήσιος Garroni. Όταν οι αντιπροσωπείες ήρθαν στη Λωζάννη, ο Ismet Πασάς είχε παραπονεθεί πολύ έντονα στον Λόρδο Curzon για τον τρόπο με τον οποίο οι αποφάσεις των δικαστηρίων ελέγχονταν από τους δραγουμάνους στο πλαίσιο του παλαιού συστήματος· αυτό είχε εκλείψει. Η Εξοχότητά του παραπονέθηκε επίσης για την παρουσία στα μικτά δικαστήρια ξένων δικαστών που ήταν υπεύθυνοι μόνο στις προξενικές αρχές· αυτό επίσης προτάθηκε να αλλάξει. Το σύστημα που υποβλήθηκε από τους Σύμμαχους στην τουρκική αντιπροσωπεία θα έδινε στα τουρκικά δικαστήρια που θα ήταν ελεύθερα να εκτελούν τις αποφάσεις τους χωρίς κανένα εξωτερικό έλεγχο. Τα δικαστήρια θα αποτελούνταν εξ ολοκλήρου από επαγγελματίες δικαστές, οι οποίοι θα ήταν υπεύθυνοι όχι στις Δυνάμεις, αλλά στην Τουρκική Κυβέρνηση. Αυτές ήταν πολύ σημαντικές παραχωρήσεις, αλλά αν δεν γίνονταν αποδεκτές από την τουρκική αντιπροσωπεία, γιατί η τελευταία δεν παρουσίασε μια δική της εναλλακτική λύση, αντί να παρουσιάσει απλώς μια άκαμπτη άρνηση;

Ο Ismet Πασάς συνέχισε, κατόπιν, για να απαντήσει σε ορισμένες παρατηρήσεις του Λόρδου Curzon στην προηγούμενη συνάντηση. Μεταξύ άλλων επέστησε την προσοχή στον χαρακτήρα ορισμένων πράξεων που είχαν γίνει στην Κωνσταντινούπολη μετά τη συμμαχική κατοχή. Ο Λόρδος Curzon επιθυμούσε να υπενθυμίσει στην Εξοχότητά του ότι δεν υπήρχε καμία αναλογία μεταξύ των συνθηκών που επικρατούν κατά τη διάρκεια μιας στρατιωτικής κατοχής και εκείνων που προκύπτουν στις κανονικές συνθήκες ζωής. Αυτό που όλες οι αντιπροσωπείες ήθελαν ήταν να δημιουργηθεί ένα σύστημα με το οποίο οι αλλοδαποί θα μπορούσαν να ζουν άνετα και να ασκούν τις επιχειρήσεις τους στην Τουρκία· επομένως αυτό

[518]

που έπρεπε να συγκρίνουν ήταν οι κανονικές συνθήκες, που επικρατούσαν σε άλλες χώρες, με τις συνθήκες που θα επικρατούσαν στην Τουρκία αν οι Διομολογήσεις καταργούνταν και τίποτα δεν έμπαινε στη θέση τους.

Υπήρχε ένα μέρος της ομιλίας του Λόρδου Curzon, ωστόσο, στο οποίο Ismet Πασάς δεν απάντησε. Ο Λόρδος Curzon είχε επισημάνει ότι η συμπεριφορά των δικαστηρίων, οι διαδικασίες της αστυνομίας, η απονομή της δικαιοσύνης και ο χαρακτήρας του σημερινού συστήματος ήταν τέτοιοι που να προκαλούν μεγάλη έλλειψη εμπιστοσύνης μεταξύ των ξένων λαών. Η μόνη απάντηση που μπορούσε να δώσει τώρα ο Ismet Πασάς ήταν ότι μερικές φορές οι καταχρήσεις της δικαιοσύνης και οι καθυστερήσεις στην εκτέλεση των ποινών συνέβαιναν και αλλού.

Υπήρχε όμως μια διπλή διαφορά. Πρώτον, οι περιπτώσεις αποτυχίας της δικαιοσύνης αλλού ήταν πολύ μικρές σε αριθμό και πολύ ασήμαντες σε κλίμακα. Δεύτερον, η απονομή της δικαιοσύνης στις περισσότερες χώρες ήταν τέτοια που οι άνθρωποι ήταν ικανοποιημένοι να ζουν και να ασκούν τις δραστηριότητές τους υπό αυτό το σύστημα. Σίγουρα, ο Ismet Πασάς πρέπει να αντιλαμβάνεται ότι η περίπτωση στην Τουρκία ήταν εντελώς διαφορετική. Ας πάρουμε τις εμπορικές κοινότητες των ξένων που ιδρύθηκαν στην Κωνσταντινούπολη και τη Σμύρνη. Αυτές δεν ήταν μόνο πολύ παλιές, αλλά και μεγάλης ζωτικής σημασίας για την εμπορική ύπαρξη της ίδιας της Τουρκίας. Πώς ήταν δυνατόν να συγκρίνουμε αυτές τις κοινότητες με τις μικροσκοπικές εμπορικές κοινότητες διάσπαρτες στις πρώην επαρχίες της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, στις οποίες είχε αναφερθεί ο Ismet πασάς; Αυτές οι εμπορικές κοινότητες στην Τουρκία ζητούσαν τώρα ομόφωνα αυτές τις εγγυήσεις. Σίγουρα είχαν κάποιο δικαίωμα να ακουστούν, όσον αφορά τα δικά τους συμφέροντα. Και τι θα συνέβαινε αν δεν δινόταν προσοχή στα αιτήματά τους; Θα προέκυπταν δύο συνέπειες. Πρώτον, πολλοί από αυτούς, όπως είχε επισημάνει προηγουμένως ο Λόρδος Curzon, θα έκλειναν τα καταστήματά τους και θα έφευγαν· και, δεύτερον, όσον αφορά εκείνους που θα παρέμεναν (και ο Λόρδος Curzon ζήτησε την ιδιαίτερη προσοχή του Ismet Πασά σε αυτό το σημείο) θα υπήρχαν συνεχείς προστριβές μεταξύ των ξένων Κυβερνήσεων και της

Τουρκικής Κυβέρνησης, επειδή αυτοί οι άνθρωποι θα ήταν εκτεθειμένοι σε ένα δικαστικό και αστυνομικό σύστημα που οι ίδιοι δεν εμπιστευόταν και ως εκ τούτου θα προσέφευγαν πάντα στις δικές τους κυβερνήσεις τους για προστασία. Έτσι, αντί να παράγουν αυτές τις ειρηνικές σχέσεις μεταξύ των κυβερνήσεων, που όλοι οι άνθρωποι στη Διάσκεψη επιθυμούσαν, θα υπήρχε μια συνεχής κατάσταση εκνευρισμού και διαμάχης.

Ο Ismet Πασάς είχε ολοκληρώσει την τοποθέτησή του λέγοντας ότι όλες οι αντιπροσωπείες κατέβαλαν προσπάθειες προς την κατεύθυνση της ειρήνης. Ο Λόρδος Curzon επιθυμούσε μόνο να ήταν κάποιες καλύτερα προσανατολισμένες σε αυτές τις προσπάθειες. Το νέο έτος είχε ήδη έρθει και δεν απέμενε πολύς χρόνος πριν από το κλείσιμο της Διάσκεψης. Ο Ismet Πασάς είχε για άλλη μια φορά εκφράσει την επιθυμία να συναφθεί συνθήκη· αυτή ήταν η επιθυμία όλων των παρόντων αντιπροσώπων. Ήταν απολύτως απαραίτητο να καταλήξουν σε κάποια συμφωνία για το θέμα αυτό. Ο Λόρδος Curzon πίστευε ειλικρινά ότι κατά τη διάρκεια των επόμενων ημερών η τουρκική αντιπροσωπεία θα εξέταζε πολύ προσεκτικά αν ήταν επιθυμητό ή σοφό από την πλευρά τους να αφήσουν το θέμα εκεί που το είχαν αφήσει εκείνη την ημέρα.

[519]

Ο κ. Barrère δήλωσε ότι παρακολούθησε με ιδιαίτερη προσοχή τις παρατηρήσεις του Προέδρου της Επιτροπής, οι οποίες δεν θα μπορούσαν να έχουν διατυπωθεί με πιο μετριοπαθή και συμφιλιωτικό τρόπο, δείχνοντας πώς η συζήτηση έφτασε στο σημερινό της στάδιο. Είχε επίσης ακούσει τις πολύ ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις του Λόρδου Curzon. Δεν θα τολμούσε να επαναλάβει όσα τόσο εύστοχα εκφράστηκαν από τους δύο αυτούς ομιλητές. Ως εκ τούτου, συμφώνησε πλήρως με τις δηλώσεις του Μαρκήσιου Garroni και του Λόρδου Curzon, όσον αφορά τον χαρακτήρα των προτάσεων των Συμμάχων προς την τουρκική αντιπροσωπεία. Περίμενε να ακούσει την τελευταία να διατυπώνει αντιπροτάσεις, οι οποίες θα επέτρεπαν την αναζήτηση κάποιου κοινού εδάφους συμφωνίας, μεταξύ της ασυμβίβαστης στάσης που υιοθετούσε μέχρι τώρα η τουρκική αντιπροσωπεία και των πολύ μετριοπαθών απόψεων των Συμμάχων.

Ο κ. Barrère ομολόγησε την απογοήτευσή του για τη μη εμφάνιση οποιουδήποτε μέσου με το οποίο το πρόβλημα θα μπορούσε να εξεταστεί εκ νέου με αυτό το ευρύ πνεύμα μετριοπάθειας που εμπύχωνε τους αντιπροσώπους των Προσκαλουσών Δυνάμεων. Δεν επρόκειτο απλώς για την απόκτηση εγγυήσεων για τους υπηκόους των Συμμάχων· διακυβεύονταν επίσης τα συμφέροντα της ίδιας της Τουρκίας – οικονομικά, χρηματοπιστωτικά και υλικά. Εάν οι υπήκοοι των Συμμάχων δεν λάμβαναν ένα ελάχιστο επίπεδο εγγυήσεων στην Τουρκία, θα αναγκάζονταν να εγκαταλείψουν τη χώρα, η οποία θα υπέφερε σοβαρότερα από την αποχώρησή τους. Ο κ. Barrère δήλωσε ότι θα ήταν ευτυχής αν η τουρκική αντιπροσωπεία είχε την καλοσύνη να εξετάσει σοβαρά αυτό το σημείο, όταν θα εξέταζε περαιτέρω το ζήτημα, όπως περίμεναν οι αντιπροσωπείες των Συμμάχων.

Ο Ismet Πασάς θεώρησε ότι είχε απαντήσει σε όλα τα επιχειρήματα σχετικά με τις Διομολογήσεις στη δήλωσή του στην αρχή της συνεδρίασης. Από σεβασμό προς τους αντιπροσώπους που μόλις είχαν μιλήσει, ο ίδιος επιθυμούσε να προσθέσει μερικές λέξεις για να προσδιορίσει με σαφήνεια τις απόψεις του.

Ο Μαρκήσιος Garroni είχε πει ότι ζητήθηκαν εγγυήσεις από τους Τούρκους για περιορισμένο χρονικό διάστημα, ώστε οι άνθρωποι να είναι ηθικά και ουσιαστικά πεπεισμένοι, ότι ο τουρκικός νόμος και η τουρκική έδρα των δικαστών ανταποκρίνονταν στις απαιτήσεις της σύγχρονης ζωής.

Ο Ismet Πασάς επανέλαβε ότι ο τουρκικός νόμος ήταν σύμφωνος με τις απαιτήσεις και τις ανάγκες των σύγχρονων κρατών, και προσέφερε πλήρη ασφάλεια στους αλλοδαπούς που επιθυμούσαν να εγκατασταθούν στην Τουρκία. Η Διάσκεψη δεν κλήθηκε να εξετάσει το ζήτημα με γνώμονα τα αποτελέσματα που θα μπορούσαν να προκληθούν στο εξωτερικό· το θέμα θα έπρεπε να διερευνηθεί αντικειμενικά με σεβασμό στα δικαιώματα της Τουρκίας και στις τοπικές ανάγκες.

Δεν ήταν ευθύνη της τουρκικής αντιπροσωπείας το γεγονός ότι είχε παρέλθει μία εβδομάδα από την τελευταία συνεδρίαση της επιτροπής, καθώς θα μπορούσε να είχε δώσει την απάντησή της ήδη την επόμενη ημέρα, και οι απόψεις της επί της αρχής που εμπλεκόταν ήταν ήδη καθορισμένες. Γι' αυτό ακριβώς ο Ismet Πασάς είχε ζητήσει (όπως θα θυμάται η επιτροπή) να πραγματοποιηθεί η επόμενη συνάντηση το συντομότερο δυνατό.

Σε σχέση με τα παραδείγματα που ανέφερε η τουρκική αντιπροσωπεία σε απάντηση εκείνων που έφερε η βρετανική αντιπροσωπεία, ο Λόρδος Curzon είχε δηλώσει ότι οι κανονικές συνθήκες δεν μπορούν να συγκριθούν με εκείνες που υπάρχουν κατά τη διάρκεια μιας περιόδου στρατιωτικής κατοχής. Ο Ismet Πασάς

[520]

είπε ότι είχε προβλέψει αυτή την παρατήρηση και είχε μιλήσει με πλήρη γνώση των γεγονότων· όλες οι ενέργειες στις οποίες αναφέρθηκε είχαν λάβει χώρα στην Κωνσταντινούπολη κατά την ίδια περίοδο και υπό τις ίδιες συνθήκες.

Είχε επίσης ισχυριστεί ότι ο ίδιος ο τουρκικός λαός δεν ήταν απόλυτα ικανοποιημένος από την τουρκική απονομή δικαιοσύνης. Οι Τούρκοι ήταν ασφαλώς εξίσου ικανοποιημένοι με τους νόμους και τη διοίκησή τους όσο και άλλα έθνη με τους δικούς τους. Δεν υπήρχε λόγος για τον οποίο οι αλλοδαποί που διαμένουν σε μια χώρα θα έπρεπε να απαιτούν περισσότερες εγγυήσεις και προνόμια από ό,τι ο λαός της χώρας. Η πιο αποτελεσματική εγγύηση που μπορούσε να φανταστεί κανείς ήταν ο απλός, δίκαιος και λογικός χαρακτήρας των νόμων που ίσχυαν τόσο για τους Τούρκους όσο και για τους αλλοδαπούς. Οι αλλοδαποί δεν θα αισθάνονταν ποτέ απόλυτα ασφαλείς, ούτε θα είχαν τον απαραίτητο σεβασμό για τις τοπικές αρχές, όσο βασιζόνταν στην προσφυγή σε ξένους δικαστές και αρχές. Αν, από την άλλη πλευρά, υπάγονταν σε ένα κοινό καθεστώς με τους κατοίκους της χώρας, θα καταλάβαιναν ότι η καλύτερη ασφάλεια όλων βρισκόταν στην ομοιομορφία του νόμου, γεγονός που θα τους ωφελούσε σε όλους τους τομείς δραστηριότητας.

Η τουρκική αντιπροσωπεία εμπνέεται από την πιο βαθιά και ειλικρινή επιθυμία να επιτύχει μία ειρήνη που να περιλαμβάνει όλες εκείνες τις συνθήκες σταθερότητας που απαιτούσε η προηγούμενη εμπειρία. Ο βασικός όρος για τη σταθερότητα αυτή ήταν να αντιμετωπίζονται οι Τούρκοι με τον ίδιο τρόπο όπως και τα άλλα έθνη. Οι Σύμμαχοι δήλωσαν ότι ειλικρινά αναγνώριζαν αυτό το δικαίωμα. Εάν η αναγνώριση αυτή ήταν πραγματική και απεριόριστη, η διάσκεψη θα είχε επιτύχει πολύ ουσιαστική πρόοδο.

Ο Ismet Πασάς, επομένως, αισθάνθηκε ότι είχε εκθέσει και εξηγήσει με τον πιο φιλικό τρόπο την αντιπρόταση που είχε υποβάλει στην αρχή της συνάντησης. Ήλπιζε ότι οι απόψεις της τουρκικής αντιπροσωπείας σχετικά με τις δικαστικές Διομολογήσεις θα εξεταστούν από τους Συμμάχους με το αίσθημα της δικαιοσύνης και ότι τελικά θα αναγνωριστούν ως απολύτως δίκαιες και μετριοπαθείς.

Ο Μαρκήσιος Garroni ήλπιζε ότι ο χρόνος θα ήταν καλός σύμβουλος.

Η Ιστορία παρείχε παραδείγματα που έδειχναν ότι είχε επιτευχθεί λύση σε ακόμη πιο ευαίσθητα προβλήματα.

(Η Επιτροπή ολοκλήρωσε τις εργασίες της στις 6 μ.μ.)

[521]

Αρ. 32

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΓΙΑ ΤΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΤΩΝ ΑΛΛΟΔΑΠΩΝ

Πρακτικά¹¹⁵ της Τέταρτης Συνεδρίασης, 27 Ιανουαρίου 1923, στις 12:15 μ.μ.

Υπό την Προεδρεία του Μαρκήσιου Garroni

Παρόντες:

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
Μαρκήσιος Curzon του Kedleston
Sir H. Rumbold

ΙΤΑΛΙΑ
Μαρκήσιος Garroni
κ. Montagna
κ. Lago

ΙΑΠΩΝΙΑ
Βαρόνος Hayasi
κ. Otchiai

ΡΟΥΜΑΝΙΑ
κ. Diamandy

ΤΟΥΡΚΙΑ
Ismet Πασάς
Riza Nour Μπέης

ΓΑΛΛΙΑ
κ. Bombard

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
κ. Child
Ναύαρχος Bristol
κ. Grew

ΕΛΛΑΔΑ
κ. Βενιζέλος
κ. Κακλαμάνος

ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ
κ. Rakitch

ΒΕΛΓΙΟ
Βαρόνος Mouncheur

Παρόντες επίσης:

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
Σερ Eyre Crowe
κ. Ryan
κ. Payne
κ. Forbes Adam
κ. Leeper
κ. McClure

ΙΤΑΛΙΑ
κ. Arlotta
κ. Guariglia
κ. Ciamarra
κ. Salem
κ. Guisi

ΙΑΠΩΝΙΑ
κ. Sato
κ. Tani

ΓΑΛΛΙΑ
κ. Serruys
κ. Laporte
κ. Bargeton
κ. de Perciu
κ. Sanguinetti

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
κ. Dwight
κ. Amory
κ. Gillespie

ΕΛΛΑΔΑ
κ. Μιχαλόπουλος
κ. Δενδράμης
κ. Πολίτης
κ. Δροσόπουλος

115. Αυτά τα πρακτικά δεν αντιπροσωπεύουν τις υπογεγραμμένες εκδοχές των ομιλιών, εκτός από εκείνες των Βρετανών αντιπροσώπων.

[522]

ΡΟΥΜΑΝΙΑ
κ. Contzesco

ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ
κ. Georgevitch

ΤΟΥΡΚΙΑ

Munir Μπέης
Chukri Μπέης
Tevfik Μπέης

Yahya Kemal Μπέης
Mustapha Cherif Μπέης
Zuhdi Μπέης

Γενική Γραμματεία

κ. Massigli Γενικός Γραμματέας της Διάσκεψης

Γραμματείς

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
κ. Spring Rice

ΓΑΛΛΙΑ
κ. Lagarde

ΙΤΑΛΙΑ
κ. Indelli

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
κ. Belin

ΙΑΠΩΝΙΑ
κ. Hotta

ΕΛΛΑΔΑ
κ. Κόλλας

ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ
κ. Milanovitch

ΤΟΥΡΚΙΑ
κ. Rechid Safvet Μπέης

Μεταφραστής: κ. Camerlynck

Ο Μαρκήσιος Garroni είπε τα εξής: —

«Η Επιτροπή για το καθεστώς των αλλοδαπών, στην οποία έχω την τιμή να προεδρεύω, έχει κατανείμει τα θέματα που έπρεπε να συζητηθούν σε τρεις υποεπιτροπές, η πρώτη από τις οποίες θα ασχοληθεί με τα δικαιώματα των αλλοδαπών που εγκαθίστανται στην Τουρκία και το δικαστικό καθεστώς, η δεύτερη με το φορολογικό καθεστώς και η τρίτη με το ζήτημα της ιθαγένειας.

«Όσον αφορά τους όρους υπό τους οποίους τα φυσικά και νομικά πρόσωπα θα έχουν το δικαίωμα να εγκατασταθούν στην Τουρκία, οι προτάσεις της υποεπιτροπής είναι σύμφωνες με τους γενικά αποδεκτούς κανόνες στις διάφορες χώρες και δεν συνάντησαν σοβαρές αντιρρήσεις εκ μέρους της Τουρκικής Κυβέρνησης. Εάν ήταν δυνατόν να διευθετηθούν οι διαφορές που προέκυψαν μεταξύ της αντιπροσωπείας των Συμμάχων και της τουρκικής αντιπροσωπείας σχετικά με το δικαστικό καθεστώς, δεν θα υπήρχε καμία αξιοσημείωτη δυσκολία στην επίτευξη συμφωνίας σχετικά με τους όρους εγκατάστασης στην Τουρκία.

«Έτσι, όσον αφορά το δικαστικό καθεστώς που θα εφαρμοζόταν στους αλλοδαπούς, η υποεπιτροπή της οποίας Πρόεδρος είναι ο Σερ Horace Rumbold αντιμετώπισε μια δυσκολία που την ανάγκασε να αναστείλει τις εργασίες της.

«Δεν θα επαναλάβω όλα τα επιχειρήματα που οι συνάδελφοί μου κι εγώ ήδη έχουμε παραθέσει στις προηγούμενες συνεδριάσεις μας, με στόχο να υπερασπιστούμε τη δικαιοσύνη και την καταλληλότητα των προτάσεών μας. Αλλά δεν μπορώ να μην επαναλάβω ότι οι Σύμμαχοι έχουν προσεγγίσει το θέμα με διαλλακτικό πνεύμα· ότι επιθυμούν να σεβαστούν τα

[523]

τα κυριαρχικά δικαιώματα της Τουρκίας, να εξαφανιστούν όλα τα μειονεκτήματα του καθεστώτος των διομολογήσεων και να επιτραπεί στην Τουρκία να έχει ένα δικαστικό σύστημα που θα πρέπει να είναι ένα και το αυτό για όλους τους ανθρώπους στο έδαφός της - ξένους και Τούρκους- και ότι θα συμφωνούσαν επομένως ότι οι αλλοδαποί στην Τουρκία θα πρέπει να υπόκει-

νται στους ίδιους τουρκικούς νόμους και δικαστήρια, τόσο σε αστικές όσο και σε ποινικές υποθέσεις, χωρίς καμία παρέμβαση εκ μέρους των προξένων. Εμείς, ωστόσο, προτείναμε στην Τουρκία, προς το συμφέρον όλων, να ολοκληρώσει το δικαστικό της σώμα με την πρόσληψη ξένων δικαστών που θα επιλέγονται από κατάλογο υποψηφίων, το οποίο θα προτείνει το Μόνιμο Δικαστήριο της Διεθνούς Δικαιοσύνης της Χάγης, και ότι θα πρέπει να υπάρχει πλειοψηφία αλλοδαπών δικαστών στην έδρα (α) κατά την εκδίκαση όλων των αστικών υποθέσεων στις οποίες εμπλέκονται αλλοδαποί· (β) στις ποινικές υποθέσεις, μόνο όταν ο κατηγορούμενος είναι αλλοδαπός.

«Με σεβασμό στις αντιρρήσεις που προέβαλε η τουρκική αντιπροσωπεία στην πρόταση αυτή, οι Σύμμαχοι κατέβαλαν προσπάθειες για να ανακαλύψουν μια λύση που θα σέβεται όλες τις ευαισθησίες της Τουρκικής Κυβέρνησης. Η λύση αυτή ήταν να δημιουργηθεί μια επιτροπή πέντε μελών, όλων διορισμένων απευθείας από την Τουρκική Κυβέρνηση, δύο εκ των οποίων θα επιλέγονταν μεταξύ των αξιωματούχων της τουρκικής δικαστικής διοίκησης και τρία από τους δικαστές και τους αναπληρωτές δικαστές του Μόνιμου Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης.

«Η επιτροπή αυτή θα παρούσαζε στην Τουρκική Κυβέρνηση έναν κατάλογο υποψηφίων, από τους οποίους θα επέλεγε νομικούς συμβούλους που θα εντάσσονταν στο Υπουργείο Δικαιοσύνης και θα τοποθετούνταν σε υπηρεσία στα δικαστήρια. Σε υποθέσεις που αφορούν αλλοδαπούς, ένας από αυτούς τους συμβούλους θα συμμετείχε στην έδρα του δικαστηρίου. Στα δικαστήρια που θα εκδίδουν τελεσίδικες αποφάσεις σε υποθέσεις που επηρεάζουν αλλοδαπούς, οι σύμβουλοι αυτοί θα αποτελούν την πλειοψηφία στην έδρα.

«Το σύστημα αυτό δεν εφαρμόζεται σε υποθέσεις που σχετίζονται με ακίνητα, οι οποίες θα επιφυλάσσονταν μόνο για τα τουρκικά δικαστήρια, όπως επίσης θα ήταν γινόταν σε υποθέσεις όπου το χρηματικό ποσό που δεν θα ξεπερνούσε £Τ. 50.

«Είναι περιττό να συγκρίνουμε το προτεινόμενο σύστημα με το καθεστώς που υπήρχε προηγουμένως στην Τουρκία, διότι είναι εύκολο να επισημανθεί ότι σύμφωνα με το νέο αυτό σύστημα, εκτός από την εγγύηση που προβλέπεται όσον αφορά την επιλογή των δικαστών, τα τουρκικά δικαστήρια θα εφαρμόζουν τους νόμους που εκδίδει το κράτος κατά την πλήρη άσκηση των κυριαρχικών του δικαιωμάτων και θα εφαρμόζουν έναν κώδικα δικαιοσύνης ίσο για όλους σε πλήρη ανεξαρτησία και χωρίς καμία οποιαδήποτε ξένη παρέμβαση.

«Έχει, ωστόσο, κάποιο ενδιαφέρον να προσθέσουμε ότι το μόνο που χρειαζόμαστε στο πλαίσιο αυτό είναι μια δήλωση της Τουρκικής Κυβέρνησης που να αναλαμβάνει την υποχρέωση να εισαγάγει την προτεινόμενη μεταρρύθμιση και να ισχύει μόνο για μια μεταβατική περίοδο.

«Αφού έδωσα αυτές τις σύντομες εξηγήσεις, μου μένει μόνο να αναφερθώ στο σχέδιο συμφωνίας που έχει σχεδιαστεί για να προβλέψει οριστικά την κατάργηση του καθεστώτος των διολογήσεων και να καθορίσει τους όρους υπό τους οποίους από τις οποίες οι αλλοδαποί μπορούν να εγκατασταθούν στην Τουρκία· και επίσης στη δήλωση σχετικά με το δικαστικό καθεστώς, την οποία ζητάμε από την τουρκική αντιπροσωπεία να προσυπογράψει. Το σχέδιο αυτό θα διανεμηθεί σήμερα.

[524]

«Όσον αφορά τις εργασίες της δεύτερης υποεπιτροπής, η οποία ασχολήθηκε με το φορολογικό καθεστώς των αλλοδαπών στην Τουρκία, έχω την τιμή να ζητήσω από τον Πρόεδρό της, τον κ. Serruys, να αναφέρει τα αποτελέσματα που πέτυχε.»

Η επιτροπή είχε ενώπιόν της (α) δύο εκθέσεις της δεύτερης υποεπιτροπής, με ημερομηνία 30 Δεκεμβρίου 1922 και 24 Ιανουαρίου 1923 (βλέπε παραρτήματα των πρακτικών της όγδοης και δέκατης τρίτης συνεδρίασης της δεύτερης υποεπιτροπής¹¹⁶ σχετικά με το φορολογικό καθεστώς των αλλο-

116. Μη δημοσιευμένα.

δαπών στην Τουρκία· και (β) μια έκθεση της ίδιας υποεπιτροπής της 25ης Ιανουαρίου 1923, σχετικά με την αναβίωση ή την καταγγελία ορισμένων συνθηκών και συμβάσεων (παράρτημα (Α)).

Ο κ. Serruys εξήγησε ότι η δεύτερη υποεπιτροπή είχε διττό έργο· πρώτον, να επινοήσει ένα φορολογικό καθεστώς για τους αλλοδαπούς στην Τουρκία, το οποίο θα μπορούσε να αντικαταστήσει το καθεστώς των διομολογήσεων και θα είχε ως βάση του τις εγγυήσεις που παρέχει το δημόσιο διεθνές δίκαιο· δεύτερον, να προβλέψει την αναβίωση των συνθηκών στις οποίες η Τουρκία ήταν συμβαλλόμενο μέρος πριν από τον πόλεμο και την προσχώρηση της Τουρκίας σε άλλες διεθνείς συμφωνίες.

Όσον αφορά το πρώτο καθήκον της, η υποεπιτροπή θεώρησε ότι θα έπρεπε να καθοδηγείται από την αρχή της ίσης μεταχείρισης των αλλοδαπών και των Τούρκων υπηκόων. Με σκοπό την αυστηρή επιβολή αυτής της αρχής, οι αντιπροσωπείες των Συμμάχων είχαν υποχρεωθεί να εξετάσουν σε σχέση με το άρθρο 4 τις εξαιρέσεις από φόρους, τέλη ή άλλες επιβαρύνσεις, καθώς και τα επιδόματα και άλλα μέσα ενθάρρυνσης με τα οποία η Τουρκική Κυβέρνηση θα μπορούσε να ωφελήσει τους υπηκόους αυτούς σε βάρος των αλλοδαπών που είναι εγκατεστημένοι στο τουρκικό έδαφος. Η Τουρκική Κυβέρνηση είχε, για παράδειγμα, εκδώσει έναν πρόσφατο νόμο που παρείχε στους υπηκόους της το πλεονέκτημα ορισμένων απαλλαγών. Εάν ο νόμος αυτός παρέμενε σε ισχύ, θα μπορούσε κάλλιστα να υπονομεύσει συνολικά την αρχή της ισότητας που αποτελεί τη ρίζα του σχεδίου σύμβασης· και αναμφίβολα θα επέτρεπε σε νέες επιχειρήσεις να παραλύσουν με ευκολία τις παλαιότερες επιχειρήσεις, οι οποίες ήταν τόσο χρήσιμες και κερδοφόρες για την Τουρκία. Ορισμένες αντιπροσωπείες των Συμμάχων είχαν συμφωνήσει να παραιτηθούν από το αίτημά τους όσον αφορά τα επιδόματα, με την αιτιολογία ότι το σύστημα των επιδομάτων είχε χαρακτήρα εξαίρεσης, δεδομένου ότι επέβαλε στο κράτος την υποχρέωση να προβεί σε εκταμίευση μετρητών. Η τουρκική αντιπροσωπεία είχε αρνηθεί αυτόν τον συμβιβασμό, αλλά οι αντιπροσωπείες των Συμμάχων είχαν αποφασίσει να τηρήσουν τις προτάσεις τους *in toto*. Το άρθρο 6 αφορούσε μια εξαίρεση από την αρχή της ισότητας· αφορούσε εισφορές επί του κεφαλαίου που είχαν επιβληθεί ως έκτακτο μέτρο για πολεμικούς σκοπούς. Οι αντιπροσωπείες των Συμμάχων ζήτησαν οι αλλοδαποί να εξαιρεθούν από τις εισφορές αυτού του είδους. Το αίτημά τους συνεπαγόταν αμοιβαιότητα – μια διάταξη για το σκοπό αυτό συμπεριλαμβανόταν σε πολλές διμερείς συμβάσεις μεταξύ δυτικών κρατών. Η τουρκική αντιπροσωπεία είχε αποδεχθεί την αρχή αυτής της απαλλαγής, αλλά επιθυμούσε να την περιορίσει στην πράξη σε αναγκαστικά δάνεια – δηλαδή, μόνο σε μία μορφή, και ίσως η λιγότερο συνηθισμένη, των εισφορών σε δάνεια κεφαλαίου. Οι αντιπροσωπείες των Συμμάχων είχαν ζητήσει η εξαίρεση αυτή να ισχύει για όλες τις άλλες μορφές έκτακτης εισφοράς επί περιουσίας για πολεμικούς σκοπούς. Η τουρκική αντιπροσωπεία δεν είχε συμφωνήσει με αυτή τη γενικότερη φόρμουλα.

[525]

αλλά οι αντιπροσωπείες των Συμμάχων είχαν συμφωνήσει ότι δεν μπορούσαν να εγκαταλείψουν αυτή την αμοιβαία διάταξη.

Επίσης, οι αντιπροσωπείες των Συμμάχων θεώρησαν απαραίτητο να κάνουν ειδική μνεία των θρησκευτικών, εκπαιδευτικών και φιλανθρωπικών ιδρυμάτων, το μεγαλύτερο μέρος των οποίων ήταν εγκατεστημένα στην Τουρκία εδώ και αιώνες. Οι αντιπροσωπείες θεώρησαν ότι τα ιδρύματα αυτά, των οποίων το έργο στην Τουρκία είχε και εξακολουθεί να έχει τόσο μεγάλη σημασία, διακαιούνται τουλάχιστον εξίσου αποτελεσματικής προστασίας με τις εταιρείες καθαρά οικονομικού χαρακτήρα. Το άρθρο για το θέμα αυτό όριζε στην παράγραφο 1 ότι πρέπει να υπάρχει ίση μεταχείριση σε φορολογικά θέματα για τα ιδρύματα αυτά και για παρόμοια τουρκικά ιδρύματα. Η δεύτερη παράγραφος έκανε μια εξαίρεση· προέβλεπε ότι όσο η σύμβαση παρέμενε σε ισχύ, τα ιδρύματα αυτά θα συνέχιζαν να απολαμβάνουν ένα από τα σημερινά τους προνόμια – ένα από τα λιγότερο σημαντικά, στην πραγματικότητα – και συγκεκριμένα, την απαλλαγή από τους τελωνειακούς δασμούς κατά την εισαγωγή στην Τουρκία αντικειμένων που είναι απαραίτητα για τη θρησκευτική

λατρεία, ή υλικά και εξοπλισμό για τη συντήρηση των ιδρυμάτων αυτών. Η διάταξη αυτή ήταν ακόμη πιο αναγκαία, καθώς τα ιδρύματα αυτά είχαν υποφέρει σοβαρά από τον πόλεμο και ήταν απολύτως αναγκαία η ανακαίνιση των κτηρίων τους και ανανέωση του εξοπλισμού τους.

Η τουρκική αντιπροσωπεία δεν αποδέχθηκε την πρόβλεψη που περιλαμβάνεται στη δεύτερη παράγραφο· και, παρόλο που εξέφρασε τη συμφωνία της επί της αρχής με το περιεχόμενο της πρώτης παραγράφου, θεώρησε ότι δεν μπορούσε να την υιοθετήσει ή καν να τη συζητήσει, έως ότου η πρώτη υποεπιτροπή λάβει απόφαση σχετικά με το καθεστώς που θα ισχύει για τα θρησκευτικά, εκπαιδευτικά και φιλανθρωπικά ιδρύματα των Συμμαχικών Δυνάμεων στην Τουρκία. Ως εκ τούτου, η στάση της τουρκικής αντιπροσωπείας απέναντι στη συγκεκριμένη πρόβλεψη ήταν σταθερά επιφυλακτική, που βασιζόταν σε διαδικαστικές παραμέτρους· ενώ για την παράγραφο 1 η στάση ήταν η απόλυτη άρνηση, για την παράγραφο 2 ήταν στάση αναστολής. Οι αντιπροσωπείες των Συμμάχων αποφάσισαν ομόφωνα να διατηρήσουν αυτή την πρόβλεψη.

Όσον αφορά την περίοδο κατά την οποία οι διατάξεις της σύμβασης θα πρέπει να παραμείνουν σε ισχύ, οι αντιπροσωπείες των Συμμάχων είχαν ομόφωνα ζητήσει να είναι δεκαετής, ενώ η Τουρκία ζήτησε να μειωθεί σε πέντε έτη, κατά τη διάρκεια των οποίων η Τουρκία θα αναλάμβανε να διαπραγματευτεί συνθήκες σχετικά με τη διευθέτηση. Οι συνθήκες αυτές θα μπορούσαν είτε να ενσωματωθούν σε συμφωνίες ή όχι. Οι αντιπροσωπείες των Συμμάχων είχαν θεωρήσει ότι το αίτημά τους ήταν ελάχιστο, αφού ήταν αδύνατο για τους αλλοδαπούς να εγκατασταθούν σε μια χώρα όπως η Τουρκία εάν οι όροι της εγκατάστασής τους δεν καθορίζονταν για ένα αρκετά μεγάλο χρονικό διάστημα τουλάχιστον. Οι αντιπροσωπείες των Συμμάχων ομόφωνα επέμεναν στην επιμονή τους για την περίοδο των δέκα ετών.

Ο κ. Serruys συνόψισε το θέμα δηλώνοντας ότι, εκτός από το άρθρο 4, οι εκκρεμείς διαφορές απόψεων ήταν μικρής σημασίας και η προσωπική του άποψη ήταν ότι η συμφωνία δεν ήταν αδύνατη σχετικά με τις υπάρχουσες διαφορές. Ήταν πεπεισμένος ότι αν το θέμα εξεταζόταν με πνεύμα διαλλακτικότητας η συμφωνία θα ήταν εφικτή. Ο Μαρκήσιος Garroni είπε ως εξής :

«Τώρα που ακούσαμε την εξαιρετικά σαφή έκθεση του κ. Serruys, τον οποίο ευχαριστώ θερμά, είμαι ευτυχής να σημειώσω ότι η υπο-

[526]

επιτροπή κατάφερε να καταλήξει σε συμφωνία με την τουρκική αντιπροσωπεία για το μεγαλύτερο μέρος των ρητρών που πρέπει να εισαχθούν στη συνθήκη.

«Θα ήθελα να προσθέσω λίγα λόγια για ορισμένα από τα σημεία που είναι υπό συζήτηση.

«Οι αντιπροσωπείες των Συμμάχων είχαν ζητήσει την επέκταση στους αλλοδαπούς των φορολογικών απαλλαγών και άλλων μέσων ενθάρρυνσης που η Τουρκική Κυβέρνηση μπορεί να χορηγήσει στους δικούς της υπηκόους· είναι έτοιμες να κάνουν διάκριση μεταξύ φορολογικών απαλλαγών και άλλων μέσων ενθάρρυνσης. Εμείς θα διεκδικούσαμε για τους αλλοδαπούς μόνο φορολογικές ελαφρύνσεις που μπορούν να χορηγηθούν στους Τούρκους υπηκόους. Καθώς το δικό μας το αίτημά μας περιορίζεται με αυτόν τον τρόπο, επιμένω να πιστεύω ότι η τουρκική αντιπροσωπεία θα έπρεπε να συμμορφωθεί με την άποψή μας, διότι διαφορετικά η αρχή της φορολογικής ισότητας μεταξύ αλλοδαπών και Τούρκων θα μπορούσε να καταστεί ψευδαίσθηση.

«Όσον αφορά τη διάταξη ότι οι αλλοδαποί δεν θα πρέπει να υπόκεινται σε έκτακτη εισφορά επί των περιουσιών σε περίπτωση πολέμου, εξακολουθώ να ελπίζω ότι η τουρκική αντιπροσωπεία θα αποδεχθεί την άποψή μας, μετά από περαιτέρω σκέψη, χωρίς δυσκολία.

«Σχετικά με τα παραδοσιακά φορολογικά προνόμια τα οποία τα θρησκευτικά, εκπαιδευτικά και φιλανθρωπικά ιδρύματα απολαμβάνουν στην Τουρκία, οι Σύμμαχοι έχουν παραιτηθεί από τα προνόμια αυτά και έχουν συμφωνήσει να είναι τα ιδρύματα αυτά υπόχρεα σε όλες τις φορολογικές επιβαρύνσεις που μπορεί να επιβληθούν σε παρόμοια τουρκικά ιδρύματα. Επομένως, δεν θα έπρεπε να υπάρχει καμία δυσκολία από αυτή την άποψη.

«Οι αντιπροσωπείες των Συμμάχων, λαμβάνοντας υπόψη το γεγονός ότι τα ιδρύματα αυτά συντηρούνται γενικά από φιλανθρωπίες, καθώς επίσης και τις οικονομικές δυσκολίες που αντιμετωπίζουν υπό τις παρούσες συνθήκες, ζήτησαν από την Τουρκική Κυβέρνηση να παρατείνει για μια μεταβατική περίοδο το προνόμιο της απαλλαγής από τους τελωνειακούς δασμούς για τα αντικείμενα που είναι απαραίτητα για τη θρησκευτική λατρεία και για τα υλικά και τον εξοπλισμό που απαιτούνται για τη συντήρηση των ιδρυμάτων αυτών. Αυτό που ζητείται είναι μια παραχώρηση για ανθρωπιστικούς λόγους και ελπίζω ότι η Τουρκία δεν θα την αρνηθεί.»

Ο Ismet Πασάς εξέφρασε την άποψη ότι το μεγαλύτερο μέρος των εργασιών της δεύτερης υποεπιτροπής είχε ικανοποιητική κατάληξη. Η τουρκική αντιπροσωπεία είχε επιδείξει μεγάλη φιλελευθερία στο θέμα τους δικαιώματος των αλλοδαπών να εγκατασταθούν στην Τουρκία. Δεν δυσκολεύτηκαν να αποδεχθούν τους διεθνείς κανόνες και τις μεθόδους εφαρμογής που συνδέονται με αυτούς. Όσον αφορά το δικαστικό σύστημα, η άποψη που υποστήριζε συνεχώς η τουρκική αντιπροσωπεία ήταν ότι η Τουρκία θα πρέπει να αντιμετωπίζεται με την ίδια βάση με όλες τις άλλες χώρες του κόσμου. Ο Ismet Πασάς έκρινε ότι αυτό δεν ήταν ένα αδικαιολόγητο αίτημα· ήταν μια αρχή από την οποία δεν μπορούσε να παρεκκλίνει. Ήταν πεπεισμένος ότι η συνείδηση του κόσμου θα αναγνώριζε ομόφωνα ότι αυτό ήταν ένα νόμιμο αίτημα. Η δεύτερη υποεπιτροπή είχε καταλήξει σε σχεδόν πλήρη συμφωνία. Όπως μπορούσε να δει κανείς από τη σύνοψη των εργασιών της, η τουρκική αντιπροσωπεία είχε επιδείξει συνεχώς το πιο διαλλακτικό πνεύμα και είχε παράσχει στους αλλοδαπούς όλες τις δυνατές διευκολύνσεις. Τα λίγα σημεία που εξακολουθούσαν να είναι επίμαχα ήταν σημεία στα οποία, παρά την εξαιρετική καλή θέληση, η τουρκική αντιπροσωπεία δεν μπορούσε να είναι πιο διαλλακτική. Ο Ismet Πασάς σημείωσε τις αισιόδοξες δηλώσεις του κ. Serruys

[527]

όσον αφορά τη δυνατότητα διευθέτησης των λίγων εκκρεμών ζητημάτων.

Ο κ. Serruys δήλωσε ότι συμμερίζεται την πεποίθηση του Ismet Πασά ότι μπορεί να επιτευχθεί συμφωνία για τα σημεία που δεν έχουν ακόμη διευθετηθεί. Εάν η τουρκική αντιπροσωπεία αποδεχόταν το άρθρο 4 σε αντάλλαγμα για την παράγραφο 2 του άρθρου 7, η ομόφωνη συμφωνία θα ήταν προφανώς δυνατή. Από πρακτική άποψη, η καλύτερη πορεία θα ήταν ο Ismet Πασάς να κοινοποιήσει στη δεύτερη υποεπιτροπή γραπτές προτάσεις· αυτό θα καθιστούσε δυνατό έναν δίκαιο συμβιβασμό.

Ο Ismet Πασάς συμφώνησε πρόθυμα να υποβάλει προτάσεις υπό αυτή την έννοια και συμμερίστηκε την ελπίδα του κ. Serruys αναφορικά την ανακάλυψη ενός δίκαιου συμβιβασμού.

Διατάξεις σχετικά με την υπηκοότητα και τις αρχαιότητες

Ο Μαρκήσιος Garroni ζήτησε από τον κ. Montagna, Πρόεδρο της τρίτης υποεπιτροπής, να αναγνώσει την έκθεσή του.

Ο κ. Montagna ανέγνωσε την εν λόγω έκθεση (παράρτημα (B)). Ο Μαρκήσιος Garroni σημείωσε με ικανοποίηση ότι η υποεπιτροπή αυτή κατόρθωσε να καταλήξει σε πλήρη συμφωνία για τα θέματα με τα οποία έπρεπε να ασχοληθεί. Ο Ismet Πασάς ευχαρίστησε τον κ. Montagna για την επιτυχή ολοκλήρωση των εργασιών της τρίτης υποεπιτροπής, η οποία είχε ασχοληθεί με το ζήτημα της υπηκοότητας. Εκτός από ορισμένες μικρές επιφυλάξεις, θεώρησε επίσης το ζήτημα ως απολύτως διευθετημένο. Ήθελε μόνο να επιστήσει την προσοχή στα ακόλουθα σημεία :

Οι προθεσμίες που ορίζουν τα άρθρα 2 και 3 για την άσκηση του δικαιώματος επιλογής είναι εντελώς ανεπαρκείς· οι ενδιαφερόμενοι θα έπρεπε να μπορούν να κάνουν χρήση του δικαιώματος αυτού κατά τη διάρκεια περιόδου τουλάχιστον δύο ετών από την έναρξη ισχύος της συνθήκης ειρήνης. Η άποψη της τουρκικής αντιπροσωπείας επί του θέματος αυτού είχε εξάλλου γίνει δεκτή από την υποεπιτροπή.

Στο άρθρο 5, η τουρκική αντιπροσωπεία πρότεινε ορισμένες αλλαγές στη διατύπωση· για πα-

ράδειγμα, θα ήταν καλό να αναφέρεται στην παράγραφο 1 του εν λόγω άρθρου «μεταξύ των κυβερνήσεων των αποσπασμένων χωρών» αντί «μεταξύ των κυβερνήσεων που ασκούν εξουσία στις αποσχισθείσες χώρες», και στο τέλος της ίδιας παραγράφου οι λέξεις «των αποσπασμένων αυτών χωρών» θα πρέπει να αντικατασταθούν από τις λέξεις «που ασκούν εξουσία εκεί».

Τέλος, το άρθρο 6 θα έπρεπε να περιέχει μια επιφύλαξη, όσον αφορά την υπηκοότητα και το δικαίωμα επιλογής των προσώπων που έχουν την υπηκοότητα των συμβαλλομένων μερών. Συνεπώς, θα πρέπει να γίνει η ακόλουθη προσθήκη: «με την επιφύλαξη του καθεστώτος των προσώπων της δικής τους υπηκοότητας».

Ο Ismet Πασάς ευχήθηκε ότι αυτές οι μικρές τροποποιήσεις δεν θα παραλείψουν να ληφθούν υπόψη και ότι έτσι θα ολοκληρωθεί το έργο της δεύτερης επιτροπής.

Ο κ. Montagna είπε ότι οι προτάσεις της τουρκικής αντιπροσωπείας ήταν εντελώς νέες, εκτός από εκείνες που αφορούσαν την περίοδο που επιτρέπεται για την επιλογή. Εξάλλου, το κείμενο των άρθρων που τέθηκαν ενώπιον της

[528]

επιτροπή ενσωμάτωσε ακριβώς τις αποφάσεις της υποεπιτροπής.

Ο Λόρδος Curzon είπε τα εξής: —

«Θα ήθελα να κάνω μερικές παρατηρήσεις σχετικά με το απόσπασμα της έκθεσης του κ. Montagna, που αναφέρεται στις αρχαιότητες. Το ζήτημα της διατήρησης των ιστορικών μνημείων και των αντικειμένων καλλιτεχνικού και αρχαιολογικού ενδιαφέροντος είναι ένα θέμα που προκαλεί έντονο ενδιαφέρον στον σύγχρονο κόσμο, και προσωπικά έχω αφιερώσει μεγάλη προσοχή στο θέμα αυτό τόσο στην Ινδία όσο και αλλού. Η υποχρέωση διατήρησης τέτοιων μνημείων και αντικειμένων με φροντίδα και σεβασμό είναι αποδεκτή από όλες τις πολιτισμένες κυβερνήσεις, και καμία κυβέρνηση δεν είναι πιο σχολαστική στην τήρηση αυτής της υποχρέωσης από ό,τι η Τουρκική Κυβέρνηση. Ο κ. Montagna μόλις μας είπε στην έκθεσή του ότι η υπάρχουσα τουρκική νομοθεσία είναι επαρκής για να εξασφαλίσει την κατάλληλη προστασία αυτών των κειμηλίων του παρελθόντος. Όμως, ένα θέμα προκύπτει σε αυτό το πλαίσιο για το οποίο θα ήθελα να πω μια επιπλέον λέξη. Αφορά τα αντικείμενα ιστορικού ή καλλιτεχνικού ενδιαφέροντος που μεταφέρθηκαν μετά το ξέσπασμα του Μεγάλου Πολέμου από την πρώην Τουρκική Αυτοκρατορία ή από εδάφη που έγιναν τουρκικά. Η αρχή της αποκατάστασης των έργων τέχνης έχει προχωρήσει πολύ μακριά μετά τον πόλεμο. Κανείς δεν γνωρίζει καλύτερα από τον Πρόεδρο της επιτροπής μας τι έχει γίνει για την επιστροφή στην Ιταλία ιταλικών θησαυρών τέχνης που βρίσκονταν στην Αυστρία· και ομοίως στο βορρά, έργα τέχνης έχουν επιστραφεί από τη Γερμανία στο Βέλγιο. Αλλά το θέμα με το οποίο ασχολούμαι είναι στενότερης εμβέλειας. Με εξέπληξε κάπως το γεγονός ότι δεν βρήκα καμία ένδειξη στην έκθεση της υποεπιτροπής ότι η τουρκική αντιπροσωπεία ήταν πρόθυμη να κάνει μια δήλωση για ένα ζήτημα, το οποίο έχει μεγάλη σημασία όχι μόνο για την Άγκυρα και την Κωνσταντινούπολη, αλλά και για ολόκληρο τον κόσμο του Ισλάμ. Το 1917 οι τουρκικές στρατιωτικές αρχές στη Μεδίνα μετέφεραν στην Κωνσταντινούπολη ορισμένα αντικείμενα από τον τάφο του Προφήτη, αντικείμενα ύψιστης λατρείας για τους μουσουλμάνους σε κάθε χώρα. Όταν ήμουν στην Ινδία έπρεπε να λαμβάνεται πρόνοια κάθε χρόνο για πολλές χιλιάδες Ινδούς μουσουλμάνους να κάνουν το προσκύνημα στη Μέκκα και τη Μεδίνα· και το Χατζ αποτελεί αντικείμενο λατρείας για εκατομμύρια υπηκόους των Συμμάχων σε όλο τον κόσμο. Αυτοί οι προσκυνητές συνήθιζαν πάντα να βλέπουν τους θησαυρούς των οποίων μίλησα στον τάφο του Προφήτη, και είναι πολύ σημαντικό που η τουρκική αντιπροσωπεία δεν είναι πρόθυμη να δώσει οποιαδήποτε διαβεβαίωση σχετικά με την επιστροφή τους. Δεν είναι ότι προέρχονταν αρχικά από την Κωνσταντινούπολη· ήταν δώρα προσφερόμενα στον τάφο του ιδρυτή της μουσουλμανικής θρησκείας από μουσουλμάνους κάθε εθνικότητας στον ανατολικό κόσμο, ώστε να παραμείνουν για πάντα στους τοίχους του τάφου ή κοντά του. Ίσως να υπήρχε κάποια δικαιολογία αν η Μεδίνα είχε καταληφθεί από κάποια Συμμαχική Δύναμη ή αν κυβερνιόταν τώρα από

μη μουσουλμάνο ηγεμόνα. Αλλά αυτό δεν συμβαίνει, και έτσι δεν μπορεί παρά να αποτελεί αντικείμενο μεγάλης λύπης και οδύνης για τους μουσουλμάνους προσκυνητές που έρχονται στη Μεδίνα από κάθε μέρος για να βρουν τον τάφο του Προφήτη απογυμνωμένο από τους θησαυρούς με τους οποίους περιβαλλόταν παλαιότερα. Τα συμφέροντα εκατομμυρίων Βρετανών υπηκόων στην Ινδία και αλλού εμπλέκονται, ως εκ τούτου, θα ήθελα να υπενθυμίσω στον Ismet Πασά, τον παραδοσιακό σεβασμό των Τούρκων για τα αντικείμενα που έχουν τέτοιες ιερές συνδέσεις και θα ήμουν ευτυχής να λάβω από αυτόν τη διαβεβαίωση ότι οι Τούρκοι,

[529]

όταν επανέλθουν στην Κωνσταντινούπολη, θα αποκαταστήσουν στη Μεδίνα τους θησαυρούς που αφαιρέθηκαν πριν από πέντε χρόνια».

Ο Ismet Πασάς υπενθύμισε στους αντιπροσώπους ότι η αποκατάσταση αυτών των αντικειμένων είχε ήδη συζητηθεί στην υποεπιτροπή. Δήλωσε ότι τα τουρκικά μέλη της υποεπιτροπής είχαν λάβει μέρος στη συζήτηση, παρόλο που το θέμα δεν ανήκε στην αρμοδιότητά τους. Τα εν λόγω αντικείμενα αποτελούσαν νόμιμη ιδιοκτησία του χαλίφη. Δεν ήταν αρμοδιότητα της τουρκικής αντιπροσωπείας, και ακόμη λιγότερο των άλλων αντιπροσωπειών, να εμπλακούν στη μελέτη ή την εξέταση ζητημάτων που αφορούσαν αποκλειστικά το Χαλιφάτο – τον μοναδικό κριτή ικανό να καθορίσει τη χρήση των αντικειμένων αυτών. Ο Ismet Πασάς αρνήθηκε κατηγορηματικά να συζητήσει στη διάσκεψη ένα θρησκευτικό ζήτημα όπως αυτό που αφορούσε τον τάφο του Προφήτη. Ως εκ τούτου δήλωσε ότι του ήταν αδύνατο να εκφράσει οποιαδήποτε άποψη σχετικά με το θέμα αυτό. Εάν η τουρκική αντιπροσωπεία διέθετε την απαραίτητη εξουσία για να συμμετάσχει αποτελεσματικά στη συζήτηση αυτή, θα είχε το διευθετήσει εδώ και καιρό με τον πιο γρήγορο και ικανοποιητικό τρόπο.

Οι σχέσεις που υπήρχαν μεταξύ του Χαλίφη και των ιερών πόλεων της Μέκκας και της Μεδίνας ανήκαν μάλλον στη θρησκευτική σφαίρα, και δεν αφορούσαν σε καμία περίπτωση τις ξένες κυβερνήσεις. Ο Ismet Πασάς επιθυμούσε να δηλώσει ότι ο μουσουλμανικός κόσμος ήταν βαθιά προβληματισμένος από τη σκέψη ότι τα δικαιώματα και τα προνόμια του Χαλιφάτου θα μπορούσαν να αποτελέσουν αντικείμενο πολιτικής διαπραγμάτευσης. Ακριβώς για να καταστήσει αδύνατη οποιαδήποτε ξένη παρέμβαση, η τουρκική αντιπροσωπεία αισθάνθηκε υποχρεωμένη να ρυθμίσει τη θέση του Χαλίφη κατά τρόπο που να τον καθιστά απρόσβλητο από οποιαδήποτε επίθεση.

Ο Ismet Πασάς ήταν πεπεισμένος ότι οι εξηγήσεις που είχε θεώρησε σκόπιμο να δώσει, από σεβασμό προς τις αντιπροσωπείες των Συμμάχων, θα αρκούσαν για να εξηγήσει τη στάση των Τούρκων αντιπροσώπων στην υποεπιτροπή και θα συνέβαλε στη διαφώτιση της κοινής γνώμης.

Ο Λόρδος Curzon είπε ότι το μόνο που ζήτησε από τον Ismet Πασά ήταν να εξετάσει το θέμα με φιλικό πνεύμα. Δεν μπορούσε να πει ότι το επιχείρημα της Εξοχότητάς του ήταν παράλογο, διότι δεν μπορούσε να βρει κανένα επιχείρημα. Αν οι Τούρκοι ήταν αρμόδιοι να πάρουν τα εν λόγω αντικείμενα, ήταν κατά πάσα πιθανότητα εξίσου ικανοί να τα επιστρέψουν. Η πρόταση του Ismet Πασά ότι οι θησαυροί αυτοί δεν ήταν στη διάθεση του Χαλίφη δεν είχε ακουστεί ποτέ πριν και θα γινόταν δεκτή με έκπληξη από τον μουσουλμανικό κόσμο. Αποτελούσαν ιδιοκτησία των δωρητών μέχρι να παρουσιαστούν στον τάφο, από τότε ανήκαν στον ίδιο τον τάφο. Ήταν ένα εντελώς νέο δόγμα ότι θα μπορούσαν να αφαιρεθούν από τρίτους· με την επίκληση ότι αποτελούσαν περιουσιακό στοιχείο του Χαλίφη. Ο Λόρδος Curzon ήλπιζε ότι όταν ο Ismet Πασάς επέστρεφε στην Τουρκία και ξεχνούσε όλες τις αναμνήσεις της Λωζάννης θα θυμόταν αυτό το θέμα και θα γινόταν τόσο δημοφιλής σε ολόκληρο τον κόσμο του Ισλάμ όσο ήταν τώρα στους στρατιώτες του τουρκικού στρατού κάνοντας αυτή την παραχώρηση.

Ο Μαρκήσιος Garroni παρατήρησε ότι το αποτέλεσμα των δηλώσεων που έγιναν ήταν ότι επί της ουσίας είχε επιτευχθεί συμφωνία για τα ζητήματα που παραπέμφθηκαν στη δεύτερη επιτροπή. Ένα σημείο είχε απομείνει.

εντελώς σε εκκρεμότητα - αυτό της δικαστικής ρύθμισης των αλλοδαπών στην Τουρκία. Ήλπιζε ότι εάν το ζήτημα αυτό προσεγγιζόταν με ένα συμβιβαστικό πνεύμα, θα μπορούσε επίσης να επιλυθεί προς ικανοποίηση όλων των μερών.

(Η Επιτροπή ολοκλήρωσε τις εργασίες της στις 1.55 μ.μ.)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ (Α)

Δεύτερη Επιτροπή: Δεύτερη Υποεπιτροπή

Έκθεση σχετικά με την αναβίωση

ή την καταγγελία ορισμένων συνθηκών και συμβάσεων (25 Ιανουαρίου 1923)

Η Δεύτερη Υποεπιτροπή, της οποίας καθήκον ήταν να εξετάσει το ζήτημα των πολυμερών και διμερών συνθηκών που πρόκειται να επανέλθουν σε ισχύ μεταξύ της Τουρκίας και των άλλων Συμβαλλόμενων Δυνάμεων, ολοκλήρωσε το έργο με την υιοθέτηση δύο άρθρων (άρθρα 1 και 2 που επισυνάπτονται) σχετικά με την επαναφορά σε ισχύ μιας σειράς των συνθηκών με τις οποίες η Τουρκία δεσμευόταν πριν από τον πόλεμο, καθώς και με τη δέσμευση της Τουρκίας να αποδεχθεί άλλες διεθνείς συμβάσεις οικονομικού χαρακτήρα.

Όσον αφορά τη σύμβαση της 7ης Ιουνίου 1905, σχετικά με τη δημιουργία ενός διεθνούς γεωργικού ινστιτούτου στη Ρώμη, η τουρκική αντιπροσωπεία, ενώ εξέφρασε την ετοιμότητά της να συμφωνήσει με την επαναφορά σε ισχύ της σύμβασης αυτής μεταξύ της Τουρκίας και των άλλων ενδιαφερόμενων Δυνάμεων, διατύπωσε επιφύλαξη σχετικά με την καταβολή των τουρκικών συνεισφορών για την περίοδο του πολέμου κατά την οποία η Τουρκία δεν είχε πραγματική συμμετοχή.

Η τουρκική αντιπροσωπεία επιφυλάχθηκε για την αποδοχή της Σύμβασης Αεροναυτιλίας της 13ης Οκτωβρίου 1919, όπως είχε κάνει προηγουμένως στην Υποεπιτροπή Επικοινωνιών και Μεταφορών.

Το άρθρο 3 που επεξεργάστηκε η υποεπιτροπή, σύμφωνα με το οποίο οι Συμβαλλόμενες Δυνάμεις αναλάμβαναν την υποχρέωση να διαπραγματευτούν, εντός δώδεκα μηνών, την επαναφορά σε ισχύ των διμερών συνθηκών, συμβάσεων και συμφωνιών που είχαν συναφθεί μεταξύ τους και οι οποίες θα έπρεπε να τεθούν εκ νέου σε ισχύ, απορρίφθηκε από την τουρκική αντιπροσωπεία με την αιτιολογία ότι οι διαπραγματεύσεις που αναφέρονται στο άρθρο θα γίνονταν ελεύθερα με πρωτοβουλία της μιας ή της άλλης πλευράς και ότι δεν υπήρχε ανάγκη να ενσωματωθεί οποιαδήποτε υποχρέωση αυτού του είδους στη Συνθήκη Ειρήνης. Οι άλλες αντιπροσωπείες ήταν ομόφωνα υπέρ της διατήρησης μιας διάταξης που θεωρούν ότι αποτελεί εγγύηση ότι οι κανονικές σχέσεις μεταξύ των συμβαλλομένων μερών θα επανέλθουν το συντομότερο δυνατό.

Το Άρθρο 4, το οποίο προβλέπει ότι καμία διάταξη από τις συνθήκες, συμβάσεις ή συμφωνίες που έχουν συναφθεί από την Τουρκία με οποιαδήποτε Δύναμη δεν μπορεί να επικαλείται κατά της παρούσας συνθήκης, θεωρήθηκε από την τουρκική αντιπροσωπεία πως έχει πολιτικό και όχι οικονομικό χαρακτήρα, και αφορά συνθήκες που είναι επίσης πολιτικού και όχι οικονομικού περιεχομένου.

ΑΡΘΡΟ (Α)

Από την έναρξη ισχύος της παρούσας Συνθήκης και υπό το πρίσμα των διατάξεών της, οι πολυμερείς συνθήκες, συμβάσεις και συμφωνίες οικονομικού ή τεχνικού χαρακτήρα που απαριθμούνται ακολούθως θα τεθούν εκ νέου σε ισχύ μεταξύ της Τουρκίας και των Συμμαχικών Δυνάμεων που συμμετέχουν σε αυτές.

1. Οι Συμβάσεις της 14ης Μαρτίου 1884, της 1ης Δεκεμβρίου, 1886, και της 23ης Μαρτίου 1887, και το τελικό πρωτόκολλο της 7ης Ιουλίου 1887, σχετικά με την προστασία των υποβρυχίων καλωδίων.

2. Η Σύμβαση της 5ης Ιουλίου 1890 αναφορικά με τη δημοσίευση των τελωνειακών δασμών και της οργάνωσης Διεθνούς Ένωσης για τη δημοσίευση των τελωνειακών δασμών.

3. Η Ρύθμιση της 9ης Δεκεμβρίου 1907, σχετικά με το δημιουργία του Διεθνούς Γραφείου Δημόσιας Υγιεινής στο Παρίσι.

4. Η Σύμβαση της 7ης Ιουνίου 1905 σχετικά με τη δημιουργία Διεθνούς Γεωργικού Ινστιτούτου στη Ρώμη.

5. Η Σύμβαση της 27ης Ιουνίου 1855 περί του Τουρκικού Δανείου.

6. Η Σύμβαση της 16ης Ιουλίου 1863 για την εξαγορά των τελών διόδων στο Scheldt.

7. Η Σύμβαση της 29ης Οκτωβρίου 1888, σχετικά με τη θέσπιση ορισμένης ρύθμισης που εγγυάται την ελεύθερη χρήση της Διώρυγας του Σουέζ.

ΑΡΘΡΟ (Β)

Η Τουρκία αναλαμβάνει να τηρήσει τις συμβάσεις ή συμφωνίες που απαριθμούνται ακολούθως ή να προβεί σε επικύρωσή τους:

1. Σύμβαση της 11ης Οκτωβρίου 1909 σχετικά με τη διεθνή κυκλοφορία των αυτοκινήτων.

2. Συμφωνία της 15ης Μαΐου 1886 περί του σφραγίσματος σιδηροδρομικών βαγονιών που υπόκεινται σε τελωνειακό έλεγχο και το πρωτόκολλο της 18ης Μαΐου 1907.

3. Σύμβαση της 23ης Σεπτεμβρίου 1910, σεβόμενη την ενοποίηση ορισμένων κανονισμών σχετικά με τις προσκρούσεις πλεούμενων και τη διάσωση στη θάλασσα.

4. Σύμβαση της 21ης Δεκεμβρίου 1904 περί απαλλαγής των νοσοκομειακών πλοίων από τέλη και δασμούς στα λιμάνια.

5. Συμβάσεις της 3ης Νοεμβρίου 1881 και της 15ης Απριλίου 1889, σχετικά με τα προληπτικά μέτρα κατά της φυλλοξήρας.

6. Σύμβαση της 26ης Σεπτεμβρίου 1906, που υπογράφηκε στη Βέρνη και απαγόρευε τη χρήση λευκού φωσφόρου στην παρασκευή σπέρτων.

7. Σύμβαση σχετικά με τη διακίνηση αλκοολούχων ποτών στην Αφρική, που υπογράφηκε στο Saint-Germain-en-Laye, στις 10 Σεπτεμβρίου 1919.

8. Σύμβαση για την αναθεώρηση της Γενικής Πράξης του Βερολίνου της 26ης Φεβρουαρίου 1885 και η Γενική Πράξη και Διακήρυξη των Βρυξελλών της 2ας Ιουλίου 1890, η οποία υπογράφηκε στο Saint-Germain-en-Laye, στις 10 Σεπτεμβρίου 1919.

9. Σύμβαση της 13ης Οκτωβρίου 1919 για τη ρύθμιση της αεροπλοΐας.

Η Τουρκία αναλαμβάνει περαιτέρω να συμμετάσχει στην εκπόνηση νέων διεθνών συμβάσεων σχετικών με την τηλεγραφία και τη ραδιοτηλεγραφία.

ΑΡΘΡΟ (Γ)

Θα εναπόκειται σε καθεμία από τις Συμμαχικές Δυνάμεις να συμφωνήσει με την Τουρκία – εντός των δώδεκα μηνών που ακολουθούν την έναρξη ισχύος της παρούσας συνθήκης– σχετικά με τις διμερείς συνθήκες, συμβάσεις και συμφωνίες που έχουν συνομολογηθεί με την Τουρκία και οι οποίες ενδέχεται να τεθούν εκ νέου σε ισχύ.

ΑΡΘΡΟ (Δ)

Καμία διάταξη των συνθηκών, συμβάσεων ή συμφωνιών που έχει συνάψει η Τουρκία με οποιαδήποτε Συμμαχική Δύναμη δεν μπορεί να αντίκειται στην παρούσα συνθήκη. Κατά συνέπεια, η Τουρκία αναλαμβάνει να καταγγείλει οποιαδήποτε διάταξη είναι ασύμβατη με την παρούσα συνθήκη.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ (Β)

Τελική Αναφορά που υποβλήθηκε από τον κ. Montagna, Πρόεδρο της Υποεπιτροπής για τις Ιθαγένειες και τις Αρχαιότητες στην Τουρκία, στον Πρόεδρο της Δεύτερης Επιτροπής, τον Εξοχότατο Μαρκήσιο Garroni

Εξοχότατε,

Λωζάννη, 26 Ιανουαρίου 1923

Έχω την τιμή να σας ενημερώσω ότι η Υποεπιτροπή για τις Εθνικότητες και τις Αρχαιότητες στην Τουρκία, η οποία επονομάστηκε Τρίτη Υποεπιτροπή της Δεύτερης Επιτροπής (Καθεστώς Αλλοδαπών στην Τουρκία), ολοκλήρωσε επιτυχώς τις εργασίες της χθες. Παρότι το θέμα είναι μεγάλης έκτασης και σημασίας, η υποεπιτροπή συνεδρίασε μόνο τέσσερις φορές, καταλήγοντας σε πλήρη συμφωνία μεταξύ όλων των ενδιαφερομένων μελών.

Για τις λεπτομέρειες των διαβουλεύσεων παραπέμπω την Εξοχότητά σας στα πρακτικά που συνέταξε η γραμματεία της σύσκεψης, ωστόσο νομίζω πως είναι χρήσιμο να σας υποβάλω και την ακόλουθη σύνοψη των βασικών σημείων που συζητήθηκαν καθώς και των τελικών αποφάσεων που ελήφθησαν.

[533]

Η πρώτη συνεδρίαση πραγματοποιήθηκε στις 13 Δεκεμβρίου 1922. Κατά την έναρξη της συζήτησης, θεώρησα σκόπιμο, προκειμένου να διευκολύνω όσο το δυνατόν περισσότερο την ολοκλήρωση των εργασιών μας, καθώς και για άλλους πρακτικούς λόγους, να υποβάλω ένα πρόγραμμα χωρισμένο σε δύο ενότητες. Η πρώτη, αποτελούμενη από επτά κεφάλαια, αφορούσε τις εθνικότητες. Η δεύτερη σχετιζόταν με την προστασία των αρχαιοτήτων.

Χαίρομαι που είμαι σε θέση να σας ενημερώσω ότι στην πρώτη κιόλας συνάντηση επιτεύχθηκε επί της αρχής συμφωνία για τα πρώτα έξι κεφάλαια που αφορούν στην ιθαγένεια. Η τουρκική αντιπροσωπεία είχε κάποιες επιφυλάξεις, αλλά τις απέσυρε στη δεύτερη συνάντηση. Έτσι όλα τα θέματα που αφορούν στον προσδιορισμό της ιθαγένειας των κατοίκων από περιοχές που πρόκειται να αποσπαστούν από την Τουρκία, βάσει της Συνθήκης της Λωζάννης και στο δικαίωμα επιλογής ιθαγένειας και αλλαγής κατοικίας των ατόμων αυτών, επιλυθήκαν οριστικά.

Παράλληλα, η Τουρκία αναγνώρισε τις αλλαγές της ιθαγένειας και το δικαιώματα επιλογής της, όπως περιγράφονται στις διάφορες συνθήκες ειρήνης που έχουν συνομολογηθεί μεταξύ των Συμμαχικών Δυνάμεων και των πρώην εχθρικών προς αυτές κρατών.

Ολόκληρη η τρίτη συνεδρίαση αφιερώθηκε στη μελέτη του ζητήματος, της αναγνώρισης από την Τουρκία, των πολιτογραφήσεων που χορηγήθηκαν από τις Συμμαχικές Δυνάμεις σε Τούρκους υπηκόους μετά τη σύναψη της ανακωχής

Οι αντιπροσωπείες των Συμμάχων βάσισαν το αίτημά τους κυρίως στην ανάγκη τερματισμού ενός τόσο μεγάλου αριθμού διαφωνιών και διαφορών μεταξύ των προξενικών αρχών των Συμμάχων. Οι αντιπροσωπείες δεν παρέλειψαν να επισημάνουν τα πλεονεκτήματα που θα προκύ-

ψουν από την εξάλειψη αυτών των διαφορών μέσω ενός προσωρινού μέτρου που θα ρυθμίσει τη νομική κατάσταση των εν λόγω ατόμων.

Η τουρκική αντιπροσωπεία, ενώ ήταν πρόθυμη να συζητήσει διεξοδικά το ζήτημα, επέμεινε στην διαφωνίας της ότι η πολιτογράφηση σε αυτές τις περιπτώσεις είχε αποκτηθεί κατά παράβαση του νόμου· κατά συνέπεια αντιβαίνει σε νόμους που ήταν από καιρό σε ισχύ στην Τουρκία.

Οι αντιπροσωπείες των Συμμάχων –και ειδικότερα η Ιταλική, η οποία είχε μεγαλύτερο ενδιαφέρον για το θέμα από τις άλλες αντιπροσωπείες– επιδιώκοντας διακαώς μια γενική συμφωνία επέδειξαν ένα ιδιαίτερα γενναιόδωρο και συμφιλιωτικό πνεύμα αποσύροντας την πρόταση. Έλαβαν, πάντως, την διαβεβαίωση ότι, σύμφωνα με τους όρους της αμνηστίας που πρόκειται να χορηγείται βάσει της Συνθήκης Ειρήνης, τα εν λόγω άτομα δεν πρόκειται να υποστούν καμία παρενόχληση για παραβίαση του τουρκικού νόμου περί ιθαγένειας.

Στην τέταρτη και τελευταία της συνεδρίαση, η υποεπιτροπή συζήτησε το νομικό καθεστώς προσώπων που προέρχονται από περιοχές που πρόκειται να αποσπαστούν από την Τουρκία βάσει της Συνθήκης Ειρήνης, αλλά κατοικούν εκτός αυτών των εδαφών. Η υποεπιτροπή αποφάσισε ότι τα εν λόγω άτομα πρέπει να θεωρηθούν Τούρκοι υπήκοοι, αλλά όρισε ότι θα έχουν το δικαίωμα να επιλέξουν μέσα σε ένα έτος υπέρ της χώρας στην οποία οι περιοχές αυτές είχαν πλέον προσαρτηθεί.

Ως απόδειξη της πλήρους συμφωνίας που επιτεύχθηκε σε όλα τα προαναφερθέντα σημεία, έχω την τιμή να διαβιβάσω στην Εξοχότητά σας, το συνημμένο

[534]

κείμενο των επτά άρθρων, που προετοίμασαν οι συντακτικές επιτροπές.

Σε ό,τι αφορά τις αρχαιολογικές ανασκαφές και την προστασία των αρχαιοτήτων στην Τουρκία, που αποτελούν και αντικείμενο ζωηρού ενδιαφέροντος όλου του επιστημονικού κόσμου, οι Αντιπροσωπείες των Συμμάχων, μετά από την εκτεταμένη διαβούλευση που πραγματοποιήθηκε, έμειναν ικανοποιημένες από την δήλωση της τουρκικής αντιπροσωπείας επισημαίνοντας ότι η υφιστάμενη τουρκική νομοθεσία είναι τέτοια που διασφαλίζει την προστασία των καλλιτεχνικών θησαυρών στην Τουρκία και περιέχει ευνοϊκές διατάξεις για τις αρχαιολογικές ανασκαφές.

Η τουρκική αντιπροσωπεία πρόσθεσε ότι η Τουρκική Κυβέρνηση είναι έτοιμη να εφαρμόσει τους κανονισμούς με γενναιόδωρη διάθεση και να ευνοήσει κάθε είδους πρωτοβουλία σχετική με αυτό το θέμα.

Όπως προκύπτει από αυτή τη σύντομη σύνοψη, η πλήρης συμφωνία που επιτεύχθηκε μέσα από εξαιρετικά περιορισμένες διαβουλεύσεις οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην εξαιρετική μετριοπάθεια ορισμένων από τους συμμετέχοντες. Οφείλω, ωστόσο, να καταθέσω τη μαρτυρία μου για τον ενεργό και συμβιβαστικό τρόπο με τον οποίο συνεργάστηκαν όλες οι αντιπροσωπείες. Επιπλέον, θα ήθελα για άλλη μια φορά να εκφράσω τις θερμές μου ευχαριστίες προς τους εκπροσώπους των Προσκαλουσών Δυνάμεων στην υποεπιτροπή για την πολύτιμη και ουσιαστική βοήθεια τους, που συνέβαλε στην επιτυχία των εργασιών μας.

Montagna

Προσχέδιο Διατάξεων σχετικά με την Ιθαγένεια. — (26 Ιανουαρίου 1923)

ΑΡΘΡΟ 1

Οι Οθωμανοί υπήκοοι που διαμένουν μόνιμα σε περιοχή η οποία, σύμφωνα με τις διατάξεις της παρούσας Συνθήκης, αποσπάται από την Τουρκία, θα αποκτούν *ipso facto* και κατά τους όρους που ορίζει η τοπική νομοθεσία, την υπηκοότητα του κράτους στο οποίο μεταβιβάζεται η εν λόγω περιοχή.

ΑΡΘΡΟ 2

Άτομα άνω των 18 ετών που χάνουν την τουρκική υπηκοότητα και τα οποία αποκτούν *ipso facto* νέα υπηκοότητα, σύμφωνα με το άρθρο 1, θα έχουν το δικαίωμα, εντός περιόδου δύο ετών από της έναρξης (από την έναρξη ισχύος) ισχύος της παρούσης συνθήκης, να επιλέξουν την τουρκική υπηκοότητα.

ΑΡΘΡΟ 3

Άτομα άνω των 18 ετών, που διαμένουν μόνιμα σε περιοχές που έχουν αποσπασθεί από την Τουρκία σύμφωνα με την παρούσα Συνθήκη και τα οποία διαφέρουν φυλετικά από την πλειονότητα του πληθυσμού των εν λόγω περιοχών, θα έχουν το δικαίωμα, εντός ενός έτους από την έναρξη ισχύος της παρούσας Συνθήκης, να επιλέξουν την υπηκοότητα ενός εκ των κρατών όπου η πλειονότητα του πληθυσμού ανήκει στην ίδια φυλή με το άτομο που ασκεί το δικαίωμα επιλογής, υπό την προϋπόθεση της συγκατάθεσης του εν λόγω κράτους.

ΑΡΘΡΟ 4

Άτομα που έχουν ασκήσει το δικαίωμα της επιλογής ιθαγένειας σύμφωνα με τις προβλέψεις των άρθρων 2 και 3 οφείλουν, εντός των επομένων δώδεκα μηνών,

[535]

να μεταφέρουν τον τόπο διαμονής τους στο κράτος που επέλεξαν.

Θα έχουν το δικαίωμα να διατηρήσουν την ακίνητη περιουσία τους στην επικράτεια του κράτους, όπου διέμεναν πριν ασκήσουν το δικαίωμα επιλογής ιθαγένειας. Μπορούν να μεταφέρουν μαζί τους κάθε είδους κινητής περιουσίας, χωρίς να τους επιβληθούν δασμοί εξαγωγής ή εισαγωγής για τη μεταφορά αυτής της περιουσίας.

ΑΡΘΡΟ 5

Με την επιφύλαξη τυχόν συμφωνιών που ενδέχεται να χρειαστεί να συνομολογηθούν μεταξύ των κυβερνήσεων που ασκούν εξουσία στις χώρες που αποσπάστηκαν από την Τουρκία και των κυβερνήσεων των χωρών όπου διαμένουν τα ενδιαφερόμενα πρόσωπα, οι Τούρκοι υπήκοοι άνω των 18 ετών, που κατάγονται από εδάφη αποσπασμένα από την Τουρκία, και οι οποίοι, κατά την έναρξη ισχύος της Συνθήκης, διαμένουν στο εξωτερικό, μπορούν να επιλέξουν την ιθαγένειας της χώρας από την οποία κατάγονται, εφόσον ανήκουν φυλετικά στην πλειοψηφία του πληθυσμού αυτής της χώρας και με την επιφύλαξη της συγκατάθεσης της κυβέρνησης που ασκεί την εξουσία εκεί. Αυτό το δικαίωμα επιλογής πρέπει να ασκηθεί εντός ενός έτους από την έναρξη ισχύος της παρούσας Συνθήκης.

ΑΡΘΡΟ 6

Τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη αναλαμβάνουν την δέσμευση να μην παρεμβάλλουν κανένα εμπόδιο στην άσκηση του δικαιώματος επιλογής υπηκοότητας του προβλέπεται από τη παρούσα Συνθήκη ή από τις συνομολογηθείσες Συνθήκες Ειρήνης με την Γερμανία, την Αυστρία, την Βουλγαρία ή την Ουγγαρία ή από Συνθήκη συνομολογηθείσα μεταξύ των συμβαλλομένων αυτών Δυνάμεων ή μιας εξ αυτών και της Ρωσίας, ή μεταξύ αυτών των συμβαλλομένων Δυνάμεων που θα επιτρέπει στους ενδιαφερομένους την απόκτηση οποιασδήποτε άλλης προσιτής σε αυτούς υπηκοότητας.

ΑΡΘΡΟ 7

Για την εφαρμογή των διατάξεων του παρόντος τμήματος, η κατάσταση της έγγαμης γυναίκας θα καθορίζεται από την κατάσταση του συζύγου της και η κατάσταση των παιδιών κάτω των 18 ετών από αυτή των γονέων τους.

Αρ. 33

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΓΙΑ ΤΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΤΩΝ ΑΛΛΟΔΑΠΩΝ

Πρακτικά της Πέμπτης Συνεδρίασης, 31 Ιανουαρίου 1923, στις 10.30 π. μ.

υπό την Προεδρία του Μαρκήσιου Garroni

Βλέπε πρακτικά της Εικοστής-τέταρτης Συνεδρίασης της Πρώτης Επιτροπής
(επί Εδαφικών και Στρατιωτικών ζητημάτων). Αρ. 27, σ. 426

ΜΕΡΟΣ 3

Συνεδριάσεις της Τρίτης Επιτροπής

Αρ. 34

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

*Πρακτικά της Πρώτης Συνεδρίασης, 27 Νοεμβρίου 1922, 16:00, στις 4 μ. μ.
υπό την Προεδρία του κ. Barrère*

Παρόντες:

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
Μαρκήσιος Curzon του Kedleston
Σερ H. Rumbold

ΙΤΑΛΙΑ
Μαρκήσιος Garroni
κ. Lago

ΙΑΠΩΝΙΑ
Βαρόνος Hayashi
κ. Otchiai

ΡΟΥΜΑΝΙΑ
κ. Duca
κ. Diamandy

ΤΟΥΡΚΙΑ
Ismet Πασάς
Hassan Μπέης
Riza Nour Μπέης

ΓΑΛΛΙΑ
κ. Barrère
κ. Bompard

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
κ. Child
Ναύαρχος Bristol
κ. Grew

ΕΛΛΑΔΑ
κ. Βενιζέλος
κ. Κακλαμάνος

ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ
κ. Nintchitch
κ. Rakitch

Παρόντες επίσης:

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
Σερ William Tyrrell
Σερ Adam Block
κ. Fountain
κ. Nicolson
κ. Forbes Adam
κ. Leeper
κ. McClure
κ. Waley

ΙΤΑΛΙΑ
κ. Arlotta
κ. Guariglia

ΓΑΛΛΙΑ
κ. Bargeton
κ. Barois
κ. des Closieres
κ. de Lacroix
κ. de Percin
κ. Sanguinetti

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
κ. Amory
κ. Dwight
κ. Heck

[537]

ΙΑΠΩΝΙΑ

κ. Sato

κ. Tani

ΕΛΛΑΔΑ

Στρατηγός Μαζαράκης

κ. Θεοτοκάς

κ. Μιχαλόπουλος

κ. Δενδράμης

ΡΟΥΜΑΝΙΑ

Συνταγματάρχης Dumitresco

ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ

κ. Christitch

κ. Antitch

ΤΟΥΡΚΙΑ

Hamid Μπέης

Zekai Μπέης

Shefik Μπέης

Mukhtar Μπέης

Tahir Μπέης

Zuhdi Μπέης

Munir Μπέης

κ. Massigli, Γενικός-Γραμματέας της Διάσκεψης

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

κ. Spring Rice

κ. Wicks

ΓΑΛΛΙΑ

κ. Lagarde

ΙΤΑΛΙΑ

κ. Indelli

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ

κ. Belin

ΙΑΠΩΝΙΑ

κ. Hotta

ΕΛΛΑΔΑ

κ. Κόλλας

ΡΟΥΜΑΝΙΑ

κ. Constantinesco

ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ

κ. Milanovitch

ΤΟΥΡΚΙΑ

Rechid Safvet Μπέης

Διερμηνέας: κ. Camerlynck

Ο κ. Barrère, ανοίγοντας τις εργασίες, δήλωσε ότι ήταν βέβαιος πως η αγαστή συνεργασία όλων των αντιπροσωπειών ήταν απαραίτητη για την επιτυχή ολοκλήρωση του εξαιρετικά σημαντικού έργου που έπρεπε να φέρει εις πέρας η επιτροπή. Η επιτροπή θα έπρεπε να λάβει υπόψη της τα συμφέροντα όλων των εκπροσωπούμενων χωρών καθώς και τα συμφέροντα της Τουρκίας ισότιμα με εκείνα των άλλων κρατών. Ήθελε, ιδιαίτερα, να διαβεβαιώσει την τουρκική αντιπροσωπεία ότι η επιτροπή συνεχώς θα εμφορείτο από αισθήματα δικαιοσύνης και ισότητας στις διαβουλεύσεις που επρόκειτο να ξεκινήσουν. Το πρώτο βήμα ήταν να οργανωθούν οι εργασίες της επιτροπής. Η επιτροπή είχε να αντιμετωπίσει πολλά λεπτά τεχνικά προβλήματα. Η καλύτερη διαδικασία φαινόταν να είναι η κατανομή των εργασιών σε υποεπιτροπές· ωστόσο, υπήρχαν και ορισμένα γενικά οικονομικά

[538]

ζητήματα –το Οθωμανικό Δημόσιο Χρέος και η κατανομή του, η αποπληρωμή των εξόδων στρατιωτικής κατοχής και οι αποζημιώσεις για τις ζημιές– ζητήματα τόσο μεγάλης σημασίας, ώστε φαινόταν προτιμότερο να κρατηθούν, ούτως ή άλλως προσωρινά, για συζήτηση από την ολομέλεια της επιτροπής.

Ο κ. Barrère πρότεινε την άμεση δημιουργία των τριών ακόλουθων υποεπιτροπών: —

Υποεπιτροπή για τις επικοινωνίες και τις μεταφορές (Δεύτερη Υποεπιτροπή): Για θέματα

λιμένων, σιδηρόδρομων, διαμετακόμισης, ταχυδρομείων και τηλεγραφίας, εμπορικής αεροπορίας, υποβρύχιων καλωδίων και υδροηλεκτρικής ενέργειας.

Υποεπιτροπή για το τελωνειακό και εμπορικό καθεστώς (Τρίτη Υποεπιτροπή): Τελωνειακοί δασμοί, κανονισμοί για πλοία, βιομηχανική, πνευματική και καλλιτεχνική ιδιοκτησία, εμπορικά σήματα.

Υποεπιτροπή για οικονομικά θέματα (Τέταρτη Υποεπιτροπή):

- (α.) Προβλήματα που σχετίζονται με την περίοδο του πολέμου και της κατοχής: Αποκατάσταση περιουσιών που κατασχέθηκαν από την Τουρκία, ρύθμιση χρεών και συμβάσεων μεταξύ ιδιωτών, καθώς επίσης και μεταξύ ιδιωτών και του Τουρκικού Κράτους κατά τη συγκεκριμένη περίοδο· ρευστοποίηση γερμανικών, αυστριακών, ουγγρικών και βουλγαρικών ιδιοκτησιών στην Τουρκία (άρθρα 155 και 260 της Συνθήκης των Βερσαλλιών, και αντίστοιχα άρθρα στις άλλες Συνθήκες Ειρήνης), ρευστοποίηση τουρκικών περιουσιών σε Συμμαχικές χώρες.
- (β.) Ζητήματα σχετικά με την περίοδο μετά τη Συνθήκη Ειρήνης: Εκχωρήσεις δικαιωμάτων και επιδικάσεις.

Μια επιπλέον υποεπιτροπή για την αντιμετώπιση υγειονομικών θεμάτων θα δημιουργηθεί αργότερα.

Στην καθεμία από αυτές τις υποεπιτροπές, κάθε αντιπροσωπεία θα εκπροσωπείται από δύο αντιπροσώπους, και οι αντιπρόσωποι θα υποβοηθούνται από ειδικούς εφόσον κρίνεται απαραίτητο.

Ο κ. Barrère κάλεσε τις αντιπροσωπείες να εξετάσουν αυτό το σχέδιο.

Ο Ismet Πασάς δήλωσε ότι καθώς τα ζητήματα με τα οποία έπρεπε να ασχοληθεί η επιτροπή δεν είχαν ακόμη καθοριστεί επακριβώς, ήταν πρόθυμος να γνωστοποιεί τις απόψεις της Κυβέρνησης της Μεγάλης Εθνοσυνέλευσης της Τουρκίας, κάθε φορά που κάποιο συγκεκριμένο θέμα θα ερχόταν για συζήτηση στην Επιτροπή. Επιθυμούσε, ωστόσο, να παραθέσει άμεσα και όσο πιο συνοπτικά είναι δυνατόν κάποιες γενικές θεωρήσεις.

Η τουρκική αντιπροσωπεία πιστεύει ότι τα κύρια θέματα προς συζήτηση από την επιτροπή είναι: —

1. Η κατανομή του χρέους της πρώην Οθωμανικής Αυτοκρατορίας μεταξύ των χωρών υπέρ των οποίων μέρη της αυτοκρατορίας είχαν αποσπαστεί. Ήταν αυτονόητο ότι σε όλους τους υπολογισμούς θα λαμβανόταν υπόψη το

[539]

μερίδιο του χρέους που αντιστοιχούσε σε χώρες που είχαν αποσπαστεί από την Αυτοκρατορία σε διάφορες χρονικές στιγμές, αλλά δεν το είχαν ακόμη αναλάβει· με αυτόν τον τρόπο θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί μια γενική εκκαθάριση αυτών των χρεών.

2. Αποζημίωση για όλες τις ζημιές και καταστροφές που προκλήθηκαν από Έλληνες.

Η Κυβέρνηση της Μεγάλης Εθνοσυνέλευσης της Τουρκίας αναγνώρισε το μερίδιο που της αναλογούσε στο χρέος της πρώην Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Από την άλλη πλευρά, διεκδίκησε αποζημιώσεις για τις καταστροφές κάθε είδους που προκάλεσαν οι Έλληνες, οι οποίοι είχαν μεταβάλει τις επαρχίες που κατείχαν σε ερείπια.

Η οικονομική και χρηματοπιστωτική ανάπτυξη της Τουρκίας εξαρτιόταν από την πλήρη και απόλυτη ανεξαρτησία της. Αυτό ήταν η ουσιαστική προϋπόθεση για την ύπαρξη της. Όπως κάθε ανεξάρτητο έθνος, έτσι και το τουρκικό έθνος έπρεπε να απαλλαγεί από κάθε περιορισμό που θα παρεμβάλλεται στην πλήρη οικονομική του ελευθερία. Η Κυβέρνηση της Μεγάλης Εθνοσυνέλευσης της Τουρκίας άδραξε την ευκαιρία να δηλώσει ότι στις διεθνείς οικονομικές συναλλαγές της, καθώς και στις συμβάσεις και τις συνθήκες που θα πρέπει να συνάψει για τη ρύθμισή

τους, θα προσαρμόσει τη στάση της σύμφωνα με τα προαπαιτούμενα της εθνικής κυριαρχίας και εθνικής ανεξαρτησίας της χώρας, Αυτή η αρχή αποτελεί έναν από τους παράγοντες ανάπτυξης κάθε έθνους και θα χρησιμεύσει ομοίως ως βάση της εθνικής οικονομίας της Τουρκίας.

Όπως όλα τα άλλα ανεξάρτητα κράτη, η Τουρκία επιθυμούσε πολύ να διατηρήσει οικονομικές σχέσεις με άλλες χώρες στη βάση της αμοιβαιότητας και του Διεθνούς Δικαίου. Μόνιμες οικονομικές σχέσεις θα μπορούσαν να εδραιωθούν μεταξύ της Τουρκίας και άλλων χωρών μόνον στο βαθμό που οι σχέσεις αυτές θα διέπονται από τις αρχές ενός σύγχρονου Δικαίου. Η τουρκική αντιπροσωπεία έλπιζε ότι αυτή η καθ' όλα θεμιτή απαίτηση δεν θα συναντούσε σε καμία αντίρρηση.

Τα θέματα που προαναφέρθηκαν μπορούν να χωριστούν σε δύο ομάδες και θα ήταν καλό να συσταθούν δύο υποεπιτροπές για να τα μελετήσουν. Η μία θα ασχοληθεί με τα νομικά-οικονομικά ζητήματα, και η άλλη, ή οι άλλες, με τα δημοσιονομικά.

Ο Ismet Πασάς πρότεινε η υποεπιτροπή που θα ασχοληθεί με ζητήματα Οικονομικού Δικαίου να συγκληθεί πρώτη.

Ο κ. Barrère έλαβε υπόψη του τις παρατηρήσεις του Ismet Πασά, και στη συνέχεια ενημέρωσε ότι το σχέδιο εργασίας που είχε προτείνει, εγκρίθηκε. Έκρινε δέον οι υποεπιτροπές να συσταθούν αμέσως. Προκειμένου όλα τα μέλη των αντιπροσωπειών να μπορούν να συμμετέχουν στις εργασίες όλων των υποεπιτροπών, θεωρούσε ότι αυτές δεν θα έπρεπε να συνεδριάζουν ταυτόχρονα. Σχετικά με δύο από τις υποεπιτροπές –εκείνη για το τελωνειακό καθεστώς και εκείνη για οικονομικά θέματα– η συζήτηση των ζητημάτων που τους είχαν ανατεθεί μπορούσε να ξεκινήσει αμέσως και έπρεπε να συσταθούν χωρίς καμία καθυστέρηση.

Ο κ. Βενιζέλος διατήρησε το δικαίωμα να καταθέσει τις απόψεις της Ελληνικής Κυβέρνησης σε κάθε περίπτωση που ένα συγκεκριμένο ζήτημα θα έρχεται ενώπιον της επιτροπής ή των υποεπιτροπών.

[540]

Ο κ. Barrère πρότεινε μια γενική συζήτηση των θεμάτων τα οποία είχε απαριθμήσει στην αρχή της συνεδρίασης και τα οποία δεν θα παραπέμπονταν άμεσα στις υποεπιτροπές.

Ο Λόρδος Curzon επιθυμούσε να πει λίγα λόγια σχετικά με τη διαδικασία που προτάθηκε. Ο Πρόεδρος είχε κατανείμει τα θέματα, που εμπίπτουν στο πεδίο αρμοδιότητας της επιτροπής, σε πέντε κατηγορίες και είχε προτείνει ότι το μεγαλύτερο μέρος αυτών ότι θα πρέπει να απασχολήσει τις υποεπιτροπές. Με αυτό ο ίδιος (Λόρδος Curzon) συμφωνούσε και το θεωρούσε τον πιο αποτελεσματικό τρόπο προσέγγισης. Ο Πρόεδρος είχε προτείνει τη σύσταση δύο υποεπιτροπών άμεσα, ώστε να ξεκινήσουν τις συνεδριάσεις τους το συντομότερο δυνατόν. Είχε επίσης μια πολύ εύστοχη και αναγκαία επιφύλαξη σχετικά με τα θέματα της πρώτης κατηγορίας. Ξεκίνησε ζητώντας παρατηρήσεις γενικού περιεχομένου· σε αυτό ο Ismet Πασάς απάντησε με μια σύντομη δήλωση της άποψής του που ήταν η πλέον κατάλληλη για την περίπτωση, διατυπωμένη με τη συνήθη του σαφήνεια και συνοπτικότητα.

Τα θέματα της πρώτης κατηγορίας, τα οποία ο Πρόεδρος πρότεινε να παραπεμφθούν εξ αρχής προς συζήτηση στην ολομέλεια της Επιτροπής, ήταν προφανώς ζητήματα ουσιαστικής σημασίας, δηλαδή το Οθωμανικό Δημόσιο Χρέος, οι δαπάνες της στρατιωτικής κατοχής και οι αποζημιώσεις για τις καταστροφές. Καθώς ο ίδιος δεν θα μπορούσε να συμμετάσχει στις συζητήσεις των υποεπιτροπών, ζήτησε να ακούσει στην Ολομέλεια τις θέσεις των διάφορων πλευρών, και ειδικότερα της τουρκικής αντιπροσωπείας. Ο Πρόεδρος είχε ζητήσει την άμεση έναρξη της συζήτησης για τα θέματα της πρώτης κατηγορίας, αλλά, δεδομένου ότι το προσχέδιο μόλις είχε διανεμηθεί, υπήρχαν αμφιβολίες για το αν οι αντιπρόσωποι θα ήταν έτοιμοι να τοποθετηθούν αμέσως. Σε κάθε περίπτωση, είτε η συζήτηση γινόταν αμέσως είτε την επόμενη ημέρα, εκείνος (ο Λόρδος Curzon) παρακάλεσε τις αντιπροσωπείες, και ειδικότερα την τουρκική αντιπροσωπεία, να παρουσιάσουν τις απόψεις τους για τα θέματα της πρώτης κατηγορίας ενώπιον της

ολομέλειας της επιτροπής. Ο Ismet Πασάς είχε ήδη αναφερθεί στο γεγονός ότι η Τουρκία διέθετε σοβαρές αξιώσεις τις οποίες σκόπευε να προβάλλει, ενώ ο Τύπος είχε δημοσιεύσει σχετικά στοιχεία για τις διεκδικήσεις, τις οποίες η τουρκική αντιπροσωπεία προτίθετο να υποβάλει, κυρίως εναντίον της Ελλάδας. Παράλληλα, θα υπήρχαν αξιώσεις που θα υποβάλλονταν εκ μέρους των Συμμάχων. Αυτά τα ζητήματα θα πρέπει να συζητηθούν στην κύρια επιτροπή. Οι λεπτομέρειες θα μπορούσαν να εξεταστούν από τις υποεπιτροπές, είτε από οικονομική είτε από νομική πλευρά, ωστόσο ο ίδιος ήλπιζε να ακούσει ο ίδιος από την τουρκική αντιπροσωπεία μια επίσημη δήλωση με στοιχεία και αριθμούς για την υπόθεση που σκόπευαν να παρουσιάσουν υπό τον τίτλο Αρ. 1. και ήλπιζε επίσης, ότι ο Πρόεδρος θα καλούσε σε πλήρη συνεδρίαση της επιτροπής τις υπόλοιπες αντιπροσωπείες να εκφράσουν τις απόψεις τους σχετικά με τα ζητήματα που περιλαμβάνονται σε αυτή την κατηγορία. Στη συνέχεια εάν μετά τη συζήτηση στην ολομέλεια απαιτούταν περαιτέρω εξέταση, αυτά τα θέματα θα μπορούσαν να παραπεμφθούν στις υποεπιτροπές.

Καθώς καμία από τις αντιπροσωπείες δεν ήταν σε θέση να δηλώσει τις απόψεις της αμέσως,

[541]

ο κ. Barrère πρότεινε να αναβληθεί η συζήτηση για την επόμενη μέρα. (Εγκρίθηκε.) Συμφωνήθηκε από όλους τους συμμετέχοντες, ότι η Επιτροπή θα αναλάμβανε τη γενική συζήτηση επί των οικονομικών θεμάτων, η αναγκαιότητα της οποίας είχε επισημανθεί από τον Λόρδο Curzon.

Ο Ismet Πασάς απάντησε ότι, καθώς δεν είχε λάβει προηγουμένως ειδοποίηση σχετικά με την προτεινόμενη διαίρεση των οικονομικών και χρηματοοικονομικών θεμάτων, που περιλάμβανε τα ζητήματα του δημόσιου χρέους και των αποζημιώσεων, είχε καταφέρει να εκφράσει τις απόψεις του επί αυτών των δύο σημείων μόνο συνοπτικά. Επομένως, διατήρησε το δικαίωμα να επανέλθει σε αυτά τα ζητήματα στο σύνολό τους και να παρουσιάσει την γενική θέση της τουρκικής αντιπροσωπείας επί αυτών.

(Η επιτροπή ολοκλήρωσε τις εργασίες της στις 4:45 μ.μ.)

Αρ. 35

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Πρακτικά της Δεύτερης Συνεδρίασης, 28 Νοεμβρίου 1922, στις 4 μ. μ.

υπό την Προεδρία του κ. Barrère

Παρόντες

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
Μαρκήσιος Curzon του Kedleston
Σερ Horace Rumbold

ΙΤΑΛΙΑ
Μαρκήσιος Garroni
κ. Montagna
κ. Lago

ΙΑΠΩΝΙΑ
Βαρόνος Hayashi
κ. Otchiai

ΡΟΥΜΑΝΙΑ
κ. Duca
κ. Diamandy

ΓΑΛΛΙΑ
κ. Barrère
κ. Bompard

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
κ. Child
Ναύαρχος Bristol

κ. Grew
ΕΛΛΑΔΑ
κ. Βενιζέλος
κ. Κακλαμάνος

ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ
κ. Nintchitch
κ. Rakitch

ΤΟΥΡΚΙΑ
Ismet Πασάς
Riza Nour Μπέης Hassan Μπέης

[542]

Παρόντες επίσης:

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

Σερ Wiliam Tyrrell

Σερ Adam Block

κ. Fountain

κ. Nicolson

κ. Forbes Adam

κ. Leeper

κ. McClure

κ. Waley

ΙΤΑΛΙΑ

κ. Guariglia

κ. Nogara

κ. Arlotta

ΙΑΠΩΝΙΑ

κ. Sato

Συνταγματάρχης Saigo

κ. Tani

ΡΟΥΜΑΝΙΑ

Συνταγματάρχης Dumitresco

ΓΑΛΛΙΑ

κ. de Lacroix

κ. Bargeton

κ. des Closieres

κ. de Percin

κ. Barois

κ. Sanguinetti

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ

κ. Amory

κ. Heck

κ. Gillespie

ΕΛΛΑΔΑ

κ. Δενδράμης

κ. Θεοτοκάς

κ. Πολίτης

ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ

κ. Christitch

κ. Antitch

ΤΟΥΡΚΙΑ

Hamid Μπέης

Zekial Μπέης

Shefik Μπέης

Moukhtar Μπέης

Sherif Μπέης

Tahir Μπέης

Munir Μπέης

Γενική Γραμματεία

κ. Massigli, Γενικός Γραμματέας της Διάσκεψης

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

κ. Spring Rice

κ. Bentinck

ΙΤΑΛΙΑ

κ. Indelli

ΙΑΠΩΝΙΑ

κ. Hotta

ΡΟΥΜΑΝΙΑ

κ. Constantinesco

ΓΑΛΛΙΑ

κ. Lagarde

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ

κ. Belin

ΕΛΛΑΔΑ

κ. Κόλλας

ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ

κ. Milanovitch

ΤΟΥΡΚΙΑ

Rechid Safvet Μπέης

Διερμηνέας: κ. Camerlynck

Ο κ. Barrère θεώρησε ότι ο Ismet Πασάς επιθυμούσε να αναπτύξει περαιτέρω την προηγούμενη δήλωση των απόψεων της κυβέρνησής του σχετικά με τα χρηματοοικονομικά ζητήματα που επρόκειτο να εξετάσει η επιτροπή και τον προσκάλεσε να μιλήσει.

Ο Ismet Πασάς δήλωσε ότι ένα από τα ζητήματα που είχε κατατάξει η Τρίτη Επιτροπή στα χρηματοοικονομικά προβλήματα ήταν η κατανομή του Οθωμανικού Χρέους. Δεδομένου ότι η Οθωμανική Αυτοκρατορία είχε πάψει να υφίσταται, ήταν φυσικό αυτά τα χρέη να κατανεμηθούν μεταξύ όλων των χωρών στις οποίες είχαν αποδοθεί εδάφη που ανήκαν προηγουμένως στην Αυτοκρατορία. Σύμφωνα με την ίδια αρχή Δικαίου, η Κυβέρνηση της Μεγάλης Εθνοσυνέλευσης της Τουρκίας, ως κυβέρνηση που είχε συγκροτηθεί στην επικράτεια της πρώην Αυτοκρατορίας εντός των εθνικών της συνόρων, ήταν έτοιμη να αποδεχθεί την ευθύνη για οφειλόμενο μερίδιό του χρέους που της αναλογούσε· και επιθυμούσε να καθοριστεί το ύψος του μεριδίου το συντομότερο δυνατό. Στο σημείο αυτό, θα πρέπει να σημειωθεί ότι υπήρχαν ορισμένα κράτη τα οποία, παρότι στο παρελθόν είχαν προσαρτήσει εδάφη που ανήκαν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, δεν είχαν ακόμη αποδεχθεί την ευθύνη για το μερίδιό τους στο χρέος· επομένως, ήταν αναγκαίο να τους αποδοθεί το οφειλόμενο μερίδιο τους. Συνεπώς, το κατεπείγον έργο της επιτροπής ήταν να αναλάβει τη γενική εκκαθάριση του χρέους της πρώην Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Η Κυβέρνηση της Μεγάλης Εθνοσυνέλευσης της Τουρκίας αποδέχθηκε την ευθύνη για το μέρος του χρέους που της αναλογούσε, βάσει της αρχής που μόλις είχε ορίσει. Επίσης, θεωρούσε ότι δεν είχε πλέον καμία εμπλοκή όσον αφορά το ποσό του χρέους που θα ανατίθενται είτε στα κράτη που σχηματίστηκαν από την Οθωμανική Αυτοκρατορία εξαιτίας του Μεγάλου Πολέμου, είτε σε εκείνα που είχαν προηγουμένως αποκτήσει τουρκικά εδάφη.

Δεδομένου ότι η μέθοδος που επρόκειτο να χρησιμοποιηθεί για την κατανομή του χρέους ήταν ένα τεχνικό ζήτημα, ο Ismet Πασάς πίστευε ότι θα ήταν προς όφελος όλων να εξεταστεί από μια ειδική υποεπιτροπή εμπειρογνομόνων.

Όσον αφορά την αποπληρωμή των εξόδων που είχαν προκύψει από τη στρατιωτική κατοχή – θέμα που περιλαμβανόταν στο πρόγραμμα της Επιτροπής – η τουρκική αντιπροσωπεία θεώρησε απαραίτητο να κάνει τις εξής παρατηρήσεις: —

Δεν γνώριζαν τους λόγους που οδήγησαν στην ένταξη αυτού του ζητήματος στην ημερήσια διάταξη και δεν μπορούσαν να μην εκφράσουν την έκπληξή τους για τη συμπερίληψή του. Ωστόσο, δεδομένου ότι το ζήτημα είχε τεθεί, αισθάνονταν υποχρεωμένοι να διατυπώσουν τη θέση τους.

Όπως είναι γνωστό, η Συνθήκη Ανακωχής του Μούδρου, έθεσε τέλος στις εχθροπραξίες μεταξύ της πρώην Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και των Συμμαχικών Δυνάμεων· αλλά, οι ειρηνευτικές προτάσεις που το τουρκικό έθνος ανέμενε ως επακόλουθο αυτής της ανακωχής δεν του παρουσιάστηκαν· αντιθέτως, άρχισαν να εφαρμόζονται καταναγκαστικά μέτρα, όπως η κατοχή των Αδάνων και της Κωνσταντινούπολης.

Η τουρκική αντιπροσωπεία θεώρησε ότι η στρατιωτική κατοχή των δύο πόλεων δεν πραγματοποιήθηκε δυνάμει των όρων της ανακωχής, αλλά επιβλήθηκαν ως καταναγκαστικά μέτρα με σκοπό να εξαναγκάσουν την Οθωμανική Αυτοκρατορία να αποδεχθεί και να εφαρμόσει τους όρους που οι Συμμαχικές Δυνάμεις σκόπευαν να της επιβάλουν.

Δεν υπήρχε, επομένως, κανένας λόγος για τον οποίο η Τουρκία θα έπρεπε να επιβαρυνθεί με τα έξοδα μιας στρατιωτικής κατοχής, την οποία οι Σύμμαχοι αποφάσισαν να εκτελέσουν με σκοπό την επιβολή της βούλησής τους.

Αντιθέτως, το τουρκικό κράτος ήταν εκείνο που υπέστη ζημιές εξαιτίας αυτής της κατοχής και είχε νόμιμο δικαίωμα να ζητήσει αποζημίωση, καθώς οι κατοχές αυτές προκάλεσαν στο τουρκικό κράτος και στο τουρκικό έθνος κάθε είδους απώλεια και δοκιμασία, τόσο υλική όσο και ηθική.

Συνεπώς, ήταν δίκαιο και σωστό όχι μόνον να μην απαιτηθεί από την Τουρκία συμμετοχή στις δαπάνες για «αποζημίωση στρατιωτικής κατοχής»· αλλά αντίθετα, θα έπρεπε να αποζημιωθεί για τις ζημιές που υπέστη από αυτές τις πράξεις πολέμου.

Το γεγονός ότι δεν υπήρχε νομική βάση για αυτή την αξίωση έκανε την τουρκική αντιπροσωπεία να ελπίζει ότι η Διάσκεψη της Λωζάννης, η οποία συγκλήθηκε για να θέσει τα θεμέλια μιας δίκαιης Συμφωνίας Ειρήνης, δεν θα επέμενε σε μια τόσο άδικη απαίτηση.

Όσον αφορά τις αποζημιώσεις για ζημιές, η τουρκική αντιπροσωπεία είχε την τιμή να υποβάλει στην αμερόληπτη κρίση της Επιτροπής τις ακόλουθες γενικές παρατηρήσεις:

Σύμφωνα με τις αρχές του Δικαίου και της Ισότητας, θεωρούσε ότι οι πολίτες που υπέστησαν άμεσες ζημιές από πολεμικές ενέργειες και επιχειρήσεις, καθώς από πράξεις αντίθετες προς το Διεθνές Δίκαιο έπρεπε να αποζημιωθούν αμοιβαία.

Έτσι, εάν οι πολίτες των Δυνάμεων της Αντάντ είχαν υποστεί σωματικές βλάβες ή ζημιές στην περιουσία τους από πολεμικές ενέργειες ή επιχειρήσεις (όπως επιθέσεις, βομβαρδισμούς κ.ά.) που εκτελέστηκαν από τα στρατεύματα της πρώην Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, θα αποζημιωνονταν από τους διαδόχους της εν λόγω Αυτοκρατορίας, και η Τουρκική Κυβέρνηση θα ήταν υποχρεωμένη να συμβάλει δίκαια στο ποσό αυτής της αποζημίωσης.

Οι Δυνάμεις της Αντάντ, οι οποίες εμπνέονται από το ίδιο αίσθημα Δικαίου, θα αποζημιώσουν με τον ίδιο τρόπο τους Τούρκους αμάχους που βρέθηκαν στην ίδια θέση είτε εντός της επικράτειας της πρώην Οθωμανικής Αυτοκρατορίας είτε αλλού.

Οι ζημιές που υπέστησαν οι πολίτες και των δύο πλευρών προερχόμενες άμεσα από ενέργειες αντίθετες προς το Διεθνές Δίκαιο, καθώς και οι ζημιές σε περιουσίες που ανήκαν στα Συμβαλλόμενα Κράτη ή στους πολίτες τους, οι οποίες είχαν κατασχεθεί, δημευθεί ή υποστεί φθορές οπουδήποτε και με οποιοδήποτε τρόπο, θα διευθετούνταν με την ίδια αρχή.

Πλήρης αποζημίωση έπρεπε να δοθεί για την καταστροφή και τις ζημιές που προκάλεσε ο ελληνικός στρατός στη Μικρά Ασία, από την κατάληψη της Σμύρνης (δηλαδή, μετά την τακτική αναστολή των εχθροπραξιών βάσει της Συνθήκης του Μούδρου) έως την τελική ήττα του ελληνικού στρατού. Έγγραφα από απολύτως ουδέτερες πηγές και αποδείξεις αδιαμφισβήτητης αξίας κατέδειξαν την τεράστια έκταση των καταστροφών. Ο Ismet Πασάς είχε εξετάσει ο ίδιος τους υπαίτιους. Από όλους –από ανώτατους αξιωματικούς μέχρι απλούς στρατιώτες, από τους ιερείς κλήρο μέχρι τους ιδιώτες– διαπίστωσε την ίδια μεθοδευμένη και συνεχή βούληση να καταστραφεί καθετί τουρκικό. Το σπαρακτικό θέαμα αυτών των εκτάσεων σε μεγάλη κλίμακα, ερειπωμένων και κατεστραμμένων, καθιστούσε περιττή κάθε άλλη απόδειξη. Αυτή η καταστροφή απαιτούσε επιτακτικά την πλήρη αποκατάσταση όλων των ζημιών.

[545]

Δεδομένου ότι η παρούσα συζήτηση περιοριζόταν σε γενικές παρατηρήσεις, πρότεινε να παραπεμφθεί το ζήτημα στην υποεπιτροπή, η οποία θα λάμβανε εντολή να υποβάλει λεπτομερή έκθεση στην επιτροπή.

Ο κ. Βενιζέλος θέλησε αρχικά να μάθει που βασίζεται η θεωρία σύμφωνα με την οποία ένα κράτος που χάνει μέρος της επικράτειάς του έπρεπε να απαλλάσσεται και από μέρος του εθνικού του χρέους.

Η βάση αυτής της θεωρίας ήταν ότι το κράτος που προσαρτούσε εδάφη στερούσε από το κατακτημένο κράτος μέρος των πόρων του και από τους πιστωτές του κατακτημένου κράτους από μέρος των εγγυήσεών τους.

Ήταν, επομένως, σκόπιμο να διερευνηθεί, πρώτον, εάν μπορούσε πράγματι να λεχθεί ότι τα Βαλκανικά Κράτη είχαν στερήσει την Οθωμανική Αυτοκρατορία από μέρος των πόρων της· δεύτερον, εάν οι πιστωτές της Τουρκίας είχαν υποστεί οποιαδήποτε απώλεια εξαιτίας της εκχώρησης τουρκικών εδαφών στα Βαλκανικά Κράτη· και τρίτον, εάν οι κατεχόμενες επαρχίες είχαν επω-

φεληθεί από τα πλεονεκτήματα που είχε αποκομίσει η Τουρκία από τα διάφορα δάνεια που είχε συνάψει.

Οι δύο σιδηροδρομικές γραμμές στις κατεχόμενες επαρχίες (η γραμμή Θεσσαλονίκης–Monastir και η διακλάδωση Θεσσαλονίκης–Dedeagatch) είχαν κατασκευαστεί από εταιρείες, στις οποίες η Οθωμανική Κυβέρνηση εγγυόταν μόνο την καταβολή χιλιομετρικής αποζημίωσης δεσμεύοντας, για το σκοπό αυτό, μέρος των εσόδων της περιοχής που διέσχιζε η γραμμή. Τα έργα που εκτελέστηκαν στο λιμάνι της Θεσσαλονίκης οφείλονταν επίσης σε ιδιωτική πρωτοβουλία. Τα θρησκευτικά, εκπαιδευτικά και φιλανθρωπικά ιδρύματα είχαν ιδρυθεί και χρηματοδοτηθεί από τις κοινότητες στις οποίες ανήκαν, τα σημαντικότερα εκ των οποίων χάρη στη γενναιοδωρία πατριωτών που είχαν αποκτήσει περιουσία στο εξωτερικό.

Ήταν γνωστό ότι, με εξαίρεση δύο ή τρία δάνεια που είχαν συναφθεί με σκοπό την εκτέλεση δημοσίων έργων στην Μικρά Ασία, όπως οι σιδηροδρομικές γραμμές Βαγδάτης και Soma-Panderma, όλα τα δάνεια του Οθωμανικού Κράτους είχαν εκδοθεί υπό την πίεση οικονομικών δυσχερειών και δεν ήταν ούτε χρήσιμα ούτε παραγωγικά. Τα δάνεια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας είχαν παραχωρηθεί για να εξυπηρετήσουν το δημοσιονομικό έλλειμμα που δημιουργήθηκε από ταραχές που έπρεπε να κατασταλούν, εξεγέρσεις, πολέμους ή καταστροφές· ποτέ δεν πρόσφεραν το παραμικρό ωφέλιμο σε καμία από τις κατεχόμενες επαρχίες· κανένα από αυτά δεν είχε χρησιμοποιηθεί για έργα κοινής ωφέλειας σε αυτές τις επαρχίες, ούτε για την προώθηση των επιστημών, των γραμμάτων ή των τεχνών.

Ήταν γενικά αποδεκτό ότι τα έσοδα που συγκέντρωνε η Οθωμανική Κυβέρνηση από τα βιλαέτια Θεσσαλονίκης, Kosovo και Monastir δεν ήταν ποτέ επαρκή για να καλύψουν τα έξοδα διοίκησής τους.

Το 1907 υπολογίστηκε ότι 85.000.000 πιάστρες, ή £T 850.000, ήταν η ελάχιστη ετήσια συνεισφορά που η Υψηλή Πύλη απαιτούσε για να καλύψει τις δαπάνες των τριών επαρχιών. Σύμφωνα με δήλωση στο γερμανικό «Κόκκινο Βιβλίο», οι εκτιμώμενες δαπάνες για τα τρία βιλαέτια για το οικονομικό έτος από την 1η Μαρτίου 1907 έως το τέλος Φεβρουαρίου 1908, εξαιρουμένων των έκτακτων δαπανών, ανήλθαν σε 277.944.648 πιάστρες (Θεσσαλονίκη 113.441.757· Kosovo, 91.169.942· Monastir 73.332.949)· τα εκτιμώμενα έσοδα για την κάλυψη αυτών των δαπανών ανήλθαν στις 191.121.818 πιάστρες (Θεσσαλονίκη 80.321.750·

[546]

Kosovo 58.451.696· Monastir 52.348.372). Για το οικονομικό έτος 1907-8 υπήρχε επομένως ένα έλλειμμα 86.822.830 πιάστρες· για το 1906-7, 82.255.636 πιάστρες· και για το 1905-6, 90.479.740 πιάστρες. Η Οικονομική Επιτροπή εκτίμησε ότι το ποσό που η Υψηλή Πύλη μετέφερε από τα έσοδα άλλων τμημάτων της Αυτοκρατορίας, προκειμένου να καλύψει το έλλειμμα για το 1907-8, ανήλθε σε τουλάχιστον £T 850.000.

Το έλλειμμα δεν ήταν δυνατόν να εξαλειφθεί από τα έσοδα του επιπλέον πρόσθετου τελωνειακού φόρου 3% επί των ξένων εισαγωγών, που επιβλήθηκε το 1907. Οι λογαριασμοί της Αυτοκρατορικής Οθωμανικής Τράπεζας, η οποία διαχειριζόταν τα έσοδα από τα τρία βιλαέτια, έδειξαν κατά το οικονομικό έτος 1909-10 η Τουρκία είχε καταβάλει στον λογαριασμό εξόδων των επαρχιών αυτών το ποσό των 60.575.905 πιαστρών, παρά τη δέσμευση των γενικών εσόδων από τον πρόσθετο τελωνειακό φόρο για την κάλυψη αυτών των εξόδων. Εάν προστεθεί σε αυτό το ποσό και το ποσό των 25.000.000 πιαστρών, που απέδωσε ο πρόσθετος τελωνειακός φόρος, ο οποίος είχε επιβληθεί σε άλλες περιοχές της Αυτοκρατορίας, εκτός Μακεδονίας, το ποσό που κατέβαλε η Οθωμανική Κυβέρνηση για τις διοικητικές δαπάνες των τριών επαρχιών κατά τη διάρκεια του οικονομικού έτους 1909-10 ανήλθε σε 85.000.000 πιάστρες, δηλ. £T 850.000 λίρες Τουρκίας.

Αξιίζει να σημειωθεί ότι το ποσό αυτό υπερέβαινε την ετήσια απόδοση των εσόδων που συγκεντρώνονταν σε αυτές τις τρεις επαρχίες ή τα ποσά που διαχειριζόταν το Συμβούλιο για τη

Διαχείριση του Οθωμανικού Χρέους, ο εισπρακτικός οργανισμός για τη εξυπηρέτηση των διάφορων χρεών, όπως καθορίστηκε από το Διάταγμα του Mouharrem. Αυτό σήμαινε ότι οι τρεις αυτές επαρχίες δεν συνέβαλαν με κανένα τρόπο στην εξυπηρέτηση του γενικού χρέους της Αυτοκρατορίας. Το μερίδιο τους στο χρέος επιβαρυνόταν στην πραγματικότητα από τις ασιατικές επαρχίες, μέρος των εσόδων των οποίων χρησιμοποιούνταν κάθε χρόνο για την κάλυψη του ελλείμματος που προκαλούνταν από τη δέσμευση ορισμένων μακεδονικών εσόδων για την εξυπηρέτηση διαφόρων δανείων.

Συνοψίζοντας, η Οθωμανική Αυτοκρατορία δεν υπέστη καμία μείωση των πόρων της από την απώλεια των ευρωπαϊκών επαρχιών.

Υπήρχε ένα ακόμη επιχείρημα κατά της τουρκικής απαίτησης για την απόδοση του δημόσιου χρέους στο προσαρτών κράτος, δηλαδή ότι οι επαρχίες τις οποίες είχε χάσει η Τουρκία, και ιδίως η Μακεδονία, υπήρξαν πάντοτε εστίες εξέγερσης και είχαν εμπλέξει την Τουρκία σε στρατιωτικές δαπάνες εντελώς δυσανάλογες προς τα έσοδα που προέρχονταν από αυτές τις επαρχίες.

Ήταν σχεδόν περιττό να ειπωθεί ότι οι πιστωτές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας δεν μπορούσαν να έχουν υποστεί πραγματική ζημία από την παραχώρηση των ευρωπαϊκών επαρχιών της Τουρκίας. Η παρακράτηση των εσόδων που χρησίμευε ως εγγύηση για τις πιστώσεις τους ήταν μεν πραγματική για τους πιστωτές, αλλά εντελώς πλασματική για την Οθωμανική Κυβέρνηση. Η τελευταία ήταν υποχρεωμένη να αφαιρεί κάθε χρόνο από τα έσοδα άλλων τμημάτων της Αυτοκρατορίας ένα ποσό πολύ μεγαλύτερο από την ετήσια απόδοση των εσόδων που τελούσαν υπό παρακράτηση και είχαν δεσμευθεί για την εξυπηρέτηση του δημόσιου χρέους, και να χρησιμοποιεί αυτό το ποσό για την κάλυψη των διοικητικών εξόδων στις ευρωπαϊκές επαρχίες της. Ως υποκατάστατο αυτής της μεταφοράς εσόδων, η οποία στην πραγματικότητα ήταν καθαρά ονομαστική, η Οθωμανική Κυβέρνηση μπορούσε εύκολα να προσφέρει στους πιστωτές της μια νέα εγγύηση, βασισμένη στα έσοδα των επαρχιών που η Τουρκία διατηρούσε.

Στην ειδική περίπτωση της απώλειας των ευρωπαϊκών επαρχιών της Τουρκίας, κανένα από τα δίκαια επιχειρήματα, στα οποία η θεωρία του επιμερισμού

[547]

των χρεών βασιζόταν, δεν εύρισκε εφαρμογή. Εφόσον το κράτος εκχωρητής δεν υπέστη μείωση των πόρων του, κατά συνέπεια δεν υπέστησαν καμία ζημία και οι πιστωτές του. Επιπλέον, οι επαρχίες που αποσπάσθηκαν δεν είχαν τα ωφελήματα από τα δάνεια που είχε συνάψει η Οθωμανική Αυτοκρατορία.

Ήταν αλήθεια ότι κατά τη σύνταξη της Συνθήκης των Σεβρών, η οποία πλέον είχε καταστεί ανενεργή, η Ελλάδα είχε αναλάβει να επωμιστεί μέρος του Οθωμανικού Δημόσιου Χρέους· όμως είχε μπορέσει να το πράξει λόγω των σημαντικών πλεονεκτημάτων που της είχαν παραχωρηθεί με εκείνη τη συνθήκη. Η Κυβέρνηση των Σέρβων, Κροατών και Σλοβένων, η οποία δεν είχε αποκτήσει τουρκικά εδάφη από τον πόλεμο, είχε αρνηθεί να υπογράψει τη Συνθήκη των Σεβρών επειδή εκείνη προέβλεπε την επιβολή μέρους του χρέους σε αυτήν. Τώρα η κατάσταση είχε αλλάξει πλήρως, καθώς τα πλεονεκτήματα που είχαν δοθεί στην Ελλάδα από τη Συνθήκη των Σεβρών είχαν εκλείψει και μόνο ένα τμήμα της Δυτικής Θράκης της είχε απομείνει.

Περνώντας στο ζήτημα των επανορθώσεων που ζητά η τουρκική αντιπροσωπεία για τις καταστροφές που έγιναν από τον ελληνικό στρατό στην Μικρά Ασία, ο κ. Βενιζέλος είπε ότι η αρχή στην οποία οι Σύμμαχοι στηρίζαν την αναγνώριση του δικαιώματος των επανορθώσεων ήταν αρχή ηθική, δηλαδή σύμφωνα με την υπαιτιότητα που έφερε κάθε κράτος για τον πόλεμο. Στην προκειμένη περίπτωση ήταν η Οθωμανική Αυτοκρατορία, η προκάτοχος της κυβέρνησης της Άγκυρας, η οποία ήταν υπεύθυνη για τον πόλεμο. Ήταν η Τουρκία που ξεκίνησε τον πόλεμο· η Ελλάδα μπήκε στον πόλεμο προκειμένου να εκπληρώσει τις συμμαχικές της υποχρεώσεις προς το πρώην Βασίλειο της Σερβίας, το οποίο είχε δεχθεί επίθεση από αυτούς με τους οποίους η

Τουρκία μοιραζόταν κοινές επιδιώξεις. Όταν η Ελλάδα μπήκε στον πόλεμο σχημάτισε εννέα μεραρχίες, και έτσι πρόσφερε στους Συμμάχους αριθμητική υπεροχή στο Μακεδονικό μέτωπο. Συνέβαλε τοιουτοτρόπως στη διάρρηξη του μετώπου του εχθρού και αργότερα στην επιτυχία της επίθεσης στη Μακεδονία, συντομεύοντας πιθανώς τον πόλεμο κατά έξι μήνες, κάτι που ήταν εξίσου προς το συμφέρον των κατακτητών όσο και των κατακτημένων.

Σχετικά με τις ζημιές που προκλήθηκαν, ο κ. Βενιζέλος ανέφερε καταρχάς ότι, κατά τη διάρκεια των πρώτων δύο ετών της κατοχής της Μικράς Ασίας, και όταν ο ελληνικός στρατός ήταν σταθερά επιτυχής, δεν είχαν υπάρξει καταστροφές. Το κάψιμο των χωριών μεταξύ της κοιλάδας του Σαγγάριου και της σιδηροδρομικής γραμμής Afium-Karahissar-Eskisheir, κατά την πρώτη ελληνική υποχώρηση, επιβλήθηκε από καθαρά στρατιωτικές έκτακτες ανάγκες. Ο ελληνικός στρατός επιδίωξε να καταστρέψει εκείνα τα σημεία κατά μήκος της γραμμής υποχώρησης που θα μπορούσαν να προσφέρουν καταφύγιο στον τουρκικό στρατό και επομένως συνιστούσαν προφανή κίνδυνο για τον ελληνικό στρατό. Όσον αφορά τις ζημιές που προκλήθηκαν από τον ελληνικό στρατό κατά την τελευταία υποχώρηση, πριν από την εκκένωση της Μικράς Ασίας, ο κ. Βενιζέλος δεν είχε επίσημη ενημέρωση. Σε κάθε περίπτωση κάποιες υπερβάσεις διαπράχθηκαν από έναν στρατό που υποχωρούσε· ακόμη και στην περίπτωση των πιο αυστηρά πειθαρχημένων στρατών δεν ήταν κάτι ασυνήθιστο. Πρέπει επίσης να μην ξεχνάμε πως ο ελληνικός στρατός όταν υποχωρούσε δέχτηκε επίθεση από άτακτα τουρκικά σώματα, διασκορπισμένων στα τουρκικά χωριά από τα οποία θα πέραγε ο ελληνικός στρατός. Δεν θα μπορούσε κανείς πραγματικά να συγκρίνει τις υπερβολές που διαπράχθηκαν υπό τέτοιες συνθήκες με τις

[548]

καταστροφές που έκανε ο γερμανικός στρατός στη βόρεια Γαλλία και στο Βέλγιο. Αυτές οι καταστροφές διαπράχθηκαν όταν ο Γερμανικός στρατός προέλαυνε νικητής – και όχι υποχωρώντας που θα ήταν ίσως δικαιολογημένο. Όταν η Γερμανία αντιλήφθηκε ότι ήταν προ της ήττας και ότι ο γερμανικός στρατός θα έπρεπε να εκκενώσει τα κατεχόμενα εδάφη, μερίμνησε εκ των προτέρων να αποφευχθούν όλες οι υπερβάσεις κατά την αποχώρηση· κάτι που αποδεικνύει τον συστηματικό και προμελετημένο χαρακτήρα αυτών των καταστροφών.

Ο ελληνικός στρατός, αντιθέτως, όταν είχε υπό την κατοχή του τουρκικά εδάφη, δεν έκανε υπερβάσεις. Υπερβολές διαπράχθηκαν μόνο κατά τη διάρκεια της υποχώρησης όταν η πειθαρχία ήταν ελλιπής. Πρέπει να προστεθεί ότι ποτέ δεν διαπράχθηκαν ακρότητες εκτός στρατιωτικής ζώνης· δεν αναφέρθηκε πως συνέβη κάποια παρέκκλιση υπό ελληνική διοίκηση, αντιθέτως, σε αμφιλεγόμενες περιπτώσεις ευνοούσε πάντα, το τουρκικό στοιχείο αντί το ελληνικό. Ήταν πεπεισμένος –τουλάχιστον έτσι εύχονταν– ότι η Διάσκεψη μπορούσε να εξετάσει το ζήτημα μόνο υπό αυτό το πρίσμα. Μάλιστα ήλπιζε ότι η τουρκική αντιπροσωπεία δεν θα επέμενε στο αίτημά της.

Έστω και αν παραδεχόταν ότι ευθύνεται η Ελλάδα για τον πόλεμο, και κατά συνέπεια ήταν υποχρεωμένη να αποκαταστήσει τις καταστροφές που διαπράχθηκαν, υπό με τις συνθήκες που μόλις αναφέρθηκαν, υπήρχαν και άλλες προϋποθέσεις να ληφθούν υπόψη που πρακτικά απάλλασσαν την Ελλάδα από οποιαδήποτε αποζημίωση, και θα της έδιναν επίσης το δικαίωμα να παρουσιάσει οικονομικές ανταπαιτήσεις, το σύνολο των οποίων θα ξεπερνούσε κατά πολύ το ποσό της αποζημίωσης που διεκδικούσαν οι Τούρκοι

Αναγνωρίστηκε ότι ο ελληνικός στρατός αποβιβάστηκε στη Σμύρνη, όχι με δική του πρωτοβουλία, αλλά μετά από πρόσκληση των Συμμάχων· όχι για ίδιον συμφέρον της Ελλάδας, αλλά για το συμφέρον όλων των Συμμάχων. Ο κ. Βενιζέλος αναφέρθηκε στην αλληλογραφία του με τον κ. Clemenceau, ο οποίος του είχε γράψει ότι η στρατιωτική κατοχή της Σμύρνης δεν σήμαινε την εκχώρηση της περιοχής στην Ελλάδα, γεγονός που αποδείκνυε ότι η Ελλάδα είχε αποβιβάσει στην Σμύρνη και είχε αναλάβει τις πολεμικές επιχειρήσεις στην Μικρά Ασία, όχι για δικό

της λογαριασμό, αλλά για το κοινό συμφέρον των Συμμάχων. Μόλις την 21η Ιουνίου 1921¹¹⁷, οι Δυνάμεις ενημέρωσαν την Ελληνική Κυβέρνηση ότι αν δεν αποδεχόταν την παρέμβασή τους, δεν θα μπορούσαν να επιμείνουν σε μια άκαρπη επιχείρηση και η Ελλάδα θα έπρεπε να συνεχίσει τον αγώνα με δική της ευθύνη. Αλλά ακόμη και πριν από εκείνη την ημερομηνία, ακόμη κι αν κάποιος δεν πήγαινε πιο πίσω από τις αρχές του 1921, τα έξοδα της ελληνικής κατοχής ήταν πολύ μεγαλύτερα από την αξία των ζημιών που είχαν προκληθεί στη Μικρά Ασία.

Η Ελλάδα είχε ακόμη μια ανταπαίτηση έναντι της Τουρκίας, η οποία θα υπερέβαινε επίσης κατά πολύ το αίτημα της δεύτερης για αποζημίωση. Η Τουρκία, κάποιους μήνες πριν και μετά την είσοδο της στον Μεγάλο Πόλεμο, είχε εκδιώξει από τα παράλια της Μικράς Ασίας και της Θράκης 430.000 Έλληνες, οι οποίοι κατέφυγαν σε ελληνικό έδαφος χωρίς να μπορούν να πάρουν μαζί τους την κινητή τους περιουσία. Η Ελλάδα έπρεπε να μεριμνήσει για να συντηρηθούν οι άνθρωποι αυτοί από τον Μάιο του 1914 μέχρι τα μέσα του 1920, όταν κατέστη δυνατός ο επαναπατρισμός τους στα παλιές τους εστίες στην περιοχή που αποδόθηκε στην Ελλάδα από τη Συνθήκη, είτε ως προσαρτημένα εδάφη, είτε ως εδάφη υπό στρατιωτική κατοχή. Η δαπάνη που προκλήθηκε από την μέριμνα για τις βασικές ανάγκες των προσφύγων και την βοήθεια που τους παρασχέθηκε, από την

[549]

μεταφορά τους στην Ελλάδα, και τον μετέπειτα επαναπατρισμό τους στη Μικρά Ασία και στη Θράκη, μαζί με τη δαπάνη της Ελληνικής Κυβέρνησης για την παροχή ενός μικρού χρηματικού ποσού για να κάνουν μια νέα αρχή στη ζωή τους μετά τον επαναπατρισμό τους, ξεπέρασε κατά πολύ τη ζημιά που προκλήθηκε από τον ελληνικό στρατό στη ζώνη των στρατιωτικών επιχειρήσεων.

Η Ελλάδα βρέθηκε αντιμέτωπη με ένα άλλο ανυπέρβλητο πρόβλημα – την μαζική άφιξη προσφύγων ως συνέπεια των πρόσφατων γεγονότων. Πριν από ένα δεκαπενθήμερο 905.000 πρόσφυγες πέρασαν την επίσημη υπηρεσία προσφύγων, και σε αυτόν τον αριθμό πρέπει να προστεθούν περίπου 40.000 ακόμη, που όντες μάλλον σε καλύτερη οικονομική κατάσταση, είχαν έρθει στην Ελλάδα χωρίς την βοήθεια της υπηρεσίας προσφύγων. Αν κάποιος υπολόγιζε πόσα δαπάνησε η Ελλάδα τόσο στο παρελθόν όσο και στο παρόν για τη στέγαση και τη σίτιση αυτού του πλήθους παλιών και νέων προσφύγων, σε κανέναν από τους οποίους –εκτός από αυτούς από την Ανατολική Θράκη– δεν είχε επιτραπεί να πάρει μαζί του το παραμικρό, θα έφτανε σε νούμερο κατά πολύ υψηλότερο από εκείνο της τουρκικής απαίτησης.

Για όλους αυτούς τους λόγους, ο κ. Βενιζέλος ζήτησε από τη Διάσκεψη να απορρίψει το τουρκικό αίτημα για αποζημιώσεις. Δεν υπήρχε ηθικό έρεισμα, αφού υπεύθυνη για τον πόλεμο δεν ήταν η Ελλάδα αλλά η Τουρκία. Εξάλλου, ακόμη κι αν εξεταζόταν η αξίωση της Τουρκίας, θα πρέπει επίσης να εξεταστούν και οι ανταπαιτήσεις της Ελλάδας (τις οποίες, ο κ. Βενιζέλος, είχε μόλις εξηγήσει εν συντομία). Κάθε μια από τις εν λόγω ανταπαιτήσεις, ξεχωριστά, υπερβαίνει το συνολικό ποσό των καταστροφών πολλαπλάσιες φορές. Εντούτοις, η Ελλάδα γνώριζε πολύ καλά ότι δεν θα εξυπηρετούσε κανέναν επωφελή λόγο με το να πιέσει για την εξέταση αυτών των ισχυρισμών και ανταπαιτήσεων. Σύμφωνα με το άρθρο 231 της Συνθήκης των Σεβρών η Τουρκία αναγνώρισε ότι «με την ένταξη στον επιθετικό πόλεμο τον οποίο η Γερμανία και η Αυστροουγγαρία εξαπέλυσαν εναντίον των Συμμαχικών Δυνάμεων είχε προκαλέσει στις τελευταίες πάσης φύσεως απώλειες και θυσίες, τις οποίες όφειλε να αποκαταστήσει πλήρως», αλλά οι Συμμαχικές Δυνάμεις αναγνώρισαν, από την άλλη πλευρά, «ότι οι πόροι της Τουρκίας δεν επαρκούν για να της επιτρέψουν να αποζημιώσει πλήρως» και υπό αυτές τις συνθήκες παραιτήθηκαν από τις εν λόγω αξιώσεις. Πάλι, με το άρθρο 238 της ίδιας Συνθήκης, οι Σύμμαχοι συμφώνησαν να

117. Σ.τ.Ε.: Προφανώς ο Ελευθέριος Βενιζέλος αναφέρεται στη διασυμμαχική διάσκεψη στο Παρίσι τον Ιούνιο του 1921. Πρβλ. και σημ. 19, σ. 72.

μην απαιτήσουν από την Τουρκία οποιαδήποτε πληρωμή σχετική με τις αξιώσεις που τους μεταβίβασαν η Γερμανία, η Αυστρία, η Βουλγαρία και η Ουγγαρία. Αν τον Αύγουστο του 1920 η Τουρκία θεωρήθηκε ανίκανη να πληρώσει αυτές τις επανορθώσεις πόσο μάλλον τώρα. Αλλά αν όμως υποθέσουμε, αφετέρου, ότι η εξέταση αυτών των αξιώσεων και ανταπαιτήσεων κατέληγε σε μια συνολική πίστωση υπέρ της Τουρκίας έναντι της Ελλάδας, είναι προφανές ότι η παρούσα οικονομική και δημοσιονομική κατάσταση της Ελλάδας πως είναι ασύγκριτα χειρότερη από αυτήν της Τουρκίας το 1920. Θα ήθελα να υπενθυμίσω, ότι η Ελλάδα είχε εξαγγείλει γενική επιστράτευση τον Σεπτέμβριο του 1915 και ότι βρισκόταν σε πόλεμο από τον Σεπτέμβριο 1916. Οι πόροι της είχαν εξαντληθεί και τώρα βρίσκεται αντιμέτωπη με το γιγάντιο πρόβλημα να πρέπει να στεγάσει, να σιτίσει και τελικά εγκαταστήσει ένα εκατομμύριο πρόσφυγες. Κατά συνέπεια, της είναι αδύνατο να εξετάσει την καταβολή αποζημιώσεων.

Ο κ. Nintchitch δήλωσε ότι το Σερβο-κροατο-σλοβενικό Κράτος δεν ενδιαφερόταν άμεσα για το ζήτημα των επανορθώσεων: ενδιαφερόταν μόνον

[550]

για το θέμα του Οθωμανικού Δημόσιου Χρέους. Αυτό το ζήτημα είχε εξεταστεί στο απώτερο παρελθόν: πρώτα από τη Διάσκεψη του Λονδίνου και αργότερα από τη Διασυμμαχική Οικονομική Διάσκεψη στο Παρίσι, όπου είχε γίνει λεπτομερής έρευνα. Το Σερβο-κροατο-σλοβενικό Κράτος δεν ήθελε να αποφύγει τις υποχρεώσεις του. Αλλά ήταν προφανές ότι η λύση του προβλήματος θα απαιτούσε σημαντική δουλειά που μπορεί να παρέτεινε σε μεγάλο βαθμό τις διαπραγματεύσεις και έτσι να καθυστερήσει η σύναψη της ειρήνης, η οποία απαιτείται επείγοντως. Συνεπώς, ήταν της γνώμης ότι θα ήταν προτιμότερο να συσταθεί μια ειδική οικονομική επιτροπή για να εξετάσει το θέμα. Εννοείται ότι τα συμπεράσματα στα οποία θα καταλήξει η συγκεκριμένη επιτροπή θα προστεθούν, αργότερα, ως παράρτημα στη Συνθήκη Ειρήνης.

Ο Λόρδος Curzon υπενθύμισε το γεγονός ότι το ζήτημα του Οθωμανικού Δημόσιου Χρέους είχε μελετηθεί πολύ προσεκτικά την εποχή που συντασσόταν η Συνθήκη των Σεβρών και έχουν συνταχθεί, έκτοτε, λεπτομερείς ρήτρες. Ο Λόρδος Curzon ήταν της γνώμης ότι ο κ. Nintchitch δεν θα έπρεπε να έχει καμία ανησυχία όσον αφορά την παρατεταμένη έρευνα που απαιτείται· η υποεπιτροπή θα διαπιστώσει ότι ένα μεγάλο μέρος των εργασιών ολοκληρώθηκε εντός του 1920.

Ο κ. Nintchitch δεν έφερε αντίρρηση για μια άμεση συζήτηση περί του Οθωμανικού Χρέους, αλλά ήθελε να επισημάνει ότι τη στιγμή που συνήφθη η Συνθήκη των Σεβρών, δεν υπήρχε ελεύθερη και ανοιχτή συζήτηση με τα ενδιαφερόμενα κράτη. Για την ακρίβεια, εξαιτίας των οικονομικών και δημοσιοοικονομικών ρητρών που εισήχθησαν στη Συνθήκη, το Σερβο-κροατο-σλοβενικό Κράτος είχε αρνηθεί να την υπογράψει. Η συζήτηση του ζητήματος του χρέους θα χρειαζόταν επομένως πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα.

Ο Ismet Πασάς υποστήριξε ότι η αρχή της κατανομής του χρέους μεταξύ των κρατών που είχαν επωφεληθεί από τις παραχωρήσεις εδαφών είχε εγκριθεί επίσημα από τις συνθήκες και τις συμφωνίες που είχαν συναφθεί μέχρι την παρούσα χρονική στιγμή. Βεβαίως, αρνήθηκε να επιτρέψει να αμφισβητηθεί ξανά αυτή η αρχή. Η κατανομή καθυστερούσε συνεχώς, και δεν μπορούσε να αναβάλλεται επ' αόριστον. Η Τουρκία δεν μπορεί να αντέξει το βάρος του συνολικού χρέους, και το πλέον επιθυμητό ήταν οι μέθοδοι κατανομής να διευθετηθούν ταυτόχρονα με τις άλλες εργασίες της Διάσκεψης.

Απαντώντας στα επιχειρήματα του κ. Βενιζέλου, ο Ismet Πασάς είπε ότι για άλλη μια φορά ήταν υποχρεωμένος να επιστήσει την προσοχή όλων στην ανακρίβεια της άποψης του κ. Βενιζέλου ως προς την ευθύνη του πολέμου. Προκειμένου να προσδιοριστεί η ευθύνη, πρέπει να γίνει σαφής διάκριση μεταξύ δύο τελείως διαφορετικών φάσεων. Πρώτον, υπήρχε η ευθύνη για την παράταση του πολέμου και, δεύτερον, ευθύνη για το χάσιμο ευκαιριών για να υπάρξει σύναψη ειρήνης. Η ευθύνη της Ελλάδας ήταν αναμφισβήτητη, ιδιαίτερα από τότε που οι Συμμαχικές Δυνάμεις την ενημέρωσαν ότι διαχωρίζονται από την επιθετικότητά της. Η ευθύνη της έγινε

ακόμη πιο σοβαρή εξαιτίας των ελληνικών καταστροφών, για τις οποίες η Ελλάδα σε καμία περίπτωση δεν θα μπορούσε να έχει δεχτεί ενθάρρυνση από τις Συμμαχικές Δυνάμεις. Δεν πίστευε ότι θα μπορούσαν κάποιοι να προτρέψουν την Ελλάδα να διαπράξει τέτοιες καταστροφικές ενέργειες, τουναντίον ήταν σίγουρος ότι οι Συμμαχικές Δυνάμεις είχαν προσπαθήσει να τις αποτρέψουν. Αυτές οι πράξεις βανδαλισμού είχαν συμβεί παραβιάζοντας τις υποδείξεις

[551]

της Αντάντ και παρά τις συμβουλές των Συμμάχων. Είχε προηγηθεί ένας πόλεμος σημαντικής έκτασης και έντασης, τις συνέπειες του οποίου θα έπρεπε λογικά να βαρύνουν τον παράνομα επιτιθέμενο. Ζημιές που προκλήθηκαν από οβίδες και άλλα στρατιωτικά μέσα ήταν βέβαια πράξεις πολέμου· αλλά ακόμη και αυτές οι καταστροφές συνεπάγονταν ευθύνες για τον αδίκως επιτιθέμενο, που είχε χάσει τον πόλεμο.

Επισήμαινε για άλλη μια φορά ότι ο κ. Βενιζέλος παραδέχθηκε το θέμα των καταστροφών που διέπραξε ο ελληνικός στρατός κατά μήκος της γραμμή υποχώρησής του. Ήταν εύκολο να αντιληφθεί κανείς ότι η οπισθοχώρηση δεν είχε πραγματοποιηθεί κατά μήκος μιας μόνο γραμμής ή μιας ενιαίας διαδρομής. Όπως είχε ήδη την ευκαιρία να εξηγήσει, ο ελληνικός στρατός υποχώρησε κατά μήκος ενός μετώπου πολλών εκατοντάδων χιλιομέτρων και είχε χρησιμοποιήσει όχι μόνο ένα, αλλά όλους τους δρόμους που οδηγούν από την ενδοχώρα στην ακτή. Δεδομένου ότι είχε αναγνωριστεί πως τα χωριά που βρίσκονταν κοντά στις γραμμές υποχώρησης είχαν λεηλατηθεί, πυρποληθεί και ισοπεδωθεί, και καθώς οι γραμμές σχημάτιζαν ένα είδος δικτύου που κάλυπτε ολόκληρη την χερσόνησο της Μικράς Ασίας, φαινόταν ξεκάθαρα το τεράστιο εύρος της καταστροφής και ο μεθοδικός χαρακτήρας της.

Ο κ. Βενιζέλος είχε προσπαθήσει να αντιπαραβάλει αυτές τις πράξεις καταστροφών με εκείνες που διέπραξαν οι Γερμανοί στη βορειοανατολική Γαλλία. Ο Ismet Πασάς ανέφερε πως μπορούσε να διαβεβαιώσει τον κ. Βενιζέλο ότι οι ελληνικές καταστροφές ήταν εντελώς διαφορετικές από τις γερμανικές, επειδή οι πρώτες ήταν πολύ πιο δραστικές και εκτεταμένες. Ήταν σε θέση να παραθέσει τις σχετικές μαρτυρίες των Γάλλων ταξιδιωτών, οι οποίοι είχαν τρομοκρατηθεί από τα όσα είδαν στην Ανατολία. Υπό ορισμένες συνθήκες οι στρατοί μπορεί να χάσουν την πειθαρχία τους, αλλά ακόμα και τότε η άσκοπη καταστροφή δεν είναι μπορεί να δικαιολογηθεί. Επιπλέον, η καταστροφή που έκαναν οι Έλληνες δεν θα μπορούσε απλώς να αποδοθεί στην έλλειψη πειθαρχίας. Ο ελληνικός στρατός εγκατέλειψε το όλο το πολεμικό του υλικό εκτός από αυτά που χρησίμευαν για καταστροφές. Η καταστροφή πραγματοποιήθηκε σύμφωνα με σχέδιο και με μεθοδική οργάνωση. Κατά τη διάρκεια της υποχώρησης, οι στρατηγοί και οι αξιωματικοί ανέθεσαν σε ειδικές ομάδες το έργο της ισοπέδωσης και δεν εγκατέλειπαν ποτέ από ένα χωριό ή μια πόλη πριν βεβαιωθούν ότι όλα τα κτήρια είχαν καεί. Ο ίδιος είχε ρωτήσει υψηλόβαθμους αξιωματικούς για αυτό το ζήτημα. Απάντησαν ότι είχαν κάνει ό,τι ήταν δυνατόν για να περιορίσουν το κακό. Του είπαν ότι ανάμεσα στα στρατεύματά τους υπήρχαν και τυχοδιώκτες, στους οποίους ήταν πολύ δύσκολο να επιβάλλουν πειθαρχία. Ο Ismet Πασά είχε ανακρίνει επίσης και Έλληνες στρατιώτες, οι οποίοι ισχυρίστηκαν ότι ενεργούσαν σύμφωνα με τις διαταγές των αξιωματικών τους και υπό καθεστώς «ειδικής πειθαρχίας». Ο κ. Βενιζέλος ισχυρίστηκε ότι αυτή η καταστροφή οφείλονταν σε έκτακτες στρατιωτικές ανάγκες. Θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι όλες αυτές οι πράξεις είχαν βοηθήσει, έστω και λίγο, στην καθυστέρηση της καταδίωξης. Ο Ismet Πασάς επανέλαβε ότι αυτές οι καταστροφές και οι πυρπολήσεις είχαν οργανωθεί και πραγματοποιηθεί σύμφωνα με ένα προκαθορισμένο και μεθοδικό σχέδιο, προκειμένου να εξαλείψουν κάθε ίχνους ζωής στις εκκενωμένες περιοχές. Κάποιος μπορεί να επιδοθεί σε μια παρόρμηση καταστροφή, αλλά αν χάσει το «παιχνίδι» οφείλει να αποκαταστήσει τις καταστροφές. Αυτά τα φοβερά γεγονότα πρέπει τουλάχιστον να χρησιμεύσουν ως μάθημα για τις μελλοντικές γενιές. Πρέπει να γίνει γνωστό στο μέλλον ότι κανένας στρατός δεν μπορεί να επιδοθεί ατιμώρητα σε τέτοια συστηματική λεηλασία, για την απλή ευχαρίστηση της καταστροφής. Ο πόλεμος, στο βαθμό που διεξάγεται για την υπεράσπιση της

εθνικής κληρονομιάς κάποιων, είναι κάτι ιερό· σε καμία περίπτωση δεν σημαίνει το δικαίωμα να διαπράττονται άσκοπες καταστροφές. Οι επανορθώσεις που διεκδικεί ο τουρκικός λαός –για τις οποίες και έχει κάθε δικαίωμα– θα συμβάλουν στη μελλοντική ασφάλεια όλων των λαών. Ακόμη και ο πόλεμος έχει ανθρώπινους κανόνες, που δεν μπορούν να παραβιαστούν χωρίς να υπάρξουν επώδυνες συνέπειες.

Ο Ismet Πασάς ακολούθως προχώρησε στην εξέταση του ζητήματος των προσφύγων, που είχε θέσει εκ νέου ο κ. Βενιζέλος. Ήταν της γνώμης ότι το πρόβλημα αυτό είχε διευθετηθεί κατ' αρχήν μεταξύ των δύο κυβερνήσεων πριν από τον Μεγάλο Πόλεμο και ότι δεν είχε σχέση με το θέμα υπό συζήτηση. Συμπονούσε τους δύστυχους ανθρώπους που, εξαναγκασμένοι από τον επιτιθέμενο στρατό να λάβουν μέρος στη μάχη, έπρεπε φυσικά να ακολουθήσουν τον εισβολέα στην υποχώρησή του. Η ευθύνη για αυτό βαρύνει μόνον την Ελλάδα. Ο Ismet Πασάς ζήτησε να του συγχωρεθεί η διατύπωση, αλλά αντιλήφθηκε ένα είδος ελιγμού στην επιχειρηματολογία του κ. Βενιζέλου όταν ο τελευταίος προσπάθησε να δικαιολογήσει τη συμπεριφορά της κυβέρνησής του επικαλούμενος την πρόσκληση των Συμμαχικών Δυνάμεων προς την Ελλάδα να αναλάβει την εκστρατεία στην Μικρά Ασία. Αυτή η εξήγηση, αν όντως ήταν έτσι, σε καμία περίπτωση δεν αποδυνάμωνε το επιχείρημα της τουρκικής αντιπροσωπείας. Ο Ismet Πασάς γνώριζε χωρίς αμφιβολία ότι οι Σύμμαχοι συμβούλευαν συνεχώς την Ελλάδα να μην προβεί στην παραμικρή καταστροφή.

Ζήτησε από τη διάσκεψη να αποδεχθεί επί της αρχής ότι θα πρέπει να υπάρξουν επανορθώσεις για τις καταστροφές που προκλήθηκαν στις συνοικίες που ήταν στην κατοχή των Ελλήνων.

Ο κ. Βενιζέλος απάντησε ότι, κατά την εξέταση του ζητήματος της ευθύνης για τον πόλεμο, δεν είναι λογικό να αποδίδεται η αρχική πρωτοβουλία για την επιθετικότητα στη μία πλευρά και κατόπιν να μετατοπίζεται η ευθύνη στην άλλη, απλώς και μόνο επειδή η δεύτερη δεν ένιωθε πως ήταν σε θέση να αποδεχτεί τις προτάσεις διαμεσολάβησης που της έγιναν από τρίτους κατά τη διάρκεια του πολέμου. Η ευθύνη για τον πόλεμο βαρύνει μόνο τον αρχικό επιτιθέμενο, δηλαδή την πλευρά που προκάλεσε τον πόλεμο, όχι την πλευρά που δέχτηκε την επίθεση.

Είχε ήδη επισημάνει την ανακρίβεια της δήλωσης ότι το μεταναστευτικό ζήτημα είχε διευθετηθεί μεταξύ της Ελληνικής και της Τουρκικής Κυβέρνησης. Ήταν αλήθεια ότι το 1914, μετά τις βίαιες εκτοπίσεις που διενεργήθηκαν από την Τουρκία, είχε αποδεχθεί επί της αρχής την ανταλλαγή πληθυσμών, αλλά μόνο υπό τον όρο ότι θα σταματούσαν πλήρως οι βίαιες εκτοπίσεις Ελλήνων και η ανταλλαγή θα αφορούσε μόνον όσους είχαν ήδη εγκαταλείψει τις εστίες τους καθώς και όσους στο μέλλον θα επιθυμούσαν να μεταναστεύσουν με τη θέλησή τους. Ωστόσο, δεν είχε επιτευχθεί καμία οριστική συμφωνία επί του ζητήματος, και οι βίαιες απελάσεις Ελλήνων συνεχίστηκαν σε πολύ μεγαλύτερη κλίμακα.

Ο κ. Barrère έλαβε υπόψη τη δήλωση του κ. Nintchitch σχετικά με την ευθύνη του Σερβο-κροατο-σλοβενικού Κράτους για την ανακατανομή του Οθωμανικού Δημοσίου Χρέους. Δεδομένου ότι η τουρκική, η ελληνική και η σερβο-κροατο-σλοβενική αντιπροσωπείες είχαν ήδη εκφράσει τις απόψεις τους για τα υπό συζήτηση θέματα, ήθελε να κάνει ορισμένες παρατηρήσεις, ιδίως όσον αφορά τις δηλώσεις του Ismet Πασά.

Οι Σύμμαχοι δεν μπορούσαν να συναινέσουν σε καμία συζήτηση για τη διατήρηση του Οθωμανικού Δημοσίου Χρέους με όλους τους όρους και τις εγγυήσεις που το συνόδευαν. Το χρέος αυτό αποτελούσε θεσμοθετημένο πλαίσιο, του οποίου το καθεστώς είχε καθοριστεί με το Διάταγμα του Mouharrem και είχε επισήμως κοινοποιηθεί στις Μεγάλες Δυνάμεις και είχε τεθεί υπό την επίσημη εγγύησή τους. Αποτελούσε επίσης ασφαλιστική δικλείδα για τα ιδιωτικά συμφέροντα, στους οποίους είχαν παραχωρηθεί δημόσια έσοδα μαζί με δικαιώματα διαχείρισης αυτών.

Σημειωτέον ότι η ρύθμιση που θεσπίστηκε με το διάταγμα του Mouharrem, ήταν ένα πραγματικό κονκορδάτο σύμφωνα με το οποίο οι πιστωτές της Τουρκίας αποδέχθηκαν πριν από σαράντα χρόνια μείωση του χρέους τουλάχιστον κατά τα δύο τρίτα των οφειλομένων σε αυτούς, και σε αντάλλαγμα αυτού του μείωσης, ήταν η χορήγηση εγγυήσεων που δεν μπορούσαν να αφαιρεθούν.

Η τουρκική αντιπροσωπεία ασφαλώς κατανοούσε ότι η πλήρης διατήρηση του Οθωμανικού Δημοσίου Χρέους αποτελούσε απολύτως απαραίτητη προϋπόθεση για την πιστοληπτική ικανότητα της Τουρκίας. Η οικονομική ανάπτυξη και ο εκσυγχρονισμός της χώρας τους ήταν ένας από τους κύριους στόχους του προγράμματός τους, και όλοι επιθυμούσαν να δουν την Τουρκία να γνωρίζει νέα ευημερία σε μια εποχή ειρήνης. Αυτή η απολύτως δίκαιη επιθυμία δεν θα μπορούσε να εκπληρωθεί, εάν η ίδια η Τουρκία, μη δεχόμενη το χρέος της, υπονόμει την πίστη της.

Πρέπει να αναγνωριστεί ως θεμελιώδης αρχή ότι η διοίκηση του χρέους πρέπει να διατηρηθεί στο σύνολό της, με όλες τις λειτουργίες της. Συνεπώς, το μόνο ζήτημα που παρέμενε προς επίλυση ήταν η κατανομή του βάρους του χρέους μεταξύ των κρατών υπέρ των οποίων είχαν αποσπαστεί τουρκικά εδάφη.

Η κατανομή αυτή πρέπει να γίνει ανάλογα με την αποδοτικότητα των εκχωρηθέντων εδαφών, υπολογιζόμενη με βάση το μερίδιο που συνεισέφερε η κάθε εκχωρηθείσα περιοχή στα γενικά έσοδα της Τουρκίας. Οι πιστωτές είχαν δανείσει χρήματα στην Τουρκία υπό την εγγύηση ενός θεσμού – του Οθωμανικού Δημοσίου Χρέους. Οι εγγυήσεις τους δεν πρέπει να τροποποιηθούν.

Το Συμβούλιο του Χρέους πρέπει να παραμένει υπεύθυνο για την εξυπηρέτηση ολόκληρου του χρέους, αλλά συνεισφορά θα παρέχεται από καθένα από τα κράτη στα οποία είχε εκχωρηθεί οθωμανικό έδαφος.

Ο κ. Barrère δεν ήταν της γνώμης ότι η Συνθήκη έπρεπε να προσδιορίζει το ποσό που πρέπει να συνεισφέρει κάθε κράτος, δεδομένου ότι το ποσό αυτό δεν μπορούσε προς το παρόν να υπολογισθεί ακριβώς. Πίστευε, ωστόσο, ότι η Οικονομική Υποεπιτροπή θα μπορούσε να κάνει κατά προσέγγιση εκτιμήσεις της συνεισφορά κάθε κράτους. Σε αυτό το πλαίσιο θέλησε να δηλώσει ότι η συμμετοχή της Αλβανίας σε αυτό το τμήμα των διαπραγματεύσεων ήταν απαραίτητη ώστε να της επιτραπεί να πάρει το μερίδιό της στο Οθωμανικό Δημόσιο Χρέος με επίσημη προσχώρηση στη Συνθήκη.

Ο Ismet Πασάς είχε πει ότι η απαίτηση για αποπληρωμή των εξόδων στρατιωτικής κατοχής ήταν δύσκολο να δικαιολογηθεί, αφού ο μοναδικός σκοπός της Ανακωχής του Μούδρου ήταν να προετοιμάσει την ειρήνη με την Τουρκία και κατά συνέπεια η ίδια η κατοχή ήταν αδικαιολόγητη. Ο κ. Barrère επεσήμανε ότι με το άρθρο 7 της Ανακωχής του Μούδρου η Τουρκία αναγνώριζε το δικαίωμα των Συμμάχων να καταλαμβάνουν όποια στρατηγικά σημεία επιθυμούν, αν η θέση των Συμμάχων απειλούνταν.

Δεν υπήρχε αμφιβολία ότι οι εν λόγω στρατιωτικές κατοχές έπρεπε να καταλογιστούν

[554]

στην Τουρκία. Αυτός ήταν ο κανόνας που είχε γίνει δεκτός σε σχέση με όλες τις χώρες με τις οποίες οι Σύμμαχοι έπρεπε να συνάψουν ειρήνη. Αυτή η αρχή ήταν ανέκαθεν αναγνωρισμένη και οι Σύμμαχοι δεν μπορούσαν να την καταστρατηγήσουν.

Οι κατοχές, ήταν αλήθεια, πως είχαν συνεχιστεί περισσότερο από το αναμενόμενο και ως εκ τούτου οι Σύμμαχοι θα ήταν διατεθειμένοι να εξετάσουν μια αισθητή μείωση του ποσού των απαιτήσεών τους. Αυτό ήταν ένα ζήτημα που θα μπορούσε να εξετάσει η υποεπιτροπή.

Ο Ismet Πασάς είχε δηλώσει ότι οι στρατοί κατοχής των Συμμάχων είχε προκαλέσει σημαντικές ζημιές στα κατεχόμενα. Αυτήν ήταν μια δήλωση που οι Σύμμαχοι δεν μπορούσαν να την αποδεχτούν. Ακόμα κι αν κάποια ζημία μπορεί να είχε γίνει τυχαία κατά τη διάρκεια της κατοχής,

αυτό δεν θα μπορούσε να αντισταθμίσει όλες τις βελτιώσεις που οι στρατοί των Συμμάχων είχαν φέρει στη χώρα. Θα ήταν μάταιο να ξεκινήσουμε μια συζήτηση για αυτό το θέμα. Αυτό το ζήτημα του κόστους της κατοχής θα έπρεπε ως εκ τούτου να παραπεμφθεί και στην υποεπιτροπή.

Ο Ismet Πασάς παρουσίασε τα επιχειρήματα που θεωρούσε ότι τεκμηριώναν το αίτημα της αποζημίωσης των καταστροφών που προκλήθηκαν στην Ανατολία από την Ελλάδα. Ο κ. Βενιζέλος απάντησε αναφερόμενος στις αναγκαιότητες του πολέμου, στις δαπάνες της στρατιωτικής κατοχής, και στην υποχρέωση να υπάρξει βοήθεια προς τον ελληνικό λαό που είχε αναγκαστεί να εγκαταλείψει την Ανατολία από την εποχή πριν τον πόλεμο. Ο κ. Βενιζέλος πίστευε ότι αν οι δύο αξιώσεις σταθμιστούν μεταξύ τους, η ισορροπία θα έκλινε υπέρ της Ελλάδας. Ο Ismet Πασάς είχε διαφορετική άποψη. Ο κ. Barrère, από την πλευρά του, πίστευε ότι μια τέτοια λύση θα μπορούσε να εξεταστεί –με πλεονέκτημα– από την υποεπιτροπή· εάν με αυτόν τον τρόπο υπάρξει δίκαιη λύση, θα ωφελούσε επισπεύδοντας το έργο της διάσκεψης.

Υπήρχε ένα ακόμη ζήτημα ύψιστης σημασίας που όφειλε να θέσει προς συζήτηση. Ήταν θέμα αρχής, αποδεκτής από όλους, και (εάν είχε καταλάβει ορθώς τον Ismet Πασά) παραδεκτή και από την τουρκική αντιπροσωπεία ότι θα πρέπει να γίνει πλήρης αποκατάσταση των ζημιών που προκλήθηκαν σε υπηκόους κρατών των Συμμαχικών Δυνάμεων από την δράση της Τουρκίας, από την αρχή και κατά τη διάρκεια του πολέμου. Αλλά σε σχέση με αυτήν την αποκατάσταση, όλοι συμφωνούσαν ότι θα έπρεπε να δοθεί κάθε εγγύηση στην Τουρκία για απόλυ αμεροληψία. Η υποεπιτροπή θα μελετήσει τον τρόπο με τον οποίο θα διασφαλίσει κάτι τέτοιο.

Ο κ. Nintchitch ευχαρίστησε τον κ. Barrère για την πρόταση συμμετοχής της Αλβανίας στη συζήτηση για την κατανομή του Οθωμανικού Χρέους. Η Αλβανία ήταν πλέον ένα ανεξάρτητο κράτος το οποίο, από νομική άποψη, θα πρέπει να απολαμβάνει τα ίδια δικαιώματα με όλα τα άλλα κράτη. Κατά συνέπεια θα πρέπει να συμμετάσχει ισότιμα στη συζήτηση ενός ζητήματος άμεσου συμφέροντός της

Ο κ. Nintchitch ήθελε να δηλώσει πάραυτα ότι στην υποεπιτροπή η σερβο-κροατο-σλοβενική αντιπροσωπεία θα διαφωνούσε σθεναρά με τις προτάσεις, που κατά τη γνώμη των Προσκαλουσών Δυνάμεων, προφανώς επρόκειτο να χρησιμεύσουν ως βάση για τη λύση του προβλήματος του Οθωμανικού Δημόσιου Χρέους.

Όσον αφορά την αποκατάσταση των ζημιών, το ζήτημα ήταν ίσως αφ' εαυτού πολύ σημαντικό –όμως δεν ενδιέφερε την ευρωπαϊκή κοινή γνώμη– ωστόσο θα πρέπει να δοθεί μεγάλη προσοχή ενόψει της θεμελίωσης

[555]

μιας διαρκούς ειρήνης. Η μελέτη αυτού του ζητήματος, όσο σημαντική κι αν φαίνεται, είναι λιγότερο επείγουσα από την διερεύνηση των άλλων προβλημάτων, και κατά τη γνώμη του θα ήταν καλύτερο να αναβληθεί για λίγο. Επίσης, πίστευε ότι η πείρα που θα αποκτήσει η υποεπιτροπή από αυτή τη μελέτη θα της επιτρέψει να τροποποιήσει και να βελτιώσει το πλάνο της. Σε κάθε περίπτωση, η σερβο-κροατο-σλοβενική αντιπροσωπεία θα συνεργαστεί, όσο καλύτερα μπορεί, στις εργασίες της υποεπιτροπής.

Ο κ. Bompartd θεώρησε απαραίτητο να ξεκινήσει η υποεπιτροπή το έργο της και να καταβάλει κάθε δυνατή προσπάθεια για την επίλυση των προβλημάτων που της είχαν ανατεθεί. Αν αργότερα κάποιο άλλο σχέδιο εργασίας φανεί προτιμότερο, η επιτροπή θα μπορούσε πάντα να το υιοθετήσει.

Όσον αφορά το ζήτημα της αποκατάστασης των ζημιών, δεν υπάρχει αντίρρηση ότι, ακόμη και αν προκαλεί λιγότερο ενδιαφέρον στο εξωτερικό, έχει πολύ σημαντικό ενδιαφέρον για την Τουρκία.

Ο κ. Barrère δήλωσε ότι η γενική συζήτηση, είχε πλέον ολοκληρωθεί και οι υποεπιτροπές μπορούσαν να ξεκινήσουν αμέσως τις εργασίες τους. Πρότεινε ότι η τρίτη υποεπιτροπή να συ-

νεδριάσει την επόμενη ημέρα στις 10:30 π.μ., και η τέταρτη υποεπιτροπή την μεθεπόμενη ημέρα την ίδια ώρα.

Ο Ismet Πασάς παρατήρησε ότι το ζήτημα της αποπληρωμής των δαπανών στρατιωτικής κατοχής προφανώς δικαιολογείται, κατά την άποψη των Συμμάχων, σύμφωνα με τις ρήτρες της Ανακωχής του Μούδρου. Αυτήν τη στιγμή, η θέση της τουρκικής αντιπροσωπεία στην παρούσα διάσκεψη είναι βασισμένη στην Ανακωχή των Μουδανιών. Επομένως, δεν ήταν δυνατόν να συμφωνήσει να παραπεμφθεί το συγκεκριμένο ζήτημα στην υποεπιτροπή. Η τουρκική αντιπροσωπεία επανέλαβε τις ρητές επιφυλάξεις της ως προς την μη-αποδοχή της αρχής σύμφωνα με την οποία οι δαπάνες της στρατιωτικής κατοχής θα πρέπει να αποπληρωθούν.

Σχολίασε με ικανοποίηση ότι η αρχή της κατανομής του χρέους είχε γίνει αποδεκτή από τη διάσκεψη. Από την άλλη πλευρά, διατύπωσε επισήμως τις επιφυλάξεις του ως προς την ερμηνεία που πρότεινε ο κ. Barrère σχετικά με τη δήλωση της τουρκικής αντιπροσωπείας για το ζήτημα των αποζημιώσεων. Συμφώνησε ότι η τρίτη υποεπιτροπή θα πρέπει να ξεκινήσει τις εργασίες της την επόμενη μέρα.

Ο Λόρδος Curzon είπε ότι ο Ismet Πασάς είχε καταθέσει –όπως, φυσικά, είχε κάθε δικαίωμα να κάνει– τις απόψεις της κυβέρνησης του αναφορικά με την Ανακωχή του Μούδρου και των Μουδανιών. Ωστόσο, δεν θα πρέπει να σχηματίζει την πεποίθηση ότι η Βρετανική ή οι κυβερνήσεις των Συμμάχων συμμερίζονται αυτές τις απόψεις, οι οποίες θα οδηγούσαν τη συζήτηση σε εντελώς διαφορετική βάση. Το γεγονός ότι επετράπη να συμπεριληφθούν οι παρατηρήσεις του Ismet Πασά δεν θα πρέπει να θεωρηθεί ότι υπονοεί την αποδοχή των απόψεών του.

(Η επιτροπή ολοκλήρωσε τις εργασίες της στις 5:50 μ.μ.)

[556]

Αρ. 36

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

*Πρακτικά της Τρίτης Συνεδρίασης, 8 Δεκεμβρίου 1922, στις 3 μ.μ.,
υπό την Προεδρία του κ. Barrère*

Παρόντες:

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
Σερ Horace Rumbold

ΓΑΛΛΙΑ
κ. Barrère
κ. Bombard

ΙΤΑΛΙΑ
Μαρκήσιος Garroni
κ. Montagna

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
κ. Child
Νάυαρχος Bristol
κ. Grew

ΙΑΠΩΝΙΑ
Βαρόνος Hayashi
κ. Otchiai

ΕΛΛΑΔΑ
κ. Κακλαμάνος

ΡΟΥΜΑΝΙΑ
κ. Contzesco

ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ
κ. Rakitch

ΤΟΥΡΚΙΑ
Ismet Πασάς
Riza Nour Μπέης

Παρόντες επίσης:

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

κ. Fountain

κ. Waley

ΓΑΛΛΙΑ

κ. Bargeton

κ. Laverne

κ. de Lacroix

κ. Sanguinetti

ΙΤΑΛΙΑ

κ. Nogara

κ. Guariglia

κ. Arlotta

ΙΑΠΩΝΙΑ

κ. Sato

κ. Tani

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ

κ. Heck

κ. Dwight

ΕΛΛΑΔΑ

Στρατηγός Μαζαράκης

ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ

κ. Djouritch

ΤΟΥΡΚΙΑ

Moukhtar Μπέης

[557]

κ. Massigli, Γενικός Γραμματέας της Διάσκεψης

Γραμματείς:

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

κ. Spring Rice

κ. Ronald

ΓΑΛΛΙΑ

κ. Lagarde

ΕΛΛΑΔΑ

κ. Κόλλας

ΙΤΑΛΙΑ

κ. Indelli

ΙΑΠΩΝΙΑ

κ. Hotta

ΤΟΥΡΚΙΑ

Rechid Safvet Μπέης

Διερμηνέας: κ. Camerlynck

[557]

Ο κ. Barrère δήλωσε ότι πληροφορήθηκε με μεγάλη ικανοποίηση ότι η υποεπιτροπή Επικοινωνιών και Μεταφορών ολοκλήρωσε με ταχείς ρυθμούς τις εργασίες της.

Κατόπιν αιτήματός του, ο κ. Fountain, Πρόεδρος της εν λόγω υποεπιτροπής, διάβασε τα προτεινόμενα σχέδια άρθρων τα οποία πρόκειται να συμπεριληφθούν στη Συνθήκη Ειρήνης που αναφέρονται στις μεταφορές και επικοινωνίες (βλ. Παράρτημα).

Τα άρθρα από 1 έως 11 εγκρίνονται.

Σχετικά με το άρθρο 12, ο Ismet Πασάς, δήλωσε ότι συμφωνεί με το τεχνικό του περιεχόμενο, ωστόσο το άρθρο αυτό έχει και πολιτικό χαρακτήρα, και από αυτή την άποψη ήταν ασφαλώς πέρα από την αρμοδιότητα της υποεπιτροπής. Ζήτησε να διορθωθεί αυτό το αρνητικό σημείο με την αντικατάσταση του προτεινόμενου κειμένου από την εξής διατύπωση: —

«Η Τουρκία παραιτείται από όλα τα δικαιώματά της επί του συνόλου ή μέρους των καλωδίων, τα άκρα των οποίων βρίσκονται σε εδάφη αποσπασθέντα από την Οθωμανική Αυτοκρατορία και εκτός της επικράτειας της Τουρκίας».

Θεώρησε σκόπιμο να διαφυλαχθούν τα δικαιώματα των Τούρκων υπηκόων, προκειμένου να τους δοθεί η δυνατότητα, εφόσον το επιθυμούν, να προσφύγουν στους νέους ιδιοκτήτες αυτών

των καλωδίων για ιδιωτικές αξιώσεις σχετικά με την αξία τους και την αντιπαροχή που θα μπορούσε να αντιπροσωπεύει η ίδια η παραχώρηση.

Επιπλέον, έκανε κάποιες παρατηρήσεις σχετικά με τον υπολογισμό της αξίας αυτών των καλωδίων με βάση το αρχικό τους κόστος. Θεώρησε, ότι αυτή η βάση δεν θα μπορούσε να αποτελέσει κριτήριο για την εκτίμηση της σημερινής τους αξίας.

Ο κ. Barrère παρατήρησε ότι κατά την αναδιατύπωση αυτού του άρθρου θα πρέπει να ληφθεί υπόψη σε μεγαλύτερο βαθμό το αρχικό κείμενο από ότι είχε γίνει στο τουρκικό προσχέδιο. Πρότεινε να παραπεμφθεί το άρθρο πίσω στην υποεπιτροπή για τροποποίηση.

Ο Μαρκήσιος Garroni ζήτησε από την υποεπιτροπή να επανεξετάσει το άρθρο 13, για το οποίο η ιταλική αντιπροσωπεία επιθυμούσε να προτείνει ένα νέο σχέδιο.

[558]

Σε σχέση με το άρθρο 14, ο Ismet Πασάς πρότεινε να γίνει η ακόλουθη προσθήκη στο τέλος: —

«Η Τουρκία, πάντως, επιφυλάσσεται του δικαιώματος να ρυθμίζει ελεύθερα τις εναέριες σχέσεις της με τα κράτη που δεν έχουν υπογράψει την προαναφερθείσα συνθήκη της 13ης Οκτωβρίου 1919».

Μετά από αίτημα του προέδρου, ο Ismet Πασάς συμφώνησε ότι αυτή η προσθήκη θα έπρεπε να παραπεμφθεί στην υποεπιτροπή παράλληλα με την τροποποίηση που ζήτησε για το άρθρο 12.

Ο κ. Barrère είπε ότι τα τρία άρθρα θα παραπεμφθούν στην υποεπιτροπή, η οποία θα συνεδριάσει στις 6 μ.μ. Παρατήρησε ότι σχέδια άρθρων που υποβλήθηκαν στην επιτροπή εγκρίθηκαν, εκτός των επιφυλάξεων που μόλις διατυπώθηκαν.

Στη συνέχεια τοποθετήθηκε ως εξής: —

«Το σχέδιο ρητρών που υιοθετήσατε καθορίζει τους γενικούς κανόνες που εφαρμόζονται στα λιμάνια, τις πλωτές οδούς και τους σιδηροδρόμους· στους σιδηροδρόμους που διακόπτονται από τα νέα σύνορα· στο υδραυλικό σύστημα· στις ταχυδρομικές, τηλεγραφικές και τηλεφωνικές επικοινωνίες· και, τέλος, στην αεροπλοΐα.

«Οι εν λόγω διατάξεις καταγράφουν, ειδικότερα, την επιθυμία της Τουρκίας να προσχωρήσει στις μεγάλες διεθνείς συμβάσεις, στις οποίες έχουν δεσμευθεί τα περισσότερα κράτη για τα εν λόγω ζητήματα, και συγκεκριμένα στις Συμβάσεις της Βαρκελώνης και της Βέρνης, στις ταχυδρομικές και τηλεγραφικές συμβάσεις, καθώς και στη σύμβαση περί εναέριας κυκλοφορίας.

«Πράγματι, το παρόν σχέδιο ρυθμίζει ένα ολόκληρο σύνολο τεχνικών θεμάτων· και γνωρίζετε, κύριοι, πόσο σημαντικό ρόλο διαδραματίζουν αυτά τα ζητήματα στην οικονομική ζωή των σύγχρονων κοινωνιών.

«Πρέπει, επομένως, να συγχαρούμε εαυτούς για το ότι καταφέραμε να ολοκληρώσουμε ένα σημαντικό κεφάλαιο της Συνθήκης που έχουμε αναλάβει να καταρτίσουμε.

«Η επιτυχία αυτή οφείλεται ασφαλώς στο πνεύμα δικαιοσύνης και συμφιλίωσης που επέδειξαν όλες οι αντιπροσωπείες και, ιδιαιτέρως, στην καλή θέληση της τουρκικής αντιπροσωπείας. Θεωρώ καθήκον μου να το επισημάνω εκ μέρους σας και δεν αμφιβάλλω ότι θα συναντήσουμε την ίδια θετική διάθεση και στην αντιμετώπιση των λοιπών ζητημάτων που απομένει να επιλύσουμε.

«Βεβαίως θα μεταφέρω τα συναισθήματά σας όταν θα συγχαρώ την υποεπιτροπή Επικοινωνιών και Μεταφορών, και την επιτροπή εμπειρογνομόνων που εκπόνησε το σχέδιο, για την εξαιρετική δουλειά που ολοκλήρωσαν τόσο γρήγορα.

«Κλείνοντας, προτείνω να παρακαλέσουμε τους νομικούς μας συμβούλους να προβούν σε έλεγχο των διατάξεων που εγκρίνατε, με αποκλειστικό σκοπό της ενσωμάτωσής τους στο κείμενο της συνθήκης».

Ο κ. Barrère πρόσθεσε ότι είχε εντυπωσιαστεί από την ταχύτητα και την ικανότητα που επέδειξε η υποεπιτροπή κατά την επίλυση αυτών των δύσκολων ζητημάτων. Ο ίδιος ήταν στην ευτυχή θέση να συμπεράνει ότι η εν λόγω υποεπιτροπή ήταν η πρώτη που παρήγαγε ένα συγκεκριμένο και ολοκληρωμένο έργο. Ευελπιστεί δε ότι το παράδειγμα της θα το ακολουθήσουν και οι άλλες υποεπιτροπές.

[559]

Θα ήθελε επίσης να συγχαρεί ιδιαίτερος τον πρόεδρο της υποεπιτροπής, κ. Fountain, του οποίου οι ικανότητες είχαν συντελέσει καθοριστικά στην επιτυχία των εργασιών της.

(Η επιτροπή ολοκλήρωσε τις εργασίες της στις 3:30 μ.μ.)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΤΟΥ Αρ. 36

Αναφορά της υποεπιτροπής σχετικά με τις Επικοινωνίες και τις Μεταφορές

Η δεύτερη υποεπιτροπή της Τρίτης Επιτροπής εξέτασε τα θέματα που αφορούν τις επικοινωνίες και τις μεταφορές τα οποία της είχαν ανατεθεί.

Η υποεπιτροπή συμφώνησε ομόφωνα για τα ακόλουθα άρθρα, τα οποία έχουν σχεδιαστεί για να καθορίζουν τους γενικούς κανόνες που θα ισχύσουν στα ακόλουθα θέματα:

Καθεστώς διέλευσης, λιμάνια, θαλάσσιες διαδρομές και σιδηροδρομικές γραμμές, υδραυλικό σύστημα, ταχυδρομεία και τηλεγράφοι, υποθαλάσσια καλώδια, αεροπλοΐα.

Εξ ονόματος της υποεπιτροπής,

H. FOUNTAIN

7 Δεκεμβρίου 1922

ΥΠΟΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Διαμετακόμιση, Πλωτοί οδοί και Λιμένες

ΑΡΘΡΟ 1

Η Τουρκία αναλαμβάνει την υποχρέωση να τηρεί το καταστατικό σχετικά με την ελεύθερη διαμετακόμιση που υιοθετήθηκε από τη Συνδιάσκεψη της Βαρκελώνης στις 14 Απριλίου 1921, το καταστατικό σχετικά με το καθεστώς των θαλάσσιων οδών διεθνούς ενδιαφέροντος που υιοθετήθηκε από τη Συνδιάσκεψη της Βαρκελώνης στις 19 Απριλίου 1921, καθώς και το συμπληρωματικό πρωτόκολλο.

Κατά συνέπεια, η Τουρκία αναλαμβάνει την υποχρέωση να θέσει σε ισχύ τις διατάξεις των εν λόγω καταστατικών και πρωτοκόλλων από την ημερομηνία έναρξης ισχύος της παρούσας συνθήκης.

ΑΡΘΡΟ 2

Η Τουρκία αναλαμβάνει να τηρήσει τη διακήρυξη που υιοθετήθηκαν στη Βαρκελώνη τον Απρίλιο του 1921, η οποία αναγνωρίζει το δικαίωμα της σημαίας των κρατών που δεν έχουν πρόσβαση στη θάλασσα.

ΑΡΘΡΟ 3

Η Τουρκία δηλώνει πως θα τηρεί τις συστάσεις που αφορούν λιμένες υπό διεθνές καθεστώς, όπως αυτές συντάχτηκαν στη Συνδιάσκεψη της Βαρκελώνης τον Απρίλιο του 1921. Η Τουρκία θα γνωστοποιήσει, στη συνέχεια, τους λιμένες που θα υπαχθούν σε αυτό το καθεστώς.

[560]

Σιδηρόδρομοι

ΑΡΘΡΟ 4

Η Τουρκία αναλαμβάνει την υποχρέωση να τηρήσει τις συστάσεις σχετικά με τους διεθνείς σιδηροδρόμους, οι οποίες διατυπώθηκαν στη Διάσκεψη της Βαρκελώνης τον Απρίλιο του 1921. Συμφωνεί να θέσει σε ισχύ τις εν λόγω συστάσεις από την ημερομηνία έναρξης ισχύος της παρούσας Συνθήκης και υπό τον όρο της αμοιβαιότητας.

ΑΡΘΡΟ 5

Από την έναρξη ισχύος της παρούσας Συνθήκης, η Τουρκία συμφωνεί να εγγραφεί στις Συμβάσεις και τις Συμφωνίες που υπογράφηκαν στη Βέρνη στις 14 Οκτωβρίου 1890, στις 20 Σεπτεμβρίου 1893, στις 16 Ιουλίου 1895, 16 Ιουνίου 1898 και 19 Σεπτεμβρίου 1906, σχετικές με τη σιδηροδρομική μεταφορά εμπορευμάτων.

ΑΡΘΡΟ 6

Όταν, ως αποτέλεσμα της οριοθέτησης νέων συνόρων, μια σιδηροδρομική σύνδεση μεταξύ δύο τμημάτων του ίδιου κράτους διασχίζει άλλο κράτος, ή μια σιδηροδρομική γραμμή από μία χώρα έχει τον τερματικό της σταθμό σε άλλη, οι όροι λειτουργίας, όσον αφορά την κυκλοφορία μεταξύ των δύο χωρών, θα καθορίζονται με σύμβαση που θα συναφθεί μεταξύ των αρμόδιων σιδηροδρομικών διοικήσεων. Εάν οι διοικήσεις αυτές δεν μπορέσουν να καταλήξουν σε συμφωνία σχετικά με τους όρους αυτής της σύμβασης, η διαφωνία θα επιλύεται μέσω διαιτησίας.

Η ίδρυση όλων των νέων μεθοριακών σταθμών μεταξύ Τουρκίας και των όμορων κρατών, καθώς και η λειτουργία των γραμμών μεταξύ των σταθμών αυτών, θα ρυθμίζεται από συμφωνίες που θα συνάπτονται με παρόμοιους όρους.

ΑΡΘΡΟ 7

Με την επιφύλαξη τυχόν ειδικών διατάξεων σχετικά με τη μεταβίβαση λιμένων και σιδηροδρόμων, είτε ανήκουν στην Οθωμανική Κυβέρνηση είτε σε ιδιωτικές εταιρείες, που βρίσκονται στα εδάφη που αποσπώνται από την Οθωμανική Αυτοκρατορία δυνάμει της παρούσας Συνθήκης, και με την επιφύλαξη των οικονομικών όρων που αφορούν τους παραχωρησιούχους και την συνταξιοδότηση του προσωπικού, η μεταβίβαση των σιδηροδρόμων θα πραγματοποιηθεί υπό τους ακόλουθους όρους: —

1. Τα έργα και οι εγκαταστάσεις όλων των σιδηροδρόμων θα παραδοθούν ακέραια και σε όσο το δυνατόν καλύτερη κατάσταση.
2. Όταν ένα σιδηροδρομικό δίκτυο, το οποίο διαθέτει δικό του τροχαίο υλικό, βρίσκεται εξ ολοκλήρου σε παραχωρημένο έδαφος, το εν λόγω υλικό θα παραμείνει μαζί με τη σιδηροδρομική γραμμή, σύμφωνα με την τελευταία απογραφή πριν από τις 30 Οκτωβρίου 1918.
3. Όσον αφορά τις γραμμές των οποίων η διοίκηση, βάσει της παρούσας Συνθήκης, θα διαιρεθεί, η κατανομή του τροχαίου υλικού θα αποφασιστεί κατόπιν συμφωνίας μεταξύ των διοικήσεων που αναλαμβάνουν τα επιμέρους τμήματα. Η συμφωνία αυτή θα λαμβάνει υπόψη το μέγεθός του

[561]

που είναι καταγεγραμμένο σε αυτές τις γραμμές σύμφωνα με την τελευταία απογραφή πριν από την 30ή Οκτωβρίου 1918, το μήκος των γραμμών (συμπεριλαμβανομένων και των υπηρεσιακών γραμμών) καθώς και η φύση και το μέγεθος της κίνησης στους δρόμους. Σε περίπτωση αποτυχίας επίτευξης συμφωνίας, τα επίμαχα σημεία θα επιλύονται από διαιτητή. Ο διαιτητής αυτός θα καθορίζει, εφόσον είναι αναγκαίο, τις ατμομηχανές,

τα βαγόνια επιβατών και εμπορευμάτων, που θα παραμείνουν σε κάθε τμήμα, του όρους αποδοχής τους, καθώς και τις προσωρινές ρυθμίσεις που κρίνει απαραίτητες, ώστε να διασφαλιστεί, για περιορισμένο χρονικό διάστημα η τρέχουσα συντήρηση του μεταβιβαζόμενου τροχαίου υλικού στα υφιστάμενα συνεργεία.

4. Τα αποθέματα υλικών, εξαρτημάτων και εξοπλισμού θα παραμείνουν υπό τις ίδιες συνθήκες όπως και το τροχαίο υλικό.

Υδραυλικό σύστημα

ΑΡΘΡΟ 8

Ελλείπει αντίθετης πρόβλεψης, όταν ως αποτέλεσμα της χάραξης των νέων συνόρων το υδραυλικό σύστημα (διευθέτηση υδάτινων ροών, πλημμυρικά έργα, αρδεύσεις, αποξηράνσεις ή άλλα παρόμοια ζητήματα) ενός κράτους εξαρτάται από έργα έχουν εκτελεστεί εντός της επικράτειας άλλου κράτους, ή όταν δυνάμει προπολεμικής χρήσης, γίνεται χρήση ύδατος ή υδραυλικής ενέργειας της οποίας η πηγή βρίσκεται στην επικράτεια άλλου κράτους, τα ενδιαφερόμενα κράτη θα συνάψουν συμφωνία μεταξύ τους για τη διασφάλιση των αμοιβαίων συμφερόντων και των κεκτημένων δικαιωμάτων εκάστου εξ αυτών

Ελλείπει συμφωνίας, το θέμα θα ρυθμίζεται από διαιτησία.

Ταχυδρομεία και Τηλεγραφεία

ΑΡΘΡΟ 9

Από την έναρξη ισχύος της παρούσας συνθήκης, τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη θα θέσουν εκ νέου σε ισχύ τις κατωτέρω αναφερόμενες συμβάσεις και συμφωνίες, καθόσον τα αφορούν: —

Ταχυδρομικές Συμβάσεις: —

Συμβάσεις και συμφωνίες της Παγκόσμιας Ταχυδρομικής Ένωσης που υπογράφηκαν στη Βιέννη στις 4 Ιουλίου 1891.

Συμβάσεις και συμφωνίες της Ταχυδρομικής Ένωσης που υπογράφηκαν στις Ουάσιγκτον στις 15 Ιουνίου 1897.

Συμβάσεις και συμφωνίες της Ταχυδρομικής Ένωσης που υπογράφηκαν στις Ρώμη στις 26 Μαΐου 1906.

Συμβάσεις και συμφωνίες της Ταχυδρομικής Ένωσης που υπογράφηκαν στη Μαδρίτη στις 30 Νοεμβρίου 1920.

Τηλεγραφικές Συμβάσεις: —

Διεθνείς τηλεγραφικές συμβάσεις που υπογράφηκαν στην Αγία Πετρούπολη στις 10/22 Ιουλίου 1875.

Κανονισμοί και δασμολογία που εκπονήθηκαν από τη Διεθνή Τηλεγραφική Συνδιάσκεψη στη Λισαβόνα στις 11 Ιουνίου 1908.

[562]

ΑΡΘΡΟ 10

Από την έναρξη ισχύος της παρούσας συνθήκης τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη καθόσον τα αφορά, θα επαναφέρουν σε ισχύ τη Διεθνή Ραδιοτηλεγραφική Σύμβαση της 5ης Ιουλίου 1912.

Υποθαλάσσια Καλώδια

ΑΡΘΡΟ 11

Η Ρουμανία και η Τουρκία θα έρθουν σε συμφωνία ως προς το καθορισμό των όρων λειτουρ-

γίας του καλωδίου Κωσταντζας-Κωνσταντινούπολης, λαμβάνοντας υπόψη τα συμφέροντα και των δύο μερών. Ελλείψει συμφωνίας, το ζήτημα θα διευθετηθεί με διαιτησία.

ΑΡΘΡΟ 12

Η Τουρκία παραιτείται για λογαριασμό της και για λογαριασμό των υπηκόων της, υπέρ των κύριων Συμμαχικών Δυνάμεων, από κάθε δικαίωμα, τίτλο ή προνόμια πάσης φύσεως, επί του όλου ή επί μέρους των καλωδίων από Jeddah σε Suakim και από Κύπρο σε Latakia.

Εάν τα καλώδια ή τμήματα αυτών που μεταβιβάζονται σύμφωνα με την προηγούμενη παράγραφο είναι ιδιωτικής ιδιοκτησίας, η αξία τους, υπολογιζόμενη με βάση το αρχικό κόστος μείον τη μείωση λόγω αποσβέσεων, θα πιστωθεί υπέρ της Τουρκίας.

ΑΡΘΡΟ 13

Η Τουρκία θα διατηρήσει τα δικαιώματα κυριότητας επί των καλωδίων, τα τυχόν ήδη ανήκοντα σε αυτήν, εκ των οποίων τουλάχιστον το ένα άκρο διέρχεται από τουρκικό έδαφος. Οι όροι λειτουργίας θα διευθετηθούν από μια συμφωνία μεταξύ των κρατών τα οποία έχουν την κυριότητα των δύο άκρων των καλωδίων.

ΑΡΘΡΟ 14

Η Τουρκία δηλώνει ότι θέλει να προσχωρήσει στη σύμβαση της 13ης Οκτωβρίου 1919, που ρυθμίζει την αεροπλοΐα και να αποδεχτεί κατά συνέπεια όλες τις αρχές και τους κανόνες που ορίζονται στην εν λόγω σύμβαση. Οι Συμμαχικές Δυνάμεις λαμβάνουν υπό σημείωση τη δήλωση αυτή και αναλαμβάνουν να παράσχουν την υποστήριξη τους προς την Τουρκία, με σκοπό να εξασφαλιστεί το ταχύτερο δυνατόν η αποδοχή της για συμμετοχή στη σύμβαση.

[563]

Αρ. 37

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

*Πρακτικά¹¹⁸ της Τέταρτης Συνεδρίασης, 13 Ιανουαρίου 1923, στις 4 μ.μ.,
υπό την Προεδρία του κ. Bompard*

Παρόντες:

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
Μαρκήσιος Curzon του Kedleston
Sir Horace Rumbold

ΙΤΑΛΙΑ
Μαρκήσιος Garroni
κ. Montagna

ΙΑΠΩΝΙΑ
Βαρόνος Hayashi
κ. Otchiai

ΓΑΛΛΙΑ
κ. Bompard

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
κ. Child
Ναύαρχος Bristol
κ. Grew.

ΕΛΛΑΔΑ
κ. Βενιζέλος
κ. Κακλαμάνος

118. Τα παρόντα πρακτικά δεν αντιπροσωπεύουν τις υπογεγραμμένες εκδόσεις των ομιλιών, εκτός από εκείνες των Βρετανών.

ΡΟΥΜΑΝΙΑ
κ. Diamandy

ΤΟΥΡΚΙΑ
Ismet Πασάς
Riza Nour Μπέης
Hassan Μπέης

ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ
κ. Rakitch

ΒΕΛΓΙΟ
Βαρόνος Monceur
κ. Bette

ΑΛΒΑΝΙΑ
κ. Frasheri
κ. Blinishti

Παρόντες επίσης:

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

Σερ A.Block
κ. Ryan
Dr. Clemow
κ. Nicolson
κ. Forbes Adam
κ. Leeper
κ. McClure
Ταγματάρχης Young

ΙΤΑΛΙΑ
κ. Arlotta
κ. Nogara
κ. Polverelli

ΓΑΛΛΙΑ

κ. Serruys
κ. des Closieres
κ. Bargeton
Αντισυνταγματάρχης Courtin
κ. Bexon
κ. Lacroix
κ. de Percin
κ. Sanguinetti

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ

κ. Dwight
κ. Amory
κ. Heck
κ. Gillespie

[564]

ΙΑΠΩΝΙΑ
κ. Sato
κ. Koshida

ΕΛΛΑΔΑ
κ. Μιχαλόπουλος
κ. Δενδράμης
κ. Πολίτης
κ. Δροσσόπουλος

ΡΟΥΜΑΝΙΑ
κ. Contzesco

ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ
κ. Antitch

ΤΟΥΡΚΙΑ
Hamid Μπέης
Shefik Μπέης
Munir Μπέης

κ. Massigli, Γενικός Γραμματέας της Διάσκεψης
Γραμματείς

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

κ. Spring Rice
κ. Wicks

ΙΤΑΛΙΑ
κ. Guarnaschelli
κ. Zanchi

ΙΑΠΩΝΙΑ
κ. Hotta

ΓΑΛΛΙΑ

κ. Lagarde

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ

κ. Belin

ΕΛΛΑΔΑ
κ. Κόλλας

Ο κ. Bompard μετέφερε στη διάσκεψη τη συγγνώμη εκ μέρους του κ. Barrère, ο οποίος ήταν ασθενής, ως εκ τούτου τού ζήτησε να αναλάβει την προεδρία της παρούσας συνεδρίασης προκειμένου να μην καθυστερήσει η εργασία της Διάσκεψης.

Οι ρήτρες 12, 13 και 14 που αφορούν τις Επικοινωνίες και τις Μεταφορές

Ο κ. Bompard υπέβαλε στην επιτροπή έκθεση της Υποεπιτροπής Επικοινωνιών και Μεταφορών (Παράρτημα (Α)) σχετική με τις ως άνω ρήτρες.

Οι ρήτρες 12 και 13 εγκρίθηκαν.

Ο κ. Bompard δήλωσε ότι βρίσκονταν σε εξέλιξη περαιτέρω διαπραγματεύσεις σχετικά με το θέμα της ρήτρας 14 και ότι θα ήταν σκόπιμο να αναμείνουν το αποτέλεσμα τους πριν ληφθεί απόφαση.

[565]

Οικονομικές ρήτρες

Η επιτροπή είχε ενώπιόν της την αναφορά της Οικονομικής Υποεπιτροπής (Παράρτημα (Β)), την οποία παρουσίασε ο κ. Bompard.

Ο κ. Bompard δεν θεώρησε απαραίτητο να διαβάσει το έγγραφο, καθώς όλοι οι εκπρόσωποι είχαν λάβει γνώση του περιεχομένου του. Προτίμησε να καλέσει την τουρκική αντιπροσωπεία να τοποθετηθεί αμέσως σε όλα τα σημεία της αναφοράς.

Διανομή Οθωμανικού Χρέους

Ο Ismet Πασάς δήλωσε ότι η τουρκική αντιπροσωπεία εξέτασε με τη μεγαλύτερη δυνατή προσοχή την έκθεση του προέδρου της πρώτης Υποεπιτροπής. Παρατήρησαν με ικανοποίηση την κατεξοχήν δίκαιη απόφαση που είχε ληφθεί ομόφωνα για την κατανομή του Οθωμανικού Χρέους μεταξύ της Τουρκίας και των κρατών υπέρ των οποίων αποσπάσθηκαν εδάφη από την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Εντούτοις, το σκεπτικό που διατυπώθηκε στην έκθεση σχετικά με τη μέθοδο κατανομής του χρέους δεν αντιστοιχούσε ακριβώς με το σκεπτικό της τουρκικής αντιπροσωπείας. Ως εκ τούτου, ένωσαν υποχρεωμένοι να καταθέσουν τις ακόλουθες σκέψεις ώστε να διευκρινίσουν την στάση τους: -

Υπήρχε ευρεία διάσταση απόψεων μεταξύ της τουρκικής και των αντιπροσωπειών των Συμμάχων σχετικά με το συνολικό ποσό του χρέους που θα έπρεπε να κατανεμηθεί. Η τουρκική αντιπροσωπεία έκρινε ότι το ποσό του Οθωμανικού Χρέους, που θα έπρεπε να κατανεμηθεί μεταξύ των διάδοχων κρατών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, θα έπρεπε να είναι ίσο με το ποσό στο οποίο ανερχόταν το συνολικό χρέος στις 30 Οκτωβρίου 1918. Ήταν πεπεισμένοι ότι το αίτημά τους ήταν απολύτως σύμφωνο με το δίκαιο και με την ισονομία, για τους ακόλουθους λόγους: —

- (α.) Το χρέος που επρόκειτο να κατανεμηθεί δεν ήταν χρέος του οποίου η εξόφληση απαιτήθηκε από τις Συμμαχικές Δυνάμεις· αντιθέτως, ήταν χρέος που είχε συναφθεί από όλα τα επιμέρους τμήματα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, όταν αυτά υπήρχαν ως ενιαία οντό-

τητα, με σκοπό την κάλυψη των οικονομικών τους αναγκών. Συνεπώς, ήταν απολύτως φυσικό κάθε τμήμα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας να αναλάβει το αντίστοιχο μερίδιο του εν λόγω χρέους.

- (β.) Ακόμη και αν υπήρχε ο ισχυρισμός ότι μέρος του εν λόγω χρέους είχε συνήφθη κατά τη διάρκεια του πολέμου, η τουρκική θέση παραμένει ορθή ακόμη σωστή· διότι τα τμήματα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, που τώρα αποσπάστηκαν από την Τουρκία, δεν είχαν σταματήσει να συμμετέχουν, μέσω συνταγματικών οργάνων, στη διοίκηση της Αυτοκρατορίας έως την ανακωχή του 1918. Η αρχή ότι οι λαοί ευθύνονται για τις πράξεις των κυβερνήσεών τους ήταν ένα ζήτημα που συχνά αναφερόταν τα τελευταία χρόνια· και συνεπώς ήταν απολύτως φυσικό, οι πληθυσμοί όλων των περιοχών που πρώτα αποτελούσαν την Οθωμανική Αυτοκρατορία να αναλάβουν το μερίδιό τους από τις συνολικές δαπάνες της κοινής τους ύπαρξης μέχρι το 1918.
- (γ.) Κατά τον ίδιο τρόπο, εάν έπρεπε να ληφθεί υπόψη η λεγόμενη «ευθύνη για τον πόλεμο» (όπως αναφέρεται στην έκθεση), θα ήταν εντελώς άδικο και αδικαιολόγητο να υποστηριχθεί ότι αυτή η ευθύνη θα έπρεπε να βαρύνει αποκλειστικά την Τουρκία, η οποία αποτελούσε μόνο ένα από τα συστατικά μέρη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

[566]

Κατά συνέπεια όλες οι περιοχές που αποσπάστηκαν από την Οθωμανική Αυτοκρατορία ήταν φυσικά υποχρεωμένες να αναλάβουν ένα μέρος του χρέους της εν λόγω Αυτοκρατορίας. Ήταν επίσης σαφές ότι οι αντιρρήσεις των Συμμαχικών Δυνάμεων επί του ζητήματος ήταν εντελώς αβάσιμες.

Για όλους αυτούς τους λόγους η τουρκική αντιπροσωπεία υποχρεώνεται να δηλώσει ότι η κατανομή όλων των χρεών που περιλαμβάνονται στον πίνακα, τον οποίο είχε την τιμή να υποβάλει, αποτελούσε ένα ουσιώδες σημείο/ζωτικής σημασίας ζήτημα, τον οποίο δεν μπορούσαν ούτε να αποσύρουν ούτε να τροποποιήσουν.

Ο κ. Bompart δήλωσε ότι η τουρκική πρόταση ισοδυναμούσε πρακτικά με την πρόσθεση δύο στοιχείων στον πίνακα, τον οποίο είχαν συντάξει οι αντιπροσωπείες των Συμμάχων: το εσωτερικό δάνειο (£Τ. 18.000.000) και τα εκδοθέντα χαρτονομίσματα από το κράτος κατά τη διάρκεια του πολέμου (£Τ. 150.000.000 έως £Τ. 170.000.000).

Αναφορικά με αυτό, ο κ. Bompart επιθυμούσε να σχολιάσει ότι, ενώ αυτές οι δύο τιμές εκφράζονται σε χάρτινες τουρκικές λίρες, η τουρκική αντιπροσωπεία τις είχε προσθέσει στον πίνακα μαζί με τιμές από άλλα δάνεια, των οποίων η αξία ήταν υπολογισμένη σε χρυσές τουρκικές λίρες.

Το ερώτημα που τέθηκε ενώπιον της επιτροπής ήταν, κατά πόσον το υπό κατανομή χρέος θα έπρεπε να συμπεριλαμβάνει και το χρέος που είχε συνάψει το τουρκικό κράτος κατά τη διάρκεια του πολέμου. Οι κυβερνήσεις των Συμμάχων, κατά τη σύνταξη του δικού τους πίνακα, τήρησαν σε γενικές γραμμές την καθιερωμένη πρακτική, δηλαδή τον αποκλεισμό των πολεμικών χρεών, τα οποία θα έπρεπε να βαρύνουν εξολοκλήρου το Κράτος που ήταν υπεύθυνο για τον πόλεμο.

Η τουρκική αντιπροσωπεία δήλωσε ότι τα εδάφη που εκχωρήθηκαν έπρεπε να αναλάβουν το μερίδιο των πολεμικών δαπανών που τους αναλογεί, διότι είχαν λάβει μέρος στον πόλεμο, καθώς την εποχή εκείνη αποτελούσαν αναπόσπαστο τμήμα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Στην πραγματικότητα, αυτές οι περιοχές είχαν λάβει μέρος στον πόλεμο με τον ίδιο ακριβώς τρόπο όπως η Κροατία και η Σλοβενία. Δηλαδή χώρες που είχαν λάβει μέρος στον πόλεμο στο πλευρό της Αυστρίας παρά τη θέλησή τους, και για αυτόν ακριβώς τον λόγο είχαν εξαιρεθεί από κάθε συνεισφορά στις πολεμικές δαπάνες της Αυστρίας.

Τέλος, φαινόταν δύσκολο να αποδεχτεί ότι ζητήματα χαρτονομισμάτων συνιστούν χρέος του Δημοσίου, δεδομένου ότι το κράτος δεν δεσμευόταν να καταβάλει τόκους επ' αυτού.

Ο Ισμετ Πασάς είπε ότι έλαβε υπόψη του τα επιχειρήματα του κ. Bompard, καθώς είχαν ήδη κατατεθεί ενώπιον της Οικονομικής Υποεπιτροπής. Κατά τη γνώμη του, το δίκαιο απαιτούσε ολόκληρη η Οθωμανική Αυτοκρατορία –με την μορφή που είχε την εποχή της ανακωχής– να συμμετάσχει στα συνολικά βάρη που είχε επωμιστεί την συγκεκριμένη ημερομηνία.

Ο κ. Bompard είπε ότι οι Συμμαχικές Κυβερνήσεις διατηρούν ακέραια την άποψή τους σχετικά με αυτό το θέμα στο σύνολό του.

Ο Λόρδος Curzon, εκ μέρους της βρετανικής αντιπροσωπείας, εξέφρασε την επιθυμία του να ταυτιστεί εξ ολοκλήρου με τη θέση που πήρε ο κ. Bompard. Δεν είχε την ευκαιρία να παρακολουθήσει τις συνεδριάσεις της υποεπιτροπής, ώστε να είναι τόσο εξοικειωμένος με τα επιχειρήματα που ακούστηκαν στις συνεδριάσεις, όσο οι άλλοι παρόντες αντιπρόσωποι. Αλλά, επί της επίμαχης αρχής που συζητείτο εκείνη τη στιγμή, δεν μπορούσε να διανοηθεί ότι θα μπορούσε να υπάρξει οποιαδήποτε αμφισβήτηση. Όπως είχε επισημάνει ο κ. Bompard, ήταν απολύτως σύμφωνο με το Δίκαιο και με όλα τα προηγούμενα ότι η ημερομηνία από την οποία θα έπρεπε να υπολογιστεί η κατανομή του χρέους θα έπρεπε να είναι η αρχή του πολέμου. Του προκαλούσε έκπληξη ότι κάποιος θα μπορούσε να το αμφισβητήσει

[567]

αυτή την αυτονόητη θέση. Η τουρκική αντιπροσωπεία, στην πραγματικότητα, είχε προτείνει να επωμιστούν τα εδάφη, τα οποία είχαν αυτοβούλως αποσπαστεί από την Οθωμανική Αυτοκρατορία, το βάρος ολόκληρου του πολέμου – ενός πολέμου με τον οποίο είχαν ελάχιστη συμπάθεια και στον οποίον δεν είχαν συμμετάσχει ουσιαστικά. Πως θα μπορούσε λοιπόν μια τέτοια πρόταση να υποστηριχθεί ως συνεπής με τη δικαιοσύνη; Ένα από τα επιχειρήματα που προέβαλε ο Ισμετ Πασάς ήταν ότι μεταξύ της Οθωμανικής Κυβέρνησης του 1914 και της σημερινής Κυβέρνησης της Άγκυρας υπήρχε διαφορά, και δεδομένου ότι ο πόλεμος είχε κηρυχθεί και είχε διεξαχθεί από την πρώτη, η δεύτερη δεν φέρει ευθύνες. Αυτό ήταν ένα πολύ επικίνδυνο επιχείρημα για την τουρκική αντιπροσωπεία, καθώς θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί υπέρ της όσο και εναντίον της. Λυπόταν πολύ που είδε την τουρκική αντιπροσωπεία να υιοθετεί μια τόσο αδιάλλακτη στάση σχετικά με αυτό το θέμα, διότι ενώ σε ορισμένα ζητήματα που είχαν τεθεί ενώπιον της Διάσκεψης τα επιχειρήματα εξισορροπούνταν μεταξύ τους, αυτό δεν ίσχυε στην παρούσα περίπτωση. Η τουρκική αντιπροσωπεία δεν θα κατάφερνε ποτέ να υπερασπιστεί τη θέση της ενώπιον της κρίσης της κοινής γνώμης.

Οι αντιπρόσωποι πλησίαζαν πλέον σε ένα στάδιο που ήταν καθήκον τους να ολοκληρώσουν τις εργασίες τους. Γι' αυτό τον λόγο και ο κ. Bompard λυπόταν πολύ όταν έβλεπε κάποια αντιπροσωπεία, είτε τουρκική είτε των Συμμάχων, να βάζει περαιτέρω εμπόδια στην οδό της επιτυχούς ολοκλήρωσης των εργασιών. Και κάτι τέτοιο είχε μόλις συμβεί. Ως εκ τούτου, ο κ. Bompard, οφείλει να ζητήσει, από τα μέλη της τουρκικής αντιπροσωπείας, με τον πλέον ειλικρινή τρόπο, να σκεφτούν κατά πόσον εξ αιτίας του παρόντος επίμαχου σημείου –προκειμένου να δικαιολογήσουν τον ισχυρισμό τους περί καθορισμού της έναρξης του καταμερισμού– θα μπορούσαν να απορρίψουν (όπως προφανώς ήταν διατεθειμένοι να κάνουν) τις δίκαιες και λογικές προτάσεις που τους υπέβαλαν οι Σύμμαχοι.

Ο Μαρκήσιος Garroni εκ μέρους της ιταλικής αντιπροσωπείας ταυτίστηκε με τις παρατηρήσεις του Λόρδου Curzon και του κ. Bompard. Το ζήτημα είχε ήδη συζητηθεί στην υποεπιτροπή και τα επιχειρήματα υπέρ της τοποθέτησης των Συμμάχων, που μόλις είχαν ανακεφαλαιωθεί, δεν παρουσίαζαν καμία αντίφαση.

Ο Ισμετ Πασάς είπε ότι η κατανομή του Δημόσιου Οθωμανικού Χρέους ήταν ένα από τα πιο σημαντικά οικονομικά ζητήματα που απαιτούσαν διευθέτηση. Ήταν έκπληκτος που οι καθημερινές θυσίες που έκανε η τουρκική αντιπροσωπεία δεν έπεισαν τις άλλες αντιπροσωπείες ότι η Τουρκία είχε φτάσει στο όριο των παραχωρήσεων της. Ωστόσο, κάθε μέρα απαιτούνταν από αυτούς και νέες θυσίες. Η Συρία, η Μεσοποταμία και οι άλλες αποσπασθείσες επαρχίες δεν ήταν

πρόθυμες να αναλάβουν το μερίδιό του χρέους. Ένα χρέος που συνήφθη για τον σκοπό της κοινής επιδίωξης ενός πολέμου κοινού για όλους. Οι επαρχίες αυτές επιθυμούν να επιβάλλουν όλες οι πολεμικές δαπάνες να βαρύνουν την Τουρκία, η οποία είναι εκ των πραγμάτων φτωχή σε φυσικούς πόρους και τώρα ακόμη περισσότερο φτωχοποιημένη από τον πόλεμο. Η πρόταση της τουρκικής αντιπροσωπείας είναι αμερόληπτη και σίγουρα θα εγκρινόταν από την κοινή γνώμη παγκοσμίως. Ως εκ τούτου, ο Ismet Πασάς ζήτησε από τις Προσκαλούσες Συμμαχικές Δυνάμεις να εξετάσουν το θέμα σε πνεύμα δικαιοσύνης, ώστε να καταλήξουν ότι ολόκληρο το χρέος της Τουρκίας την εποχή της Ανακωχής του Μούδρου θα πρέπει να κατανεμηθεί σε όλα τα κράτη που διαδέχτηκαν την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Επιπλέον αξίωσε να ζητηθεί από την Οικονομική Υποεπιτροπή να εξετάσει το θέμα εκ νέου.

Ο κ. Bompart είπε ότι εναπόκειται στην Επιτροπή να αποφασίσει εάν η πρόταση θα γίνει δεκτή.

[568]

Σιδηροδρομικά Δάνεια

Ο κ. Βενιζέλος κατέθεσε στην επιτροπή ένα υπόμνημα που περιείχε τις παρατηρήσεις της ελληνικής αντιπροσωπείας σχετικά με τη ένταξη των σιδηροδρομικών δανείων στον πίνακα του προς κατανομή χρέους (Παράρτημα (Γ)).

Υπενθύμισε το γεγονός ότι όταν έθεσε για πρώτη φορά αυτό το θέμα στη Οικονομική Υποεπιτροπή, οι διοργανώτριες Δυνάμεις αποδέχτηκαν ότι είχε δίκιο και έφτασαν στο σημείο να διανείμουν στις 8 Δεκεμβρίου μια πρόταση σύμφωνη με την άποψή του (βλ. Παράρτημα (Γ), § 2, τελευταίο μέρος). Αργότερα οι διοργανώτριες Δυνάμεις υπαναχώρησαν από την πρότασή τους με το πρόσχημα ότι υπονοούσε κατανομή του χρεών που είχαν συνάψει ιδιωτικές εταιρείες και όχι από το τουρκικό κράτος. Αλλά αυτή η δήλωση ήταν λανθασμένη.

Αναφερόμενος στο υπόμνημα στο οποίο η ελληνική αντιπροσωπεία παρουσίαζε την υπόθεσή της, ο κ. Βενιζέλος εξήγησε ότι η Ελλάδα ζητούσε να ληφθούν υπόψη τα βάρη που είχε αναλάβει η Οθωμανική Κυβέρνηση υπό τη μορφή χιλιομετρικών εγγυήσεων, με σκοπό τη διασφάλιση της κατασκευής και λειτουργίας σιδηροδρομικών γραμμών. Δεν υπήρχε διαφορά μεταξύ της καταβολής χιλιομετρικής εγγύησης και της εξυπηρέτησης δανείου, διότι και οι δύο ήταν επιβαρύνσεις που αναλάμβανε το κράτος για την κατασκευή και τη λειτουργία των σιδηροδρόμων. Ο κ. Βενιζέλος πρότεινε ότι μπορούσε κανείς να πεισθεί γι' αυτό, συγκρίνοντας τα σχετικά άρθρα της Σύμβασης της Σιδηροδρομικής Γραμμής Βαγδάτης και της σύμβαση που αφορούσε τη γραμμή σύνδεσης Θεσσαλονίκης-Κωνσταντινούπολης, οι οποίες επισυνάπτονται στο ελληνικό υπόμνημα. Γιατί να γίνεται δεκτή η κατανομή του βάρους στην περίπτωση των πρώτων άρθρων και να αποκλείεται στην περίπτωση των δεύτερων, όταν και οι δύο ήταν πανομοιότυπες; Η περίπτωση της γραμμής σύνδεσης της Θεσσαλονίκης άξιζε ιδιαίτερης προσοχής, καθώς η Ελληνική Κυβέρνηση είχε προχωρήσει το 1919 στην αγορά της γραμμής, κατόπιν επείγουσας αιτήσεως της Γαλλικής Κυβέρνησης. Η Ελληνική Κυβέρνηση είχε συμφωνήσει τότε να αποζημιώσει το μετοχικό κεφάλαιο της εταιρείας και να αναλάβει την πληρωμή των τόκων των ομολογιών που είχαν εκδοθεί. Περαιτέρω, η Ελληνική Κυβέρνηση είχε αναλάβει την ευθύνη για την καταβολή της χιλιομετρικής εγγύησης που η Οθωμανική Κυβέρνηση είχε αναλάβει με τη σύμβαση παραχώρησης να θέσει στη διάθεση της εταιρείας. Το άρθρο 9 της σύμβασης που συνήφθη μεταξύ της Ελληνικής Κυβέρνησης και της εταιρείας το 1920 όριζε τα εξής: —

«Προς αντικατάσταση της εγγύησης που παραχωρήθηκε από την Οθωμανική Κυβέρνηση για την (χιλιομετρική) εγγύηση της γραμμής, η Ελληνική Κυβέρνηση συμφωνεί να διαθέσει για την πληρωμή των τόκων των ομολόγων που εκδόθηκαν από την εταιρεία, τα πλεονάσματα των εσόδων που διαχειρίζεται η Διεθνής Επιτροπή στην Αθήνα. Η διάθεση αυτή θα ταξινομηθεί αμέσως μετά την εκχώρηση που έχει ήδη συμφωνηθεί από το Ελληνικό Κυβέρνηση που προκύπτει από τα εν λόγω έσοδα.

«Σύμφωνα με τα προηγούμενα άρθρα η Ελληνική Κυβέρνηση θα γνωστοποιήσει τις διατάξεις του παρόντος άρθρου στη Διεθνή Επιτροπή».

Δεν θα ήταν σωστό η αγορά αυτής της σιδηροδρομικής γραμμής –που είχε γίνει με σκοπό τη διασφάλιση των γαλλικών συμφερόντων τα οποία διαφορετικά θα διακυβεύονταν– να προξενήσει αντιδράσεις οι οποίες θα θέσουν τους Έλληνες σε μειονεκτική θέση.

[569]

Εάν η αγορά αυτή δεν είχε πραγματοποιηθεί, η εξυπηρέτηση της χιλιομετρικής εγγύησης θα εξακολουθούσε να αποτελεί υποχρέωση της Τουρκίας και θα έπρεπε να έχει κατανεμηθεί ως κρατικό χρέος. Το γεγονός ότι η Ελλάδα ανέλαβε ένα τέτοιο βάρος δεν πρέπει να της επιφέρει ζημία. Οι Συμμαχικές Δυνάμεις δεν θα μπορούσαν να προσάψουν στην Ελλάδα κανένα ψόγο για τη στάση της· άλλωστε, ακόμη και αν η Ελλάδα είχε προβεί στην αγορά με δική της πρωτοβουλία, αποκλειστικά και μόνο προκειμένου να ικανοποιήσει τους ομολογιούχους, θα είχε κάθε δικαίωμα να ζητήσει την κατανομή μέρους του βάρους που ανέλαβε, με τον ίδιο τρόπο που προβλέπεται για το σύνολο του Οθωμανικού Δημοσίου Χρέους. Για αυτόν τον λόγο, η ελληνική αντιπροσωπεία υπέβαλε επείγουσα έκκληση όπως όλες οι σχετικές με τους σιδηροδρόμους επιβαρύνσεις είτε κατανεμηθούν μεταξύ όλων των διαδόχων κρατών, είτε αποκλειστούν πλήρως από τον πίνακα. Ήταν δε τόσο πεπεισμένοι για τη βασιμότητα του επιχειρήματός τους, ώστε δήλωσαν απολύτως πρόθυμοι –προκειμένου να διευκολυνθεί η επίτευξη συμφωνίας μεταξύ των αντιπροσωπειών– να παραπεμφθεί το ζήτημα σε διαιτησία από το Μόνιμο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης.

Ο κ. Frasheri επιθυμούσε να δηλώσει ότι η αλβανική αντιπροσωπεία δεν ζήτησε ποτέ τα σιδηροδρομικά δάνεια, που αντιπροσωπεύουν ποσό 38 εκατομμυρίων τουρκικών λιρών, να εξαιρεθούν από το προς κατανομή χρέος· είχαν ζητήσει μόνον, στην περίπτωση αυτού του ειδικού χρέους, να υιοθετηθεί μια ειδική μέθοδος κατανομής του. Δεν είχε καμία επιθυμία ούτε να θίξει τα συμφέροντα των κατόχων σιδηροδρομικών δανείων ούτε να επιβάλει στην Τουρκία ένα βάρος που δεν θα ήταν δίκαιο να της επιβληθεί. Το αίτημά του ήταν να υπάρξει ειδική κατανομή στην περίπτωση των σιδηροδρομικών δανείων, ανάλογα με το μήκος των σιδηροδρομικών γραμμών που καλύπτονταν από τα δάνεια. Δεν ήταν απολύτως ορθό να υποστηρίζεται ότι επρόκειτο για χρέος, αφού το τουρκικό σιδηροδρομικό σύστημα βασιζόταν στην αρχή των χιλιομετρικών εγγυήσεων. Τα σιδηροδρομικά δάνεια δεν μπορούσαν να θεωρηθούν ότι έφεραν έσοδα στο Οθωμανικό Ταμείο, το οποίο είχε ενεργήσει μόνον ως ενδιάμεσος για τη συγκέντρωση κεφαλαίων με το ένα χέρι, προκειμένου να τα αναθέσει άμεσα στην κατασκευή σιδηροδρομικών γραμμών. Η υποχρέωση που επιβαλλόταν στο Οθωμανικό Ταμείο για την εξυπηρέτηση των χιλιομετρικών εγγυήσεων μεταβαλλόταν ανάλογα με την οικονομική απόδοση των διαφορετικών σιδηροδρομικών συστημάτων· έτσι, στο τέλος της εξαετίας, οι εισπράξεις του σιδηροδρόμου Θεσσαλονίκης – Monastir ήταν επαρκείς για να επιτρέψουν στην εταιρεία να εξασφαλίσει το σύνολο της εξυπηρέτησης των ομολόγων της χωρίς να καταφύγει στην εγγύηση που είχε αναλάβει η Τουρκία.

Από την άλλη πλευρά, η σιδηροδρομική γραμμή Dedeagatch – Θεσσαλονίκη, που είχε χαρακτηρισμό περισσότερο στρατηγικό παρά εμπορικό, είχε πάντοτε ανάγκη να στηρίζεται συνεχώς στην εγγύηση.

Όσον αφορά τον σιδηρόδρομο της Βαγδάτης, το Οθωμανικό Κράτος είχε αναλάβει διπλή εγγύηση: πρώτον, αυτήν της εξυπηρέτησης των δανείων και δεύτερον, αυτήν της επαρκούς απόδοσης από τη λειτουργία της γραμμής.

Στην πραγματικότητα, ο σιδηρόδρομος της Βαγδάτης δεν είχε αποφέρει έσοδα στο Οθωμανικό Ταμείο, περισσότερο από ότι τα δάνεια που εκδίδονταν απευθείας από τις σιδηροδρομικές εταιρείες. Από την άλλη πλευρά, είτε τα κεφάλαια είχαν χορηγηθεί από το κράτος είτε από τις εταιρείες, οι επιβαρύνσεις που ανέλαβε το Τουρκικό Ταμείο ήταν πανομοιότυπες σε όλες τις περιπτώσεις.

Για τους λόγους αυτούς, η αλβανική αντιπροσωπεία ζήτησε οι επιβαρύνσεις είχε αναλάβει η Οθωμανική Κυβέρνηση για την κατασκευή και τη λειτουργία των σιδηροδρόμων να βαρύνουν αποκλειστικά τα κράτη μέσω των οποίων περνούσαν οι γραμμές. Η Αλβανία είχε ένα ιδιαίτερο

[570]

συμφέρον να επωφεληθεί από αυτήν την αρχή, γιατί δεν υπήρχε ούτε ένα χιλιόμετρο σιδηροδρομικής γραμμής στην επικράτειά της. Με αυτόν τον τρόπο κανένα από τα διάδοχα νέα εθνικά κράτη δεν θα υποστεί πλήγμα.

Σε περίπτωση που η αλβανική πρόταση δεν εγκριθεί, ο κ. Frasheri συμφώνησε να παραπεμφθεί το ζήτημα στο Δικαστήριο της Χάγης.

Ο Ismet Πασάς είπε ότι η τουρκική αντιπροσωπεία στήριζε την θέση τους αυτή. Διατηρούν το δικαίωμα να απαντήσουν αργότερα σχετικά με τη νέα πρόταση υποβολής του ζητήματος σε διαιτησία.

Ο Σερ H. Rumbold συμφώνησε με την πρόταση του κ. Βενιζέλου και της αλβανικής αντιπροσωπείας υπό τον όρο ότι η προσφυγή στη διαιτησία θα γίνει μόνο για αυτό το ζήτημα.

Ο Μαρκήσιος Garroni και ο κ. Bompard συμφώνησαν με τη δήλωση του Sir H. Rumbold διατηρώντας την ίδια επιφύλαξη.

Ανάληψη Μεριδίων Οφειλών και Πληρωμών Ληξιπρόθεσμων Ομολόγων

Ο κ. Bompard εξήγησε ότι οι Συμμαχικές Δυνάμεις, επιδιώκοντας τη σύναψη συμβιβαστικής λύσης, όρισαν την 1η Μαρτίου 1920 ως ημερομηνία από την οποία οι αποσπασθείσες περιοχές θα καθίσταντο υπόχρεες για την καταβολή των ετήσιων προσόδων. Οι Δυνάμεις ήταν πρόθυμες να το λάβουν υπόψη το γεγονός ότι είχε διέλθει μια μακρά περίοδος από την υπογραφή της Ανακωχής του Μούδρου και, ως εκ τούτου, είχαν απομακρυνθεί από τον γενικό κανόνα ότι η καταβολή των ετήσιων προσόδων θα έπρεπε να επιβαρύνει μόνο τα κράτη μεταξύ των οποίων διανέμεται το χρέος από την έναρξη ισχύος της Συνθήκης Ειρήνης.

Ο Hassan Μπέης παρατήρησε ότι για να αποφασίσει κάποιος την ημερομηνία από την οποία η πληρωμή των ετήσιων προσόδων θα πρέπει να ανατεθεί σε καθένα από τα διάδοχα κράτη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, θα πρέπει κανείς να καθοδηγείται από τις ακόλουθες εκτιμήσεις.

Κατά τον καθορισμό των μεριδίων των βαλκανικών κρατών, θα πρέπει να ληφθεί υπόψη η ημερομηνία των συνθηκών που έβαλαν τέλος στον πόλεμο μεταξύ της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και των κρατών υπέρ των οποίων είχαν γίνει εδαφικές παραχωρήσεις.

Όσον αφορά τα μερίδια χρέους που επιβαρύνουν τα εδάφη τα οποία επρόκειτο να αποσπαστούν βάσει της υπό εξέταση συνθήκης, η Ανακωχή του Μούδρου –η οποία καθόρισε την *de facto* την απόσπαση αυτών των εδαφών από την Οθωμανική Αυτοκρατορία– ελήφθη ως σημείο εκκίνησης· και ήταν απολύτως απαραίτητο τα εν λόγω κράτη να καταβάλουν τις ετήσιες προσόδους που τις αφορούσαν από την ημερομηνία σύναψης της ανακωχής αυτής.

Αν γινόταν δεκτό ότι τα εδάφη που αποσπαστήκαν από την Οθωμανική Αυτοκρατορία ως αποτέλεσμα του Μεγάλου Πολέμου θα έπρεπε (όπως και τα εδάφη που προσαρτήθηκαν από τα Βαλκανικά Κράτη) να καταβάλλουν τις ετήσιες προσόδους που τους αναλογούν από την ημερομηνία υπογραφής της υπό διαπραγμάτευση συνθήκης, τότε θα πρέπει να γίνει επίσης αποδεκτό ότι αυτά τα εδάφη θα πρέπει να αναλάβουν το μερίδιό τους από όλα τα χρέη που είχαν συναφθεί μέχρι τη στιγμή της σύναψης της συνθήκης. Σύμφωνα με αυτή τη θεωρία, η συνέπεια θα ήταν ότι η θέση αυτών των εδαφών, αντί να διευκολυνθεί θα επιδεινωνόταν. Η τουρκική αντιπροσωπεία θεώρησε ότι ο *de facto* διαχωρισμός των αποσπασμένων εδαφών ήταν επαρκής για να δικαιολογήσει την κατανομή των υποχρεώσεων και των ευθυνών μεταξύ αυτών των εδαφών και

της Τουρκίας· για αυτό και συναίνεσαν να ληφθεί η 30ή Οκτωβρίου του 1918, ως ημερομηνία κατά την οποία θα καθοριζόταν το ποσό του υπό κατανομή χρέους μεταξύ αυτών των εδαφών και της Τουρκίας. Κατά συνέπεια, τα αποσπασμένα εδάφη υποχρεώνονταν να καταβάλλουν από την ημερομηνία αυτή τις ετήσιες προσόδους των χρεών που τους αναλογούσαν.

Όσον αφορά τα ληξιπρόθεσμα τοκομερίδια, οι ετήσιες πρόσοδοι που οφείλονταν από τα τουρκικά εδάφη μεταβιβάστηκαν στα Βαλκανικά Κράτη, και είχαν καταβληθεί εκ μέρους αυτών των κρατών από την Οθωμανική Αυτοκρατορία από το 1912 έως το 1918, θα πρέπει να επιστραφούν από τα Βαλκανικά Κράτη· και όταν το συνολικό ποσό αυτών των τοκομεριδίων θα ανακτηθεί από αυτά, θα πρέπει να πιστωθεί υπέρ της Τουρκίας από τη Διοίκηση του Δημοσίου Χρέους και να χρησιμοποιηθεί ως αποθεματικό κεφάλαιο για την αποπληρωμή του τουρκικού χρέους. Όσον αφορά τα ανεξόφλητα τοκομερίδια μετά το 1918, τα κράτη που επρόκειτο να αποκτήσουν οθωμανικά εδάφη βάσει της Συνθήκης Ειρήνης θα πρέπει να καταβάλουν αυτά τα τοκομερίδια, όπως και η ίδια η Τουρκία και σε αναλογία προς το μερίδιο του χρέους που τους έχει κατανεμηθεί.

Αυτά τα κράτη θα πρέπει να έρθουν σε συνεννόηση με τη Διαχείριση του Δημοσίου Χρέους με σκοπό να επινοήσουν ένα σύστημα με το οποίο αυτά τα τοκομερίδια θα εξοφλούνται σε είκοσι χρόνια, χωρίς τόκους και σε ισόποσες δόσεις.

Ο κ. Bompard παρατήρησε ότι η τουρκική αντιπροσωπεία προφανώς δεν έλαβε υπόψη το γεγονός ότι τα αποσπασμένα εδάφη είχαν αποκοπεί από την Τουρκία ως συνέπεια του πολέμου και όχι κατά τη διάρκεια μιας περιόδου ειρήνης.

Ο Hassan Μπέης είπε ότι το Οθωμανικό Δημόσιο Χρέος είχε από το 1918 στερηθεί τους πόρους που κανονικά του αναλογούσαν από ορισμένες αποσπασμένες χώρες. Είτε αυτοί οι πόροι πρέπει να τεθούν στη διάθεση του Δημοσίου Χρέους, οπότε εκείνο θα συμφωνούσε να καταβάλει τοκομερίδια από την Ανακωχή του Μούδρου και εξής είτε δεν θα αποκατασταθούν αυτοί οι πόροι όποτε τα ληξιπρόθεσμα τοκομερίδια δεν θα καταβάλλονταν από το Δημόσιο Χρέος, αλλά από το ίδιο το κράτος. Ήταν αδύνατο να επιβληθεί τόσο βαρύ φορτίο μόνο στην Τουρκία.

Ο Ismet Πασάς δήλωσε ότι ο πόλεμος είχε επιφέρει τις οδυνηρότατες θυσίες για την Τουρκία. Βρισκόταν σε πόλεμο για περισσότερο από οκτώ χρόνια· ως εκ τούτου η θέση της δεν μπορούσε να συγκριθεί με εκείνη των άλλων Δυνάμεων· είχε υπομείνει πολύ μεγαλύτερα δεινά από τις άλλες Δυνάμεις και θεωρούσε ότι είχε δικαίωμα σε ιδιαίτερα ισότιμη μεταχείριση. Κατά τη γνώμη του Ismet Πασά, αυτό το ζήτημα δεν ενέπιπτε απλώς στην αρμοδιότητα των τεχνικών εμπειρογνομόνων και θα έπρεπε πάνω απ' όλα να εξεταστεί σε πνεύμα δικαιοσύνης.

Ο κ. Bompard είπε ότι η δικαιοσύνη υπήρξε το καθοδηγητικό πνεύμα των Δυνάμεων και τις οδήγησε στη διαμόρφωση της πρότασής τους για συμβιβασμό. Επέδειξαν ιδιαίτερα ευμένεια προς την Τουρκία, συναινώντας να ορίσουν ήδη από την 1η Μαρτίου του 1920, ως ημερομηνία κατά την οποία τα αποσπασθέντα εδάφη θα αναλάμβαναν το μερίδιό τους στην εξυπηρέτηση των δανείων.

Ο Ismet Πασάς είπε ότι οι προτάσεις της τουρκικής αντιπροσωπείας ήταν πάντα όσο το δυνατόν πιο μετριοπαθείς. Ως εκ τούτου, απηύθυναν έκκληση στο αίσθημα δικαιοσύνης των αντιπροσώπων, ώστε να γίνει αποδεκτό το αιτήματός τους.

Επανασύσταση του Αποθεματικού Ταμείου της Τρίπολης

Ο κ. Bompard δήλωσε ότι το Αποθεματικό Ταμείο της Τρίπολης το οποίο είχε επενδυθεί σε τούρκικα ενοποιημένα ομόλογα, τα οποία είχαν καταβληθεί από την Ιταλική Κυβέρνηση στο Δημόσιο Χρέος και αποτελούσαν μέρος της διασφάλισης των ομολογιούχων, είχε επενδυθεί κατά

τη διάρκεια του πολέμου στον εσωτερικό δανεισμό. Προς όφελος των συμφερόντων των ομολογιούχων, οι Δυνάμεις ζήτησαν να μεταφερθεί το κεφάλαιο αυτό πίσω στα ενοποιημένα τουρκικά ομόλογα.

Ο Σερ H. Rumbold είπε ότι το σχετικό ποσό ήταν £Τ 1.100.000.

Ο Hassan Μπέης υποστήριξε ότι αυτό το ζήτημα είχε διευθετηθεί από την υποεπιτροπή και ότι η απόφαση με την οποία το Συμβούλιο του Δημοσίου Οθωμανικού Χρέους είχε εγκρίνει αυτήν την ενέργεια ήταν απολύτως νόμιμη. Η απόφαση αυτή είχε ληφθεί κατά πλειοψηφία, σύμφωνα με το καταστατικό του Δημοσίου Χρέους. Ο κ. Nogara ήταν παρών. Εξάλλου, αυτή η μετατροπή δεν διακινδύνευε τα συμφέροντα των ομολογιούχων, αφού το αποθεματικό κεφάλαιο είχε επανεπενδυθεί σε ομόλογα του εσωτερικού δανείου – ένα δάνειο εγγυημένο όπως και υπόλοιπα τουρκικά κεφάλαια.

Ο Σερ H. Rumbold παρατήρησε ότι υπήρχε κάποια παρατυπία στην απόφαση του συμβουλίου, επειδή τα μέλη των Συμμάχων στο συμβούλιο δεν συμμετείχαν στην λήψη της.

Ο κ. Bompartd είπε ότι θα ζητηθεί η γνώμη του συμβουλίου επ' αυτού του σημείου.

Επικύρωση του διατάγματος του Mouharrem

Ο κ. Bompartd είπε ότι το άρθρο 11 του προσχεδίου των Συμμάχων θα καταργηθεί εφόσον η τουρκική αντιπροσωπεία προβεί σε δήλωση εκ μέρους της κυβέρνησής της, με την οποία θα δεσμεύεται να μη προβεί σε καμία αλλαγή στο διάταγμα Mouharrem του καθώς και στα άλλα διατάγματα που αναφέρονται στο άρθρο 11 του προσχεδίου των Συμμάχων. Μια τέτοια δέσμευση ήταν απαραίτητη όχι μόνο προς το συμφέρον των ομολογιούχων, αλλά και για τη διασφάλιση της πιστοληπτικής ικανότητας του τουρκικού κράτους.

Ο Hassan Μπέης απάντησε ότι η Τουρκική Κυβέρνηση ήταν έτοιμη να προβεί σε μια τέτοια δήλωση προς το Συμβούλιο Χρέους πριν από τη λήξη της Διάσκεψης. Οι κοινοπραξίες των ομολογιούχων θα ενημερωθούν σχετικά. Επέστησε ξανά την προσοχή στο γεγονός ότι ήταν αδύνατο να επικυρωθεί το διάταγμα του Mouharrem από μια συνθήκη, καθώς το διάταγμα αυτό ήταν εσωτερικό ζήτημα και το Συμβούλιο του Χρέους ήταν ιδιωτικός θεσμός.

Ο κ. Bompartd σημείωσε αυτή την υπόσχεση και παρατήρησε ότι θα διευκόλυνε εάν οι Συμμαχικές Δυνάμεις μάθαιναν, το συντομότερο δυνατόν, το κείμενο της δήλωσης της Τουρκικής Κυβέρνησης, ώστε να μπορέσουν να εξαλείψουν το άρθρο 11 από το προσχέδιο.

Μέθοδος Κατανομής του Χρέους

Ο Hassan Μπέης υπενθύμισε στους αντιπροσώπους ένα σημείο που είχε θέσει στην υποεπιτροπή, συγκεκριμένα ότι η Κυβέρνηση της Μεγάλης Εθνοσυνέλευσης επιθυμούσε το κεφάλαιο του χρέους να κατανεμηθεί. Ζήτησε από την επιτροπή να παραπέμψει το θέμα πίσω στην οικονομική υποεπιτροπή για εξέταση.

Ο κ. Bompartd παρατήρησε ότι αυτό συνιστούσε νέο αίτημα από την πλευρά της κυβέρνησης της Άγκυρας.

[573]

Πολεμικές Ζημιές και Δαπάνες Στρατιωτικής Κατοχής

Ο Ismet Πασάς είπε ότι η Τουρκική αντιπροσωπεία εμμένει στην άποψή της επί του θέματος του σχεδίου των Συμμάχων που αφορά τις πολεμικές ζημιές και την αποζημίωση για τα έξοδα στρατιωτικής κατοχής.

Συμφώνησαν ότι, με εξαίρεση την Ελλάδα, οι Συμμαχικές Δυνάμεις και η Τουρκία θα πρέπει να αποκαταστήσουν τις ζημιές που προκάλεσαν στους υπηκόους της αντίπαλης πλευράς· με άλλα λόγια, η Τουρκία θα αποκαταστούσε τις πολεμικές ζημιές που προξένησε σε αποκαταστού-

σαν αντιστοίχως τις ζημιές που προξένησαν σε Οθωμανούς υπηκόους κατά τη διάρκεια του πολέμου ή της περιόδου της κατοχής.

Όπως φαίνεται, η Τουρκία αποδεχόταν την αποκατάσταση των πολεμικών ζημιών υπό τον όρο της αμοιβαιότητας· ωστόσο, οι πληρωμές που θα έπρεπε να καταβάλει η Οθωμανική Κυβέρνηση από την άποψη αυτή αποτελούσαν χρέος της πρώην Αυτοκρατορίας και θα έπρεπε, όπως όλα τα άλλα χρέη της Αυτοκρατορίας, να κατανεμηθούν μεταξύ των διαδόχων κρατών της. Κατά τον ίδιο τρόπο, οι πληρωμές που θα έπρεπε να πραγματοποιήσουν οι Συμμαχικές Δυνάμεις δεν θα έπρεπε να κατανεμηθούν μόνο στους υπηκόους της Κυβέρνησης της Μεγάλης Εθνοσυνέλευσης της Τουρκίας, αλλά στους υπηκόους όλων των κρατών υπέρ των οποίων είχαν αποσπαστεί εδάφη από την Οθωμανική Αυτοκρατορία.

Όσον αφορά τα έξοδα κατοχής, η τουρκική αντιπροσωπεία υποχρεώθηκε να δηλώσει εκ νέου με τον πλέον επίσημο τρόπο ότι, εφόσον η εν λόγω κατοχή είχε πραγματοποιηθεί με σκοπό να τεθεί η Οθωμανική Κυβέρνηση υπό την επιρροή των Συμμαχικών Δυνάμεων και να εξαναγκαστεί να αποδεχθεί εξαιρετικά επαχθείς όρους ειρήνης, και δεδομένου ότι η Τουρκία υπέστη κατά συνέπεια τις σοβαρότατες απώλειες και έπρεπε να κάνει τις πιο οδυνηρές θυσίες, η Τουρκική Κυβέρνηση δεν μπορούσε με κανέναν τρόπο να συμφωνήσει να καταβάλει οποιαδήποτε πληρωμή για αυτόν τον λόγο.

Οι ελληνικές καταστροφές στην Τουρκία ανήλθαν σε 4 δισεκατομμύρια χρυσά φράγκα. Διαπράχθηκαν χωρίς καμία στρατιωτική αναγκαιότητα, με μοναδικό σκοπό την καταστροφή των κατοικιών του τουρκικού λαού, την εξάλειψη των γεωργικών και βιομηχανικών εγκαταστάσεων, την αρπαγή των βοοειδών τους – με λίγα λόγια, τη μετατροπή των πλουσιότερων και πιο ευημερούντων περιοχών της Ανατολίας σε πεδίο ερειπίων.

Η αποζημίωση όλων αυτών των καταστροφών, οι οποίες είχαν συντελεστεί μπροστά στα μάτια και με γνώση όλου του κόσμου, ήταν ένα αίτημα που η τουρκική αντιπροσωπεία δεν μπορούσε σε καμία περίπτωση να παραιτηθεί. Ήλπιζαν ολόψυχα ότι το ζήτημα αυτό θα εξεταζόταν με όλη την προσοχή που του αξίζει. Ήταν, εξάλλου, σαφές ότι οι ζημιές που είχε προκαλέσει η Ελλάδα σε υπηκόους των Συμμάχων θα έπρεπε να αποκατασταθούν από την Ελληνική Κυβέρνηση.

Όσον αφορά τις αντιπροτάσεις της ελληνικής αντιπροσωπείας, η τουρκική αντιπροσωπεία είχε την τιμή να κάνει την ακόλουθη δήλωση: —

«Η τουρκική θέση για τα έξοδα κατοχής διατυπώθηκε παραπάνω· το αίτημα αποζημίωσης των εξόδων κατοχής, που προβάλλεται από μια κυβέρνηση η οποία έχει καταστρέψει το έδαφος της Τουρκίας, είναι, για να το πούμε επιεικώς, εξαιρετικά παράξενο.

[574]

Ομοίως, το ελληνικό αίτημα σχετικά με την επιστροφή των εξόδων που έγιναν για λογαριασμό των Ελλήνων, οι οποίοι είχαν προηγουμένως μετοικήσει από την Οθωμανική Αυτοκρατορία και αργότερα –μετά τη συνεργασία τους με τον ελληνικό στρατό στην Τουρκία– υποχρεώθηκαν να εγκαταλείψουν ξανά την Ανατολία, δεν μπορεί, επίσης, να ληφθεί υπόψη και στερείται οποιασδήποτε νομικής βάσης».

Ο Σερ H. Rumbold παρατήρησε ότι στο ζήτημα της αποζημίωσης των κατοχικών εξόδων των Συμμάχων η Τουρκική Κυβέρνηση φαίνεται πως αμφισβητεί τα αποτελέσματα του Μεγάλου Πολέμου.

Ο κ. Bompartd παρατήρησε ότι η στάση που υιοθέτησαν οι Συμμαχικές Δυνάμεις επί του θέματος δεν υπαγορεύτηκε από αυστηρή τήρηση των αρχών και ότι οι ίδιοι είχαν συμφωνήσει σε έναν πολύ σημαντικό συμβιβασμό, καθώς τα ποσά που διεκδικούσαν ήταν πολύ μικρότερα από τις πραγματικές δαπάνες που είχαν παρουσιάσει.

Ο κ. Βενιζέλος δεν θέλησε να ξεκινήσει συζήτηση με τον Ismet Πασάς σε τόσο προχωρημένη

ώρα, αλλά επιθυμούσε να επαναλάβει ότι σε καμία περίπτωση δεν αποδέχεται τις δηλώσεις του Ismet Πασά σε ό,τι αφορά την Ελλάδα.

Ο κ. Bompartd είπε ότι η αντίθεση της Τουρκίας στις περισσότερες από τις ρήτρες που πρότειναν οι Σύμμαχοι κατέστησε τη σύναψη συμφωνίας, την οποία όλοι επιθυμούσαν, εξαιρετικά δύσκολη.

Αποφασίστηκε τα σημεία για τα οποία δεν ήταν ακόμη δυνατή η επίτευξη συμφωνίας να παραπεμφθούν εκ νέου στην υποεπιτροπή (η οποία επρόκειτο να πραγματοποιήσει την τελευταία της συνεδρίαση για αυτόν το σκοπό).

(Η επιτροπή ολοκλήρωσε τις εργασίες της στις 6.20 μ. μ.)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ (Α) ΤΟΥ ΑΡ. 37

*Ο Πρόεδρος της Υποεπιτροπής Επικοινωνιών και Μεταφορών
προς τον Πρόεδρο της Οικονομικής και Δημοσιονομικής Επιτροπής*

Εξοχότατε,

Λωζάννη, 12 Δεκεμβρίου 1922

Η δεύτερη Υποεπιτροπή της Τρίτης Επιτροπής επανεξέτασε τα άρθρα 12, 13 και 14 που προτάθηκαν στην πρώτη της έκθεση, λαμβάνοντας δεόντως υπόψη τις παρατηρήσεις που έγιναν σχετικά με το θέμα αυτό από την τουρκική και την ιταλική αντιπροσωπεία στη συνεδρίαση της 8ης Δεκεμβρίου. Η υποεπιτροπή αποφάσισε ομόφωνα να συστήσει την αντικατάσταση των παλαιών άρθρων 12 και 13 με δύο άρθρα, για τα οποία έχω την τιμή να επισυνάψω αντίγραφο.

Όσον αφορά το άρθρο 14, η τουρκική αντιπροσωπεία δηλώνει αδυναμία να αποδεχθεί τη σύμβαση της 13ης Οκτωβρίου 1919, η οποία ρυθμίζει την αεροπλοΐα, διότι δεν μπορεί να εναρμονίσει τις διατάξεις αυτής της σύμβασης με ορισμένες υποχρεώσεις που έχει απέναντι σε κράτη που δεν είναι συμβαλλόμενα μέρη αυτής της σύμβασης. Λόγω αυτού του γεγονότος, η υποεπιτροπή συνιστά την αναστολή του άρθρου 14.

Με εκτίμηση κ.τ.λ.

H. FOUNTAIN

[575]

ΑΡΘΡΟ 12

Η Τουρκία παραιτείται, στο όνομά της και στο όνομα των υπηκόων της από όλα τα δικαιώματα, τίτλους ή προνόμια πάσης φύσεως που σχετίζονται με το σύνολο ή μέρος των καλωδίων των οποίων το ένα άκρο δεν θα διέρχεται στο εξής από το έδαφός της.

Εάν, σύμφωνα με την προηγούμενη παράγραφο, τα μεταβιβαζόμενα καλώδια ή τμήματα καλωδίων αποτελούν ιδιωτική περιουσία, οι κυβερνήσεις, στις οποίες μεταβιβάζεται η κυριότητα, θα είναι υπεύθυνες για την αποζημίωση των ιδιωτών. Σε περίπτωση διαφωνίας για το ύψος της αποζημίωσης αυτή θα καθορίζεται μέσω διαιτησίας.

ΑΡΘΡΟ 13

Η Τουρκία θα διατηρήσει τα ιδιοκτησιακά δικαιώματα, τα οποία μπορεί ήδη να κατέχει για καλώδια των οποίων τουλάχιστον το ένα άκρο παραμένει στην τουρκική επικράτεια.

Όσον αφορά την άσκηση των δικαιωμάτων προσγειώσεως σε μη τουρκική επικράτεια και τους όρους εκμετάλλευσής, θα συναφθεί συμφωνία μεταξύ των ενδιαφερόμενων κρατών. Σε περίπτωση διαφωνίας, η διαφορά θα διευθετείται μέσω διαιτησίας.

(Παρουσίαση από Πρόεδρο της Υποεπιτροπής κ. Bompart, Πρέσβη της Γαλλικής Δημοκρατίας)

Δημόσιο Οθωμανικό Χρέος

Το πρώτο καθήκον των μελών της υποεπιτροπής είναι να αποφασίσουν εάν κατά τη γνώμη τους, το Οθωμανικό Χρέος έπρεπε να κατανεμηθεί μεταξύ της Τουρκίας, που το είχε συνάψει, και των κρατών που σχηματίστηκαν ή διευρύνθηκαν με εδάφη που αποσπάστηκαν από την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους συμφωνήθηκε ότι θα έπρεπε να πραγματοποιηθεί τέτοια κατανομή. Η υποεπιτροπή αναγνώρισε χωρίς συζήτηση ότι η ίδια διαδικασία θα έπρεπε να υιοθετηθεί ως αποτέλεσμα του τελευταίου πολέμου και ότι οι δύο διαδικασίες πρέπει να πραγματοποιηθούν ταυτόχρονα.

Έχοντας κάνει αποδεκτή την αρχή του επιμερισμού, το πρώτο βήμα ήταν να καθοριστεί το χρέος που πρόκειται να επιμεριστεί. Δεν κατέστη δυνατή η πλήρης συμφωνία σε αυτό το θέμα. Η τουρκική αντιπροσωπεία απαιτεί το χρέος που πρόκειται να επιμεριστεί να είναι αυτό που υπήρχε κατά την ημερομηνία Ανακωχής του Μούδρου, ήτοι την 30ή Οκτωβρίου 1918, όταν η συγκεκριμένη ανακωχή έβαλε τέλος στις εχθροπραξίες, ώστε τα χρέη που συμφώνησε κατά τη διάρκεια του πολέμου η Τουρκική Αυτοκρατορία θα έπρεπε να βαρύνουν όλες τις χώρες που ανήκαν στην τότε Αυτοκρατορία. Οι αντιπροσωπείες των Συμμάχων από την άλλη θεωρούν ότι το χρέος θα πρέπει να υπολογιστεί ως είχε την 1η Νοεμβρίου 1914, ημερομηνία εισόδου της Τουρκίας στον πόλεμο, ώστε να είναι μόνο αυτή

[576]

υπόλογη για τα έξοδα ενός πολέμου για τον οποίο φέρει αποκλειστικά την ευθύνη. Σύμφωνα με τις δηλώσεις της οθωμανικής αντιπροσωπείας και με το χρονοδιάγραμμα που έχει καταρτίσει και μοιράσει στο συνέδριο, οι δαπάνες αυτές ανέρχονται σε περίπου 200.000.000 χάρτινες τουρκικές λίρες.

Μια άλλη διάσταση απόψεων σημειώθηκε μεταξύ της αντιπροσωπείας των Συμμάχων και της Τουρκίας, αφενός, και της ελληνικής και της αλβανικής αντιπροσωπείας, αφετέρου. Τα κρατικά δάνεια που έχει συνάψει η Οθωμανική αυτοκρατορία για την κατασκευή σιδηροδρόμων, όπως αυτός της Βαγδάτης, έχουν εγγραφεί στους πίνακες που καταρτίστηκαν από τις αντιπροσωπείες των Συμμάχων ενώ τα δάνεια που είχαν συναφθεί από σιδηροδρομικές εταιρείες, όπως η Salonica Junction Company, δεν έχουν συμπεριληφθεί στους πίνακες. Η αλβανική αντιπροσωπεία απαιτεί όλα αυτά τα δάνεια να διαγραφούν από τον πίνακα χωρίς καμία διάκριση. Η ελληνική αντιπροσωπεία απαιτεί ή να διαγραφούν από τον πίνακα ή αντιθέτως, να συμπεριληφθούν όπως και όλα τα άλλα. Η ελληνική αντιπροσωπεία θα αποδεχόταν σε περίπτωση ανάγκης την απόφαση του Μόνιμου Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης για το θέμα αυτό. Οι αντιπροσωπείες των Συμμάχων θα ήταν πρόθυμες να ικανοποιήσουν αυτές τις απαιτήσεις, αλλά αισθάνθηκαν υποχρεωμένες να αναγνωρίσουν ότι δεν ήταν δυνατόν ούτε να γίνει διάκριση μεταξύ των κρατικών δανείων ανάλογα με τη χρήση των κεφαλαίων που παρήγαγαν, ούτε να συμπεριληφθούν στο κρατικό χρέος δάνεια που συνήφθησαν από ιδιωτικές εταιρείες, ανάλογα με το εάν είχαν χρησιμοποιηθεί μερικώς ή εξ ολοκλήρου για δημόσιες υπηρεσίες ή όχι. Η τουρκική αντιπροσωπεία δεν εξέφρασε σαφή προτίμηση για καμία από τις παραπάνω λύσεις.

Οι διαφορές που προέκυψαν ως προς το θέμα του καθορισμού του χρέους που έπρεπε να κατανεμηθεί δεν προέκυψαν ως προς τη μέθοδο τα κατανομής. Μετά από σχετική συζήτηση, όλες

οι αντιπροσωπείες αποδέχθηκαν την αρχή της αναλογίας των εσόδων, η οποία είχε μελετηθεί προσεκτικά στη διάσκεψη του Παρισιού το 1913.

Αναγνωρίστηκε επίσης ότι η κατανομή του χρέους δεν μπορούσε να εφαρμοστεί στο κεφάλαιο των δανείων. Μια αντίθετη απόφαση θα έβλαπτε τα δικαιώματα των ομολογιούχων που είχαν δανείσει χρήματα στην Οθωμανική Κυβέρνηση και σε κανέναν άλλον. Επιπλέον, θα οδηγούσε σε ανέφικτα μέτρα. Θα ήταν πράγματι απαραίτητο, εάν επρόκειτο να κατανεμηθεί το κεφάλαιο, να διαιρεθεί κάθε οθωμανικό ομόλογο, που είναι περίπου αξίας 20λ. στερλίνες, σε περίπου δέκα ή περισσότερα αξιόγραφα διαφόρων αξιών και που ανήκουν σε διαφορετικά κράτη.

Αποφασίστηκε λοιπόν οι χώρες, εκτός της Τουρκίας, μεταξύ των οποίων θα έπρεπε να κατανεμηθεί το τουρκικό χρέος, να συνεισφέρουν στο σύνολο της ετήσιας προσόδου που καλύπτει όλα τα δάνεια που έπρεπε να καταβληθούν στο Συμβούλιο του Οθωμανικού Χρέους. Το Συμβούλιο θα μπορούσε έτσι να πληρώσει τα τοκομερίδια των οθωμανικών δανείων με τον ίδιο τρόπο όπως μέχρι τώρα, και σύμφωνα με τις υποχρεώσεις που είχε αναλάβει η Οθωμανική Αυτοκρατορία τη στιγμή της έκδοσης. Ωστόσο, αρχικά συμφωνήθηκε ότι κατά παρέκκλιση του διεθνούς δικαίου το οποίο είναι ιδιαίτερα ευνοϊκό γι' αυτήν, η Τουρκία δεν θα πρέπει να είναι υπεύθυνη για τις συνεισφορές των άλλων κρατών, και δεύτερον,

[577]

ότι αυτά τα κράτη θα μπορούσαν να εξαγγυώσουν τις ετήσιες προσόδους για τις οποίες βαρύνονται με την καταβολή του κεφαλαίου.

Φαινόταν ότι το Συμβούλιο του Χρέους ήταν το καλύτερα καταρτισμένο από οποιοδήποτε άλλο όργανο για να εκτελέσει την πραγματική κατανομή. Όλες οι αντιπροσωπείες συμφώνησαν να έχουν εμπιστοσύνη στο Συμβούλιο. Πάντως, τα ενδιαφερόμενα μέρη θα έχουν την δυνατότητα να ασκήσουν έφεση κατά των αποφάσεών του, στο Συμβούλιο της Κ.τ.Ε. Οι εφέσεις αυτές δεν θα καθυστερήσουν την εκτέλεση των αποφάσεων του Συμβουλίου.

Από ποια ημερομηνία θα οφείλονται οι ετήσιες πρόσοδοι από τα διάδοχα κράτη; Όσον αφορά τις ετήσιες προσόδους που προέκυψαν από την κατανομή συνεπεία των Βαλκανικών Πολέμων, έγινε αποδεκτή χωρίς δυσκολία η ημερομηνία έναρξης ισχύος των συνθηκών που τους έθεσαν τέλος. Θα ήταν λογικό σύμφωνα με την ίδια αρχή, οι ετήσιες πρόσοδοι που προκύπτουν από την κατανομή που ακολούθησε τον τελευταίο πόλεμο να πρέπει να καταβληθούν μόνο κατά την ημερομηνία επικύρωσης της Συνθήκης Ειρήνης, η οποία πρόκειται να υπογραφεί στη Λωζάννη. Όμως οι κυβερνήσεις των Συμμάχων έλαβαν υπόψη τους το μεγάλο χρονικό διάστημα που έχει παρέλθει από την Ανακωχή του Μούδρου, που τερμάτισε τις εχθροπραξίες και συναίνεσαν να χρονολογήσουν την πληρωμή από την 1η Μαρτίου 1920. Αυτή η παραχώρηση, όσο πολύ σημαντική και αν είναι, δεν αποδείχθηκε αρκετή για να ικανοποιήσει την οθωμανική αντιπροσωπεία, η οποία θα ήθελε να χρονολογήσει την έναρξη της πληρωμής από την ανακωχή, δηλαδή στις 30 Οκτωβρίου 1918. Οι αντιπροσωπείες των Συμμάχων αρνήθηκαν να κάνουν δεκτή αυτή την παραχώρηση.

Συμφωνία επετεύχθη επίσης για άλλες σημαντικότερες διατάξεις που περιλαμβάνονται στα άρθρα 7, 8 και 9 του συνημμένου σχεδίου. Τα άρθρα 10 και 11, ωστόσο, προκάλεσαν αντιδράσεις.

Η Τουρκική Κυβέρνηση δεν θα συναινέσει στην επανασύσταση του Αποθεματικού Ταμείου της Τρίπολης. Υποστηρίζει ότι το ταμείο χρησιμοποιήθηκε για τη συμμετοχή στο εσωτερικό δάνειο, σύμφωνα με νομική απόφαση του Συμβουλίου του Χρέους. Η Τουρκική Κυβέρνηση αντιτίθεται, επίσης, στην επικύρωση του Διατάγματος του Muharrem μέσω συνθήκης, αν και δηλώνει ότι είναι έτοιμη να παράσχει στους Συμμάχους και στις κοινοπραξίες των ομολογιούχων επίσημη διαβεβαίωση ότι θα το διατηρήσει σε ισχύ. Οι όροι αυτής της διπλής διαβεβαίωσης εξετάζονται επί του παρόντος, και καθώς δεν έχει ακόμη υποβληθεί το πρώτο εδάφιο του άρθρου 6 έπρεπε να διατηρηθεί στο συνημμένο σχέδιο.

Συνοψίζοντας, έχει επιτευχθεί συμφωνία μεταξύ των αντιπροσωπειών σχετικά με το ζήτημα του Οθωμανικού Δημοσίου Χρέους, εκτός από τα εξής σημεία: —

1. Η ημερομηνία από την οποία θα υπολογιστεί το Οθωμανικό Χρέος
2. Το σιδηροδρομικό δάνειο
3. Η ημερομηνία από την οποία θα ξεκινήσει η πληρωμή των ετήσιων προσόδων που προέκυψαν από την κατανομή που προέκυψε από τον πόλεμο του 1914
4. Η Ανασύσταση του Αποθεματικού Ταμείου της Τρίπολης
5. Η επιβεβαίωση του διατάγματος του Mouharrem,

[578]

Πολεμικές Ζημίες

Η Τουρκική Κυβέρνηση αποδέχεται την αρχή των αποζημιώσεων για τις πολεμικές ζημίες που υπέστησαν εντός της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας υπήκοοι των Συμμαχικών Κυβερνήσεων –εξαιρουμένης της Ελλάδας– καθώς και τους όρους βάσει των οποίων θα προσδιοριστούν και θα καταβληθούν οι αποζημιώσεις. Το σύνολο του ζητήματος διέπεται από τα άρθρα 3, 5, 6 και 7, καθώς και από το παράρτημα του συνημμένου σχεδίου (Υποπαράρτημα Β).

Ωστόσο, εξακολουθούν να υφίστανται ορισμένες διαφορές απόψεων, οι οποίες αφορούν τα εξής σημεία: —

1. Η τουρκική αντιπροσωπεία αρνήθηκε να θεωρήσει ότι η προτεινόμενη ρύθμιση διέπει τις απαιτήσεις που αναφέρονται στο άρθρο 1, στο σημείο που αρχίζει με τις λέξεις «συμπεριλαμβανομένων των απαιτήσεων».
2. Η Τουρκία δεν αποδέχεται το άρθρο 2.
3. Η Τουρκική Κυβέρνηση δεν θα αναλάβει το σύνολο των πολεμικών απαιτήσεων. Απαιτεί, όπως και στην περίπτωση του πολεμικού χρέους, να κατανεμηθούν οι πολεμικές απαιτήσεις μεταξύ όλων των κρατών που ανήκαν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία κατά την ημερομηνία κήρυξης του πολέμου.
4. Η Τουρκική Κυβέρνηση αξιώνει επίσης όπως οι Σύμμαχοι αποζημιώσουν τους Οθωμανούς υπηκόους για τις ζημίες που προκλήθηκαν από τις Συμμαχικές στρατιωτικές δυνάμεις.
5. Η τουρκική αντιπροσωπεία αντιτίθεται στη χορήγηση διπλωματικών προνομίων στα μέλη της Επιτροπής Εκκαθαρίσεων.

Οι αντιπροσωπείες των Συμμάχων δεν μπόρεσαν να παραχωρήσουν αυτά τα πέντε σημεία στην τουρκική αντιπροσωπεία.

Οι Συμμαχικές Δυνάμεις πρότειναν ότι η Ελλάδα και η Τουρκία έπρεπε αμοιβαίως να παραιτηθούν από όλες τις αξιώσεις για αποζημίωση στρατιωτικών δαπανών και για απώλειες που προκλήθηκαν στους υπηκόους τους από τον πόλεμο. Η Τουρκική Κυβέρνηση συναινεί να μην απαιτήσει την αποπληρωμή των στρατιωτικών δαπανών, αλλά διατηρεί τα δικαιώματα των υπηκόων της για αποζημίωση από την Ελλάδα για απώλειες πολέμου. Η τουρκική αντιπροσωπεία εκτιμά αυτές τις απώλειες σε 4 δισεκατομμύρια χρυσά φράγκα. Η ελληνική αντιπροσωπεία απάντησε με ανταπαιτήσεις συνολικού ύψους άνω των 5 δισεκατομμυρίων. Αυτές οι ανταπαιτήσεις επεξηγήθηκαν από τον κ. Βενιζέλο σε επιστολή της 20ής Δεκεμβρίου, η οποία διανεμήθηκε στη Διάσκεψη.

Διάφορες χρηματοδοτικές ρήτρες

Στην τουρκική αντιπροσωπεία υποβλήθηκαν ορισμένες ειδικές οικονομικές ρήτρες. Το κείμενο επισυνάπτεται (Υποπαράρτημα Γ)).

Η πρώτη ρήτρα έγινε δεκτή από την τουρκική αντιπροσωπεία εκτός από τις τελευταίες λέξεις: «και της Αυλής» Η τουρκική αντιπροσωπεία θεωρεί την περιουσία της Αυλής ως ιδιωτική ιδιοκτησία. Οι αντιπροσωπείες των Συμμάχων βασίζονται στα γεγονότα και τη θεωρούν ως περιουσία που έχει αποσυρθεί από τον εθνικό τομέα και θεωρούν ότι πρέπει να αντιμετωπισθεί ως τέτοια.

Η τουρκική αντιπροσωπεία δεν αποδέχεται τη δεύτερη ρήτρα.

Η τουρκική αντιπροσωπεία έχει επίσης αντιρρήσεις για την πέμπτη και την έκτη ρήτρα.

[579]

Η ένσταση σχετικά με το πέμπτο ρήτρα αναφέρεται στη δεύτερη παράγραφο. Η τουρκική αντιπροσωπεία υποστηρίζει ότι τα ποσά των συντάξεων που καταβλήθηκαν υπερβαίνουν τα ποσά που παρακρατήθηκαν και, συνεπώς, η Τουρκία δεν έχει τίποτα να επιστρέψει για ποσά που παρακρατήθηκαν για συντάξεις για τις οποίες δεν θα φέρει πλέον ευθύνη.

Η έκτη ρήτρα εμφανίζεται σε πολλά κείμενα που υποβλήθηκαν στη Διάσκεψη. Είναι πρωταρχικής σημασίας και οι αντιπροσωπείες των Συμμάχων δεν μπορούσαν να την εγκαταλείψουν ούτε σε ό,τι αφορά τα χρηματοοικονομικά ζητήματα ούτε όσον αφορά άλλα θέματα.

ΥΠΟΠΑΡΑΡΤΗΜΑ (Α) ΤΟΥ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ (Β)

Δημόσιο Οθωμανικό Χρέος (6 Ιανουαρίου 1923)

ΑΡΘΡΟ 1

Τα κράτη της Βαλκανικής Χερσονήσου και τα νεοσυσταθέντα κράτη στην Ασία, υπέρ των οποίων έχει αποσπαστεί έδαφος από την Τουρκία, είτε μετά τους Βαλκανικούς πολέμους του 1912-13 είτε βάσει της παρούσας Συνθήκης, θα συμμετέχουν υπό τους όρους που καθορίζονται στο παρόν τμήμα στην ετήσια επιβάρυνση για την εξυπηρέτηση του Οθωμανικού Δημοσίου Χρέους όπως ορίζεται στο πρώτο μέρος του συνημμένου πίνακα.

Τα εν λόγω κράτη οφείλουν, εντός τριών μηνών από την ημερομηνία κατά την οποία θα ειδοποιηθούν σύμφωνα με το άρθρο 5 για το μερίδιο της παραπάνω ετήσιας επιβάρυνσης που τους αναλογεί, να παρέχουν στο Συμβούλιο του Χρέους επαρκείς εγγυήσεις για την καταβολή του μεριδίου αυτού.

Σε περίπτωση αδυναμίας παροχής των εν λόγω εγγυήσεων εντός της προβλεπόμενης προθεσμίας, καθώς και σε περίπτωση διαφωνίας ως προς την επάρκεια των εγγυήσεων ή τη μέθοδο πληρωμής που προτείνεται, κάθε ενδιαφερόμενη Κυβέρνηση, καθώς και το Συμβούλιο του Χρέους (το οποίο, για τον σκοπό αυτό, εξουσιοδοτείται να ενεργεί εκ μέρους όλων των κατόχων του Οθωμανικού Δημοσίου Χρέους, όπως ορίζεται στον συνημμένο πίνακα), δύναται να προσφύγει στο Συμβούλιο της Κ.τ.Ε.

Το Συμβούλιο της Κ.τ.Ε. θα έχει την εξουσία να αναθέσει την είσπραξη των εσόδων που προορίζονται ως εγγύηση σε οποιονδήποτε διεθνή χρηματοπιστωτικό οργανισμό που ήδη υφίσταται στις ενδιαφερόμενες χώρες. Οι αποφάσεις του Συμβουλίου της Κ.τ.Ε. θα είναι τελεσίδικες.

Από τις ημερομηνίες που ορίζονται στο άρθρο 6 η Τουρκία δεν θα θεωρείται πλέον υπεύθυνη για τα μερίδια που έχουν ανατεθεί σε άλλα κράτη.

ΑΡΘΡΟ 2

Η Τουρκία οφείλει, εντός της προθεσμίας που ορίζεται στο άρθρο 1, να ρυθμίσει με το Συμβούλιο Οφειλών τη συμπλήρωση, εφόσον είναι αναγκαίο, των ήδη εκχωρημένων εσόδων κατά τρόπο ώστε να διασφαλιστεί η πλήρης καταβολή του μεριδίου της προσόδου για το οποίο παρμένει υπεύθυνη.

ΑΡΘΡΟ 3

Η κατανομή του ετήσιων βαρών που αναφέρεται στο άρθρο 1 θα γίνεται με τον ακόλουθο τρόπο:

[580]

1. Οι πρόσοδοι που προκύπτουν από δάνεια συναφθέντα πριν από τις 17 Οκτωβρίου 1912 θα κατανεμηθούν μεταξύ της Τουρκίας και των Βαλκανικών Κρατών υπέρ των οποίων εκχωρήθηκαν εδάφη από την Τουρκία, μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους του 1912-13, βάσει των εδαφικών μεταβολών που επήλθαν δυνάμει των συνθηκών που συνομολογήθηκαν κατά τη λήξη των εν λόγω πολέμων ή βάσει μεταγενέστερων συνθηκών.
2. Το υπόλοιπο των προσόδων των προσόδων για τις οποίες η Τουρκία παραμένει υπόχρεη μετά την πρώτη κατανομή, μαζί με τις προσόδους που προκύπτουν από δάνεια που έχει συνάψει η Τουρκία μεταξύ της 17ης Οκτωβρίου 1912 και της 1ης Νοεμβρίου 1914, θα κατανεμηθούν μεταξύ της Τουρκίας και των Βαλκανικών Κρατών και των νεοιδρυθέντων κρατών στην Ασία υπέρ των οποίων αποσπάται έδαφος από την Τουρκία δυνάμει της παρούσας Συνθήκης.

ΑΡΘΡΟ 4

Το ποσό της προσόδου που θα καταβάλλεται από κάθε μία από τις ενδιαφερόμενες Κυβερνήσεις θα αντιστοιχεί στην ίδια αναλογία προς το συνολικό ποσό που απαιτείται για την εξυπηρέτηση του Οθωμανικού Δημόσιου Χρέους, όπως η μέση πρόσοδο από το αποσπαθέν έδαφος αντιστοιχούσε προς τη μέση πρόσοδο από το σύνολο της Τουρκίας κατά οικονομικά έτη 1910-11 και 1911-12. Η απόδοση του τελωνειακού πρόσθετου δασμός που επιβλήθηκε το 1907 θα περιλαμβάνεται σε κάθε περίπτωση.

ΑΡΘΡΟ 5

Το Συμβούλιο του Οθωμανικού Δημόσιου Χρέους, θα καθορίσει, το αργότερο εντός τριών μηνών μετά την έναρξη ισχύος της παρούσας Συνθήκης, βάσει των προβλέψεων του προηγούμενου άρθρου, τα ποσά των προσόδων που θα καταβάλλονται από καθεμία από τις ενδιαφερόμενες κυβερνήσεις και θα κοινοποιήσει τα ποσά αυτά στις εν λόγω κυβερνήσεις.

Τα ενδιαφερόμενα κράτη θα δικαιούνται να αποστείλουν στην Κωνσταντινούπολη αντιπροσώπους για να ελέγξουν τους υπολογισμούς με βάσει τους οποίους το Συμβούλιο του Οθωμανικού Δημόσιου Χρέους θα καθορίσει το ποσό των προσόδων για τις οποίες θα ευθύνονται τα κράτη αυτά.

Το Συμβούλιο του Χρέους θα ασκήσει τα καθήκοντα που προβλέπονται στο άρθρο 134 της Συνθήκης Ειρήνης με την Βουλγαρία της 27ης Νοεμβρίου 1919.

Κάθε διαφορά προκύψει σε σχέση με τις διατάξεις του παρόντος άρθρου μεταξύ των ενδιαφερομένων μερών θα παραπέμπεται, εντός τριών μηνών από την ημερομηνία της κοινοποίησης που αναφέρεται στην πρώτη παράγραφο, στο Συμβούλιο της Κ.τ.Ε. και θα επιλύεται από διαιτητικό όργανο διοριζόμενο από το Συμβούλιο. Η εν λόγω παραπομπή δεν θα αναστέλλει την εκτέλεση του παρόντος άρθρου.

ΑΡΘΡΟ 6

Οι πρόσοδοι, οι οφειλόμενες από κράτη που έχουν προσαρτήσει εδάφη αποσπασθέντα από την Τουρκία μετά τους Βαλκανικούς πολέμους του 1912-13, θα είναι απαιτητά από την ημερομηνία έναρξης ισχύος των συνθηκών που επικύρωσαν την προσάρτηση των αντίστοιχων εδαφών σε βαλκανικά κράτη. Στην περίπτωση

[581]

των εδαφών που αποσπώνται βάσει της παρούσας συνθήκης, θα καταβάλλονται από την 1η Μαρτίου 1920.

Οι πρόσοδοι θα εξακολουθήσουν να καταβάλλονται (εκτός των προεβλεπομένων στο άρθρο 10) μέχρι την οριστική εκκαθάριση του χρέους που αφορούν, ωστόσο, μειώνονται αναλογικά καθώς τα δάνεια που αποτελούν το χρέος αποσβένονται στις ημερομηνίες που καθορίζονται στις συμβάσεις που αναφέρονται στη στήλη 3 του συνημμένου πίνακα.

Τα έντοκα γραμμάτια του Δημοσίου του 1911, 1912 και 1913, που αναφέρονται στον εν λόγω Πίνακα, θεωρούνται ότι είναι αποπληρωτέα μετά των συμφωνηθέντων τόκων δέκα χρόνια αργότερα από τις οριζόμενες ημερομηνίες οι οποίες αναφέρονται στη στήλη 8.

ΑΡΘΡΟ 7

Η Τουρκική Κυβέρνηση θα συνεργαστεί με το Συμβούλιο του Χρέους σχετικά με τα μέτρα που πρέπει να ληφθούν για την κάλυψη τυχόν ελλείψεων στο πόσο που απαιτείται για τα καθυστερούμενα τοκομερίδια του Οθωμανικού Δημοσίου Χρέους, λαμβανομένων δεόντως υπόψη των ρυθμίσεων που πρόκειται να συναφθούν μεταξύ του Συμβουλίου του Χρέους και των Κυβερνήσεων που αναφέρονται στο άρθρο 1 για την εξόφληση των προσόδων που δεν είχαν καταβληθεί κατά την ημερομηνία έναρξης ισχύος της παρούσας Συνθήκης. Τα οφειλόμενα ποσά για αυτές τις προσόδους θα καταβάλλονται άτοκα εντός είκοσι ετών από την έναρξη ισχύος της παρούσας Συνθήκης.

ΑΡΘΡΟ 8

Η Τουρκική Κυβέρνηση αναγνωρίζει ως υποχρέωσή της έναντι του Συμβουλίου του Χρέους ποσόν ίσον προς το ύψος των εσόδων τα οποία είχαν δεσμευθεί για την εξυπηρέτηση του Οθωμανικού Δημοσίου Χρέους εντός των εδαφών τα οποία παραμένουν υπό τουρκική κυριαρχία και τα οποία θα έπρεπε να έχουν καταβληθεί στο Συμβούλιο του Χρέους, αλλά δεν καταβλήθηκαν, εκτός εάν τα εδάφη αυτά ευρίσκοντο υπό στρατιωτική κατοχή των Συμμαχικών Δυνάμεων και για το χρονικό διάστημα της κατοχής αυτής. Η Τουρκική Κυβέρνηση θα συνεννοηθεί με το Συμβούλιο του Χρέους σχετικά με τον τρόπο καταβολής του εν λόγω ποσού.

ΑΡΘΡΟ 9

Οποιαδήποτε από τις Κυβερνήσεις που, βάσει της παρούσας συνθήκης, οφείλουν να συμβάλουν στην ετήσια επιβάρυνση για την εξυπηρέτηση του Οθωμανικού Δημοσίου Χρέους, μπορεί, αφού ειδοποιήσει το Συμβούλιο του Χρέους έξι μήνες νωρίτερα, να εξοφλήσει –εν όλω ή εν μέρει– την υποχρέωση αυτή με καταβολή ποσού που αντιστοιχεί στην αξία της εν λόγω συνεισφοράς ή μέρους αυτής, κεφαλαιοποιημένης με επιτόκιο και υπό όρους που θα συμφωνηθούν μεταξύ της ενδιαφερόμενης Κυβέρνησης και του Συμβουλίου του Χρέους.

Το Συμβούλιο του Χρέους δεν θα έχει την εξουσία να απαιτήσει τέτοια εξόφληση.

ΑΡΘΡΟ 10

Η Τουρκική Κυβέρνηση θα προβεί στην επανασύσταση του Αποθεματικού Ταμείου της Τρίπολης όπως υφίστατο την 1η Νοεμβρίου 1914.

ΑΡΘΡΟ 11

Το διάταγμα του Mouharrem και τα διατάγματα της 14ης Σεπτεμβρίου 1903 και της 24ης Μαΐου/4ης Ιουνίου 1911, προσαρτημένα επ' αυτού, όπως

[582]

και τα διατάγματα που αφορούν τις δανειακές συμβάσεις πριν από την 1η Νοεμβρίου 1914, συμπεριλαμβανομένων αυτών που απαριθμούνται στο Παράρτημα Ι του παρόντος μέρους, είναι επιβεβαιωμένα.

Η Τουρκική Κυβέρνηση συμφωνεί να εφαρμόσει, στο μέτρο που την αφορά, τις διατάξεις του άρθρου 258 της Συνθήκης Ειρήνης με τη Γερμανία και τις αντίστοιχες διατάξεις των Συνθηκών Ειρήνης με την Αυστρία και την Ουγγαρία, σύμφωνα με τις οποίες οι εν λόγω χώρες έχουν πα-

ραιοτηθεί από κάθε δικαίωμα να εκπροσωπούνται ή να συμμετέχουν σε οποιονδήποτε οργανισμό ή επιτροπή οικονομικού ή χρηματοοικονομικού ελέγχου ή διοίκησης στην Τουρκία.

ΥΠΟ-ΥΠΟΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΤΟΥ ΥΠΟΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ (Α)

Το Οθωμανικό Δημόσιο Χρέος προ του Πολέμου (1η Νοεμβρίου 1914)

Μέρος 1. — Πίνακας του Οθωμανικού Δημοσίου Χρέους προ του πολέμου. (Βλ. σ. 667)

Μέρος 2. — Πίνακας δημοτικών δανείων με εγγύηση της Τουρκικής Κυβέρνησης.
(Δεν δημοσιεύεται)

Μέρος 3. — Επεξηγηματική σημείωση. (Βλ. σ. 668)

ΥΠΟΠΑΡΑΡΤΗΜΑ (Β) ΤΟΥ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ (Β)

*Όροι σχετικοί με τη Ρύθμιση των Εξόδων της Στρατιωτικής Κατοχής
και την Καταβολή Πολεμικών Αποζημιώσεων (6 Ιανουαρίου 1923)*

ΑΡΘΡΟ 1

Τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη αποδέχονται τις ακόλουθες διατάξεις για την οριστική διευθέτηση των χρηματικών απαιτήσεων που αλληλοπροβάλλουν, σε σχέση με γεγονότα που έλαβαν χώρα μεταξύ της 1ης Αυγούστου 1914 και της έναρξης ισχύος της παρούσας Συνθήκης, συμπεριλαμβανομένων και των αξιώσεων που αν και αφορούν πρωτίστως υπηκόους της Τουρκίας ή των Συμμάχων, θα οδηγούσαν τελικά σε άμεση ή έμμεση πληρωμή από Κυβέρνηση προς Κυβέρνηση.

ΑΡΘΡΟ 2

Η Τουρκία αναλαμβάνει την υποχρέωση να καταβάλει το ποσό των τριάντα εκατομμυρίων οθωμανικών χρυσών λιρών ως αποζημίωση για τις δαπάνες των βρετανικών, γαλλικών και ιταλικών στρατευμάτων κατοχής, από τις 30 Οκτωβρίου 1918 έως την έναρξη ισχύος της παρούσας συνθήκης.

Τα ποσά σε χρυσό που παραχωρήθηκαν από τη Γερμανία και την Αυστρία σύμφωνα με το άρθρο 259 (1) της Συνθήκης με τη Γερμανία και το άρθρο 210 (1) της Συνθήκης με την Αυστρία θα χρησιμοποιηθούν για την πληρωμή των εξόδων κατοχής. Το αντίστοιχο ποσό θα αφαιρεθεί από το ως άνω αναφερόμενο σύνολο.

Το Συμβούλιο του Οθωμανικού Δημοσίου Χρέους απαλλάσσεται από κάθε ευθύνη για την πληρωμή των ποσών που είχαν εγγυηθεί μέσω των ως άνω χρηματικών ποσών.

ΑΡΘΡΟ 3

Η Τουρκία αναλαμβάνει την υποχρέωση να αποζημιώσει τους υπηκόους των Συμμαχικών Δυνάμεων πλην της Ελλάδος για απώλειες και ζημιές που υπέστησαν σε πρόσωπα ή την περιουσία τους, συνεπεία πολεμικών ενεργειών ή λόγω

[583]

οποιασδήποτε πράξης ή παράλειψης της Τουρκικής Κυβέρνησης, συμπεριλαμβανομένων των μέτρων που αναφέρονται στα άρθρα (*Οικονομικές διατάξεις*), κατά την περίοδο από την 1η Αυγούστου 1914 έως την έναρξη ισχύος της παρούσας συνθήκης, εντός εδαφών που ήταν Οθωμανικά κατά την 1η Αυγούστου 1914.

Για τους σκοπούς του παρόντος άρθρου, ο όρος «υπήκοος των Συμμαχικών Δυνάμεων» ορίζεται στο άρθρο (Οικονομικές διατάξεις) της παρούσας συνθήκης.

Εντός ενός έτους από την έναρξη ισχύος της παρούσας συνθήκης, οι εν λόγω υπήκοοι θα πρέπει να υποβάλουν τις αξιώσεις τους, συνοδευόμενες από τεκμηριωμένες αποδείξεις, ενώπιον Μεικτού Διαιτητικού Δικαστηρίου, αποτελούμενου από έναν ουδέτερο πρόεδρο διορισμένο κατόπιν αμοιβαίας συμφωνίας, έναν Τούρκο διαιτητή και έναν διαιτητή διορισμένο από την εκάστοτε Δύναμη των Συμμάχων. Σε περίπτωση διαφωνίας για τον διορισμό του προέδρου, αυτός θα διορίζεται από το Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης.

Το εν λόγω δικαστήριο θα αποφανθεί επί του παραδεκτού των αιτήσεων και, εφόσον απαιτείται, θα καθορίσει σε τουρκικές χρυσές λίρες το ποσό της αποζημίωσης ή των αποδοτέων αποζημιώσεων στο οποίο δικαιούται ο αιτών.

Παρ' όλα αυτά, η Τουρκία δεν υποχρεούται να καλύψει ζημίες που προκλήθηκαν από πολεμικές ενέργειες ή έκτακτα πολεμικά μέτρα, ούτε για μέτρα για τα οποία ήταν υπεύθυνες οι ελληνικές στρατιωτικές δυνάμεις ή διοικήσεις, σε οθωμανικά εδάφη που καταλήφθηκαν από τις εν λόγω δυνάμεις ή διοικήσεις μετά τις 30 Οκτωβρίου 1918.

Κατά συνέπεια, εάν η Τουρκική Κυβέρνηση δηλώσει ότι η Ελληνική Κυβέρνηση φέρει ευθύνη για αποζημιώσεις ή χρηματικές απαιτήσεις που προβλήθηκαν από υπήκοο Συμμαχικής Δύναμης, οφείλει να γνωστοποιήσει τούτο στο Μεικτό Διαιτητικό Δικαστήριο εντός τριών μηνών από την παραλαβή της σχετικής αίτησης. Η αίτηση θα παραπεμφθεί αμέσως σε Μεικτό Ελληνοτουρκικό Διαιτητικό Δικαστήριο, αποτελούμενο από έναν ουδέτερο πρόεδρο, έναν Έλληνα διαιτητή και έναν Τούρκο διαιτητή, προκειμένου να καθοριστούν οι αντίστοιχες ευθύνες της Τουρκικής και της Ελληνικής Κυβέρνησης ή η κοινή τους ευθύνη.

Εάν το Μεικτό Ελληνοτουρκικό Διαιτητικό Δικαστήριο κρίνει ότι η Τουρκική Κυβέρνηση φέρει ευθύνη για το σύνολο ή μέρος των ζημιών και απωλειών που αναφέρονται στην αίτηση, η αίτηση θα επιστρέψει στο μεικτό διαιτητικό δικαστήριο που αναφέρεται στην παράγραφο 3 του παρόντος άρθρου.

Τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη αναλαμβάνουν την υποχρέωση να θεωρούν τις αποφάσεις των δύο διαιτητικών δικαστηρίων που αναφέρονται στο παρόν άρθρο ως τελεσίδικες και ανεπίδεκτες εφέσεως, και να μεριμνούν για την εκτέλεσή τους εντός της επικράτειάς τους μόλις λάβουν γνώση των αποφάσεων, χωρίς να απαιτείται η κήρυξή τους ως εκτελεστών.

ΑΡΘΡΟ 4

Η Ελλάδα και η Τουρκία παραιτούνται αμοιβαία από κάθε απαίτηση για την καταβολή στρατιωτικών εξόδων και για ζημίες που προκλήθηκαν στους υπηκόους τους.

ΑΡΘΡΟ 5

Στην Κωνσταντινούπολη θα συσταθεί μία επιτροπή με την ονομασία «Μικτή Επιτροπή Ανταλλαγής».

[584]

Η επιτροπή θα αποτελείται από τέσσερα μέλη που θα διοριστούν αντίστοιχα από τις κυβερνήσεις της Γαλλίας, της Μεγάλης Βρετανίας, της Ιταλίας και της Τουρκίας.

Η Μικτής Επιτροπή θα διαλυθεί μόλις εκπληρωθούν πλήρως οι τουρκικές υποχρεώσεις που αναφέρονται στα άρθρα της παρούσας συνθήκης.

Η διαδικασία λειτουργίας της επιτροπής θα ρυθμίζεται από το συνημμένο παράρτημα.

ΑΡΘΡΟ 6

Η Τουρκική Κυβέρνηση θα εκπληρώσει τις υποχρεώσεις που της επιβάλλονται βάσει του σχετικού άρθρου, με την παράδοση στην Μικτή Επιτροπή ομολόγων για ποσά καθορισμένα σε οθωμανικές χρυσές λίρες, τα οποία θα ονομάζονται «ομόλογα εκκαθάρισης».

Τα ομόλογα εκκαθάρισης θα φέρουν επιτόκιο 5% ετησίως, ενώ η Τουρκική Κυβέρνηση θα καταβάλει επιπλέον και 1% ετησίως ως αποθεματικό χρεολυσίας. Για την διασφάλιση της καταβολής των τόκων και του αποθεματικού απόσβεσης αυτών των ομολόγων, η Τουρκική Κυβέρνηση θα καταβάλλει στην Επιτροπή Εκκαθάρισης τριάντα επτά ετήσιες δόσεις, καθεμία εκ των οποίων θα αντιστοιχεί σε ποσοστό επί του συνολικού ποσού των ομολόγων που κυκλοφορούν.

Τα ομόλογα που παραδίδονται από την Τουρκική Κυβέρνηση στην Μικτή Επιτροπή θα παραδίδονται στη συνέχεια, από την Επιτροπή στις ενδιαφερόμενες Κυβερνήσεις των Συμμάχων. Η Τουρκική Κυβέρνηση θα θεωρείται ότι έχει εκπληρώσει τις υποχρεώσεις της κατά το ποσό που αντιστοιχεί στην ονομαστική αξία των ομολόγων.

Η επιτροπή έχει το δικαίωμα, οποιαδήποτε στιγμή θεωρήσει σκόπιμο, να διαπραγματευθεί εκ μέρους των κατόχων των ομολόγων, και κατόπιν αιτήματός τους, οποιαδήποτε ομόλογα έχουν αποδοθεί σε αυτούς.

Η Τουρκική Κυβέρνηση έχει το δικαίωμα, ανά πάσα στιγμή, να εξοφλήσει τα εκκρεμή ομόλογα στην ονομαστική τους αξία, κατόπιν ειδοποίησης της Μικτής Επιτροπής έξι μήνες νωρίτερα, ή να εξοφλήσει μέρος αυτών υπό τις ίδιες προϋποθέσεις (τα ομόλογα που θα εξοφληθούν θα επιλέγονται με κλήρωση). Η Τουρκική Κυβέρνηση έχει επίσης το δικαίωμα να αγοράσει ομόλογα εκκαθάρισης από τους κατόχους τους βάσει όρων που θα συμφωνηθούν μεταξύ της Τουρκικής Κυβέρνησης και των κατόχων. Τα ομόλογα που θα αγορασθούν θα υποβάλλονται στην Μικτή Επιτροπή για ακύρωση.

Τα ομόλογα εκκαθάρισης θα απαλλάσσονται από κάθε φόρο ή τέλος που έχει καθοριστεί ή πρόκειται να καθοριστεί στην Τουρκία.

ΑΡΘΡΟ 7

Η Τουρκική Κυβέρνηση θα εκχωρήσει αμετάκλητα επαρκή έσοδα προς εξασφάλιση της καταβολής των ετησίων προσόδων που απαιτούνται για την εξυπηρέτηση των ομολόγων εκκαθάρισης.

Τα έσοδα που θα δοθούν ως εγγύηση πρέπει να γίνουν αποδεκτά από την Επιτροπή Εκκαθάρισης και πρέπει, κατά τη διάρκεια των δύο προηγούμενων ετών, να έχουν αποφέρει μέσο ετήσιο έσοδο κατά 15% υψηλότερο από τις δόσεις που πρόκειται να εγγυηθούν. Οι εκχωρήσεις αυτές θα πραγματοποιούνται σε δόσεις των 3 εκατομμυρίων οθωμανικών χρυσών λιρών έκαστη, πριν από την έκδοση των ομολόγων.

Τα εν λόγω έσοδα θα τελούν υπό τη διαχείριση του Συμβουλίου του Οθωμανικού Δημοσίου Χρέους.

[585]

Τα εκχωρούμενα έσοδα θα περιλαμβάνουν, σε κάθε περίπτωση, τα έσοδα από υφιστάμενες ή μελλοντικές παραχωρήσεις.

Η Τουρκική Κυβέρνηση αναλαμβάνει, σε περίπτωση που τα έσοδα που αναφέρονται στην πρώτη παράγραφο του παρόντος άρθρου αποδειχθούν ανεπαρκή, να καλύψει το έλλειμμα με την εκχώρηση νέων εσόδων.

Η Τουρκική Κυβέρνηση θα υποβάλλει στην Επιτροπή Εκκαθάρισης, προς διατύπωση γνώμης πριν από την επίσημη έκδοση, τις συμφωνίες για νέες παραχωρήσεις ή για την παράταση υφιστάμενων παραχωρήσεων, είτε υπέρ Τούρκων υπηκόων είτε υπέρ οποιουδήποτε άλλου προσώπου.

Προκειμένου η Επιτροπή να είναι σε θέση να επιτελέσει το έργο της με πλήρη γνώση των περιστάσεων, η Τουρκική Κυβέρνηση θα παρέχει στην Επιτροπή Εκκαθάρισης και στον εκπρόσωπό της όλες τις αναγκαίες διευκολύνσεις για την εκπλήρωση της αποστολής της, σε συνεργασία με τις αρμόδιες κυβερνητικές υπηρεσίες.

ΥΠΟ-ΥΠΟΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΤΟΥ ΥΠΟΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ (Β)

I. Η Επιτροπή Εκκαθάρισης θα καθορίσει μόνη της τους κανόνες και τις διαδικασίες της. Κάθε μέλος θα έχει το δικαίωμα να ορίζει έναν αναπληρωτή για να τον αντικαθιστά κατά την απουσία του.

Στην Επιτροπή θα προεδρεύουν εκ περιτροπής εκπρόσωποι της Γαλλίας, της Μεγάλης Βρετανίας, της Ιταλίας και της Τουρκίας, καθένας εκ των οποίων θα ασκεί την προεδρία για περίοδο δύο ετών.

II. Οι αποφάσεις θα λαμβάνονται κατά πλειοψηφία. Η αποχή θα θεωρείται ως ψήφος κατά της υπό εξέταση πρότασης.

III. Η Επιτροπή θα διορίζει τους αντιπροσώπους και υπαλλήλους που θεωρεί απαραίτητους για την εκτέλεση του έργου της.

IV. Οι δαπάνες της Επιτροπής που βαρύνουν την Τουρκία θα καλύπτονται από τα έσοδα που συλλέγονται από την Επιτροπή. Οι αποδοχές των μελών της Επιτροπής θα καθορίζονται σε εύλογο ύψος και θα αναθεωρούνται περιοδικά κατόπιν συμφωνίας μεταξύ των Κυβερνήσεων που εκπροσωπούνται στην Επιτροπή.

V. Τα μέλη της Επιτροπής θα είναι υπεύθυνα αποκλειστικά έναντι της Κυβέρνησης που τα διόρισε, για όλες τις πράξεις ή παραλείψεις που απορρέουν από την άσκηση των καθηκόντων τους. Καμία Κυβέρνηση δεν αποδέχεται ευθύνη για πράξεις άλλης Κυβέρνησης.

VI. Τα μέλη της Επιτροπής θα απολαμβάνουν όλα τα δικαιώματα και προνόμια που παρέχονται στους νομίμους διαπιστευμένους διπλωματικούς αντιπροσώπους φιλικών Δυνάμεων.

ΥΠΟΠΑΡΑΡΤΗΜΑ (Γ) ΤΟΥ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ (Β)

Χρηματοοικονομικές Διατάξεις, Ποικίλες Διατάξεις (6 Ιανουαρίου 1923)

1.

Τα κράτη υπέρ των οποίων αποσπάται εδαφική περιοχή της Τουρκίας αποκτούν, χωρίς καταβολή αντιτίμου, όλα τα ακίνητα και περιουσιακά στοιχεία που βρίσκονται εντός των εν λόγω εδαφών και είναι καταχωρημένα στο όνομα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ή στα κονδύλια για την Αυλή.

[586]

2.

Κάθε υποθήκευση τουρκικών εσόδων που πραγματοποιήθηκε μεταξύ της 1ης Αυγούστου 1914 και της 30ής Οκτωβρίου 1918, σχετικά με υποχρεώσεις (συμπεριλαμβανομένου του εσωτερικού δανείου) που συνήψε η Τουρκική Κυβέρνηση κατά την εν λόγω περίοδο, ακυρώνεται.

3.

Η Τουρκία αναγνωρίζει τη μεταβίβαση οποιωνδήποτε απαιτήσεων που η Γερμανία, η Αυστρία, η Βουλγαρία ή η Ουγγαρία ενδέχεται να έχουν εναντίον της, σύμφωνα με το άρθρο 201 της Συνθήκης Ειρήνης η οποία συνήφθη στις Βερσαλλίες στις 28 Ιουνίου 1919 με τη Γερμανία, καθώς και τα αντίστοιχα άρθρα των Συνθηκών Ειρήνης με την Αυστρία, τη Βουλγαρία και την Ουγγαρία. Οι Συμμαχικές Δυνάμεις συμφωνούν να μην απαιτήσουν από την Τουρκία οποιαδήποτε πληρωμή σε σχέση με τις απαιτήσεις που έχουν μεταβιβαστεί κατά τον τρόπο αυτό.

4.

Η Τουρκική Κυβέρνηση, σε συμφωνία με τις λοιπές Συμβαλλόμενες Δυνάμεις, απαλλάσσει δια του παρόντος τη Γερμανική Κυβέρνηση από την υποχρέωση που ανέλαβε κατά τη διάρκεια

του πολέμου να αποδέχεται χαρτονομίσματα της Τουρκικής Κυβέρνησης, σε καθορισμένη ισοτιμία, ως πληρωμή για αγαθά που επρόκειτο να εξαχθούν από τη Γερμανία προς την Τουρκία μετά τον πόλεμο.

5.

Οι δικαιούχοι τουρκικών πολιτικών και στρατιωτικών συντάξεων, οι οποίοι αποκτούν βάσει της παρούσας συνθήκης την υπηκοότητα κράτους άλλου από την Τουρκία, δεν θα έχουν καμία αξίωση από την Τουρκική Κυβέρνηση αναφορικά με τις συντάξεις τους.

Θα συναφθεί συμφωνία μεταξύ της Τουρκίας και των κρατών των οποίων οι δικαιούχοι έχουν καταστεί υπήκοοι, προκειμένου να ρυθμιστεί η κατανομή των συνταξιοδοτικών κεφαλαίων που έχουν σχηματιστεί από τις καταβολές των ενδιαφερομένων προσώπων.

6.

Η Τουρκική Κυβέρνηση επιβεβαιώνει την ισχύ και αναλαμβάνει την εκτέλεση όλων των συμβάσεων και διακανονισμών που έχουν συναφθεί πριν από την 1η Νοεμβρίου 1922, μεταξύ της Τουρκικής Κυβέρνησης αφενός, και της Διοίκησης του Δημοσίου Χρέους, των υπηκόων των Συμμαχικών Δυνάμεων και των οθωμανικών εταιρειών στις οποίες υπερισχύουν συμμαχικά συμφέροντα αφετέρου, αναφορικά με προκαταβολές και διανομές κερδών που έγιναν προς την Τουρκική Κυβέρνηση καθώς και με την εξυπηρέτηση του Οθωμανικού Δημοσίου Χρέους.

[587]

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ (Γ) ΤΟΥ ΑΡ. 37

*Παρατηρήσεις της Ελληνικής Αντιπροσωπείας
σχετικά με την Κατανομή του Οθωμανικού Δημοσίου Χρέους*

I.

Η αρχή σύμφωνα με την οποία τα κράτη που προσαρτούν εδάφη οφείλουν να συμμετέχουν στις χρηματοοικονομικές υποχρεώσεις του κράτους από το οποίο προέρχονται τα εν λόγω εδάφη, δεν είναι καθολικά αποδεκτή. Αντιθέτως, αξίζει να σημειωθεί ότι κατά τη διάρκεια των πενήντα ετών που προηγήθηκαν του Μεγάλου Πολέμου, η εν λόγω αρχή δεν εφαρμόστηκε στην διεθνή πρακτική. Παρ' όλα αυτά, η Ελλάδα έχει δηλώσει ότι, παρά τη σοβαρά επιβαρυνόμενη οικονομική της κατάσταση (η οποία αντανακλάται, για παράδειγμα, στην υποτίμηση της ελληνικής δραχμής, η οποία πλέον έχει μόλις το ένα εικοστό της προπολεμικής της αξίας και συνεχίζει να υποτιμάται), δεν αρνείται επί της αρχής να αναλάβει μέρος του δημοσίου χρέους της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ζητά μόνο η έκταση της συμμετοχής της να καθοριστεί σύμφωνα με τις αρχές της δικαιοσύνης και της ισότητας.

Από επίσημες τουρκικές δημοσιεύσεις προκύπτει ότι τα δημοσιονομικά έσοδα στις περιοχές που αποδόθηκαν στην Ελλάδα ως αποτέλεσμα των Βαλκανικών Πολέμων και του Μεγάλου Πολέμου ήταν κατά πολύ κατώτερα των δαπανών που προκαλούσαν οι εν λόγω περιοχές στη διοίκηση της Τουρκίας. Το ισοζύγιο αντιπροσωπευόταν πάντοτε από σημαντικό έλλειμμα στον οθωμανικό προϋπολογισμό. Δεν μπορεί να ελπίζει κανείς ότι, μετά την απόσπασή τους από μια εκτεταμένη ενδοχώρα, η κατάσταση των περιοχών αυτών θα βελτιωθεί στο άμεσο μέλλον, ιδίως ενόψει της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης και, ειδικότερα, της κρίσης που διέρχεται η Ελλάδα σήμερα. Είναι επομένως δίκαιο και εύλογο η Ελλάδα να τύχει της δέουσας μεταχείρισης κατά την εκτίμηση του μεριδίου της στο τουρκικό δημόσιο χρέος.

II.

Παρ' όλα αυτά, οι προτάσεις που υποβλήθηκαν στην υποεπιτροπή οικονομικών από τις προ-σκαλούσες Δυνάμεις προβλέπουν: —

1. Τη συμμετοχή της Ελλάδας στα χρέη που είχε συνάψει η Τουρκία για την κατασκευή σιδηροδρόμων στο εσωτερικό της Ασίας, όπως τα τουρκικά δάνεια ύψους £Τ12.364.000 για τον Σιδηρόδρομο Βαγδάτης, £Τ 1.712.304 για τον Σιδηρόδρομο Soma-Panderma και £Τ1.000.000 για τον Σιδηρόδρομο Hodeida-Sanaa.
2. Τον αποκλεισμό, από την άλλη πλευρά, από τον κατάλογο των χρεών που πρόκειται να κατανεμηθούν μεταξύ των διαδόχων Κρατών, της χιλιομετρικής εγγύησης για την εκμετάλλευση του Σιδηροδρόμου Θεσσαλονίκης – Κωνσταντινούπολης, η οποία βάρυνε τον οθωμανικό προϋπολογισμό έως το 1912 και από το έτος εκείνο έχει, λόγω της παραχώρησης στην Ελλάδα της περιοχής επί της οποίας διέρχεται η γραμμή, αναληφθεί εξ ολοκλήρου από την Ελληνική Κυβέρνηση.

Η ελληνική αντιπροσωπεία θεωρεί ότι θα ήταν αντίθετο προς την έννοια της δικαιοσύνης, εάν η χιλιομετρική εγγύηση της σιδηροδρομικής γραμμής Θεσσαλονίκης – Κωνσταντινούπολης

[588]

επιβαρύνει εξ ολοκλήρου την Ελλάδα, η Ελληνική Κυβέρνηση καλούνταν ταυτόχρονα να συνεισφέρει στην εξυπηρέτηση δανείων που συνάφθηκαν για την κατασκευή σιδηροδρόμων στο εσωτερικό της Ασίας. Η Ελλάδα επιμένει στη διατήρηση της άποψης την οποία διατύπωσε προφορικά στην υποεπιτροπή, δηλαδή ότι θα πρέπει να επιλεγεί μία από τις δύο ακόλουθες διαδικαστικές οδούς: —

1. Όλες οι επιβαρύνσεις που σχετίζονται με σιδηροδρόμους και οι οποίες βάρυναν τον οθωμανικό προϋπολογισμό θα πρέπει να περιληφθούν στον γενικό κατάλογο των οθωμανικών χρεών που πρόκειται να κατανεμηθούν. Κατά συνέπεια, η χιλιομετρική εγγύηση που καταβάλλεται από την Ελληνική Κυβέρνηση για τη σιδηροδρομική γραμμή Θεσσαλονίκης – Κωνσταντινούπολης θα πρέπει επίσης να περιληφθεί στον κατάλογο. Στην περίπτωση αυτή, δεδομένου ότι η Ελλάδα είναι ήδη εξ ολοκλήρου υπεύθυνη για την καταβολή της εγγύησης ύψους £Τ 235.000 (βλ. Τμήμα ΙΙΙ κατωτέρω), η συνεισφορά της θα πρέπει να μειωθεί σημαντικά.

Ή αλλιώς: —

2. Όλα τα χρέη που προκύπτουν από την κατασκευή σιδηροδρόμων ή παρόμοιων έργων σε εδάφη που δεν περιέχονται στην Ελλάδα –είτε αυτά τα εδάφη παραμένουν τουρκικά είτε αποδίδονται σε άλλα κράτη βάσει της παρούσας συνθήκης– θα πρέπει να εξαιρεθούν από τον κατάλογο κατανομής του χρέους.

Οι αντιπρόσωποι των Προσκαλουσών Δυνάμεων αναγνώρισαν τη δικαιοσύνη των επιχειρημάτων της ελληνικής αντιπροσωπείας και, στο σχέδιο διάταξης της 8ης Δεκεμβρίου 1922 σχετικά με τα σιδηροδρομικά δάνεια, υπέβαλαν την ακόλουθη πρόταση: —

«Οι ετήσιες δόσεις των δανείων που συνήψε άμεσα η Οθωμανική Κυβέρνηση πριν από την 1η Νοεμβρίου 1914, με σκοπό την κατασκευή σιδηροδρόμων που εκμεταλλεύονται μέχρι σήμερα και οι οποίες εξασφαλίζονται με οποιονδήποτε τρόπο από τα κέρδη αυτών των σιδηροδρόμων, θα αναληφθούν, από την ημερομηνία, από τα Κράτη στα εδάφη των οποίων βρίσκονται οι εν λόγω σιδηρόδρομοι, ως συνέπεια της παρούσας συνθήκης.»

Κατ' εφαρμογή αυτής της διάταξης, τα ομόλογα των Σιδηροδρόμων Βαγδάτης, Σόμα-Παντέρμα και Χονταϊντά-Σανάα θα πρέπει να εξαλειφθούν από τον κατάλογο των χρεών που πρόκειται να κατανεμηθούν. Όμως, κατά τη συνεδρίαση της υποεπιτροπής, στις 5 Ιανουαρίου 1923, οι αντιπροσωπείες των Προσκαλουσών Δυνάμεων υπαναχώρησαν από τη δική τους πρόταση.

III.

Πριν προχωρήσει στην εξέταση του ζητήματος, η ελληνική αντιπροσωπεία θεωρεί σκόπιμο να υπενθυμίσει τα εξής: —

Η σιδηροδρομική εταιρεία, “Salonica-Constantinople Junction Railway”, μια οθωμανική εταιρεία, συνήψε το 1893 συμφωνία με την Οθωμανική Κυβέρνηση για την κατασκευή της γραμμής. Σύμφωνα με το άρθρο 31 της σύμβασης παραχώρησης, η Οθωμανική Κυβέρνηση ανέλαβε την υποχρέωση να

[589]

«εγγυηθεί στους παραχωρησιούχους ένα ετήσιο ακαθάριστο έσοδο 15.500 φράγκων ανά χιλιόμετρο κατασκευασμένο και εκμεταλλευόμενο.» Σύμφωνα με αυτή την υποχρέωση, η Τουρκική Κυβέρνηση κατέβαλλε στους παραχωρησιούχους ένα μέσο ετήσιο ποσό περίπου £Τ 200.000. Υπολογίζοντας τον μέσο όρο σύμφωνα με τη συνήθη μέθοδο –δηλαδή λαμβάνοντας τον μέσο όρο των αποτελεσμάτων των πέντε τελευταίων ετών– προκύπτουν τα εξής στοιχεία:

Έτος	Συνεισφορά της Τουρκικής Κυβέρνησης σε £Τ
1906	239.800
1907	242.506
1908	221.986
1909	209.385
1910	158.823

Αυτά τα στοιχεία δίνουν έναν ετήσιο μέσο όρο £Τ. 235.000.

(Το ποσό που καταβλήθηκε για το έτος 1911 είναι άγνωστο. Το έτος 1912 δεν θεωρείται αντιπροσωπευτικό λόγω των Βαλκανικών Πολέμων.)

Έτσι, το ποσό των £Τ 235.000 αποτελούσε ένα ετήσιο χρέος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, το οποίο η Ελλάδα ανέλαβε εξ ολοκλήρου, απαλλάσσοντας με αυτόν τον τρόπο το Οθωμανικό Δημόσιο Ταμείο από την υποχρέωση καταβολής του.

IV.

Έχει διατυπωθεί ένσταση στην ελληνική πρόταση με το επιχείρημα ότι είναι αδύνατο να κατανεμηθούν τα χρέη μιας ιδιωτικής εταιρείας, καθώς μόνο το Οθωμανικό Δημόσιο Χρέος υπόκειται σε τέτοια κατανομή. Καταρχάς, πρέπει να επισημανθεί ότι δεν πρόκειται για χρέη που συνήψε η εταιρεία που κατασκεύασε τη σιδηροδρομική γραμμή. Οι επιβαρύνσεις που συζητούνται είναι εκείνες που βάρυναν την Τουρκική Κυβέρνηση σε σχέση με τη γραμμή. Επιπλέον, το δημόσιο χρέος ενός κράτους δεν παρουσιάζεται, όπως τα ιδιωτικά χρέη, με ισολογισμό που να δείχνει ενεργητικό και παθητικό. Εμφανίζεται με τη μορφή ετήσιων πληρωμών που εγγράφονται στον κρατικό προϋπολογισμό. Πριν από τους Βαλκανικούς Πολέμους, ο τουρκικός προϋπολογισμός περιλάμβανε ετήσια πληρωμή περίπου £Τ250.000 για τον «Salonica-Constantinople Junction Railway». Η Τουρκία απαλλάχθηκε από αυτό το χρέος και η Ελλάδα το ανέλαβε. Το γεγονός ότι η Ελλάδα, σε συμφωνία με την εταιρεία, εξόφλησε πλήρως το εν λόγω χρέος, δεν μεταβάλλει καθόλου τη νομική και οικονομική φύση του ζητήματος. Το γεγονός παραμένει ότι η Ελλάδα εξόφλησε ένα χρέος που βάρυνε τον οθωμανικό προϋπολογισμό και το οποίο ανάγεται σε περίοδο προγενέστερη των Βαλκανικών Πολέμων. Η Ελλάδα, επομένως, έχει το δικαίωμα να απαιτήσει την ένταξη αυτού του χρέους στον κατάλογο των χρεών που πρόκειται να κατανεμηθούν, και η δική της συμμετοχή να μειωθεί αναλογικά. Επιπλέον, το ίδιο το δάνειο της Βαγδάτης συνήφθη αποκλειστικά με σκοπό την εξόφληση μεγάλου μέρους της χιλιομετρικής εγγύησης του Σιδηροδρόμου Βαγδάτης.

Μια ακόμη ένσταση που έχει διατυπωθεί είναι ότι και άλλα δάνεια που συνήψε η Τουρκική Κυβέρνηση, παρόμοια με το δάνειο του Σιδηροδρόμου Βαγδάτης, ενδέχεται επίσης να είχαν ειδικό σκοπό· και ότι, λόγω της δυσκολίας να προσδιοριστεί πού και πώς χρησιμοποιήθηκε κάθε δάνειο, είναι πιο βολικό να συμπεριληφθούν όλα –ακόμη και εκείνα των οποίων ο ειδικός σκοπός είναι σαφής– στον κατάλογο του χρέους που πρόκειται να κατανεμηθεί,

και να ζητηθεί από τα διάδοχα κράτη να τα εξοφλήσουν. Αυτό ισοδυναμεί με το να αποφασίσει ένας δικαστής, ο οποίος καλείται να κρίνει αν δέκα διαφορετικά αντικείμενα ανήκουν σε ένα πρόσωπο, και ενώ έχει αποδείξεις για τα επτά, να αρνηθεί να αποδώσει και τα υπόλοιπα τρία, παρόλο που η απόδειξη κυριότητας είναι πέραν πάσης αμφιβολίας.

V.

Η αλβανική αντιπροσωπεία υποστηρίζει ότι τα διάδοχα κράτη δεν θα πρέπει να επιβαρύνονται με χρέη της αυτοκρατορίας που είχαν χρησιμοποιηθεί για την κατασκευή σιδηροδρομικών γραμμών με την εξαίρεση των εδαφών που τους αποδόθηκαν. Η ελληνική αντιπροσωπεία, αν και αρχικά ζήτησε την ένταξη στον κατάλογο όλων των υποχρεώσεων του τουρκικού προϋπολογισμού που σχετίζονται με σιδηροδρόμους, δεν επιθυμεί να επιμείνει στην υιοθέτηση αυτής της διαδικασίας αποκλείοντας κάθε άλλη λύση. Δηλώνει, αντιθέτως, την προθυμία της να αποδεχθεί την πρόταση της Αλβανίας, η οποία, επιπλέον, συμφωνεί με την άποψη που διατυπώθηκε πρόσφατα από έγκριτους νομικούς. (Jeze: *Η κατανομή του δημόσιου χρέους σε περίπτωση διαμελισμού*, σ. 21: «Ένα χρέος που συνήφθη για τη δημιουργία περιουσιακών στοιχείων, όπως σιδηροδρομικό δίκτυο κ.τ.λ., μεταβιβάζεται στο προσαρτών Κράτος, στον βαθμό που αποκτά τα αντίστοιχα περιουσιακά στοιχεία – *res transit cum suo onere* (ελ. το πράγμα μεταβιβάζεται με το βάρος του).»)

Από τα παραπάνω καθίσταται σαφές ότι η λύση που προτάθηκε από τις αντιπροσωπείες των Προσκαλουσών Δυνάμεων δεν συνάδει με τη έννοια της δικαιοσύνης ή της ισότητας και ως εκ τούτου η ελληνική αντιπροσωπεία δεν θα μπορούσε να την αποδεχθεί. Στην πραγματικότητα, κάτι τέτοιο θα σήμαινε την περαιτέρω επιβάρυνση των ήδη καταπονημένων οικονομικών του Βασιλείου, γεγονός που θα ήταν αντίθετο προς κάθε έννοια δικαιοσύνης. Η Ελλάδα είναι υποχρεωμένη να απορρίψει κάθε άδικο βάρος που θα μπορούσε να επιδεινώσει περαιτέρω τη ήδη επισφαλή θέση των δικών της πιστωτών. Έχει καθήκον να υπερασπιστεί τα συμφέροντά τους όσο και τα δικά της.

Παρ' όλα αυτά, η ελληνική αντιπροσωπεία σε καμία περίπτωση δεν επιθυμεί να καταστήσει το ζήτημα αυτό εμπόδιο για την υπογραφή της ειρήνης.

1. Δεδομένου ότι η διαφορά που εκτίθεται παραπάνω, όσον αφορά την Ελλάδα, δεν σχετίζεται με ζητήματα που απορρέουν από τον Μεγάλο Πόλεμο, τα οποία οι παρούσες διαπραγματεύσεις αποσκοπούν να επιλύσουν, αλλά αφορά συνέπειες των Βαλκανικών Πολέμων, για τις οποίες έχουν συναφθεί ειδικές συνθήκες.

2. Δεδομένου ότι πρόκειται για οικονομική διαφορά στην οποία συγκρούονται τα συμφέροντα της Τουρκίας, των διαδόχων Κρατών και των Προσκαλουσών Δυνάμεων, οι οποίες ταυτόχρονα φέρουν την ευθύνη για την υπεράσπιση των συμφερόντων των ομολογιούχων.

3. Δεδομένου ότι, υπό αυτές τις συνθήκες, η κοινή γνώμη στην Ελλάδα ενδέχεται να επηρεαστεί αρνητικά από οποιαδήποτε απόφαση ληφθεί από τις Μεγάλες Δυνάμεις, οι οποίες ενδέχεται να θεωρηθούν ότι ενεργούν ταυτόχρονα ως δικαστές και διάδικοι στην ίδια υπόθεση:

Η ελληνική αντιπροσωπεία θεωρεί δίκαιο και επωφελές να προτείνει ότι, σε περίπτωση που η δική της άποψη δεν γίνει αποδεκτή, η διαφορά αυτή θα πρέπει, κατόπιν συμφωνίας μεταξύ των συμβαλλομένων μερών, να παραπεμφθεί στο Μόνιμο Διεθνές Δικαστήριο της Δικαιοσύνης.

Λωζάννη, 10 Ιανουαρίου 1923.

Υ.Γ. Η ελληνική αντιπροσωπεία μόλις έλαβε την έκθεση που απηύθυνε ο Πρόεδρος της Πρώτης Υποεπιτροπής προς την Τρίτη Επιτροπή. Η έκθεση αυτή αναφέρει ότι η ελληνική αντιπροσωπεία ζήτησε να περιληφθούν στον κατάλογο των χρεών προς κατανομή τα δάνεια των σιδηροδρομικών εταιρειών, όπως εκείνο της Εταιρείας Σιδηροδρόμου Θεσσαλονίκης– Κωνσταντινούπολης.

Η ελληνική αντιπροσωπεία επιθυμεί να επισημάνει ότι σε καμία περίπτωση δεν ζητεί την

ένταξη των δανείων των σιδηροδρομικών εταιρειών στην κατανομή. Απλώς ζητεί όπως οι ετήσιες καταβολές που περιλαμβάνονται στον κατάλογο (δεδομένου ότι πρόκειται για ετήσιες καταβολές και όχι για το κεφάλαιο των δανείων) να περιλαμβάνουν και τις χιλιομετρικές εγγυήσεις που η Οθωμανική Κυβέρνηση είχε αναλάβει να καταβάλλει στις σιδηροδρομικές εταιρείες.

Αυτό το αίτημα βασίζεται στην εκτίμηση ότι δεν υπάρχει διαφορά μεταξύ της τουρκικής υποχρέωσης καταβολής χιλιομετρικής εγγύησης και της ετήσιας προσόδου ενός δανείου της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η χιλιομετρική εγγύηση και η ετήσια πρόσοδος αποσκοπούν και οι δύο στην προστασία των συμφερόντων των ομολογιούχων. Η υποχρέωση της Τουρκικής Κυβέρνησης απέναντι στους ομολογιούχους είναι στην ουσία η ίδια και στις δύο περιπτώσεις, με τη μόνη διαφορά ότι στην πρώτη εμφανίζεται ως χιλιομετρική εγγύηση και στη δεύτερη ως ετήσια πρόσοδο. Η ετήσια δόση και η χιλιομετρική εγγύηση μπορούν να χρησιμοποιηθούν εξίσου για την εκμετάλλευση ενός σιδηροδρόμου, και μάλιστα μπορούν να συνυπάρχουν. Αυτό ακριβώς συνέβη με τον Σιδηρόδρομο της Βαγδάτης. Σύμφωνα με το άρθρο 35 της Σύμβασης του Σιδηροδρόμου Βαγδάτης, η Τουρκική Κυβέρνηση ήταν υποχρεωμένη να καταβάλλει χιλιομετρική εγγύηση ύψους 15.500 φράγκων ετησίως ανά χιλιόμετρο εκμεταλλευόμενο. Μέρος αυτής της εγγύησης, δηλαδή 11.000 φράγκα, κεφαλαιοποιήθηκε και μετατράπηκε σε ετήσια δόση, έτσι ώστε η ετήσια συνεισφορά της Οθωμανικής Κυβέρνησης των 15.500 φράγκων να μην καταβάλλεται εξ ολοκλήρου ως εγγύηση ανά χιλιόμετρο, αλλά να διαιρείται σε δύο μέρη: 11.000 φράγκα ως ετήσια πρόσοδος και 4.500 φράγκα ως εγγύηση ανά χιλιόμετρο. Το ποσό των 11.000 φράγκων εμφανίζεται στον κατάλογο που πρότειναν οι Προσκαλούσες Δυνάμεις. Δεν είναι τίποτε άλλο παρά χιλιομετρική εγγύηση που έχει μετατραπεί σε ετήσια δόση.

Σημείωση. — Το συνημμένο υποπαράρτημα παραθέτει αποσπάσματα από το άρθρο 35 της σύμβασης παραχώρησης του Σιδηροδρόμου Βαγδάτης και από το άρθρο 31 της σύμβασης παραχώρησης της «Salonica-Constantinople Junction Railway», στα οποία γίνεται αναφορά παραπάνω.

ΥΠΟΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΣΤΟ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ (Γ)

Σύμβαση για την Κατασκευή και Εκμετάλλευση του Σιδηροδρόμου Βαγδάτης, ημερομηνίας 5 Μαρτίου 1903

ΑΡΘΡΟ 35

Η Αυτοκρατορική Οθωμανική Κυβέρνηση εγγυάται στον παραχωρησιούχο μια σταθερή ετήσια συνεισφορά ύψους 11.000 φράγκων ανά κατασκευασμένο και εκμεταλλευόμενο χιλιόμετρο της γραμμής. Ομοίως, η Κυβέρνηση

[592]

εγγυάται, για το κόστος εκμετάλλευσης, 4.500 φράγκα ετησίως ανά εκμεταλλευόμενο χιλιόμετρο.

Αντί της προαναφερθείσας εγγύησης των 11.000 φράγκων ανά χιλιόμετρο, η Αυτοκρατορική Οθωμανική Κυβέρνηση θα συνάψει δάνειο με επιτόκιο 4%, με ετήσιο συντελεστή απόσβεσης 0,087538 του αρχικού κεφαλαίου, έτσι ώστε το δάνειο να εξοφληθεί πλήρως έως τη λήξη της παρούσας σύμβασης. Κατά συνέπεια, ο παραχωρησιούχος θα δικαιούται ομόλογο ύψους 269.110,65 φράγκων ανά εκμεταλλευόμενο χιλιόμετρο.

Σύμβαση για την Κατασκευή και Εκμετάλλευση του Σιδηροδρομικού κόμβου
Θεσσαλονίκης-Κωνσταντινούπολης, ημερομηνίας 8 Οκτωβρίου 1892

ΑΡΘΡΟ 31

Η Αυτοκρατορική Κυβέρνηση εγγυάται στον παραχωρησιούχο ετήσιο ακαθάριστο έσοδο ύψους 15.500 φράγκων ανά χιλιόμετρο κατασκευασμένο και εκμεταλλευόμενο στη βασική γραμμή και στους κλάδους που πρόκειται να κατασκευαστούν προς το Dedeagatch και τη Θεσσαλονίκη. Εάν τα έσοδα εκμετάλλευσης αποδειχθούν ανεπαρκή, θα ακολουθηθεί η εξής διαδικασία για τη συμπλήρωση του ποσού των 15.500 φράγκων ως ετήσιο ακαθάριστο έσοδο ανά χιλιόμετρο γραμμής που έχει κατασκευαστεί και τεθεί σε εκμετάλλευση.

Αρ. 38

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΧΡΗΜΑΤΟΠΙΣΤΩΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Πρακτικά¹¹⁹ της Πέμπτης Συνεδρίασης, 27ης Ιανουαρίου 1923,
υπό την Προεδρία του κ. Bompard

Παρόντες:

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
Μαρκήσιος Curzon του Kedleston
Σερ Horace Rumbold

ΙΤΑΛΙΑ
Μαρκήσιος Garroni
κ. Montagna
κ. Lago

ΙΑΠΩΝΙΑ
Βαρόνος Hayashi
κ. Otchiai

ΡΟΥΜΑΝΙΑ
κ. Diamandy

ΒΕΛΓΙΟ
Βαρόνος Moncheur

ΓΑΛΛΙΑ
κ. Bompard

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
κ. Child
Ναύαρχος Bristol
κ. Grew

ΕΛΛΑΔΑ
κ. Βενιζέλος
κ. Κακλαμάνος

ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ
κ. Rakitch

ΑΛΒΑΝΙΑ
κ. Frasheri

ΤΟΥΡΚΙΑ
Ismet Πασάς
Riza Nour Μπέης
Hassan Μπέης

[593]

Παρόντες επίσης:

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
Σερ Eyre Crowe
Σερ Adam Block
κ. Ryan
κ. Payne

ΓΑΛΛΙΑ
κ. Serruys
κ. Laporte
κ. Bargeton
κ. Des Closières

119. Τα παρόντα πρακτικά δεν αντιπροσωπεύουν υπογεγραμμένες εκδοχές των ομιλιών, εκτός από εκείνες της βρετανικής αντιπροσωπείας.

κ. Forbes Adam
Δρ. Clemow
κ. Leeper
κ. Waley
κ. McClure

ΙΤΑΛΙΑ
κ. Nogara
κ. Arlotta
κ. Guariglia
κ. Salem
κ. Senni

ΙΑΠΩΝΙΑ
κ. Sato
κ. Tani
κ. Koshida
ΡΟΥΜΑΝΙΑ
κ. Contzesco

Munir Μπέης
Mustapha Sherif Μπέης

ΤΟΥΡΚΙΑ

Γενική Γραμματεία

κ. Massigli, *Γενικός Γραμματέας της Διάσκεψης*

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
κ. Spring Rice
κ. Wicks

ΙΤΑΛΙΑ
κ. Indelli
ΙΑΠΩΝΙΑ
κ. Hotta

ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ
κ. Georgevitch

κ. de Percin
κ. Sangninetti

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
κ. Gillespie
κ. Amory

ΕΛΛΑΔΑ
κ. Μιχαλακόπουλος
Στρατηγός Μαζαράκης
κ. Δενδράμης

ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΚΡΟΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΛΟΒΕΝΩΝ
κ. Milanovitch

Moukhtar Μπέης
Zekiai Μπέης

ΓΑΛΛΙΑ
κ. Lagarde

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
κ. Belin
ΒΕΛΓΙΟ
κ. Paternotte

ΤΟΥΡΚΙΑ
Rechid Safvet Μπέης

Μεταφραστής: κ. Camerlynck

[594]

Ο κ. Bombard δήλωσε ότι η Οικονομική και Χρηματοπιστωτική Επιτροπή συνεδρίασε για να λάβει γνώση των συμφωνιών και δυστυχώς, των διαφορών μεταξύ των αντιπροσωπειών των Προσκαλουσών Δυνάμεων και της τουρκικής αντιπροσωπείας.

Η έκθεση της Υγειονομικής Υποεπιτροπής της 18ης Ιανουαρίου 1923 (Παράρτημα (Α)) κατατέθηκε ενώπιον της επιτροπής:

Ο κ. Bombard ανέγνωσε την ακόλουθη δήλωση του Προέδρου της Υγειονομικής Υποεπιτροπής, κ. Barrère, ο οποίος δεν μπόρεσε να συμμετάσχει στις εργασίες της επιτροπής λόγω της αναχώρησής του από τη Λωζάννη: —

«Η έκθεση του Δρ. Clemow περιγράφει, με λεπτομέρεια και με μεγάλη ακρίβεια, τις διαπραγματεύσεις που πραγματοποιήθηκαν σε πέντε συνεδριάσεις, μεταξύ των εμπειρογνομόνων των Συμμάχων και των Riza Nour και Nihad Rechad Μπέη, μέλη ης τουρκικής αντιπροσωπείας.

«Η Τεχνική Υποεπιτροπή επιχείρησε να πετύχει συμφωνία επί των ακόλουθων ζητημάτων: —

- «1. Η σύσταση ενός διεθνούς οργάνου για τον έλεγχο της υγειονομικής προστασίας των Στενών και των τουρκικών ακτών για μερικά χρόνια, σε συνεργασία με την τουρκική διοίκηση, με σκοπό την επανασύσταση της υγειονομικής υπηρεσίας που είχε αποδιοργανωθεί από τον πόλεμο, και να διευκολυνθεί η μετάβαση από το προπολεμικό υγειονομικό καθεστώς στην πλήρη ανάληψη του ελέγχου του συνολικού υγειονομικού συστήματος από την τουρκική διοίκηση.
- «2. Η κανονικοποίηση της θέσης των υπαλλήλων του παλαιού Ανώτατου Υγειονομικού Συμβουλίου της Κωνσταντινούπολης, της υπηρεσίας συντάξεων και επιδομάτων, καθώς και η διάθεση του αποθεματικού ταμείου του συμβουλίου.
- «3. Η εποπτεία των προσκυνημάτων προς Ιερουσαλήμ και Hedjaz.
- «4. Η προσχώρηση της Τουρκίας στη Διεθνή Υγειονομική Σύμβαση της 17ης Ιανουαρίου 1912.

«Τελικά επήλθε συμφωνία επί όλων αυτών των σημείων, εκτός από το σημαντικότερο: το πρώτο.

«Μια επιτροπή, αποτελούμενη από αντιπροσώπους όλων των χωρών που εκπροσωπούνταν στο Ανώτατο Υγειονομικό Συμβούλιο Κωνσταντινούπολης, θα καθορίσει τελικά τη διάθεση των κεφαλαίων που ανήκαν στο παλαιό συμβούλιο. Η επιτροπή αυτή θα ρυθμίσει τα δικαιώματα των υπαλλήλων του συμβουλίου και όλες τις λεπτομέρειες της μετάβασης από το παλαιό στο νέο υγειονομικό καθεστώς.

«Θα δημιουργηθεί Επιτροπή Υγειονομικού Συντονισμού των Προσκυνημάτων από τις ενδιαφερόμενες χώρες. Η εν λόγω επιτροπή θα συντονίζει τα διάφορα μέτρα που λαμβάνονται στις χώρες αυτές και θα προσπαθεί να τα απλοποιήσει και να τα καταστήσει πιο αποτελεσματικά.

«Τέλος, η Τουρκία αναλαμβάνει να επικυρώσει τη Διεθνή Υγειονομική Σύμβαση της 17ης Ιανουαρίου 1912, της οποίας είναι συμβαλλόμενο μέρος, με ορισμένες επιφυλάξεις ως προς τα άρθρα 54, 88 και 90, οι οποίες δεν σχετίζονται με τις θεμελιώδεις αρχές της σύμβασης.

[595]

«Δυστυχώς, η τουρκική αντιπροσωπεία δεν αποδέχθηκε την πρόταση των Συμμάχων για τη δημιουργία, μόνο για πέντε χρόνια, ενός υγειονομικού συμβουλίου, αποτελούμενου από τέσσερις γιατρούς, εκ των οποίων ο πρόεδρος θα ήταν Τούρκος και οι άλλοι τρεις θα προέρχονταν από διαφορετικές εθνικότητες και θα επιλέγονταν από την Τουρκική Κυβέρνηση βάσει καταλόγου που θα καταρτιζόταν από την Επιτροπή Υγείας της Κ.τ.Ε. και από το Διεθνές Γραφείο Δημόσιας Υγείας. Οι αρμοδιότητες αυτής της επιτροπής θα περιορίζονταν στον έλεγχο της υγειονομικής υπηρεσίας των Στενών.

«Πιστεύω ότι τελικά θα επιτευχθεί συμφωνία επί μιας πρότασης τόσο λογικής, η οποία στην πραγματικότητα αντιπροσωπεύει το ελάχιστο που δικαιούνται να απαιτήσουν οι υγειονομικές αρχές προκειμένου να προστατεύσουν τη δημόσια υγεία από τις μάστιγες που την απειλούν διαρκώς. Μόνο χάρη στην στενή συνεργασία που υπάρχει μεταξύ τους –και η οποία έχει ενσωματωθεί σε διεθνείς συμβάσεις που εφαρμόζονται με συνέπεια– έχουν καταφέρει να προστατεύσουν την Ευρώπη από σοβαρές επιδημίες. Στην ουσία πρόκειται για τη διάσωση εκατοντάδων χιλιάδων ανθρώπινων ζωών. Θα ήταν θλιβερό αν η υγεία του κόσμου κινδύνευε εξαιτίας αυτής της απρόσμενης διαφωνίας.»

Ο Σερ H. Rumbold δήλωσε ότι η βρετανική αντιπροσωπεία υποστηρίζει τη δήλωση του κ. Barrère. Θεώρησε πολύ σημαντικό να αντιληφθεί η κοινή γνώμη τη σοβαρότητα του ζητήματος και να λάβει υπόψη την αντίθεση της τουρκικής αντιπροσωπείας στη δημιουργία υγειονομικής επιτροπής. Το Ανώτατο Υγειονομικό Συμβούλιο Κωνσταντινουπόλεως λειτουργούσε για περισσότερα από εβδομήντα πέντε χρόνια και είχε προσφέρει σημαντικές υπηρεσίες σε όλες τις χώρες

της Μεσογείου. Δύο θεσμοί –η Κ.τ.Ε. και το Διεθνές Γραφείο Δημόσιας Υγείας– κατέβαλλαν εκείνη τη στιγμή προσπάθειες για να αποτρέψουν την εξάπλωση μεταδοτικών ασθενειών από τη Ρωσία προς τη Δύση. Η βρετανική κυβέρνηση, ειδικότερα, είχε προσπαθήσει να δημιουργήσει ένα υγειονομικό φράγμα για να προστατεύσει την επικράτειά της από εισβολή επιδημιών. Θεωρητικά, αυτό το φράγμα θα έπρεπε να εκτείνεται από τη Βαλτική έως τη Μαύρη Θάλασσα. Η υγειονομική επιτροπή των Στενών, την οποία επιθυμούσαν να δημιουργήσουν οι Προσκαλούσες Δυνάμεις, θα αποτελούσε προέκταση του υγειονομικού φραγμού που απομόνωνε την Ανατολική Ευρώπη. Ήταν επιθυμητό η υγειονομική άμυνα των Στενών να είναι εξίσου πλήρης με εκείνη της Διώρυγας του Σουέζ. Οι κυβερνήσεις των Συμμάχων είχαν φτάσει στα όρια των παραχωρήσεων προτείνοντας τη δημιουργία υγειονομικής επιτροπής για πέντε χρόνια. Η τουρκική αντιπροσωπεία απέρριψε την πρόταση με το επιχείρημα ότι ήταν τέτοιας φύσης ώστε να θίγει την κυριαρχία και την ανεξαρτησία της Τουρκίας. Επανέλαβε τα επιχειρήματα που είχε χρησιμοποιήσει σχετικά με τον ορισμό του δικαστικού καθεστώτος για τους αλλοδαπούς που διαμένουν στην Τουρκία. Επιπλέον, επέμεινε ότι οι τούρκοι γιατροί είναι εξίσου ικανοί με τους γιατρούς των δυτικοευρωπαϊκών χωρών. Για όλα αυτά τα επιχειρήματα, οι Συμμαχικές Δυνάμεις είχαν ήδη κάνει αρκετές παραχωρήσεις, μειώνοντας τη διάρκεια λειτουργίας της Υγειονομικής Επιτροπής των Στενών από δεκαπέντε σε δέκα και τελικά σε πέντε χρόνια. Ήταν ακριβώς για να δοθεί η ευκαιρία στο τουρκικό ιατρικό προσωπικό να αποδείξει την επάρκειά του που οι Προσκαλούσες Δυνάμεις είχαν σχεδιάσει αυτό το εξαιρετικά σύντομο μεταβατικό καθεστώς.

Ο Σερ H. Rumbold τόνισε την τεράστια σημασία της

[596]

υγειονομικής άμυνας των Στενών. Επιδημίες μάστιζαν τη Ρωσία και τον Καύκασο. Πλήθη προσκυνητών, που θα μπορούσαν να μεταδώσουν τις επιδημίες, περνούσαν από τα Στενά. Ήταν απίστευτο ότι η τουρκική αντιπροσωπεία απέρριψε αυτή την εξαιρετικά μετριοπαθή πρόταση. Η κοινή γνώμη παγκοσμίως θα εντυπωσιαζόταν από τις ουσιαστικές παραχωρήσεις των αντιπροσωπειών των Συμμάχων και θα τις αντιπαρέβαλλε με την αδιαλλαξία της Τουρκικής Κυβέρνησης. Φαινόταν ανίκανη να αντιληφθεί το τεράστιο ενδιαφέρον που έδειχνε η Ευρώπη για το ζήτημα.

Αν η τουρκική αντιπροσωπεία επέμενε στη στάση της, ήταν βέβαιο ότι θα αναλάμβανε σοβαρή ευθύνη απέναντι στον κόσμο.

Ο κ. Bompard ρώτησε την τουρκική αντιπροσωπεία εάν, μετά την έκκληση του Σερ H. Rumbold, ήταν έτοιμη να αποσύρει τις επιφυλάξεις της ως προς το άρθρο 1 και το άρθρο 2 των υγειονομικών διατάξεων.

Ο Ismet Πασάς δήλωσε τα εξής: —

«Μια σοβαρή επιδημία χολέρας, η οποία έφτασε στην Κωνσταντινούπολη από την Ινδία το 1819, ώθησε την Τουρκία να λάβει υγειονομικά μέτρα στα σύνορά της και να ξεκινήσει την οργάνωση μιας υγειονομικής υπηρεσίας.

«Όμως, καθώς οι ευρωπαϊκές δυνάμεις αρνήθηκαν να επιτρέψουν την επιθεώρηση των πλοίων τους, εκτός εάν αναγνωριζόταν το δικαίωμά τους να συμμετέχουν σε θέματα υγιεινής και στον υγειονομικό έλεγχο στην Τουρκία. Η Τουρκία αναγκάστηκε να αποδεχθεί τις απαιτήσεις της Ευρώπης προκειμένου να μπορέσει να εφαρμόσει τα ανθρωπιστικά μέτρα που κάθε κυβέρνηση οφείλει να λαμβάνει. Έτσι θεσπίστηκαν οι υγειονομικές Διομολογήσεις στην Οθωμανική Αυτοκρατορία.

«Αυτή η διεθνής οργάνωση, η οποία ιδρύθηκε όπως περιέγραψα, δεν λειτούργησε καλά. Πολλά άτομα που δεν είχαν καμία σχέση με την ιατρική επιστήμη κατέλαβαν θέσεις που θα έπρεπε να είχαν δοθεί σε γιατρούς, και ο αριθμός τους ήταν μεγάλος, όπως και τα έξοδα που συνεπαγόταν η παρουσία τους. Επιπλέον, οι μέθοδοι που εφαρμόζονταν και τα μέτρα που λάμβανε η διοίκηση ήταν πάντοτε παρωχημένα και σε καμία περίπτωση δεν συμβάδισαν με την πρό-

οδο της ιατρικής επιστήμης. Τα ελαττώματα της υπηρεσίας επισημάνθηκαν σε έκθεση, που δημοσιοποιήθηκε από το Γραφείο Υγείας της Κ.τ.Ε., καθώς και σε άλλα έγγραφα που προέρχονταν από ξένες πηγές.

«Τα επιχειρήματα που προέβλεπαν οι Συμμαχικές Δυνάμεις για να δικαιολογήσουν την αναγκαιότητα υγειονομικών παραχωρήσεων –οι οποίες σήμερα αποκαλούνται «μεταβατικό καθεστώς» και «υγειονομική συνεργασία της Ευρώπης»– είναι τα εξής: —

- «1. Οι επιδημίες ξεκινούν από την Ανατολή.
- «2. Τα προσκυνήματα διαδίδουν αυτές τις ασθένειες.
- «3. Η Κωνσταντινούπολη είναι η πύλη της Ευρώπης.
- «4. Η Τουρκία χρειάζεται ευρωπαϊκό υγειονομικό προσωπικό.
- «Αυτά τα επιχειρήματα είναι αβάσιμα, διότι: —

- «1. Οι επιδημίες εμφανίζονται μόνο στην Ινδία, στην Αίγυπτο, στο Hedjaz και στη Basra. Καμία ευθύνη, επομένως, δεν μπορεί να αποδοθεί στην Τουρκία ως προς αυτό.
- «2. Η μεγάλη πλειονότητα των προσκυνητών φτάνει μέσω του Bab-el-Mandeb, της Ερυθράς Θάλασσας και της Διώρυγας του Σουέζ. Όσον αφορά τους

[597]

προσκυνητές από τη Basra, είναι πολύ πιο φυσικό να υποβάλλονται σε υγειονομικά μέτρα στο Batoum παρά στην Κωνσταντινούπολη, διότι με αυτόν τον τρόπο θα προστατευόταν τόσο η Τουρκία όσο και η Ευρώπη.

- «3. Είναι παράλογο να υποβάλλεται η Τουρκία σε διεθνή διοίκηση με το πρόσχημα ότι η Κωνσταντινούπολη είναι η πύλη της Ευρώπης, διότι στην πραγματικότητα οι σημαντικότερες πύλες της Ευρώπης είναι τα μεσογειακά λιμάνια, όπως η Μασσαλία και η Γένοβα, και αυτά τα λιμάνια βρίσκονται σε άμεση επαφή με τη Διώρυγα του Σουέζ, η οποία αποτελεί πύλη μέσω της οποίας εισάγονται οι επιδημίες.
- «4. Η Τουρκία διαθέτει εξαιρετικό υγειονομικό προσωπικό. Έχει επίσης ιατρική σχολή σχεδόν εκατό ετών, η οποία έχει σημειώσει σημαντική πρόοδο, ιδίως κατά το τελευταίο τέταρτο του αιώνα, και είναι –όπως έχει αποδειχθεί στην πράξη– αναμφίβολα ισάξια με αντίστοιχες σχολές της Ευρώπης. Η Τουρκία διαθέτει επίσης πρώτης τάξεως νοσοκομεία, εργαστήρια και γιατρούς οι οποίοι, αφού σπούδασαν στην Κωνσταντινούπολη, εργάστηκαν επίσης σε διάφορες σχολές και νοσοκομεία της Ευρώπης. Επιπλέον, το ίδιο το Ανώτατο Υγειονομικό Συμβούλιο Κωνσταντινουπόλεως χρησιμοποιούσε σε μεγάλο βαθμό ορούς που παρασκευάζονταν σε τουρκικά εργαστήρια για την αντιμετώπιση της πανούκλας και της χολέρας.

«Η Τουρκία μπορεί επομένως να είναι υπερήφανη για τα υγειονομικά της ιδρύματα και για τους γιατρούς της.

«Οι παραπάνω διαπιστώσεις δείχνουν ότι ένα ξένο υγειονομικό ίδρυμα στην Κωνσταντινούπολη θα ήταν άχρηστο.

«Καθώς διαθέτει ήδη ένα ολοκληρωμένο υγειονομικό σύστημα, η Τουρκία θεωρεί ότι οι υγειονομικές Διομολογήσεις είναι ιδιαίτερα επώδυνες για την ίδια.

«Η τουρκική αντιπροσωπεία, σύμφωνα με το τέταρτο σχέδιο πρότασης της Υγειονομικής Υποεπιτροπής, αποδέχθηκε τη Διεθνή Επιτροπή για τη λήψη υγειονομικών μέτρων σχετικά με τους προσκυνητές. Έχει προσχωρήσει σε όλες τις διεθνείς συμβάσεις που αφορούν υγειονομικά ζητήματα. Συνεπώς, η Υγειονομική Υποεπιτροπή έχει δώσει επαρκείς αποδείξεις της καλής της θέλησης. Από την άλλη πλευρά, από την κατάργηση των Διομολογήσεων και έπειτα, η Τουρκία έχει εκπληρώσει με τον πιο άρτιο τρόπο και με αποκλειστικά τουρκικό προσωπικό τα καθήκοντα της υγειονομικής υπηρεσίας στην Κωνσταντινούπολη. Με αυτόν τον τρόπο έχει αποδείξει ότι είναι ικανή να διαχειρίζεται αυτή την υπηρεσία αποκλειστικά με δικούς της πόρους.

«Αλλά υπό αυτές τις συνθήκες, θα ήταν άδικο να προταθεί η σύσταση μιας «Υγειονομικής Επιτροπής των Στενών», η οποία, ανεξαρτήτως της μορφής που θα έπαιρνε, θα ισοδυναμούσε με παρέμβαση στις εσωτερικές υποθέσεις της Τουρκίας.

«Η τουρκική αντιπροσωπεία αποδέχεται όλες τις προτάσεις των αντιπροσωπειών των Συμμάχων, εκτός από εκείνες που αφορούν την εν λόγω επιτροπή.

«Η τουρκική αντιπροσωπεία είχε διατυπώσει επιφυλάξεις σχετικά με τη Σύμβαση περί Οπίου, προκειμένου να έχει χρόνο να μελετήσει το ζήτημα. Η τουρκική αντιπροσωπεία είναι στην ευχάριστη θέση να δηλώσει ότι προσχωρεί επίσης και σε αυτή τη σύμβαση. Ελπίζει ειλικρινά ότι οι αντιπροσωπείες των Συμμάχων θα εγκαταλείψουν από την πλευρά τους την πρόταση σχετικά με τη δημιουργία της Υγειονομικής Επιτροπής των Στενών.

«Η τουρκική αντιπροσωπεία θα ήταν ευτυχής εάν, ενόψει αυτών

[598]

των σκέψεων, οι Δυνάμεις αποφάσιζαν να εγκαταλείψουν την πρόταση και έτσι να επιτρέψουν την επίτευξη πλήρους συμφωνίας επί του ζητήματος αυτού.»

Ο κ. Bompard απάντησε ότι από τη δήλωση του Ismet Πασά προέκυπτε σαφώς ότι η τουρκική αντιπροσωπεία διατηρούσε την αντίθεσή της προς το άρθρο 1 και προς τις δύο πρώτες παραγράφους του άρθρου 2 των υγειονομικών διατάξεων, αλλά αποδεχόταν όλες τις υπόλοιπες διατάξεις.

Σχέδιο άρθρων σχετικά με την ιδιοκτησία, τα δικαιώματα και συμφέροντα, τα συμβόλαια, τις παραγραφές και τις αποφάσεις, τις παραχωρήσεις, τα χρέη, καθώς και τη βιομηχανική, πνευματική και καλλιτεχνική ιδιοκτησία (παράρτημα (β)) υποβλήθηκε στην Επιτροπή από τις αντιπροσωπείες της Βρετανίας, της Γαλλίας και της Ιταλίας.

Ο κ. Nogara ανέφερε ότι η Οικονομική Υποεπιτροπή είχε αναλάβει ένα εξαιρετικά δύσκολο έργο. Είχε επιτύχει πλήρη συμφωνία σε μεγάλο αριθμό διατάξεων, αλλά σε άλλες διατάξεις η συμφωνία ήταν αδύνατη.

Ο Ismet Πασάς δήλωσε ότι δεν μπορούσε να αποκρύψει την έκπληξη της τουρκικής αντιπροσωπείας για τον τρόπο με τον οποίο είχαν διατυπωθεί οι προτάσεις, καθώς δεν του έδιναν σαφή εικόνα των απαιτήσεων των Συμμάχων. Σε διάφορες περιπτώσεις είχαν υποβληθεί προτάσεις προς την τουρκική αντιπροσωπεία οι οποίες δεν είχαν καθόλου προαναγγελθεί από προηγούμενες προτάσεις. Για παράδειγμα, μεταξύ των τελευταίων διατάξεων υπήρχαν εντελώς νέες διατάξεις για τις οποίες μέχρι τότε δεν είχε γίνει καμία αναφορά, ούτε στις υποεπιτροπές ούτε αλλού. Επιπλέον, υπήρχαν και άλλες προτάσεις που εκείνη την ημέρα παρουσιάστηκαν με εντελώς διαφορετική μορφή από εκείνη που είχε συμφωνηθεί επί της αρχής.

Ο Ismet Πασάς θεώρησε ότι αυτές οι προτάσεις θα έπρεπε να συνοδεύονται από τις εκθέσεις της υποεπιτροπής, αλλά δεν είχε γνώση καμίας τέτοιας έκθεσης. Απέφυγε να δηλώσει ανοιχτά ότι όλες αυτές οι πιθανές και φανταστικές δυσκολίες είχαν συγκεντρωθεί σχεδόν σκόπιμα, ώστε να καταστεί αδύνατη η εξεύρεση λύσης.

Ο κ. Nogara συμμερίστηκε τη δυσaréσκεια του Ismet Πασά που δεν ήταν δυνατόν να παρουσιαστεί στην επιτροπή η έκθεση σχετικά με τις συζητήσεις της υποεπιτροπής. Όμως, ένα τέτοιο έργο ήταν ιδιαίτερα δύσκολο, καθώς η διαφωνία που επικρατούσε ως προς ζητήματα αρχής καθιστούσε αδύνατη τη διαμόρφωση ενός συμφωνημένου κειμένου.

Η υποεπιτροπή δεν μπόρεσε να συνεδριάσει μετά τις 15 Ιανουαρίου, καθώς η τουρκική αντιπροσωπεία, κατά τη συνεδρίαση εκείνης της ημέρας, δήλωσε ότι δεν μπορούσε να αποδεχθεί τις αρχές που διέπουν τις διατάξεις που πρότειναν οι Σύμμαχοι σχετικά με την ιδιοκτησία, τα δικαιώματα και τα συμφέροντα.

Παρά την επιθυμία τους για συμβιβασμό, ήταν αδύνατο για τις Κυβερνήσεις των Συμμάχων να αποδεχθούν την άποψη της τουρκικής αντιπροσωπείας, σύμφωνα με την οποία οι ίδιες οι Κυβερνήσεις των Συμμάχων ήταν υπεύθυνες για την αποκατάσταση της τουρκικής ιδιοκτησίας, των δικαιωμάτων και των συμφερόντων σε αποσπασμένες περιοχές. Αυτή η ουσιώδης δυσκολία δεν μπορούσε να ξεπεραστεί, από την άλλη πλευρά, όμως, επήλθε συμφωνία επί των υπόλοιπων διατάξεων. Ήταν πιθανό ότι σε αυτό το πλαίσιο θα προέκυπταν ορισμένα ζητήματα διατύπωσης, αλλά θα μπορούσαν αναμφίβολα να διευθετηθούν εύκολα.

[599]

Όσον αφορά τις εταιρείες, η τουρκική αντιπροσωπεία απαίτησε οι τουρκικές εταιρείες να μην εξομοιωθούν με τις συμμαχικές. Σε κάποιο βαθμό, οι αντιπροσωπείες των Προσκαλουσών Δυνάμεων ανταποκρίθηκαν σε αυτό το αίτημα, καθώς είχαν συντάξει ειδική πρόβλεψη για κάθε είδους εταιρείας. Με αυτόν τον τρόπο έκαναν μια σημαντική παραχώρηση, αφού παραιτήθηκαν από το γενικά αποδεκτό δικαίωμα μιας κυβέρνησης να προστατεύει τους υπηκόους της. Ωστόσο, δεν θεώρησαν δικαιολογημένο να εγκαταλείψουν την προστασία των εταιρειών περιορισμένης ευθύνης στις οποίες κυριαρχούσαν τα συμφέροντα των Συμμάχων, μόνο και μόνο επειδή αυτές οι εταιρείες χαρακτηρίζονταν ως τουρκικές. Για τα υπόλοιπα, θεώρησαν ότι σε περίπτωση διαφωνίας με την Τουρκική Κυβέρνηση, η διαφορά θα έπρεπε να επιλυθεί από Διαιτητική Επιτροπή. Παρά τις παραχωρήσεις αυτές, η τουρκική αντιπροσωπεία απέρριψε τις προτάσεις των Συμμάχων.

Ήταν αλήθεια ότι ορισμένες νέες διατάξεις, οι οποίες δεν είχαν συζητηθεί στην υποεπιτροπή, περιλαμβάνονταν μεταξύ των διατάξεων που παρουσιάστηκαν. Αυτό συνέβη επειδή, υπό την πίεση των περιστάσεων, οι αντιπροσωπείες των Συμμάχων είχαν υποχρεωθεί να προτείνουν διατάξεις που αποτελούσαν αναγκαίο συμπλήρωμα άλλων. Οι διατάξεις αυτές αφορούσαν, ειδικότερα, συναλλαγές που πραγματοποιήθηκαν στην Τουρκία μετά την ανακωχή.

Ο Ismet Πασάς υπέβαλε τις ακόλουθες παρατηρήσεις σχετικά με τις διατάξεις που αφορούν την ιδιοκτησία, τα δικαιώματα και τα συμφέροντα: —

Άρθρο 1, παράγραφος 1

Στην πρώτη παράγραφο του άρθρου 1, η ημερομηνία 1η Αυγούστου 1914 θα πρέπει να αντικατασταθεί από την 29η Οκτωβρίου 1914, η οποία είναι η ημερομηνία κατά την οποία η Τουρκία εισήλθε στον πόλεμο. Με τον ίδιο τρόπο, όλες οι ημερομηνίες στα υπόλοιπα άρθρα της συνθήκης θα πρέπει να διορθωθούν ώστε η έναρξη των εχθροπραξιών να καθοριστεί άπαξ διά παντός.

Παράγραφος 2

Θα πρέπει να διευκρινιστεί ότι οι τουρκικές ιδιοκτησίες, τα δικαιώματα και τα συμφέροντα των οποίων ζητείται η αποκατάσταση, δεν αφορούν μόνο περιοχές που πριν τον πόλεμο υπάγονταν στην κυριαρχία των Συμμαχικών Δυνάμεων, αλλά ότι η αποκατάσταση ισχύει εξίσου για τουρκική ιδιοκτησία, δικαιώματα και συμφέροντα σε περιοχές που εξακολουθούν να βρίσκονται υπό την κατοχή των Δυνάμεων αυτών. Επιπλέον, θα πρέπει να γίνει ειδική μνεία για την Ελλάδα, σε αυτή την παράγραφο.

Ομοίως, η ιδιωτική περιουσία του τουρκικού κράτους, καθώς και η περιουσία της Αυλής και Στέμματος, θα πρέπει να περιλαμβάνεται στην τουρκική περιουσία. Καθότι, σύμφωνα με τις αρχές που υιοθετήθηκαν από τις Συμμαχικές Δυνάμεις στις συνθήκες που συνήφθησαν με την Αυστρία και τη Βουλγαρία, και σύμφωνα με το δίκαιο, ο ιδιωτικός χαρακτήρας αυτής της περιουσίας απαιτεί την επιστροφή της στους νόμιμους ιδιοκτήτες της.

Παράγραφος 3

Όπως προκύπτει από το άρθρο 1 και ιδιαίτερα από την παράγραφο 3, οι Σύμμαχοι προβάλλουν κατηγορηματικά αξίωση για την αποκατάσταση της περιουσίας, των δικαιωμάτων και των συμφερόντων των υπηκόων του και επιμένουν στην ανάγκη

αποζημίωσης τρίτων για τις ζημίες που υπέστησαν εξαιτίας της εν λόγω αποκατάστασης. Ωστόσο, σύμφωνα με την αρχή που έχει αποδεχθεί η τουρκική αντιπροσωπεία, μόνο οι δημεύσεις και οι ζημίες που αφορούν την ιδιοκτησία, τα δικαιώματα και τα συμφέροντα υπηκόων των δύο μερών, οι οποίες πραγματοποιήθηκαν ή προκλήθηκαν από κράτος, θα πρέπει να συνεπάγονται ευθύνη του εν λόγω κράτους.

Κατά συνέπεια, τα ενδιαφερόμενα μέρη είναι ασφαλώς ελεύθερα να προσφύγουν στα αρμόδια δικαστήρια και αρχές για όλες τις πράξεις και ενέργειες που διενεργήθηκαν από ιδιώτες εις βάρος των δικαιωμάτων τους. Είναι αναγκαίο μόνο να τροποποιηθεί η παράγραφος κατά τρόπο ώστε να καταδεικνύεται ότι τα ενδιαφερόμενα κράτη μπορούν να λάβουν μέτρα για την άμεση εφαρμογή των αιτήσεων αποκατάστασης της εν λόγω περιουσίας.

Η τουρκική αντιπροσωπεία αισθάνεται υποχρεωμένη να προσθέσει ότι η Τουρκία δεν απέλασε κατά τη διάρκεια του Μεγάλου Πολέμου υπηκόους των Συμμαχικών Δυνάμεων, αλλά ότι αυτοί συνέχισαν ελεύθερα την άσκηση του επαγγέλματός τους και απολάμβαναν τα ίδια δικαιώματα με τους τούρκους υπηκόους ως προς την ελεύθερη διάθεση της περιουσίας τους. Κατά συνέπεια, είναι άδικο να θεωρείται η Τουρκική Κυβέρνηση υπεύθυνη για τις ζημίες που υπέστησαν οι υπήκοοι των Συμμαχικών Δυνάμεων από ιδιώτες, ενώ δεν είχε επιβάλει κανέναν περιορισμό στους εν λόγω υπηκόους.

Η τουρκική αντιπροσωπεία θεωρεί ότι δεν θα πρέπει να ενταχθούν στη Συνθήκη διατάξεις που αφορούν τουρκικές εταιρείες. Θα εξηγήσει αναλυτικά τις απόψεις της στο άρθρο 8.

Άρθρο 2

Το άρθρο αυτό αφορά τα κατάλληλα διοικητικά μέτρα που θα καταστήσουν δυνατή την αναζήτηση περιουσίας που ανήκει στις Συμμαχικές Δυνάμεις και στους υπηκόους τους, η οποία περιουσία ενδέχεται να έχει μεταφερθεί από τουρκικές δυνάμεις ή αξιωματούχους στην επικράτεια μιας εκ των Συμμαχικών δυνάμεων.

Αν γινόταν αποδεκτή αυτή η αρχή, οι Συμμαχικές Δυνάμεις που για μεγάλο χρονικό διάστημα κατέχουν σημαντικά τμήματα της Τουρκίας θα έπρεπε επίσης να επιτρέψουν την πραγματοποίηση αντίστοιχων ερευνών στη δική τους επικράτεια και να επιτρέψουν την επιστροφή αντικειμένων που ανήκουν στην Τουρκία ή σε τούρκους υπηκόους, εφόσον έχουν ταυτοποιηθεί, στους νόμιμους ιδιοκτήτες τους.

Κατά συνέπεια, το άρθρο αυτό θα πρέπει να τροποποιηθεί με σεβασμό στην αρχή της αμοιβαιότητας. Επιπλέον, οι έρευνες αυτές θα πρέπει να περιορίζονται σε αντικείμενα που μπορούν να ταυτοποιηθούν. Μετρητά και τίτλοι θα πρέπει επομένως να εξαιρεθούν. Διαφορετικά, το μόνο αποτέλεσμα που θα προκύψει θα είναι η μαζική προσβολή του απαραβίαστου των προσώπων και των κατοικιών.

Άρθρο 3

Η τουρκική αντιπροσωπεία ζητεί να αντικατασταθεί η ημερομηνία της πρώτης παραγράφου με την 29η Οκτωβρίου 1914. Θεωρεί επίσης περιττή τη διάταξη της ίδιας παραγράφου που αναφέρεται στην απόκτηση υπηκοότητας συμμαχικών κρατών από τους κατοίκους των αποσπασθέντων περιοχών.

Στην κατηγορία της τουρκικής περιουσίας που πρόκειται να αποκατασταθεί, είναι αναγκαίο, επιπλέον, να συμπεριληφθεί η ιδιωτική περιουσία

του τουρκικού κράτους, η περιουσία της Αυλής και του Στέμματος, καθώς και ο σιδηρόδρομος του Hedjaz. Οι λόγοι για το άρθρο αυτό εξηγούνται στο άρθρο 1.

Ο Σιδηρόδρομος του Hedjaz είναι ίδρυμα που ανήκει στο Χαλιφάτο και δημιουργήθηκε με

τα χρήματα και τη βοήθεια όλων των μουσουλμάνων. Είναι επομένως φυσικό το Χαλιφάτο να είναι ο ιδιοκτήτης και διαχειριστής του.

Για να αποδείξει το δίκαιο των αιτημάτων της, η τουρκική αντιπροσωπεία επιθυμεί να καταγράψει το γεγονός ότι ο σιδηρόδρομος αυτός δεν είχε υπαχθεί ποτέ στο Υπουργείο Δημοσίων Έργων, αλλά ήταν πάντοτε ανεξάρτητη διοίκηση.

Είναι επιθυμητό να τροποποιηθεί η τρίτη παράγραφος του άρθρου 2 σύμφωνα με τις αντίστοιχες παραγράφους του άρθρου 1. Δηλαδή, αρκεί να δηλωθεί ότι η τοπική κυβέρνηση θα λάβει τα απαραίτητα μέτρα για να διευκολύνει την αποκατάσταση της περιουσίας στον νόμιμο ιδιοκτήτη της, όταν αυτή κατέχεται από τρίτο πρόσωπο.

Άρθρο 4

Η τουρκική αντιπροσωπεία έχει εξηγήσει επανειλημμένα και εκτενώς το δίκαιο της αναστολής των Διομολογήσεων από την Τουρκία το 1914. Δεν μπορεί επομένως να τίθεται κανένα ζήτημα επιστροφής φόρων που εισπράχθηκαν από αλλοδαπούς στην ίδια βάση όπως και από τούρκους υπηκόους. Είναι επίσης φυσικό ότι οι φόροι που δεν έχουν εισπραχθεί μέχρι σήμερα θα πρέπει να εισπραχθούν από εδώ και στο εξής.

Η τουρκική αντιπροσωπεία ζητεί επομένως την κατάργηση του άρθρου αυτού.

Άρθρο 5

Το άρθρο αυτό αφορά το ζήτημα της αποζημίωσης των τούρκων υπηκόων για ζημιές που προκλήθηκαν στην περιουσία τους, αποκλειστικά από έκτακτα πολεμικά μέτρα, εντός της επικράτειας των Συμμαχικών Δυνάμεων.

Το άρθρο 7, το οποίο αφορά την αποζημίωση των υπηκόων των Συμμαχικών Δυνάμεων για την περιουσία τους στην Τουρκία, δεν αναφέρει απλώς έκτακτα στρατιωτικά μέτρα, αλλά προχωρά και δηλώνει ότι θα αποζημιωθούν για περιουσία που δεν υφίσταται πλέον και για ζημιές που προκλήθηκαν από πολεμικές ενέργειες, δεσμεύσεις, επιτάξεις, πράξεις διάθεσης και δημεύσεις, ή από οποιαδήποτε επιζήμια πράξη ή απόφαση.

Βάσει της αρχής της αμοιβαιότητας, οι ίδιες διατυπώσεις θα πρέπει να ενταχθούν και στο παρόν άρθρο.

Η τουρκική αντιπροσωπεία ζητεί αποζημίωση, όχι μόνο σχετικά με την τουρκική περιουσία, τα δικαιώματα και τα συμφέροντα στην επικράτεια των Συμμαχικών Δυνάμεων, αλλά και για την ιδιωτική περιουσία του Κράτους, της Αυλής ή των τούρκων υπηκόων, η οποία δεν μπορεί να αποκατασταθεί ή έχει υποστεί ζημία ή βλάβη ως αποτέλεσμα παρόμοιων ενεργειών ωσάν αυτές που αναφέρθηκαν παραπάνω, από τις δυνάμεις κατοχής, είτε σε αποσχισμένες είτε σε άλλες περιοχές της Τουρκίας.

Κατά την υποβολή αυτού του αιτήματος, η Τουρκία βασίζεται στο γεγονός ότι οι Συμμαχικές Δυνάμεις, καταλαμβάνοντας ορισμένα τμήματα της Τουρκίας μετά την Ανακωχή του Μούδρου, η οποία έθεσε τέλος στην εμπόλεμη κατάσταση, ανέλαβαν

[602]

την ευθύνη για την εν λόγω κατοχή, την οποία, επίσης, εμείς δεν αναγνωρίσαμε. Είναι φυσικό ότι, σύμφωνα με τη Σύμβαση της Χάγης, οι Συμμαχικές Δυνάμεις θα πρέπει να θεωρούνται υπεύθυνες για κάθε πράξη που διαπράχθηκε εις βάρος των ενδιαφερόμενων μερών σε εδάφη που καταλήφθηκαν από τους στρατούς και από τις διοικητικές αρχές τους. Το γεγονός ότι οι Σύμμαχοι διατήρησαν ορισμένες διοικήσεις και ορισμένους αξιωματούχους της παλαιάς Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στις ζώνες κατοχής δεν μπορεί να απαλλάξει τους Συμμάχους από την ευθύνη. Διότι οι αξιωματούχοι αυτοί εκτελούσαν τα καθήκοντά τους υπό την εξουσία και την επιρροή των δυνάμεων κατοχής και ήταν υποχρεωμένοι να ενεργούν σύμφωνα με τις επιθυμίες τους. Η τουρκική αντιπροσωπεία προτείνει να προστεθεί στο άρθρο αυτό παράγραφος που να δηλώνει

ότι η Τουρκική Κυβέρνηση δεν θα αποδεχθεί καμία ευθύνη για ζημίες που προκλήθηκαν σε ξένη περιουσία κατά την περίοδο της κατοχής. Επιπλέον, θεωρούμε αναγκαία την κατάργηση της τελευταίας παραγράφου του άρθρου 5 στο σχέδιο των Συμμάχων, διότι η παράγραφος αυτή επιτρέπει στις Συμμαχικές Δυνάμεις να αποφύγουν πλήρως την ευθύνη που έχουν αναλάβει σε σχέση με την τουρκική περιουσία.

Άρθρο 6

Η τουρκική αντιπροσωπεία αποδέχεται το άρθρο 6 του σχεδίου των Συμμάχων ως έχει.

Άρθρο 7

Όσον αφορά το άρθρο 7, είναι αναγκαίο: —

1. να αντικατασταθεί η ημερομηνία που αναφέρεται στο άρθρο με την 29η Οκτωβρίου 1914.
2. Να καταστούν οι διατάξεις του άρθρου αμοιβαίες, δηλαδή να δηλωθεί ότι οι αγωγές ή αξιώσεις που είχαν ασκηθεί από οποιοδήποτε από τα συμβαλλόμενα μέρη ή από τους υπηκόους τους πριν από τον πόλεμο κατά του άλλου μέρους ή των υπηκόων του, θα συνεχιστούν και θα επιλυθούν σύμφωνα με τους νόμους και τις διαδικασίες που ισχύουν κατά τον χρόνο έναρξης ισχύος της συνθήκης. Διότι η Τουρκία, έχοντας καταργήσει το καθεστώς των Διομολογήσεων, δεν μπορεί να δεχθεί ότι παλαιές δίκες θα κριθούν σύμφωνα με ένα εξαιρετικό καθεστώς.

Άρθρο 8

Για πανομοιότυπους λόγους, το παρόν άρθρο θα πρέπει να τροποποιηθεί κατά τον ίδιο τρόπο με το άρθρο 5, σύμφωνα με τις αρχές της αμοιβαιότητας.

Άρθρο 9

Η Τουρκική Κυβέρνηση θεωρεί ότι τα δικαιώματα και τα συμφέροντα των τουρκικών εταιρειών, των οποίων το κεφάλαιο έχει σε μεγάλο βαθμό καλυφθεί από υπηκόους των Συμμαχικών Δυνάμεων, αλλά οι οποίες έχουν συσταθεί σύμφωνα με τους τουρκικούς νόμους και καταστατικά, δεν διαφέρουν καθ' οιονδήποτε τρόπο από τα δικαιώματα και τα συμφέροντα των λοιπών τούρκων υπηκόων και δεν απολαμβάνουν κανενός ειδικού προνομίου.

Η ένταξη στη συνθήκη διατάξεων που αφορούν τις σχέσεις μιας Κυβέρνησης με τους ίδιους τους υπηκόους της είναι, επιπλέον, ασυμβίβαστη με την κυριαρχία και την ανεξαρτησία της εν λόγω Κυβέρνησης. Επιπλέον, ακόμη και αν γινόταν αποδεκτό ότι οι υπήκοοι των Συμμαχικών Δυνάμεων κατέχουν, αυτή τη στιγμή,

[603]

το μεγαλύτερο μέρος του κεφαλαίου αυτών των εταιρειών, το αίτημα που αντιμετωπίζουμε δεν θα είχε νομική βάση, καθώς οι μετοχές αυτών των εταιρειών μεταβιβάζονται συνεχώς και το νομικό πρόσωπο που εκπροσωπεί την πλειοψηφία του κεφαλαίου τους μπορεί επίσης να αλλάζει διαρκώς.

Για τους λόγους αυτούς, η τουρκική αντιπροσωπεία έχει την τιμή να ζητήσει την κατάργηση του άρθρου αυτού.

Άρθρο 10

Η Τουρκία δεν θα αντιταχθεί στη εκκαθάριση της περιουσίας της Γερμανίας, της Αυστροουγγαρίας και της Βουλγαρίας, σε περίπτωση που οποιαδήποτε περιουσία ανήκει στις εν λόγω κυβερνήσεις. Η τουρκική αντιπροσωπεία δεν προτίθεται να εγείρει δυσκολίες ως προς το ζήτημα αυτό.

Απαιτείται μόνο, η εκκαθάριση να πραγματοποιηθεί σύμφωνα με τον νόμο, ώστε οι προαναφερθείσες κυβερνήσεις να μην έχουν λόγο να διαμαρτυρηθούν αργότερα στην Τουρκία για παρατυπίες που ενδεχομένως διαπράχθηκαν κατά τη διαδικασία. Η εκκαθάριση πρέπει επομένως να πραγματοποιηθεί σύμφωνα με την τουρκική νομοθεσία από τους εκπροσώπους των ενδια-

φερόμενων κυβερνήσεων. Η Τουρκία, φυσικά, δεν θα κληθεί να συμμετάσχει στην εν λόγω διαδικασία, και είναι σαφές ότι για την πραγματοποίηση αυτών των ενεργειών σύμφωνα με τις γενικές διατάξεις των νόμων μας δεν είναι απαραίτητο να εισαχθούν νέες, ειδικές διατάξεις στη συνθήκη.

Όσον αφορά την εκκαθάριση περιουσίας, δικαιωμάτων και συμφερόντων που ανήκουν σε υπηκόους των εν λόγω Δυνάμεων, η τουρκική αντιπροσωπεία αισθάνεται υποχρεωμένη να δηλώσει ότι οι νόμοι της χώρας αναγνωρίζουν το δικαίωμα ιδιοκτησίας αλλοδαπών στη χώρα. Η Τουρκία δεν μπορεί να υποχρεωθεί να αρνηθεί, ως εξαιρετικό μέτρο/κατ' εξαίρεση, να επιτρέψει στους υπηκόους ορισμένων κρατών μια θέση που απολαμβάνουν όλοι οι αλλοδαποί. Μια τέτοια διαδικασία θα ήταν, εκτός των άλλων, αντίθετη προς τις αρχές του Διεθνούς Δικαίου, την εφαρμογή του οποίου επιδιώκουν οι Συμμαχικές Δυνάμεις, και στόχος του οποίου είναι η ισότητα χωρίς καμία διάκριση για όλα τα κράτη και τους υπηκόους τους. Λαμβάνοντας υπόψη τις παραπάνω θεωρήσεις, η τουρκική αντιπροσωπεία έχει την τιμή να ζητήσει την κατάργηση του άρθρου αυτού.

Πριν ολοκληρώσω την παρουσίαση των απόψεών μου σχετικά με το παρόν κεφάλαιο, επιθυμώ να δηλώσω ότι, καθώς το σχέδιο των Συμμάχων δεν περιλαμβάνει καμία πρόβλεψη σχετικά με τις επανορθώσεις που οφείλει η Ελλάδα για τις καταστροφές που προκάλεσε στην Τουρκία, η τουρκική αντιπροσωπεία αναγκάστηκε να προσθέσει άρθρο επί του θέματος.

Η τουρκική αντιπροσωπεία ελπίζει ειλικρινά ότι, καθώς το δίκαιο και η ορθότητα του αιτήματος αυτού έχουν ήδη αναγνωριστεί από τις Αντιπροσωπείες των Συμμάχων, το άρθρο θα εγκριθεί ως έχει.

Κατ' αυτόν τον τρόπο, η τουρκική αντιπροσωπεία έχει δώσει τις αποδείξεις της συμβιβαστικής της στάσης σε πολλά σημεία του σχεδίου που της παραδόθηκε χθες από τις Αντιπροσωπείες των Συμμάχων.

Έχοντας προβεί στις τροποποιήσεις που θεώρησε αναγκαίες ως προς άλλα σημεία, λαμβάνοντας υπόψη τις παραπάνω θεωρήσεις, έχει την τιμή να παραδώσει στον πρόεδρο της επιτροπής ένα αντισχέδιο σχετικά με την περιουσία, τα δικαιώματα και τα συμφέροντα (Παράρτημα (Γ)).

[604]

Ο Ismet Πασάς υπέβαλε στην Επιτροπή το αντισχέδιο σχετικά με την περιουσία, τα δικαιώματα και τα συμφέροντα (Παράρτημα (Γ)).

Ο κ. Bompard δήλωσε ότι η τουρκική αντιπροσωπεία φαίνεται να επαναφέρει ορισμένα σημεία, τα οποία θεωρούντο ότι είχαν διευθετηθεί από την υποεπιτροπή. Όσον αφορά τον ισχυρισμό της τουρκικής αντιπροσωπείας ότι ο Χαλίφης θα πρέπει να είναι ιδιοκτήτης του Σιδηροδρόμου του Hedjaz, ο κ. Bompard επισήμανε ότι είναι δύσκολο να ικανοποιηθεί το εν λόγω αίτημα με τη μορφή που είχε υποβληθεί, καθώς ο Χαλίφης δεν μπορεί να διεκδικήσει την ιδιοκτησία μιας τέτοιας σιδηροδρομικής γραμμής. Ωστόσο, προκειμένου να ικανοποιηθεί όσο το δυνατόν περισσότερο το αίτημα της τουρκικής αντιπροσωπείας, οι κυβερνήσεις της Γαλλίας και της Μεγάλης Βρετανίας ήταν έτοιμες να προβούν στην ακόλουθη δήλωση: —

«Οι κυβερνήσεις της Γαλλίας και της Μεγάλης Βρετανίας, ενεργώντας εκ μέρους της Συρίας, της Παλαιστίνης και της Τρανσιορδανίας και επιθυμώντας να αναγνωρίσουν τον θρησκευτικό χαρακτήρα του Σιδηροδρομικής γραμμής Hedjaz, δηλώνουν ότι είναι έτοιμες να αποδεχθούν τη σύσταση μιας συμβουλευτικής επιτροπής με αρμοδιότητα να υποβάλλει στις διοικήσεις των διαφόρων τμημάτων του σιδηροδρόμου που βρίσκονται στη Συρία, την Παλαιστίνη, την Τρανσιορδανία και το Βασίλειο του Hedjaz, εισηγήσεις για τη συντήρηση της γραμμής και για τη βελτίωση των συνθηκών της μετακίνησης των προσκυνητών. Το εν λόγω συμβούλιο θα περιλαμβάνει τέσσερα μέλη Μουσουλμανικού θρησκευάματος που θα διοριστούν αντίστοιχα από τη Συρία, την Παλαιστίνη, την Τρανσιορδανία και το Hedjaz, και θα επιλέξει το ίδιο τον πρόεδρό του καθώς και δύο ακόμη μέλη από υπηκόους άλλων μουσουλμανικών χωρών που ενδιαφέρονται για το προσκύνημα. Θα συνεδριάζει στη Μεδίνα.

«Οι εισηγήσεις του συμβουλίου αυτού δεν πρέπει να αντίκεινται στις διατάξεις των διεθνών υγειονομικών συμβάσεων. Οι κυβερνήσεις της Γαλλίας και της Μεγάλης Βρετανίας δηλώνουν ότι, όσον αφορά τα τμήματα του σιδηροδρόμου που βρίσκονται στη Συρία, την Παλαιστίνη και την Τρανσιορδανία, οποιοδήποτε κέρδος προκύψει θα διατεθεί για τη συντήρηση και τη βελτίωση του συνόλου της σιδηροδρομικής γραμμής. Οποιαδήποτε ποσά απομείνουν μετά από αυτές τις βελτιώσεις θα διατεθούν για την υποστήριξη των προσκυνητών».

Κατόπιν αιτήματος του κ. Bompart, η Επιτροπή έλαβε δεόντως υπό σημείωση τη δήλωση αυτή.

Ο κ. Bompart επισήμανε ότι ο Ismet Πασάς είχε θέσει δύο ζητήματα: το ζήτημα της παρουσίας της Αυλής και εκείνο των επανορθώσεων που θα επιβληθούν στην Ελλάδα, και τα δύο εκ των οποίων εμπίπτουν στις χρηματοοικονομικές διατάξεις.

Αναγνώρισε ότι, όσον αφορά τις διατάξεις που σχετίζονται με την ιδιωτική περιουσία, τα δικαιώματα και τα συμφέροντα, η συμφωνία η οποία κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων φαινόταν να πλησιάζει στην ολοκλήρωση, έχει και πάλι αναβληθεί.

Βιομηχανική, Εμπορική και Καλλιτεχνική Περιουσία

Ο Ismet Πασάς δήλωσε ότι η τουρκική αντιπροσωπεία αποδέχεται όλες τις διατάξεις εκτός από το άρθρο 6. Όσον αφορά το άρθρο 6, καθώς η Κυβέρνηση της Μεγάλης Εθνοσυνέλευσης της Τουρκίας δεν είχε ποτέ αναγνωρίσει τις πράξεις της Αυτοκρατορικής Κυβέρνησης στην Κωνσταντινούπολη μετά τη στρατιωτική κατοχή της πόλης από τις Συμμαχικές Δυνάμεις, η τουρκική αντιπροσωπεία δεν μπορούσε να αποδεχθεί την επικύρωση των παραχωρήσεων, μεταβιβάσεων, εκχωρήσεων και καταχωρίσεων που αναφέρονται στο άρθρο 6.

[605]

Επιπλέον, καμία τέτοια πρόβλεψη δεν είχε προταθεί κατά τη διάρκεια των συζητήσεων της Πέμπτης Υποεπιτροπής για Οικονομικά Θέματα.

Ο κ. Nogara παρατήρησε ότι, παρόλο που μια τουρκική αντιπροσωπεία θα μπορούσε να δικαιολογηθεί για την έκφραση επιφυλάξεων σχετικά με το άρθρο αυτό, εντούτοις είναι αληθές ότι είχε πλήρως ενημερωθεί για αυτό στην υποεπιτροπή.

Ο κ. Bompart επισήμανε ότι η στάση της Κυβέρνησης της Άγκυρας ήταν να αρνείται να αναγνωρίσει οποιαδήποτε πράξη πραγματοποιήθηκε από την Κυβέρνηση της Κωνσταντινούπολης μετά τις 30 Οκτωβρίου 1918. Οι Συμμαχικές Κυβερνήσεις δεν μπορούσαν να αποδεχθούν αυτή τη θέση, διότι, όταν συνεργάζονταν με την Κυβέρνηση της Κωνσταντινούπολης, συνεργάζονταν με μια απολύτως νόμιμη κυβέρνηση.

Ο Zekiaί Μπέης παρατήρησε ότι, καθώς νόμος που ψηφίστηκε από τη Μεγάλη Εθνοσυνέλευση της Τουρκίας αρνείται επίσημα την αναγνώριση των πράξεων της Κυβέρνησης της Κωνσταντινούπολης μετά τις 30 Οκτωβρίου 1918, η τουρκική αντιπροσωπεία ήταν υποχρεωμένη να απορρίψει οποιαδήποτε διάταξη αντίθετη προς αυτή την αρχή.

Ο κ. Bompart δήλωσε ότι οι Αντιπροσωπείες των Συμμάχων οφείλουν να επιμείνουν στην κατάργησή του εν λόγω νόμου, ο οποίος δεν συνάδει καθόλου με τις αρχές της ισότητας και της δικαιοσύνης.

Χρέη

Ο Zekiaί Μπέης διάβασε τη δήλωση της τουρκικής αντιπροσωπείας σχετικά με τις Συμμαχικές προτάσεις για τα χρέη: —

«Η πρώτη παράγραφος του άρθρου που αφορά τα χρέη περιέχει την πρώτη διαφωνία μεταξύ της τουρκικής και των αντιπροσωπειών των Συμμάχων, δηλαδή ως προς το ζήτημα της ημερομηνίας.

«Η αρχή της τουρκικής αντιπροσωπείας ήταν πάντοτε να λαμβάνεται ως βάση η ημερομηνία κατά την οποία η Τουρκία εισήλθε σε πόλεμο με κάθε Δύναμη. Οι αντιπροσωπείες των Συμμάχων επιθυμούν να θεωρηθεί η 1η Αυγούστου 1914 ως κοινό σημείο αφετηρίας.

«Δεν υπάρχει τίποτα που να δικαιολογεί την επιθυμία να επεκταθεί η έκτακτης περιόδου, η οποία άρχισε με την έναρξη των εχθροπραξιών, σε ημερομηνία προγενέστερη της κήρυξης του πολέμου. Για παράδειγμα, ο πόλεμος μεταξύ της Τουρκίας και της Ρουμανίας ή της Ιταλίας άρχισε πολύ μετά την 1η Αυγούστου 1914, και μέχρι τότε επικρατούσαν φυσιολογικές σχέσεις μεταξύ μας και των δύο αυτών Δυνάμεων.

«Στο άρθρο που αφορά τη ρύθμιση του χρέους, επομένως, θα πρέπει να χρησιμοποιηθεί διατύπωση που να δείχνει ότι η είσοδος της Τουρκίας στον πόλεμο με κάθε Δύναμη αποτελεί το σημείο αφετηρίας.

«Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω, η τουρκική αντιπροσωπεία θεωρεί ότι η ημερομηνία της 1ης Αυγούστου 1914 θα πρέπει να αντικατασταθεί από την εξής διατύπωση: —

«Κατά την ημερομηνία της κήρυξης του πολέμου μεταξύ της Τουρκίας και κάθε μιας από τις Συμμαχικές Δυνάμεις».

«Επιπλέον, καθώς έχει επίσημα συμφωνηθεί να χρησιμοποιηθεί το νόμισμα που καθορίζεται στη σύμβαση για τις πληρωμές που πρόκειται να πραγματοποιηθούν, δεν υπάρχει ανάγκη για τη φράση “με την ισοτιμία που επικρατεί στη χώρα στην οποία ανήκει”.

[606]

«Η φράση αυτή προστέθηκε πρόσφατα από τις Αντιπροσωπείες των Συμμάχων και θα πρέπει να καταργηθεί.

«Η τελευταία παράγραφος του υπό συζήτηση άρθρου είχε καταργηθεί προσωρινά από τις αντιπροσωπείες των Συμμάχων κατά τις συζητήσεις στην υποεπιτροπή, ώστε να τεθεί ενώπιον της Επιτροπής. Τώρα διαπιστώνουμε ότι η παράγραφος αυτή έχει επανεισαχθεί.

«Όπως είναι γενικά γνωστό, και όπως έχουμε επανειλημμένα δηλώσει, η ένταξη στη μελλοντική συνθήκη διατάξεων που αφορούν τουρκικές εταιρείες είναι αντίθετη προς τις αρχές που υποστηρίζουμε. Η παράγραφος αυτή, επομένως, πρέπει επίσης να καταργηθεί.

«Αν το άρθρο επαναδιατυπώνονταν λαμβάνοντας υπόψη τους παραπάνω λόγους, η τουρκική αντιπροσωπεία θα το αποδεχόταν υπό τον όρο ότι οι αντιπροσωπείες των Συμμάχων θα αποδέχονταν αντίστοιχα τις τουρκικές προτάσεις σχετικά με την περιουσία, τα δικαιώματα και τα συμφέροντα.

«Η τουρκική αντιπροσωπεία έχει επομένως την τιμή να ζητήσει εκ νέου από την Επιτροπή να επιλύσει το ζήτημα βάσει αυτών των γραμμών.»

Ο κ. Serruys παρατήρησε ότι η διατύπωση «με την ισοτιμία που επικρατεί στη χώρα στην οποία ανήκει» προστέθηκε μετά από ιδιωτική συζήτηση στην ενότητα για τα χρέη, σχετικά με κείμενο που είχε παρουσιαστεί από τις ασφαλιστικές εταιρείες κατόπιν αιτήματος της τουρκικής αντιπροσωπείας. Η φράση αυτή εντάχθηκε αργότερα στο κύριο κείμενο για τα ζητήματα χρέους για λόγους σαφήνειας και συμμετρίας, καθώς η τουρκική αντιπροσωπεία είχε δηλώσει ότι θα αποδεχόταν το άρθρο μόνο εφόσον επιτευχθεί συμφωνία ως προς το κείμενο των ασφαλιστικών διατάξεων.

Ο Zekiai Μπέης πρότεινε να αντικατασταθεί η φράση αυτή με τις λέξεις «νόμισμα που έχει συμφωνηθεί στις συμβάσεις».

Συμβάσεις, Παραγραφές, Αποφάσεις

Άρθρο 1

Ο Zekiai Μπέης ανάγνωσε τις ακόλουθες παρατηρήσεις: —

Το ζήτημα αφορά τη διατήρηση ορισμένων κατηγοριών συμβάσεων που συνήφθησαν μεταξύ υπηκόων εχθρικών κρατών πριν από τον πόλεμο. Υπάρχει διάσταση απόψεων μεταξύ των αντιπροσωπειών των Συμμάχων και της τουρκικής αντιπροσωπείας σχετικά με την αναγραφή αυτών των συμβάσεων.

Οι αντιπροσωπείες των Συμμάχων λαμβάνουν ως βάση για την αυτή την αναγραφή την περίοδο που απαιτείται για την εκπλήρωση αυτών των συμβάσεων, μια περίοδος σχετικά μακρά, η οποία απαιτεί από τα ενδιαφερόμενα μέρη δεσμεύσεις των οποίων τα κέρδη δεν θα πραγματοποιηθούν παρά μόνο σε ένα περισσότερο ή λιγότερο απομακρυσμένο χρονικό σημείο.

Η τουρκική αντιπροσωπεία, αντιθέτως, έχει λάβει υπόψη τη φύση των συμβάσεων αυτών και τις συνθήκες υπό τις οποίες θα έπρεπε να έχουν συναφθεί σύμφωνα με τις προθέσεις των ενδιαφερόμενων μερών.

Η τουρκική αντιπροσωπεία θεωρεί, επιπλέον, ότι οι συμβάσεις των οποίων η διατήρηση θα πρέπει να επιβληθεί παρά την αντίθεση του ενός ή του άλλου από τα συμβαλλόμενα μέρη, δεν μπορεί να είναι άλλες από συμβάσεις που έχουν εν μέρει, αν όχι πλήρως, εκτελεστεί.

Η τουρκική αντιπροσωπεία πιστεύει ότι θα ήταν πιο δίκαιο, σε περίπτωση διαφωνίας,

[607]

να μην υποχρεωθεί ένα από τα μέρη να υποστεί, λόγω της διατήρησης ορισμένων συμβάσεων που συνήφθησαν πριν από τον πόλεμο, τις συνέπειες των μεταβαλλόμενων συνθηκών διαβίωσης και των αμοιβαίων σχέσεων, ενώ ταυτόχρονα θα διασφαλίζονται τα δικαιώματα και τα συμφέροντα του άλλου συμβαλλόμενου μέρους, το οποίο ενδέχεται να επιμείνει στη διατήρηση της σύμβασης.

Είναι λόγω αυτών των συνθηκών που η τουρκική αντιπροσωπεία έχει παραλείψει από το άρθρο 1 τις κατηγορίες συμβάσεων με τις ενδείξεις (η), (γ) και (στ), προκειμένου να τις εντάξει στο επόμενο άρθρο.

Από την άλλη πλευρά, η αντιπροσωπεία θεωρεί ότι η λέξη «απόφαση» θα πρέπει να προστεθεί στη ρήτρα επιφύλαξης της παραγράφου (ε), στην οποία γίνεται αναφορά σε συμβάσεις εταιρειών· επίσης να καταργηθεί η λέξη «Συμμαχικών». Η παράγραφος θα διατυπώνεται τότε ως εξής: «Εκτός εάν οι εταιρείες αυτές διαλύθηκαν σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία ή με απόφαση που εκδόθηκε από την ενδιαφερόμενη Δύναμη.»

Η τουρκική αντιπροσωπεία θεωρεί ότι, προκειμένου να εκφραστεί σαφώς η ιδέα του σχεδίου της τελευταίας παραγράφου, αυτή θα πρέπει να διατυπωθεί ως εξής: «Το παρόν άρθρο δεν μπορεί να επικαλεστεί για να καταστήσει έγκυρες πράξεις ή μεταβιβάσεις που δεν υφίστανται δυνάμει της νομοθεσίας της χώρας.

Άρθρο 2

Αποδεκτό.

Άρθρο 3

Το άρθρο αυτό αποσκοπεί στην απλή και καθαρή ακύρωση των συμβάσεων που δεν απαριθμούνται στα άρθρα 1 και 2. Η τουρκική αντιπροσωπεία, ωστόσο, θεωρεί πιο δίκαιο να αφεθεί η απόφαση επί του θέματος σε κάθε ένα από τα ενδιαφερόμενα μέρη και να μην παρεμβαίνει, μέσω ειδικής ρήτρας, στις επιθυμίες των δύο μερών.

Η ακύρωση μιας σύμβασης δεν θα πρέπει να πραγματοποιείται εκτός εάν ένα από τα συμβαλλόμενα μέρη αντιτίθεται στην εκπλήρωσή της, και σε μια τέτοια περίπτωση θα πρέπει να ληφθούν μέτρα για τον καθορισμό της αποζημίωσης που θα καταβληθεί, εφόσον είναι αναγκαίο, στο άλλο μέρος που επιθυμεί τη διατήρηση της σύμβασης, καθώς και για τη ρευστοποίηση της επιχείρησης σύμφωνα με τις διατάξεις της σύμβασης ή, εφόσον είναι αναγκαίο, με τη νομοθεσία της χώρας στην οποία επρόκειτο να εκτελεστεί η σύμβαση.

Η τουρκική αντιπροσωπεία πιστεύει ότι η προαναφερθείσα λύση είναι πλήρως σύμφωνη με τις αρχές του δικαίου και της ισότητας, όταν λαμβάνονται υπόψη όλα τα ενδιαφερόμενα συμφέροντα, χωρίς να προκαλείται βλάβη σε κανένα από τα συμβαλλόμενα μέρη.

Η αντιπροσωπεία ζητεί επομένως την αντικατάσταση του άρθρου αυτού με το άρθρο 2 του τουρκικού σχεδίου που έχει ήδη παρουσιαστεί στην τέταρτη υποεπιτροπή.

Άρθρο 4

Με βάση τις εξηγήσεις που έχει δώσει η τουρκική αντιπροσωπεία σχετικά με το άρθρο 3, η κατάργηση του άρθρου αυτού καθίσταται αναγκαία, καθώς το τουρκικό αντισχέδιο που έχει ήδη αναφερθεί παρέχει λύση στο εν λόγω ζήτημα.

[608]

Άρθρο 5

Η τουρκική αντιπροσωπεία αποδέχεται το άρθρο αυτό υπό τον όρο ότι θα προστεθούν οι λέξεις «με πλήρη και απόλυτη ελευθερία μεταξύ των συμβαλλομένων μερών» μετά τις λέξεις «συναφθείσες συναλλαγές».

Άρθρο 6

Η τουρκική αντιπροσωπεία ζητεί την κατάργηση του άρθρου αυτού, το οποίο μόλις προτάθηκε. Πρώτον, διότι η παρούσα ενότητα αφορά μόνο συμβάσεις που συνήφθησαν πριν από τον πόλεμο, και δεύτερον, διότι η κυβέρνηση της Μεγάλης Εθνοσυνέλευσης της Τουρκίας δεν αναγνώρισε ποτέ το νομικό καθεστώς της Αυτοκρατορικής Κυβέρνησης της Κωνσταντινούπολης μετά την κατοχή της πόλης, ούτε μπορεί να γίνει δεκτή η εγκυρότητα οποιασδήποτε από τις πράξεις της.

Όσον αφορά τις συμβάσεις που συνήφθησαν μεταξύ ιδιωτών, καθώς αυτές θα διευθετηθούν βάσει των διατάξεων του κοινού δικαίου, δεν είναι αναγκαίο να ενταχθεί σχετικό άρθρο στη συνθήκη.

Άρθρο 6 (α)

Η τουρκική αντιπροσωπεία επιθυμεί να δηλώσει ότι το πρόσθετο αυτό άρθρο έχει προταθεί πρόσφατα και ως εκ τούτου, δεν έχει μελετηθεί ούτε συζητηθεί από την Τέταρτη Υποεπιτροπή.

Αφορά το ζήτημα της παραπομπής διαφορών οποιουδήποτε είδους και αν είναι, που σχετίζονται με συμβάσεις, στην κρίση του Μεικτού Διαιτητικού Δικαστηρίου. Το Μεικτό Διαιτητικό Δικαστήριο αποτελεί έκτακτη μορφή δικαιοδοσίας. Όσον αφορά ζητήματα που σχετίζονται με συμβάσεις συναφθείσες μεταξύ ιδιωτών, η τουρκική αντιπροσωπεία έχει αποδεχθεί την αρμοδιότητα του διαιτητικού δικαστηρίου μόνο για τον καθορισμό της αποζημίωσης που πρέπει να καταβληθεί και για το ζήτημα της ρευστοποίησης.

Η αντιπροσωπεία δεν μπορεί να αποδεχθεί την επέκταση των εξουσιών αυτής της έκτακτης δικαιοδοσίας, ούτε να εμποδιστούν τα συμβαλλόμενα μέρη, ή ένα εξ αυτών, να προσφύγουν στο δικαστήριο που προβλέπεται από το κοινό δίκαιο.

Η αντιπροσωπεία προτείνει επομένως την κατάργηση του πρόσθετου αυτού άρθρου.

Άρθρο 7

Το άρθρο αυτό είχε γίνει αποδεκτό στην υποεπιτροπή με την αρχική του μορφή. Η αντιπροσωπεία, ωστόσο, παρατηρεί ότι στο νέο σχέδιο η παράγραφος 2 έχει αναδιατυπωθεί και ότι έχει προστεθεί η φράση «ιδίως όσον αφορά τις καθυστερήσεις που προβλέπονται από νόμους, κανονισμούς και διατάγματα σχετικά με όλες τις παραχωρήσεις και άδειες κάθε είδους». Καθώς το ζήτημα των παραχωρήσεων έχει ήδη αντιμετωπιστεί σε άλλη ενότητα, και οι νόμοι, κανονισμοί και διατάγματα έχουν προβλέψει κάθε ενδεχόμενο, η τουρκική αντιπροσωπεία θεωρεί ότι η φράση αυτή πρέπει να παραλειφθεί και να υιοθετηθεί το αρχικό σχέδιο που πρότειναν οι Αντιπροσωπείες των Συμμάχων.

Άρθρο 8

Αποδεκτό.

[609]

Άρθρο 9

Το άρθρο αυτό αναφέρεται στα μέσα αμφισβήτησης ενώπιον του Μεικτού Διαιτητικού Δικαστηρίου, των αποφάσεων που εκδόθηκαν ή των εκτελεστικών μέτρων που διατάχθηκαν κατά τη διάρκεια του πολέμου από τις τουρκικές αρχές σε σχέση με τους με υπηκόους των Συμμάχων.

Η τουρκική αντιπροσωπεία αποδέχεται την αναθεώρηση αυτή υπό τον όρο ότι θα είναι αμοιβαία και ότι η αναθεώρηση θα πραγματοποιείται ενώπιον του δικαστηρίου στο οποίο έχει ήδη εκδοθεί η απόφαση· η διαδικασία αυτή είναι σύμφωνη με τους κανόνες του κοινού δικαίου, καθώς η έκτακτη αρμοδιότητα του Μεικτού Διαιτητικού Δικαστηρίου θα πρέπει να περιορίζεται για τους λόγους που έχουν ήδη διατυπωθεί στο άρθρο 6 (α).

Κατά συνέπεια, η τουρκική αντιπροσωπεία παρακαλεί τις αντιπροσωπείες των Συμμάχων να υιοθετήσουν τη λύση που παρουσίασε στην υποεπιτροπή, λύση η οποία διασφαλίζει επαρκώς τα δικαιώματα των ενδιαφερόμενων μερών και έχει το πλεονέκτημα ότι είναι σύμφωνη με τις αρχές του κοινού δικαίου.

Άρθρο 10

Το πρώτο σχέδιο αυτού του άρθρου από τους Συμμάχους περιείχε μια πρόταση, η οποία έχει απαλειφθεί από το τελευταίο σχέδιο, και η οποία, ωστόσο, φαίνεται αναγκαίο να διατηρηθεί. Αναφερόταν στην εγκυρότητα της πώλησης της εγγύησης υπό τον όρο ότι «η ημερομηνία λήξης του χρέους δεν θα παραταθεί λόγω των προαναφερθέντων όρων».

Η τουρκική αντιπροσωπεία είχε αποδεχθεί την πρώτη παράγραφο του άρθρου αυτού με την απαραίτητη αυτή προϋπόθεση· επομένως, η αντιπροσωπεία δεν θεώρησε αναγκαίο να συζητήσει το θέμα λεπτομερώς, καθώς το αρχικό σχέδιο, το οποίο είχε γίνει αποδεκτό, είχε προταθεί από τις ίδιες τις αντιπροσωπείες των Συμμάχων.

Όσον αφορά τη δεύτερη παράγραφο του άρθρου, η τουρκική αντιπροσωπεία θεωρεί ότι οι πωλήσεις εγγυήσεων που πραγματοποιήθηκαν κατόπιν δικαστικής απόφασης δεν μπορούν να ακυρωθούν· αντιθέτως, οι πωλήσεις που δεν προβλέπονται από συμβάσεις και δεν πραγματοποιήθηκαν βάσει δικαστικής απόφασης ή χωρίς την παρέμβαση αρμόδιας αρχής δεν μπορούν να θεωρηθούν έγκυρες, διότι στις τελευταίες περιπτώσεις ο πιστωτής θεωρείται ότι ενήργησε αυθαίρετα.

Άρθρο 11

Αποδεκτό.

Ασφάλιση Ζωής

Όσον αφορά την ασφάλιση, παρόλο που η τουρκική αντιπροσωπεία έλαβε τις νέες προτάσεις των Συμμάχων μόλις χθες το βράδυ, οι οποίες περιλαμβάνουν αρκετά σημεία που δεν έχουν συζητηθεί στην υποεπιτροπή, εντούτοις υποβάλλει τις ακόλουθες παρατηρήσεις: —

Άρθρο 1

Η παράγραφος 1 του άρθρου 1 σχετικά με την ασφάλιση ζωής μπορεί να υιοθετηθεί ως έχει, με την προσθήκη μιας ρήτρας που να προβλέπει τη διατήρηση της σύμβασης, ακόμη και αν ένα από τα μέρη δεν έχει εκπληρώσει μία από τις ρήτρες της σύμβασης κατά τη διάρκεια του πολέμου

[610]

ή κατά τη διάρκεια περιόδου πέντε μηνών μετά την έναρξη ισχύος της παρούσας Συνθήκης.

Η δεύτερη παράγραφος του άρθρου γίνεται αποδεκτή από την αντιπροσωπεία χωρίς επιφύλαξη. Όσον αφορά την τρίτη και τέταρτη παράγραφο, φαίνεται αναγκαίο να συμπληρωθούν εντός των ορίων των τροποποιήσεων που έγιναν στην πρώτη παράγραφο και να αναγνωριστεί το δικαίωμα των ασφαλισμένων να ακυρώσουν το συμβόλαιό τους και να μην υποβληθούν σε ιατρική εξέταση σε περίπτωση που προτιμούν να διατηρήσουν το αρχικό τους συμβόλαιο.

Άρθρο 2

Ένα σημαντικό σημείο στους κανονισμούς που αφορούν τα ασφάλιστρα και τις αποζημιώσεις είναι η ημερομηνία που έχει οριστεί εντός της οποίας οι ασφαλισμένοι θα έπρεπε να έχουν καταβάλει ή θα μπορούσαν να καταβάλουν τα ασφάλιστρα ή τις αποζημιώσεις σε χρήματα. Πρέπει να γίνει δεκτό ότι η ημερομηνία αυτή δεν είναι η 30ή Μαρτίου 1915, αλλά η 18η Νοεμβρίου του ίδιου έτους, η οποία σηματοδοτεί το τέλος της περιόδου στην Τουρκία κατά την οποία το χρυσό νόμισμα είχε την ίδια αξία με το χαρτονόμισμα που κυκλοφορούσε.

Το πνεύμα του άρθρου 2 είναι σύμφωνο με τις ιδέες και τις απαιτήσεις της τουρκικής αντιπροσωπείας. Είναι απαραίτητο να αντικατασταθεί η ημερομηνία της 30ής Μαρτίου με εκείνη της 18ης Νοεμβρίου και να εναρμονιστεί το άρθρο αυτό με τις τροποποιήσεις που έγιναν στο άρθρο 1, στο οποίο προβλέπεται ότι η μη εκτέλεση των ρητρών μιας σύμβασης δεν μπορεί να θεωρηθεί ως λόγος ακύρωσης της σύμβασης. Η τροποποίηση αυτή, όπως ζητήθηκε από την τουρκική αντιπροσωπεία, φαίνεται πολύ πιο πρακτική, εκτός από το ότι είναι δίκαιη τόσο προς το συμφέρον των ασφαλιστικών εταιρειών όσο και των πελατών τους.

Άρθρο 3

Δεν είναι δίκαιο να γίνεται διάκριση μεταξύ συμβάσεων που έχουν συνταχθεί σε φράγκα ή σε βρετανικές λίρες και εκείνων που έχουν συνταχθεί σε τουρκικές λίρες. Κατά συνέπεια, η τουρκική αντιπροσωπεία προτείνει όλες οι συμβάσεις που έχουν συναφθεί πριν από τον πόλεμο να θεωρούνται ισότιμες, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη η φύση του νομίματος που προβλέπεται σε αυτές.

Άρθρο 4

Καθώς οι διατάξεις του άρθρου αυτού ενδέχεται να βλάψουν τα δικαιώματα των ασφαλισμένων, δικαιώματα τα οποία ενδέχεται να μην αναγνωρίζονται από τις ασφαλιστικές εταιρείες, η τουρκική αντιπροσωπεία θεωρεί ότι θα ήταν σωστό να ρυθμιστεί η κατάστασή τους όταν η συναλλαγή δεν είναι σύμφωνη με τις διατάξεις της παρούσας συνθήκης.

Άρθρο 5

Η αρχή που προτείνεται σχετικά με τον ορισμό της φύσης ενός ασφαλιστηρίου συμβολαίου ζωής γίνεται αποδεκτή από την τουρκική αντιπροσωπεία.

Άρθρο 6 — Ασφάλιση Θαλάσσιας Μεταφοράς

Η τουρκική αντιπροσωπεία εγκρίνει πλήρως το άρθρο που αφορά την ασφάλιση θαλάσσιας μεταφοράς.

[611]

Άρθρο 7 — Ασφάλιση Πυρός, κ.ά.

Θα ήταν σκόπιμο οι τροποποιημένες διατάξεις του άρθρου 1, οι οποίες αφορούν τη διατήρηση των ασφαλιστηρίων ζωής, να αποτελέσουν επίσης βάση για τις ασφαλίσεις πυρός, και η διευθέτηση των ασφαλιστρών και των αποζημιώσεων να γίνεται επίσης με βάση αυτές τις διατάξεις. Η τουρκική αντιπροσωπεία υποβάλλει στην επιτροπή ένα αντίθετο σχέδιο που αφορά τα ασφαλιστικά συμβόλαια (Παράρτημα (Δ)).

Παραχωρήσεις

Ο Zekiaî Μπέης ανέγνωσε τις παρακάτω παρατηρήσεις σχετικά με τις διατάξεις που αφορούν τις παραχωρήσεις: —

Άρθρο 1

Η πρώτη παράγραφος αναφέρεται στην αποκατάσταση των κατόχων παραχωρήσεων που είχαν χορηγηθεί πριν από τον πόλεμο, δίνοντάς τους πλήρη κατοχή των δικαιωμάτων τους. Υποθέτω ότι κανείς δεν αμφιβάλλει πως αυτές οι παραχωρήσεις εξακολουθούν να υφίστανται στην Τουρκία. Όμως, μεταξύ αυτών υπάρχουν και κάποιες που έχουν μεταβιβαστεί σε οθωμανικές εταιρείες περιορισμένης ευθύνης· η ένταξη σχετικών ρητρών στη Συνθήκη Ειρήνης θα ήταν, όπως έχουμε επανειλημμένως επισημάνει, αντίθετη προς τα δικαιώματα και την κυριαρχία μας.

Η δεύτερη παράγραφος αναφέρεται στην παραχώρηση της «Régie»¹²⁰ και στο γαλλικό δάνειο του 1913· καθώς η παραχώρηση αυτή δεν έχει ακόμη εγκριθεί από το Κοινοβούλιο, δεν είναι δυνατόν να θεωρηθούν οι συναφείς δραστηριότητες ως οριστικά ολοκληρωμένες· συνεπώς, η τουρκική αντιπροσωπεία δεν μπορεί να αναλάβει οποιαδήποτε δέσμευση επί του θέματος.

Η τρίτη παράγραφος αναφέρεται στην παράταση της διάρκειας όλων των παραχωρήσεων για χρονικό διάστημα ίσο με τη διάρκεια του πολέμου.

Στην τέταρτη παράγραφο αναφέρεται ότι θα ληφθεί υπόψη η εν λόγω παράταση κατά την εκτίμηση της αποζημίωσης που πρέπει να χορηγηθεί στους κατόχους παραχωρήσεων σε περίπτωση αναπροσαρμογής, καθώς και κατά τον προσδιορισμό των θυσιών που θα μπορούσε να δεχθεί η Τουρκία. Δεδομένου ότι η αποζημίωση με τη μορφή παράτασης μιας παραχώρησης για ζημιές που υπέστησαν οι εταιρείες κατά τη διάρκεια του πολέμου εξαρτάται από τη συμφωνία και των δύο μερών, οι δύο παράγραφοι κρίθηκαν περιττές.

Η παράγραφος 5 αναφέρεται στη συμφωνία που πρέπει να επιτευχθεί μεταξύ της Τουρκικής Κυβέρνησης και των κατόχων παραχωρήσεων –όταν οι παραχωρήσεις δεν ανταποκρίνονται πλέον στις νέες οικονομικές συνθήκες– για την αναθεώρηση και την αναπροσαρμογή τους στις νέες συνθήκες· η επόμενη παράγραφος αναφέρεται σε διαιτησία μέσω επιτροπής αποτελούμενης από τρεις διαιτητές σε περίπτωση που δεν είναι δυνατή η επίτευξη συμφωνίας.

Η τουρκική αντιπροσωπεία δεν μπορεί να εγκρίνει την πρόταση να παραπεμφθούν ερωτήματα σχετικά με την αναπροσαρμογή τέτοιων παραχωρήσεων στην απόφαση διαιτητών· η αντιπροσωπεία θεωρεί ότι για την επίλυση τέτοιων ζητημάτων, οι νόμοι και οι διοικητικές αρχές της χώρας, καθώς και οι ρήτρες των συμβάσεων παραχωρήσεων, είναι επαρκείς.

[612]

Είναι επιπλέον πέραν πάσης αμφιβολίας ότι η κυβέρνηση της Μεγάλης Εθνοσυνέλευσης της Τουρκίας, πλήρως ενήμερη για την ανάγκη της χώρας σε ξένα κεφάλαια, θα επιδιώξει να προσελκύσει στην Τουρκία όσο το δυνατόν περισσότερο περισσότερα κεφάλαια, και η αντιπροσωπεία πιστεύει ότι με την μετριοπάθεια και τη διορατικότητα που θα μπορέσουν να επιδείξουν προς αυτήν την κατεύθυνση θα είναι επιτυχείς.

Οι παράγραφοι 7, 8 και 9 αναφέρονται στην αναγνώριση των συμβάσεων που έχουν συναφθεί μεταξύ της Κυβέρνησης της Κωνσταντινούπολης και των κατόχων παραχωρήσεων μετά τις 30 Οκτωβρίου 1918· καθώς, όμως, η Κυβέρνηση της Μεγάλης Εθνοσυνέλευσης της Τουρκίας έχει

120. Σ.τ.Ε.: Η «La Régie des Tabacs» ιδρύθηκε το 1884 ως αποτέλεσμα συμφωνίας μεταξύ της Οθωμανικής Κυβέρνησης και ευρωπαϊκών τραπεζών. Αφορούσε τη διαχείριση και εμπορεία του καπνού στην Οθωμανική Αυτοκρατορία (Οθωμανικές Εταιρείες Καπνού: Memalik-i Şahane, Duhanları Müsterekül, Menfaa Reji Şirketi.) Ελέγχονταν κυρίως από γαλλικά και αυστριακά συμφέροντα και ήταν μέρος της προσπάθειας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας να εξυπηρετήσει το δημόσιο χρέος της.

διακηρύξει με ειδικό νόμο ότι όλα αυτά τα είδη συμβάσεων είναι άκυρα και ανίσχυρα, η αναγνώριση που ζητείται δεν μπορεί να δοθεί· θέλω απλώς να επισημάνω ότι η εξέταση τέτοιων παραχωρήσεων είναι δυνατή, και θα προσθέσω ότι η αναγνώρισή τους, σε περίπτωση που έχουν συναφθεί σύμφωνα με τους νόμους και έχουν αποκτηθεί χωρίς πίεση, θα είναι αυτονόητη.

Ελπίζω ότι θα υπάρξει πλήρης εμπιστοσύνη στην πολιτική καλής συνεννόησης που ακολουθεί η Τουρκική Κυβέρνηση στο θέμα αυτό. Για τους λόγους αυτούς οι τρεις προαναφερθείσες παράγραφοι θεωρούνται περιττές.

Το Άρθρο 1 έχει, επομένως, τροποποιηθεί υπό το φως των προαναφερθεισών σκέψεων.

Άρθρο 2

Το Άρθρο 2 αφορά την αγορά των σιδηροδρόμων της Ανατολίας και της Βαγδάτης από το Κράτος, και τη σύναψη συμφωνίας με τους Συμμάχους ώστε να εξασφαλιστεί η συνδρομή τους μόλις οι γραμμές αυτές καταστούν κρατική ιδιοκτησία. Αφορά επίσης την αποδοχή του τουρκικού κεφαλαίου στη λειτουργία των σιδηροδρόμων σε ποσό ίσο με το μεγαλύτερο μερίδιο του ξένου κεφαλαίου που συμμετέχει στην επιχείρηση.

Καθώς η Τουρκική Κυβέρνηση, στις διάφορες πράξεις παραχώρησης και σύμφωνα με τους νόμους της, έχει διατηρήσει το δικαίωμα άσκησης αυτής της εξουσίας όποτε είναι αναγκαίο, δεν μπορεί να συναινέσει στην ένταξη αυτής της ρήτρας στο κείμενο της συνθήκης, αν και εκφράζει την ευγνωμοσύνη της για την υπόσχεση που δόθηκε σχετικά με την προκαταβολή των απαιτούμενων ποσών για την αγορά αυτών των γραμμών. Η αντιπροσωπεία θεωρεί ότι το ζήτημα αυτό πρέπει να συζητηθεί και να διευθετηθεί μεταξύ της Τουρκικής Κυβέρνησης και των ενδιαφερομένων μερών.

Άρθρο 3

Η τουρκική αντιπροσωπεία αποδέχεται την πρώτη παράγραφο του άρθρου 3· ως προς το υπόλοιπο του άρθρου, η αντιπροσωπεία έχει την τιμή να δηλώσει ότι το ζήτημα το οποίο αυτό πραγματεύεται δεν αφορά την Τουρκία.

Άρθρο 4

Η χρονολογία του 1914 φαίνεται ότι έχει εισαχθεί εσφαλμένα στο άρθρο 4. Φαίνεται προτιμότερο να αντικατασταθεί, όπως έχει καταδειχθεί κατά τη διάρκεια των συζητήσεων της υποεπιτροπής, από τη χρονολογία του 1918, που είναι η ημερομηνία σύναψης της ανακωχής. Έχει γίνει κατανοητό ότι μέχρι εκείνη την ημερομηνία τα αποσπασθέντα εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ήταν όλα ενωμένα με την Τουρκία υπό οθωμανική κυριαρχία.

[613]

Άρθρο 5

Δεν αντιτιθέμεθα στο πνεύμα του άρθρου 5. Οι παραχωρήσεις που κατέχουν υπήκοοι των Κεντρικών Δυνάμεων, οι οποίοι, βάσει των Συνθηκών των Βερσαλλιών και του Saint-Germain, κ.τ.λ., δεν μπορούν να διεκδικήσουν τα δικαιώματά τους, θα ακυρωθούν φυσικά και σύμφωνα με τους ισχύοντες νόμους, λόγω της μη εκτέλεσης των αναγκαίων διατυπώσεων. Συνεπώς, παρακαλώ τις αντιπροσωπείες των Συμμάχων να ικανοποιηθούν με τη δήλωση αυτή.

Άρθρο 6

Το άρθρο 6 γίνεται αποδεκτό από την τουρκική αντιπροσωπεία.

Άρθρο 7

Το άρθρο 7 αφορά τις εταιρείες περιορισμένης ευθύνης. Έχουμε, κατά καιρούς, εξηγήσει τους λόγους για τους οποίους δεν επιθυμούμε την ένταξη μιας τέτοιας ρήτρας στη Συνθήκη. Σκοπός μας είναι αποκλειστικά η διασφάλιση των δικαιωμάτων του Κράτους· κατά τα άλλα, η διατήρηση των δικαιωμάτων και η ασφάλεια για την ανάπτυξη τέτοιων εταιρειών μας ενδιαφέρει στον ίδιο

βαθμό όπως και για όλους τους άλλους Τούρκους υπηκόους, και βρίσκεται σε πλήρη αρμονία με τα οικονομικά συμφέροντα της χώρας.

Προστασία

Ο κ. Bompartd παρατήρησε ότι απαιτείται μια γενική διάταξη ώστε να καθοριστεί ο όρος «υπήκοοι των Συμμάχων».

Ο Ismet Πασάς δήλωσε ότι το σύστημα προστασίας, το οποίο είχε δώσει αφορμή για τόσες καταχρήσεις έως το 1863, καταργήθηκε στην Οθωμανική Αυτοκρατορία εκείνο το έτος με κανονισμούς που περιορίζαν τον αριθμό των γηγενών που απασχολούνταν στην υπηρεσία των ξένων προξενείων στην Τουρκία.

Τα προστατευμένα πρόσωπα, περιορισμένα σε μικρό αριθμό, συνέχισαν να έχουν την τουρκική υπηκοότητα. Δεν φαίνεται επομένως να υπάρχει λόγος να παρέχεται σε αυτά τα πρόσωπα διαφορετική μεταχείριση από αυτήν που απολαμβάνουν οι ομοεθνείς τους. Κατά συνέπεια, η τουρκική αντιπροσωπεία προτείνει να συνταχθεί μια γενική διάταξη ως εξής:

«Ο όρος «υπήκοοι» περιλαμβάνει, εκτός από τα φυσικά πρόσωπα, τις εταιρείες, τις ενώσεις και τα ιδρύματα καθενός από τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη που αναγνωρίζονται νομίμως ως τέτοια στην επικράτεια του άλλου μέρους.»

Ο κ. Bompartd επεσήμανε ότι η πρόταση του Ismet Πασά τείνει να τροποποιήσει σε πολύ μεγάλο βαθμό τις ρήτρες που έχουν συμφωνηθεί μεταξύ των Συμμαχικών Κυβερνήσεων. Παρατήρησε ότι, παρά το πνεύμα συνδιαλλαγής που επέδειξαν οι αντιπροσωπείες των Συμμάχων, τα θέματα που υποβλήθηκαν προς εξέταση στην Υποεπιτροπή Οικονομικών Θεμάτων φαίνεται να είναι λιγότερο προχωρημένα απ' ό,τι ήταν πριν από λίγες ημέρες.

Πρότεινε η επιτροπή να εξετάσει τώρα τα θέματα που πραγματεύεται η Τρίτη Υποεπιτροπή.

Δασμολογικό και Εμπορικό Καθεστώς

Στην επιτροπή έχει υποβληθεί σχέδιο σύμβασης σχετικά με το εμπορικό καθεστώς με την Τουρκία, το οποίο έχει προετοιμαστεί από τις αντιπροσωπείες των Συμμάχων (Παράρτημα (Ε)).

[614]

Ο Hassan Μπέης υπέβαλε τις εξής παρατηρήσεις σχετικά με το εμπορικό καθεστώς, τη ναυσιπλοΐα και τη βιομηχανική ιδιοκτησία: —

Εμπορικό Καθεστώς: Άρθρο 1

Η τουρκική αντιπροσωπεία αποδέχεται το άρθρο αυτό. Προτείνουμε όλα τα άρθρα από το άρθρο 2 και εξής να αποτελέσουν αντικείμενο ξεχωριστής εμπορικής σύμβασης, η οποία θα υπογραφεί και θα ανταλλαχθεί χωριστά από κάθε κράτος.

Άρθρο 2

Γίνεται αποδεκτό.

Άρθρο 3

Ο συντελεστής στον οποίο πρέπει να υπάγονται τα εμπορεύματα που αναφέρονται στο Παράρτημα 1 του άρθρου 1 πρέπει να είναι εννέα αντί για οκτώ. Θα είναι αναγκαίο να καταργηθεί το άρθρο 270 που αναφέρεται στο εν λόγω παράρτημα.

Η τουρκική αντιπροσωπεία θεωρεί ότι η ενοποίηση του δασμολογίου για περίοδο τριών ετών θα είναι πιο ευνοϊκή για τα συμφέροντα όλων των πλευρών, λαμβάνοντας υπόψη τις διακυμάνσεις του τουρκικού νομίσματος· συνεπώς, προτείνουν να μην μεταβληθούν οι συντελεστές.

Άρθρο 4

Μετά τον αριθμό (1) η τουρκική αντιπροσωπεία προτείνει να προστεθούν οι εξής λέξεις: «προκειμένου να αποφευχθούν σοβαρές δυσχέρειες που απειλούν το οικονομικό καθεστώς». Όπως είναι, η ίδια φράση υπάρχει αυτούσια στα προηγούμενα σχέδια.

Άρθρο 5

Η τουρκική αντιπροσωπεία δεν μπορεί να αναλάβει καμία δέσμευση σχετικά με τους δημοτικούς και τοπικούς φόρους· η αντιπροσωπεία μπορεί μόνο να εγγυηθεί ως προς τους φόρους αυτούς ότι δεν θα υπάρξει διάκριση μεταξύ εμπορευμάτων ξένων χωρών ούτε γενικά μεταξύ εγχωρίων και ξένων εμπορευμάτων.

Άρθρο 6

Γίνεται αποδεκτό.

Άρθρο 7

Καθώς η τουρκική αντιπροσωπεία έχει αποδεχθεί τον συντελεστή εννέα υπό τον όρο ότι η σύμβαση θα έχει διάρκεια τριών ετών, προτείνει την αντικατάσταση της πενταετίας από τριετία. Οι λέξεις «είτε βάσει προηγούμενων συμβάσεων» δεν έχουν εφαρμογή και, κατά συνέπεια, προτείνεται η κατάργησή τους.

Άρθρο 8

Έχει γίνει αποδεκτό στην αναθεωρημένη μορφή του.

Άρθρο 9

Οι λέξεις «πέντε έτη» που βρίσκονται στην πρώτη παράγραφο του άρθρου αυτού πρέπει να αντικατασταθούν από «τρία έτη».

[615]

Η δεύτερη παράγραφος του άρθρου αυτού γίνεται επίσης αποδεκτή στην αναθεωρημένη της μορφή, με την εξής τροποποίηση: «διαπραγματεύσεις θα ξεκινήσουν ένα έτος μετά την υπογραφή της Συνθήκης».

Άρθρο 18

Προτείνουμε την εξής τροποποίηση στην τελευταία παράγραφο του άρθρου αυτού: «Σε περίπτωση που οι Συμμαχικές Δυνάμεις δεν έχουν οριστικά αποδεχθεί ή απορρίψει, εξ ονόματος των Κυριαρχιών, αποικιών κ.τ.λ., τις ρήτρες της παρούσας συνθήκης κατά τον χρόνο υπογραφής της, δεν θα μπορούν να το πράξουν παρά μόνο τρεις μήνες μετά την υπογραφή. Από τη στιγμή που γίνει αποδοχή ή απόρριψη, δεν θα είναι δυνατή καμία μεταβολή κατά τη διάρκεια της περιόδου αυτής. Σε περίπτωση αποδοχής, οι Κυριαρχίες, αποικίες κ.τ.λ., που έχουν ειδικά δασμολόγια, θα πρέπει να εφαρμόσουν το ελάχιστο δασμολόγιό τους έναντι της Τουρκίας.

Άρθρο 15

Σχέδιο που προτείνεται από την τουρκική αντιπροσωπεία: —

Προκειμένου να προσδιοριστεί η προέλευση των εισαγόμενων προϊόντων, εκάστη των Υψηλά Συμβαλλόμενων Δυνάμεων δύναται να απαιτήσει από τον εισαγωγέα την προσκόμιση επίσημης δήλωσης, στην οποία να αναφέρεται ότι το εισαγόμενο είδος αποτελεί εθνική παραγωγή ή εγχώρια κατασκευή, ή ότι πρέπει να θεωρηθεί ως τέτοιο λόγω του μετασχηματισμού στον οποίο υπεβλήθη στη χώρα προέλευσης.

Τα πιστοποιητικά προέλευσης, τα οποία θα συνταχθούν σύμφωνα με το πρότυπο του Παραρτήματος υπ' αριθ. 1 της παρούσας συνθήκης, θα εκδίδονται είτε από το Υπουργείο Εμπορίου ή το Υπουργείο Γεωργίας, είτε από τα Εμπορικά Επιμελητήρια των οποίων ο εξαγωγέας είναι μέλος, είτε από οποιονδήποτε άλλο οργανισμό ή ένωση που έχει συμφωνηθεί από τη χώρα προ-

ορισμού. Τα πιστοποιητικά πρέπει να επικυρώνονται από διπλωματικό ή προξενικό εκπρόσωπο της χώρας προορισμού.

Σε περίπτωση που ένας εξαγωγέας φοβάται ότι, παρά το πιστοποιητικό προέλευσης που συνοδεύει τα εμπορεύματα, αυτά ενδέχεται να αποτελέσουν αντικείμενο αμφισβήτησης, μπορεί να ζητήσει την επιβεβαίωση του πιστοποιητικού προέλευσης μέσω ενός πιστοποιητικού επαλήθευσης, το οποίο θα υπογράφεται τόσο από τον εκδότη του πιστοποιητικού προέλευσης όσο και από έναν τεχνικό εκπρόσωπο που έχει οριστεί από τον διπλωματικό ή προξενικό αντιπρόσωπο της χώρας προορισμού. Για την επαλήθευση των εμπορευμάτων, ο εκπρόσωπος αυτός δύναται, εφόσον είναι αναγκαίο, να ζητήσει κάθε απόδειξη ή αναγκαίο έγγραφο. Εφόσον τα εμπορεύματα συνοδεύονται από πιστοποιητικό επαλήθευσης, θα υπόκεινται σε τελωνειακή εκτίμηση μόνο σε περίπτωση απάτης ή εικαζόμενης υποκατάστασης.

Τα δέματα απαλλάσσονται από πιστοποιητικά προέλευσης όταν οι τελωνειακές αρχές της χώρας προορισμού αναγνωρίζουν ότι τα εν λόγω δέματα δεν έχουν εμπορική αξία.

Τα προϊόντα γης και της βιομηχανίας της μίας εκ των δύο χωρών, τα οποία εισάγονται στην επικράτεια της άλλης και προορίζονται να τεθούν υπό τελωνειακή εγγύηση, ή να διακινηθούν σε διαμετακόμιση προς οποιονδήποτε άλλο προορισμό,

[616]

δεν θα υπόκεινται σε κανέναν τελωνειακό δασμό ή σε κανενός είδους εσωτερική φορολόγηση πέραν των φόρων που ισχύουν σε κάθε μία εκ των δύο χωρών, ή σε επιβαρύνσεις και φόρους που επιβάλλονται αποκλειστικά για την κάλυψη των εξόδων εποπτείας και διοίκησης που συνεπάγεται η διαμετακόμιση, πάντοτε χωρίς να τίγεται η επιβολή δημοσιονομικών φόρων στους οποίους τα εν λόγω εμπορεύματα υπόκεινται κατά την τοποθέτησή τους υπό τελωνειακή εγγύηση ή κατά τη μεταφορά τους.

Ναυσιπλοΐα

Ο Hassan Μπέης προέβη στη συνέχεια στην ακόλουθη δήλωση: —

Άρθρο 10

«Η τουρκική αντιπροσωπεία δεν είναι σε θέση να αποδεχθεί την τέταρτη πρόταση του άρθρου αυτού, η οποία χορηγεί για περίοδο πέντε ετών το δικαίωμα της παράκτιας ναυσιπλοΐας σε εταιρείες αλλοδαπής ναυσιπλοΐας των οποίων η έδρα βρίσκεται σε χώρες των Συμμάχων. Πρόκειται για μια εντελώς νέα πρόταση.

«Η τουρκική αντιπροσωπεία προτείνει να προστεθεί στο τέλος του άρθρου η εξής παράγραφος: —

«Σε περίπτωση που δεν έχει συναφθεί νέα συμφωνία πριν από τη λήξη της περιόδου των δέκα ετών, τα μέρη θα διατηρούν πλήρη ελευθερία δράσης.»

Βιομηχανική Ιδιοκτησία: Άρθρο 1

Η τουρκική αντιπροσωπεία πρότεινε να προστεθεί στις παραγράφους 1 και 2 του πρώτου άρθρου η εξής επιφύλαξη: «Υπό τον όρο ότι θα παρέχεται αμοιβαία μεταχείριση.»

Άρθρο 2

Γίνεται αποδεκτό.

Άρθρο 3

Η αποδοχή του άρθρου αυτού ως έχει θα είχε ως αποτέλεσμα την αποκοπή της Τουρκίας από την αγγλοσαξονική και τη λατινική κουλτούρα, γεγονός που θα αντιτίθετο προς την επιθυμία των Δυνάμεων να διαδώσουν τη γλώσσα και τη λογοτεχνία τους.

Εν όψει αυτών των μεγάλων ηθικών συμφερόντων, η τουρκική αντιπροσωπεία πρότεινε την ακύρωση του άρθρου αυτού. Παρ' όλα αυτά, η Τουρκία ήταν πρόθυμη, παρά τα μεγάλα αυτά συμφέροντα, να συνάψει συμφωνία επί του θέματος αυτού με οποιοδήποτε Κράτος εκφράσει σχετική επιθυμία.

Άρθρο 4

Γίνεται αποδεκτό.

Ο κ. Serruys επεσήμανε ότι όλες οι αντιπροσωπείες των Συμμάχων συμφωνούσαν ότι ήταν επιθυμητό να συναφθεί εμπορική σύμβαση, η οποία θα είναι σύμφωνη με το διεθνές δίκαιο και με τις προβλέψεις που είναι συνήθεις στις εμπορικές και ναυτιλιακές συνθήκες. Υπό αυτήν την προϋπόθεση οι Κυβερνήσεις των Συμμάχων είχαν συμφωνήσει στην κατάργηση των προνομίων των Διομολογήσεων που απολάμβαναν στην Τουρκία.

[617]

Όσον αφορά τη ναυτιλία, οι αντιπροσωπείες των Συμμάχων θεώρησαν αναγκαίο να λάβουν υπόψη τη θέση των ναυτιλιακών εταιρειών των Συμμάχων, οι οποίες για τόσα χρόνια εξασφάλιζαν τις συγκοινωνίες της Ανατολής. Οι Κυβερνήσεις των Συμμάχων συμφώνησαν να επιτραπεί η έναρξη διαπραγματεύσεων μεταξύ των ναυτιλιακών εταιρειών και της Τουρκικής Κυβέρνησης με σκοπό την οργάνωση αυτών των υπηρεσιών σε νέες βάσεις. Αν δεν θεσπιζόταν προσωρινό καθεστώς, καθιερωμένες εμπορικές δραστηριότητες και σημαντικό κεφάλαιο –που ωφέλησαν ιδιαίτερος την Τουρκία– θα χάνονταν.

Οι Συμμαχικές Δυνάμεις δεν ζήτησαν οι Συμμαχικές εταιρείες να συμμετέχουν ελεύθερα στο μικρό παράκτιο εμπόριο. Κατανόησαν πλήρως την επιθυμία της Τουρκικής Κυβέρνησης να διατηρήσει αυτή τη δραστηριότητα αποκλειστικά για Τούρκους υπηκόους· αλλά θεώρησαν αδύνατο να αγνοήσουν μια ήδη υφιστάμενη κατάσταση από την οποία η Τουρκία είχε αντλήσει το κύριο όφελος, και για τους λόγους αυτούς ζήτησαν προσωρινές εγγυήσεις.

Χρηματοοικονομικές Ρήτηρες

Στην επιτροπή παρουσιάστηκε σχέδιο των χρηματοοικονομικών ρητρών (Παράρτημα (ΣΤ')).

Οθωμανικό Δημόσιο Χρέος.

Ο Hassan Μπέης διατύπωσε τις εξής παρατηρήσεις: —

Άρθρο 1

Στη δεύτερη γραμμή του άρθρου, πριν από τις λέξεις «υπέρ των οποίων», η τουρκική αντιπροσωπεία πρότεινε την προσθήκη των λέξεων «και άλλων Κρατών». Ήταν αναγκαίο να προστεθούν στον πίνακα που προσαρτάται στο άρθρο 1 το χρέος και οι ετήσιες πρόσοδοι για τις οποίες ήταν υπεύθυνος ο σιδηρόδρομος Σμύρνης-Alashehr. Ομοίως, προτάθηκε η κατάργηση της ερμηνευτικής σημείωσης που συνοδεύει τον εν λόγω πίνακα.

Άρθρο 2

Η τουρκική αντιπροσωπεία πρότεινε όπως στη θέση της διατύπωσης «δύναται με τη συγκατάθεση των κατόχων ομολόγων να διαιρεθεί...» αντικατασταθεί απλώς με τις λέξεις «θα διαιρεθεί». Πριν από την τελευταία παράγραφο του άρθρου αυτού, ο Hassan Μπέη θεώρησε αναγκαίο να προστεθεί η εξής παράγραφος: «Κάθε Κράτος θα έχει το δικαίωμα να εκδίδει νέα ομόλογα για τα μέρη του χρέους για τα οποία καθίσταται υπεύθυνο.»

Άρθρο 3

Κατά τη διάρκεια των μέχρι τώρα διαπραγματεύσεων, η τουρκική αντιπροσωπεία είχε εκφράσει την άποψη ότι η εισαγωγή του άρθρου αυτού στη Συνθήκη δεν εξυπηρετεί κανένα χρησιμοσκοπό. Εξακολουθεί να υποστηρίζει την ίδια άποψη. Στις συμβάσεις που αφορούν δάνεια ορι-

ζόταν ότι σε περίπτωση ανεπάρκειας εσόδων, το έλλειμμα θα καλύπτεται από τα γενικά έσοδα

[618]

του Κράτους. Επομένως, όσον αφορά τα παραχωρηθέντα έσοδα, η Τουρκία δεν είχε καμία υποχρέωση να παρέχει άλλες εγγυήσεις. Επιπλέον, η τουρκική αντιπροσωπεία ήταν πεπεισμένη ότι δεν θα προέκυπτε τέτοια ανάγκη.

Άρθρο 4

Ήταν αναγκαίο να συμπεριληφθεί στη διανομή το χαρτονόμισμα, του οποίου το συνολικό ποσό ανερχόταν σε £Τ. 159.734.000, καθώς και το εσωτερικό δάνειο που ανερχόταν σε £Τ. 17.977.600. Θα πρέπει επίσης να προστεθεί στο άρθρο αυτό η εξής παράγραφος: —

«Η Τουρκία δεν φέρει καμία ευθύνη για επιτάξεις που πραγματοποιήθηκαν σε εδάφη αποσχισθέντα από την Τουρκία βάσει της παρούσας Συνθήκης και οι οποίες δεν έχουν ακόμη αποπληρωθεί.»

Η τουρκική αντιπροσωπεία υπενθύμισε τις δηλώσεις που είχε ήδη προβεί σχετικά με εκείνα τα τμήματα του χρέους που παραμένουν έως σήμερα ανεξόφλητα και για τα οποία ορισμένα βαλκανικά κράτη φέρουν ευθύνη βάσει των Συνθηκών του Βερολίνου και της Θεσσαλίας: Το Μαυροβούνιο και η Σερβία, βάσει των άρθρων 33 και 42 της Συνθήκης του Βερολίνου της 13ης Ιουλίου 1878, καθώς και η Ελλάδα, βάσει του άρθρου 10 των Συνθηκών της 24ης Μαΐου και της 2ας Ιουλίου 1881 που υπογράφηκαν στην Κωνσταντινούπολη, υποχρεούνταν να αναλάβουν ευθύνη για μέρος του Οθωμανικού Δημόσιου Χρέους.

Το ποσό αυτών των μεριδίων είχε καθοριστεί με σημείωμα της 6ης Νοεμβρίου 1883, το οποίο απευθυνόταν προς την Υψηλή Πύλη από την Πρεσβεία της Μεγάλης Βρετανίας. Αν και έκτοτε η Οθωμανική Κυβέρνηση είχε λάβει τις αναγκαίες πρωτοβουλίες προκειμένου να διασφαλίσει τη συμμετοχή των ανωτέρω κρατών στο Οθωμανικό Δημόσιο Χρέος, δυστυχώς δεν κατέστη δυνατό να εφαρμοστούν οι διατάξεις των σχετικών άρθρων.

Λαμβάνοντας υπόψη τις σημαντικές αυτές παραμέτρους, η τουρκική αντιπροσωπεία στη Διάσκεψη της Λωζάννης είχε επανειλημμένα απαιτήσει την καταβολή αυτών των μεριδίων.

Η παράλειψη καταγραφής αυτών των απωλειών στον πίνακα περί κατανομής του χρέους δεν σήμαινε σε καμία περίπτωση ότι η Τουρκία είχε εγκαταλείψει τα δικαιώματά της. Αντιθέτως, η τουρκική αντιπροσωπεία είχε την τιμή να δηλώσει, εξ ονόματος της Κυβέρνησής της, ότι όποτε παρουσιαστεί η ευκαιρία, η Τουρκική Κυβέρνηση θα έχει την ελευθερία να διεκδικήσει τα εν λόγω δικαιώματα.

Άρθρο 5

Γίνεται αποδεκτό.

Άρθρο 6

Η τουρκική αντιπροσωπεία πρότεινε να προστεθεί στο άρθρο αυτό η εξής παράγραφος: —

«Σε περίπτωση που η απόφαση του διαιτητή είναι υπέρ της κατανομής των χιλιομετρικών εγγυήσεων, οι χρηματικές εγγυήσεις

[619]

που αφορούν τον σιδηρόδρομο, είτε ευρίσκεται εντός της Τουρκίας είτε σε έδαφος αποσχισθέν από την Τουρκία, θα αποτελέσουν ενιαίο σύνολο χρέους, το οποίο θα κατανεμηθεί μεταξύ των Κρατών υπό τους ίδιους όρους και με την ίδια βάση όπως τα υπόλοιπα χρέη που περιλαμβάνονται στον πίνακα που προσαρτάται στο πρώτο άρθρο.»

Η τουρκική αντιπροσωπεία θεώρησε ότι το ερώτημα 2 των όρων εντολής προς διαιτησία θα πρέπει να ακυρωθεί.

Άρθρο 7

Γίνεται αποδεκτό.

Άρθρο 8

Η τουρκική αντιπροσωπεία πρότεινε την εξής διόρθωση του άρθρου: «Οι ετήσιες προσόδοι που αφορούν τα μερίδια του χρέους που αναλογούν σε κράτη αποσχισθέντα από την Τουρκία βάσει της παρούσας συνθήκης θα αρχίσουν από το 1918.»

Άρθρο 9

Γίνεται αποδεκτό.

Άρθρο 10

Γίνεται αποδεκτό.

Άρθρο 11

Ήταν αναγκαίο να διευκρινιστεί ότι το άρθρο αυτό αναφερόταν σε Κράτη που δεν επιθυμούν να αναλάβουν το μερίδιό τους επί κεφαλαίου.

Άρθρο 12

Αντ' αυτού του άρθρου, η Τουρκική Κυβέρνηση θα απευθύνει δήλωση προς τη διοίκηση του δημόσιου χρέους.

Αποζημιώσεις: Άρθρο 1

Ζητήθηκε από την Τουρκική Κυβέρνηση να καταβάλει, συνολικά, αποζημίωση ύψους 15.000.000l χρυσών λιρών. Η τουρκική αντιπροσωπεία απέρριψε κατηγορηματικά το αίτημα αυτό.

Η τουρκική αντιπροσωπεία υπέβαλε τις εξής δύο προτάσεις στο πλαίσιο αυτό: είτε να μην υποβληθούν αμοιβαίες απαιτήσεις είτε να προσκομιστούν οι λογαριασμοί εκατέρωθεν. Για τον λόγο αυτό, η τουρκική αντιπροσωπεία επιθυμούσε πρωτίστως να γνωστοποιηθεί το ύψος των ζημιών που διεκδικούν οι υπήκοοι των Συμμάχων.

Επιπλέον, θεωρήθηκε ότι η ευθύνη για ζημιές που προκλήθηκαν από πολεμικά μέτρα ή ενέργειες σε χώρες που αποσχίστηκαν από την Τουρκία μετά την ανακωχή πρέπει να βαρύνει τα εν λόγω εδάφη.

Η Τουρκία δεν αναγνώρισε καμία ευθύνη για τις εν λόγω ζημιές, διότι

[620]

μέχρι την ημερομηνία της ανακωχής οι χώρες αυτές είχαν πολεμήσει υπέρ του ίδιου σκοπού δίπλα της.

Επιπλέον, η αποζημίωση για τις απώλειες που υπέστησαν όλα τα εδάφη που καταλήφθηκαν από τους Έλληνες θα πρέπει να καλυφθεί από τους τελευταίους.

Η τουρκική αντιπροσωπεία πρότεινε την προσθήκη της ακόλουθης παραγράφου: —

«Η αξία των πλοίων που παραγγέλθηκαν πριν από τον πόλεμο σε βρετανικά ναυπηγεία και επιτάχθηκαν από τη Βρετανική Κυβέρνηση τρεις μήνες πριν η Τουρκία εισέλθει στον πόλεμο, θα πρέπει να επιστραφεί από την εν λόγω Κυβέρνηση στην Τουρκία.»

Άρθρο 2

Η τουρκική αντιπροσωπεία τόνισε με έμφαση την απόλυτη αναγκαιότητα να συνταχθεί δήλωση όπου να προσδιορίζονται οι διάφορες μορφές ζημιών που προκλήθηκαν από τους Έλληνες στην Ανατολία, όσον αφορά ζώα, μέσα μεταφοράς, νομίσματα και άλλα περιουσιακά στοιχεία που ανήκαν σε Τούρκους και αφαιρέθηκαν από τα ελληνικά στρατεύματα.

Άρθρα 3-8

Όσον αφορά τα άρθρα αυτά, η Τουρκία ήταν πεπεισμένη ότι, σε συνολική βάση, δεν θα όφειλε τίποτα στις Δυνάμεις και, επομένως, δεν υπήρχε λόγος να συζητηθούν τα άρθρα αυτά.

Διάφορες Ρήτρες: Άρθρο 1

Η τουρκική αντιπροσωπεία δεν είχε κανένα δικαίωμα να εκχωρήσει τις περιουσίες της Πολιτικής Λίστας του Χαλιφάτου, είτε με αποζημίωση είτε χωρίς. Δεν μπορούσε να συμφωνήσει να εκχωρήσει περιουσίες που προσφέρουν έσοδα στο Κράτος, παρά μόνο με την καταβολή της αντίστοιχης αξίας.

Άρθρο 2

Η τουρκική αντιπροσωπεία αποδέχθηκε το άρθρο αυτό με μια μικρή τροποποίηση, δηλαδή η πρώτη λέξη «τουρκική» πρέπει να αντικατασταθεί με τη λέξη «οθωμανική».

Άρθρο 3

Η τελευταία παράγραφος του άρθρου αυτού δεν θα μπορούσε να έχει εφαρμογή, αφού ούτε η Γερμανία, ούτε η Ουγγαρία, ούτε η Αυστρία όφειλαν τίποτα στην Τουρκία.

Άρθρο 4

Γίνεται αποδεκτό.

Άρθρο 5

Η τουρκική αντιπροσωπεία δεν μπορούσε, υπό οποιεσδήποτε συνθήκες, να συμφωνήσει με τη διατήρηση του χρυσού νομίσματος επί του οποίου στηρίχθηκε η πρώτη έκδοση χαρτονομίσματος.

[621]

Γενικές Διατάξεις

Πριν εκφράσει οποιαδήποτε άποψη επί της παραγράφου 1 του άρθρου αυτού, η τουρκική αντιπροσωπεία επιθυμούσε να πληροφορηθεί τις ρυθμίσεις και συμφωνίες που είχαν συναφθεί από την Κυβέρνηση της Κωνσταντινούπολης σχετικά με τις προκαταβολές και την κατανομή των εσόδων.

Όσον αφορά τη δεύτερη παράγραφο, η πρόταση που περιλαμβάνεται σε αυτήν δεν είχε ποτέ συζητηθεί σε καμία υποεπιτροπή και, επομένως, δεν ήταν γνωστές λεπτομέρειες στην τουρκική αντιπροσωπεία, η οποία δεν ήταν σε θέση να εκφράσει άποψη επί του θέματος.

Όσον αφορά τους όρους εντολής προς διαιτησία, η τουρκική αντιπροσωπεία συμφωνούσε με την παράγραφο 1, αλλά όχι με την παράγραφο 2. Θεωρούσε ότι πρέπει να γίνει διάκριση μεταξύ σταθερών προσόδων που προορίζονται για την εξυπηρέτηση δανείων και χιλιομετρικών εγγυήσεων, οι οποίες είναι εκ φύσεως μεταβλητές ανάλογα με τις αποδόσεις των σχετικών επιχειρήσεων. Τα χρέη που συνάφθηκαν από το Κράτος για σκοπούς σχετιζόμενους με τους σιδηροδρόμους δεν μπορούν σε καμία περίπτωση να συγκριθούν με τις χιλιομετρικές εγγυήσεις που καταβάλλονται από το Κράτος.

Αν γινόταν δεκτή αυτή η άποψη, θα ισοδυναμούσε με την παρακολούθηση της πορείας των κεφαλαίων που τέθηκαν στη διάθεση του Κράτους μέσω του δανείου. Υπό αυτές τις συνθήκες, η τουρκική αντιπροσωπεία θεώρησε ότι δεν μπορούσε να αποδεχθεί τη διαιτησία επί του δεύτερου ερωτήματος, καθώς επρόκειτο για κρατικό χρέος.

Όσον αφορά τις ρήτρες περί αποζημιώσεων, ο Hassan Μπέης εξέφρασε έκπληξη παρατηρώντας ότι με την τελευταία παράγραφο του άρθρου 4 οι αντιπροσωπείες των Συμμάχων φαίνεται να επιθυμούν να υποτάξουν την Τουρκική Κυβέρνηση στην οικονομική εποπτεία του Διοικητικού Συμβουλίου του Οθωμανικού Δημόσιου Χρέους. Οι Σύμμαχοι, στην πραγματικότητα, τείνουν να μετατρέψουν το συμβούλιο αυτό σε όργανο της εσωτερικής διοίκησης της Τουρκίας.

Ο κ. Bompard επεσήμανε ότι, με την άρνηση του άρθρου 1 των ρητρών περί αποζημιώσεων, η τουρκική αντιπροσωπεία αναλαμβάνει πολύ σοβαρή ευθύνη. Οι Κυβερνήσεις των Συμμάχων είχαν φτάσει στο έσχατο όριο παραχωρήσεων επί του θέματος αυτού.

Εγκατέλειπαν τις δαπάνες κατοχής, οι οποίες ανέρχονταν σε πολύ μεγάλο ποσό. Εγκατέλειπαν κάθε απαίτηση αποζημίωσης που προέκυπτε από το γεγονός ότι η Τουρκική Κυβέρνηση είχε διεξαγάγει πόλεμο εναντίον τους –πόλεμο από τον οποίο είχαν υποστεί σοβαρές ζημιές– και διεκδικούσαν μόνο ένα συμβολικό ποσό ως αποζημίωση προς τους υπηκόους τους. Από την άλλη πλευρά, συμφωνούσαν να της παραχωρήσουν 5.000.000 λίρες που είχαν κατατεθεί στην Τράπεζα της Γαλλίας και στην Τράπεζα της Αγγλίας.

Η τουρκική αντιπροσωπεία όχι μόνο απέρριπτε την πρόταση αυτή, αλλά επιπλέον διεκδικούσε το ποσό των 5.000.000l, το οποίο αντιστοιχούσε στα έξοδα που είχε πραγματοποιήσει η Τουρκική Κυβέρνηση για την κατασκευή τουρκικών πλοίων που επιτάχθηκαν από τη Βρετανική Κυβέρνηση στα ναυπηγεία της εταιρείας Vickers Maxim.

Εξ ονόματος των Συμμαχικών Κυβερνήσεων, ο κ. Bompard δήλωσε

[622]

ότι οι απαιτήσεις αυτές αποτελούσαν ελάχιστο όριο από το οποίο δεν μπορούσαν να αποκλίνουν.

Όσον αφορά τις τρεις τελευταίες παραγράφους του άρθρου 4, αυτές δεν ήταν καθόλου τόσο νέες όσο ισχυριζόταν η τουρκική αντιπροσωπεία, δεδομένου ότι απλώς προέβλεπαν τη μεταβίβαση των αρμοδιοτήτων της Επιτροπής Εκκαθάρισης –που είχε ήδη προβλεφθεί– στο Συμβούλιο του Χρέους, όσον αφορά τις παραχωρήσεις.

Ο κ. Bompard επιθυμούσε, επί του θέματος αυτού, να προβεί στην ακόλουθη δήλωση: —

«Οι Συμμαχικές Δυνάμεις δεν είχαν ποτέ την πρόθεση να παραβιάσουν καθ' οιονδήποτε τρόπο τα κυριαρχικά δικαιώματα της Τουρκίας, τα οποία διασφαλίζονται πλήρως από την προτεινόμενη ρήτρα, η οποία δεν συνεπάγεται σε καμία περίπτωση οποιαδήποτε υποχρέωση εκ μέρους της Τουρκίας να ακολουθεί τις συμβουλές της Διοίκησης του Χρέους όσον αφορά τις παραχωρήσεις. Η Τουρκία, υπό τη δική της ευθύνη, διατηρεί πλήρως την ελευθερία δράσης της, και η αρχή των «ανοικτών θυρών» θα συνεχίσει να ισχύει στην Τουρκία σε οικονομικά ζητήματα.»

Όσον αφορά το άρθρο 2, οι τουρκικές και ελληνικές αντιπροσωπείες είχαν υποβάλει τις παρατηρήσεις τους επί του θέματος. Αυτές περιλαμβάνονταν στο υπόμνημα της τουρκικής αντιπροσωπείας της 20ής Ιανουαρίου 1923 (Παράρτημα (Ζ')) και στο υπόμνημα της ελληνικής αντιπροσωπείας της 25ης Ιανουαρίου 1923 (Παράρτημα (Η')).

Η Τουρκική Κυβέρνηση ζήτησε αρχικά από την Ελλάδα αποζημίωση ύψους £Τ. 160.000.000. Στις 20 Δεκεμβρίου, η Ελληνική Κυβέρνηση υπέβαλε επιπλέον αξίωση ύψους £Τ. 223.000 υπό διάφορες κατηγορίες. Ένα μήνα μετά, στις 20 Ιανουαρίου 1923, η τουρκική αντιπροσωπεία προσκόμισε στη διάσκεψη επεξηγήσεις και πίνακες σχετικά με την απαίτηση αυτή· διεκδικούσε το ιδιαίτερα υψηλό ποσό των £Τ. 1.341.000.639.505 σε χαρτονόμισμα. Συμπληρωματικό σημείωμα προσέθεσε στο αρχικό ποσό περίπου £Τ. 40.000.000.

Στις 25 Ιανουαρίου, η Ελληνική Κυβέρνηση απέρριψε την απαίτηση της τουρκικής αντιπροσωπείας. Ο κ. Bompard δήλωσε ότι το θέμα αυτό ήταν πλέον ανοιχτό προς συζήτηση μεταξύ των δύο αντιπροσωπειών· δεν παρέλειψε, ωστόσο, να παρατηρήσει ότι η τουρκική αντιπροσωπεία είχε καθυστερήσει υπερβολικά να γνωστοποιήσει τις απόψεις της και ότι φαινόταν πολύ αργά για να ξεκινήσει η εξέταση ενός τέτοιου ζητήματος.

Ο κ. Βενιζέλος επεσήμανε ότι, ήδη από την πρώτη συνεδρίαση της επιτροπής, η τουρκική αντιπροσωπεία είχε θέσει το ζήτημα των αποζημιώσεων, διεκδικώντας για την Τουρκία την καταβολή αποζημίωσης ύψους £Τ. 160.000.000, χωρίς να διευκρινίσει αν το ποσό αυτό επρόκειτο

να καταβληθεί σε χρυσό ή σε χαρτονόμισμα. Η τουρκική αντιπροσωπεία, από τη στιγμή που υπέβαλε τις απαιτήσεις της, δεν είχε δώσει περαιτέρω εξηγήσεις επί του σημείου αυτού.

Στις 20 Δεκεμβρίου, η ελληνική αντιπροσωπεία αρνήθηκε καταρχάς να εξετάσει μια τόσο αόριστη απαίτηση. Στη συνέχεια υπέβαλε ανταπαιτήσεις, οι οποίες θα είχαν ως αποτέλεσμα την ακύρωση των τουρκικών αξιώσεων. Για τον λόγο αυτό, στην ρήτρα που αφορά τις αποζημιώσεις που επρόκειτο να καταβάλει η Τουρκία, η Ελλάδα εξαιρέθηκε επίσημα.

Η Τουρκία είχε πλέον καθορίσει τις απαιτήσεις της:

[623]

Η Τουρκία διεκδικούσε, για παράδειγμα, μόνο για τη φωτιά της Σμύρνης –όπου είχαν καεί 18.000 κατοικίες– το ποσό των £Τ. 175.000.000.

Ο κ. Βενιζέλος θέλησε να δηλώσει ότι δεν ήταν οι Έλληνες υπεύθυνοι για την πυρπόληση της πόλης, η οποία, αντίθετα με τον ισχυρισμό της τουρκικής αντιπροσωπείας ότι είχε καεί είκοσι τέσσερις ώρες μετά την αποχώρηση των ελληνικών στρατευμάτων, είχε καεί τέσσερις ημέρες μετά την πλήρη εκκένωσή της από τους Έλληνες και την κατάληψή της από τα τουρκικά στρατεύματα. Στην πραγματικότητα, η τουρκική συνοικία είχε παραμείνει εντελώς ανέπαφη, ενώ μόνο οι ελληνικές, αρμενικές και ευρωπαϊκές συνοικίες είχαν καταστραφεί από τη φωτιά. Ήταν, επιπλέον, προφανές ότι οι Έλληνες δεν μπορούσαν να είναι υπεύθυνοι για αυτή την καταστροφή, της οποίας το μόνο αποτέλεσμα ήταν να αυξηθεί περαιτέρω ο αριθμός των προσφύγων που η Ελλάδα όφειλε να συντηρεί.

Οι τουρκικές αξιώσεις ήταν, στην πραγματικότητα, υπερβολικές. Ως απόδειξη αυτού, αρκούσε να εξεταστούν οι λογαριασμοί που είχαν συνταχθεί για την καταστροφή αγροτικών κατοικιών που βρίσκονταν στη ζώνη των στρατιωτικών επιχειρήσεων. Αναμφίβολα, είχαν προκληθεί ζημιές, καθώς ο ελληνικός στρατός, κατά την υποχώρησή του, είχε χάσει τη συνοχή και την πειθαρχία του. Η Ελλάδα ήταν απολύτως πρόθυμη να καταβάλει αποζημίωση για τις ζημιές αυτές· στην πραγματικότητα, θα έφθανε στο σημείο να δηλώσει ότι η ακριβής εκτίμηση των ζημιών αυτών θα ήταν προς το συμφέρον της· αλλά, εφόσον ήταν πρόθυμη να πληρώσει, επιθυμούσε επίσης να αποζημιωθεί για τις απώλειες που της είχαν επιβληθεί.

Οι εκτοπίσεις Οθωμανών Ελλήνων πριν, κατά τη διάρκεια και μετά τον πόλεμο είχαν πραγματοποιηθεί σε τόσο μεγάλη κλίμακα, ώστε έθεταν σε κίνδυνο το σύνολο του κοινωνικού, οικονομικού και πολιτικού μέλλοντος της Ελλάδας. Εάν η Ελλάδα επρόκειτο να καταβάλει αποζημιώσεις, ήταν δίκαιο να της επιστραφεί το κόστος που της είχαν προκαλέσει οι εκτοπίσεις αυτές.

Ήταν πρόθυμη να εγκαταλείψει την αξίωσή της για τις δαπάνες στρατιωτικής κατοχής μετά την αλλαγή της κυβέρνησης, δηλαδή ποσό ύψους £Τ. 70.000.000· αλλά απαιτούσε το υπόλοιπο της αξίωσής της, συμπεριλαμβανομένων των δαπανών κατοχής της μεραρχίας της Κωνσταντινούπολης· διαφορετικά, θα έπρεπε να διατηρήσει την απαίτησή της ώστε η αξίωσή της για αποζημίωση να εξεταστεί ισότιμα με εκείνες των άλλων μερών, προκειμένου να επιτευχθεί μια συνολική διευθέτηση.

Ο κ. Bompartd παρατήρησε ότι η πρόταση της ελληνικής αντιπροσωπείας ήταν είτε να συμφιτιστούν οι δύο λογαριασμοί ώστε να αλληλοαναιρεθούν, είτε να καταβάλει κάθε πλευρά το μεριδίό της. Η ελληνική αντιπροσωπεία συμφώνησε να εγκαταλείψει την αξίωσή της για τις δαπάνες στρατιωτικής κατοχής που πραγματοποιήθηκαν μετά την αλλαγή της κυβέρνησης.

Ο κ. Βενιζέλος επεσήμανε ότι, ακόμη κι αν η Ελλάδα εγκατέλειπε την αξίωσή της για τις δαπάνες κατοχής της Σμύρνης, όφειλε παρ' όλα αυτά να διεκδικήσει τις δαπάνες της μεραρχίας της Κωνσταντινούπολης, η οποία επιχειρούσε σε συνεργασία με τους Συμμάχους, καθώς και του τάγματος που φρουρούσε τον σιδηρόδρομο στην Ανατολική Θράκη πριν από την έναρξη των ελληνικών στρατιωτικών επιχειρήσεων στη Μικρά Ασία.

Ο κ. Bompartd παρατήρησε ότι θα ήταν δύσκολο για την Ελλάδα να διατηρήσει οποιαδήποτε αξίωση για δαπάνες στρατιωτικής κατοχής, δεδομένου ότι οι Σύμμαχοι είχαν συναινέσει να εγκαταλείψουν τις δικές τους.

Ο κ. Βενιζέλος επισήμανε ότι, έναντι αυτού, είχε προβλεφθεί αποζημίωση για τους υπηκόους των Συμμάχων. Σε κάθε περίπτωση, εάν επρόκειτο να συνταχθούν λογαριασμοί,

[624]

θα απαιτούσε να ληφθούν υπόψη και οι ζημίες που προκλήθηκαν σε Έλληνες υπηκόους.

Ο Ismet Πασάς επιθυμούσε να προβεί σε ορισμένες γενικές παρατηρήσεις σχετικά με τα ζητήματα που τέθηκαν στη συνεδρίαση αυτή. Διαμαρτυρήθηκε για τη διαδικασία που ακολουθήθηκε κατά την εξέταση των οικονομικών ζητημάτων.

Τα ζητήματα που υποβλήθηκαν προς εξέταση στις υποεπιτροπές ήταν τόσο περίπλοκα, ώστε θα έπρεπε να είχε δοθεί περισσότερος χρόνος για την εξέτασή τους. Αντί να ακολουθηθεί μια μεθοδική προσέγγιση στην εξέταση ενός και μόνο ζητήματος βάσει κάποιας σαφούς αρχής, η διαδικασία περιπλέχθηκε από μεταγενέστερες τροποποιήσεις της αρχής. Έτσι, η υποεπιτροπή είχε αρχικά αποδεχθεί την ουσιαστική κατανομή του χρέους. Τώρα όμως ήταν σαφές ότι αυτή η κατανομή είχε αποκλειστεί, καθώς εξαρτιόταν από τη συναίνεση των ομολογιούχων. Θα αρκούσε, επομένως, οι τελευταίοι να εγείρουν ενστάσεις σε μεταγενέστερο χρόνο ώστε η κατανομή να μην πραγματοποιηθεί. Με αυτόν τον τρόπο, η προϋπόθεση που είχε τεθεί ακύρωνε την αποδοχή επί της αρχής.

Από την άλλη πλευρά, ο Ismet Πασάς είχε λόγους να πιστεύει ότι η υποεπιτροπή είχε συμφωνήσει ως προς τα μέτρα που επρόκειτο να ληφθούν σχετικά με το εσωτερικό χρέος και την διανομή του χαρτονομίσματος. Τώρα, όλες αυτές οι συμβιβαστικές υποσχέσεις είχαν αποσυρθεί. Είχε αποφασιστεί ότι το ποσό των £Τ. 5.000.000 σε χρυσό, που είχε κατατεθεί στο Βερολίνο και τη Βιέννη, θα επιστρεφόταν στην Τουρκία· οι Σύμμαχοι όμως μόλις είχαν δηλώσει ότι δεν θα επιστρέψουν αυτά τα £Τ. 5.000.000. Όσον αφορά το ποσό των 5.000.000l. στερλινών, που αντιπροσώπευε την αξία των πολεμικών πλοίων που είχαν παραγγελθεί από βρετανικές εταιρείες, αυτό δεν αναφέρθηκε καν· και όμως επρόκειτο για ζήτημα που δεν ήταν ούτε πολιτικό ούτε στρατιωτικό, αλλά καθαρά νομικό, και οι Τούρκοι απαιτούσαν να διευθετηθεί σύμφωνα με το δίκαιο και την αρχή της ισότητας.

Όσον αφορά τα συμβόλαια που είχε συνάψει η Κυβέρνηση της Κωνσταντινούπολης, η οποία τελούσε υπό την κυριαρχία, κατοχή και αυθαίρετη επιρροή ξένων Δυνάμεων, ήταν νομικά αδύνατο να θεωρηθούν έγκυρα. Όλα τα συμβόλαια είχαν συναφθεί υπο την πίεση ανωτέρας βίας και υπαγορεύθηκαν από τις δυνάμεις κατοχής.

Ο έλεγχος των παραχωρήσεων από το Δημόσιο Χρέος ήταν, για την τουρκική αντιπροσωπεία, ένα εντελώς νέο ζήτημα. Είχε πληροφορηθεί σχετικά μόλις σαράντα οκτώ ώρες πριν από τη σημερινή συζήτηση. Σύμφωνα με αυτή τη νέα πρόταση, η Τουρκική Κυβέρνηση δεν θα μπορούσε να χορηγήσει καμία παραχώρηση χωρίς τη συγκατάθεση του Συμβουλίου του Χρέους. Η Τουρκική Κυβέρνηση δεν κατανοούσε για ποιο λόγο θα έπρεπε να εμποδίζεται από το να εξετάζει επιχειρηματικές προτάσεις από αμερικανικές, βελγικές, σουηδικές, ολλανδικές ή άλλες εταιρείες. Αν η Κυβέρνηση δεν συμφωνούσε με το Συμβούλιο του Χρέους, δεν θα μπορούσε να συνεργαστεί ελεύθερα με τους Αμερικανούς, Βέλγους και άλλους που διατηρούσαν τις πιο εκτεταμένες σχέσεις με τους Τούρκους. Ήταν πραγματικά αδύνατο να κατανοηθεί αυτή η άκαιρη παρέμβαση εκ μέρους του Χρέους, το οποίο αποτελεί καθαρά εσωτερικό θεσμό και είχε ιδρυθεί αποκλειστικά βάσει συμφωνίας μεταξύ της Κυβέρνησης και των ομολογιούχων. Δεν υπήρχε εμφανής λόγος για τον οποίο θα έπρεπε να εμπλέκεται σε επιχειρηματικές υποθέσεις αυτού του είδους. Δεν είχε ειπωθεί ότι

τα άλλα κράτη θα συμφωνούσαν με τη δημιουργία ενός εμποδίου που θα μπορούσε να έχει δυσμενή επίδραση στην οικονομική τους πρωτοβουλία στην Τουρκία.

Ο Ismet Πασάς έθεσε στη συνέχεια το ζήτημα της ακτοπλοΐας, το οποίο είχε ήδη διευθετηθεί στην υποεπιτροπή. Δεν καταλάβαινε πώς το θέμα αυτό προέκυψε πάλι έτσι ξαφνικά. Θα έπρεπε να γίνει δεκτό ότι αυτός δεν ήταν τρόπος για να επιτευχθεί μια διευθέτηση.

Υπήρχε ένα ακόμη ζήτημα μεγάλης σημασίας που η Διάσκεψη επρόκειτο να επανεξετάσει εκείνη την ημέρα – το ζήτημα των αποζημιώσεων. Η πρώτη πρόταση που είχε υποβληθεί επί του θέματος αυτού προς τους Τούρκους είχε, εξ αρχής, αποδεχθεί την αρχή της αποζημίωσης. Αν η ιδέα της αποζημίωσης είχε γίνει δεκτή, αυτό συνέβη επειδή, μετά την εκτίμηση των ζημιών που είχαν προκληθεί εκατέρωθεν, είχε υπολογιστεί ότι θα υπήρχε υπόλοιπο σε βάρος των Τούρκων. Η τουρκική αντιπροσωπεία ήταν πάντοτε πρόθυμη να συγκρίνει τα αντίστοιχα ποσά των ζημιών και να καταβάλει οποιοδήποτε υπόλοιπο προέκυπτε σε βάρος της Τουρκίας. Αλλά, αν το αποτέλεσμα της σύγκρισης ήταν υπέρ των Τούρκων, η τουρκική αντιπροσωπεία θα επικαλείτο την αρχή της αποζημίωσης προκειμένου να διεκδικήσει την καταβολή του υπολοίπου που θα προέκυπτε υπέρ της Τουρκίας. Πώς θα μπορούσε να φανταστεί κανείς ότι ο πληθυσμός μιας χώρας που είχε καταληφθεί, ερημωθεί και καταστραφεί από άκρη σε άκρη, κατά παράβαση όλων των ανθρωπίνων νόμων και του διεθνούς δικαίου, θα υποχρεωνόταν να αποζημιώσει εκείνους ακριβώς που είχαν προκαλέσει ή διαπράξει αυτές τις καταστροφές;

Πόλεις με 20.000 κατοικίες είχαν καταστραφεί ολοσχερώς από σφοδρούς βομβαρδισμούς διάρκειας έξι μηνών. Υποθέτοντας ότι υπήρχαν είκοσι ξένες κατοικίες επίσης κατεστραμμένες στις ίδιες πόλεις, θα υποχρέωναν τους ιδιοκτήτες των 20.000 τουρκικών κατοικιών που καταστράφηκαν να ανοικοδομήσουν τις είκοσι ξένες κατοικίες που είχαν καταστραφεί από το πυροβολικό του ίδιου ξένου στρατού.

Όσον αφορά την ελληνική απάντηση στις τουρκικές αξιώσεις περί αποζημιώσεων, οι εξηγήσεις του κ. Βενιζέλου θα αποτελούσαν κριτήριο για την ψυχολογική κατάσταση που επικρατούσε κατά τη διάρκεια της συζήτησης. Όταν έγινε γνωστό ότι ο κ. Βενιζέλος, παρά όλα τα ευρύτερα γνωστά γεγονότα που είχαν συμβεί, έφτασε στο σημείο να διεκδικήσει τουρκικά χρήματα για την ελληνική κατοχή τουρκικών εδαφών, οι έντιμοι και ευφυείς άνθρωποι ανά τον κόσμο θα αποκτούσαν μια εικόνα του πνεύματος που επικρατούσε κατά τις οικονομικές διαπραγματεύσεις στη Λωζάννη. Σύμφωνα με τους Συμμάχους και τους Έλληνες, η Τουρκία όφειλε να πληρώσει για τα πάντα, ενώ όλα όσα διεκδικούσαν οι Τούρκοι –ακόμη και με τις πιο χαμηλές εκτιμήσεις– απορρίπτονταν συστηματικά.

Ο κ. Βενιζέλος θεώρησε ότι προς όφελος της θέσης του, έπρεπε να δώσει έμφαση στην καταστροφή που είχε συντελεστεί στη Σμύρνη, επειδή πίστευε ότι οι Τούρκοι θα την θεωρούσαν ως το σημαντικότερο μέρος της αξίωσής τους. Το σύνολο της καταστροφής που είχε συντελεστεί στη Σμύρνη αποτελούσε μόνο ένα μικρό μέρος της ερήμωσης που είχαν προκαλέσει οι Έλληνες στη Μικρά Ασία.

Ο Ismet Πασάς υποστήριξε ότι η φωτιά της Σμύρνης οφειλόταν στους Έλληνες. Δεν προέβη σε κανέναν ισχυρισμό χωρίς προηγούμενη επαλήθευση των γεγονότων. Είχε αποδειχθεί αδιαμφισβήτητα, κατά την άποψή του, ότι η ευθύνη ανήκε σε ελληνικές οργανώσεις.

Αυτό θα μπορούσε πάντοτε να επαληθευτεί

και δεν θα επέτρεπε να αμφισβητηθούν οι ισχυρισμοί του. Το γεγονός ότι η πυρκαγιά ξέσπασε μετά την είσοδο των Τούρκων στη Σμύρνη δεν απαλλάσσει τις ελληνικές οργανώσεις από την ευθύνη. Οι οργανώσεις αυτές είχαν υποσχεθεί στους εαυτούς τους ότι θα κατέστρεφαν ολόκληρη την πόλη με τον ίδιο τρόπο που είχαν εκτελέσει το διαβολικό τους έργο σε όλη την περιοχή.

Είχαν λάβει όλα τα μέτρα για την ισοπέδωση των κατεχόμενων επαρχιών. Ωστόσο, η ταχύτητα και η αιφνίδια άφιξη του τουρκικού στρατού κατέστησε αδύνατη την εκτέλεση ολόκληρου του προκαθορισμένου σχεδίου. Δεν έλειπε η πρόθεση των εμπρηστών. Εντούτοις, κατάφεραν να υλοποιήσουν το σχέδιό τους μόνο στη συνοικία όπου είχαν συγκεντρωθεί. Η πυρκαγιά διήρκεσε τέσσερις ημέρες. Οι τουρκικές δυνάμεις που προσπάθησαν να βοηθήσουν και οι Τούρκοι κάτοικοι που έσπευσαν να περιορίσουν τη φωτιά δέχθηκαν επιθέσεις με βόμβες και πυροβολισμούς από τα παράθυρα. Θα ήταν καλό για την ελληνική πλευρά να μην ανακαλεί αυτές τις μνήμες.

Ο κ. Βενιζέλος εξέφρασε επίσης αμφιβολίες σχετικά με το ύψος των ζημιών που διεκδικούσε η Τουρκία από την Ελλάδα. Το ποσό αυτό ίσως να ήταν και χαμηλό. Ο Ismet Πασάς, ωστόσο, ήθελε πρώτα απ' όλα να γνωρίζει αν η αμφιβολία του κ. Βενιζέλου αφορούσε την αρχή των αποζημιώσεων ή το ύψος τους. Αν γινόταν αποδεκτή η αρχή, τότε θα μπορούσε να εξεταστεί το ποσό και θα διαπιστωνόταν αν ένα σπίτι μπορούσε να ανοικοδομηθεί και μια περιουσία να αποκατασταθεί στην προπολεμική της κατάσταση με £Τ. 200. Επιχειρήματα σαν κι αυτό δεν θα έλυναν το πρόβλημα.

Εν συντομία, ο Ismet Πασάς συμμεριζόταν την άποψη του Προέδρου της επιτροπής. Ακόμη και αν τα επίμαχα σημεία διευθετούνταν εκείνη την ημέρα, δεν υπήρχε καμία εγγύηση ότι δεν θα προέκυπταν νέες προτάσεις εξίσου ανησυχητικής φύσης την επόμενη ημέρα. Αναρωτήθηκε, λοιπόν, και απηύθυνε ερώτημα προς τη Διάσκεψη σχετικά με το γιατί είχε υιοθετηθεί μια τέτοια διαδικασία.

Αρχές που είχαν ήδη συμφωνηθεί δεν θα έπρεπε να επανεξετάζονται, ούτε να αλλοιώνονται προτάσεις που είχαν ήδη υποβληθεί. Δεν είχε νόημα να αναζωπυρώνονται δυσκολίες που είχαν ήδη ξεπεραστεί με επίπονες προσπάθειες.

Η τελευταία αίτηση του Ismet Πασά προς τον Πρόεδρο ήταν, επομένως, να καθοριστεί μια διαδικασία που θα επέτρεπε τη διεξοδική και μεθοδική μελέτη όλων των ζητημάτων που είχαν υποβληθεί στην επιτροπή.

Ο κ. Βενιζέλος παρατήρησε ότι η τουρκική αντιπροσωπεία επέμενε να ισχυρίζεται ότι η φωτιά της Σμύρνης προκλήθηκε από τον ελληνικό στρατό ή την Ελληνική Κυβέρνηση ή από ελληνικές οργανώσεις. Θα ήταν αδύνατο να βρεθούν τα αμερόληπτα στοιχεία που επικαλούνταν οι Τούρκοι, τα οποία να αποδίδουν την ευθύνη στους Έλληνες που είχαν εκκενώσει την πόλη τέσσερις ημέρες νωρίτερα.

Αρχικά, η Τουρκική Κυβέρνηση δεν είχε τολμήσει να δηλώσει ότι ήταν οι Έλληνες που έκαψαν τη Σμύρνη. Είχαν αποδώσει την ευθύνη σε άλλους, ακόμη πιο ανυπεράσπιστους από τους Έλληνες, δηλαδή στους Αρμένιους. Τα εννέα δέκατα των καμένων κατοικιών ανήκαν σε Έλληνες ή Αρμένιους. Ήταν αδιανόητο να πιστέψει κανείς ότι οι άνθρωποι που είχαν εγκαταλείψει τη χώρα θα άφηναν πίσω τους οργανώσεις ειδικά σχεδιασμένες για να καταστρέψουν την ίδια τους την κληρονομιά.

Η Ελλάδα αναγνώριζε ασφαλώς την ευθύνη για τις ζημιές που είχαν προκληθεί κατά παράβαση

[627]

των νόμων του πολέμου, λόγω χαλάρωσης της πειθαρχίας μεταξύ των στρατευμάτων της. Ωστόσο, θα αναλάμβανε να καταβάλει αποζημιώσεις για τέτοιες ζημιές μόνο υπό την προϋπόθεση ότι θα της καταβάλλονταν όσα δικαιούνταν, και ειδικότερα αποζημιώσεις για τις απώλειες που υπέστησαν Έλληνες καθώς και άλλοι υπήκοοι των Συμμάχων. Θα ζητούσε επίσης να της επιστραφούν τα έξοδα που είχε επωμιστεί για τη συντήρηση, επί έξι χρόνια, περισσότερων από 500.000 Οθωμανών Ελλήνων, οι οποίοι, αφού είχαν εκδιωχθεί από την Τουρκία πριν από τον Μάιο του 1914, είχαν αναγκαστεί να καταφύγουν στην Ελλάδα. Τα ποσά που είχε δαπανήσει η Ελληνική Κυβέρνηση για αυτούς τους πρόσφυγες ήταν τεράστια.

Ο κ. Βενιζέλος θέλησε να επισημάνει για ακόμη μία φορά ότι ήταν μόνο η επιμονή της Τουρκικής Κυβέρνησης που τον ανάγκασε να προβάλλει αυτές τις αξιώσεις. Επανέλαβε ότι ήταν έτοιμος να τις εγκαταλείψει, υπό την προϋπόθεση ότι η Τουρκική Κυβέρνηση θα εγκατέλειπε επίσης όλες τις δικές της απαιτήσεις.

Ο Ismet Πασάς δήλωσε ότι είχε ήδη απαντήσει στα επιχειρήματα του κ. Βενιζέλου σχετικά με τη φωτιά της Σμύρνης. Δεν ήθελε να εξαντλήσει την υπομονή της επιτροπής με επαναλήψεις.

Ο κ. Βενιζέλος επιθυμούσε να συμπεριλάβει τις δαπάνες που είχε αναλάβει η Ελλάδα για τη συντήρηση των Ελλήνων προσφύγων. Ο πρώτος Έλληνας αντιπρόσωπος προφανώς είχε ξεχάσει, ή δεν επιθυμούσε να δημοσιοποιήσει, τις συνθήκες υπό τις οποίες οι Έλληνες κάτοικοι, οι οποίοι είχαν εκτεθεί λόγω των πράξεων του ελληνικού στρατού ή της συνενοχής του στην καταστροφή, είχαν αναγκαστεί να ακολουθήσουν τον στρατό κατά την υποχώρησή του τόσο στη Μικρά Ασία όσο και στην Ανατολική Θράκη. Ο κ. Βενιζέλος είχε ο ίδιος δηλώσει, μιλώντας για την Κωνσταντινούπολη και άλλες περιοχές, ότι οι Έλληνες μπορούσαν κάλλιστα να συμβιώσουν με τους Τούρκους. Γιατί λοιπόν οι Έλληνες της Θράκης έφυγαν πριν επιστρέψουν οι Τούρκοι; Ο Ismet Πασάς θα έδινε ο ίδιος την απάντηση. Ήταν επειδή ο ελληνικός στρατός είχε απομακρύνει διά της βίας όλους τους Έλληνες αυτών των περιοχών. Αυτό έδινε μια εικόνα για τη συμπεριφορά των ελληνικών αρχών. Προκάλεσαν μια έξοδο, απομάκρυναν τους κατοίκους και στη συνέχεια ζήτησαν από τους Τούρκους να πληρώσουν για την πολιτική τους. Η τουρκική αντιπροσωπεία δεν θα ασχολούνταν περαιτέρω με τέτοια επιχειρήματα. Η απάντηση δινόταν με γεγονότα συντριπτικής πειθούς, όπως η συστηματική καταστροφή μιας χώρας μεγαλύτερης από ολόκληρη την Ελλάδα, ο εμπρησμός είκοσι έξι μεγάλων πόλεων και αντίστοιχου αριθμού χωριών και οικισμών. Γι' αυτό η τουρκική αντιπροσωπεία διατηρούσε την απαίτησή της *urbi et orbi* (ελ. Στην πόλη και στην οικουμένη) και επέμενε ότι έπρεπε να καταβληθεί το αναγκαίο ποσό αποζημίωσης.

Ο κ. Βενιζέλος δήλωσε ότι ήταν εσφαλμένο να υποστηρίζεται πως οι Έλληνες που έφυγαν από τη Μικρά Ασία είχαν απομακρυνθεί από τα ελληνικά στρατεύματα. Είχαν φύγει από φόβο αντιποίνων. Καθώς η Τουρκική Κυβέρνηση υποστήριζε ότι είχαν φύγει χωρίς δικαιολογημένο φόβο, ο κ. Βενιζέλος ρώτησε τον Ismet Πασά αν ήταν πρόθυμος να επιτρέψει την επιστροφή αυτών των Ελλήνων προσφύγων στην Ανατολική Θράκη.

Ο Ismet Πασάς απάντησε ότι δεν μπορούσε και δεν ήθελε να επιστρέψει σε ζητήματα που είχαν ήδη διευθετηθεί. Αν είχε αναφερθεί στην Ανατολική Θράκη, ήταν για να αναδείξει την αντίφαση μεταξύ των δηλώσεων του κ. Βενιζέλου και των πραγματικών γεγονότων.

[628]

Ο κ. Bompart θεώρησε ότι δεν είχε νόημα να συνεχιστεί η συζήτηση. Ήταν υποχρεωμένος να καταγράψει, όσον αφορά τα οικονομικά ζητήματα, υπήρχε διαφωνία σε μεγάλο αριθμό σημείων.

(Η συνεδρίαση ολοκλήρωσε τις εργασίες της στις 7:15 μ.μ.)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ (Α) ΤΟΥ ΑΡ. 38

Έκθεση της Υγειονομικής Υποεπιτροπής

Η Υγειονομική Υποεπιτροπή πραγματοποίησε την πρώτη της συνεδρίαση στις 20 Δεκεμβρίου.

Ο Πρόεδρος υπέβαλε, εξ ονόματος των Συμμαχικών Δυνάμεων, ένα σχέδιο πρότασης που προέβλεπε την επανίδρυση του πρώην Υγειονομικού Συμβουλίου της Κωνσταντινούπολης, με

εντολή να διευθύνει την υγειονομική υπηρεσία σε όλες τις ακτές και τα σύνορα της Τουρκίας.

Η τουρκική αντιπροσωπεία δήλωσε ότι δεν μπορούσε να αποδεχθεί αυτό το σχέδιο και υπέβαλε ένα εναλλακτικό σχέδιο, προτείνοντας: (1) είτε την κατάργηση του πρώην συμβουλίου είτε τη μεταφορά του σε κάποιο μέρος εκτός Τουρκίας, και (2) τη χρήση μέρους των υγειονομικών κεφαλαίων για την αποζημίωση των υπαλλήλων και τη μεταβίβαση του υπόλοιπου ποσού στον Τούρκο Υπουργό Υγειονομικών Υποθέσεων για τη δημιουργία υγειονομικών ιδρυμάτων.

Σε απάντηση, επισημάνθηκε στους Τούρκους αντιπροσώπους ότι οι προτάσεις τους δεν μπορούσαν να γίνουν αποδεκτές από τις Συμμαχικές Δυνάμεις, καθώς αντιτίθενται άμεσα στην άποψη που είχε εκφραστεί ομόφωνα από την Επιτροπή Υγείας της Κ.τ.Ε. και το Διεθνές Γραφείο Υγείας — δύο φορείς στους οποίους εκπροσωπούνται σχεδόν όλα τα κράτη του κόσμου, ενώ ο αριθμός των Δυνάμεων που εκπροσωπούνται στη συγκεκριμένη Διάσκεψη είναι σχετικά περιορισμένος. Επιπλέον, ήταν σαφές ότι οι Δυνάμεις που εκπροσωπούνταν παλαιότερα στο Υγειονομικό Συμβούλιο της Κωνσταντινούπολης μπορούσαν δικαιολογημένα να αντιταχθούν στη μεταβίβαση των κονδυλίων —στη συγκέντρωση των οποίων είχαν συμβάλει οι υπήκοοί τους— προς έναν οργανισμό στον οποίο δεν θα εκπροσωπούνταν πλέον και χωρίς να έχουν την εγγύηση ότι η άμυνα της Ευρώπης απέναντι στην εισαγωγή ασθενειών από την Ανατολή μέσω της Τουρκίας, και ιδιαίτερα μέσω των Στενών, θα βασιζόταν σε σταθερή και ικανοποιητική βάση.

Κατά τη διάρκεια των συζητήσεων επισημάνθηκε ότι ο κίνδυνος που παρουσιάζουν οι τουρκικές ακτές και ιδιαίτερα τα Στενά είναι υπαρκτός και τείνει να αυξάνεται συνεχώς. Διότι, αφενός, αναμένεται στο άμεσο μέλλον ευρεία επέκταση του σιδηροδρομικού δικτύου στον Καύκασο, την Κεντρική Ασία, την Περσία και τη Σιβηρία, και αφετέρου, καθώς ο αριθμός των προσκυνητών έχει μειωθεί σημαντικά τα τελευταία οκτώ χρόνια,

[629]

είναι βέβαιο ότι υπάρχουν πλέον πολύ μεγάλοι αριθμοί μουσουλμάνων που αναμένουν απλώς την επίτευξη ειρήνης για να πραγματοποιήσουν το Hajj.¹²¹ Συνεπώς, μόλις αποκατασταθεί η ειρήνη, θα υπάρξει τεράστια έξοδος προσκυνητών και απλών ταξιδιωτών που θα διασχίζουν την Τουρκία και ιδιαίτερα τα Στενά· και ο κίνδυνος που αυτοί θα αποτελέσουν για τη δημόσια υγεία δικαιολογεί πλήρως την ανησυχία της Ευρώπης να εξασφαλίσει την υγειονομική άμυνα των ανατολικών της συνόρων με τρόπο απόλυτα ικανοποιητικό.

Τα Στενά και η Διώρυγα του Σουέζ είναι, στην πραγματικότητα, δύο μεγάλες υδάτινες οδοί μέσω των οποίων επιδημικές ασθένειες μπορούν πολύ εύκολα να διεισδύσουν στην Ευρώπη από την Ανατολή. Τα υγειονομικά αμυντικά μέτρα στη Διώρυγα καθορίζονται με πλήρη λεπτομέρεια στις διεθνείς υγειονομικές συμβάσεις, και η εφαρμογή τους έχει ανατεθεί σε ένα μικτό υγειονομικό συμβούλιο που συνεδριάζει στην Αλεξάνδρεια. Αντίστοιχα μέτρα είναι ακόμη πιο αναγκαία στα Στενά, και αυτά θα πρέπει επίσης να εφαρμόζονται, όπως συνέβαινε στο παρελθόν, από ένα μικτό υγειονομικό συμβούλιο που συνεδριάζει στην Κωνσταντινούπολη.

Η τουρκική αντιπροσωπεία, σε απάντηση, υποστήριξε ότι η Τουρκία διέθετε πλέον σώμα καλά εκπαιδευμένων γιατρών, ικανών να διασφαλίσουν την υγειονομική άμυνα με τρόπο που να ικανοποιεί όλες τις απαιτήσεις. Οι Τούρκοι γιατροί, πρόσθεσαν, σπουδάζουν εδώ και πολλά χρόνια στο Παρίσι, τη Βιέννη και άλλες ευρωπαϊκές πρωτεύουσες, και ανάμεσά τους υπάρχουν, όπως υποστήριξαν, πολλοί αξιόλογοι βακτηριολόγοι και ειδικοί σε υγειονομικά ζητήματα που δεν υστερούν σε τίποτα σε σχέση με ειδικούς άλλων εθνικοτήτων.

Κατά τη διάρκεια των συζητήσεων προέκυψε ότι η παρουσία ξένων αντιπροσώπων στο Υγειονομικό Συμβούλιο της Κωνσταντινούπολης χρονολογείται από το έτος 1839· ότι αποτελούσε μία από τις συνέπειες του καθεστώτος των διομολογήσεων· ότι ήταν κατόπιν πρόσκλησης του

121. Σ.τ.Ε.: Hajj: το ετήσιο ισλαμικό προσκύνημα στη Μέκκα.

τότε Σουλτάνου που οι Δυνάμεις απέστειλαν αντιπροσώπους στο Συμβούλιο· και τέλος, ότι εκείνη την εποχή η Τουρκία δεν διέθετε γιατρούς ικανούς να διευθύνουν την υγειονομική υπηρεσία. Ωστόσο, κατά την άποψη των Τούρκων αντιπροσώπων, η κατάσταση είναι σήμερα εντελώς διαφορετική – οι Διομολογήσεις έχουν καταργηθεί και η Τουρκία είναι πλέον σε θέση να παρέχει γιατρούς σε επαρκή αριθμό και με όλα τα απαραίτητα προσόντα για να εξασφαλίσει την υγειονομική άμυνα των ακτών και των συνόρων της.

Σε κάθε μία από τις συνεδριάσεις της, η τεχνική επιτροπή στην οποία η υγειονομική υποεπιτροπή είχε παραπέμψει αυτά τα ζητήματα, προσπαθούσε να βρει μια διατύπωση που, ενώ θα ικανοποιούσε τις νόμιμες απαιτήσεις των δύο μεγάλων διεθνών υγειονομικών οργανισμών που αναφέρθηκαν παραπάνω, θα ήταν ταυτόχρονα αποδεκτή από την Τουρκία. Με αυτό το πνεύμα, οι αντιπρόσωποι των Συμμάχων προέβησαν σε μια σειρά παραχωρήσεων, η φύση των οποίων μπορεί να διαπιστωθεί συγκρίνοντας τα τέσσερα σχέδια που εξετάστηκαν διαδοχικά από την επιτροπή. Δεν θα ήταν δυνατόν να αναφερθούν με ακρίβεια οι λεπτομερείς αλλαγές στο αρχικό σχέδιο χωρίς να παραταθεί υπερβολικά η παρούσα έκθεση. Αρκεί να συνοψιστούν τα βασικά σημεία του τέταρτου και τελευταίου σχεδίου («Σχέδιο 4»), του οποίου το κείμενο επισυνάπτεται στην παρούσα έκθεση, εξετάζοντας χωριστά (1) τα σημεία που οι Τούρκοι αντιπρόσωποι θεώρησαν αναγκαίο να απορρίψουν, και (2) εκείνα που ήταν σε θέση να αποδεχθούν.

[630]

Το τελικό σχέδιο («Σχέδιο 4») περιλαμβάνει έξι άρθρα. Το άρθρο (Α) και οι δύο πρώτες παράγραφοι του άρθρου (Β) απορρίφθηκαν από τους Τούρκους αντιπροσώπους. Η τρίτη παράγραφος του άρθρου (Β) και τα τέσσερα άρθρα (Γ), (Δ), (Ε) και (ΣΤ') έγιναν αποδεκτά από αυτούς με ορισμένες επιφυλάξεις.

1. Τα άρθρα που απορρίφθηκαν από την τουρκική αντιπροσωπεία περιείχαν προτάσεις για τη δημιουργία μιας υγειονομικής επιτροπής για τα Στενά, της οποίας η εντολή θα περιοριζόταν στη διαχείριση, για περίοδο πέντε ετών, της υγειονομικής υπηρεσίας στα Στενά. Η επιτροπή αυτή θα αποτελούνταν από τέσσερα μέλη, εκ των οποίων ο ένας θα ήταν Τούρκος γιατρός που θα ενεργούσε ως πρόεδρος, και οι άλλοι τρεις θα ήταν ειδικοί, επίσης γιατροί, από τρεις διαφορετικές εθνικότητες. Οι τελευταίοι θα επιλέγονταν από την Τουρκική Κυβέρνηση από έναν κατάλογο έξι ονομάτων, ο οποίος θα καταρτιζόταν από κοινού από την Επιτροπή Υγείας της Κ.τ.Ε. και το Διεθνές Γραφείο Υγείας. Η πρόταση αυτή υποβλήθηκε προκειμένου να τονιστεί ότι οι ειδικοί δεν θα ήταν πλέον εκπρόσωποι των Δυνάμεων ή των αντίστοιχων Κυβερνήσεών τους, αλλά εκπρόσωποι της διεθνούς επιστήμης και της διεθνούς προληπτικής υγειονομικής πολιτικής. Η αμοιβή τους θα καθοριζόταν από την Επιτροπή Υγείας της Κ.τ.Ε. και οι αποδοχές τους θα καταβάλλονταν από τα έσοδα των υγειονομικών τελών (βλ. άρθρο (Α)).

Η υγειονομική επιτροπή των Στενών θα συνέτασσε το δικό της καταστατικό καθώς και το καταστατικό του υγειονομικού προσωπικού στα Στενά. Θα προετοίμαζε τον δικό της προϋπολογισμό και η Τουρκική Κυβέρνηση θα αναλάμβανε την κάλυψη των εξόδων, όπως αυτά θα καθορίζονταν στον προϋπολογισμό, μέσω των εσόδων από τα υγειονομικά τέλη που συλλέγονται σε όλα τα τουρκικά λιμάνια, συμπεριλαμβανομένων των Στενών. Τέλος, η επιτροπή θα είχε την ευθύνη να καταρτίσει έναν κώδικα υγειονομικών κανονισμών για τα Στενά, σύμφωνα με τις διεθνείς υγειονομικές συμβάσεις, και οι κανονισμοί αυτοί θα περιείχαν διατάξεις σχετικά με τη διέλευση των Στενών, τέτοιας φύσης ώστε να μην προκαλούνται καθυστερήσεις στη ναυσιπλοΐα, εκτός από εκείνες που δικαιολογούνται αποκλειστικά για υγειονομικούς λόγους (βλ. πρώτες και δεύτερες παραγράφους του άρθρου (Β)).

2. Τα άρθρα που έγιναν αποδεκτά από την τουρκική αντιπροσωπεία αφορούν ζητήματα που, αν και δευτερεύοντος χαρακτήρα, έχουν ωστόσο κάποια σημασία.

Ορίζεται ότι θα εφαρμόζεται ενιαίος υγειονομικός δασμός σε όλα τα πλοία, χωρίς καμία διάκριση μεταξύ τουρκικής και ξένης σημαίας, και στους υπηκόους ξένων Δυνάμεων υπό τις ίδιες

συνθήκες όπως και στους Τούρκους υπηκόους (βλ. τρίτη παράγραφο του άρθρου (B)). Η ανάγκη για αυτή τη διάταξη έχει καταδειχθεί από την πρόσφατη εφαρμογή στην Κωνσταντινούπολη ενός διαφοροποιημένου υγειονομικού δασμού, σύμφωνα με τον οποίο τα τουρκικά πλοία πληρώνουν δύο πιάστρα ανά τόνο, ενώ τα ξένα πλοία υποχρεώνονται να πληρώνουν πέντε πιάστρα ανά τόνο.

Στο άρθρο (Γ), η Τουρκία αναλαμβάνει την υποχρέωση να σεβαστεί το δικαίωμα των απολυμένων υγειονομικών υπαλλήλων για αποζημίωση από τα υγειονομικά ταμεία, καθώς και όλα τα καθιερωμένα δικαιώματα των υγειονομικών υπαλλήλων και

[631]

πρώην υπαλλήλων και των κληρονόμων τους. Η διάταξη αυτή κρίθηκε επίσης αναγκαία λόγω του γεγονότος ότι η Τουρκική Κυβέρνηση πρόσφατα απέλυσε όλους τους μη μουσουλμάνους υγειονομικούς υπαλλήλους χωρίς καμία αποζημίωση. Στο ίδιο άρθρο συμφωνήθηκε επίσης ότι όλα τα ζητήματα που σχετίζονται με τα παραπάνω δικαιώματα, με τη διάθεση των αποθεματικών κεφαλαίων του πρώην Υγειονομικού Συμβουλίου της Κωνσταντινούπολης, με τη χρηματοοικονομική και διοικητική εκκαθάριση της πρώην Υγειονομικής Διοίκησης, καθώς και με τη διαδικασία μετάβασης από το παλαιό στο νέο υγειονομικό καθεστώς στην Τουρκία, όπως και όλα τα άλλα παρόμοια ή συναφή ζητήματα, θα ρυθμιστούν από μια ειδική επιτροπή *ad hoc*, της οποίας τις αποφάσεις η Τουρκία αναλαμβάνει να αποδεχθεί. Η επιτροπή αυτή θα αποτελείται αναγκαστικά από εκπροσώπους όλων των Δυνάμεων που εκπροσωπούνταν παλαιότερα στο Υγειονομικό Συμβούλιο της Κωνσταντινούπολης (με εξαίρεση τη Γερμανία, την Αυστρία και την Ουγγαρία), καθώς τα κεφάλαια, των οποίων η διάθεση θα καθοριστεί από την επιτροπή, είχαν συγκεντρωθεί από υπηκόους όλων αυτών των Δυνάμεων. Η Επιτροπή Εκκαθάρισης θα συνεδριάσει στην Κωνσταντινούπολη μετά την επίτευξη της ειρήνης και μόνο για όσο διάστημα απαιτείται για την επίλυση των προαναφερθέντων ζητημάτων.

Κατόπιν αιτήματος της τουρκικής αντιπροσωπείας, προστέθηκε η εξής διάταξη στο άρθρο: —

«Συμφωνείται ότι το υπόλοιπο του γενικού αποθεματικού ταμείου, αφού ικανοποιηθούν τα προαναφερθέντα δικαιώματα, θα διατεθεί για τις ανάγκες της τουρκικής υγειονομικής υπηρεσίας, είτε εντός των Στενών είτε εκτός αυτών.»

Οι αντιπρόσωποι των Συμμάχων είχαν συμφωνήσει με αυτή τη διάταξη σε μια στιγμή που φαινόταν πιθανό ότι το σχέδιό τους θα γινόταν αποδεκτό από την τουρκική αντιπροσωπεία. Ωστόσο, καθώς το σημαντικότερο μέρος του σχεδίου απορρίφθηκε αργότερα, οι αντιπρόσωποι της Βρετανίας, της Γαλλίας, της Ιταλίας, της Σερβο-κροατο-σλοβενικής και της Ρουμανίας διατύπωσαν επιφυλάξεις ως προς αυτό το σημείο – επιφυλάξεις που δεν αφορούσαν την αρχή της διάταξης, αλλά τη διαδικασία εφαρμογής της και τη χρονική στιγμή κατά την οποία θα μεταβιβάζονταν τα εν λόγω ποσά σε μια διοίκηση στην οποία δεν θα εκπροσωπούνταν πλέον όσοι είχαν συμβάλει στη συγκέντρωση των κεφαλαίων.

Το Άρθρο (Δ) προβλέπει τη σύσταση Επιτροπής Υγειονομικού Συντονισμού για το Προσκύνημα, στην οποία θα συμμετέχουν εκπρόσωποι της τουρκικής υγειονομικής υπηρεσίας και του Υγειονομικού Συμβουλίου Ναυτιλίας και Καραντίνας της Αλεξάνδρειας.

Το άρθρο (Ε) καθιερώνει αμοιβαίες σχέσεις μεταξύ αυτής της συντονιστικής επιτροπής αφενός και της Επιτροπής Υγείας της Κ.τ.Ε. και του Διεθνούς Γραφείου Υγείας αφετέρου.

Μια δεύτερη παράγραφος του ίδιου άρθρου θα καθιέρωνε παρόμοιες σχέσεις μεταξύ του διεθυντικού οργάνου της υγειονομικής υπηρεσίας της Τουρκίας και των δύο αυτών μεγάλων διεθνών οργανισμών, αλλά, καθώς η τουρκική αντιπροσωπεία απέρριψε την πρόταση, η εν λόγω παράγραφος διαγράφηκε. Οι αντιπρόσωποι των Συμμάχων, ωστόσο, εξέφρασαν την ευχή να καθιερωθούν τέτοιες σχέσεις στο εγγύς μέλλον.

Τέλος, στο άρθρο (ΣΤ'), η Τουρκία αναλαμβάνει την υποχρέωση να επικυρώσει τη Διεθνή Υγειονομική Σύμβαση του 1912, με επιφυλάξεις ως προς τα άρθρα 54, 88 και 90, και να προχωρήσει στις συμβάσεις για το όπιο, για την καταστολή της εμπορίας γυναικών και παιδιών, και για την καταστολή άσεμνων δημοσιευμάτων. Ωστόσο, η τουρκική αντιπροσωπεία επιφυλάχθηκε να δώσει οριστική απάντηση όσον αφορά τις συμβάσεις για το όπιο.

Η έκθεση της Τεχνικής Επιτροπής για τα ζητήματα που αναφέρθηκαν παραπάνω παρουσιάστηκε στην Υγειονομική Υποεπιτροπή κατά τη δεύτερη συνεδρίασή της, που πραγματοποιήθηκε στις 10 Ιανουαρίου. Καταβλήθηκαν νέες προσπάθειες για να πειστεί η τουρκική αντιπροσωπεία να αποδεχθεί τα απορριφθέντα άρθρα. Τονίστηκε εκ νέου ότι οι βασικές προτάσεις των Συμμάχων αφορούν τη σύσταση μιας καθαρά ιατρικής επιτροπής, χωρίς πολιτικές εξουσίες και χωρίς σχέση με θεσμούς των διομολογήσεων, και ότι αυτές οι προτάσεις αντιπροσωπεύουν το ελάχιστο των εγγυήσεων που θα μπορούσαν να απαιτηθούν από την Τουρκία για έναν καθαρά ανθρωπιστικό σκοπό – δηλαδή την άμυνα της Ευρώπης απέναντι στις επιδημίες. Ωστόσο, η τουρκική αντιπροσωπεία επέμεινε στην απόρριψη αυτών των προτάσεων.

Μια πρόταση σύμφωνα με την οποία οι τρεις ειδικοί που προβλέπονται στο σχέδιο θα εντάσσονταν στην Επιτροπή των Στενών και θα είχαν απλώς δικαίωμα παρατήρησης ως προς την εφαρμογή των υγειονομικών μέτρων απορρίφθηκε από τους Συμμάχους αντιπροσώπους, καθώς δεν ήταν τέτοιας φύσεως ώστε να ικανοποιεί τις νόμιμες απαιτήσεις των δύο μεγάλων διεθνών υγειονομικών οργανισμών. Από την άλλη πλευρά, μια εναλλακτική πρόταση σύμφωνα με την οποία η προτεινόμενη υγειονομική επιτροπή στο «σχέδιο 4» θα λάμβανε τη μορφή υποεπιτροπής της Επιτροπής των Στενών, διατηρώντας όλες τις εξουσίες και τα δικαιώματα που ορίζονται στα απορριφθέντα άρθρα, δεν έγινε αποδεκτή από την τουρκική αντιπροσωπεία.

Υπό αυτές τις συνθήκες, ο πρόεδρος της υποεπιτροπής εξέφρασε τη λύπη του για το γεγονός ότι η τουρκική αντιπροσωπεία επέμενε στην απόρριψη των προτάσεων των Συμμάχων, παρά την εξαιρετική μετριοπάθειά τους και παρόλο που οι Τούρκοι αντιπρόσωποι που συμμετείχαν στην Τεχνική Επιτροπή είχαν, μέχρι την τελευταία στιγμή, δείξει διάθεση να τις αποδεχθούν. Όσον αφορά το βασικό σημείο του σχεδίου, οι Σύμμαχοι είχαν προβεί σε πολύ σημαντικές παραχωρήσεις, με σκοπό να συμφιλιώσουν τις απαιτήσεις των διεθνών υγειονομικών οργανισμών της Γενεύης και του Παρισιού με τις αντιρρήσεις της τουρκικής αντιπροσωπείας. Μπορεί ακόμη να τεθεί το ερώτημα αν δεν είχαν προχωρήσει πέρα από ό,τι θα θεωρούσαν επιθυμητό οι δύο αυτοί οργανισμοί. Παρ' όλα αυτά, αν το σχέδιό τους είχε γίνει αποδεκτό, δεν θα είχαν αποσύρει τη συγκατάθεσή τους στο κείμενο, ακόμη και με την αποδυναμωμένη μορφή που του είχε δοθεί με την ελπίδα επίτευξης συμφωνίας. Καθώς δεν επήλθε συμφωνία, ο πρόεδρος θεώρησε αναγκαίο να δηλώσει ότι η απόρριψη των βασικών προτάσεων των Συμμάχων θα είχε σοβαρές συνέπειες και ότι η ευθύνη για αυτή την άρνηση θα βαρύνει αποκλειστικά την τουρκική αντιπροσωπεία. Η Επιτροπή Υγείας της Κοινωνίας των Εθνών, πρόσθεσε, καθώς και το Διεθνές Γραφείο Υγείας, θα ενημερωθούν πρώτον για τις εν λόγω προτάσεις, οι οποίες παραμένουν ανεπαφες όπως εμφανίζονται στο «σχέδιο 4», και δεύτερον για την απόρριψή τους από την τουρκική αντιπροσωπεία. Θα εναπόκειται σε εκείνους

τους οργανισμούς να εξετάσουν τη διαφωνία και να υποβάλουν προτάσεις για τις ενέργειες που ενδέχεται να θεωρήσουν αναγκαίες στο συγκεκριμένο ζήτημα.

F. G. Clemow (Εισηγητής)

18 Ιανουαρίου 1923

ΥΠΟΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΤΟΥ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ (Α)

Κείμενο του Σχεδίου υπ' αριθ. 4 — (8 Ιανουαρίου 1923)

Οργάνωση Υγειονομικής Υπηρεσίας

ΑΡΘΡΟ (Α)

Το Υγειονομικό Συμβούλιο της Κωνσταντινούπολης καταργείται. Η Τουρκική Διοίκηση αναλαμβάνει την ευθύνη για την υγειονομική οργάνωση των ακτών και των συνόρων της Τουρκίας. Ωστόσο, συστήνεται μια υγειονομική επιτροπή, επιφορτισμένη με την εποπτεία του προσωπικού, των λοιμοκαθαρτηρίων και των εγκαταστάσεων που είναι απαραίτητα για την υγειονομική άμυνα των Στενών.

Η επιτροπή αυτή θα αποτελείται από έναν Τούρκο διπλωματούχο γιατρό, ο οποίος θα είναι πρόεδρος, και από τρεις άλλους διπλωματούχους γιατρούς, οι οποίοι θα ανήκουν πάντοτε σε τρεις διαφορετικές εθνικότητες. Οι τελευταίοι θα επιλέγονται από την Τουρκική Κυβέρνηση από έναν κατάλογο έξι ονομάτων, ο οποίος θα καταρτίζεται από κοινού από την Επιτροπή Υγείας της Κ.τ.Ε. και το Διεθνές Γραφείο Δημόσιας Υγείας. Όποτε κρίνεται αναγκαία η αντικατάσταση ενός ή περισσότερων από αυτούς τους ειδικούς, ο κατάλογος των γιατρών που θα υποβάλλεται στην Τουρκική Κυβέρνηση για επιλογή θα πρέπει να περιλαμβάνει τουλάχιστον διπλάσιο αριθμό ονομάτων από τις κενές θέσεις που πρέπει να καλυφθούν.

Οι μισθοί των μελών της επιτροπής θα καταβάλλονται από τα έσοδα των υγειονομικών τελών· το ύψος των μισθών αυτών θα καθορίζεται από την Επιτροπή Υγείας της Κ.τ.Ε.

Η Υγειονομική Επιτροπή των Στενών θα παύσει να υφίσταται μετά από πέντε χρόνια, εκτός αν η Τουρκική Κυβέρνηση κρίνει αναγκαία την παράταση της λειτουργίας της.

ΑΡΘΡΟ (Β)

Η επιτροπή θα καταρτίσει το καταστατικό της καθώς και το καταστατικό του υγειονομικού προσωπικού στα Στενά· θα προετοιμάσει τον ετήσιο προϋπολογισμό της, και η Τουρκική Κυβέρνηση αναλαμβάνει την υποχρέωση να καλύψει τις δαπάνες όπως αυτές καθορίζονται από τον προϋπολογισμό, μέσω των εσόδων από τα υγειονομικά τέλη που συλλέγονται σε όλα τα τουρκικά λιμάνια, συμπεριλαμβανομένων των Στενών.

Η επιτροπή των Στενών θα εκδώσει έναν κώδικα υγειονομικών κανονισμών για τα Στενά, σύμφωνα με τις διατάξεις των διεθνών υγειονομικών συμβάσεων. Οι κανονισμοί αυτοί θα περιλαμβάνουν διατάξεις σχετικά με τη διέλευση των Στενών, τέτοιας φύσης ώστε να μην προκαλούνται καθυστερήσεις στη ναυσιπλοΐα, εκτός από εκείνες που δικαιολογούνται αποκλειστικά για υγειονομικούς λόγους.

Θα εφαρμόζεται ενιαίος υγειονομικός δασμός σε όλα τα πλοία, χωρίς διάκριση μεταξύ τουρκικής και ξένης σημαίας, και στους υπηκόους ξένων Δυνάμεων υπό τις ίδιες συνθήκες όπως και στους Τούρκους υπηκόους.

[634]

ΑΡΘΡΟ (Γ)

Η Τουρκία αναλαμβάνει την υποχρέωση να σεβαστεί πλήρως το δικαίωμα των απολυμένων υγειονομικών υπαλλήλων για αποζημίωση, η οποία θα καλυφθεί από τα υγειονομικά κεφάλαια, καθώς και όλα τα καθιερωμένα δικαιώματα των υγειονομικών υπαλλήλων, πρώην υπαλλήλων και των κληρονόμων τους. Όλα τα ζητήματα που σχετίζονται με αυτά τα δικαιώματα, με τη διάθεση των αποθεματικών κεφαλαίων του πρώην Υγειονομικού Συμβουλίου της Κωνσταντινούπολης, με τη χρηματοοικονομική και διοικητική εκκαθάριση της πρώην υγειονομικής διοίκησης και με τη διαδικασία μετάβασης από το παλαιό στο νέο υγειονομικό καθεστώς στην Τουρκία, καθώς και όλα τα άλλα παρόμοια ή συναφή ζητήματα, θα ρυθμιστούν από μια ειδική επιτροπή *ad hoc*. Συμφωνείται ότι το υπόλοιπο του γενικού αποθεματικού ταμείου, αφού ικανοποιηθούν

τα προαναφερθέντα δικαιώματα, θα χρησιμοποιηθεί για τις ανάγκες της υγειονομικής υπηρεσίας στην Τουρκία, είτε εντός των Στενών είτε εκτός αυτών.

Η επιτροπή αυτή θα αποτελείται από έναν εκπρόσωπο κάθε Δύναμης που εκπροσωπούνταν στο πρώην Υγειονομικό Συμβούλιο της Κωνσταντινούπολης, με εξαίρεση τη Γερμανία, την Αυστρία και την Ουγγαρία.

Η Τουρκία αναλαμβάνει την υποχρέωση να αποδεχθεί όλες τις αποφάσεις αυτής της επιτροπής.

ΑΡΘΡΟ (Δ)

Η Τουρκία και οι Δυνάμεις που ενδιαφέρονται για την υγειονομική εποπτεία των προσκυνημάτων προς την Ιερουσαλήμ και τη Hedjaz, καθώς και για τη Σιδηροδρομικής Γραμμής της Hedjaz, θα εφαρμόσουν τα κατάλληλα μέτρα, σύμφωνα με τις διατάξεις των διεθνών υγειονομικών συμβάσεων. Για να εξασφαλιστεί πλήρης ομοιομορφία στην εφαρμογή τους, οι Δυνάμεις αυτές και η Τουρκία θα συστήσουν μια συντονιστική υγειονομική επιτροπή για τα προσκυνήματα, στην οποία θα εκπροσωπούνται οι υγειονομικές υπηρεσίες της Τουρκίας και το Ναυτικό Υγειονομικό Συμβούλιο Καραντίνας της Αλεξάνδρειας.

Η επιτροπή αυτή οφείλει να εξασφαλίσει εκ των προτέρων τη συγκατάθεση του κράτους στο έδαφος του οποίου θα συνεδριάζει.

ΑΡΘΡΟ (Ε)

Οι εκθέσεις για το έργο της συντονιστικής επιτροπής για τα προσκυνήματα θα απευθύνονται στην Επιτροπή Υγείας της Κ.τ.Ε., στο Διεθνές Γραφείο Δημόσιας Υγείας και στην κυβέρνηση κάθε Δύναμης που ενδιαφέρεται για τα προσκυνήματα και θα ζητήσει τέτοιες εκθέσεις. Η επιτροπή θα παρέχει τις συμβουλές της για οποιοδήποτε ζήτημα της υποβληθεί από την Κ.τ.Ε., από το Διεθνές Γραφείο Δημόσιας Υγείας ή από ενδιαφερόμενες κυβερνήσεις.

ΑΡΘΡΟ (ΣΤ)

Η Τουρκία αναλαμβάνει την υποχρέωση να επικυρώσει τη Διεθνή Υγειονομική Σύμβαση της 17ης Ιανουαρίου 1912, με επιφυλάξεις ως προς τα άρθρα 54, 88 και 90. Η Τουρκία αναλαμβάνει επίσης την υποχρέωση να προσχωρήσει: —

1. Στη Σύμβαση για το όπιο που υπογράφηκε στη Χάγη στις 23 Ιανουαρίου 1912, καθώς και στο πρόσθετο πρωτόκολλο του 1914.

[635]

2. Στις συμβάσεις της 18ης Μαΐου 1904 και της 4ης Μαΐου 1910, σχετικά με την καταστολή της εμπορίας γυναικών.
3. Στη σύμβαση της 4ης Μαΐου 1910, σχετικά με την καταστολή άσεμνων δημοσιευμάτων.

ΑΡΘΡΟ 1

Η ιδιοκτησία, τα δικαιώματα και τα συμφέροντα που εξακολουθούν να υπάρχουν ή μπορούν να ταυτοποιηθούν σε εδάφη που βρίσκονταν υπό οθωμανική κυριαρχία την 1η Αυγούστου 1914 και που παραμένουν υπό τουρκική κυριαρχία κατά την ημερομηνία της παρούσας Συνθήκης, και τα οποία ανήκουν σε υπηκόους των Συμμάχων που δεν ήταν κατά τη διάρκεια του πολέμου Οθωμανοί υπήκοοι, ή σε εταιρείες στις οποίες τα συμφέροντα των Συμμάχων είναι πλειοψηφικά, θα αποκατασταθούν άμεσα στους ιδιοκτήτες τους.

Η ίδια διάταξη θα ισχύει και για την τουρκική ιδιοκτησία, τα δικαιώματα και τα συμφέροντα που εξακολουθούν να υπάρχουν ή μπορούν να ταυτοποιηθούν σε εδάφη υπό την κυριαρχία των Συμμαχικών Δυνάμεων την 1η Αυγούστου 1914.

Οι κυβερνήσεις των Υψηλά Συμβαλλόμενων Μερών θα λάβουν όλα τα μέτρα που είναι στη δύναμή τους ώστε να αποκαταστήσουν τον ιδιοκτήτη, μέσω ταχείας διοικητικής διαδικασίας, στην κατοχή της περιουσίας του, απαλλαγμένης από κάθε επιβάρυνση ή βάρος με το οποίο μπορεί να είχε επιβαρυνθεί χωρίς τη συγκατάθεσή του. Θα αποζημιώσουν όλους τους τρίτους που ζημιώθηκαν από την αποκατάσταση.

Με αυτόν τον σκοπό, όλα τα έκτακτα πολεμικά μέτρα ή μέτρα μεταβίβασης που ελήφθησαν από τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη σε σχέση με εχθρική ιδιοκτησία, τα δικαιώματα και τα συμφέροντα θα πρέπει να διακοπούν ή να ανασταλούν αμέσως, εφόσον η εκκαθάριση δεν έχει ολοκληρωθεί, και οι αξιώσεις των ιδιοκτητών θα ικανοποιηθούν με την άμεση αποκατάσταση της περιουσίας τους μόλις αυτή ταυτοποιηθεί.

Όλες οι διαφορές σχετικά με την ταυτότητα των διεκδικούμενων αγαθών ή την αποκατάστασή τους θα υποβάλλονται στο Μεικτό Διαιτητικό Δικαστήριο που έχει συσταθεί σύμφωνα με την αντίστοιχη ενότητα.

ΑΡΘΡΟ 2

Η Τουρκία θα διευκολύνει, τόσο μέσω κατάλληλων διοικητικών μέτρων όσο και με την παράδοση όλων των σχετικών εγγράφων, την αναζήτηση στο έδαφός της και την αποκατάσταση κινητής περιουσίας κάθε είδους –συμπεριλαμβανομένων χρημάτων, τίτλων και αξιόγραφων– που αφαιρέθηκαν, κατασχέθηκαν ή δεσμεύτηκαν από τις στρατιωτικές δυνάμεις και τις διοικήσεις της σε εδάφη των άλλων συμβαλλομένων Δυνάμεων, και τα οποία βρίσκονται σήμερα είτε σε τουρκικό έδαφος είτε σε έδαφος των Συμμάχων της, στους οποίους η Τουρκία μπορεί να τα έχει μεταβιβάσει μέσω συνθηκών,

[636]

παραχωρήσεων ή προνομίων οποιασδήποτε μορφής.

Η αναζήτηση και η αποκατάσταση θα ισχύουν επίσης για περιουσία της φύσης που αναφέρθηκε παραπάνω, η οποία ενδέχεται να έχει κατασχεθεί ή δεσμευτεί από τις στρατιωτικές δυνάμεις ή τις διοικήσεις των συμμάχων της Τουρκίας σε εδάφη των άλλων συμβαλλομένων Δυνάμεων και η οποία μπορεί να έχει εκχωρηθεί ή μεταβιβαστεί στην Τουρκία ή σε υπηκόους της μέσω συνθηκών ή με οποιονδήποτε άλλο τρόπο.

Τα αιτήματα που σχετίζονται με αυτή την αναζήτηση και αποκατάσταση θα υποβάλλονται στην Τουρκική Κυβέρνηση από την ενδιαφερόμενη Κυβέρνηση εντός έξι μηνών από την έναρξη ισχύος της παρούσας συνθήκης.

ΑΡΘΡΟ 3

Η ιδιοκτησία, τα δικαιώματα και τα συμφέροντα που έχουν υποβληθεί σε μέτρα μεταβίβασης ή σε οποιαδήποτε έκτακτα μέτρα από τις αρχές των Υψηλά Συμβαλλόμενων Μερών και που εξακολουθούν να υπάρχουν ή μπορούν να ταυτοποιηθούν σε εδάφη υπό οθωμανική κυριαρχία την 1η Αυγούστου 1914 και που αποσπάστηκαν από την Οθωμανική Αυτοκρατορία με την παρούσα συνθήκη, και τα οποία ανήκουν σε υπηκόους των Υψηλά Συμβαλλόμενων Μερών – συμπεριλαμβανομένων πρώην Οθωμανών υπηκόων που αποκτούν *ipso facto* την υπηκοότητα της Συμμαχικής Δύναμης ή ενός νέου Κράτους σύμφωνα με τις διατάξεις της παρούσας Συνθήκης – θα αποκατασταθούν άμεσα στους ιδιοκτήτες τους από τις αρμόδιες κυβερνήσεις.

Αυτή η υποχρέωση αποκατάστασης δεν ισχύει για την ιδιοκτησία, τα δικαιώματα και τα συμφέροντα των Τούρκων υπηκόων που έχουν υποβληθεί σε έκτακτα πολεμικά μέτρα ή πράξεις πολέμου από την Οθωμανική Κυβέρνηση πριν από τις 30 Οκτωβρίου 1918.

Οι Κυβερνήσεις των Υψηλά Συμβαλλόμενων Μερών θα λάβουν όλα τα απαραίτητα μέτρα ώστε, μέσω ταχείας διοικητικής διαδικασίας, να επαναφέρουν τον εκτοπισμένο ιδιοκτήτη στην κατοχή της περιουσίας του, απαλλαγμένης από κάθε επιβάρυνση ή βάρος με το οποίο αυτή ενδέχεται να έχει επιβαρυνθεί χωρίς τη συναίνεσή του.

Για τον σκοπό αυτό, όλα τα έκτακτα πολεμικά μέτρα ή μέτρα μεταβίβασης που ελήφθησαν από τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη σε σχέση με την εχθρική ιδιοκτησία, τα δικαιώματα και τα συμφέροντα, θα πρέπει να διακοπούν ή να ανασταλούν άμεσα, εφόσον η εκκαθάριση δεν έχει ολοκληρωθεί, και οι αξιώσεις των ιδιοκτητών θα πρέπει να ικανοποιηθούν με την άμεση αποκατάσταση της περιουσίας τους μόλις αυτή ταυτοποιηθεί.

Όλες οι διαφορές σχετικά με την ταυτότητα των διεκδικούμενων αγαθών ή την αποκατάστασή τους θα υποβάλλονται στο Μεικτό Διαιτητικό Δικαστήριο που έχει συσταθεί σύμφωνα με την αντίστοιχη ενότητα (...).

ΑΡΘΡΟ 4

Κάθε χρέωση, φόρος ή πρόσθετος φόρος ο οποίος, χωρίς να έχει εισπραχθεί σε σχέση με Οθωμανούς υπηκόους, την περιουσία τους, τα δικαιώματα και τα συμφέροντά τους, έχει εισπραχθεί σε σχέση με πρόσωπα που είναι υπήκοοι των Συμμάχων, την περιουσία τους, τα δικαιώματα και τα συμφέροντά τους καθώς και κάθε χρέωση ή φόρος οποιασδήποτε φύσης ή με οποιοδήποτε ονομασία, ο οποίος έχει εισπραχθεί σε σχέση με τα εν λόγω πρόσωπα, την περιουσία τους, τα δικαιώματα και τα συμφέροντά τους ή στην οικονομική τους δραστηριότητα

[637]

κατά παράβαση των νόμων στους οποίους υπάγονταν στην Τουρκία κατά τον χρόνο της κήρυξης του πολέμου, θα επιστραφεί στους εν λόγω υπηκόους ή στα πρόσωπα που δικαιούνται την επιστροφή, για ολόκληρη την περίοδο κατά την οποία, σύμφωνα με τους όρους του παρόντος άρθρου, είχαν εισπραχθεί αδικαιολόγητα.

Η καταβολή των εν λόγω χρεώσεων ή φόρων δεν θα απαιτείται από τους υπηκόους των Συμμάχων ή από εταιρείες των Συμμάχων που δεν τους κατέβαλαν κατά τη διάρκεια του πολέμου και έως την έναρξη ισχύος της παρούσας Συνθήκης· ούτε θα απαιτείται η καταβολή χρεώσεων ή φόρων από τους οποίους οι εν λόγω υπήκοοι ή εταιρείες των Συμμάχων μπορεί να είχαν απαλλαγεί από την Αυτοκρατορική Οθωμανική Κυβέρνηση ή από τις κατοχικές αρχές των Συμμαχικών Δυνάμεων σε τουρκικό έδαφος.

ΑΡΘΡΟ 5

Αν η ιδιοκτησία, τα δικαιώματα και τα συμφέροντα των Τούρκων υπηκόων που βρίσκονταν την 1η Αυγούστου 1914 σε έδαφος των Συμμαχικών Δυνάμεων υπέστησαν ζημία ή βλάβη λόγω έκτακτων πολεμικών μέτρων ή εκκαθαρίστηκαν νόμιμα και για τον λόγο αυτό δεν αποκαταστάθηκαν, ο ιδιοκτήτης θα έχει δικαίωμα σε δίκαιη αποζημίωση, η οποία, σε περίπτωση μη συμφωνίας, θα καθορίζεται από το Μεικτό Διαιτητικό Δικαστήριο που έχει συσταθεί σύμφωνα με την αντίστοιχη ενότητα (...).

Ωστόσο, όσον αφορά την αποκατασταθείσα περιουσία, δεν θα εξετάζεται καμία αξίωση για ζημιές που προκύπτουν από μέτρα διαχείρισης, εποπτείας ή γενικά από όλα τα μέτρα διατήρησης που έχουν ληφθεί σύμφωνα με τους νόμους και τους κανονισμούς του ενδιαφερόμενου κράτους· ούτε, όσον αφορά την εκκαθαρισθείσα περιουσία, για το γεγονός της εκκαθάρισης, υπό την προϋπόθεση ότι το ποσό έχει προσδιοριστεί δίκαια.

ΑΡΘΡΟ 6

Για την εκπλήρωση των άρθρων 1 έως 5, οι αξιώσεις ή οι διαδικασίες που σχετίζονται με αποκατάσταση ή αποζημίωση πρέπει να κινηθούν ενώπιον των αρμόδιων αρχών εντός έξι μηνών, και, σε περίπτωση μη επίτευξης συμφωνίας, ενώπιον του μικτού διαιτητικού δικαστηρίου εντός δεκαοκτώ μηνών από την έναρξη ισχύος της παρούσας Συνθήκης.

ΑΡΘΡΟ 7

Οι διατάξεις της παρούσας ενότητας δεν θίγουν τις αξιώσεις ή τις αγωγές που είχαν ασκηθεί κατά της Οθωμανικής Κυβέρνησης πριν από την 1η Αυγούστου 1914 από τις κυβερνήσεις των άλλων συμβαλλομένων μερών ή από τους υπηκόους τους, σχετικά με την ιδιοκτησία, τα δικαιώματα και τα συμφέροντά τους. Οι αξιώσεις ή αγωγές αυτές θα συνεχιστούν κατά της Τουρκικής Κυβέρνησης υπό τους ίδιους όρους.

ΑΡΘΡΟ 8

Αν η ιδιοκτησία, τα δικαιώματα και τα συμφέροντα υπηκόων των Συμμάχων (εξαιρουμένων των Ελλήνων υπηκόων), τα οποία βρίσκονταν σε εδάφη υπό οθωμανική κυριαρχία την 1η Αυγούστου 1914, δεν υπάρχουν πλέον ή έχουν υποστεί ζημιές ως αποτέλεσμα πολεμικών ενεργειών, μέτρων επίταξης, δέσμευσης, μεταβίβασης ή κατάσχεσης ή οποιασδήποτε επιβλαβούς πράξης

[638]

ή απόφασης, ο ιδιοκτήτης θα έχει το δικαίωμα αποζημίωσης, την οποία οι Συμμαχικές Δυνάμεις θα του χορηγήσουν από τα ποσά που έχουν διατεθεί για τον σκοπό αυτό από το άρθρο (Χρηματοοικονομικών Διατάξεων), και σύμφωνα με τη διαδικασία που θα καθορίσουν οι ίδιες.

ΑΡΘΡΟ 9

Η Τουρκική Κυβέρνηση δηλώνει ότι είναι έτοιμη να αποζημιώσει πλήρως τις εταιρείες που έχουν συσταθεί βάσει νομοθεσίας διαφορετικής από εκείνη μιας Δύναμης των Συμμάχων, στις οποίες τα συμφέροντα των Συμμάχων είναι κυρίαρχα, για ζημιές που προκλήθηκαν από όλες τις πολεμικές ενέργειες και από μέτρα επίταξης, δέσμευσης ή μεταβίβασης, και γενικά από κάθε πράξη ή παράλειψη της Τουρκικής Κυβέρνησης που είχε ως αποτέλεσμα την απώλεια της χρήσης της περιουσίας τους ή υλική ζημία.

Η Τουρκική Κυβέρνηση μπορεί να προσφέρει στις εν λόγω εταιρείες, αντί της συνολικής ή μερικής αποζημίωσης που τους οφείλεται, οικονομικά πλεονεκτήματα ή προνόμια οποιασδήποτε φύσης.

Αν δεν επιτευχθεί συμφωνία εντός ενός έτους από την έναρξη ισχύος της παρούσας Συνθήκης μεταξύ της Τουρκικής Κυβέρνησης και των εν λόγω εταιρειών, το ζήτημα θα παραπεμφθεί σε επιτροπή τριών διαιτητών, εκ των οποίων ο ένας θα οριστεί από την Τουρκική Κυβέρνηση, ο δεύτερος από την εταιρεία που εγείρει την αξίωση, και ο τρίτος κατόπιν συμφωνίας μεταξύ των

μερών ή, σε περίπτωση μη συμφωνίας, από τον Πρόεδρο του Μόνιμου Διεθνούς Δικαστηρίου Δικαιοσύνης.

Οι διαιτητές θα αποτιμήσουν σε χρηματική αξία το ποσό της αποζημίωσης που οφείλει η Τουρκική Κυβέρνηση στις εταιρείες. Θα λάβουν υπόψη, εφόσον χρειαστεί, κατά πόσον τα οικονομικά πλεονεκτήματα που προσφέρθηκαν από την Τουρκική Κυβέρνηση στην εταιρεία και έγιναν αποδεκτά από αυτήν συνιστούν δίκαιη αποζημίωση για τις εν λόγω ζημιές. Οι διαιτητές μπορούν να καθορίσουν ένα χρηματικό υπόλοιπο που θα καταβληθεί από την Τουρκική Κυβέρνηση.

Οι αποφάσεις της Διαιτητικής Επιτροπής θα είναι τελεσίδικες και άμεσα εκτελεστές.

ΑΡΘΡΟ 10

Η Τουρκική Κυβέρνηση και οι κυβερνήσεις των εδαφών που αποσπάστηκαν από την Τουρκία σύμφωνα με την παρούσα Συνθήκη θα προβούν, η καθεμία εντός της επικράτειάς της, κατόπιν αιτήματος που θα υποβληθεί σύμφωνα με τις όρους που καθορίζονται στην επόμενη παράγραφο, στην εκκαθάριση της ιδιοκτησίας, των δικαιωμάτων και των συμφερόντων που ανήκουν στη Γερμανία, την Αυστρία, την Ουγγαρία και τη Βουλγαρία ή στους υπηκόους τους κατά την ημερομηνία έναρξης ισχύος της παρούσας Συνθήκης.

Η ιδιοκτησία, τα δικαιώματα και τα συμφέροντα που πρόκειται να εκκαθαριστούν θα κοινοποιηθούν στην Τουρκία από την Επιτροπή Επανορθώσεων που έχει συσταθεί βάσει των Συνθηκών Ειρήνης που έχουν συναφθεί με τη Γερμανία, την Αυστρία, την Ουγγαρία και τη Βουλγαρία. Στα εδάφη που αποσπάστηκαν από την Τουρκία, η κοινοποίηση θα γίνεται από τις Κυβερνήσεις που ασκούν εξουσία στα εν λόγω εδάφη.

Η κοινοποίηση αυτή πρέπει να γίνει εντός έξι μηνών από την έναρξη ισχύος της παρούσας Συνθήκης και η εκκαθάριση πρέπει να πραγματοποιηθεί εντός ενός έτους από την ημερομηνία της κοινοποίησης.

Τα έσοδα από τις εκκαθαρίσεις, είτε έχουν ήδη πραγματοποιηθεί είτε όχι, θα καταβάλλονται στην Επιτροπή Επανορθώσεων

[639]

που έχει συσταθεί βάσει της Συνθήκης Ειρήνης που έχει συναφθεί με το ενδιαφερόμενο κράτος, εφόσον η εκκαθαρισθείσα περιουσία ανήκει στη Γερμανική, Αυστριακή, Ουγγρική ή Βουλγαρική Κυβέρνηση. Αν πρόκειται για ιδιωτική περιουσία, το ποσό θα καταβάλλεται απευθείας στους ιδιοκτήτες.

Η ιδιοκτησία, τα δικαιώματα και τα συμφέροντα για τα οποία έχουν ήδη ληφθεί μέτρα σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 260 της Συνθήκης Ειρήνης με τη Γερμανία και των αντίστοιχων άρθρων των Συνθηκών Ειρήνης με την Αυστρία, την Ουγγαρία και τη Βουλγαρία δεν θα υπόκεινται σε εκκαθάριση σύμφωνα με το παρόν άρθρο.

Μεικτά Διαιτητικά Δικαστήρια

ΑΡΘΡΟ 1

Εντός τριών μηνών από την ημερομηνία έναρξης ισχύος της παρούσας Συνθήκης, θα συσταθεί ένα Μεικτό Διαιτητικό Δικαστήριο μεταξύ κάθε μιας από τις Συμμαχικές Δυνάμεις, αφενός, και της Τουρκίας, αφετέρου. Κάθε τέτοιο δικαστήριο θα αποτελείται από τρία μέλη. Κάθε μία από τις ενδιαφερόμενες κυβερνήσεις θα διορίσει ένα από αυτά τα μέλη. Ο πρόεδρος θα επιλεγεί κατόπιν συμφωνίας μεταξύ των δύο ενδιαφερόμενων κυβερνήσεων. Σε περίπτωση αποτυχίας επίτευξης συμφωνίας εντός δύο μηνών από την έναρξη ισχύος της παρούσας Συνθήκης, ο πρόεδρος θα διορίζεται, κατόπιν αιτήματος μιας εκ των ενδιαφερόμενων κυβερνήσεων, από πολίτες κρατών που παρέμειναν ουδέτερα κατά τη διάρκεια του πολέμου, από τον Πρόεδρο του Μόνιμου Διεθνούς Δικαστηρίου Δικαιοσύνης στη Χάγη.

Επιπλέον, αν εντός της προαναφερθείσας περιόδου των δύο μηνών μία από τις ενδιαφερόμενες κυβερνήσεις δεν διορίσει μέλος για να την εκπροσωπήσει στο δικαστήριο, θα είναι καθήκον του Συμβουλίου της Κ.τ.Ε. να προβεί στον διορισμό του εν λόγω μέλους, κατόπιν αιτήματος της άλλης ενδιαφερόμενης κυβέρνησης.

ΑΡΘΡΟ 2

Αν ο αριθμός των υποθέσεων το δικαιολογεί, θα διορίζονται επιπλέον μέλη ώστε κάθε Μεικτό Διαιτητικό Δικαστήριο να μπορεί να συνεδριάζει σε περισσότερα τμήματα. Κάθε ένα από αυτά τα τμήματα θα συγκροτείται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 1.

Κάθε κυβέρνηση θα διορίζει έναν ή περισσότερους εκπροσώπους για να την εκπροσωπούν ενώπιον του δικαστηρίου.

Κάθε κυβέρνηση θα καταβάλλει την αμοιβή του μέλους του μικτού διαιτητικού δικαστηρίου που έχει διορίσει, καθώς και την αμοιβή κάθε εκπροσώπου έχει διορίσει για να την εκπροσωπεί ενώπιον του δικαστηρίου. Η αμοιβή του προέδρου θα καθορίζεται με ειδική συμφωνία μεταξύ των ενδιαφερόμενων κυβερνήσεων· η αμοιβή αυτή και τα κοινά έξοδα κάθε δικαστηρίου θα καταβάλλονται από τις δύο κυβερνήσεις σε ίσα μέρη.

ΑΡΘΡΟ 3

Τα Μεικτά Διαιτητικά Δικαστήρια που συστάθηκαν σύμφωνα με τα άρθρα 1 και 2 θα αποφασίζουν επί όλων των ζητημάτων που εμπίπτουν στην αρμοδιότητά τους βάσει των άρθρων (...).

[640]

Οι αποφάσεις θα λαμβάνονται κατά πλειοψηφία.

Τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη συμφωνούν να θεωρούν τις αποφάσεις των Μεικτών Διαιτητικών Δικαστηρίων ως τελεσίδικες και οριστικές και να τις καθιστούν δεσμευτικές για τους υπηκόους τους, καθώς και να εξασφαλίζουν την εκτέλεσή τους στα αντίστοιχα εδάφη τους μόλις τους κοινοποιηθούν οι αποφάσεις των δικαστηρίων, χωρίς να απαιτείται η κήρυξή τους ως εκτελεστών.

Τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη αναλαμβάνουν επίσης την υποχρέωση οι δικαστικές και διοικητικές αρχές τους να παρέχουν άμεση συνδρομή στα Μεικτά Διαιτητικά Δικαστήρια με κάθε δυνατό τρόπο, ιδίως όσον αφορά την κοινοποίηση ειδοποιήσεων και τη συλλογή αποδεικτικών στοιχείων.

ΑΡΘΡΟ 4

(I.)

Κάθε Μεικτό Διαιτητικό Δικαστήριο θα καθορίζει μόνο του τη διαδικασία του. Θα αποφασίζει τη σειρά και τον χρόνο κατά τον οποίο κάθε πλευρά πρέπει να ολοκληρώσει τα επιχειρήματά της και θα ρυθμίζει όλες τις τυπικές διαδικασίες που απαιτούνται για την εξέταση των αποδεικτικών στοιχείων. Το δικαστήριο θα κρίνει σύμφωνα με τον νόμο και την αρχή της δικαιοσύνης.

(II.)

Ο εκπρόσωπος και ο νομικός σύμβουλος των μερών από κάθε πλευράς θα είναι εξουσιοδοτημένοι να παρουσιάζουν προφορικά και γραπτά ενώπιον του δικαστηρίου επιχειρήματα υπέρ της υπόθεσής τους.

(III.)

Το δικαστήριο θα αποφασίζει επί όλων των ζητημάτων και θεμάτων που του υποβάλλονται βάσει των αποδεικτικών στοιχείων και πληροφοριών που παρέχονται από τα ενδιαφερόμενα μέρη.

(IV.)

Η γλώσσα στην οποία θα διεξάγονται οι διαδικασίες θα είναι η γλώσσα της χώρας στην οποία

εδρεύει το δικαστήριο, καθώς και η γαλλική· και για τις ακροάσεις, η γλώσσα της χώρας στην οποία λαμβάνουν χώρα οι ακροάσεις, καθώς και η γαλλική.

(V.)

Η έδρα κάθε δικαστηρίου, καθώς και ο τόπος και ο χρόνος των συνεδριάσεων, θα καθορίζονται από τον πρόεδρο του δικαστηρίου.

(VI.)

Το δικαστήριο θα τηρεί αρχείο των υποθέσεων που του υποβάλλονται και των σχετικών διαδικασιών, με τις αντίστοιχες ημερομηνίες.

(VII.)

Κάθε μία από τις ενδιαφερόμενες Δυνάμεις μπορεί να διορίσει έναν γραμματέα. Οι γραμματείς αυτοί θα ενεργούν από κοινού ως κοινοί γραμματείς του δικαστηρίου και θα υπάγονται στην καθοδήγησή του. Το δικαστήριο μπορεί επίσης να διορίσει οποιοδήποτε άλλο προσωπικό θεωρεί απαραίτητο.

[641]

(VIII.)

Σε περίπτωση που κάποιο από τα μέλη του δικαστηρίου αποβιώσει, αποσυρθεί ή καταστεί ανίκανο για οποιονδήποτε λόγο να ασκήσει τα καθήκοντά του, η θέση θα πληρωθεί σύμφωνα με τις αρχές και τις μεθόδους που καθορίζονται στο άρθρο 1.

Σε οποιαδήποτε από αυτές τις περιπτώσεις, η περίοδος των δύο μηνών που προβλέπεται στις δύο τελευταίες παραγράφους του άρθρου 1 θα αρχίσει να υπολογίζεται από την ημερομηνία του θανάτου ή της αποχώρησης του μέλους ή από την ημερομηνία κατά την οποία διαπιστώθηκε ότι δεν είναι σε θέση να ασκήσει τα καθήκοντά του.

Συμβόλαια, Παραγραφές και Δικαστικές Αποφάσεις

ΑΡΘΡΟ 1

Οι ακόλουθες κατηγορίες συμβολαίων, που συνήφθησαν πριν από την ημερομηνία που αναφέρεται στο άρθρο 10 της παρούσας ενότητας μεταξύ προσώπων που κατέστησαν εχθροί, όπως ορίζεται στο εν λόγω άρθρο, παραμένουν σε ισχύ υπό την επιφύλαξη των όρων των συμβάσεων και των διατάξεων της παρούσας Συνθήκης: —

- (α) Συμβόλαια που έχουν ως αντικείμενο τη μεταβίβαση ή την παράδοση ακίνητης περιουσίας, όταν η μεταβίβαση ή η παράδοση έχει πράγματι πραγματοποιηθεί πριν από την προαναφερθείσα ημερομηνία.
- (β) Μισθώσεις και συμφωνίες μίσθωσης γης και κατοικιών.
- (γ) Συμβόλαια που αφορούν την εκμετάλλευση ορυχείων, δασών ή γεωργικών εκτάσεων.
- (δ) Συμβόλαια υποθήκης, ενεχύρου ή προσημείωσης.
- (ε) Συμβόλαια σύστασης εταιρειών, εκτός εάν αυτές έχουν λυθεί σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία της ενδιαφερόμενης Συμμαχικής Δύναμης.
- (στ) Συμβόλαια που έχουν συναφθεί μεταξύ ιδιωτών ή εταιρειών και κρατών, επαρχιών, δήμων ή άλλων παρόμοιων νομικών προσώπων που ασκούν διοικητικές λειτουργίες.
- (ζ) Συμβόλαια που αφορούν την οικογενειακή κατάσταση.
- (η) Συμβόλαια που αφορούν δωρεές και επιχορηγήσεις οποιασδήποτε μορφής.

Το παρόν άρθρο δεν θα έχει ως αποτέλεσμα την αναγνώριση της ισχύος συμβολαίων των οποίων οι διατάξεις είναι αντίθετες προς το δίκαιο της χώρας στην οποία υπάγονται.

ΑΡΘΡΟ 2

Τα ασφαλιστικά συμβόλαια θα διέπονται από τις διατάξεις του παραρτήματος της παρούσας ενότητας.

ΑΡΘΡΟ 3

Τα συμβόλαια, πλην εκείνων που αναφέρονται στα άρθρα 1 και 2, οι οποίες συνήφθησαν μεταξύ εχθρικών μερών πριν από την ημερομηνία κατά την οποία κατέστησαν εχθροί, θα θεωρούνται ότι έχουν λυθεί από την εν λόγω ημερομηνία.

Ωστόσο, στην περίπτωση αγαθών προς παράδοση, εάν ο προμηθευτής αποδείξει ότι είχε αρχίσει την εκτέλεση του συμβολαίου πριν από την εν λόγω ημερομηνία και υπέστη ζημία λόγω της ακύρωσής της,

[642]

θα έχει το δικαίωμα να αξιώσει, εντός έξι μηνών από την έναρξη ισχύος της παρούσας Συνθήκης, αποζημίωση από το άλλο μέρος, στον βαθμό της ζημίας που υπέστη· και, σε περίπτωση μη επίτευξης συμφωνίας, να ζητήσει τον καθορισμό του ποσού από το Μεικτό Διαιτητικό Δικαστήριο που αναφέρεται στην αντίστοιχη ενότητα (...).

ΑΡΘΡΟ 4

Όσον αφορά όλα τα συμβόλαια πλην εκείνων που αναφέρονται στα άρθρα 1 και 2, κάθε ένα από τα συμβαλλόμενα μέρη μπορεί να αξιώσει την εκτέλεση του συμβολαίου εντός έξι μηνών από την έναρξη ισχύος της παρούσας Συνθήκης, με την καταβολή αποζημίωσης στο άλλο μέρος, εφόσον υπάρχει λόγος, βάσει της διαφοράς μεταξύ των συνθηκών που ίσχυαν κατά τον χρόνο σύναψης του συμβολαίου και εκείνων που ίσχυαν κατά τον χρόνο κατά τον οποίο ζητείται η διατήρησή της. Η αποζημίωση αυτή, σε περίπτωση μη επίτευξης συμφωνίας μεταξύ των μερών, θα καθορίζεται από το Διαιτητικό Δικαστήριο που αναφέρεται στο αντίστοιχο άρθρο (...).

ΑΡΘΡΟ 5

Η ισχύς όλων των συμβιβασμών που έχουν συναφθεί μεταξύ των μερών των συμβολαίων που αναφέρονται στα άρθρα 1, 2, 3 και 4, με σκοπό ιδίως την ακύρωση, τη διατήρηση, τις μεθόδους εκτέλεσης ή την τροποποίηση αυτών των συμβολαίων, συμπεριλαμβανομένων των συμφωνιών που αφορούν το νόμισμα πληρωμής ή την ισοτιμία, επιβεβαιώνεται.

ΑΡΘΡΟ 6

Τα συμβόλαια μεταξύ υπηκόων των Συμμάχων και Τούρκων, καθώς και τα συμβόλαια μεταξύ υπηκόων των Συμμάχων και της Αυτοκρατορικής Οθωμανικής Κυβέρνηση ή των κατοχικών αρχών των Συμμαχικών Δυνάμεων, που συνήφθησαν μετά τις 30 Οκτωβρίου 1918, αναγνωρίζονται ως έγκυρα και υπάγονται στο γενικό δίκαιο. Για τους σκοπούς του παρόντος άρθρου, οι εταιρείες που έχουν συσταθεί βάσει νομοθεσίας διαφορετικής από εκείνη μιας Συμμαχικής Δύναμης, στις οποίες τα συμμαχικά συμφέροντα είναι κυρίαρχα, θα θεωρούνται ως υπήκοοι των Συμμάχων.

ΑΡΘΡΟ 6α

Όλες οι διαφορές, ανεξαρτήτως φύσης, που σχετίζονται με συμβόλαια που συνήφθησαν πριν από την έναρξη ισχύος της παρούσας Συνθήκης, μεταξύ Τούρκων υπηκόων και υπηκόων των Συμμάχων, θα επιλύονται από το Μεικτό Διαιτητικό Δικαστήριο που προβλέπεται στην αντίστοιχη ενότητα (...), με εξαίρεση τις διαφορές που, σύμφωνα με τη νομοθεσία των ουδέτερων Δυνάμεων, υπάγονται στην αρμοδιότητα των εθνικών δικαστηρίων των εν λόγω Δυνάμεων. Σε αυτές τις περιπτώσεις, οι διαφορές θα επιλύονται από τα εθνικά δικαστήρια, αποκλειστικά και όχι από το Μεικτό Διαιτητικό Δικαστήριο.

ΑΡΘΡΟ 7

Όλες οι περίοδοι παραγραφής ή περιορισμού του δικαιώματος άσκησης αγωγής, είτε άρχισαν να τρέχουν πριν είτε μετά το ξέσπασμα του πολέμου, θα θεωρούνται, στην επικράτεια των Υψηλά Συμβαλλόμενων Μερών, όσον αφορά τις σχέσεις μεταξύ εχθρικών μερών, ως ανασταλείσες

[643]

από τις 29 Οκτωβρίου 1914 έως τη λήξη τριών μηνών μετά την έναρξη ισχύος της παρούσας Συνθήκης. Η διάταξη αυτή εφαρμόζεται, ειδικότερα, σε προθεσμίες που προβλέπονται από νόμους, κανονισμούς και διατάγματα σχετικά με παραχωρήσεις και άδειες κάθε είδους, καθώς και σε προθεσμίες για την προσκόμιση τοκομεριδίων ή κουπονιών-μερισμάτων, ή για την προσκόμιση προς πληρωμή τίτλων προς εξόφληση ή που είναι πληρωτέοι για οποιονδήποτε άλλο λόγο.

Λαμβάνοντας υπόψη τις διατάξεις του δικαίου της Ιαπωνίας, το παρόν άρθρο και το άρθρο 2 δεν εφαρμόζονται σε συμβάσεις μεταξύ Ιαπώνων υπηκόων και Τούρκων υπηκόων.

ΑΡΘΡΟ 8

Μεταξύ εχθρικών προσώπων, κανένα αξιόγραφο που έχει εκδοθεί πριν από τον πόλεμο δεν θα θεωρείται άκυρο μόνο λόγω της μη εμπρόθεσμής προσκόμισής τους για αποδοχή ή πληρωμή, ή της μη ειδοποίησης για μη αποδοχή ή μη πληρωμή στους εκδότες ή τους οπισθογράφους, ή της μη διαμαρτυρίας του αξιόγραφου, ούτε λόγω της μη ολοκλήρωσης οποιασδήποτε τυπικής διαδικασίας κατά τη διάρκεια του πολέμου.

Όταν η προθεσμία εντός της οποίας το αξιόγραφο έπρεπε να έχει προσκομιστεί για αποδοχή ή πληρωμή, ή εντός της οποίας έπρεπε να είχε δοθεί ειδοποίηση μη αποδοχής ή μη πληρωμής στους εκδότες ή τους οπισθογράφους, ή εντός της οποίας έπρεπε να είχε γίνει διαμαρτυρία, έχει λήξει κατά τη διάρκεια του πολέμου, και το μέρος που όφειλε να προβεί σε αυτές τις ενέργειες δεν το έκανε κατά τη διάρκεια του πολέμου, θα του παρέχεται προθεσμία τουλάχιστον τριών μηνών από την έναρξη ισχύος της παρούσας Συνθήκης για να προβεί στην προσκόμιση, ειδοποίηση ή διαμαρτυρία.

ΑΡΘΡΟ 9

Οι αποφάσεις που εκδόθηκαν ή τα μέτρα εκτέλεσης που διατάχθηκαν κατά τη διάρκεια του πολέμου από οποιαδήποτε οθωμανική δικαστική ή διοικητική αρχή, η οποία, την 1η Αυγούστου 1914, δεν είχε αρμοδιότητα να ασκεί δικαιοδοσία όσον αφορά τα δικαιώματα προσώπου που ήταν τότε υπήκοος μιας Συμμαχικής Δύναμης ή τα δικαιώματα εταιρείας στην οποία τα συμμαχικά συμφέροντα ήταν κυρίαρχα, θα υπόκεινται σε αναθεώρηση κατόπιν αιτήματος του εν λόγω προσώπου ή της εταιρείας προς το Διαιτητικό Δικαστήριο που προβλέπεται στο αντίστοιχο άρθρο (...).

Σε τέτοια περίπτωση, τα μέρη θα πρέπει, εφόσον είναι δυνατόν και δίκαιο, να επανέλθουν, στην κατάσταση που βρίσκονταν πριν από την έκδοση της απόφασης ή τη διαταγή εκτέλεσης από τις οθωμανικές αρχές. Αν αυτό δεν είναι εφικτό, ο υπήκοος της Συμμαχικής Δύναμης ή η εταιρεία στην οποία τα συμφέροντα των Συμμάχων είναι κυρίαρχα και η οποία υπέστη ζημία από την απόφαση ή την εκτέλεση, θα λάβει την αποζημίωση που το Διαιτητικό Δικαστήριο θα θεωρήσει δίκαιη. Η αποζημίωση αυτή θα καταβληθεί από την Τουρκική Κυβέρνηση.

ΑΡΘΡΟ 10

Η πώληση ακίνητης περιουσίας που έχει υποθηκευθεί ή η πώληση εγγύησης που κρατείται βάσει συμβάσεων που συνήφθησαν πριν από τον πόλεμο για ανεξόφλητο χρέος οφειλόμενο από εχθρό,

[644]

θα θεωρείται έγκυρη ανεξαρτήτως ειδοποίησης προς τον ιδιοκτήτη, εφόσον ο πιστωτής ενήρ-

γησε με καλή πίστη και με εύλογη επιμέλεια και σύνεση. Σε αυτή την περίπτωση, δεν θα γίνεται δεκτή καμία αξίωση από τον οφειλέτη λόγω της πώλησης.

Ωστόσο, εάν ο πιστωτής δεν ενήργησε με καλή πίστη και με εύλογη επιμέλεια και σύνεση, το διαιτητικό δικαστήριο που αναφέρεται στο αντίστοιχο άρθρο ... μπορεί, κατόπιν αιτήματος του οφειλέτη, να καθορίσει την αποζημίωση που θα του καταβληθεί από τον πιστωτή.

ΑΡΘΡΟ 11

Για τους σκοπούς της παρούσας ενότητας, τα μέρη μιας σύμβασης θα θεωρούνται εχθροί από την ημερομηνία κατά την οποία η εμπορική συναλλαγή μεταξύ τους κατέστη αδύνατη στην πράξη ή απαγορεύτηκε ή καθ' οιονδήποτε τρόπο κατέστη παράνομη βάσει νόμων, διαταγμάτων ή κανονισμών στους οποίους υπαγόταν ένα από τα μέρη.

Ωστόσο, οι ειδικές διατάξεις των άρθρων 1, 2, 3, 4, 7 και 8 δεν εφαρμόζονται σε συμβάσεις που συνήφθησαν σε εχθρική χώρα με υπηκόους εχθρικής χώρας από υπηκόους των Συμμαχικών Δυνάμεων ή της Τουρκίας, οι οποίοι παρέμειναν στη χώρα κατά τη διάρκεια του πολέμου και διέθεταν ελεύθερα τον εαυτό τους και την περιουσία τους. Οι συμβάσεις αυτές θα διέπονται από το γενικό δίκαιο.

Ασφάλιση Ζωής

1. Τα συμβόλαια ασφάλισης ζωής που συνήφθησαν μεταξύ ασφαλιστή και προσώπου που στη συνέχεια κατέστη εχθρός δεν θα θεωρούνται ότι λύθηκαν λόγω της έναρξης τους πολέμου ή λόγω του γεγονότος ότι το πρόσωπο κατέστη εχθρός.

Κάθε ποσό που, κατά τη διάρκεια του πολέμου, κατέστη απαιτητό βάσει συμβολαίου το οποίο δεν θεωρήθηκε ότι λύθηκε σύμφωνα με την προηγούμενη παράγραφο, θα είναι απαιτητό μετά τον πόλεμο. Το ποσό αυτό θα αυξάνεται με τόκο 5 τοις εκατό ετησίως από την ημερομηνία κατά την οποία κατέστη απαιτητό έως την ημέρα πληρωμής.

Εάν το συμβόλαιο έληξε κατά τη διάρκεια του πολέμου λόγω μη καταβολής ασφαλιστρών ή έχει καταστεί άκυρο λόγω παραβίασης των όρων του συμβολαίου, ο ασφαλισμένος ή οι εκπρόσωποί του ή τα δικαιούχα πρόσωπα θα έχουν το δικαίωμα, οποιαδήποτε στιγμή εντός δώδεκα μηνών από την έναρξη ισχύος της παρούσας Συνθήκης, να απαιτήσουν από τον ασφαλιστή την αξία εξαγοράς του ασφαλιστηρίου κατά την ημερομηνία της λήξης ή της ακύρωσής του, μαζί με τόκο 5 τοις εκατό ετησίως.

Οι Τούρκοι υπήκοοι των οποίων τα συμβόλαια ασφάλισης ζωής συνήφθησαν πριν από τις 29 Οκτωβρίου 1914 και ακυρώθηκαν ή μειώθηκαν πριν από την υπογραφή της Συνθήκης λόγω μη καταβολής ασφαλιστρών σύμφωνα με τις διατάξεις των εν λόγω συμβολαίων, θα έχουν το δικαίωμα, εντός τριών μηνών από την έναρξη ισχύος της παρούσας Συνθήκης, εφόσον είναι ακόμη εν ζωή, να επαναφέρουν τα ασφαλιστήριά τους για ολόκληρο το ποσό της ασφάλισης. Για τον σκοπό αυτό, πρέπει, αφού υποβληθούν σε ιατρική εξέταση από γιατρό της εταιρείας, την οποία η εταιρεία θεωρεί ικανοποιητική,

[645]

να καταβάλουν τα καθυστερημένα ασφαλιστρα με τόκο 5 τοις εκατό.

2. Γίνεται κατανοητό ότι τα συμβόλαια ασφάλισης ζωής σε νόμισμα διαφορετικό από την τουρκική λίρα, οι οποίες συνήφθησαν πριν από τις 29 Οκτωβρίου 1914 μεταξύ εταιρειών Συμμαχικής Δύναμης και Τούρκων υπηκόων, και για τις οποίες τα ασφαλιστρα έχουν καταβληθεί πριν και μετά τις 30 Μαρτίου 1915, ή ακόμη και μόνο πριν από την ημερομηνία αυτή, θα ρυθμίζονται ως εξής: πρώτον, για την περίοδο πριν από τις 30 Μαρτίου 1915, τα δικαιώματα του ασφαλισμένου θα καθορίζονται σύμφωνα με τους γενικούς όρους του ασφαλιστηρίου, στο νόμισμα που προβλέπεται στο συμβόλαιο, με βάση την τρέχουσα ισοτιμία στη χώρα προέλευσης

(π.χ. κάθε ποσό σε φράγκα, σε χρυσά φράγκα ή σε «πραγματικά φράγκα¹²²», θα καταβάλλεται σε γαλλικά φράγκα). Δεύτερον, για την περίοδο μετά τις 30 Μαρτίου 1915, οι πληρωμές θα γίνονται σε τουρκικές χάρτινες λίρες, με την τουρκική λίρα να υπολογίζεται στην προπολεμική ονομαστική της αξία.

Εάν Τούρκοι υπήκοοι των οποίων τα συμβόλαια συνήφθησαν σε νόμισμα διαφορετικό από την τουρκική λίρα αποδείξουν ότι συνέχισαν να καταβάλλουν τα ασφάλιστρα μετά τις 30 Μαρτίου 1915 στο νόμισμα που προβλέπεται στο συμβόλαιο, τότε τα εν λόγω συμβόλαια θα διευθετούνται στο ίδιο νόμισμα, με βάση την τρέχουσα ισοτιμία στη χώρα προέλευσης του νομίσματος, ακόμη και για την περίοδο μετά τις 30 Μαρτίου 1915.

Οι Τούρκοι υπήκοοι των οποίων τα συμβόλαια συνήφθησαν πριν από τις 29 Οκτωβρίου 1914 σε νόμισμα διαφορετικό από την τουρκική λίρα με εταιρείας υπηκοότητας μιας Συμμαχικής Δύναμης και οι οποίες, λόγω καταβολής ασφαλιστρών εξακολουθούν να ισχύουν, θα έχουν το δικαίωμα, εντός τριών μηνών από την έναρξη ισχύος της παρούσας Συνθήκης, να επαναφέρουν τα ασφαλιστήριά τους για το πλήρες ποσό της ασφάλισης, στο νόμισμα που προβλέπεται στο συμβόλαιο, με βάση την τρέχουσα ισοτιμία στη χώρα προέλευσης του νομίσματος. Για τον σκοπό αυτό, πρέπει να καταβάλουν στο εν λόγω νόμισμα τα ασφάλιστρα που έχουν καταστεί απαιτητά από τις 30 Μαρτίου 1915. Από την άλλη πλευρά, τα ασφάλιστρα που έχουν ήδη καταβληθεί από αυτούς σε τουρκικές χάρτινες λίρες από την ημερομηνία αυτή και μετά, θα τους επιστραφούν στο ίδιο νόμισμα.

3. Όσον αφορά τις ασφαλίσεις σε τουρκικές λίρες, η διευθέτηση θα γίνει σε τουρκικές χάρτινες λίρες.

4. Οι διατάξεις των παραγράφων 2 και 3 δεν εφαρμόζονται σε κατόχους ασφαλιστηρίων οι οποίοι, με ρητή συμφωνία, έχουν ήδη διευθετήσει με τις ασφαλιστικές εταιρείες την αξία των ασφαλιστηρίων τους και τον τρόπο πληρωμής των ασφαλιστρών τους, ούτε σε εκείνους των οποίων τα ασφαλιστήρια έχουν οριστικά διακανονιστεί κατά την ημερομηνία έναρξης ισχύος της παρούσας Συνθήκης.

5. Για τους σκοπούς των προηγούμενων παραγράφων, τα ασφαλιστικά συμβόλαια θα θεωρούνται ως συμβόλαια ασφάλισης ζωής όταν βασίζονται στις πιθανότητες της ανθρώπινης ζωής, σε συνδυασμό με το επιτόκιο, για τον υπολογισμό της αμοιβαίας δέσμευσης μεταξύ των δύο μερών.

Ασφάλιση Θαλάσσιας Μεταφοράς

6. Με την επιφύλαξη των διατάξεων που περιέχονται στο παρόν, τα συμβόλαια θαλάσσιας ασφάλισης δεν θα θεωρούνται ότι έχουν λυθεί όταν ο κίνδυνος είχε ήδη ενεργοποιηθεί πριν τα μέρη καταστούν εχθροί,

[646]

υπό την προϋπόθεση ότι το ασφαλιστήριο δεν θα θεωρείται ότι καλύπτει ζημιές που οφείλονται σε πολεμικές ενέργειες από την Δύναμη της οποίας ο ασφαλιστής ήταν υπήκοος ή από τους Συμμάχους της εν λόγω Δύναμης.

Ασφάλιση Πυρός και Άλλες Ασφαλίσεις

7. Με την επιφύλαξη των διατάξεων που αναφέρονται στην προηγούμενη παράγραφο, οι τα συμβόλαια ασφάλισης πυρός και όλες οι άλλες μορφές ασφαλιστικών συμβολαίων δεν θεωρούνται ότι έχουν λυθεί.

122. Σ.τ.Ε.: πραγματικά φράγκα (francs effectifs), δηλαδή φράγκα με πραγματική αγοραστική δύναμη και όχι θεωρητική ή λογιστική αξία.

Παραχωρήσεις

ΑΡΘΡΟ 1

Υπήκοοι των Συμμαχικών Δυνάμεων που κατέχουν παραχωρήσεις οι οποίες χορηγήθηκαν πριν από τις 29 Οκτωβρίου 1914 από την Οθωμανική Κυβέρνηση ή από οποιαδήποτε τοπική αρχή σε εδάφη που παραμένουν τουρκικά βάσει της παρούσας Συνθήκης, θα επανέλθουν από την Τουρκική Κυβέρνηση στην πλήρη κατοχή των δικαιωμάτων και θα αναλάβουν όλες τις υποχρεώσεις που απορρέουν από το αρχικό συμβόλαιο παραχώρησης και από οποιεσδήποτε μεταγενέστερες συμφωνίες πριν από τις 29 Οκτωβρίου 1914.

Όλες οι συμβάσεις και τα συμβόλαια που αφορούν παραχωρήσεις και έχουν συναφθεί μεταξύ της Τουρκίας και υπηκόων των Συμμάχων, καθώς και οποιεσδήποτε συμφωνίες και αποφάσεις σχετικά με αυτές πριν από τις 29 Οκτωβρίου 1914, επιβεβαιώνονται, εφόσον έχουν αρχίσει να τίθενται σε εφαρμογή ή αποτελούσαν αντικείμενο συμφωνιών με την Οθωμανική Κυβέρνηση, ανεξαρτήτως της μη εκπλήρωσης από την Τουρκία όλων των όρων που απαιτούνται για την οριστική επιβεβαίωσή τους.

Η διάρκεια ισχύος κάθε παραχώρησης και κάθε χρονικό όριο που προβλέπεται βάσει παραχώρησης θα παρατείνεται για χρονικό διάστημα ίσο με το διάστημα μεταξύ της 29ης Οκτωβρίου 1914 και της ημερομηνίας έναρξης ισχύος της παρούσας Συνθήκης.

Ωστόσο, η εν λόγω παράταση θα λαμβάνεται υπόψη κατά την εκτίμηση της αποζημίωσης που θα χορηγείται στους παραχωρησιούχους σύμφωνα με το άρθρο 8 (Ιδιοκτησία, Δικαιώματα και Συμφέροντα), καθώς και κατά την αναπροσαρμογή που αναφέρεται στην επόμενη παράγραφο.

Εάν οι παραχωρήσεις, οι συνθήκες και συμφωνίες που αναφέρονται παραπάνω δεν ανταποκρίνονται στις νέες οικονομικές συνθήκες, η Τουρκική Κυβέρνηση και οι παραχωρησιούχοι θα συμφωνήσουν σε αναθεώρηση και αναπροσαρμογή σύμφωνα με αυτές τις νέες συνθήκες.

Σε περίπτωση μη συμφωνίας μεταξύ των μερών σχετικά με τους όρους της αναπροσαρμογής εντός ενός έτους από την έναρξη ισχύος της παρούσας Συνθήκης, το ζήτημα θα παραπεμφθεί σε τρεις διαιτητές, εκ των οποίων ο ένας θα επιλεγεί από τον παραχωρησιούχο, ο δεύτερος από την Τουρκική Κυβέρνηση, και ο τρίτος, σε περίπτωση μη συμφωνίας μεταξύ των ενδιαφερομένων, από τον πρόεδρο του Μόνιμου Δικαστηρίου Δικαιοσύνης.

Οι συμφωνίες που έχουν συναφθεί μετά τις 30 Οκτωβρίου 1918 μεταξύ της Οθωμανικής Κυβέρνησης και των κατόχων συμβάσεων και παραχωρήσεων που αναφέρονται στο παρόν άρθρο επιβεβαιώνονται.

Η Τουρκική Κυβέρνηση αναλαμβάνει να διατηρήσει ή να επαναφέρει τους υπηκόους των Συμμαχικών Δυνάμεων στην ίδια θέση όσον αφορά τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις

[647]

όπως αυτά προβλέπονται από τις παραχωρήσεις που απέκτησα άμεσα ή ως διάδοχοι των αρχικών παραχωρησιούχων, καθώς και από τις άδειες και τις συμβάσεις που σχετίζονται με τις εν λόγω παραχωρήσεις.

Όλες οι νομοθετικές ή άλλες διατάξεις που θεσπίστηκαν μετά τις 29 Οκτωβρίου 1914 και οι οποίες συγκρούονται με τα δικαιώματα που αναφέρονται στο παρόν άρθρο είναι άκυρες και μη ισχύουσες.

ΑΡΘΡΟ 2

Προκειμένου να εξασφαλιστεί η μετατροπή των σιδηροδρόμων στους οποίους τα τουρκικά ή συμμαχικά συμφέροντα δεν είναι υπερισχύουν στο τουρκικό κρατικό σιδηροδρομικό δίκτυο, η Τουρκική Κυβέρνηση θα πρέπει, εντός ενός έτους από την έναρξη ισχύος της παρούσας Συνθήκης, είτε να αγοράσει είτε να απαλλοτριώσει τους εν λόγω σιδηροδρόμους. Εάν η Τουρκική

Κυβέρνηση αποφασίσει να τους απαλλοτριώσει, ένας διαιτητής που θα επιλεγεί από την Κ.τ.Ε. θα καθορίσει το ποσό της αποζημίωσης που θα καταβληθεί στον παραχωρησιούχο, σύμφωνα με την πραγματική παρούσα αξία του δικτύου, μείον την αξία των έργων που πραγματοποιήθηκαν μετά τις 30 Οκτωβρίου 1918.

Οι Κυβερνήσεις των Συμμάχων των οποίων οι υπήκοοι έχουν κυρίαρχα συμφέροντα στα σιδηροδρομικά δίκτυα θα διευκολύνουν, στο μέτρο που τις αφορά, τη μετατροπή που αναφέρεται στην προηγούμενη παράγραφο. Η φύση αυτής της συνδρομής και η μέθοδος της μετατροπής θα καθοριστούν με μεταγενέστερες συμφωνίες. Ένα μερίδιο στους οργανισμούς που θα συσταθούν για την εκμετάλλευση αυτών των σιδηροδρόμων θα διατηρηθεί για τουρκικά κεφάλαια, τουλάχιστον ίσο με το μερίδιο της μεγαλύτερης ξένης ομάδας.

ΑΡΘΡΟ 3

Σε όλα τα εδάφη που αποσπάστηκαν από την Τουρκία είτε ως αποτέλεσμα των Βαλκανικών Πολέμων του 1913 είτε βάσει της παρούσας Συνθήκης, το κράτος που αποκτά το έδαφος θα κληρονομεί *ipso facto* στις υποχρεώσεις και τις ευθύνες της Τουρκίας έναντι των παραχωρησιούχων και των κατόχων συμβάσεων που αναφέρονται στο άρθρο 1, και θα διατηρεί τις εγγυήσεις που έχουν παρασχεθεί ή θα παρέχει ισοδύναμες εγγυήσεις.

Η διαδοχή αυτή θα ισχύει, για κάθε κράτος που αποκτά το έδαφος, από την ημερομηνία έναρξης ισχύος της συνθήκης βάσει της οποίας πραγματοποιήθηκε η παραχώρηση. Το εν λόγω κράτος θα λάβει όλα τα απαραίτητα μέτρα για να εξασφαλίσει την απρόσκοπτη λειτουργία των παραχωρήσεων και την εκτέλεση των συμβάσεων.

Ωστόσο, από την ημερομηνία έναρξης ισχύος της παρούσας Συνθήκης, μπορούν να διεξαχθούν διαπραγματεύσεις μεταξύ των κρατών που απέκτησαν τα εδάφη και των κατόχων παραχωρήσεων ή συμβάσεων με σκοπό την αμοιβαία συμφωνία για την προσαρμογή των παραχωρήσεων και συμβάσεων στις νέες οικονομικές συνθήκες.

Κατά την εν λόγω αναπροσαρμογή, θα λαμβάνονται υπόψη οι υποχρεώσεις που επιβάλλονται στους παραχωρησιούχους λόγω της ανάγκης συμμόρφωσης με τη νομοθεσία των εν λόγω κρατών. Εάν δεν έχει επιτευχθεί συμφωνία επί των όρων της αναπροσαρμογής εντός έξι μηνών, το κράτος ή ο κάτοχος των παραχωρήσεων ή συμβάσεων θα υποβάλει τη διαφορά σε διαιτησία σύμφωνα με τη διαδικασία που αναφέρεται στο άρθρο 1.

[648]

ΑΡΘΡΟ 4

Οι Συμμαχικές Δυνάμεις δεν δεσμεύονται να αναγνωρίσουν, σε εδάφη που αποσπάστηκαν από την Τουρκία, την ισχύ της χορήγησης ή μεταβίβασης οποιασδήποτε παραχώρησης από την Οθωμανική Κυβέρνηση ή από τοπικές οθωμανικές αρχές, εφόσον αυτή πραγματοποιήθηκε μετά τις 29 Οκτωβρίου 1914.

ΑΡΘΡΟ 5

Σε εφαρμογή του άρθρου 155 της Συνθήκης Ειρήνης με τη Γερμανία και των αντίστοιχων άρθρων των Συνθηκών Ειρήνης με την Αυστρία, την Ουγγαρία και τη Βουλγαρία, όλες οι παραχωρήσεις ή τα δικαιώματα σε παραχωρήσεις που χορηγήθηκαν στην Τουρκία μεταξύ της 1ης Αυγούστου 1914 και της ημερομηνίας έναρξης ισχύος της παρούσας Συνθήκης υπέρ υπηκόων της Γερμανίας, της Αυστρίας, της Ουγγαρίας ή της Βουλγαρίας, ή εταιρειών στις οποίες τα συμφέροντα των εν λόγω υπηκόων είναι κυρίαρχα, ακυρώνονται.

ΑΡΘΡΟ 6

Κάθε εταιρεία που έχει συσταθεί σύμφωνα με την οθωμανική νομοθεσία και δραστηριοποιείται σε έδαφος που αποσπάστηκε από την Τουρκία είτε ως αποτέλεσμα των Βαλκανικών πολέμων είτε βάσει της παρούσας Συνθήκης, στο οποίο υπερισχύουν τα συμμαχικά συμφέροντα, θα

έχει το δικαίωμα, εντός πέντε ετών από την έναρξη ισχύος της παρούσας Συνθήκης, να μεταβιβάσει την περιουσία, τα δικαιώματα και τα συμφέροντά της σε άλλη εταιρεία που έχει συσταθεί σύμφωνα με τη νομοθεσία του κράτους που ασκεί εξουσία στο εν λόγω έδαφος ή σύμφωνα με τη νομοθεσία της Συμμαχικής Δύναμης της οποίας οι υπήκοοι ελέγχουν την εταιρεία.

Η εταιρεία στην οποία μεταβιβάζονται η περιουσία, τα δικαιώματα και τα συμφέροντα θα συνεχίσει να απολαμβάνει τα ίδια δικαιώματα και προνόμια που απολάμβανε η προηγούμενη εταιρεία, συμπεριλαμβανομένων εκείνων που παρέχονται από τις διατάξεις της παρούσας Συνθήκης.

Οι ανωτέρω διατάξεις δεν εφαρμόζονται σε εταιρείες που κατέχουν παραχωρήσεις κοινής ωφέλειας και συνεχίζουν να δραστηριοποιούνται εν μέρει σε τουρκικό έδαφος.

Οι εταιρείες στις οποίες μεταβιβάζονται η ιδιοκτησία, τα δικαιώματα και τα συμφέροντα οθωμανικών εταιρειών βάσει του παρόντος άρθρου δεν θα υπόκεινται, σε εδάφη που αποσπάστηκαν από την Τουρκία, σε κανέναν ειδικό φόρο λόγω αυτής της μεταβίβασης ή λόγω της σύστασής τους με σκοπό τη μεταβίβαση, εκτός εάν η διάταξη αυτή αντίκειται σε διεθνείς συμβάσεις που βρίσκονται σε ισχύ. Η ίδια διάταξη θα ισχύει στο έδαφος της συμβαλλόμενης Δύναμης της οποίας την εθνικότητα λαμβάνουν οι εν λόγω εταιρείες, εκτός εάν η Δύναμη αυτή εγείρει αντίρρηση ως προς την απαλλαγή, λόγω της δικής της νομοθεσίας.

ΑΡΘΡΟ 7

Οι εταιρείες που έχουν συσταθεί βάσει νομοθεσίας διαφορετικής από εκείνη μιας Συμμαχικής Δύναμης, στις οποίες τα συμμαχικά συμφέροντα είναι κυρίαρχα, θα απολαμβάνουν τα οφέλη των διατάξεων των άρθρων 1 έως 3 υπό τους ίδιους όρους με τους υπηκόους των Συμμάχων.

[649]

Χρέη

Τα χρέη σε οθωμανικό νόμισμα, πλην του Οθωμανικού Δημόσιου Χρέους που αναφέρονται στο άρθρο και στο Παράρτημα της παρούσας Συνθήκης, μεταξύ της Οθωμανικής Κυβέρνησης ή των υπηκόων της που κατοικούν σε τουρκικό έδαφος κατά την ημερομηνία έναρξης ισχύος της παρούσας Συνθήκης, αφενός, και των Κυβερνήσεων των Συμμαχικών Δυνάμεων ή των υπηκόων τους που δεν ήταν, την 1η Αυγούστου 1914, Οθωμανοί υπήκοοι ή κάτοικοι ή επιχειρηματίες στην Τουρκία, αφετέρου, θα καταβάλλονται ή θα πιστώνονται στο νόμισμα της εκάστοτε Συμμαχικής Δύναμης, των αποικιών ή προτεκτοράτων της, ή των Βρετανικών Δομηνίων ή της Ινδίας, ανάλογα με την περίπτωση, είτε τα χρέη αυτά κατέστησαν πληρωτέα πριν από τον πόλεμο είτε κατά τη διάρκειά του και προέκυψαν από συναλλαγές ή συμβάσεις των οποίων η πλήρης ή μερική εκτέλεση ανεστάλη λόγω του πολέμου.

Οι ίδιες διατάξεις θα ισχύουν για χρέη σε οθωμανικό νόμισμα των Κυβερνήσεων των Συμμάχων και των υπηκόων τους που δεν κατοικούν ή δεν δραστηριοποιούνται επιχειρηματικά στην Τουρκία προς την Οθωμανική Κυβέρνηση ή τους υπηκόους της που κατοικούν στην Τουρκία.

Η ισοτιμία που θα εφαρμοστεί θα είναι η προπολεμική ισοτιμία. Για τους σκοπούς της παρούσας διάταξης, ως προπολεμική ισοτιμία ορίζεται ο μέσος όρος της ισοτιμίας μεταφοράς μέσω τηλεγραφικών εντολών που ίσχυε στη Συμμαχική χώρα κατά τον μήνα που αμέσως προηγείται της έναρξης των εχθροπραξιών μεταξύ της εν λόγω Δύναμης και της Τουρκίας.

Τα χρέη σε οθωμανικό νόμισμα μεταξύ υπηκόων των Συμμάχων που κατοικούσαν ή ασκούσαν επιχειρηματική δραστηριότητα στην Τουρκία την 1η Αυγούστου 1914 και Τούρκων υπηκόων θα διευθετούνται σε τουρκικό νόμισμα.

Εάν τα χρέη εκφράζονται ως πληρωτέα σε νόμισμα διαφορετικό από το οθωμανικό, θα διευθετούνται στο νόμισμα που προβλέπεται στη σύμβαση, με βάση την τρέχουσα ισοτιμία στη χώρα έκδοσης του νομίσματος.

Οι διατάξεις του παρόντος άρθρου δεν εφαρμόζονται σε χρέη που έχουν διακανονιστεί με συμφωνία μεταξύ των μερών πριν από την έναρξη ισχύος της παρούσας Συνθήκης, χωρίς να έχει τεθεί ρητή επιφύλαξη ως προς την ισοτιμία.

Οι διατάξεις του παρόντος άρθρου σχετικά με την ισοτιμία δεν επηρεάζουν χρέη προς ή από πρόσωπα που κατοικούν σε εδάφη που αποσπάστηκαν από την Τουρκία σύμφωνα με την παρούσα Συνθήκη.

Οι οθωμανικές εταιρείες στις οποίες οι υπήκοοι των Συμμαχικών Δυνάμεων έχουν κυρίαρχα συμφέροντα θα θεωρούνται ως υπήκοοι των χωρών των Συμμάχων για τους σκοπούς του παρόντος άρθρου.

Βιομηχανική, Λογοτεχνική και Καλλιτεχνική Ιδιοκτησία

ΑΡΘΡΟ 1

Με την επιφύλαξη των διατάξεων της παρούσας Συνθήκης, τα δικαιώματα βιομηχανικής, λογοτεχνικής και καλλιτεχνικής ιδιοκτησίας, όπως υφίσταντο την 1η Αυγούστου 1914 σύμφωνα με τη νομοθεσία κάθε συμβαλλόμενης χώρας, θα τεθούν πάλι σε ισχύ

[650]

από την ημερομηνία έναρξης ισχύος της παρούσας Συνθήκης στις χώρες των Υψηλά Συμβαλλόμενων Μερών υπέρ των προσώπων που δικαιούνταν να επωφεληθούν από αυτά κατά τη στιγμή της έναρξης του πολέμου ή των νομίμων εκπροσώπων τους.

Ομοίως, δικαιώματα τα οποία, αν δεν είχε μεσολαβήσει ο πόλεμος, θα είχαν αποκτηθεί κατά τη διάρκειά του ως αποτέλεσμα νόμιμης αίτησης για την προστασία της βιομηχανικής ιδιοκτησίας ή της δημοσίευσης λογοτεχνικού ή καλλιτεχνικού έργου, θα αναγνωριστούν και θα καθιερωθούν υπέρ των προσώπων που θα είχαν δικαίωμα σε αυτά από την ημερομηνία έναρξης ισχύος της παρούσας Συνθήκης.

Με την επιφύλαξη των δικαιωμάτων που απαιτείται να αποκατασταθούν σύμφωνα με την παραπάνω διάταξη, όλες οι πράξεις (συμπεριλαμβανομένης της χορήγησης αδειών) που έγιναν δυνάμει ειδικών μέτρων που ελήφθησαν κατά τη διάρκεια του πολέμου από νομοθετική, εκτελεστική ή διοικητική αρχή οποιασδήποτε Συμμαχικής Δύναμης σχετικά με τα δικαιώματα των Τούρκων υπηκόων στη βιομηχανική, λογοτεχνική ή καλλιτεχνική ιδιοκτησία θα παραμείνουν σε ισχύ και θα συνεχίσουν να έχουν πλήρη αποτελέσματα. Η διάταξη αυτή εφαρμόζεται *mutatis mutandis* (ελ. τηρουμένων των αναλογιών) και στα αντίστοιχα μέτρα που ελήφθησαν από τις τουρκικές αρχές σχετικά με τα δικαιώματα των υπηκόων οποιασδήποτε Συμμαχικής Δύναμης.

ΑΡΘΡΟ 2

Θα παραχωρηθεί ελάχιστη προθεσμία ενός έτους από την έναρξη ισχύος της παρούσας Συνθήκης, χωρίς επιπλέον φόρο ή ποινή οποιουδήποτε είδους, στους Τούρκους υπηκόους που βρίσκονται στο έδαφος κάθε άλλης συμβαλλόμενης Δύναμης, καθώς και στους υπηκόους αυτών των Δυνάμεων που βρίσκονται στην Τουρκία, προκειμένου να μπορέσουν να εκτελέσουν οποιαδήποτε πράξη, να εκπληρώσουν οποιαδήποτε τυπική διαδικασία, να καταβάλουν οποιαδήποτε αμοιβή και γενικά να ικανοποιήσουν οποιαδήποτε υποχρέωση που προβλέπεται από τους νόμους ή τους κανονισμούς των αντίστοιχων κρατών σχετικά με τη διατήρηση, απόκτηση ή αντίκρουση δικαιωμάτων βιομηχανικής ιδιοκτησίας που είχαν ήδη αποκτηθεί την 1η Αυγούστου 1914 ή που, αν δεν είχε μεσολαβήσει ο πόλεμος, θα μπορούσαν να είχαν αποκτηθεί από τότε ως αποτέλεσμα αίτησης που είχε υποβληθεί πριν ή κατά τη διάρκεια του πολέμου.

Τα δικαιώματα βιομηχανικής ιδιοκτησίας που μπορεί να έχουν εκπνεύσει λόγω αδυναμίας εκτέλεσης πράξης, εκπλήρωσης τυπικής διαδικασίας ή καταβολής πληρωμής θα αναβιώσουν, αλλά υπόκεινται, στην περίπτωση διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας και σχεδίων, στην επιβολή όρων που κάθε Δύναμη μπορεί να θεωρήσει εύλογα αναγκαίους για την προστασία των δικαιωμάτων

τρίτων που έχουν κατασκευάσει ή χρησιμοποιήσει τα διπλώματα ευρεσιτεχνίας ή τα σχέδια κατά την περίοδο που αυτά είχαν εκπνεύσει.

Η περίοδος από την 1η Αυγούστου 1914 έως την ημερομηνία έναρξης ισχύος της παρούσας Συνθήκης θα εξαιρείται κατά την εξέταση του χρονικού διαστήματος εντός του οποίου πρέπει να τεθεί σε λειτουργία ένα δίπλωμα ευρεσιτεχνίας ή ένα εμπορικό σήμα ή ένα σχέδιο, και επιπλέον, συμφωνείται ότι κανένα δίπλωμα ευρεσιτεχνίας, εμπορικό σήμα ή σχέδιο που ήταν σε ισχύ την 1η Αυγούστου 1914 δεν θα υπόκειται σε ανάκληση ή ακύρωση μόνο λόγω της μη χρήσης ευρεσιτεχνίας ή μη χρήσης του εμπορικού σήματος ή του σχεδίου για δύο έτη μετά την έναρξη ισχύος της παρούσας Συνθήκης.

ΑΡΘΡΟ 3

Καμία αγωγή δεν θα ασκηθεί και καμία αξίωση δεν θα υποβληθεί, αφενός από Τούρκους υπηκόους ή πρόσωπα που κατοικούν ή ασκούν επιχειρηματική δραστηριότητα στην Τουρκία,

[651]

και αφετέρου από υπηκόους των Συμμαχικών Δυνάμεων ή πρόσωπα που κατοικούν ή ασκούν επιχειρηματική δραστηριότητα στο έδαφος των εν λόγω Δυνάμεων, ούτε από οποιονδήποτε απέκτησε δικαιώματα κατά τη διάρκεια του πολέμου από τα εν λόγω πρόσωπα, λόγω οποιασδήποτε πράξης που έλαβε χώρα εντός της επικράτειας του άλλου μέρους μεταξύ της ημερομηνίας ύπαρξης εμπόλεμης κατάστασης και της ημερομηνίας έναρξης ισχύος της παρούσας Συνθήκης, η οποία θα μπορούσε να συνιστά προσβολή δικαιωμάτων βιομηχανικής ιδιοκτησίας ή δικαιωμάτων λογοτεχνικής ή καλλιτεχνικής ιδιοκτησίας, είτε υπήρχαν οποιαδήποτε στιγμή κατά τη διάρκεια του πολέμου είτε επανατέθηκαν σε ισχύ βάσει των διατάξεων του άρθρου 1.

Μεταξύ των πράξεων που αναφέρονται παραπάνω περιλαμβάνεται η χρήση από τις Κυβερνήσεις των Υψηλά Συμβαλλόμενων Μερών, ή από οποιοδήποτε πρόσωπο για λογαριασμό αυτών των Κυβερνήσεων ή με τη συγκατάθεσή τους, δικαιωμάτων βιομηχανικής, λογοτεχνικής ή καλλιτεχνικής ιδιοκτησίας, καθώς και η πώληση, η προσφορά προς πώληση ή η χρήση προϊόντων, συσκευών ή οποιωνδήποτε αντικειμένων στα οποία εφαρμόζονται τα εν λόγω δικαιώματα.

ΑΡΘΡΟ 4

Οι άδειες χρήσης βιομηχανικής ιδιοκτησίας ή αναπαραγωγής λογοτεχνικών ή καλλιτεχνικών έργων που συνήφθησαν πριν από τον πόλεμο μεταξύ υπηκόων των Συμμαχικών Δυνάμεων ή προσώπων που κατοικούν ή ασκούν επιχειρηματική δραστηριότητα στην επικράτειά τους τους, αφενός, και Τούρκων υπηκόων, αφετέρου, θα θεωρούνται ακυρωμένες από την ημερομηνία ύπαρξης εμπόλεμης κατάστασης μεταξύ της Τουρκίας και της Συμμαχικής Δύναμης. Ωστόσο, ο πρώην δικαιούχος μιας τέτοιας σύμβασης θα έχει το δικαίωμα, εντός έξι μηνών από την έναρξη ισχύος της παρούσας Συνθήκης, να ζητήσει από τον κάτοχο των δικαιωμάτων τη χορήγηση νέας άδειας, οι όροι της οποίας, σε περίπτωση μη συμφωνίας μεταξύ των μερών, θα καθορίζονται από το Μεικτό Διαιτητικό Δικαστήριο. Το δικαστήριο δύναται, εφόσον κριθεί αναγκαίο, να καθορίσει και το ποσό που θεωρεί δίκαιο να καταβληθεί λόγω της χρήσης των δικαιωμάτων κατά τη διάρκεια του πολέμου.

ΑΡΘΡΟ 5

Οι κάτοικοι των εδαφών που αποσπάστηκαν από την Τουρκία βάσει της παρούσας Συνθήκης θα συνεχίσουν, παρά τη μεταβίβαση και την αλλαγή υπηκοότητας που επήλθε εξαιτίας αυτής, να απολαμβάνουν στην Τουρκία όλα τα δικαιώματα βιομηχανικής, λογοτεχνικής και καλλιτεχνικής ιδιοκτησίας στα οποία είχαν νόμιμο δικαίωμα σύμφωνα με την οθωμανική νομοθεσία κατά τον χρόνο της μεταβίβασης.

Τα δικαιώματα βιομηχανικής, λογοτεχνικής και καλλιτεχνικής ιδιοκτησίας που βρίσκονται σε ισχύ στα εδάφη που αποσπάστηκαν από την Τουρκία βάσει της παρούσας Συνθήκης κατά τη

στιγμή της μεταβίβασης, ή που θα επανατεθούν σε ισχύ ή αποκατασταθούν σύμφωνα με τις διατάξεις του ανωτέρω άρθρου, θα αναγνωρίζονται από το κράτος στο οποίο μεταβιβάστηκε το εν λόγω έδαφος και θα παραμένουν σε ισχύ στο έδαφος αυτό για το ίδιο χρονικό διάστημα που προβλέπεται από την οθωμανική νομοθεσία.

ΑΡΘΡΟ 6

Όλες οι χορηγήσεις διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας και καταχωρίσεις εμπορικών σημάτων, καθώς και όλες οι καταχωρίσεις μεταβιβάσεων ή εκχωρήσεων διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας

[652]

ή εμπορικών σημάτων, που πραγματοποιήθηκαν νομίμως από την Αυτοκρατορική Οθωμανική Κυβέρνηση στην Κωνσταντινούπολη ή αλλού από τις 30 Οκτωβρίου 1918 και μετά, επιβεβαιώνονται.

Διατάξεις που εφαρμόζονται σε ολόκληρο το μέρος των Οικονομικών Ρυθμίσεων

Στο παρόν μέρος, ο όρος «Συμμαχικές Δυνάμεις» σημαίνει τις Συμβαλλόμενες Δυνάμεις πλην της Τουρκίας· και ο όρος «υπήκοοι των Συμμαχικών Δυνάμεων» περιλαμβάνει φυσικά πρόσωπα, εταιρείες και ενώσεις των Συμβαλλόμενων Δυνάμεων πλην της Τουρκίας ή κράτους ή εδάφους που τελεί υπό την προστασία μιας εκ των εν λόγω Δυνάμεων.

Οι διατάξεις του παρόντος μέρους που αφορούν τους εν λόγω υπηκόους των Συμμάχων εφαρμόζονται εξίσου και σε πρόσωπα που τελούν υπό την προστασία των προαναφερόμενων Δυνάμεων, εφόσον το δίπλωμα προστασίας τους φέρει ημερομηνία προγενέστερη της 1ης Αυγούστου 1914, εφόσον κατά τη διάρκεια του πολέμου υπέστησαν ζημία λόγω της προστασίας που απολάμβαναν.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ (Γ) ΤΟΥ ΑΡ. 38

Αντιπρόταση που υποβλήθηκε από την Τουρκική Αντιπροσωπεία σχετικά με την Ιδιοκτησία, τα Δικαιώματα και τα Συμφέροντα (27 Ιανουαρίου 1923)

ΑΡΘΡΟ 1

Η ιδιοκτησία, τα δικαιώματα και τα συμφέροντα που εξακολουθούν να υπάρχουν ή μπορούν να ταυτοποιηθούν σε εδάφη που τελούσαν υπό οθωμανική κυριαρχία την 29η Οκτωβρίου 1914 και παραμένουν υπό τουρκική κυριαρχία κατά την ημερομηνία της παρούσας Συνθήκης, και ανήκουν σε υπηκόους των Συμμαχικών Δυνάμεων οι οποίοι δεν ήταν κατά τη διάρκεια του πολέμου Τούρκοι υπήκοοι, θα αποκατασταθούν άμεσα στους ιδιοκτήτες τους.

Η ίδια διάταξη θα ισχύει και για την τουρκική περιουσία, τα δικαιώματα και τα συμφέροντα, συμπεριλαμβανομένων εκείνων που αποτελούν μέρος της ιδιωτικής περιουσίας του Τουρκικού Κράτους, του Στέμματος και της Αυλής, τα οποία εξακολουθούν να υφίστανται ή μπορούν να ταυτοποιηθούν σε εδάφη υπό την κυριαρχία ή κατοχή των Συμμαχικών Δυνάμεων και της Ελλάδας.

Για τον σκοπό αυτό, όλα τα έκτακτα πολεμικά μέτρα ή μέτρα μεταβίβασης που ελήφθησαν από τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη σχετικά με την εχθρική περιουσία, τα δικαιώματα και τα συμφέροντα θα διακοπούν ή θα ανασταλούν άμεσα, εφόσον η εκκαθάριση δεν έχει ολοκληρωθεί, και οι αξιώσεις των ιδιοκτητών θα ικανοποιηθούν με την άμεση αποκατάσταση της περιουσίας τους μόλις αυτή ταυτοποιηθεί.

Όλες οι διαφορές που σχετίζονται με την ταυτότητα των διεκδικούμενων αγαθών ή με την αποκατάστασή τους θα υποβάλλονται στο Μεικτό Διαιτητικό Δικαστήριο που έχει συσταθεί από την εν λόγω ενότητα.

Κάθε ένα από τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη θα λάβει εντός των ορίων της εξουσίας του, όλα τα αναγκαία μέτρα ώστε να διευκολύνει, μέσω ταχείας διαδικασίας, την αποκατάσταση της περιουσίας, των δικαιωμάτων και των συμφερόντων των υπηκόων του άλλου μέρους που βρίσκονται στην επικράτειά του και τα οποία ενδέχεται να έχουν αφαιρεθεί από ιδιώτες.

[653]

ΑΡΘΡΟ 2

Κάθε ένα από τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη θα διευκολύνει, τόσο μέσω κατάλληλων διοικητικών μέτρων όσο και με την παράδοση όλων των σχετικών εγγράφων, την αναζήτηση στην επικράτειά του και την αποκατάσταση κινητής περιουσίας που έχει αφαιρεθεί, κατασχεθεί ή δεσμευτεί από τις ένοπλες δυνάμεις και τις διοικήσεις του ή από εκείνες των Συμμάχων του στα εδάφη του άλλου μέρους.

Αιτήματα που σχετίζονται με αυτή την αναζήτηση και αποκατάσταση θα υποβάλλονται από το άλλο μέρος στο άλλο εντός έξι μηνών από την έναρξη ισχύος της παρούσας Συνθήκης.

ΑΡΘΡΟ 3

Η ιδιοκτησία, τα δικαιώματα και τα συμφέροντα που έχουν υποβληθεί σε μέτρα μεταβίβασης ή σε οποιαδήποτε έκτακτα μέτρα από τις αρχές των Υψηλά Συμβαλλόμενων Μερών και τα οποία εξακολουθούν να υφίστανται ή μπορούν να ταυτοποιηθούν σε εδάφη που τελούσαν υπό οθωμανική κυριαρχία την 29η Οκτωβρίου 1914 και που αποσπάστηκαν από την Οθωμανική Αυτοκρατορία βάσει της παρούσας Συνθήκης, και τα οποία ανήκουν σε υπηκόους των Υψηλά Συμβαλλόμενων Μερών, συμπεριλαμβανομένων πρώην Οθωμανών υπηκόων που αποκτούν *ipso facto* την υπηκοότητα νέου κράτους σύμφωνα με τις διατάξεις της παρούσας Συνθήκης, θα αποκατασταθούν άμεσα στους ιδιοκτήτες τους από τις κυβερνήσεις των εν λόγω αποσπασμένων εδαφών.

Το ίδιο θα ισχύσει για την περιουσία και τα συμφέροντα που αποτελούν μέρος της ιδιωτικής περιουσίας του Τουρκικού Κράτους, καθώς και για εκείνα που ανήκουν στην Αυλή και στο Στέμμα, συμπεριλαμβανομένου του Σιδηροδρόμου Hedjaz.

Όλα τα έκτακτα πολεμικά μέτρα ή μέτρα μεταβίβασης που ελήφθησαν από τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη σχετικά με την εχθρική περιουσία, τα δικαιώματα και τα συμφέροντα θα διακοπούν ή θα ανασταλούν άμεσα όταν η εκκαθάριση δεν έχει ολοκληρωθεί, και οι αξιώσεις των ιδιοκτητών θα ικανοποιούνται με την άμεση αποκατάσταση της περιουσίας τους μόλις αυτή ταυτοποιηθεί.

Όλες οι διαφορές που σχετίζονται με την ταυτότητα των διεκδικούμενων αγαθών ή την αποκατάστασή τους θα υποβάλλονται στο Μεικτό Διαιτητικό Δικαστήριο που έχει συσταθεί από την εν λόγω ενότητα.

Οι Κυβερνήσεις των εδαφών που αποσπάστηκαν από την Τουρκία θα λάβει εντός των ορίων της εξουσίας του, όλα τα αναγκαία μέτρα ώστε να διευκολύνουν, μέσω ταχείας διαδικασίας, την αποκατάσταση της περιουσίας, των δικαιωμάτων και των συμφερόντων των υπηκόων της ενδιαφερόμενης Κυβέρνησης, τα οποία ενδέχεται να έχουν αφαιρεθεί από ιδιώτες.

ΑΡΘΡΟ 4

[Το άρθρο 4 του σχεδίου των Συμμαχικών Δυνάμεων καταργείται.]

[Άρθρο 5 του σχεδίου των Συμμαχικών Δυνάμεων]

Εάν η περιουσία, τα δικαιώματα και τα συμφέροντα των Τούρκων υπηκόων, συμπεριλαμβανομένων εκείνων που αποτελούν μέρος της ιδιωτικής περιουσίας του Τουρκικού Κράτους, του Στέμματος και της Αυλής, τα οποία βρίσκονταν στις 29 Οκτωβρίου 1914 στο έδαφος των Συμμαχικών Δυνάμεων ή σε έδαφος,

είτε αποσπασμένο είτε όχι από την Οθωμανική Αυτοκρατορία αλλά κατεχόμενο από τις εν λόγω Δυνάμεις (εξαιρουμένων των εδαφών που έχουν καταληφθεί από την Ελλάδα), δεν υπάρχουν πλέον ή έχουν υποστεί ζημία είτε από πολεμικές ενέργειες είτε από μέτρα επίταξης, δήμευσης, μεταβίβασης, εκκαθάρισης ή κατάσχεσης, ή από οποιαδήποτε επιβλαβή ενέργεια ή απόφαση, ο ιδιοκτήτης θα έχει το δικαίωμα αποζημίωσης, την οποία οι Συμμαχικές Δυνάμεις θα χορηγήσουν και η οποία, σε περίπτωση μη συμφωνίας, θα καθοριστεί από το Μεικτό Διαιτητικό Δικαστήριο που έχει συσταθεί από την εν λόγω ενότητα

Το ίδιο θα ισχύει και για την αποζημίωση σχετικά με την ιδιοκτησία, τα δικαιώματα και τα συμφέροντα των υπηκόων των Συμμαχικών Δυνάμεων (εξαιρουμένων των Ελλήνων υπηκόων) που βρίσκονταν σε έδαφος που παρέμεινε υπό τουρκική κυριαρχία κατά την ημερομηνία της παρούσας Συνθήκης.

Γίνεται κατανοητό ότι η Τουρκική Κυβέρνηση δεν θα θεωρείται υπεύθυνη για οποιαδήποτε αξίωση που σχετίζεται με πράξεις που διαπράχθηκαν κατά την περίοδο κατοχής του τουρκικού εδάφους, όσον αφορά την περιουσία/ιδιοκτησία, τα δικαιώματα και τα συμφέροντα των υπηκόων των Συμμάχων που βρίσκονταν στα εν λόγω εδάφη.

ΑΡΘΡΟ 5

Για την εκπλήρωση των άρθρων 1 έως 4 ανωτέρω, οι αξιώσεις ή οι διαδικασίες που σχετίζονται με αποκατάσταση ή αποζημίωση πρέπει να ξεκινήσουν ενώπιον των αρμόδιων αρχών εντός έξι μηνών, και σε περίπτωση μη συμφωνίας, ενώπιον του μικτού διαιτητικού δικαστηρίου εντός δεκαοκτώ μηνών από την ημερομηνία έναρξης ισχύος της παρούσας Συνθήκης.

ΑΡΘΡΟ 5(α)

Οι διατάξεις της παρούσας ενότητας δεν θίγουν αξιώσεις ή αγωγές που έχουν ασκηθεί κατά των Κυβερνήσεων των Υψηλά Συμβαλλόμενων Μερών πριν από τις 29 Οκτωβρίου 1914 από την Κυβέρνηση του άλλου μέρους ή από τους υπηκόους της, σχετικά με την ιδιοκτησία, τα δικαιώματα και τα συμφέροντα. Οι αξιώσεις ή αγωγές αυτές θα συνεχιστούν σύμφωνα με την τοπική νομοθεσία.

ΑΡΘΡΟ 6

Εάν η ιδιοκτησία, τα δικαιώματα και τα συμφέροντα τουρκικής κυριότητας, τα οποία βρίσκονταν σε εδάφη κατεχόμενα από τα ελληνικά στρατεύματα δεν υφίστανται πλέον ή έχουν υποστεί ζημιές λόγω πολεμικών ενεργειών, μέτρων επίταξης, δήμευσης, μεταβίβασης ή κατάσχεσης, ή οποιασδήποτε επιβλαβούς ενέργειας ή απόφασης, ο ιδιοκτήτης θα έχει το δικαίωμα αποζημίωσης, την οποία η Τουρκία θα του χορηγήσει από τα ποσά που έχουν προβλεφθεί για τον σκοπό αυτό στο άρθρο 1 (οικονομικές διατάξεις) και σύμφωνα με τη διαδικασία που η ίδια έχει καθορίσει η ίδια.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ (Δ) ΤΟΥ Αρ. 38

*Αντιπρόταση που υποβλήθηκε από την Τουρκική Αντιπροσωπεία
σχετικά με τα Συμβόλαια Ασφάλισης*

ΑΡΘΡΟ 1

Τα συμβόλαια πυρασφάλισης που συνήφθησαν μεταξύ προσώπων που στη συνέχεια κατέστησαν εχθροί δεν θα θεωρούνται ότι έχουν λυθεί λόγω της έναρξης του πολέμου ή λόγω του γεγονότος ότι κάποιο από τα πρόσωπα κατέστη εχθρός,

[655]

ή λόγω της μη εκπλήρωσης όρου του συμβολαίου από ένα εκ των μερών κατά τη διάρκεια του πολέμου ή κατά τη διάρκεια περιόδου τριών μηνών μετά την έναρξη ισχύος της παρούσας Συνθήκης.

Εάν, λόγω διοικητικής ή νομοθετικής ενέργειας, μίας ασφάλιση πυρός που είχε συναφθεί πριν από τον πόλεμο μεταβιβάστηκε κατά τη διάρκεια του πολέμου από τον αρχικό ασφαλιστή σε άλλον ασφαλιστή, η μεταβίβαση αυτή θα αναγνωρίζεται και η ευθύνη του αρχικού ασφαλιστή θα θεωρείται ότι έπαυσε από την ημερομηνία της μεταβίβασης.

Η τακτοποίηση των ασφαλιστρών και των αποζημιώσεων θα πραγματοποιείται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου περί Χρεών, στο νόμισμα της ενδιαφερόμενης Δύναμης των Συμμάχων και με την προπολεμική ισοτιμία, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη ο τόπος κατοικίας των συμβαλλομένων μερών.

ΑΡΘΡΟ 2

Τα συμβόλαια ασφάλισης ζωής, συναφθείσες μεταξύ ασφαλιστή και προσώπου το οποίο στη συνέχεια κατέστη εχθρός, δεν θα θεωρούνται ότι λύθηκαν λόγω της έναρξης του πολέμου ή λόγω του γεγονότος ότι το πρόσωπο αυτό κατέστη εχθρός ή λόγω του ότι ένα από τα συμβαλλόμενα μέρη δεν εκπλήρωσε όρο του συμβολαίου κατά τη διάρκεια του πολέμου ή εντός τριμήνου από την έναρξη ισχύος της παρούσας Συνθήκης. Κάθε ποσό που κατέστη απαιτητό κατά τη διάρκεια του πολέμου, σύμφωνα με τους όρους του συμβολαίου, το οποίο, σύμφωνα με την προηγούμενη παράγραφο, δεν θεωρείται ότι έχει λυθεί, θα είναι απαιτητό μετά την έναρξη ισχύος της παρούσας Συνθήκης. Το ποσό αυτό θα προσαυξάνεται κατά 5 τοις εκατό ετησίως από την ημερομηνία κατά την οποία καθίσταται ληξιπρόθεσμο έως την ημερομηνία πληρωμής του.

Οι Τούρκοι ασφαλισμένοι θα έχουν το δικαίωμα να ακυρώσουν ή να διατηρήσουν τα συμβόλαια ασφάλισης. Η ρύθμιση της αξίας του ασφαλιστηρίου, καθώς και η καταβολή των καθυστερημένων ή απαιτητών ασφαλιστρών, θα πραγματοποιείται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 3 κατωτέρω.

ΑΡΘΡΟ 3

Τα συμβόλαια ασφάλισης ζωής που έχουν συναφθεί πριν από την ημερομηνία κήρυξης του πολέμου μεταξύ εταιρειών Συμμαχικής Δυνάμεως και Τούρκων υπηκόων, για τις οποίες έχουν καταβληθεί ασφάλιστρα πριν και μετά την εν λόγω ημερομηνία ή ακόμη και μόνο πριν από αυτήν, θα ρυθμίζονται ως προς τον προσδιορισμό του ασφαλισμένου κεφαλαίου για την περίοδο πριν από την 18η Οκτωβρίου 1915, στο νόμισμα της ενδιαφερόμενης Συμμαχικής Δυνάμεως με βάση την προπολεμική ισοτιμία και για την περίοδο μετά την 18η Οκτωβρίου 1915, σε τουρκικές λίρες. Εάν οι Τούρκοι υπήκοοι αποδείξουν ότι συνέχισαν, μετά την 18η Οκτωβρίου 1915, να καταβάλλουν τα ασφάλιστρα στο νόμισμα της ενδιαφερόμενης Συμμαχικής Δυνάμεως, οι εν λόγω συμβάσεις θα ρυθμίζονται στο ίδιο νόμισμα και για την περίοδο μετά την προαναφερθείσα ημερομηνία.

Ο ασφαλισμένος, ο οποίος θα επιλέξει τη διατήρηση του συμβολαίου ασφάλισης θα έχει το δικαίωμα να καταβάλει τα καθυστερημένα ή οφειλόμενα ασφάλιστρα στο νόμισμα της ενδιαφερόμενης Συμμαχικής Δυνάμης, βάσει της προπολεμικής ισοτιμίας, προκειμένου να αποκαταστήσει την ασφαλιστική του κάλυψη

[656]

στο πλήρες ποσό. Από την άλλη πλευρά, τα ασφάλιστρα που έχουν καταβληθεί από αυτόν από τις 18 Οκτωβρίου 1915 και εξής σε τουρκικό νόμισμα, θα του επιστραφούν.

Σε περίπτωση που ο ασφαλισμένος επιθυμεί να καταβάλει τα εν λόγω ασφάλιστρα είτε καθυστερημένα είτε οφειλόμενα σε τουρκικό νόμισμα, η τελική ρύθμιση του ασφαλισμένου κεφαλαίου θα πραγματοποιηθεί σύμφωνα με τις διατάξεις της παραγράφου 1 του παρόντος άρθρου.

ΑΡΘΡΟ 4

Οι ασφαλισμένοι οι οποίοι έχουν ήδη ρυθμίσει, ακόμη και με ρητή συμφωνία, τα συμβόλαια ασφάλισής τους πριν από την ημερομηνία έναρξης ισχύος της παρούσας Συνθήκης, θα έχουν, για χρονικό διάστημα τριών μηνών από την εν λόγω ημερομηνία, το δικαίωμα να επωφεληθούν από τις διατάξεις των άρθρων 1, 2 και 3 ανωτέρω.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ (Ε) ΤΟΥ Αρ. 38

Σχέδιο Συμβάσεως με την Τουρκία σχετικά με το Εμπορικό Καθεστώς

Η Μεγάλη Βρετανία, η Γαλλία, η Ιταλία, η Ιαπωνία, η Ελλάδα, η Ρουμανία και το Κράτος των Σέρβων-Κροατών-Σλοβένων αφ' ενός, και η Τουρκία αφ' ετέρου, θεωρώντας ομόφωνα ότι το εμπορικό καθεστώς που απορρέει από τις πρώην Διομολογήσεις δεν ανταποκρίνεται πλέον στην οικονομική πρόοδο της Τουρκίας, και εμπορούμενοι από την επιθυμία να θεμελιώσουν τις οικονομικές τους σχέσεις επί βάσεως ισοτιμίας και υπό όρους που ευνοούν το εμπόριο και διευκολύνουν τις συναλλαγές, αποφάσισαν να συνάψουν σύμβαση για τον σκοπό αυτό και διόρισαν τους ακόλουθους ως πληρεξουσίους τους: —

οι οποίοι, αφού επέδειξαν τα πλήρη εξουσιοδοτικά τους έγγραφα, ευρισκόμενα εν καλή και δέουσα μορφή, συμφώνησαν ως εξής: —

ΑΡΘΡΟ 1

Από την έναρξη ισχύος της παρούσας Συμβάσεως, το εμπορικό καθεστώς που απορρέει από τις Διομολογήσεις καθώς και από τη σύμβαση της 25ης Απριλίου 1907, αναθεωρηθείσα την 23η Απριλίου 1911, καταργείται μεταξύ της Τουρκίας και των λοιπών συμβαλλομένων Δυνάμεων.

Ενότητα Ι

ΑΡΘΡΟ 2

Από την έναρξη ισχύος της παρούσας Σύμβασης, οι δασμοί που εφαρμόζονται κατά την εισαγωγή στην Τουρκία προϊόντων ή βιομηχανικών ειδών που προέρχονται και εισάγονται από τις επικράτειες των λοιπών συμβαλλομένων χωρών θα είναι εκείνοι του ειδικού οθωμανικού δασμολογίου, το οποίο τέθηκε σε ισχύ την 1η Σεπτεμβρίου 1916, και θα καταβάλλονται σε τουρκικό νόμισμα.

[657]

ΑΡΘΡΟ 3

Οι συντελεστές αυξήσεως που εφαρμόζονται στους δασμούς του δασμολογίου του 1916, καταβλητέοι σε χάρτινο νόμισμα, θα είναι εκείνοι που ίσχυαν την 15η Δεκεμβρίου 1922.

Ωστόσο, τα είδη των οποίων η εισαγωγή είχε απαγορευθεί κατά την εν λόγω ημερομηνία ή τα οποία υπήχθησαν σε συντελεστή μεγαλύτερο του 12, θα υπόκεινται στον ίδιο συντελεστή. Τα είδη που αναφέρονται στον Πίνακα (Παράρτημα Ι) θα υπόκεινται σε συντελεστή 8. Οι ανωτέρω συντελεστές θα διατηρούνται, εκτός εάν η μέση διαφορά μεταξύ της τουρκικής χάρτινης λίρας και της τουρκικής χρυσής λίρας, κατά τη διάρκεια ενός μηνός, παρουσιάσει αύξηση ή μείωση τουλάχιστον 30% σε σύγκριση με τη διαφορά που υπήρχε κατά την ημερομηνία έναρξης ισχύος της παρούσας Συνθήκης. Σε αυτή την περίπτωση, και μετά από κάθε αύξηση ή μείωση στην αξία του τουρκικού νομίσματος, η Τουρκία θα μειώσει ή θα έχει το δικαίωμα να αυξήσει τους συντελεστές ανάλογα με την ανατίμηση ή υποτίμηση που προκύπτει από τη μέση μηνιαία ισοτιμία.

Παρ' όλα αυτά, σε περίπτωση ανατίμησης του νομίσματός της, η Τουρκία δεν θα υποχρεούται να μειώσει τον συντελεστή 5 όσον αφορά τους δασμούς που υπάγονται ήδη σε αυτόν τον συ-

ντελεστή, έως ότου αυτός υπερβεί τον συντελεστή που αντιστοιχεί στην υποτίμηση της αξίας του τουρκικού νομίσματος σε σχέση με το χρυσό.

Σε περίπτωση νομισματικής μεταρρύθμισης, οι διάφοροι συντελεστές που καθορίστηκαν ανωτέρω θα τροποποιούνται αναλόγως της διαφοράς μεταξύ του νέου και του παλαιού νομίσματος, κατά τρόπο ώστε να μην μεταβάλλεται η επιβάρυνση των εν λόγω τελωνειακών δασμών.

ΑΡΘΡΟ 4

Η Τουρκία αναλαμβάνει την υποχρέωση να καταργήσει, από την έναρξη ισχύος της παρούσας Συμβάσεως και να μην επαναφέρει καθ' όλη τη διάρκειά της, κάθε απαγόρευση εισαγωγής και εξαγωγής, εκτός από εκείνες που ενδέχεται να είναι αναγκαίες: —

1. Για τη διατήρηση των πόρων που είναι απαραίτητοι για τη σίτιση και την οικονομική δραστηριότητα του έθνους
2. Για την εξασφάλιση της ασφάλειας του Κράτους
3. Για την προστασία προσώπων, ζώων και φυτών από μεταδοτικές ασθένειες και ασθένειες των ζώων και των φυτών
4. Για την αποτροπή της χρήσης οπίου και άλλων δηλητηρίων
5. Για την απαγόρευση της εισαγωγής αλκοολούχων προϊόντων, η χρήση των οποίων απαγορεύεται στη χώρα
6. Για την αποτροπή της εξαγωγής χρυσού νομίσματος ή χρυσού μετάλλου.

Υπό την προϋπόθεση ότι θα της παρασχεθεί δίκαιη αμοιβαιότητα από κάθε μία εκ των λοιπών Συμβαλλομένων Δυνάμεων, σύμφωνα με την εκάστοτε ισχύουσα νομοθεσία τους, η Τουρκία αναλαμβάνει την υποχρέωση να εφαρμόζει τις απαγορεύσεις χωρίς καμία διάκριση. Σε περίπτωση που χορηγήσει εξαιρέσεις ή άδειες σχετικά με απαγορευμένα είδη, δεσμεύεται να μην ευνοήσει καθ' οιονδήποτε τρόπο το εμπόριο οποιασδήποτε Συμβαλλομένης Δυνάμεως ή άλλης Δυνάμεως εις βάρος του εμπορίου οποιασδήποτε Συμβαλλομένης Δυνάμεως.

[658]

ΑΡΘΡΟ 5

Κανένας φόρος κατανάλωσης, δημοτικός φόρος, ή οποιοσδήποτε άλλος δασμός ή φόρος, εσωτερικός ή τοπικός δεν θα εφαρμόζεται στην Τουρκία επί αγαθών που προέρχονται ή αποστέλλονται από τις λοιπές συμβαλλόμενες χώρες, εκτός στον βαθμό που επιβάλλεται επί πανομοιότυπων ή παρόμοιων ειδών των οποίων υπάρχει ουσιώδης παραγωγή στην Τουρκία.

Ωστόσο, η Τουρκία δύναται να συνεχίσει να επιβάλλει, υπό τους ίδιους όρους ισότητας μεταξύ των υπηκόων της και των υπηκόων των λοιπών συμβαλλομένων χωρών, τους φόρους κατανάλωσης που αναφέρονται στο Παράρτημα 2.

ΑΡΘΡΟ 6

Υπό την προϋπόθεση ότι θα παρασχεθεί στην Τουρκία δίκαιη αμοιβαιότητα από κάθε μία εκ των λοιπών Συμβαλλομένων Δυνάμεων, σύμφωνα με την εκάστοτε ισχύουσα νομοθεσία τους, κάθε δασμός εξαγωγής που η Τουρκία έχει επιβάλει ή ενδέχεται να επιβάλει επί αγαθών, φυσικών ή βιομηχανικών, θα εφαρμόζεται εξίσου ανεξαρτήτως της χώρας προορισμού. Καμία διάκριση εις βάρος του εμπορίου οποιασδήποτε εκ των Συμβαλλομένων Δυνάμεων δεν θα θεσπιστεί με κανένα μέσο, άμεσο ή έμμεσο, ούτε μέσω πρόσθετων φόρων ή απαλλαγών οποιασδήποτε φύσεως ή υπό οποιαδήποτε τίτλο.

ΑΡΘΡΟ 7

Το όφελος από τις διατάξεις των άρθρων 2 έως 6 ανωτέρω παρέχεται στην Τουρκία για περίοδο πέντε ετών από την έναρξη ισχύος της παρούσας Σύμβασης προς κάθε μία από τις Συμβαλλόμενες Δυνάμεις, οι οποίες θα επωφελούνται επιπλέον από κάθε ευνοϊκότερη μεταχείριση

ως προς τα θέματα που αναφέρονται στα εν λόγω άρθρα, την οποία η Τουρκία ενδέχεται να χορηγήσει σε οποιαδήποτε άλλη χώρα, είτε δυνάμει προηγούμενων συμβάσεων είτε βάσει νέων μέτρων και συμβάσεων, εξαιρουμένων των πλεονεκτημάτων που αφορούν δασμούς ή γενικά εμπορικά ζητήματα, τα οποία η Τουρκία ενδέχεται να χορηγήσει σε οποιαδήποτε από τις περιοχές που αποσπάστηκαν από αυτήν βάσει της Συνθήκης Ειρήνης της ίδιας ημερομηνίας.

ΑΡΘΡΟ 8

Το όφελος από τις διατάξεις των άρθρων 2 έως 7 ανωτέρω δεν μπορεί να απαιτηθεί από καμία εκ των Συμβαλλομένων Δυνάμεων η οποία δεν παρέχει στην Τουρκία, κατά την ίδια πενταετή περίοδο, μεταχείριση εξίσου ευνοϊκή με εκείνη που δύναται να χορηγήσει σε άλλες ξένες χώρες σύμφωνα με τις διατάξεις της νομοθεσίας της.

ΑΡΘΡΟ 9

Οι διατάξεις της παρούσας ενότητας παραμένουν σε ισχύ για περίοδο πέντε ετών. Κατόπιν αιτήματος οποιασδήποτε άλλης συμβαλλομένης Δυνάμεως, υποβληθέντος πριν από τη λήξη της εν λόγω περιόδου, η Τουρκία αναλαμβάνει την υποχρέωση να κινήσει οποτεδήποτε και να προχωρήσει ενεργά σε διαπραγματεύσεις για τη σύναψη εμπορικών συνθηκών.

Οι εν λόγω συνθήκες θα συναφθούν χωρίς να παραβιάζεται η αρχή της δίκαιης μεταχείρισης του εμπορίου, όπως προβλέπεται στο άρθρο 23 (ε) του Καταστατικού της Κ.τ.Ε.

[659]

ΥΠΟΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι ΤΟΥ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ (Ε)

Κατάλογος ειδών που υπόκεινται στον συντελεστή 8

- 65. Πατάτες
- 69. Πορτοκάλια
- 121. Ζαχαρώδη είδη
- 130. Μεταλλικά νερά
- 178. Λουστραρισμένο δέρμα
- 180. Δέρματα χοίρου
- 185, 187, 188. Υποδήματα
- 192. Γάντια
- 200, 201. Γούνες, ακατέργαστες ή επεξεργασμένες
- 217, 218. Έπιπλα
- 270. Είδη των οποίων η εισαγωγή απαγορεύεται επί του παρόντος
- 273, 274, 275. Κεντήματα, δαντέλες και βαμβακερές κορδέλες
- 302. Απόβλητα μεταξιού
- 305. Γάζες κ.τ.λ.
- 306. Τούλι μεταξιού κ.τ.λ.
- 308. Υφάσματα μεταξιού
- 311, 312. Κάλτσες από μετάξι
- 314. Διακοσμητικά μεταξιού (passementerie)
- 324. Μάλλινα σάλια και ζώνες
- 339. Ενδύματα
- 348. Ομπρέλες, παρασόλια κ.τ.λ.

ΥΠΟΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ ΤΟΥ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ (Ε)

Φόροι Κατανάλωσης

Είδος	Φόρος Κατανάλωσης
Τσάι	40 πιάστρες ανά κιλό
Καφές	20 πιάστρες ανά κιλό
Πετρέλαιο	6 πιάστρες ανά κιλό
Ρύζι	10 πιάστρες ανά κιλό
Μαργαρίνη	80 πιάστρες ανά κιλό
Κεριά στεαρίνης	30 πιάστρες ανά κιλό
Κοινό σαπούνι	5 πιάστρες ανά κιλό
Σάκοι, παλαιοί και νέοι	5 πιάστρες ανά κιλό
Μπαχαρικά	30 πιάστρες ανά κιλό
Σπίρτα	1/2 πιάστρα ανά κουτί
Κεριά-σπίρτα	1 πιάστρα ανά κουτί
Χαρτί για τσιγάρα	1 πιάστρα ανά 50 φύλλα
Συσκευές για προσάναμμα	25 πιάστρες ανά τεμάχιο
Ζάχαρη	15 πιάστρες ανά κιλό
Μπισκότα	Υπόκεινται σε φόρο κατανάλωσης ανάλογα με το ποσοστό ζάχαρης που περιέχουν
Σοκολάτα	
Συμπυκνωμένο γάλα	
Ζαχαρώδη είδη	

[660]

Ενότητα ΙΙ

ΑΡΘΡΟ 10

Η Τουρκία αναλαμβάνει, υπό την προϋπόθεση ότι θα της παρασχεθεί αμοιβαιότητα ως προς το ζήτημα αυτό, να παρέχει στα πλοία των λοιπών Συμβαλλομένων Δυνάμεων μεταχείριση ίση με εκείνη που παρέχει στα εθνικά της πλοία, ή ευνοϊκότερη μεταχείριση εφόσον την έχει ήδη χορηγήσει ή ενδέχεται να τη χορηγήσει στα πλοία οποιασδήποτε άλλης Δυνάμεως.

Αναγνωρίζεται ρητώς το δικαίωμα των Υψηλά Συμβαλλομένων Μερών να επιφυλάσσουν για τη σημαία τους την αλιεία, την θαλάσσια ενδομεταφορά, δηλαδή τη μεταφορά δια θαλάσσης εμπορευμάτων που φορτώνονται σε λιμένα μιας εθνικής επικράτειας προς άλλον λιμένα της ίδιας επικράτειας, καθώς και τις λιμενικές υπηρεσίες, δηλαδή ρυμούλκηση, πλοήγηση και κάθε εσωτερική υπηρεσία ανεξαρτήτως φύσεως.

Εάν η Τουρκία επιφυλάξει για τη δική της εθνική σημαία την θαλάσσια ενδομεταφορά και την αλιεία, δύναται, εντούτοις, να χορηγήσει ειδική μεταχείριση στη σημαία οποιασδήποτε εκ των περιοχών που αποσπάστηκαν από την Τουρκία βάσει της συνθήκης της ίδιας ημερομηνίας, χωρίς το ευεργέτημα αυτής της μεταχείρισης να μπορεί να απαιτηθεί από άλλες σημαίες.

Ως μεταβατική ρύθμιση, η Τουρκία θα επιτρέψει, για περίοδο πέντε ετών, τη μεταφορά εμπορευμάτων και επιβατών από έναν τουρκικό λιμένα σε άλλον τουρκικό λιμένα από επιχειρήσεις των λοιπών Συμβαλλομένων Κρατών, υπό την προϋπόθεση ότι οι επιχειρήσεις αυτές δεν περιορίζονται αποκλειστικά σε αυτήν την δραστηριότητα.

ΑΡΘΡΟ 11

Υπό την προϋπόθεση της αμοιβαιότητας, θα παρέχεται ίση μεταχείριση ως προς το δικαίωμα εισαγωγής ή εξαγωγής αγαθών οποιασδήποτε φύσεως, καθώς και ως προς τη μεταφορά επιβα-

τών που εισέρχονται ή εξέρχονται από τη χώρα, και την απόλαυση όλων των διευκολύνσεων σχετικά με τη στάθμευση, φόρτωση και εκφόρτωση πλοίων σε λιμένες, προβλήτες, αποβάθρες και οδούς.

Θα υπάρχει επίσης απόλυτη ισότητα, υπό τις ίδιες συνθήκες αμοιβαιότητας, ως προς τους δασμούς, τέλη και πληρωμές κάθε είδους που επιβάλλονται στα πλοία, όπως τέλη υγειονομικού ελέγχου, λιμενικά, προβλήτας, λιμένα, πλοήγησης, καραντίνας, φάρων και άλλα παρόμοια τέλη που επιβάλλονται επ' ονόματι ή προς όφελος της Κυβέρνησης, δημοσίων λειτουργιών, ιδιωτών, εταιρειών ή ιδρυμάτων οποιασδήποτε φύσεως.

Η Τουρκία αναλαμβάνει επίσης, υπό την προϋπόθεση της αμοιβαιότητας, να μην υποβάλλει τα εισαγόμενα ή εξαγόμενα αγαθά σε οποιοδήποτε διακριτικό τέλος, πρόσθετο φόρο ή αύξηση οποιασδήποτε φύσεως ή μορφής, βάσει της σημαίας του πλοίου με το οποίο τα αγαθά εισάγονται ή εξάγονται, των λιμένων άφιξης ή αναχώρησης, του δρομολογίου του πλοίου ή των λιμένων στους οποίους αυτό έχει προσεγγίσει. Οι δασμοί και φόροι που επιβάλλονται στα εισαγόμενα ή εξαγόμενα αγαθά θα καθορίζονται αποκλειστικά από την προέλευσή τους και τη χώρα από την οποία εισάγονται ή τον προορισμό τους, και θα εφαρμόζονται ισότιμα ως προς όλες τις συμβαλλόμενες Δυνάμεις σύμφωνα με τις διατάξεις της Ενότητας I.

[661]

ΑΡΘΡΟ 12

Όλες οι κατηγορίες πιστοποιητικών ή εγγράφων που αφορούν πλοία και σκάφη, τα φορτία και τους επιβάτες τους, τα οποία είχαν αναγνωριστεί ως έγκυρα από την Τουρκία πριν από τον πόλεμο ή τα οποία ενδέχεται να αναγνωριστούν στο εξής ως έγκυρα από τα κυριότερα ναυτικά κράτη, θα αναγνωρίζονται από την Τουρκία, όσον αφορά τα πλοία που ανήκουν στις λοιπές Συμβαλλόμενες Δυνάμεις, ως έγκυρα και ισοδύναμα προς τα αντίστοιχα πιστοποιητικά που εκδίδονται για τουρκικά πλοία και σκάφη.

ΑΡΘΡΟ 13

Οι διατάξεις της παρούσας ενότητας θα εφαρμόζονται από τα συμβαλλόμενα μέρη για περίοδο δέκα ετών από την έναρξη ισχύος της παρούσας Σύμβασης.

Ενότητα III

ΑΡΘΡΟ 14

Η Τουρκία αναλαμβάνει την υποχρέωση να θεσπίσει όλες τις αναγκαίες νομοθετικές και διοικητικές ρυθμίσεις και να επιτρέψει την πρόσβαση στα δικαστήρια για την προστασία των αγαθών, των προϊόντων ή των βιομηχανικών ειδών που προέρχονται ή κατασκευάζονται από οποιαδήποτε εκ των λοιπών Συμβαλλομένων Δυνάμεων, έναντι κάθε μορφής αθέμιτου ανταγωνισμού στις εμπορικές συναλλαγές.

Η Τουρκία αναλαμβάνει επίσης την υποχρέωση να απαγορεύσει και να καταστείλει, με κατάλληλα μέσα, την εισαγωγή, εξαγωγή, κατασκευή, διανομή, πώληση ή προσφορά προς πώληση εντός της επικράτειάς της όλων των αγαθών που φέρουν επί των ιδίων ή επί της εμφάνισής τους ή της συσκευασίας τους οποιαδήποτε σήματα, ονομασίες, διακριτικά ή περιγραφές που είναι σχεδιασμένα να μεταδώσουν, άμεσα ή έμμεσα, ψευδείς ενδείξεις ως προς την προέλευση, τον χαρακτήρα, τη φύση ή τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των εν λόγω αγαθών.

ΑΡΘΡΟ 15

Η Τουρκία αναλαμβάνει, υπό την προϋπόθεση ότι θα της παρασχεθεί αμοιβαιότητα ως προς τα ζητήματα αυτά, να σέβεται κάθε νόμο ή κάθε διοικητική ή δικαστική απόφαση που έχει εκδοθεί σύμφωνα με τον εν λόγω νόμο και ισχύει σε οποιοδήποτε άλλο συμβαλλόμενο Κράτος και της έχει κοινοποιηθεί δεόντως από τις αρμόδιες αρχές, η οποία ορίζει ή ρυθμίζει το δικαίωμα χρήσης οποιασδήποτε γεωγραφικής ονομασίας αναφορικά με προϊόντα που αποκτούν τις ιδιαί-

τερες ιδιότητές τους από το έδαφος ή το κλίμα, ή από τις συνθήκες υπό τις οποίες επιτρέπεται η χρήση της γεωγραφικής ονομασίας· και η εισαγωγή, εξαγωγή, κατασκευή, διανομή, πώληση ή προσφορά προς πώληση προϊόντων ή ειδών που φέρουν γεωγραφικές ονομασίες ασύμβατες με τους εν λόγω νόμους ή αποφάσεις θα απαγορεύεται από την Τουρκία και θα καταστέλλεται με τα μέτρα που προβλέπονται στο άρθρο 14.

ΑΡΘΡΟ 16

Η Τουρκία αναλαμβάνει, εντός προθεσμίας δώδεκα μηνών από την έναρξη ισχύος της παρούσας Σύμβασης:

(1) Να προσχωρήσει, κατά την προβλεπόμενη διαδικασία, στην Διεθνή Σύμβαση των Παρισίων της 20ής Μαρτίου 1883 για την προστασία της βιομηχανικής ιδιοκτησίας,

[662]

όπως αναθεωρήθηκε στην Ουάσινγκτον την 2α Ιουνίου 1911, καθώς και στην Διεθνή Σύμβαση της Βέρνης της 9ης Σεπτεμβρίου 1886 για την προστασία των λογοτεχνικών και καλλιτεχνικών έργων, όπως αναθεωρήθηκε στο Βερολίνο την 13η Νοεμβρίου 1908, και στο πρόσθετο πρωτόκολλο της Βέρνης της 20ής Μαρτίου 1914, σχετικό με την προστασία των λογοτεχνικών και καλλιτεχνικών έργων.

(2) Εντός της ίδιας προθεσμίας, να αναγνωρίσει και να προστατεύσει, μέσω αποτελεσματικής νομοθεσίας και σύμφωνα με τις αρχές των ανωτέρω συμβάσεων, την βιομηχανική, λογοτεχνική και καλλιτεχνική ιδιοκτησία των υπηκόων των λοιπών Συμβαλλομένων Δυνάμεων.

ΑΡΘΡΟ 17

Ειδικές συμβάσεις μεταξύ των ενδιαφερομένων χωρών θα καθορίσουν όλα τα ζητήματα που αφορούν τα αρχεία, τα μητρώα και τα σχέδια που συνδέονται με τη διοίκηση της βιομηχανικής, λογοτεχνικής και καλλιτεχνικής ιδιοκτησίας, καθώς και την ενδεχόμενη μεταβίβαση ή κοινοποίησή τους από τα τουρκικά γραφεία προς τα γραφεία των Κρατών υπέρ των οποίων αποσπάστηκε εδαφική περιοχή από την Τουρκία.

ΑΡΘΡΟ 18

Οι Συμβαλλόμενες Δυνάμεις διατηρούν το δικαίωμα να δηλώσουν, κατά την έναρξη ισχύος της παρούσας Σύμβασης, ότι οι διατάξεις τις δεν εφαρμόζονται στο σύνολο ή σε μέρος των επικρατειών τους που απολαμβάνουν υπεύθυνη διακυβέρνηση, των αποικιών τους, των προτεκτοράτων τους, των κτήσεών τους ή των υπερπόντιων εδαφών που υπάγονται στην κυριαρχία ή την εξουσία τους· και σε αυτή την περίπτωση, η Τουρκία απαλλάσσεται από τις υποχρεώσεις της βάσει της παρούσας Σύμβασης έναντι των εν λόγω επικρατειών, αποικιών, προτεκτοράτων, κτήσεων και εδαφών.

Παρ' όλα αυτά, οι εν λόγω Δυνάμεις δύνανται να προσχωρήσουν μεταγενέστερα, επ' ονόματι οποιασδήποτε επικράτειας που απολαμβάνει υπεύθυνη διακυβέρνηση, αποικίας, προτεκτοράτου, κτήσεως ή εδαφικής περιοχής για την οποία, σύμφωνα με τους όρους της παρούσας Σύμβασης, έχουν προβεί σε δήλωση εξαίρεσης· και δύνανται να καταγγείλουν χωριστά τις ανωτέρω διατάξεις επ' ονόματι οποιασδήποτε επικράτειας που απολαμβάνει υπεύθυνη διακυβέρνηση, αποικίας, προτεκτοράτου, κτήσεως ή εδαφικής περιοχής που υπάγεται στην κυριαρχία ή εξουσία τους, αφού προηγουμένως τους δώσουν προειδοποίηση έξι μηνών τούτο.

ΑΡΘΡΟ 19

Οι μη υπογράφουσες Δυνάμεις θα έχουν το δικαίωμα να προσχωρήσουν στην παρούσα Σύμβαση. Η προσχώρηση αυτή θα γνωστοποιείται μέσω τις διπλωματικής οδού προς την Κυβέρνηση της Γαλλικής Δημοκρατίας και από την εν λόγω Κυβέρνηση προς όλα τα Κράτη που είναι συμβαλλόμενα ή έχουν ήδη προσχωρήσει. Η προσχώρηση θα τίθεται σε ισχύ από την ημερομηνία της γνωστοποίησης προς την Κυβέρνηση της Γαλλικής Δημοκρατίας.

Η παρούσα Σύμβαση θα κυρωθεί.

Οι κυρώσεις θα κατατεθούν στο Παρίσι το συντομότερο δυνατόν. Θα τεθεί σε ισχύ κατά τον ίδιο τρόπο όπως η Συνθήκη Ειρήνης της ίδιας ημερομηνίας.

Σε πίστη των ανωτέρω, οι προαναφερθέντες πληρεξούσιοι υπέγραψαν την παρούσα Σύμβαση.

Συντάχθηκε στη Λωζάννητο έτος 19..., σε ένα και μοναδικό αντίτυπο, το οποίο θα παραμείνει κατατεθειμένο στα αρχεία της Κυβέρνησης της Γαλλικής Δημοκρατίας, η οποία θα διαβιβάσει επικυρωμένο αντίγραφο σε κάθε μία από τις υπογράφουσες Δυνάμεις.

(Υπογραφές και σφραγίδες)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ (ΣΤ') ΤΟΥ ΑΡ. 38

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΥΠΟΕΠΙΤΡΟΠΗ

Τρίτη Επιτροπή — Πρώτη Υποεπιτροπή

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΡΗΤΡΕΣ

Κείμενο συνταχθέν από τις Βρετανικές, Γαλλικές και Ιταλικές Αντιπροσωπείες

ΕΝΟΤΗΤΑ Ι. - Διατάξεις σχετικές με το Οθωμανικό Δημόσιο Χρέος

25 Ιανουαρίου 1923

ΑΡΘΡΟ 1

Τα Κράτη της Βαλκανικής Χερσονήσου και τα νεοσύστατα Κράτη της Ασίας, υπέρ των οποίων αποσπάστηκε εδαφική περιοχή από την Τουρκία είτε μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους του 1912-13 είτε βάσει της παρούσας Συνθήκης, θα συμμετέχουν, υπό τους όρους που καθορίζονται κατωτέρω, στην ετήσια επιβάρυνση για την εξυπηρέτηση του Οθωμανικού Δημοσίου Χρέους, όπως αυτό ορίζεται στον συνημμένο πίνακα.

Τα εν λόγω Κράτη οφείλουν, εντός προθεσμίας τριών μηνών από την ημερομηνία κατά την οποία θα τους κοινοποιηθεί, σύμφωνα με το άρθρο 7, το μερίδιο της ετήσιας επιβάρυνσης που τους αναλογεί, να παράσχουν στο Συμβούλιο του Χρέους επαρκείς εγγυήσεις για την καταβολή του εν λόγω μεριδίου.

Σε περίπτωση αποτυχίας παροχής των εν λόγω εγγυήσεων εντός της ανωτέρω προθεσμίας, και σε περίπτωση διαφωνίας ως προς την επάρκεια των εγγυήσεων ή τη μέθοδο πληρωμής που προτείνεται, κάθε μία από τις ενδιαφερόμενες Κυβερνήσεις καθώς και το Συμβούλιο του Χρέους (το οποίο, για τον σκοπό αυτό, εξουσιοδοτείται να ενεργεί εκ μέρους των κατόχων του Οθωμανικού Δημοσίου Χρέους, όπως αυτό ορίζεται στον συνημμένο πίνακα) δύναται να προσφύγουν στο Συμβούλιο της Κ.τ.Ε.

Το Συμβούλιο της Κ.τ.Ε. θα έχει την εξουσία να αναθέτει την είσπραξη των εσόδων που έχουν οριστεί ως εγγύηση σε οποιονδήποτε διεθνή χρηματοοικονομικό οργανισμό που ήδη υφίσταται στις ενδιαφερόμενες χώρες.

Οι αποφάσεις του Συμβουλίου της Κ.τ.Ε. θα είναι οριστικές.

Από τις ημερομηνίες που καθορίζονται στο άρθρο 8, η Τουρκία δεν θα θεωρείται πλέον υπεύθυνη για τα μερίδια που έχουν ανατεθεί σε άλλα Κράτη.

ΑΡΘΡΟ 2

Σε συμμόρφωση προς την τελευταία παράγραφο του άρθρου 1, το ονομαστικό κεφάλαιο του Οθωμανικού Δημοσίου Χρέους, όπως ορίζεται στο εν λόγω άρθρο, δύναται, με τη συγκατάθεση των ομολογιούχων, να διαιρεθεί μεταξύ των ενδιαφερόμενων Κρατών, εφόσον κάποιο από αυτά τα Κράτη υποβάλει σχετικό αίτημα εντός τριών μηνών από την ημερομηνία έναρξης ισχύος της Συνθήκης. Η εν λόγω διαίρεση θα πραγματοποιηθεί επί της ίδιας βάσης με εκείνη που προβλέπεται για τη διανομή των ετησίων προσόδων και με τη δέουσα μέριμνα για τους όρους των συμβάσεων που αφορούν τα δάνεια ή τις προκαταβολές, καθώς και για τις διατάξεις της παρούσας ενότητας.

Εφόσον κριθεί αναγκαίο, θα συγκληθεί επιτροπή στο Παρίσι για να αποφασίσει τον τρόπο με τον οποίο θα πραγματοποιηθεί η διαίρεση αυτή. Η επιτροπή θα αποτελείται από εκπροσώπους της Τουρκικής Κυβέρνησης, εκπροσώπους εκάστου των προαναφερθέντων Κρατών, μέλη του Συμβουλίου του Οθωμανικού Δημοσίου Χρέους και εκπροσώπους του Οθωμανικού Δημοσίου Χρέους πλην του Ενοποιημένου Χρέους και των «*Lots turcs*¹²³».

Η καταβολή των ετησίων προσόδων δεν θα ανασταλεί εξαιτίας των ανωτέρω διατάξεων.

ΑΡΘΡΟ 3

Η Τουρκία οφείλει, εντός της προθεσμίας που καθορίζεται στο άρθρο 1, να ρυθμίσει με το Συμβούλιο του Χρέους την ενίσχυση, εφόσον απαιτείται, των ήδη καθορισμένων εσόδων, κατά τρόπο ώστε να διασφαλίζεται η πλήρης καταβολή του μεριδίου της ετήσιας προσόδου για το οποίο εξακολουθεί να φέρει ευθύνη.

ΑΡΘΡΟ 4

Η κατανομή της ετήσιας επιβάρυνσης που αναφέρεται στο άρθρο 1 θα πραγματοποιηθεί ως εξής: —

1. Οι ετήσιες πρόσοδοι που προκύπτουν από δάνεια προγενέστερα της 17ης Οκτωβρίου 1912 θα κατανεμηθούν μεταξύ της Τουρκίας και των Βαλκανικών Κρατών υπέρ των οποίων αποσπάστηκαν εδάφη από την Τουρκία μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους του 1912–13, βάσει των εδαφικών μεταβολών που έχουν επέλθει από την έναρξη ισχύος των μεταγενέστερων συνθηκών.
2. Το υπόλοιπο των ετησίων προσόδων για τις οποίες η Τουρκία εξακολουθεί να φέρει ευθύνη μετά την πρώτη κατανομή, καθώς και οι ετήσιες πρόσοδοι που προκύπτουν από δάνεια που συνήφθησαν από την Τουρκία μεταξύ της 17ης Οκτωβρίου 1912 και της 1ης Νοεμβρίου 1914, θα κατανεμηθούν μεταξύ της Τουρκίας, των Βαλκανικών Κρατών και των νεοσύστατων Κρατών της Ασίας υπέρ των οποίων αποσπάστηκαν εδάφη από την Τουρκία βάσει της παρούσας Συνθήκης.

ΑΡΘΡΟ 5

Το ποσό της ετήσιας προσόδου που θα καταβάλει κάθε μία από τις ενδιαφερόμενες Κυβερνήσεις θα φέρει την ίδια αναλογία προς το συνολικό ποσό που απαιτείται

[665]

για την εξυπηρέτηση του Οθωμανικού Δημοσίου Χρέους, όπως η μέση πρόσοδος από την μεταβιβασθείσα εδαφική περιοχή έφερε προς τη μέση πρόσοδο από το σύνολο της Τουρκίας κατά τα οικονομικά έτη 1910–11 και 1911–12. Η απόδοση του πρόσθετου τελωνειακού φόρου που επιβλήθηκε το 1907 θα περιλαμβάνεται σε κάθε περίπτωση.

123. Σ.τ.Ε.: Τίτλοι χρέους με μηχανισμό κλήρωσης, εκδοθέντες μεταξύ 1870–1873, με στόχο την προσέλκυση μικροεπενδυτών: Murat Birdal, *The Political Economy of Ottoman Public Debt: Insolvency and European Financial Control in the Late Nineteenth Century*, I. B. Tauris & Company, Λονδίνο, 2010.

ΑΡΘΡΟ 6

Καθόσον ανέκυψε διαφορά σχετικά με την κατανομή μεταξύ της Τουρκίας και των Κρατών της Βαλκανικής Χερσονήσου καθώς και των νεοσυσταθέντων Κρατών της Ασίας, υπέρ των οποίων αποσπάστηκαν εδάφη από την Τουρκία, των πληρωμών για τις οποίες η Οθωμανική Αυτοκρατορία είναι ή υπήρξε υπόχρεη λόγω εγγυήσεων χιλιομετρικής βάσης, αποφασίστηκε η υποβολή της διαφοράς αυτής στο Μόνιμο Δικαστήριο Διεθνούς Δικαιοσύνης της Χάγης (βλ. Παράρτημα ΙΙ). Τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη αναλαμβάνουν την υποχρέωση να αποδεχθούν την απόφαση του εν λόγω Δικαστηρίου. Μέχρις ότου εκδοθεί η απόφαση αυτή, η καταβολή των ετησίων προσόδων θα πραγματοποιείται προσωρινά σύμφωνα με τον πίνακα που προσαρτάται στην παρούσα ενότητα.

ΑΡΘΡΟ 7

Το Συμβούλιο του Οθωμανικού Δημοσίου Χρέους οφείλει, το αργότερο εντός τριών μηνών από την έναρξη ισχύος της παρούσας Συνθήκης, να καθορίσει, βάσει των προβλέψεων του προηγούμενου άρθρου, τα ποσά των ετησίων προσόδων που πρέπει να καταβάλει κάθε μία από τις ενδιαφερόμενες Κυβερνήσεις, και να κοινοποιήσει τα εν λόγω ποσά στις αντίστοιχες Κυβερνήσεις. Στα ενδιαφερόμενα Κράτη θα παρασχεθεί η δυνατότητα να αποστείλουν αντιπροσώπους στην Κωνσταντινούπολη, προκειμένου να ελέγξουν τους υπολογισμούς βάσει των οποίων το Συμβούλιο του Οθωμανικού Δημοσίου Χρέους θα καθορίσει το ποσό των ετησίων προσόδων που τους αναλογεί. Το Συμβούλιο του Χρέους θα ασκεί τις αρμοδιότητες που προβλέπονται στο άρθρο 134 της Συνθήκης Ειρήνης με τη Βουλγαρία της 27ης Νοεμβρίου 1919. Οποιαδήποτε διαφορά προκύψει σχετικά με τις διατάξεις του παρόντος άρθρου μεταξύ των ενδιαφερομένων μερών θα παραπέμπεται, εντός τριών μηνών από την κοινοποίηση, στο Συμβούλιο της Κ.τ.Ε. και θα επιλύεται από διαιτητή που θα διορίζεται από το εν λόγω Συμβούλιο. Η παραπομπή αυτή δεν θα αναστέλλει την εκτέλεση του παρόντος άρθρου.

ΑΡΘΡΟ 8

Οι ετήσιες πρόσοδοι που προβλέπονται ανωτέρω, στην περίπτωση εδαφών που αποσπάστηκαν από την Τουρκία μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους του 1912–13, θα καταβάλλονται από την ημερομηνία έναρξης ισχύος των συνθηκών βάσει των οποίων τα αντίστοιχα εδάφη αποσπάστηκαν από την Τουρκία· και στην περίπτωση εδαφών που αποσπάστηκαν βάσει της παρούσας Συνθήκης, από την 1η Μαρτίου 1920. Οι ετήσιες πρόσοδοι θα συνεχίσουν να καταβάλλονται (εκτός εάν προβλέπεται διαφορετικά στο άρθρο 11) έως την ημερομηνία κατά την οποία θα πραγματοποιηθεί η τελική εκκαθάριση του χρέους. Ωστόσο, θα μειώνονται αναλογικά καθώς τα δάνεια που συγκροτούν το χρέος θα εξοφλούνται στις ημερομηνίες που προβλέπονται για την αποπληρωμή τους σύμφωνα με τις συμβάσεις που αναφέρονται στη στήλη 2 του συνημμένου πίνακα. Για τον σκοπό αυτό, τα ομόλογα του Δημοσίου των ετών 1911, 1912 και 1913, που αναφέρονται στον πίνακα αυτό,

[666]

θα θεωρούνται ως αποπληρωτέα, με τόκο, δέκα έτη αργότερα από τις ημερομηνίες που αναγράφονται στη στήλη 8.

ΑΡΘΡΟ 9

Η Τουρκική Κυβέρνηση θα συνεργαστεί με το Συμβούλιο του Χρέους ως προς τα μέτρα που πρέπει να ληφθούν για την κάλυψη τυχόν ελλείψεων στο ποσό που απαιτείται για την εξόφληση των καθυστερημένων τοκομεριδίων του Οθωμανικού Δημοσίου Χρέους, λαμβάνοντας υπόψη τις ρυθμίσεις που πρόκειται να συναφθούν μεταξύ του Συμβουλίου του Χρέους και των Κυβερνήσεων που αναφέρονται στο άρθρο 1 για την εξόφληση των ετησίων προσόδων που δεν είχαν καταβληθεί κατά την ημερομηνία έναρξης ισχύος της παρούσας Συνθήκης. Τα ποσά που οφεί-

λονται για τις εν λόγω προσόδους θα καταβληθούν χωρίς τόκο εντός είκοσι ετών από την έναρξη ισχύος της παρούσας Συνθήκης.

ΑΡΘΡΟ 10

Η Τουρκική Κυβέρνηση αναγνωρίζει ως υποχρέωση έναντι του Συμβουλίου του Χρέους ένα ποσό ίσο με τις καθυστερημένες εισπράξεις από έσοδα που είχαν διατεθεί για την εξυπηρέτηση του Οθωμανικού Δημοσίου Χρέους εντός των εδαφών που παραμένουν τουρκικά, οι οποίες θα έπρεπε να είχαν καταβληθεί αλλά δεν καταβλήθηκαν στο Συμβούλιο του Χρέους, εκτός εάν τα εν λόγω εδάφη τελούσαν υπό στρατιωτική κατοχή των Συμμαχικών Δυνάμεων, και για τη διάρκεια της εν λόγω κατοχής. Η Τουρκική Κυβέρνηση θα συνεργαστεί με το Συμβούλιο του Χρέους ως προς τη μέθοδο καταβολής του εν λόγω ποσού.

ΑΡΘΡΟ 11

Οποιαδήποτε από τις Κυβερνήσεις που, βάσει της παρούσας Συνθήκης, οφείλουν να συμβάλουν στην ετήσια επιβάρυνση για την εξυπηρέτηση του Οθωμανικού Δημοσίου Χρέους, δύναται, κατόπιν προειδοποίησης έξι μηνών προς το Συμβούλιο του Χρέους, να εξοφλήσει, εν όλω ή εν μέρει, την εν λόγω υποχρέωση μέσω καταβολής ποσού που αντιστοιχεί στην αξία της συνεισφοράς αυτής, ή μέρους αυτής, κεφαλαιοποιημένης με επιτόκιο και υπό όρους που θα συμφωνηθούν μεταξύ της ενδιαφερόμενης Κυβέρνησης και του Συμβουλίου του Χρέους. Το Συμβούλιο του Χρέους δεν έχει την εξουσία να απαιτήσει την εν λόγω εξόφληση.

ΑΡΘΡΟ 12

Το Διάταγμα του Muharrem καθώς και τα διατάγματα της 14ης Σεπτεμβρίου 1903 και της 24ης Μαΐου/4ης Ιουνίου 1911, που προσαρτώνται στο παρόν, όπως επίσης και τα διατάγματα που αφορούν τις συμβάσεις δανείων πριν την 1η Νοεμβρίου 1914, επιβεβαιώνονται. Η Τουρκική Κυβέρνηση συμφωνεί να εφαρμόσει, στο μέτρο που την αφορά, τις διατάξεις του άρθρου 258 της Συνθήκης Ειρήνης με τη Γερμανία και των αντίστοιχων άρθρων των Συνθηκών Ειρήνης με την Αυστρία και την Ουγγαρία, σύμφωνα με τις οποίες τα εν λόγω κράτη παραιτούνται από κάθε δικαίωμα εκπροσώπησης ή συμμετοχής σε οργανισμούς και επιτροπές οικονομικού ή χρηματοοικονομικού ελέγχου ή διοίκησης στην Τουρκία.

[667]

ΥΠΟΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι ΤΗΣ ΕΝΟΤΗΤΑΣ Ι ΤΟΥ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ (ΣΤ')

Το Οθωμανικό προπολεμικό Δημόσιο Χρέος πριν από την 1η Νοεμβρίου 1914

Δάνειο	Ημερομηνία Σύμβασης	Επιτόκιο	Τοκοχρεολυτικό απόθεμα £Τ. Χρυσός
1	2	3	4
	Επί της %	Επί της %	
Ενοποιημένο Χρέος	14/9/1903-8-21/6/1906	4	0,464
Lots turcs	5/1/1870	...	...
Osmanie	18-30/4/1890	4	1,00
Tombac Priority	26/4-8/5/1893	4	1,00
10.000.000 fr (Oriental Railways)	1/3/1894	4	0,35
5 τοις %, 1896	29/2-12/3/1896	5	0,50
Τελωνεία, 1902	17-29/5/1886-28/9-11/10/1902	4	0,50
4 %, 1903 (Αλιευτικές δραστηριότητες)	3 /1888-21/2/-6/3/1903	4	0,50
Βαγδάτη, Σειρά 1	29/2-5/3/1903	4	0,087538
4%, 1904	4-17/9/1903	4	0,50
4%, 1901-1905	21/11-4/12/1901-6/11/1903-		
	25/4-8/5/1905	4	0,50
Στρατιωτικός εξοπλισμός	4-17/4/1905	4	0,50
Βαγδάτη Σειρά 2	20/5-2/6/1908	4	0,087538
Βαγδάτη Σειρά 3	20/5-2/6/1908	4	0,087538
4%, 1908	6-19/9/1908	4	0,50
4%, 1909	30/9-13/10/1909	4	1,00
Soma-Paderma	20/11-03/12/1910	4	0,16715
Hodeida-Sanaa	24/2-9/3/1911	4	0,098738
Τελωνεία, 1911	27/10-9/11/1910	4	1,00
Άρδευση της πεδιάδας του Ικονίου	5-18/11/1913	...	...
Προβλήτες, οπλοστάσια, ναυπηγικές κατασκευές, τις %, 1914	19/11-2/12/1913	5 ½	1,50
Τοις %, 1914	13-26/4/1914	5	0,50
Προκαταβολές της Regie de Tabacs	4/8/1913	...	...
Κρατικά Ομόλογα 5%. 1911 (Αγορά πολεμικών πλοίων)	13/7/1911	5	Κυμαινόμενο (μέση τιμή 20,00)
Κρατικά Ομόλογα, Imperial Ottoman Bank 1912	8-21/11/1912	6	33,333
Κρατικά Ομόλογα, Perier & Co, 1913	19/1-1/2/1913	5	20,00
Σύνολο		...	...

* Βλ. Άρθρο 8

Αρχικό Ονομαστικό Κεφάλαιο £Τ. Χρυσός 5	Ανεξόφλητο κεφάλαιο την 5 ^η Νοεμβ. 1914 £Τ. Χρυσός 6	Πρόσοδος (με ενσωμα- τωμένη προμήθεια) £Τ. Χρυσός 7	Ημερομηνία απόσβεσης 8	Τράπεζα Έκδοσης 9
42.275.772	36.779.840	1.887.375	...	...
15.632.548	10.666.975	270.000	...	...
4.999.950	2.952.400	249.975	1931	Imperial Ottoman Bank
1.000.000	664.510	50.250	1954	Imperial Ottoman Bank
1.760.000	1.567.192	76.751	1957	Όμιλος Deutsche Bank συμπεριλαμβανομένων της Διεθνούς Τράπεζας και δύο Γαλλικών Τραπεζών
3.272.720	2.814.020	130.450	1946	Imperial Ottoman Bank
8.600.020	7.923.234	387.976	1958	Imperial Ottoman Bank
2.640.000	2.439.228	119.097	1958	Deutsche Bank
2.376.000	2.342.252	97.120	2001	Deutsche bank
2.750.000	2.594.064	124.059	1960	Imperial Ottoman Bank
5.306.664	4.976.422	239.397	1961	Imperial Ottoman Bank
2.640.000	2.441.340	119.097	1961	Deutch Bank
4.752.000	4.718.120	200.500	2006	Deutch Bank
5.236.000	5.221.700	200.500	2010	Deutch Bank
4.711.124	4.538.908	212.000	1965	Imperial Ottoman Bank
7.000.004	6.550.698	350.864	1950	Imperial Ottoman Bank
1.712.304	1.700.644	71.532	1992	Imperial Ottoman Bank
1.000.010	1.000.010	40.988	2006	Bank francaise
7.040.000	6.699.880	352.440	1952	Όμιλος Deutch Bank
818.970	818.970	50.006	1932	...
1.485.000	1.485.000	88.550	1943	...
22.000.000	22.000.000	1.213.055	(1962)	Imperial Ottoman Bank
1.700.000	890.039	110.000	...	...
1.779.569	931.040	186.208	1916*	National Bank of Turkey
3.000.008	1.063.664	1.000.003	1915*	Imperial Ottoman Bank
4.4000.000	3.300.00	1.100000	1918*	Perier & CO
159.888.213	139.1000.150	8.998.213	...	

Επεξηγηματικό Σημείωμα του Υποπαραρτήματος Ι

Οι αριθμοί στις στήλες 5, 6 και 7 αναφέρονται σε £Τ χρυσές. Η Τουρκία διαθέτει πλέον χαρτονόμισμα αντί του προπολεμικού χρυσού νομίσματος. Με τις τρέχουσες ισοτιμίες, η £Τ σε χαρτονόμισμα δεν αντιστοιχεί πλέον στην προπολεμική αναλογία της £Τ χρυσές προς το νόμισμα στο οποίο συνήφθησαν τα δάνεια και στο οποίο πρέπει να καταβάλλονται οι τόκοι και οι πληρωμές απόσβεσης στην Ευρώπη, σύμφωνα με τους όρους των συμβάσεων των δανείων (βλ. Άρθρο 1 του «Παραρτήματος Διατάγματος» του Σεπτεμβρίου 1903 και τις Δανειακές Συμβάσεις, *passim* (ελλ. που αναφέρονται σε διάφορα σημεία)).

Το γεγονός ότι οι αριθμοί δίνονται σε £Τ χρυσές στις εν λόγω στήλες δεν σημαίνει ότι οι προβλέψεις για τα τοκομερίδια και τα κεφάλαια απόσβεσης πρέπει να γίνονται σε χρυσό, αλλά ότι το ποσό σε £Τ χρυσές πρέπει να υπολογίζεται σύμφωνα με τέτοια ισοτιμία που να επιτρέπει στον ομολογιούχο να πληρωθεί στο νόμισμα στο οποίο έχει δικαίωμα, και ότι οι υπολογισμοί έχουν γίνει με την παραδοχή ότι ένα ή περισσότερα από τα νομίσματα στα οποία ο ομολογιούχος μπορεί να αξιώσει πληρωμή βρίσκονται σε ισοτιμία χρυσού.

ΥΠΟΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ ΤΗΣ ΕΝΟΤΗΤΑΣ Ι ΤΟΥ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ (ΣΤ')

Σχέδιο Ερωτήσεων προς υποβολή στο Μόνιμο Δικαστήριο Διεθνούς Δικαιοσύνης της Χάγης

Σύμφωνα με το άρθρο 1 της Ενότητας Ι των χρηματοοικονομικών διατάξεων της Συνθήκης, προβλέπεται ότι τα Κράτη της Βαλκανικής Χερσονήσου και τα νεοσύστατα Κράτη της Ασίας, υπέρ των οποίων αποσπάστηκαν εδάφη από την Τουρκία είτε μετά τους πολέμους του 1912–13 είτε βάσει της παρούσας Συνθήκης, θα συμμετέχουν, υπό τους όρους που καθορίζονται στις εν λόγω διατάξεις, στις ετήσιες προσόδους που απαιτούνται για την εξυπηρέτηση του Οθωμανικού Δημοσίου Χρέους, όπως αυτό ορίζεται στον πίνακα που προσαρτάται στις διατάξεις αυτές.

Κατά συνέπεια, αποφασίστηκε να υποβληθούν στο Μόνιμο Δικαστήριο Διεθνούς Δικαιοσύνης της Χάγης τα εξής ερωτήματα: —

Πρώτο Ερώτημα:

Θα πρέπει να περιληφθούν στον πίνακα του Οθωμανικού Δημοσίου Χρέους, ο οποίος πρόκειται να κατανεμηθεί μεταξύ της Τουρκίας και των Κρατών της Βαλκανικής Χερσονήσου καθώς και των νεοσυσταθέντων Κρατών της Ασίας υπέρ των οποίων αποσπάστηκαν εδάφη από την Τουρκία, οι πληρωμές για τις οποίες η Οθωμανική Αυτοκρατορία είναι ή υπήρξε υπόχρεη λόγω των εγγυήσεων χιλιομετρικής βάσης που δικαιούνται ορισμένοι σιδηρόδρομοι;

Δεύτερο Ερώτημα:

Εάν οι πληρωμές που σχετίζονται με τους σιδηροδρόμους που δικαιούνται εγγυήσεις χιλιομετρικής βάσης δεν περιληφθούν στο χρέος που πρόκειται να κατανεμηθεί, θα πρέπει να αφαιρεθούν από τον πίνακα του χρέους οι πληρωμές που σχετίζονται με τους σιδηροδρόμους Βαγδάτης, Soma–Panderma και Hodeida–Sanaa;

ΕΝΟΤΗΤΑ ΙΙ – Αποζημιώσεις

ΑΡΘΡΟ 1

Οι αξιώσεις των υπηκόων των Συμμαχικών Κυβερνήσεων (πλην της Ελλάδας) κατά της Τουρκικής Κυβέρνησης για απώλειες και ζημίες

που υπέστησαν μεταξύ της 1ης Αυγούστου 1914 και της έναρξης ισχύος της παρούσας Συνθήκης, καθώς και οι αντίστοιχες αξιώσεις των Τούρκων υπηκόων κατά των Συμμαχικών Κυβερνήσεων

(πλην της Ελλάδας), θεωρούνται ότι έχουν οριστικά διευθετηθεί μέσω της καταβολής ενός υπολοίπου ύψους 15 εκατομμυρίων τουρκικών χρυσών λιρών, το οποίο θα καταβληθεί από την Τουρκική Κυβέρνηση προς τις προαναφερθείσες Κυβερνήσεις. Η καταβολή αυτή θα πραγματοποιηθεί κατά τον τρόπο που καθορίζεται στις επόμενες διατάξεις.

Η εν λόγω καταβολή θα αποτελεί οριστική διευθέτηση όλων των χρηματικών αξιώσεων εκατέρωθεν, οι οποίες προκύπτουν από γεγονότα που συνέβησαν μεταξύ της 1ης Αυγούστου 1914 και της έναρξης ισχύος της παρούσας Συνθήκης, συμπεριλαμβανομένων των αξιώσεων που, μολονότι αφορούν πρωτίστως υπηκόους της Τουρκίας και των Συμμαχικών Δυνάμεων, συνεπάγονται τελικά άμεση ή έμμεση πληρωμή από Κυβέρνηση προς Κυβέρνηση.

ΑΡΘΡΟ 2

Η Ελλάδα και η Τουρκία παραιτούνται αμοιβαία από κάθε αξίωση για καταβολή αποζημίωσης λόγω ζημιών που προκλήθηκαν στους υπηκόους τους κατά τις ημερομηνίες που αναφέρονται στο άρθρο 1.

ΑΡΘΡΟ 3

Για την εκπλήρωση των υποχρεώσεων που υπέχει σύμφωνα με το άρθρο 1, η Τουρκική Κυβέρνηση θα καταβάλει στο Συμβούλιο του Οθωμανικού Δημοσίου Χρέους 87 ετήσιες προσόδους των 900.000 τουρκικών χρυσών λιρών, οι οποίες αντιστοιχούν σε τόκο 5% και κεφάλαιο απόσβεσης 1% επί του ποσού των 15.000.000 τουρκικών χρυσών λιρών. Η πρώτη ετήσια πρόσοδος θα καταβληθεί την 1η Μαρτίου 1924.

ΑΡΘΡΟ 4

Η Τουρκική Κυβέρνηση θα εκχωρήσει αμετάκλητα στο Συμβούλιο του Οθωμανικού Δημοσίου Χρέους επαρκή έσοδα ώστε να εξασφαλιστεί η καταβολή των ετησίων προσόδων για τις οποίες είναι υπόχρεη. Τα έσοδα αυτά θα τα διαχειρίζεται το Συμβούλιο του Χρέους. Τα εκχωρούμενα έσοδα ως εγγύηση πρέπει να γίνουν αποδεκτά από το Συμβούλιο του Χρέους και να έχουν αποφέρει, κατά τη διάρκεια καθενός από τα δύο έτη που προηγήθηκαν της εκχώρησής τους, ποσό μεγαλύτερο κατά τουλάχιστον 15% από τις ετήσιες προσόδους που πρόκειται να εγγυηθούν.

Η Τουρκική Κυβέρνηση αναλαμβάνει, σε περίπτωση που τα έσοδα που αναφέρονται στην προηγούμενη παράγραφο αποδειχθούν ανεπαρκή, να καλύψει το έλλειμμα μέσω εκχώρησης νέων εσόδων.

Τα εκχωρούμενα έσοδα θα περιλαμβάνουν τις εισπράξεις από υφιστάμενες ή μελλοντικές παραχωρήσεις.

Η Τουρκική Κυβέρνηση θα υποβάλλει στο Συμβούλιο του Χρέους, για τη γνωμοδότησή του πριν από την έκδοση, όλες τις νέες συμβάσεις παραχώρησης ή παρατάσεις υφιστάμενων παραχωρήσεων, είτε υπέρ Τούρκων υπηκόων είτε υπέρ άλλων προσώπων.

Προκειμένου το Συμβούλιο να εκπληρώσει την αποστολή του με πλήρη γνώση των περιστάσεων, η Τουρκική Κυβέρνηση θα παρέχει κάθε διευκόλυνση που ενδέχεται να ζητηθεί σε οποιοδήποτε πρόσωπο ορίσει το Συμβούλιο για να το εκπροσωπεί ενώπιον των αρμόδιων κυβερνητικών υπηρεσιών.

[670]

ΑΡΘΡΟ 5

Το Συμβούλιο του Χρέους θα συνεργαστεί με την Τουρκική Κυβέρνηση για την έκδοση ανώνυμων ομολόγων ονομαστικής αξίας 15 εκατομμυρίων χρυσών τουρκικών λιρών, φέροντα την υπογραφή της Τουρκικής Κυβέρνησης, η εξυπηρέτηση των οποίων θα καλύπτεται από τις ετήσιες προσόδους που αναφέρονται παραπάνω. Τα ομόλογα αυτά θα φέρουν τον τίτλο «Ομόλογα Εκκαθάρισης» και θα έχουν τη μορφή και τις ονομαστικές αξίες που θα καθορίσει το Συμβούλιο του Χρέους.

Τα Ομόλογα Εκκαθάρισης θα απαλλάσσονται από κάθε φόρο και τέλος, υφιστάμενο ή μελλοντικό, στην Τουρκία.

ΑΡΘΡΟ 6

Τα Ομόλογα Εκκαθάρισης θα παραδοθούν από το Συμβούλιο του Χρέους στις Κυβερνήσεις των Συμμάχων ή στην αρχή που ενδεχομένως οριστεί από αυτές, ώστε τα ομόλογα να διανεμηθούν στους δικαιούχους.

ΑΡΘΡΟ 7

Το Συμβούλιο του Χρέους θα αναλάβει την εξυπηρέτηση των τόκων και του κεφαλαίου απόσβεσης των Ομολόγων Εκκαθάρισης. Τα ομόλογα που πρόκειται να αποσβεστούν θα κληρώνονται σύμφωνα με πίνακα που θα καταρτίσει το Συμβούλιο του Χρέους.

Οι δαπάνες που συνδέονται με την έκδοση και την εξυπηρέτηση των Ομολόγων Εκκαθάρισης θα βαρύνουν την Τουρκική Κυβέρνηση και θα καλύπτονται από τα έσοδα που έχουν εκχωρηθεί υπέρ των ομολόγων αυτών. Τα ομόλογα αυτά θα αποτελούν πρώτη επιβάρυνση επί των εν λόγω εσόδων.

ΑΡΘΡΟ 8

Η Τουρκική Κυβέρνηση δικαιούται ανά πάσα στιγμή να εξοφλήσει στην ονομαστική τους αξία το σύνολο ή μέρος των εκκρεμών ομολόγων. Η Τουρκική Κυβέρνηση δικαιούται επίσης να αγοράσει ομόλογα από τους κατόχους τους, υπό όρους που θα συμφωνηθούν μεταξύ των κατόχων και της Τουρκικής Κυβέρνησης. Τα ομόλογα που θα αγοραστούν θα υποβληθούν στο Συμβούλιο του Χρέους προς ακύρωση και οι ετήσιες πρόσοδοι που καταβάλλονται από την Τουρκική Κυβέρνηση θα μειωθούν αναλογικά.

ΕΝΟΤΗΤΑ ΙΙΙ – Διάφορες Διατάξεις

ΑΡΘΡΟ 1

Τα κράτη υπέρ των οποίων αποσπάται εδαφική περιοχή από την Τουρκία αποκτούν άνευ καταβολής τιμήματος κάθε περιουσία και κτήμα που βρίσκεται εντός αυτής και ανήκει ή είναι καταχωρημένο στο όνομα της Τουρκικής Αυτοκρατορίας ή της Αυλής.

ΑΡΘΡΟ 2

Οι δικαιούχοι οθωμανικών πολιτικών και στρατιωτικών συντάξεων που αποκτούν, βάσει της παρούσας Συνθήκης, την υπηκοότητα κράτους άλλου από την Τουρκία, δεν έχουν καμία αξίωση κατά της Τουρκικής Κυβέρνησης όσον αφορά τις συντάξεις τους.

[671]

ΑΡΘΡΟ 3

Η Τουρκία αναγνωρίζει τη μεταβίβαση προς τις Συμμαχικές Δυνάμεις κάθε αξίωσης για καταβολή ή επιστροφή ποσών που ενδέχεται να έχουν η Γερμανία, η Αυστρία, η Βουλγαρία ή η Ουγγαρία κατά της Τουρκίας, σύμφωνα με το άρθρο 261 της Συνθήκης Ειρήνης που συνήφθη στις Βερσαλλίες στις 28 Ιουνίου 1919 με τη Γερμανία, καθώς και με τα αντίστοιχα άρθρα των Συνθηκών Ειρήνης με την Αυστρία, τη Βουλγαρία και την Ουγγαρία.

Οι Συμμαχικές Δυνάμεις συμφωνούν να μην απαιτήσουν από την Τουρκία οποιαδήποτε καταβολή σχετική με τις αξιώσεις που μεταβιβάστηκαν. Οι αξιώσεις που έχει η Τουρκία κατά της Γερμανίας, της Αυστρίας, της Βουλγαρίας και της Ουγγαρίας μεταβιβάζονται επίσης στις Συμμαχικές Δυνάμεις.

ΑΡΘΡΟ 4

Η Τουρκική Κυβέρνηση, σε συμφωνία με τις Συμμαχικές Δυνάμεις, απαλλάσσει τη Γερμανική

Κυβέρνηση από την υποχρέωση που ανέλαβε κατά τη διάρκεια του πολέμου να αποδέχεται τραπεζογραμμάτια της Τουρκικής Κυβέρνησης σε καθορισμένη ισοτιμία ως μέσο πληρωμής για αγαθά που επρόκειτο να εισαχθούν στην Τουρκία από τη Γερμανία μετά τον πόλεμο.

ΑΡΘΡΟ 5

Τα ποσά χρυσού που μεταβιβάστηκαν από τη Γερμανία και την Αυστρία σύμφωνα με το άρθρο 259 (παρ. 1) της Συνθήκης με τη Γερμανία και το άρθρο 210 (παρ. 1) της Συνθήκης με την Αυστρία θα παραδοθούν στην Τουρκία, υπό τον όρο ότι θα χρησιμοποιηθούν ως πρόσθετη εγγύηση για την καταβολή των πέντε πρώτων ετήσιων προσόδων που οφείλονται σύμφωνα με το άρθρο 3 (Ενότητα II) του παρόντος μέρους και υπό τις ακόλουθες προϋποθέσεις.

Αν οι ετήσιες αυτές πρόσοδοι καταβληθούν κατά την ημερομηνία λήξης τους και αμέσως μετά από αυτήν, σε ποσό χρυσού ισοδύναμο με το ποσό που καταβλήθηκε από την Τουρκική Κυβέρνηση θα τεθεί στη διάθεση της εν λόγω Κυβέρνησης. Μετά την καταβολή της πέμπτης ετήσιας προσόδου, η Τουρκική Κυβέρνηση θα λάβει το υπόλοιπο των ποσών χρυσού που αναφέρονται στην προηγούμενη παράγραφο.

Αν για οποιονδήποτε λόγο οι ετήσιες πρόσοδοι που οφείλει η Τουρκία προς τις Συμμαχικές Δυνάμεις δεν καταβληθούν κατά την ημερομηνία λήξης τους ή καταβληθούν μόνο εν μέρει, τα προαναφερθέντα ποσά χρυσού θα χρησιμοποιηθούν αμέσως για την κάλυψη του συνόλου των ετήσιων προσόδων.

Το Συμβούλιο Διοίκησης του Οθωμανικού Δημοσίου Χρέους απαλλάσσεται από κάθε υποχρέωση καταβολής ποσών που του επιβλήθηκαν βάσει της Σύμβασης της 20ής Ιουνίου 1331¹²⁴ (3ης Ιουλίου 1915), σχετικά με το χαρτονόμισμα της πρώτης έκδοσης της Τουρκικής Κυβέρνησης ή βάσει των λέξεων που είναι αναγεγραμμένες στο πίσω μέρος των ομολόγων, με την Τουρκική Κυβέρνηση να παραμένει υπεύθυνη έναντι των κατόχων των εν λόγω ομολόγων.

Γενικές Διατάξεις

(Κείμενο συνταχθέν από τους Βρετανούς, Γάλλους και Ιταλούς
Αντιπροσώπους στην Υποεπιτροπή Οικονομικών)

25 Ιανουαρίου 1923

Η Τουρκική Κυβέρνηση επιβεβαιώνει την ισχύ και θα εξασφαλίσει την εκτέλεση όλων των συμβάσεων και διακανονισμών που συνήφθησαν πριν

[672]

από την 1η Νοεμβρίου 1922 μεταξύ, αφενός, της Κυβέρνησης της πρώην Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και, αφετέρου, του Συμβουλίου Διοίκησης του Οθωμανικού Δημοσίου Χρέους, υπηκόων των Συμμαχικών Δυνάμεων και των τουρκικών εταιρειών στις οποίες οι εν λόγω υπήκοοι κατέχουν πλειοψηφικό συμφέρον. Ειδικότερα, η διάταξη αυτή εφαρμόζεται σε συμβάσεις και διακανονισμούς που σχετίζονται με τις προκαταβολές προς την Κυβέρνηση της πρώην Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, με τη διανομή των εσόδων από την εν λόγω Κυβέρνηση και με την εξυπηρέτηση του Οθωμανικού Δημοσίου Χρέους.

Η Τουρκική Κυβέρνηση αναγνωρίζει την ισχύ όλων των μέτρων που ελήφθησαν κατά την περίοδο της στρατιωτικής κατοχής από τις Συμμαχικές Δυνάμεις, είτε από τους Υψηλά Συμμαχικούς Επιτρόπους, είτε από τις ναυτικές και στρατιωτικές αρχές των Συμμάχων, είτε από πρόσωπα ή επιτροπές που ενεργούσαν εξ ονόματός τους, αναφορικά με τη δημόσια διοίκηση, την περιουσία, τα δικαιώματα ή τα συμφέροντα των Συμμάχων ή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, καθώς και κάθε δαπάνη ή εκταμίευση που πραγματοποιήθηκε κατόπιν εντολής τους.

124. 1331 είναι το έτος κατά Hijri (μουσουλμανικό ημερολόγιο).

*Υπόμνημα σχετικά με τις ελληνικές καταστροφές στη Μικρά Ασία
Υποβλήθηκε από την Τουρκική Αντιπροσωπεία*

Κύριε Πρόεδρε,

Λωζάννη, 20 Ιανουαρίου 1923

Έχω την τιμή να σας διαβιβάσω το παρόν υπόμνημα σχετικά με τις ελληνικές καταστροφές στη Μικρά Ασία, συνοδευόμενο από τέσσερις πίνακες στατιστικών στοιχείων.

Τα εν λόγω στατιστικά αποδεικνύουν την απόλυτη δικαιοσύνη και τη μεγάλη μετριοπάθεια της αξιώσής μας, η οποία ανέρχεται στο ποσό των 1.341.639.505 τουρκικών λιρών για τις ζημιές που μας προκάλεσε η Ελλάδα.

Κατά συνέπεια, δικαιούμαι να απαιτήσω την πλήρη καταβολή των ποσών που διεκδικούνται για τις προαναφερθείσες καταστροφές.

Σας παρακαλώ, κύριε Πρόεδρε, να δεχθείτε την έκφραση της εξαιρετικής μου εκτίμησης.

Ismet

Προς την Εξοχήτητά του κ. Barrère,

Πρόεδρο της Γαλλικής Αντιπροσωπείας και

της Τρίτης Επιτροπής της Διάσκεψης της Λωζάννης

Υπόμνημα

Λωζάννη, Ιανουάριος 1923

Οι περιοχές της Μικράς Ασίας που καταλήφθηκαν και καταστράφηκαν από τις ελληνικές δυνάμεις περιλαμβάνουν το κεντρικό σαντζάκι της Σμύρνης, τα σαντζάκια του Saruhan, του Αϊδινίου, του Denizli, το κεντρικό σαντζάκι της Προύσας, τα σαντζάκια του Ertogul, του Ismid, του Eskishehr, του Karasu, του Afium-Karahissar, της Κιουτάχειας, των Δαρδανελίων, καθώς και τον καζά του Haimana που υπάγεται στο βιλαέτι της Άγκυρας, και ορισμένα τμήματα του σαντζακιού του Mughla.

[673]

Η έκταση της εν λόγω εκτεταμένης περιοχής ανέρχεται περίπου σε 135.000 τετραγωνικά χιλιόμετρα, δηλαδή περισσότερο από τριπλάσια της έκτασης της Ελβετίας και περίπου το ένα τέταρτο της έκτασης της Γαλλίας.

Το 1914, ο πληθυσμός της περιοχής αυτής ανερχόταν σε 3.207.000 Μουσουλμάνους, 532.600 Έλληνες, 179.900 Αρμένιους και 51.000 Εβραίους, δηλαδή συνολικά 3.970.100 άτομα από τους 15.000.000 κατοίκους ολόκληρης της Ανατολίας.

Επί του παρόντος, ο πληθυσμός των ερειπωμένων επαρχιών δεν υπερβαίνει τα 2.000.000, καθώς οι Έλληνες και οι Αρμένιοι αποχώρησαν μαζί με τα ελληνικά στρατεύματα, ενώ περίπου 1.500.000 Μουσουλμάνοι έχουν εξαφανιστεί ως αποτέλεσμα σφαγών και αναγκαστικής μεταναστεύσης. Ο εβραϊκός πληθυσμός της περιοχής παραμένει περίπου σταθερός.

Από οικονομικής άποψης, οι ερειπωμένες περιφέρειες ήταν, πριν από τις καταστροφές που τις ερήμωσαν, οι πλουσιότερες της Ανατολίας και κατείχαν το μεγαλύτερο μέρος, ήτοι 54%, του σιδηροδρομικού δικτύου της χώρας (1.812 χιλιόμετρα από το σύνολο των 3.350 χιλιομέτρων, συμπεριλαμβανομένου του τμήματος της Σιδηροδρομικής Γραμμής Βαγδάτης έως τη Nisibin).

Παραθέτουμε στη συνέχεια τις τιμές που είχαν επιτευχθεί το 1912 από ορισμένους βασικούς φόρους στις κατεστραμμένες περιοχές και στην υπόλοιπη Ανατολία, προκειμένου να καταδειχθεί σαφώς η οικονομική σημασία των προαναφερθεισών περιοχών.

Κατηγορία Φόρου	Κατεστραμμένες Περιοχές (€Τ)	Υπόλοιπη Ανατολία (€Τ)
Φόρος επί ακινήτων	662.000	768.000
Φόρος Agnam (καμήλες και μικρότερα ζώα)	326.500	840.000
Φόρος εμπορίου	71.800	92.500
Σύνολο άμεσων φόρων (χωρίς τελωνεία)	3.757.000	5.916.000

Έτσι, οι κατεστραμμένες περιοχές, οι οποίες σε έκταση αποτελούν μόνο το 16,5% της Ανατολίας, περιλάμβαναν το 26% του συνολικού πληθυσμού της, το 54% του σιδηροδρομικού δικτύου και κατέβαλαν, από το σύνολο της Ανατολίας, το 47% του φόρου επί ακινήτων, το 28% του φόρου επί των ζώων, το 44% του φόρου εμπορίου και το 30% των φόρων που εισπράχθηκαν άμεσα από το Δημόσιο.

Όπως γίνεται φανερό, οι ελληνικές καταστροφές, ενώ κατέστρεψαν πλήρως τις πλουσιότερες και ευημερούσες περιφέρειες και απογύμνωσαν από πληθυσμό τις πιο πυκνοκατοικημένες περιοχές της Ανατολίας, προκάλεσαν πολύ σοβαρές ζημιές στην Τουρκία· σήμερα, οι εν λόγω κατεστραμμένες περιοχές, από τις οποίες το Κράτος αντλούσε το μεγαλύτερο μέρος των εσόδων του, έχουν καταστεί βαρύ φορτίο για το Τουρκικό Δημόσιο Ταμείο, ενώ οι κάτοικοί τους που επέζησαν από τις συμφορές των τελευταίων ετών έχουν περιέλθει σε κατάσταση φρικτής εξαθλίωσης.

Η Τουρκία, λαμβάνοντας υπόψη όλες αυτές τις παραμέτρους, δεν μπορεί σε καμία περίπτωση

[674]

να παραιτηθεί από την αξίωσή της για αποζημίωση λόγω των καταστροφών που προκλήθηκαν στη Μικρά Ασία.

Έχοντας επίγνωση του δίκαιου χαρακτήρα της αξίωσής τους, η Τουρκική Αντιπροσωπεία είναι πεπεισμένη ότι οι αντιπροσωπείες των Συμμαχικών Δυνάμεων θα αναγνωρίσουν την απόλυτη νομιμότητα του αιτήματος που έχουν την τιμή να διατυπώσουν και λαμβάνουν την ελευθερία να περιγράψουν, ως ακολούθως, τα στοιχεία των ελληνικών καταστροφών, τα οποία συνοψίζονται στους τέσσερις συνημμένους πίνακες στατιστικών.

Ο Πίνακας υπ' αριθ. I περιλαμβάνει τα ονόματα των πόλεων που καταστράφηκαν είτε ολοσχερώς είτε σε μεγάλο βαθμό, καθώς και τον αριθμό και την αξία των κτηρίων που καταστράφηκαν σε κάθε μία. Περιλαμβάνει, πέραν της Σμύρνης, τα ονόματα είκοσι έξι πόλεων, οι περισσότερες εκ των οποίων καταστράφηκαν ολοσχερώς.

Ο Πίνακας υπ' αριθ. II περιλαμβάνει κατάλογο των ακινήτων που καταστράφηκαν σε κάθε ένα από τα κατεχόμενα σαντζάκια, καθώς και τη συνολική αξία των κατεστραμμένων περιουσιών. Ο πίνακας αυτός περιλαμβάνει τόσο την καταστροφή ακινήτων στην ύπαιθρο όσο και σε πόλεις που, έχοντας υποστεί συγκριτικά μικρότερες ζημιές, δεν περιλαμβάνονται στον Πίνακα I.

Θρησκευτικά και εκπαιδευτικά κτίρια, όπως τεμένη, κολλέγια, μαυσωλεία, σχολεία, καθώς και εργοστάσια και εργαστήρια που καταστράφηκαν σε κάθε πόλη και σαντζάκι, δεν αναφέρονται υπό ιδιαίτερη επικεφαλίδα στους Πίνακες I και II, ώστε να μην επιβαρυνθούν υπέρμετρα. Ο συνολικός αριθμός τους ανέρχεται σε 3.593 τεμένη, κολλέγια και σχολεία, και σε 710 εργοστάσια, εργοστάσια, αλευρόμυλους κ.τ.λ.

Από την άποψη της απώλειας έργων τέχνης, η πόλη της Προύσας αξίζει ιδιαίτερη μνεία. Είναι πράγματι εξαιρετικά δύσκολο να εκτιμηθεί η συνολική αξία των έργων τέχνης που καταστράφηκαν· οι ζημιές αυτού του είδους δεν περιλαμβάνονται στον Πίνακα I· γι' αυτόν τον λόγο πρέπει να προστεθεί στα στοιχεία που αφορούν την πόλη της Προύσας το ποσό των τουλάχιστον

20.426.000 φράγκων, δηλαδή περίπου £Τ. 3.000.000, το οποίο αποτελεί την εκτίμηση του Γάλλου μηχανικού Raymond Aîné για τις ζημίες που υπέστησαν τα έργα τέχνης στην Προύσα κατά την πρώτη περίοδο της ελληνικής κατοχής.

Ο Πίνακας υπ' αριθ. ΙΙΙ παραθέτει τις απώλειες, κατά σαντζάκι, σε κινητή περιουσία, εμπορεύματα, νομίσματα, κοσμήματα, γεωργικά εργαλεία, μηχανήματα κ.τ.λ., ενώ ο Πίνακας ΙV καταγράφει τον αριθμό και την αξία των ζώων που θανατώθηκαν ή απομακρύνθηκαν, τα οποία κατά κύριο λόγο μεταφέρθηκαν στην Ελλάδα είτε κατά τη διάρκεια της κατοχής είτε κατά την τελική υποχώρηση.

Για να δοθεί μια εικόνα της έκτασης της ζημίας που προκάλεσαν οι Έλληνες στην Ανατολία, αρκεί να αναφερθεί ότι σε μια εκτεταμένη περιοχή όπου η γεωργία και η κτηνοτροφία αποτελούν τις μοναδικές πηγές βιοπορισμού του πληθυσμού, αυτός ο πληθυσμός πλέον στερείται υποζυγίων. Είναι επίσης αδύνατον σήμερα να βρεθεί ούτε μία κότα στις κατεστραμμένες περιοχές.

Στους αριθμούς που παρατίθενται στους πίνακες, πρέπει να προστεθεί η συνολική αξία των καταστροφών που προκλήθηκαν από τον ελληνικό στόλο στις ακτές της Ανατολίας, καθώς και η συνολική ζημία που υπέστη η τουρκική εμπορική ναυτιλία· δηλαδή ένα σύνολο 258.007 συν 600.000, ήτοι £Τ. 858.007,

[675]

καθώς και οι κλοπές και επιτάξεις που πραγματοποιήθηκαν εις βάρος της Οθωμανικής Ερυθράς Ημισελήνου, οι οποίες ανέρχονται σε £Τ. 26.465.

Συνοψίζοντας, οι αποζημιώσεις που διεκδικούμε από την Ελλάδα ανέρχονται σε: —

Κατηγορία Ζημιών	Ποσό (σε £Τ)
Καταστροφή πόλεων και κτισμάτων (Πίνακας Ι)	481.176.332
Καταστροφή ακίνητης περιουσίας στα σαντζάκια και την ύπαιθρο (Πίνακας 2)	177.310.945
Απώλειες κινητής περιουσίας, εμπορευμάτων, νομισμάτων, κοσμημάτων, μηχανημάτων κ.τ.λ. (Πίνακας 3)	567.235.341
Απώλειες ζωικού κεφαλαίου (Πίνακας 4)	112.032.425
Καταστροφές σε τεμένη, μανσωλεία και έργα τέχνης στην Προύσα	3.000.000
Ζημίες από τον ελληνικό στόλο στις ακτές της Ανατολίας και στην τουρκική εμπορική ναυτιλία	858.007
Ζημίες εις βάρος της Οθωμανικής Ερυθράς Ημισελήνου	26.465
Συνολικό ποσό αποζημίωσης που διεκδικείται από την Τουρκία	1.341.639.515

ΠΙΝΑΚΑΣ Ι ΤΟΥ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ (Ζ')

Παρατίθενται τα ονόματα των πόλεων που καταστράφηκαν, καθώς και τον αριθμό και την αξία των καταστραμμένων κτηρίων κάθε είδους, όπως κατοικίες, καταστήματα και αποθήκες, ξενοδοχεία, αποθήκες εμπορευμάτων, θρησκευτικά και εκπαιδευτικά κτήρια, εργοστάσια, εργαστήρια, μύλους κ.τ.λ.

Πόλη	Κατεστραμμένα Κτήρια	Κτήρια πρ. τον Πόλεμο	Αξία Ζημιών (£Τ)
Magnesia	13.638	14.773	73.042.009
Ala Shehr	4.350	4.500	16.311.000
Sahilti	2.000	2.200	9.050.908
Kassaba	6.126	6.326	24.068.530
Gerdes	431	Καταστράφηκε εντελώς	868.000
Aidin	6.243	»	34.437.600
Nazilli	2.121	»	9.647.800
Senhc	1.731	Καταστράφηκε μεγ. μέρος	7.434.900
Mihalitch	1.965	Καταστράφηκε τελείως	6.591.000
Bazar Keui	408	»	820.000
Bilejik	2.245	»	1.136.000
Setuynd	948	»	2.940.000
Yeni-Shehr	1.187	Μισοκατεστραμμένο	5.136.000
Boz-Euyuk	748	Τελείως κατεστραμμένο	1.126.000
Bazarjik	644	»	1.995.000
Nicaea	615	648	1.467.400
Kara-Murscl	830	847	9.106.500 ¹²⁵
Yalova	232	286	772.960
Eski-Shehr	1.867	Μερικώς κατεστραμμένο	28.860.061
Mihalijik	905	Τελείως κατεστραμμένο	3.364.750
Ushak	1.977	Σε μεγάλος μέρος κατ/νο	15.498.610
Kedos	694	Τελείως κατ/νο	1.815.700
Chivril	405	»	1.539.800
Takmak	307	»	897.000
Panderma	1.305	Σε μεγάλο μέρος κατ/νη	49.122.000
Afiun-Kara-Hissar	394	Μερικώς κατ/νο	2.123.495
Σύνολο	54.205	Σύνολο	305.271.214
Σμύρνη ¹²⁶	18.865		175.905.108
Γενικό Σύνολο	73.070		481.176.322

125. Η αξία των καταστραμμένων κτισμάτων στο Kara-Mursel, στο Eski-Shehr και Panderma είναι συγκριτικά υψηλή, διότι οι πόλεις αυτές περιείχαν κτήρια μεγάλης αξίας καθώς και εργοστάσια και μύλους. Στο Eski-Shehr καταστράφηκαν οι πλουσιότερες συνοικίες της πόλης.

126. Σε αντίθεση με τις είκοσι έξι άλλες πόλεις, η Σμύρνη κήκε μετά την είσοδο των τουρκικών στρατευμάτων. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι η πόλη καταλήφθηκε αιφνιδιαστικά, καθώς οι Έλληνες πίστευαν ότι διέθεταν ακόμη χρόνο για να πραγματοποιήσουν την προγραμματισμένη καταστροφή. Παρ' όλα αυτά, η οργάνωση που είχε προετοιμαστεί για αυτόν τον σκοπό τέθηκε σε δράση την επομένη της τουρκικής κατοχής και κατάφερε να καταστρέψει το πλουσιότερο τμήμα της πόλης.

[677]

ΠΙΝΑΚΑΣ II ΤΟΥ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ (Ζ')

Παρουσιάζει τον αριθμό και την αξία των κτισμάτων, τόσο αστικών όσο και αγροτικών, όπως θρησκευτικά και εκπαιδευτικά κτίρια, εργοστάσια, αγροκτήματα, κατοικίες κ.τ.λ., που καταστράφηκαν σε κάθε σαντζάκι, με εξαίρεση τα κτίρια που εμφανίζονται στον Πίνακα I

Σαντζάκι	Κατεστραμμένα Κτίσματα	Αξία Ζημιών (σε £T)
Σμύρνη	13.599	53.562.203
Saruhan	9.084	8.752.261
Aidin	3.326	7.995.633
Denizli	634	786.717
Προύσα	13.668	16.837.000
Ertoghrul	3.235	7.774.000
Ismid	17.728	27.476.597
Eski Shehr	21.711	30.642.110
Karassi	6.385	21.480.495
Afiun-Kara-Hissar	278	354.980
Kutahia	894	1.362.744
Καζάς του Haymana	1.127	286.305
Σύνολο	86.669	177.310.945

ΠΙΝΑΚΑΣ III ΤΟΥ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ (Ζ')

Παρουσιάζει την αξία των απωλειών σε κινητή περιουσία, εμπορεύματα, γεωργικά εργαλεία, μηχανήματα, δημητριακά κ.τ.λ. που μεταφέρθηκαν ή καταστράφηκαν είτε σε πόλεις είτε στην ύπαιθρο, ανά σαντζάκι:

Σαντζάκι	Αξία Απωλειών (σε £T)
Σμύρνη	64.831.731
Saruhan	112.084.244
Aidin	110.784.822
Denizli	1.220.517
Προύσα	36.857.600
Ertoghrul	21.114.032
Ismid	98.234.805
Eski-Shehrp	22.699.038
Karassi	90.369.736
Afiun-Kara-Hissar	1.032.758
Kutahia	5.546.425
Δαρδανέλλια	122.321
Haymana	2.338.312
Σύνολο	567.235.341

ΠΙΝΑΚΑΣ IV ΤΟΥ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ (Ζ')

Παρουσιάζει τις ποσότητες και την αξία των μέσων μεταφοράς που καταστράφηκαν ή αφαιρέθηκαν, καθώς και των ζώων που απομακρύνθηκαν ή θανατώθηκαν

Σαντζάκι	Άλογα	Γαϊδούρια & Μουλάρια	Αγελάδες	Βόδια & Βουβάλια	Κατσίκες	Πρόβατα Καμήλες	Αμάξες &	Καρότσες	Αξία (σε φράγκα)
Σμύρνη	259	40.744	13.962	24.105	32.971	5.464	192.739	156.031	20.441.206
Saruhan	—	24.502	13.710	12.997	20.254	1.988	44.034	86.187	11.073.703
Aidin	—	7.126	4.830	7.543	11.115	30	25.471	29.581	4.278.755
Denizli	—	1.832	3.314	3.061	1.759	38	34.321	28.249	1.764.535
Προύσα	—	3.730	630	38.820	29.058	—	1.251	39.916	6.921.267
Ertoghrl	—	504	258	36.364	27.181	—	403	29.649	6.711.891
Ismid	—	5.702	2.790	28.437	34.113	—	12.100	161.109	9.969.582
Eski-Shehr	—	28.202	15.796	82.347	34.874	748	297.614	1.120.009	37.498.755
Karassi	—	4.862	1.122	4.281	6.973	164	6.066	40.203	2.280.351
Afiun-Kara-Hissar	—	528	954	1.760	2.859	—	4.164	28.260	1.076.710
Kutahia	—	13.222	2.850	17.500	18.618	—	99.922	33.752	7.236.710
Καζάς της Haymana	—	3.086	3.710	7.665	8.955	72	103.254	17.370	2.779.100
Σύνολο	259	134.040	63.926	214.980	228.230	8.504	821.339	1.770.316	112.032.425

* Δεν απέμειναν υποζύγια (ζώα έλξης) στις περιοχές που υπέστησαν καταστροφές.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ (Η) ΤΟΥ ΑΡ. 38

Παρατηρήσεις της Ελληνικής Αντιπροσωπείας επί του Υπομνήματος της Τουρκικής Αντιπροσωπείας σχετικά με τις Ελληνικές Καταστροφές στη Μικρά Ασία

Κύριε Πρόεδρε,

Λωζάννη, 25 Ιανουαρίου 1923

Έχω την τιμή να σας διαβιβάσω, συνημμένα, υπόμνημα που περιέχει τις παρατηρήσεις της ελληνικής Αντιπροσωπείας επί του υπομνήματος της τουρκικής Αντιπροσωπείας, με ημερομηνία 20 Ιανουαρίου, σχετικά με τις αποζημιώσεις που διεκδικεί η Τουρκία από την Ελλάδα για τις ζημιές του πολέμου.

Σας παρακαλώ, κύριε Πρόεδρε, να δεχθείτε την έκφραση της εξαιρετικής μου εκτίμησης.

Ε. Κ. Βενιζέλος

Προς την Εξοχή του κ. Bombard,

Πρέσβη της Γαλλίας,

Πρόεδρο της Τρίτης Επιτροπής της Διάσκεψης της Λωζάννης

Συνημμένο

Παρατηρήσεις επί του Υπομνήματος της τουρκικής αντιπροσωπείας, ημερομηνίας 20 Ιανουαρίου 1923, σχετικά με τις Ζημιές του Πολέμου

Στις 20 Ιανουαρίου, η τουρκική αντιπροσωπεία απηύθυνε επιστολή προς τον Πρόεδρο της Τρίτης Επιτροπής της Διάσκεψης, συνοδευόμενη από υπόμνημα, στο οποίο εξηγεί τους διάφο-

ρους λόγους για τους οποίους η Τουρκία θεωρεί ότι έχει το δικαίωμα να απαιτήσει αποζημιώσεις, και προσδιορίζει το συνολικό ύψος των αξιώσεων της στο ποσό των £Τ. 1.341.639.505.

[679]

Η ελληνική αντιπροσωπεία δεν θεωρεί αναγκαίο να επαναλάβει τους ειρηνικούς και συμβιβαστικούς λόγους που την οδήγησαν να αποδεχθεί την πλήρη εκατέρωθεν εξάλειψη και ακύρωση των αποζημιώσεων που διεκδικούν η Ελλάδα και η Τουρκία, παρόλο που οι ελληνικές αξιώσεις ήταν κατά πολύ μεγαλύτερες από εκείνες που η Τουρκία έχει οποιοδήποτε δικαίωμα να απαιτήσει.

Η ελληνική άποψη έχει ήδη εξηγηθεί επαρκώς ενώπιον της Υποεπιτροπής Οικονομικών Θεμάτων και συνοψίζεται, εξάλλου, στο υπόμνημα που η ελληνική αντιπροσωπεία απηύθυνε στη Διάσκεψη στις 20 Δεκεμβρίου.

Ωστόσο, η ελληνική αντιπροσωπεία θεωρεί αναγκαίο να δώσει έμφαση σε ορισμένα σημεία του τουρκικού υπομνήματος· η ανασκευή αυτών των σημείων αρκεί για να καταρρεύσει ολόκληρο το σαθρό οικοδόμημα των τουρκικών αξιώσεων.

Στον Πίνακα υπ' αριθ. Ι που επισυνάπτεται στο υπόμνημα αυτό, αναφέρεται το ποσό των £Τ. 175.905.108. Το ποσό αυτό αντιπροσωπεύει την αποζημίωση που διεκδικεί η Τουρκία για τα 18.865 κτίρια που καταστράφηκαν από πυρκαγιά στην πόλη της Σμύρνης. Δύσκολα χρειάζεται να τονιστεί η υπερβολή αυτής της αξίωσης. Ακόμη και αν κάθε άλλη απόδειξη επί του θέματος αποτύγχανε, θα φαινόταν ωστόσο τουλάχιστον παράξενο το γεγονός ότι η τουρκική αντιπροσωπεία επιχειρεί να αποδώσει στην Ελλάδα την ευθύνη για μια πυρκαγιά που ξέσπασε την τέταρτη ημέρα μετά την είσοδο του τακτικού τουρκικού στρατού στην πόλη και η οποία κατέστρεψε με αξιοσημείωτη ακρίβεια τις ελληνικές και αρμενικές συνοικίες. Αλλά ακόμη κι αν παραμεριστεί το ζήτημα της ευθύνης και ληφθούν υπόψη μόνο τα πραγματικά γεγονότα, είναι και πάλι αδύνατον να βρεθεί οποιαδήποτε δικαιολογία για την εν λόγω αξίωση. Στην πραγματικότητα, κάθε κινητή ή ακίνητη περιουσία οποιασδήποτε αξίας που υπήρχε στην πυρπολημένη περιοχή της πόλης, ανήκε σε Έλληνες ή Αρμένιους (χωρίς να αναφερθεί η περιουσία που ανήκε σε υπηκόους ξένων κρατών). Τώρα, όλα αυτά τα θύματα, είτε Έλληνες είτε Αρμένιοι, εφόσον δεν χάθηκαν στην ίδια την πυρκαγιά ή στις ταραχές που σημειώθηκαν ταυτόχρονα, έχουν καταφύγει στην Ελλάδα ή αλλού εκτός τουρκικού εδάφους, όπου έχουν τύχει υποδοχής και βοήθειας από την Ελληνική Κυβέρνηση και από τα φιλανθρωπικά ιδρύματα όλων των χριστιανικών χωρών. Ήταν σχεδόν όλοι υπήκοοι της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, στους οποίους η Τουρκία, μέσω των εκπροσώπων της στη Διάσκεψη, αρνείται απολύτως την πρόσβαση στο έδαφός της, παρά τις επανειλημμένες αιτήσεις της ελληνικής αντιπροσωπείας και τις έντονες συστάσεις των άλλων αντιπροσωπειών. Με ποιο κανόνα δικαίου ή ισότητας μπορεί η Τουρκία να διεκδικεί αποζημίωση για ζημιές που προκλήθηκαν στο δικό της έδαφος από πυρκαγιά της οποίας η προέλευση δεν επιδέχεται αμφισβήτηση, και η οποία έπληξε πληθυσμούς με τους οποίους η Τουρκία δεν παύει να διακηρύσσει ότι έχει πλέον διακόψει κάθε σχέση; Επιπλέον, η αξίωση αυτή φαίνεται να στρέφεται κατά του μοναδικού Κράτους που ανέλαβε το βαρύ φορτίο της ανακούφισης της δυστυχίας αυτών των πληθυσμών.

Το τουρκικό υπόμνημα φαίνεται επίσης

[680]

να αποδίδει στην Ελλάδα την ευθύνη για την απογύμνωση του πληθυσμού των τουρκικών εδαφών στην Ανατολία. Μια τέτοια κατηγορία, προερχόμενη από την Τουρκία, είναι πράγματι αξιοσημείωτη. Από το 1914, η Τουρκία δεν έπαψε να λαμβάνει εντός των εδαφών της όλα εκείνα τα γνωστά μέτρα, των οποίων το αποτέλεσμα –και ο σκόπιμος στόχος– ήταν η μείωση του πληθυσμού της κατά 2.000.000 Έλληνες και Αρμένιους. Σε κάθε περίπτωση, θα πρέπει να σημειωθεί ότι τα αριθμητικά στοιχεία που παρατίθενται στο τουρκικό υπόμνημα δεν συμφωνούν με τα πραγματικά δεδομένα. Πριν από τον τελευταίο πόλεμο, ο πληθυσμός των εν λόγω περιοχών

ανερχόταν σε 3.640.000, εκ των οποίων 1.175.000 ήταν Έλληνες και Αρμένιοι. Αυτά τα δύο πληθυσμιακά στοιχεία έχουν πλέον εξαφανιστεί εντελώς ή σχεδόν εντελώς από τις επαρχίες αυτές, και απομένουν οι 2.465.000 μουσουλμάνοι που κατοικούσαν στις περιοχές αυτές πριν από το 1914 – αριθμός ελαφρώς μεγαλύτερος από εκείνον που αναφέρεται στο τουρκικό υπόμνημα ως ο σημερινός συνολικός πληθυσμός της περιοχής. Ωστόσο, φαίνεται εξαιρετικά αμφίβολο ότι η Τουρκική Κυβέρνηση είναι σε θέση, υπό τις παρούσες συνθήκες, να συλλέξει ακριβή στοιχεία για τον πληθυσμό της Ανατολίας, δεδομένων των δυσκολιών που αντιμετώπιζε ακόμη και σε φυσιολογικές εποχές για τη συλλογή τέτοιων δεδομένων. Ακόμη κι αν γίνει δεκτό ότι η εκτίμηση αυτή πλησιάζει την αλήθεια, δεν λείπουν περισσότερα από 400.000 κάτοικοι από την περιοχή. Υπό αυτές τις συνθήκες, γεννάται εύλογα το ερώτημα από πού προκύπτουν οι 1.500.000 μουσουλμάνοι που, σύμφωνα με την τουρκική αντιπροσωπεία, φέρονται να έχουν σφαγιαστεί από τον ελληνικό στρατό. Μετά από αυτό, μοιάζει κάπως περιττό να επιμείνει κανείς στον ουσιαστικά αυθαίρετο χαρακτήρα των ισχυρισμών που περιέχονται στο τουρκικό υπόμνημα.

Από την άλλη πλευρά, το έγγραφο αυτό περιέχει υπαινιγμό για εξαναγκαστικές μετακινήσεις μουσουλμανικών πληθυσμών. Η ελληνική αντιπροσωπεία επιθυμεί να δηλώσει επίσημα ότι σε καμία στιγμή κατά τη διάρκεια της ελληνικής κατοχής της Μικράς Ασίας δεν εκδόθηκε ούτε εφαρμόστηκε οποιοδήποτε μέτρο αυτού του είδους κατά των μουσουλμανικών πληθυσμών. Αν αυτοί, σε ορισμένες περιπτώσεις, αναγκάστηκαν να μετακινηθούν από μία περιοχή σε άλλη, αυτό μπορεί να έγινε μόνο κατόπιν εντολών που έλαβαν από την Κυβέρνηση και τις στρατιωτικές αρχές της Άγκυρας· διότι, όπως η ελληνική αντιπροσωπεία είχε ήδη την τιμή να δηλώσει στο υπόμνημά της 20ής Δεκεμβρίου, ο ελληνικός στρατός, κατά την προέλασή του στην Ανατολία, συναντούσε συνεχώς πόλεις και χωριά που είχαν εγκαταλειφθεί πλήρως και είχαν εκκενωθεί από κάθε κινητή περιουσία. Ο τουρκικός στρατός, πριν από την υποχώρησή του, διέτασσε συστηματικά την εκκένωση της υπαίθρου από τον άμαχο πληθυσμό.

Όσον αφορά την εκτίμηση των ζημιών, την οποία η τουρκική αντιπροσωπεία επιχείρησε χωρίς την παραμικρή μέριμνα για ακρίβεια, μπορεί να επισημανθεί ότι στον Πίνακα Ι, για παράδειγμα, η μέση αξία των κτισμάτων που καταστράφηκαν αναφέρεται ως £Τ. 7.000 ανά κτίριο, δηλαδή περίπου 60.000 φράγκα. Τώρα, για όποιον έχει την ελάχιστη γνώση της πρωτόγονης κατάστασης των περισσότερων πόλεων και χωριών που αναφέρονται στον πίνακα –τα οποία, με ελάχιστες εξαιρέσεις, αποτελούνται από πρόχειρα κατασκευασμένα κτίρια από πλίνθους λάσπης και στερούνται κάθε είδους πολυτέλειας ή άνεσης– αυτή η μέση αξία

[681]

των £Τ. 7.000 ανά κτήριο αποτελεί κραυγαλέα ένδειξη του πόσο υπερβολικοί είναι οι υπολογισμοί της τουρκικής αντιπροσωπείας. Όσον αφορά τα βιομηχανικά κτίρια, είναι γνωστό σε όλους πόσο ασημαντό ρόλο παίζουν στην οικονομική ζωή της περιοχής, της οποίας ο αγροτικός χαρακτήρας είναι πασίγνωστος.

Η τουρκική αντιπροσωπεία αποδίδει στον ελληνικό στρατό όλη την καταστροφή που έχει σημειωθεί στην Ανατολία. Όμως, όπως η ελληνική αντιπροσωπεία έχει ήδη επισημάνει στο υπόμνημά της 20ής Δεκεμβρίου, ένας μεγάλος αριθμός μουσουλμανικών χωριών και περιοχών καταστράφηκε πλήρως από τον κεμαλικό στρατό, είτε επειδή αρνήθηκαν να υπακούσουν στις διαταγές επιστράτευσης από την Άγκυρα, είτε επειδή υποδέχθηκαν τον ελληνικό στρατό κατά την προέλασή του χωρίς να προβάλουν αντίσταση.

Επιπλέον, δεν είναι δύσκολο να αποδειχθεί ότι ο αριθμός των κατεστραμμένων κατοικιών που αναφέρει η Τουρκική Αντιπροσωπεία είναι εντελώς υπερβολικός. Σύμφωνα με τους Πίνακες Ι και ΙΙ του υπομνήματος, τα κτίρια που καταστράφηκαν ανέρχονται σε 160.739. Υπολογίζοντας, βάσει της γενικά αποδεκτής στατιστικής αρχής, πέντε άτομα ανά κατοικία, θα έπρεπε να υπάρχουν στην Ανατολία, αντίστοιχα με τις 160.739 κατοικίες που εξαφανίστηκαν, 803.695 άτομα χωρίς στέγη.

Τώρα, οι εκπρόσωποι της Διεθνούς Επιτροπής του Ερυθρού Σταυρού και του Διεθνούς Ταμείου για τη Σωτηρία των Παιδιών, οι κ.κ. Rodolphe Haccius και Henri Guenod, οι οποίοι στάλθηκαν επί τόπου για να προσφέρουν βοήθεια στους άπορους και αστέγους, εκτίμησαν τον συνολικό αριθμό των πληγέντων σε περίπου 180.000 άτομα (Διεθνής Επιθεώρηση του Ερυθρού Σταυρού, αρ. 47, Νοέμβριος 1922, σ. 970). Αξίζει να σημειωθεί, ως ένδειξη της ακρίβειας αυτού του αριθμού, ότι όλες οι πληροφορίες στις οποίες βασίστηκαν οι υπολογισμοί των εν λόγω αντιπροσώπων προήλθαν από τις τουρκικές αρχές – γεγονός που δηλώνεται στην ίδια την έκθεση και επιβεβαιώνεται περαιτέρω από την ταύτιση των αριθμών που περιέχονται στην προαναφερθείσα έκθεση με εκείνους που δίνονται στο τουρκικό υπόμνημα. Αναμφίβολα θα σημειωθεί ότι η διαφορά μεταξύ του αριθμού των 180.000 που δίνεται από αμερόληπτους παρατηρητές και του αριθμού των 803.695 που προκύπτει από τους υπολογισμούς βάσει των στοιχείων του τουρκικού υπομνήματος είναι υπερβολικά μεγάλη για να δικαιολογηθεί εύκολα.

Θα ήταν ιδιαίτερα διαφωτιστικό να δει κανείς τα αποτελέσματα που θα προέκυπταν αν, υποθέτοντας ότι οι εκτιμήσεις της τουρκικής αντιπροσωπείας είναι ορθές, επιχειρούσε να τις επεκτείνει μέσω της εφαρμογής στατιστικών μεθόδων. Ο συνολικός αριθμός των κτισμάτων που δηλώνονται ως «κατεστραμμένα» στους τουρκικούς πίνακες ανέρχεται σε 160.739· και, υπολογίζοντας κατά μέσο όρο πέντε άτομα ανά κατοικία, αυτά θα πρέπει να στέγαζαν 803.695 ανθρώπους. Επιπλέον, η αξία αυτών των κτισμάτων εκτιμάται σε £Τ. 658.487.267. Δηλαδή, οι κατοικίες των 803.695 κατοίκων της Ανατολίας αντιστοιχούν σε αξία £Τ. 658.487.267· επομένως, οι κατοικίες των 15.000.000 συνολικών κατοίκων της Ανατολίας (σύμφωνα με το τουρκικό υπόμνημα) θα αντιστοιχούσαν, από μόνες τους, σε αξία £Τ. 12.182.000.000, ή περίπου 40 δισεκατομμύρια χρυσά φράγκα. Είναι σαφές

[682]

ότι, αν όλα τα υπόλοιπα στοιχεία του πλούτου αποτιμώνταν με την ίδια κλίμακα –κινητή περιουσία κάθε είδους, ρευστό χρήμα, αξιόγραφα, μέσα επικοινωνίας, υδραυλική ενέργεια, μεταλλεία και, πάνω απ' όλα, η γεωργική γη, η οποία, όπως είναι γνωστό, αποτελεί τον κύριο πλούτο της χώρας– τότε, προκειμένου να υπολογιστεί με τις συνήθεις μεθόδους αυτό που ονομάζεται εθνικός πλούτος της χώρας, θα προέκυπταν φανταστικά νούμερα. Η Ανατολία, με πληθυσμό 15.000.000 κατοίκων, θα διέθετε έτσι εθνικό πλούτο απείρως μεγαλύτερο από εκείνον της Γαλλίας, ο οποίος εκτιμήθηκε το 1914, συμπεριλαμβανομένων όλων των στοιχείων, σε 300 δισεκατομμύρια χρυσά φράγκα· ή από εκείνον της Ιταλίας, ο οποίος το 1912 ανερχόταν σε 85 δισεκατομμύρια χρυσά φράγκα¹²⁷.

Η ελληνική αντιπροσωπεία είναι πεπεισμένη ότι οι παραπάνω παρατηρήσεις αρκούν για να προσφέρουν αδιάσειστη απόδειξη του άδικου και εντελώς φανταστικού χαρακτήρα των αξιώσεων αποζημίωσης που προβάλλει η τουρκική αντιπροσωπεία.

Αρ. 39

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΘΕΜΑΤΩΝ

Πρακτικά της Έκτης Συνεδρίασης, 31 Ιανουαρίου 1923, ώρα 10:30 π.μ., υπό την Προεδρία του κ. Bompard

Βλέπε Πρακτικά της Εικοστής Τέταρτης Συνεδρίασης της Πρώτης Επιτροπής (για Εδαφικά και Στρατιωτικά Θέματα), Αρ. 27, σ. 426.

127. Gaston Jèze – Cours de science des finances et de législation financière française (1922), σσ. 8 και 9.

ΜΕΡΟΣ 4

ΤΜΗΜΑ Ι

**ΣΧΕΔΙΑ ΟΡΩΝ ΕΙΡΗΝΗΣ
ΥΠΟΒΛΗΘΕΝΤΑ ΣΤΗΝ**

ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΕΙΑ ΣΤΗ ΛΩΖΑΝΝΗ

ΤΗΝ 31η ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 1923

ΣΗΜΕΙΩΣΗ — Τα έγγραφα που συντάχθηκαν στη Λωζάννη επρόκειτο να υπογραφούν αποκλειστικά στη γαλλική γλώσσα. Μία αγγλική μετάφραση παρατίθεται παράλληλα με το γαλλικό κείμενο, πλην όμως το γαλλικό αποτελεί το μόνο επίσημο κείμενο.

ΣΧΕΔΙΟ ΤΕΛΙΚΗΣ ΠΡΑΞΗΣ

Οι κυβερνήσεις της Βρετανικής Αυτοκρατορίας, Γαλλίας και Ιταλίας, σε συμφωνία με την Κυβέρνηση της Ιαπωνίας, επιθυμώντας την οριστική αποκατάσταση της ειρήνης στην Ανατολή, και έχοντας προσκαλέσει αφ' ενός την Ελλάδα, τη Ρουμανία, το Σερβο-κροατικό-σλοβενικό Κράτος και τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής και αφ' ετέρου την Τουρκία, θα εξετάσουν από κοινού τις ρυθμίσεις μέσω των οποίων θα μπορούσε να επιτευχθεί ένα αποτέλεσμα εξίσου επιθυμητό από όλα τα έθνη.

Λαμβάνοντας υπόψη περαιτέρω ότι μεταξύ των θεμάτων που θα συζητηθούν από αυτή τη Διάσκεψη, το ζήτημα των Στενών θα πρέπει να εξεταστεί ιδιαιτέρως, η Βουλγαρία και η Ρωσία, ως παράκτιες δυνάμεις της Μαύρης Θάλασσας, θα κληθούν να συμμετάσχουν στις διαπραγματεύσεις και στις αποφάσεις που θα λαμβάνονται.

Και αφού αποφασίσθηκε να επιτραπεί σε τρίτες Δυνάμεις να διατυπώσουν προς τη Διάσκεψη, προφορικά ή εγγράφως, τις απόψεις τους επί θεμάτων που επηρεάζουν άμεσα τα συμφέροντά τους, χωρίς όμως να συμμετέχουν στις συζητήσεις, αναγνωρίζοντας συγχρόνως ότι από τις Δυνάμεις αυτές, εκείνες που πολέμησαν κατά τη διάρκεια του προσφάτου πολέμου στο πλευρό της Βρετανικής Αυτοκρατορίας, της Γαλλίας, της Ιταλίας και της Ιαπωνίας, θα πρέπει να επιτραπεί να συμμετάσχουν στις συζητήσεις επί των οικονομικών και χρηματοπιστωτικών ζητημάτων.

Ως εκ τούτου, οι κάτωθι υπογεγραμμένοι συναντήθηκαν στη Λωζάννη, και ως αποτέλεσμα των συναντήσεων που πραγματοποιήθηκαν μεταξύ της 20ής Νοεμβρίου 1922 και 1923, καταρτίστηκαν τα ακόλουθα κείμενα:

1. Συνθήκη Ειρήνης και συνημμένη Διακήρυξη.
2. Σύμβαση σχετικά με το καθεστώς των Στενών.

[685]

3. Σύμβαση σχετικά με το τα σύνορα της Θράκης.
4. Σύμβαση σχετικά με το καθεστώς που ισχύει για τους αλλοδαπούς στην Τουρκία και Διακήρυξη σχετικά με την απονομή δικαιοσύνης στην Τουρκία.
5. Δήλωση σχετικά με τη συμμετοχή της Αλβανίας στην πληρωμή του οθωμανικού δημόσιου χρέους.
6. Σύμβαση σχετικά με το εμπορικό καθεστώς με την Τουρκία.
7. Δήλωση σχετικά με την αμνηστία.
8. Σύμβαση σχετικά με την ανταλλαγή των ελληνικών και τουρκικών πληθυσμών και συνημμένο πρωτόκολλο.
9. Ελληνοτουρκική Συμφωνία για την αποκατάσταση και ανταλλαγή αιχμαλώτων πολέμου και εγκλωβισμένων πολιτών.

Εις πίστωση των ανωτέρω, οι υπογεγραμμένοι υπέγραψαν και σφράγισαν την παρούσα πράξη.

Συντάχθηκε στη Λωζάννη, την το έτος 1923, σε ένα και μοναδικό αντίτυπο, το οποίο θα κατατεθεί στα αρχεία της κυβέρνησης της γαλλικής δημοκρατίας, και του οποίου επικυρωμένα αντίγραφα θα διαβιβασθούν σε όλες τις δυνάμεις που εκπροσωπήθηκαν στη Διάσκεψη.

.....

(Υπογραφές άνευ αναφοράς στο όνομα της χώρας)

[686]

Αρ. 41

Έγγραφο Αρ. 1 Τελικής Πράξεως

ΣΧΕΔΙΟ ΤΗΣ ΣΥΝΘΗΚΗΣ ΕΙΡΗΝΗΣ

Η Βρετανική Αυτοκρατορία, η Γαλλία, η Ιταλία, η Ιαπωνία, η Ελλάδα, η Ρουμανία και το Σερβο-κροατικό-σλοβενικό κράτος αφενός και η Τουρκία αφετέρου

Όντας ενωμένοι στην επιθυμία να τερματίσουν την εμπόλεμη κατάσταση που υπάρχει στην εγγύς Ανατολή από το 1914:

Αγωνιζόμενοι να εξασφαλίσουν μεταξύ τους τη φιλική αποκατάσταση των κανονικών σχέσεων, οικονομικών και άλλων, οι οποίες είναι απαραίτητες για την αμοιβαία ευημερία των αντίστοιχων λαών τους:¹²⁸

Αποφάσισαν να συνάψουν συνθήκη για το σκοπό αυτό :

Και διόρισαν ως πληρεξουσίους τους :

.....
Οι οποίοι, δεόντως εξουσιοδοτημένοι, έχοντας προσκομίσει τα έγκυρα και νόμιμα έγγραφά τους, συμφώνησαν ως εξής:

ΜΕΡΟΣ Ι

ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΡΗΤΡΕΣ

Άρθρο 1

Από την έναρξη ισχύος της παρούσας Συνθήκης, θα αποκατασταθεί οριστικά η κατάσταση ειρήνης μεταξύ της Βρετανικής Αυτοκρατορίας, της Γαλλίας, της Ιταλίας, της Ιαπωνίας, της Ελλάδας, της Ρουμανίας και του Σερβο-κροατο-σλοβενικού Κράτους από το ένα μέρος και της Τουρκίας από το άλλο μέρος, καθώς και μεταξύ των υπηκόων τους.

Οι επίσημες σχέσεις θα επαναληφθούν και από τις δύο πλευρές και στα αντίστοιχα εδάφη, οι διπλωματικοί και προξενικοί αντιπρόσωποι θα τυγχάνουν, με την επιφύλαξη των ειδικών διατάξεων που θα γίνουν, μεταχείρισης σύμφωνα με τις καθιερωμένες αρχές του διεθνούς δικαίου.

[687]

ΤΜΗΜΑ Ι

(1) ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΡΗΤΡΕΣ

Άρθρο 2

Από τον Εύξεινο Πόντο έως το Αιγαίο. Τα σύνορα της Τουρκίας καθορίζονται ως εξής (βλέπε χάρτη):

(1) Με Βουλγαρία

Από τις εκβολές του ποταμού Rezvaya, ως τη δεξιά όχθη του ποταμού Maritza, το σημείο ενώσεως των τριών συνόρων Τουρκίας, Βουλγαρίας και Ελλάδος:

Τα νότια σύνορα της Βουλγαρίας ως είναι ήδη καθορισμένα.

(2) Με Ελλάδα

Από εκεί ως το σημείο όπου το σύνορο της Συνθήκης της Σόφιας 1915, τέμνει τον ποταμό Maritza πάνω από την Αδριανούπολη:

128. Κατόπιν, προστέθηκε εδώ μια επιπλέον παράγραφος· βλ. σ. 834, παράγραφος 9.

Η αριστερή όχθη του ποταμού Maritza:

Από εκεί προς νοτιοδυτικά κατεύθυνση μέχρι του σημείου όπου αυτό τέμνει τον ποταμό Maritza κάτωθεν της Αδριανούπολης:

Το σύνορο που ορίστηκε από τη Συνθήκη της Σόφιας του 1915, αφήνοντας στην Τουρκία τον σημερινό τερματικό σταθμό της δευτερεύουσας σιδηροδρομικής γραμμής που είχε κατασκευαστεί ειδικά για την εξυπηρέτηση της πόλης της Αδριανούπολης και στην Ελλάδα την πόλη και τον σιδηροδρομικό σταθμό του Kara-agatch:

Από εκεί στο Αιγαίο Πέλαγος: Η αριστερή όχθη του ποταμού Maritza.

Άρθρο 3

Από τη Μεσόγειο έως τα σύνορα της Περσίας, τα σύνορα της Τουρκίας καθορίζονται ως εξής:

(1) *Με τη Συρία:*

Τα σύνορα που καθορίζονται από το άρθρο 8 της γαλλοτουρκικής συμφωνίας της 20ής Οκτωβρίου 1921.

[688]

(2) *Με το Ιράκ:*

Από το σημείο του Τίγρη που αποτελεί το τελικό σημείο των συνόρων που αναφέρονται στην παράγραφο (1) του παρόντος άρθρου:

Μια γραμμή που θα καθοριστεί σύμφωνα με την απόφαση που θα ληφθεί σχετικά από το Συμβούλιο της Κ.τ.Ε.¹²⁹

Άρθρο 4

Τα σύνορα που περιγράφονται από την παρούσα Συνθήκη αποτυπώνονται στους χάρτες που επισυνάπτονται στην παρούσα Συνθήκη. Σε περίπτωση διαφορών μεταξύ του κειμένου και του χάρτη, υπερισχύει το κείμενο.

Άρθρο 5

Θα διοριστούν επιτροπές οριοθέτησης για να εντοπίσουν επί του εδάφους τα σύνορα που ορίζονται στα άρθρα 2 και 3, τα οποία δεν έχουν ακόμη οριοθετηθεί. Οι επιτροπές αυτές θα αποτελούνται από αντιπροσώπους των ενδιαφερομένων κρατών – κάθε Δύναμη θα διορίζει έναν αντιπρόσωπο και ένας πρόεδρος θα επιλέγεται από αυτές μεταξύ των υπηκόων μιας τρίτης Δύναμης.

Θα έχουν την εξουσία, όχι μόνο να καθορίζουν εκείνα τα τμήματα που ορίζονται ως «γραμμή που πρέπει να χαραχθεί επί του εδάφους», αλλά και, εάν η Επιτροπή το κρίνει αναγκαίο, να αναθεωρούν λεπτομερώς τα τμήματα που ορίζονται από διοικητικά όρια ή με άλλο τρόπο. Να προσπαθούν σε κάθε περίπτωση να ακολουθούν όσο το δυνατόν περισσότερο τις περιγραφές που δίνονται στις Συνθήκες, λαμβάνοντας υπόψη, στο μέτρο του δυνατού, τα διοικητικά όρια και τα τοπικά οικονομικά συμφέροντα.

Οι αποφάσεις των επιτροπών λαμβάνονται με πλειοψηφία και είναι δεσμευτικές για τα ενδιαφερόμενα μέρη. Τα έξοδα της επιτροπής οριοθέτησης θα βαρύνουν εξίσου τα ενδιαφερόμενα μέρη.

[689]

Άρθρο 6

Όσον αφορά τα σύνορα που ορίζονται από μια πλωτή οδό, σε αντίθεση με τις όχθες της, οι

129. Η Βρετανική Αντιπροσωπεία προσέφερε, υπό την προϋπόθεση ότι θα διατηρηθεί το υφιστάμενο καθεστώς, να αναβληθεί η παραπομπή στην Κ.τ.Ε. για δώδεκα μήνες, προκειμένου να δοθεί χρόνος για απευθείας διευθέτηση μεταξύ της Τουρκίας και της Μεγάλης Βρετανίας (βλ. σσ. 844 και 851).

φράσεις «πορεία» ή «διάυλος» που χρησιμοποιούνται στις περιγραφές της παρούσας Συνθήκης σημαίνουν, όσον αφορά τους μη πλωτούς ποταμούς, τη μέση γραμμή της πλωτής οδού ή του κύριου κλάδου της, και, όσον αφορά τους πλωτούς ποταμούς, τη μέση γραμμή του κύριου διαύλου της ναυσιπλοΐας. Θα εναπόκειται στις συνοριακές επιτροπές που προβλέπονται από την παρούσα Συνθήκη να διευκρινίσουν αν η συνοριακή γραμμή θα ακολουθεί τυχόν αλλαγές του ρου ή του καναλιού που μπορεί να λάβουν χώρα ή αν θα καθορίζεται οριστικά από τη θέση του ρου ή του καναλιού κατά τη στιγμή που θα τεθεί σε ισχύ η παρούσα Συνθήκη. Ελλείψει αντίθετων διατάξεων στην παρούσα Συνθήκη, τα νησιά και οι βραχονησίδες που βρίσκονται σε απόσταση τριών μιλίων από την ακτή περιλαμβάνονται στα σύνορα του παράκτιου κράτους.

Άρθρο 7

Τα διάφορα ενδιαφερόμενα κράτη αναλαμβάνουν την υποχρέωση να παρέχουν στις επιτροπές όλα τα έγγραφα που είναι απαραίτητα για την αποστολή τους, ιδίως αυθεντικά αντίγραφα των συμφωνιών που καθορίζουν τα υφιστάμενα ή παλαιά σύνορα, όλους τους υπάρχοντες χάρτες μεγάλης κλίμακας, γεωδαιτικά στοιχεία, έρευνες που έχουν ολοκληρωθεί αλλά δεν έχουν δημοσιευθεί, καθώς και πληροφορίες σχετικά με τις μεταβολές των μεθοριακών υδατορεμάτων. Οι χάρτες, τα γεωδαιτικά δεδομένα και οι έρευνες, ακόμη και αν δεν έχουν δημοσιευθεί, που βρίσκονται στην κατοχή των Τουρκικών Αρχών πρέπει να παραδοθούν στην Κωνσταντινούπολη με τη μικρότερη δυνατή καθυστέρηση από την έναρξη ισχύος της παρούσας Συνθήκης στους προέδρους των οικείων επιτροπών.

Τα ενδιαφερόμενα κράτη αναλαμβάνουν επίσης να δώσουν εντολή στις τοπικές

[690]

αρχές να κοινοποιήσουν στην Επιτροπή όλα τα έγγραφα, ιδίως τα σχέδια και τα κτηματολογικά βιβλία και να παράσχουν, κατόπιν αιτήσεως, όλες τις λεπτομέρειες σχετικά με την ιδιοκτησία, τις υφιστάμενες οικονομικές συνθήκες και άλλες αναγκαίες πληροφορίες.

Άρθρο 8

Τα διάφορα ενδιαφερόμενα κράτη αναλαμβάνουν την υποχρέωση να παρέχουν κάθε βοήθεια στις Επιτροπές Μεθορίου, είτε άμεσα είτε μέσω των τοπικών αρχών, σε ό,τι αφορά τις μεταφορές, τη διαμονή, την εργασία, τα υλικά (πινακίδες, συνοριακοί στύλοι) που είναι απαραίτητα για την εκπλήρωση της αποστολής τους. Ειδικότερα, η Τουρκική Κυβέρνηση αναλαμβάνει την υποχρέωση να παράσχει, εάν απαιτηθεί, το αναγκαίο τεχνικό προσωπικό για να βοηθήσει τις Συνοριακές Επιτροπές στην εκπλήρωση των καθηκόντων τους.

Άρθρο 9

Τα διάφορα ενδιαφερόμενα κράτη αναλαμβάνουν την υποχρέωση να διαφυλάξουν τα τριγωνομετρικά σημεία, τα σήματα, τους στύλους ή τα σημεία των συνόρων που έχουν ανεγερθεί από τους Επιτρόπους.

Άρθρο 10

Οι στύλοι θα τοποθετούνται έτσι ώστε να είναι ορατοί μεταξύ τους. Θα αριθμηθούν και η θέση τους και ο αριθμός τους θα σημειωθούν σε χαρτογραφικό έγγραφο.

Άρθρο 11

Τα πρωτόκολλα καθορισμού των συνόρων και οι χάρτες και τα έγγραφα που επισυνάπτονται σε αυτά θα συνταχθούν εις τριπλούν, από τα οποία δύο αντίγραφα θα διαβιβαστούν στις κυβερνήσεις των οριοθετημένων κρατών και το τρίτο στην κυβέρνηση της Γαλλικής Δημοκρατίας, η οποία θα παραδώσει αυθεντικά αντίγραφα στις Δυνάμεις που υπογράφουν την παρούσα Συνθήκη.

[691]

Άρθρο 12

Η απόφαση που ελήφθη στις 13 Φεβρουαρίου 1914 από τη Διάσκεψη του Λονδίνου, δυνάμει των άρθρων 5 της Συνθήκης του Λονδίνου της 17ης-30ης Μαΐου 1913 και 15 της Συνθήκης των Αθηνών της 1ης-14ης Νοεμβρίου 1913, η οποία απόφαση κοινοποιήθηκε στην Ελληνική Κυβέρνηση στις 13 Φεβρουαρίου 1914, σχετικά με την κυριαρχία της Ελλάδας επί των νησιών της Ανατολικής Μεσογείου, εκτός των νήσων Ίμβρου και Τένεδου, και ιδίως των νήσων Λήμνου, Σαμοθράκης, Μυτιλήνης, Χίου, Σάμου και Ικαρίας, επιβεβαιώνεται υπό τους όρους που περιέχονται στην παρούσα Συνθήκη σχετικά με τα νησιά που τίθενται υπό την κυριαρχία της Ιταλίας και αποτελεί αντικείμενο του άρθρου 15. Εκτός εάν η παρούσα Συνθήκη περιέχει αντίθετη διάταξη, τα νησιά που βρίσκονται σε απόσταση μικρότερη των τριών μιλίων από τις Ασιατικές ακτές παραμένουν υπό Τουρκική κυριαρχία.

Άρθρο 13

Με σκοπό τη διασφάλιση της διατήρησης της ειρήνης, η Ελληνική Κυβέρνηση αναλαμβάνει την υποχρέωση να τηρήσει τους ακόλουθους περιορισμούς στα νησιά Μυτιλήνη, Χίο, Σάμο και Ικαρία:

- (1) Καμία ναυτική βάση και καμία οχύρωση δεν θα δημιουργηθεί στα εν λόγω νησιά.
- (2) Θα απαγορευθεί η πτήση ελληνικών στρατιωτικών αεροσκαφών πάνω από το έδαφος των ακτών της Ανατολίας. Αντίστοιχα, η Τουρκική κυβέρνηση θα απαγορεύσει στα στρατιωτικά της αεροσκάφη να πετούν πάνω από τα εν λόγω νησιά.
- (3) Οι Ελληνικές στρατιωτικές δυνάμεις στα εν λόγω νησιά θα περιοριστούν στο κανονικό απόσπασμα που θα κληθεί για στρατιωτική θητεία, το οποίο θα μπορεί να εκπαιδευτεί επί τόπου, καθώς και σε μια δύναμη χωροφυλακής και αστυνομίας ανάλογη με τη δύναμη της χωροφυλακής

[692]

και της αστυνομίας που υπάρχουν στο σύνολο της Ελληνικής επικράτειας.

Άρθρο 14

Τα νησιά Ίμβρος και Τένεδος, που παραμένουν υπό Τουρκική κυριαρχία, θα έχουν ειδική διοικητική οργάνωση που θα αποτελείται από τοπικά στοιχεία και θα παρέχει κάθε εγγύηση για τον ντόπιο μη μουσουλμανικό πληθυσμό, όσον αφορά την τοπική διοίκηση και την προστασία του ατόμου και της περιουσίας. Η διατήρηση της τάξης θα εξασφαλίζεται εκεί από αστυνομική δύναμη που θα προσλαμβάνεται από τον τοπικό πληθυσμό από την τοπική διοίκηση που προβλέπεται παραπάνω και θα τίθεται υπό τις διαταγές της. Οι συμφωνίες που έχουν συναφθεί ή ενδέχεται να συναφθούν μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας σχετικά με την ανταλλαγή του ελληνικού και του τουρκικού πληθυσμού δεν θα εφαρμοστούν στους κατοίκους των νήσων Ίμβρου και Τένεδου.

Άρθρο 15

Stampalia (Αστροπαλιά), Ρόδος, Χάλκη, Scarpanto (Κάρπαθος), Κάσος, Piscopis (Τήλος), Misiros (Νίσυρος), Κάλυμνος, Λέρος, Πάτμος, Λειψοί, Σύμη και Κως, τα οποία τώρα κατέχονται από την Ιταλία και τις νησίδες που εξαρτώνται από αυτά, καθώς επίσης και επί της νήσου Καστελλόριζο (βλ. χάρτη).

Άρθρο 16

Η Τουρκία παραιτείται δια του παρόντος από κάθε δικαίωμα και τίτλο επί ή σε σχέση με όλα τα εδάφη που βρίσκονται εκτός των συνόρων που προβλέπονται στην παρούσα Συνθήκη και τα νησιά εκτός από εκείνες

[693]

επί των οποίων η κυριαρχία της αναγνωρίζεται από την εν λόγω συνθήκη. Η Τουρκία αναγνωρίζει και αποδέχεται τα μέτρα τα οποία έχουν ή θα ληφθούν όσον αφορά την απόδοση, την ανεξαρτησία ή οποιοδήποτε άλλο καθεστώς των εδαφών ή νησιών αυτών.

Άρθρο 17

Η παραίτηση της Τουρκίας από όλα τα δικαιώματα και τους τίτλους επί της Αιγύπτου και επί του Σουδάν θα ισχύσει από τις 5 Νοεμβρίου 1914.

Άρθρο 18

Τα ζητήματα που απορρέουν από την αναγνώριση του κράτους της Αιγύπτου θα διευθετηθούν με συμφωνίες, οι οποίες θα διαπραγματευθούν μεταγενέστερα με τρόπο που θα καθοριστεί αργότερα μεταξύ των ενδιαφερομένων Δυνάμεων. Οι διατάξεις της παρούσας Συνθήκης που αφορούν τα εδάφη που αποσπώνται από την Τουρκία σύμφωνα με την εν λόγω συνθήκη δεν θα έχουν εφαρμογή στην Αίγυπτο.

Άρθρο 19

Η Τουρκία αναγνωρίζει την προσάρτηση της Κύπρου που διακηρύχθηκε από τη Βρετανική Κυβέρνηση στις 5 Νοεμβρίου 1914. Οι Τούρκοι υπήκοοι που έχουν γεννηθεί ή έχουν τη συνήθη διαμονή τους στην Κύπρο θα αποκτήσουν τη βρετανική υπηκοότητα και θα χάσουν την τουρκική τους υπηκοότητα, σύμφωνα με τους όρους που προβλέπονται στο εγχώριο δίκαιο.

Άρθρο 20

Όλα τα δικαιώματα και προνόμια που, σύμφωνα με τη Συνθήκη της Λωζάννης της 18ης Οκτωβρίου 1912, είχαν αφεθεί στον Σουλτάνο της Τουρκίας στη Λιβύη, είναι και παραμένουν οριστικά καταργημένα.

(2) ΕΙΔΙΚΕΣ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ

Άρθρο 21

Τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη συμφωνούν να αναγνωρίσουν και να διακηρύξουν την αρχή της ελευθερίας

[694]

της διέλευσης και της ναυσιπλοΐας, διά θαλάσσης και διά αέρος, σε καιρό ειρήνης και σε καιρό πολέμου, στα Στενά των Δαρδανελίων, στη Θάλασσα του Μαρμαρά και στον Βόσπορο. Η ειδική Σύμβαση της ίδιας ημερομηνίας, σχετικά με το καθεστώς των Στενών, θα έχει την ίδια ισχύ και αποτέλεσμα όσον αφορά τα παρόντα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη, σαν να αποτελούσε η Σύμβαση αυτή μέρος της παρούσας Συνθήκης.

Άρθρο 22

Η ειδική σύμβαση της ίδιας ημερομηνίας σχετικά με το καθεστώς των συνόρων που περιγράφεται στο άρθρο 2 της παρούσας Συνθήκης θα έχει την ίδια ισχύ και αποτέλεσμα όσον αφορά τα σημερινά Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη, σαν να αποτελούσε μέρος της παρούσας Συνθήκης.

Άρθρο 23

Η Τουρκία αναλαμβάνει την υποχρέωση να αναγνωρίσει την πλήρη ισχύ των Συνθηκών Ειρήνης και των συμπληρωματικών Συμβάσεων που έχουν συναφθεί από τις άλλες Συμβαλλόμενες Δυνάμεις με τις Δυνάμεις που πολέμησαν στο πλευρό της Τουρκίας και να αναγνωρίσει τις όποιες ρυθμίσεις έχουν γίνει ή ενδέχεται να γίνουν σχετικά με τα εδάφη της πρώην Γερμανικής Αυτοκρατορίας, της Αυστρίας, της Ουγγαρίας και της Βουλγαρίας και να αναγνωρίσει τα νέα κράτη εντός των συνόρων τους, όπως αυτά καθορίζονται.

Άρθρο 24

Η Τουρκία αναγνωρίζει και αποδέχεται τα σύνορα της Γερμανίας, της Αυστρίας, της Βουλγαρίας, της Ελλάδας, της Ουγγαρίας, της Πολωνίας, της Ρουμανίας, του Σερβο-κροατο-σλοβενικού Κράτους και του Τσεχοσλοβακικού Κράτους, όπως τα σύνορα αυτά έχουν καθοριστεί ή θα καθοριστούν από τις Συνθήκες που αναφέρονται στο άρθρο 23 ή από τυχόν συμπληρωματικές συμβάσεις.

[695]

Άρθρο 25

Καμία εξουσία ή δικαιοδοσία σε πολιτικά, νομοθετικά ή διοικητικά θέματα δεν θα ασκείται εκτός του τουρκικού εδάφους από την Τουρκική κυβέρνηση ή τις τουρκικές αρχές για οποιονδήποτε λόγο επί των υπηκόων εδάφους που τελεί υπό την κυριαρχία ή το προτεκτοράτο των άλλων Δυνάμεων που έχουν υπογράψει την παρούσα Συνθήκη ή επί των υπηκόων εδάφους που έχει αποσπαστεί από την Τουρκία.

Γίνεται κατανοητό ότι η παρούσα Συνθήκη δεν θίγει καθ' οιονδήποτε τρόπο τα πνευματικά προνόμια των θρησκευτικών αρχών των διαφόρων δογμάτων.

Άρθρο 26

Τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη συμφωνούν να καταργήσουν Διομολογήσεις που αφορούν το καθεστώς των αλλοδαπών στην Τουρκία τόσο ως προς τους όρους εισόδου και διαμονής όσο και ως προς τα φορολογικά και δικαστικά ζητήματα. Η ξεχωριστή σύμβαση της ίδιας ημερομηνίας για το θέμα αυτό θα έχει την ίδια ισχύ και αποτέλεσμα όσον αφορά τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη, όπως αν αποτελούσε μέρος της παρούσας Συνθήκης.

Άρθρο 27

Οι υπήκοοι («ressortissants») της γαλλικής ζώνης του Μαρόκου και οι υπήκοοι («ressortissants») της Τύνιδας θα απολαμβάνουν στην Τουρκία την ίδια μεταχείριση από κάθε άποψη με τους λοιπούς Γάλλους υπηκόους («ressortissants»).

Οι υπήκοοι («ressortissants») της Λιβύης θα απολαμβάνουν στην Τουρκία την ίδια μεταχείριση από κάθε άποψη με τους λοιπούς Ιταλούς υπηκόους («ressortissants»).

ΤΜΗΜΑ II

ΙΘΑΓΕΝΕΙΑ

Άρθρο 28

Οι Τούρκοι υπήκοοι που κατοικούν στην επικράτεια που σύμφωνα με τις

[696]

διατάξεις της παρούσας Συνθήκης αποσπάται από την Τουρκία, καθίσταται *ipso facto*, υπό τους όρους που προβλέπονται από την τοπική νομοθεσία, υπήκοοι του κράτους στο οποίο μεταφέρεται το έδαφος αυτό.

Άρθρο 29

Άτομα ηλικίας άνω των δεκαοκτώ ετών, τα οποία χάνουν την τουρκική ιθαγένεια και αποκτούν *ipso facto* νέα ιθαγένεια σύμφωνα με το άρθρο 28, θα έχουν το δικαίωμα εντός περιόδου δύο ετών από την έναρξη ισχύος της παρούσας Συνθήκης να επιλέξουν την τουρκική ιθαγένεια.

Άρθρο 30

Άτομα ηλικίας άνω των δεκαοκτώ ετών, τα οποία διαμένουν συνήθως σε έδαφος που αποσπάται από την Τουρκία, σύμφωνα με την παρούσα Συνθήκη, και διαφέρουν φυλετικά από την πλειοψηφία του πληθυσμού του εδάφους αυτού, δικαιούνται, εντός δύο ετών από την έναρξη

ισχύος της παρούσας Συνθήκης, να επιλέξουν την ιθαγένεια ενός από τα κράτη στα οποία η πλειοψηφία του πληθυσμού ανήκει στην ίδια φυλή με το πρόσωπο που ασκεί το δικαίωμα επιλογής και με τη συγκατάθεση του κράτους αυτού.

Άρθρο 31

Τα πρόσωπα που άσκησαν το δικαίωμα επιλογής σύμφωνα με τις διατάξεις των άρθρων 29 και 30 οφείλουν, εντός των επόμενων δώδεκα μηνών, να μεταφέρουν τον τόπο διαμονής τους στο κράτος το οποίο έχουν επιλέξει.

Θα έχουν το δικαίωμα να διατηρήσουν την ακίνητη περιουσία τους στο έδαφος του άλλου κράτους το οποίο είχαν ως τον τόπο διαμονής τους πριν ασκήσουν το δικαίωμα επιλογής.

Μπορούν να μεταφέρουν μαζί τους την κινητή τους περιουσία κάθε είδους. Κανένας εξαγωγικός ή εισαγωγικός δασμός δεν μπορεί να επιβληθεί σε σχέση με τη μετακίνηση αυτής της περιουσίας.

[697]

Άρθρο 32

Με την επιφύλαξη τυχόν συμφωνιών που ενδέχεται να καταστεί αναγκαίο να συναφθούν μεταξύ των κυβερνήσεων που ασκούν εξουσία στις χώρες αποσπασθείσες από την Τουρκία και των κυβερνήσεων των χωρών που διαμένουν τα ενδιαφερόμενα πρόσωπα, οι Τούρκοι υπήκοοι άνω των δεκαοκτώ ετών, οι οποίοι καταγώνται από εδάφη αποσπασθέντα από την Τουρκία, δυνάμει της παρούσας Συνθήκης και κατά την έναρξη ισχύος αυτής διαμένουν μονίμως στο εξωτερικό, δύνανται να επιλέξουν την ιθαγένεια του εδάφους από το οποίο κατάγονται, εφόσον ανήκουν εκ καταγωγής στη φυλετική πλειονότητα του πληθυσμού του εδάφους αυτού και υπό την επιφύλαξη της συγκατάθεσης της κυβερνήσεως που ασκεί εξουσία εκεί. Το δικαίωμα επιλογής πρέπει να ασκηθεί εντός δύο ετών από την έναρξη ισχύος της παρούσας Συνθήκης.

Άρθρο 33

Τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη αναλαμβάνουν την υποχρέωση να μην θέσουν κανένα εμπόδιο στην άσκηση του δικαιώματος που έχουν οι ενδιαφερόμενοι βάσει της παρούσας Συνθήκης ή βάσει των συνθηκών Ειρήνης που έχουν συναφθεί με τη Γερμανία, την Αυστρία, τη Βουλγαρία ή την Ουγγαρία ή βάσει οποιασδήποτε Συνθήκης που έχει συναφθεί από τις Συμμαχικές Δυνάμεις, ή οποιαδήποτε από αυτές, με τη Ρωσία ή μεταξύ των ίδιων των Συμμαχικών Δυνάμεων, ώστε να έχουν το δικαίωμα να αποκτήσουν οποιαδήποτε άλλη υπηκοότητα που τους παρέχεται ως δυνατότητα.

Άρθρο 34

Για τους σκοπούς των διατάξεων του παρόντος τμήματος, η ιδιότητα της έγγαμης γυναίκας θα διέπεται από την ιδιότητα του συζύγου της και η ιδιότητα των παιδιών κάτω των δεκαοκτώ ετών από την ιδιότητα των γονέων τους.

Άρθρο 35

Οι Εβραίοι άλλης υπηκοότητας πλην της Τουρκικής, οι οποίοι διαμένουν συνήθως στην Παλαιστίνη

698

κατά την στιγμή που τίθεται σε ισχύ η παρούσα Συνθήκη θα έχουν το δικαίωμα να γίνουν πολίτες της Παλαιστίνης με δήλωση σε τέτοια μορφή και υπό τέτοιους όρους που μπορεί να προβλεφθούν από το νόμο.

ΤΜΗΜΑ ΙΙΙ

ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΩΝ

Άρθρο 36

Η Τουρκία αναλαμβάνει την υποχρέωση ότι οι διατάξεις που περιέχονται στα άρθρα 37 έως 43 θα αναγνωριστούν ως θεμελιώδεις νόμοι και ότι κανένας νόμος, κανένας κανονισμός και καμία επίσημη πράξη δεν θα συγκρούεται ή θα παρεμβαίνει με τις διατάξεις αυτές, ούτε θα υπερισχύει κανένας νόμος, κανονισμός και καμία επίσημη πράξη έναντι αυτών.

Άρθρο 37

Η Τουρκική κυβέρνηση αναλαμβάνει να διασφαλίσει πλήρη και ολοκληρωμένη προστασία της ζωής και της ελευθερίας σε όλους τους κατοίκους της Τουρκίας χωρίς διάκριση καταγωγής, εθνικότητας, γλώσσας, φυλής ή θρησκείας.

Όλοι οι κάτοικοι της Τουρκίας δικαιούνται να ασκούν ελεύθερα, δημόσια ή ιδιωτικά, κάθε δόγμα, θρησκεία ή πεποίθηση, η τήρηση της οποίας δεν πρέπει να είναι ασυμβίβαστη με τη δημόσια τάξη και τα χρηστά ήθη.

Οι μη μουσουλμανικές μειονότητες θα απολαύουν πλήρους ελευθερίας μετακίνησης και μετανάστευσης με την επιφύλαξη των μέτρων που εφαρμόζονται, στο σύνολο ή σε μέρος της επικράτειας, σε όλους τους Τούρκους υπηκόους και τα οποία μπορεί να ληφθούν από την Τουρκική κυβέρνηση για την εθνική άμυνα ή για τη διατήρηση της δημόσιας τάξης.

Άρθρο 38

Οι Τούρκοι υπήκοοι που ανήκουν σε μη μουσουλμανικές μειονότητες θα απολαμβάνουν τα ίδια

[699]

αστικά και πολιτικά δικαιώματα με τους μουσουλμάνους. Όλοι οι κάτοικοι της Τουρκίας χωρίς διάκριση θρησκείας θα είναι ίσοι ενώπιον του νόμου. Οι διαφορές θρησκείας, δόγματος ή ομολογίας δεν θα θίγουν κανέναν Τούρκο υπήκοο σε θέματα που σχετίζονται με την απόλαυση των πολιτικών ή αστικών δικαιωμάτων, όπως για παράδειγμα η πρόσβαση σε δημόσιες θέσεις εργασίας, αξιώματα και τιμές ή η άσκηση επαγγελμάτων και βιομηχανιών. Κανένας περιορισμός δεν επιβάλλεται στην ελεύθερη χρήση οποιασδήποτε γλώσσας από οποιονδήποτε Τούρκο υπήκοο στις ιδιωτικές συναναστροφές, στο εμπόριο, στη θρησκεία, στον Τύπο, σε δημοσιεύσεις κάθε είδους ή σε δημόσιες συγκεντρώσεις. Ανεξάρτητα από την ύπαρξη επίσημης γλώσσας, παρέχονται επαρκείς διευκολύνσεις στους Τούρκους υπηκόους μη τουρκικής γλώσσας για την προφορική χρήση της γλώσσας τους ενώπιον των δικαστηρίων.

Άρθρο 39

Οι Τούρκοι υπήκοοι που ανήκουν σε μη μουσουλμανικές μειονότητες απολαμβάνουν την ίδια μεταχείριση και ασφάλεια από νομική και πραγματική άποψη με τους άλλους Τούρκους υπηκόους. Ειδικότερα, έχουν ίσο δικαίωμα να ιδρύουν, να διευθύνουν και να ελέγχουν με δικά τους έξοδα, οποιαδήποτε φιланθρωπικά, θρησκευτικά και κοινωνικά ιδρύματα, οποιαδήποτε σχολεία και άλλα ιδρύματα διδασκαλίας και εκπαίδευσης, με το δικαίωμα να χρησιμοποιούν τη γλώσσα τους και να ασκούν ελεύθερα τη θρησκεία τους σε αυτά.

Άρθρο 40

Όσον αφορά τη δημόσια εκπαίδευση, η Τουρκική Κυβέρνηση θα παρέχει στις πόλεις και τις περιοχές όπου κατοικεί σημαντικό ποσοστό

[700]

μη μουσουλμάνων υπηκόων, κατάλληλες διευκολύνσεις για να διασφαλίσει ότι στα δημοτικά σχολεία η διδασκαλία θα παρέχεται στα παιδιά αυτών των Τούρκων υπηκόων μέσω της ίδιας

τους της γλώσσας. Η διάταξη αυτή δεν εμποδίζει την Τουρκική Κυβέρνηση να καταστήσει υποχρεωτική τη διδασκαλία της τουρκικής γλώσσας στα εν λόγω σχολεία.

Στις πόλεις και τις περιοχές όπου υπάρχει σημαντικό ποσοστό Τούρκων υπηκόων που ανήκουν σε μη μουσουλμανικές μειονότητες, οι μειονότητες αυτές θα έχουν ισότιμο μερίδιο στην ωφέλεια και την εφαρμογή των ποσών που μπορούν να διατεθούν από δημόσια κονδύλια στο πλαίσιο του κρατικού, δημοτικού ή άλλου προϋπολογισμού για εκπαιδευτικούς, θρησκευτικούς ή φιλανθρωπικούς σκοπούς.

Τα εν λόγω ποσά καταβάλλονται στους ειδικευμένους εκπροσώπους των οικείων ιδρυμάτων και οργανισμών.

Άρθρο 41

Η Τουρκική κυβέρνηση αναλαμβάνει την υποχρέωση να λάβει, όσον αφορά τις μη μουσουλμανικές μειονότητες, όσον αφορά το οικογενειακό τους δικαίωμα ή την προσωπική τους κατάσταση, μέτρα που επιτρέπουν τη διευθέτηση των ζητημάτων αυτών σύμφωνα με τα έθιμα των μειονοτήτων αυτών. Τα μέτρα αυτά θα εκπονηθούν από ειδικές επιτροπές αποτελούμενες από εκπροσώπους της Τουρκικής κυβέρνησης και από ισάριθμους εκπροσώπους καθεμιάς από τις ενδιαφερόμενες μειονότητες. Σε περίπτωση διαφωνίας, η Τουρκική Κυβέρνηση και το Συμβούλιο της Κ.τ.Ε. θα ορίσουν με συμφωνία έναν διαιτητή που θα επιλεγεί μεταξύ των Ευρωπαίων νομικών.

Η Τουρκική Κυβέρνηση αναλαμβάνει την υποχρέωση να παράσχει πλήρη προστασία στις εκκλησίες, συναγωγές, νεκροταφεία και άλλα θρησκευτικά ιδρύματα

[701]

των προαναφερόμενων μειονοτήτων. Θα χορηγηθούν διευκολύνσεις και άδειες στα ευσεβή ιδρύματα και στα θρησκευτικά και φιλανθρωπικά ιδρύματα των εν λόγω μειονοτήτων που υπάρχουν σήμερα στην Τουρκία, και η Τουρκική κυβέρνηση δεν θα αρνηθεί, για την ίδρυση νέων θρησκευτικών και φιλανθρωπικών ιδρυμάτων, καμία από τις αναγκαίες διευκολύνσεις που εξασφαλίζονται στα άλλα ιδιωτικά ιδρύματα αυτής της φύσης.

Άρθρο 42

Οι Τούρκοι υπήκοοι, που ανήκουν σε μη μουσουλμανικές μειονότητες, δεν εξαναγκάζονται να εκτελούν πράξεις που συνιστούν παραβίαση της πίστης τους ή των θρησκευτικών τους τελετών και δεν υφίστανται καμία δυσμενή μεταχείριση λόγω της άρνησής τους να παρίστανται στα δικαστήρια ή να εκτελούν οποιαδήποτε νόμιμη εργασία κατά την εβδομαδιαία ημέρα ανάπαυσης. Η διάταξη αυτή, ωστόσο, δεν απαλλάσσει τους εν λόγω Τούρκους υπηκόους από τις υποχρεώσεις που επιβάλλονται σε όλους τους άλλους Τούρκους υπηκόους για τη διατήρηση της δημόσιας τάξης.

Άρθρο 43

Η Τουρκία συμφωνεί ότι, στο μέτρο που τα προηγούμενα άρθρα του παρόντος Τμήματος επηρεάζουν τους μη μουσουλμάνους υπηκόους της Τουρκίας, οι διατάξεις αυτές αποτελούν υποχρεώσεις διεθνούς ενδιαφέροντος και θα τεθούν υπό την εγγύηση της Κ.τ.Ε. Δεν θα τροποποιηθούν χωρίς τη συγκατάθεση της πλειοψηφίας του Συμβουλίου της Κ.τ.Ε. Η Βρετανική Αυτοκρατορία, η Γαλλία, η Ιταλία και η Ιαπωνία συμφωνούν με το παρόν να μην αρνηθούν τη συγκατάθεσή τους σε οποιαδήποτε τροποποίηση των άρθρων αυτών, η οποία θα εγκριθεί με τη δέουσα μορφή από την πλειοψηφία του Συμβουλίου της Κ.τ.Ε.

[702]

Η Τουρκία συμφωνεί ότι κάθε μέλος του Συμβουλίου της Κ.τ.Ε. θα έχει το δικαίωμα να θέσει υπόψη του Συμβουλίου οποιαδήποτε παράβαση ή κίνδυνο παράβασης οποιασδήποτε από τις

υποχρεώσεις αυτές και ότι το Συμβούλιο μπορεί να λάβει τα μέτρα και να δώσει τις οδηγίες που θα κρίνει κατάλληλα και αποτελεσματικά υπό τις περιστάσεις.

Η Τουρκία συμφωνεί περαιτέρω ότι κάθε διαφορά γνώμης ως προς νομικά ή πραγματικά ζητήματα που προκύπτει από τα άρθρα αυτά μεταξύ της Τουρκικής Κυβέρνησης και οποιασδήποτε από τις άλλες υπογράφουσες Δυνάμεις ή οποιασδήποτε άλλης Δύναμης, μέλους του Συμβουλίου της Κ.τ.Ε. θα θεωρείται ως διαφορά διεθνούς χαρακτήρα σύμφωνα με το άρθρο 14 του Συμφώνου της Κ.τ.Ε. Η Τουρκική Κυβέρνηση συναινεί ότι κάθε τέτοια διαφορά θα παραπέμπεται, αν το άλλο μέρος της το ζητήσει, στο Μόνιμο Δικαστήριο της Διεθνούς Δικαιοσύνης. Η απόφαση του Μόνιμου Δικαστηρίου θα είναι οριστική και θα έχει την ίδια ισχύ και αποτέλεσμα με την απόφαση του άρθρου 13 του Συμφώνου.

Άρθρο 44

Τα δικαιώματα που παρέχονται από τις διατάξεις του παρόντος τμήματος στις μη μουσουλμανικές μειονότητες της Τουρκίας θα παρέχονται ομοίως από την Ελλάδα στη μουσουλμανική μειονότητα στο έδαφός της.

ΜΕΡΟΣ II

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΡΗΤΡΕΣ

ΤΜΗΜΑ I

ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ ΔΗΜΟΣΙΟ ΧΡΕΟΣ

Άρθρο 45

[703]

Τα κράτη της Βαλκανικής Χερσονήσου, τα νησιά που αναφέρονται στο άρθρο 15 της παρούσας Συνθήκης και τα νεοσύστατα κράτη της Ασίας, υπέρ των οποίων έχει αποσπασθεί έδαφος από την Τουρκία, είτε μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους του 1912-13 ή δυνάμει της παρούσας Συνθήκης, θα συμμετέχουν, υπό τους όρους που προβλέπονται στο παρόν μέρος, στην ετήσια επιβάρυνση για την εξυπηρέτηση του οθωμανικού δημόσιου χρέους, όπως ορίζεται στον πίνακα που επισυνάπτεται στο παρόν μέρος (βλέπε Παράρτημα I), με την επιφύλαξη των διατάξεων του άρθρου 50. Τα κράτη αυτά, εντός τριών μηνών από την ημερομηνία κατά την οποία τους κοινοποιείται σύμφωνα με το άρθρο 51 το μερίδιο της ανωτέρω ετήσιας επιβάρυνσης που τους αναλογεί αντίστοιχα, παρέχουν στο Συμβούλιο του Χρέους επαρκείς εγγυήσεις για την καταβολή του εν λόγω μεριδίου.

Σε περίπτωση μη παροχής των εγγυήσεων αυτών εντός της ανωτέρω προθεσμίας και σε περίπτωση διαφωνίας ως προς την επάρκεια των εγγυήσεων και τον προτεινόμενο τρόπο πληρωμής, κάθε ενδιαφερόμενη Κυβέρνηση και το Συμβούλιο του Χρέους (το οποίο για το σκοπό αυτό εξουσιοδοτείται να ενεργεί εξ ονόματος των κατόχων του Οθωμανικού Δημοσίου Χρέους, όπως αυτό ορίζεται στο Παράρτημα I του παρόντος μέρους) μπορούν να προσφύγουν στο Συμβούλιο της Κ.τ.Ε. Το Συμβούλιο της Κ.τ.Ε. εξουσιοδοτείται να αναθέσει την είσπραξη των εσόδων που διατίθενται ως εγγύηση σε διεθνείς χρηματοπιστωτικούς οργανισμούς που ήδη υπάρχουν στις ενδιαφερόμενες χώρες. Οι αποφάσεις του Συμβουλίου της Κ.τ.Ε. είναι οριστικές. Από τις ημερομηνίες που προβλέπονται στο άρθρο 52 η Τουρκία δεν θα θεωρείται πλέον υπεύθυνη για τα μερίδια που έχουν εκχωρηθεί σε άλλα κράτη.

Σύμφωνα με το τελευταίο εδάφιο του άρθρου 45, το ονομαστικό κεφάλαιο του οθωμανικού δημόσιου χρέους, όπως ορίζεται στο εν λόγω άρθρο, μπορεί, με τη συγκατάθεση των ομολογιούχων,¹³⁰ να κατανεμηθεί μεταξύ των ενδιαφερομένων κρατών, εάν ένα από τα κράτη αυτά το ζητήσει εντός τριών μηνών από την ημερομηνία έναρξης ισχύος της παρούσας Συνθήκης. Η παρούσα κατανομή θα πραγματοποιηθεί με βάση την ίδια αρχή που έχει καθοριστεί για την κατανομή των ετήσιων προσόδων, και με τη δέουσα προσοχή στους όρους των συμβάσεων που αφορούν τα δάνεια ή τις προκαταβολές και στις διατάξεις του παρόντος τμήματος.

Εάν είναι αναγκαίο, μια επιτροπή θα συνεδριάσει στο Παρίσι για να αποφασίσει τον τρόπο με τον οποίο θα πραγματοποιηθεί η κατανομή αυτή. Η Επιτροπή θα αποτελείται από αντιπρόσωπους της Τουρκικής Κυβέρνησης, αντιπροσώπους καθενός από τα προαναφερθέντα Κράτη, τα μέλη του Συμβουλίου του Οθωμανικού Δημοσίου Χρέους και αντιπροσώπους του Οθωμανικού Δημοσίου Χρέους εκτός του Ενιαίου Χρέους και των «Lots Turcs». Η καταβολή των ετήσιων προσόδων δεν θα ανασταλεί συνεπεία των ανωτέρω διατάξεων.

Η Τουρκία οφείλει, εντός της προθεσμίας που ορίζεται στο άρθρο 45, να συμφωνήσει με το Συμβούλιο του Χρέους ώστε, εάν χρειαστεί, να συμπληρωθούν τα παρόντα εκχωρημένα έσοδα με τέτοιο τρόπο που να εξασφαλίζει την πλήρη καταβολή του μερίδου της ετήσιας προσόδου για το οποίο παραμένει υπεύθυνη.

Η κατανομή της ετήσιας επιβάρυνσης που αναφέρεται στο άρθρο 45 πραγματοποιείται με τον ακόλουθο τρόπο:

1. Ετήσιες πρόσοδοι που προκύπτουν από δάνεια πριν από τις 17 Οκτωβρίου 1912,

θα κατανεμηθούν μεταξύ της Τουρκίας και των Βαλκανικών Κρατών, υπέρ των οποίων αποσπάστηκε έδαφος από την Τουρκία μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους του 1912-13, βάσει των εδαφικών αλλαγών που επήλθαν εξαιτίας των συνθηκών που υπεγράφησαν με τη λήξη αυτών των πολέμων ή δυνάμει μεταγενέστερων διεθνών συνθηκών.

2. Το υπόλοιπο των προσόδων για τις οποίες η Τουρκία παραμένει υπόχρεη μετά την πρώτη διανομή/κατανομή, μαζί με τις προσόδους που προκύπτουν από δάνεια που συνήψε η Τουρκία μεταξύ της 17ης Οκτωβρίου 1912 και της 1ης Νοεμβρίου 1914, θα κατανεμηθούν μεταξύ της Τουρκίας, των αναφερόμενων νησιών στο άρθρο 15 της παρούσας Συνθήκης, τα βαλκανικά κράτη και τα νεοσύστατα κράτη στην Ασία υπέρ των οποίων το έδαφος αποσπάται από την Τουρκία δυνάμει της παρούσας Συνθήκης.

Το ποσό της προσόδου που θα καταβάλλεται από κάθε μία από τις ενδιαφερόμενες Κυβερνήσεις θα έχει την ίδια αναλογία προς το ποσό που απαιτείται για τη συνολική εξυπηρέτηση του οθωμανικού δημόσιου χρέους, όπως τα μέσα έσοδα από το μεταβιβαζόμενο έδαφος προς τα μέσα έσοδα ολόκληρης της Τουρκίας κατά τα οικονομικά έτη 1910-11 και 1911-12. Η απόδοση του τελωνειακού πρόσθετου φόρου που επιβλήθηκε το 1907 πρέπει να συμπεριλαμβάνεται σε κάθε περίπτωση.

Διάσταση απόψεων προέκυψε επί του θέματος της κατανομής μεταξύ της Τουρκίας και των κρατών της Βαλκανικής Χερσονήσου και των νησιών που αναφέρονται στο άρθρο 15 της πα-

130. Οι λέξεις «με τη συγκατάθεση των ομολογιούχων» απαλείφθηκαν μεταγενέστερα· βλ. σ. 832, παράγραφος 2.

ρούσας Συνθήκης και των νεοσυσταθέντων κρατών στην Ασία υπέρ των οποίων περιοχή έχει αποσπαστεί από την Τουρκία των πληρωμών για τις οποίες

[706]

η Οθωμανική Αυτοκρατορία είναι ή ήταν υπεύθυνη λόγω των χιλιομετρικών εγγυήσεων που χορηγήθηκαν σε ορισμένους σιδηροδρόμους, αποφασίστηκε να υποβληθεί η διαφορά αυτή στο Μόνιμο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης (βλ. Παράρτημα II) και τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη αναλαμβάνουν την υποχρέωση να αποδεχθούν την απόφαση του δικαστηρίου αυτού. Μέχρι να εκδοθεί η απόφαση αυτή, η καταβολή των προσόδων θα γίνει προσωρινά σύμφωνα με τον πίνακα που επισυνάπτεται στο παρόν τμήμα (βλ. παράρτημα I).

Άρθρο 51

Το Συμβούλιο του Οθωμανικού Δημοσίου Χρέους θα καθορίσει, το αργότερο τρεις μήνες μετά την έναρξη ισχύος της παρούσας Συνθήκης, τα ποσά των προσόδων που πρέπει να καταβληθούν από καθεμία από τις ενδιαφερόμενες κυβερνήσεις και θα κοινοποιήσει τα ποσά αυτά στις κυβερνήσεις αυτές.

Τα ενδιαφερόμενα Κράτη θα έχουν την ευκαιρία να στείλουν στην Κωνσταντινούπολη αντιπροσώπους για να ελέγξουν τους υπολογισμούς με τους οποίους το Συμβούλιο του Οθωμανικού Δημοσίου Χρέους θα καθορίσει το ποσό των προσόδων για τις οποίες τα Κράτη αυτά πρόκειται να ευθύνεται. Το Συμβούλιο του Χρέους θα εκτελεί τα καθήκοντα που προβλέπονται στο άρθρο 134 της Συνθήκης Ειρήνης με τη Βουλγαρία της 27ης Νοεμβρίου 1919.

Οποιοσδήποτε διαφορές προκύψουν σε σχέση με τις διατάξεις του παρόντος άρθρου μεταξύ των ενδιαφερομένων μερών θα παραπέμπονται εντός τριών μηνών από την ημερομηνία της γνωστοποίησης που αναφέρεται στην πρώτη παράγραφο στο Συμβούλιο της Κ.τ.Ε. και θα αποφασίζονται από διαιτητή που θα διορίζεται από το Συμβούλιο. Η παραπομπή αυτή δεν θα καθυστερεί την εκτέλεση του παρόντος άρθρου.

[707]

Άρθρο 52

Οι ανωτέρω προβλεπόμενες πρόσοδοι θα καταβάλλονται, στην περίπτωση των εδαφών που αποσπάστηκαν από την Τουρκία μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους του 1912-13, από την ημερομηνία έναρξης ισχύος των συνθηκών με τις οποίες τα αντίστοιχα εδάφη αποσπάστηκαν από την Τουρκία, και, στην περίπτωση των εδαφών που αποσπάστηκαν δυνάμει της παρούσας Συνθήκης, από την 1η Μαρτίου 1920. Οι πρόσοδοι συνεχίζουν να καταβάλλονται (εκτός από τις περιπτώσεις που προβλέπονται στο άρθρο 55) μέχρι την ημερομηνία κατά την οποία πρέπει να πραγματοποιηθεί η οριστική εκκαθάριση της οφειλής. Μειώνονται, ωστόσο, αναλόγως με την εκκαθάριση των δανείων που συνιστούν το χρέος κατά τις ημερομηνίες κατά τις οποίες τα δάνεια πρέπει να εξοφληθούν σύμφωνα με τις συμβάσεις που αναφέρονται στη στήλη 2 του συνημμένου πίνακα (βλέπε Παράρτημα I). Για αυτό το σκοπό, ωστόσο, τα ομόλογα του Δημοσίου των ετών 1911, 1912 και 1913, που αναφέρονται στον πίνακα αυτό, θεωρούνται ότι εξοφλούνται δέκα έτη αργότερα από τις ημερομηνίες που αναφέρονται στη στήλη 8.

Άρθρο 53

Η Τουρκική Κυβέρνηση θα συνεργαστεί με το Συμβούλιο του Χρέους σχετικά με τα μέτρα που πρέπει να ληφθούν για την κάλυψη τυχόν ελλείψεων στο ποσό που απαιτείται για τις καθυστερημένες πληρωμές των κουπονιών του Οθωμανικού Δημοσίου Χρέους, λαμβάνοντας δεόντως υπόψη τις ρυθμίσεις που πρέπει να γίνουν μεταξύ του Συμβουλίου του Χρέους και των Κυβερνήσεων που αναφέρονται στο άρθρο 45 για την εξόφληση των ετήσιων προσόδων που δεν είχαν καταβληθεί κατά την ημερομηνία έναρξης ισχύος της παρούσας Συνθήκης. Τα ποσά που οφείλονται για τις ετήσιες προσόδους αυτές θα καταβληθούν άτοκα εντός 20 ετών από την έναρξη ισχύος της παρούσας Συνθήκης.

[708]

Άρθρο 54

Η Τουρκική Κυβέρνηση αναγνωρίζει ως οφειλή της προς το Συμβούλιο του Χρέους ένα ποσό ίσο με τις καθυστερούμενες οφειλές από τα έσοδα που επηρεάζουν την εξυπηρέτηση του Οθωμανικού Δημόσιου Χρέους στα εδάφη που παραμένουν τουρκικά, τα οποία έπρεπε να έχουν καταβληθεί, αλλά δεν έχουν καταβληθεί στο Συμβούλιο του Χρέους, εκτός εάν τα εδάφη αυτά βρίσκονται υπό στρατιωτική κατοχή Συμμαχικών Δυνάμεων και για το διάστημα της κατοχής αυτής. Η Τουρκική Κυβέρνηση θα συνεργαστεί με το Συμβούλιο του Χρέους σχετικά με τον τρόπο πληρωμής του ποσού αυτού.

Άρθρο 55

Οποιαδήποτε από τις Κυβερνήσεις οι οποίες σύμφωνα με την παρούσα Συνθήκη πρέπει να συνεισφέρουν στην ετήσια επιβάρυνση για την εξυπηρέτηση του Οθωμανικού Δημοσίου Χρέους μπορεί, μετά από προειδοποίηση έξι μηνών προς το Συμβούλιο του Χρέους, να εξαγοράσει, είτε εν όλω είτε εν μέρει, την υποχρέωση αυτή με την καταβολή ποσού που αντιπροσωπεύει την αξία της συνεισφοράς αυτής ή μέρος αυτής, κεφαλαιοποιημένο με τέτοιο επιτόκιο και με τέτοιους όρους όπως μπορεί να συμφωνηθεί μεταξύ της ενδιαφερόμενης Κυβέρνησης και του Συμβουλίου του Χρέους. Το Συμβούλιο του Χρέους δεν θα έχει την εξουσία να απαιτήσει την εν λόγω εξόφληση.

Άρθρο 56

Το διάταγμα Mouharrem και τα διατάγματα της 14ης Σεπτεμβρίου 1903 και της 24ης Μαΐου/4ης Ιουνίου 1911, που προσαρτήθηκαν σε αυτό, καθώς και τα διατάγματα που αφορούν τις δανειακές συμβάσεις πριν από την 1η Νοεμβρίου 1914, επιβεβαιώνονται.

Η Τουρκική Κυβέρνηση συμφωνεί να εφαρμόσει, στο μέτρο που την αφορά, τις διατάξεις του άρθρου 258 της Συνθήκης Ειρήνης της 28ης Ιουνίου 1919 με τη Γερμανία και των αντίστοιχων άρθρων

[709]

των Συνθηκών Ειρήνης της 10ης Σεπτεμβρίου 1919 με την Αυστρία και της 4ης Ιουνίου 1920 με την Ουγγαρία, σύμφωνα με τις οποίες οι χώρες αυτές παραιτήθηκαν από κάθε δικαίωμα να εκπροσωπούνται ή να συμμετέχουν σε όλες τις οργανώσεις και επιτροπές οικονομικού ή χρηματοπιστωτικού ελέγχου ή διοίκησης στην Τουρκία.

[710-711]

ΠΑΡΤΗΡΗΜΑ Ι

Το Οθωμανικό προπολεμικό Δημόσιο Χρέος πριν από την 1η Νοεμβρίου 1914

1	Δάνειο	Ημερομηνία Σύμβασης	Επτόκιο	Τοκοχρεολυτικό απόθεμα €Τ. Χρυσός	Αρχικό Ονομαστικό Κεφάλαιο €Τ. Χρυσός	Ανεξόφλητο κεφάλαιο την 5η Νοεμβ. 1914 €Τ. Χρυσός	Πρόσδοος (με ενσωμα- τωμένη προμήθεια) €Τ. Χρυσός	7	8	9
Επί της %										
Ενοποιημένο Χρέος Lots turcs Osmanie Tombac Priority 10.000.000 fr (Oriental Railways)		14/9/1903-8-21/6/1906	4	0,464	42.275.772	36.779.840	1.887.375			
		5/1/1870	...	...	15.632.548	10.666.975	270.000			
		18-30/4/1890	4	1,00	4.999.950	2.952.400	249.975		1931	Imperial Ottoman Bank
		26/4-8/5/1893	4	1,00	1.000.000	664.510	50.250		1954	Imperial Ottoman Bank
		1/3/1894	4	0,35	1.760.000	1.567.192	76.751		1957	Όμιλος Deutsche Bank
5 τοις %, 1896 Τελωνεία, 1902 4 %, 1903 (Αλιευτικές δραστηριότητες) Βαγδάτη, Σιράι 1 4%, 1904 4%, 1901-1905		29/2-12/3/1896	5	0,50	3.272.720	2.814.020	130.450		1946	συμπεριλαμβανομένων της Διεθνούς Τράπεζας και δύο Ιταλικών Τραπεζών
		17-29/5/1886-28/9-11/10/1902	4	0,50	8.600.020	7.923.234	387.976		1958	Imperial Ottoman Bank
		3 /1888-21/2/-6/3/1903	4	0,50	2.640.000	2.439.228	119.097		1958	Imperial Ottoman Bank
		29/2-5/3/1903	4	0,087538	2.376.000	2.342.252	97.120		2001	Deutsche bank
		4-17/9/1903	4	0,50	2.750.000	2.594.064	124.059		1960	Imperial Ottoman Bank
		21/11-4/12/1901-6/11/1903-								
		25/4-8/5/1905	4	0,50	5.306.664	4.976.422	239.397		1961	Imperial Ottoman Bank
	Στρατιωτικός εξοπλισμός	4-17/4/1905	4	0,50	2.640.000	2.441.340	119.097		1961	Deutch Bank
	Βαγδάτη Σιράι 2	20/5-2/6/1908	4	0,087538	4.752.000	4.718.120	200.500		2006	Deutch Bank
	Βαγδάτη Σιράι 3	20/5-2/6/1908	4	0,087538	5.236.000	5.221.700	200.500		2010	Deutch Bank
4%, 1908 4%, 1909 Soma-Paderma Hodeida-Sanaa Hodeida, 1911 Τελωνεία, 1911 Άρδευση της πεδιάδας του Ικονίου Προβλήτες, οπλοστάσια, ναυπηγικές κατασκευές, τics %, 1914 Τοις %, 1914 Προκαταβολές της Regie de Tabacs Κρατικά Ομόλογα 5%, 1911 (Αγορά πολεμικών πλοίων)		6-19/9/1908	4	0,50	4.711.124	4.538.908	212.000		1965	Imperial Ottoman Bank
		30/9-13/10/1909	4	1,00	7.000.004	6.550.698	350.864		1950	Imperial Ottoman Bank
		20/11-03/12/1910	4	0,16715	1.712.304	1.700.644	71.532		1992	Imperial Ottoman Bank
		24/2-9/3/1911	4	0,098738	1.000.010	1.000.010	40.988		2006	Bank francaise
		27/10-9/11/1910	4	1,00	7.040.000	6.699.880	352.440		1952	Όμιλος Deutch Bank
		5-18/11/1913	...	...	818.970	818.970	50.006		1932	
		19/11-2/12/1913	5 ^{1/2}	1,50	1.485.000	1.485.000	88.550		1943	
		13-26/4/1914	5	0,50	22.000.000	22.000.000	1.213.055		(1962)	Imperial Ottoman Bank
		4/8/1913	...	...	1.700.000	890.039	110.000		...	
		13/7/1911	5	Κοιμητήριο (μίσθ τιμή 20,00)	1.779.569	931.040	186.208		1916*	National Bank of Turkey
Κρατικά Ομόλογα, Imperial Ottoman Bank 1912 Κρατικά Ομόλογα, Perier & Co, 1913		8-21/11/1912	6	33,333	3.000.008	1.063.664	1.000.003		1915*	Imperial Ottoman Bank
		19/1-1/2/1913	5	20,00	4.400.000	3.300.00	1.100.000		1918*	Perier & CO
	Σύνολο		...	...	159.888.213	139.1000.150	8.998.213		...	

* Βλ. Άρθρο 8

ΕΠΕΞΗΓΗΜΑΤΙΚΗ ΣΗΜΕΙΩΣΗ ΤΟΥ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ Ι

Τα στοιχεία στις στήλες 5, 6 και 7 είναι σε χρυσές £.Τ

Η Τουρκία διαθέτει τώρα χαρτονόμισμα στη θέση του προπολεμικού χρυσού νομίσματος. Με τις τρέχουσες συναλλαγματικές ισοτιμίες, η χάρτινη £Τ δεν αντιπροσωπεύει πλέον την προπολεμική αναλογία χρυσής £Τ προς το νόμισμα στο οποίο είχαν εγγραφεί τα δάνεια και στο οποίο οι τόκοι και οι δόσεις αποπληρωμής πρέπει να καταβληθούν στην Ευρώπη σύμφωνα με τους όρους των δανειακών συμβάσεων. (Βλέπε άρθρο 1 του «Διατάγματος-Παραρτήματος» του Σεπτεμβρίου 1903 και τις δανειακές συμβάσεις, *passim*).

Το γεγονός ότι τα ποσά δίνονται σε χρυσές £.Τ σε αυτές τις στήλες δεν σημαίνει ότι οι προβλέψεις για τα κουπόνια και τα πληρωτέα κεφάλαια πρέπει να γίνουν σε χρυσό, αλλά ότι το ποσό σε λίρες πρέπει να υπολογιστεί σύμφωνα με τη συναλλαγματική ισοτιμία που θα επιτρέψει στον ομολογιούχο να πληρωθεί στο νόμισμα που δικαιούται, και ότι οι υπολογισμοί έχουν γίνει με την υπόθεση ότι ένα ή περισσότερα από τα νομίσματα στα οποία ο ομολογιούχος μπορεί να απαιτήσει πληρωμή βρίσκονται στην ισοτιμία χρυσού.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ

ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ ΠΟΥ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΥΠΟΒΛΗΘΟΥΝ ΣΤΟ ΜΟΝΙΜΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΤΗΣ ΧΑΓΗΣ

Στο άρθρο 45 της συνθήκης με την Τουρκία που υπογράφηκε στη Λωζάννη στις
....., προβλέπεται ότι:

«Τα κράτη της Βαλκανικής Χερσονήσου, τα νησιά που αναφέρονται στο άρθρο 15 της παρούσας Συνθήκης και τα νεοσύστατα κράτη της Ασίας, υπέρ των οποίων το έδαφος

αποσπάστηκε από την Τουρκία είτε μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους του 1912-1913 είτε δυνάμει της παρούσας Συνθήκης, θα συμμετέχουν υπό τους όρους που καθορίζονται στο παρόν μέρος στην ετήσια επιβάρυνση για την εξυπηρέτηση του οθωμανικού δημόσιου χρέους, όπως αυτό ορίζεται στον πίνακα που επισυνάπτεται στο παρόν μέρος (βλ. Παράρτημα Ι), με την επιφύλαξη των διατάξεων του άρθρου 50».

Κατά συνέπεια, αποφασίστηκε να τεθούν στο Μόνιμο Δικαστήριο της Χάγης τα ακόλουθα ερωτήματα:

Πρώτο ερώτημα:

Θα πρέπει να συμπεριληφθεί στον Πίνακα του Οθωμανικού Δημοσίου Χρέους, που πρόκειται να κατανεμηθεί μεταξύ της Τουρκίας και των κρατών της Βαλκανικής Χερσονήσου και των νησιών που αναφέρονται στο άρθρο 15 της Συνθήκης Ειρήνης που υπογράφηκε στη Λωζάννη στις, και των νέων δημιουργηθέντων κρατών της Ασίας υπέρ των οποίων έχουν αποσπαστεί από την Τουρκία οι πληρωμές για τις οποίες η Τουρκική Αυτοκρατορία είναι ή ήταν υπεύθυνη λόγω των χιλιομετρικών εγγυήσεων που δικαιούνται ορισμένοι σιδηρόδρομοι;

Δεύτερο ερώτημα:

Εάν οι πληρωμές που σχετίζονται με τους σιδηροδρόμους που δικαιούνται χιλιομετρικές εγγυήσεις δεν συμπεριληφθούν στο Χρέος που πρόκειται να διανεμηθεί, θα πρέπει να αφαιρεθούν από τον πίνακα του Χρέους που πρόκειται να συμπεριληφθούν οι πληρωμές που σχετίζονται με τους σιδηροδρόμους Βαγδάτης, Soma-Panderma και Hodeida-Sanaa;

ΤΜΗΜΑ II¹³¹

ΑΠΟΖΗΜΙΩΣΗ

Άρθρο 57

Μεταξύ της Τουρκίας και των άλλων συμβαλλομένων Δυνάμεων (πλην της Ελλάδος) οι απαιτήσεις των υπηκόων

[714]

των εν λόγω Δυνάμεων κατά της Τουρκικής Κυβερνήσεως για απώλειες και ζημιές που υπέστησαν μεταξύ της 1ης Αυγούστου 1914 και της ενάρξεως ισχύος της παρούσης Συνθήκης και οι παρόμοιες αξιώσεις των Τούρκων υπηκόων κατά της εν λόγω Κυβερνήσεως θα θεωρηθούν ότι διευθετούνται οριστικά με την καταβολή του υπολοίπου των 15 εκατομμυρίων χρυσών τουρκικών λιρών¹³² που θα καταβάλει η Τουρκική Κυβέρνηση στις προαναφερθείσες Κυβερνήσεις. Η πληρωμή αυτή θα γίνει με τον τρόπο που καθορίζεται στις ακόλουθες διατάξεις.

Η εν λόγω πληρωμή θα αποτελέσει τον οριστικό διακανονισμό όλων των χρηματικών απαιτήσεων της μιας ή της άλλης πλευράς που απορρέουν από γεγονότα που συνέβησαν μεταξύ της 1ης Αυγούστου 1914 και της έναρξης ισχύος της παρούσας Συνθήκης, συμπεριλαμβανομένων των απαιτήσεων που, αν και πρωτίστως μεταξύ υπηκόων, συνεπάγονται τελικά άμεση ή έμμεση πληρωμή από κυβέρνηση σε κυβέρνηση.

Άρθρο 58¹³³

Η Ελλάδα και η Τουρκία παραιτούνται αμοιβαία από κάθε αξίωση πληρωμής για ζημιές που προκλήθηκαν στους υπηκόους τους μεταξύ των ημερομηνιών που αναφέρονται στο άρθρο 57.

Άρθρο 59

Για την εκπλήρωση των υποχρεώσεων που της αναλογούν σύμφωνα με το άρθρο 57, η Τουρκική Κυβέρνηση θα καταβάλει στο Συμβούλιο του Οθωμανικού Δημοσίου Χρέους 37 ετήσιες δόσεις 900.000¹³⁴ τουρκικών λιρών χρυσού που αντιπροσωπεύουν τόκους 5% και κεφαλαιακή αποπληρωμή 1 τοις χιλίοις για το ποσό των 15.000.000 τουρκικών λιρών χρυσού. Η πρώτη ετήσια πρόσοδος θα καταβληθεί την 1η Μαρτίου 1924.

[715]

Άρθρο 60

Η Τουρκική Κυβέρνηση θα εκχωρήσει ανέκκλητα στο Συμβούλιο του Οθωμανικού Δημοσίου Χρέους επαρκή έσοδα για να εξασφαλίσει την καταβολή των προσόδων για τις οποίες είναι υπεύθυνη. Τα έσοδα αυτά θα τα διαχειρίζεται το Συμβούλιο του Χρέους. Τα έσοδα που εκχωρούνται ως εγγύηση πρέπει να γίνονται αποδεκτά από το Συμβούλιο του Χρέους και να έχουν αποδώσει κατά τη διάρκεια καθενός από τα δύο έτη που προηγήθηκαν της εκχώρησής τους ποσό μεγαλύτερο κατά τουλάχιστον 15 τοις εκατό, από τις ετήσιες προσόδους που πρέπει να εγγυηθούν.

Η Τουρκική Κυβέρνηση αναλαμβάνει την υποχρέωση σε περίπτωση που τα έσοδα που ανα-

131. Το τμήμα αυτό θα αναδιαμορφωνόταν πλήρως σύμφωνα με την τελική προσφορά προς την τουρκική αντιπροσωπεία, βάσει της οποίας θα εγκαταλείπονταν οι συμμαχικές αξιώσεις αποζημίωσης· βλ. σ. 832, παράγραφος 3.

132. Στη συνέχεια μειώθηκε σε 12 εκατομμύρια και στη συνέχεια σε μηδέν· βλ. σ. 833, παράγραφος 3.

133. Μεταγενέστερα τροποποιήθηκε κατόπιν τουρκικού αιτήματος· βλ. σ. 833, παράγραφος 4 και για μεταγενέστερες εξελίξεις, σσ. 845, 846, 851 και 852.

134. Στη συνέχεια μειώθηκε σε 720.000 και μετά σε μηδέν· βλ. σ. 833, παράγραφος 3.

φέρονται στην προηγούμενη παράγραφο αποδειχθούν ανεπαρκή για την κάλυψη του ελλείμματος με εκχώρηση νέων εσόδων.

* Τα έσοδα εκχώρησης περιλαμβάνουν τα έσοδα από υφιστάμενες ή μελλοντικές παραχωρήσεις.¹³⁵

* Η Τουρκική Κυβέρνηση θα υποβάλλει στο Συμβούλιο του Χρέους για τη συμβουλή του, πριν από τη δημοσίευση, όλες τις νέες συμβάσεις παραχώρησης ή τις παρατάσεις των υφιστάμενων παραχωρήσεων, είτε υπέρ Τούρκων υπηκόων είτε υπέρ οποιουδήποτε άλλου προσώπου.

* Για να μπορέσει το Συμβούλιο να εκπληρώσει το έργο του με πλήρη γνώση των περιστάσεων, η Τουρκική Κυβέρνηση θα παρέχει όλες τις διευκολύνσεις που μπορεί να επιθυμεί σε οποιοδήποτε πρόσωπο που το Συμβούλιο μπορεί να υποδείξει για να την εκπροσωπήσει ενώπιον των αρμόδιων κυβερνητικών υπηρεσιών.

Άρθρο 61

Το Συμβούλιο του Χρέους θα συνεργαστεί με την Τουρκική Κυβέρνηση για την έκδοση ανώνυμων ομολόγων ονομαστικής αξίας 15 εκατομμυρίων χρυσών τουρκικών λιρών¹³⁶ που θα φέρουν την υπογραφή της Τουρκικής κυβέρνησης, η εξυπηρέτηση των οποίων θα καλύπτεται από τις προαναφερθείσες προσόδους.

[716]

Τα ομόλογα αυτά θα φέρουν τον τίτλο «Ομόλογα εκκαθάρισης» και θα εκδοθούν σύμφωνα με τη μορφή και τις ονομαστικές αξίες που καθορίζει το Συμβούλιο του Χρέους.

Τα ομόλογα εκκαθάρισης θα είναι απαλλαγμένα από κάθε φόρο ή τέλος που έχει θεσπιστεί ή θα θεσπιστεί στην Τουρκία.

Άρθρο 62

Τα Ομόλογα Εκκαθάρισης θα παραδίδονται από το Συμβούλιο του Χρέους στις ενδιαφερόμενες Κυβερνήσεις ή σε τέτοια Αρχή που μπορεί να οριστεί από αυτές, προκειμένου τα ομόλογα να διανεμηθούν στους δικαιούχους.

Άρθρο 63

Το Συμβούλιο του Χρέους αναλαμβάνει την εξυπηρέτηση των τόκων και του κεφαλαίου αποπληρωμής των Ομολόγων Εκκαθάρισης. Τα προς απόσβεση ομόλογα επιλέγονται με κλήρωση σύμφωνα με πίνακα που καταρτίζει το Συμβούλιο Χρέους. Τα έξοδα σε σχέση με την έκδοση και την εξυπηρέτηση των Ομολόγων Εκκαθάρισης βαρύνουν την Τουρκική Κυβέρνηση και καλύπτονται από τα έσοδα που προορίζονται για τα Ομόλογα. Αποτελούν πρώτη επιβάρυνση επί των εσόδων αυτών.

Άρθρο 64

Η Τουρκική Κυβέρνηση δικαιούται οποτεδήποτε να εξοφλήσει στην ονομαστική αξία το σύνολο ή μέρος των ανεξόφλητων Ομολόγων. Η Τουρκική Κυβέρνηση δικαιούται επίσης να αγοράζει ομόλογα από τους κατόχους υπό όρους που θα συμφωνηθούν μεταξύ των εν λόγω κατόχων και της Τουρκικής Κυβέρνησης. Τα ομόλογα που αγοράζονται με τον τρόπο αυτό θα παρουσιάζονται στο Συμβούλιο του Χρέους για ακύρωση και οι ετήσιες δόσεις που καταβάλλει η Τουρκική Κυβέρνηση θα μειώνονται αναλογικά.

135. Εκ των υστέρων καταργήθηκε, όπως αναφέρεται στη σ. 833, παράγραφος 5.

136. Στη συνέχεια μειώθηκαν στα 12 και στη συνέχεια στο μηδέν. Βλ. σ. 833, παράγραφος 3.

[717]

ΤΜΗΜΑ ΙΙΙ

ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΡΗΤΡΕΣ

Άρθρο 65

Τα Κράτη υπέρ των οποίων αποσπάται έδαφος από την Τουρκία αποκτούν χωρίς πληρωμή όλα τα ακίνητα και τις περιουσίες που βρίσκονται εκεί και ανήκουν ή είναι εγγεγραμμένα στο όνομα της Τουρκικής Αυτοκρατορίας ή στα κονδύλια της Αυλής.

Άρθρο 66

Οι δικαιούχοι τουρκικών πολιτικών και στρατιωτικών συντάξεων που αποκτούν δυνάμει της παρούσας Συνθήκης την ιθαγένεια κράτους άλλου από την Τουρκία δεν έχουν καμία αξίωση κατά της Τουρκικής κυβέρνησης όσον αφορά τις συντάξεις τους.

Άρθρο 67

Η Τουρκία αναγνωρίζει τη μεταβίβαση στις Συμμαχικές Δυνάμεις κάθε απαίτησης πληρωμής ή αποπληρωμής που έχουν η Γερμανία, η Αυστρία, η Βουλγαρία ή η Ουγγαρία εναντίον της, σύμφωνα με το άρθρο 261 της Συνθήκης Ειρήνης που συνήφθη στις Βερσαλλίες στις 28 Ιουνίου 1919 με τη Γερμανία και τα αντίστοιχα άρθρα των Συνθηκών Ειρήνης της 10ης Σεπτεμβρίου 1919 με την Αυστρία, της 27ης Νοεμβρίου 1919 με τη Βουλγαρία και της 4ης Ιουνίου 1920 με την Ουγγαρία.

Οι άλλες συμβαλλόμενες δυνάμεις συμφωνούν να μην απαιτήσουν από την Τουρκία οποιαδήποτε πληρωμή σε σχέση με τις απαιτήσεις που μεταβιβάστηκαν με τον τρόπο αυτό. Οι απαιτήσεις της Τουρκίας κατά της Γερμανίας, της Αυστρίας, της Βουλγαρίας και της Ουγγαρίας μεταβιβάζονται επίσης στις προαναφερθείσες συμβαλλόμενες δυνάμεις.

Άρθρο 68

Η Τουρκική Κυβέρνηση, σε συμφωνία με τις άλλες Συμβαλλόμενες Δυνάμεις, απαλλάσσει τη Γερμανική Κυβέρνηση από την υποχρέωση που ανέλαβε

[718]

κατά τη διάρκεια του πολέμου να δέχεται χαρτονομίσματα της Τουρκικής Κυβέρνησης σε καθορισμένη ισοτιμία για την πληρωμή αγαθών που επρόκειτο να εξαχθούν στην Τουρκία από τη Γερμανία μετά τον πόλεμο.

Άρθρο 69¹³⁷

Τα ποσά χρυσού που μεταβιβάστηκαν από τη Γερμανία και την Αυστρία σύμφωνα με το άρθρο 259 (1) της Συνθήκης Ειρήνης της 28ης Ιουνίου 1919 με τη Γερμανία και το άρθρο 210 (1) της Συνθήκης Ειρήνης της 10ης Σεπτεμβρίου 1919 με την Αυστρία θα παραδοθούν στην Τουρκία μόνο υπό τον όρο ότι θα χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά ως πρόσθετη εγγύηση για την καταβολή των πέντε πρώτων προσόδων που οφείλονται σύμφωνα με το *Τμήμα ΙΙ* του παρόντος Μέρους και υπό τους ακόλουθους όρους.

Εάν, οι πρόσοδοι αυτές καταβληθούν κατά την ημερομηνία λήξης τους, ποσό χρυσού ισοδύναμο με το ποσό που κατέβαλε η Τουρκική Κυβέρνηση θα τεθεί αμέσως στη διάθεση της κυβέρνησης αυτής. Μετά την καταβολή της πέμπτης προσόδου η Τουρκική Κυβέρνηση θα λάβει το υπόλοιπο των ποσών χρυσού που αναφέρονται στην προηγούμενη παράγραφο. Εάν για οποιονδήποτε λόγο οι προσόδους που οφείλονται από την Τουρκία προς τις άλλες Συμβαλλόμενες Δυνάμεις δεν καταβληθούν κατά την ημερομηνία λήξης τους ή καταβληθούν μόνο εν μέρει, τα

137. Στη συνέχεια αναθεωρήθηκε σύμφωνα με την τελική προσφορά που έγινε στην Τουρκική Αντιπροσωπεία βλ. σ. 833, παράγραφος 3.

προαναφερθέντα ποσά χρυσού θα χρησιμοποιηθούν αμέσως για να συμπληρωθεί το σύνολο των προσόδων.

Το Συμβούλιο της Διαχείρισεως του Οθωμανικού Δημοσίου Χρέους απαλλάσσεται δια του παρόντος από κάθε υποχρέωση να προβεί σε οποιαδήποτε πληρωμή που του αναλογεί δυνάμει της Σύμβασης της 20ής Ιουνίου 1331 (3ης Ιουλίου 1915), σχετικά με το θέμα του τουρκικού χαρτονομίσματος της πρώτης έκδοσης ή δυνάμει των λέξεων που αναγράφονται στο πίσω μέρος των ομολόγων, η δε Τουρκική Κυβέρνηση παραμένει υπεύθυνη για στους κατόχους των εν λόγω ομολόγων.

[719]

Άρθρο 70

Η Τουρκική Κυβέρνηση επιβεβαιώνει την εγκυρότητα και θα εξασφαλίσει την εκτέλεση όλων των συμβάσεων και διακανονισμών που έχουν συναφθεί πριν από την 1η Νοεμβρίου 1922 μεταξύ της Κυβέρνησης της πρώην Τουρκικής Αυτοκρατορίας, αφενός, και του Συμβουλίου Διαχείρισης του Οθωμανικού Δημοσίου Χρέους, των υπηκόων των άλλων Συμβαλλόμενων Δυνάμεων και των τουρκικών εταιρειών στις οποίες οι εν λόγω υπήκοοι κατέχουν κυρίαρχο μερίδιο και αφετέρου η διάταξη αυτή εφαρμόζεται στις συμβάσεις και τους διακανονισμούς σε σχέση με τις προκαταβολές προς την κυβέρνηση της πρώην Τουρκικής Αυτοκρατορίας, με τη διανομή των εσόδων από την κυβέρνηση αυτή και με την εξυπηρέτηση του οθωμανικού δημόσιου χρέους.

ΜΕΡΟΣ ΙΙΙ

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΡΗΤΡΕΣ

Άρθρο 71

Στο παρόν Μέρος, η έκφραση «*Συμμαχικές Δυνάμεις*» σημαίνει τις Συμβαλλόμενες Δυνάμεις εκτός της Τουρκίας. Ο όρος «*υπήκοοι των Συμμάχων*» περιλαμβάνει φυσικά πρόσωπα, εταιρείες και ενώσεις των Συμβαλλομένων Δυνάμεων, εκτός της Τουρκίας, ή κράτος ή έδαφος που τελεί υπό την προστασία μιας από τις εν λόγω Δυνάμεις. Οι διατάξεις του παρόντος μέρους που αφορούν τους εν λόγω υπηκόους των Συμμάχων εφαρμόζονται εξίσου και σε πρόσωπα που τελούν υπό την προστασία των προαναφερόμενων Δυνάμεων, των οποίων το πιστοποιητικό προστασίας έχει ημερομηνία προγενέστερη της 1ης Αυγούστου 1914, εφόσον κατά τη διάρκεια του πολέμου υπέστησαν ζημιές εξαιτίας της προστασίας που είχαν.

[720]

ΤΜΗΜΑ Ι

ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ, ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΚΑΙ ΣΥΜΦΕΡΟΝΤΑ

Άρθρο 72

Η ιδιοκτησία, τα δικαιώματα και τα συμφέροντα που εξακολουθούν να υφίστανται ή που μπορούν να ταυτοποιηθούν σε έδαφος που ήταν υπό οθωμανική κυριαρχία την 1η Αυγούστου 1914 και που παραμένει υπό τουρκική κυριαρχία κατά την ημερομηνία της παρούσας Συνθήκης, τα οποία ανήκουν σε υπηκόους των Συμμάχων, που δεν ήταν κατά τη διάρκεια του πολέμου Οθωμανοί υπήκοοι, ή σε εταιρείες στις οποίες τα συμφέροντα των Συμμάχων είναι κυρίαρχα, θα αποκατασταθούν αμέσως στους ιδιοκτήτες.

Η ίδια διάταξη θα ισχύει και για την τουρκική περιουσία, τα δικαιώματα και τα συμφέροντα που εξακολουθούν να υπάρχουν ή που μπορούν να ταυτοποιηθούν σε έδαφος υπό την κυριαρχία των Συμμαχικών Δυνάμεων την 1η Αυγούστου 1914. Οι κυβερνήσεις των Υψηλών Συμβαλλομένων Μερών θα λάβουν κάθε μέτρο που έχουν στην εξουσία τους προκειμένου να αποκαταστή-

σουν τον ιδιοκτήτη, μέσω ταχείας διοικητικής διαδικασίας, στην κατοχή της περιουσίας του, ελεύθερης από κάθε επιβάρυνση με την οποία ενδέχεται να είχε επιβαρυνθεί χωρίς τη συναίνεσή του. Θα αποζημιώσουν όλους τους τρίτους που ζημιώθηκαν από την αποκατάσταση.

Για το σκοπό αυτό, όλα τα έκτακτα πολεμικά μέτρα ή μέτρα μεταβίβασης που λήφθηκαν από τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη σε σχέση με εχθρικές περιουσίες, δικαιώματα και συμφέροντα διακόπτονται ή αναστέλλονται αμέσως, όταν η εκκαθάριση δεν έχει ολοκληρωθεί, και οι αξιώσεις των ιδιοκτητών ικανοποιούνται με την άμεση επιστροφή της περιουσίας τους, μόλις αυτή εντοπιστεί. Όλες οι διαφορές σχετικά με την ταυτότητα των διεκδικούμενων αγαθών ή την επιστροφή τους θα υποβάλλονται σε Μεικτό Διαιτητικό Δικαστήριο που θα συσταθεί με το Τμήμα 6 του παρόντος Μέρους.

[721]

Άρθρο 73

Η Τουρκία θα διευκολύνει, τόσο με τα κατάλληλα διοικητικά μέτρα όσο και με την παράδοση όλων των εγγράφων που σχετίζονται με αυτό, την αναζήτηση στο έδαφός της για και την επιστροφή κάθε είδους κινητής περιουσίας, συμπεριλαμβανομένων χρημάτων, πράξεων και τίτλων που αφαιρέθηκαν, κατασχέθηκαν ή δεσμεύτηκαν από τους στρατούς της και από τις διοικήσεις της στα εδάφη των άλλων Συμβαλλόμενων Δυνάμεων οι οποίες βρίσκονται επί του παρόντος σε έδαφος της Τουρκίας ή των συμμάχων της, στις οποίες με Συνθήκες, παραχωρήσεις ή προνόμια οποιουδήποτε είδους, η ανωτέρω ιδιοκτησία μπορεί να έχει μεταβιβαστεί από την Τουρκία.

Η έρευνα και η επιστροφή θα ισχύουν, επίσης, όσον αφορά την περιουσία σε είδος που αναφέρεται ανωτέρω, η οποία μπορεί να έχει καταληφθεί ή κατασχεθεί από τους στρατούς ή διοικήσεις των συμμάχων της Τουρκίας στο έδαφος των άλλων Συμβαλλομένων Δυνάμεων και τα οποία μπορεί να έχουν εκχωρηθεί ή παραχωρηθεί με συνθήκες ή με οποιαδήποτε άλλο τρόπο στην Τουρκία ή στους υπηκόους της. Τα αιτήματα που αφορούν την έρευνα και την επιστροφή υποβάλλονται στην Τουρκική Κυβέρνηση από την ενδιαφερόμενη κυβέρνηση εντός έξι μηνών από την έναρξη ισχύος της παρούσας Συνθήκης.

Άρθρο 74

Η ιδιοκτησία, τα δικαιώματα και τα συμφέροντα που έχουν υποβληθεί σε μέτρα μεταβίβασης ή σε οποιαδήποτε έκτακτα μέτρα από τις αρχές των Υψηλά Συμβαλλομένων Μερών και τα οποία εξακολουθούν να υπάρχουν ή μπορούν να εντοπιστούν, σε έδαφος υπό οθωμανική κυριαρχία κατά την 1η Αυγούστου 1914 και το οποίο αποσπάται από την Τουρκία με την παρούσα Συνθήκη και τα οποία ανήκουν σε υπηκόους των Υψηλά Συμβαλλομένων Μερών, συμπεριλαμβανομένων των πρώην

[722]

Οθωμανών υπηκόων, που αποκτούν *ipso facto* την ιθαγένεια μιας Συμμαχικής Δύναμης ή ενός νέου κράτους σύμφωνα με τις διατάξεις της παρούσας Συνθήκης, θα αποκατασταθούν αμέσως στους ιδιοκτήτες από τις ενδιαφερόμενες Κυβερνήσεις.

Η υποχρέωση αυτή της αποκατάστασης δεν θα ισχύει για την περιουσία, τα δικαιώματα και τα συμφέροντα των Τούρκων υπηκόων που έχουν υποστεί έκτακτα πολεμικά μέτρα ή πολεμικές πράξεις από την Οθωμανική Κυβέρνηση πριν από την 30ή Οκτωβρίου 1918. Οι κυβερνήσεις των Υψηλά Συμβαλλομένων Μερών θα λάβουν κάθε μέτρο που έχουν στην εξουσία τους προκειμένου να αποκαταστήσουν τον ιδιοκτήτη, μέσω ταχείας διοικητικής διαδικασίας, στην κατοχή της περιουσίας του, ελεύθερης από κάθε επιβάρυνση με την οποία ενδέχεται να είχε επιβαρυνθεί χωρίς τη συναίνεσή του.

Για το σκοπό αυτό, όλα τα έκτακτα πολεμικά μέτρα ή μέτρα μεταβίβασης που λήφθηκαν από τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη σε σχέση με εχθρικές περιουσίες, δικαιώματα και συμφέροντα, διακόπτονται ή αναστέλλονται αμέσως όταν η εκκαθάριση δεν έχει ολοκληρωθεί και οι απαιτή-

σεις των ιδιοκτητών θα ικανοποιούνται με την άμεση επιστροφή των περιουσιών τους μόλις αυτές ταυτοποιηθούν. Όλες οι διαφορές σχετικά με την ταυτότητα των διεκδικούμενων αγαθών ή την επιστροφή τους θα υποβάλλονται σε Μεικτό Διαιτητικό Δικαστήριο που θα συσταθεί με το Τμήμα 6 του παρόντος Μέρους.

Άρθρο 75

Κάθε χρέωση ή φόρος ή πρόσθετος φόρος, χωρίς να έχει εισπραχθεί, σε σχέση με τους Οθωμανούς υπηκόους, την περιουσία, τα δικαιώματα και τα συμφέροντά τους θα έχει εισπραχθεί σε σχέση με υπηκόους των Συμμάχων, την περιουσία, τα δικαιώματα και τα συμφέροντά τους,

[723]

καθώς και κάθε χρέωση ή φόρος οποιασδήποτε φύσης ή με οποιαδήποτε όνομα που θα έχει εισπραχθεί σε σχέση με τα εν λόγω πρόσωπα, την περιουσία, τα δικαιώματα και τα συμφέροντά τους ή την οικονομική τους δραστηριότητα κατά παράβαση των νόμων στους οποίους υπάγονταν στην Τουρκία κατά τον χρόνο κήρυξης του πολέμου, θα επιστραφεί στους εν λόγω υπηκόους ή στους δικαιούχους για ολόκληρο το χρονικό διάστημα για το οποίο, σύμφωνα με τους όρους του παρόντος άρθρου, εισπράχθηκαν αδικαιολόγητα.

Η πληρωμή των εν λόγω χρεώσεων ή φόρων δεν θα ζητείται από τους υπηκόους ή τις εταιρείες των Συμμάχων που δεν τους κατέβαλαν κατά τη διάρκεια του πολέμου και έως την έναρξη ισχύος της παρούσας Συνθήκης, ούτε θα απαιτείται η πληρωμή χρεώσεων ή φόρων από τους οποίους οι εν λόγω υπήκοοι ή εταιρείες των Συμμάχων έχουν απαλλαγεί από την Αυτοκρατορική Οθωμανική Κυβέρνηση ή τις αρχές κατοχής των Συμμαχικών Δυνάμεων στην τουρκική επικράτεια.

Άρθρο 76

Εάν η περιουσία, τα δικαιώματα και τα συμφέροντα των Τούρκων υπηκόων που βρίσκονταν την 1η Αυγούστου 1914 στο έδαφος των Συμμαχικών Δυνάμεων έχουν υποστεί ζημία ή βλάβη εξαιτίας των έκτακτων πολεμικών μέτρων ή έχουν εκκαθαριστεί νόμιμα και για το λόγο αυτό δεν έχουν αποκατασταθεί, ο ιδιοκτήτης έχει το δικαίωμα εύλογης αποζημίωσης που καθορίζεται, ελλείψει συμφωνίας, από το Μεικτό Διαιτητικό Δικαστήριο που έχει συσταθεί με το άρθρο 6 του παρόντος μέρους.

Εντούτοις, όσον αφορά την αποκατάσταση περιουσίας, ουδεμία αξίωση θα λαμβάνεται υπόψη για ζημίες που προκύπτουν από μέτρα διαχείρισης, εποπτείας ή γενικά από όλα τα μέτρα διατήρησης που λαμβάνονται σύμφωνα με τους νόμους και τους κανονισμούς της ενδιαφερόμενης χώρας

[724]

ή ούτε όσον αφορά περιουσία η οποία έχει εκκαθαρισθεί, αναφορικά με το γεγονός της εκκαθάρισης, υπό την προϋπόθεση ότι το ποσόν έχει ευλόγως προσδιορισθεί.

Άρθρο 77

Για την εκπλήρωση των άρθρων 72 έως 76, οι αξιώσεις ή οι διαδικασίες που αφορούν την αποκατάσταση ή την αποζημίωση πρέπει να αρχίσουν ενώπιον των αρμόδιων αρχών εντός έξι μηνών και, ελλείψει συμφωνίας, ενώπιον του Μικτού Διαιτητικού Δικαστηρίου εντός 18 μηνών από την έναρξη ισχύος της παρούσας Συνθήκης.

Άρθρο 78

Οι διατάξεις του παρόντος τμήματος δεν θίγουν τις αξιώσεις ή αγωγές που είχαν ασκηθεί κατά της Οθωμανικής Κυβέρνησης πριν από την 1η Αυγούστου 1914 από τις κυβερνήσεις των άλλων συμβαλλομένων μερών ή τους υπηκόους τους όσον αφορά την περιουσία, τα δικαιώματα και τα συμφέροντά τους. Αυτές οι αξιώσεις ή αγωγές θα συνεχιστούν κατά της Τουρκικής Κυβέρνησης υπό τους ίδιους όρους.

Εάν η περιουσία, τα δικαιώματα και τα συμφέροντα των υπηκόων των Συμμάχων (εξαιρουμένων των Ελλήνων υπηκόων) που βρίσκονταν σε έδαφος υπό οθωμανική κυριαρχία την 1η Αυγούστου 1914, δεν υπάρχουν πλέον ή έχουν υποστεί ζημιές από πολεμικές πράξεις, μέτρα επίταξης, μέτρα κατάσχεσης, μεταβίβασης ή δήμευσης ή οποιαδήποτε επιβλαβή πράξη ή απόφαση, ο ιδιοκτήτης έχει δικαίωμα αποζημίωσης που οι Συμμαχικές Δυνάμεις θα του χορηγήσουν από τα ποσά που διατίθενται για το σκοπό αυτό από το άρθρο 57 (Οικονομικές Ρήτρες) και σύμφωνα με τη διαδικασία που αυτές καθορίζουν.

[725]

Άρθρο 80

Η Τουρκική Κυβέρνηση δηλώνει ότι είναι έτοιμη να αποζημιώσει πλήρως τις εταιρείες που έχουν συσταθεί βάσει νόμου άλλου από εκείνον μιας Συμμαχικής Δύναμης στις οποίες τα συμφέροντα των Συμμάχων υπερισχύουν, όσον αφορά τις ζημιές που προκύπτουν από όλες τις πολεμικές πράξεις και από τα μέτρα επίταξης, δέσμευσης ή μεταβίβασης και γενικά από κάθε πράξη ή παράλειψη της Τουρκικής Κυβέρνησης η οποία έχει επιφέρει στις εν λόγω εταιρείες απώλεια της απόλαυσης της περιουσίας τους ή υλική ζημία.

Η Τουρκική Κυβέρνηση μπορεί να προσφέρει στις εν λόγω εταιρείες, αντί του συνόλου ή μέρους της αποζημίωσης που τους οφείλεται, οικονομικά πλεονεκτήματα ή προνόμια οποιασδήποτε μορφής.

Εάν δεν επιτευχθεί συμφωνία εντός ενός έτους από την έναρξη ισχύος της παρούσας Συνθήκης μεταξύ της Τουρκικής Κυβέρνησης και των εν λόγω εταιρειών, το ζήτημα θα υποβληθεί σε επιτροπή τριών διαιτητών, εκ των οποίων ο ένας θα υποδειχθεί από την Τουρκική Κυβέρνηση, ο δεύτερος από την αιτούσα εταιρεία και ο τρίτος με συμφωνία μεταξύ των μερών, ή σε περίπτωση έλλειψης συμφωνίας από τον πρόεδρο του Μόνιμου Δικαστηρίου της Διεθνούς Δικαιοσύνης.

Οι διαιτητές θα αποτιμήσουν σε χρηματική αξία το ποσό της αποζημίωσης που οφείλει η Τουρκική Κυβέρνηση στις εταιρείες. Θα λάβουν υπόψη τους, εφόσον συντρέξει τέτοια περίπτωση, οποιαδήποτε οικονομικά οφέλη προσφέρθηκαν από την Τουρκική Κυβέρνηση προς την εταιρεία και έγιναν αποδεκτά από αυτήν, τα οποία συνιστούν δίκαιη αποζημίωση για τις εν λόγω ζημιές. Οι διαιτητές μπορούν να καθορίσουν ένα χρηματικό υπόλοιπο που θα καταβληθεί την Τουρκική Κυβέρνηση.

Οι αποφάσεις της Διαιτητικής Επιτροπής είναι οριστικές και άμεσα εκτελεστές.

[726]

Άρθρο 81

Η Τουρκική Κυβέρνηση και οι κυβερνήσεις των εδαφών που αποσπώνται από την Τουρκία σύμφωνα με την παρούσα Συνθήκη, θα προβούν, η καθεμία στο έδαφός της, κατόπιν αιτήσεως που θα υποβληθεί σύμφωνα με τους όρους που καθορίζονται στην επόμενη παράγραφο, στην εκκαθάριση της περιουσίας, των δικαιωμάτων και των συμφερόντων που ανήκουν στη Γερμανία, την Αυστρία, την Ουγγαρία και τη Βουλγαρία ή στους υπηκόους τους κατά την ημερομηνία έναρξης ισχύος της παρούσας Συνθήκης.

Η περιουσία, τα δικαιώματα και τα συμφέροντα που θα ρευστοποιηθούν θα καταγραφούν στην Τουρκία από την Επιτροπή Αποζημίωσης που έχει συσταθεί με τις Συνθήκες Ειρήνης που έχουν συναφθεί με τη Γερμανία, την Αυστρία, την Ουγγαρία και τη Βουλγαρία. Θα κοινοποιηθούν στα εδάφη που αποσπώνται από την Τουρκία από τις κυβερνήσεις που ασκούν την εξουσία στα εδάφη αυτά. Η κοινοποίηση αυτή πρέπει να γίνει εντός έξι μηνών από την έναρξη ισχύος

138. Απαλείφθηκε μεταγενέστερα· βλ. σ. 833, παράγραφος 3.

της παρούσας Συνθήκης και η εκκαθάριση πρέπει να πραγματοποιηθεί εντός ενός έτους από την ημερομηνία της κοινοποίησης.

Τα έσοδα από τις εκκαθαρίσεις, είτε έχουν ήδη πραγματοποιηθεί είτε όχι, θα καταβληθούν στην Επιτροπή Αποζημιώσεων που έχει συσταθεί με τη Συνθήκη Ειρήνης που έχει συναφθεί με το ενδιαφερόμενο κράτος, αν η περιουσία που εκκαθαρίζεται ανήκει στη Γερμανική, Αυστριακή, Ουγγρική ή Βουλγαρική Κυβέρνηση, θα καταβληθεί απευθείας στους ιδιοκτήτες, αν η περιουσία που εκκαθαρίζεται είναι ιδιωτική.

Η περιουσία, τα δικαιώματα και τα συμφέροντα για τα οποία έχουν ήδη ληφθεί μέτρα σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 260 της Συνθήκης Ειρήνης με τη Γερμανία και των αντίστοιχων άρθρων των Συνθηκών Ειρήνης με την Αυστρία, την Ουγγαρία και τη Βουλγαρία δεν υπόκεινται σε εκκαθάριση σύμφωνα με το παρόν άρθρο.

[727]

ΤΜΗΜΑ II

ΣΥΜΒΟΛΑΙΑ, ΠΑΡΑΓΡΑΦΕΣ ΚΑΙ ΔΙΚΑΣΤΙΚΕΣ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ

Άρθρο 82

Οι ακόλουθες κατηγορίες συμβολαίων, που συνήφθησαν πριν από την ημερομηνία που αναφέρεται στο άρθρο 93 μεταξύ προσώπων που έγιναν εχθροί, όπως ορίζεται στο εν λόγω άρθρο, παραμένουν σε ισχύ με την επιφύλαξη των διατάξεων των συμβάσεων και των όρων της παρούσας Συνθήκης:

(α) Συμβόλαια που έχουν ως αντικείμενο τη μεταβίβαση ή την παράδοση ακινήτων, όταν η μεταβίβαση ή η παράδοση είχε πράγματι λάβει χώρα πριν από την προαναφερθείσα ημερομηνία.

(β) Μισθώσεις και συμφωνίες για τη μίσθωση γης και κατοικιών.

(γ) Συμβόλαια που αφορούν την εκμετάλλευση ορυχείων, δασών ή γεωργικών εκτάσεων.

(δ) Συμβόλαια υποθήκευσης, ενεχυρίασης ή δέσμευσης.

(ε) Συμβόλαια που συνιστούν εταιρείες, εκτός αν αυτές έχουν διαλυθεί σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο των οικείων Συμμαχικών Δυνάμεων.

(στ') Συμβόλαια που συνάπτονται μεταξύ ιδιωτών ή εταιρειών και κρατών, επαρχιών, δήμων ή άλλων παρόμοιων νομικών προσώπων που είναι επιφορτισμένα με διοικητικά καθήκοντα.

(ζ) Συμβόλαια που αφορούν την οικογενειακή κατάσταση.

(η) Συμβόλαια που αφορούν δώρα και δωρεές κάθε είδους.

Το παρόν άρθρο δεν έχει ως αποτέλεσμα να προσδίδει κύρος σε συμβόλαια των οποίων οι διατάξεις είναι αντίθετες προς το δίκαιο της χώρας στην οποία υπάγονται.

[728]

Άρθρο 83¹³⁹

Τα ασφαλιστικά συμβόλαια θα αντιμετωπίζονται σύμφωνα με τις διατάξεις του παραρτήματος του παρόντος τμήματος.

Άρθρο 84¹⁴⁰

Συμβόλαια εκτός από εκείνα που αναφέρονται στα άρθρα 82 και 83, τα οποία έχουν συναφθεί μεταξύ εχθρικών μερών πριν από την ημερομηνία κατά την οποία έγιναν εχθροί, θα θεωρούνται ότι έχουν λυθεί από την ημερομηνία αυτή. Εν τούτοις, στην περίπτωση των προς παράδοση

139. Βλ. σημείωση στη σ. 732.

140. Βλ. σημείωση στη σ. 732.

εμπορευμάτων, εάν ο αντισυμβαλλόμενος αποδείξει ότι είχε αρχίσει την εκτέλεση του συμβολαίου πριν από την εν λόγω ημερομηνία και έχει υποστεί ζημία από το γεγονός της λύσης του, θα έχει το δικαίωμα να απαιτήσει, εντός έξι μηνών από την έναρξη ισχύος της παρούσας Συνθήκης, αποζημίωση από το άλλο μέρος στο ύψος της ζημίας που υπέστη και, ελλείψει συμφωνίας, να καθοριστεί το ποσό από το Μεικτό Διαιτητικό Δικαστήριο που αναφέρεται στο τμήμα VI του παρόντος μέρους.

Άρθρο 85

Όσον αφορά όλες τα συμβόλαια, εκτός από εκείνες που απαριθμούνται στα άρθρα 82 και 83, οποιοδήποτε από τα συμβαλλόμενα μέρη του συμβολαίου μπορεί να απαιτήσει την εκτέλεσή του εντός έξι μηνών από την έναρξη ισχύος της παρούσας συνθήκης με πληρωμή στο άλλο μέρος, εφόσον συντρέχει λόγος με αποζημίωση βάσει της διαφοράς μεταξύ των όρων που υπήρχαν κατά τον χρόνο σύναψης του συμβολαίου και εκείνων κατά τον τη στιγμή που ζητείται η διατήρησή της. Η αποζημίωση αυτή, ελλείψει συμφωνίας μεταξύ των μερών, θα καθορίζεται από το Μεικτό Διαιτητικό Δικαστήριο.

Άρθρο 86

Επιβεβαιώνεται η εγκυρότητα όλων των συμβιβασμών που έχουν συναφθεί πριν από την έναρξη ισχύος της παρούσας Συνθήκης μεταξύ των μερών των συμβολαίων

[729]

που αναφέρονται στα άρθρα 82 έως 85 με σκοπό ιδίως την ακύρωση, τη διατήρηση, τον τρόπο εκτέλεσης ή την τροποποίηση των συμβολαίων αυτών, συμπεριλαμβανομένων των συμφωνιών που αφορούν το νόμισμα πληρωμής ή την ισοτιμία.

Άρθρο 87

Τα συμβόλαια μεταξύ υπηκόων των Συμμάχων και Τούρκων, καθώς και τα συμβόλαια συμβάσεις μεταξύ υπηκόων των Συμμάχων και της Αυτοκρατορικής Οθωμανικής Κυβέρνησης ή των αρχών κατοχής των Συμμαχικών Δυνάμεων, που συνάπτονται μετά την 30ή Οκτωβρίου 1918, αναγνωρίζονται ως έγκυρες και υπόκεινται στο γενικό δίκαιο. Για τους σκοπούς του παρόντος άρθρου, εταιρείες που έχουν συσταθεί βάσει νόμου άλλου από εκείνον μιας Συμμαχικής Δύναμης, στον οποίο υπερισχύουν τα συμμαχικά συμφέροντα, θεωρούνται ως υπήκοοι των Συμμάχων.

Άρθρο 88

Όλες οι διαφορές, όποιες και αν είναι αυτές, που αφορούν συμβόλαια που έχουν συναφθεί πριν από την έναρξη ισχύος της παρούσας Συνθήκης, μεταξύ Τούρκων υπηκόων και συμμάχων υπηκόων θα λύνονται από το Μεικτό Διαιτητικό Δικαστήριο, με εξαίρεση τις διαφορές που, σύμφωνα με τους νόμους των ουδέτερων Δυνάμεων, εμπίπτουν στην αρμοδιότητα των εθνικών δικαστηρίων των Δυνάμεων αυτών. Σε αυτές τις περιπτώσεις οι διαφορές θα επιλύονται από τα εθνικά δικαστήρια με αποκλεισμό του Μικτού Διαιτητικού Δικαστηρίου.

Άρθρο 89

Όλες οι προθεσμίες παραγραφής ή περιορισμού του δικαιώματος άσκησης αγωγής, είτε άρχισαν να τρέχουν πριν είτε μετά την έναρξη του πολέμου, θα αντιμετωπίζονται, στο έδαφος των Υψηλά Συμβαλλόμενων Μερών, όσον αφορά τις σχέσεις μεταξύ εχθρικών μερών, ως ανεσταλμένες από την 29η Οκτωβρίου

[730]

1914, μέχρι την πάροδο τριών μηνών από την έναρξη ισχύος της παρούσας συνθήκης. Η διάταξη αυτή εφαρμόζεται, ειδικότερα, στις προθεσμίες που προβλέπονται από νόμους, κανονισμούς και διατάγματα σχετικά με τις κάθε είδους παραχωρήσεις και άδειες, καθώς και στις προθεσμίες για

την προσκόμιση τοκομεριδίων ή κουπονιών μερισμάτων ή για την προσκόμιση προς πληρωμή τίτλων που έχουν εκδοθεί για εξόφληση ή είναι επιστρεπτέοι για οποιονδήποτε άλλο λόγο.

Λαμβανομένων υπόψη των διατάξεων του δικαίου της Ιαπωνίας, το παρόν άρθρο και το άρθρο 83 δεν εφαρμόζονται στις συμβάσεις μεταξύ Ιαπώνων και Τούρκων υπηκόων.

Άρθρο 90

Μεταξύ εχθρικών μερών, κανένα διαπραγματεύσιμο αξιόγραφο που έχει εκδοθεί πριν από τον πόλεμο δεν θα θεωρείται άκυρο μόνο λόγω της μη έγκαιρης προσκόμισής του για αποδοχή ή πληρωμή, ή λόγω της μη ειδοποίησης για μη αποδοχή ή μη πληρωμή προς τους εκδότες ή τους οπισθογράφους, ή λόγω της μη διαμαρτυρίας του αξιογράφου, ούτε λόγω της μη ολοκλήρωσης οποιασδήποτε τυπικής διαδικασίας κατά τη διάρκεια του πολέμου.

Όταν η προθεσμία εντός της οποίας θα έπρεπε να είχε υποβληθεί ένα διαπραγματεύσιμο αξιόγραφο για αποδοχή ή πληρωμή, ή εντός της οποίας θα έπρεπε να είχε δοθεί ειδοποίηση μη αποδοχής ή μη πληρωμής προς τον εκδότη ή στους οπισθογράφους, ή εντός της οποίας θα έπρεπε να είχε γίνει διαμαρτυρία του αξιογράφου, έχει παρέλθει κατά τη διάρκεια του πολέμου, και ο διάδικος που θα έπρεπε να είχε παρουσιάσει ή να είχε διαμαρτυρηθεί για το αξιόγραφο, ή να δώσει ειδοποίηση για μη αποδοχής ή μη πληρωμής δεν το έπραξε κατά τη διάρκεια του πολέμου, θα παραχωρηθεί προθεσμία τουλάχιστον τριών μηνών από την έναρξη ισχύος της παρούσας Συνθήκης,

[731]

εντός της οποίας η παρουσίαση, η ειδοποίηση μη αποδοχής ή μη πληρωμής ή η διαμαρτυρία μπορεί να πραγματοποιηθεί.

Άρθρο 91¹⁴¹

Οι αποφάσεις που εκδόθηκαν ή τα μέτρα εκτέλεσης που διατάχθηκαν κατά τη διάρκεια του πολέμου από οποιαδήποτε οθωμανική δικαστική ή διοικητική αρχή, η οποία, την 1η Αυγούστου 1914, δεν ήταν αρμόδια να ασκήσει δικαιοδοσία, όσον αφορά τα δικαιώματα προσώπου που ήταν τότε υπήκοος Συμμαχικής Δύναμης, ή τα δικαιώματα εταιρείας στην οποία υπερίσχυαν τα συμμαχικά συμφέροντα, θα υπόκεινται σε αναθεώρηση κατόπιν αιτήματος του εν λόγω υπηκόου ή της εταιρείας προς το Μεικτό Διαιτητικό Δικαστήριο.

Στην περίπτωση αυτή, οι διάδικοι, αν είναι δυνατόν και δίκαιο, θα πρέπει να επανέλθουν στην κατάσταση που κατείχαν πριν από την έκδοση της απόφασης ή τη διαταγή εκτέλεσης που διατάχθηκε από τις οθωμανικές αρχές. Εάν αυτό δεν είναι εφικτό, ο υπήκοος της Συμμαχικής Δύναμης ή η εταιρεία στην οποία υπερίσχυαν συμφέροντα των Συμμάχων, η οποία υπέστη ζημία από την απόφαση ή την εκτέλεση, θα λάβει αποζημίωση την οποία το Μεικτό Διαιτητικό Δικαστήριο θα θεωρήσει δίκαιη. Η αποζημίωση αυτή θα καταβληθεί από την Τουρκική Κυβέρνηση.

Άρθρο 92¹⁴²

Η πώληση ακίνητης περιουσίας που έχει υποθηκευθεί ή αξιόγραφου εγγύησης που κατέχεται βάσει συμβολαίων που συνήφθησαν πριν από τον πόλεμο για ανεξόφλητο χρέος οφειλόμενο από εχθρό, θα θεωρείται έγκυρη, ανεξάρτητα από το αν δόθηκε ειδοποίηση στον ιδιοκτήτη, εφόσον ο πιστωτής ενήργησε καλόπιστα και με εύλογη προσοχή και σύνεση. Στην περίπτωση αυτή δεν γίνεται δεκτή καμία αξίωση του οφειλέτη, βάσει της πώλησης.

[732]

Εάν, ωστόσο, ο δανειστής δεν ενήργησε καλή τη πίστη και με εύλογη προσοχή και σύνεση,

141. Βλ. σημείωση στη σ. 732.

142. Βλ. σημείωση στη σ. 732.

το Μεικτό Διαιτητικό Δικαστήριο μπορεί, κατόπιν αιτήματος του οφειλέτη, να καθορίσει την αποζημίωση που πρέπει να του καταβάλει ο δανειστής.

Άρθρο 93

Για τους σκοπούς του παρόντος τμήματος, τα συμβαλλόμενα μέρη σε ένα συμβόλαιο θα θεωρούνται εχθρικά από την ημερομηνία κατά την οποία το εμπόριο μεταξύ τους κατέστη στην πράξη αδύνατο ή απαγορεύτηκε ή καθ' οιονδήποτε άλλο τρόπο έγινε παράνομο βάσει νόμων, διαταγμάτων ή κανονισμών στους οποίους υπαγόταν ένα από τα εν λόγω μέρη.

Εν τούτοις, οι ειδικές διατάξεις των άρθρων 82 έως 85, 89 και 90 δεν εφαρμόζονται σε συμβόλαια που συνήφθησαν με εχθρική χώρα με υπηκόους εχθρικού κράτους από υπηκόους των Συμμαχικών Δυνάμεων ή της Τουρκίας, οι οποίοι παρέμειναν στη χώρα αυτή κατά τη διάρκεια του πολέμου και διέθεταν ελεύθερα τον εαυτό τους και την περιουσία τους. Οι συμβάσεις αυτές θα διέπονται στο γενικό δίκαιο.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ¹⁴³

I. ΑΣΦΑΛΙΣΗ ΖΩΗΣ

Παράγραφος 1

Τα συμβόλαια ασφάλισης ζωής που συνάπτονται μεταξύ ασφαλιστή και προσώπου που μεταγενέστερα έγινε εχθρός, δεν θα θεωρούνται ότι λύθηκαν από την έναρξη του πολέμου ή από το γεγονός ότι το πρόσωπο έγινε εχθρός.

Κάθε ποσό το οποίο, κατά τη διάρκεια του πολέμου, κατέστη απαιτητό βάσει συμβολαίου, το οποίο θεωρείται ότι δεν λύθηκε σύμφωνα με την προηγούμενη παράγραφο, θα μπορεί να ανακτηθεί μετά τον πόλεμο.

Το ποσό αυτό θα προσαυξάνεται με τόκο 5 τοις εκατό ετησίως από την ημερομηνία που κατέστη απαιτητό μέχρι την ημέρα πληρωμής.

[733]

Εάν το συμβόλαιο έχει παύσει να ισχύει κατά τη διάρκεια του πολέμου, λόγω μη καταβολής των ασφαλίσεων, ή έχει κατέστη άκυρο λόγω παραβίασης των όρων του συμβολαίου, ο ασφαλισμένος ή οι εκπρόσωποί του ή οι δικαιούχοι έχουν το δικαίωμα να ζητήσουν από τον ασφαλιστή, οποτεδήποτε εντός 12 μηνών από την έναρξη ισχύος της παρούσας Συνθήκης, την αξία εξαγοράς του ασφαλιστηρίου κατά την ημερομηνία της λήξης ή της ακύρωσής του, μαζί με τόκο 5 τοις εκατό ετησίως.

Οι Τούρκοι υπήκοοι των οποίων τα συμβόλαια ασφάλισης ζωής που συνήφθησαν πριν από τις 29 Οκτωβρίου 1914, ακυρώθηκαν ή μειώθηκαν πριν από τη Συνθήκη, λόγω μη καταβολής των ασφαλίσεων σύμφωνα με τις διατάξεις των εν λόγω συμβολαίων, θα έχουν το δικαίωμα, εντός τριών μηνών από την έναρξη ισχύος της παρούσας Συνθήκης, εφόσον είναι ακόμη εν ζωή, να επαναφέρουν τα ασφαλιστήρια συμβολαία τους τους για το σύνολο του ασφαλισμένου ποσού. Για το σκοπό αυτό, πρέπει, αφού υποβληθούν σε ιατρική εξέταση από τον γιατρό της εταιρείας, την οποία η εταιρεία κρίνει ικανοποιητική, να καταβάλουν τα καθυστερημένα ασφαλιστρα με τόκο 5%.

Παράγραφος 2

Εξυπακούεται ότι τα συμβόλαια ασφάλισης ζωής σε νόμισμα, διαφορετικό από την τουρκική

143. Οι Προσκαλούσες Δυνάμεις προσφέρθηκαν στη συνέχεια να εισάγουν εδώ μια διάταξη σύμφωνα με την οποία τα άρθρα 83, 84, 91, 92, 93 και το παρόν παράρτημα θα μπορούσαν να αναθεωρηθούν με συμφωνία εντός έξι μηνών. Βλ. σ. 844.

λίρα, που έχουν συναφθεί πριν από την 29η Οκτωβρίου 1914, μεταξύ εταιρειών Συμμαχικής Δύναμης και Τούρκων υπηκόων, για τα οποία τα ασφαλιστρά έχουν καταβληθεί πριν και μετά την 30ή Μαρτίου 1915 ή και μόνο πριν από την ημερομηνία αυτή, θα ρυθμίζονται, πρώτον, κατά τον καθορισμό των δικαιωμάτων του ασφαλισμένου σύμφωνα με τους γενικούς όρους του ασφαλιστηρίου συμβολαίου για την περίοδο πριν από την 30ή Μαρτίου 1915, στο νόμισμα που προβλέπεται στο συμβόλαιο στην τρέχουσα ισοτιμία της χώρας προέλευσής του (για παράδειγμα, κάθε ποσό που προβλέπεται σε φράγκα, σε χρυσά φράγκα ή σε «ισοτιμία φράγκων» θα καταβάλλεται σε γαλλικά φράγκα), δεύτερον, σε τουρκικές λίρες –η τουρκική λίρα εκτιμάται στην προπολεμική ονομαστική αξία– για την για την περίοδο μετά την 30ή Μαρτίου 1915.

Εάν οι Τούρκοι υπήκοοι των οποίων τα συμβόλαια έχουν συναφθεί σε νόμισμα άλλο από το τουρκικό, αποδείξουν ότι συνέχισαν να καταβάλλουν τα ασφαλιστρά τους μετά την 30ή Μαρτίου 1915, στο νόμισμα που προβλέπεται στα συμβόλαια, τα εν λόγω συμβόλαια διακανονίζονται στο ίδιο νόμισμα με την τρέχουσα ισοτιμία στη χώρα προέλευσής τους, ακόμη και για την περίοδο μετά την 30ή Μαρτίου 1915. Οι Τούρκοι υπήκοοι των οποίων τα συμβόλαια,

[734]

που έχουν συναφθεί πριν από τις 29 Οκτωβρίου 1914, σε νόμισμα άλλο από το τουρκικό με εταιρείες υπηκοότητας συμμαχικής δύναμης, εξακολουθούν να ισχύουν λόγω καταβολής ασφαλιστρών, θα έχουν το δικαίωμα εντός τριών μηνών από την έναρξη ισχύος της παρούσας Συνθήκης να αποκαταστήσουν τα συμβόλαιά τους για το πλήρες ποσό, στο νόμισμα που προβλέπεται στο συμβόλαιό τους, στην τρέχουσα ισοτιμία της χώρας προέλευσής τους. Για το σκοπό αυτό πρέπει να καταβάλουν στο νόμισμα αυτό τα ασφαλιστρά που έχουν καταστεί απαιτητά από την 30ή Μαρτίου 1915. Από την άλλη πλευρά, τα ασφαλιστρά που πράγματι κατέβαλαν σε τουρκικές λίρες από την ημερομηνία αυτή θα επιστραφούν στο ίδιο νόμισμα.

Παράγραφος 3

Όσον αφορά τις ασφαλίσεις σε τουρκικές λίρες, ο διακανονισμός γίνεται σε τουρκικές λίρες.

Παράγραφος 4

Οι διατάξεις των παραγράφων 2 και 3 δεν εφαρμόζονται στους ασφαλισμένους οι οποίοι, με ρητή συμφωνία,

[735]

έχουν ήδη ρυθμίσει με τις ασφαλιστικές εταιρείες τον καθορισμό της αξίας των συμβολαίων τους και τον τρόπο καταβολής των ασφαλιστρών τους, ούτε σε εκείνους των οποίων τα συμβόλαια έχουν οριστικά διακανονιστεί κατά την ημερομηνία έναρξης ισχύος της παρούσας συνθήκης.

Παράγραφος 5

Για τους σκοπούς των προηγούμενων παραγράφων, τα ασφαλιστήρια συμβόλαια θεωρούνται ως συμβόλαια ασφάλισης ζωής όταν εξαρτώνται από τις πιθανότητες της ανθρώπινης ζωής, σε συνδυασμό με το επιτόκιο, για τον υπολογισμό της αμοιβαίας δέσμευσης μεταξύ των δύο μερών.

II. ΑΣΦΑΛΕΙΕΣ ΘΑΛΑΣΣΙΩΝ ΜΕΤΑΦΟΡΩΝ

Παράγραφος 6

Με την επιφύλαξη των διατάξεων που περιέχονται σε αυτό, τα συμβόλαια ναυτασφαλίσεων δεν θα θεωρούνται ότι έχουν λυθεί όταν ο κίνδυνος είχε επέλθει πριν τα μέρη γίνουν εχθροί, υπό τον όρο ότι το συμβόλαιο δεν θα θεωρείται ότι καλύπτει ζημιές που οφείλονται σε πολεμική δράση της Δύναμης της οποίας ο ασφαλιστής ήταν υπήκοος ή των Συμμάχων της Δύναμης αυτής.

III. ΑΣΦΑΛΕΙΕΣ ΠΥΡΟΣ ΚΑΙ ΛΟΙΠΕΣ ΑΣΦΑΛΙΣΕΙΣ

Παράγραφος 7

Με την επιφύλαξη των διατάξεων της προηγούμενης παραγράφου, τα συμβόλαια ασφάλισης πυρός και όλες οι άλλες μορφές ασφαλιστηρίων συμβάσεων δεν θεωρούνται ότι έχουν λυθεί.

ΤΜΗΜΑ III

ΠΑΡΑΧΩΡΗΣΕΙΣ

Άρθρο 94

Οι υπήκοοι των Συμμάχων που κατέχουν παραχωρήσεις, οι οποίες τους χορηγήθηκαν πριν την 29η Οκτωβρίου 1914 από την Οθωμανική Κυβέρνηση

[736]

ή οποιαδήποτε τοπική αρχή σε έδαφος που παραμένει τουρκικό σύμφωνα με την παρούσα Συνθήκη, θα αντικατασταθούν από την Τουρκική Κυβέρνηση, η οποία θα αναλάβει πλήρως τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις που απορρέουν από το αρχικό συμβόλαιο παραχώρησης και από οποιοσδήποτε μεταγενέστερες συμφωνίες πριν από τις 29 Οκτωβρίου 1914.

Όλες οι συμβάσεις ή συμβόλαια που αφορούν παραχωρήσεις και έχουν συναφθεί μεταξύ της Τουρκίας και υπηκόων των Συμμάχων, καθώς και όλες οι σχετικές συμφωνίες και αποφάσεις, πριν από τις 29 Οκτωβρίου 1914, επιβεβαιώνονται επίσης, εφόσον έχουν αρχίσει να εφαρμόζονται ή έχουν αποτελέσει αντικείμενο συμφωνιών μεταξύ της Οθωμανικής Κυβέρνησης και μιας Κυβέρνησης των Συμμάχων, ανεξαρτήτως του αν η Τουρκία έχει εκπληρώσει όλες τις προϋποθέσεις που απαιτούνται για την τελική επιβεβαίωσή τους.

Η διάρκεια ισχύος κάθε παραχώρησης και κάθε προθεσμία που προβλέπεται βάσει αυτής, θα παραταθεί για χρονικό διάστημα ίσο με το διάστημα μεταξύ της 29ης Οκτωβρίου 1914 και της ημερομηνίας έναρξης ισχύος της παρούσας Συνθήκης.

Ωστόσο, θα ληφθεί υπόψη αυτή η παράταση κατά την εκτίμηση της αποζημίωσης που θα δοθεί στους παραχωρησιούχους σύμφωνα με το άρθρο 80, καθώς και στην αναπροσαρμογή που αναφέρεται στην επόμενη παράγραφο.

Εάν οι παραχωρήσεις, οι συμβάσεις και οι συμφωνίες που αναφέρονται ανωτέρω δεν ανταποκρίνονται στις νέες οικονομικές συνθήκες, η Τουρκική Κυβέρνηση και οι παραχωρησιούχοι θα συμφωνήσουν σε αναθεώρηση και αναπροσαρμογή σύμφωνα με τις νέες αυτές συνθήκες.

Σε περίπτωση που δεν επιτευχθεί συμφωνία μεταξύ των μερών σχετικά με τους όρους της αναπροσαρμογής εντός ενός έτους από την έναρξη ισχύος της παρούσας Συνθήκης, το ζήτημα

[737]

θα παραπεμφθεί σε τρεις διαιτητές, εκ των οποίων ο πρώτος θα επιλεγεί από τον παραχωρησιούχο, ο δεύτερος από την Τουρκική Κυβέρνηση, και ο τρίτος, σε περίπτωση μη συμφωνίας μεταξύ των ενδιαφερομένων, από τον Πρόεδρο του Μόνιμου Δικαστηρίου Διεθνούς Δικαιοσύνης.

Επιβεβαιώνονται οι συμφωνίες που έχουν συναφθεί από την 30ή Οκτωβρίου 1918 μεταξύ της Οθωμανικής Κυβέρνησης και των κατόχων συμβάσεων και παραχωρήσεων που αναφέρονται στο παρόν άρθρο.

Η Τουρκική Κυβέρνηση αναλαμβάνει την υποχρέωση να διατηρήσει ή να επαναφέρει τους υπηκόους των Συμμάχων στην ίδια θέση ως προς τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις που προβλέπονται από τις παραχωρήσεις που αποκτήθηκαν από αυτούς άμεσα ή ως διάδοχοι των αρχικών παραχωρησιούχων, καθώς και από τις άδειες και τα συμβόλαια που σχετίζονται με αυτές τις παραχωρήσεις.

Όλες οι νομοθετικές ή άλλες διατάξεις μετά την 29η Οκτωβρίου 1914, οι οποίες είναι ασυμ-

βίβαστες με τα δικαιώματα που αναφέρονται στο παρόν άρθρο είναι άκυρες και μη ισχύουσες.

Άρθρο 95

Για να εξασφαλιστεί η μετατροπή των σιδηροδρόμων, στους οποίους δεν υπερισχύουν τα τουρκικά ή συμμαχικά συμφέροντα, σε τουρκικό κρατικό σιδηροδρομικό σύστημα, η Τουρκική Κυβέρνηση, εντός ενός έτους από την έναρξη ισχύος της παρούσας Συνθήκης, είτε να αγοράσει είτε να απαλλοτριώσει τους εν λόγω σιδηροδρόμους.

Εάν, η Τουρκική Κυβέρνηση αποφασίσει να απαλλοτριώσει τους σιδηροδρόμους αυτούς, ένας διαιτητής που θα επιλεγεί από την Κ.τ.Ε. θα καθορίσει για το ποσό της αποζημίωσης που θα καταβληθεί στον παραχωρησιούχο σύμφωνα με την πραγματική τρέχουσα αξία του συστήματος, μείον την αξία των έργων που εκτελέστηκαν από τις 30 Οκτωβρίου 1918.

[738]

Οι Κυβερνήσεις των Συμμάχων των οποίων οι υπήκοοι έχουν κυρίαρχα συμφέροντα στα σιδηροδρομικά συστήματα της Τουρκίας θα διευκολύνουν, στο μέτρο που τους αφορά, τη μετατροπή που αναφέρεται στην προηγούμενη παράγραφο. Η φύση της συνδρομής αυτής και ο τρόπος της μετατροπής αυτής θα καθοριστούν με μεταγενέστερες συμφωνίες. Θα διατηρηθεί η συμμετοχή για το τουρκικό κεφάλαιο στο Σώμα που συγκροτήθηκε για την εκμετάλλευση αυτών των σιδηροδρόμων, τουλάχιστον ίση με τη συμμετοχή μεγαλύτερου ξένου ομίλου.

Άρθρο 96

Σε όλα τα εδάφη που αποσπάστηκαν από την Τουρκία είτε ως αποτέλεσμα των Βαλκανικών Πολέμων του 1913 είτε βάσει της παρούσας Συνθήκης, το κράτος που αποκτά το έδαφος αναλαμβάνει αυτοδικαίως τα καθήκοντα και τις υποχρεώσεις της Τουρκίας έναντι των παραχωρησιούχων και των κατόχων των συμβάσεων που αναφέρονται στο άρθρο 94, και θα διατηρεί τις εγγυήσεις που έχουν χορηγηθεί ή εκχωρεί ισοδύναμες εγγυήσεις.

Η διαδοχή αυτή θα τεθεί σε ισχύ, για κάθε Κράτος που απέκτησε την κυριότητα, από την ημερομηνία έναρξης ισχύος της συνθήκης βάσει της οποίας έγινε η παραχώρηση. Το εν λόγω κράτος θα λάβει όλα τα αναγκαία μέτρα για να εξασφαλίσει την αδιάλειπτη λειτουργία των παραχωρήσεων και την εκτέλεση των συμβάσεων.

Ωστόσο, από την ημερομηνία έναρξης ισχύος της παρούσας Συνθήκης, μπορεί να διεξαχθούν διαπραγματεύσεις μεταξύ των Κρατών που απέκτησαν εδάφη και των κατόχων παραχωρήσεων ή συμβάσεων, με σκοπό την επίτευξη αμοιβαίας συμφωνίας για την προσαρμογή των αυτών των παραχωρήσεων και συμβάσεων στις νέες οικονομικές συνθήκες. Κατά την προσαρμογή αυτή, θα ληφθούν υπόψη οι όποιες υποχρεώσεις που επιβάλλονται στους παραχωρησιούχους λόγω της ανάγκης συμμόρφωσης με τη νομοθεσία αυτών των κρατών.

[739]

Εάν δεν επιτευχθεί συμφωνία για τους όρους αναπροσαρμογής εντός έξι μηνών, το κράτος ή ο κάτοχος των παραχωρήσεων ή συμβάσεων μπορεί να υποβάλει τη διαφορά σε διαιτητικό δικαστήριο που συγκροτείται σύμφωνα με τη διαδικασία του άρθρου 94.

Άρθρο 97

Οι Συμμαχικές Δυνάμεις δεν υποχρεούνται να αναγνωρίσουν σε έδαφος αποσπασμένο από την Τουρκία την εγκυρότητα της παραχώρησης ή της μεταβίβασης οποιασδήποτε παραχώρησης από την Οθωμανική Κυβέρνηση ή από τοπικές οθωμανικές αρχές, που πραγματοποιήθηκε μετά την 29η Οκτωβρίου 1914.

Άρθρο 98

Σύμφωνα με το άρθρο 155 της Συνθήκης Ειρήνης με τη Γερμανία και των αντίστοιχων άρθρων των Συνθηκών Ειρήνης με την Αυστρία, την Ουγγαρία και τη Βουλγαρία, όλες οι παραχωρήσεις

ή τα δικαιώματα επί παραχωρήσεων που χορηγήθηκαν στην Τουρκία μεταξύ της 1ης Αυγούστου 1914 και της ημερομηνίας έναρξης ισχύος της παρούσας Συνθήκης υπέρ Γερμανών, Αυστριακών, Ούγγρων ή Βουλγάρων υπηκόων ή Εταιρειών στις οποίες τα συμφέροντα των υπηκόων αυτών υπερισχύουν, ακυρώνονται.

Άρθρο 99

Κάθε εταιρεία που έχει συσταθεί σύμφωνα με το οθωμανικό δίκαιο και λειτουργεί σε έδαφος που αποσπάται από την Τουρκία είτε μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους, είτε δυνάμει της παρούσας Συνθήκης, στο οποίο υπερισχύουν τα συμμαχικά συμφέροντα, έχει το δικαίωμα εντός πέντε ετών από την έναρξη ισχύος της παρούσας Συνθήκης να μεταβιβάσει την περιουσία, τα δικαιώματα και τα συμφέροντά της σε άλλη εταιρεία που έχει συσταθεί σύμφωνα με το δίκαιο του κράτους που ασκεί την εξουσία στο εν λόγω έδαφος

[740]

ή με το δίκαιο του συμμαχικού κράτους του οποίου οι υπήκοοι ελέγχουν την εταιρεία. Η εταιρεία στην οποία μεταβιβάζονται τα εν λόγω περιουσιακά στοιχεία, δικαιώματα και συμφέροντα θα συνεχίσει να απολαμβάνει τα ίδια δικαιώματα και προνόμια που απολάμβανε η άλλη εταιρεία, συμπεριλαμβανομένων εκείνων που παρέχονται από τις διατάξεις της παρούσας Συνθήκης. Οι ανωτέρω διατάξεις δεν εφαρμόζονται σε εταιρείες που κατέχουν παραχωρήσεις κοινής ωφέλειας οι οποίες συνεχίζουν να λειτουργούν εν μέρει στην τουρκική επικράτεια.

Οι εταιρείες στις οποίες μεταβιβάζονται η περιουσία, τα δικαιώματα και τα συμφέροντα των οθωμανικών εταιριών σύμφωνα με το παρόν άρθρο δεν υπόκεινται σε ειδικό φόρο στο έδαφος που αποσπάται από την Τουρκία λόγω της μεταβίβασης αυτής ή λόγω της σύστασής τους με σκοπό την εν λόγω μεταβίβαση, εκτός εάν η διάταξη αυτή είναι αντίθετη προς τις ισχύουσες διεθνείς συμβάσεις. Η ίδια διάταξη εφαρμόζεται στην επικράτεια των Συμβαλλόμενων Δυνάμεων των οποίων την υπηκοότητα έχουν λάβει οι εταιρείες αυτές, εκτός εάν η Δύναμη αυτή προβάλλει αντιρρήσεις για την απαλλαγή αυτή ενόψει της δικής της νομοθεσίας.

Άρθρο 100

Εταιρείες που έχουν συσταθεί σύμφωνα με νόμο διαφορετικό από εκείνον μιας Συμμαχικής Δύναμης, στην οποία υπήκοοι των Συμμάχων ή όμιλοι των Συμμάχων κατέχουν το κυρίαρχο συμφέρον, θα απολαμβάνουν το ευεργέτημα των διατάξεων των άρθρων 94 έως 96 με τους ίδιους όρους όπως και οι συμμαχικοί υπήκοοι.

ΤΜΗΜΑ IV

ΧΡΕΗ

Άρθρο 101

Τα χρέη σε οθωμανικό νόμισμα, πλην του Οθωμανικού Δημόσιου Χρέους που αναφέρεται στο Τμήμα I του Μέρους II (Χρηματοοικονομικές Ρήτρες) της παρούσας Συνθήκης

[741]

μεταξύ της Οθωμανικής Κυβέρνησης ή των υπηκόων της που κατοικούσαν στην τουρκική επικράτεια κατά την έναρξη ισχύος της παρούσας Συνθήκης, αφενός, και των Κυβερνήσεων των Συμμαχικών Δυνάμεων ή των υπηκόων τους που δεν ήταν, την 1η Αυγούστου 1914, Οθωμανοί υπήκοοι ή κάτοικοι ή επιχειρηματίες στην Τουρκία, αφετέρου, θα καταβληθούν ή θα πιστωθούν στο νόμισμα της εκάστοτε ενδιαφερόμενης Συμμαχικής Δύναμης, των αποικιών ή προτεκτοράτων της, ή των Βρετανικών Κυριαρχιών ή της Ινδίας, ανεξαρτήτως του αν τα χρέη αυτά κατέστησαν πληρωτέα πριν τον πόλεμο ή κατά τη διάρκειά του και προέκυψαν από συναλλαγές ή συμβάσεις των οποίων η πλήρης ή μερική εκτέλεση ανεστάλη λόγω του πολέμου.

Οι ίδιες διατάξεις εφαρμόζονται και για τα χρέη σε οθωμανικό νόμισμα των Κυβερνήσεων

των Συμμάχων και των υπηκόων τους που δεν κατοικούν ή δεν ασκούν επιχειρηματική δραστηριότητα στην Τουρκία προς την Οθωμανική Κυβέρνηση ή τους υπηκόους της που κατοικούν στην Τουρκία.

Η ισοτιμία που θα εφαρμοστεί θα είναι η προπολεμική ισοτιμία. Για τους σκοπούς της διάταξης αυτής, ως προπολεμική ισοτιμία ορίζεται ο μέσος όρος της ισοτιμίας που ίσχυε στις διεθνείς μεταφορές χρημάτων μέσω τηλεγράφου στη σχετική Συμμαχική χώρα κατά το μήνα αμέσως πριν από την έναρξη των εχθροπραξιών μεταξύ της εν λόγω Δύναμης και της Τουρκίας.

Οφειλές σε οθωμανικό νόμισμα μεταξύ υπηκόων των Συμμάχων που κατοικούν ή ασκούν επιχειρηματική δραστηριότητα στην Τουρκία την 1η Αυγούστου 1914 και Τούρκων υπηκόων, θα διακανονίζονται σε τουρκικό νόμισμα.

Εάν, τα χρέη οποιασδήποτε πλευράς καθορίζονται ως πληρωτέα σε νόμισμα διαφορετικό από το οθωμανικό νόμισμα, τα χρέη θα διακανονίζονται

[742]

στο νόμισμα που προβλέπεται στη σύμβαση στην τρέχουσα ισοτιμία στη χώρα προέλευσής του.

Οι διατάξεις του παρόντος άρθρου δεν εφαρμόζονται σε χρέη που διακανονίστηκαν με συμφωνία μεταξύ των μερών πριν από την έναρξη ισχύος της παρούσας Συνθήκης, χωρίς να έχει γίνει ρητή επιφύλαξη ως προς την ισοτιμία. Οι διατάξεις του παρόντος άρθρου όσον αφορά τη συναλλαγματική ισοτιμία δεν επηρεάζουν τα χρέη προς ή από πρόσωπα που κατοικούν σε εδάφη που αποσπώνται από την Τουρκία σύμφωνα με την παρούσα Συνθήκη. Οι οθωμανικές εταιρείες στις οποίες οι υπήκοοι των Συμμάχων έχουν την πλειοψηφική υπεροχή θα θεωρούνται ως υπήκοοι των Συμμάχων για τους σκοπούς του παρόντος άρθρου.

ΤΜΗΜΑ V

ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ, ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΗ ΚΑΙ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ

Άρθρο 102

Με την επιφύλαξη των διατάξεων της παρούσας Συνθήκης, τα δικαιώματα βιομηχανικής, λογοτεχνικής και καλλιτεχνικής ιδιοκτησίας, όπως υπήρχαν την 1η Αυγούστου 1914, σύμφωνα με τη νομοθεσία κάθε συμβαλλόμενης χώρας, θα επανέλθουν σε ισχύ ή θα αποκατασταθούν από την έναρξη ισχύος της παρούσας Συνθήκης στα εδάφη των Υψηλά Συμβαλλόμενων Μερών υπέρ των προσώπων που δικαιούνται να επωφεληθούν από αυτά κατά τη στιγμή της έναρξης της εμπόλεμης κατάστασης ή των νόμιμων εκπροσώπων τους. Ομοίως, τα δικαιώματα τα οποία, εκτός της εμπόλεμης κατάστασης, θα είχαν αποκτηθεί κατά τη διάρκεια του πολέμου ως συνέπεια νομίμως υποβληθείσας αίτησης για την προστασία της βιομηχανικής ιδιοκτησίας ή τη δημοσίευση λογοτεχνικού ή καλλιτεχνικού έργου, αναγνωρίζονται και κατοχυρώνονται υπέρ των προσώπων που θα τα δικαιούνταν από την έναρξη ισχύος της παρούσας Συνθήκης.

[743]

Χωρίς να θίγονται τα δικαιώματα που πρέπει να αποκατασταθούν σύμφωνα με την ανωτέρω διάταξη, όλες οι πράξεις (συμπεριλαμβανομένης της χορήγησης αδειών) που έγιναν δυνάμει των ειδικών μέτρων που ελήφθησαν κατά τη διάρκεια του πολέμου υπό τη νομοθετική, εκτελεστική ή διοικητική εξουσία οποιασδήποτε Συμμαχικής Δύναμης όσον αφορά τα δικαιώματα των Τούρκων υπηκόων στη βιομηχανική, λογοτεχνική ή καλλιτεχνική ιδιοκτησία, παραμένουν σε ισχύ και εξακολουθούν να έχουν πλήρη αποτελέσματα. Η διάταξη αυτή εφαρμόζεται *mutatis mutandis* στα αντίστοιχα μέτρα που ελήφθησαν από τις τουρκικές αρχές όσον αφορά τα δικαιώματα των υπηκόων οποιασδήποτε Συμμαχικής Δύναμης.

Άρθρο 103

Ελάχιστη προθεσμία ενός έτους από την έναρξη ισχύος της παρούσας Συνθήκης, χωρίς πρό-

σθετο φόρο ή οποιαδήποτε ποινή, θα παρέχεται στους Τούρκους εντός του εδάφους εκάστης των λοιπών Συμβαλλόμενων Δυνάμεων, καθώς και στους υπηκόους των Δυνάμεων αυτών που βρίσκονται στην Τουρκία, προκειμένου τα πρόσωπα αυτά να μπορέσουν να εκτελέσουν οποιαδήποτε πράξη, να εκπληρώσουν οποιαδήποτε διατύπωση, να καταβάλλουν οποιαδήποτε τέλη, και γενικά να εκπληρώσουν κάθε υποχρέωση που προβλέπεται από τους νόμους ή τους κανονισμούς των αντίστοιχων κρατών σχετικά με τη διατήρηση ή την απόκτηση ή την αμφισβήτηση δικαιωμάτων βιομηχανικής ιδιοκτησίας που είχαν ήδη αποκτηθεί την 1η Αυγούστου 1914 ή τα οποία, εάν δεν είχε μεσολαβήσει ο πόλεμος, θα μπορούσαν να είχαν αποκτηθεί από την ημερομηνία αυτή ως αποτέλεσμα αίτησης που υποβλήθηκε πριν από τον πόλεμο ή κατά τη διάρκειά του.

Τα δικαιώματα βιομηχανικής ιδιοκτησίας που μπορεί να έχουν εκπέσει λόγω παράλειψης εκτέλεσης οποιασδήποτε πράξης, εκπλήρωσης οποιασδήποτε διατυπώσεως ή καταβολής οποιασδήποτε πληρωμής θα επανέλθουν σε ισχύ, αλλά στην περίπτωση των διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας και των σχεδίων και υποδειγμάτων, με την επιφύλαξη της επιβολής των όρων που κάθε Δύναμη μπορεί να κρίνει ευλόγως αναγκαίους για την προστασία των δικαιωμάτων

[744]

τρίτων που έχουν κατασκευάσει ή χρησιμοποιήσει διπλώματα ευρεσιτεχνίας ή σχέδια και υποδείγματα ενώ αυτά είχαν παραγραφεί.

Η περίοδος από την 1η Αυγούστου 1914 μέχρι την έναρξη ισχύος της παρούσας συνθήκης εξαιρείται κατά τον υπολογισμό του χρόνου εντός του οποίου θα πρέπει ένα δίπλωμα ευρεσιτεχνίας να τεθεί σε εφαρμογή ή ένα εμπορικό σήμα ή ένα σχέδιο να χρησιμοποιηθεί, και συμφωνείται περαιτέρω ότι κανένα δίπλωμα ευρεσιτεχνίας, εμπορικό σήμα ή σχέδιο που ήταν σε ισχύ την 1η Αυγούστου 1914 δεν θα υπόκειται σε ανάκληση ή ακύρωση μόνο λόγω της μη εφαρμογής αυτού του διπλώματος ευρεσιτεχνίας ή της μη χρήσης αυτού του εμπορικού σήματος ή σχεδίου για δύο έτη μετά την έναρξη ισχύος της παρούσας Συνθήκης.

Άρθρο 104

Καμία αγωγή και καμία αξίωση δεν ασκείται, αφενός, από Τούρκους υπηκόους ή πρόσωπα που διαμένουν ή ασκούν επιχειρηματική δραστηριότητα στην Τουρκία και αφετέρου, από υπηκόους των Συμμαχικών Δυνάμεων ή πρόσωπα που διαμένουν ή ασκούν επιχειρηματική δραστηριότητα στην επικράτεια των Δυνάμεων αυτών, ούτε από οποιονδήποτε αντλεί τίτλο κατά τη διάρκεια του πολέμου από τα πρόσωπα αυτά, λόγω οποιασδήποτε ενέργειας που έλαβε χώρα στο έδαφος του άλλου μέρους μεταξύ της ημερομηνίας της ύπαρξης πολεμικής κατάστασης και της ημερομηνίας έναρξης ισχύος της παρούσας Συνθήκης, η οποία θα μπορούσε να αποτελέσει προσβολή των δικαιωμάτων βιομηχανικής ιδιοκτησίας ή των δικαιωμάτων λογοτεχνικής ή καλλιτεχνικής ιδιοκτησίας που είτε υπήρχαν οποτεδήποτε κατά τη διάρκεια του πολέμου είτε αναβίωσαν σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 102.

[745]

Μεταξύ των ενεργειών που αναφέρονται ανωτέρω περιλαμβάνεται η χρήση από τις κυβερνήσεις των Υψηλά Συμβαλλομένων Μερών ή από οποιοδήποτε πρόσωπο για λογαριασμό των κυβερνήσεων αυτών ή με τη συγκατάθεσή τους, των δικαιωμάτων βιομηχανικής, λογοτεχνικής ή καλλιτεχνικής ιδιοκτησίας, καθώς και η πώληση, η προσφορά προς πώληση ή η χρήση προϊόντων, συσκευών ή οποιουδήποτε αντικειμένου στο οποίο εφαρμόζονται τα δικαιώματα αυτά.

Άρθρο 105

Οι άδειες χρήσης σχετικά με τη βιομηχανική ιδιοκτησία ή παραγωγή λογοτεχνικών ή καλλιτεχνικών, οι οποίες είχαν συναφθεί πριν από τον πόλεμο μεταξύ υπηκόων των Συμμαχικών Δυνάμεων ή ατόμων που διαμένουν στην επικράτειά τους ή ασκούν επιχειρηματική δραστηριότητα σε αυτήν αφενός, και Τούρκων υπηκόων αφετέρου, θα θεωρούνται ακυρωμένες από την ημερο-

μηνία έναρξης της εμπόλεμης κατάστασης μεταξύ της Τουρκίας και της Συμμαχικής Δύναμης. Σε κάθε περίπτωση όμως, ο πρώην δικαιούχος της σύμβασης αυτής θα έχει το δικαίωμα εντός προθεσμίας έξι μηνών από την έναρξη ισχύος της παρούσας Συνθήκης να ζητήσει από τον κάτοχο των δικαιωμάτων τη χορήγηση νέας άδειας, οι όροι της οποίας, σε περίπτωση μη συμφωνίας μεταξύ των μερών, θα καθοριστούν από το Μεικτό Διαιτητικό Δικαστήριο που αναφέρεται στο τμήμα 6 του παρόντος μέρους. Το δικαστήριο μπορεί, αν είναι αναγκαίο, να καθορίσει επίσης το ποσό που θεωρεί δίκαιο να καταβληθεί λόγω της χρήσης των δικαιωμάτων κατά τη διάρκεια του πολέμου.

Άρθρο 106

Οι κάτοικοι των εδαφών που αποσπάστηκαν από την Τουρκία βάσει της παρούσας Συνθήκης, παρά τη μεταβίβαση αυτή και την επακόλουθη αλλαγή ιθαγένειας, θα συνεχίσουν να απολαμβάνουν στην Τουρκία όλα τα δικαιώματα βιομηχανικής,

[746]

λογοτεχνικής και καλλιτεχνικής ιδιοκτησίας στα οποία είχαν νόμιμα δικαιώματα βάσει της οθωμανικής νομοθεσίας κατά τον χρόνο μεταβίβασης.

Τα δικαιώματα βιομηχανικής, λογοτεχνικής και καλλιτεχνικής ιδιοκτησίας τα οποία ισχύουν στα εδάφη που αποσπάστηκαν από την Τουρκία βάσει της παρούσας συνθήκης κατά τον χρόνο της μεταβίβασης ή τα οποία θα επαναφερθούν σε ισχύ ή θα αποκατασταθούν σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 102, θα αναγνωρίζονται από το κράτος στο οποίο μεταβιβάζεται το εν λόγω έδαφος και θα παραμείνουν σε ισχύ στο ίδιο έδαφος για την ίδια χρονική περίοδο που τους είχε παρασχεθεί βάσει της οθωμανικής νομοθεσίας.

Άρθρο 107

Επιβεβαιώνονται όλες οι χορηγήσεις διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας και οι καταχωρίσεις εμπορικών σημάτων, καθώς και όλες οι καταχωρίσεις μεταβιβάσεων ή εκχωρήσεων διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας ή εμπορικών σημάτων, οι οποίες πραγματοποιήθηκαν δεόντως από την 30ή Οκτωβρίου 1918, από την Αυτοκρατορική Οθωμανική Κυβέρνηση στην Κωνσταντινούπολη ή αλλού.

ΤΜΗΜΑ VI

ΜΙΚΤΟ ΔΙΑΙΤΗΤΙΚΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ

Άρθρο 108

Εντός τριών μηνών από της ημερομηνίας ενάρξεως της ισχύος της παρούσης Συνθήκης, θα συσταθεί Μεικτό Διαιτητικό Δικαστήριο μεταξύ των Συμμαχικών Δυνάμεων, αφ' ενός, και της Τουρκίας, αφ' ετέρου. Κάθε τέτοιο Δικαστήριο θα αποτελείται από τρία μέλη. Καθεμία από τις ενδιαφερόμενες κυβερνήσεις θα διορίζει ένα από τα μέλη αυτά. Ο Πρόεδρος θα επιλέγεται με συμφωνία μεταξύ των δύο ενδιαφερόμενων κυβερνήσεων. Σε περίπτωση αποτυχίας επίτευξης συμφωνίας εντός δύο μηνών από την έναρξη ισχύος της παρούσας Συνθήκης, ο Πρόεδρος θα

[747]

διορίζεται κατόπιν αιτήσεως μιας από τις ενδιαφερόμενες Κυβερνήσεις, μεταξύ των υπηκόων των Δυνάμεων που παρέμειναν ουδέτερες κατά τη διάρκεια του πολέμου, από τον Πρόεδρο του Μόνιμου Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης.

Περαιτέρω, εάν μέσα στην εν λόγω περίοδο των δύο μηνών μία από τις ενδιαφερόμενες Κυβερνήσεις δεν διορίσει ένα μέλος για να την εκπροσωπήσει στο Δικαστήριο, θα είναι καθήκον του Συμβουλίου της Κ.τ.Ε. να προβεί στο διορισμό του μέλους αυτού κατόπιν αιτήσεως της άλλης ενδιαφερόμενης Κυβέρνησης.

Άρθρο 109

Εάν ο αριθμός των υποθέσεων το δικαιολογεί, θα διορίζονται πρόσθετα μέλη, ώστε κάθε Μεικτό Διαιτητικό Δικαστήριο να μπορεί να συνεδριάζει σε περισσότερα τμήματα. Καθένα από τα τμήματα αυτά συγκροτείται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 108. Κάθε κυβέρνηση διορίζει έναν ή περισσότερους αντιπροσώπους για να την εκπροσωπούν ενώπιον του δικαστηρίου. Κάθε κυβέρνηση καταβάλλει την αμοιβή του μέλους του Μικτού Διαιτητικού Δικαστηρίου που διορίζεται από αυτήν και κάθε αντιπροσώπου που μπορεί να διορίσει για να την εκπροσωπεί ενώπιον του Δικαστηρίου. Η αμοιβή του Προέδρου θα καθορίζεται με ειδική συμφωνία μεταξύ των ενδιαφερομένων Κυβερνήσεων – και η αμοιβή αυτή και τα κοινά έξοδα κάθε Δικαστηρίου θα καταβάλλονται από τις δύο Κυβερνήσεις σε ίσα μέρη.

Άρθρο 110

Τα Μεικτά Διαιτητικά Δικαστήρια που συγκροτούνται σύμφωνα με τα άρθρα 108 και 109 αποφασίζουν για όλα τα ζητήματα που εμπίπτουν στην αρμοδιότητά τους βάσει της παρούσας Συνθήκης.

Οι αποφάσεις λαμβάνονται με πλειοψηφία.

[748]

Τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη συμφωνούν να θεωρούν τις αποφάσεις των Μεικτών Διαιτητικών Δικαστηρίων ως οριστικές και αμετάκλητες και να τις καθιστούν δεσμευτικές για τους υπηκόους τους και να εξασφαλίζουν την εκτέλεσή τους στα αντίστοιχα εδάφη τους μόλις τους κοινοποιηθούν οι αποφάσεις των δικαστηρίων, χωρίς να είναι απαραίτητο να κηρυχθούν εκτελεστές.

Τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη αναλαμβάνουν επίσης την υποχρέωση όπως τα δικαστήρια και οι Αρχές τους να συνδράμουν άμεσα στα Μεικτά Διαιτητικά Δικαστήρια με κάθε τρόπο στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων τους, ιδίως όσον αφορά τη διαβίβαση των ανακοινώσεων και τη συλλογή των αποδεικτικών στοιχείων.

Άρθρο 111

1. Κάθε Μεικτό Διαιτητικό Δικαστήριο ρυθμίζει τη δική του διαδικασία. Αποφασίζει τη σειρά και το χρόνο κατά τον οποίο κάθε διάδικος πρέπει να ολοκληρώσει τα επιχειρήματά του και ρυθμίζει όλες τις διατυπώσεις που απαιτούνται για τη διαχείριση των αποδεικτικών στοιχείων. Το δικαστήριο κρίνει σύμφωνα με το δίκαιο και την ευθυδικία.

2. Ο αντιπρόσωπος και ο δικηγόρος των μερών κάθε πλευράς εξουσιοδοτούνται να παρουσιάσουν προφορικά και γραπτά στο Δικαστήριο επιχειρήματα προς υποστήριξη της υπόθεσής τους.

3. Το Δικαστήριο θα αποφασίζει για όλα τα ερωτήματα και τα θέματα που υποβάλλονται με βάση τα αποδεικτικά στοιχεία και τις πληροφορίες που μπορούν να παρασχεθούν από τα ενδιαφερόμενα μέρη.

4. Η γλώσσα στην οποία διεξάγονται οι διαδικασίες είναι η γλώσσα της χώρας στην οποία βρίσκεται το Δικαστήριο, και η γαλλική και για τις ακροάσεις

[749]

η γλώσσα της χώρας στην οποία διεξάγονται οι συνεδριάσεις και η γαλλική.

5. Η έδρα κάθε Δικαστηρίου και ο τόπος και ο χρόνος των ακροάσεων καθορίζονται από τον Πρόεδρο του Δικαστηρίου.

6. Το Δικαστήριο τηρεί αρχείο των υποθέσεων που υποβάλλονται και των σχετικών διαδικασιών, με τις ημερομηνίες των διαδικασιών αυτών.

7. Καθεμία από τις εμπλεκόμενες Δυνάμεις μπορεί να διορίσει έναν γραμματέα. οι γραμματείς

αυτοί ενεργούν από κοινού ως κοινοί γραμματείς του Δικαστηρίου και υπόκεινται στις οδηγίες του. Το Δικαστήριο μπορεί να διορίζει και να απασχολεί κάθε άλλο αναγκαίο υπάλληλο ή υπαλλήλους για την εκτέλεση των καθηκόντων του.

8. Σε περίπτωση που ένα από τα μέλη του Δικαστηρίου είτε πεθάνει, είτε συνταξιοδοτηθεί, είτε αδυνατεί για οποιονδήποτε λόγο να ασκήσει τα καθήκοντά του, η κενή θέση καλύπτεται σύμφωνα με τις αρχές και τις μεθόδους που προβλέπονται στο άρθρο 108. Σε οποιαδήποτε από τις περιπτώσεις αυτές, η προθεσμία των δύο μηνών που προβλέπεται στα δύο τελευταία εδάφια του άρθρου 108 αρχίζει να μετρά από τον θάνατο ή τη συνταξιοδότηση του μέλους ή από την ημερομηνία κατά την οποία διαπιστώνεται η αδυναμία του να ασκήσει τα καθήκοντά του.

ΤΜΗΜΑ VII

ΣΥΝΘΗΚΕΣ

Άρθρο 112

Από την έναρξη ισχύος της παρούσας Συνθήκης και με την επιφύλαξη των διατάξεων αυτής, οι πολυμερείς συνθήκες, συμβάσεις και συμφωνίες οικονομικού

[750]

ή τεχνικού χαρακτήρα που απαριθμούνται κατωτέρω τίθενται εκ νέου σε ισχύ μεταξύ της Τουρκίας και των άλλων Συμβαλλομένων Δυνάμεων που συμμετέχουν σε αυτές.

1. Συμβάσεις της 14ης Μαρτίου 1884, της 1ης Δεκεμβρίου 1886 και της 23ης Μαρτίου 1887 και Τελικό Πρωτόκολλο της 7ης Ιουλίου 1887, σχετικά με την προστασία των υποβρυχίων καλωδίων:

2. Σύμβαση της 5ης Ιουλίου 1890, σχετικά με τη δημοσίευση των τελωνειακών δασμών και την οργάνωση μιας Διεθνούς Ένωσης για τη δημοσίευση των τελωνειακών δασμών.

3. Διακανονισμός της 9ης Δεκεμβρίου 1907, σχετικά με τη δημιουργία του Διεθνούς Γραφείου Δημόσιας Υγιεινής στο Παρίσι.

4. Σύμβαση της 7ης Ιουνίου 1905 σχετικά με τη δημιουργία ενός Διεθνούς Γεωργικού Ινστιτούτου στη Ρώμη.

5. Σύμβαση της 27ης Ιουνίου 1855 σχετικά με το τουρκικό δάνειο.

6. Σύμβαση της 16ης Ιουλίου 1863 για την εξόφληση των διοδίων του Scheldt.

7. Σύμβαση της 29ης Οκτωβρίου 1888, σχετικά με την καθιέρωση οριστικής διευθέτησης που εγγυάται την ελεύθερη χρήση της διώρυγας του Σουέζ, με την επιφύλαξη των ειδικών διατάξεων που προβλέπονται στο άρθρο 18 της παρούσας συνθήκης.

8. Συμβάσεις και συμφωνίες της Παγκόσμιας Ταχυδρομικής Ένωσης, συμπεριλαμβανομένων των συμβάσεων και συμφωνιών που υπογράφηκαν στη Μαδρίτη στις 30 Νοεμβρίου 1920.

9. Διεθνείς Τηλεγραφικές Συμβάσεις που υπογράφηκαν στην Αγία Πετρούπολη στις 10/22 Ιουλίου 1875 – Κανονισμοί και Δασμολόγια που καταρτίστηκαν από τη Διεθνή Τηλεγραφική Διάσκεψη, Λισαβόνα, 11 Ιουνίου 1908.

Άρθρο 113

Η Τουρκία αναλαμβάνει την υποχρέωση να προσχωρήσει στις συμβάσεις ή συμφωνίες που απαριθμούνται κατωτέρω ή να τις επικυρώσει:

[751]

1. Σύμβαση της 11ης Οκτωβρίου 1909, σχετικά με τη διεθνή κυκλοφορία των αυτοκινήτων.

2. Συμφωνία της 15ης Μαΐου 1886, σχετικά με τη σφράγιση των σιδηροδρομικών φορτηγών που υπόκεινται σε τελωνειακό έλεγχο, και Πρωτόκολλο της 18ης Μαΐου 1907.

3. Σύμβαση της 23ης Σεπτεμβρίου 1910, σχετικά με την ενοποίηση ορισμένων κανονισμών σχετικά με τις συγκρούσεις και τη διάσωση στη θάλασσα·
4. Σύμβαση της 21ης Δεκεμβρίου 1904, σχετικά με την απαλλαγή των νοσοκομειακών πλοίων από τα τέλη και τις επιβαρύνσεις στα λιμάνια·
5. Συμβάσεις της 18ης Μαΐου 1904, της 4ης Μαΐου 1910 και της 30ής Σεπτεμβρίου 1921, σχετικά με την καταστολή του εμπορίου λευκών σκλάβων·
6. Σύμβαση της 4ης Μαΐου 1910 σχετικά με την καταστολή των άσεμνων δημοσιεύσεων·
7. Σύμβαση για την υγιεινή της 17ης Ιανουαρίου 1912 – τα άρθρα 54, 88 και 90 διατηρούνται·
8. Συμβάσεις της 3ης Νοεμβρίου 1881 και της 15ης Απριλίου 1889 σχετικά με τα προληπτικά μέτρα κατά της φυλλοξήρας·
9. Σύμβαση για το όπιο, που υπογράφηκε στη Χάγη στις 23 Ιανουαρίου 1912, και πρόσθετο πρωτόκολλο του 1914·
10. Διεθνής Ραδιοτηλεγραφική Σύμβαση της 5ης Ιουλίου 1912·
11. Σύμβαση σχετικά με την εμπορία οινοπνευματωδών ποτών στην Αφρική, που υπογράφηκε στο St. Germain-en-Laye, 10 Σεπτεμβρίου 1919·
12. Σύμβαση για την αναθεώρηση της Γενικής Πράξης του Βερολίνου της 26ης Φεβρουαρίου 1885 και της Γενικής Πράξης και Διακήρυξης των Βρυξελλών της 2ας Ιουλίου 1890, που υπογράφηκε στο St. Germain-en-Laye, 10 Σεπτεμβρίου 1919·
13. Σύμβαση της 13ης Οκτωβρίου 1919, που ρυθμίζει την αεροναυτιλία·
14. Σύμβαση της 26ης Σεπτεμβρίου 1906, υπογεγραμμένη στη Βέρνη, για την απαγόρευση

[752]

της χρήσης λευκού φωσφόρου στην κατασκευή σπέρτων. Η Τουρκία αναλαμβάνει περαιτέρω την υποχρέωση να συμμετάσχει στην επεξεργασία νέων διεθνών συμβάσεων σχετικά με την τηλεγραφία και τη ραδιοτηλεγραφία.

Άρθρο 114

Εναπόκειται σε κάθε Συμμαχική Δύναμη να συμφωνήσει με την Τουρκία εντός 12 μηνών που ακολουθούν την έναρξη ισχύος της παρούσας Συνθήκης, σχετικά με τις διμερείς συνθήκες, συμβάσεις και συμφωνίες που έχουν συναφθεί με την Τουρκία για τις οποίες ενδέχεται να τεθούν πάλι σε ισχύ.

Άρθρο 115

Καμία διάταξη των συνθηκών, συμβάσεων ή συμφωνιών που έχει συνάψει η Τουρκία με οποιαδήποτε Δύναμη δεν μπορεί να θεωρηθεί αντίθετη προς την παρούσα Συνθήκη. Η Τουρκία αναλαμβάνει περαιτέρω την υποχρέωση να καταγγείλει κάθε διάταξη ασυμβίβαστη με την παρούσα Συνθήκη.

ΤΜΗΜΑ VIII

ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ

Άρθρο 116

Τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη συμφωνούν να καταργήσουν το οικονομικό καθεστώς που προκύπτει από τις Διομολογήσεις. Οι εμπορικές σχέσεις της Τουρκίας με τις άλλες Συμβαλλόμενες Δυνάμεις θα διέπονται από τις διατάξεις της ειδικής Σύμβασης, που υπογράφηκε σήμερα, οι οποίες θα έχουν την ίδια ισχύ και εγκυρότητα, όσον αφορά τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη, ως εάν οι διατάξεις αυτές περιλαμβάνονταν στην παρούσα Συνθήκη.

Άρθρο 117

Τα εμπορεύματα και τα προϊόντα που προέρχονται ή προορίζονται για το Μαρόκο (Γαλλική ζώνη), καθώς και τα εμπορεύματα και τα προϊόντα άμμου που προέρχονται

[753]

ή προορίζονται για την Τύνιδα, υπόκεινται στην Τουρκία στην ίδια μεταχείριση με τα γαλλικά εμπορεύματα. Τα εμπορεύματα και τα προϊόντα καταγωγής ή προορισμού Λιβύης υπόκεινται στην Τουρκία στην ίδια μεταχείριση με τα ιταλικά εμπορεύματα.

ΜΕΡΟΣ IV

ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΕΣ ΚΑΙ ΘΕΜΑΤΑ ΥΓΙΕΙΝΗΣ

ΤΜΗΜΑ I

ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΕΣ

Άρθρο 118

Η Τουρκία αναλαμβάνει την υποχρέωση να τηρήσει τη Σύμβαση και το Καταστατικό για την ελευθερία της διέλευσης που υιοθετήθηκε από τη Διάσκεψη της Βαρκελώνης στις 14 Απριλίου 1921, καθώς και τη Σύμβαση και το Καταστατικό για το καθεστώς των θαλάσσιων οδών διεθνούς ενδιαφέροντος που υιοθετήθηκε από την εν λόγω Διάσκεψη στις 19 Απριλίου 1921, καθώς και το συμπληρωματικό Πρωτόκολλο. Η Τουρκία αναλαμβάνει συνεπώς την υποχρέωση να θέσει σε ισχύ τις διατάξεις των εν λόγω συμβάσεων, του καταστατικού και του πρωτοκόλλου από την έναρξη ισχύος της παρούσας συνθήκης.

Άρθρο 119

Η Τουρκία αναλαμβάνει την υποχρέωση να προσχωρήσει στη Διακήρυξη της Βαρκελώνης της 20ής Απριλίου 1921, «με την οποία αναγνωρίζονται τα δικαιώματα της σημαίας των Κρατών που δεν διαθέτουν ακτογραμμή».

Άρθρο 120

Η Τουρκία αναλαμβάνει την υποχρέωση να συμμορφωθεί προς τις συστάσεις της Διάσκεψης της Βαρκελώνης της 20ής Απριλίου 1921, σχετικά με τους λιμένες που θα τεθούν υπό διεθνές καθεστώς. Εν συνεχεία, η Τουρκία θα γνωστοποιήσει τους λιμένες που θα τεθούν υπό το καθεστώς αυτό.

[754]

Άρθρο 121

Η Τουρκία αναλαμβάνει την υποχρέωση να συμμορφωθεί προς τις συστάσεις της Διάσκεψης της Βαρκελώνης, της 20ής Απριλίου 1921, σχετικά με τους διεθνείς σιδηροδρόμους. Οι συστάσεις αυτές θα τεθούν σε ισχύ από την Τουρκική Κυβέρνηση κατά την έναρξη ισχύος της παρούσας Συνθήκης και υπό τον όρο της αμοιβαιότητας.

Άρθρο 122

Από την έναρξη ισχύος της παρούσας Συνθήκης, η Τουρκία συμφωνεί να προσχωρήσει στις συμβάσεις και ρυθμίσεις που υπογράφηκαν στη Βέρνη στις 14 Οκτωβρίου 1890, 20 Σεπτεμβρίου 1893, 16 Ιουλίου 1895, 16 Ιουνίου 1898 και 19 Σεπτεμβρίου 1906, σχετικά με τη σιδηροδρομική μεταφορά εμπορευμάτων.

Άρθρο 123

Όταν, ως αποτέλεσμα του καθορισμού νέων συνόρων, μια σιδηροδρομική σύνδεση μεταξύ δύο τμημάτων της ίδιας χώρας διασχίζει μια άλλη χώρα ή όταν μια διακλάδωση από μια χώρα έχει το τέρμα της σε μια άλλη χώρα, οι όροι λειτουργίας, όσον αφορά την κυκλοφορία μεταξύ των δύο χωρών, καθορίζονται σε σύμβαση που συνάπτεται μεταξύ των ενδιαφερόμενων σιδηροδρομικών διοικήσεων. Εάν οι διοικήσεις αυτές δεν μπορούν να συμφωνήσουν ως προς τους όρους της σύμβασης αυτής, οι όροι αυτοί αποφασίζονται με διαιτησία. Η ίδρυση όλων των νέων μεθοριακών σταθμών μεταξύ της Τουρκίας και των γειτονικών κρατών, καθώς και η λειτουργία των γραμμών μεταξύ των σταθμών αυτών, θα ρυθμίζονται με συμφωνίες που θα συνάπτονται ομοίως.

Άρθρο 124

Με την επιφύλαξη τυχόν ειδικών διατάξεων σχετικά με τη μεταβίβαση λιμένων και σιδηροδρόμων, είτε ανήκουν στην Τουρκική Κυβέρνηση

[755]

είτε σε ιδιωτικές εταιρείες, που βρίσκονται στα εδάφη που αποσπώνται από την Τουρκία δυνάμει της παρούσας Συνθήκης και ομοίως με την επιφύλαξη των οικονομικών όρων της παρούσας Συνθήκης σχετικά με τους παραχωρησιούχους και τη συνταξιοδότηση του προσωπικού, η μεταβίβαση των σιδηροδρόμων θα πραγματοποιηθεί υπό τους ακόλουθους όρους:

(1) Τα έργα και οι εγκαταστάσεις όλων των σιδηροδρόμων θα παραμείνουν πλήρη και σε όσο το δυνατόν καλύτερη κατάσταση.

(2) Όταν ένα σιδηροδρομικό σύστημα που διαθέτει δικό του τροχαίο υλικό βρίσκεται στο σύνολό του στο μεταβιβαζόμενο έδαφος, το υλικό αυτό θα παραμείνει πλήρες με το σιδηρόδρομο, σύμφωνα με την τελευταία απογραφή πριν από τις 30 Οκτωβρίου 1918.

(3) Όσον αφορά τις γραμμές, η διαχείριση των οποίων θα διαιρεθεί δυνάμει της παρούσας Συνθήκης, η κατανομή του τροχαίου υλικού θα γίνει με φιλική συμφωνία μεταξύ των διοικήσεων που αναλαμβάνουν τα διάφορα τμήματά τους. Η συμφωνία αυτή θα λαμβάνει υπόψη την ποσότητα του υλικού που έχει καταγραφεί στις γραμμές αυτές στην τελευταία απογραφή πριν από τις 30 Οκτωβρίου 1918, το μήκος της γραμμής (συμπεριλαμβανομένων των παρακαμπτήριων γραμμών) και τη φύση και την ποσότητα της κυκλοφορίας. Αν δεν υπάρξει συμφωνία, τα επίμαχα σημεία θα διευθετηθούν από διαιτητή.

Ο διαιτητής αυτός θα καθορίσει επίσης, εάν είναι απαραίτητο, τις μηχανές, τα βαγόνια και τις άμαξες που θα παραμείνουν σε κάθε τμήμα, τους όρους αποδοχής τους και τις προσωρινές ρυθμίσεις που θα κρίνει αναγκαίες για να εξασφαλιστεί για περιορισμένο χρονικό διάστημα η τρέχουσα συντήρηση του μεταφερόμενου υλικού στα υπάρχοντα συνεργεία.

(4) Τα αποθέματα των αποθηκών, των εξαρτημάτων και των εγκαταστάσεων θα αφήνονται υπό τους ίδιους όρους με το τροχαίο υλικό.

[756]

Άρθρο 125

Ελλείψει αντίθετης διάταξης, όταν, λόγω του καθορισμού νέων συνόρων, το υδατικό δίκτυο (διοχέτευση, υπερχειλίση, άρδευση, αποστράγγιση ή παρόμοια θέματα) ενός κράτους εξαρτάται από έργα που εκτελούνται στο έδαφος άλλου κράτους, ή όταν στο έδαφος ενός κράτους γίνεται χρήση, λόγω προπολεμικής χρήσης, νερού ή υδραυλικής ενέργειας, η πηγή της οποίας βρίσκεται στο έδαφος άλλου κράτους, συνάπτεται συμφωνία μεταξύ των ενδιαφερομένων κρατών για τη διασφάλιση των συμφερόντων και των δικαιωμάτων που αποκτά καθένα από αυτά. Ελλείψει συμφωνίας, το θέμα ρυθμίζεται με διαιτησία.

Άρθρο 126

Η Ρουμανία και η Τουρκία θα καταλήξουν σε συμφωνία για μια δίκαιη ρύθμιση των όρων εργασίας του καλωδίου Κωσταντζα-Κωνσταντινούπολης. Αν δεν επιτευχθεί συμφωνία, το θέμα θα ρυθμιστεί με διαιτησία.

Άρθρο 127

Η Τουρκία παραιτείται εκ μέρους της και εκ μέρους των υπηκόων της από όλα τα δικαιώματα, τίτλους ή προνόμια οποιασδήποτε φύσης επί του συνόλου ή μέρους των καλωδίων αυτών που δεν ανήκουν πλέον στο έδαφός της. Εάν τα καλώδια ή τμήματα αυτών που μεταβιβάζονται σύμφωνα με την προηγούμενη παράγραφο είναι ιδιωτικής ιδιοκτησίας, οι κυβερνήσεις στις οποίες μεταβιβάζεται η ιδιοκτησία αυτή θα πρέπει να αποζημιώσουν τους ιδιοκτήτες. Αν δεν υπάρξει συμφωνία σχετικά με το ποσό της αποζημίωσης, το ποσό αυτό θα καθοριστεί με διαιτησία.

Άρθρο 128

Η Τουρκία θα διατηρήσει τα δικαιώματα ιδιοκτησίας που ενδεχομένως ήδη

[757]

κατέχει επί των καλωδίων των οποίων τουλάχιστον το ένα άκρο παραμένει στο τουρκικό έδαφος. Η άσκηση των δικαιωμάτων προσγείωσης των εν λόγω καλωδίων σε μη τουρκικό έδαφος και οι όροι εργασίας τους θα διευθετηθούν κατά φιλικό τρόπο από τα ενδιαφερόμενα κράτη. Αν δεν υπάρξει συμφωνία, η διαφορά θα διευθετηθεί με διαιτησία.

ΤΜΗΜΑ II

ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ

Άρθρο 129

Το Ανώτατο Υγειονομικό Συμβούλιο της Κωνσταντινούπολης καταργείται. Στην τουρκική διοίκηση ανατίθεται η υγειονομική οργάνωση των ακτών και των συνόρων της Τουρκίας. Συστήνεται, ωστόσο, υγειονομική επιτροπή, η οποία υποχρεούται να διευθύνει το προσωπικό, τους σταθμούς καραντίνας και τις εγκαταστάσεις που είναι απαραίτητες για την υγειονομική προστασία των Στενών.

Η επιτροπή αυτή απαρτίζεται από έναν Τούρκο γιατρό με πτυχίο ιατρικής ως πρόεδρο και από τρεις γιατρούς με πτυχίο, οι οποίοι πρέπει να είναι πάντοτε τριών διαφορετικών εθνικοτήτων. Οι τελευταίοι θα επιλέγονται από την Τουρκική Κυβέρνηση από έναν κατάλογο έξι ονομάτων, που θα καταρτίζεται σε συμφωνία από την Επιτροπή Υγείας της Κ.τ.Ε. και από το Διεθνές Γραφείο Δημόσιας Υγείας. Όταν υπάρχει ανάγκη αντικατάστασης ενός μέλους της Επιτροπής, ο κατάλογος των ιατρών από τον οποίο θα επιλέγει η Τουρκική Κυβέρνηση θα περιλαμβάνει τουλάχιστον διπλάσια ονόματα από όσες είναι οι κενές θέσεις που πρέπει να πληρωθούν.

Οι μισθοί των μελών της Επιτροπής θα καταβάλλονται από τα έσοδα των υγειονομικών τελών: το ύψος των μισθών αυτών θα καθορίζεται από την Επιτροπή Υγείας της Κ.τ.Ε.

Η Υγειονομική Επιτροπή των Στενών θα παύσει τη λειτουργία της

[758]

μετά την πάροδο πέντε ετών, εκτός εάν η Τουρκική Κυβέρνηση θεωρήσει αναγκαία την παράταση της ύπαρξής της.

Άρθρο 130

Η Επιτροπή θα καταρτίσει το καταστατικό της και τους κανονισμούς για το υγειονομικό προσωπικό των Στενών· θα καταρτίσει τον ετήσιο προϋπολογισμό της και η Τουρκική Κυβέρνηση θα αναλάβει την υποχρέωση να καλύψει τις δαπάνες, όπως αυτές καθορίζονται από τον προ-

υπολογισμό αυτό, διαθέτοντας τα αναγκαία χρηματικά ποσά από την απόδοση των υγειονομικών τελών που εισπράττονται σε όλα τα τουρκικά λιμάνια, συμπεριλαμβανομένων των Στενών.

Η Υγειονομική Επιτροπή των Στενών θα εκδώσει έναν υγειονομικό κανονισμό για τα Στενά, σύμφωνα με τις διατάξεις των διεθνών υγειονομικών συμβάσεων και της σύμβασης για το καθεστώς των Στενών που αναφέρεται στο άρθρο 21 της παρούσας Συνθήκης. Ένας ενιαίος υγειονομικός δασμός θα εφαρμόζεται σε όλα τα πλοία, χωρίς διάκριση μεταξύ τουρκικής και ξένης σημαίας, και στους υπηκόους των ξένων Δυνάμεων υπό τους ίδιους όρους όπως και στους υπηκόους της Τουρκίας.

Άρθρο 131

Η Τουρκία αναλαμβάνει την υποχρέωση να σέβεται πλήρως το δικαίωμα των υγειονομικών υπαλλήλων των οποίων οι υπηρεσίες έχουν τερματισθεί, για αποζημίωση που θα διατεθεί από τα υγειονομικά ταμεία, καθώς και όλα τα άλλα υφιστάμενα δικαιώματα των υγειονομικών υπαλλήλων και πρώην υπαλλήλων και των νόμιμων εκπροσώπων τους. Όλα τα ζητήματα που αφορούν τα δικαιώματα αυτά, την χρησιμοποίηση των αποθεματικών κεφαλαίων του πρώην Ανώτατου Συμβουλίου Υγείας της Κωνσταντινούπολης, την οικονομική και διοικητική εκκαθάριση της πρώην υγειονομικής διοίκησης

[759]

και τις μεθόδους μετάβασης από το παλαιό στο νέο υγειονομικό καθεστώς στην Τουρκία, και επιπλέον όλα τα άλλα παρόμοια ή συναφή ζητήματα θα ρυθμιστούν από μια επιτροπή *ad hoc*. Είναι κατανοητό ότι το υπόλοιπο του γενικού αποθεματικού κεφαλαίου που απομένει μετά την ικανοποίηση των προαναφερθέντων δικαιωμάτων θα διατεθεί για τις ανάγκες της υγειονομικής υπηρεσίας της Τουρκίας, είτε εντός είτε εκτός των Στενών.

Αυτή η επιτροπή θα αποτελείται από έναν αντιπρόσωπο καθεμιάς από τις Δυνάμεις που αποτελούσαν μέρος του Ανώτατου Συμβουλίου Υγείας στην Κωνσταντινούπολη, εκτός από τη Γερμανία, την Αυστρία και την Ουγγαρία.

Η Τουρκία αναλαμβάνει την υποχρέωση να αποδεχθεί όλες τις αποφάσεις της Επιτροπής αυτής.

Άρθρο 132

Η Τουρκία και αυτές οι Δυνάμεις που ενδιαφέρονται για την υγειονομική εποπτεία των προσκυνημάτων προς την Ιερουσαλήμ, προς το Hedjaz και προς τον Σιδηρόδρομο του Hedjaz θα λάβουν τα κατάλληλα μέτρα σύμφωνα με τις διατάξεις των διεθνών υγειονομικών συμβάσεων. Με σκοπό την πλήρη ομοιομορφία στην εφαρμογή των μέτρων αυτών, οι Δυνάμεις αυτές και η Τουρκία θα συγκροτήσουν Επιτροπή Υγειονομικού Συντονισμού για τα Προσκυνήματα, στην οποία θα εκπροσωπούνται η Υγειονομική Υπηρεσία της Τουρκίας και το Υγειονομικό Συμβούλιο Ναυτιλίας και Καραντίνας της Αλεξάνδρειας.

Η Επιτροπή αυτή οφείλει να εξασφαλίσει την προηγούμενη συγκατάθεση του Κράτους στο έδαφος του οποίου θα συνεδριάζει.

Άρθρο 133

Οι εκθέσεις σχετικά με το έργο της Επιτροπής Συντονισμού των προσκυνημάτων απευθύνονται στην Επιτροπή Υγείας της Κ.τ.Ε. και στο Διεθνές Γραφείο Δημόσιας Υγείας,

[760]

καθώς και στην κυβέρνηση κάθε χώρας που ενδιαφέρεται για τα προσκυνήματα και υποβάλλει σχετικό αίτημα. Η Επιτροπή θα διατυπώνει τη γνώμη της για κάθε ζήτημα που της υποβάλλεται από την Κ.τ.Ε., από το Διεθνές Γραφείο Δημόσιας Υγείας ή από τις ενδιαφερόμενες κυβερνήσεις.

ΜΕΡΟΣ IV

ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ

I. ΑΙΧΜΑΛΩΤΟΙ ΠΟΛΕΜΟΥ

Άρθρο 134

Τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη συμφωνούν να επαναπατρίσουν άμεσα τους αιχμαλώτους πολέμου και τους έγκλειστους αμάχους που εξακολουθούν να βρίσκονται στα χέρια τους. Η ανταλλαγή των αιχμαλώτων πολέμου και των έγκλειστων αμάχων που κρατούνται από την Ελλάδα και την Τουρκία αντίστοιχα αποτελεί αντικείμενο ξεχωριστής συμφωνίας μεταξύ των Δυνάμεων αυτών που υπογράφηκε το (...) 1923.

Άρθρο 135

Οι αιχμάλωτοι πολέμου και οι έγκλειστοι άμαχοι που περιμένουν να διατεθούν ή εκτίουν ποινή για αδικήματα κατά της πειθαρχίας θα επαναπατρίζονται ανεξάρτητα από την ολοκλήρωση της ποινής τους ή της διαδικασίας που εκκρεμεί εναντίον τους. Οι αιχμάλωτοι πολέμου και οι έγκλειστοι άμαχοι που αναμένουν τη δίκη ή εκτίουν την ποινή τους για αδικήματα άλλα από εκείνα που στρέφονται κατά της πειθαρχίας μπορούν να κρατούνται.

Άρθρο 136

Τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη συμφωνούν να παρέχουν κάθε διευκόλυνση στα αντίστοιχα εδάφη τους για την αναζήτηση των αγνοουμένων και την αναγνώριση των αιχμαλώτων πολέμου και των έγκλειστων αμάχων που έχουν εκφράσει την επιθυμία να μην επαναπατριστούν.

[761]

Άρθρο 137

Τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη αναλαμβάνουν την υποχρέωση να αποκαταστήσουν κατά την έναρξη ισχύος της παρούσας Συνθήκης όλα τα αντικείμενα, χρήματα, κινητές αξίες, έγγραφα και προσωπικά αντικείμενα κάθε είδους που ανήκουν ή ανήκαν σε αιχμαλώτους πολέμου ή έγκλειστους άμαχοι και τα οποία έχουν κρατηθεί.

Άρθρο 138

Τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη παραιτούνται αμοιβαία από κάθε επιστροφή των ποσών που οφείλονται για τη συντήρηση των αιχμαλώτων πολέμου που αιχμαλωτίστηκαν από τους στρατούς τους.

II. ΤΑΦΟΙ

Άρθρο 139

Με την επιφύλαξη των ειδικών διατάξεων του άρθρου 141 της παρούσας Συνθήκης, τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη θα φροντίσουν να γίνουν σεβαστά και να διατηρούνται στα εδάφη που βρίσκονται υπό την εξουσία τους τα νεκροταφεία, οι τάφοι, τα οστεοφυλάκια και τα μνημεία των στρατιωτών και ναυτικών που έπεσαν σε μάχη ή πέθαναν από τραύματα, ατύχημα ή ασθένεια από τις 29 Οκτωβρίου 1914, καθώς και των αιχμαλώτων πολέμου και των έγκλειστων αμάχων που πέθαναν σε αιχμαλωσία μετά την ημερομηνία αυτή.

Τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη θα συμφωνήσουν να παραχωρήσουν στα αντίστοιχα εδάφη τους όλες τις απαραίτητες διευκολύνσεις στις επιτροπές που κάθε Συμβαλλόμενο Μέρος μπορεί να ορίσει για τον σκοπό της αναγνώρισης, καταγραφής και συντήρησης των εν λόγω νεκροταφείων, οστεοφυλακίων και τάφων, καθώς και της ανέγερσης μνημείων στους χώρους τους. Οι επιτροπές αυτές δεν θα έχουν στρατιωτικό χαρακτήρα.

Τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη αναλαμβάνουν αμοιβαία την υποχρέωση, με την επιφύλαξη των διατάξεων της εθνικής τους νομοθεσίας

[762]

και των απαιτήσεων της δημόσιας υγείας, να παρέχουν αμοιβαία κάθε διευκόλυνση για την ικανοποίηση των αιτημάτων για τη μεταφορά των σωμάτων των εν λόγω στρατιωτών και ναυτικών στη χώρα τους.

Άρθρο 140

Τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη αναλαμβάνουν περαιτέρω να παρέχουν το ένα στο άλλο:

(1) Πλήρη κατάλογο των αιχμαλώτων πολέμου και των εγκλωβισμένων πολιτών που πέθαναν σε αιχμαλωσία, μαζί με όλες τις πληροφορίες που συμβάλλουν στην ταυτοποίησή τους.

(2) Όλες τις πληροφορίες σχετικά με τον αριθμό και τη θέση των τάφων όλων εκείνων που έχουν ταφεί χωρίς αναγνώριση.

Άρθρο 141

Η συντήρηση των τάφων, των νεκροταφείων, των οστεοφυλακίων και των μνημείων των Τούρκων στρατιωτών, ναυτικών και αιχμαλώτων πολέμου που έχουν ενδεχομένως πεθάνει στο ρουμανικό έδαφος από τις 27 Αυγούστου 1916, καθώς και όλες οι άλλες υποχρεώσεις που απορρέουν από τα άρθρα 139 και 140 σχετικά με τους έγκλειστους αμάχους αποτελούν αντικείμενο ειδικής συμφωνίας μεταξύ της Ρουμανικής και της Τουρκικής κυβέρνησης.

Άρθρο 142

Προς συμπλήρωση των γενικών διατάξεων που περιλαμβάνονται στα άρθρα 139 και 140, οι Κυβερνήσεις της Βρετανικής Αυτοκρατορίας, της Γαλλίας και της Ιταλίας αφενός και οι Κυβερνήσεις της Τουρκίας και της Ελλάδας αφετέρου συμφωνούν στις ειδικές διατάξεις που περιέχονται στα άρθρα 143 έως 151.

Άρθρο 143

Η Τουρκική Κυβέρνηση αναλαμβάνει την υποχρέωση να παραχωρήσει στη Βρετανική, Γαλλική και Ιταλική Κυβέρνηση αντίστοιχα και στο διηνεκές τα εδάφη εντός της επικράτειάς της στα οποία βρίσκονται οι τάφοι, τα νεκροταφεία, τα

[763]

οστεοφυλάκια ή τα μνημεία των στρατιωτών και ναυτικών τους που έπεσαν στη μάχη ή πέθαναν από τραύματα, ατύχημα ή ασθένεια, καθώς και των αιχμαλώτων πολέμου και των εγκλωβισμένων πολιτών τους που πέθαναν στην αιχμαλωσία. Η Τουρκική Κυβέρνηση θα παραχωρήσει επίσης στις Δυνάμεις αυτές τις εκτάσεις που οι επιτροπές που προβλέπονται στο άρθρο 145 θα κρίνουν απαραίτητες για την ίδρυση νεκροταφείων, την ανασύνθεση τάφων, οστεοφυλάκια ή μνημεία.

Η Τουρκική Κυβέρνηση αναλαμβάνει περαιτέρω την υποχρέωση να παρέχει ελεύθερη πρόσβαση σε αυτούς τους τάφους, τα νεκροταφεία, τα οστεοφυλάκια και τα μνημεία και, αν χρειαστεί, να εγκρίνει την κατασκευή των απαραίτητων δρόμων και μονοπατιών. Η Ελληνική Κυβέρνηση αναλαμβάνει να εκπληρώσει τις ίδιες υποχρεώσεις στο μέτρο που αφορούν το έδαφός της. Οι ανωτέρω διατάξεις δεν θα επηρεάσουν την τουρκική ή ελληνική κυριαρχία επί της γης που παραχωρείται κατ' αυτόν τον τρόπο.

Άρθρο 144

Τα εδάφη που θα παραχωρηθούν από την Τουρκική Κυβέρνηση θα περιλαμβάνουν ιδίως,

όσον αφορά τη Βρετανική Αυτοκρατορία, την περιοχή στην περιφέρεια του Anzac (όρμος Ari Burnu) που φαίνεται στον Χάρτη.¹⁴⁴

Άρθρο 145

Η Βρετανική, η Γαλλική και η Ιταλική κυβέρνηση θα διορίσουν επιτροπή στην οποία η Τουρκική και η Ελληνική Κυβέρνηση θα διορίσουν έναν αντιπρόσωπο, στον οποίο θα ανατεθεί το καθήκον να ρυθμίζει επί τόπου ζητήματα που αφορούν τους τάφους, τα νεκροταφεία, τα οστεοφυλακία και τα μνημεία. Τα καθήκοντα της επιτροπής αυτής θα εκτείνονται ιδίως σε:

(1) Την επίσημη αναγνώριση των ζωνών στις οποίες ταφές έχουν ήδη λάβει χώρα

[764]

ή θα μπορούσαν να λάβουν χώρα και την καταγραφή των νεκροταφείων, των τάφων, των οστεοφυλακίων, ή μνημείων που ήδη υπάρχουν.

(2) Τον καθορισμό των προϋποθέσεων υπό τις οποίες, εάν είναι αναγκαίο, οι τάφοι μπορούν να στο μέλλον να συγκεντρωθούν, και να αποφασιστούν, σε συνεργασία με τον Τούρκο αντιπρόσωπο στο τουρκικό έδαφος και τον Έλληνα αντιπρόσωπο στην ελληνική επικράτεια, οι τοποθεσίες των ανασυγκροτημένων νεκροταφείων, οστεοφυλακίων και μνημείων που πρέπει ακόμη να δημιουργηθούν και ο καθορισμός των ορίων των χώρων αυτών κατά τρόπο ώστε να περιορίσει τη γη που θα καταλαμβάνεται εντός των ορίων που είναι απαραίτητοι για το σκοπό αυτό.

(3) Την γνωστοποίηση προς την Τουρκική και την Ελληνική Κυβέρνηση εκ μέρους των αντίστοιχων κυβερνήσεών τους, ενός τελικού σχεδίου των τάφων, των κοιμητηρίων, οστεοφυλακίων και μνημείων, που είτε έχουν ήδη δημιουργηθεί είτε που πρόκειται να δημιουργηθούν για τους υπηκόους τους.

Άρθρο 146

Η Κυβέρνηση υπέρ της οποίας γίνεται η παραχώρηση αναλαμβάνει να μην χρησιμοποιήσει τη γη που παραχωρήθηκε με τον τρόπο αυτό ούτε να επιτρέψει να χρησιμοποιηθεί για οποιονδήποτε άλλο σκοπό εκτός από αυτόν που προβλέπεται παραπάνω. Εάν αυτή η γη βρίσκεται στην ακτή, η ακτή δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί από την παραχωρούσα κυβέρνηση για οποιονδήποτε στρατιωτικό, ναυτικό ή εμπορικό σκοπό. Οι χώροι τάφων και νεκροταφείων που δεν επιτρέπεται πλέον να χρησιμοποιούνται για το σκοπό αυτό και που δεν χρησιμοποιούνται για την ανέγερση μνημείων θα επιστραφούν στην τουρκική ή Ελληνική Κυβέρνηση.

Άρθρο 147

Κάθε απαραίτητο νομοθετικό ή διοικητικό μέτρο για την παραχώρηση προς τη Βρετανική, τη Γαλλική και την Ιταλική Κυβέρνηση αντίστοιχα πλήρους και αποκλειστικής χρήσης στο διηνεκές της γης που αναφέρεται στα άρθρα 143, 144 και 145 λαμβάνονται από την Τουρκική Κυβέρνηση και τις Ελληνικές Κυβερνήσεις αντίστοιχα εντός έξι μηνών από την ημερομηνία της κοινοποίησης που πρέπει να γίνει σύμφωνα με την παράγραφο 3 του άρθρου 145. Εάν είναι απαραίτητη οποιαδήποτε αναγκαστική απόκτηση γης θα γίνει από και με κόστος της Τουρκικής Κυβέρνησης ή της Ελληνικής Κυβέρνησης στα αντίστοιχα εδάφη τους.

[765]

Άρθρο 148

Οι κυβερνήσεις της Βρετανίας, της Γαλλίας και της Ιταλίας μπορούν αντίστοιχα να αναθέτουν σε τέτοιους οργανισμούς, τους οποίους κάθε μια θεωρεί κατάλληλους, τη δημιουργία, τη διαρ-

144. Η βρετανική αντιπροσωπεία πρότεινε να προστεθεί εδώ ένα παράρτημα που θα καθόριζε περαιτέρω τους όρους υπό τους οποίους θα κρατούνταν η γη, βλ. σ. 834, παράγραφος 8, και παράρτημα II, σ. 836.

ρύθμιση και συντήρηση των τάφων, νεκροταφείων, οστεοφυλακίων και μνημείων για τους νεκρούς υπηκόους τους. Αυτοί οι οργανισμοί δεν θα πρέπει να έχουν στρατιωτικό χαρακτήρα. Μόνο αυτοί θα έχουν το δικαίωμα να αναλάβουν την ανασκαφή ή τη μεταφορά των σωρών όπου κρίνεται απαραίτητο για τη συγκέντρωση των τάφων και την ίδρυση νεκροταφείων και οστεοφυλακίων, καθώς και την εκταφή και απομάκρυνση των σωρών που οι κυβερνήσεις που έχουν τη σχετική παραχώρηση κρίνουν αναγκαίο να μεταφέρουν στη δική τους χώρα.

Άρθρο 149

Οι κυβερνήσεις της Βρετανίας, της Γαλλίας και της Ιταλίας έχουν το δικαίωμα να αναθέσουν τη φροντίδα των τάφων, των νεκροταφείων, των οστεοφυλακίων και των μνημείων τους στην Τουρκία σε φύλακες που θα διορίζονται μεταξύ των υπηκόων τους. Οι φύλακες αυτοί θα αναγνωρίζονται από τις τουρκικές αρχές και θα λαμβάνουν από αυτές κάθε απαραίτητη βοήθεια για τη φύλαξη και την προστασία αυτών των τάφων, νεκροταφείων, οστεοφυλακίων και μνημείων. Οι φύλακες δεν θα έχουν στρατιωτικό χαρακτήρα, αλλά θα μπορούν να είναι ένοπλοι για την προσωπική τους άμυνα με πιστόλι ή αυτόματο πιστόλι.

[766]

Άρθρο 150

Τα εδάφη που αναφέρονται στα Άρθρα 143 έως 146, δεν πρέπει να υπόκεινται από την Τουρκία ή τις τουρκικές αρχές, ή από την Ελλάδα ή τις ελληνικές αρχές, κατά περίπτωση, σε οποιαδήποτε μορφή ενοικίου ή φορολόγησης. Οι εκπρόσωποι της Βρετανικής, Γαλλικής ή Ιταλικής κυβέρνησης, καθώς και άτομα που επιθυμούν να επισκεφθούν τους τάφους, τα νεκροταφεία, τα οστεοφυλάκια και τα μνημεία, θα έχουν πάντοτε ελεύθερη πρόσβαση σε αυτά. Η Τουρκική Κυβέρνηση και η Ελληνική Κυβέρνηση αναλαμβάνουν αντίστοιχα να συντηρούν συνεχώς τους δρόμους που οδηγούν στα εν λόγω εδάφη.

Η Τουρκική Κυβέρνηση και η Ελληνική Κυβέρνηση αναλαμβάνουν αντίστοιχα να παρέχουν στις κυβερνήσεις της Βρετανίας, της Γαλλίας και της Ιταλίας όλες τις απαραίτητες εγκαταστάσεις για την απόκτηση επαρκούς παροχής νερού για τις ανάγκες του προσωπικού που ασχολείται με τη συντήρηση ή την προστασία των εν λόγω τάφων, νεκροταφείων, οστεοφυλακίων και μνημείων, καθώς και για την άρδευση της γης.

Άρθρο 151

Οι κυβερνήσεις της Βρετανίας, της Γαλλίας και της Ιταλίας αναλαμβάνουν να παρέχουν στην Τουρκική Κυβέρνηση τα οφέλη των διατάξεων που περιέχονται στα Άρθρα 143 έως 150 της παρούσας Συνθήκης για την ίδρυση των τάφων, νεκροταφείων, οστεοφυλακίων και μνημείων των Τούρκων στρατιωτών και ναυτικών που υπάρχουν στα εδάφη υπό την αρμοδιότητά τους, συμπεριλαμβανομένων των εδαφών που αποσπάστηκαν από την Τουρκία.

III. ΓΕΝΙΚΕΣ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ

Άρθρο 152

Με επιφύλαξη των διατάξεων του Μέρους 2 (Χρηματοοικονομικές Διατάξεις) και του Μέρους 3 (Οικονομικές Διατάξεις), η ισχύς όλων των εντολών που δόθηκαν, όλων των πληρωμών και χρηματοοικονομικών

[767]

συμφωνιών που έγιναν, καθώς και όλων των μέτρων που ελήφθησαν στην Τουρκία από τις 30 Οκτωβρίου 1918 μέχρι την έναρξη ισχύος της παρούσας Συνθήκης, από τις αρχές των Δυνάμεων που κατείχαν την Κωνσταντινούπολη, επιβεβαιώνεται με το παρόν, και ιδιαίτερα όσον αφορά τη δημόσια διοίκηση συμπεριλαμβανομένης της αστυνομίας, καθώς και της ιδιοκτησίας, των

δικαιωμάτων και των συμφερόντων των υπηκόων τους, των αλλοδαπών ή των τούρκων υπηκόων, και των σχέσεων αυτών με τις τουρκικές αρχές.

Παρόμοια επιβεβαίωση δίνεται στις εντολές που εκδίδονται και στα μέτρα που λαμβάνονται από τις αρχές των εν λόγω Δυνάμεων σε συμφωνία με τις τουρκικές αρχές, καθώς και στις εντολές που εκδίδονται και στα μέτρα που λαμβάνονται από τις τουρκικές αρχές σε συμφωνία με τις αρχές των εν λόγω Δυνάμεων.

Καμία αξίωση από την Τουρκική Κυβέρνηση ή Τούρκους υπηκόους δεν θα μπορεί να εγερθεί κατά των Δυνάμεων που κατείχαν την Κωνσταντινούπολη, ή ούτε κατά των υπηκόων τους ή των αλλοδαπών, λόγω των διαταγών και μέτρων που αναφέρθηκαν παραπάνω ή εξαιτίας οποιονδήποτε παραλείψεων που ενδέχεται να διεπράχθησαν από τις αρχές των εν λόγω Δυνάμεων ή κατόπιν οδηγιών τους, σε σχέση με τα εν λόγω δικαιώματα, περιουσίες ή συμφέροντα ή με τις σχέσεις μεταξύ των υπηκόων τους, των αλλοδαπών ή των τούρκων υπηκόων με τις τουρκικές αρχές.

Άρθρο 153

Όλες οι αποφάσεις που ελήφθησαν στην Τουρκία από τις 30 Οκτωβρίου 1918 μέχρι την έναρξη ισχύος της παρούσας Συνθήκης από οποιονδήποτε δικαστή ή δικαστήριο οποιονδήποτε Δυνάμεων που κατείχαν την Κωνσταντινούπολη, καθώς και τα μέτρα που λήφθηκαν για την εκτέλεση τέτοιων αποφάσεων, θα πρέπει να αναγνωριστούν από την Τουρκική Κυβέρνηση.

Παρόμοια αναγνώριση θα δοθεί στις αποφάσεις που προέρχονται

[768]

από την Προσωρινή Μικτή Δικαστική Επιτροπή που συστάθηκε στις 8 Δεκεμβρίου 1921 από τις αρχές των εν λόγω Δυνάμεων σε συμφωνία με την Αυτοκρατορική Οθωμανική Κυβέρνηση.

Άρθρο 154

Με την έναρξη ισχύος της παρούσας Συνθήκης, η Τουρκία θα παραδώσει χωρίς καθυστέρηση στις ενδιαφερόμενες κυβερνήσεις αρχεία, μητρώα, σχέδια, τίτλους ιδιοκτησίας και έγγραφα κάθε είδους που ανήκουν στην πολιτική, στρατιωτική, οικονομική, δικαστική ή άλλη μορφή διοίκησης στις μεταβιβαζόμενες περιοχές. Εάν οποιοδήποτε από αυτά τα έγγραφα, αρχεία, μητρώα, τίτλοι ιδιοκτησίας ή σχέδια λείπει, θα πρέπει να αποκατασταθεί από την Τουρκία κατόπιν αιτήματος της ενδιαφερόμενης Κυβερνήσεως.

Στην περίπτωση που τα αρχεία, τα μητρώα, τα σχέδια, οι τίτλοι ιδιοκτησίας ή τα έγγραφα που αναφέρονται στην προηγούμενη παράγραφο, εκτός από αυτά στρατιωτικού χαρακτήρα, αφορούν εξίσου τις διοικήσεις στην Τουρκία και δεν μπορούν, συνεπώς, να παραδοθούν χωρίς να προκαλέσουν δυσκολίες στις εν λόγω διοικήσεις, η Τουρκία αναλαμβάνει, υπό τον όρο της αμοιβαιότητας, να παρέχει πρόσβαση σε αυτά στις ενδιαφερόμενες Κυβερνήσεις.

Η Τουρκική Κυβέρνηση αναλαμβάνει ειδικότερα την υποχρέωση να επιστρέψει στην Ελληνική Κυβέρνηση τα τοπικά κτηματολογικά αρχεία ή οποιαδήποτε άλλα δημόσια μητρώα που αφορούν την ακίνητη περιουσία στις περιοχές της πρώην Τουρκικής Αυτοκρατορίας που μεταβιβάστηκαν στην Ελλάδα από το 1912, τα οποία οι τουρκικές αρχές αφαίρεσαν ή ενδέχεται να έχουν αφαιρέσει κατά την περίοδο της εκκένωσης.

Στις περιπτώσεις όπου η επιστροφή ενός ή περισσότερων τέτοιων μητρώων είναι αδύνατη λόγω της εξαφάνισής τους ή για οποιονδήποτε άλλο λόγο και όποτε είναι αναγκαίο για την επαλήθευση των τίτλων που προσκομίζονται στις ελληνικές αρχές, η Ελληνική Κυβέρνηση

[769]

θα έχει το δικαίωμα να λάβει οποιαδήποτε αναγκαία αντίγραφα των εγγραφών από το Κεντρικό Κτηματολόγιο στην Κωνσταντινούπολη.

Άρθρο 155

Η Τουρκική Κυβέρνηση αναλαμβάνει την υποχρέωση, υπό τον όρο της αμοιβαιότητας, να παρέχει στις κυβερνήσεις που ασκούν εξουσία επί εδάφους, το οποίο αποσπάστηκε από την Τουρκία σύμφωνα με την παρούσα Συνθήκη, ή επί εδάφους του οποίου αναγνωρίζεται από την Τουρκία βάσει της παρούσας Συνθήκης, πρόσβαση σε οποιαδήποτε αρχεία και έγγραφα κάθε είδους που σχετίζονται με τη διοίκηση των βακουφίων στο έδαφος αυτό, ή σε συγκεκριμένα βακούφια, όπου κι αν βρίσκονται για τα οποία ενδιαφέρονται πρόσωπα ή ιδρύματα που έχουν ιδρυθεί στο έδαφος αυτό.

Άρθρο 156

Η Τουρκική Κυβέρνηση αναλαμβάνει να αναγνωρίσει και να αποδεχθεί τις συμβάσεις που έχουν συναφθεί ή πρόκειται να συναφθούν από τις άλλες Συμβαλλόμενες Δυνάμεις ή οποιαδήποτε από αυτές με οποιαδήποτε άλλη Δύναμη σχετικά με την εμπορία όπλων.

Άρθρο 157

Η Τουρκία αποδέχεται και αναγνωρίζει ως έγκυρα και δεσμευτικά όλα τα διατάγματα και εντολές που αφορούν τουρκικά πλοία και εμπορεύματα, καθώς και όλες τις εντολές σχετικά με την καταβολή εξόδων που εκδόθηκαν από οποιοδήποτε Δικαστήριο Λαφύρων των άλλων Συμβαλλομένων Δυνάμεων, και αναλαμβάνει την υποχρέωση να μην εγείρει καμία αξίωση που να απορρέει από τέτοια διατάγματα ή αποφάσεις εκ μέρους οποιουδήποτε Τούρκου υπηκόου.

Άρθρο 158

Η ξεχωριστή σύμβαση που συνήφθη το... 192... μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας, σχετικά με την ανταλλαγή των ελληνικών και τουρκικών πληθυσμών, θα έχει

[770]

μεταξύ αυτών των δύο Υψηλά Συμβαλλόμενων Μερών την ίδια ισχύ και επίδραση, όπως αν αποτελούσε μέρος της παρούσας Συνθήκης.

Άρθρο 159

Το Βέλγιο, η Πολωνία, η Πορτογαλία και το Τσεχοσλοβακικό Κράτος, οι λαοί των οποίων, κατά τη διάρκεια του πολέμου του 1914-1918, πολέμησαν στο πλευρό των Δυνάμεων που τώρα συνάπτουν ειρήνη με την Τουρκία, μπορούν να προσχωρήσουν στις οικονομικές και χρηματοοικονομικές διατάξεις της παρούσας Συνθήκης.

Η προσχώρηση αυτή θα επαναφέρει, αν δεν έχει ήδη γίνει, μια κατάσταση ειρήνης μεταξύ της προσχωρούσας Δύναμης και της Τουρκίας. Η προσχώρηση θα γνωστοποιηθεί στην Κυβέρνηση της Γαλλικής Δημοκρατίας, η οποία θα μεταβιβάσει επικυρωμένο αντίγραφο της κοινοποίησης στις υπογράφουσες Δυνάμεις της παρούσας Συνθήκης.

Άρθρο 160

Η παρούσα Συνθήκη θα επικυρωθεί το συντομότερο δυνατόν.

Οι επικυρώσεις θα πρέπει να κατατεθούν στο Παρίσι.

Η Ιαπωνική Κυβέρνηση θα δικαιούται να ενημερώσει απλώς την Κυβέρνηση της Γαλλικής Δημοκρατίας μέσω του διπλωματικού της εκπροσώπου στο Παρίσι, όταν η επικύρωσή της έχει δοθεί· σε αυτήν την περίπτωση, πρέπει να διαβιβάσουν το έγγραφο επικύρωσης το συντομότερο δυνατόν.

Κάθε μία από τις υπογράφουσες Δυνάμεις θα επικυρώσει με ένα μόνο έγγραφο την παρούσα συνθήκη και τις άλλες που υπογράφηκαν από αυτήν και αναφέρονται στην Τελική Πράξη της Διάσκεψης της Λωζάννης στο βαθμό που αυτές απαιτούν επικύρωση.

Θα συνταχθεί ένα *proces-verbal* (ελλ. πρακτικό) κατάθεσης των επικυρώσεων αμέσως μόλις η Τουρκία, αφενός, και η Βρετανική Αυτοκρατορία, η Γαλλία, η Ιταλία και η Ιαπωνία,

[771]

ή οποιεσδήποτε τρεις από αυτές, αφετέρου, έχουν καταθέσει την επικύρωσή τους.

Από την ημερομηνία αυτού του πρώτου *proces-verba*, η Συνθήκη θα τεθεί σε ισχύ μεταξύ των Υψηλά Συμβαλλόμενων Μερών που την έχουν επικυρώσει. Στη συνέχεια, θα τεθεί σε ισχύ για τις υπόλοιπες Δυνάμεις κατά την ημερομηνία κατάθεσης των επικυρώσεών τους.

Η Γαλλική Κυβέρνηση θα διαβιβάσει σε όλες τις υπογράφουσες Δυνάμεις ένα πιστοποιημένο αντίγραφο του *procès-verbaux* κατάθεσης των επικυρώσεων.

Σε πίστη των ανωτέρω, οι προαναφερθέντες πληρεξούσιοι υπέγραψαν την παρούσα Συνθήκη.

Συντάχθηκε στη Λωζάννη, την, 192..., σε ένα μοναδικό αντίγραφο που θα κατατεθεί στα αρχεία της Κυβέρνησης της Γαλλικής Δημοκρατίας, η οποία θα διαβιβάσει ένα επικυρωμένο αντίγραφο σε κάθε μία από τις Υπογράφουσες Δυνάμεις.

ΠΡΟΣΧΕΔΙΟ ΔΗΛΩΣΗΣ

Οι Κυβερνήσεις της (Βρετανίας, Γαλλίας, Ιταλίας,), αναγνωρίζοντας τη σημασία των μέτρων ειρήνευσής, τα οποία αποτελούν το θέμα του άρθρου 5 της Σύμβασης που συνήφθη μεταξύ της Ελληνικής Κυβέρνησης και της Τουρκικής Κυβέρνησης για την επιστροφή των αμάχων ομήρων και την ανταλλαγή των αιχμαλώτων πολέμου, δηλώνουν ότι είναι έτοιμες να υιοθετήσουν, υπό τον όρο της αμοιβαιότητας εκ μέρους της Τουρκικής Κυβέρνησης, τα ίδια μέτρα προς όφελος των Τούρκων αιχμαλώτων πολέμου και των εγκλειστών αμάχων που μπορεί να είναι ακόμη στα χέρια τους, με την εξαίρεση εκείνων, οι οποίοι έχουν διαπράξει αδικήματα και παραβάσεις του κοινού δικαίου από τις 20 Νοεμβρίου 1922.

[772]

Αρ. 42

Έγγραφο Αρ. II Τελικής Πράξης

ΣΧΕΔΙΟ ΣΥΝΘΗΚΗΣ ΣΤΕΝΩΝ

Η Βρετανική Αυτοκρατορία, η Γαλλία, η Ιταλία, η Ιαπωνία, η Βουλγαρία, η Ελλάδα, η Ρουμανία, η Ρωσία, το Σερβο-κροατο-σλοβενικό Κράτος και η Τουρκία, επιθυμώντας να διασφαλίσουν στα Στενά την ελευθερία διέλευσης και ναυσιπλοΐας μεταξύ της Μεσογείου και της Μαύρης Θάλασσας για όλα τα έθνη, σύμφωνα με την αρχή που καθορίζεται στο άρθρο 21 της Συνθήκης Ειρήνης της ίδιας ημερομηνίας: —

Και λαμβάνοντας υπόψη ότι η διατήρηση αυτής της ελευθερίας είναι απαραίτητη για τη γενική ειρήνη και το εμπόριο του κόσμου·

Έχουν αποφασίσει να συνάψουν μια σύμβαση προς αυτόν τον σκοπό και έχουν διορίσει ως αντίστοιχους Πληρεξούσιους τους παρακάτω:

.....

.....

Οι οποίοι, αφού υπέβαλαν τα πλήρη και δεόντως νόμιμα διαπιστευτήριά τους, συμφώνησαν ως εξής:

Άρθρο 1

Τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη συμφωνούν να αναγνωρίσουν και να δηλώσουν την αρχή της ελευθερίας διέλευσης και ναυσιπλοΐας μέσω θαλάσσης και αέρος στα Στενά των Δαρδανέ-

λίων, τη Θάλασσα του Μαρμαρά και τον Βόσπορο, τα οποία στη συνέχεια περιλαμβάνονται υπό το γενικό όρο των «Στενών».

Άρθρο 2

Η διέλευση και η ναυσιπλοΐα εμπορικών πλοίων και αεροσκαφών και πολεμικών πλοίων και αεροσκαφών στα Στενά εν καιρώ ειρήνης και εν καιρώ πολέμου

[773]

θα ρυθμίζονται εφεξής από τις διατάξεις του συνημμένου παραρτήματος.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΚΑΝΟΝΕΣ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΕΛΕΥΣΗ ΕΜΠΟΡΙΚΩΝ ΠΛΟΙΩΝ ΚΑΙ ΑΕΡΟΣΚΑΦΩΝ ΚΑΘΩΣ ΚΑΙ ΠΟΛΕΜΙΚΩΝ ΠΛΟΙΩΝ ΚΑΙ ΑΕΡΟΣΚΑΦΩΝ ΜΕΣΩ ΤΩΝ ΣΤΕΝΩΝ

Παράγραφος 1 – Εμπορικά πλοία, συμπεριλαμβανομένων των νοσοκομειακών πλοίων, των σκαφών και των αλιευτικών και των μη στρατιωτικών αεροσκαφών

α) Εν Καιρώ Ειρήνης

Πλήρης ελευθερία ναυσιπλοΐας και διέλευσης κατά την ημέρα και τη νύχτα, υπό οποιαδήποτε σημαία και με οποιοδήποτε είδος φορτίου, χωρίς καμία διατύπωση, φόρο ή τέλη (υπόκειται, ωστόσο, σε διεθνείς υγειονομικές διατάξεις), εκτός αν πρόκειται για υπηρεσίες που παρέχονται άμεσα, όπως πλοήγηση, φωτισμός, ρυμούλκηση ή άλλες παρόμοιες χρεώσεις και με την επιφύλαξη των δικαιωμάτων που ασκούνται εν προκειμένω από υπηρεσίες και επιχειρήσεις που λειτουργούν σήμερα με παραχωρήσεις που χορηγούνται από τη Τουρκική Κυβέρνηση.

Για να διευκολυνθεί η είσπραξη αυτών των τελών, τα εμπορικά πλοία που διέρχονται από τα Στενά θα επικοινωνούν στους σταθμούς που έχουν οριστεί από την Τουρκική Κυβέρνηση, το όνομά τους, την εθνικότητά τους, τη χωρητικότητά και τον προορισμό τους.

Η πλοήγηση παραμένει προαιρετική.

(β) Εν Καιρώ Πολέμου, η Τουρκία είναι ουδέτερη

Πλήρης ελευθερία ναυσιπλοΐας και διέλευσης κατά την ημέρα και τη νύχτα υπό τις ίδιες συνθήκες όπως παραπάνω. Τα καθήκοντα και τα δικαιώματα της Τουρκίας ως ουδέτερης Δύναμης δεν μπορούν να της επιτρέψουν να λάβει οποιαδήποτε μέτρα που μπορεί να παρεμβληθούν στη ναυσιπλοΐα μέσω των Στενών, τα ύδατα των οποίων και ο εναέριος χώρος πάνω από αυτά πρέπει να παραμείνουν εντελώς ελεύθερα κατά τη διάρκεια του πολέμου, με την Τουρκία να παραμένει ουδέτερη, όπως και κατά τη διάρκεια της ειρήνης.

Η πλοήγηση παραμένει προαιρετική.

[774]

(γ) Εν Καιρώ Πολέμου, η Τουρκία είναι εμπλεκόμενη

Ελευθερία ναυσιπλοΐας για ουδέτερα πλοία και ουδέτερα μη στρατιωτικά αεροσκάφη, υπό τον όρο ότι το συγκεκριμένο πλοίο ή αεροσκάφος δε βοηθά τον εχθρό, ιδιαίτερα με τη μεταφορά λαθραίων εμπορευμάτων, στρατευμάτων ή εχθρικών υπηκόων. Η Τουρκία θα έχει το δικαίωμα να επισκεφθεί και να ελέγξει τέτοια πλοία και αεροσκάφη και για αυτόν τον σκοπό τα αεροσκάφη θα προσγειώνονται στο έδαφος ή στη θάλασσα σε περιοχές που έχουν καθοριστεί και προετοιμαστεί για αυτόν τον σκοπό από την Τουρκία. Τα δικαιώματα της Τουρκίας να εφαρμόσει στα εχθρικά πλοία τα μέτρα που επιτρέπονται από το διεθνές δίκαιο δεν επηρεάζονται.

Η Τουρκία θα έχει πλήρη εξουσία να λάβει τα αναγκαία μέτρα που θεωρεί απαραίτητα για να εμποδίσει τα εχθρικά πλοία από τη χρήση των Στενών. Ωστόσο, αυτά τα μέτρα δεν πρέπει να είναι τέτοιας φύσεως, ώστε να εμποδίζουν την ελεύθερη διέλευση των ουδέτερων πλοίων και η

Τουρκία συμφωνεί να παρέχει σε αυτά τα πλοία είτε τις απαραίτητες οδηγίες είτε πλοήγηση για τον παραπάνω σκοπό.

Παράγραφος 2 – Πολεμικά πλοία, συμπεριλαμβανομένων των βοηθητικών στόλων, βοηθητικών πλοίων στόλου, των μεταγωγικών, των αεροπλανοφόρων και των στρατιωτικών αεροσκαφών

(α) Εν Καιρώ Ειρήνης

Πλήρης ελευθερία διέλευσης κατά την ημέρα και τη νύχτα υπό οποιαδήποτε σημαία, χωρίς διατυπώσεις, φόρο ή τέλη, αλλά υποκείμενη στους ακόλουθους περιορισμούς όσον αφορά τη συνολική δύναμη:

Η μέγιστη δύναμη που μπορεί να στείλει οποιαδήποτε Δύναμη μέσω των Στενών στη Μαύρη Θάλασσα δεν πρέπει να είναι μεγαλύτερη από αυτήν του πιο ισχυρού στόλου των παρακτίων Δυνάμεων της Μαύρης Θάλασσας που υπάρχει σε αυτήν τη θάλασσα κατά τη στιγμή της διέλευσης· αλλά, με την προϋπόθεση ότι οι Δυνάμεις διατηρούν

[775]

το δικαίωμα να στείλουν στη Μαύρη Θάλασσα, ανά πάσα στιγμή και υπό κάθε περίπτωση, μια δύναμη που δεν υπερβαίνει τα τρία πλοία, από τα οποία κανένα πλοίο δεν θα υπερβαίνει τους 10.000 τόνους.

Η Τουρκία δεν φέρει ευθύνη σχετικά με τον αριθμό των ξένων πολεμικών πλοίων που διέρχονται από τα Στενά.

Προκειμένου να καταστεί εφικτή η τήρηση του παραπάνω κανόνα, η Επιτροπή των Στενών, που προβλέπεται στο άρθρο 10, την 1η Ιανουαρίου και την 1η Ιουλίου κάθε έτους θα ζητά από κάθε παράκτια χώρα της Μαύρης Θάλασσας τον αριθμό των παρακάτω κατηγοριών πλοίων, τα οποία διαθέτει η εν λόγω Δύναμη στη Μαύρη Θάλασσα: Θωρηκτά, καταδρομικά μάχης, αεροπλανοφόρα, καταδρομικά, αντιτορπιλικά, υποβρύχια, ή άλλους τύπους πλοίων, καθώς και ναυτικά αεροσκάφη: διακρίνοντας μεταξύ των πλοίων που βρίσκονται εν ενεργώ υπηρεσία και των πλοίων με μειωμένα πληρώματα, των πλοίων σε εφεδρεία και των πλοίων που υποβάλλονται σε επισκευές ή αλλαγές.

Η Επιτροπή των Στενών, θα ενημερώνει στη συνέχεια τις ενδιαφερόμενες Δυνάμεις ότι η ισχυρότερη ναυτική δύναμη στην Μαύρη Θάλασσα περιλαμβάνει: Θωρηκτά, καταδρομικά μάχης, αεροπλανοφόρα, καταδρομικά, αντιτορπιλικά, υποβρύχια, αεροσκάφη και μονάδες άλλων τύπων που μπορεί να υπάρχουν. Επίσης, η Επιτροπή των Στενών, θα ενημερώνει αμέσως τις ενδιαφερόμενες Δυνάμεις όταν, λόγω της διέλευσης προς ή από τη Μαύρη Θάλασσα οποιοδήποτε πλοίου της ισχυρότερης Δύναμης της Μαύρης Θάλασσας, έχει λάβει χώρα οποιαδήποτε αλλαγή σε αυτήν τη Δύναμη.

Η ναυτική δύναμη που μπορεί να σταλεί μέσω των Στενών στη Μαύρη Θάλασσα θα υπολογιστεί βάσει του αριθμού και του τύπου των πολεμικών πλοίων που βρίσκονται σε ενεργό υπηρεσία μόνο.

(β) Εν Καιρώ Πολέμου, η Τουρκία είναι ουδέτερη

Πλήρης ελευθερία διέλευσης κατά την ημέρα και τη νύχτα υπό οποιαδήποτε

[776]

σημαία, χωρίς διατυπώσεις, φόρο ή τέλη, υπό τους ίδιους περιορισμούς με αυτούς που περιγράφονται στην παράγραφο 2 (α).

Ωστόσο, αυτοί οι περιορισμοί δεν ισχύουν για καμία εμπλεκόμενη Δύναμη προς ζημιά των πολεμικών της δικαιωμάτων στη Μαύρη Θάλασσα.

Τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις της Τουρκίας ως ουδέτερης Δύναμης δεν μπορούν να την

εξουσιοδοτήσουν να λάβει οποιοδήποτε μέτρα που ενδέχεται να παρεμποδίζουν τη ναυσιπλοΐα μέσω των Στενών, των οποίων τα ύδατα, καθώς και ο εναέριος χώρος άνωθεν αυτών, οφείλουν να παραμένουν απολύτως ελεύθερα κατά τη διάρκεια του πολέμου, εφόσον η Τουρκία διατηρεί ουδέτερο καθεστώς, όπως ακριβώς και σε καιρό ειρήνης.

Τα πολεμικά πλοία και τα στρατιωτικά αεροσκάφη των εμπλεκόμενων θα απαγορευτεί να πραγματοποιούν οποιαδήποτε σύλληψη, να ασκούν το δικαίωμα επίσκεψης και έρευνας ή να πραγματοποιούν οποιαδήποτε άλλη εχθρική ενέργεια στα Στενά.

Ως προς τον ανεφοδιασμό και την πραγματοποίηση επισκευών, τα πολεμικά πλοία θα υπόκεινται στους όρους της Δέκατης Τρίτης Συνθήκης της Χάγης του 1907, που σχετίζεται με τη ναυτική ουδετερότητα.

Τα στρατιωτικά αεροσκάφη θα λάβουν στα Στενά παρόμοια μεταχείριση με αυτή που παραχωρήθηκε σύμφωνα με την Δέκατη Τρίτη Σύμβαση της Χάγης του 1907 για τα πολεμικά πλοία, εν αναμονή της σύναψης μιας διεθνούς Σύμβασης που θα θεσπίζει τους κανόνες της ουδετερότητας για τα αεροσκάφη.

(γ) Εν Καιρώ Πολέμου, η Τουρκία είναι εμπλεκόμενη

Πλήρης ελευθερία διέλευσης για ουδέτερα πολεμικά πλοία, χωρίς διατυπώσεις, φόρο ή τέλη, αλλά υπό τους ίδιους περιορισμούς με αυτούς που περιγράφονται στην παράγραφο 2 (α).

Τα μέτρα που λαμβάνονται από την Τουρκία για να εμποδίσουν τα εχθρικά πλοία και τα αεροσκάφη από τη χρήση των Στενών δεν πρέπει να είναι τέτοια φύσεως

[777]

ώστε να εμποδίζουν την ελεύθερη διέλευση των ουδέτερων πλοίων και αεροσκαφών και η Τουρκία συμφωνεί να παρέχει στα εν λόγω πλοία και αεροσκάφη είτε τις απαραίτητες οδηγίες είτε τους πλοηγούς για τον παραπάνω σκοπό.

Η διέλευση των Στενών από τα ουδέτερα στρατιωτικά αεροσκάφη θα γίνεται με δικό τους κίνδυνο και ευθύνη και θα υποβληθούν σε έρευνα όσον αφορά το χαρακτήρα τους. Για τον σκοπό αυτό, τα αεροσκάφη θα προσγειώνονται στο έδαφος ή στη θάλασσα σε περιοχές που καθορίζονται και προετοιμάζονται για αυτόν τον σκοπό από την Τουρκία.

Παράγραφος 3

(α) Η διέλευση των Στενών από υποβρύχια των Δυνάμεων που βρίσκονται σε ειρήνη με την Τουρκία πρέπει να γίνεται στην επιφάνεια.

(β) Ο επικεφαλής αξιωματικός της ξένης ναυτικής δύναμης, είτε προσέρχεται από τη Μεσόγειο είτε από τη Μαύρη Θάλασσα, θα κοινοποιεί, χωρίς να υποχρεούται να σταματήσει, σε σηματοφορικό σταθμό στην είσοδο των Δαρδανελίων ή του Βοσπόρου, τον αριθμό και τα ονόματα των πλοίων που βρίσκονται υπό τις διαταγές του και εισέρχονται στα Στενά.

Αυτοί οι σηματοφορικοί σταθμοί θα ενημερώνονται από την Τουρκία από καιρό σε καιρό· μέχρι να ενημερωθούν τέτοιοι σηματοφορικοί σταθμοί, η ελευθερία διέλευσης ξένων πολεμικών πλοίων στα Στενά ούτε θα θίγεται ούτε θα καθυστερεί η είσοδός τους στα Στενά για αυτόν τον λόγο.

(γ) Το δικαίωμα των στρατιωτικών και μη στρατιωτικών αεροσκαφών να πετούν πάνω από τα Στενά υπό τις προϋποθέσεις που ορίζονται στους παρόντες κανόνες, απαιτεί για τα αεροσκάφη:

- (i) Ελευθερία να πετούν πάνω από μια λωρίδα έκτασης περίπου πέντε χιλιομέτρων από κάθε πλευρά των στενών μερών των Στενών,
- (ii) Ελευθερία, σε περίπτωση αναγκαστικής προσγείωσης, να προσγειωθούν στην ακτή ή στη θάλασσα στα χωρικά ύδατα της Τουρκίας.

Παράγραφος 4 – Περιορισμός του χρόνου διέλευσης για πολεμικά πλοία

Σε καμία περίπτωση δεν επιτρέπεται σε πολεμικά πλοία που διέρχονται από τα Δαρδανέλλια να παραμείνουν εκεί πέραν του χρόνου που είναι αναγκαίος για την ολοκλήρωση της διέλευσής τους, εκτός αν υπάρχει ζημιά ή κίνδυνος από τη θάλασσα. Ο χρόνος αυτός περιλαμβάνει και την αγκυροβόληση κατά τη διάρκεια της νύχτας, εφόσον αυτή είναι απαραίτητη για την ασφάλεια της ναυσιπλοΐας.

Παράγραφος 5 – Παραμονή στους λιμένες των Στενών και της Μαύρης Θάλασσας

(α) Οι παράγραφοι 1, 2 και 3 αυτού του παραρτήματος ισχύουν για τη διέλευση πλοίων, πολεμικών πλοίων και αεροσκαφών μέσω και πάνω από τα Στενά και δεν επηρεάζουν το δικαίωμα της Τουρκίας να εκδίδει τους κανονισμούς που θεωρεί απαραίτητους όσον αφορά τον αριθμό των πολεμικών πλοίων και στρατιωτικών αεροσκαφών μιας Δυνάμεως που μπορεί να επισκεφθεί τουρκικούς λιμένες ή αεροδρόμια ανά πάσα στιγμή και τη διάρκεια της παραμονής τους.

(β) Οι παράκτιες Δυνάμεις της Μαύρης Θάλασσας θα έχουν επίσης παρόμοιο δικαίωμα όσον αφορά τους λιμένες και τα αεροδρόμια τους.

(γ) Τα πλοία σηματοδότησης και φωτισμού, τα οποία οι Δυνάμεις που εκπροσωπούνται επί του παρόντος στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή του Δούναβη διατηρούν ως φυλακίδες στις εκβολές του αυτού του ποταμού μέχρι και το Galatz θα θεωρούνται ως πρόσθετα προς τα πολεμικά πλοία που αναφέρονται στην παράγραφο 2 και μπορούν να αντικατασταθούν σε περίπτωση ανάγκης.

Παράγραφος 6 – Ειδικές διατάξεις που αφορούν την υγειονομική προστασία

Πολεμικά πλοία, τα οποία μέσα στο πλοίο έχουν περιστατικά πανούκλας, χολέρας ή τύφου, ή που είχαν τέτοια περιστατικά μέσα στο πλοίο τις τελευταίες επτά ημέρες, και πολεμικά πλοία

που έχουν αφήσει ένα μολυσμένο λιμάνι για λιγότερο από πέντε εικοσιτετράωρα, πρέπει να διέλθουν από τα Στενά υπό καραντίνα και να εφαρμόσουν μέσα στο πλοίο τα απαραίτητα μέτρα πρόληψης για να αποτρέψουν οποιαδήποτε πιθανότητα μόλυνσης.

Η ίδια ρύθμιση εφαρμόζεται και για εμπορικά πλοία που διαθέτουν ιατρό επί του πλοίου και διέρχονται απευθείας τα Στενά χωρίς να προσεγγίσουν λιμένα ή να προβούν σε εκφόρτωση.

Τα εμπορικά πλοία που δεν διαθέτουν ιατρό επί του πλοίου υποχρεούνται να συμμορφώνονται με τους διεθνείς υγειονομικούς κανόνες πριν εισέλθουν στα Στενά, ακόμη και αν δεν σκοπεύουν να προσεγγίσουν κάποιον λιμένα εντός αυτών.

Πολεμικά πλοία και εμπορικά σκάφη που καταπλέουν σε κάποιον από τους λιμένες των Στενών υπόκεινται στους διεθνείς υγειονομικούς κανόνες που ισχύουν στον εκάστοτε λιμένα.

Άρθρο 3

Με σκοπό τη διατήρηση της ελευθερίας Στενών από κάθε εμπόδιο στην ελεύθερη διέλευση και ναυσιπλοΐα, οι διατάξεις που περιέχονται στα άρθρα 4 έως 9 θα εφαρμοστούν στα ύδατα και τις ακτές τους, καθώς και στα νησιά που βρίσκονται εκεί, ή στην περιοχή γύρω από αυτά.

Άρθρο 4

Οι ζώνες και τα νησιά που αναφέρονται παρακάτω θα είναι αποστρατικοποιημένα.

1. Και οι δύο ακτές των Δαρδανελλίων και του Βοσπόρου στο εύρος των ζωνών που οριοθετούνται παρακάτω (βλ. το συνημμένο χάρτη).

Δαρδανέλλια

Στα βορειοδυτικά, η χερσόνησος της Καλλίπολης και η περιοχή νοτιοανατολικά από μια γραμμή που ξεκινά από ένα σημείο στον Κόλπο του Xeros (ελλ. Κόλπος του Ξηρού) 4 χιλιό-

μετρα βορειοανατολικά του Bakla-Burun, φτάνοντας τη Θάλασσα του Μαρμαρά στο Kum-baghi (ελλ. Χρυσάμπελο) και διέρχοντας νότια του Kanak (αυτό το χωριό εξαιρείται).

Στα νοτιοανατολικά, η περιοχή που περιλαμβάνεται μεταξύ της ακτής και μιας γραμμής που βρίσκεται 20 χιλιόμετρα μακριά από την ακτή, ξεκινώντας από το Ακρωτήριο

[780]

Eski-Stamboul απέναντι από την Τένεδο και φτάνοντας στη Θάλασσα του Μαρμαρά σε ένα σημείο στην ακτή αμέσως βόρεια του Karabigha.

Βόσπορος (χωρίς προκατάληψη σχετικά με τις ειδικές διατάξεις που αφορούν την Κωνσταντινούπολη που περιέχονται στο Άρθρο 8).

Στα ανατολικά, η περιοχή που εκτείνεται έως μια γραμμή 15 χιλιομέτρων από την ανατολική ακτή του Βοσπόρου. Στα δυτικά, η περιοχή έως μια γραμμή 15 χιλιομέτρων από τη δυτική ακτή του Βοσπόρου.

2. Όλα τα νησιά στη Θάλασσα του Μαρμαρά, με την εξαίρεση των νησιών του Emir Ali.

3. Στο Αιγαίο Πέλαγος, τα νησιά: Σαμοθράκη, Λήμνος, Ίμβρος, Τένεδος και Λαγούσες.

Άρθρο 5

Μια Επιτροπή που αποτελείται από τέσσερις αντιπροσώπους διορισμένους αντίστοιχα από τις κυβερνήσεις της Γαλλίας, της Μεγάλης Βρετανίας, της Ιταλίας και της Τουρκίας θα συναντηθεί εντός 15 ημερών από την έναρξη ισχύος της παρούσας Σύμβασης για να καθορίσει στο σημείο τα όρια της ζώνης που ορίζεται στο άρθρο 4 (παράγραφος 1).

Οι κυβερνήσεις που εκπροσωπούνται σε αυτήν την Επιτροπή θα καταβάλουν τους μισθούς των αντίστοιχων αντιπροσώπων τους.

Οποιαδήποτε γενικά έξοδα που προκύπτουν από την Επιτροπή θα κατανέμονται ισόποσα από τις Δυνάμεις που εκπροσωπούνται εκεί.

Άρθρο 6

Με την επιφύλαξη του άρθρου 8 που αφορά την Κωνσταντινούπολη, δεν θα υφίστανται, στις αποστρατικοποιημένες ζώνες και νήσους, ούτε οχυρώσεις, ούτε μόνιμες πυροβολαρχίες, ούτε υποθαλάσσιες μηχανές πολέμου πλην των υποβρυχίων σκαφών, ούτε στρατιωτική αεροπορική οργάνωση, ούτε ναυτική βάση.

[781]

Στις αποστρατικοποιημένες ζώνες και νησιά δεν θα υπάρχουν στρατιωτικές δυνάμεις εκτός από τις αστυνομικές και τις δυνάμεις της χωροφυλακής που είναι απαραίτητες για τη διατήρηση της τάξης. Ο εξοπλισμός των δυνάμεων θα αποτελείται μόνο από πιστόλια, σπαθιά, καραμπίνες και τέσσερα όπλα Lewis ανά εκατό άνδρες, και θα αποκλείει οποιονδήποτε πυροβολικό εξοπλισμό.

Στα ύδατα των αποστρατικοποιημένων ζωνών και νησιών δεν θα υπάρχουν υποβρύχιες μηχανές πολέμου, εκτός από υποβρύχια.

Παρά τις προηγούμενες παραγράφους, η Τουρκία θα διατηρήσει το δικαίωμα να μεταφέρει τις ένοπλες δυνάμεις της μέσω των αποστρατικοποιημένων ζωνών και νησιών της τουρκικής επικράτειας, καθώς και μέσω των υδάτων τους, όπου ο τουρκικός στόλος θα έχει το δικαίωμα να αγκυροβολήσει.

Επιπλέον, όσον αφορά τα Στενά, η Τουρκική Κυβέρνηση θα έχει το δικαίωμα να παρατηρεί με αεροπλάνα ή αερόστατα, τόσο την επιφάνεια όσο και τον πυθμένα της θάλασσας. Τα τουρκικά αεροπλάνα θα έχουν πάντα τη δυνατότητα να πετούν πάνω από τα ύδατα των Στενών και τις αποστρατικοποιημένες ζώνες της τουρκικής επικράτειας και θα έχουν πλήρη ελευθερία να προσγειωθούν, είτε στην ξηρά είτε στη θάλασσα.

Στις αποστρατικοποιημένες ζώνες και νήσους, καθώς και στα χωρικά τους ύδατα, η Τουρκία και η Ελλάδα θα έχουν εξίσου το δικαίωμα να προβαίνουν σε τέτοιες μετακινήσεις προσωπικού, όπως κρίνονται αναγκαίες για την εκπαίδευση, εκτός των ζωνών και νήσων αυτών, των ανδρών που έχουν στρατολογηθεί εντός των περιοχών αυτών.

Η Τουρκία και η Ελλάδα θα έχουν το δικαίωμα να οργανώνουν στις εν λόγω ζώνες και νησιά στις αντίστοιχες επικράτειές τους οποιοδήποτε σύστημα παρατήρησης και επικοινωνίας, τόσο τηλεγραφικό, τηλεφωνικό όσο και οπτικό. Η Ελλάδα θα έχει το δικαίωμα να στείλει τον στόλο της στα ύδατα των αποστρατικοποιημένων ελληνικών νησιών, αλλά δεν μπορεί να χρησιμοποιήσει αυτά τα ύδατα ως βάση επιχειρήσεων κατά της Τουρκίας ή για οποιαδήποτε

[782]

συγκέντρωση στρατιωτικών ή ναυτικών δυνάμεων για αυτόν τον σκοπό.

Άρθρο 7

Καμία υποβρύχια μηχανή πολέμου, εκτός από τα υποβρύχια, δεν θα εγκατασταθεί στα νερά της Θάλασσας του Μαρμαρά.

Η Τουρκική Κυβέρνηση δεν θα εγκαταστήσει καμία μόνιμη πυροβολαρχία ή τορπιλοσωλήνες, ικανές να παρεμποδίσουν το πέρασμα των Στενών, στη παράκτια ζώνη της ευρωπαϊκής ακτής της Θάλασσας του Μαρμαρά ή στη παράκτια ζώνη της ανατολικής ακτής της αποστρατικοποιημένης ζώνης του Βοσπόρου, έως και το σημείο που βρίσκεται ανατολικά αυτής, μέχρι το Darije.

Άρθρο 8

Στην Κωνσταντινούπολη, συμπεριλαμβανομένων για αυτόν τον σκοπό του Σταμπούλ, του Πέρα, του Γαλατά, του Σκούταρι, καθώς και των Πριγκιποννήσων, και στην άμεση γειτονιά της Κωνσταντινούπολης, μπορεί να διατηρηθεί για τις ανάγκες της πρωτεύουσας, μια φρουρά με μέγιστη δύναμη 12.000 ανδρών. Επίσης, μπορεί να διατηρηθεί στην Κωνσταντινούπολη ένα οπλοστάσιο και μια ναυτική βάση.

Άρθρο 9

Εάν, σε περίπτωση πολέμου, η Τουρκία ή η Ελλάδα, σύμφωνα με τα δικαιώματά τους ως εμπόλεμες χώρες, τροποποιήσουν με οποιονδήποτε τρόπο τις διατάξεις της αποστρατικοποίησης οι οποίες προβλέπονται παραπάνω, θα υποχρεωθούν να επαναφέρουν το καθεστώς που ορίζεται σε αυτή τη Σύμβαση, αμέσως μόλις συναφθεί ειρήνη.

Άρθρο 10

Θα δημιουργηθεί στην Κωνσταντινούπολη μια Διεθνής Επιτροπή, σύμφωνα με το άρθρο 12 και θα ονομάζεται «Επιτροπή των Στενών».

Άρθρο 11

Η Επιτροπή θα ασκήσει τις λειτουργίες της επί των υδάτων των Στενών.

Άρθρο 12

Η Επιτροπή θα αποτελείται από έναν εκπρόσωπο της Τουρκίας, ο οποίος θα είναι Πρόεδρος,

[783]

και εκπροσώπους από τη Γαλλία, τη Μεγάλη Βρετανία, την Ιταλία, την Ιαπωνία, τη Βουλγαρία, την Ελλάδα, τη Ρουμανία, το Σερβο-κροατο-σλοβενικό Κράτος και τη Ρωσία, ως υπογράφουσες Δυνάμεις της παρούσας Σύμβασης.

Οι Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, σε περίπτωση που προσχωρήσουν στην παρούσα Σύμβαση, θα έχουν επίσης το δικαίωμα να έχουν έναν εκπρόσωπο στην Επιτροπή.

Υπό τις ίδιες συνθήκες, τα ανεξάρτητα παράκτια κράτη της Μαύρης Θάλασσας, τα οποία δεν αναφέρονται στην πρώτη παράγραφο του παρόντος άρθρου, θα έχουν το ίδιο δικαίωμα.

Άρθρο 13

Οι κυβερνήσεις που εκπροσωπούνται στην Επιτροπή θα καταβάλλουν τους μισθούς των εκπροσώπων τους. Οποιαδήποτε παρεπόμενη δαπάνη, η οποία προκύπτει από την Επιτροπή θα επιβαρύνει τις ανωτέρω κυβερνήσεις, σύμφωνα με την αναλογία που έχει οριστεί για την κατανομή των δαπανών από την Κ.τ.Ε.

Άρθρο 14

Θα είναι καθήκον της Επιτροπής να διασφαλίσει ότι οι διατάξεις που αφορούν το πέραςμα των πολεμικών πλοίων και των στρατιωτικών αεροσκαφών εφαρμόζονται· αυτές οι διατάξεις καθορίζονται στις παραγράφους 2, 3 και 4 του Παραρτήματος που συνοδεύει το Άρθρο 2.

Άρθρο 15

Η Επιτροπή των Στενών θα ασκεί τις αρμοδιότητές της υπό την αιγίδα της Κ.τ.Ε. και θα υποβάλει στην Κ.τ.Ε. ετήσια έκθεση που θα περιλαμβάνει τις δραστηριότητές της και θα παρέχει όλες τις πληροφορίες που μπορεί να είναι χρήσιμες για τα συμφέροντα του εμπορίου και της ναυτιλίας· για τον σκοπό αυτό, η Επιτροπή θα έρθει σε επαφή με τα αρμόδια τμήματα της Τουρκικής Κυβέρνησης που ασχολούνται με τη ναυσιπλοΐα μέσω των Στενών.

[784]

Άρθρο 16

Θα είναι καθήκον της Επιτροπής να καθορίσει τους κανονισμούς που ενδέχεται να είναι απαραίτητοι για την εκπλήρωση του καθήκοντός της.

Άρθρο 17

Οι όροι της παρούσας Σύμβασης δεν θα παραβιάσουν το δικαίωμα της Τουρκίας να κινεί το στόλο της ελεύθερα στα τουρκικά ύδατα.

Άρθρο 18

Τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη επιθυμώντας να διασφαλίσουν ότι η αποστρατικοποίηση των Στενών και των παρακείμενων ζωνών δεν θα αποτελέσει αδικαιολόγητο κίνδυνο για τη στρατιωτική ασφάλεια της Τουρκίας και ότι καμία πράξη πολέμου δεν θα θέσει σε κίνδυνο την ελευθερία των Στενών ή την ασφάλεια των αποστρατικοποιημένων ζωνών, συμφωνούν ως εξής: –

Σε περίπτωση που, η ελευθερία της ναυσιπλοΐας στα Στενά ή η ασφάλεια των αποστρατικοποιημένων ζωνών τεθεί σε κίνδυνο από παραβίαση των διατάξεων που αφορούν την ελευθερία της διέλευσης, ή από αιφνιδιαστική επίθεση ή κάποια πολεμική πράξη ή απειλή πολέμου, τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη και, σε κάθε περίπτωση, η Γαλλία, η Μεγάλη Βρετανία, η Ιταλία και η Ιαπωνία, ενεργώντας από κοινού, θα αντιμετωπίσουν αυτήν την παραβίαση, επίθεση ή άλλη πολεμική πράξη ή απειλή πολέμου, με όλα τα μέσα που το Συμβούλιο της Κ.τ.Ε. μπορεί να αποφασίσει για αυτόν τον σκοπό.

Μόλις λήξει η κατάσταση που μπορεί να απαιτούσε την ενέργεια που προβλέπεται στην προηγούμενη παράγραφο, το καθεστώς των Στενών, όπως ορίζεται από τους όρους της παρούσας Σύμβασης, θα εφαρμοστεί ξανά αυστηρά.

Η παρούσα διάταξη, η οποία αποτελεί αναπόσπαστο μέρος των διατάξεων οι οποίες αφορούν την αποστρατικοποίηση και την ελευθερία των Στενών, δεν θίγει τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των Υψηλά Συμβαλλόμενων Μερών βάσει του Καταστατικού της Κ.τ.Ε.

[785]

Άρθρο 19

Τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη θα καταβάλουν κάθε δυνατή προσπάθεια για να πείσουν τις μη υπογράφουσες Δυνάμεις να προσχωρήσουν στην παρούσα Σύμβαση.

Αυτή η προσχώρηση θα ανακοινωθεί μέσω διπλωματικού καναλιού στην Κυβέρνηση της Γαλλικής Δημοκρατίας, και από αυτήν την Κυβέρνηση σε όλα τα υπογράφοντα ή προσχωρούντα Κράτη. Η προσχώρηση θα τεθεί σε ισχύ από την ημερομηνία της ειδοποίησης προς τη Γαλλική Κυβέρνηση.

Άρθρο 20

Η παρούσα Σύμβαση θα επικυρωθεί. Οι επικυρώσεις θα κατατεθούν στο Παρίσι το συντομότερο δυνατόν.

Η Σύμβαση θα τεθεί σε ισχύ με τον ίδιο τρόπο με τη Συνθήκη Ειρήνης της ίδιας ημερομηνίας.

Όσον αφορά τις Δυνάμεις που δεν είναι συμβαλλόμενες αυτής της Συνθήκης και οι οποίες εκείνη την ημερομηνία δεν θα έχουν ακόμη επικυρώσει την παρούσα Σύμβαση, αυτή θα τεθεί σε ισχύ από την ημερομηνία κατάθεσης των αντίστοιχων επικυρώσεών τους, η οποία κατάθεση θα γνωστοποιηθεί στις άλλες Συμβαλλόμενες Δυνάμεις από την Γαλλική Κυβέρνηση.

Σε πίστη των ανωτέρω, οι παραπάνω αναφερόμενοι πληρεξούσιοι υπέγραψαν την παρούσα Σύμβαση.

Συντάχθηκε στη Λωζάννη ημέρα του 192.... σε μοναδικό αντίγραφο που θα παραμείνει κατατεθειμένο στα αρχεία της Κυβέρνησης της Γαλλικής Δημοκρατίας, και του επικυρωμένα αντίγραφα θα διαβιβαστούν σε κάθε μία από τις υπογράφουσες Δυνάμεις.

(Υπογραφές και Σφραγίδες)

Αρ. 43

Έγγραφο Αρ. ΙΙΙ της Τελικής Πράξης

ΠΡΟΣΧΕΔΙΟ ΣΥΜΒΑΣΗΣ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΣΥΝΟΡΩΝ ΤΗΣ ΘΡΑΚΗΣ

Η Βρετανική Αυτοκρατορία, η Γαλλία, η Ιταλία, η Ιαπωνία, η Βουλγαρία, η Ελλάδα, η Ρουμανία, το Σερβο-κροατο-σλοβενικό Κράτος

[786]

και η Τουρκία, επιθυμώντας να διασφαλίσουν τη διατήρηση της ειρήνης στα σύνορα της Θράκης.

Και λαμβάνοντας υπόψη την ανάγκη για αυτόν τον σκοπό, ότι ορισμένα ειδικά αμοιβαία μέτρα πρέπει να ληφθούν από τις δύο πλευρές αυτού του συνόρου, όπως προβλέπεται στο Άρθρο 22 της Συνθήκης Ειρήνης της ίδιας ημερομηνίας, έχουν αποφασίσει να συνάψουν μια Σύμβαση για αυτόν τον σκοπό και έχουν διορίσει ως Πληρεξούσιους τους,

.....
.....
.....

οι οποίοι, αφού υπέβαλαν τα πλήρη και δεόντως νόμιμα διαπιστευτήριά τους συμφώνησαν ως εξής:

Άρθρο 1

Από το Αιγαίο Πέλαγος ως τη Μαύρη Θάλασσα, τα εδάφη που εκτείνονται και στις δύο πλευρές των συνόρων που χωρίζουν την Τουρκία από τη Βουλγαρία και την Ελλάδα θα αποστρατιοκοποιηθούν σε βάθος περίπου 30 χιλιομέτρων εντός των ακόλουθων ορίων (βλέπε το συνημμένο χάρτη).

(1) Στο τουρκικό έδαφος, από το Αιγαίο Πέλαγος ως τη Μαύρη Θάλασσα: μια γραμμή γενικά

παράλληλη με τα σύνορα της Τουρκίας με την Ελλάδα και τη Βουλγαρία, τα οποία καθορίστηκαν στο άρθρο 2, παράγραφοι 1 και 2, της Συνθήκης Ειρήνης της ίδιας ημερομηνίας. Αυτή η γραμμή θα ανιχνευτεί σε ελάχιστη απόσταση 30 χιλιομέτρων από αυτό το σύνορο, εκτός από τη γειτονιά του Kirk Kilise, όπου το ίδιο το χωριό και μια περιοχή εντός ακτίνας τουλάχιστον 5 χιλιομέτρων από το κέντρο του χωριού θα εξαιρεθούν από την αποστρατικοποιημένη ζώνη. Η γραμμή θα τρέξει από το Ibrije Burnu, στο Αιγαίο Πέλαγος, έως το Serbes Burnu, στη Μαύρη Θάλασσα.

(2) Στο ελληνικό έδαφος, από το Αιγαίο Πέλαγος ως τα ελληνοβουλγαρικά σύνορα: μια γραμμή που ξεκινά από το Ακρωτήριο Μακρί (με εξαίρεση το χωριό Μακρί),

[787]

στη συνέχεια προς τα βόρεια, γενικά παράλληλα με την πορεία του ποταμού Μαρίτσα μέχρι το Tahtali, και στη συνέχεια προς τα ανατολικά του Mehrikoz (ελλ. Κέχρος), προς ένα σημείο που θα καθοριστεί στα ελληνοβουλγαρικά σύνορα περίπου 15 χιλιόμετρα δυτικά του Kuchuk Derbend.

(3) Στο βουλγαρικό έδαφος, από το ελληνοβουλγαρικό σύνορο μέχρι τη Μαύρη Θάλασσα: μια γραμμή που ξεκινά από το παραπάνω καθορισμένο σημείο, διασχίζει τον δρόμο από την Αδριανούπολη προς το KossuKanak, σε ένα σημείο 5 χιλιόμετρα δυτικά του Paraw Keui, και στη συνέχεια συνεχίζει σε απόσταση τουλάχιστον 30 χιλιομέτρων από το ελληνοβουλγαρικό σύνορο και από το τουρκοβουλγαρικό σύνορο, εκτός από τη γειτονιά του Harmanli, όπου η ίδια η πόλη και μια περιοχή με ακτίνα τουλάχιστον 5 χιλιομέτρων από το κέντρο της πόλης θα εξαιρεθούν από την αποστρατικοποιημένη ζώνη. Η γραμμή θα φτάσει στη Μαύρη Θάλασσα στην αρχή του κόλπου που βρίσκεται στο βορειοδυτικό τμήμα του Anberler.

Άρθρο 2

Η Επιτροπή Οριοθέτησης, η οποία θα συσταθεί εντός δεκαπέντε ημερών από την έναρξη ισχύος της παρούσας Σύμβασης, θα επιφορτιστεί με την διευθέτηση και επιτόπια χάραξη των συνόρων που ορίζονται στο Άρθρο 1. Η Επιτροπή αυτή θα αποτελείται από εκπροσώπους διορισμένους από τη Γαλλία, τη Μεγάλη Βρετανία, την Ιταλία, τη Βουλγαρία, την Ελλάδα και την Τουρκία, με έναν εκπρόσωπο από κάθε Δύναμη. Οι Βούλγαροι, Έλληνες και Τούρκοι εκπρόσωποι θα συμμετέχουν μόνο στο έργο που αφορά την επικράτεια της Βουλγαρίας, της Ελλάδας και της Τουρκίας, αντίστοιχα· ωστόσο, το συνολικό αποτέλεσμα αυτών των εργασιών θα συνταχθεί και θα καταχωρηθεί κατά την ολομέλεια της Επιτροπής.

Άρθρο 3

Η αποστρατικοποίηση των ζωνών που καθορίζονται στο άρθρο 1 θα επιτευχθεί και θα διατηρηθεί σύμφωνα με τις παρακάτω διατάξεις:

[788]

(1) Όλα τα μόνιμα οχυρωματικά έργα και τα έργα πεδίου που υπάρχουν επί του παρόντος θα αφοπλιστούν και θα αποσυναρμολογηθούν από την Δύναμη στην επικράτεια της οποίας βρίσκονται. Δεν θα κατασκευαστεί κανένα νέο οχυρωματικό έργο ή έργο αυτού του είδους και δεν θα οργανωθεί κανένα αποθετήριο όπλων ή πολεμικού υλικού, ούτε οποιαδήποτε άλλη επιθετική ή αμυντική εγκατάσταση στρατιωτικού, ναυτικού ή αεροπορικού χαρακτήρα.

(2) Καμία ένοπλη δύναμη, πλην των ειδικών σωμάτων, όπως χωροφυλακή, τελωνειακή αστυνομία, αξιωματικοί, συνριοφύλακες, που είναι απαραίτητα για την διασφάλιση της εσωτερικής τάξης και την εποπτεία των συνόρων, δεν θα εγκαθίσταται ούτε θα κινείται εντός των ζωνών.

Ο αριθμός αυτών των ειδικών σωμάτων, τα οποία δεν πρέπει να περιλαμβάνουν οποιαδήποτε αεροπορική δύναμη, δεν θα υπερβαίνει:

(α) Στην αποστρατικοποιημένη ζώνη της τουρκικής επικράτειας το σύνολο των 5.000 ανδρών.

- (β) Στη αποστρατικοποιημένη ζώνη της ελληνικής επικράτειας το σύνολο των 2.500 ανδρών.
(γ) Στη αποστρατικοποιημένη ζώνη της βουλγαρικής επικράτειας το σύνολο των 2.500 ανδρών.

Ο οπλισμός τους θα αποτελείται μόνο από περίστροφα, ξίφη, τουφέκια και τέσσερα πολυβόλα Lewis ανά 100 άνδρες, και θα αποκλείει οποιοδήποτε πυροβόλο όπλο.

Οι διατάξεις αυτές δεν θίγουν τις υποχρεώσεις που έχει αναλάβει η Βουλγαρία δυνάμει της Συνθήκης του Neuilly της 27ης Νοεμβρίου 1919.

(3) Απαγορεύεται η πτήση στρατιωτικών ή ναυτικών αεροσκαφών οποιασδήποτε σημαίας πάνω από τις αποστρατικοποιημένες ζώνες.

Άρθρο 4¹⁴⁵

Η Τουρκική Κυβέρνηση αναλαμβάνει την υποχρέωση να περιορίσει τις ενόπλες τουρκικές δυνάμεις που σταθμεύουν σε καιρό ειρήνης στην ευρωπαϊκή της επικράτεια

[789]

σε συνολική δύναμη 20.000 ανδρών, περιλαμβανομένης της δύναμης των 12.000 ανδρών που προβλέπεται για τη φρουρά της Κωνσταντινούπολης σύμφωνα με το Άρθρο 8 της Σύμβασης περί Στενών της ίδιας ημερομηνίας.

Η δύναμη των ειδικών σωμάτων, όπως χωροφυλακή, αστυνομία, τελωνειακοί υπάλληλοι, συνοριοφύλακες, που είναι απαραίτητη για τη διασφάλιση της εσωτερικής τάξης και την εποπτεία των συνόρων, δεν περιλαμβάνεται στον συνολικό αριθμό των 20.000 ανδρών που αναφέρονται ανωτέρω.

Άρθρο 5

Σε περίπτωση που κάποια από τις όμορες Δυνάμεις, της οποίας η επικράτεια αποτελεί αντικείμενο της παρούσας Σύμβασης, έχει παράπονα σχετικά με την τήρηση των διατάξεων αυτής, το παράπονο αυτό θα υποβάλλεται από την εν λόγω Δύναμη στο Συμβούλιο της Κ.τ.Ε.

Άρθρο 6

Η παρούσα Σύμβαση θα επικυρωθεί.

Οι επικυρώσεις θα κατατεθούν στο Παρίσι το συντομότερο δυνατόν.

Η Σύμβαση θα τεθεί σε ισχύ μόλις η Βουλγαρία, η Ελλάδα και η Τουρκία προβούν στην αντίστοιχη επικύρωσή της.

Οι επικυρώσεις αυτές θα καταχωρηθούν σε *process-verbal*. Για τις λοιπές Δυνάμεις που δεν έχουν επικυρώσει τη Σύμβαση κατά την ανωτέρω ημερομηνία, αυτή θα τίθεται σε ισχύ από την ημερομηνία κατάθεσης της επικύρωσής τους η αντίστοιχη κατάθεση θα γνωστοποιείται στις υπόλοιπες Συμβαλλόμενες Δυνάμεις από την Κυβέρνηση της Γαλλικής Δημοκρατίας.

Η Ιαπωνική Κυβέρνηση θα δικαιούται απλώς να γνωστοποιήσει στην Κυβέρνηση της Γαλλικής Δημοκρατίας, μέσω του διπλωματικού της εκπροσώπου στο Παρίσι, ότι έχει δοθεί η επικύρωση, και

[790]

σε αυτήν την περίπτωση, η Ιαπωνική Κυβέρνηση θα διαβιβάσει το όργανο επικύρωσης το συντομότερο δυνατόν.

Σε μαρτυρία των ανωτέρω, οι αναφερόμενοι Πληρεξούσιοι υπέγραψαν την παρούσα Σύμβαση.

Συντάχθηκε στη Λωζάννη τη, 192..., σε ένα μόνο αντίτυπο, το οποίο θα κατα-

145. Εκ των υστέρων καταργήθηκε, όπως αναφέρεται στη σ. 832, παράγραφος 1.

τεθεί στα αρχεία της Κυβέρνησης της Γαλλικής Δημοκρατίας, η οποία θα διαβιβάσει επικυρωμένα αντίγραφα σε κάθε μία από τις υπογράφουσες Δυνάμεις.

(Υπογραφές και Σφραγίδες)

Αρ. 44

Έγγραφο Αρ. IV της Τελικής Πράξης

ΣΧΕΔΙΟ ΣΥΜΒΑΣΗΣ ΠΟΥ ΑΦΟΡΑ ΤΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΠΟΥ ΕΦΑΡΜΟΖΕΤΑΙ ΣΤΟΥΣ ΑΛΛΟΔΑΠΟΥΣ ΣΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΑ

Η Βρετανική Αυτοκρατορία, η Γαλλία, η Ιταλία, η Ιαπωνία, η Ελλάδα, η Ρουμανία και το Σερβο-κροατο-σλοβενικό Κράτος, αφενός,

Και η Τουρκία αφετέρου,

επιθυμώντας να ορίσουν, σύμφωνα με το σύγχρονο διεθνές δίκαιο, το καθεστώς που ισχύει για τους αλλοδαπούς στην Τουρκία, υπό συνθήκες που είναι συμβατές τόσο με την κυριαρχία της Τουρκίας όσο και με την νόμιμη προστασία των δικαιωμάτων τους.

Αποφάσισαν να συνάψουν Σύμβαση για τον σκοπό αυτό και διόρισαν ως Πληρεξούσιους τους εξής: —

.....
.....
.....

Οι οποίοι, αφού προσκόμισαν τα πλήρη και δεόντως διατυπωμένα διαπιστευτήριά τους, συμφώνησαν ως εξής:

[791]

Άρθρο 1

Από την έναρξη ισχύος της παρούσας Σύμβασης, οι Διομολογήσεις που αφορούν το καθεστώς αλλοδαπών στην Τουρκία, τόσο ως προς τις συνθήκες εισόδου και διαμονής όσο και σε φορολογικά και δικαστικά ζητήματα, καταργούνται μεταξύ της Τουρκίας και των άλλων Συμβαλλομένων Δυνάμεων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ I

ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΕΙΣΟΔΟΥ ΚΑΙ ΔΙΑΜΟΝΗΣ

Άρθρο 2

Σε ολόκληρη την Τουρκία, οι υπήκοοι των άλλων Συμβαλλόμενων Δυνάμεων θα γίνονται δεκτοί και θα τυγχάνουν μεταχείρισης, τόσο ως προς τα πρόσωπά τους όσο και ως προς την ιδιοκτησία τους, σύμφωνα με το σύνηθες διεθνές δίκαιο. Θα απολαμβάνουν στην Τουρκία πλήρη και διαρκή προστασία για τα πρόσωπά τους, την περιουσία τους, τα δικαιώματα και τα συμφέροντά τους. Θα έχουν πλήρη ελευθερία να εισέρχονται και να εγκαθίστανται στην Τουρκία, και θα μπορούν, κατά συνέπεια, να έρχονται, να αναχωρούν και να διαμένουν εκεί, συμμορφούμενοι με τους νόμους και τους αστυνομικούς κανονισμούς, χωρίς να υπόκεινται σε οποιονδήποτε περιορισμό στον οποίο δεν υπόκεινται και οι Τούρκοι υπήκοοι.

Άρθρο 3

Η Τουρκική Κυβέρνηση δύναται να απαιτεί από τους υπηκόους των άλλων Συμβαλλομένων Δυνάμεων να επιδεικνύουν διαβατήριο κατά την είσοδό τους στην Τουρκία. Πριν εγκατασταθούν ή ιδρύσουν επιχείρηση στην Τουρκία, οι υπήκοοι των εν λόγω Δυνάμεων πρέπει να είναι

εφοδιασμένοι με πιστοποιητικό εγγραφής ή άλλο έγγραφο που να αποδεικνύει την εθνικότητά τους, το οποίο θα τους χορηγείται από τις αντίστοιχες Πρεσβείες, Διπλωματικές Αποστολές, Προξενία ή Υποπροξενία που λειτουργούν στην Τουρκία.

[792]

Άρθρο 4

Στην Τουρκία, οι υπήκοοι των λοιπών Συμβαλλομένων Δυνάμεων θα έχουν το δικαίωμα να αποκτούν, να κατέχουν και να διαθέτουν κάθε είδους περιουσία, κινητή και ακίνητη· ιδίως, θα μπορούν να διαθέτουν αυτήν την περιουσία μέσω πώλησης, ανταλλαγής, δωρεάς, διάθεσης μέσω διαθήκης ή με οποιονδήποτε άλλο τρόπο, καθώς και να την αποκτούν μέσω κληρονομιάς, σύμφωνα με τον νόμο, είτε βάσει *inter vivos* είτε βάσει διαθήκης.

Μπορούν να ασκούν στην Τουρκία κάθε μορφή εμπορίου, επαγγέλματος, βιομηχανίας και επιχειρηματικής δραστηριότητας που είναι διαθέσιμη στους Τούρκους υπηκόους, καθώς και κάθε επάγγελμα που δεν είναι αποκλειστικά δεσμευμένο για Τούρκους υπηκόους λόγω καθιερωμένης πρακτικής. Όσον αφορά τα επαγγέλματα για την άσκηση των οποίων απαιτούνται στην Τουρκία διπλώματα, η Τουρκική Κυβέρνηση αναγνωρίζει τα διπλώματα που χορηγούνται από τις αρμόδιες αρχές της Βρετανικής Αυτοκρατορίας, της Γαλλίας, της Ιταλίας και της Ιαπωνίας ως ισοδύναμα με τα τουρκικά διπλώματα και διατηρεί το δικαίωμα να συνάψει ξεχωριστές συμφωνίες επί του θέματος με τις λοιπές Δυνάμεις.

Οι υπήκοοι των λοιπών Συμβαλλομένων Δυνάμεων δεν θα υπόκεινται, σε κανένα από τα παραπάνω ζητήματα, σε περιορισμούς στους οποίους δεν υπόκεινται οι Τούρκοι υπήκοοι.

Άρθρο 5

Οι εμπορικές, βιομηχανικές και χρηματοοικονομικές εταιρείες, συμπεριλαμβανομένων των εταιρειών μεταφορών και ασφάλισης, και γενικά όλα τα νομικά πρόσωπα που έχουν συσταθεί κανονικά εκτός Τουρκίας και στην επικράτεια οποιασδήποτε από τις άλλες Συμβαλλόμενες Δυνάμεις ή τα οποία αναγνωρίζονται από τον νόμο στην εν λόγω επικράτεια, θα απολαμβάνουν σε κάθε περίπτωση στην Τουρκία τα ίδια δικαιώματα με τους υπηκόους των εν λόγω Δυνάμεων. Σε όλα τα ζητήματα που αφορούν τη σύστασή τους, τη νομική

[793]

ικανότητα και το δικαίωμά τους να ενάγουν και να εναγάγονται, θα αντιμετωπίζονται σύμφωνα με την εθνική τους νομοθεσία, ενώ, όσον αφορά τις πραγματικές τους δραστηριότητες στην Τουρκία, θα υπόκεινται στους ισχύοντες κανονισμούς που αφορούν τη δημόσια τάξη και τα ζητήματα αστυνόμευσης· στο πλαίσιο αυτό, θα απολαμβάνουν σε κάθε περίπτωση τα ίδια δικαιώματα με οποιαδήποτε άλλη εταιρεία, είτε τουρκική είτε αλλοδαπή, με παρόμοιο χαρακτήρα.

Άρθρο 6

Στην Τουρκία, οι υπήκοοι των λοιπών Συμβαλλομένων Δυνάμεων δεν θα υπόκεινται στη νομοθεσία που αφορά τη στρατιωτική θητεία. Θα απαλλάσσονται από την υποχρέωση αυτή καθώς και από κάθε υποχρέωση ή καταβολή που αντικαθιστά την υπηρεσία αυτή.

Η περιουσία τους δεν δύναται να απαλλοτριωθεί ούτε να τους στερηθεί η χρήση της, ακόμη και προσωρινά, παρά μόνο για λόγους δημόσιου συμφέροντος, οι οποίοι αναγνωρίζονται από τον νόμο ως τέτοιοι, και με την καταβολή δίκαιης αποζημίωσης προκαταβολικά. Καμία απαλλοτρίωση δεν μπορεί να γίνει χωρίς προηγούμενη δημόσια γνωστοποίηση.

Άρθρο 7

Η Τουρκία επιφυλάσσεται του δικαιώματος να απελαύνει, κατά περίπτωση, υπηκόους των λοιπών Συμβαλλομένων Δυνάμεων, είτε βάσει δικαστικής απόφασης είτε σύμφωνα με τους νόμους και κανονισμούς που αφορούν τη δημόσια ηθική, τη δημόσια υγεία ή την ένδεια, ή για λόγους που επηρεάζουν την εσωτερική ή εξωτερική ασφάλεια του Κράτους. Οι λοιπές

Συμβαλλόμενες Δυνάμεις συμφωνούν να δεχθούν τα πρόσωπα που απελαύνονται με αυτόν τον τρόπο, καθώς και τις οικογένειές τους, ανά πάσα στιγμή.

Η μεταφορά των εν λόγω προσώπων στον τόπο προορισμού θα πραγματοποιείται από και με δαπάνες της Τουρκικής Κυβέρνησης, και υπό συνθήκες που πληρούν τις απαιτήσεις της υγείας και της ανθρώπινης μεταχείρισης.

[794]

Άρθρο 8

Κάθε προνόμιο σχετικό με τις συνθήκες διαμονής των αλλοδαπών, ή την άσκηση από αυτούς επαγγελματών, εμπορίου ή βιομηχανίας, το οποίο η Τουρκία μπορεί να έχει παραχωρήσει ή να παραχωρήσει στο μέλλον με οποιονδήποτε τρόπο σε άλλη Δύναμη, θα εφαρμόζεται με τον ίδιο τρόπο, την ίδια στιγμή και χωρίς να απαιτούνται διαφορετικές προϋποθέσεις, προς τις λοιπές Συμβαλλόμενες Δυνάμεις, χωρίς να απαιτείται χωριστή συμφωνία για αυτό.

Άρθρο 9

Αντίστοιχα, οι συνθήκες υπό τις οποίες οι Τούρκοι υπήκοοι δύνανται να εισέρχονται, να διαμένουν και να εγκαθίστανται στην επικράτεια καθεμιάς από τις άλλες Συμβαλλόμενες Δυνάμεις, θα αποτελέσουν αντικείμενο χωριστών Συμβάσεων, τις οποίες οι εν λόγω Δυνάμεις δηλώνουν διά του παρόντος έτοιμες να συνάψουν με την Τουρκία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ II

ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΕΣ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ

Άρθρο 10

Οι υπήκοοι των Συμβαλλόμενων Δυνάμεων πλην της Τουρκίας δεν θα υπόκεινται σε κανενός είδους επιβάρυνση, φόρο ή εισφορά οποιασδήποτε μορφής ή περιγραφής, άλλη ή υψηλότερη από αυτές που ενδέχεται να επιβληθούν στους Τούρκους υπηκόους, όσον αφορά τη διαμονή ή εγκατάστασή τους στην τουρκική επικράτεια, ή όσον αφορά την άσκηση οποιασδήποτε μορφής εμπορίου, επαγγέλματος, βιομηχανίας, επιχείρησης ή δραστηριότητας οποιασδήποτε φύσεως στην Τουρκία, την οποία επιτρέπεται να ασκούν σύμφωνα με τις διατάξεις του Άρθρου 4.

Οι υπήκοοι των εν λόγω Δυνάμεων που είναι εγκατεστημένοι στο εξωτερικό και οι οποίοι, ενώ διέρχονται από την τουρκική επικράτεια, αναλαμβάνουν οποιαδήποτε εμπορική δραστηριότητα, δεν θα υπόκεινται σε καμία επιβάρυνση, φόρο ή εισφορά οποιασδήποτε μορφής ή

[795]

περιγραφής, άλλη ή μεγαλύτερη από εκείνες στις οποίες υπόκεινται οι Τούρκοι υπήκοοι ή αλλοδαποί εγκατεστημένοι στην Τουρκία, σε σχέση με δραστηριότητα του ίδιου είδους και σημασίας, σύμφωνα με τις φορολογικές διατάξεις που ισχύουν στη χώρα.

Η περιουσία, τα δικαιώματα και τα συμφέροντα στην τουρκική επικράτεια των υπηκόων των εν λόγω Δυνάμεων δεν θα υπόκεινται σε κανένα τέλος, φόρο ή επιβάρυνση, άμεση ή έμμεση, άλλη ή μεγαλύτερη από εκείνη που μπορεί να επιβληθεί στην περιουσία, τα δικαιώματα και τα συμφέροντα των Τούρκων υπηκόων, είτε όσον αφορά την απόκτηση, κατοχή ή χρήση της εν λόγω περιουσίας, είτε όσον αφορά τη μεταβίβασή της μέσω δωρεάς, ανταλλαγής ή διαδοχής.

Άρθρο 11

Οι εμπορικές, βιομηχανικές ή χρηματοοικονομικές εταιρείες, συμπεριλαμβανομένων εταιρειών μεταφορών και ασφάλισης, καθώς και μη εμπορικές εταιρείες, οι οποίες έχουν συσταθεί σύμφωνα με τη νομοθεσία μιας εκ των άλλων Συμβαλλομένων Χωρών και οι οποίες εγκαθίστανται στην Τουρκία ή ασκούν δραστηριότητα εκεί, δεν θα υπόκεινται σε κανένα τέλος, φόρο ή επιβάρυνση οποιασδήποτε μορφής ή περιγραφής στην οποία δεν υπόκεινται εταιρείες του ίδιου είδους που έχουν συσταθεί σύμφωνα με την τουρκική νομοθεσία.

Οι ίδιες διατάξεις εφαρμόζονται και στις συνδεδεμένες εταιρείες, τα υποκαταστήματα, τα πρακτορεία και τους λοιπούς εκπροσώπους εταιρειών ή επιχειρήσεων των εν λόγω χωρών που είναι εγκατεστημένοι ή δραστηριοποιούνται στην Τουρκία, με την προϋπόθεση ότι οι εν λόγω συνδεδεμένες εταιρείες, υποκαταστήματα, πρακτορεία και εκπρόσωποι θα φορολογούνται μόνο ανάλογα με το ύψος του κεφαλαίου που πραγματικά απασχολείται στην Τουρκία ή σε σχέση με τα κέρδη και τα έσοδα

[796]

που έχουν πράγματι αποκτήσει εκεί, τα έσοδα αυτά θα χρησιμοποιούνται για τον προσδιορισμό του ποσού του απασχολούμενου κεφαλαίου, εφόσον είναι αδύνατο να δηλωθεί ή να επαληθευτεί το κεφάλαιο αυτό.

Άρθρο 12

Εάν η Τουρκική Κυβέρνηση, με σκοπό την ενίσχυση της παραγωγής, του εμπορίου ή των μεταφορών στην Τουρκία, θεσπίσει οποιεσδήποτε απαλλαγές από φορολογικές επιβαρύνσεις, οποιασδήποτε μορφής ή περιγραφής, ή χορηγήσει πριμ, εκπτώσεις ή οποιαδήποτε άλλη μέθοδο ενθάρρυνσης, οι απαλλαγές ή οι μέθοδοι ενθάρρυνσης αυτές θα επιτρέπονται στους υπηκόους ή στις εταιρείες των άλλων Συμβαλλομένων Χωρών που είναι εγκατεστημένοι στην Τουρκία, κατά τον ίδιο τρόπο όπως στους Τούρκους υπηκόους ή στις εταιρείες που έχουν συσταθεί βάσει του τουρκικού δικαίου, ώστε να αποφεύγεται κάθε διάκριση εις βάρος των υπηκόων ή των εταιρειών των εν λόγω χωρών.

Άρθρο 13

Όσον αφορά όλα τα ζητήματα που αναφέρονται στα προηγούμενα άρθρα, οι επαρχιακές ή τοπικές επιβαρύνσεις, δασμοί ή φόροι που επιβάλλονται στην Τουρκία στους υπηκόους των άλλων Συμβαλλομένων Χωρών δεν θα είναι διαφορετικοί ή υψηλότεροι από αυτούς που επιβάλλονται στους Τούρκους υπηκόους.

Άρθρο 14

Κανένα αναγκαστικό δάνειο ή άλλη έκτακτη επιβάρυνση επί της περιουσίας δεν θα επιβληθεί στην Τουρκία, ακόμη και σε περίπτωση πολέμου, στους υπηκόους των άλλων Συμβαλλομένων Χωρών που είναι εγκατεστημένοι στην Τουρκία ή ασκούν εκεί τις δραστηριότητές τους, ούτε στην περιουσία, τα δικαιώματα και τα συμφέροντά τους που βρίσκονται στην τουρκική επικράτεια, ούτε σε εταιρείες, συνδεδεμένες επιχειρήσεις, υποκαταστήματα ή πρακτορεία που έχουν συσταθεί σύμφωνα με τη νομοθεσία μιας εκ των εν λόγω χωρών και είναι εγκατεστημένα στην Τουρκία ή ασκούν εκεί τις δραστηριότητές τους.

[797]

Άρθρο 15

Όσον αφορά φορολογικές επιβαρύνσεις κάθε είδους, θρησκευτικά, εκπαιδευτικά ή φιλανθρωπικά ιδρύματα που έχουν εγκατασταθεί στην Τουρκία από υπηκόους, ενώσεις ή εταιρείες των άλλων Συμβαλλομένων Χωρών θα λαμβάνουν, χωρίς καμία διάκριση ως προς τη θρησκεία, όλα τα πλεονεκτήματα απαλλαγών ή διευκολύνσεων που χορηγούνται ή δύνανται να χορηγηθούν στα τουρκικά θρησκευτικά, εκπαιδευτικά ή φιλανθρωπικά ιδρύματα.

Ως ειδική εξαίρεση, παρέχεται απαλλαγή από τους τελωνειακούς δασμούς για τη διάρκεια της παρούσας Σύμβασης όσον αφορά την εισαγωγή στην Τουρκία αντικειμένων που είναι απαραίτητα για θρησκευτικούς σκοπούς, καθώς και υλικών και εργαλείων που απαιτούνται για τη συντήρηση των εν λόγω ιδρυμάτων.

Άρθρο 16

Καθόσον οι Διομολογήσεις έχουν καταργηθεί, η Τουρκία δεν θα χορηγεί σε υπηκόους ξένων χωρών μεταχείριση ευνοϊκότερη από αυτήν που παρέχεται στους δικούς της υπηκόους, και θα

εφαρμόζει τόσο στους υπηκόους της όσο και στους υπηκόους των άλλων Συμβαλλομένων Χωρών την αρχή της ίσης μεταχείρισης, όχι μόνο ως προς τα θέματα που αναφέρονται στις προηγούμενες διατάξεις, αλλά και σε θέματα που δεν καλύπτονται σε αυτές.

Άρθρο 17

Κάθε μία από τις διατάξεις των παραπάνω άρθρων 10-14 θα παραμείνει σε ισχύ στην Τουρκία για περίοδο δέκα ετών όσον αφορά τους υπηκόους κάθε μιας από τις άλλες Συμβαλλόμενες Χώρες, υπό την προϋπόθεση ότι η εν λόγω χώρα παρέχει στους Τούρκους υπηκόους στην επικράτειά της το πλεονέκτημα αντίστοιχης ρύθμισης.

Για τους σκοπούς του παρόντος άρθρου, οι αυτόνομες κτήσεις, τα προτεκτοράτα ή αποικίες, καθώς και οι υπό εντολή χώρες, θα θεωρούνται ως μεμονωμένες

[798]

συμβαλλόμενες χώρες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ III

ΔΙΚΑΣΤΙΚΕΣ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ

Άρθρο 18

Στην Τουρκία, οι υπήκοοι των άλλων Συμβαλλόμενων Χωρών θα έχουν ελεύθερη πρόσβαση στα τουρκικά δικαστήρια και θα μπορούν να ενάγουν και να εναγάζονται υπό τους ίδιους όρους, όπως και οι Τούρκοι υπήκοοι, χωρίς να υποχρεούνται σε κανενός είδους εγγύηση ή κατάθεση λόγω της υπηκοότητάς τους ή της μη κατοικίας τους στην Τουρκία.

Άρθρο 19

Οι υποθέσεις που αφορούν ακίνητα, και προκύπτουν στην Τουρκία μεταξύ υπηκόων των άλλων Συμβαλλομένων Χωρών ή μεταξύ αυτών και Τούρκων υπηκόων, θα εκδικάζονται από το τουρκικό δικαστήριο στην περιοχή όπου βρίσκεται το ακίνητο.

Ατομικές, αστικές ή εμπορικές υποθέσεις που προκύπτουν στην Τουρκία μεταξύ υπηκόων των άλλων Συμβαλλομένων Χωρών ή μεταξύ αυτών και Τούρκων υπηκόων θα εκδικάζονται, ελλείψει αντίθετης συμφωνίας, από τα τουρκικά δικαστήρια σύμφωνα με τους συνήθεις κανόνες του διεθνούς δικαίου.

Άρθρο 20

Σε ζητήματα προσωπικής κατάστασης, όπως γάμος, συζυγικά δικαιώματα, διαζύγιο, δικαστικός χωρισμός, προίκα, πατρότητα, συγγένεια, υιοθεσία, ικανότητα, ενηλικίωση, επιτροπεία, κηδεμονία, απαγόρευση και άλλα συναφή, καθώς και σε υποθέσεις

[799]

κληρονομίας κινητής περιουσίας είτε διά διαθήκης είτε εξ αδιαθέτου, αρμόδια θα είναι τα εθνικά δικαστήρια ή οι αρμόδιες εθνικές αρχές της χώρας των ενδιαφερομένων μερών.

Κατ' εξαίρεση, τα τουρκικά δικαστήρια θα έχουν δικαιοδοσία στα παραπάνω ζητήματα εφόσον όλα τα μέρη της υπόθεσης συναινέσουν εγγράφως στη δικαιοδοσία των τουρκικών δικαστηρίων, τα οποία θα εφαρμόσουν την εθνική νομοθεσία των εν λόγω προσώπων.

Άρθρο 21

Σε ποινικές υποθέσεις που προκύπτουν στην Τουρκία, τα τουρκικά δικαστήρια θα έχουν δικαιοδοσία για όλες τις κατηγορίες κατά υπηκόων των άλλων Συμβαλλομένων Χωρών, σύμφωνα με τους κανόνες του διεθνούς δικαίου, χωρίς να θίγονται δικαιώματα δικαιοδοσίας που μπορεί να έχουν οι εν λόγω χώρες βάσει της δικής τους νομοθεσίας για αδικήματα που διαπράττονται από τους υπηκόους τους στο εξωτερικό.

Άρθρο 22

Η Τουρκική Κυβέρνηση, υπό το πνεύμα της Διακήρυξης της ίδιας ημερομηνίας σχετικά με την αναδιοργάνωση του τουρκικού δικαστικού συστήματος, δηλώνει ότι τα τουρκικά δικαστήρια παρέχουν στους αλλοδαπούς στην Τουρκία προστασία, τόσο για το πρόσωπο όσο και για την περιουσία τους σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο και τις αρχές και μεθόδους που εφαρμόζονται γενικά σε άλλες χώρες.

Άρθρο 23

Όλα τα ζητήματα που αφορούν την εκτέλεση δικαστικών αποφάσεων,

[800]

την επίδοση δικαστικών και εξωδικαστικών εγγράφων, τα αιτήματα δικαστικής συνδρομής, τις διαταγές καταβολής εξόδων και δαπανών, την παροχή δωρεάν νομικής βοήθειας και τη φυλάκιση λόγω χρέους, θα ρυθμίζονται μεταξύ της Τουρκίας και των άλλων Συμβαλλομένων Δυνάμεων μέσω χωριστών συμβάσεων που θα συναφθούν μεταξύ των ενδιαφερόμενων Κρατών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ IV

ΣΧΟΛΕΙΑ, ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ ΚΑΙ ΦΙΛΑΝΘΡΩΠΙΚΑ ΙΔΡΥΜΑΤΑ

Άρθρο 24

Οι δραστηριότητες και τα περιουσιακά δικαιώματα θρησκευτικών, εκπαιδευτικών και φιλανθρωπικών ιδρυμάτων, νοσοκομείων, θεραπευτηρίων και άλλων παρόμοιων εγκαταστάσεων που υπάρχουν ήδη στην Τουρκία και λειτουργούν από πρόσωπα, κοινότητες ή ενώσεις που είναι υπήκοοι οποιασδήποτε από τις άλλες Συμβαλλόμενες Δυνάμεις, δεν θα παρεμποδίζονται ούτε θα ζημιώνονται καθ' οιονδήποτε τρόπο.

Οι ενδιαφερόμενες Δυνάμεις επιφυλάσσονται του δικαιώματος να συνάψουν χωριστές συμφωνίες με την Τουρκική Κυβέρνηση όσον αφορά την ίδρυση νέων τέτοιων ιδρυμάτων.

Γενικά, τα αλλοδαπά θρησκευτικά, εκπαιδευτικά, ιατρικά ή φιλανθρωπικά ιδρύματα στην Τουρκία θα συμμορφώνονται με τους τουρκικούς νόμους και κανονισμούς που εφαρμόζονται σε παρόμοια τουρκικά ιδρύματα, αλλά χωρίς να θίγεται ο ιδιαίτερος χαρακτήρας τους ούτε η ελευθερία των δραστηριοτήτων τους.

Άρθρο 25

Δυνάμεις που δεν είναι υπογράφοντες μπορούν να προσχωρήσουν στην παρούσα Σύμβαση. Η προσχώρηση θα γνωστοποιείται μέσω της διπλωματικής οδού στην Κυβέρνηση της Γαλλικής Δημοκρατίας και η εν λόγω Κυβέρνηση θα ενημερώνει όλες τις υπογράφουσες ή προσχωρήσασες χώρες. Η προσχώρηση θα ισχύει από την ημερομηνία της κοινοποίησής της προς την Γαλλική Κυβέρνηση.

[801]

Άρθρο 26

Η παρούσα Σύμβαση θα επικυρωθεί.

Οι επικυρώσεις θα κατατεθούν στο Παρίσι το συντομότερο δυνατόν.

Θα τεθεί σε ισχύ υπό τις ίδιες συνθήκες με τη Συνθήκη Ειρήνης της ίδιας ημερομηνίας.

Σε μαρτυρία των ανωτέρω, οι αναφερόμενοι Πληρεξούσιοι υπέγραψαν την παρούσα Σύμβαση.

Συντάχθηκε στη Λωζάννη, 192..., σε ένα μόνο αντίτυπο, το οποίο θα κατατεθεί στα αρχεία της Κυβέρνησης της Γαλλικής Δημοκρατίας, η οποία θα διαβιβάζει πιστοποιημένο αντίγραφο σε κάθε μία από τις υπογράφουσες Δυνάμεις.

.....
.....
(Υπογραφές και σφραγίδες)

Αρ. 44Α

ΠΡΟΣΧΕΔΙΟ ΔΙΑΚΗΡΥΞΗΣ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΤΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ ΣΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΑ¹⁴⁶

Οι κάτωθι υπογεγραμμένοι Πληρεξούσιοι, ενεργώντας βάσει των Πλήρων Εξουσιοδοτήσεών τους, δηλώνουν τα εξής, εξ ονόματος της Κυβέρνησης της Μεγάλης Εθνικής Συνέλευσης της Άγκυρας και σύμφωνα με το Άρθρο 22 της Σύμβασης της ίδιας ημερομηνίας, που αφορά τις συνθήκες υπό τις οποίες αλλοδαποί μπορούν να εισέλθουν και να διαμείνουν στην Τουρκία:

(1) Με την έναρξη ισχύος της Συνθήκης Ειρήνης της ίδιας ημερομηνίας και κατά τη διάρκεια της περιόδου που θα απαιτηθεί για την αναδιοργάνωση της δικαστικής διοίκησης λόγω των γεγονότων που διατάραξαν τη χώρα και για χρονικό διάστημα τουλάχιστον πέντε ετών, θα συσταθεί ένα σώμα Νομικών Συμβούλων το οποίο θα προσληφθεί με τον εξής τρόπο.

Η Τουρκική Κυβέρνηση θα διορίσει μία Επιτροπή αποτελούμενη από πέντε μέλη, εκ των οποίων δύο θα είναι αξιωματούχοι που συνδέονται με τη δικαστική διοίκηση

[802]

στην Τουρκία, και τρία μέλη θα επιλεγούν από την Τουρκική Κυβέρνηση μεταξύ των δικαστών και αναπληρωματικών δικαστών του Μόνιμου Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης. Καθήκον της Επιτροπής θα είναι να προτείνει στην Τουρκική Κυβέρνηση τα ονόματα υποψηφίων, από τους οποίους η Κυβέρνηση θα διορίσει επαρκή αριθμό, σύμφωνα με τις ακόλουθες διατάξεις, Νομικών Συμβούλων που θα υπαχθούν στο Υπουργείο Δικαιοσύνης και θα τοποθετηθούν στα δικαστήρια της Κωνσταντινούπολης, της Σμύρνης, της Σαμψούντας και των Αδάνων, καθώς και στο Εφετείο και το Ακυρωτικό Δικαστήριο. Κατά την υποβολή των ονομάτων των υποψηφίων, η Επιτροπή θα προσδιορίσει τους όρους υπηρεσίας και τις αποδοχές τους.

(2) Με την έναρξη ισχύος της εν λόγω Συνθήκης Ειρήνης, η Τουρκική Κυβέρνηση θα συστήσει επίσης μία Συμβουλευτική Επιτροπή, στην οποία θα συμμετέχουν οι νομικοί σύμβουλοι που έχουν τοποθετηθεί στο Εφετείο και το Ακυρωτικό Δικαστήριο, μαζί με αξιωματούχους των σχετικών τουρκικών Υπηρεσιών.

Καθήκον της Επιτροπής θα είναι η κατάρτιση όλων των σχεδίων μεταρρυθμίσεων που θα κριθούν απαραίτητα ώστε η νομοθεσία, η διοίκηση της δικαιοσύνης και το σωφρονιστικό σύστημα της Τουρκίας να συμμορφωθούν με τις σύγχρονες συνθήκες

(3) Στις περιπτώσεις που τα τουρκικά δικαστήρια έχουν δικαιοδοσία επί αλλοδαπών σε ζητήματα προσωπικής κατάστασης, ή σε υποθέσεις προσωπικής, αστικής ή εμπορικής φύσεως όπου το αιτούμενο ποσό υπερβαίνει τις 50 τουρκικές λίρες, καθώς και σε ποινικές υποθέσεις στην Τουρκία όπου ο κατηγορούμενος είναι αλλοδαπός, μόνο τα τουρκικά δικαστήρια που αναφέρονται στην παράγραφο (1), δεύτερο εδάφιο της παρούσας Διακήρυξης, θα έχουν αποκλειστική δικαιοδοσία σε πρώτο βαθμό επί των εν λόγω υποθέσεων.

Οι περιφέρειες επί των οποίων η δικαιοδοσία

[803]

των εν λόγω δικαστηρίων εκτείνεται θα καθοριστεί αναλόγως.

Όταν κάποιο από τα δικαστήρια και τα δικαστικά σώματα που αναφέρονται στην παράγραφο

146. Στη συνέχεια, αντικαταστάθηκε από μια διαφορετική πρόταση. Βλ. τη σ. 834, παράγραφος 7 και Παράρτημα Ι, στη σ. 834.

(1), δεύτερο εδάφιο της παρούσας Διακήρυξης, εξετάζει κάποια από τις εν λόγω υποθέσεις, είτε κατά την ακροαματική διαδικασία είτε στο στάδιο της προκαταρκτικής εξέτασης, τουλάχιστον ένας νομικός σύμβουλος, επιλεγμένος από τους προβλεπόμενους στην εν λόγω παράγραφο, θα συμμετέχει ως μέλος του δικαστηρίου. Όταν τα εν λόγω δικαστήρια ή δικαστικά σώματα συνεδριάζουν ως ανώτατο δικαστήριο έφεσης, επαρκής αριθμός νομικών συμβούλων θα συμμετέχει ως μέλος του δικαστηρίου, ώστε να αποτελούν την πλειοψηφία του δικαστηρίου.

(4) Στις πόλεις της Κωνσταντινούπολης, της Σμύρνης, της Σαμψούντας και των Αδάνων, εντάλματα σύλληψης ή έρευνας δεν θα εκδίδονται κατά αλλοδαπών, εκτός εάν έχουν προσυπογραφεί από έναν από τους νομικούς συμβούλους που αναφέρονται στην παράγραφο (1), δεύτερο εδάφιο της παρούσας Διακήρυξης και ο κατηγορούμενος θα οδηγείται ενώπιον ενός εκ των εν λόγω Συμβούλων χωρίς καθυστέρηση.

Αλλοδαποί που συλλαμβάνονται *flagrate delicto* χωρίς ένταλμα, ή συλλαμβάνονται εκτός των προαναφερθεισών πόλεων, θα έχουν πάντοτε το δικαίωμα να ζητήσουν να προσαχθούν χωρίς καθυστέρηση, και το αργότερο εντός 48 ωρών από τη σύλληψή τους, ενώπιον ενός εκ των νομικών συμβούλων που έχουν διοριστεί στα δικαστήρια της πλησιέστερης από τις εν λόγω πόλεις. Αν το συλληφθέν πρόσωπο δεν προσαχθεί εντός της αναφερόμενης προθεσμίας, θα πρέπει να αφεθεί ελεύθερο.

Το πρωτότυπο της παρούσας Διακήρυξης θα κατατεθεί στα αρχεία της Κυβέρνησης της Γαλλικής Δημοκρατίας, η οποία θα διαβιβάσει πιστοποιημένο αντίγραφο σε κάθε μία από τις Δυνάμεις που υπέγραψαν τη Συνθήκη Ειρήνης της ίδιας ημερομηνίας.

Συντάχθηκε στη Λωζάννη, 192....

(Υπογραφές και σφραγίδες)

[804]

Αρ. 45

Έγγραφο Αρ. V της Τελικής Πράξης

ΠΡΟΣΧΕΔΙΟ ΔΙΑΚΗΡΥΞΗΣ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΤΗΣ ΑΛΒΑΝΙΑΣ ΣΤΗΝ ΠΛΗΡΩΜΗ ΤΟΥ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟΥ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΧΡΕΟΥΣ

Η Αλβανία αναλαμβάνει να επωμιστεί τις χρηματοοικονομικές επιβαρύνσεις και οικονομικές υποχρεώσεις που της αναλογούν ως εδαφική περιοχή αποσχισθείσα από την πρώην Οθωμανική Αυτοκρατορία, και οι οποίες θα καθοριστούν σύμφωνα με τις διατάξεις της Συνθήκης Ειρήνης που υπογράφηκε στη Λωζάννη, την 19.....

Ως πίστη μαρτυρία, ο υπογεγραμμένος, αφού υπέβαλε στις υπογράφουσες Δυνάμεις της εν λόγω Συνθήκης Ειρήνης τα πλήρη εξουσιοδοτικά του έγγραφα, τα οποία βρέθηκαν εν πλήρει και δεόντως έγκυρη μορφή, υπέγραψε την παρούσα Διακήρυξη.

Το πρωτότυπο της παρούσας Διακήρυξης θα παραμείνει κατατεθειμένο στα αρχεία της Γαλλικής Δημοκρατίας, η οποία θα αποστέλλει αυθεντικά αντίγραφα σε κάθε μία από τις εν λόγω Δυνάμεις, καθώς και στην Αλβανία και τη Βουλγαρία.

Συντάχθηκε στη Λωζάννη, την 192....

Αρ. 46

Έγγραφο υπ' αριθμόν VI της Τελικής Πράξης

ΣΧΕΔΙΟ ΣΥΜΒΑΣΗΣ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΟ ΕΜΠΟΡΙΚΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΜΕ ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΑ

Η Μεγάλη Βρετανία, η Γαλλία, η Ιταλία, η Ιαπωνία, η Ελλάδα, η Ρουμανία και το Κράτος των Σέρβων-Κροατών-Σλοβένων αφενός,

Και η Τουρκία αφετέρου,

Έχοντας ομοφώνως θεωρήσει ότι το εμπορικό καθεστώς το οποίο απορρέει από τις πρώην Διομολογήσεις δεν ανταποκρίνεται πλέον στην οικονομική πρόοδο της Τουρκίας, και εμφορούμενοι από την επιθυμία να θεμελιώσουν τις οικονομικές τους σχέσεις επί βάσεως δικαιοσύνης και υπό συνθήκες οι οποίες είναι οι πλέον κατάλληλες για την προαγωγή του εμπορίου και τη διευκόλυνση των συναλλαγών, συμφώνησαν να συνάψουν μια Σύμβαση για αυτό τον σκοπό

[805]

και διόρισαν σαν τους ακόλουθους Πληρεξούσιους:

.....
.....

οι οποίοι, αφού προσκόμισαν τις πλήρεις εξουσιοδοτήσεις τους, ευρισκόμενες σε καλή και προσήκουσα μορφή, συμφώνησαν στις εξής διατάξεις:

ΤΜΗΜΑ Ι

Άρθρο 1

Από την ημερομηνία έναρξης ισχύος της παρούσας Σύμβασης, το εμπορικό καθεστώς που απορρέει από τις Διομολογήσεις, καθώς και η Σύμβαση της 25ης Απριλίου 1907, όπως αναθεωρήθηκε στις 23 Απριλίου 1911, καταργείται μεταξύ της Τουρκίας και των λοιπών Συμβαλλόμενων Δυνάμεων.

Άρθρο 2

Από την ημερομηνία έναρξης ισχύος της παρούσας Σύμβασης, οι δασμοί που εφαρμόζονται στις εισαγωγές στην Τουρκία προϊόντων φυσικών ή βιομηχανικών, που προέρχονται και έχουν ως αφετηρία τα εδάφη των άλλων Συμβαλλόμενων Χωρών, θα είναι οι δασμοί που προβλέπει το ειδικό Οθωμανικό Τιμολόγιο της 1ης Σεπτεμβρίου 1916 και θα καταβάλλονται σε τουρκικό νόμισμα.

Άρθρο 3

Οι συντελεστές προσαύξησης που εφαρμόζονται στους δασμούς του τιμολογίου του 1916 σε χάρτινο νόμισμα, θα είναι εκείνοι που ίσχυαν στις 15 Δεκεμβρίου 1922.

Εντούτοις, τα είδη που κατά την ίδια ημερομηνία ήταν απαγορευμένα ή υπόκειντο σε συντελεστή άνω του 12, θα υπάγονται πλέον στον εν λόγω συντελεστή. Τα προϊόντα που απαριθμούνται στον Πίνακα 1 του παραρτήματος θα υπάγονται

[806]

στον συντελεστή 8. Οι ανωτέρω συντελεστές θα διατηρηθούν, εκτός αν η μέση διαφορά μεταξύ της τουρκικής χάρτινης λίρας και της τουρκικής χρυσής λίρας παρουσιάσει, επί ένα μήνα, αύξηση ή μείωση τουλάχιστον κατά 30% σε σύγκριση με τη διαφορά που υπήρχε κατά την έναρξη ισχύος της παρούσας Σύμβασης. Σε αυτή την περίπτωση, και μετά από κάθε αντίστοιχη αύξηση ή μείωση στην αξία του τουρκικού νομίσματος, η Τουρκία θα μειώσει ή θα έχει το δικαίωμα να αυξήσει τους συντελεστές ανάλογα με την ανατίμηση ή υποτίμηση που προκύπτει από τη μέση μηνιαία ισοτιμία.

Παρόλα αυτά, σε περίπτωση ανατίμησης του τουρκικού νομίσματος, η Τουρκία δεν υποχρεούται να μειώσει τον συντελεστή 5 για τους δασμούς που υπάγονται ήδη σε αυτόν, παρά μόνο όταν αυτός υπερβεί το αντισταθμιστικό όριο λόγω της προηγούμενης υποτίμησης του νομίσματος σε σχέση με τον χρυσό.

Σε περίπτωση νομισματικής μεταρρύθμισης, οι συντελεστές θα τροποποιηθούν ανάλογα με τη διαφορά μεταξύ νέου και παλαιού νομίσματος, ώστε να μην μεταβληθεί η πραγματική επιβάρυνση των τελωνειακών δασμών.

Άρθρο 4

Η Τουρκία αναλαμβάνει την υποχρέωση να καταργήσει, από την έναρξη ισχύος της παρούσας Σύμβασης, και να μην επαναφέρει καθ' όλη τη διάρκειά της, οποιαδήποτε απαγόρευση εισαγωγής ή εξαγωγής, πλην εκείνων που ενδέχεται να είναι αναγκαίες για:

- (1) τη διατήρηση πόρων που είναι απαραίτητοι για τη διατροφή του πληθυσμού και την οικονομική δραστηριότητα του έθνους·

[807]

- (2) την ασφάλεια του κράτους·
- (3) την προστασία προσώπων, ζώων και φυτών από μεταδοτικές ασθένειες, επιζωοτίες και επιφυτίες·
- (4) την αποτροπή της χρήσης του οπίου και άλλων δηλητηρίων·
- (5) την απαγόρευση της εισαγωγής αλκοολούχων προϊόντων των οποίων η χρήση απαγορεύεται στη χώρα·
- (6) την αποτροπή εξαγωγής χρυσού νομίσματος ή χρυσού μετάλλου.

Υπό την προϋπόθεση ότι η Τουρκία θα τύχει δίκαιης αμοιβαιότητας από κάθε άλλη Συμβαλλόμενη Δύναμη σύμφωνα με την αντίστοιχη εθνική νομοθεσία, η Τουρκία δεσμεύεται να εφαρμόζει τις ανωτέρω απαγορεύσεις χωρίς καμία διάκριση, και σε περίπτωση που χορηγήσει εξαιρέσεις ή άδειες για απαγορευμένα προϊόντα, να μην ευνοεί καθ' οιονδήποτε τρόπο το εμπόριο μιας Δύναμης εις βάρος κάποιας άλλης.

Άρθρο 5

Δεν θα επιβάλλεται στην Τουρκία κανενός είδους φόρος κατανάλωσης, ειδικός φόρος, τοπικό ή εσωτερικό τέλος στα προϊόντα που προέρχονται από τις λοιπές Συμβαλλόμενες Χώρες, εκτός αν επιβάλλεται αντίστοιχος φόρος σε ίδια ή παρόμοια προϊόντα για τα οποία υπάρχει ουσιαστική εγχώρια παραγωγή στην Τουρκία.

Εντούτοις, η Τουρκία μπορεί να συνεχίσει να επιβάλλει, υπό τους ίδιους όρους ισότητας μεταξύ των Τούρκων υπηκόων και των υπηκόων των άλλων Συμβαλλομένων Χωρών, τους φόρους κατανάλωσης που αναφέρονται στο Παράρτημα 2.

Άρθρο 6

Υπό τον όρο ότι θα παρασχεθεί στην Τουρκία δίκαιη αμοιβαιότητα,

[808]

κάθε μία από τις Συμβαλλόμενες Δυνάμεις θα της αναγνωρίσει, σύμφωνα με την εθνική της νομοθεσία, κάθε δικαίωμα εξαγωγής που η Τουρκία έχει θεσπίσει ή ενδέχεται να θεσπίσει σε οποιοδήποτε προϊόν, φυσικό ή βιομηχανικό. Το εν λόγω δικαίωμα θα εφαρμόζεται εξίσου για όλες τις χώρες προορισμού, χωρίς να επιβάλλεται, άμεσα ή έμμεσα, μέσω πρόσθετων φόρων ή απαλλαγών οποιασδήποτε μορφής ή ονομασίας, οποιαδήποτε διάκριση εις βάρος του εμπορίου οποιασδήποτε από τις λοιπές συμβαλλόμενες Δυνάμεις.

Άρθρο 7

Το όφελος των διατάξεων των άρθρων 2 έως 6 παρέχεται στην Τουρκία για περίοδο πέντε

ετών¹⁴⁷ από την έναρξη ισχύος της παρούσας Σύμβασης προς κάθε μία από τις Συμβαλλόμενες Χώρες. Οι εν λόγω χώρες θα απολαμβάνουν επίσης κάθε ευνοϊκότερη μεταχείριση που η Τουρκία ενδέχεται να χορηγήσει σε άλλο κράτος, είτε βάσει παλαιότερων συμβάσεων είτε μέσω νέων μέτρων ή συμφωνιών. Εξαιρούνται τα ειδικά πλεονεκτήματα που η Τουρκία ενδέχεται να χορηγήσει σε εδάφη που αποσπάστηκαν από αυτήν δυνάμει της Συνθήκης Ειρήνης της ίδιας ημερομηνίας.

Άρθρο 8

Το όφελος των διατάξεων των άρθρων 2 έως 7 δεν μπορεί να διεκδικηθεί από καμία από τις Συμβαλλόμενες Χώρες η οποία δεν χορηγεί στην Τουρκία, κατά την ίδια πενταετή περίοδο, μεταχείριση το ίδιο ευνοϊκή με εκείνη που επιτρέπεται να χορηγεί σε κάθε άλλο ξένο κράτος βάσει της εθνικής της νομοθεσίας.

[809]

Άρθρο 9

Οι διατάξεις της παρούσας ενότητας παραμένουν σε ισχύ για περίοδο πέντε ετών¹⁴⁸. Κατόπιν αιτήματος οποιασδήποτε άλλης Συμβαλλόμενης Δύναμης που θα υποβληθεί πριν από τη λήξη αυτής της περιόδου, η Τουρκία αναλαμβάνει να αρχίσει οποτεδήποτε και να προχωρήσει ενεργά σε διαπραγματεύσεις για τη σύναψη Εμπορικών Συμφωνιών. Οι εν λόγω Συμφωνίες θα συναφθούν χωρίς παραβίαση της αρχής της ισότιμης μεταχείρισης του εμπορίου, όπως αυτή προβλέπεται στο Άρθρο 23 (ε) του Καταστατικού της Κ.τ.Ε.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι

Λίστα αγαθών που υπόκεινται στον συντελεστή 8

- 65 Πατάτες
- 69 Πορτοκάλια
- 121 Ζαχαρωτά (γλυκά)
- 130 Μεταλλικά νερά
- 178 Επεξεργασμένο δέρμα
- 180 Δέρμα χοίρου
- 185, 187, 188 Υποδήματα
- 192 Γάντια
- 200, 201 Δέρμα, ακατέργαστο ή επεξεργασμένο
- 217, 218 Επίπλωση
- 270 Άρθρα που απαγορεύονται πραγματικά
- 273, 274, 275 Κέντημα, δαντέλα και βαμβακερές κορδέλες
- 302 Απόβλητα μεταξίου
- 305 Μουσελίνα, κ.τ.λ.
- 306 Μεταξωτό τούλι, κ.τ.λ.
- 308 Μεταξωτό ύφασμα
- 311, 312 Μεταξωτά πλεκτά
- 314 Μεταξωτά κεντήματα
- 324 Μάλλινα κασκόλ και ζώνες
- 339 Ένδυση
- 348 Ομπρέλες, παρασόλ κ.τ.λ.

147. Στη συνέχεια μειώθηκε σε ένα έτος στην περίπτωση των ευρωπαϊκών χωρών των οποίων τα εδάφη συνορεύουν με εκείνα της Τουρκίας· βλ. σ. 833, παράγραφος 6.

148. Στη συνέχεια, μειώθηκε σε ένα έτος για τις ευρωπαϊκές χώρες των οποίων το έδαφος εφάπτεται με αυτό της Τουρκίας. Βλ. τη σ. 833, παράγραφος 6.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ II
Φόρος κατανάλωσης

Προϊόν	Φόρος κατανάλωσης (σε πιάστρα/κιλό)
Τσάι	40 πιάστρες
Καφέ	20 πιάστρες
Πετρέλαιο	6 πιάστρες
Ρύζι	10 πιάστρες
Μαργαρίνη	80 πιάστρες
Στεαρίνες (Κεριά)	30 πιάστρες
[810]	
Κοινό σαπούνι	5 πιάστρες ανά κιλό
Τσουβάλια (παλιά και νέα)	5 πιάστρες ανά κιλό
Μπαχαρικά	30 πιάστρες ανά κιλό
Σπίρτα	0,5 πιάστρες ανά κουτί
Σπίρτα κεριού	1 πιάστρα ανά κουτί
Χαρτί τσιγάρου	1 πιάστρα ανά 50 φύλλα
Ανάπτες	25 πιάστρες ανά κουτί
Ζάχαρη	15 πιάστρες ανά κιλό
Μπισκότα	} υπόκειται σε φόρο κατανάλωσης ανάλογα με το ποσοστό ζάχαρης
Σοκολάτα	
Συμπυκνωμένο γάλα	
Γλυκά	
Μη αλκοολούχα αναψυκτικά (γκαζόζες και λεμονάδες)	

ΤΜΗΜΑ II

Άρθρο 10

Η Τουρκία αναλαμβάνει την υποχρέωση, υπό την προϋπόθεση ότι της παρέχεται ισότιμη μεταχείριση από τις λοιπές Συμβαλλόμενες Δυνάμεις, να χορηγεί στα πλοία των εν λόγω Δυνάμεων μεταχείριση ίση με αυτήν που παρέχει στα εθνικά της πλοία ή ευνοϊκότερη από αυτήν που παρέχει ή ενδέχεται να παρέχει στα πλοία οποιασδήποτε άλλης Δύναμης.

Αναγνωρίζεται ρητώς το δικαίωμα των Υψηλά Συμβαλλόμενων Μερών να διατηρούν υπέρ της εθνικής σημαίας τα δικαιώματα στην αλιεία, στη ναυτική εσωτερική διακίνηση εμπορευμάτων, ήτοι τη θαλάσσια μεταφορά αγαθών που φορτώνονται σε λιμένα ενός εθνικού εδάφους προς άλλο λιμένα του ίδιου εδάφους, καθώς και στις λιμενικές υπηρεσίες, ήτοι στις ρυμουλκώσεις, πλοηγήσεις και κάθε είδους εσωτερική υπηρεσία, ανεξαρτήτως φύσεως.

Εάν η Τουρκία επιφυλάξει υπέρ της εθνικής της σημαίας τα δικαιώματα στη ναυτική εσωτερική διακίνηση και στην αλιεία, δύναται, παρ' όλα αυτά, να χορηγήσει ειδική μεταχείριση υπέρ της σημαίας ενός εκ των εδαφών που αποσπάστηκαν από την Τουρκία βάσει της Συνθήκης της παρούσας ημερομηνίας, χωρίς το προνόμιο αυτό να μπορεί να διεκδικηθεί από άλλες σημαίες.

Η Τουρκία θα επιτρέψει, ως μεταβατική ρύθμιση, για περίοδο πέντε ετών,

[811]

τη μεταφορά αγαθών και επιβατών από ένα τουρκικό λιμάνι σε άλλο τουρκικό λιμάνι από επιχειρήσεις άλλων Συμβαλλομένων Δυνάμεων, υπό την προϋπόθεση ότι οι εν λόγω επιχειρήσεις δεν περιορίζονται αποκλειστικά σε αυτήν τη δραστηριότητα.

Άρθρο 11

Υπό την προϋπόθεση της αμοιβαιότητας, θα παρέχεται ίση μεταχείριση όσον αφορά το δικαίωμα εισαγωγής ή εξαγωγής αγαθών οποιουδήποτε είδους, μεταφοράς επιβατών προς ή από τη χώρα και της απόλαυσης όλων των διευκολύνσεων σχετικά με τη στάθμευση, τη φόρτωση και εκφόρτωση πλοίων σε λιμάνια, προβλήτες, αποβάθρες και οδούς ναυσιπλοΐας.

Θα υπάρχει επίσης απόλυτη ισότητα, υπό την ίδια προϋπόθεση της αμοιβαιότητας, όσον αφορά τους δασμούς, τις χρεώσεις και τις πληρωμές κάθε είδους που επιβάλλονται στα πλοία, όπως: υγειονομικά τέλη, λιμενικά τέλη, τέλη προβλήτας και αγκυροβόλησης, τέλη πλοήγησης, καραντίνας, φάρων, και άλλα παρόμοια τέλη, επιβαλλόμενα στο όνομα ή προς όφελος της κυβέρνησης, δημόσιων λειτουργιών, ιδιωτών, εταιρειών ή εγκαταστάσεων οποιασδήποτε φύσεως.

Η Τουρκία αναλαμβάνει επίσης την υποχρέωση, υπό την προϋπόθεση της αμοιβαιότητας, να μην επιβαρύνει τα εισαγόμενα ή εξαγόμενα αγαθά με οποιοδήποτε διακριτικό τέλος, πρόσθετο φόρο ή επιβάρυνση οποιασδήποτε φύσεως ή ονομασίας, βασιζόμενο: στη σημαία του πλοίου που εισάγει ή εξάγει τα αγαθά, στα λιμάνια άφιξης ή αναχώρησης, στο δρομολόγιο του πλοίου ή στις ενδιάμεσες στάσεις του. Οι φόροι και οι δασμοί που επιβάλλονται στα εισαγόμενα ή εξαγόμενα αγαθά θα προσδιορίζονται μόνο με βάση την προέλευση ή τον προορισμό τους, και θα εφαρμόζονται ισότιμα σε όλες τις Συμβαλλόμενες Δυνάμεις, σύμφωνα με τις διατάξεις της Ενότητας I της Σύμβασης.

[812]

Άρθρο 12

Η Τουρκία αναλαμβάνει την υποχρέωση να αναγνωρίζει ως έγκυρα και ισότιμα με τα αντίστοιχα τουρκικά έγγραφα όλα τα πιστοποιητικά ή έγγραφα που αφορούν πλοία, τα φορτία τους και τους επιβάτες τους, τα οποία έγγραφα είχαν αναγνωριστεί ως έγκυρα από την Τουρκία πριν τον πόλεμο ή θα αναγνωρίζονται στο εξής ως έγκυρα από τις κύριες ναυτιλιακές Δυνάμεις, εφόσον αφορούν πλοία που ανήκουν στις άλλες Συμβαλλόμενες Δυνάμεις.

Άρθρο 13

Οι διατάξεις της παρούσας Ενότητας θα εφαρμόζονται από τις Υψηλές Συμβαλλόμενες Δυνάμεις για περίοδο δέκα ετών από την ημερομηνία έναρξης ισχύος της παρούσας Σύμβασης.

ΤΜΗΜΑ III

Άρθρο 14

Η Τουρκία αναλαμβάνει την υποχρέωση να λάβει όλα τα απαραίτητα νομοθετικά και διοικητικά μέτρα και να παρέχει προσφυγή στη δικαιοσύνη για την προστασία των φυσικών ή βιομηχανικών προϊόντων που προέρχονται από οποιαδήποτε άλλη Συμβαλλόμενη Δύναμη, απέναντι σε κάθε μορφή αθέμιτου ανταγωνισμού.

Η Τουρκία δεσμεύεται επίσης να καταστείλει και να απαγορεύσει, με κατάλληλες κυρώσεις: την εισαγωγή, εξαγωγή, παραγωγή, κυκλοφορία, πώληση ή προσφορά προς πώληση προϊόντων που φέρουν ψευδείς ενδείξεις σχετικά με την προέλευση, το είδος, τη φύση ή τις ειδικές ποιότητές τους, είτε επάνω στα ίδια τα προϊόντα είτε στη συσκευασία ή στο εξωτερικό περιτύλιγμα.

[813]

Άρθρο 15

Υπό την προϋπόθεση της αμοιβαιότητας, η Τουρκία αναλαμβάνει να σέβεται οποιεσδήποτε νομοθετικές, διοικητικές ή δικαστικές αποφάσεις άλλων Συμβαλλόμενων Χωρών, οι οποίες καθορίζουν ή ρυθμίζουν το δικαίωμα χρήσης περιφερειακής ονομασίας για προϊόντα που αποκτούν τις ιδιότητές τους από το έδαφος, το κλίμα ή τις ειδικές συνθήκες παραγωγής: η Τουρκία δεσμεύεται να απαγορεύσει την εισαγωγή, εξαγωγή, παραγωγή, κυκλοφορία, πώληση ή διανομή

προϊόντων που φέρουν ονομασίες αντίθετες με τις προαναφερθείσες αποφάσεις, και να τις καταστέλλει με τα μέτρα του άρθρου 14.

Άρθρο 16

Η Τουρκία αναλαμβάνει την υποχρέωση, εντός 12 μηνών από την έναρξη ισχύος της παρούσας Σύμβασης:

- (1) Να προσχωρήσει σύμφωνα με τις προβλεπόμενες διαδικασίες στη Διεθνή Σύμβαση των Παρισίων της 20ής Μαρτίου 1883 για την προστασία της βιομηχανικής ιδιοκτησίας, όπως αναθεωρήθηκε στην Ουάσιγκτον στις 2 Ιουνίου 1911, στη Διεθνή Σύμβαση της Βέρνης της 9ης Σεπτεμβρίου 1886 για την προστασία των λογοτεχνικών και καλλιτεχνικών έργων, όπως αναθεωρήθηκε στο Βερολίνο (1908) και στο Πρόσθετο Πρωτόκολλο της Βέρνης (1914).
- (2) Εντός της ίδιας περιόδου να αναγνωρίσει και να προστατεύσει, μέσω αποτελεσματικής νομοθεσίας,

[814]

την βιομηχανική, πνευματική και καλλιτεχνική ιδιοκτησία των υπηκόων των άλλων Συμβαλλόμενων Χωρών, σύμφωνα με τις αρχές των εν λόγω διεθνών συμβάσεων.

Άρθρο 17

Ειδικές συμβάσεις μεταξύ των ενδιαφερόμενων χωρών θα καθορίσουν όλα τα ζητήματα που σχετίζονται με τα αρχεία, τα μητρώα και τα σχέδια που αφορούν τις υποχρεώσεις σχετικά με τη βιομηχανική, πνευματική και καλλιτεχνική ιδιοκτησία, καθώς και την ενδεχόμενη μεταβίβαση ή κοινοποίησή τους από τις τουρκικές υπηρεσίες προς τις αρμόδιες υπηρεσίες των κρατών προς όφελος των οποίων αποσπάστηκαν εδάφη από την Τουρκία.

Άρθρο 18

Οι Συμβαλλόμενες Δυνάμεις διατηρούν το δικαίωμα να δηλώσουν, κατά την έναρξη ισχύος της παρούσας Σύμβασης, ότι οι προβλέψεις της δεν εφαρμόζονται στο σύνολο ή σε μέρος των Κυριαρχιών τους που απολαμβάνουν υπεύθυνη διακυβέρνηση, αποικιών, προτεκτοράτων, υπερπόντιων κτήσεων ή εδαφών που υπόκεινται στην κυριαρχία τους ή την εξουσία τους, σε αυτή την περίπτωση η Τουρκία θα απαλλάσσεται από τις υποχρεώσεις της βάσει της παρούσας Σύμβασης έναντι των εν λόγω Κυριαρχιών, αποικιών, προτεκτοράτων, κτήσεων και εδαφών.

Επιπλέον, οι προαναφερθείσες Δυνάμεις μπορούν να προσχωρήσουν στη συνέχεια εξ ονόματος κάθε Κυριαρχίας που απολαμβάνει υπεύθυνη διακυβέρνηση, αποικίας, προτεκτοράτου, κτήσης ή εδάφους ή εδάφους για το οποίο μπορούν σύμφωνα με τους όρους της παρούσας Σύμβασης να προβούν σε δήλωση εξαίρεσης, και μπορούν επίσης να καταγγείλουν χωριστά τις ανωτέρω διατάξεις εξ ονόματος κάθε Κυριαρχίας που απολαμβάνει υπεύθυνη διακυβέρνηση, αποικίας, προτεκτοράτου, κτήσης ή εδάφους που υπόκειται στην κυριαρχία ή την εξουσία τους, αφού προηγουμένως δώσουν προειδοποίηση έξι μηνών προς τούτο.

[815]

Άρθρο 19

Οι μη Συμβαλλόμενες Δυνάμεις θα έχουν το δικαίωμα να προσχωρήσουν στην παρούσα Σύμβαση.

Η προσχώρηση θα γνωστοποιείται μέσω της διπλωματικής οδού στην Κυβέρνηση της Γαλλικής Δημοκρατίας, η οποία θα ενημερώνει όλα τα κράτη που είτε έχουν υπογράψει είτε έχουν προσχωρήσει.

Η προσχώρηση θα τίθεται σε ισχύ από την ημερομηνία κοινοποίησης προς τη Γαλλική Κυβέρνηση.

Άρθρο 20

Η παρούσα Σύμβαση θα επικυρωθεί.

Οι επικυρώσεις θα κατατεθούν στο Παρίσι το συντομότερο δυνατόν.

Θα τεθεί σε ισχύ υπό τις ίδιες συνθήκες με τη Συνθήκη Ειρήνης της ίδιας ημερομηνίας.

Ως πίστη μαρτυρία, οι ανωτέρω Πληρεξούσιοι υπέγραψαν την παρούσα Σύμβαση.

Συντάχθηκε στη Λωζάννη, το έτος 192..., σε ένα μόνο αντίτυπο, το οποίο θα κατατεθεί στα αρχεία της Κυβέρνησης της Γαλλικής Δημοκρατίας, η οποία θα αποστείλει πιστοποιημένο αντίγραφο σε κάθε μία από τις υπογράφουσες Δυνάμεις.

(Υπογραφές και σφραγίδες)

Αρ. 47

Έγγραφο VII της Τελικής Πράξης

ΔΙΑΚΗΡΥΞΗ ΠΕΡΙ ΑΜΝΗΣΤΙΑΣ

Οι υπογράφουσες Δυνάμεις της Συνθήκης Ειρήνης της ίδιας ημερομηνίας, εμφορούμενες από την κοινή επιθυμία να αποσιωπηθούν τα γεγονότα που διατάραξαν την ειρήνη στην Ανατολή, αποφάσισαν να προβούν στην ακόλουθη διακήρυξη:

I.

Κανένας από τους κατοίκους της Τουρκίας – και αντιστρόφως, κανένας από τους κατοίκους της

[816]

Ελλάδας δεν θα παρενοχληθεί ούτε θα διωχθεί στην επικράτεια του άλλου κράτους, υπό οποιοδήποτε πρόσχημα, εξαιτίας οποιασδήποτε στρατιωτικής ή πολιτικής δράσης που ανέλαβε, ή οποιασδήποτε μορφής βοήθειας που προσέφερε σε Συμβαλλόμενη Δύναμη της Συνθήκης Ειρήνης ή στους υπηκόους της κατά την περίοδο από 1η Αυγούστου 1914 έως 20ή Νοεμβρίου 1922.

II.

Ομοίως, κανένας κάτοικος των εδαφών που αποσχίστηκαν από την Τουρκία δυνάμει της Συνθήκης Ειρήνης δεν θα παρενοχληθεί ή διωχθεί, εξαιτίας της πολιτικής του στάσης υπέρ ή κατά της Τουρκίας, ή λόγω του τρόπου με τον οποίο καθορίστηκε η υπηκοότητά του κατά τη Συνθήκη, κατά την περίοδο από 1η Αυγούστου 1914 έως 20ή Νοεμβρίου 1922.

III.

Πλήρης και ολοκληρωτική αμνηστία θα χορηγηθεί από την Τουρκική Κυβέρνηση και από την Ελληνική Κυβέρνηση για όλα τα εγκλήματα ή αδικήματα που διαπράχθηκαν κατά την ίδια περίοδο και τα οποία συνδέονται προφανώς με τα πολιτικά γεγονότα που έλαβαν χώρα κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου.

IV.

Όλες οι καταδικαστικές αποφάσεις που εκδόθηκαν για τους ανωτέρω λόγους θα ακυρωθούν, και όλες οι σχετικές διώξεις που βρίσκονται σε εξέλιξη θα διακοπούν.

V.

Η Τουρκική Κυβέρνηση, συμμεριζόμενη την επιθυμία των Δυνάμεων για γενική ειρήνευση, δηλώνει την πρόθεσή της να μην αμφισβητήσει τα μέτρα που ελήφθησαν υπό την αιγίδα των Συμμάχων μεταξύ 20 Οκτωβρίου 1918 και 20 Νοεμβρίου 1922, τα οποία αποσκοπούσαν: στην επανένωση των οικογενειών

που διασκορπίστηκαν λόγω του πολέμου, και την αποκατάσταση των νόμιμων ιδιοκτητών στην κατοχή των περιουσιακών τους στοιχείων.

Ωστόσο, η πρόθεση αυτή δεν αποκλείει το ενδεχόμενο αναθεώρησης των εν λόγω πράξεων, εφόσον υποβληθούν αιτήματα επανεξέτασης από ενδιαφερόμενα μέρη. Οι αξιώσεις σχετικά με πρόσωπα και περιουσίες θα εξεταστούν από Επιτροπή που θα αποτελείται από έναν εκπρόσωπο της Ερυθράς Ημισελήνου και έναν εκπρόσωπο του Ερυθρού Σταυρού. Σε περίπτωση διαφωνίας, οι δύο εκπρόσωποι θα ορίσουν διαιτητή. Εάν δεν μπορέσουν να συμφωνήσουν, ο διαιτητής θα διοριστεί από τον Πρόεδρο του Μόνιμου Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης.

Συντάχθηκε στη Λωζάννη , σε ένα μοναδικό αντίτυπο που θα κατατεθεί στα αρχεία της Γαλλικής Δημοκρατίας, και του οποίου πιστοποιημένα αντίγραφα θα αποσταλούν σε όλες τις υπογράφουσες Δυνάμεις.

(Υπογραφές)

Αρ. 48.

Έγγραφο Αρ. VIII της Τελικής Πράξης

ΣΥΜΒΑΣΗ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΝΤΑΛΛΑΓΗΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΙΚΩΝ ΠΛΗΘΥΣΜΩΝ

Υπογράφηκε στη Λωζάννη στις 30 Ιανουαρίου 1923

Η Κυβέρνηση της Μεγάλης Εθνοσυνέλευσης της Τουρκίας και η Ελληνική Κυβέρνηση έχουν συμφωνήσει στις ακόλουθες διατάξεις:

Άρθρο 1

Από την 1η Μαΐου 1923, θα πραγματοποιηθεί υποχρεωτική ανταλλαγή των τούρκων υπηκόων της ελληνικής Ορθόδοξης θρησκείας που έχουν εγκατασταθεί στο τουρκικό έδαφος και των ελληνικών υπηκόων της μουσουλμανικής θρησκείας που έχουν εγκατασταθεί στο ελληνικό έδαφος.

Αυτά τα άτομα δεν θα επιστρέψουν να ζήσουν στην Τουρκία ή την Ελλάδα

[818]

χωρίς την έγκριση της Τουρκικής ή της Ελληνικής Κυβέρνησης αντίστοιχα.

Άρθρο 2

Τα ακόλουθα άτομα δεν περιλαμβάνονται στην ανταλλαγή που προβλέπεται στο Άρθρο 1:

- (α) Οί Έλληνες κάτοικοι της Κωνσταντινούπολης
- (β) Οι μουσουλμάνοι κάτοικοι της Δυτικής Θράκης.

Όλοι οι Έλληνες που είχαν ήδη εγκατασταθεί πριν από τις 30 Οκτωβρίου 1918 εντός των περιοχών της Περιφέρειας της πόλης της Κωνσταντινούπολης, όπως αυτή ορίζεται από τον νόμο του 1912, θα θεωρούνται ως Έλληνες κάτοικοι της Κωνσταντινούπολης.

Όλοι οι μουσουλμάνοι που είχαν εγκατασταθεί στην περιοχή ανατολικά της συνοριακής γραμμής που καθορίστηκε το 1913 από τη Συνθήκη του Βουκουρεστίου, θα θεωρούνται ως μουσουλμάνοι κάτοικοι της Δυτικής Θράκης.

Άρθρο 3

Οί Έλληνες και οι μουσουλμάνοι που έχουν ήδη αποχωρήσει από τις 18 Οκτωβρίου 1912 και μετά, από τα εδάφη των οποίων οι ελληνικοί και τουρκικοί πληθυσμοί πρόκειται να ανταλλαχθούν αντίστοιχα, θα θεωρούνται ως περιλαμβανόμενοι στην ανταλλαγή που προβλέπεται στο Άρθρο 1.

Ο όρος «μετανάστης» στην παρούσα Σύμβαση περιλαμβάνει όλα τα φυσικά και νομικά πρόσωπα που έχουν υποχρεωθεί να μεταναστεύσουν ή έχουν ήδη μεταναστεύσει από τις 18 Οκτωβρίου 1912 και μετά.

Άρθρο 4

Όλοι οι άνδρες σε καλή φυσική κατάσταση που ανήκουν στον ελληνικό πληθυσμό, των οποίων οι οικογένειες έχουν ήδη εγκαταλείψει τουρκικό έδαφος και που συνεχίζουν να κρατούνται στην Τουρκία, θα αποτελέσουν το πρώτο κύμα Ελλήνων που θα σταλεί στην Ελλάδα, σύμφωνα με την παρούσα Σύμβαση.

[819]

Άρθρο 5

Υπό την επιφύλαξη των διατάξεων των άρθρων 9 και 10 της παρούσας Σύμβασης, τα δικαιώματα ιδιοκτησίας και τα χρηματικά περιουσιακά στοιχεία των Ελλήνων στην Τουρκία ή των μουσουλμάνων στην Ελλάδα δεν θίγονται λόγω της ανταλλαγής που διενεργείται σύμφωνα με τη Σύμβαση.

Άρθρο 6

Δεν επιτρέπεται να τεθεί κανένα εμπόδιο, για οποιονδήποτε λόγο, στην αναχώρηση προσώπων που ανήκει στους πληθυσμούς που ανταλλάσσονται. Σε περίπτωση που ένας μετανάστης έχει καταδικαστεί οριστικά σε ποινή φυλάκισης ή έχει καταδικαστεί με μη οριστική απόφαση ή βρίσκεται υπό ποινική δίωξη θα παραδίδεται από τις αρχές της διώκουσας χώρας στις αρχές της χώρας προς την οποία μεταβαίνει, ώστε να εκτίσει την ποινή του ή να δικαστεί εκεί.

Άρθρο 7

Οι μετανάστες χάνουν την υπηκοότητα του κράτους που εγκαταλείπουν και αποκτούν την υπηκοότητα του κράτους προορισμού τους, με την άφιξή τους στο έδαφος αυτού του κράτους.

Αυτοί οι μετανάστες, οι οποίοι έχουν ήδη αναχωρήσει από το ένα ή το άλλο κράτος και δεν έχουν ακόμη αποκτήσει τη νέα υπηκοότητα, την αποκτούν την ημέρα της υπογραφής της παρούσας Σύμβασης.

Άρθρο 8

Οι μετανάστες είναι ελεύθεροι να μεταφέρουν ή να μεταβιβάσουν τα κινητά τους αγαθά κάθε είδους, χωρίς να τους επιβληθεί οποιοσδήποτε δασμός εξόδου ή εισόδου ή οποιοσδήποτε άλλος φόρος ή τέλος.

[820]

Ομοίως, τα μέλη κάθε κοινότητας (συμπεριλαμβανομένου του προσωπικού των τεμενών, τεκκέδων, μεντρεσέδων, εκκλησιών, μοναστηριών, σχολείων, νοσοκομείων, συλλόγων, ενώσεων και νομικών προσώπων ή άλλων ιδρυμάτων οποιασδήποτε φύσης) που πρόκειται να αποχωρήσουν από την επικράτεια ενός εκ των συμβαλλομένων κρατών βάσει της παρούσας Σύμβασης, θα έχουν το δικαίωμα να μεταφέρουν ελεύθερα ή να οργανώσουν τη μεταφορά της κινητής περιουσίας που ανήκει στις κοινότητές τους.

Οι αρχές των δύο χωρών θα παρέχουν τις μέγιστες δυνατές διευκολύνσεις για τη μεταφορά, κατόπιν σύστασης της Μικτής Επιτροπής που προβλέπεται στο Άρθρο 11.

Οι μετανάστες που δεν μπορούν να μεταφέρουν όλη ή μέρος της κινητής τους περιουσίας μπορούν να την αφήσουν πίσω. Στην περίπτωση αυτή, οι τοπικές αρχές υποχρεούνται να συντάξουν, αφού δοθεί στον μετανάστη η ευκαιρία να ακουστεί, απογραφή και εκτίμηση της περιουσίας που αφήνει. *Procès-verbaux* που περιέχουν την απογραφή και την εκτίμηση της κινητής περιουσίας του μετανάστη θα συντάσσονται σε τέσσερα αντίτυπα: το πρώτο θα κρατείται από τις τοπικές αρχές, το δεύτερο θα αποστέλλεται στη Μικτή Επιτροπή (Άρθρο 11) ώστε να απο-

τελέσει βάση για τη διαδικασία εκκαθάρισης που προβλέπεται στο Άρθρο 9, το τρίτο θα παραδίδεται στην κυβέρνηση της χώρας στην οποία μεταβαίνει ο μετανάστης, και το τέταρτο στον ίδιο τον μετανάστη.

Άρθρο 9

Τα ακίνητα, αγροτικά ή αστικά, των μεταναστών ή των κοινοτήτων, όπως αυτές ορίζονται στο Άρθρο 8, καθώς και τα κινητά αγαθά που έχουν αφαιρεθεί από τους μετανάστες ή τις κοινότητες, θα εκκαθαριστούν σύμφωνα με

[821]

τις διατάξεις των επόμενων άρθρων από την Μικτή Επιτροπή, όπως ορίζει το άρθρο 11. Τα ακίνητα που βρίσκονται σε περιοχές που υπόκεινται στην υποχρεωτική ανταλλαγή αλλά ανήκουν σε θρησκευτικά ή φιλανθρωπικά ιδρύματα κοινοτήτων εγκατεστημένων σε περιοχές που δεν υπάγονται στην ανταλλαγή, θα εκκαθαριστούν υπό τους ίδιους όρους.

Άρθρο 10

Η εκκαθάριση των κινητών και ακινήτων περιουσιακών στοιχείων προσώπων που έχουν ήδη εγκαταλείψει τις χώρες των συμβαλλομένων μερών και θεωρούνται βάσει του Άρθρου 3 ως ανήκοντες στην ανταλλαγή πληθυσμών, θα πραγματοποιηθεί σύμφωνα με το Άρθρο 9. Η εκκαθάριση των περιουσιών θα πραγματοποιείται ανεξάρτητα από οποιοδήποτε μέτρο που έχει ληφθεί στην Ελλάδα ή την Τουρκία μετά την 18η Οκτωβρίου 1912, είτε βάσει νόμων, είτε βάσει κανονισμών ή με οποιοδήποτε άλλο τρόπο, το οποίο έχει επιφέρει περιορισμό στο δικαίωμα ιδιοκτησίας επί της εν λόγω περιουσίας – όπως κατάσχεση, αναγκαστική πώληση κ.ά. Αν η περιουσία που αναφέρεται στο παρόν ή στο Άρθρο 9 έχει υποβληθεί σε τέτοιο μέτρο, η αξία της θα καθορίζεται από τη Μικτή Επιτροπή, που προβλέπεται στο Άρθρο 11 σαν να μην είχε εφαρμοστεί τα εν λόγω μέτρα.

Όσον αφορά την απαλλοτριωμένη περιουσία, η Μικτή Επιτροπή θα προβεί σε νέα εκτίμηση αυτής της περιουσίας, εφόσον έχει απαλλοτριωθεί μετά τις 18 Οκτωβρίου 1912, και ανήκε προηγουμένως σε πρόσωπα που υπάγονται στην ανταλλαγή πληθυσμών μεταξύ των δύο χωρών, και βρίσκεται σε εδάφη στα οποία εφαρμόζεται η ανταλλαγή. Η Επιτροπή θα καθορίσει, προς όφελος των ιδιοκτητών, την αποζημίωση

[822]

που θα επανορθώσει τη ζημία την οποία η Επιτροπή έχει διαπιστώσει. Το συνολικό ποσό αυτής της αποζημίωσης θα πιστωθεί στους εν λόγω ιδιοκτήτες και θα χρεωθεί στην κυβέρνηση στην επικράτεια της οποίας βρίσκεται η απαλλοτριωμένη περιουσία.

Σε περίπτωση κατά την οποία πρόσωπα όπως προβλέπονται στα Άρθρα 8 και 9 δεν έχουν λάβει τα έσοδα από την περιουσία της οποίας έχουν χάσει με κάποιο τρόπο την εκμετάλλευση, η αποκατάσταση του ποσού αυτών των εσόδων θα τους διασφαλιστεί, με βάση το μέσο εισόδημα της περιουσίας πριν από τον πόλεμο και σύμφωνα με τις μεθόδους που θα καθορίσει η Μικτή Επιτροπή.

Η Μικτή Επιτροπή, όπως προβλέπεται στο Άρθρο 11, κατά την εκκαθάριση της περιουσίας των βακουφίων στην Ελλάδα και των δικαιωμάτων και συμφερόντων που συνδέονται με αυτή και αντίστοιχα των ιδρυμάτων που ανήκουν σε Έλληνες στην Τουρκία, θα ακολουθήσει τις αρχές που είχαν οριστεί σε προηγούμενες Συνθήκες, με σκοπό την πλήρη διασφάλιση των δικαιωμάτων και συμφερόντων των εν λόγω ιδρυμάτων και των προσώπων που σχετίζονται με αυτά.

Η Μικτή Επιτροπή που προβλέπεται στο Άρθρο 11 θα επωμιστεί με την εκτέλεση των παραπάνω διατάξεων.

Άρθρο 11

Εντός ενός μηνός από την έναρξη ισχύος της παρούσας Σύμβασης, θα συγκροτηθεί Μικτή

Επιτροπή στην Τουρκία ή στην Ελλάδα, αποτελούμενη από τέσσερα μέλη για κάθε μία από τις Υψηλά Συμβαλλόμενες Δυνάμεις και τρία μέλη ορισμένα από το Συμβούλιο της Κ.τ.Ε., επιλεγμένα από υπηκόους Δυνάμεων που δεν συμμετείχαν στον Παγκόσμιο Πόλεμο του 1914–1918. Η Προεδρία της Επιτροπής θα ασκείται

[823]

εναλλάξ από καθέναν από τους τρεις ουδέτερους εκπροσώπους.

Η Μικτή Επιτροπή έχει δικαίωμα να συστήσει, σε μέρη στα οποία θεωρεί αναγκαίο, Τοπικές Υποεπιτροπές, αποτελούμενες από έναν Τούρκο, έναν Έλληνα και έναν ουδέτερο πρόεδρο, επιλεγόμενο από τη Μικτή Επιτροπή. Η Μικτή Επιτροπή θα αποφασίζει τις αρμοδιότητες που θα ανατεθούν στην Υποεπιτροπή.

Άρθρο 12

Τα καθήκοντα της Μικτής Επιτροπής θα είναι η εποπτεία και η διευκόλυνση της μετανάστευσης που προβλέπεται από την παρούσα Σύμβαση και η διενέργεια της εκκαθάρισης της κινητής και ακίνητης περιουσίας, για την οποία γίνεται πρόβλεψη στα Άρθρα 9 και 10

Η Επιτροπή θα καθορίσει τις μεθόδους που θα ακολουθηθούν όσον αφορά τη μετανάστευση και την εκκαθάριση που αναφέρονται παραπάνω.

Γενικά, η Μικτή Επιτροπή θα έχει πλήρη εξουσία να λαμβάνει τα μέτρα που απαιτούνται για την εφαρμογή της παρούσας σύμβασης και να αποφασίζει όλα τα ζητήματα που ενδέχεται να προκύψουν από αυτήν τη Σύμβαση.

Οι αποφάσεις της Μικτής Επιτροπής θα λαμβάνονται κατά πλειοψηφία.

Όλες οι διαφορές που σχετίζονται με περιουσία, δικαιώματα και συμφέροντα τα οποία πρόκειται να εκκαθαριστούν θα επιλύονται οριστικά από την Επιτροπή.

Άρθρο 13

Η Μικτή Επιτροπή θα έχει πλήρη εξουσία να προβεί σε εκτίμηση της αξίας της κινητής και ακίνητης περιουσίας που πρόκειται να εκκαθαριστεί βάσει της παρούσας Σύμβασης,

[824]

αφού δοθεί στα ενδιαφερόμενα μέρη η δυνατότητα ακρόασης ή κλήσης ώστε να εκφράσουν τις απόψεις τους δεόντως.

Η βάση για την αποτίμηση της περιουσίας που πρόκειται να εκκαθαριστεί θα είναι η αξία της περιουσίας σε χρυσό νόμισμα.

Άρθρο 14

Η Μικτή Επιτροπή θα αποστέλλει στον ενδιαφερόμενο ιδιοκτήτη δήλωση που θα αναφέρει το χρηματικό ποσό που του οφείλεται για την περιουσία την οποία έχει αποστερηθεί, και η εν λόγω περιουσία θα παραμείνει στη διάθεση της κυβέρνησης στην επικράτεια της οποίας βρίσκεται.

Το σύνολο των οφειλόμενων ποσών, βάσει αυτών των δηλώσεων, θα συνιστά κρατικό χρέος από τη χώρα όπου πραγματοποιείται η εκκαθάριση προς την κυβέρνηση του κράτους στο οποίο υπάγεται ο μετανάστης. Ο μετανάστης θα δικαιούται επί της αρχής να λάβει στη χώρα στην οποία μεταναστεύει, ως αντιστάθμισμα των οφειλόμενων ποσών, περιουσία ίσης αξίας και ίδιας φύσης με εκείνη που εγκατέλειψε.

Ανά εξαμήνο θα καταρτίζεται λογαριασμός των οφειλόμενων ποσών από τις αντίστοιχες κυβερνήσεις, βάσει των ανωτέρω δηλώσεων.

Όταν ολοκληρωθεί η εκκαθάριση, εφόσον τα οφειλόμενα ποσά και από τις δύο πλευρές αντιστοιχούν, οι σχετικοί λογαριασμοί θα συμψηφίζονται. Αν μετά τον συμψηφισμό, παραμένει υπόλοιπο οφειλής από μία κυβέρνηση προς την άλλη, το χρεωστικό υπόλοιπο θα καταβληθεί σε

μετρητά. Αν η οφειλέτρια κυβέρνηση ζητήσει αναβολή καταβολής του ποσού αυτού, η Επιτροπή μπορεί να την χορηγήσει, υπό την προϋπόθεση ότι το οφειλόμενο ποσό θα πληρωθεί το πολύ σε τρεις ετήσιες δόσεις, Η Επιτροπή θα καθορίσει το πληρωτέο επιτόκιο για την περίοδο της αναβολής.

Αν το οφειλόμενο ποσό είναι ιδιαίτερα μεγάλο και απαιτεί μεγαλύτερη αναβολή,

[825]

η οφειλέτρια κυβέρνηση θα καταβάλει σε μετρητά ένα ποσό που θα καθοριστεί από τη Μικτή Επιτροπή, έως και το μέγιστο του 20% του συνολικού οφειλόμενου ποσού, και για το υπόλοιπο θα εκδώσει δανειακές ομολογίες με τόκο που θα καθορίσει η Μικτή Επιτροπή, οι οποίες θα αποπληρωθούν εντός 20 ετών το πολύ. Η οφειλέτρια κυβέρνηση θα εκχωρήσει εγγυήσεις προς εξυπηρέτηση αυτών των δανείων, που θα εγκριθούν από την Επιτροπή, οι οποίες θα διοικούνται και των οποίων τα έσοδα θα εισπράττονται από τη Διεθνή Επιτροπή στην Ελλάδα και από το Συμβούλιο του Δημόσιου Χρέους στην Κωνσταντινούπολη. Αν δεν υπάρχει συμφωνία επί των εγγυήσεων, αυτές θα καθορίζονται από το Συμβούλιο της Κ.τ.Ε.

Άρθρο 15

Προκειμένου να διευκολυνθεί η μετανάστευση, θα παρέχονται χρηματικά ποσά στην Μικτή Επιτροπή από τα ενδιαφερόμενα κράτη, υπό όρους που θα καθορίσει η Επιτροπή.

Άρθρο 16

Οι κυβερνήσεις της Τουρκίας και της Ελλάδας θα συμφωνήσουν με τη Μικτή Επιτροπή όπως προβλέπεται στο Άρθρο 11 για όλα τα ζητήματα που αφορούν τις ειδοποιήσεις που πρέπει να αποσταλούν στα πρόσωπα που οφείλουν να εγκαταλείψουν την επικράτεια της Τουρκίας και της Ελλάδας βάσει της παρούσας Σύμβασης, καθώς και για τον καθορισμό των λιμανιών μέσω των οποίων τα εν λόγω πρόσωπα θα οδηγηθούν προς τις χώρες προορισμού τους.

Οι Υψηλές Συμβαλλόμενες Δυνάμεις δεσμεύονται αμοιβαίως ότι δεν θα ασκήσουν καμία άμεση ή έμμεση πίεση επί των πληθυσμών που πρόκειται να ανταλλαχθούν, με σκοπό να τους εξαναγκάσουν να εγκαταλείψουν τις εστίες τους, ή να απαλλαγούν από τις περιουσίες τους πριν από την ημερομηνία που έχει οριστεί για την αναχώρησή τους.

[826]

Ομοίως, δεσμεύονται όπως μην επιβάλουν φόρους ή έκτακτες επιβαρύνσεις στους μετανάστες που έχουν ήδη αναχωρήσει ή που πρόκειται να αναχωρήσουν δυνάμει της Σύμβασης. Δεν θα τεθεί κανένα εμπόδιο στην άσκηση, από τους κατοίκους των περιοχών που εξαιρούνται από την ανταλλαγή σύμφωνα με το Άρθρο 2, του δικαιώματός τους να παραμείνουν ή να επιστρέψουν στις εν λόγω περιοχές, καθώς και στο δικαίωμά τους να απολαμβάνουν πλήρως τις ελευθερίες τους και τα δικαιώματα ιδιοκτησίας τους στην Τουρκία και στην Ελλάδα. Η διάταξη αυτή δεν θα επικαλείται ως πρόσχημα για την απαγόρευση της ελεύθερης μεταβίβασης περιουσίας που ανήκει στους κατοίκους των εν λόγω εξαιρούμενων περιοχών, ή της εκούσιας αναχώρησης όσων εξ αυτών επιθυμούν να εγκαταλείψουν την Τουρκία ή την Ελλάδα.

Άρθρο 17

Τα έξοδα συντήρησης και λειτουργίας της Μικτής Επιτροπής και των εξαρτημένων από αυτήν οργάνων, θα βαρύνουν τις ενδιαφερόμενες κυβερνήσεις, σε αναλογίες που θα καθορίσει η Επιτροπή.

Άρθρο 18

Οι Υψηλά Συμβαλλόμενες Δυνάμεις αναλαμβάνουν την υποχρέωση να επιφέρουν τις απαραίτητες τροποποιήσεις στη νομοθεσία τους, προκειμένου να διασφαλισθεί η εκτέλεση της παρούσας Σύμβασης.

Άρθρο 19

Η παρούσα Σύμβαση θα έχει την ίδια ισχύ και αξία μεταξύ των Υψηλών Συμβαλλομένων Δυνάμεων ως εάν συμπεριλαμβανόταν στο κείμενο της Συνθήκης Ειρήνης που πρόκειται να συναφθεί με την Τουρκία. Θα τεθεί σε ισχύ αμέσως μετά την επικύρωση της Συνθήκης Ειρήνης από τις δύο Υψηλές Συμβαλλόμενες Δυνάμεις.

[827]

Εις πίστη των ανωτέρω, οι υπογεγραμμένοι Πληρεξούσιοι, των οποίων οι αντίστοιχες αρμοδιότητες έχουν αναγνωριστεί νομίμως και δεόντως υπέγραψαν την παρούσα Σύμβαση.

Συντάχθηκε στη Λωζάννη, στις 30 Ιανουαρίου 1923, σε τρία αντίτυπα, ένα εκ των οποίων θα αποσταλεί στην Ελληνική Κυβέρνηση, ένα στην Κυβέρνηση της Μεγάλης Εθνοσυνέλευσης της Τουρκίας και το τρίτο θα κατατεθεί στα αρχεία της Κυβέρνησης της Γαλλικής Δημοκρατίας, η οποία θα εκδώσει πιστοποιημένα αντίγραφα προς τις λοιπές Δυνάμεις που υπέγραψαν τη Συνθήκη Ειρήνης με την Τουρκία.

(L.S.)¹⁴⁹ E.K. Βενιζέλος

(L.S.) Δ. Κακλαμάνος

(L.S.) Ismet

(L.S.) Δρ. Riza Nour

(L.S.) Hassan

Αρ. 49

ΠΡΩΤΟΚΟΛΛΟ

Οι υπογεγραμμένοι Τούρκοι Πληρεξούσιοι, δεόντως εξουσιοδοτημένοι προς τούτο, δηλώνουν ότι, χωρίς να αναμένουν την έναρξη ισχύος της Σύμβασης που υπογράφεται την ίδια ημέρα με την Ελλάδα, αναφορικά με την ανταλλαγή των ελληνικών και τουρκικών πληθυσμών, και κατ' εξαίρεση από το Άρθρο 1 της εν λόγω Σύμβασης, η Τουρκική Κυβέρνηση, με την υπογραφή της Συνθήκης Ειρήνης, θα προβεί στην απελευθέρωση των ανδρών σε ηλικία στράτευσης που αναφέρονται στο Άρθρο 4 της εν λόγω Σύμβασης και θα μεριμνήσει για την αναχώρησή τους.

Συντάχθηκε στη Λωζάννη, την 30ή Ιανουαρίου 1923

Ismet

Δρ. Riza Nour

Hassan

[828]

Αρ. 50

Έγγραφο Αρ. ΙΧ της Τελικής Πράξης

ΣΥΜΦΩΝΙΑ ΜΕΤΑΞΥ ΕΛΛΑΔΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΙΑΣ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΑΜΟΙΒΑΙΑ ΕΠΑΝΑΦΟΡΑ
ΤΩΝ ΚΡΑΤΟΥΜΕΝΩΝ ΠΟΛΙΤΩΝ ΚΑΙ ΤΗΝ ΑΝΤΑΛΛΑΓΗ ΑΙΧΜΑΛΩΤΩΝ ΠΟΛΕΜΟΥ

Υπογεγραμμένο στη Λωζάννη στις 30 Ιανουαρίου 1923

Οι υπογεγραμμένοι Τούρκοι και Έλληνες Πληρεξούσιοι, που ενεργούν σύμφωνα με τις αντίστοιχες πλήρεις εξουσίες τους, που έχουν αναγνωριστεί νομίμως και δεόντως, έχουν συμφωνήσει

149. Σ.τ.Ε.: Το ακρωνύμιο (L.S.) προέρχεται από τη λατινική φράση *Locus Sigilli*, που σημαίνει «θέση της σφραγίδας».

ως εξής, με σκοπό να διασφαλίσουν την αμοιβαία επαναφορά των κρατούμενων πολιτών που παραμένουν κρατούμενοι στην Ελλάδα και την Τουρκία, και για την ανταλλαγή των κρατούμενων πολέμου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ I

ΚΡΑΤΟΥΜΕΝΟΙ ΠΟΛΙΤΕΣ

Άρθρο 1

Οι Τούρκοι όμηροι και οι κρατούμενοι πολίτες που βρίσκονται επί του παρόντος υπό κράτηση στην Ελλάδα θα επαναπατριστούν από την Ελληνική Κυβέρνηση. Η τελευταία θα μεριμνήσει ώστε τα πρόσωπα που προέρχονται από τη Ανατολία να μεταφερθούν στη Σμύρνη και εκείνα που προέρχονται από τη Θράκη να μεταφερθούν στην Κωνσταντινούπολη

Η αποκατάσταση αυτών των προσώπων, τα οποία θα ελέγχονται κατά την επιβίβασή τους στην Ελλάδα, θα ξεκινήσει κατά κανόνα επτά ημέρες μετά την υπογραφή της παρούσας Συμφωνίας. Η ολοκλήρωση της διαδικασίας θα πραγματοποιηθεί ως εξής: —

- (α) Εντός δύο εβδομάδων και όχι περισσότερων, όσον αφορά τα πρόσωπα που περιλαμβάνονται στους καταλόγους που έχει υποβάλει η Ελληνική Κυβέρνηση.
- (β) Το συντομότερο δυνατό, για τα πρόσωπα που πρέπει να αναζητηθούν και περιλαμβάνονται στους καταλόγους που υποβλήθηκαν από την Τουρκική Κυβέρνηση.

Άρθρο 2

Οι Έλληνες όμηροι και οι κρατούμενοι πολίτες που ενδέχεται να κρατούνται από τις τουρκικές αρχές, θα συγκεντρωθούν

[829]

στη Σμύρνη και στην Κωνσταντινούπολη από την Τουρκική Κυβέρνηση, με τέτοιο τρόπο ώστε ο επαναπατρισμός τους να πραγματοποιηθεί αμέσως μετά από εκείνον των Τούρκων κρατούμενων πολιτών που αναφέρονται στην παράγραφο (α) του Άρθρου 1 και με τέτοιο τρόπο όπου ο επαναπατρισμός των προσώπων που πρέπει να αναζητηθούν να γίνει με την ελάχιστη δυνατή καθυστέρηση.

Άρθρο 3

Οι κατάλογοι των προσώπων που πρόκειται να επαναπατριστούν και οι οποίοι έχουν υποβληθεί αντίστοιχα από την Τουρκική και Ελληνική Κυβέρνηση, θα συμπληρωθούν σε μεταγενέστερο χρόνο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ II

ΑΙΧΜΑΛΩΤΟΙ ΠΟΛΕΜΟΥ

Άρθρο 4

Το συντομότερο δυνατόν μετά την ημερομηνία κατά την οποία η Ελληνική Κυβέρνηση θα έχει επαναπατρίσει στην Τουρκική Κυβέρνηση τους Τούρκους κρατούμενους πολίτες που αναφέρονται στην παράγραφο (α) του Άρθρου 1, και εντός προθεσμίας που δεν υπερβαίνει 15 ημέρες από την εν λόγω ημερομηνία, η Ελλάδα θα επαναπατρίσει στην Τουρκία και θα μεταφέρει στη Σμύρνη ταυτοχρόνως όλους τους Τούρκους αιχμαλώτους πολέμου που κρατούνται από αυτήν.

Η Τουρκία θα επαναπατρίσει στη συνέχεια στην Ελλάδα ίσο αριθμό Ελλήνων αιχμαλώτων πολέμου, αξιωματικό για αξιωματικό, οπλίτη για οπλίτη. Οι εν λόγω αιχμάλωτοι πολέμου θα συγκεντρωθούν από την Τουρκική Κυβέρνηση σε κατάλληλους χρόνους και τόπους, ώστε να μπορέσουν να επαναπατριστούν με το πλου επιστροφής των ελληνικών πλοίων που μετέφεραν τους Τούρκους αιχμαλώτους πολέμου.

Ο υπόλοιπος αριθμός των Ελλήνων αιχμαλώτων πολέμου θα επαναπατριστεί με μέριμνα της Τουρκικής Κυβέρνησης αμέσως μετά την υπογραφή της Συνθήκης Ειρήνης και εντός προθεσμίας τριών εβδομάδων από την ημερομηνία υπογραφής της.

[830]

Άρθρο 5

Με σκοπό να τον κατευνασμό της εχθρότητας, οι κυβερνήσεις της Ελλάδας και της Τουρκίας αναλαμβάνουν αντίστοιχα την υποχρέωση να επεκτείνουν το ευεργέτημα της αμνηστίας σε όλους τους αιχμαλώτους πολέμου και τους κρατούμενους πολίτες που βρίσκονται υπό κράτηση από αυτές, είτε πρόκειται για άτομα που αναμένουν να δικάσουν είτε εκτίουν ποινή για εγκλήματα ή παραβάσεις του κοινού ποινικού νόμου, είτε για όσους αναμένουν να δικάσουν ή εκτίουν ποινή για πειθαρχικές παραβάσεις· οι δύο κυβερνήσεις συμφωνούν να επαναπατρίσουν τα εν λόγω πρόσωπα χωρίς διάκριση και ανεξαρτήτως της ολοκλήρωσης της ποινής τους ή της εκκρεμότητας των διαδικασιών εναντίον τους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ III

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΚΤΕΛΕΣΗ ΤΗΣ ΣΥΜΦΩΝΙΑΣ

Άρθρο 6

Μία Διεθνής Επιτροπή, αποτελούμενη από τρεις εκπροσώπους των Οργανώσεων του Ερυθρού Σταυρού, υπηκόων κρατών που δεν έλαβαν μέρος στον πόλεμο του 1914-1918, καθώς και από έναν εκπρόσωπο της Ελληνικής και έναν της Τουρκικής Κυβέρνησης αντίστοιχα, θα αναλάβει με την ευθύνη της διεύθυνσης των εργασιών που σχετίζονται με την επιστροφή των ομήρων και των κρατούμενων πολιτών και της ανταλλαγής των αιχμαλώτων πολέμου, σύμφωνα με τους όρους που προβλέπονται στα Κεφάλαια 1 και 2 της παρούσης.

Η Επιτροπή θα καθορίσει τις μεθόδους με τις οποίες θα πραγματοποιηθούν οι εν λόγω εργασίες και θα εποπτεύει πιστά την εκτέλεσή τους. Ειδικότερα, η Επιτροπή θα έχει την ευθύνη:

- (α) να παραλάβει, από τις Ελληνικές και Τουρκικές Αρχές στα λιμάνια επιβίβασης, τους ομήρους και τους αιχμαλώτους που πρόκειται να επαναπατριστούν, να ελέγξει τον αριθμό και την ταυτότητά τους, και την παράδοση αυτών των ομήρων

[831]

και αιχμαλώτων στις Τουρκικές και Ελληνικές αρχές στα σημεία αποβίβασης.

- (β) να μεταφέρει, σε συμφωνία με την Ελληνική και Τουρκική Κυβέρνηση, από τα σημεία επιβίβασης των Τούρκων και Ελλήνων ομήρων και κρατουμένων για τον επαναπατρισμό τους. Η Ελληνική Κυβέρνηση θα διαθέσει για τον σκοπό αυτό τα αναγκαία μέσα θαλάσσιας μεταφοράς.
- (γ) να διεξάγει, σε συνεργασία με την Ελληνική και Τουρκική Κυβέρνηση και Αρχές, κάθε έρευνα και προανάκριση απαραίτητη για τον εντοπισμό της τύχης πολιτών ομήρων και αιχμαλώτων πολέμου που έχουν ζητηθεί από την μία ή την άλλη Κυβέρνηση και δεν έχουν ακόμη παραδοθεί.

Οι ενδιαφερόμενες κυβερνήσεις αναλαμβάνουν την υποχρέωση να παρέχουν για τον σκοπό αυτό κάθε βοήθεια στην Επιτροπή και να της χορηγούν όλες τις διευκολύνσεις.

Άρθρο 7

Τα έξοδα συντήρησης και λειτουργίας της Επιτροπής και των εξαρτημένων από αυτήν οργάνων θα βαρύνουν ισομερώς την Ελληνική και την Τουρκική Κυβέρνηση.

Η παρούσα Συμφωνία τίθεται σε ισχύ αμέσως μετά την υπογραφή της.

Συντάχθηκε σε τριπλό αντίτυπο στη Λωζάνη, την 30ή Ιανουαρίου 1923.

(L.S.) Ε. Κ. Βενιζέλος

(L.S.) Δ. Κακλαμάνος

(L.S.) Ismet

(L.S.) Δρ Riza Nour

(L.S.) Hassan

[832]

ΕΝΟΤΗΤΑ II

Επακόλουθες Διαπραγματεύσεις και Παραχωρήσεις

Αρ. 51

Επεξηγηματικό Σημείωμα

Σε συνέχεια των συνεδριάσεων των επιτροπών στις 31 Ιανουαρίου και 1 Φεβρουαρίου, πραγματοποιήθηκαν ανεπίσημες συνομιλίες ανάμεσα στον Ismet Πασά και τους πληρεξούσιους των τριών Προσκαλουσών Δυνάμεων. Ως αποτέλεσμα, προτάθηκαν στον Ismet Πασά, την 3η και 4η Φεβρουαρίου, οι ακόλουθες πρόσθετες παραχωρήσεις.

Αρ. 52

Σύνοψη και επεξήγηση των παραχωρήσεων που προτάθηκαν στον Ismet Πασά την 3η Φεβρουαρίου και 4η Φεβρουαρίου

ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ

1. Οι Προσκαλούσες Δυνάμεις πρότειναν να καταργήσουν τη διάταξη που περιόριζε τις τουρκικές ένοπλες δυνάμεις στην Ανατολική Θράκη σε 20.000 άνδρες. Αυτό συνεπάγεται την κατάργηση του Άρθρου 4 του Σχεδίου Σύμβασης για τον σεβασμό των συνόρων της Θράκης (βλ. σ. 788).

ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ

2. Το Άρθρο 46 του Σχεδίου Συνθήκης Ειρήνης, (βλ. σ. 704) προέβλεπε την κατανομή του κεφαλαίου (και όχι μόνο της ετήσιας χρέωσης για την εξυπηρέτηση του δανείου) του προπολεμικού Οθωμανικού Δημοσίου Χρέους μεταξύ των ενδιαφερομένων κρατών, εάν ένα από αυτά τα κράτη υπέβαλε σχετικό αίτημα, «με την συγκατάθεση των ομολογιούχων». Προκειμένου να ικανοποιηθούν οι επιθυμίες της τουρκικής αντιπροσωπείας, οι Προσκαλούσες Δυνάμεις, συμφώνησαν να παραλείψουν τις λέξεις «με τη συγκατάθεση των ομολογιούχων».

3. Σύμφωνα με το Άρθρο 57 του Σχεδίου Συνθήκης Ειρήνης (βλ. σ. 713) η Τουρκία έπρεπε να καταβάλει στις άλλες Συμβαλλόμενες Δυνάμεις (εκτός της Ελλάδας) £Τ 15.000.000 χρυσές τούρκικες λίρες¹⁵⁰, ως διευθέτηση όλων των αξιώσεων, από οποιαδήποτε πλευρά, σε σχέση με απώλειες και ζημιές που υπέστησαν οι υπήκοοι των εν λόγω Δυνάμεων κατά τη διάρκεια του

150. Η τουρκική χρυσή λίρα αξίζει τα 9/10 μιας αγγλικής στερλίνας.

πολέμου. Η καταβολή πρέπει να εξοφληθεί μέσω 37 ετήσιων προσόδων των £T 900.000 χρυσών τουρκικών λιρών (δηλαδή 5% επιτόκιο και 1% χρεολυτικό απόθεμα).

Τα ποσά των £T 5.000.000 χρυσών τουρκικών λιρών, τα οποία είχαν κατατεθεί στο Βερολίνο και τη Βιέννη ως εγγυητικό απόθεμα για την πρώτη έκδοση του τουρκικού χαρτονομίσματος και μεταβιβάστηκαν στους Συμμάχους βάσει της Γερμανικής και της Αυστριακής Συνθήκης, πρόκειται να χρησιμεύσουν ως εγγύηση για τις ετήσιες πολεμικές επανορθώσεις όπως και να επιστραφούν στην Τουρκία σε δόσεις εντός πέντε ετών, υπό την προϋπόθεση ότι οι εν λόγω πρόσοδοι θα καταβάλλονταν κανονικά.

[833]

Η Τουρκία και οι λοιπές ενδιαφερόμενες Δυνάμεις συμφώνησαν να θεωρήσουν αυτό τον διακανονισμό ως οριστικό και να παραιτηθούν από όλες τις άλλες αξιώσεις, συμπεριλαμβανομένης της αξίωσης της Τουρκίας για επιστροφή των ποσών που είχαν καταβληθεί από την Υψηλή Πύλη στους κυρίους Vickers και Armstrong για την κατασκευή των δυο θωρηκτών που επιτάχθηκαν από την κυβέρνηση της Αυτού Μεγαλειότητας το 1914. Τα ποσά που καταβλήθηκαν ανήλθαν σε περίπου £T 5.000.000 χρυσές (£4.500.000 στερλίνες) ή περίπου £T 7.000.000 χρυσές με τους τόκους. Το δικαίωμα της Τουρκίας να λάβει αυτά τα κεφάλαια κατασχέθηκε μέσω νομικών διαδικασιών που πραγματοποιήθηκαν νόμιμα στην Αγγλία, μετά το ξέσπασμα του πολέμου μεταξύ των δύο χωρών.

Κατά τη διάρκεια των συζητήσεων μετά την παρουσίαση της Συνθήκης, προτάθηκε η μείωση των επανορθώσεων που έπρεπε να καταβληθούν από £T 15.000.000 σε £T 12.000.000 τουρκικές λίρες, με την αντίστοιχη μείωση των προσόδων από £T 900.000 σε £T 720.000.

Τέλος, προκειμένου να αρθεί ένα από τα κύρια εναπομείναντα εμπόδια για την επίτευξη συμφωνίας σε όλα τα ουσιώδη ζητήματα, οι Προσκαλούσες Δυνάμεις, προσφέρθηκαν να παραιτηθούν από τις £T 12.000.000 χρυσές που διεκδικούσαν ως αποζημίωση, υπό τον όρο ότι η Τουρκία θα παραιτούνταν από κάθε απαίτηση των (α) £T 5.000.000 χρυσών αναφορικά με τα ποσά του χρυσού που μεταφέρθηκαν από το Βερολίνο και τη Βιέννη και (β) £T 7.000.000 χρυσών αναφορικά με τα δυο θωρηκτά. Η προσφορά αυτή περιλάμβανε την κατάργηση των άρθρων 57, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 69 και 79 του Σχεδίου Συνθήκης Ειρήνης (βλ. σελίδες 713, 714, 715, 716, 718 και 724) και την αντικατάστασή τους από τρία άρθρα που ενσωματώνουν την πρόταση που περιγράφεται ανωτέρω.

Η μέθοδος διανομής των διαθέσιμων ποσών στους υπηκόους των Συμμάχων που υπέστησαν απώλειες και ζημιές στην Τουρκία κατά τη διάρκεια του πολέμου μένει ανοιχτή σύμφωνα με τα νέα άρθρα. Το ζήτημα αυτό θα αποτελέσει αντικείμενο ξεχωριστής διασυμμαχικής συμφωνίας.

4. Το Άρθρο 58 του Σχεδίου Συνθήκης Ειρήνης (βλ. σ. 714), προέβλεπε την αμοιβαία παραίτηση της Τουρκίας και της Ελλάδας από κάθε χρηματική απαίτηση για απώλειες ή ζημιές κατά τη διάρκεια του πολέμου. Οι Προσκαλούσες Δυνάμεις, με τη συγκατάθεση της Ελλάδας, προτείνουν οι αξιώσεις μεταξύ των δυο Κυβερνήσεων, οι οποίες είχαν υποβληθεί στη Διάσκεψη, να παραμείνουν σε εκκρεμότητα για αργότερη διευθέτηση είτε μέσω συμφωνίας μεταξύ των δύο Κυβερνήσεων ή σε περίπτωση αποτυχίας επίτευξης συμφωνίας, μέσω διαιτησίας.

5. Οι τρεις τελευταίες παράγραφοι του Άρθρου 60 του Σχεδίου Συνθήκης Ειρήνης (βλ. σ. 715) προέβλεπαν ότι διασφάλιση της πληρωμής των ετήσιων ποσών που επρόκειτο να καταβάλει η Τουρκία, σύμφωνα με τις αρχικές προτάσεις, ως επανορθώσεις. Επίσης, όριζαν ότι καμία νέα παραχώρηση δεν θα μπορούσε να χορηγηθεί, ούτε να παραταθεί κάποια υφιστάμενη, χωρίς τη σύσταση του Συμβουλίου του Οθωμανικού Δημόσιου Χρέους. Οι Προσκαλούσες Δυνάμεις προσφέρθηκαν (πριν από την τελική παραχώρηση που αφορούσε τις επανορθώσεις, όπως περιγράφεται στην παράγραφο 3) να καταργήσουν αυτές τις τρεις παραγράφους.

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ

6. Σύμφωνα με τα Άρθρα 7 και 9 της Σύμβασης σχετικά με το Εμπορικό Καθεστώς με την Τουρκία. (βλ. σσ. 808 και 809) οι διατάξεις του Τμήματος Ι της εν λόγω Σύμβασης θα παρέμεναν σε ισχύ για 5 έτη, μετά το πέρας των οποίων, οι εμπορικές σχέσεις μεταξύ της Τουρκίας και των άλλων ενδιαφερομένων Δυνάμεων θα ρυθμιζόνταν από χωριστές εμπορικές συνθήκες. Οι Προσκαλούσες Δυνάμεις προσφέρθηκαν να μειώσουν αυτήν την προθεσμία σε ένα έτος, στην περίπτωση των Ευρωπαϊκών χωρών των οποίων το έδαφος γειτνιάζει με αυτό της Τουρκίας.

[834]

ΔΙΚΑΣΤΙΚΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ

7. Το Σχέδιο Διακήρυξης σχετικά με τη διοίκηση της Δικαιοσύνης στην Τουρκία (βλ. σ. 801) προέβλεπε τον διορισμό από την Τουρκία ενός αριθμού νομικών συμβούλων, οι οποίοι εκτός από τη συμμετοχή τους στην προετοιμασία των σχεδίων δικαστικής μεταρρύθμισης, θα συμμετείχαν ως μέλη των Τουρκικών Δικαστηρίων σε όλες τις αστικές υποθέσεις που αφορούν ποσά άνω των £Τ 50, στις οποίες εμπλέκεται αλλοδαπός υπήκοος καθώς και σε όλες τις ποινικές υποθέσεις όπου ο κατηγορούμενος είναι αλλοδαπός. Οι Προσκαλούσες Δυνάμεις, πρότειναν να αντικατασταθεί αυτό το Σχέδιο Διακήρυξης από ένα άλλο (βλ. Παράρτημα Ι, σ. 834), σύμφωνα με το οποίο οι νομικοί σύμβουλοι δεν θα έχουν καμία δικαστική αρμοδιότητα. Θα έχουν απλώς τις γενικές αρμοδιότητες να παρατηρούν τη λειτουργία των τουρκικών δικαστηρίων, να εξασφαλίζουν προσφυγές κατά μη ορθών αποφάσεων και να θέτουν τις σχετικές καταγγελίες υπόψη των αρμοδίων τουρκικών αρχών. Σύμφωνα και με τα δυο προσχέδια, οι νομικοί σύμβουλοι είχαν συγκεκριμένες εξουσίες στις μεγάλες πόλεις σχετικές με τη σύλληψη αλλοδαπών και τις επισκέψεις στις κατοικίες τους.

ΤΑΦΟΙ

8. Κατόπιν αιτήματος των Τούρκων αντιπροσώπων, η Βρετανική Αντιπροσωπεία συμφώνησε ότι οι όροι υπό τους οποίους η κυβέρνηση της Αυτού Μεγαλειότητας πρόκειται να κρατήσει την περιοχή Anzac (βλ. Άρθρο 144 της Συνθήκης Ειρήνης, σ. 763) θα πρέπει να καθοριστούν περαιτέρω σε Παράρτημα του εν λόγω άρθρου (βλ. Παράρτημα ΙΙ, σ. 836).

ΠΡΟΟΙΜΙΟ

9. Οι Προσκαλούσες Δυνάμεις, για να επιδείξουν την αποδοχή τους σε μια αρχή στην οποία η τουρκική αντιπροσωπεία είχε δώσει μεγάλη έμφαση, προσφέρθηκαν να προσθέσουν στο προοίμιο της Συνθήκης Ειρήνης (βλ. 686) μια νέα παράγραφο με τους ακόλουθους όρους: —

«Και θεωρώντας ότι οι σχέσεις αυτές πρέπει να βασίζονται στο σεβασμό της ανεξαρτησίας και της κυριαρχίας των ενδιαφερομένων Κρατών.»

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι του Αρ. 52

ΣΧΕΔΙΟ ΔΗΛΩΣΗΣ ΠΟΥ ΑΦΟΡΑ ΤΙΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΓΓΥΗΣΕΙΣ ΤΩΝ ΑΛΛΟΔΑΠΩΝ ΥΠΗΚΟΩΝ ΣΤΗΝ
ΤΟΥΡΚΙΑ, ΠΟΥ ΘΑ ΥΠΟΒΛΗΘΟΥΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΑ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΤΕΛΙΚΗΣ ΔΙΕΥΘΕΤΗΣΗΣ

[Το προσχέδιο αυτό κοινοποιήθηκε, στον Ismet Πασά από τον Λόρδο Curzon
με τη σύμφωνη γνώμη του κ. Bompard και του Μαρκησίου Garonni,
το Σάββατο, 3ης Φεβρουαρίου]

Η τουρκική αντιπροσωπεία είχε, ήδη, την ευκαιρία να δηλώσει ότι η Κυβέρνηση της Μεγάλης Εθνοσυνέλευσης της Τουρκίας είναι απολύτως ικανή να διασφαλίσει στους ξένους υπηκόους όλες τις οικονομικές εγγυήσεις ενός αξιόπιστου δικαστικού συστήματος εντός των τουρκικών

δικαστηρίων και να τις παρέχει στο πλαίσιο της άσκησης της πλήρους κυριαρχίας της, και χωρίς κανενός είδους ξένης παρέμβασης. Είναι ωστόσο έτοιμη να προχωρήσει σε έρευνα

[835]

και να μελετήσει την κατάσταση, ώστε να θεσμοθετηθούν οι αναγκαίες μεταρρυθμίσεων που θα κριθούν σκόπιμες για την πρόοδο των ηθών και του πολιτισμού.

Καθοδηγούμενη από αυτό το πνεύμα, η τουρκική αντιπροσωπεία επιθυμεί να προβεί στην ακόλουθη δήλωση: —

Η Τουρκική Κυβέρνηση προτείνει να εντάξει αμέσως στην υπηρεσία της –για όσο χρονικό διάστημα κριθεί αναγκαίο, πάντως όχι λιγότερο από 5 έτη– νομικούς συμβούλους, τους οποίους θα επιλέξει από κατάλογο που θα καταρτίσει το Διαρκές Δικαστήριο Διεθνούς Δικαιοσύνης.

Οι εν λόγω νομικοί σύμβουλοι θα υπηρετούνε υπό τον Υπουργό Δικαιοσύνης, θα συμμετέχουν στις εργασίες των επιτροπών για τη μεταρρύθμιση της νομοθεσίας. Θα τοποθετούνται πιο συγκεκριμένα στους τομείς που υπάγονται στη δικαιοδοσία του Εφετείου Κωνσταντινούπολης και Σμύρνης και των Πρωτοδικείων Σαμψούντας και Αδάνων. Σε όλες τις περιπτώσεις που ενδέχεται να επηρεάσουν τις διεθνείς σχέσεις της Τουρκίας, θα είναι καθήκον τους να παρακολουθούν τη λειτουργία των τουρκικών πολιτικών, διοικητικών, εμπορικών και ποινικών δικαστηρίων· ώστε να απαιτούν την άσκηση αγωγών, εφέσεων ή αιτήσεων αναιρέσεων ή αναθεωρήσεων από τον εκπρόσωπο του Κράτους κατά οποιασδήποτε πράξης ή δικαστικής απόφασης που, θεωρείται αντίθετη προς το νόμο· και να δέχονται όλες τις καταγγελίες που αφορούν την απονομή της δικαιοσύνης σε αστικές εμπορικές, διοικητικές ή ποινικές υποθέσεις από την εκτέλεση των ποινών ή τον τρόπο εφαρμογής του νόμου με σκοπό να φέρουν αυτές τις καταγγελίες υπόψη των αρμοδίων Τουρκικών αρχών, προκειμένου να διασφαλιστεί η αυστηρή τήρηση των διατάξεων της Τουρκικής νομοθεσίας. Οι κατ' οίκον επισκέψεις, οι έρευνες ή οι συλλήψεις προσώπων

[836]

πλην εκείνων που έχουν συλληφθεί *flagrante delicto*, τις οποίες οι τουρκικές αρχές ενδέχεται να πρέπει να πραγματοποιήσουν σε σχέση με τα προαναφερθέντα ζητήματα στις προαναφερθείσες δικαστικές περιοχές, θα πραγματοποιούνται σε συμφωνία με τους εν λόγω συμβούλους.

Σε περίπτωση πλημμελήματος και κακουργήματος, διατάσσεται πάντοτε η αποφυλάκιση με εγγύηση, εκτός εάν αυτό συνεπάγεται κίνδυνο για τη δημόσια ασφάλεια.

Σε αστικές ή εμπορικές υποθέσεις επιτρέπεται κάθε μορφή παραπομπής σε διαιτησία ή αναφορά σε προβλέπουσες, και οι διαιτητικές αποφάσεις που θα εκδίδονται με εφαρμογή τους θα είναι εκτελεστές με την προσυπογραφή τους από τον Πρόεδρο του Πρωτοδικείου, ο οποίος δεν μπορεί να αρνηθεί την υπογραφή του, εκτός αν η απόφαση είναι αντίθετη προς τη δημόσια τάξη.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ II στο Αρ. 52

ΣΥΜΦΩΝΙΑ ΠΟΥ ΑΦΟΡΑ ΟΡΟΥΣ ΠΟΥ ΣΥΝΔΕΟΝΤΑΙ ΜΕ ΤΗΝ ΠΑΡΑΧΩΡΗΣΗ ΤΟΥ ΟΙΚΟΠΕΔΟΥ ΠΟΥ ΟΝΟΜΑΖΕΤΑΙ «ΠΕΡΙΟΧΗ ANZAC»

Η παραχώρηση της περιοχής Anzac στη Βρετανική Αυτοκρατορία υπόκειται στους ακόλουθους όρους.

(1) Η περιοχή αυτή δεν θα χρησιμοποιηθεί για κανέναν άλλο σκοπό, εκτός από αυτόν που ορίζεται από τη Συνθήκη Ειρήνης. Κατά συνέπεια, δεν θα χρησιμοποιηθεί για κανένα στρατιωτικό ή εμπορικό λόγο ούτε για οποιοδήποτε άλλο λόγο ξένο προς τον προαναφερθέντα σκοπό.

(2) Η Τουρκική Κυβέρνηση έχει ανά πάσα στιγμή το δικαίωμα να επιθεωρεί την περιοχή αυτή, συμπεριλαμβανομένων των κοιμητηρίων.

(3)) Ο αριθμός των υπαλλήλων που έχουν διοριστεί για να φροντίσουν τα κοιμητήρια δεν θα υπερβαίνει τον έναν υπάλληλο ανά κοιμητήριο. Δεν θα υπάρχουν ειδικοί φύλακες για τα τμήματα της περιοχής που βρίσκονται εκτός το κοιμητηρίων.

[837]

(4) Δεν επιτρέπεται η ανέγερση κατοικιών στην περιοχή, είτε εντός είτε εκτός των κοιμητηρίων, εκτός από εκείνες που είναι απολύτως αναγκαίες για τους φύλακες.

(5) Στην ακτή της περιοχής δεν επιτρέπεται η κατασκευή αποβάθρας, προβλήτας ή μόλου για τη διευκόλυνση της αποβίβασης ή επιβίβασης προσώπων ή εμπορεύσιμων αγαθών.

(6) Οι διατυπώσεις που απαιτούνται για να επισκεφτεί κάποιος την περιοχή πρέπει να εφαρμοστούν μόνο στις ακτές εντός των Στενών καθώς και η πρόσβαση στην περιοχή των ακτών του Αιγαίου, η οποία επιτρέπεται μόνο μετά την τήρηση των εν λόγω διατυπώσεων.

(7) Τα άτομα που επιθυμούν να επισκεφθούν την περιοχή δεν πρέπει να είναι οπλισμένα και η Τουρκική Κυβέρνηση έχει το δικαίωμα να φροντίσει για την επιβολή της απαγόρευσης αυτής.

(8) Η Τουρκική Κυβέρνηση πρέπει να ενημερώνεται τουλάχιστον μία εβδομάδα πριν από την άφιξη οποιασδήποτε ομάδας επισκεπτών που υπερβαίνει τα πενήντα άτομα.

Αρ. 53

Επεξηγηματικό σημείωμα

Σε απάντηση της προτάσεων που συνοψίζονται στο προηγούμενο έγγραφο, το ακόλουθο σημείωμα παρελήφθη από τον Ismet Πασά στις 1:45 μ.μ. της 4ης Φεβρουαρίου.

Αρ 54

Ο Ismet Πασάς προς τους προέδρους της βρετανικής, της γαλλικής και της ιταλικής αντιπροσωπείας, Λωζάννη, 4 Φεβρουαρίου 1923

ΕΞΟΧΟΤΑΤΕ,

Έχω την τιμή να σας γνωστοποιήσω με την παρούσα τα συμπεράσματα στα οποία κατέληξε η τουρκική αντιπροσωπεία μετά από μια τελική προσπάθεια εκ μέρους της να υλοποιήσει την πιθανότητα άμεσης υπογραφής ειρήνης.

Παρακαλώ δεχθείτε, κ.τ.λ.

ISMET

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

Πραγματοποιήθηκαν παρατεταμένες διαβουλεύσεις και ανταλλάχθηκαν διάφορα σχέδια προτάσεων και αντιπροτάσεων κατά τις συνεδριάσεις της επιτροπής και της υποεπιτροπής, στη διάρκεια των οποίων επεξηγήθηκαν οι αποκλίνουσες απόψεις των δυο μερών σχετικά

[838]

με τα θεμελιώδη ζητήματα που συνδέονται με το κεντρικό αντικείμενο της διάσκεψης δηλ. την σύναψη ειρήνης.

Είμαστε πεπεισμένοι ότι ως αποτέλεσμα των προσπαθειών μας πετύχαμε σήμερα την αναγκαία ομοφωνία σε θεμελιώδη σημεία, η οποία θα μας επιτρέψει να εγκαθιδρύσουμε την ειρήνη. Θα μπορούσε, πράγματι, να ειπωθεί ότι δεν υπάρχει σχεδόν καμία διαφορά απόψεων η όποια θα μπορούσε να αποτελέσει σοβαρό εμπόδιο στη σύναψη ειρήνης επί εδαφικών, οικονομικών και υγειονομικών ζητημάτων ή στις ρήτρες που αφορούν την ιθαγένεια, τις μειονότητες, το δημόσιο χρέος, τις αποζημιώσεις, τις επικοινωνίες, τους αιχμάλωτους πολέμου, τους τάφους πο-

λέμου και το δικαστικό καθεστώς. Τα ζητήματα αυτά είναι πολιτικού χαρακτήρα και η συμφωνία, επομένως, αρκεί για να αρθεί το ενδεχόμενο η διάσκεψη να καταλήξει σε αποτυχία. Όπως δηλώνουμε παρακάτω, είμαστε έτοιμοι στο πλαίσιο αυτό να κάνουμε μεγάλες παραχωρήσεις με μοναδικό σκοπό τη διατήρηση της ειρήνης και της ηρεμίας των λαών· είμαστε σταθερά πεπεισμένοι ότι η κοινή γνώμη, καθώς και οι Συμμαχικές Δυνάμεις θα αναγνωρίσουν τη σημασία και την αξία αυτών των παραχωρήσεων.

Μεταξύ των προαναφερθέντων ζητημάτων εκείνα που έχουν εδαφικό χαρακτήρα είναι τα ακόλουθα: —

Αποδεχόμαστε τα δυτικά σύνορα όπως προτάθηκαν από τις Συμμαχικές Δυνάμεις.

Θεωρούμε την παραίτηση των Δυνάμεων από την αξίωση τους να περιορίσουμε τις δυνάμεις μας στη Θράκη, (ο περιορισμός αυτός, παρεμπιπτόντως, δεν θα ήταν συμβατός με την κυριαρχία του Τουρκικού Κράτους) ως απόδειξη της βούλησής τους για ειρήνη, και είμαστε διατεθειμένοι από την πλευρά μας, προκειμένου να δείξουμε για άλλη μια φορά τις καλές μας προθέσεις, να μην επιμένουμε να αποκτήσουμε το Kara-agatch ή τη σιδηροδρομική γραμμή που διατρέχει από εκεί στο Kuleli-Burgas ή το Dimetoka – με άλλα λόγια τα σύνορά μας του 1913.

Εγκαταλείψαμε την στρατιωτική αρχή του κλεισίματος των Στενών, μια τακτική που, όπως έχει αποδειχθεί από την εμπειρία του παρελθόντος, είναι ιστορικά εκείνη που διασφαλίζει με τον πιο επαρκή τρόπο την ασφάλεια της πρωτεύουσας μας και συμφωνήσαμε ότι τα ύδατα των Στενών θα είναι ανοικτά για τα πλοία όλων των εθνών. Περαιτέρω, παρά το γεγονός ότι σε πολλές περιπτώσεις και οι δυο όχθες μιας ανοικτής θαλάσσιας οδού ανήκουν σε μία μόνο Δύναμη, αυτή διατηρεί κατά παράδοση το δικαίωμα της οχύρωσης, στην παρούσα περίπτωση έχουμε συμφωνήσει την αποστρατικοποίηση.

Εγκαταλείψαμε επίσης το αίτημά μας σχετικά με τη διατήρηση φρουραρχείου στη χερσόνησο της Καλλίπολης.

Αν και βρεθήκαμε αντιμέτωποι με αμέτρητες προτάσεις που περιορίζουν την κυριαρχία μας στη χερσόνησο, έχουμε, αποκλειστικά και μόνο για να δείξουμε την επιθυμία μας για συμφιλίωση, αποδεχθεί την απαίτηση για την παραχώρηση γης στην περιοχή του Anzac, με αντάλλαγμα την αποδοχή ορισμένων εύλογων όρων που διασφαλίζουν την ασφάλειά μας εκτός αυτών των κοιμητηρίων, τα οποία είμαστε αποφασισμένοι να σεβαστούμε απολύτως.

Ομοίως, αποδεχθήκαμε την πρόταση για τη δημιουργία τοπικής διοίκησης στα νησιά Ίμβρο και Τένεδο.

Αποδεχόμαστε επίσης στο σύνολό της την πρόταση που αφορά τα νησιά της Δωδεκανήσου, τα οποία μέχρι τώρα δεν είχαν συμπεριληφθεί στην ημερήσια διάταξη της Διάσκεψης και για τα οποία δεν είχε διεξαχθεί καμία συζήτηση. Όσον αφορά το ζήτημα της Μοσούλης, θεωρούμε ότι, αποκλειστικά και μόνο για να διασφαλιστεί ότι το θέμα αυτό δεν θα αποτελέσει εμπόδιο στην επίτευξη ειρήνης, θα ήταν σκόπιμο να εξαιρεθεί από το πρόγραμμα της Διάσκεψης, ώστε να επιλυθεί, εντός περιόδου ενός έτους, μέσω κοινής συμφωνίας μεταξύ της Μεγάλης Βρετανίας και της Τουρκίας.

[839]

Όπως θα διαπιστωθεί τα εδαφικά ζητήματα, καθώς και το θέμα των Στενών είναι από τη φύση τους ικανά να συμβάλουν στη σύναψη της ειρήνης, αφενός λόγω των διατάξεων που έχουν ήδη συμφωνηθεί και αφετέρου λόγω των παραχωρήσεων που είμαστε διατεθειμένοι να κάνουμε σήμερα.

Τα σημεία σχετικά με την εθνικότητα έχουν γίνει από εμάς πλήρως και καθ' ολοκληρία αποδεκτά σύμφωνα με τις απαιτήσεις των Συμμαχικών Δυνάμεων.

Το ζήτημα των μειονοτήτων, το οποίο είναι πολύ σημαντικό ειδικά για την Τουρκία, έχει διευθετηθεί σύμφωνα με τις επιθυμίες των Συμμαχικών Δυνάμεων και ως αποτέλεσμα διαβουλεύσεων στις οποίες πάντοτε έχουμε αποδείξει τη διαλλακτική μας στάση.

Όσον αφορά τα οικονομικά ζητήματα, είμαστε, καταρχάς, πρόθυμοι να αποδεχθούμε, σύμφωνα με την πρόταση των αντιπροσωπειών των Συμμάχων, τη διανομή του δημόσιου χρέους ανάλογα με τα έσοδα. Επιπλέον, είμαστε διατεθειμένοι, κατόπιν αιτήματος των αλβανικών και ελληνικών Αντιπροσωπειών, το χρέος που συνδέεται με τους σιδηροδρόμους να βαρύνει τα κράτη στα εδάφη των οποίων βρίσκονται οι σιδηροδρομικές γραμμές.

Αυτή η μέθοδος επιμερισμού των σιδηροδρομικών χρεών και η αποδοχή των εσόδων ως δεικτική για τη διανομή του υπόλοιπου δημόσιου χρέους επιβάλλει στην Τουρκία μια οικονομική επιβάρυνση πολύ μεγαλύτερη από εκείνη που θα της αναλογούσε, εάν είχαν γίνει δεκτές οι δικές μας προτάσεις. Ωστόσο, η Τουρκική Αντιπροσωπεία είναι διατεθειμένη να κάνει αυτή την παραχώρηση μόνο και μόνο για να μην καθυστερήσει η σύναψη της ειρήνης και για να μην επωμιστεί την ευθύνη του πολέμου για απώλειες που, εντέλει, μπορούν να αποκατασταθούν.

Για την εφαρμογή της πρότασης που μας υποβάλλατε, είμαστε επίσης πρόθυμοι να προβούμε σε δήλωση σχετικά με όσα μας οφείλονται στο πλαίσιο του χρέους που δεν έχει ακόμη καθοριστεί αλλά η κατανομή του οποίου αποτελεί για μας αναντίρρητο δικαίωμα, το οποίο επιβεβαιώνεται από τις Συνθήκες του Βερολίνου και της Θεσσαλίας και το οποίο οι ίδιες οι Συμμαχικές Δυνάμεις αναγνωρίζουν ότι πρέπει να επιβαρύνει τα Βαλκανικά κράτη. Διατηρούμε το δικαίωμα να λάβουμε περαιτέρω μέτρα σε κατάλληλη στιγμή για την ανάκτηση αυτών των οφειλών.

Είμαστε έτοιμοι, σύμφωνα με πρόταση που μας έγινε, να προβούμε σε δήλωση προς τους ομολογιούχους του δημοσίου χρέους, σχετικά με το Διάταγμα του Muharrem, που ορίζει τη θέση της Διοίκησης του Δημοσίου Χρέους. Είμαστε πεπεισμένοι ότι οι προηγούμενες πράξεις της Οθωμανικής Κυβέρνησης, οι οποίες δεν έπαψαν ποτέ να εμπνέουν στους ομολογιούχους πλήρη εμπιστοσύνη, θα αποτελέσουν επαρκή επιβεβαίωση αυτής της δήλωσης. Παρ' όλα αυτά, θεωρούμε απαραίτητο να αποσυρθεί η επεξηγηματική σημείωση που περιλαμβάνεται στο Παράρτημα I.

Επιπλέον, είμαστε πρόθυμοι να προχωρήσουμε σε νέες παραχωρήσεις, αποδεχόμενοι ότι οι ετήσιες δόσεις που οφείλονται για τα μερίδια του χρέους, τα οποία, βάσει της παρούσας Συνθήκης, βαρύνουν τα εδάφη που αποσπάστηκαν από την Τουρκία, να αρχίσουν να υπολογίζονται από το έτος 1920.

Ομοίως, αποδεχόμαστε τη διαίρεση του δημόσιου χρέους από τη Διοίκηση του Δημοσίου Χρέους, καθώς και τη σύναψη συμφωνίας από την εν λόγω διοίκηση για την πληρωμή των καθυστερούμενων τοκομεριδίων.

Ομοίως, αποδεχόμαστε τον καταμερισμό του δημόσιου χρέους από τη Επιτροπή Διαχείρισης του Οθωμανικού Δημοσίου Χρέους καθώς και τη σύναψη συμφωνίας από την εν λόγω Διοίκηση για την πληρωμή των καθυστερούμενων τοκομεριδίων.

Περαιτέρω συμφωνούμε ότι η Γερμανία και η Αυστρία δεν θα εκπροσωπούνται στους χρηματοπιστωτικούς και οικονομικούς οργανισμούς της Τουρκίας.

Όσον αφορά το ζήτημα των αποζημιώσεων, είμαστε διατεθειμένοι, αποκλειστικά ως πράξη καλής θελήσεως, να παραιτηθούμε από την απαίτησή μας για ένα ποσό σε χρυσό άνω των πέντε εκατομμυρίων τουρκικών λιρών, το οποίο αποτελεί την εγγύηση για την πρώτη έκδοση χάρτινου νομίσματος, καθώς και για το ποσό των περίπου επτά

[840]

εκατομμυρίων λιρών που οφείλονται στην Τουρκία για τα πλοία που παρήγγειλε, δηλαδή συνολικά περισσότερα από δώδεκα εκατομμύρια χρυσές λίρες. Χαιρετίζουμε με ικανοποίηση την αμοιβαία παραίτηση εκ μέρους των Συμμαχικών Δυνάμεων από το ποσό των δώδεκα εκατομμυρίων χρυσών λιρών που διεκδικούσαν υπό τον τίτλο των επανορθώσεων.

Αποδεχόμαστε την επί της αρχής την αναγνώριση, από τις Συμμαχικές Δυνάμεις, ως ζήτημα δικαιοσύνης την καταβολή ενός επαρκούς ποσού για την αποκατάσταση των κατεστραμμένων περιοχών λόγω της επίθεσης της Ελλάδας κατά της τουρκικής πατρίδας.

Οι προτάσεις σχετικά με τα μέσα επικοινωνίας έγιναν δεκτές στο σύνολό τους.

Όλες οι προτάσεις σχετικά με τα υγειονομικά ζητήματα έχουν ήδη γίνει αποδεκτές από την πλευρά μας και το μόνο ζήτημα που παραμένει σε εκκρεμότητα ήταν αυτό της Υγειονομικής Επιτροπής των Στενών. Προκειμένου να αποδείξουμε και σε αυτό το θέμα γενναιόδωρο πνεύμα συμφιλίωσης και την καλή θέληση μας, είμαστε έτοιμοι να προβούμε σε δήλωση που να ενσωματώνει την βούλησή μας να προσλάβουμε Ευρωπαίους ειδικούς γιατρούς για μια περίοδο πέντε ετών, ως σύμβουλους στην Υγειονομική Διεύθυνση των Τουρκικών Συνόρων. Οι σύμβουλοι αυτοί, οι οποίοι θα αντικαταστήσουν την προτεινόμενη επιτροπή, θα είναι πιο χρήσιμοι και θα προσφέρουν σημαντικότερες υπηρεσίες από ό, τι θα μπορούσε να προσφέρει μια οποιαδήποτε επιτροπή.

Τα ζητήματα των αιχμαλώτων πολέμου και των πολεμικών τάφων έχουν επίσης ρυθμιστεί σύμφωνα με τις επιθυμίες των Συμμαχικών Δυνάμεων. Η διαφωνία που προέκυψε σε σχέση με το ζήτημα των ημερομηνιών σχετικά με την αμνηστία των αιχμαλώτων πολέμου, ρυθμίστηκε επίσης, σύμφωνα με την άποψη των Συμμαχικών Δυνάμεων.

Συμφωνώντας να προβούμε, με μόνον ελάχιστες τροποποιήσεις, στη δήλωση που μας ζητήθηκε λόγω της κατάργησης των Διομολογήσεων, αποδείξαμε για άλλη μια φορά την επιθυμία μας για ειρήνη.

Οι όροι υπό τους οποίους οι υπήκοοι των Συμμαχικών Δυνάμεων μπορούν να διαμένουν στην Τουρκία και οι Τούρκοι υπήκοοι μπορούν να διαμένουν στις χώρες των Συμμάχων, δεν αποτελούν μέρος της Συνθήκης Ειρήνης. Η σύναψη χωριστής σύμβασης για το ζήτημα αυτό, σύμφωνα με τη συνήθη πρακτική μεταξύ κρατών, είχε αποφασιστεί με κοινή συμφωνία με τις αντιπροσωπείες των Συμμαχικών Δυνάμεων. Ωστόσο, η ολοκλήρωση των διαπραγματεύσεων που ξεκίνησαν για το σκοπό αυτό καθυστέρησε λόγω του θέματος των Διομολογήσεων. Από την άλλη πλευρά, οι διαπραγματεύσεις αυτές κατέδειξαν ότι δεν υπήρχε ιδιαίτερα μεγάλη διαφορά στις απόψεις των δύο πλευρών ως προς το συγκεκριμένο θέμα. Δεδομένου ότι το ζήτημα του δικαστικού καθεστώτος μπορεί πλέον να θεωρηθεί ότι έχει διευθετηθεί, είναι σαφές ότι δεν θα υπάρξει πλέον καμία δυσκολία στην επίλυση των μικρών διαφορών που έχουν προκύψει σχετικά με τους όρους διαμονής των αλλοδαπών στην Τουρκία και την αρμοδιότητα των τουρκικών δικαστηρίων.

Οι φορολογικές ρήτρες που αφορούν τους αλλοδαπούς μπορούν να θεωρηθούν ότι έχουν ρυθμιστεί στις διαπραγματεύσεις και στις διαβουλεύσεις, που έλαβαν χώρα στην επιτροπή και την υποεπιτροπή, με βάση την ισότητα στα φορολογικά θέματα μεταξύ Τούρκων και αλλοδαπών υπηκόων.

Είμαστε διατεθειμένοι να αποδεχθούμε τη σύμβαση σχετικά με το εμπορικό καθεστώς, υπό την προϋπόθεση ότι η κατάργηση των οικονομικών Διομολογήσεων θα περιλαμβάνεται επιπλέον και στη Συνθήκη Ειρήνης· ότι αυτή η σύμβαση θα έχει διάρκεια πέντε ετών για τις τέσσερις Συμμαχικές Δυνάμεις και ενός έτους για τις άλλες υπογράφουσες Δυνάμεις· ότι η ρήτρα που περιορίζει το δικαίωμα της Τουρκίας να ρυθμίζει το ζήτημα της παράκτιας ναυσιπλοΐας θα καταργηθεί· και, τέλος, ότι το άρθρο Αρ. 270 στο Παράρτημα Ι της σύμβασης θα μεταφερθεί στη λίστα των άρθρων που υπάγονται στον συντελεστή 12.

[841]

Εκτός από τα παραπάνω θέματα, υπάρχουν και άλλα που μπορούν να θεωρηθούν μερικώς επιλυμένα, καθώς και ορισμένα που δεν έχουν ακόμη διευθετηθεί.

Αν συγκρίνει κανείς τα ζητήματα που έχουν διευθετηθεί και τα οποία αναφέραμε παραπάνω με εκείνα στα οποία δεν έχει ακόμη επιτευχθεί συμφωνία, θα καταστεί σαφές ότι η πρώτη κατηγορία αφορά θεμελιώδη ζητήματα και αποτελεί το 80% των θεμάτων που θα ενσωματωθούν στη Συνθήκη.

Ως εκ τούτου, έχω την τιμή να προτείνω να συνομολογήσουμε θέτοντας τις υπογραφές μας κάτω από τα ουσιώδη ζητήματα επί των οποίων έχει επιτευχθεί συμφωνία. Οι διαπραγματεύσεις θα μπορούσαν να συνεχιστούν από ένα μέρος των υφιστάμενων αντιπροσωπειών για τα εκκρεμή ζητήματα, τα οποία θα μπορούσαν έτσι να διευθετηθούν αργότερα.

Η τουρκική αντιπροσωπεία συμφώνησε να κάνει αυτές τις πολύ σημαντικές παραχωρήσεις, σε ζητήματα που επηρεάζουν τα ουσιώδη συμφέροντα της χώρας, αποκλειστικά με την πρόθεση να συμβάλει στην ειρήνη του κόσμου, μετά από έναν φρικτό πόλεμο που κόστισε στην Τουρκία τόσο σε αίμα όσο και σε χρήμα. Πάνω απ' όλα, στόχος της είναι να ανταποκριθεί σε εκείνες τις επιθυμίες των Συμμαχικών Δυνάμεων, στις οποίες αυτές αποδίδουν μέγιστη σημασία.

Η τουρκική αντιπροσωπεία εκφράζει την ελπίδα ότι μόλις επιτευχθεί αυτό το αποτέλεσμα, η ειρήνη στον κόσμο δεν θα διακινδυνεύει εξαιτίας ενός μικρού αριθμού ζητημάτων που δεν είναι ζωτικής φύσης, έχουν δευτερεύουσα σημασία και μπορούν να επιλυθούν σε μελλοντικές διαπραγματεύσεις.

Η φρίκη και οι συμφορές του πολέμου είναι ακόμη νωπές στο μυαλό μας και έχουν βιωθεί τόσο από τους ηττημένους όσο και από τους νικητές. Η Τουρκία έκανε ό,τι περνούσε από το χέρι της, δείχνοντας όλη την καλή θέληση της· συμφώνησε με τις συγκεκριμένες παραχωρήσεις, προκειμένου να επιτευχθεί μια γενική κατάσταση ειρήνης.

Αν η επίτευξη ειρήνης εξακολουθεί να μην είναι εφικτή, όλος ο κόσμος θα κατανοήσει ότι δεν είναι η Τουρκία πλέον που μπορεί να θεωρηθεί υπεύθυνη.

Επιθυμώ επίσης να προσθέσω ότι όλες οι παραχωρήσεις που μόλις κάναμε βασίζονται αποκλειστικά στην προϋπόθεση ότι θα συνομολογηθεί ειρήνη· είναι προφανές ότι, σε περίπτωση που η πρότασή μας δεν γίνει αποδεκτή, δεν θα μπορούμε πλέον να θεωρήσουμε ότι δεσμευόμαστε από αυτές.

Θεμελιώδη ζητήματα επί των οποίων μπορεί να συναφθεί ειρήνη άμεσα:

Εδαφικά Ζητήματα

Ιθαγένεια

Δικαιώματα μειονοτήτων

Δημοσιονομικές Διατάξεις, Δημόσιο Χρέος (Επανορθώσεις)

Επικοινωνίες

Υγειονομικά Ζητήματα

Αιχμάλωτοι Πολέμου και Τάφοι

Σύμβαση σχετική με τα Στενά

Σύμβαση σχετική με τα σύνορα της Θράκης

Δήλωση σχετική με τη Διοίκηση της Δικαιοσύνης στην Τουρκία

Σύμβαση σχετική με το Εμπορικό Καθεστώς στην Τουρκία

Δήλωση σχετική με την Αμνηστία

[842]

Αρ. 55

Επεξηγηματικό Σημείωμα

Με την παραλαβή του προαναφερθέντος Σημειώματος, οι εκπρόσωποι των Προσκαλουσών Δυνάμεων συναντήθηκαν στο δωμάτιο του Λόρδου Curzon στις 2:45 μ.μ. στις 4 Φεβρουαρίου, όπου, μετά την απόκτηση ορισμένων πρόσθετων πληροφοριών από τον Ismet Πασά σχετικά με

τις οικονομικές ρήτηρες, αποφασίστηκε να τον προσκαλέσουν να συναντηθεί με τους πληρεξούσιους των τριών Προσκαλουσών Δυνάμεων στις 5:40 μ.μ. στο δωμάτιο του Λόρδου Curzon, για να του προσφέρουν ορισμένες πρόσθετες παραχωρήσεις σχετικά με τη Μοσούλη και τις οικονομικές ρήτηρες, ως τελική παρότρυνση για να εξασφαλίσουν την υπογραφή του στους όρους της ειρήνης.

Αρ. 56

Οι Σημειώσεις του Βρετανού Υπουργού [Προεδρία] από την Συνάντηση που έλαβε χώρα στο δωμάτιο του Λόρδου Curzon, στο Ξενοδοχείο Beau Rivage, στη Λωζάννη, την Κυριακή, 4 Φεβρουαρίου 1923, στις 5:40 μ.μ.

[Καθώς η συνάντηση αυτή είχε καθαρά ανεπίσημο χαρακτήρα, δεν τηρήθηκαν επίσημα πρακτικά. Οι παρούσες σημειώσεις, οι οποίες κρατήθηκαν από τον Βρετανό Γραμματέα, δεν αποτελούν επομένως συμφωνημένο κείμενο, όπως συμβαίνει στην περίπτωση των πρακτικών των επίσημων συνεδριάσεων της Διάσκεψης και δεν πρέπει να θεωρηθούν ως έγκυρη καταγραφή των απόψεων που εκφράστηκαν από άλλους εκπροσώπους πέραν των Βρετανών. Ωστόσο, καταβλήθηκε κάθε δυνατή προσπάθεια για να αποδοθούν με τη μεγαλύτερη δυνατή ακρίβεια.]

Παρόντες:

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
Μαρκήσιος Curzon του Kedleston
(Στην Προεδρία)
Σερ Horace Rumbold

ΓΑΛΛΙΑ
κ. Bompard

ΙΤΑΛΙΑ
Μαρκήσιος Garroni
κ. Montagna

ΤΟΥΡΚΙΑ
Ismet Πασάς
Riza Nour Μπέης
Hassan Μπέης

Παρόντες επίσης:

ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
Σερ Eyre Crowe
Σερ Adam Block
κ. Nicolson
κ. Forbes Adam
κ. Leeper

ΓΑΛΛΙΑ
κ. Bargeton

ΙΤΑΛΙΑ
κ. Nogara
Arlotta
κ. Guariglia
Dr. Senni

Διερμηνείς: κ. Camerlynck και Munir Μπέης

Ο Λόρδος Curzon, ανοίγοντας τη συζήτηση, υπενθύμισε στον Ismet Πασά ότι οι Συμμαχικές Δυνάμεις είχαν, την προηγούμενη μέρα, καταθέσει τις τελικές παραχωρήσεις που ήταν διατεθειμένες να κάνουν. Η τουρκική

[843]

αντιπροσωπεία είχε επαρκή χρόνο για να εξετάσει αυτές τις παραχωρήσεις και στην πραγματι-

κότητα η απάντησή τους είχε φτάσει το ίδιο απόγευμα.¹⁵¹ Ο Λόρδος Curzon ήθελε να εκφράσει την εκτίμησή του για το φιλικό πνεύμα που διέπνεε την τουρκική απάντηση. Παρατήρησε με ιδιαίτερη ικανοποίηση και με μεγάλη ευχαρίστηση ότι ο Ismet Πασάς είχε ολοκληρώσει το σημείωμά του με την ειλικρινέστερη έκφραση της επιθυμίας του για ειρήνη, δηλώνοντας παράλληλα ότι ήταν πρόθυμος να υπογράψει τη συνθήκη χωρίς περαιτέρω καθυστέρηση. Οι Συμμαχικές Δυνάμεις συμμερίζονταν πλήρως αυτήν την επιθυμία. «Η συνθήκη», είπε ο Λόρδος Curzon, «πρέπει να υπογραφεί εδώ και τώρα. Μένουν μόνο λίγες ώρες. Ο κόσμος αναζητά μια λύση και πρέπει να τη βρούμε πριν φύγουμε από αυτό το δωμάτιο».

Ο Λόρδος Curzon συνέχισε επισημαίνοντας στον Ismet Πασά ότι ακόμη και μετά τη συνάντηση των Συμμαχικών Δυνάμεων στις 3 Φεβρουαρίου και πέραν των παραχωρήσεων που είχαν ήδη γίνει, οι Προσκαλούσες Δυνάμεις και ειδικότερα η Βρετανική Αυτοκρατορία, είχαν κάνει περαιτέρω σημαντικές παραχωρήσεις. Ας κατανοήσει ο Ismet Πασάς πλήρως ότι, παραχωρώντας στην Τουρκία την απαλλαγή από την πληρωμή για τα πλοία που είχε επιτάξει η Μεγάλη Βρετανία το 1914, ο Λόρδος Curzon αναλαμβάνει την ευθύνη να υπερασπιστεί την παραχώρηση, στο σύνολό της, ενώπιον της βρετανικής κοινής γνώμης. Είχε κάνει αυτήν την παραχώρηση και είχε αναλάβει αυτήν την ευθύνη προκειμένου να ευχαριστήσει τον Ismet Πασά. Ήταν, μακράν, η μεγαλύτερη παραχώρηση που είχε κάνει η Μεγάλη Βρετανία και ο Ismet Πασάς θα έπρεπε να εκτιμήσει πλήρως τη σπουδαιότητά της.

Ο Λόρδος Curzon στη συνέχεια αναφέρθηκε στο κείμενο της επιστολής που είχε παραλάβει εκείνο το απόγευμα από την τουρκική αντιπροσωπεία (Βλ. Αρ. 54, σ. 837). Εξέφρασε την ελπίδα ότι ο Ismet Πασάς θα καταλάβαινε πως ήταν πλέον αδιανόητο να ανοίξουν εκ νέου ή να διατηρηθούν επιφυλάξεις για μεγάλο αριθμό ζητημάτων που αναφέρονταν σε αυτό το έγγραφο. Η διάσκεψη δεν μπορούσε, σε αυτή τη φάση, να εισέλθει σε ένα νέο κύκλο διαδικασιών. Οι Σύμμαχοι, ορμώμενοι από την έντονη επιθυμία τους για ειρήνη, είχαν εξετάσει πολύ προσεκτικά αν θα ήταν δυνατό για οποιονδήποτε από αυτούς να προβούν σε περαιτέρω παραχωρήσεις «την ενδεκάτη ώρα».¹⁵² Ο Λόρδος Curzon, από την πλευρά του, ήταν πρόθυμος να κάνει μια ακόμη παραχώρηση στην υπόθεση της Μοσούλης – ένα ζήτημα υψίστης σημασίας. Ο Ismet Πασάς είχε ζητήσει η επίλυση αυτού του ζητήματος να αναβληθεί για ένα έτος, ώστε να υπάρξει χρόνος για απευθείας διαπραγμάτευση μεταξύ της Κυβέρνησης της Αυτού Μεγαλειότητας¹⁵³ και της Τουρκικής Κυβέρνησης. Ο Λόρδος Curzon εξέφρασε τη λύπη του που δεν μπορούσε να συναινέσει σε καμία τροποποίηση της διατύπωσης της συνθήκης, καθώς το ζήτημα είχε ήδη, όπως αναφέρεται στο σχετικό άρθρο της συνθήκης, παραπεμφθεί στην Κ.τ.Ε. και βρισκόταν πλέον στα χέρια αυτού του οργανισμού. Ωστόσο, ο Λόρδος Curzon, σε πνεύμα φιλίας και συμβιβασμού, ήταν διατεθειμένος να αναστείλει την εφαρμογή της απόφασής του να προσφύγει στην Κ.τ.Ε. για διάστημα ενός έτους. Με άλλα λόγια, θα ζητούσε από την Κ.τ.Ε. να μην προχωρήσει με τον καθορισμό των συνόρων κατά τους επόμενους δώδεκα μήνες, ώστε να δοθεί χρόνος για μια απευθείας και φιλική διαπραγμάτευση μεταξύ της Κυβέρνησης της Αυτού Μεγαλειότητας και της Τουρκικής Κυβέρνησης. Η παραχώρηση αυτή – η σημασία της οποίας ήταν περιττό να υπογραμμιστεί – ήταν η τελευταία κίνηση την οποία ο Λόρδος Curzon ήταν διατεθειμένος να κάνει. Ωστόσο, ήταν ικανοποιημένος που –έστω και αυτήν την τελευταία στιγμή– ήταν σε θέση να κάνει αυτήν την πρόταση στον Ismet Πασά· αλλά μπορούσε να το κάνει μόνον υπό δύο όρους:

151. Βλ. Αρ. 54.

152. Σ.τ.Ε.: Η φράση «ενδεκάτη ώρα» προέρχεται από την *Παραβολή των εργατών στον αμπελώνα*, στο κατά Ματθαίο (20:1–16) Ευαγγέλιο, όπου η ημέρα εργασίας θεωρούνταν ότι ξεκινούσε από την ανατολή του ηλίου (περίπου 6 π.μ.) και διαιρούνταν σε 12 ώρες. Η «ενδεκάτη ώρα» αναφερόταν λοιπόν στην προτελευταία ώρα πριν από τη δύση του ηλίου, όταν έληγε η εργάσιμη ημέρα. Η έκφραση στην ουσία αντιστοιχεί στο «τελευταία στιγμή».

153. Σ.τ.Ε.: Εκείνη την περίοδο βασιλιάς της Αγγλίας ήταν ο Γεώργιος Ε΄.

πρώτον, ότι αν οι δύο Κυβερνήσεις δεν κατάφερναν να φτάσουν σε άμεση συμφωνία, η παρέμβαση της Κ.τ.Ε. θα εφαρμοζόταν όπως είχε αρχικά προταθεί· και δεύτερον, ότι το *status quo* (ελλ. η παρούσα κατάσταση) που υπήρχε στην περιοχή θα διατηρηθεί κατά τη διάρκεια του έτους των διαπραγματεύσεων ώστε οι διαβουλεύσεις να συνεχίζονται.

[844]

Ο Λόρδος Curzon εξέφρασε ξανά την ειλικρινή του ελπίδα ότι η τουρκική αντιπροσωπεία θα κατανοήσει το μέγεθος αυτής της προσφοράς καθώς και το πνεύμα μέσα στο οποίο έγινε. Ο Λόρδος Curzon είχε ετοιμάσει το σχέδιο δήλωσης που περιελάμβανε την πρότασή του και το οποίο ήταν έτοιμος να υπογράψει. Προσέφερε αυτό το σχέδιο δήλωσης στον Ismet Πασά για να το διαβάσει.¹⁵⁴

Ο Λόρδος Curzon αναφέρθηκε στη συνέχεια στα άλλα ζητήματα που τέθηκαν στην επιστολή της τουρκικής αντιπροσωπείας. Εξήγησε ότι ο Ismet Πασάς είχε ζητήσει να παραμείνουν ανοιχτά για μεταγενέστερη διαπραγμάτευση μεταξύ των Συμμαχικών Κυβερνήσεων και της Τουρκικής Κυβέρνησης ορισμένα ζητήματα, ιδιαίτερα αυτά που σχετίζονταν με οικονομικές ρήτρες. Οι τρεις πληρεξούσιοι εξέτασαν προσεκτικά εκείνο το απόγευμα τις προτεινόμενες οικονομικές ρήτρες, στο σχετικό κεφάλαιο, και ήταν πλέον πρόθυμοι να κανονίσουν ώστε ένας αριθμός από αυτές τις ρήτρες, ενώ θα παρέμεναν στη συνθήκη όπως είναι τώρα, να παραμείνουν ανοιχτές για μια περίοδο έξι μηνών, επιτρέποντας περαιτέρω εξέταση και διευθέτηση μεταξύ των Συμμάχων και της Τουρκίας. Τα άρθρα που οι Σύμμαχοι ήταν διατεθειμένοι να αφήσουν ανοιχτά με αυτόν τον τρόπο ήταν τα Άρθρα 83, 84, 91, 92, 93, καθώς και το Παράρτημα του Άρθρου 83.

Ο κ. Bompart, παίρνοντας τον λόγο μετά τον Λόρδο Curzon, εξέφρασε την πολυετή φιλία και την ειλικρινή του εκτίμηση προς την Τουρκία. Διαβεβαίωσε τα μέλη της τουρκικής αντιπροσωπείας, με δεδομένο αυτήν την φιλία και την αφοσίωση του, ότι δεν υπήρχε τίποτα στη συνθήκη, όπως ήταν διαμορφωμένη, που θα μπορούσε να θίξει τις ευαισθησίες τους ή να παραβιάσει την κυριαρχία τους. Οι παραχωρήσεις που είχαν γίνει εκείνο το πρωί ήταν μεγάλης σημασίας. Χάρη στη γενναιοδωρία της Αγγλίας, η Τουρκία θα βγει από τον πόλεμο χωρίς την υποχρέωση να πληρώσει επανορθώσεις. Η Τουρκία χρειαζόταν ειρήνη και ανασυγκρότηση. Μπορούσε να εξασφαλίσει την ειρήνη ευθύς αμέσως με την υπογραφή αυτής της συνθήκης η ανασυγκρότηση, ωστόσο, θα ήταν δυνατή μόνο με τη βοήθεια ξένου κεφαλαίου. Για αυτό το λόγο είναι τόσο σημαντικό να προσφέρει, η Τουρκία, ασφάλεια και εγγυήσεις στους ξένους που επιθυμούν να μείνουν στην χώρα. Είναι επιτακτικό να κοιτάξουμε τα γεγονότα κατάματα: η Τουρκία χρειάζεται ξένη βοήθεια και χωρίς κάποιες δικονομικές εγγυήσεις όσον αφορά τις δικαστικές διαδικασίες κανένας αξιόλογος ξένος επενδυτής δεν θα επέλεγε να εγκατασταθεί στη χώρα. Ο κ. Bompart συνέχισε, ότι λάμβανε συχνά πληροφορίες που έδειχναν την θλιβερή κατάσταση των τουρκικών χρηματοοικονομικών και της τουρκικής οικονομίας. Υπό αυτές τις συνθήκες, θα ήταν παράλογο η τουρκική αντιπροσωπεία να αρνηθεί την συνθήκη ειρήνης που της προσφερόταν. Η συνθήκη είναι δίκαιη και γενναιοδωρή. Ο κ. Bompart δεν δίστασε να δηλώσει ότι, ως καλός φίλος της Τουρκίας, δεν θα μπορούσε να επιτρέψει να συνδεθεί το όνομά του με μια ειρηνευτική συνθήκη που δεν θα θεωρούσε πραγματικά δίκαιη. Απλήθυνε θερμή έκκληση στον Ismet Πασά να υπογράψει τη συνθήκη. Θα επέστρεφε στην Αγκυρα έχοντας εξασφαλίσει την ειρήνη και θα δεχόταν τις ευχές του λαού του.

Ο Μαρκήσιος Garroni υπογράμμισε το συμφιλιωτικό πνεύμα με το οποίο είχε συνταχθεί η συνθήκη. Εξήγησε πως το πλαίσιο των διατάξεων που αφορούν στο μελλοντικό καθεστώς των ξένων υπηκόων στην Τουρκία είχε διαμορφωθεί επιδιώκοντας να κατευνάσει τις τουρκικές ανησυχίες και να διασφαλίσει την αποδοχή των κυριαρχικών δικαιωμάτων της Τουρκίας. Τάχθηκε μαζί με τους δύο προλαλήσαντες συναδέλφους του απευθύνοντας έκκληση προς τον Ismet Πασά να μην αφήσει να χαθεί αυτή η κρίσιμη σημασίας ευκαιρία.

154. Βλ. Παράρτημα Α.

Στη συνέχεια, ο Λόρδος Curzon δήλωσε ότι υπήρχε ένα σημείο που είχε παραλείψει να τονίσει στην ομιλία του. Ήταν το εξής:

[845]

Η ειρηνευτική πρόταση προς την τουρκική αντιπροσωπεία αποτελεί κοινή πρόταση όλων των Συμμάχων. Ζήτησε από τον Ismet Πασά να κατανοήσει πως όταν ο ίδιος, (ο Λόρδος Curzon), αναχώρησε το εκείνο το βράδυ από τη Λωζάννη, η τουρκική αντιπροσωπεία δεν ήταν δυνατόν να ελπίζει ότι, απευθυνόμενη την επόμενη ημέρα μεμονωμένα στους Γάλλους ή στους Ιταλούς, θα μπορούσε να πετύχει και άλλες τροποποιήσεις στις προτάσεις των Συμμάχων. Δεν υπήρχε τέτοια περίπτωση! Η τουρκική αντιπροσωπεία πρέπει να καταλάβει ότι οι Συμμαχικές Δυνάμεις είχαν καταλήξει σε μια συμφωνία από κοινού την οποία ήταν αποφασισμένες να τηρήσουν. Καμία αντιπροσωπεία των Συμμάχων δεν θα δεχόταν να κάνει επιμέρους συζητήσεις. Είχαν φτάσει όλοι σε τέτοιο σημείο που η καθυστέρηση ή η αναμονή δεν θα μπορούσαν να προκαλέσουν περαιτέρω αλλαγή. Ο Λόρδος Curzon θεώρησε καθήκον του να το τονίσει αυτό χάριν της ευσυνειδησίας που είχαν δείξει οι συνεργάτες του, καθώς και κατά κάποιο τρόπο λόγω της δικής του αφοσίωσης προς τους Συμμάχους του.

Ο Λόρδος Curzon συνέχισε: «Εύχομαι να συνειδητοποιήσετε, Ismet Πασά, ότι έχω παραχωρήσει περισσότερα από ό,τι θεωρούσα ότι μπορούσα. Το έκανα για χάρη της ειρήνης. Όπως είπε ο κύριος Bompard, η ειρήνη είναι πλέον στα χέρια σας. Αν μέσα στις επόμενες δύο ώρες δεν καταλήξουμε σε ειρήνη, δεν θα υπάρξει ειρήνη. Δεν μπορούμε να περιμένουμε και σας παρακαλώ, στο πνεύμα των καταληκτικών λόγων της επιστολής σας, να αποδεχθείτε τις παραχωρήσεις που έχουμε κάνει και να κατανοήσετε ότι έχουμε φτάσει πλέον στο τέλος.»

Ο Ismet Πασάς, δήλωσε ότι για μήνες τα μέλη της τουρκικής αντιπροσωπείας είχαν αγωνιστεί για να επιτευχθεί ειρήνη. Μόνο τις τελευταίες ημέρες είχαν κάνει τεράστιες θυσίες. Οι Σύμμαχοι οφείλουν να παραδεχτούν ότι ήταν γεγονός. Επιπλέον υπήρχε ένα σημείο που ήθελε να θίξει ευθύς αμέσως. Και για να είναι πιο σαφές το ζήτημα των ελληνικών αποζημιώσεων.

Ο Λόρδος Curzon εξήγησε ότι αυτό ακριβώς ήταν ένα σημείο για το οποίο οι Σύμμαχοι δεν ήταν απολύτως σαφείς. Ο Ismet Πασάς θα πρέπει να θυμάται ότι στην αρχική συνθήκη είχε προταθεί, οι Έλληνες και οι Τούρκοι να παραιτηθούν από τις αξιώσεις τους, ο ένας έναντι του άλλου. Οι Τούρκοι είχαν φέρει αντιρρήσεις. Έτσι αποφασίσαμε να καταργήσουμε αυτό το άρθρο και να αφήσουμε τη διευθέτηση των εκατέρωθεν αξιώσεων να τις επιλύσουν από μόνες τους οι δύο Κυβερνήσεις.

Οι Τούρκοι στη συνέχεια εξήγησαν ότι ήθελαν να περιληφθεί ένα άρθρο στη συνθήκη βάσει του οποίου οι Έλληνες θα ήταν υποχρεωμένοι να εξετάσουν αυτό το ζήτημα. Οι Σύμμαχοι είχαν ετοιμάσει μια πρόταση¹⁵⁵, η οποία είχε παρουσιαστεί στους Τούρκους το προηγούμενο βράδυ, σύμφωνα με την οποία και οι δύο πλευρές αναλάμβαναν την υποχρέωση να διευθετήσουν απευθείας τις μεταξύ τους αξιώσεις ή να προσφύγουν σε διαιτησία σε περίπτωση διαφωνίας. Αυτή η πρόταση παρουσιάστηκε στους Τούρκους το βράδυ του Σαββάτου. Την Κυριακή, στην απαντητική επιστολή προς τους πληρεξούσιους των Προσκαλουσών Δυνάμεων, οι Τούρκοι δήλωσαν ότι αποδέχονται την αναγνώριση, από τις Συμμαχικές Δυνάμεις επί της αρχής της ευθύνης της ελληνικής πλευράς για την καταβολή των αποζημιώσεων. Ο Λόρδος Curzon δεν κατανοούσε πλήρως τι εννοούσε αυτή η φράση στην επιστολή του Ismet Πασά. Σήμαινε άραγε ότι, τελικά, αποδεχόταν την πρόταση που του είχε παρουσιαστεί το προηγούμενο βράδυ;

Ο Ismet Πασάς εξήγησε ότι αυτό που ήθελε η τουρκική αντιπροσωπεία ήταν να καθοριστεί ένα συγκεκριμένο ποσό που θα έπρεπε να πληρώσει η Ελλάδα ως αποζημίωση. Αν μπορούσε να καθοριστεί ένα συγκεκριμένο ποσό, οι τυχόν περαιτέρω αξιώσεις θα μπορούσαν να διακα-

155. Βλ. Παράρτημα Β.

νονιστούν όπως προβλέπεται από τη φόρμουλα· είτε μέσω άμεσης διαβούλευσης είτε, εφόσον ήταν απαραίτητο, μέσω διαιτησίας. Αυτή ήταν η πρόταση που επιθυμούσε να καταθέσει ο Ismet Πασάς.

Ο Λόρδος Curzon επεσήμανε ότι η πρόταση του Ismet Πασά δεν διευκόλυνε καθόλου τα πράγματα, στο συγκεκριμένο στάδιο των διαδικασιών. Ήταν πρακτικά αδύνατο μέσα στις δύο ώρες που απέμεναν, να καθοριστεί ένα συγκεκριμένο ποσό για τις ελληνικές

[846]

αποζημιώσεις. Θα ήταν πολύ καλύτερο αν ο Ismet Πασάς δεχόταν τη φόρμουλα που του είχε προταθεί, βάσει της οποίας διατηρούσε όλα του τα δικαιώματα και τις αξιώσεις του.

Σε εκείνο το σημείο, ο Ismet Πασάς δήλωσε ότι δεν ήταν ικανοποιημένος με την εξέλιξη της συζήτησης. Ζήτησε να αποσυρθεί, για λίγα λεπτά, με τους δύο συναδέλφους του, σε άλλο δωμάτιο για να συζητήσουν την κατάσταση. Οι Ismet Πασάς, Riza Nur Μπέης και Hassan Μπέης αποχώρησαν από το δωμάτιο στις 6:30 μ.μ. και επέστρεψαν χωρίς τον Hassan Μπέη, στις 6:45 μ.μ.

Ο Ismet Πασάς δήλωσε ότι αποδέχεται τις προτάσεις του Λόρδου Curzon σχετικά με τη Μοσούλη. Αποδέχεται επίσης την προτεινόμενη φόρμουλα για την καταβολή αποζημίωσης από την Ελλάδα, με την προϋπόθεση, να αφαιρεθεί η αναφορά στις αξιώσεις που προβάλλονται από την ελληνική πλευρά έναντι της Τουρκίας.¹⁵⁶

Ο Λόρδος Curzon απάντησε ότι οι Σύμμαχοι ίσως ήταν πρόθυμοι να αποδεχθούν τη φόρμουλα με αυτή την τροποποίηση, υπό την προϋπόθεση ότι θα υπήρχε συμφωνία και από την πλευρά της ελληνικής αντιπροσωπείας.

Ο Ismet Πασάς συνεχίζοντας την απάντησή του επί των συμμαχικών προτάσεων, εξήγησε ότι η δήλωση που είχε προτείνει η τουρκική αντιπροσωπεία¹⁵⁷ ήταν το μέγιστο που μπορούσε να δεχθεί σχετικά με τις δικαστικές εγγυήσεις για τους ξένους υπηκόους στην Τουρκία. Όσον αφορά τις οικονομικές ρήτρες της συνθήκης, η τουρκική αντιπροσωπεία αρνήθηκε να δεχτεί την πρόταση των Συμμάχων για αναβολή της συζήτησης κάποιων από τις ρήτρες αυτές. Αν η Τουρκία αποδεχόταν τις οικονομικές ρήτρες της συνθήκης όπως είχαν προταθεί από τους Συμμάχους, θα βρισκόταν σε κατάσταση οικονομικής υποτέλειας.

Ο Λόρδος Curzon αντέδρασε έντονα με την χρήση του όρου «οικονομική υποτέλεια» για να περιγραφούν οι οικονομικές ρήτρες της συνθήκης στην παρούσα τους μορφή. Δεν μπορούσε να αποδεχθεί αυτές τις δηλώσεις ως τα τελική τοποθέτηση της τουρκικής αντιπροσωπείας σχετικά με τις δικαστικές εγγυήσεις και τις οικονομικές ρήτρες. Ήταν απίστευτο, ότι ο Ismet Πασάς θα αρνιόταν την ειρήνη εξ αιτίας αυτών των δύο σημείων. Ζήτησε από τη Διάσκεψη να αναλογιστεί για λίγο τι είχε συμβεί σχετικά με τις προτάσεις των Συμμάχων για τις μελλοντικές δικαστικές εγγυήσεις των ξένων υπηκόων στην Τουρκία. Οι δύο πλευρές συζητούσαν τις διαφορές τους επί σχεδόν τρεις μήνες. Οι αντιπροσωπείες των Συμμάχων, και οι εμπειρογνώμονές των συμμάχων είχαν υποβάλει, είτε επίσημα, είτε ημιεπίσημα, είτε ιδιωτικά, περίπου δέκα ή δώδεκα διαφορετικές φόρμουλες. Από την πλευρά της τουρκικής αντιπροσωπείας δεν κατατέθηκε ούτε μία αντιπρόταση, οποιασδήποτε μορφής. Τελικά, ανταποκρινόμενος σε ειδική έκκληση του Ismet Πασά, ο Λόρδος Curzon, αφού συμβουλευτήκε τους ειδικούς του, παρουσίασε ένα τελικό προσχέδιο. Με μεγάλη δυσκολία κατάφεραν να πείσουν τον κ. Bompard και τον Μαρκήσιο Garroni να αποδεχθούν αυτή τη νέα φόρμουλα θεωρώντας την ως τη μέγιστη δυνατή παραχώρηση που μπορούσαν να προτείνουν οι Σύμμαχοι για να διασφαλίσουν τα συμφέροντα των υπηκόων τους στην Τουρκία. Τώρα, την τελευταία στιγμή, ο Ismet Πασάς δήλωσε ότι, εκτός εάν αφαιρούνταν τα

156. Βλ. Παράρτημα Γ.

157. Βλ. Παράρτημα Δ.

εχέγγυα –οι μόνες ουσιαστικές εγγυήσεις– από το προσχέδιο που πρότειναν οι Σύμμαχοι δεν μπορούσε να υπογράψει τη συνθήκη. Φαινόταν απίστευτο ότι οποιοσδήποτε λογικός άνθρωπος θα υιοθετούσε μια τέτοια στάση.

Αναφερόμενος στις οικονομικές προτάσεις, ο Λόρδος Curzon επεσήμανε ότι οι Σύμμαχοι είχαν προτείνει να επισημανθούν εκείνες τις ρήτρες στην οικονομική ενότητα της Συνθήκης, για τις οποίες οι Τούρκοι είχαν εκφράσει ιδιαίτερες αντιρρήσεις και να δηλώσουν την προθυμία τους να τις συζητήσουν αργότερα. Ωστόσο, ο Ismet Πασάς, με ψυχραιμία, απέρριψε αυτήν την πρόταση και άρχισε να μιλάει για την οικονομική υποτέλεια της Τουρκίας, που επέβαλλε η Συνθήκη. Η χρήση τέτοιων εκφράσεων υποβίβαζε το επίπεδο των διαπραγματεύσεων σε φάρσα. Εάν ο Λόρδος Curzon επέστρεφε αυτή τη στιγμή στη χώρα του, τη στιγμή που οι Σύμμαχοι και η Τουρκία βρίσκονταν

[847]

στα πρόθυρα της ειρήνης, και οι δύο δηλώσεις –του Ismet Πασά όσο και του ιδίου (του Λόρδου Curzon)– δημοσιεύονταν δίπλα-δίπλα στον αγγλικό τύπο και αντιπαραβάλλονταν από το αγγλικό κοινό, κανείς Άγγλος δεν θα υποστήριζε την άρνησή της Εξοχότητάς του να αποδεχτεί τις προτάσεις των Συμμάχων για αυτά τα δύο σημεία. Κανείς δεν θα συμφωνούσε με τον χαρακτηρισμό του Ismet Πασά ότι αυτές οι προτάσεις αποτελούσαν επιβολή υποτέλειας στην Τουρκία, ούτε θα πίστευε κανείς ότι ήταν απαραίτητο να διακοπούν οι διαπραγματεύσεις για αυτά τα δύο ζητήματα. Ο Ismet Πασάς είχε διεξάγει έναν λαμπρό αγώνα για την πατρίδα του, και πέτυχε μια πολύ καλή ειρήνη για την Τουρκία. Είχε άραγε την πρόθεση να εγκαταλείψει το πεδίο των διαπραγματεύσεων εξαιτίας της άρνησής του να δεχτεί τις συμμαχικές προτάσεις για τα δύο υπό συζήτηση ζητήματα. Η Εξοχότητά του μίλησε για τις τεράστιες παραχωρήσεις που είχε κάνει η Τουρκία. Ο Λόρδος Curzon θα ήθελε να του ζητήσει να σκεφτεί για λίγο τις παραχωρήσεις που προτεινονταν από την πλευρά των Συμμάχων. Δεν πρέπει να ξεχνά ότι αυτές οι παραχωρήσεις στην πραγματικότητα γίνονταν από τους νικητές του Μεγάλου Πολέμου, που τελείωσε με την Ανακωχή του 1918. Οι Σύμμαχοι προσέφεραν την επιστροφή εδαφών που κατείχαν και την απόσυρση των στρατευμάτων τους από το τουρκικό έδαφος. Μπροστά σε αυτές τις τεράστιες παραχωρήσεις, η Εξοχότητά του είχε τη δύναμη, αν είχε τη βούληση, με μία απλή υπογραφή, να εξασφαλίσει την ειρήνη και να εγκαινιάσει μια περίοδο συμφιλίωσης. Η Εξοχότητά του ήταν σε θέση να επαναφέρει τη χώρα του στην πρωτοπορία των εθνών και να της επιτρέψει να ανακτήσει τη θέση της στη διεθνή κοινότητα. Θα πετούσε άραγε ο Ismet Πασάς αυτή την ευκαιρία; Με απόλυτη εντιμότητα και ειλικρίνεια, ο Λόρδος Curzon τον παρακάλεσε, πριν αποχωρήσει από το δωμάτιο, να σκεφτεί αν θα ξοδέψει ανώφελα τη τελευταία ευκαιρία για ειρήνη στον κόσμο.

Ο κ. Bompard συντάχθηκε πλήρως με όσα είχε πει ο Λόρδος Curzon. Οι προτάσεις που τώρα έκανε ο Ismet Πασάς ήταν αδιανόητες. Τη δεδομένη στιγμή, και απέναντι στη σαφή επιθυμία των Συμμάχων να κάνουν κάθε δυνατή παραχώρηση προς τη Τουρκία συμβατή με τη δικαιοσύνη και την τιμή, ήταν έγκλημα εκ μέρους της Τουρκίας να απορρίψει τη συμμαχική προσφορά και την ειρήνη. Για άλλη μια φορά, ο κ. Bompard παρακάλεσε τον Ismet Πασά να αναλογιστεί τις συνέπειες των πράξεών του.

Ο Μαρκήσιος Garroni παρακάλεσε επίσης με σοβαρότητα τον Ismet Πασά να αναλογιστεί την κατάσταση. Αν αύριο ο κόσμος μάθαινε τους λόγους για τους οποίους η Τουρκία είχε αρνηθεί τη συνθήκη ειρήνης που της είχαν προσφέρει οι Σύμμαχοι, η παγκόσμια κοινή γνώμη θα συγκλονιζόταν βλέποντας την Τουρκία να παίζει με ανθρώπινες ζωές για ζητήματα που αφορούσαν ορισμένες τροποποιήσεις στις προτεινόμενες προτάσεις των οικονομικών όρων της συνθήκης. Οι προτάσεις που έκαναν οι Σύμμαχοι σχετικά με το μελλοντικό δικαστικό καθεστώς παρείχαν τα ελάχιστα αναγκαία εχέγγυα για τους υπηκόους τους. Όσον αφορά τις οικονομικές ρήτρες, το μόνο που ζητούσαν ήταν να συνεχιστεί η συζήτηση ορισμένων σημείων για τα οποία η Τουρκία είχε εκφράσει αντιρρήσεις. Επιπλέον, τα δικαστικά εχέγγυα ήταν προσωρινά και περιορίζο-

νταν σε μια μεταβατική περίοδο πέντε ετών. Οι δικαστικοί σύμβουλοι θα ήταν δημόσιοι λειτουργοί, του τουρκικού κράτους· η ανεξαρτησία της Τουρκίας ήταν πλήρως διασφαλισμένη, και ήταν έγκλημα να σκεφτεί κανείς το ενδεχόμενο πολέμου επί τέτοιων σημείων.

Ο Ismet Πασάς απάντησε ότι η Τουρκία υπέφερε επί χρόνια για την ανεξαρτησία της. Και τώρα, εδώ και μήνες συζητείται το ζήτημα των δικονομικών εγγυήσεων. Αυτό που πρότειναν τώρα οι Σύμμαχοι ήταν οι Διομολογήσεις με άλλη μορφή. Ήταν αδύνατον να τις αποδεχτεί η Τουρκία. Μόλις εκείνη την ημέρα, σε πνεύμα ακραίας συγκατάβασης, είχε κάνει μια δήλωση δίνοντας στους Συμμάχους την υπόσχεση για τη συμμετοχή ξένης βοήθειας στο τουρκικό δικαστικό σύστημα. Δεν μπορούσε να κάνει τίποτε περισσότερο. Όσον αφορά τις οικονομικές ρήτρες, οι προτάσεις των Συμμάχων θα στερούσαν από την Τουρκία κάθε οικονομική ανακούφιση. Η Τουρκία δεν μπορούσε να ζήσει υπό

[848]

το προτεινόμενο οικονομικό καθεστώς. Όλοι οι μεγάλοι διπλωμάτες του κόσμου ήταν συγκεντρωμένοι σε εκείνο το δωμάτιο και αρνούσαν στην Τουρκία την ειρήνη παρά τις παραχωρήσεις του (Ismet Πασά).

Ο Μαρκήσιος Garroni επεσήμανε ότι το οικονομικό και χρηματοπιστωτικό καθεστώς που προσφερόταν στην Τουρκία ήταν πολύ πιο φιλελεύθερο από οποιοδήποτε άλλο καθεστώς είχε προσφερθεί σε οποιαδήποτε άλλη χώρα που είχε ηττηθεί από τους Συμμάχους.

Ο κ. Bompard παρακάλεσε τον Ismet Πασά να αναλογιστεί για μία ακόμη φορά. Η ευθύνη του ήταν τεραστία και φοβερή.

Ο Λόρδος Curzon επεσήμανε ότι είχε μείνει μία ώρα μόνον μέσα στην οποία μπορούσε να επιτευχθεί η ειρήνη.

Ο Ismet Πασάς δήλωσε ότι ήταν αδύνατο να συνομολογηθεί ειρήνη με τους προτεινόμενους όρους. Οι Σύμμαχοι είχαν τη βούληση και την εξουσία να αποφασίσουν υπέρ της Τουρκίας.

Ο Λόρδος Curzon παρακάλεσε τον Ismet Πασά να σκεφτεί ξανά. Η αυτού Εξοχότης του μπορούσε να επιτύχει την ειρήνη αν το επιθυμούσε. Θα μπορούσε εύκολα να δικαιολογήσει αυτό που έκανε ενώπιον του κοινοβουλίου του, αν το επιθυμούσε. Ο Λόρδος Curzon ήξερε τι ακριβώς θα σκεφτόταν η κοινή γνώμη στην Αγγλία, και ήξερε ότι θα τον επικρίνουν εάν, παρά όλες τις παραχωρήσεις που έγιναν από την πλευρά των Συμμάχων, η Τουρκία εξακολουθούσε να αρνείται την ειρήνη. Συνειδητοποιούσε, άραγε, η Αυτού Εξοχότης, ο Ismet Πασάς, τι μπορούσε να σημαίνει η τρέχουσα απόφασή του, αν επιμένει σε αυτήν; Σήμαινε μήπως ότι οι στρατιώτες των Συμμάχων και της Τουρκίας θα αρχίσουν πάλι να πολεμούν; Σήμαινε μήπως ότι ενώ ο ίδιος (ο Λόρδος Curzon) είχε μόλις συμφωνήσει να κάνει μία ακόμη παραχώρηση και να συναντήσει την Εξοχότητά του σχετικά με τη Μοσούλη, την ίδια ώρα θα υπήρχαν μάχες στους δρόμους της πόλης; Σήμαινε ότι οι Βρετανοί, οι Γάλλοι, οι Ιταλοί και οι Τούρκοι στρατιώτες θα πυροβολούσαν ξανά ο ένας τον άλλον στην περιοχή των Στενών; Θα υπήρχαν μάχες στο Canak, στο Izmit (ελλ. Νικομήδεια), και στους δρόμους της Κωνσταντινούπολης; Σήμαινε ότι οι φρικαλεότητες της Καλλίπολης θα επαναλαμβάνονταν; Στο κατώφλι της ειρήνης, θα ξανάρχιζαν εχθροπραξίες; Ήταν αδιανόητο! Η αυτού Εξοχότης (ο Ismet Πασάς) είχε γνωρίσει το θρίαμβο του πολέμου. Είχε γνωρίσει όμως και τη φρίκη του. Ήταν αδύνατο να πιστέψει ότι κάποιος σαν την Εξοχότητά του θα έπαιρνε αυτή τη φοβερή ευθύνη στους ώμους του. Ο Λόρδος Curzon δεν μπορούσε να φανταστεί κανέναν άνθρωπο, υπό αυτές τις συνθήκες και σε μια τέτοια κρίσιμη στιγμή, να επωμίζεται ένα τέτοιο βάρος.

Ο Ismet Πασάς απάντησε ότι θυμόταν καλά την τραγωδία του πολέμου. Ήξερε όμως ότι δεν ήταν αυτός πλέον υπεύθυνος. Είχε κάνει ό, τι ήταν δυνατόν.

Ο κ. Bompard δήλωσε ότι ήταν τραγικό που άκουγε μια τέτοια απάντηση όταν ο Ismet Πασάς είχε μπροστά του ένα σχέδιο συνθήκης που έδινε την ευκαιρία στην Τουρκία να σταθεί ξανά στα

πόδια της. Η Εξοχήτά του αρνιόταν, ουσιαστικά, την ειρήνη με όλον τον κόσμο. Ο κόσμος έξω από αυτήν την αίθουσα περίμενε το «ναι» από τον Ismet Πασά. Άραγε έκανε η Εξοχήτά του αυτή την επιλογή για να συνεχιστούν οι μάχες και να ερημώσει ολόκληρη η Ανατολή; Παρακάλεσε τον Ismet Πασά να σκεφτεί ξανά και να μην και να μην επιμένει πεισματικά στην απόφασή του.

Ο Λόρδος Curzon ζήτησε από τον Ismet Πασά να θυμηθεί ξανά τις προσωπικές παραχωρήσεις που είχε κάνει προς την Εξοχήτά του. Υπήρχε το ζήτημα των πλοίων που επιτάχθηκαν από τη Μεγάλη Βρετανία πριν από την έναρξη του πολέμου με την Τουρκία. Υπήρχε το ζήτημα της Μοσούλης. Και στα δύο αυτά ζητήματα, ο Λόρδος Curzon θα είχε μεγάλη δυσκολία να υπερασπιστεί, ενώπιον της κοινής γνώμης, τις παραχωρήσεις που είχε κάνει προς τον Ismet Πασά. Παρόλα αυτά, τις είχε κάνει, διότι η Εξοχήτά του τού είχε πει κατ' ιδίαν ότι αυτά ήταν τα δύο σημεία στα οποία θεωρούσε απαραίτητες τις παραχωρήσεις, ώστε να μπορέσει να υπογράψει τη Συνθήκη Ειρήνης. Όταν, όμως,

[849]

οι παραχωρήσεις, προς τον Ismet Πασά, έγιναν, ο τελευταίος προέβαλλε ενστάσεις για δικαστικά και οικονομικά ζητήματα.

Ο Ismet Πασάς έπρεπε, ωστόσο, να καταλάβει, ότι αν αυτές οι δύο γενναιόδωρες παραχωρήσεις δεν γίνονταν άμεσα αποδεκτές από την Τουρκία, ο Λόρδος Curzon θα αναγκαζόταν να αποσύρει όλες τις παραχωρήσεις στο σύνολό τους. Αν η ειρήνη –για την επίτευξη της οποίας έγιναν όλες αυτές οι παραχωρήσεις– δεν διασφαλιζόταν, τότε οι παραχωρήσεις θα αποσύρονταν και ο Λόρδος Curzon δεν θα τις πρότεινε ποτέ ξανά.

Ο Ismet Πασάς δήλωσε ότι ήταν ο ίδιος που έκανε θυσίες, όχι οι Σύμμαχοι. Οι αντιπρόσωποι των Συμμάχων μπορούσαν να κάνουν ό,τι ήθελαν, αλλά οι λαοί της Αγγλίας, της Γαλλίας και της Ιταλίας γνώριζαν πολύ καλά πώς εκείνος (ο Ismet Πασάς) είχε εργαστεί για την ειρήνη. Ακόμα και την τελευταία στιγμή, προσπαθούσε να την διασφαλίσει. Ήταν ήρεμος και ξεκάθαρος. Ξέρει τι σημαίνει πόλεμος, αλλά η Τουρκία δεν μπορούσε να στερηθεί την οικονομική και την νομική της ελευθερία. Αυτός (ο Ismet Πασάς) είχε εξετάσει ευσυνειδήτητα τη θέση του και δεν μπορούσε να προχωρήσει περαιτέρω.

Ο Σερ Eyre Crowe επεσήμανε ότι η Τουρκία βρισκόταν ακριβώς στο ίδιο οικονομικό καθεστώς με κάθε άλλο ευρωπαϊκό κράτος που είχε συνάψει συνθήκες μετά την ανακωχή. Σίγουρα η τουρκική αντιπροσωπεία δεν μπορούσε πραγματικά να καταλάβει το σκεπτικό των οικονομικών διατάξεων.

Ο Riza Nur ζήτησε να του επιτραπεί να πει λίγα λόγια. Η τουρκική αντιπροσωπεία δεν απέρριπτε όλες τις οικονομικές ρήτρες. Επιθυμούσαν μόνον να εξαιρέσουν ορισμένες για μεταγενέστερη συζήτηση. Κάποιες από τις αξιώσεις των Συμμάχων δεν είχαν συζητηθεί καθόλου, σε καμία υποεπιτροπή. Πώς θα μπορούσε η τουρκική αντιπροσωπεία να τις αποδεχτεί αμέσως; Λίαν προσφάτως, οι Σύμμαχοι είχαν στείλει στην τουρκική αντιπροσωπεία ένα σχέδιο δήλωσης σχετικά με τις δικαστικές Διομολογήσεις και αμέσως η τουρκική αντιπροσωπεία υπέβαλλε τη δική της αντιπρόταση.

Ο Σερ Horace Rumbold επεσήμανε ότι δεν υπήρχαν ουσιαστικές εγγυήσεις για τους υπηκόους των Συμμάχων στο τουρκικό προσχέδιο.

Ο Riza Nur απάντησε ότι το σχέδιο της δήλωσης περιλάμβανε και μεταρρυθμίσεις στην τουρκική δικαστική διοίκηση και τον διορισμό ξένων συμβούλων.

Ο Σερ Horace Rumbold επεσήμανε ότι η δήλωση των Συμμάχων ουσιαστικά παρείχε στην Τουρκία πλήρη ανεξαρτησία στα δικαστικά ζητήματα. Οι Διομολογήσεις καταργούνταν, και αυτό αναφερόταν σε ορισμένο άρθρο της συνθήκης.

Ο Μαρκήσιος Garroni επιθυμούσε να ταυτιστεί με όσα μόλις είχε δηλώσει ο Σερ Horace Rum-

bold. Οι ξένοι σύμβουλοι θα είναι δημόσιοι λειτουργοί του τουρκικού κράτους και όχι λειτουργοί των Συμμάχων. Είχε απομείνει πλέον μόνο ένα μικρό χρονικό διάστημα για να επιτευχθεί η ειρήνη. Αν ο Ismet Πασάς πρόκειται να κάνει πόλεμο για τις δικαστικές εγγυήσεις των ξένων – όταν στη συνθήκη οι Διομολογήσεις είχαν καταργηθεί πλήρως, και ενώ οι Σύμμαχοι ζητούσαν μόνο μια δήλωση σχετικά με τους ξένους συμβούλους στις νομικές υπηρεσίες της Τουρκίας και μόνο για μια μεταβατική περίοδο– δεν θα υπάρξει ούτε ένας πολίτης, εκτός αυτής της αίθουσας και εκτός Τουρκίας, που δεν θα καταδικάσει την τουρκική αντιπροσωπεία.

Ο Λόρδος Curzon ζήτησε να πει μια λέξη ακόμη στον Ismet Πασά. Η Εξοχότητά του γνώριζε τις απόψεις της Άγκυρας ενώ αυτός (ο Λόρδος Curzon) όχι. Όμως ο Ismet Πασάς δεν είχε δικαιολογήσει τη θέση του απέναντι στη Μεγάλη Βρετανία ή απέναντι στον κόσμο. Ας δει, για παράδειγμα, τη βρετανική κοινή γνώμη. Όταν εκείνος (ο Λόρδος Curzon) ήρθε εδώ για να συνάψει ειρήνη, την ίδια στιγμή στην Αγγλία υπήρχε ένα έντονο αίσθημα φιλίας υπέρ της Τουρκίας, παρά το γεγονός ότι η Τουρκία είχε επιτεθεί στη Μεγάλη Βρετανία το 1914, και ήταν εχθρός της Αγγλίας. Υπήρχαν πολλοί πολίτες στην Αγγλία που θυμούνται τις παλιές παραδόσεις φιλίας μεταξύ Αγγλίας και Τουρκίας και

[850]

θα εύχονταν ο Λόρδος Curzon να επιστρέψει με μια Συνθήκη Ειρήνης γενναιόδωρη προς την Τουρκία. Εάν, όμως, η Εξοχότητά του διάβαζε αγγλικές εφημερίδες, θα γνώριζε ότι η στάση των φίλων της Τουρκίας στην Αγγλία άλλαζε. Γινόταν καθημερινά δυσμενέστερη καθώς ο Ismet Πασάς συνέχιζε να απαιτεί τα πάντα και να μην δέχεται τίποτα. Όταν, μεθαύριο, ο Λόρδος Curzon θα επέστρεφε στο Λονδίνο και έλεγε στο λαό Αγγλίας σε ποιο βαθμό είχε μοχθήσει και πώς την τελευταία στιγμή είχε αποτύχει και επί ποιου ζητήματος είχε αποτύχει, ο κόσμος στην Αγγλία θα έλεγε ότι είναι αδύνατο να διαπραγματευτεί κανείς με την Τουρκία και ότι είναι ανέφικτο να προχωρήσουν σε φιλικές σχέσεις μαζί της. Εκείνοι οι Άγγλοι που ήταν φίλοι της Τουρκίας θα την βγάλουν από την καρδιά τους. Οι αγγλικές τσέπες και τα αγγλικά χέρια θα παρέμεναν κλειστά. Κανείς δεν θα καταλάβει γιατί η Τουρκία αρνήθηκε να αποκαταστήσει τις σχέσεις της με την Αγγλία. Πριν λίγο καιρό η Εξοχότητά του είχε πει ότι επιζητούσε την φιλία της Αγγλίας. Ο Λόρδος Curzon τον πίστεψε. Θα απέρριπτε, άραγε, η Τουρκία τη φιλία της Αγγλίας εξ αιτίας δύο σημείων διαφωνίας; Παρακάλεσε τον Ismet Πασά να αναλογιστεί, όχι μόνο την παρούσα κατάσταση, αλλά και τι θα φέρει το μέλλον στο προσκήνιο. Το μέλλον της Τουρκίας διακυβεύεται. Η Τουρκία δεν είναι μια αυτάρκης χώρα. Δεν είναι σε θέση να επιβιώσει χωρίς σχέσεις με τον υπόλοιπο κόσμο, και ο κόσμος θέλει να αναπτύξει σχέσεις μαζί της. Κι όμως ο Ismet Πασάς επρόκειτο να υποβάλει τον λαό του σε αυτό το τρομερό βάσανο.

Ο Ismet Πασάς απάντησε ότι είχε μιλήσει με γνώμονα τη συνείδηση του. Αν οι μετριοπαθείς προτάσεις του δεν γίνονταν δεκτές, η Αγγλία θα ρωτήσει αύριο γιατί ο Λόρδος Curzon δεν κατάφερε να συνάψει ειρήνη. Θα γινόταν γνωστό ότι η Τουρκία απλώς είχε απορρίψει τις δικαστικές και οικονομικές προτάσεις των Συμμάχων επειδή ήταν ασύμβατες με την ανεξαρτησία της. Για την Τουρκία το ζήτημα ήταν ζωτικής σημασίας. Για τους Συμμάχους δεν σήμαινε και τίποτε. Γιατί η δουλειά μηνών να οδηγηθεί σε αποτυχία; Η ευθύνη βαρύνει τους Συμμάχους και όχι την τουρκική αντιπροσωπεία.

Ο Λόρδος Curzon φοβόταν πως πλέον δεν είχε απομείνει τίποτα άλλο που να μπορούσε να γίνει. Είχαν εργαστεί για την ειρήνη τις τελευταίες δύο ώρες.

Ο κ. Bompard ζήτησε από τον Ismet Πασά να θυμηθεί τι είχε κάνει ο Στρατάρχης Foch το 1918,¹⁵⁸ όταν η Γερμανία είχε νικηθεί και οι συμμαχικοί στρατοί ήταν έτοιμοι να προελάσουν στο

158. Σ.τ.Ε.: Ο Στρατάρχης Ferdinand Foch υπήρξε Ανώτατος Διοικητής των Συμμαχικών Δυνάμεων κατά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο. Διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο στην εξασφάλιση της νίκης των Συμμάχων. Το 1918 όταν η στρατιωτική ήττα της Γερμανίας ήταν εμφανής, ο Foch, παρότι είχε τη δυνατότητα να προελάσει στο Βερο-

Βερολίνο, ο στρατάρχης υπέγραψε ανακωχή αντί να συνεχίσει την προέλαση, μόνο και μόνο επειδή ήθελε να σώσει πολύτιμες ανθρώπινες ζωές. Η απόφασή του Foch ήταν η απόφαση ενός μεγάλου άνδρα· ενός ανθρώπου που είχε συνείδηση του καθήκοντός του απέναντι στην ανθρωπότητα. Ο Ismet Πασάς ως σπουδαίος στρατιώτης θα πρέπει να συλλογιστεί το ευγενές αυτό παράδειγμα του Στρατάρχη της Γαλλίας.

Ο Ismet Πασάς απάντησε ότι αναγνωρίζει το μεγαλείο του Στρατάρχη Foch καθώς και τη σημασία των πράξεών του, αλλά θα ήθελε να θυμίσει τα Μουδανιά και τη δική του δράση εκεί. Πριν από λίγους μήνες είχε συνεργαστεί με στρατηγούς των Συμμάχων, και ιδιαίτερα με τον φίλο του Στρατηγό Harington, για να δημιουργήσουν τις συνθήκες που θα έκανε αυτή τη συνδιάσκεψη ειρήνης εφικτή. Και το είχαν πετύχει.

Ο Σερ Horace Rumbold τόνισε ότι τώρα είχε καθήκον, η Εξοχότητά του να ολοκληρώσει αυτό που είχε ξεκινήσει στα Μουδανιά.

Ο Riza Nur Μπέης παρενέβη για να επισημάνει ότι η τουρκική αντιπροσωπεία είχε κάνει ό,τι μπορούσε. Αν υποχωρούσαν ακόμη περισσότερο στα υπό συζήτηση σημεία, η Άγκυρα. δεν θα επικύρωνε τη συνθήκη.

Ο Λόρδος Curzon αρνήθηκε να δεχτεί αυτή τη δήλωση. Μόλις λίγες μέρες πριν ο Λόρδος Curzon είχε ρωτήσει τον Ismet Πασά εάν η Εξοχότητά του θα υπέγραφε μια συνθήκη, εάν αυτή επικυρωνόταν. Η Εξοχότητά του απάντησε «ναι» και πρόσθεσε ότι εάν επέστρεφε στην Άγκυρα με μια πρόταση που δεν είχε

[851]

επικυρωθεί, η τύχη της θα ήταν να απορριφθεί, αλλά αν επέστρεφε με μια υπογεγραμμένη συνθήκη θα επικυρωνόταν χωρίς καμία καθυστέρηση.

Ο Riza Nur Μπέης απάντησε ότι ο Ismet Πασάς ήταν εξουσιοδοτημένος να υπογράψει μόνον κάτι που θα ήθελε ο λαός της Τουρκίας.

Ο κ. Bompard επεσήμανε ότι αυτό που επιθυμούσε η Τουρκία ήταν ειρήνη· μια γενναιόδωρη, δίκαιη ειρήνη, όπως αυτή που της προσφέρονταν οι Σύμμαχοι τώρα.

Ο Μαρκήσιος Garroni υποστήριξε τον κ. Bompard λέγοντας πως στην πραγματικότητα δεν υπήρχε καμία ουσιαστική διαφορά μεταξύ Συμμάχων και Τουρκίας.

Ο Λόρδος Curzon παρατήρησε ότι η ώρα ήταν 8 παρά είκοσι. Πολύ σύντομα, λίγο μετά τις 9:00, πρέπει να βρίσκεται στο τραίνο. Ζήτησε από τον Ismet Πασά, στο σύντομο διάστημα που απέμενε πριν να φύγει, να συζητήσει ξανά το θέμα με τους συνεργάτες του. Αν μπορούσε να επιστρέψει σε πάνω κάτω μισή ώρα, ίσως υπήρχε ακόμα χρόνος για να συνάψουν ειρήνη. Ας συζητούσε ξανά τα σημεία με τους φίλους του και τους ειδικούς του. Ας το σκεφτεί ξανά. Ο Λόρδος Curzon και οι συνάδελφοί του θα χαρούν να δουν ξανά τον Ismet Πασά. Ο Λόρδος Curzon ολοκλήρωσε επισημαίνοντας ότι αυτή ίσως να είναι η τελευταία φορά που θα έβλεπε τον Ismet Πασά. Επιθυμούσε να επιστρέψει στο Λονδίνο με την ανάμνηση μιας φιλίας για αυτό και θα ήθελε να υπογράψει ένα κοινό σύμφωνο ειρήνης και φιλίας με τον Ismet Πασά πριν να φύγει.

Σε αυτό το σημείο ο Ismet Πασάς και ο Riza Nur Μπέης σηκώθηκαν και αποχώρησαν, και η συνεδρίαση έληξε στις 7:45 μ.μ.

λίνο, επέλεξε όμως την ανακωχή ώστε να τερματίσει άμεσα τις εχθροπραξίες δίνοντας προτεραιότητα στη διάσωση των ανθρώπινων ζωών και στην αποτροπή περαιτέρω καταστροφών. Η απόφασή του ανέδειξε τη στρατηγική του ευφυΐα και την ανθρωπιστική του οπτική καθιστώντας τον κεντρική μορφή στη λήξη του πολέμου. (Henry T. Allen, *Marshal Foch's Achievements As Military Commander*, Current History (1916-1940), Vol. 30, No. 5 (AUGUST, 1929), pp. 797-810, Published by: University of California Press).

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α ΤΟΥ Αρ. 56

Σε σχέση με το άρθρο 3, παράγραφος 2, της Συνθήκης Ειρήνης, η Κυβέρνηση της Αυτού Μεγαλειότητας δηλώνει την πρόθεσή της να μην καλέσει το Συμβούλιο της Κ.τ.Ε. να προχωρήσει στον καθορισμό των συνόρων μεταξύ Τουρκίας και Ιράκ μέχρι τη λήξη μιας περιόδου δώδεκα μηνών από την ημερομηνία της επικύρωσης της παρούσας συνθήκης.

Αυτή η απόφαση λαμβάνεται με στόχο μια πιθανή διευθέτηση της υπόθεσης στο μεσοδιάστημα μέσω συμφωνίας μεταξύ των βρετανικών και τουρκικών κυβερνήσεων και υπό τον όρο της αμοιβαίας κατανόησης ότι, κατά τη διάρκεια της ανωτέρω περιόδου, δεν θα υπάρξει καμία αλλαγή, είτε μέσω στρατιωτικών κινήσεων είτε με οποιονδήποτε άλλο τρόπο, στο *status quo* των εν λόγω περιοχών.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β ΤΟΥ Αρ. 56

ΣΥΜΜΑΧΙΚΗ ΠΡΟΤΑΣΗ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΙΣ ΕΛΛΗΝΟΤΟΥΡΚΙΚΕΣ ΑΠΟΖΗΜΙΩΣΕΙΣ

Οι αξιώσεις που υποβλήθηκαν στη Διάσκεψη από την Τουρκία κατά της Ελλάδας

[852]

καθώς και οι αξιώσεις που υποβλήθηκαν στη Διάσκεψη από την Ελλάδα κατά της Τουρκίας, θα αποτελέσουν το αντικείμενο μιας μεταγενέστερης συμφωνίας μεταξύ της Ελληνικής και της Τουρκικής Κυβέρνησης.

Σε περίπτωση διαφωνίας, το ζήτημα θα παραπεμφθεί σε διαιτησία.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Γ ΤΟΥ Αρ. 56

ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΠΡΟΤΑΣΗ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΙΣ ΕΛΛΗΝΟΤΟΥΡΚΙΚΕΣ ΑΠΟΖΗΜΙΩΣΕΙΣ

Οι αξιώσεις που υπέβαλε η Τουρκική Κυβέρνηση στη Διάσκεψη της Λωζάννης κατά της Ελληνικής Κυβέρνησης για την αποζημίωση των ζημιών που προκλήθηκαν στις κατεστραμμένες επαρχίες θα αποτελέσουν αντικείμενο μεταγενέστερης συμφωνίας μεταξύ της Ελληνικής και της Τουρκικής Κυβέρνησης.

Σε περίπτωση διαφωνίας, το ζήτημα θα παραπεμφθεί σε διαιτησία.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Δ ΤΟΥ Αρ. 56

ΑΝΤΙΠΡΟΤΑΣΗ ΠΟΥ ΥΠΕΒΑΛΕ Ο ISMET ΠΑΣΑΣ ΤΗΝ ΚΥΡΙΑΚΗ, 4 ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ, ΑΝΑΦΟΡΙΚΑ ΜΕ ΤΙΣ ΜΕΓΙΣΤΕΣ ΔΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΓΓΥΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΞΕΝΟΥΣ ΥΠΗΚΟΟΥΣ ΠΟΥ ΘΑ ΜΠΟΡΟΥΣΕ ΝΑ ΠΡΟΣΦΕΡΕΙ Η ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΕΙΑ

Η τουρκική αντιπροσωπεία είχε, ήδη, την ευκαιρία να δηλώσει ότι η Κυβέρνηση της Μεγάλης Εθνοσυνέλευσης της Τουρκίας είναι απολύτως ικανή να διασφαλίσει στους αλλοδαπούς υπηκόους όλες τις εγγυήσεις ενός αξιόπιστου δικαστικού συστήματος ενώπιον των τουρκικών δικαστηρίων και ως εκ τούτου να τις παρέχουν στο πλαίσιο άσκησης της πλήρους κυριαρχίας της και χωρίς κανενός είους ξένης παρέμβασης. Είναι ωστόσο έτοιμη να προχωρήσει σε έρευνα και να μελετήσει την κατάσταση με σκοπό την θεσμοθέτηση των αναγκαίων μεταρρυθμίσεων που μπορεί να κριθούν σκόπιμες χάριν της εξέλιξης των ηθών και του πολιτισμού.

Καθοδηγούμενη από αυτό το πνεύμα, η Τουρκική Αντιπροσωπεία επιθυμεί να προβεί στην ακόλουθη δήλωση:

Η Τουρκική Κυβέρνηση προτείνει να εντάξει αμέσως στην υπηρεσία της, για όση το χρονικό διάστημα

κρίνει αναγκαίο, πάντως όχι λιγότερο από πέντε έτη, Ευρωπαίους νομικούς συμβούλους τους οποίους θα επιλέξει από νομικούς που είναι υπήκοοι χωρών που δεν συμμετείχαν στον πόλεμο του 1914-18 και που θα είναι Τούρκοι δημόσιοι λειτουργοί.

Οι εν λόγω νομικοί σύμβουλοι θα υπηρετούν στο Υπουργείο Δικαιοσύνης, θα συμμετέχουν στις εργασίες των επιτροπών για τη μεταρρύθμιση της νομοθεσίας. Ειδικότερα θα είναι το καθήκον τους να παρακολουθούν στις πόλεις Κωνσταντινούπολης και Σμύρνης τη λειτουργία των τουρκικών αστικών, εμπορικών και ποινικών δικαστηρίων και να δέχονται όλες τις καταγγελίες που μπορεί να προκύψουν από την απονομή δικαιοσύνης σε αστικές, εμπορικές ή ποινικές υποθέσεις, την εκτέλεση ποινών ή τον τρόπο εφαρμογής του νόμου, με σκοπό να φέρουν αυτές τις καταγγελίες στην υπόψη του Υπουργείου Δικαιοσύνης για να εξασφαλίσουν την αυστηρή τήρηση των διατάξεων της τουρκικής νομοθεσίας.

Σε υποθέσεις σωφρονιστικού χαρακτήρα, η αποφυλάκιση με εγγύηση θα διατάσσεται πάντοτε, εκτός εάν αυτό συνεπάγεται κίνδυνο για τη δημόσια ασφάλεια ή εάν η προσωρινή αποφυλάκιση ενδέχεται να παρεμποδίσει τη σωστή διερεύνηση της υπόθεσης.

Σε αστικές ή εμπορικές υποθέσεις επιτρέπεται κάθε είδους αναφορά σε διαιτησία και σε ρήτρες σε συμφωνίες που προβλέπουν αυτήν, και οι διαιτητικές αποφάσεις που εκδίδονται κατ'εφαρμογή αυτών θα εκτελούνται με την επικύρωση του Προέδρου του Πρωτοδικείου, ο οποίος δεν μπορεί να αρνηθεί την υπογραφή του, εκτός εάν η απόφαση αντίκειται στη δημόσια τάξη.

Η παρούσα δήλωση θα παραμείνει σε ισχύ για περίοδο πέντε ετών.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΘΕΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

A**Αδριανούπολη.** Βλ. Θράκη, σύνορα**Αιχμάλωτοι πολέμου:**

Όροι στο σχέδιο Συνθήκης, 760-761

Σύμβαση μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας, 828

Συζήτηση, 119, 120, 294, 298, 325-329, 409, 411, 413, 414, 426, 434, 840

Σχέδιο δήλωσης, 771

Έκθεση Υποεπιτροπής, 420-422

Αλβανία, 53, 64, 569-570, 576, 590, 804**Αμνηστία,** 179, 209, 214, 221, 293, 294, 295, 297-298, 300, 302, 305-306, 312, 313, 413, 840

Σχέδιο δήλωσης, 815

Ανταλλαγή πληθυσμών (βλ. επίσης όμηροι, άμαχοι· μειονότητες· αιχμάλωτοι πολέμου· Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως):

Σύμβαση, κείμενο, 817-827

Σύμβαση, υπογραφή, 426

Συζητήσεις, 113-124, 183, 184, 188, 203, 204, 207, 210, 212, 223-225, 227, 315-337, 407-413, 433-434, 552

Έκθεση Υποεπιτροπής, 328-337

Δήλωση του Δρ. Nansen, 113-117

Αραβες. Βλ. Μοσούλη**Αρμένιοι,** 178-179, 182, 183, 184, 189, 197-201, 203, 208, 211-212, 217, 219, 221, 291, 292, 299, 302, 307-308**Αρχαιότητες,** 528, 534**Ασσυριοχαλδαίοι,** 178, 208, 291, 292, 299, 307, 308, 343, 358, 365, 368, 376**B****Βαγδάτη.** Βλ. Μοσούλη**Βενιζέλος, κ. (πρώτος Έλληνας αντιπρόσωπος)**

Δηλώσεις σχετικά με:

Νήσοι Αιγαίου, 96-97, 99

Αιγαίο, βουλγαρική διέξοδος, 38, 52, 68, 75, 76, 132, 459, 461

Αμνηστία, 294, 295

Αρμένιοι, 184

Ανταλλαγή πληθυσμών, 119, 120-121, 184, 210, 223-225, 227, 410, 552

Όμηροι, άμαχοι, 123, 327

Στρατιωτική θητεία, απαλλαγή, 210, 293

Μειονότητες, 184-185, 210, 223-226, 293

Έξοδα κατοχής, 623

Οθωμανικό δημόσιο χρέος, 545-547, 568-569, 587-592

Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, 321-325, 327, 335-336

Αιχμάλωτοι πολέμου, 119, 120, 327

Επανορθώσεις, 547-549, 574, 622-623, 627, 678-682

Στενά, 133, 163, 164, 165, 275.

Θράκη, σύνορα, 22-27, 39, 50-53, 65, 74-75, 86

Βόσπορος. Βλ. Στενά**Βουλγαρία,** διέξοδος στο Αιγαίο, 28, 30-33, 37, 38, 47, 49, 50, 52, 67-76, 79-80, 132, 457-464**Γ****Γκαρρόνι (Garroni), Μαρκήσιος (πρώτος αντιπρόσωπος της Ιταλίας)**

Δηλώσεις σχετικά με:

Αρμένιοι, 182

Διομολογήσεις, 435-438, 466-468, 470, 481-483, 499, 515-517, 520, 522-524, 525-526, 529, 844, 847, 849

Οικονομικοί όροι, 847, 848

Μειονότητες, 182, 223

Μοσούλη, 362, 403

Έναρξη της Διάσκεψης, 19

Οθωμανικό δημόσιο χρέος, 567

Στενά, 145, 235, 242, 288

Ελβετική κυβέρνηση, ευχαριστίες για τη φιλοξενία, 7

Θράκη, σύνορα, 38, 49

Συνθήκη, παρουσίαση, 435-438

Δ

Δαρδανέλλια. Βλ. Στενά

Dedeagac ή **Ντεντεαγάτς**, Βλ. Βουλγαρία, διέξοδος στο Αιγαίο

Διάταγμα του Μουχαρέμ, Βλ. Οθωμανικό Δημόσιο Χρέος

Διαμαντή (Diamandy), κ. (Ρουμάνος αντιπρόσωπος)

Δηλώσεις σχετικά με:

Πατριάρχης, 320

Συνθήκη, παρουσίαση, 443

Δικαστήριο, μικτό διαιτητικό (οικονομικοί όροι του σχεδίου Συνθήκης), 746-749

Δικαστικό καθεστώς στην Τουρκία (βλ. Διομολογήσεις):

Όροι στο προσχέδιο σύμβασης περί καθεστώτος αλλοδαπών, 798-800

Συζητήσεις, 435-436, 466-523 (διασπασμένα), 838, 840, 846, 847, 849, 850

Προσχέδιο δήλωσης: πρώτη μορφή, 801

Προσχέδιο δήλωσης: δεύτερη μορφή, 834

Τουρκικό απαντητικό προσχέδιο (4 Φεβρουαρίου), 852

Έκθεση Υποεπιτροπής, 500-508

Ε

Ένοπλες δυνάμεις:

τουρκικές, στην Ευρώπη, 431, 432, 445, 451, 788-789, 832, 839

Ελβετική κυβέρνηση, ευχαριστίες για τη φιλοξενία, 3, 4, 6, 7

Επανορθώσεις:

Όροι στο προσχέδιο Συνθήκης, 713-716

ίδιοι, αναδιατυπωμένοι (τελική προσφορά), 832-833

Συζητήσεις, 439, 540, 544, 547-552, 554, 555, 573, 574, 619-628, 668-670, 672-682, 839-840, 844-846, 851-852

Ερυθρός Σταυρός, διεθνής, 315, 316, 329, 330, 409, 412, 817, 830

Θ

Θράκη, σύνορα (βλ. επίσης Βουλγαρία, διέξοδος στο Αιγαίο):

Αποδοχή όρων από την τουρκική αντιπροσωπεία, 838

Όροι στο προσχέδιο Συνθήκης και ειδική σύμβαση, 431, 687, 694, 785-790

Συζήτηση στην Εδαφική και Στρατιωτική Επιτροπή, 21-94

Έκθεση Υποεπιτροπής, 77-80

Ι

Ιδιοκτησία, βιομηχανική, λογοτεχνική και καλλιτεχνική:

Όροι στο προσχέδιο Συνθήκης, 742-746

Συζήτηση, 604-605

Ιράκ, σύνορα με την Τουρκία. Βλ. Μοσούλη

Ισμέτ Πασάς (Ismet Pasa) (πρώτος Τούρκος αντιπρόσωπος)

Δηλώσεις σχετικά με:

Νήσοι Αιγαίου, 95-96, 99, 100, 101, 103, 104, 105, 107, 108, 838

Αμνηστία, 209, 221, 293, 294, 302, 840

Αρμένιοι, 189, 197-201, 203, 208, 217, 219

Ανακωχές του Μούδρου και των Μουδανιών, 348, 352, 396, 543, 555, 565, 566, 567, 850

Θωρηκτά, τουρκική αξίωση επ' αυτών, 624, 840

Τηλεγραφικά καλώδια, 557

Διομολογήσεις, 468, 469, 471-480, 488-492, 499, 509-515, 519-520, 526, 840, 847

Σύμβαση περί εμπορικού καθεστώτος, 840

Συγκοινωνίες, 840

Οικονομικά ζητήματα, 539, 598, 599-604, 613, 840, 846, 847, 850

Ανταλλαγή πληθυσμών, 117, 119, 124, 188, 203, 204, 207, 227, 325-327, 409

Τάφοι Συμμάχων στρατιωτών, 170-171, 415, 417-419, 838, 840

Όμηροι, άμαχοι, 325, 326, 409

Δικαστικό καθεστώς στην Τουρκία, 488-492, 509-515, 519-520, 838, 840, 846, 847, 850

Κούρδοι, 340-346, 351, 372-376, 389-392, 396, 403

Κοινωνία των Εθνών, 117, 202, 209, 219, 221, 301, 398, 404

Ένοπλες δυνάμεις, τουρκικές, στην Ευρώπη, 445, 838

Στρατιωτική θητεία, απαλλαγή (μειονοτήτων), 209, 219, 293, 301

Μειονότητες, 182, 188-189, 190-204, 206-210, 215, 217-221, 226, 292-293, 300-302, 839

Μοσούλη, 339-352, 363-380, 387-393, 395-398, 403-404, 838, 846

Ιθαγένεια, 527, 839

Έξοδα κατοχής, 543, 555, 573

Πετρέλαιο στην περιοχή της Μοσούλης, 397

Έναρξη της Διάσκεψης, 4

Οθωμανικό δημόσιο χρέος, 538, 543, 550, 555, 565, 567, 571, 624, 839

Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, 190-191, 326, 327

Αιχμάλωτοι, 294, 325, 326, 409, 413, 414, 840

Διαδικασία, 7-11, 16-17

Προφήτης, θησαυροί στον τάφο του, 529

Επανορθώσεις, 544, 550-552, 573, 625, 627, 672-678, 839-840, 845, 846

Υγειονομικά ζητήματα, 596-597, 840

Στενά, 127, 128, 134, 135, 148, 156-159, 170, 171, 235, 236, 241, 242, 268-271, 277, 280-284, 288, 449-450, 838

Ελβετική κυβέρνηση, ευχαριστίες για τη φιλοξενία, 4, 7

Θράκη, σύνορα, 21, 22, 28, 33, 34, 41-48, 49, 64, 65, 67, 76, 82-85, 86, 93, 838

Τίτλος της διάσκεψης, 7

Συνθήκη, σημείωμα 4ης Φεβρουαρίου με όρους αποδοχής, 837-841

Ιθαγένεια:

Όροι στο σχέδιο Συνθήκης, 695-698

Συζήτηση των όρων, 527, 839

Έκθεση Υποεπιτροπής, 532-535

Κ

Καραγάτσι. Βλ. Θράκη, σύνορα

Καλλίπολη. Βλ. Στενά

Κοινωνία των Εθνών, 117, 118, 128, 143, 176, 177, 180, 183, 202, 209, 212-214, 219, 221-223, 231, 232, 266, 267, 296, 297, 301, 362, 398, 400-402,

404, 433, 843

Κούρδοι. Βλ. Μοσούλη

Κωνσταντινούπολη:

Φρουρά, 143, 154, 159, 248, 267, 283, 431, 432, 451

Ελληνικός πληθυσμός: βλ. ανταλλαγή πληθυσμών

Πατριαρχείο: βλ. Πατριάρχη

Ασφάλεια: βλ. Στενά· Θράκη, σύνορα

Τουρκικό στοιχείο, 89, 93

Μ

Μειονότητες (βλ. επίσης ανταλλαγή πληθυσμών· αμνηστία· Αρμένιοι· στρατιωτική θητεία):

Όροι στο σχέδιο Συνθήκης, 698-702

Συζητήσεις, 175-227, 290-302, 433, 839

Έκθεση Υποεπιτροπής, 303-313

Μοντάνια (Montagna), κ. (Ιταλός αντιπρόσωπος)

Δηλώσεις σχετικά με:

Αμνηστία, 294, 295

Αρχαιότητες, 534

Ανταλλαγή πληθυσμών, 315-317, 328-337, 407-409, 410, 426

Όμηροι, 327, 329, 426

Μειονότητες, 290-291, 303-308

Ιθαγένεια, 527, 532-535

Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, 317, 331, 333-337

Αιχμάλωτοι πολέμου, 329, 426

Μοσούλη:

Όρος στο σχέδιο Συνθήκης, 688

Αλληλογραφία μεταξύ Λόρδου Curzon και Ismet Πασά, 363-393

Συζητήσεις, 339-363, 395-405, 433, 833, 842, 843-844, 846, 848

Σχέδιο δήλωσης (τελική συμμαχική προσφορά), 851

Μπαρρέρ (Barrère), κ. (πρώτος Γάλλος αντιπρόσωπος)

Δηλώσεις σχετικά με Αρμενίους, 182

Ανακωχή του Μούδρου, 553

Τηλεπικοινωνίες, 557

Διομολογήσεις, 468, 492, 519

Συγκοινωνίες και μεταφορές, 557-559
Οικονομικά και χρηματοοικονομικά θέματα, 537-538, 539
Μειονότητες, 180-182, 223, 291-292
Έξοδα κατοχής, 553
Έναρξη Διάσκεψης, 17
Οθωμανικό δημόσιο χρέος, 552-553
Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, 320
Ανταλλαγή πληθυσμών, 119, 319-320
Διαδικασία, 12, 17
Επανορθώσεις, 554
Στενά, 143-145, 173, 232-234, 241, 287
Ευχαριστίες προς την Ελβετική Κυβέρνηση για τη φιλοξενία, 7
Θράκη, σύνορα, 38, 49, 50, 67.

N

Νάνσεν, Δρ. (Dr. Nansen)

Δήλωση σχετικά με την ανταλλαγή πληθυσμών, 113-117

Ναυσιπλοΐα:

Όροι στο σχέδιο σύμβασης, 810-812
Συζήτηση των όρων, 616, 840

Νεκροταφεία. Βλ. τάφους

Νίντσιτς (Nintchitch), κ. (πρώτος αντιπρόσωπος του Βασιλείου των Σέρβων, Κροατών και Σλοβένων)

Δηλώσεις σχετικά με:
Οθωμανικό δημόσιο χρέος, 549-550, 554
Επανορθώσεις, 554-555
Θράκη, σύνορα, 27, 87

O

Όμηροι, άμαχοι, ελληνοτουρκική σύμβαση, 828

Συζητήσεις, 123, 325, 326, 327, 329, 409, 411, 426, 434
Σχέδιο δήλωσης, 771

Οθωμανικό Δημόσιο Χρέος, 438, 538, 540, 543, 545-547, 549, 550, 552-555, 565-572, 574-577, 587-592, 617-619, 624, 839

Όροι στο σχέδιο Συνθήκης, 702-713

Οικονομικά ζητήματα, 439, 538, 539, 598-617, 635-663, 833, 840, 844, 846, 847, 849

Π

Παραχωρήσεις:

Όροι στο σχέδιο Συνθήκης, 735-740
Συζήτηση, 611-613, 624

Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, 190-191, 211, 317, 318-319, 320-325, 326-327, 331, 333-337

Περιοχή Άνζακ. Βλ. τάφους

Πολεμικά πλοία στην Κωνσταντινούπολη, 282, 285, 287, 432

Προφήτης, θησαυροί αφαιρεθέντες από τον τάφο του, 528-529

Πρόσφυγες. Βλ. μειονότητες· ανταλλαγή πληθυσμών· Θράκη, σύνορα

Ράκιτς (Rakitch), κ. (Σερβο-κροατο-σλοβένος αντιπρόσωπος)

Δηλώσεις σχετικά με:
Πατριάρχης, 321
Συνθήκη, παρουσίαση, 444

P

Ράμπολντ, Σερ Χόρας (Ser H. Rumbold) (Βρετανός αντιπρόσωπος)

Δηλώσεις σχετικά με:
Ανακωχή των Μουδανιών, 850
Διομολογήσεις (δικαστικό), 484-488, 500-502, 849
Ανταλλαγή πληθυσμών, 227
Έξοδα κατοχής, 574
Υγειονομικά ζητήματα, 595-596
Αποθεματικό ταμείο Τριπόλεως, 572

ΡΙζά Νουρ Μπέης (Riza Nour Bey) (Τούρκος αντιπρόσωπος)

Δηλώσεις σχετικά με:
Οικονομικοί όροι, 849
Δικαστικό καθεστώς, 849
Συνθήκη, κίνδυνος απόρριψης στην Άγκυρα, 850, 851

Σιδηρόδρομος Βαγδάτης, 545, 568, 576, 587-592, 668, 713

Σ

Σιδηρόδρομος Hedjaz, 604

Σμύρνη, πυρκαγιά, 623, 625, 626, 627, 676, 679

Σπαλαϊκόβιτς (Sralaikovitch), κ. (Αντιπρόσωπος του Βασιλείου των Σέρβων, Κροατών και Σλοβένων)

Δηλώσεις σχετικά με:

Μειονότητες, 187, 227

Στενά, 146-148, 164, 275

Σταμπολίσκι (Stambouliisky), κ. (πρώτος Βούλγαρος αντιπρόσωπος)

Δηλώσεις σχετικά με:

Αιγαίο, βουλγαρική διέξοδος, 30-33, 74, 75, 132

Στενά, 132, 134, 164

Θράκη, σύνορα, 60

Σταθμεύοντα στην Κωνσταντινούπολη πολεμικά πλοία, 282, 285, 287, 432

Στενά:

Συμμαχικές προτάσεις, πρώτο σχέδιο, 151-154

Συμμαχικές προτάσεις, τρίτο σχέδιο, 243-250

Σύμβαση, σχέδιο, 772-785

Συζητήσεις, 127-173, 230-288, 431-432, 449-457, 838

Ρωσικές προτάσεις, 250-253

Τουρκικές προτάσεις, 253-260

Στρατιωτική θητεία, απαλλαγή από, 179, 209, 210, 214, 219, 222, 293, 297, 301, 433

Συμβάσεις, παραγραφές και αποφάσεις:

Όροι στο σχέδιο Συνθήκης, 727-735

Συζήτηση, 606-609

Συγκοινωνίες και μεταφορές, 557-562, 564, 753-757

Συνθήκη Ειρήνης, σχέδιο, 686-771:

Συγκοινωνίες και υγειονομικά ζητήματα, 753-760

Οικονομικοί όροι, 719-753

Χρηματικοί όροι, 702-719

Λοιπές διατάξεις, 760-771

Πολιτικοί όροι, 686-702

Συνθήκες, οικονομικές, όροι στο σχέδιο Συνθήκης σχετικά με, 749-752

T

Τάφοι Συμμάχων στρατιωτών στην Τουρκία:

Περιοχή Άνζακ, σχέδιο συμφωνίας, 836-837

Όροι στο σχέδιο Συνθήκης, 761-766

Συζητήσεις, 169, 170, 171, 415-419, 838, 840

Έκθεση Υποεπιτροπής, 420-425

Τελική Πράξη, σχέδιο, 684

Τελικές προσφορές προς τους Τούρκους, 832-833

Τηλεγραφικά καλώδια, 557, 562, 756-757

Τίτλος της διάσκεψης, 8

Τριπόλεως, αποθεματικό ταμείο. (Αναφέρεται στο "Tripoli reserve fund")

Υ

Υγειονομικά ζητήματα:

Όροι στο σχέδιο Συνθήκης, 757-760

Συζητήσεις στην Γ' Επιτροπή, 594-598

Έκθεση Υποεπιτροπής, 628-635

Υποεπιτροπή Οικονομικών, έκθεση, 575-586

X

Χαγιάσι (Hayashi), Βαρόνος (πρώτος Ιάπωνας αντιπρόσωπος)

Δηλώσεις σχετικά με:

Διομολογήσεις, 470, 492-493

Μοσούλη, 403

Έναρξη της Διάσκεψης, 19

Στενά, 169, 288

Ελβετική κυβέρνηση, ευχαριστίες για τη φιλοξενία, 7

Συνθήκη, παρουσίαση, 443

Χαάβ (Haab), κ. (Πρόεδρος Ελβετικής Συνομοσπονδίας)

Ομιλία στην έναρξη της Διάσκεψης, 1, 5

Χασάν Μπέης (Hassan Bey) (Τούρκος αντιπρόσωπος)

Δηλώσεις σχετικά με:

Θωρηκτά, τουρκική αξίωση επ' αυτών, 619

Τελωνειακό και εμπορικό καθεστώς, 614-616

Βιομηχανική ιδιοκτησία, 616

Ναυσιπλοΐα, 616

Οθωμανικό δημόσιο χρέος, 570-572, 617-619

Επανορθώσεις, 619-621

Χρηματικά ζητήματα. (Βλ. Οθωμανικό δημόσιο χρέος, έξοδα κατοχής, επανορθώσεις.)

Συζητήσεις σχετικά με, 438-439, 537-555, 565-592, 617-628, 663-682, 839-840, 843, 845-846, 848, 851-852.

Χρηματικοί όροι του σχεδίου Συνθήκης, 702-719

TREATY OF LAUSANNE

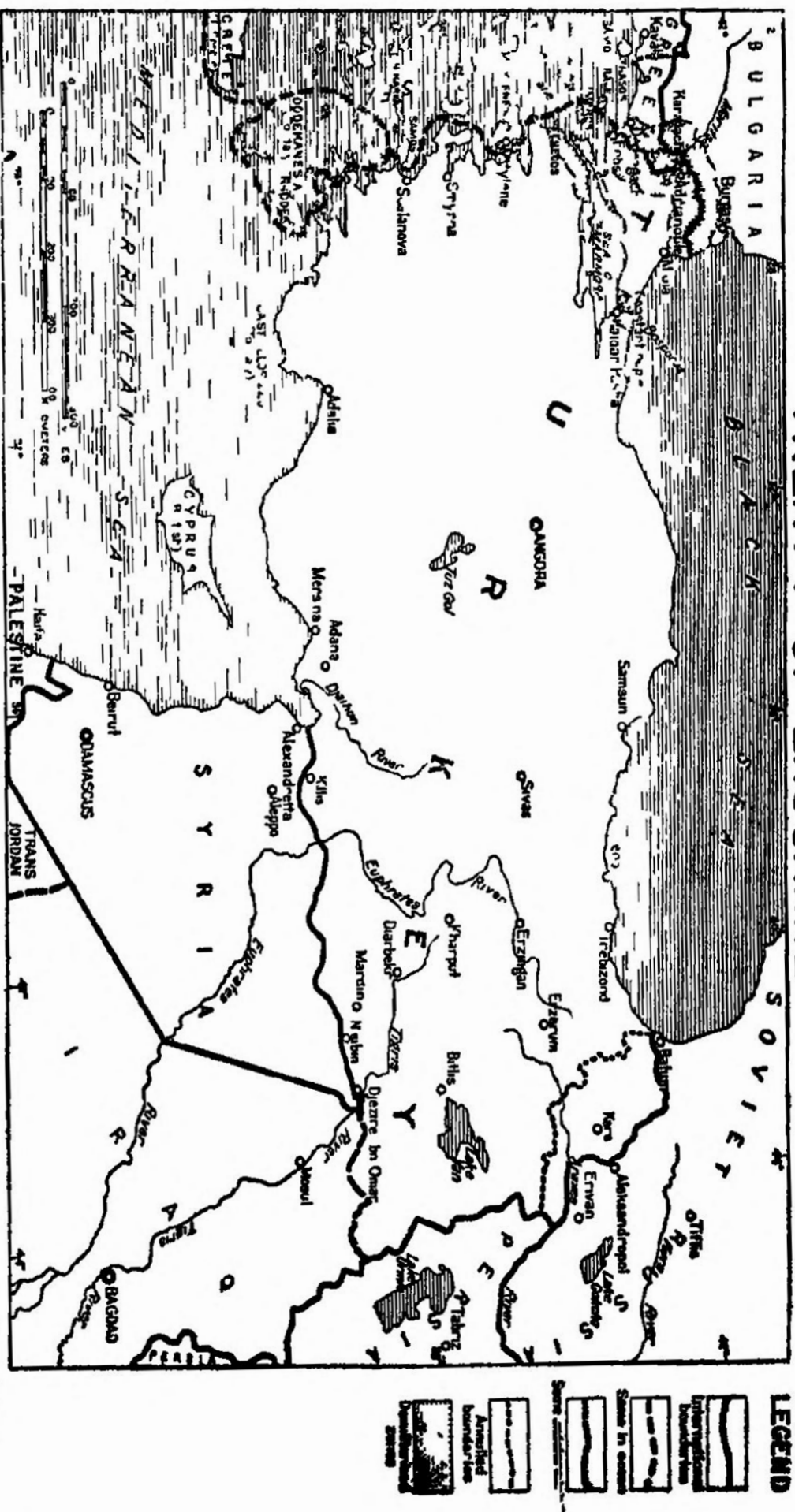

FIGURE 14 TURKEY IN 1923

Compiled by
Col Lawrence Martin

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ
ΣΥΝΔΙΑΣΚΕΨΗ ΤΗΣ ΛΩΖΑΝΝΗΣ
ΓΙΑ ΤΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΓΓΥΣ ΑΝΑΤΟΛΗΣ (1922-1923)
ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΤΩΝ ΔΙΑΠΡΑΓΜΑΤΕΥΣΕΩΝ
ΚΑΙ ΣΧΕΔΙΟ ΟΡΩΝ ΣΥΝΘΗΚΗΣ ΕΙΡΗΝΗΣ
ΠΡΩΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ
20 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1922 – 4 ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 1923
ΣΕ ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟ ΤΗΣ ΑΝΝΑΣ ΦΡΑΝΤΖΗ
ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΘΗΚΕ ΑΠΟ ΤΟΝ ΔΗΜΗΤΡΗ ΖΑΖΑ
ΓΙΑ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟ ΤΗΣ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΗΣ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΠΟΥΛΙΤΩΝ ΚΑΙ ΤΥΠΩΘΗΚΕ ΜΕ ΤΗ
ΦΡΟΝΤΙΔΑ ΤΗΣ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗΣ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΚΑΙ
ΕΚΤΥΠΩΣΕΩΝ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ
ΤΟΝ ΔΕΚΕΜΒΡΙΟ ΤΟΥ 2025

Συμπληρώθηκαν 102 έτη από την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάννης, μίας από τις πλέον καθοριστικές διεθνείς συνθήκες για την Ελλάδα και την Τουρκία, η οποία υπογράφηκε στο Château d'Ouchy της Λωζάννης στην Ελβετία. Αξιοπρόσεκτο είναι το γεγονός ότι, παρά τη συμπλήρωση ενός αιώνα, τα επίσημα Πρακτικά των διαπραγματεύσεων δεν είχαν έως σήμερα μεταφραστεί στην ελληνική γλώσσα, ενώ η τουρκική μετάφραση είχε ήδη ολοκληρωθεί στα μέσα της δεκαετίας του 1960. Ως Οικουμενική Ομοσπονδία Κωνσταντινοπολιτών (Οι.Ομ.Κω.), θεωρήσαμε καθήκον μας να συμβάλουμε στην κάλυψη αυτού του σημαντικού κενού.

Η τύχη του Ελληνισμού της Κωνσταντινούπολης επηρεάστηκε βαθύτατα από τις διαρκείς και συστηματικές παραβιάσεις των άρθρων 37-44 (Τμήμα Γ' – Προστασία των Μειονοτήτων) της Συνθήκης, από το τουρκικό κράτος. Αξίζει επίσης να σημειωθεί, ότι ούτε η Ελλάδα ούτε τα λοιπά συμβαλλόμενα κράτη άσκησαν ουσιαστικά τη ρητή υποχρέωση που απορρέει από το άρθρο 44 να μεριμνούν για την τήρηση όσων προβλέπονται.

Παρά τη συχνή πλέον αναφορά στη Συνθήκη της Λωζάννης στον δημόσιο λόγο, ιδίως στην Ελλάδα, τα Πρακτικά των πολύμηνων διασκέψεων που προηγήθηκαν της υπογραφής της –και τα οποία καταγράφουν με ακρίβεια τις θέσεις, τις συγκλίσεις και τις αποκλίσεις των αντιπροσωπειών– παρέμειναν ελάχιστα γνωστά και αμετάφραστα.

Η παρούσα προσπάθεια ξεκίνησε τον Σεπτέμβριο του 2023, μετά από δημόσια πρόσκληση της Οι.Ομ.Κω., στην οποία ανταποκρίθηκαν εθελοντές και εθελόντριες με αφοσίωση και υψηλό αίσθημα ευθύνης.

